

Βασίλης Ορφανός

ΤΟΥΡΚΙΚΑ ΔΑΝΕΙΑ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

PropylaeuIII

SPECIALIZED INFORMATION
SERVICE CLASSICS

**ΤΟΥΡΚΙΚΑ ΔΑΝΕΙΑ ΣΤΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ**

Βασίλης Ορφανός

ΤΟΥΡΚΙΚΑ ΔΑΝΕΙΑ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΣΥΝΑΓΩΓΗ ΑΠΟ ΛΕΞΙΚΑ,
ΚΕΙΜΕΝΑ ΚΑΙ ΠΡΟΦΟΡΙΚΟ ΛΟΓΟ

Propylaeu

SPECIALIZED INFORMATION
SERVICE CLASSICS

Vassilis Orfanos, Turkish loanwords in Cretan Greek

Δυο λόγια για το εξώφυλλο

Το φυτό *Sambucus nigra*, σαμπούκος, κοινώς κουφοξυλιά, που στολίζει το εξώφυλλο, στην Κρήτη λέγεται *μουρβέρι*. Η λέξη αυτή είναι ένα ωραίο παράδειγμα γλωσσικής επαφής μεταξύ τουρκικής και ελληνικής: *μουρβέρι* < τουρκ. *mürver*, το οποίο, κατά τον Sevan Nişanyan, προέρχεται από το περσ. *murwarī/marwarīd* ‘μαργαριτάρι’, κι αυτό από το αρχ. ελλ. *μαργαρίτης*. Πράγματι, πριν ανοίξουν τα ανθάκια του είναι σαν μικρά μικρά μαργαριτάρια.

Η φωτογραφία είναι προσφορά του φίλου Γιώργου Παπαδόπουλου.

Vassilis Orfanos (Heraklion Crete, 1951), retired teacher. Studies in Pedagogy, Psychology, Greek Language and Literature.
Main interest areas: Early education, Folk poetry, Language contact.
E-Mail: orfanovassilis@hotmail.com

Bibliographic information published by the Deutsche Nationalbibliothek

The Deutsche Nationalbibliothek lists this publication in the Deutsche National bibliografi e; detailed bibliographic data are available on the Internet at <http://dnb.dnb.de>.

This work is protected by copyright and/or related rights, but accessible free of charge. Use, in particular reproduction, is only permitted within the legal limits of copyright law or with the consent of the copyright holder.

Propylaeum

SPECIALIZED INFORMATION
SERVICE CLASSICS

Published at Propylaeum,
Heidelberg University Library 2020.

This publication is freely available under <https://www.propylaeum.de> (Open Access).

urn: urn:nbn:de:bsz:16-propylaeum-ebook-660-5

doi: <https://doi.org/10.11588/propylaeum.660>

Text © 2020 Vassilis Orfanos

Cover illustration: Photo by the author.

ISBN 978-3-948465-52-0 (Hardcover)

ISBN 978-3-948465-51-3 (PDF)

*Στον σεβαστό και αγαπητό μου Δάσκαλο
κ. Θεοχάρη Δετοράκη,
Ομότιμο Καθηγητή Πανεπιστημίου Κρήτης.*

Περιεχόμενα

Σημείωμα για τη δεύτερη έκδοση	ix
Πρόλογος της πρώτης έκδοσης	xiii
Πρόλογος του συντάκτη για την πρώτη έκδοση	xv
Παρουσίαση της εργασίας	xviii
Πίνακας φωνητικών συμβόλων	xxxii
Συντομογραφίες	xxxvi
Σύμβολα	xxxvii
Κατάλογος τουρκισμών στα ελληνικά της Κρήτης	1
Α	3
Β	28
Γ	36
Δ	56
Ε	58
Ζ	64
Θ	75
Ι	76
Κ	81
Λ	135
Μ	144
Ν	212
Ξ	242
Ο	247
Π	253
Ρ	270
Σ	280
Τ	314
Υ	369
Φ	370
Χ	380
Ψ	404
Ω	405

Βιβλιογραφία.....	407
I. Πηγές.....	407
Α. Λεξικά του Κρητικού Ιδιώματος.....	407
Β. Κείμενα.....	410
II. Βοηθήματα.....	415
Παράρτημα 1.....	428
Παράρτημα 2.....	434
Ευρετήριο Ελληνικών Λέξεων.....	436
Ευρετήριο Τουρκικών Λέξεων.....	480

Σημείωμα για τη δεύτερη έκδοση

Η πρώτη έκδοση αυτής της εργασίας έγινε τον Οκτώβριο του 2014 από την Βικελαία Βιβλιοθήκη του Δήμου Ηρακλείου, με τον τίτλο: *Λέξεις τουρκικής προέλευσης στο κρητικό ιδίωμα*, και υπότιτλο: *Συναγωγή από λεξικά*. Ήταν μια μεγάλη τιμή για μένα.

Στον πρόλογο εκείνης της έκδοσης έγραφα ότι σκόπευα να την συμπληρώσω με μια *Συναγωγή από Πηγές* και μια *άλλη* με τον τίτλο *Αθησαύριστα* (από τον προφορικό λόγο), και σημείωνα ότι αυτές «δεν θα δημοσιευτούν έτοιμες σε έντυπη μορφή, αλλά θα παρουσιαστούν εν σπέρματι σε ιστολόγιο που θα δημιουργήσω στο Διαδίκτυο για το σκοπό αυτόν και θα εμπλουτίζονται σταδιακά, από δικές μου προσθήκες και από τη συνεισφορά όσων ενδιαφέρονται να συγκροτηθεί ένα όσο γίνεται πληρέστερο corpus των τουρκικών δανείων του κρητικού γλωσσικού ιδιώματος. Θέλησα έτσι να αξιοποιήσω τις δυνατότητες που προσφέρει το Διαδίκτυο για ουσιαστική συνεργασία και καλύτερο αποτέλεσμα».

Η υπόσχεση υλοποιείται τώρα, αλλά με διαφορετικό τρόπο: Στα έξι χρόνια που πέρασαν από τότε έκανα αρκετές βελτιώσεις, προσθήκες και διορθώσεις στο αρχικό κείμενο. Προέκυψε έτσι πολύ νέο υλικό, το οποίο δικαιολογεί μια δεύτερη έκδοση.

Από την πρώτη έκδοση διατηρήθηκαν οι πρόλογοι (του κ. Δετοράκη και ο δικός μου), ενώ η εισαγωγή (*Παρουσίαση της εργασίας*) τροποποιήθηκε ώστε να ανταποκρίνεται στο τωρινό περιεχόμενο, στο οποίο προστέθηκαν πολλά νέα λήμματα.

Τα νέα λήμματα προήλθαν από λεξικά, από κείμενα (έντυπα και χειρόγραφα) και από τον προφορικό λόγο, ως εξής:

α) Από την αποδελτίωση λεξικογραφικών εργασιών που δεν είχα λάβει υπόψη μου στην πρώτη έκδοση ή είχα τότε συμβουλευτεί παλαιότερη έκδοσή τους: Αησιύλαος Περιστεράκης, *Σφακιανά: τοπωνύμια, γλωσσάρι, μαντινάδες, παροιμίες, ανήγματα*, Βασιλόπουλος, Αθήνα 1991· Κανάκης Γερωνυμάκης, *Λαογραφικό σφακιανό λεξιλόγιο. Συμπληρωμένο με στίσσα*, Χανιά 1999· Αντώνης Τσιριγωτάκης, *Κρητών Διάλεκτος*, Ηράκλειο 2001· Θεόδωρος Ι. Ροδάκης, *Κρητικό λαολόγιο*, Ηράκλειο 2005· Αντώνιος Ξανθινάκης, *Λεξικό ερμηνευτικό και ετυμολογικό του δυτικοκρητικού γλωσσικού ιδιώματος*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 4η έκδοση, Ηράκλειο 2009 (είχα αποδελτιώσει τη 2η έκδοση, του 2001).

β) Από την αποδελτίωση δύο λεξικών που κυκλοφόρησαν πρόσφατα: Μιχάλης Κασσωτάκης, *Το γλωσσικό ιδίωμα των κατοίκων του Οροπεδίου Λασιθίου. Ερμηνευτικό και ετυμολογικό λεξικό*, Γρηγόρη, Αθήνα 2018· Ειρήνη Ξενάκη-Ροβίθη, *Λεξικό ερμηνευτικό και ετυμολογικό του γλωσσικού ιδιώματος του Νομού Ηρακλείου*, Μύστις, Ηράκλειο 2019·

γ) Από την αποδελτίωση νεότερων εκδόσεων δύο λεξικών τα οποία είχα συμβουλευτεί παλαιότερα σε προηγούμενη έκδοση: Γιάννης Κριτσωτάκης, *Στειακό λεξιλόγιο*, 3η έκδοση, Μαρωνιά Σητείας 2018 (είχα αποδελτιώσει την 1η έκδοση, του 2012)· Αντώνης Τσιριγωτάκης, *Κρητών Διάλεκτος. Γνήσιο ιδιωματοικό λεξικό*, 2η έκδοση (επαυξημένη), Ηράκλειο 2019 (προηγούμενη έκδοση: *Θησαυρός της κρητικής διαλέκτου*, 2008).

δ) Από το διαδικτυακό *Κρητικό Λεξικό* (*cretanlexico.gr*) του Γιώργου Χουστουλάκη (τελευταία επίσκεψη: 16-2-2020).

Κατάλογος με όλα τα λεξικά και τις συντομογραφίες με τις οποίες αναφέρονται στο σώμα της εργασίας υπάρχει στις σελ. 407-410.

ε) Από την αποδελτίωση κρητικών κειμένων, ιδίως της περιόδου της Τουρκοκρατίας. Πρόκειται για κείμενα δημοσιευμένα (βλ. κατάλογο στις σελ. 410-413) αλλά και χειρόγραφες πηγές (από το *Αρχείο της Δημογεροντίας Ηρακλείου* στη Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη Ηρακλείου, βλ. σελ. 413).

στ) Προστέθηκαν και μερικά λήμματα με υλικό από τον προφορικό λόγο (προσωπική εμπειρία και αναζήτηση).

Γι' αυτό ο υπότιτλος έγινε: *Συναγωγή από λεξικά, κείμενα και προφορικό λόγο*. Διατηρήθηκαν πάντως οι λεξικογραφικές ενδείξεις των λημμάτων της πρώτης έκδοσης, πολλά από τα οποία εμπλουτίστηκαν ή τροποποιήθηκαν. Επίσης, αναδιαμορφώθηκαν οι συντομογραφίες της βασικής βιβλιογραφίας, προστέθηκε κατάλογος με τα κείμενα που αποδελτίώθηκαν και έγιναν νέα ευρετήρια.

Δίνω στην παρούσα έκδοση τον τίτλο *Τουρκικά δάνεια στα ελληνικά της Κρήτης*. Επιλέγω τον όρο «Τουρκικά δάνεια» αντί του όρου «Λέξεις τουρκικής προέλευσης» της πρώτης έκδοσης, διότι, αν και η εργασία αυτή είναι αφιερωμένη κατά κύριο λόγο σε λέξεις, υπάρχουν και σημεία που αναφέρονται σε θέματα φωνολογίας, σύνταξης, φρασεολογίας κλπ. Επίσης, διευρύνω τον όρο «κρητικό ιδίωμα» της πρώτης έκδοσης με τον όρο «ελληνικά της Κρήτης», ώστε να χωρέσουν και τουρκισμοί που απαντώνται και σήμερα στην *εν Κρήτη λαλουμένη ελληνική*, που απέχει αισθητά όχι μόνο από τη γλώσσα στην οποία δημιουργήθηκε τον 17ο αιώνα το λαϊκό στιχούργημα για τη *Λεηλασία της Παροικίας της Πάρου* (1668) – που είναι χρονολογικά το πρώτο γνωστό κρητικό κείμενο στο οποίο συναντούμε πολλές λέξεις τουρκικής προέλευσης – αλλά ακόμη και από το ιδίωμα που μιλούσαν οι παπουδογιάγιάδες της γενιάς που είναι σήμερα στην ακμή της.

Για τη δεύτερη έκδοση της εργασίας μου είμαι ευγνώμων σε πολλούς: Πρώτα πρώτα ευχαριστώ τη Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου της Χαϊδελβέργης για τη μεγάλη τιμή που μου έκανε να τη δημοσιεύσει στην ηλεκτρονική της πλατφόρμα. Ξεχωριστά ευχαριστώ τον κ. Διαμαντή Παναγιωτόπουλο, Καθηγητή Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο της Χαϊδελβέργης, ο οποίος είχε την πρωτοβουλία γι' αυτήν τη δημοσίευση, την κ. Katrin Bemmann, Δρα Αρχαιολογίας, για τη φροντίδα της ανάρτησης, καθώς και την τεχνική ομάδα για την άσπογη εργασίας της. Ευχαριστώ επίσης τον κ. Βαγγέλη Κυριακίδη, Αναπληρωτή Καθηγητή Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο του Kent, στον οποίο οφείλεται η αρχική ιδέα της δημοσίευσης. Η σελιδοποίηση έγινε με τέχνη και μεράκι από τις *Ολοκληρωμένες Υπηρεσίες Γραφικών Τεχνών & Επικοινωνίας POLISPRINT*. Ευχαριστώ τον κ. Σπύρο Παπαναγιώτου που το φρόντισε προσωπικά.

Ευχαριστώ το προσωπικό της Βικελαίας Βιβλιοθήκης για την όπως πάντοτε πρόθυμη εξυπηρέτηση, και ιδιαίτερα τον κ. Στέφανο Γρατσέα για τη βοήθειά του στην αναδίφηση του Αρχείου της Δημογεροντίας Ηρακλείου. Ευχαριστώ επίσης το προσωπικό της Βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Κρήτης (Ρέθυμνο).

Και γι' αυτήν την έκδοση είχα στο πλάι μου συγγενείς και φίλους. Ευχαριστώ τους φίλους μου, και ξεχωριστά: τον τουρκομαθή Γιώργο Παπαδόπουλο για την βοήθειά του στα δυσεπιμολόγητα καθώς και για την ωραία φωτογραφία που κοσμεί το εξώφυλλο· τον Μάνο Βαρδαβά, τον Κώστα και την Πόπη Δηλάρη για την τεχνική βοήθεια σε θέματα Διαδικτύου και Η/Υ· τον Μιχάλη Βαρδαβά και τον Αριστείδη Παπαδάκη για τις οδηγίες τους σε θέματα ηλεκτρονικής κειμενογραφίας· την Κική Τζωρτζακάκη για τις συζητήσεις μας και τον Νίκο Φουντεδάκη για τη διαρκή ηθική στήριξη. Ευχαριστώ ακόμη όσους/όσες

μου υπέδειξαν τουρκογενείς λέξεις που είχαν ακούσει (τα ονόματά τους μνημονεύονται στα οικεία λήμματα). Τέλος, ευχαριστώ τη γυναίκα μου, τις κόρες μου και τους γαμπρούς μου για το ενδιαφέρον και τη ηθική τους συμπαράσταση, τον Γρηγόρη και την Ελιάνα για τα χαριτωμένα διαλείμματα ξεκούρασης που μου πρόσφεραν.

Στον πρόλογο της πρώτης έκδοσης, ο Καθηγητής Θεοχάρης Δετοράκης σημείωνε ότι «εργασίες αυτού του είδους δεν είναι ποτέ πλήρεις: πάντοτε υπάρχει χώρος για συμπληρώσεις και βελτιώσεις», και με προέτρεπε να στραφώ «και στην αποδελτίωση τουρκογενών λέξεων από κρητικά κείμενα, κυρίως της περιόδου της Τουρκοκρατίας». Η προτροπή του συνοδεύτηκε αργότερα από συγκεκριμένες βιβλιογραφικές υποδείξεις, και έτσι άρχισα ένα υπέροχο λεξιλογικό ταξίδι δύομισι αιώνων σε κρητικά κείμενα. Γι' αυτό, αλλά και για όλα όσα του οφείλω ως μαθητής του, του αφιερώνω με σεβασμό και αγάπη αυτήν τη δεύτερη έκδοση.

Βασίλης Ορφανός
Νέα Αλικαρνασσός, Πάσχα 2020

ΠΡΟΛΟΓΟΣ της πρώτης έκδοσης

Χαίρω, που, ύστερα από αρκετές δεκάδες χρόνους, συνεργάζομαι πάλι επιστημονικά με έναν πολύ καλό και αγαπητό παλιό μαθητή μου, τον κ. Βασίλη Ορφανό. Ενθυμούμαι με συγκίνηση τη συνεργασία μας στην Παιδαγωγική Ακαδημία Ηρακλείου σε θέματα λαογραφίας και γλώσσας, στα οποία ο κ. Ορφανός παρουσίαζε μια αξιοθαύμαστη δραστηριότητα. Και τώρα είμαι ιδιαίτερα ευτυχής, που μου δίδεται η ευκαιρία να προλογίσω την παρούσα λεξικογραφική εργασία του.

Όπως δηλώνει στον πρόλόγο του ο συγγραφέας, η εργασία του είναι μια «συναγωγή τουρκογενών λέξεων από τα λεξικά του κρητικού ιδιώματος». Δεν είναι δηλαδή μια πρωτογενής συλλογή γλωσσικού υλικού από τη στοματική παράδοση του Κρητικού λαού, μολονότι και αυτό το στοιχείο υπάρχει σε αρκετές περιπτώσεις. Στην ουσία είναι συγκέντρωση και έλεγχος, σημασιολογικός και ετυμολογικός, των τουρκικής προελεύσεως λέξεων, που έχουν θησαυριστεί σε δώδεκα έντυπα λεξικά του κρητικού ιδιώματος, βιβλιογραφικό κατάλογο των οποίων παρέχει ο συγγραφέας, με τις χρησιμοποιούμενες συντομογραφίες τους.

Η μέθοδος εργασίας και παρουσίασης του υλικού είναι υποδειγματική και διδακτική για άλλες ανάλογες λεξικογραφικές εργασίες όχι μόνο του κρητικού ιδιώματος, αλλά και των άλλων τοπικών ιδιωμάτων του ελληνικού χώρου. Προτάσσεται πρόλογος και παρουσίαση της μεθόδου εργασίας, ακολουθεί πίνακας συμβόλων φωνητικής μεταγραφής των λέξεων και πίνακας συντομογραφιών. Τον κύριο κορμό του βιβλίου καλύπτει ένας πλούσιος κατάλογος λέξεων τουρκικής προέλευσης στο κρητικό ιδίωμα. Επισυνάπτεται και ένας μικρότερος, λέξεων που πιθανόν να είναι τουρκικής προέλευσης. Την οργάνωση της συναγωγής του λεξιλογικού υλικού του εκθέτει ο συντάκτης αναλυτικά, με παραδείγματα και πλούσια βιβλιογραφία, που είναι εξαιρετικά χρήσιμη για τους ασχολούμενους με τα προβλήματα της κρητικής λεξικογραφίας. Της βιβλιογραφίας αυτής, ελληνικής και ξένης, λεξικών και μελετών, ο κ. Ορφανός είναι πλήρης κάτοχος και δεν φαίνεται να του διέφυγε τίποτε το ουσιώδες.

Είναι η πρώτη φορά που παρουσιάζεται στη βιβλιογραφία της κρητικής λεξικογραφίας ένα έργο με τόσο πλούσια και έγκυρη επιστημονική τεκμηρίωση. Στο κάθε λήμμα εντάσσονται και όλοι οι τύποι με τους οποίους αυτό έχει καταχωριστεί στα λεξικά, καθώς και τα σχετικά υποκοριστικά και τοπωνύμια, λ.χ. *τεπί-ταπί, χαλάλι-χελάλι, ετζέλι-ιντζέλι-ιτζίλι, οντάς-ονταδάκι, αραστάς-Αραστάς, χαμάμι-Μικρό Χαμαμάκι*, κ.τ.ό. Παρέχεται η ένδειξη της γραμματικής κατηγορίας και η μεταγραφή με λατινικούς χαρακτήρες, της προφοράς. Ο συντάκτης δηλώνει ότι προτίμησε την προφορά της περιοχής Ηρακλείου, για την οποία έχει προσωπική βιωματική γνώση και εμπειρία. Στο σημασιολογικό τμήμα του λήμματος παρέχονται όλες οι σημασίες, όπως αναγράφονται στα λεξικά, των οποίων δηλώνονται οι βραχυγραφίες. Ακολουθεί η ετυμολογία και η βιβλιογραφική τεκμηρίωσή της με παραπομπές στα μεγάλα και έγκυρα ελληνικά και τουρκικά λεξικά. Τα τουρκικά έτυμα δίδονται με τη σύγχρονη λατινική γραφή, αλλά και στο προκεμαλικό αραβοτουρκικό αλφάβητο.

Είναι επίσης σημαντικό ότι ο κ. Ορφανός δεν περιορίζεται απλώς στις καταγραφές των έως τώρα γνωστών λεξικών του κρητικού ιδιώματος. Επανεξετάζει τις παρεχόμενες από

παλαιότερους λεξικογράφους σημασίες και χρήσεις των τουρκογενών λέξεων, προτείνει διορθώσεις και προσάγει νέες σημασίες, πολλές από τις οποίες είναι παντελώς άγνωστες, και παραθέτει αντίστοιχες εκφράσεις και παροιμίες από τη σύγχρονη τουρκική γλώσσα. Εκεί όμως που διαφοροποιείται πλήρως από τους άλλους λεξικογράφους του κρητικού ιδιώματος είναι το πρόβλημα της ετυμολογίας: δεν αρκείται στις προτεινόμενες από τους λεξικογράφους ετυμολογίες, αλλά προβαίνει σε διορθώσεις, ουσιαστικές πολλές φορές, και συμπληρώνει ετυμολογίες λημμάτων, όπου οι παλαιότεροι λεξικογράφοι σιωπούν.

Με την εικόνα αυτήν, δεν θεωρώ ότι η εργασία του κ. Ορφανού είναι απλώς συναγωγή τουρκογενών λέξεων, όπως ο ίδιος μετριοφρόνως την προσδιορίζει, αλλά ένα αξιόλογο και πρωτόγνωρο Λεξικό Τουρκισμών του Κρητικού Ιδιώματος, που είναι γέννημα μεγάλης αγάπης, εντυπωσιακής γνώσης, και άκρας επιμέλειας. Είναι ένας καλός και ο μόνος έως σήμερα μαθητής και συνεχιστής του Ιδομ. Παπαγρηγοράκη, στον οποίο και αφιερώνει το παρόν έργο του. Γνωρίζει βεβαίως ο ίδιος ότι εργασίες αυτού του είδους δεν είναι ποτέ πλήρεις. Πάντοτε υπάρχει χώρος για συμπληρώσεις και βελτιώσεις. Όπως γνωρίζω από τις κατ' ιδίαν συζητήσεις μας, συνεχίζει να εργάζεται συστηματικά και με ακοίμητο ζήλο στο πεδίο της έρευνάς του και προσάγει συνεχώς νέα αθησαύριστα λήμματα και διορθώσεις ή συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο αρχικό σώμα του λεξικού του. Ασφαλώς θα στραφεί και στην αποδελτίωση τουρκογενών λέξεων από κρητικά κείμενα, κυρίως της περιόδου της Τουρκοκρατίας. Το έργο του είναι αληθινά αξιοθαύμαστο και αποτελεί σημαντική συμβολή όχι μόνο στη γνώση του κρητικού ιδιώματος, για την οποία εμείς οι κρητολόγοι και κρητολογούντες είμεθα ευγνώμονες, αλλά και στην όλη ελληνική λεξικογραφία.

Θεοχάρης Δετοράκης
Ομότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου Κρήτης

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΚΤΗ (για την πρώτη έκδοση)

Το ενδιαφέρον μου για τα τουρκικά¹ δάνεια στη γλώσσα μας θυμάμαι να ξεκίνησε στα τέλη της δεκαετίας του '60, τότε που οι τρεις στους τέσσερις κινηματογράφους του Ηρακλείου έπαιζαν τούρκικες¹ ταινίες, κυρίως με τη Χούλια Κότσιγιτ. Θα είδα πάνω από είκοσι, και λίγες λέω, μερικές και δυο φορές, και φυσικά όλο και κάποιες τουρκικές λέξεις άκουγα που μου θύμιζαν ότι και στα ελληνικά το λέμε έτσι, με τα *senâda* και τα *merak* να δίνουν και να παίρνουν, κι όλο και πιο πολύ πρόσεχα τι έγραφαν οι υπότι τλοι όταν έπιανε το αυτί μου κάτι γνώριμο, κάτι σαν *abla, bakalım, kocam, buyurun, hoş gedliniz* και άλλα πολλά, και στο τέλος έφτασα να θεωρώ τις ταινίες με τη Χούλια σαν ένα “μάθημα τουρκικής” που δεν έπρεπε να το χάσω!

Βέβαια, τουρκικά δεν έμαθα τότε· τα ξεκίνησα όταν βγήκα στη σύνταξη, κι έχω ακόμη πολλά να μάθω. Η σχέση μου όμως με τη γλώσσα αυτή πάει πολύ πίσω· στα πρώτα παιδικά μου χρόνια: στις ιστορίες που μου έλεγαν οι γονείς μου από τα τελευταία χρόνια της τουρκικής παρουσίας στην Κρήτη (ο πατέρας μου για την εποχή που ήτανε στη δούλεψη ενός αγά, η μάνα μου για τη χανούμη που είχανε γειτόνισσα στο χωριό της), ιστορίες που ήτανε διανθισμένες με τουρκικές λέξεις ειπωμένες από τον αγά ή τη χανούμη. Από τις ιστορίες αυτές θυμάμαι λέξεις όπως *καραμπάσι, ζουλφαρί, σαριλίκι, καντής, καπατουμά, καρτζής, καρά σεβντάς* κι άλλες πολλές. Αυτές οι λέξεις προστέθηκαν σ' εκείνες που όλοι έχουμε στο λεξιλόγιό μας αλλά δεν συνειδητοποιούμε ότι είναι τουρκικής προέλευσης.

Πολύ αργότερα, πλούτισα το τουρκογενές λεξιλόγιό μου από τη Μικρασιάτισσα πεθερά μου, τόσο με τα ονόματα των φαγητών και των γλυκών που έφτιαχνε με αζεπέραστη τέχνη (*γιαουρτλού, κιουλάχ, τατάρ, σαραγλί* και πλήθος άλλα) όσο και με τις λέξεις που χρησιμοποιούσε στις παραστατικές της αφηγήσεις, όπως *νιλιμερίμ* (πρώτης τάξεως), *τσιτσιλάκης* (γυμνούλης), *τσιπιάν τσελεπί* (αναιμικός άνδρας), *λέσκμιπι* (που βρομάει και ζέχνει), *κεκελεντίζω* (ψελλιζώ, κεκεδίζω) ή εκφράσεις όπως *αργά ή γρήγορα θα βγάλει τον νιτζιά του σογιού του* (θα φανερώσει το βαθύτερο είναι του, το... “DNA” του).

Πιο συστηματικά άρχισα να ασχολούμαι με τις τουρκικές λέξεις που έγιναν μόνιμοι μουσαφίρηδες στη γλώσσα μας γύρω στα πενήντα μου. Κι αυτό έγινε εντελώς συμπτωματικά: Βρέθηκα κάποτε καθηλωμένος για μια βδομάδα στο κρεβάτι με ένα λουμπάγκο και με μόνο διαθέσιμο ανάγνωσμα ένα τουρκο-γαλλικό λεξικό. Και επειδή έχω τη συνήθεια να διαβάζω τα λεξικά όπως διαβάζουμε ένα μυθιστόρημα, πήρα ένα μολύβι, και από το Α ως το Ζ σημείωσα όλες τις λέξεις που μου φαινόταν ότι υπήρχαν και στο λεξιλόγιό μου. Αργότερα, έκανα έναν κατάλογο με τις λέξεις αυτές και σιγά σιγά πρόσθετα όσες μου έρχονταν στο μυαλό, άρχισα να ψάχνω σε λεξικά, σε γλωσσάρια, στο Διαδίκτυο, σε ψηφιοποιημένα λεξικά, και έτσι έφτασα να έχω καταγράψει σχεδόν όλες τις λέξεις τουρκικής προέλευσης που έχουν μπει στο λεξιλόγιό μου μέχρι σήμερα.

1. Χρησιμοποίηώ το επίθ. *τουρκικός* τονισμένο άλλοτε ως τουρκικός και άλλοτε ως τούρκικος: το πρώτο μάλλον με μια απόχρωση “επισημότητας” (τουρκικός στρατός, τουρκική εθνοσυνέλευση, τουρκικό δάνειο), το δεύτερο μάλλον με μια διάθεση “οικειότητας, καθημερινότητας” (τούρκικος καφές, τούρκικη ταινία, τούρκικο φαγητό).

Αυτή η αναζήτηση με οδήγησε σε ένα θεμελιώδες έργο: στη διδακτορική διατριβή του Παναγιώτη Κυρανούδη (μοναχού Κοσμά Σιμωνοπετρίτη) για τα τουρκικά δάνεια της ελληνικής, που υποστηρίχτηκε στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης το 2001 και εκδόθηκε (εμπλουτισμένη²) το 2009 από το Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανώλη Τριανταφυλλίδη). Ο Κυρανούδης εξετάζει τη *Μορφολογία των τουρκικών δανείων της ελληνικής γλώσσας* (αυτός είναι και ο τίτλος της διατριβής του), τόσο στην κοινή νεοελληνική όσο και στα ιδιώματα. Αυτό το τελευταίο μου έδωσε την ιδέα να κάνω έναν κατάλογο με τα τουρκικά δάνεια του κρητικού ιδιώματος. Πώς όμως; Με βάση ποιες πηγές;

Αποφάσισα να ξεκινήσω από τα “πιστοποιημένα” τουρκικά δάνεια, και έτσι κατέφυγα στα λεξικά: αφετηρία μου η εργασία του Ιδομενέα Παπαγιργοράκη³ *Συλλογή ξενολόγων λέξεων της ομιλουμένης εν Κρήτη*, που πήρε το 2ο Βραβείο στον Διαγωνισμό της Γλωσσικής Εταιρείας Αθηνών το 1951 και εκδόθηκε το 1952 στα Χανιά από το Τυπογραφείο του Κανάκη Φραγκιαδάκη – στις σ. 75-131: [Λέξεις] *Τουρκικαί (μετά αραβικών και περσικών)*. Στη συνέχεια αποδελτίωσα, με τη σειρά που πρωτοεκδόθηκαν, τα λεξικογραφικά έργα των: Γεωργίου Παγκάλου, Μανώλη Πιτυκάκη, Νίκου Γαρεφαλάκη, Ιωάννη Κονδυλάκη, Αντωνίου Ξανθινάκη, Μαρίνου Ιδομενέως, Αντώνη Τσιριγωτάκη, Γιώργου Αποστολάκη, Αλέκου Δαριβιανάκη και Γιάννη Κριτσωτάκη [καθώς και όσα αναφέρονται στις σελ. xi-xii υπό τα στοιχεία α-δ, για τη δεύτερη έκδοση]. Γι’ αυτό η εργασία μου έχει τον υπότιτλο *Συναγωγή από λεξικά* [Υπότιτλος της δεύτερης έκδοσης: *Συναγωγή από λεξικά, κείμενα και προφορικό λόγο*].

Σκοπεύω να τη συμπληρώσω με μια *Συναγωγή από Πηγές*, η οποία θα περιλάβει τουρκικά δάνεια που δεν περιέχονται στα παραπάνω λεξικά, αλλά υπάρχουν σε συλλογές κρητικών δημοτικών τραγουδιών, σε συλλογές μαντινάδων και σε άλλα δημοσιευμένα μνημεία του κρητικού λόγου, έμμετρου και πεζού. Ήδη έχω συγκεντρώσει αρκετά στοιχεία από μια πρώτη αποδελτίωση τέτοιων πηγών.

Τον κύκλο θα κλείσει μια τρίτη συναγωγή, με τον τίτλο *Αθησαύριστα* (από τον προφορικό λόγο). Αυτή, όπως και η προηγούμενη, δεν θα δημοσιευτούν έτοιμες σε έντυπη μορφή, αλλά θα παρουσιαστούν εν σπέρματι σε ιστολόγιο που θα δημιουργήσω στο Διαδίκτυο για το σκοπό αυτόν και θα εμπλουτίζονται σταδιακά, από δικές μου προσθήκες και από τη συνεισφορά όσων ενδιαφέρονται να συγκροτηθεί ένα όσο γίνεται πληρέστερο corpus των τουρκικών δανείων του κρητικού γλωσσικού ιδιώματος. Θέλησα έτσι να αξιοποιήσω τις δυνατότητες που προσφέρει το Διαδίκτυο για ουσιαστική συνεργασία και καλύτερο αποτέλεσμα.

Πιστεύω ότι με τις εργασίες αυτές (και με τις διορθώσεις και τις προσθήκες που θα ακολουθήσουν) θα συγκεντρωθεί το βασικό υλικό που χρειάζεται για την περαιτέρω μελέτη των τουρκισμών του κρητικού ιδιώματος από διάφορες πλευρές, γλωσσολογική, λαογραφική, ιστορική κλπ. – αλλά και πάλι θα μένει χώρος για συμπληρώσεις και βελτιώσεις, διότι «κανένα λεξικό και καμιά συλλογή γλωσσικού υλικού δεν μπορεί να εξαντλήσει όλον

2. Στην αρχική της μορφή υπάρχει ψηφιοποιημένη στο *Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών* του *Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης* (<http://phdtheses.ekt.gr/eaddd/>).

3. Ο Ιδομενέας Παπαγιργοράκης (Ροδοβάνι Σελίνου, 1888 – Χανιά, 1967) ανήκε στην εποχή εκείνη που οι δημόσιοι άνδρες στον ελεύθερο χρόνο τους μετέφραζαν Θουκυδίδη (!) Εργάστηκε στο Ταχυδρομείο (Τ.Τ.Τ.) και αργότερα στον Ο.Τ.Ε. Και στις δύο υπηρεσίες κατέλαβε πολύ υψηλές θέσεις. Αν και είχε κάνει μόνο γυμνασιακές σπουδές, ασχολήθηκε με θέρμη και επιτυχία με γλωσσικές μελέτες, με τη συγγραφή βιβλίων, με την ίδρυση φιλολογικού συλλόγου, την έκδοση περιοδικών ιστορικο-λαογραφικού και λογοτεχνικού χαρακτήρα, τη συμμετοχή σε κρητολογικά συνέδρια... Το περιοδικό *Κρητική Εστία*, του οποίου υπήρξε διευθυντής για πολλά χρόνια, του αφιέρωσε το τεύχος 173 (Αύγουστος 1967). Ευχαριστώ τον παλιό συνάδελφο Σταμάτη Αποστολάκη, που μου το έστειλε σε φωτοαντίγραφο.

τον γλωσσικό πλούτο της περιοχής στην οποία αναφέρεται». ⁴

Ο παρών κατάλογος με τα λεξικογραφημένα τουρκικά δάνεια του κρητικού γλωσσικού ιδιώματος θα ήταν ασφαλώς καλύτερος αν είχα ειδικές γνώσεις στην ετυμολογία και στην τουρκική γλώσσα, ιδίως των παλαιότερων εποχών, καθώς και των διαλεκτικών μορφών της. Ελπίζω ότι οι ειδικοί θα εντοπίσουν τις ατέλειες που απορρέουν από αυτήν την έλλειψη, ώστε να τις διορθώσω σε ενδεχόμενη δεύτερη έκδοση.

Σε όλη τη διαδρομή για την πραγματοποίηση αυτής της εργασίας δεν ήμουν ποτέ μόνος· με συντρόφευσαν με το ενδιαφέρον και τη βοήθειά τους συγγενείς και φίλοι. Τους ευχαριστώ όλους. Ευχαριστώ ξεχωριστά την κ. Τασούλα Μαρκομηελάκη-Μίντζα, Επίκουρη Καθηγήτρια Νεοελληνικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, που με την μεγάλη πείρα της ως επιμελήτριας εκδόσεων με διαφώτισε σχετικά με τη διαμόρφωση των λημμάτων· τον κ. Κωστή Αποστολάκη, Επίκουρο Καθηγητή Κλασικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Κρήτης, που διάβασε προσεκτικά το εισαγωγικό κεφάλαιο και ένα εκτενές δείγμα του λεξιλογίου και έκανε εύστοχες και χρήσιμες παρατηρήσεις· τον αγαπητό συνάδελφο Μιχάλη Βαρδαβά, για την τεχνική βοήθεια στην αναζήτηση στοιχείων στο Διαδίκτυο και σε άλλα θέματα Η/Υ· τον φίλο Νίκο Φουντεδάκη για την διαρκή ηθική συμπαράσταση· τον τουρκομαθό κ. Γιώργο Παπαδόπουλο για τις παρατηρήσεις του σχετικά με ορισμένα τουρκικά έτυμα. Ευχαριστώ επίσης το προσωπικό της Βικελαίας Βιβλιοθήκης Ηρακλείου και της Βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Κρήτης (Ρέθυμνο) για την όπως πάντοτε πρόθυμη εξυπηρέτηση. Ένα μεγάλο μέρος της αποδελτίωσης των λεξικών έγινε σε μια ήσυχη και άνετη γωνιά στα Μάταλα· ευχαριστώ την οικογένεια Μιχ. Κουνδουράκη για τη φιλοξενία. Τέλος, ευχαριστώ τη γυναίκα μου Μπέττυ και τις κόρες μου Μαίρη και Χριστίνα, που ποτέ δεν παραπονέθηκαν όταν προτιμούσα τη συντροφιά των λεξικών από την δική τους. Τη Χριστίνα την ευχαριστώ επιπλέον, γιατί από το ισχνό φοιτητικό χαρτζιλίκι της μου έκανε δώρο το πολύτομο έργο του Γ. Παγκάλου *Περί του Γλωσσικού Ιδιώματος της Κρήτης*.

Η δημοσίευση αυτής της εργασίας μου επεφύλαξε μια διπλή τιμή και χαρά: Η Βικελαία Βιβλιοθήκη του Δήμου Ηρακλείου την ενέταξε στο εκδοτικό της πρόγραμμα, ενώ ο κ. Θεοχάρης Δετοράκης, Ομότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου Κρήτης, αγαπημένος καθηγητής μου από τα χρόνια της φοίτησής μου πριν σαράντα και πλέον χρόνια στην Παιδαγωγική Ακαδημία Ηρακλείου, έγραψε έναν γενναιόδωρο πρόλογο. Εκφράζω θερμές ευχαριστίες και για τα δύο. Ευχαριστώ ακόμη τον φίλο Μανόλη Παπαδάκη για τη φωτογραφία που κοσμεί το εξώφυλλο, καθώς και την εταιρεία «ACCESS Γραφικές Τέχνες Α.Ε.», που έφτιαξε με τέχνη και μεράκι το βιβλίο που κρατάτε στα χέρια σας.

Αφιερώνω αυτήν την εργασία στη μνήμη του Ιδομενέα Παπαρηγοράκη, που πρώτος ασχολήθηκε συστηματικά (και τόσο εύστοχα!) με τα ξένα δάνεια του κρητικού ιδιώματος. Στην επιστολή με τη οποία υπέβαλε την σχετική εργασία του στην *εν Αθήναις Γλωσσικήν Εταιρείαν* ευχόταν το εξής: «Ελπίζω ότι ή προσπάθεια έμου τοῦ ἀπτήνου νεοσοῦ τῆς γλωσσολογίας θά δώσῃ τὸ παράδειγμα εἰς ἄλλους ταυσιππέτους ἀετοῦς αὐτῆς εἰς τὸ νὰ τὸ τελειοποιήσουν». Με την ίδια ειλικρινή ευχή επιθυμώ να κλείσω αυτόν εδώ τον πρόλογο.

Βασίλης Ορφανός
Νέα Αλικαρνασσός, 28-1-2014

4. Αυτό σημειώνει ο Χαράλαμπος Συμεωνίδης, όταν προσθέτει νέες λέξεις στο *Ιστορικόν λεξικόν της Ποντικής διαλέκτου* του Ανθιμου Παπαδόπουλου, βλ. "Ποντιακά έτυμα ανατολικής προέλευσης. Συμβολή Πρώτη (Α-Λ)", *Αρχαίον Πόντου*, 32 (1973-74), 324.

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η παρούσα εργασία είναι ένας αναλυτικός και τεκμηριωμένος κατάλογος με τουρκικά δάνεια στα ελληνικά της Κρήτης. Με τον όρο *τουρκικά δάνεια* εννοούνται επιδράσεις της τουρκικής γλώσσας στους διάφορους τομείς της γλώσσας μας – εδώ κυρίως στο λεξιλόγιο. Με τη διατύπωση *ελληνικά της Κρήτης* εννοείται το κρητικό ιδίωμα στην εξελικτική του διάρκεια από την εποχή του Κρητικού Πολέμου (1645-1669) μέχρι σήμερα.

Το υλικό που παρουσιάζεται προέρχεται από αποδελτίωση λεξικών και κειμένων και από τον προφορικό λόγο. Τα λεξικογραφικά έργα αναφέρονται αναλυτικά στις σελ. 407-410, τα κείμενα αναφέρονται στις σ. 410-414. Τα στοιχεία από τον προφορικό λόγο (αυτά δεν είναι πολλά) συγκεντρώθηκαν από συζητήσεις με ανθρώπους τρίτης ηλικίας που γεννήθηκαν και μεγάλωσαν στην Κρήτη, από λεξιλογικές ερωτήσεις/απορίες ανθρώπων που είχαν υπόψη τους την πρώτη έκδοση αυτού του βιβλίου, καθώς και από τα προσωπικά γλωσσικά βιώματα που έχω ως Κρητικός.

Πολλές δεκάδες από τις λέξεις που καταγράφονται εδώ θησαυρίζονται πρώτη φορά σε λεξικό. Αρκετές από αυτές προέρχονται από τουρκοκρητικά κείμενα⁵. Ως γνωστόν, οι λεγόμενοι Τουρκοκρητικοί (κατά κύριο λόγο εξισλαμισμένοι Κρήτες και οι απόγονοί τους) μιλούσαν το προγονικό τους κρητικό ιδίωμα, διανθισμένο με επιπλέον τουρκικές λέξεις λόγω θρησκείας⁶.

Περιλαμβάνονται εδώ (σε παράρτημα) και λέξεις τουρκικής προέλευσης που δεν τις συνάντησα σε κρητικά λεξικά ή κείμενα, αλλά τις βρίσκουμε στις μεταφράσεις εγγράφων από το *Τουρκικό Αρχείο* της Βικελαίας Βιβλιοθήκης, μεταφράσεις που έχουν γίνει από τον αείμνηστο Νικόλαο Σταυρινίδη καθώς και από οθωμανολόγους του καιρού μας, οι οποίοι έχουν μεταφράσει τουρκικά έγγραφα που αφορούν την Κρήτη από το παραπάνω Αρχείο ή και από άλλα.

Πρόκειται κυρίως για λέξεις που δηλώνουν οθωμανικά αξιώματα, τίτλους, υπηρεσίες, νομίσματα, μονάδες μέτρησης κλπ. Μια άλλη κατηγορία είναι λέξεις που δηλώνουν επάγγελμα. Πολλές από αυτές επιβιώνουν σήμερα στην Κρήτη αλλά μόνο ως οικογενειακά επίθετα, π.χ. *Μουμτζάκης* [$<$ (*) *μουμτζής* ‘κηροποιός’].

Η αναζήτηση σε διαλεκτικά λεξικά άλλων περιοχών, σε εκδόσεις ελληνικών εγγράφων της περιόδου της Τουρκοκρατίας από άλλες περιοχές, καθώς και στο Διαδίκτυο, δείχνει ότι

5. Βασικό βοήθημα: Σταύρος Πλανάκης, *Τουρκοκρητική λογοτεχνία - Ανθολόγιο. Μια πρώτη προσέγγιση*, Χανιά 2011. [Επεξεργασμένη μορφή τού: Σταύρος Πλανάκης, *Γχνη της τουρκοκρητικής λογοτεχνίας. Ιδεολογικές τάσεις και γενικά χαρακτηριστικά, μεταπτυχιακή εργασία*, Πανεπιστήμιο Κρήτης-Φιλοσοφική Σχολή-Τμήμα Φιλολογίας-Τομέας Β.Ν.Ε.Φ., Ρέθυμνο 2003.]

6. Χαρακτηριστική σκηνή από τον *Πατούχα* του Κονδυλάκη (Εκδ. Φέξη, Αθήνα 1916, σ. 21): *Ο Μουνδύρης* [βλ. *μουντίνης* στον παρόντα κατάλογο] *εκάθητο εις την μικράν υπόστεγον αυλήν του τζαμιού μετά του Ιμάμη κ' εκάπνιζον τα μακρά των σιμπούκια, ομιλούντες εις γλώσσαν ελληνικήν, την οποίαν εκαρύκευον με τουρκικές λέξεις*. Εξίσου παραστατικά περιγράφει αυτήν την πραγματικότητα ο ανώνυμος συντάκτης του κειμένου με τον τίτλο *Φυλλάδα για τσοι Τούρκους της Κρήτης γραμμένη από ένα γέρο Κρητικό το 1858* (στη σελ. 4) [Ψηφιοποιημένο: *anemi.lib.uoc.gr*].

πολλές από τις λέξεις αυτές έχουν κατά καιρούς χρησιμοποιηθεί αλλού. Πιθανότατα χρησιμοποιήθηκαν και στην Κρήτη. Παράδειγμα οι λέξεις *σουλιοτζής* (από τις *Μεταφράσεις* του Σταυρινίδη) και *μπρισμιτζής* (από τον *Κώδικα Θυσιών*). Αρχικά τις θεώρησα αμάρτυρες, αλλά μετά τις βρήκα σε έντυπο *Εκλογικό Κατάλογο Δήμου Ηρακλείου* του έτους 1906 (Ιστορικό Αρχείο Κρήτης, φωτοτυπημένο αντίγραφο στη Βικελαία), στη στήλη «επάγγελμα» των ψηφοφόρων. Μια άλλη περίπτωση είναι ζεύγη ομόρριζων λέξεων από τις οποίες τη μία τη βρήκα σε λεξικό ή σε κείμενο, π.χ. *ματαράς* 'παγούρι', ενώ την άλλη την έχω βρει μόνο σε μεταφράσεις, π.χ. (*)*ματαρατζής*.

Οι λέξεις αυτές λημματογραφούνται κανονικά στο Παράρτημα 1 (στις σελ. 428-433) στο σώμα του Λεξικού αναγράφονται απλώς, και συνοδεύονται από την ένδειξη παραπομπής: Βλ. Παράρτημα 1. Σηματοδοτούνται στην αρχή τους με αστερίσκο μέσα σε παρενθέσεις.

Το σύνολο των λημμάτων ξεπερνά κατά τι τις τέσσερις χιλιάδες. Περιλαμβάνει λέξεις που προέρχονται κατευθείαν από τα τουρκικά (καζάνι < *kazan*, ρακί < *raki*), αλλά και εκείνες που προέκυψαν στη συνέχεια από αυτές με τη διαδικασία της παραγωγής (καζανάρης < *καζάνι* + *-άρης*) ή της σύνθεσης (1. και τα δύο συνθετικά τουρκικής προέλευσης: *ρακοκάζι* < *ρακί* + *καζάνι*, 2. μόνο το πρώτο: *καζανοκέφαλος* < *καζάνι* + *κεφαλή*, 3. μόνο το δεύτερο: *μουρνόρακι* < *μούρνα* + *ρακί*)⁷.

Από αυτές, μερικές εκατοντάδες μόνο βρίσκονται και σήμερα στα χείλη των Κρητικών⁸ – κι από αυτές πάλη, ελάχιστες είναι καθαρά ιδιοματικές: οι περισσότερες είναι πανελληνίες ή χρησιμοποιούνται ως διαλεκτικές στα ελληνικά και άλλων περιοχών. Όπως παρατηρούσε ήδη πριν ογδόντα χρόνια ο Μανόλης Πιτυκάκης (περιод. *Δρήρος*, 3/27-28 (1939), 807-8), από τις ξένες λέξεις που δέχτηκε η κρητική διάλεκτος από τις αλλεπάλληλες επιδρομές ξένων κατακτητών, ο κρητικός λαός «τις περισσότερες, που τις δέχτηκε μόνο και μόνο γιατί ήταν υποχρεωμένος να τις μεταχειρίζεται στις συναλλαγές του, στις δημόσιες και ιδιωτικές υποθέσεις του κλπ., μόλις έλειψε η ανάγκη τούτη, τις κατάργησε, τις αγνόησε, τις ξέχασε ολότελα». Σ' αυτό μπορούμε να προσθέσουμε ότι και από αυτές που κράτησε οι πιο πολλές πάμυα να χρησιμοποιούνται, καθώς άλλαξαν οι υλικοί και πολιτιστικοί όροι του καθημερινού βίου. Σημαντικό ρόλο έπαιξε σ' αυτό και η επίδραση της κοινής νεοελληνικής⁹ μέσω της σχολικής παιδείας και των μέσων κοινωνικής ενημέρωσης (εφημερίδες, ραδιόφωνο, τηλεόραση). Αλλά και πάλι, από τις μερικές εκατοντάδες λέξεις τουρκικής προέλευσης που χρησιμοποιούνται σήμερα στην Κρήτη (όπως και στην υπόλοιπη Ελλάδα, άλλωστε) είναι σχετικά λίγες αυτές που δεν μπορούμε να τις αντικαταστήσουμε με μιαν άλλη για να δηλώσουμε το ίδιο πράγμα (π.χ. *τζάμι*, *τσέπη*, *γιακάς*, *φλιτζάνι*, *κεφτές*, *μπαγιατίκος*), ενώ πολλές τις χρησιμοποιούμε μόνο σε οικείο επίπεδο, συνήθως με διάθεση μειωτική, περιπαικτική ή χιουμοριστική, π.χ. *μπερντές*, *ντουκιάνι*,

7. Αυτός ο τρόπος λεξικογράφησης μπορεί να μεγαλώνει και να βαρύνει τον κατάλογο, αλλά έκρινα ότι θα φανεί χρήσιμος σε κάποιον που θα ήθελε να μελετήσει την πορεία των τουρκικών δανείων στο κρητικό ιδίωμα.

8. Ασφαλώς υπάρχει διαφοροποίηση από ομιλήτη σε ομιλήτη: το πόσες και ποιες από αυτές τις λέξεις χρησιμοποιεί ένα συγκεκριμένο άτομο και σε ποιες περιστάσεις, εξαρτάται από διάφορους παράγοντες, όπως η ηλικία του, ο τόπος ανατροφής/διαμονής του, το μορφωτικό του επίπεδο, η διαμονή του σε τόπους εκτός Κρήτης, η γλωσσική ταυτότητα του συνομιλήτη του κλπ. Αλλά για την αποτύπωση αυτής της πραγματικότητας απαιτείται ειδική μελέτη.

9. Να ληφθεί υπόψη η τάση «καθαρισμού» της κοινής νεοελληνικής από ξένες επιδράσεις, ιδίως τις τουρκικές, που ήταν πολύ έντονη κατά τον 19ο αιώνα (πβ. τον κατάλογο με τις εκφυλλοφορητέες, δηλ. τις απόβλητες λέξεις που πρόσθεσε ως παράρτημα ο Δημ. Βυζάντιος στο *Λεξικόν της καθ' ημάς ελληνικής διαλέκτου*, Αθήνα 1835), αλλά είχε και στον 20ο αιώνα ένθερμους θιασώτες (πβ. σειρά μαχητικών άρθρων του Νικηφόρου Μοσχόπουλου με τίτλο: *Προς εξελληνισμόν* [sic] της ελληνικής γλώσσης, στην εφημερίδα *Η Καθημερινή*, κατά τα έτη 1936-1939, σε μόνιμη στήλη με υπέρτιτλο: *Μια μεγάλη εκστρατεία*, ή το «μανιφέστο» του Γιάκωβου Διζικιρίκη, *Να ζετουρκέσουμε τη γλώσσα μας*, Εκδ. Αγκυρας, Αθήνα 1975).

τσιράκι, αμπλά, ραέτι, σάικα, χιαχριντίζω. Αναντικατάστατες είναι βέβαια οι λέξεις που αναφέρονται σε οθωμανικά/μουσουλμανικά στοιχεία ιστορίας/πολιτισμού, π.χ. σουλτάνος, βιλαέτι, τζαμί, χότζας, χαρέμι.

Την εποχή που ο Πιτυκάκης παρατηρούσε την υποχώρηση των ξένων δανείων στο κρητικό ιδίωμα, άλλοι νοσταλγούσαν τις λέξεις που χάνονταν (όχι μόνο τις τουρκογενείς) και προσπαθούσαν να τις αναστήσουν¹⁰ χρησιμοποιώντας τις σε λαϊκότερα κείμενα σε στήλες περιοδικών και εφημερίδων, τα λεγόμενα *νάκλια*¹¹. Η τάση αυτή έχει ακόμη και σήμερα μιμητές και θαυμαστές.

Όμως, η ζωντάνια μιας γλώσσας εξαρτάται από το αν συνεχίζουμε να την καλλιεργούμε στη λογοτεχνία, την επιστήμη, τη διδασκαλία και τον δημόσιο βίο. Και μας αρκούν γι' αυτό οι λέξεις που είναι ακόμη ζωντανές. Όσες έχουν βγει από τη ζωή τις φυλάγουμε προσεκτικά στα λεξικά¹², να δια φωτίσουν τον αναγνώστη που θα σκοντάψει σε μια άγνωστη λέξη σε ένα παλιό κείμενο, αλλά και να περιμένουν τον μελλοντικό ερευνητή.

Προς την κατεύθυνση αυτή κινείται και η παρούσα εργασία: Αποτελεί μια συμβολή στη συγκρότηση ενός κορυφ, που ελπίζω να φανεί χρήσιμο σε όποιον θελήσει να μελετήσει τις επιδράσεις της τουρκικής γλώσσας στο κρητικό ιδίωμα – τουλάχιστον θα τον απαλλάξει από το χρονοβόρο έργο της αποδελτίωσης πηγών και βοηθημάτων.

* * *

Τα **λήμματα** παρουσιάζονται με απόλυτη αλφαβητική σειρά και είναι γραμμένα με έντονα όρθια τυπογραφικά στοιχεία. Η κεφαλή εξέχει λίγο αριστερά.

Εάν μια λέξη παρουσιάζει περισσότερους από έναν τύπους, πρώτος μπαίνει εκείνος που κατά την κρίση του συντάκτη του καταλόγου θεωρείται σήμερα ο πιο συνηθισμένος στην κρητική λαλιά, είτε πρόκειται για ιδιοματικό τύπο (π.χ. *τεπί* & *ταπί**) είτε για πανελλήνιο (π.χ. *χαλάλι** & *χελάλι*).

- Το ίδιο και για λέξεις που έχουν περισσότερους από έναν ιδιοματικούς τύπους, π.χ. *γραντίζω* & *ογραντίζω* & *εγραντίζω*. Αν όμως η λέξη ήταν άγνωστη στον συντάκτη, πρώτα μπαίνει ο τύπος που είναι πιο κοντά στο τουρκικό έτυμο από φωνητική άποψη, π.χ. *ετζέλι* & *ιντζέλι* & *ιτζίλι* [*< ecel*].
- Λέξεις που γράφονται με τον ίδιο τρόπο αλλά έχουν διαφορετική σημασία καταγράφονται ως ξεχωριστά λήμματα και έχουν για διακριτικό σημάδι αραβικό αριθμό με μορφή εκθέτη, είτε έχουν διαφορετική ετυμολογία, π.χ. *τζαρέζ*¹ ‘λύση, τρόπος θεραπείας’ [*< care*] και *τζαρέζ*² ‘βακουφικός φόρος’ [*< icare*], είτε ανάγονται στο ίδιο έτυμο, π.χ. *γιαρμάς*¹ ‘ροδάκινο’ και *γιαρμάς*² ‘λεπτό δοκάρι’ [*< yarma* ‘σκιστός’], όχι

10. Βλ. Γιακουμάκη Ελευθερία, “Αναβιωτικές τάσεις διαλεκτικών στοιχείων στην Κρητική διάλεκτο”, *Νεοελληνική Διαλεκτολογία*, 2 (1998), 34-46.

11. Βλ. Παναγιώτης Ι. Καμηλάκης, «“Νάκλια”: Κρητικός λαϊκός πολιτισμός και διαλεκτική λογοτεχνία», στο: *Λαϊκός πολιτισμός και έντεχνος λόγος (ποίηση – πεζογραφία – θέατρο) – Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου (Αθήνα 8-12 Δεκ. 2010)*, επιμ. ύλης / επιστημ. επιμ. Γιώργος Βοζίκας, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 2013, τόμος Α', σ. 547-568.

12. Για να χρησιμοποιήσω τα λόγια του Κανάκη Γερωνυμάκη: πολλές από τις λέξεις που περιέχονται στον παρούσα εργασία «είναι σήμερα νεκρές ή κλινικά νεκρές. Νεκρές χαρακτηρίζω όσες δεν τις καταλαβαίνουν όσοι γεννήθηκαν τα τελευταία 40 χρόνια, ούτε που θυμούνται να τις άκουσαν ποτέ. Κλινικά νεκρές χαρακτηρίζω αυτές που πολλοί τις καταλαβαίνουν άμα θα τις ακούσουνε μα κανείς δεν τις χρησιμοποιεί, και κατά φυσική συνέπεια θα ξεχαστούνε και αυτές οριστικά στις επόμενες μία ή δυο δεκαετίες. [...] σταδιακά απειλούνται και άλλες και πιθανόν να θεωρηθεί το παρόν μελλοντικά νεκροταφείο λέξεων» (Κανάκης Ι. Γερωνυμάκης, *Λαογραφικό Σφακιανό Λεξικόγιο Ερμηνευτικό. Συμπληρωμένο με σκίτσα*, Χανιά 1999, σ. 5).

όμως όταν πρόκειται για σημασιολογική διαφοροποίηση ενός δανείου μέσω μεταφοράς, μετωνυμίας, στένωσης, δεινωσης κλπ.

- Λέξεις που έχουν την ίδια σημασία αλλά διαφορετική ετυμολογία καταγράφονται ως ξεχωριστά λήμματα, π.χ. *ντουχιουλμές* [< *dixünme*] και *ντουχιούντισμα* [< *ντουχιουντίζω*] (και τα δύο σημαίνουν ‘σκέψη που απασχολεί κάποιον, συλλογή, έγνοια’). Εξάιρεση γίνεται όταν η ετυμολογική διαφορά είναι προφανής, π.χ. οι λέξεις *ξεκαζάνιασμα* [< *ξεκαζανιάζω*] και *ξεκαζάνεμα* [< *ξεκαζανεύω*] είναι στο ίδιο λήμμα.
- Τα υποκοριστικά εντάχθηκαν στη λέξη από την οποία προέρχονται, π.χ. *τσεπολάκι* ‘τσεπάκι’, στο λ. *τσέπη*. Το ίδιο και τα μεγεθυντικά, π.χ. *μπατζάκα*, στο λ. *μπατζάκι*. Αν όμως στο υποκοριστικό ή το μεγεθυντικό έχει αλλάξει η σημασία της λέξης, τότε αυτό μπαίνει ως ξεχωριστό λήμμα, π.χ. *τέλι* ‘σύρμα’ και (υποκορ.) *τελάκι* ‘συρμάτινο σφυογυράκι για το πλύσιμο των πιάτων· λεπτό καρφάκι χωρίς κεφάλι’. Ομοίως: *ντουλάπι* ‘έπιπλο, συνήθως εντοιχισμένο, για σκεύη και γυαλικά’ και (μεγεθ.) *ντουλάπα* ‘έπιπλο για ρούχα’. Δυσκολίες παρουσιάζουν τα υποκοριστικά που κρατούν την αρχική σημασία αλλά έχουν αποκτήσει και δεύτερη ή τρίτη, π.χ. *αγαδάκι* ‘κοντόσωμος αγάς’, ‘νεαρός αγάς’ αλλά και (ειρων.) ‘Τούρκος’.
- Τα τοπωνύμια που περιέχονται στα λεξικά που αποδελτιώθηκαν εντάχθηκαν στα αντίστοιχα λήμματα, π.χ. *Ακ Ντάμπια* (Ηράκλειο) στο λ. *ντάμπια*.
- Ένδειξη γεωγραφικής κατανομής δεν δίνεται, επειδή είναι πολύ λίγες οι λέξεις του καταλόγου που εμφανίζονται να είναι λεξιλογικά στοιχεία ενός μόνο τμήματος του νησιού. Εξάιρεση γίνεται σε ορισμένες περιπτώσεις για συγκεκριμένους λόγους, βλ. για παράδειγμα στις λ. *αρισζά* και *χαρουσιά*.
- Οι λέξεις του καταλόγου που περιέχονται και στο *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής* (Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη], Θεσ/νίκη 1998) σημειώνονται με έναν αστερίσκο στα δεξιά τους, π.χ. *αγιάζι**.
- Άλλες, που δεν περιέχονται στο *AKN* αλλά υπάρχουν στο *Ετυμολογικό Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής* του Ν. Ανδριώτη (έκδοση του 1971), επισημαίνονται με ένα (Α) ως εκθέτη στα δεξιά τους, π.χ. *μαζούλι^(Α)*.
- Κάθε λήμμα είναι γραμμένο όλο με όρθια τυπογραφικά στοιχεία. Τα πλάγια στοιχεία χρησιμοποιούνται σε 4 περιπτώσεις: α) Για να δηλωθεί ότι μια λέξη που χρησιμοποιείται στην ανάπτυξη ενός λήμματος ή σε κάποια σημείωση είναι και λήμμα του καταλόγου· β) Για να δηλωθεί ότι μια λέξη είναι έτυμο μιας άλλης· γ) Για να τονιστούν φράσεις και εκφράσεις που περιέχουν τη λ. του λήμματος (π.χ. *κάνω χάζι*, στο λ. *χάζι*)· δ) Για χωρία (από πηγές) που παρατίθενται χωρίς εισαγωγικά.
- Στα παραθέματα διατηρήθηκε η ορθογραφία (και τα τυχόν λάθη) του πρωτοτύπου
- Διάφορες επεξηγήσεις μπαίνουν σε παρένθεση, π.χ. (μτφ.) = μεταφορική σημασία.
- Κάθε σχόλιο, σημείωση ή προσθήκη του συντάκτη μπαίνει μέσα σε άγκιστρα.
- Στον παρόντα κατάλογο δεν λημματογραφούνται λέξεις που εμφανίζονται στα αποδελτιωθέντα λεξικά και κείμενα ως τουρκικά δάνεια, ενώ (κατά το *AKN*) έχουν άλλη προέλευση, π.χ. *ζάρι* [μσν. *ζάριν* < *αζάριον* < αραβ. *az-zahr*], *παπάρα* [< ιταλ. διαλεκτ. *pappara*].
- Επίσης, δεν περιλαμβάνονται τα τουρκικά μικρά ονόματα προσώπων, π.χ. *Κιαζίμης*, *Κιαμιλέ*, τα οποία λημματογραφεί ο Κονδυλάκης, ούτε ορισμένα οικογενειακά επίθετα τουρκικής προέλευσης που λημματογραφεί ο Κριτσωτάκης.

Ακολουθεί η **ένδειξη της γραμματικής κατηγορίας**.

- Για τα ουσιαστικά μπαίνει το αντίστοιχο άρθρο μετά από κόμμα. Για τα υπόλοιπα, εκτός από τα ρήματα, δίνονται συντομογραφίες μέσα σε παρένθεση (βλ. σχετικό πίνακα στη σελ. 46). Για τα ρήματα δεν δίνεται ένδειξη γραμματικής κατηγορίας, επειδή φανερώνεται από την κατάληξη.
- Για λέξεις που έχουν δύο τύπους, έναν για το αρσενικό γένος και έναν για το θηλυκό, και χρησιμοποιούνται –συνήθως ως κατηγορούμενο ή ως επιθετικός προσδιορισμός– για να χαρακτηρίσουν [+πρόσωπα], χωρίς να μπορεί κανείς εύκολα να τα κατατάξει στα ουσιαστικά ή στα επίθετα¹³ (π.χ. *γρουσουζής*, θηλ. *γρουσουζά*, ή *γουρ(ι)λής*, θηλ. *γουρ(ι)λού*), προτείνεται ο χαρακτηρισμός *επίθετο προσώπου* (συντομογραφία: *επίθ. προσ.*), αφού κατά τη χρήση τους υponοείται κάποιο προσδιοριζόμενο ουσιαστικό, όπως *άνθρωπος*, *άνδρας*, *γυναίκα* κλπ.¹⁴ Όταν αυτές οι λέξεις χαρακτηρίζουν πρόσωπα σε ουδέτερο γένος, παίρνουν την κατάληξη *-ικο* ή *-ιδικο*, π.χ. *γρουσουζίκο*, *γουρ(ι)λίτικο* (παιδί).¹⁵ Όταν χαρακτηρίζουν [-πρόσωπα], παίρνουν κανονικές κατάληξεις επιθέτου: *-ικος*, *-η*, *-ο* / *-ιδικός*, *-η*, *-ο*. Σ' αυτήν την περίπτωση χαρακτηρίζονται απλώς ως επίθετα (συντομογραφία: *επίθ.*). Υπάρχουν όμως λέξεις που μπορούν να χρησιμοποιηθούν άλλοτε ως επίθετο προσώπου και άλλοτε ως ουσιαστικό. Στην περίπτωση αυτή το σχετικό λήμμα χωρίζεται σε δύο τμήματα: στο ένα η λ. έχει την ένδειξη: (ως *επίθ. προσ.*), στο άλλο έχει την ένδειξη: (ως *ουσ.*), π.χ. *κατουρούμης*: α) (ως *επίθ. προσ.*) 1. παράλυτος· 2. κατάκοιτος, κρεβατωμένος· β) (ως *ουσ.*) ο παράλυτος.

Τα επίθετα προσώπου δίνονται και στο θηλυκό γένος, μόνο εάν ο τύπος αυτός υπάρχει στα λεξικά· διαφορετικά, δίνεται μόνο το αρσενικό (π.χ. *ζεβζέκης*), διότι δεν ξέρουμε ποιον τύπο του θηλυκού θα έβαζε ο λεξικογράφος: *ζεβζέκα*, *ζεβζέκισσα* ή και τα δύο;

Μετά την ένδειξη της γραμματικής κατηγορίας ακολουθεί, μέσα σε αγκύλες, η **μεταγραφή της προφοράς** της λέξης.

- Προτιμήθηκε η προφορά της περιοχής Ηρακλείου (λόγω βιωμάτων του συντάκτη).
- Η προφορά αυτή είναι σε γενικές γραμμές εκείνη που δίδεται στους αντίστοιχους τουρκισμούς στο *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*. Γι' αυτό χρησιμοποιήθηκαν τα ίδια

13. Για το πρόβλημα της διάκρισης των επιθέτων από τα ουσιαστικά στην ελληνική γράφει αναλυτικά ο Παναγιώτης Κυρανούδης στο 6ο κεφάλαιο της διατριβής του *Μορφολογία των τουρκικών δαφνίων της ελληνικής γλώσσας*, Έκδοση Ινστιτούτου Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), Θεσ/νίκη 2009, σ. 158-172. Ο χαρακτηρισμός *επίθετο προσώπου* εισάγεται εδώ ως μια δοκιμαστική πρόταση.

14. Κάποτε εκφράζεται και ρητά. Παράδειγμα από τον Παπαγρηγοράκη στο λήμμα *μεραμπούτης* 'όσιος, άγιος': «αυτός είναι άνθρωπος *μεραμπούτης*, δεν τ' αρέσουν αυτές οι επιδείξεις».

15. Ο Πιτουκάκης (B 677) έχει *μποιλής-μποιλίδικος* στο ίδιο λήμμα, με τα εξής παραδείγματα χρήσης: «Η νύφη είναι κοντούλα και ο γαμπρός ένας μποιλής ίσαμε δύο μέτρα» και «Μποιλίδικο φαίνεται πως θα γενεί το κοριτσάκι σου». Αλλού (B 1208) ξεχωρίζει δύο λήμματα: *χιλετζής*, θηλ. *χιλετζού* (επίθ.) «εκείνος που δεν είναι τίμιος στις συναλλαγές του» και *χιλετζίδικος* (επίθ.) «ό, τι υποκρύβει δόλο, απάτη». Ο Ευάγγελος Μπόγκας («Τουρκικές λέξεις σε παλιότερα ελληνικά κείμενα», *Θεσσαλικά Χρονικά*, 7-8 (1959), 153) ονομάζει επίθετα λέξεις όπως *ατζάμης*, *γρουσουζής*, *ζεβζέκης* κλπ. και σημειώνει: «Τα δάνεια που αντιστοιχούν σε επίθετα, αυτά πήραν όλα το αρσενικό άρθρο [...]. Οπου όμως η ιδιότητα το απαιτούσε χρησιμοποιούνταν και τα τρία άρθρα, ανάλογα με το γένος. Έτσι έλεγαν ο ζαΐφης, η ζαΐφισσα (γυναίκα), το ζαΐφικο (παιδί)».

Το *AKN* τέτοιες λέξεις τις ονομάζει απλώς *ονόματα*, βλ. για παράδειγμα στο λήμμα *-τζής -τζού -τζιδικο*: «επίθημα ανισοσύλλαβων ονομάτων παράγωγων συνήθ. από ουσιαστικά· μέσα στην πρόταση τα ονόματα αυτά λειτουργούν συνηθέστερα ως κατηγορούμενα και λιγότερο ως επιθετικοί προσδιορισμοί και δηλώνουν το πρόσωπο (άντρα, γυναίκα, παιδί ή γενικά έμψυχο ουδέτερου γένους) που χαρακτηρίζεται από τα στοιχεία που συνεπάγεται η πρωτότυπη λέξη, που του αρέσει, που αγαπά αυτό που εκφράζει η πρωτότυπη λέξη».

Η Ελεονώρα Δημελά («Τα τουρκικά επιθετικά δάνεια στις διαλέκτους της Μικράς Ασίας: μια πρώτη προσέγγιση», *Patras Working Papers in Linguistics*, 3 [Μορφολογία και γλωσσική επαφή] (2013), 92-109), μελετά ως επίθετα λέξεις όπως *γρουσουζής*, *ζαμπάρας*, *ματαχτής*, *ταμαχίρης*, *τζαναμπέτης* κ.ά.

σύμβολα φωνητικής μεταγραφής. Κάποιες διαφοροποιήσεις ήταν αναγκαίες, όπως για τη διαλεκτική ουράνωση των κ, γ, χ, γκ πριν από [e] και [i / i+φων.] καθώς και των ν και λ πριν από [i / i + φων.] στην κεντρική και ανατολική Κρήτη.

- Ο τόνος σημειώνεται πάνω στο τονιζόμενο φωνήεν. Στις μονοσύλλαβες λέξεις που αποτελούν μέρος μιας έκφρασης, εφόσον ο τόνος τους ακούγεται, αυτός σημειώνεται τόσο στην κανονική γραφή (παρά τους κανόνες, για πληροφόρηση του αναγνώστη) όσο και στην απόδοση της προφοράς, π.χ. *ό καντάρι* [ó kadári].
- Για λέξεις που ο συντάκτης του καταλόγου δεν τις έχει ακούσει ποτέ ούτε ήταν δυνατό να έχει ακουστική εικόνα τους, προτείνεται η προφορά που πιστεύει ότι τους ταιριάζει, με βάση τη βιωματική γλωσσική του εμπειρία. Σε περιπτώσεις αμφιβολίας προστίθεται ένα ερωτηματικό. Προτιμήθηκε το ερωτηματικό του λατινικού αλφαβήτου (?) επειδή και τα περισσότερα σύμβολα φωνητικής μεταγραφής είναι από αυτό το αλφάβητο.
- Τα σύμβολα που χρησιμοποιήθηκαν, οι αναγκαίες επεξηγήσεις και σχετικά παραδείγματα δίνονται στον *Πίνακα φωνητικών συμβόλων* (στις σελ. xxxiv-xxxvii).

Μετά τη μεταγραφή της προφοράς δίνονται, μέσα σε παρένθεση, οι **συντομογραφίες των λεξικών** (βλ. σελ. 407-410) που περιέχουν το λήμμα, εφόσον πρόκειται για λέξη που έχει θησαυριστεί σε λεξικό. Η σειρά αναφοράς των λεξικών καθορίζεται από τη χρονολογία της πρώτης έκδοσης. Για όσα εκδόθηκαν την ίδια χρονιά, παίρνω υπόψη μου την αλφαβητική τάξη του επιθέτου των συγγραφέων.

Σημειώνεται ότι στα λήμματα που παρουσιάζουν (φωνητικές ή γραμματικές) παραλλαγές δεν διευκρινίζεται ποιος τύπος υπάρχει σε ποιο λεξικό. Αυτό έγινε για να μη φορτωθεί υπερβολικά η παρουσίαση του λήμματος. Ο αναγνώστης που ενδιαφέρεται θα βρει αυτές τις λεπτομέρειες ανατρέχοντας στις πηγές.

Για λέξεις που δεν έχουν θησαυριστεί στα λεξικά του κρητικού ιδιώματος, αναφέρεται το κείμενο στο οποίο τις συνάντησα ή η σχετική πηγή προφορικού λόγου.

Μετά την παρένθεση με τις συντομογραφίες των πηγών, μπαίνει έντονη διπλή στίγμα και ακολουθεί το **σημασιολογικό τμήμα** του λήμματος.

- Δίνονται μόνο οι σημασίες που περιέχονται στα λεξικά που αποδελτιώθηκαν.¹⁶ Σε κάποιες περιπτώσεις δίνονται συμπληρωματικά στοιχεία σε σημείωση του συντάκτη.
- Για να δηλωθούν οι διαφορετικές σημασίες μιας λέξης, χρησιμοποιούνται αραβικοί αριθμοί με έντονα ψηφία και τελεία μετά από αυτά. Οι σημασίες χωρίζονται με άνω τελεία. Διαφορετικές φράσεις ή εκφράσεις που περιέχουν τη λημματογραφούμενη λέξη χωρίζονται με διπλή κάθετο. Φράσεις και εκφράσεις (για τη διάκριση βλ. *ΑΚΝ*, έκδοση 1998, σ. κ') δηλώνονται με την κοινή συντομογραφία ΦΡ.
- Στα λήμματα με πολλές σημασίες δεν διευκρινίζεται σε ποιο λεξικό υπάρχει η καθεμιά (βλ. παραπάνω σημείωση για την αναφορά των πηγών). Εξαιρέση έγινε μόνο σε κάποιες ιδιαίζουσες περιπτώσεις, π.χ. στο λ. *τεμπελχανάς*, που ο Παπαγρηγοράκης το θεωρεί ουσιαστικό, με την κυριολεκτική σημασία του *tembelhane* ('οίκος οκνηρών'), ενώ ο Πιτυκάκης το θεωρεί επίθετο, με τη σημασία 'εκ συστήματος οκνηρός και φυγόπονος· ντεμπελάκας'.
- Εάν στα λεξικά που αποδελτιώθηκαν η ίδια σημασία μιας λέξης παρουσιάζεται με παρεμφερείς διατυπώσεις, επιλέγεται η πιο χαρακτηριστική.

16. Ο συντάκτης του καταλόγου εκφράζει την ευχή για τη σύνταξη ενός Ιστορικού Λεξικού του Κρητικού Ιδιώματος, στο οποίο το σημασιολογικό τμήμα των λημμάτων θα είναι πλήρες και εξαντλητικό. Φυσικά, ένα τέτοιο έργο δεν μπορεί παρά να είναι προϊόν συλλογικής εργασίας.

- Η σημασία των λέξεων δίνεται στην κοινή νεοελληνική. Συχνά η διατύπωση είναι βασισμένη στο *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής* (ΑΚΝ).
- Σε μερικές περιπτώσεις χρησιμοποιείται –ως πιο παραστατική– αυτούσια η διατύπωση από κάποιο λεξικό, π.χ. στο λ. *κουραμπιές*: (μψ.) «ανήρ μαμμόθρεπτος, αποφυγών την στράτευση» (Παπ.). Το παράθεμα (γενικώς) μπαίνει σε γωνιώδη εισαγωγικά. Εάν το χωρίο ήταν εξαρχής σε γωνιώδη εισαγωγικά, αυτά μετατρέπονται σε ανωφερή, ενώ τα τμήματά του που ήταν ήδη υπογραμμισμένα, έντονα ή αραιωμένα μετατρέπονται σε πλάγια. Αν περιείχε ανωφερή εισαγωγικά, αυτά διατηρούνται. Αν το παράθεμα ήταν ήδη σε πλάγια γραφή, αυτή διατηρείται, αλλά γράφονται με όρθια στοιχεία τα τυχόν τονισμένα τμήματα. Μετά τα εισαγωγικά ακολουθεί παρένθεση με συντομογραφική αναφορά της πηγής. Διατηρήθηκε η ορθογραφία των παραθεμάτων.
- Αυτούσια παρατίθεται η διατύπωση των λεξικών και στις περιπτώσεις λέξεων που ο συντάκτης του καταλόγου τις αγνοούσε και δεν τις βρήκε πουθενά αλλού, π.χ. *κατσιαλέξ*: «είδος γερακιού» (Ξανθιν.).
- Για λέξεις που παρατίθενται στα λεξικά χωρίς ερμηνευμα (ως κανονικά λήμματα ή ως απλή αναφορά στην ανάπτυξη κάποιου λήμματος) το σημασιολογικό τμήμα δι-αμορφώθηκε με βάση την εμπειρία του συντάκτη ως φυσικού ομιλητή του κρητικού ιδιώματος. Για όσες υπάρχουν και στο *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής* αξιοποιήθηκε το αντίστοιχο σημασιολογικό τμήμα.
- Παραδείγματα χρήσης από τα αποδελτιωθέντα λεξικά παρατίθενται μόνο σε ορισμένες περιπτώσεις και για συγκεκριμένους λόγους, π.χ. για να γίνει σαφέστερη η ειδική σημασία μιας λέξης.
- Για λέξεις που προέρχονται από αποδελτίωση κειμένων το σημασιολογικό τμήμα διαμορφώνεται με βάση απόσπασμα από το κείμενο στο οποίο εντοπίστηκαν.
- Για λέξεις από τη ζωντανή προφορική γλώσσα παρέχονται, όπου κρίθηκε απαραίτητο, παραδείγματα χρήσης βασισμένα στα γλωσσικά βιώματα του συντάκτη του καταλόγου.

Η **ετυμολογία** της λέξης δίνεται μέσα σε αγκύλες σε ξεχωριστή τυπογραφική αράδα μετά το σημασιολογικό τμήμα του λήμματος.

- Τα έτυμα (από κάθε γλώσσα) γράφονται με πλάγια στοιχεία.
- Η σημασία ενός ετύμου δίνεται, όπου χρειάζεται, με όρθια στοιχεία μέσα σε μονά ανωφερή εισαγωγικά. Σημασίες που έχουν ληφθεί αυτούσιες από κάποια πηγή μπαίνουν σε γωνιώδη εισαγωγικά. Αν είναι σε ξένη γλώσσα, ακολουθεί μετάφραση μέσα σε παρενθέσεις.
- Επειδή εδώ γίνεται λόγος μόνο για δάνεια κατευθείαν από την τουρκική¹⁷, σημειώνεται

17. Όπως είναι γνωστό η τουρκική γλώσσα έχει δανειστεί μέγα πλήθος λέξεων από την περσική και την αραβική, και δεν είναι πάντοτε ευχερές να πούμε αν μια λέξη πέρασε στα ελληνικά κατευθείαν από τα αραβικά ή τα περσικά ή μέσω της τουρκικής. Ο Κώστας Καραποτόσογλου (“Δυσετυμολόγητες ποντιακές λέξεις”, *Αρχαίον Πόντου*, 37 (1982), 186-187), αναφερόμενος στο ίδιο θέμα σχετικά με την ποντιακή διαλέκτο, γράφει: «Αν μία ποντιακή λέξη αραβικής αρχής, που βρίσκεται και στην τουρκική, εκτός από τη φωνητική ομοιότητα της λ., που υπάρχει και στις τρεις γλώσσες, η ποντιακή λ. ταυτίζεται ή πλησιάζει σημασιολογικά προς την αραβική λ., ενώ αντίθετα η τουρκική λ. διαφέρει σημασιολογικά από την αραβική, τότε η ποντιακή λ. πρέπει να χαρακτηριστεί ως αραβική. Αυτό βέβαια προϋποθέτει και εξαντλητικό έλεγχο των σημασιών της τουρκικής λ. τόσο στην κοινή τουρκική, όσο και στα ιδιώματά της, χωρίς να αποκλείουμε το γεγονός να μην έχει καταχωρισθεί στα τουρκικά λεξικά η συγκεκριμένη σημασία που διαφοροποιεί την τουρκική λ. από την ποντιακή». Για το κρητικό ιδίωμα το θέμα είναι απλούστερο: όπως παρατηρεί ο Θεοχάρης Δετοράκης αναφερόμενος στις συνέπειες της αραβικής κατάκτησης της Κρήτης (περ. 824-961), «στη

απλώς το τουρκικό έτυμο¹⁸ χωρίς την ένδειξη *τουρκ.* Εξαιρέσεις έγιναν σε λίγες περιπτώσεις, όπως όταν έπρεπε να γίνει διαφοροποίηση σε προτάσεις ετυμολογίας, π.χ. ράϊνα [*< ιταλ. regina / σωστότερα: < τουρκ. ra 'na*].

- Η ένδειξη *οθωμ.* (οθωμανικό) χρησιμοποιείται μόνο αν υπήρχε στα λεξικά και τις μελέτες που χρησιμοποιήσα. Στις περισσότερες περιπτώσεις αφορά λέξεις που αντικαταστάθηκαν με άλλες (“πιο τουρκικές”) κατά τη μεταρρύθμιση της Τουρκικής Γλώσσας μετά το 1928. Αλλά και αυτές που εδώ χαρακτηρίζονται σιωπηρά ως τουρκικές ο ενδιαφερόμενος αναγνώστης δεν θα τις βρει όλες σε σημερινά λεξικά της τουρκικής γλώσσας· θα πρέπει να τις αναζητήσει σε παλαιότερα λεξικά, ιδίως του 19ου αιώνα.
- Σε λέξεις που προέρχονται από τουρκικό ρήμα σημειώνεται εκτός από το απαρέμφατο και ο αορίστος, γιατί το αοριστικό θέμα είναι (εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις) η βάση του δανεισμού,¹⁹ π.χ. νταγιαντζίω [*< dayand(im)*, αόρ. του ρ. *dayanmak*].
- Η σημασία της τουρκικής λέξης σημειώνεται μόνο αν είναι ελάχιστα γνωστή, π.χ. φιρίκι [*< ferik (elmasi)* ‘μήλο από την περιοχή Ferik του Πόντου’], ή αν η ελληνική λέξη που προήλθε από αυτήν έχει διαφορετικό νόημα, π.χ. αμέτι μουχαμέτι ‘παισματικά, οπωσδήποτε’ [*< ümmeti Muhammet* ‘έθνος του Μωάμεθ’]: αλλά: χαλβάς [*< halva*].
- Στοιχεία για την αιώτερη καταγωγή ενός δανείου, π.χ. από τα περσικά ή τα αραβικά, δίνονται μόνο εάν υπάρχουν ήδη στα λεξικά ή την πηγή όπου γίνεται η ετυμολόγηση, παρέχονται όμως συστηματικά για λέξεις για τις οποίες προτείνεται κάποια ετυμολογία από μένα, π.χ. *ζάρπα*, η ‘ηχητικό ξεφύσημα με το στόμα για αποδοκιμασία’ [*< zarta* ‘πορδή’ (< αραβ. *zarfa*, κατά το *TDK*), με τροπή [rt] > [rp] (Συντ.)]. Οι περσικές και αραβικές λέξεις δίνονται όπως έχουν μεταγραφεί με βάση το λατινικό αλφάβητο στο ετυμολογικό λεξικό του Sevan Nişanyan στο Διαδίκτυο. Η αναγραφή τους και στο αρχικό αλφάβητο δεν θεωρήθηκε απαραίτητη για την παρούσα εργασία.
- Αντίθετα, τα τουρκικά έτυμα δίνονται και με το οθωμανικό (προκεμαλικό) αλφάβητο, μέσα σε παρένθεση έξω από τις αγκύλες του ετυμολογικού τμήματος. Θεώρησα ότι αυτό θα είναι χρήσιμο στον μη ειδικό αναγνώστη που θα ήθελε να αναζητήσει ένα τουρκικό έτυμο σε λεξικά που εκδόθηκαν πριν καθιερωθεί η γραφή της τουρκικής με

γλώσσα του κρητικού λαού δεν έμειναν παρά ελαχιστότατα ίχνη αραβικών επιδράσεων, οκτώ έως δέκα λέξεις’ (*Ιστορία της Κρήτης*, Αθήνα 1986, σ. 147). Η δεύτερη αραβική παρουσία στην Κρήτη (Αιγυπτιοκρατία) ήταν τόσο σύντομη (1830-1840) που είναι δύσκολο να άφησε γλωσσικά ίχνη. Μπορούμε λοιπόν με σχετική ασφάλεια να θεωρήσουμε ότι οι αραβικές ή περσικές προέλευσης λέξεις που μπήκαν στο κρητικό ιδίωμα πέρασαν μέσω της τουρκικής.

18. Αβελνίεις στη γραφή μερικών τουρκικών ετύμων στα λεξικά που αποδελτιώθηκαν (π.χ. *i* αντί *ı* ή το αντίστροφο· ομοίως: *s/s*, *c/c*, *o/ö*, *u/ü*) αποκαταστάθηκαν σιωπηρά, όχι όμως αν η διαφορετική γραφή καθόριζε εντελώς διαφορετική σημασία (π.χ. *σεφής*, βλ.). Όσον αφορά το σημείο (‘) που δείχνει ότι ένα φωνήεν προφέρεται μακρό (αλλά δε σημειώνεται πάντοτε στα σύγχρονα λεξικά), αυτό διατηρήθηκε μόνο όπου το είχαν ήδη χρησιμοποιήσει οι λεξικογράφοι.
19. Γεώργιος Χατζιδάκις, “Περί του σχηματισμού των ενεστοπικών θεμάτων εν τη νεωτέρα Ελληνική”, *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά*, 1ος τόμος, Αθήνα 1905, σ. 303: ‘εν τοις εκ της Τουρκ. γλώσσης παραληφθεῖσι ρήμασιν, ὡν λαμβάνομεν συνήθως τὸ θέμα τοῦ αορίστου εἰς *-di*, καὶ ἐκ τούτου σχηματίζομεν διὰ τῆς καταλήξεως *-ίζω* τὰ ημετέρα, π.χ. *beklemek* – *bekledim* – *μπεκλεντζίζω*’. Ελάχιστα από τα ρήματα του παρόντος καταλόγου έχουν σχηματιστεί με διαφορετικό τρόπο, όπως: από τον *Geniş zaman* (κ.λ. Ευρύς χρόνος), π.χ. *καριχίρω* < *karışır-* (του ρ. *karış-mak*), *γιολέρνω*, *γιολάρω* < *yollar-* (του ρ. *yolla-mak*), ή κατευθείαν από το θέμα του απαρεμφάτου, π.χ. *κονέω* < *kon-mak*. Αντίθετα, το τελευταίο «συμβαίνει κατά κανόνα ανεξαιρέτων εις την Ποντιακήν διάλεκτον» (Ανθίμος Παπαδόπουλος, “Κρίσις ετυμολογικού λεξικού” [= Ανδριώτη], *Λεξικογραφικόν Δελτίον*, 5 (1950), 137). Περισσότερα για την προσαρμογή των δάνειων ρημάτων στα ιδιώματα: Dimitra Melissaropoulou, “Loan verb adaptation in Greek dialectal variation: A first approach”, στο: Angela Ralli, Brian D. Joseph, Mark Janse, Athanasios Karasimos (επιμ.), *Proceedings of 4th Modern Greek Dialects and Linguistic Theory* (Χίος 11-14 Ιουνίου 2009), Πάτρα 2010, σ. 243-258 (http://mgd.philology.upatras.gr/el/research/downloads/MGDLT4_Proceedings.pdf).

το λατινικό αλφάβητο (1928).²⁰

- Για τις λέξεις που έχουν δημιουργηθεί με τη διαδικασία της παραγωγής ή της σύνθεσης με βάση λέξεις που είναι ήδη δάνεια από την τουρκική αναγράφονται απλώς οι λέξεις από τις οποίες προέκυψαν, χωρίς αναγωγή στο αρχικό έτυμο, π.χ. *τελαλιζώ* [*< τελάλης*] ή *ρακοκάζανο* [*< ρακή + καζάνι*].
- Στον κατάλογο περιλαμβάνονται και λέξεις που εμφανίζονται στα λεξικά με προβληματική ετυμολογία ή που ο συντάκτης του καταλόγου θεωρεί ότι προέρχονται από την τουρκική και προτείνει κάποιο έτυμο.²¹ Η απαιτούμενη διερεύνηση θα δείξει μελλοντικά αν είναι όντως τουρκικής προέλευσης.
- Πριν κλείσουν οι αγκύλες του ετυμολογικού τμήματος, αναφέρεται μέσα σε παρένθεση συντομογραφικά το λεξικό στο οποίο, με βάση τη χρονολογία έκδοσης, πρωτοεμφανίζεται στα αποδελτιωθέντα λεξικογραφικά έργα ο συσχετισμός της ελληνικής λέξης με την τουρκική από την οποία προέκυψε.²² Εάν ο συσχετισμός αυτός διευκρινίζεται καλύτερα σε μεταγενέστερο έργο, προστίθεται (μετά από δεξιά πλάγια διαχωριστική γραμμή) η σχετική επισήμανση μαζί με την αντίστοιχη βιβλιογραφική συντομογραφία, π.χ.: στο λήμμα *αγιζότι*: [*< aǧizotu* (Παπ.) / *aǧiz ot* (Κυρανούδης, 209)]. Αν η ετυμολογία υπάρχει σε κάποια μελέτη, αναγράφεται το όνομα του συγγραφέα της. Η ένδειξη (Συντ.) σημαίνει ότι πρόκειται για πρόταση ετυμολογίας από τον συντάκτη του καταλόγου και αφορά λέξεις οι οποίες προφανώς είναι τουρκικής προέλευσης (σε αρκετές περιπτώσεις αυτό δηλώνεται από τους συντάκτες των λεξικών), όμως δεν έχουν ακόμη ετυμολογηθεί πειστικά, ή λέξεις που θεωρούνται αγνώστου ετύμου.²³ Στοιχεία για τη θεμελίωση αυτών των προτάσεων δίνονται, όπου κρίθηκε αναγκαίο ή χρήσιμο, αμέσως μετά το ετυμολογικό τμήμα σε σημείωση μέσα σε άγκιστρα.

20. Λεξικά της οθωμανικής τουρκικής υπάρχουν ψηφιοποιημένα στο Διαδίκτυο, π.χ. στη διεύθυνση: http://www.lexilogos.com/turc_ottoman.htm. Το δίτομο *Λεξικόν Τουρκο-ελληνικόν* του Ιωάννη Χλωρού (Κων/πολη 1899, 1900) είναι διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://medusa.libver.gr/handle/123/1388> Για μια εισαγωγή στην έντυπη μορφή της οθωμανικής γραφής μπορεί κανείς εύκολα να ανατρέξει στη *Γραμματική της οθωμανικής γλώσσας* του Ιωάννη Χλωρού (3η έκδοση, Κων/πολη 1894-4η έκδοση, 1900), που υπάρχει ψηφιοποιημένη στο Διαδίκτυο – υπάρχουν κι άλλες του 19ου αιώνα, σε διάφορες ευρωπαϊκές γλώσσες. Από τη σύγχρονη βιβλιογραφία σε ελληνικά εξαιρητικά χρήσιμες οι πανεπιστημιακές σημειώσεις (Ρέθυμνο 2008) *Εισαγωγή στα οθωμανικά τουρκικά* του Ηλία Κολοβού, Αναπληρωτή Καθηγητή Οθωμανικής Ιστορίας στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης.

21. «Η αξιοποίηση ενδοδιαλεκτικών και διαδιαλεκτικών τύπων του ίδιου λήμματος, η αξιοποίηση του φωνολογικού και μορφολογικού διαλεκτικού συστήματος, η αποδελτίωση πρωτογενών πηγών, παλαιότερων και νεότερων έργων αναφοράς και η αξιοποίηση των δυνατοτήτων του διαδικτύου αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για την ετυμολόγηση σε διαλεκτικά λεξικά» (Γεωργία Κατσούδα, «Η ετυμολόγηση σε διαλεκτικά γλωσσάρια και λεξικά: Παραδείγματα από το κυθηραϊκό ιδίωμα», ανακοίνωση στο *10ο Διεθνές Συνέδριο Ελληνικής Γλωσσολογίας*, Κομοτηνή, 1-4 Σεπτ. 2011, βλ. σ. 853-860 των *Πρακτικών* στο: <http://www.icgl.gr/files/greek/81-853-860.pdf>). Προσπάθησα, εκεί που μπορούσα και όσο μπορούσα, να σεβαστώ αυτές τις μεθοδολογικές απαιτήσεις καθώς και τις «Βασικές αρχές ελέγχου ενός ετύμου», όπως τις διατυπώνει ο Θεόδωρος Μουσιιάδης (*Ετυμολογία: Εισαγωγή στη Μεσαιωνική και Νεοελληνική Ετυμολογία*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2005, σ. 237-257), αλλά η ανεύρεση των ετύμων δεν ήταν πάντοτε ευχερής, και θυμήθηκα πολλές φορές αυτό που γράφει ο Νικ. Ανδριότιης στον πρόλογο για τη δεύτερη έκδοση του *Ετυμολογικού Λεξικού* του: «Ο συγγραφέας ενός ετυμολογικού λεξικού, και τώρα και στο μέλλον, θα βρίσκεται σε αμνηστία εκλογής ανάμεσα στο πιθανόν, στο αβέβαιο και στο αγνώστο». Γι' αυτό και είναι πολλά τα μάλλον, ίσως, πιθανόν στις ετυμολογικές προτάσεις μου.

22. Πιθανόν κάποιες (ή και πολλές) από τις λέξεις του παρόντος καταλόγου να είχαν ήδη ετυμολογηθεί επαρκώς από την τουρκική σε άλλες εργασίες, πριν περιληφθούν στα λεξικά του κρητικού ιδιώματος. Αν αυτό αναφέρεται ρητά από τους συντάκτες των λεξικών που αποδελτίωσα, επαναλαμβάνω την αναφορά.

23. Η επισήμανση αυτή αφορά τις λεξικογραφικές πηγές που έλαβα υπόψη μου. Δεν αποκλείεται πάντως κάποιες από τις λέξεις αυτές να έχουν ήδη ετυμολογηθεί επαρκώς, αλλά η σχετική αναφορά να βρίσκεται σε εργασία ή στην οποία ήταν πρακτικά δύσκολο να εντοπιστεί, π.χ. αδημοσίευτη μεταπτυχιακή εργασία, ή στην οποία δεν μπορούσε να πάει εύκολα το μυαλό μου, π.χ. δημοσίευμα που δεν έχει προφανή σχέση με γλωσσικά θέματα, ή εργασία που δεν εντοπίστηκε κατά τη βιβλιογρα-

Λεξικογραφικές πηγές

Ως κύρια πηγή για τον έλεγχο της ορθότητας/πληρότητας της ετυμολογίας των λέξεων που ανήκουν και στην κοινή νεοελληνική χρησιμοποιήθηκε το:

- *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), Θεσ/νίκη 1998, επειδή «το ετυμολογικό του μέρος είναι το εγκυρότερο οποιουδήποτε άλλου λεξικού».²⁴

Συμπληρωματικά χρησιμοποιήθηκαν:

- Ν. Π. Ανδριώτης, *Ετυμολογικό Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), 2η έκδοση, 1967, φωτοτυπική, με διόρθωση παροραμάτων, Θεσ/νίκη 1971.
- Γεώργιος Μπαμπινιώτης, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα 1998.
- Γεώργιος Μπαμπινιώτης, *Ετυμολογικό Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, 2η έκδοση, Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα 2011.

Για τις υπόλοιπες λέξεις έλαβα υπόψη μου τα εξής:

- Παναγιώτης Κυρανούδης, *Μορφολογία των τουρκικών δανείων της ελληνικής γλώσσας*, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Θεσ/νίκη 2009 [στην αρχική μορφή: Διδακτορική διατριβή, ΑΠΘ 2001]. Το έργο αυτό, αν και δεν εστιάζει στην ετυμολογία, περιέχει νέες προτάσεις για την λέξεων (π.χ. *αεριτζής* < *αγατσι* ‘αυτός που ψάχνει’· με παρετυμολ. επίδραση από φρ. όπως: *πουλάει αέρα*)²⁵. Εξάλλου, είναι πρόσφατο και βασίζεται σε μια πλουσιότερη βιβλιογραφία σε πολλές γλώσσες.²⁶

φική αναδίφηση. Έγινε πάντως προσπάθεια να αξιοποιηθούν στο μεγαλύτερο βαθμό οι δυνατότητες που προσφέρει στον τομέα αυτό το Διαδίκτυο (*Google books*).

24. Γιώργος Παπαναστασίου, “Λεξικά της Νέας Ελληνικής”. Ιστότοπος: *Ηλεκτρονικός Κόμβος για την υποστήριξη των διδασκόντων την Ελληνική Γλώσσα*, <http://www.komvos.edu.gr> (17.2.2011). Προσθέτω ότι το *ΛΚΝ* υπάρχει ολόκληρο στο Διαδίκτυο και είναι στη διάθεση του καθενός μας. [Προσθήκη: Στην παρούσα (2η) έκδοση έγινε έλεγχος με βάση και το *Χρηστικό Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας* της Ακαδημίας Αθηνών (Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα 2014). Μνημονεύεται σε όσα λήμματα κρίθηκε σκόπιμο.]

25. Αλλά η κυριότερη βοήθεια που προσφέρει στην αναζήτηση του ετύμου μιας λέξης που φαίνεται τουρκικής προέλευσης είναι ότι, με τους κανόνες προσαρμογής και τα πολλά παραδείγματα που περιέχει, δείχνει τη σωστή κατεύθυνση αναζήτησης. Για παράδειγμα, αν ψάχνουμε για το τουρκ. έτυμο της λ. *γερνιανές* ‘σύστημα δύο κρίκων που δένεται στον λαϊμό ζώου’ (βλ. λ.), πρέπει, με οδηγό τον κανόνα “*τουρκικά φωνηεντόληκτα σε -e > ελληνικά αρσενικά σε -ές*” και τα σχετικά παραδείγματα (σ. 97 κ.ε.), να αναζητήσουμε ένα *gerdane*, και δε θα στραφούμε έτσι στη λ. *gerdan* ‘λαϊμός’, γιατί από αυτήν, σύμφωνα με το σχήμα “[*-προσωπικά*] *συμφωνόληκτα τουρκικά ουσιαστικά > ελληνικά ουδέτερα σε -ι*” (σ. 68 κ.ε.), προκύπτει το *γορντάνι* ‘περιδέραιο’ (βλ. λ.).

Για το φωνολογικό επίπεδο του δανεισμού προσφέρει ανάλογη βοήθεια η διατριβή του Παύλου Γεωργιάδη. Επίσης και η διατριβή του Χαράλ. Συμεωνίδη για τη φωνητική προσαρμογή των τουρκικών δανείων της ποντιακής διαλέκτου: «*Lautlehre der türkischen Lehnwörter im neugriechischen Dialekt des Pontos*», *Αρχαίον Πόντου*, 31 (1971-1972), 19-231. 143.

Για τη σημασιολογία έχουμε τη μεταπτυχιακή εργασία της Μιλένας Ποπωβίδου, *Σημασιολογική εξέλιξη των τουρκικών λεξιλογικών δανείων στη νέα ελληνική*, ΑΠΘ-Φιλοσοφική σχολή-Τμήμα Φιλολογίας-Τομέας Γλωσσολογίας, Θεσσαλονίκη 2017 (<https://ikee.lib.auth.gr/record/296745/files/GRI-2018-21076.pdf>).

26. Μπορούμε να προσθέσουμε τρεις διατριβές στη ρωσική για τα τουρκικά δάνεια της ελληνικής: Μυγαδίνης Αβδουλάιφ, *Адаптация туркизма в новозреческом языке* (= Μουγκαντίν Μουγκαντίνφ, *Προσαρμογή των τουρκισμών στη νεοελληνική γλώσσα*), Μπακού, 1995· Έβρικα Λαμβριανόβα, *Лексические тюркизмы в новозреческом языке* (= Εβρίκα Λαμπριάνοβα, *Λεξι-*

- Ευάγγελος Μπόγκας, “Τουρκικές λέξεις σε παλιότερα ελληνικά κείμενα”, *Θεσσαλικά Χρονικά*, 7-8 (1959), 148-220.
- Κωνστ. Κουκκίδης, *Λεξιλόγιον ελληνικών λέξεων παραγομένων εκ της τουρκικής*. Ανάτυπο από τους τόμους 24 και 25 του *Αρχείου του Θρακικού λαογραφικού και γλωσσικού θησαυρού*, Αθήνα 1960.
- Ι. Τ. Παμπούκης, *Τουρκικό Λεξιλόγιο της Νέας Ελληνικής*, Τόμος Α΄, Φιλολογική επιμέλεια: Κ. Γ. Κασίνης, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1988.
- Δημήτρης Λιθοξόου, *Λεξικό των δανείων στη ρωμαϊκή (δημοτική) γλώσσα από τα: λατινικά, βενετσιάνικα, ιταλικά, αραβικά, τούρκικα, σλάβικα, αλβανικά και βλάχικα* [Λέξεις από α- (πρώτη δημοσίευση: 1.3.2011) έως μπρ- (πρώτη δημοσίευση: 26.5.2012), από αποδελτίωση πολύ μεγάλου αριθμού λεξικογραφικών έργων, που εκδόθηκαν από το 1527 μέχρι το 2011] (<http://lithoksou.net/lexiko.html>).
- Pavlos Georgiadis, *Die lautlichen Veränderungen der türkischen Lehnwörter im Griechischen*, διδακτορική διατριβή, Μόναχο 1974.

Σημαντικά στοιχεία για την ετυμολογία τουρκικών δανείων του κρητικού ιδιώματος βρήκα στο μελέτημα:

- Κώστας Καραποτόσογλου, “Ετυμολογικά της δυτικής κρητικής διαλέκτου”, *Λεξικογραφικόν Δελτίον*, 25 (2004-2005), 69-117.

Με βοήθησαν επίσης εργασίες για τα τουρκικά δάνεια στα ελληνικά που μιλήθηκαν σε περιοχές έξω από τα όρια της σημερινής Ελλάδας, όπως οι παρακάτω δύο (υπάρχουν ψηφιοποιημένες στο Διαδίκτυο). Και στις δύο τα δάνεια παρουσιάζονται με βάση το τουρκικό τους έτυμο, γραμμένο στην οθωμανική γραφή:

- Louis Ronzevalle, “Les emprunts turcs dans le grec vulgaire de Roumélie et spécialement d’Adrianople”, *Journal Asiatique*, 18 (1911), 69-106, 257-336, 405-462.
- R. M. Dawkins, *Modern Greek in Asia Minor*, Cambridge 1916 (ειδικότερα ο κατάλογος με τα τουρκικά δάνεια, στις σ. 664-688).

Στοιχεία αντλήθηκαν και από τη μελέτη του Matthias Kappler για τους τουρκισμούς στην *Αληπασιάδα* του ελληνόφωνου Τουρκαλβανού Χατζή Σεχρέτη:

- Matthias Kappler, *Turcismi nell’ “Alipasiadha” di Chatzi Sechretis*, Silvio Zamorani, Torino 1993.

Λέξεις τουρκικής προέλευσης που τις χρησιμοποίησε ο Νικόλαος Σταυρινίδης στις μεταφράσεις εγγράφων από το *Τουρκικό Αρχείο Ηρακλείου*, καθώς και οι νεότεροι μελετητές του Αρχείου (λέξεις που δεν υπάρχουν σε κρητικά λεξικά ή κείμενα αλλά πιθανότατα χρησιμοποιήθηκαν στην Κρήτη), τις αναζήτησα σε διαλεκτικά λεξικά, σε παλιά κείμενα (π.χ. *Δακακαί εφημερίδες* του Κ. Δαπόντε και το αποδιδόμενο σε αυτόν *Χρονογράφος*) και σε εργασίες σχετικές με τουρκογενείς λέξεις σε ελληνικά έγγραφα της περιόδου της Τουρκοκρατίας, όπως:

λογικοί τουρκισμοί στη νεοελληνική γλώσσα), Μόσχα, 1999· Дориана Туманская, *Лексические заимствования как способ расширения концептуальной системы языка: турцизмы в новогреческом* (= Ντοριάνα Τουμάνσκαγια, *Ο λεξιλογικός δανεισμός ως μέσο διεύρυνσης του εννοιολογικού συστήματος της γλώσσας: τουρκισμοί στη νεοελληνική*), Κράσνονταρ 2006. Και μια διατριβή που ένα μέρος της (σ. 27-72 και 179-217) αφορά τα τουρκικά δάνεια της κυπριακής ελληνικής: Евгений Ужинин, *Турецкие заимствования в языках восточно-средиземноморского ареала: языковые контакты на территории Османской империи* (= Εβγκένι Ούζινιν, *Τουρκικά δάνεια στις γλώσσες της Ανατολικής Μεσογείου: γλωσσικές επαφές μέσα στα όρια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας*), Μόσχα 2008.

- Ασπασία Μπερμπερή, *Μορφολογική προσαρμογή και λεξικοσημασιολογικός δανεισμός των τουρκικών δανείων στα Αρχαία του Αλή Πασά*, μεταπτυχιακή εργασία, ΑΠΘ-Φιλοσοφική Σχολή-Τμήμα Φιλολογίας, Θεσ/νίκη 2018.
- Όταν χρειάστηκε να ανατρέξω σε νεότερα διαλεκτικά λεξικά της ελληνικής, χρησιμοποίησα κατά κύριο λόγο λεξικογραφικά έργα που αφορούν διαλέκτους ή ιδιώματα που παρουσιάζουν υψηλό ποσοστό τουρκικών δανείων, όπως η ποντιακή και η κυπριακή και το κωνσταντινουπολίτικο ιδίωμα, όπως τα παρακάτω:
- Άνθιμος Α. Παπαδόπουλος, *Ιστορικών λεξικών της Ποντικής διαλέκτου*, 1ος τόμος: *A-A*, 2ος τόμος: *M-Ω*, Επιτροπή Ποντιακών Μελετών, Αθήνα 1958-1961 (α' ανατύπωση 1999 και 2000 αντίστοιχα),

καθώς και το συμπλήρωμά του:

- Δ. Ε. Τομπαΐδης – Χ. Π. Συμεωνίδης, *Συμπλήρωμα στο Ιστορικών λεξικών της Ποντικής διαλέκτου του Α. Α. Παπαδόπουλου*, Επιτροπή Ποντιακών Μελετών, Αθήνα 2002.
- Κωνσταντίνος Γ. Γιαγκουλλής, *Οι τουρκικές λέξεις της κυπριακής διαλέκτου – Kıbrıs lehçesinde Türkçe sözcükler*, Βιβλιοθήκη Κυπρίων Λαϊκών Ποιητών, αρ. 63, Λευκωσία 2003 (βελτιωμένη έκδοση του: Κων. Γιαγκουλλής, *Ετυμολογικό λεξικό της κυπριακής διαλέκτου*, 1ος τόμος: *Οι τουρκικές λέξεις*, Λευκωσία 1988).
- Νίκος Ζαχαριάδης, *Λεξικό του κωνσταντινουπολίτικου ιδιώματος*, Γαβριηλίδης, Αθήνα 2014

Για μερικές από τις λέξεις αυτού του καταλόγου, ιδίως αυτές που δεν τις βρήκα σε ελληνικά λεξικά αλλά υπάρχουν ως δάνεια σε άλλες βαλκανικές/ευρωπαϊκές γλώσσες, ανέτρεξα στο κλασικό έργο:

- Franz Miklosich, *Die türkischen Elemente in den südost- und osteuropäischen Sprachen* (griechisch, albanisch, rumunisch, bulgarisch, serbisch, kleinrussisch, grossrussisch, polnisch), I – IV, *Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, Βιέννη 1884-1890 [Το I και το II ψηφιοποιημένα στο Διαδίκτυο από ανάτυπο με χρονολογία 1884 (και τα δύο), με χωριστή σελιδαρίθμηση το καθένα].

Για τον έλεγχο της σημασίας των τουρκικών ετύμων χρησιμοποιήθηκαν τα εξής λεξικά (τα τρία πρώτα υπάρχουν ψηφιοποιημένα στο Διαδίκτυο) :

- Ιωάννης Χλωρός, *Λεξικόν Τουρκο-Ελληνικόν*, δίτομο [με ενιαία σελιδαρίθμηση], Κων/πολη 1899 & 1900.
- Charles Barbier de Meynard, *Dictionnaire Turc-Français*, δίτομο, Paris 1881 & 1886.
- James W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*, Constantinople 1890 (ανατύπωση 1987, από Librairie du Liban, Beirut).
- Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lugat (eski ve yeni harflerle)*, Aydın Kitabevi, Ankara ³³2017.

Επίσης, τα εξής τρία διαδικτυακά λεξικά:

- *Güncel Türkçe Sözlük* (Σύγχρονο Τουρκικό Λεξικό),
- *Derleme Sözlüğü (Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü)* (Λεξικό των Τουρκικών Διαλέκτων της Τουρκίας),
- *Atasözleri ve Deyimsel Sözlüğü* (Λεξικό [τουρκικών] Παροιμιών και Ιδιωματισμών).

Και τα τρία είναι ελεύθερα προσβάσιμα στον ιστότοπο του Ιδρύματος Τουρκικής Γλώσσας (*Türk Dil Kurumu*), στην ηλεκτρονική διεύθυνση: sozluk.gov.tr. Η παραπο-

μητή σε αυτά γίνεται με την ένδειξη: *TDK* για τα δύο πρώτα, *TDK-Atasözleri* για το τρίτο.

- Διαδικτυακό λεξικό: *Nisanyan sözlük - Çağdaş Türkçenin Etimolojisi* (Λεξικό Νισανιάν – Ετυμολογία της σύγχρονης τουρκικής) (*nisanyan sozluk.com*).

Από τα σύγχρονα τουρκο-ελληνικά λεξικά:

- Faruk Tuncay – Λεωνίδας Καρατζάς, *Türkçe Yunanca Sözlük – Τουρκοελληνικό Λεξικό*, Κέντρο Ανατολικών Γλωσσών και Πολιτισμού, Αθήνα 2000.

Βασικό βοήθημα για τα αντιδάνεια:

- Ερασμία Βασμανόλη, *Οι αντιδάνειες λέξεις στη Νέα Ελληνική*, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Βιβλιοθήκη Σαρπόλου, Αθήνα 2007, ιδίως σ. 273-310: “Αντιδάνεια μέσω της τουρκικής” [Πρόκειται για διδακτορική διατριβή, που υποστηρίχθηκε στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών το 2001 – υπάρχει ψηφιοποιημένη στο Διαδίκτυο: <http://phdtheses.ekt.gr/eadd/>].²⁷

Σε ορισμένα λήμματα επισημαίνεται ο αντίστροφος λεξιλογικός δανεισμός, π.χ. στο λ. *χουντούτι* ‘η περιφέρεια, τα όρια ενός χωριού’ [*< hudut* ‘σύνορο’] αναφέρεται το τουρκ. *sinir* [*< σύνορο*] ‘γραμμή που διαχωρίζει γειτονικές επαρχίες, διοικητικές περιοχές, χωριά ή ατομικές ιδιοκτησίες’. Για τον εντοπισμό τέτοιων περιπτώσεων αποδελτίωσα το:

- Μαρία Δημάση – Αχμέτ Νιζάμ, *Το κοινό λεξιλόγιο της ελληνικής και της τουρκικής γλώσσας: Κοινές ελληνικές και τουρκικές λέξεις στη σύγχρονη ζωή των δύο λαών*, Εισαγωγή: Χρίστος Παπαρίζος, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Τμήμα Γλώσσας, Φιλολογίας και Πολιτισμού Παραεσξείνιων Χωρών, Εκδ. Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσ/νίκη 2004 [στις σ. 117-259: “Ελληνικά δάνεια στην τουρκική γλώσσα”].²⁸

27. Συμβουλευτήκα και το παλαιότερο: A. Maidhof, “Rückwanderer aus den islamitischen Sprachen im Neugriechischen (Smyrna und Umgebung)”, *Glotta*, 10 (1920), 1-23.

28. Βλ. και: Ηρακλής Μήλλας, *Κατάλογος κοινών ελληνικών και τουρκικών λέξεων, εκφράσεων και παροιμιών*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2008 (τώρα διαθέσιμο και στο Διαδίκτυο: <http://www.herkulmillas.com/pdf/katolgos-ekoinon-lekseon.pdf>). Για τη συστηματική επισήμανση περιπτώσεων αμοιβαίου λεξιλογικού δανεισμού υλικό μπορεί να αντληθεί από τις μελέτες για τα τουρκικά δάνεια της ελληνικής (βλ. σημείωση 31 στη Βιβλιογραφία και σημείωση 26 για τις ρώσικες διατριβές) και από την παράλληλη αποδελτίωση ειδικών εργασιών για τα ελληνικά δάνεια στην τουρκική γλώσσα και τις διαλέκτους της, όπως: Ευάγγελος Μπόγκας, “Τα εις την τουρκικήν, περσικήν και αραβικήν δάνεια της Ελληνικής”, *Αθηνά*, 55 (1951), 67-113· Andreas Tietze, “Griechische Lehnwörter im anatolischen Türkisch”, *Oriens*, 8 (1955), 204-257· του ίδιου: “Einige weitere griechische Lehnwörter im anatolischen Türkisch”, στο: János Eckmann, Ağah Sırrı Levend και Mecdut Mansuroğlu (επιμ.), *Németh Armağanı*, Άγκυρα 1962, 373-388· Henry & Renée Kahane και Andreas Tietze, *The Lingua Franca in the Levant. Turkish nautical terms of Italian and Greek origin*, University of Illinois Press, Urbana 1958· Charalambos Symeonidis, “Griechische Lehnwörter im Türkischen”, *Balkan Studies*, 14 (1973), 167-200· του ίδιου, *Der Vokalismus der griechischen Lehnwörter im Türkischen*, Institute for Balkan Studies [= IMXA], αρ. 141, Θεσ/νίκη 1976 [βιβλιογραφία στις σ. 25-29]· Dimitri Theodoridis, “Aus dem grieschischen Lehngut im Osmanischen”, I : *Turcica*, 7 (1975), 32-49 & II : *Archivum Ottomanicum*, 24 (2007), 21-36· Christos Tzitzilis, *Griechische Lehnwörter im Türkischen (mit besonderer Berücksichtigung der anatolischen Dialekte)*, Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Βιέννη 1987, [στις σ. 7-9 η μέγχι τότε κυριότερη σχετική βιβλιογραφία, σχολιασμένη]· Maria Petrou, “Greek elements in Turkish argot”, *Zeitschrift für Balkanologie*, 44/2 (2008), 159-185.

Για τα ελληνικά δάνεια στα κυπριακά τουρκικά: Zeki Ekin, “200 greek words used by Turkish Cypriots” (κατάλογος λέξεων· στο: <http://kypros.org/Cyprus/words.txt> – κανονική ληματογράφηση αυτών των λέξεων στο: Orhan Kabataş, *Kıbrıs türkçesinin etimolojik sözlüğü*, Τυπογρ. Öncü, Λευκωσία 2007), 125. Για τις αμοιβαίες σχέσεις ελληνικής και τουρκικής στην Κύπρο έχουμε τώρα το εκτενές έργο (663 σ.) : Ιάκωβος Χατζηπεριής & Ορχάν Καπατάς, *Κοινό λεξικό της ελληνοκυπριακής και τουρκοκυπριακής διαλέκτου (Ιστορικό-Ετυμολογικό) - Kıbrıs Rum ve Türk diyalektlerin ortak sözlüğü (Taihi-Etimolojik)*, Λευκωσία 2015.

Λεξικά ή εργασίες που χρησιμοποιήθηκαν σποραδικά αναφέρονται στον οικείο τόπο. Ξεχωριστά με βοήθησαν εργασίες ειδικών για την ετυμολογία των τουρκικών δα-
νειών σε διαλέκτους ή ιδιώματα της ελληνικής, όπως του Κώστα Καραποτόσογλου, του
Χαράλαμπου Συμεωνίδη, του Χρήστου Τζιτζιλί, και άλλων. Όλα αυτά τα βοηθήματα,
όπως και κάθε πρόσθετη πηγή πληροφόρησης, αναφέρονται συγκεντρωτικά στο συμπλή-
ρωμα βιβλιογραφίας στο τέλος της παρούσας εργασίας. Δίπλα στο καθένα σημειώνονται
τα λήμματα στα οποία χρησιμοποιήθηκε.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

Ο παρών κατάλογος είναι πλούσιος, αλλά σίγουρα δεν είναι εξαντλητικός. Οι λόγοι
είναι πολλοί:

1. Υπάρχουν λέξεις τουρκικής προέλευσης που δεν έτυχε να θησαυριστούν σε λεξικό
ή να χρησιμοποιηθούν σε κάποιο κείμενο, αν και σώζονται ακόμη στον προφορικό
λόγο αλλά ακούγονται σπάνια ή μόνο σε έναν τόπο. Παράδειγμα οι λέξεις *καραγάτσι*,
αγκίλα, *τας*, που καταγράφονται εδώ για πρώτη φορά.
2. Άλλες δεν θησαυρίστηκαν, μάλλον επειδή χρησιμοποιούνται (στην Κρήτη) μόνο ως
τοπωνύμια, π.χ. η ανωφέρεια *Γιοκούσι* στην περιοχή Τυλίσου [*< yokuş 'ανηφόρα'*].
Άλλες, πάλι, επιβιώνουν μόνο ως οικογενειακά επίθετα, π.χ. Σαατσάκης [*< *σαατσής
< saatsi 'ρολογάς'*].
3. Ακόμη και στα λεξικά που αποδελτιώθηκαν υπάρχουν στην ανάπτυξη των λημμάτων
λέξεις τουρκικής προέλευσης οι οποίες δεν έχουν λημματογραφηθεί στο λεξικό που
τις περιέχει, π.χ. καρπούζα *σαρίνα* «αυτή που όσο και να ωριμάσει, οι σπόροι της δεν
μαυρίζουν αλλά μένουν κίτρινοι» [*< sari 'κίτρινος'*].²⁹
4. Υπάρχουν λέξεις που η προφορά τους ή/και η μορφή τους δείχνουν πως ενδέχεται
να είναι τουρκικής προέλευσης, αλλά δεν είναι εύκολο να εντοπιστεί το αντίστοιχο
τουρκικό έτυμο, π.χ. *λιγαβρές*, *μπιρμάνι*, *κεσεντές*. Στις σ. 434-435 αυτής της εργασίας
παρατίθεται ένα κατάλογος (Παράρτημα 2) με τέτοιες λέξεις από τα λεξικά που απο-
δελτιώθηκαν.
5. Θα υπήρξαν και λέξεις ή εκφράσεις τουρκικής προέλευσης οι οποίες, αφού χρησιμο-
ποιήθηκαν για κάποιο διάστημα, περιέπεσαν σε αχρηστία και με τον καιρό λησμο-
νήθηκαν και σβήστηκαν, χωρίς ποτέ να καταγραφούν (τουλάχιστον στην Κρήτη).
Παράδειγμα η λ. *χαμαμοτό* 'σκόνη για την παρασκευή αποτριχωτικής αλοιφής', που
θησαυρίζεται στον παρόντα κατάλογο.
6. Τέλος, θα υπήρξαν ασφαλώς στο κρητικό ιδίωμα τουρκογενείς λέξεις ή εκφράσεις που
αποτελούσαν μέρος του λεξιλογίου των Τουρκοκρητικών, τις οποίες και οι χριστιανοί
Κρητικοί θα τις χρησιμοποιούσαν στις επαφές τους με τους Τουρκοκρητικούς. Αυτό
κάνει ο συντάκτης της *Φυλλάδας για τσοι Τούρκους της Κρήτης γραμμένη από ένα γέρω
Κρητικό το 1858*. Παράδειγμα από τη σ. 10 : «το Ιντζίλι του Χριστού είναι σε όλαις τζη
γλώσσαις γραμμένο» [ιντζίλι = ευαγγέλιο, προφανώς αντιδάνειο: από το τουρκ *incil*
(*İncil*), το οποίο (κατά τον Nişanyan) από το αραβ. *incil*, κι αυτό από το αρχ. ελλ.
ευαγγέλιον, μέσω του αραμ. *ewangiliyon*]. Τέτοιες λέξεις βρίσκουμε σε τουρκοκρητικά
κείμενα. Είναι πολύ πιθανόν να υπήρξαν και άλλες, που τις πήραν μαζί τους οι Τουρκο-
κρητικοί κατά την Ανταλλαγή των Πληθυσμών, και ξεχάστηκαν στις επόμενες γενιές.

29. Στο λ. *χρυσή* 'ίκτηρος' (Πιτωκάκης, Β 1221).

ΠΙΝΑΚΑΣ ΦΩΝΗΤΙΚΩΝ ΣΥΜΒΟΛΩΝ

- Στον παρακάτω πίνακα, στη στήλη με τα φωνητικά σύμβολα υπάρχουν μόνο όσα απαντώνται στις λέξεις του καταλόγου.
- Ομοίως, στη δεύτερη στήλη, με τα γραφικά σύμβολα των φθόγγων, αναφέρονται μόνο όσα βρίσκονται στο λεξιλόγιο, με τις απαραίτητες σε ορισμένες περιπτώσεις διευκρινίσεις: -ω σημαίνει ότι το ω υπάρχει μόνο ως κατάληξη.
- Γραφή ανάμεσα σε παύλες (π.χ. -ντ- [nt]) σημαίνει ότι ο αντίστοιχος φθόγγος υπάρχει μόνο στη μέση λέξης.
- Για φθόγγους που απαντώνται στην αρχή και/ή τη μέση και/ή το τέλος μιας λέξης δίνονται αντίστοιχα παραδείγματα στην οικεία στήλη.
- Δίνονται επίσης παραδείγματα για σύμφωνα που βρίσκονται πριν από άλλο σύμφωνο ή στο τέλος λέξης.
- Με το ι* συμβολίζεται κάθε γραφή του φθόγγου /i/ : Εδώ έχουμε κυρίως το ι και το η, σπανίως το ει.
- Ο τόνος σημειώνεται πάνω στο τονιζόμενο φωνήεν (ακόμη και στις μονοσύλλαβες λέξεις, εφόσον ακούγεται).

Φωνητικό σύμβολο	Γραφή	Παραδείγματα	Φωνητική μεταγραφή
Φ Ω Ν Η Ε Ν Τ Α			
a	α	αβτζής, πιλάφι ζόρισμα	avdzis, piláfi zórizma
<u>ai</u>	αϊ (μία συλλαβή)	μαϊμούνι	maimúfi
<u>ái</u>	άι (μία συλλαβή)	γκάιντα	gáida
e	ε	ερίφης, ρεζίλι άντε	erífis rezíli áde
i	ι η ει	ιμάμ, μιλέτι νταής αγκιάζει	imám, miléti daís adzázi
o	ο -ω	όπα, σοβάς μπακάλικο μπαϊλντίζω	ópa, sovás, bakáliko baidízo
u	ου	ουστ, πασούμι άχου	úst, pasúmi áxu

Φωνητικό σύμβολο	Γραφή	Παραδείγματα	Φωνητική μεταγραφή
Σ Υ Μ Φ Ω Ν Α			
b	μπ	μπι τίζω, αραμπάς μπρέ	bitízo, arabás bré
d	ντ	ντα ούλι, άντε μπουντρούμι	daúli, áde budrúmi
dz	τζ	τζά μι, ατζα μής	dzámi, adzamís
ð	ð	ðερβί σης κουτουράδα	ðervísis kutturáda
f	φ	φέ σι, καφά σι, σεφ τές	fési, kafási seftés
ɣ	ɣ (+ α/ο/ου/σύμφ.)	αγά ς, μπόγος γούρι , μπαγλαμάς	agás, bógos gúri, baylamás
ʒ	ɣ (+ ε/ι) γι (+ φων.) (β/ρ) ι (+ φων.)	γερα ντίζω, ναργιλές, γιαπί, γιόκ, γιούχα χαβιάρι, αμπεριά	zeradízo, narzilés zará, zók, zúxa xavzári, amberzá
j	ɣ (+ ε/ι) (σπάνια) γι (+ φων.) (σπάνια) (ð/ζ/ρ) ι* (+ φων.)	ζαφτιγές, αγιζότι αγιάρι διαγο μίζω, ρακι δειό, τεζιάκι σουζιού, ριάλι	zafijés, ajizóti ajári ðjayumízo, ratíðjío, tezjátfi suzjú, tjáli
g (βλ. και ηg)	γκ (+ α / ο / ου)	γκαντέ μης τζιγκού νης	gadémis dzigúñis
dʒ (βλ. και ηǰ)	γκ (+ ε / ι*) γκι (+ φων.)	γκέ μι, ξίγκικος πεζεβέγκης γκ ιαούρης καραγκιου λές	džémi, ksídzikos pezevendzis dzaúris karadžulés
ǰ	γκ (+ ε / ι) (σπάνια)	γκερεμέ, γκινίσι	ǰeremé, ǰinísi
θ	θ	θεριακλή ς, ντόρθια	θerzaklís, dorθxa
k	κ (+ α / ο / ου / σύμφ.)	καρπου ζα, κολάι κουβάς, σεκλέτι, ντεμέκ	karpúza, kolái kuvás, sekléti, demék

Φωνητικό σύμβολο	Γραφή	Παραδείγματα	Φωνητική μεταγραφή
tʃ	κ (+ ε / ι*) κι (+ φων.)	κεφτές, κιάπι ασίκης λεκιάζω, κιοτής κιούπι	tʃeftés, tʃítápi asítʃis letʃázo, tʃotís tʃúpi
ḱ	κ (+ ε / ι) (σπάνια)	κεχρές, μπακίρι	ḱexrés, baḱíri
ks	ξ	ξεφτιλίζω μαξούλι	kseftilízo maksúli
l	λ (+ α/ε/ο/ου/σύμφ.)	λαπάς, λεμές μούσμουλο καλούπι, χαλκάς	lapás, lemés múzmulo kalúpi, xalkás
ḷ	λ (+ ι) (σπάνια)	κιλίφι, ταλίμι τεκλίφι, τεσλίμι	ḱilífi, talími teklífi, teslími
λ	λ (+ ι*) λλ (+ ι) λι* (+ φων.)	λιμάνι, παραλής μεταλλίκι τσουλιάζω	limáni, paralís metalitíki tsulázō
m	μ	μεζές, αμανές κοτζάμ	mezés, amanés kodzám
mb	-μπ-	σόμπα	sómba
mp	-μπ-	ζαμπαράς	zamparás
n	ν (+ α/ε/ο/ου) νι* (+ φων.) (μ) ι* (+ φων.)	νάμι, μενεξές τσαγανό χανούμη, αμάν καζανιά μπάμια	námi, meneksés tsaganó xanúmi, amán kazañá bám̃ia
nd	-ντ-	γλέντι	gléndi
ndz	-ντζ-	τέντζερης	téndzeris
ŋg	-γκ- / -γγ- (+ α)	μόνο στα: μάγγαλα, μαγκάλι μαγκαλιά, φάλαγγας	máŋgala maŋgáli maŋgalá fálaŋgas
ŋḡ	-γκ- (ι) (σπάνια)	μόνο στα: μαγκίρι, γιαγκίνι (και ομόρριζα)	maŋḡíri, ziaŋḡíni
nt	-ντ-	τσάντα	tsánta
p	π	παζάρι, λαπάς καπλαντίζω, ντιπ	pazári, lapás kapladízo, díp
ps	ψ	τεψί	tepsi

Φωνητικό σύμβολο	Γραφή	Παραδείγματα	Φωνητική μεταγραφή
r	ρ	ραχάτι, παράς εργένης, βούρ	raháti, parás erzénis, vúr
s	σ, σσ, ς	σói, τάσι, φιστίκι χανούμισσα, αγάς	sói, tási, fistíʃi xanúmisa, agás
t	τ	τόπι, ραχάτι στράφι, ούστ	tópi, raháti stráfi, úst
ts	τσ, τς	τσαίλι, κατσίκα, οχρούτς	tsaíli, katsika oxrúts
v	β (ε)υ	βεζίρης, κουβάς χάβρα κονεύω	vezíris, kuvás xávra konévo
x	χ (+ α/ο/ου/σύμφ.)	μαχαλάς, χοτζέτι χουνέρι μαχλέπι, βάχ	maxalás, xodzéti xunéri maxlépi, vách
ʃ	χ (+ ε / ι) χι (+ φων) (π / φ) ι (+ φων.) σ (+ κε/κι)	χερμπέτι, πεχίني ταμαχιάρης χαρουπιά, ράφια πεσκέσι, πεσκίρι	ʃerbéti, peʃíni tamaxiáris xaruʃjá, ráʃia peʃtʃési, peʃtʃíri
ʃ̃	χ (+ ε/ι) (σπάνια) (θ/σ/τ) ι (+ φων.)	χελάλι, αχίρι κανάθια τουλουμίσιος ζαφτιές	ʃeláli, aʃíri kanaθia tulumisios zafthés
z	ζ σ (+ β/μ/μπ)	ζάφτι, μεζές, τζιζ τζισβές, ζόρισμα μπεσμεπελής	záfti, mezés, dziz dzizvés, zórizma bezbelís

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

αιτ.	αιτιατική	πεπαλ.	πεπαλαιωμένο
ακλ.	άκλιτο	περίφρ.	περίφραση
αμτβ.	αμετάβατο	περσ.	περσικός
αναδρ.	αναδρομικός	πληθ.	πληθυντικός
αντδ.	αντιδάνειο	ποντ.	ποντιακός
αόρ.	αόριστος	προστ.	προστακτική
αραβ.	αραβικός	ρ.	ρήμα
αρσ.	αρσενικό	ρημ.	ρηματικός
βαλκ.	βαλκανικός	σ.	σελίδα, σελίδες
βλ.	βλέπε	σημ.	σημασία
διαλεκτ.	διαλεκτικός	στερητ.	στερητικό
ειρων.	ειρωνικός	σχημ.	σχηματισμός
ελλ.	ελληνικός	συνεκδ.	συνεκδοχικός
ελνστ.	ελληνιστικός	συνών.	συνώνυμο
ενεστ.	ενεστώτας	τ.	τύπος
ενικ.	ενικός	τουρκ.	τουρκικός
επίθ.	επίθετο	υποκορ.	υποκοριστικό
επιθ.	επιθετικός	φρ.	φράση/έκφραση
επίθ. προσ.	επίθετο προσώπου	φωνητ.	φωνητικός
επίρρ.	επίρρημα		
επιρρ.	επιρρηματικός		
επιτατ.	επιτατικός		
επιφ.	επιφώνημα, -ικός		
ετυμολ.	ετυμολογία, -ικός		
εφημ.	εφημερίδα		
θηλ.	θηλυκό		
ιταλ.	ιταλικός		
κατάλ.	κατάληξη		
κ.λ.	κατά λέξη		
κρητ.	κρητικός		
κυπρ.	κυπριακός		
κυριολ.	κυριολεκτικός		
λ.	λέξη, λήμμα		
μεγεθ.	μεγεθυντικό		
μειωτ.	μειωτικός		
μσν.	μεσαιωνικός		
μεσοπαθ.	μεσοπαθητικό		
μτβ.	μεταβατικό		
μτφ.	μεταφορικός		
μτφδ.	μεταφρ. δάνειο		
μτχ.	μετοχή		
ονομ.	ονομαστική		
ουδ.	ουδέτερο		
ουσ.	ουσιαστικό		
ουσιαστικοπ.	ουσιαστικοποιη- μένο		
παθ.	παθητικό		
παρετυμολ.	παρετυμολογικός		
πρκ.	παρακείμενος		
πβ.	παράβαλε		

ΣΥΜΒΟΛΑ

< : Δείχνει ετυμολογική προέλευση από τη λέξη που βρίσκεται στα δεξιά του.

> : Δείχνει ετυμολογική προέλευση από τη λέξη που βρίσκεται στα αριστερά του.

———* : Λέξεις που περιέχονται και στο *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής* (Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη], Θεσ/νίκη 1998), π.χ. αγιάζ*.

———^(A) : Λέξεις που τις βρίσκουμε και στο *Ετυμολογικό Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής* του Ν. Ανδριώτη (Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη], 2η έκδοση, 1967, φωτοτυπική, με διόρθωση παροραμάτων, Θεσ/νίκη 1971), π.χ. μαξούλι^(A).

*——— : Λέξεις που θα μπορούσαν να σχηματιστούν κανονικά, αλλά είναι αμάρτυροι τύποι, π.χ. *τσελιμισίζης < *celimsiz*, κατά τα: αρσίζης < *arsiz*, ιμασίζης < *imansiz*, χαερσίζης < *hayirsiz*.

(*)——— : Λέξεις που δεν τις συνάντησα σε κρητικά λεξικά ή κείμενα, αλλά τις βρίσκουμε στις μεταφράσεις εγγράφων από το Τουρκικό Αρχείο της Βικελαίας Βιβλιοθήκης και άλλα Αρχεία. Πρόκειται κυρίως για λέξεις της διοίκησης που δηλώνουν αξιώματα, τίτλους, υπηρεσίες, φορολογία κλπ., π.χ. (*)*τζιζιές* = κεφαλικός φόρος.

**ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ
ΤΟΥΡΚΙΚΩΝ ΔΑΝΕΙΩΝ
ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ**

A

αά (επιφ.) [aá] (Τσιρ.) : «λέγεται για εκδίκηση ή σε δίκαιο πάθημα, τονισμένο στο δεύτερο α και με στόμφο στο καλά (φρ.) “αά! κα-λά να πάθεις”». [πιθανόν μφθ. < *oh olsun* ‘καλά να πάθει!’ < *oh* «καλά! (εκφράζει χαράν προ πάντων επί τη δυστυχία άλλου)» (Χλωρός, A 239)] (أ) {Ακούγεται και ως *οό!* Άλλωστε και το *αά* προφέρεται αρθρωμένο ως οπίσθιο φωνήεν.}

αβανάκης (επιθ. προσ.) [avanátʃis] (Bilgehan², 621) : μωρόπιστος, αφελής.
[< *avanak* (Bilgehan), βλ. και Κουκκίδης, 15] (أواناق)]

αβιζότι, βλ. **αγιζότι**.

αβλαντζίω [avladizo] (Ροδ.) : κυνηγώ.
[< *avlad(im)*, αόρ. του ρ. *avlamak* ‘κυνηγώ’ (Συντ.)]

αβρά ντιμί σιχτίρ, βλ. **αβραντινί σικτίμ**.

αβραντινά, βλ. **με την αβραντινά**.

αβραντινί σικτίμ (έκφρ.) [avradiñi siktim] & **αβρά ντιμί σιχτίρ** [avrá dimi sixtir] (Κονδ., Γαρ.) : **1.** «τουρκική ύβρις» (Κονδ.) · **2.** «φράση με την έννοια “Άς στο διάολο”» (Γαρ.). [Το πρώτο είναι μεταγραφή με ελλ. χαρακτηρισ της βρισιάς *avradim siktim* (Παμπούκης, 3). Το δεύτερο είναι φωνητική παραφθορά της βρισιάς *avradim siktir* ή προέρχεται από την πρώτη με επίδραση από τη λ. *σιχτίρ*. (Συντ.)] {Η βρισιά περιέχει το ουσ. *avrat* عورات, عورت ‘γυναίκα- σύζυγος’ (< *avret*, αρχική σημ. ‘απόκρυφα μέρη του σώματος’, Χλωρός, B 1153) στην αιτιατ. του κτητικού (τη γυναίκα σου/του), και το ρ. *sikmek* سكمك (λέξη ταμπού) ‘γαμώ’ (Meynard, B 88) στον αόριστο, από το οποίο το ρ. *sik-tir-mek* (επίσης λέξη ταμπού) ‘βάζω κάποιον να...’ (στην προστακτική στον δεύτερο τύπο της βρισιάς). Η σημ. ‘ας στο διάολο’ δείχνει ότι με τα χρόνια ο σεξουαλικός της χαρακτηρισ ατόνησε και ξεχάστηκε, όπως άλλωστε και στη λέξη *σιχτίρ* (βλ.). Το ίδιο παρατηρούμε και στο παράδειγμα χρήσης που παραθέτει ο Παμπούκης στο λ. *αβράντινι* (σ. 3), από το “Κρητικών λαογραφικών ηθογράφημα” του

Χανιώτη Βασ. Στ. Θωμαδάκη *Ο Άτεκνος*, Αθήνα 1967, σ. 88: *και μένα δα όλο μου μιλεί με τ’ αβράντινι-σιχτί* (= με το άγριο. Πβ. επίσης κυπριακό «*αβρατινί* [τουρκ. *avratini* = τη γυναίκα σου (βρισιά)] με άγριες διαθέσεις, εστειθελικά: “Εφνες με τ’ αβρατινί”» (Γιαγκουλλής, 1).}

αβτζήζ*, ο [avdzis] (Τσιρ.) : ο κυνηγός. Βλ. και *αγουτζής*.

[< *ανσι* (Τσιρ.)] (أوجی)

αγάδαινα, βλ. **αγάς**.

αγαδάκι, το [αγαδάτʃi] (Κονδ.) : **1.** νεαρός αγάς · **2.** τ’ *αγαδάκια* (ειρων.) : οι Τούρκοι.
[υποκορ. της λ. *αγάς* (Κουκκίδης, 15)]

αγάδενα, βλ. **αγάς**.

αγαδόπουλο, το [αγαδόρουλο] : ο γιος του αγά, αλλά γενικότερα: οι Τούρκοι. Η λ. σε πολύστιχο επικό ποίημα του 1874: *Τι πάθετε αγαδόπουλα; ήρθαμε να σας δούμε, / μαζί σας μέσα ’σ τα Χανιά να φάμε και να πιούμε* (Η Κρητικοπούλα, 116). Βλ. και Αναγνώστης Ντούνης, *Οι Αγώνες της Κρήτης*, Χανιά 1910, σ. 68: *σαρανταδού αγαδόπουλα είχε ο Μαθιός πιασμένα*.
[< *αγάς*, *αγάδες* (Συντ.)]

αγαλίκι, το [αγαλίτʃi] (Κονδ.: απλή αναγραφή, Ίδομ., Κασσ.) : **1.** η θέση, το αξίωμα του αγά · **2.** η τεμπελιά.

[< *αγάς* + *-λίκι* ή κατευθείαν < *ağalık* (Λιθοξόσου)] (اغلق)

{Στα τουρκ. η λ. *ağalık* σημαίνει επίσης ‘μεγαλοψυχία, γεναιοδορία· αλαζονεία, έπαρση’ (Χλωρός, A 141).}

αγάς*, ο [aγás] (Κονδ., Τσιρ., Χουστ.) : **1.** «Τίτλος απονεμόμενος εις τους κατωτέρους Τούρκους και επιτασσόμενος εις το όνομα: Μπραήμ αγάς» (Κονδ.) · **2.** (μφθ.) άεργος, που κάθεται και τα περιμένει όλα έτοιμα. ΥΠΟΚΟΡ. **αγαδάκι**, βλ. και ξεχωριστό λήμμα.

[< *ağa* (AKN)] (اغ)

{Η λ. *αγάς* δεν ήταν πάντοτε συγκεκριμένος τίτλος· συχνά, απλώς έμπαινε μετά το όνομα των κοινών ανθρώπων, καθώς «πας Τούρκος,

και αυτός ο χαμάλης, είναι τουλάχιστον *Αγάς*» (Σκαρλάτος Βυζάντιος, *Η Κωνσταντινούπολις*, 3ος τόμος, Αθήνα 1869, σ. 379), όπου χιουμοριστικό σχόλιο για την αγάπη των Τούρκων για τους τίτλους). Για το ίδιο θέμα, περισσότερο φορτισμένη η άποψη που διαβάζουμε στην (ψηφιοποιημένη στην *Ανέμη*) *Φυλλάδα για τσσι Τούρκους της Κρήτης γραμμένη από ένα γέρω Κρητικό το 1858* (σ. 5) : «κάθε Τούρκος θέλει νάναι αγάς από τζη μάνας του τη[ν] κοιλιά». Η γυναίκα του αγά ήταν η *αγάδανα* (σωστή γραφή: *αγάδανα*), πβ. «Επόθανε η Χικεήρ-αγάδανα» (*Ημερολόγιο Κοζύρη*, 369).

Στα τουρκικά η λ. *ağa* γίνεται *ağasi* στους τίτλους που δηλώνουν αξίωμα, π.χ. *Yeniçeri ağasi* ‘αρχηγός των γενιτσάρων».

αγάς του χωριοῦ, ο [aγάς tu χορζύ] (Κονδ.) : «ο τιμαριούχος: *Κίσσαμο-αγασί*: ο αυθέντης της Κισσάμου».

{Με το όνομα του χωριοῦ ή της περιοχής στην τουρκ. τους εκδοχή και τη λ. *ağa* στη μορφή του κτητικού (*ağasi*) δημιουργείται ένα ιζαφετικό σύνθετο με τη σημ. ‘ο αγάς του τάδε τόπου’, όπως ο *Kisamo ağasi*, που ο Κονδυλάκης μεταγράφει με ελλ. χαρακτηριστές,}

αγιαζί*, το [azázi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Τσιρ., Χουστ.) : η πρωινή τσουχτερή δροσούλα.

[< *ayaz* (Παπ.)] (آياز)

αγιακτασης, το [azáktasis] : συνοδοιπόρος, σύντροφος στην οδοιπορία (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 360).

[< *ayaktas*] (آياقتاش)

αγιακτασιλίκι, το [azáktasilíki] : συντροφιά στην οδοιπορία (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 234).

[< *ayaktaslik*]

Αγιάναγας, ο [ajánayas] : ο ύπατος των προκρίτων, ο Αγιάν-αγάς (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 340).

[< *ayan*¹ (βλ. *αγιάνης*¹) + αγάς (Συντ.)]

(***αγιάνης**¹, βλ. Παράρτημα 1.

αγιάνης², ο [azáñis] (Ροδ.) : ρουφιάνος, καρφί.

[< *ayan*² ‘φανερός· φανερόν’ (Χλωρός, Β 1155), κατά τον Νιζανγαν από το αραβ. ‘*yan* (Συντ.)] (آيان)

αγιάρι^(Α), το [ajári] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ.) : **1.** έλεγχος ακριβείας, ρύθμιση· ΦΡ. *κάνω αγιάρι* (τη ζυγαριά, το ρολόι) : ρυθμίζω, ελέγγω την ακρίβεια· **2.** (μτφ.) προσοχή προσήλωση· ΦΡ. *κάνω*

αγιάρι το *μωαλό μου*: προσέχω, σκέφτομαι προσεκτικά.

[< *ayar* (Παπ.)] (آيار)

{Η φρ. *κάνω αγιάρι* αντιστοιχεί ακριβώς στην τουρκ. ρημ. περίφρ. *ayar etmek*.}

αγιαρντζίω [ajardızo] (Ιδομ^Β) : ξελογιάζω.

[< *ayartt(im)*, αόρ. του ρ. *ayartmak* (Κουκκίδης, 15)] (آيارتتم)

αγιάρω [ajáro] (Ιδομ^Β) : ισοσταθμίζω.

[< *αγιάρι* (βλ.) (Συντ.)]

{Για την κατάληξη *-άρω* βλ. σημείωση στη λ. *ταλιμέρνω*.}

αγίζι, το [ajízi] (Πιτ., Αποστ., Τσιρ., Χουστ., Κασσ.) : ΦΡ. *παίρνω αγίζι*: ορμώ, παίρνω φόρα.

[< *ağiz* (Πιτ.)] (آغز، اغيز)

{Μάλλον από το *ağiz ot* (βλ. *αγιζότι*) κατά παράλειψη του προσδιοριζόμενου *ot*, πβ. *μαγκίρι* < *mangir (corbasi)*, τζίρι (*oyunu*).}

αγιζλίκι, το [ajizlíki] : «το έμπροσθεν μέρος του επιστομίου της καπνοσύριγγος». Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 105).

[< *ağizlik* (Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης)] (آغزلق)

αγιζότι, το [ajizóti] & **αγιζ(ι)ότη**, η [ajiz(j)óti] & **αγιζ(ι)ότης**, ο [ajiz(j)óti] & **αβιζότι**, το [avizóti] (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ιδομ., Κριτσ., Χουστ.) : **1.** μικρή ποσότητα μπαρούτι που έβαζαν στο στόμιο των εμπροσθογεμίων όπλων για την εκτυροσκόρηση· ΦΡ. *Βάνω αγιζότι*: προτρέπω σε φιλονικία, *βάζω φωτίλια*· **2.** η μεγάλη δύναμη, η πίεση, η έντονη προσπάθεια.

[< *ağizotu* (Πάγκ.) / *ağiz ot* (Κυρανούδης)] (آغز اوت)

{Κυριολεκτικά *ağiz ot(u)* σημαίνει ‘φωτιά του στόματος’ (Χλωρός, Α 232). Ο τ. *αβιζότι* < διαλεκτ. *aviz ot* (Κυρανούδης, 209). Κατά το *TDK* η λ. *ot* ‘φωτιά’ έχει διαλεκτ. και τη σημ. ‘μπαρούτι’.]

αγκάβανος, ο [agávanos] (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : το γαϊδουράγκαθο (*Silybum marianum*).

[< τουρκ. *kávan* «*kayahkrarda biten dikenli bir ot*» (= ένα είδος ακανθώδους φυτού που φυτρώνει σε βραχώδεις τόπους) (Καραποτόσογλου), βλ. σημείωση]

{Για το δυσετυμολόγητο της λ. (*αγαύβανος*) είχε γράψει ήδη ο Κοραής (*Ατακτα*, 5ος τόμος, Α΄ μέρος, Παρίσι 1835, σ. 10, στο λ. *ακονάχια*). Η ετυμολογία από τα τουρκικά στο: Κώστας Καραποτόσογλου, “Ετυμολογικά της δυτικής κρητικής διαλέκτου”, *Λεξικογραφικόν Δελτίον*, 25 (2004-2005), 74-75. Από το τουρκ. *kávan* ο αναμενόμενος ελλ. τ. είναι **κ(ι)αβάνι*.

Από αυτόν ο *αγκάβανος* μπορεί να προκύψει ως εξής: *ένα καβάνι* > *ένα γκαβάνι* (πβ. *ένα γ-κάρο*) > (με λανθασμένη τμήση) *το αγκαβάνι* > *ο αγκάβανος* (ως μεγθ., με αλλαγή γένους από το ουδ. στο αρσ. και αναβιβασμό τόνου, πβ. σταθός και τα *geven, kevan, gevan*, που αναφέρονται ως έτυμο της λ. *αγκάβανος*, είναι φυτά του γένους *Astragalus*, που ανήκουν στα Κυαμοειδή (*Fabaceae*), και δεν έχουν καμία σχέση ή ομοιότητα με τα Ασπεροειδή (*Asteraceae*), στα οποία ανήκει το γένος *Silybum* του αγκάβανου. Από τα άλλα δημώδη φυτώνωμια που αναφέρει ο Καραποτόσογλου, μόνο το αραβικό *عكوب* 'akūb δηλώνει φυτά συγγενή με τον αγκάβανο – κατά την αραβική Βικιπαίδεια (<http://ar.wikipedia.org/wiki/عكوب>) πρόκειται για είδη του γένους *Gundelia*.)

αγκιάζει [adzází] (Πιτ.) : κάνει τσουχερό πρωινό κρύο.

[< *αγιαζί* (Πιτ.)]

αγκίλα (επίθ. πρόσωπου) [aǧila] : πολύ έξυπνος, εύστροφος.

[< *akil*, κατά τον Nişanyan από το αραβ. *ākīl*, πβ. θρακ. *ακίλι*, ποντ. *αχούλιν* 'νους, νοημοσύνη, γνώμη' (Μπόγκας, 158)],

{Ακουγα αυτή τη λέξη από μεσήλικες Ανωγειανούς στα τέλη της δεκαετίας του '50. Σήμερα δεν χρησιμοποιείται.}

αγκού (επιφ.) [aŋgú] (Κριτσ.) : «μωρουδίστικος ήχος και λέξη σε νήπιο».

[< *agu* (Κριτσ.) / ίσως *den* είναι δάνειο (Συντ.)] {Λέγεται και *αγκ* [aŋg], τονισμένο στο [g]. Χρησιμοποιείται (στην Κρήτη) **1.** ως επιφώνημα με το οποίο ενήλικες, ιδίως γονείς, απευθύνονται τρυφερά σε ένα βρέφος, προσπαθώντας να «επικοινωνήσουν» μαζί του, μιμούμενοι τις πρώτες του φωνούλες, ή **2.** ως σκωπτικό επιφώνημα για ενήλικα που μωρουδίζει ή που κρύβει τα χρόνια του. **3.** Ως άκλ. ουδ. ουσ., σε συνθήκες όπως στο **1**, σημαίνει 'γάλα': *Θέλει αγκού το μωρό μου*; Για τη σημ. **1** πβ. τουρκ. *agu* (اغ) «επιφ. προς κατεύνασιν των νηπίων», και για τη σημ. **2** πβ. *agucuk bebek* «βρέφος νηπιάζον, ήτοι γέρον παλιμπαιζ» (Χλωρός, A 147), που το *TDK* το έχει και ως *agu bebek*. Κατά τον Andrés Mohay («Ετυμολογικές παρατηρήσεις σε δύο λεξικά της νέας ελληνικής», στο: Christos Clairis (επιμ.), *Recherches en linguistique grecque II*, L' Harmattan, Παρίσι 2002, σ. 105) το «νηπιακό» *κουπεπέ* (που το βρίσκουμε στο *AKN* με το ερμίνευμα «λέξη που τη λέμε τραγουδιστά καθώς κουνάμε ρυθμικά τις παλάμες, παίζοντας με ένα βρέφος») «προέρχεται από τα τουρκικά (*agu bebek* 'μωρουδάκι»

μαζί με τα συστατικά του (*αγκού* και *μπεμπές*)» (βλ. *κούμπεμπέ*). Πάντως, η λ. *αγκού* πιθανόν να μην είναι δάνειο, αλλά να είναι ηχοποιητή, με βάση τους λαρυγγικούς φθόγγους που χαρακτηρίζουν τη γλωσσική εξέλιξη του βρέφους κατά τους πρώτους μήνες της ζωής, πβ. ανάλογο σχηματισμό στα γαλλικά: *areu* (το /r/ ακούγεται περίπου ως παλλόμενο /r/), επιφ. το οποίο «imite les premiers sons émis par un bébé» (*Le Petit Larousse*, 2002, σ. 83). Την ίδια προέλευση πρέπει να έχει και το τουρκ. *agu* (και διαλεκτ. *agu* κατά το *TDK*). Για τις *πρώιμες φωνήσεις* των βρεφών βλ. σημείωση στο λ. *τζτζί μαμά*.}

αγκούτσακας, ο [aǧútsakas] (πληθ. *οι αγκουτάκοι, τσ' αγκουτάκοι*) (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** αγριοαγλαδιά (σε άλλα μέρη της Ελλάδας λέγεται γκορτσιά) · **2.** «επιδερμικός σκληρός όζος με ανώμαλη επιφάνεια, κοινώς μυρμηγκιά» (Τσιρ.).

[< *göçek* (Καραποτόσογλου) / βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Το ερμίνευμα του Ιδομενέως «είδος αγριοαγλαδίας ή αγριοαμυγδαλιάς» δικαιολογείται από το ότι ο ανθισμένος αγκούτσακας από κάποια απόσταση μοιάζει πολύ με ανθισμένη αμυγδαλιά (προσωπική εμπειρία), πβ. και τη διπλή επιστημονική ονομασία αυτού του φυτού: *Pyrus spinosa* αλλά και *Pyrus amygdaliformis*. Κατά τον Κώστα Καραποτόσογλου («Ετυμολογικά της δυτικής κρητικής διαλέκτου», *Λεξικογραφικών Δελτίων*, 25 (2004-2005), 75-6) η κρητική λ. *αγκούτσακας*, *ο* = μικρή αγριοαγλαδιά· κλαδί αγκαθερό, η ποντιακή *κοτζάκαν, το* = μπουμπούκι, και η κυπριακή *κουτζάτζιν, το* = άφρον μικρόν σύκον· συνεκχ. *πας* άφρος και σκληρός καρπός ή σπόρα, ανήκουν στο ίδιο λήμμα και προέρχονται από το δημώδες τουρκ. *göçek* 'σημείο όπου αναφύεται το φύλλο από τον κορμό του δένδρου', 'παραφουάδα νεαρός βλαστός που αναφύεται από τη ρίζα των δένδρων', 'φρέσκα φρούτα' (παραπέμπει στο: *Derleme Sözlüğü*, τ. 6, σ. 2119). Σημειώνουμε ότι έχουμε ένδειξη για τη χρήση της λ. *αγκούτσακας* στην Κρήτη ένα αιώνα πριν την κατάληψη της από τους Τούρκους: Στις *Παρατηρήσεις* του από το ταξίδι που έκανε στην Ανατολική Μεσόγειο στα 1546-1549 ο Γάλλος φυσιολόγος Pierre Belon σημείωνε: «En Crète naissent des petites poires sauvages différentes aux nôtres, qu' ils nomment *achladas*. Les poires sauvages y ont nom *agusagan*» (Alexandra Merle (επιμ.), *Voyage au levant* (1553). *Les observations de Pierre Belon du Mans*, Chandeigne, Παρίσι 2001, σ. 103). Με βάση τον Belon, ο Κοραΐης περιέλαβε τη λ. *αγουσάγα* 'άγρια απίδια'

στα *Άτακτα* (5ος τόμος, Παρίσι 1835, σ. 2), την οποία ο Νικόλαος Πολίτης θεωρεί «εσφαλμένη γραφή» της λ. *αγκουριτσά* (*Παροιμίες*, 2ος τόμος, Αθήνα 1990, σ. 350), αλλά μάλλον πρόκειται για τον *αγκούτσασκα*. Όσον αφορά τη σημασιολ. μετάβαση από τους καρπούς του αγκούτσασκα, τα *αγκουτσάπιδα* (βλ.), κοινώς γκόρτσια, στις μυρμηγκιές, αυτή στηρίζεται στην ομοιότητα ως προς την αδρή δερματώδη υφή και των δύο, πβ. μουρνιά ‘μουριά’ > μουρνιά ‘είδος μυρμηγκιάς σκούρου χρώματος με ανώμαλη επιφάνεια, που μοιάζει με μικρό μαύρο μούρο’. Για τη σημ. ‘μυρμηγκιά’ βλ. και *κούτσικας*.}

αγκουτσάπιδο, το [agutsápidu] (Πιτ.) : ο καρπός του *αγκούτσασκα*.

[< *αγκουτσάκπιδο, με αποβολή τής συλλαβής -κα- (Συντ.).]

αγκουτσαχλάδα, η [agutsaxláda] (Ροδ.) : η αγρι-αχλαδιά.

[< *αγκουτσακαχλάδα, με αποβολή τής συλλαβής -κα- (Συντ.).]

αγνάμια, τα [agnámia /agnámia ?] : Η λ. εν χρήσει σε *Διάταγμα Αυτοκρατορικών* (1868) : *Τα δε αγνάμια (γυδοπρόβατα) να πληρώνουν ως και πριν 9 παράδες* (βλ. *Κρητικός Κώδιξ*, Α 35). Βλ. και Μπερμπέρη, 133.

[< *aġnam* «[πληθ. του *ġanam*]: πρόβατα: *aġnam vergisi*, φόρος επί των προβάτων» (Χλωρός, Α 146 και Β 1174), ενικ. και πληθ. από τα αραβ. κατά τον Nişanyan (Συντ.) (أغنام)]

αγναντίζω [agnadízo] & **γναντίζω** [gnadízo] (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθ., Αποστ., Τσιρ., Χουστ., Κασσ.) : 1. εννοώ, καταλαβαίνω, μου κόβει 2. δίνω στον άλλον να καταλάβει, εξηγήσω ΦΡ. – *Αγναντί, παπά, κουκιά*; – *Αγναντίζω μια ολιά* (αστεία έκφραση) (Κονδ.) 3. επωφελούμαι.

[< *aġnad(im)*, αόρ. του ρ. *aġnamak*, διαλεκτ. τ. του *anlamak* (Πάγκ)

αγνάρω [agnáro] (Πάγκ., Τσιρ.) : *αγναντίζω* (βλ.). [< θέμα του απαρμφ. *aġna/mak* (διαλεκτ. τ. του ρ. *anlamak*) «κατά μετασχηματισμόν προς τα εκ της ιταλ. εις -άρω αντί του αγναντίζω» (Πάγκ.) / ή κατευθείαν < *aġnar-*, θέμα α(προσδι) όριστου ενεστ. του ρ. *aġnamak* (Συντ.)] ή Η Μαρία Λιουδάκι (*Μαντινάδες*, σ. 329) σημειώνει για το ρ. *αγνάρω*: «μόνο ποιητικό». Ο Τσιφριωτάκης λημματογραφεί το *αγνάρω* ως συνώνυμο του *ντιγεννιτζώ* (και *ντιγνέρω*, *ντιγεννιτζώ*, βλ. σχετικά λήμματα).]

αγουδουρά, η [agudurá] (Γαρ.) : «αλλεργία ζώων που προέρχεται από το φυτό “αγουδουρας”. Ιδίως πιάει μικρά αρνάκια, κατσικάκια κλπ. Πρήζεται το “μουστρί” τους και βγάνουν “κουκού-

δια” (σπυριά)». Βλ. και *αγουδουρας*, σημ. 2.

[< *αγουδουρας*, κατά τα ονόματα ασθενειών όπως: κεφαλαρά ‘πονοκέφαλος’, βιστιρά ‘δαιμονική επίθρεια, γράντισμα’ (Συντ.)]

αγουδουρας, ο [agúdurás] & **αγουδουρος** [agúduros] & **αγκουδουρας** [agúduaras] (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθ., Γαρ., Ίδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : 1. «Ο θάμνος *Hypericum crispum* με λεπτότατα και ελαφρότατα φύλλα και κλωνία, παρασυρόμενος ευκόλως υπό του ανέμου. Ένεκα τούτου μεταφορικός σημαίνει τον ταχύπουν: *Αυτός τρέχει ‘σα don αγουδουρο*» (Πάγκ.) 2. αρρώστια που πιάει τις κατσίκες, όταν φάνε αυτό το φυτό (Δαρ.).

[< *αγουδούρα* (< *aġi diġġi*, *aġġi diġġi* (= 1. δηλητηριώδης τροφή, 2. ένα κίτρινο φυτό που χρησιμοποιείται σαν φάρμακο για τον πόνο της κοιλιάς) + κατάλ. -ούρα, πβ. αγκάθι-αγκαθούρα), με τη μερθε. κατάλ. -ούρας, πβ. αγλέουρας (Καραποτόσογλου)]

{Για τη λ. *αγουδουρας*, τους κατά τόπους διάφορους τύπους της και τις ποικίλες ετυμολογίες που έχουν προταθεί γράφει αναλυτικά ο Κώστας Καραποτόσογλου στο μελέτημά του “Η ετυμολογία της λέξης *αγουδουρας* (*Hypericum*)”, *Ελληνικά*, 34/2 (1982-1983), 422-435. Στις σ. 434-5 προτείνει την παραπάνω ετυμολογία από τα τουρκικά.}

αγουδουρές, οι [agudurés] (Χουστ.) : «τα άπλυτα ρούχα».

[< (;) *αγουδουρά* (Συντ.)]

αγουδουροπαρασύρα, η [aguduroparasíra] (Ξανθ., Αποστ., Τσιρ.) : σκούπα φτιαγμένη από το φυτό *αγουδουρας*.

[< *αγουδουρας* + *παρασύρα* (Ξανθιν.)]

{Συνήθως τη χρησιμοποιούσαν για να καθαρίσουν το αλώνι πριν το αλώνισμα ή τον ομηγιά πριν το άπλωμα των σταφυλιών, αλλά και σαν πρόχειρη σκούπα σε αγροτικά καταλύματα. Συχνά ήταν απλώς ένα μάτσο από κλαδιά αγουδουρας, φτιαγμένο πρόχειρα επί τόπου. Βλ. και *αγουδουρόσκουπα*.}

αγουδουρόσκουπα, η [aguduróskupa] & **αγκουδουρόσκουπα** [aguduróskupa] (Ξανθιν.) : σκούπα φτιαγμένη από το φυτό *αγουδουρας*, βλ. και *αγουδοπαρασύρα*.

[< *αγουδουρας* + *σκούπα* (Ξανθιν.)]

αγουτζής, ο [agudzis] (Πάγκ.) : «ο εξάγων τα αγρίμια εκ της κρύπτης των, δια να τα πυροβολήση». Βλ. και *αβτζής*.

[< *anci* ‘κονηγός’ (Πάγκ.), κατά το *TDK* διαλεκτ. τ. του *anci*, με παρεμβολή [u] για τη διά-

σπαση του συμφωνικού συμπλέγματος (Κυρανούδης, 294) (اوجى)

αγουρσουζά, βλ. **γρουσουζά**.

αειπλαντζίω, βλ. **αίπλαντζίω**.

αεριτζής*, ο [aeridzís] (Δαρ.) : «αυτός που προσπαθεί να βγάλει χρήματα από ύποπτες κερδοσκοπικές δραστηριότητες χωρίς να διαθέτει δικό του κεφάλαιο» (AKN).

[< *αραϊτζής* (< *αραγι* 'αυτός που ψάχνει, ερευνητής'), με παρετυμολ. επίδραση από τη λ. *αέρα*, στη σημ. που έχει στη φρ. *πουλάει αέρα* (Κυρανούδης)] (ارايجى)

{Για την ετυμολογία βλ. Κυρανούδης, σ. 316-7. Πολύ γλαφυρά περιγράφει την "τέχνη" του *αραϊτζή* ο Σκαρλάτος Βυζάντιος (*Η Κωνσταντινούπολις*, 3ος τόμος, Αθήνα 1869, σ. 417). Το τουρκ. *αραγι* από το ρ. *aratmak* 'ψάχνω', από το οποίο το ρ. *αρεντέω* 'ψάχνω', που καταγράφει ο Παμπουκής (σ. 26), καθώς και το ποντιακό *αραέω* (LIPD, A 136), που είναι και όνομα σύγχρονης ποντιακής εφημερίδας (Καβάλα).}

αζά ναμαζί, (το) [azá namazí] (Κονδ.: απλή αναγραφή, χωρίς ένδειξη γραμματ. κατηγορίας) : προσευχή που κάνει ένας μουσουλμάνος στη θέση μιας προσευχής (από τις πέντε προσευχές της ημέρας) που παρέλειψε να κάνει.

[< *kaza namazi* (Συντ.) (قضا نمازی)]

{Οι πέντε προσευχές τον μουσουλμάνων: με την ανατολή του ήλιου (sabah namazi, βλ. *σαμπάν αμάζι*), το μεσημέρι (öğle namazi), το απόγευμα (ikindi namazi, βλ. *κιντί*), με τη δύση του ήλιου (akşam namazi, βλ. *αζάμι*), δύο ώρες μετά τη δύση του ήλιου (yatsi namazi, βλ. *γιασί*), βλ. Σκαρλάτος Βυζάντιος, *Η Κωνσταντινούπολις*, 3ος τόμος, Αθήνα 1869, σ. 480.}

αζάπαγασής, βλ. **αζάπης**.

(***αζάπης**, βλ. Παράρτημα 1.

αζάς, ο [azás] (Πιτ., Ροδ., Ιδομ^B, Χουστ., Τσιρ^B) : ο πρόκριτος.

[< *aza* 'μέλος συμβουλίου' (Πιτ.) (اعضا)]

αζάτι [azáti]· μόνο στη ρημ. περίφρ. **κάνω αζάτι / γίνομαι αζάτι** (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ροδ., Τσιρ., Ιδομ^B, Χουστ.) : ελευθερώνω, -ομαι· (για τη σύζυγο) : την χωρίζω.

[< *azat* 'ελεύθερος' (Πάγκ.) (ازاد)]

{Για το *κάνω αζάτι* υπάρχει η αντίστοιχη τουρκ. ρημ. περίφρ. *azat etmek*. Ο Πιτυκάκης αναφέρει το συγκινητικό παλιό έθιμο να *κάνουν αζάτι* ένα υποζύγιο όταν γεράσει: το άρηναν ελεύθερο στη φύση και όλοι το σέβονταν μέχρι το τέλος της ζωής του, «χωρίς να εγείρουν αξιώσεις αποζημιώσεως για τις τυχόν προκαλούμενες μι-

κροζημιές». Ο Κονδυλάκης σημειώνει ότι «ελέγγοτο περί δούλων και ζώων, πολύ γρασμεμένων, απαλλασσομένων εργασίας.»}

αζατοχάρτι, το [azatoxárti] (Πιτ., Τσιρ., Ροδ., Ιδομ^B, Χουστ.) : το έγγραφο, η πράξη της αποφυλάκισης ή της απελευθέρωσης γενικά.

[< *αζάτι* + *χαρτί* (Πιτ.) (ازاد کاغذی)]

{Μάλλον είναι μισομεταφρασμένο δάνειο: < *azat kâğıdı* (kâğıt 'χαρτί, έγγραφο'), κατά τα: στεφανοχάρτι, μνημονοχάρτι, συχωροχάρτι, μεριδοχάρτι – κανονικό μτφδ. φαίνεται να είναι το *ελευθεροχάρτι* που αναφέρει ο R. Pashley μιλώντας για μια Κρητικοπούλα που την είχαν πάρει σκλάβοι στην Αλεξάνδρεια και μετά από δώδεκα χρόνια ξαναγύρισε στην Κρήτη, «as soon as ever her owner tής έδωκε τα ελευθεροχαρτιά της» (*Travels in Crete*, 1ος τόμος, Λονδίνο 1837, σ. 66).}

αζεμπής, βλ. **άτζεμπα**.

αζιγανιά, η [aziyañá] & **ζιγανιά** [ziyañá] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Χουστ.) : ζημιά που γίνεται με δόλο, εξαπάτηση, αδικία.

[δεν είναι τουρκικής προέλευσης, βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Δεν προέρχεται από το τουρκ. *ziyan* 'ζημιά' (Ξανθιν.) ούτε από το αραβ. *ziyan* (Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης), αλλά από το ρ. *ζιγανεύω* < βενετ. *cinganar/zinganar* (Αλεξίου). Ο Ιδομενέως^(B) λημματογραφεί χωριστά τον τ. **αλιγανιά**. Μάλλον πρόκειται για τη λ. *αζιγανιά*, με παρετυμολ. επίδραση από τη λ. *λίγος*. Η λ. *αζιγανιά* υπάρχει ήδη στον *Ερωτόκριτο*: Λίγο πριν αρχίσει η γκιόστρα (το κονταροχτύπημα) έπρεπε να οριστούν οι δέκα αντίπαλοι του καθενός από τους τρεις που θα αγωνίζονταν, *κι ο ρήγας με το χέρι του ήγγαφεν ένα κ'ένα, / για να μη γίνει αζιγανιά και λάθος σε κιανένα* (B 1278).

Ο Στυλιανός Αλεξίου, στο γλωσσάριο της κριτικής έκδοσης του *Ερωτοκρίτου* (Ερμής, Αθήνα 1980), στη λ. *αζιγανιά* 'δόλος' (σ. 466), παραπέμπει στο ρ. *ζιγανεύω* 'εξαπατώ', που το ετυμολογεί από το βενετικό *cinganar / zinganar* (σ. 470). Διορθώνεται έτσι η αναγωγή της λ. πιθανόν στα αραβικά από τον Στέφανο Ξανθουδίδη, ο οποίος στην εισαγωγή της δικής του κριτικής έκδοσης του *Ερωτοκρίτου* (Ηράκλειο 1915, σ. CLXXVII: *Ξένα λέξεις παρ' Ερωτοκρίτου*), στις ελαχιστότατες αραβικές λέξεις του έργου, «το όλον οκτώ μέχρι δέκα λέξεων» (αφού «η επί εκατόν τριάκοντα έτη κυριαρχία των Αράβων εν Κρήτη [824-961] ελάχιστα ίχνη αφήκεν εν τη γλώσση») προσθέτετε: «ίσως και το (*α*) *ζιγανιά*, *ζιγανεύω*». Στο γλωσσάριο, στη λ. *αζιγανιά* 'απάτη, δόλος, αδικία' (σ. 481), παραπέ-

μπει στο ρ. ζιγανέω 'απατώ, δολιεύομαι'. Εκεί (σ. 553) σημειώνει: «Η λέξις λέγεται Αραβική *Zigan* σημαίνουσα εν με τη Αραβ. *στολίδι* εν δε τη Περσική και Τουρκ. *ζιμία*. Αλλά πρόκειται για δύο διαφορετικές λέξεις: Κατά το *TDK* και τον *Nisangyan* το τουρκ. *ziyan* (زین) προέρχεται από το περσ. *zīyān* 'azarā' (βλ. *ζοράρι*). Υπάρχει και τουρκ. *ziynet* 'στολίδι', οθωμ. *zīnet* (زینت), κατά το *TDK* από το αραβ. *zīnet*. Στον *Χλωρό* (Α 879) υπάρχει και η λ. *ζιζέιν* «κόσμος, κόσμημα, στολισμός», επίσης αραβική. Αυτό ίσως να υπέρεδνε τον Ξανθουδίδη. Για τη χρήση τής λ. *αζιγανιά* προσθέτει: «Σήμερον [= 1915] δεν ακούεται η λέξις, ακούονται μόνον το *ατζιγανιά*, *ατζιγανος*, *τζιγανέομαι*, αι οποία σχετίζονται προς τους Τζιγγάνους και σημαίνουν τον ακατάστατον, ακάθαρτον, και τον φιλόργυρον (συμφυρόμενα και με το τζιγγούνις και τζιγγουνιά και τζιγγουνεύομαι). Με αυτό διαφωνεί ο *Πιτυκάκης* (Α 51): «Άλλη όμως η αζιγανιά κι άλλη η ατζιγανιά. Η πρώτη πιθανώς από το T. *ziyan* = ζιμία, αβαρία, απώλεια. Η δεύτερη από το ατζιγκανος». Η ένσταση του *Πιτυκάκη* πιθανόν να αναναικλά μια πρόσθετη σημασιολογική απόχρωση που πήρε η λ. *αζιγανιά* από επίδραση του τουρκ. *ziyan* (πβ. *θρακ. ζιάνι* 'ζιμία, απώλεια, αβαρία' < τουρκ. *ziyan*, *Κουκκίτης*, 35), αλλά ως προς την περιορισμένη χρήση φαίνεται ότι ισχύει η επισήμανση του Ξανθουδίδη, αφού τα λεξικά που περιέχουν τη λ. *αζιγανιά* είτε δεν δίνουν καθόλου παράδειγμα χρήσης (*Γαρ.*, *Δαρ.*) είτε έχουν παράδειγμα από τον *Ερωτόκριτο* (*Κριτσ.*) ή τραγούδι δημοτικό (*Παπ.*) ή λαϊκότροπο (*Πιτ.*) ή τυποποιημένη έκφραση (*Πιτ.*). Μόνο δύο έχουν παράδειγμα από τον καθημερινό λόγο: *Ο Θεός δε τα συχωρνά ετούτσεσται τσι αζιγανιές* (*Ξανθιν.*). Και παραστατικότερα: *Η αζιγανιά που σου 'καμενε ο μαγαρισμένος δεν έχει το ταιρί τζι κι εσύ τονε παρτοπαίρνεις ακόμη* (*Τσιρ.*). Σημειώνεται ότι ο τ. *αζιγανιά* (από τη συμμορφορά: *μια ζιγανιά*) προτάσσεται στα λεξικά που περιέχουν τη λέξη, ίσως επειδή ηχεί ως επιτακτικός (πβ. κάθαρμα / ακάθαρμα). Το ίδιο ισχύει για το *αζιγανέω/ζιγανέω*.)

αζιγανέω, -ομαι [aziɣaɲéno] & **ζιγανέω, -ομαι** [ziɣaɲéno] & **αζιγανεύω** [aziɣaɲéɲo] (*Πιτ.*, *Ξανθιν.*, *Τσιρ.*: στο λ. *αζιγανιά*, *Ροδ.*, *Κριτσ.*, *Ιδομ^B*, *Χουστ.*): ζιμιώω, αδικώ με δόλο, φέρομαι πονηρά, εξαπατώ.

[δεν είναι τουρκικής προέλευσης, αλλά < βενετ. *cinganar/zinganar* (*Αλεξίου*)]

{*Ηδη στον Ερωτόκριτο* το μτβ. ρ. *ζιγανέω* (B 1721), το παθ. *ζιγανέομαι* (B 874), καθώς και το σύνθετο ρ. *παραζιγανέω* (Δ 1734). Η ακριβής σημ. της λ. (*α*)ζιγανέω, -ομαι φαίνεται στο

παράπονο (!) του ζωοκλέφτη (από κριτ. δημοτ. τραγούδι): «< Πού 'σουν, υγιέ μου, πού 'σουνε κ' εις την κλεψιά σ' ελέξαν; / – Μάνα, κι ανέ μ' ελέξανε, εις την κλεψιά 'μουν κιάλας. / Ψ τη μοιρασιά δεν έτυχα κι αζιγανέναςί με [...]>» (*Αριστείδης Κριάρης, Πλήρης σολογή κρητικών δημοδών ασμάτων*, 2η έκδοση, Αθήνα 1920, σ. 206). Ο *Ιδομενέω^B* λημματογραφεί χωριστά τον τ. *αλιγανέω*: μάλλον πρόκειται για τη λ. *αζιγανέω*, με παρετυμολ. επίδραση από τη λ. *λίγος*. Ο *Ροδάκης* το γράφει: *αζιγανέβω*. Για την ετυμολογία από τα βενετικά (*Αλεξίου*) και την πιθανή πρόσθετη σημασιολογική επίδραση από τα τουρκικά, βλ. σημείωση στο λ. *αζιγανιά*.)

αζιγανιάρης (επίθ. προσ.) [aziɣaɲáris] (*Γαρ.*, *Τσιρ.*: στην ανάπτυξη του λ. *αζιγανιά*, *Κριτσ.*): αυτός που εκ συστήματος *αζιγανέει* (βλ. [δεν είναι τουρκικής προέλευσης, βλ. *αζιγανιά* (*Συντ.*)]

αής (επίθ. προσ.) [ais] (*Κριτσ.*): σφοδρός, ορμητικός, θυελλώδης.

[< *αγι* 'αρκουόδα', μτφ. «αγροίκος, σκαίος άνθρωπος» (*Χλωρός*, Α 305) (*Συντ.*)] (أيو، ايو)

αϊλίκι, το [aiɫiɫiçi] (*Παπ.*, *Πάγκ.*, *Ροδ.*): ο μνηνιός μισθός, το μνηνιτικό.

[< *aylık* (*Παπ.*)] (أيلق)

άντε, βλ. **άντε**.

άντεσ, βλ. **άντε**.

άντεστε, **αιντέστε**, βλ. **άντε**.

αϊπλαντζίω [aipɫandzjo] (*Τσιρ.*): σιχάνομαι, απεχθάνομαι.

[< *ayiplamak* (*im*), αόρ. του ρ. *ayiplamak* 'κατακρίνω, ονειδιζώ' (*Συντ.*)] (عيبلاق)

{Ο *Τσιριγωτάκης* το γράφει: *αιπλαντζίω*.)

αϊπλίκι, το [aipɫiɫiçi] (*Παπ.*, *Πάγκ.*, *Πιτ.*, *Κονδ.*, *Ξανθιν.*, *Γαρ.*, *Ροδ.*, *Τσιρ.*, *Ιδομ^B*, *Χουστ.*, *Κριτσ^{F2}*, *Ξεν.*): το ελάττωμα, το μειονέκτημα.

[< *ayiplik* (*Παπ.*)] (عيبلق)

{Το *TDK* έχει τη λ. *ayiplik* ως διαλεκτική, με τη σημ. 'ντροπή, αισχύνη'. Ο *Χλωρός* (B 1156) έχει μόνο το ουσ. *ayip* 'έλλειψη, ελάττωμα-ντροπή, αίσχος, αισχύνη' και το επίθ. *ayipli* 'ελαττωματικός'.}

αϊράνι, το [airaɲi] & **αρεάνι** [areáɲi] & **αϊτάνι** [aitaɲi] (*Παπ.*, *Πάγκ.*, *Ξανθιν.*, *Αποστ.*, *Τσιρ.*, *Κριτσ.*, *Χουστ.*, *Κασσ.*, *Ξεν.*) & **αϊτάνι** [alitaɲi] (*Πάγκ.*): **1.** ο ορός της τυροκόμησης· **2.** υδαρές διάλυμα τιμέντον· **3.** κάθε υδαρές διάλυμα και κάθε αραιότητα κατασκευή· **4.** πολύ λεπτό, αραιό ύφασμα., λόγω της μακρογρόνυς χρήσης. *ΦΡ. Αϊράνι πάει ο κόλπος του σα με δει*: κατουριέται από το φόβο του όταν με δει.

[< *ayran* (Παπ.) (أيران)]

{Ο Πιτωκάκης (Α 50) έχει τη λ. *αϊράνι* με τη σημ. 'διαφανές ύφασμα, είτε λόγω ειδικής ύφανσης είτε λόγω φθοράς από τη μακροχρόνια χρήση'. Την ετυμολογεί από το *ayran*, αλλά παραπέμπει στη λ. *αέρας* 'αραχνούφαντο προϊόν του αργαλειού'. Ο τ. *αρεάνι* μάλλον από επίδραση της λ. αραϊός. Το *ΑΚΝ* έχει τον τ. *αριάνι*.}

αϊτάνι, βλ. **αϊράνι**.

ακάντιστος (επίθ.) [akándistos] (Γαρ., Κριτσ.) : αμετάπειστος, ανένδοτος.

[< στερητ. *α-* + *καντίζω* (βλ.) (Συντ.)]

ακαρέτι, το [akareti] : «κτίμα ακίνητον προσοδοφόρον, ως οικία, κατάσταση, αγρός κλπ.» (Χλωρός, Β 1137), και κατ' επέκταση 'εισόδημα' (Μπόγκας, 158). Η λ. σε κρητ. δημोट. τραγούδι που αναφέρεται στην επίθεση Κρητών κατά του Μουσταφά Πασά στις αρχές Ιουνίου 1828. Εκεί ο Μουσταφάς βρέθηκε σε μεγάλο κίνδυνο, και του έσωσε τη ζωή ένας χαμάλης, που τον πήρε στους ώμους και διέφυγαν. *Και έκτοτε ως αμοιβή [ο Μουσταφάς] τού 'δωσεν ακαρέτι / να 'ν 'ς τα Χανιά χαμάλμπασης* (βλ. λ.) 'ς όλο το βιλαέτι (εφημ. *Ραδάμανθς*, φ. της 11-6-1866).

[< *akarati*, πληθ. του *akar* (Μπόγκας)] (عقارات)

{Η ομόγραφη λ. *ακαρέτι* που βρίσκεται στην *Αληπσιάδα* (σ. 295, στ. 28 : *Βελήπασας τούς έκαμε μεγάλο ακαρέτι. / Τούς έκαμε τα σπίτια τους, τούς πήρε και το βιός τους.*) σημαίνει 'καμμένη γη, καταστροφή' και ετυμολογείται από το οθωμ. 'aqāret 'στεριρότητα', το οποίο από το αραβ. 'aqāra (Karppler, 72).}

ακαρνάσης, βλ. **αρκαντάσης**.

ακαρντάσης, βλ. **αρκαντάσης**.

ακαρντάχης, βλ. **αρκαντάσης**.

ακίκι, το [akiki] & **χακίκι** [xakiki] (Πιτ., Γαρ., Κριτσ.) : «Ποικιλία επιτραπέζιου σταφυλιού, με μεγάλες ρόγες όπως του ροζακιού, περίπου κίτρινου χρώματος αραϊές» (Πιτ.).

[ίσως < *akik* 'αχίτης' (κατά το *TDK* από το αραβ. 'akik) & διαλεκτ. *hakik* επειδή οι ρόγες του σταφυλιού αυτού είναι σαν από κτρινωπό αχάτη (Συντ.)] (عققي)

ακιμπέτι, το [akibeti] (Τουρκοκρητ.) : το τέλος.

[< *akibet* (Bilgehan², 621) «τέρμα, τέλος, έκβασις», και ως επίρρ. «τέλος, επί τέλους» (Χλωρός, Β 1111)] (اخلاق)

{Η λ. *ακιμπέτι* σε ελλ. έγγραφο αλλού: Βλ. Μπερμπέρη, 134. Με τη μορφή *ακουμπέτι* και με επίρρ. σημ. 'επιτέλους, τέλος πάντων κλπ.' τη συναντούμε σε πολλά μέρη της Ελλάδας (Δι-

αδίκτυο). Τη βρίσκουμε και στα *Απομνημονεύματα* του Μακρυγιάννη.}

ακιντές, ο [akidés] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Ιδομ^β, Χουστ.) : το γλύκισμα.

[< *akide* (Παπ.) (عقده)]

{*Akide zekeri* είναι η καραμελιασμένη ζάχαρη (καραμέλα), το «ζαχαρόκαυστον» (Χλωρός, Β 1130).}

ακλής, βλ. **ατλής**.

Ακ Ντάμπια, βλ. **ντάμπια**.

ακόνευτος (επίθ.) [akóneftos] (Τσιρ.) : που δεν βρήκε κατάλυμα για διανυκτέρευση και φιλοξενία.

[< στερητ. *α-* + *κονεύω* (βλ.) (Συντ.)]

ακουμπάς, ο [akubás] & **ακουπάς**, ο [akupás] (Κριτσ¹, Τσιρ^β.): το σβέρκο, ο καφράς.

[ίσως < *akbas*, κ.λ. 'άσπρο κεφάλι', ράτσα σκύλου (*ποιμνικός Τουρκίας*) με δυνατό κεφάλι και χοντρό λαϊμό (Συντ.)]

{Η λ. *ακμπάς* ως ονομασία ράτσας σκύλου υπάρχει στο Διαδίκτυο.}

ακουμπέτι, βλ. **ακιμπέτι**.

ακουρούντιστος (επίθ.) [akurúdistos] (Ροδ.) : ακατάστατος.

[< στερητ. *α-* + *κουρουντίζω* (Συντ.)]

ακουσούρευτος (επίθ.) [akusúreftos] (Τσιρ.) : «αυτός που δεν έχει κάποιο ελάττωμα (φρ.) "ακουσούρευτη κοπελιά"».

[< στερητ. *α-* + *κουσούρι* (Τσιρ.)]

{Μάλλον πρόκειται για την έκφρ. «ασούρευτη κοπελιά», δηλ. που δεν έχουν ακουστεί κουτσομπολιά για τα ερωτικά της (σούρα = δυσφήμιση, κουτσομπολιά). Εννοείται (!) ότι το επίθετο δεν έχει αρσενικό τύπο.}

ακράνης, ο [akránis] (Ροδ., Κριτσ^π.): σύντροφος.

[< *akran* (Κουκκίδης, 16) «ομήλικες, ομοβάθμιοι, ίσου» (Χλωρός, Α 161)] (اقران)

{Για τη λέξη *ακράνης*, που λεγόταν και σε άλλα μέρη της Ελλάδας, βλ. άρθρο με τίτλο «Ο αήτητος ακράνης και η αμφίβολη αθιβολή», στο ιστολόγιο του Νίκου Σαραντάκου *Οι λέξεις έχουν τη δική τους ιστορία* (<https://sarantakos.wordpress.com/2013/04/09/akran/>).}

ακραμπάς, ο [akrabás] (Τουρκοκρητ.) : ο συγγενής.

[< *akraba* (Bilgehan², 621) «οι πλησίον, οι συγγενείς» (Χλωρός, Α 162)] (اقرباء)

{Η λ. *ακραπάς/ακρεπάς* σε ελλ. έγγραφα αλλού: Βλ. Μπερμπέρη, 134.}

ακρομπουνταλίζω [akrobudalízo] (Ξανθιν^α.): είμαι λίγο μπουνταλάς.

[< *ακρο-* + *μπουνταλίζω* < *μπουνταλάς* (Ξανθιν.)]

ακρομπούνταλος [akrobúdalos] (επίθ. προσ.) (Ξανθιν^Α): λίγο μπουνταλάς.
[< ακρομπουνταλίζω, υποχωρητικά (Ξανθιν.)]

Ακτάρικα, βλ. **αχτάρικο**.

αλαβάρι (επίρρ.) [alavári] & **άλα βάρι** [ála várí] & **αλαβάρις** [alaváris] (Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιφ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.): «αλλ' αληθώς» (Πάγκ.), «εκφράζει μάλλον σκεπτικισμό, αμφιβολία, ειρωνική συγκατάβαση» (Πιτ.), εδώ που τα λέμε, για να λέμε και την αλήθεια (Ιδομ.).

[< *Allah vire* 'ο Θεός να δώσει' (Πιτ.) / < *Allah var* 'πρέπει να να πούμε την αλήθεια', κλ. 'υπάρχει Θεός' (Συντ.) (الله وار)]

{Ακούγεται και ως *αλαβάρε*. Ο Πάγκαλος το γράφει: *άλλα βάρι*, ο Τσιριγιωτάκης: *αλάβαρος*, ο Ροδιτάκης: *άλαβάρι*.}

αλάι, το [alái] (Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Κριτσ., Ιδομ^β, Κασσ.): στην έκφρ. *ένα αλάι* + ονομαστική πληθυντικού: πολλοί, άφθονοι, πλήθος, ένα σωρό. Με τη σημ. 'στρατιωτικό σύνταγμα' [regiment] η λ. σε τουρκοκριτ. ρίμα του 1826: *Και πώς θα τα ζηχάσουμε τα κόλια και τ' αλάγια* (βλ. Dedes, 361 & 373).

[< *alay*, βυζαντ. *αλλάγιον* (Πάγκ.) (الاي)]

{Ο Πάγκαλος το γράφει: *αλλάι*. Ο Ιδομενέως το έχει ως ουσ. με τη σημ. 'ακολουθία, συντροφιά, παρέα'. Κατά τον Ροδιάκη σημαίνει: 'ζώο που γέννησε πρόσφατα: παρέα'. Κατά τον Νιζανγαν το βυζαντ. *αλλάγιον* (με ένα λ) < λατ. *alae*, πληθ. του *ala* 'πτέρυγα', 'μονάδα ρομαϊκού ιππικού'. Η έκφραση *ένα αλάι* + ονομαστική είναι μάλλον μομομεταφρασμένο δάνειο: < *bir alay* + ονομαστική.}

αλάι μαλάι (επίρρ.) [alái malái] (Παπ., Πάγκ., Γαρ., Κριτσ^σ, Κασσ.): **1.** πολύ περισσότερο **2.** επακριβώς **3.** φύρδην μίγδην.

[< *alay malay* (Παπ.) (الاي مالاى)]

{Το *TDK* έχει: *alay malay* (επίρρ.): **1.** όλοι μαζί, ανάμα. **2.** όπως τύχει, ανάκατα. Ο Χλωρός (Α 178) έχει το ερμήνευμα: «όλοι ομοί, εν σώματι η φύρδην μίγδην». Για την αναδιπλωση με προσθήκη αρχικού μ- στο δεύτερο τμήμα, βλ. σημείωση στο λ. *τσουρούκ μουρούκ*.}

αλάισε (επιφ. φρ.) [aláise] ή **αλάισε βέρσε** [aláise vérsε] & **αλάισι** [aláisi] ή **αλάισι βέρισι** [aláisi vérisi] (Κονδ., Γαρ., Ιδομ., Τσιφ., Κριτσ^σ, Ξεν.): στο Θεό σου! μη μου το λες!

[< *allaseñ* (κατά το *TDK* διαλεκτ. του *allahni seversen*) 'αν αγαπάς το Θεό, προς Θεού! (Χλωρός, Α 189) (Συντ.) (الله ايسك)]

{Συγχάσι στη φρ. *Αντ' αλάισε!* (= Μα τι είναι αυτά που λες! Σόπαινε να χαιρείς!), με την οποία εκφράζουμε με ήπιο τρόπο τη διαφωνία ή τη δυ-

πιστία μας προς αυτό που είτε ο συνομιλητής μας. Η γραφή *αλλάισε* του Κονδυλάκη και της Ξενάκη-Ροβίθη παραπέμπει στα δύο λάμδα της λ. *Αλλάχ*. Με τη μορφή *αλλάχι σιβέρσιν*, βλ. Μπόγκας, 159.}

αλάισε βέρσε, βλ. **αλάισε**.

αλάισι, βλ. **αλάισε**.

αλάισι βέρισι, βλ. **αλάισε**.

αλακάς, ο [alakás] (Τουρκοκριτ.): η σχέση.

[< *alaka* (Bilgehan², 621) «σχέσις, δεσμός, συνάφεια, ενδιαφέρον, συμπάθεια, έρως» (Χλωρός, Β 1140)] (العلاقة)

{Η λ. *αλακάς/αλακάς* σε ελλ. έγγραφα αλλού: Βλ. Μπερμπέρι, 135.}

αλαλά! (επιφ.) [alalá] & **οαλαλά** [olalá]: πολεμική κραυγή των Τούρκων. Η λ. στον Μπουνιαλή: *το 'αλαλά' εκράζασι και δυνατά χουγιάζα* (Αλεξίου & Αποσκήτη, 166). Και αλλού (σ. 441): *κ' οι Τούρκοι εβουγκούντανε και 'οαλαλά' βουούσα*. Με τη μορφή **Αλλάχ Αλλάχ** σε κρητ. δημοτ. τραγούδια, π.χ. *Αλλάχ Αλλάχ, φωνιάζανε, Ρωμού δε θεν κιανένα, / γενιτσαρία δα κάμομε σαν το εικοσιένα* (Κλεάνθη Κυπριωτάκη, *Η Κρήτη μέσα από την παράδοση. Κρητικά δημοτικά τραγούδια*, Ηράκλειο 2003, σ. 71). Και σε τουρκοκριτ. ρίμα του 1826: "*Αλλά Αλλάχ' φωνιάζανε, 'μεντέτ για [=ω!] Μουχαμέτη*" (Dedes, 363).

[< *Allah Allah* «Θεέ μου! Θεέ μου! [επιφών. εκπλήξεως και δυσανεσκειας]» (Χλωρός, Α 189), προφέρεται: /αλά αλά/ ή /αλάχ αλάχ/ (Συντ.) (الله)]

{Ετυμολογικός άσχετο προς τα ελλ. *αλαλάζω*, *αλαλαγμός*.}

αλαλί μπουλαλί, βλ. **κούμπεμπέ**.

αλαμπάντα, η [alabánda (Πιτ., Κριτσ^σ) & **αλεπάντα** [alępándα] (*Ημερολόγιο Κοζύρη*, 370): η επίπληξη (Σταυρινίδης).

[< *alabanda* (Κριτσ^σ), στη μφρ. σημ. 'σφοδρή επίπληξη', βλ. σημείωση (Συντ.) (الاباندا)]

{Η μφρ. σημ. του τουρκ. ετόμου προκύπτει από την φρ. *alabanda atis* 'ομοβροντία', «σύγχρονος εκκένωσης όλων των τηλεβόλων της μιας των πλευρών πολεμικού πλοίου κατά του αυτού σημείου», όπου *atis* σημαίνει 'ρίνη' και *alabanda* (από το ιταλ. *a la banda*) σημαίνει «η εσωτερική πλευρά του πλοίου» (Χλωρός, Α 177).}

αλάμπελα χιινόβερσι (έκφρ.) [alábeta [hi]nóversí] (Γαρ.): «Ασφαλώς από την τουρκική ευχή: "Αλλάχ μπερεκέτ βερσι" = Ο Θεός να σου δίνει πολλά καλά. "– Ηφερά σου συντέκνισσα δυο αμυγδαλάκια από κατέχο πως δεν εβγάλατε οφέτος. – *Αλάμπελα χιινόβερσι συντέκνισσά μου*"».

[Για την ετυμολογία και τη σημασία βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Προφανώς πρόκειται για την έκφραση Allah belasini versin ‘ο θεός να του δώσει συμφορά’ (βλ. Χλωρός, Α 363· Μπόγκας, 159) > κυπριακό *αλλάχμπελασινούβερσιν* ‘να σου δώσει ο Θεός μπελάδες!’ (Γιαγκουλλής, 2), η οποία με νέα κατάτμηση (Allahbela – siniversin) από κατάρρα έγινε ευχή (!), για λόγους που δεν μπόρεσα να εντοπίσω. Ίσως το συγγέουν με το Allahvesrin ‘ο Θεός να (σου) δώσει’, από το οποίο το κυπριακό (ειρων.) *αλλάβερσιν* (Γιαγκουλλής, αυτόθι).}

αλαμπίρι, βλ. **αλαμπλίρι**.

αλαμπλίρι (έκφρ.) [alablíri] & **αλαμπλίρι** [alablíri] & **αλά μπλίρι** [alá blíri] & **άλαμπλίρι** [álabliri] & **αλαμπίρι** [alabiri] & **αλά μπίρι** [alá bíri] & **αλαμπίρι** [alibiri] (Πιτ., Γαρ., Ροδ., Ίδομ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.): μήπως, άραγε, ποιος ξέρει, Κύριος οίδε.

[< *Allah bilir* ‘ο Θεός ξέρει’ (Πιτ.)] (الله بطور)

{Ο Αποστολόκης το γράφει: *αλαμπλίρι*, ο Ροδάκης: *άλαμπλίρι*. Ακούγεται και ως δύο λέξεις: *αλά μπλίρι* [alá blíri]. Συνήθως χρησιμοποιείται στην αρχή πλάγιας ερώτησης με τη σημασία ‘ποιος ξέρει’, ‘ένας θεός ξέρει’: «Μισεύγεις παιδί μου, κι αλαμπίρι πότε δα σε ξαναδώ» (Πιτ.). Βλ. και *κιμ μπλίρ*.}

αλάνι*, το [aláñi] (Παπ., Πάγκ., Κασσ.): το αλητόπαιδο.

[< *alan* (Παπ.) / ‘ανοιχτός χώρος’ (AKN)] (الان)

{Για τη μετάβαση από τη σημ. ‘ανοιχτός χώρος’ στη σημ. ‘αλήτης’, μεσολάβησε η λ. *αλάνι* ‘πλατεία’, βλ. περισσότερα στον Κυρανούδη, σ. 189.}

αλανιάρης*, ο [alanaíris] (Παπ.: στο λ. *αλάνι*): αλήτης.

[< *αλάνι* (Παπ.)]

αλανοπερίστερο, το [alanoperistero] (Τσιρ^β): «έτσι χαρακτηρίζεται το περιστέρι, επειδή πετάει ελεύθερο, τρεφόμενο από τα υπολείματα σιτηρών και άλλων καρπών του κάμπου».

[< *αλάνι* + *περιστέρι* (Τσιρ.)]

αλατζαδένιος* (επιθ.) [aladzadéñios] (Τσιρ.): φτιαγμένος από αλατζά, π.χ. *αλατζαδένιο φουστάνι*.

[< *αλατζάδες* (*αλατζάς*) (Συντ.)]

αλατζάς*, ο [aladzás] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Τσιρ.): είδος φτηνού βαμβακερού υφάσματος.

[< *alaca* (Παπ.)] (الاجاز)

{Στα τουρκ. *alaca* σημαίνει αρχικά «στικτός, παρδαλός, ποικιλόχρους» και έπειτα «είδος υφάματος μεταξοτού ή βαμβακερού ποικιλό-

χρου [τσίτι]» (Χλωρός, Α 177). Κατά το AKN ο *αλατζάς* είναι «βαμβακερό ύφασμα κατώτερης ποιότητας». Το *ΕΛΝΕΓ* έχει: «βαμβακερό ύφασμα, συνήθως πολύχρωμο, χοντρό και ευτελές». Ο *αλατζάς* ήταν σκουρόχρωμο ύφασμα με ψηλή ρίγα, για φουστάνια ή ανδρικά πουκάμισα, γενικά για ρούχα της δουλειάς, πιο χοντρό και πιο ανθεκτικό από το τσίτι. Στη Συλλογή του το *Λύκειο των Ελληνίδων* έχει ένα τέτοιο αλατζαδένιο φουστάνι, στο οποίο «τον μπλε κάμπο του *αλατζά* δικόπτον κατακόρυφες, ενυφασμένες ροδί ρίγες» (βλ. openarchives.gr/view/445691), αλλά και ένα γυναικείο ζακέτο από «μεταξοβάμβακο αλατζά (ριγωτό ύφασμα), φερμένο από την Πόλη» (βλ. openarchives.gr/view/449594). Σημειώνουμε τον αντίστροφο λεξιλογικό δανεισμό: τουρκ. *dimi* ‘είδος βαμβακερού υφάσματος με πυκνή ύφανση’ < ελλ. *δίμιτο* (Δημάση & Νιζάμ, 143).}

αλέ λεσάπι (επίρρ.) [alé lesápi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κριτσ.): **1.** περίπου, κατά προσέγγιση **2.** αφοβνία, πλήθος.

[< *alel hesap* (Παπ.)] (على ال حساب)

{Κατά το *TDK hesap* (< αραβ. *hisāb*) σημαίνει ‘λογαριασμός’, *alelhesap* (επίρρ.) ‘έναντι λογαριασμού’ και *hesapsiz* ‘αναριθμητός’.}

αλέκι μουσελά(μ) (έκφρ.) [aléki muselá(m)] (Πάγκ., Κονδ.: στο λ. *σελάμ αλέκι*): καλημέρα! (ως απάντηση στον χαμερετισμό *σελάμ αλέκι* (βλ.).

[< *aleykümüselâm* (Πάγκ.) / διαλεκτ. *aleykümüselam* (TDK) (Συντ.)] (عليكم السلام)

(*)**αλεμτάρης**, βλ. Παράρτημα 1.

αλέτι¹, το [aléti] (Τουρκοκρητ.): το εργαλείο, πβ. ποντ. *αλέτιν* (*ΛΑΠΑ*, Α 42). Βλ. και Μπερπέρη, 135.

[< *alet* (Bilgehan¹, 34)] (الت)

αλέτι², βλ. **ναλέτι**.

αλιβερντζίω [aliverdizo] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ., Ίδομ^β): **1.** αγοράζω κάτι για λογαριασμό τρίτου **2.** μεσολαβώ **3.** συναλλάσσομαι. Με τη σημ. 1. η λ. σε προσοπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845: *Έδωσέ μου ο Πέτρος γρ. 40, να του αλιβερίσω ένα κοντόχι τζόχινο* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζόρη*, 342).

[< *aliverd(im)*, αόρ. του ρ. *alivermek* (Παπ.)] (اليويرمك)

{Η σημ. 3. ίσως από επιδραση της λ. *αλισβερίσι* (βλ.). Ο Ίδομένεως έχει: *αλληβερντζίω* ‘υποβαστάζω’. Αμφίβολη η σχέση του με το *alivermek*. Το ρ. αυτό προέρχεται από τα ρ. *almak* ‘παίρνω’ και *vermek* ‘δίνω’ και η πρώτη σημασία του (μόνο με αυτήν το έχει το *TDK*) είναι «αγοράζω εν τάχει» (Χλωρός, Α 194).}

αλιγανεύω, βλ. **αζιγανεύω**.

αλιγανιά, βλ. **αζιγανιά**.

αλιγές, ο [alijés] : τουρκικό νόμισμα (Σταυρινί-δης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζόρη*, 190) : *ένα[v] αλιγέ γρ[όσια] 15, 10.*

[< *aliye* (Μπόγκας, 179), βλ. σημείωση]

{Στα *Ενθυμήματα* του Κασομούλη (επιμ. Βλα-χογιάννη, Αθήνα 1939, σ. 28) διαβάζουμε: *Μ' έδωσαν [...] τριάντα λιγέδες, 300 γρόσια*. Και σε υποσημείωση του επιμελητή: *Νόμισμα τουρκ. αλιέ, πληθ. αλιέδες, κατά την ρουμελ. προφορά αλιγιέδες, λιγέδες*. Ο Μπόγκας ετυμολογεί ως εξής: «κατά σύντμηση των devlet aliye (= Υψηλόν Κράτος, Οθωμ. Κράτος)».

Η λ. *aliye* (عليه) στα οθωμ. τουρκ. είναι θηλ. του επιθ. *ali* (على) «υψηλός, έξοχος» (Χλωρός, 1145), π.χ. *devlet-i aliye* 'το υψηλόν κράτος', δηλ. η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Δεν εντόπισα τη λ. *aliye* σε τουρκικό λεξικό με τη σημ. 'νόμισμα'. }

αλικόντι, το [alikódi] (Τσιρ.) : εμπόδιο, καθυστέρηση, βλ. *αλικόντισμα*.

[< *αλικοντίζω*, υποχωρητικά (Συντ.)]

αλικοντίζω [alikodízo] & **αλικορντίζω** [alikordízo] & **λικοντίζω** [likodízo] & **ελικο-ντίζω** [elikodízo] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ^α, Ιδομ^β, Ξεν.) : 1. εμποδίζω, αναστέλλω, αναχαϊτίζω, & παθ. (α)λικοντίζομαι 2. παραπλανώ.

[< *alikoγd(um)*, αόρ. του ρ. του *alikoγmak* (Παπ.)] (اليقومق)

αλικόντιση, βλ. **αλικόντισμα**.

αλικόντισμα, το [alikódizma] & **λικόντισμα** [likódizma] & **αλικοντισμός**, ο [alikodizmós] & **αλικόντιση**, η [alikódisi] (Παπ., Ξανθιν., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Ιδομ^β) : το σταμάτημα, το εμπόδιο, η ανάσχεση.

[< *αλικοντίζω* (Παπ.)]

αλικοβάφω [alikonáfo] (Ροδ.) : κοκκινίζω.

[< *άλικος* (< *al*) + *βάφω* (Συντ.)]

{Μοιάζει με ποιητικό σύνθετο. Δεν διευκρινίζεται αν πρόκειται για μτβ. ή αμτβ. ρήμα. }

αλιμπαντές, ο [alibadés] (Κονδ., Ιδομ^β) : επανοφόρι παραγεμισμένο με βαμβάκι.

[< *libade*, βλ. *λιμπαντές* στον Μπόγκα] (لبد)

{*libade*: «υπενδύτης φθάνων μέχρι γονάτων και υπερραμμένος βαμβάκιον, ήτοι με βάτκα, ον φορούσιν οι ανατολικοί λαοί» (Χλωρός, Β 1479).

Ο τ. *αλιμπαντές* προέκυψε προφανώς από λανθασμένη τμήση της συνεκφοράς *ένα λιμπαντέ* : > *έν-α λιμπαντέ* > ο *αλιμπαντές*. }

αλιμπίρι, βλ. *αλαμπίρι*.

αλισβερίκι, βλ. *αλισβερίσι*.

αλίσ βερίς, βλ. *αλισβερίσι*.

αλίσι βερίσι, βλ. *αλισβερίσι*.

αλισβερίσι*, το [alisiverisi] & **αλίσι βερίσι** [alisi verisi] & **αλίσ βερίς** [alis veris] & **αλισβερίσι** [aliziverisi] & **αλίχι βερίχι** [alíçi veríçi] & **αλίσο βέρσο** [aliso vërso] & **αλισοβέρσο** [alisovëriso] & **αλισβερίκι** [aliziveritçi] & **αλιγιβερίκι** [alíçiveritçi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : 1. εμπορική συναλλαγή· 2. κοινωνική σχέση, συναναστροφή· 3. ερωτική σχέση.

[< *alisveris* (Παπ.)] (اليش ويرش)

{Συχνά χρησιμοποιείται στον πληθυντικό: «Μπανταξής είναι και να μην έχεις πολλά αλισβερικια [πβ. *πολλά πάρε-δώσε* (Συντ.)] *μετά όνομίς του*» (Αποστ., Τσιρ.). Η παροιμία *Με το συγγενή σου φάε, πιά, μα αλίσι βερίσι μην κάμεις* (Πάγκαλος, Β 121) αντιστοιχεί ακριβώς στην τουρκική *Akraba ile ye, iç, alisveris etme* (βλ. *TDK-Atlaszleri*). }

αλίσο βέρσο, βλ. *αλισβερίσι*.

αλιστίζω [alistízo] & **λιστίζω** [listízo] (Πάγκ.) : συνηθίζω, εθίζομαι.

[< *alíst(im)*, αόρ. του ρ. *alístmak* (Πάγκ.)] (اليشمق)

αλιτάνι, βλ. *αϊράνι*.

αλιγιβερίκι, βλ. *αλισβερίσι*.

αλίχι βερίχι, βλ. *αλισβερίσι*.

αλκοράνι, το [alkorāni] : το Κοράνι. *Κι ένας Ιμάμης άρχιζε βαϊζι να τους κάνει / ό,τι διατάσει ο Ραμπής και γράφει τ' Αλκοράνι* (Μιχ. Διαλιάνης, *Η Κριτσοτοπούλα*, Ηράκλειο 1912, σ. 24)· *Το τούρκικ 'αλκοράνι διαλαλεί όσους δεν το πιστεύ-γουνε καφιρίνα* (Κάκοπτρον, 46).

[βλ. *κοράνι*]

άλλα βάρι, βλ. *άλα βάρι*.

αλλάι, βλ. *αλάι*.

αλλάισε, βλ. *αλάισε*.

Αλλάχ μπερεκέτ βερσίν, βλ. *μπερεκέτι*.

αλληγκιόζης (επίθ.) [alidzózis] (Ξανθιν., Τσιρ.: στο λ. *αλληφέγγης*) : αλληθωρος.

[< *άλλος* + *göz* 'μάτι', κατ' αναλογία προς τα: αλληθωρος, αλληγορικός (Ξανθιν.) / μάλλον κατ' αναλογία προς τη λ. *για(ν)γκιόζης* 'αλληθωρος' (Λιθοξόου) < *γαν* 'πλάγιος' *göz*, πβ. ρημ. περίφρ. *yan gözle bakmak* 'λοξοκοιτάζω' (Συντ.)]

{Ο Ξανθινάκης δίνει ως συνώνυμο τη λ. *στραβαλιγκιόζης* (βλ.), που τη γράφει με ένα λ και ι. }

αλμπάντης, ο [albántis] & **ναλμπάντης** [nalbántis] & **αλουμπάντης** [alubántis] (Παπ., Πάγκ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** ο πεταλωτής· **2.** ο πρακτικός κτηνίατρος.

[< *nalbant* (Παπ.) (نعلبند، نالبنند)]

{Ακούγεται και ως *αλμπάνης**. Χρησιμοποιείται και ως χαρακτηρισμός για κακό χειρούργο, με τη μτφ. σημ. ‘χασάτης’. Κατά τον Nişanyan: τουρκ. *nalbant* < περσ. *nalband* < αραβ. *nal* ‘πέταλο αλόγου’ + περσ. *band* ‘δεσμός’: για το β’ συνθετικό βλ. και *καλεμπέντης*.}

αλογοπάζαρο, το [αλογοράζαρο] (Τσιρ.) : η ζωοπανήγρη.

[< *άλογο* + *παζάρι* (Συντ.)]

αλουμπάντης, βλ. **αλμπάντης**.

αλτσάκι, το [altsáti] ή στον πληθ. **αλτσάκια** [altsátiá] & **αρτσάκι** [artsáti] (Κονδ., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B) : (μόνο με το ρήμα *κάνω*, συνήθως στον αόριστο: *τον έκαμε αλτσάκι*) : **1.** γελοιοποιώ, κατατροπώνω· **2.** ξυλοκοπώ.

[*alçak* ‘χαμηλός’, μτφ. ‘ποταπός’ (Κουκκίδης, 17)] (الجاق، الجق)

{Η λ. *alçak* είναι επίθετο. Από αυτήν το ρ. *alçaklamak* ‘εξευτελιζώ’ (Χλωρός, A 183), και από εδώ το ρ. *αλτσακλαντζίω* (Κουκκίδης, 17).}

αλτσάς, ο [altsás] (Τσιρ^B) : μικρό πεταλοειδές σιδεράκι που το έβαζαν κάτω από τα ανδρικά παπούτσια, στη μύτη και το τακούνι.

[< *nalça* (Τσιρ.)]

{Λέγεται και *ναλτσάς* (Κουκκίδης, 17). Ο τ. *αλτσάς* προέκυψε προφανώς από επανανάληψη: *τον ναλτσά* > *τον ν-αλτσά* > *ο αλτσάς*.}

αλτσι, το [altsi] (Γαρ., Κριτσ.) : ο γύψος. Μόνο ως τοπωνύμιο (*στ’ Αλτσι*) κοντά στο χωριό Σφάκα Σητείας, όπου υπάρχει γυμνορucheio.

[< *alçi* (Bilgehan¹, 34)] (الجى)

αλωνοχάραρο, βλ. **χαράρι**.

άμ μά! βλ. **εμά!**

αμά! βλ. **εμά!**

αμακατζής*, ο [amakadzis] (Πάγκ., Κριτσ.) : παράσιτος, σελήμης, άρπαγας.

[< *αμάκα* ‘με έξοδα άλλου’ (< ενετ. *a maca* (Πάγκ.) / +-(α)τζής (AKN)]

{Δημιματογραφείται για την τουρκ. προέλευση κατάλ. -(α)τζής.}

αμάν* (επιφ.) [amán] & **αμάνι** [amáni] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ιδομ., Τσιρ., Ξανθιν^A, Κριτσ., Χουστ., Κασσ.) : έλεος!

[< *aman* (Παπ.) (أمان)]

{Ο τ. *αμάνι* μάλλον για λόγους ομοιοκαταληξίας, π.χ. σε μαντινάδες. Ο Κονδυλάκης λημματογραφεί τη αναδιπλωμένη μορφή *αμάν-αμάν*.}

αμανεδιά, η [amaneđá] (Κριτσ.) : ο αμανές.

[< *αμανές* (Κριτσ.)]

αμανές*, ο [amanés] (Παπ., Πάγκ., Κριτσ., Κασσ.) :

1. ο σκοπός τραγουδιού· **2.** αργό ανατολίτικο τραγούδι.

[< *aman* (Παπ.) / < *emane* (Κουκκίδης, 17)

«άσμα εν ω επαναλαμβάνεται η λέξη *aman*» (Χλωρός, A 196) (أمانه)]

αμανετζής¹, ο [amaneđzis] (Τσιρ^B) : «ειδικός ταχυδρόμος δεμάτων, χρημάτων και εγγυήσεων».

[< *emaneđzi* (Χλωρός, A 196) (Συντ.)] (امانجى)

αμανετζής², ο [amaneđzis] (Κριτσ^F) : αυτός που τραγουδεί αμανέδες.

[< *αμανές* (Συντ.)]

αμανέτι, το [amanéti] & **αμανάτι*** [amanáti] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Ιδομ^B, Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** δαχτυλίδι που δίνεται στη νύφη από την πλευρά του γαμπρού ως τεκμήριο υπόσχεσης γάμου, όταν “κόβουν τα λόγια”· **2.** παρακαταθήκη.

[< *emanet* (Παπ.) & διαλεκτ. *amanet, amanat* (TDK) (Συντ)] (امانات \ امانات)

αμέτη μουχαμέτη, βλ. **αμέτι μουχαμέτι**.

αμέτι μουχαμέτι* (επίρρ.) [améti muxaméti] (Πιτ., Ροδ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ., Ξεν.) : οπωσδήποτε, με κάθε τρόπο.

[< *ümmei Muhammet* ‘έθνος του Μωάμεθ’ (Παμπούκης, 152)] (امتى محمد)

{Ο Πιτυκάκης το γράφει *αμέτη-μουχαμέτη*. Παραθέτει, από την (ψηφιοποιημένη τώρα στην *Ανέμη*) *Κρητικοπούλα* του Χατζή-Μιχάλη Γιάνναρη (Αθήνα 1894, σ. 116, στ. 16-17), τους στίχους *Φωνιάζου απού τα Χανιά, Αμέτη-Μουχαμέτη, / όσοι πιστοί, και χάνεται το Τούρκικο μύλετι*, με την εξής επισήμανση: «Για να κατανοηθεί ακριβώς το νόημα του διστίχου, ο αναγνώστης ας προσθέσει μετά το *όσοι πιστοί*, το παρακελευστ. *ελάτε, τρέξτε, σπεύσετε*. Σπεύσετε δηλ. *αμέτη-μουχαμέτη*, με κάθε τρόπο, χωρίς άλλου». Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το *όσοι πιστοί*, που εδώ είναι ουσιαστικά επεξηγήση/μετάφραση της έκφρ. *αμέτη-μουχαμέτη* < *ümmei Muhammet* ‘έθνος του Μωάμεθ’. Σε άλλο σημείο του ίδιου κειμένου (σ. 126) η έκφρ. χρησιμοποιείται όχι επιφωνηματικά αλλά με την επιρρηματική σημασία που έχει και σήμερα: *Τον Ζαμπρακάκ’ αναζήτ, Αμέτη Μουχαμέτη*. Σχετικά με την έκφραση *αμέτι μουχαμέτι* βλ. Βασίλης Ορφανός “Η διαδρομή της έκφρασης *αμέτι μουχαμέτι* από τις αρχές του 19ου αιώνα μέχρι σήμερα” (στο ιστολόγιο του Νίκου Σαραντάκου *Οι λέξεις έχουν τη δική τους ιστορία - sarantakos.wordpress.com/2011/02/21/ametibasorf/*.)

αμμοτσάιλο, το [amotsáilo] (Ιδομ^B) : μείγμα από

άμμο και *τσάιλι* (βλ.), αμμοχάλικο, κυρίως για οικοδομική χρήση.

[< άμμος + τσαίλι (Συντ.)]

αμουτζάς, ο [amudzás] & **αμτζάς** [amdzás] (Κονδ.) : ο θείος.

[< *amica*, *amica* (κατά το *TDK* διαλεκτ. του *amca*) 'θείος, αδελφός του πατέρα' (Συντ.)] (عمجه, عمجه)

{Ο Κονδυλάκης σημειώνει: «Παρά των Τούρκων λέγεται και νταής». Dayi λέγεται στα τουρκ. ο θείος, αδελφός της μητέρας. Βλ. νταής. Για τη χρήση της λ. **αμουτσάς** σε κρητ. δημοτ. τραγούδι βλ. *Κρητικάί Μελέται*, 1/5 (1933), 163, όπου ετυμολογείται από το τουρκ. *amca*.}

αμπακαλούμ, βλ. **μπακαλούμ**.

αμπανόζι^(A), το [abanózi] (Γαρ., Κριτσ.) : μόνο στις ΦΡ. *την ήκαμα αμπανόζι* 'έφαγα χορταστικά' και *εγίνηκα αμπανόζι* 'άνθρωπος, πήρα τα πάνω μου'.

[< *abanoz* 'έβενος' (Κριτσ.), στη μτφ. σημ. 'σκληρός' (Χλωρός, Α 3) (Συντ.)] (ابانوز)

{Αντιδάνειο: Ο Nisanyan ετυμολογεί το τουρκ. *abanoz* από το περσ. *ābūis* με αναγωγή στο αρχ. ελλ. *έβενος*. Βλ. και Βασμανόλη, σ. 273-4. Ο Γαρεφαλάκης λημματογραφεί τη φρ. *την ήκαμα αμπανόζι*. Υπάρχουν κι άλλες εκφράσεις στις οποίες ο χορτασμός περιγράφεται με τη σκληρότητα (και διόγκωση) της κοιλιάς: την έκαμα κότσι/τόπι/μπόλα/ταράσα. Για την καλή υγεία πβ. ανάλογη χρήση του επιθ. ντούρος (< ιταλ. *duro* 'σκληρός') ή (στην Κρήτη) τη μεταφορ. χρήση της λ. πετραμύγδαλο.}

αμπαράκι, το [ambaráki] (Γαρ., Κριτσ.) : ο χώρος κάτω από τον *σοφά* (βλ.).

[υποκορ. της λ. *αμπάρι* (Συντ.)]

αμπάρι*, το [ambáři] (Παπ., Πάγκ.) : αποθήκη, ιδίως σιτηρών.

[< *ambar* (Παπ.)] (آبار, انبار)

{Στη σημ. αυτή παρωχημένο κατά το *AKN*. Η λ. *αμπάρι* θεωρήθηκε αντιδάνειο: < τουρκ. *ambar* < ελλ. *εμπόριον*. Όμως **δεν** πρόκειται για αντιδάνειο, διότι το τουρκ. *ambar* προήλθε από το περσ. *anbār*: *Αναλυτικότερα γράφει ο Νίκος Σαραντάκος στο* <http://www.sarantakos.com/antidaneaia/gram.html>.}

αμπάς*, ο [abás] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Τσιρ., Κασσ.) : 1. χοντρό μάλλινο ύφασμα, βαρύς επεδύτης φτιαγμένος από το ύφασμα αυτό· 2. τοπωνύμιο στα Αστερούσια όρη.

[< *aba* (Παπ.)] (أبا)

{Πιο συχνά λέγεται *γαμπάς*, αλλά αυτό προέρχεται από το βενετ. *gaban* (Πάγκαλος, Β 435).}

αμπασιντά (επίρρ.) [abasidá] & **απασιντά** [apa-

sidá] & **απασιντάς** [apasidás] (Πάγκ., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ.) : ξαφνικά.

[< *aransızın* (Πάγκ.) / *arañsızda(n)* (*TDK*) (Georgiadis, 219-20)] (اپاسز)

αμπατζήδικο, βλ. **αμπατζίδικο**.

αμπατζής, ο [abadzís] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Ροδ., Τσιρ., Κασσ.) : αυτός που φτιάχνει ή πουλάει αμπάδες.

[< *αμπάς* (Παπ.) / μάλλον κατευθείαν < *abaci* (*Κώδικας Θυσιών*, 371)] (عجاجی)

αμπατζίδικο, το [abadzídiko] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν.) : κατάστημα στο οποίο κατασκευάζουν ή πουλούν αμπάδες.

[< *αμπατζής* (Παπ.)]

{Ο Παπαγρηγοράκης και ο Πάγκαλος έχουν το λήμμα στον πληθυντικό (*τα αμπατζήδικα*), ίσως επειδή τα όμοια καταστήματα τα εύρισκε κανείς στο ίδιο σημείο της αγοράς, πβ. τα Δερματζήδικα (Ηράκλειο), τα Στιβανάδικα (Χανιά).}

αμπελοχρονιά, η [abeloxroniá] : χρονιά που η καλλιέργεια του αμπελιού ήταν πολύ αποδοτική.

[πβ. τουρκ. *bağ senesi* με την ίδια σημασία (Συντ.)]

{Ο Σταυρινίδης (*Μεταφράσεις*, Γ 165) μεταφράζει ως *αμπελοχρονιά* το τουρκ. *bağ senesi* [< *bağ* 'αμπέλι' & *sene* 'χρόνος, χρονιά']. Η αναζήτηση στο Διαδίκτυο (*Google books*) δείχνει ότι υπάρχουν πολλά τέτοια παράλληλα ζεύγη μεταξύ ελληνικής και τουρκικής, π.χ. *λαδοχρονιά* / *zeytin senesi*, *κυδονοχρονιά* / *ayna senesi*, *αγοροχρονιά* / *erkek senesi*, *κοριτσοχρονιά* / *kiz senesi*. Επισημαίνω την ευκολία με την οποία δημιουργούνται τέτοια σύνθετα κατά περιστάση, π.χ. (στην Κρήτη) *χοχλιδοχρονιά*, *βρουβοχρονιά*, *σαφιδοχρονιά*, *σταφυλοχρονιά* (πβ. *üzüm senesi*), *ρογδοχρονιά* (πβ. *nar senesi*) κλπ. Αλλά αυτό δεν σημαίνει αναγκαστικά γλωσσική αλληλεπίδραση.}

αμπέρι, το [ambéři] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Κριτσ., Ξεν.) : το άνθος της *αμπεριάς*, της *γαζίας*.

[< *amber* (Παπ.)] (عبر)

αμπεριά, η [amberzá] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Κριτσ., Ξεν.) : ο δενδροειδής θάμνος *γαζία* (*Acacia farnesiana*).

[< *αμπέρι* (Παπ.)]

αμπλά, η [ablá] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ίδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : η αδελφή.

[< *abla* (Παπ.) / 'μεγαλύτερη αδελφή' (Πιτ.)] (أبلا، ابلا)

{Ο Γαρεφαλάκης έχει τη λ. με τη σημ. 'η μεγαλύτερη αδερφή' (όπως στα τουρκικά). Απ' όσο ξέ-

ρω το κρητ. *αμπλά* σημαίνει απλώς ‘αδελφή’, χωρίς διάκριση ηλικίας. Κατά τον Κονδυλάκη εσήμαινε επίσης ‘θεία» (ως προσφώνηση) και «ελέγετο γεννικώς προς τας αιθιοπίδας».)

αμπλός, ο [ablós] (Ξανθίν., Τσιρ.) : ο αδελφός.

[< *αμπλά* (Ξανθίν.)]

{Ασυνήθιστη παραγωγή αρσ. τ. από το θηλυκό. Πβ. *κάσικος*, ο ‘τράγος’ < *κατσίκα* (Μιχαήλης Σκανδαλίδης, *Λεξικό των κωακών ιδιωμάτων*, Αθήνα 2006, σ. 336).}

αμπτέστι, το [aptésti] & **αμπντέστι** [abdésti] & **αμπέστι** [abésti] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Χουστ.) : **1.** προσκύνημα Τουρκού (Κονδ.)· **2.** (με σκωπτ. σημ.) η άδεια (για να κάνει κανείς κάτι).

[< *abdest* (Παπ.) / ‘το πλύσιμο των χεριών των μουσουλμάνων πριν μπουν στο τζαμί για προσευχή’ (Πιτ.) (أبْدَسْت)]

{Ο Κονδυλάκης καταγράφει την έκφρ. *παίρνω αμπνέστι*, αλλά δεν την ερμηνεύει. Συνήθως λέγεται (λεγόταν) για να πειράξουμε κάποιον, περίπου με τη σημ. ‘πήρες άδεια (από τη μαμά σου);’ Στις τουρκ. εκφράσεις *küçük abdest* ‘ούρηση’ και *büyük abdest* ‘αφόδευση’ αντιστοιχούν οι κρητ. *ψιλό νερό* (βλ.) και *χοντρό νερό*.}

αμπουντάλα, η [abudála] (Ιδομ^B.): βλάκας, χαζός· ΦΡ. *σαν την αμπουντάλα*: σαν βλάκας.

[< *abdal* ‘ευήθης’, αρχική σημ. «καπνίτης προσποιούμενος τον άγιον, ή εκλαμβάνόμενος ως τοιούτος ένεκα της αφέλειάς του» (Χλωρός, Α 5), από την ίδια ρίζα με τη λ. *budala* (> *μπουντάλας*) (أبْدَال)]

{Η φρ. *σαν την αμπουντάλα* λέγεται υποτιμητικά για κάποιον απρόσεκτο ή αδέξιο, π.χ. *έπεσε σαν την αμπουντάλα*.}

αμπούντας, ο [abúdas] (Ιδομ^B.): ο βλάκας.

[< *αμπουντάλα*, υποχωρητικά (Συντ.)]

{Άλλα πιθανά έτυμα: *abui* στη σημ. ‘βλάκας’ και *abudah* ‘αδέξιος, αδύναμος, ανίκανος’, και τα δύο διαλεκτ. κατά το *TDK*.}

αμπράτη του κήτη, τα [abrátı tu káti] (Κριτσ.) : «οι πληρημένοι λεμφοειδείς αδένες του ανθρώπου».

[ίσως μτφδ.: < *kedidaşgı*, διαλεκτ. κατά το *TDK*, «koltuk altında çıkan bir çeşit çıban» (= είδος σπυριού, καλόγερος, που βγαίνει κάτω από τη μασχάλη) (< *kedi* ‘γάτος’ + *daşak*, -ğı, διαλεκτ. τ. του *ıaşak* ‘αρχίδι’). (Συντ.)]

{Η λ. (*αμπράτη*, από το ιταλ. *apparati*, πληθ. του *apparato* ‘προπαρασκευη· σκευή, εξάρτυς» (Κ. Καραποτόσογλου «Ετυμολογικά στα ιδιώματα της Καρπάθου», *Ελληνικά* 62 (2012), 151), σημαίνει: **1.** τα διάφορα σκευή κλπ. χρειώδη με τα οποία είναι εξοπλισμένο ένα νοικο-

κυριό, κατάστημα, εργαστήριο κλπ. ή τα οποία χρησιμοποιούμε για μια δουλειά· **2.** τα πράγματα κάποιου, οι αποσκευές του· **3.** (ευφημ.) τα γεννητικά όργανα του άνδρα. Η Ευαγγελία Φραγκάκι (*Η δημόδης ιατρική της Κρήτης*, Αθήνα 1978, σ. 200) αναφέρει «του *μποντικού τ’ αρχίδια* = οι αδένες της *μασχάλης*».)

αμυγδαλοτσάκισμα, το [amiγδαlotsákizma] (Κριτσ.) : «το σπάσιμο του αμύγδαλου, πληθ. αμυγδαλοτσακίσματα (τα) = η εργασία και οι ώρες που σπάζουν τα αμύγδαλα».

[< *αμύγδαλο* + *τσάκίζω* (Συντ.)]

{Σε περιοχές με μεγάλη παραγωγή αμύγδαλου, όπως είναι (ήταν) η Ανατολική Κρήτη, είναι φυσικό να δημιουργηθούν λέξεις σχετικές με τις απαιτούμενες εργασίες.}

αναγαράς, ο [anagarás] : τύμπανο. Η λ. σε κρητ. δημοτ. τραγούδι: *Με τα βιολιά πορίζανε και με τσ’ αναγαράδες* (Γιάνναρης, 82).

[< **αγαράς* < *nagara* (Γιάνναρης, 318), κατά το *TDK* διαλεκτ. του *nakkare*, βλ. και Χλωρός, Β 1893 (Συντ.) (نَغَارَة)]

{Ο τ. *αναγαράς* πρέπει να προέκυψε από επανάλυση της συνεκφοράς *έν-α ναγαρά*.}

αναλέτι, βλ. *ναλέτι*.

αναντάμ μπαμπαντάμ, βλ. *αντάμ μπαμπαντάμ*.

αναντάμ μπαμπαντάν, βλ. *αντάμ μπαμπαντάμ*.

αναξίλικι, το (επιρρ. φρ.) [anaksiilíçi] (Ξανθίν.) : «συνηθίζεται στον πληθ.) = κακοκεφιά γκρίνια. “Με τ’ αναξίλικια σου εξύπνησες.”».

[< *ανα-ξινίκα* (< *ανά* + *ξινός*), με τροπή του ν σε λ από ανομοίωση δύο έρρινων συμφόρων στην ίδια λέξη (Ξανθινάκης) / μάλλον < τα *ναξίλικια*, με λανθασμένη τμήση *ναξίλικι* ‘γκρίνια’ < *νά-ξης* (βλ.) < *nahs*, διαλεκτ. κατά το *TDK*, «ters, inater», βλ. *τέρσης*, *ινατής* (Συντ.)]

{Ο Πέτρος Βλαστός (*Συνώνυμα και συγγενικά - Τέχνες και σύνεργα*, Αθήνα 1931) έχει τη λ. *νά-ξης* ως συνώνυμο των λ. γκρινιάρης, δύσκολος, ντροπαλός, παραξενιάρης (σ. 63, 74, 143, 163 αντίστοιχα), και τη λ. *ναξίλικι* ως συνώνυμο στη λ. γκρίνια (σ. 63).}

αναπαραδιά, η [anaparađjá] (Τσιρ.) : η έλλειψη χρημάτων, η αφρηγκία.

[< στερητ. *α-* + *παράδες* (*παράς*) (Τσιρ.)]

ανά σινί σινεϊμ [aná siñi sineim] (Κονδ.) : «τουρκοκρητική ύβρις ως το *αβραντενί*».

[μεταγραφή με έλλ. χαρακτηρισες της τουρκ. βριστιάς *anasını sikeyim* (αντιστοιχεί ακριβώς στο έλλ. αθυρόστομο *έξεπασμα γαμώ τη μάνα του!*) (Συντ.) (سِكْمَكْ و نَا)]

ανατσαρώνω [anatsaróno] & **ανετσαρώνω** [anetsaróno] (Πάγκ., Ξανθίν., Ροδ., Τσιρ.) :

αναρρώνω, ανακτώ τις δυνάμεις μου μετά από μια αρρώστια, συνέρχομαι.

[< *ανά* + *τσαρές* 'γιατρεία' (Τσρ.), βλ. *τζαρές*' (Συντ.)]

αναφακάς, βλ. **ναφακάς**.

αναφιλέ, βλ. **ναφιλέ**.

ανεμικιόρος, βλ. **ναμικιόρος**.

ανετσαρώνω, βλ. **ανατσαρώνω**.

ανεφιλέ, βλ. **ναφιλέ**.

ανέχαρτζα (επίρρ.) [anéxardza] (Πιτ., Κριτσ.): ανέξοδα, χωρίς διαπάνη.

[< πρόθεση *ανέ-* + *χάρτζι* (< *harç* 'δαπάνη') (Πιτ.) / το *α'* συνθ. είναι το στερητ. *α-*, *αν-*, ίσως κατά το *ανέξοδα* (Συντ.)]

αντά μπαμπαντά, βλ. **αντάμ μπαμπαντάμ**.

άντα χαζίρι (έκφρ.) [áda hazíri] (Παπ.: στο λ. *χαζίρι*, Γαρ., Κριτσ., Τσρ^B): **1.** «ευθύς αμέσως, ιδού έτοιμα» (Παπ.): **2.** πάντως.

[< *o da hazir!* 'έτοιμο κι αυτό!' (Συντ.)] (حاضر او حاضر)

{Λέγεται και *αντά χαζίρι* και χρησιμοποιείται όπως και το *χαζίρι* αλλά με επιτατ. σημασία: 'χωρίς καταβολή ούτε του ελάχιστου κόπου, στο πάτο'.}

ανταγιάντιστος (επίθ.) [adažadistos] (Ιδομ^B, Κριτσ^F): ανυπόφορος, αβάσταχτος (πόνος, καμής, λύπη κλπ.)

[< στερητ. *α-* + *νταγιαντζω* (βλ.) (Συντ.)]

ανταλέτι, το [adaléti], συχνά στον πληθ. **ανταλέθια** [adaléθxa], (Πιτ.): «Επιδείξεις παλληκαρισμού, αλλά και παιγνίδια σωματικής ευκινήσις, ευστροφίας» (Πιτ.).

[< τουρκ. (Πιτ.) / ίσως < *adalat*, πληθ. του *adale* 'μυς' (Χλωρός, Β 1333) (Συντ.)] (عضلات)

{Ο Τσιριγιάτης λημματογραφεί τη λ. **νταλέτι** με τη σημ. 'επίδειξη ολογοδρομίας'. Η Ξενάκη-Ροβίθη έχει: *ανταλέτι* = γρήγορο τρέξιμο αλόγου. Μάλλον πρόκειται για σημασιολ. επέκταση της λ. *ανταλέτι*.

Σε μαντινάδα βρισκόμαστε τη φρ. *στένω ανταλέτι*: *Δεν το 'χ'ομε συνήθειο, δεν το 'χ'ομεν αντέι / να 'ρχουντ' οι ξενοχωριανοί να στένουν ανταλέτι*! Η παραπάνω μαντινάδα ήταν απάντηση μιας από τις κοπέλες που χόρευαν σε πανηγύρι (στις αρχές του 20ου αιώνα στο Αμάρι) στη μαντινάδα που τους είχε απευθύνει ο ξενοχωριανός λυράρης: *Κοπελιδάκια, κοπελιές, την άδεια σάσε παίρνω, / αν το 'χετε συνήθειο να τραγουδεί το ξένο (= ο ξένος), βλ. Θεόδ. Ρηγιανίτης, "Ο κοινωνικός ρόλος της παραδοσιακής μουσικής στην Κρήτη", *cretan-music.gr* (1999). Η φρ. *στένω ανταλέτι* μπορεί να σημαίνει 'κάνω επί-*

δειξη', θα μπορούσε όμως να αντιστοιχεί στο τουρκ. *adaleit kurmak* 'δημιουργώ (κ.λ. στήνω) δικαιοσύνη', οπότε θα έπαιρνε το νόημα 'αλλάζω τα έθιμα'.}

αντάμ μπαμπαντάμ (επίρρ.) [adam babadám] & **αντά μπαμπαντά** [adá babadá] & **αντάμ παπαντάμ** [adam papadám] & **μπάπ μπαπαντάμ** [bám baradám] & **ντάν μπαπαντάν** [dán baradán] (Παπ.: στο λ. *αντάμου*, Πάγκ., Ιδομ., Τσρ., Ιδομ^B): ανέκαθεν.

[< *anadan babadan* 'από τους γονείς, κ.λ. από τη μητέρα, από τον πατέρα' (AKN)] (آب و آبی)

{Τον τ. **ανοντάμ μπαμπαντάμ*** της κοινής νεοελληνικής λημματογραφεί μόνο ο Δαρβιανάκης, με τη σημ. 'πάππου προς πάππου, από γενιά σε γενιά'. Ο Γαρεφαλάκης έχει ως λήμμα το ελαφρώς διαφορετικό **ανοντάμ μπαμπαντάν** με τη σημ. 'από μητέρα και πατέρα, πάντα'. Στα τουρκ. υπάρχει η έκφρ. *babadan babaya* «από πατρός εις πατέρα [πάππου], ήτοι γενεαλογικός κατ' ανιούσαν γραμμής» (Χλωρός, Α 308).}

αντάμου, ο [adámu] (Παπ., Ξανθιν., Κονδ.): (ως θεραπευτική προσφώνηση) *αντάμου*: καλέ μου.

[< *adam* 'άνθρωπος' (Παπ.)] (آدم)

{Ο Κονδυλάκης, που το γράφει *αντάμου*, το ερμηνεύει ως «καλά, βρε αδερφέ!» Για την προσθήκη του [u] (πβ. *κοτζάμου, μάντεμου, μπάρεμου, μπιλέμου, τζάνεμου*) βλ. Georgiadis, σ. 153-4. Το *AKN* έχει τον τύπο *αντάμης* 'θαρραλέος, παλικαράς, φίλος, λεβέντης, άντρας'.}

άντε* [áde] (επιφ.) & **άντες** [ádes] & **άντε** [áide] & **άντες** [áides], πληθ. **άντεστε** [ádeste] & **άντεστε** [ádeste] & **άντεστε** [ádeste] & **άντεστε** [ádeste] & **άντεστε** [ádeste] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ.): **1.** Παρακελευστικό επιφ. με τη γενική σημ. 'Εμπρός!' (για την έναρξη κίνησης, μετακίνησης ή δραστηριότητας). Χρησιμοποιείται συνήθως με το *να* + υποτακτ. αόρ. (β' ενικού, α' ή β' πληθ.: *άντε να φάς / να φάμε / να φάτε*: σπανίως γ', π.χ.: *άντε να τελειώνει κι αυτή η δουλειά / άντε να δούνε κι αυτοί χαίρι* - ο πληθ. *αντέστε* μόνο με α' ή β' πληθ.: *αντέστε να φύγομε / να φύγετε*). **2. Άντες!** (και **Αντές!**): εκφράζει αρνητική στάση (ειρωνεία, δυσπιστία, έντονη αμφιβολία, απόρριψη) απέναντι σ' αυτό που είπε ο συνομιλητής. Κρητ. συνώνυμα.: *Ε κι αμέ! Κιάμε!* / *Σόπανε (να χαρείς)! Άντ' αλάσε!* **3. Άντε δά!** & **Άντες εδά!**: εκφράζει διασαφέσκεια, εκνευρισμό (*ανέγκαση*, κατά τον Δαρβιανάκη) και υποδηλώνει ότι η υπομονή του ομιλούντος κοντεύει να εξαντληθεί. Το ίδιο νόημα εκφράζει (αλλά με περισσότερα λόγια) η κρητ. παροιμία *Κακά χορεύεις παταδιά... [και φαίνονται τ' ατζά σου]*. **4. Άντε & άντες** (συνήθως τριπλό)

: ως προανάκρουσμα μαντινάδας. {Σήμερα το *άντε* χρησιμοποιείται και με τις άλλες σημασίες που καταγράφει το *AKN*.}

[*áade* < *áade* < *áite* < *áete* < *ágete* (β' πλ.θ. προστ. του *άγω*)»]: οι τύποι στον πλ.θ. από το *άντε* που θεωρήθηκε ενικός (Πάγκ.) / κατά το *AKN*: «άντε < *άμετε* (δες στο *άμε*) με συγκοπή του άτονου [e] και αφομοίωση θέσης άρθρωσης [nt > nt > nd]: άντε < συμφορμής *ái* (δες *a²*) & *άντε* ή < τουρκ. *haydı* < (:)» [هیدی]

{Προβληματική ετυμολογία, βλ. σχετικά: Κώστας Καραποτόσογλου, “Δυσετυμολόγητες ποινιακές λέξεις”, *Αρχαίον Πόντου*, 37 (1982), 189· Θεόδωρος Μωυσιάδης, *Ετυμολογία. Εισαγωγή στη Μεσαιωνική και Νεοελληνική Ετυμολογία*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2005, σ. 90-91. Ο Παπαρηγοράκης (σ. 131) αναφέρει τη λ. *άντε*, χωρίς ερμηνεία, μαζί με άλλες που τις παρέλειψε διότι «προέκυψαν κατά την γενομένην επισταμένη έρευνα αμφιβολία περί της προελεύσεώς των». Ο Κονδύλακης το έχει με την ένδειξη *τουρκ*. Ο Πάγκαλος λημματογραφεί χωριστά τον τύπο *χάντε* (βλ.) και τον ετυμολογεί όπως τα *άντε* και *άντε* (που τα έχει σε χωριστά λήμματα). Ίσως να πρόκειται για δύο παράλληλους σχηματισμούς: α) *ά(ι)ντε*: < *άγετε* (Πάγκαλος), β) *χά(ι)ντε* < τουρκ. *haydı*. Σε κάθε περίπτωση, με την προτροπή *άντε* λέμε σε κάποιον να φύγει από το σημείο όπου βρισκόμαστε (*Άντε από 'δώ! Άντε να δεις αν έρχομαι!*), ενώ με την προτροπή *άμε* του λέμε να φτάσει κάπου (*Άμε στο διάολο!*}).

αντερί*, το [anderi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξεν.) & **αντιτερί** [aditeri] (Ιδομ^β): ο ποδήρης χιτώνας των ιερέων (επανωφόρι, κατά τον Ροδάκη) [*entari* και κοινώς *anteri* (Παπ.)] (انتاری، انتری)

άντες, βλ. **άντε**.

άντεστε, **αντέστε**, βλ. **άντε**.

αντέτι*, το [adéti] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^β, Ξεν.): η συνήθεια, το έθιμο. [*ádet* (Παπ.)] (عادت)

αντζαμής, βλ. **ατζαμής**.

αντζαμοσύνη, βλ. **αντζαμοσύνη**.

άντζεμπα, βλ. **άτζεμπα**.

αντζίγγανος, βλ. **τσιγγανός**.

αντιτερί, βλ. **αντερί**.

αξάμι, το [aksámi] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν.): δειλινό, σούρουπο.

[< *aksam* (Παπ.)] (اقسام، اقسام)

αξάμι ναμάζι, [aksám namázi]: η εσπερινή προ-

σευχή των μουσουλμάνων, με τη δύση του ήλιου (Σταυρινίδης). Ως χρονικός προσδιορισμός η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845: *Εμίσéγαμε από το Βραγάσι μετά το κιντί* (βλ. λ.) *και ήρθαμε στο Χουμεργιάκο το αζαμινάμαζι* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζόρη*, 334).

[< *aksam namazi*, βλ. *ναμάζι* (Συντ.)] (نماز اقسام)

άπα, βλ. **όπα**.

απαζάρεντος (επίθ.) [apazáreftos] (Κριτσ.): αδιπραγμάτευτος.

[< στερητ. *a-* + *παζαρέω* (Συντ.)]

απανοκονγιουλνάτ, **-ίξει**, βλ. **κουγιουλτίξει**.

απανοκονγιουρντάτ, **-ίξει**, βλ. **κουγιουλτίξει**.

απανωσίκι, βλ. **σικιμέ κι απανωσίκι**.

απασιντά(ς), βλ. **αμπασιντά**.

από εβερντέ, βλ. **εβερντέ**.

από μπαμπά μαλλί, βλ. **μπαμπά μαλί**.

απογεντές (επίρρ.) [apozen(d)és] (Πιτ., Κριτσ.): αποκαιουργίς, ξανά από την αρχή.

[< πρόθ. *από* + τουρκ. *yení* ‘καινούργιο’ (Πιτ.) / *μάλλον* < *από* + *yenden*, διαλεκτ. του *yeniden* ‘εκ νέου’ (υβριδικό σύνθετο κατά πλεονασμό) (Συντ.)] (پلی < یکن)

απομεσοτζέμπερο, βλ. **πομεσοτζέμπερο**.

απομπουνταλιάζω [arobudalázo] (Κονδ., Ξανθιν.): αποβλακάνομαι, βλ. και *σ(ι)ομπουνταλιάζω*.

[< *από* (σημαίνει εξέλιξη) + *μπουνταλιάζω* (Ξανθιν.)]

απόρακη, η [apórati] & **αποράκι**, το [aporáti] (Πιτ., Ιδομ., Χουστ., Ξεν.): το τελευταίο απόσταγμα ρακής από τον άμβυκα, *στερόρακη* (βλ.).

[< *απο-* + *ρακή*, κατά τα: αποκάουδο, αποβόσκι κλπ. (Συντ.)]

αποτσιβή, βλ. **τσιβή**.

αποτσακίζω [apotsafízo] (Γαρ.): «διακόπτω την πορεία των ζώων και τα οδηγώ προς άλλη κατεύθυνση».

[< *από* + *τσακίζω* (Συντ.)]

απυροντροβάς, ο [apirondrúvas] (Γαρ.): σακκούλι μέσα στο οποίο έβαζαν θειάφι (π.χ. δίπλα στο τζάκι) που το χρησιμοποιούσαν για να υποβοηθή το άναμμα της φοτιάς.

[< *απίρι* ‘θειάφι’ + *ντροβάς* (Συντ.)]

απυρόφτιλο, το [apiróftilo] & **πυρόφτιλο** [piróftilo] & **πυροφτίλο** [piroftilo] (Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ.): φτίλα από στριφτό βαμβάκερο νήμα εμποτισμένο με θειάφι και αποξηραμένο (για την απολύμανση των

βαρελιών του κρασιού).

[< απύρι 'θείαφι' + φιλίλι (Πάγκ.)]

αραγιάς, βλ. **ραγιάς**.

αράλικι*, το [aralíki] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ.: απλή αναγραφή, Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.): **1.** διάστημα τόπου ή χρόνου, αραίωση· **2.** σχισμάδα, χαραμάδα, ατελής συναρμογή σανιδιών· **3.** χρονική περίοδος χωρίς πειστικές υποχρεώσεις, χαλάρωση, ευκαιρία.

[< aralik (Παπ.)] (أراق)

αραμπαδιά, η [arabaðjá] (Τσιρ.): ποσότητα φορτίου ενός αραμπιά.

[< αραμπάς (Κουκκίδης, 18)]

αραμπάς*, ο [arabás] (Παπ., Πάγκ.): είδος κάρου, χαμηλό με τέσσερις τροχούς.

[< araba (Παπ.)] (أرابيه)

{Στην τουρκ. επιρρ. φρ. *bir araba* 'πέρα πολλά, ένα σωρό' αντιστοιχεί η δική μας *ένα κάρο*, π.χ. κρητ. *ένα γ-κάρο νόματα*, τουρκ. *bir araba yalan*.}

αραμπατζής*, ο [arabadzís] (Παπ., Πάγκ., Ξεν.): ο καραγωγέας.

[< arabaci (Παπ.)] (أرابيه جي)

{Και **αραμπατζήμασης** 'ο επικεφαλής των αραμπατζήδων' επί Τουρκοκρατίας (*Μεταφράσεις*, Ε 40).}

αραμπισκουιόρ! (επιφ.) [arabisu'íur]: Δόξα τω θεώ! Τη βρίσκουμε ως **γιαραμπί σουκιούρ** σε κρητ. δημοτ. τραγούδι: *εις το λαό ό,τι κακό κι αν κάμει το ντοβλέτι, / να λέμε «γιαραμπί σουκιούρ», έτσά 'να κι σιμέτι* (Φαφουτάκης, 99). Βλ. και *σουκιούρι*.

[< *Ya rabbi zükür!* 'Δόξα τω Θεώ', βλ. *ρομπής* και *γιαραμπής* (Συντ.)]

{Δέξη αθησαύριστη σε λεξικά. Ο φίλος Νίκος Τζανάκης, Καθηγητής στο Μαθηματικό Τμήμα του Πανεπιστημίου Κρήτης, θυμάται που την άκουγε από κάποιον μεσήλικα που εργαζόταν στο κατάστημα του πατέρα του στα τέλη της δεκαετίας του '50 στο Ηράκλειο.}

αραμπιστάνης, ο [arabistánis] (Πάγκ., Πιτ., Κριτσ.): «ο πρακτικός γιατρός, κοιν. *κομπογιαννίτης*» (Πάγκ.).

[*Αραμπιστάνης*, παρατσούκλι του πρακτικού γιατρού Κ. Ταμπουρατζή (Νεάπολη Λασιθίου, τέλη Τουρκοκρατίας), ο οποίος είχε εργαστεί ως βοηθός Τούρκου στρατιωτικού γιατρού που λεγόταν *Αραμπιστάν* (Πιτ.)]

{*Arabistan* στα τουρκ. σημαίνει 'Αραβία' (عربستان, Χλωρός, Β 1123). Κατά το *TDK* διαλεκτικώς *arabistan* λέγεται και ένα είδος φαγητού, ενώ *arabistan* είναι ράτσα αλόγου (αραβικό άτι).}

αραπάλατσο, το [arapálatso] (Ξανθιν.): «αλάτι χοντρό θαλασσίνο όπως βγαίνει από τις αλυκές».

[< *Αράπη* + *αλάτσι*, δηλ. αλάτι προερχόμενο από τη χώρα των Αράπηδων (Αφρική) (Ξανθιν.)]

{Κατά τη γνώμη μου το *αραπάλατσο* (δηλ. το ακατέργαστο θαλασσίνο αλάτι) το λένε έτσι επειδή είναι κάπως σκούρο σε σχέση με το κατάλευκο αλάτι του εμπορίου, γιατί όταν το μαζεύουν από τις παρολίες συναποκομίζουν και κάποιους γήινους ρύπους. Άλλωστε, αυτή η συλλογή γίνεται σε όλα τα παράλια της Κρήτης, και δεν χρειάζεται να γίνει εισαγωγή αλατιού από τη "χώρα των Αράπηδων".}

αράπη*, ο [arápis] (Πιτ., Ιδομ^β): **1.** «Αίθριον», θηλ. **αράπισσα** [arápisa] (Κονδ., Κριτσ¹), ΥΠΟΚΟΡ. **αραπάκι**, το· **2.** «είδος δρακοδιάς με μακρουλά μαύρα φύλλα, και με έναν υψηλό καυλό, όμοιο με της δρακοδιάς, που τα άνθη του δένουν σε μικρούς, κόκκινους, στρογγυλούς σπόρους. [...] Την ονομασία του την οφείλει προφανώς στο χρώμα των φύλλων του» (Πιτ.): **3.** «αρχηγός των αποκριάτικα μεταμφιεσμένων κουδουνάτων ή λεράτων, ο οποίος είναι ντυμένος με μαύρες προβιές κατσικών ή αρνιών» (Ιδομ^β).

[< *Arap* (AKN)] (أراب)

{Στη σημ. 2. πρόκειται μάλλον για το φυτό *Dracunculus vulgaris*, κοινώς φιδόχορτο. Δεν είναι μαύρα τα φύλλα του, αλλά είναι σκουροπόρφυρη η λογχοειδής σπάθη του, μέσα στην οποία αναπτύσσεται ένα λεπτός και μακρύς σπάδικας ακόμη πιο σκούρος, σχεδόν μαύρος. Το άνθος έχει μια βαριά, όχι ευχάριστη μυρωδιά. Βλ. και *Τούρκος*, σημ. 3.}

αραπόσταρο, το [arapóstaro] (Τσιρ.): ποικιλία σταριού με εύρωστο στέλεχος και μαύρα γένια (άγανα).

[< *αράπη* + *στάρι* (Συντ.)]

{Η λ. θα μπορούσε να προέλθει και από τον πληθ. τα **ραπόσταρα* (το **ραπόσταρο*), με λανθασμένη τμήμη: τ' αραπόσταρα > τ' αραπόσταρο. Δεν ξέρω αν υπάρχει αυτή η λέξη· θα μπορούσε πάντως να σχηματιστεί κανονικά από τις λέξεις *ράπη* 'στέλεχος (σταριού)' + *στάρι*. Στην περίπτωση αυτή δεν θα είχε θέση στον παρόντα κατάλογο. Σημειώνουμε ότι αραπόσταρο (αραποσίταρο, αραποσίτι) λέγεται και το καλαμπόκι (ο αραβόστος της καθαρεύουσας).}

Αραστάς, ο [arastás] (Ιδομ^β, Ξεν.): μικρο-τοπωνύμιο στο Ηράκλειο: *στον Αραστά*, βλ. σημείωση.

[< *arasta* 'δρόμος με ομοειδή μαγαζιά' (Παμπούκης, 25)]

Κατά τον Nişanyan η τουρκ. λ. *arasta* σημαίνει

‘αγορά’ (τόπος με καταστήματα) και προέρχεται από το περσ. *rāstā/rāste* ‘στρωτός ίσιος δρόμος, λεωφόρος, κεντρικός δρόμος, ιδίως εμπορικός’, κι αυτό από το *rāst* ‘ευθύς’, που έχει κοινή καταγωγή με το λατ. *rectus*. Κατά το *TDK* προέρχεται από το περσ. *ārāste* (χωρίς περαιτέρω αναγωγή) και σημαίνει ‘τιμήμα αγοράς που περιέχει εμπόρους που κάνουν την ίδια δουλειά’. Ο Χλωρός (A 53) έχει τη λ. με τη σημ. «τα εις μίαν σειράν ομοειδή καταστήματα» και την ετυμολογεί από το «αραστέ [μτχ. του {περσ.} ρμ. αραστέν] διευθετημένους, κεκοσμημένους».

Στο Ηράκλειο ο Αραστάς ήταν η αγορά στην οποία είχε μετασκευαστεί η λατινική εκκλησία της Παναγίας του Φόρου (στη θέση του σημερινού ξενοδοχείου El Greco, με είσοδο από την οδό Αργυράκη), βλ. Δημ. Σάββας “Ο Αραστάς! Μια άλλη όψη της παλιάς ηρακλειώτικης αγοράς!”, εφημ. *Πατρίς* (Ηρακλείου), φ. της 14-4-2008, και Ζαχ. Αλετράς, “Αραστάς ή Παναγία του Φόρου, *Madonnina di piazza, Santa Maria dei Miracoli*, τέμενος Ραϊσούχ Κουντάμπ Χατζή Χουσεϊν”, στην ίδια εφημ., φ. της 3-11-2012.

Ο Ιδομενέως (2013) έχει τη λ. *αραστάς* μόνο με τη σημ. ‘πρόδοξ’. Πρόκειται μάλλον για (δική του;) σημασιολογική γενίκευση του σχετικού μικρο-τοπωνυμίου, με βάση το ότι Αραστάς στο Ηράκλειο είναι ουσιαστικά η σημερινή οδός Αργυράκη, που είναι όντως ένας παράδρομος, σε σχέση με τις γειτονικές κεντρικές οδούς 1821 και Ίδης (που μετά γίνεται λεωφόρος Καλοκαιρινού).}

άρι, το [ári] : λ. που σημαίνει «φιλοτιμίαν, υπερηφάνειαν, ανδρείαν, π.χ. *του ήλθεν άρι, το πήρεν άρι* = προσεβλήθη η φιλοτιμία του» (Ξανθουδίδης, *Μελετήματα*, σ. 145), πβ. ποντ. *άριν, το* ‘φιλότιμον, εντροπή, αιδώς’ (*ΛΙΠΔ*, A 139).

{< αραβ. *ār* (Ξανθουδίδης) / τουρκ. *ar* (Συμπλήρωμα *ΛΙΠΔ*, 21)} (ار)

αριλής (επιθ. προσ.) [arilís] (Ξεν.) : φιλότιμος, «ο λίαν φιλότιμος, ο ουδεμίαν ύβριν ανεχόμενος ατιμωρητή» (Ξανθουδίδης, *Μελετήματα*, σ. 145).

{< *άρι* (βλ.) + *-λής* (Ξανθουδίδης) ή κατευθείαν < *arli* ‘έντιμος, ντροπαλός’ (*TDK*), με ανάπτυξη [i] για τη διάσπαση του συμφων. συμπλέγματος, πβ. *βόλι(τα), σαλι(β)άρι* (Συντ.)} (ارلو)

{Το τουρκ. *arlı* από τη λ. *ar* ‘ντροπή’ το αντίθετό της: *arsız*, βλ. *αρσίζης*.}

αριφέ γκιουνού [arifé ġjunú] (Γαρ.: χωρίς ένδειξη γραμματικής κατηγορίας, Κριτσ.) : παραμονή εορτής.

{μεταγραφή με ελλ. χαρακτήρες του *arife günü* (Κριτσ.), βλ. και Bilgehan¹, 34 / (Συντ.)} (عرفه كونی)

{Ο Γαρεφαλάκης σημειώνει ότι πρόκειται για «πολύ παλιά έκφραση».

αρκαντάσης*, ο [arkadásis] & **ακαρντάσης** [akardásis] & **ακαρντάχης** [akardájis] & **ακαρνάσης** [akarnásis] & **καρνάσης** [karnásis] (Παπ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Κριτσ., Ιδομ^B) : 1. σύντροφος; 2. αδελφικός φίλος.

{< *arkadaş* (Παπ.)}

{Υπάρχουν δύο τουρκ. λέξεις συναφείς και στον ήχο και στη σημασία: *arkadaş* (ارقداش) ‘σύντροφος’ {< *arka* ‘στήριγμα’ + *-daş*} και *kardaş / kardeş* (قرداش) ‘αδελφός’ {< *karındaş* (قردنداش), κατά τον Nişanyan: ίσως < *karın* ‘κοιλιά, γαστέρα’ + *-daş*}. Και οι δύο έχουν ως δεύτερο συνθετικό τη λέξη *daş* (*des*) «μόριον τιθέμενον εν τέλει ονομάτων και αντιστοιχούν το ημετέρω σύν ή ομοүү» (Χλωρός, A 766), πβ. τον σχηματισμό της λ. *αδελφός* στα ελληνικά: < αθροιστικό *a-* + *δελφός* ‘μήτρα’. Ίσως οι τύποι *καρνάσης* και *ακαρνάσης* (που καταγράφη ο Κονδυλάκης) να προέρχονται από κάποιο (διαλεκτικό;) τύπο του *karındaş*.}

αρκάς, ο [arkás] (Ιδομ^B) : ο υποστηρικτής.

{< *arka* (Μπόγκας, 160)} (رکه)

{Βλ. και σημείωση στο λ. *αρκαντάσης*.}

αρμπεντές, ο [arbandés] (Πιτ., Κονδ., Γαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ., Ξεν.) : φασαρία, οχλαγωγία, επανάσταση, σφαγή. ΦΡ. *στον μεγάλο αρμπεντέ*: 1821 (Κονδ.).

{< *arbede* ‘διαμάχη, σύγκρουση’ (κατά τον Nişanyan < αραβ. ‘*arbadā*) (Συντ.)} (عربده)

{Ως «ο αρμπεντές του Αγριολιδή» έμεινε στην ιστορία της Κρήτης η τρομερή σφαγή (800 θύματα) και οι άλλες ωμότητες των Τούρκων, αντίποινα για τον αποκεφαλισμό του γενίτσαρου Αγριολιδή (Αυγ. 1828), ο ήταν η κρητική εκδίκηση για τον τραγικό θάνατο του Σωπατέρρα (Μάρτ. 1828), βλ. Θεοχ. Δετοράκης, *Ιστορία της Κρήτης*, Αθήνα 1986, σ. 347).}

Αρναούτης*, ο [arnaútis], θηλ. **Αρναούτισσα** [arnaútisa] (Παπ., Κονδ., Ιδομ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : 1. ο Αλβανός; 2. ο μετανάστης, ο ξένος προς τα ήθη και τη γλώσσα του τόπου (μειωτικός χαρακτηρισμός); 3. άζεστος, βάρβαρος.

{< *Arna(v)ut* (Παπ.) / αντδ.: < τουρκ. *Arnavut* < μσν. *Αρβανίτης* (*AKN*)} (آرنولد)

αρναουτιά, η [arnautjá] (Κονδ.) : «πλήθος Αρναουτών».

{< *Αρναούτης* (Συντ.)}

αρναουτζίω [arnautízo] (Τσιρ.) : «μοιάζω με Αρναούτη ή μιλάω ακατάληπτα».

{< *Αρναούτης* (Συντ.)}

αρναούτικα, τα [arnaútika] (Κονδ.) : τα αρβανίτικα (γλώσσα).

[< Αρναούτης (Συντ.)]

(*)**αρπαλίκι**, βλ. Παράρτημα 1.

αρσανάς, βλ. **τερσανάς**.

αρσιζά, η [arsizá] (Κριτσ.) & **αρσιζέ** [arsizé] (Ξανθιν., Χουστ.) : χυδαιολογία, βωμολοχία, ξεδιαντροπιά.

[< *arsiz* 'ξεδιαντροπος' + κατάλ. θηλ. σε -έ (Ξανθιν.)]

{Ο Ξανθινάκης δίνει τη γεωγρ. ένδειξη (Ρέθ.)}

Συνεπώς η λ. *αρσιζέ* είναι ο ρεθυμνιώτικος τύπος της λ. *αρσιζά*, η οποία κανονικά προκύπτει από το *αρσιζής*, και όχι κατευθείαν από το *arsiz*, πβ. *γρουσουζά* < *γρουσουζής*.)

αρσιζής^(A) (επίθ. προσ.) [arsizis] & **αρσιζικός** (επίθ.) [arsizikos] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Χουστ.) : αναίδης, αδιάντροπος, ξετσιπωτός.

[< *arsiz* (Παπ.)] (عرسز)

αρσιζικα, τα [arsizika] & **αρσιζικες**, οι [arsizitʃes] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Τσιρ.) : κουνβέντες χυδαίες, σόκιν.

[< *αρσιζής* (Παπ.)]

αρσιζικός, βλ. **αρσιζής**.

αρτζαχάλι, βλ. **αρτζουχάλι**.

αρτζελές, βλ. **ατζελές**.

άρτζι μαζάρι, (το) [árdzi mazári] (Κονδ.: χωρίς ένδειξη γραμματικής κατηγορίας) : διαμαρτυρία.

[< οθωμ. *arz-i mahzar* < *arz* 'παρουσίαση, υποβολή, έκθεση' + *mahzar* «γενική αναφορά υπογεγραμμένη υπό μιάς κοινότητας ή υπό μιάς συνελύσεως» (Χλωρός, Β 1604) (Συντ.)] (عرض محضر)

{Η λ. σε κρητ. δημοτ. τραγούδι για «Τ' αναλλώματα του 1821», όπου Τούρκοι: *Άρντζι μαζάρι κάνουνε και στέλνουν του Σουλτάνο* (Γιάνναρης, 36). «Όταν οι κάτοικοι μιας πόλης ή μιας επαρχίας είναι δυσαρεστημένοι με τον πασά, παρουσιάζουν τα παράπονά τους στην Πύλη με μια αναφορά ή μια αίτηση, που ονομάζεται *arz mahzar*». (Thomas Thornton *The present state of Turkey*, 1ος τόμος, 2η έκδοση, Λονδίνο 1809, σ. 185.) Λέγεται και απλώς *mahzar*. Ο Meynard (Β 740) σημειώνει ότι η ατομική αναφορά λέγεται *arzuhal*, βλ. *αρτζουχάλι*.)

αρτζιχάλι, βλ. **αρτζουχάλι**.

αρτζουχάλι, το [ardzuxáli] & **αρτζιχάλι** [ardzixáli] & **αρτζαχάλι** [ardzaxáli] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Γαρ., Ροδ., Κασσ.) : η αναφορά, η αίτηση.

[< *arzuhal*, (Παπ.) / ο τ. *αρτζιχάλι* ίσως κατευθείαν < οθωμ. *arz-i hál* «έκθεσις καταστάσεως» (Χλωρός, Α 683) (Συντ.)] (عرضحال)

{Βλ. σημείωση στο λ. *άρτζι μαζάρι*. Για την ετυμολογία περισσότερα: Kappler, σ. 74.}

αρτζουχατζής, ο [ardzuxadzis] (Κονδ.) : ο «αναφορογράφος».

[*αρτζουχατζής* < *arzuhalci* (Παμπούκης, 28)] (عرضحاجي)

αρτίκ, βλ. **κι αρτίκ**.

αρτσάκι, βλ. **αλτσάκι**.

αρτσουπάς, βλ. **ατσιπάς**.

αρτσιπάς, βλ. **ατσιπάς**.

ας σιχτίρ, βλ. **σιχτίρ**.

ασβάχι, το [azváʃi] & **σβάχι** [zváʃi] (Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : συνήθως στον πληθ. (**α**) **σβάχια** (& **ζουβάχια** [zuváʃia]) : «αρχίδια, αχαμνά, όρχεις» (Κονδ.).

[δυσετυμολόγητο, βλ. σημείωση]

{Ο Κονδυλάκης (σ. 35) το έχει με την ένδειξη *τουρκ. χωρίς άλλα στοιχεία*. Ο Ξανθινάκης (σ. 459) το ετυμολογεί από το θέμα του ρ. *βατ-έω* με ανάπτ. προθετ. σ-, ενώ ο Κώστας Καραποτόσογλου ("Ετυμολογικά της δυτικής κρητικής διαλέκτου", *Λεξικογραφικόν Δελτίον*, 25 (2004-2005), 86) γράφει σχετικά: «Είναι αμφίβολο εάν η λ. προέρχεται από το θέμα του ρήματος *βατέω*, γιατί η λ. ετυμολογείται από το τουρκοαραβικό *bajda*, πληθ. *bajdā* = egg; testicle (= αρχίδι), ενώ είναι πιθανότερο να έχει προέλθει κατευθείαν από την αραβική, γιατί η λ. έχει περάσει στην τουρκική ως *بيضه beyza* = an egg; a testicle, με την πρόσληψη του σ στην αρχή της λέξης». Η πρόταση αυτή στηρίζεται κυρίως στη σημασιολογική ομοιότητα, αλλά από φωνητική άποψη το πέρασμα από το ανατολικό έτυμο σε κάποιον από τους τύπους της κρητικής λέξης δεν είναι προφανές. Το έτυμο της λ. *ασβάχι* ίσως να είναι άλλη λέξη, η οποία στη γλώσσα προέλευσης να σημαίνει 'όρχις', όμως όχι κυριολεκτικά αλλά μετωνομικά.}

(*)**ασέσμπασης**, βλ. Παράρτημα 1.

Ασή Γωνιά, βλ. *ασής*

ασής, ο [asis] & **ασίζης** [asizis] (Γαρ., Ροδ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Χουστ.) : ανάρτης, επαναστάτης.

[< *asi* (Τσιρ.)] (عاصي)

{Ο τύπος *ασίζης* (Κριτσ.) δεν μπορεί να προκύψει κατευθείαν από το *asi*. Αλλά το τουρκ. (διαλεκτ.) *assis* σημαίνει 'αβάσιμος· ανόφελος'. Την **Ασή Γωνιά** (χωριό στον Αποκόρωνα) την

ονόμασαν έτσι οι Τούρκοι «γιατί ήταν ανυπότακτη και ανταρτική» (βλ. Ιωάννης Μουρέλλος, *Ιστορία της Κρήτης*, Ηράκλειο 1931, 1ος τόμος, σ. 361). Το τουρκ. έτομο κάνει asiye στο θηλ. βλ. *ασίγι*.)

ασίγι (άκλ., θηλ.) [asi'gi] : χειραφετημένη (;) Η λ. σε κρητ. δημोट. τραγούδι: *Σαράντα ρουμπιέδες, φουστάνι ταρουκλί, / φουστάνι λαχουράκι, τση Πόλης ασίγι* (βλ. Κοκολάκη & Αντωνίου, σ. 132 από: Μανόλης Πιτυκάκης, *Δημοτικά τραγούδια στην Ανατολική Κρήτη*, Νεάπολις 1975, σ. 62). [*asiye*, θηλ. του asi «απειθής, αποστάτης, αμαρτωλός» (Χλωρός, Β 1110) (Συντ.)] {τση *Πόλης ασίγι*, μπορεί να σημαίνει ό,τι και το μεταγενέστερο (επίσης αμφίσημο) *Σμυρνιά* ή το κοινό *πρωτευουσιάνα*.}

ασίζης, βλ. *ασής*.

ασίκης* (επίθ. προσ.) [asit'is] (Παπ., Πάγκ., Ροδ.) : λεβέντης, γενναϊόψυχος. [*asik* (Παπ.)] (عشق)

ασικιανέ (επίρρ.) [asit'iaré] & **ασκερέ** [a'tseré] & **ασικιανέ** [a't'iaré] (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ροδ., Τσιρ., Κριτσ^ο.): φανερά, ανοιχτά, χωρίς περιστροφές. [*asikâne* 'φανερός' (Παπ.)] (اشكاره)

ασικιανετζής (επίθ. προσ.) [asit'iaradzis] & **ασκερετζής** [a't'iaradzis] (Παπ., Ξανθιν., Πιτ.): ντόμπρος. [*asikâneci* (Παπ. / Πιτ.)] {Δεν εντόπισα τη λ. *asikâneci* σε λεξικά ή στο Διαδίκτυο.}

άσιλα (επίρρ.) [ásila] & **ασιλά** [asilá] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Ξεν.): ακριβώς.

[< *asla* (Παπ.) / *asil* 'κυρίως, ακριβώς' (Πιτ.) / *asla* 'ουδέποτε' (Ξανθιν.)] (اصل \ اصل)

{Ο Πάγκαλος το έχει ως *άσιλα* 'ακριβώς, βεβαίως' και το το ετυμολογεί από το αρχ. *άσυλος* 'ασφαλής', αν και αναφέρει διαζευκτικά «ή εκ του τουρκ. *asil* (=αληθής)», βλ. *ασίλιος*. Πιθανότερη φαίνεται η ετυμολογία του Πιτυκάκη, ο οποίος έχει το εξής παράδειγμα χρήσης: *Η γυναικά που πήρε ήτανε άσιλα, ό,τι του ταίριαζε*. Ο Ξανθινάκης, που ετυμολογεί από το *asla* (اصل) 'ουδέποτε', δίνει το εξής παράδειγμα χρήσης: *Νά'σαι επαέ γαερμένος άσιλα πριχού μοντίσει*. Εδώ η σημ. 'ακριβώς' ταυριάζει στο *άσιλα* καλύτερα παρά το 'ουδέποτε'. Ο Παπαρηγοράκης, που γράφει *ά-σιλά*, έχει: *Ηλθε ά-σιλά στην ώρα σου*. Ο Χλωρός (Α 122) έχει τη λ. *asil* 'βάση, αρχή, υπόσταση, καθεστώς, καταγωγή', που ως επίρρ. σημαίνει 'κυρίως, πρωτίστως, ακριβώς', και χωριστά το επίρρ. *asla* 'ποσώς, ουδέποτε'.

Κατά *TDK* η λ. *asla* σημαίνει 'ουδέποτε, με κανένα τρόπο, μη τυχόν! προσοχή! ποτέ!'.}

ασιλάνης, βλ. *ασιλάνης*.

ασικλίκι*, το [asikliti] (Τσιρ.) : λεβεντιά.

[< *asiklik* (Παμπούκης, 31) / 'παθιασμένη αγάπη' (*AKM*)]

{Ίσως όχι κατευθείαν από το τουρκ. *asiklik* عشق, αλλά από το *ασίκης*. Η κατάληξη *-κλίκι* είτε από το **ασικιλικά*, με απλοποίηση, είτε ως αλλόμορφο της κατάλ. *-(ι)λίκι*, πβ. *-κλής/-λής*, βλ. σημείωση στο λ. *κουμπιλίδκος*.}

ασίλι (επίρρ.) [asilí] (Ροδ.) : απαράλλακτα.

[βλ. *ασίλιος*, πβ. και τουρκ. *asilli*, που σημαίνει 'με καταγωγή', π.χ. *Ingiliz asilli genç* 'νέος αγγλικής καταγωγής' (*TDK*).}

ασίλικι, το [asiliti] (Ξανθιν.) : άνεση, αρχοντιά.

[< *asillik* 'ευγενική καταγωγή' (Ξανθιν.)] (اصل)

ασίλιος (επίθ.) [asilos] (Ξανθιν., Ροδ., Τσιρ.) & **ασιλίκος** [asilikos] (Κασσ.) : γνήσιος, πραγματικός.

[< *asil* 'από σόι, από γενιά' (Ξανθιν.)] (اصل)

{Ο Ροδάκης το γράφει: *ασήλιος*.}

ασιλμπέντι, το [asilbendi] : μοσχολίβανο (ρητίνη του φυτού *Syrax benzoin*). Η λ. σε χειρόγραφο ιατροσόφιο του 1826 (βλ. Παπαδογιαννάκης, 177).

[< *asilbend* (Συντ.)] (عصليند)

{Η σημασία και η ετυμολογία στο ερμηνευμα της λ. *benjoin* στο: Louis Calligaris, *Le compaignon de tous ou Dictionaire polyglotte*, Turin 1864, σ. 84. Στην Κρήτη το ξέρω ως *μερτζουβί*, λέξη που προέρχεται από το *μεντζουβί* που θησαυρίζει ο Κοραΐης (*Ατακτα*, 4ος τόμος, 1832, σ. 320), το οποίο από το αραβ. *لبان خوي lubān jāwī* 'λιβάνι της Ιάβας', μέσω κάποιας άλλης γλώσσας, πβ. καταλαν. *benjui*.}

άσκ ολσούν (επιφ.) [ásk olsún] & **άσκ ολσούμ** [ásk olsúm] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Γαρ., Κριτσ^ο.): εύγε!

[< *ask olsun* (Παπ.)] (عشق اولسون)

{Ο Πιτυκάκης σημειώνει: «Συνηθέστατος ο όρος παλιότερα, ακούεται σήμερα μόνο σε ειρωνικές εκφράσεις». Ο Γαρεφαλάκης το γράφει μονολεκτικά, με δύο τόνους: *άσκολσούν*.}

ασκαγοντρουβάς, ο [askagodontúvas] (Γαρ.) : 1. μικρό σακκούλι μέσα στο οποίο είχαν τα σκάγια που πουλούσαν στα μαγαζιά. 2. (μτρ., ειρων.) ο κοντός άνθρωπος.

[< (α)σκάγια + ντρουβάς (Συντ.)]

ασκαλντί (επίρρ.) [askaldí] & **ασκαρντί** [askardí] & **ισκαρντί** [iskardí] & **ασκαλοντί** [askaludí] & **ασκαντίς** [askadís] & **ασκαντί** [askadí] &

ασκεντίς [askedís] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Ιδομ., Γαρ., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Χουστ., Ξεν.) : παραλίγο.
[< *az kaldi* (Παπ.), κ.λ. 'λίγο έμεινε' (Συντ.)] (جَدَى قالدی)

ασκαντίς, βλ. **ασκαλντί**.

ασκαρντί, βλ. **ασκαλντί**.

ασκεντίς, βλ. **ασκαλντί**.

ασκερέ, βλ. **ασκιαραέ**.

ασκερετζής, βλ. **ασκιαραετζής**.

ασκέρ*, το [aʃtʃéri] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Γαρ., Τσιρ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** ο στρατός. **2.** (μτφ.) πλήθος, πολυκοσμία. Βλ. και *λεσκέρι*.
[< *asker* (Παπ.)] (عسكر)

ασκερλής, ο [aʃtʃerlís] : στρατιωτικός (*Κάτο-πυρον*, 13).
[< *ασκέρι* (Συντ.)]

ασλάνης [asláñis / azláñis] (επιθ. προσ.) & **ασιλάνης** [asiláñis] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Ροδ., Τσιρ.) : ανδρείος.
[< *aslan* 'λιοντάρι' (Παπ.) & *aslan* (TDK)] (ارسلان)

ασλάνι, το [asláñi / azláñi] (Ιδομ^B) : το λιοντάρι.
[< *arslan* 'λιοντάρι' (Μπόγκας, 161) & *aslan* (TDK)] (ارسلان)
{ Η λ. ασλάνι (& **σλάνι**) σήμαινε επίσης νόμισμα με παράσταση λιονταριού που άξιζε 1 γρόσι ή 40 παράδες (Βουδουρμπάκις, «Κρητικά συμβόλαια εκ της Τουρκοκρατίας», *Χριστιανική Κρήτη*, 1 (1912), 477). Περισσότερα για τα *ασλάνια γρόσια* βλ. στο: Νικόλαος Σταυρινίδης, "Συμβολή εις την ιστορίαν των Σρακίων (1615-1770)", *Κρητικά Χρονικά*, 9 (1955), 254. }

ασουλούπιαστος (επιθ.) [asulúrfastos] (Ιδομ.) : ασουλούπωτος.
[στερητ. α- + *σουλούπιασ-* (< *σουλουπιάζω* = σουλουπώνω) + *-τος* (Συντ.)]

ασουλούπωτος (επιθ.) [asulúrotos] (Τσιρ.) : με κακή εμφάνιση, άκομμος, κακοφτιαγμένος.
[< στερητ. α- + *σουλουπώνω* (Τσιρ.)]

ασουρές, βλ. **αχιουρές**.

αστάρι*, το [astári] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ροδ., Ιδομ^B) : **1.** η φόδρα. **2.** «ο δεύτερος χορευτής στον Κρητ. χορό που κρατά γερά τον πρωτοχορευτή και τονε στηρίζει όταν κάνει ταλίμα» (Δαρ.). Με τη σημ. 'φόδρα' σε έγγραφο του 1871: *9 πήγες αστάρι* (*Α.Δ.Η.*, 2 / 44-197).
[< *astar* (Παπ.)] (استار, آستر, آستار)
{ Η σημ. 2 από τη γενικότερη σημ. 'βάση' της λ. *astar*: φόδρα σε ρούχο, πρώτο χέρι σοβά ή μπογιάς. Η λ. θεωρήθηκε αντιδάνειο, αλλά κατά το

AKN den είναι, βλ. Βασμανόλη, σ. 305-7.}

ασταρλίκα, το [astarlíʃi] (Γαρ.) : η φόδρα.
[< *astarlık* (Λιθοξόου)]

(*)**αστοτής**, βλ. Παράρτημα 1.

ατζαϊπί (επίρρ.) [adzaípi] (Κονδ.) : «παράδοξον, παράξενον».
[βλ. *ατζαϊπικός*]

ατζαϊπικός (επιθ.) [adzaípicos] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Τσιρ.) : περιεργος, εκκεντρικός.
[< *acayip* (Παπ.)] (عجابی)

άτα*, η [áta] (άκλ.) : μωρουδίστικη λέξη για τη βόλτα (χρησιμοποιείται πάντοτε με το ρήμα πηγαίνω/πάω: *Έλα να σε πάω άτα, μωρό μου*. [πβ. τουρκ. διαλεκτ. *atta* «gezme, gidilecek yer (çocuk dilinde)» (= περίπατος, τόπος περιπάτου, στην παιδική γλώσσα) (TDK) (Συντ.)] {Ετυμολογία στο *AKN*: λ. νηπιακή. Ετυμολογία στο *Χρηστικό*: < (στρ)*άτα*. Ο Ceval Kaya ("Çocuk dilindeki atta kelimesi üzerine" [Περί της λέξης *atta* στην παιδική γλώσσα], *IV. uluslararası Türk dili kurultayı bildirileri*, 24-29 Eylül 2000, Άγκυρα, 2007, 1015-1018) θεωρεί ότι η λ. *atta*, που χρησιμοποιείται στην περίφραση *atta gitmek*, είναι δοτική της λέξης *att*, την οποία ανάγει στη λ. *yad* = *yabanci* 'ξένος'. Επισημαίνει ότι η λ. *yabanci* μπορεί επίσης να σημαίνει: ξένος τόπος, άλλος τόπος, εκτός σπιτιού, έξω μέρος, επίσκεψη.}

ατζαμής* (επιθ. προσ.) [adzamis] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** άπειρος, πρωτόπειρος, **2.** (και κατ'επέκταση) αδέξιος.
[< *acemi* (Παπ.) / *acami* < αραβ. (*AKN*)] (اعجمی، اجامی)

{Ο Κονδυλάκης το γράφει: *αντζαμής*. Στα αραβ. *'acami* σημαίνει 'βάρβαρος, μη Άραβας, μη αραβικός, ξένος, Πέρσης, περσικός' (Κυρανούδης, 175). Στα τουρκ. το νεαρό παιδί από το παιδομάζωμα που έμπαινε ως νεοσύλλεκτος στο γενιτσαρικό σώμα το ονόμαζαν *acemi ođlan*, δηλ. *άπειρο παιδί* (Meynard, B 348). Αυτούς τους στρατιώτες ο Μπουνιαλής τούς λέει *τζαμίόγλινα*: «γιαντίσαροι, τζαμίόγλινα, τσαλμάδες, σουμπασηδες, / Τούρκοι με δίχως 'φίτσια οπού 'τον ατζαμής» (Αλεξίου & Αποσκίτη, 460). *acemi asker* ήταν ο αγύμναστος στρατός (Χλωρός, B 1119). Το *AKN* έχει και το θηλ. *ατζαμού* (κρητ. *ατζαμίνα*).}

ατζαμίζω [adzamízo] (Γαρ.: απλή αναφορά στο λ. *ατζαμίστικος*) : είμαι ατζαμής, ενεργώ με τον τρόπο του ατζαμής.
[< *ατζαμής* (Συντ.)]

ατζαμίστικος (επιθ.) [adzamístikos] (Γαρ., Κριτσ.,

Κασσ.) : φτιαγμένος κακότεχνα, με αδέξιο τρόπο. ΕΠΙΡΡ. **ατζαμιστικά & ατζαμίδικα** (Παπ.: στο λ. *ατζαμής*, Αποστ., Τσιρ., Ξανθιν^Δ, Κριτσ., Ξεν.) : με αδέξιο τρόπο, κακότεχνα.

[< *ατζαμής* (Παπ.)]

ατζαμοσόνη*, η [adzamosiñi] (Παπ.: στο λ. *ατζαμής*, Κονδ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ.) : αδεξιότητα. [*ατζαμής* (Παπ.)]

{Ο Κονδυλάκης το γράφει: *αντζαμοσόνη*.}

ατζάνεμου, βλ. **τζάνεμου**.

ατζανεργιά, βλ. **τζανεργιά**.

ατζελές, ο [adzelés] & **αρτζελές** [ardzelés] (Γαρ., Τσιρ.) : βία, ανάγκη, φούρια. [*acele* (Τσιρ.)] (عجلة)

ατζέμι πλάφι*, το [adzém piláf] (Παπ.: στο λ. *πλάφι*, Ξεν.) : «περσικόν πλάφι, ήτοι μετά κουκουναρίων και σταφίδων» (Χλωρός, Α 431).

[< *acem pilan* (Κουρκίδης, 20)] (عجم پیلانی)

{Κατά την Ξενάκη-Ροβίθη: «φαγητό με ρύζι και κοκκινιστό αρνί». Κατά τον Κουρκίδη: «είδος φαγητού εκ κρέατος και ορύζης». Σε τουρκ. ιστοσελίδες το *acem pilan* είναι πλάφι με ρύζι και κριθαράκι (ζυμαρικό). Με κουκουνάρι και άλλους ξηρούς καρπούς, σταφίδες, συκωτάκια πουλιών και μπαχαρικά είναι το *ίτζ πλάφι*, *ις pilan* (κ.λ. εσωτερικό πλάφι), όπως η γέμιση της γαλοπούλας.}

ατζέμικο (επιθ.) [adzémiko] (Παπ., Πάγκ.) : περσικό (λέγεται μόνο για το *τουμπεκί* και το *πλάφι*).

[< *acem* (Παπ.)] (عجم)

άτζεμπα (επιρρ.) [ádzeba] & **άγκεμπα** [ádzeba] & **άτζεμπας** [ádzebas] & **άτζεμπις** [ádzebis] & **άζεμπις** [ážebis] & **άτζομπις** [ádzobis] ή **ατζόμπις** [adzóbis] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^Β, Κασσ.) : άραγε.

[< *acaba* (Παπ.) / & διαλεκτ. *aceba* (TDK) (Συντ.)] (عجا)

{Ο Κονδυλάκης το γράφει: *άντζεμπα*, ο Ροδάκης *άτζεμπος*. Οι τ. σε -ις κατά τα επιρρηματικά «εις -ις τροπικά εκ περιφράσεων επιρρηματικών» (Γ. Πάγκαλος, *Περί του γλωσσικού ιδιώματος της Κρήτης*, 1ος τόμος [Γραμματική], Αθήνα 1955, σ. 413), πβ. και *για όνομους*, π.χ. επιρ. φρ. «για όνομους του Θεού!» (Ξανθιν., 394-5).}

άτζεμπας, βλ. **άτζεμπα**.

άτζεμπις, βλ. **άτζεμπα**.

ατζιγγανιά, η [adzigañá] (Αποστ., Τσιρ., Κριτσ.) : 1. φιλαργυρία, τσιγγουνιά. 2. ακαταστασία, τσαπατσουλιά, *γρουσουζιά*².

[στη σημ. 1: < *ατζίγγανος* ‘τσιγγούνης’ – για τη σημ. 2. βλ. σημείωση στο λ. *ατζίγγανος* (Συντ.)]

ατζίγγανος (επιθ. προσ.) [adziganos] (Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ.) : σπαγγοραμμένος, που “*μουνδέ του αγγέλου ν-του δεν δίδει νερό*” (Αποστ., Τσιρ.).

[όχι ο *ατσιγγανος* ‘τσιγγάνος’ της Κοινής, αλλά επιτατικό του *ατσιγιανές* / *τσιγκιανές* ‘τσιγγούνης’, κυρίως λόγω του αναβιβασμού του τόνου (Συντ.)]

{Ίσως πρέπει να διαφοροποιήσουμε *ατζίγγανος* ‘σπαγγοραμμένος’ (βλ. σημείωση στο λ. *τσιγκιανές*) και *ατζίγγανος*² ‘τσιγγάνος, ατσιγγανός’, για το οποίο το *AKN* έχει την ετυμολογία: μσν. *Ατσιγγανος* < ινδ. *Aizigan* (μέσω των τσιγγάνικων) -ος, (πρβ. παλ. ιταλ. *Zingano*, γερμ. *Zigeuner*, τουρκ. *çingene*). Οπότε δεν περιλαμβάνονται εδώ λέξεις που προκύπτουν από το *ατζίγγανος*², όπως: ατσιγγανιά ‘ακαταστασία’, ατσιγγαναργιά, ατζίγγανόκουνα κ.ά.}

ατζιριτηχτής, βλ. **τζιριτηχτής**.

ατζιριτηχτής, βλ. **τζιριτηχτής**.

ατζιρτώ, βλ. **τζιριτώ**.

ατζίτζινος, βλ. **τζίτζινος**.

άτζομπις, βλ. **άτζεμπα**.

ατζουρά, η [adzurá] (Ιδομ^Β) : η ξυλαργουριά, το φυτό *Cucumis melo* var. *flexuosus*.

[< *acur* (Παπ.) / < *ατζούρι* (Συντ.)] (أجور)

{Για την κατάληξη -ρά αντί -ριά βλ. Γ. Πάγκαλος, *Περί του γλωσσικού ιδιώματος της Κρήτης*, 1ος τόμος [Γραμματική], Αθήνα 1955, σ. 172.}

ατζούρι*, το [adzúri] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^Β) : το ξυλάγγουρο, αντζούρι, ο καρπός του φυτού *Cucumis melo* var. *flexuosus*.

[< *acur* (Παπ.), από τα αραβ. (*AKN*)] (أجور)

{Το *AKN* το γράφει: *αντζούρι*. Αντιδάνειο: Ο Συμμεωνίδης ετυμολογεί το τουρκ. *acur* από το ελλ. *αργούρι* (*Griechische Lehnwörter im Türkischen*, 170-171.)}

ατιλής, βλ. **ατλής**.

ατιρντίζω [atirdizo] & **τιρντίζω** [tirdizo] & **ντιρντίζω** [diridizo] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Κριτσ.) : υπερθεματίζω, πλειοδοτώ.

[< *arturd(im)*, αόρ. του ρ. *arturmak* (Παπ.), με ανομοιογενή αποβολή του πρώτου [r] (Συντ.)] (ارتورمق، آرترمق)

{Ο τ. *τιρντίζω* από λανθασμένη τμηση στη συνεκφορά με το να: να *ατιρντίσω* > ν’ *ατιρντίσω* > να *τιρντίσω* > ενεστ. *τιρντίζω*. Ο τ. *ντιρντίζω* από τη συνεκφορά με την προσ. αντων. *τον/την* ή την άρνηση *δεν: τον/την/δεν τιντίζω > το/τη/δεν ν-τιρντίζω > ντιρντίζω*.}

ατλάζι*, το [atlázi] (Παπ., Πάγκ., Ξεν.) : είδος μεταξωτού υφάσματος.

[< *atlas* (Παπ.) (أطلس)]

ατλαντίζω [atladizo] (Ροδ.) : πηδύ.

[< *atlad(im)*], αόρ. του ρ. *atlamak* (Συντ.) (اتلامق)

ατλής, ο [atlis] & **ατιλής** [atilis] & **ακλής** [aklís] (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Κριτσ^ε., Τσιρ^β.): ο (έμπειρος) υπέας.

[< *atli* (Πάγκ.) (اتلو، اتلى)]

ατσαπάς, βλ. **ατσιπάς**.

ατσής, βλ. **ασστής** & **ατσιδικο**.

ατσιγιανές, βλ. **τζιγκιανές**.

ατσιδικο, το [atsidiko] : μαγέτικο. *Είχε δημιουργήσει [...] μια πολιτισμένη γωνιά, την εποχή που μόνο τα χάνια προσφέρονταν για μίζερο και κακομοιρασμένο ύπνο και τ' ατσιδικά για φαγητό φτηνής ποιότητας* (Νίκος Στρατάκης, "Η Μαντάμ Ορτάνς (Όπως την είδανε όσοι τη γνώρισαν από κοντά)", *Κρητική Πρωτοχρονιά*, 6 (1966), 135).

[< **ατσής* < *ασστής* < *ατσι* 'μάγειρας'. Βλ. και *αχστής* (Συντ.)]

ατσικ (μαβί), βλ. **τσιχτιό**.

ατσιπαράς, ο [atsiparás] (Τσιρ.) : **1.** μέρος όπου εμφανίζονται φαντάσματα· **2.** τοπωνύμιο στην επαρχία Πεδιάδος.

[< *ατσιπάς* (Τσιρ.)]

{Για την ετυμολ. βλ. σημείωση στο λ. *ατσιπάς*.}

ατσιρίτι, βλ. **τζιρίτι**.

ατσιτά (επίρρ.) [atsitá] (Τσιρ.) : ορθάνοιχτα, αφύλαχτα.

[< *acik* 'ανοιχτός' (Τσιρ.) / μάλλον < επίρρ. *aciktan* (Συντ.) (أجيك < أجيتن)]

ατσιπάς, ο [atsipás] & **ατσουπάς** [atsupás] & **ατσαπάς** [atsapás] & **αρτσιπάς** [artsipás] & **αρτσαπάς** [artsapás] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ροδ., Τσιρ., Ιδομ^β., Κασσ.) : πονηρό πνεύμα με μορφή τερατώδους ζώου.

[< *hacip* (Παπ.) / < *acube* / *acibe* (Παμπούκης, 36) / βλ. σημείωση] (عجيبه \ عجوبه)

{Από το *hacip* (το *TDK* έχει *acib*, ως διαλεκτ. τ. του *acayip*) προκύπτει κανονικά ο τ. **(χ)ασιπίης*. Το *ατσιπάς/ατσουπάς* από κάποιον οξύτονο φωνηεντόληκτο τύπο, ίσως *acube* «πράγμα άξιον απαρίας, εκπλήξεως, παραδόξον, έκτακτον, θαύμα» ή *acibe*, με την ίδια σημασία (Χλωρός, Α 135 και Β 1119 αντιστοιχα). Κατά τον Στέρνιο Σπανιάκη (*Πόλεις και χωριά της Κρήτης στο πέρασμα των αιώνων*, 1ος τόμος, 3η έκδοση, Γ. Δετοράκης, Ηράκλειο 2006, σ. 163-4) «η λ. ατζιπάς, ατσιπάς, ατζουπάς έχει την προέλευ-

σή της από την αραβική λέξη *χατζίπ* = θυρωρός, φρουρός, σωματοφύλακας. Οι εμίρηδες της Κρήτης χρησιμοποιούσαν φύλακες στις εισόδους των ανακτόρων των αιθίσιες δούλους, τους οποίους απελευθέρωναν και τους έλεγαν *ατζιπάδες*». Ο Ιδομενέως^(β) έχει τη λ. *ατσιπάς* και με τη σημ. 'φούρνος, φάντασμα'. Με τη σημ. 'φούρνος' δεν υπάρχει αλλού. Ίσως σχετίζεται με το μαύρο χρώμα, κοινό στη μουντζούρα του φούρνου και τη μαύρη όψη των *ατσιπάδων* από την Αιθιοπία.}

ατσουπάς, βλ. **ατσιπάς**.

άφει, βλ. **άφι**.

αφερίμ* (επιφ.) [aferim] & **αφερίμου** [aferimu] & **άφεριμ** [áferim] (Παπ., Πάγκ., Γαρ., Ιδομ^β., Κασσ., Ξεν.) : εύγε, μπράβο, καλά έκαμες.

[< *aferin* (Παπ.) / & *aferim* (Αιθιοξόου)] (& أفريم (أفرين))

{Ακούγεται και με δύο τόνους [áferim], με ισχυρότερο τον πρώτο. Στη ΦΡ. *άφεριμ και γειά σου κιόλα* που έχει ο Γαρεφαλάκης στο λ. *αφερίμ* με τη σημ. 'μπράβο σου και υγεία να 'χεις' (και κατόπιν ο Κριτσωιάκης τη λημματογραφεί ξεχωριστά) το *γειά σου* ίσως να μην προέρχεται από το *υγεία*, αλλά όλη η φρ. να είναι παρεφθαρμένη προσαρμογή του τουρκ. *Aferin! Yaş!* που θα το αποδίδαμε ως 'μπράβο σου και ζήτω σου!' Ο Λιθοξόου καταγράφει τη λ. *γιασία* 'ζήτω!' και την ετυμολογεί από το *yaşa* 'να ζήσεις!' (προστακτ. του ρ. *yaşamak*). Βλ. και *γιασάν*.}

άφι· μόνο στη ρημ. περίφρ. **κάνω άφι** [káno áfi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ^ε.): συγχωρώ.

[< *afetmek* < *af* (Παπ.) + *etmek* 'κάνω' (Συντ.)] (عفو ايتك)

{Ο Τσιριγιωτάκης το γράφει: *άφει* (; < *αφίμι*).}

αφορόζης, ο [aforózis] (Ξανθιν.) : ο επικρουστήρας των πυροβόλων όπλων.

[< *horoz* 'πετεινός', στη σημ. 'κόκκορας, επικρουστήρας όπλου', από τα περσικά (Καραποτόσσογλου, Ετυμολ. Δυτ. Κρ., 86)] (خروس)

άφρητα, η [áfrita] (Τσιρ.) : ο θυμός.

[< *αφρίτης* (βλ.), κατά τη: μάνητα 'θυμός' (Συντ.)]

{Ο Τσιριγιωτάκης το γράφει *άφρητα*. Στο ερμηνεύμα του «το άφρισμα, ο θυμός» λανθάνει παρετυμολογία.}

αφρίτης [afritis]· στη ρημ. περίφρ. **γίνομαι αφρίτης** (Πιτ., Γαρ., Κριτσ^ε., Ιδομ^β.): γίνομαι έξω φρενών»

[< *ifrit* (Bilgehan¹, 33) «πνεύμα κακοποιόν, διάβολος· μψ. μανιώδης», από τα αραβ. (Χλωρός, Β 1136), *ifrit olmak* «γίνομαι μανιώδης εκ θυ-

μού», με παρετυμολ. επίδραση από τη έκφρ. *αφρίζω από το κακό μου* (Συντ.) (عفريت) {H Πιτωκάκης (A 204) αναφέρει την ετυμολ. από το αραβ. *afrii* (από το περιόδ. *Μύσων*, 6 (1937), 52), αλλά θεωρεί ότι «έχουμε τόσες άλλες ονομασίες του Σατανά που δεν ξέρω αν θα ήταν ανάγκη να δανειστούμε και από ξένες γλώσσες» και πιθανολογεί «μήπως προήλθε από το αφρός, αφρίζω».

αχάιρευτος* (επίθ.) [axaireftos] (Πιτ., Τσιρ.) : ανεπρόκοπος.

[< στερ. *a-* + *χάιρι* (Πιτ.)]

αχαντούμιστος (επίθ.) [axadúmistos] (Ξανθιν.) : ο μη ευνοησιμμένος.

[< στερητ. *a-* + **χαντουμιστός* < *χαντουμίζω* (βλ.) (Ξανθιν.)]

αχαράμιστος (επίθ.) [axarámistos] (Τσιρ.) : αυτός που δεν ξοδεύτηκε άδικα, ΕΠΠΡ. : **αχαράμιστα**. [< στερητ. *a-* + *χαραμίζω* (Τσιρ.)]

άχι (επιφ.) [áxi] (Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ.) : *αχ!* «*Αχι!* και *τ' άχι μ' έφαε* και *τ' άχι* θα με φάει / και *τ' άχι* θα με τυραννά ώστε να με ξεβγάλει!» (Ξανθιν.).

[< από τον ήχο του αναστεναγμού *αχ* + επίθημα *i*, πβ. *ομιάν-i* < *ομιάν* (Ξανθιν.)] (δ)

{*AKN* : Ετυμολ. για το *αχ**: «ηχομμ. (πρβ. τουρκ., περσ., αραβ. *ah!* ηχομμ.) ή < τουρκ. *ah!*» Ως ουσ. (το *άχι*) ισοδυναμεί με τα: αγωνία, αναστεναγμός κλπ. Στη μαντινάδα που παραθέτει ο Ξανθινάκης η λ. *άχι* χρησιμοποιείται στην αρχή ως επιφώνημα και στη συνέχεια ως ουσιαστικό. Για την προφορά ο Κονδυλάκης σημειώνει: «Το *χ* προφέρεται *παχύ*, όπως προς του α. Εις την Δ. Κρ. προφέρεται και *λεπτόν*».

αχί (επιφ.) [axí] (Δαρ.) : «λέξη που απευθύνομε στο μικρό παιδί, που μόλις άρχισε να πηγαίνει με τα τέσσερα [...] προκειμένου να το αποτρέψομε από το να πιάσει ή να βάλει στο στόμα του κάτι που δεν θέλομε ή που είναι λερωμένο. Η ακαθαρσία, το βρόμικο, το λερωμένο, το σκουπίδι, το άχρηστο».

[ίσως τουρκ. προέλευσης, πβ. τουρκ. *ahi* 'δηλητήριο' και επιφ. *ahi* (και τα δύο διαλεκτικά κατά το *TDK*) (Συντ.)]

{Ο Δαριβιανάκης το λημματογραφεί ως ουδέτερο ουσιαστικό: *αχί* (το).}

αχιουρές, ο [aχurés] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** γλυκό κολυβόζουμο, χυλός με σιτάρι, σταφίδες και ξηρούς καρπούς· και (μτφ.) **2.** πράγμα ή πρόσωπο που δεν έχει αξία, που είναι ασήμαντο, κατώτερο· **3.** κακοτεχνία· **4.** απερίσκεπτα λόγια (αχιουρέδες).

[< *asure* (Παπ.) (عاشوراء، عشورا، عشوره)]

{Ο αχιουρές μπορεί να είναι απλώς και σούπα με σιτάρι και λογής λογής όσπρια (εκτός από κουκιά). Αυτό το φαγητό λέγεται επίσης και ψαροκόλλυβα. Η έκφρ. *εγενήκανε αχιουρέ* σημαίνει 'καβγαδίσανε άγρια, έγιναν μαλλιά κουβάρια', ίσως επειδή ο *αχιουρές* είναι ένα μείγμα πολλών υλικών. Το *AKN* έχει τον τ. *ασουρές*, με τη σημ. **1.** Για τον αχιουρέ των μουσουλμάνων βλ. *αχιουρετζής*.

αχιουρετζής, ο [aχuredzís] : παρασκευαστής/πωλητής *αχιουρέ*. Η λ. σε έντυπο *Εκλογικό Κατάλογο Δήμου Ηρακλείου* του έτους 1906 (Ιστορικό Αρχείο Κρήτης, φωτοτυπημένο αντίγραφο στη Βικελαία) στη στήλη «επάγγελμων» αρκετές φορές, π.χ. σ. 6, 13, 23, πάντοτε δίπλα σε όνομα Τουρκοκρητικού. Ομοίως και στο (χειρόγραφο) *Αρχείο Δήμου Ηρακλείου*, επίσης στη Βικελαία (*Πρωτόκολλα 1910-1911*, Ράφι 13, αρ. 84).

[< *asureci* (Συντ.)]

{Για τους μουσουλμάνους *asure* (από το αραβ. *ʿasirā* κατά τον Nşşanyan) σημαίνει «η δεκάτη ημέρα του Μουχαρρέμ, ήτοι του πρώτου μηνός του σεληνιακού έτους», και κατ' επέκταση «κολλυβόζουμο κατασκευαζόμενος εκ σίτου συντετριμμένου, σταφίδων και κουκουναρίων και τρωγόμενος κατά την προειρημμένην ημέραν υπό των οθωμανών προς ανάμνησιν της αματηγής μάχης του Κερβελά, καθ' ήν ερονεύθη ο εγγονός του Μωάμεθ Χουσεΐν και οι οπαδοί αυτού» (Χλωρός, Β 1110). Φωτογραφία οθωμανού υπαίθριου *asureci* υπάρχει στη διαδικτ. διεύθυνση: <https://www.fkriyat.com/galeri/tarih/osmanli-sokaklarinin-simgesi-seyyar-saticilar>, στον αριθμό 4/107.}

αχίρι, το [aχiri] (παρετυμολ. γραφή: *αχύρι*) (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : ο σταύλος, το αχούρι.

[< *ahur* (Παπ.)· δεν είναι αντιδάνειο (Συντ.)] (أخور)

{Ο Παπαγρηγοράκης το θεωρεί αντιδάνειο, από το ελλ. *αχυρόνας*, αλλά το *AKN* δεν θεωρεί αντδ. τη λ. *αχούρι**, την οποία ετυμολογεί από το τουρκ. *ahur*, *ahur* (από τα περσ.). Βλ. και Βασιμανόλη, σ. 307-8.}

αχίρ ταβανί, το [aχir tavaní] (Πιτ.) : «Το μεταξύ των σανίδων της οροφής και των κεραμιδιών της στέγης κενό, το οποίο στα αγρόσιπα χρησιμοποιείται σαν αποθήκη οικιακών ελαφρών αντικειμένων και άλλων χειωδών και για αποθήκη *αχόρου*, από το οποίο μάλλον προήλθεν ο όρος».

[μάλλον < *άχρο* (Πιτ.) / προφανώς μεταγραφική του ζαφρετικού σύνθετου *ahur tavaní* 'ταβάνι σταύλου' (Συντ.)] (βλ. *αχίρι* & *ταβανί*)

αχλάκι, το [axlátʃi] (Τουρκοκρητ.) : ήθος, χαρακτηρισ.

[< *ahlak* (Bilgehan², 621) (اخلاق)]

αχμάκης* (επίθ. προσ.) [axmáʃis] (Πάγκ., Πιτ.) : 1. νωθρός, αργοκίνητος· 2. μωρός, άβουλος, αναποφάσιτος.

[< *ahmak* (Πάγκ.) (احمق)]

αχρέτι, το [axréti] (Τουρκοκρητ.) : η μέλλουσα ζωή.

[< *ahiret* (Bilgehan², 621) (آخرة)]

{Η λ. *αχρέτι* άλλού: *και εις τούτον τον τουνηιά και εις το αχρέτι* (από επιστολή του Αλή Πασά προς τον Μάρκο Μπότσαρη, βλ. Ιωάννης Φιλήμων, *Δοκίμιον ιστορικών περί της Ελληνικής Επαναστάσεως*, Αθήνα 1861, 4ος τόμος, σ. 450).}

αχτάρης, ο [axtáris] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Ροδ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ., Ξεν.) : πωλητής διαφόρων μυρωδικών, αρωματοπώλης, ψιλικατζής.

[< *aktar* (Παπ.) (اقتار، عطار)]

{Κατά τον Nişanyan η λ. *aktar* είναι ο λαϊκός τ. της λ. *attar*, από το αραβ. *‘attār* ‘πωλητής μυρωδικών, μπαχαρικών’ < *‘itr* ‘ευωδιά’.

αχτάρικο, το [axtárico] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ., Ξεν.) : κατάσταση που πουλάει διάφορα μπαχαρικά και μυρωδικά – συχνά στον πληθ. *τα αχτάρικα*: 1. το μέρος της αγοράς όπου είναι συγκεντρωμένα τα καταστήματα μυρωδικών· 2. ονομασία κτιρίου στο κέντρο της πόλης του Ηρακλείου, όπου στεγάζεται η Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη. (Κανονικά λέγεται *Ακτάρικα*: κατά τον Θεοχ. Δετοράκη η ονομασία *δεν* είναι τουρκικής προέλευσης, βλ. σημείωση.)

[< *axtáris* (Παπ.), αλλά βλ. σημείωση (Συντ.)]

{«Δεν πρόκειται για τουρκική λέξη, όπως ίσως νομίζουν πολλοί, αλλά για παλαιότερη βυζαντινή ονομασία. Στη μεσαιωνική ελληνική γλώσσα ο γιατρός λέγεται και “ακτουάριος” και “ακτάριος” (actuarium). Στα βυζαντινά κέντρα, οι χώροι όπου ήταν εγκατεστημένοι γιατροί και φαρμακοποιοί, και έμποροι φαρμακευτικών ουσιών και βοτάνων λέγονταν συναφώς “ακτάρικα”. Και γνωρίζουμε ότι στη θέση αυτή, στο κέντρο της πόλης του Ηρακλείου, ήταν εγκατεστημένοι κατά παράδοση οι έμποροι των βοτάνων και των φαρμάκων στα χρόνια της βενετοκρατίας και της τουρκοκρατίας». Θεοχάρης Δετοράκης, “Η Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη Ηρακλείου”, Εφημ. *Πατρίς* (Ηρακλείου), αφιέρωμα στη Βικελαία, Μάιος 2009, Μέρος Α’, σ. 5. Έτσι, τα βυζαντινά *ακτάρικα* επικαλύφθηκαν λεξιλογικώς από τα *αχτάρικα* της τουρκοκρατίας. Όπως αναφέρει (δυστυχώς χω-

ρίς μνεία πηγών) ο Πιτυκάκης (στο λ. *αχτάρικο*, Α 208) : «“Μόλις πριν από λίγα χρόνια υπήρχε και μια μικρή αγορά στο κέντρο του Ηρακλείου “Τα αχτάρικα”. Κατεδαφίσθη το 1915 ή 1916 επειδή ήταν εις βάρος του δρόμου που πήγαινε προς την Πλατεία Στράτα και ακριβώς εκεί που είναι τώρα ο τροχονόμος» (εννοείται η πλατεία Νικηφόρου Φωκά). Το πράγμα φαίνεται πιθανό, αφού εκεί γύρω υπήρχαν στα χρόνια της τουρκοκρατίας συγκεντρωμένα κατά ομάδες καταστήματα και εργαστήρια, όπως τα *γαμωλίδικα*, τα *μπατασιδίκια*, τα *περζιδίκια* (βλ. λέξεις), τα *στιβανιδίκια* κλπ.}

αχταρμάς*, ο [axtamás] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ.) : 1. η διαμετακόμιση (ναυτιλιακός όρος)· 2. σύγχυση, ανακάτεμα: ΦΡ. *θα κάμω το χοράφι αχταρμά*: θα το σκάνω βαθιά, ώστε το χόμα να έρθει από χαμηλά πάνω.

[< *aktarma* (Παπ.) (اقتار)]

{Η λ. *aktarma* προέρχεται από το ρ. *aktarmak* «μεταφέρει τι από ενός μέρους εις άλλο ως επιβάτας ή εμπορεύματα από ενός πλοίου εις άλλο, διαμετακομίζω». Σημαίνει επίσης «αναζητώ, ανευρευνώ, άνω κάτω κάμνω ζητών τν» και «ανασκάπτω την γην, φέρω το κάτω χόμα επάνω εις την επιφάνειαν» (Χλωρός, Α 158). Αντίστροφος λεξιλογικός δανεισμός: τουρκ. *kirizma* ‘το βαθύ σκάσιμο και ανακάτεμα (γύρισμα) του χόματος < μsn. *γύρισμαν* (Δημάση & Νιζάμ, 189), πβ. κρητ. *κάνω κλίσιμα* = σκάβοντας κυλίο, αναποδογυρίζω το χόμα, κάνω βαθειά άροση (Αποστολάκης, 241).}

άχτι*, το [áxti] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Τσιρ., Δαρ., Ξεν.) : εκδίκηση, επιθυμία για εκδίκηση. ΦΡ. *βγάνω το άχτι μου*.

[< *ahit, ahdi* ‘υπόσχεση, όρκος’ (AKN)] (⚡)

αχτιμάνι, το [axtimáni] & **αχτιμάνιτα**, η [axtimáni] & **αχτιμανή**, η [axtimáni] & **αχτιμολίκι**, το [axtimalíʃi] (Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ.) : 1. επιμονή, πείσιμα· 2. έντονη επιθυμία για εκδίκηση. [< *ihitimam* ‘επιμέλεια, φροντίδα’ (Πάγκ.) / σιωστότερα: < διαλεκτ. *ahitman* ‘δυνατή επιθυμία’ (TDK)] (اقتان)

{Βρήκα τον ετυμολ. συσχετισμό *αχτιμάνι* < *ahitman* στο: Bilgehan², 621. Ο Πιτ. (παρ)ετυμολογεί από το *άχτι* + *μανία*. Στον τ. *αχτιμανή* διαφαίνεται περετυμολ. επίδραση από τη λ. επιμονή, στον τ. *αχτιμάνιτα* από τη λ. *μάνητα* ‘θύμός’.

αχτιμάχητα, η [axtimáʃita] (Τσιρ.) : σφοδρή εχθρότητα, βλ. και *αχτιμάνι*.

[< *άχτι* + *μάχη* (Τσιρ.)]

(*)**αχτιναμές**, βλ. Παράρτημα 1.

αχτσής, ο [axtsís] (Bilgehan², 621) : ο μάγειρας, **αχόρι**, βλ. **αχίρι**.
πβ. ποντ. *αχτσής* (*Συμπλήρωμα ΙΑΠΛ*, 23). Βλ.
και (**ασσής*, *ατσής*, *ατσίδικο*.
[< *ahçi* (Bilgehan), διαλεκτ. τ. του *αsçi*]

B

βαγδατί, βλ. **μπαγδατί**.

βαγεστημά(γ)ρα, βλ. **βα(ρ)εστημάρα**.

βαγεστίζω^(Α) [vazestízo] & **βαγεστώ** [vazestó] & **βακεστιζώ** [vatʃestízo] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ^π, Ιδομ^β, Χουστ.): απαυδίζω, δεν αντέχω άλλο.

[< vazgeçt(im), αόρ. του ρ. vazgeçmek (Παπ.)] (واضعق)

{Ο Αποστολόκλης γράφει: *βαγεστίζω & βαγεστώ*. Έχει ενδιαφέρον ότι και τα τέσσερα συνώνυμα που δίνει είναι όλα (!) τουρκ. προέλευσης: *γροντίζω, μπαϊλντίζω, μπεστίζω, μπελογχαντίζω* (βλ. λέξεις). Το τουρκ. έτυμο σημαίνει 'παραιτούμαι, μετανιώνω, αλλάζω γνώμη'. Με τη σημασία αυτή το ρ. *βαζγεστίζω* στην (ψηφιοποιημένη στην *Ανέμη*) *Φυλλάδα για τσοι Τούρκους της Κρήτης γραμμένη από ένα γέρω Κρητικό το 1858* (σ. 10): «να βαζγεστήσετε από την πίστη του Μουχαμέτη [...] και να γιαγύρετε στην πίστη του Χριστού».

βαγεστώ, -ίζω, βλ. **βαγεστίζω**.

βαέτι, το [vaéti]: η είδηση για ένα συμβάν. Η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα: *Μ' απήτης εξεβάρκαρε κι έμαθε τα βαέθια, / γραφαίς, γραφαίς του έπεμπε σ' ούλια τα βλιαέθια* (βλ. Πιλιάνης, 46, από: *Αρχαίον Παύλου Βλαστού*, 15ος τόμος, σ. 656). Βλ. *ριβαγέτι*.

[ίσως < *ριβαγέθια* < *rivaget* «αφήγησις, ιστορία, παράδοσις, λεγόμενον, φήμη» (Χλωρός, Α 852)] (روایت)

βαζιεστώ, -ίζω, βλ. **βαγεστίζω**.

βαί* (επιφ.) [vái] (Παπ., Πάγκ., Τσιρ.): (συνήθως: *βαί βάι*) 1. αλίμονο! 2. ποπό!

[< *vay* (Παπ.)] (وای)

βαί χαλινά σου (επιφ. φρ.) [vái xalíná su] (Παπ., Τσιρ.): αλίμονό σου!

[< *vay* (Παπ.) / < *vay hâline*! «ουαί αυτό! Αλλοίμονον εις αυτόν, εις τα χάλια του» (Χλωρός, Β 1927) (Συντ.)] (وای حالنه)

{Ο τ. *hâline* σημαίνει 'στο χάλι του' (*hâl-i-ne*) ή 'στο χάλι σου' (*hâl-in-e*), αλλά πέρασε στα ελλ. με τη σημ. 'αλίμονο' και γι' αυτό προστέ-

θηκε (στην ουσία κατά πλεονασμό) η προσωπική αντωνυμία.}

βαΐζι, το [vaizi] (Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.): διήγηση, εξιστόρηση.

[< *vaiž* 'διδαχή' (Πάγκ.)] (عظ و)

{Ο Πιτυκάκης σημειώνει (με βάση τον Κουκκίδη) ότι «*vaiž* λέγεται στην Τουρκ. και ο μουσουλμάνος ιεροκήρυκας». Αυτό ο Χλωρός το γράφει *واظ* (Β 1924), ενώ τη *διδαχή* *عظ و* (Β 1944).}

βακούφι*, το [vakúfi]: (επί Τουρκοκρατίας) περιουσία, κτήμα αφιερωμένο σε φιλανθρωπικό ίδρυμα, συνήθως θρησκευτικού χαρακτήρα (τζαμί, τεκές, εκκλησία, μοναστήρι). Βλ. και *κάνω βακούφι*.

[< *vakıf* (AKN) «κτήμα ή πρόσδοδος αφιερωμένη εις φιλανθρωπικόν καθίδρυμα, ή αυτό το ευσεβές και φιλανθρωπικόν καθίδρυμα, κ. βακούφν», συνεκδ. από τον νομικό όρο *vakıf*, που εσήμαινε «το κωλύειν την κτήσιν και μεταβίβασιν κυριότητος συγκεκριμένου πράγματος ούτως ώστε να θεωρήται τούτον ως θεϊόν κτήμα, ούτινος η ωφέλεια [η πρόσδοδος] ανήκει εις τους ανθρώπους, ήτοι αφιέρωσις κτήματος ή εισοδήματος υπέρ ευσεβούς ή αγαθοεργού σκοπού ή φιλανθρωπικού καθιδρύματος» (Χλωρός, Β 1948), κατά τον Νιζανγαν από το αραβ. *wakf*, αρχική σημ. 'στάση, ακινήσις' (Συντ.)] (واكف)
{Αναλυτικά για το βακουφικό σύστημα γράφει ο Νικ. Σταυρινίδης: *Κρητικά Χρονικά*, 9 (1955), 232-233.}

βακουφική δεκάτη, η [vakufití dekáti] (Τσιρ.): «είδος φόρου επί Τουρκοκρατίας».

[βλ. *βακούφι*, *βακούφικος*]

βακούφικος* (επιθ.) [vakúfíkos]: που ανήκει σε βακούφι (AKN). Η λ. σε διανεμητήριο περιουσίας του 1872: *κτήματα μούλκακα* (βλ. λ.) *και βακούφικα* (Α.Δ.Η., 2 / 54-84).

[< *βακούφι* (AKN)]

βαλαΐ (επιφ.) [valai] (Ξανθιν., Χουστ.): μά την αλήθεια, μά το Θεό!

[< *vallahi* (Ξανθιν.) / & *vallaɣi* (διαλεκτ. κατά το *TDK*) (Συντ.)] (والله)

βολιά μπιλιά (επιφ. φρ.) [*valái bilái*] (Ξανθιν., Κασσ.) : (επιβεβαιωτικός όρκος) ναι, μα το Θεό!

[< *vallah billah* (Ξανθιν.) / κατά το *TDK vallahi billahi* (Συντ.)] (والله بالله)

βόλη, τα [νάλι] & **βάλια**, τα [νάλα] (Ξανθιν^A) : περιστάσεις, περιστάτικά, βάσανα. *N' αναθιβάλω και να παυ και το Σρακιό τα βόλη* (στίχος από το *Τραγούδι του Δασκαλογιάννη*, Βαρδίδης, σ. 7· το ερμηνεύμα στη σελ. 57). Επίσης: να λε[γ] τραγούδια του σκαμνιού, και του πολέμου βόλη (ό.π., σ. 35).

[τα βόλη < *tanáli* 'τύχες' (Devellioǧlu, 1214), πληθ. του *iáli* «τύχη» (Χλωρός, B 1061) (Συντ.)] (طواله)

{Η ακουστική εικόνα του τουρκικού ετόμου οδήγησε σε επανανάληψη (ta *váli*) και προσαρμογή του κατά τον πληθυντικό ελληνικού ουδέτερου, πβ. τα πάθη. Χρησιμοποιείται μόνο στον πληθυντικό. Ο Ξανθινάκης ετυμολογεί τη λ. *βάλια* από το ιταλ. *vaglia*.}

βολής*, ο [ναλís] (Τσιρ^B) : διοικητής τουρκικής επαρχίας στην Οθωμανική Αυτοκρατορία (*AKN*). Ο *Οργανικός Νόμος* (1868) (βλ. *Κρητικός Κώδικς*, A 5-6) όριζε: *Η Νήσος Κρήτη θέλει διοικεσθαι πολιτικός από έναν Γενικών Διοικητήν* (*Βαλίν*), βλ. και *Μεταφράσεις*, B 439.

[< *vali* (*AKN*)]

Βαλιδέ τζαμί, βλ. **Βαλτέ τζαμί**.

Βαλντέ ιμαμής, ο [valídé imamís] : ο ιμάμης του τζαμιού που ήταν αφιερωμένο στη βασιλομήτορα (*valide sultan*), δηλ. το Βαλτέ τζαμί στο Ηράκλειο, πρώην ενετικός ναός του San Salvador (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 61) - τον κατεδάφισαν το 1970. Περισσότερα βλ. στο λ. *Βαλτέ τζαμί*.

[< *Valide camii imami* (Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης)] (والله)

βαλιδικός (επίθ.) [valídikos] (Ξανθιν., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Ίδομ^B, Ξεν.) : (για εδάφη) γόνιμο, πεδινό.

[ίσως < *βαλής**, πληθ. *βαλήδες* (κατά το *AKN* : < τουρκ. *váli* 'διοικητής τουρκικής επαρχίας στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, αντιστοιχος του νομάρχου'), προφανώς επειδή ο βαλής θα είχε τα καλύτερα χωράφια (Συντ.)]

{Ο Ξανθινάκης ετυμολογεί από το ιταλ. *valido*, αλλά από θα προέκυπτε ο τ. *βάλιδος, πβ. κόμοδος < *comodo*, μίζερος < *mizero*, μπάσταρδος < *bastardo*.}

Βαλτέ τζαμί, το [valté dzamí] (Τσιρ.), **Φαλντέ** [faldé] **τζαμί** (Πάγκ. στο λ. *φαλντέ*. Ξεν.) &

Βαλιδέ τζαμί [valídé], **Βαλντέ τζαμί** [valdé] : παλαιότερη ονομασία (αλλά ακούγεται ακόμη) της σημερινής πλατείας Κορνάρου και της γύρω περιοχής στο Ηράκλειο, από το ομώνυμο τζαμί που υπήρχε εκεί (βλ. σημείωση).

[< *valide* (Πάγκ.)] (والله)

{Οι Τούρκοι, μετά την κατάληψη του Ηρακλείου το 1669, μετέτρεψαν τον ενετικό ναό του Σωτήρος (San Salvatore) σε τζαμί, στο όνομα της Hatice Turhan Valide Sultan (1627-1683), μητέρας του σουλτάνου Μεχμέτ Δ' : Valide camii. Κατεδαφίστηκε τον Ιούλιο του 1970 (επί στρατιωτικής δικτατορίας) και δημιουργήθηκε έτσι η σημερινή πλατεία Κορνάρου - επίσης, ακρίβησαν τα γύρω ακίνητα. Για την μακρά ιστορία του μνημείου και τη μεγάλη αρχιτεκτονική του αξία βλ. αναλυτική και τεκμηριωμένη αναφορά του τότε Εφόρου Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Μανόλη Μπορμπουδάκη προς το Υπουργείο Προεδρίας της Κυβερνήσεως, αναδημοσιευμένη στο άρθρο "Γοτθικός ναός του Σωτήρα. Μια κατεδάφιση κόντρα στην ιστορία", στην εφημ. *Αλλαγή* (Ηρακλείου), φ. της 16-7-1977.}

βαντές, ο [vadés] : διορία, προθεσμία (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, σ. 343, 373).

[< *vade*] (هوعد)

βαράκι^(A), το [varáki] (Ίδομ^B) : φύλλο χρυσοῦ (βλ. και *βαρακλίδικος*, στο λ. *τσιτσέκι*).

[< *varak* (Ανδριώτης)] (وراك)

{Ίσως είναι αντιδάνειο. Ο Μ. Στεφανίδης (το αναφέρει ο Ανδριώτης) ετυμολογεί το *varak* από το μετγν. ελλ. *βέραξ*, το *TDK* και ο Nizanyan από το αραβ. *warak*. Πιθανόν να πέρρασε στα τουρκ. μέσω της αραβικής.}

βαρακλίδικος, βλ. **τσιτσέκι**.

βαρβατιλίκι, το [varvatilíki] (Κριτσ., Ξεν.) : «η επίδειξη ανδρισμού, η ικανότητα του βαρβάρου».

{Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευση κατάλ. *-ιλίκι*.}

βα(ρ)γεςτημάρα, η [va(r)zestimára] & **βα(ρ)γεςστημάρα** [va(r)zestimára] (Πιτ., Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ.) : η πλήξη, η ανία.

[< *βαργεστό* (Πιτ.)]

{Για κατάληξη *-άγρα* βλ. Γ. Πάγκαλος, *Περί του Γλωσσικού Ιδιώματος της Κρήτης*, 1ος τόμος [Γραμματική], Αθήνα 1955, σ. 402. Κατά τον Ανδριώτη (σ. 5) «κατάλ. ουσ. που σημαίνουν πάθηση: κουφ-άγρα, τυφλ-άγρα κ.τ.λ.· ήδη στον *Ερωτόκριτο*, από το ουσ. *άγρα*, που ως β' συνθετικό τών *ποδ-άγρα* (= πιάσιμο των πο-

διών), *χειρ-άγρα* κ.τ.ό., μεταδόθηκε ως κατάληξη και σε άλλες λέξεις.»}

βαργεσιζώ, βλ. **βαργεστό**.

βαργεστό* [vargestó] & **βαργεσιζώ*** [vargestízo] (Πιτ.: στην ανάπτυξη του λ. *βαργεσιμάρα*, Ξανθιν.) : αποκάμνω, απαυδιζώ. [ίσως από τον συμφυρμό των ρ. *βαριέμαι* + *βαργεστό*, -ίζω (Πιτ.)]

βαργετσούλης (επιθ. προσ.) [vargetsúlis] (Τσιρ.) : αυτός που συνεχώς τεμπελιάζει. [*βαριέμαι* (Τσιρ.) / πιθανότερο < **βαργετσούλης* < *βαργεστό* (Συντ.)]

βαρδάκι, το [vardáki] (Πάγκ., Πιτ.) : «Είδος αμύγδαλου, ούτε πολύ σκληρού, ούτε αφράτου. Ο όρος επχωριάζει στο χωριό Κριτσά Μεραμπέλου» (Πιτ.).

[πιθανόν: < *bardak* (*eriği*), και διαλεκτ. απλώς *bardak* ‘μια ποικιλία δαμάσκηνου’ (TDK), βλ. και σημείωση (Συντ.)]

{Ο Χριστόφορος Χαρολαμπάκης (*Κρητολογικά Μελετήματα*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2001, σ. 107) σημειώνει για την ετυμολογία: «Προφανώς συνδέεται, λόγω ομοιότητας, με τη λ. *βαρδάσσα*, η < βενετ. *verdazzo* = ‘δαμάσκηνο επίμηκες, χρώματος υποπρασίνου’». Ο Κοραΐς (*Ατακτα*, 2ος τόμος, Παρίσι 1829, σ. 7) είχε ετυμολογήσει τη *βαρδάσσα* ή *βερδάσα* από το «*prugne verdaccie*, δαμάσκηνο πρασινωπά, διότι τοιοῦτον αληθώς είναι το χρώμα των».

βαρδαξής, βλ. **μπαρναξής**.

βαρελτζής, ο [vareldzís] & **βαρελατζής** [vareladzís] (Κριτσ., Κασσ.) : ο κατασκευαστής βαρελιών, βαρελάς. [βαρελτζής < *varilei* βαρελατζής < *βαρέλι* + -(α)τζής (Συντ.)]

{Ο τ. *βαρελτζής* σε έντυπο *Εκλογικό Κατάλογο Δήμου Ηρακλείου* του έτους 1906 (Ιστορικό Αρχείο Κρήτης, φωτοτυπημένο αντίγραφο στη Βικελαία), στη στήλη «επάγγελμα», σ. 9.}

βαρελτζίδικο, το : **Βαρελτζίδικα**, τα [vareldzídika] (*Ημερολόγιο Κοζύρη*, 363) : μικροτοπωνύμιο στο Ηράκλειο, ανατολικά από τον Άγιο Δημήτριο, όπου ήταν τα εργαστήρια των βαρελτζήδων (η σημερινή οδός Λοχ. Μαρτινέλη). [*βαρελτζής* (Συντ.)]

(***βαρούσι**, βλ. Παράρτημα 1.

βαρουξής, ο [varuksis] (Τσιρ.) : ο χρυσοχόος. [*varakci* (Συντ.)] (ورقچى)

βαροχαρτσόνω [varoxaratsóno] (Ξανθιν., Ιδομ^B) : επιβάλλω βαρύ φόρο.

[< *βαρο-* (βαρύς) + *χαρτσόνω* (Ξανθιν.)]

βαρυκλίδικος (επιθ.) [variklidíkos] (Ιδομ^B) : «παχύς, ψαχνάτος, γόνιμος (κυρίως για αγρούς)». [ίσως πρόκειται για συμφυρμό των επιθ. *βαλιδίκος* ‘γόνιμος’ (βλ.), που λέγεται επίσης μόνο για χωράφια, και του επιθ. *βαρακλίδικος* ‘επίγυρος’ (συνεπώς ‘με αξία’) < *varakli* (βλ. σημείωση στο λ. *τσιτσέκι*) (Συντ.)]

βασής, ο [vasís] & **βαστής** [vastís] (Πάγκ., Κονδ., Ξεν.) : ο κηδεμόνας. Η λ. σε έγγραφο του 1863: *ο Νικόλαος Κουφαλιτάκης ο βασής των παιδιών του πότε Χριστόδουλου Πετράκη* (Α.Δ.Η., 2 / 9-690).

[< *vasí* (Πάγκ.) (وصى)]

{Ο τ. *βαστής* ίσως από παρετυμολ. επίδραση της λ. *βαστώ*.}

βασιγέτι, το [vasi(ʒjʔ)éti] & **βασιέτι** [vas(iʔ)éti] & **βαστέτι** [vastéti] & **βαστγέτι** [vastjéti] & **βασεγέτι** [vase(j/ʒ)éti] (Παπ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ^α, Ιδομ^B, Κασσ., Ξεν.) : 1. η διαθήκη. 2. τελευταία επιθυμία μελλοθάνατου (μόνο στον Ιδομ^B).

[< *vasiyet* (Παπ.) (وصيت)]

{Η λ. *vasiyet* σημαίνει ‘εντολή, παραγγελία, τελευταία θέληση, προφορική διαθήκη’ – η διαθήκη ως έγγραφο λέγεται *vasiyetname*, βλ. Χλωρός Β 1941.}

βασίλικι, το [vasilíci] (Ροδ., Ιδομ^B, Κασσ., Τσιρ^B, Ξεν.) : το βασίλικο αξίωμα.

{Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευσης κατάλ. *-íci*, πβ. *δασκαλ-íci*, *υπαλληλ-íci*, βλ. *-íci* στο *AKN*.}

βασμάς, βλ. **μπασουμάς**.

βαστγέτι, βλ. **βασιγέτι**.

βαστέτι, βλ. **βασιγέτι**.

βαστής, βλ. **βασής**.

βαστινόρακη, η [vatsinóraki] (Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ.) : ρακή από βατόμουρα.

[< *βάτανα* ‘βατόμουρα’ + *ρακή* (Ξανθιν.)]

βαχ! * (επιφ.) [váx] (Πάγκ., Τσιρ.) : αλίμονο! [*vah* (Πάγκ.)] (ءا)

βαχτανιγέτι, το [vaxtañijéti] (Τουρκοκρητ.) : (για τους μουσουλμάνους) «το ενιαίο του Θεού» (Χλωρός, Β 1932).

[< *vahdaniyet* (Bilgehan², 637)] (وحدانيت)

βάχτι, το [váxti] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Γαρ., Ροδ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ.) : 1. εποχή, συγκεκριμένη χρονική περίοδος του παρελθόντος. 2. ο χρόνος της ζωής, η παραγωγική περίοδος της ζωής ενός ανθρώπου. 2. γεγονός.

[< *vakit* (Παπ.) / *vakit*, *-kai*. Ο Nişanyan έχει και

τον παλαιότερο τ. *vakt* (από τα αραβ. *wakt*), *διαλεκτ. vah* (Συντ.) (وَكْت)

{Ο Κονδυλάκης αναφέρει τον πληθυντικό: τα *βάχτια*, τα *καλά βάχτια* ‘οι καλές εποχές’. Ο Τριφυριώτικης λημματογραφεί τη λ. *βάχτι* με τη σημ. ‘θλιβερό γεγονός’: *Έθιοι βάχτι που το σήραμνε στα καημένα χωριά (Αμρά Βιάννου)* {ενοεί: τα χωριά που έκαψαν οι Γερμανοί κατά την Κατοχή} *ούτε του εχθρού σου να μην το εύκασα*. Την ετυμολογεί από το «Τουρκ. *vah* = θλίψη», αλλά μάλλον πρόκειται για εννοιολογική στένωση της λ. *βάχτι*, από εκφράσεις όπως *στου Χουσεϊν το βάχτι (Νέα Εστία, 57/658 (1955), 19)*, τότε (Ιαν. 1824) που ο Χουσεϊν πασάς έπνιξε με καπνούς 30 οπλοφόρους και 370 γυναίκο-παιδιά, που είχαν κλειστεί σε σπήλαιο στο χωριό Μελιδόνι Μυλοποτάμου (βλ. Θεοχ. Δετοράκης, *Ιστορία της Κρήτης*, Αθήνα 1986, σ. 340), ή *των Μουρινιδών το βάχτι* (όπως ονομάζει ο Κονδυλάκης, σ. 155, το κίνημα των Μουρινών, 1833), το οποίο κατεστάλη με αθρόους απαγχονισμούς (Δετοράκης, *ό.π.*, σ. 352-5). Η επανάσταση του 1841, με το άδοξο τέλος, είναι γνωστή και ως *βάχτι του Χαϊρέτη* (από τους αδελφούς Χαϊρέτη, που ήταν αρχηγοί στις δυτικές επαρχίες) ή *βάχτι του Βασιλογιόργη* (που ήταν αρχηγός στις ανατολικές, βλ. Ι. Μ. Καραβαλάκης, “Η ιερά μονή Κρουσταλλένιας”, Ε΄ μέρος, μηνιαία εφημ. *Λίβιε*, 1/7, Ιουλ. 2001, σ. 6).}

βγαίνω στο ντιρέκι, βλ. **ντιρέκι**.

βγάνω ντάμα [vǵáno dáma] (Γαρ.): «*βγάνω ντάμα κάποιον*: τον εξαντλώ, τον φθείρω, τον βγάζω μπιελάρ: *Τρεις φορές επαντρεύτηκε, και τσι τρεις άντρες τσ’ ήβγαλε ντάμα*».

{πβ. *dama demek* ή *damaya varmak* «τελειώνω, εξοδεύω ή καταναλίσκω όλα» (Χλωρός, Α 768)} (دَامَه)

{Η φρ. *βγάνω ντάμα κάτι* σημαίνει ‘καταναλώνω πλήρως κάτι, δεν αφήνω ούτε ψίχουλο’: *Ένα ν-τυρί βγάλανε στη μέση οι τρεις τως κι ήτανε τσίσηνά η πείνα ν-τως αυτού το βγάλανε ντάμα!* (αυθεντική πρόταση). Κατά τον Χλωρό (ό.π.) στα τουρκ. η λ. *dama* (το γνωστό επιτραπέζιο παιχνίδι συναναστροφής) ως επιφ. σημαίνει «ετελείωσε! δεν υπάρχει πλέον! δεν μένει!» Το τουρκ. *dama* (όπως και το ελλ. *ντάμα*) από το ιταλ. *dama*, κι αυτό από το γαλλ. *jeux de dames* (AKN).}

βεζενές, βλ. **βεζινές**.

βεζινές, ο [vezinés] & **βεζενές** [vezenés] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ.): είδος ζυγαριάς (ακριβείας).

{< *vezne* (Παπ.)} (٤٠٣٥)

{Από το *vezne* ο *veznedar* > (*)**βεζεντάρης** «ελεγκτής βάρους νομισμών» (Ιεροδίκηο Γ

483) και «ταμίας, θησαυροφύλακας» (Μπερμπέρη, 146).}

βεζίρης, ο [veziris] (Γαρ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ.): **1.** ο αστράγαλος από το πίσω πόδι ζώου, συνήθως προβάτου, κατσίκας ή χίρου· **2.** παιδικό παιχνίδι που παίζεται (παίζοταν) με το κόκκαλο αυτό (οι *αστράγαλοι* και το *αστραγαλίζειν* των αρχαίων Ελλήνων, αντιστοιχα).

[ανασημαιοδότηση της λ. *βεζίρης** – κατά το AKN: < *vezir* < αραβ. *wazir*: Η ανασημαιοδότηση ίσως ήδη στα τουρκικά, πβ. τουρκοκυπρ. ονομασία του παιχνιδιού: *vezir raxa* (Συντ.)} (وَزِير)

{Ο Κριτσωτάκης έχει στο ίδιο λήμμα «*βεζίρης* ή *μουντίρης*» (βλ. λ. *μουντίρης*). Ο Ιδομενέως λημματογραφεί τη λ. στο ουδ. γένος: *βεζίρι (το)*, αλλά μάλλον πρόκειται για ονομαστ. ουδετέρου που δημιουργείται από την αιτ. του αρσενικού, όπως στην οποία συνήθως χρησιμοποιείται η λέξη, όπως στο παράδειγμα χρήσης που παραθέτει: *παίζομε βεζίρι* = παίζομε βεζίρη. Ο Γαρεφαλάκης διευκρινίζει ότι η πλήρης ονομασία του παιχνιδιού ήταν: *Βεζίρης και βασιλιάς*. Από τις έξι πλευρές του *βεζίρη* μετρούσαν για το παιχνίδι οι τέσσερις: οι δύο πλατιές – η κυρτή (*ψωμάς*) και η κοίλη (*κλέφτης*) – και οι δύο μακριές πλευρικές (ο *βεζίρης* και ο *βασιλιάς*, αντιστοιχα), βλ. Δημήτρης Σάββας, “Τα παλιά παιχνίδια στο Μεγάλο Κάστρο”, εφημ. *Πατρίς* (Ηρακλείου), φ. της 12-1-2009. Ο Χλωρός (Α 118) σημειώνει ότι στα τουρκ. «το άνω μέρος του αστραγάλου του χρησιμοποιούνως τα παιδιά λέγεται *bey* βασιλεύς, το κάτω *kehi*δα κεχαγιάς, το δε *laakkodas* *ekmekci* αρτοποιής και το έτερον *hirsiz* *klepctis*». Ο αστράγαλος (το κόκκαλο) λέγεται στα τουρκ. *asik*, όπως ακριβώς και ο *ασίκης* (βλ.), αλλά με το οθωμανικό αλφάβητο το πρώτο γραφόταν أشيق ή أشوق, ενώ το δεύτερο عشق. Ο Ronzevalle (92) καταγράφει τη λ. *asik* ‘αστράγαλος’ (που την ετυμολογεί από το أشيق) και την έκφρ. *έλα να παίξουμ ασίκα*.}

βεζίρι, βλ. **βεζίρης**.

(*)**βεζεντάρης**, βλ. Παράρτημα 1.

βεκίλασας, βλ. **βεκίλης**.

βεκίλης, ο [vekiˈlis] (Πιτ.): πληρεξούσιος (Σταυρινίδης).

{< *vekil* «επίτροπος, πληρεξούσιος, αντιπρόσωπος» (Χλωρός, Β 1951)} (٤٠٣٦)

{Η λ. σε εκκλησιαστικό έγγραφο του 1793 (Φανουράκης, 131) και σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845: *ήτανε τον αδερφών τον βεκίλη (Ημερολόγιο Κοζύρη, 360)*. Σε άλλα σημεία του ίδιου κειμένου βρίσκουμε τη λ. (τονισμένη στη λήγουσα) σε απόδοση τουρκι-

κών διατυπώσεων, π.χ. (σ. 194:) με τον **Σητεία-βεκλιχί** [*< Sitiya vekili*] ‘Σύμβουλος Σητείας’, (σ. 342:) *από τον Αλή-εφέντη, βεκλιχί-χάρτζη* [*< vekilhar*] «φροντιστής, οικονόμος επιτετραμμένος τα της δαπάνης μεγάρου» (Χλωρός, ό.π.), (σ. 590:) *εβάλανε Βεκλιχασή* (ο)ν *Μουλαμέτασά* [*< vekil aşası*]. Η λ. **βεκλιχάρτζης** και σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 100). Σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826 ο τ. **βεκλιχάρτζήδες** (βλ. *Dedes*, 357).}

βεκλιχάρτζης, βλ. **βεκλιχίς**.

βελέντζα*, η [veléndza] (Πιτ.) : ολόμαλλη (στημόνι και υφάδι) υφαντή κουβέρτα, που χρησιμεύει και ως χαλί. «Στην Κεράπετρα λένε βελέντζες και τις κουρελούδες».

[*< velençe*, θηλ. κατά τη λ. κουβέρτα (*AKN*) (ولنسہ)]

{Για τη *βελέντζα* (φλοκάτη) το *TDK* έχει τη λ. *velense* [*< ιταλ. valenciana*], η οποία διαλεκτ. σημαίνει και «ramuk irliginden dokunmuş, tahlil kurutmak için kullanılan büyük yaygı» (= βαμβακερό υφαντό στρωσίδι, που χρησιμεύει για την αποξήρανση σιτηρών). Αυτή η *velense* συγγενεύει στο νόημα με τις *βελέντζες* (κουρελούδες) που αναφέρει ο Πιτωκάκης.}

βελεντζάτα, τα [velendzátá] (Πιτ.) : «Τα λεπτοκομμένα και κλωσμένα κουρέλια, που χρησιμοποιούν σαν υφάδι στις κουρελούδες».

[*< βελέντζα* (Πιτ.)]

{Βλ. σημείωση στο λ. *βελέντζα*.}

βέρα, η [véra] (Πάγκ.) : ανακαχή, προσωρινή συμφιλίωση: *Εκάμαμε βέρα με το γείτονά μου, που ήμαστανε τόσους χρόνους μαλωμένοι*.

[*< vére* ‘παράδοση’ (*Elwira Kaczyńska*, βλ. σημείωση)] (ویرة)

{Η έκφρ. *κάνουμε βέρα* αποδίδει την τουρκ. ρηματική περιφραση *vere etmek* (ویرة etmek) «se rendre, capituler» (*J. D. Kieffer & T. X. Bianchi, Dictionnaire Turc-Français*, Tome II, 1837, σ. 1202). Σε κρητ. δημοτ. τραγούδι για το Αρκάδι βρίσκουμε τον στίχο: *Και του γουμένου μήνυσε να πα να κάμουν βέρα*, βλ. Τιμόθεος Βενέρης, *Το Αρκάδι δια των αιώνων*, Αθήνα 1938, σ. 352, όπου ο συγγραφέας ετυμολογεί τη λ. *βέρα* ως «παραφθορά του τουρκ. βερέ = το παραδί-δεσθαι, παράδοσις» και προσθέτει τον όρο *βέρε μπαϊραγί* = σημαία παραδόσεως πολιορκουμένων, ακριβώς όπως έχει το *vere bayrağı* (ویرة باغرای) ο Χλωρός (*B* 1956). Ίσως με βάση τον Βενέρη χρησιμοποιεί ο Πρεβελάκης τον όρο *βέρε-μπαϊράκι* στην *Παντέρμη Κρήτη* (Βιβλιοπωλείο της Εστίας, 5η έκδ., Αθήνα 1995, σ. 36). Στα ελληνικά έχει αποδοθεί ως *φλάμπουρο βέρας*: «εύγαλαν φλάμπουρον βέρας» γράφει ο Καισάριος Δαπόντες στον *Χρονογράφο*

(*Κων/νος Σάθας, Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη*, τόμος Γ’, Βενετία 1872, σ. 55). Ο Πάγκαλος ετυμολογεί από τη λ. *βέρα* από το σλαβ. *viera* ‘πίστις’. Την προέλευση από τα τουρκ. μού υπέδειξε η Πολωνίδα Καθηγ. κ. *Elwira Kaczyńska* (Πανεπ. του Łódź), που αργότερα δημοσίευσε άρθρο (στα πολωνικά) για την ετυμολογία της λ. *βέρα*, βλ. “*Rozważania o domniemanym slawizmie w dialektie kretańskim języka nowogreckiego* (Considerations on an alleged slavism in the cretan dialect of modern greek)”, *Roczniki Humanistyczne*, 64/6 (2016), 31-50· βλ. και: *Elwira Kaczyńska & Krzysztof Tomasz Witzczak*, “Further Turkish Loanwords in the Cretan Dialect of Modern Greek”, *Folia Orientalia*, 56 (2019), 232.}

βερακλίδικα, βλ. **μερακλίδικος**.

βερανές, βλ. **βιρανές**.

βεράνι, βλ. **βιρανές**.

βεράνικος (επίθ.) [veránikos] (Πιτ., Γαρ., Κριτσ.) : (συνήθως για αγρούς ή κατοικίες) χωρίς περίφραξη, αφύλακτος.

[*< βερανές* (Πιτ.) / μάλλον *< βεράνι* (βλ. *βιρανές*) (Συντ.)]

βερβέρα, η [vervéra] (Πάγκ., Κριτσ.) : **1.** η φλωαρία· **2.** (μετωνυμ., κατά τον Πάγκ.) ο φλύαρος, βλ. *βερβέρης*.

[*< βερβερίζω* (αναδρ. σχημ.), πβ. μωρμούρα *<* μωρμουρίζω. Βλ. και σημείωση στο λ. *βερβερίζω* (Συντ.)]

βερβερές, ο [ververés] (Τσιρ.) : «βοσκός που βερβερίζει (κράζει τα ζώα μιμούμενος το βέλαισμα)».

[*< βερβερίζω* ‘μιμούμαι φωνές ζώων’ (Τσιρ.), βλ. σημείωση στο λ. *βερβερίζω* (Συντ.)]

{Ο Παμπουκλής (σ. 52) καταγράφει (από την *Αληθαισιάδα* του Χατζή-Σεχρέτη) τη λ. *βερβερές* ‘ταραχή, αναστάτωση’ και την ετυμολογεί από το *velvele*.}

βερβέρης (επίθ. προσ.) [vervéris], θηλ. **βερβέρα** [vervéra] (Πάγκ., Γαρ., Κριτσ., Ξεν.) : φλύαρος [*< βερβέρα* ‘φλωαρία’, πβ. μωρμούρης *<* μωρμούρα (Συντ.)]

{Ο Πάγκαλος συσχετίζει τη λ. *βερβέρης* με το μτγν. *πέρπερος* ‘φλύαρος, ψευδολόγος, αλαζών’ (που το *Liddell & Scott* το ερμηνεύει μόνο ως «κενόδοξος μάταιος, κοινώς “φρανταγμένος”, ως το *αλαζών*».)}

βερβέρι, το [vervéri] (Κριτσ.) : η πολυλογία, η φλωαρία.

[*< βερβέρα*, κατά μετάπλαση, πβ. θυγατέρι *<* θυγατέρα (Συντ.)]

βερβερίζω [ververizo] (Πάγκ., Ξανθιν., Ιδομ.,

Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ξεν.) : ρήμα που σημαίνει ότι κάποιος φλυαρεί διαρκώς, μουρμουρίζει, ψελλίζει, μιλά με κακή άρθρωση και ότι όσα λέει είναι σχεδόν ακατάληπτα και οπωσδήποτε κουραστικά για τον ακροατή, όπως φαίνεται από το (συναισθηματικά φορτισμένο) παράδειγμα χρήσης του Τσιριγωτάκη: *Μίλντε μωρέ ντρέτα να μη σε γροικώ να βερβρίζεις σαν το οζό.*

[πβ. *νιρ νιρ* «μόριον παριστάνον διηνεκή και οχληρόν θόρυβον» (Χλωρός, Β 1936) – κατά το *TDK* διαλεκτικώς (επίσης: *νιρι νιρι & νινιρι*) σημαίνει και ‘φλυαρός, κουτσομπόλης’ αλλά και ‘φλυαρία, κουτσομπολιό’ (Συντ.) (ورور)

{Ο Πάγκαλος (Β 365) ετυμολογεί το *βερβερίζω* από τη λ. *βερβέρα* ‘φλυαρία’, την οποία θεωρεί «ονοματοπ. εκ του ήχου βερ, βερ, βερ» και τη συσχετίζει με το μτγν. *περπερεία* ‘φλυαρία, μεγαλαυχία’ «και τούτο ονοματοπ. εκ του ήχου *περ, περ, περ*». (Ας σημειωθεί ότι το Liddell & Scott ερμηνεύει την *περπερεία* μόνο ως «κενοδοξία, αλαζονεία»). Ο Ξανθινάκης ετυμολογεί από το μτγν. *βερβερίζω* ‘βατταρίζω, ψελίζω’. Ο Κοραΐς (*Ατακτα*, 4ος τόμος, Παρίσι 1832, σ. 53) έχει τις λ. *βερβέρης* ‘τραυλός’ και *βερβερίζω* ‘τραυλίζω, ψελίζω’ ως ηχοποιημένες και τις συσχετίζει με το αρχαίο ελλ. βάρβαρος.

Ο Τσιριγωτάκης έχει το ρ. *βερβερίζω* με τη σημ. «μιμούμαι φωνές ζώων». Ο Ιδομενέως, εκτός από τις σημ. «αρθρώνω τις πρώτες μου λέξεις (για μωρά)» και «λέω χαμηλόφωνα πολλά ακαταβίσιμα λόγια», έχει ως πρώτη τη σημ. «μιμούμαι τη φωνή του περιστεριού». Στο κρητικό ιδίωμα *βίρι βίρι* (βλ.) είναι η φωνή του περιστεριού, αλλά και κλητικό επιφ. με το οποίο καλούμε τα περιστέρια να έρθουν να φάνε. Κατά τον Πιτκάκη (Α 226) ο όρος είναι προφανώς ηχοποιημένος κατ’ απομίμηση του κρωγμού των περιστεριών, πβ. *Το περιστέρι στη φωλιά φωνάζει βίρι βίρι*, στίχος από μαντινάδα που ο Πάγκαλος χρησιμοποιεί ως παράδειγμα χρήσης στο λήμμα *βίρι*. Ομοως αυτή η φωνή των περιστεριών ακούγεται μάλλον ως /γυρ γυρ/, γι’ αυτό και τη λέμε γουργουρητό. Ίσως τα κρητ. *βίρι βίρι* και *βερβερίζω* να σχετίζονται ετυμολογικά με το τουρκ. *νιρ νιρ* [vur vur], το οποίο ακούγεται σχεδόν ως /νερ νερ/. Η διπλή φωνητική προσαρμογή του τουρκ. [vur] και ως /νιρ/ και ως /νερ/ εξηγείται ίσως από το ότι ο φθόγγος [u] δεν υπάρχει στα ελληνικά, πβ. *τζάνεμου* < *canım* – αλλού έχει προσαρμοστεί ως [u]: *χανούμη* < *hanım* .}

βεργί, το [vergí] (Πάγκ., Κονδ.) : φόρος.

[< *vergi* (Πάγκ.)] (ويرگو، ويرگی)

{Ο Τσιριγωτάκης λημματογραφεί τη λ. **βεργί** / **βεργκί** ως συνών. των λ. *άζαμο* «βαθμονομη-

μένη ξύλινη ράβδος για μέτρηση της χωρητικότητας δοχείων» και *ταέτουλα*, και σημειώνει: «Με το βεργί μετρούσαν το χαράτσι ή το δόσιμο στα σιτηρά για τον τούρκο» (Τσιρ^β). Προφανώς πρόκειται για συνδυασμό μετωνυμίας και παρετυμολογίας: η βέργα με την οποία μετρούσαν τον καρπό για τη φορολογία πήρε το όνομα του φόρου, βλ. και σχόλιο στη λ. *δεκάτη*: «λεγόταν βεργί επειδή με βέργα μετρούσαν το εισόδημα».)

βεργκί, βλ. **βεργί**.

βερέμης, βλ. **βερεμιάρης**.

βερέμι, το [verémi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : η φυματίωση, το χτικιό.

[< *verem* (Παπ.)] (ورم)

βερεμίζω, βλ. **βερεμ(ν)ιάζω**.

βερεμιό, το [veremíō] (Ροδ.) : η φυματίωση.

[< *βερεμιώ*, υποχωρ. (Συντ.)]

βερέμισσα, βλ. **βερεμιάρης**.

βερεμιώ, βλ. **βερεμιάζω**.

βερεμ(ν)ιάζω [veremñázo] & **βερεμ(ν)ιό** [veremíō] & **βερεμίζω** [veremizo] (Παπ., Πιτ., Ξανθιν., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^β, Κασσ.) : 1. (αμβ.) παθαίνω φυματίωση, χτικιάζω. 2. (μτβ.) αρρωσταίνω κάποιον, τον χτικιάζω (μεταφορικά).

[< *βερέμι* (Παπ.)]

βερεμ(ν)ιάρης, ο [veremñáris], θηλ. **βερεμ(ν)ιάρρα** [veremñára], & **βερέμης**^(Α) [verémis], θηλ. **βερέμισσα** [verémisa] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ.) : ο φυματικός, ο χτικιάρης.

[< *βερέμι* (Παπ.)]

{Ο Κονδυλάκης και ο Τσιριγωτάκης το έχουν ως επίθετο στα τρία γένη: «βερεμιάρης, -άρα, -ικο». Ο Ανδριώτης ετυμολογεί τον τ. *βερέμης* κατευθείαν από το *verem* (που κατά το *TDK* δηλώνει την ασθένεια αλλά και τον πάσχοντα). Ο τ. *βερεμιάρης* από το *βερέμι*, όπως: χτικιάρης < χτικιό.}

βερεμόχορτο, το [veremóxorto] (Πιτ.) : «Ζιζάνιο με πολλές έρπουσες διακλαδώσεις, γεμάτο από μικρούτσικα αγκάθια. Όταν κολλήσει στα φορέματα, δεν ξεκολλά εύκολα, όπως δηλ. η φυματίωση».

[< *βερέμι* + *χόρτο* (Πιτ.)]

{Η περιγραφή αυτή ταιριάζει στο ζιζάνιο *Galium aparine*, κοινώς κολητσίδα. Η λ. *βερεμόχορτο* δεν εμφανίζεται στο Διαδικτυο. Στα τουρκ. *verem otu* (βερεμόχορτο) λέγεται λαϊκά

το παράσιτο Λύκος των κουκιών (Orobanche), αλλά είναι και ένα από τα λαϊκά ονόματα του παρασιτικού ζιζανίου Κουσκούτα (Cuscuta) (βλ. πρόχειρα: *parasityabanciot.blogspot.gr*), που απλώνει νηματοειδείς βλαστούς χωρίς χλωροφύλλη πάνω στα φυτά και τα “πνίγει”. Και στα ελλ. έχει πολλά λαϊκά ονόματα, αλλά όχι βερεμόχορτο. Στην Κρήτη λέγεται *περδικομέτα-ζο* (Ξανθιν^Α, 533.)

βερεμοχτικίό, το [veremoxiti[ó] (Πιτ.) : η φυματίωση.

[< *βερέμι* + *χτικιό*, κατά πλεονασμό (Πιτ.)]

βέρε-μπαϊράκι, βλ. **βέρα**.

βερεσέ* (επίρρ.) [veresé] (Παπ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Ξεν.) : επί πιστώσει.

[< *veresiye* (Παπ.)] (ويره سى، ويره سيبه)

{Η παροιμία *Το βερεσέ κρασί δυο φορές μεθεί* (που παραθέτει ο Παπαγιηγοράκης, και την επαναλαμβάνουν Πάγκαλος, Ιδομενέως και Τσιριγωτάκης) αντιστοιχεί ακριβώς στην τουρκική *Veresiye şarap için iki kez sarhoş olur* (Χλωρός, Β 1956.)}

βερεσές, ο [veresés] & **βερεσέδι**, το [veresédi] (Πάγκ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ.) : **1.** η αγορά επί πιστώσει **2.** το χρέος από αγορά επί πιστώσει (συνηθισμένος πληθ.: τα *βερεσέδια*).

[< *veresiye* (Παπ.)] (ويره سى، ويره سيبه)

{Ο Κριτσωτάκης έχει τη λ. *βερεσές* ως «παρτσουκλί γι’ αυτόν που συστηματικά αγοράζει επί πιστώσει». Ο Ιδομενέως (σ. 191, στο λ. *κάνω*) καταγράφει τη φρ. *σε κάνω βερεσέ* ‘σου έχω εμπιστοσύνη και σε πιστώνω’.

βερεσετζής (επίθ. προσ.) [veresedzis] (Παπ., Ξανθιν., Ιδομ., Τσιρ., Αποστ., Τσιρ.) : **1.** αυτός που αγοράζει με πίστωση **2.** αφερέγγυος.

[< *βερεσέ* (Παπ.)]

{Υπάρχει και το τουρκ. *veresiyeçi* με την ίδια σημασία. Ο Ξανθινάκης το γράφει *veresici*.}

βερεσετζίδικα λόγια, τα [veresedzidika lóza] (Τσιρ.) : αβάσιμες κουβέντες, λόγια του αέρα.

[< *βερεσετζής* (Συντ.)]

βερσελάμ (επιφ.) [verselám] (Κονδ.) : «ετελειώσε, αυτό είναι!»

[< *vesselam* ‘ως εδώ! τέλος!’ (Κουκκίδης, 22) (κατά το *TDK* από το αραβ. *ve-s-selám*) (والسلام)]

{Ο Κονδυλάκης σημειώνει: «Το πλήρες είναι: *βερ σελάμ, αλέ ταμίμ*».

βεσικάς, ο [vesikás] (Τουρκοκρητ.) : το έγγραφο.

[< *vesika* (Bilgehan², 637) «έγγραφο, εφ’ ού δυναταί τις να βασισθή, και το οποίον δύναται να προσαγάγη ως απόδειξιν» (Χλωρός, Β 1929) (وثيقة)]

βιλαέτι*, το [vilaéti] (Παπ., Πάγκ., Τσιρ., Δαρ., Ιδομ^B, Κασσ., Ξεν.) : **1.** (επί Τουρκοκρατίας) διοικητική περιοχή, νομός **2.** «ομάδα ανθρών της ίδιας κοινωνικής τάξης ή κάποιας διοικητικής περιφέρειας» (Τσιρ.) **3.** «ο χώρος που ελέγχο απόλυτα μόνο εγώ, το μέρος που έχω στην κατοχή μου, ο τόπος που ασκώ την εξουσία μου» (Δαρ.).

[< *viláyet* (Παπ.)] (ولاية)

βιρανές, ο [viranés] & **βερανές** [veranés] & **βεράνι**, το [veráni] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ.) : **1.** το ερείπιο, το χάλασμα **2.** το παρατημένο και ρημαγμένο χωράφι.

[< *virane* (Παπ.)] (ويرانه)

{Ο τ. *βερανές* ίσως από τον διαλεκτ. τ. *verane* (*TDK*). Ο τ. *βεράνι* μάλλον κατευθείαν < *veran* (κατά το *TDK* διαλεκτ. τ. του *viran* ‘ερείπιο’). Ο Ανδριώτης έχει τον τ. *βιράνι*.}

βίρι βίρι (επιφ.) [viri víri] (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B) : **1.** η φωνή των περιστεριών: «Το περισσότερι στη φωλιά φωνάζει βίρι-βίρι» (Πάγκ.) **2.** «αταρακτελευστ. στα περισσότερια να προσέλθουν για τάσση» (Πιτ.).

[Προφανώς ηχοποιημ. κατ’ απομίμηση του κρωμού των περιστεριών (Πιτ.) / πβ. τουρκ. *vir vir* «μόριον παριστάνον διηνεκική και οχληρόν θόρυβον» (Χλωρός, Β 1369), «bruit sourd, son réreté et ininterrompu, bourdonnement» (Meynard, Β 840), βλ. και σημείωση στο λ. *βερβερίζω* (Συντ.)] (ورور)

{Το παράδειγμα χρήσης του Πάγκαλου είναι στίχος από μαντινάδα, πβ. «Το περισσότερι στη φωλιά φωνιάζει βίρι βίρι / κι αν μ’ αγαπάς, Μαρία μου, έβγα στο παραθύρι». Παυλάκης Γιάννης, *Οι μαντινάδες*, Βιβλιοεκδοτική, Αθήνα 1994, σ. 166, αρ. 77.}

βλαχουρί, το [vɫaxurí] (Πάγκ.) : πολύτιμο και πολυτελές ένδυμα από μαλλί.

[< *λαχουρί* ‘μάλλινο ύφασμα’, το β- παρετυμολ.: Βλαχία, βλάχος (Πάγκ.)]

{Βλ. *λαχουρί* και *λαχουρί*.}

βογατσατζής, βλ. **μπογατσατζής**.

βουρ!* (επιφ.) [vúr] (Παπ., Πάγκ., Χουστ., Κασσ.) : ΦΡ. *βουρ στον πατσά*, με προτροπτική σημασία ‘εμπρός! όρμα!’.

[*vuur* ‘χτύπος’ (Παπ.)] (اور)

{Προστακτική του ρ. *vurmak* (اورمق).}

βουρβέρι, βλ. **μουρβέρι**.

βουργαράκι, το [vurɣaráci] (Πάγκ.) : το λάχανο, «εκ της ομοιότητος ίσως του σφαιροειδούς σχήματος τούτου προς το ημισφαιροειδές του ταμπουρά [*βουργαρί*, βλ.].»

[< *βουργαρί* (Πάγκ.)]

βουργαρί, βλ. **μπουλγαρί**.

βουρεξής, βλ. **μπουρεξής**.

βρε, βλ. **μπρε**.

βρισμιτζής, βλ. **μπρισμιτζής**.

βύχινο, το [vɨˈχino] (Αποστ., Τσιρ.) : αντί βύσσινο. {Δημματογραφείται για την πιθανή (αντιδάνεια;) φωνητική επίδραση από το τουρκ. *vizne* [vɨˈnɛ] ‘βύσσινο’ (κατά τον Nisanyan από το βουλγ. *vizna*, το οποίο υποθέτω από τον πληθ. *βύσσινα*, που θεωρήθηκε ενικός στο *Συμπλήρωμα ΙΑΠΔ* (σ. 31) το τουρκ. *vizna* ετυμολογείται κατευθείαν από το ελλ. *βύσσινα*, τα – κατά το *ΛΚΝ* το *βύσσινο* είναι «ουσιαστικοπ. ουδ. του ελληνιστ. επιθ. *βύσσινος* ‘πορφύρεος’»). Η τροπή [s] > [ʃ], απ’ όσο ξέρω, δεν είναι συνηθισμένη στην Κρήτη, και ειδικότερα στην περιοχή Αγίας Βαρβάρας Ηρακλείου, από την οποία κατά κύριο λόγο άντλησε το λεξιλό-

γικό υλικό του ο Αποστολάκης. Κατά τον Πάγκαλο (*Περί του γλωσσικού ιδιώματος της Κρήτης*, 1ος τόμος [*Γραμματική*], Αθήνα 1955, σ. 223) η τροπή αυτή είναι χαρακτηριστική για την Άνω Σύμη Βιάννου. Αλλά η εναλλαγή [s] / [ʃ] παρατηρείται συχνά σε λέξεις του κρητικού ιδιώματος που προέρχονται από τουρκικές που περιέχουν τον φθόγγο [ʃ] (παριστάνεται με το *ς* στο σύγχρονο τουρκικό αλφάβητο ή με το *ش* στο προκεμαλικό), βλ. στον παρόντα κατάλογο: *εχεξής* (εσεξής), *καραμπάσι* (καραμπάχι), *σαλβάρι* (χιαλβάρι), *σαματάς* (χιαματάς) και πολλά άλλα.}

Γ

γαβανόζι, βλ. **χαβανόζι**.

γαζέλια¹, τα [γαζέλα] : ύμνοι, τραγούδια (των Τούρκων). Η λ. στην *Κριτωτοπούλα* του (τουρκομαθούς) Μιχ. Διαλυνά (Ηράκλειο 1912, σ. 14), στο σημείο όπου ο Χουρσίτ, που επρόκειτο να παντρευτεί, παρά τη θέλησή της, την παιδοπούλα Ροδάνθη από το χωριό Κριτσά, είχε πάει στο τζαμί να προσκυνήσει και επέστρεφε με τη συνοδεία του: *Και Ασηλάχ εφόνναζαν κι εγάλανε γαζέλια*. [*Ασηλάχ*: από την αραβ. φρ. (ομολογία πίστης) *lā ilāha illā allāh* ‘δεν υπάρχει άλλος θεός από τον Αλλάχ’]. Επίσης, στο μακροσκελές ποίημα του Ιωάννη Κωνσταντινίδη *Η εκστρατεία του Ομέρ πασά κατά του Λασιθίου* (Ερμούπολη 1868, σ. 9) : *Γαζέλια ψάλλον και σαρικιά, χιλιά λόγιω μανέδες*. Και παλαιότερα, σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826 : *Πού ναι και οι ντερβήγηδες που λέγαν τα γαζέλια* (βλ. Dedes, 363: **γκαζέλια**).

[< *gazel* «ωδή ή ποίημα ερωτικών ή βακχικών» (Χλωρός, Β 1167) (Συντ.)] (جزل)

γαζέλια², τα [γαζέλα] (Γαρ., Κριτσ.) : «τα πεθαμένα παιδιά των Τούρκων».

[*μάλλον* < *γασσάλ* غسل (*gassal* στο *TDK*) «ο πλύνων του σώμα του νεκρού κατά τις διατάξεις της Μωαμεθανικής θρησκείας προ του ενταφιασμού», από το αραβ. *gasl* (Χλωρός, Β 1168) (Συντ.)]

γαζέπι, το [γαζέπι] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : θεομηνία, συμφορά. «Συνηθέστ. στις κατάρες “γαζέπι να χεις”, “γαζέπι να σου δώσει”, όπως θα λέγαμε “άδικο να σου δώσει”, “κακό χρόνο νάχεις”» (Πιτ.).

[< *gazap* (Παπ.) / ‘οργή, αγανάκτηση’, *Allah* ‘in *gazabi* ‘οργή του Θεού’ (Πιτ.) / ή κοινώς *gazep* (Μπόγκας, 163)] (غضب)

γαζεπιασιμένος (επιθ.) [γazerfrazménos] (Γαρ., Τσιρ., Κριτσ.) : **1.** αυτός που (του “ευχόμαστε” να) τον έχει βρει *γαζέπι*, καταραμένος **2.** άρρωστος.

[*μιχ. παθ. πρκ. του* **γαζεπιάζω* < *γαζέπι*, πβ.

συφοριασμένος < συμφορά, βλ. *AKN* : -μένος¹, σημ. 4: «ασοδυναμεί με ευχή ή κατάρτα [...]. Μερικές φορές είναι σε χρήση μόνο ο τύπος της μετοχής». (Συντ.)]

γαζετατζής, ο [γazetadzis] (Κριτσ.) : ο εφημεριδοπώλης.

[< *gazeteci* (Κριτσ.)]

{Ο Χλωρός (Β 1167) έχει: «جازه گازی *γαζέτα-δζή* {*gazetaci*} όν. δημοσιογράφος πωλητής εφημερίδων» – η λ. τονισμένη στην προπαραλήγουσα. Το *TDK* έχει: *gazeteci* }

γαζής, ο [γazis] ο νικητής. Η λ. σε τουρκοκρητ. τραγούδι για την άλωση του Αρκαδίου: *Μουσίρι Μουσταφά Πασά, γράψε το ‘ς το Ντοβλέτι, / πως είσαι τ’ Αρκαδιού Γαζής και το ‘καμες κιεφέτι* [= και φέτι] (βλ. Πλανάκης, 104, από: *Αρχείον Παύλου Βλαστού*, 15ος τόμος, σ. 1211-1215). [< *gazi*, από τα αραβ. κατά το *TDK*] (غازی)

γάζι, το [γázi] & **γκάζι** [gázi] (Γαρ., Κριτσ.) : το πετρέλαιο.

[< *γαλλ. gaz*, *τουρκ. gaz* (Κριτσ.) / ίσως < *τουρκ. gaz*, στη σημ. ‘πετρέλαιο’ (Συντ.)] (غاز) {Το *AKN* έχει τη λ. *γκάζι* [αντδ. < *γαλλ. gaz* < *ολλανδ. gaz* < *λατ. chaos* ‘συγκεχυμένη μάζα από όπου δημιουργήθηκε το σύμπαν’ < *αρχ. χάος* ‘η πρώτη κατάσταση του σύμπαντος’] μόνο με τις σημ. ‘φωταέριο’ και ‘πεντάλ που προφοδοτεί τη μηχανή του αυτοκινήτου με βενζίνη’. Έχει όμως και τη λ. *γκαζόλαμπα* ‘λάμπα πετρελαίου’ [*γκάζι* (-ο- + *λάμπα*), όπου η λ. *γκάζι* σημαίνει προφανώς ‘πετρέλαιο’, πβ. *τουρκ. gaz lambasi*. Στα *τουρκ. η λ. gaz* (κατά το *TDK* < *γαλλ. gaz*) έχει και τη σημ. ‘πετρέλαιο’ (πληρέστερα *gaz yađi, gazyađi*). Ίσως το κρητ. *γάζι/γκάζι* να προέκυψε μέσω της τουρκικής, από τη λ. *gaz*, η οποία με το οθωμανικό αλφάβητο γράφεται جگ και προφέρεται [γáz] (Meynard, Β 378) ή [gáz] (Χλωρός, Β 1159). Ο Ανδριώτης έχει *γάζι*, με παραπομπή στο «*γκάζι* το, φωταέριο· *γαλλ. gaz*». Βλ. και *γαζοντενέκα*.]

γαζόλαμπα, η [γazólampá] (Κριτσ.) : λάμπα πετρελαίου.

[< *γάζι* + *λάμπα*: πβ. *τουρκ. gaz lambasi* (Συντ.)]

γαζόλιγνος, ο [γζολίχνος] (Γαρ., Ροδ., Κριτσ.) :
1. λύχνος που έκαψε πετρέλαιο· **2.** (μτφ.) άνθρωπος με λίγο μυαλό· **3.** άνθρωπος νωθρός.
 [< γάζι + λύχνος (Συντ.)]

γαζοντενέκα, η [γζοδενέκα] & **γαζοντενεκές**, ο [γζοδενετές] (Γαρ., Ιδομ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** δοχείο για υγρά (κυρίως πετρέλαιο), χωρητικότητας 16-17 lt· **2.** άνθρωπος χωρίς πνευματική καλλιέργεια.
 [< γάζι + ντενέκα / ντενεκές· πβ. τουρκ. gaz tenekesi (Συντ.)]

{Το τουρκ. gaz tenekesi σημαίνει 'μπιτόνι γκαζοντενεκές', βλ. Tuncay & Καρατζάς, 249. Στην αρχκό σημαίνει 'σακαρακά', πβ. ίδια χρήση στα ελλ. για τη λ. γκαζοντενεκές.}

γαϊδουροπάζαρο, το [γαιδουροπάζαρο] (Τσιρ.) : παζάρι στο οποίο γίνονται αγοραπωλησίες γαϊδουριών και άλλων τετραπόδων.
 [< γαϊδούρι + παζάρι (Συντ.)]

γαϊλές, ο [γαιλές] & **γαϊλές** [xailés] & **καϊλές** [kailés] (Γαρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ., Ξεν.) : η μοναδική σκέψη, η έγνοια, ο καημός, το ενδιαφέρον.

[< gaile (από το αραβ. gā'ila) (Kappler, 77) (أغلى)]

{Ο τ. καϊλές του Κριτσωτάκη (άλλη γραφή: καιλές) προφανώς από παρετυμολ. επίδραση της λ. καϊλα (< καίω).}

(***γαλιοντζής**, βλ. Παράρτημα 1.

γαμοπιλάφο, το [γαμοπιλάφο] (Αποστ., Τσιρ., Κριτσ.) : πιλάφι που προσφέρεται σε γαμήλιο δείπνο.
 [< γάμος + πιλάφι (Συντ.)]

γανωτζής, ο [γζανωτζής] (Τσιρ., Κασσ.) : γανωτής*, πλανόδιος που επικασσιτέρωνε οικιακά σκευή.
 {Δημηματογραφείται για τον μεταπασμό με την τουρκ. προέλευσης κατάλ. -τζής.}

γαραζκάρης (επίθ. προσ.) [γαραζκάρης] : οπισθόβουλος, ιδιοτελής. Η λ. σε Προκήρυξη του Ααλή Πασά προς τους Κρητικούς (Χανιά, 24 Σεπτ. 1867) : *αι δυσνησιμμένας φαμίλιας, ουού παραιτούσαν την πατρίδα των με την απάτην και με τας φοβέρας αυτών των γαραζκάριδων* (βλ. Κωστ. Φουρνάρη, Προκηρύξεις πασσάδων (εκ της ιστορίας της Επανάστασης του 1866), Χανιά, χ. χ., σ. 8 [ψηφιοποιημένο στην *Ανέμη*])
 [< garazkâr «οπισθόβουλος, ιδιοτελής, ο έχων και εξασκόν πάθη προωπικά, εμπαιθής, μνησίκακος» (Χλωρός, Β 1165), κατά το *TDK* από το αραβ. garaq + περσ. -kâr (Συντ), βλ. και καρζιλής] (غرضكار)

γασίλι, βλ. **γασίλι**.

γεζίτης (επίθ. προσ.) [zezitis] & **γκαζίτης**

[dʒezitis] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Ιδομ^B) : (υβρ.) αναίδης, ξεδιάντροπος, αναίσχυντος.

[< yezit (Παπ.) / 'άθεος, ασεβής' (Πιτ.) (يزيت)]

{Ο Ιδομενέως^(B) το γράφει και *γεζίτης*. Ο Πιτωκάκης σημειώνει: «Η λ. προήλθε από τον Άραβα yezit {Yazid I (645-683)}, υιό του Μωαβία, ιδρυτή της δυναστείας των Ομμεϊαδών της Δαμασκού. Επειδή τούτος διέταξε την εξολόθρευση της Οικογενείας του Αλή, γαμβρού του Μωάμεθ, το όνομά του, για τους Μουσουλμάνους, κατήντησεν ύβρις, όπως περίπου για τους χριστιανούς ο Ιούδας». Το ίδιο ακριβώς κείμενο έχει ο Χλωρός (Β 2010) στο αντίστοιχο λήμμα. Ο Αποστολάκης έχει στο ίδιο λήμμα *γεζίτης* και *γεζουίτης*· ο δεύτερος τύπος προέρχεται μάλλον από άλλο έτυμο με συναφή σημασία, πβ. ιησοΐτης, στη σημ. 'δολοπλόκος και υποκριτής' (ΑΚΝ).}

γειασάν, βλ. **γιασάν**.

γελαντζί (άκλ. επίθ.) [zelandzi] (Ιδομ.) : κάλπικος, όχι γνήσιος.

[< yalançi, βλ. λ. γαλαντζί* στο ΑΚΝ] (يالانچي)

γελατζή ντολμάδες, οι [zelandzi dolmádes] & **ντολμάδες γελαντζί** [zelandzi] (Παπ., Ιδομ.) : νησίστοιμο ντολμάδες, χωρίς κιμά.

[< yalançi dolma (Παπ.)] (يالانچي طولمه)

γελατζής (επίθ. προσ.) [zelandzi] (Πάγκ., Ξανθιν., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Ιδομ^B) : αυτός που ξεγελά, εξαπατά κάποιον.

[< yalançi, με παρετυμολ. επίδραση από το γελώ 'κοροϊδεύω' (Συντ.) ή μέσω επανανάλυσης (βλ. Κυρανούδης, 361)]

{Η μαντινάδα *Παντέρμε κόσμε γελατζή, ψεύτη και ψοματάρη, / ποιος είναι που σ' εκέρδισε να 'χω κι εγώ τα θάρρη;* (την οποία παραθέτει ο Πάγκαλος) πιστεύω ότι δικαιολογεί την ετυμολ. του γελατζής από το yalançi, πβ. τουρκ. yalançi dünya 'ψεύτης κόσμος, μάταιος, προσωρινός'. Βλ. *γαλαντζής*. Κατά τον Ροδάκη σημαίνει: αστείος.}

γελέκι, το [zéléti] (Παπ., Πιτ., Ιδομ.) & **γελέκο*** [zéléko] (Τσιρ.) : γλέκο.

[< yelek (Παπ.)] (غلك)

γελές, ο [zelés ή ? jelés] (Τσιρ.) : η χαιτή των ιπποειδών.

[< yele (Συντ.)] (غله)

γεμεκλίκα, το [zemeklitíti] & **γεμικλίκα** [zemiklitíti] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Κριτσ.) : **1.** τα τρόφιμα που απαιτούνται για τη συντήρηση μιας οικογένειας για μια μεγάλη περίοδο (χειμώνα, χρονιά)· **2.** στον πληθ. *γεμεκλίκα*: φαγώσιμα.

[< yemeklik (Παπ.)] (يمكلك)

{Ο τ. γεμκλίκι μάλλον από παρετυμολ. επίδραση της λ. γέμι (βλ.)}

γεμενί, το [zemeñi] (Πιτ., Κονδ., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ.) : **1.** πολύ λεπτό μεταξωτό γυναικείο κάλυμμα της κεφαλής· **2.** (με επιθετική λειτουργία) γεμενί φουστάνι· **3.** (στον πληθ.) υποδήματα χωρίς τακούνι, «επίσημα κόκκινα υποδήματα χωρίς τακούνι, μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1890» (Τσιρ.). Η λ. ήδη το 1786 σε κρητ. κείμενο (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 105).

[«yemeni, εκ του ονόματος της Υεμένης, όπου κατασκευάζοντο» (Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης)] (يعنى)

{Για την ιστορία της λέξης: Το 1913 ο Ξανθουδίδης σημείωνε: «Και σήμερα Γεμενιά είναι λεπτά κάλυπτρα (ή πέπλοι) της κεφαλής χρωματιστά και ανθεμοταί. Γεμενιά είναι ακόμη είδος σανδαλίων εξ ερυθρού δέρματος». Σήμερα η λ. δεν ακούγεται, παρά μόνο ως φολκλορικό κατάλοιο.}

γέμι, το [zémí], συχνά στον πληθ. **γέμια** [zém̥iã], & **γέμη**, η [zémí] (Πάγκ., Πιτ., Ξανθ., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Χουστ., Ξεν.) : τροφή (βρώμη, κριθάρι) για ζώα, ιδίως για τα ιπποειδή. [*< yem* 'ζωοτροφή' (Ξανθ.)] (ع)

γεμκλίκι, βλ. **γεμεκλίκι**.

γεμιτζής^(A), ο [zemiðzís] (Παπ., Πάγκ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ^B, Κασσ.) : ο ναύτης ΥΠΟΚΟΡ. **γεμιτζάκι**, το (*Κρητικά μελέται*, 1 (1933), 53)

[*< gemici* (Παπ.)] (كيجى)

{Αντίστροφος λεξιλογικός δανεισμός: βύζαντ. ναύτης > τουρκ. *nefti* نفى (Henry & Renée Kahane – Andreas Tietze, *The Lingua franca in the Levant: Turkish nautical terms of Italian and Greek origin*, University of Illinois Press, Urbana 1958, σ. 546-7), λέξη ξεχασμένη σήμερα, όπως άλλωστε και ο *γεμιτζής*, που δεν υπάρχουν καν στο *TDK* και το *AKN*, αντίστοιχα.}

γεμοντροβάς, ο [zemonðrúnás] (Γαρ., Κριτσ.) : σακκούλι μέσα στο οποίο έβαζαν τροφή για τα ζώα (βλ. *γέμι*) και το κρεμούσαν στον λαιμό του ζώου για να φάει.

[*< γέμι + τρουβάς* (Συντ.)]

γεμοταΐζω [zemotaízo] (Ξανθ.) : δίδω γέμι (κτηνοτροφή) στα ζώα.

[*< γέμι + ταΐζω* (Ξανθ.)]

Γενί τζαμί, το [zení dzamí] : «Νέον Τέμενος. Ούτως ονομάσθη ως καθιερωθέν αρκετά έτη μετά την άλωση [του Χάνδακα]· αλλά και τούτο ήτο εκκλησία ορθόδοξος λεγομένη του Σταυρού» (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 98). Για την ακρίβεια: χτίστηκε στη θέση αυτής της εκκλησίας, που κατεδαφίστηκε (βλ. Λιάνα Σταρίδα, *Η συνοικία του Γενί τζαμί*, <http://www.ntelogo.com/439138858>).

[*< yeni cami* (Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης)]

{Το τζαμί αυτό βρισκόταν περίπου στη θέση όπου είναι σήμερα το λεγόμενο *Αναγειανό Σχολείο*.}

γενιτσαριά, τα/η [zenitsarzá] & **γιανιτσαριά** [zanitsarzá] : **1.** το παιδομάζωμα· **2.** οι γενιτσαροί. Στίχος από δημοτικό κρητ. τραγούδι: *Αλλάχ, Αλλάχ, φωνιάζανε, Ρωμιο δε θεν κιανένα, / γενιτσαριά δα κάμομε σαν το εικοσιένα* (Κλεάνθη Κυπριωτάκη, *Η Κρήτη μέσα από την παράδοση. Κρητικά δημοτικά τραγούδια*, Ηράκλειο 2003, σ. 71). Με τη σημ. 'γενιτσαροί' σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: [ο βασιλιάς] *Δε θέλει μπλιό γιανιτσαριά μα θέλει το νιζάμι* [= τακτικό στρατό] (βλ. Dedes, 355)

[*< γενιτσαριό < γενιτσαρος* (Συντ.)]

γενιτσαρισμός, ο [zenitsarisimós] & **γιανιτσαρισμός** [zanitsarisimós] : Σε τίτλο μελετήματος: Εμμανουήλ Αγγελιάκις, "Ο γενιτσαρισμός εν Σητεία", *Κρητικά μελέται*, 1 (1933). Σε ποίημα του Αναγνώστη Ντούνη: *ο γιανιτσαρισμός τωνε κι οι αιματοχυσίες (Οι αγώνες της Κρήτης*, Χανιά 1910, σ. 29).

γενιτσαρλίκι, το [zenitsarlití] : η συμπεριφορά των γενιτσαρων: *με τα γενιτσαρλίκια τως, με ταις κακαίς τως πράξεις* (βλ. Ν. Ι. Παπαδάκις, "Πολιτική σάτιρα εν Κρήτη", *Κρητικά μελέται*, 1 (1933), 134).

γενιτσέρ εφέντης, ο [zenitsér eféndis] : «ο γραμματεὺς του τάγματος των Γιανιτσαρων». Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 99).

[*< yeniceri efendisi* (Συντ.)] (يکيجرى افنديسى)

γεντέκι, το [zedétí] (Τσιρ.) : βραστήρας νερού που χρησιμοποιούσαν στα καφενεία για να έχουν έτοιμο ζεστό νερό για τους καφέδες.

[*< yedek* (Τσιρ.), διαλεκτ. κατά το *TDK* = «kahne ocağında, su kaynatılan musluklu tenek», δηλ. 'τενεκεδένιο βραστήρας νερού με βρύση σε τζάκι καφενείου' (Συντ.)] (يكد)

{Κατά το *TDK* η λ. *yedek* έχει διαλεκτ. και τη σημ. Βλ. και *γιοσύμ*.}

γεντίζω [zendízo] & **γιαντίζω** [zandízo] (Πάγκ., Ξανθ., Ιδομ^B) : **1.** κερδίω κάποιον στο χαρτοπαίγνιο· **2.** ξεγελώ κάποιον σε παγνίδι στοιχήματος μνήμης (γιάντες).

[*< yend(im)*, αόρ. του ρ. *yenmek* 'νικώ εν τη πάλη κτλ. ή εις το παγνίδι' (Χλωρός, Β 2015) (Συντ.)] (يكد)

{«Ίσως εκ του τουρκ. *yadízo* > *yedízo*» γράφει ο Πάγκαλος, και η επιμελήτρια της 2η έκδοσης του έργου του σημειώνει: «ο εντοπισμός του υποκρυπτομένου τουρκικού ρήματος είναι δυ-

σεγερής». Ο Ξανθινάκης (ίσως με αφετηρία το *γιάντας*) θεωρεί ότι το *γιαντίζω* προέρχεται από *yadetmek* ‘θυμίζω’, αόρ. *yadett(im)*· αλλά τότε έπρεπε να έχουμε **γιαντιτίζω*.)

γεραμπής, βλ. **γιαραμπής**.

γεραντίζω [zeradízo] & **γιαραντίζω** [zaradízo] (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ.): (Κατά τον Πάγκ.): **1.** ευδοκίω· **2.** (στο γ' πρόσ. + γεν. προσωπ. αντων.) αξίζει, αρμόζει· **3.** δημιουργώ, πλάθω – στην κατάρτα: *Διάλε το Θεό, απού σ' εγεράντισε*. (Κατά τον Πιτ.): **1.** φανερώνω, βρίσκω· **2.** φέρνω στη ζωή. (Κατά τον Ξανθιν.): **1.** ευδοκίω· **2.** γεννώ, δημιουργώ. (Κατά τον Δαρ.): *αντέχω, είμαι γερός*, Μτχ. παθ. πρκ. **γεραντισμένος** [zeradizménos]: γεννημένος, φανερωμένος: «Ανθρωπος γεραντισμένος δεν φαίνεται επαέ και φαντάσει ο τόπος» (Τσιρ.).

[< *yerad(im)*, αόρ. του ρ. *yeratmak* 'καθίσταμαι εύρωστος' (Πάγκ.) / βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Η ποικιλία στις σημασίες οφείλεται στο ότι στα τουρκ. υπάρχουν δυο σχεδόν ομόηχα ρήματα αλλά με διαφορετική σημασία: το *yaratmak* & (διαλ.εκτ.) *yaretmak* (يارتق, ياراتق) 'δημιουργώ, πλάθω' και το *yaramak* (يارامق) 'ωφελώ, χρησιμεύω'. Από αυτά οι αναμενόμενοι στα ελλ. τύποι είναι: *γιαρατίζω* / *γιαρετίζω* (που με ηχηροποίηση του τ γίνονται *γιαραντίζω* / *γιαρεντίζω*) από το πρώτο [< αόρ. *yaratt(im)* / *yarett(im)*]· και *γιαραντίζω* από το δεύτερο [< αόρ. *yarad(im)*]. Ο τύπος *γεραντίζω* προέκυψε μάλλον από παρετυμολ. επίδραση της λ. *γερός*. Δεν διασπώ το λήμμα σε δύο ξεχωριστά, όπως επιβάλλουν οι κανόνες της λεξικογραφίας, διότι και στα λεξικά έχουν αναμειχθεί τύποι και σημασίες.}

γεράντιση, η [zerádisi] & **γεράντισμα**, το [zerádizma] (Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Τσιρ.: στο λ. *γεραντίζω*, Κριτσ., Κασσ., Ξεν.): η εμφάνιση, η παρουσίαση στη ζωή, η γέννηση. «*Διάλε το γεράντισμά σου*». Και η ταυτόσημη έκφραση «*Διάλε το φανέρωμά σου*» και σήμερα σαν εκφράσεις επίτηξη ή κατάρτα, καθιστούν συνώνυμους τους δύο όρους γεράντιση και φανέρωμα» (Πιτ.).

[< *γεραντίζω* (Ξανθιν.)]

γεράντισμα, βλ. **γεράντιση**.

γεραντισμένος, βλ. **γεραντίζω**.

γεραντουίζω [zeraduízo] (Ιδομ^B): αναρρώνω, βελτιώνεται η υγεία μου.
[παραφθορά του ρ. *γεραντίζω* (Συντ.)]

γερλαγασής, ο [zerlayasis]: «ο αρχηγός των γερλήδων, ήτοι των εγχωρίων Γιαντισάρων». Η λ.

σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 101).

[< *yerli ağası* (Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης), βλ. *γερλής*]

γερλής, ο [zerlís]: ο ντόπιος γενίτσaros, δηλ. γενίτσaros από εξισλαμισμό (*Μεταφράσεις*, Α 115. Βλ. και Θεοχ. Δετοράκης, *Ιστορία της Κρήτης*, Αθήνα 1986, σ. 276).

[< *yerli* (Σταυρινίδης) «αντόχθων, ιθαγενής, εγχώριος, ντόπιος» (Χλωρός, Β 2009)] (يرلى ή يرلى)

γερλί-κιαγασής, ο [zerlí tʃazasis]: ο αντιπρόσωπος μιας περιοχής στο τοπικό συμβούλιο (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 194). Με τη σημ. 'βοηθός και αντικαταστάτης του *γερλαγασή*' (βλ. λ.) η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 101).

[< *yerli kâhyası*: *yerli* (يرلى) 'ντόπιος' - *kâhya*, βλ. *κεχαγιός* (Συντ.)]

γερλίμπαστσουσίης, ο [zerlibastsausís]: «ο των Γερλήδων μπαστσουσίης», βλ. *μπαστσουσίης*. Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 101).

[< *yerli basçavusiu*]

γερμεσές, ο [jermesés]: «είδος δέντρου με ξύλον σκληρόν, το Cornouiller sauvage = κρίνεα ή chêne nain = χαμιάιδρος, εξ ου κατεσκευάζοντο όπως και εκ της κερασεάς και γιασεμίου καπνοσύριγγες». Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 97-98).

[< *germişek* (Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης) 'αγριοκρνανιά' (Χλωρός, Β 1386)] (كرمشيك)

{Το *TDK* έχει και το διαλεκτ. *germeşe* 'ένα είδος βελανιδιάς'.}

γερμεσουτί, το [jermesúti]: «υπόγραμμα στυλπνόν (φόδρα)». Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 107).

[< *germesut* (Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης)] {Στον Παπαδιαμαντή (*Ρόδινα ακρογάλια*, *Ο πολιτισμός εις το χωρίον*) βρίσκουμε τη λ. **κερμεσουτί** 'φουστάνι από ειδικό μεταξωτό ύφασμα σε χρώμα κόκκινο'. Στο γλωσσάριο της έκδοσης Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου (5ος τόμος, σ. 427) ο Κ. Καραποτόσογλου ετυμολογεί από το τουρκ. *keremsut* (كرمسند).}

γερνέ (άκλ.) [zerne] (Κασσ.): ακριβώς όπως: «ο εγγονός του δεν τ' αφήνει φτύσμα, γερνέ παππούς είναι».

[< *yerine* 'αντί για' (Κασσ.), κλ. 'στη θέση του']

γερντανές, ο [zerdanés] & **κερντανές** [erdanés] & **γκερντανές** [dzerdanés] & **γκιρντανές**

[dzirdanés] & γκελντανές [dzeldanés] & κελντανές [ʃeldanés] & γιορντανές, ο [zordanés] & γκιορντανές [dzordanés] & κιορντανές [ʃordanés] (Πιτ., Ξανθιν., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^β, Χουστ., Κασσ., Ξεν.): «Δύο κρίκοι σιδερένιοι που συνδέονται {εφαπτόμενοι σε σχήμα οκτώ} με ένα μικρό σιδερένιο άξονα, ο οποίος περνά ανάμεσα σε δύο οπές που φέρουν οι κρίκοι, ώστε να περιστρέφονται {ανεξάρτητα ο ένας από τον άλλο}. Από τον ένα κρίκο δένεται ένα κομμάτι σκοινί γύρω στον λαμό του ζώου, και από τον άλλο το μεγαλύτερο τμήμα του σκοινιού με το οποίο προσδένεται στον μόνιμο ή προσωρινό πάσσαλο. Έτσι δεν υπάρχει φόβος ν' αποπνιγεί το ζώο» (Πιτ.).

[< *gerdane* 'κάθετι το οποίο περιστρέφεται, όπως ο σπρεπτήρας στην αλυσίδα' (Καραποτόσογλου, Ετυμολ. Δυτ. Κρ., 90), πβ. τουρκοκυπριακό *gerdane*, βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Ο Osman Erciyas ("Dil etkileşimleri bağlamında Kıbrıs'taki tarihî alet isimleri – Historical tool names in Cyprus within the context of language interactions", *Millî Folklor*, 12/94 (καλοκαίρι 2012), 244) αναφέρει (με βάση το: Orhan Kabataş, *Kıbrıs türkçesinin etimolojik sözlüğü*, Τυπογρ. Öncü, Λευκωσία 2007, σ. 274) ότι στα τουρκικά που μιλιούνται στην Κύπρο υπάρχει η λ. *gerdane* (< περσ. *gerdâne*), που σημαίνει «hayvanların boynularına takılan halka» (= κρίκος που προσαρμόζεται στον λαμό ζώων). Το *TDK* έχει το διαλεκτ. *gerdana* (II) με τη σημ. «σε μεγάλες αλυσίδες σιδερένιοι κρίκοι που συγκρατούν ο ένας τον άλλο». Ο F.G. Steingass στο *A comprehensive Persian English dictionary*, 1892, σ. 1079, έχει: «نارده *gardāna*, An iron ring to which anything is suspended» (Κώστας Καραποτόσογλου, "Δυσετυμολόγητα της νέας ελληνικής", *Byzantina*, 15 (1989), 277-8: *γιορντανές*.)

γεροντοσεβντάς, ο [zerodosevdás] (Πιτ., Τσιρ., Ξανθιν^α, Κριτσ., Κασσ., Ξεν.): ο γεροντικός έρωτας.

[< *γέρος* + *σεβντάς* (Πιτ.) / το πρώτο συνθετικό: *γεροντο-*, πβ. *γεροντόγα*, *γεροντομοίρι*, *γεροντοπρόβατο* (Πάγκ., Β 459), *γεροντόβουιδο*, *γεροντο-λιά*, *γεροντοξεχνά* (Γ αρ.)]

για* [zá] : βεβαιωτικό, φατικό μόριο (*AKN*). Η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: *Δε φταίει για ο βασιλιάς μούδε κι οι εβλιγάδες, / μα φταίνει οι τουρκοραμνοί κι απ' όλους οι ζορμαπάδες* (βλ. Dedes, 355).

[< *ya!* (*AKN*)] (Ψ)

για* (σύνδ.) [zá] (Ξανθιν., Ιδομ.) : ή (δια)ζευκτι-

κό). Και για διπλή διάζευξη: **για... για...** (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Ιδομ., Κριτσ.) : ή ... ή ...

[< *ya... ya...* (Παπ.)] (Ψ)

γιαβάς γιαβάς (επίρρ.) [zavás zavás] (Παπ.) & **γιαβάχ γιαβάχ** [zavách zavách] (Πάγκ.) : σιγά-σιγά.

[< *γαναγ γαναγ* (Παπ.)] (يوانش، يوانش)

{Ο φωνητ. τ. *γιαβάχ* εξηγεί και την ύπαρξη του επιθ. προσ. *γιαβαχούλης*, -α 'πολύ αργός στις κινήσεις, στη δράση του, αμπάσος, αργοκίνητο καράβι'.}

γιαβάσικος (επίθ.) [zavásikos] (Ροδ., Κριτσ^α) : ελαφρός. ΕΙΠΠΡ. **γιαβάσικα** 'αργά, υπομονετικά'.

[< *γαναγ* «ήπιος, μαλακός, μειλίχιος, ελαφρός, βραδύς» (Χλωρός, Β 2001) (Συντ.)]

γιαβαζιά, η [zavajá] (Πιτ., Τσιρ., Κασσ.) : ξύλινη λαβίδα με την οποία ευνοούζαν ένα αρσενικό ζώο ή έπιαναν το στόμα των υποκειδών όση ώρα τα πετάζοναν.

[< *γαναγα* (Συντ.)] (يوانشه، يوانشه)

{Ο Παμπούκης (σ. 69) καταγράφει τον τ. *γιαβασιά*.}

γιαβέρης, ο [zavéris] : ο βοηθός, υπασπιστής (Τούρκου αξιωματούχου). Ο Μιχ. Διαλινάς το γράφει στο ουδέτερο: *Και λέει [ο Χασάνης] στο Γιαβέρι του ευθύς ευθύς προχώρει (Η Κριτωποπούλα, Ηράκλειο 1912, σ. 37).*

[< *yaver* (Κουκκίδης, 24)] (ياور)

γιαβουκλού^(α), η [zavuklú] (Παπ., Πάγκ., Γαρ., Ροδ., Κριτσ^α, Ξεν.) : η ερωμένη.

[< *γανυκlu* (Παπ.)] (ياوقلو، ياقوقلي)

(*)**γιαγιάμπασης**, βλ. Παράρτημα 1.

γιαγιάνης (επίθ.) [zajáñis] (Πάγκ.) : περπατηχτός.

[< *γαγαν* (Χαραλαμπίκης)] (ياجان)

{Ο Πάγκαλος παρετυμολογεί από το *άγι* 'Γιάννης, εξού και η γραφή: 'γιαγιάννης και το ερμηνεύμα: «πεζοπόρος, ως ο Άγιος Ιωάννης ο ερημίτης». Το τουρκ. έτυμο υποδεικνύει ο Χριστόφορος Χαραλαμπίκης (*Κρητολογικά Μελετήματα*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2001, σ. 72-73). Στο παράδειγμα χρήσης του Πάγκαλου: *Τιαγιάννης επίγα 'ς τη Χώρα* ίσως έχουμε μισομεταφρασμένη τη ρημ. περίφρ. *γagan gı̄mtek* 'πηγαίνω με τα πόδια, πεζοπορώ' (Χλωρός, Β 2003).}

γιαγκλιεμένος (επίθ.) [zaj̄ileménos] (Ξανθιν., Ιδομ^β) : ερωτευμένος.

[< *yangıl-mak* 'έχω φλόγωση (πυρετό)' + κατάλ. *μτχ. παθ. πρκ. -μένος* (Ξανθιν.) / ίσως < **γιαγκλιέομαι* (Συντ.)]

{Δεν συνάντησα άλλο παράδειγμα παραγωγής επιθ. σε -μένος κατευθείαν από θέμα τουρκ.

απαρεμφάτου. Μάλλον πρέπει να υποθέσουμε ένα ρ. *γιαγκιεύομαι > γιαγκιευμένος. Βλ. και γιαγκιλής, γιαγκιλίκα.

γιαγκιλής (επίθ. προσ.) [zaŋgʲilʲis] (Τσιρ., Κριτσ.) & **γιαγκιλίδικος** (Κασσ.): **1.** αυτός που έχει μεράκι στη δουλειά του· **2.** ερωτιάρης· **3.** όμορφος.

[< γιαγκιλίκα, υποχωρητικά· ή κατευθείαν < yangili (Συντ.)]

{Ο Κριτσωτάκης το λημματογραφεί ως τρικατάληκτο: γιαγκιλής -ίνα -ίδικο. Η λ. yangili 'αυτός που φλεγμαίνει' κατά το *TDK* έχει διαλεκτ. και τη σημ. 'ερωτιάρης' και 'παθιασμένος με κάτι'.}

γιαγκιλίκα, το [zaŋgʲilʲitʲi] (Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.): **1.** σφοδρό ερωτικό πάθος· **2.** μεράκι για κάτι.

[< yangin 'πυρκαϊά και μφ. σφοδρός έρωτας' (Πιτ.) / < yangi 'φλόγωση, πυρετός' + κατάλ. -λίκα (Ξανθιν.) / σωστότερα: < yanginlik (διαλεκτ. κατά το *TDK*) (Συντ.)]

{Ο Δαρβιανάκης καταγράφει επίσης τον τύπο **γιαγκιλίτι**. Κατά τον Χλωρό (B 2000) η λ. yangin ως επίθ. σημαίνει «καείς, εραστής δυστυχή: ο θρηνών και οδυρόμενος ότι υπέστη δεινά, συμφοράς». Από αυτήν η λ. yanginlik (διαλεκτ. κατά το *TDK*), που έχει και τη σημ. «sevi» (= παθιασμένη αγάπη).}

γιαγκιλίτι, βλ. **γιαγκιλίκα**.

γιαγκίνι, το [zaŋgʲiɲi], άλλη γραφή: **γιανκίνι** (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.): **1.** η πυρκαγιά· **2.** (μφ.) η μεγάλη στεναχώρια· **3.** (μφ.) ο έρωτας· **4.** αδυναμία.

[< yangin (Παπ.)] (ياغين)

γιαγλί, το [zaɣlʲi] (Τσιρ.): «αβεστοκονιάμα το οποίο περιέχει τρίχες από αίγα για συνοχή, με το γιαγλί έκαναν επίχρισμα σε τοίχο από σανίδα (βλ. μπαγδατί)».

[< yaɣli (κύρια σημ. 'λιπαρός, παχύς'), που κατά το *TDK* έχει διαλεκτ. και τη σημ. 'δυνατός', ως χαρακτηρισμός αμμοκονίας, τουρκ. harç, βλ. χάρτζι (Συντ.)] (ياغلي, ياغلو)

{Από την κύρια σημ. της λ. yaɣli το επίθ. **γιαγλίδικος** (για φαγητά): στα *Συνώνυμα και Συγγενικά* του Πέτρου Βλαστού (Νέα έκδοση συμπληρωμένη από τα κατάλοιπα του συγγραφέα, Ε.Λ.Ι.Α., Αθήνα 1989, σ. 376), βλ. και **γιαγλίδικος** 'ακάθαρτος, λερωμένος' στον Παμπούκη (σ. 71).}

γιαγλίκα, βλ. **γιαγλίκα**.

γιαγλίκι, το [zaɣlʲitʲi]: μαντίλα. Η λ. σε έγγραφο του 1864: *1 γιαγλίκη κενούργιο καλό* (Α.Δ.Η., 2

/ 14-213). ΥΠΟΚ. **γιαγλικάκι**, το [zaɣlʲikátʲi]: μαντιλάκι. *Βγάζει το γιαγλικάκι του, σαρντίζει* (βλ.) *το γιαρά* (βλ.) *του* (στίχος από τουρκοκρητ. δημοτ. τραγούδι, απόσπασμα του οποίου διέσωσε ο Κ. Φουρνάρης στο μελέτημα του *Τουρκοκρήτες*, Χανιά 1929, σ. 5). ΜΕΓΕΘ. **γιαγλίκα**, η [zaɣlʲika]: μαντίλα, γεμενί. Η λ. σε έγγραφο του 1863 (Α.Δ.Η., 2/9-116).

[< yaɣlik 'μανδύλιον ή γεμενί' (Χλωρός, B 1992)]

γιαγνίς ολντού (έκφρ.) [zaɣnʲis oldú] (Παπ., Γαρ.): λάθος έγινε.

[< yanlis oldu (Παπ.)] (ياكليس اولدى)

{Ισοδυναμεί με αίτηση συγγνώμης: «*Συχώρεσέ μου Κατερινιά, γιατί σου κάνω όρκο πως δεν ήθελα να σασε κάμω κακό. Γιαγνίς ολντού κι εγίνη ό,τι εγίνη· συμπάθησέ μου*» (Γαρ.)}

γιαγνίσι, το [zaɣnʲisi] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B) & **γιανκίσι** [zaŋgʲisi] (Ιδομ^B): το λάθος.

[< yanlis (Παπ.)] (ياكلش, ياكليس)

γιαζιτζής, ο [zaɣidzʲis]: γραμματέας. Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 101).

[< yazici (Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης)] (يازجى)

γιακάς*, ο [zakás] (Παπ., Ιδομ^B): «το περιλαίμιο» (*λέξεις πανελλήνιος*, Παπ.). ΦΡ. *διπλώνει ο γιακάς μου*: αποκτώ οικονομική άνεση || *δε δρώει ο γιακάς μου*: αδιαφορώ.

[< yaka (Παπ.)] (ياقه, ياقه)

{Οι κρητ. εκφρ. *έβγαλα* (κάποιον) *από το γιακά μου* 'τον ξεφορτώθηκα, απαλλάχτηκα από αυτόν', *να τινάξω το γιακά μου* (συνδεύεται από αντίστοιχη κίνηση) 'Θεός φυλάξει από τέτοιον άνθρωπο' και *να δα(γ)κάσω το γιακά μου* 'κούφια η ώρα που τ' ακούει' ίσως είναι μεταφραστικά δάνεια από τις αντίστοιχες τουρκικές: *yakasını kurtarmak*, *yaka silkemek* και *yaka isirtmek* (βλ. Χλωρός, B 1995).}

γιακιστίζω [zakʲistizo] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Γαρ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.): αρμόζω, ταιριάζω.

[< yakışmak (Παπ.) / αόρ. yakışt(im) (Συντ.)] (ياقشماق)

{Χρησιμοποιείται κυρίως στο γ' πρόσ. και συντάσσεται με γενική προσωπικής αντωνυμίας.}

γιάλα (επιφ.) [zála] (Κριτσ.): «εμπρός, πάμε, φύγαμε. (στο χαρτοπαίγνιο) η αλλαγή των τραπουλόχαρτων σε ορισμένες παρτίδες που δεν έχουν οι παίκτες κατά το μοίρασμα καλό φύλλο. Φρ. *Πάω γιάλα* (για άλλα, εννοεί φύλλα). *Πάμε γιάλα; Πάμε!*» (βλ. σημείωση).

[< για άλλα (Κριτσ.) / < επιφ. yalla (Παμπούκης, 72), κατά το *TDK* διαλεκτ. του yallah· από

τα αραβ. < *yā-Allāh* κ.λ. 'Ω Θεέ!' (Συντ.) (ياالله) {Περσισότερα για το *γιαλά* βλ. στο σχετικό λ. του slang.gr. Το λήμμα του Κριτωσώτακη έπρεπε μάλλον να διασπαστεί σε δύο: ένα για το επιφ. *γιαλά* 'εμπρός!' [< *yalla*] και ένα ξεχωριστό για τη φράση *πάμε γι' άλλα* 'ξαναμοιράζουμε τραπουλόχαρτα'.

γιαλαντζής, ο [zalandzís] (Γαρ., Κριτσ., Ξεν.) : ο ψεύτης.

[< *yalançı* (Κουκκίδης, 24)] (يالانچى)

{Ο Κριτωσώτακης το έχει ως επίθετο (γιαλαντζής -ίνα -όικο), με τις σημ. 'ψεύτικος' και 'οσιδήποτε είναι παρόμοιο με κάτι άλλο'. Θεωρώ ότι το άκλ. επίθετο **γιαλαντζή*** (π.χ. *ντομάδες γιαλαντζή*, δηλ. χωρίς κίμα: *γιαλαντζή μάγκας* 'νευτόμαγκας') πρέπει να λημματογραφηθεί χωριστά, ή μαζί με το επίθ. *γιαλαντζίδικος*, ως άκλιτος τύπος του.}

γιαλαντζί, βλ. **γιαλαντζής** (σημείωση)

γιαλαντζίδικος (επίθ.) [zalandzídikos] (Γαρ.) & **γιαλαντζή** [zalandzǐ] (Ξεν.) : ψεύτικος.

[< *γιαλαντζής* (Συντ.)]

(***γιαλντζί(ι)**, βλ. Παράρτημα 1.

γιαλντισένιος (επίθ.) [zaldisēnios] : επίχρυσος.

Η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα για τον ερχομό του Σουλτάνου Αβδουλ Μετζίτ στην Κρήτη το 1848: *Χρυσά ήτα τα παμπόρια του, τα τσάρκια* (βλ. τσάρκι) *ασημένια / κ'ή βάρκα όπου μπήκανε ήτονε γιαλντισένια* (βλ. Πλανάκης, 94· από: *Αρχείον Παύλου Βλαστού*, 15ος τόμος, σ. 983-985).

[< *yaldiz*, βλ. (*)*γιαλντζί* στο Παράρτημα 1 (Συντ.)]

γιαλέλι, το [zalelí] & **γιαλελέλι** [zaleléli] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Τσιρ., Ιδομ^B.): **1.** το τραγούδι. **2.** (μυθ.) ιδιορρυθμία, ανένδοτη συμπεριφορά.

[< *yalelli* (Ξανθιν.)]

{Πβ. αντίστοιχη κυριολεξία και μεταφορά στη λ. *χαβάς*.}

γιαμάκι, το [zamatí] (Χουστ., Τσιρ^B.): το τσιράκια, ο βοηθός.

[< *yamak* (Συντ.)] (يماق, يماق)

{*Yamak* σήμαινε επίσης 'νεοσύλλεκτος στρατιώτης' (Χλωρός, Β 2019, βλ. και Σκαρλάτος Βυζάνιος, *Η Κωνσταντινούπολις*, τόμ. Α', Αθήνα 1951, σ. 386). Στη Κρήτη βρισκόμαστε τη λ. *γιαμάκια* με τη σημ. 'συμμορία οθωμανών νεαρής ηλικίας', όπως βλέπουμε σε άρθρο του Κων. Νεονάκη στα *Ρεθεμνιώτικα Νέα*, φ. της 29-8-2013: *Τα γιαμάκια ήσαν από άλλο χωριό, ντελκανήδες. Εδρούσαν, ανά μικρομάδες, τρεις τέσσερις. Ερχόταν στους Αποστόλους σε ώρα κολατσού (ώρα 9 έως 10) άνοιγαν τις πόρτες,*

έμπαιναν στα σπίτια, ενεργούσαν έρευνα φανερά και έπαιρναν ό,τι τους άρεσε. Σε κρητ. κείμενο του 1786 η λ. με τη σημ. «αξιοματικός των Γιαντισάρων», στον τουρκ. πληθ. **γιαμακλάρ** (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 100). Αλλά ο Σταυρινίδης (*Μεταφράσεις*, Β 360) σημειώνει ότι «Γιαμακλάρ ελέγοντο οι πλησίον των γενιτσάρων, πυροβολητών και ολμοβολιστών και ως φύλακες των φρουρίων υπηρετούντες νεοσύλλεκτοι γενιτσάρου».

γιαμαλίδικο, το [zamalídiko] (Ιδομ^B.): το υφασματοπωλείο.

[< *γιαμαλής* (Συντ.)]

{Ως (μικρο)τοπωνυμίο παλαιότερα στο Ηράκλειο: *Τα Γιαμαλίδικα* (υφασματοπωλεία), στη σημερινή οδό Ίδης, στην αρχή της Λεωφ. Καλοκαιρινού (βλ. κείμενο του 1965 του Στέργιου Σπανάκη για τα μνημεία του Ηρακλείου, δημοσιευμένο στην εφημ. *Πατρίς*, φ. της 9-8-2010).}

γιαμαλής, ο [zamalís] (Τσιρ., Ιδομ^B.): **1.** υφασματέμπορος. **2.** «πλανόδιος έμπορος που εκτελούσε και παραγγελίες» (Τσιρ.).

[μάλλον < *yamali* (Συντ.)] (يامه لو، يامه لى)

{Το τουρκ. *yamali* (< *yama* 'μπάλωμα') σημαίνει 'μπάλωμένος' και 'αυτός που έχει "μπάλωμα" (εκτεταμένη κηλίδα) στο πρόσωπο'. Από αυτό το οικογ. επίθετο Γιαμαλής, πβ. «Ο δε Χουρμούζος ο Χαρτοφύλαξ, ο τουπίκλην Γιαμαλής, ως έχων περί τον κρόταφον μέλαν τι κρεατώδες εξόγκωμα» (Αριστοκλέους Θεόδωρος, *Κωνσταντιών Α' βιογραφία*, Κων/πολη 1866, σ. 62). Ίσως διαλεκτικά να είχε και τη σημ. 'υφασματέμπορος', πβ. *yamalik* 'ύφασμα για μπάλωμα'. Η (κρητική) αρσιζική παροιμία *Πεισματικό του γιαμαλή θα κόψει την ψωλή μου* (που λέγεται για ανόητα πείσματα που ζημιώνουν εκείνον που τα κάνει) φαίνεται να είναι παροιμιόθυμος. Το κρητ. οικογ. επίθετο Γιαμαλάκης προκύπτει μάλλον από το Γιαμαλής, παρά κατευθείαν από το τουρκ. *yamalak* 'ατελής, λειψός'.

γιαμπάν γερί, το [jabán jerí / zabán zeri ?] (Πάγκ.) & **μπανιζέρι** [bañizéri / bañizéri ?] (Παπ., Πάγκ.): ερημικός τόπος, ερημιά.

[< *yaban* 'έρημος' + *yer* 'γη' (Πάγκ.) / < *yaban yeri* (Παπ.)] (بيان ير، يبان ير)

{Για τη διτυλοτυπία βλ. Κυρανούδης, 211.}

γιαμπανά (επίρρ.) [zabaná] (Παπ., Πάγκ.): άδικα, μάταια.

[< *yabana* (Παπ.)] (بيانه)

γιαμπάς, ο [zabás] : το δικράνι (το θρινάκι).

[< *yaba* (Bilgehan², 638-Λιθοξόου)] (يابه، يابه)

γιαντισάρ αγάς, ο [zañitsár agás] (Κονδ.) & **γενι-**

τσεραγασής [zeñitserayasis] : τίτλος του αρχηγού των Γεντισάριων.

[< *yenicer ağası* (Κυρανούδης, 214) (يکچیری اغاسی)]

{Σε κρητικά δημοτικά τραγούδια βρίσκουμε τη γεν. πληθ.: «Που κόψαν Τούρκο κεφαλαίς και Γιαντισάρ' αγάδω» (Γιάνναρης, 99), «κ' ήτονε κ' ο πλουσιότερος τω γιαντισαράδω» (Φαφουτάκης, 62). Πιο κοντά στο τουρκ. έπνομο ο τ. *γεντισεραγασής*, σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 97-98). Για τον τ. *yenicer ağası* αντί του κανονικού *yeniceri ağası*, βλ. Κυρανούδης, 219-220.}

γιαντισαρισμός, βλ. **γεντισαρισμός**.

γιάντες*, το [zándes] (άκλ.) (Παπ., Πάγκ., Ροδ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** Παιγνίδι συναναστροφής που βσιζίζεται στη μνήμη και παίζεται ως εξής: Σε ώρα φαγητού ένας παίρνει το διχαλωτό κοκκαλάκι του στέρνου της κότας που τρώνε και, κρατώντας το από το ένα άκρο, το προτείνει σε κάποιον ομοτράπεζο ρωτώντας τον: *Παίζομε γιάντες*: Ο άλλος ρωτά: *Στις πόσες*; Δηλαδή, πόσες φορές θα προσπαθήσει ο ένας να καταφέρει να δώσει στον άλλο ένα αντικείμενο και να του πει *Γιάντες!* μόλις το πάρει στα χέρια του, πριν ο δεύτερος θυμηθεί ότι *έχουν βάλει γιάντες* και του πει *Το θυμάμαι ή Το ξέρω*. Αφού συμφωνήσουν στις φορές (συνήθως στις τρεις), ενδεχομένως και στο τίμημα που θα καταβάλει όποιος χάσει (συνήθως κάποιο μικρό δώρο ή κέρασμα), τραβά καθένας προς το μέρος του και χορίζουν το κοκκαλάκι, ενώ συγχρόνως λένε ομόφωνα *Γιάντες!* Η πρώτη απόπειρα “εξάπατησης” γίνεται συνήθως επί τόπου, όταν ο ένας προτείνει στον άλλο το δικό του κομμάτι λέγοντας: *Γιά μέτρησέ τα να δεις αν είναι ίσα*. Το παιγνίδι μπορεί να κρατήσει πολλές μέρες ή και βδομάδες, μέχρι να τελειώσει. **2.** Το διχαλωτό κοκκαλάκι από το στήθος της κότας.

[< *yâdes* (Παπ.), από τα περσ. (AKN)] (يادس)

{Κατά το *TDK yâdes* είναι διαλεκτ. τ. του *lades*, από το περσ. *yâd est* «μείνεια εστί, το ενθυμούμαι» (Χλωρός, Β 1983). Το *γιάντες* ως παιγνίδι κονταύει να ξεχαστεί, μαζί και η λέξη. Στους νεότερους τη θυμίζει το ομώνυμο εστιατόριο στην Αθήνα (Εξάρχεια), που το όνομά του μερικοί το θεωρούν πληθυντικό θηλυκού (αρκετά παραδείγματα χρήσης στο Διαδίκτυο: (σ)τις *Γιάντες*).}

γιαντίζω, βλ. **γεντίζω**.

γιοουρτάς, ο [zaurtás] (Παπ.: στο λ. *γιοούρτι*) : αυτός που παρασκευάζει ή και πουλούσε γιοούρτι (AKN).

[< *γιοούρτι* (Παπ.)

γιοούρτι*, το [zaurti] & **γιοούρτι** [zjúrti] (Παπ., Κονδ., Ξανθιν., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ξεν.) : γαλακτοκομικό προϊόν που γίνεται με ειδική ζύμωση, έχει ελαφρά υπόξινη ευχάριστη γεύση και θεωρείται τροφή εύπεπτη και με μεγάλη θρεπτική αξία (AKN).

[< *yoğurt* (Παπ.) / από τουρκ. διάλεκτο των Βαλκανίων ή μέσω των βλάχικων (AKN)] (يوغورت, يوغرث)

{Το *TDK* έχει τον διαλεκτ. τ. *yâğurt*. Το *γιοούρτι* της *σακούλας* (όπως λέγαμε παλιότερα το *στραγγιστό γιοούρτι*) έχει το αντίστοιχο τουρκικό *torba/kese yoğurdu* (*süzme yoğurt*).}

γιοπί*, το [zari] (Παπ., Πάγκ.) : η οικοδομή.

[< *γιοπί* ‘κτίριο’ (Παπ.)] (يایی, يایی)

γιοπιτζής, ο [zaridzís] (Παπ., Πάγκ., Ροδ., Κασσ.) : ο χτίστης, ο οικοδόμος.

[< *γιοπί* (Παπ.) / μάλλον κατευθείαν < *γιοπι* (Κουκκίδης, 25)] (ياییجي)

γιοπράκι*, το [zarpáfi] (Παπ.) : το ντολμαδάκι με αμπελόφυλλο.

[*γιοπράκ* ‘αμπελόφυλλο’ (AKN) / *γιοπράκ dolması* «δολμάδες με κληματόφυλλα» (Χλωρός, Β 1980) (Συντ.)] (يپراق)

{Ο Παπαγρηγοράκης (σ. 131) αναφέρει τη λ. *γιοπράκι* χωρίς ερμηνευμα, μαζί με εκείνες που παρέλειψε «διότι δεν ακούονται ποσώς σήμερα [= 1952] ούτε από τους γεροντότερους». Το τουρκ. *γιοπράκ* σημαίνει αρχικά ‘φύλλο’ γενικώς. Τα *γιοπράκια* γίνονται και με άλλα φύλλα: στη Σύμη της Δωδεκανήσου τα κάνουν με κυκλαμινοφύλλα.}

γιοπιρντιζό [zartirdízo] : παραγγέλω την κατασκευή (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845: *Μου έστειλε από την Κριτσά ο κονιάδος μου [...] τσεκερέ να γιοπιρντίσω της θυγαράς του της Μαρίας ένα ζιπόνη* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 340).

[< *γιοπρντ(ım)*, αόρ. του ρ. *γιοπρντμακ* ‘βάζω κάποιον να κάνει κάτι’] (ياییرمق)

γιορά γιοαλλού, η [zará zalú] (Πτ.) : «Πνεύμα κατοικοποιά, που κατά κάποιο θρύλο παρουσιάζεται υπό μορφή πουλιού με πολύ μακρύ ράμφος. Τζιμπά τα μωρά στην καρδιά και πεθαίνουν».

[< *γιοράς* ‘πληγή’ + μυθολ. *Γελλώ* (Πτ.)]

{Η λ. *Γελλώ* διασώζεται στην περιοχή Σητείας ως *γελλούδα* ή *γελλού* ‘είδος νεράιδα, αλλά και κάθε κακή γυναίκα’, πβ. και *γελλουδογλειμένος* ‘χλωμός, μικρόσωμος και αδύνατος πολύ’ (Γαρεφαλάκης, σ. 178).}

γιοραμπής*, ο [zarabís] & **γεραμπής** [zerabís] (Γαρ., Ιδομ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : ο Θεός.

[< *γα Rabbi* ‘ω Θεέ μου’ (επίκληση σε προσευ-

χή) (από τα περσ.) (AKN) < *yarabbi* (διαλεκτ. κατά το TDK, από το αραβ.) (Συντ.)
 {Συνήθως χρησιμοποιείται στην έκφραση *Ανέ θέλει ο γιαραμπής*. Ο τ. *γιαραμπής* ίσως από συσχετισμό με τη λ. *γεραντζώ* ‘δημιουργώ’ (βλ.) στη φρ. *Διάλε το Θεό, που σε γεραντζίσε.*}

γιαραμπί σουκιούρ, βλ. **αραμπισουκιούρ**.

γιαράς, ο [zarás] & **γιαρά**, η [zará] & **γιάρα** [zára] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ^{π.}, Ιδομ^{β.}, Κασσ.) : η πληγή, το τραύμα.
 [< *yara* (Παπ.)] (يارا)

γιαρές, ο [zarés] (Κριτσ^{π.}) : «αργό ερωτικό τραγούδι».

[< *yar* (Κριτσ.) / μάλλον < *γιαρέμ* ‘επιφώνημα αμανέδων’ < *yarim*, με παρετυμολογική επίδραση από τη λ. *γιαράς*, βλ. σημείωση (Συντ.)]
 {Η περσ. προέλ. *yar* στα τουρκικά σημαίνει «φίλος, σύντροφος· εραστής ή ερωμένη» (Χλωρός, Β 1984). Το τονιζόμενο επίθημα *-im* αντιστοιχεί στο κτητικό ‘μού’. Ο τύπος *yarim* σε ανατολίτικους αμανέδες ως επιφώνημα, το ίδιο και τα *γιαρέμ* και *γιαρίμ* σε ρεμπέτικα τραγούδια, πβ. και το τραγούδι *Γιαρέμ γιαρέμ* του Γ. Χατζηνάσιου σε στίχους του Νίκου Γκάτσου, από τον δίσκο *Η ενδεκάτη εντολή: Με βασιλικό, γιαρέμ γιαρέμ, και δυόμομο / στόλισε ο Θεός, γιαρέμ γιαρέμ, τον κόσμο.*}

γιαρμάς^{1*}, ο [zarmás] (Πάγκ., Ιδομ^{β.}) : ποικιλία ροδάκινου.

[< *yarma* (Πάγκ.) / *yarma* (*şeftali*) (Συντ.)] (يزمه شفتلو)
 {Το TDK έχει: *yarma* (επιθ.) «που σχίζεται εύκολα και αποχωρίζεται από το κουκούτσι: *yarma şeftali*» και ξεχωριστό λήμμα *yarma şeftali* για το ροδάκινο με αυτά τα χαρακτηριστικά. Αντίστροφος λεξιλογικός δανεισμός: οθωμ. *duraki* دراقى, *duraki* دراكى «ροδάκινον άνευ χυός» (Χλωρός, Α 773), το οποίο, κατά τον Meyer (*Türkische Studien. I*, Βιέννη 1893, σ. 29) από το αραβ. دراقن, και αυτό από το μsn. *δωράκινον*. Το AKN ετυμολογεί τη λ. ροδάκινο ως εζής: μsn. *ροδάκινον* < ελνστ. *δωράκινον* < λατ. *duracinum* με αντιμετάθ. [d-r > r-d] και τροπή [u > o] από επίδρ. του [r]. Κατά το EANEΓ (που υιοθετεί τη γραφή *ρωδάκινο*), το λατ. έτμο «πιθ. προέρχεται από το τοπωνύμιο *Dyrachium* ‘Δυρράχιο’».

γιαρμάς², ο [zarmás] (Παπ., Ξανθίν., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Ιδομ^{β.}, Κασσ.) : δοκάρι, τραβέρσα, *μπιτσιμές*.

[< *yarma* ‘σχίσιμο, τομή κατά μήκος’ (Παπ.)] (يارمه)
 {Το TDK έχει το διαλεκτ. ουσ. *yarma*: 1. μεγάλο σχισμένο ξύλο, κούτσουρο 2. ξύλο είδους οξιάς που σχίζεται εύκολα.}

γιαρντέλι, βλ. **γκερντέλι**.

γιαρντίμι, το [zardími] (Γαρ., Κριτσ^{π.}, Ιδομ^{β.}) : βοήθεια, συνδρομή.
 [< *yardim* (Κριτσ^{π.})] (يارديم, يارديم)

γιαρντιμτζής, ο [zardimdzis] : ο βοηθός. Η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα γύρω στο 1850 (βλ. Νικ. Σταυρινίδης, “Ο θάνατος του Κερέμ Μπέη στη λαϊκή μουσα”, *Αμάλθεια*, 4/16-17, 287).
 [< *yardimci* (Σταυρινίδης)] (يارديمجي)

γιάσα, βλ. **αφερίμ**.

γιάσαν! (επιφ.) [zasán] (Κριτσ.) : «γεία σου, να έχεις την υγεία σου. Φρ. Γειασάν ρε μάγκα!»
 [< *yaşa!* ‘να ζήσεις!’, *yaşasın!* ‘ζήτω!’, βλ. σημείωση] (ياشاه, ياشاسون)
 {Ο Κριτσωτάκης το γράφει *γιασάν!* επηρεασμένος προφανώς από τη σημασία του. Με τη σημ. ‘μπράβο’ καταγράφουν το επιφ. *γιασέν!* η Ευανθία Δουγά-Παπαδοπούλου και ο Χρήστος Τζιτζιλής (*Το γλωσσικό ιδίωμα της ορεινής Πιερίας*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσ/νίκη 2006, σ. 85) και το ετυμολογούν από το *yaşasın*, προστακτική του *yaşamak* ‘ζω’. Ο τουρκομαθής Μιχ. Διαλιάνς το γράφει *γιαγιά* στην *Κριτσωτοπούλα* (Ηράκλειο 1912, σ. 12) στο σημείο όπου ο Χουρσίτ: *Γιαγιά φωνάζει (ζήσετε)· ασάνια μου αγάδες.*}

γιασαζής, βλ. **διασαζής**.

γιασεμόκλαδο, το [zasemókladó] (Κριτσ.) : ο βλαστός του γιασεμιού.

[< *γιασεμί* + *κλαδί* (Συντ.)]
 {Υποθέτω πως η λ. αυτή υπάρχει μόνο ως ποιητικό σύνθετο σε μαντινάδες ή μοιρολόγια.}

γιασεμόριζα, η [zasemórizá] (Κριτσ.) : «ο κορμός του αναρχώμενου γιασεμιού».

[< *γιασεμί* + *ρίζα* (Συντ.)]
 {Μοιάζει με τα σύνθετα που φτιάχνουν οι μαντιναδολόγοι, βλ. σημείωση στο λ. *κοκκινομερτζάνοχειλή* και στο λ. *γιασεμόκλαδο.*}

γιασμάκι^(Α), το [zasmáfi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Ιδομ^{β.}, Χουστ.) : λεπτό γυναικείο κάλυμμα κεφαλής, με το οποίο «καλύπτουν το πρόσωπο οι Μουσουλιμανίδες» (Πιτ.).

[< *yaşmak* (Παπ.)] (ياشماق, ياشماق)
 {Ο Παπαγρηγοράκης και ο Πάγκαλος έχουν στο ίδιο λήμμα τις λ. *γιασμάς* (βλ.) και *γιασμάκι*, με κοινή ετυμολογία, σαν να ήταν το *γιασμάκι* υποκοριστικό. Στα τουρκ. *yaзма* [< *yaзмаk* ‘γράφω’] σημαίνει ‘κεφαλομάντιλο από ζωγραφιστό ύφασμα’ και *yaşmak* ‘λεπτό κάλυμμα κεφαλής και προσώπου’ (TDK), κατά τον Χλωρό (Β 1990) : «[εν τη αρχ. Τουρκική *ياشماق*, *ياشماق* = καλύπτομαι] πέπλος λευκός, δι’ ού καλύπτοσιν την κεφαλήν και το πρόσωπον αι γυναίκες των

Μουσουλμάνων όταν εξέρχονται της οικίας, κάλυπτρα, κρήδεμνον, κ. γιασμακάκ.)}

γιασμάς, ο [zazmás] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ξανθιν., Κριτσ., Ιδομ^B.): λεπτό γυναικείο κάλυμμα κεφαλής, «χρωματισμός κεφαλόδεσμος (υπό το τσεμπέρι) των γυναικών» (Κονδ.).

[< *yazma* (Κυρανούδης, 88), και όχι από το *yazmak*, βλ. *γιασμάκι*.] (يازمه)

{Κατά τον Χλωρό (B 1988): «είδος φακιολίου πεποικυλμένου δια της χειρός» [< *yazmak* ‘γράφω’] (ζωγραφισμένο στο χέρι, σε αντίθεση με τον *μασσομά* (βλ.), ύφασμα με τυπωμένα σχέδια, εμπριμέ). Ο Κονδυλάκης στην ανάπτυξη του λ. *μαπερέτα* ‘σκούφια, φέσι των υπηρετών και των φτωχών’, χρησιμοποιεί τον πληθ. *γιασμάκες* (ενικός *γιασμάκα ;).}

γιαστίκι, το [zastífi] (Παπ., Πάγκ.): η μαξιλαροθήκη.

[< *yastik* (Παπ.) / ‘προσκέφαλο, μαξιλάρι’ (Συντ.)] (ياصديق)

γιαταγάνι*, το [zatagáñi] (Παπ.): μεγάλο μαχαίρι της ζώνης.

[< *yatağan* (Παπ.)] (ياتغان, ياتغان)

γιαταγανιά, η [zatagáñá]: το χτύπημα με γιαταγάνι, η σπαθιά. Η λ. σε ολιγόστιχη επίκληση στον ήρωα Δημήτριο Λόγιο (c. 1770-1811): *Δημήτρη Λογιότατε και να 'χε ζεις καμήνε [...]/ να κόψεις Τούρκους εζ'εφτά με μια γιαταγανιά σου* (βλ. εφημ. *Ραδάμανθως*, φ. της 12-10-1863, ψηφιοποιημένη στη *Βιβλιοθήκη της Βουλής*).

[< *γιαταγάνι*, κατά το ζεύγος σπαθί – σταθιά (Συντ.)]

γιατάκης, ο [zatátʃis] (Ροδ.): κλεπταποδόχος.

[< *yatak*, στη σημ. ‘κλεπταποδόχος’ (Χλωρός, B 2005) (Συντ.)] (ياتاق, ياتاق)

γιατάκι*, το [zatátʃi] (Παπ., Πάγκ., Γαρ., Ροδ., Κριτσ., Ιδομ^B, Χουστ., Κασσ.): 1. η κλίνη, το στρώμα: 2. «εξάρτημα πειστηρίου των παλαιών ελαιοτριβείων» (Πιτ.).

[< *yatak* (Παπ.)] (ياتاق, ياتاق)

{Αντίστροφος λεξιλογικός δανεισμός: *keretev* < *κρεβάτι* (TDK· Bilgehan², 639).}

γιατσι, το [zatsi] (Κονδ.): προσευχή των μουσουλμάνων 2 ώρες μετά τη δύση του ήλιου. «Φρ. *Εφονιάζε* {ενοούμενο υποκείμενο: ο χότζας} *το γιατσι* (από το μιναρέ), *ήρθε το γιατσι* ή *κατά το γιατσι θάρθάν*».

[*yatsi* (*namazi*) (Συντ.)] (ياتسو نمازی)

{Η τελευταία από τις πέντε προσευχές της ημέρας, βλ. *ναμάζι*.}

γιαφτός, ο [zafás] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν.): κάθε μερίδιο της διανεμητέας πατρικής περιουσίας.

[< *yafia* (Παπ.)] (يافته)

γιαχνερό, το [zaxneró], πληθ. τα **γιαχνερά** [zaxnerá] (Πιτ.): «Ποικιλία χορταρικών άγριων που μαγειρεύονται όχι βραστά, αλλά γιαχνί. [...] Με τα γιαχνερά παρασκευάζουν και τις περιφημες βρουβόπιτες».

{Κανονικά μόνο στον πληθυντικό: *τα γιαχνερά*. Αναλυτικά για το θέμα στο βιβλίο: Κλεόνικος Σταυριδάκης, *Η άγρια βρώσιμη χλωρίδα της Κρήτης*. *Wild edible plants of Crete*, Εκδ. Mystis, Ηράκλειο 2004.}

γιαχνί* (άκλ. επιθ.) [zaxñi] (Παπ., Πάγκ., Κασσ., Ξεν.): τρόπος μαγειρέματος, κυρίως των λαχανικών, με τσιγαριστό κρεμμύδι και ντομάτα.

[< *yahni* (Παπ.)] (ياخنى)

γιαχνισμένος (επιθ.) [zaxñi] (Κριτσ.): «ότι έχει μαγειρευτεί γιαχνί».

[μτχ. παθ. πρκ. του ρ. *γιαχνίζω* (Συντ.)]

{Χρησιμοποιείται μάλλον ως μετοχή, πβ. – *Ετοιμες οι μελιτζάνες; – Οι, δεν τζι 'χω ακόμη γιαχνισμένες* (αυθεντικός διάλογος).}

γιαχνιστό*, το [zaxñistó] (Τσιρ.): φαγητό μαγειρεμένο γιαχνί.

[προφανώς το ουδ. του επιθ. *γιαχνιστός* ουσιαστικοποιημένο (Συντ.)]

{Ο Κριτσωτάκης λημματογραφεί το επίθετο: *γιαχνιστός* –ή– *ό*.}

γιαχουντής^(A), ο [zaxudis] & **γιαουντής** [zaudis] & **γιαβουντής** [zavudis] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ^π, Ιδομ^B) & **γιαχουντζής** [zaxudzis] & **λαχούντης** [laxúdis] (Τσιρ.): 1. ο Εβραίος: 2. (μτφ., ως περιφρονητικός-υβριστικός χαρακτηρισμός) τσιγκούνης.

[< *yahudi* (Παπ.)] (يهودي)

{Ο τ. *λαχούντης*, που ο Τσιριγωτάκης τον έχει ως συνώνυμο του *γιαχούντης/γιαουντής* απομακρύνεται φωνητικά από το τουρκ. έτυμο και σχετίζεται μάλλον με τα οθωμ. *lâhut* ‘θεότητα’ και *lâhutî* ‘θεϊκός’, από τα αραβικά, βλ. Χλωρός, B 1476-7. Πρόκειται ίσως για διαφορετική λέξη.}

γιάλαρι, βλ. **γιάλαρι**.

(*)**γιάγίμπασης**, βλ. Παράρτημα 1.

γιούμι, το [ziyúmi] & **γιοουγούμι** [ziyúmi] & **ζιγούμι** [ziyúmi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ., Ξεν.): 1. Δοχείο υγρόν που χωρά περίπου δύο λίτρα: 2. «Σήμερα {1983} με τη λ. ενοούμε αποκλειστικά το από χαλκό, ορείχαλκο ή και λευκοσίδηρο ειδικού σχήματος δοχείο, με μικρή βρυσούλα από μπροστά, το οποίο βρίσκεται πάντα στην παραστά των καφενεών για να διατηρείται το περιεχόμενο νερό

ζεστό, ώστε η παρασκευή καφέ και αφρηνημάτων να είναι συντομότερη» (Πιτ.).

[< *güğüm* (Πατ.) / Πιθανόν αντιδάνειο: Κατά το *TDK* από τα ελληνικά, κατά τον Nişanyan από το ελλ. *κουκούμι(ον)* < λατ. *cucuma* (Συντ.)] (كوكوم, كوكوم)

{Βλ. και *γεντέκι*. Στη σημ. 2. πβ. τουρκ. *şalepçi güğümü* «η μεγάλη θερμορρόη εντός της οποίας ο πωλητής *şalepü* παρασκευάζει το ποτόν τούτο» (Χλωρός, Β 1448).}

γιγούρτι, βλ. **γιαούρτι**.

γιγουρτσής, ο [ziγurtis] (Ιδομ^Β): ο παρασκευαστής / πωλητής γιαουρτιού.

[< *γιγούρτι* + *-τής* (Συντ.)]

γύλαρι, το [ziláři] & **γυλάρι** [ziγláři] (Πιτ., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ.): το σκονί με το οποίο δένουν ένα ζώο, το καπίστρι.

[< *yular* (Dawkins, 688)] (يولار)

{Ο τ. *γγλάρι* ίσως από επίδραση της λ. *γγίλα* 'δερματίνη ζώνη που περνά κάτω από την κοιλιά του γαϊδάρου και συγκρατεί το σαμάρι'. Υπάρχει και ο τ. *γκιλάρι* (Λιουδάκι, σ. 340).}

γιμουρούκι, βλ. **ντομουρούκι**.

γίνομαι, βλ. **ρηματικές περιφράσεις από τα τουρκικά**.

γιντέκι, το [jidéfi] (Πάγκ.): «Το ξύλινο υποστήριγμα, ο στύλος».

[< διαλεκτ. *gidek* (*TDK*) «balkon ya da büyük sofaların altına sütnun gibi konulan dört köşe direk» (= τετράγωνο δοκάρι που τοποθετείται ως στύλος κάτω από μπαλκόνι ή μεγάλο σοφά) (Συντ.)]

γιογκάδες, οι (αρσ.) [zoghádes] & **φιογκάδες** [fioghádes] (Τσιρ., Αποστ., Τσιρ.): τα ροκανίδια.

[< *yonga* (Ronzevalle, 462)] (يونغه)

{Δεν ξέρω αν χρησιμοποιείται ο ενικός *γιογκάς*, τον οποίο καταγράφει ο Ronzevalle.}

γιογλαδάκι, το [zoghladáfi] (Πιτ., Γαρ.: στο λ. καστάνια): «μικρό πήλινο δοχείο που βάζουν το φαγητό για να το μεταφέρουν σ' εκείνους που εργάζονται στα χωράφια» (Πιτ.).

[< *γιογλάρω* (Πιτ.)]

{«Η σύνδεση του Πιτυκάκη με το ρ. *γιογλάρω* είναι ορθή», επισημαίνει ο Χριστόφορος Χαραλαμπίκης (*Κρητολογικά Μελετήματα*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2001, σ. 82).}

γιογλάρισμα, το [zoghárizma] (Κριτσ.: αναφορά στο λ. *γιογλέρνω*): **1.** το φευγιό **2.** η αποπομπή. [< *εγιόγλαρα*, πβ. *γιογλαρισμένος* (Συντ.)]

γιο(γ)λάρω, βλ. **γιο(γ)λέρνω**.

γιογλέ! (επιφ. [zoghlé] (Κριτσ.): «φύγε, πάμε να φύγουμε, φύγαμε».

[< *yol-alma* {}] (Κριτσ.) / μάλλον < *ορντού γιογλέ* 'στρατιωτική διαταγή αναχώρησης', βλ. σημείωση στο λ. *ορντού* (Συντ.)]

γιο(γ)λέρνω [zo(γ)lérno] & **γιο(γ)λάρω** [zo(γ)láro] (Πιτ., Ξανθίν., Γαρ., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.): **1.** φεύγω, αναχωρώ **2.** φεύγω (ή διώχνω) κακόν κακώς. Μτχ. παθ. πρκ.: **γιογλαρισμένος** (Κριτσ.)

[< *yollamak* 'αποστέλλω, πέμπω' (Λιθοξόου), θέμα α(προσδι)όριστου ενεστώτα: *yollar* (Συντ.)] (يوللاق)

{Ο Πιτυκάκης λημματογραφεί το ρήμα **γιογλάρω** [zogháro]: (αμβ.) φεύγω δρομαίως, παίρνω δρόμο, (μτβ.) διώχνω, αποδιώχνω, απομακρύνω. Το θεωρεί παραφθορά του ρ. *γιοργάρω* < *επίφρ. γιοργά - γοργά*. Ομως ρήμα *γιοργάρω* δεν υπάρχει στο λεξικό του, ούτε σε άλλο λεξικό ή στο Διαδικτυο. Πιθανότερη η προέλευση από το *yollar*- (βλ. παραπάνω). Ο ενεστ. *γιογλέρνω* (στον Αποκόρωνα: *γιολέρνω*, κατά τον Τσιριγοτάκη) χρησιμοποιείται σπάνια. Εύχρηστοι τύποι (κυρίως ως αμβ.) είναι ο αόρ. *εγιόγλαρα*, ή υποτ. αόρ. να *γιογλάρω* και ο στιγμ. μέλλ. *θα γιογλάρω*, όπως συμβαίνει και με το συνώνυμο του *δρομώνω* 'παίρνω δρόμο, φεύγω' ή (ως μτβ.) 'βάζω σε δρόμο', π.χ. ζώα ή (μτφ.) μια δουλειά: *εδρόμωσα, να/θα δρομώσω*. Τους τύπους αυτούς επισημαίνει ο Κριτσωτάκης. Από το *yollar*- ετυμολογείται και το κυπριακό *γιολλάρω* 'φεύγω, παίρνω δρόμο' (Γιαγκουλίης, 11). Από το θέμα του *απαρεμφάτου* (*yolla-*) το ποντιακό *γιολαεύω* '1. προπέμπω, κατευοδώνω. 2. αποπέμπω' (*ΛΙΠΑ*, Α 227).}

γιοκ [zók] (Τσιρ.): «λέγεται για κάτι το ανύπαρκτο. – Ίντα λες και ξανυλές να σου πουσουνίζω, παράς γιοκ».

[< *yok* (Τσιρ.)] (يوك)

{Απ' όσο ξέρω λέγεται (λεγόταν) με χιουμοριστική διάθεση, κυρίως στην έκφραση *παράς γιοκ*, που είναι μεταφορά στα ελλ. της πρότασης *Para yok* [με ανεπαίσθητη παύση μεταξύ των δύο λέξεων: το ίδιο και στην ελληνική εκφορά] = Δεν υπάρχουν χρήματα.}

γιοκλαμάρω [zoklamáro] (Ξανθίν^Α): επιθεωρώ, παρατηρώ επισταμένως, ελέγχω. Βλ. και *γιοκλαντάρω*.

[< *γιοκλαμάς*]

{Για την κατάληξη *-άρω* βλ. σημείωση στη λ. *ταλμέρνω*.}

γιοκλαμάς, ο [zoklamás] (Πάγκ., Πιτ., Κριτσ^Γ): **1.** επιθεωρητής **2.** ρεζίλεμα, διαπόμπευση.

[< *yoklama* (Πάγκ.)] (يوقلامه)

γιοκλαματζής, ο [zoklamadzis] : ελεγκτής (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 373). [*yoklamaci* (يوقلامه جي)]

γιοκλαντάρω (να -) [zokladáro] : να επιθεωρήσω. Η λ. σε κρητ. δημοτ. τραγούδι για την πολιορκία της Βιέννης: *Απίτης μου κι εμπήκε στο καράβι / γυρίζει το σκυλί [= ο Τούρκος] να γιοκλαντάρει, / γυρίζει να μετρήσει πλῆσι' ασκέρι, / πόσες χιλιάδες σέρνει να κατέχει* (Κριάρης, 44-45). Άλλος τύπος, από παραλλαγή του ίδιου ποιήματος: **γιοκλαντεύω** (Γιάνναρης, 6). Βλ. και *γιοκλαμάρω*.

[*yoklad(im)*, *αόρ.* του ρ. *yoklamak* 'ερευνά, εξετάζω' (Γιάνναρης, 328)] (يوقلامق)

{Ο αναμενόμενος τ. είναι *γιοκλαντζίω, καθώς τα τα τουρκ. ρήματα προσαρμόζονται με την κατάληξη -ίζω, π.χ. *καζαντ-ίζω, καθουρντ-ίζω* και πάρα πολλά άλλα στον παρόντα κατάλογο.}

γιοκλαντεύω, βλ. **γιοκλαντάρω**.

γιοκλεντζίω [zokledízo] : φορτώνω (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 366).

[*yükled(im)*, *αόρ.* του ρ. *yüklemek* < *yük* يوك 'φορτίο, φόρτωμα, βάρος']

γιόκσα, βλ. **γιόζα**.

γιολάρω, βλ. **γιο(γ)λέρνω**.

γιόλι ερκάνι, το [zólí erkáni] : Η λ. (που θα έπρεπε να γραφτεί: *γιόλι ερκάνι*) σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: *Ξυλάδες πού 'ν' τ' ασκέρι σας, πού 'ναι το γιόλι ερκάνι* (βλ. *Dedes*, 357).

[< *γολ* 'δρόμος', *erkân* 'κίονες, στηρίγματα' (Χλωρός, Α 65), πληθ. του *rükni*, βλ. *ρουκούνι, ρούκουνας* (Συντ.)]

{Ο *Dedes* (σ. 372) μεταφράζει το *γιόλι ερκάνι* ως: companions (of the path). Η λ. *erkân* σημαίνει επίσης «κανόνες καλής συμπεριφοράς, ευπρέπειας», «ne yol bilir ne erkan ούτε δρόμον γινώσκει ούτε κανόνες, ήτοι δεν γινώσκει να φέρεται, δεν έχει καλήν συμπεριφοράν» (Χλωρός, ό.π.). Το *TDK* έχει το *yol erkân* με τη σημ. «*usul, yöntem, davranış bilgisi*» (= τρόπος, μέθοδος, γνώση συμπεριφοράς). Ίσως ο παραπάνω στίχος να έχει το νόημα: 'πού πήγε η σωστή συμπεριφορά σας;' εκτός και αν πρόκειται για ιζαφετικό σύνθετο *yol erkân* (-i = κτητικό επίθημα γ' προσώπου), που αυτό σημαίνει 'στηρίγματα, σύντροφοι του δρόμου, της πορείας'.}

γιολντάσης, ο [zoldásis] (Ροδ.) : συνοδοιπόρος. Ο τ. **γιορντάσης** σε κρητ. δημοτ. τραγούδι (Γιάνναρης, 40).

[*yoldas* (Γιάνναρης, 328)] (يولداس)

γιολουντά (επίρρ.) [zolondá] : εντάξει, καλώς. Η

λ. σε εκκλησιαστικό έγγραφο του 1793: *γιολουντά και καλά έγγραφε ο εις προς τον άλλον* (βλ. Φανουράκης, 136).

[< *yolunda* «ο εν τάξει, τακτικός, καλώς έχων (έγγραφοι κτλ.)» (Χλωρός, Β 2031), κ.λ. σημαίνει 'που είναι' στο δρόμο του' (Συντ.)] (يولونده)

γιολταμιλής, βλ. **γιορνταμιλής**.

γιοζα (σύνδ.) [jóska] (άλλη γραφή: *γιόκσα*) (Πάγκ., Γαρ., Κριτσ^ο.): *εάν δεν, αν πάλι δεν*.

[< *yoksa* (Πάγκ.) / μάλλον *δεν* είναι δάνειο, βλ. σημείωση (Συντ.)] (يوقسه)

{Ο Πάγκαλος έχει δύο λήμματα: *γιόζα I* 'ειδεμή, άλλως' (< τουρκ. *yoksa* 'ειδεμή, άλλως') και *γιόζα II* 'ή εκτός αν' (< *γιή όζ' α* ' < *γιή όζω αν*). Και σημειώνει: «Η σημασία και τον δύο ομονόμων λέξεων *γιόζα* είναι η αυτή». Στο *γιόζα II* παραπέμπει στον Εμμ. Κριαρά, ο οποίος σε βιβλιοκρισία για την 1η έκδοση του βιβλίου *Μαντινάδες της Μαρίας Λιουδάκι* (*Νέα Εστία* 20/236 (1936), 1459) είχε επισημάνει ότι στη μαντινάδα *Τα πάθη απόυ 'παθε ο Χριστός να πάθω δε σ' αρνούμαι, / γιόζα να με σκοτώσουνε στην κλήνη άπου κοιμούμαι* η πρόταση *γιόζα να με σκοτώσουνε* πρέπει να διαβαστεί: *γιή όζ' ανε με σκοτώσουνε* (< *ή όζω αν* = ή εκτός αν). Ίσως από χρήσεις όπως αυτή (και όχι από το τουρκ. *yoksa*) να προέκυψε το *γιόζα I* που καταγράφει ο Πάγκαλος, όπως φαίνεται από το παράδειγμα χρήσης που δίνει: *Ανε θες, δάνεισέ με μερδικά λεφτά, γιατί δεν έχω ν' αποσπουδάξω 'ς το Πανεπιστήμιο, γιόζα και δε θες, να πά' τα δανειστώ απ' άλλού*. Αυτό ισχύει και για το παράδειγμα χρήσης του Γαρεφαλάκη: *Αφού κουνιάδο τον αγαπά η θυγατέρα σου το Δήμο και τον αγαπά κι αυτός, πρέπει κι ετουλόγους να τον δεχτείς γαμπρό, γιόκσα κι ανημένεις βασιλόπουλο να σου τη ζητήσει*. Το τουρκ. *yoksa* σημαίνει: 1. ή (διαζευκτικό): 2. αλλιώς, διαφορετικά, ειδύλλως: 3. μήπως, μπας και. Με την πρώτη σημ. στο ποντιακό *γιόζα*: *ντό θέλετε; άλογο γιόζα σπαθίν*; (Σίμος Λιανίδης, *Τα παραμύθια του Ποντιακού λαού*, Επιτροπή Ποντιακών Μελετών, Αθήνα 1962, 396).}

γιοργαλής (επίθ. προσ.) [zorgalis] (Ροδ.) : «λεβέντης, ατίθασος».

[βλ. *γιοργαλίδικο*]

γιοργαλίδικο (επίθ.) [zorgalídiko] (Παπ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Τσρ., Ιδομ.: στο λ. *γιοργάς* Αποστ., Τσρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.): *γιοργαλίδικο άλογο*: (κρητική) ράτσα άλόγου που εκτελεί πλαγιοτροχασμό, δηλαδή τρέχει σηκώνοντας σε ένα χρόνο και τα δύο δεξιά πόδια και σε δεύτερο χρόνο τα δύο αριστερά. Γενικότερα σημαίνει το γοργόκίνητο υποπτείδες, άλογο ή μουλάρι. || *γιοργαλίδικο βήμα* (Τσρ.): ό,τι και ο *γιοργάς*.

[< *yorgali* ‘γοργακίνητος’ (Ξανθιν.)]

{Το *TDK* έχει τη λέξη *Yorgali* μόνο ως ονομασία χωριού της επαρχίας *Çorum*. Στα τουρκ. υπάρχει το ρ. *yorgalamak* «τριποδίζω, υποσασκίζω, τροχίζω [επί ίππων]» (Χλωρός, Β 2023). Ίσως η λ. *γιοργαλίδικο* να προέρχεται από έναν τουρκ. τ. **yorgali* (< *yorga*), που δημιουργήθηκε από τους Τούρκους στην Κρήτη για να χαρακτηρίσουν την ντόπια ράτσα αλόγων που κάνουν τον χαρακτηριστικό πλαγιτροχασμό. Βλ. το βιβλίο *Το Γιοργαλίδικο αλόγο της Κρήτης* (Επιμέλεια: Κλεόνικος Σταυριδάκης), Ρέθυμνο 2004. Ο Πέτρος Βλαστός (*Συνώνυμα και συγγενικά – Τέχνες και Σύνεργα*, Αθήνα 1931, σ. 334-335) έχει: «Γιοργαλής = αλόγο που τρέχει καλά στο ραβάνυ».

γιοργανατζής, ο [zorganadzis] (Ιδομ.) : ο παπλωματάς.

[< *γιοργάνι* + -(α)τζής· ή κατευθείαν < *yorganci* (Συντ.) (يورغانچي)]

γιοργάνι, το [zorgáni] (Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) & **γοργάνι** [zorgáni] (Δαρ.) : το πάπλωμα. [*yorgan* (Πάγκ.)] (يورغان)

{Οι παροιμίες: *Για τον ψόλλο καιώ το πάπλωμα, Όπου φτάνει το πάπλωμα ν' απλώνεις τα πόδια σου και Ο καυγός είναι για το πάπλωμα* αντιστοιχούν στις τουρκικές: *Pire için yorgan yakmak, Ayağımı yorganına göre uzat* και *Kavga bizim yorganın üstüne imiş* (βλ. *TDK-Atasözleri*.)

γιοργανοσέντονο, το [zorganosédono] (Ροδ.) : παπλωματοσέντονο.

[< *γιοργάνι* + *σεντόνι* (Συντ.)]

γιοργανοσκέπασμα, το [zorganoférazma] (Ιδομ.) : το κάλυμμα παπλώματος.

[< *γιοργάνι* + *σκέπασμα* (Συντ.)]

γιοργάς, ο [zorgás] (Κονδ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Κριτσ., Κασσ.) & **γιοργά** (επίρρ.) [zorgá] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Χουστ., Ξεν.) : πλαγιτροχασμός αλόγου, που εκτελείται σε δύο χρόνους: δεξιά πόδια μαζί, αριστερά πόδια μαζί.

[< *yorga* (Παπ.)] (يورغه)

{Στο παράδειγμα χρήσης του Παπαρηγοράκη η λ. σαφώς ως επίρρημα: *ο γάιδαρός σου πάει γιοργά*. Στην παροιμία *Σαράντα χρονά γάιδαρος γιοργά δεν μαθαίνει*, την οποία παραθέτει ο Πιτυκάκης, η λ. *γιοργά* μάλλον ως αρσ. ουσ. στην αιτιατική. Λέγεται και *αραβάνι* ή *ραχβάνι* (< *rahvan*, από τα περσικά), βλ. *ραβάνι*.)

γιορντάμι, το [zordámi] (Παπ., Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ., Ιδομ.) & **γιορντάνι** (Πάγκ., βλ. σημείωση) : επίδειξη, ακκισμός, στόλισμα.

[< *yordam* (Παπ.)] (يوردام)

{Σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826 οι τύποι **κιορν-ντάμι** (*Και πός θα τα ξεχάσουμε όλα σας τα κιορνντάμνια*) και **κιορντάμι** (*Πού 'ναι κι ο με-ϊταμάλης σας με τα κιορντάμνια τ'ου*) όλα (Βλ. *Dedes*, 361 & 363). Ο τύπος *γιορντάνι* (Πάγκ.) μάλλον λανθασμένος, από επίδραση της λέξης *γιορντάνι* ‘περιδέραιο’.

γιορνταμιλής (επίθ. προσ.) [zordamilis], θηλ. **γιορνταμιλίνα** [zordamilína] / **γιορνταμιλού** [zordamilú], & **γιολταμιλής** [zoltamilis], θηλ. **γιολταμιλίνα** [zoltamilína] (Παπ., Πιτ., Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ., Χουστ.) : **1.** ναζάρης· **2.** με όμορφο παρουσιαστικό, με περιποιημένη εξωτερική εμφάνιση.

[< *γιορντάμι* (Παπ.) / < *yordami* (Ξανθιν.)] (يورداملي)

{Βλ. και *γκιολνταμιλής*. Για την διάσπαση του συμπλέγματος ml με την παρεμβολή φωνήεντος βλ. Κυρανούδης, 294.}

γιορντανάλικι, το [zordanalíti] (Παπ., Πάγκ., Κριτσ.) : γυναικείο κόσμημα στήθους.

[< *gerdanlık* ‘περιδέραιο’ (Αιθιοξόου)] (گردانلق)

γιορντάνι*, το [zordáni] (Πιτ., Ροδ., Τσιρ., Κριτσ.) : περιδέραιο, κόσμημα του λαιμού.

[< *gerdan* (Πιτ.)] (گردان)

γιορντανές, βλ. **γερντανές**.

γιορντάσης, βλ. **γιολντάσης**.

γίτσα, η [zótσα] (Ξανθιν., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Ιδομ., Ξεν.) & **γίτσος** [zótσos] (Ιδομ.) : «μεγάλο κακό, συμφορά, κάζο. “Γίτσα να τού 'ρθει εκεία που προπατεί!”» (Ξανθιν.).

[δεν είναι τουρκικής προέλευσης: < παλαιό ιταλ. *giozza* ‘αποπληξία’ (Καραποτόσογλου)]

{Εκτός από την παραπάνω κατάρα δεν φαίνεται να χρησιμοποιείται αλλού, παρόλο που ο Ροδάκης έχει τη λ. με τη σημ. ‘ημιπληγία’. Η λ. λέγεται (λεγόταν) και στα Κύθηρα, με τη σημ. «αφινιδιών τι κακόν, ή νόσημα, σεληνιασμό» (*Πανδώρα*, 12 (1862), 452). Ο Ξανθινάκης ετυμολογεί από το τουρκ. *gös* ‘μετανάστευση (στον άλλο κόσμο), θάνατος’ (Ξανθιν.) Το *TDK* έχει τη λ. *gös* ‘μετανάστευση’ και ως ιατρικό όρο, με το ερμηνευμα *décès, γαλλιστί* ‘αποβίωση’. Από τη λ. *gös* (چك) ο αναμενόμενος τύπος είναι *γ(κ)ιότσι* ή *γ(κ)έτσι*. Ο Σκαρλάτος Βυζάντιος (*Λεξικόν της καθ' ημάς ελληνικής διαλέκτου*, Αθήνα 1835, σ. 327) έχει τη λ. *γκιότσι*, με τη σημ. ‘μετακόμιση, μετοικεσία’. Κατά τον Κώστα Καραποτόσογλου (“Δυσετυμολόγητα της νέας ελληνικής”, *Byzantina*, 15 (1989), 279) «η λ. ετυμολογείται καλύτερα από το παλαιό ιταλικό *giozza* = *goccia* (= αποπληξία)». Συνεπώς, δεν έχει θέση στον παρόντα κατάλογο. Με τη σημ. ‘αποπλη-

ξία' είχε καταγράψει τη λ. *γιότσα* ο Μ. Χουρμούζης στα *Κρητικά*, Αθήνα 1842, σ. 107.}

γιουβαρλάκια*, τα [zuvarláʃa] (Παπ.): είδος φαγητού, σούπα με μπανίτσες από κιμά και ρύζι. [*γυνvarlak* 'στρογγυλός' (Παπ.)] (يوارلاق) {Το φαγητό αυτό στα τουρκ. λέγεται *terbieyli köfte çorbasi* (βλ. *νεμπιές, κεφτές, τζορμπάς*).}

γιουβερτζιλί, (το) [zuvirdili]: νιτρικό κάλιο. Η λ. σε κρητ. ιατροσόφιο του 1826 (βλ. Παπαδογιαννάκης, 213).

[< *güherçile* «νίτρον. Νιτρικόν κάλιον» (Χλωρός, Β 1455) - στο Διαδίκτυο υπάρχει και ο τ. *giüverçile* (Συντ.)] (كوهرچله)

{Ο Βυζάντιος (³1874, σ. 549) το περιλαμβάνει στις εκφυλλοφορητές λέξεις ως *γκιουβερτζιλές*.}

γιουβέτζι*, το [zuvédzi] & **γιβέτζι** [zivédzi] (Παπ., Ιδομ.): πήλινο σκεύος σε σχήμα ταψιού για ψήσιμο φαγητού.

[< *yünces* (Παπ.)] (كوكج, كوچ)

{Το *AKN* έχει: *γιουβέτσι*.}

γιουγούμι, βλ. **γγούμι**.

γιούζμπασης, βλ. **γιούσμπασης**.

Γιουκσέκ Τάμπια, βλ. **ντάμπια**.

γιουλουχαλίκι, το [zuluxtalíʃi] (Γαρ.): το μυροδοχείο. Βλ. και *γκιουλουφτάι*.

[< διαλεκτ. *gülabdanlık* 'μυροδοχείο'· η τροπή [bd > xt] ίσως από επίδραση της λ. *γκιουλαχτάρι* (βλ.) (Συντ.)]

γιουλουχατίι, βλ. **γκιουλουφτάι**.

γιουλτζής, ο [zuldzi] (Ιδομ^B): ο επιβάτης.

[< *yoļu* (Μπόγκας, 165)]

γιουλφαρί, βλ. **ζουλφαρί**.

γιουμουρούκι, βλ. **γουμουρούκι**.

γιουργάρω, βλ. **γιουργιάρω**.

γιουργέρνω, βλ. **γιουργιάρω**.

γιούργια*, η [zírʒa] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Αποστ., Τσιρ.): **1.** έφοδος· **2.** τρεμούλα.

[< *yürügiis* (Παπ.) / < *yürü!* 'προχώρα!' (στρατιωτική διαταγή) (*AKN*) / < *yürü ya* 'προχώραί λοιπόν' (Καραποτόσογλου)]

{Ο τ. *yürü* είναι προστακτική του ρ. *yürümek* (اورومك). Η ετυμολογική πρόταση του Κώστα Καραποτόσογλου στο: "Δυσετυμολόγητα της νέας ελληνικής", *Byzantina*, 15 (1989), 280.}

γιουργιάρω [zırzáro] & **γιουργιάρω** [zırzáro] & **γιουργέρνω** [zırzérno] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Ροδ., Ιδομ^B): εφορμά, επιτίθειμα. Βλ. και *γιουρονιτό*.

[< *γιούργια* (Παπ.)]

{Για την κατάληξη *-άρω* βλ. σημείωση στη λ. *ταλμέρνω*.}

γιούρκια, τα [zúrʃa] (Ξανθιν^A): μεγάλη προίκα, πολλά κτήματα.

[< *γιούρτια* < *yurt*, στη σημ. «ιδιοκτησία συνισταμένη ιδίως εις γαίας, ακίνητα κτήματα» (Χλωρός, Β 2023) (Συντ.)] (يورت)

{Ο Ξανθινάκης ετυμολογεί από το *yük* 'φορτίο'. Η αναζήτηση στο Διαδίκτυο (*Google books*) δείχνει ότι η λ. *γιούρτι* 'χωράφι κοντά σε σπίτι' ή 'χωράφι ποτιστικό' απαντά και σε άλλα μέρη της Ελλάδας, πβ. και ποντ. *γιούρτιν* 'επικληνής πλευρά βουνού κατάλληλη ως βοσκότοπος' (*ΛΙΠΑ*, Α 228).}

γιουρλούκι, το [zurúʃi] (Γαρ., Ιδομ^B): «κατάρα. "Γιουρλούκι μορέ σας ήδωκε ο Θεός και τα βάνετε ο γεις με τον άλλο με το μόνο-μόνο;"» (Γαρ.)

[μάλλον < *körlük* 'τυφλότητα, τύφλωση', βλ. *κιουρλούκι* (Συντ.)] (كورك)

γιουρντώ, -ίζω, βλ. **γιουρονιτό**.

γιουρονιτό [zurudó] & **γιουρνιτό** [zuridó] & **γιουρονιτζό** [zurudizo] & **γιουρνιτζό** [zuridizo] & **γιουρντέρνω** [zurderno] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Χουστ., Ξεν.): εφορμά, επιτίθειμα.

[< *yürüd(üm)*, αόρ. του ρ. *yürüme* 'προελαύνω' (Ξανθιν.), βλ. και *γιούργια*.]

γιουρούσι*, το [zurúsi] & **γιορούσι** [zirúsi] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Ξεν.): **1.** η έφοδος, η επίθεση· **2.** (μτφ.) ξεπούλημα λόγω φτηνίας· **3.** (μτφ.) έντονη ή συντονισμένη προσπάθεια για να τελειώσει μια δουλειά.

[< *yürüsiis* (Παπ.)] (يوروش)

{Το *TDK* έχει και τον (διαλεκτ.) τ. *yürüis* (Επισήμανση του τουρκομαθούς κ. Γιώργου Παπαδόπουλου). Ο Ροδάκης λημματογραφεί τον τ. **ζουρούχι**.}

γιουρούς καπισί, (το) [zurús kapisí] (Κονδ.: χωρίς ένδειξη γραμματικής κατηγορίας, Τσιρ.): **1.** «αι στρατιωτικά πύλα του Φρουρίου Ηρακλείου» (Κονδ.)· **2.** οι στρατιωτικές φυλακές.

[μεταγραφή με ελλ. χαρακτήρες του *yürügiis kapisí* (Συντ.)]

{*Γιουρούς καπισί* σημαίνει 'πύλη εφόδου'. Πρόκειται για την Πύλη του Αγίου Ανδρέα, δευτερεύουσα πύλη στον ομώνυμο προμαχώνα στο ΒΔ άκρο των ενετικών τειχών. Στο σημείο αυτό έγιναν ισχυρές επιθέσεις των Τούρκων του Κιοπρουλή κατά την τελευταία φάση της πολιορκίας του Χάνδακα. Βλ. ποιητική εξιστόρηση στον *Κρητικό Πόλεμο* του Μαρίνου Τζάνε Μπουνιλή (Αλεξίου & Αποσκήτη, 446-447). Η σημ.

‘στρατιωτικές φυλακές’ (Τσιρ.) ίσως σχετίζεται με το ότι κοντά στην παραπάνω πόλη, προς τη Χανιόπορτα, λειτούργησε πάνω στα τείχη στις αρχές του 20ου αιώνα στρατόπεδο.}

γιούσμπασης, ο [zúbasis] & **γιούζμπασης** [zúbajis] (Παπ., Πάγκ., Κονδ.) : ο λοχαγός, επί Τουρκοκρατία.
[< *yüzbaşı* (Παπ.)] (يوزباشى)

γιούχα* (επιφ.) [zúxa] (Παπ., Πάγκ.) : ντροπή! (χλευαστ. επιφ.) : «Γιούχα σου που έκαμες τέθουια δουλειά» (Παπ.).
[< *yüha* (Παπ.)] (يوها, يوخا)

γιουχαΐζω* [zuxaízo] (Παπ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Ιδομ^B.) & **γιουχάρω** (Κασσ.) : αποδοκιμάζω φονιάζοντας *γιούχα!*
[< *γιούχα* (Παπ.)]

γιουχαιτό, το [zuxaitó] (Αποστ., Τσιρ.) : αποδοκιμασία με φωνές και βρισιές.
[< *γιουχαΐζω* (Συντ.)]
{Προτιμότερη γραφή: *γιουχαητό*, κατά τα: ροχαλητό, βουητό κλπ.}

γιουχάς, ο [zuxás] (Ιδομ., Τσιρ.) : εμπαιγμός, κοροϊδία: ΦΡ. *παίρνω κάποιον στο γιουχά.*
[< *yüha* (Τσιρ.)] (يوها, يوخا)

γιουρντώ, βλ. **γιουρουντώ.**

γιρούσι, βλ. **γιουρούσι.**

γκαβές, βλ. **καβές.**

γκαζέλια, βλ. **γαζέλια¹.**

γκαϊβές, βλ. **καβές.**

γκαϊθιέρης, βλ. **γκαϊτατζής.**

γκάντα*, η [gánda] (Τσιρ.) : παραδοσιακό πνευστό όργανο που αποτελείται από δερμάτινο ασκό και αυλό.
[< *gayda* (AKN)] (غيدا، غيداء، غيداء، غيداء)
{Η κρητική ονομασία αυτού του οργάνου είναι *ασκομαντούρα.*}

γκαϊτατζής, ο [gaitadzis] & **γκαϊθιέρης** [gaitxéris] (Τσιρ.) : αυτός που παίζει τη γκάντα.
[γκαϊτατζής: < γκάντα + -τζής; γκαϊθιέρης: κατά το λαουθιέρης (Συντ.)]

γκαντεμ(ν)ιά, βλ. **κानτεμ(ν)ιά.**

γκαντεμ(ν)ιάζω, βλ. **κानτεμ(ν)ιάζω.**

γκαντέμης, βλ. **κानτέμης.**

γκαργκαφίλα, η [gargafila] (Πιτ.) : «Λεπτό φεστόνι που κεντούσαν στα ανδρικά φαρδομάνικα της παλιάς κρητικής στολής για να τα κρατάνε ανοικτά».
[ίσως < *γκεργκέφι* (Πιτ.) / πιθανόν: < *gergef ile*

(φτιαγμένο) με *γκεργκέφι* ή < *γκεργκέφι*, κατ’ αναλογία προς την *μαμπίλα* (Συντ.)] (كركف يله)

γκαφάς, βλ. **καφάς.**

γκεβετζελής, βλ. **γκεβετζές.**

γκεβετζές (επιθ. προσ.) [dzevedzís] (Ροδ.) & **γκεβετζελής** [dzevedzelis] & **γκεβετζής** [dzevedzis] (Τσιρ.) : 1. φλύαρος· 2. χωρατατζής, αστειός.

[< *geveze* ‘φλύαρος’ (Τσιρ.) / βλ. σημείωση (Συντ.)] (كوز، كيوزه، كوز)

{Κατά το *TDK* *geveze* είναι επίσης ένας φλύαρος, αθυρόστομος τύπος από τον Καραγκιόζη (θέατρο σκίων). Από το *geveze* το *gevezelik* ‘φλυαρία’. Ο Πέτρος Βλαστός αναφέρει αντίστοιχα τις λ. *γκεβετζές* ‘χωρατατζής’ και *γκεβεζελίκα* ‘χωρατό’ (*Συνώνυμα και συγγενικά*, Αθήνα 1931, σ. 248). Ο τ. *γκεβετζελής* θα προήλθε υποχωρητικά από το *γκεβε(τ)ζελίκα* κατά τα τουρκ. δάνεια σε -λής, ενώ ο τ. *γκεβετζής* φαίνεται να σχηματίστηκε από το *γκεβε(τ)ζές* κατά τα τουρκ. δάνεια σε -τζής, κατ’ αναλογία προς τα: χωρατατζής, καλαμπουρ(ι)τζής.}

γκεβετζής, βλ. **γκεβετζές.**

γκεζίτης, βλ. **γεζίτης.**

(*)**γκεβρεκτής**, βλ. Παράρτημα 1.

γκέλμπερι, το [gélberi] & **γκέρμπερι** [gérberi] (Ξανθιν^A., Κριτσ.) : μακρύ σιδερένιο εργαλείο με το οποίο μαζεύουν από τον ξυλόφουρνο τα αναμμένα κάρβουνα, για να βάλουν τα ψωμιά να ψηθούν.

[< *gelberi* (Ξανθιν.)] (كلبرو، كلبرى)

{Ο Κριτσωτάκης σημειώνει ότι «έτσι λένε στους Αδραβάστους (χωριό κοντά στη Ζάκρο) το σκάλεθρο» και ότι πρόκειται για παλιά ονομασία του εργαλείου. Για την ετυμολογία ο Χλωρός (B 1408) σημειώνει: «εκ του *gel* ελθέ και *beri* εντεύθεν».}

γκέλ μπουρντά (*) (φρ.) [gél burdá] (Κριτσ.) : έλα εδώ.

[< *gel burada* (Κριτσ.) / βλ. σημείωση (Συντ.)]
{Η φρ. *έλα εδώ* στα τουρκ. λέγεται *gel buraya*. Η φρ. *γκελ μπουρντά* (και για επίταση: *γιαγκελ μπουρντά!*) φαίνεται να είναι (πρόσφατη;) λαϊκότροπη “τουρκοποίηση” της φρ. *έλα εδώ!* Χρησιμοποιείται, ιδίως η δεύτερη διατύπωση, με χιουμοριστική-ειρωνική διάθεση και μάγικο ύφος, με «χρυσά απειλητικής πρόσκλησης σε κάποιον προς τον οποίον έχουμε λογαριασμούς να ξεκαθαρίσουμε, και είμαστε σε πλεονεκτική θέση για να το κάνουμε». Βλ. λ. *γκέλ μπουρντά* στο *slang.gr*, όπου σημειώνεται επίσης ότι πρόκειται για «κλασική έκφραση που τα τελευταία χρόνια τείνει προς την εξαφάνιση, καθώς

εμφανίστηκαν αμιγώς ελληνικές σλανγκικές» με την ίδια σημασία. Επειδή χρησιμοποιείται πανελληνίως, τη σημειώνω με αστερίσκο – αλλά μέσα σε παρένθεση, διότι δεν υπάρχει στο *AKN*. Αξίζει να σημειωθεί ότι στην τουρκική αργκό έχει περάσει η ελλ. φρ. *éla edó* ως *elado*, στη ρημ. περίφρ. *elado etmek* ‘κλέβω’ (βλ. Maria Petrou, “Greek elements in Turkish argot”, *Zeitschrift für Balkanologie*, 44/2 (2008), 159-185, ειδικότερα: σ. 176 και 181).}

γκελντανές, βλ. **γερντανές**.

γκεργκέφι, το [dʒerdʒéfi] (Πιτ., Κονδ., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ.) : **1.** τελάρο για κέντημα. **2.** λεπτό ειδικό κέντημα (διπλής όψης) με χρυσοκλωστή. [*gergef* ‘τελάρο για το κέντημα’ (Πιτ.) (كركف)]

γκερεμέ, βλ. **ένα γκερεμέ**.

γκεριτζής, βλ. **κεριτζής**.

γκερμπερι, βλ. **γκέλμπερι**.

γκερντανές, βλ. **γερντανές**.

γκερντέλι, το [dʒerdéli] & **γιαρντέλι**, το [zardéli] (Ροδ.) : κουβάς.

[αντιδάνειο: < *gerdel* < *καλδάρι*, *καρδάρι* (Nişanyan) < *μσνλατ*. *caldarium* < *υσλτατ*. *caldaria* ‘δοχείο για βράσιμο’ (*AKN*) (Συντ.)]

γκεσέμι*, το [dʒesémi] (Ροδ.) : τράγος.

[< *kösem* (*AKN*)]

γκιαουρεύ(γ)ω [dʒauren(γ)o] (Αποστ., Τσιρ.) : γίνομαι γκιαούρης, άπιστος.

[< *γκιαούρης*, πβ. *τουρκεύω* < Τούρκος (Συντ.)]

{Προφανώς η λ. χρησιμοποιήθηκε από Τούρκους για μουσουλμάνους που άλλαξοπιστήσαν. Θα ήταν ενδιαφέρον να ξέραμε αν χρησιμοποιήθηκε από χριστιανούς και σε ποιες περιστάσεις. Με τη σημ. ‘άλλαξοπιστώ’ για τους Τουρκοκρητικούς υπήρχε το ρ. *ρομινεύω* (< *Ρωμικός*) : *Δεν τη χαλώ την πίστη μου να πάω να ρομινέγω* (βλ. Νίκος Σταυρινίδης, “Το τραγούδι του Μαζ-λούμ Αγά ή Μπαλουξή”, *Αμάλθεια*, 2/5 (1971), 63).}

γκιαούρης*, ο [dʒaúris], θηλ. **γκιαούρισα*** [dʒaúrisa], (Παπ., Κονδ., Τσιρ., Αποστ., Τσιρ.) : ο άπιστος, ο μη μουσουλμάνος – ως μειωτικός χαρακτηρισμός των Χριστιανών από τους Τούρκους (*AKN*).

[< *giaur* (Παπ.) / *gánur* < *περσ*. *gābr* ‘πυρολάτρης’ (*AKN*) (كلوركلور)]

{Ο Nişanyan αναφέρει τον τύπο *gáur*, τον οποίο αποθησαύρισε ο Filippo Argenti στο βιβλίο του *Regola di parlare Turco* (1533).}

γκιαούρμπασης, ο [dʒaúrbasis] : ηγέτης των ραγιάδων: *Για δέτε τον Γκιαούρμπαση, που θε ν’ αποκοτίση / και μέσα στο σεράγιο μου για να με*

φοβέριση (στίχοι από το *Τραγούδι του Δασκαλογιάνη*, Βαρδιδής, 31).

[< *gánur bası* (Συντ.)]

{Προφανώς τη λ. αυτή τη χρησιμοποιούσαν οι Τούρκοι.}

γκιγκί, βλ. **τζτζί**.

γκιγκίκα, βλ. **τζο**.

γκιλάρι, βλ. **γιλάρι**.

γκίζα, η [ǰíza] (Κριτσ.) : «1. κάτι το μυστηριώδες, το άγνωστο, το απόκρυφο». 2. (μψφ.) το ανδρικό μόριο, το πέος. Φρ. Είδες τη γκίζα; Απάντ. Πιάστηνε από τη ρίζα.»

[δυσετυμολόγητο, βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Για την προφορά ο Κριτσωτάκης σημειώνει: ουρανικό. Ετυμολογεί από το τουρκ. *giz* ‘μυστήριο, μυστικό’. Πιθανόν το βασικό στοιχείο στην ανάπτυξη του λήμματος να είναι η σημ. ‘πέος’, ενώ η σημ. 1. να προστέθηκε για να δικαιολογήσει την ετυμολογία από τα τουρκικά. Σημειώνουμε ότι από τη λ. *giz* αναμενόμενος τύπος στα ελλ. θα ήταν το ουδ. **γκίζι*, κατά τον κανόνα «τουρκικά άηχηλα συμφωνόληκτα > ελληνικά ουδέτερα σε -ι» (Κυρανούδης, 77), πβ. *siv* ‘μυστικό’ > *σίρι*. Η αναζήτηση στο Διαδίκτυο (*Google books*) δείχνει ότι υπάρχει λ. *γκίζα* ‘είδος τυριού’ (από το αρουμ. *gizá*) και άλλη με τη σημ. ‘φυτευτήρι’ (αλλά δεν προσδιορίζεται το έτυμό της). Στα τουρκ. υπάρχει και άλλη λ. *giz* (جك ή كج), με τη σημ. «κεραία της σημαίας επί των ιστιών των πλοίων» (Χλωρός, Β 1390). Πιθανόν έτυμο φαίνεται το οθωμ. *kizban* كضبن, πληθ. του *kazib* قضب «μάστιξ· ξίφος λεπτών κα ουχι πλατύ· πόσθη, ήτοι ανδρικών μπίον» (Χλωρός, Β 1295).}

γκιζερώ [dʒǰ(?)eró] (Ροδ.) : περιπλανιέμαι.

[< *gezer-* θέμα α(προσδι)όριστο ενεστ. του ρ. *gezme* (Κουκκίδης, 28) (كجش، كنيش)]

γκινίσι, το [dʒiñisi ή ǰinisi ?] & **γκινίσο** [dʒiñiso ή ǰiniso ?] (Τσιρ., Κασσ.) : εργαλείο (κοπίδι) με το οποίο ο μαραγκός σκάλιζε αυλάκι στο ξύλο. [*kinis* (Τσιρ.)] (ككيش، كنيش)]

γκινισά, η [dʒiñisá] (Κασσ.) : αυλακιά σε ξύλο η οποία έγινε με γκινίσι.

[< *γκινίσι*, πβ. *μαχαίρι* > *μαχαίριά*, *σκαπέτι* > *σκαπεθιά* (Συντ.)]

γκινίσο, βλ. **γκινίσι**.

γκιο, βλ. **τζο**.

γκιογκιόνα, βλ. **τζο**.

γκιόλι, το [dʒóli] (Γαρ., Τσιρ., Κριτσ.) : η λίμνη.

Με επιρρ. σημασία: μουσκίδι.

[< *göl* (Κουκκίδης, 29)] (كلج)

γκιολνταμιλής (επίθ. προσ.) [dʒoldamílis], θηλ.

γκιορνταμιλίνα [dʒoldamiliˈna] (Πιτ.) : όμορφος, λεβέντης.
[προφανώς παραφθορά της λ. *γορνταμιλής* (Πιτ.)]

γκιορντανές, βλ. **γερντανές** & **κεντανές**.

γκιουλαμάς, βλ. **τζουλαμάς**.

γκιουλάς, ο [dʒulás] : «κάλυμα κεφαλής απολήγον εις οξύ, ως το των δερβισίων» (Χλωρός, Β 1407). Η λ. σε σατιρικό στιχούργημα του 1908 (Διαλυννομάχλης, «Η γυναίκα και ο διάβολος», *Δρῆρος*, 2 (1938), 467), στο σημείο όπου ένας χότζας έχει μεθύσει: *κι αυτός ρίχνει τον τσουμπέ* [βλ. *τζουμπές*] *του, τον γκιουλά και το κοράνι*. Βλ. και *κιουλάρι*.

[< *kūlah*, από το περσ. *kulāh* κατά τον Nişanyan, πβ. ποντ. *τζεχενέμιν* 'κόλασις' (ΙΑΠΑ, Β 381) (چاهه)]

γκιουλ μπαξές, ο [úl baksés] (Πιτ.: στην ανάπτυξη του λ. *μερτζάνι*) : κήπος με τριανταφυλλές.
[< *gül bahçe-si*: χωρίς το κτητικό επίθημα *-si*, διότι το β' συνθετικό προσαρμόστηκε με βάση το ήδη υπάρχον *μπαξές* (Κυρανούδης, 206)] (گل باغچه سی)
{Στο *TDK* η λ. *Gülbahçe* είναι οικιστική ονομασία σε διάφορα μέρη της Τουρκίας.}

γκιουλουκτάνι, βλ. **γκιουλουφτάνι**.

γκιουλαχτάρι, το [dʒulaxtári] (Τσιρ.) : «ανθοδοχείο με διάφορα λουλούδια».

[< *gül* 'τριαντάφυλλο' + *αχτάρι* (< *aktar* 'ανάμεικτο') (Τσιρ.) / ίσως < περσ. *gül attar*, βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Δεν εντόπισα λ. *aktar* με τη σημ. 'ανάμεικτο'. Υπάρχουν οι λ. *gülđan* 'ανθοδοχείο' και *gülđaban* 'μυροδοχείο'. Ίσως σχετίζεται (μέσω τουρκετικής;) με το περσ. *gül attar* 'ροδέλαιο', που πέρασε στα αγγλικά ως *attar of roses* (Thomas J., *A comprehensive medical dictionary*, Philadelphia, 1870, σ. 231). Η λ. *attar* έχει αραβική αρχή (βλ. *αχτάρης*).}

γκιουλουφτάνι, το [dʒulafitáni] & **γκιουλουκτάνι** [dʒuluktáni] : «φαντιστήριο υάλινον ροδοστάγματος ή ανθόνερου» (Κριάρης, 188). Σε προικοσύμφωνο του 1872: *έν γκιουλουκτάνι* (Α.Α.Η., 2 / 55-287).

[< *gülđaban* «περιφραντήριον» (Χλωρός, Β 1406), από το περσ. *gülđbdān* κατά τον Nişanyan (Συντ.) (گلبدان)]

{Ο Γαρεφαλάκης λημματογραφεί τον τύπο **γιοουλαχτάνι** [zuluaxtáni] = μυροδοχείο. Στη συνέχεια και ο Κριτισωτάκης, που σημειώνει: «Σε ορισμένα χωριά λέγεται *γκιουλουφτάνι*». Ο Μπόγκας (σ. 166) καταγράφει τους τ. *γκιουλιαπτάνι* και *γκιουλπτάνι*. Βλ. και *γιοουλουχαλίκι*. Ο

Bilgehan έχει τον τ. **γκιουλουχτάνι** (*Bilgehan*², 628). Ο Σταυρινίδης χρησιμοποιεί τον τ. *γκιουλουκτάνι* (*Μεταφράσεις*, Γ 69).}

γκιουλουχτάνι, βλ. **γκιουλουφτάνι**.

γκιουρουλτί, το [dʒurultí] (Γαρ., Κριτς^Γ) : ο θόρυβος.

[< *gürültü* (*Bilgehan*², 628)] (گورلدى، گورلتى)

γκιουμπές, βλ. **τζουμπές**.

Γκιριτλής (επιθ.): [giritlis] (Ροδ.) : Κρητικός.

[< *giritli* (Συντ.) (گريطلى)]

{Έτσι έλεγαν οι Τούρκοι τους Κρητικούς. Έτσι έλεγαν και τον Μουσταφά Ναΐλή Πασά (1798-1871), «που πήρε την προσωνομία Γκιριτλής για τη μακρόχρονη παραμονή του στη διοίκηση της Κρήτης» (Θεοχ. Δετοράκης, *Ιστορία της Κρήτης*, Αθήνα 1986, σ. 350).}

γκιρντανές, βλ. **γερντανές**.

γκιουζέλ (επίρρ.) [dʒuzél] (Κριτσ.) : όμορφα, καλά.

[< *güzel* (Κριτσ.)]

{Μάλλον δεν πρόκειται για δάνειο, αλλά για συνειδητή χρήση της λ. *güzel* με κάποια εύθυμη διάθεση και λαϊκότροπο ύφος και –οπωσδήποτε– με επίγνωση της τουρκικής της ταυτότητας.}

γκουβάς, βλ. **κουβάς**.

γκουμουρουξής, ο [gumuruksis] : ο τελώνης (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των χρόνων 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 613).

[< *gümrukçü*] (گمرکچى)

{Και: «**Κιουμουρουκτής** = τελώνης», βλ. *Μεταφράσεις*, Β 9.}

γλάνια, η [glaˈña] (Ιδομ^β) : το κορίτσι.

[προφανώς θηλ. του *γλάνης* (Συντ.)]

γλάνι, το [glaˈni] & **γλάνιο** [glaˈnio] (Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ., Δαρ.) & **γλάνης**, ο [glaˈnis] (Ιδομ^β) : **1.** «παιδί. Ούλα τα γλάνια του χωριού είναι εκεία μαζωμένα» (Ξανθιν.) **2.** αλητόπαιδο **3.** (χαϊδευτικά) παλιόπαιδο.

[< *ođlan* (Ξανθιν.)] (اوغلان)

γλάνιο, βλ. **γλάνι**.

γλειφοσαγάνης (επιθ. προσ.) [gelifosagánis] (Πάγκ.) : «Το αρχ. *λειχοπίναξ*. Ο πωχός παράσιτος, ο παρειαρισκόμενος πλησιών άλλων τραγόντων, διὰ να του δώσουν κάτι να φάγη και αυτός ή να γλείψη τα *σαγάνια*, τα μετάλλια πινάκια, εις τα οποία αυτοί είχαν θέσει το φαγητόν και έραγαν».

[< *γλείφα* + *σαγάνι* (Πάγκ.)]

{Βλ. επίσης *σαγανογλείφτης* και *σανακογλείφτης*.}

γλεντζές* (επίθ. προσ.) [γλε(n)dzés] & **εγλεντζές** [εγλε(n)dzés] (Παπ., Κονδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κασσ.) : που αγαπά τις διασκεδάσεις.

[< *eğlence* ‘διασκεδάση’ (Παπ.) (اكنجه)]

{Ο Τσιργιωτάκης έχει δύο ξεχωριστά λήμματα: α) *γλεντζές* ‘αυτός που έχει μεράκι για γλέντι’ και β) *εγλεντζές* ‘το γλέντι, η διασκεδάση’: Δε ‘μ-πιάς του λόγου σου στον εγλεντζέ; γή δέν σε πήρανε; Ο Κυρανούδης (σ. 189) σημειώνει για τη σημασιολογική εξέλιξη αυτού του δανείου: «Η λέξη είχε στην ελληνική αρχικά μια [-προσωπική] σημασία, ίδια με αυτή που έχει στην τουρκική (‘διασκεδάση’) [...], όπως αποδεικνύεται από τις παλαιότερες εμφανίσεις της (19ος αι.) [...] Στη συνέχεια εξελήχθηκε σε [+προσωπικό]: όνομα με χαρακτηριστικά επιθέτου (προσδιοριστική χρήση) [...] μάλλον αποτέλεσμα εσωτερικής εξέλιξης της ελληνικής και όχι δανεισμού, όπως υποδεικνύει η μεταγενέστερη εμφάνισή της». Το *AKN* ετυμολογεί ως εξής: < τουρκ. *eğlence* ‘διασκεδάση’ –ς με αποβολή του αρχικού άτ. φων. *γλεντζ(ές) –ού*.}

γλέντι*, το [γλέντι] & **εγλέντι** [εγλέντι] (Παπ., Κονδ., Ιδομ., Ιδομ., Τσιρ., Αποστ., Τσιρ.) : η διασκεδάση, «το ξεφάντωμα με μουσική, χορό και φαγοπότι» (Τσιρ.).

[< *eğlenti* (Παπ.) (اكنتى)]

γλεντζώ [γλε(n)dízo] & **γλεντώ*** [γλε(n)dó] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ξεν.) : διασκεδάω.

[< γλέντι (Παπ.) / < *eğlentim*, αόρ. του ρ. *eğlenmek* (Πάγκ.) (اكنمك)]

{Το *AKN* ετυμολογεί το *γλεντζώ* από το *eğlentim* και το *γλεντώ* από το *γλεντζώ*, μετάπλαση σε –ώ.}

γλεντιστής, ο [γλε(n)distís] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ.) : αυτός που συμμετέχει σε ένα γλέντι.

[< *γλεντζώ* (Πάγκ.)]

{Ο Κριτσωτάκης έχει τη λ. και στο θηλυκό: **γλεντίστρα**.}

γλεντοκοπώ* [γλε(n)dokopó] (Τσιρ., Αποστ., Τσιρ.) : συμμετέχω ενεργά σε γλέντι.

[< γλέντι + -κοπώ (*AKN*)]

γλεντούσις, ο [γλε(n)dúsis] (Ξανθιν^Α) : γλεντζές, χαροκόπος, ξεφραντωτής.

[< *γλεντώ* + κατάλ. επωνύμων και εθνικών -ούσης (< αρχ. -ούσιος), πβ. Δαφνούσις (Ξανθιν.)]

γλυκατζής, ο [γλικadzís] (Ιδομ^Β) : ο ζαχαροπλάστης. {Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευσης κατάλ. -(α)τζής. Το *AKN* έχει τη λ. *γλυκατζής*, θηλ. -τζού, με τη σημ. ‘αυτός που του αρέσουν τα γλυκά’.}

γλυκοπορτάκαλο, βλ. **σεκέρι & πορτακάλι**.

γοβατζής, ο [γovadzís] (Κονδ.: στην ανάπτυξη του λ. *κουιντρατζής*) : αυτός που κατασκευάζει γόβες.

{Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευσης κατάλ. -(α)τζής. Πβ. κρητ. οικογενειακό επίθετο Γοβατζιδάκης.}

γoubάς, βλ. **κουβάς**.

γουμουρούκι, το [zumurúti] (Πάγκ.) : το τελωνείο.

[< *gümrük* (Πάγκ.) (كومرك, كومرك, كومروك)]

{Αντιδάνειο· κατά τον Nişanyan: *gümrük* < μsn. *κομμέρκιον* < λατ. *commercium*. Ο Ξανθινάκης λημματογραφεί τη λ. **γουμουρούκι** [zumurúti]: «φόρος πρόστιμο. “Τα λόγια δεν μ-περάνουνε γουμουρούκι”. Την ετυμολογεί από το *gümrük* ‘πυγμή, επιβολή’, αλλά μάλλον πρόκειται για φωνητικό τύπο της λ. *γουμουρούκι*, που τον βρίσκουμε κατόπιν και στον Ιδομενάω^β.}

γούρι*, το [γúri] (Παπ., Πάγκ., Τσιρ., Δαρ.) : ό,τι σύμφωνα με ορισμένες προλήψεις, φέρνει καλή τύχη (*AKN*).

[< *uğur* (Παπ.) (اوغور, اوغور)]

γουρ(ι)λής* (επίθ. προσ.) [γυρ(i)lís] & **ογουρλής** [ογυρlís] & **οργουλής** [οργυlís] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ξανθιν., Ιδομ., Τσιρ. στο λ. *γουριλίδικος*, Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Ιδομ^Β, Ξεν.) : αυτός που φέρνει γούρι.

[< *uğurlu* (Πάγκ.) (اوغورلو, اوغورلو, اوغورلو)]

γουρ(ι)λίδικος* (επίθ.) [γυρ(i)lídikos] & **οργουλίδικος** [οργυλίδικος] (Παπ., Κονδ.: στο λ. *ογουρλής*, Ξανθιν., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^Β) : που φέρνει γούρι.

[< *γούρι* (Παπ.) / < *γουρλής* (*AKN*)]

γουρντζώ, βλ. **γουρουντό**.

γουρσουζά, βλ. **γρουσουζα**.

γουρσουζής, βλ. **γρουσουζής**.

γουρσουλαμάς (επίθ. προσ.) [γυrsulamás] (Ξανθιν^Α) : γρουσουζής, γκαντέμης.

[< *uğursuzlama* ‘γρουσουζεμα’ (Ξανθιν.)]

{Υπάρχει και ο τ. *γρουσουζεμές* (αυτών ξέρω κι εγώ, ως επιτατ. του *γρουσουζής*). Για την μετάβαση από το -λαμάς στο επίθημα -λεμές, βλ. Κυρανούδης, 486-9.}

γουρσουζοκλέφτης, βλ. **γρουσουζοκλέφτης**.

γουρσουζοχροινιά, βλ. **γρουσουζοχροινιά**.

γραμματικά, το [γραmatiliti] : η Γραμματεία. Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845: *εβγάlane τον Πέτρο από το γραμματικά τηη Κριτσάς* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 343).

{Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλ. κατάλ. -λίκα.}

γρραντζίω [ɣradízo] & **ογρραντζίω** [oɣradízo] & **εγρραντζίω** [eɣradízo] (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ίδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ.): **1.** βρίσκω τον μελά μου, μπλέκομαι σε δυσάρεστες καταστάσεις, (και συνεκδοχικά) αγανακτώ, απαυδώ· **2.** προσβάλλομαι από πονηρά πνεύματα, νεράιδες κλπ. και παθαίνω κάποιο κακό, αρρωσταίνω· μτχ. παθ. πρκ. **γρραντισμένος** (Τσιρ., Δαρ., Κριτσ.).

[< *oğrad(im)*, αόρ. του ρ. *oğramak* 'περιπίπτω, εκτίθεμαι' (Πιτ.)]

{Το *oğramak* είναι διαλεκτ. τ. του *uğramak* (او غرامق) που έχει και τη σημ. της διαμονικής επίρειας (cine, şeytana çarılma, κατά το TDK). Υπάρχει επίσης η ρημ. περίφρ. *belaya uğramak* (بلایه او غرامق) 'μπαίνω σε μπλεδάδες'. Από τον αόρ. *belaya uğrad(im)* > το ρ. *μπελογρραντζίω* (βλ.). Η σημ. 1 επιτείνεται στην έκφραση *έμπλεξα κι εγρράντισα*. Ο Πάγκαλος λημματογραφεί χωριστά το *γρραντζίω* (B 489), με τις παραπάνω σημασίες, σημειώνει ότι «φαίνεται τουρκικής προελεύσεως» και δίνει ως συνώνυμο το *μπελογρραντζίω* (B 362) «εκ του ουσ. *μπελάς* και *γρραντζίω*», και χωριστά το *ογρραντζίω* (Δ 399) 'πάσχω από κήλη', «ίσως εκ του τουρκ. *uğramak* (= παρουσιάζομαι ξαφνικά)», αλλά μάλλον πρόκειται για τη σημ. 'παθαίνω, υφίσταμαι', πβ. *hastalığa uğramak* 'αρρωσταίνω', κ.λ. 'παθαίνω αρρώστια'. Ο Κονδylάκης έχει σε ένα λήμμα *γρραντζίω* και *εγρραντζίω* και σε άλλο το *ογρραντζίω*.)

γρράντισμα, το [ɣrádizma] & **ογρράντισμα** [oɣrádizma] & **εγρράντισμός**, ο [ɣradizmós] (Ίδομ., Αποστ., Τσιρ., Ξανθιν^A, Κριτσ., Κασσ.): **1.** κακουχία, αρρώστια που οφείλεται σε προσβολή από πονηρά πνεύματα· **2.** αγανάκτηση. [*γρραντζίω* (Συντ.)]

{Πιο συνηθισμένοι είναι ο τ. *γρράντισμα*.}

γρραντισμένος, βλ. **γρραντζίω**, σημ. 2.

γρετιδικός^(A) (επίθ.) [ɣretiðikos] & **ερετιδικός** [eretidikos] & **εγρετιδικός** [eɣretiðikos] & **ρετιδικός** [retidikos] & **δρετιδικός** [ðretiðikos] (Παπ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ξανθιν^A, Ίδομ., Κριτσ., Ίδομ^B): προσωρινός, πρόχειρος, κακοφτιαγμένος. ΕΠΠΡ. **γρετιδικά**, **δρετιδικά**. Βλ. και *ερεκλίδικος*, *ερεκλίδικα*.

[< *iğreti* (Παπ.) ή < *eğreti* (Ξανθιν.)] (عرتی)

{Ο Ανδριώτης έχει τη λ. *γρετιδικός* με τη σημ. 'κυρτός'. *iğreti* / *eğreti*: πρόκειται για παράλληλους τουρκ. φωνητ. τύπους.}

γρί και **μπού** (επιρρ. φρ.) [ɣri tʃe bú] (Κριτσ.): γκρινιάρικα, μουρμουριστά.

{μάλλον παραθορά του *γρίμπουγρού* (βλ.)}

γρίμπουγρού [ɣribyru] (Γαρ.: χωρίς ένδειξη γραμματικής κατηγορίας): «φύλονικια, γκρίνια, μουρμούρα. '[...] *Σαφί γρίμπουγρού* 'να και *γλνκό λόγο δεν λέει ποτέ ο γεις τ' άλλού*'».

[< *eğri büğrü* (Bilgehan¹, 39) «ανώμαλος πανταχόθεν [στραβοδίβλος;] (Χλωρός, A 169), κοινώς «στριμμένος» (Συντ.)] (عری بوی)

{Βλ. και *γρί* και *μπού*.}

γρί-ξί (επιρρ. φρ.) [ɣri tʃe ksí] (Τσιρ., Χουστ.): «με το ρ. πάω, σημαίνει ενεργώ εχθρικά, λέω εριστικά λόγια».

[ίσως από κάποια έκφραση που περιέχει τις λέξεις *eğri* 'στρεβλός' και *eksi* 'ξινός' (Συντ.)]

{Λέγεται επίσης *γρί* και *ξί*: *Όλο γρί και ξί είναι* (σύζυγοι, αδέρφια, συνεργάτες κλπ.) = η σχέση τους είναι μόνιμως εριστική. Αν η παραπάνω ετυμολ. πρόταση ευσταθεί, θα μπορούσε να γραφτεί: *γρί* και *εξί*. Πβ. και: «Φρ. *ξί-ξί-ξί αρπαχήκανε* (συνεπεία εριστικών λόγων)» (Κονδ.).}

γρουσουζά, η [ɣrusuzá] & **γρουσουζιά*** [ɣrusuzjá] & **γρουσουζιά** [ɣrusuzjá] & **ογρουσουζ(ι)ά** [oɣrusuz(j)á] & **ογρουσουζ(ι)ά** [oɣrusuz(j)á] & **αγρουσουζά** [aɣrusuzá] (Παπ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ίδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ίδομ^B, Ξεν.): **1.** η ακαθαρσία· **2.** η ατυχία· **3.** η οκηγρία.

[< *γρουσουζής* (Παπ.), βλ. σημείωση στο λ. *γρουσουζής* (Συντ.)]

{Ο Ξανθινάκης έχει *ογρουσουζιά* & *ογρουσουζιά* μόνο με τη σημ. 'κακοτυχία, αναποδιά, γκίνια' και ο Δαριβιανάκης *γρουσουζιά* 'κακό παρατήρημα, κακή αρχή, κακό γούρι'. Ο Τσιριγωτάκης έχει (*ο*)*γρουσουζές* (πληθ.) μόνο με τη σημ. 'ακαταστασία'. Στον Αποστολάκη δεν προσδιορίζεται. Στα υπόλοιπα λεξικά και με τις δύο σημασίες. Η σημ. 'οκηγρία' μόνο στον Γαρεφαλάκη. Θα πρέπει να γίνουν δύο λήμματα: *γρουσουζά** 'κακό γούρι· ηθική ρυπαρότητα' και *γρουσουζιά*: 'υλική ρυπαρότητα'. Βλ. σημείωση στο λ. *γρουσουζής*.}

γρουσουζής* (επίθ. προσ.) [ɣrusúzis] & **ογρουσουζής** [oɣrusúzis] & **ογρουσουζής** [oɣrusúzis] & **ογρουσουζής** [oɣrusúzis] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Ίδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Ίδομ^B, Κασσ., Ξεν.): **1.** που προκαλεί ατυχία· **2.** ακάθαρτος, ρυπαρός, απεριποίητος.

[< *uğursuz* (Παπ.) / βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Η λ. *ογρουσουζής*: στον Ξανθινάκη, μόνο με τη σημ. 'που φέρνει κακοτυχία' – στον Τσιριγωτάκη, μόνο με τη σημ. 'απεριποίητος, ακάθαρτος' – στον Αποστολάκη δεν προσδιορίζεται. Στα άλλα λεξικά και με τις δύο σημασίες, όπως επίσης και η λ. (*ο*)*γρουσουζά*, με τους διάφορους τύπους της.

Κατά τη γνώμη μου πρόκειται για δύο διαφο-

ρετικές λέξεις: (ο)γρουσουζιές¹ 'που φέρνει κακοτυχία' [< *uğursuz* (< *uğur* 'γούρι' + στερητ. *-suz*)] (اوروسز, اغورسز), και (ο)γρουσουζιές² 'βρώμικος, ρυπαρός' [< **ορουσουζιές* < *ορις**suz*, κατά το *Güncel Türkçe Sözlük* (που περιέχεται στο *TDK*), «ορις *tutmayan* (kimse)» (= αυτός που δεν τηρεί τη νηστεία) (< *ορις* 'νηστεία'³ + στερητ. *-suz*), με φωνητ. επίδραση από το *ογρουζούζιές*] (اوروجسز). Η δεύτερη λέγεται (λεγιόταν) ιδιαίτερα για εκείνους που καταλύουν τη νηστεία σε πολύ σημαντικές ημέρες της θρησκείας, π.χ. τη Μεγάλη Παρασκευή. Η έννοια της "ρυπαρότητας" επεκτάθηκε από τον ψυχικό κόσμο στον υλικό. Ίσως να επέδρασε η λ. *λερώνω*, στη σημ. 'τρώγω μη νηστίσιμο φαγητό σε περίοδο νηστείας' (Ξανθινάκης, 282, όπου και τα λ. *λερώσιμο* και *λερωτικό*). Βλ. και λ. *ελεργιά* (Τσιριγωτάκης, 203). Πβ. και καλυμνιώτικο *μουρδώνομαι* 'κλερώνομαι, σε περίοδο νηστείας τρώγω πασχάλινο φαΐ', από το *μουρδάρης* 'ακάθαρτος', βλ. *μουρντάρης* (Μιχαήλης Σκανδαλίδης, *Λεξικό των κοινών ιδιομαμάτων*, Αθήνα 2006, σ. 486). Ο Πιτυκάκης (B 785) δίνει και μια τρίτη σημ. της λ. *ογρουσουζιές*, που είναι ουσιαστικά μια παραλλαγή της δεύτερης: «Οχι ο σοματικά, αλλά ο ψυχικά και ηθικά θα μπορούσαμε να πούμε ακάθαρτος. "Μην τότε πολυβάνεις στο σπίτι σου, απού 'χεις θηλυκά κοπέλια, γιατί είναι ογρουσουζιές"». Στο ίδιο πνεύμα ο Δαριβιανάκης *έχει* τη λ. *γρουσουζιές* με το εξής ερμήνευμα: «αυτός που δεν κάνει επιλογή το τι θα φάει, ο λαίμαργος, ο ατημέλητος, ο κλέπτων οποιονδήποτε και τιδήποτε, ο γυναικάς που δεν έχει ούτε ιερό ούτε όσιο και πάει με τη γυναίκα ή την αδερφή του φίλου ντου ή του συγγενή ντου, "ο Νικολής είναι γρουσουζιές, μόνο να μην τον βάνεις στο σπίτι σου"». Αν η σημ. 'κλέφτης' ήταν η κύρια, θα μπορούσαμε να σκεφτούμε ως έτυμο το τουρκ. *hirsiz* 'κλέφτης', αλλά δεν είναι – άλλωστε δεν θεωρείται *γρουσουζιές* κάθε κλέφτης, παρά μόνον αυτός που βάζει σε κίνδυνο την υπόληψή του κλέβοντας ακόμη και ασήμαντα πράγματα, ιδίως από φίλους ή συγγενείς, κάτι που τα θύματα το θεωρούν μίσσημα.

Τα γνωστά *Γρουσουζιάδικα* (στενάκι με εστιατόρια στο κέντρο του Ηρακλείου) λέγεται ότι πήραν το όνομά τους από τους... μερακλήδες πελάτες, που έτρωγαν κρέας σε μέρες αυστηρής νηστείας. Πάντως δύσκολο να φανταστούμε πως το όνομά τους υποδηλώνει ρυπαρότητα: θα είχαν κλείσει προ πολλού.}

γρουζουζιμέες, βλ. **γυρσουλαμάς** (σημείωση).

γρουσουζοκλέφτης (επίθ. προσ.) [γρυσουζοκλέφτις (Ξανθιν.) & **γυρσουζοκλέφτης** [γρυσουζοκλέφτις]: «αυτός που έκλεβε ζώα από μέρη κορινθιά ή από γνωστούς» (Ξανθιν.), «αυτός που κλέβει ένα ζώο όχι για να το φάει αλλά για να το πουλήσει» (Γιάννης Μαυρακάκης, *Ποιμενικά Δυτικής Κρήτης*, Χανιά 1948, σ. 78).

[< *γρουσουζιές* + *κλέφτης* (Ξανθιν.), βλ. σημείωση στο λ. *γρουσουζιές* (Συντ.)]

{Είχε και η ζωοκλοπή τον... ηθικό (!) της κώδικα: «αυτοί που κλέβανε από μακριά ήτανε κλέφτες με "υπόληψη", αυτοί που κλέβανε από κοντά και από γνωστούς τους λέγανε γρουσουζοκλέφτες» (Γερωνυμάκης, 34), πβ. παροιμία: *Ο λύκος στη γειτονιά του δεν πειράζει*. Παρεμπιπτόντως σημειώνουμε ότι υπάρχει η αντίστοιχη τουρκική: *Kurt komzusunu yemez*.}

γρουσουζοχρονιά, η [γρυσουζοχρονιά] & **γυρσουζοχρονιά** [γρυσουζοχρονιά: χρονιά κατά την οποία «τα αιγοπρόβατα κακογενούν και μάλιστα ψόφια αμνόριφα» (Γιάννης Μαυρακάκης, *Ποιμενικά Δυτικής Κρήτης*, Χανιά 1948, σ. 64).

[< *γρουσουζιές* + *χρονιά* (Συντ.)]

γυρομπεντενιά, βλ. **γυρομπεντενιάζω**.

γυρομπεντενιάζω [zirobenedázō] (Γαρ.: απλή αναγραφή στο λ. *μπεντένι*, Κριτσ., Ιδομ^B.): περιτειχίζω κάτι (π.χ. σπίτι), χτίζω τοίχο ολόγυρά του· μητ. παθ. πρκ. **γυρομπεντενισμένος** (Κριτσ.).

[< *γυρο-* + *μπεντενιάζω* (Συντ.)]

{Στο Ηράκλειο με τη λ. *Γυρομπεντενιά* (υποχωρητικά από το *γυρομπεντενιάζω*) εννοούσαν τη βατή περιοχή πάνω ή κοντά στα ενετικά τείχη της πόλης, κυρίως προς το μέρος της θάλασσας.}

γυρομπεντενισμα, το [zirobenedázma] (Κριτσ.: απλή αναγραφή στο λ. *γυρομπεντενιάζω*): η περιτειχισή.

[< *γυρομπεντενιάζω* (Συντ.)]

γυροτελιάζω [zirotelázo] (Ιδομ^B.): περιφράσσω (π.χ. χωράφι) με συρμάτινο πλέγμα ή με αγκαθωτό σύρμα, βλ. *τελιάζω*.

[< *γυρο-* + *τελιάζω* (Συντ.)]

δένω σκουλαρίκι (φρ.) [dəno skularitʃi] (Τσιρ., Ιδομ^B.): «δίδω προσοχή και ενθουμούμαι καλά τα λεγόμενα. – Σκουλαρίκι να το δέσεις τουτονά που σου λέω και να δεις που θα μου σπολλατίξεις» (Τσιρ.).

{Στο λ. *σκουλαρίκι* το *AKN* έχει: «ΦΡ στο αυτί σου ~ ή να το βάλεις ~, να θυμάσαι τα λόγια μου». Παράλληλη έκφραση υπάρχει και στα τουρκικά: Ο Χλωρός (B 1428) έχει: *kulağına kîre* «διδασκτικών μάθημα [σκουλαρίκι στ' αυτί]». Στο διαδικτυακό *Λεξικό (τουρκικών) παροιμιών και ιδιοματισμών* (βλ. *TDK-Atasözleri*) βρίσκουμε την έκφραση *kulağına kîre olmak* (*etmek*) (κάνω σκουλαρίκι στο αυτί μου), με το ερμηνευμα 'δεν ξεχνώ το μάθημα που πήρα από μια κατάσταση' και το εξής παράδειγμα χρήσης (από έργο του Resat Nuri Güntekin): *Αυτόν τον λόγο μου να τον κάνεις σκουλαρίκι στο αυτί σου, κόρη μου!* Από ποια γλώσσα πέρασε στην άλλη η παραπάνω έκφραση (όπως και πολλές άλλες παγιωμένες εκφράσεις ή παροιμίες που υπάρχουν και στις δύο γλώσσες) ή αν και οι δύο τη δανείστηκαν από κάποια τρίτη ή αν είναι κοινός τόπος σε διάφορες γλώσσες, όλα αυτά είναι ένα πολύ ενδιαφέρον (αλλά και πολύ ευρύ) θέμα για μελέτη. Για εκφράσεις που προέρχονται από τα τουρκικά βλ. Αλεξάνδρα Χιώτη, *Οι παγιωμένες εκφράσεις της νέας Ελληνικής: Ιστορική διάσταση, ταξινόμηση και στερεοτυπικότητα*, Διδ. Διακτ. Διατρ., ΑΠΘ, Θεσ/νίκη 2010, σ. 176-9 και 184-5.}

δερβίσης*, ο [dərvɨsɨs] (Παπ., Κασσ.): **1.** μουσουλμάνος μοναχός. Και: **ντερβίχης** [dərvɨʃɨs], σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: *Πού 'να και οι ντερβίχιδες που λέγαν τα γκαζέλια* (βλ. Dedes, 363). **2.** πλάνος, αγύρτης (Κασσ.).

[< *dervîş* (Παπ.)] (Συντ.)
{Βλ. και *ντελμπίσης*. Δερβισάκια έλεγε η μάνα μου (περιοχή Μοιρών) μια ποικιλία φασιολιών που κάνει μικρούς άσπρους σπόρους (ίσως από την άσπρη ενδυμασία των δερβίσηδων). Τα φασόλια αυτά τα έλεγαν νιζαμάκια στην περιοχή Αμαρίου (πληροφορία από τον φίλο Νίκο Φουντεδάκη).}

δεφτερδάρης, ο [defterdəris] (Ροδ.): «εισπράκτορας» (φόρον). Κατά τον Σταυρινίδη (*Μεταφράσεις*, Α 16) **δεφτερντάρης**: «ανώτερος οικονομικός υπάλληλος». Η λ. εν χρήσει στον *Οργανικό Νόμο* (1868): *Δια την οικονομικήν διοίκησιν της νήσου θέλει υπάρχει εν τη Γενική Διοικήσει (Βιλαγετίω) εις Γενικός Εισπράκτωρ (Δεφτερδάρης)*, (βλ. *Κρητικός Κώδις*, Α 6).

[< *defterdar* «ο κρατών τα κατάστιχα, ο υπουργός των Οικονομικών προ του κεμαλικού καθεστώτος» (Κουκκίδης, 30)] (نقردار)

διάγωμα, το [dʒáɣoma] & **διάγμα** [dʒáɣma] & **διάγουμο** [dʒáɣumo] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ.): **1.** η λεηλασία, η διαρπαγή. **2.** (μρφ.) ξεπούλημα λόγω φτήνιας, βλ. και *γιουρούσι*.

[< *yağma* (Παπ.)] (يغما)

διαγουμίζω* [dʒaɣumízo] & **διαγουμό** [dʒaɣumó] & **γιαγουμίζω** [zaɣumízo] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ.): **1.** λεηλατώ, διαρπάζω. **2.** (μρφ.) διασκορπίζω, ανακατεύω. μτχ. παθ. κρκ. **διαγουμισμένος**.

[< *διάγωμα* (Παπ.)]

{Κατά το *AKN*: μσν. *διαγουμίζω* < μσν. *διαγουμι(άζ)* 'διαγουμιστής' - *ίζω* < τουρκ. *yağma* -ς 'λάφυρα, διαρπαγή' (από τα περσ.) με παρετυμολ. *δια-* και *ανάπτ.* [u] από επίδρ. του υπερ. [ɣ] και του χειλ. [m].}

διαγουμίσμα*, το [dʒaɣumizma] & **διάγουμο** [dʒáɣumo] (Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ.): **1.** αρπαγή, λεηλασία. **2.** διασκορπισμα.

[*διαγουμίσμα* < *διαγουμίζω*: *διάγουμο* < *διαγουμό* (Συντ.)]

διάλετι (ακλ.) [dʒaléti] (Πάγκ., Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ., Ιδομ^B.): (Μόνο σε κατάρα) *Διάλετι νά 'χεις*. Βλ. *ναλέτι*.

[< *διάβολος* + *ναλέτι* (Πάγκ.) / με παρετυμολ. επίδραση από το *διάλε* [< *διάβολε*], πβ. φρ. όπως: *διάλε την πίστη σου* (Συντ.)]

διασάκι^(A), το [diasáfi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.): η απαγόρευση.

[< *yasak* (Παπ.)] (ياساق، ايسق)

{Ο Κριτσωτάκης επισημαίνει ότι η λ. δεν έχει πληθυντικό. Χρησιμοποιείται μόνο στην ονομ. και αιτ. ενικού. Ο Ροδάκης το έχει με τη σημ. 'εμπόδιο'. Η παροιμία *Τα μάθια δεν έχουνε διασάκι* (Πιτ.) αντιστοιχεί στην τουρκική *Göze yazak olmaz.*}

διασαζής, ο [djasaksis] & **διασαχτής** [djasaxtsis] (Πιτ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ.) & **γιασαζής** [zasaxtsis] (Ροδ.) : **1.** ο ακόλουθος, ο φρουρός, ο σωματοφύλακας· **2.** αυτός που ανακοινώνει το *διασάκι*· **3.** ο ελεγκτής· **4.** (μτφ.) ο μεσολαβητής για τακτοποίηση κάποιων υπόθεσης.

[< *yasakci* (Πιτ.)] (يساقجي)

{Ο Πιτωκάκης λημματογραφεί τον τ. *διασαχτής*, αλλά στην ανάπτυξη του λ. *διασάκι* έχει τον τ. *διασαζής*. Η λ. *διασαζής* σε κρητ. κείμενο του 1786 με τη σημ. «φύλαξ επιφορτισμένος την τήρησιν των απαγορεύσεων», εν προκειμένω ο μουσουλμάνος διασαζής της Μητροπόλεως, στο Ηράκλειο (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 100).}

διασαχτής, βλ. **διασαζής**.

διασιζώ [djasizo] (Πάγκ.) : απαγορεύω.

[< **διασακίζω* < *διασάκι* (Πάγκ.) / ίσως < *yasā* 'νόμος' (Συντ.)]

διζντάρης, βλ. **ντιζντάρης**.

δίκρι [diki]·μόνο στη ρημ. περίφρ *κάνω δίκρι* (ή ίσως *ζίκρι*, βλ. σημείωση) [káno diki] : σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: *Τσ' ορτάδες και τσι αφορμές όλα τα κάνει δίκρι*<ι> (βλ. Dedes, 371). [< *zīkr etmek* «μνείαν ποιούμαι, μνημονεύω, αναφέρω» (Χλωρός, Α 821), από το αραβ. *dīkr* κατά τον Nişanyan (Συντ.)] (ذكر ايتمك)

{Το γράμμα ð προφέρεται «εν μεν τη αραβική ως το δ της ελληνικής, εν δε τη τουρκική ως ζ» (Χλωρός, Α 818). Η λέξη κζ μεταγράφεται ως *ζικρ* στον Χλωρό. Το *TDK* έχει: *zīkir, -kri.*}

δίμπογος (επίθ.) [dibogos] (Γαρ., Κριτσ.) : δίμπογο (και τρίμπογο) φουστάνι: που αποτελείται από δύο (ή τρία) οριζόντια τμήματα.

[*di-* (τρι-) + *μποί*, πληθ. *μπόγια* (Συντ.)]

{Ο χαρακτηρισμός αφορά κυρίως το κάτω μέρος του φορέματος (φούστα) και συνεκδοχικά ολόκληρο το φόρεμα, πβ. γαλλ. (όρος ραπτικής) *jupe à deux (trois) niveaux* > φούστα με δύο (τρία) επίπεδα (μτφδ.).}

δίνω πασχί, βλ. **πασκί**.

διπλοκριματσά, η [diplokrimbatsá] (Ιδομ^B) : διπλό χτύπημα με μαστίγιο.

[< *διπλο-* + *κριματσά* (Συντ.)]

δοατζής, βλ. **ντοατζής**.

δοκουμετζής, βλ. **ντοκουμετζής**.

(*)**δολαμάς**, βλ. Παράρτημα 1.

δουκιά, βλ. **ντουκιά**.

δραγουμάνος, βλ. **τερζιμάν**.

δραμόρακη, η [dramóratʃi] (Γαρ., Κριτσ., Ιδομ^B) : η δυνατή ρακί.

[< *δριμός* + *ρακί*, ίσως με επίδραση από τη λ. *ανάδραμα* / *ανέδραμα* (βλ. Πάγκαλος, Β 162), το 'πρήξιμο των χειλιών (και της στοματικής κοιλότητας) από μολυσμένη τροφή' ή την έκφρ. *με ανάδραμε* (φαγητό ή ποτό) 'στραβοκατάπια, μου στάθηκε στο λαιμό', (Συντ.)]

{Την παραπάνω πρόταση ετυμολογίας ενισχύει το παράθεμα χρήσης του Γαρεφαλάκη: «*Επέρνονο από το μαγαζέ του Αντόνη τση Βερονίκης και εκαζάνευγε. Εκάτσα να ξεκουραστώ κι ήπια και μια ρακί, μα ήτονε η παντέρμη δραμόρακη κι ήκαμε ρηνακοφάωμα στο λαιμό μου*». Όποιος έχει πει ζεστή ρακί, όπως βγαίνει από το καζάνι, καταλαβαίνει... χωρίς λεξικό το νόημα της έκφρασης *ρηνακοφάωμα στο λαιμό*.}

E

εβελτζέ (επίρρ.) [eveldzé] (Κριτσ^Γ): πριν, παλιά, παλιά.

[< *envelce* (Κριτσ.)] (اولجه)

εβερντέ (επίρρ.) [everdé] & **εβελτζέ** (Γαρ., Τσιρ^B): από πριν, από παλιά.

[< *envelden* (Bilgehan)] (اولدن)

{Βρήκα τον ετυμολ. συσχετισμό *εβερντέ* < *envelden* στο: Bilgehan², 627. Ο Γαρεφαλάκης παραθέτει και τον εκτεταμένο κατά πλεονασμό τ. *από εβερντέ*.}

εβλιάς, εβλιγιάς, βλ. **ευλιγιάς**.

εγλεντζές, βλ. **γλεντζές**.

εγιαλέτι, το [ej/zaléti] (Τσιρ^B): μεγάλη διοικητική επαρχιακή υποδιαίρεση επί Τουρκοκρατίας· όλη η Κρήτη ήταν ένα εγιαλέτι (*Ιεροδικείο*, Γ 483).

[< *eyalet* (Καραντζίκου & Φωτεινού)] (ايالت)

εγρετίδικος, βλ. **γρετίδικος**.

εδά στέ (επιρρ. φρ.) [edá sté] (Γαρ., Κριτσ.): τώρα δα, μόλις πριν λίγο.

[εδά 'τόρα' + *στε* (βλ. *ιστέ*) (Συντ.)]

{Η υβριδική προέλευση της φρ. (από το κρητ. *εδά* και το τουρκογενές *ιστέ*) φαίνεται και από τη σημ. «να, αυτήν τη στιγμή» με την οποία την έχει ο Hakki Bilgehan στη σελ. 629 της μετάφρασης του Λεξικού του Γαρεφαλάκη (βλ. σημείωση 33).}

εζμπέρι (επίρρ.) [ezbéri] (Πάγκ.): απέξω κι ανακατωτά.

[< *ezber* (Πάγκ.)] (زبر)

εϊβαλά (επιφ.) [eivalá] (Πάγκ.): ευχαριστώ! Βλ. και *κάνο ιβαλά*.

[< *eyvallah* (Πάγκ.)] (ايوالله)

{Ο Πάγκαλος το γράφει: *έυβαλλά*.}

εικοςάρι, βλ. **κοσάρι**.

ελάς, βλ. **χαράτσι**.

ελβιγιάς, βλ. **ευλιγιάς**.

έλε (επιφ.) [éle] (Γαρ., Κριτσ^Γ): Ποπό!.. «Έλε μορφή Δεσποινιό!.. εμεσημέργιασε όπουνιάς και με το ροζονάρισμα εποζέχασα κακομοίρα μου το

φαϊ ασάλετο στη φωτιά» (Γαρ.).

[< *ele* (κατά το *TDK* διαλεκτ. επιφ. που εκφράζει έκπληξη, σάστισμα) (Συντ.)]

έλε μου (επίρρ.) [élemu] & (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν.): προ πάντων. Βλ. και **ύλα**.

[< *hele* (Παπ.) / μάλλον < *ellem* (διαλεκτ. κατά το *TDK*) (Συντ.)]

{Για την προσθήκη του [u] (πβ. *αντάμου, μάντεμου, μπάρεμου, μπιλέμου, τζάνεμου*) βλ. Georgiadis, σ. 153-4. Μάλλον να γραφεί μονολεκτικά: *έλεμον*.}

ελεμές, ο [elemés] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Τσιρ^B): **1.** άνθρωπος διαλεχτός, εξάιρετος **2.** σταφίδα πρώτης ποιότητας **3.** (ειρων.) αχρείος, τιποτένιος, παλιάνθρωπος.

[< *elleme* (Παπ.)] (الله)

{Η λ. *elleme* σημαίνει κυριολ. 'διαλεγμένος με το χέρι (el)' και μτφ. 'εκλεκτός' (Χλωρός, Α 189). Κατά το *TDK* διαλεκτ. σημαίνει και «*kyru incirin ikinci kalitesi*» (= πρώτη ποιότητα ξερών σύκων). Η λ. *ελεμές* υπάρχει ως έπαινος σε μοιρολόγια. Όταν χρησιμοποιείται με αρνητική σημ., συνήθως λέγεται **λεμιές** (Ιδομ^B). Ο Ιδομενέως (σ. 145) βάζει στην ίδια μαντινάδα τη λ. με δύο σημασίες (2. και 3.): «Του αμπελιού σου ο ελεμές είναι γλυκός σαν μέλι, / μα 'ναι κι ο κύρης σου ελεμές κι άνθρωπος δεν τον θέλει». Η αρνητική σημ. της λ. *ελεμές* θα πρέπει να συσχετιστεί με το διαλεκ. *elleme*, κατά το *TDK* «*ikiyüzlülük eden (kimse)*» (δυσρόσωπος, υποκριτής).}

ελευθερογάρτι, βλ. **αζατογάρτι**.

ελικοντζίω, βλ. **αλικοντζίω**.

ελιμάς, ο [elimás] : όρος που χρησιμοποιείται στο υπαίθριο λαϊκό παγνίδι που λέγεται *ντελιμάς* : «ελιμά έχομεν όταν ο παίκτης Α λάβη επί των χειρών του το δελή (βλ. *ντελί*) πριν ή εγγίση επί της γης» (Χριστόφ. Χαραλαμπίδης, "Περιορισμένης χρήσεως λαϊκά παίγνια εις τον Νομόν Λασιθίου" *Αμάλθεια*, 2 (1971), 216).

[< **αλιμάς* < **αμάς* < *alma* «*çelik oyununda sayı*» (= πόντος στο παγνίδι τσελίκι/τσλίκι),

βλ. Mevlüt Özhan, *Çocuk oyun ve oyuncaak terimleri sözlüğü*, Kültür Ajans Yayınları, Ankara 2005, σ. 43 (Συντ.)]

ελί-μπετέλι (επίρρ.) [elí- betéli] (Ξανθιν^A) : οπωσδήποτε, υποχρεωτικά. Βλ. και *εμπέτ*. [*elbette* (Ξανθιν.)]

ελίφι, το [elífi] (Κριτσ., Ξεν.) : φυτικό σφουγγάρι για το μπάνιο και για το πλύσιμο των πάτων (ο σπογγώδης ιστός από το εσωτερικό του αποξηραμένου καρπού του φυτού *Luffa cylindrica* ή *aegyptiaca*).

[< *lif* 'ίνες φυτικό σφουγγάρι' (Καραποτόσογλου)] (ليف)

{Για την ετυμολογία βλ. Κ. Καραποτόσογλου, "Ετυμολογικές παρατηρήσεις στο λεξικό των αρχαϊσμών του Ν. Π. Ανδριώτη", *Ελληνικά*, 44/1 (1991-1992), 141-2. Κατά τον Χλωρό (B 1449) η λ. *lif* σημαίνει «ίνες, ίδια αι του κορμού του φοίνικος, ας συνδεδεμένες εν είδει ψήκτρας μεταχειρίζονται οι λουόμενοι εν τοις βαλανείσις, όπως δι' αυτών κάμνωσι πυκνιν σαπωνάδα». Το *ελίφι* τουρκικά λέγεται *lif kabağı*, κ.λ. 'ινώδες κολοκύθι'. Ο Κριτσωτάκης το γράφει *ελείφι*, προφανώς επειδή το ετυμολογεί από το *αλείφω*. Αναλυτικά για το *ελίφι* (με τη γραφή: *ελλύφι*) στο: Ευαγγελία Φραγκάκι, *Συμβολή εις την δημόδη ορολογία των φυτών*, Αθήνα 1969, σ. 88. Αντίστροφος λεξιλογικός δανεισμός: τουρκ. *sünger* 'σφουγγάρι' < ελλ. *σφουγγάρι* (Δημάση & Νιζάμ, 246).}

ελιφιά, η [elífiá] (Κριτσ.) : το φυτό *Luffa cylindrica* ή *aegyptiaca*.

[< *ελίφι* (Συντ.)]

{Ο Κριτσωτάκης το γράφει *ελειφιά*. Βλ. *ελίφι*.}

ελλεχάμ ντουλουλλά [ellexám dululá] (Κονδ.) : Δόξα τω Θεώ!

[< *elhamdüllah* (κατά το *TDK* από τα αραβ.) (Συντ.)] (الحمد لله)

ελμάς, ο [elmás] (Κριτσ^π.): το διαμάντι.

[< *elmas* 'διαμάντι' (Κριτσ^π.)] (الماس)

{Κατά τον Gustav Meyer (*Türkische Studien, I: Die griechischen und romanischen Bestandtheile im Wortschatze des Osmanish-Türkischen*, Βιέννη 1893, σ. 36.) το τουρκ. *elmas* από το ελλ. *αδάμας*, μέσω αραβικής. Αλλά κατά τον Nişanyan το αρχ. ελλ. *αδάμας* είναι δάνειο από ανατολική γλώσσα.}

ελμασένιος (επίθ.) [elmaséñios] (Πιτ.) : διαμαντένιος. Σε έγγραφο από το *A.Δ.Η* (2 / 9-472) : *ένα δακτυλίδη ελμασένιον*.

[< *elmas* 'διαμάντι (Πιτ.) / μάλλον < *ελμάς* 'διαμάντι' (Συντ.)] (الماس)

{Ο Πιτκάκης δεν έχει λήμμα *ελμάς* 'διαμάντι', γι' αυτό ετυμολογεί κατευθείαν από το τουρκ.

elmas. Το ίδιο και ο Παμπούκης (σ. 123).}

εμπέτ (επίρρ.) [elbét] (Παπ., Πάγκ.) : εξάπαντος. Βλ. και *ελί-μπετέλι*.

[< *elbet* (Παπ.)] (البت)

ελτζής, ο [eldzís] : πρεσβευτής. Η λ. σε κρητ. σατιρικό στιχούργημα του 1868: *Φεύγεις και σου που γέλαγες τους Φράγκους τους Ελτζίδες, / που τον Σουλτάνο έπαιζες* [= κορόιδευες] και του 'ιδίδες ελπίδες (στίχοι από: *Σάτιρα τοιχοκολληθείσα εν ταις οδοίς της πόλεως Χανίων επί τη μελετωμένη αναχώρησει εκ της νήσου του Μ. Βεζήρου Αολής πασά*. Δημοσιεύθηκε στην αθηναϊκή εφημ. *Αιών*, φ. 2320, 15 Φεβρ. 1868 – τώρα ψηφιοποιημένη στη *Βιβλιοθήκη της Βουλής*).

[< *elci* (Κουκκίδης, 31)] (الچي)

εμά! (επιφ.) [emá] & **αμά!** [amá] (Παπ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ.) : «επιφώνημα δηλωτικών θαυμασμού ή υπερβολής, π.χ. "αμ-μά δουλειά τουτηνά!", "αμ-μά γλέντι!"» (Παπ.) || «εμά! χρυσαφικά κι αμπροκάμους τα κρεμάσασι τη νύρης» (Τσιρ.).

[< *amma* (Παπ.) / ή *emma* (Συντ.)] (ام)

{Ο Παπαρηγοράκης το γράφει *άμ-μά!* (δηλ. όπως εκφέρεται στα τουρκικά). Ο Γαρεφαλάκης έχει: *α μα και ε μα*. Ο Κριτσωτάκης το γράφει: *ε, μά!* Ακούγεται κυρίως ως *εμά* και συνήθίζεται στην επιφ. φρ. *εμά μορέ!*: «ένα σταμνί νερό ήπια· και η απάντησι: – Εμά μορέ!» (Τσιρ.) Ο Τσιριγωτάκης λημματογραφεί χωριστά τον αναδιπλωμένο τύπο *εμά εμά*, ως επιφώνημα που εκφραρίζει μεγάλη συμφορά. Ο Χλωρός (A 194) σημειώνει ότι ο σύνδεσμος *emma* / *amma* 'αλλά, όμως', όταν χρησιμοποιείται ως 'επιφ. θαυμαστικών ή απορίας και υπερβολής δηλωτικών», «ακολουθείται συνήθως υπό του ha ή του na», π.χ. *amma na güzel* 'μα τι ωραίο!' Ίσως έτσι εξηγείται η μορφή *εμανέ!* με την οποία ακούγεται (π.χ. περιοχή Ηρακλείου) μερικές φορές το *εμά!*}

εμαρμής, βλ. **ερμπαμπής**.

εμιλίκι, το [emilítʃi] (Γαρ., Κριτσ^π.): ησυχία, ξεγνοιασιά, στη ΦΡ. *εβρήκα το εμιλίκι τη κεφαλή μου*: ξέγνοιασα, ησύχασα, ηρέμησα.

[< *εμινλίκι* < *eminlik* 'ασφάλεια' (Κουκκίδης, 32)] (امينك)

{Το *BTS* έχει μόνο το επίθ. *emin* 'βέβαιος, ασφαλής' (από το αραβ. 'amin). Το *Eminlik* το έχει μόνο ως ονομασία οικτισμού. Ο Χλωρός (A 206) έχει τη λ. *eminlik* με τη σημ. 'ασφάλεια, εμπιστοσύνη', αλλά σημειώνει ότι «εν τη εννοία ταύτη συνηθέστερον το *emin*».

(***εμίνης**, βλ. Παράρτημα 1.

εμίρι, το [emiri] : διαταγή (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845, π.χ. *Εδιαβάστηκε το εμίρι του Αντιβασιλέωςδια να μη βαστούνε άρματα οι Τούρκοι* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 198).

[< emir «διαταγή, διάταγμα, κέλευσμα» (Χλωρός, Α 199), από το αραβ. emr κατά το TDK (Συντ.)] (امر)

{Ομόρριζή με το παραπάνω έτυμο η λ. emir أمير (εμίρης) «άρχων, ηγεμών, αρχηγός» (Χλωρός, Α 205).}

εμίρι, το [emiri] & **μυρί** [miri] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ροδ., Κριτσ^F.) & **εμυριά**, η [emirzá] ή **μυριά** [imirzá] (Ξανθιν., Ιδομ^B.): φόρος του Δημοσίου, φορολογία.

[< miri (Παπ.) / και emiri, θηλ. emiriye (Χλωρός, Β 2043) (Συντ.)] (میری امیری, امیری)

{Ο Κονδυλάκης καταγράφει και τον πληθ. τα εμυριά. Ο Ξανθινάκης έχει λημματογραφήσει χωριστά τη φρ. *πολύ πάει στο εμίρι*, με τη σημ. «πηγαίνει μεγάλο μέρος της παραγωγής μας στο ηγεμονικό ταμείο, είναι μεγάλη η φορολογία». Η λ. miri ως ουσ. σημαίνει «το δημόσιον ταμείον» (Χλωρός, Β 1836). Με τη σημ. αυτή (Σταυρινίδης), αλλά με τη μορφή **Εμίρι**, η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845: *εθεωρήθη ο λογαριασμός του Χαβάζα και έμειναν να χρωστέει στο Εμίρι πουργιά 485* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 191). Με τη σημ. 'φόρος' βρίσκουμε τη λ. προσαρμοσμένη στο τυπικό της καθαρεύουσας: του *εμυρίου*, και με παρετυμολογική γραφή: του *μυριού*, σε εκκλησιαστικά έγγραφα του 1793, στα οποία απαντά και ως *μυρί* (βλ. Φανουράκης, σ. 135, 131 και 136, αντίστοιχα).

Ο Κριτσωτάκης σημειώνει ότι είναι άκλιτο. Όπως και άλλα ουδέτερα τουρκ. προέλευσης σε -i (π.χ. *διασάκι, εμλίκα* και άλλα με την κατάληξη -ιλίκα) χρησιμοποιείται μόνο στην ονομ. και την αιτ. του ενικού. Η φρ. *παίρνω το εμίρι* είχε τη σημ. 'φορολογώ', κυριολεκτικά: *δια να λάβωσι το εμίρι* (Φανουράκης, 136), αλλά και μεταφορικά, π.χ. *Ηκουσε η γειτόνισσα τη μυρωδιά* (εννοείται: του φαγητού που μαγειρεύα - στην Κρήτη, ως γνωστόν, *ακούμε* τις μυρωδιές) *κι ήρθε να πάρει το εμίρι* (δηλ. ήρθε, κάθισε και δεν έφηνε μέχρι να της βάλω λίγο να δοκιμάσει).}

εμυριά, βλ. **εμίρι**.

έμου... **έμου...*** (σύνδ.) [ému] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ.): όχι μόνο... αλλά και..., δεν φτάνει που... αλλά και...
[< hem... hem... (Παπ.)]

εμπαρμπής, βλ. **ερμπαμπής**.

έμπρι, το [émbri] : εντολή. Η λ. σε έγγραφο του 1871, αίτημα σχετικά με έναν άπορο, αναξιοπαθόντα, ασθενή και χωρίς συγγενείς: *εάν είναι ορισμός με το έμπρι της Δημογεροντίας να τον στείλετε στα σητάλια* (Α.Δ.Η., 2 / 51-137).

[< emr «διαταγή, διάταγμα, κέλευσμα» (Χλωρός, Α 192), με τροπή [r] > [br], λόγω του ότι το σύμπλεγμα [mr] δεν υπάρχει στα ελληνικά και είναι δυσπρόφερτο (Συντ.)] (امر)

{Το αραβ. προέλ. τουρκ. έτυμο έχει και τη μορφή emir, βλ. *εμίρι*.}

ένα γκερεμέ (επιρρ. φρ.) [éna ġeremé] & **ένα κερεμέ** [éna keremé] (Πάγκ., Ξανθιν., Γαρ., Κριτσ^F, Ιδομ^B, Τσιρ^B.): **1.** άφθονα, αφειδώς· **2.** αδιάκοπα.

[< görmek (Καραποτόσογλου), βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Ο Τσιργιωτάκης έχει ως κεφαλή λήμματος τη λ. *κερεμέ*. Ο Πάγκαλος και ο Ξανθινάκης ετυμολογούν από τη λ. *kerem* (كريم), η οποία έχει περάσει στα ελληνικά ως *κερέμι* 'γενναιοδωρία, αγαθότης' (Μπόγκας, 174· Κουκκίδης, 41). Ο τ. (γ) *κερεμέ*, που τον βρίσκουμε μόνο στη φρ. *ένα (γ) κερεμέ* (που λέγεται και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας), πρέπει να έχει διαφορετική προέλευση, ίσως από κάποια αντίστοιχη τουρκική έκφραση. Για τις ετυμολογίες που έχουν προταθεί γράφει αναλυτικά ο Κ. Καραποτόσογλου ('Δυσετυμολογητά της νέας ελληνικής', *Βυζαντινά* 15 (1989), 286-287). Ο ίδιος προτείνει ως έτυμο την έκφρ. *bir görmek* 'βάλω σε ίση μοίρα, εξομοιώνω', όταν η φρ. χρησιμοποιείται με τη σημ. 'ίσα κι όμοια', ενώ συσχετίζει τη σημ. 'συνεχώς, αδιάκοπα' με τη χρήση του ρ. *görmek* (كورمك) 'βλέπω, παρατηρώ' ως βοηθητικού ύστερα από γερούνδιο σε -e/-a, που δηλώνει συνεχή δράση, πβ. με το γερούνδιο του ρ. *etmek* 'κάνω': *ede görmek* «persister à faire» (Meynard, Β 217).}

ένα κερεμέ, βλ. **ένα γκερεμέ**.

ενυλέτι, βλ. **ναλέτι**.

εννιάπετρο, το [eñápetro] : επιτραπέζιο παιχνίδι, είδος τριλίτσας.

[πβ. τουρκ. *dokuz tas* 'εννιάπετρο' (Συντ.)]

{Λημματογραφείται μόνο για την παράλληλη ύπαρξη του παιχνιδιού και της σχετικής ονομασίας. «Το εννιάπετρο»: τίτλος πίνακα του Χανιώτη ζωγράφου Δημ. Κοκόστη (1894-1961), που παριστάνει Κρητικόπουλα να παίζουν αυτό το παιχνίδι, βλ. Ιωάννης Μουρέλλος, *Ιστορία της Κρήτης*, Ηράκλειο 1934, 3ος τόμος, σ. 1221.}

εννιάρι, το [eñári] : τουρκικό νόμισμα που άξιζε 9 γρόσια. Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των χρόνων 1831-1845: *-Έλαβε [...] γρ. 450 [=] 50 εννιάρια* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 194).

[μετάφρ. της λ. *dokuzluk* «το αξίας εννέα γροσίων, παράδων κτλ.» (Χλωρός, Β 1077) (Συντ.)] (طوقزلق)

εντέκια, βλ. **χεντέκι**.

εντέση, η [e(n?)dési] (Ξανθιν.) : σκέψη, ανησυχία. [*endişe* (Ξανθιν.)] (اندیشه)
{Από το *endişe* αναμενόμενος τ. είναι το αρσ. **εντισές*. Για το θηλ. γένος και την μετατόπιση του τόνου ίσως επέδρασε κάποια σημασιολ. συναφής ελλ. λέξη. Υπάρχει και η λ. *endiş* ‘σκεπτόμενος’, που χρησιμοποιείται όμως μόνο ως β’ συνθετικό (Χλωρός, Α 218).}

εντεψίζης (επιθ. προσ.) [edepsizis] & **ντεψίζης** [depsizis] & **εντεψής** [edepsis] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Ροδ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ.) : πρόστυχος, αναίδης, βωμολόχος. [*edepsiz* (Παπ.)] (اديسز)

εντεψίζικα, τα [edepsizika] (Πιτ.) : σόκιν διηγήσεις, ιστορίες, ανέκδοτα κλπ. [*edepsizlik* (Πιτ.) / βλ. *εντεψίζικος* (Συντ.)]

εντεψίζικος (επιθ.) [edepsizikos] & **εντεψίδικος** [edepsidikos] (Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Ξανθιν^Α, Κριτσ., Χουστ., Ξεν.) : ασχρός, σόκιν: *εντεψίζικας κουβέντες*. [*εντεψίζης* ή κατευθείαν < *edepsiz* (Συντ.)]

εντεψιζίικι, το [edepsiziliti] : αναισχυντία, αναίδεια. Η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: *Όλα τα ιταΐτια* [= υπακοή] *τους* [= των Γεντισάρων] και τα *εχλιριζίικια* [= τιμιότητα] / *γυρίσα κι εγινηκανε όλα εντεψιζίικια* (βλ. Dedes, 369). Βλ. και *εντεψίζης*. [*edepsizlik*] (اديسزلك)

εντεψίζο [edepsizo] & **ντεψίζω** [depsizo] (Χουστ.) : πονηρεύω. [*εντεψίζης* (Συντ.)]

εντρελέζες, οι [endrelézes] (Τσιρ., Ιδομ^Β) : φασαρίες, καυγάδες. Μόνο στη φρ. να μην έχομε *έντρελέζες* (ή: *γιατί θα ν' έχομε εντρελέζες*), που χρησιμοποιείται μετά από προστακτική, ως απειλητική προειδοποίηση για ενδεχόμενη ανυπακοή: «Πήγαινε να ποτίσεις, να μην έχομε εντρελέζες».

[βλ. *εντρελές* (Συντ.)]

{Ο Τσιριγωτάκης δίνει γεωγραφική ένδειξη χρήσης: Κεντρική Κρήτη. Αν και δεν προσδιορίζεται γένος, εγώ το είχα στο μυαλό μου ως θηλυκό, ίσως από επίδραση λέξεων όπως ‘φασαρίες, φωνές, τιμωρίες’.

εντρελές, ο [endrelés] (Τσιρ., Ιδομ^Β) : «(Ρέθυμνο) φασαρία, θόρυβος. – Πολλά εντρελέ κάνει το σκαφτικό κι εσβουρίζασι τ' αφθιά μου» (Τσιρ.) [*Edrelez*, βαλκαν. τ. της λ. *Hidrellez*, (ο Μπόγκας, σ. 219, και ο Κουκκίδης, σ. 111, κατα-

γράφουν τον ελλ. τ. Χιντρίλές) ‘παραδοσιακή μουσουλμανική γιορτή για τον ερχομό της Άνοιξης’, ίσως μέσω της γλώσσας των Ρομά, βλ. σημείωση (Συντ.)]

(خضراللز > خضر و الياس)

{*Hidrellez* & διαλεκτ. *Hidrellez* (συμφυρμός των ονομάτων των Προφητών *Hidir/Hizir* και *İlyás* ‘Ηλίας’) ονομάζεται μια παραδοσιακή μουσουλμανική εορτή για τον ερχομό της Άνοιξης, που γίνεται στην ύπαιθρο στις 6 Μαΐου (στις 23 Απριλίου, με το παλιό ημερολόγιο), ημέρα κατά την οποία συναντήθηκαν – σύμφωνα με μουσουλμανική παράδοση– οι δύο Προφίτες (Χλωρός, Α 743). Η γιορτή αυτή διαδόθηκε και σε άλλους λαούς. Στα Βαλκάνια ονομάζεται ‘Μέρα του (Αγίου) Γεωργίου’: *Djurdjevdan*, *Gergyovden*, *Jurjevo* κλπ. Ξεχωριστά την τιμούν οι Ρομά των Βαλκανίων, με σουβλιστά αρνιά, γλέντια και τραγούδια. Τη λένε *Έντερλελέι* και έχουν γι’ αυτήν ομόνυμο παραδοσιακό τραγούδι, που έγινε ευρύτερα γνωστό στην εκδοχή που έγραψε ο Γκόραν Μπρέγκοβιτς για την ταινία του Εμίρ Κουστουρίτσα *Ο καιρός των Τσιγγάνων* (Πηγή: *Βικιπαίδεια*.)}

εξαρορούκουνο, το [eksarorükuno] (Πιτ.: στην ανάπτυξη του λ. *τεσσαρορούκουνο*) : είδος εξαγωνικού χαρταετού.

[< *έξι* + *ρούκυνας*, κατά το *τεσσαρορούκουνο* (Συντ.)]

{Ο Πιτυκάκης παραπέμπει στη λ. *εξαρορούκουνο*, αλλά τέτοιο λήμμα δεν υπάρχει στο λεξικό του.}

εξιλιτζώ βλ. **ξιλιτζώ**.

εργένης*, ο [eržēnis] (Παπ., Πάγκ.) : άγαμος άνδρας που ζει μόνος του.

[< *ergen* (Παπ.)] (اركن)

{Το θηλ. *εργένισσα* ακουγόταν σπάνια, προφανώς διότι παλαιότερα ήταν αδιανόητο να ζει μόνη της μια ανύπανθη γυναίκα. Βλ. και *μπεκιάρης*.}

ερεκλίδικος (επιθ.) [ereklidikos] (Ξανθιν^Α) : πρόχειρος, βιαστικός. ΕΠΙΡΡ. **ερεκλίδικα**. Βλ. και **ερετίδικος**.

[παραφθορά του **ερετίδικος**, κατά τα *μερακλίδικος*, *καϊμακλίδικος*, *καπακλίδικος* κλπ. (Συντ.)]

{Η ετυμολογία του Ξανθινάκη από το τουρκ. *erekli* < *erek* ‘στόχος’ δεν φαίνεται να ευσταθεί.}

ερετίδικος, βλ. **γρετίδικος**.

ερίφης* (επιθ. προσ.) (Παπ., Πάγκ., Τσιρ., Ξεν.) & **ερίφνης** [erifnis] / **ερίφνης** [erifnis] (Χουστ.) : άθλιος, ευτελής (περιφρονητικά).

[< *herif* (Παπ.)] (حريف)

{Η λ. *herif* σημαίνει «ομότεχνος, συνάδελφος»

άνθρωπος, άτομον [περιφρονητικός αντί τυχαίος, ευτελής, άθλιος]» (Χλωρός, Α 694.)

ερίφνης / ερίφνικος, βλ. **ερίφνης**.

ερμαμπής, βλ. **ερμαμπής**.

ερμαμπής (επίθ. προσ.) [erbabis], θηλ. **ερμαμπίνα** [erbabína], & **ερμαμπής** [ermabis] & **εμπαρμπής** [ebarbis] & **μπαρμπής** [barbis] & **εμαρμπής** [emarbis] (Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ^α., Χουστ.): 1. επιδέξιος, επιτήδειος· 2. προκομμένος, δουλευτής. [*< erbar, -bi* 'ειδήμονας, ειδικός' (Κριτσ^α.)] (ارباب)

-ές [és]: κατάληξη αρσενικών ονομάτων, που συνήθως έχουν αρνητική σημασία. Παραδείγματα, στα οποία η βάση δεν είναι τουρκικής προέλευσης (από τα λεξικά που αποδελτιώθηκαν): *βλεπές* 'αγροφύλακας', *γουργουλές* 'ανάκατοσούρα', *κακαρές* 'ετοιμοθάνατος', *κερβελές* 'αυστηρός', *κουβαλές* 'κουβαλητής σταφυλιών, στον τρύγο', *μουλακεκές* 'μουλωχτός' *περλεπές* 'ξεπεσμένος', *σκερβελές* 'ακαμιάτης', *χλεχλές* 'θήλυπρεπής'.

[Στην κατάληξη αυτή μάλλον υπάρχει επίδραση από τα αρσ. σε *-ές*, δάνεια από τουρκ. φωνηεντόληκτα σε *-e* (βλ. σημείωση).]

{Δεν πρόκειται για την κατάληξη *-ές* αρσενικών ουσιαστικών που ακούγονται στη Δυτ. Κρήτη και είναι κυρίως τοπωνύμια (Αγκαραθές, Αζγουρές, Αργουλιές, Ασφεντιές, Αχλαδές, Πλατανές, Σκινές, Πρινές, Φασκομηλές) ή χαρακτηρισμός περιοχής (αστοιβιδές 'τόπος με πολλές αστοιβίδες', σφακιδές 'τόπος με πολλές πικροδάφνες'), η οποία αντιστοιχεί στην κατάληξη *-ιάς* της Κοινής, «επιθήμια για τον σχηματισμό αρσενικών ουσιαστικών παράγωγων από ουσιαστικά: δηλώνει τόσο κατάφυτο από το είδος του φυτού που δίνει η πρωτότυπη λέξη: (πεύκο) *πευκιάς*, (ρείκι) *ρεικιάς*· συχνά σε τοπωνύμια» (βλ. *-ιάς* στο *ΑΚΝ*). Αυτή η κατάληξη *-ές* προέκυψε ως εξής: «Στο μεγαλύτερο μέρος του νομού Ρεθύμνης και στα ορεινά του νομού Χανίων η μεσαιωνική ονομαστική κατάληξη *-έα*, αρσ. *-έας*, δεν έπαθε συνίχση (σε *-ιά*, *-ιάς*), αλλά απλώς έχασε το τελικό φωνήεν και έτσι στα μέρη εκείνα ακούμε π.χ. *απιδέ*, *μηλέ*, [...] *βαθές*, *μακρές*, κ.λπ., δηλαδή *αχλαδιά*, *μηλιά*, [...] *βαθύς*, *μακρύς*» (Νικ. Κοντοσόπουλος, *Διάλεκτοι και ιδιώματα της Νέας Ελληνικής*, Αθήνα 1981, σ. 27). Στη συνέχεια δημιουργήθηκαν «κατ' επέκταση και αρσενικά ονόματα σε *-ές*, κύρια και προσηγορικά» (Ξανθινάκης, σ. 25). Για την μετάπλαση σε *-ές*, περισσότερο σε επίθετα και αντωνυμίες και λιγότερο σε ουσιαστικά, ο Πάγκαλος (1ος τόμος [Γραμματική], Αθήνα 1955, σ. 272) σημειώνει επιπλέον ότι «θα

επέδρασε αναλογικός και η εκ της τουρκικής κατάληξης *-e* προεληθούσα κατάληξης *-εσ*». Θεωρώ ότι αυτό ισχύει ιδίως για έναν αριθμό αρσενικών σε *-ές* που χρησιμοποιούνται για (αρνητικό) χαρακτηρισμό προσώπων. Αυτό μπορεί να οφείλεται στο ότι τα περισσότερα από τα τουρκικής προέλευσης αρσενικά σε *-ές* έχουν αρνητική ή μειωτική σημασία, βλ. *αχιουρές*, *βιρανές*, *γαιλές*, *κεχρές*, *λεκές*, *μάλιχουλές*, *μουχασερές*, *μπερεστές*, *ντουργουτζές*, *σκεντζές*, *σουμπεχές*, *φεσφεσές*, *χιλές* – *καρμποντζές*, *κιμές*, *παρρακεντές*, *σκεμπές*, *ζενές*, *κερχανές*, *κιονές*, *ομπνές*, *χαλές* (στη δεύτερη ομάδα: χαρακτηρισμοί προσώπων). Σημειώνουμε ότι ο Πιτυκάκης για την ετυμολ. της λ. *κακουρές* (βλ.) παραπέμπει στα: *παρρακεντές*, *αχιουρές*, ενώ στο λ. *σκερβελές* σημειώνει: «Η κατάλ. *-λές* με περιφρονητ. σημασία. Πβ. *χαλές*, *κακούλές*, *σκαουλές* κ.ά.»}

εσεκσής, βλ. **εξεξής**.

εσκεντζής, βλ. **σκιτζής**.

εσκετζές, βλ. **σκεντζές**.

εσκιάς, ο [eʃtʃías / eskías ?] (Κονδ., Ιδομ^β) : αντάρτης, αποστάτης, ληστής.

[< *eskia* (Κουκκίδης, 33), κατά το *TDK* από το αραβ. *eskiyā*, κατά τον Nişanyan πληθ. του *şakī*, βλ. και Χλωρός, Α 114 (Συντ.)] (تشيقياء: أشقياء θηλπ)

{Στον Ανδριώτη ο τ. **σκιάς** 'κακοποιός'. Αυτόν βρίσκουμε και στο *Τραγοδί του Αληδάκη: Και του Μπροσένρου η τουρκιά, οι τρομεροί τζορμπάδες / όπ' ούλος Αποκόρνονας δεν είχε τέτοιους σκιάδες* (Βαρδίδης, σ. 50).}

εσπέσης, βλ. **εσπέλης**.

εσπέλης, ο [espéʃis] (Κονδ., Ροδ.) : «παληκάρας, θρασύς» (Κονδ.), γενίταρος (Ροδ.).

[βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Ο Σταύρος Πλανάκης στο γλωσσάριο της μεταπτυχιακής εργασίας του *Υγην της Τουρκοκρατικής Ελληνόγλωσσης Λογοτεχνίας. Ιδεολογικές τάσεις και γενικά χαρακτηριστικά* (Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Κρήτης, Ρέθυμνο 2003) έχει: «Εσπέλης = φεουδάρχης, υπέας (Σπαχής)». Ο Κονδύλακης λημματογραφεί επίσης τη λ. **εσπέσης** 'αντάρτης, ληστής'. Την έχει και ο Ιδομενέος^β). Ίσως να ανάγονται και τα δύο στο οθωμ. *sipahi* (سپاهی) 'τίμαριούχος ένοπλος υπέας'. Στο λ. **εσπέλης** ο Παμπούκης (σ. 129) έχει: «βλ. *σπαχής*», αλλά δυστυχώς ο β' τόμος του έργου του, όπου θα το βρίσκαμε, δεν έχει εκδοθεί μέχρι σήμερα.}

εσφερέτι, βλ. **μεσφερέτι**.

έσχι, το [ésçi] (Τσιρ.) : «(ν. Ρεθύμνου) το χατίρι. –

Εγώ μπρε για το έσχι σου πέφτω και στη θάλασσα, μα νά 'ναι άκρα κι ανάβαθα» {!}
[ίσως < *εσκ*, κατά το *TDK* διαλεκτ. του *ασκ* 'έρωτας, αγάπη' (Συντ.)]

{Ο Χαράλαμπος Συμεωνίδης ("Μ. Γ. Μιχαηλίδου-Νουάρου, *Λεξικόν της Καρπαθιακής διαλέκτου*, Αθήνα 1972 (βιβλιοκρισία), *Ελληνικά*, 26/1 (1973), 166), ετυμολογεί το καρπαθιακό *έσκα* 'προθυμία, ζήλος' από το τουρκ. *ασκ*.}

ετζέλι, το [edzéli] & **ιντζέλι** [idzéli] & **ιτζέλι** [idzéli] & **ιτζίλι** [idzili] (Πάγκ., Γαρ., Κριτσ., Τσιρ^B.): το πεπρωμένο.

[< *ezeli* 'αιώνιος' (Πάγκ.) / < *ecel* 'το μοιραίο, το τέλος της ζωής' (Κουκκίδης, 33)] (ح)

{Το παράδειγμα χρήσης του Πάγκαλου (Γ 119) «Ήρθε το ετζέλι ντου ν' αποθάνη ο γέρος» συνηγορεί υπέρ της ετυμολ. από το *ecel* (προφέρεται edzél), από το οποίο άλλωστε προκύπτει κανονικά ο τ. *ετζέλι*, κατά το σχήμα «τουρκικά άνηγα συμφωνόληκτα > ελληνικά ουδέτερα σε -ν» (Κυρανούδης, 77), ενώ από το *ezeli* θα προέκυπτε ο τ. **εζέλι*, αφού «όσα λήγουν στα μη στρογγυλά φωνήεντα -ι, -ε, προσαρμόζονται ως ουδέτερα σε -ί, όταν είναι [-προσωπικά]» (Κυρανούδης, 102). Διαφορετική σημασία και προέλευση έχει η σχεδόν ομόηχη λ. *ιντζίλι* 'Ευαγγέλιο' [προφανώς αντιδάνειο < *incil* انجيل, κατά το *TDK* από τα αραβικά, κατά τον Χλωρό (Α 215) από τα ελληνικά], την οποία βρίσκουμε στην (ψηφιοποιημένη στην *Ανέμη*) *Φυλλάδα για τσσι Τούρκους της Κρήτης γραμμένη από ένα γέρο Κρητικό το 1858* (σ. 10): «το Ιντζίλι του Χριστού είναι σε όλαις τζη γλώσσαις γραμμένο.»}

έτοιμος γίνομαι = ετοιμάζομαι, βλ. **χαζιρεύομαι**.

εϊβαλλά, βλ. **εϊβαλά**.

ευλιάς, βλ. **ευλιγιάς**.

ευλιγάδης, βλ. σημείωση στο επόμενο.

ευλιγιάς, ο [ενλί(ζ/?)ás] & **ευλιάς** [ενλιάς] (Κονδ.): ο Τούρκος άγιος ή ο τάφος του.

[< *enliya* (Μπόγκας, 168), κατά το *TDK* από το αραβ. *enliya*, κατά τον Χλωρό (Α 269) πληθ. του *veli*, (Συντ.)] (ولياء، اولياء)

{Προτεινόμενη γραφή: **εβλιάς**, **εβλιγιάς**. Ο Ροδάκης λημματογραφεί τον τύπο *εβλιγιάς*. Και ξεχωριστά έχει: **ευλιγιάδης** = τυχερός. Τοπωνύμιο *Ευλιγιάς* στο Ρέθυμνο. Υπήρχε και στο Ηράκλειο, αλλά έχει ξεχαστεί: *Επήρε την σημαία του μ' ολίγους και πηγαίνει, / στο Κάστρον εις τον Εβλιά αντικρυ την εσταίνει* (Αντωνούσα Καμπουροπούλα, *Ποιήματα τραγικά εμπειρέχοντα διαφόρους πολέμους της Κρήτης επί της Ελληνικής Επαναστάσεως*, Ερμούπολη, 1840 σ. 47. Σε υποσελίδια σημείωση: *Ο Εβλιάς ήτον ένα προσκίνημα των Τούρκων έξω από το Κάστρο μακράν έως μισή ώραν*).}

εφτακάπακος (επιθ.) [eftakápakos] (Ξανθιν.) : επτασφράγιστος.

[< *εφτά* + *καπάκι*, το *εφτά* με επιτατ. σημασία, πβ. εφτακούζουλος, εφταμόνοχος (Ξανθιν.)]

εχεξής, ο [e[eksis] & **εσεκσής** [eseksis] & **σιεκσής** [s[eksis] (Κονδ., Γαρ., Τσιρ., Ιδομ^B, Ξεν.): 1. (ως ουσ.) γαϊδουρολάτης 2. πωλητής γαϊδάρων 3. (ως επιθ. προσ.) πρόστυχος.

[«τουρκ. *εχέκ* = όνος» (Κονδ.) / < *ezekci* (Bilgehan¹, 39)] (اشكجى)

{Ο Hakkı Bilgehan στη μετάφραση του Λεξικού του Γαρεφαλάκη (Bilgehan², 627) το έχει με τη σημ. «ο γαϊδουρολαλητής». Η Ευαγγελία Φραγκάκι, σε σημείωση για «τα κυριότερα επαγγέλματα των μικροαστών τουρκοκρητικών» (*Αμάλθεια*, 8/30 (1977), 17), έχει μεταξύ άλλων: **εχεξήδες** = χαμάληδες με γαϊδουράκια. Στο *Ημερολόγιο Κοζύρη* (σ. 351) βρίσκουμε τη (σπάνια) λ. **γαδουράρης** 'ιδιοκτήτης γαϊδάρου': *Επήγαμε τη φοράδα στο γάδαρο και έδωσα του γαδουράρη γρ. 16.*}

εχλιριζίκια, το [exliriζilítʃi] : τιμότητα, υπόληψη. Η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: *Όλα τα λησμονήζανε* [αναφέρεται στους Γενίτσαρους], *den είχανε νιζάμι* [= τάξη] / *όλα τα ιταΐτια τους* [ιταΐτι = υπακοή] και τα *εχλιριζίκια* (βλ. Dedes, 369).

[< *exlirizika* (βλ. Μπερμπέρη, 169) < *ehl-i irz* «κάτοχος τιμής, τίμιος» (Χλωρός, Α 270)] (عرض)

Z

ζάβαλε (επίρρ. / κλητ. προσφ.) [závale] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) & **ζάβαλη** [závaj] (Παπ.) : 1. «Ο όρος συνήθως χρησιμοποιείται σε προσφωνήσεις εκδηλωτικές μάλλον συμπαθείας. “Ε ζάβαλε” (= ε καμήνε μου)» (Πιτ.)· 2. (ως επίρρ.) δυστυχώς: «Ζουν οι γονέοι σου; – Όσκε ζάβαλε» (Πάγκ.). Συχνά είναι δύσκολο να ξεχωρίσεις αν είναι κλητ. προσφ. ή επίρρημα, π.χ. «χωρίς παράδες, ζάβαλη, δεν μπορείς μουδέ να μεταξεσύρεις» (Παπ.). Ο Δαριβιανάκης το έχει μόνο ως επίρρημα που εκφράζει όλες τις βαθμίδες της βεβαιότητας: «μιάλλον, ίσως, ασφαλώς, αλήθεια... ετσά 'ναι». [*< zavalli* (Παπ.) (زوالو)]

{Ο Παπαρηγοράκης, ο Πιτυκάκης και ο Ιδομενέως θεωρούν ότι πρόκειται για κλητ. ενικού του επιθ. **ζάβαλος** ‘ταλαίπωρος, δυστυχής’ (το οποίο δεν εντοπίζεται σε άλλες πτώσεις). Ο Πάγκαλος έχει τον τ. *ζάβαλλε* ως επίρρ. με τη σημ. ‘δυστυχώς’. Ο Παπαρηγοράκης λημματογραφεί τον τ. **ζάβαλος**, αλλά στο παράδειγμα χρήσης έχει την κλητ. *ζάβαλη*. Ο Ξανθινάκης λημματογραφεί τον τ. **ζάβαλης**, κλητ. *ζάβαίε*. Ο Τσιριγωτάκης έχει δύο ξεχωριστά λήμματα: α) *ζάβαλε* (επίρρ.) και β) **ζάβαλης**^(A), ο & **ζαβαλής** ‘δυστυχισμένος, ταλαίπωρος’: «ούτε ρούχα δεν έχει να βάλει ο ζάβαλης». Ο Ιδομενέως^(B) έχει **ζάβαλης** και **ζάβαλος**, και στα παραδείγματα χρήσης έχει την κλητ. *ζάβαλη* και *ζάβαλε*, αντίστοιχα. Στα τουρκ. το επίθ. *zavalli* (το ι χωρίς κουκίδα προφέρεται [ju], που ακούγεται σχεδόν σαν /e/) χρησιμοποιείται και επιφωνηματικά με τη σημ. ‘κρίμα!’ (βλ. Χλωρός, Β 873). Η αναζήτηση στο Διαδίκτυο (*Google books*) δείχνει ότι η λ. αυτή δεν είναι στοιχείο μόνο του κρητικού ιδιώματος (υπάρχει και στην Κύπρο), ούτε μόνο του προφορικού λόγου: Τη βρίσκουμε στη *Βαβλωνία* του Δ. Βυζάντιου (στο στόμα του Ανατολίτη ως κλητ. αρσ.: ζάβαλη) και στη *Φόνισσα* του Παπαδιαμάντη (ζάβαίε!), την χρησιμοποιούν ο Καρκαβίτσας και ο Μωραϊτίνης (ως θηλ.: η ζάβαλη), ο Κρυστάλλης (ζάβαλος), αλλά και νεότεροι συγγραφείς.}

ζάβαλη, βλ. **ζάβαλε**.

ζάβαλης, βλ. **ζάβαλε**.

ζάβαλος, βλ. **ζάβαλε**.

ζαβέλα, βλ. **ζεβέλα**.

ζαβράκι, το [zavráti] (Γαρ., Ροδ., Χουστ.) : πίεση, επιμονή, ζόρισμα.

[< διαλεκτ. *zavrak*, βλ. σημείωση]

{Η Ευανθία Δουγά-Παπαδοπούλου και ο Χρήστος Τζιτζιλής (*Το γλωσσικό ιδίωμα της ορεινής Πιερίας*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσ/νίκη 2006) κατατάσσουν στις “βαλκανικές λέξεις”, δηλ. «μια σειρά λέξεων που απαντούν σε δύο ή περισσότερες βαλκανικές γλώσσες και η προλωλευσή τους είναι άγνωστη ή αβέβαιη» (σ. 43), τη λ. *ζαβράκ* ‘κατσάδα’ και σημειώνουν: «τα *ζαβράκ* ‘κατσάδα’, αρωμ. *zǎvrǎke* ‘reprimande, semonce, gronderie’ θα πρέπει να συνδεθούν με το τουρκ. διαλεκτ. *zavrak* ‘επίδειξη’, *‘κατσάδα’, πβ. και διαλ. *zavraklamak* ‘κατσαδιάζω’» (σ. 56). Το *TDK* έχει τη λ. *zavrak* και με τη διαλεκτ. σημ. «icgüci, atar, güç» (= εσωτερική δύναμη, τόλμη, ρώμη).}

ζαγαρεύω, βλ. **ζαγαρώ**.

ζαγάρι*^(A), το [zagári] (Ροδ., Τσιρ., Χουστ.) : 1. κυνηγόσκυλο· 2. (επί ανθρώπων) κατεργάρης.

[< *zağari* < αραβ. *sakar* (AKN)] (زغال)

{Φαίνεται ότι η λ. έχει διπλή προέλευση: μία από τα αραβικά, αφού υπάρχει ήδη στον *Ερωτόκριτο* (Β, 79-80) : *Όσους κι α’ δώ του Παλατιού, ώς και μικρό ζαγάρι, / μου δίδουν αναγάλλιαση για τη δική τη χάρη*, και μια από τα τουρκικά, ιδίως στη μεταφορική της σημασία. Για τη μετάβαση από τα λαγωγικά στον κατεργάρη: «επειδή όμως ταύτα διά την οξείαν όσφρησιν περιφερόμενα τας οδούς των χωρίων εισέρχονται πολλάκις εις τας οικίας και τρώγουσι τα εν ταις φωλαίς ευρισκόμενα ώα των ορνίθων, εγένετο και φράς. “περιπατεί σαν το ζαγάρι από θύραν σε θύραν” διά τον περιερχόμενον τας οικίας προς ραδιοργάν η μετ’ εξευτελισμού παρακαλούντα· επειδή δε τα ζώα ταύτα μη αντέ-

χοντα εις το πολύ ψύχος τρέμουσι, λέγεται άλλη φράση. “περιπατεί γυμνός και τρέμει σαν το ζαγάρι”, και επί ονειδισμού “άφες το το ζαγάρι, το παλαιοζαγαρον” = τον παλαιάνθρωπον» (*O En Konstantinouπόλοι Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος* (περιοδικό), 8 (1873-74), 587). Και σημειώσι για την αραβική αρχή της λέξης: «παράγουσι την λ. εκ του αραβικού Σακάρ, σημαίνοντος τον ιέρακα ή τον γύπα, όρνεα σαρκόβορα, χρήσιμα εις κυνήγιον» (ό.π.). Με τη σημ. ‘γεράκι’ πέρασε και στα τουρκικά: οθωμ. *sakr* «τεπελί *doğan*» (γεράκι με λ. λοφίο), πληθ. *sikar* (Devellioğlu, 916, 949).}

Ζαγάρι², το [zɑgɑri], πληθ. **Ζαγάργια** και **Ζαγάρα** (Πιτ., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ.): μικρό σφηνοειδές καρπί με πλατύ κεφάλι, που το χρησιμοποιούσαν οι παραδοσιακοί τσαγκάρηδες, ιδίως για τις σόλες των στιβανιών. [δυσεπιμολόγητο, μάλλον δεν είναι τουρκικής προέλευσης, βλ. σημείωση (Συντ.)] {Ο Πιτυκάκης ετυμολογεί από το αραβ. *zakar* (زكار), το οποίο σημαίνει ‘αρσενικό φύλο: πέος-βαμμένο σίδερο, ατσάλι’ (F. Steingass, *Arabic-English Dictionary*, 1884 (3η ανατύπ. New Delhi 2005) σ. 387). Στα τουρκ. έχει περάσει ως *zeker* ‘αρσενικό-πέος’. Στα τουρκ. υπάρχει επίσης το διαλεκτ. *zakar* ‘χωνί’ από τα αρμένικα (Robert Dankoff, *Armenian Loanwords in Turkish*, Harrassowitz, Wiesbaden 1995, σ. 93), από τα αραβικά κατά το *TDK*. Τα *ζαγάρια* είναι από βαμμένο σίδερο και μοιάζουν κατά το σχήμα με χωνί σε μικρογραφία, αλλά κατά τη γνώμη μου η λ. προέρχεται υποχωρητικά από τα *τζαγκαρόκαρφα*, οπότε δεν έχει θέση στον παρόντα κατάλογο, ούτε αυτή ούτε τα τριτοπρόσωπα ρήματα *ζαγαρεί* (Γαρ., Κριτσ.), που λέγεται για πληγή που προκαλεί φαγούρα καθώς αρχίζει να επουλώνεται, και *ζαγαροπονεί* (Γαρ., Κριτσ.), που σημαίνει ‘κάτι (π.χ. χτύπημα, μολωπισμός) προκαλεί φαγούρα και πόνο’.

(*)**Ζαγαρτζήμπασης**, βλ. Παράρτημα 1.

Ζαγαρώ [zɑgɑrɔ] (Τσιρ., Κασσ.): «είμαι ανήσυχος, αδημονώ. Ζαγαρείς πρέπει εκεία π’ ανεμίξεις τσ’ ορτάκηδες σου που παίζουνε το τόπι» (Τσιρ.): για κάποιον που «που πάει γυρεύοντας / αυτός που ψαχουλεύει, όπως το κυνηγετικό σκυλί» (Κασσ.). [*< ζαγάρι¹, παραλληλισμός με την ανησυχία του λαγωνικού που οσμίζεται θήραμα (Συντ.)*] {Στην περιοχή Μοιρών Ηρακλείου είναι και σήμερα εν χρήση το ρ. **Ζαγαρεϊώ** ‘ενογλώ κάποιον, χαλώ την ησυχία του με τα λόγια μου ή με τη συμπεριφορά μου’. Η λ. παραπέμπει σε λαγωνικό που τριγυρίζει ανήσυχο τον ιδιοκτήτη του.}

Ζαγρέ, το (άκλ.) [zɑgɾe] (Πιτ.: αναφορά στην ανάπτυξη του λ. *ζαγρεδένιος*): «κατεργασμένο δέρμα αλόγου ή όνου ή ονάγρου».

[σαγρέ * : < τουρκ. *sağrı* ‘επεξεργασμένο δέρμα’ (AKN)] (صاغرى, ساغرى)

{Ο Πιτυκάκης παραπέμπει στο *Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν* Ελευθερουδάκη, στο λ. *σαγρές*.}

Ζαγρεδένιος, βλ. **σαγρεδένιος**.

Ζαερές, βλ. **ζαϊρές**.

Ζαέρι (επίρρ.) [zɑeri] & **Ζάρι** [zɑri] (Πάγκ., Κονδ., Γαρ., Ροδ., Τσιρ., Ιδομ^B): **1.** τάχα, δήθεν-ΦΡ. *δεν τού ‘ρχεται ζαέρι* **2.** άραγε.

[< *zاهر, zaar, zar & zari* (διαλεκτ. τ. του *zahir*, κατά το *TDK* από το αραβ. *zāhir*) (Συντ.)] (ظاهر) {Ο Παμπούκης (σ. 131) ετυμολογεί το επίρρ. *ζαέρι* από το αραβ. *zahiren*. Στα τουρκ. η λ. *zahir* ως επίθ. σημαίνει ‘φανερός-εξωτερικός’, ως ουσ. ‘η εξωτερική όψη, το εξωτερικό’, ‘κοινωνός προφέρεται *ζαχέρ, ζάερ*, και είναι εν χρήσει ως επίρρημα: βεβαίως, αναμφιβόλως, προδήλως» (Χλωρός, Β 1103). Ο Τσιργιωτάκης (σ. 218) λημματογραφεί χωριστά τη φρ. *ζάρι και* (ή *ζαέρι και*) με τη σημ. ‘συνήθως’: «Το κοπέλι *ζάρι* κι έρχεται απου του σχολείου ογλήγορα, εδώ αρχει όμως και ήβαλέ με σ’ έγνοια». Αλλά πρόκειται για το ρ. *ζάρω* (< ιταλ. *usare*) ‘συνηθίζω να’ και ‘συχνάζω’ (Πάγκαλος, Γ 134). Ο Ξανθινάκης το έχει ως *ζάρι* (απρόσ.) με τη σημ. ‘τυχαίνει, συμβαίνει’ και το ετυμολογεί «από το μισν. *ζάριν* < *αζάριον* (< αραβ. *az-zahar*) = το ζάρι, ή από το ιταλ. *usare* = συνηθίζω».)

(*)**Ζαϊής**, βλ. Παράρτημα 1.

Ζαϊρές, ο [zɑires] & **Ζαερές** [zɑeres] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Τσιρ., Ιδομ^B) & **Τζαερές** [dzaeres] (Ροδ.): κτηνοτροφές, εφοδία, δημητριακά.

[< *zahir* (Παπ.)] (نخيره)

{Ο Πάγκαλος το γράφει: *ζααιρές*.}

Ζαϊφικός (επίθ.) [zɑifikos] (Γαρ., Κριτσ., Ιδομ^B): αδύνατος, ισχνός.

[< *zayif* (Μπόγκας, 168)] (ضعيف)

{*ζαϊφης* στον Ανδριώτη. Αντίστροφος λεξιλογικός δανεισμός: *ζιροζ* ‘πολύ αδύνατος’ < *ταίρος* (*TDK*).}

Ζαϊφλαντισμένος (επίθ.) [zɑifladizmenos] (Γαρ., Κριτσ.): άκεφος

[< **ζαϊφλαντίω* < *zayiflad(im)*, αόρ. του ρ. *zayiflamak* ‘εξασθενώ, αδυνατίζω’, κυριολ. και μτφ. (Χλωρός, Α 1046) (Συντ.)] (ضعيفلامق)

Ζάκα¹, η [zɑka] & **Τσάκα¹** [tsɑka] (Πάγκ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Ξεν.): η βία, η ορμή: «Κατέβαινα με *ζάκα* κ’ εχτύπησα ‘ς το δόιχο» (Πάγκ.).

[ίσως < διαλεκτ. *zəğ* «güç, kuvvet (δύναμη,

ισχύς· hiz (ταχύτητα)· sertlik (βιαιότητα)» (TDK) (Συντ.)]

ζάκα², η [zákα] (Ξανθίν., Τσιρ., Χουστ.): «στενοχώρια μακρόχρονη που δεν εξωτερικεύεται απ' εκείνον που την έχει, κατακράτηση της στενοχώριας για πολύ χρόνο» (Ξανθίν.).

[< *zayik*, *zik* 'μέρος στενόν, στενότης, αγωνία, στενοχώρια', από τα αραβ. (Καραποτόσογλου, Ετυμολ. Δυτ. Κρ., 92)] (ضيق)

{Ο Τριριγωτάκης έχει αυτήν τη σημ. μαζί με τη σημ. 'απότομη κίνηση' στο ζάκα¹.}

ζακίζα, βλ. **σακίζι**.

ζακόνω [zakóno] (Ξανθίν.): αφήνω τη στενοχώρια κλεισμένη μέσα μου, δεν εξωτερικεύω τον πόνο μου.

[< ζάκα² (βλ.)]

ζαλαμουκιάρης, βλ. **ζουλουμικιάρης**.

ζαμάνι*, το [zamáñi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθίν., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Χουστ., Ξεν.): μεγάλο χρονικό διάστημα. Χρησιμοποιείται κυρίως στον πληθυντικό, συνήθως στην έκφραση *καιρούς και ζαμάνια*. ΦΡ. *Κακά ζαμάνια εφτάζαν*: δύσκολοι καιροί, αντίξοες περιστάσεις || *Τα καλά ζαμάνια*: τον (παλιό) καλό καιρό.

[< *zaman* 'χρόνος, εποχή, περίοδος' (Παπ.)] (زمان)

ζαμπάζης, βλ. **τζαμπάζης**.

ζαμπαζοδουλειά, η [zabazodulá] (Ιδομ^B): «η εργασία που περιέχει το στοιχείο της αισχροκέρδειας ή της απάτης».

[< *ζαμπάζης* (βλ. *τζαμπάζης*) + *δουλειά* (Συντ.)]

{Ο Ιδομενέως λημματογραφεί χωριστά τη λ. **τσαμπατζοδουλειά** με τη σημ. «η εργασία που προσφέρεται δωρεάν», αλλά μάλλον πρόκειται για παρετυμολογική πρόσληψη της λ. *ζαμπαζοδουλειά*, όπως φαίνεται από τη μαντινάδα του που παραθέτει ως παράδειγμα χρήσης: *Όλο με τσαμπατζοδουλειές ξανοίγεις να κερδίσεις, / μα με χαράμια και ψευθίες πράμα δεν ξεχαρτζίζεις.*}

ζαμπάκι^(A), το [zambáki] (Γαρ.): «βολβός σπάνιος που χρησίμευε παλιά στην παρασκευή φαρμάκου από κομπογιαννίτες».

[< *zambak* 'κρίνος' (Κουκκίδης, 33)] (زنبق)

{Δεν προσδιορίζεται για ποιο βολβώδες φυτό πρόκειται, παρά μόνο ότι «το πλια καλό φυτρώνει στην {νησίδα} Ψείρα». Κατά το TDK *zambak* είναι ο κρίνος της Παναγίας (*Lilium candidum*). Ο Λιθοξόου έχει τη λ. *ζαμπάκι* με τη σημ. 'το φυτό *Narcissus tazetta*', αλλά αυτό είναι το κρητ. μανουσάκι, που είναι όμως πολύ κοινό. Στον Ανδριώτη: *ζαμπάκι* 'κρίνος'.

Στην Κύπρο λένε *ζαμπάκι* ένα είδος ίριδας (*Iris germanica*), το τουρκ. *manı zambak* (Meynard, B 45). Για τα είδη του γένους *Iris* που φυτρώνουν και στην Κρήτη, και τις θεραπευτικές τους ιδιότητες βλ. σχετικό άρθρο του Σάκη Κουβάτσου με τίτλο "Ίρις η γερμανική" στην εφημ. *Χανιώτικα Νέα*, φ. της 11-02-2012.}

ζαμπαραλίκι, το [zamparalíti] (Παπ., Πάγκ.): ο βίος και η πολιτεία του ζαμπαρα, η «γυναικοθηρία» (Παπ.).

[< *ζαμπαράς* (Παπ.) / μάλλον κατευθείαν < *zamparalik* (Κουκκίδης, 33)] (زنبار هلق)

ζαμπαράς, ο [zamparás] (Παπ., Πάγκ., Ξανθίν., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ.): γυναικάς, μουντάρης.

[< *zampara* (Παπ.) «επίθ. και όν. γυναικοθήρας, ο προσκεϊμένος εις τας γυναικάς· ο θαμίζων παρὰ ταις πόρναις, ακόλαστος» (Χλωρός, A 871) (Συντ.)] (زنباره, زنباره)

{Κατά το TDK: *zampara* < περσ. *zenbāre*, κ.λ. 'λάτρης γυναικών'.}

ζαμπικόνω, βλ. **ζαμπιτεύω** (σημείωση).

(*)**ζαμπιτά**, βλ. Παράρτημα 1.

ζαμπιτά μεμουρίς, ο [zabitá meemúris] (Κονδ.): «είδος επάρχου και αστυνόμου (πρβλ. μουντίρης)».

[< *zabita me'muru* < *zabita* στη σημ. 'αστυνομία' + *memur* 'υπάλληλος' (βλ. *μεμουρίς*) (Χλωρός, A 1043) (Συντ.)] (ضابطه مامورى)

{Κατά τον Χλωρό *zabita me'muru* σημαίνει 'υπάλληλος της αστυνομίας' και *zabita müdürü* 'διευθυντής της αστυνομίας'. Βλ. και *μουντίρης* [< *müdü*]. Με την τουρκ. εκφορά σε έγγραφο του 1871: *ειδοποιήσαμεν το Ζαπιτά Μεμουρού (A.A.H., 2 / 44-282).*}

ζαμπιτέμα [zabítēma] (Πιτ.): φρουρήση, επίβλεψη, αστυνομική, αλλά και οικογενειακή.

[< *ζαμπιτεύω* (Πιτ.)]

ζαμπιτεύω [zabiténo] (Πιτ., Αποστ., Τσιρ.): φρουρώ, επίβλεπω, αστυνομεύω.

[< *ζαμπίτης* (Πιτ.)]

{Η Ξενάκη-Ροβίθη λημματογραφεί με την ίδια σημ. και ετυμολ. το ρ. **ζαμπικόνω**. Απ' όσο ξέρω, στον νομό Ηρακλείου λέγεται το ρ. **τζαμπικόνω** & **τζαμπικόνωμαι** (Τσιρ^A, 266 Δαρ., 286), που σημαίνει 'αν και μικρός (στην ηλικία) και αδύναμος τα βάζω με μεγαλύτερους και δυνατώτερους'.}

ζαμπίτης, ο [zabítis] & **τζαμπίτης** [dzabítis] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθίν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Χουστ., Κασσ.): **1.** αξιωματικός της αστυνομίας (επί Τουρκοκρατίας). **2.** (μτφ.) ο φύλακας της οικογενειακής τιμής και υπόληψης.

[< *zabit* (Παπ.) (ضابط)]

{Ο Παπαγρηγοράκης διασίζει σε παράθεμα τον πληθ. *ζαμπιτάδες*. Αναλυτικά για το αξίωμα του ζαμπίτη (στον πληθ. *ζαμπιτήδες*) βλ. στο: Νικόλαος Σταυρινίδης, “Συμβολή εις την ιστορίαν των Σφακίων (1615-1770)”, *Κρητικά Χρονικά*, 9 (1955), 260.}

ζαμπιτιλίκι, το [zabitilífi] & **τζαμπιτιλίκι** [dzabitilífi] (Κονδ., Ξανθιν., Ιδομ., Ιδομ^B, Ροδ.) : **1.** η άσκηση της αστυνομικής εξουσίας. **2.** σκληρός νόμος, αυστηρότητα της εξουσίας. [*zabit* ‘συγκράτηση, περιστολή’ + *-lika* (Ξανθιν.) / βλ. σημείωση (Συντ.)]

{«Το *zabit* είναι διάφορο του *zabit* (βλ. ζαμπιτήδες)» σημειώνει ο Ξανθινάκης, αλλά στα λεξικά η λ. *zabit* έχει τη σημ. ‘πρακτικά (συνεδρίασης), αναφορά (αστυνομικού)’. Υπάρχει το τουρκ. *zabilik* (ضابطلق) ‘αξιωματικό’ (TDK).}

ζαναέτης (επιθ. προσ.) [zanaéti] (Τσιρ.) : φιλόργυρος, συμφεροντολόγος. [μάλλον < ζαναέτι ‘τέχνη, επάγγελμα’, βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Η φωνητική σχέση είναι φανερή, αλλά όχι και η σημασιολ. μετάβαση από το ‘επάγγελμα’ στη ‘φιλαργυρία’. Το παράθεμα χρήσης που έχει ο Παμπόκης στο λ. *ζαναέτι* (από: Κ. Βάρναλης, *Η αληθινή απολογία του Σωκράτη*, 4η έκδοση, Αθήνα 1976, σ. 44) ίσως βοηθά στην κατανόηση της μετάβασης: «*Το ζαναέτι, βλέπεις, τον κάνει να λογαριάζει πίστερο τα πετάια*». Η συνέχεια της πρότασης του Βάρναλη είναι: «*κα από τον “υπέρ πατρίδος” θάνατο*» και αφορά τον ένα από τους τρεις κατηγορούς του Σωκράτη, τον Άνυτο, που ήταν βυρσοδέλης – ταμπάκη τον λέει ο Βάρναλης. Φαίνεται πως μερικές φορές το *ζαναέτι* κάνει τον άνθρωπο *ζαναέτη*.}

ζαναέτι, το [zanaéti] (Πάγκ., Ροδ.) : η τέχνη, το επάγγελμα.

[< *san’at* (Πάγκ.) / *zanaat* (Κουκκίδης, 34) (صنعت, صناعات)]

{Το TDK έχει: *sinaat* & *zanaat* ‘τέχνη, κυρίως ως (χειρωνακτικό) επάγγελμα’, από το αραβ. *ṣinā’at*, πβ. *zanaati* ‘τεχνίτης’, και *sanat* ‘τέχνη, κυρίως ως γνώση, Τέχνη’, από το αραβ. *ṣan’at*, πβ. Güzel Sanatlar Fakültesi ‘Σχολή Καλών Τεχνών’. Από το δεύτερο δεν προέκυψε ελληνική λέξη (βλ. Georgiadis, 74). Στον κρητ. στερεότυπο χαρακτηρισμό *χρυσό βραχιόλι* (= σταθερή πηγή εισοδήματος) για την τέχνη (του τσαγκάρη, του μαραγκού κλπ.) → Πάγκαλος (Δ 188) το έχει ως *χρυσό μανίλι* (< ιταλ. *magnilia*)– αντιστοιχεί η τουρκ. παροιμία *sanat altın bileziktir* (η τέχνη είναι χρυσό βραχιόλι). Ο Γαρεφαλάκης (και στη συνέχεια ο Ιδομενέας και ο Τσιριγωτάκης²) λημματογραφεί τη λ. *ζαναέτι* με τη σημ.

‘επιθυμία’: «*Πολλά ντουχιουντισμένο σε θωρό εδά εδά με μου. Πε μου ιντά ‘ναι το ζαναέτι σου κι ιντά μπορώ να σου κάμω*». Ίσως πρόκειται για λέξη με διαφορετική προέλευση, εκτός και αν ισχύει και εδώ η σημείωση στο λ. *ζαναέτης*.}

ζαναμπέτης, βλ. **τζαναμπέτης**.

ζάπι, βλ. **ζάφτι**.

ζάπι, βλ. **ζάφτι**.

ζάρα, η [zára] (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Ξεν.) : **1.** είδος κουκουβάγιας (*Tyto alba*) που η φωνή της κοντά σε σπίτι θεωρείται κακός οϊωνός (κι ας είναι ένα πανέμορφο πουλί – έτυχε να δω κάποτε μια φωλιά με δύο νεοσσούς έτοιμους να πετάξουν και ένα ενήλικο πουλί). Στις μαντινάδες επονομάζεται *κλαμάρικο πουλί*, *πουλί της λύπησης*, *πουλί της σκοτεινιάς* κλπ. Αλλού τη λένε *κλαγοπούλι*. Κατ’ ευφημισμόν λέγεται (Πάγκ.) *καλό πουλί*. **2.** «παιχνίδι που φτιάχνουν τα παιδιά με κομμάτια από κλίμα κι ένα γλωσσίδι στη μέση από το φλοιό του, που το φυσάνε και παράγει ήχο όμοιο με της ζάρας» (Πιτ.).

[< *ζάρι* το πουλί *Tyto alba*, είδος κουκουβάγιας, θηλ. κατά τα: κουκουβάγια, κρητ. σκλώπα – δυσετυμολόγητο: ίσως < οθωμ. *zar* (زار) ‘κλίμα, οδύρμος’, αν όχι από το αρχ. *ζάρος* ‘όρνεον αρπακτικόν’, βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Σε κρητική παράλαλη του τραγουδιού *Του νεκρού αδελφού*, βρίσκουμε τους στίχους: *Ζάρι και ζάρι θα γενώ, ζάρι και ζαροπούλι, / να κλαίω σοι εννιά αδερφούς και την καμμένη μάνα* (Γ. Πάγκαλος, *Περί του γλωσσικού ιδιώματος της Κρήτης*, 7ος τόμος, *Τα Λαογραφικά*, επιμέλεια έκδοσης: Κέντρον Ερευνης Ελληνικής Λαογραφίας Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα 1983, σ. 74). Στην Πελοπόννησο τη *ζάρα* τη λένε *ζάρι* (πληροφορία από την εξ Αρκαδίας φίλη Κιρκή Τζωρτζακάκη). Έτσι το έχει ο Δημήτρης Λιθοξόου στις *Ονομασίες των πουλιών της Ελλάδας* (http://lithoksou.net/onomasies_pulion.html). Τα *ζάρι*, *ζάρι*, *ζάρα* θα μπορούσαν ίσως να σχετιστούν με τη λ. *ζάρος* ‘όρνεον αρπακτικόν’, στην οποία καταφεύγουν σχολιαστές του Ευριπίδη για να να ερμηνεύσουν το ρ. *επέζαρει* από τις *Φοίνισσες* (στ. 45-46: *ώς δ’επέζαρει / Σφήξ άρπαγαίσι πόλιν*) : «επέκειτο δικην ζάρον», «παρήχθη δε η λέξις από τον ζάρον». Έτσι δε ο ζάρος είδος ορνέου λίαν αρπακτικώτατος» (βλ. Gulielmus Dindorfius, *Scholia graeca in Euripidis tragoedias*, 3ος τόμος, Οξφόρδη 1863, σ. 49-50). Το πρόβλημα είναι ότι η λ. *ζάρος* δεν απαντά πουθενά αλλού. Ένα άλλο πιθανό έτυμο θα ήταν το τουρκ. *zar*, όχι αυτό που σημαίνει ‘ζάρι [του ομόνυμου παιχνιδιού]’ (αυτό κατά το ΑΚΝ προέρχεται από τα αραβικά,

αλλά μια λέξη περσικής προέλευσης που σημαίνει «αναστενάζων και κλαίων, ομιώζων», αλλά και «αναστεναγμός και κλαυθμός, ομιωγή», βλ. Χλωρός, Α 861, ο οποίος για το τελευταίο έχει και τον τ. زاری (ζαρί), πβ. και επίρρ. *zari zari* ‘(κλαίοντας) με λυγμούς’ (TDK). Εδώ το πρόβλημα είναι ότι δεν έχουμε άλλες ενδείξεις προσαρμογής αυτής της λέξης στα ελληνικά κατά την κυριολεξία της.}

ζαράρι, το [zaráři] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.): ζημιά, βλάβη, κακό· το αντίθετο: όφελος, κέρδος· ΦΡ. *Άλλο ζαράρι, μωρέ παιδιά!*: άλλο κακό να μη μας βρει! || *Βγάζω το ζαράρι*: αποκαθιστώ μια αδικία που έγινε εις βάρος μου, παίρνω ικανοποίηση με εκδίκηση. || (Στο) νου ζαράρι: απρόσμενο κακό (Γαρ.), έμμονη ιδέα (Κριτσ.), είναι να τρελλαθεί κανείς (Ξανθιν.).

[< *zarar* (Παπ.)] (ضرر)

{Η φρ. στο νου ζαράρι, την οποία ο Γαρεφαλάκης λημματογραφεί χωριστά, φαίνεται να είναι μτφδ.: < *akla zarar*. Βρήκα τον ετυμολ. συσχετισμό στο νου ζαράρι < *akla zarar* στο: Bilsgehan², 47. Το TDK έχει τη φράση *akla zarar* ως επιφώνημα έκπληξης. Κατά λέξη σημαίνει ‘ζημιά, πλήγμα στο μυαλό’. Η κατάρρα *άδικο να τανε λάχη σ’ το νου* (βλ. *Κάτοπτρον*, 14) φαίνεται να είναι κρητική προσαρμογή της φρ. *akla zarar*.}

ζαράρι γόκ (έκφρ.) [zaráři zók] (Παπ., Πιτ.: στο λ. ζαράρι): Δεν πειράζει (κ.λ. ‘δεν υπάρχει ζημιά’).

[< *zarari yok* (Συντ.)] (ضرر يوق)

ζάρι, βλ. **ζαέρι**.

ζαρζαβατικά, βλ. **τζερτζεβατικά**.

ζάρι (επίρρ.), βλ. **ζαέρι**.

ζάρι (το), βλ. **ζάρα**.

ζάρι ζόρλε (επίρρ.) [záři zórle] (Πιτ.): με το ζόρι, με το στανιό, θέλοντας και μη.

{πιθανότατα < *zorlamak* ‘στενοχωρώ, δυσκολεύω’ ή *zor* ‘βία, δυσκολία’ (Πιτ.) / μάλλον < *zar zor*, με επίδραση από τη λ. *ζόρλε* (Συντ.)}

{Η τουρκ. έκφρ. *zar zor* (زار زور) σημαίνει ‘με το ζόρι, απρόθυμα’.}

ζάρι και, βλ. **ζαέρι**.

ζαρινά (επίρρ.) [zariná] (Κονδ.): «με το ζόρλε», με το ζόρι.

{ίσως < *zorunan* ‘με τη βία’ (διαλεκτ. κατά το TDK) (Συντ.)}

{Βλ. και *ζορινιά*.}

ζαρίφης* (επίθ. προσ.) [zarifis] (Πάγκ., Πιτ.,

Κονδ., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Χουστ.) & **ζαρίφτης** (Δαρ.): κομψός, λεπτός.

[< *zarif* (Πάγκ.)] (ظريف)

{Στον τ. *ζαρίφτης* μπορούμε να υποθέσουμε παρετυμολ. επίδραση από τη λ. *τίφτης*, εκτός κι αν σχετίζεται με τη λ. *zarafet* ‘ζαριφλίκι’.}

ζαρίφικο, βλ. **ζαρίφικος**.

ζαρίφικος (επίθ.) [zarifikos] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.): **1.** κομψός, λεπτός· **2.** (ως ουσιαστικ. επίθ.) «ακούεται συγχρότα στη σημασία, ένα ποτηράκι ρακή, ούζο κλπ. {εδώ μάλλον λείπει κάτι (Συντ.)} δηλ. όχι γεμάτο ως επάνω. ‘Καφετζή βάλε μας δυο ζαρίφικα να τα πιούμε’» (Πιτ.).

[< *zarif* (Παπ.)] (ظريف)

{Ο Τσιτριγωτάκης λημματογραφεί τη λ. ως ουσιαστικ. επίθ. στο ουδέτερο: το *ζαρίφικο* [zarifiko], με τη σημ. ‘ένα ποτήρι εκλεκτό κρασί’. Ο Πιτυκάκης και ο Αποστολάκης έχουν στο ίδιο λήμμα: *ζαρίφικος* και *ζαρίφης*. Στη σημ. 2. πβ. αντίστοιχη χρήση του επίθ. περιποιημένος: δυο περιποιημένα = δύο ποτά, π.χ. ούζα, με μεζέ.}

ζαριφλάτος (επίθ.) [zariflátos]: όμορφος, ζηλευτός. Μαντινόδα: *Ως περιπλέκει ο κισσός στον πηγαδιού τον πάτο, / έσσα θα περιπλέξωμε, μήλο μου ζαριφλάτο* (Λιουδάκι, 61).

[< *ζαριφλίκι* (Συντ.)]

ζαριφλίκι, το [zariflíti] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ροδ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Ξεν.) & **σαριφλίκι** [sariflíti] (Ιδομ^B): η κομψότητα.

[< *zariflik* (Πάγκ.)] (ظريفلك)

ζαρίφτης, βλ. **ζαρίφης**.

ζαροπούλι, βλ. **ζάρα**.

ζάρπα, η [zárpa] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ξανθιν., Τσιρ., Ιδομ^B): ηχητικό ξεφύσημα με το στόμα για αποδοκιμασία.

[< *zártá* ‘πορδή’ (< αραβ. *zarfa*, κατά το TDK), με τροπή [rt] > [rp] (Συντ.)] (خرطه)

{Ο Παπαρηγοράκης ετυμολογεί από τη λ. *zarp* (خراب) ‘σφοδρότητα, ταχύτητα, ορμή’. Το έτυμο που προτείνεται εδώ υπάρχει και ως *zort*, το οποίο στην έκφραση *zort vurnmak* σημαίνει «αφήνω φύσαν, πέρδω, χλευάζω χυδαίως» (Χλωρός, Α 874). Σημειωτέον ότι η *ζάρπα* είναι απομίμηση πορδής. Αυτό, κατά τον συντάκτη του σχετικού λήμματος στο slang.gr, «πιτυγχάνεται με τον κατάλληλο πλαταγισμό των χειλέων στο ψαχνό του βραχίονα, ώστε να προκύψει ο χαρακτηριστικός ήχος από τον εκπνεόμενο αέρα». Η λ. *ζάρπα* ακούγεται στην πόλη των Χανίων. Στο Διαδίκτιο βρίσκουμε σύγχρονους νεολογισμούς σχετικά με τη *ζάρπα*: *ζαρ-*

πάρω 'κάνω ζάρπα', ζαρπαδόρος 'αυτός που κάνει ζάρπες', καθώς και ονομασία ομάδας κοινωνικής δράσης στα Χανιά, με ομόνυμη σελίδα στο Facebook: *Zarpatistas*. Για την κατάληξη -άρω βλ. σημείωση στη λ. *ταλιμέρνω*.)

ζαρπαδόρος, βλ. **ζάρπα**.

ζαρπάρω, βλ. **ζάρπα**.

ζαρπατίστας, βλ. **ζάρπα**.

ζαρτζής, ο [zardzís], θηλ. **ζαρτζού** [zardzú] (Κριτσ.) : αυτός που παίζει ζάρια.

[< *zarci* (αργκό, κατά το *TDK*) (Συντ.)]

{Λέγεται και *ζαριτζής*. Κατά το *AKN* η λ. *ζάρια* είναι αραβικής προέλευσης.}

ζάρφι, το [zárfi] : «*Ζάρφια*. Λέγονται και σήμερα ακόμη {=1913· δεν λέγονται πια} ούτω κύαθοί τινές εκ μετάλλου ή άλλου υλικού». Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 106).

[< *zarf* 'θήκη', από τα αραβ. (Mehmet Yunus & Ξανθοειδής) : «παν ό τι χρησιμεύει όπως περιλάβη, περικαλύνη άλλο τι, ήτοι το περιέχον, θήκη, φάκελλος [επιστολής]· υποκρατητήριον, ήτοι είδος κοτύλης εντός της οποίας τίθεται παρ' οθωμανούς το κύπελλον του καφέ, κ. ζάρφω» (Χλωρός, Β 1103)] (ظرف)

ζαφθιές, βλ. **ζαφτιγές**.

ζαφτιάς, ο [zaftiás] (Ιδομ^B) : εξουσιαστής, κύριος.
[< *ζάρφι*· ή < *ζαφτιζώ*, υποχωρητικά (Συντ.)]

ζάρφι* [zárfi]· μόνο στη ρημ. περίφρ. **κάνω ζάρφι** (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Ιδομ^B, Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : υποτάσσω, εξουσιάζω, ελέγγω, διαμίζω.
[< *zarf* 'καθυπόταξη' (Παπ.)] (ضبط)

{Ο Ιδομενέως επισημαίνει ότι χρησιμοποιείται μόνο στη φρ. *κάνω ζάρφι*. Ίσως αυτή πρέπει να λημματογραφείται (όπως στον Αποστολάκη: *ζάρφι κάνω ή έχω*), ως ρημ. περίφραση, και όχι το *ζάρφι* ως ουσιαστικό. Πβ. τουρκ. *zarf etmek*. Ο Κριτσωτάκης λημματογραφεί χωριστά τη φρ. *δεν τονε κάνω ζάρφι*. Ο Ροδάκης *έχει: ζάρφι (κάνω...)*. Σήμερα λέμε *κάνω ζάρφι κάποιον*, αλλά παλαιότερα η ρημ. περίφρ. έπαιρνε ως αντικείμενο και άμυγχο, και εσήμαινε 'κάνω κουμάντο, διαφεντεύω', π.χ. σε έγγραφο του 1862: *και έκαμεν ζάρπει [sic] η μητριά της όλον το πράγμα του συζύγου της και η θυγάτηρ δεν έλαβε τίποτα (Α.Δ.Η., 2 / 8-1331)*. Η ίδια ιδέα με ελληνική διατύπωση σε άλλο έγγραφο του 1862: *να χοροίση το μερηδηόντζη και να το έχοι υπό την εξουσή-αντζή (Α.Δ.Η., 2 / 8-1376)*. Το μεσοπαθ. **γίνωμα ζάρφι** χρησιμοποιείται συνήθως σε αρνητικές διατυπώσεις, π.χ. *αυτό το κοπέλι δε γίνεται ζάρφι*, δηλ. δεν μπορεί κανείς να το συμμορφώσει.}

ζαφτιγές, ο [zafitiés] & **ζαφτιές** [zafitiés] & **ζαφθιές** [zafthiés] & **ζαφτιές*** [zafitiés] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Χουστ., Ξεν.) : ο χωροφύλακας (επί Τουρκοκρατίας).

[< *zarfiye* (Παπ.)] (ضبطه)

ζαφτιζώ [zafitizo] (Ξανθιν., Ιδομ^B) : εξουσιάζω, επιβάλλομαι.

[< *ζάρφι* (Ξανθιν.)]

ζεβγέκης, βλ. **ζεβζέκης**.

ζεβέλα, η [zavéla] & **ζαβέλα** [zavéla] : (Ξανθιν.) : «νόσος των αιγοπροβάτων (ελάττωση της κινητικής λειτουργίας των μυών, ατελής παράλυση).

[< *ζεβελιώ*, υποχωρητικά (Συντ.)]

ζεβελιάρης (επίθ.) [zeveláriis] (Ξανθιν.) : παραλυμένος, παραταϊών, τρεκλιζών.

[βλ. *ζεβελιώ*]

ζεβελιώ [zevelió] & **ζεβελιάζω** [zevelázō] : (Ξανθιν.) : παραλύω· μτχ. παθ. παρκ. **ζεβελιασμένος**.

[< *zeval* «παρακμή, πτώσις, δύσις»· *zeval bulmak* «ευρίσκο παρακμήν, παρακιάζω, φθίνω» (Χλωρός, Α 873) (Συντ.)] (روك)

ζεβζέκης* (επίθ. προσ.) [zevzét'is] (άλλη γραφή: *ζεβζέκης*) (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Ξανθιν^A, Ιδομ^B, Χουστ.) : 1. ελαφρόμυαλος, ανήτος· 2. μικροκαμωμένος, ασθενικός, καχεκτικός.

[< *zevzek* (Παπ.)] (روزك)

{Ο Ροδάκης λημματογραφεί τον τ. **ζεβγέκης**. Η σμμ. 2. είναι προσθήκη του Καθηγ. Θεοχ. Δετοράκη, φιλόλογου επιμελητή της έκδοσης του *Κρητικού Λεξιλογίου* του Κονδυλάκη στο λ. *ζεβζέκης*.}

ζεβζεκιά*, η [zevzet'ia] (άλλη γραφή: *ζεβζεκιά*) (Πιτ., Κονδ., Ιδομ^B) : επιπολαιότητα, έλλειψη σοβαρότητας.

[< *ζεβζέκης* (Πιτ.)]

ζεγκίνης (επίθ.) [zendziniis] (Ροδ.) : πλούσιος.

[< *zengin* (Κουκκίδης, 34)] (زكین)

ζεϊμπέκια, τα [zeiβé'tia] : «ονομασία τουρκικής φυλής κατοικούσης εις τα περίχωρα της Σμύρνης: άλλοτε εκαιούτο ούτως οι εύζονοι στρατιώται» (Χλωρός, Α 878), «άτακτος Τούρκος, συνήθος ωπλισμένος, επιδιόδομος συχνά εις αυθαιρεσίας κατά των Χριστιανών» (Κουκκίδης 34). *Απ' έξω είχαν συναχτεί ζεϊμπέκια, αραπάδες* (Γερμανός Γεωργιάδης, *Κρητική Μούσα*, Χάλλη 1898, σ. 22).

[< *zevbek* (Κουκκίδης)] (زيبيك)

ζεμπερέκι, βλ. **ζεμπερές**.

ζεμπερές, ο [zemberés] & **ζεμπερέκι**, το [zemberé[ʃi] & **τσεμπερές** [tsemberés] & **τζεμπερές** [dzemberés] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Ξανθιν^Α, Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** ελατήριο ρολογιού· **2.** είδος κλειδαριάς/πετούγιας (αναλυτική περιγραφή βλ. στην ιστοσελίδα του Κρητικού Μουσείου Εθνομολογίας: <http://www.cretanethnology.museum.gr>). ΦΡ. *πελεκώ ζεμπερέκια*: ενεργώ ύπουλα, κακόβουλα εναντίον κάποιου· *έφταξα στο ζεμπερέκι*: εξαντλήθηκε η υπομονή μου· *έπαιξε ο νους μου ζεμπερέ*: τρελάθηκα.

[< zemberek (Παπ.) (زمبرك)]

{Από το *zemberek* προκύπτει κανονικά ο τ. *ζεμπερέκι*. Ο τ. *ζεμπερές* ίσως από επίδραση λέξεων με συναφή σημασία, π.χ. *σουρμές* ‘σύρτης’. Οι δύο πρώτες σημ. ήδη στα τουρκικά. Η φρ. *πελεκώ ζεμπερέκια*, ίσως να σχετίζεται με τη σημ. ‘βέλος’ (ιστορ., *TDK*). *Ζεμπερές* λεγόταν και ο απλός μεταλλικός σύρτης της πόρτας. Η σημ. αυτή και στο διαλεκτ. *zemberek*: «demirden yapılmış kapı sürgüsü» (*TDK*).}

ζεμπερόνω [zemberóno] (Πιτ., Γαρ., Κριτσ., Ιδομ^Β, Ξεν.) : κλείνω την πόρτα με το *ζεμπερέ*: μτχ. παθ. πρκ. **ζεμπερωμένος** (Τσιρ.) : αυτός που έχει κλειστεί μέσα.
[< ζεμπερές (Πιτ.)]

ζεμπιλιάς, ο [zembilás] : κατασκευαστής/πωλητής ζεμπιλίων. Η λ. σε έντυπο *Εκλογικό Κατάλογο Δήμου Ηρακλείου* του έτους 1906 (Ιστορικό Αρχείο Κρήτης, φωτοτυπημένο αντίγραφο στη Βιβλιοθήκη) στη στήλη «επάγγελμα», σ. 9, 30, 38.
[< ζεμπίλι (Συντ.)]

ζεμπίλι*, το [zembíli] & ζιμπίλι [zimbíli] (Παπ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** (παλιότερα) καλάθι για τα ψώνια πλεγμένο με φοινικόφυλλα, ή κοφίνι με δυο λαβές πλεγμένο με βούβλα· **2.** (στη σύγχρονη εποχή) ανθεκτικό καλάθι από ελαστικό για τη μεταφορά χώματος ή οικοδομικών υλικών.
[< zembil (Παπ.) (زنبيل, زنبيل)]

ζεμπιλιάτικα (επίρρ.) [zembilátika] (Τσιρ.) : τρόπος πληρωμής εργατών για τη συγκομιδή καρπών, «η πληρωμή του εργάτη ήταν ανάλογη με όσα ζεμπιλια γέμιζε».
[< ζεμπίλι (Συντ.)]

ζενές, ο [zenés] (Ξανθιν., Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^Β, Χουστ.) : λεπτός και καχεκτικός άνδρας.
[< *zenne* ‘γυναίκα’ (Κριτσ.) / αλλά βλ. σημείωση]

{«Ζενές στα τούρκικα είναι οι άντρες που φορούνε γυναικίστικα ρούχα στο θέατρο» (διευκρίνιση Καθ. Hakki Bilgehan – προσωπική

επικοινωνία), «πρόσωπον υποκρινόμενον την γυναίκα εν ταις θεατρικαίς παραστάσει παρά τοις ανατολικούς λαοίς» (Χλωρός, Α 873), ομοίως και στο θέατρο σκιών (Καραγκιόζη), βλ. λ. *zenne* στο *TDK*. Κατά τον Κώστα Καραποτόσογλου (“Ετυμολογικά της δυτικής κρητικής διαλέκτου”, *Λεξικογραφικόν Δελτίον*, 25 (2004-2005), 92) η λ. ετυμολογείται από το τουρκικό *zın* *enez, eneze* = feeble, weak (= αδύναμος), incapable, με πτώση του αρχικού *e*-, και αντιμετάθεση των συλλαβών, δηλαδή: *νεζές > *νεζές > ζενές.}

(*ζενετζής, βλ. Παράρτημα 1.

ζέπη, βλ. **τσέπη**.

ζεραβεντίν ταβελί (το:) [zeravedin taveli] : το φυτό *Aristolochia longa*. Η λ. σε κρητ. ιατροσόφιο του 1826, με τη γραφή **ζεραβεντινάβελι** (βλ. Παπαδογιαννάκης, 157).

[< *zeravend-i taveli* < *zeravent* زراوند «αριστολογία [γένος φυτών]» (Χλωρός, Α 865) + *tavil* طویل «μακρός» (Χλωρός, Β 1099)]

{Η ονομασία του φυτού στα τουρκικά και στα λατινικά στο: Arif Bilgin, “Osmanlı dönemde ilaç yapımında kullanılan tıbbi bitkiler – The herbs used to make medicine in the Ottoman period”, στο: C. Yılmaz & N. Yılmaz, *Osmanlılarda sağlık – Health in the Ottomans*, Biofarma, İstanbul 2006, 1ος τόμος, σ. 264.}

ζερζεβάτι, βλ. **τζερτζεβάτι**.

ζερζεβατικό, βλ. **τζερτζεβατικό**.

ζευζέκης, βλ. **ζεβζέκης**.

ζεύκι, βλ. **ζέφκι**.

ζέφκι, το [zéfhi] (άλλη γραφή: *ζεύκι*) (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^Β, Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : διασκέδαση, απόλαυση, ξεφάντωμα με φαγοπότι.
[< *zenk* (Παπ.) (نق, زوق)]

ζήλι καντήλι (επιρρ. φρ.) (προτεινόμενη γραφή: *ζήλι καντήλι*) [zili kandili] (Γαρ., Κριτσ.) : τόφλα στο μεθύσι.

{πιθανόν από συμφυρμό των τουρκ. εκφράσεων *zil zurna* «κύμβαλον αλαλάζον εκ μέθης» (Χλωρός, Α 868) και *gök kandil* «μεθυσμένος εις βαθμόν ώστε να μη δύναται να ίσταται όρθιος» (Χλωρός, Β 1449) (Συντ.)}

{Λέγεται (Ηράκλειο) και *ζήλα καντήλα*. Ο συμφυρμός ίσως ήδη στα τουρκικά (**zil kandil*), πβ. *gök zurna* (*TDK*), που σημαίνει επίσης ‘τόφλα στο μεθύσι’. Η λ. *kandil* (την οποία το *TDK* ετυμολογεί από το αραβ. *kandīl*) σημαίνει και μόνη της (στην αρχο) ‘πολύ μεθυσμένος’. Ο Χαράλαμπος Συμεωνίδης (“Ποντιακά έτυμα ανατολικής προέλευσης”, *Αρχαίον Πόντου*, 32

(1973-74), 333) αποθησαυρίζει το ποντιακό «κόρτζε καντήλα (ενν. μεθυσμένος) '(μεθυσμένος) τύφλα' < τουρκ. körkandil 'τυφλή καντήλα, δηλ. καντήλα που έσβησε, που πνίγηκε στο λάδι της'». Το *AKN* ετυμολογεί τη λ. *καντήλι* από το μsn. *καντήλιον*, υποκορ. του *καντήλα* < ελνστ. *κανδήλα, κανδήλη* (προφ. [nd]) < λατ. *candela*. Έχει και δεύτερο λήμμα *καντήλα*² με τη σημ. 'φουσκάλα με υγρό που σχηματίζεται στο δέρμα' και την ετυμολογεί από το *καντήλα*¹ 'μεγάλο καντήλι' «ίσως επειδή μπορεί να προξενήσει κάψιμο». Αλλά πιθανότερο είναι να προέρχεται από το τουρκ. *kandil*, στη σημ. 'σαπουνόφουσκα' (βλ. Χλωρός, Β 1311).}

ζιαμέτι, το [zjaméti / ziaméti] (Κασσ.) : «φέουδον, τιμάριον, εγγύησις» (Κριάρης, 186)· επί Τουρκοκρατίας: «μεγάλο τιμάριο· τα έσοδά του κυμαίνονταν ανάμεσα σε στα 20.000 έως 99.000 άσπρα» (*Ιεροδικείο*, Γ 483).

[< *zi'amet* (Χλωρός, Α 867), *zeamet* (TDK), από το αραβ. *za'ama(t)* κατά τον Nişanyan (Συντ.)] (زعمت)

{Ο κάτοχός του λεγόταν *zaim*, βλ. *ζαΐμς*.}

ζιαφεντάδικος (επιθ.) [zjafedádikos] & **διαφεντάδικος** [ðjafedádikos] (Πάγκ.) : «ο εργαζόμενος χάριν άλλου τινός αμισθί, αλλά μόνον δια να του κάμει ούτος *ζιαφέτι*, να του δώσει φαγοπότι».

[< *ζιαφέτι* «και κατά παρετυμολογίαν προς το *αφέδης-αφεδάδες*» (Πάγκ.)]

{Ο Πάγκαλος γράφει *ζιαφεδάδικος* [zjafedádikos] και *διαφεδάδικος* [ðjafedádi-kos].}

ζιαφεντίστικός (επιθ.) [zjafedistikos] (Πάγκ.) : *ζιαφεντάδικος* (βλ.).

[< **ζιαφεντήσιος* + *ζιαφεντικός* (Πάγκ.)]

{Λήμμα *ζιαφεντικός* δεν υπάρχει στο έργο του Πάγκαλου.}

ζιαφέτι, το [zjaféti] & **τζιαφέτι** [dzjaféti] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Γαρ., Ροδ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^β, Χουστ., Κασσ.) : γεύμα ή δείπνο που προσφέρεται σε φιλόξενομένο, τραπέζωμα.

[< *ziyafet* (Παπ.)] (ضيافت)

{Ο Πάγκαλος το γράφει **ζιαφέτι** [zjaféti]. Ο Ροδάκης λημματογραφεί τον τ. **σδιαφέτι**.}

ζιγανιά, βλ. **αζιγανιά**.

ζιγανεύω, βλ. **αζιγανεύω**.

ζιγούμι, βλ. **γιγούμι**.

ζιηνέτι, το [ziinéti] : στολίδι, στολισμός. Η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: *Ήόθανε η γενιτσαριά μ' όλο τση το ζιηνέτι* (βλ. Dedes, 365).

[< *ziymet* (Χλωρός, Α 879) από το αραβ. *zīna(t)* κατά τον Nişanyan] (زينت)

ζίκρι, βλ. **δικρι**.

ζίλια^{1*}, τα [zília] (Ξεν.) : αυτοσχέδιο μουσικό όργανο τύπου πιαντίνα. Αποτελείται «από δύο μεταλλικά στρογγυλά αντικείμενα σχήματος μικρού πιάτου που συνδέονται με ένα κορδόν». Το «κρατούν τα τα παιδιά και το χτυπούν όταν λένε τα κάλαντα».

[< *zil* (Ξεν.), από τα περσ. κατά το *AKN*]

{Τα *ζίλια* τα φτιάχναμε (τέλη δεκαετίας του '50) με δύο καπάκια από μεταλλικό κουτί μιογιάς για παπούτσια· στο κέντρο του καθενός κάναμε μια τρύπα με καρφι και εκεί στερεώναμε το συνδετικό κορδονάκι.}

ζίλια^{2*}, τα [zília] : έτσι λέγαμε (τέλη δεκαετίας του '50) τις μικρές χάρτινες λουρίδες που κρεμούσαμε στα δεξιά και τα αριστερά του χαρταετού για να ισορροπεί (αλλάυ τις λένε σκουλαρικία). Βλ. και *τζίλιο*.

[ίσως < *zeyil* (Χλωρός, Α 825), κατά τον Nişanyan από το αραβ. *ḡayl* 'ουρά· κάτω μέρος ρούχου, ποδόγυρος· επέκταση, προέκταση, παράρτημα' (Συντ.)] (جذب)

ζίλι καντίλι, βλ. **ζήλι καντήλι**.

ζιλκάδέ, βλ. **μήνες σεληνιακού έτους**.

ζιλχτζέ, βλ. **μήνες σεληνιακού έτους**.

ζιμπτίλι, βλ. **ζεμπτίλι**.

ζιμπούλι, βλ. **ζουμπούλι**.

ζιμπερντάχι, βλ. **μπερντάχι**.

ζολότα, η [zolóta] (Κριτσ^{π*}) : παλαιό οθωμανικό νόμισμα ίσο με τριάντα παράδες. Βλ. *Μεταφράσεις* Γ 317, Δ 53.

[< *zolota* (Κριτσ.)] (زولوط)

{Αναλυτικά για τη *ζολότα*, βλ. στο: Ευτυχία Δ. Λιάτα, *Φλωρία δεκατέσσερα στένουν ἡρόσια σαράντα - Η κυκλοφορία των νομισμάτων στον ελληνικό χώρο, 15ος - 19ος αι.*, Κέντρο Νεοελλ. Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, Αθήνα 1996, 110-111.}

ζομπονιάρης [zoboñáris] & **τζομπονιάρης** [dzoboñáris] (επιθ. προσ.) (Τσιρ^α, Ξανθιν.) : ζαρωμένος, καχεκτικός, άτονος.

[< *ζομπονιάρης* < *ζαμπούνης* < *zabun* (Κουλάκης, 429), βλ. και Καραποτόσγλου, Ετυμολ. Δυτ. Κρ., 92)] (زبون)

ζομπονιάρικος [dzoboñárikos] & **τζομπονιάρικος** [dzoboñárikos] (επιθ.) (Ξανθιν.) : βλ. *ζομπονιάρης*.

ζομπονιασμένος [zoboñazménos] (Τσιρ^α) : μαραμένος.

[< **ζομπονιάζω* < *ζαμπονιάζω* < *ζαμπούνης* (Κουλάκης, 429)]

ζόρες, ο [zóres] & **ζόρλες** [zórlés] & **ζόρλε**, το [zórlé] & **ζόρι***, το [zóri] (Παπ., Πάγκ., Πιτ.,

Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : 1. δυσκολία· ΦΡ. *ζόρε θέλει*: είναι πολύ δύσκολο, σχεδόν ακατόρθωτο· 2. βία, εξαναγκασμός, ανάγκη· 3. βιασίνη, άγχος, σπουδή: «Για δεν γ-κάθεσαι να φας σα ν-τον άνθρωπο, μονό τως ορθός. Είντα 'ναι ο ζόρες σου;» (Αποστ., Τσιρ.)

[< zor (Παπ.)] (ζορ)

{Οι τ. *ζόρλες* και *ζόρες* μαρτυρούν επίδραση από το επίρρ. *ζόρλε* (βλ.). Η κρητ. έκφραση *ιντά 'ναι ο ζόρές σου*; αντιστοιχεί ακριβώς στην τουρκ. *zorun ne(dir)?* Σημειώνεται η επιστροφή του δανείου στην τουρκική: από το ελλ. *με το ζόρι* προέκυψε το τουρκ. επίρρ. *metazori*, με την ίδια σημασία (Δημάση & Νιζάμ, 202.)}

ζόρε στεμέ [zóre stemé] (Παπ.: στο λ. *ζόρες*): «ζόρε στεμένο» {=;}

{Χωρίς άλλη διευκρίνιση στον Παπαγρηγοράκη.}

ζορίζω*, **-ομαι*** [zorizo, zorizome], (Δαρ., Ξεν.) : φέρνω κάποιον σε δύσκολη θέση· το μέσο: «πι-έζομαι, δυσκολευομαι, καταβάλλω μεγάλη προσπάθεια, μόλις που τα καταφέρνω» (Δαρ.)

[< ζόρι (AKN)]

ζοριλής (επίθ. προσ.) [zorilís] (Αποστ., Τσιρ.) : ζόρικος, βίαιος.

[< *ζοριλίκι*, υποχωρητικά· ή κατευθείαν < *zorlu* (Συντ.)] (ζορλού)

{Ο Αποστολάκης το έχει ως επίθ. με τρία γένη: *ζοριλής*, *-ίνα*, *-ιδικό*.}

ζοριλίκι, το [zorilití:] (Πιτ., Κασσ.) : ό,τι και ο *ζόρες* (βλ.).

[< *ζόρ(ι) -λίκι* (AKN)]

{Ο Παμπούκης (σ. 144) ετυμολογεί από το τουρκ. *zorluk* (زورلۇق), αλλά θα έδινε κανονικά τον τ. **ζορλούκι*.}

ζορινιά, η [zoripiá] (Τσιρ.) : το ζόρισμα, η βία.

[ίσως < *zorunan* 'με τη βία' (διαλεκτ. κατά το TDK) (Συντ.)]

ζορλαμαλιδικός (επίθ.) [zorlamalidíkos] (Ξανθιν.^Α) : δύσκολος και επώδυνος.

[< *ζορλαμάς* (Ξανθιν.)]

ζορλαμάς, ο [zorlamás] (Ξανθιν.) : η αρθρίτιδα.

[< *zorlama* 'ζόρισμα, πίεση' (Ξανθιν.)]

ζόρλε (επίρρ.) [zórlɛ] (Πιτ., Γαρ., Τσιρ., Κασσ.) : με τη βία, με το στανιό, με το ζόρι.

[< *zorla*, *zor ile* 'με το ζόρι' (Συντ.)] (زورلۇ، زورلۇ)

{Αντίστροφος λεξιλογικός δανεισμός; α) τουρκ. *zor ile* > ελλ. *ζόρλε*, β) τουρκ. *zor* > ελλ. *ζόρι*· με το *ζόρι* > τουρκ. *metazori* (αντδ. για την τουρκική). Ο Κριτσωτάκης λημματογραφεί χωριστά την επίρρ. φρ. *με το ζόρλε*.}

ζορμπάς^{1*}, ο [zorbás] (Κονδ., Δαρ., Ιδομ.^Β, Χουστ.) : άνθρωπος βίαιος και αυθαίρετος, ανυπόταχτος. Η λ. χρησιμοποιήθηκε και ως συνώνυμο του λ. αποστάτης, εξωμότης, γενίτσαρος π.χ. σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: *Δε φταίει για ο βασιλιάς μόνδε κι οι εβλιγάδες, / μα φταίνει οι τουρκορομιοί κι απ' όλους οι ζορμπάδες* (βλ. Dedes, 355).

[< *zorba* (Κουκκίδης, 35), από το περσ. *zorbaz* κατά το TDK (Συντ.)] (زوربا، زوربا)

{Η λ. *zorba* από τη λ. *zor* 'δύναμη, βία' (βλ. *ζόρι*) + *-baz* 'παίζων', πβ. *τζαμπάζης*. Αντίστροφος λεξιλογικός δανεισμός: τουρκ. *tiran* 'μτφ. ανελέητος, δεσποτικός, άπονος' < ελλ. *τύραννος* (Δημάση & Νιζάμ, 253), κατά το TDK μέσω του γαλλ. *tiran*. Επίσης: τουρκ. *despot* 'μτφ. το άτομο το οποίο χρησιμοποιεί αυταρχικές και καταπιεστικές μεθόδους για να γίνει αυτό που θέλει, τύραννος' < ελλ. *δεσπότης* (Δημάση & Νιζάμ, 143).}

ζορμπαλίκι, το [zorbalití:] (Ροδ.) : βιαιοπραγία, αυθαιρεσία.

[< *zorbalik* (Κουκκίδης, 35)] (زوربالىق)

ζουλουμακάρης, βλ. **ζουλουμακίρης**.

ζουλούμι, το [zulúmi] (Χουστ.) : βασανιστήριο, καταπίεση, αδικία.

[< *zulüm*, από το αραβ. *zulm* (TDK) (Συντ.)] (ظلم)

ζουλουμακάρης [zulumitfáris (επίθ. προσ.) (Πάγκ.) & **ζουλουμακίρης** [zulumitfáris] & **ζαλαμουκίρης** [zalamutfáris] (Γαρ., Κριτσ.^α) : 1. «ο προξενών πολλές ζημιάς» (Πάγκ.)· 2. δύστροπος, κακόγνωμος.

[< *zulümkar* (Παμπούκης, 145)] (ضلمكار)

{Ο Γαρεφαλάκης έχει *ζουλουμακάρης* & *ζαλαμουκίρης* ως ξεχωριστά λήμματα. Τις ενοποιώ διότι φαίνεται να έχουν κοινή ετυμολογία και εννοιολογική συνάφεια: από το ουσ. *zulüm* (TDK) 'αδικία, καταπίεση, βάσανο' (από το αραβ. *zulm*) και το παραγωγικό επίθημα *-kár* «ο πράττων τι» (Χλωρός, Β 1356) προκύπτει η (οθωμ.) λ. *zulümkar*, κ.λ. 'αυτός που κάνει αδικίες' (Kappeler, 85), που την έχει ο Meynard (Β 338) με τη σημ. 'άδικος, καταπιεστικός, τυραννικός'. Το TDK έχει μόνο το διαλεκτ. *zulumkarlıh*. Για τη διάσπαση του συμφωνικού συμπλέγματος mk με την παρεμβολή φωνήεντος, βλ. Κυρανούδης, 294. Αντίστροφος λεξιλογικός δανεισμός: τουρκ. *tiran* 'μτφ. ανελέητος, δεσποτικός, άπονος' < ελλ. *τύραννος* (Δημάση & Νιζάμ, 253), κατά το TDK μέσω του γαλλ. *tiran*. Επίσης: τουρκ. *despot* 'μτφ. το άτομο το οποίο χρησιμοποιεί αυταρχικές και καταπιεστικές μεθόδους για να γίνει αυτό που θέλει, τύραννος' < ελλ. *δεσπότης* (Δημάση & Νιζάμ, 143).}

ζουλούφι, βλ. **τσουλούφι**.

ζουλιτιές, βλ. **τουλιτιές**.

ζουλφαρί, το (άκλ.) [zulfarí] & **γιοουλφαρί** [zulfarí] (Ξανθιν^Δ, Κριτσ., Ξεν.) : είδος διακοσμητικής φασολιάς με μυρωδάτα κοχλιωτά άνθη, το φυτό *Phaseolus caracalla*. *Ζουλφαρί* λέγεται (περιοχή Ηρακλείου) και ένα ελικοειδές κρόσι πλεχτό με το βελονάκι, και κατ' επέκταση ένα είδος δαντέλας που αντί για γλώσσες έχει στη σειρά τέτοια κρόσια (Συντ.).

[< *zūlfaris* (Ξανθιν.), κατά το TDK < περσ. *zulf* 'βόστρυχος' + αραβ. 'arūs 'νύφη', κλ. 'μούκλα νύφης' (Χλωρός, Α 869) (Συντ.) (زلف عروس)

{Ο Παμπούκης (σ. 145) το ετυμολογεί από το αραβ. *zūlfariūs*.}

ζουλφικάρι, το [zulfikári] (Τουρκοκρητ.) : «ξίφος μυστηριώδες, όπερ λέγεται ότι κατήλθεν εξ ουρανού δια του Μωάμεθ, και όπερ παρεχωρήθη υπ' αυτού τω γαμβρώ αυτού Αλή» (Χλωρός, Α 823), σπαθί με διχαλωτή άκρη, «ucu ikiye ayıplıs kılıç» (TDK). Η λ. σε τουρκοκρητ. τραγουδι για την άλωση του Αρκαδίου: *Αλή! σε βάνωμε ομπρός εις τα δεξιά μας μέρη, / σύρε το ζουλφικάρι σου και κάμε μας κερέμι* (βλ. Πλανάκης, 102- από: *Αρχαίον Παύλου Βλαστού*, 15ος τόμος, σ. 1211-1215).

[< *zūlfikar*, από το αραβ. *zu 'l-fikār* κατά το TDK (Συντ.) (ذو الفلقل)

ζουμπάς*, ο [zumbás] & **ζουμπάς** [zombás] (Παπ., Πάγκ., Τσιρ.: στην ανάπτυξη του λ. *τζούτζινος*, Κασσ.) : 1. εργαλείο με το οποίο ανοίγουμε τρύπες σε μέταλλο, δέρμα κλπ. 2. (μτφ., ως μειωτ. χαρακτηρ. προσώπου) πολύ κοντός, «μπασιμένος».

[< *zimba* (Παπ.) / και διαλεκτ. *zumba* (TDK) (Συντ.) (زنبه)

{Στη σημ. 2 μτφ. χρήση της λ. *ζουμπάς*, η οποία στην κυριολ. σημαίνει επίσης 'μεταλλικό εργαλείο σαν κοντό καλέμι', που το χρησιμοποιούμε με τον εξής τρόπο: ακουμπούμε το ένα άκρο του στο κεφάλι ενός καρφιού που έχουμε μσοκαρφώσει, χτυπούμε στο άλλο άκρο του με το σφυρί και έτσι το καρφί χώνεται όλο στο ξύλο ή τον τοίχο. Σχετική έκφραση: *ζουμπάνω ένα καρφί*. Υπάρχει ειδική κατηγορία καρφιών: τα *ζουμπόκαρφα*.}

ζουμπόκαρφα, βλ. **ζουμπάς**.

ζουμπούλι*, το [zumbúli] & **ζιμπούλι*** [zimbúli] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : Με το όνομα αυτό υπάρχουν τρία διαφορετικά φυτά: 1. (Κατά τον Παπ. και τον Πάγκ.) ο υάκινθος (*Yacinthus orientalis*), βολβόριζο φυτό με αρωματικά άν-

θη, συνήθως σε λουλακί χρώμα: «Ζιμπούλι, ζιμπούλακι μου, κατάμπλαβο ζιμπούλι, / αφρουκαστείτε να σας πω λυπητερό τραγούδι» (Παπ.)- 2. (Κατά τον Πιτ.) η βιολέτα, μονή ή διπλή (*Matthiola annua* ή *incana*): Φρ. *ήνοιξε το ζουμπούλι ντου* (Αποστ., Τσιρ.) : άρχισε να είναι ομιλητικός, να έχει διάθεση για αστεία, τραγούδια κλπ. (Για το 3ο φυτό βλ. σημείωση.)

[< *sümbül* (Παπ.) / & *zümübül*, κατά το TDK (Συντ.) (سنبول)

{Κατά την Ευαγγελία Φραγκάκι (*Συμβολή εις την δημόδη ορολογία των φυτών*, Αθήνα 1969, σ. 95) «με τον όρο ζουμπούλι νοείται στην Κρήτη κυρίως ο λευκός υάκινθος, το *διατσίντο* των επτανησίων». Πρόκειται για φυτό *Agave tuberosa* ή *Polyanthes tuberosa* (*poli-* < αρχ. ελλ. *πολιός* 'λευκός' και *όχι* < *πολυ-*), με άσπρα άνθη σε όρθια ταξιανθία, με μεθυστικό άρωμα, ίσως το πιο δυνατό στο φυτικό βασίλειο, κατά τη *Βικιπαίδεια*. Στα τουρκ. λέγεται *sümbülteber* (< *sümbül* 'ζουμπούλι' + *teber* 'δερβίσικο τσεκουράκι', και τα δύο από τα περσ. κατά το TDK). Ο Γεννάδιος (*Λεξικόν Φυτολογικόν*, Αθήνα 1914, σ. 798) το έχει και με το όνομα *τεμπέρι*, δίπλα στο κοινό *διατσίντο* (αντδ. < ιταλ. *giacinto* < υάκινθος).}

ζουμπουλιά, η [zumbulá] (Κριτσ.) : το φυτό ζουμπούλι. ΥΠΙΟΚΟΡ. **ζουμπουλίδι** & **ζουμπουλιδάκι**.

{Ο Κριτσωτάκης λημματογραφεί χωριστά τη λ. *ζουμπούλι* με τη σημ. 'λουλούδι της ζουμπουλιάς', ξεχωρίζει το άνθος από το φυτό.}

ζουμπούλι γηντί, το [zumbül xindí] : Το φυτό νάρδος των Ιμαλαίων (*Nardostachys jatamansi*). Στην παραδοσιακή φαρμακολογία χρησιμοποιούνται οι ρίζες του (Γεννάδιος, 692). Η λ. σε κρητ. ιατροσόφιο του 1826, με τη γραφή **ζουμπύλι γηντί** (βλ. Παπαδογιαννάκης, 156).

[< *sünbül-i hindí* «ανδονάρδος» (Χλωρός, Α 925) (Συντ.) (سنبول هندی)

ζουμπούσι, βλ. **τσιμπούσι**.

ζουμπούχι, βλ. **τσιμπούσι**.

ζουμπουχιάζω [zubiʃázo] : «ευχούμαι» (Ευαγγελία Φραγκάκι, *Συμβολή στα λαογραφικά της Κρήτης*, Αθήνα 1949).

[< *ζουμπούχι*, βλ. *τσιμπούσι* (Συντ.)]

ζουμπώνω, βλ. **ζουμπάς**.

ζουρνάς^{1*}, ο [zurnás] (Παπ., Πάγκ., Πιτ.) : είδος κλαρίνου.

[< *zurna* (Παπ.) (زورنا، زورنا، سرنه)

{Η φρ. *έστεσε το ζουρνά* σημαίνει 'άρχισε να κλαίει και να γκρινιάζει ενοχλητικά'.}

ζουρνάς², ο [zurnás] (Πιτ.) : «γένος φυτών της οι-

κογεν. των σολανοειδών, το “στραμάνιον” της βοτανολογίας, του οποίου τα φύλλα {διόρθωση: τα άνθη} παρουσιάζουν ομοιότητα προς το μυσ. όργανο ζουρνάς. Τα άνθη του αφού ξηρανθούν γίνονται σιγαρέτα και προσφέρονται, σαν ανακουφιστικό φάρμακο σ’ εκείνους που υποφέρουν από χρόνιο άσθμα».

[< *zurna* (Πιτ.) / ή ανασημασιοδότηση της λ. *ζουρνάς*¹ (Συντ.)]

{Πρόκειται για το φυτό *Datura stramonium*, κοινώς *Τάτουλας* (Ευαγγελία Φραγκάκι, *Συμβολή εις την δημόδη ορολογία των φυτών*, Αθήνα 1969, σ. 96). Στα τουρκ. λέγεται *boğu çirceği*, σπανίως *zurna çirceği*. Η ανακουφιστική του δράση οφείλεται στα αλκαλοειδή που περιέχει. *Ζουρνάς* λέγεται και ένα άλλο φυτό του ίδιου γένους, το καλλωπιστικό *Datura* ή *Brugmensia arborea*, το οποίο «ένεκα των μεγάλων λευκών, ευόσμων και σαλπιγοειδών ανθέων του ονομάζεται κοινώς εν Κύπρω *ζορνές*», διαβάζουμε στο *Λεξικόν Φυτολογικόν* του Γενναδίου (Αθήνα 1914, σ. 915).}

ζουρούχι, βλ. γιουρούσι.

ζουρπάνω [zurpáno] & **ζουρμπάνω** [zurbáno] (Ίδομ., Αποστ., Τσιφ., Δαρ.) : μαζεύομαι, κουλουριάζομαι, κρύβομαι (π.χ. από φόβο, ντροπή ή κρύο).

[ίσως < *zirp* “ζαφνικά” (Συντ.)] (زِرْپ)

{Το ρ. *ζουρ(μ)πάνω* λέγεται χαρακτηριστικά για το σαλιγκάρι που μαζεύεται απότομα μέσα στο καβούκι του μόλις κάτι ακουμπήσει στις κεραίες του: η φρ. *εζούρπωσε σαν τον χοχλιό* (προσωπική εμπειρία) σημαίνει (μψ.) ‘έβαλε την ουρά στα σκέλια’. Η λ. *zirp* ακούγεται σχεδόν ως /zurp/. Ο Ξανθινάκης λημματογραφεί τη λ. *τζούρμπος*, *o* = σαλιγκάρι που έχει μαλακό το εμπρόσθιο άκρο του κελύφους του. Η ετυμολογία που προτείνει (ίσως αρχ. *σύμβρος* (=κάπρος) > *ζούμβρος* > *τζούμπρος* > *τζούρμπος*) δεν φαίνεται πειστική, λόγω της σημ. του αρχικού ετέμου.}

θεργιακλής, βλ. **θεριακλής**.

θεργιατζής, βλ. **θεριακής**.

θεριακής (επίθ. προσ.) [θερzaɪʃis] & **θεργιατζής** [θερzadzis] (Ξανθιν.) : ο παθιασμένος με κάτι το απολαυστικό. Βλ. και **θεριακλής**.

[< *tiryaki*: ο τ. **θεργιατζής** από τσιτακισμό ή επίδραση από τα επίθ. σε -τζής (Ξανθιν.)] (ترياكى)

θεριακλής* (επίθ. προσ.) [θερzaklís], θηλ. **θεριακλίνα** [θερzaklína], & **θεριακίλης** [θερzakílis] (Παπ., Πάγκ., Ιδομ., Τσιρ.) : ο παθιασμένος με κάτι το απολαυστικό, ιδίως το κάπνισμα. Βλ. και **θεριακής** / **θεργιατζής**.

[< *tiryakli* (Παπ.)]

{Ο Τσιριγωτάκης το γράφει **θεργιακλής** και δίνει και τον τύπο του ουδετέρου: **θεργιακλίδικο**. Για τα προβλήματα που παρουσιάζει η ετυμολ. της λ. **θεριακλής** βλ. Κυρανούδης, 441-2.}

θεριακίλι*, το [θερzakliti] & **θεριακίλι** [θερzakíli] (Παπ., Πάγκ., Ιδομ., Τσιρ., Κασσ.) : το πάθος του **θεριακλή**.

[< **θεριακλής** (Παπ.) / με επίδρ. του τουρκ. *tiryakilik* ‘θεριακίλι’ (AKN)] (ترياكيليك)

θοροφαντός (thofandós) (επίθ.) & **τροφαντός*** (trofandós) (Αποστ., Τσιρ.) : παχύς, “γεμάτος”. [τροφαντός < *turfanda* ‘πρώιμο λαχανικό’ (από τα περσ.) εν. που θεωρήθηκε ουδ. πληθ. επίθ. (AKN)· θοροφαντός < **τροφαντός**, με παρετυμολ. επίδραση από τη λ. **θοροφή** ‘τροφή’ (Συντ.)]

{Ο Αποστολάκης έχει το λήμμα **θοροφανός** (με ν, όχι ντ). Μάλλον πρόκειται για τυπογραφική αβλεψία, διότι στο λ. **τροφαντός** παραπέμπει στο λ. **θοροφαντός**: εκτός κι αν πρόκειται για lapsus calami, από λανθάνουσα επίδραση της λ. **γομανός** ‘ευτραφής, γεμάτος, καλοθρεμμένος’ (βλ. Αποστολάκης, 126). Στην Κρήτη τα πρώιμα φρούτα και λαχανικά λέγονται **προτοφανίστικα**.}

I

ιανές, ο [ianés] (Πάγκ.) : «το παρά την θέλησίν τινος δωρεάν διδόμενον υπ' αυτού πράγμα».

[< *iane* 'αρωγή, συνεισφορά' (Πάγκ.)] (اعانة)

ιβάλά, βλ. **κάνω ιβαλά**.

ιβάλι, το [iváli], συνήθως στον πληθ. τα *ιβάλια* [ivála] (Πιτ., Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Τσιρ^B, Ξεν.) : (Πάντοτε με το ρ. *ακούω* 'πληροφορούμαι') 'Ηκουσες τα *ιβάλια* ντου: έμαθες τα "κατορθώματά" του; (Αποστ., Τσιρ.) [πιθανόν < *ifal* (Πιτ.) / (κατά το *TDK*) διαλεκτ. τ. του *igfal* «απάτη, παραπλάνησις, εξαπάτησις» (Χλωρός, Α 145) (Συντ.)] (اغاب)

ιδανές, ο [idánés] : χρωστούμενο ποσό δανείου (;) Η λ. σε έγγραφο του 1873: *σήμερον εφθάσεν ενταύθα ο ζητούμενος ιδδανές του Χατζακάκη (Α.Δ.Η., 2 / 48-100)* [Σε επόμενα έγγραφα (2 / 48-103 και 104) αναφέρεται ότι ο Χατζακάκης και ο αδελφός του ήταν *οφειλέτες της ενταύθα Οθωμανικής Οφρανικής Τραπεζής*].

[υπερδιορθωμένος τύπος της λ. *ιντανές < *idane* «το δανείζειν ή δάνεισμα [επί χρημάτων]» (Χλωρός, Α 45)] (ادانه)

ιζάνι, το [izáni] (Κονδ.) : η προσευχή από τον μισυρέ· ΦΡ. *εφώναζε το ιζάνι*.

[< *izan* & *ezan* (Kappler, 85)] (اذان)

ιζίνι, το [izíni] : η άδεια (να κάνει κανείς κάτι). Η λ. σε επώνυμο ποίημα: *και τη καρδιά μου σκλάβωσε, και με χωρίς ιζίνι / άναψε εις το στήθος μου φωτιά* (βλ. Μιχαήλ Γ. Διαλυνάς, *Ποιήματα*, 1ος τόμος, Ηράκλειο 1909, σ. 7).

[< *izin*, από το αραβ. *igh* κατά τον Νιζανγαν (Συντ.)] (izin)

ικί μπίρι (έκφρ.) [ikí birí] (Πιτ.: στο λ. *μπίρι*, Κριτσ.) : δύο και άσσος (όρος στο τάβλι).

[βλ. κυπρ. «(i)κκιπίρ [τουρκ. *iki bir*] δύο ένα (ζαριά στο τάβλι)» (Γιαγκουλλής, 17)] (یکی بر)

ικράμι, το [ikírami] (Κονδ.) : η περιποίηση.

[*ikrámi* < *ikram* (Κουκκίδης, 36)] (اكرام)
 {Ο Κονδυλάκης σημειώνει: «Χρήσιμη μόνον υπό Τούρκων». Ενοεί προφανώς τους Τουρκοκρητικούς. Βρίσκουμε τη λ. σε τουρκοκρητ. ρί-

μα του 1826: *Ικράμι τούς εκάνανε όσοι 'σανε αγάδες* (βλ. *Dedes* 365).}

ίλα (επίρρ.) [ila] & **ίλα μου** [ilamu] & **ίλε μου** [ilemu] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B.): προ πάντων. Βλ. και *έλε μου*.

[< *illá* ή *ille* (Παπ.)] (Y)

{Ο Πιτυκάκης έχει τη λ. *ίλα* με τη σημ. 'εξάπαντος, σώνει και καλά'. Την ετυμολογεί από το *hele*. Με την ίδια σημ. η λ. με αναδίπλωση (**ίλα ίλα**) στον Τσιριγωτάκη και τον Κασσωτάκη, ο οποίος έχει επίσης **ίλα μπίλα**. Το επίρρ. *hele* (هله) σημαίνει 'προπάντων· τέλος, επί τέλους', ενώ το *illá* / *ille* σημαίνει (ως σύνδεσμος) 'εκτός αν' και (ως επίρρημα) 'προ πάντων' (Χλωρός, Α 177 και Β 1976 αντίστοιχα). Η ετυμολογία του Παπαγιωργάκη φαίνεται η σωστή. Από το *illá* ετυμολογεί το ποντιακό *ίλλα* και ο Χρήστος Τζιτζιλής ("Συμβολή στην ποντιακή ετυμολογία", *Ελληνικά*, 34/2 (1982-1983), 442). Ο τ. *ίλε μου* μάλλον σχετίζεται με το διαλεκτ. *illem* (*TDK*). Για την προσθήκη του [u] (βλ. *αντάμου, μάντεμου, μπάρτεμου, μπιλέμου, τζάντεμου*) βλ. Georgiadis, σ. 153-4.}

ίλα ίλα, βλ. **ίλα**.

ιλάμι, το [ilámi] (Πιτ., Κονδ., Κριτσ^α, Ιδομ^B, Κασσ., Ξεν.) : καταδικαστική απόφαση, κρίση· ΦΡ. *Εβγήκε το ιλάμι μου. Εβγαλαν το ιλάμι του*. Σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 338) : *επήρε το ιλάμι (μ)πονηγομνημένο = απόγραφο της αποφάσεως εκτελεστού* (Σταυρινίδης).

[< *ilam* 'δικαστική απόφαση' (Πιτ.)] (اعلام)

{Προσαρμοσμένο στην καθαρεύουσα (το *ιλάμιον*) σε εκκλησιαστικό έγγραφο του 1793 (βλ. Φανουράκης, 130).}

ιλάνε, το [iláne] : προκήρυξη. Η λ. σε κρητ. σατιρικό στιχούργημα του 1868: *Πως έσβησε πια η φωτιά μ' ένα σου μόν' Ιλάνε, / πως όλοι επροσκύνησαν και έλεος ζήτάνε* (στίχοι από: *Σάτιρα τοιχοκολληθείσα εν ταις οδοίς της πόλεως Χαλνίων επί τη μελετωμένη αναχωρήσει εκ της νήσου του Μ. Βεζήρον Ααλή πασά*. Δημοσιεύτηκε στην αθηναϊκή εφημ. *Αιών*, φ. 2320, της 15

Φεβρ. 1868 – τώρα ψηφιοποιημένη στη *Βιβλιοθήκη της Βουλής*).

[< *ilan* «δημοσιεύσεις, προκήρυξεις, εκδήλωσις» (Χλωρός, Α 138), από το αραβ. *i'lān* κατά τον Nişanyan (Συντ.) (علائن)]

{Ο τ. *ιλάνε* προφανώς για τις ανάγκες της ομοικαταλήξιας. Ο αναμενόμενος τύπος είναι **ιλάνι*, πβ. *ilam* > *ιλάμι*.}

ιλάτζι, το [iládzi] & **χιλάτσι** [xilátsi] (Πάγκ., Γαρ., Κριτσ., Ιδομ^β, Κασσ., Τσιρ^β) : φάρμακο, γιατρεία, λύση.

[< *ilás* 'φάρμακο' (Πάγκ.) (علاج)]

ιέ μου, βλ. **ιλα**.

(***ιλτζάμι**, Βλ. Παράρτημα 1.

ιλχάμι, το [ilxámi] : η έμπνευση, η (θεία) αποκάλυψη. Η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: *Κι ο παντοκράτης ο Θεός τού ήδωκε ιλχάμι* (βλ. Dedes, 371).

[< *ilham*, από τα αραβ. (Χλωρός, Α 192) (Συντ.) (الملم)]

ιμαμές, βλ. **ιμαμές**.

ιμάμις*, ο [imámis] (Κονδ.) : «μουσουλμάνος θρησκευτικός λειτουργός» (*EANEI*).

[< *imam*, από τα αραβ. (*AKN*) (امام)]

{Για ιμάμηδες τζαμιών του Χάνδακα, βλ. *Βαλιντέ ιμαμής, Γενίτζαμι ιμαμής, Κιογιάμπη ιμαμής, Μπούλια ιμαμής, Τζικούρτζαμι ιμαμής, Χουνκαρ ιμαμής*.}

ιμάμ μπαϊλντί*, το [imám baidí] (άκλ.) (Παπ., Κασσ., Ξεν.) : είδος φαγητού από μελιτζάνες.

[< *imambayildi*, κ.λ. 'ο ιμάμης λιποθύμησε' (από τη νοστιμάδα του) (Παπ.) / βλ. σημείωση (Συντ.) (امام بايلدي)]

{«Είναι διαδεδομένη η λαϊκή ιστορία ότι το φαγητό οφείλει την ονομασία του σε ιμάμη που λιποθύμησε από την ιδιαίτερα έντονη γεύση και τη μυρωδιά του» (*EANEI*). Όμως, το ρ. *bayılmak* (γ' εν. πρόσ. αορ.: *bayıldı*) 'λιποθυμώ', μτφ. σημαίνει 'ξετρελαίνομαι με κάτι' – επισήμανση του τουρκομαθούς φίλου Γιώργου Παπαδόπουλου. Άρα, ο ιμάμης του μύθου δεν λιποθύμησε στην κυριολεξία, αλλά "έπεσε ξερός", "έμεινε", όταν δοκίμασε το εν λόγω φαγητό! Όπως σημειώνει το *AKN*, το φαγητό αυτό λέγεται και απλώς *ιμάμι*.}

ιμάνι, το [imáni] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^β, Χουστ., Κασσ., Ξεν.) & **ινάμι** (Γαρ.) : η πίστη, η (μουσουλμανική) θρησκεία. Συνηθίζεται στη βλάσφημη φράση *διάλε το ιμάνι σου*. ΦΡ. *βάζω κάποιον στο ιμάνι*: τον θέτω υπό έλεγχο.

[< *iman* (Παπ.) (ایمان)]

{Ο Κονδυλάκης καταγράφει τη λ. *ιμάνι* με τη

σημ. 'τύπη' και προσθέτει τη φρ. *Μά το ιμάνι μου*. Προφανώς είναι ο όρκος *Μά την πίστη μου*.}

ιμασιζής (επίθ. προσ.) [imasízis] & **ιμανσιζής** [imansízis] (Τσιρ., Ιδομ^β, Χουστ.) : άπιστος, [< *imansiz* (Τσιρ.) (ایمانسنز)]

ιμιριά, βλ. **εμιρί**.

ιμπρέτι, το [ibréti] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** δείγμα: «Δώσε μου να χαρείς κι εμένα, εσά για το *ιμπρέτι*, λιγάκι» (Παπ.) : **2.** χατίρι: «Μα γ'ό για το *ιμπρέτι* σου και για την ομορφιά σου, / θα πα βαφτίσω ένα παιδί να βγάλω τ' όνομά σου» (Πιτ.) : **3.** για το καλό, για το έθιμο, για το συνήθιο: «ε! θεία, εσφάξαμε τον χοίρο μας και μου 'δωκε η μάνα μου να σου φέρω μιαολιά σκότι για το *ιμπρέτι*» (Δαρ.).

[< *ibret* 'παράδειγμα' (Παπ.) (عبرت)]

{Η ακριβής σημ. της λ. *ibret* είναι: «παράδειγμα, ήτοι γεγονός ή ποινή χρησιμεύουσα προς παραδειγματισμόν και σωφρονισμόν των άλλων» (Χλωρός, Β 1116). Ο Hakkı Bilgehan έχει τη λ. *ιμπρέτι* μόνο με τη σημ. «το παράδειγμα» (Bilgehan, σ. 629). Στη μαντινάδα που παραθέτει ο Πιτκάκης η φράση *για το ιμπρέτι σου έχει το νόημα 'επειδή είσαι υποδειγματικός, ξεχωριστός, άνθρωπος'.* Η λ. *ιμπρέτι* φαίνεται να χρησιμοποιείται μόνο στη φρ. *για το ιμπρέτι*.}

ιμπρίκι, βλ. **μπρίκι**.

ινάμι, βλ. **ιμάνι**.

ιναντινά (επίρρ.) [inadiná] (Παπ., Πάγκ., Χουστ.) : πεισματικά.

[< *inadma* (Παπ.) (عنادينه)]

ινατζής (επίθ. προσ.) [inadzis], θηλ. **ινατζού** [inadzú], & **ινατσιάρης** [inatsjárís], θηλ. **ινατσαρέ** [inatsaré] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^β, Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : πεισματάρης.

[< *ινάτι* (Παπ.) (عنادجي)]

{Ο τύπος *ινατζής* (λέγεται και *ινατής*) μάλλον κατευθείαν από το τουρκ. *inatçı*. Ο τ. *ινατσιάρης* (λέγεται και *ινατσαρίας* (Ιδομ^β) από το *ινατής* με την κατάλ. -(ι)άρης κατά το *πεισμα(σ)άρης*. Το θηλ. *ινατσαρέ* λέγεται στη Δυτική Κρήτη στην Ανατολική: *ινατσάρα*.}

ινάτι*, το [inátí] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) & **γινάτι** [zinátí] (Δαρ.) : **1.** το πείσμα : **2.** «μικρό κομμάτι από σκληρό πετσί ραμμένο [εξωτερικά] στη φτέρνα των στιβανίων που υποβηθιά, με κόντρα στο άλλο στιβάνι, για να βγαίνει εύκολα» (Τσιρ.).

[< *inat* (Παπ.) (عناد)]

{Η μπφ. σημ. ‘αντίσταση’ επί αγώνων ήδη στα τουρκικά. πβ. διαλεκτ. *inat*, με τη σημ. «bostan dolaplarında suyun düşüş yönüne karşı çakılan kazıklara destek olarak konulan ağaç» (TDK), για το ξύλινο αντιστήριγμα σε παραδοσιακό μηχανισμό άντλησης νερού.}

ινατίζω, -ομαι [inatízo, inatízome] (Τσιρ.) : πεισιμόνω κάποιον / κυριεύομαι από πείσμα· μπφ. παθ. πρκ. **ινατισμένος**: που έχει πεισιμώσει.
[< *νάτι* (Συντ.)]

ινατισμένος, βλ. **ινατίζω**.

ινατσάρης, βλ. **ινατζής**.

ιντανές, βλ. **ιδανές**.

ινταρέ αγάς, ο [idaré aǵás] (Κονδ.) : σύμβουλος.
[< *ινταρές* + *αγάς* η **idare aǵası* (Συντ.)]

ινταρές, ο [idarés] (Πάγκ., Κονδ., Ξανθιν^Α, Γαρ., Τσιρ^Β) : **1.** διεύθυνση· με επιρρ. σημασία στις ΦΡ. *κάνω ινταρέ*: διευθύνω, διαχειρίζομαι· *κάνω κάποιον ινταρέ*: τον περιορίζω, τον έχω υπό έλεγχο· *γίνομαι ινταρέ*: περιορίζομαι, μπαίνω σε τάξη, συμμορφώνομαι· **2.** συμβούλιο.

[< *idare* (Πάγκ.)· *κάνω* (ι)νταρέ < *idare etmek* (Hakkı Bilgehan, προφορ. επικοινωνία) (Συντ.)] (اداره)

{Ο Πάγκαλος λημματογραφεί τον τ. *ινταρέ*, χωρίς ένδειξη γραμματικής κατηγορίας· Ο Ξανθινάκης τον τ. **ινταρέ**, ως επίρρημα. Κατά το διαδικτυακό *sozluk.net* η ρημ. περίφρ. *idare etmek* έχει και τη σημ. «to manage (a difficult person) succesfully»·}

ιντζέλι, βλ. **ετζέλι**.

ιντζήλι, βλ. **ετζέλι**.

ιντικάμι, βλ. **παίρνω ιντικάμι**.

ιραδές, ο [iradés] (Χουστ.) : **1.** διαταγή, διοίκηση· **2.** συμφέρον.

[< *irade* ‘βούληση, διαταγή’ (Χλωρός, Α 52) (Συντ.)] (اراده)

ίρτζι, το [irzi] & **ίρτζι** [irdzi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^Β, Γασσ.) : η (προσωπική) τιμή, υπερηφάνεια, φιλοδοξία, ανδρεία, ανθρωπιά.

[< *irz* (Παπ.)] (عرض)

ίρτζι, βλ. **ίρτζι**.

ιρφάνικος (επίθ.) [irfānikos] (Χουστ.) : εύθυμος (βλ. σημείωση).

[πβ. *irfan* ‘γνώση, σοφία· σοφός· λόγιος’ (Χλωρός, Β 1125), από το αραβ. *ʿirfān* κατά τον Nişanyan (Συντ.)] (عرفان)

{Ο Χουστουλάκης αναφέρει ως παράδειγμα χρήσης βιβλίου του Γιώργου Βτόρου με τον τίτ-

λο «Ιρφάνικα ροζοναρίσματα». Δεν μπόρεσα να εντοπίσω βιβλίο με αυτόν τον τίτλο.}

ισάμπρι, το [isábri] (Ξανθιν^Α) : ηρεμία, υπομονή, ανάπαυση.

[< *sabir*, αιτιατ. *sabri* (Ξανθιν.), βλ. και: *σαλσάμπρι*, *σαπριλίκι* (Συντ.)]

ισκαρντί, βλ. **ασκαρντί**.

ισλάμης, ο [islámis] : ο μουσουλμάνος. *Και βγαίνεις [= βγάζεις] τον χριστιανό και βάνεις τον ισλάμη* (Από κρητ. σατιρικό στιχογράφημα του 1875, βλ. Ν. Ι. Παπαδάκης, “Πολιτική σάτιρα εν Κρήτη” *Κρητικά Μελέτα*, 1 (1933), 130). Σε έγγραφο του έγγραφο του 1863: *Επήγε στο μουντηριέτη* (βλ. *μουντηριέτι*) *και επρόσβαλε τους Αζάδες [= πρόκριτους] Ισλάμδες και Χριστιανούς* (Α.Δ.Η., 2 / 11-1462) και σε άλλο, του 1864: *απεφασίσαμεν λοιπόν όλοι γενικώς Ησηλάμηδες και Χριστιανοί να κάμωμεν αναφορά εις τον Μουσήρ πασά εφέντη μας* (Α.Δ.Η., 2/ 14-23).

[< *İslam* «η μουσουλμανική θρησκεία», «έχλι ισλάμ, κοινώς μόνον ισλάμ, οι μουσουλμάνοι, ήτοι οι πρεσβευόντες τον ισλαμισμόν» (Χλωρός, Α 104) (Συντ.)]

ισλαμίζω [islamízo] : εξισλαμίζω. *Εις την σφαγήν του Γερασιού που ισλάμιζον τους παιδιάς* (Γερμανός Γεωργιάδης, *Κρητική Μούσα*, Χάλκη 1898, σ. 44).

[< *İslám* (Συντ.)]

ισλάμικος (επίθ.) [islámikos] : μωαμεθανικός, οθωμανικός. Η λ. σε τουρκοκρητ. έγγραφο του 1872: *Το χρέος [...]* *εις την ορφανική ισλάμικα τράπεζα [...]*. (Υπογραφή: ο κατής Μαλεβιζίου και Τεμένους Χουσεϊν ντεμίρ (Α.Δ.Η., 2 / 57-174 -4ο φύλλο).

[< *islami* (Χλωρός, Α 105) (Συντ.)] (اسلام)

ισνάφι, βλ. **νισάφι**.

ίς ολά (επίρρ.) [is olá] (Παπ., Πάγκ.) : «δήθεν. π.χ. “ενό την ζέρω καλά, μου κάνει ίς-ολά τη μεγάλη κυρία”, κ.σ. μεγάλο πράγμα» (Παπ.).

[< *is ola* (Παπ.)] (ایش اوله)

ισούλι, το [isúli] & **ουσούλι** [usúli] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^Β) : **1.** συνήθεια, έθιμο· **2.** τρόπος συμπεριφοράς· ΦΡ. *βάνω/μπαίνω στο ισούλι*: συμμορφώνω, -ομαι.
[< *usul* (Παπ.)] (اصول)

{Ο Πάγκαλος το γράφει: *ουσούλι*. Ο Ροδάκης έχει τον οξύντο τ. *ισουλί*. Ο Ιδομενέως^(Β) λημματογραφεί τη λ. **ιχουλί** ‘εξευτελιστική πράξη, κατάπτωση, κατάντια’. Ίσως είναι φωνητ. τ. της λ. *ισούλι*, με σημασιολογική δεινωση.}

ισούρι, το [isúri] (Κονδ.) & **ιχουίρι** [içúri] : φόρος της δεκάτης. Η λ. και στον πληθυντικό σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845: *Επή-*

ραμε την απόφαση από τον ηγεμόνα να μην δώσουν τα παλαιά **ιγιούρια** του λαδιού (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 336).

[< *ıştır*, κατά το *TDK* από το αραβ. *ʾiṣr*] (عشر)
{Η ετυμολογία στο: Ανδρέας Βουρδουμπάκις, “Κρητικά έγγραφα εκ της Ενετοκρατίας και Τουρκοκρατίας”, *Χριστιανική Κρήτη*, 2/1 (1913), 392.}

ισπάτι [ispatí]: στη ρημ. περιφρ. **κάνω ισπάτι** (Πάγκ., Κονδ., Τσιρ., Ιδομ^B., Ξεν.): αποδεικνύω.

[< *ispat* ‘απόδειξη, τεκμηρίωση’ (Πάγκ.), *ispat etmek* (Συντ.)] (اثبت)

ιστέ (δεικτ.) [isté] & **στέ** [sté] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Ιδομ., Κριτσ., Κασσ.): **1.** Στην αρχή πρότασης ισοδυναμεί με το δεικτικό να, *κοιτάζε, κοιτάζετε*: «Στε! δουλειές που μου τσι σκάρωσεν ο *αχαΐρευτος*», ενώ στο τέλος επισφραγίζει κατηγορηματικά μίαν απόφαση, ως επιφώνημα: «Να τήνε παντρευτώ θέλω, ο κόσμος να χαλάσει στε!» (Πιτ.): **2.** (Ως προτρεπτικό μόριο: στε!) «Λέγεται από τον ονηλάτη προς το ζώο που οδηγεί, για να προχωρεί γρηγορότερα» (Ξανθιν.).

[< *iste* (Παπ.)] (اشته، اشته)

{Το τελευταίο λέγεται και «Σέ!» (Γαρ.) Ο Ιδομενέως έχει τη λ. *στε* ως επιφώνημα, με τη σημ. «αμάν, έλεος». Στο παράδειγμα χρήσης που παραθέτει, η λ. *έχει* μάλλον τη σημ. ‘και τι στον κόσμο!’: «*Ας ήθελα δω μια μέρα δεμένο το σκόλο σου, και στε!*» Πβ. *κι αρτικ*. Βλ. και *εδά στέ*.}

ιστιράς, βλ. **ιστιρατζής**.

ιστιρατζής, ο [istiradzis] (Ροδ.): φοροεισπράκτορας.

[< *istirás* ‘αναγκαστική πώληση δημητριακών στο οθωμανικό κράτος’ < *istira* «το αγοράζειν, αγορά», από τα αραβ. (Χλωρός, Α 110) + *-τζής*, βλ. τέλος σημείωσης (Συντ.)] (اشرء)

{Το οθωμανικό κράτος αγόραζε, σε τιμές χαμηλότερες από τις τιμές της αγοράς, το ένα δέκατο της παραγωγής του σιταριού για τις κρατικές αποθήκες, για τις ανάγκες του στρατού και της πρωτεύουσας. Η αγορά αυτή (*ιστιράς*) ήταν μια αναγκαστική φορολόγηση σε είδος. Βλ. Ελευθερία Ζέη, “Ζητήματα της οθωμανικής κυριαρχίας στην περιοχή του Χάνδακα (17ος αιώνας – αρχές 19ου αιώνα)”, στο: Νίκος Γιγυροτάκης (επιμ.), *Το Ηράκλειο και η περιοχή του – διαδρομή στο χρόνο*, Κέντρο Κρητικής Λογοτεχνίας, Ηράκλειο 2004, σ. 349-376, ειδικότερα στη σελ. 359). Οι Kaczynska & Witczak (σ. 233) προτείνουν ως πιθανό έτυμο το τουρκ. *istilâci* ‘invader’, adj. ‘aracious, grasping; aggressive’, ενώ για την αναλλακτική ετυμολογία από τη λ. *istira* σημειώνουν

ότι «no agent noun **ıştıracı* is attested in the historical dictionary of Stachowski (1996) {= *Historisches Wörterbuch der Bildungen auf -ci /-ci im Osmanisch Türkischen*}, nor in the Turkish dictionaries used by the present authors». Προφανώς η λ. *ιστιρατζής* δημιουργήθηκε στα ελληνικά: *ιστιρ(άς) + -(α)τζής*.}

ιστιραχάτι, το [istiraxáti] (Τουρκοκρητ.): η ανάπαυση.

[< *istirahat* (Bilgehan², 628)] (استراحت)

ιταΐτι, το [itaiti]: υπακοή. Η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: *Όλα τα λησμονήζανε* [αναφέρεται στους Γενίτσαρους], *δεν είχανε νιζάμι* [= τάξη] / *όλα τα ιταΐτια τους* και τα *εχλιριζιλίκια* [= τιμωτήτα] (βλ. Dedes, 369).

[< *itaat* «υπακοή, ευπειθεια, υποταγή» (Χλωρός, Α 128)] (اطاعت)

ιτανιέ [itanié]: μόνο στη ρημ. περιφρ. **κάνω ιτανιέ**: διατηρώ, συνεχίζω· σε τουρκοκρητ. έγγραφο του 1872: *Το χρέος του ποτέ Γεωργίου Κουκιάκι από το χοριό πιργού της Επαρχίας Μαλεβιζίου εις την ορφανική ισλάμικι τράπεζα το γήρισε επάνο του ο πατέραςτου Ιοάνης Κουκιάκης και έκαμε ιτανιέ με το edikótoυ πράγμα και δια τούτο τού δίδομε αφήν την απόδίζην. 4 σφάερ 1289 2 Απριλίου 1288 ο κατής Μαλεβιζίου και Τεμένους Χουσεΐν ντεμίρ (Α.Δ.Η., 2 / 57-174 - 4ο φύλλο).*

[ίσως < *idame etmek* «κάμνω» τι να διαρκή, να παρατείνεται, διαωνίζω, συνεχίζω» (Χλωρός, Α 45.), με τροπή m > n ‘χρέος’ (Συντ.)] (ادامه)

ιτζαρές, βλ. **τζαρές²**.

ιτζέλι, βλ. **ετζέλι**.

ίτσι, βλ. **χίτσ**.

ιφτιράς, ο [iftirás]: συκοφαντία. Η λ. σε Προκήρυξη του Ααλή Πασά προς τους Κρητικούς (Χανιά, 24 Σεπτ. 1867): *πίσω από το σκοτεινό σκέπασμα των συκοφαντιών, δηλαδή των ιφτιράδων* (βλ. Κωνστ. Φουρναράκης, *Προκηρύξεις πασσάδων* (εκ της ιστορίας της Επαναστάσεως του 1866), Χανιά, χ. χ., σ. 8 [ψηφιοποιημένο στην *Ανέμη*]).

[< *iftira* «διαβολή, συκοφαντία» (Χλωρός, Α 150), από το αραβ. *iftirāʾ* του Nisanyan (Συντ.)] (افتراء)

ίχιαλά (επιφ.) [íjalá] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B., Χουστ., Κασσ., Ξεν.): «είθε, μακάρι, π.χ. “*φαίνεται πως θα ν-έχομε βροχή σήμερα*. – *Ίχιαλά*”, κ.σ. θεού θέλοντος» (Παπ.): ΦΡ. *στο ίχιαλά* ‘στην τύχη’: «*Επήρα ʾγω ʾνα λαχείο στο ίχιαλό* κι ότι βρέξ’ας κατεβέσω» (Τσιρ.): «*Είδες; Ετσά* το ʾπα στα *ίχιαλα* κι έπιασε» (Αποστ., Τσιρ.).

[< *inşallah* (Παπ.) / και διαλεκτ. *ışalla* (TDK)

(Συντ.)] (انشاءالله، انشاءالله)

{Εκφέρεται με δύο τόνους ίδιας έντασης. Ο Δαριβιανάκης το γράφει με ένα τόνο: *στο ιγιαλά*. Ο Αποστολάκης το θεωρεί πληθυντικό: *στα ιγιαλά*. Ο Τσιφρωτάκης έχει: *ιχιολά* (άκλ.), ίσως από επίδραση του *ις ολά* (βλ.)}

ιγιαρέτι, βλ. **χιαρέτι**.

ιχιούλι, βλ. **ισούλι**.

ιχιούρι, βλ. **ισούρι**.

ίχιολά, βλ. **ίγιαλά**.

ιχτιάρης, ο [ixtiráis] : γέροντας. Η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: *Πού 'ναι κι οι γ-ιχτιάρηδες, πού 'ναι κι οι γνωστικοί σας;* (βλ. Dedes, 363).

[< *ihdiyār* 'γέρος', κατά τον Nişanyan από το αραβ. *ihdiyār* 'εκλογή· εκλεκτός' (Συντ.)] (اختيار)

(*)**ιχτισάπι**, βλ. Παράρτημα 1.

K

κά [ká] (μόριο) (Γαρ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ.) : «Επιτατικό μόριο σε φράσεις: “Κά κακομοίρα”, “κά κακορίζκο” κλπ.» (Γαρ.).

[ίσως σχετίζεται με το τουρκ. *kap-* ή *kat-, kas-, kir-, kur-* (Χλωρός, Β 1228, 1232, 1243, 1267, 1314), επιτατικό πρόθεμα επιθέτων που αρχίζουν από *ka-* ή *k-*, πβ. *κασκακιά*, βλ. και *κος κοτζά* στο λ. *κοτζάμου* (Συντ.)]

[Για τον επιτατικό μερικό αναδιπλασιασμό επιθέτων στην τουρκική γλώσσα και τον επιλεκτικό δανεισμό του φαινομένου αυτού στα καππαδοκικά ελληνικά, βλ. Metin Bağcıfik – Mark Janse, “Μερικός αναδιπλασιασμός στις Καππαδοκικές διαλέκτους”, *Patras Working Papers in Linguistics*, 3 [Μορφολογία και γλωσσική επαφή] (2013), 110-131. Ο Κριτσωτάκης λημματογραφεί χωριστά την επιφ. έκφρ. *κα-κακομοίρη*. Αυτό το *κα* δεν φαίνεται να είναι το ίδιο με το κλητικό *κα* που λημματογραφεί ο Κονδύλακης: «*κα, αντί καλέ!* Φρ. *κά, είναι κάνεις εκείά; Κά, δεν ντρέπεται.*» Το *έχει* και ο Τσιριγωτάκης.]

καβαγάδα, η [kavazáda] (Πάγκ.) & **καφαγάδα** [kafazáda] (Ξανθιν.) : «μακρά κόμη κατερχομένη μέχρι του καφά, σβέρκου» (Πάγκ.).

[δεν είναι τουρκ. προέλευσης, βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Ο Πάγκ. ετυμολογεί από τη λ. *kafa* ‘σβέρκο’, ίσως με επίδραση της λ. *γενειάδα*. Ο Ξανθινάκης *έχει*: < *καφαδιάδα* < **καφάδι*, υποκορ. του *καφάς*. Κατά τη Γεωργία Κατσούδα (“Η ετυμολόγηση σε διαλεκτικά γλωσσάρια και λεξικά: Παραδείγματα από το κυθηραϊκό ιδίωμα” στο: *Selected papers of the 10th International conference of greek linguistics*, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Κομοτηνή 2012, σ. 858) η λ. *καβαγάδα* (που απαντά επίσης στα Εφτάνησα και τη Δυτική Ελλάδα) προέρχεται από το βενετικό *cavegiara* ‘τα μαλλιά, η κόμη ενός ανθρώπου’, με εξακολουθητική αφομοίωση /e/ > /a/ και με τροπή του /t/ σε /ð/ αναλογικά προς το πλήθος θηλυκών ονομάτων σε -άδα. Συνεπώς, η λ. *καβ/φαγάδα* δεν έχει θέση σ’ αυτόν εδώ τον κατάλογο.}

καβάζης, ο [kavázis] & **καβάσης**^(A) [kavásis] (Παπ., Πάγκ., Ιδομ^B, Τσιρ^B) : ο κλητήρας.

[< *kavas* (Παπ.)] (قواس, قواس)

{Ο Ανδριώτης *έχει*: *καβάσης* ‘φρουρός προξενείου’.]

καβαλί, βλ. **καφαλί**.

καβαλίζω, βλ. **καφαλίζω**.

καβάφης, ο [kaváfis] (Τσιρ^B) : μεταπολητής ειδών διαλογής, συνήθως παπουτσιών: *Εδά-εδά δα περάσει ο καβάφης και να ‘χεις τ’ αμέντε σου να πάρεις παπούτσα το ‘γ-κοπελιώ*.

[< *kavaf* (Κουκκίδης, 34)] (قواف)

καβγαδίζω* [kanvadžizo] (παιλιότερη γραφή: *καναγιάζω*) (Παπ., Κονδ., Δαρ.) : φιλονικό, διαπληκτίζομαι.

[< *καβγός* (Παπ.)]

καβγός*, ο [kanvǵás] (Παπ., Πάγκ., Τσιρ., Δαρ., Ξεν.) : η φιλονικία, ο διαπληκτισμός, η συμπλοκή.

[< *kavga* (Παπ.)] (غوغا, غوغا)

{Η παροιμία *Ο καβγός είναι για το πάπλωμα* αντιστοιχεί στην τουρκική *Kavga bizim yorganın üstüne imiş* (Χλωρός, Β 1175).}

καβγατζής* (επιθ. προσ.) [kanvadžis] : αυτός που του αρέσει να διαπληκτίζεται.

[< *καβγός* (Παπ.) / < *kavgaci* (AKN)] (غوچاجی)

καβεδοκούτι, το [kavedokúti] (Γαρ., Κασσ., Ξεν.) : μεταλλικό κουτί (με χωρίσματα) για τον καφέ και τη ζάχαρη.

[< *καβέδες* (*καβές*) + *κουτί* (Συντ.)]

καβές, ο [kanés] & **γκαβές** [gavés] & **καϊβές** [kainés] & **γκαϊβές** [gainés] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : 1. ο καφές *βαπορίσιος καφές*: άνοστος, που ψήθηκε γρήγορα. 2. το καφενείο.

[< *kahve* ‘καφές’ (Παπ.) / & διαλεκτ. *kağve, gave, gayne* (TDK) (Συντ.)] (قهوه)

{Οι σημ. ‘καφές’ και ‘καφενείο’ ήδη στο τουρκ. *kahve* (βλ. Χλωρός, Β 1341), βλ. και διαλεκτ. *káne* ‘kahvehane’ στο TDK. Ο τ. *γκαβές* στο

όνομα του χωριού *Γενί Γκαβέ*, κ.λ. 'καινούριο καφενείο', (σήμερα: Δροσιά) στο Ν. Ρεθύμνης. Στον Παπαρηγοράκη το λ. **καφές** αναπτύσσεται ως εξής: «το γνωστόν αφένημα. Εκ τούτου ο *καφετζής*, το *καφενείον*, ο *καφενόβιος*, η *καφετζού*, ο *καφεπόλης* κλπ.» Η λ. *καφές* κατά το *ΑΚΝ* όχι κατευθείαν από τα τουρκ. αλλά μέσω γαλλικής ή ιταλικής. Γι' αυτό δεν συμπεριλαμβάνονται σ' αυτόν εδώ τον κατάλογο λέξεις που παράγονται από τη λ. *καφές* ή την έχουν ως συνθετικό, εκτός από τις λ. *καφενές* (< *kahvehane*) και *καβετζής* (< *kahveci*).

καβετζής, ο [kavedzís], θηλ. **καβετζού**, η [kavedzú] & **καβετζίνα** [kavedzína] (Πιτ., Κριτσ., Κασσ.): ο καφετζής.
[καφετζής* < *kahveci* (ΑΚΝ)] (قهچو جی)

καβοντενεκές, ο [kavodenetés] (Ξεν.): το μπρίκι.
[< *καβές* + *ντενεκές* (Ξεν.)]

καβούκα, βλ. **καούκα**.

καβούκι, βλ. **καμπούκι**.

καβούρι, το [kavúri] (Τσιρ.): η κύρτωση, η καμπούρα: «Ένα γ-καβούρι 'ναι η πλάτη ν-του απού τσι δουλειές μα δεν γ-καθίζει κιόλας».
[μάλλον < *καμπουρίζω* (βλ.), υποχωρητικά (Συντ.)]

{Ίσως μόνο στην έκφρ. *ένα γ-καβούρι* 'πολύ κυρτός, εντελώς καμπουριασμένος'. Λέγεται και *ένα γ-καμπούρι*. Η λ. *ένα* με επιτακτική σημασία, πβ. *ένας αθός είναι οφέτος οι ελιές*, δηλ. ολάνθιστες. Ο κάβουρας (καβούρι) στην Κρήτη λέγεται *καβρός* > *καβρουλιζώ* / *κάνω καβρούλια* 'μπουσουλάω, περπατώ στα τέσσερα σαν κάβουρας', *καβρομαμόνα* 'σκαθάρι', *καβροπίλαφο* (βλ.), *Καβροχώρι* (ΝΔ κοντά στο Ηράκλειο).}

καβουρντζίω* [kavurdízo] (Παπ., Πάγκ., Ξεν.): ξεροψήνω, στο τηγάνι ή την κατσαρόλα.
[< *kavurd(um)*, αόρ. του ρ. *kavurmak* (Παπ.) (قاورمق، قورمق)]

καβουρντιστήρι*, το [kavurdístiri] (Παπ.: χωρίς ερμηνευμα στο λ. *καβουρντζίω*): «μηχανή για το καβουρντισμα του καφέ, κυρίως χειροκίνητη και για οικιακή χρήση» (ΑΚΝ).
[< *καβουρντζίω* (Παπ.)]

καβούσι, το [kavúsi] (Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ξεν.): «μικρή πηγή, συνήθως απλός λάκκος, στον οποίο διαρρέει το νερό της μικρής πηγής» (Ξανθιν.).
[< *χαβούζι* < *hanuz* (Καραποτόσογλου, Ετυμολ. Διτ. Κρ., 94)]
{Ο Ξανθινάκης ετυμολογεί από το λατ. *canis* 'κούλος'.}

καβροπίλαφο, το [kavropírafo] (Ιδομ.): πλάφι με καβούρια.

[< *καβρός* (καβούρι) + *πίλαφι* (Συντ.)]

καβρουμάς, ο [kavrumás] & **καβουρμάς*** [kavurmás] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ξανθιν., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ.): 1. είδος ξεροψημένου κουλουριού· 2. ξεροψημένο κρέας.
[< *kavurma* (Παπ.)] (قورمه)
{Στο *ΑΚΝ* μόνο με τη σημ. 2.}

καγάτ, το [kagát] (έγγραφο (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (*Ημερολόγιο Κοζύρη*, 189): *Έστειλα καγάτ αποδεικτικό του Πέτρο*.
[< *kađi* 'χατί: επιστολή· έγγραφο', κατά το *TDK* από το περσ. *kāđad* (Συντ.)] (كاذغ)

καγιαγάνι, βλ. **καγιάνι**.

καγιάνι, το [kajáñi] (Πιτ., Τσιρ.) & **καγιαγάνι** [kajajáñi] (Γαρ., Κριτσ.): (για αγρούς) το πολύ αδύνατο, άπαχο χωράρι, το μη γόνιμο λόγω συστάσεως του εδάφους.
[< *kayan* (TDK) 'σχιστόλιθος' και *kayađan* (Χλωρός, Β 1260) (Συντ.)] (& قياغان، قياغان قیلين)

καγιάρι, το [kajári] (Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ.): ψαλίδισμα των οπλών υποζυγίου πριν από το πετάλωμά του, και επαναχρησιμοποίηση παλαιού πετάλου, αλλαγή των καρφιών στα πέταλα: ΦΡ. *το κάνω καγιάρι* (το άλλο).

[< *kayar* (Ξανθιν.)] (قيلار)

{Μάλλον βρίσκεται μόνο στη ρημ. περίφρ. *κάνω καγιάρι*, πβ. διαλεκτ. *kayar etmek* «hayvanin eski nallarini onarmak, eski nahin civilerini yenilemek» (επισκευάζω τα παλιά πέταλα ενός ζώου, αλλάζω τα παλιά πεταλόκαρφα με καινούρια) (TDK).}

καγιαρολόγος, ο [kajarológos] (Ξανθιν^A): καμπύλο κοφτερό εργαλείο, ειδικό για το ψαλίδισμα των οπλών υποζυγίου κατά το πετάλωμά του.
[< *καγιάρι* + *-λόγος* (Ξανθιν.)]

καγιάρω [kajáro] (Ξανθιν^A): επιδιορθώνω πέταλα παλιά, πεταλώνω υποποιείδες με παλιά πέταλα.
[< *καγιάρι* (Ξανθιν.)]
{Για την κατάληξη *-άρω* βλ. σημείωση στη λ. *ταλιμέρνω*.}

καγιάς, βλ. **κεχαγιάς**.

καδής, βλ. **καντής**.

καεμεκλής, βλ. **καερετλής**.

καερεκλής, βλ. **καερετλής**.

καερετάκι, βλ. **καερέτι**.

καερετάρος, ο [kaeretáros] (Ιδομ.): αυτός που χω-

ρίς αμοιβή εργάζεται εθελοντικά για βοήθεια, αυτός που κάνει ένα *καερέτι*.

[< *καερετάρω*, υποχωρητικά (Συντ.)]

καερετάρω [kaeretáro] (Ιδομ^β.): βοηθώ εθελοντικά χωρίς αμοιβή.

[< *καερέτι* + *-άρω*, πβ. *γιούχα* > *γιουχάρω*, *γιούργια* > *γιουργάρω* (Συντ.)]

{Για την κατάλληξη *-άρω* βλ. σημείωση στη λ. *ταλμέρνω*.}

καερετηλής, βλ. **καερετλής**.

καερέτι, το [kaeréti] & **καίρέτι** [kairéti] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.): **1.** υπομονή, εγκαρτέρηση, κουράγιο: *κάνω καερέτι* = α) (μτβ.: *σε κάποιον*) συμπαρίσταμαι, δίνω κουράγιο σε κάποιον που βρίσκεται σε δύσκολη θέση, β) (αμτβ.) κάνω υπομονή, προσπαθώ να αντέξω σε μια δυσκολία. **2.** βοήθεια: *κάνω ένα καερέτι σε κάποιον* = εθελοντικά και χωρίς αμοιβή βοηθώ κάποιον σε μια εργασία, κυρίως γεωργική. ΥΠΟΚΟΡ. **καερετάκι** & **καίρετάκι**.

[< *gayret* (Παπ.) (غيرت)

{Πέρα από τη ρημ. περίφρ. *κάνω καερέτι*, η λ. χρησιμοποιείται και ως κανονικό ουσιαστικό, π.χ. *Δε θέλω καερέθια: μπορώ κι αμοναχός μου!* Το *TDK* έχει και τον διαλεκτ. τ. *kauret*. Ο Κριτσωτάκης έχει και τον πληθ. **καερέτια**. Η έκφραση **ξερό καερέτι κάνω** 'παίρνω κουράγιο, αντέχω όσο μπορώ', την οποία καταγράφει ο Αποστολάκης στο λήμμα *ξερός* (σ. 348) φαίνεται να αποδίδει αντίστοιχη τουρκική (*kuiru gayret*), πβ. *Του λόγου σου* [ο ποιητής απευθύνεται στον γιατρό και συμπαραστάτη του] *μόνον μπορείς πάλι να με εγκαρδιώνεις / και το κουρού γαίρέτιμνο να ζανακαινουργώνεις* (*Βοσπορομαχία*, 2η έκδοση, Βενετία 1792, σ. 2).}

καερετικός (επίθ.) [kaeretikós] (Πάγκ.): αυτός που δίνει θάρρος, κουράγιο, βοήθεια.

[< *καερέτι* (Πάγκ.)]

καερετλής (επίθ. προσ.) [kaeretlís] & **καερετιλής** [kaeretilís] & **καερεκλής** [kaereklís] & **καίρεκλής** [kairéklís] (Πάγκ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Κριτσ.) & **καεμεκλής** [kaemeklís] (Ιδομ^β.): **1.** αυτός που κάνει καερέτι σε άλλον, δίνει κουράγιο, βοηθά. **2.** αυτός που κάνει καερέτι, κάνει κουράγιο, υπομένει.

[< *gayretli* (Πάγκ.) (غيرتلى)

{Ο Γαρεφάλακης το γράφει *καερετηλής*. Ο Κριτσωτάκης έχει και το θηλ. *καερετιλίνα*. Για τον τ. *καερεκλής* βλ. σημείωση στο λ. *κουμπελίδικος*. Ο τ. *καεμεκλής* είναι μάλλον προϊόν φωνητικής παραφθοράς.}

κάζα, η [káza] (Γαρ.): είδος κόρακα.

[< *kaz* 'χίνα' (*yabankazi* 'αγριόχινα'), θηλ. ίσως κατά τα: *κουρούνα*, *σκλόπα* 'κουκουβάγια', *φάσα* 'αγριοπερίστερο' (Συντ.)]

{Η αναζήτηση στο Διαδίκτυο δείχνει ότι η λ. *κάζα* χρησιμοποιείται σε άλλα μέρη της Ελλάδας με τη σημ. 'χίνα, αγριόχινα'.}

καζάδιο, το [kazáðjo] & **καζάδι** [kazáði] & **καζάντιο** [kazándjio] & **καζάντι**^(α) [kazádi] & **καζάντισμα** [kazándizma] (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Ιδομ^β, Χουστ., Κασσ., Ξεν.): το κέρδος.

[< *καζαντζίω* (Πάγκ.)]

{Συχνά χρησιμοποιείται με ειρων. ή μειωτ. σημασία, όπως στο παράδειγμα χρήσης του Δαρβιανιάκη (και του Αποστολάκη): «Ε το παντέρμο το καζάδιο που μου 'δωκες!»}

καζάζης*, ο [kazázis] (Τσιρ., Κασσ.): ο μεταξουργός ή μεταξοπλόκος.

[< *kazaz* (Μπόγκας, 171)] (قزاز)

καζάνα, βλ. **καζάνι**.

καζανάρα, βλ. **καζάνι**.

καζανάραινα, βλ. **καζανάρης**.

καζαναργό, το [kazanarǵó] (Γαρ., Κριτσ., Κασσ.): ο τόπος όπου *καζανεύουν*.

[< *καζαναρεύω* (Συντ.)]

καζαναρεύω [kazanarénjo] (Πάγκ.): κάνω απόσταξη ρακής από στέμφυλα με το παραδοσιακό σύστημα του καζανιού.

[< **καζανάρι* < *kazan* (Πάγκ.) / μάλλον < *καζανάρης* (Συντ.)]

{Λέγεται και *καζανεύω*.}

καζανάρης, ο [kazanáris], θηλ. **καζανάρισσα** [kazanárisa] (Πιτ., Γαρ., Ιδομ., Κριτσ., Κασσ., Τσιρ^β.): εκείνος που φροντίζει τη λειτουργία του καζανιού για την παραγωγή ρακής.

[< *καζάνι* (Πιτ.)]

{Κατά τον Κριτσωτάκη **καζανάραινα** είναι η σύζυγος του καζανάρη.}

καζανάτορας, ο [kazanátoras] (Κριτσ.): ιδιοκτήτης καζανιού για παραγωγή ρακής.

[< *καζάνι* ίσως κατά το μαγαζάτορας (:) (Συντ.)]

καζανατζής, ο [kazanadzís] (Γαρ., Κριτσ., Κασσ.): ο κατασκευαστής καζανιών.

[< *καζάνι* + *-(α)τζής* (Συντ.)]

{Βλ. και *καζαντζής*.}

καζάνεμα, το [kazánema] (Κριτσ.): η διαδικασία της απόσταξης της ρακής.

[< *καζανεύω* (Συντ.)]

καζανέματα, τα [kazanémata] (Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ.): η εποχή που γίνεται η απόσταξη της ρακής (μέσα Οκτωβρίου - τέλη Νοεμβρίου).

[< *καζανεύω* (Ξανθιν.)]

καζανεύ(γ)ω [kazanén(γ)o] (Ξανθιν.: απλή αναφορά στο λ. *καζανέματα*, Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ.): *καζανιάζω* (βλ.).
[< *καζάνι* (Συντ.)]

καζάνι*, το [kazañi] (Παπ., Κονδ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Ξεν.): **1.** λέβητας· **2.** άμβουκας, ιδίως για την απόσταξη ρακής (ο άμβουκας αλλά και η εγκατάσταση και το κτίσμα συνολικά). ΜΕΓΕΘ. *καζάνα*, η (μτφ. σημαίνει ‘πεισματάρικο κεφάλι’: «αυτός είναι ό,τι κόμει η καζάνα του» (Δαρ.)) & *καζανάρα*, η.
[< *kazan* (Παπ.)] (قزغان، قزغان، قزان)
{Η έκφρ. *έγινε το κεφάλι μου καζάνι* (= πονοκεφάλιασα) αντιστοιχεί ακριβώς στην τουρκ. *başım kazan gibi oldu*. Για τα παράγωγα και τα σύνθετα της λ. *καζάνι* βλ. σχόλιο στη λ. *ρακή*.}

καζανιά, η [kazañá] (Παπ., Πάγκ., Κριτσ., Ξεν.): η ποσότητα που χωράει ένα καζάνι.
[< *καζάνι* (Παπ.)]

καζανιάζω [kazañázo] (Παπ., Ξανθιν.: απλή αναφορά στα λ. *καζάνι* και *καζανέματα*, Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Ιδομ.^B): Βάζω τα στέμφυλα στο καζάνι για την απόσταξη.
[< *καζάνι* + *-ιάζω*, πβ. *τσουβαλιάζω* < *τσουβάλι* (Συντ.)]

καζανιάτικο, το [kazañátiko] (συχνότερα στον πληθ.: τα *καζανιάτικα*) (Πιτ., Κριτσ., Κασσ.): ποσότητα ρακής που κρατά ως αμοιβή ο κάτοχος του καζανιού από τη ρακή που έβγαλε κάποιος τρίτος στο καζάνι αυτό.
[< *καζάνι* (Πιτ.)]

καζανοβγάνο [kazanovgáno] (Πάγκ., Πιτ.): βγάζω ρακή, κάνω απόσταξη ρακής από στέμφυλα με το παραδοσιακό σύστημα του καζανιού.
[< *καζάνι* + *βγάνο* (Πάγκ.)]

καζανόκαιρος, ο [kazanóferos] (Γαρ., Κριτσ.): η εποχή που γίνεται η απόσταξη της ρακής (μέσα Οκτωβρίου – τέλη Νοεμβρίου).
[< *καζάνι* + *καιρός* (Συντ.)]

καζανοκέφαλος (επιθ.) [kazanoféfalos] (Πάγκ., Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ., Ιδομ.^B): **1.** αυτός που έχει μεγάλο κεφάλι· **2.** χοντροκέφαλος, ισχυρογνώμονας· **3.** όχι ιδιαίτερα ευφυής.
[< *καζάνι* + *κεφάλι* (Πάγκ.)]

καζανόξυλα, τα [kazanóksila] (Γαρ., Κριτσ.): ξύλα (χοντρά) για το καζάνι της ρακής.
[< *καζάνι* + *ξύλα* (Συντ.)]
{Ο ενικός *καζανόξυλο* χρησιμοποιείται σπάνια.}

καζανοπαρασιά, η [kazanoparastjá] (Γαρ., Κριτσ.): μεγάλη παρασιά για το καζάνεμα.
[< *καζάνι* + *παρασιά* ‘προροσιά’ (Συντ.)]

καζαντζής*, ο [kazandzís] (Κονδ., Ιδομ.): αυτός που κατασκευάζει καζάνια.

[< *kazanci* (AKN)] (قزغانجی، قزانجی)

{Βλ. και *καζανατζής*. Στην τουρκ. παροιμία *Gürültü istemeyen kazanci dükkânına girmez* (κ.λ. αυτός που δεν θέλει θόρυβο δεν πηγαίνει στον καζαντζή το μαγαζί) αντιστοιχεί ακριβώς η κρητική *Όποιος δε θέλει χτύπους στο χαρκιδειό δεν πάει*.}

καζαντζίζω* [kazadízo] & **καζαντεύω** [kazadéno] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Χουστ., Ξεν.): αποκτώ, αποκομίζω, κερδίζω.

[< *kazand(im)*, αόρ. του ρ. *kazanmak* (Παπ.)] (قزنامق، قزانمق)

καζάντισμα, βλ. *καζάδιο*.

καζάς¹, ο [kazás] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.): **1.** δυσάρεστο γεγονός, ατύχημα, μελέας, εμπόδιο· **2.** κουραστικός, ενοχλητικός άνθρωπος.

[< *kaza* (Παπ.)] (قضاء)

{Κατά τον Χλωρό (B 1259) η λ. *kaza* σημαίνει «πεπρωμένον, μοίρα, δυστύχημα ακούσιον εκ τύχης και συμπτώσεως προερχόμενον, συμβεβηκός δυσάρεστον». Με τη σημ. αυτή η λ. *καζάς* στη γνωμική μαντινάδα: *Όταν η μοίρα δε βοηθά, ο νους ίντα να κάμει; / Ανέ ν-τρέχεις φτάνεις τον καζά, κι ανέ σταθείς σε φτάνει*.}

καζάς², ο [kazás]: επαρχία. Η λ. εν χρήσει στον *Οργανικό Νόμο* (1868): *Εκάστη Διοίκησης θέλει υποδιαιρεθῆ εις αριθμόν τινά Επαρχιών (Καζάδων)* (βλ. *Κρητικός Κώδιξ*, Α6). Βλ. και *Μεταφράσεις*, Ε 52.

[< *kaza*, στη σημ. «διοικητική περιφέρεια υποδιοικητού (Καίμακάμη)» (Χλωρός, B 1295)] (قضاء)

καζίκι*, το [kazífi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Γαρ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ., Ξεν.): **1.** πάσσαλος (και ειδικότερα): **1α.** πάσσαλος για την πρόδεση ζώων, **1β.** (πληθ. *καζίκια*) πάσσαλοι καρφομένοι με οριζόμενη διάταξη σε ένα τοίχο που χρησιμοποιούν για την προετοιμασία του στημονιού για τον αργαλειό· (μτφ.): **2.** απάτη, δόλος, ιδίως σε εμπορικές συναλλαγές· **3.** δυσκολία, ‘παλούκι’· **4.** πέος· **5.** η σεξουαλική πράξη.

[< *kazik* (Παπ.)] (قازیق، قازیق، خازیق، خازیق)

{Οι μτφ. σημ. ‘δυσκολία’ και ‘εξαπάτηση’ ήδη στο τουρκ. *kazik* (βλ. *TDK*, σημ. 3 και 4). Η σημ. 5 μάλλον από κάποια έκφρ. με τη λ. *καζίκι* στη σημ. 4. Στο *AKN* μόνο με τη σημ. 2. Αντίστροφος λεξιλογικός δανεισμός: *πάσσαλος*, υποκορ. *πασσάλιον* (ποντ. *πασσάλι*) > τουρκ. διαλεκτ.

pasal, (κατά το *TDK*: «Hayvan bağlamak için yere çakılan kazık» (= πάσσαλος που καρφώνεται στη γη για να δένουν τα ζώα), basal, fasal, βλ. Tzitzilis, σ. 101.)

καζικιά, η [kazitʃá] (Κονδ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.): επίζημα εξαπάτησης, αισχροκέρδεια· ΦΡ. *ήκατσέ ντού τηνε την καζικιά* (Κονδ.). [*< καζίκι* (Κονδ.)]

{Η εξαπάτηση συνήθως στην πόληση ενός πράγματος σε ψηλότερη τιμή από την πραγματική του αξία. Η ίδια ιδέα και στο τουρκ. *kazıklamak* ή *kazık atmak*, βλ. σημείωση στο λ. *καζικιώνω*.}

καζίκος, ο [kazikos] (Κριτσ.): αυτός που επιδίδεται σε σεξουαλικές δραστηριότητες, μπήχτης. [*< καζικιώνω* στη σημ. 4. υποχωρητικά (Συντ.)]

καζικოსίντερο, το [kazikosidero] (Κασσ.): σιδερένιος πάσσαλος (καζίκι), που είχε κεφαλή στο πάνω μέρος για να μη φεύγει το σκονί. [*< καζίκι + σίδερο* (Κασσ.)]

καζικώνομαι, βλ. *καζικιώνω*.

καζικόμα, το [kazikoma] (Κριτσ.): το παλούκωμα, το κάρφωμα ενός παλουκιού. [*< καζικιώνω* (Συντ.)]

καζικόνω [kazikóno] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ.): **1.** προσδένω σε πάσσαλο ένα ζώο να βόσκει σε ορισμένη ακτίνα· μτφ. παθ. πρκ. **καζικόμενος** **2.** (μτφ.) εξαπατώ, ξεγελώ κάποιον, ιδίως σε εμπορικές συναλλαγές. Λέγεται και *βάνω καζίκι*. **3.** ανασκολοπίζω· **4.** κάνω σεξουαλική πράξη (πβ. *καζίκι*, σημ. 4). [*< καζίκι* (Παπ.)]

{Η σημ. 1. είναι σαν μετάφραση του τουρκ. *hayvanı kazığa bağlamak* (βλ. λ. *kazık* στο *TDK*). Στις σημ. 2. και 3. αντιστοιχούν ακριβώς οι σημ. «απατώ εν ληψοδοσία» και «τιμωρώ δι' ανασκολοπισμού» (Χλωρός, Β 1243) του τουρκ. ρ. *kazıklamak*, που σημαίνει αρχικά 'πάσσαλώνω, καρφώνω πάσσάλους' (*TDK*). Ο Ιδομενέως λημματογραφεί χωριστά το μέσο **καζικώνομαι** με τη σημ. 'κόθομαι σε ένα μέρος ακίνητος', αλλά στη μαντινάδα που παραθέτει ως παράδειγμα χρήσης έχει το ενεργ. *καζικιώνω* με τη σημ. 'εξαπατώ, ξεγελώ'.}

καζικόνω σιγούρα, βλ. *σιγουροκαζικιώνω*.

καηλές, βλ. *γαϊλές*.

καηναντίζω, βλ. *καϊναντίζω*.

κάθια, τα [káth̥a] & **κάτια** [káth̥a] (μόνο στον πληθ.) (Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Κριτσ.): **1.** φορές (πολλαπλασιασμός): «Αν μ' αγαπάς, θα σ' αγαπώ τέσσερα κάθια πάνω, / κι αν τύχει και μ'

απαρνηθείς στο νου μου δεν το βάνω» (Πάγκ.)· **2.** ο αριθμός των κλωστών που στρίβονται μαζί, ανάλογα με το επιθυμητό πάχος του νήματος: «Πολλά χοντρό είναι το μετάξι σου και να το κλώσεις μόνο δυο κάθια» (Πιτ.)· **3.** τα μέρη στα οποία μοιράζεται η κληρονομητέα περιουσία: «Ο κύρης τως είχε μπόλικη περιουσία, μα είχε και οχτώ κοπέλια κι ήκαμε τα έχη του οχτώ κάτια κι ήπηρε καθαείς απολιγού» (Γαρ.).

[*< καί* 'στρώση, όροφος' (Πιτ., κατά τον Κουκκίδη) / 'πολλαπλάσιο, φορές' (Συντ.)] (كفت, قفت)
{Ο Πάγκαλος θεωρεί ότι η λ. *κάθια* υπάρχει μόνο σε μαντινάδες και την ετυμολογεί (λανθασμένα) ως εξής: *κάθι < τα κάθια < τα κάτια < takat* 'δύναμη'. Ο Κριτωτάκης έχει τη λ. *κάτια* με τη σημ. 'τεμάχια' και (παρ)ετυμολογεί από τα *κομμάτια*.}

καϊκέυω [kaikevo] (Πάγκ.): κάνω βαρκάδα με καϊκι.

[*< καϊκι* (Πάγκ.)]

καϊκι*, το [kaiç'i] (Παπ.): μικρό ιστιοφόρο σκάφος.

[*< καγικ* (Παπ.)] (كايچي)

{Αντίστροφος λεξιλογικός δανεισμός: *pereme* 'είδος καϊκιού' (πεπαλ. ή διαλεκτ. κατά το *TDK*) < βυζ. *πέραμα* 'πορθμείον' – sandal 'είδος βάρκας' < βυζ. *σαντάλι* 'είδος βάρκας'. Η τουρκική γλώσσα έχει δανειστεί πλήθος ναυτικών όρων από την ελληνική, όπως και από την ιταλική, βλ. αναλυτικά στο: Henry & Renée Kahane – Andreas Tietze, *The Lingua franca in the Levant: Turkish nautical terms of Italian and Greek origin*, University of Illinois Press, Urbana 1958. Για τα παραπάνω δάνεια, στις σ. 558-9 και 564-7 αντίστοιχα.}

καϊλές, βλ. *γαϊλές*.

καϊλίζομαι [kaiлизome] (Γαρ.): δέχομαι συμφωνώ.

[*< καϊλς < kail* 'λέγων', στη σημ. 'συναινώ', πβ. *kail olmak* 'λέγω, παραδέχομαι, συναινώ, ανέχομαι' (Χλωρός, Β 1261) (Συντ.)] (كايچ)

{Η λ. *καϊλς* είναι αμάρτυρη για την Κρήτη, αλλά τη λημματογραφεί ο Μπόγκας (σ. 171) επισημαίνοντας ότι χρησιμοποιείται «σε συνδυασμό πάντοτε με το ρ. είμαι: "είμαι καϊλς" / "δεν είμαι καϊλς" (συμφωνώ, δεν συμφωνώ)». Ο Παμπούκης (σ. 165) καταγράφει τη λ. *καϊλς* 'σύμφωνος', από την *Αληπασιάδα* του Χατζη-Σεχρέτη (βλ. και Karpler, σ. 88). Ο Ιδομενέως λημματογραφεί τη λ. **καϊλόνομαι**, με τη σημ. 'παραδεγματίζομαι'. Ίσως έχει κοινή ετυμολογία με το *καϊλίζομαι*.}

καϊλόνομαι, βλ. *καϊλίζομαι*.

καϊμακαλίκι, το [kaimakaliti] : το κτίριο όπου

στεγαζόταν ο έπαρχος, ο καϊμακάμης. Η λ. σε έγγραφο του 1869: *τα γρόσια οπού χρεωστεί [...] να τα παραδότη του επιστάτου [...] οπού είναι εδώ εις το Καϊμακαλίκι (Α.Δ.Η., 2 / 57-300).*

[< *kaymakamlık* (Συντ.)]

καϊμακάμης^(Α), ο [kaimakámis] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Κασσ.) : αντισυνταγματάρχης, υποδιοικητής (στον τουρκ. στρατό). Με τη σημ. ‘έπαρχος’ η λ. εν χρήσει στον *Οργανικό Νόμο* (1868) : *Εκάστη δε Επαρχία θέλει διοικηθεί από έναν Έπαρχον* (Καϊμακάμην) (βλ. *Κρητικός Κώδικ.*, Α 6).

[< *kaymakam* (Παπ.)] (قائمقام)

καϊμάκι*, το [kaimáti] (Παπ., Πάγκ., Ροδ., Ξεν.) : 1. ο αφρός του καφέ· 2. η τσίπα του γάλατος (και του γιουρτιού)· 3. μτφ. το εκλεκτότερο μέρος ενός πράγματος, ο “αφρός”.

[< *kaymak* (Παπ.)] (قايماق, قايماق)

καϊμακλής* (επίθ.) [kaimaklís] & **καϊμακλίδικος** [kaimaklídikos] (Παπ., Πάγκ.) : που έχει αφρό, καϊμάκι. Λέγεται κυρίως για το αφέντημα του καφέ.

[< *kaymakli* (Παπ.)] (قايماقلى, قايماقلى)

(***καϊμή / καγίμης**, βλ. Παράρτημα 1.

καϊναμίχι, το [kainamíçi] (Γαρ., Κριτσ.) : καημός, στενοχώρια, πίεση.

[μάλλον < *kaynamis* ‘βραστός, βρασιμένος’ (Συντ.)] (βλ. قاينامق, قاينامق)

καϊναντίζω [kainadízo] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : 1. αποκτώ πολύ ψηλή θερμοκρασία, καίω, ζεματώ, καίγομαι· 2. έχω πολύ ψηλό πυρετό· 3. (για μηχανές) φτάνω στον υπέρτατο βαθμό ενέργειας· 4. (για φυτά και αγρούς) μισοξεραίνωμαι από την έλλειψη νερού· 5. (μτφ.) είμαι διψασμένος, λαχταρισμένος για κάτι που στερούμαι, και γι’ αυτό βρίσκομαι σε υπερένταση, “βράζω”. Μτχ. παθ. πρκ. **καϊναντισμένος** (ιδίως στη σημ. 4.).

[< *kaynad(im)*, αόρ. του ρ. *kaynamak* (Παπ.)] (قاينامق, قاينامق)

{Η γραφή *καηναντίζω* (του Τσιριγοτάκη) ίσως από παρετυμολ. επίδραση από το ρ. *καίω* (εκάηκα).}

καϊνάντισμα, το [kainádizma] (Ιδομ., Κριτσ., Κασσ.) : «στέγνωμα, βράσιμο από υπερβολική θερμοκρασία, από δίψα ή λαχτάρα» (Ιδομ.). Βλ. και *καϊναντισμός*.

[< *καϊναντίζω* (Συντ.)]

καϊναντισμός, ο [kainadizmós] (Ξανθιν., Ιδομ^β) : υπερένταση, υπέρμετρη προσπάθεια.

[< *καϊναντίζω* (Ξανθιν.)]

καϊναντιστός (επίθ.) [kainadistós] (Γαρ., Κριτσ.) : καυτός, βραστός.

[< *καϊναντίζω* (Συντ.)]

καϊζής*, ο [kaiksís] (Παπ.) : ο κυβερνήτης καϊκιού.

[< *καγκί* (Παπ.)] (قايچى)

{Ο Ανδριώτης το γράφει: *καϊκτός*.}

καϊρέτι, βλ. **καερέτι**.

καϊρης (επίθ. προσ.) [kaírís] (Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^β, Κασσ., Τσιρ^β) : φιλόργυρος, σπαγγοραμμένος. [δυσετυμολόγητο· πιθανόν τουρκ. προέλευσης, βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Ο Κριτισοτάκης λημματογραφεί χωριστά το θηλ. **καϊραινα** ‘η γυναίκα του καϊρη, η τσιγγούνα’. Ο Ιδομενέως^(β) λημματογραφεί τον τ. *καϊρης* [tjéris], που κατά τη γνώμη μου είναι ανυπόστατος. Για την ετυμολογία ο Πάγκαλος (που τον ακολουθεί ο Πιτυκάκης) έχει: «Πβ. τουρκ. ρ. *kayrilmak* (= είμαι φιλόργυρος, φειδωλός)». Ο Ξανθινάκης ετυμολογεί από το «Τουρκ. *kayir* = (μτφ.) αυτός που μαζεύει (συλλέγει) χρήματα ή αγαθά». Λέξη *kayir* με τη σημ. αυτή δεν εντόπισα σε λεξικό· ούτε *kayrilmak*. Υπάρχει το ρ. *kayirilmak* (με 1 χωρίς κοκίδια) ‘βοηθούμε ευνουιοκρατικά’. Ο Παμπούκης (σ. 167) ετυμολογεί το επώνυμο *Καϊρης* από το *καγίτσι* ‘προστάτης, κηδεμόνας’. Κατά τον Κ. Καραποτόσογλου (“Γλωσσικά Μυκόνου”, *Ελληνικά*, 55/1 (2005), 102) «η λ. το πιθανότερο πρέπει να συσχετιστεί με το τουρκ. *haris* = άπληστος, πλεονέκτης.»}

καΐσι*, το [kaisi] (Παπ., Πάγκ.) : το (γλυκοπύρρηνο) βερίκοκο.

[< *καγίσι* (Παπ.) / καΐσι: < *καϊσιά* < *καγίσι* (*ANEI*)] (قاييسى, قاييسى)

{Ο Ronzevalle (414) έχει τον οξύτονο τύπο *καΐσι* που τον ετυμολογεί κατευθείαν από το *καγίσι*. Τον τύπο *καΐσι* έχει και ο Σκαρλάτος Βυζάντιος στο *Λεξικόν της καθ’ ημάς ελληνικής διαλέκτου*, Αθήνα 1835, σ. 330. Τον λημματογραφεί και ο Hakkı Bilgehan (*Bilgehan*², 630). Ίσως η διαδρομή να είναι: *καγίσι* > *καΐσι* > *καϊσιά*. Στη συνέχεια, από την *καΐσι* ο τ. *καΐσι*, κατ’ αναλογίαν προς ζεύγη όπως: *αχλάδι-αχλαδιά*, *χαρούπι-χαρουσιά*, όπου όμως είναι αντίστροφη η φορά της παραγωγής. Βλ. και *καϊσιά*.}

καΐσι², το [kaisi] & **καΐχι** [kaíçi] (Πάγκ., Πιτ., Κριτσ.) : πέτσινη λουρίδα: α) από την οποία κρέμεται ο αναβολέας στο σαμάρι, β) «που χρησιμοποιούν οι κουρείς για να περνούν τη λεπίδα του ξυραφιού, ώστε ν’ αποκτά “αιθέρα” και να κόβει καλύτερα» (Πιτ.).

[< *καγίσι* (Πάγκ.)] (قاييش)

καϊσιά, η [kaišjá] (Παπ.) : η βερικοκιά.

[< *kaïsi* (Παπ.) / < *kayisi* (ΑΝΕΓ)]

{Κατά τον Ronzevalle (414) : καϊσί< < *kaïsi* < *kayisi*. Βλ. σημείωση το λ. *καϊσι*¹.}

κακοπάπουτσο, το [kakarápusto] (Ιδομ^β) : φθαρμένο, κατεστραμμένο παπούτσι.

[< *κακο-* + *παπούτσι* (Συντ.)]

κακουλές¹, ο [kakulés] (Πιτ.) : «Αρωματικός σπόρος που πουλιέται σαν μπαχαρικό και προστίθεται στη ζύμη, κυρίως όταν ζυμώνουν τα κουλούρια της Λαμπρής [...] Το καρδάμωμ».

[< *kakule* (Παμπούκης, 169) قالدوم، قالدو]

{Οι σπόροι του φυτού *Elettaria cardamomum*.}

κακουλές², βλ. **κακουρές**.

κακουντές, βλ. **κακουρές**.

κακουρές (επίθ. προσ.) [kakurés] (Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ., Ιδομ., Ξεν.) & **κακουντές** (Γαρ.) & **κακουσές** & **κακουλές²** (Ξανθιν.) : 1. κακοφτιαγμένος, ασουλούπτος, αδύναμος, ανίσχυρος, ελαττωματικός. 2. ξεπσμενός, άθλιος, ανυπόλυτος.

{κακουρές: < *κακούρης*, μεταπλασμός κατά τα αρσ. σε -ές, κατάληξη αρσενικών ονομάτων, που συνήθως έχουν αρνητική σημασία, βλ. -ές (Συντ.)}

κακούρης (επίθ. προσ.) [kakuρίς] (Αποστ., Τσιρ.) : αδύναμος, ανίσχυρος, ελαττωματικός.

{πβ. καρπαθ. *κακούρης* ‘άσχημος, δύσμορφος’, το οποίο σχετίζεται με το τουρκ. διαλεκτ. < *καkur* = *eğri* ‘κυρτός’, *kambur* ‘καμπουρης’ (Κώστας Καραποτόσο-γλου, “Ετυμολογικά στα ιδιώματα της Καρπάθου”, *Ελληνικά* 62 (2012), 132)}

κακουσές, βλ. **κακουρές**.

κακοφούντουλος (επίθ.) [kakofidulos] & **κακοφούνταλος** [kakofidalos] (Ξανθιν^α, Ιδομ^β) : ατημέλητος, απεριποίητος, κακοντυμένος.

[< *κακο-* + *φουντούλης* (βλ.) (Συντ.)]

καλάι*, το [kalái] (Παπ., Πάγκ., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Ξεν.) : ο κασσίτερος.

[< *kalay* (Παπ.) قلاى، قلاى]

{Ο Πάγκαλος το γράφει: *καλάν*.}

καλαϊτζής, ο [kalaidzís] & **καλατζής** [kaladzís] (Παπ., Πάγκ., Ροδ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ.) : 1. ο κασσιτερωτής, γανωτ(ζ)ής. 2. ο φανοποιός.

[< *kalayci* (Παπ.) قلايى]

{Ο Πάγκαλος το γράφει: *καλαϊτζής*. Το γανώνω στα τουρκ. λέγεται *kalaylamak*, που έχει και τη μτφ. σημ. ‘βρίζω, περιλούζω κάποιον’. Ίσως με αυτό σχετίζεται η ελλ. έκφρ. *γανώνω τα αυτιά κάποιου*.}

καλαϊτζώνο [kalaidzóno] (Ροδ.) : επικασσιτερώνω.

[< *καλαϊτζής* (Συντ.)]

καλαμομαχιά, η [kalamomaía] (Κριτσ^φ) : «καλαμμένα λαβίδα 25-30 εκατ. που τη χρησιμοποιούν οι γυναίκες, για να γυρίζουν τα μακρουλά ξεροτήγανανα μέσα στο τηγάνι, και οι μπακάληδες, για να βγάσουν τις παστές σαρδέλες από το κουτί».

[< *καλάμι* + *μαχιά* (Συντ.)]

καλαμπαλίκι, βλ. **χαλαμπαλίκι**.

καλαμπουρ(υ)τζής* (επίθ. προσ.) [kalabour(i)dzis] (Δαρ.) : αυτός που κάνει/λέει αστεία, πλακατζής.

{Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευσης κατάλ. -τζής.}

καλαπαλούκι, βλ. **χαλαμπαλίκι**.

καλατζής, βλ. **καλαϊτζής**.

καλαυτζής, βλ. **καλαϊτζής**.

καλαφάτι, το [kalafáti] : σκούφος γενιτσάρων. Η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: *Με ποια καρδιά το βγάλανε τούτο το καλαφάτι* (βλ. Dedes, 357).

[< *kalafat* «aşağısi dar, yukarisi geniş bir çeşit yeniceři başlığı» (= είδος καλύματος κεφαλής των γενιτσάρων στενό κάτω, φαρδύ επάνω) (TDK) (Συντ.)]

{*Kalafat* σημαίνει επίσης ‘καλαφάτισμα’, κατά τον Nişanyan από το αραβ. *kalafat* (από το οποίο τα ελλ. *καλαφάτης*, *καλαφατζίω*), το δε αραβ. από το αραμ. *kalārīhā* ‘κάλυμμα, θήκη’ (Συντ.) قلفات، قلفات}

καλέ καπισί, το [kalé kapisi] : θύρα φρουρίου: *δεν έβλεπα την ώρα να ξεπορτίσω το Καλέ καπισί και να πάω στο χοργιό μας (Κάτοπτρον, 7)*. [< *kale kapisi* (Συντ.)]

καλέμι*, το [kalémi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ.) : 1. εργαλείο γραφής, κοντυλοφόρος. 2. μεταλλικό εργαλείο του χτίστη, είδος σμίλης σε σχήμα μολυβιού. 3. τμήμα ξυλόδους βλαστού (καρποφόρου) δέντρου, με δυο-τρία μάτια, που χρησιμοποιείται για το κέντρισμα άλλου δέντρου. 4. Δημόσιο γραφείο (επί Τουρκοκρατίας).

[αντδ. < *kalem* < αραβ. *kalam* < *κάλαμος* (Παπ.) قلم]

{Για το αντιδάνειο βλ. Βασμιανόλη, σ. 280-2.}

καλεμιάζω [kalemiázō] (Τσιρ.) : μολιάζω δέντρο με *καλέμι* (βλ. λ., σημ. 3).

[< *καλέμι* (Συντ.)]

καλεμιές, ο [kalemiés] : Η λ. στον πληθ. *καλεμιέδες* ‘γραφικά έξοδα’ (Σταυρινίδης) σε προσωπι-

κό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 365).

[< *kalemîye* «δικαίωμα γραφικών» (Χλωρός, Β 1305)] (قلمه)

καλεμκέρης, ο [kalemitʃéris] (Τσιρ.) : παραδοσιακός τεχνίτης, χαράκτης που εσκάλιζε διάφορα σχέδια πάνω σε ξύλινα (χρηστικά) αντικείμενα. [< *kalemkâr* (Μπόγκας, 172), κατά το *TDK* < αραβ. *kalam* ‘κοπίδι’ + περσ. *kâr* ‘έργο’ (Συντ.)] (قلماكر)

(*)**καλεμκιάρης**, βλ. Παράρτημα 1.

καλεμπέντης, ο [kalebé(n)dis] & **καλεμπέτης** [kalebétis] (Πιτ., Γαρ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B) : 1. εκποτισμένος, «ο υπό αστυνομ. εκτόπισιν διατελών» (Πιτ.), εξόριστος· 2. (κατ’ επέκταση) αυτός που περιφέρεται άσκοπα από τόπο σε τόπο.

[< *kalebent* (Κριτσ.) «ελέγετο ο καταδικασθείς εις κάθειρξιν εντός ενός φρουρίου, μη επιτρεπομένου εις αυτόν να εξέλθῃ ἔξω των πυλών τούτου» (Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις*, Β 380), κατά τον Nişanyan: < περσ. *kal’aband* < αραβ. *kal’a* ‘πύργος, φρούριο’ + περσ. *band* ‘δεσμός’, για το τελευταίο βλ. και *ναμπάντης* (Συντ.)] (قلعه بند)

{Για την προφορά ο Τσιριγωτάκης σημειώνει: καλεβένης. Ο Κριτσωτάκης έχει και το θηλ. **καλεμπέντισσα**.}

καλής σόης (άκλ.) [kalís sóis] (Ιδομ.) : καλής ποιότητας, καλής ράτσας. Βλ. και *σοϊκός*.

[< *kaló sói*, *καλή σογιά*, με επίδραση από την έκφρ. *καλής λο(γ)ής* (Συντ.)]

{Για την έκφρ. αυτή ο Ιδομενέως σημειώνει: «ιδιωματική έκφραση συνήθης στα νοτιοδυτικά του Νομού Ηρακλείου (τέως επαρχίες Κανουργίου και Πυργωτίσσης)» και παραθέτει ως παράδειγμα χρήσης την εξής μαντινάδα: *Μια καλής σόης κοπελιά σου βγαίνει και γεννήτρα, / να μεγαλώσει, κι αυτηνής, και η γι-εδική σου φύτρα.*}

(*)**καλιοντζής**, βλ. Παράρτημα 1.

καλκάνι, το [kalkáñi] (Τσιρ^B) : «αέτωμα στέγης της οικίας».

[< *kalkan* ‘ασπίδα’ (Τσιρ.) και μφ. ‘προστάτης, προστατευτικός’ (Συντ.)] (قالقان)

καλντριμί*, το [kaldirími] & **καρντριμί** [kardirími] & **καντριμί** [kandirími] & **καλντερίμι** [kalderími] (Παπ., Πάγκ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ.) : ο λιθόστρωτος δρόμος.

[< *kaldırım* (Παπ.)] (قالديريم, قالديريم, قالديريم)

{Ο Meynard (Β 467) επισημαίνει [το 1886] ότι κάποιοι έλληνες λεξικογράφοι που αγνοούν την αδιαμφισβήτητη τουρκική προέλευση της

λ. *kaldırım* παρετυμολογούν από το *καλίδρομος* (< *καλός* + *δρόμος*). Τέτοιες παρετυμολογίες συναντά κανείς και στις μέρες μας, κυρίως σε μια προσπάθεια, ρητή ή καλυμμένη, «να ξετουρκέψει η γλώσσα μας». Το Διαδίκτυο είναι πλούσιο από τέτοιες “συμβολές”, βλ. πρόχειρα σχετική συζήτηση [2007] στο http://athens.indymedia.org/front.php3?lang=el&arti_cle_id=680605 και τα όσα πολύ σοφά συνεισφέρει, αποκαθιστώντας τέτοιες ετυμολογικές πλάνες, αυτός που υπογράφει με το ψευδώνυμο *Άχθος Αρούρης*.}

καλντριμιτζής, ο [kaldirimidzís] & **καρντριμιτζής** [kardirimidzís] (Παπ., Πάγκ., Ιδομ., Τσιρ^B) : 1. αυτός που κατασκευάζει καλντριμία (Ιδομ.)· 2. «μτφ. ο άνθρωπος του πεζοδρομίου, πλάνης» (Παπ.), άνεργος (Πάγκ.).

[< *καλντριμί* (Παπ.) / < *kaldirimci* (Παμπούκης, 174)] (قالديرمجي)

{Κατά το *TDK* η λ. *kaldirimci* σημαίνει: 1. αυτός που φτιάχνει λιθόστρωτο, 2. (αργκό) αυτός/ή που αρπάζει τσάντες πελατών πάνω από τον πάγκο του καταστήματος. Στο *TDK* βρίσκεται επίσης: (σκωπτ.) *kaldırım mühendisi* ‘άεργος, σουλατσασδότης’ και *kaldırım kabadayısı* ‘ψευτόμαγκας’. Με τη σημ. ‘μικροκλέφτης’ η λ. *καλντριμιτζής* στην ελλ. αργκό (Κυρανούδης, 319). Για τους νταήδες καλντριμιτζήδες στο Ηράκλειο στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ου αιώνα βλ. Δημήτρης Σάββας, “Αρχή Τριωδίου”, εφημ. *Πατρίς* (Ηρακλείου), φ. της 14-2-2011, και: Γιάννης Ζαϊμάκης, “Καλντριμιτζήδες και καλαμαράδες: Ο πολιτισμικός δυισμός ως βίωμα και ανάπλαση στο μυθιστορηματικό έργο του Νίκου Καζαντζάκη”, ανακοίνωση στο Διεθνές Συνέδριο *Ο Νίκος Καζαντζάκης και ο Κρητικός πολιτισμός*, Ηράκλειο-Μυρτιά, 28-30 Σεπτ. 2007, σ. 5-6 &7 (e-book).

Το *AKN* έχει μόνο το θηλ. *καλντριμιτζού** (λατκ.) ‘γυναίκα ελευθερίων ηθών· γυναίκα του πεζοδρομίου, τροτέζα’ με την ετυμολογία: «*καλντριμί(ι) -ιτζού*, ως θηλ. του *-ιτζής* (πρβ. τουρκ. *kaldirimci* για άντρα που τριγυρνάει στους δρόμους)», πβ. *kaldırım süpürgesi* ‘γυναίκα του δρόμου’, κ.λ. σκούπα του λιθόστρωτου. Ο Ιδομενέως^(B) το έχει ως *καλντριμιτζού* ‘γυναίκα του δρόμου, ανήθικη, αλήτισσα’. Η μειωτική σημασία του θηλυκού αναπτύχθηκε στα ελληνικά με πρότυπο ίσως το συνών. *τροτέζα* (Κυρανούδης, ό.π.). Φαίνεται ότι στη συνείδηση, με βάση τη λ. *καλντριμιτζού*, η καταληξη *-τζού* απέκτησε παραγωγική δύναμη και δίνει θηλυκά (χωρίς αντίστοιχο αρσενικό τύπο) με μειωτική σημασία: ‘γυναίκα που συζητάει επαγγελματικά με ό,τι σημαίνει η βάση’ (π.χ. *καμπαρετζού*, *μοιρατζού*, *στριπτιτζού*)

ή 'γυναίκα που της αρέσει πολύ αυτό που σημαίνει η βάση' (π.χ. κουμκανατζού, τεκνατζού). Βλ. σχόλιο 70 στο άρθρο "Τζαμπατζήδες και τζάμπα μάγκες" στο ιστολόγιο του Νίκου Σαραντάκου *Οι λέξεις έχουν τη δική τους ιστορία* (<http://sarantakos.wordpress.com/2011/02/10/tzampa/>).

καλοσουργίζω [kalosurdizo] (Γαρ., Ιδομ^B): στη ΦΡ. δεν *καλοσουργίζω*: δεν βλέπω καθαρά. [*καλο-* + *σουργίζω*³ (βλ.) (Συντ.)]

καλουπαζής, ο [kalupaksis] (Ροδ.): προεστός. [*καλπακτής* 'κατασκευαστής καλπακιών' (< *καλπακι*), μέσω της φρ. *τα μεγάλα καλπακια* = οι προύχοντες (βλ. Δημήτρης Φωτιάδης, *Καραϊσκάκης*, Κυψέλη, Αθήνα 1962, σ. 92, 134) (Συντ.)] {Για την προσθήκη αυτού του λήμματος, βλ. Kaczynska & Wiczak, σ. 233.}

καλουπατζής, ο [kalupadzis] (Κασσ.): αυτός που φτιάχνει καλούπια για κατασκευές από τσιμέντο. [*καλούπι*(ι) + *-ατζής*] {Σε έντυπο *Εκλογικό Κατάλογο Δήμου Ηρακλείου* του έτους 1906 (Ιστορικό Αρχείο Κρήτης, φωτοτυπημένο αντίγραφο στη Βικελαία) στη στήλη «επάγγελμα» βρίσκουμε (σ. 37) τη λ. **καλουπής**. Εδώ δεν πρόκειται για οικοδόμο αλλά για κατασκευαστή καλουπιών γενικότερα ή ίσως κάποιον που έφτιαχνε καλαπόδια. Στο λ. *kalp* ο Χλωρός (B1249) διευκρινίζει ότι πρόκειται για «καλούπι, ως των υποδηματοποιών, των μεταλλοχυτών, των χυτών στοιχείων, των χρυσοχόων, των κηροποιών των επί υφασμάτων ή άλλων αποτυπώντων διάφορα σχέδια κτλ.»}

καλούπι*, το [kalúpi] (Παπ.): τύπος, σχέδιο, φόρμα, μήτρα. [αντ. < *kalp* (Παπ.) < αραβ. *qālib* < ελνστ. *καλάπους* (AKN)] (قالب) {Για το αντιδάνειο βλ. Βασμανόλη, σ. 290-1.}

καλουπιά, η [kalupjá] (Κασσ.): «κυκλοτερής στερέωση με μπετόν των τοιχωμάτων του πηγαδιού κατά την εκβάθυνσή του κατά ένα μέτρο περίπου. "τρεις καλουπιές εχρειάστηκε να βγάλομε στο παλιό πηγάδι ίσαμε να βρούμε νερό"». [*καλούπι* (Κασσ.)]

καλουπιάζω, βλ. **καλουπώνω**.

καλούπομα*, το [kalúpomá] (Παπ.: στο λ. *καλούπι*): η ενέργεια του καλουπώνω. [*καλουπώνω* (Παπ.)]

καλουπώνω* [kalupóno] & **καλουπιάζω** [kalupjázo] (Παπ.: στο λ. *καλούπι*, Ιδομ.): βάζω κάτι σε καλούπι. [*καλούπι* (Παπ.)]

καλουπής, βλ. **καλουπατζής**.

καλπαζάνης / -ος, βλ. **καλπουζάνης**.

καλπαζανιά, βλ. **καλπουζανιά**.

καλπάκι*, το [kálpaʃi] (Παπ., Πάγκ., Ροδ., Χουστ.): ανδρικό κάλυμμα κεφαλής, σκούφος. [< *kalpak* (Παπ.)] (قباقي, قباقي)

κάλπη* (επίθ. προσ.) [kálpis] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ιδομ., Δαρ., Ξεν.): ψεύτης, ανειλικρινής, αφερέγγυος. [< *kalp* (Παπ.)] (قلب)

κάλπικος* (επίθ.) [kálpikos] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Δαρ., Κριτσ., Ξεν.): ψεύτικος, κίβδηλος. Συχνή χρήση: *κάλπικος παράς*. [*κάλπη* (Παπ.)] {Ο Κριτσωτάκης λημματογραφεί χωριστά το σύμπλοκο *κάλπικος παράς*.}

καλποκάνταρος, ο [kalpokándaros] (Κριτσ.): το καντάρι που δεν ζυγίζει σωστά.

[< *kalp kantar* (Κριτσ.)] {Ο Κριτσωτάκης σημειώνει ότι υπάρχει και ως παρατσούκλι και ότι μτφ. σημαίνει «απατεώνας, αναξιόπιστος, ψεύτης, αφερέγγυος». Μάλλον πρώτα προέκυψε το ουδ. **καλποκάνταρο*, στη συνέχεια έγινε παρατσούκλι (Καλποκάνταρος) για συγκεκριμένο πρόσωπο, γενικεύτηκε έπειτα στη σημ. 'κακοζυγιστής', και στο τέλος το αρσ. υποκατάστησε το ουδ., επειδή (λόγω του αναβιβασμού του τόνου –που βέβαια εδώ οφείλεται στη σύνθεση– και της κατάληξη -ος) ακούγεται ως μεγεθυντικό (πβ. σταφύλι > στάφυλος), κάτι που παριστά εντονότερα την ιδέα της απάτης στο ζύγισμα.}

καλπομονέδα, η [kalpomonedá] (Κριτσ.): κίβδηλο χρήμα. [< τουρκ. *kalp* + βενετ. *moneda* (Κριτσ.) / μάλλον < *κάλπ(ης) -ο-* + *μονέδα* (Συντ.)]

καλπομονέδας, ο [kalpomonedás] (Κριτσ.): χαρακτηρισμός ανθρώπου τον οποίο δεν μπορείς να εμπιστευτείς σε μια συναλλαγή, απατεώνας, καταφερτζής. [*καλπομονέδα* (Συντ.)] {Ο Κριτσωτάκης το έχει μαζί με τη λ. *καλπονομέδα*.}

καλπουζάνης^(A) (επίθ. προσ.) [kalpuzánis] & **καλπαζάνης^(A)** [kalpazánis] & **καλπαζάνος** [kalpazános] & **καρπουζάνης** [karpuzánis] (Παπ., Πάγκ., Πητ., Κονδ., Γαρ., Κριτσ., Χουστ., Τσιρ^B, Ξεν.): δόλιος, ψεύτης, παραχαράκτης. [< *kalpazan* (Παπ.)] (قلپزان, قلپزان) {Το AKN έχει τον τ. *καλπουζάνος*. Ο τ. *καρπουζάνης* «θυμίζει τη λ. καρπούζι» (Georgiadis, 252).}

καλπουζανιά*, η [kalpuzaɲá] & **καλπαζανιά** [kalpazaɲá] & **καρπουζανιά** [karpuzaɲá] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ.) : απάτη, εξαπάτηση, ψευτιά.

[< *καλπαζάνης* (Παπ.)]

καλτάκα, η [kaltáka] (Ιδομ.^B) : γυναικα διεφθαρμένη, ανήθικη. Βλ. και *καρντάκα*.

[< *kaltak* (Κουκκίδης, 36)] (قلطاق، قلاتق)

{Η λ. *kaltak* σημαίνει αρχικά ‘σέλλα’, βλ. Κουκκίδης, 36). Ως βρισιά σημαίνει ‘πόρνη’. Κατά το *TDK* έχει διάλεκτ. και τη σημ. ‘παλιό παπούτσι’. Παράλληλα, η λ. *ayakkabi* (Meynard, A 212) σημαίνει: «chaussure, pantoufle; fille publique» (υπόδημα, παντούφλα- πόρνη). Ίσως να σχετίζεται με αυτό, ως μτφρ. (:), η κρητ. βρισιά (*παλιο*)*παντόφλα*, που έχει την ίδια σημ. με τη λ. *καλτάκα*.}

καλφαλίκι, το [kalfalíci] (Παπ., Πάγκ.) : η αμοιβή του κάλφα.

[< *κάλφας* (Παπ.)]

{Υπάρχει και το τουρκ. *kalfalik* (قلفه).}

κάλφας*, ο [kálfas] (Παπ., Πάγκ., Ιδομ., Τσιρ., Χουστ., Ξεν.) : 1. βοηθός τεχνίτης, κυρίως σε ραφείο ή υποδηματοποιείο· 2. πρώτος υπάλληλος καταστήματος ή εργαστηρίου.

[< *kalfa* (Παπ.)] (قلفه)

{Το σύνθετο *ματσάκάλφας* [ba|kálfas] ‘πρωτομάστορας’ (βλ. *ματσά-*) σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: *Πού ‘ναι κι οι ματσακαλάδες σας πού ‘χανε ραντιφλίκια* (βλ. Dedes, 359).}

κάμα*, η [káma] (Παπ., Πάγκ.) : είδος δίκουπου μαχαρού.

[< *kama* (Παπ.)] (قما، قاما، قامه)

καμακατζής, ο [kamakadzís] (Κριτσ.^F) : 1. αυτός που χειρίζεται το αλιευτικό καμάκι· 2. άνδρας που φλερτάρει τουρίστριες, που “κάνει καμάκι”· 3. ο τρακαδόρος.

[< *καμάκι* + *-(α)τζής* (Κριτσ.)]

{Στη σημ. 3. ο *αμακατζής*, με παρετυμολογική επίδραση από το *καμάκι*.}

καμινατζής, ο [kaminadzís] (Κριτσ.) : 1. αυτός που κατασκευάζει και λειτουργεί καμίνι (για ασβέστη ή κάρβουνα), καμινάρης· 2. μαθητής που κάνει “καμίνι”, σκασιαρχείο (η σημ. αυτή από τη μακρά απουσία των καμινάρηδων από το σπίτι τους).

{Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευσης κατάν. *-(α)τζής*.}

καμουζός (επιθ.) [kamuzós] (Πάγκ.) : σταχτόχρωμος.

[< *kamus* ‘ωκεανός’ ‘εκ της ομοιότητας του στακτερού, φαιού χρώματος προς το χρώμα του

ωκεανού» (Πάγκ.) / δυσετυμολόγητο, βλ. σημείωση (Συντ.)] (قاموس)

{Κατά τον Nişanyan η λ. *kamus* από το αραβ. *kāmūs*, με ελλ. παράλληλο τη λ. *ωκεανός*, που και τα δύο ίσως να έχουν κοινή προέλευση από τη γλώσσα των Φοινίκων. Κατά το *TDK* η λέξη *kamus* σημαίνει (μτφ.) ‘(μεγάλο) λεξικό’ και θεωρείται πεπαλαιωμένη. Θεωρώ απίθανο να πέρασε στα ελλ. η λ. *kamus* κατευθείαν με συνεκδοχικό νόημα (το οποίο άλλωστε δεν έχει στα τουρκικά), χωρίς να έχει προηγουμένως προσαρμωθεί με την αρχική της σημ. (ως **καμούσ/ζι*). Ίσως η λ. *καμουζός* να έχει άλλη προέλευση. Η αναζήτηση στο Διαδίκτυο οδηγεί στο κυπρ. *«καμαχιάς* = ο στακερός το χρώμα» (Ιερών. Μυριανθεός, “Λέξεις Κυπριακά”, *Φιλίστωρ*, τόμ. 4 (1863), 427-437, στη σελ. 430. Η λ. αυτή παραπέμπει ηχητικά στη λ. *καμουχάς* ‘μεταξοτό ύφασμα’ (κατά το *ΕΑΝΕΓ*: < μεσν. *καμουχάς* < περσ. *kamkhā* ‘μόνοχρομο μετάξι από τη Δαμιασκό’), αλλά η ηχητική ομοιότητα δεν αρκεί για τον ετυμολογικό συσχετισμό τους.}

καμουτσι*, το [kamutsi] & **καμτσι** [kamtsi] & **καμουτσίκι*** [kamutsíci] (Παπ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ.) : το μαστίγιο.

[< *kamci* (Παπ.) / καμουτσίκι: < *καμουτσο(i)* ή *καμτσι(i)* -*ικι* (AKN)] (قامچي)

καμουτσίκι, βλ. **καμουτσι**.

καμπάδικος^(A) (επιθ.) [kabádikos] (Πιτ.) : ογκώδης, μπατάλικος.

[< *καμπάς* (Πιτ.) / *kaba* + *-δικος*: Για για το πρόσφυμα *-δ-* βλ. Κυρανούδης, 173-4.]

καμπαέτι, το [kabaéti] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιφ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : το φταιξίμο, η ενοχή.

[< *kabahat* (Παπ.)] (قباحت)

καμπαετλής (επιθ. προσ.) [kabaetlís] & **καμπαετλής** [kabaetlís] (Πιτ., Γαρ., Κριτσ.) : φταιχτής, υπεύθυνος.

[< *kabahatli* (Πιτ.)] (قباحتلي)

καμπαλίδικος (επιθ.) [kabalídikos] (Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Ιδομ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : ογκώδης, μπατάλικος.

[< *kabalik* «χονδρότης» (Πάγκ.) / *kabali* (Bilgehan¹, 41), αλλά βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Από το *kabalik* αναμενόμενος τύπος είναι το ουσ. **καμπαλίκι*. Το επιθ. *kabali* (που θα προσαρμωζόταν ως **καμπαλής*, πληθ. *καμπαλίδες*, και στη συνέχεια θα έδινε το *καμπαλίδικος*) δεν εντοπίζεται σε λεξικά, αφού η λ. *kaba* είναι ήδη επιθετο (βλ. *καμπάς*) – το *TDK* την έχει, αλλά ως διαλεκτ. ουσ., με τη σημ. ‘είδος τηγανόπι-

τας³ και ως τοπωνύμιο. Το καμπαλίδικο προέκυψε ίσως από το *καμπαλίδικο* με μετάπλαση κατά τα τουρκ. προέλευσης επίθ. σε *-λ-ιδικός* (π.χ. *κουμπελίδικος*, *κιμαλίδικος*, *κερσετελίδικος*) όπου το *-λ-* δικαιολογείται από την κατάληξη *-li* (ή: *-li*, *-lu*, *-lü*), του τουρκ. ετύμου.)

καμπανί, το [ka(m)bañi] (Ροδ., Ίδομ., Αποστ., Τσιρ.) : μεγάλο τετράγωνο μαντίλι, άσπρο με κίτρινα καρό, που το φορούσαν σαρίκι οι άνδρες όταν δούλευαν στα χωράφια.

[τουρκοκρητική λ. (Τσιρ.) / **αγκαμπανί* < τουρκ. *ağabani* (βλ. σημείωση), με αποβολή του αρχικού [a] από τη συνεκφορά με το αόρ. άρθρο > ένα *γκαμπανί* > αποχηροπ. [g > k] όταν συνεκφέρεται με το οριστ. άρθρο: το *καμπανί*, κατ' αναλογία προς το σχήμα: το *κερί* / ένα *γ-κερί* (Συντ.)]

{H Hülya Taş σε άρθρο της για την υφαντουργία και τη μεταξουργία στην Προύσα (Brusa) και τις εκεί τοπικές ενδυμασίες γράφει ότι *ağabani* σημαίνει «*sarıklar için kullanılan sarı ipekle işli pamuklu kumaş*», δηλ. βαμψακερό ύφασμα κεντημένο με κίτρινο μετάξι, που χρησιμοποιείται για σαρίκια (βλ. Πρακτικά του *VIIIth International Congress of the Economic and Social History of Turkey*, Προύσα 18-21 Ιουν. 1998, σ. 96 και 100). Αλλού το βρίσκουμε ως *ağabani* ή *ağbanı* – το *TDK* έχει: *abani*. Τέτοια υφάσματα έφτιαχναν και στη Βαγδάτη, και μάλιστα σε δύο ποιότητες: τα ακριβά, που ήταν ολόματαξα (για θερινά ενδύματα πολυτελείας), και τα κοινά, στενόμακρα ή τετράγωνα, που ήταν απλώς μεταξοκέντημα σε απλό ύφασμα («*sur étoffe quelconque*») και χρησιμοποιούν για καθημερινή χρήση, όπως σαρίκια, ζωνάρια, εργόχειρα σπιτιού κλπ. (Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie*, 3ος τόμος, Παρίσι 1894, σ. 66). Το *καμπανί* των αγροτών μας (τέτοιο φορούσε κι ο πατέρας μου) ήταν ένα φτηνό εργοστασιακό πανί μαζικής παραγωγής, που από το μεταξωτό του παρελθόν κρατούσε μόνο λίγο κίτρινο χρώμα. Η επισήμανση του Τσιριγιωτάκη ότι *καμπανί* «έφεραν στο κεφάλι οι πρόσφυγες της Μ. Ασίας» (ίσως αντοί να έφεραν και τη λ. στην Κρήτη) επιβεβαιώνεται από όσα διαβάζουμε σχετικά στο: Μ. Μαραβελάκης – Α. Βακαλόπουλος, *Αι προσφυγικά εγκαταστάσεις εν τη περιοχή Θεσσαλονίκης*, ΙΜΧΑ, αρ. 4, Θεσ/νίκη 1955, σ. 112, 250, 460. Η λ. *καμπανί* υπάρχει και στη Σάμο, με τη σημ. 'μαντίλι που έβαζαν στο κεφάλι τους οι τοσπάνηδες', βλ. *Ευρετήριο και Συμπλήρωμα στα Λαογραφικά της Σάμου του Νικόλαου Δημητρίου* (<http://www.alkisd.com/laografika/index.php>). Αναλυτικότερα για το μικρασιατικό καμπανί βλ. στο: *Η αντρική φορεσιά στο Μελί Ερυθραίας Μ. Ασίας* (http://nmeli.blogspot.gr/p/blog-page_8.html).}

καμπανίτικος, βλ. **καπανίτικος**.

καμπαντζής, ο [kabanidziz] (Ξαοθιν^Α) : αυτός που χτυπά την καμπάνα.

[Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλ. κατάλ. *-τζής* (Συντ.)]

καμπανταηλίκι, βλ. **καπανταηλίκι**.

καμπανταής, βλ. **καπά νταής**.

κάμπαρα, τα [kábara] (Κασσ.) : «ποικίλματα, στολίδια, διακοσμητικά καρφιά. “*χαλινάρι με κάμπαρα*”».

[< *kabarâ* (Κασσ.) «καρφίον έχον πλατεΐαν και κίτρινην κεφαλήν και χρησημεύον ως κόσμημα, ομφάλιον [χαλινού]» (Χλωρός, Β 1264), ενικός που θεωρήθηκε πληθυντικός ουδετέρου: ο τονισμός ίσως κατά τα *χάμουρα* (Συντ.)] (ⲉⲗⲁ)

καμπάς¹, ο [kabás] (Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Κριτσ., Κασσ.) : **1.** (φορτίο) που πιάνει πολύ χώρο· ΦΡ. *έχει μεγάλο καμπά*: είναι ελαφρύ αλλά έχει μεγάλο όγκο· **2.** (μτφ.) αλαζονικός άνθρωπος.

[< *kaba* 'ογκώδης αλλά ελαφρής' (Πιτ.) / και μτφ. 'αγροίκος, χοντράνθρωπος' (Συντ.)] (ⲉⲗⲁ)

{Η λ. *kaba* ως α' συνθ. της λ. *kabadagi* (> *καπάνταης*). Σημειώνουμε τον αντίστροφο λεξιλογικό δανεισμό: τουρκ. *horyat* 'άνθρωπος άξεστος, απολίτιστος' (και: *horyat*, Χλωρός, Α 757) < ελλ. *χωριάτης* (Δημιάτης & Νιζάμ, 172.)}

καμπάς², ο [kabás] : πανοφόρι· *φορούσε την καμζόλα κι από πάνω τον καμπά*: πρόταση που άκουσε ο φίλος Μιχαήλης Παπαχατζάκης από μια ηλικιωμένη στο Καλό Χωριό Ηρακλείου.

[< *kaba* 'üstün giyilen elbise, cübbe, kaftan' (Devellioğlu, 546), 'ένδυμα, γιτών', από τα περσικά (Χλωρός, Β 1263)] (ⲉⲗⲁ)

καμπί, (το;) [kambi] : είδος γαρδένιας. Η λ. σε μαυτινάδα, πιθάνον τουρκοκρητική, αν κρίνουμε από τη συσσώρευση τουρκογενών λέξεων στον πρώτο στίχο: *Μπί καρεφύλλι, μπί καμπί, μπί τζερετζεφύλλι βιόλα, / ώστε να ζω θα σ' αγαπάω, κι ας μη σε πάρο κιάλας* (Λιουδάκι, 83). Βλ. *μπί* και *τζερετζεφύλλι*.

[< *kambi*, βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Κατά το *TDK* η λ. *kambi* σημαίνει 'αρωματική ρητινώδης ουσία που παράγεται από το φυτό *Gardenia lucida* και χρησιμοποιείται στην παρασκευή βερνικιών' και προέρχεται από το αγγλ. *cambi*. Το παραπάνω φυτό (επιστημονικό συνώνυμο: *Gardenia resinifera*) στα αγγλικά λέγεται *Brilliant gardenia* ή *Cambi resin tree*. Η αναζήτηση στο Διαδίκτυο δείχνει ότι πρόκειται για ένα είδος γαρδένιας, ενδημικό των Ινδιών, και ότι *Kambi* είναι ένα από τα τοπικά ονόματα αυτού αλλά και άλλων ειδών γαρδένιας.}

καμπζιλικά, το [kabzilítʃi] (Κονδ., Ιδομ^B): δυσκολιότητα.

[< *kabizlik* (Συντ.)] (قبضلق)

{Ο Αποστολάκης έχει στο ίδιο λήμμα *χαβεσιλί-κι* ή *χαμπζιλικά* με τη σημ. ‘σφοδρό πάθος, μεγάλη επιθυμία’, αλλά πρόκειται για συμφυρμό δύο εντελώς διαφορετικών επιθυμιών, βλ. *χαβεσιλίκι*.}

καμπούκι, το [kabúʦi] & **καβούκι*** [kanúʦi] & **καούκι¹** [kaúʦi] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Ιδομ^B, Ξεν.) : το όστρακο, το κέλυφος, συνήθως του σαλιγκαριού. Βλ. και *καούκι²*.

[< *kanuk* (Παπ.) / το σωστό: < *kabuk* (AKN)]

{Στα τουρκ. υπάρχει η λ. *kanuk* (για την οποία ο Meynard, B 479, δίνει τους εξής τύπους: قلوک [kaúʦk], قاعوق [kaγúʦk] και قلووک [kanúʦk]), που σημαίνει ‘ψηλό ανδρικό κάλυμμα κεφαλής τυλιγμένο με τουρμπάνι’ (βλ. *καούκι²*) και ‘κύστη’, αρχική σημ. «πράγμα κενόν έσωθεν» (Χλωρός, B 1259). Υπάρχει επίσης λ. *kabuk* (قبووک ή قبووک) ‘φλοιός, τσόφλι, κέλυφος, καύκαλο’ (Χλωρός, B 1230). Ο Παπαρηγοράκης λημματογραφεί τους τ. *καβούκι* και *καούκι* με τη σημ. ‘κάλυμμα’, αλλά στο παράδειγμα χρήσης που παραθέτει (από κρητ. δημοτ. τραγούδι) η λ. έχει σαφώς τη σημ. ‘κέλυφος’: *σαν το χοχλιό τρωτάζανε ντελόγκως στο καβούκι, όντε τον εξανάδανε οι χωριανοί ν-του Τούρκοι*. Το AKN ετυμολογεί το *καβούκι* ‘καύκαλο’ από το *kabuk*.}

καμπουλαντζίω [kabaladízo] & **κα(μ)πουλετζίω** [kab/puletizío] (Ξανθιν., Τσιρ., Ιδομ^B, Χουστ.): δέχομαι, παραδέχομαι, υιοθετώ.

[< *kabulad(im)*, αόρ. του ρ. *kabulamak* (Ξανθιν.) / μάλλον < *kabul ett(im)*, αόρ. της ρημ. περιφρ. *kabul etmek* ή από τον αόρ. *kabullend(im)* του μονολεκτικού *kabullenmek* (Συντ.)] (قبولتيمك)

{Το TDK έχει μόνο *kabullenmek* = *kabul etmek* ‘παραδέχομαι’. Ο Χλωρός (B 1267) έχει το ρ. *kabullanmak* με τη σημ. ‘αρπάζω, καταλαμβάνω’.

καμπούλι [kabúli] : μόνο στη ρημ. περίφρ. **κάνω καμπούλι** : (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ², Ιδομ^B) : 1. παραδέχομαι. 2. ανέχομαι. Με τη γραφή *κάνω καπούλι* και τη σημ. ‘δέχομαι’ (Σταυρινίδης) : σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 608) : *τζοί ντεσκερέδες [...] δε τζοί κάμανε στο [N]αβάνι καπούλι*. Ομοίως σε έγγραφο του 1861, σχετικά με μια χριστιανή που συζούσε με Τούρκο και οι γονείς της την είχαν διώξει από το σπίτι και της ζητούσαν: *ναφίσι τον τούρκο και νατήν κάμουν καπούλι* (Α.Α.Η., 2 / 3-739).

[< *kabul* (Παπ.) / *kabul etmek* (Συντ.)] (قبولتيمك) {Η ρημ. περίφραση *kabul etmek* πέρασε στο κρητικό ιδίωμα και μονολεκτικά: *καμπουλαντζίω* (βλ. λ.).

καμπουλίζομαι [kabalízome] (Πιτ.) : κάνω καμπούλι, παραδέχομαι, ανέχομαι.

[< *καμπούλι* (Πιτ.)]

καμπούρα*, η [kabúra] (Παπ., Πάγκ.) : 1. η κύρτωση, γενικώς. 2. η κυρτή ράχη. Βλ. και *καβούρι*.

[< *καμπούρης* (AKN)]

καμπούρικός* (επίθ.) [kabúrikos] (Κονδ., χωρίς ερμήνευμα) : κυρτός, που παρουσιάζει κύρτωση.

[< *καμπούρα* (Συντ.)]

καμπούρης* (επίθ. προσ.) [kabúris] (Παπ., Κονδ.) : που έχει κυρτή ράχη, που πάσχει από κύφωση.

[< *kambur* (Παπ.)] (قبور, قامبور)

{Ο Κονδυλάκης το έχει στα τρία γένη: *καμπούρης*, -α, -άκι. Το θηλ. *καμπούρα* (βλ.) χρησιμοποιείται και ως ουσιαστικό. Ο Nişanyan θεωρεί ότι το τουρκ. *kambur* προέρχεται από το ελλ. *καμπύλος*, οπότε η λ. *καμπούρης* θα ήταν αντιδάνειο (όπως το είχε θεωρήσει ο Α. Maidhof, *Glotta*, 10 (1920), 10), πιθανότητα την οποία αναφέρει και το EANEΓ, αλλά το AKN ετυμολογεί ξεκάθαρα από τα τουρκικά: «μιν. *καμπούρης* < τουρκ. *kambur* -ης».

καμπουρίζω [kiburízo] & **καμπουρώνω** [kiburónzo] (Παπ.: στο λ. *καμπούρης*, Κονδ., Ιδομ., Κριτσ.) : 1. έχω κυρτή ράχη. 2. κυρτώνω τη ράχη μου. 3. βαδίζω σκυφτά.

[< *καμπούρης* (Παπ.)]

καμπουρομήτης*, -α, -ικο (επίθ.) [kaburomítis] (Κριτσ.) : αυτός που έχει κυρτή μύτη.

[< *καμπούρης* + *μύτη* (AKN)]

καμπουρώνω, βλ. **καμπουρίζω**.

καμτσά, βλ. **καμουτσά**.

καναβίτσα, η [kanavítsa] (Πάγκ., Ξανθιν.) : χοντρό αντρικό πουκάμισο ή σακάκι.

[< τουρκ. *kanavica*, *kanavice* ‘καμβάς για κεντημά’ < ιταλ. *canavaccio* ‘καναβάτσο, καναβοδίμητο’, το οποίο ανάγεται στο αρχαίο *κάνναβις*, η (Καραποτόσογλου, Ετυμολ. Δυτ. Κρ., 98)] (قناويچه)

καναπελίκα, βλ. **καναπελίκα**.

καναπελίκα, το [kanapelítʃi] & **καναμπελίκα**, το [kanabelítʃi] (Ξανθιν^A, Κριτσ., Ξεν.) : 1. στρωσίδι του *καναπέ* που καλύπτει το στρώμα και το μπροστινό μέρος. 2. το πολύωρο ξάπλωμα στον *καναπέ*.

{Μάλλον πρέπει να γίνουν δύο λήμματα: *καναμπελίκα¹* ‘στρωσίδι *καναπέ*’ < *kanepelik* ‘ύφασμα επιλώσεων’, με φωνητ. επίδραση από τον τ. *καναπέτς*, και *καναμπελίκα²* ‘ξάπλωμα, τεμπελιό’

< καναμπές + -λίκι, κατά τα *αρολίκι, αγαλίκι*. Το 2ο λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευσης κατάλ. -(ι)λίκι.}

κανάτι*, το [kanáti] (πληθ. *κανάθια*) (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Γαρ., Ίδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.): **1.** το παραθυρόφυλλο· **2.** φύλλο δέρματος για κατασκευή υποδημάτων.

[< *kanat* (Παπ.)] (قنات، قنات)

{«Εκ παρομοιώσεως αυτού προς πτέρυγα πτηνού», σημειώνει ο Πάγκαλος, επειδή η πρώτη σημ. της λ. *kanat* είναι ‘φερούγα’. Η μεταφορά αυτή είχε ήδη συντελεστεί στα τουρκικά. Για τη σημ. 2. πβ. τουρκ. *kanat*, στη σημ. ‘φύλλο (υφάσματος, τάπητος, δέρματος)’ (Χλωρός, Β 1309).}

Κανδιελής, ο [kanðielís] (Χουστ.): ο Ηρακλειώτης. [*Kandiyeli* < *Kandiye* < ενετ. *Candia* < *Χάνδαζ* (Συντ.)] (قنديه لى)

{Υποθέτω ότι έτσι θα έλεγαν οι Τούρκοι τους Ηρακλειώτες· οι χριστιανοί είχαν τη λ. *Καστρινός*, που την πρόλαβα κι εγώ εν χρήσει στα παιδικά μου χρόνια.}

Κανλί Τάμπια, βλ. **ντάμπια**.

Κανοναμές, βλ. Παράρτημα 1.

κανταϊφι*, το [kadaifi] (Παπ.): **1.** είδος ζυμαρικού· **2.** το γλύκισμα που γίνεται με αυτό. ΥΠΟΚΟΡ. **κανταϊφάκι** (Κριτσ.).

[< *kadayif* (Παπ.)] (قطايف، قدايف)

{Το ζυμαρικό αυτό στα τουρκ. λέγεται *tel kadayif*.}

κανταϊφτζής, ο [kandaifdzís] : αυτός που φτιάχνει/πουλάει κανταϊφι. Η λ. σε έντυπο *Εκλογικό Κατάλογο Δήμου Ηρακλείου* του έτους 1906 (Ιστορικό Αρχείο Κρήτης, φωτοτυπημένο αντίγραφο στη Βικελαία) στη στήλη «επάγγελμα», σ. 29. [*kadayfci* (Συντ.)]

κανταριγές, ο [kandarigés] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Ίδομ^β): η αμοιβή του ζυγιστή.

[< *kantariye* (Παπ.)] (قطاريه)

{Κατά το *TDK* ήταν ένας φόρος για το ζύγισμα των προϊόντων στην αγορά ή το παζάρι, βλ. και Χλωρός, Β 1311: «δικαίωμα δημαρχιακόν ζυγίσεως δια του στατήρος, ζυγιστρων».

κανταριτζής, ο [kandaridzís] & **κανταρτζής** [kandardzís] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Ίδομ^β, Κασσ.): ο ζυγιστής.

[< *kantarci* (Παπ.)] (قطارجى)

καντεμ(ν)ιά, η [kademñá] & **γκαντεμ(ν)ιά*** [gademñá] (Αποστ., Τσιρ.): η ατυχία, η *γρουζούζιά*.

[< (γ)καντέμης (ΑΚΝ)]

καντεμ(ν)ιάζω [kademñázo] & **γκαντεμ(ν)ιά-**

ζω [gademñázo] (Αποστ., Τσιρ.): ματιάζω κάποιον, του φέρνω ατυχία, *γρουζούζιά*.

[< (γ)καντεμ(ν)ιά (Συντ.)]

καντέμης (επίθ. προσ.) [kadémis] & **γκαντέμης*** [gadémis] (Αποστ., Τσιρ., Δαρ.): άτυχος, *γρουζούζης*.

[γκαντέμης: < τουρκ. *kadem* (από τα αραβ.) ‘καλή τύχη’ (ειρωνικά) –ης με ηχηροπ. [k > g] από συμπροφ. με το άρθρο στην αι. [ton-k > toŋg > g] (ΑΚΝ)] (قدم)

{Για την ετυμολογία αναλυτικότερο το *ΕΛΝΕΓ*: < τουρκ. *kadem* «πόδι, βήμα – (μτρ.) καλή τύχη» (με ειρωνική ή ευφημιστική χρήση, που σχετίζεται με την πρόληψη ότι η είσοδος με το δεξί / αριστερό πόδι φέρνει αντιστοίχως καλή / κακή τύχη) < αραβ. *qadam* «πόδι, βήμα». Στα τουρκ. ο *καντέμης* λέγεται *kademsiz* (*kadem* + στερητ. –siz).}

καντεμί, το & **καντεμή**, η [kademi] (Πάγκ., Ξανθιν., Ίδομ^β, Χουστ.): δουλεία διόδου, δικαίωμα διάβασης (νομικός όρος).

[< *kademe* ‘πορεία, δρόμος’ (Πάγκ.) / < *kadimi* ‘παλαιόθεν’ (Παμπούκης, 183), βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Η λ. *kademe* σημαίνει ‘σκαλοπάτι, σκαλί’ (Χλωρός, Β 1275). Από αυτήν προκύπτει κανονικά το αρσ. **καντεμές*. Ο Παμπούκης λημματογραφεί τη λ. *καντεμί* ως επίρρημα ‘παλαιόθεν’ (από την *Αληπασιάδα* του Χατζή Σεχρέτη) και το ετυμολογεί από το αραβ. *kadimi* (βλ. και Kappler, 88). Ο Χλωρός (Β 1276) έχει το (πεπάλ. κατά το *TDK*) επίθ. *kadimi* قديمى «ο από πολλού υφιστάμενος, αρχαίος» (στα τουρκ. η ίδια λέξη μπορεί να είναι επίθετο ή επίρρημα, πβ. *γκιουζέλι*). Από αυτό πρέπει να προέρχεται η κρητ. λ. *καντεμί* (το θηλ. *καντεμή* μάλλον κατά τα κρητ. συνώνυμα: η περασά, η εμπασά), αφού το δικαίωμα διάβασης για μια έγγειο ιδιοκτησία μέσω μιας άλλης (που υφίσταται τη δουλεία διόδου) είναι κάτι που διαιωνίζεται από γενιά σε γενιά κληρονόμων. Λιγότερο πιθανή φαίνεται η σχέση της λ. *καντεμί* με το επίθ. *kademi* ‘που σχετίζεται με το πόδι ποδικός’ – *kadem* είναι το πόδι ως ανατομικός όρος· το πόδι ως όργανο στήριξης και βάδισης, το ποδάρι, λέγεται *ayak*. Ο Γιαγκουλλής (σ. 24) ετυμολογεί από το τουρκ. *kadem* το κυπρ. *κατεμίν* – *κατέμιν*, το & *κατεμής*, ο, ‘όρεξη, ποδαρικό, δικαίωμα διάβασης νερού (νεροδιάβαση) για άρδευση μέσα από ξένο κτήμα’, αλλά μάλλον έχουμε στο ίδιο λήμμα λέξεις με διαφορετική ετυμολογία.}

καντζίκης (επίθ. προσ.) [kandzítis] & **σκαντζίκης** [skandzítis] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ίδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) & **κατσίκης** [katsítis]

(Πάγκ.) : **1.** αυτός που δεν τηρεί τον λόγο του · **2.** άπιστος, προδότης · **3.** ατίθασος, σκανταλιάρης, πειραχτήρι. ΕΠΙΡΡ. **σκα(ν)τζίκικα.**

[< *kancik* (Παπ.) / «στην κυριολεξία σημαίνει σκύλα, αλλά και προδότης, άπιστος, ο μη τηρών τον λόγον του» (Πιτ.)] (قنچيق، قنچيق)

{Και οι Κρητικοί χρησιμοποιούσαν τη λ. *σκύλοι* με τη σημ. 'Τούρκοι' (Κονδυλάκης, σ. 237, στο λ. *σκύλος*). Ίσως είναι σημασιολογικός δανεισμός. Ο Ιδομενέος έχει τη λ. *σκύλος* με τη σημ. «προσωνύμιον κατάρας, οργής, αποστροφής, μίσους». Ο Αποστολάκης λημματογραφεί το επίθ. *σκυλογεννημένος* με το εξής ερμηνευμα: «Λέγεται πολύ υποτιμητικά κι επιτιμητικά για κάποιον άσπονδο εχθρό μας, που τον θεωρούμε όχι γέννημα ανθρώπου, αλλά σκύλας». Ο τ. *σκαντζίκης* μάλλον από λανθασμένη τμήση της συμπαροφοράς με το αόρ. άρθρο *ένας*: *ένας-ς καντζίκης*. Ο τ. *καταίκης* οφείλεται ίσως σε παρετυμολ. επίδραση από το επιρρ. *κατάσά* (βλ.). Η ετυμολογία από το *καζικ* 'ετεροβαρής, ανισόρροπος', που προτείνει ο Πάγκαλος (Γ 298), δεν φαίνεται να ευσταθεί. Ο Τσιριγωτάκης έχει τη λ. *σκαντζίκης* με τη σημ. «μικρόσωμος και ευλόγιστος άνθρωπος» (παράδειγμα χρήσης: *Μώρε συ σκαντζίκη, ίντα μπηχνεσαι εσού με τσι μεγάλους*) και την ετυμολογεί (λανθασμένα) από το όνομα του φυτού *σκάνδιζ* (Ανθρίσκος ο χαϊρέφυλλος).}

καντζικιά, η [kandziʃá] & **κατσικλιά** [katsiklá] (Κονδ., Πάγκ., Ξανθιν^Α, Ιδομ., Αποστ., Τσιρ.) : η *απάτη*.

[< *καντζίκης* (Συντ.)]

καντζικιλίκι, το [kandzikilíʃi] & **καντζιλίκι** [kandzilíʃi] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν^Α, Ιδομ^Β.) & **κατσικιλίκι** [katsikilíʃi] (Πάγκ., Κριτσ.) : *απάτη*, *πονηριά*, *δολιότητα*, *κατεργαριά*.

[< *kanciklik* (Ξανθιν.)] (قنچيقق)

{Η λ. *καντζικιλίκι* μπορεί να προκύψει και με τους δύο τρόπους, αλλά πιθανότερος φαίνεται ο δεύτερος. Ο τ. *καντζιλίκι* μάλλον από επίδραση τουρκικών δανείων σε *-λίκα*. Για το αντίθετο φαινόμενο (*-λίκα* > *-κ-λίκα*) βλ. σημείωση στα λ. *μεζεκλίκα* και *μεζεκλής*. Η ετυμολογία του Πάγκαλου (Γ 298) για τους τ. *κατσικίλι* και *κατσικιά* (βλ.) «εκ του τουρκ. *καζικίλι* (= ανισοροπία, ετεροβαρές, μτφ. *απάτη*, τούτο δε εκ του τουρκ. επίθ. *καζικ* = ετεροβαρής, ανισόρροπος)» δεν φαίνεται να ευσταθεί: το *κατσικίλι* και προέκυψε μάλλον από το *καντζικιλίκι*, με παρετυμολ. επίδραση από το επιρρ. *κατάσά* (βλ.), ενώ η *κατσικιά* από το *κατσικλής* (βλ.).}

καντζιλίκι, βλ. **καντζικιλίκι**.

καντής, ο [kadis] & **καδής*** [kadis] (Παπ., Πάγκ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : ο δι-

καστής, ο κριτής (επί Τουρκοκρατίας). ΦΡ. *Έλα να σε κάμω καδή*: να σε βάλω να καθίσεις στο σβέρκο μου για να σε μεταφέρω.

[< *kadi* (Παπ.)] (قاضى)

{Η φρ. *να σε κάμω καδή* σχετίζεται ίσως με το ότι (όπως παραδίδεται) κατά την Τουρκοκρατία, όταν ένας Τούρκος συναντούσε ένα Χριστιανό, τον υποχρέωνε να τον τον μεταφέρει στην πλάτη του. Η πικρή παροιμία *Ο καντής γαμεί τη μάνα σου, κι άντε να βρεις το δίκιο σου* αντανακλά προφανώς τις αυθαιρεσίες της δικαιοσύνης κατά την Τουρκοκρατία, αλλά χρησιμοποιείται γενικότερα για κάθε κατάχρηση εξουσίας.}

καντηφές, βλ. **καντηφές**.

καντζίω [kandizo] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : (ως μτβ.) : **1.** *καντζίω κάποιον* (που έχει αντιρρήσεις) : τον κάνω να δεχτεί τη γνώμη μου, καταφέρνω να τον πείσω · **2.** *καντζίω κάτι*: το κατανού επιτέλους · το παραδέχομαι · **3.** (ως αμτβ.) πείθομαι · μτχ. παθ. πρκ. **καντισμένος**.

[< *kandirmak* 'πέιθω' (Παπ.) / *kanmak* 'πείθομαι' (Πιτ.)] (قنديرمق \ قنديرمق)

{Στα τουρκ. *kandirmak* (αόρ. *kandirdi-m*) είναι το μεταβατικό *καντζίω*: το αμετάβατο είναι *kanmak* (αόρ. *kandi-m*).}

καντίλ γεγκεσεί, το [kandil ğedzesi] (Κονδ.) : εορτή των μουσουλμάνων κατά την οποία φωταγωγούνται οι μιναρέδες.

[μεταγραφή με ελλ. χαρακτήρες του *kandil gecesi*, κ.λ. 'καντηλοβραδιά' (Συντ.)] (قنديل كچه سى)

{Για την ακρίβεια πρόκειται για τη νύχτα της παραμονής πέντε σημαντικών μουσουλμανικών εορτών (Mevlid, Regaip, Miraç, Berat, Kadir), για τις οποίες βλ. στο: Ευάγγελος Καταφύλης, *Το μουσουλμανικό εορτολόγιο: Σχέσεις και διαφορές μεταξύ σουνιτικού και σιιτικού κύκλου εορτών*, Διπλωματική εργασία, Θεολογική Σχολή Α.Π.Θ., Θεσ/νίκη 2007 (<http://inve.nio.lib.auth.gr/record/105736/>). Στα ποντιακά βρίσκουμε (Ξενοφώντας Ακογλου, *Λαογραφικά Κοπυώρων*, 1ος τόμος, Αθήνα 1939, σ. 407) : *καντήλ-κετζεσίν*, το, «βραδιά εορταστική με ψωταμίες» < *kandil* 'καντήλι' + *gece* 'νύχτα'.}

καντίνα, η [kadina] (Κονδ., Ξανθιν.) : η Τουρκάλα. Σε κρητικά δημοτικά τραγούδια βρίσκεται με τη λ. *καντίνα* με τη σημ. 'γυναικά, σύζυγος (οθωμανού) : *αμέτε δα μπουρμάδες μου, κάμετε το ντουά σας, / πάρετε τσι καντίνες σας, κάσσετε στα χωριά σας* (Παπαρηγοράκης, ως παράθεμα στο λ. *μπουρμάς*) · ΥΠΟΚΟΡ. **καντινάκι**: *Το καντινάκι τον θεωρεί 'π' όριο παραθωράκι* (βλ. Εμμ. Κουτσαντωνάκης, "Το τραγούδι του Με-

μέτακα», *Αμάλθεια*, 7/26 (1976), 50.)
[< *kadın* 'γυναίκα' (Ξανθιν.)] (كادین)

καντίνη, η [kadifîni] (Κονδ.) : η γιαγιά.
[< *kadinnine* (Συντ.)] (كادیننه)

καντιρίμι, βλ. **καλντιρίμι**.

καντισμένος, βλ. **καντίζος**.

καντιφενιος (επιθ.) [kadifēnios] & **καντιφεδένιος** [kadifedēnios] (Κριτσ., Τσιρ^B) : αυτός που έχει καντιφεδες ή που έχει βελουδένια υφή.
[< *καντιφές*, -δες (Συντ.)]
{Ο Τσιριγωτάκης το γράφει: *καντιφεδένιος*.}

καντιφές*, ο [kadifēs] & **κατιφές** [katifēs] & **καντουφές** [kadufēs] & **κατουφές** [katufēs] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ροδ., Ιδομ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : Το φυτό *Tageles* sp. και το άνω του, που είναι σαν γαρίφαλο και τα πέταλά του έχουν βελουδένια υφή.

[< *kadife* (Παπ.) / *kadife* (çizgeçi), κ.λ. 'βελουδένιο λουλουδί' (Συντ.)] (كاديفه، قطفه)

{Ο Ιδομενέως το γράφει: *καντηφές*. Στο *AKN* : *κατιφές**. Ο Κονδυλάκης έχει τη λ. *κα(ν)τουφές* με τις σημ. «άνθος ευώδες, κατιφές» και «ύφασμα σελαδωτόν». Με το τελευταίο (δεν μπόρεσα να βρω άλλου τη λ. *σελαδωτόν*) ίσως εννοεί το 'βελουδο', που είναι και η κύρια (αρχική) σημασία του τουρκ. *kadife*.]

κάνο: βλ. **ρηματικές περιφράσεις από τα τουρ-κικά**.

κάνο βακούφι [káno vakúfi] : αφιερώνω, κληροδοτώ σε εκκλησιαστικό ίδρυμα. Η ρηματ. περιφρ. σε διαθήκη του 1686: *κάνει βακούφι στο μοναστήρι του αγίου ήλια στο αυτό χοριό το μισόν τζί πράμα σερνάμενο σεκάμενο* [= κινητή και ακίνητη περιουσία] (βλ. Βουρδουμπάκις, 411).

[< *vakıf etmek* «αφιερώ εις τι ιερών ή φιλανθρωπικών καθίδρυμα» (Χλωρός, Β 1948)] (وقف ویتك)

κάνο ιβαλά [káno ivalá] (Κασσ.) : «παραβλέπω κάτι το οποίο με ενοχλεί, καμώνομαι πως όλα είναι εντάξει, λέω τυπικά ευχαριστώ».

[< *eyvallah demek* «λέω ευχαριστώ, παραδέχομαι, ενδίδω, υποτάσσομαι» (Χλωρός, Α 305) (Συντ.)] (ايو لله ديمك)

καούκα, η [kaúka] & **καβούκα** [kanúka] (Πιτ., Γαρ., Ροδ., Κριτσ., Ιδομ^B) : 1. προχειροφτιαγμένο κάλυμμα κεφαλής, για προστασία από τον ήλιο είτε για τις απόκριες 2. (ειρωνικά) η κεφαλή.

[< *καούκα*² (Πιτ.) / μεγεθ. τ. λόγω της αρνητ. σημ., πβ. κεφάλι, το > κεφάλια, η (Συντ.)]

{Και σκωπτικά για φρανταχερό ή ογκώδες καπέλο. Ο Αποστολάκης έχει: *καούκα* = κάλυμμα,

περίβλημα. Μάλλον από το *καούκι*¹, βλ. σημείωση στο λ. *καμπούκι*.}

καούκι¹, βλ. **καμπούκι**.

καούκι², το [kaúti] (Πάγκ., Κασσ., Τσιρ^B, Ξεν.) : 1. ψηλό κάλυμμα κεφαλής των Τούρκων περιτυλιγμένο με τουρμπάνι 2. μαύρο κυλινδρικό καπέλο χωρίς προεξοχή, πλεγμένο με χονδρό νήμα ή χόρτο, συμπλήρωμα της παραδοσιακής στολής (Τσιρ^B) {δεν διευκρινίζεται τίνος τύπου (Συντ.)}.

[< *kanuk* (Πάγκ.) / υπάρχει και ο τύπος *kauk*, βλ. σημείωση στο λ. *καμπούκι* (Συντ.)] (كوكو، قلوو)

καούνης (επιθ. προσ.) [kaúnis] (Πάγκ., Κονδ., Ξανθιν., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ.) : 1. κίτρι-νάρης, καχεκτικός 2. φαλακρός 3. «επί αργοπροβάτων μη εχόντων κέρατα μεταφορικός εκ παρομοίωσης της κεφαλής αυτών προς πεπόνυ» (Πάγκ.).

[< *kanun* 'πεπόνι' (Πάγκ.) / ή < *καούνι* (Συντ.)] {Η σημ. 'κίτρινάρης' προφανώς από το κίτρινο χρώμα του πεπονιού, πβ. τουρκ. σημ. sarsarı kanuna dönmüş «"devenu tout jaune comme le melon", se dit d' un malade, etc.» (Meynard, Β 170).}

καούνι^(A), το [kaúni] (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Γαρ., Ροδ., Τσιρ., Κριτσ., Ξεν.) : 1. το πεπόνι 2. «Λέγεται κυρίως για το υπερώριμο φρούτο (αχλάδι, σύκο) και μάλιστα για το πεπόνι» (Προσθήκη Θεοχ. Δετοράκη, φιλολογικού επιμελητή της έκδοσης του *Κρητικού Λεξιλογίου* του Κονδυλάκη).

[< *kanun* (Πάγκ.) / & (διαλεκτ.) *kanun* (Χλωρός, Β 1259) (Συντ.)] (قون، قاون)

{Η έκφρ. *έσκασε σαν το καούνι* λέγεται για μεγάλο τραύμα στο κεφάλι από χτύπημα ή πτώση.}

καουνιά, η [kauphá] (Πάγκ., Ξεν.) : η πεπονιά (*Cucumis melo*).

[< *καούνι* (Πάγκ.)]

καπάγκια, η [kapádzja] (Πάγκ.) : το καπάκι, το σκέπασμα της *μουσάντρας* (βλ.).

[< *kapansa*, βλ. και *καπάντζα* (Συντ.)]

κάπα καπί (επίρρ.) [kápa kapí] (Γαρ., Ιδομ., Κριτσ., Τσιρ^B) : τελείως κλειστά.

[< βολκ. διαλεκτ. *kapa kapí* 'κλείσει την πόρτα' (Συντ.)]

{Η πρόταση 'κλείσει την πόρτα' κανονικά λέγεται *kariyi kapa*. Για το βολκ. διαλεκτ. *kapa kapí*, βλ. Victor Friedman, "Balkanology and Turkology: West rumelian turkish in Yugoslavia as reflected in prescriptive grammar", στο: *South Slavic and Balkan Linguistics*, T. 1, Ed. Rodopi, Αμστερνταμ 1982, σ. 35-35 & 68. Η έκφρ. *κάπα καπί* ακού-

γεται στην περιοχή Ηρακλείου παρεφθαρμένη ως *κούμ καπί* ή *κούν καπί* [κήν kapí], ίσως από επίδραση της εικόνας της περικλειστης στοάς στην Πύλη του Δερματά (αλλιώς: Κούμ Καπί ή (μεταφρασμένο) Πύλη της Άμμου), στα ενετικά τείχη της πόλης. Κούμ Καπί υπάρχει και στα Χανιά.}

καπάκι*, το [karáti] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Χουστ.): **1.** το σκέπασμα δοχείου· **2.** το *καπάκι του ματιού*: το βλέφαρο· **3.** το *καπάκι τση κεφαλής*: το πάνω μέρος του κεφαλιού· ΦΡ. *βγά-ζω καπάκι* (ή *καπενέκι*) *κάτι ή κάποιον* (Αποστ., Τσιρ.): αφανίζω, καταστρέφω, ξεκάνω.

[< *karak* (Παπ.)] (قياق، قياق)

{Ο Αποστολάκης (μετά και ο Χουστουλάκης) λημματογραφεί και τον τ. **καπενέκι**. Αυτός μάλλον προέρχεται από το τουρκ. διαλέκτ. *kerenek*, κατά το *TDK* «*karak, kerenk*», βλ. *κεπέκι*. Το *kerenek* σημαίνει επίσης ‘κάτα βοσκού’ και από αυτό το σαμιακό *κεπενέκι*, με την ίδια σημασία, βλ. <http://www.alkisd.com/laografika/index.php>. Το βλέφαρο στα τουρκ. λέγεται *göz karađi*, κ.λ. ‘καπάκι του ματιού’.

καπακιάζω, βλ. **καπακόνω**.

καπάκισμα, το [karáʎazma] (Ιδομ^B): αποστόμωση, κατατρόπωση.

[< *καπακιάζω*, στη σημ. ‘αποστομόνω’ (Συντ.)]

καπακλίδικος (επίθ.) [karaklídikos] (Παπ., Πάγκ., Ξεν.): που έχει καπάκι. Η λ. σε κρητ. εκκλησιαστικό έγγραφο: *έν διασκοπτήρον μέγαν καπακλίδικον* (βλ. Ν. Β. Δρανδάκης, “Αποδεικτικά παρακαταθήκης ιερών σκευών και αμφίων του 1841”, *Κρητικά Χρονικά*, 2 (1948), 204).

[< *karakli* (Παπ.)] (قياقلى)

{Ο Πάγκαλος το γράφει *καπακλίδικος*.}

καπακόνω* [karakóno] & **καπακιάζω** [karatjazó] (Παπ., Πάγκ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.): **1.** σκεπάζω, καλύπτω (με καπάκι ή με κάτι που λειτουργεί σαν καπάκι)· *μτχ. παθ. πρκ. καπακιασμένοι*· **2.** (καπακιάζω, μτφ:) αποστομόνω κάποιον.

[< *karak* (Παπ.) / μάλλον < *καπάκι* (Συντ.)]

καπαμάς*, ο [karamás] (Παπ., Πάγκ., Κριτσ., Ξεν.): είδος φαγητού με κρέας (που μαγειρεύεται με κλειστή, κατακομμένη κατσαρόλα.)

[< *karama* (Παπ.)] (قياماه، قياماه)

(*)**καπάνι**, βλ. Παράρτημα 1.

καπανίκικος (επίθ.) [kapanítikos] (Παπ., Πάγκ., Τσιρ., Κασσ., Ξεν.) & **καμπανίκικος** [kabañítikos] (Ροδ., Αποστ., Τσιρ.): (για δομημένο χώρο) χαμηλοτάβανος, κλειστός, σκοτεινός, μη αεριζόμενος.

[< *karanik* (Παπ.)] (قياق)

{Το επίθ. *καπανίκικος* λέγεται για ένα χώρο που σου χαλάει τη διάθεση, επειδή έχει τα παραπάνω χαρακτηριστικά. Την έκφραση *είναι καπανίκικα* (επίρρ.) τη λέει κάποιος μιλώντας για έναν τέτοιο χώρο.}

καπανταηλίκι, το [kabadailítji] & **καμπανταηλίκι** [kabadailítji] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ., Τσιρ^B): επιδειξη ψευτοπαληκαριάς.

[< *καπά νταής* (Παπ.)]

{Υπάρχει και το τουρκ. *kabadayilik* (قياطايلىق).}

καπάντης (επίθ. προσ.) [karádais] & **καπανταής** [karaðais] & **καμπανταής** [kabaðais] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.): ψευτοπαλικαράς, τραμπούκος.

[< *kara dayi* (Παπ.) / *kabadayi* (Πιτ., με βάση τον Κουκκίδη)] (قيا دايبى، قيا دايبى، قيا دايبى)

{Για τους καπανταήδες στα χρόνια των Οθωμανών, βλ. *Οι άρχοντες της στάχτης*, στο ιστολόγιο του *Δύτη των νιπήτρων* (<https://dytistonniptiron.wordpress.com/2010/11/17/kulhanbey/>).}

καπανταϊλίκι, βλ. **καπανταηλίκι**.

καπάντζα*, η [kapanðza] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Ιδομ., Τσιρ., Αποστ., Τσιρ.): πρόσθετο εξωτερικό θυρόφυλλο· ΦΡ. *κατεβάζω τσι καπάντζες*: μουτρώνω. (*καπάντζες* είναι και τα ρολά μαγαζιού, εζού και το ρ. κατεβάζω.)

[< *karanca* (Παπ.)] (قيانچه)

{Το *AKN* έχει *καπάντζα* (η) και *κεπεντζές* (ο), με τη σημ. ‘1. είδος παγίδας για πουλιά ή για ποντίκια. 2. καταπακτή’. Στο ετυμολογικό τμήμα γράφει: «τουρκ. *karanca* - ίσως τουρκ. *kerenk*, -*gi* ‘καταπακτή’ -έξ με επίδρ. της λ. *καπάντζα*». Κατά τον Χλωρό (B 1366) η λ. *kerenk* έχει και τη σημ. «θυρόφυλλα ξύλινα ή σιδηρά κλείοντα την πρόσοψη του εργαστηρίου *τας νύκτας*», βλ. *κεπέγκι*. Το τουρκ. *karanca* σημαίνει «μικρά παγίς δια πτηνά» (Χλωρός, B 1269). Κατά το *TDK* διαλεκτικώς έχει και άλλες σημασίες, όπως ‘πόρτα κήπου φτιαγμένη με αραϊά κλαδιά’, ‘καλάθι με σκέπασμα’, ‘κάλυμμα σπορόφυτων καπνού φτιαγμένο από φυτικές ύλες’.

καπαντζίω [kapanðizo] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Τσιρ^B): **1.** (μτβ.) υπερνικό, εξουσιάζω: «μ’ εκαπάντισε το κρασί κι εζάλιστηκα» (Παπ.), «τον έχει καπαντίσει η γυναίκα ντου και δεν τζη βγάξει άγχα!» (Ξανθιν.): **2.** (αμτβ.) σκοντάφτω και τείνω να πέσω προς τα εμπρός: «εκαπάντισε ο γάιδάρός μου και άλλο-λίγο να με κρεμίσει» (Πιτ.), πέφτω από αδυναμία, καταβόλλομαι.

[< *karand(im)*, αόρ. του ρ. *karantak* (Παπ.)]

/ στη σημ. ‘γονατίζω’ (Πιτ., από Κουκκίδη)] (قيلق)

{Το ρ. *karantmak* είναι μέσο ή παθητικό και σημαίνει ‘κλείνομαι, περιορίζομαι’ αλλά και ‘πέφτω στα πόδια κάποιου παρακαλώντας’. Ειδικά για τα υποζύγια σημαίνει «πίπτω πρηνής ή επί του ρύγχους, ως ίππος κτλ» (Χλωρός, Β 1269). Το *καπαντίζω* χρησιμοποιείται ως μτβ. με την μτφ. σημ. ‘καταβάλλω κάποιον, τον γονατίζω’, και ως αμτβ. με τη σημ. ‘παραπατό και πέφτω κάτω προς τα εμπρός’. Λέγεται επίσης (σκωπτικά / δηκτικά) γι’ αυτούς (συνήθως αυτές) που γονυπετούν επιδεικτικά στην εκκλησία.}

καπάντισμα, το [karándizma] (Γαρ., Κριτσ., Ιδομ^β): απότομο γονάτισμα φορητού ζώου κατά το βάδισμα.

[< *καπαντίζω* (Συντ.)]

καπατουμά, η [karatumá] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Τσιρ^β, Ξεν.): 1. η ερωμένη, η μετρέσα 2. η αστεράνοπη, η γυναικα που ζει με έναν άνδρα χωρίς να έχουν τελέσει γάμο.

[< *karatma* (Παπ.) (قاپتامة, قاپتامة)]

{Ο Ιδομενέας έχει τη λ. στο αρσ. γένος: *ο καπατουμάς*, με τη σημ. ‘συμβίωση χωρίς γάμο’.}

καπενέκι, βλ. **καπάκι**.

καπετανλίκι*, το [kapeṭañilíʃi] (Κονδ., Ιδομ^β): η αρχηγία.

{Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλ. κατάληξη *-λίκι*.}

καπίνι, το [kapiñi] (Τσιρ^β): ιεροδικαστική πράξη γάμου μουσουλμάνων. *Μα ο Τσελεπής δε θέλει πλειο, γυναικα να την ζέρει / κι αυτή την όμορφη Ναζλή, να χωρισθεί γυρεύγει. / Παίρνουν πηγαίνουν στον Καντή και σκίζουν το καπίνι* (Στίχοι από τουρκοκρητ. ρίμα: *Ο άτυχος γάμος του Τσελεπή αγά με τη Ναζλή*, βλ. Πιτανάκης, σ. 112· από: *Αρχαίον Παύλου Βλαστού*, 14ος τόμος, 1078-1082). Σε έγγραφο του 1861 για μια χριστιανή που συζούσε με Τούρκο: *από πολλά χρόνια κρατά Τούρκο ούτε μεκαπίνι ούτε με/στεφάνη* (Α.Δ.Η., 2 / 5-739). Και με μτφ. σημ.: [...] *εφταίζαν οι Ελλήνοι* {sic} / *Αυτοί φοβούνται τον Αγά να σχίσουν το καπίνι* (στίχοι από κρητ. σιτιχούρημα γραμμένο στα τέλη του 19ου αι., βλ. Αναγνώστου Ντούνη, *Οι αγώνες της Κρήτης*, Χανιά 1910, σ. 58). Στους παραπάνω στίχους η φρ. *να σχίσουν το καπίνι* παίρνει το νόημα ‘να πάρουν πίσω όσα είχαν συμφωνήσει’ (υπαινιγμός για παθητική/συμβιβαστική στάση της ελληνικής κυβέρνησης στο Κρητικό Ζήτημα).

[< *kābin* (Κριαράς)] (كابين)

{Ο Τσιριγωτάκης σημειώνει ότι κατέγραψε τη λ. *καπίνι* το 1972 στην περιοχή Αμαρίου, με τη

σημ. ‘προικισύμφωνο’. Ο Χλωρός (Β, 1344-5) ετυμολογεί τη λ. كابين από τα περσικά και την ερμηνεύει ως εξής: «προίξ, ήτοι χρηματικών ποσόν, όπερ ορίζεται κατά τον γάμον υπέρ της νύμφης και όπερ εν περιπτώσει διαζύγιου οφείλει ο ανήρ να πληρώσει τη γυναικί». Ο Κριαράς (*Επιτομή του Λεξικού της Μεσαιωνικής Ελληνικής Δημόδους γραμματείας: 1100-1669*) έχει για τη λ. *καπίνι*: «Γάμος (χριστιανών) με πράξη μουσουλμάνου ιεροδικαστή. Φρ. *Κόβω καπίνι* = παντρεύομαι με άδεια του κατή».

καπλαμάς*, ο [kaplamás] (Παπ., Γαρ., Ροδ., Τσιρ^β): 1. το υλικό με το οποίο επενδύομε ένα πράγμα που το υλικό του είναι συνήθως καλύτερο από την επένδυση, π.χ. *καπλαμάς από καρδιά*, με τον οποίο επενδύεται ένα έπιπλο από φτηνότερο ξύλο 2. (μτφ.) στρώμα, στρώση, π.χ. *μετά από δυνατό αέρα, «καπλαμάς είναι στο χωράφι οι ελιές»* (Γαρ.).

[< *kaplama* (Παπ.) (قپلامه)]

καπλάνι*, το [kaplāni] (Ροδ.): τίγρης.

[< *kaplan* (AKN) (قپلان)]

καπλαντίζω* [kapladízo] & **καπλέρνω** [kaplérno] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ροδ., Ιδομ., Κριτσ., Χουστ., Τσιρ^β, Ξεν.): 1. επενδύω κάτι με ένα πολυτιμότερο υλικό 2. (ειδικότερα) επενδύω ένα πάπλωμα με ένα προστατευτικό ύφασμα 3. βιβλιοδετώ.

[καπλαντίζω: < *kaplad(im)*, αόρ. του ρ. *kaplamak* (Παπ.): καπλέρνω: < να/θα καπλάρω, αόρ. *εκάπλωρα* < *kaplar-*, θέμα α(προσδύ)ορίστου ενεστώτα (Συντ.)] (قپلامق, قپلامق)

{Το *καπλέρνω* μόνο με τη σημ. 2. Στα τουρκ. *yorgan kaplamak* σημαίνει ακριβώς ‘καπλαντίζω πάπλωμα’.

καπλάντισμα*, το [kaplādizma] (Παπ., Ιδομ^β): η πράξη και το αποτέλεσμα του καπαλαντίζω.

[< *καπλαντίζω* (Παπ.)]

καπλαντοβελόνα, η [kapladovelóna] (Ξεν.): ειδική βελόνα που χρησιμοποιούσαν για το καπλάντισμα.

[< *καπλαντ(ίζω)* + *βελόνα* (Συντ.)]

καπλαροσένονο, το [kaplarosédono] (Γαρ.): παπλωματοθήκη, σεντόνι για καπλάντισμα παπλώματος.

[< *καπλαρ-* (*εκάπλωρα*, αόρ. του ρ. *καπλέρνω*) + *σεντόνι* (Συντ.)]

καπλέρνω, βλ. **καπλαντίζω**.

καπούλι, βλ. **κάνω καμπούλι**.

(*) **καπουτζής**, βλ. Παράρτημα 1.

(*) **καπουτζήμασης**, βλ. Παράρτημα 1.

καραβάνα*, η [karavána] (Πάγκ.): στρατιωτικό

δοχείο φαγητού. Σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: *Του διακονιάρου δίδανε πιάβια καραβάνες* (βλ. Dedes, 365).

[< *karavana* (Πάγκ.) / παλ. ιταλ. *caravana* ‘υπηρεσία του νεοσύλλεκτου’ με αλλαγή της σημ. κατά το τουρκ. *caravana* < ιταλ. *caravana* (AKN) / τουρκ. *karavana* (EANEI) (قراوانه) {Η λ. *καραβάνα* ‘νηοπομπή’ που βρίσκουμε στον Μπουνιαλί είναι ιταλικής προέλευσης (Αλεξίου & Αποσκίτη, 586.)

καραβανάς*, ο [karavanás] (Πάγκ.) : «Άνθρωπος τρεφόμενος από την καρβάναν, δημοσίαν χύτραν, μισθοδοτούμενος από το δημόσιον ταμείον, ο ανήκων εις το κόμμα του κυβερνά». [< *karavana* «γαβάθα δια τους στρατιώτας και ναύτας» (Πάγκ.) / < *καραβάνα* (AKN)]

{Ο Πάγκαλος καταγράφει μια άλλη σημ. της λ. *καραβανάς*, η οποία στο AKN υπάρχει ως «(μειωτ.) χαρακτηρισμός αμόρφωτου και άξεστου αξιοματικού ή υπαξίωματικού, ιδίως αυτού που δεν έχει φοιτήσει σε ανώτατη στρατιωτική σχολή» [< *καραβάνα*]. Στη διατύπωση του Πάγκαλου ίσως να έπαιξε ρόλο, παρετυμολογικά, ο *κρατικός κορβανάς*, που εμφανίζεται στο ερμηνεύμα με το συνώνυμο του *δημόσιον ταμείον*.}

καραγάτσι, το [karagátsi] : το δέντρο *Ailanthus altissima*, κοινώς βρομοκαρδιά.

[< **κοκαραγάτσι* < *kokar ağaç*, κ.λ. ‘δέντρο που βρομάει’ (Συντ.)] {Διαφορετικό δέντρο είναι το *καραγάτσι* = *φτελιά* < *kara ağaç*.}

καράγαλης, ο [karáʒalis] (Κριτσ¹.): βορειοδυτικός άνεμος, μαΐστρος.

[< *karayel* (Κριτσ.)]

καραγκιόζ μπερντεσί {ο / το ?} [karadzóz berdesi] (Παπ.: στο λ. *μπερντές*) : αυλαία του Καραγκιόζη, οθόνη του θεάτρου σκιών.

[< **karagöz perdesi* (Κυρανούδης, 207)] {Ο Παπαρηγοράκης αναφέρει ακριβώς με την τουρκ. μορφή του αυτό το ιζαφετικό σύνθετο – ενδιαφέρον στοιχείο για τις φάσεις προσαρμογής ενός γλωσσικού δανείου. Ως *μπερντές του Καραγκιόζη*, με μτρ. σημασία, σε κρητ. σατιρικό στιχούργημα του 1875: *και σεις {Δημογέροντες} τα {προνόμια που παραχώρησε ο Σουλτάνος τα} καταντήσατε μπερντέ του Καραγκιόζη*, (βλ. Ν. Ι. Παπαδάκης, “Πολιτική σάτιρα εν Κρήτη”, *Κρητικά Μελέτα*, 1 (1933), 128.)

καραγκιόζης*, ο [karadzózis] (Παπ.) : ο γελοτοποιός.

[< *karagöz* (Παπ.)] (قراوز)

{Είναι περιεργο που ο Παπαρηγοράκης αναφέρει μόνο τη μτρ. σημ. και όχι τις κύριες σημ. ‘θέατρο σκιών’ και ‘κύριο πρόσωπο του θε-

άτρου σκιών’, αν και στην εποχή του (1888-1967) ο *Καραγκιόζης* ήταν γνωστός στην Κρήτη ως λαϊκό θέαμα.}

καραγκιοζιλίκι, βλ. **καραγκιοζουλούκι**.

καραγκιοζουλούκι, το [karadzozulúti] & **καραγκιοζιλίκι*** [karadzozilítí] (Παπ., Πάγκ., Ιδομ., Ιδομ^B, Τσιρ^B.): η ασειότητα, η γελοιοτήτα.

[< *καραγκιόζης* (Παπ.) / μάλλον < *karagözlük* (Παμπούκης, 190)] (قراوزلق)

καραγκιουλές, ο [karadzulés] & **καρά γκιουλέ**, το [kará dzulé] (Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B.): το μαύρο τριαντάφυλλο. «Λέγεται για κάτι ακατόρθωτο» (Τσιρ.).

[< *kara* ‘μαύρο’ + *gül* ‘ρόδο’ (Τσιρ.) / μάλλον < *Karagülle*, βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Από το *kara gül* αναμενόμενος τ. είναι το ουδ. **καραγκιούλι*, πβ. *καραμάσι* < *karabaş*, *καρακούχι* < *karakus*. Απ’ όσο ξέρω, ως Κρητικός, η λ. *καραγκιουλές(ς)* δεν χρησιμοποιήθηκε με τη κυριολ. σημ. ‘μαύρο τριαντάφυλλο’, αλλά μόνο σε τραγούδια ως επωδός, για το ξεκίνημα μιας μαντινιάδας ή για το πέραςμα από τον πρώτο στον δεύτερο στίχο, πβ. *Ωχ καρά γκιουλέ*, στο τραγούδι του Μήτσου Σταυρακάκη *Καινούρια αγάπη*, τραγουδημένο από τον Βασίλη Σκουλά στον δίσκο *Σεργιάνισμα στην Κρήτη* (1980). Μάλλον πρόκειται για αναφορά στον ζακουστό σε όλη την Κρήτη Τουρκοκρητ. λαϊκό βιολιστή Μουσταφά Καραγκιουλές (1845-1930), για τον οποίο βλ. στο: Αθανάσιος Δεικτάκης, *Χανιώτες Λαϊκοί Μουσικοί που δεν υπάρχουν πια*, Καστέλι Κισάμου 1999, σ. 56-58. Ένας άλλος Καραγκιουλές, «ονομαστός τις Καραγκιουλές», αναφέρεται μεταξύ των Τούρκων νεκρών της μάχης στον Μακρή Τοίχο Κυδωνίας, τον Μάιο του 1822 (Σπυριδών Τρικούπης, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης*, 2η έκδοση, 2ος τόμος, Αθήνα 1861, σ. 221). Ο Παμπούκης (σ. 191) ετυμολογεί το επώνυμο *Καραγκιουλές* από το *καρά* + *γκιουλές* ‘οβίδα’, αλλά μάλλον προέρχεται κατευθείαν από το τουρκ. επώνυμο *Karagülle*. Κατά το TDK υπάρχει το διαλεκτ. *karagülle* < *kara* ‘μαύρος’ + *gülle* ‘οβίδα’ (πβ. *γκιουλές* ‘σφαίρα πυροβόλου’, Μπόγκας, 166), που είναι ένα φυτό που φυτρώνει στα σταροχώρα και κάνει μαύρους σπόρους. Ίσως η λ. *καραγκιουλές(ς)* να προήλθε από παρετυμολ. πρόσληψη του επιθέτου *Karagülle*. Στην παρετυμολογία θα συνέβαλε η επίγνωση της σημ. των λ. *kara* (μαύρος) και *gül* (τριαντάφυλλο, πβ. *γκιουλ μπαζές*). Η σημείωση του Τσιριγιάτση σχετίζεται, κατά τη γνώμη μου, με το ότι ο Καραγκιουλές θεωρήθηκε αξεπέραστος ως λυράρης: αυτός και ο – σχεδόν μυθικός– Ανδρέας Ροδινός (1912-1934),

στο επίθετο του οποίου το 'ρόδο' επανέρχεται από καθαρή σύμπτωση.}

καραζιλής (επίθ. προσ.) [karazilis] (Ιδομ.) : μη-σικάκος. Βλ. και *γαραζικάρης*.

[< *garazli* (Συντ.)] (غرضلى)

{*garazli* < *garaz* 'σκοπός, πρόθεση: κακός σκοπός-πάθος, εμπάθεια, μνησικακία' (Χλωρός, Β 1165), κατά το *TDK* και διαλεκτ. *karaz.*}

καρά καζάνι, το [kará kazáñi] : Η λ. σε πολύστιχο επικό ποίημα του 1874 (*Η Κρητικοπούλα*, 19). Ερμηνεία σε υποσελίδια σημείωση: «τροφοδοτείον των Γιαντισάρων», βλ. και Βασ. Ψυλλάκης, *Ιστορία της Κρήτης*, 3ος τόμος, σ. 1471: «ο μαγειρικός μέγας λέβης (το **καρακαζάνι**)» σε τάγμα Γενιτσάρων.

[< *kara kazan*, όπου η λ. *kara* μάλλον με επιτατ. σημ. 'μεγάλο' (Συντ.)]

καράκα, βλ. **κατράκι**.

καρακάντζολος, ο [karakándzolos] (Ροδ.) : 1. καλικάντζαρος.

[αντιδάνειο: < *karakoncolos*, κ.λ. μαύρο στοιχειό (Χλωρός, Β 1336) < *καλικάντζαρος* (Nişanyan) (Συντ.)] (قره قونجولوس)

καρακόλι*, το [karakóli] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Γαρ., Ιδομ^β.): 1. σταθμός χωροφυλακής, 1α. (ειδικότερα) κρατητήριο, φυλακή· 2. αστυνομική περίπτωση

[< *karakol* (Παπ.), το οποίο από το μογγολ. *karagül* 'παρατηρητής, βιγλάτορας, φρουρός' κατά τον Nişanyan (Συντ.), βλ. και *καραούλι*] (قره قول)

{στο *AKN* μόνο με τη σημ. 'χωροφύλακας'. Ο Χλωρός (Β 1279) έχει στο ίδιο λήμμα τους τύπους *karagöl* قراغول, *karakol* قره قول και *karaul* قراول, με τη σημ. «περίτολος, περιτολία, φρουρά, φυλακή».}

καρακουλίζω [karakulizo] (Ξανθιν., Ιδομ^β.): φρουρώ, βιγλίζω.

[< *καρακόλι* (Ξανθιν.)]

καρακουλουξής, βλ. **μπάς караκουλουξής**.

καρακούχι, το [karakú'çi] (Πτ., Ιδομ., Ξεν.) : 1. ζωνόσος, λήπωμα ή οίδημα που παρουσιάζεται στους μηρούς ή στις κνήμες των ζώων και ιδίως των υποειδών (Πτ.)· 2. χρόνιο πρόβλημα υγείας, κυρίως του μυοσκελετικού συστήματος (Ιδομ.).

[< τουρκ. (Πτ.) / < *karakus* (Παμπούκης, 192), κ.λ. 'μαύρο πουλί', πληρέστερα *karakus ileti* (Χλωρός, Β,1324), βλ. και *karakus* (II) στο *TDK* (Συντ.)] (قره قوش)

καραμουσάλι, το [karamusáli] : είδος πλοίου. Η λ. στον Μπουνιαλί.

[< *kara-musal* (Αλεξίου & Αποσκήτη, 587)]

καραμπασάς, ο [karabasás] (Ξανθιν., Κασσ.) : «ο πωλητής (και ενίοτε παρασκευαστής) караμπασιού».

[< *καραμπάσι* (Ξανθιν.)]

καραμπάσι, το [karabási] & **καραμπάχι** [karabá'çi] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ., Ιδομ^β, Χουστ., Τσιρ^β, Ξεν.) & **καραμπάτσι** [karabátsi] (Αποστ., Τσιρ.) : 1. το φυτό *Lavandula stoechas*, είδος λεβάντας· 2. ιαματικό λάδι με βάση αιθέριο έλαιο από το φυτό αυτό (μερικοί το συγχέουν με το διαφνόλαδο, βλ. σημείωση). Βλ. και *καρμπάς*.

[< *karabas* (Παπ.)] (قره باش)

{Για το *καραμπάχι* βλ. άρθρο του Σάκη Κουβάτσου με τίτλο "Αγριολεβάντα" στην εφημ. *Χανιώτικα Νέα*, φ. της 8-10-2011. Ο Δημ. Λιθοξδου (http://lithoksou.net/lexiko_ka.html) καταγράφει 16 λαϊκά συνώνυμα για το φυτό *καραμπάσι*. Δύο από αυτά, το *μαυροκεφάλι* και το *καλογερικόχορτο*, είναι σαν μτφδ. από τη λ. *karabas*, η οποία σημαίνει 'καλόγερος' και κ.λ. 'μαύρο κεφάλι', μάλλον επειδή οι ταξιανθίες που κάνει η *Λεβάντα στοιχάς* είναι σκούρο μοβ, σχεδόν μαύρες. Για το *καλογερ(ικ)όχορτο* ο Σκαρλάτος Βυζάντιος (*Λεξικόν της καθ' ημάς ελληνικής διαλέκτου*, Αθήνα 1835, σ. 327) σημειώνει: «Υποθέτω ότι μετέφρασαν την τουρκ. λέξιν *καραμπάς*, με την οποίαν εκείνοι ονομάζουν τους καλογήρους».

Ο Ξανθινάκης και ο Αποστολάκης έχουν τη λ. *καραμπάσι* με τη σημ. 'δαφνόλαδο'. Η Ευαγγελία Φραγκάκι στο βιβλίο της *Συμβολή εις την δημόδη ορολογία των φυτών* (Αθήνα 1969, σ. 105) γράφει για το *καραμπάχι*: «Λαβαντίς η στοιχάς – Εξ αυτής εξάγεται το αρωματικό έλαιο *καραμπάχι*, το οποίον λαμβάνουν οι πάσχοντες κατά σταγόνες επί τεμαχίου ζάχαρης, δι' οιοδήποτε πόνο». Για το *δαφνόλαδο* και την παρασκευή του γράφει αναλυτικά στο λ. *δάφνη*. Όπως θυμούνται από τα παιδικά μου χρόνια, η μάνα μου αγόραζε και είχε χωριστά *δαφνόλαδο* (για λαμπερά μαλλιά) και χωριστά, σε πολύ μικρότερο μπουκαλάκι (βλ. φωτογραφία στο οπισθόφυλλο [της 1ης έκδοσης], που δείχνει και το λουλούδι), *καραμπάσι* (για τα κοιλιακά άλγη). Ακόμα ηχεί στα αυτιά μου το τελάλημα του *πλανόδιου караμπασά*: – *Φασκομηλόλαδο έχω, αμυγδαλόλαδο, δαφνόλαδο, караμπάσι... Ελάτε, συντέκνισσε, να πάρετε!...* Στα τουρκ. πληρέστερα λέγεται *karabas yağı*, και από αυτό το κυπρ. *καρπάς γιαγι, το*, 'το λάδι της Μυροφόρας (λεβάντα)' (Γιαγκουλλής, 22).}

καραμπάχι, βλ. **καραμπάσι**.

καρά μπογιάς, ο [kará bozás] & **καραμπογιάς** [karabozás] (Παπ., Πάγκ.) : 1. μαύρο χρώμα

(ως υλικό βαφής): 2. ο θεικός σίδηρος (ως υλικό για γεωργική χρήση).

[< *karaboya* (Παπ.) (قره بویا)]

{Ο θεικός σίδηρος λέγεται και ως θηλυκό: η *καραμπογιά*. Το *AKN* έχει το θηλ. *καραμπογιά*, στη σημ. 1.}

καραμπουζοκλής (επίθ. προσ.) [karabuzuklís] (Γαρ., Δαρ., Ιδομ^B, Κασσ., Τσιρ^B): 1. γυναικάς, ζαμιπαράς: 2. «μόνο ως αστεία έκφραση. “Γειά σου ρε Νίκο μερακλή, ασίκη ντερμπεντέρη και *καραμπουζοκλή*”» (Γαρ.).

[< *kara büzüklü* ‘ζορικός άντρας, πολύ μάγκας’ (Κυρανούδης)]

{Λεπτομέρειες για τη σημ. και την ετυμολ. της λ. *καραμπουζοκλής* βλ. στον Κυρανούδη, σ. 439-440.}

καραμπουτζές, ο [karabudzés] & **καραμπουτζάς** [karabudzás] (Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ξεν.): 1. σταφιδα τελευταίας διαλογής: 2. (μτφ.) άνθρωπος χωρίς ηθική αξία.

[< διαλεκτ. *karaböce* ‘αποξηραμένο, σάπιο και χαλασμένο σταφύλι’ (TDK: «kurumuz, çütk ve bozuk üzüm»), κ.λ. ‘μάυρο έντομο/σκουλήκι’ (Συντ.)] (قره بوجک)

{Ο Τσιριγοτάκης έχει στο ίδιο λήμμα και τη λέξη *ντουρμπουτζές* ως άλλο τύπο. Δεν μπόρεσα να εντοπίσω το τουρκ. έτυμο. Πάντως και στις δύο το β’ συνθετικό είναι η λ. böce, διαλεκτ. τ. του böcek ‘έντομο, σκουλήκι’.}

καραντεμίρης (επίθ.) [karademiris] (Κασσ.): «μαύρος σαν σίδηρο, γερός σαν σίδηρο. “*καραντεμίρης βράχος*”».

[< *kara* ‘μαύρος’ + *demir* ‘σίδηρο’ (Κασσ.)]

καραντί, το [karanti] (Ροδ., Κριτσ^F): η φουσκοθαλασσιά.

[< *karinti* (Σαραντάκος) (قارندی، قاریدی)]

{Κατά τον Χλωρό (B 1241) η λ. *karinti* «μικρά κύματα προσβάλλοντα μόνον την κοιλία του πλοίου» παράγεται από τη λ. *karin* ‘κοιλία’.}

καραούλι*, το [karaúli] (Ιδομ., Τσιρ^B): ενέδρα

[< *karavul* (AKN) (قراول، قره قول)]

{*Καραούλι* σημαίνει και ‘φυλάκιο’ (*Μεταφράσεις*, A 406): έστειλα στο *Μεραμπέλλο* το *χουλάσά της βάρδιας* [= περιήληψη της αποφάσεως του Συμβουλίου για τη φύλαξη των παραλίων (Σταυρινίδης)], να *φυλάσσουε στα καραούλια στα περιγιάλια Τούρκου και Ρωμοί* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 337).}

καραουλουκτής, βλ. **μπάς καρακουλουξής**.

καράπιδο, το [karápidο] (Πάγκ., Γαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ.): «μαυριδερό απίδι, ως πλακωτό φλασκάκι με κοτσάνι μακρύ, χωρίς πολλήν σάρκα» (Πάγκ.), «όνυμο και σκληρό» (Γαρ.),

«ποικιλία απιδιών (*αχλαδιών*) σκληρά σαν σε σχήμα καρυδιού».

[< *kara* ‘μαύρος’ + *apidi* (Πάγκ.), αλλά βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Ίσως είναι μισομεταφρασμένο το τουρκ. *kara armut*. Το ερμηνευμα του Χουστούλακη θα οδηγούσε στην ετυμολογία: *καρά* (καρυδιά) + *apidi*, οπότε η λ. *καράπιδο* δεν θα είχε θέση στον παρόντα κατάλογο.}

καράρι^(A), το [karári]: 1. η κατάσταση (Παπ., Πάγκ.): 2. με τη σημ. ‘απόφαση’ στις ρηματ. περιφρ. *έγινε καράρι* και *εδόθη καράρι* σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845, (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, σ. 346 & 353).

[< *karar* (Παπ.) «το ίστασθαι, διαμονή ή κατάστασις σταθερά και μόνιμος, μονιμότης, διάρκεια: ανάπαυσις, ησυχία: απόφασις ποσόν ή ποιόν ή χρόνος κατάλληλος, μέτρον προσήκον ή βαθμός θερμοκρασίας, πήξεως υγρού κλπ.» (Χλωρός, B 1277) (Συντ.)] (قرار)

{Ο Ανδριώτης έχει τη λ. *καράρι* με τη σημ. ‘δόση, αναλογία’.}

καρά σεβντάς, ο [kará sevdás] (Γαρ., Κριτσ.): ο δυνατός έρωτας.

[< *kara sevda* (Μπόγκας, 173), στη σημ. ‘απελλπισμένος και σφοδρός έρωτας’ (TDK: «umutsuz ve güçlü aşk») (Συντ.)] (قره سودا)

{Ο Κριτωτάκης το γράφει μονολεκτικά, με δύο τόνους: *καράσεβντάς*.}

καραφατουμές, ο [karafatúmes] & **καραφατιέ**, η [karafatmé] (Κριτσ.): «μικρός και σκληρός, σκούρος σκουληκας που κόβει τη ρίζα στα νεοφύτευτα κτηνικά. Για να μην κάνει ζημιά, περιβάλλουμε κατά το φύτεμα τη ρίζα του φυτού με ένα μασούρι από σφάκα (πικροδάφνη)».

[< *karafatma* (Κριτσ.)]

{Πιο κοντά στο τουρκ. έτυμο το *καρά-φατιμά* «σκόληξ κατατρώγων την ρίζαν των φυτών», από το λεξικό των κατοίκων της Νέας Αλικαρνασού Ηρακλείου (Νικ. Κοντοσόπουλος, “Το γλωσσικόν ιδίωμα της Αλικαρνασού Μ. Ασίας (μελέτη και λεξικόλογον)”, *Αθνήα*, 62 (1958), 283.}

καραφύλλι, βλ. **καρεμφύλλι**.

καραχανίες, βλ. **κοραχανίες**.

καρεμφύλι, βλ. **καρεμφύλλι**.

καρεμφύλλι, το [karemfíli] (Πιτ.): το φυτό *Tanacetum balsamita* ή *Balsamita major*, κοινώς *καροφύλλι* [karzofíli], καλλωπιστικό, αρωματικό και φαρμακευτικό φυτό με φύλλα που μοιάζουν με της καρυδιάς.

[< *καρεφύλλι*, με φωνητ. επίδραση από το τουρκ. *karafil* ‘γαρίφαλο’ (λουλούδι και μπαχαρικό) (Συντ.)]

{Ο Ξανθινάκης λημματογραφεί τους τ. *καρεφύλλι* (επίσης ο Κονδυλάκης, ο Ιδομενέως και η Ξενάκη-Ροβίθη) και *καραφύλλι* και ετυμολογεί από το μγν. **καρσοφύλλιον* < *καρνούφυλλον*, με επίδραση της λ. *καρέ* ‘καρυδιά’. Ο Πιτυκάκης σημειώνει ότι στη Δ. Κρ. λέγεται και *καρεφυλάτο* (βλ. λ. στον Χουστ.). Άλλη λαϊκή ονομασία: *βάλασμο* / *βάρσμο* (βλ. Θ. Χελδραΐχ, *Τα δημώδη ονόματα των φυτών*, 2η έκδοση επιρξημ. και βελτιωμ., Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1926, σ. 61). Στα τουρκ. λέγεται *marsama otu* ή *barsama otu*. Ο Κονδυλάκης καταγράφει τη λ. *καρεμφίλι* με τη σημ. ‘καριοφίλι (όπλο)’.

καρηχείρω, βλ. **καρχίρω**.

καρκάτι, βλ. **ταρκατί**.

καρίκι, το [karitʃi] (Πάγκ., Γαρ., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : 1. κενή λωρίδα εδάφους ανάμεσα σε σειρές φυτών. 2. η κάθε γραμμή των κλημάτων σε ένα αμπέλι.

[< *karik* ‘αυλάκι’ (Κριτσ.) / στο *TDK*: *karik* II 2 ‘το κομμάτι του εδάφους ανάμεσα σε δύο αυλάκια’] (Συντ.)]

{Ο Αποστολάκης το γράφει: *καρόκι*.}

καρικιάζω [karifʒazo] (Κριτσ.) : φτιάχνω *καρίκια*.
[< *καρίκι* (Συντ.)]

καρίκιασμα, το [karifʒazma] (Κριτσ., Ιδομ^B) : η δημιουργία καρικιών.
[< *καρικιάζω* (Συντ.)]

καρχίρω [karʃiro] (Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Κριτσ^α) : επιχειρώ, παρεμβαίνω.

[< *karışmak* ‘αναμεγνύομαι’ (Πάγκ.) / από το θέμα του α(προσδι)όριστου ενεστ.: *karışır* (Συντ.)] (قارشق)

{Η γραφή *καρηχείρω* του Πιτυκάκη οφείλεται προφανώς στην (παρ)ετυλογία του: < *κάρη* + *χειρόω*. Ο Hakki Bilgehan το ερμηνεύει με το κρητ. συνών. *ανεκατόνομαι* (Bilgehan², 630). Ο Μπόγκας (σ. 173) καταγράφει τον τ. *καριστίζω*, από τον αόρ. *karıştı(im)*. Ο Παμπούκης (σ. 201) έχει: *καρισίρω* ‘ανακατεύω, συγχίζω, ταράζω, χαλάω’. Παραθέτει το εξής λαϊκό δίστιχο από την Κάσσο: *Γαρούφαλο από τον Κιαμπέ, μήλο 'πό το Μισίρι, / έ θέλω στην αάπη μας άλλος να καρισίρη* (το ίδιο παράδειγμα χρήσης έχει και στο λ. *Κιαμπές* < *Käbe*, η Κάμπια, κυβοειδές οικοδόμημα στη Μέκκα, το ιερότερο των Μωαμεθανών – *Μισίρι* είναι η Αίγυπτος). Η Μαρία Λιουδάκι (*Μαντινάδες*, σ. 241) καταγράφει μια παραλλαγή: *Γαρέφαλ' απού το Κιαμπέ, ρόδ' απού το Μισίρι, / δε θέλω στην αγάπη μας άλλος να κάμει σίρι*. Για τη σημ. της λ. *σίρι* σημειώνει: τραγούδι. Κατά τη γνώμη μου, πρόκειται για παρετυμολογική επανανάληψη (να *καρισί-*

ρει > να *κάμει σίρι*), που οφείλεται στον συνδυασμό δύο στοιχείων: Το ένα είναι ότι στις κλειστές παραδοσιακές κοινωνίες αρκετοί άνθρωποι είχαν την τάση να σχολιάζουν την προσωπική ζωή των άλλων· μερικοί μάλιστα σκάρωναν και σχετικό, συνήθως βραχύβιο, σατιρικό ποίημα, *τραγούδι*. Το άλλο στοιχείο: φαίνεται ότι η τουρκ. λ. *şir* (شعر) «ποίησης, ποίημα, στίχος» (Χλωρός, Α 966), και διαλεκτ. *şir* (*TDK*), είχε περάσει στην Κρήτη ως *σίρι*. Έτσι, η παραπάνω μαντινάδα παίρνει το νόημα: Δεν θέλω κανείς να διακομώδησει την αγάπη μας.}

καρμπάς, ο [karbás] (Ξαθιν^A) : 1. ο κληρικός. 2. (μτφ.) άγαμος.

[< *karabaş*, κ.λ. ‘μαύρο κεφάλι’, στη σημ. «ιερέυς» (Χλωρός, Β 1285), κατά το *TDK* και: ‘καλόγερος’, μτφ. ‘άγαμος, που δεν θέλει να πατρευτεί’ (Συντ.)]

{Η ίδια λέξη σημαίνει επίσης ένα είδος λεβάντας (*Lavandula stoechas*), βλ. *καραμπάσι*· άλλη ονομασία: *καλογερ(ικ)όχορτο*.}

καρναμπιθί^(A), το [karnabiθi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξαθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κασσ., Ξεν.) : το φυτό *Brassica oleracea* var. *botrytis* και η βρώσιμη κεφαλόμορφη ταξιανθία του, κοινός κουνουπίδι.

[< *karnabii* (Παπ.)] (قرنابيت، قرنينيت)

{Ο Ανδριώτης έχει τον τ. *καρναμπίτι*. Γλωσσικές ανταλλαγές: Στα τουρκ. το κουνουπίδι λέγεται και *karnabahar* (قرنجال) στον Χλωρό, Β 1284), το οποίο κατά τον Nişanyan από το περσ. *karamb-i bahār* ‘κ.λ. ανοιξιάτικο λάχανο’ (*karamb* < ελλ. *κράμβη* + περσ. *bahār* ‘ανοιξη’), κατά το *TDK* από τα ελληνικά (δεν προσδιορίζει έτυμο) + περσ. *bahar*. Επίσης, το λάχανο στα τουρκ. λέγεται *lahana* لحنة (Χλωρός, Β 1481), (Δημύση & Νιζάμ, 195).}

καρνάσης, βλ. **αρκαντάσης**.

καρντάκα, η [kardáka] (Τσιρ^B) : «παρατσούκλι σωματώδους γυναίκας χωρίς τρόπους, χοντροκομμένη και αγενής».

[μάλλον φωνητική παραφθορά της λ. *καλτάκα* (βλ.) (Συντ.)]

καρντάζης, βλ. **αρκαντάσης**.

καρντιρίμι, βλ. **καλντιρίμι**.

καρπουζά, η [karpuzá] (Ιδομ., Κριτσ.) : το φυτό *Citrullus lanatus*, κοινός καρπουζιά.

[< *καρπουζιά* (Συντ.)]

{Για την κατάληξη -ζά αντί -ζιά βλ. Γ. Πάγκαλος, *Περί του γλωσσικού ιδιώματος της Κρήτης*, 1ος τόμος [*Γραμματική*], Αθήνα 1955, σ. 172.}

καρπούζα, η [karpuzá] (Παπ., Πάγκ., Ξαθιν., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : 1.

ο καρπός της καρπουζιάς (*Citrullus lanatus*), το καρπούζι. **2.** (μτφ.) το κεράλι. ΥΠΟΚΟΡ. **καρπουζάκι**, το. ΜΕΓΕΘ. **καρπουζάρα**.

[< *karpuz* (Παπ.) / ή μεγεθ. της λ. *καρπούζι** (Ξανθιν.)] (قارپوز، قارپوز)

{Κατά τον Nişanyan, το τουρκ. *karpuz* προέρχεται από το περσ. *garbūze* = خرپوز, και αυτό με τη σειρά του από το ελλ. *καρπός*. Το *TDK* σταματά στο περσ. *harbūz*. Στα περσ. ανάγει το τουρκ. έτυμο και το *EΛΝΕΓ*, ενώ το *ΑΚΝ* καθώς και το *Χρηστικό Λεξικό* της Ακαδημίας Αθηνών σταματούν στο τουρκ. *karpuz*. Στην τουρκ. παροιμία *İki karpuz bir koltuğa sığmaz* (Meynard, A 575) αντιστοιχεί ακριβώς η ελλ. *Δυο καρπούζια στην ίδια μασχάλη δε χωρούνε.*}

καρπουζάνης, βλ. **καλπουζάνης**.

καρπουζανιά, βλ. **καλπουζανιά**.

καρπουζοκέφαλος (επίθ.) [*karpuzot[éfalos]* (Τσιρ.) : αυτός που έχει μεγάλο κεφάλι, σαν καρπούζι.

[< *καρπούζ(α) -ο- + κεφαλ(ή)-ος* (Συντ.)]

καρπουζόσπορος, ο [*karpuzot[éfalos]* (Κριτσ.) : οι σπόροι του καρπουζιού.

[< *καρπούζα + σπόρος* (Συντ.)]

καρσί* (επίρρ.) [*karsi*] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ.) : ακριβώς απέναντι.

[< *karşı* (Παπ.)] (قارشو، قارشو)

καρσίλαμάς*, ο [*karsilamas*] (Τσιρ.) : παραδοσιακός αντικρυστός χορός σε ρυθμό 9/8, «που έφεραν οι Μικρασιάτες» (Τσιρ^B).

[< *karşılama* (ΑΚΝ)] (قارشولامه)

καρτάλι, το [*kartál*] (Κριτσ^{Γ.}) : ο αετός, ο γύπας.

[< *kartal* (Κριτσ.)] (قارتال)

καρούκι, βλ. **καρίκι**.

κασαβέτι, το [*kasavéti*] (Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Τσιρ., Κριτσ^{Α.}, Ιδομ^B, Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** πόνος, καμμός, βάσανο. **2.** εμπάθεια, μνησικακία, εκδικητικότητα.

[< *kasavet* ‘λύπη’ (Πάγκ.) / άλλη σημ.: ‘σκληρότης’ (Χλωρός, A 1289) (Συντ.)] (كساوت، قساوت)

κασαλίκι, βλ. **κασελίκι**.

κασάμι, το [*kasámi*] : απογραφή περιουσίας θανόντος. Η λ. σε έγγραφο του 1863: *ο επιστάτης της Δημογεροντίας συνέταξε το κασάμι (Α.Δ.Η., 2 / 9-640): ήκαμα την πράξιν τον μακαρίτη Εμμανουήλ Βλαχάκη την δημοπρασίαν των κινητών την οποία φανερώνει εις το κασάμι και εκατάγραφα και το ακίνητο πράγμα το όσον είχε (Α.Δ.Η., 2 / 9-546). Και σε άλλο, του 1861 (Α.Δ.Η., 2 / 4-154).*

[πβ. *Κασάμης* < *kassám* «ο επί της διανομής των

περιουσιών, ήτοι υπάλληλος του Σερή [شرع], επιτετραμένος την επί τη βάσει του Σερή διανομήν της περιουσίας των αποθησκόντων μεταξύ των κληρονόμων αυτών, κ. Κασάμης» (Χλωρός, B 1289)» (Συντ.)]

κασάμπαιης, ο [*kasábalis*] : επικεφαλής των κρεοπωλών. Η λ. με τη γραφή **κασάπαχης** σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 367).

[< *kasap basi*, βλ. *κασάτης & μασ-* (Συντ.)]

κασαλειό, βλ. **κασάπικο**.

κασαπηλειό, το [*kasariló*] (Ξανθιν.) : το κρεοπωλείο.

[< **κασαπηλείον* < **κασάπηλας* (Ξανθιν.) / μάλλον < *κασαπιλέω*, οπότε προτιμότερη η γραφή *κασαπιλειό* (Συντ.)]

κασαπηλεύ(γ)ω [*kasarilév(γ)ω*] (Ξανθιν., Ροδ.) : **1.** είμαι χασάτης. **2.** (μτφ.) σφάζω, μακελεύω κάποιον.

[< **κασάπηλας + κατάλ. -εύ(γ)ω* (Ξανθιν.) / μάλλον < *κασαπιλίκα*, κατά το: *κασαπειύω* οπότε προτιμότερη η γραφή *κασαπιλεύ(γ)ω* (Συντ.)]

{Το ρ. *κασαπειύω* σημαίνει κάνω περιστασιακά τον *κασάπη*, όπως συνηθίζοταν στα χωριά, όπου δεν υπήρχε κρεοπωλείο, αλλά ο καφετζής έσφαζε κάποιο ζώο –κατά κανόνα τα Σάββατα– και πουλούσε το κρέας.}

κασαπιλεύ(γ)ω, βλ. **κασαπηλεύ(γ)ω**.

κασάτης, ο [*kasápis*] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ.) : ο κρεοπώλης, ο χασάτης*.

[< *kasap* (Παπ.)] (قصاب)

κασάπικο, το [*kasáπiko*] & **κασαπειό** [*kasaríó*] (άλλες γραφές: *κασαπίό*, *κασαπιό*) (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : το σφαγείο, κρεοπωλείο. Βλ. και *κασαπηλειό*.

[< *κασάτης* (Παπ.)]

κασαπικό, το [*kasarikó*] (συνήθως στον πληθ.: *κασαπικά*) (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Ιδομ., Κριτσ., Ξεν.) : ζώα, κυρίως αιγοπρόβατα, που προορίζονται για σφάξιμο.

[< *κασάτης* (Παπ.)]

κασαπιλίκι, το [*kasarilítiki*] (Ξανθιν., Ιδομ^B, Κασσ.) : η εργασία του χασάπη.

[< *κασάτης + -ιλίκι* (Ξανθιν.) / ή κατευθείαν < *kasarhik* (Συντ.)] (قصابليق)

κασαπίο, βλ. **κασάπικο**.

κασαπομάχαιρο, το [*kasaromáfero*] (Ιδομ., Κριτσ., Κασσ.) : μαχίρι του χασάπη.

[< *κασάτης + μαχίρι* (Συντ.)]

κασπόσκυλος, ο [kasaróʃʃilos] (Πάγκ.) : σκύλος που τριγυρίζει στα χωσάπικα και τρέφεται μ' αυτά που του πετούν, χωρίς να κυνηγά.
[< *κασάπης* + *σκύλος* (Πάγκ.)]

κασπόχαρτο, το [kasarócharto] (Κριτσ.) : ειδικό χαρτί περιτυλίγματος για κρεποπολεία.
[< *κασάπης* + *χαρτί* (Συντ.)]

κασπαχλιό, βλ. **κασάπικο**.

κασατούρα, η [kasatúra] & **σακατούρα** [sakatúra] & **σαρκατούρα** [sarkatúra] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Ιδομ^B.): η ξιφολόγη.
[< *kasatura* (Παπ.)] (كفصاڤور)

κασελίκι, το [kaselítʃi] & **κασαλίκι** [kasalítʃi] (Αποστ., Τσιρ^B.): το ξύλινο πλαίσιο όπου στηρίζονται τα θυρόφυλλα ή τα παραθυρόφυλλα, η κάσα.
[πβ. τουρκ. *kasalik* «kasa yarmaya uygun (tahta)» (= (για ξύλο:) κατάλληλο για κατασκευή κάσας) (TDK)· στα τουρκ. η λ. *kasa* έχει και τη σημασία 'ξύλινο πλαίσιο πόρτας ή παράθυρου' (Συντ.)]

κασέρι*, το [kaseri] (Παπ.) : είδος τυριού.
[< *kaşar* ή *kaşer* (Παπ.)] (كاشر, كاش)

κασκακικό, το [kaskatíðo] (Ιδομ.) : «μικροκαμωμένος άνθρωπος. “*Το κασκακικό, που αγαπάς, δεν σου ταιριάζει πούρι, / και μοιάζεις συ με άρδαχτο και κείνος με μασούρι*”».
[ίσως σχετίζεται με το τουρκ. *kas-*, επιτατικό πρόθεμα επιθέτων που αρχίζουν από *ka-* ή *k-* (Χλωρός, Β 1243), βλ. και επιτατικό πρόθεμα *ka* (Συντ.)]

{Λέγεται και *κακακικό*. Ο Κουκκίδης (σ. 40) έχει: «κασκατής, ο = (Θρ.), πολύ σκληρός, κακός, (kaskati)».

κασκαρικά*, η [kaskarika] (Χουστ., Ξεν.) : 1. χονδροειδής αστεϊσμός· 2. φιάσκο, μεγάλη ζημιά.
[< ιταλ.(;) (πβ. τουρκ. *kaşkariko* 'απάτη' (AKN)] {Ο Νışanyan ετυμολογεί το *kaşkariko* από το ελλ. *κασκαρικά*, κι αυτό από το ιταλ. *cascare* 'πέφτω, πέφτω σε παγίδα'.}

κασκαρό (χωράφι), βλ. **κούσκουρας**.

κασμάς*, ο [kazmás] (Παπ., Ιδομ., Ξεν.) : είδος σκαπάνης.
[< *kazma* (Παπ.)] (كازمه)
{Ο Ανδριώτης έχει τον τ. *καζμάς*. Έτσι το λημματογραφεί και η Ξενάκη-Ροβίθη.}

καστανόμπεμπλα, τα [kastanóbebla] : περιληπτικό ουσιαστικό που σημαίνει «φιλόδωρημα διδόμενον υπό των γυναικών εις μικρά παιδιά συνήθως (και εις μεγάλους ενίοτε) αποτελούμενον από κάστανα, αμύγδαλα, κουλούρια, σακ-

χαρωτά, σταφίδες κ.ά.» (Κρητικά Μελέται, 1/5 (1933), 150).

[< *καστανομπεμπλα*, με απλοποίηση [bebe] > [be] < *κάστανα* + *μπεμπεμπλιά* (Συντ.)]
{*Καστανομπεμπεμπλα* έλεγε η μάνα μου συνολικά τους ποικίλους ξηρούς καρπούς που φύλαγε σε ένα ντουλάπι «να έχει να κεράσει έναν άθροπο [= έναν επισκέπτη]».

Καστέλ Κιαγιασής, ο [kastél ʃjazasis] & **Καστέλι Κιαγιας** [kastéli ʃjazás] (Κονδ., στο λ. *Καστέλλι*, Τσιρ.) : «Οι αποτελούντες τα συμβούλια της Διοικήσεως Χριστιανοί προ του 1866, ιδίως επί Αιγυπτιακής κατοχής, οι λεγόμενοι Καστέλ-Κιαγιασίδες και Σύμβουλοι» (Κονδ., στο λ. *καπετάνιος*).

[μάλλον < **kastel kayasi* (Συντ.)]
{Το α' τμήμα του τίτλου (Καστέλ) παραπέμπει στη διοικητική οργάνωση της Κρήτης σε καστελλανίες στα χρόνια των Ενετών. «Η διαίρεσις αυτή από Ενετών», σημειώνει ο Κονδυλάκης. Το β' τμήμα (Κιαγιασής / Κιαγιας) προέρχεται από το τουρκ. *kaya* (κατά το *TDK* διαλεκτ. τ. της λ. *kethüda* < περσ. *kadjudā*), βλ. *κεγαχιάς*. Στην Κρήτη κατά την Τουρκοκρατία μέχρι τα τέλη του 18ου αιώνα «κάθε επαρχία εξέλεγε τον πρόεδρό της, ο οποίος αναλάμβανε τη διεκπεραίωση όλων των σχετικών με τους χριστιανούς της επαρχίας του υποθέσεων, τους αντιπροσώπευε στις τουρκικές αρχές και είχε τη μεγάλη ευθύνη της είσπραξης του κεφαλικού φόρου. Ήταν κάτι ανάλογο με τον Κοντάμπαση άλλων περιοχών, αλλά σε επίπεδο επαρχίας και όχι κοινότητας». Ο τίτλος του στα τουρκικά, όπως αναφέρεται σε κρητ. έγγραφο του 1717, ήταν *Kastel Kethudasi* (Θεοχ. Δετοράκης, *Ιστορία της Κρήτης*, Αθήνα 1986, σ. 291-2). Ο αντίστοιχος αντιπρόσωπος των οθωμανών ήταν ο *μπουλούκμπασης*, βλ. }

καστίζω [kastízo] & **κουστίζω** [kustízo] (Πάγκ.) : *Καστίζει* [= πιέζει, ζορίζει] *τη φοράδα του και πάει 'ς ένα κάρτο* [= τέταρτο] (Στίχος από κρητ. δημοτ. τραγούδι, βλ. Παύλος Βλαστός, *Ο γάμος εν Κρήτη*, Αθήνα 1893, σ. 127).

[< *kast(im)*, αόρ. του ρ. *kasmak*, βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Στο *Γλωσσάριον* ο Βλαστός (σ. 157) έχει: «*Καστίζω*, λ. Τ., “καστίζω το άλογο» = του δίδω καιρόν, το βάζω να τρέχει”. 2. *Καστίζω*, εν τη ραπτική, επί διορθώσεως ενδυμάτων στενεύω δια συμπτύξεων». Για το τουρκ. ρ. *kasmak* ο Χλωρός (Β 1245) έχει: «περιστέλλω τι, στενεύω, βραχύνω, συμπτύσσω, περιορίζω, ελαττώ· [...]· μτρ. καταπιέζω, τυραννώ». Ο Πάγκαλος λημματογραφεί το ρήμα **κουστίζω** (με την ένδειξη: αγνώστου ετύμου) : «1) Αμτβ. Τρέχω: *Το άλογο εκούστιζε δυνατά κ' έσκασε*. 2) Μτβ.

Εγώ εκουσίτζα το άλογο κ' έσκασε, το παρώρων, ηρέθιζον, εκεντούσα, δια να τρέχει πολύ». }

καταντίπι, βλ. **ντίπι**.

κάτα πάτρα, βλ. **τσάτρα πάτρα**.

καταφερτζής* (επίθ. προσ.) [kataferdzis], θηλ. **καταφερτζού** [kataferdzú] (Ιδομ^B): «χαρακτηρισμός ανθρώπου επιτήδειου, που ξέρει να αξιοποιεί τις γνωριμίες του και τις περιστάσεις προς όφελός του, ακολουθώντας, όχι σπάνια, πλάγια μέσσω» (ΑΚΝ).

{Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευσης κατάλ. -τζής.}

κατιμέρι, βλ. κατιμέρι.

κατιμάς, βλ. **κατιμάς**.

κατιμέρι*, το [katiméri] & **κατουμέρι** [katuméri] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Τσιρ^B): **1.** είδος άνθους (βιολέτα); **2.** είδος τηγανητής μυζιθρόπιτας που μοιάζει με ξεροτήγανο· **3.** (άλλη γραφή: *κατιμέρι*) το γλυκό νεραντζάκι (Τσιρ).

{< *katmer* (Παπ.)} (قتمر، قتمر)

{Η λ. *katmer* ως ουσ. σημαίνει 'πυχή, δίπλα, φύλλο' και ως επίθ. 'πολύπτυχος, πολύφυλλος, διπλός'. Ειδικά για τα λουλουδία το επίθ. λέγεται και *katmerli* (Χλωρός, Β 1233). Το παράδειγμα χρήσης του Παπαγρηγοράκη «το *κατιμέρι* σας είναι από το διπλό» οδηγεί στη σκέψη ότι υπάρχει συγκεκριμένο φυτό *κατιμέρι*, με μονά άνθη ή με διπλά. Τέτοιο φυτό, συνηθισμένο και στην Κρήτη, είναι η *Matthiola annua*, κοινώς βιολέτα, μονή ή διπλή. Κατά τον Κονδυλάκη *κατιμέρι* είναι η αγριοβιολέτα. Το ΑΚΝ έχει τη λ. *κατιμέρι* μόνο με τη σημ. 'γλυκό του ταψιού από διπλωμένα φύλλα και αυγό'. Η σημ. αυτή ήδη στα τουρκικά.}

κατλαντζίω [katladízo] (Τουρκοκρητ.): υπομένο. [*katland(im)*, αόρ. του ρ. *katlanmak* (Bilgehan¹, 42) 'διπλώνομαι, τσακίζω', στη μτφ. σημ. 'υφίσταμαι' (Συντ.)] (كطلانق)

κατιμάς, ο [katmás] & **κατουμάς** [katumás] (Παπ., Πάγκ.): κρέας δεύτερης ποιότητας που οι κρεοπώλες βάζουν και πουλούν μαζί με το καλό.

{< *katma* (Παπ.)} (كتمه)

{Λέγεται και *κατιμάς*. Έτσι το έχει και ο Ανδριώτης. Και από εδώ η λ. *κατιμαδόουρα*, που έχω ακούσει να χρησιμοποιούν Ηρακλειώτες μικρασιατικής καταγωγής (Αττάλεια): περιληπτικό ουσ. που σημαίνει 'πράγματα εντελέστατα, φτηνιατζούρες' αλλά και 'άνθρωποι της υστάτης υποστάθμης'.}

κατουμάς, βλ. **κατιμάς**.

κάτρα πάτρα, βλ. **τσάτρα πάτρα** (قطران)

κατράβαλο, βλ. **κατράκι**.

κατράκι, το [katráti] (Τσιρ.) & **κάτρακας**, ο [kátrakas] & **κατράκα**, η [katráka] & **κατρακάκι**, το [katrakáti] (Κριτσ^F): «το παλιό σαραβαλιασμένο όχημα ή το φθαρμένο κοπτικό εργαλείο που δεν κόβει και χρειάζεται τρίψιμο» (Κριτσ^F).

{πβ. τουρκ. *katrak* «marangozlukta tomrukleri biçmeye yarayan ve birden çok testeresi olan biçme makinesi» (= κοπτικό μηχάνημα με πολλά πριόνια που χρησιμοποιεί στον μαραγκό για την κοπή κορμών): ο παραλληλισμός για τον θόρυβο (Συντ.)}

{Η επίταση της έννοιας εδώ γίνεται είτε με μεγεθυντικά (*κάτρακας*, πβ. *λελέκι*, *λέλεκας*, *κατράκα*, πβ. *μαρναντάκι*, *μαρναντάκα*) είτε μέσω υποκορισμού (*κατρακάκι*, πβ. *μαρναντάκι*, *μαρναντάκι*). Ο Αποστολάκης λημματογραφεί τη λ. **κατράβαλο** με τη σημ. 'σαράβαλο'. Μάλλον πρόκειται για συμφυρμό: *κατρά(κα)* + (*σαρά*)/*βαλο*. Ο Κασσωτάκης έχει: **καράκα**, η, με τη σημ. «παλιό αυτοκίνητο ή άλλο μηχάνημα, το οποίο εμφανίζει συχνά βλάβες», με πιθανή προέλευση από το *σακαρακάκα*. Ο Ξανθινάκης έχει την ίδια λέξη με τη σημ. «φορητό αυτοκίνητο».

κατράμι, βλ. **κατράνι**.

κατράνι, το [katráni] (Κριτσ.): **1.** «δοκάρι, με κίτρινο-κόκκινο χρωματισμό εσωτερικά και μαύρο εξωτερικά, που όταν κοπεί μυρίζει ρετσί-νι και συναντάται σε στέγες παλιών αρχοντοσπιτων. Από αυτά τα δοκάρια κατασκευάζουν οι οργανωμένοι καπάκια στα μουσικά όργανα και κυρίως στις λύρες και οι μαραγκοί έπιπλα ή πόρτες» {πρόκειται για ξύλο από κοινοφόρο δέντρο, ίσως κέδρο}. **2.** (Σταυρινίδης) πίσσα: Στίχος από τουρκοκρητ. ρίμα του 1815: *λαδοπατάβρες ρίχνουσι, απίρι* (= θειάφι) και *κατράνι* (βλ. Νίκος Σταυρινίδης, «Το τραγούδι του Μαζιλούμ Αγά ή Μπαλουξή», *Αμάθεια*, 2/5 (1971), 62). **3.** (μτφ. & μειωτ.) κατάρμαυρος (περιοχή Ηρακλείου).

{< *katran* (Κριτσ.), ίσως είναι αντιδάνειο, βλ. σημείωση (Συντ.)}

{Για το *katran* ο Νιζανγαν έχει δύο ομόγραφες λέξεις: *katran¹* 'ρητίνη' (< αραβ. *katrān/kitrān* (انقتر) και *katran²* 'κέδρος' (< ελλ. *κέδρον*, *κέδρος*). Η αραβ. λ. που θεωρείται ελληνικής αρχής (< *κεδρία* 'ρητίνη κέδρου' (βλ. Αδαμ. Κοραΐς, *Άτακτα*, 4ος τόμος, Παρίσι 1832, σ. 233) πέρασε στα ελλ. και ως *κατράμι* (αυτόθι). Ο Πάγκαλος (Γ, 291) λημματογραφεί τη λ. **κατράμι**: «1. Η ποσάσραλος. 2. Εν Δ. Κρ. και η ασθένεια της αμπέλου και των λαχανικών». Το ΑΚΝ ετυμολογεί τη λ. *κατράμι* από το ιταλ. *catrame*.}

κατσά κατσά [katsá katsá] & **κάτσα κάτσα** [kátsa

kátsa] (επίρρ.) (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Τσιρ^B, Ξεν.) : αθόρυβα και προσεκτικά ώστε να μη γίνει κάποιος αντιληπτός.

[< *kaçak-kaçak* (Παπ.) / < *kaça kaça* (Συμμεωνίδης)] (كأچاق، قأچاق)

{Το τουρκ. *kaçak* ως ουσ. σημαίνει ‘φυγιάς, δραπέτης’, ως επίθ. ‘λαθραίος’. Από αυτό ο *κατσάκος* ‘δραπέτης’ στον Ανδριώτη, μάλλον και το επίθετο *Κατσακός*, βλ. και *κατσάκος*. Επίρρ. *kaçak* (απλό ή με επανάληψη) δεν εντοπίζεται σε λεξικά. Ο Χαράλαμπος Συμμεωνίδης (σε βιβλιοκρισία του για το: Μ. Γ. Μιχαηλίδου-Νούρου, *Λεξικόν της Καραθαλακής διαλέκτου*, Αθήνα 1972, στο περιόδ. *Ελληνικά*, 26/1 (1973), 166) ετυμολογεί το «*κάτσα κάτσα* ή *κατσά κατσά* “κρυφίως, επιφυλακτικώς”» από το *kaça kaça*. Πρόκειται για αναδιπλωμένο γερούνδιο του ρ. *kaçmak* ‘δραπετεύω’, που με την αναδίπλωση αποκτά επίρρ. σημασία (‘δίκην δραπέτη’), πβ. *koçmak* ‘φοβούμαι’ > *korka korka* ‘μετά φόβου, περιδέως’ (Χλωρός, Β 1320).}

κατσάκος, ο [katsákos] (Πάγκ.) : ο γάτος.

[πιθανόν: < *kaçak*, βλ. σημείωση στο λ. *κατσά κατσά* (Συντ.)]

{Για την ετυμολ. ο Πάγκαλος (Γ 295) σημειώνει: «Εκ του ουσ. *κατσί* < *κασι* και της σπανιωτάτης εν Κρήτη καταλήξεως -άκος > *κασιάκος* > *κατσάκος*. Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι η λ. *κατσάκος* μπορεί να ήταν αρχικά όνομα-χαρακτηρισμός γάτου, ακριβώς λόγω της ικανότητας του να πλησιάζει αθόρυβα, χωρίς να γίνεται αντιληπτός (πβ. *κατσά κατσά σαν τον κάτη*), και στη συνέχεια να γενικεύτηκε με τη σημ. ‘γάτος’. Υπάρχει επίθετο *Κατσακός*.}

κατσαμάκι^(A), το [katsamáfi] (Αποστ., Τσιρ., Κριτσ.) : «κατσάδα, επίπληξη» (Κριτσ.). Στη ΦΡ. *βάνο κατσαμάκι*: προκαλώ, ερεθίζω, βάζω φτίλια.

[ίσως < *kaçamak*, στη μτφ. σημ. ‘πρόφραση, υπεκφυγή’ (Χλωρός, Β 1236) (Συντ.)] (كأچه مق)
{Στον Ανδριώτη: *κατσαμάκι* ‘υπεκφυγή, νάζι’. Ο Τσιριγωτάκης έχει τη λ. *κατσαμάκι* με τη σημ. ‘μικρής διάρκειας εργασία’.}

κατσαπροβέρνο [katsapronémo] (Γαρ., Κριτσ.) : κρυφοπροβάλλω (αμβ.). “*Κάθε τόσο κατσαπροβέρνει από το μικρό παραθυράκι στη κουζίνας στη και ξανοίγει να δει ποιοι έρχονται στο σπίτι μας. Από ‘κειά κρυφακούει κιόλας ίντα λέεμε. Θαρρεί πως είμαστε στραβοί να μην τηνε θεωρούμε;*” (Γαρ.).

[*κατσά κατσά* + *προβέρνο* ‘προβάλλω’ (Συντ.)]

κατσάς-κατσάς (επίθ. προσ.) [katsás katsás] & **κατσά-κατσάς** (Δαρ., Τσιρ^B) : ύπουλος.

[< *κατσά κατσά* (Συντ.)]

{Βλ. σημείωση στο λ. *κατσά κατσά*. Ο Τσιριγωτάκης το έχει ως παρατσούκλι συγκεκριμένου αγροφύλακα από την Αρμάχα Πεδιάδος, «που εμφανιζόταν εκεί που δεν τον περίμενες».

κατσά χωστά (επίρρ.) [katsá xostá] (Τσιρ^B) : σιγά και κρυφά.

[επιτατικός συνδυασμός των επίρρ. *κατσά* και *χωστά* (Συντ.)]

κατσιάλές, ο [katsxalés] (Ξανθιν.) : «είδος γερακιού που πλησιάζει το υποψήφιο θύμα του κάτσα-κάτσα (= κρυφά, προσεκτικά)».

[< **κατσιάλ-ης* (< *κάτσα*) + -ές (Ξανθιν.)]

{Βλ. σημείωση στο λ. *κατσά κατσά*. Για τη μετάπλαση σε -ές, βλ. σημείωση στο λ. *μπουνταλάς*.}

κατσιγανιά, η [katsiyañá] (Γαρ., Κριτσ.) & **κατσουγανιά** [katsuyañá] : «αταξία, η μη υπακοή στους κανόνες του παιγνιδιού» (Γαρ.), μικρό παράπτωμα.

[συμφυρμός των λ. *κατσουκανιά* ‘ζαβολιά’ και *αζιγανιά* (βλ.) (Συντ.)]

κατσιγανιάρης (επίθ. προσ.) [katsiyañáris] (Γαρ., Κριτσ.) : αυτός που κάνει ζαβολιές στο παιγνίδι, ζαβολιάρης, κατεργάρης.

[< *κατσιγανιά* (Συντ.)]

κατσίκα*, η [katsika] (Παπ.) : η αίγα.

[< *keçi* (Παπ.) / μεγεθ. του κατσίκι < μσν. *κασι*-κι < τουρκ. *keçi* (AKN)] (كأچس)

{Η κρητ. παροιμία *Απ’ όπου πηδά η αίγα πηδά και το ριφάκι*, «δηλ. απομμεύεται το τέκνον τας πράξεις των γονέων» (Πάγκαλος, Ε 141), βλ. και Μάρτιος Παπαδάκης – Ελευθέριος Τσικολάκης, *7.000 κρητικές παροιμίες*, Εκτύπ. Τυποκρέτα, Ηράκλειο 2011, σ. 210), αντιστοιχεί στην τουρκ. *Keçi nereye çikarsa oğlağı da oraya çikar* (βλ. *TDK-Atasözleri*).}

κατσίκης, βλ. **καντζίκης**.

κατσίκικα (επίρρ.) [katsifika] (Δαρ.) : ύπουλα.

[< *κατσίκης* (βλ. *καντζίκης*) (Συντ.)]

κατσικλιά, η [katsiklá] (Πάγκ., Γαρ., Κριτσ.) : η απάτη.

[< *kaçiklik* (Πάγκ.) / μάλλον < *κατσικλής*, βλ. σημείωση στο λ. *καντζικλίκι* (Συντ.)]

κατσικλής (επίθ. προσ.) [katsiklís] (Ξανθιν., Ιδομ^B) : μπαμπέσης, διτρώσωπος, παλαβός· ΕΠΙΡΡ. **κατσικλίστικα**: κρυφά, λάθρα, μπαμπέσικα.

[< *κατσικλίκι* (βλ. *καντζικλίκι*), υποχωρητικά (Συντ.)]

κατσικλίκι, βλ. **καντζικλίκι**.

κατσικλίστικα, βλ. **κατσικλής**.

κατσικοκλέφτης, ο [katsikokléftis] (Παπ.) : αυτός που κλέβει αγοπρόβατα.

[< *κασίκα* + *κλέφτης* (Παπ.)]

κατσικοπόδαρος (επιθ.) [katsikoródaros] (Δαρ.) : αυτός που φέρνει παντού και πάντοτε κακοτυχία.

[< *κασίκα* + *ποδάρι* (ΑΚΜ)]

{Η αρνητική σημ. της λ. μάλλον από τη δοξασία ότι υπάρχουν βλαπτικά δαιμονικά όντα με πόδια κασίκας, π.χ. καλλικάντζαροι. Από το *κατσικοπόδαρος* (ίσως μέσω ενδιάμεσου τύπου **κασιπόδας* - υπάρχει ως οικογενειακό επίθετο) προκύπτει πιθανόν η λ. *κασιποδιά* 'αναποδιά, κακοτυχία, κακή εξέλιξη' (Δαρ.)}

κασιποδιά, βλ. **κατσικοπόδαρος**.

κασιργάς, ο [katsirgás] (Γαρ., Κριτσ., Τσιρ.) : πολύ δυνατός άνεμος.

[< *kasirga* «ανεμοστρόβιλος, καταγίς, σίφων» (Χλωρός, Β 1245) (Συντ.) (فاصرغه)]

{Αντίστροφος λεξιλογικός δανεισμός σχετικά με ονόματα ανέμων: *rogyaz* 'βόρειος ή βορειοανατολικός άνεμος' (και διαλεκτ. *rogyaz, bovyaz, bovyaz*, βλ. στο *TDK*) < *βοριάς* 'lodos 'νότιος ή νοτιοανατολικός άνεμος' (< *νότος*). Αναλυτικά στο: Henry & Renée Kahane – Andreas Tietze, *The Lingua franca in the Levant: Turkish nautical terms of Italian and Greek origin*, University of Illinois Press, Urbana 1958, σ. 494-6 και 547-8 αντίστοιχα.}

κασιρμά (επίρρ.) [katsimá] (Παπ., Πάγκ., Γαρ., Ιδομ., Τσιρ., Ξανθιν^Α, Κριτσ., Ξεν.) : λαθραία, κρυφά.

[< *kasirma* (Παπ.) (قاسرمة)]

{Αντίστροφος λεξιλογικός δανεισμός: τουρκ. (αργκό) *zula* 'το κρυφό μέρος όπου κρύβονται τα λαθραία και τα απαγορευμένα πράγματα' < ελλ. *στη ζούλα* (Δημάση & Νιζάμ, 259).}

κασιρμάς, ο [katsirmás] (Πιτ., Κονδ., Ροδ., Ιδομ., Κριτσ.) : **1.** το λαθρεμπόριο · **2.** εμπόρευμα για τον οποίο παράνομα δεν πληρώθηκαν τελωνειακοί δασμοί.

[< *kasirma* (Πιτ.) (قاسرمة)]

κασιρνιτζίω [katsirdízo] : αφήνω κάποιον να δραπετεύσει, να διαφύγει. Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845: *Εφάρανε τους δύο Λιάπηδες από το Μυλοπόταμο, το Δημήτρη και το Νικολή, όπου έκλεισαν [...], και εις το Γιόφυρο κοντά έφυγε ο Δημήτρης και φαίνεται πως τότε κατ'έριντασε ο Τούρκος σπού τον ήφερνε* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 341).

[< *kasirnad(im)*, αόρ. του ρ. *kasirnak* (Συντ.) (قاسرناق)]

κατσομαίνω [katsobéno] & **κοτσομαίνω**

[kotsobéno] (Ξανθιν.) : «παρεμβαίνω απρόσκλητος σε υπόθεση, ενώ δεν έχω τις απαιτούμενες προϋποθέσεις, επεμβαίνω σιγά σιγά».

[< *κάτσα* (κρυφά) + *μπαίνω* (Ξανθιν.)]

{Σε ξεχωριστό λήμμα έχει τη λ. *κουτσομαίνω* 'επεμβαίνω σιγά-σιγά'. Βλ. σημείωση στο λ. *κατσα κατσα*.}

κατσομπήνομαι [katsobíchnome] (Ξανθιν.) : «προβάλλω κάποια αντίσταση, επιτίθεμαι σιγά».

[< *κάτσα* + *μπήνομαι* (Ξανθιν.)]

{Βλ. σημείωση στο λ. *κατσα κατσα*.}

κατοκάζανο, το [katokázano] (Γαρ.: απλή αναφορά στην ανάπτυξη του λ. *καζάνι*) : το κάτω μέρος (η χύτρα, το κυρίως καζάνι) του άμβυκα.

[< *κάτω* + *καζάνι* (Συντ.)]

καυγαδίξω, βλ. **καβγαδίξω**.

καφαριάδα, βλ. **καβγαριάδα**.

καφαδιά, η [kafađiá] (Κονδ., Ξανθιν., Ιδομ.) : χτύπημα στο σβέρκο (στον *καφά*).

[< *καφάς*, πλ.ηθ. *καφάδες*, κατά τα: *σβερκιά, καρπαζιά* (Συντ.)]

καφαλ(ι)τής, βλ. **καφαλτί**.

καφαλτί, το [kafaltí] & **καβαλτί** [kavaltí] & **καφαλ(ι)τής**, ο [kafaltis/ kafalitis] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^Β, Ξεν.) : **1.** το πρόγευμα, το πρωινό, το κολατσιό · **2.** (συνεκδ.) *ώρα καφαλτί*: 8-9 το πρωί · **3.** το απογευματινό φαγητό (Γαρ., Δαρ.).

[< *kahvaltí* (Παπ.) (قهوه التى)]

καφαλτίξω [kafaltízo] & **καβαλτίξω** [kavaltízo] (Πάγκ., Πιτ., Αποστ., Τσιρ., Ροδ.) : προγευματίξω, κολατσιόξω.

[< *καφαλτί* (Πάγκ.)]

καφάς, ο [kafás] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Ξεν.) : το σβέρκο.

[< *kafa* (Παπ.) (قفا)]

{Ο Ιδομενέως λημματογραφεί και τον τ. *καφάς*. Αμάρτυρη ονομαστική: η ηχηροποίηση [k > ʒ] από συμμορφορά με το άρθρο στην αιτιατική: *τον καφά* [toɣafá]. Η έκφραση *τον καφά του δεν ντونه κόβγεις ούτε με το σάρακα*, την οποία καταγράφει ο Δαριβιανάκης, λέγεται για ανθρώπους με χοντρό σβέρκο (σάρακας = πριόνι).}

καφάσι*, το [kafási] & **καφέσι** [kafəsi] (Παπ., Πάγκ., Κονδ.) : το ξύλινο δικτυωτό πλέγμα παραθύρων, το καφασωτό. ΥΠΟΚΟΡ. **καφεσάκι**: και η *χανούμη* 'πρόβαλε από το καφεσάκι

(στίχος από δημοτικό κρητ. τραγούδι γύρω στα

1815, βλ. Εμμ. Κουτσαντωνάκης, “Το τραγούδι του Μεμέτακα ή (Μ)ουστασελεπάκη”, *Αμάλθεια*, 7/26 (1976), 51.

[< *kafes* (Παπ.) / διαλεκτ. *kafas* (ΑΚΝ)] (قفس / قفص)

{Ο Τσιργιωτάκης λημματογραφεί τη λ. *καφέσι* με τη σημ. ‘καφενείο’ (επαρχία Πεδιάδος).}

καφαταρένγω [kafataréngɔ] (Πάγκ.) : γίνομαι ανυπότακτος.

[«πβ. τουρκ. *kafadar* (= σύντροφος)» (Πάγκ.) / μάλλον < **καφατάρης* < *καφαντάρης*, στη σημ. ‘οπαδός’ (Συντ.)]

{Η λ. *kafadar* (قافدار) σημαίνει: «σύντροφος, φίλος, επιστήθιος, ομότροπος, ήτοι άνθρωπος των αυτών ιδεών και αρχών μετά τινος άλλου και επομένως ακολουθών αυτό εν παντί» (Χλωρός, Β 1299). Το ουσιαστικό *καφαντάρης* δεν υπάρχει στα λεξικά που αποδελτίωσα. Το έχει ο Κουκκίδης (σ. 40), με τη σημ. ‘σύντροφος, φίλος’.

καφατουρεύω [kafaturéno] (Πάγκ., Ξανθιν., Ιδομ^Β.): **1.** δυναμώνω (Πάγκ.)· **2.** αργιεύω, γίνομαι θηριώδης (Ξανθιν.).

[< *καφατούρος* < *καφάτος* < *καφάς* (Ξανθιν.)] {*καφατούρος* και *καφάτος* δεν λημματογραφούνται στον Ξανθινάκη ούτε σε άλλο λεξικό από αυτά που αποδελτίωσα. Η λ. *καφατούρος* δεν υπάρχει ούτε στο Διαδίκτυο. Η λ. *Καφάτος* μόνο ως οικογενειακό επίθετο. Ίσως το *καφατουρεύω* να σχετίζεται με το *καφαταρένγω* (βλ.).}

καφεδί, το [kafedi] (Τσιρ., Κριτσ.) : το καφέ χρώμα.

[< *καφεδ-* (καφέζ) -*ί* (ΑΚΝ)]

{Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευσης κατάλ. -*ί*, που δηλώνει χρώμα, πβ. *fistiki* > *φιστικί*. Ο Κριτσωτάκης έχει σε δύο ξεχωριστά λήμματα τα επίθ. *καφεδής*, -*ιά*, -*ιό* (όπως και ο Ιδομενέως^(Β)) και *καφεδιός*, -*ιά*, -*ιό*.)

καφενές*, ο [kafenés] (Πάγκ., Τσιρ.) : καφενείο.

[< *kavene* < *kavehane* < *kahve-hane* (Πάγκ.) / σωστότερα: < *kahvene*, διαλεκτ. τ. του *kahvehane* (ΑΚΝ)] (قهوه خانه)

καφεσωτά, τα [kafesotá] (Γαρ., Κριτσ.) : είδος σκουλαρικών που το βασικό τους διακοσμητικό στοιχείο είναι ένας δικτυωτός ρόδακας, με τα πέταλα γυρισμένα λίγο προς τα πίσω.

[ουσιαστικοπ. επίθ. *καφεσωτός* (καφεσωτά σκουλαρίκια) < *καφέσι* (βλ. *καφάσι*) (Συντ.)]

{Για τα καφεσωτά/καφασωτά κρητικά κοσμήματα βλ. Περίανδρος Επιτροπικής, “Το κρητ. παραδοσιακό κόσμημα”, περιοδ. *Κρητ. Πανόγραμμα*, 22 (Ιουλ.-Αύγ. 2007), 68-83 (αφιέρωμα με πολλές φωτογραφίες αυθεντικών κοσμημάτων).}

καφετζές, ο [kafedzés] (Τσιρ.) : το καφενείο (επαρχία Σητείας).

[< *καφενές*, μάλλον με επίδραση από τη λ. *μαγατζές* (Συντ.)]

καφούρος, βλ. **καφιρίης**.

καφτάνι*, το [kaftáni] (Ροδ., Κριτσ., Χουστ.) : «γυναικείο παλτό με φαρδιά μανίκια».

[< *kaftan* (από τα περσ.) (ΑΚΝ)] (کافتان)

{Στο ΑΚΝ: «φαρδύ και μακρύ, πολυτελές και συνήθ. επίσημο ένδυμα, που το φορούν οι άνδρες στην Ανατολή. || για άχαρο, ριχτό γυναικείο ρούχο».

κάχρι, το (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Ροδ., Ιδομ^Β, Τσιρ^Β, Ξεν.) & **κάχριτα**, η [káxrita] (Γιάνναρης, 85) : η θλίψη, η οργή, το μίσος.

[< *kahr*, -*hri* (Παπ.)· ο τ. κάχριτα, κατά τα: μάνινα (μανία), έχριτα (έχθρα) (Συντ.)] (كهر)

{Ο Ροδάκης το έχει ως οξυτόνο: **καχρί**. Μάλλον από την αιτιατ. *kahri*}

κάχριτα, βλ. **κάχρι**.

καψιλίκι, το [kapsilíki] (Γαρ., Κριτσ., Ιδομ^Β.): η έντονη επιθυμία.

{Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευσης κατάλ. -*ιλίκι*.}

κεζίν, το [kézín] : «ύφασμα εκ μετάξης και βάμβακος με επιφάνειαν κυματοειδή», *Κεζίν χιώτικο* : «Χιώτικον καλείται διότι κατεσκευάζετο, όπως και άλλα πολυτελή υφάσματα εν τη τότε άκμαζούση και σηροτροφούση Χίω». Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 94). Πβ. ποντ. *κεζίν* «ύφασμα μεταξοβάμβακον με χρωματιστάς ραβδώσεις» (ΙΛΠΔ, Α 432).

[< *gezi* (Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης), από τα περσ. κατά το *TDK*] (کزی)

κελεπίρι, το [tʃelɛpíri] & **κελεπούρι*** [tʃelɛpúri] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** κάτι που αποκτάται σε τιμή μικρότερη από την αξία του· **2.** ανέλπιστο εύρημα, ευκαιρία. «Συνήθως λέγεται ειρωνικά» (Αποστ., Τσιρ.).

[< *kelepir* (Παπ.)] (كلپير، كله پور)

{Το έχει *TDK* και τους διαλεκτ. τ. *kelepür* & *kelepur*.}

κελεπιριτζής, ο [tʃelɛpíridzís] (Παπ., Πάγκ.) : αυτός που ψάχνει για κελεπούρια.

[< *κελεπίρι* (Παπ.) / + *-τζής* (Πάγκ.)]

{Υπάρχει και το τουρκ. *kelepirci* (كلپيرجي)}

κελεπισές, βλ. **κελεπτός**.

κελεπόσι, το [kelɛpósi] : κάλυμμα κεφαλής. Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 107).

[< *kellerpus* (Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης)]
(كلاه پور)

κελεπούρι, βλ. **κελεπίρι**.

κελεπτός^(Α), ο [tʰeleptós] & **κελεπισές** [tʰelepísés] (συνήθως στον πληθ.) (Τσιρ., Κριτσ^α.): οι χειροπέδες. Βλ. και: *τσελέκι*, *τσελεπλίκι*, *τσελεψίκια*.

[< *kelepçe* (Κριτσ.)] (كلاج)

κελεπτικία, βλ. **τσελεψίκια**.

κελερμενί (το): «είδος ερυθράς αργίλου, με θεραπευτικές ιδιότητες, γνωστό ήδη στους βυζαντινούς ιατρούς». Η λ. σε κρητ. ιατροσόφιο του 1826 (βλ. Παπαδογιαννάκης, 213).

[< *kil Ermeni* «βόλος ή λίθος αρμενιάκος» (Παπαδογιαννάκης)] (كل ارمني)

{Ο Χλωρός (B 1406) το έχει με το ερμηνεύμα: «βόλος Σινωπής [φραμ.].»}

κελίφι, βλ. **κιλίφι**.

κελντανές, βλ. **γερντανές**.

κελύφι, βλ. **κιλίφι**.

κεμάλι, το [kɛmáli] (Γαρ., Κριτσ.): η ακμή, η εντέλεια. Παροιμία: *Το ρόδο στο κεμάλι του μωρίζει*.

[< *kemal* (Συντ.)] (كمال)

{Η λ. φαίνεται να χρησιμοποιείται μόνο σε αυτήν την παροιμία.}

κεμεντζές*, ο [tʰɛmɛndzɛs] (Τσιρ.): λύρα.

[< *kermze* ‘χοροεπερίδα’ (Τσιρ.) / το σωστό: < τουρκ. *kemençe* < περσ. *keman* ‘δοξάρι’ (AKN)] (كمانچه, كمانچه)

{Στα τουρκ. η χοροεπερίδα/συνεστίαση λέγεται *kermes*, από το γαλλ. *kermesse*. Για τον *κεμεντζέ* ο Τσιριγωτάκης σημειώνει: «πάντα λέξη». Είναι όντως σπάνια στην Κρήτη, διότι *κεμεντζές* λέγεται η ποντιακή λύρα, όχι η κρητική.}

κεμέρι*, το [tʰɛméri] & **κιμέρι** [tʰiméri] (Παπ., Πάγκ., Γαρ., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^β, Τσιρ^β, Ξεν.): ζώνη με θήκη για χρήματα, και κατ’ επέκταση το χρηματοφυλάκιο, το ταμείο, το πουγγί.

[< *kemer* (Παπ.)] (كمر)

{Στα τουρκ. η λ. *kemer* (από τα περσικά) εκτός από ‘ζώνη’ σημαίνει επίσης ‘άψιδα, θόλος, καμάρα’ – *su kemeri* ‘καμάρα υδραγωγείου, υδραγωγείο’. Ο Κριτσωτάκης λημματογραφεί χωριστά τον τ. **κεμέρι**, με τη σημ. «πίτι παλαιού τύπου με καμάρα, ως αποθήκη», και χωριστά τον τ. **κιμέρι** (και υποκορ. **κιμεράκι**), με τη σημ. «μικρή πηγή με πέτρινο γουρνάκι (κουτσονάρι) για να πίνουν νερό οι περαστικοί». Με την τελευταία σημ. χρησιμοποιείται ως μι-

κροτοπονύμιο (*Κιμέρι*) στο χωριό Σχινόκαψαλα Ιεράπετρας, για μια πλατεία όπου υπάρχει αψιδωτή δεξαμενή νερού με πέτρινη γούρνα, ακριβώς όπως το περιγράφει ο Κριτσωτάκης, ο οποίος αναφέρει το *Κιμεράκι*: τοποθεσία ανάμεσα στην Επισκοπή και τα Τούρτουλα Σητείας, «όπου υπήρχε μικρή πηγή με κουτσονάρι». Για την απότερη καταγωγή από το αρχ. ελλ. *καμάρα*, καθώς και για τους κοντινούς και μακρινούς της συγγενείς και απογόνους στα ελληνικά και σε άλλες γλώσσες, βλ. άρθρο με τίτλο “Η Ελληνίδα *καμαριέρα*” στο ιστολόγιο του Νίκου Σαραντάκου *Οι λέξεις έχουν τη δική τους ιστορία* (<https://sarantakos.wordpress.com/2011/05/18/kamariera/>) ο οποίος αντλεί στοιχεία από σχετικό άρθρο του Νίκου Λίγγρη στο <http://lexilogia.gr/forum/>.)

κεμπάπ*, το [tʰɛbápi] (Παπ., Ξανθιν., Ιδομ^β): κρέας ψητό. ΦΡ. (απειλή) *Θα τον κάμω κεμπάπ*: θα τον κάνω κομμάτια. (Παπ.)

[< *kebab* (Παπ.)] (كباب)

{Ο Παπαρηγοράκης λημματογραφεί τον τ. *κεμπάπι*, αλλά στην ανάπτυξη του λ. έχει τον τ. *κεμπάπ*. Η παροιμία *Μήδε η σούβλα να καεί / μήδε και το καμπάπι*, την οποία καταγράφει η Ειρήνη Παπαδάκη (*Λόγια του Στειακού Λαού: Λαογραφικά σύμμεικτα Σητείας Κρήτης*, 1ος τόμος, 2η έκδοση, Κνωσός, Αθήνα 1938, σ. 195), αντιστοιχεί ακριβώς στην τουρκική *Ne şiz yansın ne kebab*.}

κεμπίρ χαϊρής, ο [tʰɛbír xairis]: που διακρίνεται για τις αγαθοεργίες του. Η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: *Πού ’ν’ οι κεμπίρ χαϊρήδες απού ’χανε νοβλέτι* / < που η > *μεγάλη η τουρκιά τούς ήκαμε ραχμπέτι* [= τους είχε σε υπόληψη, τους σεβόταν] (βλ. Dedes, 359).

[< *kebir* «μέγας, σημαίνων, έξοχος, σπουδαίος», από τα αραβ. (Χλωρός, B 1366) & *hayir* خیر (ως ουσ.) «αγαθόν, καλόν, αγαθοεργία», (ως επίθ.) «καλός, αγαθός, αίσιος, ωφέλιμος» (Χλωρός, A 761), αλλά μπορεί να είναι και παραφθορά του *kesiru-l-hayir* كسیرال خير «ού πολλή η αγαθοεργία, ήτοι άνθρωπος λίαν αγαθοεργός» (Χλωρός, A 761)]

{Ο πληθ. της λ. *kebir* είναι *kibar*. Όταν χρησιμοποιείται αντί ενικού σημαίνει «ευγενής, πλούσιος, ο ανήκων τη υψηλή κοινωνία, αξιοπρεπής, μεγαλοπρεπής, κομψός, ωραίος» (Χλωρός, B 1363). Από εδώ το ελλ. *κιμπάρης*, θηλ. *κιμπάρισσα*, (οικείο επίπεδο λόγου): «άνθρωπος με φυσική ευγένεια, γενναιοδωρος, ντόμπρος και αξιοπρεπής. || αυτός που είναι ντυμένος με ρούχα ακριβά, κομψά και διακριτικά» (AKN).}

κεναράτο σεντόνι, το [tʰɛnaráto sedóni] (Κριτσ.): «βαμβακερό σεντόνι με ρίγες».

[< *κενάρι*, στη σημ. 4. (Συντ.)]

{Ο Ιδομενέως^(B) λημματογραφεί το επίθ. *κενάριατος* ‘κενητός’, αλλά απ’ όσο ξέρω το χρησιμοποιούσαν ως χαρακτηρισμό μόνο για ριγέ υφαντά σεντόνια, βλ. σημείωση στο λ. *κενάρι*.}

κενάρι, το [tʃenári] (Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Ιδομ^B., Τσιφ^B., Ξεν.) : **1.** κράσπεδο, άκρη ενός φορέματος **2.** ακμή μεταξύ δύο αυλακιών του κήπου **3.** «νήμα δίκλωνον ή τρίκλωνον, διπλοστριμμένο του εμπορίου, που χρησιμοποιείται για στήμονι στον αργαλειό. Συνήθως όταν “διάζονται” βάζουν ένα μέρος κενάρι κι ένα μέρος μπαμπιακερό νήμα κατ’ αποστάσεις ανάλογες με την επιθυμία ή την καλαισθησία της νοικοκυράς κι έτσι σχηματίζονται στο ύφασμα διακοσμητικές κάθετες ρίγες. Αυτό όταν πρόκειται να διαστούν σεντόνια» (Πιτ.) **4.** η καθεμιά από τις κάθετες ρίγες που δημιουργούνται με τον παραπάνω τρόπο στα υφαντά σεντόνια - η λ. σε έγγραφο του 1865: *σεντόνι κενούργιο με κενάρια* (Α.Δ.Η., 2/2 / 1-139) **5.** μικρό κενό: «κενάρι κάνει η πόρτα» (Κασσ.).

[1. & 2.: < *kenar* ‘άκρη’ (Πάγκ.) / 3.: < πιθανόν *kenar* (Πιτ.) (كلل)]

{Οι ρίγες στα *κεναράτα* σεντόνια θυμίζουν τα *κενάρια* του κήπου. Μετωνυμικά ονομάστηκε *κενάρι* το νήμα *χάρη* στο οποίο δημιουργείται αυτό το υφαντικό εφέ. Η μετωνυμία και στο κυπρ. *κενάριν*, το, ‘τυπωμένο σχέδιο στο γύρο των μαντιλιών· χοντρό, άσπρο και βρασιμένο μαλακό μετάξι’ (Γιαγκουλής, 29). Στα τουρκ. *kenar* σημαίνει επίσης ‘ούγια’. Στην τουρκική παροιμία *Kenarına bak bezini al, anasına bak kızını al* (Την ούγια του κοίτα [και] πάρε το πανί, τη μάνα της κοίτα [και] πάρε την κόρη) (Meynard, B 648) αντιστοιχεί ακριβώς η κρητική *Θώρειε νούγια, έπαιρνε πανί, / θώρειε μάνα, έπαιρνε παιδί* (βλ. Θεοχ. Δετοράκης, “Στεφάνου Ξανθουδίδου ανέκδοτος συλλογή παροιμιών”, *Κρητολογία*, 1 (Ιουλ.-Δεκ. 1975), 91-165, αρ. 389) ή (όπως την έμαθα από τη μάνα μου) *Απ’ την ούγια το πανί / κι απ’ τη μάνα το παιδί*. Στα τουρκ. υπάρχει η λ. *oya* ‘λεπτή χειροποίητη δαντέλα’ (TDK). Κατά τον Nişanyan προέρχεται από το ελλ. *ούια/ούγια*. Το *AKN* θεωρεί ότι η λ. *ούγια* ίσως είναι αντιδάνειο (< τουρκ. *oya* (< αραβ.) < ελνστ. *φα*, αρχική σιμ.: ‘δέρμα προβάτου’, αρχ. *σα*), αλλά, κατά το *EANEF*, «η παρουσία τής λ. στις διαλέκτους τόσο του Πόντου όσο και, κυρίως, της Κάτω Ιταλίας δεν καθιστά πιθανή αυτήν την εκδοχή».

κενέφης, βλ. *κενέφι*.

κενέφι, το [tʃenéfi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Κριτσ., Κασσ.) & **κενέφης**, ο [tʃenéfis] & **σενέφι**, το [senéfi] (Ιδομ^B) : **1.** αποχωρητήριο, απόπατος **2.** (μυφ.) τιποτένιος, ελεεινός.

[< *kenef* (Παπ.) (كنف, كينف)]

{Ο τύπος *σενέφι* δεν υπάρχει ούτε στο Διαδίκτυο. Ίσως σχετίζεται με το *τσενσινέ κενέφι* (βλ.)}

κεντανάτζης (επίθ. προσ.) [tʃendanádzis] & **κιαντανάτζης** [tʃandanádzis] (Γαρ., Κριτσ.) : που έχει κνήμες λεπτές σαν το πράσο.

[< *κεντανές* ‘πράσο’ (Κριτσ.) + *ατζί* ‘κνήμη’ (Συντ.)]

{Βλ. σημείωση στο λ. *παπουτσάς*.}

κεντανές, ο [tʃendanés] & **κιοντανές** [tʃondanés] & **κιαντανές** [tʃandanés] (Πιτ., Κονδ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιφ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Ξεν.) & **γκιορντανές** [dʒordanés] (Πάγκ.) & **κιολντανές** [tʃoldanés] : το καλλιεργημένο πράσο (*Allium porrum*).

[φράίνεται τουρκ. προελεύσεως (Πάγκ.) / τουρκ. (Κονδ.) / < τουρκ. *kedena* < περσ. *kendena* (βλ. Χλωρός, B 1423) (Συντ.) (كندن)]

{Στους τ. *γκιορντανές* και *κιολντανές* προφανώς επέδρασε φωνητικά κάποια άλλη λ. με παρόμοιο ήχο. Ο Ιδομενέως έχει τη γραφή *κιεντανές*. Το περσ. έτυμο αναφέρεται ως *gandāna* σε λεξικά του 19ου αιώνα: Fransijs Johnson, *Persian, arabic and english dictionary*, Λονδίνο 1852, σ. 1047· F.G. Steingass, *A comprehensive Persian English dictionary*, 1892, σ. 1099. Αντίστροφος λεξιλογικός δανεισμός: η κανονική λ. για το πράσο στα τουρκ. είναι *pirasa*, από τα ελληνικά (Δημάση & Νιζάμ, 223). Η ελλ. λ. έχει περάσει και σε βαλκανικές γλώσσες (βλ. Stanley J. Kays, *Cultivated vegetables of the world: a multilingual onomasticon*, Wageningen Academic Publishers, The Netherlands, 2011, σ. 30.)}

κεντανόριζα, η [tʃendanóriza] (Κριτσ.) : η ρίζα του κεντανέ, το κάτω μέρος, το λευκό.

[< *κεντανές* & *ρίζα* (Συντ.)]

κεντανόριζο, το [tʃendanóriza] (Κριτσ.) : το πρασόριζο (φαγητό).

[< *κεντανές* & *ρύζι* (Συντ.)]

κεντανόσπορος, ο [tʃendanósporos] (Κριτσ.) : σπόροι καλλιεργημένου πράσου.

[< *κεντανές* & *σπόρος* (Συντ.)]

{Η αντίστοιχη λέξη για το κρεμμύδι είναι: *μαρούτι*.}

κεντανόφυλλο, το [tʃendanófilo] (Κριτσ.) : το πρασόφυλλο.

[< *κεντανές* & *φύλλο* (Συντ.)]

κεντανόφυτο, το [tʃendanófito] (Κριτσ.) : φυτάριο πράσου, έτοιμο για μεταφύτευση.

[< *κεντανές* & *φυτό* (Συντ.)]

κεντέρι, το [tʃendéři] (Ιδομ., Αποστ., Τσιφ., Δαρ.,

Κασσ.) : **1.** δύστροπος άνθρωπος· **2.** το πειραχτήρι.

[< *keder* 'θλίψη, κακό, βάσανο' (κατά το *TDK* από τα αραβ.) (Συντ.)] (كدر)

κεπέγκι, το [tʃerɛndʒi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ.) : **1.** το πρόσθετο θυρόφυλλο, ιδίως καταστημάτων, όταν η πόρτα είναι με τζάμι (σαν βιτρίνα), που τοποθετείται όταν κλείνουν το μαγαζί, για ασφάλεια· **2.** καταπακτή. [< *kepenk* (Παπ.)] (كپنك)

κεπσές, ο [tʃɛpsés] (Τσιρ.) : «μεγάλη γαλβανισμένη τρυπητή κουτάλα από κασίτερο».

[< *kerçe* 'κουτάλα' (Τσιρ.)] (كچك)

{Προτεινόμενη γραφή: *κεμές*. Ο Ανδριώτης έχει τον τ. *κεπσές*.}

κερατίλίκι, το [tʃeratiɫiɫi] (Ιδομ^B) : η ιδιότητα του κερατά (βαριά βρυσιά, συχνά στον πληθ. *κερατίλίκια*, π. χ., *τον άρχισε στα κερατίλίκια*).

{Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευσης κατάν. -*ιλίκι*.}

κερεβίζι, το [tʃerevizi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ.) : το φυτό *Arium graveolens*, κοινώς σέλινο. Αστείο δίστιχο: «- Ίντα ψήνεις και μυρίζεις - Κεντανέ και κερεβίζι {= πράσα με σέλινο}» (Πιτ.).

[< *kereviz* (Παπ.)] (كرويز، كرفس)

{Ο Ιδομενέως και ο Αποστολάκης έχουν τη γραφή: *κερεβύζι*. Στα λεξικά η λ. *κερεβίζι* φαίνεται να χρησιμοποιείται μόνο στο παραπάνω δίστιχο, αλλά εγώ την άκουγα από τον πατέρα μου (1904-1995) ως κανονική λ. για το σέλινο.}

κερεβύζι, βλ. **κερεβίζι**.

κερεμέ, βλ. **ένα γκερεμέ**.

κερέμι [kɛrémi]· μόνο στη ρημ. περίφρ. **κάνω κερέμι** : κάνω χάρη· σε τουρκοκρητ. τραγούδι για την άλωση του Αρκαδίου: *Αλή! σε βάνω με ομπρός εις τα δεξιά μας μέρη, / σ'ορε το ζουλιγκάρι σου και κάμε μας κερέμι* (βλ. Πλανάκης, 102· από: *Αρχαίον Παύλου Βλαστού*, 15ος τόμος, σ. 1211-1215).

[< *eyle kerem* «ποιήσόν μοι την χάρην» (Χλωρός, Β 1385)] (كريم)

{Η λ. *kerem* «ευγένεια χαρακτήρος, μεγαθυμία, γενναιοδορία, χάρης, ευεργεσία» (Χλωρός, ό.π.) έχει περάσει στα ελληνικά ως *κερέμι* (Μπόγκας, 174· Κουκκίδης, 41).}

κερεστελίδικος (επίθ.) [tʃeresteliðikos] (Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ.) : «Ο κατασκευασμένος από υλικά πολύ καλής ποιότητας» (Πιτ.). Κατά τον Ξανθινάκη «ο κατασκευασμένος από κερεστέ» (δέρμα παπουτσιών) : *κερεστελίδικα στιβάνια*. Κατά τον Τσιριγωτάκη «κα-

λοφτιαγμένος, χειροποίητος, γερός».

[< *keresteli* (Ξανθιν.)]

{Ο Ξανθινάκης εντοπίζει σωστά το τουρκ. έτυμο, όχι όμως και τη σημασία του: κατά το *TDK keresteli (adam)* σημαίνει 'γεροδεμένος, σοματώδης (άνθρωπος)'. *Κερεστελίδικα στιβάνια* είναι τα καλοφτιαγμένα, τα γερά στιβάνια. Ο συσχετισμός με τον *κερεστέ*, στη σημ. 'δέρμα', δεν φαίνεται να έχει νόημα, αφού τα στιβάνια δεν γίνονται από άλλο υλικό.}

κερεστές*, ο [tʃerestés] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** οικοδομική ξυλεία· **2.** (κατ' επέκταση) διάφορα υλικά κατασκευής επίπλων, οικιακών σκευών και ιδίως υποδημάτων· **3.** ψέμα, απάτη.

[< *kereste* (Παπ.)] (كرسته، كر استه)

{Κατά το *TDK* η λ. *kereste* σημαίνει: 1) ξυλεία, 2) υλικά για την κατασκευή παπουτσιών, 3) (μψ.) άξεστος, χοντράνθρωπος, ξύλο απελέκητο. Από εδώ ίσως προέκυψε η σημ. 'ψέμα, απάτη' της λ. *κερεστές*.}

κερεστετζής (επίθ. προσ.) [tʃerestɛdzis] (Ξανθιν., Ιδομ^B, Κασσ., Τσιρ^B) : **1.** (ως ουσ.) έμπορος ξυλείας· **2** (μψ. ως επίθ. προσ.) ψεύτης, απατεώνας.

[< *keresteci* (Κασσ.)] (كرسته جي)

{Για τη μψ. σημ. βλ. σημείωση στο λ. *κερεστές*.}

κεριζής, ο [tʃerizis / kɛrizis ?] : εργάτης που φτιάχνει οχετούς. Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1834: *έδωσα τω[ν] κεριζήδω γρ. 9* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 610).

[μάλλον < *(γ)κεριτζής < *(γ)κεριτζήζ < (γ)κεριτζί < *geriz* & διαλεκτ. *keriz* «πρόνομος, οχετός ακαθαρσιών, κ. γκεριζί» (Χλωρός, Β 1357), από το περσ. *kārīz* κατά τον Νιζανγαν (Συντ.)] (كريز، كرىز)

{Η λ. **γκεριτζής** απαντά ως οικουμενικό επίθετο στην περιοχή Σερρών (Διαδίκτυο).}

κερμεζίδικος (επίθ.) [tʃermezidikos] (Τσιρ.) : σε απόχρωση του κόκκινου.

[< **kermezis* < *κιρμίζής* (Συντ.)]

κερντανές, βλ. **γιορντανές**.

κερχανατζής [tʃerxanadzis] & **κερχαντζής** [tʃerxandzis] (επίθ. προσ.) (Ροδ., Κασσ.) : **1.** αυτός που συγχάζει στα πορνεία· **2.** αεριτζής.

[< *kerhaneci*, βλ. σημείωση στο λ. *κερχανές* (Συντ.)] (كرخانه جي)

κερχανές, ο [tʃerxanés] (Πάγκ., Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ.) : **1.** μεγάλο σπίτι· **2.** ελαιοτριβείο· **3.** μαγαζί, εργοστάσιο· **4.** «η αποθήκη τυριού στα όρη, το τυρόσπιτο»

(Δαρ.)· 5. «χαρακτηρισμός για άνθρωπο χαμερπή» (Ιδομ^B).

[< *kerhane* ‘εργοστάσιο’ (Ξανθιν.) (كلخانه)

{Ο Ιδομενέως ετυμολογεί από το *kerhane* ‘πορνείο’. Η λ. αυτή έχει περάσει στα ελλ. με την ίδια σημασία – καθώς και το σχετικό παράγωγο *κερχαντζής*, πβ. *kerhaneci*. Η λέξη, με την αρχική μορφή *kârhana/â* (Κυρανούδης, 100), από το περσ. *kâr* ‘εργασία’ και τη λ. *hane* ‘οίκος’, εσήμαινε βασικά ‘εργαστήριο’, βλ. Meynard, B 622, όπου βρίσκουμε και *yoğurtçu kerhanesi* = *fromagerie*, *crémèrie* (τυροκομείο). Με την τελευταία σημ. χρησιμοποιείται η λ. στα Ανώγεια, βλ. άρθρο της Ειρήνης Ταχατάκι στην εφημ. *Πατρίς*, φ. της 4-11-2008, με τίτλο “Ο κερχανές (αποθήκη τυριού ή τυρόσπιτο)”. Η σημ. 1. από παροιμώση μεγάλου σπιτιού με ελαιοτριβείο ή εργοστάσιο, κατά το μέγεθος.}

κερχαντζής, βλ. **κερχαντζής**.

κεσάτι*, το [fɛsáti], συνήθως στον πληθ. **κεσάθια** [fɛsáθɣa] (Παπ., Πάγκ., Ροδ., Δαρ., Χουστ., Κασσ., Τσιρ^B, Ξεν.) : οι χαμηλές εισπράξεις που οφείλονται σε μειωμένη εμπορική κίνηση της αγοράς (*AKN*), η εμπορική απραξία.

[< *kesat* (Παπ.) (كساد)

κεσές¹, βλ. **κιωσές**.

(***κεσές²**, βλ. Παράρτημα 1.

κεσέμι, το [kɛsémi] : Η λ. στην παροιμία: *Άσπρα* (= χρήματα) *θέλει το κεσέμι / και τα θέλει και πεσίν* (= τοις μετρητοίς) (βλ. Κριάρης, 384).

[φωνητική παραφθορά της λ. *κεσίμι* (Συντ.)]

{Ο Κριάρης έχει σε υποσελίδια σημείωση: «*Κεσέμι* = πορτοφόλι πλεκτόν. Άλλως *Άσπροςάκουλο* (λέξ. Τουρκ.)», αλλά πρόκειται για τη λ. *κεσίμι*, με την οποία αποκαθίσταται η ομοιοκαταληξία αλλά και το νόημα της παροιμίας: Ένα σοβαρό εγχείρημα απαιτεί κάποιες προϋποθέσεις, όπως απαιτούνται χρήματα για να προπληρώσει κανείς την εκμίσθωση δημοσίων φόρων.}

κεσίμι, το [kɛsími (Ροδ., Ιδομ^B)] : **1.** περιουσία. Επίσης: **2.** ποσόν κατ’ αποκοπή· **3.** η κορμωστασιά, το παρουσιαστικό, η εμφάνιση, η κοφιά: *Δάσκαλε Γιάννη τω Σφακίω με το πολύ κεσίμι* (Γιάνναρης, 26).

[< *kesim*, στη σημ. ‘τιμήμα, τομέας, κομμάτι’, από το ρ. *kesmek* ‘κόβω’ (Συντ.) (كسب)]

{Ίσως η λ. *κεσίμι* στην αρχή να σήμαινε ‘μερίδιο’ (επί κληρονομιάς) και στη συνέχεια να πήρε τη σημ. ‘περιουσία’. Με τη σημ. «τιμή κεκομμένη, ωρισμένη και προσπληρωμένη· εκμίσθωσις κατ’ αποκοπήν δημοσίων προσόδων» (Χλωρός, B 1397) βρίσκουμε τη λ. *κεσίμι* σε κρηθ. συμβόλαιο του 1687 (βλ. Βουρδουμπάκης, 416-7). Με τη σημ. 3 στο: Νίκος Σταυρινί-

δης, “Το τραγούδι του Μαζιλούμ Αγά ή Μπαλουζή”, *Αμάλθεια*, 2/5 (1971), 56.)

κεσέκι στο ξύλο (φρ.) [kɛskéfi sto ksilo] (Γαρ., Κριτσ.) : ΦΡ. *τον ήκαμε κεσέκι στο ξύλο*: τον έδειρε άγρια, τον μαύρισε στο ξύλο.

[< *keskek* ‘φαγητό από κρέας και σιτάρι’ (Κριτσ.) (كسكس)]

{Ο Καθηγ. Hakki Bilgehan σε προσωπική επικοινωνία διευκρινίζει ότι *keskek* «είναι ένα φαγητό που ανεκατόνουνε κρέας με στάρι και το μαλάσσουνε να γενεί σαν τη ζύμη» και προσθέτει: «και στα τουρκικά λέμε “τον ήκαμε κεσέκι στο ξύλο”». Η μεταφορά μάλλον επειδή το σιτάρι ήταν κοπηνισμένο, πβ. «οι χωρικοί εκοπάνιζον [...] τον στόν αυτών δια *κεσέκιον*» (Σκαρλάτος Βυζάντιος, *Η Κωνσταντινούπολις*, 3ος τόμος, Αθήνα 1869, σ. 328).}

κέσφι [kɛsfɪ]· μόνο στη ρημ. περίφρ. **κάνω κέσφι** : διαπιστώνω επισήμως (Σταυρινίδης)· σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 355): *Επήγα στον Αρμυρό και ήκαμα κέσφι τον άνθρωπο, οπου επλάκωσε ο χωματόλακος, το Γεώργη Αγιουμριανό*.

[< *kesf* ‘εξέστasis δικαστικής αγωγής ίδια περί οικοδομής ή γαιών, γινομένη επιτοπίως δι’ αποστολής εκ μέρους του δικαστηρίου επί τούτω εισηγητού· εκτίμησις ή προϋπολογισμός εξόδων οικοδομής· κατόπτευσις του εχθρικού στρατού· νεκρονία», αρχική σημ. ‘άρσις πέπλου, αποκάλυψις πράγματος κεκρυμμένου» (Χλωρός, B 1399)] (كشف ايتمك)

κετένι, το [tɛtɛni] : «είδος γλυκίσματος [χαλβά] εκ μέλιτος και αλεύρου εν είδει λεπτών νημάτων» (Χλωρός, B 1367). Η λ. στο στόμα υπαίθριου κουρουροπόλη-ζαχαροπόλη στο Ηράκλειο των αρχών του 20ου αιώνα, σε λαογραφικό κείμενο (βλ. Γεωργία Ορφανού, *Τα Νοσταλγικά*, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, Ηράκλειο 2018, σ. 274) : *Ελάτε για να πάρετε γλυκά-γλυκά κετένια / που είν’ όλα μερακλίδικα και είν’ όλα ζαχαρένια*.

[< *keten helvası* (Κουκκίδης, 42), κ.λ. λιναρένιος *χαλβάς/γλύκισμα· keten* = λινάρι (Συντ.)] (كتان حلواسی)

{Αναλυτική αναφορά στο γλύκισμα αυτό και φωτογραφίες βλ. στο: Mary Işın, *Sherbet and Spice. The complete story of Turkish sweets and desserts*, I. B. Tauris, London/New York 2103, σ. 137-143.}

κετεύρια, βλ. **κιοφτέρια**.

κετσές*, ο [tɛtsɛs] (Παπ., Πάγκ.) : είδος χχοντρού υφάσματος από συμπιεσμένο μαλλί ή τρίχες (*AKN*), σαν αυτό που έβαζαν ως επένδυση εσωτερικά στα σαμάρια, πύλημα.

[< *kece* (Παπ.) (كچه, كچه)]

κετχουντά(ς), βλ. **κεχαγιάς**.

κεφένι, το [tʃeʔeɲi] (Κριτσ^π): το σάβανο, το νεκροσέντονο. Βλ. και **κεφίλι**.

[< *kefen* (Κριτσ.) (Συντ.)] (كفن, كفين)

{Η ελλ. παροιμία *Τα σάβανα δεν έχουν τσέπες* αντιστοιχεί ακριβώς στην τουρκική *Kefenin cebi yok*. Αντίστροφος λεξιλογικός δανεισμός: Η λ. *σάβανο* έχει περάσει στα τουρκ. διαλεκτ. ως *savan*, με τη σημμ. 'βαμβάκερο χοντρό κλίμι, κουρελού, στρωσίδι' (*TDK*).}

κέφι*, το [tʃéfi] (Παπ.): η ευθυμία.

[< *keyif* (Παπ.), διαλεκτ. *kef* (*AKN*)] (كيف)

{Η λ. *keyif* πέρασε στα ελλ. με τις σημασίες: 'ψυχική διάθεση (γενικά)', 'καλή ψυχική διάθεση (ειδικά)' και (ειδικότερα) 'κατάσταση ευφορίας συνεπεία οιοποσίας'. Στα τουρκ. έχει και μια άλλη, πιο ήρεμη, σημασία (αυτή δεν πέρασε στα ελληνικά): «Ο Τούρκος [...] αν εξέλθι ποτέ εις περίπατον [...], υπάγει όχι να τρέξει, αλλά να καθήση υπό την δροσεράν τής φύλλρας ή του πλατάνου σκιάν, εις το πλάγιον κελαρύζοντος ρυακίου, ν' ακούση το άσμα τής αηδόνας, να αναπνεύση την εσπερινήν αύραν, να θεωρήση εν σιωπή τον κατάστερον ουρανόν [...], ν' απολαύση ενί λόγω την ύπαρξιν του, και ν' ακούση την φωνήν τού Θεού εις τα δημιουργήματά του. Η πίπα, ή τουλάχιστον η καπνοσακκούλα, τον συνοδεύει παντού, τον δε καχβέν ευρίσκει εκ του προχείρου εις κάθε βήμα. Το είδος τούτου της εν σιωπή θεωρίας των όντων και της απολαύσεως εαυτού, το ονομάζει *κέϊφ*, λέξιν μη μεταφραζομένην εις ουδεμίαν γλώσσαν, και ίσως αντιστοιχοῦσαν μόνον με την *γλυκοθυμία*» (Σκαρλάτος Βυζάντιος, *Η Κωνσταντινούπολις*, 1ος τόμος, Αθήνα 1851, σ. 86-87). Ακριβώς στο ίδιο πνεύμα επισημαίνεται η δυσκολία μετάφρασης της λ. *keyif* στα γαλλικά: «*Le keyif est une notion essentielle dans le monde oriental musulman : c'est le plaisir de vivre à sa façon, son bien être, son monde de bonheur. C'est intraduisible en français. Il faut saisir sur le vif ce que c'est le keyif en regardant par exemple un Turc dans un café au bord de l'eau avec un petit ver de thé devant lui et un chapelet dans la main, jouissant d' un farniente ineffable (δική μου η υπογράμμιση)*» (Dominique Hablout – Gönen Güzey, *Le turc sans peine*, Assimil, Παρίσι 1992, σ. 239).}

κεφιλιαντζίω [tʃefiladizo] (Κριτσ.): **1.** έρχομαι στο κέφι. **2.** δημιουργώ κέφι σε άλλους· μτχ. παθ. πρκ. **κεφιλιαντισμένος** 'χαρούμενος, κεφάτος' (Τσιρ^β).

[< *keyiflenmek* (Κριτσ.), αόρ. *keyiflend(im)*]

κεφιλιές (επίθ). [tʃefilis] (Πάγκ., Τσιρ.): εύθυμος, κεφάτος.

[< *keyifli* (Πάγκ.)] (كيفلو)

κεφίλης, ο [tʃefilis]: ο εγγρητής. *Και εις την προθεσίαν αν δεν τα προπληρώση, / κι αυτών και τσοι κεφιληδες 'ς τη φυλακή τσοι χώνει* (Από κρητ. σατιρικό στιχοῦρηγμα του 1875, βλ. Ν. Ι. Παπαδάκης, "Πολιτική σάτιρα εν Κρήτη", *Κρητικά Μελέται*, 1 (1933), 130).

[< *kefil* (Κουκκίδης, 42)] (كيف)

κεφίλι, το [tʃefili] (Πιτ.): «Το σάβανο. Ο όρος δεν είναι και τόσο συνηθισμένος. [...] Υποθέτω ότι ο όρος κεφίλι επιχωριάζει στη Σητεία». Βλ. και **κεφένι**.

[< *κεφίνι* < *kefin* (κατά το *TDK* διαλεκτ. τ. του *kefen* 'σάβανο') (Συντ.)] (كفن \ كفين)

{Βασίλης Κ. Αναστασιάδης, "Τουρκικές λέξεις στο φαρσιώτικο ιδίωμα", *Δελτίον Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 2 (1980), 81: κεφίνι, το (< *kefin*) = σάβανο.}

κεφιλικί, το [tʃefilici] : η εγγύηση (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-184: *Έδωσε ταμεσοῦκι ο [...] ότι χρωστέι τον Βασιλάκη γρ. 1840 εις διορία ημέρες 61, και εβγήκα εγώ από το κεφιλικί του ζου [= γιου] του* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 612).

[< *kefillik*] (كيفلاق)

κεφτέλι, το [tʃeʔteli] (Πιτ.: απλή αναφορά στην ανάπτυξη του λ. *κεφτελιά*, Ιδομ.) & **κιοφτελο** [tʃóftelo] (Τσιρ.): ο καρπός της *κεφτελιάς* (βλ.), ποικιλία ροδάκινου.

[κεφτέλι: < *κεφτελιά*, κατ' αναλογία προς ζεύγη «παροξύτνος καρπός / οξύτνο δέντρο», π.χ. *αχλάδι* > *αχλαδιά*: κιοφτελο: < *κιοφτελιά*, κατ' αναλογία προς το ζεύγος ροδακινιά / ροδάκινο (και στις δύο περιπτώσεις η φορά της παραγωγής είναι αντίστροφη προς τα παραδείγματα).

{Λέγεται και *κιοφτέλι*.}

κεφτελιά, βλ. **κιοφτελιά**.

κεχαγιάς*, ο [tʃexazás] & **κιαχαγιάς** [tʃaxazás] & **τσαχαγιάς** [tsaxazás] & **καγιας** [kazás] & **κιαγιάς** [tʃazás] (Πάγκ., Τσιρ., Ιδομ^β, Ξεν.): **1.** άρχοντας με μεγάλη ιδιοκτησία. **2.** ο επίτροπος, ο τοποτηρητής, ο οικονόμος υψηλού προσώπου. **3.** ο υπεύθυνος στο χάνι, που παρέχει τροφή και στέγη σε περαστικούς.

[< *kâhya* (Πάγκ.) / διαλεκτ. *kehaya* (*AKN*)] (كحيه)

{Ο Τσιριγωτάκης έχει στο ίδιο λήμμα *κεχαχιάς* και *καγιας*. Το πρώτο προέρχεται από το *kehaya*, διαλεκτ. τ. του *kethüda*, το δεύτερο από το *kâhya* (κατά το *TDK* και τα δύο από το περσ. *kadchüdâ*), όπως και ο τ. *κιαγιάς*, τον οποίο έχει ο Ιδομενέως με τη σημμ. 'επίτροπος της εκκλησίας', προφανώς από στένωση της σημμ. 2, που βρίσκεται στον Τσιριγωτάκη. Η έκφρ. *κεχαγιάς*

στο κεράλι αντιστοιχεί στην τουρκ. (*birinin*) *başına kâhya kesilmek*. Για τον Κετχουντά / Κεχαγιά / Κιαγιά γράφει αναλυτικά ο Σταυρινίδης (*Μεταφράσεις*, Α 58 & 64) και σημειώνει ότι: «Εν Κρήτη Kethuda Kehaya ελέγοντο οι πρόεδροι των επαρχιών». Με την προσθήκη της λ. *μπέης* προκύπτει ο τ. **κιαχαγιάμπης** [tʰaxazámbeis], που τον βρίσκουμε σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 96).}

κεγλιμπάρι, το [tʰexlibári] & **κιγλιμπάρι** [tʰixlibári] (Παπ., Πάγκ., Ιδομ.) : το ήλεκτρο, το κεχριμπάρι.

[< *kehlibar* (Παπ.) / άλλος τ. του *kehribar* (*TDK*) (Συντ.)] (كهریار)
{Στο *AKN*: *κεχριμπάρι*.}

κεγρές, ο [(tʰ/kʰ?)exrés] (Ξανθιν., Τσιρ., Ιδομ^B) : «δυσάρεστο συμβάν, συμφορά, κακή εξέλιξη των υποθέσεων κάποιου» (Ξανθιν.).

[< *kerhe* (Ξανθιν.) / μάλλον < *kerihe* (Συντ.)] (كريه)

{*kerh* 'αποστροφή, βδελυγμία' (από τα αραβ.) > *kerih* 'αποτρόπαιος, αηδιστικός', θηλ. *kerihe*, το οποίο χρησιμοποιείται και ως ουσ. με τη σημ. «σοφοδότης πολέμου, συμφορά, πράγμα δυσάρεστον και ανιαρόν» (Χλωρός, Β 1390). Το *TDK* δεν έχει λ. *kerhe*.}

κεγές, βλ. **κεπέές**.

κελήφι, βλ. **κιλίφι**.

κηπόκουμος, βλ. **κούμος**.

κιαχαγιάμπης, βλ. **κεχαγιάς**.

κιαλτικός, βλ. **κι αρτικός**.

κιάμετι, το [tʰiáiméti] & **κγιαμέτι** [kizaméti] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Κριτσ., Ιδομ^B) : **1.** μεγάλη φασαρία, αναταραχή, χαλασμός Κυρίου· **2.** Δευτέρα Παρουσία (αρχική σημ. του τουρκ. ετύμου) : «Δεν θέλω ψεύτικη φιλία να θέλει μεραμέτι, / μα τηνε θέλω μπιστικά να 'ν' ώς το κιαμέτι» (Πιτ.)· **3.** προκοπή (Κασσ.) : «Δε δα κάμει κιαμέτι ετόά που λαλειται».

[< *kizamet* (Παπ.), κατά το *TDK* διαλεκτ. τ. του *kizamet* (Συντ.)] (قيامت)

{Ο Πάγκαλος δίνει την προφορά [kiaméti, kizaméti] (μου είναι οικεία η πρώτη), η επιμελήτρια 2η έκδοσης του έργου του δίνει [tʰiaméti]. Ο Ιδομενέως^(B) (σ. 208) έχει στο ίδιο λ. *κιαμέτι* και *κισμέτι*, αλλά πρόκειται για δύο λέξεις με εντελώς διαφορετική σημασία και ετυμολογία. Στην ίδια σελίδα λημματογραφεί χωριστά τον τ. *κγιαμέτι*.}

κιαμπάπι, βλ. **κεμπάπι**.

Κιαμπές, ο [tʰabés] : η Κάαμπα, κυβοειδές οικοδομήμα στη Μέκκα, το ιερότερο των Μωαμεθανών. Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των

ετών 1831-1845: *Ἦρθε ο χ(α)ζή) Σμαήλαγας από τον κια(μ)πέ* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 364). Επίσης σε μαντινάδα, πιθανόν τουρκοκρητική: *Γαρέφαλ' από το Γκιαμπέ* [= τον Κιαμπέ], *ρόδ' από το Μισίρι, / δε θέλω στην αγάπη μας άλλος να κάμει σίρι* (Λιουδάκι, 241· βλ. σχετικά στο λ. *καρχίρο*).

[< *Kâbe* (Παμπούκης, 226), από το αραβ. *ka'ba(t)* κατά τον Νιζανγαν (Συντ.)] (كعبة)

κιαντανάτζης, βλ. **κεντανάτζης**.

κιαντανές, βλ. **κεντανές**.

κιαπαπέ (το:) [kʰarapé] : ο καρπός του φυτού *Piper cubeba*, της οικογένειας του πιπεριού, «θάμνος θιαγ. της Ιάβας, ο καρπός του φαρμακευτικός» (Γεννάδιος, 757). Η λ. σε κρητ. ιατροσόφιο του 1826 (βλ. Παπαδογιαννάκης, 156).

[< *kebabé* «κυβοκύαμος» (Χλωρός, Β 1368) (Συντ.)] (كبابه)

{Ισως είναι αρσενικό: ο *κιαπαπές*.}

κιάρι, το [tʰiári] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Τσιρ., Ιδομ^B) : η ωφέλεια, το κέρδος.

[< *kâr* (Παπ.)] (كار)

{Βλ. και *όντα κιάρι*.}

κι αρτίκ (επιφ. φρ.) [tʰartík] & **κι αλτίκ** [tʰaltík] (Γαρ., Κριτσ.) : και τι στον κόσμο! (= και δεν θέλω πια τίποτε άλλο!) «*Ας εθάρου γαμπρό τον Αντρέα μου με νύφη τη Δεσποινιά του Κωστή κι αρτίκ*» (Γαρ.).

[< *artik*, στην επιφρ. σημ. 'δεν... πια' που έχει όταν συντάσσεται με ρήμα στην άρνηση (Συντ.)] (ارتق, آرتیق)

{Ο Γαρεφαλάκης το λημματογραφεί ως *αρτίκ*, ο Κριτσωτάκης ως *κιαρτίκ* ή *κιαλτίκ*. Ο Κουκκίδης (σ. 19) έχει τη λ. *άρτικ* με τις σημ. «περισσεύων, υπόλοιπος, τέλος πάντων! αι, λοιπόν».

κιασεδάκι, το [tʰasedáti] (Πιτ.) : «Μικρό πήλινο δοχείο, με ή χωρίς αυτί, που εχρησιμοποιείτο (σήμερα σπανίως) για φλιτζάνι του καφέ» {σημέρο = 1983}.

[υποκορ. του *κιασές* (Πιτ.)]

κιασές, ο [tʰasés] & **κεσές*** [tesés] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : βαθύ πήλινο πιάτο ή λεκάνη, π.χ. *ένας κιασές γιαούρτι*.

[< *kâse* (Παπ.)] (كاسه)

{Το υποκορ. *κιασεδάκι* (βλ.) λημματογραφείται χωριστά με τη σημ. 'φλιτζάνι του καφέ'. Το *AKN* έχει τη λ. *κεσές** (υποκορ. *κεσεδάκι*) με τη σημ. 'μικρό, στρογγυλό, αβαθές πήλινο ή και πλαστικό δοχείο, όπου πήζουν το γαούρτι' και την ετυμολογεί από το τουρκ. *kesé* 'μικρός σάκος'. Ο Ανδριώτης έχει: «*κεσές*, ο· δοχείο μικρό· τουρκ. *kesé*».

κιατίπηξ, ο [tʃatipis] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ξανθιν., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Ιδομ^B, Τσιρ^B.): ο γραμματέας (επί Τουρκοκρατίας). Βλ. τη λ. σε κρητ. δημοτ. τραγούδι: Γιάνναρης, 84.

[< *kātip* (Παπ.)] (کتیب)

κιαφίρης (επιθ. προσ.) [tʃafiris], θηλ. **κιαφίρσισα** [tʃafirisa] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Ροδ., Τσιρ., Ιδομ^B, Ξεν.): **1.** αγάριστος. «Σήμερον ο όρος έχασε την υβριστική του σημασία και ακούεται συχνά σε αθώες επιπλήξεις» (Πιτ.). **2.** (επί Τουρκοκρατίας) ο γκιαούρης, ο άπιστος (ως ουσ.). Πληθ. *κιαφίρηδες* και *κιαφίρηγια*, τα (Κάτοπτρον, 46).

[< *kāfir* (Παπ.)] (كافر)

{Αρχική σημ. της λ. *kāfir* στα τουρκ. ‘αυτός που δεν πιστεύει στο Ισλάμ’, ‘ο άπιστος και αγνώμων’. Έπειτα σημαίνει ‘κακός, μοχθηρός’. Σε οικείο επίπεδο λόγου σημαίνει ‘πονηρούλης, καταργάρης’ (βλ. Meynard, B 606), πβ. στα ελλ. παρόμοια χρήση των λ. θεομπαίχτης και αθεόφοβος.

Ο πληθ. *kefere* (كفره) σημαίνει «άπιστοι, μη μουσουλμάνοι» (Χλωρός, B 1403). Από εδώ το κρητ. επώνυμο Κεφεράκης, το οποίο σημειώνει ο Σταυρινίδης (*Μεταφράσεις*, Γ 465).

Ο Κριτισωτάκης λημματογραφεί τη λ. *καφοίρος* ‘αμόρφωτος, άξεστος, κλπ.’ και την ετυμολογεί από το τουρκ. *kāfir*, αλλά μάλλον είναι φωνητική παραλλαγή της λ. *κάφρος*, για την ετυμολογία της οποίας το *AKN* έχει: «λόγ. < ιταλ. *cafro* -ς εθνικό των κατοίκων της Κεντρικής Αφρικής (< αγγλ. *caffè* < αραβ. *kāfir* ‘άπιστος’) κατά τη σημ. της αγγλ. λ.»}

κιαχαγιάμπης, βλ. *κεχαγιάς*.

(***κιαχί**), βλ. Παράρτημα 1

κιαμέτι, βλ. *κιμέτι*.

κιγιάς, ο [tʃizás] (Πάγκ.): άγιος επαναστάτης.

[ίσως παραφθορά της λ. *εσκιάς* (βλ.) (Συντ.)]

κιμέτι, βλ. *κιμέτι*.

κιεντανές, βλ. *κεντανές*.

(***κιζιλμπάσης**), βλ. Παράρτημα 1.

Κιζιλ Τάμπια, βλ. *ντάμπια*.

κιέ(ς), βλ. *κλαπουντάνι* (σημείωση).

κιλιά, τα, βλ. *κλαπουντάνι* (σημείωση).

κιλίμι*, το [kʲilimi & tʃilimi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Κασσ., Ξεν.): είδος κλινοσκεπάσματος, βαρεία μάλλινη υφαντή κουβέρτα.

[< *kilim* (Παπ.)] (كليم)

{Για τα *κουπελιδικά κιλίμια*, βλ. *κουμπές*.}

κιλιντζίρης, ο [tʃilindziris] (Κριτσ., Ροδ.) & **κι-**

λγκιρίδης [tʃilingiridis] (Κασσ.): «ο σιδηρουργός που κατασκεύαζε μικρά αντικείμενα, κλειδαριές, μαχιάς κ.ά.» (Κριτσ.)

[< *çilingir* (Κριτσ.)] (چیلینگر)

{Κανονικά λέγεται **τσιλγκίρης**. Η λ. σε έγγραφο του 1864: *Ο υποφαινόμενος εμμανουήλ στεφανάκης τζιλλγκιρήρης [...]* εδανείσθηκα από του εμμανουήλ σκαλιδάκη τζιλλγκιρήρη τα πεντακόσια γρόσια (*A.D.H.*, 2 / 14-167), βλ. και *Κώδικας θυσιών*, 371.}

κίλιφι, το [kʲilifi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κασσ.): η μαξιλαροθήκη. Με τη σημ. ‘θήκη’ στην παροιμία: *Όποιος θα κλέγει με μιναρέ πρέπει να χέει και το κελύφι του* (Κριάρης, 413), η οποία πρέπει να είναι προσαρμογή της αντίστοιχης τουρκικής: *Minareyi çalan kılıfını hazır eder* «ο κλέπτων τον μιναρέν προετοιμάζει την θήκη του» (Χλωρός, B 1306).

[< *kılıf* (Παπ.)] (كليف، قلف)

{Η λ. παρουσιάζεται με τρεις γραφές: *κίλυφι*, *κίλιφι*, *κηλύφι* (Ιδομ.). Παράλληλα καταγράφεται ο τ. *κελύφι* / *κείλιφι*. Το *AKN* έχει: *κελύφι* ‘μαξιλαροθήκη’ [< *κελύφιον*, υποκορ. του *κέλυφος*]. Ο Παπαγρηγοράκης θεωρεί το *κίλιφι* αντιδάνειο: < *kılıf* < *κέλυφος*. Ο Ανδριώτης έχει τη λ. με δύο τύπους: **κελύφι** (από το αρχ. *κελύφιον*, υποκορ. του *κέλυφος*) και **κίλιφι** (αντδ. < τουρκ. *kılıf* < ελλ. *κελύφιν* < αρχ. *κελύφιον*, υποκορ. του *κέλυφος*). Κατά το *TDK* και τον *Nişanyan*: *kılıf* από το αραβ. *gīlaf*, αλλά δεν γίνεται λόγος για αναγωγή του στα ελληνικά. Ο Κώστας Καραποτόσογλου (“Ετυμολογικά της δυτικής κρητικής διαλέκτου”, *Λεξικογραφικόν Δελτίον*, 25 (2004-2005), 101) ετυμολογεί από το τουρκ. *كليف kılıf* ‘περικάλυμμα, θήκη’, το οποίο από το αραβ. *غلاف gīlaf* ‘κόλεός, θήκη, περικάλυμμα’, από το ρ. *غلف galafa* = to put or wrap something in a cover, wrap, envelope, or case. Υπέρ της προέλευσης από τα τουρκ. συνηγορούν τα ασυνήθιστα στο κρητικό ιδίωμα [kʲi] και [i] στη λ. *κίλιφι* – το πρώτο, μάλιστα, στην Κεντρική και Ανατολική Κρήτη το συναντούμε μόνο σε δάνεια από την τουρκική.}

κίλυφι, βλ. *κίλιφι*.

κιμαλίδικος (επιθ.) [(kʲ/tʃ)imalidikos] (Ιδομ., Κριτσ.): λέγεται για φαγητό που έχει κιμά (κυρίως: ντολμάδες, γεμιστά, μακαρονάδα).

[< *kiymalı* (Συντ.)] (كییمه لی)

κιμάς*, ο [tʃimás] (Παπ.): κρέας λεπτοκομμένο για παρασκευή φαγητών.

[< *kiyma* (Παπ.)] (كییمه، قییمه)

κιμέτι, το [kʲiméti] (Τουρκοκρητ.): η αξία.

[< *kiymet* (Bilgehan², 631)] (کیمت)

{Ως **κιμμέτι** στη *Βοσπορομαχία* (2^η έκδοση, Βενετία 1792, σ. 21).}

κιμχιρένιος (επίθ.) [tʃimʃiɾeños] : Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786: *χιλάλια* [= οδοντογλυφίδες] *κιμχιρένια*, δηλ. «κατεσκευασμένα εξ ξύλου του δένδρου του λεγομένου τσιμισίρι Τουρκ. çimsir, είδος πύσου (Γαλλ. buis)» (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 105).

[< *κιμχίρι* / *τσιμισίρι* < çimsir (Mehmet Yunus & Ξανθοουδίδης)] (چمشير)

κιμ μπιλίρι(ι) (έκφρ.) [tʃi(m) biliri(i)] (άλλες γραφές: *κιν μπιλίρι(ι)*, *κινμπιλίρι*, *κιμπιλίρει*) (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Γαρ., Ροδ., Τσιρ., Δαρ.,: ποιος ξέρει... (εισάγει πλάγια ερώτησης).

[< *kim bilir* (Παπ.)] (بيلمك + كم، كيم)

{Ακούγεται και ως [tʃibi lir(i)]. Ο Δαριβιανάκης έχει στο ίδιο λήμμα: *κινμπιλίρι* ή *αλλαμπιλίρι*. Πράγματι είναι συνώνυμα. Η γραφή *κιμπιλίρει* (Γαρ.) οφείλεται πιθανόν σε επίγνωση της ρηματικής σημασίας του τουρκικού ετύμου – ο Γαρεφαλάκης αναφέρει στο βιογραφικό του ότι είχε υπηρετήσει ως δάσκαλος επί οκτώ χρόνια σε μουσουλμανικό σχολείο στη Θράκη.}

κιμπιλίρει, βλ. **κιμ μπιλίρι**.

Κιμπλέ, το [kiblél] : «το μέρος προς ο διευθύνονται οι Μουσουλμάνοι όταν προσεύχονται, ήτοι η Μέκκα, ή οι Ιουδαίοι, ήτοι η Ιερουσαλήμ» (Χλωρός, Β 1266). Η λ. σε σατιρικό στιχούργημα του 1908 (Διαλυνομιάλης, «Η γυναίκα και ο διάβολος», *Δήριος*, 2 (1938), 467), στο οποίο μια γυναίκα που παριστάνει τη μουσουλμάνα μιλάει σε έναν χότζα για το δήθεν άρρωστο παιδί της: *οπού είναι ν' αποθάνει / και δε βρίσκεται κανένας που [= προς] κιμπλέ να το γυρίσει / και τσ' ευχές να του διαβάσει οπού γράφει το κοράνι*. [< *kible*, από το αραβ. *kibla(t)* κατά τον Nişanyan (Συντ.)] (كبله)

κιναργιάζω [tʃinaɾjaʒo] : βάφο με *κινά*. Η λ. σε τουρκοκρητ. επιθαλάμια μαντινάδα: *Ανοιζετε, σφαλίζετε τα δέκα παραθύρια, / στη χέρα κιναργιάζουνε της νύφης τα δαχτύλια* (*Κρήτη & Τουρκοκρητικοί*, 68).

[< *κινάς* (Συντ.)]

κινάς*, ο [kínas / tʃínas] (Ροδ., Τσιρ^B): είδος κόκκινης φυτικής βαφής (*ΑΚΝ*). Ειδικότερα: «ροδόχρονον υγρό βαφής νυχιών» (Τσιρ.)

[< *kina* < αραβ. *hinnā* (*ΑΚΝ*)] (كنا)

{Το *ΑΚΝ* έχει: *το κινά*, ο Ανδριώτης: *η κινά*. Κατά τον Χλωρό (Β 1308) : «κύπρος, κ. κνα, ήτοι η θάμνος ή η εκ των φύλλων αυτής κόνης, δι' ής οι Ανατολικοί λαοί και ίδια οι Πέρσαι βάφουσιν ερυθράν την κόμην, το γένειον, αι δε γυναίκες τούς όνυχας». Πρόκειται για τα το φυτό *Lawsonia inermis* (Γεννάδιος, 599). Τη βαφή

που προέρχεται από τα φύλλα του έχει επικρατήσει να τη λέμε *χένα*, αραβ. λέξη που πέρασε στα ελληνικά μέσω αγγλικής (*ΑΚΝ*).}

κιν μπιλίρι(ι), βλ. **κιμ μπιλίρι**.

κινμπιλίρι, βλ. **κιμ μπιλίρι**.

κιντάς, ο [tʃidas] (Πάγκ.): το *γεμεκλίκα* (βλ.).

[< *gida* 'τροφή, τρόφιμα' (κατά το *ΤΔΚ* από το αραβ. *gīdā*') (Συντ.)] (ءغدا)

κιντί, το [kʲi(n)dí & tʃi(n)dí] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ., Ξεν.) : **1.** το δειλινό, το βραδάκι· **2.** το φυτό δειλινό (βλ. *κιντί τσιτσεγί*)· **3.** η προσευχή των Τούρκων το δειλινό, βλ. *ναμάζι*· **4.** τραγούδι με σφύριγμα. ΕΠΙΡΡ. **κιντί κιντί**: βράδυ βράδυ.

[< *ikindi* (Παπ.) / & *kindi* (διαλεκτ. κατά το *ΤΔΚ*) (Συντ.)] (اينكى)

{Ο Ανδριώτης έχει: *κεντί* 'το φαί του δειλινού'. Η σημασία αυτή μόνο στον Ροδάκη. Για τη σημ. 3 ίσως χρειάζοταν ξεχωριστό λήμμα, λόγω διαφορετικής ετυμολογίας (< *ikindi namazi* 'απογευματινή προσευχή'). Στη σημ. 4 (που υπάρχει μόνο στον Τσιριγωτάκη) ίσως έχει διαφορετική ετυμολογική προέλευση.}

κίντικος, βλ. **κίτικος**.

κιντί τσιτσεγί, το [kʲindi tʃitʃejʃi] (Πιτ.) : «Το γνωστό καλλωπιστικό φυτό δειλινό, με τα σαν χωνάκια άνθη του που ανοίγουν το απόγευμα και κλείνουν το πρωί της επομένης».

[< *ikindi ciceği* (Συντ.)] (اينكى چيچكي)

{Λέγεται και απλώς *κιντί* (βλ.). Έτσι το λημματογραφεί ο Γαρεφαλάκης, με πληθ. *κιντιά* στο παράδειγμα χρήσης. Έτσι το ξέρω κι εγώ. Πρόκειται για το φυτό *Mirabilis jalapa*, κ. δειλινό. Περισσότερα στο: Ευαγγελία Φραγκάκη, *Συμβολή εις την δημόδη ορολογία των φυτών*, Αθήνα 1969, σ. 112. Στα τουρκ. λέγεται *akşam sefasi* ή *gece sefasi*, σπανιότερα *ikindi sefasi* (çiceği).}

κιοκνές, βλ. **κιοχνές**.

κιοντανές, βλ. **κεντανές**.

κιόρκια, η [tʃóɾtʃa] (Δαρ.) : η σφαίρα που δεν παίρνει φωτιά, που δεν σκοτώνει, η άχρηστη σφαίρα. «Τρεις του 'παίξα μα εβγήκανε και οι τρεις κιόρκες και μου 'φυγε ο παντέρμος {εννοείται: *λαγός*}».

[πιθανόν ουσιαστικοπ.(;) θηλ. του επιθ. *κίορικός* < *kōr* 'τυφλός', στη σημ. «ο μη οξύς ή κοπτερός, αμβλύς» (Χλωρός, Β 1432) (Συντ.)]

{Η λ. *κιορκία* φαίνεται να διαμορφώθηκε με βάση τον πληθ. *κιορκές* [tʃóɾtʃes] που υπάρχει στο παράδειγμα χρήσης. Ο εμφανής επιθετικός χαρακτήρας της λ. επιτρέπει να υποθέσουμε ότι το *κιορκές* είναι πληθ. θηλ. του επιθ. *κίορικός*:

κιόρ(ι)κη ή κιόρ(ι)κια > κιόρ(ι)κες. Στα τουρκ. *kör kurşun* είναι η ‘αδέσποτη σφαίρα’.)

κιολντανές, βλ. **κεντανές**.

κιορδάμι, βλ. **γιορντάμι**.

κιορντανές, βλ. **γερντανές**.

κιόρος (επίθ.) [tʃóros] (Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^β.): **1.** αλλήθωρος· **2.** αυτός που δεν βλέπει κάτι από απροσεξία· **3.** αυτός που δυσκολεύεται να δει λόγω κάποιας πάθησης των ματιών.

[< *kör* ‘τυφλός’ (Πάγκ.)] (کور)

{Ο Κριτωτάκης έχει και το θηλ. **κιόρα** & **κιόρισσα** και το ουδ. **κιόρακι**. Στις ελλ. παροιμίες *Στη χώρα των τυφλών βασιλεύει ο μονόφθαλμος* και *Όποιος κάτσει με στραβό το πρωί αλληθωρίζει* αντιστοιχούν οι τουρκ. *Körler memleketinde şaşilar padişah olur* και *Körle yatan şaşı kalkar* (Tuncay & Καρατζάς, στο λ. *kör*).}

Κιοσέ Καρντάγης, ο [tʃosé kardáʝis] (Γαρ.): «Σημάνει: ο σπανός αδελφός. Την ονομασία έδιναν σε ήρωα παλιών λαϊκών παραμυθιών του τόπου μας».

[προφανώς προσαρμογή του τουρκ. *Köse kardeş* (Bilgehan¹, 37) (Συντ.)]

{Στον τουρκ. λαϊκό πολιτισμό ο τύπος του σπανού (*köse*) υπάρχει στο λαϊκό θέατρο, στο θέατρο σκιών και στα παραμύθια – στα τελευταία είναι «είναι ένας αρνητικός, αντιπαθητικός τύπος, ένας απατεώνας, άλλοτε ύπουλος και άλλοτε σκληρός, και μερικές φορές ένας μυστηριώδης και υπερφυσικός χαρακτήρας που ζημιώνει τους ανθρώπους· ένας ραδιούργος χωρίς ανθρωπία συναισθημάτων» (And Metin, “The Turkish Folk Theatre”, *Asian Folklore Studies*, 38/2 (1979), 155-176, στη σελ. 159).}

κιοςκιαντήρι, το [tʃoʃʃadiri] (προτεινόμενη γραφή: κιοςκιαντίρι) (Γαρ.): «Είδος πρόχειρης καλύβας που έφτιαχναν στις εξοχές για να προστατευτούν από τον ήλιο το καλοκαίρι».

[ίσως συμφωμός των λέξεων *κίσκι* [< *kışk*] και *σααντίρι* [< *çadır*] (Συντ.)]

κιοστέκι, το [tʃostéʃi] & **κιοστέκι** [tʃistéʃi] (Ροδ., Τσιρ^β.): ρολόι τσέπης με αλυσίδα, «χρυσοαφικό που χάριζαν στο γαμπρό οι γονείς της νύμφης, ήταν χρυσό ρολόι με επίσης χρυσή θήκη και αλυσίδα» (Τσιρ.).

[μετωνομικά από τη λέξη *κιοστέκι* ‘αλυσίδα ρολογιού’ (Κουκκίδης, 44) < *köstek*, στη σημ. «άλυσες ωρολογίου» (Χλωρός, Β 1442)] (كوستك)
{Η λ. *köstek* σημαίνει επίσης ‘πέδικλον ίππων». Με τη σημ. αυτή στη ρημ. περίφρ. **κάνω κιοστέκι** (Γαρ., Κριτσ^α, στο λ. *κιοστέκι*): *κάνω κιοστέκι του γαϊδάρου*: δένω τα μπροστάνια του πόδια λασκαριστά με ένα κομμάτι σκονί, ώστε

να μην μπορεί να τρέξει και να απομακρυνθεί από τον τόπο βοσκής. Η πρακτική αυτή σήμερα τιμωρείται από τον Νόμο.}

κιοτεύ(γ)ω* [tʃotén(γ)o] (Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Τσιρ^β.): υποχωρώ, εγκαταλείπω την πρώτη γραμμή, προδίδω, πηγαίνω με τον εχθρό.

[< *κιοτής* (ΑΚΝ)]

κιοτής* (επίθ. προσ.) [tʃotis] (Αποστ., Τσιρ., Τσιρ^β.): δειλός, άτολμος.

[< *kötü* ‘κακός’, διαλεκτ. *köti* (ΑΚΝ)] (كوتى كوتى)

κιούγκι*, το [tʃiúʝzi] (Παπ., Πάγκ.): ο πήλινος σωλήνας αποχέτευσης.

[< *künk* (Παπ.)] (كوك, كوك)

κιουκιουλάτος (επίθ.) [tʃiʃulátos] (Πάγκ.): «Ο έχων *κιουκιουλία*, βοστρύχια, εις το μέτωπον: *Κιουκιουλάτο πρόβατο*».

[< *κιουκιουλία* (βλ.) (Συντ.)]

{Ο Στέφανος Ξανθουδίδης (*Μελετήματα*, Επιμέλεια: Νικ. Παναγιωτάκης – Θεοχ. Δετοράκης, Έκδοση Δήμου Ηρακλείου, Ηράκλειο 1980, σ. 360) καταγράφει (*Ποιμενικά Κρήσης*) τον τ. *τσουτσουλλάτη* για κατσίκια, «όταν έχη τσουτσουλία (βοστρύχια)».

κιουκιουλία, τα [tʃiʃulía] (Τσιρ.) & **τσουσουλία** [tsutsulía] (Πάγκ.): μουσκέλια που πέφτουν στο μέτωπο, “αφέλειες”.

[< *kākül*, από τα περσικά (Τζιτζήλης)] (كلك)

{Ο ετυμολογικός συσχετισμός στο: Χρήστος Τζιτζήλης, “Ανάλεκτα ετυμολογικά II”, *Ελληνικά*, 36/2 (1985), 331. Η λ. *kākül* σημαίνει «βόστρυχος, ίδια ο εκατέρωθεν του προσώπου εν είδει δακτυλίων κρεμάμενος» (Χλωρός, Β 1359). Ο Ξανθινάκης λημματογραφεί τη λ. *τσούτσουδα*, τα, με τις σημ. 1. ‘γεμίδα στρώματος ή άλλων συναφών’, 2. ‘τούφες μαλλιών, τσουλούφια’, καθώς και τη λ. *τσουτσούδα*, η, ‘πλεξούδα’. Μάλλον πρέπει να συσχετιστούν ετυμολογικός με τα *τσουσουλία*.}

κιουλάφι, το [tʃuláfɨ] : **1.** (κωνικό) σκούφος: *ξυπόλυτοι, ξεσκεπάστοι, γδυμνοί, δίχως κιουλάρια* (στίχος από κρητ. στιχογράφημα του 1878, βλ. *Κάτοπρον*, 52)· **2.** επικάλυμμα μιναρέ (*Μεταφράσεις*, Β 245).

[< *kūlah*] (كلاه)

{Η λ. *kūlah* (που έχει προσαρμοστεί και ως *γκιουλάς*, βλ. λ.) σημαίνει αρχικά «κάλυμμα κεφαλής απολήγον εις οξύ, ως το των δερβισών»: *minare külahi* σημαίνει «επικάλυμμα μολύβδινου του μιναρέ» (Χλωρός, Β 1047). *Κιουλάρια* έλεγε η Μικρασιάτισσα πεθερά μου ένα είδος τορτελίνια, που τα έφτιαχνε σε κωνικό σχήμα.}

κιουλμπέτι (,), το [tʃulbétɨ] : Η λ. σε τουρκοκρητ.

ρίμα του 1826: *Πού 'να κι οι γι-ουλεμάδες σου, που σήραν το [κιουλμπέτι (:)] / "Αλλάχ Αλλάχ" φωνιάζανε "μεντέτ για Μουχαμέτη"* (βλ. Dedes, 363).

[ίσως < *külbet*, βλ. σημείωση (Συντ.)]
[Στη θέση της λέξης *κιουλμπέτι* ο Dedes έχει † *külbettī* † (έτσι μεταγράφει το: كلبتي), ενώ στη μετάφραση (σ. 374) σημειώνει: unclear. Ίσως πρόκειται για τη λ. *κιουλμπέτι* (αμάρτυρη από άλλα κείμενα) [< *külbet* «σφοδρότης· μόχθος» (Χλωρός, Β 1408)], που εδώ ομοιοκαταληκτεί με τη λ. *Μουχαμέτη*. Η περιφραση *σήραν το κιουλμπέτι* μπορεί να σημαίνει 'μόχησαν' ή 'υπέστησαν δεινά'. *μεντέτ, για Μουχαμέτη* σημαίνει 'βοήθεια, ω Μωάμεθ' βλ. *μεντέτι*.]

κιουλχάμπες, βλ. **ντεστέμπασης**.

κιουλχάνης, βλ. **ντεστέμπασης**.

κιουλχάνι, το [tʃulhāni] : στο χαμάμ, εξωτερικό πρόσθετο κτίσμα, όπου ήταν οι εγκαταστάσεις με τα καζάνια (βλ. Ευαγγελία Φραγκάκι, "Τα χαμάμια του Μεγάλου Κάστρου. Προέλευσης και λειτουργία των", *Αμάθεια*, 8/30 (1977), 16). Βλ. και *ντεστέμπασης*.
[< *külhan* (Κουκκίδης, 44)] (كلخان)

κιουμουκτζής, βλ. **γκουμουουζής**.

κιούπι*, το [tʃipi] (Παπ., Πάγκ., Κριτσ.) : το μικρό πιθάρι, το κρητ. κουρούπι.
[< *küp* (Παπ.)] (كوب)

κιούλα, βλ. **τσούλα**.

κιούρκι, το [tʃurtʃi] : γούνα. Η λ. σε κρητ. στιχούργημα που θεωρείται απόδοση σκολίου (ευωχικού άσματος) του Υβρία του Κρητός (6ος αι. π.Χ.) : *για κιούρκι μ' έχω το κοντό ράσο χωρίς τσοχάδες* (εφημ. *Ραδύμανθος*, φ. της 20-9-1863) – στο φ. της 11-4-1864 ο ίδιος στίχος: *για γούνα μ' έχω* κλπ. Η λ. *κιούρκι* και σε κρητ. σατιρικό στιχούργημα του 1875: (μουσουλμάνοι δικαστές) *που ζέρουσιν από γαμπά πώς γίνεται το κιούρκι* (βλ. Ν. Ι. Παπαδάκης, "Πολιτική σάτιρα εν Κρήτη", *Κρητικά Μελέτα*, 1 (1933), 131).
[< *kürk* (Συντ.)] (كورك)

(*)**κιουρκτζής**, βλ. Παράρτημα 1.

κιουρλούκι, το [tʃurɫulʃi] & **κιουρουλούκι** [tʃurɫulʃi] (Πιτ., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ.) : 1. τύφωση, η στραβωμάρα της Κοιής· 2. Με το ρ. *βάνω* παίρνει τη σημ. του υποκινώ, υποδαυλίζω μια έριδα μεταξύ τρίτων· 3. (μυφ.) παρφορσύνη, τρέλα. Βλ. και *γιουρλούκα*.
[< *körlük* 'υποφλότης' (Πιτ.)] (كورك)

κιουρντάμι, βλ. **γιουρντάμι**.

κιοφτελιά, η [tʃofteɫiá] & **κεφτελιά** [tʃefteɫiá] & **τσεφτελιά** [tʃefteɫiá] (Πάγκ., Πιτ., Τσιρ.: στο λ.

κίοφτελο, Ιδομ^β) : η ροδακινιά.

[μάλλον < *şefali* 'ροδάκινο', διαλεκτ. *şefeli* – ο τ. *κιοφτελιά* με επίδραση από τη λ. *κιοφτές* (για το σχήμα και το μέγεθος) (Συντ.)]

{Όχι η ροδακινιά γενικά, αλλά μια ποικιλία ροδακινιάς με μικρούς μυτερούς καρπούς με χνουδι, εύγευστους, χυμώδεις και αρωματικούς. Κοινάτα στα παιδικά μου χρόνια, σήμερα σπανίζει.}

κιοφτέλι, βλ. **κεφτέλι**.

κίοφτελο, βλ. **κεφτέλι**.

κιοφτεράτος (επίθ.) [tʃofteɾatos] (Ξεν.) : σε σχήμα ρόμβου (όπως έκοβαν τα *κιοφτέρια*, για να τα αφήσουν στον ήλιο να ξεραθούν).
[< *κιοφέρι* (Συντ.)]

κιοφτέρι, το [tʃofteɾi] & **κεφτέρι** [tʃefteɾi], πληθ. τα **κιοφτέρ(γ)ια** [tʃofteɾɟa] (Πιτ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^β, Κασσ., Ξεν.) : η μουσταλευριά.

[< *köfter* (κατά το *TDK* από το περσ. *kofter*), κατά τον Τζιτζιλή αντιδάνειο: < μυν. δημόδες *κοπάριον* (< *κοπή*, ενν. *σισαμίς*), διαλεκτ. *κοφτάρ*] (كوفر, كفتار)

{Την ετυμολ. από τα ελλ. υποστηρίζει και ο Χλωρός (Β 1444), ο οποίος στο ερμηνευμα της λ. *köfter* έχει: «κοπή, κ. κοφτούρι, οινούττα, μουστώπητα, ήτοι μάζα εκ γλεύκου [είδος γλυκού σουδζουκίου]». Κατά το *TDK* η λ. *köfter* σημαίνει «üzüm şirasyla nişasta kaynatılır dökülerek kesildikten sonra kurutulan bir çeşit pestil» (απόδοση: είδος πολτού που γίνεται από μούστο και άμυλο με βρασμό, χύνεται {σε ταψί}, κόβεται και μετά στεγνώνεται {στον ήλιο}), πβ. τα κρητικά *ζερά κιοφτέρια*. Λεπτομερώς για το αντιδάνειο, βλ. Tzitzilis, σ. 66-7. Ο Ιδομενέως^(β) χαρακτηρίζει άκλιτη τη λ. *κιοφτέρια* (και *κευτέρια*, στο Ιδομ^β): ίσως επειδή χρησιμοποιείται μόνο στην ονομ. και την αιτ. του πληθυντικού, που είναι όμοιες. Έχει και τον τ. *κευτέρια*, αλλά προφανώς πρόκειται για τυπογραφικό λάθος αντί για τη γραφή *κευτέρια*.}

κιοφτές, ο [tʃofteɫs] (Παπ., Αποστ., Τσιρ., Ξανθ^α, Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : είδος φαγητού (μαπαλίτσα από κιμά).

[< *köfte* (Παπ.)] (كوفته)

κιοκνές (επίθ. προσ.) [tʃoknɛs] & **κιοκνές** [tʃoknɛs] (Γαρ., Τσιρ.: στο λ. *κνουκνού*, Κριτσ., Ιδομ^β, Κασσ.) : χασομήρης, ασήμαντος, απαξιωμένος.
[< *köhne* 'παλιατζούρα, σαράβαλο' (Κριτσ.)] (كهنه)

{Ο Ιδομενέως έχει στο ίδιο λ. και τους τ. **κνεκνές** (τον έχει και ο Ροδάκης) και **κνουκνές** (και Ξανθινάκης^α) (φωνητικές παραλλαγές;)

Ο Τσιριγωτάκης λημματογραφεί το θηλ. **κνουκνού**, με τη σημ. ‘ελαφρόμυαλη γυναίκα’, και σημειώνει ότι «στη Δ. Κρ. η λ. **κνουκνός** και **κνουκνές** λέγεται για τον αργόσχολο». Με τη σημ. ‘αργοκίνητος, ράθυμος, βραδύς’ έχει ο Κασσωτάκης τον τ. **κνεκνές**. Στους τύπους αυτούς πιθανόν να έχουμε επίδραση από τη λ. *οκνός*.)

κίρας, ο [tʰírás] (άλλες γραφές: *κοίρας*, *κυράς*) (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ.) : **1.** η αμοιβή για τη μεταφορά φορτίου με υποζύγιο, το αγώι, ενοίκιο· **2.** πρματία, εμπόρευμα πλανόδιου πωλητή.

[< *kira* (Παπ.)] (كراء، كرا)

{Στη σημ. 2. από τη λ. *καρατζής* στη σημ. 2, υποχωρητικά.}

καρατζής, ο [tʰíradzís] (άλλη γραφή: *καρατζής*) (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** ο αγωιάτης· **2.** πλανόδιος έμπορος που κουβαλούσε την πρματία του με υποζύγιο.

[< *kiraci* (Παπ.)] (كراچی)

καρατζίδικο [tʰíradzídiko] σπίτι : ενοικιασμένο (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των χρόνων 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 90).

[< *καρατζής* στη σημ. ‘ενοικιαστής’ (Συντ.)]

(***κικρετζής**, βλ. Παράρτημα 1.

κίρικι, το [kíríkí] (Ξανθιν., Ιδομ^B., Τσιρ^B) : **1.** κομματάκι φύλλου καπνού· **2.** «εργασία τεμαχισμού καπνού» (Τσιρ.).

[< *kirik* ‘θραύσμα, σκλήθρα’ (Ξανθιν.)] (كيريقيق)

κίρικος (επιθ.) [kíríkos] (Γαρ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ.) : **1.** *κίρικο χωράφι*: «ξηρικό κτήμα ελαφρώς άγονο» (Τσιρ.)· **2.** φρούτο πολύ γλυκό από μη αρδευόμενη καλλιέργεια, π.χ. *κίρικο σταφύλι* (Ιδομ.).

[< *kar*, στη σημ. «γη χέρσος, ακαλλιεργητος» (Χλωρός, Β 1344) + *-ικος* (Συντ.)] (كير)

{Η λ. *kar* έχει περάσει στην έκφραση *κίρι μπαϊρί* (βλ.)}

κίρι μπαϊρί, το [kírí baírí] & **κίριμπαϊρί** [kíríbaírí] (Ιδομ., Τσιρ., Ξεν.) : ξεροβόρι, ρεύμα ψυχρού αέρα.

[< *kar bayır* ‘ψηλός τόπος’ (Συντ.)] (قرا باير)

{Λέγεται και *κίρ μπαϊρ* [kír baír] (από τις ελάχιστες περιπτώσεις τουρκ. δανείου, όπου ακούγεται (ακουγόταν) στο κρητικό ιδίωμα ο φθόγγος [w] της τουρκικής, οπίσθιο κλειστό μη στρογγυλό φωνήεν, που παριστάνεται στο σύγχρονο τουρκ. αλφάβητο με το γράμμα *i* χωρίς

κουκίδα, βλ. και *καχ*). Πρόκειται ειδικά για ρεύμα ψυχρού αέρα που φυσά σε ανοιχτό, αερινό μέρος. Συνεκδοχικά δηλώνει έναν τέτοιο τόπο. Το σύμπλοκο *kar bayır* διαλεκτ. σημαίνει ‘ψηλός τόπος’, βλ. Eker Süer, “A travelling word in atlaic kir”, *International Journal of Central Asia Studies*, 11 (2006), 133-155· στη σελ. 137, § 3.1: «*kar bayır* ‘hilly, high ground’».)

κικριμίσι, το [kíríkímisi / tʰíríímisi] (Περ.) : (στον Βουβά Σφακίων) το φυτό *Nerium oleander*, η πικροδάφνη, κοινώς (στην Κρήτη) σφάκα.

[< *kirkirmizi* ‘ολοκόκκινος’ (Kaczyńska & Witzak, 234)]

κίρλίμπας, ο [kírílibas], πληθ. **κίρλίμπηδες** (Κριτσ.) : **1.** αυτός που έχει βρόμικο κεφάλι· **2.** (μυφ.) ανήθικος, αισχρός, ανέντιμος, απατεώνας.

[< *kirli* ‘βρόμικος’ + *baş* ‘κεφάλι’ (Κριτσ.)] (كيرلو+باش)

{Ο Κριτσωτάκης λημματογραφεί χωριστά τον τ. **κινλίμπας**, με τη σημ. ‘ο κύριος που τα κάνει λίμπας, που φέρνει αναστάτωση, ο βιττουόζος, ο θερμός, ο φλογερός’ (και καλλιτεχνικό ψευδώνυμο του Γ. Σ., «κουρέα, λυράρη και οργανοποιού»). Θεωρεί ότι η λ. προέρχεται από την κλητ. κύρ (κύριος) και το ιταλ. *limba* ‘λεκάνη’ και *limbo* ‘αναστάτωση, αβέβαιη κατάσταση’. Μάλλον πρόκειται για παρατσούκλι (*Κινλίμπας*) συγκεκριμένου προσώπου, με ειδικές ικανότητες στη λύρα, όπως στο ερμηνεία του Κριτσωτάκη, οπότε έχουμε παρετυμολογική γραφή και λεξικογράφηση – εκτός κι αν το «καλλιτεχνικό ψευδώνυμο» προέρχεται (;) πράγματι (;) από το προτακτικό *κιν* και το επίρρ. *λίμπας*.)

κίρλιμπίστικος (επιθ.) [kírilibístikos] (Κριτσ.) : που ταιριάζει στην εμφάνιση ή τη συμπεριφορά του *κίρλίμπας*.

[< *κίρλίμπας* (Συντ.)]

κρμιζί, το [kírímizi] & **κρμιζί** [kírímizi] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Ιδομ^B., Τσιρ^B., Ξεν.) : το κόκκινο χρώμα.

[< *kurmizi* (Παπ.), βλ. και Κυρανούδης, 473] (قرمزی)

{Στην ανάπτυξη του λ. *κρμιζί* ο Παπαρηγοράκης έχει το επιθ. *κρμιζός* (που δεν το λημματογραφεί) : «Βασιλικέ μου πράσινε και βιόλα μου *κρμιζά*...», βλ. *κρμιζός*. Το *AKN* έχει: το επιθ. *κρεμεζής -ιά -ί* & *κρεμεζί* (άκλ.) ‘κοκκινωπός’, με την ετυμολογία: παλ. ιταλ. **cremes(i) -ής* (πρβ. ιταλ. *cremisi* ([kré-]), *chermisino* ([-z-]), ισπαν. *cremesin* ([-sín])) < αραβ. *qirmizī*· παλ. ιταλ. **cremesi*.)

κρμιζός (επιθ.) [kírímizos] & **κρμιζός** [kírímizos] (Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Κριτσ., Ιδομ^B) : κόκκινος.

[< κριμιζί (Πάγκ.), < *kirimiz* (Πιτ.) / μάλλον < *kirimiz* ‘κιρμιζί’ (Συντ.)] (قرمز)
 {Κατά τον Πιτυκάκη «εκείνος που έχει χρώμα βαθύ κόκκινο, σ’ αντίθεση με το καρνάδο, το ανοιχτό μα ζωηρό {κόκκινο} χρώμα», δηλ. το άλιο (< τουρκ. al). Αντίθετα, κατά τον Χλωρό κιμπιζι σημαίνει «ο έχων χρώμα [...] ανοιχτόν λαμπρόν κόκκινον». Το *κιρμιζός* θα μπορούσε να παραχθεί κατευθείαν από το *kirimiz* «την γλωσσήν ερυθράν βαφικήν ύλην την καλούμενην κοινώς κιρμιζί» (Χλωρός, Β 1284.)}

κιρμπάιρι, βλ. **κίρι μπάιρι**.

κισλάς, ο [kislás] & **κισιλάς** [kisirás] & **κιχιάς** [kijilás] (Πάγκ., Κονδ., Ροδ., Ιδομ^B.): ο στρατώνας.
 [< *kışla* (Πάγκ.) قيشله, قشله قشلاق]

κισιμέτι, το [kisméti] & **κισιμέτι*** [kisméti] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.): το πεπρωμένο, η τύχη, το γραφό.
 [< *kismet* (Παπ.) قسمت]
 {Ένας ωραίος ποιητικός πλεονασμός σε κρητ. δημοτ. τραγουδί: *ετσά του ο ‘χε η μοίρα ντου γραφό και κισιμέτι* (Κριάρης, 50). Και μια παροιμία (την έλεγε η μάνα μου), για ανθρώπους που παίρνουν τα μέτρα τους κόντρα σε πιθανές αναποδιές: *Το μάνταλο κόβει το κισιμέτι.*}

κισιτισμένος, βλ. **κισιτιζώ**.

κισκινάρι, το [kiskinári] (Τσιρ., Κριτσ.): «Λέγεται επί μέτης: *Εγενήκαμε κισκινάρι στο μεθύσι*» (Τσιρ.).
 [ίσως < *keskin ağrı* ‘οξύς πόνος’, όπως ο πονοκέφαλος από μεθύσι (Συντ.)] (كسكين + اغرى)
 {Για την προφορά ο Τσιριγωτάκης σημειώνει τα *κι-* με αστική προφορά. Μάλλον χρησιμοποιείται μόνο στην παραπάνω φράση.}

κισκιντάκι, το [kiskí(n)dáti] (& στον πληθ.: **κισκιντάκια**) & **κισκίντι** [kiskí(n)di] (& στον πληθ.: **κισκιντία**) & **κισκιντάκι**, το [kiskitátʃi] & **κίσκιντο** [kiskí(n)do] (& στον πληθ. **κίσκιντα**) (Πάγκ., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.): τα πεντόβολα (παιδικό παιχνίδι, κυρίως των κοριτσιών).
 [πιθανόν < *kiz* ‘κορίτσι- κοριτσίστικος’ + *kındak* ‘παιδικό παιχνίδι που παίζεται με βόλους’, κατά το *TDK* διαλεκτ. σε Αμάσεια, Σεβάστεια (Συντ.)]

{Ο Κριτσωτάκης λημματογραφεί χωριστά τη λ. *κισκίντι*, υποκορ. *κισκιντάκι*, με τη σημ. ‘κάποιο μικροαντικείμενο, ένα στρογγυλό πετραδάκι ή οτιδήποτε άλλο που είναι μικροκαμωμένο και παίζεται με ευκολία στα χέρια’, και χωριστά τα *κισκίντια*, με τη σημ. ‘πεντόβολα’ και ‘τα πετραδάκια με τα οποία παίζεται το παιχνίδι αυ-

τό’. Ο Γαρεφαλάκης λημματογραφεί τον πληθ. *κισκίντια*. Λέγεται και *κίσκιντια*, τα (βλ. Μανόλης Πατεράκης, *Αναστορήματα*, 1985, σ. 94). Ο Γιώργος Εμμ. Πλουμάκης (“Παλιά παιχνίδια, 2005, στο: *e-thrapsano.gr*) αναφέρει το παιχνίδι με την ονομασία *σκισκιντιράκι*. Λεπτομερής περιγραφή του παιχνιδιού: περιόδ. *Μύσση*, 4 (1935), 105. Βλ. και: Χριστόφορος Χαράλαμπακής, “Περιορισμένης χρήσεως λαϊκά παίγνια εις τον Νομόν Λασιθίου”, *Αμάλθεια*, 2 (1971), 218-8.}

κισκίντι, βλ. **κισκιντάκι**.

κίσκιντο, βλ. **κισκιντάκι**.

κισιλάς, βλ. **κισιλάς**.

κισιτιζώ [kisdízo] & **κισιτιζώ** [kisirízo] & **σκιντιζώ** [skidízo] (Πάγκ., Πιτ., Κονδ.): κάνω κάποιον ή γίνομαι εγώ έξω φρενών, εξοργίζω -ομαι- μετχ. παθ. πρκ. **κισιτισμένος** [kisiridizménos] (Τσιρ.): εξοργισμένος.
 [< *kızd(ım)*, αόρ. του ρ. *kızmak* ‘οργίζομαι’ (Νικ. Κοντοσόπουλος, “Το γλωσσικόν ιδίωμα της Αλικαρνασσού Μ. Ασίας”, *Αθηνά*, 62 (1958)] (قىزىمق)

κισπέτι, το [tʃispéti] (Τουρκοκρητ.): η ενδυμασία.
 [< *kispet* (Bilgehan², 631) «ενδυμασία, ένδυμα, περιβολή, ενδυμασία ιδιαίσους εις τινα τάξιν» (Χλωρός, Β 1396)] (كيسبت,كسوت)
 {Ειδική σημασία της λ. *κισπέτι* είναι το δερμάτινο πανταλόνι που φορούν οι παλαιστές στο παραδοσιακό τουρκικό άθλημα «πάλη με λάδι» (βλ. σχετικό λήμμα στη *Βικιπαίδεια*). Είναι το τουρκ. *pehlivan kispet*, βλ. *πεχλιβάνης*.}

κιστέκι, βλ. **κιστέκι**.

κίστι, το [kísti] (Χουστ.): το γραμμάτιο (για μια δόση).
 [< *kesit* ‘τομή, δόση’ (Μπερμπερή, 197)]

κίτάπι*, το [tʃitápi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ροδ., Δαρ., Ιδομ^B, Τσιρ^B): **1.** το βιβλίο· **2.** το τεφτέρι.
 [< *kitap* (Παπ.) كتاب]
 {Η λ. *kitap* σημαίνει ειδικότερα το κατεξοχήν βιβλίο των μουσουλμάνων (Kitap), δηλ. το Κοράνιο (πβ. Βίβλος). Με τη σημ. αυτή η λ. *κίτάπι* σε κρητ. δημοτ. τραγούδι: «Τούρκεμνε, σκύλε Κωσταντή, να γένης Μουσουλμάνος, / να προσκυνάς εις το τζαμί, να μνώης (= να ορκίζεσαι) ‘ς το κίτάπι». Βλ. Γιάνναρης, 175.}

κίτι γκέλ, το [kíti gél] (Τσιρ.): το πηγαινέλα.
 «Ντα αφήνει σε το κίτι γκέλ να ξανοίξεις το σχολειό και τα χαρθιά σου!»

[< τουρκ. (Τσιρ.) / < *gitgel* < *git* ‘πιγγανε’- *gel* ‘έλα’, από το οποίο και το κυπρ. *κίττα-κέλι* (Γιαγκουλλής, 28)] ((كلمك) + كيت (كيتمك))

κίτικος (επιθ.) [kítikos] & **κίντικος** [kíndikos]

(Παπ., Πιτ., Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ.) : λιγοστός, λειψός, σπάνιος || *κίντικος παράς*: κάλπικος, ΕΠΙΡΡ. **κίτικα** [kítika] : ελλιπώς.
[< *ki* (Παπ.)] (قيت، قيت، قيت)

κιτουρούμης [tʃituruˈmɪs] & **κουτουρούμης** [kutuˈruˈmɪs] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Ίδομ^β.): **α**) (ως επιθ. προσ.) **1.** παράλυτος. **2.** κατάκοιτος, κρεβατομένος. **β**) (ως ουσ.) ο παράλυτος.
[< *kütürüm* (Παπ.) / *köüürüm* (Πάγκ.)] (كوتوروم)
{Η γραφή *κειτουρούμης* του Ίδομενέως^(β) δείχνει παρετυμολ. επίδραση από το *κείτομαι*. Ο Ροδάκης το γράφει: **κουτορούμης**. Στο *TDK* ο τ. *kütürüm* ως διαλεκτ. του *köüürüm*.}

κιτουρουμάζω [tʃituruˈmãzo] (Πάγκ.): είμαι κατάκοιτος, από ρευματισμούς ή άλλη βαριά αρρώστια.
[< *κιτουρούμης* (Πάγκ.)]

κιχ, το [kích, σπάνια kúx] (Γαρ., Τσιρ., Κριτσ.) : βρωμιά, ακαθαρσία (στη γλώσσα για μικρά παιδιά) : «α) – Στάσου να σου βγάλω το κιχ από τη μύτη σου. β) – Μη γγγίζεις εκεία γιατί 'ναι κιχ» (Τσιρ.).
[< διαλεκτ. *kih*, κατά το *TDK* «*çocuk dilinde: pis*» (= στην παιδική γλώσσα: βρώμκος) (Συντ.)]

{Το χρησιμοποιούν και ως αποτρεπτικό επιφ. μιλώντας σε μικρό παιδί: *Μη! Κιχ! ή Κιχ! Κακά! ή απλώς Κιχ!* Μια από τις ελάχιστες περιπτώσεις τουρκ. δανείου, όπου ακούγεται (ακουγόταν) στο κρητικό ιδίωμα ο φθόγγος [w] της τουρκικής, οπίσθιο κλειστό μη στρογγυλό φωνήεν, που παριστάνεται στο σύγχρονο τουρκ. αλφάβητο με το γράμμα *i* χωρίς κουκίδα, βλ. και *κίρι μπαίρι*. Κατά το *TDK* *kih* σημαίνει επίσης 'περίττωμα προβάτου ή κατσίκας: περίττωμα ανθρώπου', ενώ το διαλεκτ. *kih* σημαίνει 'περίττωμα προβάτου, κατσίκας, καμήλας κλπ.' αλλά και 'φλέμα, βλένα'. Ο Χλωρός ληματογραφεί τις λ. *ჭჷ კიხ* «λήμη οφθαλμού, κ. τσίμπλα: ακαθαρσία, ρύπος σώματος» (B 1461) και *ოჷ ჯიოუხ* «περίττωμα, ακαθαρσία, κ. σκατόν» (B 1455), από τα περσικά και οι δύο, καθώς και τη λ. *كايخ* «πύον», αυτή από τα αραβικά (B 1343).}

κίχι, βλ. **τσίγια**.

κιχλιαντζίω [kɪχiladizo] : διαχειμάζω (Σταυρινίδης). Η λ. σε κρητ. κείμενο (επιστολή) του 1829: *μελετώ να κιχλιαντζίσω έως το Μάρτη* (βλ. Μενέλαος Παρλαμάς, "Ανέκδοτα έγγραφα εκ Σφακίων (1799-1832)", *Κρητικά Χρονικά*, 7 (1953), 254).
[< *kışlad(im)*, αόρ. του ρ. *kışlamak*] (كيشلامق)

κιχλάς, βλ. **κισλάς**.

κιχλιμπάρι, βλ. **κεχλιμπάρι**.

κιχλιμπαρένιος (επίθ.) [tʃixlibarēnios] (Παπ.) : που είναι από κεχριμπάρι.

[< *κιχλιμπάρι* (Παπ.)]

κλανιατζής, ο [klaɲadzis] (Πάγκ.) : «ο διαρκώς περδόμενος».

[< *κλανιάς* + *-τζής* (Πάγκ.)]

{Ληματογραφείται για την τουρκ. προέλευση κατάλ. *-(α)τζής*.}

κλαπάκι, βλ. **καπλάκι**.

κλαπουντάνι, το [klarudãɲni] (Τσιρ.) : «κορδόνι πλεγμένο με χρυσοκλωστή που στόλιζε παλιές ανδρικές ή γυναικείες φορεσιές». Άλλοι τύποι: **χλαμπιντάνι** & **φλαμπουζάνι**, ο δεύτερος ίσως από επίδραση της λ. *τραπουζάνι* (βλ. Εμμ. Κουτσαντωνάκης, "Το τραγούδι του Μεμέτακα ή (Μ)ουστατασελέπακη", *Αμάθεια*, 6/24-25 (1975), 206, 207), και **κλαπουτάνι** (βλ. σημείωση). Σε εκκλησιαστικό έγγραφο του 1796 η λ. προσαρμοσμένη στην καθαρεύουσα: *αρκετήν ποσότητα από κλαμπουτανιόν* (*Κρητικά Χρονικά*, 3 (1949), 357).

[«παραφθορά του τουρκ. *κηλαπάν* [*kilartan, kilabdan*], ειδικού νήματος περιεπιλεγμένου με χρυσήν ή αργυράν κλωστήν, χρησιμοποιουμένου δια την διακόσμησην των ιερατικών ή άλλων επισήμων χρυσοκεντήτων» (*Κρητικά Χρονικά*, 3 (1949), 359 – σημείωση του Ευμένιου Φανουράκη, εκδότη του παραπάνω εγγράφου)] (قلپتان، قلیتان)

{Ο ετυμολογικός συσχετισμός και στο: Χρήστος Τζιτζιλής, "Ανάλεκτα ετυμολογικά II", *Ελληνικά*, 36/2 (1985), 332. Στο *Ημερολόγιο* του ο Κοζύρης καταγράφει ένα όνειρό του με θέμα έναν θησαυρό. Σε ένα σημείο λέει: *ήτανε το κασελάκι [...]* *γεμάτο χρυσίον καθαρόν ωσάν κλαπουτάνι κιλια κιλια* [χωρίς τόνο οι δυο τελευταίες λέξεις]. «Δεν γνωρίζω τη σημασία της φράσεως», σημειώνει ο εκδότης του ημερολογίου Μεν. Παρλαμάς. Κατά τη γνώμη μου σημαίνει: χρυσάρι σε μορφή νήματος άφθονο, με τις οκάδες. Η αναδιπλωμένη λ. **κιλιά** είναι η τουρκ. λ. *kile* (كيلة), «μέτρον προς καταμέτρησιν σίτου, κριθής και εν γένει των σιτηρών» (Χλωρός, B 1467), από τα αραβ. κατά το *TDK*, αν όχι το αντίστοιχο ελλ. *κοιλόν*. Το βάρος ενός κοιλού σιταριού ήταν περίπου 20 οκάδες (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 348). Σε μεταφράσεις τουρκικών εγγράφων ο Νικ. Σταυρινίδης κρατά στα ελληνικά τον τύπο *κιλέ*: *ενός κιλέ σιτηρών*, βλ. Νικόλαος Σταυρινίδης, "Συμβολή εις την ιστορίαν των Σφακίων (1615-1770)", *Κρητικά Χρονικά*, 9 (1955), 299.}

κλιμπάτσι, βλ. **κρημπάτσι**.

κνεκνεκίζω [kneknetʃizo] & **κνουκνουκίζω**

[knuknutfízo] (Κασσ., Τσιρ^B.): «αργά να εκτελέσω ορισμένη εργασία, καθυστερώ» (Κασσ.).
[< κνεκνές (Κασσ.), βλ. κιοχνές]

κνεκνές, βλ. κιοχνές.

κνουκνές, βλ. κιοχνές.

κνουκνός, βλ. κιοχνές.

κνουκνού, βλ. κιοχνές.

κνουκνουκίζω, βλ. κνεκνεκίζω.

κόβ(γ)ομε τα λόγια (έκφρ.) [κόν(γ)ομε τα λόγια] (Τσιρ., Αποστ., Τσιρ.): τελειώνουμε ένα προξενικό, δίνουμε υπόχρεση γάμου. Συνώνυμο: λογοστένω. Βλ. *αμανέτι*.

{Με την έκφρ. στον αόριστο (*εκόψαμε τα λόγια*) οι γονείς του νέου και της κοπέλας ανακοίνωναν στον περίγυρό τους την οριστική απόφασή τους να συμπεθερέψουν. Υπάρχει ακριβώς αντίστοιχη τουρκ. έκφραση: söz kesmek «συμφωνώ, δίδω λόγον οριστικών δια γάμον κτλ.» (Χλωρός, Β 1395, στο λ. kesmek 'κόβω', όπου και άλλες παράλληλες εκφράσεις, όπως: ekser kesmek «κόπτω καρφιά, ήτοι κρυώνω πολύ, τρέμω εκ του ψύχους», akil kesmek «εννοώ [κόπτει ο νους]», raha/fiyat kesmek «κόπτω, ορίζω τιμήν»). Για το πρόβλημα του γλωσσικού δανεισμού βλ. σημείωση στο λ. *δένω σκουλαρίκι*.}

κοζαλής (επίθ. προσ.) [kozalis] (Δαρ.): «αυτός που διαθέτει μέσα, αυτός που του περνά, αυτός που έχει κόζι, αυτός που έχει μπάρμα στην Κορώνη».

[< *κόζ(ι)α* (βλ. *κόζι*) + -λής (Συντ.)]

{Απ' όσο ξέρω ως Κρητικός, *κοζαλής* είναι αυτό που έχει από δικού του κύρος, αξία και δύναμη· γι' αυτό είναι αξιοσέβαστος, περνά ο λόγος του, και προστρέχουν σ' αυτόν όταν χρειάζεται μεσολαβητής για να λήξει μια διένεξη (Συντ.). Για τον *κοζαλή άντρα*, βλ. Άρης Τσαυτηρόπουλος, *Η βεντέτα στη σύγχρονη ορεινή κεντρική Κρήτη*, Πλέθρον, Αθήνα 2004, σ. 179.}

κόζι*, το [kózi] (μόνο ονομ. & αιτ.) (Παπ., Πάγκ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Ξεν.): **1.** το καρύδι· **2.** το δυνατό τραπουλόχαρτο σε χαρτοπαίγνιο, το ατού· **3.** (μτφ.) «υψηλά ιστάμενο πρόσωπο για εξυπηρέτηση ατομικών συμφερόντων» (Τσιρ.), το μέσον· **4.** (μτφ.) η δύναμη, η αντοχή.

[< *koz* (Παπ.)] (φρ)

{Ο Κριτωστάκης έχει και τον πληθ. *τα κόζα*. Ο Ροδάκης έχει *κόζι* = χορτασμένη. Εγώ ξέρω (από την περιοχή Ηρακλείου) την έκφρ. *την έκαμα κότα* = έφαγα μέχρι κορεσμού, την τύλωσα.}

κοιράς, βλ. **κιράς**.

κοιτορούμης, βλ. **κιτοουρούμης**.

κοκκινογελεκάτος, ο [koki'nozelekátos] (Πτ.): «Ο χωροφύλαξ της Κρητ. Πολιτείας, του οποίου το γελέκι (γυλέκο) της μεγάλης στολής ήταν από κόκκινη τόχα με διάφορα ποικίλματα». [< *κόκκινο* + *γελέκι* (Πτ.)]

κοκκινομερτζανόχειλη (επίθ.) [koki'nomerdzanó'xili] (Πτ.): «Ποιητικό κοσμ. επίθετο της κοπελιάς. Εκείνη που έχει χειλή κόκκινα σαν το μερτζάνι (κοράλλι)».

[< *κόκκινα* + *μερτζάνι* + *χειλή* (Πτ.)]

{Βλ. *μερτζανόχειλη*. Υπάρχουν πολλές (πολυ)σύνθετες λέξεις που τις συναντούμε μόνο (ή κυρίως) σε μαντινάδες, π.χ. (ουσιαστικά:) αρισμαροβιτσόβεργα, μαργαριταρομερτζάνα, νεραϊδοποταμίδα, χαμηλιανεντράνισμα, (επίθετα:) γαρεφαλοχνοτάτη, μοσχοκανελοκόκαλη, στρογγυλομυλοπρόσωπη, (ρήματα:) αμυγδαλοδιαβαίνω, καρυδαρρωστό, κρυφοθεμελιώνω, σταφυλομαραίνομα (όλα τα παραδείγματα από: Μαρία Λιουδάκι, *Μαντινάδες*, 2η έκδοση, Γνώσεις, Αθήνα 1971). Τέτοια περίτεχνα μακροσκελή λαϊκά σύνθετα (που θυμίζουν τα έμμετρα ερωτικά υποτικά μυθιστορήματα της ύστερης βυζαντινής περιόδου) "ανάσταση" ο Καζαντζάκης στις μεταφράσεις των ομηρικών επών (σε συνεργασία με τον Κακριδί) και στη δική του *Οδύσσεια*. Πρόκειται για λέξεις που πλάστηκαν κυρίως για μετρικούς/στιχουργικούς λόγους, αλλά και ως επίδειξη γλωσσοπλαστικής ικανότητας του μαντιναδολόγου – πολλές είναι λέξεις *άπαξ*. Θα μπορούσε να γίνει μια μελέτη γι' αυτές. Βλ. Χρυσούλα Καραντζή, "Οι σύνθετες λέξεις στις νεοελληνικές διαλέκτους και τη λογοτεχνία", *Γλωσσολογία*, 22 (2014), 77-104 [ευρεία ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας]. Για τον Καζαντζάκη υπάρχει η διδακτορική διατριβή του Νικ. Μαθιουδάκη: *Νεολογικά αθησαύριστα στην «Οδύσεια» του Νίκου Καζαντζάκη: Στρατηγικές κατανόησης, ασάφεια και βεβαιότητα*. Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Κομοτηνή 2012.}

κοκονόζης, ο [kokonózis] (Κασσ.): απένταρος, φτωχός.

[< *kokoz* (Κασσ.), αλλά μάλλον < *Κοκονόζης* < *kokonoz* βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Από τη λ. *kokoz* (كوكوز) προκύπτει η λ. *κοκόζης* (Κουκκίδης, 45), αλλά δεν μπορεί να προέλθει η λ. *κοκονόζης*. Το πιθανότερο είναι ότι πρόκειται για ουσιαστικό με περιορισμένη τοπική χρήση, ίσως παρατσούκλι που προήλθε από συγκεκριμένο πρόσωπο με το επίθετο *Κοκονόζης* (το οποίο υπάρχει ακόμη στην Κρήτη). Κατά τον Nisanyan, ο Evliya Çelebi χρησιμοποίησε στο *Seyahatname* (1683) τη λ. *kokonoz*/

kokonos ‘γέρος’. Ετυμολογικά φαίνεται να σχετίζεται με τη λ. *kokóna*, η οποία ίσως από το ρουμαν. *cocoăna*. Κατά τον Mehmet Pakalin (*Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*, İstanbul 1993, σ. 287) η λ. *kokonoz* (ως στρατ. όρος) ήταν όρος εν χρήσει μεταξύ των Γενιτσαίων που εδήλωνε σεβασμό (αυτό θυμίζει τη διάκριση ‘παλιός’ vs. ‘νέος’ στον ελλην. στρατό). *Kokonoz* (قوفونوز) ήταν και τίτλος σατιρικής τουρκοκυπριακής εφημερίδας (1896). Δεν εντόπισα τη λ. αυτή σε σύγχρονα τουρκικά λεξικά, γενικά ή ιδιωματικά.}

κολάι*, το [koláí] (άλλη γραφή: *koláiv*) (Παπ., Πιτ., Κονδ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Χουστ.): **1.** η ευκολία, η άνεση με την οποία κάνω κάτι (AKN): **2.** κουμάντο, απόφαση, λήψη μέτρων· ΦΡ. *κάνω το κολάι μου*: κάνω το κουμάντο μου, βρίσκω τρόπο να ρυθμίσω ένα θέμα || *κολάι θα γενει*: θα βρεθεί τελικά λύση, θα διευθετηθεί το πρόβλημα· **3.** «*κολάι και κολαϊνά* (απειλή): να το θυμάσαι: (θα 'ρθει και το κολάι της εκδικήσεως)» (Κονδ.). [*< kolay* (Παπ.)] (قولاى)

κολάι μαντές (έκφρ.) [koláí madés] (Πιτ.: στο λ. *koláiv*): εύκολη υπόθεση. [*< kolay madde* (Συντ.)]

κολαϊνά, βλ. **κολάι**.

κολάνι, το [koláñi]: Η λ. σε κρητ. δημοτ. τραγούδι: *κι όντεν εκαβαλίκευγε, έσπασε το κολάνι* (Γιάνναρης, 77), δηλ. η ίγγλα, το λουρί που αγκαλιάζει το λαιμό (ή την κοιλιά) του αλόγου και συγκρατεί τη σέλα.

[*< kolan* (Συντ.)] (قولان)

{Ο Γιάνναρης (σ. 340) ετυμολογεί από το ιταλ. *collana*, αλλά από αυτό ο αναμενόμενος τύπος είναι το θηλ. **κολάνα*, ενώ η ετυμολόγηση από το τουρκ. *kolan* (παλαιοτουρκ. κατά τον Nispanyan) συμφωνεί με το σχήμα «τουρκικά άνηγα συμφωνόληκτα > ελληνικά ουδέτερα σε -υ» (Κυρανούδης, 77).}

κολαντριζώ, βλ. **κουλαντριζώ**.

κολαούζο*, ο [koluázos] (Παπ., Πάγκ., Ροδ., Χουστ., Κασσ.): ο οδηγός.

[*< kulaşuz* (Παπ.) / *kilavuz* (Πάγκ.)] (قولاغوز, قولاغوز, قولاغوز)

{Η (πανελλήνια) παροιμία *Χωριό που φαίνεται κολαούζο δεν θέλει*, την οποία παραθέτει ο Παπαγρηγοράκης, είναι η ελλ. εκδοχή της αντίστοιχης τουρκικής *Göriinen köy kilavuz istemez* (Meynard, B 1329, βλ. και Ηρακλής Μήλιας, *Κατάλογος κοινών ελληνικών και τουρκικών λέξεων, εκφράσεων και παροιμιών*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2008, σ. 152). Ο Ροδάκης λημματογραφεί χωριστά το ουδέτερο *κολαούζο* = εξήγηση.}

κόλι, το [κόλι] (Πάγκ., Ιδομ^B): «η ανά τας αγριάς της πόλεως ή κόμης περιφερομένη αστυνομική περίτολος» (Πάγκ.).

[*< kol* ‘βραχιόνιας’, στη σημ. ‘περίτολος’ (Χλωρός, B 1328-9) (Συντ.)] (قول)

κολιτζής, βλ. **κολτζής**.

κολογλάνης, ο [kologláñis]: «εσήμαιναν άλλοτε τον μουσικόν αστυνόμον». Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 99).

[*< kologlan(i)* (Yunus Mehmet & Ξανθοουδίδης): kol, βλ. *κόλι* - ođlan, βλ. *τσιγλάν* (Συντ.)]

κολομπάρας*, ο [kolombarás] (Παπ.): (χυδ.) ο ενεργητικός ομοφυλόφιλος.

[*< gulampara* (Παπ.) / *kulampara* + παρετυμολ. *κόλος* (AKN)] (غلامبارا)

{Κατά το TDK: *kulampara* < αραβ. *gulām* ‘νεαρός’ + περσ. *bāre* ‘λάτρης’, πβ. *ζαμπάρας* < *zampara* < περσ. *zenbāre*, κ.λ. ‘λάτρης γυναικών’.}

κολτζής, ο [koldzis] & **κολιτζής** [kolidzis] & **κουλτζής** [kuldzis] (Τσιρ.): χωροφύλακας διώξης.

[*< kolcu* (Τσιρ.)] (قولجى)

{Κατά τον Νικ. Σταυρινίδη (“Συμβολή εις την ιστορίαν των Σφακίων (1615-1770)”, *Κρητικά Χρονικά*, 9 (1955), 319) «τελωνοφύλαξ, δασοφύλαξ, όργανον της τάξεως, εισπράκτωρ. Αργότερον η ονομασία αύτη εδόθη εις τα όργανα τα εντεταλμένα την δίωξιν του λαθρεμπορίου».}

κόμπιτσα, βλ. **κοψάς**.

κονακεύω, βλ. **κονεύω** (σημείωση)

κονάκι*, το [konáñi] (Παπ., Πάγκ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Ξεν.): το σπίτι, το κατάλυμα. ΦΡ. *κάνω κονάκι*: διαμένω.

[*< konak* (Παπ.)] (قوناق)

κονεύ(γ)ω^(A) [konén(γ)ω] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.): **1.** (αμτβ.) διανυκτερεύω, διαμένω προσωρινά· **2.** (μτβ.) παρέχω στέγη, φιλόξενο.

[*< konaki* (Παπ.) / *< kon-* (θέμα του ρ. *konmak*) + *-εύω* (βλ. σημείωση)] (قوناق)

{Για τις σημ. 1. και 2. υπάρχουν αντίστοιχα στην τουρκ. οι ρημ. περιφρ. *konak etmek* και *konak vermek*. Αν η λ. *κονεύω* προερχόταν από το *κονάκι*, κανονικά θα ήταν **κονακεύω**. Αυτόν τον τύπο τον λημματογραφεί μόνο ο Κασσοστάκης (Οροπέδιο Λασιθίου). Ο Ανδριώτης σημειώνει στην ετυμολ. της λ. *κονεύω*: «Κατά τον Α. Παπαδόπ., στο Λεξ. Δελτ. 5, 137, από το θέμα *kon-* του τουρκ. *konmak* + κατάλ. *-εύω*». Με τον ίδιο τρόπο το ετυμολογεί και ο Matthias Kappler (σ. 52). Σημειώνεται, για την ιστορία των τουρκι-

κών δανείων της ελληνικής, ότι το ρ. *κονεύω* καταγράφεται και ως (υπερδιορθωμένος τύπος) *οικονεύω* (< *οίκος*) στο ελληνογαλλικό λεξικό του F. D. Dehéque (Παρίσι 1825, σ. 441), ο οποίος σημειώνει ότι πρόκειται για «correction hell. de l'expression vulgaire *κονεύω*».)

(***κονταζής**, βλ. Παράρτημα 1.

κόντε μιρί, το [kónte mirí] & **κοντεμιρί** [kontemirí] & **κολντεμιρί** [koldemirí] (Πάγκ., Κονδ., Ξανθιν., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) & **κοντομιρί** [kondomirí] (Ξανθιν^A.) & **κοντομερί** [kondomerí] (Χουστ.): αμπάρα, «το σιδερένιο αντέρεισμα του σταθερού φύλλου πόρτας» (Ξανθιν.).

[< *koldemiri* 'αμπάρα' (Ξανθιν.)] (قول تميرى)

{Ο Γαρεφαλάκης το γράφει μονολεκτικά με δύο τόνους: *κόντεμιρί*. Το τουρκ. γράφεται με δύο λέξεις (*kol demiri*) και ακούγεται με ένα ισχυρό τόνο στην πρώτη λέξη και ένα δευτερεύοντα στη λήγουσα της δεύτερης. Κατά λέξη σημαίνει 'σιδερένιος βραχίονας'. Βλ. Χλωρός, Β 1329, («μοχλός, αμπάρα [η σιδηρά] της θύρας») και Κυρανούδης, 210 και 219. Οι τ. *κοντομιρί* & *κοντομερί* από παρετυμολογική επίδραση του επιθ. *κοντός*.)

κοντζάκαρη, βλ. **κοτζάκαρη**.

κοντζάς, βλ. **κοντζές**.

κοντζές, ο [kondzés] & **κοτζές** [kodzés] & **κοντσές**^A) [kontsés] & **κοντζάς** [kondzás] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Ξεν.): **1.** το μπουμπούκι, ιδίως του τριαντάφυλλου· **2.** (μτφ., με θετική διάθεση) νεαρός στο άνθος της νιότης του (σπανιότερα λέγεται και για κοπέλα)· **3.** (μτφ., με ειρωνική διάθεση) νεαρός που κάνει τον κομψευόμενο και καμαρώνει.

[< *konca* (Παπ.)] (عنجه، قونجه)

{Η λ. *μπουμπούκι* στα τουρκ. είναι *gonca*. Κατά τον Κυρανούδη (σ. 97) οι ελλ. τύποι σε -εσ θα πρέπει να αναχθούν σε ένα βάλκ. τουρκ. τ. **konce*. Ο Ανδριώτης ετυμολογεί τη λ. *κοντσές* (και *γκοντσές*) από το τουρκ. *gonce*. Το *TDK* δίνει τον τ. *Konce* (όπως και τους τ. *Gonca*, *Gonce*, *Konca*) ως γυναικείο όνομα, με τη σημ. 'μπουμπούκι, τριαντάφυλλο', πβ. το ελλ. χαϊδευτικό *Μπουμπού(κα)*, που μερικές φορές μένει τελικά ως κύριο όνομα, εκπολιζόντας το βαφτιστικό. Με βάση την έκφραση *ένα κοτζέ δεν δίνω για λόγου σου* ο Τσιριγοτάκης καταγράφει και τη σημ. «ευτελούς αξίας νόμισμα επί Τουρκοκρατίας». Νόμισμα με τέτοιο όνομα δεν μπόρεσα να εντοπίσω. Πιθανόν να πρόκειται για μετωνυμική αναφορά σε χάλκινο νόμισμα που έφερε παράσταση άνθους, όπως π.χ. αυτά που κόπηκαν επί σουλτάνου Αμπντούλ Μετζίτ Α' (1839-1861).}

κοντικλίκι, βλ. **κοντιλίκι**.

κοντιλίκι, το [kondilíji] (Κριτσ.): το φέρσιμο και η εμφάνιση κάποιου που βάζει τον εαυτό του με την υψηλή αριστοκρατία.

{Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευση κατάλ. -*ιλίκι*. Ο Κριτσωτάκης το γράφει: *κοντηλίκι*. Το έχω ακούσει (Ηράκλειο) και ως *κοντικλίκι*: (ειρων.) *Τα κοντικλίκα του λείπανε!*. Για την κατάληξη -*κ-λίκα* βλ. σημείωση στο λ. *μεζεκλής*.)

κοντομερί, βλ. **κόντε μιρί**.

κοντόχι, το [kondóji] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ^Ξ, Ξεν.): «τσόχιονο μεϊτάνι των γυναικών (φέρμελν) με ποικίλα χρυσά ή αργυρά» (Κονδ.).

[< *kontos* (Παπ.)] (قونوش)

{Κατά το *TDK kontos* σημαίνει 'μακρύ πανωφόρι με στενά μανίκια που το φορούσαν οι ανώτεροι αξιωματούχοι και οι Χαν της Κριμαίας', «μετά σειραδίων εις το στήθος» (Χλωρός, Β 1336), «couvert de broderies» (Meynard Β 580). Ο Ξανθινάκης ετυμολογεί «όχι από το kondos αλλά από το ελλ. κοντός χιτών», χωρίς άλλη τεκμηρίωση. Η Ξενάκη-Ροβίθη έχει τη λ. *κοντόχι* με τη σημ. 'πολύ κοντό φόρεμα ή επανωφόρι' και παράδειγμα χρήσης: *ήπλινα το φουστάνι μου και γίνηκε κοντόχι*.)

κοντραμπατζής, ο [kontrabadzís] & **κοντραμπατζής** [kutrabadzís] (Πάγκ., Κριτσ.): λαθρέμπορος.

{Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευση κατάλ. -(α)τζής.)

κοντσές, βλ. **κοντζές**.

κοπανατζής (επίθ. προσ.) [kopanadzís] (Πάγκ.): άεργος, αυτός που κοπανίζει αέρα.

{Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευσης κατάλ. -(α)τζής. Διαφορετικό είναι το πανελλήνιο *κοπανατζής* 'αυτός που συστηματικά κάνει κοπάνες', από το σχολείο ή τη δουλειά του (*AKN*).}

κόπιτσα, βλ. **κοψάς**.

Κοράνι*, το [korāni] : «το ιερό βιβλίο των μωαμεθανών, η ιερή πηγή της μωαμεθανικής θεολογίας και δικαιοσύνης» (*AKN*). Βλ. *γκιουλάς* και *κιμπλέ*.

{όχι από τα τουρκικά αλλά από το αραβ. *qur'ān* με επίδρ. του γαλλ. *coran* ή του ιταλ. *corano* (πρβ. μσν. *κουράν*) (*AKN*)}

{Η αραβ. προέλευση εμφανής στον τ. **αλκοράνι** [< αραβ. *al-qur'ān*] : «το τουρκικ' αλκοράνι δι-αλααί όσουσ δεν το πιστεύουνε *κιαφίρια* (απίστους)» (*Κάτοπτρον*, 46).}

Κοράν χειρίφι, βλ. **σερίφι**.

κοραχανιές, οι (θηλ.) [korahanies] : αερολογίες, αρλούμπες, μπουρδες. Η λ. σε κρητ. σατιρικό στιχογράμμα του 1868: *Θα πας στην Πόλη βέβαια να πεις ψευδολογίες, / να γράφεις στες γαζέτες σου όλο κοραχανιές* (στίχοι από: *Σάτιρα τοιχοκολληθείσα εν τας οδοίς της πόλεως Χανίων επί τη μελετωμένη αναχωρήσει εκ της νήσου του Μ. Βεζήρου Ααλή πασά*. Δημοσιεύθηκε στην αθηναϊκή εφημ. *Αιών*, φ. 2320, της 15 Φεβρ. 1868 – τώρα ψηφιοποιημένη στη *Βιβλιοθήκη της Βουλής*).

[< κο(υ)ραχάνης < οθωμ. *Kur'ân-hân* 'που διαβάσει ωραία το Κοράνι· που η δουλειά του είναι να διαβάσει το Κοράνι· για τη δεινωση της σιμ. βλ. σημείωση (Συντ.)] (قرآن خان، قرآن خوان)
{Εντόπισα το έτυμο με τη βοήθεια του τουρκομαθούς φίλου Γιώργου Παπαδόπουλου στο: Ferit Devellioglu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydin Kitabevi, Ankara 2017, σ. 607}. Για το δεύτερο συνθετικό της ο Χλωρός (Α 755) έχει: «*خوان han Π. (= περσικό)* [προστ. του *handen* = αναγιγνώσκων, άδειν, εν χρήσει εν συνθέσει] ο αναγιγνώσκων: *قرآن خوان κοουράν-χάν*, ο αναγιγνώσκων το Κοράνιον».

Για τη λ. *κοραχανία* (θηλ.) έχουμε τα εξής: Το *Ελληνογαλλικόν Λεξικόν* του Ηπίτη (Αθήνα 1909, Τόμος Β', σ. 276) έχει: *κουραχάνι*, το – [ιδίως πληθ.] *κουραχάνια*, ψευδολογία, somettes {αερολογίες, κούφιες φλυαρίες}, blagues {ανέκδοτα, ανοησίες, πλάκες}. Στο Διαδίκτυο βρίσκουμε τα *κουραχάνια* ως διαλεκτ. λ. σε πολλές περιοχές με τη σιμ. 'σαχλαμάρες, ανοησίες, αρλούμπες'. Σχετική λεξικογράφηση: «Κουραχάνια = ανοησία» (Γεώργιος Λομποτσιάδης, "Γλωσσάριον Αδριανουπόλεως", *Θρακικά*, 3 (1932), 339. Τη χρήση της σήμερα στην περιοχή του Πηλίου μου επιβεβαίωσε ο φίλος Δημήτρης Σάββας, Προϊστάμενος της Βικελαίας Βιβλιοθήκης. Η λ. *κουραχάνι* υπάρχει στο *Αντίστροφο Λεξικό* της Άννας Αναστασιάδη-Συμεωνίδη. Στο Διαδίκτυο βρίσκουμε τη λ. *Κο(υ)ραχάνης* ως οικογενειακό επίθετο.

Για τη μειωτική σημασία της λ. *κοραχανιές* διαβάσαμε τα εξής στο βιβλίο του Χάρη Σπαθάρη *Τα Κωνσταντίνου-πολίτικα και άλλα τινά : η ελληνική Πόλη, λίγο πριν απ' τη δεύτερή της Άλωση* (1923) (χ.ε., Αθήνα 1988, σ. 425) : «Στον Τσαρσάμα [...] κάτω από την προεξοχή της στέγης των [τουρκικών] σπιτιών, συνήθως κρεμόταν ένα μεγάλο διακοσμητικό κέντρο με σκούρο φόντο και έντονα χρυσά γράμματα με περίεργες καραμπόλες. Μου εξήγησαν πως αυτά γράφανε ρητά του Κορανίου που, εμείς που δεν τα πιστεύαμε, τα λέγαμε κοροϊδευτικά Κοραχανιές».

Ως γνωστόν, η τουρκική γλώσσα μέχρι το 1928 γραφόταν με το οθωμανικό (αραβοπερσικό) αλφάβητο, που ήταν πολύπλοκο και δυσνόη-

το ακόμη και για τους φυσικούς ομιλητές της γλώσσας, και γινόταν ακόμη πιο δύσκολο στην περίτεχνη καλλιγραφική μορφή του. Αυτό, σε συνδυασμό με την απορριπτική στάση απέναντι στη θρησκεία του άλλου, μπορεί να οδηγήσει στη δημιουργία λέξης με μειωτική σημασία. Έτσι, αυτά που διαβάσει ένα Αναγνώστης στο Κοράνι, ένα *κοραχάνης*, θεωρήθηκαν... *κοραχανιές* (sic). Πβ. *παλάβρα* 'λόγος ανόητος· παλαβωμάρα· κενόλογη κομπορρημοσύνη', κατά το *ΑΚΝ* : αντδ. < ισπαν. *palavra* 'λέξη' (η νέα σιμ. στα ισπανοεβραϊκά) < λατ. *parabola* 'παραβολή, λόγια του Χριστού' < ελνστ. *parabole* (του Χριστού). Βλ. και τις λ. *σαλαβαντζίω* και *χαχάμης* στο παρόν λεξικό.

Ο Χαράλαμπος Συμεωνίδης ("Ποντιακά έτυμα ανατολικής προέλευσης. Συμβολή πρώτη (Α-Λ)", *Αρχαίον Πόντου*, 32 (1973-74), 319) ετυμολογεί ως εξής την ποντιακή λέξη **κοραχανιές**, οι 'λόγοι ανυπόστατοι': «< αραβ. *hurāfa* (απ' όπου το νεοελλ. *ζουράφα*, -ες) : τουρκ. *hurafe* 'φραντασιώσεις, ψευδαίσθηση' > **κουραφα*(ν)-ία, πλ. **κουραφάνιές* > *κοραχανιές*.}

(*)**κοριτζής**, βλ. Παράρτημα 1.

κόρκουμα (επίρρ.) [kórkuma] (Πάγκ.) : «Μη φοβήσαι, αρχ. *ατρέμα(ς)*, *ησυχώς* έχει: Η δουλειά σου πάει καλά και *κόρκουμα*».

[< *korkmak* 'φοβούμαι' (Πάγκ.) / < *kórkma* (Ronzevalle) 'μη φοβάσαι', προστ. του ρ. *korkmatmak* 'δεν φοβούμαι', αρνητ. τ. του ρ. *korkmak* (Συντ.)] (فورقمق)

{Από το παράδειγμα χρήσης φαίνεται ότι πρόκειται για ρήμα και όχι για επίρρημα, οπότε η γραμματική ένδειξη πρέπει να γίνει (φρ.) και όχι (επίρρ.)}

κοσαράκι, το [kosarátʃi] (Κονδ., Γαρ., Ιδομ. Τσιρ., Κριτσ.) : «{1.} αργυρό νόμισμα (20 παράδων), {2.} απομιμήσεις νομισμάτων, που δένονται σε σειρά και τοποθετούνται στο κεφάλι ή στο λαιμό σαν απαραίτητο συμπλήρωμα της γυναικείας παραδοσιακής φορεσιάς, {3.} κόσμημα μικρής αξίας, κατά κανόνα, θρησκευτικό σύμβολο, το οποίο μοιράζεται στους καλεσμένους στις βαφτίσεις» (Ιδομ.), βλ. και *κουζαράκι*.

[< υποκορ. της λ. (ει)κοσάρι (Συντ.)]

κοσάρι, το [kosáti] (Κονδ., Γαρ., Κριτσ., Κασσ., Τσιρ^β.): (επί Τουρκοκρατίας) «1. χρυσούν νόμισμα 20 γροσίων ή ριαλιών. 2. αργυρόχαλκον ή χαλκούν νόμισμα 20 παράδων» (Κονδ.), που χρησιμοποιήθηκε αργότερα μόνο ως στολίδι γυναικών. ΥΠΟΚΟΡ. **κοσαράκι**, το (που έχει και άλλες σημασίες, βλ. λήμμα *κοσαράκι*.)

[< *εικοσάρι*, μετάφραση της λ. *yirmilik* 'εικοσάρα, ή εικοσάρι [νόμισμα αξίας είκοσι παράδων, ή είκοσι γροσίων]» (Χλωρός, Β 2014) (Συντ.)]

{Ο Τσιργιωτάκης αναφέρει μια ειδική χρήση του νομίσματος: «με το κοσάρι που δεν πιάνει σκουριά και είναι λεπτό με δοντάκια στην περιφέρεια, έκοβε η μαστόρισσα (πρακτική μαία) τον κόλπο της γυναίκας όταν ζοριζόταν να βγει το παιδί κατά τον τοκετό». Το yimilik έχει προσαρμοστεί στα ελληνικά και ως *γυρμιλίκι/γερμιλίκι/ερμυλικί, αλλά δεν έχω βρει τη λέξη σε κρητ. λεξικό.*}

κός κοτζά, βλ. **κοτζάμ(ου)**.

κοτζά, βλ. **κοτζάμ(ου)**.

κοτζάκαρη, η [kodzákari] (άλλη γραφή: *κοντζάκαρη*) (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ^α., Χουστ., Κασσ.) : **1.** γριά γυναίκα. **2.** (ειρων.) η σύζυγος. **3.** σε εκφράσεις συμπαιθείας, με τη σημ. η ‘καμμένη’, ‘καμμενούλα’. **4.** αρχοντοχωριάτισσα, γυναίκα που παριστάνει τη μεγάλη κυρία. **5.** (με κάποια ειρωνική διάθεση) η παραχαϊδεμένη (μοναχο)κόρη.

[< ίσως *koca* ‘γέρον’ + *kari* ‘γυνή’ (Πάγκ.) / σωστότερα: < *kocakari* «γριά γυνή, γραϊδίον» (Χλωρός, Β 1241) (Συντ.) (قوجه قارى)]

{Με την 3η σημ. ίσως χρησιμοποιείται σε περιρισμένη γεωγραφική έκταση. Με τη σημ. ‘γριά’ η λ. και στα κυπριακά (Γιαγκουλλής, 32). Με την αντίστροφη σειρά οι τουρκικές λέξεις (*karpoca*) σημαίνουν ‘ανδρόγυνο’.

κοτζάμου* [kodzámú] (άκλ. επίθ.) & **κοτζάμ*** [kodzám] & **κοτζά** [kodzá] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ.) : πελώριος, τόσο μεγάλος. Για τον επιτατ. τύπο **κός κοτζά** βλ. σημείωση.

[κοτζά: < *koca* (Παπ.) / κοτζάμ(ου) : < *kocam* (Πάγκ.) (قوجه)]

{Ο Πιτωκάκης αναφέρει τη λ. *κοτζάμου* εν παρόδω στην ανάπτυξη του λ. *κόπελος* ‘κορίτσaros’. Για την προσθήκη του [u] (πβ. *αντάμου, μάντεμου, μπάρεμου, μυλίεμου, τζάνεμου*) βλ. Georgiadis, σ. 153-4. Ο (τουρκομαθής;) Ιωάννης Κωνσταντινίδης, στο μακροσκελές ποίημα *Η εκστρατεία του Ομέρ Πασά κατά του Λασιθίου* (Ερμούπολη 1868, σ. 9) χρησιμοποιεί τον τουρκικό επιτατικό τύπο *koskoca: Χέρι σηκώνει ένα νησί* [=η Κρήτη] σε *κός κοτζά Ντοβλέτι.*}

κοτζάμπασης*, ο [kodzábasis] (Παπ., Πάγκ., Χουστ.) & **κοτζάμπασης** [kodzábajis] : ο πρόκριτος, ο δημογέροντας. Σε έγγραφο του 1864, υπογραφή: *Ο Κοτζάμπασης Γεώργιος Σαριδάκης* (Α.Δ.Η., 2 / 14-106).

[< *kocabasi* (Παπ.) (قوجه باشى)]

κοτζές, βλ. **κοντζές**.

κοτσάνι, το [kotsáni] (Παπ., Πάγκ., Χουστ.) : **1.** το στέλεχος, ο μίσχος άνθους ή καρπού. **2.** η διπλότυπη απόδειξη.

[< *koşan* (Παπ.) / βλ. σημείωση (Συντ.) (قوجان)] {Στα τουρκ. η λ. *koşan* σημαίνει ‘κοτσάνι’ και (μτφ.) ‘στέλεχος (αποδείξεων)’. Κατά το *AKN* το *κοτσάνι* προέρχεται από το σλαβ. *košan*. Και ο Nisanyan ετυμολογεί το τουρκ. *koşan* από τα βουλγαρικά/άλβανικά. Το *TDK* το έχει χωρίς ετυμολογία. Για τη σημ. **2.** βλ. και *κοτσανομάνα*. Στον Ανδριώτη: «**κοτσάνι** το, **κοψάν-ιον*, υποκορ. του **κόψανον* < *κόπτω* το τουρκ. *koşan* από το ελλ. (Μ. Φυλήντ. Γλωσσολογ. 1, 16)». Αλλά από το **κόψανον* ετυμολογεί ήδη τη λ. *κόσσαλο* ‘φρύγανο’. Η Ευανθία Δουγά-Παπαδοπούλου και ο Χρήστος Τζιτζιλής (*Το γλωσσικό ιδίωμα της ορεινής Πιερίας*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσ/νίκη 2006) κατατάσσουν τη λ. *κοτσάνι* στις ‘βαλκανικές λέξεις’, δηλ. «μια σειρά λέξεων που απαντούν σε δύο ή περισσότερες βαλκανικές γλώσσες και η προέλευσή τους είναι άγνωστη ή αβέβαιη» (σ. 43), και παραθέτουν τις μορφές με τις οποίες εμφανίζεται σε βαλκανικές γλώσσες, τα τουρκικά και τα ρωσικά (σ. 51).}

κοτσανομάνα, η [kotsanomána] (Παπ., Πάγκ.) : το στέλεχος των διπλότυπων αποδείξεων.

[< *κοτσάνι* (Παπ.) + *μάνα* (Πάγκ.)]

{Βλ. σημείωση στο λ. *κοτσάνι*.}

κοψάς, ο [koptás] & **κόπιτσα***, η [kópitsa] & **κόμπιτσα** [kóbítsa] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ξεν.) : **1.** πόρπη, **1α.** «μικρός μεταλλικός γάντζος με αντίστοιχη υποδοχή που χρησιμοποιείται στα γυναικεία ιδίως φορέματα ή εσώρουχα για να κουμπώνουν» (Πιτ.) **2.** κουμπί.

[< *κορσα* (Παπ.) (قوجه, قیچه)]

{Ο *κοψάς* αποτελείται από δύο κομμάτια, τον αρσενικό *κοψά* (άγκιστρο) και τον θηλυκό (υποδοχή). Η διάκριση αυτή ήδη στα τουρκικά: *erkek korça / dişi korça.*}

κουβαρντάς, βλ. **χουβαρντάς**.

κουβαρντοσύνη, βλ. **χουβαρντοσύνη**.

κουβάς*, ο [kuvás] & **γουβάς** [γυνάς] & **γκουβάς** [γυνάς] (Παπ., Πάγκ., Τσιρ^β) : μικρός μεταλλικός κάδος με χερούλι για την άντληση/μεταφορά νερού.

[< *kova* (Παπ.) (قوغه, قغه, قوه)]

{Το *TDK* έχει και τους τ. *γονα* και *γυνα*.}

κουβελής (επίθ. προσ.) [kuvetlís] & **κουβατλής** [kuvatlís] & **κουβελιδικός** (επίθ.) [kuvetlidikos] (Γαρ., Κριτσ^α) : δυνατός.

[< *kuvvetli* (Κριτσ^α) (قوتلى)]

κουβέτι, το [kuvéti] (Πάγκ., Γαρ., Κριτσ^α) : η δύναμη.

[< *kunvet* ‘ισχύς’ (Πάγκ.) (قوت)]

κουβελίδικος, βλ. **κουβατλής**.

κουγιουλτίζει [kuzultizi] & **κουγιουρντίζει** [kuzurdizi] & **κουγιουλντά** [kuzuldá] & **κουγιουρντά** [kuzurdá] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ξανθιν., Δαρ., Τσιρ^B.): (τριτοπρόσωπο, πάντα με γενική της προσωπικής αντωνυμίας) **1.** μου μπαίνει η ιδέα να... μου έρχεται να... **2.** νευριάζω, “μου τη δίνει”.

[< *koyuld(im)*, αόρ. του ρ. *koyulmak* (Παπ.)] (قويلمق، قويلمق)

{Όλοι οι τύποι υπάρχουν και σύνθετοι με *α*-συνθετικό *απανω-*, για επίταση της έννοιας (με την ίδια σύνταξη), π.χ. *απανωκουγιουλντά*. Ο Τσιριγωτάκης (σ. 701) λημματογραφεί τον τ. **απανωκουγιουρντίζω**, ως κανονικό ρ. με τη σημ. «αλλάζω γνώμη, αναθεωρώ τις απόψεις μου». Ομοίως τον τ. *κουγιουρντίζω*, με τις σημ. ‘λέω τη γνώμη μου’ και ‘παίρνω αυθαίρετη απόφαση’ (Τσιρ^B, 248). Ο Πάγκαλος (Γ 392) λημματογραφεί τον τ. **κουγιουλτίζω** ‘κρίνω εύλογον’.

κουγιουμτζής, ο [ku(z/ɣ)umidzɪs] & **κουγιουμουτζής** [ku(z/ɣ)umudzɪs] (Παπ., Πάγκ., Γαρ., Ροδ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Χουστ., Ξεν.): ο χρυσόχοδος.

[< *kyumtu* (Παπ.)] (قويومجی)

{Λέγεται και **κουγιουμτζής**. Στον Τσιριγωτάκη ο τ. αυτός έχει τη σημ. ‘κατασκευαστής πηγαδιών’, αλλά πρόκειται για τη λ. *κουγιουτζής* (βλ.).}

κουγιουμτζίδικο, το [kuzumdzidiko] (Ιδομ^B.): το χρυσοχείο.

[< *kyumtzijs* (Συντ.)]

(*)**κουγιουμτζήμπασης**, βλ. Παράρτημα 1.

κουγιουτζής, ο [kuzudzɪs]: ο κατασκευαστής πηγαδιών.

[< *kyuzicu* < *kyuzi* ‘πηγάδι’ (Συντ.)] (قويوجی)

{Με τη σημ. αυτή ο Τσιριγωτάκης λημματογραφεί (μάλλον εσφαλμένα) τη λ. *κουγιουμτζής* και την ετυμολογεί από το *kyuzi* ‘πηγάδι’. Βλ. *κουγιουμτζής*.}

κουζαράκι, το [kuzaráʃi] (Τσιρ^B.): *κουζαράκια*: «μικροσκοπικά σταυροειδή ή εικονίσματα με κορδελίτσα σε φιόγκο που βάζει στο πέτο των καλεσμένων της βάφτισης ο νόνος του παιδιού», μαρτυρικά.

{φωνητική παραφθορά της λ. *κοσαράκι* (βλ.) (Συντ.)}

κουζουλοί παράδες, βλ. **παράς**.

κουζουλόσσο, το [kuzulósso] (Ιδομ., Κασσ., Τσιρ^B.): οικογένεια, σόι που γεννά κουζουλούς, τρελόσσο.

[< *kyuzulós + sói* (Συντ.)]

κουκιού κουκιού! (επιφ.) [kúʃi kúʃi] & **κούκιο κούκιο!** [kúʃo kúʃo] & **κούκι κούκι!** [kúʃi kúʃi] (Πάγκ., Κονδ., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ.): «κλητική προσφώνησης επί σκύλων, δια να προσέλθουν προς ημάς» (Πάγκ.). Συχνά προτάσσεται το *νά*, που εκφέρεται τονισμένο ισχυρότερα: *νά κουκιού κουκιού, νά κούκιο κούκιο*. Ο Κονδυλάκης έχει «*νά κούκι κούκι*» στο λ. *νά* «κλησις προς τα κτήνη». Την επιφ. φρ. *νά κουκιού κουκιού* λημματογραφεί χωριστά ο Κριτσωτάκης.

[α] κουκιού κουκιού: < *kuzi kuzi* β) κούκιο κούκιο & κούκι κούκι: < ; πβ. ιταλ. *ciccio* ‘κουτάβι’ < πεταλ. *ciccio* (Συντ.)] (قچی)

{α} Το *TDK* έχει: *kuzi kuzi* (επιφ.) «köpekleri çağırılmak için kullanılan bir seslenme sözü» (= κλητική λέξη για να φωνάζεις τα σκυλιά) και *kuzikuzi* «çocuk dilinde köpek (= σκύλος, στην παιδική γλώσσα). Ο Χλωρός (B 1343) για τη λέξη *kuzi* έχει το ερμηνευμα: «επιφώνημα δι’ ού καλούσι τους κύνα: ~ ~ κύων [εν τη γλώσση των παιδων]». Ο Fatih Kemik σε άρθρο του με τίτλο το ερώτημα “Hayvan seslenme ünlemleri ses yansimalı ünlemlerden midir?” {Είναι τα επιφωνήματα κλήσης ζώων ηχοποιημένα;} (<http://istanbul.academia.edu/FatihKemik/Papers>) υποστηρίζει ότι πρόκειται για πλήρη λέξη που έγινε (αναδιπλωμένο) επιφώνημα, όπως και τα *pisi pisi* και *bülü bülü*, βλ. αντίστοιχα *πι πι* και *πούλι πούλι*.

β) Ο Νικ. Κοντοσόπουλος (“Το γλωσσικό ιδίωμα της Αλικαρνασσού Μ. Ασίας”, *Αθηνά*, 62 (1958), 286) έχει καταγράψει το «*κούτσου-κούτσου!* επιφώνημα προς κύνα δια να πλησιάση». Ίσως σχετίζονται με αυτό οι παροξύτονοι τύποι *κούκιο κούκιο* και *κούκι κούκι*, εκτός αν έχουν διαφορετική προέλευση, πβ. ιταλ. *ciccio* = «*ciccio* {κουτάβι}, Lat. *catellus*, Gr. *Σκυλάκιον*» (*Dizionario della lingua italiana*, 2ος τόμος, Πάντοβα 1827, σ. 670 – ψηφοποιημένο στο Διαδίκτυο).

Αντίστροφος λεξιλογικός δανεισμός: το τουρκ. διαλεκτ. *kuluk* ‘σκυλάκι’ προέρχεται από το ποντιακό *κουλούκι* (*Συμπλήρωμα ΙΑΠΑ*, 99). Η αναζήτηση στο Διαδίκτυο δείχνει ότι η ονομασία/κλήση του σκύλου με λέξεις που μοιάζουν ηχητικά με το τουρκ. *kuzi* γίνεται και σε άλλες γλώσσες: βουλγ. *kuče*, αλβαν. *kuç*, σερβοκρ. *küče*.

κουλαντρίζω* [kuladrizo] & **κολαντρίζω** [koladrizo] & **κουλαντρώ** [kuladró] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.): διευθύνω, εξουσιάζω, έχω στην εξουσία μου.

[< *kulland(im)*, αόρ. του ρ. *kullanmak* (Παπ.)] (قوللانمق)

{Την ίδια ετυμολ. έχει και το *AKN*, με ερωτηματικό για την ανάπτυξη του *-ρ-*, που δεν δικαιολογείται από το αοριστικό θέμα. Ίσως το *κουλαντρίζω* να προήλθε από το θέμα του ρ. *kullandir* [mak «βάλλω ή κίμνω τινά να μεταχειρισθί τι, κίμνω να διορίσωσι τινά εις θέσιν, υπηρεσίαν» (Χλωρός, Β 1332) : *κουλαντρίζω* < **κουλαντρίζω* < *kulandir-* + *-ίζω*. Βλ και Κυρανούδης, 254.]

κουλαντρό, βλ. **κουλαντρίζω**.

κούλες, ο [kúles] & **κουλές** [kulés] (Παπ., Πάγκ., Ιδομ^β, Ξεν.): ο πύργος. {Λέγεται ίσως μόνο για τον *Κούλε*, βλ. σημείωση.}

[< *kule* (Παπ.)] (قوله، قلعه، قلعه)

{Στο Ηράκλειο, στην είσοδο του παλιού λιμανιού υπάρχει ο (μεγάλος) *Κούλες*, από τα χρόνια των Ενετών. Στην άκρη του άλλου λιμενικού βραχίονα υπήρχε ο *Μικρός Κούλες* (έργο των Οθωμανών), που κατεδαφίστηκε το 1936.}

κουλτού, βλ. **ός κελντί**.

κουλούκι, το [kulúti] : αστυνομικός σταθμός (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845: *εβάλαμε αρχή να χτίζομε το χαπίς χανέ* [= φυλακή] στο *Κουλούκι* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 199). Συνεκδ. σημαίνει 'η αστυνομία, οι αστυνομικοί': *Κι ευθός προστάζει ο πασάς να πάγει στο κουλούκι / να γίνει ανακάτασις, πολύ καλαπαλούκι* (βλ. *χαλαπαλούκι*) (Βενέρης, 393).

[< *kulluk* (Χλωρός, Β 1332)] (قولق)

{Αυτή η λ. δεν έχει καμιά σχέση με την ομόγραφη της *κουλούκι* = σκυλάκι.}

κουλτζής, βλ. **κολτζής**.

κουλτούκι, το [kulúti] (Παπ., Πάγκ., Γερ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ.) : **1.** απόκεντρο μέρος· **2.** σκοτεινή αποθήκη, παράμερος στεγασμένος χώρος· **3.** μικρό ονοπωλείο, κουτούκι.

[< *koltuk* (Παπ.)] (قولتوق، قولتق)

{Ο Ροδάκης έχει τη λ. μόνο με τη σημ. 'βραχίονας'. Το τουρκ. *koltuk* σημαίνει «μασγάλη· βραχίων· άκρα, γωνία, απόκεντρον μέρος· μικρόν καπηλείον ή παντοπωλείον ή παλαιοπωλείον εν τη γωνία οδού· καθέδρα, πολυθρόνα· μτφ. υπερηφάνεια, έπαρσις· κολακεία» (Χλωρός, Β 1331). *Κουλτούκια* λέγονται και οι τέσσερις ορθογώνιες κόγχες που σχηματίζονται δεξιά κι αριστερά από την καμάρα σε παραδοσιακό κρητ. καμαρόσπιτο (Κ. Λασιθιωτάκης, "Σφακιανά σπίτια", *Κρητικά Χρονικά*, 11 (1957), 178). Ίσως γι' αυτό ο Γερωνυμάκης (σ. 50) έχει τη λ. *κουλτούκι* με τη σημ. «μικρό σπιτάκι, κακοσπιτάκι». Για το *κουτούκι* 'ταβερνάκι' βλ. σημείωση στο λ. *κουτούκι* 'κούτσουρο'.}

κουμαράς, βλ. **κουμαράς**.

κουμάρι*, το [kumári] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Χουστ., Ξεν.) : τυχερό παιχνίδι με χρήματα, ζάρι, χαρτοπαίξια. [< *kumar* (Παπ.), κατά τον Νιζανγαν από το αραβ. *kimār/kumār* (Συντ.)] (قمار)

{Η λ. *κουμάρι* σημαίνει επίσης 'πήλινο αγγείο νερού, κανάτα' (Τσιρ.), 'κύπελλο νερού' (Ιδομ., Αποστ., Τσιρ.), αλλά αυτό ετυμολογείται κατά το *AKN* από το μsn. *κουκουμάριον* < λατ. *cucuma*.}

κουμαριτζής, βλ. **κουμαρτζής**.

κουμαροπαίχτης, ο [kumaropéxtis] (Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ.) : τζογαδόρος, χαρτοπαίχτης.

[< *κουμάρι* + *παίχτης* (Ξανθιν.)]

{Το τουρκ. *kumarbaz* σημαίνει κατά λέξη 'κουμαροπαίχτης'.}

κουμαρόρακη, η [kumaróratʃi] (Πιτ., Ξανθιν^α) : η ρακή από κούμαρα.

[< *κούμαρα* + *ρακή* (Συντ.)]

κουμαρτζής*, ο [kumardzís] & **κουμαριτζής**, ο [kumaridzís] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν^α, Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ., Τσιρ^β, Ξεν.) : χαρτοπαίκτης, ζαριτζής, τζογαδόρος.

[< *kumarci* (Παπ.)] (قمارچی)

{Το θηλ. **κουμαρτζίνα** που προσθέτει ο Κριτσωτάκης έχει μάλλον μόνο γραμματική υπόσταση. Βλ. και *κουμαροπαίχτης*.}

κουμάσι*, το [kumási] & **κουμάχι** [kumáçi] (Πάγκ., Κονδ., Ροδ., Ιδομ., Κασσ., Τσιρ^β) : **1.** ύφασμα· **2.** κακότροπος, κακόγνωμος άνθρωπος, παλιάνθρωπος· ΦΡ. «καλό κουμάσι (περί ανθρώπου, ειρων.) = παστρικός» (Κονδ.).

[< *kumas* (Πάγκ.) / 'ρούχα, ποιότητα', με δεινώση της σημ. (*AKN*)] (قماش)

{Η δεινώση της σημ. (ποιότητα > κακή ποιότητα) ήδη στα τουρκικά, βλ. Χλωρός, Β 1307. Στα ελλ. υπάρχει η λαϊκή έκφρ. *κακό πανί* με τη σημ. 'δύσκολος χαρακτήρας, δύστροπος άνθρωπος'. Για τη σημασιολογική μετάβαση από το ύφασμα στον άνθρωπο, πβ. μτφ. σημ. της λ. *στόφα* (< ιταλ. *stoffa*) 'ύφασμα ταπετσαρίας': «τα στοιχεία του χαρακτήρα που συγκροτούν την προσωπικότητα ενός ατόμου» (*AKN*).}

κούμος, ο [kúmos] (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ.) : μικρός στεγασμένος χώρος για ζώα, ιδίως για πουλερικά, κοτέτσι.

[< τουρκ. *küme* 'υπόστεγο, καταφύγιο ζώων, κοτέτσι, περιστερόνας', το οποίο από το περσ. *koma* 'καλύβα φύλακα σε αγρούς' (Καραποτόσογλου, Ετυμολ. Δυτ. Κρ., 101)]

{Για την ετυμολογία, βλ. αναλυτικότερα στο: Κώστας Κραποτόσογλου, «Κυπριακά έτυμα: Ετυμολογικά σε δημόδη ονόματα αγείων και άλλων», *Κυπριακά σπουδαί*, 48 (1984), 10-16.

(συνοπτική παρουσίαση στο ιστολόγιο του Νίκου Σαραντάκου, στο άρθρο της 19-7-2018 : <https://sarantakos.wordpress.com/2018/07/19/qumas/>). Βλ. παρακάτω και την ετυμολογική πρόταση από Elwira Kaczyńska & Krzysztof Tomasz Witzcak.

Ο Χλωρός (B 1452) έχει τη λέξη *κόμε* (küme) με το ερμίνευμα: «σωρός, άθροισμα, σμήνος, όμιλος· λόφος; {güvercin kümesi} σωρός περιστερών»

Από το τουρκ. küme *κόμε* (Καραποτόσογλου) ο αναμενόμενος τύπος στα ελλ. είναι **κουμές* (όπως έγινε με τα τουρκ. φωνηεντόληκτα ουσιαστικά σε -ε, πβ. *κουμπές, μουλιμές, σιλτές*, κλπ.), εκτός κι αν επέδρασε η λ. *στάβλος*. Σημειώνουμε ότι με τη σημ. ‘στάβλος’, ‘μαντρί’ το *TDK* έχει και τα διαλεκτικά *küm, köm, kom, güm, göm, gom*, από τα οποία μπορεί ευκολότερα να προκύψει το ουδ. **κούμι* αρχικά, και στη συνέχεια το αρσ. *κούμος*, είτε ως μεγεθυντικό είτε κατά μεταπλασμό. Όμως, τα ρεθμινιώτικα χωριά Κούμια (τα) και Κούμοι (οι), που ο Στέργιος Σπανάκης τα ετυμολογεί από το βυζαντινό *ο κομάς*, αναφέρονται με αυτές τις ονομασίες από τον Fr. Barozzi ήδη το 1577, περίπου εβδομήντα χρόνια χρόνια πριν την κατάληψη της περιοχής από τους Τούρκους (βλ. Στέργιος Σπανάκης, *Πόλεις και χωριά της Κρήτης στο πέρασμα των αιώνων*, 1ος τόμος, 3η έκδοση, Γ. Δετοράκης, Ηράκλειο 2006, σ. 427-8).

Οι Elwira Kaczyńska & Krzysztof Tomasz Witzcak (“Wyjątkowy balkanizm anatolijskiego pochodzenia”) (An exceptional balkanism of Anatolian origin), *Prace Językoznawcze*, 19/3 (2017), 53-69) θεωρούν (σ. 69) ότι «Mod. Gk. *κούμος*, Turk. *küm* and Bulg. dial. *kymā* represent an ancient borrowing from Anatolian **haumaš* c. (o-stem), cf. Hitt. *hūmmaš* c. ‘stable, stall, sty’, whereas Ancient Greek *κουμάσιον*, Mod. Gk. *κουμάσι* and its Balkan equivalents (cf. Turk. *kümes*, Alb. *kumác*, Arom. *cumás*) derives from the diminutive form **haumati-* in Anatolian, cf. Luw. *hūmmati-* ‘stable’».

Αν τελικά η λ. *κούμος* είναι τουρκ. προέλευσης, θα πρέπει να συμπεριλάβουμε εδώ και τα παράγωγά της που υπάρχουν στα αποδελτιωθέντα λεξικά: *κουμνιάζω* ‘μαντρίζω, κλείνω στον κούμο’, *κουμνιασμά* ‘η ενέργεια του κουμνιάζω’, *κουμνιαστρο* ‘μικρός κούμος στον οποίο απομονώνουν ένα ζώο’, *κουμνιάτης / κουμνιώτης* ‘αυτός που δεν ξεπορτίζει, σπιτόγατος’, καθώς και το αθησαύριστο *κουμνιά*, η (*κουμέ* στη ΔΚρ.), ‘το πλήθος των ζώων που χωράνε σε ένα κούμο· (μτφ.) πλήθος’: *Μια κουμνιά θυγατέρες έχει και δεν πιάνει να τωσε κάμει κιανένα μ-προυκιά, μόνο γυρίζει όλη μέ-*

ρα από πόρτα σε πόρτα τη γειτονιά (αυθεντικό κουτσομπολιό). Ομοίως πρέπει να περιλάβουμε τα σύνθετα που λημματογραφεί ο Ξανθινάκης: *κηπόκουμες* ‘κούμος δίπλα στον κήπο για να γίνεται από το μέρος αυτό η επίβλεψή του, *ορνιθόκουμες, ριφόκουμες, σκυλόκουμες, χοιρόκουμες* (καθένα για το αντίστοιχο ζώο).} Σημειώνουμε, τέλος, τον αντίστροφο δανεισμό: τουρκ. (διαλεκτ.) *kodes* ‘κοτέτσι· στενός τόπος’ και στην αργκό ‘φυλακή’ (*TDK*), κατά τον Nisanyan < ελλ. *κοτέτσι*.)

κουμούρη, η [kumúri] (Ξανθιν.) : «η σκόνη από το λίχνισμα δημοτικών κ.ά., η οποία επικαθίζει στο πρόσωπο των λιχνιστάδων».

[< *kömiir* ‘κάρβουνο’, μτφ. ‘μαύρος’ (Ξανθιν.) / θηλ. κατά τη *σκόνη* (Συντ.)] (**κωμωρ*)

κουμουστεύω [kumusténgɔ] (Γαρ.) : *καλοπιάνω, έχω κάποιον από κοντά*.

[ίσως κοινή προέλευση με το ρ. *κουνουστεύω* (βλ.) (Συντ.)]

κουμουστελίκι, το [kumustelíki] (Πάγκ.) : *συναναστροφιή, επικοινωνία*.

[βλ. *κουμουστεύω* (Συντ.)]

κουμπαραδάκι, το [kumbaraðáki] (Ιδομ.) : *ποικιλία πεπονιού που αντέχει και διατηρείται μήνες εκτός ψυγείου*.

[προφανώς υποκορ. της λ. *κουμπάρας*, λόγω ομοιότητας κατά το σχήμα (Συντ.)]

κουμπάρας*, ο [kumbarás] (Παπ.) : «μικρό κουτί αποταμίευσης».

[< *kumbara* ‘βόμβα’ (Παπ.) & ‘κουμπάρας’ (Χλωρός, A 750) {خمبره، قمبره، قومباره}]

{Ο Τσιφραγοτάκης καταγράφει τον παρεφθαρμένο τύπο *κουμπαράς* (Τσιφ^β, 251). Η λ. *κουμπάρας* χρησιμοποιήθηκε και με την (αρχική της) σημ. ‘οβίδα’. Βλ. Γιάνναρης: *Με τα μπουρλότα τού χτυπούν και με τσι κουμπάραδες* (σ. 30) και —*Μωρέ Ρωμηοί, σιμώσετε πριχού σας πολεμίσω, / πριχού σας ρίξω κουμπάρα και σάζε διαγυμίσω* (σ. 32). Βλ. (*)*κουμπαρατζής*.}

(*)**κουμπαρατζήμησης**, βλ. Παράρτημα 1.

(*)**κουμπαρατζής**, βλ. Παράρτημα 1.

κουμπελής, βλ. **κουμπελίδικος**.

κουμπελίδικος (επίθ.) [kubelídikos] & **κουμπεκλίδικος** [kubeklídikos] (Παπ., Πάγκ., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^β, Ξεν.) : *θολωτός, με τρούλο*.

[< *κουμπές* (Παπ.) / < πληθ. *κουμπεκλήδες* (Πάγκ.) / βλ. σημείωση (Συντ.)] (قبيح)

{Ο Πάγκαλος ετυμολογεί από τον πληθ. *κουμπεκλήδες*, αλλά στο έργο του δεν υπάρχει σχετικό λήμμα. Στη μαντινάδα που παραθέτει ο Παπαγρηγοράκης ως παράδειγμα χρήσης για

τη λ. *κουμπεκλίδικος* χρησιμοποιεί το ουδ. *κουμπελί*: «Ως είν' το ρόδο **κουμπελί** και πεθυμά ν' ανοίξη / εσά την πεθυμά κι εγώ την εδική σου σμίξη». Πιστεύω ότι πρόκειται για δύο παράλληλα ζεύγη: **κουμπελής** / *κουμπελίδικος* [*< κουμπές + -λής ή κατευθείαν < kubbeli, και στη συνέχεια κουμπελ-ίδικος*] το ένα: *κουμπεκλής* / *κουμπεκλίδικος* [*κουμπές + κατάληξη -κλής, και στη συνέχεια κουμπεκλ-ίδικος*] το άλλο. Κατά τον Κυρανούδη (σ. 441, 453), από την παρετυμολ. συσχέτιση του *θεριακλής* με το *θεριό* προέκυψε, με τη μορφολογική και σημασιολογική επανακύλιση *θεριό + -κλής*, και αποσπαστήκε το τμήμα *-κλής* ως αλλομορφο της κατάληξης *-λής*: *χασικλής, μεζεκλής*. Βλ. επίσης: *μουρουκλής, χουκλίδικος*. Για τα *κουμπελίδικα* κίλημα, βλ. *κουμπές*.}

κουμπές*, ο [kubés] (Παπ., Πάγκ., Ξανθίν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Τσιρ^B, Ξεν.): **1.** ο θόλος, τρούλος. **2.** τοπωνύμια στην Κρήτη για μέρη στα οποία υπάρχουν/ υπήρχαν θολωτά οικήματα (π.χ. *Κουμπές*, στην πόλη των Χανίων· *Κουμπέδες*, δυτικά του Ηρακλείου, προς την Τύλισσο, λίγο πριν τον Αρόλιθο.)

[*< kubbe* (Παπ.)] (قبه)

{Οι *κουμπέδες* «ήσαν θολωτά οικοδομήματα κτισμένα σε μικρή απόσταση έξω από τα Κάστρα και χρησιμοποιούν για τη διανυκτέρευση των οδοιπόρων, που δεν θα πρόφθαναν ανοιχτές τις πόρτες του τείχους. Έξω από το Μεγάλο Κάστρο ήταν τρεις *κουμπέδες* (αντίστοιχοι στις τρεις πόρτες)», βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 347. *Κουμπές* λέγεται και ένα χαρακτηριστικό σχέδιο σε κρητικά κίματα, τα λεγόμενα *κουμπελίδικα*, βλ. πληροφορίες και φωτογραφίες στην ιστοσελίδα του *Μουσείου Κρητικής Εθνολογίας*. Αντίστροφος λεξιλογικός δανεισμός: τουρκ. *topnoz* 'θόλος' < *θόλος* (Nisanyan). Από τα ελλ. ετυμολογεί και ο Χλωρός (B 1096) τον παλαιότερο τύπο *طولوس* *tolos* 'θόλος'.}

κουμπούρα^(A), η [kubúra] (Παπ., Πάγκ., Ιδομ.): **1.** το πιστόλι, η πιστόλα. **2.** (μρφ.) άνθρωπος υπερσυντηρητικός, φιλάργυρος.

[*< kubur* (Παπ.) / < *κουμπούρι* (Πάγκ.) / μάλλον μεγερθ. του *κουμπούρι* (Κυρανούδης, 80)] (قبور، قبور)

κουμπούρι*, το [kubúri] (Ιδομ.): πιστόλι, περίστροφο.

[βλ. *κουμπούρα*]

κουμπουρίδι, το [kuburíd̪i] (ΞανθίνΔ.): πιστολίδι, πληθος πυροβολισμών.

[*< κουμπούρι* (ΞανθίνΔ.)]

κούμ καπί / *κουν καπί*, βλ. *κάπα καπί*.

κουνουστέ(γ)ω [kunustén(γ)o] (Πάγκ., Κονδ., Ξανθίν., Γαρ., Ροδ., Χουστ., Τσιρ^B): **1.** συναναστρέφομαι. **2.** *κουβεντιάζω*, συνεννοούμαι. **3.** *παραστεκουλίζω*: στέκομαι κοντά σε κάποιους, σαν να 'χω κάποιο σκοπό.

[*< konušt(um)*, αόρ. του ρ. *konuštamak* (Ξανθίν.)] (قونشمق)

{Για τις σημ. του ρ. *παραστεκουλίζω* αναλυτικά βλ. σχετικό λ. στο *slang.gr*. Βλ. και *κουμουστέω*.}

κούντρα, η [kúndra], πλθ. *κούντρες* (Κονδ., Τσιρ., Ιδομ^B): «τουρκ. *σκαρπίνια* με τακούνια, διαδεχθέντα τα γεμενιά» (Κονδ.).

[*< kundura, kundra*, κατά τον Χλωρό (B 1336) «εκ του ελλ. κόθορνος» (Συντ.)] (قونطور، قوندره)

{Στον Ανδριώτη: *κουντούρα*. Υπάρχει ασάφεια σχετικά με την προέλευση της λ. *kundura*: Το *TDK* έχει δύο λήμματα, στο ένα ετυμολογεί από το ιταλ. *condura*, στο άλλο (διαλεκτ. αυτό) από το ελλ. «*κοthurne*» (κόθορνος). Ο Nisanyan ετυμολογεί από το πεπαλ. ιταλ. *condura* 'κατασκευή' < *lat. condere*. Βλ. και Βασμανόλη, σ. 282-3, που έχει τη λ. ως αντιδάνειο.}

κουντρατζής, ο [kúndradz̪is] (Κονδ., Ιδομ^B, Τσιρ^B): **1.** ο κατασκευάζων *κούντρες*, **2.** ο υποδηματοποιός (όχι *στιβανάς*) και *γοβατζής*» (Κονδ.).

[*< κούντρα + -τζής* (Συντ.) ή *κατευθείαν < kunduraci* (Ronzevalle, 426)]

(قنطوره جی، قوندره جی)

κούμπεμπέ, [kú bebé] (Κριτσ.): **1.** (ως επιφ.) «λέξη που τη λέμε τραγουδιστά καθώς κουνάμε ρυθμικά τις παλάμες, παίζοντας με ένα βρέφο» (*AKN: κουπεπέ**). **2.** (ως ουδ. ουσ.) παιγνίδι όμοιο με *κουδουνίστρα* για μωρά παιδιά. **3.** «ειδικό σύστημα στην κορυφή του [ελαίο]ραβδιστικού μηχανήματος, που αλλάζει αντί να περιστρέφεται».

[*< agu bebek* 'μωρουδάκι' (András Mohay, βλ. σημείωση στο λ. *αγκού*) (Συντ)]

{Ενδιαφέρουσα και παραστατική η ανασημασιολογία στο 3 (η αναζήτηση στο Διαδίκτυο δείχνει ότι δεν χρησιμοποιείται μόνο στην Κρήτη). Στη σημ. 1. ο Κριτσωτάκης παραθέτει σχετικό τραγουδάκι (που ίσως είναι συμφυρμός από σχετικά ταχταρίσματα): «Κούμπεμπέ και λαίλι, έτσι κάνει το πουλί, κάμε το κι εσύ παιδί να γενείς κι εσύ πουλί, κούμπεμπέ τού λέγανε και μου το παντρεύανε». Την (αθησαύριστη) λ. *λαίλι* τη βρίσκουμε ως *αλαί* σε παρόμοιο μωρουδιστικό τραγουδάκι, που επίσης συνοδεύεται από ρυθμικές στροφές των παλαμών δεξιά-αριστερά, με τα δάκτυλα κάπως ανοιχτά και προς τα πάνω: *Αλαλί αλαλί, έτσι κάνει το πουλί, έτσι*

κάνε το κι εσύ κλπ. Έτσι το έλεγε η μάνα μου. Η Μικρασιάτισσα πεθερά μου (Αττάλεια) το έλεγε: *Αλαλί μπουλαλί* κλπ. Στα τουρκ. υπάρχει το διαλεκτ. *alali bulali*, το οποίο, κατά το *TDK*, σημαίνει ‘πολύχρωμος παρδαλός’.

κουπεπέ, βλ. **αγκού** και **κούμπεμπε**.

κουραμπιές*, ο [kurabzēs] (Παπ.) : 1. είδος γλυκίσματος 2. (μτφ.) «ανήρ μαμμόθρεπτος, απόφυγών την στράτευση».

[< *kurabiye* (Παπ.) (قرابيه، قورابه، غرابيه)]

κουρκουζανέω [kurkuzanéno] (Πάγκ., Ξανθιν.) : δειλιάζω.

[< *κουρκουζάνης* (Πάγκ.)]

κουρκουζάνης (επιθ. προσ.) [kurkuzáñis] (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ., Ξεν.) : 1. δειλός 2. αφερέγγυος, αεριτζής, ελαφρόμυαλος 3. ξεροκέφαλος.

[< διαλεκτ. *korkezan* ‘φοβισιάρης’ (Καραποτόσγολο, Ετυμολ. Δвт. Kr., 102)] (βλ. قورق) {Η σημ. 3 ίσως από επίδραση της (κρητ.) λ. *καρκανάς* ‘ξεροκέφαλος’.

κουρκουζανιά, η [kurkuzañá] (Κονδ., Ιδομ.) : 1. δειλιά 2. αδικαιολόγητη πράξη.

[< *κουρκουζάνης* (Συντ.)]

κουρκουμάς, ο [kurkumás] & **κουκουμάς** [kukumás] & **γκουρκουμάς** [gurkumás] (Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : 1. μελανοδοχείο 2. δοχείο με στενό λαϊμό για κρασί 3. κουμπιάρης. [μάλλον < *kumkuma* (βλ. σημείωση) (Συντ.)] (قمقه)

{Ο Πάγκαλος ετυμολογεί «εκ του βυζαντ. *κουκούμιον* (ιταλ. *cucuma* = λέβης) κατ’ ανάπτυξιν ρ». Ως παράδειγμα χρήσης έχει την παροιμία «*Βάλε λάδι στο πιθάρι / και κρασί στο κουκουμάρι*» δηλ. αποθήκευσε το καλοκαιρί τροφήμα, ως ο μύρμηξ, διά να έχεις τον χειμώνα». Η Ελευθ. Γιακουμάκη, επιμελήτρια της 2η έκδοσης του έργου του, σημειώνει: «Το λήμμα δεν περιέχεται στο παράδειγμα». Ο Ξανθινάκης έχει: «Λατ. *cucuma* (δοχείο νερού, κανάτι) με ανάπτ. ρ στον α΄ τύπο. Πβ. και μσν. *κουκούμιν* < μγν. *κουκούμιον*». Όμως ο τονισμός της λ. στη λήγουσα και το αρσ. γένος δείχνουν ότι προέρχεται μάλλον από το τουρκ. *kumkumá* κατά το σχήμα: τουρκ. [-προσωπικά] φωνηεντόληκτα ουσ. σε -á > ελλ. αρσ. σε -άς (Κυρανούδης 89), πβ. *καβγάς, οντάς, σεβντάς* κλπ. Ο Παπαρηγοράκης (σ. 131) αναφέρει τη λ. *κουρκουμάς*, χωρίς ερμηνευμα, μαζί με άλλες που τις παρέλειψε διότι «δεν ακούονται ποσώς σήμερα (= 1952) ούτε από τους γεροντοτέρους» ή διότι «κατά την γενομένην επισταμένην έρευναν προέκυψαν αμφιβολία περί της προελεύσεώς των». Στην Κέρκυρα (βλ. [*kerkiraikolexiko*. blogspot.gr\) *κούκουμα* \(η\) λένε το μπρίκι. Εδώ ο τονισμός, το γένος και η σημασία οδηγούν στο ιταλ. *cucuma* \(βλ. σχετικό λ. στο \[www.etimo.it\]\(http://www.etimo.it\)\). Το τουρκ. *kumkuma* κατά τον Nişanyan προέρχεται από το αραβ. *kumkum/kumkuma*, το οποίο θεωρεί συνώνυμο του λατ. *cucuma*. Σημειώνει ότι «η απότατη ρίζα πρέπει να είναι σημιτική ή από κάποια άλλη αρχαία γλώσσα της Μεσογείου». Με βάση παλαιότερα λεξικά αναφέρει τις σημασίες: ‘δοχείο νερού, καράφα με στενό λαϊμό, μελανοδοχείο’. Το *TDK* έχει τη λ. με την ένδειξη *πικαλ*. και τη σημ. ‘μικρή στάμνα’, από το αραβ. *kumkume*. Η λ. *κουκουμάς* χρησιμοποιείται και αλλού, πβ. το *έθιμο του κουκουμά* στη Σύμη \(2 Μαΐου\), αντίστοιχο με τον Κλήδονα. Βλ. και *γγούμ*. Υπάρχει και το μεταχρηστικό *κουρκουμάς* \(από το φυτό *Curcuma domestica*\), αλλά αυτό στα τουρκ. λέγεται *zerdeçal* ή *Hint safranı*.\)](http://</p>
</div>
<div data-bbox=)

κουρκούτι*, το [kurkúti] (Κριτσ.) : χυλός από αλεύρι και νερό.

[ίσως τουρκ. προέλευσης, βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Για την ετυμολογία το *AKN* έχει: «μσν. *κουρκούτιν* < (;)». Ο Σκαρλάτος Βυζάντιος (*Λεξικόν της καθ’ ημάς ελληνικής διαλέκτου*, έκδοση Β΄, Αθήνα 1859, στο λ. *αλευριά*) το θεωρεί τουρκικής προέλευσης, αλλά δεν προσδιορίζει έτος. Ο Χλωρός (B 1175) έχει το εξής ερμηνευμα για τη λ. **γουργούτ** (غورغوت) (που τη θεωρεί αραβικής προέλευσης) : «σίτος ξεφλουδισμένος· αρτόζωμος, κ. πανάδα, είδος πολτού διδομένου ως τροφή εις τα βρέφη». Το *TDK* έχει (χωρίς ετυμολογία) το διαλεκτ. *gırgit* ‘βρασιμένο πλαγύρι, στάρι, καλαμπούκι’. Η ετυμολ. του Κριτσωτάκη από το «τουρκ. *kükürt* = θειάφι (λόγω του ίδιου χρώματος)» δεν είναι πειστική.

κουρμουτσούλι, το [kurmut्सúli] (Πιτ., Γαρ., Κριτσ.) : Το φυτό *Ebenus cretica*, κοινός πλούμι, ενδημικός της Κρήτης, φρυγανικός θάμνος της οικογένειας των ψηχανθών. Παλαιότερα, με τα αποξηραμένα άνθη του γέμιζαν μαξιλάρια και στρώματα (πληροφορία από τη φίλη Ασπασία Δρυμάκη-Ζουμάκη).

[ίσως < *kuru* ‘ξηρός’ + *muşul* ‘φύτρο, βλαστάρι’ (διαλεκτ. κατά το *TDK*) (Συντ.)]

{Ο Πιτυκάκης το συσχετίζει ετυμολογικώς με τη λ. *κορμός*: «Μέσα στο έδαφος έχει μια χονδρή σκληρή ρίζα που την ξεραίνουν και τη χρησιμοποιούν για καύσιμη ύλη. Από τη ρίζα τούτη προφανώς πήρε την ονομασία. Κορμός – κορμουτσούλι (υποκορ. – κουρμουτσούλι).}

κουρμπάνι*, το [kurbáñi] (Πάγκ., Ροδ., Ιδομ^B, Χουστ.) : θυσία, θύμα, σφάγιο.

[< *kurban* (Πάγκ.) (قربان)]

κουρνάζος (επίθ. προσ.) [kurnázos] (Τσιρ.) : ανοιχτομάτης, έξυπνος.

[< *kurnaz* (Τσιρ.)] (قورناز)

κουρντζίω, βλ. **κουρουντζίω**.

κουρού τακτάς, βλ. **κουρού ταχτάς**.

κουρού ταχτάς, ο [kuru taxtás] & **κουρουταχτάς** [kurutaxtás] & **κουρταχτάς** [kurtaxtás] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ.) : ποικιλία σταφυλιού.

[< *kuru tahta* (Παπ.) / («(τουρκ. κουρού: ξηρόν) (τακ-τακ)» (Κονδ.) / σημείωση (Συντ.)]

{Ο Meynard (A 558) έχει *kuru tahta* με τη σημ. ‘κατάχμα, χωρίς στράμα’. Η αναζήτηση σε λεξικά και στο Διαδίκτυο δείχνει ότι στα τουρκ. δεν υπάρχει ο συνδυασμός των λέξεων *kuru* (قور) ‘ξηρός’ και *tahta* (تخته) ‘ξύλο’ ως ονομασία ποικιλίας σταφυλιού. Η μόνη πιθανή σχέση της παραπάνω ποικιλίας σταφυλιού με τη λ. *kuru* είναι ότι ο *κουρού ταχτάς* γινόταν ωραία σταφίδα και ότι η σταφίδα στα τουρκ. λέγεται *kuru üzüm* (κ.λ. ‘ξηρό σταφύλι’).}

κουρουντζίωμα [kurudizome] & **κουρντζίωμα** [kurdizome] (Κονδ., Ιδομ^B, Τσιρ^B) : «επιδεικνύομαι, προκαλώ» (Κονδ.).

[«(τουρκ., αν μη από το κουρντζίωμα» (Κονδ.) / μάλλον < *κουρουλντζίωμα* < *kuruld(um)*, αόρ. του ρ. *kurulmak* (Κουκκίδης, 47-48) στη σημ. «κομπάζομαι, βρενθύνομαι, κ. κορδώνομαι» (Χλωρός, B 1320)] (قورلمق)

κουρουντζίω¹ [kurudízo] & **κουρντζίω**² [kurdízo] (Κονδ., Ξανθιν., Ροδ., Ιδομ^B, Τσιρ^B) : «1. υποστηρίζω, 2. θαρρύνω» (Κονδ.), «ενισχύω την αδιαλλαξία κάποιου, τον υπερασπίζομαι» (Ξανθιν.).

[< *korud(um)*, αόρ. του ρ. *korumak* «φυλάττω, προφυλάττω, προστατεύω, υπερασπίζω» (Χλωρός, B 1322) (Συντ.)] (قورمق)

κουρουντζίω³ [kur]dízo] & **κουρντζίω**³ [kurdízo] (Ξανθιν., Τσιρ^B) : «περιφράζω χώρο, τον περιτοχίζω» (Ξανθιν.).

[< *kurd(um)*, αόρ. του *kurmak*, στη σημ. «στήνω, ιδρύω, εγείρω» (Χλωρός, B 1321)]

{Από το *kurmak* πρέπει να προέρχεται και το λαϊκό ρήμα της κοινής *κουρντζίω* στη σημ. ‘στήνω, τοποθετώ’, διαφορετικό από το κοινό *κουρντζίω* (ρολόι ή μουσικό όργανο & μτφ. άνθρωπο).}

κουρούντιση¹, η & **κουρούντισμα**¹ (Ξανθιν.) : «υπεράσπιση παρεκτρεπομένου».

[< *κουρ(ου)ντζίω*¹]

κουρούντιση², η & **κουρούντισμα**² (Ξανθιν.) : «περίφραξη χώρου».

[< *κουρ(ου)ντζίω*²]

κουρσούμι, το [kursúmi] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Ιδομ^B) : η μολυβένια μπύλια (για παιχνίδι).

[< *kurşun* (Παπ.) / & διαλεκτ. *kurşum* (Kappler, 93)] (قورشون، قورشون)

{Στον Ανδριώτη: *κουρσούμι* ‘σφαίρα’ (βλ. ντελίδικος). Το τουρκ. *kurşun* σημαίνει αρχικά ‘μόλυβδος’. Στην τουρκ. έκφρ. *zeytin kulağına kurşun* «μολύβι εις το αυτί του διαβόλου, ήτοι να στουμπώσωσι τα ότα του διαβόλου, να μη το ακούση [λέγεται όταν ομιλή τις περί αγαθού, όπερ φοβείται να μη χάση]» (Χλωρός, A 993), αντιστοιχεί ακριβώς η αποτρεπτική φρ. (απευχή) *κουφό του πονηρού τ’ αυτί*, η οποία λέγεται και στην Κρήτη – ο Γαρεφαλάκης (σ. 620) την καταγράφει σε πληρέστερη μορφή: *κουφό και μολυβομένο του πονηρού τ’ αυτί* (ο πονηρός = ο σατανάς, βλ. σχόλιο στο λ. *σατανάς* στο *EANEI*). Για μια παράλληλη εξέταση τυποποιημένων ευχών και απευχών στα ελληνικά και τα τουρκικά, βλ. Deborah Tannen & Piyale Cömert Öztekin, “Health to Our Mouths: Formulaic Expressions in Turkish and Greek”, στο: *Proceedings of the 3rd Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society (1977)*, 516-534 (ψηφιοποιημένο στο Διαδίκτυο).}

κουρτουλούσι, το [kurtulúsi] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν^A, Γαρ., Κριτσ^A, Ιδομ^B, Χουστ.) : η σπηρρία.

[< *kurtuluş* (Παπ.)] (قورتلش، قورتلش)

κουσάκι, το [kusáti] (Παπ., Πάγκ.) : η γενιά, γενεά.

[< *kusak*, κύρια σημ. ‘ζώνη’ (Παπ.) / έχει και τη σημ. ‘γενιά’ (βλ. σημ. 6 και 9 της λ. *kusak* στο *TDK*) (Συντ.)]

{Ο Γρηγ. Παπαδοπετράκης (*Ιστορία των Σφακίων*, Αθήνα 1888, σ. 55) έχει τη λ. *κουσάκι* με τη σημ. ‘πόρπη’: [στη γυναικεία ενδυμασία], *επί των ώμων το λεγόμενον Κωλέτο. Τούτο [...], κατήρχετο δε μέχρι της ζώνης, ήτις ην λωρίς χρυσοποικίως με αργυροχρυσούς πόρπας (κουσάκια)*. Ο Ροδάκης λημματογραφεί τη λ. με τη σημ. ‘σανίδα’. Μάλλον πρόκειται για τη λ. *κουτσάκι* (βλ.)}

κουσκούνι, το [kuskúni] (Ξανθιν^A) : το λουρί που περνά κάτω από την ουρά του υποζυγίου και συγκρατεί το σαμάρι.

[< *kuskun* (Ξανθιν.)] (قوسقون)

κούσκουρας, ο [kúskuras] & **κούσκουρος** [kúskuros] (Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : «είδος πλακώδους πετρώματος, {και μετωνυμικά} χωράφι άγονο» (Ξανθιν.).

[< *kurkuru* ‘ολόξερως, κατάξερως’ (Ξανθιν.) / δυσετυμολόγητο· βλ. σημείωση (Συντ.)] (قورقورو)

{Την ετυμολ. πρόταση του Ξανθινάκη στηρίζουν τα εξής: Το γένος και η κατάληξη -ας ίσως κατά το αρσ. *άσπρουγας* ‘ασπρόχωμα’ (και ο *κούσκουρας* είναι ασπριδερός). Η τροπή [rk > sk] μάλλον επειδή το σύμπλεγμα *pk* δεν υπάρχει στα ελληνικά (μόνο στο νεότερο δάνειο *ποπκόρν*, που κι αυτό προφέρεται σαν δύο λέξεις [ρόρκόμ], βλ. *AKN*). Άλλη υπόθεση ετυμολογίας: *κούσκουρας* < **koskuru* (*kos-*: «μόριον προτασσόμενον επιθέτων τινών αρχομένων από [ku] προς επίταση της εννοίας αυτών» (Χλωρός, Β 1323). Την ίδια λειτουργία επιτελεί το μόριο *kur-* (Χλωρός, Β 1313). Η λ. *Koskuru* υπάρχει ως τοπωνύμιο στην επαρχία Bayburt της Τουρκίας. Κατά τον Ελευθ. Πλατάκη (Δημόδη ονόματα ορικών και πετρωμάτων της Κρήτης, *Κρητολογία* 12-13 (1981), σ. 138) η λ. *κούσκουρας* κατά τόπους δηλώνει άλλο πέτρωμα. Στη Σητεία και σε περιοχές του Μεραμπέλλου είναι χονδρομερής ψαμίτιης έως κροκαλοπαγές πέτρωμα. Στον νομό Ηρακλείου μαργαϊκός ασβεστόλιθος, ίσως και στην Ιεράπετρα. Στους νομούς Ρεθύμνης και Χανίων χόμα σκληρό έως πέτρωμα συμπαγές, αλλά και προσχωσιγενές πέτρωμα ανάμεικτο με *άσπρουγα*. Δηλώνει ακόμη τον σχιστόλιθο. Ο Γαρεφαλάκης λημματογραφεί το *κασκαρό* (*χωράφι*) με τη σημ. ‘φτενό, με λίγο χόμα’. Ίσως αυτό να σχετίζεται με το ποντιακό *κασκάριν*, το ‘πυρίτης λίθος’ (*ΛΙΠΔ*, Α 413), το οποίο όμως ετυμολογείται από το αρμενικό *gays’kar* (Κώστας Καραποτόσογλου, “Δυσετυμολόγητες ποντιακές λέξεις”, *Αρχαίον Πόντου*, 37 (1982), 208-9). Υπάρχει ακόμη το επίσης ποντιακό *κουσκούριν*, του (*ΛΙΠΔ*, Α 487), που σημαίνει ‘πλινθοποιημένη ξηρά κόπρος βοθών χρησιμεύουσα και ως καύσιμος ύλη’ και μτφ. ‘ψωμί σκληρό’. Κατά τον Κ. Καραποτόσογλου (ό.π., 217-8) «η λ. προέρχεται από το *κούστ(ιν)* < αρμεν. *goshd* = βόλος, και το τουρκ. *kor* = αναμένα κάρβουνα».

κουσκουσεδένιος, βλ. **κουσκουσένιος**.

κουσκουσελήδικος, βλ. **κουσκουσελήδικος**.

κουσκουσελήδικος (επίθ.) [kuskuselidikos] (άλλη γραφή: *κουσκουσελήδικος*) (Ξανθιν., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Τσιρ^β): φτιαγμένος με την τεχνική του *κουσκουσέ* (βλ.).

[< **κουσκουσελής* < *κουσκουσές* (Ξανθιν.)]

κουσκουσένιος (επίθ.) [kuskuseñios] & **κουσκουσεδένιος** [kuskusedeñios] (Τσιρ.: στο λ. *κουσκουσές*, Αποστ., Τσιρ., Τσιρ^β): φτιαγμένος με την τεχνική του *κουσκουσέ* (βλ.).

[< *κουσκουσές*, πληθ. - *έδες* (Τσιρ.)]

κουσκουσές, ο [kuskusés] (Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ.,

Κασσ., Ξεν.): 1. «Όρος υφαντικής. Ειδικός τρόπος ύφανσης, ιδίως κουβερτών, κατά την οποία με ανάλογους χειρισμούς σχηματίζονται μικρές θηλιές σαν κόκκοι λιναριού, που εξέχουν και καλύπτουν ή ολόκληρο το ύφασμα ή ορισμένα σημεία του σαν ποικίλατα.» (Πιτ.) 2. κουβέρτα που έχει γίνει με αυτόν τον τρόπο ύφανσης.

[< πιθανώς *kuskus* ‘ζυμαρικό σε σχήμα μικρών κόκκων’ (Πιτ.) / *κατάλ.* -*ες* <; (Συντ.)] (كوسكوس قسقس)

{Χρησιμοποιείται και ως άκλιτο επίθετο: *οχτώ κουβέρτες κουσκουσέ είχε στα προικιά τζή* (Ξεν.). Σε άλλα μέρη της Ελλάδας ο *κουσκουσές* είναι είδος ζυμαρικού με μικρούς κόκκους, σαν το *κουσκουσί* (* (*AKN*)).

κουσούρι*, το [kusu'ri] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Ξεν.): 1. το ελάττωμα· ΦΡ. *δεν σου πιάνω κουσούρι*: δεν σε λαμβάνω υπόψη, δεν σε υπολογίζω (Ιδομ.) 2. υπόλοιπο λογαριασμού. ΥΠΟΚΟΡ. **κουσουράκι**.

[< *kusur* (Παπ.)] (قصور)

{Η λ. *kusur* σημαίνει και ‘υπόλοιπο’ (Χλωρός, Β 1293-4). Η έκφρ. *δεν σου πιάνω κουσούρι* σημαίνει στην ουσία ‘δεν στέκομαι στα λάθη σου, δεν σε συνερίζομαι’. Ίσως σχετίζεται με το τουρκ. *kusura bakmamak* ‘συγχωρώ’, κ.λ. ‘δεν κοιτάζω το λάθος’.

κουσιτζώ, βλ. **καστιτζώ**.

κουστούκι, το [kustu'tʃi] & **κουστούνι** [kustu'ni] (Ξανθιν., Ιδομ^β): 1. μόσχευμα (από φυτό)· 2. εμβόλιο δέντρου (βλ. *καλέμι*)· 3. το κουτσουρεμένο, το απόκομμα.

[ίσως < *κουτούκι* (βλ.), με ανάπτυξη. ευφων. σ (Ξανθιν.) / μάλλον από επίδραση της λ. *παστούνκι* (βλ.), λόγω εννοιολογικής συνάφειας (Συντ.)]

κουτούκι^(Α), το [kutú'tʃi] (Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Κριτσ.): τεμαχισμένος κορμός ή χοντρός κλάδος δέντρου, κουτσοуро. Βλ. και *γίνομαι κουτούνα*.

[< *kütük* (Πάγκ.), βλ. σημείωση (Συντ.)] (كوتوك, كوتوك)

{Ο Κριτωσάκης δίνει και τις σημ. ‘πολύ ζεστός τόπος’ και ‘υπόγεια ταβέρνα’, υποκορ. *κουτουκάκι*. Στη δεύτερη σημ. πρόκειται για πανελλήνια λέξη, την οποία το *AKN* και το *ANEG* ετυμολογούν από το *κουτούκι* ‘αυτός που δεν βλέπει απ’ το μεθύσι’ < *kütük* ‘κούτσοуро’ (με βάση τη φρ. *kütük gibi* ‘σαν κούτσοуро απ’ το μεθύσι’). Ο Andrés Mohay (“Ετυμολογικές παρατηρήσεις σε δύο λεξικά της νέας ελληνικής”, στο: Christos Clairis (επιμ.), *Recherches en linguistique grecque II*, L’ Harmattan, Παρίσι 2002, σ. 103) προτείνει να διαχωριστούν ως ομόηχες οι λ. *κουτούκι* ‘κούτσοуро’ (< *kütük*) και *κουτούκι* ‘μαγαζάκι’ (< *κολτούκι* < *koltuk*

‘μασχάλη’, ‘κάτι απόμερο’ (βλ. *κουλούκι*). Ίσως πρόκειται για δύο λεξιλογικές διαδρομές που τέμνονται... στα *Κούτσουρα* του Δαλαμάγκα. Το θέμα απαιτεί διερεύνηση.}

κουτουκιάζω [kutuʃázo] (Πάγκ., Γαρ., Κριτσ., Κασσ.): κβώ σε *κουτούκια*.
[< *κουτούκι* (Πάγκ.)]

κουτούνα [kutúna] μύο στη ρημ. περίφρ. **γίνομαι κουτούνα** (Τσιρ^β): «στην ευρύτερη περιοχή Μυλοποτάμου λέγεται η φρ.: “εγίνηκε κουτούνα στο μεθύσι”, δηλ. ολομέθυστος.

[μάλλον συμφυρμός των εκφρ. *κουρούνα στο μεθύσι* (βλ. Στέφ. Ξανθουδίδης, “Διορθώσεις εις τα ποιήματα Στεφάνου Σαχλίκη”, *Βυζαντίς*, 1/β-γ (1909), 367) και *κουτούκιο στο μεθύσι*, η οποία από το τουρκ. *kiitiik gibi sarhoş*, βλ. *κουτούκι* (Συντ.)]

κουτουράδα*, η [kutuɾáda] & **κετουράδα** [kʰʌʃ(?) etuɾáda] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Ξεν.): απερισκεψία και τόλμη.
[< *κουτουρού* (Παπ.) / + *-άδα* (Πάγκ.)]

{Βλ. σημείωση στο λ. *κουτουρού*. Το *κε-* στον τ. *κετουράδα* (Τσιρ.) αποδίδει ίσως το *gō-* του *gōtūriū* ή το *kō-* του *kōtūriū*.}

κουτουρατζής (επίθ. προσ.) [kutuɾadzis] & **κουτουρουτζής** [kutuɾudzis] & **κουτουρτζής** [kutuɾdzis] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ιδομ., Δαρ., Ιδομ^β, Κασσ., Ξεν.): που κάνει απερισκεψίες, κουτουράδες. Πβ. κυπρ. *κουτουρατζής* ‘που περπατεί αλογάριαστα’ (Γιαγκουλλής, 35).

[< *κουτουρού* (Παπ.) / + *-τζής* (Πάγκ.)]
{Βλ. σημείωση στο λ. *κουτουρού*. Οι Kaczyńska & Witezak (σ. 234) προτείνουν ως έτυμο το τουρκ. *gōtūriçii*.}

κουτουρού* [kutuɾú] (επίρρ.) (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Χουστ., Τσιρ^β, Ξεν.): **1.** χωρίς ζύγισμα, κατ’ αποκοπή: «πόσα δίνεις σ’ ό,τι έχει το σουβάλια στα κουτουρού;» (Δαρ.) **2.** στην τύχη, στα τυφλά.
[< *gōtūriū* (Παπ.) / ίσως δεν είναι τουρκικής προέλευσης, βλ. τέλος της σημείωσης (Συντ.)] (κωτούρι, κωτούρι, κωτούρι)

{Συχνά χρησιμοποιείται στην επιρρ. φρ. *στα κουτουρού* (Αποστ., Τσιρ.). Το *TDK* έχει και τον τύπο *kōtūriū*. Ο Meynard (B 548) έχει «*goutourou, à tort et à travers*» (= εικη και ως έτυχε) και χωριστά «*gueuturi, en bloc, gueuturi pazar, vente en bloc, à forfait*» (= κατ’ αποκοπήν). Όμως, φαίνεται ότι η λ. *κουτουρού* προέρχεται από ελλ. λέξεις (κατά *ταρού* ‘κατ’ ανέμου’) και όχι από τα τουρκικά, βλ. Κυρανούδης, 328.}

κουτουρούμης, βλ. *κιτουρούμης*.

κουτουρουτζής, βλ. *κουτουρατζής*.

κουτουρτζής, βλ. *κουτουρατζής*.

κουτουσού (το;) [kutusú] (Ροδ.): κουτί.

{Η ελλ. λ. *κουτί* έχει περάσει στα τουρκ. ως *kuti* (قوتو). Με το κτητικό επίθημα γ’ προσώπου γίνεται *kutusu* σε διλεκτικά σύνθετα, όπως *kahne kutusu* ‘κουτί του καφέ’, *enfiye kutusu* ‘ταμπακιέρα’, *para kutusu* ‘χηματοκιβώτιο’ κλπ. Ίσως από κάτι τέτοιο λημματογραφεί ο Ροδάκης τη λ. *κουτουσού*, που – αν χρησιμοποιήθηκε αυτοτελώς – είναι αντιδάνειο.}

κουτραπατζής, βλ. *κοντραμπατζής*.

κουτρέτι χαλβασί (το;) [kutrétí halvasí]: Η λ. σε κρητ. ιατροσόφιο του 1826 (βλ. Παπαδογιαννάκης, 202). Για τη σημασία βλ. σημείωση.

[< *kudret helvasi* (Παπαδογιαννάκης)] (قدرت خلواسی)

{Το δάνειο χρησιμοποιείται χωρίς να έχει προσαρμοστεί στα ελληνικά. Ο Παπαδογιαννάκης, με βάση στοιχεία από το *Ιστορικό Λεξικό Ακαδημίας Αθηνών*, έχει το ερμηνεύμα «δυναμωτικό παρασκευασμα». Αυτό είναι μια από τις δύο σημασίες που βρίσκουν στο λήμμα *kudret helvasi* στο *TDK*: η άλλη είναι: το δέντρο *Fraxinus olmus*, ένα είδος μελιάς. Έχει επίσης το μονολεκτικό *kudrethelvasi* ως βοτανικό όρο με τη σημασία στα γαλλικά: *manne*. Ο Χλωρός το έχει το قدرت خلواسی με το ερμηνεύμα «το μάννα του ουρανού» (B 1274) και «μάννα, αερόμελο» (A 710). Στο παραπάνω ιατροσόφιο *κουτρέτι χαλβασί* πρέπει, σύμφωνα με τα συμφραζόμενα, να σημαίνει ‘μάννα (το)’, για το οποίο διαβάζουμε στον Γεννάδιο (σ. 637): «**Μάννα** (γαλλ. *Manne*, αγγλ. *Manna*, τουρκ. *Κουδρέτ-χαλβασί*), σακχαράδης, ευκοίλιος ουσία, ην ενέχουν εν ποσώ φυτά τινα και ιδίως Μελία η ευρωπαϊκή, εξ ής και πρωτίτως λαμβάνεται (εξ εντομών προξενουμένων επί του κορμού της) το **μάννα** των φαρμακείων.»}

κουτσακόνω [kutsakóno] (Ξανθιν^α): καρφώνω κουτσάκι, παλουκώνω.

[< *κουτσάκι* (Ξανθιν.)]

κουτσάκι, το [kutsátíʃi] (Ξανθιν., Τσιρ.): **1.** μικρό και ξερό ξύλο **2.** ξύλινος πάσσαλος στον οποίο δένουν ένα ζώο **3.** (μτφ.) μόνος κι έρημος.

[< *kūciik* (Τσιρ.) / ίσως < *kōçek*, βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Ο Ξανθινάκης την ετυμολογεί από το *κουγάκι* < **κογάκιον* < *κόπτω*. Από το *kūciik* ‘μικρός’ προκύπτει κανονικά το ουσ. **κ(ι)ουτσάκι*. Άλλωστε έχει δώσει ήδη το επίθ. *κούτσικος* (βλ.) Στη μελέτη τους για το *Γλωσσικό ιδίωμα της ορεινής Πιερίας* (Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσ/νίκη 2006, σ. 75) η Ευανθία Δουγά-

Παπαδοπούλου και ο Χρήστος Τζίτζιλής καταγράφουν τη λ. *κουτσάκ* '«ένα από τα δύο κυρτά ξύλα στο πίσω μέρος του σαμαριού» (αυτό που λέμε στην Κρήτη: σκαρβέλι) και τη ετυμολογούν από το τουρκ. *köçek*. Κατά τον Κώστα Καραποτόσογλου ("Ετυμολογικά της δυτικής κρητικής διαλέκτου", *Λεξικογραφικόν Δελτίον*, 25 (2004-2005), 75) η κρητική λ. *κουτσάκι* προέρχεται από το δημόδες τουρκικό *göçek* 'κρίκος, χαλκάς καρφωμένος στην πόρτα για να κρέμεται το κλειδί', 'μεντεσές, ρεζές', 'τσιγκελωτό σίδερο που στερεώνεται στην πίσω πλευρά των σμαριών', και για το πέρασμα από το 'τσιγκελωτό σίδερο' στο 'παλούκι' παραλληλίζει με το ποντιακό *μαγκούριν* και τη λ. *βέργα*, που παρουσιάζουν ανάλογη σημασιολογική εξέλιξη. Άλλη πρόταση: η λ. *κουτσάκι* θα μπορούσε να είναι υποκορ. της λ. *κούτσα* 'κορμός (δέντρου)' (βλ. Εμμ. Κριαράς, *Λεξικό της μεσαιωνικής ελληνικής δημόδους γραμματείας, 1100-1669*, 8ος τόμος, σ. 351), πβ. *κούτση* 'κομμάτι λαχανικού ή ολόκληρο το λαχανικό', *μια κούτση κερεβίτζι* 'σέλινο' (Ξανθίν.), οπότε δεν θα είχε θέση σ' αυτόν εδώ τον κατάλογο. Άλλο είναι το *κουτσάκι* 'αγκαλιά' < *kucak*, που καταγράφει ο Παμπούκης (σ. 261).}

κούτσικας, ο [kútsikas] (πληθ. *κουτσάικοι*) (Γάρ., Κριτσ.) : μικρό και σκληρό εξόγκωμα που παρουσιάζεται στα δάχτυλα των χεριών, μυρμηγκιά.
[< *küçük* 'μικρός' (Κριτσ.) / μάλλον < *göçek*, βλ. *αγκούτσικας* (Συντ.)]
{Ο Σταύρος Χριστοδουλάκης (*Γητειές – Λαϊκή θεραπευτική της Κρήτης*, Μπατσιούλας, Αθήνα 2011, σ. 370) έχει τον τ. *κουτσάικος*.}

κούτσικοσ* (επιθ.) [kútsikos] (Πάγκ., Ιδομ.) : πολύ μικρός.
[< *μικρούτσικος* ή *μικειούτσικος* (Πάγκ.) / σωστότερα: < *küçük* (AKN)] (كوجك، كوچوك)
{Κατά το TDK υπάρχει διαλεκτ. τ. *kuçuk*.}

κουτσομπάφιλας, ο [kutsobáfilas] (Κριτσ.) : αυτός που έχει κομμένο κάποιο δάκτυλο.
[< *κουτσο-* + *μπάφιλας* (Κριτσ.)]
{Βλ. σημείωση στο λ. *παπουτσάς*.}

κουσάς, βλ. **κόπιτσα**.

κράι, το [kráï] (Πάγκ., Κονδ., Ξανθίν., Γαρ., Ροδ.,

Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : παγετός, πάχνη, δριμύ ψύχος «που καίει τσι βλαστούς των δέντρων, τα αμπέλια και τα κηπευτικά και μαργώνει τα χέρια μας» (Δαρ.).

[< *karagi* 'παγωνιά' (Ξανθίν.)] (قراغو، قيراغی)
{Κατά τον Ξανθινάκη: *karagi* < πιθανόν ελλ. *κρύο* κατά τον Nişanyan: < παλαιό τουρκ. *kara*. Για την τουρκ. προέλευση της λ. *κράι* συνηγορεί το ποντιακό *κουραγού*, η, «η πρωινή δροσιά, παγωνιά», που ετυμολογείται από το τουρκ. *karagi*, διαλεκτ. *karagi* (*Συμπλήρωμα ΙΑΠΔ*, 100).}

κριμπατσά, η [kribatsá] (Πιτ., Κριτσ.) : χτύπημα με το κριμπάτσι, με το μαστίγιο.
[< *κριμπάτσι* (Συντ.)]

κριμπάτσι, το [kribátsi] & **κριμπάτσι** [kribátsi] & **χιρμπάτσι** [xirbátsi] & **κλιμπάτσι** [klibátsi] & **χλιμπάτσι** [xlibátsi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ.: στην ανάπτυξη του λ. *κριμπατσά*, Ξανθίν., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : το μαστίγιο.

[< *karbas* (Παπ.)] (قرباج، قرباج)
{Στο AKN : κουρμπάτσι}

κριμπατσώνο [kribatsóno] (Πιτ., Κριτσ., Κασσ.) : δέρνω με το κριμπάτσι, μαστιγώνω.
[< *κριμπάτσι* (Συντ.)]

κυλίφι, βλ. **κυλίφι**.

κυράς, βλ. **κυράς**.

κυρατζής, βλ. **κυρατζής**.

κυρλίμπας, βλ. **κυρλίμπας**.

Λ

λαγά, βλ. **λαλά**.

λαγουδατζής, ο [laɣudadzis] (Κριτσ.) : αυτός που είναι ειδικός στο κυνήγι του λαγού.
{Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευσης κατάλ. -(α)τζής.}

λαγουδότελο, το [laɣudótelɔ] (Κριτσ.) : παγίδα από σύρμα σε μορφή θηλιάς για λαγούς.
[< λαγουδο- (πβ. λαγουδόχορτο, λαγουδόποδα, λαγουδότοπος) + τέλι (Συντ.)]

λαγούμι*, το [laɣúmi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Τσιρ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** ο υπόνομος. **2.** υπόγειο στοά (όπου τοποθετούνται εκρηκτικά για την ανατίναξη).
[< *lāğım* (Παπ.)] (لغم)

λαγουζίμο [laɣumízo] (Κασσ.) : **1.** ανοίγω λαγούμι. **2.** (μτφ.) σκάβω μέσα σε πράγματα, αναζητώντας κάτι.
[< *λαγούμι* (Κασσ.)]

λαγουμιτζής*, ο [laɣumidzís] (Πάγκ., Τσιρ^B) : αυτός που κατασκευάζει υπονόμους.
[< *lāğımcı* (Πάγκ.)] (لغمی)

λαδομαγατζές, ο [ladɔmagadzés] (Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ.) : αποθήκη λαδιού.
[< *λάδι* + *μαγατζές* (Ξανθιν.)]

λαδομουτουλούκια, τα [ladɔmutulúɟa] (Πιτ., Κριτσ.) : «Όρος ιστορικής σημασίας. Η κατ' έθιμον άγραφη αμοιβαία συμφωνία, η ανακωχή θα μπορούσαμε να πούμε, μεταξύ Χριστιανικού και Οθωμανικού στοιχείου της Κρήτης σε όλο το διάστημα της συλλογής του ελαιοκάρπου. Η συμφωνία τούτη ετηρείτο πιστά και από τις δυο πλευρές και το λιομάζωμα γινόταν ανενόχλητα και χωρίς προστριβές μεταξύ τους.» (Πιτ.)
[< *λάδι* + *μουτουλούκι* 'συμβιβασμός' < *μουτζώ* < *μουτής* (βλ. λέξεις) (Συντ.)]
{Στην απόδοση στο κρητικό ιδίωμα του τεύχους *Ο Ασπερίξ στους Ολυμπιακούς Αγώνες* > *Ο Ασπερίκας σσι Ολυμπιακές Συνορισές* (ΜΑΜΟΥΘΚΟΜΙΞ, Αθήνα 2008, σ. 11) ο Μιχ. Πατεράκης αποδίδει την 'ολυμπιακή εκχειρία' ως... *συνορισομουτουλούκια* (!)}

λαδομπογιάς, ο [ladɔbozás] (Ιδομ.) : ελαιόχρωμα.
[< *λαδο-* + *μπογιάς*, βλ. *λαδομπογιά* στο *ΑΚΝ* (Συντ.)]

λαζέτι, βλ. **λεζέτι**.

λαϊκατζής, ο [laikadzís] (Κριτσ^F) : ο έμπορος λαχανικών, φρούτων, ενδυμάτων κλπ. σε λαϊκή αγορά.
[Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλ. κατάλ. -(α)τζής (Συντ.)]

λαϊλί, βλ. **κούμπεμπέ**.

λάκιμο (σύνδ.) [laɟim] (Κονδ.) : αλλά, όμως.
[< τουρκ. *λάκιμ* (Κονδ.) / < *lakın* (κατά το *TDK* από το αραβ. *lākin*) (Συντ.)] (لكن، لكن)
{Για την προσθήκη του [u] (πβ. *ανάμου*, *κοτζάμου*, *μπάρεμου*, *μπιλέμου*, *τζάνεμου*) βλ. Georgiadis, σ. 153-4.}

λακριντί*, το [lakirdí] & **λακριντί*** [lakridí] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ροδ., Γαρ., Ιδομ., Δαρ., Ξανθιν^A, Χουστ., Ξεν.) : ομιλία, κουβέντα, λόγος.
[< *lakirdi* (Παπ.)] (لقردي، لقردي)

λακριντζίω [lakirdízo] & **λακριντεύω** [lakirdéno] (Πάγκ., Ιδομ^B, Ξεν.) : μιλώ, συνομιλώ.
[< *lakirdi* 'λόγος' (Πάγκ.) / μάλλον < *λακριντί* (Συντ.)]

Λακιωτοτακίμ, βλ. **τακίμ**.

λακριντί, βλ. **λακριντί**.

λαλά^(A), η [lalá] & **λάλη** [láli] (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Χουστ., Τσιρ^B, Ξεν.) : η γιαγιά.
[Κατά τους Πάγκ. και Ξανθιν. θηλ. του *λάλος* 'παππούς' (Δ. Κρ.) < *lāla* 'ο παιδαγωγός' (Ξανθιν.), βλ. σημείωση στο λ. *λάλος*] (لآل، لآل)
{Ο Ροδάκης τονίζει στην παραλήγουσα: *λάλα*. Κατά τον Ανδριότη «νηπιακή λέξη, γνωστή και σε άλλες γλώσσες (Δ. Γεωργακ. στο Αρχ. Θρακ. Θησ. 14, 78 κ. εξ.)». Όπως επισημαίνει ο Πάγκαλος, η λ. *λαλά* 'γιαγιά' υπάρχει ήδη στον *Ερωτόκριτο* {B 487, E 1510}. Κατά το *TDK* και τον Nisanyan η λ. *lala* < περσ. *lālā*. Ο Δαριβιανάκης λημματογραφεί και τον τύπο *λαγά*

[laɾa], χωριστά. Η μετάβαση από τη σημ. 'παιδαγωγός' στη σημ. 'γιαγιά' ίσως μέσω του σύμπλοκου *γρια λαλά*, αφού η παιδαγωγός ήταν συνήθως γυναίκα μεγάλης ηλικίας, όπως η Νένα στον *Ερωτόκριτο* – άλλωστε στις συνηθισμένες οικογένειες τον ρόλο αυτόν τον αναλάμβανε συνήθως η γιαγιά.}

λαλάς, ο [laˈlās] (Ροδ.) : ψυχογιός.

[βλ. *λάλος*]

λαλές^(Α), ο [laˈlɛs] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Τσιρ., Κασσ., Ξεν.) : το λείριο, ένα είδος κρίνου ή (κατά τον Πιτ.) ο καντηφές.

[< *lāle* (Παπ.)] (ΛΥ)

{Συχνό ως προσφώνηση *λαλέ μου* σε μοιρολόγια, γιατί ομοιοκαταληκτεί με τα επίσης εύχρηστα σ' αυτό το είδος *καλέ μου, καντηφέ μου, ελεμέ μου* κ.ά. Στα τουρκ. *lāle* είναι η *τουλίπα*.}

λάλη, βλ. *λαλά*.

λαλίσι, το [laˈliːsi] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ξανθιν., Τσιρ., Ιδομ^β) & **ναλίσι** [naˈliːsi] (Ροδ.) : η ξύλινη παντούφλα, το τσόκαρο.

[< *nalın* (Παπ.) / με ανομοίωση του ν σε λ (Ξανθιν.) για τον τ. *λαλίσι*] (نالين, نعلين \ نالين)

{Το *TDK* εκτός από τον τ. *nalın* / *nalın* έχει επίσης τους διαλεκτ. τύπους *lahn* και *lālin*. Ως συνώνυμο δίνει τη λ. *takımya*, που την ετυμολογεί από τα ελληνικά.}

λάλος, ο [laˈlɔs] (Πάγκ., Κονδ., Ξανθιν., Ροδ., Ιδομ^β) : ο παππούς.

[το αρσ. του *λάλη* (Πάγκ.) ή < *lala* 'παιδαγωγός' (Ξανθιν.)]

{Ο Ξανθινάκης σημειώνει (χωρίς συγκεκριμένη παραπομπή) ότι «τη λ. αναφέρει και ο ιστορικός της Άλωσης Δούκας». Κατά τον Κυρανούδη (σ. 125) ισχύει ο εξής κανόνας προσαρμογής: «τουρκικά [= προσωπικά] αρσενικού φυσικού γένους > ελληνικά αρσενικού γραμματικού γένους σε -ας». Ίσως το αρσ. *λάλος* να προήλθε από το θηλ. *λαλά* και όχι κατευθείαν από το τουρκ. *lala*, πβ. *αμπλός < αμπλά < abla*. Ο τονισμός κατά το *πάππος* (;) Ο Ανδριώτης έχει: «*λαλάς* ο, θεός· μεσν. *λαλάς*, από το *λαλά* η. Κατ' άλλους τουρκ. *lala*, περσικής αρχής (Δ. Γεωργακ. στο Αρχ. Θρακ. Θησ. 14, 78 κ. εξ.)». Με τη σημ. 'παππούς' έχει τη λ. *λαλάς* ο Γεώργιος Βεντότης (*Λεξικόν τρίγλωσσον*, 3ος τόμος, Βιέννη 1790, σ. 311). Κατευθείαν από το τουρκ. *lāla* ετυμολογείται και το ποντιακό *λαλάς* (& *λάλας*) στο *Συμπλήρωμα του ΙΑΠΑ* (σ. 108).}

λαμπάς, ο [laˈbás] (Πιτ., Τσιρ^β) : «(όρος οικοδόμων) πληθ. οι λαμπάδες = οι δύο λιθοκτιστές ή πλινθόκτιστες πλευρές του παραθύρου, εσωτερική (= μέσα λαμπάς) και εξωτερική (= έξω λαμπάς). Στο ενδιάμεσο τοποθετείται η "κάσα"

στην οποία εφαρμόζονται τα παραθυρόφυλλα. Λέγονται και μάγουλα».

[πιθανόν κοινή προέλευση με το τουρκ. *lamba* 'αυλάκι χαραγμένο σε ξύλο' (Χλωρός, Β 1475) (Συντ.)] (لامبه)

{Το *TDK* έχει τη λ. *lamba* με τις σημασίες: 1. λάμπα πετρελαίου, 2. λυγρία (τρανξίστορ), 3. εσοχή, συνήθως σε ορθή γωνία, ανοιχτή σε πλαίσιο πόρτας ή παραθύρου. Την ετυμολογεί από τα νέα ελλ. (Rum.) χωρίς να προσδιορίζει από ποια λέξη ακριβώς. Ο Nişanyan ξεχωρίζει *lamba*¹ 'λάμπα' (από τα ελλ.) και *lamba*² 'πλαίσιο' (από το ιταλ. *lembo*). Μάλλον ισχύει αυτό που σημειώνουν οι Henry & Renée Kahane – Andreas Tietze για το τουρκ. *lambasa* 'yard batten': Η λέξη υπάρχει σε πολλές παραλλαγές στην κεντρική και ανατολική Μεσόγειο (μία από αυτές το ελλ. *λαπάσσα* 'άμβολον'), αλλά η προέλευση της λέξης «is not clear», και «χωρίς αμφιβολία πολλές παραλλαγές μαρτυρούν παρετυμολογικές επιδράσεις» (*The Lingua franca in the Levant: Turkish nautical terms of Italian and Greek origin*, University of Illinois Press, Urbana 1958, σ. 269). *Λαπάσσα* είναι η κοινή λ. για το *άμβολον* = «επίμηκες τεμάχιο ξύλου κατηργασμένου καταλλήλως ώστε να εφαρμόζεται επακριβώς κατά μήκος κεραίας ιστού ή άλλου αντικειμένου έχοντος ανάγκη ανάγνωσης» (Αντ. Ηπίτης, *Λεξικόν Ελληνογαλλικόν*, 1ος τόμος, Αθήνα 1908, σ. 216.)

λάντζα, η [lánda] (Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ.) :

1. δοχείο από τσίγκο, σε σχήμα ανεστραμμένου κώλουρου κώνου, μέσα στο οποίο βάζουν διάλυμα ποτάσας για να εμβαπτίζουν τα σταφύλια που πρόκειται να γίνουν σταφίδα · **2.** μεγάλο δοχείο από λαμαρίνα, συνήθως κυλινδρικό, για την αποθήκευση λαδιού · **3.** δοχείο γεμάτο νερό μέσα από το οποίο περνά ο λουλάς του καζανιού · **4.** υπόγεια δεξαμενή κρασιού · **5.** το πλύσιμο των πιάτων μέσα σε γούρνα.

[α] Για τις σημ. 1-4: πβ. τουρκ. διαλεκτ. *lanca*, που κατά το *TDK* σημαίνει 'μεγάλο κυλινδρικό δοχείο από γαλβανισμένο μέταλλο για ελαιόλαδο' (στην Κρήτη αυτό το λένε αλλιώς ντίνα). Ο Nişanyan επισημαίνει ότι πρόκειται για λ. της διαλέκτου των παραλίων του Αιγαίου (Ege ağzı). Δεν διευκρινίζει αν προέρχεται από τα ελληνικά. β) Στη σημ. 5: < *λάντζα* 'το πλύσιμο των μαγειρικών σκευών', ίσως < βεν. *lanza* ([nts]) 'κοντάρι καταρτιού όπου δένεται το πανί' (δουλειά που έκανε το κατώτερο πλήρωμα) (*AKN*), βλ.επε τέλος σημειώσης (Συντ.)]

{Στο *ΙΑΠΑ* (Α 514) η ποντιακή λ. *λάντζα* 'μεγάλο βαρέλι εις το οποίον βράζει ο μούστος' ετυμολογείται «πιθανώς από το Ιταλ. *lancia* = είδος λέμβου». «Κατά τον Κ. Καραποτόσογλου (*Αρ-*

χείον Πόντου, 43 (1990-1), 290-291) η λ. παράγεται από το ιταλ. *lance* [...] ‘μία φαριδιά επίπεδη λεκάνη, πιπέλα’, που πέρασε στην ελληνική με διευρυμένη την αρχική του σημασία, αν και δεν αποκλείεται να υφίσταται σε κάποιο ελληνικό ιδίωμα η αρχική σημασία της ιταλικής λ.» (*Συμπλήρωμα ΙΑΠΔ*, 109). Η λ. *λάντζα* χρησιμοποιείται και με τη σημ. ‘βάρκα, ιδίως αυτή που μετέφερε τους επιβάτες από και προς το πλοίο’, βλ. π.χ. Νέλλη Ανδρικοπούλου, *Το ταξίδι του Ματαρόα, 1945: Στον καθρέφτη της μνήμης*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2007, σ. 70). Για την κρητ. *λάντζα* πρέπει να γίνουν να γίνουν δύο λήμματα: ένα για το πλόσιμο των πιάτων (που δεν θα είχε θέση εδώ) και άλλο για τις υπόλοιπες σημασίες, που κι αυτές είναι αμφίβολο αν είναι τουρκ. προέλευσης, γιατί –αντίθετα– το τουρκ. διαλεκτ. *lanca* ενδέχεται να είναι ελλ. προέλευσης.)

λαποδιάζω* [lapadǰázo] (Παπ., Πάγκ., Γαρ.) : γίνομαι νερούλος.
[< *λαπάς* (Παπ.)]

λαπάς*, ο [lapás] (Παπ., Πάγκ., Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Ξεν.) : το νερόβραστο ρύζι, νερούλο πλάφι.

[< *lápa* (Παπ.)] (لاپا، لاپه، لاپه)

{Κατά το *TDK* η λ. *lápa* προέρχεται από τα ελληνικά, αλλά δεν προσδιορίζεται από ποια λέξη. Ο Χλωρός (B 1470) αναφέρει ότι «κατά τον Βυζάντιον περιεργός η σύμπτωσης προς το της ελληνικής *λαπάζω*» (βλ. Σκαρλάτος Βυζάντιος, *Λεξικόν της καθ’ ημάς ελληνικής διαλέκτου*, έκδοση 3η, 1874, σ. 559). Κατά τον Nişanyan είναι ηχοποίηση: < *lap* ‘ήχος από νερούλο και μαλακό πράγμα’. Η μτρ. σημ. ‘μαλαθικός’ ήδη στα τουρκ. *lara* και *lapaci* (Χλωρός, B 1471). Σημειώνουμε ότι η λ. επέστρεψε στα τουρκ. ως *lapaz*, με τη σημ. «disease of sponges, causing them to rot» (Henry & Renée Kahane – Andreas Tietze, *The Lingua franca in the Levant: Turkish nautical terms of Italian and Greek origin*, University of Illinois Press, Urbana 1958, σ. 534)

λασπόρακη, η [lasporáki] (Ξανθιν.) : ρακή που προέρχεται από απόσταξη ιζήματος (“λάσπης”) κρασιού. Συνών. *υλόρακη*, *φειτσόρακη* (βλ.).
[< *λάσπη* + *ρακή* (Ξανθιν.)]

λαφαζάνης (επίθ. προσ.) [lafazánis] (Παπ., Πάγκ., Γαρ., Ροδ., Κριτσ*, Ίδομ^B, Χουστ.) : 1. φλύαρος, πολυλογάς· 2. καχησιάρης.
[< *lafazan* (Παπ.)] (لافزان)

λάφια, τα [láfiʝa] (Πάγκ., Πιτ.) : καυχησιολογία, καυχησιές.
[< *laf* (Πάγκ.)] (لافي)

{Μάλλον μόνο στον πληθυντικό. Στον αριθμό αυτόν το καταγράφει και ο Μπόγκας (σ. 178). Ομοίως και το *ΙΑΠΔ* (A 516).}

λαχουρί, βλ. **λαχούρι** (σημείωση).

λαχούρι*, το [laxúri] (Πιτ., Ροδ., Τσιρ., Χουστ.) : «Υφασμα μάλλινο, πλουμιστό με πολύχρωμα κεντήματα, για φουστάνια πολυτελείας, τραπεζομάνδηλα κ.ά.» (Πιτ.).

[< *Λαχώρη*, πόλη των Ινδιών, όπου κατασκευάζονται τα γνήσια λαχούρια (Πιτ.) / < τουρκ. *lâhürî* από τα αραβ., τοπων. *Λαχώρη* (πόλη της Ινδίας, σήμερα του Πακιστάν) (*AKN*)] (لاهورى)

{Ο Πιτκοκάκης δίνει ως παράδειγμα χρήσης τη μαντινάδα: «Μου ’βαλες πάλι σήμερα το λαχουρί φουστάνι, / να μην το ξαναβάλεις μπλίο και δα με κουζουλάνει». Εδώ η λ. **λαχουρί** (και όχι *λαχούρι*) ως επίθετο». Το υποκορ. *λαχουράκι* που αναφέρεται στο *AKN* είναι μάλλον διαφορετικό από το *lahuraki* (لاهوراكي) που έχει ο Χλωρός (B 1477) : «είδος υφάσματος λινού κατ’ απομίμησην του ινδικού σαλιού».

λεβεδιά, η [levedǰá] (Αποστ., Τσιρ.) : η λεβεντιά*.
[λεβεντιά: < *λεβέντης* (*AKN*)]

λεβέντης*, ο [levéndis] : 1. ναύτης (οθωμανικού στόλου)· (ως επίθ. προσ.) 2α. με καλοφτιαγμένο σώμα και ωραίο παράστημα, θηλ. **λεβέντισσα**· 2β. θαρραλέος, τολμηρός· 2γ. ντόμπρος και μεγαλόκαρδος· 3. (ως ουσ.) νέος άνδρας με τα χαρακτηριστικά του 2α.

[< τουρκ. *levend* ‘όμορφος, δυνατός νεαρός’ (από τα περσ.) (*AKN*)]

{Το *EANEG*, που έχει την ετυμολογία: μsn. < τουρκ. *levend* / *levent* < περσ. *lawand* ‘γενναίος, παλικάρι’, προσθέτει: «Κατ’ άλλη εκδοχή, λιγότερο πιθ., η τουρκ. λέξη προέρχεται από το παλ. ιταλ. *leventi* “πυροβολητής σε πλοίο από την Ανατολή – κουρσάρος ή πειρατής από την Ανατολή” < *levante* “Ανατολή” (βλ. λ. *λεβάντες*)», και παρέχει αναλυτικά στοιχεία για την ιστορία της λέξης *λεβέντης*. Κατά το *TDK* η λ. *levent*, -di (από το περσ. *levend*) σημαίνει: 1. (ιστορ.) στρατιώτης του οθωμανικού στόλου, 2. (επίθ.) μακρύς, 3. (μτρ., επίθ.) ψηλός και όμορφος (άνθρωπος). Με την πρώτη σημασία η λ. στον πληθ. *λεβέντες* στον Μπουνιαλή τρεις φορές (Αλεξίου & Αποσκήτη, 592). Και ωρίτερα σε κρητ. λαϊκό στιχογράφημα του 1668: [...] *απόφασι να δώσει / να βγούσιν οι λεβέντες να σκλαβόσου / τσι Χριστιανούς και πάθη να τως δώσου* (βλ. Εμμ. Κριαράς, “Λεηλασία της Παροικίας της Πάρου (Κρητικόν ποίημα του 17ου αιώνας)”, *Αθηνά*, 48 (1938), 140). Και πολύ αργότερα σε τουρκοκρητ. ρίμα για το ναυάγιο της λόντρας του Μπραϊμ Αγά: *Δεν κλαίω ’γώ τσι λόντρες μου, μηδέ τα έξοδά μου, / μα κλαίω τσι λε-*

βέντες μου, απού 'τον η προπιά μου (βλ. Πλανάνη, σ. 122· από: Θεοχάρης Δετοράκης, *Ανέκδοτα Δημοτικά Τραγούδια της Κρήτης*, Ηράκλειο, 1976, σ. 91).

λεβέντικος (επίθ.) [levéndikos] : που σχετίζεται με τον λεβέντη = ναύτη. Η (κρητική) βράκα «είναι ή μάλλον ήτο λεβέντικο ένδυμα. Γι' αυτό και όποιος τη φορούσε λέγαμε πως “φορά λεβέντικα”. Έχει το “ελάττωμα” πως είναι “αυστηρή”. Θέλει σώμα αληθώς λεβέντικο» (*Κρητική Εστία*, 4/30 (1952), 22). ΕΠΙΡΡ. **λεβέντικα** (επίρρ.) [levéndika] : Η λ. σε κρητ. λαϊκό στιχούργημα του 1668: *λεβέντικα ντυμένος* = ντυμένος ναυτικά (βλ. Εμμ. Κριαράς, “Ληλασία της Παρούκας της Πάρου (Κρητικών ποίημα του 17ου αιώνας)”, *Αθηνά*, 48 (1938), 146.) [*λεβέντης* ‘ναύτης’ (Συντ.)]

λεβεντογέννα* (επίθ. μόνο στο θηλ.) (Τσιρ^B.) [levendozéna] : που γεννάει, που βγάζει λεβέντες (συνήθως το λέμε για την Κρήτη). [λεβέντ(ης) -ο- + γενν(ώ) -α, θηλ. του -ος (AKN)]

λεβεντοράφτης, ο [levendoráftis] : ράφτης που έκανε κρητικές βράκες. Η λ. στην καθαρεύουσα (*λεβεντοράφται*) σε σημείωμα με τίτλο *Η βράκα*, και υπογραφή *Ένας παλαιός : Κρητική Εστία*, 4/30 (1952), 22. [*λεβέντης* ‘ναύτης’ + *ράφτης* (Συντ.)]

λεβεντοσύνη, η [levendosíni] (Πάγκ., Ξανθιν^A., Αποστ., Τσιρ., Ξεν.) : «αρρενωπή ευκινήσια» (Πάγκ.). [*λεβέντης* (Πάγκ.), βλ. *λεβεδιά* (Συντ.)]

λεγγέρι, το [lenǵéri] & **λεγγέρα**, η [lenǵéra & lenǵéra] (Πιτ., Αποστ., Τσιρ., Κασσ.) : μεγάλη χάλκινη λεκάνη φαγητού, λεκάνη κουζίνας. Ο τ. *λεγγέρι* σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 336). [*lenger* (Dawkins, 685)] (كڠ) {Το θηλ. *λεγγέρα* ίσως από επίδραση συναφών θηλυκών, όπως: μοςόρα, μουργούτα (και τα δύο σημαίνουν ‘μεγάλη πήλινη λεκάνη’, βλ. Πάγκ. Δ261 & 277), λεκανίδα – αν δεν είναι μεγεθυντικό.}

λεγένι^(A), το [lezéni] & **λεγκέني** [ledzéni] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Γαρ., Ροδ., Τσιρ., Κριτσ^σ., Ιδομ^B., Κασσ., Ξεν.) : **1.** η λεκάνη **2.** (ειδικότερα) η μεταλλική λεκάνη που χρησιμοποιούσαν άλλοτε στα κουρέια για τη σαπουνάδα. [*legen* (Παπ.), το οποίο ίσως < ελλ. *λεκάνη* (Ανδριώτης)] (كڠ) {Στα τουρκ. η λεκάνη του κουρέα λέγεται berber leğeni. Το *TDK* ετυμολογεί από το pers. *legen*, ο Nişanyan από από το pers. *lagan*, που (μαζί με το αραβ. *lakān* και το ελλ.

λεκάνη) το ανάγει στο ακκαδικό *lakānu*. Στα ελληνικά το ανάγει ο Miclosich (Ib 16). Βλ. και Βασμανόλη, σ. 283-4.}

λεγενόμπρικο, το [lezenóbriko] : λεκάνη και κανάτα για το νύμιο χεριών και προσώπου. Η λ. σε προκοδοτήριο του 1861: *λεγενόβρικον χάλκινον*· και: *λεγενόβρικον πήλινον άσπρον* (*A.Δ.Η.*, 2 / 41-326) [*λεγένι* + *μπρία* (Συντ.)]

λεγκέني, βλ. *λεγένι*.

λεζέτι, το [lezéti] & **λαζέτι** [lazéti] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Ροδ., Τσιρ.) : **1.** τέρνι, ευχαρίστηση **2.** (μψ.) γούστο, νοστιμάδα. [*lezzet* (Παπ.)] (كڠ) {Ο Πάγκαλος το γράφει: *λεζζέτι*.}

λειανοτούφεκο, βλ. *λιανοτούφεκο*.

λειανοχάρουπο, βλ. *λιανοχάρουπο*.

λεϊλάκι, βλ. *λελεκιά*.

λεκές*, ο [letés] (Παπ., Πάγκ., Δαρ.) : **1.** κηλίδα, λερωματιά **2.** (μψ., ως χαρακτηρισμός προσ.) ρουφιάνος, καταδότης, λέρα. «Ο *λεκές* στον μπέτη [= στήθος] καθαρίζει, στην τζέπη σε εκθέτει και στο κουτέλο [= μέτωπο] σε καταδικάζει» (Δαρ.). [*leke* (Παπ.)] (كڠ)

λεκιάζω* [let[ázo] (Παπ.: στο λ. *λεκές*, Πάγκ.) : λερώνω. [*λεκές* (Παπ.)]

λεκιούνι, το [let[úni] (Τσιρ^B.) : πολλή βρομιά, εμφανές λέρωμα στο σώμα ή στα ρούχα. [μάλλον < *λεκές* (Συντ.)] {Από εδώ το ρ. *λεκιουνιάζω*.}

λέλακας, ο [lélakas] (Ξανθιν.) : ο υπερβολικά ψηλός, ο μακροπόδαρος. [*λέλακας*, μεγεθ. του *λελέκι* (< *leylek*), με προληπτ. αφομ. του ε της παραλήγ. απο το α της κατάλ. (Ξανθιν.) / η τροπή [lele] > [ela] ίσως από επίδραση του (κατά το *TDK*) διαλεκτ. *léylak* (Συντ.)] {Η λ. *λέλακας** (AKN) δεν υπάρχει ως λήμμα στον Ξανθινάκη.}

λελέκι*, το [leléti] (Πιτ., Δαρ.) : **1.** πελαργός της Κοινής **2.** το άνθος της λελεκιάς (πασχαλιάς). [βλ. σημείωση (Συντ.)] (كڠ, كڠ) {Πρόκειται για δύο ξεχωριστές λέξεις: *λελέκι*¹ ‘πελαργός’ [< τουρκ. *leylek* (AKN)] και *λελέκι*² ‘άνθος πασχαλιάς’ [< *λελεκιά* (βλ.)]. Ο Δαρβιανάκης έχει τη λ. μόνο με τη σημ. ‘πελαργός’.}

λελεκιά, η [lelet[á] (Πιτ.) : «Το γνωστό καλλωπιστικό δέντρο με τα μοβ λουλούδια, η πασχαλιά, “σύριγγ η Περσική”».

[< ιταλ. *lilla* ‘πασχαλιά’ (Πιτ.) / το σωστό: < *leylak* (κατά το *TDK* από το αραβ. *leylāk*) (Συντ.) (ليلاق, ليلاك)]

{Πρόκειται για τον δενδροειδή θάμνο *Syringa vulgaris*, που ανθίζει γύρω στο Πάσχα (> *πασχαλιά*). Η Ευαγγελία Φραγκάκι (*Συμβολή εις την δημώδη ορολογία των φυτών*, Αθήνα 1969, σ. 129) το καταγράφει ως *λειλάκι*, που είναι φωνητικά πιο κοντά στο τουρκ. έτυμο. Στα ελλ. λέγεται και *λιλάς* < γαλλ. *lilas*, απ’ όπου και το χρώμα *λιλά* ‘μοβ ροζ’, το οποίο στα τουρκ. λέγεται *leylakı*.}

λεμές, βλ. *ελεμές*.

λεμονατζής, ο [lemonadzis] (Ιδομ^B) : αυτός που ασχολείται επαγγελματικά με την παρασκευή και εμφιάλωση αναψυκτικών.

{Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευσης *κατάλ. -(α)τζής*.}

λεμόν τουζού, το [lemón tuzú] (Γαρ., Κριτσ^ε) : κίτρικο οξύ σε μορφή λευκής κρυσταλλικής σκόνης, το ζινό.

[< *limon tuzu* (Κουκκίδης, 49) (ليمون طوزى)]

{Για το ιζαφετικό αυτό δάνειο γράφει αναλυτικά ο Κυρανούδης (σ. 203-204).}

λεμπλεμπί*, το [leblebí], & **λεμπλεμπίδι** [leblebídi], πληθ. **λεμπλεμπιά** [leblebjá] & **λεμπλεμπλιά** [lebleblá] & (με αναγραμματισμό, μόνο στον πληθ.) **μπεμπεμπλιά** [bebeblá] & **μπεμπελιά** [bebeblá] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ., Κριτσ^ε.): **1.** ρεθθι καθυρνητισμένο, στραγάλι· **2.** ο πληθ. *μπεμπεμπλιά* σημαίνει επίσης ‘διάφορα δωράκια για μικρά παιδιά (παγνίδια, καραμέλες, σουσωμάτα κλπ.)’.

[< *leblebi* (Παπ.) (ليلبي)]

{Ο Ροδάκης λημματογραφεί τον ενικό *λεμπλέμπλι*.}

λεμπλεμπιτζής, ο [leblebidzis] (Σταυρινίδης) : στραγαλατζής (*Μεταφράσεις*, Γ 399).

[< *leblebici* «ο παρασκευαστής ή πωλητής ερεβινθών, φρυκτών, κ. στραγαλάς» (Χλωρός, Β 1479)] (ليلبيجي)

λεμπλεμπιτζίδικο, το [leblebidzidiko] : στραγαλατζίδικο, μαγαζί που πουλούσε ξηρούς καρπούς.

[< *λεμπλεμπιτζής* (Συντ.)]

{Στο Ηράκλειο τα μαγαζιά αυτά ήταν συγκεντρωμένα στον ίδιο δρόμο, τα *λεμπλεμπιτζίδικα*, όπως γίνονταν επί Τουρκοκρατίας με τα ομοειδή καταστήματα, πβ. *νερμτζίδικα*, *τερτζίδικα*, *σιβανάδικα*, *μαχαϊράδικα*, βλ. και *Αρασάς*. Εκεί ήταν τα γραφεία και το τυπογραφείο της εφημερίδας *Μίνως*, όπως αναγράφεται στην κεφαλίδα της εφημερίδας, βλ. φύλλο 2/27-12-1880.}

λεπέ! (επιφ.) [leré] (Κονδ.: χωρίς ένδειξη γραμματικής κατηγορίας) : «Ορίστε! (απάντησις εις κλήσιν)».

[< οθωμ. *lepe*, παραφθορά του επιφ. *lebbeyk* ‘ορίστε!’ (Συντ.) (ليبك)]

{Η επισήμανση «τουρκοκριτ., αλλ’ όχι τουρκικών» του Κονδυλάκη είναι εν μέρει σωστή: κατά το *TDK* (το *πεπαλ.*) επιφ. *lebbeyk* είναι αραβικό. Κατά τον Χλωρό (Β 1480) σημαίνει «είμαι εις τα διαταγάς σας» και ισοδυναμεί με το δικό μας «ορίσατε [εν χρήσει ως απάντησις εις την φωνήν του καλούντος]». Ο τ. *lepe* είναι ένας από τους πολλούς λαϊκούς τύπους αυτής της λέξης, βλ. σχετικά: Yavuz Kartalliođlu, “Lebbeyk kelimesinin Osmanlı Türkçesindeki kullanımları üzerine” (On the use of the word *lebbeyk* in Ottoman Turkish), *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/9, Summer 2013, p. 289-296.}

λέσι, βλ. *λέχι*.

λεσκέρι, το [leʃ[é]ri] : (τουρκικό) στράτευμα. Η λ. στον Μπουνιαλή πολλές φορές, π.χ. *Μα ως τ’άκουσεν ο βασιλιός, όρισε να μαζώνου / λεσκέρι κ’εις τα κάτεργα να βάνου ν’αρματώνου* (Αλεξίου & Αποσκίτη, 132). Βλ. και *ασκέρι*.

[< *leşker* (Αλεξίου & Αποσκίτη, 592), από το περσ. *laškar* κατά τον Nişanyan) (لشكر)]

λεσπέρης, βλ. *ρεσπέρης*.

λέχης, βλ. *λέχι*.

λέχι, το [& *λέσι** [lési] (Πάγκ., Ξανθιν., Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : το ψοφίμι.

[< *lâse* (Πάγκ.), διόρθωση επιμελήτριας της 2η έκδοσης: *les* / < *lez* (Ξανθιν.)] (لش)]

{Ο Τσιριγωτάκης λημματογραφεί τη λ. *λέχι* με το εξής ερμήνευμα: «στη φράση: “έπεσε σαν το λέχι από τη γ-κούραση” σημαίνει έπεσε ξερός, ξάπλωσε σαν τομάρι από κούραση». Η φρ. *σαν το λέχι* ίσως πρέπει να λημματογραφηθεί ως *μψδ. από το *lez gibi**, που σημαίνει ‘(ακίνητος) σαν τώμα’ ή ‘(που βρομάει) σαν τώμα’. Με τη δεύτερη σημ. την έχω ακούσει ως *λέσκιμα* από Ηρακλειώτες μικρασιατικής καταγωγής (Ατάλεια). Ο Γαρεφαλάκης (και στη συνέχεια ο Κριτσωτάκης και ο Ιδομενέως) έχουν: *λέχης* = *τεμπέλης*. Από το παράδειγμα χρήσης του Γαρεφαλάκη (*Δεν επήε σήμερα ο γιος μας στο σκολειό μόνο εκείτοντονε ολημέριως τση μέρας ωσάν τον λέχη*) φαίνεται ότι η αλλαγή γραμματικού γένους οφείλεται σε σημασιολ. επίδραση από τη λ. *τεμπέλης*. Την υπόθεση ενισχύει το ότι ο ίδιος λημματογραφεί χωριστά το ουδ. *λέχι* με τη σημ. ‘υπομονή, πάσο, βαρεμάρα’: *επορπά-*

τειε με το λέχι ντου και δεν επρόκαμε τ' αυτοκί-
νιτο. Επίσης έχει το ρ. *λέχομαι* (βλ.), με τη σημ.
'τεμπελιάζω', αλλά αυτό προέρχεται μάλλον
από το αρχαίο *λέχος* 'κλίνη'. Ο Πάγκαλος έχει
το ρ. *λέχομαι* με το ερμηνευμα: «Επί της ταχεί-
ας αναπτύξεως δένδρων και ζώων. Αυξάνω τα-
χέως». Το θεωρεί αγνόστου ετύμου. Ο Τσιρι-
γωτάκης έχει το ίδιο ρήμα με τη σημ. 'αναγκά-
ζομαι σε γρήγορες αναπνοές λόγω υπερβολι-
κής ζέστης ή υπερκόπωσης'. Αυτά μάλλον δεν
έχουν σχέση με το *λέχι/λέσι*. Ο Κασσωτικός το
έχει με τη σημ. 'τεμπελιάζω, κάνω κάτι με βρα-
δύ ρυθμό / είμαι ξαπλωμένος' και το ετυμολο-
γεί από το αρχ. *λέχος* 'κρεβάτι', αλλά στο λ.
λέχι 'κάτι το νοθρό, το τεμελικό / ψοφίμι' (που
το ετυμολ. από το *λέχομαι*) έχει ως παράδειγμα
χρήσης τη φρ. *σα-ν-το λέχι κείτεται*. }

λέχομαι, βλ. **λέχι** (σημείωση).

-λής [lis] & **-αλής** [alís], θηλ. **-λού** [lú] & **-α-
λού** [alú] : Επίθημα με το οποίο σχηματίζονται
επίθετα. Τα περισσότερα είναι επίθετα προσώ-
που. Μερικά χρησιμοποιούνται (και) ως ουσια-
στικά. Το επίθημα αυτό το βρίσκουμε κυρίως
σε λέξεις τουρκικής προέλευσης προσαρμοσμέ-
νες στα ελληνικά (π.χ. *μερακλής* < *merakli*· *με-
ρακλής άνθρωπος*, και: *πέντε μερακλήδες*), αλλά
και σε κάποιες λέξεις που η βάση δεν σχετίζεται
με την τουρκική γλώσσα (π.χ. *μπεσουλής* > *μπέ-
σα*). Στη δεύτερη περίπτωση η παραγωγικότη-
τά του είναι περιορισμένη. Δηλώνουν κυρίως:
ιδιότητα (*μπελαλής, ντερπλής, κοζαλής*). Άλλες
σημασίες: προέλευση από έναν τόπο, κράτος,
έθνος, πόλη (*γερλής* 'ντόπιος', *Γκιριτλής* 'Κρη-
τικός', *Μισιρλής* 'από το Μισίρι'): αυτόν που
έχει/περιέχει ό,τι δηλώνει η λέξη-βάση (*κουμπε-
λής* 'που έχει κουμπέ, θόλο', *σεκερλής* 'που έχει
ζάχαρη'): εξάρτηση από κάποια ουσία (*θερια-
κλής*), χρωματισμό στο φυσικό χρώμα της λέ-
ξης-βάσης (*μενεξελής*), σχέση με κάποιο ίδρυ-
μα, οργάνωση, αξίωμα (*πασουλής*).

Κατά τον Κυρανούδη (σ. 441) από λέξεις όπως
θεριακλής, μέσω παρετυμολογικής ανάλυσης
(*θερίο* + *-κλής*), προέκυψε και η μορφή *-κλής*,
π.χ. *μεξε-κλής*. Στον παρόντα κατάλογο έχου-
με επίσης εναλλαγή *τλ/κλ*, π.χ. *ατλής/ακλής, ρα-
μετλής/ραμεκλής*.

[< *-li, -li, -lii, -lu*, βλ. *-λής* στο *ΛΚΝ*. Αναλυτικό-
τατα για το επίθημα αυτό γράφει ο Κυρανού-
δης, σ. 433-465.]

[Συγκεντρωτική παρουσίαση λέξεων που
υπάρχουν σ' αυτό το λεξικό και έχουν το επί-
θημα *-λής/-αλής* (δεν αναφέρονται τυχόν φω-
νητικές παραλλαγές/παραφθορές). Υπάρχουν
και μερικές τουρκ. λέξεις που προσαρμόστηκαν
ως ουδέτερα σε -ί (και ένα σε -ού), βλ. *γιαγλί*
(*yağlı*), *ρομπολί* (*robali*), *ταρουκλί* (*taraklı*), *φι-*

ντικλί (*findikli*), *χαβλί* (*havlu*), *τουρλού* (*türlü*).
Ο *delikanlı* έγινε *ντελικανής* και (σπανιότερα)
ντελικαλής. Για τις τουρκ. λέξεις σε *-li, -li, -lii,*
-lu που προσαρμόστηκαν στα ελληνικά με λη-
κτικό τμήμα *-λίδικος/-λούδικος*, βλ. *-λίδικος*.

*αριλής, ατλής, γιαγκλής, γιαμαλής, γιαργαλής,
γιαρνατμυλής, γκεβετζελής, Γκιριτλής, γουρ(ι)-
λής, ζοριλής, θεριακλής, καερετλής, καμπαετλής,
Κανδιελής, караζιλής, караμπουζουκλής, κα-
τακλής, κεφιλής, κοζαλής, κουβετλής, κουμπε-
λής, μαχμουρλής, μεζεκλής, μερακλής, Μισιρλής,
μπαμπαλής, μπελαλής, μπερατλής, μπερεκε-
λής, μπεσουλής, μοσιλής, μοτσιογκλής, μπουρου-
κλής, ναζιλής, νταβεκλής, ντελικαλής, ντερπλής,
παραλής, πασουλής, πατενταλής, πονταλής, ραε-
λής, ραχατλής, ραχμετλής, σεβνταλής, σεκερλής,
σεφερλής, σοιλής, συρμαλής, ταμαχλής, τερπι-
λής, τζιλβελής, τσιτσεκλής, τσιφτελής, φασσουλής,
φιντικλής, χαβεσιλής, χιεβκετλής, χιοϊταρλής.* }

λιανουτούφεκο*, το [lanotúfeko] (Κριτσ.) : **1.** το
μονόκανο όπλο· **2.** όπλο μικρής ισχύος ή εμβέ-
λειας.

[< *λιανός* + *τουφέκα* (*AKN*)

{Ο Κριτσωτικός το γράφει με *ει*, επειδή ετυμο-
λογεί το *α* συνθ. (λειανός) από το αρχ. λείος.}

λιανοχάρουπο, το [lanoxárupko] (Κριτσ.) : το μι-
κρό, άγριο χαρούπι.

[< *λιανός* + *χαρούπι* (Συντ.)]

{Ο Κριτσωτικός το γράφει με *ει*, επειδή ετυμο-
λογεί το *α* συνθ. (λειανός) από το αρχ. λείος.}

λαιτίφης (επίθ. προσ.) [latífis] (Τσιρ.) : ντροπα-
λός, αναποφασιστος.

[< *látif* (κατά το *IDK* από το αραβ. *latif*)
(Συντ.)] (لطيف)

λιαχούντης, βλ. **γιαχουντής**.

λιβάς, ο [lívás] : διοικητική περιφέρεια, νομός. Η
λ. εν χρήσει στον *Οργανικό Νόμο* (1868) : *Ολό-
κληρος η Νήσος θέλει διαιερέθι εις τον προσή-
κοντα αριθμόν διοικήσεων (Λιβά)* (βλ. *Κρητικός
Κώδικς*, Α 7). Βλ. και *μουτεσαρίφης*.

[< *liva*, από το αραβ. *līwā'* κατά τον Nişanyan
(Συντ.)] (لواء)

-λίδικος -η -ο [lídikos] : Ληκτικό τμήμα επιθέτων
που παράγονται από τον πληθυντικό λέξεων σε
-λής (βλ. σχετικό λήμμα) με την προσθήκη της
κατάληξης *-ικος*, π.χ. *μερακλής, μερακλήδ-ες* >
μερακλήδ-ικος (και με ορθογραφική απλοποίη-
ση, κατά το *ΛΚΝ*) > *μερακλίδικος*. Όταν υπάρ-
χει το ζεύγος *-λής/-λίδικος* έχουμε αντίστοιχα
επίθετο προσώπου: αρσ. *μπελαλής*, θηλ. *μπελα-
λού*, και επίθετο (για άγνωστα) : *μπελαλίδικος, -η,
-ο*. Το ουδέτερο χρησιμοποιείται και για πρό-
σωπο: *μπελαλίδικο κοπέλι*. Υπάρχουν όμως και
επίθετα σε *-λίδικος* χωρίς το αντίστοιχο επίθε-

το πρόσωπο. Αυτά προέρχουν από τουρκικές λέξεις (επίθετα) σε *-li* που προσαρμόστηκαν στα ελληνικά είτε κατευθείαν είτε μέσω ενός αμάρτυρου τύπου σε *-λής*, π.χ. *κιμαλίδικος* < **κιμαλής* < *kiymali* (στη Σητεία βρίσκουμε το επίθετο *Κιμαλής*). Σε μερικά η φωνητική του τουρκ. ετύμου αποδίδεται μέσω της μορφής *-λούδικος*, π.χ. *σουλουπλούδικος* 'καλοφτιαγμένος' < *üslüpli* 'μέ στιλ'. Σε άλλες περιπτώσεις συνυπάρχουν τύποι σε *-λίδικος* και *-λούδικος*: *μαζουλίδικος/μαζουλούδικος* (*mahsullu*, κατά τον Χλωρό, Β 1601) «εύφορος, ο δίδων πολύν καρπόν, καρποφόρος»). Η λ. *μπουγιαλίδικος* προέρχεται από τη λ. *μούγιιο* (Τσιρ^β, 335). Υπάρχουν και αλλόμορφα σε *-κλίδικος*: *κουμπελίδικος/κουμπεκλίδικος*, *χουλίδικος/χουκλίδικος*, *ραχατ(ι)λίδικος/ραχακλίδικος*, κατά τα ζεύγη *-λής/κλής*, πβ. *ατλής/ακλής*.

{Συγκεντρωτική παρουσίαση λέξεων με ληκτικό τμήμα σε *-λίδικος/λούδικος* που υπάρχουν σ' αυτό το λεξικό:

βαρακλίδικος, *γιαγκιλίδικος*, *γουρ(ι)λίδικος*, *ερεκλίδικος*, *ζορλαμαλίδικος*, *καϊμακλίδικος*, *καμπαλίδικος*, *καπακλίδικος*, *κερεστελίδικος*, *κιμαλίδικος*, *κουμπε(κ)λίδικος*, *κουσκουσελίδικος*, *μαγαταλίδικος*, *μαϊλακταλίδικος*, *μαντεμλίδικος*, *μαζουλίδικος*, *μενεξελίδικος*, *μερακλίδικος*, *μπεσαλίδικος*, *μπερεκελίδικος*, *μπεσαλίδικος*, *μποϊλίδικος*, *μπουγιαλίδικος*, *ναζιλίδικος*, *νταβιλίδικος*, *νταμαλίδικος*, *νταμπαλίδικος*, *ντελίδικος*, *ντερτιλίδικος*, *ντουρσεκλίδικος*, *οκαλίδικος*, *ονταλίδικος*, *ορταλίδικος*, *πεμπελίδικος*, *ραχατ(ι)κλίδικος*, *σαντρασελίδικος*, *σεβνταλίδικος*, *σοϊλίδικος*, *σουλουπλούδικος*, *σουσταλίδικος*, *σοφαλίδικος*, *συρμαλίδικος*, *τζαρελίδικος*, *τζιλβελίδικος*, *τουρσουλίδικος*, *τσιραλίδικος*, *τσιφτελίδικος*, *φατασλίδικος*, *χαβαλελίδικος*, *χαϊρλίδικος*, *χοϊ(κ)λίδικος*.}

-λίκι [λίτʃi] (Τσιρ^β) / **-λίκι** [ιλίτʃi] & **-λούκι** [λύτʃi] : Επίθημα με το οποίο παράγονται ουδέτερα ουσιαστικά. Το βρίσκουμε σε λέξεις τουρκικής προέλευσης προσαρμοσμένες στα ελληνικά (π.χ. *μασκαρολίκι* < *maskaralik*, *ρεζιλίκι* < *rezillik*, *μαχμουρλούκι* < *mahmurluk*) αλλά και σε λέξεις που η βάση δεν σχετίζεται με την τουρκική γλώσσα (π.χ. *καπετανλίκι*, *γραμματιλίκι*, *πορτολούκι*), συνήθως με μειωτική σημασία. Από τη δεύτερη κατηγορία στον παρόντα κατάλογο υπάρχουν ελάχιστες. Τα τουρκογενή παράγωγα δηλώνουν κυρίως: αξίωμα (*αγαλίκι*), επάγγελμα (*κασαπλίκι*), ιδιότητα/συμπεριφορά (*νταηλίκι*), προορισμό χρήσης (*μποτζαλίκι*) κλπ.

[< *-lik*, *-lik*, *-lük*, *-luk*, βλ. *-ιλίκι* στο *AKN*. Αναλυτικότερα για το επίθημα αυτό γράφει ο Κυρανούδης, σ. 373-432.]

{Συγκεντρωτική παρουσίαση λέξεων που υπάρχουν σ' αυτό το λεξικό και έχουν το επίθημα *-λίκι/-ιλίκι*, *-λούκι*.

αγαλίκι, *αγιακτασιλίκι*, *αγιζλίκι*, *αϊλίκι*, *αϊπλίκι*, *αναζιλίκι*, *αραλίκι*, *αρταλίκι*, *ασκλίκι*, *ασιλίκι*, *ασταρλίκι*, *αχτιμαλίκι*, *βαρβατιλίκι*, *βασιλίκι*, *γεμεκλίκι*, *γενιτσαρλίκι*, *γιαγκιλίκι*, *γιαγλίκι*, *γιοντανταλίκι*, *γιουλουχταλίκι*, *γκεβετζελίκι*, *γραμματιλίκι*, *εμιλίκι*, *εντενηζλίκι*, *εχλριζλίκι*, *ζαμπαρολίκι*, *ζαμπιτιλίκι*, *ζαφιφλίκι*, *ζορματιλίκι*, *θεριακλίκι*, *καϊμακαλίκι*, *καλφαλίκι*, *καμπζιλίκι*, *καναμπελίκι*, *καντζικλίκι*, *καπανταηλίκι*, *καπετανιλίκι*, *καραγκιοζλίκι*, *κασαλίκι*, *κασαπιλίκι*, *κασελίκι*, *κατσικλίκι*, *καυιλίκι*, *κερατιλίκι*, *κεφιλίκι*, *κιουρλούκι*, *κοντα(κ)λίκι*, *κουμουστελίκι*, *λαδομουτουλούκια*, *μασκαρολίκι*, *μαχμουρλούκι*, *μεξε(κ)λίκι*, *μεζαρλίκι*, *μερακλίκι*, *μεσημεραλίκι*, *μεισιτιλίκι*, *μιαμτζιλίκι*, *μουζεβιρλίκι*, *μουζντελίκι*, *μουναφικλίκι*, *μουσαφιρλίκι*, *μοντεσαριφλίκι*, *μουτουλούκι*, *μουφλουζλίκι*, *μπανονβγαλίκι*, *πακολίκι*, *μπαμπολίκι*, *μπασιλίκι*, *μπαστιλίκι*, *μπατζακλίκι*, *μπεϊλίκι*, *μπεκταρλίκι*, *μπεκρούλι*, *μπερμπαντιλίκι*, *μπεσιλίκι*, *μπεστεκλίκι*, *μπεχλιβανιλίκι*, *μπινισλίκι*, *μποζαλίκι*, *μπουτσουζουλούκια*, *νταηλίκι*, *νταλγκινλίκι*, *ντελικανιλίκι*, *ντουρντουλούκι*, *ογουρσουζούκι*, *ορτακλίκι*, *παζαρλίκι*, *παπουτσουλούκι*, *παρμακλίκι*, *παρτασλίκι*, *πασαλίκι*, *πιμανλίκι*, *πουστουλούκι*, *προεστιλίκι*, *ραντιφλίικια*, *ραχατ(ι)λίκι*, *ρεζιλίκι*, *ρεσπεριλίκι*, *ριτζαλίκι*, *ροζοναλίκι*, *ροσφαλίκι*, *ροφινανιλίκι*, *σαλαμαλίκι*, *σακατιλίκι*, *σα(μ)πριλίκι*, *σαρλίκι*, *σαραφιλίκι*, *σεβνταλίκι*, *σελαμετλίκι*, *σενλίκι*, *σερμετελίκι*, *σερσεμλίκι*, *σερφιντιλίκι*, *σεφιλίκι*, *σιλακλίκι*, *σιναλίκι*, *σινεκλίκι*, *σκετζιλίκι*, *σκιαλίκι*, *σοϊταρλίκι*, *σουσουλούκι*, *τακζιρλίκι*, *ταμακιαρλίκι*, *τεαλίικια*, *τερλίκι*, *τζαμίικια*, *τζιμπουκλούκι*, *τζιμπριλίικια*, *τζορματιλίκι*, *τουσλούκι*, *τσομουρλούκια*, *τσανακλίκι*, *τσαζιρλίκι*, *τσαουσιλίκι*, *τσαρπαλίικια*, *τσασιτιλίκι*, *τσελεπλίκι*, *τσεμπερλίκι*, *τσιφλίικια*, *τσιτασεκλίικια*, *τσιφτελίικια*, *φισεκλίικια*, *φιστανλίικια*, *φιντελίικια*, *φουντουλούκι*, *χαβεσιλίικια*, *χαμαλίικια*, *χαρεμιλίικια*, *χαρτζιλίικια*, *χαρουμουλούκι*, *χασιλίικια*, *χαφαλίικια*, *χουβαρταλίικια*.}

λικοντζίω, -ομαι, βλ. **αλικοντζίω**.

λιμανεύγει [λιμανένγʏi] (η θάλασσα ή ο τόπος) (Γαρ., Κριτσ.) : σχηματίζει λιμάνι.
[< λιμάνι (Συντ.)]

λιμάνι, το [λιμανή] (Κονδ.) : «ο λιμνή».

[αντδ. < τουρκ. *liman* < ελνστ. *λιμένιον* υποκορ. του αρχ. *λιμῆν* (*AKN*)]

{Στον Γαρεφαλάκη (κατόπιν και στον Κριτσωτάκη) η λ. *Λιμάνι* λημματογραφείται ως κύριο όνομα, με τη σημ. 'η πόλη της Σητείας'. Βλ. και *Λιμανιώτης*². Ανάλογη στένωση έχει υποστεί η λ. *άγιος*, η οποία ως κύριο όνομα (*Άγιος*) δη-

λώνει (για τους Λασιθιώτες) την πόλη του Αγίου Νικολάου – αλλά οι κάτοικοί της λέγονται Αγιονικολιώτες. Κατά τον Τσιριγωτάκη, Λιμάνι ονόμαζαν όλες τις παραθαλάσσιες πόλεις (Τσιρ^β, 278). Για το αντιδάνειο, βλ. Βασμανόλη, σ. 284-6.}

λιμανιώτης¹, ο [limaŋiótis] (Κονδ., Ιδομ.) : ο λιμενεργάτης.

[< λιμάνι (κατά το ΑΚΝ : αντδ. < τουρκ. liman < ελνστ. λιμένιον υποκορ. του αρχ. λιμήν) (Συντ.)]

Λιμανιώτης², ο [limaŋiótis] (Γαρ., Κριτσ.) : ο κάτοικος της πόλης της Σητείας (αλλιώς: Λιμάνι).

[< Λιμάνι 'Σητεία' (Συντ.)]

{Βλ. σημείωση στο λ. λιμάνι.}

λιμανιώτικος (επίθ.) [limaŋiótikos] (Κριτσ.) : αυτός που προέρχεται από το Λιμάνι (Σητεία).

[< Λιμάνι 'Σητεία' (Συντ.)]

Λιμανόχωρα, η [limaŋoχora] (Τσιρ^β) : όταν η Χώρα (πρωτεύουσα του νομού) έχει και λιμάνι, λέγεται Λιμανόχωρα.

[< λιμάνι + χώρα (Τσιρ.)]

λιστίζω, βλ. αλιστίζω.

λομπούτι, το [lobúti] (Τσιρ.) : ξυλοδαρμός.

[< lobut 'είδος ρόπαλου' (Ronzevalle), κατά το TDK από το араβ. nebbūi (نبتوي)]

λοντρατζής, ο [lonɔradzís] : καπετάνιος σε λόντρα (τύπος πλοίου). Η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα για ένα ναυάγιο, στο σημείο όπου ο καπετάνιος της λόντρας Μπραϊμ Αγάς αφήνει παραγγελία, το μοναχοπαίδι του: *ας το βάλουν λοντρατζή με τσ' άλλους λοντρατζήδες* (βλ. Πλανάκης, σ. 122-από: Θεοχάρης Δετοράκης, *Ανέκδοτα Δημοτικά Τραγούδια της Κρήτης*, Ηράκλειο, 1976, σ. 91).

[< λόντρα + -τζής ή τουρκ. *lonɔraci (Συντ.)]

{Κατά τους Henry & Renée Kahane – Andreas Tietze από το Βαλκ. λατ. *lunter* το βυζ. *λουντήρ* και *λούντρα, από το οποίο η λ. πέρασε και σε άλλες γλώσσες, μεταξύ αυτών και στα τουρκ. ως *lonɔra/lonɔra* «a typical Turkish type of ship» (*The Lingua franca in the Levant: Turkish nautical terms of Italian and Greek origin*, University of Illinois Press, Urbana 1958, σ. 540). Η λ. λόντρα στον Μπουνιαλή πολλές φορές (βλ. Αλεξίου & Αποσκίτη, 593).}

λοταριτζής, βλ. λοτατζής.

λοταρτζής, βλ. λοτατζής.

λοτατζής, ο [lotadzís] : ο διοργανωτής λοταρίας. Βρίσκουμε τη λ. σε έντυπο *Εκλογικό Κατάλογο Δήμου Ηρακλείου* του έτους 1906 (Ιστορικό Αρχείο Κρήτης, φωτοτυπημένο αντίγραφο στη Βιβλιοθήκη) στη στήλη «επάγγελμα», π.χ. σ. 6, 15, 24, δίπλα σε όνομα Χριστιανών.

[< λόττος 'είδος λαχείου' (από το ιταλ. lotto, κατά τον Παπ.) + τουρκ. προέλ. κατάλ. -(α)τζής ή < λοταρτζής, με αποβοή του ρ, βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Από τα παιδικά μου χρόνια θυμούνται την έκφραση *βγάζω στο λότο* (τότε νόμιζα ότι ήταν: το λότο), που σημαίνει 'διοργανώνω λοταρία για ένα αγαθό', π.χ. ένα ζευγάρι περιστέρια, ένα λαγό, ένα «γουλιδί κρέας», ψάρια, ένα υφαντό κλπ. Ο διοργανωτής γυρίζει από καφενείο σε καφενείο με το έπαθλο της λοταρίας στα χέρια και ένα τετράδιο με ένα αριθμό σε κάθε σειρά (π.χ. από το 1 μέχρι το 100), και όποιος ήθελε κατέβαλλε το ορισμένο τίμημα (συνήθως μικρό), διάλεγε έναν αριθμό και έγραφε δίπλα το όνομα που ήθελε. Όταν συμπληρώνονταν η λίστα, γινόταν επί τόπου η κλήρωση και ο τυχερός έπαρνε τα κερδισμένα του.

Υπάρχει και ο τ. **λοταρτζής** (ο Παπαρηγοράκης το έχει ως **λοταριτζής**). Τον χρησιμοποιεί ο Καζαντζάκης: *δεν μπορώ να γυρίσω τα μοναστήρια, να κρατώ τον παπαγάλο στο χέρι σα λοταρτζής (Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά, Εκδ. Ελένης Καζαντζάκη, Αθήνα 1968, 358-9)*. Επίσης ο Κονδυλάκης: *Είναι και ο απαράιτητος λοταρτζής, περιφέρων ζεύγος πουλιών, των οποίων η κλήρωση θα γίνη εντός «βραχέου διαστημάτου», όπως λέγει ο ίδιος* (βλ. Σ. Σκοπετέας, *Ο Κονδυλάκης και το χρονογράφημα*, Βασική Βιβλιοθήκη, 34ος τόμος, Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1956, σ. 12.)

Στα τουρκικά αυτός που ζει από λοταρίες λέγεται lotaryaci.}

-λουδίκος, βλ. -λιδίκος.

λουκανικατζής, ο [lukaŋikadzís] (Κριτσ^φ) : 1. αυτός που του αρέσουν τα λουκάνικα. 2. που φτιάχνει ή ψήνει λουκάνικα.

[Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλ. κατάλ. -(α)τζής (Συντ.)]

λουκι*, το [lúʈi] (Παπ., Πάγκ., Ξεν.) : σωλήνας ή αυλάκι, συνήθως για νερό.

[< oluk (Παπ.) (اولوق, اولق)]

λουκουμάς*, ο [lukumás] (Παπ.) : είδος γλυκίσματος, μικρές μπάλες από ζυμάρι που ψήνονται σε καυτό λάδι και σερβίρονται με μέλι.

[< lokma (Παπ.) (لقمه)]

{Η λ. lokma σημαίνει αρχικά 'μπουκιά', όπως στην παροιμία *Büyüik lokma ye(de), büyüik söz etme* (Χλωρός, Α 933), στην οποία αντιστοιχεί ακριβώς η ελληνική *Μεγάλη μπουκιά φάε, μεγάλο λόγο μην πεις* – η κρητική παραλλαγή της είναι πιο αστερή, ίσως για τις ανάγκες του μέτρου: *Μεγάλο λόγο να μην πεις, μεγάλη μπουκιά μην καταπιεις*.}

λουκουματζής*, ο [lukumadzís] (Παπ.) : αυτός που φτιάχνει και πουλάει λουκουμάδες.
[< λουκουμάς (Παπ.) / < *lokmaci* (Κυρανούδης, 320 & 331)] (جى لقمه)

λουκούμι*, το [lukúmi] (Παπ.) : γλύκισμα σε σχήμα κύβου από άμυλο και ζάχαρη.
[< *lokum* (Παπ.)] (لقوم، لوقوم)
{Ο Κριτσωτάκης λημματογραφεί το *λουκούμι* *ντόπιο* 'γλύκισμα σαν λουκουμάς'.}

λούκουμος & υπολούκουμος, ο [lúkumos, ipolúkumos] (Κριτσ.) : «το τελευταίο και το προτελευταίο σερβίς στο βόλει».
[< (προθ. *υπό* +) μεγεθ. της λ. *λουκούμι* (Συντ.)]
{Οι λέξεις δεν ανήκουν ειδικά στο «Στειακό Λεξιλόγιο», αλλά είναι όροι της ελληνικής αθλητικής αργκό γενικότερα. Η άποψη ότι σχετίζονται με λουκούμια που δίνονταν κάποτε ως έπαθλο στους νικητές έχει άρωμα παρετυμολογίας.}

λουλαδόνερο, το [lulaðónero] (Κριτσ.) : το νερό που βγαίνει από τον λουλά στο τέλος της απόσταξης και δεν περιέχει οινόπνευμα.
[< *λουλάδες* (*λουλάς*) + νερό (Συντ.)]

λουλάς*, ο [lulás] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Πιτ., Γαρ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ.), Ξεν. & **λουλές** [lulés] : **1.** «η καπνοσύριγγα του ναργιλέ ιδίως και του αποστακτήρος της ρακής» (Παπ.)· **2.** η εστία του ναργιλέ ή της πίπας του οπίου· **3.** «Ο λουλάς του καζανιού στο οποίο αποστάζονται τα στράφυλα κλπ. Μια σωλήνα από λευκοσίδηρο, που ξεκινά απ' το κάλυμμα του άμβυκος με ελαφρά κεκλιμένη κατεύθυνση, περνά μέσα από ένα επί τούτω τρυπημένο πιθάρι γεμάτο νερό, και καταλήγει μέσα από μια άλλη τρύπα πάνω από το μικρό δοχείο που τρέχει η ρακή. Προορισμός είναι, όπως βρίσκεται σε κρύο πάντα νερό, να ψύχει τους υδρατμούς που δημιουργούνται μέσα στον άμβυκα και να τους υγροποιεί.» (Πιτ.)

[< *lüle* (Παπ.) / *lula* (Πάγκ.)] (لولة)

{Ετυμολογία του *AKN* για τη λ. *λουλάς*: «τουρκ. *lül(e)* -άς από τα περσ. (*άλλ.* [e > a] ;). Για τη διπλοτυπία *λουλές/λουλάς* (*Κανονικά πεσκέσια*, 96) και *lule/lula*, βλ. αναλυτικά στον Κυρανούδη, σ. 99-100. Κατά τον Σταυρινίδη ο λουλάς ήταν «μετρική μονάς ρέοντος ύδατος, χρησιμοποιούμενη υπό των τούρκων. Ποσότης 8 ½ οκάδων ρέοντος ύδατος εις έν λεπτόν της ώρας εθεωρείτο εις λουλάς» (*Μεταφράσεις*, Β 2).}

λουφές*, ο [lufés] (Παπ., Πάγκ., Τσιρ., Ξεν.) : ο μισθός.

[< *ulufe* (Παπ.)] (علوفه)

λυριτζής, ο [liridzís] & **λυρατζής** [liradzís] (Γαρ., Τσιρ.) : ο λυράρης.

[< *λύρα* + -(α)τζής (Συντ.)]

λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευσης κατάλ. -(α)τζής.}

M

μααλέ ιμαμής, ο [maaleé imamís] : ο ιμάμης της συνοικίας (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 608).

[< *mahalle imamí*] (محله امامه)

{Ο Παπαγιργοράκης το αναφέρει (στο λ. *μαχαλάς*) ως **μουγαλέ μαμής** και σημειώνει: «λέγεται σήμερα [= 1951] δια τους προεξάρχοντας της συνοικίας ειρωνικώς». Προσθήκη 2109 (Συντ.) : έχει πάψει προ πολλού να ακούγεται.}

μασσεπεντζής, βλ. **μουχασεπετζής**

μαβί*, το [maví] : **1.** το γαλάζιο χρώμα (Παπ., Πάγκ.) · **2.** το μοβ χρώμα (Τσιρ.).

[< *mavi* (Παπ.)] (ماوى)

{*Mavi* είναι το χρώμα που βρίσκεται στο φάσμα ανάμεσα στο πράσινο και το ιώδες, δηλ. το κυανούν. Το *μοβ* στα τουρκ. λέγεται *mor*, από το οποίο το κρητ. *μόρικος* (βλ.). Στην κοινή νεοελληνική *μαβί* είναι σήμερα το μοβ χρώμα (AKN), αλλά παλαιότερα η λ. χρησιμοποιήθηκε και με τη σημ. που έχει το τουρκ. *maví*, πβ. «μαβής, ο = κυανός, βαθυκυανός, σκούρος» (Κουκκίδης, 50) και ποντιακό *μαβής* «ο έχων χρώμα κυανού, γαλάζιος» (ΙΑΠΑ, Β 1). Ο Σκαρλάτος Βυζάντιος (*Λεξικόν της καθ' ημάς ελληνικής διαλέκτου*, Αθήνα 1835, σ. 334) έχει το επίθ. *μαβύς* 'γαλάζιος' στις «εκφυλλοφορητέες» λέξεις, αλλά ο Καβάφης ευτυχώς δεν τον ακολούθησε, και έτσι η ποίηση κέρδισε ένα *σαπφειρίνο μαβί*, που είχαν κάποια ξεχασμένα *μαβιά* μάτια, αναστημένα στο ποίημα *Μακρυνά*, του 1914. Σημειώνουμε ότι και το *TDK* δίνει στο λ. *mavi* ως παράδειγμα χρήσης δύο στίχους του Ibrāhim Alaettin Gövsa (1889-1949) που αναφέρονται σε κάποια *μαβιά* μάτια που είναι σαν ένας ουρανός. Σημειώνουμε επίσης ότι στα χρόνια μας, όταν πια η λ. *μαβί* είχε πάψει να δηλώνει το γαλάζιο χρώμα, τα *μαβιά* μάτια μεταφράστηκαν (;) και έγιναν *μενεζιά* (!) : «μα τις νυχτιές σα συλλογίμαι τα μάτια της τα μενεζιών (από το τραγούδι *Μάλλισα Κύριε*, σε στίχους Αλ. Καζάντα και μουσική Γ. Ζαμπέτα, σε ομότιμο δίσκο του 1973). Για τα «μενεζιά βουνά» του Μίκη Θεοδωράκη βλ. σημείωση στο λ. *μενεζελίδικος*.}

μαγαζές, βλ. **μαγατζές**.

μαγαράς, ο [magarás] (Κονδ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Τσιρ^β.): η σπηλιά, το σπήλαιο.

[< *mağara* (Κουκκίδης, 50)] (مغارة)

{Τοπώνυμο στο Ηράκλειο: *Στου Κορώνη τον μαγαρά*, ΝΔ του Μασταμπά, όπου σώζεται ακόμη κρήνη στεγασμένη σε θολωτό κτίσμα της εποχής της Τουρκοκρατίας. Ο Ροδάκης έχει τη λ. μόνο με τη σημ. 'τάφος'.}

μαγατζές, ο [magadzés] & **μαγαζές** [magazés] & **μαγκατζές** [magadzés] (Πάγκ., Πιτ., Ξανθίν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.): **1.** αποθήκη για τρόφιμα και σκευειές, κελάρι · **2.** αποθήκη σε αγρό · **3.** καφεπαντοπολείο.

[< ιταλ. *magazzino* (Πάγκ.) ή τουρκ. *mağaza* (Ξανθίν.), βλ. σημείωση (Συντ.)] (مغازه)

{Το *TDK* ετυμολογεί το *mağaza* «μαγαζέιον ή υπόγειον οικίας προς φύλαξιν ή διατήρησιν διαφόρων πραγμάτων, ταμείον, σκευοφυλάκιον» (Χλωρός, Β 1613) από το γαλλ. *magasin*, ενώ ο Nisanyan από το ελλ. *μαγαζιά*, πληθ. του *μαγαζι* 'αποθήκη' < βενετ. *magazin*, με την ίδια σημασία, < αραβ. *mağāzin* 'κελάρι', πληθ. του *mağzan* < *ħazn* 'αποθήκευση' (από το οποίο το τουρκ. *hazine*, βλ. λ. *χαζίνες*). Ο Χλωρός (Β 1731) σημειώνει για το τουρκ. *mağaza* ότι «λέγεται και مغازی *μαγαζι*». Το *AKN* ετυμολογεί το *μαγαζι* ως εξής: «βεν. **magazin* με αποβ. του τελικού [n] < αραβ. *mahāzin* 'αποθήκη καταστήματος'». Σημειώνουμε επίσης ότι ήδη στον Μπουνι-αλή υπάρχουν οι τ. *μαγατζιάς* και *μαγατζι*, όπου ετυμολογούνται από το βεν. *magazen* (Αλεξίου & Αποσκήτη, 593). Για τις τύχες αυτής της βενετ. λέξης, από τη Δυτική Ευρώπη ως την ανατολική Μεσόγειο, βλ. λεπτομερές σχετικό λήμμα στο: Henry & Renée Kahane – Andreas Tietze, *The Lingua franca in the Levant: Turkish nautical terms of Italian and Greek origin*, University of Illinois Press, Urbana 1958, σ. 278-9.}

μάγγαλα, τα [máŋgala] (Παπ.) (πρωτεϊνόμενη γραφή: *μάγκαλα*) : «είδος παιδιά αγνώστου όμως εν Κρήτη».

[< *mankala* (Παπ.)] (مانقاله، منقاله، منقله)

{Ο Χλωρός (B 1516) έχει: «*μαγκαλιά*, σάνις δια παγνίδιον, έχουσα πολλές κούλτητα». Ο Meynard (B 791) είναι πιο αναλυτικός: «jeu usité autrefois chez les Turcs de la basse classe. Il consiste en une combinaison, toujours en nombre pair, de 72 petits coquillages distribués en 12 cases». Το *TDK* δεν έχει αυτήν τη λέξη. Κατά την *Wikipedia*, *mancala*: παραδοσιακό επιτραπέζιο παγνίδι συναναστροφής, με πολλές παραλλαγές, αντίστοιχο προς το σάκι, που συνηθίζεται στην Αφρική και την Ασία και παίζεται με βόλους και μια σανίδα με λακουβίτσες. Για την τουρκ. παραλλαγή του παγνιδιού (*mangala*) βλ. σχετικό άρθρο στην τουρκ. *Vikipedi* (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Mangala>).}

μαγδάλι, βλ. **σημαγάλι**.

μαγιά*, η [mazá] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Δαρ.) : **1.** η πυτιά για την πήξη του γάλακτος **2.** το προζύμι **3.** (μυφ.) τα πρώτα κεφάλαια μιας επιχείρησης, η σερμαγιά.

[< *maya* (Παπ.)] (مايه)

μαγιασίλ^(A), το [mazasil] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Ροδ., Ιδομ., Δαρ., Κριτσ., Τσιρ^B, Ξεν.) : **1.** οι αιμορροΐδες **2.** το έκζεμα.

[< *mayasil* (Παπ.)] (مايسيل، مايسيل، مايسيل)

{Κατά το *TDK* *mayasil* σημαίνει 'έκζεμα' αλλά και 'αιμορροΐδες'. Σημειώνουμε τον αντίστροφο λεξιλογικό δανεισμό: τουρκ. *egzama* < γαλλ. *eczéma* < ελλ. *έκζεμα* (Δημάση & Νιζάμ, 147).}

μαγιασιλόχορτο, το [mazasilóchoro] (Ξανθιν., Γαρ., Κριτσ.) : βότανο που πιστεύεται ότι θεραπεύει το *μαγιασίλι*.

[< *μαγιασίλι* + *χόρτο* (Ξανθιν.)]

{Με τη λαϊκή ονομασία *μαγιασιλόχορτο* αναφέρονται τα φυτά *Glaucium flavum* και *Fumaria officinalis* (βλ. Χελδραΐχ, Θ., *Τα δημώδη ονόματα των φυτών*, 2η έκδοση επιρρημ. και βελτιωμ., Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1926, σ. 213). Στη θέση του δεύτερου η Ευαγγελία Φραγκάκι (*Συμβολή εις την δημώδη ορολογία των φυτών*, Αθήνα 1969, σ. 137) έχει το *Glaucium corniculatum*. Στα τουρκ. υπάρχει το *mayasil otu* (κατά λέξη *μαγιασιλόχορτο*), το οποίο όμως είναι η λαϊκή ονομασία οκτώ άλλων φυτών (Ingeborg Hauenschild, *Türksprachige Volksnamen für Kräuter und Stauden*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1989, σ. 316).}

μάγκαλα, βλ. **μάγγαλα**.

μαγκάλι*, το [mangáli] (Παπ., Πάγκ., Δαρ., Τσιρ^B, Ξεν.) : «μεταλλικό δοχείο σε σχήμα λεκάνης με πόδια ή με άλλο στήριγμα, μέσα στο οποίο τοποθετούνται αναμμένα κάρβουνα για θέρμανση». (*AKN*)

[< *mangal* (Παπ.)] (منقل، منقل)

{Στα σύγχρονα τουρκικά *mangal* είναι η ψησταριά, φορητή ή σταθερή.}

μαγκαλιά, η [mangalá] (Ιδομ.) : όσο χωράει ένα μαγκάλι: *μια μαγκαλιά κάρβουνα*.

[< *μαγκάλι* (Συντ.)]

μαγκαφάς, ο [mangafás] (Πάγκ., Κριτσ.) : «νόσος κατά την οποίαν το τετράποδον πρήσκεται, βγάζει *πόνεμα*, εξοίδημα εις τον λαϊμόν υποκάτω ή εις την κοιλίαν» (Πάγκ.).

[ίσιως < *mankafa* (Συντ.)] (مانقفا)

{Υπάρχει το τουρκ. *mankafa* (βασική σημ. 'βλάκας, χαζός', από εδώ η λ. *μαγκαφάς* 'χονδροκέφαλος, ανόητος' που έχουν ο Κουκκίδης, σ. 50, και το το *ΛΙΠΑ*, Β 3), το οποίο κατά τον Χλωρό (B 1516) σημαίνει επίσης «ο υποκείμενος εις χρόνιον κατάρρουν [ίτιπος]». Αντίστοιχα το *TDK* έχει: «anlayışsız, sersem» (= ασυεννόητος, ανόητος, βλάκας) αλλά και «sakağı hastalığına tutulmuş (at)» (= αλόγο που έχει προσβληθεί από την ασθένεια *sakağı*), βλ. *σκακαβί*. Το *TDK* έχει τη λ. *mankafa* χωρίς ένδειξη ετυμολογίας: ο Νιζανγαν τη θεωρεί αγνώστου ετύμου.}

μαγκίρι, το [mangiri] (Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : Ζυμαρικό σαν μεγάλες χλοπίτες και η σούπα που φτιάχνεται από αυτά.

[< ίσιως *mangir* 'κέρμα από χαλκό', πιθανώς λόγω μεγέθους και σχήματος (Πιτ.) / διαλεκτ. *mangir* «hamurdan kare biçiminde kesilmiş çorbaliğ» (ζυμαρικό κομμένο σε τετράγωνο σχήμα, κατάλληλο για σούπα) (Καραποτόσογλου, Ετυμολ. Διτ. Κρ., 103)] (مانغر، منغر)

{Ο Ιδομενέος το γράφει **μανκίρι** και σημειώνει για την προφορά: [μανκιρίρι]. Με τη σημ. «χαλκούν νόμισμα» βρίσκουμε τη λ. *μαγκίρι* σε μετάφραση του αχτιναμέ του Σουλτάνου Ιμπραήμ (1627) στο: Π. Αργυρόπουλος, *Δημοτική διοίκησης εν Ελλάδι*, 2η έκδοση, 1ος τόμος, Αθήνα 1855, σ. 49 (1η έκδοση 1843), στο εισαγωγικό κεφάλαιο "Περί των Δημοτικών θεσμών προς της Επαναστάσεως": «ό,τι είναι από της αρχής νομοθετημένον {ως φόρος} εκείνο να παίρνουνε, και περισσότερο ενά Μαγκίρι να μη παίρνουνε».

μαγλαταΐδικος (επίθ.) [maglataΐdikos] (Γαρ., Κριτσ.) : διαφιλονικούμενος, βλ. και *μαγλατατζΐδικος*.

[< **μαγλαταλής* + *-ιδικός* (Συντ.)]

μαγλατάς, ο [maglatás] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** αβύσμη αθέτηση συμφωνίας,

υπαναχώρηση. Συνήθως χρησιμοποιείται με το ρήμα *βγάζω* και γενική της προσωπικής αντωνυμίας ως έμμεσο αντικείμενο: *μου έβγαλε μαγλατά(δες)*. **2.** φασαρία.

[< *mugalata* (Παπ.) / *maglata* (Πάγκ.)] (مغلطه مغلطه)

{Ο Χλωρός έχει και τους δύο τύπους: *maglata* (B 1731) και *mugalata* (B 1735) ‘σόφισμα, παραπλάνηση’. Κατά το *TDK* από το αραβ. *muḡālaṭa*. Το *TDK* έχει και τον διαλεκτ. τ. *maḡlata* ‘φασαρία, σαματάς, καβγάς’.

μαγλατατζής, ο [maglatadzis] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ξεν.): αυτός που συνηθίζει να κάνει μαγλατάδες, ο απατεώνας.

[< *μαγλατάς* (Παπ.) / + *-τζής* (Πάγκ.)]

{Υπάρχει το τουρκ. *muḡalataci* με την ίδια σημασία. Ο Ιδομενέως έχει σε παράδειγμα χρήσης το θηλ. *μαγλατατζού*, ο Κριτσωτάκης δίνει το θηλ. *μαγλατατζίνα*.

μαγλατατζίδικος (επίθ.) [maglatadzidikos] (Κριτσ.): αυτός που τον διεκδικούν δύο άτομα, αμφισβητούμενος: *μαγλατατζίδικη περιουσία*.

[< *μαγλατατζής*, *-ήδες* (Συντ.)]

{Ο Κριτσωτάκης το γράφει: *μαγλατατζήδικος*.

μάγλες γάγλες, οι (θηλ.) [máyles gáyles] (Δαρ.): ο συνεχείς στροφές.

[αντιστροφή του *γάγλες μάγλες*, το οποίο προέκυψε από τη λ. *γάγλες*, κατά το τουρκ. σχήμα επανάληψης μιας λέξης με αντικατάσταση του αρχικού συμφώνου με το *-*, στη σημ. ‘και τα παρόμοια’, πβ. *σόγια μόγια* (Συντ.)]

{Ο Νίκος Σαραντάκος (*Λέξεις που χάνονται: ένα ταξίδι σε 366 σπάνιες λέξεις*, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα 2011, σ. 56) σημειώνει, στη λ. *γάγλα*, ότι ‘για όποιον πηγαίνει κάνοντας πολλούς ελιγμούς, κυριολεκτικά ή μεταφορικά, υπάρχει η φρ. “κάνει γάγλες μάγλες” και παραθέτει την κρητική μαντινάδα *Γάγλες και μάγλες κοπελιά, στο δρόμο μη μου κάνεις, / γιατί είμ’ ελεύθερο πουλί κι σγήγγορα με χάνεις* (την τραγουδά ο λυράρης Γιώργης Καλομοίρης στον δίσκο του «Μάγλες και γάγλες», του 1976). Για την ιστορία των γλωσσικών ανταλλαγών: Η κρητ. λ. *γάγλα* έχει περάσει στα τουρκ. ως διαλεκτ. *gangel*, με την ίδια σημασία («*dönemeçli yol*», *TDK*), βλ. Andreas Tietze, “Griechische Lehnwörter im anatolischen Türkisch”, *Oriens*, 8 (1955), 215.

μαϊλακταλιδικός (επίθ.) [mailaktalidikos] (Κασσ.): «αδιανέμητος (λέγεται στον πληθυντικό). Δέντρα ή κτήματα που δεν έχουν μοιραστεί και έχουν πολλούς ιδιοκτήτες».

[ίσως < **μαχλουλιετιδικός* < *mahluliyet* «η κατάσταση του αδέσποτου, του σχολάζοντος, του

μη έχοντος κύριον, ιδιοκτήτην, το αδέσποτον [επί κτημάτων, περιουσιών κτλ.]] (Χλωρός, B 1605)] (محوليت)

μαϊμουίνι^(A), το [majimúni] & **μαϊμού***, η [majimú] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ.): **1.** ο πύθκος: ΥΠΟΚΟΡ. **μαϊμουνάκι**. **2.** (μτρ., υβριστ.: αρσ. και ουδ. το *μαϊμουίνι*, θηλ. η *μαϊμούνα*): άσχημος, αναίδης, γελοίος: ΦΡ. *μαϊμουίνι στη Μέκκας* (ταπεινωτική-υβριστική έκφραση). **3.** (με αγαθή πρόθεση, για παιδιά: *μαϊμουίνι*) παλιόπαιδο, πειραχτήρι, αφιλότιμο.

[< *maymun* < *μίμος* (Παπ.), βλ. σημείωση (Συντ.)] (ميمون, ميمون)

{Ο Παπαγρηγοράκης θεωρεί ότι πρόκειται για αντιδάνειο: *μαϊμουίνι* < *maymun* < *μίμος*. Το *AKN* ετυμολογεί τη λ. *μαϊμού* από το μον. *μαϊμού* < αραβ. *maymūn*, αλλά *δεν* τη χαρακτηρίζει αντιδάνειο. Κατά τον Κυρανούδη (σ. 363) ο τ. *μαϊμουίνι* πιθανόν να προέρχεται κατευθείαν από το τουρκ. *maymun* (κατά το σχήμα προσαρμογής: [*-προσωπικά*] *συμφωνόληκτα τουρκικά ουσιαστικά* > *ελληνικά ουδέτερα σε -ι*).

μαϊμουνιάρης, ο [majimúniáris] (Κριτσ.): **1.** πλανόδιος στυγγάνος που εκγυμνάζει μια μαϊμού να εκτελεί διάφορες μιμητικές κινήσεις και την περιφέρει στις γειτονιές ως θέαμα, για το οποίο ζητά αμοιβή από τους θεατές «ό,τι έχουν ευχαρίστηση». **2.** χαρακτηρισμός ανθρώπου με ελάχιστη υπόληψη.

[< *μαϊμουίνι* + *-άρης*, πβ. *αρκουδιάρης* (Συντ.)]

μαϊμούνι ντεβρί, το (άκλ.) [majimún devri] (Κριτσ.): «προβλητική και ταπεινωτική έκφραση για άνθρωπο σκληρό, δύστροπο, κακό και ανένδοτο».

[< «*maymun* = *μαϊμού* + *devri* = κυκλικός, περιοδικός, περιστροφικός» (Κριτσ.) / μάλλον μεταγγραφή με ελλ. χαρακτηρισές του *maymun devri* ‘περιφορά μαϊμούς’ (devir, -vri) (Συντ.)] (ميمون دور)

μαϊμουνόσκαλα, η [majimunóskala] (Κριτσ.): «αντίζηλη λέξη για την πόλη της Σητείας».

[< *μαϊμουίνι* + *σκάλα* ‘ενδιάμεσο λιμάνι: ιχθυόσκαλα’, βλ. *σκάλα* στο *AKN* (Συντ.)]

{Ίσως πρέπει να γραφτεί με κεφαλαίο αρχικό, ως κύριο όνομα. Δεν προσδιορίζεται ποιοί είναι οι αντίζηλοι που χαρακτηρίζον έτσι τη Σητεία. Θα μπορούσε να γίνει ολόκληρη εργασία για τη θλιβερή συνήθεια να “τρώγονται” μεταξύ τους στην Κρήτη (και αλλού) διπλανά χωριά ή και πόλεις, και να αλληλοστολιζόνται οι κάτοικοί τους με απίστευτους χαρακτηρισμούς, που δείχνουν πάντως... γλωσσική εφευρετικότητα (!)}

μαϊμουτζούκι, το [majimudzúki] (Τσιρ.): σιδερέ-

νιος γάντζος που ασφαλίσει εσωτερικά την πόρτα. Με άλλη σημασία η λ. στο μακροσκελές ποίημα του Ιωάννη Κωνσταντινίδη *Η εκστρατεία του Ομέρ πασά κατά του Λασιθίου* (Ερμούπολη 1868, σ. 35) : *Και το σταθί του έσυρε, κτυπά το μαϊμουτζούκι*, δηλ. το πίσω άκρο του σωλήνα ενός κανονιού, το σημείο το οποίο στην τεχνική ορολογία λέγεται *βάλανος του πυθμένος* (< γαλλ. *bouillon de la culasse*), «βάλανος του πυγαίου» κατά τον Σταυρινίδη (*Μεταφράσεις*, Β 371). Βλ. και *μαμαλζούκι*.

[< *maymuncuk* (ميمونجق)]

{Ο συσχετισμός *μαϊμουτζούκι* – *maymuncuk* στο: Ηρακλής Μήλας, *Κατάλογος κοινών ελληνικών και τουρκικών λέξεων, εκφράσεων και παροιμιών*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2008, σ. 61. Βλ. και Χλωρός, Β 1838: «Τ. *μαϊνον-δζούκι*, όν. βαλανάγρα, ήτοι εργαλείον χρησιμεύον τοις κλειθροποιίσι και τοις κλέπταις προς άνοιξιν κλειθρών· αντικλειδίον· αγκύριον σιδηρούν, κ. τζεγκελάκν.»}

μαϊτάπι, το [maitári] (Παπ., Πάγκ., Ξανθίν., Ροδ., Τσρ.) : ειρωνεία, εμπαιγμός.

[< *maytar* (Παπ.) (مايتاب, ممتاب)]

{*maytar* ‘λάμψη, κροτίδα, πυροτέχνημα’, μτφ. ‘ειρωνεία, σκόμια’ και *maytar etmek* ‘κοροϊδεύω κάποιον’. Στα *Συνώνυμα και Συγγενικά* του Πέτρου Βλαστού (Νέα έκδοση συμπληρωμένη από τα κατάλοιπα του συγγραφέα, έκδοση Ε.Λ.Ι.Α., Αθήνα 1989, σ. 238) βρίσκουμε την έκφ. *παίρνω στο μαϊτάπι* ‘ειρωνεύομαι’.]

μακάμι, το [makámi] (Τσρ.) : «ο μουσικός τρόπος· Έχει το μακάμι ν-του το Μανολιό να παίζει τη λύρα που σηκώνονται της γης τα χρώματα».

[< *makam* (Τσρ.) (مقام)]

μακαράς*, ο [makarás] (Παπ., Πάγκ., Γαρ., Ιδομ., Κριτσ., Ξεν.) : 1. η τροχαλία· 2. το (ξύλινο) καρούλι.

[< *makara* (Παπ.) (مقره)]

μακάπι, βλ. **ματικάπι**.

μακάσι, το [makási] (Ιδομ^β, Ξεν.) : «μικρή πόρτα των τειχών» (Ιδομ., βλ. σημείωση).

[< *makas* ‘ψαλίδι (οικοδομικός όρος)’ (Λιθοζόου), κατά τον Νιζανγαν από το αραβ. *mikass* (Συντ.)] (مقاصص)

{Στην ιστοσελίδα του Δήμου Ηρακλείου, σε διπτυχο για τη Στοά Μακάσι των ενετικών τειχών (http://www.heraklion.gr/makasi/Diptyxo_Makasi.pdf) διαβάζουμε τα εξής για την ετυμολ. της λ. *μακάσι*: «αυτή η λέξη είναι τουρκική που σημαίνει τόπος φυλάξης κλειδιών της πόλης, αφού εδώ φυλάσσονταν τα κλειδιά των Πυλών του Μεγάλου Κάστρου, όταν έκλειναν αυτές κατά τη διάρκεια της νύχτας». Στα τουρκ. υπάρχει η λ. *makas*, η οποία όμως σημαίνει ‘ψαλίδι’. Ως οι-

κοδομικός όρος (πληρέστερα *çati makasi*) σημαίνει «δοκοί πλάγια σταυροειδώς και εν είδει ψαλίδος τιθέμενοι υπό την στέγη προς υποστήριξιν» (Χλωρός, Β 1746). Και στα ελληνικά η λ. *ψαλίδι* έχει (στον πληθ.) και τη σημ. «ζεύγος δοκών ενωμένων σε σχήμα Λ που χρησιμοποιούνται για στήριξη της στέγης» (ΛΚΝ). Την ίδια σημ. έχει και η λ. *μακάσι* – ο Βυζάντιος (*Λεξικόν της καθ’ ημάς ελληνικής διαλέκτου*, Αθήνα 1835, σ. 334) την έχει στις «εκφυλλοφορητές» και προτείνει αντ’ αυτής την ελλ. λ. *ζεστό*. Ίσως η *Στοά Μακάσι* να ονομάστηκε έτσι επί Τουρκοκρατίας από κάποια σχετική κατασκευή στήριξης. Η σημ. ‘μικρή πόρτα των τειχών’ με την οποία έχει τη λ. *μακάσι* ο Ιδομενέας φαίνεται να προέκυψε ως εξής: Αρχικά μετονυμία (η πόρτα αντί της στοάς Μακάσι των τειχών) και στη συνέχεια γενίκευση (κάθε μικρή πόρτα των τειχών). Ο προσδιορισμός *μικρή* προφανώς από σύγκριση με τις πολύ πιο μεγάλες (νεότερες) πόλεις των τειχών, τη Χανιώπορτα και την Κανούστια Πόρτα. Σημειώνουμε ότι οι Ηρακλειώτες της Στοά Μακάσι τη λένε *απλώς Μακάσι*, βλ. π.χ. εφημ. *Πατρίς*: «Οι Κρουσιανιώτες στο Μακάσου» (φ. της 22-6-2004) και «Σήμερα η εκδήλωση στο Μακάσου» (φ. της 15-6-2005) – και τα δύο δημοσιεύματα αναφέρονται στους πατριώτες που φυλακίστηκαν εκεί από τους ναζί στην Κατοχή· περισσότερα για τη σύλληψη, τη φυλάκιση και το τραγικό τέλος των περισσότερων βλ. στο φ. της 23-6-2007: «“Έξθαψε” το Μακάσι από τη λησμονιά!»}

μακάτι^(Α), το [makáti] (Γαρ., Κριτσ^α, Ιδομ^β, Ξεν.) : κάλυμμα (κεντημένο) του καναπέ.

[< *makat* (Μπόγκας, 179), στη σημ. ‘επίστρωμα, μιντερί’] (مقاط)

{Ο Γαρεφαλάκης λημματογραφεί τη λ. στον πληθ. *μακάτια*, διότι υπήρχε το *κάτω μακάτι* (κάθισμα) και το *πάνω μακάτι* (ράχη και πλαινό). Ο Ροδάκης λημματογραφεί τον τ. **μακάθι**, προφανώς από τον πληθ. *μακάθια* (με την γνωστή τροπή -ια > -θια, πβ. μάτια < μάθια). «Η λέξις κοινή και σημεριν», σημείωσε το 1913 ο Ξανθοιδίδης (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 196). Στα παιδικά μου χρόνια την άκουγα και εγώ από τη μάνα μου (γενν. 1904), αλλά φαίνεται ότι η χρήση της είχε περιοριστεί: ο Παπαρηγοράκης (1952) δεν την περιέλαβε στις τουρκογενείς λέξεις του κρητικού ιδιώματος.]

μακρολέλακας, ο [makrolélakas] (Ξανθίν.) : (σκαπτ.) ο υπερβολικά ψηλός, ψηλέας.

[< *μακρός* + *λέλακας* (βλ.) (Ξανθίν.)]

(*)**μακτού**, βλ. Παράρτημα 1.

μαλαδούρι, το [maladúri] (Πιτ., Ιδομ.) : εργαλείο του χτίστη.

[υποκορ. του *μαλάς* < *mala* (κατά τον Ανδριώτη) (Πιτ.)]

μαλάς^(Α), ο [malás] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : το μυστήρι. ΥΠΟΚΟΡ. **μαλαδάκι**.

[< mala (Παπ.) (مالة)]

{Αντίστροφος λεξιλογικός δανεισμός: *μυστήρι* > τουρκ. διαλεκτ. misiri, με πολλές φωνητικές παραλλαγές, βλ. Tzitzilis, σ. 91-2.}

μαλεμπίρι, το [malemíri] : φόρος. Η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1815 (βλ. Νίκος Σταυρινίδης, «Το τραγούδι του Μαζλούμ Αγά ή Μπαλουξή», *Αμάλθεια*, 2/5 (1971), 62).

[βλ. *μάλι* & *εμπίρι*]

μάλε χούλε, βλ. **μαλιχουλές**.

μάλι, το [máli] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Ιδομ^β) : η περιουσία.

[< mal (Παπ.)] (مال)

μαλιδάτος (επιθ.) [malídatós] (Ξανθιν.) : πλούσιος, ευκατάστατος.

[< **malídi*, υποκορ. του *μάλι* (βλ.) (Ξανθιν.)]

μαλιέ εφέντης, ο [malíe eféndis] : «υπάλληλος επί της οικονομίας». Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 99). Βλ. *μαλιές*.

[< *malíye* (Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης) «τα οικονομικά: το υπουργείον των οικονομικών» (Χλωρός, Β 1514)] (ماليه)

μαλιέ κιαιπιτής, ο [malíe katipis] : «γραμματεύς του υπουργείου των οικονομικών» (Χλωρός, Β 1514). Η λ. σε έγγραφο του 1872: *Ο Καντήρι εφέντης Μαλιέ Κιαιπιτής* (Α.Δ.Η., 2.2 / 6-5). Βλ. *μαλιές*.

[< *malíye katibi*] (ماليه كاتيب)

μαλιές, ο [malíes] : το τουρκικό υπουργείο των οικονομικών. Η λ. στην εφημ. *Κρήτη*, έτος ΙΑ', φ. 501, 23-1-1879.

[< *malíye*] (ماليه)

μαλικιανέ αγάς, ο [malitʃán agás] : «μισθωτής μουκατάδων (βλ. *μουκατάς*) μέσω του φορολογικού συστήματος *μαλικιανέ*» (Σπυρόπουλος, 286). *Αιντέστε σεις οι Καστρινοί και οι μαλικιαν αγάδες* (στίχος από κρητ. δημοτ. τραγούδι, βλ. Γιάνναρης, 40 & Κριάρης, 71). Βλ. *μαλικιανές*.

[< *malikáne aǧası* (Σπυρόπουλος).]

{Ο Κριάρης το γράφει *μαλικιαν'*, ενώ σε υποσελίδια σημείωση έχει: «*Μαλικιανοί = πλούσιοι. Εκ του Μάλι = θησαυρός (λέξ. Τουρκ.)*».

μαλικιανές, ο [malitʃánés] (Κασσ., Τσιρ^β) : «Η εφ' όρου ζωής εκμίσθωση κρατικών φόρων» (*Ιεροδικείο*, Γ 485). «Πολλές φορές αυτή γίνεται κληρονομική» (*Κώδικας θυσίων*, 374). «Το σύστημα αυτό εισήχθη το 1695, αλλά στην Κρήτη εφαρμόστηκε μόλις το 1720. Ο όρος *μαλικιανέ*, πέρα από τις εισφορές τις οποίες χαρα-

κτήριζε, αναφερόταν και στις διάφορες φοροδοτικές μονάδες/περιοχές στις οποίες αναφερόταν» (Σπυρόπουλος, 286).

[< *malikáne* (Καραντζίκου & Φωτεινού)] (مالكانه)

μαλισαπήδες, οι [malisapídes] (Ξανθιν.) : (Σφακιά:) οι συνεταιρισμένοι στην ίδρυση μιτάτου.

[< *malsahibi* 'ιδιοκτήτης' (Ξανθιν.)] (مال صاحبي)
{Το TDK το γράφει με δύο λέξεις: *mal sahibi*.}

μαλιχέρι, το [malixéři] (Χουστ.) : «μαχαίρι επί Τουρκοκρατίας, φονικό όργανο». Πρόκειται για είδος τουφεκιού, βλ. σημείωση.

[*δεν είναι τουρκικής προέλευσης*, βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Ο Χουστουλάκης δεν δίνει ετυμολογία, αλλά το ερμηνεύμα του θα μπορούσε να οδηγήσει τη σκέψη προς πιθανό τουρκικό έτυμο. Πρόκειται όντως για φονικό όργανο, όμως όχι για μαχαίρι αλλά για το τουφέκι *μάνλιχερ**, που μπήκε (κατά τη *Βικιπαίδεια*) σε χρήση στον Ελληνικό Στρατό στις αρχές του 1900. Κατά το AKN ετυμολογείται από το όνομα του κατασκευαστή του, του Αυστριακού Mannlicher. Στα παιδικά μου χρόνια θυμούνται που χρησιμοποιούσαν τη λ. *μάλιχερ* [málixer] σε φρ. που δήλωναν εναγώνια πλην άκαρπη αναζήτηση, π.χ. *θα παίξεις τον πελάτη με το μάλιχερ*, όπως λέμε: *θα ψάχνεις πελάτη με το τουφέκι*.}

μαλιχουλές, ο [malixulés] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Ξεν.) & **μαλεχουλές** [malexulés] (Κασσ.) & **μάλε χούλε**, το [mále xúle] (Κριτσ., Ιδομ^β) : η αναστάτωση, ανακατωσύρα.

[αντδ. < *malihūyla* < *μελαγχολία* (Παπ.)] (ملحولي)

{Κατά τον Τσιριγωτάκη προφέρεται [malixulés]. Η λ. *malihūyla* (κατά τον Nisanyan < αραβ. *mālixūliyā* < ελλ. *μελαγχολία*) έχει και τη σημ. 'αδικαιολόγητος φόβος, ταραχή'. Ο αναμενόμενος τύπος είναι **μαλιχουλιά*. Η κατάληξη -ές ίσως κατ' αναλογίαν προς λέξεις με συναφές νόημα όπως: *διγαβρές* 'έγνοια', *μπερεστές* 'δυσχερής θέση, κατάσταση', *γαλιές* 'καημός, έγνοια'.}

μαλιχουλιδιάζο [malixulidíǰo] (Ξανθιν.) : στενοχωρό, αναστατόνο, προκαλώ μεγάλη δυσφορία.

[< **μαλιχουλίδι*, υποκορ. του *μαλιχουλές* (Ξανθιν.)]

μαλμουδιής, ο [malmuðirís] : Η λ. εν χρήσει στον *Οργανικό Νόμο* (1868) : *Δια την οικονομικήν διαχείρισιν της νήσου θέλει υπάρχει [...]* εἰς οικονομικός υπάλληλος (*μαλμουδιής*) ανά εκάστην επαρχίαν, (βλ. *Κρητικός Κώδιξ*, Α 6).

[< *mal müdürü* (Κουκκίδης, 30) «λογιστής υποδιοικήσεως» (Χλωρός, β 1511)] (مال مديرى)

μαλμουζαράρι (έκφρ.) [malmuzarâri] : με κέρδος ή ζημία, με εμπορικό ρίσκο (Σταυρινίδης). Η έκφρ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845: *έλαβε ο Ηλίας από τον Τάλικ-μπέη γρ. 450 [=] 50 εννιάρια, δια να τα πραγματευέται [= εμπορεύεται] μαλμουζαράρι [= χάσει-κερδίσει]* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 194).
[για το πρώτο τμήμα δεν μπόρεσα να εντοπίσω έτυμο· το τελευταίο τμήμα < *zarar* 'ζημία', βλ. *ζαράρι* (Συντ.)]

μαμές, ο [mamés] & **ψιαμές** [imamés] (Κριτσ^π, Τσιρ^β) : **1.** το επιχείλιο του ναργιλέ, συνήθως από κεχρμπάρι, απ' όπου ρουφάει ο καπνιστής· **2.** η μεγάλη χάντρα στον άκρη του κομπολογιού. Με τη μορφή *μαμές* και τη σημασία «το μεσαίον μέρος του επιστομίου του τσιμπουκίου εν σχήματι στρογγύλης ή φακοειδούς ψήφου περιδεραιού», η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 98).

[< *imame* (Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης)] (عمامة)

{Η λ. *imame* σημαίνει αρχικά «κιάρις, σαρίκιον ό φέρουσι ιδίως οι κληρικοί», και στη συνέχεια «ή ως επί το πλείστον εξ ηλέκτρον προστοχίας καπνοσύριγγος εν σχήματι κιάδρεως ειργασμένη, κ. ψιαμές» (Αβραάμ Μαυλιάκας, *Λεξικόν Τουρκο-Ελληνικόν*, Κων/πολη 1876, σ. 441).}

μαμουδιές, βλ. **μαμουντιές**.

μαμαλζούκι, το [mamalzúki] (Τριρ², στο λ. *μαϊμουτζούκι*) : ό,τι και το *μαϊμουτζούκι* (βλ.).

{Φαίνεται τουρκικής προέλευσης, αλλά δεν μπόρεσα να βρω τουρκικό έτυμο· ίσως είναι φωνητική παραφθορά της λ. *μαϊμουτζούκι* (Συντ.)}

μαμμουρεύω, βλ. **μαμουρευ(γ)ω**.

μαμουνίζω [mamunízo] (Πάγκ.) : «Βαδίζω τετραποδιστί με τα χέρια και με τα πόδια, ως το *μαϊμόνι*, ο πίθηκος».

[< *μαϊμουνίζω* < *μαϊμόνι* (Πάγκ.)]

{Λήμμα *μαϊμουνίζω* δεν υπάρχει στον Πάγκαλο. Απ' όσο ξέρω το ρ. αυτό σημαίνει 'φέρομαι σαν "μαϊμόνι", κάνω γελοιότητες'. Το ρ. *μαμουνίζω* 'μποσουλάω' μπορεί να προκύψει και από τη λ. *μαμούνα* 'είδος σκαραβιού', πβ. φρ. *πάει σαν την (καβρο)μαμούνα*: βαδίζει (εκνευριστικά) αργά.

μαμουντιές, βλ. **μαμουντιές**.

μαμουντιές, ο [mamudijés] & **μαμουντιές** [mamudijés] & **μαμουντιές** [maxmu-diés] & **μα(χ)μουδιές** [ma(x)mudijés] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Αποστ., Τσιρ.,

Δαρ., Κριτσ^π, Ξεν.) : Χρυσό τουρκικό νόμισμα που κόπηκε επί Μαχμούτ Β' (1808-1839) και άξιζε 25 γρόσια ή (κατά τον Πιτ.) επί Μαχμούτ Α' (1730-1754) και άξιζε 36 γρόσια. Χρησιμοποιήθηκε στην Κρήτη ως γυναικείο κόσμημα «φορούμενο με τα κοσάρια (βλ. *κοσάρι*) ή φλουριά εις τις κολάνες» (Κονδ.) ή «άλλα χειροποίητα παραδοσιακά από κασσίτερο στολίδια (μποτόνια) περασμένα σε αλυσίδα» (Τσιρ.).

[< *mahmudiye* (Παπ.)] (محموديه)

{Περисσότερα για τον *μαχμουντιέ* βλ. στο: Ευτυχία Δ. Λιάτα, *Φλωρία δεκατέσσερα στένον γρόσια σφράντα - Η κυκλοφορία των νομισμάτων στον ελληνικό χώρο, 15ος - 19ος αι.*, Κέντρο Νεοελλ. Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, Αθήνα 1996, 92-93.}

μαμουρευ(γ)ω [mamurén(γ)ω] & **μαμουρέω** [mamuréo] (Πάγκ., Ροδ., Ιδομ^β) : **1.** καλλιεργώ με επιμέλεια το χωράφι· **2.** (Ξανθιν⁴) προσφέρω σε κάποιον *εξαιρετική περιποίηση*.

[< *μαμούρης* (Πάγκ.)]

{Για την αποβολή του [v] βλ. σημείωση στο λ. *μουσουλεύω*. Ο Ξανθινάκης το γράφει: *μαμμουρεύω*, προφανώς διότι το ετυμολογεί από τη λ. **μαμούρα* < *μάμη* = γαγά.

μαμούρης (επιθ. προσ.) [mamúris] (Πάγκ., Τσιρ^β, Ξεν.) : επιμελής γεωργός, «ο καλλιεργών λεπτομερώς τον αγρόν» (Πάγκ.).

[< *tamur* 'καλλιεργημένος' (Πάγκ.)] (معمور)

{Πβ. με την ίδια ετυμολογία κυπρ. *μαμούριν*, το - *μαμούρικος*, ο, 'εύφορος, καλά καλλιεργημένος' (Γιαγκουλλής, 38).}

μαμουρίδα, η [mamurída] (Πάγκ., Τσιρ.) : «μικρόν ζούφιον, ως το ρεβίθι, σχήματος ελλειψοειδούς με πολλά πόδια, ταφρόχρονον το συχνάζον κυρίως εις το μαγειρείον και ως ο γεωργός, ανακινούν το χώμα του χωματώδους διαπέδου της οικίας» (Πάγκ.).

[< *μαμούρης* (Πάγκ.)]

μαμουρίζω [mamurízo] (Πάγκ.) : (λέγεται για τον χούρο) ανασκαλεύω, ανασκάπτο το χώμα με το ρύγχος.

[< *μαμούρης* (Πάγκ.)]

{Με την ίδια σημ. λέγεται και *ανεμουρίζω* < *ανε-* (πρόθεση *ανά*) + *μούρη*.}

μαμουρλής, βλ. **μαχμουρλής**.

μαμουρλούς, βλ. **μαχμουρλής**.

μουμουτιά, η [mamutía] : το φυτό σκαμωνία (*Convolvulus scammonia*), το ρίζωμα της οποίας έχει καθαρτικές ιδιότητες. Η λ. σε κρητ. ιατροσόφιο του 1826 (βλ. Παπαδογιαννάκης, 202).

[< *mahmude* «σκαμωνία» (Χλωρός, Β 1606),

από το αραβ. *maḥmūda(t)* κατά τον Nişanyan (Συντ.) (محمد)

{Ο Κοραής το λημματογραφεί ως *μαχμουτά* και σημειώνει: *Μαμουτιάν την ήκουσα πάντοτε προφορομένη από τους Τουρκοχουδαίζοντας (Ατακτα, 5ος τόμος, Παρίσι 1835, 195.)*

μανάβης*, ο [manávis] (Παπ.) : ο πωλητής φρούτων και λαχανικών.

[< *manav* (Παπ.) (منلو)]

{Το *TDK* ετυμολογεί τη λ. *manav* ‘μανάβης’ από τα ελληνικά, χωρίς να προσδιορίζει έτυμο. Ο Χλωρός (B 1786) σημειώνει ότι «λέγεται ειρωνικός περί των Τούρκων της Μικράς Ασίας». Ο Nişanyan ετυμολογεί με ερωτηματικό από το *Manav* ‘ομάδα των ανθρώπων που ασχολούνται με την καλλιέργεια λαχανικών στη Δυτική Μικρά Ασία (σε αντίθεση με τις νομαδικές)’. Ως κύριο όνομα που δηλώνει ομάδα ανθρώπων συγκεκριμένης προέλευσης υπάρχει και στο *TDK* .}

μανάβικο*, το [manániko] (Παπ.: στο λ. *μανάβης*) : το κατάστημα του μανάβη.

[< *μανάβης* (Παπ.)]

μναστίρι, το [manastíri] (Γαρ., Ιδομ.) : το μοναστήρι.

{Λημματογραφείται για την πιθανή αντδ. φωνητ. επίδραση από το τουρκ. *mamastır* [< *μναστίρι*]. Ο Μιχάλης Σκανδαλίδης (*Λεξικό των κοσικών ιδιωμάτων*, Αθήνα 2006, σ. 434) αναφέρει ετυμολογία (από: Ι. Καραναστάσης, “Η φωνητική των ιδιωμάτων της Κω”, *Λεξικογραφικόν Δελτίον*, 10 (1964), 3-96) από το *μναστίρι*, με υποχωρητική αφομοίωση *o + a > a + a*.}

μανκίρι, βλ. *μαγκίρι*.

μάννα, το, βλ. *κουτρέτ χαλβασί*.

μανσούπι, το [mansúpi] & **μασούπι** [masúpi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Ιδομ^B, Κασσ.) : το αζίωμα, η θέση.

[< *mansıp* (Παπ.) (منصب)]

{Ο Ιδομενέος λημματογραφεί τη λ. *μασούπι* με τη σημ. «δέσμη, μάτσο, δεμάτ» και τη χρησιμοποιεί στη μαντινάδα: *Μασούπι τα χείρι τα λεφτά κι όλους τσοι ξαγοράζεις, /μα εγώ θεωρώ και δυστυχάς και στο ζουμί σου βράζεις*. Στην περίπτωση αυτή λέμε *μασούρι* και όχι *μασούπι*.}

μαντανός, ο [madanós] (Ιδομ.) : ο μαϊντανός.

[μάλλον < *mağdanos*, κατά το *TDK* διαλεκτ. τ. του *maydanos* (Συντ.) (مخدانوس)]

{Το *AKN* ετυμολογεί τη λ. *μαϊντανός* από το τουρκ. *maydanos* < ινδ. *maidani* ‘αρωματικό φυτό’. Το *TDK* ετυμολογεί τη λ. *maydanos* κατευθείαν από το ελλ. *μακεδονήσι*, ενώ ο Nişanyan μέσω του αραβ. *mağdanus* /

ma’danus. Κατά το *EANEΓ*, που χαρακτηρίζει αντιδάνειο τη λ. *μαϊντανός*, η λ. *μακεδονήσι* (μεσν. *μακεδονήσιον*) προέρχεται από το λατ. *macedonense* ‘μακεδονικός’. Για τις απόψεις περί αντιδανείου βλ. Βασμιανόλη, σ. 286-8.}

μαντάς, ο [mandás] (Πάγκ.) & **μαντί**, το [mandi] (*Ημερολόγιο Κοζύρη*, 588) : «δέρμα βουβάλου που το χρησιμοποιούν για τις σόλες και τα τακούνια» (Πάγκ.).

[< *manda* ‘βούβαλος’ (Πάγκ.) (ماندا, مائد)]

μαντέμι*, το [madémi] (Παπ., Πάγκ.) : ο χυτοσίδηρος.

[< *maden* ‘μέταλλο’ (Παπ.) (معدن)]

μαντεμιλίδικος (επιθ.) [mademilídikos] (Παπ., Πάγκ.) : ο κατασκευασμένος από χυτοσίδηρο, μαντεμένος.

[< *μαντέμι* (Παπ.) / + *-λίδικος* (Πάγκ.)]

{Η κατάληξη *-λίδικος* μάλλον κατ’ αναλογία προς επίθετα που παράγονται από επίθετα σε *-λής*, δάνεια από τουρκ. επίθετα σε *-li* (*-li*, *-lu*, *-lü*), π.χ. *belalı* > *μπελαλής* (πληθ. *μπελαλήδες*) > *μπελαλήδικος* > (με ορθογραφική απλοποίηση) *μπελαλίδικος*. Η λ. *madenli*, από την οποία θα μπορούσε να προκύψει το απαιτούμενο ενδιάμεσο **μαντεμιλής*, υπάρχει στο *TDK* μόνο ως ονομασία οικισμών. Στο Διαδίκτυο βρίσκουμε το οικογενειακό επίθετο *Μαντεμιλής*.}

μάντεμου (σύνδ.?) [mádemu] (Κονδ., Τσπ.) : «μια και, αφού: Μάντεμου κι επέρασα» (Κονδ.).

[< *madem* (Κονδ.) (مادم \ مادامه)]

{Κατά το *TDK* το *madem* λέγεται και *mademki*, προς το οποίο πλησιάζει περισσότερο το *μάντεμου* και/κι φωνητικά. Για την προσθήκη του [u] (πβ. *αντάμου*, *κοτζάμου*, *μπάρεμου*, *μπιλέμου*, *τζάνεμου*) βλ. Georgiadis, σ. 153-4.}

μαντές, ο [madés] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Τσπ., Κριτσ., Κασσ.) : 1. υπόθεση, θέμα, πρόβλημα (παροιμ. έκφρ.) *κολιά μαντές* (βλ.)· 2. είδηση.

[< *madde* (Παπ.) (ماد)]

{Μόνο ο Γαρεφαλάνκης έχει τη λ. με τη σημ. ‘είδηση’.}

μαντί, βλ. *μαντάς*.

μαντιλές, βλ. *μεντιλές*.

μαντιναδοκαβγάς, ο [madinadokavgás] (Ξανθιν^A) : αμοιβαία πειράγματα δύο ατόμων με μαντινάδες.

[< *μαντινάδα* + *καβγάς* (Ξανθιν.)]

μαντραμπάζης, ο [madrabázis] & **ματραμπάζης** [matrabázis] & **ματραμπατζής** [matrabadzis] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Ροδ., Τσπ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ., Ξεν.) : 1. ο μεταπωλητής, μεταπράτης, ιδίως ζώων· 2. (Μτφ. όπως

και στην τουρκική, ο μικροπατεώνας, προφανώς επειδή ο μεσίτης ενδιαφερόμενος για την αμοιβή του, δεν διστάζει να εξαπατά, κατά κάποιον τρόπο τόσο τον αγοραστήν όσον και τον πωλητή» (Πιτ.).

[< *matrabaz* (Παπ.)] (متره باز, مطر اباز)

{Ο Παπαγρηγοράκης θεωρεί τη λέξη *matrabaz* (γράφεται και *madrabaz*) αντδ. από το μεταπράτης. Το *TDK* την ετυμολογεί από το περσ. *madarabāz* και ο Nisanyan από το τουρκ. *madra* (< ελλ. μάνδρα) + περσ. *baz*, ενώ απορρίπτει ως αβέβαιη την προέλευση από το **matrakbaz* < περσ. *matrak baz*, κ.λ. 'αυτός που παίζει με το ραβδί', αρχική σημ. 'δάσκαλος ξιφασκίας', ετυμολογία που έχει και ο Χλωρός (B 1705).}

μαντρατζής, ο [madradzís] (Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ.) : νεαρός βοηθός του βοσκού.

[< μάντρα + -τζής (Πάγκ.) / μάλλον κατευθείαν < τουρκ. *mandıraç*, βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Ο Δαριβιανάκης αναφέρει λεπτομερώς τα καθήκοντα του *μαντρατζή*. Η λ. σημαίνει επίσης 'επαγγελματίας που έχει μάντρα οικοδομικών υλικών ή μάντρα με μεταχειρισμένα αυτοκίνητα'. Ο Χλωρός (B 1517) έχει τη λ. *mandra* (< ελλ.) «μάνδρα, αγέλη προβάτων», που τη βρίσκουμε ως *mandira* στο *TDK*, και από αυτήν παράγωγο το επαγγελματικό ουσ. *mandıraç*.}

μαντρατζοσύνη, η [madradzosiñi] (Ξανθιν^Δ) : η υπηρεσία του *μαντρατζή*.

[< *μαντρατζής* (Ξανθιν.)]

μαντροκάζανο, το [madrokázano] (Γαρ., Κριτσ.) : μεγάλο καζάνι μέσα στο οποίο βράζουν το γάλα στις μάντρες (μαντρί).

[< μάντρα + καζάνι (Συντ.)]

μαζουλήδικος, βλ. **μαζουλιδικός**.

μαζούλι^(Α), το [maksúli] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) & **μαζουσούλι** (βλ. σημείωση) : το προϊόν, η σοδειά.

[< *mahsul* (Παπ.)] (محصول)

{Προσαρμοσμένο στο τυπικό της καθαρεύουσας (του *μαζουσουλίου*) σε εκκλησιαστικό έγγραφο του 1793 (βλ. Φανουράκης, 131).}

μαζουλιδικός (επίθ.) [maksulídikos] & **μαζουλούδικος** [maksulúdikos] (Πιτ., Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ.) : γόνιμος, αποδοτικός.

[< *μαζούλι* (Πιτ.) / ή ίσως **μαζουλής* < *mahsullü* «εύφορος, ο δίδων πολύν καρπόν, καρποφόρος» (Χλωρός, B 1601), βλ. *-λιδικός* (Συντ.)] (محصول)

{Ο Ξανθινάκης το γράφει *μαζουλήδικος* και διαιροποιεί σε χωριστά λήμματα: *μαζουλήδικος* (για δέντρα και χωράφια), *μαζουλούδικος*

(για ζώα). Ετυμολογεί το πρώτο από το *μαζούλι* + *-ήδικος*, το δεύτερο από το *μαζουλούδης* + *-ικός*, αλλά λήμμα *μαζουλούδης* δεν υπάρχει στο λεξικό του.}

μαζουλοσυμμίσσακος (επίθ) [maksulosimisakos] (Πάγκ., Ξανθιν^Δ, Τσιρ^Β) : χαρακτηρισμός για ένα παραγωγικό μέσο (π.χ. χωράφι, δέντρο, ζώο) που δύο το έχουν συμμισακό (ανήκει στον ένα και το φροντίζει ο έτερος) και μοιράζονται το προϊόν του μισό-μισό. Βλ. και *συμμισομάζουλο*.

[< *μαζούλι* + *συμμισακός* (Πάγκ.)]

μαζουλοχρονιά, η [maksuloχρονιά] (Τσιρ^Β) : η εύφορη χρονιά.

[< *μαζούλι* + *χρονιά* (Τσιρ.), βλ. σημείωση στο λ. *αμπελοχρονιά* (Συντ.)]

μαζουλούδικος, βλ. **μαζουλιδικός**.

μαζούμικο, το [maksúμiko] (Τσιρ^Β) : το νήπιο.

[< *μαζούμι* 'παιδί', πβ. *καππαδοκ. μαχσούμι* 'μωρό' < *mašun* معصوم (Dawkins, 686, στο: Karpler, 94-95), το οποίο ως επίθ. σημαίνει «ο από της αμαρτίας και παντός κακού πεφυλαγμένος, αγνός, αθώος» και ως ουσ. «μικρός παις» (Χλωρός, B 1724), κατά τον Nisanyan από το αραβ. *mašūm* (Συντ.)]

{Ο Τσιριγωτάκης αναφέρει ως τόπο καταγραφής της λέξης την Άνω Βιάνο και σημειώνει ότι η λ. σπανίζει σήμερα. Ετυμολογεί από το τουρκ. *maxum* (όμως δεν υπάρχει x στο τουρκικό αλφάβητο). Η λ. *μαζούμικο* υπάρχει στην *Αληπασιάδα* (βλ. Karpler, 95). Τη βρίσκουμε επίσης στη *Σύλλογή των κατά την Ήπειρον δημοτικών ασμάτων* του Γ. Χ. Χασιώτη (Αθήνα 1866) : *δέκα παιδιά μαζούμικα γυρεύει του Βεζύρη* (σ. 113) : στο γλωσσάριο διαβάζουμε: «μαζούμικα (τουρκ. μαζούμι) = νήπια» (σ. 232).}

μαζούς (επίρρ.) [maksús] & **μάζους** [máksus] & **μάζως** [máksos] (Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Ροδ., Κριτσ.) : σκοπίμως, επίτηδες.

[< *maksut* (Πάγκ.) / και (κατά το *TDK*) *maksus* (Συντ.)] (مقصود \ مخصوص)

μαραζά, η [marazá] (Πάγκ.) : «μτφ. μνησκακία, ευπάθεια, η κατατρυχούσα τον άνθρωπον, ως άλλη φθίσις».

[< *maraz* 'φθίσις' (Πάγκ.) / μάλλον κατευθείαν < *maraza*, στη σημ. 'αντιπαλότητα, διένεξη' (κατά το *TDK* από το αραβ. *māraḏa*) (Συντ.)] (معراضه)

μαραζάρης, βλ. **μαραζιάρης**.

μαράζι^{*}, το [marázi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Δαρ., Ξεν.) : μεγάλη λύπη, (χρόνιος) καμμός.

[< *maraz* (Παπ.) / από τα αραβ., ίσως αντδ. < ελνστ. *μαρασμός* (AKN)] (مرض)

μαραζιάρης, [marazjárís] & **μαραζάρης** [marazárís] (επιθ. προσ.) (Παπ. & Πάγκ.: χωρίς ερμήνευμα, Ξεν.): **1.** που πάσχει από μαράζι· **2.** μαραζωμένος, καχεκτικός.
[< μαράζι (Παπ.)]

μαραζώνο [marazóno] & **μαραζιάζω** [marazíázo] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Δαρ.): παθαίνω ή προκαλώ μαράζι, μαρασμό.
[< μαράζι (Παπ.)]

μαραμπούτης (επιθ. προσ.) [marabútis] & **μεραμπούτης** [merabútis] (Παπ., Κονδ., Ξανθιν., Ιδομ^B.) & **μουραμπούτης** [murabútis] (Τσιφ^B): **1.** όσιος, άγιος· **2.** (μυθ.) ολιγαρκής, συντηρητικός· **3.** αδρανής, νωθρός, που έχει ανάγκη από βοήθεια.

[< *marabut* (Παπ.) / *merbut* (Ξανθιν.)] (مرابط)
{Κατά το *TDK*: *marabut* / *murabut* ‘μουσουλμάνος μοναχός, δερβίσης’, *merbut* ‘προσαρτημένος, συνημμένος’·}

μαραμπουτσίνη, η [marabutosíni] & **μεραμπουτσίνη**, η [merabutosíni] (Ξανθιν.): αδράνεα, νωθρότητα, αδιαφορία.
[< *μαραμπούτης* (Ξανθιν.)]

μαρδάς, ο [mardáas] (Πάγκ.): ακαθαρσία, κατακάθι.

[< *marda* ‘πεταγμένα, άχρηστα πράγματα, σκουπίδια’ (Καραποτόσογλου) (Συντ.)]

{Η λ. και στα ποντιακά ως θηλ.: η *μαρδά* ‘υπόλειμμα πράγματος άχρηστον’, βλ. *Συμπλήρωμα ΙΙΙΠΔ*, σ. 122, όπου αναφέρεται και η ετυμολογία από το τουρκ. *marda*, με παραπομπή στο: Κώστας Καραποτόσογλου, “Ετυμολογικά σε ποντιακές λέξεις”, *Αρχαίον Πόντου*, 43 (1990-1991), 297. Το *TDK* έχει τη λ. *marda* με τη σημ. «askarta mal» (= σκαρταδούρα) και την ετυμολογεί από τα ελληνικά, χωρίς όμως να προσδιορίζει έτμο. Η Ευανθία Δουγά-Παπαδοπούλου και ο Χρήστος Τζιτζιλής (*Το γλωσσικό ιδίωμα της ορεινής Πιερίας*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσ/νίκη 2006) στην κατηγορία “βαλκανικές λέξεις”, δηλ. «μια σειρά λέξεων που απαντούν σε δύο ή περισσότερες βαλκανικές γλώσσες και η προέλευσή τους είναι άγνωστη ή αβέβαιη» (σ. 43), καταγράφουν: «*σμιρδάς* ‘κατάλοιπο αρρώστιας’, πβ. αρωμ. smîrdă ‘defaut, tare; manque’, αλβ. mancatha ‘mancanza di una cosa’, βουλγ. marda ‘1) απούλητο, ακατάλληλο εμπόρευμα, 2) ελάττωμα’, τουρκ. marda ‘εμπόρευμα κακής ποιότητας’» (σ. 52). Πβ. και κυπρ. *μαρτάες*, *οι*, ‘σκουπίδια, άχρηστα’, που ετυμολογείται από το τουρκ. *marda* (Γιαγκουλλής, 38.)}

μαρέτι, το [maréti] (Ροδ.): ίδρυμα (βλ. σημείωση).

[< *μαρέτι* < *imaret* (Βενέρης, βλ. σημείωση), από το αραβ. *imārat* (*Niṣanyan*)] (عمارت)

{*imaret* σημαίνει αρχικά «ακμή, ευημερία», και στη συνέχεια «πτωχοτροφείο, κ. μαρέτι, ήτοι φιλανθρωπικόν καθίδρυμα, ένθα διανέμουσι τοις πτωχοίς και τοις ιεροσπουδασταίς τοις διαμένουσιν εντός των κελλίων των τεμενών τροφήν, ήτοι άρτον, ζωμόν και γλύκισμά τι εξ ορούξης μετά κρόκου και σακχάρωος» (Χλωρός, Β 1146). Το *Μαρέτι* της Καβάλας, εξαιρετικό δείγμα οθωμανικής αρχιτεκτονικής, λειτούργει σήμερα ανακαινισμένο ως ξενοδοχείο πολυτελείας. Για το *Μαρέτι* στο Ρέθυμνο, που ήταν Διοικητήριο και φυλακές κατά την επανάσταση του 1866, γίνεται λόγος στο *Αρκάδι δια μέσου των αιώνων* του Τιμόθεου Βενέρι (Αθήνα 1938), όπου και σκίτσο του κτιρίου (σ. 394). Ο Βενέρης ετυμολογεί από τα τουρκικά (σ. 392). Το *Μαρέτι* στεγαζόταν στην καθολική εκκλησία του Αγίου Φραγκίσκου, βλ. περισσότερα στο: Γιάννης Παπιομότογλου, “Το *Μαρέτι* (τι και πού ήταν;”, *Ενοριακή Παρουσία*, 31 (2005), 17.}

μαριφέτι, το [mariféti] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν^A): **1.** το τέχνασμα· **2.** το εργαλείο· **3.** (μυθ.) «το γυναικείον αιδόιον και το ανδρικόν μόριον» (Πάγκ.).

[< *marifet* (Παπ.)] (معرفت)

{Στο *AKN*: *μαραφέτι**. Για την σημ. 3. πβ. αντίστοιχη χρήση της λ. *εργαλείο*. Σε πολύστιχο επικό ποίημα του 1874 οι στίχοι: *Αν ο θεός μας πάντοτε το φέρην μαριφέρι* [= *μαριφέτι*], / *γλήγορα θα το διώξωμε το Τούρκικο μιλέτι* (*Η Κρητικοπούλα*, σ. 68). Ο πρώτος στίχος έχει το νόημα ‘αν δώσει/αν βοηθήσει ο Θεός’·}

μαρκουτσά, η [markutsá] (Γαρ., Κριτσ.): η ποσότητα υγρού που χωράει στο σωλήνα με τον οποίο μεταγγίζοντα τα υγρά (*μαρκούτσι*).

[< *μαρκούτσι*, στη σημ. ‘σιρόνι’, πβ. *ταγάρι*, το > *ταγαρά*, η (Συντ.)]

μαρκούτσι*, το [markútsi] (Παπ., Πάγκ., Κριτσ.): **1.** ο οφιοειδής σωλήνας του ναργιλέ μέσα από τον οποίο περνά ο καπνός· **2.** σωλήνας με τον οποίο μεταγγίζοντα τα υγρά, σιρόνι· **3.** κάθε λαστιχένιος ή δερμάτινος σωλήνας μαρκού μήκους.

[< *maricus* (Παπ.)] (ماریوچ ، مارییچ)

μαρμουρέτι, το [marmureti] : διοικητικό κέντρο. Η λ. σε δημοτ. κρητ. τραγούδι γύρω στα 1815: *γράφει γραφές και στέλνει τί σ’ όλα τα μαρμουρέτια* (βλ. Εμμ. Κουτσαντωνάκης, “Το τραγούδι του Μεμέτακα ή (Μ)ουστασελεπάκη”, *Αμάλθεια*, 6/24-25 (1975), 204).

[παραφθορά της λ. *μεμουρέτι* (Συντ.)]

μαρχαμάς, βλ. **μαχραμάς**.

μασά, βλ. **μαχιά**.

μασαδοκέρης (επιθ.) [masado[é]ris] (Πάγκ., Ξανθιν.) : (για κερασφόρα ζώα) αυτός που τα κέρατά του είναι σαν μασιά, πολύ κοντά το ένα στο άλλο.

[< *μασάς*, πληθ. *μασάδες* + *κέρας* (Πάγκ.)]

μασαλά, βλ. **μαχιαλά**.

μασάλι^(A), το [masáli] (Κριτσ^ε.): το παραμύθι.

[< *masal* (Κριτσ^ε.)] (مساك، مثل، مصك)

μασάς, βλ. **μαχιά**.

μασάτι, το [masáti] (Ξανθιν., Ιδομ., Κριτσ.): στενόμακρο στρογγυλό ακόνι μαχαριών, που το χρησιμοποιούν κυρίως οι κρεσπώλες.

[< *masat* (Ξανθιν.)] (مصا، مصد)

μασιά, βλ. **μαχιά**.

μασγάλι, το [mazgáli] & **μασγκάλι** [mazgáli] & **σμαγάλι** [zmagáli] & **μεσγάλι** [mezgáli] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ^ε.): οπλοθυρίδα σε κάστρο, τουφεκίστρα, πολεμίστρα.

[< *mazgal* (Παπ.)] (مازغل، مزغال، مزغل)

{Υπάρχει και ο τύπος **μαγδάλι** (Κλεάνθη Κυπριωτάκη, *Η Κρήνη μέσα από την παράδοση. Κρητικά δημοτικά τραγούδια*, Ηράκλειο 2003, σ. 53). Μάλλον πρόκειται για αντιδάνειο. Το *TDK* ετυμολογεί τη λέξη *mazgal* από τα ελληνικά, χωρίς να προσδιορίζει από ποια λέξη ακριβώς: ο Νίσηγαν από τη λ. *μασγάλη*. Ο Πάγκωλος έχει τη λ. **μασκάλι** [maskáli] «το σελλί, ο πόρος, η διόδος του βουνού», με πιθανή προέλευση από το *μασγάλι*. Ο Αποστολάκης λημματογραφεί τη ίδια λέξη με τη σημ. 'το ζάγναντο'. }

μασιλαχάτι, τα [masilaxáti] (Γαρ., Κριτσ.): παρακάλια, καλός τρόπος.

[< *maslahat* 'ζήτημα, θέμα' (Κριτσ.) / 'υπόθεση, πράγμα, ενδιαφέρον' (Χλωρός, Β 1696) (κατά το *TDK* από το αραβ. *maslahat*, κατά τον Νίσηγαν από το αραβ. *maslahah* «is güc, gerec, amaca hizmet eden şey») (= απασχόληση, εφόδιο, κάτι που εξυπηρετεί ένα σκοπό) (Συντ.)] (مصلحت)

{Ο Κουκκίδης (σ. 51) έχει: *μασιλαχάτι* 'υπόθεση, ζήτημα, περίπτωση'. Ο Μπόγκας (σ. 180) έχει επιλέον τη σημ. 'τα ιδιαίτερα του καθενός συμφέροντα'. Ο Λιθοξόου το έχει και με τη σημ. 'κουβεντολόι'. }

μασκάλι, βλ. **μασγάλι**.

μασκαρλίκι*, το [maskaralítʃi] (Πάγκ., Ροδ., Δαρ., Ιδομ^B, Κασσ., Τσιρ., Ξεν.): 1. ανηθικό-τητα, αναίδεια. 2. εξάπατηση, υποκρισία.

[< *maskaralik* (Πάγκ.)] (مسخره لقي)

μασκαράς* (επιθ. προσ.) [maskarás] (Πάγκ., Κονδ., Δαρ.): αναίδης, ανήθικος, παλιάνθρωπος.

[< *maskara* (Πάγκ.)] (مسخره، مسخرة)

μασματάς, ο [mazmatás] (Κονδ.): το πρακτικό (έγγραφο). Η λ. στο μακροσκελές ποίημα του Ιωάννη Κωνσταντινίδη *Η εκστρατεία του Ομέρ πασά κατά του Λασιθίου* (Ερμούπολη 1868, σ. 18) : *να κάμωμ' ένα μασματά ψευτικό με τερτίπι* (βλ. λ.), / *πως εμουτίσαν* (βλ. *μουτζώ*) *οι Ρωμνοί, κ' ησύχασεν η Κρήνη*. Με τη μορφή **μασπατάς** και τη σημ. 'έκθεσις' στην εφημ. *Κρήνη*, έτος ΙΑ', φ. 526, 14 Απρ. 1879. Με τη σημ. 'βεβαίωση' σε έγγραφο του 1861 (*A.A.H.*, 2 / 4-129).

[< *mazmanta* (κατά το *TDK* διαλεκτ. του *mazbata*, από το αραβ. *maḫḫāta*) (Συντ.)] (مضبط)

μασπατάς, βλ. **μασματάς**.

Μαστραντίης Χότζας, ο [mastradís xódzas] (Ιδομ^B): ο Νασρεντίν Χότζας.

{Λημματογραφείται για την φωνητική προσαρμογή του τουρκ. Nasrettin Hoca: δείχνει πιθανή παρετυμολ. επίδραση από το προτατικό *μαστρο-*, πβ. *μαστρο-Γιάννης* > οικог. επιθ. *Μαστρογιάννης* (βλ. *AKN*). }

μασούπι, βλ. **μανσούπι**.

μασούρα, η [masúra] (Τσιρ^B), βλ. στο λ. *μασούρι* τη φρ. *ένα μασούρι νερό* και την αρχή της σημείωσης.

μασούρι*, το [masúri] (Πιτ., Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ξεν.): 1. κομμάτι από λεπτό καλάμι στο οποίο τυλίγουν το υφάδι. 2. (μτφ.) αδύνατος άνθρωπος. 3. (μτφ.) το πέος. 4. (πληθ: μασούρια) διάυλος, διόδος αέρα (λέγεται κυρίως σχετικά με τους πνεύμονες). ΦΡ. *τα κάνει μασούρι* (εννοείται: τα χρήματα) : είναι φιλόργυρος, τσίφρης || (*μπάινει*) *μασούρι ο αέρας* ή *μασούρι τονε βάνει*: υπάρχει ρεύμα αέρα εξαιτίας κάποιου μικρού ανοίγματος. || Η (κρητ.) έκφραση *ένα μασούρι νερό* σημαίνει 'παροχή νερού σε διατομή ενός μασουριού' (λαϊκή μονάδα μέτρησης παροχής νερού, που παλαιότερα τη χρησιμοποιούσαν συχνά στην περιγραφή κτημάτων για τα οποία υπήρχε δυνατότητα άρδευσης: λέγεται και *μασούρα*).

[< *masira* «κερκίς υφαντικής» (Πιτ.) / < μσν. *μασούριον* < τουρκ. *masura* (από τα περσ.) (*AKN*) / < *masur* (Γιάνναρης, 347), βλ. σημείωση] (ماسور & ماسوره)

{Ο Χλωρός (Β 1509) έχει: ماسوره masurá, κ. masrá: Α[ραβ.], μικρός κάλαμος: πήνη ή καλάμιον: panbuk masurasi πήνη ή καλάμιον υφάντου περιτετυλιγμένον νήμα, κ. μασούρι: σω-

λήν κρήνης, κρουνός· μέτρον ύδατος, το τέταρτον του λουλά» Λημματογραφεί χωριστά τον τύπο ماسور masur (που τον θεωρεί περσικής προέλευσης) ως συνώνυμο του masurá. Στη σημ. 'μέτρον ύδατος' ο Σταυρινίδης το μεταφράζει ως *μασούρα* (θηλ.), βλ. *Μεταφράσεις*, Γ 299). Ο Παπαγρηγοράκης (σ. 131) αναφέρει τη λ. *μασούρι*, χωρίς ερμηνεία, μαζί με λέξεις που τις παρέλειψε, διότι «κατά την γενομένην επισταμένην έρευναν προέκυψαν αμφιβολία περί της προελεύσεώς των». Ο Κοραΐς (*Ατακτα*, 4ος τόμος, Παρίσι 1832, σ. 311) τη χαρακτηρίζει τουρκική. Ο Miklosich (II 22) ετυμολογεί το ελλ. *μασούρι* (μαζί με το σερβ. *mosur* και το ρουμ. *mosor*) από το τουρκ. ماسور *masur*. Το TDK ετυμολογεί τη λ. *masura* (που έχει και τις τρεις σημασίες που αναφέρει ο Χλωρός) από τα ελληνικά, χωρίς να προσδιορίζει έτυμο. Ο Nişanyan τη θεωρεί αγνώστου ετύμου, ενώ σημειώνει ότι το ελλ. *μασούρι* είναι δάνειο από τα τουρκικά. Μεταξύ των διαλεκτικών τύπων του *masura* το TDK έχει τους τ. *masur* & *masur* με τη σημ. «ince kamiştan yarılan iplik makarasi», δηλ. μποτίνα για κλωστή φτιαγμένη από λεπτό καλάμι. Ο Γιάνναρης (σ. 347) ετυμολογεί το *μασούρι* από το τουρκ. *masur*·}

μασουρίζω [masurizo] (Πιτ., Ιδομ., Ξεν.) : 1. τυλίγω νήμα σε μασούρια 2. (ως τρίτοπρόσωπο, για τον άερα) περνά μέσα από ανοιχτές πόρτες ή τρύπες ή από ρωγμές.

[< *μασούρι* (Πιτ.)]

{Περιφραστικά λέγεται *βάζω μασούρια*. Στο γ' ενικό με εννοούμενο υποκείμενο τη λ. *αέρας*: *μασουρίζει* = υπάρχει ένα κρύο και ανεπιθύμητο ρεύμα αέρα εξαιτίας κάποιου ανοήγματος.}

μασουρίσμα, το [masurizma] (Ιδομ., Τσιρ.) : η εργασία του ρ. *μασουρίζω*.

[< *μασουρίζω* (Συντ.)]

μασουροδαχτυλάτος (επιθ.) [masulodaxtilátos] (Τσιρ.) : αυτός που έχει μακριά και λεπτά δάχτυλα.

[< *μασούρι* + *δάχτυλο* (Τσιρ.)]

{Μοιάζει με ποιητικό σύνθετο για μαντινάδες, βλ. σημείωση στο λ. *κοκκινόμερτζανόχειλη*.}

μασουροκάλαθο, το [masurokálaθo] (Πιτ., Γαρ., Κριτσ.) : πανέρι μέσα στο οποίο η υφάντρια βάζει τα μασούρια.

[< *μασούρι* + *καλάθι* (Πιτ.)]

μασουρολάτης, ο [masurolátis] (Γαρ., Τσιρ., Κριτσ.) : 1. «μεταλλική περόνη [κατά μήκος] της σαΐτας από την οποία περνά το μασούρι για να περιστρέφεται ελεύθερα κατά την ύφανση» (Τσιρ.) 2. η σαΐτα του αργαλειού.

[< *μασούρι* + *-λάτης* (< αρχ. *ελαίνω*) (Τσιρ.)]

μασράφι, το [masráfi] (Τουρκοκρητ.) : το έξοδο.

[< *masraf* (Bilgehan², 632)] (مصرف)

{Η λ. σε ελλ. έγγραφο αλλού: βλ. Μπερμπέτη, 213.}

μαστραπός*, ο [mastrapás] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ.) : 1. μικρό μεταλλικό δοχείο σαν κανάτα, για νερό ή κρασί 2. «αγγείο πήλινο ή από μπακίρι για πότισμα ζώων» (Τσιρ.).

[< *maştrapa* (Παπ.) / < *maşrapa*, με ανάπτ. [t] για διευκόλυνση της άρθρωσης (AKN) / < βαλκ. τουρκ. **maştrapa* (Κυρανούδης, 89)]

{Στις μαντινάδες, όπως αυτήν που παραθέτει ο Παπαγρηγοράκης, γίνεται λόγος για *γαλένιο μαστραπά*. Ο Πιτωκάκης σημειώνει σχετικά: «Επρόκειτο όμως προφανώς για τις μεταγενέστερες γυάλινες κανάτες που αντικατέστησαν τους μαστραπάδες». Άλλωστε, ταιριάζει καλύτερα να παρομοιάσουμε μια κοπέλλα με γυάλινο μαστραπά (που απαιτεί λεπτότητα και προσοχή στους χειρισμούς) παρά με ... μπακιρένιο, όταν μάλιστα έχουμε το μειωτ. επίθ. *μπακιρονούσης* (βλ.) και την επίσης μειωτ. έκφρ. *δεν αζίζει* μια *μπακίρα*. Ο Παπα-Μανόλης Καλαϊτζάκης («Στρούμπος - Κρητικά ήθη και έθιμα», 9ο μέρος, εφημ. *Παρίς*, φ. της 3-8-2004) καταγράφει ένα αστέιο παιγνίδι ενηλίκων το οποίο λεγόταν *μαστραπάς*: Κάποιοι παρίστανε τον Δεσπότη, αλλά αντί για μίτρα είχε στερεώσει στο κεφάλι του ένα μαστραπά γεμάτο νερό. Καθώς πλησίαζε κάποιος να υποβάλει τα σέβη του, εκείνος έγερνε ελαφρά το κεφάλι του να τον ευλογήσει και... τον κατάβρεχε! Σημειώνουμε τον αντίστροφο λεξιλόγιο δανεισμό: kanata 'σκεύος νερού με πλατό στόμιο και με μια λαβή' < μσν. *κανάτα* < υστλατ. *cannata* (Δημάση & Νιζάμ, 172, βλ. και Meyer, *Türkische Studien I*, Βιέννη 1893, σ. 50).}

μαστραπιδέ, η [mastrapidé] (Ξανθιν^Α) : (Δυτ. Κρ.) το περιεχόμενο ενός μαστραπά, η ποσότητα υγρού που χωράει ένας μαστραπάς.

[< *μαστραπάς* (Ξανθιν.)]

μαστραχός, βλ. **ματρακάς**.

ματαράς, ο [matarás] : μικρό δοχείο για νερό, παγούρι. Η λ. στο *Αρκάδι δια των αιώνων* του Τιμόθεου Βενέρη (Αθήνα 1938), σ. 390, όπου και η ετυμολογία από τα τουρκικά.

[< *matara* «λήκυθος σκυτίνη ή εκ λευκοσιδήρου, εντός της οποίας οι οδοιπόροι φέρουνσι μεθ' εαυτών ύδωρ πόσιμον, ασκοπιτήν, κ. ματαράς, φλασκί» (Χλωρός, Β 1706), από το αραβ. *matara(t)* κατά τον Nişanyan] (مطر)

(*) **ματαρατζής**, βλ. Παράρτημα 1.

ματζούμι, βλ. **ματζούμι**.

ματζούνι*, το [madzúni] & **ματζούμι** [madzúmi] (Παπ., Πάγκ.) : το δυναμωτικό, συνήθως φαρμακευτικής παρασκευής, «έκλειγμα τονωτικών» (Παπ.).

[< *macun* (Παπ.)] (معجون)

{Ο τ. *ματζούμι* στον Παπαρηγοράκη. Στη συνέχεια τον αναπαράγει ο Πάγκαλος ως τύπο της Δ. Κρήτης. Η Ελευθ. Γιακουμάκη, επιμελήτρια της 2η έκδοσης του έργου του, σημειώνει (Δ 202) : «Εξεταστέος ο τύπος *ματζούμι*. Πάντως εις την Κίσαμο που είναι Δ. Κρ. λέγεται ωσαύτως *ματζούνι*».

ματικάπι*, το [matikápi] & **μακόπι** [matikápi] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν^Α., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ.) : **1.** τρυπάνι ξυλουργού, αρίδι. **2.** λοστός με πεπλατυσμένο το ένα άκρο, με τον οποίο άνοιγαν τρύπες για να βάλουν τα εκρηκτικά στα φουρνέλα.

[< *matkap* (Παπ.) & *makap* (TDK) (Συντ.)] (مطقب)

ματρακάς, ο [matrakás] & **ματραχάς** [matraxás] & **μαστραχάς** [mastraxás] (Πιτ., Γαρ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ., Τσιρ^Β) : ειδικό σφυρί με το οποίο ο πετροκόπος διαμορφώνει τις πέτρες κατά το χτίσιμο.

[< αραβ. *mitragah* ‘σφύρα’ (Τσιρ.) / μάλλον < τουρκ. *mitraka* «σφυρίον σιδηρουργού» (Χλωρός, Β 1706) (Καραποτόσογλου)] (مطرقة)

{Για την ετυμολ. βλ. Κώστας Καραποτόσογλου, “Γλωσσικά Μυκόνου”, *Ελληνικά*, 55/ (2205), 109. Σημειώνουμε τον αντίστροφο λεξιλογικό δανεισμό: η βαριοπούλα στα τουρκ. λέγεται *balyož* ή *varyos* (Δημάση & Νιζάμι, 137, 257), κατά τον Νιζανιάν από το ελλ. *βαρειός* < *βαρύς* ;}

ματραμπάξης, βλ. **μαντραμπάξης**.

μαύρο μπαρούτι, το [mávro barúti] & **μαυρομπάρουτο** [mavrobáruito] (Κριτσ.) : «η πυρίτιδα που όταν καίγεται βγάζει μαύρο καπνό, σε αντίθεση με το άκαπνο, που δεν βγάζει».

{Κατά τη *Βικιπαίδεια* το ίδιο σε πολλές γλώσσες: τουρκ. *karaburut*, αγγλ. *black powder*, γερμ. *Schwarzpulver*, ρωσ. *чёрный порох* κλπ.}

μαυροτζεμπερίζομα [mavrodzeberízome] (Ξανθιν.) : βάζω μαύρο τζεμπερί, μαυροφορώ, πενθώ.

[< *μαύρος* + *τζεμπερί* (Ξανθιν.)]

μαυροχαρτζάτος (επίθ.) [mavroxardzátos] (Πάγκ.) : (για ρούχο) που έχει μαύρα χάρτζα (βλ. *χάρτζι*), κεντητά ποικύματα.

[< *μαύρος* + *χάρτζι* (Πάγκ.)]

μαφαζάς, ο [mafazás] (Ροδ.) : φύλακας, σκοπός.

[< *mafaza*, κατά το *TDK* διαλεκτ. τ. του

muhafaza ‘περιφρούρηση, προστασία, διάσωση’ (Συντ.)] (محافظه)

μαχιάς*, ο [maxialás] (Παπ., Πάγκ., Τσιρ.) : η συνοικία.

[< *mahalle* (Παπ.)] (محله)

μαχίρι, βλ. **τρώγω τα μαχάρια μου**.

μαχιά, η [maʃá] & **μασά** [masá] & **μασάς**, ο [masás] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^Β, Κασσ.) : **1.** μεταλλική λαβίδα με την οποία πιάνουν τα κάρβουνα. **2.** (Παπαδάκης) μικρή τσιμπίδα χωμένη στην άκρη της λαβής κρητικού μαχαριού (βλ. σημείωση).

[< *masa* (Παπ.)] (ماسة)

{Στο *AKN* : *μασιά**. Βλ. και *μαχιδάκι*, *μαχιά τση σφάκας*. Για τη σημ. **2.** «Στην άκρη της μανίκας –σχημ. V– κι ανάμεσα στα δύο σκέλη της, κάνουν μια τρύπα όπου βάζουν ένα μικρό εξάρτημα, άγνωστο στους πολλούς, τη *μασά*. Μία μικρή ατσάλινη τσιμπίδα 4-5 εκ., που η κορυφή της, από ελεφαντόδοντο, στο σχήμα ενός κουμπιού, εξέιχε στο βάθος της λαβής. Τι χρησιμοποιούσαν οι παλιοί καπνιστές για να τακτοποιούν τα καρβουνάκια του ναργύλε τους» (Μανόλης Παπαδάκης, “Το κρητ. μαχαίρι”, *Αμάθεια*, 10/39 (1979), 123-124.)}

μαχια(λ)λά (επιφ.) [maʃála, με δύο τόνους] & **μασα(λ)ά*** (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^Β, Κασσ.) : **1.** εύγε! · **2.** ντροπή!

[< *masallah* (Παπ.)] (ما شاءالله)

{Προσθήκη Θεοχ. Δετοράκη, φιλολογικού επιμελητή της έκδοσης του *Κρητικού Λεξιλογίου* του Κονδυλάκη (σ. 293) : «Ακούεται ακόμη ως επιφώνημα θαυμασμού ή και ειρωνείας. ΦΡ. *μαχιαλά παπάς* (= για ανάξιο ιερέα)». Ο Δαριβιανάκης έχει δύο λήμματα: *μαχιαλλά!* και *μαχιαλλά σου!* ‘ντροπή (σου)!’ Ο Γαρεφαλάκης το γράφει με δύο τόνους: *μάχιαλά* (έτσι ακούγεται συνήθως).}

μαχιά τση σφάκας, η [maʃá tsi sfákas] (Κριτσ.) : ο μακρουλός καρπός του φυτού σφάκα (*Nerium oleander*, κ. πικροδάφνη), που όταν ξεραθεί ανοίγει στα δύο σαν μασιά.

[βλ. *μαχιά*]

μαχιδάκι, το [maʃidáʃi] (Κριτσ.) : μικρή μεταλλική λαβίδα με την οποία πιάνουν το *στίλι* του λύχνου ή του καντηλιού και το σβήνουν.

[από τη λ. *μαχιά*, μάλλον με διπλό, διαδοχικό, υποκορισμό: *μαχιά* > **μαχίδι* > *μαχιδάκι*, πβ. *μπόλια/μπολίδα* > *μπολίδι* > *μπολιδάκι* (Συντ.)] {Θα μπορούσε να προκύψει και από τον πληθ. *μαχιδάδες* > *μαχιαδάκι* > *μαχιδάκι*, πβ. *μασαδοκέρης* ;}

μαχλουκάτι, το [maxlukaˈti] (Ροδ.) : πλάσμα.

[< *mahlukat* ‘πλάσματα, δημιουργήματα’, πληθ. του αραβ. *mahluk* (Συντ.) (مخلوقات) «—Γρίκα, μορέ! Λέει ο Τούρκος, ίσα είναι το μαχλουκάτι του Ραμπι με το ραδιά.» (Παντελής Πρεβελάκης, *Ο Κρητικός: Το δέντρο*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 1965, σ. 113.)]

μαχμουντιές, βλ. **μαμουντιές**.

μαχμουντιές, βλ. **μαμουντιές**.

μαχμουρλής* (επίθ. προσ.) [maxmurˈlis] & **μαμουρλής** [mamurˈlis] & **μαμουρλός** [mamurˈlɔs] (Παπ., Πάγκ., Ροδ., Τσιρ., Δαρ., Κασσ.) : αυτός που έχει ακόμη βαρύ κεφάλι μετά από οινόποσια ή ύπνο.

[< *mahmurli* (Παπ.) / *mahmurli* (Πάγκ.) / *mahmur* ‘υστεραγμένος’ (από τα αραβ.) + -λής είτε < διαλεκτ. **mahmurli* (AKN)] (مخمور)
{Αναλυτικά για την ετυμολ. βλ. Κυρανούδης, 443-4.}

μαχμουρλούκι, το [maxmurˈluːki] & **μαμουρλούκι** [mamurˈluːki] (Παπ., Πάγκ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ.) : η κατάσταση του *μαχμουρλή*.

[< *mahmurluk* (Παπ.)] (مخمور)
{Ο Παπαγρηγοράκης έχει παράδειγμα χρήσης με τη λ. στον πληθ.: «σηκώθηκε πάλι με τα μαμουρλούκια σου». Ο Ανδριώτης έχει τον τ. *μαχμουρλίκα*.}

μαχμουτά, βλ. **μαμουτιά**.

μαχραμάς, ο [maxramás] (Πιτ., Τσιρ.) & **μαρχαμάς** [marxamás] (Τσιρ^B) : «Πολύ παλιό προϊόν αργαλειού ξομπλιαστό. Οι πληροφορίες για το είδος του διαχάζονται. Άλλες παλιές οικοκυρές ισχυρίζονται πως ήταν χιράμι κι άλλες πως ήταν είδος πετσέτας. Ο όρος δεν χρησιμοποιείται σήμερα, ακούεται μόνο σε παροιμίες. “Άμε μορή να ξεις προβιές να κάνεις μαχραμάδες” (Για γυναίκες νοθρές που κάθονται όλη την ημέρα με σταυρωμένα χέρια). Και βρίσκεται σε ορισμένα δημοτ. τραγούδια [...]. Στην επαρχία Μεραμβέλου προ ολίγων ετών η λέξις εν χρήσει με τη σημ. ‘πετσέτα’» (Πιτ.).

[< *mahrāma* & *makrāma* (Ronzevalle, 442) «μιανδήλιον, προσόνιον, χειρόμακτρον» (Χλωρός, Β 1753) (Συντ.)] (ماخرمه، محرمه، مقرمه)
{Μαχραμάς του 18ου αι. από τη Σκύρο (πετσέτα μπάνιου κεντημένη στις δύο στενές πλευρές της με χρυσοκλωστή και μετάξι) υπάρχει (με Α.Μ. 13475) στο *Μουσείο Λαϊκής Ελληνικής Τέχνης* στην Αθήνα. Λέξι που μοιάζει με το μαχραμά είναι η λ. μακραμές (στα αγγλ., γαλλ., ιταλ. λέγεται macramé· στα τουρκ. makrome, από τα γαλλ. κατά το *TDK*· κατά τον Nişanyan αφετηρία το αραβ. *mikram/kiṛām*, νεολογισμός με αλλαγή της αρχικής σημ. ‘σκάλισμα, γλυπτι-

κή’). Μακραμές σημαίνει ‘τεχνική δεσίματος καλλιτεχνικών κόμπων με σπάγγο ή άλλα υλικά’, με την οποία δημιουργούνται καλαίσθητα χρηστικά ή διακοσμητικά αντικείμενα της καθημερινής ζωής (βραχιόλια, ζώνες, κοσμήματα, δαντέλες κλπ.), που συνήθως λέγονται κι αυτά μακραμές, κατά μετωνυμία. Η αναζήτηση εικόνων στο Διαδίκτυο με κλειδί τις λέξεις *σεμέν μακραμέ* βγάζει πλήθος εικόνες με τέτοιες περιτεχνες δημιουργίες.}

μαχριές, βλ. **μπαχριές**.

μαχσούλιον, βλ. **μαζούλι**.

με την αβραντίνα (έκφρ.) [me tin avradina] (Κονδ., Ιδομ^B) : «αυθαρέτως, με το άστεντούα».

[χωρίς ετυολογ. / πβ. *avradim* (avrat ‘γυναίκα, σύζυγος’) (Συντ.)]

{Ο Κονδύλακης το συσχετίζει με τη βρισιά *αβραντινί σικτίμ* (βλ.). Η λ. *αβραντίνα* και σε άλλες περιοχές: Ο Καλλισθένης Χουρμουζιάδης (“Γλωσσάριον Τσακηλίου”, *Θρακικά* 13 (1940), 366) την καταγράφει με τη σημ. ‘σύζυγος’, ενώ ο Πολύδωρος Παπαχριστοδούλου (“Γλωσσάριο από τη Σαρανταεκκλησιώτικη γλώσσ-σα”, *Θρακικά* 1 (1928), 223) την έχει τη σημ. ‘αδελφή’, αλλά και ως βρισιά: «*την Αβραντίνα σ’ ...!*» Στη Σ(υ)καμιά Λέσβου σημαίνει ‘γυναίκα ατίθαση, γλωσσού και προκλητική’ (*skamia.com*).}

μεβλούτι, το [mevluti] (Κονδ.) : «τουρκικόν μνημόσυνο, ότε προσφέρουν *αχιουρέδες*» (βλ. *αχιουρές*).

[< *mevlüt* / *mevlüd* (κατά το *TDK* διαλεκτ. τ. του *mevlit*, από το αραβ. *mevlid*) (Συντ.)] (مولود)

{*Mevlit* είναι ένα μακρύ ποίημα για τη γέννηση και τη ζωή του Μωάμεθ. Το διαβάζουν σε διάφορες περιστάσεις. Μια από αυτές είναι στην τελετή για την 40η ημέρα μετά τον θάνατο κάποιου. Έτσι, *mevlit okumak* (κ.λ. ‘διαβάω το Μεβλίτ’) σημαίνει ‘κάνω μνημόσυνο’ και *mevlit* ‘μνημόσυνο’. Με τη γενικότερη σημ. ‘θρησκευτική τελετή’ η λ. *μεβλούτι* σε κρητ. δημοτ. τραγούδια (Κριάρης, 52 και 165). Ο Ροδάκης έχει τον αναγραμματισμένο τ. *μελβούτι*, με τη σημ. ‘συμπόσιο’.}

μέγγενη*, η [meh̥dʒeɲi] (Παπ., Πάγκ.) : εργαλείο με το οποίο οι τεχνίτες σφίγγουν κάτι και το σταθεροποιούν για να το εξεπεργαστούν.

[αντδ. < *mengene* < *μάγγανον* (Παπ.)] (منگنه)

μεγέγκι, βλ. **μεχέγκι**.

μεμιούρης, ο [meemúris] (Κονδ., Τσιρ^B) & **μεμιούρης** [memúris] (*Ημερολόγιο Κοζύρη*, 204) & **μεμιουρίς** [memuris] (Ροδ.) : δημόσιος υπάλληλος (επί Τουρκοκρατίας). Ως **μειμιούρης**

[meimáris] σε έγγραφο από το Α.Δ.Η.: *διετάξαμεν αυστηρώς τους υπό την δικαιοδοσίαν μας μείμυρίδες* (2 / 44-149)· *έγραψε εις τον Μείμυρή του ειρημένου χωριού* (2 / 44-222). Βλ. και *μεμουρέτι*.

[< *memur* (Κουκκίδης, 53), κατά το ΤDK από το αραβ. *me'mur* (Συντ.)] (مأمور)

{Ο Χλωρός (B 1514) αποδίδει την προφορά της οθωμ. λ. مأمور ως [με'μούρ] και ο Meynard (B 720) ως [mèémour]. Ο Κουκκίδης έχει: *μεμούρης*.}

μεζάρι, το [mezári] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Τσιρ^B., Ξεν.) : μνήμα, τάφος.

[< *mezar* (Παπ.)] (مزار)

{Ο Πιτωκάκης διευκρινίζει ότι ο όρος σημαίνει 'τουρκικός τάφος' και ότι δεν χρησιμοποιείται για τους χριστιανικούς. Ακούγεται ως τοπωνύμιο (π.χ. στο Καβροχώρι Ηρακλείου) : *Στα Μεζάρια*.}

μεζαρλίκι, το [mezarlífi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ.) : το τουρκικό νεκροταφείο. Και ως τοπωνύμιο (π.χ. στη Σητεία) : *Στα μεζαρλίκια*.

[< *mezarlık* (Παπ.)] (مزارق)

μεζαρόπετρα, η [mezarópetra] (Πιτ., Ροδ., Τσιρ^B.) : «Η όρθια λαξευμένη στήλη που τοποθετείται στο μεζάρι, στο μέρος που αντιστοιχεί ο σταυρός των χριστιανικών τάφων» (Πιτ.), ταφόπετρα.

[< *μεζάρι* + *πέτρα* (Πιτ.)]

{Μοιάζει με μισομεταφρασμένο δάνειο: < *mezar tazi*.}

μεζάτι^(A), το [mezáti] (Κριτσ^e.) : η πλειοδοτική δημοπρασία.

[< *mezat* (Κριτσ^e.)] (مزاد)

μεζεδικό, το [meseðikó] (Τσιρ.) : κρεατομεζές.

[< *μεζέδες*, κατά τα: ορεκτικό, δροσερικό κλπ. (Συντ.)]

μεζεκλής (επίθ. προσ.) [mezeklís] (Ιδομ.) : καλοφαγάς.

[< *μεζές* + *-κλής* (Κυρανούδης)]

{Κατά τον Κυρανούδη (σ. 441, 453), από την παρετυμολ. συσχέτιση του *θεριακλής* με το *θεριό* προέκυψε, με τη μορφολογική και σημασιολογική επανανάληψη *θεριό* + *-κλής*, και αποσπάστηκε το τμήμα *-κλής* ως αλλομόρφο της κατάληξης *-λής*: *χασικλής*, *μεζεκλής*. Βλ. επίσης: *μπουρουκλής*, *κουμπεκλίδικος*, *χουβίλιδικός*.}

μεζεκλίκι, βλ. *μεζελίκι*.

μεζελίκι*, το [mezelífi] & **μεζεκλίκι** [mezeklífi] (Παπ., Πάγκ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Ξεν.) : ο (εκλεκτός) μεζές.

[< *mezelik* (Πάγκ.)] (مزه لك)

{Κατά τον Κυρανούδη (σ. 388) «η ανάπτυξη του /k/ έγινε στην ελληνική και οφείλεται σε επίδραση του *μεζεκλής*» (βλ. λ.).}

μεζές*, ο [mezés] (Παπ., Κονδ., Αποστ., Τσιρ.) : «το *λίχνευμα* της αρχαίας» (Παπ.)· ΦΡ. *παίρνω κάποιον στο μεζέ*: τον κοροϊδεύω, τον "δουλεύω".

[< *meze* (Παπ.)] (مزه)

{Η σημ. 'κοροϊδία' ήδη στα τουρκικά, πβ. και *mezele(n)mek* 'κοροϊδεύω' (Χλωρός, B 1649).}

μεζιλής ναζιρής, ο [mezilís nazirís] : ο Πρόεδρος του Συμβουλίου (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 601).

[< *meclis naziri*, βλ. *μετζιλίχι* & *μουκατά ναζιρής* (Συντ.)]

μεζίλι, το [mezíli] (Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Ιδομ^B., Κασσ.) & **μετζίλι** [medzilí] (Ροδ.) & **μενζίλι** [menzilí] (Bilgehan², 632) : 1. η απόσταση (από ένα τόπο σε άλλο)· ΦΡ. *πετράς μεζίλι*: απόσταση «εις όσπιν δύναται να φθάσει βολή λίθου ριπτομένη υφ' ημών» (Πάγκ.)· 2. ταχυδρόμος, αγγελιαφόρος (βλ. σημείωση).

[< *menzil* (Πάγκ.) (Συντ.)] (منزل)

{Η επισήμανση του Πάγκαλου ότι χρησιμοποιείται μόνο στη φρ. *πετράς μεζίλι* αναφέρεται από το παράδειγμα χρήσης του Γαρεφαλάκη: *Ήπαιξα του λαγού από κανονικό μεζίλι και δεν έπιασε ασκά, που να 'χει ανάθεμα*. Κατά τον Χλωρό (B 1793) η λ. *menzil* σημαίνει «το μέρος ένθα ο οδοιπόρος κατά το ταξείδιον καταλύει και αναπαύεται, σταθμός· ταχυδρομείον· κ. ίππος ταχυδρομείου· βολή, απόστασις ήν διανύει ή μέτρι ού φθάνει σφαίρα πυροβόλου κτλ.» Με τη σημ. 'ταχυδρόμος' η λ. *μετζίλι* σε έμμετρη αφήγηση του 1840: *Μετζίλι στείλαν στα Χανιά δια να τους ειπούσι / πως τον Ντεδζάρη ζωντανόν οι Έλληνες βαστούσι* (Αντωνούσα Καμπουροπούλα, *Ποιήματα τραγικά εμπεριέχοντα διαφόρους πολέμους της Κρήτης επί της Ελληνικής Επανάστασεως*, Ερμούπολη 1840, σ. 40).

μεζίσι, βλ. *μετζιλίχι*.

μεϊμάρης, ο [meimáris] : ο αρχιτέκτονας (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 347).

[< *mimar*, από το αραβ. *mi'mār*] (معمار)

μεϊμούρης, βλ. *μεμούρης*.

μεινάνι*, το [meidāni] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : η πλατεία· ΦΡ. *βγάζω στο μεινάνι*: κοινωνολογώ, αποκαλύπτω κάτι το επιλήνιμο, το *βγάζω στα φόρα* της Κοινης· || *βγαίνω στο μεινάνι*: (μτφ.) φανερόνομαι αποκαλύπτομαι (Κονδ.).

[< *meýdan* (Παπ.) (ميدان)

{Ως τοπωνύμιο στο Ηράκλειο, τα Χανιά και τα Ανόγεια. Για τις εκφράσεις *βγαίνω στο μειντάνι* < *meýdana cikmak* και *βγάζω στο μειντάνι* < *meýdana cikarmak* βλ. Kappler, 95.]

μειτάνι, το [meitañi] & **μιτάνι** [mitañi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ.) : «Εξάρτημα της {ανδρικής} κρητικής φορεσιάς. Κοντός εφαρμοστός επενδύτης με χειρίδες, από μαύρο ή βαθύ μπλε ύφασμα, από τσόχα στα σαλβάρια, ανοικτό στο στήθος. Φοριέται πάνω από το γελέκι. Συνήθως είναι ποικιλμένο με διάφορα “χάρτζα”» (Πιτ.).
[< *mintan* (Παπ.) (منتان)]

μειτανογέλεκο, το [meitanozéleko] & **μιτανογέλεκο** [mitanozéleko] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ.) : κοντό και εφαρμοστό ανδρικό σακκάκι (κατά τους Πάγκ. και Ξανθιν.)· το *μιτάνι* και το *γελέκι/γελέκο* της κρητικής φορεσιάς με μια λέξη (κατά τους Παπ. και Πιτ.).
[< *μειτάνι/μιτάνι* (Παπ.) / + *γελέκο* (Πάγκ.)]

μειτέπι, το [meitépi] & **μεχτέπι** [mextépi] (Κονδ., Τσιρ., Ιδομ^B) : το σχολείο.
[< *mekter* (Τσιρ.) / < *meýder, mehder* (κατά το TDK διαλεκτ. τ. του *mekter*) (Συντ.) (مكتب)]

(***μειχανετζής**, βλ. Παράρτημα 1.

μεικαρές¹ (επίθ. προσ.) [meɟarés] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν.) : δόλιος, απατεώνας.
[< *mekkâr* (Παπ.) / *mekkâre* (Πάγκ.)]
{Η λ. *mekkâr* (مكار), που σημαίνει ‘απατεώνας’, κάνει *mekkâre* (مكاره) στο θηλ. (Χλωρός, Β 1759). Στα αραβ. προέρχεται από τη λ. *mekr* ‘δόλος, απάτη, πανουργία.’}

μεικαρές², ο [meɟarés] (Ροδ.) : γαϊδουρομούλαρο.
[< *mekkâre* ‘υποζύγιο για μεταφορές’, από τα αραβ. (Συντ.) (مكاره مكارى)]
{Κατά τον Χλωρό (Β 1760) το αραβ. έτυμο ανάγεται στη λ. *kirā kirā* ‘ενοίκιο’, που έχει επίσης περάσει στα τουρκικά, και στη συνέχεια στα ελληνικά: βλ. *κιράς*.}

μεκτούπι, το [mektûpi] : η επιστολή. Η λ. σε εκκλησιαστικό έγγραφο του 1793, προσαρμολοσμένη στο τυπικό της καθαρειούσας: *του μεκτουπίου* (Φανουράκης, 130).
[< *mektur* «γράμμα, επιστολή αποσπασμένη εις άνθρωπον κατοικούντι εις άλλην χώραν» (Χλωρός, Β 1781), από το αραβ. *makûb* κατά τον Nişanyan (مكتوب)]

μεκτουπτζής, ο [mektupdzis] (Ροδ.) : ο γενικός γραμματέας. Η λ. εν χρήσει στον *Οργανικό Νόμο* (1868) : *Το διοικητικόν Συμβούλιον της Γενικής Διοικήσεως θέλει σύγκεισθαι εκ [...] δύο*

Γενικών Γραμματέων (μεκτουπτζή) (βλ. *Κρητικός Κώδικς*, Α 7).

[< *mekturcu* (Kaczynska & Witczak, 235) (مكتوبجي)]

μελαιϊκές, ο [melaitʃés] & **μιλαιϊκές** [milaitʃés] (Πιτ., Κριτσ.) : ο άγγελος.

[< *melaiké* ‘άγγελος’ (Κριτσ.) (ملائكة) : πληθ. αραβ. του ملك)

μελβούτι, βλ. **μεβλούτι**.

μελεούνης (επίθ. προσ.) [meleúñis] (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B) : καταραμένος. Κατά τον Πιτωκάκη: «Υβριστικός χαρακτηρισμός με κάποια αοριστία στην ερμηνεία του. Επί ανθρώπων ανοήτων που τους διακρίνει όμως παράλληλα μια κακότης, μια θρασύτης σε κάθε τους ενέργεια. Ο στενοκέφαλος και αλτήριος ίσως αποδιόδουν την πιο ακριβή σημασία του όρου». Ο Τσιριγωτάκης (Τσιρ^B) προσθέτει τη σημ. ‘άκλερος’.

[< *melun* (Πάγκ.), από τα αραβ. (Κονδ.)]

{Η δυσκολία του Πιτωκάκη να ορίσει ακριβώς τη σημ. της λ. *μελεούνης* αντανακλά το γενικότερο φαινόμενο (που αξίζει να μελετηθεί) να χρησιμοποιούμε λέξεις ξενικής προέλευσης, συχνά τουρκικής, που ξέρουμε ότι έχουν αρνητική σημασία (υποτιμητική, σκοπτική, υβριστική κλπ.) αλλά δεν μπορούμε να την προσδιορίσουμε ακριβώς, όπως είναι π.χ. οι χαρακτηρισμοί *ζεβζέκης, οχμάκης, πεζεβέγκης* κλπ. Το τουρκ. *melun* σημαίνει ‘καταραμένος, επάρατος, αναθεματισμένος, καταχθόνιος’ (Χλωρός, Β 1773). Είναι ομόρριζη με τη λ. *lanet* (και *nalet*) ‘κατάρρα, ανάθεμα’, από την οποία προέκυψε το κρητ. *ναλέτι* (βλ.)}

μελισσί (άκλ. επίθ.) [melisi] (Κασσ.) : το καστανό χρώμα του μελιού.

[Λημματογραφείται για το τουρκ. προέλ. χρωματικό επίθεμα -i (Συντ.)]

μελντέ-μεντέ, βλ. **σεντέ-μεντέ**.

μελόρακη, η [melórafʃi] (Πάγκ., Γαρ., Κριτσ.) : «απόσταγμα από το υγρό που μένει μετά το πλύσιμο των σκευών που χρησιμοποιήθηκαν κατά τον τρυγητό των μελισσών».

[< *μέλι* + *ρακή* (Πάγκ.)]

μελέτιμ*, το [meltémi] & **μερτέμι** [mertémi] (Παπ., Πάγκ., Κασσ.) : ΒΔ άνεμος που φυσά (στην Κρήτη) το καλοκαίρι, ο *επήςίας* των αρχαίων.

[< *meltem* (Παπ.) (ملتم)]

μελχέμι, το [melchémi] : το γατρικό. Η λ. σε επώνυμο στιχογράφημα του 1908: *μελχέμι στον παρά σεβντά τον άριτο μον πόνο* (βλ. Μιχαήλ Γ. Διαυλνός, *Ποιήματα*, τόμος Α', Ηράκλειο 1909, σ. 22).

[< *melhem*, «κατά παραφθοράν εκ του *merhem*: αλοιφή» (Χλωρός, Β 1775), *garaya merhem olmak* «θεραπεύω πληγήν, κακόν» (Β 1644) (Συντ.) (مرهم\ ملهم)]

μεμέτιδες, οι [memétides] (Γαρ., Κριτσ.) : «Θάμνοι μικρόσωμοι που φυτρώνουν στον ποταμό του Πισκοκεφάλου ανάμεσα σε λυγαριές και σφάκες. Έχουν πολλά κλαδιά και φυλλαράκια με χρώμα βαθύ πράσινο» (Γαρ.).
[προφανώς πληθ. της λ. *μεμέτης* (βλ.), αλλά άγνωστος ο λόγος του συσχετισμού με θάμνο (Συντ.)]

μεμέτις (επίθ. προσ.) [memétis] (Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ.) : **1.** «περιφρονητικός χαρακτηρισμός για αλαζονιστήσαντα» (Δαρ.) : **2.** ο Τούρκος : **3.** (μτφ.) άνθρωπος δύστροπος και καταφερτζής (Κριτσ.).

[< *Memmet*, *Memmed*, *Mehmet* < *Muhammed* (TDK) (κατά τον Nişanyan από το араб. *muhammad*, κ.λ. 'δοξασιμένος') (Συντ.)]

{Το όνομα *Muhammed* 'Μωάμεθ' «ως όνομα κύριον άλλων προσώπων προφέρεται κοινώς Μεχμέτ και Μεμέτ» (Χλωρός, Β 1605). Στην κοινή νεοελληνική η λ. *Μεμέτις* (στο Διαδίκτυο υπάρχει και ως *Μεμετάκος*) χρησιμοποιείται σε λαϊκό επίπεδο μετωνυμικά, με μειωτική και συγχρόνως χιουμοριστική διάθεση, ως συνώνυμο της λ. Τούρκος, πβ. *Τζώνηδες* αντί Άγγλοι (π.χ. Γ. Θεοτοκάς, *Ασθενείς και Οδοιπόροι*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1967, σ. 94) ή Αμερικανοί (π.χ. εφημ. *Το Ποντίκι*, φ. της 20-11-2009). Ήδη στα τουρκ. το υποκορ. *Mehmetcik* (Μεχμετάκος) χρησιμοποιείται, με κάποια διάθεση συμπαθείας, με τη σημ. 'Τούρκος στρατιώτης', βλ. σχετικά λ. στο *TDK*, πβ. το δικό μας (υποτιμητικό όμως) *γιαννάκι* 'νεοσύλλεκτος'. Ο Γαρεφαλάκης λημματογραφεί τον πληθ. *μεμέτιδες* (βλ.) με τη σημ. 'είδος θάμνου'.}

μεμουρέτι, το [memurétí] : δημόσια υπηρεσία.
[< *memuriyét* < *memuriyet* «υπηρεσία ή θέσις δημοσία» (Χλωρός, Β 1514) (مأمورية)]
{Το βρήκα σε κείμενο, αλλά παρέλειψα να σημειώσω παραπομπή.}

μεμούρης, βλ. **μεμούρης**.

μενεβίσκος (επίθ.) [menevisikos] : *γαϊτάνι μενεβίσκο*, δηλ. γυαλιστερό, που έχει ανταύγειες, που κάνει νερά. Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των χρόνων 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 197).

[< *menevis*, στη σημ. «κυματισμός, κ. νερά (επί υφάσματος)» (Χλωρός, Β 1818) (Συντ.)] (منويش)

μενεβίχι [menevíçi] & **μπενεβίχι** [benevíçi] : η μαστίχα (ή/και το λιβάνι).

[< τουρκ. (Τσιρ.) / < *benevis* / *menevis* (Συντ.)]

{Ο Τσιριγωτάκης έχει το λήμμα: *μπενεβίχι* = το χρώμα που έχει το λιβάνι. Στο Διαδίκτυο υπάρχει μόνο ως *μενεβίχι* (<http://crete.mmx.gr/lexiko/menebixi>). Ο Hakkı Bilgehan αποθησαυρίζει τη μαντινάδα *Μισεύγεις, μενεβίχι μου, κι εμένα πού μ' αφήνεις, / πάρε με σα κρυγιό νερό στο δρόμο να με πίνεις*. Η μετάφρασή του *Menevisim gidiyorsun* κλπ. (Bilgehan¹, 87) δεν μας διαφωτίζει πλήρως για την ακριβή σημασία της λ. *μενεβίχι* στη μαντινάδα αυτή. Κατά το *TDK benevis & menevis* (από τα περσ.) είναι το φυτό *Pistacia terebinthus*, που λέγεται αλλιώς και *menengiç* (βλ. και Fatih Alkayis, *Türkiye türkçesinde bitki adları* (= The plant names in Turkey turkish), διδασκ. διατρ., Πανεπ. Erciyes, Kayseri (Καισάρεια) 2007, σ. 482-3). Ο Γεννάδιος (σ. 783) σημειώνει για το φυτό αυτό: «η ρητίνη του φαρμακευτική παρά τω λαώ». Και για τη ρητίνη του στενώς συγγενούς είδους *P. palaestina* γράφει (σ. 785) πως όταν στερεοποιηθεί «λαμβάνει χρώμα γαλακτώδες υαλίζον». Σημειώνουμε ότι είδος του ίδιου γένους είναι το μαστιγόδεντρο της Χίου. Από το τουρκ. *menevis* ετυμολογείται (Γιαγκουλλής, 40) το κυπρ. *μενεβίσι* – *μενεβέσι*, το, 'βρακοζόνι, χρώμα ή ύφασμα, ποικιλία σύκων' (ίσως είναι αυτά που λέμε στην Κρήτη *φαζά* σύκα, δηλ. όχι ενιαίου χρώματος αλλά με 'νερά'), βλ. *μενεβίσκος*.}

μενεξελίδικος (επίθ.) [menekselídikos] (Παπ., Πάγκ.) : που έχει το χρώμα του μενεξέ, μπλε-μοβ.

[< *μενεξές* (Παπ.) / < *μενεξελής* (AKN)]
{Αυτός που έχει το χρώμα του μενεξέ λέγεται *μενεξελής*, *μενεξεδής*, *μενεξεδένιος* (βλ. *AKN*) και πολύ σπάνια *μενεξής*, πβ. «το μενεξελί ομπρελίνο είχε ανακατευτεί με το μενεξί σούρουπο του σοκακιού» (Κοσμάς Πολίτης, *Στου Χατζηφράγκου*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1993, σ. 192) και «καλά βουνά μου μενεξιά στα σύννεφα ντυμένα» (από το τραγούδι «Καλά βουνά», σε στίχους και μουσική του Μίκη Θεοδωράκη, στον δίσκο *Διώνυσος*, του 1985). Για «τα μάτια της τα μενεξιά» (σε λαϊκό τραγούδι) βλ. σημείωση στο λ. *μαβί*.}

μενεξές*, ο [menekses] (Παπ.) : το φυτό *Viola odorata* και το άνθος του.

[< *menekze* (Παπ.)] (منكشه > منكشه)

μενζύλι, βλ. **μεζύλι**.

μεντάτι, βλ. **μεντέτι**.

μεντέρι, το [medéri] & **μιντέρι*** [midéri] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ροδ., Τσιρ., Κριτσ², Ξεν.) : **1.** το στρώμα : **2.** χαμηλό πρόχειρο κρεβάτι.

[< *minder* (Παπ.)] (مندر)

μεντεσές*, ο [mendesés] & **μεντζεσές** [mendzesés] (Παπ., Πάγκ., Ιδομ., Ξεν.) : μεταλλικό εξάρτημα πάνω στο οποίο στηρίζεται η πόρτα ώστε να μπορεί να ανοίγει και να κλείνει (AKN). [*mentese* (Παπ.)] (منتشة)

μεντέτι, το [medéti] & **μιντέτι** [midéti] & **μιντάτι** [midáti] & **μεντάτι** [medáti] & **μεντίτι** [medíti] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Κριτσ., Ιδομ^B.): η βοήθεια. [*medet* (Παπ.)] (مد)

{Στην τουρκ. μορφή της η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: “*Αλλά Αλλάχ*” φωνιάζανε, “*μεντέτι για [=ω!] Μουχαμέτι*” (βλ. Dedes, 363).}

μεντζεσές, βλ. **μεντεσές**.

μεντηλές, βλ. **μεντίλές**.

μεντήλι, βλ. **μεντίλι**.

μεντίλές, ο [medilés] (άλλη γραφή: *μεντηλές*) (Τσιρ., Αποστ., Τσιρ.) : 1. «πολύχρωμο κεντητό γυναικείο κάλυμμα κεφαλής, μεντήλα» (Τσιρ.)· 2. το (ανδρικό) *καμπανί* (Τσιρ^B).

[< *μεντήλι*, μετάπλαση σε -ές (βλ.), κατάληξη συνήη σε λέξεις από τουρκ. φωνηεντόληκτα σε -e (Συντ.)]

{Ξέρω ότι στα Ανόγεια *μαντίλές* λέγεται το ανδρικό μαντίλι, το σαρίκι.}

μεντίλι, το [me(n)díli] (άλλη γραφή: *μεντήλι*) (Πιτ., Κονδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κασσ., Τσιρ^B.): <1> Το μανδήλι της Κοινής [...], <2> Το μαύρο ανδρικό κρητ. κάλυμμα της κεφαλής» (Πιτ.).

{Λημματογραφείται για την πιθανή (αντιδάνεια;) φωνητική επίδραση στο *μαντίλι* από το τουρκ. *mendil* (منديل), βλ. Χριστόφορος Χαραλαμπίδης, *Κρητολογικά Μελετήματα*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2001, σ. 106. Κατά το AKN : μαντίλι [< ελνστ. ή *μαντήλη*, *μαντίλιον* (και *μαντήλιον*, *μανδήλιον*) < λατ. *mantile*, *mantele* (ουδ.), *mantilium*]. Το TDK ετυμολογεί το *mendil* από το αραβ. *mendil*: ο Nişanyan προχωρεί στο αραμαϊκό *mandilā* < ελλ. *μαντήλη* < λατινικό *mantele*.

Ο Πιτυκάκης έχει και δεύτερο λήμμα *μαντίλι*, με τις σημασίες: <1> Το μαντίλι της Κοινής [...] <2>. Ο ντροβιάς των ελαιοτριβείων, όχι σάκος, αλλά σε σχήμα πολύ μεγάλου μανδιλιού, κατασκευασμένου από τρίχες αιγών στο οποίο τοποθετούν τη ζύμη του αλεσμένου ελαιοκάρπου για την έκθλιψη στο πιεστήριο». Το τελευταίο λέγεται αλλιώς *μποζάς* (βλ.).}

μεντίτι, βλ. **μεντέτι**.

μεράκι*, το [meráfi] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Δαρ., Ξεν.) 1. μελαγχολία· 2. ενδιαφέρον, επιθυμία, ζήλος. [*merak* (Παπ.)] (مراق)

μερακλαντζίζομαι [merakladizome] (Κονδ., Τσιρ., Ιδομ^B, Ξεν.) : έχω μεράκια· μτχ. πρκ.: **μερακλαντισμένος**.

[< *merakland(im)*, αόρ. του ρ. *meraklanmak* (Κουκκίδης, 53)] (مراكلانمق)

{Ο Κριτσωτσάκης λημματογραφεί το μτβ. *μερακλαντζίζω*, το οποίο ο Κουκκίδης έχει ως αμτβ., με τη σημ. «καταλαμβάνομαι από μεράκι, θλίβομαι, ανησυχώ».}

μερακλαντισμένος, βλ. **μερακλαντζίζομαι**.

μερακλής* (επιθ. προσ.) [meraklís], θηλ. **μερακλίνα** [meraklína] (Παπ., Πάγκ., Τσιρ., Ιδομ^B, Ξεν.) : 1. αυτός που έχει μεράκι· 2. αυτός που του αρέσει να κάνει τα πράγματα με μεράκι, με επιμέλεια και μαστοριά.

[< *merakli* (Παπ.)] (مراقلو، مراقلى)

{Ο Ροδάκης λημματογραφεί τον τ. **ρεμεκλής** = μερακλής. Ίσως πρόκειται για τυπογραφικό αναγραμματισμό που δεν διορθώθηκε.}

μερακλίδικος (επιθ.) [meraklidikos] (Παπ., Πάγκ., Αποστ., Τσιρ., Ξεν.) : 1. ο κατασκευασμένος με μεράκι· ΕΠΙΡΡ. *μερακλίδικα*· 2. καλόκαρδος, γελαστός.

[< *μερακλής* (Παπ.)]

{Ο Τσιριγοτάκης καταγράφει για το επίρρ. και τον τ. *βερακλίδικα*.}

μερακλίκα, το [meraklítʃi] (Ξανθιν^A, Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ., Τσιρ^B.): η ιδιότητα του μερακλή.

[< *μερακλής* + *-λίκα* ή κατευθείαν < *meraklilik* και στις δύο περιπτώσεις με απλοποίηση *-λίλι-* ή *-lili-* > *-λί-* (Συντ.)]

μερακλίνα, βλ. **μερακλής**.

μερακλωσόνη, η [meraklosíni] (Αποστ., Τσιρ., Κριτσ.) : η ιδιότητα του μερακλή.

[< *μερακλής* (Συντ.)]

{Ο Κριτσωτάκης το γράφει: *μερακλωσόνη*.}

μερακλώνομαι* [meraklónome] (Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B.): βγαίνω στο κέφι.

[< *μερακλής* (AKN)]

μεραμετάκι, βλ. **μερεμέτι**.

μεραμέτι, βλ. **μερεμέτι**.

μεραμετζώ, βλ. **μερεμετζώ**.

μεραμέτισμα, βλ. **μερεμέτισμα**.

μεραμπούτης, βλ. **μαραμπούτης**.

μεραμπουτσόνη, βλ. **μαραμπουτσόνη**.

μερασκελντής, ο [meraskeldís] (Πάγκ.) : ο κληρονόμος.

[< *mirasvedi* (Συντ.), βλ. *μιαραγιεντής* στον Κουκκίδη] (ميراث بيدي)

{Το τουρκ. *mirasyedi* σημαίνει κατά το *TDK* ‘κληρονόμος’ και μτφ. ‘σπάταλος’. Ο Χλωρός (B 1835) έχει: «μυράς-γεντί, ο κληρονομήσας [ο φαγών κληρονομίαν]· ο διασπαθών την περιουσίαν, άσποτος», το ετυμολογεί δηλ. από το *miras* ‘μερίδιο κληρονομιάς’ και το *yedi* ‘έφαγε’. Ο Κουκκίδης (σ. 55) έχει τη λ. *μυρασηγεντής* ‘πρόσωπον κληρονομήσαν και καταφαγόν την μοίραν του, πολυδάπανος’. Ο τ. *μερασκελντής* ίσως να οφείλεται σε παρετυμολ. επίδραση της έκφρ. *ός κελντί* (βλ.).}

μερεμέτι*, το [mereméti] & **μεραμέτι** [meraméti] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Ιδομ^B., Τσιρ^B.): **1.** επισκευή, επιδιόρθωση· **2.** (μτφ.) ξυλοκόπημα, βλ. *σουλτάν μερεμέτ*. ΥΠΟΚΟΡ. **μεραμετάκι**, το.

[< *meremet* (Παπ.)] (مرامت، مرمت)

{Κατά το *TDK* στα τουρκ. η λ. έχει δύο τύπους: *meramet* και *meremet*.}

μερεμετίζω* [meremetízo] & **μεραμετίζω** [merametízo] & **μερεμετώ** [meremetó] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Γαρ., Ιδομ., Τσιρ., Ιδομ^B., Κασσ., Ξεν.): επισκευάζω, επιδιορθώνω.

[< *μερεμέτι* (Παπ.)]

μερεμέτισμα*, το [meremétizma] & **μεραμετίσσια** [merametízma] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Τσιρ^B., Ξεν.): επισκευή, επιδιόρθωση, *μερεμέτι*.

[< *μερεμετίζω* (Παπ.)]

μερέτσι, βλ. *μελέτσι*.

μερτζανένιος (επιθ.) [merdzanénios] (Ιδομ^B.): κοραλλένιος.

[< *μερτζάνι* (Συντ.)]

μερτζάνι^(A), το [merdzáni] (Πιτ., Γαρ., Ροδ., Κριτσ^α., Ιδομ^B., Τσιρ^B.): **1.** το κοράλλι· **2.** (συνεκδ.) περιδέριο από κοράλλια· **3.** το καλλωπιστικό φυτό κοράλλι.

[< *mercan* (Πιτ.)] (مرجان)

{Με το λαϊκό όνομα κοράλλι είναι γνωστό το φυτό *Impatiens balsamina* (αυτό λέγεται και *κισσάρα* βλ. λ.), καθώς και το λιγότερο διαδεδομένο *Russelia equisetiformis*.}

μερτζανοβαμμένος (επιθ.) [merdzanovaménos] (Πιτ., Ροδ., Ξεν.): βαμμένος κόκκινος σαν κοράλλι (συνήθως λέγεται για γυναικεία χείλη) (Πιτ.).

[< *μερτζανοβαμμένος*, με παρετυμολογική επίδραση από τη λ. *μερτζάνι*, εξού και το ερμηνευμα του Πιτκάκη, βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Ο Κώστας Καραποτόσγλου (“Ετυμολογικά στα ιδιώματα της Κω”, *Δωδεκανησιακά Χρονικά*, 26 (2014), 522) ετυμολογεί τη λ. *μερτζανοβαμμένος* ‘ο βαμμένος κόκκινα’ από το μεσν. *μερτζίν*, το ‘βαφικό ξύλο δένδρου και συνεκδ. το

κόκκινο χρώμα που προέρχεται από αυτό, και το βερζίν από το βενετ. *legno verzin* ‘ξύλο του δέντρου *Caesalpinia echinata*, που δίνει κόκκινη βαφή’.

μερτζανοζωσμένος (επιθ.) [merdzanozoménos] (Ιδομ^B.): στολισμένος με κοράλλια.

[< *μερτζάνι* + *ζωσμένος* (Συντ.)]

μερτζανόχειλη (επιθ. προσ.) [merdzanóhili] & **μερτζανάχειλη** [merdzanáhili] (Πιτ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ^α.) & **μερτζάχειλη** [merdzáhili] (Ιδομ^B.): (για κοπέλα) που έχει κοραλλένια χείλη.

[< *μερτζάνι* + *χείλια* (Συντ.)]

{Το ερμηνευμα του Αποστολάκη «ατή που έχει χείλη χρώματος μελιτζάνι» προφανώς από παρετυμολ. επίδραση της λ. μελιτζάνια, που λέγεται και *μερτζάνα*, και *μερτζάνι* το μελιτζανί χρώμα (βλ. Πάγκαλος, Δ 223). Το επιθ. *μερτζανόχειλη* ίσως είναι μισομεταφρασμένο δάνειο από το τουρκ. *mercan dudaklu* (مرجان طوداقلی), που έχει την ίδια ακριβώς σημασία (βλ. Meynard, B 750), πβ. και *mercan dudak* ‘κοραλλένιο χείλος’ (Χλωρός, B 1085).}

μερτζάχειλη, βλ. *μερτζανόχειλη*.

μερχαμέτι, το [merxaméti] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ^α., Κασσ.): οίκτος, ευσπλαχνία, μακροθυμία· ΦΡ. *έχω μερχαμέτι*: είμαι διαλλακτικός, δείχνω συγκράτηση || η ΦΡ. *δεν κάνω μερχαμέτι* έχει τη σημ. της υπερβολής, της κατάχρησης. [< *merhamet* (Παπ.)] (مرحمت)

μερχαμπά [merxabá & mérxaba] (Πάγκ., Κονδ., Γαρ., Κριτσ^α.): καλημέρα! (χαίρετισμός).

[< *merhaba* (Πάγκ.)] (مرحبا)

{Ο Κονδυλάκης σημειώνει: Το καλημέρα μεταξύ των Τουρκοκρητικών». Ο Γαρεφαλάκης επισημαίνει ότι «εδώ τον χρησιμοποιούν χάρη στην αστειότητα». Ο Κριτσωτάκης αποθησαυρίζει το διαλογικό – *Μέρχαμπια, μπάμπια Νικόλα!* – *Μέρχαμπια, καλώς τη βιόλα*, που λέγεται ως αστειότητα. Πβ. και «μερχαμπάρ! = επιφώνημα σκωπτικών προς ευήθεις, διαμορφωθέν υπό των Ελλήνων εκ της λέξεως: μερχαμπά» (Κουκκίδης, 54).}

μεσγάλι, βλ. *μιασγάλι*.

μεσελές, ο [meselés] (Πιτ., Ιδομ^B., Κασσ.): ψέμα, μύθος, απίθανη αφήγηση.

[< *mesele* (Πιτ.)] (مسالة)

{Κατά το *TDK* *mesele* σημαίνει ‘θέμα, ζήτημα, υπόθεση, πρόβλημα’.

μεσελετζής (επιθ. προσ.) [meseledzís] (Κασσ.): αυτός που δημιουργεί ψεύτικα ζητήματα, ψεύτης.

[< *μεσεές* (Κασσ.) + τουρκ. προέλευσης, κατάλ. -τζής (Συντ.)]

μεσημερολόγια, το [mesimeralóʝi] (Κονδ.) : ασωτείες, μπαταξιλίκια.

{Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευσης κατάλ. -λίκα. Ο Κονδυλάκης ετυμολογεί από τη λ. *μεσημεράς* «αργόβιος, χασομέρης και γυναικοθήρας, ντελφουσέκης, κάμινων ασωτείες και τρέλλες».

μεσιτίλικο, το [mesitilíki] (Τσιρ., Κασσ.) : «η ιδιότητα του μεσίτη, του διαμεσολαβητή για την επίτευξη συμφωνίας ή συμφιλίωσης» ή μάλλον αυτή καθ'αυτήν η διαμεσολάβηση (Συντ.).

[< *μεσίτης* + -ίλικο (Συντ.)]

{Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευσης κατάλ. -ίλικο.}

μασκεμέ κιατιπής, ο [mefʃemé ʃtipis] : γραμματέας δικαστηρίου, ιεροδίκειο (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 364).

[< *mahkeme kâtiibi*, βλ. *μασκεμές & κιατίπης* (Συντ.)]

μασκεμές, ο [mefʃemés] (Πιτ., Κριτσ., Ιδομ^B.) & **μεχκεμές** [mexʃemés] (Φανουράκης, 131) : το δικαστήριο (επί Τουρκοκρατίας), το ιεροδίκειο. Η λ. εν χρήσει στην Εφημ. *Κρήτη*, Έτος ΙΑ', φ. 502, 27 Ιαν. 1879: *δια δε τους Μουσουλμάνους οι Μεχκεμέδες, δικάζοντες κατά τον Ιερόν Μουσουλμ. Νόμον.*

[< *mehkeme* (Μπόγκας, 183), κατά το *TDK* διαλεκτ. του *mahkeme* (Συντ.) (محكمة)]

μεσκίνης, ο [mefʃiñis], θηλ. **μεσκίνισσα**, & **μισκίνης** [miʃiñis], θηλ. **μισκίνισσα**, (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ.) : **α**) (ως ουσ.) ο λεπρός· **β**) (ως επιθ. προσ.) άθλιος, βρομιάρης, απατεώνας.

[< *miskin* (Παπ.), «αραβ. ίσως αρχικώς» (Κονδ.) (مسكين)]

{Ο Ξανθινάκης σημειώνει ότι «το μον. μεσκίνης (< ιταλ. meschino = άθλιος) είναι διάφορο του μεσκίνης < λεπρός». Την ετυμολ. αυτή βρίσκουμε στον Meyer (*Neugriechischen Studien*, IV, Βιέννη 1895, σ. 52: λ. *μεσκίνος*). Κατά το *TDK* το τουρκ. *miskin* προέρχεται από το αραβ. *miskīn*, που κατά τον Nişanyan σημαίνει «çok fakir, zavallı, acımacak halde olan» (= πολύ φτωχός, άθλιος, αζιολύπητος). Την ίδια προέλευση έχει και το ιταλ. *meschino*, βλ. σχετικό λήμμα στο *Vocabolario Etimologico della Lingua Italiana* του Ottorino Pianigiani (www.etimo.it). Η αλλαγή της σημασίας: «φτωχός, άθλιος» > «λεπρός» (που υπάρχει και στα τουρκ.) οφείλεται πιθανώς στο ότι οι λεπροί, που ήταν υπο-

χρεωμένοι να ζητιανεύουν για να ζήσουν, συνόδευαν το άπλωμα του χεριού που ζητούσε ελεημοσύνη με τη στερεότυπη έκκληση *Miskin!*. (όπως κάνουν ακόμη και σήμερα οι ζητιάνοι στους δρόμους του Καΐρου, για παράδειγμα), πβ. το ελλ. *Ελεήστε το φτωχό!*. Για τον *μεσκίνη* και τη *μεσκινιά* βλ. περισσότερα στο: <http://sarantakos.wordpress.com/2010/11/16/miskina/>. Αντίστροφος λεξιλογικός δανεισμός: η *λέπρα* στα τουρκ. λέγεται και *lepra* (Δημάση & Νιζάμ, 195), δίπλα στα *cüzzam* και *miskin hastalığı*.}

μεσκινιά, η [mefʃiñá] & **μισκινιά** [miʃiñá] (Παπ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ξεν.) : **1.** συνοικία (άλλοτε) των λεπρών και τοπωνύμιο σε Ρέθυμνο και Ηράκλειο. **1α.** (ειδικότερα) η Σπινάλογκα· **2.** μικρή έκταση γης: *μα μεσκινιά χωράρι* (Κασσ.) [< *μεσκίνης* (Παπ.)]

{Παλαιότερος τύπος: **μεσκινό**, το (βλ. Γιάνναρης, 23). Στο Ηράκλειο το πρόστιο *Μεσκινιά*, ανατολικά έξω από τα ενετικά τείχη, λέγεται εδώ και πολλές δεκαετίες *Χρυσοπηγή*.}

μεσκινιάζο [mefʃiñázo] & **μεσκινιώ** [mefʃiñío] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Ροδ., Ιδομ., Κριτσ., Κασσ.) : προσβάλλομαι από λέπρα. [< *μεσκίνης* (Παπ.)]

μεσκινιώ, βλ. **μεσκινιάζω**.

μεσκινόβρυση, η [mefʃiñónrɪsi] (Τσιρ^B) : «βρύση με πόσιμο νερό στη ΒΔ γωνία του κήπου του Ρεθύμνου, απ' όπου έπαιρναν νερό μόνο οι μεσκίνηδες, δηλ. οι λεπροί της περιοχής» {εν αγρηστία σήμερα}.

[< *μεσκίνης* + *βρύση* (Τσιρ.)]

μεσοκαδιάρικος (επιθ.) [mesokadjarikos] (Ιδομ^B., Κριτσ.^F) : αυτός που χωράει μισή οκά (αναφέρεται κυρίως σε φιάλες)· μτφ. λέγεται για μισοτελειωμένες δουλειές.

[< *μεσο-* (μυσο-) + *οκαδιάρικος* (Συντ.)]

μεσομπούνταλος (επιθ.) [mesobúdalos] (Ιδομ^B.) : μισοπάλβος, χαμηλής νοημοσύνης.

[< *μεσο-* (μυσο-) + *μπουντάλας* (Συντ.)]

μεσοτζέμπερο, βλ. **πομεσοτζέμπερο**.

με σουρούτι (εμπρόθ. φρ.) [me surúti] : υπό τον όρον (Σταυρινίδης). Η φρ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845: *Επάκτωσε ο Σκύβαλος το κασσιό πουργιά 412 γρ. 100. με σουρούτι το πρόβειο να πουλεί παράδες 80, το γιτακό 75, το βοδινό 60* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 599).

[< *surut* «όροι, συμφωνία», πληθ. του *şart* (Χλωρός, Α 964) (شرط)]

μεσοφύστανο, το [mesofistano] (Τσιρ.) : το μισοφόρι. {Βλ. σχόλιο στο λ. *φιστάνι*.}

μέστια, τα [méstɣa] (Κονδ.) : «κίτρινα ή κόκκινα υποδήματα χανουμισιών μέχρι μέσης κνήμης, πλατειά, ως υποδήματα ιπποκόμων».

[< *mest* (Μπόγκας, 183)]

{Ο Μπόγκας έχει τη λ. *μέστια* με τη σημ. «λεπτά και μαλακά υποδήματα που τα φορούσαν μέσα απ' τα άλλα οι εύποροι Τούρκοι και χριστιανοί» (βλ. και Χλωρός, Β 1655)· «είδος εμβάδων εκ λεπτού δέρματος χωρίς πτέρναν, οι οποίαι εφορούντο τον χειμώνα με γαλότσες», σημειώνει ο Σταυρινίδης (*Μεταφράσεις*, Γ 138). Για τα ετυμολ. προβλήματα της λ. βλ. Kappeler, 96. Στη λαϊκή έμμετρη αφήγηση της Αντωνούσας Καμπουροπούλας *Ποιήματα τραγικά εμπειρόχοντα διαφόρους πολέμους της Κρήτης επί της Ελληνικής Επανάστασης* (Ερμούπολη, 1840) βρίσκουμε δύο φορές την έκφραση *με χωρίς μέστια* (= ξυπόλυτοι, συνεκδ. 'βιαστικοί, πιεσμένοι από ανώτερη βία'), ειπωμένη από Τούρκους: «κατόπι μάς ετρέχασι, γιουρούσι μάς εκάμαν, / με χωρίς μέστια στα Χανιά οι άπιστοι μάς βάλαν» (σ. 55), «και χωρίς μέστια μήκασι στο Κάστρο οι αγάδες, / έτζι μάς κατανήσανιν οι σκύλοι οι ραγιάδες» (σ. 76). Σημειώνουμε ότι η αφηγήτρια δεν προσφεύγει στο τουρκικό δάνειο όταν μιλά η ίδια: «τους εκάμαν στα κάστρα τους ξυπόλυτοι να 'μβούσιν» (σ. 17), «ξυπόλυτοι ξαρμάτωτοι εφεύγαν οι αγάδες» (σ. 74). Βλ. και *ξεπαπούτσωτος* (πιθανόν μτφθ. < τουρκ. *parıcsuz*).}

μεστοπάπουτσα, τα [mestopáputsa] : Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 96), με το εξής ερμηνευμα: «υποδήματα μετ' εμβάδων bottines galoches. Προ δεκάδων τινών ετών ήσαν ακόμη εν κοινή χρήσει καί εν Κρήτη μάλιστα παρά τοις Μουσουλμάνοις των πόλεων. Καί σήμερον {=1913} μέστια λέγονται τα μέχρι του μέσου της κνήμης εξικνούμενα υποδήματα των χωρικών γυναικών».

[< *μέστι* + *παπούτσι* (Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης)]

μεσφερέτι, το [mesféréti] & **εσφερέτι** [esféréti] : Στίχος από κρητ. δημοτ. τραγούδι: *Το μεσφερέτι κάμανε ντελόγο και τερτίπι, / για να σκοτώσουν τον Παπά να ξεμπερδέσ' η Κρήτη* (Φαφουτάκης, 79). Παραλλαγή: *Και εσφερέτι κάμανε ντελόγο και τερτίπι, / να μακελέγουν τον παπά, να ξεβρομέσ' η Κρήτη* (Κλεάνθη Κυπριωτάκη, *Η Κρήτη μέσα από την παράδοση. Κρητικά δημοτικά τραγούδια*, Ηράκλειο 2003, σ. 52).

[< *mezveret* 'συσκευής, συνδιάσκεψης' (Χλωρός, Β 1688) από το αραβ. *maşwara(t)* κατά τον Nişanyan (Συντ.) (مشورت)]

μεταλίκι^(Α), το [metalíki] (άλλη γραφή: *μεταλλίκι*) (Πιτ., Τσιρ., Ξεν.) : «Τουρκ. κέρμα αξίας μισής

πεντάρας. Εν χρήσει και σήμερον ο όρος συχνότατα για να προσδιορίσει το ελάχιστο χρηματ. ποσό» (Πιτ.).

[αντδ. < τουρκ. *metelik* < ελλ. *μεταλλικόν* (Ανδριώτης), ίσως μέσω του γαλλ. *métallique* (Συντ.)] (متالك، متاليق، متاليق، متاليق)

{Στη γραφή *μεταλλίκι* διατηρείται η ανάμνηση του αρχικού ελλ. ετύμου. Ο Χλωρός (Β 1531) έχει: «*μεταλικ* < ελλ.: μεταλλικόν, ήτοι νόμισμα χαλκούν επικεκαλυμμένον δι' αργύρου, ως αι σημερινά δεκάρα, τα πενηντάρια και εκατοστάρια». Το *TDK* έχει: *metalik* (επίθ.) 'μεταλλικός, μετάλλινος' και *metelik* (ουσ., πεπάλ.) 'νόμισμα που άξιζε 10 παράδες', μτφ. 'νόμισμα ασήμαντης αξίας'. Με την τελευταία σημ. χρησιμοποιείται σε εκφράσεις όπως *metelik vermemek* 'δεν δένω δεκάρα' ή *metelik etmez* 'δεν αξίζει δεκάρα'. Τα ετυμολογεί και τα δύο από το γαλλ. *métallique*. Ο Nişanyan ετυμολογεί από το ελλ. *μεταλλικόν*. Βλ. και Βασιμανόλη, σ. 292-3}

μετερίζι* [meterizi] & **μιτιρίζι**, το [mitirizi] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Δαρ.) : οχυρή θέση μάχης, ιδίως ατομική (*AKN*).

[< *meteriz* (Παπ.) / *meteris* (Ξανθιν.)] (مترس)

{Ο Ροδάκης λημματογραφεί τον τ. **μηταρίσι** 'σκοπιά'. Ετυμολογία κατά το *AKN* : «τουρκ. *meteris* (από τα περσ. -i (η αλλ. [-is > -iz] ίσως στις τουρκ. διαλέκτους των Βαλκανίων)». Το *TDK* έχει τους τ. *metris* (από το αραβ. *metres*) και *meteriz*, καθώς και το διαλεκτ. *meteris* 'κρυψώνα, ενέδρα κυνηγών'. Ο Nişanyan ετυμολογεί το *metris* (παλαιότερο τύπο: *meters* και *metaris*) από το αραβ. *matāris*, πληθ. του *mitras* 'οχύρωμα'.}

μετζήτι, βλ. **μετζίτι**.

μετζητιές, βλ. **μετζιτιές**.

μετζίλι, βλ. **μεζίλι**.

μετζιλίχι, το [medzilíçi] (Χουστ.) : συμβούλιο. Η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1815 (βλ. Νίκος Σταυρινίδης, "Το τραγούδι του Μαζλούμ Αγά ή Μπαλουζή", *Αμύθησια*, 2/5 (1971), 61). Επίσης, με τη μορφή **μεζίσι**, σε κρητ. σατιρικό στιχούργημα του 1868: *τα μεζίσια έγιναν με νόμους κι αβροκάτους* (στίχος από: *Σάτιρα τοιχοκολληθείσα εν ταις οδοίς της πόλεως Χανίων επί τη μελετωμένη αναχωρήσει εκ της νήσου του Μ. Βεζίρου Ααλή πασά*. Δημοσιεύτηκε στην αθηναϊκή εφημ. *Αιών*, φ. 2320, 15 Φεβρ. 1868 – τώρα ψηφιοποιημένη στη *Βιβλιοθήκη της Βουλής*). [< *meclis* (Σταυρινίδης) (مجلس)]

μετζιδιές, βλ. **μετζίτι**¹.

μετζίτι*, το [medziti] (Πιτ., Ξανθιν^Α, Γαρ., Ροδ., Τσιρ^Β, Ξεν.) : «Τουρκ. νόμισμα αξίας στην

Κρήτη επί Αυτονομίας ενός πενταδράχμιου περιπίου. Οι μικροσυναλλαγές και επί Κρητικής Πολιτείας ακόμη, υπολογίζοντο σε ριάλια και μετζήτια, αδιάφορο αν τα νομίσματα που εχρησιμοποιούντο ήσαν της Τραπεζίης Κρήτης. Ο όρος σήμερα σε αχρηστία. Το νόμισμα εκόπη επί Σουλτάνου Αβδούλ Μετζήτ (1839-1861)» (Πιτ.), συγκεκριμένα το 1840, κατά το *TDK*.

[< *mecid* (AKN)] ([⁴مجدد])

{Ο Πιτωκάκης το γράφει μετζήτι. Στα τουρκ. λέγεται *mecidiye* (κατά το *TDK*: και διαλεκτ. *mejiti*). Στην εφημ. *Μίνως* (Ηρακλείου), φ. 9/14-2-1881 αναφέρεται ως μετζάι: «ο υπόχρεως εις πληρωμήν φόρου ενός μετζάι».

μετζίτι², το [medziti] : τζαμί. Η λ. ήδη στον Μουναλίη.

[< *mescit* (Αλεξίου & Αποσκίτη, 595), από το αραβ. *mescid*, κατά το *TDK* ‘μικρό τζαμί χωρίς μιναρέ’ (Συντ.)] (مسجد)

{Ο Σταυρινίδης μεταφράζει το *mescit* ως «αερόν προσκυνητάριον» (*Μεταφράσεις*, Α 259).}

μετζιτιές, ο [medzitiés] (Πιτ.) : «Το κόκκινο σπαστό φέσι που φορούσαν οι βραιοφόροι μέχρι πριν λίγα χρόνια, σαν κάλυμμα κεφαλής, αντί τον “κούκο” ή το κροσάτο κεφαλομάντιλο. [...] η ονομασία του οφείλεται στο ότι η τιμή του επί Τουρκοκρατίας ήταν ένα μετζήτι».

[< μετζίτι (Πιτ.) / μάλλον < *mecidiye* ‘μετζίτι’ (Λιθοξόου), βλ. σημείωση στο λ. μετζίτι] (مجددیه)
{Ο Πιτωκάκης το γράφει μετζιτιές.}

με τον α(ν)θό στη μύτη, βλ. **μπορούνι**¹ (σημείωση).

μετουρκιάτι, το [meturkáti] : η περιουσία ανθρώπου που πέθανε. Η λ. σε *Κανονισμό* (1864) για τα καθήκοντα του Επιστάτη της Δημογεροντίας: *Ο επιστάτης θέλει λαμβάνει δύο τοις εκατόν επί των κινητών και ακινήτων πραγμάτων δια δικαίωμα από τον τερακέ (Μετουρκιάτι) (Α.Δ.Η., 2 / 14-410). Και σε έγγραφο του 1870 : το ορφανό έλαβε από της μάνας του το μετουρκιάτι τεσσαράκοντα γρόσια (Α.Δ.Η., 2/ 39-551). Βλ. και τερακές.*

[< *metrukāt* «ότι εγκαταλείπει τις μετά θάνατον, περιουσία», πληθ. του *metruk* «εγκαταλειμμένος» (Χλωρός, Β 1545), από το αραβ. *metrukāt* κατά το *TDK* (Συντ.)] (متروكات)

μεζέγκι [mexédzi ?] (Τσιρ^B) & **μεγέγκι**, το [mezédzi / meježi ?] (Τσιρ.) : η ασημόπετρα.
[< *mehek* (*tası*) ‘λυδία λίθος’ και διαλεκτ. *mehenk* (Κουκκίδης, 54) (محلک / طاشی)]

μεζίνι, το [mefiñi] (Πάγκ., Πιτ., Κριτσ.) : είδος δέρματος για σαμάρια.

[< *mezın* ‘δέρμα’ (Πάγκ.)] (مشين, ميشين)

(*)**μεχτερχανές**, βλ. Παράρτημα 1.

μήνες σεληνιακού έτους

1ος: **μουχαρέμ** [muxarém] (30 μέρες)
[< *muharrem*]

2ος: **σαφέρ** [safér] (29 μέρες) [< *safer*]

3ος: **ρεπιουλεβέρ** [repχúlevér] (30 μέρες)
[< *rebüylevel*]

4ος: **ρεπιουλαχίρ** [repχúlaχír] (29 μέρες)
[< *rebüulahir*]

5ος: **τζεμαζιελεβέλ** [dzemaziélevél] (30 μέρες)
[< *cemaziyelevvel*]

6ος: **τζεμαζιελαχίρ** [dzemaziélaχír] (29 μέρες)
[< *cemaziylahir*]

7ος: **ρετζέπ** [redzép] (30 μέρες) [< *receb*]

8ος: **σιαμπάν** [sχábán] & **χιαμπάν** [χábán] (29 μέρες) [< *şaban*]

9ος: **ραμαζάν** [ramazán] (30 μέρες) [< *ramazán*]

10ος: **σιαβάλ** [sχévál] & **χιεβάλ** [χévál] (29 μέρες) [< *şevnâl*]

11ος: **ζιλκαδέ** [zilkadé] (30 μέρες) [< *zilkade*]

12ος: **ζιλχιτζέ** [zilχidzé] (29 μέρες) [< *zilhicce*]
{Βρίσκουμε τις ονομασίες των μηνών του σεληνιακού έτους των Μουσουλμάνων σε ημερομηνίες εγγράφων, είτε μόνες του (π.χ. στο *Ημερολόγιο Κοζόρη*) είτε μαζί με την ονομασία της αντίστοιχης ελληνικής χρονολογίας (σε έγγραφα στο *Αρχείο Δημογεροντίας Ηρακλείου*).}

μησημητζής, βλ. **μισμητζής**.

μηταρίσι, βλ. **μετεριζι**.

μή χάχημα (επιφ. φρ.) [mí χáχima] (Γαρ., Κριτσ.) : «λέγεται προς κάποιον που είναι πολύ βιαστικός, σαστισμένος ή πανικόβλητος, για να δηλωθεί συντεπισμός» (Κριτσ.).

[< *şasıma* ‘μην απορείς, μην τα χάνεις’, προστ. του ρ. *şasırmamak* ‘δεν τα χάνω’, αρνητ. τ. του ρ. *şasırmak*, από το οποίο το κρητ. *χιαχριντζίω* (βλ.)· το ελλ. *μη* κατά πλεονασμό, για έμφαση (Συντ.)]

{Ένα καλό συνώνυμο θα ήταν το παλαιότερο *ψυχραμία!*· ή το σημερινό νεανικό *κούλαρε!* [< αγγλ. *cool!*].}

μυγιανές, ο [mi(j/ʒ?)anés] (Ξανθίν., Ροδ., Τσιρ.) : **1.** «η μακαρία, τα κόλλυβα. “Ο μυγιανές του ψήνεται κι αυτός δεν το κατέει.” (παροιμ.)» (Ξανθίν.)· **2.** το μνημόσυνο.

[< *meyane* ‘είδος χαλβά από βούτυρο και αλεύρι’ (Ξανθίν.), κατά το *TDK* από το περσ. *miyāne*· ο Devellioğlu (σ. 761) έχει ως κεφαλή λήμματος τον οθωμ. τ. *miyāne* (Συντ.)] (ميانه)
{Αντίστροφος λεξιλογικός δανεισμός: Η λ. *κόλλυβα* έχει περάσει στα τουρκ. ως *koliva*, διαλεκτ. κατά το *TDK*, με τη σημ. «suda haşlanmış tahıl» (= δημητριακά βρασμένα σε νερό).}

μιζμίκης, βλ. **μισμιτζής**.

μιζμιτζής, βλ. **μισμιτζής**.

μικρορεσπέρης, βλ. **ρεσπέρης**.

μιλαϊκές, βλ. **μελαϊκές**.

μιλέτι^(A), το [miléti] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : το έθνος, η φυλή, και κατ' επέκταση η ράτσα, η καταγωγή. Συνηθίζεται στην υποτιμητική ΦΡ. *E, του διαόλου του μιλέτι!* ή *E, του κερατά το μιλέτι!* [*millet* (Παπ.)] (ملت)

μιναρές*, ο [minarés] : «ψηλός και στενός κυλινδρικός πύργος μουσουλμανικού τεμένους, από τον εξώστη του οποίου ο μουεζίνης καλεί τους πιστούς να προσευχηθούν» (AKN). Η λ. σε κρητ. δημοτ. τραγούδι για τον σεισμό του 1856: *χαλούν τα μοναστήρια του, χαλούν κ' οι μιναρές* (Γιάνναρης, 348). Σε κρητ. παροιμία: *Οντέ θα βγει ο γάδαρος στο μιναρέ*, δηλαδή ποτέ (βλ. Θεοχ. Δετοράκης, “Στεφάνου Ξανθουδίδου ανέκδοτος συλλογή παροιμιών”, *Κρητολογία*, 1 (Ιούλ.-Δεκ. 1975), 91-165, αρ. 367). Και σε μαντινάδα από την εποχή της Τουρκοκρατίας: *Ανοίξετε τον κλήδωνα, να βγει τ' αγά ο μίλο, / που στέκει σαν το μιναρέ και λάμπει σαν τον ήλιο* (βλ. Μανώλης Πιτυκάκης, “Η Χριστιανική θρησκεία και οι Τούρκοι της Κρήτης”, *Δρήρος* 2 (1938), 520).

[< *minare* (Γιάνναρης), από τα αραβ. (AKN)] (منارة)

{Η λ. *minare* σχετίζεται ετυμολ. με τη λ. *nur* ‘φως’ (βλ. *νούρι*) και σημαίνει αρχικά ‘φάρος’ (Χλωρός, Β 1782).}

μιντάτι, βλ. **μεντέτι**.

μιντέρι, βλ. **μεντέρι**.

μιντερλίκα, το [minderliti] : ύφασμα κατάλληλο για *μιντέρι*. Η λ. σε έγγραφο τ μτοξάδιασμα ου 1863 από το *Αρχείο της Δημογεροντίας Ηρακλείου* (2/9-116) : *1 μιντερλίκα 4 πίχ. πανί*. [*minderlik kumas* (Συντ.)]

μιντές, ο [midés] (Πάγκ.) : η ψυχική διάθεση, όρεξη. [*mide* ‘στομάχι’ (Πάγκ.)] (معدة)

{Η μτφ. σημ. ‘όρεξη’ ήδη στα τουρκικά: «yemek yeme isteği» (TDK).}

μιντέτι, βλ. **μεντέτι**.

μिरαλάης, ο [miraláis] (Ροδ.) : συνταγματάρχης κατά τον Σταυρινίδη: τοπάρχης (*Μεταφράσεις*, Α 3). Η λ. στο *Τραγούδι του Δασκαλογιάννη* (Βαρδίδης, 197): *΄ς του Διοματάρη το Σελί πέμπουν το μिरαλάη*.

[< *miralay* (Μπόγκας, 183)] (ميرالاي)

μिरάσι, το [mirási] (αλλά στα λεξικά ως: **μιοράσι**) (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ.,

Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : μερίδιο κληρονομιάς, ιδίως ακίνητης περιουσίας.

[< *miras* (Ronzevalle)] (ميراث)

{Ο Ronzevalle (452) το γράφει *μिरάσ* και σημειώνει σχετικά: «Μεταγράφουμε επίτηδες με *μι* και όχι με *μοι*, γιατί διαφορετικά θα συγγέγαμε αυτήν την τουρκική προέλευσης λέξη με την αντίστοιχη της *μιορασιά*, που προέρχεται από το *μιοράζω* ‘κατανέμω, διανέμω’». Το τουρκ. *miras* από το αραβ. *mīrās* ‘inheritance’, το οποίο όχι από τα ελληνικά αλλά από το επίσημο αραβ. *irs* ‘inheritance, remains, old custom’ (Καραποτόσογλου, Ετυμολ. Διτ. Κρ., 104), το οποίο έχει περάσει και στα τουρκικά (*irs* ارث), με τη σημ. ‘κληρονομιά, κληρονομική ιδιότητα’ (βλ. Χλωρός, Α 59· Tuncay & Καρατζάς, 346), πβ. κυπρ. *ιρζίν*, το, ‘αυτό που κληρονομήθηκε’ (Γιαγκουλλής, 17). Κρατά εντούτοις τη γραφή *μιοράσι* των αποδελτιωθέντων λεξικών, γιατί λόγω της σημασιολογικής σύμπτωσης με τις λ. *μιοράζω/μιορασιά*, οποιοσδήποτε θα θεωρούσε ορθογραφικό λάθος τη γραφή *μिरάσι*.}

μिरασχόρος, ο [miraschóros] & **μिरασχόρης** [miraschóris] : ο κληρονόμος (Σταυρινίδης). Η λ. στον *πλήθ* (*μιορασχοί*) σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 595). Και σε επιστολή του 1863: *αν αυτός εγνώριζε πως ήτανε μिरασχόρης* (Α.Δ.Η., 2 / 11-1439), πβ. και ποντ. *μιορασχόρης* «ο έχων αξιώσεις κληρονομιάς» (ΛΙΠΔ, Β 51).

[< *miras-hor* «ο κληρονομήσας (φαγών) περιουσίαν» (Χλωρός, Β 1835)] (ميراثخور)

μिरί, βλ. **εμρί**.

μισαφιρλίκα, βλ. **μουςαφιρλίκα**.

Μισίρι^(A), το [misíri] (Παπ., Κασσ., Τσιρ^B, Ξεν.) : η Αίγυπτος.

[< *Misir* (Παπ.)] (مصر)

{Τα *Μισίρια* είναι προάστιο στα ανατολικά του Ρεθύμνου.}

μισιριωτάκια, τα [misirzotája] (άλλες γραφές: *μισιριωτάκια*, *μιοσιριωτάκια*) (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : ποικιλία κουκιών με μικρούς σπόρους.

[< *Μισίρι* ‘Αίγυπτος’ (Παπ.) / < *Μισιριώτης* ‘ο καταγόμενος από την Αίγυπτο’ (Ξανθιν.)]

{Ο Πάγκαλος αναφέρει τη λ. στην ανάπτυξη του λ. *βλαχουρί*.}

μισιριώτικος (επίθ.) [misirzótikos] : από την Αίγυπτο. Μαντινάδα: *Μεταζωτό βερίκοκο είναι το πρόσωπό σου, / γαϊτάνι μισιριώτικο το καμαρόφρυδό σου* (Λιουδάκι, 13).}

[< *Μισιριώτης*]

Μισριλής, ο [misirílis] (Τσιρ^B) : Αιγύπτιος. Στί-

χος από κρητ. δημοτ. τραγούδι: *Στην Κρήτη για να κατεβή απού 'ν' οι Μυσερλήδες* [sic] (Παύλος Βλαστός, *Ο Γάμος εν Κρήτη*, Αθήνα 1893, σ. 124).

[< *Mısurlı*, και διαλεκτ. *Mısırlı*]

(*)**μυσκάλι**, βλ. Παράρτημα 1.

μυσιμυδεύω, [mizmiðéno] (Κριτσ.) : εξετάζω κάτι εξονυχιστικά, λεπτολογώ, “χειρίζω”.

[μάλλον < *μουσιμουδεύω*, με παρετυμολ. επίδραση από τη λ. *μυσιμτζής* (Συντ.)]

μυσιμυδοσύνη, η [mizmiðosiñi] (Κριτσ.) : η λεπτολογία, η σχολαστικότητα.

[ίσως < **μυσιμτζοσύνη* (< *μυσιμτζής*), με επίδραση από το *μυσιμυδεύω* (Συντ.)]

{Ο Κριτσωτάκης ετυμολογεί από το *mizmizlik*, αλλά αυτό έχει ήδη προσαρμοστεί ως *μυσιμτζιλίκι* (βλ.). Η λ. *μυσιμτζοσύνη* μπορεί να προκύψει κανονικά από ήδη υπάρχον *μυσιμτζής* κατά τα: *ατζαμοσύνη < ατζαμής, μπουνταλοσύνη < μπουνταλάς, χουβαρντοσύνη < χουβαρντάς.*}

μυσιμτζιλίκι, βλ. **μυσιμτζιλίκι**.

μυσιμτζής (επίθ. προσ.) [mizmidzís], θηλ. **μυσιμτζίνα** [mizmidzína] (Παπ., Πάγκ., Ξανθίν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσπρ., Κριτσ., Ξεν.) & **μυσιμίκης** [mizmitíʃis] (Ροδ.) : λεπτολόγος, σχολαστικός, μίζερος.

[< *mizmiz* (Παπ.) / μάλλον < διαλεκτ. *mizmici* (Συντ.)] (مزميز)

{Από το *mizmiz* προκύπτει κανονικά ο τ. *μυσιμτζής** (βλ. *ΑΚΝ*). Ο τ. *μυσιμτζής* (ο Κριτσωτάκης το γράφει: *μζμτζής*) θα προήλθε είτε υποχωρητικά από το *μυσιμτζιλίκι* (< *mizmizlik*) είτε –το πιθανότερο– από κάποιον διαλεκτ. τ. *mizmici*. Στην περιοχή Rize (Ριζούντα), στη ΒΑ Τουρκία, χρησιμοποιείται η λ. *mizmici* με τη σημ. ‘çok titiz’ = πολύ σχολαστικός (βλ. *Rize Mahalli Sözlüğü*, <http://www.biriz.biz/rize/sozluk/index.htm> - 18.12.2011). Το επίθημα -ci προστέθηκε στο επίθ. *mizmiz* κατά πλεονασμό, βλ. σημείωση στο λ. *μουτάφης/μουταρτσής*.)

μυσιμτζιλίκι, το [mizmidzilíʃi] (άλλη γραφή: *μυσιμτζιλίκι*) (Παπ., Πάγκ., Ξανθίν., Κασσ., Ξεν.) : η υπερβολική λεπτολογία.

[< *mizmizlik* (Παπ.)] (مزميزك)

μιτάνι, βλ. **μειτάνι**.

μιτανογέλεκο, βλ. **μειτανογέλεκο**.

μιτατοκάζανο, το [mitatokázano] (Κριτσ.) : καζάνι μέσα στο οποίο βράζουν οι βοσκοί το γάλα στο μιτάτο.

[< *μιτάτο* + *καζάνι* (Συντ.)]

μιτιρίτζι, βλ. **μετερίτζι**.

μιχνέτι, το [mixnéti] : «δοκιμασία, θλίψις, δυστυ-

χία, συμφορά» (Χλωρός, Β 1606). Η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: *Πόθανε η γενιτσαριά με το πολύ μχνέτι* (βλ. *Dedes*, 365).

[< *mihnet*, από το αραβ. *mihna(t)* κατά τον Nişanyan] (محنّت)

μιχτάρι, το [mixtári] (Κριτσ.) : ένα μέρος ενός συνόλου, ένα τμήμα: «Ένα μιχτάρι στο χωριό μπαλοτοκοπούνε κάτω βολά στα γλέντια».

[< *miktar* ‘ποσότητα’ (Κριτσ.)] (مقدار)

μοιράσι, βλ. **μυράσι**.

μοιρασχόρης, βλ. **μυρασχόρος**.

μολινομπάρουτα, τα [molinováruta] (Πιτ., Κριτσ.) : τα πολεμοφόδια.

[< *μολύβια* + *μπαρούτι* (Συντ.)]

μονοφ(ι)τυλιάζω, βλ. **μονοφτυλιάζω**.

μονοφτύλι, βλ. **μονοφτυλιάζω**.

μονοφτυλιάζω [monofitilízo] & **μονοφ(ι)τυλιάζω** [monof(i)tilízo] (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθίν., Κασσ.) : (κανονικά χρησιμοποιείται στον πληθ.) : «του *μονοφτυλιάσομε*: τον πυροβολήσαμε συγχρόνως (φράση μείναισα από τα παλαιά θρυαλιδοφόρα όπλα» (Κονδ.).

[< *μονο-* ‘μεμιάς’ + *φτύλι* (Πάγκ.)]

{Υπάρχει και το επίρρ. **μονοφτύλι** ‘ταυτόχρονα’, αλλά πάντοτε σε σχέση με πυροβολισμούς: *μονοφτύλι τού ‘παίξε δυο μπαλωθιές* (Κασσ.)}

μοντάρνο, βλ. **μουντέρνο**.

μουντέρνο, βλ. **μουντέρνο**.

μόρικός (επίθ.) [mórikos] (Γαρ., Κριτσ.) : χρώματος μοβ.

[< *mor* (Κριτσ.)] (مور)

{Ο Γαρεφαλάκης το γράφει: *μόρικός*. Πιθανόν αντιδάνειο: από το ελλ. *μόρον* ‘μόυρο’, που πέρασε (μέσω της αραβικής;) στα τουρκ. ως *mor*, βλ. περισσότερα στο: Νίκος Σαραντάκος, *Λέξεις που χάνονται: ένα ταξίδι σε 366 σπάνιες λέξεις*, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα 2011, σ. 165. Ο Nişanyan ετυμολογεί το τουρκ. *mor* από το αρμενικό *mor* ‘βατόμυρο’, με αναγωγή στο στο ινδοευρωπαϊκό **mor-*, και παραβάλλει με το αρχαίο ελλ. *μόρον*, το λατ. *morum* ‘βατόμυρο’ και το περσ. *mürd* ‘καρπός της *μυρτιάς*’. Από το τουρκ. *mor* ετυμολογεί και ο Γιαγκουλλής (σ. 42) το κυπρ. *μόρικον* ‘βαθύ κόκκινο χρώμα’. Αντίθετα, ο Ανθίμος Παπαδόπουλος (ΙΛΠΔ, Β 55) ετυμολογεί το ποντιακό *μόρικός* ‘ο έχων χρώμα όμοιον με του βατόμυρου’ από το ουσ. *μόριν* ‘βατόμυρο’, το οποίο (σ. 56) «από το αρχ. ουσ. *μόρον* = ο καρπός της *συκαμινιάς*». Σημειώνουμε ότι στην Κρήτη το μούρο λέγεται «μούρνο» και το βατόμυρο «βάτιννο» (από το αρχ. *βάτινος* (< *βάτος*)

κατά τσιτακισμόν, κατά τον Πάγκαλο, Β 352)
Για το *μαβί*, που δεν σημαίνει πάντοτε ‘μοβ’, βλ.
σημείωση στο λ. *μαβί*.}

μοσαφίρης, βλ. **μουσαφίρης**.

μοσφαηλίκι, βλ. **ροσφαϊλίκι**.

μουαβίνης, ο [muaviniš] (Ροδ.) : ο βοηθός. Η λ.
εν χρήσει στον *Οργανικό Νόμο* (1868) : *παρ’*
εκάστω δε Διοικητή θέλει υπάρχει εις Βοηθός
(Μουαβίνης), (βλ. *Κρητικός Κώδιξ*, Α 6). Σε έγ-
γραφο του 1874: *ο Μουαβίνης Μονοφατζίου*
Εμμανουήλ δι’ ενοίκ. γρ. 506 (Α.Δ.Η., 2 / 14-
193).

[< *muavin* «ο πρόσθετος υπάλληλος, βοηθός
νομάρχου ή άλλου διοικητικού υπαλλήλου»
(Κουκκίδης, 55)] (معاون)

μουατζίρης, ο [muadziris] (Τσιρ.) : ο πρόσφυγας.
[< *muhacir* ‘μετανάστης’ (Τσιρ.)] (مهاجر)

μουδιριέτι, βλ. **μουντιριέτι**.

μουεζίνης*, ο [mueziš] (Σταυρινίδης) : «μου-
σουλμάνος κληρικός ο οποίος, συνήθως απ’
τον εξώστη του μινάρε, καλεί τους πιστούς να
προσευχηθούν» (ΑΚΝ).

[< *müezzin*] (مؤذن)

μουαβίρης, βλ. **μουζεβίρης**.

μουζεκερέ(ς), (ο:) [muzeđer(s)] : Η λ. εν χρήσει
στον *Κρητικό Κώδικα* (Β 166: *Ποινική Δικονο-*
μία, άρθρο 142) : *Εάν η απόφασις του δικαστη-*
ρίου είναι αθωωτική, διατάττει αμέσως ο Πρό-
εδρος δι’ εγγράφου (μουζεκερέ) την αποφυλάκισιν
του κρατουμένου.

[< *müzekkere* «γράμμα άνευ τίτλων γραφόμε-
νον εκ μέρους μιας αρχής προς άλλην» (Χλω-
ρός, Β 1626), από τα αραβ. κατά το *TDK*
(Συντ.)] (مذكرة)

μουζεβίρης^(Α), ο [muzeviris] & **μουαβίρης**
[muzaviris] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν.,
Γαρ., Ροδ., Κριτσ^α, Ιδομ^β, Τσιρ^β) : προδότης,
ψευδολόγος, ασυνεπής, στρεψόδικος, απατεώ-
νας.

[< *müzevir* ‘δόλιος’ (Παπ.) ή < *müzevîr*
(Πάγκ.)] (مزور)

{Οι Tunçay & Καρατζάς (σ. 531) έχουν τις λ.
müzevir ‘χαριές’ και *müzevîr* ‘στρεψόδικος,
απατεώνας’. Στο παράδειγμα χρήσης στο λ.
πατισάχ ο Γαρεφαλάκης χρησιμοποιεί το θηλ.
μουαβίρισσα.}

μουζεβιρίκι, το [muzeviril[i]š] (Παπ., Πάγκ.,
Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Ροδ., Κριτσ^α, Ιδομ^β) :
προδοσία, εξαπάτηση, ασυνέπεια, ραδιουργία.
[< *μουζεβίρης* (Παπ.) / < *müzevîrlik* (Πάγκ.)]
(مزورلك)

μουζντελίκι, το [muzdelit[i]š] (Ροδ.) : φιλοδώρημα.

[< *müjdelik* «δώρον διδόμενον τω κοιμιστή καλής
ειδήσεως» (Χλωρός, Β 1650) (Συντ.)] (مخدك)

μουζντές, ο [muzdés] (Ξεν.), άλλη γραφή: *μου-*
σντές (Πιτ., Τσιρ., Ιδομ^β) : η ειδηση, η πληρο-
φορία. (Ο Τσιριγωτάκης δίνει στη λ. *μουσντές*
όλες τις σημ. της λ. *τζεβρές* (βλ.), αλλά όχι τη
σημ. ‘ειδηση’, βλ. και *μουσντετζής*.)

[< *müzde* ‘καλή ειδηση’ (Πιτ.)] (مؤشدة)

{Φρ. *Κάνω το μουζντέ*: μεταφάρο μια ειδηση,
“προφταίνω” ένα νέο. || *Γλάκα να κάμεις τον*
μουζντέ: Μη χάσεις, τρέχα να πεις τα νέα! (ει-
ρων.) Το τουρκ. *müjde* και διαλεκτ. *müzde* και
muştu (από τα περσ. κατά το *TDK*) σημαίνει
‘καλή ειδηση’. Το δώρο που δίνεται σε αυτόν
που φέρνει ένα καλό νέο (πβ. *τζεβρές*) λέγεται
στα τουρκ. *müzdelik* ή *muştuluk*.}

μουζούραγας, ο [muzúraγas] : «σημαίνει περίπου
ό,τι και ο μουζούρμπαγας», βλ. το επόμενο.

μουζούρμπαγας, ο [muzúrbaγis] : «κλητήρας του
δικαστηρίου ή του Καντή». Η λ. σε κρητ. κείμε-
νο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 61).

[< *muhzurbaşı muhzir* (Mehmet Yunus & Ξαν-
θουδίδης)] (محضر)

μουκαβάς, ο [mukavás] (άλλη γραφή: *μουκαββάς*)
& **μπακαβάς** [bakavás] (Παπ., Πάγκ., Ροδ.,
Τσιρ.) : χοντρό χαρτόνι (ναστόχαρτο).

[< *mukavna* (Παπ.)] (مقوا، مقوى)

μουκαββάς, βλ. **μουκαβάς**.

μουκαέτης [mukaétis] : μόνο στη ρημ. περίφρ. **γί-**
νομαι μουκαέτης : φροντίζω. Σε επιστολή του
1833 του Αρχιστρατήγου Κρήτης Μουσταφά
Πασά: *θελωμεν ναγενήτε μουκαέτηδες εις τονα-*
το πληροφορίσε του λαου (ορθογραφία του κει-
μένου), βλ. Ευμένιος Φανουράκης, “Ανέκδοτα
εκκλησιαστικά έγγραφα των χρόνων της Τουρ-
κοκρατίας αποκείμενα εν τω Μουσείω Ηρα-
κλείου”, *Κρητικά Χρονικά*, 5 (1951), 423.

[< *mukayyet olmak* «επιμελούμαι, φροντίζω, κ.
νοιάζομαι» (Χλωρός, Β 1758)] (اولمق مقيد)

{Η λ. είχε μάλλον προσαρμοστεί και ως ουδέτε-
ρο: **μουκαέτι**, πβ. να γένη *μουκαέτη, όσα πράγ-*
ματα βαστούν του μουσστηρίου τούρκοι ή ρω-
μαίοι να τα ξεμπερδέη από αυτούς (από κρητ.
συμφωνητικό του 1801 - ορθογραφία του κειμέ-
νου, βλ. Ευμένιος Φανουράκης, “Ανέκδοτα εκ-
κλησιαστικά έγγραφα των χρόνων της Τουρκο-
κρατίας αποκείμενα εν τω Μουσείω Ηρακλεί-
ου”, *Κρητικά Χρονικά*, 6 (1952), 341.)}

μουκαέτι, βλ. **μουκαέτης**.

μουκαμπελετζής, ο [mukabeledzis] : «γραμμα-
τεύς αντιπαραβάλλων τα αντιγραφόμενα έγγρα-
φα». Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κα-*
νονικά πεσκέσια, 99) και σε προσωπικό ημερο-

λόγιο των 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 348). Κατά τον Σταυρινίδη, υπάλληλος οικονομικής υπηρεσίας (*Μεταφράσεις*, Α 204).

[< *mikabeleci* (Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης)] (مقبلة جي)

{Ο Ιδομενέως^(B) λημματογραφεί τον τ. **μουκαμπελετζής** [bukabeledzís] με τη σημ. 'φοροεισπράκτορας.}

μουκανένικος (επιθ.) [mukanénikos] : «κεκανονισμένος, νομομισμένος, ωρισμένος υπό του νόμου, νόμιμος, τακτικός» (Χλωρός, Β 1757). Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 93).

[< *mikannen* (Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης)] (مقنن)

{*μουκανένικα πεσκέσια* = δώρα «τα οποία όφειλεν έκαστος νέος Μητροπολίτης Κρήτης να δίδη κατά την εις Κρήτην άφιξίν του εις άρχοντας πολιτικούς, στρατιωτικούς και θρησκευτικούς Μουσουλμάνους και Χριστιανούς και εις άλλους προύχοντας της πρωτεύουσής (Μεγάλου Κάστρου)». Η λ. μουκανένικος «προέρχεται εκ του Αραβικού επιθέτου mukān'nen γενομένου εκ του Kanoun (ό πόλιν εκ του ελλ. κανόν) και σημαίνει κανονικός. Εις την Αραβικήν λέξιν παραληφθείσαν δια της τουρκικής προσετέθη η ελλ. επιθ. κατάληξις -ικός και ούτως εγένετο το *μουκανένικος*. Σήμερον {=1913} δεν ακούεται παρ' ημίν η λέξις» (ό.π., 94).}

μουκαρέμι, το [mukarémí] (πληθ.: *τα μουκαρέμια*) & **μουκαρέμια**, το [mukárema] (Πάγκ., Δαρ.) & **μπουκαρέμια**, τα (Τσιρ.) : **1.** αγγελία, είδηση (Πάγκ.). **2.** «τα παράπονα, οι ρουφιανιές, οι διβολές, τα αντιβάλματα, “έπιγχε πάλι στη μάννα ντου και τού 'καμε μουκαρέμια και ήρθε και μ' έβαλε ομπρός”» (Δαρ.) {Προφανώς αυτά τα λέει κάποια σύζυγος.}

[μάλλον < *μουκαρέμι* < *mukarrer*, βλ. σημειώση (Συντ.)] (مقرر)

{Ο τ. *μουκαρέμια* προϋποθέτει ένα ρ. **μουκαρέμω*, ενώ στον τ. *μουκαρέμια* μπορούμε να υποθέσουμε παρετυμολ. φωνητ. επίδραση από τη λ. *μπούκα* 'στόμα'. Με τη σημ. 'τα νέα, η είδηση' συναντούμε τη λ. *μουκαρέμι* σε κρητ. δημοτ. τραγούδια, στην πάγια διατύπωση το *μουκαρέμι φτάνει*, όπως στο τραγούδι για τον Χατζή Μιχάλη (1828) : *Στο Κάστρο κι εις το Ρέθεμνος το μουκαρέμι φτάνει* (Γιάνναρης, 62). Στο γλωσσάριο (σ. 349) ο Γιάνναρης την ετυμολογεί από τα τουρκ. *mukarem*, *mukarik*. Πριν από αυτόν ο Passow, που δημοσιεύει το ίδιο τραγούδι (*Τραγούδια Ρομαίικα*, Λειψία 1860, σ. 199), έχει στον Πίνακα Λέξεων (σ. 620) τη λ. ως *μουκαρέμι*, με τη σημ. 'εταιρία', και την ετυμολογεί από το τουρκ. *muqārin*, *mucharik*. Δεν μπόρεσα να εντοπίσω σε λεξικά αυτά τα έτυμα.

Η λ. *μουκαρέμι* φαίνεται να είναι παραφθορά της λ. *μουκαρέμι* (αμάρτυρο στην Κρήτη) < *mukarrer* «εκτεθειμένος, εξηγημένος, ανεπτυγμένος, ωρισμένος, δεδογμένος, αποφασισμένος, συμπεφωνημένος» (Χλωρός, Β 1752), πληθ. *mukarretat* «αποφάσεις». *Μουκαρέμι* λεγόταν η έγγραφη επικύρωση μιας διαταγής: *καθ' έκαστον έτος να δίδεται τω ηγεμόνι επικύρωσις δι' ενός φερμανίου [...], η οποία επικύρωσις και ονομάζεται μουκαρέμι* (Διονύσιος Φωτεινός, *Ιστορία της πάλαι Δακίας...*, Τόμ. Γ', Βιέννη 1819, σ. 344), πβ. και: *τόρα θέλεις στείλει μεντζιλ* [εδώ = έφιππο ταχυδρομείο] *με τες είδησεσ, και υστερότερα θέλω υπάγει εγώ με τα κυρωτικά γράμματα, ήγουν με το μουκαρέμι* (*Αραβικόν Μυθολογικόν*, τόμος Α', Βενετία 1837, σ. 56). Έτσι αποκτά νόημα η λ. *μουκαρέμι* στους στίχους από το *Τραγούδι του Αληδάκη* (Βαρδίδης, σ. 40) : *Μα κι ο Σουλτάνος τ' άκουσε, πολλά του βαροφάνη, / 'ς την Κρήτη με το μπουγιουρντί το μουκαρέμι φτάνει* (άρα, το μπουγιουρντί έπρεπε να εκτελεστεί αμέσως). Ο Émile Legrand, που είχε περιλάβει αυτό το τραγούδι στο *Recueil des poemes historiques en grec vulgaire* (Παρίσι, 1877) μεταφράζει τη λ. *μουκαρέμι* με τη λ. *decret* (σ. 265), αλλά στο Γλωσσάριο (σ. 350) έχει: «μουκαρέμι, το, *nouvelle, information*».)

μουκαταγασής, βλ. **μουκατατζής**.

μουκατά ναζιρης, ο [mukatá nazirís] : ο επιβλέπων τον φόρο *μουκατά* (βλ.). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, σ. 343, 352).

[< *mukataa* (βλ. *μουκατάς naziri-nazir* 'έφορος' (Χλωρός, Β 1851) (Συντ.)] (ناظر)

μουκατάς, ο [mukatás] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν^A, Γαρ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ., Ξεν.) : **1.** ο φόρος της δεκάτης **2.** (κατά μετωνυμία) ο φοροεισπράκτορας **3.** (μτφ.) ο ανεπιθύμητος στην παρέα.

[< *mukataa* (Παπ.)] (مقاطعه)

{Σημείωση της Ελευθ. Γιακουμάκη, επιμελήτριας της 2η έκδοσης του έργου του Πάγκαλου (Δ 269) : Στερεότυπη φρ. από την Κίσαμο: *βγάνω μουκατά = εγείρω απαιτήσεις*. Για τον φόρο αυτό βλ. εκτενή σημείωση του Σταυρινίδη στις *Μεταφράσεις* (Δ 67-8).}

μουκατατζής, ο [mukatadzís] & **μουκαταγασής** [mukatayásis] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ.) : ο ενοικιαστής του φόρου της δεκάτης, ο φοροεισπράκτορας.

[< *mukataaci* (Συντ.)] (مقاطعه جي)

{Ο τ. *μουκαταγασής* (πληθ. *μουκατά-αγασίδες*, βλ. *Μεταφράσεις*, Γ 338) προέρχεται από το *mukataa aǧasi*.}

μουλαζίμης, ο [mulazimis] (Πάγκ., Ξανθιν., Κασσ.) : ο ανθρωπολογηγός.

[< *mūlazim* (Πάγκ.)] (ملازم)

{Ο Ροδάκης λημματογραφεί τον τ. **μουλατζίμης** με τη σημ. ‘υπέας’.}

μουλαϊμέυο [mulaiméno] (Ξανθιν.) : τιθασσεύο, καταπραϊνω.

[< *mūlayemet* ‘πραότητα’ (Ξανθιν.) / κανονικά από το *μουλαϊμης* ή κατευθείαν από το *mūlayim* (Συντ.)]

μουλαϊμης (επίθ. προσ.) [mulaimis] (Γαρ., Κασσ.) : κουτοπόνηρος.

[< *mūlayim* (Συντ.)] (ملائم)

{Το πέρασμα από την ‘πραότητα’ (βλ. *μουλαϊμικός*) στην ‘κουτοπονηρία’ μάλλον μέσω της ιδέας που εκφράζει η παροιμία *Το σιγαλό ποτάμι να φοβάσαι*.}

μουλαϊμικός (επίθ.) [mulaimikos] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Τσιρ.) : ήπιος, προσηνής, καλοσυνάτος.

[< *mūlayim* (Παπ.)] (ملائم)

μουλαρομπέγρο, το [mularobéziro] (Κριτσ.) : μουλάρι που γεννήθηκε από φοράδα, όχι από γαϊδούρα. Στον πληθ.: τα *μουλαρομπέγροα*: μουλάρια και μπεγίρια σε ένα σύνολο.

[< *μουλάρι* + *μπεγίρι* ‘άλογο’ (Συντ.)]

μουλαρόσογο, το [mularósogo] (Κονδ., Ιδομ.) : λέγεται για στείρους ή κακότροπους ανθρώπους· ΦΡ. *είναι (από) μουλαρόσογο*.

[< *μουλάρι* + *σόνι* (Συντ.)]

μουλατζίμης, βλ. **μουλαζίμης**.

μουλβέρι, βλ. **μουρβέρι**.

μουλκέικο πεπόνι, το [mulkéiko] (σωςτότερα: **μουλκαίικο**) : μεσοπρώμη ποικιλία πεπονιού: καρποί ατρακτοειδείς με ελαφρές ριτιδώσεις, χρώμα επιδερμίδας ζωηρό κίτρινο, χρώμα σάρκας πρασινωπό (υπάρχει και πορτοκαλί). Πολύ μυρωδάτο και πολύ γευστικό. Πήρε τον όνομά του από το *Μούλκι* (σήμερα Αλιάρτος) Βοιωτίας.

[< *Μουλκαίος* (Συντ.) < *Μούλκι* (Μπόγκας, 185 & Γεννάδιος, 758)]

{Από το *Μούλκι*, προκύπτει κανονικά το επίθ. *μούλκακος* (βλ.). Το επίθ. *μουλκαίικος* προϋποθέτει το ουσ. *Μουλκαίος* ‘που ζει στο Μούλκι’. Το βρίσκουμε στο Διαδίκτυο *Βήμα Αλιάρτου* (επίσκεψη στις 3-3-2020).}

μούλκι^(Α), το [múlti] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Ροδ., Τσιρ., Ξεν.) : κτηματική περιουσία. Βλ. και *μούλκακος*.

[< *múlk* (Παπ.)] (ملك)

{Ο Ροδάκης λημματογραφεί και τον τ. **μούρκι**.

Έτσι περίπου ακούγεται η λ. στις περιοχές όπου το λ προφέρεται ως ανακεκαμμένο ρ, π.χ. Ανώγεια. Ο Ανδριώτης επισημάινει το μσν. *μούλκιον*. Χρησιμοποιείται και με ειρωνική/υποτιμητική διάθεση, π.χ. *Χαρά στο μούλκι!* Η λ. *μούλκι* (και *μούλκια*) απαντά και ως τοπωνύμιο ή ως όνομα χωριού/οικισμού στην Ελλάδα, π.χ. *Μούλκι* Κορινθίας, *Μούλκι* Βοιωτίας (σήμερα Αλιάρτος).

μούλκιος (επίθ.) [múltikos] : που αναφέρεται σε κτηματική περιουσία με πλήρη κυριότητα (αντιδιαστολή προς τα βακούφικα). Η λ. σε διανεμητήριο περιουσίας του 1872: *κτήματα μούλκικα και βακούφικα* (Α.Δ.Η., 2 / 54-84).

[< *μούλκι*, *múlk* «κτήμα, κυριότητα, ιδιοκτησία, τελεία ιδιοκτησία, ήτοι ιδιοκτησία ήτις μετά θάνατον δεν περιέρχεται εις βακούφιόν τι ή εις το δημόσιον, κ. μούλκι [κατ’ αντίθεσιν προς το وقف و بأكف, βακούφιον]» (Χλωρός, Β 1773) (Συντ.)]

μουλτεζίμης, ο [mulatezimis] & **μουρτεζίμης** [murtezimis] (Πάγκ., Πτ., Γαρ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^β, Κασσ.) : ο ενοικιαστής φώρων του δημοσίου (επί Τουρκοκρατίας, βλ. *ιλιτζάμι*).

[< *múltezim* (Πάγκ.)] (ملتزم)

{Χιουμοριστικό το παράδειγμα χρήσης του Γαρεφαλάκη: «*Κάθε φορά που εσκουπιζε, ήμπαθε τα σκουπίδια στη γωνιά, ίδια πως περιμένε το μουλτεζίμη να περάσει να τα ζυάσει*».

μούλτι, το [múlti] (Δαρ.) : «το καλό πράμα, το εξαιρετικό κομμάτι, “το οικόπεδό μου είναι το μούλτι του χωριού”».

[μάλλον παραφθορά της λ. *μούλκι* (βλ.) (Συντ.)]

{Θα μπορούσε να σχετίζεται ετυμολογικός με το λατινικό επίθ. *multus* ‘πολύς’, αλλά το παράδειγμα χρήσης οδηγεί μάλλον προς τη λ. *μούλκι*. Για την τροπή [k > t] πβ. *μπειλίκακος* & *μπειλίτικος*, *μπέλικα* & *μπέλιτα*, *γιαγκιλίκα* & *γιαγκιλίτι*.}

μουμπάρι, το [mubári] : «το απευθυσμένον έντερον» ζώο (Ξανθοειδής, *Μελετήματα*, 380). Βλ. και *μουμπάρι* (σημείωση).

[< *bumbar*, από το περσ. būnbār/mūbār κατά τον Nişanyan (Συντ.)] (موبار)

μουμπασίρης¹, ο [mubasiris] : ο επιβλέπων, επιστάτης (Σταυρινίδης). Η λ. σε έγγραφο του 1820, βλ. Μενέλαος Παρλαμάς, “Ανέκδοτα έγγραφα εκ Σφακίων (1799-1832)”, *Κρητικά Χρονικά*, 7 (1953), 252.

[< *mubassir* (Μπόγκας, 185). Για τη λ. αυτή ο Χλωρός (Β 1528) έχει: «ο επιβλέπων και προσέχων· γενικός επιμελητής σχολής ή τελωνείου».] (مبصر)

μουμπασίρης², ο [mubasiris] (Χουστ.) : κλητήρας, αγγελοφόρος. Κατά τον Σταυρινίδη: δικαστικός κλητήρας (βλ. Νικόλαος Σταυρινίδης,

“Συμβολή εις την ιστορίαν των Σφακίων (1615-1770)”, *Κρητικά Χρονικά*, 9 (1955), 299.

[< *mübaşir* (Χλωρός A 1522) (مباشير)]

(*) **μουμπασιρινιέ**, βλ. Παράρτημα 1.

(*) **μουμτζής**, βλ. Παράρτημα 1.

μουναφίκης, ο [munafitʃis] : συκοφάντης, ραδιούργος (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1843-1845: *να δούμε ποιος είναι ο μουναφίκης, όπου είτε του εφέντη τα ψόματα, για να γνωριστούν και τα επίλοιπα ψόματα των μουναφικηδών* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 370).

[< *münafik* «ο ενσπείρων διχονοίας· συκοφάντης» (Χλωρός, B 1785), από το αραβ. *munāfik* κατά τον Nişanyan] (منافق)

μουναφίκι, το [munafitʃi] (Κριτσ^π): συκοφαντία, διαβολή.

[< *münafik* (Κριτσ.)] (منافق)

μουναφικλίκι, το [munafiklitʃi] & **ναφικλίκι** [nafiklitʃi] (Πάγκ.) : επιβουλή, σκάνδαλο. Βλ. και *μαναφούκι*.

[< *münafiklik* ‘συκοφαντία’ (Πάγκ.)] (منافقتی)

{Για την αφαίρεση της πρώτης συλλαβής στον τ. *ναφικλίκι*, βλ. στο έργο του Πάγκαλου, 1ος τόμος [Γραμματική], Αθήνα 1955, σ. 251.)

μουναρισά, η [mudarisá] & **μουρνταρσά** [murdrsá] & **μουντάρισμα**, το [mudárizma] (Κριτσ., Ιδομ^B) : η απότομη επίθεση, εφόρμηση, εναντίον κάποιου.

[< *μουντέρνω* / *μουντέρνω*, βλ. σημείωση στο λ. *μουντέρνω* (Συντ.)]

μουντέρνω [mudérno] & **μοντέρνω** [modérno] & **μοντάρω** [modáro] & **μουντάρω** [mudáro] & **μουντέρνω** [murdérno] (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ.) : ορμώ εναντίον κάποιου, του ρίχνομαι με άγριες διαθέσεις.

[< *μουντάρης* < τουρκ. *murdar* (Πάγκ.) / σωστότερα: < ιταλ. *montare* ‘ανεβαίνω’ (Ξανθιν.)] {Από το *μουντάρης* προκύπτει κανονικά ο τ. *μουνταρεύω* (βλ.). Ο Κονδυλάκης θεωρεί βενετικής προέλευσης το *μουντάρω* ‘ορμώ’. Ο Ανδριώτης το ετυμολογεί από το ιταλ. *montare* ‘ανεβαίνω’ (το οποίο ως μτβ. έχει και τη σημ. ‘οχεύω’, βλ. www.dizionario-italiano.it). Ο τ. *μουντέρνω* ίσως από επίδραση της λ. *μουντάρης* (βλ.) ‘αυτός που ρίχνεται σε όποια γυναίκα βρει’. Μόνο αυτός ο τ. φαίνεται να έχει θέση στον παρόντα κατάλογο, καθώς και η λ. *μουνταρσά*, βλ. το προηγούμενο λήμμα, πβ. και *μουνταρισά*, στο λ. *μουνταρά*.}

μουντζίω, βλ. **μουτζίω**.

μουντρίης, ο [moudiris] (Κονδ., Χουστ.) : Τούρ-

κος ειρηνοδίκης ή αστυνόμος. Κατά τον Γιάνναρη (σ. 349) *επαρχός*. Βλ. και *μουντριέτι*.

[< *müdür*, *müdir* (Μπόγκας, 185) «ο διευθύνων, διοκόν, διευθυντής» (Χλωρός, B 1625) (Συντ.)] (مدیر)

μουντριέτι, το [mudiriéti], και υπερδιορθωμένος τ. **μουδιριέτι** [muđiriéti]: διοικητική περιφέρεια μικρότερη από επαρχία (κατά την όγμη Τουρκοκρατία στην Κρήτη) : *το περί μετατροπής των Διοικήσεων εις επαρχίας και τούτων εις μουδιριέτια ζήτημα* (Εφημ. *Κρήτη*, έτος ΙΑ', φ. 501, 23-1-1879). Και το κτίριο που εστέγαζε αυτήν τη διοίκηση, βλ. έγγραφο του 1863: *Επήγε στο μουντριέτη* (γράφει: *μουντριέτι*) *και επρόσβαλε τους Αζάδες* [= πρόκριτους] *Ισιλάμδες και Χριστιανούς* (Α.Δ.Η., 2 / 11-1462). Βλ. και *μουντρίης*.

[< *müdiriyet* «όδημος διοικούμενος υπο μουδιρου ήτοι ανθυποδιοικητού» (Χλωρός, B 1625) (Συντ.)] (مدیریت)

μουρακάκι, το [murakáti] : Η λ. σε πολύστιχο επικό ποίημα του 1874: *καθίζουν γράφουν γράμματα πάνω σε μουρακάκι* (Η *Κρητικοπούλα*, σ. 72).

[< *murakka* ‘συλλογή υποδειγμάτων καλλιγραφίας» (Χλωρός, B 1041) (Συντ.)] (مرقع)

μουραμπάς, ο [murabás] (Τσιρ., Ξεν.) : κακή συνήθεια.

[μάλλον < *murabba* (κατά το *TDK* από τα αραβ.) (Συντ.)] (مری، مری)

{Η λ. *murabba* κατά τον Χλωρό (B 1632) σημαίνει «ο καλώς αναθεραπμιένος, παιδαγωγημένος». Η αλλαγή της σημ. στο αντίθετο στη λ. *μουραμπάς* πιθανόν ως ειρωνεία.}

μουραμπούτης, βλ. **μαραμπούτης**.

μουράτι, το [muráti] (Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ^π, Ιδομ^B, Κασσ.) : **1.** επιθυμία, πόθος. **2.** απόφαση, διαταγή: «Να κάμει το μουράτι ντου {ενν. ο Θεός}, παιδί μου, να σε πάρω, / να θέσω στ' αγαλάκια σου, περδίκι ν' αποθάνω» (Πιτ.).

[< *murat* (Πάγκ.)] (مراد)

{Στη μαντινάδα που παραθέτει ο Πιτωκάκης το νόημα προφανώς είναι: Μακάρι να θελήσει ο Θεός να...}

μουρατολιά, η [muratolí] (Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ.) : ποικιλία βρώσιμης ελιάς (το δέντρο και ο καρπός). Οι καρποί είναι μεγαλύτεροι από τις φιλολιές και μικρότερες από τις καλαματιανές.

[δεν είναι τουρκικής προέλευσης, αλλά: < *μουράτη ελιά*, βλ. σημείωση]

{Για την ετυμολογία της λ. ο Πάγκαλος γράφει: «Το άσυνθετικό *Μουράτης* θα έχει σχέ-

στιν προς Τούρκον τινα πασάν ή άλλον διοικού-
ντα εν Κρήτη επί Τουρκοκρατίας ονομαζόμενον
Μουράτ, εκ του οποίου προήλθεν η λ. μουρα-
τολαιά, την οποίαν σχέσιν εγώ αγνοώ». Η σω-
στή ετυμολ. είναι αυτή που προτείνει ο Κριτσω-
τάκης: Το πρώτο τμήμα της λ. προέρχεται από
το επίθ. *μουράτος*, δηλ. 'αυτός που κάνει/έχει
μούρη, μύτη· μυτερός' – άλλο είναι το σύγχρο-
νο *μουράτος* 'εντυπωσιακός' (στη γλώσσα των
νέων). Πρόκειται για ελιές που ο καρπός τους
είναι ελαφρά μυτερός στο κάτω μέρος. Λέγο-
νται και απλώς *μουράτες* (Τσιρ.). Πβ. χοντρολιά
< *χοντρή ελιά*, λιανολιά < *λιανή ελιά*. Συνεπώς,
η λ. *μουρατολιά* δεν σχετίζεται με την τουρκι-
κή γλώσσα.}

μουρ'αφά (επίρρ.) (Τσιρ.) : κατάμουτρα (βλ. ση-
μείωση). «Αυτός δε θέλει ντροπές, μουρ'αφά
να του τα πεις».

[< *muraḡaa* 'παράσταση διαδίκων' (Μπερμπε-
ρη, 228)] (مرافعه)

{Ο Τσιργιωτάκης τη θεωρεί «παράφραση της
φρ. "πρόσωπο αφάς"», όμως το νόημα της
πρότασης είναι: Θα χάσεις τον κόπο σου αν
προσπαθήσεις να τον φέρεις στο φιλότιμο· στα
δικαστήρια να τον πας. Η λ. αυτή δεν υπάρχει
σε άλλο κρητ. λεξικό. Με τη σημ. της δικαστι-
κής διαδικασίας μαρτυρείται σε ελλην. έγγραφα
στα Αρχεία του Αλή Πασά, βλ. Μπερμπερή,
ό.π. Ο Γιακουλλής (σ. 43) λημματογραφεί το
αρσ. **μουραφάς** 'ποινική αγωγή, δίκη'.}

μουρβέρι, το [murvēri] & **μουλβέρι** [mulvēri] &
βουρβέρι, το [vurvēri] (Πιτ., Κριτσ., Ξεν.) : 1.
η κουφοξυλιά της Κοινής, αλλιώς ζαμπούκος, ο
δενδροειδής θάμνος *Sambucus nigra*: 2. (μτφ.)
χαρακτηρισμός για δέντρο με μεγάλη ανθοφο-
ρία, ιδίως για τις ελιές.

[< *mürver* (Ronzvalle, 444), κατά το *TDK*
από το περσ. *murder*, κατά τον Nişanyan από
το περσ. *murwarī/marwarīd* 'μαργαριτάρι',
το οποίο από το αρχ. ελλ. *μαργαρίτης* (Συντ.)]
(مرور)

{Η ετυμολογία που προτείνει ο Nişanyan φαί-
νεται να ευσταθεί: τα ανθάκια αυτού του φυ-
τού μοιάζουν όντως με μικρά μαργαριτάρια,
όταν είναι ακόμη μπουμπούκια (βλ. εζώφυλλο).
Ο Κριτσωτάκης σημειώνει ότι το μουρ-
βέρι «είναι σπάνιο στον τόπο μας». Πράγμα-
τι, στην Κρήτη (απ' όσο ξέρω) το συναντούμε
μόνο ως καλλιεργημένο καλλωπιστικό. Σε άλ-
λα μέρη είναι δασικό. Η επισήμανση της Ευαγ-
γελίας Φραγκάκι «αυτοφύες, σπανίως καλλιε-
ργείται στις πόλεις σε αυλές» (*Συμβολή εις την
δημόδη ορολογία των φυτών*, Αθήνα 1969, σ.
145), δεν ευσταθεί για την Κρήτη: «*S. nigra* is
present in [...] mainland Greece but is absent
in Crete» (Kabuče, N. and Priede, N. (2006) :

NOBANIS – Invasive Alien Species Fact Sheet
– *Sambucus nigra*. Από: Online Database of the
European Network on Invasive Alien Species –
www.nobanis.org, επίσκεψη στις 25-9-2013).
Όταν ανθίζει το *μουρβέρι*, σχεδόν καλύπτεται
από τις σκιαδιόμορφες ταξιανθίες του με τα λε-
πτεπλάεπα υπόλευκα ανθάκια. Από εδώ η μετα-
φορική χρήση στη σημ. 2.}

μούρκι, βλ. **μούλκι**.

μουρνόρακη, η [murɲoraʃi] (Πιτ., Κονδ., Ξαν-
θιν^Α, Ιδομ., Δαρ., Κριτσ., Ξεν.) : ρακή από μού-
ρα.

[< *μούρνα* 'μούρα' + *ρακή* (Πιτ.)]

μουρνοσόροπο, το [murɲosóropo] (Πιτ.) : σιρό-
πι από χυμό μαύρων μούρων και ζάχαρη, που
το χρησιμοποιούσαν ως φάρμακο για τον βήχα.
[χωρίς ετύμολ. / < *μούρνα* 'μούρα' + *σορό-
πι* ή μτφδ. από το *dut şurubu* 'σιρόπι μούρων'
(Συντ.)]

μουρνταρά, η [murɲara] & **μουρνταρισά**
[murɲararisa] (Κριτσ.) : βλ. *μουρνταργίω*.

[μουρνταρά: < *μουρνταρέω* (βλ.), υποχωρητι-
κά· μουρνταρισά < **μουρνταρίζω* (Συντ.)]

{Η λ. *μουρνταρά* (& *μουρνταργιά*) συχνά χρη-
σιμοποιείται στον πληθυντικό: *Ιντα μουρνταρές
είναι που ήμακες πάλι!* (έκφραση δυσάρεσκειας
νοικοκυράς προς σύζυγο ή τέκνο). Οι *μουρντα-
ριές* (βλ.) έχουν και άλλη σημασία.}

μουρνταργίω, το [murɲarɟi] (Πιτ., Ιδομ^Β, Κασσ.) :
οικιακή ακαταστασία, αλλά και ρύπανση οικια-
κών σκευών, ενδυμάτων κ.ά.

[< *μουρντάρης*, κατά το: κεραμιδαργίω (Πιτ.)]

{Βλ. και *μουρνταρά*.}

μουρνταρεμένος, βλ. *μουρνταρέω*.

μουρνταρέω [murɲaréno] (Παπ., Πάγκ., Ιδομ.,
Κριτσ., Κασσ.) : 1. βρωμίζω, λερώνω κάτι· μτφ.
παθ. πρκ. **μουρνταρεμένος**: 2. ασελγώ, τσιλι-
μπουρδίζω.

[< *μουρντάρης* (Παπ.)]

μουρντάρης* (επιθ. προσ. μόνο στο αρσ.)
[murɲáris] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ροδ., Δαρ.,
Τσιρ^Β) : 1. ρυπαρός· 2. αυτός που ρίχνεται σε
όποια γυναίκα βρει.

[< *murdar* (Παπ.)] (مردار)

{Το *AKN* έχει και το θηλ. *μουρντάρη*. Κατά
το *TDK* η λ. *murdar* σημαίνει 'βρώμκος, ρυ-
παρός' και (για ανθρώπους) 'αυτός που δεν
πλύθηκε μετά τη συνουσία' – λαϊκ. *mundar*
(Redhouse, 1004), από το οποίο το ποντιακό
μουντάρτς 'ακάθαρτος, βρώμκος' (Ξενοφώντας
Ακογλου, *Λαογραφικά Κοπυώρων*, 1ος τόμος,
Αθήνα 1939, σ. 414). Ίσως από εδώ και η σημ.
'αυτός που ρίχνεται σε όποια γυναίκα βρει' που

πήρε στα ελληνικά. Ο Δημ. Στάμος (*Τουρκικές λέξεις στην Πραμάντα. Επιλογή. Σύλλογος Πραμαντιωτών Ιωαννίνων, Ιωάννινα 2007, σ. 47*) έχει: «*Μουντάρ(η)ς (ο) = Βρώμικος, ακάθαρτος, μτφ. έκφυλος, ακόλαστος.*»}

μουρνταριές, οι (θηλ.) [murdarzēs] : «αι πράξεις του γυναικοθήρα».

[< *μουρντάρης* (Παπ.)]

{Ακούγεται και με τη σημ. ‘ακαταστασία/ρύπανση’, βλ. *μουρνταρά*.}

μουρνταρισά, βλ. *μουρνταρά*.

μουρνταρισμένος (επιθ.) (Ξανθιν.) : **1.** λερωμένος (που τον έχουν λερώσει) · **2.** νοθευμένος.

[μτχ. πρκ. του ρ. *μουρνταρίζομαι* (Ξανθιν.)]

{Ακούγεται και ως *μουρνταρεμένος*, βλ. *μουρνταρεύω*. Ρήμα *μουρνταρίζομαι* δεν λημματογραφείται στον Ξανθινάκη. Φαίνεται αμάρτυρο, βλ. και *μουρνταρισά* στο λ. *μουρνταρά*.}

μουρντέρνω, βλ. *μουντέρνω*.

μουρντεύγω [murdénɣo] (Πιτ., Ιδομ^B) : **1.** βρίσκομαι σε σεξουαλικό οργανισμό και γίνομαι επιθετικός, ασυνκράτητος · **2.** (κατ’ επέκταση) γίνομαι έξαλλος, αφηνιάζω.

[Δεν είναι τουρκικής προέλευσης, βλ. σημείωση. (Συντ.)]

{Ο Πιτυκάκης ετυμολογεί από το *murdar* ή *mirdat*. Από το *murdar* προκύπτει κανονικά ο τ. *μουρνταρεύω* (βλ.), κατευθείαν ή μάλλον μέσω του *μουρντάρης*. Η λ. *mirdat* δεν εντοπίζεται σε λεξικά. Ο Γαρεφαλάκης λημματογραφεί τη λ. **μουρντεύγω** με τη σημ. ‘αυξάνει η όρεξή μου’ (π.χ. για δουλειά.) · Ο Τσιριγωτάκης την έχει με τη σημ. 1. ‘αρχίζω, ξεκινώ κάτι’, 2. ‘επιταχύνω, δυναμώνω’. Κατά τον Στέφανο Ξανθουδίδη (“Συνθήκη μεταξύ Ενετικής Δημοκρατίας και Αλεξίου Καλλιέργου», *Αθηνά*, 14 (1902), 302) το ρ. *μουρντεύω* «εκ του ουσιαστικού *μούρτος*· και τούτο μεν σημαίνει επανάστασιν, το δε ρήμα επαναστατώ και *μουρντεμένοι* οι επαναστάται. Η λέξις αύτη προήλθεν εκ του Σαξωνικού *morth*, εξ ου το του μεταγ. Λατινισμού *mordum* και *murdum* = homicidium· εκ τούτων παρέλαβον την λέξιν οι μεταγενέστεροι Βυζαντινοί, κατ’ αρχάς επί της σημασίας του φόνου και ύστερον του πολέμου, της αποστασίας [...]». Σήμερα εν Κρήτη σώζεται το ρήμα **μουρντεύγω** – εμούρτεψα – μουρντεμένος, *αλλά*’ επί παρηλλαγμένης πως σημασίας, ήτοι του μαινόμεναι – οργίζομαι – παραφέρομαι – αγριαίνω». Ο Τσιριγωτάκης το έχει με τις σημ. ‘αρχίζω, ξεκινώ’ και ‘επιταχύνω, δυναμώνω’ (Τσιρ^B, 319).}

(*)**μουρρουιέ**, βλ. Παράρτημα 1.

μουρντάτης^(A), ο [murtátis] (Πάγκ., Ροδ., Ιδομ^B) : ο αρνησίθρησκος.

[< *mürtet* (Πάγκ.) / & διαλεκτ. *murtat* (TDK) (Συντ.)] (مرت)

{Κατά τον Ανδριώτη: < μεσν. *μουρντάτης* < τουρκ. *murtat* < ελλ. **μουρντάδες* < μεσν. λατ. *mordum*, γερμ. αρχής. Το τουρκ. έτυμο: *mürtet* < αραβ. *murtedd* (κατά το TDK) ή *mürted* < αραβ. *murtadd* (κατά τον Nişanyan). Το TDK έχει και το διαλεκτ. *murtat*, με τη σημ. ‘hain», βλ. *χαϊνης*.}

μουρτεζίμης, βλ. *μουλτεζίμης*.

μουρτεμένος (επιθ. προσ.) [murteménos] (Ροδ.) : μανιακός (βλ. *μουρτεύγω*).

μουρτεύγω, βλ. *μουρντεύγω*.

μουρτεύω, βλ. *μουρντεύγω*.

μουσαβίρης, ο [musaviris] : Η λ. εν χρήσει στον *Οργανικό Νόμο* (1868) : *Παρά το Γενικό Διοικητή θέλουν υπάρχει δύο σύμβουλοι (Μουσαβίρ)* (βλ. *Κρητικός Κώδικς*, Α 6).

[< *müşavir* «σύμβουλος· ο συσχεπτόμενος μετά τινος· σύμβουλος νομάρχου» (Χλωρός, Α 1679), από το αραβ. *müşavir* κατά τον Nişanyan (Συντ.)] (مشاور)

{Η *Σύμβαση της Χαλέπας* όριζε ότι ο Γ.εν. Διοικήθ θα έχει έναν σύμβουλο (*Κρητικός Κώδικς*, ό.π.)}

μουσακάς*, ο [musakás] : είδος φαγητού (*λέξις των πόλεων*, Παπ.).

[< *musakka* (Παπ.)] (مسقا، موسقا)

μουσαμαδένιος, βλ. *μουχιαμαδένιος*.

μουσαμάς, βλ. *μουχιαμάς*.

μουσαντές, ο [musadés] (Τουρκοκρητ.) : η άδεια.

[< *müsaade* (Bilgehan², 633) (مساعدة)]

{Δεν έχει ετυμολογική σχέση με το λαϊκό επίθ. *μουσαντένιος* ‘ψεύτικος, κάλπικος’.}

μουσάντρα^(A), η [musándra] (Πάγκ., Ξανθιν^A, Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Χουστ.) : **1.** ιματιοθήκη · **2.** υπόγεια αποθήκη · **3.** «η τουαλέτα με καθρέφτη στη κρεβατοκάμερα» (Δαρ.).

[< *musandira* (Πάγκ.)] (موصندرة)

{Για την ετυμολ. της λ. μουσάντρα/μεσάντρα ‘τουαλέτα για στρώματα’ ο Ανδριώτης έχει: « **μεσ-άνδηρα* < *μέσον* + *μεταγν. άνδηρον*. Κατ’ άλλους τουρκ. *musandra*». Ίσως πρόκειται για αντιδάνειο. Το TDK έχει τη λ. *musandira* (με πολλές διαλεκτ. παραλλαγές) και την ετυμολογεί απροσδιόριστα από τα ελληνικά. Ο Nişanyan διευκρινίζει ότι προέρχεται από το ελλ. *μεσάνδηρο*. Διαφορετική άποψη: Κατά τους Alex Baltazzi – George Galdies – George Roulimenos (*A lexicon of Smyrneika – İzmir Rumcası sözlüğü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Κων/πολη 2012, σ. 69), η σμυρνέικη «*musándra*: built-in cupboard, some highly

decorated. From the name of French architect *François Mansart (1598-1666)*. Gr. enthiisméni doulára. Tur: gömme dolap». Χωρίς αναφορά για την πηγή της πληροφορίας – προφανώς συσχετίζουν με το γαλλ. mansarde ‘σοφίτα (κάτω από τη στέγη)· παράθυρο σοφίτας (το οποίο βγαίνει πιο έξω από τον τοίχο)’.

μουσαφιρ(γ)ιό, βλ. **μουσαφιρλίκι**.

μουσαφίρης*, ο [musafirís] & **μισαφίρης** [misafirís] (Παπ., Πάγκ., Ροδ., Ιδομ. Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) & **μουσαφίρης** [mosafirís] (Ιδομ.) : **1.** ο φιλοξενούμενος επισκέπτης· **2.** οφθαλμική πάθηση, επιστημ. *φλυκτανώδης επιπεφυκίτις* (Πιτ.).

[< *misáfir* (Παπ.) / & διαλεκτ. *musafir* (AKN)] (مسافر)

{Ο Αποστολάκης λημματογραφεί τον πληθ. *μουσαφίρες* (-ρδ-). *Μουσαφίρης* είναι ο επισκέπτης που έχει έρθει από κάποια απόσταση, και η φιλοξενία του συνεπάγεται συνήθως και διανυκτέρευση. Κατά τον Ιδομενέω «επισκέπτης που διανυκτερεύει»· «ο επισκέπτης από το ξενοχώρι» κατά τον Δαριβιανάκη. Στα τουρκ. (Χλωρός, Β 1652) η αρχική σημ. της λ. είναι «ο ταξιδεύων, ταξιδιώτης, περιηγητής» – και εκτός από ‘φιλοξενούμενος’ η λ. σημαίνει επίσης «λευκή κηλίδ του οφθαλμού παροδική». Ο Κριτωτάκης (σ. 199) καταγράφει τη ΦΡ. *ήρθανε οι μουσαφίρηδες*, με τη σημ. (για γυναίκα) ‘της ήρθε περίοδος’. Στην περιοχή του Ηρακλείου *μουσαφίρης* λέγεται και ένας είδος νυχτοπεταλούδας (η εμφάνισή της μέσα σε σπίτι θεωρείται ότι προοιωνίζει μουσαφιρλίκια για τις αμέσως επόμενες μέρες), καθώς και ο φτερωτός σπόρος ορισμένων φυτών, π.χ. του σκούλου ή πηγουνίτη (*Tragopogon pratensis*).

μουσαφιρλίκι, το [musafirilíki] & **μισαφιρλίκι** [misafirilíki] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν^Α, Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** η επίσκεψη μουσαφίρη, η φιλοξενία· **2.** (στον πληθ. τα *μουσαφιρλίκια*) οι μουσαφιρήδες.

[< *musafirlik* (Παπ.) / *misafirlik* (Πάγκ.)] (مسافركل)

{Λέγεται και *μουσαφιρ(γ)ιό* και χρησιμοποιείται και στον πληθ. τα *μουσαφιρ(γ)ιά*: *Εφύγανε, μπρε, τα μουσαφιργιά σου*;

μουσελίμις, ο [muselímis] : «οποδιοικητής διαμερίσματος ή πόλεως». Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 108)

[< *müsellim* (Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης)] (مسلم)

μουσελίμι (επίρρ.) [muselími] (Πάγκ.) : με εμπιστοσύνη.

[< *müsellem* (Πάγκ.)] (مسلم)

μουσίρης, ο [musiris] (Ροδ.) : διοικητής. Η λ. σε κρητ. δημोट. τραγούδι (βλ. Γιάνναρης, 55). Και σε έγγραφο του 1864: *απεφασίσαμεν λοιπόν όλοι γενικός Ησπλάμηδες και Χριστιανοί να κάμωμεν αναφορά εις τον Μουσίρη πασά εφέντη μας* (Α.Δ.Η., 2 / 14-23). Και σε άλλο, του 1861: *η Α. Εξ. ο Μουσίρης της Νήσου Σμαϊήλ Πασάς* (Α.Δ.Η., 2 / 4-28).

[< *müsir* (Γιάνναρης, 349), από τα αραβ. κατά το TDK, «στρατάρχης, Μουσίρης, ήτοι ο έχων τον ανώτατον στρατιωτικόν βαθμόν, αντιστοιχούντα τω ανωτάτω πολιτικό (Χλωρός, Β 1689)] (مشير)

{Υπάρχει και ο τ. **μουχίρης**, βλ. Λευτέρης Αλεξίου, “Ριμάδα για τη θρόνισση της μητρόπολης του Αγίου Μηνά”, *Κρητικά Χρονικά*, 10 (1956), 121, 123, 127.}

μουσμουδέυ(γ)ο [muzmudéno] (Γαρ., Τσιρ., Κριτσ.) : «Ψάχνω υπομονετικά. “*Ηπεγα το Δεσποινιό στ’ απάνω σπίτι να μου φέρι από το σόρμα του σκρίνιου μια μόστρα για να πλέξω ένα τραπεζομάντιλο, κι ως ως το συνηθίζει, μουσμουδέγει και αργεί να γυαίρει*”» (Γαρ.).

[παρωφθορά του *μουσμουλεύω* (βλ. *μουσμουλεύω*) (Συντ.)]

{Ο Τσιριγωτάκης έχει: «*μουσμουδέω*: ψάχνω για λιγοστή τροφή, – Πήγαινε να δέσεις την αίγια έκε όξω να μουσμουδέγει πράμα, γιατί πεινά η κακομοίρα». Ο Κριτωτάκης έχει: «*μουσμουδέω* = (κυριολ.) βαδίζω αργά ψάχνοντας με το μουσσοδι μου, όπως ακριβώς ο χοίρος, (μτφ.) ψαχουλεύω, ερευνώ, κάνω κάτι αργά. ΣΥΝ. μι-σμιδέω».

μουσμουλέω [muzmuléο] (Πάγκ.) : **1.** εργάζομαι σγά-σγά, για να περνά ο καιρός· **2.** ερευνώ, ψάχνω, ανακατώνω, μυρίζομαι.

[εκ του *μουσμουλεύω* κατ’ αποβολήν του υ (= β) των εις -έω (Πάγκ.) / και αυτό από τη λ. *μουσμούλης* (Συντ.), βλ. και *μουσμουδέω*]

{Ο Πάγκαλος σημειώνει εύστοχα: «Εάν η λ. *μουσμουλέω* προέρχεται εκ του *μούσμουλο*, αγνώω ποίαν σχέσιν δύνανται να έχη αυτή προς τούτο σημασιολογικώς». Φυσικά: το *μουσμουλεύω* παράγεται από το *μουσμούλης* (βλ.). Πολύ σωστά όμως ανάγει το *μουσμουλέω* στο *μουσμουλεύω* (βλ. λήμμα στον Κασσωτάκη), διότι, όπως ο ίδιος σημειώνει στον Α’ τόμο του έργου του (*Γραμματική*, Αθήνα 1955, σ. 193), σε αρκετά μέρη της Κρήτης στα ρήματα σε -έω το [v] «εις άλλα μεν πρόσσωα αποβάλλεται μόνον αυτό, εις άλλα δε αποβάλλεται και το μετ’ αυτού συλλαβιζόμενον φωνήεν: χορεύω – *χορέω*, χορές, *χορέει*, *χορέομε* και *χορέμε*, *χορέτε*, *χορένε*» (βλ. επίσης ό.π., σ. 354-355), πβ. και τους τ. *γυρές*, *γυρέτε*, *γυρένε* (γυρεύεις, γυρεύτε, γυρεύουνε), τους οποίους ο Τσιριγωτάκης έχει ως

ξεχωριστά λήμματα. Σημειώνεται (ό.π., σ. 244) ότι τα ρ. σε *-εύω* μεταπλάθονται επίσης σε *-έγω*: *χορεύω, εχόρευγα* κλπ. Σημειώνουμε επίσης ότι η αναζήτηση στο Διαδίκτυο έδειξε ότι το ρ. *μουσμουλεύω* χρησιμοποιείται ως ιδιωματική λέξη σε περιοχές της Πελοποννήσου, με τη σημ. «περπατάω σκυφτός και ψάχνω κάτω», βλ. *μουσμουδέω*. Ο Καλλισθένης Χουρμούζαδης (“Γλωσσάριον Τσακιλίου”, *Θρακικά* 14 (1940), 240) έχει το ρ. *μουσμουλεύω* ως παράγωγο της λ. *μουσμούλ*ς «σιγανός εις τα έργα του». Ο Χρήστος Τζιτζιλής (“Συμβολή στην ποντιακή ετυμολογία”, *Ελληνικά* 34/2 (1982-1983), 449) ετυμολογεί το ποντιακό *μυμιαλεύω* ‘λεπτολογώ’ «από το τουρκ. *mizmizlanmak*, που έχει την ίδια σημασία, με ανομοιοτυπική αποβολή ζ - ζ > ζ - ο».)

μουμούλης (επίθ. προσ.) [muzmúlis] (Πάγκ.): «1) Ο εργαζόμενος βραδέως, για να περνά ο καιρός, 2) Ο ερευνητής, ο ψάχνων, ο ανακατώνων».

[< *μουσμουλεύω*, υποχωρητικά (Πάγκ.) / σωστότερα: < *mismil* (διαλεκτ. κατά το *TDK*), ‘ήσυχος· καλός· κλεισμένος στο καβούκι του, που δεν ανακατεύεται· που κάνει καθαρή δουλειά’ (Συντ.)]

{βλ. και *σιγανομουμούλης*. Ο Πέτρος Βλαστός στα *Συνώνυμα και Συγγενικά* (Νέα έκδοση συμπληρωμένη από τα κατάλοιπα του συγγραφέα, έκδοση Ε.Λ.Ι.Α., Αθήνα 1989, σ. 437) έχει: «*μουσμούλης*: μουσμούλης και καλόκαρδος», ενώ βρίσκουμε τη λ. *μουσμούλης* σε σύγχρονο δημοσίευμα (Εβδομ. εφημ. *Επταήμερο Ανατολικής Αττικής*, φ. 427, 8-6-2011) με τη σημ. «υποτακτικός».)

μουσντάς, βλ. **μουστάς**.

μουσντές, βλ. **μουζντές**.

μουσουλούκι, το [musulúti] & **μουσουρλούκι** [musurúti] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Γαρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^β., Χουστ., Κασσ., Ξεν.): ο κρουνός.

[< *musluk* (Παπ.) (مصلق, مصلق)]

{Για την ανάπτυξη του *-ρ-* στο *μουσουρλούκι*: Σε μερικά δάνεια αναπτύσσεται ένα ρ (χωρίς να υπάρχει αντίστοιχος φθόγγος στο τουρκικό έτυμο), κυρίως πριν από /l/ (καθώς και πριν από /n/), αλλά και σε άλλες θέσεις. Βλ. σχετικά: Georgiadis, σ. 234-235, όπου και παραδείγματα από τις διάφορες περιπτώσεις.}

μουσουμπιά, η [musubzá] (Κονδ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Γαρ., Κριτσ., Χουστ.): 1. «αποπληξία. Μόνον ως αρά: *Μουσουμπιά να σου ‘ρθει*» (Κονδ.). 2. πονηρό πνεύμα, δαμονικό όν, που μπαίνει στον άνθρωπο και προκαλεί δεινά, π.χ. διαζύγιο στο ανδρόγυνο, αποβολή στην έγκυο

κλπ.: 3. άνθρωπος κακός και πονηρός.

[< *musabe* ‘συμφορά, δυστυχία, καταστροφή’, βλ. *musibet* (مصيبة), κατά το *TDK* και διαλεκτ. *müsübet*, ‘συμφορά, δυστύχημα, καταστροφή· [κοινώς] άθλιος, μουσουμπέτης [ύβρις]· πληθ. *mesaib*» (Χλωρός, Β 1698), κατά τον Nisanyan από το араβ. *mušiba*) (Συντ.)]

{Για τη σημ. 2 βλ. περισσότερα στο: Ευαγγελία Φραγκάκι, *Η δημόδης ιατρική της Κρήτης*, Αθήνα 1978, σ. 68 και 229. Στη σημ. 3 χρησιμοποιείται κυρίως για γυναίκες: ο Ροδάκης έχει τη λ. με το ερμηνευμα: πονηρή.}

μουσουρλούκι, βλ. **μουσουλούκι**.

μουστάς, ο [mustás] & **μουσντάς** [muzdás] (Τσιρ., Κριτσ., Κασσ.): «σιδερένιο εργαλείο του τσαγκάρη, με λαβή και πεπτατισμένη βάση, για να μαλακώνει το δέρμα με κτύπημα» (Τσιρ.) – με αντίστοιχο εργαλείο ο χασάπης μαλακώνει το κρέας (Κριτσ.).

[< *mušta* (Κριτσ.)] (موشته)

μουσταχάτι σου [mustaxáti su] (έκφρ.) (Ξεν.): (πάντοτε με γεν. προσ. αντωνυμίας) μπράβιο σου (ειρων.).

[< *mustehaktir* ‘καλά να πάθεις’ (Ξεν.): σωστότερα: < *müstahak* ή *müstehak* ‘δικαιούχος’ και ως ουσ. ‘ό,τι αξίζει κάποιου, αμοιβή ή ποιή· φρ. *Allah müstahakmi versin* «ο Θεός να τω δώσει ό,τι αξίζει, ήτοι τα επίχειρα της κακίας του, κ. κακόν χρόνον νάχη» (Χλωρός, Β 1658)] (مستحق)

μουστεντζής, ο [mustedzis] (Τσιρ.): «ατός που έφερνε στο σπίτι της νύφης την ειδήση ότι το ανδρόγυνο έρχεται από την εκκλησία και του έδιναν το μουσντέ, βλ. λ.»

[< *μουσντές* ή κατευθείαν < *müsteci* (Συντ.)] (مزده جي)

{Στον αγγελοφόρο έδιναν για δόρο τον *τζεβρέ*. Βλ. σημειώση στο λ. *μουσντές*.}

μουστερίης*, ο [musteris] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ.): ο πελάτης, ο αγοραστής.

[< *müsteri* (Παπ.)] (مستري)

{Ο Κριτωτάκης έχει και το θηλ. **μουστερίνα**.}

μουτάφης, ο [mutáfis] (Πάγκ., Ιδομ.) & **μουταφτής** [mutaftis] (Τσιρ.): 1. «ο υφαντής νημάτων εκ τριχών αγός και ο πωλητής αυτών» (Πάγκ.). 2. σαγματοποιός.

[μουτάφης: < *mutaf*+ -ης (Πάγκ.): μουταφτής: < *mutaf*+ -τής (Τσιρ.) / μάλλον < *mutafci* (Συντ.)] (موتاف, موتاف)

{Το τουρκ. *mutaf* σημαίνει «σχοινοπλόκος, ο πλέκων σχοινία ή καλύμματα ίππων ή άλλα τούτα είδη εκ τριχών αγών» (Χλωρός, Β 1811). Από αυτήν προκύπτει κανονικά ο τ. *μουτάφης*.

Ο τ. *μουταφτσής* μάλλον από το τουρκ. (λαϊκό) *mutafci*, όπου το επιθήμα -ci έχει ήδη προστεθεί κατά πλεονασμό στη λ. *mutaf*. Για την πλεοναστική προσθήκη του επιθήματος -ci στα τουρκικά καθώς και της κατάληξης -τζής/-τσής, που προέκυψε από αυτό, στα ελληνικά, βλ. Κυρανούδης, Κεφ. 9.3, ειδικότερα σ. 255 & 261 αντίστοιχα.}

μουταφτσής, βλ. **μουτάφης**.

μουτεβελής, ο [mutevelis] (Κονδ.) : διαχειριστής βακουφικού κτήματος, επίτροπος.

[< *mütevelli* (Μπόγκας, 185)] (متولى)

{Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 108) και σε έγγραφο του 1801 (βλ. Μενέλαος Παρλαμάς, "Ανέκδοτα έγγραφα εκ Σφακίων (1799-1832)", *Κρητικά Χρονικά*, 7 (1953), 248). Περισσότερα για τον μουτεβελή βλ. στο: Νικόλαος Σταυρινίδης, "Συμβολή εις την ιστορίαν των Σφακίων (1615-1770)", *Κρητικά Χρονικά*, 9 (1955), 242.}

μουτεκεφίλης [mutetsefílis] : εγγυητής (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 198).

[< *mütekeffil* «ο εγγυώμενος, εγγυηθείς, εγγυητής», από το *kefil* (Χλωρός, Β 1564), βλ. *κεφιλής*] (متكفل)

μουτεμπέρης (επίθ. προσ.) [mutedéris] (Κονδ., Ιδομ^B) & **μουχτεμπέρης** : ευπόληπτος. Σε έγγραφο του 1863: *αυτός που φέρνει το γράμμα μου ο μαχαύλ βαρδουλάκις ίνε μουχτεμπέρης Άνθρωπος και Ασ έμπι ενγηητής (Α.Δ.Η., 2 / 11-1462).*

[< *muteber* (*mu'teber*) «ο έχων κύρος, υπόληπτην, έγκυρος, σεβαστός, ο λαμβανόμενος υπ' όψει» (Χλωρός, Β 1715), από το αραβ. *mu'tabar* κατά τον Νιζανγαν (Συντ.)] (معتبر)

{Στον τ. *μουχτεμπέρης* το χ αποδίδει τον φθόγγο που παριστά το γράμμα ξ στο τουρκ. έτυμο, έναν ηχηρό τριβόμενο φωνητικό φθόγγο (στο Διεθνές Φωνητικό Αλφάβητο συμβολίζεται με το ʃ).}

μουτεσαρίφης, ο [mutesarifis] (Πάγκ., Ροδ.) & **μουτεσαφίρης** [mutesafirís] (Κονδ.) : διοικητής νομού με βαθμό πασά. Η λ. εν χρήσει στον Οργανικό Νόμο (1868) : *Η πολιτική διοικήσις εκάστης διοικήσεως* {βλ. *λιβάς*} *θέλει είναι εμπειστημένη εις έναν Διοικητήν (Μουτεσαρίφην)* (βλ. *Κρητικός Κώδικς*, Α 6).

[< *mutasarrıf* (Πάγκ.)] (متصرف)

{Ο Χλωρός (Β 1551) μεταγράφει τη λ. متصرف (mutesarrıf) ως [μουτεσαρρήφ]. Ο τ. *μουτεσαφίρης* (Κονδ.) μάλλον από αναγραμματισμό.}

μουτεσαφίρης, βλ. **μουτεσαρίφης**.

μουτεσαφιρίκι, το [mutesafiriliti] (Κονδ.) : ο νομός.

[< *μουτεσαφίρης* + *-λίκι* ή < *μουτεσαφιρίκι* (< *mutesarrıflık*) με αναγραμματισμό (Συντ.)] (متصرفلك)

{Ο Χλωρός (Β 1551) μεταγράφει τη λ. متصرفلك (mutesarrıflık) ως [μουτεσαρρηφλήκ] και την ερμηνεύει ως «μουτεσαφιρίκιον».}

(*)**μουτεσελίμης**, βλ. Παράρτημα 1.

μουτής, ο [mutís] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ.) & **μούτης** [mútis] (Χουστ.) : 1. αυτός που υποτάχτηκε, που κατέθεσε τα όπλα. 2. (κατ' επέκταση, ως επίθ. προσ.) ενδοτικός, υποχωρητικός, ευπειθής.

[< *muti* (Παπ.) / < *muti* (Πάγκ.)] (مطيع)

{Το *TDK* έχει μόνο τον τύπο *muti*. Ο Κριτσωτάκης λημματογραφεί χωριστά το θηλ. **μουτίνα**, με τις σημ. 'η υποταγμένη' και 'η σύζυγος του μουτι ή του Μουτάκη' (το τελευταίο είναι οικογενειακό επίθετο). Εγώ χρησιμοποίησα τον παροξύτονο τύπο: *μούτης*.}

μουτίζω [mutízo] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) & **μουντίζω** [mudízo] (Δαρ.) : καταθέτω τα όπλα, συνθηκολογώ, υποτάσσομαι, προσκυνώ· μτχ. παθ. πρκ.

μουτισμένος.

[< *μουτής* (Παπ.)]

{Ο Δαριβιανάκης εκτός από το λ. *μουντίζω* ή *μουτίζω* έχει και δεύτερο *μουτίζω* «βάνω με το ζόρε τη μούρη κάποιου στο πιάτο, κατομώνω, πειθαναγκάζω, φέρνω κάποιον με τα νερά μου». Μάλλον πρόκειται για νέο ρ. *μουτίζω*, με μεταβατική σημασία αυτό, προϊόν συμφωρμού των ρ. *μντίζω* 'πέφτω με τη μύτη' και *μουτίζω* (αμετάβατα και τα δύο). Επίσης, ο Ξανθινάκης έχει το ρ. *μουντίζει* / *μουντόνει*, με τη σημ. 'σκοτεινιάζει, σουρουπώνει'.}

μούτισμα, το [mútizma] (Πιτ., Ιδομ^B, Κασσ.) : η δήλωση υποταγής, η συνθηκολόγηση.

[< *μουτίζω* (Πιτ.)]

μουτουλάκι (επίρρ.) [mutulák] & **μουτουλακί** [mutulákī] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Πιτ., Ξανθιν^A) : εξάπαντος, απαραίτητα.

[< *mutlak* (Παπ.)] (مطلق)

μουτουλούκι, το [mutulúti] : (επαίσχυντος) συμβιβασμός. *Μη χολοσκάτε για τα μουτουλούκια που γίνονται 'πό μερικούς γεβεντισμένους [...]. Δεν έπρεπε να παραξενευτήτε για τον Αλκαμπιώτη τον Ανανώστη πως εμούτισε, γιατί δεν ημάρργιε ο κακομοίρης να κάμη κι αλλοιώς απ' ήτις ώρα και τούλειπε το πλάβι ('πού τρωε μαζύ με τον αδερφοκτόν τον το Χοντοζανάρα μπή)* (βλ. *Κάτοπρον*, 19).

[< μουτίζω, κατ' αναλογία προς τα: πουσιζώ, πουστολουόκι (Συντ.)]
{Ως β' συνθετικό στη λ. λαδομουτουλούκια (βλ.).}

μουτουπάκι, το [muturápáki] (Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.): **1.** μαγειρείο, κουζίνα **2.** αποθήκη κάτω από τον οντά.

[< mutrak (Πάγκ.) / mutfak (Πιτ.) (مطبخ)
{Το *TDK* έχει *mutfak* και *mutbak*. Η λ. *μουτουπάκι* χρησιμοποιείται και ως μειωτικός χαρακτηρισμός για μικρό δωμάτιο ή σπίτι (πβ. "τρίπα"), ίσως επειδή μοιάζει με υποκοριστικό. Ο Κριτσοτάκης την έχει με τη σημ. 'παρκαούζινο'.}

μουτουπακόσπιτο, το [muturakósposito] (Ιδομ^B): δωμάτιο που χρησιμοποιείται ως κουζίνα και ως κρεβατοκάμαρα.

[< μουτουπάκι + σπίτι (Συντ.)]

μουτοχάρτι, το [mutohárti] (Ξανθιν^A): «έγγραφο υποταγής» (*Κάτοπτρον*, 36).

[< μουτής + χαρτί (Ξανθιν.)]

μουφλέτι, το [mufléti]: η προθεσμία (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 342): *Επήραν μουφλέτι [...] ημέρες 20.*

[< mühlet, από το αραβ. *muhla(t)* κατά τον Nişanyan] (مهلت)

μουφλούζεμα, το [muflúzema] (Τσιρ.): η πτώχευση.

[< μουφλουζένω (Τσιρ.)]

μουφλουζένω [mufluzéno] & **μουφλουσεύω** [mufluséno] & **μουφλουτεύω** [mufluténo] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ^B): χρεοκοπώ, πτωχεύω.

[< μουφλούσης (Παπ.) / μουφλούξης (Πάγκ.)]

μουφλούξης* (επίθ. προσ.) [muflúzis] & **μουφλούσης** [muflúsisis] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Ροδ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ.): χρεοκοπημένος.

[< müflüs (Παπ.) / < müflüsis (Πάγκ., σημείωση επιμελήτριας 2η έκδοσης)] (مفلس)

{Το *TDK* έχει τον τ. *müflüs* ως διαλεκτικό.}

μουφλουζουλίκι, το [mufluzulítiki]: η χρεοκοπία.

[< μουφλούξης (Πάγκ.) / < müflüslük (Συντ.)] (مفلسلك)

{Η λ. *müflüslük* δεν υπάρχει στο *TDK*. Τη βρίσκουμε στο: N. Mallouf, *Dictionnaire Français-Turc*, 2η έκδοση, Παρίσι 1856, σ. 44 και 258. Το *Güncel Türkçe Sözlük* (<http://www.tdk.gov.tr>) έχει τον τ. *müflislik*.}

μουφλουσεύω, βλ. **μουφλουζένω**.

μουφλούσης, βλ. **μουφλούξης**.

μουφλουτεύω, βλ. **μουφλουζένω**.

μουφτής*, ο [muftís] (Πάγκ.): ο (Τούρκος) δικαστής, «μουσουλμάνος θεολόγος και ιδίως ερμηνευτής των σχετικών νόμων, με θρησκευτικές, δικαστικές και αστικές δικαιοδοσίες» (*ΛΚΝ*).

[< müfti (Πάγκ.)] (مفتي)

μούφτι, το [múfti] (Ιδομ^B): πράγμα ευτελές, χωρίς αξία.

[< müft, από το περσ. *muft* (Συντ.)] (مفت)

{Κατά το *TDK* *müft* σημαίνει «bedava, beles» (= δωρεάν, χάρισμα, τσάμπα, πβ. *μπεταβά, μπελέχι*). Ο Miklosich (II 27) το έχει με τη σημ. «umsonst» (= άδικα) ως έτυμο του σερβ. *muftie*. Το *μούφτι* μάλλον από την πρώτη σημασία, με σημασιολογική δείνωση με ψυχολογικό ενδιαφέρον: συχνά το ακριβό θεωρείται και καλό, είτε πρόκειται για αντικείμενα είτε για υπηρεσίες.}

μουχαλέ μαμής, βλ. **μααλέ μαμής**.

μουχαλεμπι*, το [muxalebí] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ροδ.): είδος γλυκίσματος από γάλα και ρυζάλευρο. «Ο όρος λησμονημένος, διατηρείται μόνο σε λαϊκά δίστιχα» (Πιτ.).

[< muhallebi (Παπ.)] (محلبي)

{Πβ. το λαϊκό δίστιχο: Μουχαλεμπι και γκιούλ σερμπέι ο αναστεναγμός σου / και του Χατζη Μπεκίρη λοκούμ ο τρυφερός λαϊμός σου, που μας το θύμισε η Μαρία Ιορδανίδου στη *Λωζάντρα* της (1963).}

Μουχαμέτης, ο [muxamétis]: ο Μωάμεθ. Η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: *Ο Μουχαμέτης τού 'δωκε του βασιλιά νουσερέτι* (βλ. *Dedes*, 371).

[< *Muhammed* «[κ.λ. δεδοσασμένος] Μωάμεθ ο προφήτης» ως όνομα κύριον άλλων προσώπων προφέρεται κοινώς Μεχμέτ και Μεμέτ» (Χλωρός, B 1605) (Συντ.)] (محمد)

μουχαπέτι, το [muxaréti] & **μουχαμπέτι*** [muxabéti] (Τσιρ^B): η συνομιλία, το κουβεντολόι. Με τη μορφή *μουχαπέτι* σε κρητ. ρίμα του 19ου αιώνα: *πόρτα χτυπά, και κόβγουναι τότε το μουχαπέτι*. (Εμμ. Δουλιγεράκης, "Το κρητικόν δημιώδες άσμα της Σουσάννας", *Κρητικά Χρονικά*, 9 (1955), 344).

[< *muhabbet* (Δουλιγεράκης)] (محبت)

μουχαρέμ, βλ. **μήνες σεληνιακού έτους**.

μουχαρεμπές, ο [muxarebés] (Κονδ., Ιδομ^B): πόλεμος, επανάσταση· ΦΠ. *τον καιρό του μουχαρεμπέ*.

[< *muharebe* (κατά το *TDK* από τα αραβ.) (Μπόγκας, 186)] (محرابه)

μουχασεδένια βράκα, η [muxasedéna vráka] (Πιτ.): «Βράκα της ανδρικής κρητικής φορε-

σιάς, κατασκευασμένη από ειδικό πανί που εισήγαγε από ξένες αγορές. Εθεωρείτο πολυτελής αμφίεσις, ύστερα από τα (τσόχινα) σαλβάρια». [δυσετυμολόγητο, βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Για την ετυμολ. ο Πιτωκάκης γράφει: «Το γεγονός ότι οι ανδρικές κρητικές στολές, εξόν από τα τσόχινα, υφαινόταν κατά κανόνα στους ντόπιους αργαλειούς καθιστά εύλογη την υπόθεση πως ο όρος προήλθεν από το Τ. *muhacir* = μετανάστης. Δηλ. όχι ντόπιο ύφασμα». Όμως, από το *muhacacir* προκύπτει κανονικά ο τ. **μουχατζήρικος*, έστω **μουχατζήριένιος*. Αν ισχύει η υπόθεση του Πιτωκάκη, θα πρέπει να τη συμπληρώσουμε ως εξής: με επίδραση από το επίθ. *χασεδένιος*, αφού αυτό το «ειδικό πανί» ήταν ένα είδος *χασέ* (βλ.), που ήταν βιομηχανικό προϊόν.}

μουχασεμπετζής, ο [muxasebedzís] & **μασσεπετζής**, ο [maasepedzís] : λογιστής της Οικονομικής Υπηρεσίας επί Τουρκοκρατίας (*Μεταφράσεις*, Γ 46), γραμματέας της λογιστικής υπηρεσίας (*Μεταφράσεις*, Γ 51). Ο τ. *μουχασεμπετζής* εν χρήσει στον *Οργανικό Νόμο* (1868) : *Δια την οικονομικήν διαχείρισιν της νήσου θέλει υπάρχη [...]. εἰς μουχασεπετζής ανά εκάστην διοίκησιν (Λιβάν)* (βλ. *Κρητικός Κώδιξ*, Α 6), βλ. και Εφημ. *Κρήτη*, έτος ΙΑ', φ. 506, 10-2-1879: *τον Διευθυντήν του λογιστηρίου (Μουχασεμπετζήν)*. Ο τ. *μασσεπετζής* σε. κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 97).

[< *muhasebeci*] (Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης) < *muhasebe* «λογαριασμός· θεώρησις, εξέλεγχξις λογαριασμών· γραφεῖον λογιστικόν» (Χλωρός, Β 1591), από τη λ. *hesar* «λογαριασμός», βλ. *αλέ λεσάπι* (Συντ.) (محاسبه)

μουχασερές, ο [muxaserés] (Παπ., Πάγκ.) : η αναστάτωση, & **μουχασερέ** (επίρρ.) (Ξανθιν.) : άνωκάτω: *Ἦρθε παέ και μας έκαμε ούλους μουχασερέ* (Ξανθιν.).

[< *muhareze* 'υποκίνηση σε κανγά', με αντιμετάθεση συλλαβών (Συντ.)] (مهارة)

{Ο Παπαρηγοράκης (που τον ακολουθεί ο Πάγκωλος) ετυμολογεί από το *muhaceret*, το οποίο όμως σημαίνει 'μετανάστευση', ο Ξανθινάκης από το *muhasara* 'πολιορκία'. Η λ. ετυμολογείται από το *muhareze* «το ποιείν τους ανθρώπους ερίζειν και διαπληκτίεσθαι, το διεγείρειν τον μέν κατά του δε» (Χλωρός, Β 1827). Στα ελληνικά η σημασία της αναστάτωσης γενικεύτηκε, όπως φαίνεται από το παράδειγμα χρήσης του Παπαρηγοράκη: *Ἦρθαν οι Γερμανοί και μας εκάμανε το σπiti μουχασερέ*. Μάλλον χρησιμοποιείται μόνο στην έκφρ. *κάνω μουχασερέ*.}

μουχατζερίνα, η [muxadzerína] (Πάγκ., Κονδ., Τσιρ^B) : «Νόμισμα δεκάλεπτον. Πάντως το

όνομα θα προήλθεν εκ Τούρκου τινός κυβερνώντος, ονομαζομένου Μουχατζερή» (Πάγκ.). Άλλού βρίσκουμε τον τ. **μουχασερίνα** = τουρκικό νόμισμα (περιοδ. *Δήμος*, 2 (1938), 519).

[δυσετυμολόγητο· ίσως σχετίζεται με το οθωμ. *hacereyn* (αραβ. δυϊκός αριθ. του *hacer* 'πέτρα'), που σημαίνει 'χρυσάφι και ασήμι', κ.λ. 'δύο πέτρες' (Devellioğlu, 351) (Συντ.) (حجرين)] {Η Ειρήνη Ταχατάκη χρησιμοποιεί τη λ. *μουχατζερίνα* με τη σημ. 'θυγατέρα' σε αφήγημά της με τίτλο "Το γιάντες και η μουσάντρα" (εφημ. *Πατρίς*, φ. της 25.12.2001) και σε άλλο με τίτλο "Η Μελτινιά η μεκροκανάτα" (στο φ. της 9.11.2004). Ο Χουστουλάκης έχει τη λ. **μουχατσερίνα** με τη σημ. 'πονηρή'. Υπάρχει η λ. *muhacir* «μεταναστεύων [μουσουλμάνος]», πληθ. *muhacirin* (Χλωρός, Β 1826). Σήμερα η λ. αυτή χρησιμοποιείται κυρίως με τη σημ. 'πρόσφυγας'. Με τη σημ. αυτή στα ελλ. ως *μουχατζήρης*, με διάφορες φωνητ. παραλλαγές, βλ. *μουατζήρης*.}

μουχαφίζης, ο [muxafizís] : διοικητής οχυρωμένης πόλεως (*Μεταφράσεις*, Β 467). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845, ως τίτλος: ο *Μουχαφίζης Μουσταφά Πασάς* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 364): σε άλλο σημείο του ημερολογίου: ο *υψηλότατος Μουχαφίξ Παχιά εφέντης* (σ. 351). Επίσης, ως ουσιαστικό: *με τους μουχαφίζηδες και τους αξιωματικούς* (σ. 343).

[< *muhafiz* «ο φυλάττων, φύλαξ· ως ουσ. διοικητής φρουρίου, φρουράρχος· διοικητής το πάλαι πόλεως οχυρωμένης» (Χλωρός, Β 1593)] (محافظ)

μουχιαμαδένιος (επίθ.) [mu[amadaēnos] & **μουσαμαδένιος** [musamadaēnos] (Παπ.: στο λ. *μουσαμάς*, Τσιρ.) : φτιαγμένος από μουσαμά.

[< *μουσαμάς* (Παπ.) & *μουχιαμάς* (βλ.) (Συντ.)]

μουχιαμάς, ο [mu[amás] & **μουσαμάς*** [musamás] (Παπ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ξεν.) : αδιαβροχοποιημένο ύφασμα, κηρόπανο (λέξις πανελληνίως, Παπ.).

[< *muşemma* ή *muşamba* (Παπ.) / διαλεκτ. *muşamma* (AKN)] (مشمع، موشامبه)

(*) **μουχζήρης**, βλ. Παράρτημα 1.

μουχίρης, βλ. **μουσίρης**.

μουχούρι, το [muxúri] (Παπ., Πάγκ.) : δαχτυλίδι με πέτρα για σφράγισμα, σφραγιδόλιθος. Βλ. και *μουχούρι*.

[< *mühür* (Παπ.)] (مهر)

μουχτάρης, ο [muxtáris] (Τσιρ.²) : δημογέροντας (Κριάρης, 177). Η λ. εν χρήσει στον *Κρητικό Κώδικα* (Α 58-60) : *Κανονισμός της εκλογής των Δημογερόντων (μουχτάριδων) των πόλεων*

και των χωριών. Στην επαρχία Πεδιάδος (νομός Ηρακλείου) χωριό με την ονομασία *Μουχτάρο* [προφανώς γενική πληθ., πβ. των ανθρώπων], σήμερα Ευαγγελισμός.

[< *muhitar* (Κουκικίδης, 57) (مختار)]

μουχτάρι, το [muxtáři] (Χουστ.): πακέτο.

[πιθανόν < *mikdar* «ποσόν, ποσότης», *bir mikdar* «ποσόν τι, εν μέρος, ολίγον τυ» (Χλωρός, Β 1750) (Συντ.) (مختار)]

μουχτεμπέρης, βλ. **μουτεμπέρης**.

(***μουχτεσίπης**, βλ. Παράρτημα 1.

μπαγαδένιος (επιθ.) [bagađépios] : φτιαγμένος από όστρακο χελώνας. Σε κείμενο του 1786: *χιλάλια* [= οδοντογλυφίδες] *παγαδένια* (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 105).

[< *μαγάς* < *bağa* «όστρακον της χελώνης» (Mehmet Yunus & Ξανθοουδίδης)]

μπαγάδες, οι (αρσ.) [bagađes] (Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Κριτσ., Ιδομ^β, Κασσ., Ξεν.) : «πάθηση της οπλής των υποκειδών, είδος παραμορφωτικής αρθρίτιδας» (Ξανθιν.).

[< *bağa* ‘χελώνιο, ογκίδιο’ (Ξανθιν.) (بغا, بىغا) {Ο Κριτσωτάκης το έχει ως θηλ.: *μπαγάδα* (η), *μπαγάδες* (οι). Στο παράδειγμα χρήσης ο Ιδομενέος χρησιμοποιεί τη λ. *μπαγάδα* (θηλ.) με τη σημ. ‘παραμορφωτική αρθρίτιδα (ανθρώπων)’}.

μπαγαδιάζω [bagađjazó] (Ξανθιν., Δαρ.) : 1. κάνω *μπαγάδες* (βλ. *μπαγάδες*), 2. παθαίνω *παράτριμμα* (σύγκαμα) ανάμεσα στα σκέλη έπειτα από πολύ ποδαρόδρομο.

[< *μπαγάδες* (Ξανθιν.)]

μπαγαδοφενγάλα, η [bagađofenğala] (Πάγκ., Πιτ.) : «Το να φύγει τις με μεγίστην ταχύτητα, ως να έχει *μπαγάδες* εις τα πόδια» (Πάγκ.).

[< *μπαγάδες* (βλ.) + *φενγάλα* (Πάγκ.)]

{«Αλλά ακριβώς η ασθένεια τούτη δεν επιτρέπει ταχύτητα στα πόδια, αλλά ακριβώς το αντίθετο, δυσκινήσια», παρατηρεί ο Πιτοκάκης. Η διαφωνία αίρεται πιστεύω, αν σημειωθεί ότι η *μπαγαδοφενγάλα* είναι η “άτακτη φυγή”, όταν κανείς φεύγει κακην κακώς, οπότε το τρέξιμό του δεν έχει ρυθμό και αρμονία, σαν να υπάρχει πρόβλημα στα πόδια.}

μπαγάς, βλ. **μπαγάδες**.

μπαγαδατί*, το [bagađati] & **βαγδατί** [vagađati] & **μπαγναντί** [bagnađi] (Παπ., Πάγκ., Γαρ., Ροδ., Τσιφ.) : διαχωριστικό (μεσότοιχος) από λεπτά ξύλα και αμμοκονία. Βλ. και *μπαγαδατότοιχος*, *τσαταμάς*.

[< *bağdadi* (Παπ.), (από τα αραβ., τοπων. *Βαγδάτη*) (AKN) (بغدادى)]

μπαγαδατόπηγες, οι (θηλ.) [bagađatórişes] (Ξανθιν^α.): στενόμακρα κομμάτια από σανίδια, τα οποία τα χρησιμοποιούσαν στην κατασκευή ξύλινου σκελετού στέγης ή και τοίχου.

[< *μπαγαδατί* + *πίγες* (Ξανθιν.)]

μπαγαδατότοιχος [bagađatótixos] (Τσιφ.) : *μπαγαδατί*. Βλ. και *τσαταμάς*.

[< *μπαγαδατί* + *τοίχος* (Τσιφ.)]

μπαγιαγί! [bajají] (επιφ.) (Γαρ.) : Ποπό!

[< *bagajı*, στη σημ. ‘πολύ καλά’ (Tuncay & Καρατζάς, 77) (Συντ.)]

{Για τους Τουρκοκρητ. εσήμαινε ‘απλός’ (βλ. Bilgehan¹, 35.)}

μπαγιατεύω* [bazaτέvo] (Παπ.: στο λ. *μπαγιατίκος*, Ιδομ., Δαρ.) : παύω να είμαι φρέσκος, πρόσφατος, νέος (AKN).

[< *μπαγιατικός* (Παπ.) / < μσν. **μπαγιατής* < τουρκ. *bayat* (AKN)]

μπαγιατικός* (επιθ.) [bazaτικός] (Παπ., Πάγκ., Ροδ., Ιδομ., Δαρ.) : το αντίθετο του φρέσκου.

[< *bayat* (Παπ.) / < μσν. **μπαγιατής* (πρβ. μσν. *μπαγιατί* ουδ.) < τουρκ. *bayat* (AKN) (بایات, بایات)

μπαγλαντίζω [bagađlizo] (Πάγκ.) : *μπαγλαρώνω* (βλ.).

[< *bağlad(im)*, αόρ. του ρ. *bağlamak* ‘δένω’ (Πάγκ.) (باغلامق)]

μπαγλάρι, βλ. **μπεγλέρι**.

μπαγλαρόνω* [bagałaróno] & **μπαγλάρο** [bagałáro] & **μπαγλέρνω** [bagałérno] (Παπ., Πάγκ., Δαρ., Κριτσ.) : 1. δένω, δεσμεύω και δέρνω, κακοποιώ 2. επιπλήττω, κατασιδιάζω.

[*μπαγλαρώνω* < *bağlar-* ‘δένω’ (AKN), θέμα α(προσδιδόριστου) ενεστ. του ρ. *bağlamak* (باغلامق)]

μπαγλατζίκι, βλ. **πλακα(ν)τζίκι**.

μπαγναντί, βλ. **μπαγαδατί**.

μπαεράκι αγασής, ο [baeráiki agasis] (Κονδ.) & **μπαερακαγασής** [baerakagasis] (Σταυρινίδης) : αρχηγός.

[< *bayrak ađasi*]

{Ο Σταυρινίδης (*Μεταφράσεις*, Γ 191) σημειώνει για τους *Μπαερακαγασήδες*: «Bayrak ađasi ελέγοντο οι στρατιωτικοί αρχηγοί (Ađa) και οι διάφοροι στρατιωτικοί βαθμούχοι, π.χ. ο αρχηγός (Ađa) των αυτοκρατορικών και εντοπίων γενιτσάρων, ο φρουράρχος, οι διάφοροι αρχηγοί των φρουριακών τμημάτων και των προπυργίων του φρουρίου και λοιποί άλλοι βαθμούχοι».

μπαεράκι, βλ. **μπαϊράκι**.

μπαεράμι, βλ. **μπαϊράμι**.

μπαεραχτάρης, βλ. **μπαΐραχτάρης**.

μπαζί, το [bazi] & **παζί** [pazi] (Χουστ., Ξεν.) : το φυτό *Beta vulgaris*, κοινός σέσκουλο, στην Κρήτη σέφκουλο (υπάρχει άγριο και καλλιεργημένο - το δεύτερο λέγεται και γούλα, η).
[< pazi] (چازی)

μπαζίνα, η [bazína] & **μπατζίνα** [bazína] (Γαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Χουστ., Τσιρ.) : **1.** η μουσταλευριά **2.** πυκνός χυλός από αλεύρι, νερό, λίγο λάδι, ζάχαρι ή μέλι και κανέλα.

[ίσως < διαλεκτ. *basina*, στη σημ. 'είδος χαλβά από αλεύρι' (TDK), βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Ο Κ. Καραποτόσογλου ετυμολογεί από το ιταλ. *basina* 'σούπα, μανέστρα' τη μυκονιάτικη λ. *μπαζίνα* 'πρόχειρη σούπα από βρασμένα αποκόμματα ψωμιού με βούτυρο και ντομάτα' ("Γλωσσικά Μυκόνου", *Ελληνικά*, 55/1 (2005), 110). Το TDK δεν αναφέρει έτυμο για τη λ. *basina*. Ίσως να έχει κι αυτή ιταλ. προέλευση. Στην περίπτωση αυτή η λ. *μπαζίνα* δεν έχει θέση στον παρόντα κατάλογο.}

μπαΐλαντζίω, βλ. **μπαΐντζίω**.

μπαΐλντζίω* [baidízo] & **μπαΐρντζίω** [bairdízo] & **μπαΐλαντζίω** [bailadízo] (Παπ., Πάγκ., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** δυσανασχετό, στενοχωριέμαι υπερβολικά **2.** αποκάμνω, εξαντλούμαι, δεν αντέχω άλλο· μτχ. παθ. πρκ. **μπαΐλντισμένος & μπαΐρντισμένος & μπαΐλαντισμένος**.

[< *bayılmak* (Παπ.) / αόρ. *bayıld(im)* (Πάγκ.) / 'λιποθυμώ' (AKN)] (بایلمق)

μπαϊνάμικος, βλ. **μπενάμικος**.

μπαϊνοβγαλίκι, το [benovgalífi] (Κριτσ.) : «το πήγαν' έλα: *Εφάγαν με τα μπαϊνοβγαλίκια στο Λιμάνι*» (= τη Σητεία).

{Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευσης κατάλ. -λίκι.}

μπαΐνω γαμπρός [béno gabrós] (Κριτσ.) : νυμφεύομαι. Η φρ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845: *εμπήκε γαμπρός ο Βελή-μπέης...* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζήρη*, 590).

[μτφδ. < *güne girmek* (Χλωρός, Β 1456) (Σταυρινίδης)] (گۈنی گيرمك)

μπαΐρα, η [baíra] (Τσιρ., Ιδομ^B, Χουστ., Κασσ.) : «μεγάλο σε έκταση, άγριο κτήμα σε βουνοπλάγιά» (Τσιρ.).

[< *bagın* 'πλαγιά' (Τσιρ.) / μάλλον μεγθ. του *μπαΐρι* < *bagın*, πβ. χωράφα, η < χωράφι, το (Συντ.)]

μπαΐράκι*, το [bairátʃi] & **μπαεράκι** [baerátʃi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Ξεν.) : **1.** η (πολεμική) σημαία **2.** η αντάρτικη ομάδα. ΦΡ. *σηκώνω μπαΐράκι*:

κάνω ανταρσία, επαναστατώ, απειθαρχώ.

[< *bayrak* (Παπ.)] (بایراق)

μπαΐρακιάς, ο [bairatʃás] (Κονδ.: ως ερμηνευμα στο λ. *μπαεράκι-αγαής*) : αρχηγός.

[μάλλον < *μπαΐράκι* (Συντ.)]

μπαΐράμι*, το [bairámi] & **μπαεράμι** [baerámi] (Κονδ., Τσιρ., Κασσ.) : **1.** ονομασία δύο μεγάλων μουσουλμανικών εορτών **2.** αργία (λέγεται για τεμπέληδες).

[< *bayram* (AKN)] (بایرام)

{Η λ. *bayram* σημαίνει 'θρησκευτική ή εθνική εορτή'. Σημαντικότερο είναι το *kurban bayramı*, κ.λ. 'γιορτή θυσιών' (*kurban* > *κουρμπάνι*, βλ.). Με τη σημ. 'εορτή' η λ. *μπαΐράμι* σε κρητ. ρίμα του 19ου αιώνα: *Κάθε Σαββάτο, Κυριακή και κάθε μπαΐράμι* (Εμμ. Δουλιγέρκης, "Το κρητικόν δημώδες άσμα της Σουσάννας", *Κρητικά Χρονικά*, 9 (1955), 349). Η φρ. *επιάσαν μπαΐράμι* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζήρη*, 191) σημαίνει 'άρχισαν τη νηστεία του μπαΐράμι' και είναι μτφρ. του τουρκ. *bayram oruç tutmak*.}

μπαΐραμιζώ [bairamízo] : (για μουσουλμάνους) εορτάζω το μπαΐράμι. *Κ' ένώνζανε εις το ραμπή ωσάν μπαΐραμίσου, / νά κόψουνε τσι Χριστιανούς, ένα να μην αφήσουν* (Γιάνναρης, 33).

[< *μπαΐράμι* (Συντ.)]

μπαΐραχτάρης*^(A), ο [bairaxtáris] & **μπαεραχτάρης** [baeraxtáris] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Χουστ.) : **1.** ο σημαιοφόρος **2.** ο επικεφαλής γαμήλιος ποιπτής (ψίκι), που κρατά ένα κοντάρι με ένα *τζεβρέ* (βλ.) για σημαία και, συνήθως, ένα στεφάνι από λουλούδια.

[< *bayraktar* (Παπ.)] (بایراقدار)

μπαΐρι, το [baíri] (Γαρ., Κριτσ.) : «χωράφι φτενό, μη ποτιστικό» (Γαρ.).

[< *bagır* 'λόφος' (Μπόγκας, 186)] (بایر)

{Η λ. *μπαΐρι* είναι αρχικά γεω-τοπογραφικός όρος: δηλώνει έναν ψηλό τόπο (πλαγιά λόφου, παπούρι) όχι ιδιαίτερα εύφορο. Στον πληθ. *Μπαΐρια*, ως τοπωνύμιο στο Γάζι Ηρακλείου. Εκεί το 1936 ήρθαν στο φως σε ανασκαφή του Σπ. Μαρινάτου σημαντικότερα ευρήματα της Ύστερομινωικής περιόδου, όπως τα ειδώλια της "Θεάς με υψωμένα τα χέρια".}

μπαΐρντζίω, βλ. **μπαΐλντζίω**.

μπακαβάς, βλ. **μουκαβάς**.

μπακάλης*, ο [bakális] (Παπ.: στο λ. *μπακάλης*) : ο παντοπώλης (λέξις πανελλήνιας, Παπ.).

[< *bakkal* (Παπ.)] (بغال)

μπακαλική*, η [bakalíʃi] (Παπ.: στο λ. *μπακάλης*) : το επάγγελμα του μπακάλη. (AKN)

[< *μπακάλης* (Παπ.)]

μπακαλίκι, το [bakaλίtʃi] (συχνά στον πληθ.: *μπακαλίκια*) (Παπ.: στο λ. *μπακάλης*, Ιδομ., Δαρ., Τσιρ^B.): αγαθό που πουλιέται στο μπακαλίκο.

[< *μπακάλης* (Παπ.)]

{Το τουρκ. *bakkallik* σημαίνει 'η δουλειά του μπακάλη, η *μπακαλική*'.

μπακάλικο*, το [bakaλίko] (Παπ.: στο λ. *μπακάλης*, Δαρ.): το κατάστημα του μπακάλη, παντοπωλείο. (*AKN*)

[< *μπακάλης* (Παπ.)]

μπακαλούμι (έκφρ.) [bakaλούmi] & **μπακαλούμι** [bakaλούmi] & **μπακαλούμου** [bakaλούmu] & **αμπακαλούμι** [abakaλούmi] (Παπ., Πάγκ., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.): να/θα δούμε... ιδωμεν... άραγε. [*bakalim* (Παπ.) / *α'* πληθ. υποτακτ. του ρ. *bakmak* 'κοιτάζω' (χρησιμοποιείται ως προστ. στην έκφρ. *haydi bakalim*, πβ. *άντε να δούμε*) (Συντ.)] (باقمق \ باقمق)

{Ακούγεται και με δύο τόνους [bakaλούmi], με πιο ισχυρό τον πρώτο.}

μπακαλούμι, βλ. **μπακαλούμι**.

μπακαλούμου, βλ. **μπακαλούμι**.

μπακάμισμα, το [bakaμίsma] (Κασσ., στο λ. *μπακάμι*): φάση στη διαδικασία βαφής υφάσματος με *μπακάμι*.

[< **μπακαμιάζω* < *μπακάμι* (Συντ.)]

μπακάμι, το [bakaμί] (Κασσ.): ξύλο από το τροπικό δέντρο *Hematoxylum campechianum*, που το χρησιμοποιούσαν ως βαφική ύλη για κόκκινο χρώμα.

[< *bakam* (Κουκιδής, 58)] (بقم)

μπακατοσής, βλ. **μπαταξής**.

μπακίρα, η [bakiρα] (Παπ., Ξανθιν., Τσιρ., Κριτσ., Ξεν.): χάλκινο νόμισμα, δεκάρα μπακιρένια.

[< *μπακίρι* (Παπ.) / μάλλον < *bakir (para)* στο θηλ. από επίδραση από ονομασίες άλλων νομισμάτων όπως: πεντάρα, δεκάρα (Συντ.)]

μπακιρένιος* (επίθ.) [bakiρέnios] (Παπ.: στο λ. *μπακίρι*, Ιδομ^B.): χάλκινος. (*AKN*)

[< *μπακίρι* (Παπ.)]

μπακίρι*, το [bakiρί] (Παπ., Πάγκ.: στο λ. *μπακιροτσάκκαλο*, Ροδ., Ιδομ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ.): ο χάλκός (λέξεις *πανελλήνιος*, Παπ., Ξεν.). ΜΕΓΕΘ. **μπακίρα** (βλ. και χωριστό λήμμα, με άλλη σημασία).

[< *bakir* (Παπ.)] (باقر, باقر)

{Μετωνυμικά η λ. *μπακίρι* σημαίνει 'χάλκινη χύτρα' (κατά το *TDK* διαλεκτ. το *bakir* σημαίνει *tencere* 'χύτρα'), ΥΠΟΚΟΡ. *μπακιράκι*, το. Στον πληθ. τα **μπακίρια** (Τσιρ^B.), ως περιληπτικό ουσιαστικό, δηλώνει το σύνολο των χάλκι-

νων σκευών σε μια κουζίνα. Αντίστροφος λεξιλογικός δανεισμός: τουρκ. *laikó helke* 'χάλκινος κουβάς' < *χαλκός* (Δημάση & Νιζάμ, 166).}

μπακιρικό, το [bakiρίko] (Ιδομ^B, Ξεν.): το χάλκινο σκεύος. Η λ. χρησιμοποιείται συνήθως στον πληθυντικό, ως περιληπτικό ουσιαστικό: τα *μπακιρικά* = τα χάλκινα σκεύη του σπιτιού.

[< *μπακίρι* (Πάγκ.)]

μπακιρονούσης (επίθ. προσ.) [bakiρονούsi] (Πάγκ., Ξανθιν., Ροδ., Τσιρ., Ιδομ^B.): «αμβλύνης, ισχυρογόνμων ο έχων τρόπον τινά νουν, ως το μπακίρι, ο ορείχαλκος, άκαμπτον» (Πάγκ.).

[< *μπακίρι* + *νους* (Πάγκ.)]

{Ο παραλληλισμός μάλλον από το *μπακίρι*, στη σημ. 'μπακιρένια χύτρα', πβ. *καζινοκέφαλος* 'κεφάλος, χοντροκέφαλος'.

μπακιροσαγάνι, το [bakiροsaγáni] (Ιδομ^B.): η χάλκινη λεκάνη.

[προφανώς < *μπακίρι* + *σαγάνι* (Συντ.)]

μπακιροτσάκκαλο, το [bakiροtsikaλο] (Πάγκ., Κασσ.): η χάλκινη χύτρα.

[< *μπακίρι* + *τσάκλι* (Πάγκ.)]

{Ο Πάγκαλος το γράφει: *μπακιροτσάκκαλο*.}

μπακιροτσάκκαλο, βλ. **μπακιροτσάκκαλο**.

μπακιρτζής^(A), ο [bakiρdzis] (Παπ.: στο λ. *μπακίρι*, Τσιρ., Κριτσ.): αυτός που κατασκευάζει σκεύη από μπακίρι.

[< *bakirci* (Παπ.)] (باقرجي)

μπακιρτζίδικο, το [bakiρdziδiko] (Τσιρ.): το παραδοσιακό εργαστήριο του χαλκιά, χαλκοματάδικο. Στον πληθ. *μπακιρτζίδικα*, τα (Παπ.: στο λ. *μπακίρι*): γειτονιά ή τμήμα της αγοράς με τα καταστήματα των μπακιρτζήδων.

[< *μπακιρτζής* (Παπ.)]

μπακλαβάς*, ο [bakaβás] (Παπ.): γλυκό ταμγιού καμωμένο από φύλλα ζύμης και καρύδια και περιχυμένο με σιρόπι. (*AKN*)

[< *baklava* (Παπ.)] (باقلوا, باقلاوا)

μπαλάλα, βλ. **μπατάλικος** (σημείωση).

μπαλάσκα*, η [balaσka] (Παπ., Πάγκ.): η φυσίγγιοθήκη.

[< *palaska* (Παπ.)] (پالاسقه, پالاسقه)

μπαλτάς*, ο [baltás] (Παπ., Πάγκ., Ξεν.): είδος τσεκουριού (*λέξεις πανελλήνιος*, Παπ.).

[< *balta* (Παπ.)] (بالطه, بالته)

{Ακούγεται και ως *μπαλντάς* [baldás].}

(*) **μπαλτατζής**, βλ. Παράρτημα 1.

μπαλτατζίκι, βλ. **πλακα(ν)τζίκι**.

μπαλτζής, ο [baldzis] & **βαλτζής** [valdzis] (Τσιρ.,

Ξεν.) : ο μελισσοκόμος ή αυτός που πουλάει μέλι.

[< *bal* 'μέλι' (Τσιρ.) / < *balci* 'μελισσοκόμος' (Κώδικας Θυσιών, 371)] (بالجى)

μπαμ μπαραντάμ, βλ. **αντάμ μπαμπαντάμ**.

μπάμ(ν)ια*, η [bám̥ɲa] & **μπαμ(ν)ιές**, ο [bam̥ɲés] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Ξεν.) : το γνωστό λαχανικό, ο καρπός του φυτού *Hibiscos* ο *εδώδιμος* (*Hibiscus* ή *Abelmoschus esculentus*).

[< *bamya* (Παπ.)] (بامية)

{Ο Meynard στο σχετικό λήμμα (A 281) μεταγράφει το بامية ως *bamié*. Αυτό μπορεί να είναι μια εξήγηση για την προέλευση του αρσ. *μπαμνιές*. Για το θηλ. *μπάμια*, βλ. Κυρανοπούδης, 106. Ο Ronzevalle (262) σημειώνει ότι η λ. *μπάμια* ανήκει σ' αυτές που θα μπορούσαμε να τις πούμε «παν-ανατολικές», αφού τις συναντούμε σε όλη την ανατολική λεκάνη της Μεσογείου. Σημειώνουμε, για τις σχέσεις ελληνικής και τουρκικής, ότι κατά τον Meynard (A 351) στα τουρκ. η *μπάμια* λεγόταν επίσης *num boynuzu* (بوينوزى روم), δηλαδή 'ελληνικό κέρατο' (πβ. γαλλ. *come grecque* 'μπάμια'). Σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 βρίσκουμε την εξής περιεργή σημείωση: *Από τα τα Μάλια ο σύντεκνός μας μου 'στειλε με το παιδί του [μ]πάμνιες 160 και μερικά κρομμυδάκια* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 592), η οποία εξηγείται αν λάβουμε υπόψη ότι «τις *μπάμνιες* πουλούσαν με την έκατοντάδα, όχι με την οκά», βλ. περίοδ. *Θρακικά*, 19-20 (1994), 48.}

μπαμ(ν)ιεδιά, η [bam̥ɲedjá] (Κριτσ.) : το φυτό *μπάμια*.

[< *μπάμ(ν)ιές*, πβ. *χουρμαδιά* < *χουρμάδες* (Συντ.)]

μπαμ(ν)ιελίδικο, το [bam̥ɲelidiko] (Αποστ., Τσιρ., Ιδομ^B.): **1.** «η *μπάμια*. "*Μπαμνιελίδικα θα φάμε σήμερα και τα καθαρίζεις;*» (Αποστ., Τσιρ.). **2.** φαγητό που περιέχει *μπάμνιες*.

[< *bamyali* (Συντ.)]

{Το σκέτο *μπαμνιελίδικο* τουρκ. λέγεται *bamyali yahni*: το κοτόπουλο με *μπάμνιες* λέγεται *bamyali tavuk*.}

μπαμνιές, βλ. **μπάμια**.

μπαμπαλής*, ο [babalís] (Πιτ., Ροδ., Ιδομ^B.) & **μπαρμπαλής** [barbalís] (Ιδομ^B.): ο υπέργηρος. Τοπωνύμιο: *στον Μπαμπαλή το μετόχι* (σήμερα: ο οικισμός Καλλιθέα, κοντά στο Ηράκλειο), *του Μπαμπαλή το χάνι* (σήμερα: ο οικισμός Αγιοί Πάντες Αποκορώνου).

[< *babali* (Κουκκίδης, 59), βλ. σημείωση (Συντ.)] {Το *AKN* ετυμολογεί ως εξής: «ίσως αρχ. [πα-μύ-αλιον 'πολύ παλιό' > **πάμπαλ(ον)* -ής (ηχηροπ. του αρχικού [p > b] από συμπρωφ. με το

άρθρο στην αιτ. [ton-p > tomb > tom-b]». Το τουρκ. *babali* «κατά τουρκικήν κυριολεξίαν σημαίνει: ο *έχων πατέρα*» (Κουκκίδης). Κατά τον Στέργιο Σπανάκη (*Πόλεις και χωριά της Κρήτης στο πέρασμα των αιώνων*, 1ος τόμος, Έκδοση 3η, Γ. Δετοράκης, Ηράκλειο 2006) «η ονομασία *Μπαμπαλή* μετόχι οφείλεται στο όνομα του τότε ιδιοκτήτη Τούρκου *αγά*» (σ. 337). Για του *Μπαμπαλή* το *Χάνι* σημειώνει (σ. 56) ότι «είναι συγκοινωνιακός κόμβος και γ' αυτό έκτισε κάποιος Τούρκος *Μπαμπαλής* χάνι, που εξελίχθηκε σε οικισμό». Ο τ. *μπαρμπαλής* του *Ιδομενέως* μάλλον από παρετυμολογ. επίδραση της λ. *μπάρμπα*- στη σημ. 'γερο-'.}

μπαμπαλίκι, το [babalítʃi] (Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : στη ΦΡ. *κάνω μπαμπαλίκι σε κάποιον*: **1.** παροτρύνω γνωστούς και φίλους να υποστηρίξουν με αγορά προϊόντων συγγενικό ή φιλικό μου έμπορο. **2.** βοηθώ στην εκπλήρωση ενός έργου.

[< *babalik* 'πατρότητα' (Κουκκίδης, 59)] (بباليق)

{Η λ. χρησιμοποιείται κατ' επέκταση και για κινήσεις που αποσκοπούν στην υποστήριξη προσώπων και σε άλλους χώρους, π.χ. κομματικό *μπαμπαλίκι*. Κατά τον Meynard (A 250) η λ. *babalik* έχει και τη μφ. σημ. 'πατρική τρυφερότητα, αφοσίωση'. Διαλεκτικώς (βλ. *Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü*) έχει και άλλες σημασίες, που σχετίζονται με την ιδιότητα του πεθερού, του κουμπάρου κλπ.}

μπαμπά μαλί (επιρρ. φρ.) [babá malí] (Ξανθιν., Ροδ.) : *από παλιά, ανέκαθεν, κληρονομικά*. "*Ετούτονε το χωράφι το 'χω μπαμπά μαλί!*" (Ξανθιν.).

[< *baba mali* 'πατρική περιουσία' (Ξανθιν.)]

{Ο *Δαριβιανάκης* το έχει ως ερμηνεία του επιρρ. *τέκνο τεκνώ*: «από *μπαμπά μαλί* {με δύο λ}, από *γενιά* σε *γενιά*, από *κληρονόμο* σε *κληρονόμο, πάππου* προς *πάππου*».

μπαμπάς*, ο [babás] (Παπ., Πάγκ., Κονδ.): **1.** ο πατέρας (*λέξις πανελληνίας*, Παπ.). **2.** ηγούμενος τεκέ (τουρκικής μονής).

[< *baba* (Παπ.)] (بابا)

{Και ως μονοσύλλαβη λ. στην κλητική *ε μπα!* (πβ. *ε μα!*, για την κλήση της *μάνας*). Ίσως από εδώ επηρεασμένος ο *Ιδομενέως* χρησιμοποιεί την ονομ. *μπα* σε *μαντινάδα* του που έχει ως παράδειγμα χρήση στο λήμμα *νενέ* «*μαμά* (σε πολύ παλαιότερη εποχή)»: "*Και η νενέ μου επόθανε* κι ο μπας* κι η πεθερά μου / και λίγο λίγο θέλει εδά* να φτάξει κι η σειρά μου*". Οι αστερισκοί παραπέμπουν σε αναπτυγμένα λήμματα, αλλά λήμμα *μπα* δεν υπάρχει στο λεξικό του.}

μπαμπάς*, ο [babás] (Τσιρ.) ή **μπαμπάς τσαθιού** [babás tsaθú] (Ξανθιν.): «*καθένα από τα ξύ-*

λα που στηρίζουν τον ξύλινο σκελετό στέγης» (Ξανθιν.).

[μπαμπάς²: < *baba* (AKN)· μπαμπάς τσαθιού: < μπαμπάς (μτφ.) + τσατί (βλ.) (Ξανθιν.)]

{Κατά το TDK η λ. *baba* ‘πατέρας’ έχει και τη σημ. «φατι meretxi» (= δοκάρι στέγης).}

μπαμπάς τσαθιού, βλ. **μπαμπάς²**.

μπανιγέρι, βλ. **γιαμπάν γερί**.

μπανταναρίζω, βλ. **μπαντανίζω**.

μπαντανάρισμα, το [badanárizma] (Γαρ., Κριτσ., Ιδομ^B.): το ασβέστωμα.

[< μπανταναρίζω (Συντ.)]

μπαντανάρο, βλ. **μπαντανίζω**.

μπαντανάς*, ο [badanás] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κοδ., Γαρ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Ξεν.): **1.** το ασβέστωμα, το άσπρισμα των τοίχων με διαλυμένο ασβέστη· ΦΡ. *κάνω μπαντανά* (Πάγκ.): **1.** ασβεστώνω, **2.** (μτφ.) «κατά την συνουσίαν αποσύρω [...] το πέος [...] και εκσπερματώνει έξω [...] προς αποφυγήν της συλλήψεως τέκνου» (Πάγκ.)· **2.** (μετωνυμικά) ο ασπριτζής (Τσιρ.).

[< *badana* (Παπ.) (بادانه)]

{Ο Γαρεφαλάκης στο παράδειγμα χρήσης έχει τον πληθ. *μπαντανάδες* με τη σημ. ‘χέρι ασπρισματος’: *Χρόνους είχα να μπαντανιάρω το σπίτι μας κι εδά του ‘καμα δυο μπαντανάδες και πάλι δεν ήσπρισε.*}

μπαντανατζής, ο [badanadzis] (Γαρ., Κριτσ.): ο ασπριτζής.

[< μπαντανάς + -(α)τζής ή κατευθείαν < *badanaci* (Συντ.) (بادانه جي)]

μπαντανέρνω, βλ. **μπαντανίζω**.

μπαντανίζω [badañizo] & **μπανταναρίζω** [badanarizo] & **μπαντανέρνω** [badanérno], μέλλ. *θα μπαντανάρω* [badanáro] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Ξεν.): ασπρίζω, επιγρῖω τους τοίχους με διάλυμα ασβέστη.

[< μπαντανάς (Παπ.)]

{Ο Γαρεφαλάκης έχει: *μπαντανιάρω ή μπαντανίζω*. Στο παράδειγμα χρήσης έχει: *Χρόνους είχα να μπαντανιάρω το σπίτι*. Για την κατάληξη -άρω βλ. σημείωση στη λ. *ταλιμέρνω*.}

μπαντάνισμα, το [badáñizma] (Ξανθιν^A, Γαρ.): το ασβέστωμα.

[< μπαντανίζω (Ξανθιν.)]

μπαντανόφουρτσα, η [badanófurtsa] (Ιδομ.): η βούρτσα ασπρισματος.

[< μπαντανάς + *φούρτσα* (βούρτσα) (Συντ.)]

{Ο τ. *φούρτσα* (βλ.) πιθανόν είναι αντιδάνεια φωνητ. επίδραση από το τουρκ. *fırca* < *βούρτσα* (κατά το AKN: βούρτσα < μων. γερμ. *Burst* ή μέσω του ιταλ. *brusta*).}

μπανταξιλίζω [badaksilizo] (Ιδομ^B.): φέρομαι ως μπανταξής, δεν κρατώ τον λόγο μου, είμαι κακοπληρωτής.

[< μπανταξής, με επίδραση από τη λ. *μπανταξιλία* (Συντ.)]

μπανταξοδουλιά, η [badaksoðulá] (Αποστ., Τσιρ.): η βρομοδουλιά.

[< μπανταξής + *δουλιά* (Συντ.)]

μπαντέτι, το [badéti] (Χουστ.): λατρεία, προσευχή.

Η λ. σε τουρκοκριτ. ρίμα γύρω στο 1850: *Νύχτα και μέρα στα τζαμιά εκάνανε μπαντέτι* (για το θάνατο του Κερίμ Μπέη), / *πέντε ημέρες βάσταζε ετούτο το αντέτι* (βλ. Νικ. Σταυρινίδης, “Ο θάνατος του Κερίμ Μπέη στη λαϊκή μούσα”, *Αμύθητα*, 4/16-17, 289, όπου και η ετυμολογία από το *ibadet*).

[< *ibadet* (Σταυρινίδης)]

μπαντίζω, βλ. **μπατίζω**.

μπαξεβάνης*, ο [bakseváñis] (Παπ., Πάγκ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ.) & **μπαχτσεβάνης** [baxtseváñis] (Ροδ.): **1.** κηπουρός, περιβολάρης· **2.** πλανόδιος μανάβης.

[< *bahçivan* (Παπ.) (باغچوان)]

μπαξεβανικά, τα [baksevañiká] (Τσιρ.): τα ζαριζαβιατικά.

[< μπαξεβάνης (Τσιρ.)]

μπαξελέρης, ο [bakseléris] (Κασσ.): μπαξεβάνης, κηπουρός.

[ίσως < *bahçeler*, πληθ. του *bahçe* ‘κήπος’, βλ. *μπαζές* (Συντ.)]

μπαζές*, ο [baksés] & **μπαχτσές** [baxtsés] (Παπ., Πάγκ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.): **1.** ο κήπος, το περιβόλι· **2.** (μτφ.) ο εύθυμος και καλόγνωμος άνθρωπος.

[< *bahçe* (Παπ.) (باغچه, باغچه)]

μπαξίσι, βλ. **μπαξίχι**.

μπαξίχι, το [baksíçi] & **μπαξίσι*** [baksisi] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν^A, Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Χουστ., Ξεν.): το φιλοδώρημα, ιδίως σε οργανοπαίχτες.

[< *bahşis* (Παπ.) (بخشش, باخشش)]

μπαού τσά, το [báu tsá] (Γαρ., Κριτσ., Ξεν.): «Στιγμιαία εμφάνιση. “– Εφάνηκε μπρε καθόλου επαέ ο Αντρέας; – Ήκαμε μια-ν-κοπανιά το μπαού-τσά ντου κι ήφυγε ντελόγο. Προσεπού ήπηρε δεν κατέχω να σου πω”» (Γαρ.).

[μπαού < ; Το δεύτερο τμήμα (*τσα*) μάλλον σχετίζεται με το επιφ. *τσα* (βλ.) που λένε οι μεγάλοι παίζοντας “κρυφτούλι” με μωρά. (Συντ.)]

{Από Ηρακλειώτες μικρασιατικής καταγωγής (Αττάλεια) έχω ακούσει πολλές φορές την έκφραση *στο τσα και μπα* ‘πολύ γρήγορα, μέχρι ν’ ανοίξεις και να κλείσεις τα μάτια’.

μπαρδάκι, βλ. **μπαρντάκι**.

μπάρε σκιάς (επίρρ.) [báre [fás] & **μπαρεσκιάς** [bare|fás] (Ιδομ., Τσιρ.) : τουλάχιστον: «Αφού δεν έρχεσαι, πέψε μπάρε σκιάς μια φωτογραφία να σε δούμενε» (Τσιρ.).

[βλ. *μπάρεμ*]

{Παράθεση δύο συνωνύμων, για έμφαση: *μπάρε* = *σκιάς* = τουλάχιστον.}

μπάρε, βλ. **μπάρεμ**.

μπάρεμ* [bárem] & **μπάρεμιο** [báremi] (και ως δύο λέξεις: *μπάρε μου*) & **μπάρε** [báre] (επίρρ.) (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** τουλάχιστον (*λέξεις πανελλήνιος*, Παπ.)· **2.** πράγματι, αληθινά· **3.** (ως επίθ.) αξιόλογος: «– Να πάρεις κακομοίρα μου το Μανολιά από ’ναι μπάρε μου κοπέλι, όί ψόματα» (Τσιρ.).

[< *bari* (Παπ.) / < *barim* (AKN)] (باريم)

{Το *TDK* έχει και τους διαλεκτ. τ. *bare* και *barém*. Η σημ. ‘αξιόλογος’ μάλλον από βραχυλογία: *που είναι μπάρεμ μου* (= πράγματι) [*αξιόλογο*] *κοπέλι*. Για την προσθήκη του [u] στο *μπάρεμιο* (πβ. *αντάμου*, *μάντεμιο*, *κοτζάμιο*, *μιλέμιο*, *τζάνεμιο*) βλ. Georgiadis, σ. 153-4.}

μπάρεμιο, βλ. **μπάρεμ**.

μπαρής, ο [baris] (Ξανθιν.) : φίλος, αυτός που έρχεται με φιλική, ειρηνική διάθεση.

[< *baris* ‘ειρήνη’ (Ξανθιν.)] (باريش، بارش)

μπαρισίκι, το [barisiti] : ειρήνη. Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845: *έκαμε μπαρισίκι ο Σουλτάνος με τον Αντιβασιλέα της Αιγύπτου* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 352).

[< *barisik* ‘ειρήνη, ομόνοια, συνδιαλλαγή’ (Χλωρός, A 314) (Συντ.)] (باريشيفر)

μπαριστιζώ [baristizo] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Τσιρ.) : συμφιλιώνομαι.

[< *barist(im)*, αόρ. του ρ. *barismak* (Παπ.)] (باريشمق، بارششق)

μπαρμπαλής, βλ. **μπαμπαλής**.

μπαρμπής, βλ. **ερμπαμπής**.

μπαρμπούτι*, το [barbúti] (Παπ., Πάγκ.) : είδος τυχερού παιγνιδιού με ζάρια (*λέξεις των πόλεων*, Παπ.).

[< *barbut* (Παπ.)]

μπαρντάκα, η [bardáka] (Ροδ.) : η στάμνα.

[< *bardak*, στη σημ. «toprak testi» (= πήλινη στάμνα, *TDK*), θηλ. κατά τη στάμνα (Συντ.)]

μπαρντάκι, το [bardátʃi] & **μπαρδάκι**^(A) [bardátʃi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Ροδ., Κασσ.) : ποτήρι νερού με χέρι, κύ-

πελλο· ΥΠΟΚΟΡ. **μπαρντακάκι**, το.

[< *bardak* (Παπ.)] (بارداق)

{Ο Αποστολάκης λημματογραφεί τον τύπο *μπαρντακάκι* (αβλεγία γραφής ή παράκουσμα.)}

μπαρντακάκι, η [bardatʃá] (Τσιρ^B) : η ποσότητα που χωράει ένα *μπαρντάκι*.

[< *μπαρντάκι*]

μπαρνταζής, ο [bardaksis] (Τσιρ^B., στο λ. *μπαρντάκι*) : ο κατασκευαστής ή πωλητής αγγείων. Ως επιθετο: *Βαρδαζής*.

[< *bardakci* (Συντ.)] (بارداقجي)

μπαρουθιάζω [baruθázō] & **μπαρουθιά** [baruθáō] (Τσιρ^B.) : λέγεται για κάτι που ξεράθηκε, αφυδατώθηκε πάρα πολύ: «*εμπαρουθίασε η σταφίδα* = *ξεράθηκε* περισσότερο απ’ όσο χρειάζεται· *εμπαρουθίασε ο κήπος από την ανομβρία*: (και ως μτβ.) : *εμπαρουθίασε η πάχνη ομάργας τ’ αμπέλια*, δηλ. ξέρανε τη νέα και τρυφερή βλάστηση».

[< *μπαρούτι*]

μπαρουξής, ο [baruksis] (Ξανθιν.) : ο κατασκευαστής μπαρουτιού.

[< *barutcu* (Ξανθιν.)] (باروتجی)

μπαρουταποθήκη, η [barutapoθití] (Αποστ., Τσιρ.) : η πυριτιδαποθήκη, βλ. επίσης: *μπαρούτ χανέ και τσεπανές*.

[< *μπαρούτι* + *αποθήκη* (AKN)]

μπαρουτάσκαγα, τα [batutáskaɣa] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Κριτσ., Κασσ.) : το μπαρούτι και τα σκάγια, με μια λέξη.

[< *μπαρούτι* (Παπ.) / + *σκάγια* (Πάγκ.)]

μπαρούτι*, το [barúti] (Παπ., Κονδ., Αποστ., Τσιρ.) : η πυρίτιδα (*λέξεις πανελλήνιος*, Παπ.)· ΦΡ. *μπαρούτι μυρίζει*: προμηνύεται πόλεμος || *μπαρούτι βρομεί*: λέγεται για επερχόμενη δύσκολη κατάσταση ή για υποτιθέμενο κίνδυνο που απαιτεί προσοχή.

[αντδ. < *barut* < *πυρίτις* (Παπ.) / πληρέστερα: *πυρίτις* (λίθος) ‘τσακμακόπετρα’ (AKN)] (باروت، بارود)

{Υπάρχει και το τουρκ. *pıriti* ‘πυρίτης’ (ορυκτό), αλλά αυτό από το γαλλ. *pırgite* κατά το *TDK*. Οι έκφρ. *γίνομαι μπαρούτι* και *βρομεί μπαρούτι* αντιστοιχούν στις τουρκ. *barut gibi olmak* και *barut kokusu gelmek*. Για το αντιδάνειο, βλ. Βασμανόλη, σ. 293-5.}

μπαρουτιά, η [baruθá] (Κριτσ.) : η μυροδιά του μπαρουτιού, όταν καίγεται.

[< *μπαρούτι* (Συντ.)]

μπαρουντομούρης (επίθ.) [barutomúris] (Πάγκ.) : *μπαρουντομούρι πρόβατο*: που έχει στη μούρη

στίγματα στο μέγεθος των κόκκων της πυριτίδας, διαφορετικού χρώματος από το κύριο χρώμα του.

[< μπαρούτι + μούρη (Πάγκ.)]

{Ενδιαφέρον ο τ. του ουδ. *μπαρουτομούρι* αντί για τον αναμενόμενο *μπαρουτομούρικο*.}

μπαρουτόπετρα, η [baruítópetra] : «που όταν σπάσει μυρίζει σαν μπαρούτι» (Ελευθ. Πλατάκης, “Δημιώδη ονόματα ορυκτών και πετρωμάτων Κρήτης”, *Κρητολογία*, 12-13 (1981), 144).

[< μπαρούτι + πέτρα (Συντ.)]

μπαρουτόφλασκο, το [baruítóflasko] (Κονδ.: χωρίς ερμηνευμα) : Βλ. σημείωση.

[< μπαρούτι + φλασκό (Συντ.)]

{Ο Κονδυλάκης παραπέμπει στο λ. *φλασκό*, που το ερμηνεύει απλώς ως ‘νεροκολόκυθο’. Ο Γεννάδιος (*Λεξικόν Φυτολογικόν*, Αθήνα 1914, σ. 528-9) αναφέρει δύο ποικιλίες του φυτού *Cucurbitia lagenaria* (στην Κρήτη: η τσουκιά), που ταιριάζουν εδώ: την *Πυριτιδοκολόκυνθη* και την *Απίομορφο*. Οι αποξηραμένοι καρποί της πρώτης ‘ήσαν άλλοτε κοινής παρά τοις κυνηγοίς χρήσεως αντί δοχείων μολυβδόσφαιριών και ιδίως πυριτίδος, διά και ονομάζεται εν Κύπρω η διαφορά [= ποικιλία] αυτή *Μπαρουτοκολοσσάν*’, ενώ της δεύτερης ‘εχρησιμοποιούντο άλλοτε εν Ευρώπη αντί δοχείων πυριτίδος, όθεν και το παρά Γάλλοις κν. όνομα της διαφοράς *Poire à poudre*’, στα τουρκ. *barut kabađı*. Η λ. *μπαρουτόφλασκο* ίσως να δημιουργήθηκε με βάση το αντίστοιχο ιταλ. *fiasco da polvere*.}

μπαρουτ-χανές, ο [baruıt xanés] : η πυριτιδαποθήκη (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845, με τη γραφή *παρουτ-χανέ* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζόρη*, 368 & 372).

[< *baruthane* (Κουκκίδης, 60)] (باروتخانه)

μπαρουτόνω [baruítóno] (Ξανθιν^Δ) : (για θηράματα.) «τα σκάγια του *τσιφτέ* μου “ξύνουν” το θήραμα, το οποίο όμως ξεφεύγει, αλλά “μπαρουτωμένο”».

[< μπαρούτι + -ώνω (Ξανθιν.)]

μπάσ- [bás], & **μπάσι-** [bási] & **μπάχι-** [báçi] & **μπά** [bás] : ως α' συνθετικό σε προδιοριστικά σύνθετα έχει τη σημ. του ελλ. *αρχι-*, το οποίο δηλώνει «στον υπερθετικό βαθμό την αρνητική ιδιότητα που εκφράζει το β' συνθετικό» (ΑΚΝ). Βλ. *μπάσ-κλέφτης* (και: *μπάσης κλέφτης*, *μασικλέφτης*, *μπάχι κλέφτης*) ‘κλεφταράς’, *μασψεύτης* ‘ψευταράς’, *μπάχι κερατάς* ‘κερατάς τωγ-κερατάδω’, *μπά χανούμ* ‘πρώτη κυρία του χαρεμού’.

[< *bas* ‘κεφαλή’, βλ. σημείωση (Συντ.)] (باش)

{Στα τουρκ. η λ. *bas* σημαίνει αρχικά ‘κεφα-

λή’. Με τη σημ. αυτή στα σύνθετα *karabas* (κ.λ. ‘μυύρο κεφάλι’) > *καραμάσι* (βλ. λ.), *akbas* (κ.λ. ‘άσπρο κεφάλι’) > *ακουμπάς* (βλ. λ.), *basibozuk* (κ.λ. ‘χαλασμένο κεφάλι’) > *μασιμπουζούκος* (βλ. λ. στο ΑΚΝ). Η φρ. *bas(im) üstüne* (κ.λ. ‘πάνω στο κεφάλι (μου)’) χρησιμοποιείται με τη σημ. ‘στους ορισμούς σας, όπως επιθυμείτε’. Η αντίστοιχη κρητική φράση (μτφδ.): είναι: *στην κεφαλή μου πάνω* (βλ.). Μτφ. η λ. *bas* σημαίνει ‘επικεφαλής, υπεύθυνος’. Η λ. μαρτυρείται ήδη στον Μπουνιαλή με τη μορφή *πάσης*: *Κι συναχθήκανε εκεί οι Τούρκοι οι μεγάλοι, / πάσηδες και τσαούσηδες κ' οι άρχοντες οι άλλοι* (βλ. Αλεξίου & Αποσκήτη, 146).

Τη βρίσκουμε σε δηλωτικά αξιωματών, π.χ. *binbasi* ‘χλιάρχος, ταγματάρχης’ > *μπίμπασης / μπίμπαρης*, βλ. και *όμπαρης*, *γιούζιμπαρης*, *κουμπαρτζήμπασης*, *σούμπασης*, *μουλούμπασης*, *μουζούρμπασης*, *οντάμπασης*, *παζάρμπασης*, *σονγιολτζούμπασης*, *τζεμπετζήμπασης*, *τουρνατζήμπασης*, *τογούμπασης*.

Δήλωνε επίσης τον επικεφαλής μιας συντεχνίας ή μιας ομάδας, βλ. *κασόμπαρης*, *ντεστέμπασης*, *σαρατζήμπαρης*, *τελλάμπασης*, *τερτζήμπαρης*, *τσιφτισίμπαρης*, *χαμούμπασης*.

Χρησιμοποιείται και ως επίθετο σε θέση α' συνθετικού τίτλων με τη σημ. ‘αρχι-’, π.χ. *basbanis* ‘επιλόχιος’ > *μπάσ-τσαούσης*, βλ. και *μασκακακουλουζής*, *μασ-οσστάς*, *μπάσ-ρεϊζής*. Με αυτήν τη σημ. στις λ. *μπά χανούμ* ‘πρώτη κυρία του χαρεμιού’ και *μπάση σκλάβα* ‘αρχισκλάβα’. Με βάση τέτοιες λέξεις θα σχηματίστηκαν στα ελλ. προδιοριστικά σύνθετα με α' συνθετικό το πρόθημα *μασ-* με επιτατ. σημασία, π.χ. *μπάσης κλέφτης* (Παπ.) ή *μπάσ-κλέφτης* (Ππ.) ή *μασ(ι) κλέφτης* (Ξανθιν.), ή β' συνθετικό *-μπάσης*, π.χ. *χιλετζόμπασης* ‘αρχιπατεώνας’ (βλ. λέξεις). Η ποικιλία στη γραφή οφείλεται στο ότι μπορεί να θεωρησουμε το α' συνθετικό πλήρη λέξη ή δεσμευμένο πρόθημα – ο Γεώργιος Χατζιδάκης είχε επισημάνει, σε βιβλιοκρισία του για την *Πλήρη Σύλλογή Κρητικών Ασματών* του Αριστ. Κριάρη (*Λεξικογραφικόν Δελτίον*, 6 (1923), 495), ότι « το Τουρκ. *basch* προφερόμενον *bas* μετέστη από επιτατικού μορίου εις επίθετον κλιθέν, βάσης κλέφτης. Συνήθως εκφέρεται άνευ του τελικού –ς, *μπάση κλέφτης*, *μπάση μασκαράς*». Ο Παπαγρηγοράκης (στο λ. *μπάσης* ‘κεφαλή, η αρχή, ο πρώτος’) το γράφει σαν να ήταν πλήρης λέξη: *μπάσης κλέφτης*: ο αρχικλέφτης και *μπάση σκλάβα*: η αρχισκλάβα. Αντίθετα, ο Πιπκάκης, που δεν έχει σχετικό λήμμα, φαίνεται να θεωρεί το *μασ-* ως δεσμευμένο μόρφημα. Γράφει στο ετυμολ. τμήμα του λ. *μασσίτζω* (βλ.) τα εξής: «[...] από το Τ. *bas* συνηθέστατο α' συν-

θετικό σε πολλές τουρκικές και τουρκοελληνικές λέξεις. Πρβλ. μπάς-τσαούσης = επιλοχίας, μπάς-ρεϊζής = κυβερνήτης πολεμ. πλοίου, μπάς-κλέφτης = κλεφταράς, μπάς-ψευτής = ψευταράς, πάντοτε με τη σημασ. του ανώτερος, πιο μεγάλος, πιο ικανός». Ο Γαρεφαλάκης γράφει: *μπάχι κερατάς*: και στη συνέχεια ο Κριτσωτάκης: *μπάχι κλέφτης, μπάχι κερατάς, μπάχι λωποδύτης*. Ο Ξανθινάκης υιοθετεί τη γραφή *μπασ(ι)κλέφτης*: εδώ το *μπασ-* έχει γίνει πλήρως δεσμευμένο μόρφημα και έχει χάσει τον δικό του τόνο.}

μπασαγάς, ο [basagás]: «αρχηγός της φρουράς». Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 100).

[< *bas ağa* (Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης)]

μπασαλιάς, βλ. *πασαλιάς*.

μπασαλιά, βλ. *πασαλιά*.

μπασαλιάζω [basalázo] (Ξανθιν.): **1.** μαχαϊρώνω· **2.** (μτφ. και σκωπτ.) συνουσιάζομαι.

[< *μπασαλής* (βλ. *πασαλής*) (Ξανθιν.)]

μπασαλντίζω, βλ. *μπαχαρντίζω*.

μπασαρντίζω, βλ. *μπαχαρντίζω*.

μπάση μασκαράς, βλ. *μπάσ-* (σημείωση).

μπάση σκλάβα, η [bási skláva] (Παπ.: στο λ. *μπάσης*): «αρχισκλάβα».

[< *μπάσης* 'κεφαλή, ο πρώτος, αρχι-' (< *bas*, βλ. σημείωση στο λ. *μπασ-*) + *σκλάβα* (Συντ.)]

{Η λ. *αρχισκλάβα* μπορεί να σημαίνει 'η δούλα, η υπηρέτρια με την υψηλότερη θέση απ' όλες τις άλλες στο ίδιο αφεντικό' ή 'η πρώτη παλλακίδα' (κατά το *AKN* το μsn. *σκλάβα* «μαρτυρείται στη σημ.: 'παλλακίδα'».)}

μπάσης κλέφτης, βλ. *μπάσ-κλέφτης*.

μπάσης, ο [básis] (πληθ. *οι μπάσηδες*) (Ξανθιν., Ροδ.): αρχηγός, ηγέτης. Με τη μορφή *πασής* η λ. μαρτυρείται ήδη στον Μπουνιαλί: *Κι εσυναχητήκανε εκεί οι Τούρκοι οι μεγάλοι, / πασήδες και τσαούσηδες κ' οι άρχοντες οι άλλοι* (βλ. Αλεξίου & Αποσκήτη, 146).

[< *bas* (Ξανθιν.), βλ. σημείωση στο λ. *μπασ-* (Συντ.)]

{Ο Τσιριγωτάκης έχει τη λ. *μπάσης* με τη σημ. «κακός χαρακτήρας, αρχικλέφτης, αρχιμαφιόζος» (Τσιρ^B, 324), αλλά πρόκειται μάλλον για στενωπική ανασηματοδότηση με βάση τα *μπάσης κλέφτης, μπασ-ψευτής, μπάχι κερατάς κλπ.*}

μπασ(ι)κλέφτης, βλ. *μπάσ-κλέφτης*.

μπασισικής, ο [basiskís]: «εσήμαινε τον αρχαιότερον υπηρέτην οικίας, ύστερον δε μικρόν αξιωματικόν των Γιαντισάρων». Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 100).

[< *başeski* (Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης)] (باش اسكى)

μπασ-κάλφας, βλ. *κάλφας*.

μπάσ-καρακουλουξής, ο [bás karakuluksís]: αξιωματικός των Γεντισάρων ο οποίος διήυθνε τις περιπολίες ή τις φρουρές. Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 108)

[< *bas karakullukcu* (Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης), βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Το *TDK* έχει ως συνώνυμα τις λ. *karakol* (βλ. *καρακόλι* & *καραούλι*) και *kulluk* (βλ. *κουλούκι*), από την οποία η λ. *kullukcu* قوللجى «αξιωματικός άλλοτε του αστυνομικού σταθμού· κατώτερος αξιωματικός παρά Γεντισάρους» (Χλωρός, B 1332). Η λ. *karakol* έχει και τους τύπους *karagol* και *karaul*. Με τον τελευταίο πρέπει να σχετίζεται η λ. *καραουλουκτσούδες* (-ήδες;), που απαντά σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826 (βλ. *Dedes*, 359).

μπασκάς, ο [baskás] (Γαρ.): Χρησιμοποιείται με γενική και ισοδυναμεί με σχετικό υπερθετικό του επιθέτου *καλός*, π.χ. *ο μπασκάς τση περιουσία(ς) μας*: το καλύτερο κομμάτι της περιουσίας μας.

[< *başka* «έτερος, άλλος, διάφορος, διακεκριμένος, χωριστός» (Χλωρός, A 354) (Συντ.)] (باشق)

μπασκίνι, βλ. *πασκίνι*.

μπάσ-κλέφτης [bás kléftis] & **μπάσης κλέφτης** [básis kléftis] & **μπάχι κλέφτης** [báhi kléftis] & **μπασ(ι)κλέφτης** [bas(i)kléftis]: **1.** αρχικλέφτης, κλεφταράς (Παπ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ.)· **2.** αρχηγός κλεφτών (ανταρτών) (Ξανθιν.).

[< *μπάσ-* 'αρχι-' (< *bas*, βλ. σημείωση στο λ. *μπασ-*) + *κλέφτης* (Συντ.)]

μπασλίκι, το [baslítʃi] & **πασλίκι** [raslítʃi] (Σταυρινίδης): κάλυμμα κεφαλής (*Μεταφράσεις*, A 33).

[< *başlık* (باشلق)]

μπασουμαδένιος (επίθ.) [basumadéñios] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Γαρ.: όλοι στην ανάπτυξη του λ. *μπασουμάς*): φτιαγμένος από μπασουμά, τσίτινος.

[χωρίς ρητή ετυμολ. / < *μπασουμάδες* (*μπασουμάς*) (Συντ.)]

μπασουμάκι, βλ. *πασουμάκι*.

μπασουμάς, ο [basumás] & **πασουμάς** [rasumás] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) & **βασμάς** [vasmás] (Τσιρ^B): **1.** εμπρημέ ύφασμα χαμηλής ποιότητας, τσίτι· **2.** (στον πληθ. *μπασουμάδες*): «τα σημάδια που αφήνει στα πόδια η φωτιά όταν κάβεται κανείς κοντά επι πολλή ώρα» (Γαρ.).

[< *basma* (Παπ.)] (باصمه)

{Για την ιστορία της λέξης: Τη βρίσκουμε με τη γραφή *πασουμάς* σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 104). Ο εκδότης του κειμένου Στέφ. Ξανθουδίδης σημείωνε: «Και σήμερον [= 1913] η λ. μπασουμάς κοινοτάτη». Απ' όσο ξέρω, σήμερα η λ. πρέπει να υπάρχει μόνο στα λεξικά.»}

μπασουματζής, ο [basumadzis] (Πιτ.) : ο έμπορος υφασμάτων.

[< *basmaci* (Πιτ.)] (باصمه جى)

μπάς-ουστάς, ο [bás ustás] : «ο αρχηγός των γε-νιτσάρων που εκτελούσαν αστυνομικά καθήκοντα στο Μ. Κάστρο». Η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1815 (βλ. Νίκος Σταυρινίδης, “Το τραγούδι του Μαζλούμ Αγά ή Μπαλουξή”, *Αμάθεια*, 2/5 (1971), 57).

[< *bas usta* (Σταυρινίδης)]

μπάς-ρεϊζής, ο [bás reizis] (Πιτ.) : κυβερνήτης πολεμικού πλοίου.

[< *bas reis* (Κουκκίδης, 60), βλ. σημείωση στο λ. *μπασ-*] (باش ريس)

μπασιζίω [bastízo] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Ροδ., Ιδομ^B) : **1.** πιάζω, πατώ, συμπιέζω· **2.** ελέγγω αφηνιδιαστικά, ερευνώ (αστυνομ.)· **3.** (μτφ.) δοκιμάζω κάποιον· **4.** κατακάθονται, (μτφ.) χάνομαι.

[< *basmak* (Παπ.) / αόρ. *bast(im)* (Ξανθιν.)] (باصمق، بصمق)

{Ο Πιτωκάκης έχει το ρ. *μπασιζίω* ‘υπερέχω, υπερτερώ’ και το ετυμολογεί από το *μπασ-* ‘αρχι-’ (βλ.), αλλά πρόκειται μάλλον για μτφ. χρήση της σημ. 1. του *μπασιζίω* [< *basmak*] : ‘βάζω κάτω κάποιον, τον νικώ’.

μπασιλίκι [bastilíki] (Ξανθιν^A) : έλεγχος, έρευνα.

[< *μπασιζίω*, με κατάλ. -λίκι (Ξανθιν.)]

μπάς-τσαούσης [bás tsaúsis] & **μπάχι τσαούσης** [báchi tsaúsis] (Πάγκ., Πιτ.) : ο επιλοχίας. Η λ. με τη γραφή *μπαστζαούσης* σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 99).

[*bas* ‘κεφαλή, ανώτερος’ + *τσαούσης* (Ελευθ. Γιακουμάκη, επιμελήτριας της 2η έκδοσης του έργου του Γ. Πάγκαλου)· *basçanus* (Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης) (باش چاوش)]

{Η λ. *μπαστσαούσης*

μπάς χανοούμ, βλ. **μπά χανοούμ**.

μπάς-ψεύτης, ο [bás pséftis] (Πιτ.) : ψευταράς.

[< *bas-* ‘ο πιο μεγάλος’ + κλέφτης (Πιτ.), βλ. σημείωση στο λ. *μπασ-* (Συντ.)]

μπαταίρνω, βλ. **μπατάρω**.

μπαταλεύ(γ)ω^(A) [bataléu(γ)o] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ.,

Ξεν.) : (κυρίως ως αμτβ.) αχρηστεύω, -ομαι, παύω να είμαι χρήσιμος, να έχω αξία, ιδίως λόγω της φθοράς του χρόνου.

[< *battal* (Παπ.) / *μπατάλης* + -εύω (Ξανθιν.)]

μπατάλης, βλ. **μπατάλικος**.

μπαταλιές, ο [bataliés] (Αποστ., Τσιρ.) : φθαρμένο, άχρηστο αντικείμενο, μπαγκατέλα.

[< *μπαταλεύω*, υποχωρητικά: η κατάληξη κατά τα τουρκ. προέλευσης σε -ές, αν όχι από το οθωμ. *battaliyye* بطاليه (Devellioğlu, 83) «izi bitmiş olan resmi kağıtların konulduğu torba» (= σάκος όπου τοποθετούνταν επίσημα έγγραφα τελειωμένων υποθέσεων) (Συντ.)]

μπατάλικος* (επιθ.) [batálikos] & **μπατάλης**^(A) [batális], θηλ. **μπατάλα**, βλ. σημείωση (Παπ., Πάγκ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : ογκώδης, (και γι' αυτό) δύσκολος στη μεταφορά, δύσχητος.

[< *battal* (Παπ.) / < *μπατάλης* < *battal* (AKN)] (بطل)

{Κατά τον Κυρανούδη (σ. 183) και το *μπατάλης* και το *μπατάλικος* από το *battal*. Ο Ξανθινάκης λημματογραφεί το θηλ. **μπατάλα** με τη σημ. «μεγαλόσωμη, παχύσαρκη, χοντρομπαλού» (Ξανθιν^A, 410), με πιθανή ετυμολ. «από το τουρκ. *balá* (= ψηλός), με αναδίπλ. της συλλ. *λα* για έμφαση». Κατά τη γνώμη μου πρόκειται για παραφθορά της λ. *μπατάλα*, θηλ. του *μπατάλης*·}

μπατανία, βλ. **πατανία**.

μπαταξηλίκι, βλ. **μπαταξιλίκι**.

μπαταξής* (επιθ. προσ.) [bataksís] & **μπανταξής** [badaksís] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** ο κακοπληρωτής, ο απατεώνας· **2.** (χειδ. για παιδιά) ο πολύ ζωνηρός, που κάνει αταξίες.

[< *batakçi* (Παπ.)] (باتاچى)

{Ο Ροδάκης λημματογραφεί χωριστά τον τ. **μπακατής**·}

μπαταξιλίκι, το [bataksilíki] & **μπανταξιλίκι** [badaksilíki] (Παπ.: στο λ. *μπαταξής*, Πάγκ., Κονδ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ.) : οι πράξεις, το φέρσιμο του μπαταξή, του κακοπληρωτή-ατιμία.

[< *batakçılık* (Πάγκ.)] (باتاچىلىق)

{Ο Δαριβιανάκης το γράφει: *μπαταξηλίκι*·}

μπατάρω* [batáro] (Ιδομ., Κασσ.) : **1.** γέρνω, ανατρέπομαι· **2.** εξασθενώ, εξουθενώνομαι.

[< *batar-* ‘βουλιάζω’ (AKN), θέμα α(προσδι) όριστου ενεστ. του ρ. *batmak*.]

{Υπάρχει (Κονδ., Γαρ., Ιδομ.) και το ρ. *μπαταίρνω* (*μπατέρνω* στους Πάγκ., Ξανθιν., Αποστ.,

(Τσιρ.) ή *μπατάρω*, με τη σημ. 'θεωρώ, λαμβάνω υπόψη, λογαριάζω, συμψηφίζω'. Το μεσοπαθ. στο γ' ενικό πρόσωπο: *δεν μπατέρνεται* (ορολογία σε παιδικά παιχνίδια) = δεν πάνεται, δεν μετρά, δεν υπολογίζεται. Ο Μανώλης Κων. Αστυρακάκης (*Η Τύλισος την εποχή της Βενετοκρατίας*, Ηράκλειο 2014, σ. 256) το ετυμολογεί από το «ιταλ. badare = ασχολούμαι, φροντίζω, υπολογίζω, βενετ. badare ή abbadare».)

μπατζάκα, βλ. **μπατζάκι**.

μπατζάκας, ο [badzákas], πληθ. οι **μπατζάκιδες** (Πάγκ., Πιτ., Τσιρ., Κριτσ.) : 1. «Έτσι ονομάζονταν σκωπτικός στην περίοδο της Αυτονομίας της Κρήτης οι οπαδοί του πολιτικού αρχηγού Αντ. Μιχαηλιδάκη, από τους πολιτικούς των αντιπάλους. Κατά κάποιοιαν εκδοχή [...] επειδή κάποτε [...] από απροσεξία εθεάθη με αναστατωμένες τις άκρες του πανταλονιού του έτσι που εφαινότο οι "μπατζάκες" του εσωβράκου [...] Ο όρος επεκράτησε και μετά την Ένωση για όλους τους αντιβενιζελικούς. Όταν μάλιστα ήθελαν να χαρακτηρίσουν κανένα σαν φανατικό, ανέβριζαν τον τόνο στην παραλήγουσα "μπάτζακας"» (Πιτ.). 2. παρατσούκλι για μοτέρνο που φορούσε πανταλόνι αντί για βράκα. [*μπατζάκα* (Πάγκ.)]

{Για τη σημ. 2 βλ. σημείωση στο λ. *παπουτσάς*.}

μπατζάκι*, το [badzátʃi] (Παπ., Πιτ., Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ξεν.) : το κάτω μέρος του πανταλονιού, του εσώβρακου, της βράκας· ΦΡ. (επιτιμητ.) *τρομάρα στα μπατζάκια σου*. Μεγεθυντ. **μπατζάκα**, η [badzákala].

[< *bacak* (Παπ.) / 'κνήμη' (Πάγκ.)] (بجاق، بوجاق، بجاج)

{Συχνά η λ. *μπατζάκα* χρησιμοποιείται όχι ως μεγεθυντικό αλλά ως εναλλακτικός τ. της λ. *μπατζάκι*, ίσως κατά το κρητ. η *ποδαρά* 'το κάτω μέρος'. Έτσι την έχει ο Κριτσωτάκης. Τη χρήση αυτή («μεγεθυντικό που απώλεσε τη μεγεθυντική σημασία») επισημαίνει ο Χριστόφορος Χαρολαμπίτης (*Κρητολογικά Μελετήματα*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2001, σ. 91). Η λ. *bacak* σημαίνει 'μηρός, κνήμη' (Χλωρός, Α 310), αλλά και «patte de derrière chez les animaux» (Meynard, Α 255). Με τη δεύτερη σημασία (πισινό πόδι ζώου) στην τουρκ. παροιμία *Her koyun kendi bacağında asılır*, στην οποία αντιστοιχεί ακριβώς η κρητική *Κάθε αρνί από τον ατζιποδά ντου θα κρεμαστεί*, δηλ. καθένas πληρώνεται τελικά κατά τα έργα του (Πάγκαλος, Β 296, βλ. και Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Απόστ.: στο λ. *ατζιποδάς*). Το μπατζάκι τουρκικά λέγεται pantolon bacağı (Tuncay & Καρατζάς, 61.)

μπατζακλίκι, το [badzakliti] (Τσιρ.) : το καθένα

από τα δύο ανοίγματα της κρητικής βράκας απ' όπου περνούν τα πόδια.

[< *bacaklık* (Συντ.)]

{Το τουρκ. *bacaklık* κατά το *TDK* έχει την ειδική σημ. 'δερμάτινη επιγονατίδα για τους παίκτες του χόκεϊ'. Η αναζήτηση εικόνων στο διαδικτυο δείχνει ότι η λ. *bacaklık* σημαίνει διάφορα πράγματα που περιβάλλουν το πόδι, όπως: καλτσοδέτες, γκέτες κλπ. Ο Κουκκίδης (σ. 50) έχει τη λ. *μπατζακλίκα* με τη σημ. 'δαντέλα γυναικείων πανταλονιών'. Ο Μενέλαος Λουντέμης (*Τότε που κληρούσα τους ανέμους*, Δωρικός, Αθήνα 1964, σ. 31) τη χρησιμοποιεί με τη σημ. 'μπατζάκι (το κάτω μέρος)': «Το ένα του παπούτσι είχε τελειώσει. Κατέβασα το *μπατζακλίκι* του και χτύπησα με τη βούρτσα το κασελάκι, όπως είδα να κάνουν οι βετεράνοι της δουλειάς.»}

μπατζανάκης*, ο [badzanátʃis] & **τζαμπανάκης** [dzabanátʃis] & **μπατζανής** [badzañis] (Παπ., Πάγκ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ξεν.) : ο σύγγαμβρος, αυτός που έχει παντρευτεί την αδελφή της γυναικίας κάποιου (*λέξις των πόλεων*, Παπ.).

[< *bacanak* (Παπ.)] (باجناق، باجناق، باجاناق)

{Όπως σημειώνει ο Παπαγρηγοράκης, στα χωριά λέγεται *κουνιάδος*. Ο τ. *μπατζανής* υποχωρητικά από το *μπατζανάκης*.}

μπατζανής, βλ. **μπατζανάκης**.

μπατζάς, ο [badzás] : φεγγίτης, φωταγωγός. Η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1815 (βλ. Νίκος Σταυρινίδης, «Το τραγούδι του Μαζουμί Αγά ή Μπαλουζή», *Αμάλθεια*, 2/5 (1971), 62). Βλ. και *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 610, όπου η λ. *μπατζάς* με τη σημ. 'οπή αποχωρητηρίου'.

[< *baca* 'καπνοδόχη' (Σταυρινίδης), *dam bacasi* (βλ. *ντάμι*) «φεγγίτης, ήτοι οπή επί της στέγης χρησιμεύουσα εις φωτισμόν ή προς έξοδον επί της στέγης» (Χλωρός, Α 310), ο κρητ. *ανφοράς* (Συντ.)] (باجه)

μπατζίνα, βλ. **μπαζίνα**.

μπατζίω [batízo] & **μπατζίω** [badízo] (Πάγκ., Κονδ.) : καταστρέφω, -ομαι.

[ίσως < *batt(im)*, αόρ. του ρ. *batmak* 'βυθίζω, -ομαι' (Πάγκ.), και μτρ. 'καταστρέφομαι' (Συντ.)] (بٹاق)

μπατίρης*, ο [batiris] (Ροδ., Δαρ., Κασσ.) : ο άφραγκος, που δεν έχει *μία* (δραχμή στην τσέπη του) (Δαρ.).

[υποχωρητικά < *μπατίρω* (μπατιρίζω) < τουρκ. *batır* 'βυθίζ-ω' (ΑΚΝ)]

μπαφύλλος, ο [báfilos] & **μπαφύλλας** [báfilas] (άλλη γραφή: *μπαφίλας*) (κοινός πληθ.: *οι μπαφύλλοι*, από επίδραση της αιτιατικής: *τοι μπαφύλλους*) (Πάγ., Πιτ., Ροδ., Κριτσ., Χουστ.,

Κασσ., Τσιρ^B): **1.** κάλυκας φουστιγιού· **2.** ορειχθάλκινω έλασμα· **3.** παιδικό παιχνίδι, είδος αυτοσχέδιας κροτίδας.

[< σερβ. *rafia* «μεταλλικός δακτύλιος στερεώνον τον σωλήνα του όπλου» + *φύλλο* (Πάγκ.) / *πάφιλιας**: < ίσως συμφυρμός τουρκ. *raf(ta)* (προφ. [rá-]) ‘μεταλλικό στολίδι αλόγου’ (από τα περσ.) + *φύλλο* (AKN)]
{Βλ. και *παφίλι*.}

μπαχανές, ο [bahanes] (Τουρκοκρητ.): η πρόφραση, η αφορμή.

[< *bahane* (Bilgehan², 623)] (بھانہ)

μπάχανουμ, η [bá xanúm] (Χουστ.): η πρώτη κυρία του χαρεμού.

[< *μπάς χανουμ* (Πλανάκης) με απλοποίηση [sx] > [x]: < *baş hanım* (βλ. *μπασ-*)]

μπαχάρι*, το [baharí] (συνήθως στον πληθ. τα **μπαχάρια**) (Παπ.): κάθε μπαχαρικό.

[< *bahar* (Παπ.) / ‘μπαχαρικό’ (AKN)] (بهار)
{Ο Παπαγρηγοράκης παραθέτει την εξής μαντινάδα: *Ζάχαρη τρως την ταχινή κι ‘απ’ όλα τα μπαχάρια / και καθαρίζεις τη φωνή και τραγουδείς καθάρια*. Η λ. χρησιμοποιείται και με τη σημ. του συγκεκριμένου μπαχαρικού (ινδικό πιπέρι), πβ. μαντινάδα: *Πέμπω σου χαρετίσματα μ’ ένα κλαδί (= ένα κόκκο) μπαχάρι / για να ταΐζεις το πουλί να φέρνει το χαμπάρι*.}

μπαχαρικά*, τα [baharíka] (Παπ.: στο λ. *μπαχάρι*): «γενική ονομασία για προϊόντα που προέρχονται από ορισμένα φυτά στον θερμών χωρών, έχουν αρωματική οσμή ή πικάντικη γεύση και χρησιμοποιούνται στη μαγειρική ως καρυκεύματα» (AKN).

[< *μπαχάρι* (Παπ.)]

μπαχάς, βλ. *παχάς*.

μπάχης, ο [bájis] (Ιδομ^B): ο περίσσιος.

[μάλλον < *μπάχι*, στη σημ. ‘πλεόνασμα’ (Συντ.)]

μπάχι, το [báçi] (Γαρ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B): **1.** «πανωζύγι, μικρό βάρος που έκλεβε ο ζυγιστής κατά το ζύγισμα αγαθών» (Τσιρ.): **2.** πλεόνασμα· **3.** το επιτόκιο.

[μάλλον < *baş*, στη σημ. «sarafıye» ‘δικαίωμα, αμοιβή του αργραμιοβού για τη συναλλαγή’ (βλ. *TDK*, λ. *baş*, σημ. 9) (Συντ.)] (باش صرافیه)
{Η σημ. 2. ως “φυσικό” αποτέλεσμα της σημ. 1., όπως φαίνεται στο παράδειγμα χρήσης του Γαρεφάλακη: “*Λειψό μαολιά ήβανα των πελατώ τον μπακαλιάρo, για να μην πέσω όζω έσά σπου πολυφυρά. Οφές εξάνοιζα πόσο έχo πουλημένο και εξύασα τον αποδέλοιο κι έχo μπάχι τέσσερα κιά*”.

μπαχαρντίζω [bahardizo] & **μπασαρντίζω** [basardizo] & **μπασαλντίζω** [basaldizo] (Παπ., Ξανθιν., Τσιρ.): **1.** τα καταφέρνω, κατορθώ-

νω· **2.** προλαβαίνω, αντέχω: «Δεν μπαχαρντίζω μπλιό την κουλιά σας να μαγεροτσικαλιάζω» (Τσιρ.).

[< *başarmak* (Παπ.) / αόρ. *başard(im)* (Ξανθιν.)] (باشارمق)

μπάχι κερατάς, ο [báçi keratás] (Γαρ.: στο λ. *μπάχι-κλέφτης*, Κριτσ.): κερατάς στον υπερθετικό βαθμό· κρητ. συνώνυμα: κερατάς τω γ-κερατάδω, μπίνι κερατάς (βλ. *μπίν*).

[*μπαχι* ‘αρχι-’ (< *baş*, βλ. σημείωση στο λ. *μπασ-*) + *κερατάς* (Συντ.)]

μπάχι κλέφτης, βλ. *μπάς-κλέφτης*.

μπαχλαντίζω, βλ. *παχλαντίζω*¹.

μπάχι λωποδύτης, ο [báçi loporóitis] (Κριτσ.): μεγάλος λωποδύτης, αρχιλωποδύτης.

[< *baş-* ‘αρχι-’ + *λωποδύτης* (Κριτσ.)]

μπάχι τσαούσης, βλ. *μπάς-τσαούσης*.

μπαχριέ, το [bahrié] & **μπαχριές**, ο [bahriés] & **μαχριές** [mahriés] (Πάγκ., Κονδ., Τσιρ.): «είδος ζιπониού (ή μείτаниού) με περιλαίμιον υψούμενον εις τον σβέρκον, ως σακκάκι του αξιωματικού του ναυτικού ή πεζικού, οπόθεν η μεταφορά κατ’ επέκτασιν επί ζιπониού φορουμένου και υπό μη αξιωματικού, αρκεί να έχη τούτο περιλαίμιον υψωμένον» (Πάγκ.), «κοντογούνι κεντητό γυναικείον, πολυερό· φέρμελη γυναικεία» (Κονδ.). [< *bahriye* ‘το ναυτικόν’ (Πάγκ.)] (بحريه)
{Πβ. στα ελλ. το επίθ. *ναυτικός* ως όρο μόδας, π.χ. *ναυτικός γιακάς* (AKN).}

μπάχτι, το [báhti] (Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Χουστ.): **1.** κάτι που μας φέρνει τύχη, το ποδαρικό· **2.** συνήθεια: «Μπάχτι το ‘χει να σηκώνετ’ αξημέρωτα» (Τσιρ.).

[< *bah* ‘τύχη’ (Ronzevalle)] (بخت)

{Το παράθεμα στη σημ. 2 πρέπει ίσως να εννοηθεί ως εξής: ‘Το έχει για καλό, για γούρι, να σηκώνεται αξημέρωτα’. Ο Δαριβιανάκης λημματογραφεί την φρ. *κακό μπάχτι* ‘κακό ποδαρικό, κακό χερικό’}.

μπαχτσεβάνης, βλ. *μπαξεβάνης*.

μπεγεντίζω [beze(n)dizo] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ.): ξεχωρίζω κάτι σαν το πιο εκλεκτό, τιμό, εκτιμώ· *μτχ. παθ. πρκ. μπεγεντισμένος* (ως επίθ. σημαίνει ‘ξεχωριστός, ζηλευτός, αξιοθαύμαστος’).

[< *beğenmek* (Παπ.) / αόρ. *beğend(im)* (Ξανθιν.)] (بعنك)

μπεγεντινές, ο [beze(n)dinés] (Δαρ.): ο έρωτας.

[πιθανόν από λέξη ομόρριξη με το ρ. *beğenmek* (βλ. *μπεγεντίζω*) ή από κάποιον τύπο του (Συντ.)]

μπεγέντιση, η [beʒé(n)disi] & **μπεγέντισμα**, το [beʒé(n)disma] (Ξανθίν., Αποστ., Τσιρ., Δαρ.) : εκτίμηση, αναγνώριση της αξίας κάποιου, θαυμασμός.

[< *μπεγεντζώ* (Ξανθίν.)]

μπεγέντισμα, βλ. **μπεγέντιση**.

μπεγιάνι, το [bejãni] (Πιτ., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ξεν.) : ρεζύλημα, εξευτελισμός, διασπυρμός· ΦΡ. *βγαίνω μπεγιάνι*: αποκαλύπτομαι, φανερώνομαι || *κάνω μπεγιάνι*: διασπύρω.

[< *beyan* 'δήλωση, ανακοίνωση' (κατά το *TDK* από το αραβ. *beyān*) (Συντ.) (بَيَان)]

{Η έκφρ. *κάνω μπεγιάνι* φαίνεται μτφ. από το *beyan etmek*. Στην έκφρ. *βγαίνω μπεγιάνι* διαφώνεται επίδραση από την έκφρ. *βγαίνω στο μείνάνι*.}

μπεγιράκι, βλ. **μπεγίρι**.

μπεγιραντόντης (επιθ.) [beʒiradódis] (Ξανθίν.) : (μειωτ.) που έχει πολύ μεγάλα δόντια.

[< *μπεγίρι* + *αντόντι* 'δόντι' (Ξανθίν.)]

μπεγίρι, το [beʒiri] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθίν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : το άλογο. ΜΕΓΕΘ. **μπεγίρα**, η [beʒira]· μτφ. σημαίνει 'μεγαλόσωμη και χοντροκομμένη γυναίκα'. ΥΠΟΚΟΡ. **μπεγιράκι**, το [beʒirãti] : 1. αλογάκι· 2. (μτφ.) η ονειρώξη, στη ΦΡ. «Εφωγέ ντου το μπεγιράκι τη νύχτα» (Πάγκ.).

[< *beygir* (Παπ.), και διαλεκτ. *beğir*, στο *TDK* (Συντ.) (بَيْكِر، بَيْكِرَة)]

{Όπως επισημαίνει ο Καθ. Θεοχ. Δετοράκης, φιλολογικός επιμελητής της έκδοσης του *Κρητικού Λεξιλογίου* του Κονδύλακη, *μπεγίρι* είναι το αρσενικό άλογο, το θηλυκό είναι η *φοράδα*. Στα τουρκ. *beygir* είναι το άλογο για δουλειές. Αυτή η λέξη χρησιμοποιείται και για τα "άλογα" (υπιδύναμη) των αυτοκινήτων. Το άλογο για υπασία είναι *ai* (Μπόγκας, 161), πβ. το παράθεμα χρήσης που δίνει ο Παμπούκης (σ. 35) : *γύριζε συχνά καβάλα σε περιήφανο άσπρο άτι*.}

μπεγιρόμνυα, η [beʒirómiɲa] & **μπεγιρόμνυα** [beʒirómiɲa] (Ξανθίν.) : 1. μεγάλη μύγα που έχει συνήθως το μπεγίρι· 2. (μτφ.) άνθρωπος φορτικός, κολλητσίδα.

[< *μπεγίρι* + *μύγ(ι)α* (Ξανθίν.)]

μπεγιρόσπορος, ο [beʒirósɲoros] (Κριτσ.) : 1. το σπέρμα του αλόγου· 2. (μτφ.) η σουμάδα {!}

[< *μπεγίρι* + *σπόρος* (Συντ.)]

μπεγλέρι, το [beɲléri] & **μπαγλάρι** [baɲlári] (Πάγκ.) : το κομπολόι.

[ίσως < παλ. τουρκ. *beğler*, πληθ. του ουσ. *beğ* (παλ. τ. του *bey* = μπέης) (AKN)]

μπεζαχτάς*, ο [bezaxtás] (Ροδ., Τσιρ., Δαρ., Ιδομ^h, Κασσ., Ξεν.) : συντάρι χρημάτων εμπόρου, χρηματοκιβώτιο. Βλ. και *μπεσταχτάς*.

[παραφθορά της λ. *μπεσταχτάς* (Συντ.) ή < *bezahta* (AKN, EANEΓ, Χρηστικό)]

{Το *AKN* έχει τη λ. με το ερμηνευμα: «(λαϊκότρ.) το ταμείο || (επέκτ.) για χρηματικό ποσό ιδίως μεγάλο». Την ετυμολογεί από το τουρκ. *bezahta*, ομοίως και το *Χρηστικό Λεξικό* της Ακαδημίας Αθηνών. Το *EANEΓ* ετυμολογεί από το παλ. τουρκ. *bezahta* «ταμείο». Δεν μπόρεσα να εντοπίσω αυτήν τη λέξη σε τουρκικά λεξικά, σύγχρονα ή παλαιότερα. Το *TDK* δεν την έχει, ούτε ως διαλεκτική, βλ. στο λ. *μπεσταχτάς*. Κατά τη γνώμη μου η λ. *μπεζαχτάς* είναι αλλοποίηση/παραφθορά της λ. *μπεσταχτάς*, αλλά τη λημματογραφώ χωριστά, γιατί ίσως τα παραπάνω λεξικά να στηρίχτηκαν σε πηγές που δεν μπόρεσα να εντοπίσω.

Μια εντελώς διαφορετική προέλευση για τη λ. *μπεζαχτάς* 'comptoir' προτείνει ο Rinaldo Marmara (*Les Levantins et la grécisation des emprunts tures-ottomans – Lexique étymologique*, s. c., de *bezzáz*, adj. et s. ottoman d'origine arabe, personne qui vend des tissus, marché, et de *-istân*, suffixe ottoman d'origine persane qui sert à former des noms de lieu. Ils le traduisent par "comptoir" (table sur laquelle le marchand compte son argent ou étale la marchandise, établissement de banque et de crédit). Pendant l' Empire ottoman, le "bézestan" était le lieu (dépôt) où les gens confiaient leurs objets précieux et leur argent, en quelque sorte la salle de coffres de nos banques actuelles, et l'une des fonctions des commerçants du "bézestan" était d' accorder des prêts d' argent à intérêt, aux particuliers et aux artisans. Il faut noter que "bézestan" signifiait surtout marché d' objets précieux». Σημειώσουμε πάντως ότι η λ. έχει περάσει στα ελλ. ως *μπεζεστένι* ή *μπεντεστένι* 'αγορά θολοσκεπής' (Κουκκίδης, 61 & 62), βλ. και *μπεντεστένι* 'αγορά, παζάρι' στον παρόντα κατάλογο.}

μπεζερίζο [bezerízo] (Ροδ.) : στεναχωριέμαι, αηδιάζω.

[< *bezer*- θέμα α(προσδι)όριστου ενεστώτα του ρ. *bezemek* (Κουκκίδης, 61) (بِزَم)]

{Από τον αόριστο *beztim* του ίδιου ρήματος η λ. *μπεστιζώ* (βλ.)}

μπεηλίτικος, βλ. **μπεϊλίτικος**.

μπεϊζαντές, ο [beizadés] & **μπεζαντές**, ο [bezadés] (Κασσ.) : γιος μπέη, αρχοντόπουλο. *Απόψε μουσαφίρης σου, κι ό,τι κι αν θες με κάμε, / μπεϊζαντές θα μου φανεί [πως είμαι] α[ν] θέσω 'γώ και χάμαι* (μαντινάδα, τραγουδημένη από τον Νίκο Ξυλούρη: *Η Κρήτη και τα τραγούδια της*, Music Box 1967).

[< *beyzade* (Κουκκίδης, 61) < τουρκ. *bey* 'μπέης' + περσ. *zade* 'γιος, παιδί', 'γιος μπέη, πρίγκιπα: ευγενής' (Χλωρός, Α 361)] (بکڑه)

{Κατά τον Μπόγκα (σ. 187) η λ. *μπεηζαδές* ή *βεηζαδές* στην Ήπειρο ως επώνυμο: ο χριστιανός του οποίου ο πατέρας επήρε τον τίτλο του μπέη, έγινε αριστοκράτης.}

μπεϊλί, βλ. **μπελί**.

μπεϊλίικια, τα βλ. **μπεϊλίικικος**.

μπεϊλίικικος (επίθ.) (άλλες γραφές: *μπεηλίικικος*, *μπεϊλίικικος*) [beiliflikos] & **μπεϊλίτικος** (*μπεϊλίτικος*) [beilitikos] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθίν., Γαρ., Ροδ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B) : **1.** αυτός που ανήκει στο δημόσιο (λέγεται κυρίως για δημόσια γη) **2.** αδέσποτος, εγκαταλελειμμένος (λέγεται κυρίως για χωράφια). «Ο όρος προφανώς δημιουργήθηκε κατά τις συχνές εγκαταλείψεις, εκ μέρους των μπέηδων και αγάδων, των αγροτικών περιουσιών των για να κλειστούν μέσα στα κάστρα, όταν οι επαναστάτες κυριαρχούσαν στην ύπαιθρο» (Πιτ.) **3.** Τοπωνύμιο **Μπεϊλίτικα** στην επαρχία Σελίνου.

[< *beylik* (Παπ.) / + -ικός, «το δε τ του *μπεϊλίτικος* κατ' ανομοίωση προς το έτερον κ της κατάλ. -ικός» (Πάγκ.)] (بکلیک)

{Η λ. *beylik* ως ουσ. σημαίνει αρχικά 'τίτλος του μπέη' και 'υποτελής ηγεμονία' (όπως της Σάμου: 1834-1912). Ως επίθ. σημαίνει 'κυβερνητικός, δημόσιος': *beylik mal(i)* = «δημόσιον πράγμα» (Χλωρός, Α 362). Από το *beylik* ετυμολογείται (Γιαγκουλλής, 51) και το κυπρ. *πειλίτικον*, το, 'κρατική γη (χωράφι) που δεν ανήκει σε κανένα'. Στον Μουνιαλή η λ. **μπεηλίικια** σημαίνει «πλοία που εξόπλιζαν οι μπέηδες του ναυτικού» (Αλεξίου & Αποσκήτη, 596).}

μπεϊλίτικος, βλ. **μπεϊλίικικος**.

μπεϊλού, η [beilú] (Κονδ.) : «κωμική απηρχαιωμένη λέξις, αντί κυρά ή κερά».

[< *μπεηλής ή *μπέης* (ίσως κατά τα: *σαγιαλού*, *μπελαλού*) : 'αυτή που έχει μπέη σύζυγο' (Συντ.)]

{Υπάρχει οικογενειακό επίθετο *Μπεηλής* (στο Διαδίκτυο). Το *TDK* έχει τη λ. *Beyli* μόνο ως ονομασία οικισμού. Στην κυριολεξία σημαίνει 'που ανήκει σε μπέη', πβ. *πασαλής* (< *pasalı* < *paşa*).}

μπεϊταμάλης, ο [beitamális] : ο υπεύθυνος του

θησαυροφυλακίου. Η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: *Πού 'ναι κι ο μπεϊταμάλης σας με τα κιορδάμνια τ'ου* όλα (βλ. Dedes, 363).

[< *beytilmal* «devletin hazinesi» (=θησαυροφυλάκιο του κράτους) (*TDK*), κατά τον Nişanayan από το αραβ. *baytul-māl* (Συντ.)] (بيت المال)

μπεκιάρης*, ο [betjárís] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Κασσ., Ξεν.) : αυτός που ζει μόνος χωρίς την οικογένειά του, όχι μόνο ο άγαμος (λέξις πανελλήνιος, Παπ.).

[< *bekâr* (Παπ.)] (بیکار، بکار)

{Το θηλ. *μπεκιάρισσα* (όπως και το *εργένισσα*) είναι σπάνιο, διότι παλαιότερα σπάνιο ήταν και το φαινόμενο να ζει μια γυναίκα ως *bekâr*.}

μπεκιαρλίκι, το [betjárítji] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κασσ., Τσιρ^B) : η διαβίωση του μπεκιάρη.

[< *bekârlík* (Πάγκ.)] (بیکارلیق)

μπεκρή μεζές, ο [bekri mezés] (Παπ.: χωρίς ερμηνευμα και χωρίς ετυμολ. στο λ. *μεζές*) : μικρές μπουκιές (χοιρινό) κρέας μαριναρισμένο σε κρασί, σοταρισμένο σε ελαιόλαδο και μαγειρεμένο με κρεμμύδι και ντομάτα (Συντ.).

{Κατά τον Κυρανούδη (σ. 208) «ίσως δεν πρόκειται για γνήσιο τουρκικό σύνθετο, αλλά για ελληνικό σχηματισμό με χιουμοριστικούς στόχους», αφού ιζαφετικό σύνθετο **bekri mezesi* δεν εντοπίζεται σε κάποια τουρκική πηγή. Υπόθεση: Ίσως να σχηματίστηκε από κάποιους που ήξεραν το τουρκ. *şarap mezeci* 'ορεκτικό', κ.λ. κρασομεζές.}

μπεκρής*, ο [bekrís] (Παπ., Κασσ.) : ο μέθυσος (λέξις πανελλήνιος, Παπ.).

[< *bekri* (Παπ.)] (بکری)

μπεκρίλίκι, το [bekrilifli] (Παπ.: στο λ. *μπεκρής*, Κονδ., Τσιρ^B) : **1.** η κατάσταση του μέθυσου **2.** υπερβολική κατανάλωση οινοπνευματωδών ποτών (*ANEI*).

[< *μπεκρής* (Παπ.) / < *bekrilik* (*ANEI*)] (بکریلیک)

μπεκροπίνω* [bekropino] (Ιδομ., Τσιρ.) : μεθοκοπώ.

[< *μπεκρής* + *πίνω* (Συντ.)]

μπεκρουλιάζω* [bekruliázo] (Παπ.: στο λ. *μπεκρής*) : (μειωτ.) μεθοκοπώ (*AKN*).

[< *μπεκρής* (Παπ.) / < *μπεκρουλιάκας* (*AKN*)]

μπελαγιά αγραντίμ, βλ. **μπελογραντίζω**.

μπελαλήδικος, βλ. **μπελαλίδικος**.

μπελαλής* (επίθ. προσ.) [belalis] (Τσιρ., Δαρ., Κασσ.) : αυτός που δημιουργεί μπελάδες, δύσκολος άνθρωπος.

[< *belali* (*AKN*)] (بلالی)

μπελαλίδικος* (άλλη γραφή: *μπελαλήδικος*) (επίθ.) [belalidikos] & **μπελαλούδικος**

[belalūdikos] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Γαρ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : αυτός που προκαλεί μπελά, ενοχλητικός.

[μπελαλιδικός: < πληθ. μπελαλίδες < *belali*-μπελαλούδικος: < *μπελαλούδες*, πληθ. του θηλ. *μπελαλού* (Πάγκ.)]

μπελαλούδικος, βλ. **μπελαλιδικός**.

μπελάς*, ο [belás] & **μπελιάς** [belás] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ροδ., Τσιρ., Δαρ., Χουστ., Κασσ.) : η ενόχληση (*λέξις πανελλήνιος*, Παπ.), το εμπόδιο, μπλέξιμο, μπέρδεμα, πρόβλημα.

[< *belá* (Παπ.)] (بلا)

{Η έκφρ. *βρίσκω τον μπελά μου* αντιστοιχεί ακριβώς στην τουρκ. *belasını bulmak*}

μπελεξίκι, βλ. **μπιλεξίκι**.

μπελεντένιος (επίθ.) (Ξεν.) : χαρακτηρισμός για υφαντό με σχέδια (συνδυασμός τετραγώνων) που γίνονται στην ύφανση, όπως στα δεξιάματα. Συνήθως χρησιμοποιείται στο θηλ.: *μια μπελεντένια πατανία*, ή απλώς: *μια μπελεντένια*.

[< *beledi*, στη σημ. «*ramuklu, kalın bir tür kumas*» (= είδος χοντρού βαμβακερού υφάσματος), *απαρχ.* κατά το *TDK*, από τα αραβ. (Συντ.)]

{Από τη ιστορία των λέξεων: Κατά τον Χλωρό (Α 364), η λ. *beledi* αρχικά είναι επίθετο και σημαίνει 'εγχώριος, δημοτικός, δημαρχιακός'. Στο θηλ. έκανε *belediye* (από εδώ ο *μπελεντές* 'δημαρχείο', βλ. τα επόμενα). Σχετίζεται με τη λ. *balde* 'πόλις', από το αραβ. *balda(t)*, το οποίο ανάγεται στο ελλ. *πολιτεία*, κατά τον Νιζανγαν. Το αντίθετο του *beledi* είναι *bedeni* 'νομάς, βεδουΐνος' και ως επιθ. 'νομαδικός, απολίτιστος' (Χλωρός, Α339), πβ. τοπωνύμιο *στον Μπεντεβή* (Ηράκλειο).}

μπελεντιέ αγάς, ο [beledié agás] (Κονδ.: στο λ. *μπελεντιέ ρεϊζής*) : δημοτικός σύμβουλος.

[< *μπελεντιέ* + *αγάς* ή **belediye ağası* (Συντ.)]

{Με αστερίσκο το τουρκικό έτυμο, διότι δεν το βρήκα σε λεξικά. Υπάρχει πάντως σε κείμενα στο Διαδίκτυο.}

μπελεντιέ ρεϊζής, ο [beledié reizis] (Κονδ.) : δήμαρχος

[< *μπελεντιέ* + *ρεϊζής* ή *belediye reisi* (Συντ.)] (بلديريسي)

μπελεντιές, ο [belediés] (Πιτ., Ιδομ^B) : **1.** δημαρχείο· **2.** «Ο όρος εχρησιμοποιείτο (σήμερα (= 1983) σπάνια) με τη σημασι. ανώτατο δικαστήριο. Ο Άρειος Πάγος τρόπον τινά» (Πιτ.).

[< *belediye* 'δημαρχείο' (Πιτ.)] (بلدية)

μπελέλι (άκλ.) [beléji] (Γαρ., Κριτσ^α) : ΦΡ. *μπελέλι* το πράμα: αρθρονία, μπόλικο πράμα.

[μάλλον < *belez* 'τζάμπα, δωρεάν' (αργκό κα-

τά το *TDK*, από το αραβ. *bilā şey* 'άνευ ουδενός πράγματος' (Χλωρός, Α 365) (Συντ.) (بلش)
{Ο *Hakkı Bilgehan* το έχει ως ουδ. το *μπελέλι*, με τη σημ. «το τζάμπα» (*Bilgehan*², 623). Στην τουρκ. παροιμία *Belez atın dişine bakılmaz* αντιστοιχεί ακριβώς η κρητ. *Το χαρισμό άλλο δεν το ζανόησανε στ' αντόδια* (βλ. Μάριος Παπαδάκης – Ελευθέριος Τσκαλάκης, 7.000 κρητικές παροιμίες, Εκτύπ. Τυποκρέτα, Ηράκλειο 2011, σ. 98).}

μπελήμπασης, ο [belibaşis] : πρόκριτος (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, σ. 192, 583, 587). Ως **μπελήμπασης** σε έγγραφο του 1867: *επίγα και εφώναξα τον Μπελήμπαση και προσεστούς του αυτού χωρίου* (Α.Α.Η., 2 / 20-2).

[< *belli başlı* «πασίγνωστος, διακεκριμένος» (Χλωρός, Α 366)] (بلي باشلو)

μπελί (άκλ. επίθ.) [beli] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ροδ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : προφανής. Συνηθίζεται στην έκφρ. *είναι μπελί* (πως...): είναι φανερό, προφανές. Βλ. και *μπεσμπελί*.

[< *belli* (Παπ.)] (بلي ή بلو)

{Ο Πάγκαλος το γράφει: *μπελλί*. Ο Παπαγιωργούρακης λημματογραφεί τον αρσ. τ. *μπελής*, όμως στη μαντινάδα που παραθέτει χρησιμοποιεί το άκλ. ουδέτερο: «Μπελί 'ναι τ' άπιαστα βυζιά, μπελί και τα πιασμένα, [...]». Ο Πιτωκάκης χαρακτηρίζει το *μπελί* επίρρημα. Ο Ξανθινάκης το λημματογραφεί ως ουδ. ουσ. (*μπελί* και *μπείλι*, το), αλλά στο παράδειγμα χρήσης το έχει ως άκλ. επίθετο: «Το πράμα είναι μπελί κι ούλοι το κατένε». Τσιριγωιάκης, Δαρβιανιάκης και Αποστολάκης έχουν ως λήμμα την έκφραση *μπελί είναι*.}

μπέλι, βλ. **μπέλικι**.

μπελιάς, βλ. **μπελάς**.

μπέλικι, βλ. **μπέλικι**.

μπελίμπασης, μπελίμπασης, βλ. **μπελήμπασης**.

μπέλιτα, βλ. **μπέλικι**.

μπέλικι (επίρρ.) [béltji] & **μπέλικι** [béliji] & **μπέλιτα** [bélita] & **μπέλιτας** [bélitas] & **μπέλι** [béli] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ., Ξεν.) : ίσως, μήπως.

[< *belki* (Παπ.)] (بلكي)

{Εκφράζει πάντοτε θετική προσδοκία: *μπας και + υποτακτ. αορίστου*. Από τον τ. *belkim* (بلكم) ο τ. *μπέλικι* και *μπέλικιμου*, που έχω ακούσει από Ηρακλειώτες μικρασιατικής καταγωγής, πβ. *ποντ. πέλικιαμ* (*Συμπλήρωμα ΙΑΠΔ*, 156), κυπρ. *πέρκιμον, πέρκιμου* (Γιαγκουλλής, 52).}

μπελί, βλ. **μπελί**.

μπελογραντίζω [belogradízo] (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B.): μπλέκομαι σε υποθέσεις με δυσάρεστες συνέπειες. [**μπελάς** + **γραντίζω** (Πάγκ.) / βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Στα τούρκικα υπάρχει η ρημ. περιφρ. *belaya uşğatak* (بلایه او غرامق) ‘μπαινώ σε μπελάδες’. Από αυτήν η έκφραση **μπελαγιά αγραντίμ**: βρήκα τον μπελά μου (τουρκ. *belaya uşğadm*), την οποία καταγράφει ο Κονδύλακης στο λ. *ογραντίζω*.}

μπελούρι, βλ. **μπιλούρι**.

μπελτές, βλ. **πελτές**.

μπεμούρης, ο [bemúris] (Κονδ.): δήμαρχος.

{ίσως < *me'mur* «εντεταλμένος, διατεταγμένος, ο λαβών εντολήν· δημόσιος υπάλληλος» (Χλωρός, Β 1514) (Συντ.) (ملمور)}
{Βλ. και *μμεμούρης*.}

μπεμπέ, βλ. **ροζ μπεμπέ & πεμπελίδικο**.

μπεμπεζάρι, το [be(m?)bezári]: ονομασία μεταξοτού υφάσματος. Η λ. σε έγγραφο του 1863: *Ι υποκάμισον μπεμπεζάρι* (Α.Δ.Η., 2 / 9-116). Και σε προκοδοτήριο του 1870: *35 συνδόνια Μπεμπεζάρια δήμητα*: και: *εν εφάπλωμα με συνδόνιον μπεμπεζάρ* (Α.Δ.Η., 2 / 41-326).

{< *penbezar* «ύφασμα δι' υποκάμισα, ού το στεγμόνιον βάμβαξ, η δ' επιφάνεια μεταξωτή» (Χλωρός, Α 432) (بينه زار)}

μπεμπελτζίδικο, βλ. **μπεμπελτζίδικο**.

μπεμπεμπλιά, βλ. **λεμπλεμπιά**.

μπεμπεμπλίδικο, το [bebebλίδικο] (Πιτ.): το κατάστημα που πουλάει μπεμπεμπλιά (βλ. *λεμπλεμπιά*).

{< *μπεμπεμπλιά* (Πιτ.)}

μπενάμικος (επιθ.) [benámikos] & **μπενέμικος** [benémikos] (Πιτ., Γαρ., Ροδ., Κριτσ., Ιδομ^B.) & **παινάμικος** (Τσιρ.): εξαιρετός, ξακουστός, παινεμένος.

{< *benam* «περιώνυμος, ονομαστός, διάσημος» (Χλωρός, Α 368) (Συντ.) (بنام)}

{Ο Πιτικάκης (παρ)ετυμολογεί από το *επαινώ-παινεμένος* και το γράφει *μπαινάμικος*. Ομοίως το γράφουν ο Κριτσωτάκης και ο Ιδομενέως. Την ίδια προέλευση μαρτυρεί και η γραφή *παινάμικος* του Τσιριγωτάκη. Κατά τον Χλωρό, το τουρκ. *benam*: < περσ. πρόθεση *be* + *nam* (βλ. *νάμι*).}

μπενεβίχι, βλ. **μενεβίχι**.

μπενέμικος, βλ. **μπενάμικος**.

μπενταβά (επίρρ.) [bedavá] & **πενταβά** [pedavá]

(Παπ., Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Τσιρ., Ιδομ^B, Κασσ., Ξεν.): άδικα, μάταια, ανόφελα (βλ. και *πέσπενταβά*).

{< *bedava* (Παπ.) / ‘δωρεάν’ (Συντ.) (بداءه, بداهوا)}

{Ο Γαρεφαλάκης λημματογραφεί την έκφρ. *του μπενταβά* με τη σημ. ‘χωρίς λόγο, άδικα, τζάμπα’. Ίσως κατ’ αναλογία προς την έκφρ. *του κάκου*. Στην τουρκ. παροιμία *Bedava sirke baldan tatlıdır* (Meynard, Α 332) αντιστοιχεί ακριβώς η ελλ. *Ξίδι χάρισμα γλυκό σαν μέλι* (που την άκουσα πρώτη φορά το 1968 από τον Θρακιώτη κ. Γ. Παπαγεωργίου, αγαπητό καθηγητή μου στην Παιδαγωγική Ακαδημία Ηρακλείου).}

Μπεντεβή (τοπωνύμιο), βλ. **μπελεντένιος** (σημείωση).

μπεντέλι, το [bedéλι] (Τουρκοκριτ.): το αντάλλαγμα.

{< *bedel* (Bilgehan², 623) (بدل)}

{Ο Ανδριώτης έχει τη λ. *μπεντέλι* (απαρχ.) με τη σημ. «αντισήκωμα στρατ. θητείας των Χριστιανών». Πρόκειται για το *bedel-i nakdi* «αντάλλαγμα χρηματικών, ήτοι ποσόν χρηματικών εκ πενήτηκοντα λιρών, όπερ καταβάλλει ο κληρωθείς προς *απαλλαγήν από της στρατιωτικής υπηρεσίας*» (Χλωρός, Α 338).}

μπεντένι*, το [bedéñi] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ.): **1.** το τείχος (*λέξις πανελλήνιος*, Παπ.)· **2.** το τειχίο, ψηλός τοίχος που διαχωρίζει, συγκρατεί ή περιορίζει· **3.** (μτφ.) ο δυνατός, ο ακατάβλητος άνθρωπος. ΥΠΟΚΟΡ. **μπεντενάκι**, το.

{< *beden* (Παπ.) (بدن)}

{Το υποκορ. *Μπεντενάκι* ως τοπωνύμιο στο Ηράκλειο: η περιοχή των ενετικών τειχών βόρεια από το Ιστορικό Μουσείο, η οποία στις δεκαετίες '50-'60 ήταν προσφύλης τόπος κοινωνικού περιπάτου (*passeggiata*) για τους Ηρακλειώτες, ιδίως τα κυριακάτικα απογεύματα. Το *Κομμένο Μπεντένι* είναι τοπωνύμιο στο Ηράκλειο: ρήγμα στο ευθύγραμμο τμήμα των τειχών μεταξύ των προμαχώνων Μαρτινέγκο και Βηθλεέμ, που γεφυρώθηκε κατά τη δεκαετία του 1960, και η γύρω από αυτό περιοχή.}

μπεντενιάζω [bedeházō] (Κριτσ.): χτίζω μπεντένι, τοιχίζω.

{< *μπεντένι* (Συντ.)}

μπεντεστένι, το [bedestéñi] (Πάγκ.): το παζάρι, η αγορά.

{< *bedesten* (Πάγκ.) (بستان, بزمستان)}

μπέντι, το [béñti] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ.): **1.** ο (κατάλληλος) τρόπος ενέργειας,

το “κουμπι”. **2.** πρόφαση, αφορμή, δικαιολογία, τέχνασμα (πληθ. τα **μπένθια** [bénthja]).

[< *bent* ‘άρθρο νόμου’ (Παπ.)] (بند)
 {Το *TDK* έχει και το διαλεκτ. *bend*. Κατά τον Χλωρό (Α 368) η περσ. πρόλευσης λ. *bent* σημαίνει αρχικά (ως β’ συνθετικό) ‘δένων, δέσας, δεθείς’ (βλ. *ναλμπάντης, καλεμπέντης*), και στη συνέχεια: ‘δεσμός, δεσμά, ζώνη, αρμός, άρθρο εφημερίδας ή νόμου, παράγραφος, στροφή ποιήματος’. Το κρητ. *μπέντι* σχετίζεται με τη σημ. ‘δένω’, πβ. την έκφρ. να *δέσσομε τη δουλειά*, δηλ. να τη σιγουρεύουμε, να τακτοποιήσουμε μια υπόθεση έτσι ώστε να μην κινδυνεύει να χαλάσει η σχετική συμφωνία.}

(*) **μπεράτι**, βλ. Παράρτημα 1.

μπερατιλής (επίθ. προσ.) [beratilis] (Πάγκ.) : «εκείνος που του περνά, έχει δύναμιν, τα λεγόμενα μέσα, παρά τη Κυβερνήσει, δια να επιτύχη κάτν».

[< ίσως *berat* ‘δύπλωμα’ + *-li* (Πάγκ.) / < *beratli* (Ελευθ. Γιακουμάκη, επιμελήτρια 2η έκδοσης του έργου του Πάγκαλου)] (براتلو، براتلی)
 {Το τουρκ. έτιμο σημαίνει «ο έχουν βεράτιον ή ο κεχωρηγημένος δύναμει βερατίου» (Χλωρός, Α 341).}

μπερεκέτι*, το [beretjéti], πληθ. *μπερεκέθια* [beretjétha], & **μπερεκέτι** [beretjéti] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : αφθονία (αγαθών, ιδίως γεωργικών προϊόντων).

[< *bereket* (Παπ.)] (برکت)
 {Η λ. *μπερεκέτι* χρησιμοποιείται κυρίως ως άκλ. επίθ. με τη σημ. ‘άφθονος, μπόλικος’ : «πατάτες είχαμε οφέτος μπερεκέτι δόξα σοι ο Θεός» (Παπ.) : «κάτσε [να φάμε] μα το φαητό είναι μπερεκέτι» (Δαρ.). Η τουρκ. λ. *bereket* προέρχεται από τα αραβικά, και η αρχική της σημ. είναι ‘θεϊκή ευλογία’, πβ. από την ίδια ρίζα το κύριο όνομα *Μπαράκ* ‘ευλογημένος από τον Θεό’. Η ευχαριστία-ευχή ο Θεός να σου τα πληθαίνει είναι αντίστοιχη της τουρκ. *Allah bereket versin*. Ο Γαρεφαλάκης (στο λ. *μπερεκέτι*) γράφει ότι λεγόταν στην Κρήτη και με την τουρκ. της μορφή, ως *Αλλάχ μπερεκέτ βερσίν* (βλ. και Μπόγκας, 159).}

μπερεκετλής (επίθ. προσ.) [beretjketlis] & **μπερκετιλής** [beretjketlis] & **μπερκεκλής** [beretjketlis] (Κριτσ., Τσιρ.) : **1.** αυτός που έχει μπερεκέτι, τυχερός **2.** ανοιχτοχέρης, χουβαρντάς.
 [< *bereketli* (Τσιρ.)]

μπερεκετλίδικος (επίθ.) [beretjketlidikos] (Τσιρ.^β) : άφθονος, καρπερός.
 [< *bereketli* (Τσιρ.)]

μπερεστές, ο [berestés] & **περεστές** [perestés]

(Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Ιδομ.^β, Χουστ., Ξεν.) : η κατάντια, η κατάσταση, το στάδιο: «Στο μ-περεστέ που μ’ έφερες, έχασα κάθε ελπίδα» (Δαρ.).

[ίσως < διαλεκτ. *pereste* ‘εμφάνιση, όψη, θέα’ (*TDK*) (Συντ.)]

{Η λ. *μπερεστές* δηλώνει την κακή κατάσταση στην οποία φτάνει κάποιος για συγκεκριμένη αιτία, π.χ. από έρωτα. Χρησιμοποιείται συνήθως στην αιτιατική με τα ρήματα *φέρνω* ή *έρχομαι* / *φτάνω*, πβ. τη μαντινάδα «Μπροστά στα μάθια σου ξανθιά χάνονται τα δικά μου, / και στου τρελού του μπερεστέ φέρνεις τα λογικά μου!» (<http://www.goodnet.gr/forum/viewtopic.php?f=10&t=415>). Υπάρχει και η υβριδική (:) έκφραση *εγενήκανε χεστέν μπερεστέν*, που σημαίνει ‘μαλλώσανε και βρίσανε άγρια ο ένας τον άλλον’.}

μπεριζιάνι [berijañi]· μόνο στη ρημ. περίφρ. **γινομαι μπεριζιάνι** : διαλύομαι, διακορπίζομαι, καταστρέφομαι. Σε σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: *Ετότσεα κι ο βασιλιάς έβγαλε το νιζάμι / κι ήκαμε τη γιαντισαριά κι εγίνη μπεριζιάνι* (βλ. Dedes, 355).

[< *perişan olmak - perişan* «διεσπαρμένος, ο εν ακαταστασία, συγκεκριμένος, άτακτος, ο φύρδην μίγδην, κατεστραμμένος, φηανισμένος, ο τραπέις εις φυγήν, άθλιος, ελεεινός, δυστυχής, τεθλιμμένος» (Χλωρός, Α 427)] (چريشان)

μπερκεκλής, βλ. **μπερεκετλής**.

μπερκετιλής, βλ. **μπερεκετλής**.

μπερμπαθιές, οι (Θηλ.) [berbathés] (Δαρ. : στην ανάπτυξη του λ. *μπερμπάτης*) : οι «ατασθαλίες» του μπερμπάτη.

[< *μπερμπάτης* (Συντ.)]

μπερμπαντιλίκι, το [berbandilítji] (Κριτσ.) : η συμπεριφορά του μπερμπάντη.

[< *berbat* + *-ilíki* (Κριτσ.) / μάλλον < *μπερμπάντης* + *-ilíki* (Συντ.)]

{Βλ. σημείωση στο λ. *μπερμπάτης*.}

μπερμπατεύω [berbaténgio] (Γαρ., Κασσ.) : ασχολούμαι διαρκώς με διασκεδάσεις και γυμναστικές.

[< *μπερμπάτης*, όπως μπερμπαντεύω < μπερμπάντης (*AKM*)]

{Ο Κουκκίδης (σ. 62) ετυμολογεί τη λ. *μπερμπατεύω* από τη ρημ. περίφρ. *berbat olmak*.}

μπερμπάτης (επίθ. προσ.) [berbátis] (Κονδ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** «άθλιος, αχαϊρευτος, ακατάστατος, διεφθαρμένος» (Κονδ.) **2.** γυμναστήρας (Τσιρ.), μπερμπάντης (Ιδομ., Ξεν.).

[< *berbat* (Κουκκίδης, 62)] (بربد)

{Το *AKN* ετυμολογεί τη λ. *μπερμπάντης* ‘γυναϊκάς’ από το ιταλ. *birbantie* ‘απατεώνας’. Το τουρκ. *berbat* σημαίνει ‘κατεστραμένος’ και ‘ακάθαρτος, ρυπαρός’ (Χλωρός, Α 343). Από αυτήν η λ. *berbatlık* ‘ακαθαρσία, ρυπαρότητα’ και ‘κακή διαγωγή’. Το κρητ. *μπερμπάντης* πήρε και τη σημ. ‘γυναϊκάς’ προφανώς από επιδραση της λ. *μπερμπάντης*, λόγω της μεγάλης ηχητικής ομοιότητας. Με τη σημ. «λερώνω, φέρνω σε άσχημο χάλι» η περίφρ. *κάνω μπερμπάτι*, π.χ. στη μαντινάδα (την παραθέτει και ο Πιτουκάκης στο λ. *τσαφίζω*) *Επήγα να σ’ αγκαλιαστώ κι εγκάλισσα τον κόττη, / κι ετσάφισέ με στο μερί και με ’κοιμε μπερμπάτι* (Λιουδάκι, σ. 289), πβ. «*birbat*» στη φρ. *γίνουμι birbat* ‘λέρώνομαι’ < *berbat* (olmak)» (Ευαθία Δουγά-Παπαδοπούλου – Χρήστος Τζιτζιλής, *Το γλωσσικό ιδίωμα της ορεινής Πιερίας*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσ/νίκη 2006, σ. 70).}

μπερμπάτι, βλ. **μπερμπάτης**.

μπερμπατολογία [berbatologó] : αποκαλώ κάποιον *μπερμπάτη*. *Άλλ’ όνομα δεν έχομε παρά επαναστάτες / τση Κρήτης οι Χριστιανοί του κόσμου οι μπερμπάτες / αγάλι αγάλια, αγάδες μου, μη μπερμπατολογάτε, / όλλα εσείς τα κάνετε και πρέπει να σωπάτε* (Από κρητ. σατιρικό στιχούργημα του 1875, βλ. Ν. Ι. Παπαδάκης, “Πολιτική σάτιρα εν Κρήτη”, *Κρητικά Μελέτα*, 1 (1933) σ. 133).

[< *μπερμπάτης* + -λογία (Συντ.)

μπερμπελέχι (άκλ.) [berbeléçi] & **μπερμπελέσι** [berbelési] (Κονδ., Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Τσιρ^B.): ΦΡ. *μ’ έκοιμε μπερμπελέσι*: με κατ’αλόγως || *το έκαμα μπερμπελέχι*: το έκαμα λιώμα || *με πάει μπερμπελέχι η κοιλιά μου*: έχω διάρροια. [ίσως τουρκ. (Κονδ.) / φαίνεται τουρκ. προέλευσης, αλλά δεν μπόρεσα να εντοπίσω τουρκ. έτυμο: ίσως < **bir belez*, βλ. *μπελέχι* (Συντ.)]

μπερντάχι*, το [berdáçi] & **περντάχι** [perdáçi] & **μπερντάκι** [berdáçi] (Παπ., Πάγ., Πιτ., Γαρ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.): **1**. «το ανάστροφον ζύρισμα, το κοιν. *κόντρω*» **2**. ζυλοκόπημα, ζυλοδαρμός **3**. αυστηρή επίπληξη-ΦΡ. «*τού ’δωσα ένα γερό μπερντάχι* = τον εξυλοκόπησα καλά ή τον επέπληξα» (Παπ.).

[< *perdah* (Παπ.) / ‘στύλβωμα’ (Πάγκ.) / & μτφ. ‘επίπληξη’ (Συντ.)] (ç¹²³)

{Η μτφ. σημ. ‘αυστηρή επίπληξη’ υπάρχει ήδη στα τουρκ. και μάλιστα στη ρηματ. περίφρ. *perdah vermek*, κ.λ. ‘δίνω μπερντάχι’ (Χλωρός, Α 423). Ο Ιδομενέως ερμηνεύει (“υποχωρητικά”); τη λ. *μπερντάχι* ως «ποσότητα, δόση, μερίδα» – στο παράδειγμα χρήσης έχει: «Ένα μπερντάχι (ξύλο) σου χροστώ». Με το ίδιο ερμηνεία λημματογραφεί χωριστά τον παρεφθαρμένο τ. **ζμπερντάχι** και αλλού τον τ. **σμπερντάχι**.

Σε κρητ. ρίμα του 19ου αιώνα βρίσκουμε τη λ. να χρησιμοποιείται με θετική σημασία: *Σηκώνεται ο Σαλή-Μπαχρής στο σπίτι τζή και πάει / βρίσκει τηνε τη λυγερή περτάφια να του κάνη* (Εμμ. Δουλγεράκης, “Το κρητικόν δημόδες άσμα της Σουσάννας”, *Κρητικά Χρονικά*, 9 (1955), 344). Ο Δουλγεράκης έχει σε υποσελίδια σημείωση: «*Περτάφια*, λέξ. Τουρκ., *perdah* = στύλβωμα και μτφρ. περιποίησης». Δεν βρήκα σε τουρκικά λεξικά τη λ. *perdah* με αυτήν τη μτφ. σημασία.}

μπερντές*, ο [berdés] (Παπ., Πάγκ., Τσιρ., Χουστ., Ξεν.): «το παραπέτασμα» (Παπ.).

[< *perde* (Παπ.)] (ç¹²³)

{Στη μαντινάδα *Βάλε το πάπλωμα μπερντέ να μην περνούν οι ματάδες* (= σφαίρες), / και *βάλε με να κοιμηθώ σσι όροσερές σου αγκάλες* (Λιουδάκι, σ. 65) η λ. παίρνει τη σημ. ‘προπέτασμα’. Σήμερα, όπως συμβαίνει και με άλλες λέξεις τουρκικής προέλευσης (π.χ. *κιτάπι*, *σκεμπές*, *χούτι*, *τεφτέρι*), η λ. *μπερντές* χρησιμοποιείται ως μειωτικό συνώνυμο για την αντίστοιχη ελληνική. Παλαιότερα χρησιμοποιήθηκε ως κανονικό συνώνυμο της κουρτίνας (δάνειο κι αυτή, αλλά από το ιταλικά, που θεωρήθηκαν γλώσσα υψηλού γοήτρου), πβ. *Τί καλά που ’ναι στο σπίτι μας / τώρα που όζω πέρτει χιόνι! / Το μπερντέ παραμερίζοντας, / τ’ άσπρο βλέπω εκεί σεντόνι / να σκεπάξει όλα τα πράματα* (Από το ποίημα “Χιόνι”: Κ. Γ. Καρνωτάκη, *Απαντα τα ευρισκόμενα*, Φιλολογική επιμέλεια: Γ. Π. Σαββίδης, 2ος τόμος, Ερμής, Αθήνα 1979, σ. 109). Για την εξέλιξη της χρήσης των τουρκικών δανείων, θέμα που αξίζει να μελετηθεί εκτενώς, βλ. στο: Matthias Kappeler, “Über die Funktion der Turzismen im griechischen Journalismus”, *Zeitschrift für Balkanologie*, 33/1 (1977), 26-38. Επίσης: Έλλη Σκοπετέα, “«Ασθενείς» και «ισχυροί» των Βαλκανίων”. Στο *«Ισχυρές» και «ασθενείς» γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού*, επιμ. Α.-Φ. Χρηστίδης, (Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Θεσ/νίκη, 26-18 Μαρτίου 1997), Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Θεσ/νίκη 1999, σ. 655-659).}

μπερτσές, βλ. **περτσές**.

μπεσαλής (επίθ. προσ.) [besalis] (Δαρ., Κασσ., Τσιρ^B.): αυτός που κρατά τον λόγο του, αυτός που έχει μπέσα.

{Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευσης κατάλ. -(α)λής. Η *μπέσα* από το αλβανικό *besa* (AKN).}

μπεσαλίδικος (επίθ.) [besalidikos] (Ιδομ^B.): αυτός που κρατά τον λόγο του, αυτός που έχει μπέσα.

{Λημματογραφείται ως παράγωγο από το *μπεσαλής* (βλ.).}

μπεσελεμέ, βλ. **μπεσιλεμέ**.

μπεσιλεμέ, η [besilemé] & **μπεσελεμέ** [beselémé] (Κονδ., Τσιρ., Ιδομ^B.): υπηρετρία, παραδουλεύτρα.

[< *besleme* (Κουκκίδης, 62)] (بسلمه)

{Για τη λ. αυτή ο Σταυρινίδης σημειώνει: «Besleme = αναθρεπτή. Ανήλικος κορασής ή και ενήλικος τοιαύτη, υπηρετούσα παρά πλουσία τουρκική οικογενεία μόνον χάριν τροφής. Εν Κρήτη [...] ήσαν αύται ως επί το πλείστον χριστιανιά κορασιδες, τας οποίας όμως άμα τη ενηλικιώσει των εχρησιμοποιοούν οι πλούσιοι οικοδεσπότη και ως παλλακίδας» (*Μεταφράσεις*, Γ 241), «που ύστερα τις πάντρευαν» προσθέτει ο ο Μεν. Παρλαμάς, στην έκδοση του *Ημερολογίου Κοζύρη* (σ. 349). Ο Ιδομενέως το λημματογραφεί ως **μπεσιλεμές** & **μπεσελεμές**, (θηλ. -έ), 'υπηρετής'.}

μπεσελίκι, βλ. **μπεσιλίκι**.

μπεσιλής, ο [besilis] (Πάγκ., Κριτσ^ε.) & **μπεσιλί**, το [besili] (*Ημερολόγιο Κοζύρη*, 599): αρνί που το εκτρέφουν για να το παχύνουν. Αυτό που προοριζόταν για το Ραμαζάνι λεγόταν *Ραμαζάν-μπεσιλί*.

[< *besili* 'ευτραφής' (Πάγκ.)] (بسيلو)

μπεσιλίκι, το [besilítifi] & **μπεσελίκι** [beselítifi] (Παπ., Πάγκ., Κονδ.) & (**μ**)**πεχλιλίκι** [beçilítifi] (*Ημερολόγιο Κοζύρη*, 612): **1.** η πεντάρα (νόμισμα): **2.** το πεντάρι (στα τραπουλόχαρτα).

[< *beçlik* (Παπ.)] (بشلك)

μπεσμελής (επίθ. προσ.) [bezbelis] (Ιδομ.): «εκτεθειμένος, ανισόρροπος, αμφίβολος, φαινομενικός, υποτιθέμενος, βλαμμένος» (Ιδομ.)

[< *μπεσμελί*: η αρνητική σημ. ίσως από φράσεις όπως: *είναι μπεσμελί πως λείβεται* = ότι δεν του κόβει.}

μπεσμελί (επίρρ.) [bezbeli] & **μπέσμεπελι** [bézbeli] & **μπεσπελί** [bespelí] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ.): ολοφάνερα, πασιφανώς. Κατά τον Κονδ.: φαίνεται, πιθανόν, ίσως.

[< *besbelli* (Παπ.)] (بسلبلو)

{Κατά τον Χλωρό (Α 351) το *besbelli* από το *bes* «μόριον προτασόμενον επιθέτων τινών και επιρρημάτων αρχομένων από του γράμματος b και επιτείνον την έννοια αυτών» και *belli* 'προφανής' (βλ. *μπελί*). Ο Γαρεφαλάκης το γράφει με δύο τόνους: *μπέσμεπελί*. Βλ. επίσης *πέσπεναβά* και *μπίς μπιτούν*.}

μπεσπελί, βλ. **μπεσμεπέλι**.

μπεσταγτάς, ο [bestaxtás] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν.) & **μπισταγτάς** (Ιδομ^B.): πρόχειρο χρηματοκιβώτιο, το συρτάρι του πάγκου του μαγαζιού.

Βλ. και *μπεζαχτάς*.

[< *bestahta* (Παπ.) / *peštahta* (Καραποτόσογλου), βλ. και *μπεζαχτάς*] (پشتخته، پيشخته)

{Κατά τον Ξανθινάκη: < *bez tahta* 'πέντε σανίδια (που συναποτελούν το συρτάρι)'. Πρόκειται για παρετυμολογία (την οποία βρίσκουμε και στον Κουκκίδη, αλλά πιο πριν στον Κοραή (*Ατακτα*, 5ος τόμος, Παρίσι 1835, σ. 227): «από το Μπες (πέντε) και το Τακτά (σανίδιον) ως αν έλεγεσ *Πεντασανίδιον*». Υπάρχει η τουρκ. λ. *peštahta*, η οποία κατά το *TDK* είναι πεπαιλωμένη, προέρχεται από το περσ. *piš tahte* (κ.λ. 'μπροστινό ξύλο') και σημαίνει (Χλωρός, Α 429) «αβάκιον, εφ' ου συνήθως οι αργυραμοιβοί μετρούσι χρήματα» και «πρόχειρον μικρόν χρηματοκιβώτιον χρησιμεύον και ως γραφείον» (Καραποτόσογλου, Ετυμολ. Δυτ. Κρ., 105). Το *TDK* έχει τον τ. *bestahta* ως διαλεκτικό, με τη σημ. 'αναλόγιο'. Την περσ. προέλευσης λ. *piš* «πρόθ. και επίρρ. προ, ενώπιον, το έμπροσθεν μέρος», (Χλωρός, Α 442) τη βρίσκουμε ως πρώτο συνθετικό (*peš-*) στις τουρκικές λέξεις *peşkes*, *peşkir*, *peşref*, *peşin*, που πέρασαν στα ελλ. ως *πεσέτσι*, *πεσιρί*, *πεσίρι*: μόνο στην τελευταία είναι κάπως αισθητή η έννοια 'μπροστά'.}

μπεστεκλίκι, το [besteklítifi] (Χουστ.): το φιλοδώρημα.

[φαινεται τουρκικής προέλευσης: ίσως παραφθορά του *μπεσιλίκι* 'πεντάρα' < *beçlik* (Συντ.)]

μπεστιζώ [bestizo] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Ροδ., Αποστ., Τσιρ.): απανδός, κουράζομαι να υπομένω, χάνω το κουράγιο μου.

[< *bezmek* (Παπ.) / αόρ. *bezd(im)* (Ξανθιν.)] (بزمك)

{Από το ίδιο έτυμο και η λ. *μπεζερίζω* (βλ.)}

μπευλίκκος, βλ. **μπευλίκκος**.

μπευλίτικος, βλ. **μπευλίκκος**.

μπεχιαρέτι, το [beçaréti] (Γαρ., Κριτσ^ε.): χαρμόσυνη αγγελία, καλά νέα.

[< *beçaret* (από το αραβ. *başāret* κατά το *TDK*) (Συντ.)] (بشارت)

μπεχίκι, το [beçiki ?] (Πιτ., Ροδ., Δαρ., Τσιρ^B.): η κούνια του μορού, το λίκνο.

[< *beçik* (Πιτ.)] (بشيك، بشك)

μπεχλιβάνης*, ο [reçlivániçis] (Πάγκ., Πιτ., Ροδ., Τσιρ., Ιδομ^B.): ο (κατ' επάγγελμα, κατά τον Πιτ.) παλαιστής.

[< *pehliwan* 'αθλητής' (Πάγκ.)] (پهلوان)

μπεχλιβανίλικα, το [reçlivaniçilífi] (Πιτ., Ιδομ^B.): η επιδείξη σωματικής ρώμης, παληκαρισμός, προκλήσεις.

[< *πεχλιβάνης* ή ίσως κατευθείαν < *pehlivanlık* (Συντ.)]

{Το τουρκ. *pehlivanlık* (پهلوانلق) σημαίνει «το έργο του αθλητού, παλαιστού· αθλητικότητας, ηρωισμός» (Χλωρός, Α 430).}

μπεχτσίης, ο [bextsís] (Τσιρ.) : χωροφύλακας που έκανε νυχτερινές εφόδους ακόμα και σε σπίτια. [*bekci* ‘φύλακας, φρουρός’ (Τσιρ.)] (بکچی)

μπί [bí] : ίσως επιφώνημα θαυμασμού. Η λ. σε μαντινάδα πιθανόν τουρκοκρητική, αν κρίνουμε από τη συσσώρευση τουρκογενών λέξεων στον πρώτο στίχο: *Μπι καρεφύλλι, μπι καμπί, μπι τζερετζεφύλλι βιόλια, / ώστε να ζω θα σ’ αγαπώ, κι ας μη σε πάρω κιάλας* (Λιουδάκι, 83). Βλ. *καμπί* και *τζερετζεφύλλι*.

[< τουρκ. *bî*, διαλεκτ. τύπος του επιφ. *ba* (κατά το *TDK*), που εκφράζει ποικιλία συναισθημάτων (εδώ ως επιφ. έκπληξης), ή *bir* ‘ένας, μία, ένα’, που διαλεκτικούς χάνει το τελικό -r αν το συσπαστικό στο οποίο αναφέρεται αρχίζει από σύμφωνο (Συντ.)]

μπιλέ μου [bilému] (επίρρ.) & **μπιλέ** [bilé] (Παπ., Πάγκ., Ξανθίν., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ.) : επίσης και, και μάλιστα.

[< *bile* (Παπ.) / & διαλεκτ. *bilem* (Συντ.)] (بيله)

{Ο τ. *μπιλέ μου* μάλλον από τον διαλεκτ. τ. *bilem*, οπότε προτιμότερη η μονολεκτική γραφή *μπιλέμου*. Για την προσθήκη του [u] (πβ. *αντάμου*, *κοτζάμου*, *μάντεμου*, *μπάρεμου*, *τζάνεμου*) βλ. Georgiadis, σ. 153-4.}

μπιλέζικι, το [bilezítʃi] & **μπιλεζίκι** [belezítʃi] & **μπιλετζίκι**^(α) [biledzítʃi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθίν., Τσιρ.) : 1. δακτύλιος που στερεώνει και στολίζει την κνήμη του όπλου (συνήθως είναι χάλκινος ή ασημένιος). Λέγεται και για τους δακτύλιους που στερεώνουν την (οστείνη) λαβή του μαχαίριου· 2. βραχιόλι.

[< *bilezik* (Παπ.) / ‘βραχιόλι’ (Πάγκ.)] (بيلازيك)

μπιλετζίκι, βλ. **μπιλεζίκι**.

μπιλέζης, ο [bilmeʃis] & **μπιλέμης** [bilmeʃis] (Κριτσ., Κασσ.) : αυτός που επικαλείται άγνοια, ο ανήξερος.

[< *bilmez* ‘αδαής’ (Συντ.)]

μπιλέμης, βλ. **μπιλέζης**.

μπιλούρι, το [bilúri] & **μπιλιούρι** [bilúri] & **μπελούρι** [belúri] & **πελούρι** [pelúri] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθίν., Ροδ., Ιδομ^β) : το κρύσταλλο.

[< *billür* (Παπ.)] (بلور، بلور)

{Αντιδάνειο: *μπιλούρι* < τουρκ. *billür* < αραβ. *billur* < αρχ. ελλ. *βήρυλλον* (Stanislav Stachowski, *Studien über die arabischen*

Lehnwörter im Osmanish-Türkischen, μέρος 1ο, Πολωνική Ακαδημία Επιστημών, αρ. 13, Wrocław 1975, 31.}

μπίμπασης, βλ. **μπίμπαρης**.

μπίμπαρης, ο [bím̥baʃis] & **μπίμπασης** [bím̥basis] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Κασσ.) : ο ταγματάρχης.

[< *binbaşı* (Παπ.)] (بيكباشی)

{Στην πρόταση που δίνει ως παράδειγμα χρήσης ο Παπιαργυροράκης έχει τη λ. στον πληθ. με τον τ. *μπιμπασάδες*. Ίσως το παρέμβλητο -σ να οφείλεται σε τυπογραφικό λάθος. Η λ. χρησιμοποιείται και με τη μτφ. σημ. ‘αυταρχικός, κουμανταδόρος, κεχαγιάς’.}

μπιμπίλα, η [bimbíla] (Πιτ., Κονδ., Τσιρ., Κριτσ.) : «κόσμημα παρυφής [= ούγκας] με διαδοχικά καμπύλας» (Κονδ.), «μικρή, λεπτή, δαντελίτσα με μυτερές γλωσσίστσες στο κάτω μέρος. Χρησιμοποιείται στα γυναικεία εσώρουχα, και άλλα είδη ρουχισμού» (Πιτ.).

[δεν είναι τουρκικής προέλευσης, βλ. σημείωση] {Ο Κονδυλάκης το γράφει *μπιμπύλλα* και σημειώνει ότι έτσι λέγεται και η κάθε “γλώσσα” της δαντέλας. Απ’ όσο ξέρω η λ. *μπιμπίλα* έχει αυτήν τη σημασία. Για την ετυμολογία: Κατά το *ΔΚΝ*: ίσως < *bülbül dişi* (*bülbül* ‘αηδόν’ *dişi* ‘θηλυκό ταίρι’) με αποβολή του πρώτου γργού [b > b], θηλ. -α κατά το δαντέλα. Αλλά, όπως έδειξε ο Κώστας Καραποτόσογλου (“Ετυμολογικά στα ιδιώματα της Καρπάθου”, *Ελληνικά* 62 (2012), 160-161), η λ. *μπιμπίλα* ‘είδος δαντέλλας που ράβεται γύρω από μαντίλι ή φουστάνι’ δεν είναι τουρκ. προέλευσης, αλλά «προέρχεται από το ιταλικό *rippolino* [...] ‘ρέλιασμα, τελείωμα σε κέντημα με βελονάκι’, υποκορ. της λ. *rippolo*».

μπίν [bín] & **μπίνι** [biñi] (Ξανθίν., Τσιρ., Κριτσ.) : «προτάσεται ως επιτατικό σε λέξεις που δηλώνουν βρισιά. “Ο *μπίν* κερατάς” = ο χίλιες φορές κερατάς, ο αρχικερατάς» (Ξανθίν.), *μπίνι κουζουλός*: θεότρελος (Τσιρ.), *μπίν κατεργάρης*: μέγας κατεργάρης (Πάγκ.).

[< *bin* ‘χίλια’ (Ξανθίν.)] (بيك)

{Βλ. και *μπίν κατεργάρης*.}

μπίν κατεργάρης, ο [bín katergáris] (Πάγκ.) : μέγας κατεργάρης.

[< *bin* ‘χίλιοι’ + *κατεργάρης*, «το *μπίν* επιτατικό, ως *χιλιάφρανος*, *χιλιοκακομοίρης*» (Πάγκ.)] {Βλ. *μπίν*.}

μπίν κερατάς, βλ. **μπίν**.

μπινάς, ο [binás] (Πιτ., Κριτσ., Τσιρ.^β) : 1. ψηλό κτίριο, σπίτι με όροφο· 2. ψηλός τοίχος.

[< *biná* ‘κτίριο, οίκημα’ (Πιτ.)] (بناء)

μπίνι, βλ. **μπίν**.

μπίνι κουζουλός, βλ. **μπίν**.

μπίνισι, το [biñisi] (Ροδ., Τσιρ^B): «παραδοσιακός επίσημος μανδύας, "...εβγάλαν τα μπίνισια ντων και στο χορόν επιάσα..." (Τσιρ^B), «ένδυμα φερόμενο κατά τας επισήμους τελετάς υπό των Ουλεμάδων και άλλων αξιωματούχων του Τουρκικού Κράτους» (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 99). Βλ. και *μπίνιχα*. Με τη σημ. 'πανωφόρι' στο *Τραγούδι του Δασκαλογιάννη: και βάνει* [ο Πρωτόπαπας] *το μπίνισι του, πάει στην εκκλησία* (Βαρδίδης, 9). Και σε άλλο κρητ. δημοτ. τραγούδι: *Των καντίνω τα μαπαζίσια / ήταν τούρκικα μπίνισια* (Γιάνναρης, 136). Βλ. και *μπίνιχα*.

[< *binis* (Mehmet Yunus & Ξανθοουδίδης)] (بينيش، بنش)

{Η λ. *binis* είναι ομόρριζη με τη λ. *binici* 'υπέας' (βλ. *μπιντζής*), από το ρ. *binmek* 'υπέω'. Κατά το *TDK* σημαίνει: 1. ύπευση, καθολίκεμα, 2. πανεπιστημιακή τήβενος, 3. (ιστορ.) επενδύτης ανωτέρων λειτουργιών και αξιωματούχων γενιτσάρων, 4. (πεπαλ.) σύνταγμα ιππικού, 5. (πεπαλ.) ενδυμασία υπέων συντάγματος ιππικού. Ο Χλωρός (Α 405) έχει το ερμηνευμα: «μπίνισι, ήτοι είδος επενδύτου ή χλαμιδός ήν εφόρουν άλλοτε κατά τας επισήμους τελετάς, ή [είδος] πλατείας μηλοπής ήν εφόρουν άλλοτε οι ουλεμάδες και άλλοι ανώτεροι λειτουργοί του κράτους». Στα ελλ. η λ. πέρασε με τη σημ. '(πολυτελής) πανωφόρι'. Ο Μπόγκας (σ. 188) την έχει με τη σημ. 'φαρδύς μανδύας υπασίας'.}

μπινισλίκι, το [biñisliçi] : «όφρασμα για μπίνισ». Βλ. το προηγούμενο.

[< *binislik* (Mehmet Yunus & Ξανθοουδίδης)]

μπιντζής, ο [biñdzis] (Πάγκ.) : υπέας.

[< *binici* (Πάγκ.)] (بنيجي، بينيجي)

μπίνιχα, τα [biñiça] (Γαρ., Κριτσ^a): «Αποσκευές, πράγματα. "– Τίνος είναι μπρε ετουτανέ τα μπίνιχα; – Τση θυγατέρας σου, Κατερίνι. – Και πού δα πάει και τ' ανεμαζώνει; – Στο λιμάνι δα κατεβει την ταχυνή"» (Γαρ.).

[< γενίκευση (και δεινώση) της λ. *μπίνιχι* 'πανωφόρι', βλ. *μπίνισι* (Συντ.)] (بينيش، بنش)

μπιρεμπίρ, βλ. **μπίρι**.

μπίρης, ο [biris] (Γαρ., Κριτσ.) : ο εαυτός (μου) : «Δεν ήπρεπε μήδε την καλημέρα να του λέω, μηδέ να ζαναίγω εκεία που είναι. Δεν μ' αφήνει όμως ο μπίρης μου, γιατί είναι δικολογία μου ο ανάθεμας και τονε καλημερίζω για τα μάτια του κόσμου» (Γαρ.).

[< *bir* 'ένας', στη σημ. 'ο ίδιος, ο αυτός' (Συντ.)] (بر)

μπίρι (αριθμ.) [biri] (Πάγκ., Πιτ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : ένας· ΦΡ. *μπίρι σου και μπίρι μου*: μία σου και μία μου, «επί πράξεων γηνομένων εναλλάξ προς ανταπόδοσιν υπό δύο

ή περισσότερων προσώπων, είτε και εναλασσομένον περιστάσεων ευτυχίας ή δυστυχίας» (Πάγκ.).

[< *bir* (Πάγκ.)] (بر)

{Ο Δαριβιανάκης λημματογραφεί (σωστά κατά τη γνώμη μου) ολόκληρη την φρ. και όχι μεμονωμένα τη λ. *μπίρι*. Η έκφραση *μπίρ ε μπίρ* 'ένα κι ένα' (= αποτελεσματικός) την οποία χρησιμοποιεί η Ευαγγελία Φραγκάκι (*Συμβολή εις την δημόδη ορολογία των φυτών*, Αθήνα 1969, σ. 68) είναι το τουρκ. *birebir* «δραστήριον, άπταιστον, κ. άφτακτο [επί ιατρικού]» (Χλωρός, Α 340).}

μπίρι μπάχι (επίρρ.) [biri báçi] (Ιδομ., Δαρ., Τσιρ^B) :

1. «μια και δυο, πάνω κάτω, πολύ λίγο, περίπου. «Πως είσαι ολοκούζουλη σου το 'πα μπίρι μπάχι / και μόν' ο πετεινός μπορεί τα λογικά σου να 'χει» (Ιδομ.), βλ. σημείωση· **2.** «ξαφνικά, στο άψε-σβήσε, ντε και καλά, οπωσδήποτε, ώστε να πεις αμίν» (Δαρ.). «Η αμπλά μου εσήκωσε μπαεράκι και θέλει μπίρι-μπάχι παντρειά» (παράδειγμα χρήσης στο λ. *αμπλά*, Δαρ.)

[< *bir baş* (TDK) 'αυτεθείας' (Συντ.)]

{Το επίρρ. *μπίρι μπάχι* σημαίνει ότι και το τουρκ. έτμο: στη μαντινάδα του Ιδομενέως ως τροπικό, στο παράδειγμα χρήση του Δαριβιανάκη ως χρονικό, πβ. και τη μαντινάδα «Εμματα πως την παίρνουνε και πήγα μπίρι-μπάχι / κι έπαιξα δέκα μαχαριές κι έφαγα μια στη ράχη». (Δ. Μ. Κοτζάκης, *Κρήνη του κόσμου αρχόντισσα*, Καλέντης, Αθήνα 2003, σ. 134.)}

μπιριντζής (επίθ. προσ.) [birindzis] & **μπιριτζής**

[biridzis] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ.) : **1.** ο καλύτερος· **2.** δεξιότεχνης, μοναδικός στη δουλειά του.

[< *birinci* (Παπ.) / 'πρώτος' (Συντ.)] (برنجي)

μπιρνταχά (επίρρ.) [birdaxá] & **μπίρνταχι**

[birdaçi] (Πάγκ., Τσιρ.) : **1.** και δευτέρα φορά· **2.** ποτέ (επί ξανά).

[< *bir daha* (Πάγκ.) & *bir dahi* (Συντ.)] (بر دها / بر دخي)

{Ο Τσιρινωτάκης έχει τη λ. *μπίρνταχι* με τη σημ. 'ουδόλωσ, καθόλου': «Δεν τότε θέλω μπίρνταχι να ζαναπατήσει το' μ-πόδα ν-του στο σπίτι». Στα τουρκ. το *bir daha* σημαίνει «άλοτε, άλλη μία, ήτοι πλέον, εις το εξής, ή ουδέποτε (Χλωρός, Α 340). Παίρνει τη σημ. 'ποτέ' όταν χρησιμοποιείται με ρήμα στον αρνητικό τύπο, βλ. Meynard, Α 291: «*bir daha*: encore, de nouveau et (avec un verbe négatif) jamais.»}

μπιρντέ μπιρέ, βλ. **στο μπιρντέ μπιρέ**.

μπιρντένι (επίρρ.) : αμέσως. Η λ. σε κρητ. δημοτ. τραγούδι (Γιάνναρης, 36).

[< *birden* (Γιάνναρης, 351)] (بردن)

μπίρ παρά (επίρρ.) [bír pará] (Κριτσ.) : «με ένα χρήμα, με το ίδιο χρήμα. Φρ. Επλέρωσέ ντονε μπιρ-παρά» (βλ. σημείωση).

[< *bir para* (Κριτσ.)]

{Στην κοινή νεοελληνική η λαϊκή φρ. *μπίρ παρά* σημαίνει 'σε εξευτελιστική τιμή'. Ο Ροδάκης λημματογραφεί τον τ. **πιρπαπά** (προφανώς: *μπιρπαρά*) = τζάμπα, δωρεάν.}

μπιρταμά (επίρρ.) [birtamá] (Πάγκ.) : «Γενικός : Ο αδερφός μου ήθελε *μπιρταμά* να μου αγοράσει το μοιράσι μου όλο 'ς την -ε- μισή διμή».

[< *bir tamam*, από το *biltemam* (προφορά: *bi-tetamam*), το οποίο κατά τον Χλωρό (Α 326) από την πρόθεση *bi*, το άρθρο *al* και τη λ. *temam* (βλ. Μπόγκας, 189) (Συντ.)]

{Το επίρρ. *bir tamam* το βρίσκουμε στο *Dictionnaire français-turc* του Ν. Malouf (2η έκδοση, Παρίσι 1856, σ. 221), μαζί με το *bil-tamam*, με τη σημ. «entière-ment».

μπισμιλλάχι (έκφρ.) [bisimiláxi] (Κονδ.) : στ' όνομα του θεού.

[< *bismillah* (κατά τον Nişanyan από το αραβ. *bi-ismi-allāhi*) (Συντ.)] (بِسْمِ اللّٰهِ)

{Πιθανόν κατευθείαν από την αραβική μορφή της έκφρασης, που θα τη χρησιμοποιούσαν οι Τούρκοι, όπως και άλλες, λόγω θρησκείας.}

μπισμπιτού, βλ. **μπις μπιτούν**.

μπίς μπιτού, βλ. **μπίς μπιτούν**.

μπίς μπιτούν (επίρρ.) [bís bitún] & **μπίς μπιτού** [bís bitú] & **μπισμπιτού** [bizbitú] & **μπούς μπιτούν** [bús butún] & **μπουσμπιτού** [buzbutú] & **μπισμπιτούν** [bizbutún] & **μπισμπιτού** [bizbutú] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Χουστ., Κασσ.) : εντελώς.

[< *büs büttün* (Παπ.)] (بِسْبُون)

{Ο Γαρεφαλάκης το γράφει με δύο τόνους: *μπίσμπιτού*. Το *á* συνθετικό του τουρκ. ετύμου (*büs / bes*) είναι «μόριον προτασσόμενον επιθέτων τινών και επιρρημάτων αρχομένων από του γράμματος *b* και επιτείνουν την έννοιαν αυτών» (Χλωρός, Α 351), βλ. επίσης *μπεομπελί* και *πέσπενταβά*.}

μπισμπουτού(ν), βλ. **μπις μπιτούν**.

μπισταχάς, βλ. **μπεσταχάς**.

μπίτ* (επίρρ.) [bit] & **μπίτι** [biti] & **μπίτις** [bitis] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : εντελώς ντιπ. Φρ. *μπίτι για μπίτι*: *πέρα για πέρα*, ολοκληρωτικά.

[< *biti* (Παπ.) / < *bit* 'τέλειωνε!' (ΑΚΝ)] (بِنْدِي)

{Ο Ξανθινάκης ετυμολογεί «από το ντίμπι-ς με αντιμετ. συλλ.». Ο Ιδομένως στα λ. *κισολιάς*

και *ντίπι* καταγράφει τα επιρρ. **μπίτι κισολιάς** και **ντίπι κισολιάς**, με τη σημ. «καθόλου (με έμφαση)».

μπιτί [biti] & (το πλήρες:) **ολντού μπιτί** (φρ.) [oldú bití] (Κονδ.) : «ετελείωσε· αυτό είναι».

[μεταγραφή με ελλ. χαρακτήρες: μπιτί: < *bitti* 'ετελείωσε'· ολντού μπιτί: < *oldubitti* 'ετελεσμένο' (Συντ.)] (اولدى بِنْدِي)

μπίτι, βλ. **μπιτ**.

μπιτίζω* [bitízo] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ. Δαρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : τελειώνω (αμτβ.), εξα-ντλούμαι, παύω να υφίσταμαι.

[< *bitirmek* (Παπ.) / (σωστότερα) < *bitti* (ΑΚΝ), αόρ. του ρ. *bitmek*] (بِنْدِك)

{Το *bitirmek* είναι μτβ.: 'τελειώνω κάτι'. Η φρ. *σα δεν μπιτίζει* (Χουστ.) εκφράζει συγκατάβαση εκείνου που τη λέει.}

μπίτι κισολιάς, βλ. **μπίτ**.

μπιτσακάκι, βλ. **μπιτσάκι**.

μπιτσάκι, το [bitsáti] (Τσιρ.) & **μπιτσάκος**, ο [bitsákos] (Δαρ.) : μικρό μαχαίρι τσέπης, σουγιάς, (κατά τον Δαρ.) σφαλχάτι. ΥΠΟΚΟΡ.
μπιτσακάκι, το [bitsakáti] (Ξανθιν., Ροδ., Αποστ., Τσιρ.)

[< *biçak* (Τσιρ.)] (بِيچَاك)

{Το *μπιτσάκι* δεν είναι υποκοριστικό αλλά κανονικός σχηματισμός. Ο τ. *μπιτσάκος* ίσως να σχηματίστηκε υποχωρητικά από το *μεγεθ. μπιτσακος* (βλ.).}

μπιτσάκος, βλ. **μπιτσάκι**.

μπίτσακος, ο [bitsakos] (Ιδομ^B) & **μπίτσακας** [bitsakas] (Ροδ.) : μαχαίρι.

[Μεγεθυντικά και τα δύο της λ. *μπιτσάκι*, πβ. *σταφύλι* > *στάφυλος* & *τσιράκι* > *τσιρακάς* (Συντ.)]

μπιτσακτσίδικο, βλ. **μπιτσαζίδικο**.

μπιτσαζήδικο, βλ. **μπιτσαζίδικο**.

μπιτσαζής, ο [bitsaksis] & **μπιτσακτής** [bitsaktis] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B) : ο κατασκευαστής/πολητής μαχαριών.

[< *biçakçı* (Παπ.)] (بِيچَاكچِي)

μπιτσαζίδικο, το [bitsaksídiko] (άλλη γραφή: *μπιτσαζήδικο*) & **μπιτσακτσίδικο** [bitsaktsídko] (Παπ., Πιτ., Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ.) : το εργαστήριο κατασκευής μαχαριών. *Τα Μπιτσαζίδικα*: τοπωνύμιο στα Χανιά, στην παλιά πόλη – στο Ηράκλειο, στο μέσον της οδού 1821.

[< *μπιτσαζής* (Παπ.)]

μπιτσάρισμα, το [bitsárisma] (Ξεν.): το κόψιμο, η πράξη του να κόψεις κάτι.

[< *μπιτσέρνω*: *εμπίτσαρα*, να *μπιτσάρω* (Συντ.)]

μπιτσέρνω [bitsémo], αόρ. *εμπίτσαρα* (Ξεν., στην ανάπτυξη του λ. *μπιτσάρισμα* ‘κόψιμο’): «να *μπιτσάρεις* από ‘κειέ το *μανίκι*, γιατί *πέφτει* μακρύ».

[< *bicer-*, βάση του *Geniş zaman* (κ.λ. Ευρύς χρόνος), του ρ. *bicmek* ‘κόβω’ (Συντ.)]

μπιτσίμι, το [bitsimi] (Πάγκ., Γαρ., Κριτσ.): κομμάτι· ΦΡ. *τον διαόλον μπιτσίμι*: διαόλον σπορά, κακός άνθρωπος.

[< *bicim* (Πάγκ.) ‘κόψιμο’ & (μτφ.) ‘μορφή, σχέδιο, κομμά’ (Συντ.)] (بجيم)

μπιτσιμές, ο [bitsimés] (Παπ., Γαρ., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ., Ξεν.): **1.** σχιστό ξύλο, *γαριάς*², καθρόνι· **2.** το *κασελίκι* της πόρτας.

[< *bicme* (Παπ.) «πράγμα κεκομμένον, πρινισμένον, ως σανίς ή δοκός κτλ.» (Χλωρός, Α 397)] (بجيم)

μπλεμπλετζίδικο, το [blebledzídiko] & **μπεμπλετζίδικο** [bebledzídiko] (Πάγκ., Ιδομ^B): το στραγαλατζίδικο.

[< **μπλεμπλετζής* (Συντ.)]

{Ο Πάγκαλος το συσχετίζει με το *λεμπλεμπίδι* ‘στραγάλι’ (< *leblebi*) από το *Ετυμολογικό Λεξικό* του Ανδριώτη }

μπλοφατζής (επίθ. προσ.) [blofadzís] (Τσιρ^B): αυτός που μπλοφαρεί.

[Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλ. κατάληξη *-(α)τζής*.]

μπογάζι*, το [boγázi] (Παπ., Πάγκ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ.): **1.** ο πορθμός· **2.** ο δυνατός άνεμος (*λέξις πανελλήνιος*, Παπ.)· **3.** κρύο ρεύμα αέρα.

[< *boğaz* (Παπ.)] (بوغاز)

{Κατά τον Παπαρηγοράκη στη σημ. 2. είναι ναυτικός όρος.}

μπογάκι, βλ. **μπόι**.

μπογαλής, βλ. **μποϊλής**.

μπογάρα, βλ. **μπόι**.

μπογαράς (επίθ. προσ.) [boγarás] (Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ.): μποϊλής, ψηλός.

[< *μπογάρα*, *μεγεθ.* του *μπόι* (Ξανθιν.)]

μπογαρέ, βλ. **μπόι**.

μπογάτσα, βλ. **μπουγάτσα**.

μπογατστζής, ο [boγatsadzís]: ο παρασκευαστής/πωλητής *μπογάτσας*. Η λ. σε έντυπο *Εκλογικό Κατάλογο Δήμου Ηρακλείου* του έτους 1906 (Ιστορικό Αρχείο Κρήτης, φωτοτυπημένο

αντίγραφο στη Βικελαία) στη στήλη «επάγγελμα», π.χ. σ. 33, πάντοτε δίπλα σε όνομα Τουρκοκρητικού - στις σ. 19 και 22 ο υπερδιορθωμένος τ. **βογατστζής** }

[< *roğaçacı* (Συντ.)]

{Το στοιχείο αυτό συνηγορεί υπέρ της άποψης ότι την *μπογάτσα* δεν την έφεραν οι Μικρασιάτες στην Κρήτη, αλλά υπήρχε ήδη, βλ. σημείωση στο λ. *μπογάτσα*.}

μπογιαμάδες, οι [bozamadádes] (Ξανθιν.): «εγκοπές, διακριτικό σήμα, σταμπάρισμα στον τοίχο καμινιού».

[< *boyama* ‘βάψιμο’ (Ξανθιν.)] (بويامة)

μπογιαμάς, ο [bozamás] (Γαρ., Κριτσ.): τετράγωνο μεταξοτό γυναικείο κεφαλομάντιλο.

[< *boyama*, στη σημ. ‘χρωματιστός *γασμάς* (βλ.) ή μαντίλι’ (TDK) (Συντ.)] (بويامة)

μπογιαντζίω* [bozadzizo] (Παπ., Δαρ.): βάφω, χρωματίζω.

[< *μπογιάς* (Παπ.) / < *boyad(im)*, αόρ. του ρ. *boyamak* (AKN)] (بويامق)

μπογιός, ο [bozás] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.): **1.** το χρώμα, ως υλικό βαφής (*λέξις πανελλήνιος*, Παπ.)· **2.** το φυτό *Oxalis pes-caprae*, κοινός ξινίδα (στην Κρήτη: οξινίδα), που τα άνθη του χρησιμοποιούνται ως βαφική ύλη· **3.** *μπογιαδες*:

καλλυντικά· ΦΡ. (μτφ., για γυναίκα) *επέρασε ο μπογιός στη*: «παρήλθεν η νεανική αυτής ανθηρότης» (Πάγκ.). {Και των ανδρών η νεανική ανθηρότης παρέρχεται, φευ! (Συντ.)}

[< *boya* (Παπ.)] (بوي)

μπογιατζής*, ο [bozadzís] (Παπ., Τσιρ., Κριτσ.): ο βαφέας (νημάτων και υφασμάτων): *Έδωσα του [μ]πογιατζή δια τα ρούχα του γα[μ]πρού μου του Μανολιό, 2 βράκες και μια ζώνη και βελεσί, γρ. 33* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 606).

[< *μπογιάς* (Παπ.) / < *boyacı* (AKN)] (بوياجي)

{Σήμερα λέγεται (σπάνια) με τη σημ. ‘ασπριτζής, ελαοχρωματιστής’. Ο Κριτσοτάκης λημματογραφεί χωριστά το θηλ. **μπογιατζίνα**, με τις σημ. ‘γυναικεία βαφέας’ και ‘σύζυγος του μπογιατζή’. Στο παράθεμα η λ. *βελεσί* πρέπει να διαβαστεί *βελεσί*, το ‘μεσοφούστανο’ < βενετ. *valessio* (Κριτσ.)}

μπογιατζίδικο, το [bozadzídiko] (Παπ., Κριτσ.): το βαφείο.

[< *μπογιατζής* (Παπ.)]

μπογιατζοπίθαρο, το [bozadzopitharo] (Τσιρ., Κασσ.): πιθάρι που χρησιμοποιούσε ο μπογιατζής για τη βαφή νημάτων και υφασμάτων.

[< *μπογιατζής* + *πιθάρι* (Συντ.)]

μπογιό μπογιό, βλ. **μπόι**.

(*)**μποζάς**, βλ. Παράρτημα 1.

(*)**μποζαχανές**, βλ. Παράρτημα 1.

μποζμά(ς), βλ. **μποσιμάς**.

μποτί*, το [bóti] (Παπ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Κασσ., Ξεν.) : το ανάστημα (λέξεις πανελλήνιος, Παπ.)· ΥΠΟΚΟΡ. **μπογάκι**, το· ΜΕΘΕΘ. **μπογάρα**, η & **μπογαρέ**, η [boγαρέ] (Ξανθιν., Τσιρ., Ιδομ^B). Στη γεν. πληθ. με επανάληψη: **μπογιό μπογιό** [bozó bozó] ‘διαφόρων μεγεθών ή αναστημάτων’· ΦΡ. *σέρνω μποτί*: μεγαλώνω, ψηλώνω (για ανθρώπους και φυτά) || *ο ήλιος θέλει ένα μποτί να βασιλεύει*.

[< boy (Παπ.)] (ςφ)

{Η έκφρ. *μπογιό μπογιό* (που λέγεται και *μπόγια μπόγια*) αντιστοιχεί στο τουρκ. *boy boy*. Παράλληλες είναι και οι έκφρ. *σέρνω μποτί* ‘ψηλώνω, μεγαλώνω’ και *boy zektek*.}

μπούλης (επίθ. προσ.) [boilís], θηλ. **μπούλινα** [boilína], & **μπογαλής** [boγαlís] (Παπ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ.) : ψηλός.

[< μποτί (Παπ.) / < boyli (Πιτ.) / boylu (Ξανθιν.)] (ου)

{Ο Πιτυκάκης έχει στο ίδιο λ. δύο τύπους: *μπούλης-μπουλιδικός* [boυλιδíkos], ο δεύτερος για το ουδέτερο. Ο τ. *μπογαλής* ίσως από τον πληθ. *μπόγια* ή από συμφωμό: *μπογαράς* (βλ.) + *μπούλης*. Το *TDK* έχει τρεις τύπους: *boyli, boyli, boyli*.}

μπουλιδικός (επίθ.) [boυλιδíkos] Κριτσ., Κασσ.) : ψηλός.

[< *μπούλης* (Συντ.)]

μπολαντζίω [boladízo] (Ιδομ^B) : «ικανοποιούνται πλήρως, αποκτά επάρκεια ηθικών ή υλικών αγαθών».

[< *bolland(im)*, αόρ. του ρ. *bollanmak*, άλλος τ. του ρ. *bollaşmak* «καθίσταται άφρονος, δαγλήζ» (Χλωρός, Α 388) (Συντ.)] (ولانتمق)

μπόλικος* (επίθ.) [bólikos] (Παπ., Κριτσ., Ιδομ^B) :

1. άφρονος· 2. ευρύχωρος· ΕΠΙΡΡ. **μπόλικα**.

{‘άφρονος’ < *bol*, ‘ευρύχωρος’ < *bulluk* (Παπ.) / και τα δύο < *bol* (AKN)} (بول\ بولق)

{Αναδιπλασιασμένο έχει επιτατ. σημασία: «μπόλικο μπόλικο κόψε το ύφασμα να φτάζει να κάμω και γιλέκο» (Δαρ.), βλ. και *μπόλου μπόλου*.}

μπόλκα, η [bólka] (Ξανθιν.) ή **μπολκάκι**, το [bolkáfi] & **πολκάκι** [polkáfi] (Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Ροδ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ., Τσιρ^B) : είδος εφαρμοστής γυναικείας ζακέτας «από μαύρο τίμπετι» (Τσιρ.) (βλ. *τίμπετι*), που «κάτω από τη μέση σε μήκος 0,20-0,25 μ. ανοίγει και σχηματίζει κολπόσεις» (Πιτ.).

[< τουρκ. διαλεκτ. *bolka* «cuhadan, kadifeden yapilmis ceket, hırka» (= είδος ζακέτας, ζακέτα κατασκευασμένη από τσόχα, βελούδο) (Καραποτόσογλου, Ετυμολ. Δυτ. Κρ., 105)]

{Υπάρχει και ο τύπος **πόλκα** (Επειτ. *Εταιρ. Κρητ. Σπουδών*, 4 (1941), 223). Ο τ. *μπολκάκι* έχει χάσει τη σημ. του υποκοριστικού, πβ. *σάκος* = *σακάκι* (Τσιρ., 539). Το *μπολκάκι* θυμάμαι να το φορούν στα μέσα του περασμένου αιώνα μόνο κάποιες ηλικιωμένες γυναίκες στα χωριά.}

μπόλου μπόλου (επίρρ.) [bólu bólu] (Πάγκ., Ιδομ., Κασσ.) : απλόχερα, άφρονα.

[< *bol* (Πάγκ.) / < *bol bol* (Συντ.)] (ου)

{Βλ. και *μπόλικος*.}

μπομπός, ο [bombós] (Πιτ., Κριτσ., Ιδομ^B) & **μπομπό**, το (Κασσ.) : «είδος παλαιότερης γυναικείας κόμμωσης η οποία απαιτούσε να προεξέχουν φουσκωτά τα μαλλιά πάνω από το μέτωπο. Για να φουσκώνουν χρησιμοποιούσαν σαν παραγέμισμα το *μομπάρι* (βλ.)» (Πιτ.).

[ίσως < τουρκ. *bombos*, βλ. σημείωση (Συντ.)] (وم بوش)

{Ο Πιτυκάκης θεωρεί ως πιθανό έτυμο το γαλλ. ρ. *bomber* ‘κυρτώνω, καμπυλώνω’ ή το γαλλ. ουσ. *rompron* ‘σφαιρικός θύσανος από μαλλί’. Το πρώτο (η παθητική μετοχή του) έχει περάσει στα ελλ. ως επίθ. *μπομπέ** με τη σημ. ‘ημισφαιρικός ή γενικά κυρτός’ (AKN), το δεύτερο ως *πομπόν* [mp] (λέγεται και *κούμαρο*). Ο Κριτσωτάκης ετυμολογεί από το τουρκ. επίθ. *bombos* ‘εντελής άδειος, κενός, κούφιος’. Από την ίδια λέξη ετυμολογεί και ο Πάγκαλος (B 387) το ουδ. **μπομπό** (το γράφει: *bobó*), που σημαίνει «σχέδιον κουράς της κόμης κατά το οποίον αφήνουν ακούρευτον μίαν δεσμίδα μαλλιών επάνω από το μέτωπον» – αναφέρεται μάλλον σε ανδρικό κούρεμα, βλ. τέλος της σημείωσης στο λ. *μομπάρι*. Το ουδ. δικαιολογείται ίσως από τη συνηθισμένη (τότε) έκφραση *έστεσε το μομπό*, δηλ. ‘χενίστηκε με αυτόν τον τρόπο’, στην οποία δεν φαίνεται αν πρόκειται για αρσενικό ή ουδέτερο, πβ. τη μαλλονίδια *Πολλά λογιώ τα σάζετε, κοπέλες, τα μαλλιά σας, / στραβοχωρίστρα και μομπό, που να καεί η καρδιά σας* (Λιουδάκι, σ. 22).}

μπομποχειλής (επίθ. προσ.) [bobófilis] (Πάγκ.) : αυτός που έχει παίξει, φουσκωτά χεύλη.

{«Η παρομοίωση ίσως εκ του εξογκώματος του σχήματος της κουρά bobó προς το εξόγκωμα των χονδρών χελέων» (Πάγκ.), βλ. *μπομπός*]

μποζαδιάζω [boksadžázō] (Ιδομ.) : τοποθετώ την ελαιοζύμη στους μποζάδες (βλ. *μποζάς*, σημ. 4).

[< *μποζάδες* (*μποζάς*) (Συντ.)]

μποζάδιασμα, το [boksádjazma] (Κασσ.) : η εργασία του *μποζαδιάζω*.

[< *μποζαδιάζω*]

μποζαδιαστής, ο [boksadjastis] (Ιδομ^B) : αυτός που εργάζεται στο πόστο των μποζάδων στο ελαιοτριβείο (βλ. *μποζάς*, σημ. 4, και *μποζαδιάζω*).

[< *μποζαδιάζω* (Συντ.)]

μποζαργάτης, ο [boksargátis] (Κασσ.) : «χοντρό ξύλο περιστρεφόμενο περί τον άξονά του, το οποίο χρησιμοποιείται στις παλιές φράμπρικες (ελαιοτριβεία) για τη συμπίεση των μποζάδων και την εξαγωγή του ελαιολάδου» (μτφ.) το αγύριστο κεφάλι: “*πιο εύκολα γυρίζει ο μποζαργάτης παρά η κεφαλή ντου*”.

[< *μποτζαργάτης* (βλ. λ. στα περισσότερα κρητικά λεξικά), με παρετυμολογική επίδραση από τη λ. *μποζάς* (Συντ.)]

{Λέγεται και *απλώς εργάτης* (= «εξάρτημα της φάμπρικας, με την περιστροφή του οποίου από 3-4 άτομα λειτουργεί το ελαιοπεστήριο» βλ. Ξανθινάκης, 179-180). Ο Αποστολάκης καταγράφει άλλη παρετυμολογική μορφή: *μπρατσαργάτης*. Η λ. *μποτζαργάτης* είναι βασικά ναυτικός όρος και σημαίνει, όπως και το τουρκ. *bucurğat* بوجورج (το οποίο κατά τον Nişanyan και το TDK από τα ελλ.), «βαρούλκων, εργαλείων δι’ ού εγείρονται βάρη» (Χλωρός, Α 372). Και στα δύο το β’ συνθετικό είναι η λ. *εργάτης*, στην παλιά σημ. «είδος μηχανήματος ναυτικού κυρίως προς ανέλκυσιν αγκυρών, κοινώς “αργάτης”» (βλ. Liddell-Scott, Β 315), ενώ το α’ τμήμα, αν και «widely spread in the Levant, is unidentifiable» (βλ. Henry & Renée Kahane – Andreas Tietze, *The Lingua franca in the Levant. Turkish nautical terms of Italian and Greek origin*, University of Illinois Press, Urbana 1958, σ. 508.)

μποζάλικι, το [boksaliç'i] : «ύφασμα δι’ ένα μποζάν» (βλ. *μποζάς*, σημ. 1 και 2). Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 106).

[< *bohça* (Mehmet Yunus & Ξανθοιδίης)]

μποζάς*, ο [boksás] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ.) : **1.** σάβλι, εσάρπα: ΥΠΟΚΟΡ. **μποζαδάκι**, το **2.** μεγάλο τετράγωνο πανί όπου τυλίγουν και φυλάγουν τα ρούχα τους οι γυναίκες: **3.** δέμα ρούχων, μπόγος: **4.** «τετράγωνος σάκος από χοντρό νήμα σε σχήμα φακέλου για την πίεση της ζύμης του ελαιοκάρπου στο πιεστήριο του ελαιοτριβείου» (Τσιρ.).

[< *bohça* (Παπ.) / *bokça* (ΑΚΝ)] (بوچه)

μπορντακάκι, βλ. **μπαρντάκι**.

μπόσικος* (επίθ.) [bósikos] & **μπόχικος** [bóçikos]

(Παπ., Πάγκ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ.) : **1.** κενός: **2.** (μτφ.) ανωφελής, μάταιος (*μπόχικα λόγια*, Πάγκ.)· **3.** χαλαρός (κυριολ. & μτφ.)· **4.** ευάλωτος: ΕΠΙΡΡ. **μπόχικα**.

[< *bos* (Παπ.)] (بوشت)

{Οι σημασίες 1-3 υπάρχουν ήδη στα τουρκικά: Η κυριολ. σημ. ‘κενός’ στην παροιμία *Bos çinal ayakia durmaz* (Meynard, Α 332), στην οποία αντιστοιχεί ακριβώς η ελληνική: *Άδειανό σακί ορθό δεν στέκει*: η μτφ. σημ. ‘μάταιος’ στην έκφρ. *bos lakardı* ‘λόγος κενός, μάταιος’ και η μτφ. σημ. ‘χαλαρός’ στην έκφρ. *bos bulmak* «ευρίσκω τινά ελεύθερον, ουχί απηχολημένον, ευρίσκω ευκαιρίαν» (Χλωρός, Α 381). Η 3η σχετίζεται περισσότερο με τη σημ. ‘ευάλωτος’ που έχει κυρίως η λ. στο κρητικό ιδίωμα.}

μποσμάς, ο [bozmás] (άλλη γραφή: *μποζμάς*) (Παπ., Πάγκ., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ.) : η καταστροφή. Συνηθίζεται στην έκφρ. *κάνω μποζμά κάποιον*: τον κάνω να μην μπορεί να σηκωθεί από το ξύλο, (μτφ.) νικά, εκμηδενίζω.

[< *bozmak* (Παπ.) / < *bozma* (Λιθοξόου)] (بوزمه)

{Ο Παπαγρηγοράκης γράφει *μποζμά*, χωρίς τελικό -ς. Το ίδιο και ο Πάγκλιος, που τον ακολουθεί. Ο Τσιριγωτάκης το γράφει *μποσμά*.}

μποστανατζής, βλ. **μποσταν(ν)τζής**.

μποστανί*, το [bostañi] & **ποστάνι** [postáñi] (Παπ., Πάγκ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ.) : **1.** ο λαχανόκηπος: **2.** φυτεία κυρίως από πεπόνια και καρπούζια. ΦΡ. *βάνω μποστανί*: φυτεύω/σπέρνω φυτά σε μποστανί.

[< *bostan* (Παπ.)] (بوستان)

{Παλαιότ. τ. *būstan*, κατά τον Nişanyan: < περσ. *būstān/būyistān* ‘κήπος, ειδικά: ανθοκήπος’ < *bōd/bōy* ‘ωραία μωροδιά’ + *-istan* ‘τόπος’. Το *μποστανί* λοιπόν είναι ένα τόπος με ωραίες μωροδιές! Το ξέρει αυτό από πρώτο χέρι όποιος έχει κοιμηθεί σε καλύβα μποστανιού, και ναι στην ώρα τους τα πεπόνια...}

μποστανιά, η [bostañá] (Τσιρ.) : επιμελημένος τρόπος καλλιέργειας κτήματος: «Μποστανιά το 'καμα το σόχωρο» (δηλ. χωρίς βόλους, με αφράτο χόμα).

[< *μποστανί* (Συντ.)]

{Όταν μεγάλωναν κάπως τα φυτά στο μποστανί, ο γεωργός (θυμούμαι τον πατέρα μου) σκάλιζε το χόμα για να απομακρύνει τα ζιζάνια, και μετά το ίσιωνε πιέζοντάς το με ένα πλατύ σκαπέτι (τάπα), για να κρατήσει την υγρασία, γιατί το μποστανί δεν ήταν αρδευόμενη καλλιέργεια – και δεν ξανάμπαινε κανείς εκεί ώσπου να ωρμάσουν οι πρώτοι καρποί. Αυτός ήταν πράγματι ένας επιμελημένος τρόπος καλλιέργειας.}

μποστανικό, το [bostañikó] (Πάγκ., Τσιφ., Δαρ., Κριτσ.) (συχνότερα στον πληθ. *μποστανικά*): προϊόντα από το μποστάκι: πεπόνια, καρπούζια, ζυλάγγουρα κλπ.

[< *μποστάκι* (Πάγκ.)]

μποσταντζής [bostandzís] & **μποσταντζής** [bostanadzís] & **μποστατζής** [bostadzís] (Τσιφ., Κριτσ., Ξεν.): ο καλλιεργητής μπιστοναίου.

[< *bostanci* (Κουκκίδης, 65)] (بوستانچی)

{*bostanci*: ήταν επίσης «στρατιωτικός τίτλος που έφεραν τα μέλη ενός ειδικού σώματος στην υπηρεσία του σουλτάνου» (*Εροδικείο*, Ε 553).}

μπου, το [mbú] & **μπούα** [mbuá] (Τσιφ.) & **μπού-νι** [mbúni] (Κριτσ.): κωροδίστικη λέξη που σημαίνει ‘νερό’. ΥΠΟΚΟΡ. **μπούακι** (Κριτσ.). [πβ. τουρκ. διαλεκτ. *buna* ‘νερό στην παιδική γλώσσα’ (*TDK*) (Συντ.)]

{Ο Τσιφωτάκης σημειώνει: «με χωριστή προφορά του μ από το π». Λέγεται και **μπομπου**, το [(m)bumbú], πβ. και ποντ. *μπου* & *μπομπου* (*ΙΑΠΔ*, Β 64). Το *TDK* έχει τη λ. *bumbi* ‘νερό στην παιδική γλώσσα’ ως διαλεκτική.}

μπογάτσα*, η [bygátsa] (Πάγκ.): είδος γλυκίσματος από φύλλο και μυζήθρα.

[< *poğaca* (Πάγκ.)] (پوغچه, پوجچه)

{Πιο συνηθισμένος ο τ. **μπογάτσα**. Για τις δυο πιο φημισμένες μπογάτσες στην Κρήτη, του Ιορδάνη στα Χανιά και του Κιρκόρ στο Ηράκλειο, βλ. αντίστοιχα: <http://www.iordanis.gr/history.html> και <http://www.patris.gr/articles/50588?PHPSESSID=>. Στο δεύτερο (άρθρο με τίτλο “Μπογάτσα για το καλό – Ένα έθιμο που ήρθε από τη Μικρά Ασία”) γίνεται λόγος και για το έθιμο των Ηρακλειωτών να φέρνουν στο σπίτι τους μπογάτσα το πρωί της Πρωτοχρονιάς. Αντίθετη άποψη για την ιστορία της μπογάτσας και την προέλευση του εθίμου βλ. στο: <http://iscreta.gr/2016/12/το-πρωτοχρονιατικο-εθιμο-της-μπογατα-2>, όπου και σχετική βιβλιογραφία. Βλ. και σχόλιο στο λ. *μπογατσατζής*.}

μπογαλιδικός (επίθ.) [buzalidikos] (Τσιφ^β): αυτός που κάνει μπούγιο, εντραφής.

[< *μπούγιο* (Τσιφ.), βλ. *-λιδικός* (Συντ.)]

μπογιοκλής, ο (Ιδομ^β): ο μουστακαλής.

[< *byikli* (Συντ.)] (بييكلو)

μπογλούρι, βλ. **μποργούρι**.

μπογιορντί*, το [buzurdí] & **μπογιορντί** [buzurdí] (Πάγκ., Πιτ., Ιδομ., Ιδομ^β., Κασσ., Τσιφ^β., Ξεν.): **1.** διαταγή **2.** σφοδρή επίπληξη.

[< *πάλ.* τουρκ. *biyurdi*, *biyurtu* (Κυρανούδης, 102)] (بيوردي, بيوردي)

{Για την ετυμολ. της λ. *μπογιορντί* βλ. περισ-

σότερα στον Κυρανούδη (σ. 102). Προσθέτουμε την επισήμανση των Kieffer & Bianchi στο λ. *biyuruldi* (*Dictionnaire Turc-Francais*, 1ος τόμος, Παρίσι 1835, σ. 226): «L.e vulgaire pronononce bouiourouldou et bouiourdi». Η γραπτή διαταγή (Μεγ. Βεζίρη, Υπουργού ή Νομάρχη) ονομάστηκε *biyuruldu* επειδή άρχιζε με αυτήν τη λέξη, που σημαίνει ‘διατάχθη’, εννοείται: υφ’ ημών. (Στις μεταφράσεις από το Τουρκικό Αρχείο Ηρακλείου, ο Σταυρινίδης χρησιμοποιεί τον τύπο **μπογιορουρντί**.) Τα διαγράμματα που εξέδιδε η Υψηλή Πύλη λέγονταν *πιμάνια*. Για την ιστορία του δανείου: Σε έγγραφο του 1652 (δηλ. πριν καν ολοκληρωθεί η κατάληψη της Κρήτης από τους Τούρκους) βρίσκουμε τη λ. ήδη προσαρμοσμένη στα ελληνικά: *Εις την πικολούθσι του μπογιορντιού* = κατόπιν της δοθείσης πρωθυπουργικής διαταγής (Βουρδουμάκις, 373). Βλ. και το επόμενο.

μπογιορντισμένος (μτχ.) [buzurdizménos]: Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (*Ημερολόγιο Κοζύρη*, 337): *επήρε το ιλάμ* (βλ. λ.) *μπογιορντισμένο*, δηλ. πήρε απόγραφο της αποφάσεως εκτελεστού (Σταυρινίδης).

[παθ. μτχ. του ρ. **μπογιορντιζώ* < *biyurd(um)*, αόρ. του ρ. *biyurmak* ‘διατάζω, ορίζω, προτάζω’, στη σημ. «επιψηφίζω, ήτοι παραπέμπο αίτησιν, αναφοράν κτλ. εις το αρμόδιον γραφείον» (*Χλωρός*, Α 407)] (بيورمق)

{Οι Ρωμιοί της Πόλης όταν λένε *μπογιορντιζώ* εννοούν ‘έρχομαι απροειδοποίητα, καταφθάνω’ (Νίκος Ζαχαριάδης, *Λεξικό του Κωνσταντινουπολίτικου γλωσσικού ιδιώματος*, Γαβριηλίδης, Αθήνα 2014, σ. 114).}

μπογιορουρντί, βλ. **μπογιορντί**.

μπογιορουρούμ (επιφ. φρ.) [buzurúm] & **μπού-γιορουρούμ** [búzurum] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Γαρ., Ιδομ., Δαρ., Κριτσ.): ορίστε, περάστε, διατάξτε.

[< *biyurum* (Παπ.) / (και *biyurumuz*): β’ πρός. πληθ. προστ. του ρ. *biyurmak* ‘διατάζω’ (Συντ.)] (بيورمق بيورك)

{Ακούγεται και με δύο τόνους: *μπούγιορουρούμ*. Έτσι το γράφει ο Γαρεφαλιάκης. Συνηθισμένη η αστεία παρότρυνση *μπούγιορουρούμ στον πατσά!* = όρμα! ορμήστε!}

μπούζι* [búzi] (άκλ. επίθ.) (Παπ., Πάγκ., Ροδ., Τσιφ., Δαρ., Ξεν.): πολύ ψυχρός: ΦΡ. *μπούζι μ’ έκαμα*: με πάγωσε, μου έκοψε τη φόρα (Δαρ.).

[< *buz* ‘πάχος’ (Παπ.)] (بوز)

{Ο Παπαγρηγοράκης και ο Πάγκαλος, που τον ακολουθεί, το έχουν ως ουδ. ουσιαστικό: *το ψυχρόν*. Το *μπούζι ντουλάπ* (= ψυγείο) είναι ίσως ο μόνος τουρκοφανής χιουμοριστικός σχηματισμός που δεν απέχει πολύ από την αντίστοι-

χη κανονική τουρκική ονομασία: buzdolabi, πβ. γερμαν. Kühlschrank.)

μουζούκι* το [buzúti] (Παπ., Πάγκ.) : είδος μουσικού οργάνου (AKN : λαϊκό μουσικό όργανο με ημισφαιρικό ηχείο, μακρύ βραχίονα και τρεις ή τέσσερις χορδές.)

[< *bozúk* (Παπ.) (بوزوك، بوزق)]

{Όπως και άλλοι, ο Πάγκαλος το ετυμολογεί (λανθασμένα) από το *büzük*, που όμως σημαίνει 'πρωκτός', και στην αρχικό 'τόλιμη', πβ. *καρμπουζουκλής* (βλ. Κυρανούδης, 439-440). Σημειώνουμε, για την ιστορία των λέξεων που ταξιθεύουν και κάποτε επαναπατριζονται, ότι το διαδικτυακό *Güncel Türkçe Sözlük* (που περιέχεται στο *TDK*) έχει ξεχωριστό λήμμα για το ελληνικό μουζούκι, που το ετυμολογεί απλώς από τα ελληνικά: «**buzuki** Rum. *Bağlamaya benzer, bozuk düzen çalınan bir Yunan çalgısı*». Στο αντίστοιχο λήμμα ο Nişanyan ανατρέπει στο τουρκ. *bozúk*.)

μουζουκοκέφαλος* (επίθ. προσ.) [buzukot[éfalos] (Ιδομ^B). : **1.** αυτός που έχει μεγάλο κεφάλι, πβ. καζουκοκέφαλος. **2.** (μτφ.) ξεροκέφαλος, χυτροκέφαλος, ισχυρογνώμων.

[< *μουζούκι* + *κεφάλι* (AKN)]

μουκαμπελετζής, βλ. *μουκαμπελετζής*.

μουκαρέμνια, βλ. *μουκαρέμι*.

μουλαματζές, ο [bulamadzés] & **μουλαματζέ** (άκλ.) [bulamadzé] & **πουλαματζέ** [pulamadzé] (Πιτ., Τσιρ., Κασσ.) : η αφθονία, η πλησμονή αγαθών.

[< επίρρ. *bol bulamac* 'πολύ πολύ' (λαϊκό κατά το *TDK*) (Συντ.) (بول بولاماج)]

{Το *TDK* έχει τη λ. *bulamac* ως ουσ. με τη σημ. 'κουρκούτι' και ως επίρρ. με τη σημ. 'ανάκατος, ετερόκλητος'. Ο Τσιριγωτάκης χαρακτηρίζει τη λ. επίρρημα. Αυτό δεν είναι σαφές στο παράδειγμα χρήσης που παραθέτει: *Εστέσαμε τσι πιάκες στ' αλώνι και χιάσαμενε πουλαματζέ τα περιστέρια*. Ο Κασσωτάκης έχει ως αρσ. τον τ. *μουλαματζέ* 'αφθονία', με παράδειγμα χρήσης τη μαντινάδα: *Μπουλαματζέ τα βιάσαννα τα φέρνει εμένα η μοίρα, / σαν όντε τρέχει ο ποταμός και γίνεται πλημμύρα*. Φαίνεται ότι πρόκειται για άκλιτο επίθετο, που χρησιμοποιείται στα παραπάνω παραδείγματα ως επιρρηματικό κατηγορούμενο.)

μουλαμάτσα (άκλ.) [bulamátsa] & **μουλαμάτσα** [bulamátsi] (Ξανθίν., Γαρ., Τσιρ., Ξεν.) : (για φαγητά) ΦΡ. *μα πουλαμάτσα το 'καμε / εγίνηκε*: νερούλο, μαλακό, ανακατεμένο.

[< *bulamac* 'κουρκούτι' (Ξανθίν.) (بولاماج)]

μουलगαρί, το [bulɣari] & **μουργαρί** [burɣari] & **βουργαρί** [vuɣari] (Παπ., Πάγκ., Ξανθίν.) : εί-

δος λαούτου. Κατά τον Παπαγρηγοράκη «μουσικόν όργανον συνηθέστατον εις Δυτ. Κρήτην, όπερ μετά της λύρας αποτελούν τα μόνα μουσικά λαϊκά όργανα, άλλως λαγούτο». Κατά τον Πάγκαλο «το μουσικόν όργανον λαγούτο, ταμπουράς».

[< *bulgari* (Παπ.) (بولغارى)]

{Το *TDK* έχει: διαλεκτ. *bulgari* (τζουράς, τρίχορδο σάζι, μπαγλαμάς με μακρύ βραχίονα) και *bulgari*, με κουκίδα στο *i*, (α. τετράχορδος μπαγλαμάς, β. δίχορδο σάζι μεγαλύτερο από τον τζουρά και μικρότερο από τον μπαγλαμά.)

μουλμές, ο [bulmés] & **μουρμές** [burmés] (Παπ., Ξανθίν., Γαρ., Ιδομ., Τσιρ., Ιδομ^B, Κριτσ^F). : **1.** ξύλινο διαχωριστικό δωματίου. **2.** αποθηκευτικός χώρος χωρισμένος με τάβλες. **3.** χωμάτινος, σαθρός τοίχος.

[< *bölme* (Παπ.) (بولمه)]

μουλουκι*, το [bulúti] (Παπ., Τσιρ., Δαρ.) : πολυπληθής ομάδα, «πολλοί μαζί ασύνταχτοι που αλληλοσπρώχνονται» (Δαρ.).

[< *bölük* (Παπ.) / < αλβ. *buluk* < τουρκ. *bölük* 'στρατιωτικό απόσπασμα (ατάκτων)' (AKN) / < βάλκ. τουρκ. *bülük* (Κυρανούδης, 318)] (بولوك)

μουλουκμπασης, **μουλουκμπαχης**, βλ. **μουλουμπασης**.

μουλουμπασης, ο [bulú(m)basis] (Τσιρ., Κασσ.) & **μουλουκμπασης** [bulúkbasis] (Κριτσ.) : επικεφαλής ομάδας επαναστατών. Με την σημ. 'αντιπρόσωπος των μουσουλμάνων σε τοπικό συμβούλιο' (βλ. σημείωση στο λ. *Καστέλ Κιαιγιασής*) η λ. **μουλουκμπαχης** [bulúkbaŋis] σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (*Ημερολόγιο Κοζύρη*, 139, 145 και άλλου).

[< *bölükbaŋi* 'διοικητής λόχου Γενιτσάρων' (Κουκκίδης, 65)] (بولوك باشى)

{Ο Γαρεφαλάκης λημματογραφεί το θηλ. **μουλουμπαχίνα** 'γυναίκα αξιωματούχου επί Τουρκοκρατίας' (στη συνέχεια ο Κριτσωτάκης το έχει ως **μουλουκμπαχίνα**) και σημειώνει (ο Γαρ.) ότι η λέξη χρησιμοποιείται σήμερα μόνο στην παροιμία: *Ας με λεν μουλουμπαχίνα / κι ας ψοφώ από την πείνα*, βλ. και *τζορμπατζής*, -ίνα. Για τις πολλές παραλλαγές της παροιμίας υπάρχει η μελέτη του Δημ. Λουκάτου "Η παροιμία για την κενόδοξη σύζυγο" (περιοδ. *Λαογραφία*, 18 (1959), 497-520). Βλ. σχετικά στο ιστολόγιο του Νίκου Σαραντάκου *Οι λέξεις έχουν τη δική τους ιστορία* (<http://www.sarantakos.com/language/bouleutina.html>).}

μουλουμπαχίνα, βλ. **μουλουμπασης**.

μουλουστίζω [bulustizo] (Ιδομ^B) : αφομοιώνωμαι, προσαρμόζομαι.

[< *bulušt(um)*, αόρ. του ρ. *bulužmak* ‘συναντιέ-μαί’ και μτρ. ‘συμφωνώ’ (Συντ.)] (بولشك)

μπομπάρι*, το [bumbári] & **μπομπάρι** [bombári] (Πιτ., Κριτσ.) : «κυλινδρικό κατασκευάσμα από τρίχες για αύξηση του όγκου στη γυναικεία κόμμωση που λέγεται *μπομπός* (βλ.)» (Κριτσ.). [< *bumbar* (Κριτσ.)] (بومبار)

{Ο Μπόγκας (σ. 190) έχει τη λ. μπομπάρι με τη σημ. 1. ‘το φαρδύ έντερο παραγεμιστό (φαγητό τούρκινο)’, 2. ‘ο ψεύτικος κότσος των γυναικών, επειδή μοιάζει με το μπομπάρι’. Η λ. *bumbar* σημαίνει αρχικά ‘το παχύ έντερο σφαγμένου ζώου’ (βλ. *μουμπάρι*) και στη συνέχεια ‘φαγητό με παραγεμισμένο μπομπάρι’. Κατά το *TDK* σημαίνει κατ’ επέκταση ‘υφασμάτινο “λουκάνικο” γεμισμένο με βιαμιάκι, που το βάζουν σε πότες και παράθυρα για να μην μπαίνει κρύο’. Με τις δύο πρώτες σημ. η λ. *μπομπάρι* στο *AKN*. Στη σημ. που σχετίζεται με την κόμμωση το θεωρεί παρωχημένο, αλλά η αναζήτηση στο Διαδίκτυο δείχνει ότι χρησιμοποιείται ως όρος κομμωτικής για να δηλώσει «ένα αξεσουάρ μαλλιών το οποίο χρησιμοποιούν κατά κόρον οι κομμωτές με σκοπό να δώσουν όγκο στα μαλλιά». Η λ. χρησιμοποιείται επίσης για να δηλώσει ένα τρόπο με τον οποίο οι γυναίκες δένουν ένα μαντίλι στο κεφάλι τους, αφού πρώτα το στρίψουν και του δώσουν κυλινδρική μορφή, αλλά και ένα τρόπο (ανδρικής) κόμμωσης: «έφτιαχνε το μαλλί του μπομπάρι πάνω από το κούτελο, σαν μισογερασμένη πολεμιστρα» (Παύλος Μάτεσις, *Η μητέρα του σκόλου*, Καστανιώτης, Αθήνα 1992, σ. 158). Ο Ιδομενέως λεηματογραφεί τη λ. *μπομπάρι* με τη σημ. ‘κανόνι’, αλλά ασφαλώς πρόκειται για άλλη λέξη, πβ. μπο(υ)μπάρδα.}

μπομπασίρης, ο [bubasírís] (Ροδ.) : ο απεσταλμένος.

[< *tubassir* ‘δικαστικός κλητήρ’, σε εκφρ. όπως *tubassir göndermek* ‘αποστέλλω κλητήρ» (Χλωρός, B 1522) (Συντ.)] (مباشير)

μπομπου, βλ. **μπου**.

μπομπουλέξ, ο [bubulés] & **μπομπουλιάξ** (Ξανθιν., Τσιρ.) : 1. «πυκνό φράγμα φυλλωμάτων που σχηματίζεται από τη διαπλοκή ή συγκέντρωση κλαδιών, θάμνων ή και δέντρων» (Ξανθιν.). 2. «ανθισμένος κήπος λουλουδιών με πολλά μπομπουκίω» (Τσιρ.).

[μάλλον: μπομπουλιάξ < *μπούμπουλος/μπομπουλήξ* + *-ιάξ*, κατ’ αναλογία προς λ. όπως: *πευκιάξ*, *σκινιάξ*, *ρεικιάξ* κλπ. (βλ. *-ιάξ*² στο *AKN* : επίθημα για τον σχηματισμό αρσενικών ουσιαστικών παράγωγων από ουσιαστικά· δηλώνει τόπο κατάφυτο από το είδος του φυτού που δίνει η πρωτότυπη λέξη)· *μπομπουλέξ*: τ.

της Δυτ. Κρήτης, -ές (βλ.) (Συντ.)]

{Ο Ξανθινάκης έχει: «ίσιος από το πουπουλές (< πούπουλο) με ηχηροπ. του π σε μπ. Πβ. και τη μαντινάδα: “Δάσκαλο τονέ θέλω ’γώ ... {βλ. στο λ. *μπομπουλήξ*}}»». Λήμμα *πουπουλές* δεν υπάρχει στο λεξικό του. Στο Διαδίκτυο (*Google books*) βρίσκουμε το τοπωνύμιο *Μπούμπουλος* (στο Φρε Χανίων). Ο Κώστας Καραποτόσογλου (Ετυμολ. Δυτ. Κρ., 108) συσχετίζει ετυμολογικά τη λ. *μπομπουλέξ* με το λατινικό *rampinus* ‘αμπελόφυλλο, το φύλλωμα του κληματός’, ειδικότερα από τη διάδοσή του σε νεολατινικές γλώσσες, π.χ. ρεατινικά (Rieti) *rapmul* ‘α ‘ξερό φύλλωμα’, «και προφανώς από το *rapmul* ‘α > *μπομπουλέξ*, με υποχωρητική αφομοίωση α - ου < ου - ου».)

μπομπουλήξ (επίθ. προσ.) [bu(m)búlis] (Πιτ.) : «Κατ’ εξοχήν στο θηλυκό, *μπομπουλά*, χωρίς να σπανίζει και στο αρσενικό όπως και στο ουδέτερο. Η μικρούλα, η κάπως ανώριμη κοπέλα με το δροσερό και αφράτο πρόσωπο».

[«Προφανώς από το μπομπουκί, κατ’ αναλογ. προς τη μικρούλα, ομορφούλα, τσαχπουύλα κ.ά.» (Πιτ.) / πιθανότερο < διαλεκτ. *bunbul* (κατά το *TDK*: «*tombul, şışman kadın veya kız*», δηλ. ‘ευτραφής, στρουμπουλή γυναίκα ή κοπέλλα’) (Συντ.)]

{Ο Χλωρός (A 438) έχει ως λ. το επίθ. *pumbul* (پومبول) : «ευτραφής, φυσίγναθος, κ. παχουλός [παις]». Το *TDK* έχει αυτήν τη λέξη (ως διαλεκτ.) με διάφορους φωνητικούς τύπους, αλλά χωρίς ετυμολ. ένδειξη, όπως άλλωστε και τη λ. *bunbul*. Ο Λιθοξόος επισημαίνει τον τ. *μπούμπουλος* ‘χοντρό αγόρι’ (από λεξικό του 1837). Ο Πιτυκάκης στην ανάπτυξη του λ. *φουντουλήξ* παραθέτει τη μαντινάδα: *Δάσκαλο τονέ θέλω ’γώ, μπομπουλήξ και φουντουλήξ / κι ως κάμω μήνα να το δω το κριθ(ιν)οπιτούλι*. Την ίδια μαντινάδα παραθέτει ο Ξανθινάκης στην ανάπτυξη του λ. *μπομπουλέξ* ‘πυκνό φράγμα φυλλωμάτων’, αλλά αντί για *μπομπουλήξ* έχει *μπούμπουλος*. Και η λ. *μπομπουλέξ* (βλ.) φαίνεται να σχετίζεται ετυμολογικά με το *μπομπουλήξ*.}

μπούμπουλος, βλ. **μπομπουλήξ**.

μπομπουλωτός (επίθ.) [bu(m)bulotós] (Ιδομ.) : «πρημένος, καλοθρεμμένος, αφράτος».

[< *μπομπουλήξ* (Συντ.)]

μπουνάρι, το [bunári] (Τσιρ.) : «πηγή νερού ή κουτσουνάρι».

[< *bunar* ‘πηγή, βρύση’ (Συντ.)] (بيكار، بيكار)

{Σημειώνουμε ότι για την αρχή της πηγής υπάρχουν στις δύο γλώσσες παράλληλες εκφράσεις: *κεφαλόβρυσο / bunarbaşı* (Meynard, A 263) και *νερομάννα / ana su* (Χλωρός, A 207).

Για τον παραλληλισμό βλ. σημείωση στο λ. *δέ-νο σκουλαρίκι*.)

μπούνι, βλ. **μπου**.

μπουντάλαγρα, η [budałágra] (Γαρ., Κριτσ.) : η αποβλάκωση.

[< *μπουντάλας* + *-άγρα*, πβ. *κουτσός* > *κουτσάγρα* ‘κουτσαμάρα’, *στραβός* > *στραβάγρα* ‘στραβωμάρα’ (Συντ.)]

{Για κατάληξη βλ. Γ. Πάγκαλος, *Περί του Γλωσσικού Ιδιώματος της Κρήτης*, 1ος τόμος [Γραμματική], Αθήνα 1955, σ. 402. Κατά τον Ανδριώτη (σ. 5) «κατάλ. ουσ. που σημαίνουν πάθηση: *κουφ-άγρα*, *τυφλ-άγρα* κ.τ.λ.· ήδη στον *Ερωτόκριτο*, από το ουσ. *άγρα*, που ως β' συνθετικό των *ποδ-άγρα* (= πιάσιμο των ποδιών), *χειρ-άγρα* κ.τ.ό., μεταδόθηκε ως κατάληξη και άλλες λέξεις».

μπουντάλαδα, η [budałáda] (Κονδ., Ξανθιν., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ.) : βλακεία, ανοησία, απερισκεψία.

[< *μπουντάλας* (Ξανθιν.) / + *-άδα* (βλ. *ΑΚΝ* : *-άδα'*) (Συντ.)]

μπουντάλακας, βλ. **μπουντάλας**.

μπουντάλαρία, η [budałaría] (Πάγκ.) : «η αγαθοσύνη, η ηλιθιότητα».

[< **μπουντάλαρίς* (Πάγκ.) / < *μπουντάλας* + *-αρία* (βλ. στο *ΑΚΝ* : *-αρία*, σημ. 4) (Συντ.)]

μπουντάλας* (επίθ. προσ. & ουσ.) [budałás, θηλ. **μπουντάλου** [budałá] & **μπουντάλες** [budałés] (Δ. Κρ.) (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : κουτός, βλάκας· ΜΕΓΕΘ. **μπουντάλακας** (Κονδ., Ξανθιν. : στην ανάπτυξη του λ. *μούτης*, Ιδομ.)

[< *budala* (Παπ.)] (ⲉⲗⲗⲁⲗⲁⲓ)

{Βλ. και *αμπουντάλα*. Για τη μετάπλαση του *μπουντάλας* σε *μπουντάλες*, βλ. σημείωση το λ. *-ές*.)

μπουντάλας σε *μπουντάλες*, βλ. σημείωση το λ. *-ές*.)

μπουντάλε, βλ. **μπουντάλα**.

μπουντάλες, βλ. **μπουντάλας**.

μπουντάλα, η [budałá] & **μπουντάλε** [budałé] (Δ. Κρ.) (Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B) : βλακεία, ανοησία, απερισκεψία.

[< *μπουντάλας* (Ξανθιν.)]

μπουντάλαζω [budałázo] & **μπουντάλιώ** [budałó] (Παπ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : αποβλακώνομαι.

[< *μπουντάλας* (Παπ.)]

μπουντάλιερός (επίθ. προσ. & ουσ.) [budałéros] (Τσιρ.) : βλάκας.

[< *μπουντάλας* + *-* ; (Συντ.)]

μπουντάλιώ, βλ. **μπουντάλαζω**.

μπουντάλιστικά (επίρρ.) [budałístika] (Ξανθιν.) : βλακωδώς.

[< *μπουντάλας* + *-ίστικά* (Ξανθιν.)]

μπουντάλοδείχνω [budałodixno] (Ξανθιν.) : μοιάζω με *μπουντάλα*, *μπουνταλοφέρνω*.

[< *μπουντάλας* + *δείχνω* (Ξανθιν.)]

μπουντάλοκούτι, το [budałokúti] (Ιδομ.) : η τηλεόραση.

[μάλλον σύγχρονος χιουμοριστικός σχηματισμός κατά το: *χαζοκούτι* (Συντ.)]

μπουντάλοσύνη*, η [budałosíni] (άλλη γραφή: *μπουντάλωσύνη*) (Κονδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κασσ.) : η μορία, η βλακεία.

[< *μπουντάλας* (Συντ.)]

μπουντάλοσύρνω [budałosírnw] (Γαρ.) : είμαι λιγάκι *μπουντάλας*.

[< *μπουντάλας* + *σύρνω*, στη σημ. ‘κατάγομαι, συγγενεύω’ (Συντ.)]

{Και στα τουρκ. η ομοιότητα λόγω κληρονομικότητας δηλώνεται με τη βοήθεια του ρ. *çekmek* ‘σέρνω’, π.χ. *soyuna çekmek* «ομοιάζει προς το γένος [σόνι], ήτοι έχει τα ήθη και τις έξεις του πατρός ή της οικογενείας του» (Χλωρός, Α 659).}

μπουντάλοφέρνω [budałoférnw] (Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ.) : «Δεν είμαι *μπουντάλας* εντελώς, αλλά κάπου κάπου δείχνομαι τέτοιος» (Πιτ.).

[< *μπουντάλας*, κατά τα: *αντροφέρνω*, *γυναικοφέρνω* κλπ. (Πιτ.)]

μπουντάλογαμάλης, ο [budałohamáliš] : *σαν μπουντάλογαμάλη / θα τον ξαναφορτώσετε* (Από κρητ. σατιρικό στιχούργημα του 1875, βλ. Ν. Ι. Παπαδάκης, “Πολιτική σάτιρα εν Κρήτη”, *Κρητικά Μελέτα*, 1 (1933), 136).

[< *μπουντάλας* + *χαμάλης* (Συντ.)]

μπουντάλωσύνη, βλ. **μπουντάλοσύνη**.

μπουντίρης, ο [budiřis] (Κριτσ.) : άλλη ονομασία του παγινιδίου *βεζήρης* (βλ.).

[< *müdir, müdir* (Κουκκίδης, 56), βλ. *μουντίρης*]

μπουντρούμι*, το [budrúmi] (Παπ., Πάγκ.) : 1. σκοτεινό υπόγειο· 2. σκοτεινή φυλακή.

[ίσως αντδ. < *bodrum* < ελλ. *υπόδρομος* (Παπ.) / αντδ. < τουρκ. *bodrum* < μsn. *ιππόδρομος* < ελνστ. *ιππόδρομος* (επειδή είχε υπόγειο για τα θηρία) (*ΑΚΝ*) / βλ. σημείωση (Συντ.)] (ⲉⲗⲗⲁⲗⲁⲓ)

{Η αβεβαιότητα του Παπαργηγόρακη υπάρχει και σε τουρκικά λεξικά (που ανάγουν τη λ. *bodrum* είτε στον *υπόδρομο* είτε στον *ιππόδρομο*). Στη διπλή αυτή ετυμολογία προστέθη-

κε τελευταία και ο συσχετισμός με το ελλ. *πέτρα* (Nişanyan, στο λ. bodrum: ~ **Yun** *πέτριον* *pétrion taşlık* < **Yun** *pétra πέτρα* *taş* + *-ion*). Η πρόταση αυτή αντανακλά τη μετονομασία (ή μήπως παρετυμολογική φωνητική παραφθορά;) σε Bodrum της μικρασιατικής Αλικαρνασσού, που είχε πάρει το όνομα Petroneum, από το κάστρο του Αγίου Πέτρου, που είχαν χτίσει εκεί το 1402 οι Ιωαννίτες ιππότες της Ρόδου, βλ. Νικ. Κοντοσόπουλος, «Το γλωσσικόν ιδίωμα της Αλικαρνασσού Μ. Ασίας», *Αθηνά*, 62 (1958), 249: «Από το ξένο όνομα του φρουρίου προήλθεν και το τοπικόν όνομα της πόλεως (Πετρούμι)». Το κάστρο αυτό είχε χρησιμοποιηθεί και ως φυλακή (βλ. <http://bodrum.bel.tr/be-bodrum-kalesi.html>, στην επίσημη ιστοσελίδα του Δήμου της πόλης Bodrum). Το θέμα απαιτεί έρευνα σε παλαιότερα λεξικά, για την παρουσία και τη σημασία της λ. στα τουρκικά και σε άλλες γλώσσες, καθώς και σε κείμενα (πηγές και μελέτες). Ως τότε, όπως προτείνει σχετικα και ο Νίκος Σαραντάκος στο ιστολόγιο *Διαγόρας ο Μήλιος* (<http://diagoras.wordpress.com/2009/03/01/bodrum/>) σε συζήτηση για την ετυμολογία της λέξης *μπουντρούμι*, «μέχρι νεότερας μένουμε στον υπόδρομο σαν αρχή» της λέξης. Η έρευνα θα πρέπει να ασχοληθεί και με τη σημ. 'φυλακή', η οποία υπάρχει κυρίως στα ελληνικά και λιγότερο στα τουρκικά, ενώ δεν φαίνεται να υπάρχει στις άλλες γλώσσες, όπου το αντιστοιχο δάνειο προσδιορίζει ένα υπόγειο χώρο, συνήθως κάβα ή κελάρι (βλ. Meninski, *Thesaurus linguarum orientalium turcicae, arabicae, persicae*, Βιέννη 1680, στήλη 912, όπου το τουρκ. *podrom* «cella vinaria» ετυμολογείται από τα ονγγρικά: Franz Miklosich, *Lexicon Palaeoslovenico-graecolatinae*, 1862-1865, σ. 596 & συμπληρωματικά 176, 177· του ίδιου: *Die Fremdwörter in der slavischen Sprachen*, Βιέννη 1867, σ. 118· *Die türkischen Elemente in den südost- und osteuropäischen Sprachen*, IV, 1890, σ. 14). Σημειώνουμε ότι η λ. υπόδρομος, έχει περάσει στην τουρκ. ως *hipodrom*, μέσω του γαλλ. *hippodrome* (TDK και Nişanyan), αλλά αυτό μπορεί να είναι ένας δευτέρος, πιθανότατα νεότερος, δανεισμός της ίδιας λέξης.}

μπουργαρί, βλ. **μπουλγαρί**.

μπουργαριτζής, ο [buzgariɖzɨs] (Πάγκ.) : αυτός που παίζει μπουλγαρί.

[< *μπουργαρί* (Πάγκ.)]

μπουργούρι, το [buzgúri] & **μπουρμπούρι** [burbúri] & **μπουλγούρι**^(A) [bulgúri] & **μπουγλούρι** [buzlúri] (Πιτ., Ξανθίν., Ροδ., Ιδομ., Κριτσ.) : «Σιτάρι βρασμένο προηγούμενος που ξηραίνεται στον ήλιο και κατόπιν χο-

ντραλέθεται στο χερόμυλο. Μαγειρεύεται πλάφι ή σούπα συνήθως σε ζωμό κρέατος. [...] το πνιγούρι της Κοινης» (Πιτ.).

[< *bulgur* (Ξανθίν.) / και διαλεκτ. *burğur* (TDK) (Συντ.)] (بورغول, بزرغول)

{Στον Χλωρό (A 376) η λ. *bulgur*, και με αναγραμματισμό *bulgur*, σημαίνει: «χονδρός, ήτοι σίτος εβρασμένος, εξηραμένος και χονδροαλεσμένος, εξ ου κατασκευάζεται σούπα ή πλάφιον, κ. πλγούρι». Ο Nişanyan το ετυμολογεί από το περσ. *barğul* / *burğul*. Το *AKN* ετυμολογεί τη λ. *πλιγούρι* ως εξής: «ίσως *πλιγούρι < πνίγ(ω)-ούρι (επειδή πριν αλεστεί βράζεται) ή αντδ. < τουρκ. *bulgur* < πλιγούρι». Αντιδάνειο το θεωρεί και ο Ανδριώτης. Ομοίως και ο Ξανθινάκης (στο λ. *μπουγλούρι*).}

μπουρέκι*, το [buréʃi] (Παπ., Πάγκ., Γαρ., Κριτσ., Ξεν.) : 1. είδος φαγητού 2. είδος πίτας 3. είδος γλυκού με φύλλο ζύμης και μυζήθρα περιγυμένο με σιρόπι. ΜΕΓΕΘ. **μπουρέκα**, η [buréka] : «1) το μεγάλο μπουρέκι, 2) (μψ.) το κόπρανο του σκύλου» (Κριτσ.)· ΥΠΟΚΟΡ. **μπουρεκάκι**, το.

[< *börek* (Παπ.) / και διαλεκτ. *bierek* (TDK) (Συντ.)] (بورک)

{Στη σημ. 1 πρόκειται για το *χανιώτικο μπουρέκι*: φαγητό με μορφή πίττας, με ή χωρίς φύλλο πάνω κάτω, που έχει ως βασικά συστατικά φέτες από κολοκυθάκια και πατάτες, τοπικό μαλακό τυρί (όπως: μαλάκα, τυρομάλαμα, μυζήθρα), δυόσμο και σουσάμι. Στη σημ. 2 είναι πίτα με φύλλο και μυζήθρα. Ο Γαρεφαλάκης λημματογραφεί τη λ. στον πληθ. *τα μπουρέκια*. Η 2η σημ. του μεγεθ. μάλλον από το παιδικό διαλογικό πείραγμα: – Πες δέκα. – Δέκα! – Φάε του σκύλου τη μπουρέκα!}

μπουρεξής, ο [bureksis] (Τσιρ.: στο λ. *μπουρεξιδίκο*) : ο φουρνάρης. Αρχικά: «παρασκευαστής ή πωλητής μπουρεκιών» (*Κώδικας Θυσιών*, 371).

[< *börekçi* (*Κώδικας Θυσιών*, 371)] (بورکچی)

{Με τον υπερδιορθωμένο τ. **βουρεξής** η λ. σε έντυπο *Εκλογικό Κατάλογο Δήμου Ηρακλείου* του έτους 1906 (Ιστορικό Αρχείο Κρήτης, φωτοτυπημένο αντίγραφο στη Βικελαία), στη στήλη «επάγγελμα» (σ. 13), πβ. οικογ. επίθετο *Βουρεξιάκης*.}

μπουρεξιδίκο, το [bureksidiko] (Γαρ., Τσιρ.) : το φουρνάρικο (αλλά και το ζαχαροπλαστείο).

[< *μπουρεξής* (Συντ.)]

{Ίσως είναι ουσιαστικοπ. επίθετο: Ο Γαρεφαλάκης το λημματογραφεί ως *μπουρεξιδικός φούρνος*, ο Κριτσωτάκης ως *μπουρουξιδικός*.}

μπουρί*, το [buri] & **μπουρού***, η [burú] (Πάγκ., Ιδομ., Κασσ.) : 1. η σάλπιγγα του αγροφύλακα 2. σωλήνας από λαμαρίνα μέσω του οποίου

διοχετεύεται προς τα έξω ο καπνός της σόμπας. [*< boru (Πάγκ.) (بور، بوري)*]
 {Στη σημ. 1. λέγεται (λεγόταν) επίσης *μούζικο* και *μουζούκα*. Στα τουρκ. *boru* σημαίνει ‘σωλήνας’ και ‘βούκινο’, βλ. *TDK*. Ο Ιδομενέως δίνει και τη σημ. ‘εκνευρισμός’, στην φρ. *έχω τα μπουριά μου*. Μόνο με αυτή τη σημ. λημματογραφάει τη λ. στον πληθ. η Ξενάκη-Ροβίθη. Πρόκειται μάλλον για επίδραση της φρ. *έχω μπουρούνια* (πβ. το κοινό *έχω μπουρίνια*, βλ. *AKN*) ή από τη λ. *μπουρού*, το (βλ. παρακάτω σχετικό λήμμα). Το *AKN* έχει τις λέξεις *μπουρί (το)* και *μπουρού (η)* σε χωριστά λήμματα.)

μπουριδιάζω [buriðjázɔ] (Ξανθιν.) : τοποθετώ τα μπουριά της σόμπας.
 [*< *μπουρίδι, υποκορ. του μπουρί (Ξανθιν.)*]

μπουρμαδοκουρούνα, η [burmadokurúna] : απαξιωτικός χαρακτηρισμός για χριστιανή κοπέλλα που την έκαναν μουσουλμάνα. Η λ. σε κρητ. σατιρικό στιχούργημα του 1875, βλ. Ν. Ι. Παπαδόakis, “Πολιτική σάτιρα εν Κρήτη”, *Κρητική Μελέται*, 1 (1933), 132.
 [*< μπουρμάδες (βλ. μπουρμάς) + κουρούνα*, πβ. μειωτική χρήση συναφών λέξεων για γυναίκες, π.χ. *κάργια*, *κλώσσα*, *κότα* (Συντ.)

μπουρμάς, ο [burmás] & **μπουρμπάς** [burbás] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ροδ., Κασσ., Ξεν.) : 1. εξωμότης, «ύβρις των Χριστιανών Κρητών κατά των Τουρκοκρητικών» (Κονδ.), προδότης. 2. «άνθρωπος χαμηλής νοημοσύνης: (Παροιμία) *Ντα κατέχει ο μπουρμάς ίντα είναι ο χουρμάς;*» (Ιδομ.). 3. το σαλιγκάρι που το κέλυφός του είναι ακόμη αμέστωτο, εύθραστο, στην περιοχή του στομιού. 4. κρονός βρύσης.
 [*< burma (Παπ.) (بورمه، بورمق)*]

{Η λ. *burma* από ρ. *burmak*, που η βασική του σημ. είναι ‘στρίβω, συστρέφω κάτι’ (ιδίως με δύναμη), εξού και το βρισκουμε σε εκφρ. που σημαίνουν: *στρίβω το χέρι κάποιου* (*bras de fer*), *του στρίβω το αυτί*, *στίβω ασπρόρουχα*, *ευνουχίζω ζώο* (δια συστροφής των όρχεων), *στρίβω (με έπαρση) το μουστάκι μου κλπ.* (βλ. *Meynard*, A 376-*Meynard*, A 325). Το παραγόμενο ουσ. *burma* σημαίνει ‘στρίψιμο’. Το σύμπλοκο *burma sarik* ή *burma dulbend* σημαίνει ‘στριφτό σαρίκι’ (που είχε καθιερωθεί από τα χρόνια του σουλτάνου Ορχάν (1281-1386), βλ. *Meynard*, A 326). Για την προέλευση της λ. *μπουρμάς* στη σημ. 1 έχουν διατυπωθεί διάφορες απόψεις: α) Ο Κ. Φουρναράκης (*Τουρκοκρητες*, Χανιά 1929, σ. 1) τη συσχετίζει με το στριφτό σαρίκι που φορούσαν οι πρώτοι που εισέβαλαν στα Χανιά όταν τα κατέκτησαν οι Τούρκοι. β) Κατά τον Εμμ. Αγγελάκι (*Σητειακά*,

2ος τόμος, Αθήνα, 1939) οι μπουρμάδες ονομάστηκαν έτσι γιατί έστριβαν το μουστάκι τους προς τα πάνω, σε αντίθεση με τους Χριστιανούς που το είχαν προς τα κάτω (βλ. και Μουρέλος, A 85). γ) Κατ’ άλλους *μπουρμάς* σημαίνει ‘γυρισμένος’, δηλ. που έχει αλλαξοπιστήσει, αλλά και ‘ευνουχισμένος’ (βλ. Yorgos Dedes, “Blame it on the Turko-Romnioi (Turkish Rums). A Muslim Cretan song on the abolition of the Janissaries”, στο: Evangelia Balta & Mehmet Ölmaz (επιμ.), *Between Religion and Language: Turkish-Speaking Christians, Jews and Greek-Speaking Muslims and Catholics in the Ottoman Empire*, Κων/πολη, 2011, σ. 327-8). Από τις τρεις προτάσεις πιθανότερη φαίνεται η τελευταία: Στη *Φυλλάδα για τσοι Τούρκους της Κρήτης γραμμένη από ένα γέρω Κρητικό το 1858* (σ. 7), ο ανώνυμος συγγραφέας αποκαλεί «τουρκογυρίσματα από τσι πουτ περέστ» τους μπουρμάδες των Ινδιών, δηλ. τους ειδικολάτρες που έγιναν μουσουλμάνοι.

Η σημ. 2 μόνο στον Ιδομενέως, ίσως “υποχωρητικά” από την παροιμία που παραθέτει, η οποία λέγεται με διάθεση υποτιμητική για αδαείς, που δεν μπορούν να εκτιμήσουν την αξία ενός πράγματος, (υποθέτω) όπως οι Μπουρμάδες, που δεν μπορούσαν να δώσουν αξία στους χουρμάδες, αφού, ως Κρητικοί, πιθανότατα ούτε που τους ήξεραν: Όπως σημειώνει το 1700 ο Tournefort, «δεν υπάρχουν καθόλου φοίνικες γύρω από την Ιεράπετρα, και τους καλλιεργούν πολύ λίγο στο νησί· οι χουρμάδες τους οποίους τρώνε εδώ έρχονται από την Αφρική» (*Relation d’un voyage du Levant*, 1ος τόμος, Παρίσι 1717, σ. 48). Σχεδόν δύο αιώνες νωρίτερα, ο Pierre Belon έγραφε στις *Παρατηρήσεις* του από το ταξίδι του στην Ανατολική Μεσόγειο (*Alexandra Merle (επιμ.), Voyage au levant (1553). Les observations de Pierre Belon du Mans, Chandeigne, Παρίσι 2001, σ. 75*) ότι «υπάρχουν μερικά μέρη στην Κρήτη όπου φυτρώνουν φοίνικες, μεγάλοι και μικροί, και κυρίως κατά μήκος ενός ποταμού που οι Κρητικοί στη γλώσσα τους τον λένε Αλμυρό, αλλά δεν κάνουν κανένα καρπό, διότι το κλίμα της Κρήτης είναι πολύ κρύο για τους φοίνικες». Σημειώνουμε ότι κι αυτοί, όπως όλοι οι αυτοφυείς φοίνικες της Κρήτης, σε Βάι, Πρέβελη, Σταλίδα, Χρυσοκαλίτισσα κλπ., κάνουν καρπούς (τα θηλυκά υποκείμενα – το φυτό είναι δίοικο) αλλά όχι βρώσιμους, και αυτό όχι λόγω κλιματος αλλά επειδή ανήκουν στο είδος *Phoenix Theophrasti* (βλ. <http://cretaplant.biol.uoa.gr/el/plants/phoenix/>). Αντιθέτως, από αυτούς που (μετα)φυτεύτηκαν τα τελευταία χρόνια ως καλλωπιστικά φυτά στο Ηράκλειο, ή λίγο παλαιότερα στην Ιεράπετρα, όσοι είναι ποιικιλίες του είδους *Phoenix dactylifera* κάνουν

κανονικούς, βρώσιμους, χουρμάδες (προσωπική παρατήρηση). Ο Θεοχ. Δετοράκης, φιλολογικός επιμελητής της έκδοσης του *Λεξιλογίου* του Κονδυλάκη δίνει (σ. 295) μια παραλλαγή της παραπάνω παροιμίας: «*Κατέχει ο μπουρμάς είναι δα πει χουμάς* (για κείνον που αγνοεί στοιχειώδη πράγματα ή δεν αντιλαμβάνεται τα εύκολα και τα κοινά)».

Με τη σημ. 'κρουνός' έχει τη λ. *μπουρμάς* και ο Ανδριώτης. Κατά το *TDK*, το τουρκ. *birma* έχει διαλεκτ. και τη σημ. αυτή.}

μπουρμές, βλ. **μπουλμές**.

μπουρμπάς, βλ. **μπουρμάς**.

μπουρμπούρι, βλ. **μπουργούρι**.

μπουρμπουροκουταλιά, η [burburokutaľá] (Κριτσ.) : μια κουταλιά *μπουρμπούρι* (βλ. *μπουργούρι*).

[< *μπουρμπούρι* + *κουταλιά* (Συντ.)]

{Ίσως μόνο στην παραδοσιακή μαντινάδα (βλ. σημείωση στο λ. *κοκκινομερτζανόγειλη*) *Κάθα μπουρμπουροκουταλιά θέλει και το χογλιό τζή*, / *εσαά και κάθα κοπελιά τον αγαπητικό τζή*, την οποία παραθέτει ο Κριτσωτάκης. Το φαγητό το οποίο αναφέρεται έμμεσα στον πρώτο στίχο είναι *χόντρος με τσι χογλιούς*, δηλ. σαλιγκάρια μαγειρεμένα με χοντροαλεσμένο σιτάρι, βλ. *μπουργούρι*.}

μπουρνούζι*, το [burnúzi] (Παπ., Πάγκ.) : ρόμπα από χνουδωτό (*χαβλουδένιο*) ύφασμα που τη φορά κανείς αμέσως μετά το μπάνιο (*λέξις των πόλεων*, Παπ.).

[< *burmuz* (Παπ.) (بورموز)]

{Ο Τσιριγωτάκης λημματογραφεί το ουδ. **μπουρνούζο** 'μάλλινο ανδρικό παλτό' (Τσιρ^B, 337). Στο *Τραγούδι του Δασκαλογιάννη* (Βαρδίδης, σ. 15) βρίσκουμε τους στίχους : 'σ τη μέση στέκει ο Δάσκαλος ζωμένος το σπαθί του, / κι' εφόρειε το μπουρνούζο του κι' έλαμπε το κορμί του. Για τη σημ. της λ. σημειώνεται στο *Λεξιλόγιον* (σ. 60) : «μπουρνούζι, χλαίνα εριούχως». Ο Χλωρός (Α 347) έχει «*برنس*» *μπουρνούς* επίμηκες κάλυμμα κεφαλής, ως το κιαουλάφιον, όπερ άλλοτε εφόρον εν ουλεμάδες *χλαμύς* μετά κορδύλης [κουκούλας], κοινώς *μπουρνούζι*, βλ. «*بورنوز*», για το οποίο γράφει (Α 376) : «[εκ του αραβ. برنس] *χλαμύς* λευκή μετά κορδύλης [κουκούλας], ήν φέρουσιν οι Αραβες: *χλαμύς* τοιαύτη ήν οι μέλλοντες να εισέλθωσιν εις τον λουτρώνα φορούσι συνήθως αφού εκδυθώσιν, ή κατά την έξοδον αυτών εκ του λουτρώνος». Στον *Καπετάν Μιχάλη* του Καζαντζάκη (έκδ. 1981, σ. 318) διαβάζουμε: *Ο αράπακας του πασά, ο Σουλεϊμάνης, χιμούσε μπροστά, ξεστήθωτος, ζυπόλυτος, μ' ένα κίτρινο, αναριχτό*

στις πλάτες του μπουρνούζι. Παλαιότερη μαρτυρία (1831) χρήσης της λ. μπουρνούζι: σε κατάθεση μάρτυρα (κατά σύμπτωση Κρητικού) για τη δολοφονία του Καποδίστρια: «Φθάνοντες εις τον άγιον Σπυριδώνα ήτον ο Κωνσταντής Μαυρομήλης σκεπασμένος μ' ένα μπουρνούζο» (*Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, Στ', 84-85, σ. 533.)}

μπουρνούζο, το, βλ. **μπουρούζι**.

μπουρού, η, βλ. **μπουρί**.

μπουρού, το [burú] (Ξανθιν., Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ.) & **μπουρί** (Ροδ.) & **μπουρ(γ)ιά**, τα [burzá] (Ξανθιν., Ιδομ., Ιδομ^B, Κασσ., Ξεν.) : «πέισμα, μούτρομα. "Επιασέ ντονε το μπουρού ντου και δεν θέλει να φάει"» (Τσιρ.).

[< *boru* (Ξανθιν.), στη σημ. 'άσχημα, σε άσχημη κατάσταση' βλ. Καραποτόσογλου, Ετυμολ. Δυτ. Κρ., 108.]

μπουρουνδιασμένος (επίθ.) [burudjazménos] (Ιδομ^B) : χολωμένος, νευριασμένος, απρόθυμος για κουβέντες.

[< *μπουρουνδιάζω* 'μουτρώνω', ως παθ. μετ. πρκ. (Συντ.)]

{Η λ. *μπουρουνδιάζω* εμφανίζεται στο Διαδίκτυο (στον αόρ. *μπουρούδιασε*) δύο φορές μόνο, μία για άνθρωπο, με τη σημ. «μουτρώνω και αντιδρώ κατά την κούτρα μου» και μία για τον καιρό, με τη σημ. 'χάλασε, συννέφιασε'.}

μπουρουκλής (επίθ. προσ.) [buruklís], θηλ. -ού (Ιδομ^B) : αυτός που νευριάζει και πεισιμάνει με το παρομικρό.

[< *μπουρού* (βλ.) + -κλής (Συντ.)]

{Κατά τον Κυρανούδη (σ. 441, 453), από την παρετυμολ. συσχέτιση του *θεριακλής* με το *θεριό* προέκυψε, με τη μορφολογική και σημασιολογική επανάλυση *θεριό* + -κλής, και αποσπάστηκε το τμήμα -κλής ως αλλόμορφο της κατάληξης -λής: *χασικλής, μεζεκλής*. Βλ. επίσης: *κουμπεκλιδικός, χουϊκλιδικός*.}

μπουρούνι¹, το [burúñi] (Παπ., Πάγκ., Τσιρ., Ξεν.) : 1. ακρωτήριο· 2. ύψωμα, ψηλό μέρος με καλή θέα. Ως τοπωνύμιο: *Μπουρούνι τση Ρογδιάς*, δυτικά του Ηρακλείου.

[< *burun* (Παπ.) (بورن)]

{Η λ. *burun* σημαίνει αρχικά 'μήτη'. Στα τουρκ. υπάρχει η έκφρ. *çifeyi burunuda* «ου το άθος εις το άκρον, ήτοι νεόδρεπτος [λέγεται επί καρπού ή λαχανικών διατηρούντων εισέτι το άθος]» (Χλωρός, Α 377). Στο κρητικό ιδίωμα υπάρχει η αντίστοιχη έκφραση *με τον α(ν)θό στη μήτη*, που λέγεται κυρίως για τα φρεσκοκομμένα κολοκυθάκια ή αγγουράκια. Ίσως είναι μεταφραστικό δάνειο. (Για εκφράσεις σχετικές με μέλη ή όργανα του σώματος κοινές στις δύο γλώσσες

βλ. αναλυτικά στο: Ch. Symeonidis, “Türkisch-griechische phraseologische Isoglossen anhand von Bezeichnungen für menschliche Körperteile und Organe”, *Zeitschrift für Balkanologie*, 33/1 (1977), 76-90 – ειδικότερα για την παραπάνω έκφραση στη σελ. 87: Π. Α. 2.). Στην τουρκ. παροιμία *Burmu yere düşse, almaz* αντιστοιχεί ακριβώς η κρητ. *Η μόνη του να πέσει δε σκύφτει να την πιάσει* (Μάριος Παπαδάκης – Ελευθέριος Τσικαλάκης, *7.000 κρητικές παροιμίες*, χ. ε. (Εκτύπ. Τυποκρέτα), Ηράκλειο 2011, σ. 351). Ο Γαρεφαλάκης λημματογραφεί τη λ. *μπορούνι* (και *μπουρίνι*) με τη σημ. ‘θυμός’, βλ. *μπουρούντζ*.)

μπουρούντζ, το [buɾiñi] (Γαρ., Κριτσ.) : ξαφνικός θυμός.

[φωνητ. επίδραση της λ. *μπορού* ‘πέισμα, μούτρωμα’ στη λ. *μπουρίνι*, στη σημ. ‘ξαφνικός θυμός’, λόγω εννοιολογικής ομοιότητας (βλ. λ. *μπουρίνι* στο *AKN*) (Συντ.)]

μπουρουιάζω [buɾuɾiãzɔ] (Κριτσ.) : κατεβάζω τα μούτρα, θυμώνω· μτχ. παθ. πρκ. (με επιθετ. λειτουργία) **μπουρουνιασμένος**.
[< *μπουρούντζ* (Συντ.)]

μπουρουζής (επιθ. προσ.) [buɾuksis] (Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ.) : κακόκεφος, οξύθυμος.
[< *burukca* ‘στυφός· στενοχωρημένος’ (Κριτσ.) / πβ. και *buruk* ‘κακιώμενος’ (Συντ.)]
{Η λ. *buruk* ως ουσ. σημαίνει ‘μόλωπας ή πόνος από διάστρεμμα’ (Χλωρός, Α 377) και ως επιθ. ‘στρεβλός· στυφός’ και (μτρ., κατά το *TDK*) «alınarak küskünlük gösteren, gücenmiş (kimse)» (= κάποιος που κακιώνει όντας θηγμένος, προσβεβλημένος). Συναφής με το *buruk* ‘πόνος’ είναι η λ. *buru* ‘κολικός, σουβλιά’, βλ. *μπορού*.)

μπουρουξιδικός φούρνος, βλ. **μπουρεξιδικό**.

μπουρουξισμένος [buɾuksizménos] (Κριτσ.) : θυμωμένος, μουντρωμένος, κατσούφης.
[< *μπουρουζής* ή **μπουρουξίζω* (Συντ.)]
{Είναι παθ. μτχ. πρκ. με επιθετ. λειτουργία.}

μπουρσάφι, το [buɾsáfɪ] : η σμύρνα, ρητίνη του δέντρου *Commiphora myrrha*. Η λ. σε κρητ. ιατροσόφιο του 1826 (βλ. Παπαδογιαννάκης, 157).
[< **μουρσάφι* < *muɾr-i safi* ‘σμύρνα η καθαρά’ (Χλωρός, Β 1628) (Συντ.)] (مرصاف)

μπουρώνω [buɾónɔ] (Ξανθιν.) : κατεβάζω τα μούτρα, πεισιμώνω.
[< *μπουρί* (τουρκ. < *boru*), «η σημασία μεταφορική από την υπερθέρμανση του μπουριού σόμας» (Ξανθιν.) / Βλ. σημείωση στο λ. *μπουρού* (Συντ.)]
{Λέγεται και *μπουρουιάζω* (βλ.)}

μπουσκιά, η [buʃiʃá] (Τσιρ., Κασσ.) : απότομη πτώση στο έδαφος
[< *μπουσκιάζω*, κατά τα: *πεσμαθιά* (πέφτω), *κουτουλιά* (κουτουλώ) (Συντ.)]

μπουσκιάζω [buʃiʃázo] (Ιδομ^B, Κασσ.) : πέφτω, σωριάζομαι καταγής.
[< *μπουσκος* (βλ.) (Συντ.)]

μπούσκος, ο [búskos] (Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ.) : 1. παταγώδες, ηχηρό πέσιμο· 2. (μτρ. και σκωπτ.) η απόρριψη ενός μαθητή στην ίδια τάξη.
[ίσως παραφθορά της λ. *ντούσκος* (βλ.), με παρετυμολ. επίδραση από ηχοποίηση λέξης, όπως: *μπούμ / μπάμ* (Συντ.)]

μπούς μπουτούν, βλ. **μπίς μπιτούν**.

μπούτι*, το [búti] (Παπ.) : ο μηρός.
[< *but* (Παπ.)] (بوت، بوت، بوت)

μπουτούνικος (επιθ.) [butúñnikos] (Πάγκ.) : όλος.
[< *bütün* (Πάγκ.)] (بۇن)

μπουτσουζουλόκια, τα [butsuksulúʃa] & **μπουτσουζουλούδικα** [butsuksulúðika] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν.) : 1. «μικροαπασχολήσεις, π.χ. “πότε θα πάμε στη δουλειά; –Να κάνω πρώτα κάτι *μπουτσουζουλόκια* και ύστερα πάμε”· κ.σ. δυσαρέσκεια» (Παπ.) : 2. «μικροπράγματα, μικροπειράγματα, άνοστα αστεία. “Αφης τα ετούτανα τα *μπουτσουζουλούδικα* και ντήρηξε να δεις ίντα θ’ απογενούμε”» (Ξανθιν.)
[< *bozusukluk* ‘δυσαρέσκεια’ (Παπ.) / < *mizikçilik* ‘ζαβολιά στο παγνίδι’ (Γεωργιάδης) / < *bozu* ‘ψιλά νομίσματα’ (Πάγκ.) / μάλλον εννοεί: *bozuk para*] / < *bozukçuluk* ‘η ιδιότητα του ψιλκατζή’ (Κυρανούδης, 247) / ίσως < *buçukçuluk* ‘διανομή ελεημοσύνης στους ζητιάνους κατά τη μετάβαση του Σουλτάνου στο τζαμί’ (Συντ.)]

{Την ετυμολογία του Παπαγρηγοράκη αναπαράγει ο Κουκκίδης (σ. 66), αλλά γράφει το τουρκ. έθιμο ως *bozusukluk* (προφανώς είναι τυπογραφικό λάθος). Ο Γεωργιάδης στη διατριβή του για την φωνητική προσαρμογή των τουρκικών δανείων στα ελληνικά (Pavlos Georgiadis, *Die lautlichen Veränderungen der türkischen Lehnwörter im Griechischen*, διδακτ. διατρ., Μόναχο 1974, σ. 245) το εκλαμβάνει ως αμάρτυρο και χωρίς νόημα, και ετυμολογεί τη λέξη *μπουτσουζουλόκια* (που τη γράφει **μπουζουζουλόκια**) από το *mizikçilik* «Betrug im Spiel» (= ζαβολιά στο παγνίδι). Από το *mizikçilik* αναμενόμενος τ. είναι τα **μουζουζουλόκια*. Από τη λ. *bozusukluk* (που προφέρεται bozuʃukluk) μπορεί να προκύψει ο τ. **μ(ου)ζουσουκλόκια*, ενδεχομένως με παχύ τ /σ/. Στην ετυμολογία που προτείνει ο Κυρανούδης, είναι προβληματική η τροπή [z] > [ts] (γνωστή κυρίως στο πα-

ράδεγμα *zülûf*> τσουλούφι, αλλά και ζουλούφι). Με βάση τη φωνητική μορφή [butsuksulúf]α καθώς και την ιδέα ‘ασήμαντο’ που υπάρχει και στα δύο ερμηνεύματα (μικροασασχολήσεις, μικροπράγματα, μικροπευράγματα) της λ. *μουτσοουζουλούκια*, θεωρώ πιθανότερο να προέρχεται από τη λ. *buçukculuk* (προφέρεται: buçuk[çulúk) ‘διανομή ελεημοσύνης στους ζητιάνους κατά τη μετάβαση του σουλτάνου στο τζαμί’ (*«pâdisâhin câmiye çikisinda fakirlere sadaka dağıtılması»* – Πηγή:<http://www.turkanskilopedi.com/turkiye/63-osmanli-tarihi/18617-kapikulu-uvai-leri.html>). Επιφοτισμένοι με αυτό το έργο ήταν στρατιώτες της συνοδείας του σουλτάνου. Γι’ αυτούς το *TDK* έχει τον όρο (ιστορ.) *buçukcu*, που παράγεται από τη λ. *buçuk* (بوجوق, بوجوق), η οποία σημαίνει ‘μισό’ (χρησιμοποιείται συνήθως με ακέραιο αριθμό: ένα και μισό, δύο και μισό κλπ.). *Buçuklu* para σημαίνει ‘υποδιαίρεση νομίσματος.’]

μπουφεντές, βλ. **σεντέ-μεντέ**.

μπουφετζής, ο [bufedzís] (Ροδ.) : καφετζής

[< *μπουφέ(ς)* + *-τζής* (AKN)]

{Στην κοινή νεοελλ. η λ. σημαίνει ‘ιδιοκτήτης ή υπάλληλος κυλικείου’ και ‘υπεύθυνος για το μπουφέ και το σερβίρισμα, ιδίως σε γιορτές, δεξιώσεις κλπ.’ Για το τουρκ. *bifeci* σε σχέση με τη λ. *μπουφετζής* βλ. Kaczyńska & Witzcak, σ. 235.]

μπουχίζω, βλ. **μπουχιουρνίζω**.

μπουχιουρντί, βλ. **μπουχιουρντί**.

μπουχιουρντίζω [buçurdizo] (Πιτ.) : «Επιπλήττω έντονα, περιλούω, με προσβλητικές ή υβριστικές λέξεις κάποιον».

[< *püsürd*(*üm*), αόρ. του ρ. *püsürmek*, κατά το *TDK* διαλεκτ. του *püskürmek* «φυσών εκσφενδονίζω ύδωρ δια του στόματος εν είδει βροχής» (Χλωρός, Α 436)] (پسکورمك)

{Στο: Ευγενία Φραγκάκι, *Η δημόδης ιατρική της Κρήτης*, Αθήνας 1978, σ. 36, βρίσκουμε το εζής: «μπουχιουρντίζουνε = μπουκόνουνε το στόμα με ρακή και κάνοντας μια προσπάθεια με τα χείλια εκτοξεύουν το υγρό σε λεπτά νήματα». Ο Πιτυκάκης λημματογραφεί το ρ. προφανώς στη μφ. του σημασία ‘περιλούω’ κάποιον. Το ρ. *püskürmek* σημαίνει επίσης ‘εκρήγνυμαι, ξερνώ λάβα’ (για υφαιστεια) και μφ. ‘ξεσπάω τον θυμό μου’ (*TDK*). Ο Κριτσωτάκης λημματογραφεί το ρ. **μπουχίζω** ‘καταβρέχω με νερό που έχω μέσα στο στόμα μου’. Το ετυμολογεί από τη λ. *buhar* ‘ατμός’.]

μπουχιουρντί, το [buxurçó] (Ροδ.) : μπαχαρωπολείο.

[< *μπουχούρι* (Συντ.)]

μπουχούρι¹, το [buxúri] (Ροδ., Κριτσ^Γ, Τσιρ^Β) : «μπαχαρικό» (Ροδ.), «ρητίνη που στάζει από το δέντρο (α)στύρακα, την οποία οι Τούρκοι τη χρησιμοποιούσαν για λιβάνι» (Τσιρ.)

[< *buhur* ‘λιβάνι’ (από το αραβ. *bahūr/buḫūr* κατά τον Nişanyan) (Συντ.)] (بخور)

μπουχούρι², το [buxúri] (Πιτ., Ιδομ^Β) : η υπογραφή, αλλά και η σφραγίδα. Βλ. και *μουχούρι*.

[παραφορά της λ. *μουχούρι* (Κουκκίδης, 57) < *mühür* ‘σφραγίδα’ (από το περσ. *mühr* κατά το *TDK*) (Συντ.)] (مهـر)

μπουχιουρνίζω [buxurízo] (Κριτσ^Γ) : θυματίζω, λιβανίζω.

[< *μπουχούρι*]

μπουχιουρντάνι, το [buxurdáñi] (Τουρκοκρητ.) : το θυματήρι.

[< *buhurdan* (Bilgehan², 62)] (بخوردان)

μπουχτίζω* [buxtízo] (Παπ., Πάγκ., Ιδομ^Β) : 1. (αμτβ.) χορταίνω υπερβολικά· 2. (μτβ.) μπουκόνω, ταίζω υπερβολικά κάποιον.

[< *bikmak* ‘αηδιάζω’ (Παπ.) / αόρ. *bikt(im)* (Πάγκ.)] (بيققم, بققم)

μπόχικος, βλ. **μπόσικος**.

μπράτη, βλ. **αμπράτη του κάτω**.

μπρατσαργάτης, βλ. **μποζαργάτης**.

μπραχάτσο, το [braxádzo] (Τσιρ.) : «μικρό δοχείο λαδιού για καθημερινή χρήση, λαδικό».

[ίσως < *bahraç*, κατά το *TDK* διαλεκτ. του *bakraç*, από το οποίο το *πακράτσι* ‘μικρό χάλκινο δοχείο για τον αγιασμό’ (Μπόγκας, 186-7· Κουκκίδης, 58) (Συντ.)] (بقراج)

μπρε* (επιφ.) [bré] & **βρε*** [vré] (Πιτ., Κονδ., Ιδομ., Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ.) : «Επιφώνημα: ό,τι περίπου το ‘βρε’ της Κοινης, αλλά με σημασία λιγότερο τραχεία και κάπως ανοίκεια, η οποία εκφράζεται με το “μωρέ”. Μπορεί να χρησιμοποιηθεί ακόμη και σε σεβαστά πρόσωπα. [...] Συχνά χρησιμοποιείται σαν επιφώνημα έκπληξης. [...] Άλλοτε πάλι σαν άρνηση, στη σημασ. του “όχι δα” της Κοινης» (Πιτ.).

[< μsn. *μπρε* < τουρκ. *bre, bire* (AKN)] (بره)

{Ως κλητικό χρησιμοποιείται συχνά με τη αντωνυμία *συ*, συνήθως με έγκλιση του τόνου: *μπρέ συ Μανόλη!* Ο Δαριβιανάκης λημματογραφεί χωριστά το *μρε* ‘μωρέ, μπε συ, εσύ που με γροικάς’. Αυτό ίσως προέρχεται από το *μωρέ*. Κατά τον Κονδυλάκη (σ. 49) «Το μωρέ έγινε μπε και βρε διά να φαίνεται ολιγώτερον αγροίκον». Το *TDK* ετυμολογεί το *bre* από τα ελληνικά, χωρίς να προσδιορίζει από ποια λέξη ακριβώς.]

μπρίκι*, το [brítʃi] (Παπ., Πάγκ.) : 1. είδος πήλινου δοχείου για νερό· 2. μικρό μεταλλικό σκεύος για το ψήσιμο του καφέ και άλλων αφεψημάτων. Και **μπρίκι** [ibrítʃi], σε προικοσύμφωνο του 1872: *τρία μπρίκια του καφέ γρ. 20 (Α.Δ.Η., 2 / 55-287).*
[< *ibrik* (Παπ.)] (إبريق)

μπρικούλα, η [bríkúla] (Γαρ., Κριτσ.) : μπουκάλια καλυμμένα με ψάθινο πλέγμα όπως οι νταμτζάνες.
[μάλλον < *μπρίκι*, στη σημ. 'δοχείο για νερό' (Συντ.)]
{Παρά την κατάληξη *-ούλα* δεν χρησιμοποιείται ως υποκοριστικό.}

μπρισίμι*, το [brisiˈmi] (Παπ., Πάγκ., Ιδομ^B, Ροδ., Κασσ., Ξεν.) : η μεταξωτή κλωστή.
[< *ibrisim* (Παπ.)] (إبريشم)

μπρισιμιτζής, ο [brisiˈmidzís] : κατασκευαστής μεταξωτών κλωστών, μεταξουργός. Η λ. σε έντυπο *Εκλογικό Κατάλογο Δήμου Ηρακλείου* του έτους 1906 (Ιστορικό Αρχείο Κρήτης, φωτοτυπημένο αντίγραφο στη Βικελαία) στη στήλη «επάγγελμα» (σ. 6: *βρισιμιτζής*, 24: *βρισιμιτζής*). Βλ. και *Κώδικας θυσιών*, 371,
[< *ibrisimci*] (إبريشمجي)

μπροκατζής (επιθ. προσ.) [brokadzís] (Γαρ., Κριτσ., Ιδομ^B.) : ο κακοπληρωτής.
{Ληματογραφείται για την τουρκ. προέλευσης κατάλ. *-(α)τζής*. *Μπροκόνω* σημαίνει 'καρφώνω' αλλά και 'αφήνω απλήρωτο χρέος, φεσώνω'. Βλ. και *καζικιά*.}

μπωσμά, βλ. **μποςμάς**.

μυξομέντιλο, το [miksóméndilo] (Αποστ., Τσιρ.) : μαντίλι τσέπης.
[< *μύζα* + *μεντίλι* (Συντ.)]
{Βλ. σημείωση στο λ. *μεντίλι*.}

Μυσερλής, βλ. **Μισιρλής**.

μόρικος, βλ. **μόρικος**.

N

νααγές, βλ. **ναχιγές**.

ναγές, βλ. **ναχιγές**.

νά κουκιού κουκιού, βλ. **κουκιού κουκιού**.

νά πούλι πούλι, βλ. **πούλι πούλι**.

νά πχι πχι, βλ. **πχι πχι**.

νά ψι ψί, βλ. **πχι πχι**.

ναζάρι, το [nazáři] (Τουρκοκρητ.) : η ματιά, το (κακό) μάτι.

[< *nazar* (Bilgehan¹, 45) «βλέμμα, όμμα, κ. ματιά, παρατήρησις· εύνοια· βάσκανος οφθαλμός, κ. μάτι» (Χλωρός, Β 1884), από το αραβ. *nazar* κατά τον Nişanyan (Συντ.) (نظر)]

νάζι*, το [názi], πληθ. **νάζα** (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ιδομ., Δαρ., Χουστ., Κασσ., Τσιρ^β) : **1.** σκέρτσo, χαριτωμένο και παιγνιδιάρικο φέρσιμο· **2.** ερωτοτροπία· **3.** προσποιητή άρνηση. ΦΡ. *κάνω νάζι(α)*: προσποιούμια ότι δεν θέλω κάτι, ενώ παραγματικά το θέλω (Πάγκ.).

[< *naz* (Παπ.) (نأ)]

ναζιάρης* (επίθ. προσ.) [nazjárıs] & **ναζάρης** [nazáris] (Παπ., Πάγκ., Τσιρ^β) : αυτός που κάνει νάζια.

[< *νάζι* (Παπ.)]

ναζιλής (επίθ. προσ.) [nazilís], θηλ. **ναζιλίνα** (Κριτσ., Ροδ., Ξεν.) : ναζιάρης.

[< *nazh* (Κριτσ.)]

{Στο ίδιο λήμμα έχει και το επίθ. **ναζιλίδικος** (βλ.)}

ναζιλίδικος (επίθ.) [nazilídikos] & **ναζιλίδικος** [nazilídikos] & **νατζιλίδικος** [nadzilídikos] (Πιτ., Κριτσ., Ιδομ^β, Τσιρ^β) : κομμός, παιγνιδιάρης, ναζιάρης. ΕΠΠΡ. **ναζιλίδικα**.

[< *nazh* (Πιτ.) (نأزلى، نأزلى)]

{Μάλλον είναι επίθ. προσ. που χρησιμοποιείται ως ουδ. του **ναζιλής**, βλ. υποσημ. 15.}

ναζίρης, ο [nazírıs] : επόπτης (Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις*, Γ 343). Η λ. στο ουδ. σε τουρκοκρητ. σκωπτική μαντινάδα: *Η βρούβα εξεστράτισε και πήδε στο Μισίρι / και παραγίνεται το κολοκύθι να γίνεται ναζίρι* (βλ. *Κρήτη & Τουρκοκρητικοί*, 76)

[< *nazir* (Κουκκίδης, 67) (ناظر)]

{Κατά τον Χλωρό (Β 1851) *nazir* σημαίνει ‘έφορος, επιθεωρητής, διευθυντής, υπουργός’ αλλά και ‘επόπτης, επιστάτης’. Αρχική σημασία: «ο βλέπων, ο έχων θέαν εις τι μέρος». Η λ. *ναζίρης* μαρτυρείται σε ελλην. έγγραφο αλλού: βλ. Μπερμπέρι, 248.}

ναζίφης (επίθ. προσ.) [nazífıs] (Τσιρ.) : γελοίος και άμυαλος.

[< *nazif* «καθαρός, αγνός [κυριολ., μτφ.]» (Χλωρός, Β 1886), με σημασιολ. δεινωση, πβ. *αγαθός* (Συντ.) (نظيف)]

ναϊτής [naĩtis] : Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 : *Ναϊτης του Καντή*. «Σημαίνει τον έξαρχον ή βοηθόν του Καντή» (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 97).

[< *nair* (από το αραβ. *nā'ib*) (*Mehmet Yunus & Ξανθοουδίδης*)
{*Το 1900 ο Χλωρός* (Β 1859) *έχει τη λ. nair με το ερμηνευμα: «τοποτηρητής, ο επέχων θέαν τινός· ιεροδικαστής, κ. Ναϊτης, Καδής· εισιτητής [νομ.]».*}

ναΐσου [nésu] (επιφ.) & **ναΐσε** [nése] (Ιδομ., Γαρ., Κριτσ^α) : «παρανετικό μόριο (παρότρυνση με πολλές σημασίες: έλα τώρα, κάνε το, τελείωνε, βιάσου, μην κάνεις πως δεν θέλεις, ξεκίνα, κάνε ό,τι είναι να κάνεις, μη διστάζεις, προχώρα, ξεχασέ το κλπ.)» (Ιδομ.).

[< *ne ise* (*Συμπλήρωμα ΙΑΠΔ*, 138) ‘ό,τι κι αν είναι, οπωσδήποτε’ (Χλωρός, Β 1912). Άλλη γραφή (*TDK*) : *neyse*. Έτσι το έχουν οι Tunçay & Καρατζάς (σ. 540), ως επιφ. με τη σημ. «τέλος πάντων, ό,τι να 'ναι, ας είναι δα» (Συντ.)] (نه ايسه)

{Προτεινόμενη γραφή: *νέσου, νέσε*. Ως παιδί το άκουγα σαν δύο λέξεις (*να + σου*), αλλά με ρηματική σημασία (β' ενικ. πρόσ. προτροπτικής προστακτικής) : *πάρ'τα πόδια σου, παίξε τα χέρια σου, ανελέσου!* Η γραφή με *αι* και το ερμηνευμα του Ιδομενέως με κάνουν να σκεφτώ ότι δεν ήμουν ο μόνος (βλ. και σημείωση στο λ. *ναλέπι*). Πβ. ποντιακό *ναΐσά* ‘ό,τι και να είναι, όπως και να έχει το πράγμα, τέλος πάντων’.

νάκλι, το [nákli] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξαν-

θιν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ροδ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** αφήγηση, εξιστόρηση· **2.** (μτφ., στον πληθ.) *τα νακίλια*: οι ανεκδιήγητες πράξεις, τα “κατορθώματα”, η επίμεμπτη φήμη. [*< nakil* (Παπ.) / αιτιατ. *nakli* (Ξανθιν.), κατά το *TDK* και τον *Nisyanan* από τα αραβ. *nakl* / < οθωμ. *nakl* (Χλωρός, B 1896) (Συντ.)] (نكل)
 {Μάλλον από το *nakl*: από το *nakil* ο αναμενόμενος τ. είναι **νακίλι*, πβ. *ρεζίλι* < *rezil*, *φιλίλι* < *fitil*, *χασίλι* < *hasil* κλπ. Για την κοινωνιολογική διάσταση της σημ. 2. βλ. σχόλιο στο λ. *καριχίρω* για τη λ. *σίρι*.}

ναλέτης [nalétis] (Πιτ., Κονδ., Ιδομ., Τσιρ.) : **α)** (ως επιθ. προσ., θηλ. **ναλέτισσα**) καταραμένος, αθεόφοβος, παλιάνθρωπος· **β)** (Ξανθιν^Δ, ως ουσ.) οι *ναλέτηδες*: οι διαβόλοι.
 [*< ναλέτι* (Πιτ.)]

ναλέτι, το [naléti] & **αλέτι**² [aléti] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^Β, Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : ανάθεμα, κατάρρα. Με υποτακτ. του ρ. *έχω* στην κατάρρα. *Ναλέτι* να ‘χεις. Βλ. και *διαλέτι*.
 [*< lanet* (Παπ.) / *nalet* (Πιτ.)] (لعنت \ لعنت)

{Το *TDK* έχει *lanet* και διαλεκτ. *nalet*. Ο Γαρεφαλάκης έχει *ναλέτι* και *νάλετι*: πράγματι ακούγεται και ως προπαροξύτονο στην κατάρρα. Ο Ιδομενεώς^(B) το έχει και με τη σημ. ‘το άδικο, η αδικία’. Ο Κασσωτάκης λημματογραφεί χωριστά τους τύπους **αναλέτι** και **εναλέτι**, αλλά προφανώς πρόκειται για μονολεκτική γραφή του επιφω. *α/ε!* και της λ. *ναλέτι* στις φράσεις *ά ναλέτι* να ‘χεις / *έ ναλέτι* να ‘χεις, που έχει ως παραδείγματα χρήσης. Όταν ήμουν παιδάκι άκουγα την παραπάνω κατάρρα ως *Ναλέ* τινάχεις (με λανθασμένη τμήση· όπως την έλεγε η γειτόνισσά μας) και την αντιλαμβάνομαι ως *Να λέει* τι να ‘χεις, δηλ. ‘να σε βλέπει ο άλλος και να απορεί για το χάλι σου’ (!) Η τάση των μικρών παιδιών να τροποποιούν φωνητικά κάτι που τους φαίνεται ακατανόητο, ώστε να αποκτήσει νόημα γι’ αυτά (βλ. και λ. *ναίσου*), που εξηγεί εν μέρει και την τάση των μεγαλύτερων για παρετυμολογική τροποποίηση ή επανάλυση, είναι ένα ωραίο θέμα για μελέτη, στα σύνορα γλωσσολογίας και ψυχολογίας.}

ναλετιάζω [naletʰázo] (Χουστ.) : νευριάζω.
 [*< ναλέτι* (Συντ.)]

ναλί, βλ. **λαλί**.

ναλμπάντης, βλ. **αλμπάντης**.

ναμάζι^(A), το [namázi] (Κονδ., Χουστ., Κριτσ^F) : η προσευχή, το προσκύνημα του μωαμεθανού.
 [*< namaz* (Κουκκίδης, 67)] (نماز)
 {Στο λ. *namaz* ο Χλωρός (B 1901) σημειώνει: «αι ώραι της προσευχής των Μουσουλμάνων

είναι πέντε, αι εξής: صباح نمازی [sabah namazi, βλ. *σάμπαν αμάζι*] η προσευχή της πρωίας, اوليه نمازی [öğle namazi] η προσευχή της μεσημβρίας, ايکيندى نمازی [ikindi namazi, βλ. *κιντί*] η προσευχή του δειλινού, اقشام نمازی [akşam namazi, βλ. *αζάμι*] η προσευχή της εσπέρας, και ياتسو نمازی [yatsi namazi, βλ. *γιατσι*] η προσευχή της κατακλίσεως. Βλ. και σημείωση στο λ. *αζά ναμαζί*.}

νάμι, το [námi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : το όνομα, η φήμη κάποιου (συνήθως με θετική σημασία).
 [*< nam*, από τα περσ. (Παπ.)] (نام)

{Ο *Nisyanan* σημειώνει ότι το παλαιοπερσ. *nām*, το σανσκρ. *nāman*, το αρχαίο ελλ. *όνυμα* και το λατ. *nomen* έχουν κοινή καταγωγή και ανάγονται στο ινδοευρ. **nōmn*. Για το πόσο σημαντικό είναι να βγάλει κανείς *καλό όνομα* μιλιά η κρητ. παροιμία: *Να βγει το νάμι του θεριστή κι ας θέτει να κοιμάται*. Αλλά αυτά ίσχυαν τότε που το κέντρο της ζωής μας δεν είχε μετατεθεί από το *είμαι* στο *έχω*.}

ναμικιόρος (επιθ. προσ.) [namitʰóros] & **ναμικιόρης** [namitʰóris] & **ναμικόρος** [nīmitʰóros] (Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^Β) : *αχάριστος*, αγνώμων.

[*< namkōr* (Πιτ.) / *< namikōr*, κατά το *TDK* διαλεκτ. του *nankōr* (Συντ.)] (نامکور, ناکور)

{Ο Γαρεφαλάκης λημματογραφεί μόνο το θηλ. **ανεμικιόρη** ‘αχάριστη’. Ο Κριτσωτάκης έχει: «**ανεμικιόρος** -α -ικος = ανέμελος, ανέμυλος (άμυλος), αχάριστος». Το ετυμολογεί από το *ανεμική* + *κίρος*. Κατά τον *Nisyanan* το τουρκ. *nankōr* από τα περσ. *nānkūr* (< *nān* ‘ψωμί’ + *kūr* ‘τυφός’).}

ναμιντάρης (επιθ. προσ.) [namidáris] (Πιτ., Ιδομ^Β) : ξακουστός, φημισμένος, *ναμουντάνικος*.

[*< νάμι* (Πιτ.) / *< namdar* (< περσ. *nāmdār*) (Kappler, 102)] (نامدار)

{Στο παράδειγμα χρήσης του Πιτυκάκη χρησιμοποιείται ο τ. *ναμιντάρικος*. Ο Ιδομενεώς λημματογραφεί και τον τ. **ναμιντάρικος**.}

ναμούζης, βλ. **ναμουσουζής**.

ναμούζι, βλ. **ναμούσι**.

ναμουντάνικος (επιθ.) [namudánikos] & **ναμουντάνης** [namudánis] (Πιτ., Τσιρ., Ιδομ^Β) : **1.** ξακουστός, φημισμένος· **2.** δυνατός, ισχυρός.

[*< νάμι* (Πιτ.) / *< namundan* ‘ονομαζόμενος, καλούμενος’ (Χλωρός, B 1854) (Συντ.)]

{Η λ. *ξαναζωντάνεψε* στον τίτλο του βιβλίου του Κωστή Λαγουδιανάκη *Τα ναμουντάνικα χωριά στη μάνα μας της Κρήτης*, Εκδ. Δοκμάκης, Ηράκλειο 2009, το οποίο περιέχει 1430 δι-

στιχα (μαντινάδες) του συγγραφέα για τα ισάριθμα χωριά/πόλεις της Κρήτης, και είχε πρωτοδημοσιευτεί τμηματικά στην εφημ. *Πατρίς* (Ηρακλείου), στη στήλη *Αποσπερίδες και Βαϊζα*, από 3 Μαΐου έως 25 Οκτ. 2008. Ο Λαγουδιανάκης έχει χρησιμοποιήσει μέγα πλήθος ξεχασμένες λέξεις του κρητικού ιδιώματος – μεταξύ αυτών και πάρα πολλές από τις λέξεις του ανα χειράς καταλόγου.}

ναμούσι, το [namúsi] & **ναμούζι** [namúzi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Κριτσ^α., Ιδομ^β., Κασσ., Τσιρ^β.): αιδώς, αξιοπρέπεια, υπόληψη.

[< *namus* (Παπ.)] (ناموس)

{Ισως είναι αντιδάνειο: Κατά τον Nişanyan η λ. *namus* < αραβ. *nāmūs* < ελλ. νόμος. Βλ. και Χλωρός, Β 1857.}

ναμουσουζής (επίθ. προσ.) [namusúzis] (Ροδ., Τσιρ., Ιδομ^β., Χουστ.): άτιμος, ανυπόληπτος.

[< *namussuz* (Κουκκίδης, 67)] (ناموسسوز)

{Ο Ιδομενέος λημματογραφεί χωριστά τη λ. **ναμούζης** ‘ανήθικος, άτιμος’, αλλά πρόκειται μάλλον για παραφθορά της λ. *ναμουσουζής*.}

νανές, ο [nanés] (Κριτσ^α.): ο δυόσμος.

[< *nane* (Κριτσ.)] (نانه)

ναντίρι (επίρρ.) [nadíri] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν.): Μόνο στην επιρρ. φρ. *πολλά ναντίρι*: πολύ σπάνια.

[< *nadir* (Παπ.)] (نادير)

νάξης (επίθ. προσ.) [náksis] (Πάγκ.): **1.** ευέξαπτος, «ο “μη μου άππου”» **2.** κακόφαρος.

[< *naksi* (Συμεωνίδης) / < *aksi* (Καραποτόσουλου) ή < *nahs* (& *nahis, nahīs, nakis, nakis*), διαλεκτ. κατά το *TDK*, «ters, inatçı», βλ. *τέρσης, ινατζής* (Συντ.)]

{Ο Πάγκαλος δίνει ως συνώνυμο της 2ης σημ. τη λ. **νάψης**, που την έχει και σε ξεχωριστό λήμμα, αλλά πρόκειται μάλλον για φωνητικό τύπο της λ. *νάξης*. Ο Χουσουλάκης το έχει ως **νάψης**. Ο Πέτρος Βλαστός (*Συνώνυμα και συγγενικά - Τέχνες και σύνεργα*, Αθήνα 1931) έχει τη λ. *νάξης* ως συνώνυμο των λ. γκρινιάρης, δύσκολος, ντροπαλός, παραξενιάρης (σ. 63, 74, 143, 163 αντίστοιχα), και τη λ. *ναζιλίκι* ως συνώνυμο στη λ. γκρινία (σ. 63), βλ. *αναζιλίκι*. Η Ευγγελία Φραγάκι (*Η δημόδης ιατρική της Κρήτης*, Αθήνα 1978, σ. 256) έχει: «νάξικο (παιδί) = αυτό που γκρινιάζει». Ο Χαράλαμπος Συμεωνίδης (“Μ. Γ. Μιχαηλίδου-Νουάρου, Λεξικόν της Κρητικής διαλέκτου, Αθήνα 1972”, *Ελληνικά*, 26/1 (1973), 167) ετυμολογεί τη λ. «νάξης “ιδιότροπος, παράδοξος”» από το τουρκ. *naksi*. Ο Κώστας Καραποτόσουλου ετυμολογεί από το τουρκοαραβικό *aksi*

‘έναντιος, αντίθετος, ουχί ευνοϊκός’ (“Ετυμολογικά στα ιδιώματα της Καρπάθου”, *Ελληνικά* 62 (2012), 152).}

νάξικος (επίθ.) [náksikos] (Ροδ.): γκρινιάρης.

[βλ. το προηγούμενο]

ναργιλές*, ο [nargilés] & **αργιλές** [argilés] & **αργελές** [argelés] (Παπ., Κριτσ.): «περσική καπνοσύριγγ» (Παπ.), «είδος ανατολίτικης συσκευής καπνίσματος, που αποτελείται από ένα δοχείο με νερό, μέσα από το οποίο περνάει ο καπνός πριν φτάσει σε ένα μακρύ και ευλύγιστο σωλήνα, στο μαρκούτσι, που καταλήγει στο στόμα του καπνιστή» (*AKN*).

[< *nargile* (Παπ.) / & διαλεκτ. *nargele* (*TDK*) (Συντ.)] (نارگيليه)

{Ακούγεται και ως *ναργελές*. Οι τ. *αργιλές* και *αργελές* προκύπτουν από λανθασμένη τμήση στη συμπεφορά με το άρθρο στην αιτιατική: τον ναργιλέ > τον ν-αργιλέ > τον αργιλέ > ο αργιλέξ.

νάρκι [nárti:] : διατίμηση (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των χρόνων 1831-1845, σε ρηματ. περίφρ. με το ρ. γίνομαι: *έγινε νάρκι το λάδι, 68 π(α)ρ(άδες) την οκά* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 123).

[< *nark*, παραθορά του *narh* «διατίμησις κρέατος και άλλων εδωδιμων, ήτοι τιμή οριζομένη κυβερνητικής, κ. νάρκι» (Χλωρός, Β 1868), από το περσ. *narχ/nirχ* κατά τον Nişanyan (Συντ.)] (نارق)

νασαέτι, το [nasaéti] (Πιτ., Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^β.): **1.** η απόφαση, η οριστική και αμετάκλητη απόφαση: *Εγώ το νασαέτι μου το ήπια και δα ζεντεντού* (Πιτ.): **2.** η συνήθεια.

[< *nasihāt* ‘συμβουλή’ (Κριτσ.) & διαλεκτ. *nasiat, nesehet, nesat* (*TDK*) (Συντ.), βλ. και *νασαχάτι*] (نصیحت)

{Στο λήμμα *νασαέτι* ο Πιτυκάκης έχει ως δεύτερο παράδειγμα χρήσης την τουρκοκτητική (;) μαντινάδα *Το νασαέτι σου βαστώ και το ριτζά σου πιάνω, / και το χατίρι σου βαστώ στην κεφαλή μου πάνω*. Εδώ όμως η έκφρ. *το νασαέτι του βαστώ* σημαίνει σαφώς ‘ακολουθώ τη συμβουλή σου’. Η σημ. ‘απόφαση’ μάλλον από την ιδέα της εφαρμογής μιας συμβουλής. Η σημ. ‘συνήθεια’ από την κατ’ επανάληψη εφαρμογή μιας οριστικής απόφασης.}

νασαχάτι, το [nasaháti] : συμβουλή. Η λ. σε τουρκοκτητ. ρίμα του 1826: *Δίκα κρίνει ένας Θεός, δε θέλει νασαχάτι* (βλ. *Dedes*, 369).

[< *nasahat*, διαλεκτ. τ. του *nasihāt* ‘συμβουλή’ (Meynard, Β 821) (Συντ.)] (نصیحت)

νασίπι, το [nasípi] : το μερίδιο. Η λ. σε τουρκοκτητ. γνωμική μαντινάδα: *Να εργαστώ με την*

τιμή και με τη νητροσύνη, / να φάγω το νασίπι μου και τ' άλλο να πομείνει (βλ. Κρήτη & Τουρκοκρητικοί, 149).

[< *nasip* (Bilgehan¹, 45) «κλήρος, μερίδιον, δόσις, τύχη» (Χλωρός, Β 1880), από το αραβ. *naṣīb* κατά τον Nisanyan (Συντ.) (صيب)]

νατζιλίδικος, βλ. **ναζιλίδικος**.

νάτζονα, βλ. **τζο**.

νάτι, το [náti] : η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1815: *που του ζηλούσε στην αντρεία και στο καλό του νάτι* (βλ. Νίκος Σταυρινίδης, «Το τραγούδι του Μαζλούμ Αγά ή Μπαλουζή», *Αμάθεια*, 2/5 (1971), 58).

[«ίσως από την τουρκ. λέξη *naṭk* και *νάκτι*, που σημαίνει αυτός που μιλεί λογικά» (Σταυρινίδης)]

{Ο Χλωρός (Β 1850) έχει: *ناطق* νατήκ [μτχ. εν. και επίθ.] ο λαλών, ομιλών, ο πεπρωκισμένος δια λόγου, λογικός. Στο *TDK*: *natika*.}

νατίρης, ο [natiris], θηλ. **νατίρισα**, η [natirisa] : λουτράρης / λουτράρισα σε χαμίμ (βλ. Ευαγγελία Φραγκάκι, «Τα χαμίμια του Μεγάλου Κάστρου. Προέλευσης και λειτουργία των», *Αμάθεια*, 8/30 (1977), 15).

[< *nadir* «επιστάτης λουτράνος» (Χλωρός, Β 1850) (Συντ.) (ناظر، ناظر)]

ναχιγές, ο [naħijés] : η επαρχία (διοικητική περιφέρεια επί Τουρκοκρατίας). Η λ. ως **νααγές** σε εκκλησιαστικό έγγραφο του 1793 (βλ. Φανουράκης, 135): ως **ναγές** στο *Τραγούδι του Αληδάκη* (Βαρδιδής, σ. 44) : «ζ τον ειδικόν του [= του Αληδάκη] *το ναγιέ πόδα να μην πατούσι* [οι Σφακιανοί].

[< *nahiye* «υποδιαίρεσις υποδιοικήσεως, διαμέρισμα ή δήμος» (Χλωρός, Β 1843), από το αραβ. *nāhiya(t)* κατά τον Nisanyan (Συντ.) (ناحية)]

ναφακάς, ο [nafakás] & **ανεφακάς** [anefakás] (Κριτσ^π): η διατροφή (χρήματα). Η λ. σε έγγραφο του 1863: *δια τον ανεφακά του παιδιού* (*Α.Δ.Η.*, 2 / 9-405). Και σε άλλο του 1872: *ο σύζυγός μου [...]* *να διαταχθεί να πληρώνι κάθε μήνα το νεφακά τον τέκνον του ή να τα πάρει μαζί του επιδί έχι αρκετόν πράγμα ειδικόν του* (*Α.Δ.Η.*, 2 / 58-33). Στον πληθ.: *ανεφακάδες για τα παιδιά προς διατήρησιν αυτών* (*Α.Δ.Η.*, 2 / 29-152). [< *nafaka* (Κριτσ.) (نفقة)]

ναφκίλκι, βλ. **μουναφκίλκι**.

ναφιλέ (επίρρ.) [nafilé] & **αναφιλέ** [anafilé] & **ανεφιλέ** [anefilé] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ^π, Ροδ.) : μάτια, ανάφελα, του κάκου.

[< *nafile* (Παπ.) (نافله)]

{Ο Παπαγρηγοράκης το θεωρεί αντιδάνειο: < αραβ. < ελλ. *ανωφελώς*. Το *TDK* αναφέρει απλώς ότι το *nafile* προέρχεται από τα αραβικά, ο Nisanyan προχωρεί στο αραβ. *nafīl* 'περιττό, παραπανίσιο'. Ανεξάρτητα από την ετυμολογία, ο τ. *αναφιλέ* μάλλον προέκυψε με επανανάλυση από τη φρ. *μα ναφιλέ* 'αλλά μάταια'.}

νάψης, βλ. **νάξης**.

(***νεκίτης**, βλ. Παράρτημα 1.

νέ μπού (έκφρ.) [né bú] (Πάγκ.) : «Τι (εννοείται το: *είναι*) τούτο εδώ: Πολλάκις συνεκφέρεται εκ παραλλήλου και η αντίστοιχος ελληνική μετάφρασις: *νέ μπού, είναι 'να δά και τουτονά;*» [< *ne* 'τι;' + *bu* 'αυτός' (Πάγκ.) (نه بو)]

νέ... νέ... (σύνδ.) [né né] (Παπ., Πάγκ.) : ούτε ... ούτε...

[< *ne... ne...* (Παπ.) (نه)]

νεκαντάρ (επίρρ.) [nekadár] (Πάγκ.) : «Πόσον; *Νεκαντάρ* οκά; πόσον τμάται η οκά;»

[< *ne kadar* (Πάγκ.) (نه قدر، نقدر)]

{Το *νεκαντάρ οκά*; είναι το τουρκ. *Ne kadar oka?* γραμμένο με ελλ. χαρακτήρες. Μάλλον πρέπει να λημματογραφηθεί ως: *νεκαντάρ οκά*; (φρ.), διότι η λ. *νεκαντάρ* δεν φαίνεται να χρησιμοποιείται αλλού.}

νελέρ (άκλ. επίθ.) [nelér] (Παπ., Πάγκ.) : «πάρα πολλοί, π.χ. «τούτο-νέ τον ψευθή το ντουινά τον επεράσανε νελέρ και νελέρ κόσμος!» (Παπ.), πθ. κόσμος και κοσμάκης, κόσμος και ντουινιάς. [< *neler* (Παπ.) (نه لره)]

{Ισως πρέπει να λημματογραφηθεί ως *νελέρ* και *νελέρ* (έκφρ.) : κατά το *TDK* η λ. *neler* (πληθ. του ερωτημ. *ne* 'τι;') σημαίνει 'πολλά και διάφορα', και χρησιμοποιείται αναδιπλωμένη για επίταση, πθ. ελλ. *πόσοι και πόσοι δεν...* (Ευαγγελία Βλάχου, «Μορφολογική και σημασιολογική ανάλυση των αναδιπλασιασμένων ερωτηματικών λέξεων της ελληνικής και της τουρκικής», *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*, Τομέας Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 32 (2012), 52-64), αλλά υπάρχει και το επιτακτικό *neler de neler* (Müller Hans-Georg, *Morphophonologische Untersuchungen an Reduplikationen im Türkischen*, διδακτ. διατρ., Πανεπ. Tübingen, 2003, σ. 40), του οποίου «ακριβές αντίγραφο» είναι η φρ. *νελέρ* και *νελέρ*.}

νενέ*, η [nené] (Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ.) : «η μαμά (σε πολύ παλαιότερη εποχή)» (Ιδομ.).

[< *nene* (κατά το *TDK* 'γιαγιά' και (παρωχ.) 'μαμά') (Συντ.) (نه نه)]

νερό στον τραχανά, βλ. **τραχανάς**.

νεσαρέτι [nesaréti]: μόνο στη ρημ. περίφρ. **κά-νο νεσαρέτι** : «εποπτεύω, επιτηρώ, εφορεύω» (Χλωρός, Β 1883)· σε κρητ. δημοτ. τραγούδι: *Δευτέρα το λογάστηκε και κάνει νεσαρέτι / να πέψη το Χαλήλ αγά εις την Αγιά να βλέπη* (Κριάρης, 181).

[< *nezaret etmek* (Συντ.)] (نظارت ايتمك)
{Ο Κριάρης έχει: *Νεσαρέτι* = Απόφασις.}

νέσε, βλ. **ναΐσου**.

νέσου, βλ. **ναΐσου**.

νεσπέρης, βλ. **ρеспέρης**.

νεστέρι, το [nestéti] (Ίδομ., Τσιρ., Κασσ.) & (*Ημερολόγιο Κοζύρη*, 591) : το νυστέρι.

[μάλλον < τουρκ. *neşter* (Συντ.)] (نَشْتَر، نيشتر)
{Κατά τον Πάγκαλο (*Περί του Γλωσσικού Ιδιώματος της Κρήτης*, 1ος τόμος [Γραμματική], Αθήνα 1955, σ. 178) η τροπή [i > e] (νυστέρι > νεστέρι) οφείλεται στη γειτνίαση με το [r]. Το *ΑΚΝ* ετυμολογεί τη λ. *νυστέρι* ως εξής: «ελνστ. (;) **νυστέριον* (με αποφυγή της χασμ.) υποκορ. του αρχ. **νυστήρ* < ρ. *νύσ(σω)* ‘αργίζω με οξύ αντικείμενο’ -τήρ». Ομοίως και το *ΕΑΝΕΓ*. Το *ΤΔΚ* ετυμολογεί το τουρκ. *neşter* από το περσ. *neşter*, ο Nişanyan (που αναφέρει και τον παλαιότερο τ. *nişter*) από το περσ. *nīštar/naštar*. Περσικής προέλευσης το θεωρεί και ο Χλωρός (Β 1877), ο οποίος σημειώνει ότι η λ. προφέρεται *nişter* και κοινώς *neşter*. Αλλά δεν ξέρουμε από πού το πήρε η περσική γλώσσα. Από το τουρκ. *neşter* ετυμολογούνται και οι διάφοροι φωνητικοί τ. της λ. στην ποντιακή διάλεκτο (*Συμπλήρωμα ΛΙΠΔ*, 140).}

νεφέρης, βλ. **νεφέρι**.

νεφέρι, το [neféti] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ξανθιν., Ροδ., Τσιρ., Ίδομ^β, Κριτσ^δ, Κασσ.) : **1.** το άτομο, ο ένας άνθρωπος. **2.** με τη σημ. ‘στρατιώτης’ σε κρητ. δημοτ. τραγούδι: *κάμετε ναΐτες τα κουπιά, νεφέρια το τιμόνι* (Κριάρης, 247)· επίσης σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: *Ουστάδες και νεφέρηδες ήσανε σα λιοντάρια* (βλ. Dedes, 361).

[< *nefer* (Παπ.)] (نفر)

{Κατά το *ΤΔΚ* η λ. *nefer* (πεπαλ.) σημαίνει: **1.** ‘άνδρας’, ως στρατιωτ. όρος = απλός στρατιώτης, **2.** άτομο, πρόσωπο. Ο Πιτυκάκης λημματογραφεί τον τ. **νεφέρης**, για τον οποίο σημειώνει τα εξής: «Στην κυριολεξία, στρατιώτης-υπέρτης αξιωματικού, Τ. nefer. Επεκράτησαν όμως στη σημασία ακόλουθος, συνοδός, αν και σε περιορισμένη χρήση σήμερα». Στο παράδειγμα χρήσης όμως έχει τον πληθ. ουδ. *νεφέρια*. Στη συνέχεια βρίσκουμε τη λ. *νεφέρης* ‘στρατιώτης’ στον Ίδομενέως^(β) και στον Ροδάκη. Ο Κασσωτάκης επίσης έχει τον τ. *νεφέρης*,

με τη σημ. ‘επόπτης κατά τη διάρκεια του χωροπαγνίου που ονομάζεται σκαμπίλι’.}

νεφέσι, το [nefəsi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ίδομ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ.) : εισπονή, ρουφηξιά καπνού.

[< *nefes* (Παπ.)] (نفس)

νεφς [néfs] (Σταυρινίδης) : «Επειδή εν Κρήτη υπήρχον χωρία τινά, τα οποία ήταν συνώνυμα με την επαρχίαν ή τον νομόν εις τα οποία υπήγοντο, προς διάκρισιν τούτων απ’ αλλήλων ετίθετο προ του ονόματός των η λέξις nefš, ήτις εσήμαινε ότι πρόκειται περί αυτού τούτου του χωρίου και ουχί δια την επαρχίαν ή τον νομόν» (*Μεταφράσεις*, Α 457). *Νέφς Αμάρι* = ο οικισμός Αμάρι, όχι όλη η επαρχία Αμαρίου. Σε έγγραφο του 1871: *οι Δημογέροντες του χωρίου νεφς Καστέλη* (*Α.Δ.Η.*, 2 / 41-75).

[< *nefs* ‘αυτός ο ίδιος’ (Χλωρός, Β 1890)] (نفس)
{*Νέφς Σφακιά* (βλ. Νικόλαος Σταυρινίδης, “Συμβολή εις την ιστορίαν των Σφακιών (1615-1770)”, *Κρητικά Χρονικά*, 9 (1955), 241, 244).}

νεχάρης (επιθ.) [nexáris] (Τουρκοκρητ.) : ημερήσιος

[< *nehar* (Bilgehan², 633) ‘ημέρα, η διάρκεια της ημέρας’ (Χλωρός, Β 1912) (نهار)

νηνί (και νηνίδι) του αμαθιού [ñiñi(ði) tu amaθú] (Ξανθιν.) : η κόρη του ματιού.

[πβ. τουρκ. διαλεκτ. *nini* & *ninni* ‘μορφ· (πάννη) κούκλα· κόρη του ματιού’ (Συντ.)]

νιάψης, βλ. **νάζης**.

νιζάμις, ο [ñizámis] (Πάγκ., Ίδομ^β, Ροδ.) : (Τούρκος) στρατιώτης.

[< *nizami* ‘τακτικός’ (Πάγκ.) / σωστότερα: < *nizam* (*askeri*) ‘τακτικός (στρατιώτης/στρατός)’ (Συντ.)] (نظام عسكى)

{Από το *nizami* κανονικά προκύπτει **νιζαμής*, πβ. *acemi* > *ατζαμής*. Ο τ. *νιζάμις* πρέπει να προήλθε από το *nizam* (*askeri*) ‘τακτικός στρατιώτης/στρατός’, πβ. *acem* ‘Πέρσης’ > *Ατζέμις* (οικογενειακό επίθετο). Με τη σημ. ‘στρατός’ η λ. σε πολύστιχο επικό ποίημα του 1874: *ο Τούρκος πού ‘χει κάτερρα, πού ‘χει τόσο νιζάμι* (*Η Κρητικοπούλα*, σ. 51). Στην περιοχή Αμαρίου έλεγαν **νιζαμάκια** μια ποικιλία φασολιών που κάνει μικρούς άσπρους σπόρους (πληροφορία από τον φίλο Νίκο Φουντεδάκη). Τα φασόλια αυτά η μάνα μου (περιοχή Μοιρών) τα έλεγε **δερβισάκια**, ίσως από την άσπρη ενδυμασία των δερβισηδων.}

νιζάμι, η [ñizámi] (Ροδ.) : η τάξη. Η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826 με τη σημ. ‘τακτικός στρατός’: *Ετόσσα κι ο βασιλιάς έβγαλε το νιζάμι* [= οργάνωσε τακτικό στρατό] / *κι έκαμε τη γιανι-*

τασαρία και εγίνη μεπεριγιάνι [= έπαθε σύγχυση, δεν ήξερε τι να κάνει] (βλ. Dedes, 355)

[< *nizam* (Κουκκίδης, 68)](نظام)

νιμέτι, το [niméti] (Τουρκοκρητ.): τα τρόφιμα (ο Bilgehan έχει τον κρητ. πληθ. «τα τροφιμάτω») [*nimet* (Bilgehan², 633) «αγαθόν, ευεργεσία, χάρις, ευεργέτημα, παν ό,τι συμβάλλει προς ευζωϊάν, απόλαυση» (Χλωρός, Β 1888)](نهال)

νινί, το [niñi] (Τσιρ., Ιδομ^B, Ροδ.): **1.** το παιδάκι, το μωρό (στη γλώσσα για μικρά παιδιά)· **2.** η κόρη του ματιού.

[βλ. *nini/ninni*, με τις ίδιες σημασίες (Συντ.)]

νινίδι, το [niñidi] (Ιδομ^B): η κόρη του ματιού.

[υποκορ. της λ. *nini*, στη σημ. 2 (Συντ.)]

νισάνι, βλ. **νιγιάνι**.

νισαντίρι*, το [nišadiri] & **ανισαντίρι** [anišadiri] & **άλισαντίρι** [alishadiri] (Παπ., Πάγκ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Ροδ., Κασσ.): το χλωριούχο αμμώνιο.

[< *nişadır* (Παπ.)](نشادر)

Ο Τσιργιωτάκης σημειώνει ότι το χρησιμοποιούσε ο γανωτής για τον καθαρισμό και το γυάλισμα μπακιρέντων σκευών. Ο Ιδομενέως το γράφει: *άλισαντήρι*.

νισαντιρόνερο, το [nišadironero] (Χουστ.): «αλάτι και σόδα διαλυμένα στο νερό».

[< *nişadiri* + νερό (Συντ.)]

νισάφι*, το [nišafi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Τσιρ., Ιδομ^B, Χουστ., Κασσ., Ξεν.): μετριопάθεια, επιείκεια, έλεος, ΦΡ. *κάνω νισάφι*: συγκρατώ τον εαυτό μου, κάνω κρίση || (επιφ. φρ.) *νισάφι δα μπλιό!*: φτάνει πια! σταμάτα επιτέλους! έλεος!

[< *insaf* (Παπ.)](انصاف)

Ο Ιδομενέως το λημματογραφεί χωριστά και ως επίρρημα, με τη σημ. 'αρκετά, ικανοποιητικά'.

νισεστές*, ο [nišestés] (Παπ., Πάγκ., Γαρ., Ξεν.): άσπρο αλεύρι άριστης ποιότητας.

[< *nişasta* (Παπ.)](نشاسته, نشسته)

{Η λ. χρησιμοποιείται (πανελληνίως) και με την ειδικότερη σημ. 'άμυλο καλαμποκιού, κορν φλάουρ'.

νισπέτι, το [nišpéti] (Τουρκοκρητ.): η αναλογία.

[< *nispet* (Bilgehan², 633)](نسبت)

νιγιάνι, το [ni'jáni] & **νισάνι** [nišáni]: το παράσημο (Σταυρινίδης). Ο τ. *νιγιάνι* σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 581). Ο τ. *νισάνι* σε τουρκοκρητ. ρίμα: Ένα νισάνι του 'βαλεν σπού' φέξεν η Κρήτη, /κι' έλαμπεν εις τα σήθια του σαν τον αποσπερίτη (βλ. Πλανάκης, σ. 95· από: *Αρχείον Παύλου Βλαστού*, 15ος τόμος, σ. 983-985).

[< *nişan* στη σημ. 'παράσημο' (Χλωρός, Β 1876)](نشان)

{Κατά το *TDK* πρόκειται για οθωμανικό παράσημο υπηρεσιών και χρηστότητας που δινόταν μετά το 1832 («Osmanlılarda 1832'den sonra hizmet ve yararlık karşılığı olarak bir kişiye verilen madalya»). Η λ. *nişan* σημαίνει επίσης 'αρραβώνας', βλ. *σημάδι*.)

νοκούτι, το [nokúti] (Αποστ., Τσιρ.): το κομπόδεμα, τα αποταμιευμένα χρήματα.

[< *nukat* 'χρήματα, μετρητά' (Μπόγκας, 193) / (πεπαλ. κατά το *TDK*, από το αραβ. *nukūd*), πληθ. του *nakd* ή *nakit* (Χλωρός, Β 1893) (Συντ.)](نقد, نقود)

νομπέτι, το [nobéti] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.): «η σειρά προτεραιότητας, η ουρά, ιδίως στις βρύσες όταν λιγοστεύει το νερό το φθινόπωρο» (Πιτ.).

[< *nöbet* (Παπ.) / *nobet* (Πιτ.)](نوبت)

{Το *TDK* έχει και τους δύο τύπος: *nöbet* και *nobet*. Η λ. *νομπέτι* χρησιμοποιείται είτε με τη σημ. 'σειρά προτεραιότητας', π.χ. *ο νερούλας είπε πως αύριο είναι το νομπέτι μας (να ποτίσω με)*, είτε με τη σημ. 'σειρά αναμονής, ουρά', π.χ. *εστάθηκα στο νομπέτι να γεμίσω το σταμνί*.

νοξάνι, το [noksañi]: Η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: *Γιατί εκάμανε αφορμές ετούτ'οι γιαντισάροι / και κάμανε και φταιζιμο, απ' την τουρκιά νοκσάνι* (= deficient in their Turkish creed, βλ. Dedes, 355).

[< *noksan*, «έλλειψις, μείωσις, ελάττωμα, βλάβη», και ως επίθ. «ελλιπής, κ. λιγνός, συχί σωστός», από τα αραβ. (Χλωρός, Β 1894-5)](نقصان)

νοσκάς, ο [noskás] (Κονδ., Ιδομ^B, Τσιρ^B): «χαρτί με μαγικήν ρήσην κρεμμάμενον από του τραχήλου ή διαλυόμενον εις το νερόν και πινόμενον υπό του αρρώστου» (Κονδ.).

[< *nuska* (κατά το *TDK* διαλεκτ. του *muska* 'φυλαχτό, ζόρκι' < *nisha* 'αντίγραφο', από τα αραβ.) (Συντ.), βλ. και *νουςκάς* στον Κουκκίδη] (نسخه, نوسقه, موسقه)

{Κατά τον Χλωρό (Β 1873) η λ. *νουςκά* 'αντίγραφο' σημαίνει επίσης «προβασκάνιον, φυλακτόν, ήτοι τεμάχιον χάρτου δεδιπλωμένον εν σχήματι τριγώνου, περιέχον ευχήν και ανατρώμενον επί του στήθους ή επί του βραχίονος του πάσχοντος προς ίασιν, ή προς αποσόβησιν κακού ή προφύλαξιν από βασκανίας του υγιούς· κοινώς λέγεται *νουςκά* ή *μουσκά*». Ίδια σημ. με το *νοσκά* έχει και η (μάλλον αθησαύριστη με αυτήν τη σημασία) λ. *απόγραμμα*: ένα χαρτί με λόγια θρησκευτικού περιεχομένου υπέρ της υγείας ενός αρρώστου, συνήθως γραμμένη από κάποιον σεβάσιμο ιερωμένο (αλλά δεν έλειπε και η αντιποίηση από επιτήδειους αγύρ-

τες). Το έβραζαν στο νερό μέχρι να διαλυθεί και μετά έδιναν το νερό αυτό στον άρρωστο να το πεί. Από ιστορίες που έχω ακούσει από τη μάνα μου, φαίνεται ότι έφερνε αποτέλεσμα (υποθέτω σε περιπτώσεις ψυχασωματικών νοσημάτων). Όπως έγραφε ο Σκαρλάτος Βυζάντιος το 1851, «των φυλακτηρίων τούτων η χρήση δεν έχει καν συνεπείας επιβλαβείς, ίσως μάλιστα πλήττουσα πολλάκις δια της φαντασίας το νευρικό σύστημα του νοσούντος, επιφέρει τας παραδόξους θεραπείας εκείνας, τας οποίας ηξεύρουσι τόσον επιτηδείως να μεταλλεύωσιν οι αγύρται» (*Η Κωνσταντινούπολις*, 1ος τόμος, Αθήνα 1851, σ. 94-95).}

νου ζαράρι, βλ. **ζαράρι**.

νουζούλι, το [nuzúli] (Τουρκοκρητ.) : η αποπληξία.
[< *nüzul* (Bilgehan², 633)](نزل)

νουρί, το [núri] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ., Ξεν.) : η λάμψη της ομορφιάς, το κάλλος.
[< *nur* ‘φως’ (Παπ.)] (نور)
{Μόνο στην ονομ. και αιτ. ενικού. Ο Κριτσωτάκης το χαρακτηρίζει άκλιτο. Ο Ροδάκης και ο Χουστουλάκης το τονίζουν στη λήγουσα: *νουρί*. Από το ουσ. *nur* το ανδρικό όνομα *Nuri* ‘φωτεινός, λαμπερός’, που ο Καζαντζάκης το διάλεξε εύστοχα για τον *Νουρήμπεη* (Nuri bey) στον *Καπετάν Μιχάλη*.}

νουςουμέτι, το [nususéti] (Τσιρ.) : σύγχυση, κεραυνοβόλημα.
[< διαλεκτ. *nusubet* ‘καταστροφή (μτφ.)’ (TDK), πβ. *musibet* (مصيبة) ‘συσφορά, δυστύχημα, καταστροφή’ (Χλωρός, Α 1698), και διαλεκτ. *müsübet*, βλ. *μουςουματιά* (Συντ.)]
{«–Νουςουμέτι να τού ’ρθει! καταράστηκε η Σηφογιάννενα» (στο χιουμοριστικό διήγημα *Κακό συναπάντημα*) τον Τούρκο Μόχογλου, που είχε υποχρεώσει τον άντρα της να τουρκεύει, βλ. Ι. Κονδυλάκης, *Πρώτη αγάπη. Διηγήματα*, Χανιά 1919, σ. 105, όπου και υποσελίδια σημείωση: «Τουρκ. αποπληξία (λεγότανε και *Νταμουλάς*, κι αυτό τουρκικό)». Με τη σημ. ‘αποπληξία’ λημματογραφεί τη λ. **νουςουμέτι** ο Χουστουλάκης.}

νουςουρέτι, βλ. **νουςρέτι**.

νουςρέτι, το [nusréti] & **νουςουρέτι** [nususréti] (Χουστ.) : βοήθεια, ιδίως βοήθεια από τον Αλλάχ. Η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1815 (όπου ένας μουσουλμάνος απευθύνεται σε ομόθρησκό του) : *νουςρέτι μπλιλο δεν έχετε σαν χάσετε εμένα* = «δεν έχετε πια θεϊκή σύναρση, αντίληψη, νίκη και θρίαμβο κατά του εχθρού» (βλ. Νίκος Σταυρινίδης, “Το τραγούδι του Μαζλούμ

Αγά ή Μπαλουζή”, *Αμάλθεια*, 2/5 (1971), 63). Επίσης σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: *Ο Μουχαμέτης τού ’δωκε του βασιλιά νουςρέτι* (βλ. Dedes, 371)

[< *nusret* (Σταυρινίδης) «βοήθεια, θεία σύναρση, αντίληψη: νίκη, θρίαμβος κατά του εχθρού» (Χλωρός, Β 1880)] (نصرت)

νουφούσι, το [nufúsi] (Τουρκοκρητ.) : το άτομο.
[< *nüfus* (Bilgehan², 633)](نفس)

νταβαλίδικος (επίθ.) [davalídikos] : διαφιλονικούμενος. Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 188).
[< *da’vahi* «περί ου υπάρχει αγωγή, επίδικος, διαφιλονικούμενος» (Χλωρός, Α 782)] (دعوالی)

νταβαλισιμός (επίθ. προσ.) [davalisimíhos] (Δαρ., Ιδομ^B.): ανάποδος, ατίθασος, απειθαρχος, εκτεθειμένος, δυσφημισμένος.
[μύλλον κοινή ετυμολογία με το προηγούμενο, πβ. *da’vahi adam* ‘εγωιστής’ (Χλωρός, Α 782)]

νταβαντούρι*, το [davadúri] & **νταβτούρι** [davatúri] & **ταβατούρι** [tavatúri] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Τσιρ^B, Ξεν.) : 1. θόρυβος, φασαρία· 2. έμμονος ψίθυρος, διάχυτη φήμη· 3. «γλέντι, επουσιώδης {=; } σύναξη» (Δαρ.).
[< *tevatür* (Παπ.)] (تواتر)

{Ο Κριτσωτάκης λημματογραφεί χωριστά το *ταβατούρι* «ξυλίνη λουρίδα που σκεπάζει το ψαθί της καρέκλας από το μπροστινό τμήμα, θηλυκόνει σε δύο σχισμές στα μπροστινά πόδια και καρφώνεται με μικρά καρφάκια» και το ετυμολογεί από το τουρκ. *tavattum* ‘μόνιμη εγκατάσταση’, από το οποίο όμως ο αναμενόμενος τύπος είναι **ταβατούι*.}

νταβός*, ο [davás] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ιδομ., Γαρ., Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ροδ., Κασσ., Τσιρ^B.): 1. δικαστική αγωγή, δίκη. Με τη σημ. αυτή η λ. σε έγγραφο του 1864: *η υπόθεσις δια την οποίαν ο Χατζή Ανεστάσης Φτενός μου κάνει σημερον νταβά εις την Δημογεροντία (Α.Δ.Η., 2 / 14-404)*· 2. προστασία· 3. ο νταβατζής.
[< *dava* (Παπ.)] (دعوا)
{Κατά το *BTS* η λ. *dava* έχει (στην αρχή) και τη σημ. ‘εραστής’. Βλ. και σημείωση στο λ. *νταβατζής*.}

νταβός*, ο [davás] (Τσιρ., Κριτσ.) : μεγάλο πήλινο ταψί.
[< *ta’vana* ‘τηγάρι’ (Κουκκίδης, 90)] (تواء، تواء، طلبه، طوه)

νταβατζήδικος, βλ. **νταβατζίδικος**.

νταβατζής* (επίθ. προσ.) [davadzis] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Δαρ.) : 1. φιλόδικος· 2. προστάτης, υπερασπιστής (στη δεύτερη έννοια μάλλον ως

ουσιαστικό, όπως φαίνεται από τα παραδείγματα χρήσης που παραθέτει ο Πιτυκάκης, αν και ο ίδιος χαρακτηρίζει τη λ. ως επίθετο.) · **2α.** ειδικά ο “προστάτης” εκδιδομένων γυναικών [*< danacı (Παπ.) / κατά το TDK διαλεκτ. του danacı ‘ενάγων, αντίδικος, κατηγορός’ (Συντ.) (دعواچی)*]

{Ο Κυρανούδης (σ. 319) σημειώνει ότι δεν εντόπισε σε τουρκικές πηγές τη λ. *danacı* με τη σημ. ‘προστάτης, προαγωγός’. Με τη σημ. ‘κατήγορος’ η λ. *νταβατζής* στην παραδοσιακή μαντινάδα *Ολος ο κόσμος να γενεί για σένα* {δηλ. επειδή σε αγαπώ} *νταβατζής μου, / δεν αφρουκούμαι κιανενούς, μόνο τση κεφαλής μου* (Λιουδάκι, σ. 61). Επίσης σε έγγραφο του 1864: *ο νταβατζής μου κατά τον τότε νόμον δεν είχε δικαίον (Α.Δ.Η., 2 / 14-404)*. Με τη σημ. **2α** ο Κριτσωτάκης λημματογραφεί και τον τ. *νταβάς* (βλ.)}

νταβατζίδικος (επίθ.) [*davadzidikos*] (Πάγκ., Ξανθιν.) : διαφιλονικούμενος, αμφισβητούμενος (κυρίως για ιδιοκτησίες).

[*< νταβατζήδες* (Πάγκ.) ή *< νταβάς + -τζίδικος* (Ξανθιν.) / σωστότερα: -ίδικος (βλ. *ΑΚΝ*)]
{Στα αποδελτιωθέντα λεξικά η γραφή: *νταβατζίδικος*.}

νταβεκλής, ο [*daveklis*] : (από αφηγήσεις της μάνας μου:) αυτός που κάνει το νταβέτι, γενικότερα αυτός που ασκεί μαύρη μαγεία.

[παραρφορά της λ. **νταβετλής < νταβέτι*, πβ. *ρα(χ)μετλής & ραμεκλής* (Συντ.)]
{Υπάρχει η λ. τουρκ. λ. *davetli* η οποία σημαίνει μόνο ‘προσκεκλημένος’, καθώς στα τουρκ. η λ. *davet* σημαίνει ‘πρόσκληση’ και συνεκδ. ‘γεύμα’, ενώ ως δικαστικός όρος σημαίνει ‘κλήση, κλήτευση’. Συνεπώς η λ. *νταβεκλής* πρέπει να σχηματίστηκε στα ελληνικά από το *νταβέτι > *νταβετι-λής > *νταβετλής > νταβεκλής*. Για την εναλλαγή *τλ/κλ* βλ. σημείωση στο λ. -λής.

νταβέτι, το [*davéti*] (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Γαρ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ.) : **1.** «τελετή μαγείας, κατά την οποία συγκεντρώνονται μετά από τελετουργική πρόσκληση, πονηρά πνεύματα, για τη διαλεύκανση ανεξχνιάστον υποθέσεων» (Κασσ.). Συνήθως χρησιμοποιείται στην έκφραση *κάνω νταβέτι ‘καλώ τα πνεύματα’*. **2.** σημείωμα, επιστολή.

[*< davet ‘πρόσκληση’ (Τσιρ.) (دعوت)*]
{Κατά τον Πάγκαλο (εσφαλμένα) από το *adavet ‘εχθρότης’*. Λεπτομέρειες για το νταβέτι ως τελετή μαύρης μαγείας, βλ. Μανώλης Παπαδογιάννης «Το νταβέτι – μαγική τελετή στην Κρήτη», *Κρητική Εστία*, 189 (Δεκ. 1968), 539-542.}

νταβούκι, το [*davúti*] (Ιδομ^β) : το φέρετρο.
[ίσως παραφορά της λ. *ταμπούτι ‘φέρετρο’ (<*

tabut, κατά το *TDK* από το араβ. *tābūt*), *κατά το καθούκι* (Συντ.) (تابوت)

{Για τη λ. *ταμπούτι* σε κρητ. δημοτ. τραγούδι, βλ. *Τραγούδι για τον θάνατο του Τζελεπί*, που είχε καταγράψει ο R. Pashley (*Travels in Crete*, 2ος τόμος, Λονδίνο 1837, σ. 131-133) – το *ταμπούτι* το μεταφράζει ως *bier* (σ. 133). Τους τ. *ταμπούτι/νταμπούτι* καταγράφει ο Μπόγκας (σ. 194).}

νταβραμπάς, βλ. **ταυραμπάς**.

νταβραντερός (επίθ.) [*davraderós*] (Ξανθιν^α) : γερός, δυνατός, δραστήριος.

[*< μεταπλασμός του νταβραντισμένος*, με πιθανή επίδραση από λέξεις με παρόμοια σημασία, όπως *στιμονερός, βασιταγρός* (Συντ.)]

νταβραντζίω* [*davradžizo*] & **νταβραντώ** [*davradó*] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ροδ., Κασσ., Ξεν.) & **νταβραντζίωμα** (Ξανθιν^α) [*davradžizome*] :

1. αντέχω, βαστώ, έχω καλή υγεία· **2.** ανακτώ σφρίγγος, παίρνω τα πάνω μου, δυναμώνω, π.χ. μετά από αρρώστια· *μτχ. παθ. ρικ. νταβραμισμένος* (ως επίθ.) : δυνατός, πορμαλιός.

[*< davnramak* (Παπ.) / αόρ. *davrandı(im)* (Πάγκ.)] (طاورانمق، طورانمق)

{Ο Κριτσωτάκης το γράφει: *νταυραντζίω, νταυραντζίω*.}

νταβραντισμένος, βλ. **νταβραντζίω**.

νταβραντώ, βλ. **νταβραντζίω**.

νταγαρτζίκι, το [*dayardzici*] & **νταγαρτζίκικα**, η [*dayardzika*] (Πάγκ.) : «ποιμενική πήρα κατασκευαζόμενη εκ κναφέντος δέρματος εριφίου».

[*< tağarcık* (Πάγκ.)] (طغرچق، طغرچق)
{Το θηλ. κατά τη βούργια (του βοσκού) ή ως μεγεθυντικό. Το *TDK* έχει το *tağarcık* ως διαλεκτ. τ. του *dağarcık*.}

νταγιάκι, το [*dažatji*] (Πάγκ., Κριτσ.) : **1.** το υποστήριγμα· **2.** (μτφ.) βοήθεια, υποστήριξη.

[*< dayak* (Πάγκ.)] (طياق، طياق)
{Η λ. *dayak* σημαίνει ‘έρεισμα, στήριγμα, ράβδος’ και συνεκδ. από την τελευταία σημ. ‘ξύλοκοπτημα, ραβδισμός’ (Χλωρός, Β 1066). Με τη σημ. αυτή η λ. *νταγιάκι*, ιδίως στην έκφρ. *θα πέσει νταγιάκι*: θα πέσει ξύλο. Ο θηλ. τύπος μάλλον κατ’ αναλογίαν προς τη *βέργα* ή ως μεγεθυντικό για έμφραση, πβ. *μπατζάκι, μπατζάκι*. Η παροιμία *Το ξύλο βγήκε απ’ τον παράδεισο* αντιστοιχεί ακριβώς στην τουρκ. *Dayak cennetten cikmisizur* (Ηρακλής Μήλλας, *Κατάλογος κοινών ελληνικών και τουρκικών λέξεων, εκφράσεων και παροιμιών*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2008, σ. 166). Παρόλληλες είναι και οι εκφράσεις *τρώγω ξύλο* και *dayak yemek*.}

νταγιάντα, βλ. **νταγιάντισμα**.

νταγιαντίζω* [dazandízo] & **νταγιαντώ^(A)** [dazandó] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν^A, Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ., Ξεν.) : υπομένο, ανέχομαι, αντέχω.

[< *dayanmak* (Παπ.) / *ayor. dayand(im)* (Πάγκ.)] (طليانمق، طليانمق)

{Το παθητικό *νταγιαντίζομαι* ακούγεται στη έκφρ. *δεν νταγιαντίζεται*: είναι ανυπόφορος (πόνο, άνθρωπος). Ο Ανδριώτης ετυμολογεί το *νταγιαντώ* ‘στηρίζομαι’ από το *νταγιαντίζω*.}

νταγιάντισμα, το [dazjádizma] & **νταγιαντισμός**, ο [dazandizmós] (Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B) & **νταγιάντα**, η [dazánda] (Ροδ.) : «αντοχή, καρτερική υπομονή. “Το’ αμοναζάς το βάσανο νταγιαντισμό *δεν έχει*” (λαϊκή ρήση)» (Αποστ., Τσιρ.).

[< *νταγιαντίζω* (Συντ.)]

{Ίσως μόνο στην έκφρ. *δεν έχει νταγιαντισμό*: *δεν νταγιαντίζεται*, είναι ανυπόφορο.}

νταγιαντώ, βλ. **νταγιαντίζω**.

νταγλαράς*, ο [daylarás] & **ντεγλαράς** [deylarás] (Πάγκ., Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Ροδ., Κασσ.) : ο πολύ ψηλός (και γεροδεμένος) άνθρωπος. ΜΕΓΕΘ. **ντέγλαρος** (Γαρ., Κριτσ.)

[< *dağlı* ‘ορεισίβιος’ + *-arás* (Πάγκ., με βάση τον Ανδριώτη) / < *dağlar* πληθ. της λ. *dağ* ‘βουνό’ -άς, από ΦΡ. όπως *dağlar kadar* ‘σαν τα βουνά’, δηλ. τεράστιος, *dağlar anası* για μεγαλύτερη γυναίκα (AKN)] (طاغر طاغر)

{*ντέγλαρος*: Για τον σχηματισμό αρσ. μεγεθ. σε -ος με αναβιβασμό του τόνου, π.χ. σταφύλι > στάφυλος, βλ. λήμμα -ος³ στο AKN και Γ. Πάγκαλος, *Περί του Γλωσσικού Ιδιώματος της Κρήτης*, 1ος τόμος [Γραμματική], Αθήνα 1955, σ. 396.}

νταδάκι, βλ. **οντάς**.

νταερός, ο [daerés] & **νταϊρές** [dairés] (Πάγκ., Κονδ., Γαρ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ⁺, Ιδομ^B) : **1.** η έκταση, επιφάνεια, περιοχή. **2.** ανώμαλο ή πετρώδες τμήμα ενός αγρού που δεν μπορεί να οργωθεί. **3.** περίβολος με πολλούς τάφους τουρκελικούς. **4.** κύκλος μαγικός που γίνεται με μαυρομάνικο μαχαίρι. **5.** τα περιφερειακά κλαδιά ενός δέντρου: «Στοι νταϊρέδες κατεβάζει καρπό η γι-ελιά κι εσύ τσι κόβγεις;» (Τσιρ.) και (μετωνυμικά) *νταερός*: όση γη σκεπάζουν τα κλαδιά ενός δέντρου.

[< *daire* ‘κύκλος, περιφέρεια’ (Πάγκ.)] (دائرة، دائره)

{Ο Δαριβιανάκης λημματογραφεί χωριστά το επίρρ. *νταϊρές* ‘κατάφατσα, κατάρμιτρα, απευθείας, ακριβώς απέναντι’, χωρίς παράδειγμα χρήσης. Η σημ. αυτή ίσως από το ράβδισμα της

ελιάς: χτυπούμε τα δέντρα κυρίως στα χαμηλά κλαδιά, στον *νταϊρέ* (που είναι απέναντί μας, στο ύψος μας), γιατί εκεί υπάρχει ο περισσότερος καρπός.}

νταζίνες, ο [dazínés] (Πιτ., Ιδομ^B) : «Το πλήκτρο, η πένα που χρησιμοποιούσαν όταν έπαιζαν ταμπουρά ή μαντολίνο» (Πιτ.).

[< *tazene* (κατά το TDK διαλεκτ. του *tezene*, από το περσ. *tāziyāne*) (Συντ.)] (تازنه، تازينه)

{Το TDK έχει και το διαλεκτ. *dezine* ‘πένα φτιαγμένη από φτερό αετού ή νύχι αλόγου’.}

νταηλίκι*, το [dailití] (άλλη γραφή: *νταϊλίκι*) (Παπ., Πάγκ., Ιδομ^B) : η ψευτοπαληκαριά.

[< *νταής* (Παπ.) / *daylık* (Πάγκ.)] (طليقي)

νταής*, ο [dais] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Δαρ., Ιδομ^B) : ο ψευτοπαληκαριάς.

[< *dayi* (Παπ.)] (دای، دای)

{Το τουρκ. *dayi* σημαίνει επίσης ‘θείος, αδελφός της μητέρας’. Η διαλογική παροιμία – *Μουλάρι, ποιος είναι ο πατέρας σου; – Το άλογο είναι θείος μου* αντιστοιχεί στην τουρκ. – *Katira baban kim? – Demişler, dayım at demiş.* }

νταϊλίκι, βλ. **νταηλίκι**.

νταϊφάς, βλ. **ταϊφάς**.

ντακαζάς, ο [dakazás] & **τακαζάς** [takazás] (Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Κριτσ⁺, Ιδομ^B, Κασσ., Ξεν.) : **1.** η υποχρέωση που έχει κάποιος να πληρώσει την οφειλή του, υλική ή ηθική. **2.** επίπληξη. **3.** διένεξη.

[< *takaza* ‘ανάγκη’ (Πάγκ.) / *tekaza* «το πιέζειν οφειλήν εις απότισιν χρέους» (Χλωρός, A 539) (Συντ.)] (تقاضي، تقاضی)

{Η σημ. ‘διένεξη’ μάλλον από τα όσα συνεπάγεται η (δυσάρεστη) υπενθύμιση της οφειλής. Κατά το TDK η λ. *takaza* σημαίνει επίσης ‘επίπληξη’. Ο τ. *tekaza* είναι οθωμ. κατά τα λεξικά. Με τη σημ. ‘υπαινιγμός, υπονοούμενο’ χρησιμοποιεί τη λ. *ντακαζάς* ο Κωστής Λαγουδιανάκης σε λαϊκότροπο στιχογράφημά του (Εφημ. *Πατρίς* (Ηρακλείου), φ. της 25-9-2009, στη στήλη “Αποσπερίδες και Βαΐζα”).}

ντακίμι, βλ. **τακίμι**.

ντακιμιάζω, βλ. **τακιμιάζω**.

ντάλα (επίρρ. & θηλ. ουσ.) (Τσιρ.) : **1.** (ως ουσ.) το πιο θερμό χρονικό σημείο ηλιόλουστης μέρας, το καταμεσημερο: «Στη ντάλα τση μέρας πας στο μύλο και δα σκάσεις αφού τη γ-κάψω» (Τσιρ.) β) (ως επίρρ.) κατακόρυφα: «ντάλα ν’ ο ήλιος» (Τσιρ.). Στη φρ. *ντάλα μεσημέρι* (Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Ροδ.) έχει χρονική σημασία = (επίρρ.) καταμεσήμερο {ηλιόλουστης μέρας πάντως}.

[< *dal* (AKN), βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Ο Βασίλης Κ. Αναστασιάδης στη μελέτη του "Η επίδραση της τουρκικής γλώσσας στο λεξιλόγιο του Γρεβενιώτικου γλωσσικού ιδιώματος"} [B' μέρος], *Ελληνικά*, 57 (Δεκ. 2006), 187-216, έχει: «ντάλα επίρρ. = ακριβός, μόνο στη φράση: ντάλα μισμέρι = καταμεσήμερο < dal = εντελώς, πλήρως>, βλ. και: Γιάννης Κουλάκης, *Το μεγάλο ετυμολογικό λεξικό της Νεοελληνικής γλώσσας*, Μάλλιαρης-Παιδεία, Αθήνα 1993, σ. 648: «ντάλα, δάνειο επίρρ. < τουρκ. dal (= ακριβός) → ντάλ-ω>. Πράγματι, η λ. *dal*, ως επίθετο, σημαίνει (όπως σημειώνει και το *AKN*) 'σκέτος, γυμνός', αλλά διαλεκτικώς έχει και την επίρρ. σημ. 'ακριβός', βλ. στο *TDK dal* (V) «Tam: Dal öğleyin geldi» (Ακριβός: Ακριβός το μεσημέρι ήρθε). Κώστας Καραποτόσογλου, «Ετυμολογικά στα ιδιώματα της Καρπάθου», *Ελληνικά*, 62 (2012), 171. Βλ. και «tam ögüle üzeyi ντάλα μεσημέρι» (Tuncay & Καρατζάς, σ. 706). Επειδή δεν βρίσκουμε στα ελλ. τη λ. *ντάλα* να συνοδεύει άλλη χρονική στιγμή παρά το μεσημέρι, μπορούμε να υποθέσουμε ότι πρώτα πέρασε η φρ. *dal öğleyin* ως *ντάλα μεσημέρι* (μισομεταφρασμένο δάνειο), και στη συνέχεια το τμήμα *ντάλα* αυτονομήθηκε, με τις παραπάνω σημασίες.

Το ρ. *νταλώνω* (ενεργ. μτβ.) «θαμπώνω την όραση κάποιου ριχνοντάς του υπερβολικό φως» (Αποστ., Τσιρ.), που λέγεται συνήθως με υποκείμενο κάποια ισχυρή πηγή φωτός και κυρίως τον ήλιο («νταλώνει με ο ήλιος και δε γ-καλοθωρό» (Αποστ., Τσιρ.), νταλώνω κάποιον ριχνώντας στα μάτια του το φως ενός προβολέα) θα μπορούσε να (παρ)ετυμολογηθεί από τη φρ. *ντάλα ο ήλιος*, αλλά κατά τον Γεώργιο Χατζδάκι (*Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών*, 3 (1926), 248) είναι το *ενταλώνω*, που το είχαν καταγράψει ο Du Cange και ο Somavera και που ο Κοραής στα *Ατακτα* (2ος τόμος, Παρίσι 1829, σ. 124) το έχει ως «ενταλώνω θαμβόνο (ebloüir)», το οποίο (κατά τον Χατζ.) ανάγεται πιθανόν στο **ανταλόω* (βλ. *ενταλώνω* (ενεργ. αμτβ.) 'σκοτεινιάζω'/ *ενταλόνομαι* 'ζαλιζομαι' στην *Επιτομή Λεξικού Κριαρά*).}

νταλαβέρα, η [dalaverá] (Παπ., Κονδ., Ξανθιν^Δ, Ιδομ.): αζεκαθάριστη υπόθεση, σύγχυση.

[< *alavere* (Παπ.) / ίσως < *dalavere* (Nişanyan: μαρτυρείται και ως *dalavera*) 'έξαπάτηση' (Συντ.)] (دلایره)

{Υπάρχει και η έκφραση *alavere dalavere* 'αναταραχή, αναμπουμπούλα, σύγχυση'. Ο Nişanyan αναφέρει ότι μαρτυρείται και ως *alavera dalavera*. Τη χαρακτηρίζει ως αγνώστου ετύμου, ενώ δεν θεωρεί πειστικό το συσχετισμό της με το ιταλ. *dare ed avere*. Το *TDK* έχει *alavere*, *dalavere* και *alavere dalavere*, όλα χω-

ρίς ετυμολ. ένδειξη. Κατά το *AKN* η λ. *νταλαβέρι/νταλαβέρι* (που έχει και τη σημ. 'φασαρία, αναστάτωση') προέχεται από το ιταλ. *dare-avere* 'δούνα-λαβείν'. Ο Ιδομενέος λημματογραφεί το ρ. *νταλαβεριζώ* 'έχω ερωτικές σχέσεις με κάποια', το οποίο παράγεται μάλλον από το *νταλαβέρι* και όχι από τη *νταλαβέρα*.}

νταλαβεριζώ, βλ. **νταλαβέρα**.

νταλαβεριτζής, ο [dalaveridzís] (Παπ., Πάγκ.): ο ταρachoποιός.

[< *alavereci* (Παπ.) / < *νταλαβέρι* (Πάγκ.) / ίσως *dalavereci* 'απατεώνας' (Συντ.)]

{Βλ. σημείωση στο λ. *νταλαβέρα*.}

ντάλα μεσημέρι, βλ. **ντάλα**.

νταλγκάς, ο [dalǵás] & **νταλκάς*** [dalkás] & **νταρκάς** [darkás] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ιδομ^B, Κριτσ^F, Ξεν.): **1.** ο διακαής έρωτας **2.** εσωτερικός πόνος, π.χ. στο στομάχι.

[< *dalga* 'κύμα, τρικυμία' (Παπ.)] (طلغعه, داغله)

{Το *AKN* έχει τη λ. *νταλκάς* με τη σημ. (λαϊκ.) 'μεγάλη, δυνατή επιθυμία, μεράκι' και την ετυμολογεί από το τουρκ. *dalga* 'αφρημάδα, δόση ναρκωτικού'. Όντως, κατά το *TDK* η λ. *dalga* (και *dalka*), αρχική σημ. 'κύμα, κυματισμός', έχει και την σημ. (αργκό) 'ζαλάδα από ναρκωτικά' («esrar, eroin vb. uyusturucu maddelerin veridigi keyif durumu»). Στα ελλ. έχει περάσει και με αυτήν τη σημασία, πβ. «Άρες με θρέφει ο λουλάς, ώρες αδυνατάω, ώρες με ριχνει σε νταλκά κι ανθρώπου δεν μιλάω» (από τραγούδι του Μάρκου Βαμβακάρη). Έχει όμως και τη σημ. (αργκό) 'εφήμερος έρωτας' (η σχέση ή το πρόσοπο) όπως και στα τουρκικά (*TDK*: «geçici sevgili, geçici aşk ilişkisi»).}

νταλγκινλίκι, το [dalǵinliti] (Τουρκοκρητ.): ο ρεμβασμός.

[< *dalginlik* (Bilgehan², 626)] (طلغينليق)

νταλέτι, βλ. **ανταλέτι**.

ντάλια! βλ. **τάλια**.

νταλίμι, βλ. **ταλίμι**.

νταλκαδιάζομαι [dalkadžázome] (Ιδομ^B): παθιάζομαι, καταλαμβάνομαι από έντονο πόθο.

[< *νταλκάδες* (*νταλκάς*) (Συντ.)]

νταλκαβούκος, βλ. **νταρκαούκης**.

νταλκάς, βλ. **νταλγκάς**.

νταλντζίω¹ (αμτβ.) [daldizo] (Δαρ., Ροδ.) & **νταλτίζω** [daltizo] (Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B): εισβάλλω βίαια, μπαίνω με φόρα.

[< *dald(im)* (Τσιρ.) / αόρ. του ρ. *dalmak*, πβ. *bir kariya dalmak* «βυθίζομαι εις μίαν θύραν, ήτοι εισέρχομαι άνευ αδείας, επαϊτώ» (Χλωρός, Β 1062) (Συντ.)] (دالمق، دالمق)

{Βλ. και νταλντζίω². Υπάρχει και ο τ. νταρντζίω: «[...] ποιος είναι ο καβαλλάρης, / που ντάρντζε στον πόλεμο σαν άγριο λιοντάρι;» (Κλεάνθη Κυπριωτάκη, *Η Κρήτη μέσα από την παράδοση. Κρητικά δημοτικά τραγούδια*, Ηράκλειο 2003, σ. 69). Πβ. και την περιγραφή της συγκλονιστικής σκηνής, στην οποία μια γυναίκα στα Ανόγεια, την ώρα που οι Γερμανοί έκαγαν το σπίτι της (Αύγ. 1944), «νταρντζίει μέσα στη φωτιά κι αρπά αυτή την {οικογενειακή} φωτογραφία και χτυπά όζω» (Γ. Καλογεράκης, «Ανόγεια – 13 Αυγούστου 1944», άρθρο στην εφημ. *Πατρίς* (Ηρακλείου), φ. της 13-8-2004). Για την τροπή [ld > rd] πβ. *καλντιρίμι / κορντιρίμι, μπαϊλντζίω / μπαϊρντζίω, ζιλντζίω / ζιρντζίω*.}

νταλντζίω² (μτβ.) [daldízo] (Πιτ., Γαρ., Κριτσ.) & **νταρντζίω** [dardízo] (Ξανθιν^Δ): **1.** (νταλντζίω:) στενωχωρώ υπερβολικά, ζαλιζώ, προκαλώ απογοήτευση και θλίψη· **2.** (νταρντζίω:) συγχύζομαι, αναστατώνομαι, σαστιζώ.

[«Κατά τον Κουκκίδη από το T. dalmak, του οποίου όμως η ερμηνεία (= καταδουμαι, χώνω τα χέρια μου) δεν αποδίδει τη σημασία με την οποία ακούεται συχνότατα και σήμερα» (Πιτ.) / βλ. σημείωση (Συντ.)] (دالمق, طلمق)

{Το ρ. *dalmak* (αόρ. *daldım*) είναι αμτβ. και σημαίνει 'βυθίζομαι (στο νερό)' (στα ελλ. έχει περάσει ως νταλντζίω 'κάνω μακροβούτι', βλ. περιοδ. *Θρακικά* 46-47 (1972), 330), αλλά χρησιμοποιείται και μτφ. στην έκφρ. *teffeküre dalmak* 'βυθίζομαι σε σκέψεις, πέφτω σε συλλογή'. Με τη σημ. αυτή το ρ. νταλντζίω σε δημοτικό τραγούδι: *Μεσ στην συλλογήν νταλντζίω / και τα ντέρτια μου σαητζίω* {βλ. *σαϊντζίω*} (Arnold Passow, *Τραγούδια Ρωμαϊκά*, Λειψία 1860, σ. 452). Για τη σημασία του ο Passow (σ. 623) σημειώνει: «*turbor, anxius, sollicitus sum*».]

νταλφεσίνα, η [dalfesína] (Πάγκ.) : «η ασκεπής γυνή».

[θηλ. του *νταλφέσης < *dalfes* (dal fes, κ.λ. γυμινό φέσι) 'φέσι χωρίς σαρίκι γύρω του' και συνεκδ. 'αυτός που φοράει τέτοιο φέσι' (TDK) (Συντ.)] (طال فس)

{Η σημ. 'ασκεπής' μάλλον από τη γυναίκα που δεν φορούσε *γιασμακά* (βλ.) πάνω από το φέσι της. Ο Πάγκαλος (Γ 24) ετυμολογεί τη λ. από το *dalli* 'φουντωντός' + φέσι και υποθέτει ότι «η λ. *δαλφεσίνα* θα εσήμαινε ίσως κατ' αρχάς την γυναίκα την φορούσαν *φουντατός φέσι* και κατόπιν κατήντησε να σημαίνει την ασκεπή γυναίκα». Η υπόθεση αυτή δεν ευσταθεί.}

νταλώνω, βλ. **ντάλα**.

ντάμα, βλ. **βγάνω ντάμα**.

νταμαβλυσέ, βλ. **νταμαύλησι**.

νταμά βλυσί, βλ. **νταμαύλησι**.

νταμαλίδικος (επίθ.) [damalídikos] (Γαρ., Κριτσ.) : με τετράγωνα σχέδια, νταμωτός· *νταμαλίδικη πατητή*: είδος υφαντής κουβέρτας με τετράγωνα σε δύο χρώματα.

[< *damali* + *-ídikos*, πβ. *σαντρασελίδικος* (Συντ.)] {Η λ. *damali* είναι ήδη επίθετο: 'νταμωτός'. Η λ. *Νταμαλής* ως οικογ. επίθετο (Διαδίκτυο).}

νταμάρι*, το [damári] (Παπ., Πάγκ., Τσιρ^Β) : το λατομείο.

[< *damar* (Παπ.)] (طمار, طمار, طمار)

νταμαύλησι, το [damánlisis] & **νταμαυλησί** [damavnlisi] (Ξανθιν.) & **νταμά βλυσί** [damávlisi] (Παπ.: σ. 142, Πάγκ.) & **νταμαβλυσέ** [damavnlisé] (Ροδ.) : «μικρή αυλή (αυλιάκι) που σχηματίζεται στη στέγη ισόγειου δωματίου. «Τα καλοκαίρια βγάνομε το τραπέζι όζω στο νταμαύλησι και τρώμε εκείά» (Ξανθιν.).

[< *dam avlusu* 'αυλή στέγης' < *dam* 'στέγη' + *avlu* 'αυλή' (< *avli*) (Ξανθιν.)] (طام اولوسی)

{Η λ. *dam* χρησιμοποιείται στο ιζαφετικό σύνθετο *dam avlusu* με την αρχική της σημ. 'στέγη'. Κατά το TDK σημαίνει επίσης 'χαμόσπιτο, χωριατόσπιτο, στάβλος, καλύβα, (αργκό) κρατητήριο' κ.ά. (βλ. *ντάμα*). Το *dam avlusu* σημαίνει 'αυλή στέγης' και όχι 'αυλή καλύβας', βλ. περισσότερο: Κυρανούδης, 205. Η ορθογραφία του Ξανθινάκη δικαιολογείται από την ετυμολογία, η γραφή του Παπαρηγοράκη είναι πιο κοντά στη δυλεκτική μορφή του τουρκ. ετόμου. Η λ. αυλή πέρασε στα τουρκ. ως *avlu* (*avlusu*, με το κτητικό επίθημα γ' προσώπου). Ξαναγύρισε σ' εμάς με τουρκική συνοδεία ως *νταμαύλησι*, δηλ. είναι ένα δάνειο... πληρωμένο και με τόκο!}

ντάμι^Α, το [dámí] (Τσιρ., Κριτσ^Π) : «στέγη, αχούρι, στάβλος: Το ντάμι βάνει νερό και θα γενεί πηλομάχτισμα αφού τσι κοπρές εκεία που στέκει ο γάδαρος» (Τσιρ.) (για τις σημασίες βλ. και σημείωση στο λ. *νταμαύλησι*).

[< *dam* (Τσιρ.)] (طام)

νταμούζα, βλ. **τζαμούζα**.

νταμουλάς, ο [damulás] & **νταμπλάς*** [dablás] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : αποπληξία, συμφορήση, κόλπος, συγκοπή. Βλ. και *νουσουμπέτι*.

[< *damla* (Παπ.)] (طلمه, دامله)

{Ο Ροδάκης έχει τη λ. *νταμπλάς* με τη σημ. 'κόντραπλακέ', βλ. *ταμπλάς* (σημείωση). Το τουρκ. έτυμο σημαίνει επίσης 'σταγόνα', πβ. παροιμία *Damlaya damlaya göl olur* (σταγόνα σταγόνα γίνεται λίμνη), στην οποία αντιστοιχεί η (μετριπαθέστερη) ελληνική *Σταλαματιά σταλαματιά γεμίζει η στάμνα η πλατειά*.}

νταμουλιασμένους (επίθ.) [damulazménos] (Τσιρ.) : αυτός που έχει πάθει μεγάλο κακό.

[μτχ. παθ. του *νταμουλιάζω < νταμουλιάς 'νταμπλάς', πβ. συφοριασμένος < συμφορά, βλ. ΔΚΝ : -μένος', σημ. 4: «ισοδυναμεί με ευχή ή κατάρτα [...] Μερικές φορές είναι σε χρήση μόνο ο τύπος της μετοχής» (Συντ.)]

νταμπακαριό, το [dabakarzó] (άλλη γραφή: νταμπακαριό) & **ταμπακαριά**, τα [tabakarzá] (Παπ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ροδ., Κασσ., Τσιρ^B, Ξεν.) : **1.** το βυρσοδεψείο· **2.** (ως τοπων., στον πληθ.) τα *Νταμπακαριά*: όνομα συνοικίας (με βυρσοδεψεία, παλαιότερα) στα Χανιά και στο Ηράκλειο.

[< νταμπάκης (Παπ.)]

{Προτιμότερη η γραφή νταμπακαριό του Ιδομενέως (αλλού το γράφει: ταμπακαριό, όπως ο Γαρεφαλάκης) και ταμπακαριά του Αποστολάκη, βλ. και Κυρανούδης, 512.}

νταμπακαριό, βλ. νταμπακαριό.

νταμπακάς, ο [dabakás] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν.) : **1.** το ξύλινο πάτωμα· **2.** στρώση.

[< tabaka (Παπ.)] (طبقه)

νταμπάκης, ο [dabátis] & **ταμπάκης*** [tabátis] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ροδ., Τσιρ^B, Ξεν.) : ο βυρσοδέψης.

[< tabak (Παπ.)] (طباقي، طباق، دباغ)

νταμπαλίδικος (επίθ) [dabalídikos] (Πάγκ.) : διαφιλονικούμενος, διεκδικούμενος.

[μάλλον < davalí 'επίδικος, διαφιλονικούμενος' (Χλωρός, Α 782) (Συντ.)] (دعوالی)

{Η ετυμολ. «πιθάνον από το *davacilic* 'αγόρευσις δικηγόρου'» (Πάγκ.) δεν φαίνεται να ευσταθεί. Σημειώνουμε ότι στα ελλ. η λ. *νταβατζιλίκι* (< *νταβατζής*), έχει εντελώς διαφορετική σημασία (βλ. σχετικό λήμμα στο *Χρηστικό Λεξικό* της Ακαδημίας Αθηνών).}

νταμπάνα, η [dabána] (Γαρ.) : νταμπάνας: «τα οριζόντια καθρόνια που στηρίζουν τις κάθετες σανίδες που συγκρατούν το τσιμέντο».

[< ταμπάνα, μεγεθ. του ταμπάνι 'δοκός' (Συντ.)] {Ο Μπόγκας (σ. 194) καταγράφει τον τ. νταμπάνι, με τη σημ. «το μεγάλο δοκάρει που στηρίζει το πάτωμα στα χωριάτικα σπίτια». Ο Χλωρός στην ανάπτυξη του λ. *taban* (B 1051) έχει: *ok tabani* 'οριζόντια δοκός της στέγης' και *taban tahtasi* ή *taban aḡaci* 'δοκός επιστρωμένη εν τη βάσει των οικοδομών'. Βλ. και νταμπάς.}

νταμπάς, ο [dabás] & **ταμπάς** [tabás] (Κριτσ.) : στο καλούπιασμα ταράτσας, καθεμιά από τις οριζόντιες σανίδες που σχηματίζουν τη ξύλινη

βάση (καλούπι) πάνω στην οποία θα μπουν τα σίδερα και θα πέσει το μετόν.

[< *taba* (Κριτσ.) / μάλλον < νταμπάνα, αρσ. ίσως από μεταπλασμό κατά το *γιαρμάς*² 'καθρόνι' ή κατευθείαν < διαλεκτ. (κατά το *TDK*) *daba* 'καμπύλο γωνιώδες ξύλο που τοποθετείται στις άκρες χωμάτινης στέγης' (Συντ.)]

{Το τουρκ. *taba* (κατά το *TDK*) δηλώνει το χρώμα ταμπά, δηλ. αυτό έχουν τα ξεραμένα φύλλα καπνού (γαλλ. *tabac*): διαλεκτ. έχει και άλλες σημασίες, αλλά καμιά δεν σχετίζεται με καλούπια.}

νταμπάνι, βλ. ταμπάνι.

ντάμπασης, ο [dábasis] & **οντάμπασης** [dábasis] (Κονδ.) : αξίωμα των γενιτσάρων.

[< οντάμπάς (Κονδ.) = *odabasi* (Συντ.)] (اوطه بئنی)

{Ο τ. ντάμπασης από το οντάμπασης, όπου το αρχικό *o*-προφανώς θεωρήθηκε άρθρο. Ο Κονδυλάκης έχει τους δύο τ. σε ξεχωριστά λήμματα. Η λ. ντάμπασης σημαίνει και 'χαντζής' (βλ. νταμπασίνα).}

νταμπασίνα, η [dabasína] (Κονδ.) : η σύζυγος του ντάμπαση (χαντζή).

[προφανώς θηλ. του ντάμπασης (Συντ.)]

{Η λ. *odabasi* (> ντάμπασης, βλ.) εκτός από αξίωμα των γενιτσάρων εσήμαινε επίσης «φύλαξ και ενοικιαστής χανίου ή οικίας, ενοικιαζομένων κατά δωμάτια» (Χλωρός, Α 254). Η λ. χρησιμοποιείται σε παραλλαγή της παροιμίας για την κενόδοξη σύζυγο, βλ. σχετ. σημείωση στο λ. *μπουλουμαχίνα*. Για τη σημ. και την ετυμολ. της λ. νταμπασίνα βλ. και επισήμανση του Νίκου Σαραντάκου στο ιστολόγιο του *Οι λέξεις έχουν τη δική τους ιστορία* (<http://sarantakos.wordpress.com/2012/02/22/7000proverbs/>).}

νταμπής, ο [dabis] & **ταμπής** [tabis] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Τσιρ., Δαρ., Ιδομ^B) : ο σερβιτόρος, ο τραπεζοκόμος. Με τη σημ. 'δηλώνω υποταγή' η ρηματ. περίφρ. **γίνομαι ταμπής** σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845: *Επήγε ο Χαριτάκης στην Αγιά-Βαρβάρα και έγινε ταμπής εις τον Βελή [Μ]πέη* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 603).

[< *tábi* (Παπ.) / 'βοηθός, υπάλληλος' (Πιτ.), 'υποτακτικός' (Ξανθιν.)] (تبع)

ντάμπια*, η [dábza] & **τάμπια*** [tábza] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Ιδομ^B, Ξεν.) : η έπαλξη, ο προμαχώνας. Και ως τοπωνύμιο στα Χανιά και στο Ηράκλειο (βλ. σημείωση).

[< *tabya* (Παπ.)] (طاييه، تاييه)

{Στο Ηράκλειο ακουγόταν παλαιότερα ως όνομα συνοικίας η **Ακ Ντάμπια** (κ.λ. 'λευκός προ-

μαχόνας*, «λόγος της λευκής συστάσεως του εδάφους», βλ. *Μεταφράσεις*, A 171), περίπου στη σημερινή περιοχή της Ανάλινης (*Μεταφράσεις*, B 404), που την έλεγαν και **Άκρη Ντάμπια**, (προσωπική εμπειρία, αρχές δεκαετίας του '60) προφανώς από παρετυμολ. επίδραση της λ. άκρη, καθώς η εν λόγω περιοχή βρισκόταν στα (τότε) κράσπεδα της πόλης. Άλλο τοπωνύμιο στο Ηράκλειο: **Ξύλινη Ντάμπια**, η σημερινή συνοικία Αγίας Τριάδας. Και τα δύο δεν χρησιμοποιούνται σήμερα, παρά μόνο περιστασιακά σε αφηγήσεις. Κατά τον Ξανθουδίδη, η ονομασία *Ξύλινη Τάμπια* προήλθε κατά λαϊκήν παρετυμολογία από το **Κιζιλ Τάμπια** (*Kizil tabya* = ερυθρός προμαχών· «πιθανώς ονομάστη ούτως για το ερυθρόγαυο του μέρους». Βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 102, όπου αναφέρονται επίσης η **Τασιλή Τάμπια** (*tasli tabya* = πετρώδης προμαχών), δηλ. ο ενετικός προμαχόνας του Αγίου Πνεύματος στα δυτικά της πόλης, και η **Κανλί Τάμπια** (*kanli tabya* = προμαχών του αίματος), δηλ. ο μεγάλος εξωτερικός προμαχόνας ο αποκαλούμενος από τους Ενετούς *Opera Moceniga*, όπου έγινε μεγάλη αιματοχυσία όταν τον κατέλαβαν για λίγο οι Τούρκοι και αμέσως μετά τον ανέκτησαν οι Ενετοί. «**Γιοκσέκ Τάμπια**, ήτοι Υψηλή Τάμπια, ελέγγο το προμαχών Μαρτινέγκο» (*Μεταφράσεις*, Γ 335).}

νταμπιέτι, το [dabzéti] & **ταμπιέτι** [tabzéti] (άλλη γραφή: (ν)ταμπιέτι) (Πάγκ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Χουστ., Ξεν.) : η ψυχική διάθεση.
[< *tabiat* (Πάγκ.)] (طبيعت)

νταμπλάς, βλ. **νταμουλάς & ταμπλάς**.

νταμπουράς, βλ. **ταμπουράς**.

νταμπουροκέφαλος (επιθ. προσ.) [daburotʃéfalos] (Ροδ.) : βλάκας.
[< *νταμπουράς* (*ταμπουράς*) + *κεφαλή* (Συντ.)]

ντανάς^(A), ο [danás] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Ροδ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** νεαρός ταύρος **2.** (μτφ.) ρωμαλέος και αρρενωπός (νέος) άνδρας **3.** (μτφ.) βλάκας, πβ. (κρητ. μειωτ.) μούσκαρος.
[< *dana* (Παπ.)] (طانا، طناء، دانه، دانا)

{Σχετικά με τη σημ. 3: Στην τουρκ. έκφρ. *dana baş* (Meynard, B 269), που σημαίνει κυριολ. 'κεφαλή μοσχαραίου', αλλά μτφ. έχει το νόημα 'βλάκας', αντιστοιχεί το "ευγενέστατο" κρητ. *μουσκαροκεφαλή*. Για σωματώδη άνδρα, παραστατική η έκφρ. *σαν τον ντανά είναι ο καφάς του* (το σβέρο του) (!)

ντανίσκα (άκλ. επιθ.) [daníska] : άριστος, ο καλύτερος. Η λ. σε κρητ. σατιρικό στιχούργημα

(τέλη 19ου αι.) : *Ντρετά ζ'αρε* (= συνήθιζε) *γ-και τσί παίξε* [τις μπιλοθιές], *γιατί 'τονε ντανίσκα*, / *μα 'δά 'σφαλε γ-και δε γ-κενά* (= δεν παίρνει φωτιά) *άνε ντου βάλου γ-κι ίσκα!* (ινων. *amarיותες.gr*, στην ενότητα: *Τραγουδία*).

[< *daniska* 'εξαιρετικός' (Συντ.)]

{Στο *Αμαριώτικο γλωσσάρι*, στην παραπάνω ιστοσελίδα, η λ. *ντανίσκα* ερμηνεύεται ως «σκληρός συμπαγής όγκος». Το *TDK* έχει τη λ. *daniska* 'εξαιρετικός' με την ένδειξη tkz. (= teklifiszce) 'ουκείο' και την ετυμολογεί από το όνομα της πόλης *Danzig*, γερμανική ονομασία του Γντόσκ (Πολωνία). Ίδια ετυμολογία και στον *Nişanyan* }

ντανιστεύ(γ)ω [danístev(γ)o] (Πτρ., Κονδ., Γαρ., Κριτσ., Ιδομ^B) : εκμυστηρεύομαι, εμπιστεύομαι.
[< *daništ(im)*, αόρ. του ρ. *danišmak* 'συμβουλεύομαι' (Κριτσ.)] (طائيشمق، طائشمق، دانشمق)

νταντά*, η [dadá] (Παπ., Τσιρ^B) : η παιδαγωγός (*λέξις των πόλεων*, Παπ.). Βλ. και **ντάντος**.

[< *dada* και *dadi* (Παπ.)] (دادا، دادی)

ντάντα, βλ. **ντάντος**.

ντάντας, ο [dádas] : παιδαγωγός. Η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα γύρω στο 1850: *και με τον ντάντα τον καλόν που ήταν παληκάρι*, βλ. Νικ. Σταυρινίδης, "Ο θάνατος του Κερήμ Μπέη στη λαϊκή μούσα", *Αμάλθεια*, 4/16-17, 287).

[< *dada* 'τροφός, παιδαγωγός' (Σταυρινίδης)]

ντάντεμα* [dádema] (Πτρ., Κριτσ., Ξεν.) : «Η περιποίηση, η φροντίδα προς κάποιον (κυρίως προς παιδιά) που έχει ανάγκη τέτοιων» (Πτρ.).
[< *νταντέω* (Πτρ.)]

νταντεύω* [dadéno] (Παπ., Πτρ., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ.) : **1.** περιποιούμαι, φροντίζω κάποιον που δεν μπορεί ο ίδιος να περιποιηθεί τον εαυτό του **2.** (ειρων.) περιποιούμαι κάποιον υπερβολικά.
[< *νταντά* (Παπ.)]

ντάντος, ο [dádos] & **ντάνος** [dános] (Κονδ., Ξανθιν., Τσιρ., Ροδ.) : (Δ. Κρ.) ο νονός· θηλ. **ντάντα** [dáda] (Ιδομ^B) : η νονά. Βλ. και *νταντά*.
[ντάντος; < *ντάντας* κατά μεταπλασμό (Συντ.)]

νταουλάρης, ο [dauláris] (Κριτσ.) : ο χάρος.

[< *νταούλι* + *-άρης* (Κριτσ.)]

{Αδιαφανής ο ετυμολ. συσχετισμός με το νταούλι.}

νταουλ(α)τζής, ο [daul(a)dzís] (Πάγκ., Κονδ., Κριτσ.) : αυτός που παίζει νταούλι.

[< *νταούλι* + *-τζής* (Πάγκ.) ή *κατευθείαν* < *davulcu* (Κώδικας θυσιών, 371)]

νταούλι*, το [daúli] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Τσιρ., Δαρ., Χουστ.) : **1.** το τύμπανο (*λέξις πανελλή-*

- νιος**, Παπ.)· ΥΠΟΚΟΡ. **νταουλάκι** (Κασσ.)· **2**. (μτφ.) πρήξιμο, φούσκωμα.
[< *davul* (Παπ.) (طاول, داول)]
{H σημ. ‘πρησμένος’ ήδη στο τουρκ. *davul gibi* ‘σαν νταούλι’}
- νταουλιασμένους** (επιθ.) [dauiazménous] (Κριτσ.) : πρησμένος, φουσκωμένος
[μτχ. παθ. πρκ. του *νταουλιάζω < νταούλι ‘πρήξιμο’, πβ. συφοριασμένος < συμφορά, βλ. *AKN* : -μένος’, σημ. 4: «ισοδυναμεί με ευχή ή κατάρρα [...]. Μερικές φορές είναι σε χρήση μόνο ο τύπος της μετοχής.» (Συντ.)]
- νταουλόξυλα**, τα [dauilóksila] (Πάγκ.) : οι ράβδοι με τις οποίες χτυπούν το νταούλι.
[< νταούλι + ξύλο (Πάγκ.)]
- νταουτόσκυλος**, ο [dautóskilos] (Πάγκ.) : οκηρός σκύλος, *ντεμπέλ Χασάν* (βλ.).
[< *Daut* + σκύλος (Πάγκ.)]
{*Davut* και *Daut* είναι στα τουρκ. ο Δαβίδ. Ίσως πρόκειται για ιστορικό πρόσωπο με κάποιο αξίωμα που έδρασε στην Κρήτη. Η συνήθεια να δίνουν σε ένα σκύλο το όνομα ενός εχθρού δεν έχει εκλείψει: Στις αρχές της δεκαετίας του ’50 στο Καβροχώρι Ηρακλείου ο Μιχ. Πατρ. είχε ένα σκύλο που τον φώναζαν Σούμπερη, από το όνομα του Γερμανού στρατιωτικού *Frits Schubert*, του διαβόητου για τα εγκλήματα που είχε διαπράξει στην Κρήτη την περίοδο της Κατοχής. Σημειώνουμε πάντως και το κυπρ. «*τταπακκόσσυλλος*, ο, [τταπάκκης + σσύλλος] ο ισχυρός και τεμπέλης σκύλος που συχνάζει στον *τταπάχαναν* {δηλ. στο βυρσοδεμείο}, σύμβολο οκηρίας και υπηλίας» (Γιαγκουλλής, 80). Βλ. και *χαραμοκούλοκο*.)
- νταραντόλια**, τα [daradólia] (Ιδομ^B) : «υπερβολικά ψημένο φαγητό, που μοιάζει με αραϊή κρέμα. “*Με νταραντόλια και μ’ αβγά, που ήμαθες να ψήνεις, / απάντρευτη, [ε]τσα που θαρώ στο ράφι δα πομείνεις*”».
[Ίσως < *ταρατόρι*, πβ. *νταραντόρια* και *νταραντόχυλος* (Συντ.)]
{Ο Πάγκαλος λημματογραφεί τη λ. *daradoulia* με τη σημ. ‘αραϊός χυλός, βλ. σημείωση στο λ. *ταρατόρι*.)}
- νταραντόρια** (επίρρ.) [daratórza] (Τσιρ.) : (για ζυμάρι) πολύ αραϊό: «Πολλά νταρατόρια ‘να η ζύμη, μόνο βάλε μιάολιά αλεύρι και γρόθισέ τηνε μια χιά ακόμη» (Τσιρ.).
[Ίσως < *ταρατόρι* (βλ.) (Συντ.)]
{Ο Τσιριγωτάκης χαρακτηρίζει τη λέξη επίρρημα, αλλά από το παράδειγμα χρήσης που παραθέτει φαίνεται ότι είναι ουσ. που χρησιμοποιείται (στον πληθ. ;) με σημ. επιθέτου.}
- νταραντόχυλος**, ο [daradófilos] (Πάγκ., Ιδομ^B) : αραϊός χυλός από αλεύρι, νερό και λάδι.
[Ίσως < **ταρατορόχυλος* (< *ταρατόρι* + χυλός) (Συντ.)]
{Βλ. σημείωση στο λ. *ταρατόρι*.)}
- νταρέ**, βλ. **νταρές**.
- νταρένιος** (επιθ.) [daréñios] (Γαρ., Κριτσ.) : φτιαγμένος με κλαδιά από το φυτό *νταρί* (βλ.) : *νταρένια σκούπα*.
[< *νταρί* (Συντ.)]
- νταρής**, βλ. **νταρί**.
- νταρί**, το [dari] & **νταρής**, ο [daris] (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ιδομ., Τσιρ., Κασσ.) : **1**. το φυτό *Sorghum scorarium* (σόργο σαρωθροποιίας), από το οποίο κατασκευάζονται σκούπες· **2**. το κεχρί.
[< *dari* (Πάγκ.), κατά το *TDK* διαλεκτ. τ. του *dari* (Συντ.) (طاری, داری, دارو, داری)]
{Το σόργο σαρωθροποιίας στα τουρκ. λέγεται *süprüge darisi* (süprüge = σκούπα).}
- ντάρι φιλφίλ**, (το;.) [dári filfil] : μύρο πιπέρι. Η λ. σε κρητ. ιατροσόφιο του 1826, με τη μορφή **τάλφηλ φήλ** (βλ. Παπαδογιαννάκης, 210).
[< *dar-i filfil* (Χλωρός, Β 1216), κατά τον Nisyanan < αραβ. *dāru ‘l-fulful* < περσ. *dār-i pilpil* دار *dār* ‘δέντρο’ + *pilpil* ‘πιπέρι’ (Συντ.)] (دار فلفل)
{Το δάνειο χρησιμοποιείται στο παραπάνω κείμενο χωρίς να έχει προσαρμοστεί στα ελληνικά.}
- νταρκάς**, βλ. **νταλγκάς**.
- νταρκαούκης** (επιθ. προσ.) [darkaú[is] (Κονδ., Γαρ., Κριτσ.) & **νταλκαβούκος** [dalkavúkos] : **1**. «άεργος, της προσκολλησεως» (Κονδ.)· **2**. αστείο.
[< *dalkanuk*, κατά τον Ανδριώτη] (طالقاقوق) (دالقاقوق)
- νταρμπουκά**, η [darbúka] (Τουρκοκρητ.) : είδος τύμπανου.
[< *darbuka* (Bilgehan², 626) (طبلغينق)]
- νταρνταγός** (επιθ.) [dardayós] (Παπ., Πάγκ.) : διασκορπισμένος, διαμελισμένος.
[< *dardağan* (Παπ.) (طارطغان, دارطغان)]
- νταρντίζω**, βλ. **νταλντίζω**.
- νταυραμπάς**, βλ. **ταυραμπάς**.
- νταυραντίζω**, βλ. **νταβραντίζω**.
- νταῦς**, βλ. **νταής**.
- νταχά** (επίρρ.) [daxá] (Πάγκ.) : «Περισσότερον: Αυτός είναι νταχά χειρότερος από τον αδερφό ντου».
[< *daha* (Πάγκ.) (دها, دخی)]

{Ο Πάγκαλος (1ος τόμος, *Γραμματική*, Α' έκδοση, σ. 279) αναφέρει ότι ο υπερθετικός βαθμός επιθέτου μπορεί να σχηματιστεί και «δια του τουρκ. επιφρ. *dahâ* (= περισσότερον) και του συγκριτικού (σπανιώτατα) : αυτός είναι *δαχά χειρότερος*». Όμως, δεν είναι βέβαιο ότι το νταχά χρησιμοποιήθηκε ως αυτόνομη λέξη: το νταχά χειρότερος φαίνεται ως μισομεταφρασμένο *daha beter* (βλ. νταχά μπετέρι).}

νταχά μπετέρι (επίφρ.) [daxâ betéři] & **ταχά μπετέρι** [taxâ betéři] (Παπ., Πάγκ., Γαρ., Ίδομ., Τσιρ., Κριτσ., Ροδ., Ξεν.) : ακόμη χειρότερα, τα ίδια και χειρότερα.

[< *daha beter* (Παπ.) (دها بتر)]

{Ο Τσιριγωτάκης το λημματογραφεί ως **χάμπετερ** με τη σημ. 'ίδια κι απαράλλαχτα', αλλά στο παράδειγμα χρήσης το έχει με τη μορφή **τα χάμπετερ**: «Τα χάμπετερ του κουζουλού του γειτόνου σου είσαι, φτύσμα δεν τ' αφήνεις». Ο Ροδάκης λημματογραφεί χωριστά τον τ. **τάχα μπέτε**. Στην Κύπρο: *ταχάμπετερ* 'χειρότερα' (Γιαγκουλλής, 70).}

ντε!* (επιφ.) [dé] (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Δαρ., Κασσ.) : «Παρακελευστικό προς τα άλογα να προχωρήσουν, να επιταχύνουν το βήμα. Όπως το "σε!" στα γαϊδούρια και το "μούλε!" στα μουλάρια» (Πιτ.).

[< διαλεκτ. *de* (AKN) (دى، ده)]

ντεβέρο, το [denéρο] (Πάγκ., Γαρ., Τσιρ., Ροδ.) : το χρονικό διάστημα που πρέπει να περάσει για να γιατρευτεί μια αρρώστια, χρόνος αποθεραπείας.

[< *devir* 'περίοδος' (Πάγκ.) / < *devre*, πβ. *nekahet devresi* 'περίοδος αναρρώσεως' (Συντ.) (دوره)]

ντεβές, ο [denévs] (Ροδ.) η καμήλα.

[< *deve* (Συντ.) (دو)]

{Η κρητ. παροιμία *Εκουτσάθηκε η καμήλα απ' τ' απτί*, που λέγεται για πράγματα που παρουσιάζονται ως σημαντικά ενώ είναι ασήμαντα, αντιστοιχεί στην τουρκ. έκφραση *devede kulak* 'ασήμαντο, ανάξιο λόγου', κ.λ. στην καμήλα αυτή. (*TDK-Atasözleri*). Το νόημα της έκφρασης φαίνεται καλύτερα στο ερμηνευμα του Χλωρού (Α 807) : «το ους εν τη καμήλῳ, ἴητο ἀπέναντι μεγάλου πράγματος ελάχιστον τι και ἀσημαντος [πρμ. {παροιμία} επί πτωχεύσεων, εν αἰς οι δανεισταὶ λαμβάνουσιν ελάχιστα εκ των οφειλομένων].}

(***ντεβετζής**, βλ. Παράρτημα 1.

ντεβράνι, το [denvrâni] (Τουρκοκρητ.) : η εποχή (ως χρονικό διάστημα).

[< *devran* (Bilgehan², 626) (وران)]

ντέβρε, βλ. **κάνω ντέβρι**.

ντέβρι¹, το [dénvri] (Παπ., Πάγκ.) : η εποχή, η περίοδος.

[< *devr* (Παπ.) «εποχή, περίοδος» (Χλωρός, 796) (دور)]

ντέβρι², το [dénvri] : περιοδεία (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1835: *Ο Νικολάκης εκόπιασε* (= ήρθε) *από το [ν]τεύρι* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 608).

[< *devr* «περιοδεία διοικητού, αρχιερέως κτλ.» (Χλωρός, Α 795) (دور)]

{Με τη σημ. **κάνω ντέβρι** 'ερευνώ επίμονα, κάνω άνω κάτω' η ρημ. περίφρ. **κάνω ντέβρι** ή **κάνω ντέβρε** (Πιτ., Κριτσ., Τσιρ., Ξεν.), πβ. *devr etmek* (دور ايتmek) «περιέρχομαι, ποιώ περιοδείαν» (Χλωρός, Α 796), βλ. και Kappler, 104.}

ντέγλαρος, βλ. **νταγλαράς**.

ντεγριμί, το [deγrimí] (Πιτ., Τσιρ^B, Ξεν.) & **ντεγρεμί** [deγremí] (Ξανθιν^A) : 1. «Εξωτερικό, λευκό, ελαφρό και λεπτό γυναικείο κάλυμμα της κεφαλής» (Πιτ.). ΥΠΟΚΟΡ. **ντεγριμάκι** (*Ημερολόγιο Κοζύρη*, 338) 2. ύφασμα κομμένο σε ορθογώνιο σχήμα (Τσιρ^B), ώστε να γωνιάζει όταν διπλωθεί διαγωνίως.

[< *değirmi*, στη σημ. 'κεφαλομάντιλο, γιασμάκι' (Συντ.) (دگرمی)]

{Η αρχική σημ. της λ. *değirmi* είναι 'στρογγυλός, σφαιρικός' αλλά και «τετράγωνος, ἴητοι ούτινος το μήκος και το πλάτος είναι το αυτό: *değirmi dülbent* θόνη τετράγωνος» (Χλωρός, Β 785). Σε κρητ. κείμενο του 1786: **τεγριμί τζεπερήν**, δηλ. τετράγωνο τσεμπέρι (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 104). Τη σημ. αυτή καταγράφει ο Τσιριγωτάκης. Η λ. *ντεγριμί* χρησιμοποιείται και με την επιφρ. σημ. 'διαγώνια': *διπλώνω* ή *κάνω κάτι ντεγριμί*, διπλώνω κατά την έννοια της διαγωνίου κάτι που είναι τετράγωνο, ώστε να γίνει τριγωνικό. Μάλλον από την έκφρ. *διπλώνω το ντεγριμί* (το κεφαλομάντιλο) για να το φορέσω. Πβ. και «ντεγρεμές = τετράγωνον διπλούμενον εις τρίγωνον», *Θρακικά* (46 (1972), 331. Στην Κύπρο: «*τεϊρμίν*, το [τουρκ. *değirmi*] ύφασμα ή χαρτί που διπλώνεται και κόβεται σε τετράγωνα ή διαγώνια για κεφαλοσκέπασμα» (Γιαγκουλλής, 70).}

ντεϊνέκι, το [deinétʃi] (Γαρ., Κριτσ.) : ραβδισμός, ξυλιές.

[< *değnek* 'ραβδί-ραβδισμός' (Bilgehan¹, 38) (دنگ)]

ντεζδάρης, βλ. **ντιζνάρης**.

ντεκλαρατζής (επιθ.) [deklaradzis] (Κριτσ.) : αυτός που μιλάει ντεκλαρέ, ντόμπορος, ευθύς.

{Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευσης κατάλ. -(α)τζής.}

ντεκλίφι, βλ. **τεκλίφι**.

ντελβίσις, βλ. **ντελμπίσις**.

ντελί φουσέκης, βλ. **ντελιφιουσέκης**.

ντεληκανής, βλ. **ντελικανής**.

ντεληκανιλίκι, βλ. **ντελικανιλίκι**.

ντελικάρος, ο [delikáros] (Πιτ.) : ντελικανής.

[«Προφανώς από το T. delikanlí (βλ. ντεληκανής). Η κατάλ. -άρος μεγεθυντική κατά το παλικάρι, παλικαρος - μουσκάρι, μουσκαρος - βουϊ, βουϊδαρος κ.ά.» (Πιτ.).]

{Σύμφωνα με το σκεπτικό του Πιτουκάκη θα έπρεπε να έχουμε *ντελικάναρος. Η λ. ντελικάρος μάλλον από το ντελής, στη σημ. 'παλικάρι'. Ο τονισμός, που είναι αντίθετος προς τον τονισμό των μεγεθυντικών, ίσως κατά το καερετάρος (βλ.) και τα παλαιότερα αντισκάρος 'επ' αμοιβή αντικαταστάτης αγγαρεμένου για κοπηλασία σε ενετικές γαλέρες' (βλ. Δετοράκης, *Ιστορία της Κρήτης*, Αθήνα 1986, σ. 219-220) και κατεργάροι, πληθ. του κατεργάρης 'κοπηλάτης σε κάτεργο' στον Κρητικό Πόλεμο του Μπουνιαλή (Αλεξίου & Αποσκήτη, 588).}

ντελής^(Α) (επίθ. προσ.) [delís], θηλ. **ντελίνα** [delína], (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ξεν.) : 1. τρελός, ζοηρός, απερίσκεπτος· 2. γενναίος, παλικάρι.

[< ντελί (Παπ.)] (دلّی)

{Ο Παπαγρηγοράκης, που επισημαίνει ότι η λ. *deli* σημαίνει στην κυριολ. 'τρελός', έχει τη λ. ντελής με τη σημ. 'γενναίος', αλλά στη μαντινάδα που παραθέτει ως παράδειγμα χρήσης, η λ. χρησιμοποιείται ως συνώνυμο της λ. κουζουλαμένος, κατά το σχήμα εν δια δυοίν: «Κουζουλαμένος και ντελής γυρίζω 'γω για σένα, / μα εσύ δεν είσαι μπιστικά να μ' αγαπάς εμένα». Το θηλ. ντελίνα χρησιμοποιήθηκε ως κοσμικό επίθετο για γυναίκα σε πολύστιχο επικό ποίημα του 1874: *σαν άντρας ήτονε ψηλή, όμορφη και ντελίνα (Η Κρητικοπούλα, σ. 31)*. Αντίστροφος λεξιλογικός δανεισμός: τουρκ. saloz 'βλάκας, χαζός' < ελλ. *σαλός* 'τρελός' (Maria Petrou, "Greek elements in Turkish argot", *Zeitschrift für Balkanologie*, 44/2 (2008), 182).}

ντελί, το [delí] : το ένα (το πιο μικρό) από τα δύο ραβδιά με τα οποία παίζεται το υπαίθριο παιγνίδι ντελιμάς – το μεγάλο λέγεται ντελόβεργα (βλ. Μανόλης Καλαϊτζάκης, "Στρώμπος - Κρητικά ήθη και έθιμα", 9ο μέρος, εφημ. *Πατρίς* (Ηρακλείου), φ. της 3-8-2004).
[υποχωρητικά < ντελιμάς (Συντ.)]

ντελιάζω [delázō] & **ντιλιάζω** [dílázō] & **ντελιώ** [deló] (Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ., Χουστ.) : μανιάζω, μαίνομαι, λυσσώ, εξαγριώνομαι· μτχ.

παθ. πρκ. **ντελιασμένος** (Τσιρ., Δαρ., Ιδομ^B, Χουστ.) : θυμωμένος, αγριεμένος.

[< ντελής (Ξανθιν.)]

ντελιασμένος, βλ. **ντελιάζω**.

ντελίδικος (επίθ.) [delídikos] (Πιτ., Ροδ., Ιδομ^B) : ντελίδικη μπάλα: «η αδέσποτη, η τρελή σφαίρα. "Ντελίδικη μπάλα να σου 'ρθει στο σκάτι" (κατάρα)» (Πιτ.), βλ. σημείωση.

[ντελίδικη μπάλα: μισομεταφρασμένο *telli kurşun* 'σφαίρα που έχει σύρματα' (Συντ.)]

{Ο Πιτουκάκης διατύπωσε το ερμηνευμά του προφανώς με βάση την ετυμολογία που προτείνει: < deli. Όμως, κατά τον Αριστείδη Κριάρη ντελίδικες σφαίρες ήταν «δύο σφαίρα όπλου συνδεδεμένα με τέλια (σύρμα) και τιθέμενα ομού, εις αρίστη ποιότητα όπλα, ως γέμισμα ίνα το κτύπημα προξενήση μείζονα καταστροφήν» (*Πλήρης συλλογή κρητικών δημοδόν αματών*, 2η έκδοση, Αθήνα 1920, σ. 68). Ο Αντ. Γιάνναρης (σ. 354) διευκρινίζει ότι πρόκειται για μία σφαίρα: «eine mit Draht versehene Kugel, die tödliche Wunden herbeiführt». Για την ετυμολογία σημειώνει: «siehe *tél*». *Kurşun* είναι η σφαίρα, βλ. *κουρσούμι*. Ο τ. ντελίδικη από το *τελίδικη*, με ηχηροποίηση του αρχικού [t > d] στη συμμορφορά με το άρθρο στην αιτιατική: *μα στα μπαλάσκες μου κρατώ τελίδικες τσι μπαλές* (Φαφουτάκης, 72). Κατά το ντελίδικος και το επίθ. *συρμαλίδικος*, που βρίσκουμε στον *Πατούχα* τού Κονδυλάκη: «Πολλάκις τα λαγκάδια αντελάουν από τας φωνάς του, εις τας οποίας επροσπάθει να δώση ρυθμόν άσματος. Αλλ' από τα τραγούδια που είχεν ακούσει μόνον ένα στίχον διετήρει η μνήμη του και αυτόν επανελάμβανε με το στερεότυπον προανάκρουσμα: "Αι! αμάν, αμάν!" *Δυο μπαλλές συρμαλίδικες θα βάλω στο τούφεκ...*»}

ντελικαλής, βλ. **ντελικανής**.

ντελικανής, ο [delikañís] (άλλη γραφή: ντεληκανής) & (Ρεθ.) **ντελικαλής** [delikalís] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ροδ., Κασσ., Ξεν.) : άνδρας στην αρχή της νιότης του· ΥΠΟΚΟΡ. **ντελικανιδάκι**, το.

[< *delikanli* (Παπ.) / & διαλεκτ. *delikanni* (TDK) (Συντ.)] (دليقاني، دليقاني)

{Ο Γαρεφαλάκης το γράφει με δύο τόνους: ντελίκανής.}

ντελικανιδάκι, βλ. **ντελικανής**.

ντελικανιδία, τα [delikañiðíʃa] (Αποστ., Τσιρ.) : «η νεότητα, η νεαρή ηλικία. - "Αυτός, στα ντελικανιδία ν-του, θαν επέθειε τη γης και θαν ήβγανε σπίθες"».

[< ντελικανιλία, με τροπή λ > δ ίσως από επίδραση του πληθ. ντεληκανήδες (Συντ.)]

ντελικανιλίκι, το [delikañilífi] (άλλη γραφή: ντελικανιλίκι) (Κονδ., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ.) : **1.** παλληκαροσύνη, νεανική ζωηρότητα· **2.** επίδειξη παλληκαριάς.

[< ντελικανής + -ιλίκι ή κατευθείαν < *delikanlilk* (Συντ.)]

ντελιμαδόξυλα, τα [delimadókɔsila] (Αποστ., Τσιρ.) : τα δύο ραβδιά (ένα μικρό, 25-30 cm, και ένα διπλάσιου μήκους) που χρησιμοποιούσαν στο παιχνίδι του ντελιμά (βλ.).

[< ντελιμάς (πληθ. *ντελιμάδες) + ζύλα (Συντ.)]

ντελιμάς, ο [delimás] (Τσιρ., Αποστ., Τσιρ., Χουστ.) & **ντελής**² [delís] (Τσιρ.) & **ντελί**, το [delí] (Κασσ.) : παιδικό παιχνίδι: «Έβάζαν δυο πέτρες και ένα ξύλο {ραβδάκι} από πάνω, μετά με μια βέργα σήκωνε ο ένας {παίχτης} το ξύλο ψηλά και το χτυπούσε στον αέρα ώστε να πάει μακριά, ο άλλος παίχτης έπιανε το ξύλο με το χέρι και έπρεπε πετώντας το να πλησιάσει κοντά στις δυο πέτρες τόσο όσο το μήκος της βέργας, διαφορετικά έχανε και ξανάπαιζε ο άλλος» (Τσιρ.). Το παιχνίδι αυτό λέγεται και **ντελιματσάκι** (Ξεν.), βλ. σημείωση.

[δυσσετυμολόγητο· πιθανόν υποχωρητικά < ντελιματσάκι, πβ. κίσκιντα, τα < κίσκιντάκι, ή < ντελί + ελιμάς (βλ. λ.) (Συντ.)]

{Η Ξενάκη-Ροβίθη έχει για το παιχνίδι αυτό το λήμμα ντελιματσάκι. Η Ευαγγελία Φραγκάκι (Συμβολή στα λαογραφικά της Κρήτης, Αθήνα 1949, σ. 182) το έχει με δύο λέξεις: «Τα αγόρια πάλι, παίζουν στο δρόμο το ντελή ματζάκου».

Υποθέσεις για την ετυμολογία: α) Το δεύτερο τμήμα στο ντελή ματζάκι (ντελιματζάκι, ντελιματσάκι) ίσως είναι υποκορ. της λ. μάτσα (< ιταλ. *mazza*, στη σημ. 'μιαστούνι'), η οποία στην Κρήτη σημαίνει 'γυυδοχερί', αλλά ίσως να είχε και τη σημ. «κυλινδρική ξυλίνη ράβδος "με την οποία ανοίγουν το φύλλο της ζύμης"», με την οποία τη βρίσκουμε σε νησιά του Αιγαίου (*Λεξικογραφικόν Δελτίον* 10 (1964-5), 122). Αν υποθέσουμε ότι αυτό το ματσάκι πήρε τον χαρακτηρισμό ντελί 'τρελό' από τα στριφογυρίσματα που έκανε στον αέρα, οδηγούμαστε στο ντελί-ματσάκι (και μονολεκτικά: ντελιματσάκι), από το οποίο στη συνέχεια το ντελιμά (με αποκοπή συλλαβών για συντομία, πβ. κίσκιντα, τα < κίσκιντάκια 'πεντόβολα', βλ. κίσκιντάκι) και ο ντελιμάς ή απλώς ντελί και ντελής. β) Ίσως η λ. ντελιμάς να είναι σύνθετη από της λέξεις ντελής και ελιμάς. Αλλά τότε θα πρέπει να υποθέσουμε ότι η ονομασία του παιχνιδιού είναι τουρκοκρητικής προέλευσης, αφού (με βάση τα λεξικά του TDK) δεν έχουμε ενδείξεις για παρόμοια ονομασία του παιχνιδιού στα τουρκικά.

Σε άλλα μέρη της Ελλάδας το παιχνίδι αυτό λέγεται *τσελίκα* / *τσιλίκι* (AKN) ή *τσελίκ τσομάκ* (με

διάφορες παραλλαγές, βλ. λ. *τσιλίκι* στο slang.gr) από το *celik çomak* «είδος κινδάλισμου, ήτοι παιχνίδι των παιδών παίζόμενον δια μιας ράβδου [τσομάκι] και ετέρου μικρού τεμαχίου ξύλου [τσελίκ], όπερ τυπτόμενον δια της ράβδου προς το άκρον και αιωρούμενον ολίγον εκτινάσσεται πάλιν δια της ράβδου μακρότερον» (Χλωρός, Α 661).}

ντελιματσάκι, βλ. ντελιμάς.

ντελιφισέκης (επίθ. προσ.) [delifisétis] (Παπ.: στο λ. *φυσέκι*, Ξεν.) **νταλιφισέκης** [dalifisétis] (Χουστ.) : **1.** άνθρωπος απερίσκεπτος· **2.** επαναστάτης.

[< *φυσέκι* (Παπ.) / *delifisek* (Συντ.)] (دلى فيشك)

ντελιμπεχανιό, το [delbexaño] (Δαρ.) : κακόφημο κέντρο διασκέδασης.

[< (ν)τεμπελχανάς (AKN)]

{Πρόκειται για παραφθορά της λ. ντεμπελχανιό (βλ.)· από τυπογραφική αβλεψία, αν δεν είναι από παράκουσμα. Συνηθέστερα τέτοιου είδους κέντρα τα έλεγαν κωλοχανεία, αλλά έχω ακούσει (δεκαετία του '50) να χαρακτηρίζονται και ως πα-σιόν, το (παραφθορά και ανασημασιοδότηση της γαλλ. προέλευσης λ. *πανσιόν*, η).}

ντελιμπεντέρης, βλ. ντερμπεντέρης.

ντελιμπιγέ, βλ. ντερμπιγές.

ντελιπίσης (επίθ. προσ.) [delbisis] & **ντελίσις** [delpisis] & **ντερμπίσις** [derbisis] & **ντελβίσις** [delvisis] & **ντεμπίσις** [debisis] & **ντεμπίχης** [debíhis] (Πάγκ., Γαρ., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Χουστ.) : **1.** απατεώνας· **2.** βαρετός και ανάγωγος.

[< *telbis* 'δύστροπος, αχαϊρευτος, απαίδευτος, πονηρός, κομπιναδόρος' (διαλεκτ. κατά το TDK), (Συντ.)] (تلبیس)

{Για το τουρκ. έτυμο ο Χλωρός (Α 553) σημειώνει ότι «κατά παραφθοράν» λέγεται και *تلویس* (*telvis*). Ο Ξανθουδίδης είχε καταγράψει την παροιμία *Ο ταμασκιάρης κι ο ντελίσις γλιγορα συμβάζονται*. Για τη σημ. της λ. ντελίσις σημείωσε: «ο πονηρός, ο δόλιος, ο απατεώνας», βλ. Θεοχ. Δετοράκης, "Στεφάνου Ξανθουδίδου ανέκδοτος συλλογή παροιμιών", *Κρητολογία*, 1 (Ιούλ.-Δεκ. 1975), 91-165, αρ. 554.}

ντελιμπισιά, η [delbixá] & **ντελιμπισιά** [delbisá] & **ντεμπισιά** [debisá] & **ντεμπιχιά** [debíjá] (Κονδ., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Ιδομ^B, Χουστ., Τσιρ^B.): *απάτη, απατεωνιά*.

[< ντελιπίσις (Συντ.)]

ντελόβεργα, η [delónɛɾɣa] : το ένα (το πιο μεγάλο) από τα δύο ραβδιά με τα οποία παίζεται το υπαίθριο παιχνίδι ντελιμάς - το μικρό λέγεται ντελί (βλ. Μανόλης Καλαϊτζάκης, "Στρούμπος

– Κρητικά ήθη και έθιμα”, 9ο μέρος, εφημ. *Πατρύς* (Ηρακλείου), φ. της 3-8-2004).

[< ντελί + βέργα (Συντ.)]

ντελίσις, βλ. **ντεμπίσις**.

ντεμέκ* (μύριο) [demék] (Παπ.) : δηλαδή.

[< *demek* ‘λέω’ (απαρέμφατο), *demek olur ki* «ου simplement *demek*» (Meynard, A 784) «θα είπα ότι..., λοιπόν, άλλες λέξεις» (Χλωρός, A 816) (Συντ.)] (دمك)

{Ο Παπαγρηγοράκης (σ. 131) αναφέρει τη λ. *ντεμέκ*, χωρίς ερμηνευμα, μαζί με άλλες που τις παρέλειψε «διότι δεν ακούονται ποσώς σήμερα (= 1952) ούτε από τους γεροντοτέρους». Το *ΑΚΝ* έχει τη λ. *ντεμέκ* ως (προφορικό, λαϊκό) επίρρ. που σημαίνει ‘δήθεν, τάχα’.

ντεμεκιούλικος, βλ. **ντεμεκιούνικος**.

ντεμεκιούνικος (επίθ.) [demet[ú]nikos] & **ντεμεκιούλικος** [demet[í]likos] (Τσιρ., Ξανθιν^Δ, Γαρ., Κριτσ^τ, Ιδομ^β) : **1.** ταχτικός, μόνιμος. Ειδικότερα: εργάτης/τρια που το αφεντικό τον/την απασχολούσε για ολόκληρη περίοδο γεωργικής εργασίας (λομάζωμα, θέρος, τρύγος), *ντεμεκιούλικη θερίστρα*, *ντεμεκιούλικος αλουσουδιαστής* (Τσιρ.) : **2.** πρόχειρος, διαθέσιμος (Ξανθιν^Δ.)

[< *temekün* ‘εγκατάσταση’ (Χλωρός, A 653: تمكُن), πβ. τουρκ. διαλεκτ. *temekünlü* ‘μόνιμος, διαρκής’ (TDK) (Συντ.)]

ντεμενάς, βλ. **τεμενάς**.

ντεμεσουκά, βλ. **τεμεσουκά**.

ντεμεσουκι, βλ. **τεμεσουκι**.

ντεμρικλίδικο (επίθ.) [demiriklídiko] & **ντεμργκλίδικο** [demirǵlídiko] (Ξανθιν., Γαρ.) : (για ύλογο) γκριζωπό, στο χρώμα του σιδήρου· γενικά ύλογο ωραίο. Βλ. και *ντεμίρικο*.

[< *ντεμρικριλίδικο* < *demirkarlı* ‘σιδηρόχρωμο ύλογο’ (Ξανθιν.)] (مقرقير)

{Για το γκριζό ύλογο το *TDK* έχει (διαλεκτ.) *demirikar*, *demirkar* και *demirigr*. Tuncay & Καρατζάς, σ. 168: *demir karı*.}

ντεμίρικο (επίθ.) [demíriko] (Ξανθιν.) : (για ύλογο) βλ. *ντεμρικλίδικο*.

[< *demir* ‘σίδηρο’ (Ξανθιν.)] (دمیر، دمور، تمور، تمیور)

ντεμρικριδικο, το [demirkirídiko] (Κονδ.) : «άλογον ψαρόν, σιδηρόχρουν».

[< *demir karı* ή από κάποιον διαλεκτ. τ. του (Συντ.)] (دمر قیری)

{Βλ. και σημείωση στο λ. *ντεμρικλίδικο*.}

ντεμριτζήδικο, βλ. **ντεμριτζίδικο**.

ντεμριτζής, βλ. **ντεμριτζής**.

ντεμριτζίδικο, βλ. **ντεμριτζίδικο**.

ντεμπέλ Χασάν, ο [debél kasán] (Πάγκ.) : «Επί Τουρκοκρατίας θα υπήρξε κάποιος Τούρκος οκνηρός ονομαζόμενος *Χασάν*. Το όνομα μεταφέρθη και ελέγθη επί σκύλου οκνηρού, ο οποίος δεν κυνηγεί».

{Βλ. σημείωση στο λ. *νταουτόσκυλος*.}

ντεμπέλακας (επίθ. προσ.) [debéllakas] (Πιτ. : ως ερμηνευμα στο λ. *τεμπελχανάς*) : *τεμπέλαρος*.

[μεγεθοντ. του *ντεμπέλης*, πβ. *μπουντάλακας* < *μπουντάλας* (Συντ.)]

ντεμπέλης^(Α) (επίθ. προσ.) [debéllis], θηλ. **ντεμπέλα** [debélla] & **ντεμπέλισσα** [debéllisa], & **ντεμπέλης*** [tebéllis] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ιδομ., Ιδομ^β) : οκνηρός, που αποφεύγει τη δουλειά.

[< *tembel* (Παπ.)] (تنبل)

ντεμπελιά, η [debelá] (Πάγκ., Κονδ., Ιδομ.) : η οκνηρία.

[< *ντεμπέλης* (Πάγκ.)]

ντεμπελιάζω [debelázō] & **ντεμπελιώ** [debeló] (Ιδομ.) : κάθομαι χωρίς να κάνω τίποτα, ενώ έχω δουλειές που με περιμένουν.

[< *ντεμπέλης* (Συντ.)]

ντεμπελιάρης (επίθ. προσ.) [debeláris] (Ιδομ^β) : *τεμπέλης*.

[< *ντεμπελιά*, κατ’ αναλογία προς το συνώνυμο *βαρεσάρης* (< *βαρεσά* ‘βαρεμάρα’) (Συντ.)]

ντεμπελιώ, βλ. **ντεμπελιάζω**.

ντεμπελόσκυλος, ο [debeló[í]los] (Κονδ. : χωρίς ερμηνευμα, Ιδομ^β) : αυτός που συστηματικά αποφεύγει να κοιπάσει.

[< *ντεμπέλης* + *σκύλος* (Συντ.)]

{Ο Ιδομενέως έχει το ουδέτερο *ντεμπελόσκυλο* (< *ντεμπέλης* + *σκυλί*, κατά το *ΑΚΝ*).}

ντεμπελ(ο)χανάς [debel(ο)chanás] & **τεμπελ(ο)χανάς*** [tebel(ο)chanás] (Παπ. : στο λ. *ντεμπέλης*, Πιτ., Γαρ., Κριτσ., Ιδομ^β, Κασσ.) : **1.** Κατά τον Παπ. (ουσ.) «το σπίτι των οκνηρών» : **2.** Κατά τον Πιτ. (επίθ. προσ.) εκ συστήματος οκνηρός και φυγόπονος, «ντεμπέλακας».

[< *ντεμπέλης* (Παπ.) / < *tebel hane* (Πιτ.) / και διαλεκτ. *tembelhana* (TDK) (Συντ.)] (تنبلخانه)

{Κατά τον Χλωρό (A 567) η λ. *tenbelhane* (το *TDK* τη γράφει: *tembelhane*) σημαίνει: «οίκος δι’ οκνηρούς, ενδιαίτημα οκνηρών ή ανικάνων εις εργασίαν· οικία ή γραφείον ου οι άνθρωποι ή οι υπάλληλοι είναι οκνηροί». Ο Meynard (A 490) διευκρινίζει ότι πρόκειται για «“ladrerie”, asile de lepreux et de mendiants» (= “λεπροκομείο”, άσυλο λεπρών και ζητιάνων). Ο Κυρανούδης (σ. 510) διατυπώνει την υπόθεση ότι η σημασιολογική μετάβαση από το ‘οίκος τεμπέληδων’ στο ‘μεγάλος τεμπέλης’, που πα-

ρατηρείται επίσης στα σερβοκροατικά και στα βουλγάρικα, είχε ήδη συντελεστεί στις βαλκανικές τουρκικές διαλέκτους πριν η λέξη περάσει στις άλλες γλώσσες, κατά μετωνυμική εξέλιξη, πβ. *αυτός είναι τρελοκομείο*, δηλ. *τρελός*.)

ντεμπελ(ο)χανείο, το [debel(o)χafió] (Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ.): το μέρος όπου συγχάζουν πολλοί τεμπέληδες

[< *tembelhane* (Κριτσ.) / βλ. σημείωση (Συντ.)] {Για την ετυμολ. της λ. *τεμπελχανείο* γράφει αναλυτικά ο Κυρανούδης (σ. 510-512). Με εντελώς διαφορετική σημασία η παραφθορά **ντεμπεχανείο** (βλ.), την οποία λημματογραφεί ο Δαριβιανάκης. Ο Ν. Πολίτης (*Παροιμίες*, Β', 305) είχε αποδώσει στα ελληνικά τη λ. *tembelhane* ως *νοθροκομείον*.)

ντεμπεσίρι, το [debesiri] & **ντεμπεχίρι** [debeřiri] & **τεμπεσίρι*** [tebesiri] & **τεμπεχίρι*** [tebeřiri] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Τσιρ., Ιδομ^B, Ροδ., Κασσ., Ξεν.): **1.** η κλωδιά· **2.** (συνεκδ.) η οφειλή, «επειδή αυτή εγράφετο με κλωδιάν εις τα ράφια ή τους μελανοπίνακας των καφενείων υπό των καφετζήδων επί Τουρκοκρατίας» (Πάγκ.).

[< *tebesir* (Παπ.)] (تَبَسِير، تَبَسِير، تَبَسِير)

ντεμπεχίρι, βλ. **ντεμπεσίρι**.

ντεμπισιά, βλ. **ντεμπισία**.

ντεμπίσης, βλ. **ντεμπίση**.

ντεμπίλης, βλ. **ντεμπίση**.

ντεμπιχιά, βλ. **ντεμπισία**.

ντεναζέδες, οι (αρσ.) [denazédes] (Γαρ.): ανωμαλία, ταραχή.

[ίσως < *tenázu* 'καβγάς', βλ. σημείωση (Συντ.)] (تنزاع)

{*tenázu* (από τα αραβ.) είναι η μεταγραφή με το λατ. αλφάβητο του οθωμ. تنزاع. Το τελικό γράμμα *z* παριστάνει έναν ηχηρό τριβόμενο φαρυγγικό φθόγγο (στο Διεθνές Φωνητικό Αλφάβητο συμβολίζεται με το *ʒ*). Κατά τον Χλωρό (Α 566) η λ. σημαίνει «το διεκδικείν, έρις, φιλονικία».

ντενέκα, η [denéka] (Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Ξανθιν^A, Κασσ., Ξεν.): **1.** δοχείο από λευκοσίδηρο χωρητικότητας 16-17 lt «με μικρό βιδωτό καπάκι, κατάλληλο για λάδι ή με μεγάλο καπάκι, για τυρί ή σταφίδες. (Όταν πάλιωνε, την άσπριζαν με ασβέστη και τη χρησιμοποιούσαν ως γλάστρα)» (Αποστ., Τσιρ.)· **2.** μεγάλο μεταλλικό δοχείο για τη μεταφορά λαδιού ή νερού. ΦΡ. *του δόκανε τη ντενέκα*: απόρριψαν (οι συγγενείς κοπέλας) πρόταση νέου για σύναψη γάμου (Ξανθιν^A).

[< μεγθ. της λ. *ντενεκές*, με αναβίβασμό τόνου

και αλλαγή γένους, πβ. άνθρωπος, ο > αθρόπα, η (Συντ.)]

{Στη 2η σημ. η ντενέκα ήταν ένα μεταλλικό δοχείο που χωρούσε περίπου 50 λίτρα, σε ημικυλινδρικό σχήμα, με χερουλία δεξιά κι αριστερά, ώστε να είναι εύκολο να το φορτώνουν σε υποζύγιο, ένα από κάθε πλευρά του σμαριού. Ο Κριτσωτάκης λημματογραφεί μαζί και τον τ. **ντενέκος**, στη ΦΡ. *Και βίρα ο ντενέκος* και σημειώνει ότι «λέγεται για τη συνέχιση της δουλειάς». Φαίνεται να απηχεί κάποιο εργασιακό “τελετουργικό”, το οποίο δεν μπόρεσα να εντοπίσω.}

ντενεκάκι, βλ. **ντενεκές**.

ντενεκές*, ο [denet[és] & **τενεκές*** [tenet[és] (Παπ., Κονδ., Ιδομ., Δαρ., Χουστ., Ξεν.): **1.** ο λευκοσίδηρος· **2.** δοχείο από λευκοσίδηρο· **3.** τενεκεδένιο ποτήρι του νερού με λαβή· ΥΠΟΚΟΡ. **ντενεκάκι**, το· **4.** (μτφ.) άνθρωπος ανάξιος λόγου, ελαφρομυαλος, ακαλλέργητος, κενός.

[< *teneke* (Παπ.)] (تنك، تنك)

ντενεκετζής, ο [denet[edzís] & **τενεκετζής*** [tenet[edzís] (Παπ., Ιδομ., Δαρ., Ιδομ^B, Κασσ.): τεχνίτης που κατασκευάζει αντικείμενα από λευκοσίδηρο.

[< *ντενεκές* (Παπ.) χωρίς / < *tenekeci* (AKN)] (تنكچی)

ντενεκετζίδικο*, το [denet[edzídiko] (Ιδομ., Ιδομ^B): το εργαστήριο του ντενεκετζή.

[< *ντενεκετζής* (Συντ.)]

ντενέκος, βλ. **ντενέκα**.

ντενί, το [deñ] (Πάγκ., Τσιρ., Ξανθιν^A, Χουστ.): μίσχος, κοτσάνι.

[< διαλεκτ. *deñek* 'μίσχος λαχανικών' (Καραποτόσσογλου, Ετυμολ. Δυτ. Κρ. 110)].

ντενταρίκι, το [dedaríři] (Πάγκ., Ξανθιν.): ετοιμασίες για μια γιορτή, μια διασκέδαση ή για τη φιλοξενία ενός επισκέπτη. Ο Ξανθινάκης σημειώνει: «Λέγεται απειλητικά. “Να κάμεις το ντενταρίκι του, όντεν έρθει ο αφέντης σου”» (ο πατέρας σου).

[< *tedarik* 'προπαρασκευή' (Πάγκ.)] (تدارك)

ντεντέ, το [dedé] (Πάγκ., Ξανθιν., Κονδ., Κασσ.):

1. «ο όνος, ο ημίονος και ίππος εις την γλώσσαν των μικρών παιδίων» (Πάγκ.)· **2.** η καβάλα, το καβαλίκεμα σε ιπποειδές. Βλ. και *ντεντές*.

[< *ντε* (< *de*) με αναδιπλασιασμό (AKN)]

{Ο Ιδομενέως (B) λημματογραφεί τη λ. ντεντές 'βόλτα, περίπατος', αλλά μάλλον πρόκειται για τη λ. ντεντέ, από φράσεις που λέγονται σε νήπια, όπως *έλα να σε βάλω στο ντεντέ να σε πάω βόλτα*.}

ντεντένι, το [dedēñi] (Ξανθιν.) : το καθοίκι.

[< ντεντέ (Ξανθιν.)]

{Αλλού η λ. ντεντένι σημαίνει (στη γλώσσα για νήπια) ό,τι και τα ντεντέ και ντεντές (βλ.).}

ντεντές¹, ο [dedés] (Τουρκοκρητ.) : ο παππούς.

[< dede (Bilgehan2, 626)] (εω)

{«λέξις τουρκική, σημαίνουσα τον πάππον· τίτλος απονεμόμενος εις τους δερβίσας» (Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις*, Α 7). Γνωστός ο Χορασανί-ζαντέ Μεβλανά Ντερβίς Αλί Ντεντέ, που είχε ιδρύσει το 1650 τεκέ των Μπεκτασιδών σε προστασία του Ηρακλείου, που πήρε το όνομα Τεκές (σήμερα Αμπελόκηποι). Το τζαμί του τεκέ σώζεται μέχρι σήμερα, καθώς και ο τάφος (*τουρμπές*) του ιδρυτή. Βλ. σχετικά στην ιστοσελίδα του *Ινστιτούτου Μεσογειακών Σπουδών: Ψηφιακή Κρήνη - Στα χρόνια των Οθωμανών - Οθωμανικά μνημεία*. Η λ. μαρτυρείται ως νέντε σε ελλην. έγγραφα αλλού: βλ. Μπερμπέρη, 256.}

ντεντές², βλ. ντεντέ.

ντεντίμ (σύνδ.) [dedim] & **ντεντί** [dedi] (Κονδ.) : λουπόν.

[< dedim, αόρ. του ρ. demek ‘λέω’ (Συντ.)] (دمك)

{Ο Δημ. Βυζάντιος στην κωμωδία του *Βαβυλωνία* (1836) βάζει συχνά τη λ. ντεντίμ (γραμμαμένη: dedim) στο στόμα του Κρητικού, π.χ. *Είπα σου το δα μαθές, δε σε κατέχω, δεδίμ, διάλε τα πάσπα-λα που θα θέσω στον άδη* (πράξη Α΄, σκηνή Γ΄).}

ντεπές, βλ. τεπές.

ντερεϊλής, ο [dereilis] : «μέγας γαιοκτήμων, τίτλος τουρκικός, απονέμετο δε συνήθως εις άρχοντας οθωμανούς και εις τινες χριστιανούς των παραποταμιών και παραθαλασσιών περιφερειών» (Βαρδίδης, 60). Η λ. σε στίχο από το *Τραγούδι του Δασκαλογιάννη* (Βαρδίδης, 24) : *να μην αργήση 'ς του Πασά να πάη δίχως άλλο, / που θα τον κάμη πρίτζιπα και Ντερεϊλή μεγάλο*.

{ίσως παραφθορά του *ντερεμπεηλής, το οποίο υποχωρητικά από το ντερεμπεηλίκι ‘το αξίωμα του ντερέμπεη’, κ.λ. άρχοντας της κοιλιάδας, βλ. ντερές (Συντ.)}

ντερές, ο [derés] (Τουρκοκρητ.) : το ρυάκι.

[< dere (Bilgehan2, 626) «κοιλιάς, ρυάξ» (Χλωρός, Α 778)] (دره)

{Χωριό Ντερές στο νομό Χανίων.}

ντερλικόμα, το [derlikoma] (Κριτσ.) : υπερβολική κατανάλωση φαγητού.

[< ντερλικώνω (Συντ.)]

ντερλικώνω* [derlikóno] (Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ροδ.) : τρώγω υπερβολικά, σκάω στο φαί.

[< dirlik ‘άνετη ζωή, πλούτος’ (AKN)]

{Υπάρχει και η λ. ντερλίκα (πβ. κατάρα: *Να φας*

το ντερλίκα σου, περιοδ. *Λαογραφία*, 5 (1915), 391). Στο Διαδίκτυο τη βρίσκουμε ως ονομασία ψητοπωλείου (Ρόδος, Χίος) καθώς και με τη σημ. ‘πολύ φαγητό’ ή ‘κακό φαγητό’. Κατά το *TDK* η λ. *dirlik* έχει διαλεκτ. και τη σημ. ‘ζωοτροφή, γέμ’. Ίσως η διαδρομή να ήταν η εξής: *dirlik* ‘ζωοτροφή’ > ντερλίκα (αρχικά ‘ζωοτροφή’ και στη συνέχεια (μειωτ.) ‘φαγητό, μάζα’) > ντερλικώνω. Για το πέρασμα από την τροφή των ζώων στο φαγητό των ανθρώπων (με σημασιολογική δεινώση) πβ. το γερμανικό ρ. fressen ‘τρώγω’ (για ζώα), που με τη σημ. ‘καταβροχθίζω’ λέγεται για ανθρώπους (αντί essen), ή το γαλλικό ρ. gaver ‘ταΐζω ένα ζώο (ιδίως χήνες) για να το παχύνω’, που λέγεται και με τη σημ. ‘μπουκνώνω, ταΐζω υπερβολικά’. Πβ. και το κρητ. ματζαντούρα ‘παχνί’ (από το ιταλ. *mangiatoja* και διαλεκτ. *mangiatora*), που με τη σημ. «η θέσις εξής αποξεί τις εύκολα» (Παπαρηγοράκης, 42) και συνεκδοχικά ‘μάσα, καλοπέραση’ χρησιμοποιείται μειωτικά/ειρωνικά/σκοπτικά για ανθρώπους.}

ντερμάνι^(Α), το [dermāni] & **ντιρμάνι** [dirmāni] (Κονδ., Τσιρ., Ξανθιν^Α, Ιδομ^Β, Κασσ.) : 1. δύναμη, σωματική ρόμη, ισχύς· 2. υπομονή, αντοχή, καρτερία. Με τη σημ. 1. σε κρητ. δημοτ. τραγούδι: *έσπρα το γιαταγάνι, / μα δεν είχα μπλο ντερμάνι* (Ι. Σ. Αλεξιάκης, “Ο Τσούλης και το τραγούδι του”, *Κρητικά Χρονικά* 2 (1948), 177). [< *derman* (Ανδριώτης)] (درمان)

ντερμενιά, η [dermeñá] (Χουστ.) : η τραμπάλα, «η ξύλινη κούνια που είναι σαν παλάντσα και κάθεται το ένα παιδί από τη μια μεριά και το άλλο από την άλλη και ανεβοκατεβαίνουν, ασταθές αντικείμενο. Συνήθης φράση: *Πέταξέ τηνε μωρέ ετηνά τη καρέκλα, δε θωρείς πως είναι ντερμενιά, και θα σε ρίξει χάμαι»* [πιθανόν < *değirmen* ‘μύλος’, διαλεκτ. *dermen* (TDK) (Συντ.)] (دكرمن)

ντερμιτζής, ο [dermidzis] & **ντεμιρτζής^(Α)** [demirdzis] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : ο σιδηρουργός, ο σιδεράς (*λέξις πανελλήνιας*, Παπ.). ΥΠΟΚΟΡ. **ντερμιτζάκι**, το (*Κρητικά μελέτα*, 1 (1933), 53) [< *demirci* (Παπ.)] (دميرجي)

ντερμιτζίδικο, το [dermidzidiko] & **ντεμιρτζίδικο** [demirdzidiko] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Τσιρ., Κριτσ., Ροδ., Κασσ., Ξεν.) : το σιδηρουργείο, το σιδεράδικο. Και ως (μικρο)τοπωνύμιο τα *Ντερμιτζίδικα*, π.χ. στο κέντρο του Ηρακλείου, το μέρος όπου ήταν συγκεντρωμένα τα εργαστήρια των ντερμιτζήδων.

[< ντερμιτζής (Παπ.)]

{Ο Ξανθινάκης, ο Αποστολάκης και ο Κριτσω-

τάκης το γράφουν: *ντερμτζήδικο*. Στο Ηράκλειο υπήρχαν «τα πάνω Ντερμτζήδικα στην οδό Κόσμων, τα μεσακά στην περιοχή Μονής Οδηγητριάς και Αργυράκη, και τα κάτω στη οδό Βουρβάχων» (Δημ. Σάββας).

ντερμπεντέρης* (επιθ. προσ.) [derbedéris] & **ντελμπεντέρης** [delbedéris] (Παπ., Πάγκ., Πτ., Ροδ., Ιδομ^B, Κασσ.) : **1.** αλήτης, τυχοδιώκτης, «ελευθέρων φρονημάτων» (Παπ.)· **2.** λεβέντης, ανοιχτόκαρδος, παλικάρης.

[< *derbeder* (Παπ.) (دربر)]

{Παραστατική η ετυμολογία του τουρκ. *derbeder*: κατά τον Nizanyan, από το περσ. *dar ba dar* ‘πόρτα πόρτα’, πβ. και το ερμηνευμα του Χλωρού (A 774) «ο από θύρας εις θύραν περιφερόμενος, φερέοικος, αλήτης, τυχοδιώκτης, άθλιος». Η σημασιολογική “ανάβαθμιση” της λέξης θυμίζει την ανάλογη εξέλιξη της λέξης *μάγκας*, για την οποία βλ. *EANEI*, 803-4.}

ντερμπιές, ο [derbiés] & **ντερμπιγές** [derbijés] & **τερμπιές** [terbiés] & **τερμπιγές** [terbijés] & **τερμπιγέ**, το [terbijé] & **ντελμπιγέ** [delbijé] (Παπ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Ξανθιν^A, Κριτσ., Ξεν.) : **1.** καρύκευμα φαγητού· **2.** (άκλ. επιθ., ως όρος μαγειρικής) καρυκευμένο με αλεύρι και λεμόνι. *ροβίθια ντερμπιέ*.

[< *terbiye* (Παπ.) (تربيه)]

{Η λ. *terbiye* σημαίνει αρχικά ‘ανατροφή, αγωγή, σωφρονισμός· ποιητ. δαμασιός, εξήμερωση (για ζώα)’ αλλά και ‘άρτυση, σάλτσα’ γενικά, ειδικότερα ‘αυγολέμενο’ (πληρέστερα: yumurtali terbiye). Αυτό που εμείς λέμε *ντερμπιέ* στα τουρκ. λέγεται limonlu terbiye. Από Ηρακλειώτες μικρασιατικής καταγωγής (Αττάλεια) έχω ακούσει τη φρ. (απελυτική “υπόσχεση”) *θα τον κάνω τον ντερμπιέ του* (= θα τον “συγυρίσω”), προφανώς μετάφραση της αντίστοιχης τουρκ. *birine terbiyesini vermek* «δίδω τινί την τιμωρία του, κολάζω, σωφρονίζω» (Χλωρός, A 487).}

ντερμπισης, βλ. **ντελμπισης**.

ντερσέκι, το [derséji] (Ροδ.) : γωνία.

[< *dirsek* (Σαραντάκος) (دیرسك)]

{Το τουρκ.έτομο σημαίνει αρχικά ‘αγκώνας’ και στη συνέχεια ‘καμπή’ (Χλωρός, A 811). Για τη λ. *ντερσέκι* γράφει αναλυτικά ο Νίκος Σαραντάκος στο βιβλίο του *Λέξεις που χάνονται: ένα ταξίδι σε 366 σπάνιες λέξεις*, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα 2011.}

ντέρσι, το [dérsi] (Τουρκοκρητ.) : το μάθημα.

[< *ders* (Bilgehan^A, 626) (درس)]

ντέρτι*, το [dérti], πληθ. *ντέρθια* [dérθxa] (Παπ., Πάγκ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Ξεν.) : λύπη, καημός, «ηθική νόσος» (Πάγκ.).

[< *dert* (Παπ.) (درد)]

ντερτιλής (επιθ. προσ.) [dertilis] (Πάγκ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Ξεν.) : **1.** «έχων νόσον αθεράπευτον, κυρίως φθίσιν» (Πάγκ.)· **2.** αυτός που έχει ντέρτι· **3.** ευέξαπτος, νευρικός, ιδιότροπος· **4.** συνώνυμο του *μερακλής* (Τσιρ.).

[< *dertli* «έχων λύπην, πόνον» (Πάγκ.)] (درتلى درتلو)

{Στο θηλυκό: *ντερτιλίνα*.}

ντερτιλίδικος (επιθ.) [dertilidikos] (Τσιρ.) : μερακλίδικος.

[< *ντερτιλής*, στη σημ. ‘μερακλής’ (Τσιρ.)]

ντεσεψίδικος, βλ. **εντεψίδικος**.

ντεσκερές, βλ. **τεσκερές**.

ντεστέμπασης, ο [desté(m)basis] (Ξανθιν.) : «ο πιο καλός, ο ανώτερος. “Χαντά {= νομίζει} πως είναι ο ντεστέμπασης σουλωνό!»

[< *destebasi* ‘μόστρα εμπορεύματος’ (Ξανθιν.) / βλ. σημείωση (Συντ.) (دسته باشی)]

{Χρησιμοποιείται και με τη σημ. ‘αυταρχικός, κουμανταδόρος, κεραχιάς’: *Να δούμε ίντα θα πει και ο ντεστέμπασης...*, έλεγε μια γνωστή μου για την πεθερά της (!) Το ιζαφετικό σύνθετο *deste basi* (βλ. *τεστές* και *μπασο*) σημαίνει ‘δείγμα (εμπορεύματος)’ (Meynard, A 740). Η λ. *deste* σημαίνει επίσης ‘μπουκέτο, μάτσο, πακέτο’ και ‘δωδεκάδα’. Κατά το *TDK* *deste basi* διαλεκτικά σημαίνει «bir tane, eşsiz» (= μοναδικός, ασυγκρίτος, ασυναγώνιστος). Γραμμένο μονολεκτικά *destebasi* (αυτό δεν το έχει το *TDK*) σημαίνει ‘ο αρχηγός μιας δεκάδας küllhanbeyi’, δηλ. ανέστιον ορφανών εφήβων που διαβιούσαν στα χαμάμ και φρόντιζαν για τα ζεστά νερά [< *küllhan* ‘εστία (στο χαμάμ), βλ. *κιουλχάνι*], βλ. Nesimi Yazici, “Osmanlılarda yetimlerin korunması üzerine bazı değerlendirmeler”, *İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Ankara Üniversitesi), 48/1 (2007), 24). Στη συνέχεια, η λ. küllhanbeyi πήρε τη σημ. ‘νταής, μάγκας, μόρτης, απάχης’, κατά τον Χλωρό (B 1409) «αρχαίος, κακοήθης, κ. μάγκας», βλ. Mehmet Demirtaş, “XVIII. yüzyılda Osmanlıda bir zümrenin alt-kültür grubuna dönüşmesi: Küllhanbeyleri”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (Atatürk Üniversitesi), 7/1 (2006), 113-141· βλ. επίσης: *Οι άρχοντες της στάχτης*, στο ιστολόγιο του *Δύση των νιαπήρων* (<https://dytistomiptiron.wordpress.com/2010/11/17/kullhanbey/>). Η λ. πέρασε στα ελλ. ως διαλεκτ. *κιουλχάνμπης* ‘αλήτης, διανικτερεύων εις φρούνον λουτρού, άστεγος, απάχης’, και *κιουλχάνης* ‘υπέρτης λουτρού, αλήτης’ (Κουκκίδης, 44).}

ντεστές, βλ. **τεστές**.

ντεσίρι, βλ. **τεσίρι**.

ντετζερές, βλ. **τέντζερη**.

ντέτζερη, βλ. **τέντζερη**.

ντετικός, ο [detikás] (Παπ., Πάγκ.) : το λεπτό της ώρας.

[< *dakika* (Παπ.)] (دقيقة)

ντέφι*, το [défi] & **τέφι** [téfi] (Παπ., Πάγκ.) : «τύμπανον αοιδών» (Παπ.).

[< *tef* (Παπ.)] (تف، تفت، تفت)

ντέφι να γίνει (έκφρ.) [défi nazîñi] : έκφραση με την οποία κλείνουμε την αναφορά σε ένα θέμα, δηλώνοντας ταυτόχρονα συγκατάβαση με κρύα όρεξη ή αδιαφορία.

[Παρετυμολογική προσαρμογή του τουρκ. *defol!* 'άει χάσου!', προστακτ. του ρ. *defolmak* «απέρχομαι [επί κακού, ήτοι γκρεμίζομαι, φεύγω]», από τις λ. *def* «απόθις, απόκρουσις, αποσόβησις, αποπομπή» (Χλωρός, Α 784) και *olmak* 'γίνομαι'· στο *AKN* και στο *Χρηστικό* η έκφρ. στο λ. *ντέφι* (Συντ.)]

{Ακουγα ως παιδί αυτήν την έκφραση, και αναρωτιόμουν τι χρειαζόταν η αναφορά στο ντέφι.}

ντεφτερνάρ εφέντης, ο [defterdár eféndis] : «σημαίνει τον γενικών διευθυντήν των οικονομικών μιας επαρχίας». Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 99).

[< *defterdar*, «εκ του αραβ. *defter* (ό εκ του ελλ. *διφθέρα*) και του περσ. *dar* = ο κρατών»] Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης) (فخردار)

{Με τη γραφή *τεφτερτάρ εφέντης*: σε εκκλησιαστικό έγγραφο του 1793 (Φανουράκης, 137).}

ντεχλουκές, βλ. **τεχλουκές**.

ντενιζής, βλ. **εντενιζής**.

ντενιζικός, βλ. **εντενιζικός**.

ντενιζώ, βλ. **εντενιζώ**.

ντζετζερές, βλ. **τέντζερη**.

ντζεντζερέδια, τα [dzendzerédja] (Κασσ.) (προτιμότερη γραφή: **τζεντζερέδια**) : «διάφορα οικιακά σκεύη, φτιαγμένα από τσίγκο ή χαλκρό, κατσαρολικά, κουζίνα (ντζερέδια στην κοινή νεοελληνική)».

[< *τζεντζερέδες* < *τεντζερέδες*]

ντζού(τ)ζικός, βλ. **τζούζικός**.

ντηρίδικος, βλ. **ντηρίδικος**.

ντιβανές (επιθ. προσ.) [divanés] (Παπ., Τσιρ.) : τρελός, σαχλός.

[< *divane* (Τσιρ.)] (ديوانه)

{Ο Παπαγρηγοράκης (σ. 131) αναφέρει τη λ. *ντιβανές*, χωρίς ερμηνευμα, μαζί με λέξεις που τις παρέλειψε «διότι δεν ακούονται ποσώς σήμερα (= 1952) ούτε από τους γεροντοτέρους». Παρά την ηχητική ομοιότητα, δεν έχει σχέση με το *ντιβάνι*: κατά τον Nisanyan προέρχεται από

το περσ. *dīvāne/dēvāne* 'παράφρον, δαιμονό-πληκτος' (< *dīv/dēv* 'πνεύμα, δαίμον' + *κατάλ. -āne*).}

ντιβάνι*, το [divāñi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ιδομ^B, Χουστ.) : **1.** το ανάκλιτρο (*λέξεις των πόλεων*, Παπ.)· **2.** η Υψηλή Πύλη, επί Οθωμανικής Αυτοκρατορίας· **3.** δικαστήριο (Πιτ.: απλή αναφορά στην ανάπτυξη των λημμάτων *χάκι* και *μεσκεμές*)· Με τη σημ. 'κυβερνητικό συμβούλιο' η λ. στον Μπουνιαλί, στο σημείο όπου το Κάστρο θρηνηί που θα έχει: *αντίς καμπάνες χουγιατά, κι αντίς ναούς ντιβάνια* (βλ. Αλεξίου & Αποσκίτη, 515).

[< *divan* (Παπ.) / (αρχικά η κυβέρνηση (από τα περσ.) και ο χώρος συνεδριάσεων με τέτοια έπιπλα και μετά το ίδιο το έπιπλο με επίδρ. του γαλλ. δανείου *divan*) (πρβ. μσν. *διβάνη* 'συμβούλιο') (*AKN*)] (ديوان)

{Κατά τον Χλωρό (Α 817), η λ. *divan* έχει και τις σημ. 'συμβούλιο', 'δικαστήριο'.}

Ντιβάν εφέντης, ο [diván eféndis] : «ο αρχιγραμματεύς παρα τῷ Διοικητῇ ἢ τῷ Υπουργῷ». Ο όρος σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 96).

[< *Divan efendis* «εκ του Περσ. *Divan* = Αυλή, Ανώτατον Συμβούλιον, και του τουρκ. *efendi* (εκ του Βυζαντ. αυθέντης και αφέντης» (Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης)]

(*)**ντιβανχάνες**, βλ. Παράρτημα 1.

ντιβίτι, το [divítiti] : «μελανοδοχείον αρχαίας κατασκευής εξ ορειχάκλου μετά θήκης όπισθεν δια κάλαμιον» (Χλωρός, Α 807) : *είδα [...]* να *βαστά* το *ντιβίτι* και *μια χάρτα* κι *όποιος ήθελε* των *απαντήζη* να *τονε καλημερίζονε* και να *του λένε* να *υπογράψη* (*Κάποτρον*, 6).

[< *diviti* (Συντ.)] (ديويت، ديوييت)

ντιγέτι, το [dizéti / dijéti] (Ροδ.) : αντίποινα (βλ. σημείωση).

[< *divet* (Σταυρινίδης)] (ديت)

{*divet* = «τιμή αίματος, ήτοι χρηματικόν ποσόν, όπερ κατά το Σερή {δηλ. τον ιερό μουσουλμανικό νόμο} καταδικάζεται {κατοδικάζοταν} ο φονεύς ή ο τραυματίας όπως πληρώση ο μεν εις τους συγγενείς του φονευθέντος, ο δε εις τον τραυματισθέντα προς αποζημίωσιν του μέλους του παθόντος εκ του τραύματος» (Χλωρός, Α 809-810, βλ. και *Μεταφράσεις*, Α 370). Οι Χριστιανοί που δεν μπορούσαν να απαιτήσουν ντιγέτι το διεδικούσαν με άλλο τρόπο, όπως φαίνεται στο παρακάτω απόσπασμα από το έργο *Ο Κρητικός* (*Το δέντρο*) του Παντελή Πρεβελάκη (Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 1965, σ. 156) : *Ο γούμενος έτρεχε μέσα στα ταμπούρια, με τα φουσέκια στην ποδιά του. Χάραζε σταυρωτά στη μύ-*

τη τα μολύβια, τα μοίραζε στα παληκάρια: –Ρίχτε! Για το ντιγέτι των σκοτωμένων μας!}

ντιγεννίζω [dɪɣnedízo] (Ιδομ.): «ξεσυμερίζομαι, ασχολούμαι». Συντάσσεται με γενική: σου ντιγεννίζω.

[< *dɪɣned(im)*, αόρ. του ρ. *dɪɣnemek* (κατά το *TDK* διαλεκτ. του *dinlemek* ‘ακούω κάποιον προσεκτικά, υπακούω’) (Συντ.)] (ديكلمك، ديكلمه مك، ديكلمك)

{Το ντιγεννίζω έχει τη διπλή (κυριολ. και μτρ.) σημ. που έχει και το κρητ. (α)φρουκούμα ‘αφουγκράζομαι, ακούω’, πβ. *μην του φρουκάσαι*: μην ακούς τι λέει, μη δίνεις σημασία στα λόγια του, μην το συνερίζεσαι. Ο Τσιριγοτάκης λημματογραφεί το ρ. ντιγεννίζω με τη σημ. ‘κατανοώ’, και δίνει ως παράλληλους τύπους: ντιγέρω, αγνάρω (βλ.) και ντιγεννίζω (βλ.). Χωριστά λημματογραφεί την έκφρ. *δε ντιγέρω*.}

ντιγέρι, βλ. ντιγέρω (σημείωση).

ντιγενρίζω, βλ. ντιγέρω.

ντιγέρω [dɪɣnéro] & **ντιγενρίζω** [dɪɣnerízo] (Τσιρ.): καταλαβαίνω, εννοώ.

[< *dɪɣner-*, θέμα (προσδι)όριστου ενεστώτα του ρ. *dɪɣnemek* (κατά το *TDK* διαλεκτ. του *dinlemek* ‘ακούω κάποιον προσεκτικά’) (Συντ.)] (ديكلمك، ديكلمه مك، ديكلمك)

{βλ. σημείωση στο λ. ντιγεννίζω. Η λ. ντιγέρι, που ο Γαρεφαλάκης και ο Κριτωτάκης τη λημματογραφούν με τη σημ. ‘εξόντωση, ξεκάμωμα’ στη φρ. *τον ήβγαλε ντιγέρι* ‘τον ξέκανε, τον πέθανε’, ενώ ο Κονδυλάκης και ο Ιδομενέωζ^(β) με τη σημ. ‘παιγνιόχαρτο’, ετυμολογείται από το ιταλ. *dinago*, πληθ. *dinari* ‘χρήματα’ και ‘παιγνιόχαρτο’, βλ. σχετικά: Κώστας Καραποτόσογλου, “Ετυμολογικά στα ιδιώματα της Καρπάθου”, *Ελληνικά* 62 (2012), 130.}

ντιγές (επίθ. προσ.) [dɪɣnɛs] (Γαρ., Κριτσ.): εξασθενημένος, ισχνός.

[ίσως < διαλεκτ. *nikpas* «siska, zayib» (= ισχνός, λιπόσαρκος, λεπτός) (*TDK*) (Συντ.)]

ντιγριμί (επίρρ.) [dɪɣrimí] (Πάγκ.): κατ’ ευθείαν.

[< *dogri* (Πάγκ.) / (Συντ.)]

{Προβληματική λέξη, και για τη σημασία και για την ετυμολογία, βλ. σημείωση στο λ. ντιγριμί.}

ντιζνάρης, ο [dizdárɪs]: φρουράρχος. Ο Σταυρινίδης το γράφει **διζνάρης**: «υπό του φρουράρχου (Διζνάρη) Χάνδακος» (*Μεταφράσεις*, Β 49). Με τη γραφή **ντεζνάρης** η λ. πολλές φορές στο: Αντωνούσα Καμποροπούλα, *Ποήματα τραγικά εμπεριέχοντα διαφόρους πολέμους της Κρήτης επί της Ελληνικής Επανάστασης*, Ερμούπολη, 1840, π.χ. σ. 84: *Και τον Ντεζνάρη* [της Γραμβούσας] *πάσασιν ευθύς και τον εδένουν*.

[< *dizdar* (Σταυρινίδης), κατά τον Νιζανγαν < περσ. *dizdar* < *diz* ‘πύργος, φρούριο’ + *dar* ‘ο κρατών’] (دزدار)

ντιλιάζω, βλ. ντελιάζω.

ντιλμπάζα (επίθ. προσ., μόνο θηλ.) [dɪlbáza] & **ντιρμπάζα** [dɪrbáza] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ξανθιν., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^β, Χουστ., Ξεν.): (για γυναίκα) γλωσσού (Κονδ.), ‘πολυξέυρη και ερωτότροπος» (Παπ.), ‘εύθυμη και φαιδρώ» (Πάγκ.), αερτάη, καταφερτζού (Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ.).

[< *dilbaz* (Παπ.) / κατά λέξη ‘που παίζει με τη γλώσσα (όργανο ομιλίας)’ (Συντ.)] (ديلباز)

{Συνυποδηλώνει πάντοτε κάποια επιφύλαξη του ομιλούντος για το πρόσωπο στο οποίο αναφέρεται. Ο Κριτσωτάκης το έχει ως τριγενές: *ντιπάζης -α -ικο*, αλλά, από όσο ξέρω και όπως μαρτυρούν και τα λεξικά, χρησιμοποιείται μόνο στο θηλυκό.}

ντιλμέρι, το [dɪlbéɾi] : η καλλονή. Στίχος από κρητ. ρίμα του 19ου αιώνα: *η Σούσα η λυγερή, του Κάστρου το ντιλμέρι* (Εμμ. Δουλγεράκης, “Το κρητικόν δημώδες άσμα της Σουσάννας”, *Κρητικά Χρονικά*, 9 (1955), 343).

[< *dilber* ‘ωραία’ (Δουλγεράκης), από τα περσ. (*TDK*)] (دلبر)

{Σε άλλη παραλλαγή του ίδιου τραγουδιού έχουμε: *η Σούσα η λυγερή, τη χώρας το γκουζέρι* (ό.π., σ. 356). Ο Χλωρός (Α 788) έχει τη λ. *dilber* με το εξής ερμηνεία: «επιθ. ο αρπάζον την καρδιάν, θελξικάρδιος: όν. ωραία γυνή, αντικείμενον έρωτος, αγάπης». Η Μικρασιάτισσα πεθερά μου (Αττάλεια) χρησιμοποιούσε τη λ. **ντιλμερίμ** [dɪlber + -im ‘μου’] ως επίθετο (κυρίως για πράγματα) με τη σημ. ‘εξαιρετικό, θαυμάσιο’. Με τη σημασία αυτήν τη χρησιμοποιούν τα παιδιά της και τα εγγόνια της. Τη χρησιμοποιώ κι εγώ, αλλά την έχουν μάθει και μερικοί οικογενειακοί φίλοι μας. Το αναφέρω ως παράδειγμα εξακτινώσεως ενός λεξιλογικού δακτύλου.}

ντιμυρντί, το [dɪmɪɣirdi] : το φυτό *αζφοφινίς ο ινδικός* (*Tamarindus indica*). Η λ. σε κρητ. ιατροσόφιο του 1826 (βλ. Παπαδογιαννάκης, 85).

[< *demirhindi* (Παπαδογιαννάκης), από το αραβ. *tamr hindi* κατά το *TDK* (Συντ.)] (تمر هندي / تمر هندي)

ντίπι για ντίπι, βλ. ντίπι.

ντίπι [dɪpi] (επίρρ.) & **ντίπις** [dɪpɪs] & **ντίμπις** [dɪbis] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.): τελείως, εντελώς. Και για έμφαση: **ντίπι(ι) καταντίπι(ι)** [dɪp(i) katadɪp(i)] (Τσιρ.) & **ντίπι κιαολιάς** [dɪpi tʃaolás] (Ιδομ., Ιδομ^β.) &

ντίπι για ντίπ* [díp za dip] (Δαρ.).

[< bit 'πυθμήν' (Παπ.) / < dip 'πάτος' (Ξανθιν., βλ. και ΑΚΝ)] (دوب, ديب)

{Ο Παπαγρηγοράκης σημειώνει: «Μάλλον πρόκειται περί του *μπιτ* (ο βλέπε) αναγραμματισμένου». Και προσθέτει: «λέγεται και εκτεταμένως *ντιμπιντούς*, βλ. *ντιπιντούς*. Για τον τύπο αυτόν ο Louis Ronzevalle (σ. 307) έχει: «وز dubudus, tout à fait. *وز* signifie plat, uni. *دوب* n' est qu' une particule augmentative. Pour les Grecs, ignorant de la langue turque, le tout ne fait qu' un mot adverbial: *dubudus* *trilós* il a complètement perdu la tête, totalement fou». Σημειώνουμε ότι η έκφρ. *ντιπ τρελός* είναι και σήμερα πολύ συνηθισμένη. Το *TDK* έχει τους τύπους: *dibiduz*, *dibidiüz* και *dübüdüz*: όλους με τη σημ. «büsbüttün» (εντελώς). Για το *dip/dürp* ο Χλωρός γράφει: «μόριον επιτακτικόν προτασόμενον επιθέτων τινών από [z] {= d}» και δίνει ως παράδειγμα *dürdürü* 'όλοζώντανος' (Α 770) και *dürdürüz* 'εντελώς επίπεδος' (Α 795). Το *TDK* έχει και ένα διαλεκτ. *dip* (IV), που χρησιμοποιείται με τη σημ. 'λίαν, πολύ' («rek, çok anlamlında kullanılır»). Κατά το *AKN* το τροπ. επίρρ. *ντιπ* προέρχεται από «τουρκ. *dip* 'πάτος, κατώτατο σημείο'».

ντίπι κιαολιάς, βλ. **ντίπι** και **μπιτ**.

ντιπιντούς (επίρρ.) [dipidús] & **ντιμπιντούς** [dibidús] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Ροδ., Χουστ.) : εντελώς, τελείως, απολύτως.

[εκτεταμένος τ. του *ντίπι* (Παπ.) / < *dibiduz* (*dibidiüz*, *dübüdüz*) (Συντ.)] (وز دوب)

{Βλ. σημείωση στο λ. *ντίπ*. Υάρχει και ο κατά πλεονασμό εκτεταμένος τ. *σοντιπιντούς* (βλ.).}

ντιρέκι, το [diréʃi] (Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Ξανθιν^A, Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** ιστός, μακρύ ξύλο, κοντάρι. **2.** (μτφ.) ψηλός άνθρωπος, νταγλαράς: ΦΡ. *βγαίνω στο ντιρέκι* (Τσιρ^B): γελοιοποιούμαι (μτβ.: *βγάζω στο ντιρέκι*.)

[< *direk* 'κολόνα, ιστός' (Τσιρ.)] (ديرك)

{Στο *AKN* : *ντερέκι**. Η μτφ. σημ. 'ψηλός' ήδη στην τουρκ. παρομοίωση *direk gibü* 'σαν ντιρέκι'. Ο Ιδομενέως έχει τη λ. *ντιρέκι* με τη ειδικότερη σημ. «χοντρή ράβδος πάνω στην οποία κάθουν ακροβατικά οι γυμνασμένοι πίθηκοι». Από εδώ η φρ. *βγάζω/βγαίνω στο ντιρέκι*, που τη βρίσκουμε ως *βγάζω στο κοντάρι* σε τίτλο δημοσιεύματος της εφημ. *Πατρίς* (στις 25-2-2003 και στις 22-11-2011). Ο Ιδομενέως^(B) λημματογραφεί το μέσο *βγαίνω στο κοντάρι* 'εκτίθεμα δημοσίως, εκπίπτω ηθικά'. Αντίστροφος λεξιλογικός δανεισμός: η λ. *κοντάρι* έχει περάσει στα τουρκ. ως *gönder* 'κοντάρι: ιστός σημαίας' (Δημόση & Νιζάμ, 165).}

ντιρίδικος (επίθ.) [dirídikos] (Ιδομ., Τσιρ.) : άγου-

ρος, «άωρος, μισοψημένος. – Ντιρίδικα 'ν' ακόμη τ' ατίδια και διά πάνε αμόντες, μόνο μη' ν-τα κόβγει» (Τσιρ.).

[μάλλον < *diri* 'ζωντανός' + *-ίδικος* (Συντ.)] (ديري)

{Το σχεδόν άψητο κρέας, το *saignant* των Γάλλων, λέγεται στην Κρήτη (π.χ. Ανώγεια) (*αζω-ντανό*). Ο Πιτυκάκης λημματογραφεί (χωρίς ετυμολ.) τον τ. *ντιρίδικος* με τη σημ. «κάθε τι που προστατεύεται, προφυλάσσεται, αλλά και φυλάσσεται και διατηρείται πολύν καιρό». Ίσως σχετίζεται με το ρ. *ντηρώ* 'βλέπω, προσέχω', που λημματογραφεί στη συνέχεια (< αρχ. *τηρέω -ώ*.)

ντιρμπάζα, βλ. **ντιλμπάζα**.

ντιρντίζω, βλ. **ατιρντίζω**.

ντοάς, ο [doás] & **ντουάς** [duás] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : η δέηση, παράκληση, προσευχή (μουσουλμάνων), τα παρακάλια.

[< *dua* (Παπ.) / & διαλεκτ. *doa* (TDK) (Συντ.)] (دعا)

ντοατζής, ο [doadzis] & **δοατζής** [doadzis] : πιστός θεράπων. Η λ. σε εκκλησιαστικό κρητ. έγγραφο του 1831 (βλ. Ευμένιος Φανουράκης, "Ανέκδοτα εκκλησιαστικά έγγραφα των χρόνων της Τουρκοκρατίας αποκείμενα εν τω Μουσείω Ηρακλείου", *Κρητικά Χρονικά*, 5 (1951), 91.)

[< *duaci*] (جى دعا)

{Η λ. *duaci* σημαίνει αρχικά 'προσευχητής', «αναγνώστης των δεήσεων» (βλ. *Ιεροδικείο*, Γ 488). Σε έγγραφα προς μια αρχή έμπαινε ως τυπικός χαρακτηρισμός του αποστολέα. Ισοδυναμεί με το ελλην. λόγιο σε έγγραφα: *υμέτερος πιστός θεράπων*.)

ντοβλέτι^(A), το [dovléti] & **δοβλέτι*** [dovléti] & **ντεβλέτι** [devléti] (Κονδ., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Χουστ.) : **1.** η κυβέρνηση: *Ούλο το θωρούνε μπλειο πως το Ντοβλέτι μας είν' αρροστά-ρικο* (*Κάτοπτρον*, 11) **2.** (μτφ.) το σόι, η καταγωγή.

[< *devlet* (AKN) & διαλεκτ. *dovlet* (TDK) (Συντ.)] (دولت)

{Η λ. *devlet* σημαίνει «κράτος, δύναμις, βασιλείον» και «μεγάλη ευτυχία, ευδαιμονία» (Χλωρός, Α 804). Σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: *Πού 'ν'οι κεμπέρ χαϊρηδες* [= αγαθοεργοί] *απού 'χανε ντοβλέτι* / <που η (<)> *μεγάλη η τουρκιά τούς ήκαμε ραγμπέτι* [= τους σεβόταν] (βλ. *Dedes*, 359). Ο *Dedes* (σ. 373) μεταφράζει τη λ. *ντοβλέτι* ως 'good fortune'.}

ντογρού, βλ. **ντογρού**.

ντογρουτζάς, ο [doɣruɖzás] & **ντογρουτσάς** [ɖuɣruɖsás] & **ντογρουτζές** [doɣruɖzés] & **ντογρουτζές** [ɖuɣruɖzés] (Παπ., Πάγκ., Ξανθ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ροδ., Ξεν.) : **1.** απότομο κακό τέλος της ζωής: καρδιακή προσβολή, συγκοπή, εγκεφαλικό **2.** μεγάλη τρομάρα: **3.** τέτανος.

[< *doğruca* ‘απ’ ευθείας’ (Παπ.) / βλ. σημείωση (Συντ.)] (طوغریجه)

{Υπάρχει η κατάρρα: *E, που να σου ’ρθει ντογρουτζές που πίνει τσι γαιδάρους!* Ίσως ο τ. *ντογρουτζές* να σχετίζεται ετυμολ. και με το επίθ. *duɣruca*, που παράγεται από το επίθ. *duɣru* «στάσιμος, ακίνητος, αδρανής» (Χλωρός, Β 1086). Για τον *ντογρουτζέ* ‘τέτανος’ βλ. Ευαγγελία Φραγκάκη, *Η δημόδης ιατρική της Κρήτης*, Αθήνα 1978, σ. 180.)}

ντογρουτζιάζω [doɣruɖzjázo] (Ξανθιν.) : (για ιπποειδή) παθαίνω τέτανος.

[< *ντογρουτζάς* (Ξανθιν.)]

ντοκμετζής, ο [ɖokmedzís] & **δοκουμετζής** [ɖokumedzís] (Τσιρ.) : τεχνίτης που ασχολείται με τη διαμόρφωση μετάλλων, χρυσοχόος.

[< *dökümcü* ‘χότης’ (Τσιρ.) / και *dökmeçi* (TDK) (Συντ.)] (دوکمه چی، دوکومه چی)

ντο(υ)λαμάς, βλ. **δολαμάς**

ντολαντίζω, -ομαι [ɖoladízo] (Πάγκ., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Ιδομ^B, Χουστ., Κασσ.) : εξασπατώ κάποιον με κολακείες και δόλο, παραπλανώ, κάνω κάποιον να αμφιβάλει. Το μέσο *ντολαντίζομαι* (συνήθως στον αορ. *εντολαντίστηκα*) : κλονίζεται η βεβαιότητα που είχα για κάτι, ταλαντεύομαι, μπερδεύομαι, δυσκολεύομαι να αποφασίσω.

[< *dolad(im)*, αορ. του ρ. *dolandırma* (Πάγκ.), βλ. σημείωση (Συντ.)] (طولاندمق، دولاندمق، دولاندرمق)

{Ο Αποστολάκης έχει το ρ. *ντολαντίζω* με τη σημ. ‘αντέχω καρτερικά, υπομένω’. Το *doladim* είναι αορ. του ρ. *dolamak* ‘(περι)τυλίγω’. Ο αορ. του ρ. *dolandırma* είναι *dolandırđim*, που θα προσμοζόταν στα ελλ. ως *ντολαντι-ρντίζω. Μάλλον πρόκειται για απλολογία, εκτός κι αν το *ντολαντίζω* προέρχεται από το *dolamak*, με επίδραση της μτφ. σημ. του ελλ. *τυλίγω* ‘πείθο κάποιον με παραπλανητικό τρόπο να κάνει κάτι επιζήμιο γι’ αυτόν’ (AKN). Ο Ιδομενέως^(B) λημματογραφεί χωριστά τον τ. **ντοναλντίζω** ‘ξεγελώ, μεταπειθώ’. Πρόκειται για παραφθορά του *ντολαντίζω* – το τουρκ. *donaldımak* (αορ. *donaldım*), από το οποίο θα μπορούσε να προκύψει κανονικά, σημαίνει (κατά το TDK) ‘παγώνω’ και λέγεται για φυτά που καταστρέφονται από το κρύο.}

ντολάπα, η [ɖolápa] (Πάγκ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κασσ.) : ντολάπα*.

[< μεγεθ. του *ντολάπι*’ (Πάγκ.)]

ντολάπις, ο [ɖolápis] (Πάγκ.) : *ντολάπα* (βλ.)

[< *ντολάπα* (Πάγκ.)]

{Δεν αιτιολογεί την αλλαγή γένους.}

ντολάπι¹ [ɖolápi] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ξεν.) : το ντολάπι*, ΥΠΟΚΟΡ. **ντολαπάκι**, το.

[< *dolar* (Παπ.)] (طولاڤ، دولاب)

ντολάπι² [ɖolápi] (Παπ., Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ.) : σύστημα άντλησης νερού, μαγναονιπήγαδο.

[< *dolar* (Παπ.)] (دولاب، دولاب)

{Το *dolar* για την άντληση νερού, στις διάφορες τεχνικές παραλλαγές του, λέγεται *kiymi dolabi, su dolabi, bostan dolabi*, παλαιότερα και *sakiye*, βλ. *σακιάς*.}

ντολαπίνα, η [ɖolarína] (Ξανθιν., Τσιρ., Αποστ., Τσιρ.) : **1.** στο νερόμυλο: χτιστός κάθετος αυλός, μέσος του οποίου το νερό φτάνει με ορμή από το μυλαύλακο στη φερωτή και τη βάζει σε κίνηση, συνώνυμο: πηγάδι του νερόμυλου **2.** *ντολάπι*², μαγναονιπήγαδο, *σακιάς*.

[< *dolar* (βλ. *ντολάπι*²): η κατάληξη ίσως από επίδραση της λ. *τουρμπίνα* (πβ. *φερωτή*) (Συντ.)]

(*)**ντολαπτζής**, βλ. Παράρτημα 1.

ντολμαδιάζω [ɖolmaɖjázo] (Ιδομ.) : **1.** κάνω ντολμάδες **2.** «περιτυλίγω κάτι και το κάνω πακέτο, για να μπορώ να το ελέγχω».

[< *ντολμάδες* (Συντ.)]

ντολμάς*, ο [ɖolmás] & **ντολουμάς** [ɖulomás] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ., Ξεν.) : είδος φαγητού: μικρή ποσότητα ρύζι και μυρωδικά, με ή χωρίς κιμά, τυλιγμένη σε αμπελόφυλλο ή λαχανόφυλλο, σπανιότερα σε φύλλα άλλων φυτών (σέσκουλο στην Κρήτη, κυκλάμινα στη Σύμη Δωδεκανήσου).

[< *dolma* (Παπ.)] (طولمه)

{Σε μερικά μέρη της Ελλάδας ο *ντολμάς* (*ντολμαδάκι*) λέγεται *σαρμάς* (*σαρμαδάκι*), από το τουρκ. *sarma* ‘τυλιχτός’. Αυτό συμβαίνει ήδη στα τουρκικά, όπου *dolma* σημαίνει αρχικά ‘γέμισμα’ και στη συνέχεια ‘γεμιστό’ (φαγητό), βλ. Meynard, A 180 και A 327, *sarma* και *dolma* αντίστοιχα. Βλ. και *γιαπράκι*.}

ντομούζης, ο [ɖomúzis] (Ροδ.) : ο χοίρος.

[< *domuz* (παραφθορά του *domuz*) (Συντ.)] (طوموز، طوکوز)

{Πρόκειται ίσως για τη μτφ. σημ. της λέξης *domuz*: «άνθρωπος υνέστατος, ρομαλεώτατος, ευτραφέστατος: ή επίμονος, ισχυρογνώμων, μοχθηρός, γουρούνι [ύβρις]» (Χλωρός, Β 1093).}

ντομουρούκι, το [domurúʃi] (Τσιρ.) : «κόψιμο δέντρου από τη ρίζα με εγκάρσια τομή. Κόψε ντομουρούκι τη λεμονιά να βγάλει ντελόγο λουμάκους, μπα πάρει απάνω τζή». Για τη σημ. ‘όργανο βασανισμού’ βλ. σημείωση.

[< *tomruk* (και διαλεκτ. *domruk* και *tomuruk*) ‘κομμένος κορμός δέντρου, κούτσουρο’ (TDK) (Συντ.)] (طومروق، طمروق)

{Η λ. *tomruk* σημαίνει επίσης «ποδοκάκι, χρίνιζ ήτοι το ξύλον δι’ ού σφίγγουσι τους πόδας των καταδικών· συνεκδ. ειρκτή» (Χλωρός, Β 1097). Από εδώ η λ. **τουμπρούκι** σε κρητ. δημοτ. τραγούδι για τον Δασκαλογιάννη: *πιάνουν και κατεβάζουν τον κάτω εις το τουμπρούκι* (Emile Legrand, *Recueil des poèmes historiques en grec vulgaire*, Paris 1877, σ. 250. Για τη σημασία της λ. ο Legrand σημειώνει: *billot* où l’on attache les criminels; ici on peut l’entendre dans le sens de *cachot* (σ. 366). Για το βασανιστήριο αυτό γράφει αναλυτικά ο Νικόλαος Σταυρινίδης στο: “Συμβολή εις την ιστορίαν των Σφακίων (1615-1770)”, *Κρητικά Χρονικά*, 9 (1955), 302. Για τον τόπο σημειώνει: «ευρίσκειτο εις τον Μ. Κούλεν». Σε άλλη έκδοση του τραγουδιού (Βαρθίδης, 31) βρίσκουμε: *πιάνου και κατεβάζου τον κάτω στο Γμουρούκι*. Προφανώς πρόκειται για τυπογραφικό λάθος, αντί για **τιμουρούκι**. Αυτό λημματογραφεί ο Χουστουλάκης, με τη σημ. ‘όργανο βασανισμού’.]

ντόμπε, βλ. **τόμπε**.

ντομπρατζής (επίθ. προσ.) [dobradzís] (Ξανθιν.) : ντόμπρος, ειλικρινής.
{Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευσης *κατάλ. -(α)τζής*.]

ντοαλντζίω, βλ. **ντοαλντζίω**.

ντοναμάς, βλ. **ντοναμάς**.

ντονανίδικο, βλ. **ντονανίδικο**.

ντονανίδικο (επίθ.) [donañitʃiko] & **ντονανίδικο** [donañidiko] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : ειδικά για το σαμάρι: διακοσμημένο στους ‘ώμους’ με «πράσινα και κόκκινα ροδέλας από τσόχα, καρφωμένες με ειδικά αψαστράπτοντα πούλια» (Τσιρ.).
[< *donan-mak* (Παπ.) ‘στολιζομαι· εξοπλίζομαι’ / ντονανίδικος: < *donanik*: ντονανίδικος: < ντονανίδικος, μετάπλαση κατά τα επίθετα σε *-ιδικός* (Συντ.)] (طونانمق، دونانمق)

{Προστιθέμενο στο θέμα του ρήματος «το επίθεμα *-ik* [ή: *-ik*, *-uk*, *-iik*] φτάχνει επίθετα, κυρίως με παθητική σημασία, και ουσιαστικά, που δείχνουν κυρίως το αποτέλεσμα της πράξης» (G. L. Lewis, *Turkish grammar*, Oxford University Press, 1967, σ. 6). Η λ. *donanik* μόνο στο Διαδίκτυο.}

ντοναλμάς, ο [donalmás] : ο εορτασμός (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845: *προσταγή να γίνει νοναλμάς με φωτοχσιές και με κανονιοβολισμούς* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 343).

[< *donanma*, στη σημ. «φωταγογία, φωταγία» (Χλωρός, Β 1098)] (طونانمه، دونانمه)

ντονανιάς, ο [donanmías] & **ντοναμάς** [donanmás] (Πιτ., Ίδομ^β, Ροδ.) : ο στόλος.

[< *donanma* ‘στόλος’ (Πιτ.)] (طونانمه، دونانمه)

{Και **ντουναλμάς** (Εμμ. Κριαράς, “Ληλασία της Παρούκας της Πάρου (Κρητικόν ποίημα του 17ου αιώνας)”, *Αθηνά*, 48 (1938), 142, 159).}

ντοναντζίω [donadízo] (Τσιρ.) : τοποθετώ: «Εντοναντσίές μου το πιθάρι ‘σα στη μέση και δεν έχω την εξά μου να ξεσπύρω μέσα στο σπίτι».

[μάλλον < *donatt(im)*, αόρ. του ρ. *donatmak* ‘στολιζώ’ (Συντ.)] (طونانمق)

{Πβ. την ειρων. χρήση του ρ. *στολιζώ* με τη σημ. ‘βάζω, τοποθετώ σε περίοπτη θέση, κοτσέρνω’.]

ντοντζίω [dondízo] & **τοντζίω** [tondízo] (Κονδ., Αποστ., Τσιρ., Τσιρ^β) : κρυώνω υπερβολικά, παγώνω, «ξεπαγιάζω, μφ. πνίγομαι από χιονοθύελλαν» (Κονδ.).

[< *dond(im)*, αόρ. του ρ. *donmak* (παιλαιότ., αλλά και διαλεκτ., *tonmak*, κατά το TDK) (Συντ.)] (طونمق)

ντοντίνι [dodñi] & **ντουντούνι**, το [dudũni] & **ντοντόνι** [dodõni] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Γαρ., Ίδομ, Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ροδ., Κασσ., Ξεν.) : χάντρα, συνήθως από χρωματιστό γυαλί. Με επιρρ. σημ. στην έκφρ. *ντοντίνι νου* (Ίδομ.) / *ντοντίνι μυαλό* (Δαρ.) *δεν έχει*: δεν έχει κοκκίτσι μυαλό.

[< *tũtĩn* ‘καπνόσπορος’ (Παπ.) / δυσετυμολόγητο, βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Προβληματική ετυμολογία: Η λ. *tũtĩn* στα λεξικά έχει τη σημ. ‘καπνός’ (το φυτό). Η σημείωση του Παπαγρηγοράκη ότι σημαίνει ‘καπνόσπορος’ δίνει μια πιθανή εξήγηση: οι χάντρες είναι σφαιρικές σαν τους σπόρους του καπνού, οι οποίοι όμως είναι μικροσκοπικοί. Σημειώνουμε πάντως ότι η λ. *tũtĩn* έχει ήδη προσαρμοστεί ως *τουτούνι* (βλ. ‘κάπνισμα’. Επίσης: η λ. *tũtĩn* έχει περάσει και σε άλλες γλώσσες (βλ. Miklosich, II 79) αλλά σε καμιά δεν πήρε σημ. που να σχετίζεται με το ‘ντοντίνι’. Ο Πάγκαλος έχει τα λ. *doudõni* ‘χάντρα’ (< τουρκ. *tũtĩn*) και *dodõni* ‘κλίθος προσδεδεμένος εις το ένα άκρον σχοινίου και αιωρούμενος ως εκκρεμές’ (< ιταλ. *dondolo* ‘εκκρεμές’). Η Ελευθερία Γιακουμάκη, επιμελήτρια της 2η έκδοσης του έργου του, σημειώ-

νει (Γ, 70) : «Θεωρώ απαραίτητα την ενοποίηση των λημμάτων *dodóni* και *doudóni* και ορθή της εκ του τουρκ. *üüüin* προέλευση». Ο Ξανθινάκης ετυμολογεί τη λ. *ντοντούνι* «από τον ήχο ντουν-ντουν που παράγεται με τη μετακίνηση των “ντουντουγιών”». Ο Γαρεφαλάκης έχει *ντοντίνια* και *ντοντόνι* χωριστά. Βλ. και *ντοντόνα* στον Ιδομενέως και στον Αποστολάκη. Στην Κύπρο *τουτόνια*, τα, λέγονται τα «κενά σφαιρίδια συρματινής τεχνικής τα οποία αποτελούν στοιχεία περιδεραιών ή άλλων κοσμημάτων» (βλ. Γιαγκουλής, σ. 75, όπου η λ. ετυμολογείται ως εξής: «τουρκ. *tutun* < *tut-mak*»).

ντοντόνι, βλ. **ντοντίνι**.

ντοντουριμάς, ο [dondurmás] & **ντουντουριμάς** [dundurmás] (Πάγκ., Κονδ.) : **1.** το παγωτό· **2.** η παγωνιά, το γιάτσο.
[< *dondurma* (Πάγκ.)] (طوكدرمه)

ντόπε, βλ. **τόμπε**.

ντορβάς, βλ. **ντρουβάς**.

ντόρθια*, τα [dorθ̄ɣ̄a] (Δαρ., Ξεν.) : **1.** οι τεσσάρες (στα ζάρια)· **2.** οι ατυχίες / αποτυχίες (στη ζωή).
[< *ντόρτια** : < *dört* (*cihar*) ‘τέσσερα τεσσάρια’ (από τα περσ.) -ια, ουδ. πληθ. του -ι κατά τα ζάρια (AKN)] (درت)

ντορπαδιάζω, βλ. **ντρουβαδιάζω**.

ντορμπάς, βλ. **ντρουβάς**.

ντούας, βλ. **ντούας**.

ντουβάκι, το [dunáʃi] : πέπλο (νύφης). Η λ σε τουρκοκρητ. επιθαλάμια μαντινάδα: *Θωρείς πως τήνε ραίνουμε τελί με το ντουβάκι, / να μη μας τήνε κάμετε κίτρινο μανουσάκι* (βλ. *Κρήτη & Τουρκοκρητικοί*, 68).
[< *dunak* (Bilgehan¹, 38)] (طواق)

ντουβάρη*, το [dunári] (Παπ., Πάγκ.) : **1.** ο τοίχος (*λέξεις πανελληνίως*, Παπ.)· **2.** (μτφ.) βλάκας.
[< *dunar* (Παπ.)] (بوار)

ντουγρού* (επίρρ.) [duɣrú] & **ντογρού*** [doɣrú] (Πάγκ., Κονδ., Ροδ., Αποστ., Τσρ., Δαρ., Ιδομ^B, Χουστ.) : ίσια.
[< *doğru* (Πάγκ.)] (طوغرى، طوغرو، دوغرو)

ντουγρουτζές, βλ. **ντογρουτζάς**.

ντουγρουτσάς, βλ. **ντογρουτζάς**.

ντουζάκα, η [duzáka] (Ξανθιν.) : η φάκα, η ποντικοπαγίδα.
[< *uzak* (Ξανθιν.) / και διαλεκτ. *duzak* (TDK) (Συντ.)] (طوزاق، دوزاق)

ντουζένια, τα [duzɛ̄ɲa] (Ξανθιν.) : «πλακίδια με τα οποία επιπέδωναν το πάνω άκρο τοίχου».
[< *düzen* ‘επίπεδο’ (Ξανθιν.)] (دوزن)

{Κατά το TDK η λ. *düzen* έχει διαλεκτ. και τη σημ. «taştan duvar örülürken, düzgün olması için en üst sıraya konulan çok yassı taşlar» (= πολύ επίπεδες πέτρες για να στρωθούν στην πάνω πάνω σειρά σε πετρόχτιστο τοίχο). Το AKN έχει τη λ. *ντουζένια* [< *düzen* ‘αρμονία’] στη λαϊκή φρ. *είμαι στα ντουζένια μου* ‘είμαι στα κέρα μου’. Τη λημματογραφεί ο Χουστουλάκης στον ενικό: *ντουζένι* ‘όρεξη, κέρι στη διασκέδαση’.

ντουζενιάζω [duzɛ̄ɲazo] (Ξανθιν.) : «επιπέδωνο το πάνω άκρο τοίχου».

[< *ντουζένια* (βλ.)] (Ξανθιν.)]

ντουζιελντζίω [duzjeldízo] (Ξανθιν.) : ιστώνω, ισοπεδώνω.

[< *düzeld(im)*, αόρ. του ρ. *düzelmek* (Ξανθιν.)] (دوژلمك)

{Μάλλον < *düzelmek*· το *düzelmek* είναι μέσο/παθητικό.}

ντούζικος^(A) (επίθ.) [dúzikos] (Πάγκ., Γαρ., Κριτσ., Ροδ.) : ομαλός, επίπεδος. ΕΙΠΠΡ. **ντούζικα**: ομαλά, στρωτά.

[< *düz* (Πάγκ.)] (دوز)

{Το τουρκ. *düz* (*düz raki*) ‘είδος ρακής’ (βλ. Χλωρός, A 829: «وز راقی» απλή ρακή, κ. δούζικο»), πέρασε στα ελλ. ως ουδ. ουσ. *ντούζικο* ‘είδος ρακής’ (Κουκκίδης, 72), και επέστρεψε στα τουρκ. ως *düziziko*, βλ. TDK και Tzitzilis, σ. 92.}

ντουζούμζικος, βλ. **τζούζικος**.

ντουκάνι, βλ. **ντουκιάνι**.

ντουκιάνι, το [duʃáɲi] & **ντουκάνι** [dukáɲi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσρ., Δαρ., Κριτσ., Ροδ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** καφενείο· **2.** μαγαζί, εμπορικό ή βιοτεχνικό κατάστημα και (κατά τον Πιτ.) κατ’ εξοχήν το παντοπωλείο.

[< *dükân* (Παπ.)] (دكان)

{Μόνο ο Ιδομενέως έχει τον τ. *δουκιάνι*. Ο Γαρεφαλάκης έχει τη λ. με τη σημ. ‘παντοπωλείο, καφενείο ή και τα δύο’. Πράγματι *ντουκιάνι* ήταν το καφενείο του χωριού (συνγά το μοναδικό), που ήταν και παντοπωλείο (σχεδόν με την κυριολ. σημ. του πρώτου συνθετικού, αφού εκεί έβρισκε κανείς “τα πάντα”, δηλαδή τα λιγιστά καταναλωτικά αγαθά του εμπορίου που απαιτούσε τότε η λιτή ζωή των χωρικών και που δεν μπορούσαν να τα παράγουν οι ίδιοι: ζάχαρη, καφέ, ρύζι, πετρέλαιο, σπέρτα, βελόνες για το ράψιμο και –τη μοναδική ίσως “πολυτέλεια” της κουζίνας τους– διακοσμητικά χαρτιά για τα ράφια της πιατοθήκης (προσωπική εμπειρία).}

ντουκιαντζής, ο [duʃáɲidzís] & **ντουκιαντζής** [duʃandzís] & **ντουκιαντζής** [duʃanadzís] & **δουκιαντζής** [duʃandzís] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Ιδομ., Αποστ., Τσρ., Κριτσ., Κασσ.) :

1. καταστηματάρχης, μαγαζάτορας· **2.** καφετζής.

[< ντουκιάνι (Παπ.) / < *dükkâncî* (Ξανθιν.)] (دكجى)

{Τον τ. *δουκιαντζής* τον έχει μόνο ο Ιδομενέως.}

ντουκιαντζής, βλ. **ντουκιαντζής**.

ντουκμές, ο [dukpés] (Γαρ., Κριτσ^α.): λέγεται κυρίως για το πολύ σκληρό έδαφος (χωράφι).

[ίσως < *dökme* ‘χυτός’, πβ. *dökme demir* ‘χυτοσίδηρος’ (Συντ.)] (دوكمه)

ντουλγέρης, ο [dulzérés] & **ντουλγέρης**, ο [duldzérés] (Τσιρ., Ροδ.): **1.** ο πρωτομάστορας σε οικοδομικές εργασίες, χτίστης, μαραγκός κλπ. **2.** βαρελοποιός.

[< *dülger* (Τσιρ.)] (دولگر)

{Αντίστροφος λεξιλογικός δανεισμός: *μαραγκός* > *marangoz* ‘επιπλοποιός’.}

ντουλμές, βλ. **ντουλουμές**.

ντουλμπέντι, το [dulbénti] & **ντουλμπέτι** [dulbéti] (Πιτ., Αποστ., Τσιρ., Ιδομ^β, Ξεν.): **1.** λεπτό λευκό γυναικείο κάλυμμα της κεφαλής (τζεμπέρι), η μολιδα· **2.** (κατ’ επέκταση) κάθε λεπτό, διαφανές, αραγοϋφαντο ύφασμα· **3.** (ειδικότερα) λεπτό πανί που χρησιμοποιείται ως σουρωτήρι για μαζήθρα, τοματοπολτό κλπ., *τουλουπάνι* (βλ.).

[< *dülbent* ή *tülbent* (Συντ.)] (دلبند، تولبند، تولبند)

ντουλουμάς, βλ. **ντολμάς**.

ντουλουμές, ο [dululmés] & **ντουλμές** [dulmés] (Χουστ.): σκέπη, συλλογισμός.

[μάλλον παραφθορά της λ. *ντουχιουλμές* (Συντ.)]

ντουλούμι, βλ. **ντουνούμι**.

ντουλούμπα, βλ. **τουλούμπα**.

ντουλουμπόχερο, το [dulubóxero] (Τσιρ^β): μοχλός στερεωμένος στην κορυφή της τουλούμπας.

[< *ντουλούμπα* + *χέρι*]

ντουμάνι*, το [dumáñi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Γαρ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Ροδ., Ξεν.): **1.** πυκνός καπνός· **2.** (ως επίρρ.): συνεχώς, διαρκώς, χωρίς διακοπή (Πιτ.).

[< *duman* (Παπ.)] (دومان، طومان، تومان)

{Κατά τον Πιτωκάκη «από το ντουμάνι = καπνός, πλάστηκε το επίρρημα με την πιο πάνω σημασία λόγω της συνέχειας που παρουσιάζει η άνοδος του καπνού»·}

ντουμανιασμένος, βλ. **ντουμανίζω**.

ντουμανίζω [dumañízo] & **ντουμανιάζω** [dumañázo] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Γαρ., Δαρ., Ιδομ^β, Ροδ.): **1.** βγάζω καπνούς, καπνίζω· **2.** καπνίζω (τσιγάρο) με πάθος· **3.** (ντουμανίζω) πυροβολώ. Μτχ. παθ. πρκ. **ντουμανιασμένος** (Τσιρ.): **1.** (για χώρο) με πολύ καπνό, **2.** (για άνθρωπο) νευριασμένος, **3.** (για τον καιρό) που προμηνύει βροχή.

[< *ντουμάνι* (Παπ.)]

{Η σημ. ‘πυροβολώ’ προφανώς από τον καπνό του όπλου κατά την εκτυρσοκρότηση.}

ντουναλμάς, βλ. **ντουναμάς**.

ντουνιάς*, ο [dunías] (Παπ., Πάγκ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Ξεν.): ο κόσμος.

[< *dünya* (Παπ.)] (دنیا)

ντουνούμι, το [dunúmi] & **ντουλούμι** [dulúmi]: «Το ντουνούμι (τουρκ. dönüm) είναι μέτρον εκτάσεως επιφανείας ισοδυναμούν με εν στρέμμα ή με επιφάνειαν εκτάσεως 1 ½ μουζουριού». Η λ. σε συμβόλαιο του 1685 (Βουρδουμπάκις, 407-8). Ο τ. *ντουλούμι* σε εκκλησιαστικό έγγραφο του 1793 (Φανουράκης, 137).

[< *dönüm* «στρέμμα, ήτοι μέτρον επιφανείας τεσσαράκοντα βημάτων πανταχόθεν, ήτοι το όλον 1600 πήχεων» (Χλωρός, Α 806)] (دونه)

ντουντού, η [dudú]: γυναικα, κυρία (Αρμένισσα): *Και δυο ντουντούδες κάθονται σ’ ένα ψηλό μεντένι* (Στίχος από δημοτικό κρητ. τραγούδι γύρω στα 1815, βλ. Εμμ. Κουτσαντωνάκης, “Το τραγούδι του Μεμέτακα ή (Μ)ουστατσελεπάκη”, *Αμάλθεια*, 7/26 (1976), 52).

[< *dudu*, από τα αρμένικα κατά τον Nisanyan (Συντ.)] (دودو)

ντουντούκι^(Α), το [dudúti] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν.): κοινολόγηση, διάδοση, βούκινο. “*Όλο το χωριό το ‘χει ντουντούκι και συ το ‘χεις κρυφό*,” (Παπ.).

[< *düdük* (Παπ.) / ‘φλογέρα’ (Πάγκ.) / πβ. *dilli düdük* ‘ένα είδος φλογέρας’, κ.λ. ‘φλογέρα με γλωσσίδι’, (μτφ.) ‘αυτός που μιλάει πολύ’ & *dilli düdük etmek* ‘διαδίδω ένα νέο σε όλους’ (TDK) (Συντ.)] (دودك، دودك)

{Η λ. *ντουντούκι* χρησιμοποιείται και ως χαρακτηρισμός για πολύ στενό, εφαρμοστό ρούχο (περιοχή Ηρακλείου).}

ντουντούνι, βλ. **ντοντίνι**.

ντουράς, ο [durás] & **τουράς** [turás] (Γαρ., Τσιρ., Ξανθιν^Α): σπειροειδής δέση νήματος (που μπαίνει στην ανέμη για να περαστεί στα μασούρια), : *ένας ντουράς μετάζι*. Η αντίστοιχη ελλ. λ. είναι *κυκλί* (< *κυκλίον* < *κύκλος*), που λέγεται και στην Κρήτη (Πάγκ., Γ 444).

[< *tura* (Μπόγκας, 212)] (طوره)

{*ντουράς μετάζι*, πβ. τουρκ. *ipek turasi* (βλ. Χλωρός, Β 1087). Ο Γαρεφαλιάκης διεκρινίζει ότι ένας ντουράς γινόταν από τέσσερις μικρό-

τερες δέσμες, τα μονά, και ότι οχτώ ντουράδες έφτιαχναν ένα μπαλάτο. Η λ. *τουράς*, ή θηλ. *τουρά* (tuğra, طغرا), είναι γνωστή με τη σημ. ‘καλλιγραφικό αυτοκρατορικό μονόγραμμα’ που έμπαινε ως ένδειξη γνησιότητας σε σουλτανικά έγγραφα. Αναλυτικά βλ. λ. *τουρά* και *tuğra* στην ελλ. και τουρκ. *Βικαιπαίδεια* αντίστοιχα.}

ντουρβάς, βλ. **ντρουβάς**.

ντουρμπουτζές, βλ. **καραμπουτζές**.

ντουρντίζω [durdízo] (Ξανθιν., Δαρ.), **ντουρντίζομαι** [durdízome] (Ιδομ^B): «ετοιμάζω, παρασκευάζω, αποτελειώνω». “*Ντουρντισέ* τα όλα κι έλα να με βρεις”» (Ξανθιν.), συνθέτω, κατασκευάζω. Το μέσο: ετοιμάζομαι.

[ίσως < *dürd(üm)*, αόρ. του ρ. *dürmek* ‘τυλίγω’ (Ξανθιν.)] (دورمك)

{Κατά τον Χλωρό (A 797) το ρ. *dürmek* σημαίνει «διπλώνω, τυλίσσω ένδυμα, οθόνη κτλ.». Κατά το *TDK* διαλεκτ. έχει και τη σημ. *derleyip katlamak* = συγυρίζω, φτιάχνω, ευπρεπίζω, τακτοποιώ.}

ντουρντουλούκι, το [durdulútí] (Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Ροδ., Κασσ.): πολυκοσμία, συνωστισμός, πολλή κίνηση και φασαρία. [< *dürtülme* ‘σκουντιέμαι’ (Τσιρ.) / ίσως από τη μορφή *dürtülü-* που παίρνει το ρ. κατά την κλίση του σε ορισμένους χρόνους (Συντ.)] (درتله مك)

ντουρσεκλίδικος (επιθ.) [dursekлідikos] (Ροδ.): γωνιακός.

[< *dirseki* (Συντ.), βλ. και *ντερσέκι*]

ντουσεμές, ο [dusemés] (Ροδ.): πεζοδρόμιο.

[< *düseme* (Κουκιδής, 73), στη σημ. ‘πάτωμα, δάπεδο’ (Χλωρός, A 801)] (دوشمه)

ντουσέδες, οι [dusedés] (Κριτσ.): οι εξάρτες στο ζάρι.

[< *düşes* (Κριτσ.), κατά το *TDK* από τα περσ. *dū ‘δύο’ + şes ‘έξι’* (Συντ.)] (دوشش)

{Το έξι στα τουρκ. λέγεται *altı*. Στη λέξη *şes* ο Meynard (B 146) σημειώνει ότι στα τουρκικά «οι περσικοί αριθμοί χρησιμοποιούνται μόνο στο τάβλι», βλ. και Μπόγκας, σ. 163, στο λ. *γέκ.*}

ντουσές, ο [dusés] (Κριτσ.): οι τριάρες στο ζάρι.

[< *düse* (Κριτσ.), κατά το *TDK* από τα περσ. *dū ‘δύο’ + se ‘τρία’* (Συντ.)]

ντούσκος¹, ο [dúskos] (Ξανθιν.): χτύπημα δυνατό, πέσιμο.

[ίσως < *düşkän* ‘πεσμένος’ (Ξανθιν.) / μάλλον < *düşük* ‘πεσμένος’ (Συντ.)] (دوشگون/دوشوك)

ντούσκος², ο [dúskos] (Τσιρ.): ζωηρός, ατίθασος νέος.

[< διαλεκτ. *düşkü* (*TDK*) «akılsız, düşüncesiz,

sersem] (= άμυαλος, απερισκεπτος, *σερσέμης*) (Συντ.)]

ντουσουλμές, βλ. **ντουχιουλμές**.

ντουσουμάνης, βλ. **ντουχιουμάνης**.

ντουσουμέτι, βλ. **νουσουμέτι**.

ντουσουντίζω, -ομαι, βλ. **ντουχιουντίζω**.

ντουσουντισμένος, βλ. **ντουχιουντίζω**.

ντουσουντώ, βλ. **ντουχιουντίζω**.

ντουσουρμές, βλ. **ντουχιουλμές**.

ντουφεκόγερρα, βλ. **τουφεκόβερρα**.

ντουχιουλμές [duχulmés] & **ντουσουλμές** [dusulmés] & **ντουχιουρμές** [duχurmés] & **ντουσουρμές** [dusurmés] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Ροδ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Χουστ., Κασσ.): σκέψη που απασχολεί έντονα κάποιον, έγνοια, συλλογή.

[< *ντουχιουντίζω* (Παπ.) / μάλλον < *düşünme* (Συντ.)] (دوشنمه)

ντουχιουμάνης, ο [duχumáñis] & **ντουσουμάνης** [dusumáñis] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.): 1. ο εχθρός 2. ο διάβολος.

[< *düşman* (Παπ.)] (دشمن)

ντουχιουντίζω [duχudízo] & **ντουσουντίζω** [dusudízo] & **ντουσουντώ** [dusudó] & **ντουσουντίζομαι** [dusudízome] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Χουστ., Κασσ., Ξεν.): σκέφτομαι έντονα, συλλογίζομαι, προβληματίζομαι· *μτχ. παθ. πρκ. ντουχιουντισμένος & ντουσουντισμένος.*

[< *düşünmek* (Παπ.) / αόρ. *düşünd(üm)* (Πάγκ.)] (دوشنمك)

ντουχιούντισμα, βλ. **ντουχιουντισμός**.

ντουχιουντισμένος, βλ. **ντουχιουντίζω**.

ντουχιουντισμός, ο [duχudizmós] & **ντουχιούντισμα**, το [duχudizma] (Πιτ., Ξανθιν., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ.): βαθιά σκέψη, συλλογή.

[< *ντουχιουντίζω* (Πιτ.)]

ντουχιουρμές, βλ. **ντουχιουλμές**.

ντραμπουζάνι, βλ. **τραπουζάνι**.

ντρομπαδιάζω, βλ. **ντρουβαδιάζω**.

ντρουβαδιά, το [druvadáti] (Τσιρ.): μικρό σακί εγχώριας κατασκευής (για σιτηρά, αλεύρι, ρούχα).

[< *ντρουβάς*: υποκορ. κατά τον τύπο αλλά όχι και στη σημασία (Συντ.)]

ντρουβαδιά, η [druvadjá] (Ιδομ.): όσο χωράει ένας ντρουβάς.

[< *ντρουβάς* (Συντ.)]

ντρουβαδιάζω [druvadǰázo] & **ντρομπαδιάζω** [dorbadǰázo] & **ντρομπαδιάζω** [drobadǰázo] (Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ.) : **1.** βάζω πράγματα στον ντρουβά· **2.** (ειδικότερα) βάζω τις αλεσμένες ελιές (ελαιοζύμη) σε ντρομπάδες· **3.** (μτφ.) μαζεύω με πλεονεξία, αποθηκεύω.

[< ντουρβάς (Πιτ.), ντορμπάς (Ξανθιν.)]

ντρουβαδικά, τα [druvadiká] (Γαρ., Κριτσ.) : **1.** «Δώρα που περιέχονται στο ντρουβά. “Μια σωρά ντρουβαδικά εβάστα κάθε φορά που ήρχοντονε από το χωργιό η συντέκνισσά μας η Μαριώ”» (Γαρ.)· **2.** «οι ντρουβάδες με τρόφιμα που έστελναν οι γονείς από τα χωριά στα παιδιά του Γυμνασίου με το λεωφορείο, δύο με τρεις φορές την εβδομάδα» (Κριτσ.).

[< ντρουβάς (Συντ.)]

ντρουβάς, ο [druvás] & **ντουρβάς**^(A) [durvás] & **ντορβάς*** [dorvás] & **ντορμπάς** [dorbás] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** σακκίδιο σαν ταγάρι για την τροφή ανθρώπων ή ζώων· ΥΠΟΚΟΡ. **ντρουβαδάκι**, το (βλ. και ως ξεχωριστό λήμμα)· **2.** σάκκος τρίχινος μέσα στον οποίο τοποθετούν ποσότητα ελαιοπολτού στο παραδοσιακό ελαιοτριβείο και μετά τον τοποθετούν στο πιεστήριο για να βγάλουν το λάδι.

[< *torva* (Παπ.) / *torba* (Πάγκ.)] (طوريه، طوريه توريه)

{Αντί για ντρουβάδες στα ελαιοτριβεία χρησιμοποιούσαν επίσης τους *μποζάδες*, βλ. *μποζάς*.}

ξαναγεραντίζομαι [ksanazeradízome] (Ιδομ.) : «Δεν ξαναγεραντίστηκε πλια όμορφη από σένα, / μα μου 'χεις χίλια ψόματα οφέτος λειωμένα». [*ξανά + *γεραντίζομαι (< γεραντίζω) (Συντ.)*] {Το νόημα του πρώτου στίχου της μαντινάδας είναι: δεν έχει γεννηθεί άλλη, δεν ξανάγινε άλλη πιο όμορφη από σένα. Η χρήση του ρ. *ξαναγεραντίζομαι* περιορίζεται μάλλον μόνο στην έκφρ. *δεν (ε)ξαναγεραντίστηκε.*}

ξηγραντίζω [kseγradízo] (Ιδομ^B) : *απαλλάσσομαι από γράντισμα.* [*< στερητ. ξε- + γραντίζω (βλ.) (Συντ.)*] {Το ξε- με τη σημ. 'αντίθετη ενέργεια από αυτή που εκφράζει η πρωτότυπη λέξη' (ΑΚΝ).}

ξεκαζανιάζω [ksekazañázo] & **ξεκαζανεύ(γ)ω** [ksekazanév(γ)o] (Ξανθιν., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** αδειάζω το καζάνι από τα αποσταγμένα στέμφυλα· **2.** (μτφ.) βγάζω τα αποθνημένα μου· **3.** (μτφ.) αφοδεύω. [*< στερητ. ξε- + καζανιάζω (Ξανθιν.)*] {Το ξε- με τη σημ. 'αντίθετη ενέργεια από αυτή που εκφράζει η πρωτότυπη λέξη' (ΑΚΝ).}

ξεκαζάνιασμα, το [ksekazañiazma] & **ξεκαζάνεμα** [ksekazánema] (Αποστ., Τσιρ., Κριτσ.) : το άδειασμα του καζανιού από τα στέμφυλα. [προφανώς: ξεκαζάνιασμα < ξεκαζανιάζω· ξεκαζάνεμα < ξεκαζάνεω (Συντ.)]

ξεκαζικόμα, το [ksekazikoma] (Αποστ., Τσιρ.) : το τράβηγμα, η εξαγωγή του πασσάλου (στον οποίο δένουμε ένα ζώο) από το έδαφος. [*< ξεκαζικάνω (Συντ.)*]

ξεκαζικόνω [ksekazikóno] (Πιτ., Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : (ως αμτβ.) «Επί ζώων που βόσκουν δεμένα με σχοινί σε καζίκι. Κατορθώνω με δυνατά τραβήγματα του σκοινιού ν' αφαιρέσω το καζίκι (πάσσαλο) και ν' απελευθερωθώ» ή (ως μτβ., με υποκείμενο τον άνθρωπο) βγάζω από το έδαφος τον πάσσαλο στον οποίο είναι δεμένο ένα ζώο (Πιτ.). [*< στερητ. ξε- + καζικόνω (Ξανθιν.)*] {Το ξε- με τη σημ. 'αντίθετη ενέργεια από αυτή που εκφράζει η πρωτότυπη λέξη' (ΑΚΝ).}

ξεκαλουπιάζω [ksekalupíázo] & **ξεκαλουπώνω** [ksekalupóno] (Κριτσ.) : **1.** αφαιρώ το καλούπι από την οικοδομή· **2.** αφαιρώ το καλούπι από υποδήματα.

[*< στερητ. ξε- + καλουπιάζω, καλουπώνω (Συντ.)*]

{Το ξε- με τη σημ. 'αντίθετη ενέργεια από αυτή που εκφράζει η πρωτότυπη λέξη' (ΑΚΝ).}

ξεκαλούπιασμα, το [ksekalupíazma] & **ξεκαλούπωμα** [ksekalúpoma] (Κριτσ.) : **1.** η αφαίρεση του καλουπιού (Συχνός ο πληθ. *ξεκαλουπιάσματα*, με τη σημ. της χρονικής φάσης στην κατασκευή μιας οικοδομής)· **2.** ο άνθρωπος (στη ΦΡ. *Ε, του διαόλου το ξεκαλούπιασμα!*) [*< ξεκαλουπιάζω, ξεκαλουπώνω (Συντ.)*]

ξεκαλούπωμα, βλ. **ξεκαλούπιασμα**.

ξεκαλουπώνω, βλ. **ξεκαλουπιάζω**.

ξεκαπακιάζω [ksekapatíázo] (Κονδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ.) : **1.** αφαιρώ το καπάκι· **2.** «προκαλώ έκρηξη, βίαιη εκτόνωση» (Ιδομ.), βλ. *ξεκαπακάνω*, σημ. 2.

[*< στερητ. ξε- + καπακιάζω (Συντ.)*]

{Το ξε- με τη σημ. 'αντίθετη ενέργεια από αυτή που εκφράζει η πρωτότυπη λέξη' (ΑΚΝ).}

ξεκαπακόνω [ksekapakóno] (Κονδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ.) : **1.** αφαιρώ βιαίως (ξεκαρφώνω) σανίδα· **2.** εκρήγνυμαι, σκάω (μτφ.)· ΦΡ. να *ξεκαπακόσει θέλει η κεφαλή μου* (Αποστ., Τσιρ.) : το κεφάλι μου πάει να σπάσει (από πόνο ή άλλη αιτία)

[*< στερητ. ξε- + καπακόνω (Συντ.)*]

ξεκαπλαντίζω [ksekapladízo] & **ξεκαπλέρνω** [ksekaplérnō] (Ιδομ^B) : αφαιρώ το σεντόνι με το οποίο είχα καλύψει την εσωτερική πλευρά του παπλώματος.

[*< στερητ. ξε- + καπλαντίζω/καπλέρνω (Συντ.)*]

{Το ξε- με τη σημ. 'αντίθετη ενέργεια από αυτή που εκφράζει η πρωτότυπη λέξη' (ΑΚΝ).}

ξελαγουμίζω [kselagumízo] & **ξελαμίζω** [kselamízo] (Πάγκ., Γαρ., Ιδομ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ.) : «(1) ορύσσω, ανοίγω, υπόνομον και εν γένει λάκκον· (2) μτφ. προσπαθώ με πλάγι-

ον τρόπον να επιτύχω, κατορθώσω τι, τρόπον τινά υπονομεύω τινά» (Πάγκ.)· **3.** σκάβω πολύ βαθιά ένα χωράφι· **4.** ανακαλύπτω, εφευρίσκω, εντοπίζω κάτι το κρυμμένο ή το άγνωστο.

[ξελαμίζω < ξελαγουμίζω < στερητ. ξε- + λαγούμ (Πάγκ.)]

{Το TDK έχει *lam* και *lám* ως διαλεκτ. τ. της λ. *laḡim* ‘λαγούμι’. Ο Ιδομενέως λημματογραφεί τις λ. *λαμί* «επιμήκης σωρός αλωνισμένων δημητριακών στη μέση του αλωνισιού» και *ξελαμίζω* «χωρίζω τα δημητριακά από τα κοντύλια, αποκαλύπτω κάτι που ήταν δύσκολο ή ακόμα και αδύνατο να αποκαλυφτεί, αρθρώνω μετὰ δυσκολίας μια φράση». Έχει επίσης το ρ. *ξελουμίζω* «αρθρώνω, αναδεικνύω, εμφανίζω». Ο Γαρεφαλάκης έχει το ρ. αυτό με τη σημ. ‘κάνω κάτι στα κρυφά’. Το ρ. *ξελαμίζω* λέγεται επίσης με τη σημ. ‘αποκομίζω κάποιο κέρδος στο τέλος μιας προσπάθειας’. Ο Δαριβιανιάκης έχει: *Ξελαμίζω* = «κάνω κακές δουλειές, κάνω κακό τελείωμα, “περιμένω να δω είναι θα μου ξελαμίσει πάλι”». Με την ίδια περίπου σημ. έχει ο Αποστολάκης το ρ. *ξελεμίζω*: “*Επολυπρήστηκεν η χέρα μου επαέ, σπού μου κάμιανε το μπόλι και δεν γ-κατέχω είναι θα μου ξελεμίσει ετούτονα το πρήξιμο*”.}

ξελαμίζω, βλ. **ξελαγουμίζω**.

ξεμποξαδιάζω [kseboksaðjázɔ] : στο ελαιοτριβείο: βγάζω τους μοξάδες από το πιεστήριο, τους ανοίγω και πετώ τα υπολείματα της ελαιοζύμης, *ξενορμπαδιάζω*.

[< στερητ. ξε- + μοξοδιάζω (Συντ.)]

{Το ξε- με τη σημ. ‘αντίθετη ενέργεια από αυτή που εκφράζει η πρωτότυπη λέξη’ (AKN).}

ξεμποξάδιασμα, το [kseboksaðjazma] : η ενέργεια του *ξεμποξαδιάζω*, *ξενορμπαδίασμα*.

[< *ξεμποξαδιάζω* (Συντ.)]

ξεμποστανιάζω [kseboستاnιάζɔ] (Κριτσ., Ξεν.) : «κόβω και τα τελευταία προϊόντα από το μοστάνι, ξερίζωνω τα φυτά, για να σκάσω το χωράφι».

[< στερητ. ξε- + μοστάνι (Συντ.)]

ξεμπουνταλιάζω [ksebudalázɔ] (Ξανθιν., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Ξεν.) : **1.** πονηρεύομαι· **2.** συνέρχομαι από την αποβλάκωση.

[< στερητ. ξε- + μπουνταλιάζω (Ξανθιν.)]

ξενταμπακιάζω [ksedabaθiázɔ] (Ξανθιν.) : «**1.** προκαλώ σωματικές βλάβες σε κάποιον. **2.** ξερίζωνω φυτό. **3.** κρημνίζω από τα θεμέλια οίκημα. **4.** ξεπατώνω δοχείο ή άλλο αντικείμενο».

[< στερητ. ξε- + νταμπακάς ‘πάτωμα, στρώση’ (βλ.) (Συντ.)]

ξενταμπανιάζω [ksedabaθiázɔ] (Γαρ., Ξανθιν^Δ,

Κριτσ.) : **1.** αφαιρώ τις νταμπάνες (βλ. *νταμπάνα*), *ξεκαλουπιάζω*· **2.** (μτφ.) κουράζω υπερβολικά κάποιον· **3.** γκρεμίζω, καταστρέφω κάτι.

[< στερητ. ξε- + *νταμπανιάζω < νταμπάνα (Συντ.)]

{Ο Κριτσωτάκης (σ. 434) λημματογραφεί τη ΦΡ. *με ξενταμπανιάσανε* ‘μου πήραν όλα τα χρήματα, με αφίσανε ταπί’, ενώ έχει χωριστό λήμμα με το μέσο *ξενταμπανιάζομαι*, με τη μτφ. σημ. ‘κουράζομαι πολύ’.}

ξενταμπανιάστρα, η [ksedabaθiástra] (Κριτσ.) : «σιδερένιο εργαλείο, γωνιώδες στην άκρη του, ειδικό για το ξεκαλούπωμα».

[< *ξενταμπανιάζω* (Συντ.)]

ξενορμπαδιάζω [ksedorbadiázɔ] (Ξανθιν., Ξεν.) : αδειάζω τους ντορμπαδες μετά την έκθλιψη των ελιών στο πιεστήριο, *ξεμποξαδιάζω*.

[< στερητ. ξε- + ντορμπαδιάζω (Ξανθιν.)]

{Το ξε- με τη σημ. ‘αντίθετη ενέργεια από αυτή που εκφράζει η πρωτότυπη λέξη’ (AKN).}

ξενορμπαδίασμα, το [ksedorbadijazma] (Ξανθιν^Δ.): το άδειασμα των ντορμπαδών μετά την έκθλιψη των ελιών στο πιεστήριο, το *ξεμποξάδιασμα*.

[< *ξενορμπαδιάζω* (Ξανθιν.)]

ξενορμπαδιστής, ο [ksedorbadijazstis] (Ξανθιν^Δ.): ο εργάτης που έκανε το άδειασμα των *ντορμπαδών* στη φάμπρικα (ελαιοτριβείο).

[< *ξενορμπαδιάζω* (Ξανθιν.)]

ξεπαπουτσόνομοι [kseparutsónome] (Ιδομ., Ξεν.) : βγάζω τα παπούτσια μου.

[< στερητ. ξε- + παπουτσόνομοι (Συντ.)]

{Το ξε- με τη σημ. ‘αντίθετη ενέργεια από αυτή που εκφράζει η πρωτότυπη λέξη’ (AKN).}

ξεπαπούτσωτος (επίθ.) [kseparútsotos] (Παπ.: στο λ. *παπούτσι*, Δαρ., Κριτσ., Τσιρ^β, Ξεν.) : ξυπόλυτος, χωρίς παπούτσια· ΦΡ. *ήρθε ξεπαπούτσωτος* (Δαρ.) : τρεχάτος, χωρίς καθυστέρηση.

[< στερητ. ξε- + παπούτσι (Παπ.) / ίσως μτφδ.: < *rabıcsuz* (Συντ.)]

{Η τουρκ. έκφρ. *rabıcsuz kaçmak* σημαίνει «φεύγω άνευ υποδημάτων, εν μεγάλη σπουδή, άναυλα» (Χλωρός, Α 409). Η σημ. ‘εν μεγάλη σπουδή’ της λ. *ξεπαπούτσωτος* φαίνεται πολύ ωραία στο τραγούδι *Βοσκαρονόδακι αμουστακο* (τραγουδιμένο αζεπέραστα από τον Κώστα Μουντάκη), στο οποίο ο έρφηος βοσκός ονειρεύεται μια μεγάλη κακοκαρία, που θα ανάγκαζε την καλή του να τρέξει κοντά του: «Ν’ αστράρτει, να κουφιβροντά, να ρίχνει κουκοσάλι (χαλάζι) / και ξεπαπούτσωτη να ’ρθεις στην ειδική μου αγκάλη».

ξεπαραδιάζομαι [kseparadiázome] (Κονδ., Ιδομ.,

Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Τσιρ^B.) : (χρησιμοποιείται κυρίως στον αόρ.) (ε)ξεπαραδιάστηκα: έμεινα χωρίς χρήματα, γιατί τα ξόδεψα όλα.

[< στερητ. ξε- + *παράδες* (*παράς*) (Συντ.)]

{Ο Κονδυλάκης έχει και το μτβ. *ξεπαραδιάζω*, με τη σημ. «αδειάζω το πουγγί άλλου».

ξεπατωντέκα, η [ksepatodenéka] (Ιδομ^B, Ξεν.) : **1.** παλιά ντενέκα (βλ.) που της έχει φύγει ο πάτος· **2.** (μτφ.) άνθρωπος διεφθαρμένος, κουτσομπούλης.

[*ξεπατω(μενο)ντενέκα < ξεπατωμένη ντενέκα (Συντ.)]

{Συνήθως στη σημ. 2., κυρίως για ανθρώπους που δεν κρατούν το μυστικό. Στη σημ. αυτή είναι συνώνυμο της λ. *ξεπατοκάλαθα* / *ξεπατοκάλαθο* (που ο Πάγκαλος το ετυμολογεί από το *ξεπατω(μενο)κάλαθο).}

ξεραβεντίντάβελι, βλ. **ξεραβεντίν ταβελί**.

ξεσικιλντζίω [ksesikildízo] (Ιδομ^B.) : «ξεσκό, περνώ την ώρα μου, διασκεδάζω τη στενοχώρια μου».

[< στερητ. ξε- + *σικιλντζίω* (βλ., καθώς και το ελόμενο) (Συντ.)]

ξεσικλεντζίω [ksesikledízo] (Ιδομ^B.) : «ξεσκό, περνώ την ώρα μου, διασκεδάζω τη στενοχώρια μου».

[< στερητ. ξε- + *σικλεντζίω* (βλ. *σεκλετζίω*, καθώς και το παραπάνω) (Συντ.)]

ξεροτσιβή, η [kserotsiví] (Γαρ., Κριτσ.) : ξεροβόρι.

[< *ξερο-* + *τσιβή* (βλ.) (Συντ.)]

ξετζεμπερόνω [kxedszeberóno] (Ξανθιν., Ξεν.) : βγάζω το τζεμπέρι κάποιου.

[< στερητ. ξε- + *τζεμπέρι* (Ξανθιν.)]

ξετουλουπανιάζω [ksetulupañázo] (Ξανθιν., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ.) : ξετυλίσσω κάτι που έχω περιτυλιγμένο.

[< στερητ. ξε- + *τουλουπανιάζω* (Ξανθιν.)]

{Το ξε- με τη σημ. 'αντίθετη ενέργεια από αυτή που εκφράζει η πρωτότυπη λέξη' (AKN).}

ξετσικουρόνω [ksetsikuróno] (Κασσ.) : (λέγεται για την κρητική βράκα) χάνω το *τσικούρι*: *ξετσικούρωσε η βράκα μου και δεν τη στένω*.

[< στερητ. ξε- + *τσικούρι*]

ξετσιτίζω [ksetsítizo] (Αποστ., Τσιρ.) : χτυπώ τα κλαδιά της ελιάς με ένα ραβδί, για να πέσουν οι ελιές.

[< ξε- (βλ. AKN ξε- III 2) + *τσιτά*, βλ. σημείωση στο λ. *τσιτά* (Συντ.)]

ξετσιτίσμα, το [ksetsítizma] (Αποστ., Τσιρ.) : το ράβδισμα της ελιάς.

[< *ξετσιτίζω*, βλ. σημείωση στο λ. *τσιτά* (Συντ.)]

ξεφτιλιζώ, βλ. **ξεφτιλιζώ**.

ξεφλαφλακίζω [kseflaflafízo] (Ροδ.) : διαδίδω.

[< στερητ. ξε- + *φλαφλατίζω* (βλ.) (Συντ.)]

ξεφτιλίζω [kseftílizō] & **ξεφτιλιζώ** [kseftilízo] (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ., Τσιρ^B, Ξεν.) : «καθαρίζω το φτίλι του λύχνου από την καρβουνίδα που κάνει στην άκρη, για να φωτίζει καλύτερα» (Πιτ.).

[< στερητ. ξε- + *φ(ι)τίλι* (Πάγκ.)]

{Ο Κονδυλάκης το γράφει: *ξεφτολίζω*. Ο Κριτσωτάκης λημματογραφεί χωριστά τη φρ. **ξεφτιλίζει το αμπέλι**, με τη σημ. «φεύγουν τα μάτια της κουρμούλας (κλήματος) του αμπελιού, που μοιάζουν με φτίλια». Το AKN ετυμολογεί το *ξεφτιλίζω* 'εξευτελίζω, προσβάλλω' ως εξής: «< *ξεφτιλίζω* (συγκ. του άτ. [i]) 'βγάζω το φτίλι απ' το λυχνάρι' < ξε- *φτιλί(ι) -ίζω*- συμφυρ. *εξευτελίζω* & *ξεφτιλίζω*».

ξεφτίλισμα, το [kseftílizma] (Αποστ., Τσιρ.) : η αφαίρεση της καμένης άκρης από το φτίλι του λύχνου ή του καντηλιού.

[< *ξεφτιλίζω* (Συντ.)]

ξεφτιλιστήρι, το [kseftílistiri] (Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ.) : μικρό ξυλάκι ή τσιμπιδάκι με το οποίο καθάριζαν την καμένη άκρη από το φτίλι του λύχνου για να φωτίζει καλύτερα.

[< *ξεφτιλίζω* (Πάγκ.)]

{Λέγεται και *ξεπασουλιστήρι*.}

ξεφτυλιζώ, βλ. **ξεφτυλιζώ**.

ξεχαμπέτομα, το [ksexabétoma] (Ξανθιν., Κριτσ., Κασσ.) : **1.** ξεπάτομα· **2.** ξεθεμέλιωμα.

[< *ξεχαμπετόνω* (Ξανθιν.)]

ξεχαμπετόνω [ksexabetóno] & **ξεχαπετόνω** [ksexapetóno] & **ξεχαμπιτόνω** [ksexabitóno] (Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ., Ξεν. **1.** αφαιρώ τον πάτο των στιβανίων: (στο παράδειγμα χρήσης του Πάγκαλου ως μέσο/παθητικό): «Τα στιβάνια μου *εξεχαμπετωθήκανε* και θέλουμε να τως-ε βάλω 'ποκάτω πετσί»· **2.** γκρεμίζω κάποιο κτίσμα συθέμελα.

[< επιτατ. ξε- + *χαμπετόνω* (< οθωμ. *habt* ή *habit*, βλ. σημείωση στο λ. *χαμπετόνω*) (Συντ.)] (هابط ή هبط)

ξεχαμπιτόνω, βλ. **ξεχαμπετόνω**.

ξεχαπετόνω, βλ. **ξεχαμπετόνω**.

ξεχαρμανιάζω [ksecharmañázo] (Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ.) : εκτονόνομα, ξεσκόω.

[< στερητ. ξε- + *χαρμανιάζω* (Ξανθιν.)]

ξεχαρμπίζω [ksecharbízo] (Τσιρ., Ιδομ^B.) : **1.** ξεβουλώνω κάτι με τη βοήθεια ράβδου· **2.** βγάζω

το μαχαίρι από τη θήκη του, ξιφουλκώ· **3.** αποκαλύπτω κάτι που ήταν κρυμμένο.

[< στερητ. *ζε-* + *χαρμπ-* (< *harbi* 'βέλος, ράβδος') + *-ίζω* (Τσιρ.)]

{Ο Τσιριγωτάκης έχει επίσης το λ. *χαρμπίζω* (βλ.), από το οποίο μπορεί ευκολότερα να προκύψει το *ξεχαρμπίζω*. Στα τουρκ. *harbi* είναι ο μεταλλικός οβελός με τον οποία γέμιζαν τα εμπροσθογεμή όπλα, η τουφεκόβεργα (βλ. *χαρμπι*.)}

ξεχαρτζίζω [ksexardzizo] : **1.** αποκομίζω όφελος, μου μένει κέρδος (Παπ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.): **2.** ξοδεύω, δαπανώ (Πάγκ.)

[< *χάρτζι* < *harç* 'έξοδο, δαπάνη' (Παπ.) / < *ζε-* + *harç* (Πάγκ.) / < *ζε-* + **χαρτζίζω* (Ξανθιν.)]

{Η 2η σημ. μάλλον δεν είναι σωστή. Όπως σημειώνει η Ελευθ. Γιακουμάκη, επιμελήτρια της 2η έκδοσης του έργου του Πάγκαλου (Δ, 380), *ξεχαρτζίζω* «σημαίνει το αντίθετον δεν δαπανώ, συμμετέχω σε χαρά, γιορτή, παρέα χωρίς να κάνω έξοδα» (βλ. και *ξεχαρτιστός*). Ο Παπαγιωργράκης έχει το λ. *χάρτζι*, με δύο σημασίες, 'κέντημα' και 'έξοδο, δαπάνη', και από αυτό παράγει το *ξεχαρτζίζω*, με τη σημ. «λαμβάνω καθαρόν κέρδος».

ξεχαρτζισιά (επίρρ.) [ksexardzisa] (Πιτ.) : «όρος συμφωνίας μεταξύ του ιδιοκτήτη ενός εκμεταλλεύσιμου είδους και εκείνου που αναλαμβάνει την αξιοποίησή του: Στο τέλος της συνεργασίας ο πρώτος παίρνει ένα εξ αρχής ορισμένο ποσό, ανεξάρτητα από τα κέρδη της επιχείρησης, το δε υπόλοιπο το μοιράζονται εξίσου. «Ήδωκα ένα μουσκάρι {ενν. για εκτροφή} ξεχαρτζισιά για 500 δραχμές».

[< *ξεχαρτζίζω* (Συντ.)]

{Ίσως δεν είναι επίρρ. αλλά θηλ. ουσ. (*η *ξεχαρτζισιά* = το κέρδος) που χρησιμοποιείται με επιρρ. σημασία, ή (λιγότερο πιθανό) είναι άλλος τ. του επιρρ. *ξεχαρτζισιά*. Στο λ. *ξεχαρτιστά* (βλ. *ξεχαρτζιστός*) το ερμηνευμα του Κονδυλάκη είναι: «δίδω εις ένα τα ωζά να τα βόσκει και άμα βγη η αξία των από το εισόδημά των να τα έχωμε σημασιακά».

ξεχαρτζιστής, βλ. **ξεχαρτζιστός**.

ξεχαρτζιστός (επίθ.) [ksexardzistós] (Παπ.: στο λ. *χάρτζι*, Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B): **1.** ανεξόδοσ· **2.** κάτι που δίνεται για εκμετάλλευση κατά τον όρο συμφωνίας *ξεχαρτζισιά* (βλ.): «*ξεχαρτζιστά οζά*: ζώα που παίρνει ο βοσκός από το σύνολο των ζώων που του έδωσαν να βόσκει» (Τσιρ.). Σε κείμενο του 1870: *1* *αηλιά* [= αγελάδα] *την οποία επήρε από τον Ανδρέα Καλοκερινόν επί συμφωνία ξεχαρτζιστή (Α.Δ.Η., 2 / 36-227) || ξεχαρτζιστό κοινάτο* :

«ποιμενικός συνεταιρισμός κατά τον οποίο δίδει κανείς τα αιγοπρόβατα του σ' έναν άλλο, για να του τα βόσκει, μα τα υπολογίζει σε χρήμα το οποίο υποχρεούται να πληρώνη στον ιδιοκτήτη αυτός που τα παίρνει και μάλιστα όσον μπορεί πύο γρήγορα, γιατί τον συμφέρει έτσι πύο καλά. Αυτός που παίρνει τα αιγοπρόβατα για βοσκή ονομάζεται **ξεχαρτζιστής** (συζευτής στα Σφρακιά)» (Γιάννης Μαυρακάκης, *Ποιμενικά Δυτικής Κρήτης*, Χανιά 1948). ΕΠΙΡΡ. **ξεχαρτζιστά**: **1.** χωρίς έξοδα· **2.** βλ. *ξεχαρτζισιά*.

[< *ξεχαρτζίζω* (Παπ.)]

{Παλιότερα, τότε που ο καταναλωτισμός δεν είχε διαβρώσει όλες τις εκδηλώσεις μας, στα βαφτίσια πήγαινε κανείς χωρίς δώρο. Γι' αυτό τα θεωρούσαν *ξεχαρτζιστή* γιορτή. Επίσης, έλεγαν (με μάυρο (; χιούμορ) *ξεχαρτζιστό* το φαγητό που προσφέρεται κατά το έθιμο στα μνημόσυνα.)

-ξής, βλ. -τζίς

ξηγκικοζυγιάζω [ksidzikoziázó] & **ξηγκοζυάζω** [ksigoziázó] (Πιτ., Ξανθιν., Κριτσ., Ιδομ^B): κλέβω στο ζύγισμα, πουλάω ελλιποβαρές εμπόρευμα. [< *ξηγκικός* (βλ.) + *ζυάζω* (Πιτ.)]

ξηγκικοκαμπανίζω [ksidzikokabañizo] (Ξανθιν.): ό,τι και το *ξηγκικοζυγιάζω* (βλ.).

[< *ξηγκικός* + *καμπανίζω* (< *καμπανός* 'ζυγαριά') (Ξανθιν.)]

ξηγγης (επίθ. προσ.) [ksidzís], θηλ. **ξηγγαίνα** [ksidzina] ή **ξηγγού** [ksigú] (Κριτσ.): «(1) αυτός που δεν έχει στο σώμα του ξηγγί, δηλ. πάχος· (2) (μτφ.) ο τσιγγούνης, ο σφιχτοχέρης».

[< *eksik* (Κριτσ.)]

{Κανονικά η λέξη ακούγεται με ως **ξίκης**. Ο τ. *ξηγγης* (σωςστότερα: *ξηγκης*) από παρετυμολ. επίδραση, όπως φαίνεται στη σημ. **1.** Βλ. και *ξηγκικός*.)

ξηγκικός (επίθ.) [ksidzikós] & **ξίκικός*** [ksifíkos] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Ιδομ., Γαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Τσιρ^B, Ξεν.): **1.** ελλιποβαρής· **2.** ελλιπής, λειψός· **3.** σπάνιος· ΕΠΙΡΡ. **ξηγκικά**. Βλ. και *ξηγγης*.

[< *eksik* (Παπ.)] (اكسيك، اكسيك)

{Κατά τον Πιτυκάκη «ξίκικός-ξηγκικός, πιθανώς κατ' επίδραση της λέξης ξύγκι, γι' αυτό το ορθογραφούν πολλοί ξύγκικος».

ξηγκοζυάζω, βλ. **ξηγκικοζυάζω**.

ξίκης, βλ. **ξηγγης**.

ξίκ ολσούμ (έκφρ.) [ksik ólsúm] (Παπ., Πάγκ.): ας λείψη από μένα.

[< *eksik ólsun* (Παπ.)] (اكسيك اولسون)

ξιλντίζω [ksildizo] & **ξερντίζω** [ksirdizo] (Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Ξεν.): ελαττώνομαι,

φουραίνω, αδυνατίζω. Πιο κοντά στο τουρκ. έτυμο ο τ. **εξιλιτίζω** [eksiltízo] : απομένω. Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845: *Έστειλέ μου ο Πέτρος ένα σουρέ [= χρηματόδεμα] γρ. 200 και τζοί δωκα στο Χαζίνε. Έτερο σουρέ με το Γιαννακό γρ. 2.200. Και εξιλτίσανε [= έμειναν] εφτά και τά 'καμα τσιλιμι [= τα παρέδωσα] στο Χαζίνε [=Ταμείο] (βλ. Ημερολόγιο Κοζύρη, 590).*
[< eksild(im), αόρ. του ρ. eksilmek (Πάγκ.)]
(كسيلمك)

ξιρντίζω, βλ. **ξιρντίζω**.

ξύγκικος, βλ. **ξίγκικος**.

ξυλάδες, οι [ksiládes] : ξυλοκόποι, σκαπανείς, στρατιώτες επί οθωμανικής υτοκρατορίας που ήταν οπλισμένοι με πέλεκυ (μπαλά). Έργο τους αρχικά ήταν να καθαρίζουν τους θάμνους και τις δασικές εκτάσεις κατά τη διάρκεια μιας εκστραείας, να ανοίγουν το δρόμο, να στήνουν και να μαζεύουν τις σκηνές, να φορτώνουν και να ξεφορτώνουν φορτία. Αργότερα ήταν σωματοφύλακες του Αυτοκρατορικού γυναικωνίτη, ενώ ήταν υπεύθυνοι για εξωτερικές υπηρεσίες του σαραγιού (TDK & Χλωρός, Α 327). Η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: *Και οι ξυλάδες θα γινού σουλτανχανέδες (βλ.) όλοι / και μέσα να γεμίσουνε ταλίμ ασκέρι όλοι (βλ. Dedes, 357). Βλ. και μπαλατζής.*
[σημαιοσολ. δάνειο < baltacı 'ξυλοκόπος' (Συντ.)] (بالطه جي)

Ξύλινη Ντάμπια, βλ. **ντάμπια**.

ξυλοκούμπουρο, το [ksilokúburo] (Ξανθιν.) : είδος πιστολιού (παγνίδι) που κατασκευάζεται από παιδιά.

[< ξύλο + κουμπούρι (Ξανθιν.)]

O

ογουρλής, βλ. **γουριλής**.

ογουρσουζά, βλ. **γρουσουζά**.

ογουρσουζεύ¹ [oγursuzéno] & **ογουρσουζεύ²** [oγursuzéno] (Ξανθιν., Ξεν.) : φέρνω κακοτυχία.

[< ογουρσούζης¹ ή ογουρσούζης² (Ξανθιν.), βλ. σημείωση στο λ. γρουσουζής]

ογουρσουζεύ² [oγursuzéno] (Πιτ.) : λερώνω, βρωμίζω.

[< ογουρσούζης² (Συντ.), βλ. σημείωση στο λ. γρουσουζής]

ογουρσούζης, βλ. **γρουσουζής**.

ογουρσουζιά, βλ. **γρουσουζιά**.

ογουρσούζικος [oγursúzikos] & **ογουρσούζικος** [oγursúzikos] (επίθ.) (Ξανθιν.) : αυτός που φέρνει κακοτυχία.

[< ογουρσούζης¹ ή ογουρσούζης² (Ξανθιν.), βλ. σημείωση στο λ. γρουσουζής]

ογουρσουζιούκι, το [oγursuzítúki] (Πιτ.) : ό,τι και η ογουρσουζά.

[< uğursuzluk (Πιτ.) / μάλλον < ογουρσούζης² (βλ. σημείωση στο λ. γρουσουζής) με κατάλ. -λούκι < -luk (Συντ.)]

ογράντιζμα, βλ. **γράντισμα**.

ογραντίζω, βλ. **γραντίζω**.

ογρουσουζής, βλ. **γρουσουζής**.

ογρουσουζι(α)ά, βλ. **γρουσουζιά**.

οικνεύω, βλ. **κονεύω**.

οϊλέσα (μόριο) [oílésa] (Κονδ.) : ώστε, δηλαδή.

[τουρκοκρητ. (Κονδ.) / < öyleyse 'εν τωιαύτη περιπτώσει, ε τότε λοιπόν' (Συντ.)]

οκά*, η [oká] (Τσιρ., Ξανθιν.^Δ, Ξεν.) : μονάδα μέτρησης βάρους (1.282 γραμμάρια), με υποδιαίρεση το δράμι (1 οκά = 400 δράμια).

[μσν. οκά, αντδ.(;) < okka < αραβ. āqīyah ίσω < αρχ. ούγγια (AKN) (اوقه، اوقفه، قيه) (Συντ.)]

{Για τη μέτρηση (ή τη μετάγγιση) υγρών, και κυρίως του λαδιού, υπήρχε η οκά, ένα είδος καρπούτσου από (γαλβανισμένη) λαμαρίνα. }

οκαδάκι, το [okadátʃi] (Τσιρ.) : πήλινο αγγείο με χερούλι που χωρούσε μια οκά λάδι.

[< προφανώς υποκορ. της λ. οκά (Συντ.)]

{Υπήρχαν και μεταλλικά οκαδάκια, από γαλβανισμένη λαμαρίνα. Ο πλανόδιος αγχάρης που περνούσε μια φορά τον χρόνο από το χωριό μου (στα μέσα της δεκαετίας του '50) μετρούσε τα αιθέρια έλαια που πουλούσε (βλ. λ. *καρραμπάσι*) με μια μικρογραφία μεταλλικού καρπούτσου, λίγο μεγαλύτερο από δαχτυλήθρα, που το έλεγε οκαδάκι. }

οκαδιάρα, η [okadjárɑ] (Τσιρ.) : φιάλη που χωρούσε μια οκά λάδι, κρασί, κλπ.

[ουσιαστικοπ. θηλ. του επιθ. *οκαδιάρης*, -α, *ικο* (Συντ.)]

{Βλ. *οκαδιάρης*, σημ. 2. Πβ. η χιλιάρα (μπουκάλα) = που χωρούσε δυόμισο οκάδες (χιλία δράμια) κρασί – στα τουρκ. αντίστοιχα λέγεται binlik (< bin 'χιλία'), και από αυτό η λ. *μπανλίκα*, η = «αυτή φιάλη, περιέχουσα υγρόν χιλίων δραμιών» (Κουκίδης, 63)· το πεντακοσάρι (μπουκάλα) = που χωρούσε πεντακόσια δράμια. }

οκαδιαρέ, βλ. **οκαδιαρή**.

οκαδιαρή (μαζόχτρα), η [okadjarí mazóχtra] (Αποστ., Τσιρ.) & (Σφακιά) **οκαδιαρέ** [okadjaré] (Ξανθιν., Τσιρ.^B) : «η εργάτρια που συλλέγει ελιές, με αμοιβή μια οκά λάδι την ημέρα» (Αποστ., Τσιρ.).

[< *οκαδιάρης* (Ξανθιν.) / βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Ο τ. *οκαδιαρέ* της Δυτ. Κρήτης αντιστοιχεί στον τ. *οκαδιάρá* (οκαδιαρή) της Ανατολικής, ο οποίος μπορεί να είναι το θηλ. του **οκαδιάρός*, πβ. αρρωσταρός (συνηθέστερα: αρρωσάτης), θηλ. αρρωσταρά, καβαλαρός (συνηθέστερα: καβαλάρης), θηλ. καβαλαρά, ή να προκύψει κατευθείαν από το αρσ. *οκαδιάρης* με μετακίνηση του τόνου, πβ. αφορμάρης, θηλ. αφορμαρά. Ο Τσιριγοτάκης λημματογραφεί τη λ. *οκαδιαρέ* μαζί με το επίρρ. *οκαδιάτακα* (βλ.). }

οκαδιάρης, -α, -ικο^(A) (επίθ.) [okadjárɪs] (Κριτσ., Ίδομ.^B) : **α.** (ως επίθ. προσ.) : «αυτός που πληρώνεται σε είδος, απ' αυτόν στον οποίον εργάζεται, αντί σε χρήμα, για την εργασία που προ-

σφέρεν» (Ιδομ^B). **β.** (ως επίθ.) : **1.** αυτός που έχει βάρος μια οκά (1282 γραμμάρια) : *οκαδιάρης λαγός*. **2.** αυτός που χωρούσε μια οκά: *οκαδιάρικο μπουκάλι*.

[< οκάδες (οκά) + -iάρης (Συντ.)]

{Ο Ιδομενέως λημματογραφεί χωριστά: **οκαδιάρης** (για το α) και **οκαδιάρικος** (για το β). Στη σημ. 2 λέγεται και **οκαλιδικός** (< *okkali*), όπως στο στίχο από ευτράπελο κρητ. δημοτ. τραγουδι: *τρία ψωμιά οκαλιδικά ήτρωε στην καθιά τζής* (Κλεάνθη Κυπριωτάκη, *Η Κρήτη μέσα από την παράδοση. Κρητικά δημοτικά τραγούδια*, Ηράκλειο 2003, σ. 205).}

οκαδιάρικος, βλ. **οκαδιάρης**.

οκαδιάρικα (επίρρ.) [okadjarítika] : με μέτρο την οκά. «Τρόπος αποξημίωσης εργάτη συλλογής ελαιοκάρπου [...] συνήθως η αμοιβή ήταν το 25-30% της παραγωγής».

[< οκαδιάρικος (Συντ.)]

{Βλ. σημείωση στο λ. *οκαδιάρη*.}

οκαλιδικός, βλ. **οκαδιάρης**.

ό καντάρ (έκφρ.) [ó kadár] (Παπ., Πάγκ.) : «το-σούτος, εις την τουρκικὴν παρομιάν “ό-καντάρ παρά, ό-καντάρ μογιά” = δηλ. όσο χρήμα δώσεις, τόσο χρώμα θα πάρεις» (Παπ.).

[< ο *kadar* (Παπ.)] (أو قدر)

{Μάλλον θα έπρεπε να λημματογραφηθεί η παρομία και όχι η έκφρ. *ό καντάρ*, αφού αυτή δεν αναφέρεται να χρησιμοποιείται αυτοτελώς με τη σημ. ‘τόσος’. Η επιφ. φρ. *ό καντάρι* (βλ.) που λημματογραφεί ο Γαρεφαλάκης σημαίνει ‘φτάνει πια!’}

ό καντάρι (επιφ. φρ.) [ó kadári] (Γαρ.) : φτάνει πια, ως εδώ και μη παρέκει!

[< ο *kadar* (Ronzevalle, 416)] (أو قدر)

ολαλά, βλ. **αλαλά**.

ολνού μπιτί, βλ. **μπιτί**.

όλντου κάχαρ (το;) [óldu káhar] : ρίζα πύρεθρου. Η λ. σε κρητ. ιατροσόφιο του 1826 (βλ. Παπαδογιαννάκης, 157).

[< *ud-ül kahar* (Συντ.)]

{Το δάνειο χρησιμοποιείται χωρίς να έχει προσαρμοστεί στα ελληνικά. Βρήκα τη λ. *ud-ül kahar* με το λατινικό φαρμακολογικό ερμηνεύμα *Radix Pyrethri* στο: Richard Caprioli (επιμ.), *Mass spectrometry in Biomolecular Sciences*, Kluwer Academic Publisher, Dordrecht 1996, σ. 476.}

ολμποτις (επίρρ.) [olobotis] (Πάγκ.) : ολωσιδιόλου, εντελώς.

[< *ólon* + *bütün* ‘όλος’, «συμφύρονται αι δύο συνώνυμοι λέξεις προς επίτασιν της ολοκληρώσεως» (Πάγκ.)]

{Η επίταση της έννοιας με τη βοήθεια επιτατ. προθέματος ήδη στο τουρκ. *büs bütün*, βλ. *μπις μπιτούν*.}

ολοσερσέμιαστος (επίθ.) [olosersemfiastos] (Γαρ.: απλή αναφορά στο λ. *σερσέμης*) : που έχει γίνει τελείως σερσέμης.

[< επιτατ. *ολο-* + *σερσέμιασ-* (*σερσεμιάζω*) -τος (Συντ.)]

ολοτζιρίτητος (επίθ.) [olodziritixtos] (Ξανθιν.) : τρεχάτος.

[< επιτατ. *ολο-* + *τζιριτηχτός* (Ξανθιν.)]

ολοτσιζωτος (επίθ. προσ.) [olotsizotos] (Πιτ., Ιδομ^B.): «Βιαστικός, εν σπουδή, αλλά συγχρόνως και ερεθισμένος, αγανακτισμένος. “Φαίνεται πως τα παραβόλανε με το γείτονά ντου, γιατί τον είδα κι ήφευγεν ολοτσιζωτος” (έκφρ.). Το β’ συνθετικό αγνώστου ετιμίου.» (Πιτ.)

[Βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Το β’ συνθετικό: κανονικά από το **τσιζώνω/τζιζώνω*, το οποίο ίσως από το *ciz /ciz* (جز، جظ), σε εκφράσεις όπως *yüğüze ciz etmek* (بورکه جز اتق) «τραυματίζω την καρδιάν *δζίζ*» και *yüğük ciz etmek* «τραυματίζεται, λυπείται η καρδιά» (Χλωρός, Α 616). Σημειωτέον ότι το μόριο *ciz /ciz*, ως ηχοποιητή λέξη, παριστάνει τον ήχο «ρανίδος ύδατος πιπτούσης επί άνθρακος» (πβ. ελλ. επιφ. φρ. *μη, τζίζ!*), αλλά επίσης χρησιμοποιείται (με διάφορες παραλλαγές, σε επανάληψη) και «προς παράστασιν της ορμής και ταχύτητος». Ο Ιδομενέως λημματογραφεί χωριστά το επίθ. *ολοσιζωτος* «βιαστικός και αγανακτισμένος». Μάλλον πρόκειται για το *ολοτσιζωτος* με παρετυμολ. επίδραση από τη λ. *τάιτα*, σε εκφρ. όπως: *είμαι στην τάιτα* ‘τα νεύρα μου είναι τεντωμένα’.}

ολοσιζωτος, βλ. **ολοτσιζωτος**.

ολούρμε (έκφρ.) [olürme] (Παπ., Πάγκ.) : γίνεται, είναι δυνατόν;

[< *ohur mu?*] (Παπ.)]

ομπανέ (επίρρ.) [obané] & **ομπανέ** [ubané] (Κονδ., Ιδομ., Τσιφ., Ιδομ^B., Ροδ.) : **1.** το βράδυ. **2.** γθες βράδυ.

{δεν είναι τουρκικής προέλευσης, βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Με την ετυμολογία της λ. ασχολήθηκε ο Σ. Γ. Καψωμένος στα “Ετυμολογικά της Κρητικής Διαλέκτου” (*Κρητικά Χρονικά*, 446-450). Αναφέρει ότι η λ. *απαντά* για πρώτη φορά στο τρίτο ιντερμέδιο του *Φορτούνάτου* (στ. 104) με τη σημ. «ταχέως, όσον ούπω»: *Λοιπόν με δίχως άργια θέλετε μη στην χώρα / να φυλακίστε, κι ομπανέ δώ τονε βάνει η ώρα*. Προτείνει την παραγωγή του από τη φρ. *όπου αν έ(νι)* = όπου να

ἔναι (σ. 449) και προσθέτει: «Από την τοπική σημασία μετέπεσε, όπως και τόσα άλλα τοπικά επιρρήματα (λ.χ. *ένθα, ενταύθα, οπίσω, πρόσω* κτ.) στην χρονική “σε όποιο χρόνο και αν είναι”, απ’ όπου περαιτέρω “σε λίγο” (και τέλος “το βράδυ”») (σ. 450.)

ὀμπασης, ο [óbasis] & **ὀμπαχης** [óba[is] (Πάγκ., Κονδ., Ἰδομ^B.): ο δεκανέας.
[< *onbasi* (Πάγκ.)]

ὀμπαχης, βλ. **ὀμπασης**.

ομπνές, ο [obnés] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν.): ο ομοφυλόφιλος.

[< *ibne* (Παπ.)] (ابنه)
{Στο *AKN*: *μπινές**}

οντα κιάρι (έκφρ.) [óda t[á]ri] (Πάγκ.): «Η φρ. λέγεται όταν τις θέλη να δηλώση τι το ελάχιστον, ανεπαίσθητον, ανάξιον λόγου και ασήμαντον εν συγκρίσει προς το άλλο τι μέγιστον και σπουδαιότατον: *Ο ψύλλος εκατοίρησε ‘ς τη θάλασσα*. – *Όδα κιάρι*, δηλ. το σύρημα, χέσιμον αυτού αναξιότατον λόγου, ελάχιστον, μηδαμινόν πράγμα εν συγκρίσει προς το μέγεθος της θάλασσας, δεν υπολογίζεται διόλου».

[< *o da kár* ‘κι αυτό κέρδος (είναι)’, με ειρων. σημ. (Συντ.)] (او ده كل)

{Το ίδιο νόημα εκφράζει η κρητ. παροιμία *Του μποντικού το κατρουλιό βοήθεια είναι στο γιολό*. Μερικές φορές όμως χρησιμοποιείται με θετική διάθεση και όχι ειρωνικά, για την συμβολή (ας είναι και μικρή) κάποιου σε μια προσπάθεια. Βλ. και *κιάρι*.}

ονταδάκι, βλ. **οντάς**.

ονταλήδικος, βλ. **ονταλίδικος**.

ονταλίδικος (επιθ.) [odaliðikos] (άλλη γραφή: *ονταλήδικος*) (Ξανθιν., Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ἰδομ^B.): (για σπίτι) που έχει οντά, σπίτι με ανώγειο, μεγάλο σπίτι.

[< **ονταλής* < *οντάς* (Ξανθιν.)]

{Το τουρκ. *odali* σημαίνει ‘που έχει δωμάτια’.

οντάμπασης, βλ. **ντάμπασης**.

οντάς*, ο [odás] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.): **1.** ανώγειο δωμάτιο, υποδοχής ή ύπνου· **2.** σπίτι με οντά, διώροφο· **3.** «ξύλινη υπερυψωμένη κατασκευή εντός δωματίου σε ύψος 1,5 μ. για χρήση κρεβατοκάμαρας» (Τσιρ.). ΥΠΟΚΟΡ. **ονταδάκι & νταδάκι**, το.

[< *oda* (Παπ.)] (اوطه)

{Το τουρκ. *oda* σημαίνει ‘δωμάτιο’ ή ‘γραφείο’. Παλαιότερα είχε και τη σημ. ‘στρατώνας’: *yenicefi odasi* «στρατώνας γενιτσάρων» (*Μεταφράσεις*, Α 178). Το υπνοδωμάτιο λέγεται *yatak odasi* (βλ. *γιατάκι*). Η σημ. 1 της λ. *οντάς* σχετί-

ζεται μάλλον με το ότι στα σπίτια με όροφο το (υπνο)δωμάτιο ήταν κατά κανόνα στο ανώγειο. Και κατά στένωση της έννοιας, η λ. δήλωνε ‘το ξύλινο πάτωμα του οντά’, πβ. *τα σανίδια του οντά, τα μεσοδόκια του οντά*. Το υποκορ. *ονταδάκι* (που έχει κυρίως τη σημ. 3, βλ. και *σοφάς*) πρέπει μάλλον να λημματογραφηθεί χωριστά.}

οό, βλ. *αά*.

όπα* (επιφ.) [óra] & **άπα** [ára] & **ούπα** [úra] & **όπλα** [óra] & **όπλες** [óples] (Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Κριτσ., Ἰδομ^B, Κασσ., Τσιρ^B.): επιφώνημα με πολλές σημασίες: επάνω, σηκώσου επάνω, προς τα επάνω. (Ο Πιτυκάκης έχει παραδείγματα χρήσης σε διάφορες περιστάσεις.)

[< ίσως εκ του επιφ. *όπ!* (Πάγκ.) κατ’ επέκταση (Πιτ.) / Κατά το *AKN* το *οπ* από το *hop!* ‘μπρος, πήδα’, το *όπλα* από το *hoppala*.] (خوب، خويلا)

όπα λάκια* (επιφ.) [óra lát[ɔ] (Πάγκ., Γαρ., Τσιρ^B.): «Επιφώνημα ανάλογο του: “Όπα”, που συνοδεύει κάποιες κινήσεις του σώματος, π.χ. σήκωμα από κάθισμα, το ανέβασμα σε σκαλόνη {=σκαλοπάτι} κ.ά.» (Γαρ.).

[< *όπαλα* (*AKN*): < *hoppala* ‘μπρος, πήδα’)] (خويلا)

{Ο Γαρεφαλάκης το γράφει μονολεκτικά με δύο τόνους: *όπαλάκια*.}

όπλα, βλ. **όπα**.

όπλες, βλ. **όπα**.

οργουλής, βλ. **γουρλής**.

οργουλίδικος, βλ. **γουρλίδικος**.

ορίστε μοιλέ (επιφ. έκφ.) [oriste boilé] (Γαρ.): για φαντάσου!.. σκέψου να δεις!.. (κρητ. συνώνυμο.: γιάε τουλόγουσου!..).

[*ορίστε* ‘ίδου, να’ + *μοιλέ* (< *böyle* ‘έτσι’) ή μισομεταφρασμένο το *isite böyle* (Συντ.)]

ορνέκι, το [ornéti] (Γαρ., Κριτσ^ε.): παράδειγμα, πρότυπο.

[< *örnek* (Κριτσ^ε.)] (اورنك)

ορνιθόκουμος, βλ. **κούμος**.

ορντάς, βλ. **ορντού**.

ορντού, το [ordú] & **ορντάς**, ο [ordás] (Πάγκ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ., Ἰδομ^B.): **1.** αγέλη, πλήθος, ορδή· **2.** διαταγή: «Τως ήρθε το ορντού γιογλέ, δηλ. η διαταγή να φύγουν» (Κριτσ.).

[< *ordu* ‘στρατός’ (Πάγκ.)] (اردو، اوردو، اوردى)

{Ο τ. *ορντάς* πρέπει να λημματογραφηθεί χωριστά, βλ. *ορντάς*. Το *AKN* έχει τη λ. *ορνδί*, το (παρωχ.) ‘στρατιωτικό σώμα’ < *ordu*. Στο παράδειγμα χρήσης του Κριτωτάκη το *ορντού γιογλέ* φαίνεται να απηχεί το τουρκ. *ordu yolu* ‘δρόμος στρατού’, και ολόκληρη η πρόταση

να δίνει την ιδέα ‘φύλλο πορείας’ (στρατιωτική ορολογία). Ο τ. *γιογλέ* (βλ.) μάλλον από παρετυμολ. επίδραση του ρ. *γιογλέρνω* ‘φύγω’ (βλ.).}

ορντού γιογλέ, βλ. **ορντού**.

ορταγεύω, βλ. **ορτακεύω**.

ορταγιά, βλ. **ορτακιά**.

ορτακεύω [ortaʃéno] & **ορταγεύω** [ortaʃéno] (Ξανθιν., Κριτσ.) : **1.** συνεργάζομαι, συμπράττω, συνεταιρίζομαι, κυρίως για την εκτέλεση κάποιας αγροτικής ή κτηνοτροφικής εργασίας· **2.** έχω παρέα, είμαι σε συντροφιά, γίνομαι φίλος με κάποιον.

[< *ορτάκης* (Ξανθιν.)]

ορτάκης, ο [ortaʃis] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ροδ., Κασσ., Ξεν.) & **ορτάκι**, το [ortaʃi] (Αποστ., Τσιρ., Κριτσ.) : **1.** συνεταιρός, σύντροφος, ταίρι· **2** (ειδικότερα) ο συζευτής, δηλ. ο έτερος από τους δύο συνεταιρούς που φτιάχνουν ένα ζευγάρι βόδια για το όργωμα, διαθέτοντας καθένας το δικό του· **3.** ο/η σύζυγος.

[< *ortak* (Παπ.) (اورتق)]

{Ομως και οι σύζυγοι λέγονται ορτάκηδες, σημειώνει ο Δαρβιανιάκης. Προφανώς επειδή είναι και οι δύο κάτω από τον ίδιο “ζυγό”. Συχνά οι παλαιότεροι αποκαλούσαν τη σύζυγό τους *συζέυτρα*, και δεν ήξερες πόση ήταν η τρυφερότητα και πόση η περιπαιχτική διάθεση σ’ αυτόν τον “τίτλο”. Ο Κριτσωτάκης δίνει επίσης το θηλ. **ορτάκινα**.}

ορτακιά, η [ortaʃá] & **ορταγιά** [ortaʒá] & **ορταριά** [ortaʒá] & **ορταζιά**, το [ortaʒó] (Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B.): «ο συνεταιρισμός μετά τινος προς συνεργασίαν μετ’ αυτού και κοινήν ωφέλειαν» (Πάγκ.).

[< *ορτάκης* (Πάγκ.)]

{Ο Τσιριγωτάκης λημματογραφεί τη λ στον πληθ.: *ορτακιές, ορταγιές*. Η (περιστασιακή) ορτακιά για όργωμα λεγόταν αλλιώς *συζεψά*. Η παροιμία *Εψόφησε η αιλιά (αγελάδα), επόκαμε κι η συζεψά* (Κριτσωτάκης, στο λ. *συζεψά*) αντιστοιχεί ακριβώς στην τουρκική *Öküz öldü, ortaklık bozuldu* (Meynard, A 185), βλ. *ορτακλίκα*.}

ορτάκινος, ο [ortaʃinós] (Δαρ.) : «συνεταιρός, καλός φίλος, αυτός με τον οποίο κάνω και τσι καλές και τσι κακές δουλειές» (Δαρ.).

[< *ορτάκης* (Συντ.)]

{Δεν δίδεται παράδειγμα χρήσης. Ίσως είναι ουσιαστικοπ. επίθ.: **ορτάκινος φίλος*: κατάλληλος για ορτακιά.}

ορτακλίκα, το [ortaklifa] & **ορταλίκι** [ortalifi] (Παπ., Ροδ., Ξεν.) : συνεταιρισμός, σύμπραξη.

[< *ortaklık* (Παπ.) (اورتقلىق, اورتهلق)]

ορταλίδικος (επίθ.) [ortalidikos] (Γαρ., Κριτσ.) : «*Ορταλίδικο πρόσφορο*: Πολύ μεγάλο πρόσφορο που έκανε ο εορταστές για να μοιραστεί στον κόσμο τη μέρα της γιορτής {του}. Στην παρασκευή του συμμετείχαν κι άλλοι, τασιμάρηδες {= που είχαν κάνει τάμα}, προσφέροντας συμβολικά μικρή ποσότητα αλευριού» (Γαρ.).

[< *ortali* < *orta* ‘κέντρο, μέση, μέσον’, πβ. *ortama* «κοινόν ή δημόσιον πράγμα [της μέσης]» (Χλωρός, A 243) (Συντ.)]

{Ο Κριτσωτάκης έχει σε ένα λ. το επίθ. *ορταλίδικος*, με τη σημ. «ό,τι προέρχεται από την ορταγιά» και ετυμολ. από το *ortali*, και σε άλλο λ. το *ορταλίδικο πρόσφοριδί*.}

ορταριά, βλ. **ορτακιά**.

ορτάς, ο [ortás] : *τάγμα γενιτσαρικού στρατού* (βλ. Νίκος Σταυρινίδης, “Το τραγούδι του Μαζλούμ Αγά ή Μπαλουξή”, *Αμάλθεια*, 2/5 (1971), 57). Και σε τουρκοκριτ. ρίμα του 1826: *Αφουκραστείτε μου να πω των ορταδώ το τέλος* (βλ. Dedes, 355).

[< *orta*: το πλήρες: *yeniceri ortasi* (Χλωρός, A 243)] (يكيچرى اورتهسى)

ός γκελντί - σαφά γκελντί, βλ. **ός κελντί**

ός κελντί (επιφ. φρ.) [óʃʃeldi] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ., Ξεν.) : καλώς όρισεσ! καλώς τονε!

[< *hos geldin* (Παπ.) (خوش گلدین)]

{Ο Παπαγρηγοράκης σημειώνει ότι «λέγεται προς αστεισμόν μάλλον και όχι στα σοβαρά». Ο Κονδυλάκης (σ. 286) το γράφει «(χ)ως γκελντί» και «(χ)ως σε φαινηκελντί». Ο ίδιος έχει την έκφρ. *σεφάς γκελντί* (βλ.) με τη σημ. ‘καλώς σάς βρήκα’. Ο Πάγκαλος λημματογραφεί έκφρ. με τη μορφή *ός γελδί - σαφά γελδί* και την ερμηνεύει ως «Καλώς όρισεσ – καλώς ευρήκα». Διευκρίνιση: η φράση του οικοδεσπότη για το καλωσόρισμα του επισκέπτη είναι: *hos geldin(iz)*, αλλά και *safa geldin(iz)* ‘καλώς όρισεσ/ορίσατε’ (Χλωρός, A 1019), ενώ η απάντηση του επισκέπτη προς τον οικοδεσπότη είναι: *hos bulduk* ή *safa bulduk* (*bulduk* ‘βρήκαμε’, άφρ. του ρ. *bulmak*). Ο Κονδυλάκης (σ. 286) το γράφει: «και ως κουλντού». Η γραφή *ώσκελντι* του Τσιριγωτάκη αποδίδει τον τουρκικό τονισμό της έκφρασης. Η σημείωση του Δαρβιανιάκη («ειρηνικός χαιρετισμός») είναι ίσως τυπογραφικό λάθος: *ειρωνικός χαιρετισμός*. Η φρ. *Ούτε ός κελντί ούτε σαλά μαλέκου!* λέγεται σαν χουμοριστική επίπληξη σε κάποιον που προσέρχεται σε μια παρέα χωρίς να χαιρετίσει τους παρευρισκόμενους.}

οσκελντζίω [óʃʃeldizo] (Ιδομ^B.): χαιρετώ, καλω-

σορίζω.

[< *ός κελντί*, κατά τα: *καλημερίζω* < *καλημέρα*, *καλησπερίζω* < *καλησπέρα* (Συντ.)]

οσμάνος, ο [ozmános] : ο μουσουλμάνος, ο Τούρκος. Η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα: *Στη στράτα που τον πηγαίνανε εφονάζεαν: Αμάνι, / αφήστε με μωρέ παιδιά, δεν είστε σεις Οσμάνοι;* (βλ. Πλανάκης, 47· από: Νίκος Σταυρινίδης, *Ο Καπετάν Μιχάλης Κόρακας και οι Σύμπολεμιστές του*, 1ος τόμος, Ηράκλειο 1971, 53-54).

[< *Osman* «όνομα του τρίτου χαλίφου, ως και ιδρυτού της οθωμανικής δυναστείας» (Χλωρός, Β 1117)] (عثمان)

οτρά, η [otrá] (Ξεν.) : κομμάτι κλωστής, όση περνά κανείς στη βελόνα του ραψίματος για να ράψει.

[< *otra* (Ξεν.) / δεν βρήκα τη λ. αυτή ή παρόμοια σε τουρκικά λεξικά (Συντ.)]

{Κατά τον Κοραή η λ. *οτρά* (& *τρα*) προέρχεται από το γερμ. *Graht / Traat* 'κλωστή' (βλ. Ανδρέας Μάμουκας (επιμ.), *Αδαμαντίου Κοραή τα μετά θάνατον ευρεθέντα συγγραμμάτια*, 1ος τόμος, Αθήνα 1881, σ. 10).}

ουϊντζίω [uidízo] (Πάγκ.) : συμφωνώ, ταυριάζω.

[σχετ. το *uydurmak* 'προσαρμόζω' (Πάγκ.) / < *uyd(um)*, αόρ. του ρ. *uymak* 'αρμόζω' (Συντ.)] (اويمق)

{Ο Πάγκαλος το γράφει *ουντζίω*. Από το *uymak* ετυμολογεί το καρπαθιακό (γ)ιτιντζίω 'ταυριάζω' ο Κώστας Καραποτόσογλου ("Ετυμολογικά στα ιδιώματα της Καρπάθου", *Ελληνικά* 62 (2012), 129).}

ουλεμάς*, ο [ulemás] : «θεολόγος γνώστης του μουσουλμανικού δικαίου στην οθωμανική κοινωνία» (ΑΚΝ). Η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: *Πού 'ναι κι οι γι-ουλεμάδες σου, που σύραν το [κισουμπέτι (:)]* (βλ. Dedes, 363).

[< *ulema*, από το αραβ. (*ūlamā* ΑΚΝ)] (علماء)

ουμπανέ, βλ. **ομπανέ**.

ούμπρι, το [úmbri] (Ξανθιν.) : ζωή, βίος.

[ίσως < *ömriü*, αιτ. του *ömür* 'ζωή' (Ξανθιν.)] (عمر)

{Από το *ömür*, *-mriü* ετυμολογεί και ο Matthias Kappler (*Turcismi nel Alipassjada di Hadji Sehreti*, Τορίνο, Silvio Zamorani, Τορίνο 1993, σ. 108) τη λ. *ούμπρι* 'vita', που χρησιμοποιεί ο Χατζή-Σεχρέτης στην *Αληπασιάδα*. Βλ. και Dawkins, σ. 680.}

ούπα, βλ. **όπα**.

ουσούλι, βλ. **ισούλι**.

(***ουστάμπασης**, βλ. Παράρτημα 1.

ουστάς, ο [ustás] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Τσιρ.,

Ιδομ^B.): *τεχνίτης, μάστορας* (και συνεκδ.) *καταστηματάρχης*. «*Ητο άλλοτε αξιωματικός των Γιαντισάρων*» (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 100).

[< *usta* (Παπ.)] (اوستاء, اوستاء, اوستاء)

ούτι*, το [úti] (Δαρ., Ξεν.) : μουσικό όργανο που μοιάζει με το λαούτο (ανατολίτικης προέλευσης).

[< *ut* (από τα αραβ.) (ΑΚΝ)] (عود)

ούτς! [úts] (επιφ.) & **ούτσι!** [útsi] & **ούτσινα!** [útsina] & **ούχι!** [úçi] & **ούκι!** [úçi] (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Γαρ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ.) : επιφώνημα που (απλό ή διπλό) «το μεταχειρίζομεθα 1) δια να απομακρυνθή αφ' ημών ο χοίρος [...]. 2) Δια να δηλώσωμεν αυτόν τούτον τον χοίρον, αλλά μόνον εν τη παροίμ.: «*Το ούτσι ούτσι τέσσερεις κ' η καρκασίνα πέδε / και το σκυλί και το γατί 'μέρες εξηδάπεδε*» (Πάγκ.).

[ούχι: < *ός!*, άλλος τύπος του *υσ!*! (> ελλ. *ούστ!* (ΑΚΝ) (Συντ.)] (اوش \ اوشت)

{Το τουρκ. (διαλεκτ. κατά το *TDK*) *ös / öst, oşt, uşt* είναι επιφώνημα για εκδίωξη σκύλου (βλ. και Χλωρός, Α 252). Για το *ούτσινα*, πβ. νά τζονά, νά βουινά. Υπογραμμίζεται η επισήμανση του Πάγκαλου ότι η λ. *ούτσι* βρίσκεται μόνο σε παροιμία.}

ούτσι!, βλ. **ούτς**.

ούτσι², το [útsi] (Τσιρ.) : η ποιότητα των φύλλων του καπνού από την κορυφή του φουτού.

[< *uc* 'άκρο, απόληξη, κορυφή' (Συντ.)] (اوج)

(***Ουτσλέρια**, βλ. Παράρτημα 1.

ουϊντζίω, βλ. **ουϊντζίω**.

ούχι, βλ. **ούτς**.

ούχιτ (επιφ.) [úçit] (Τσιρ.) : «λέγεται με έντονο ύφος προς κατσίκια για αποφυγή ζημιάς».

[< *uşi*, με ανάπτυξη *-i-* για διάσπαση του συμπλέγματος [çit] (Συντ.)]

{Βλ. και *ούτς*.}

οχρούτσ (επίρρ. / επιρρ. φρ.) [oxrúts] & **(ο) χρούτς του** [(o)chrútsu] & **(ο)χρούτσιν του** [(o)chrútsintu ?] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν.) : έξω απ' εδώ. Λέγεται παρενθετικά, με αποτρεπτική έννοια, για το διάβολο και το χάρο, π.χ. «Ο διάολος –οχρούτσ του– τον έ[χ]ει καθαλκεμένο» (Ξανθιν.).

[< *oçruç* (Παπ.) / < ίσως *huruc* 'έξοδος' (Ξανθιν.) / σωστότερα: < διαλεκτ. *ohruç* 'βγες, φύγε' (Συντ.)]

{Ο Ροδάκης λημματογραφεί τον τ. **οχρούτσι**, με τη σημ. 'ανάθεμα'. Δεν διευκρινίζει αν πρόκειται για ουδέτερο ουσιαστικό ή για επιφώνημα. Υπάρχει η λ. *uhruç / uhruç* (από τα αραβ.) που σημαίνει 'βγες, φύγε' και χρησιμοποιείται δίχην επωδού σε ευχές για εξορκισμούς

(uhruc okuma ή uhruc duası), βλ. Turgay Şirin, *Metafizik varlıklardan cincele inancın psiko-sosyal boyutları* (The psycho-social dimensions of belief in demons), μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπ. Μαρμαρά, Κων/πολη 2006, σ. 61, υποσημ. 212. Στο Διαδίκτυο (*Google Books*) βρίσκουμε ότι στα τουρκικά της Κύπρου χρησιμοποιείται ο τ. *ohruc* σε έμμετρες γητειές: *IV Uluslararası Türk Dili Kurultayı bildirileri* (= Ανακοινώσεις 4ου Διεθνούς Συνεδρίου Τουρκικής Γλώσσας, Τσεσμέζ-Σμύρνη, 24-29 Σεπτ. 2000), *Türk Dil Kuru- mu*, Άγκυρα 2007, 1ος τόμος, σ. 483.}

οχρούτηδες, οι [oxrútsídes] (Ξανθιν.) : διάβολοι. [*< οχρούτς* (Ξανθιν.)] {Πβ. αντίστοιχη ουσιαστικοποίηση της φρ. *έζω από 'δώ*: ο εξαποδώ = ο διάβολος, ο σατανάς.}

οχρούτσι, βλ. **οχρούτς** (σημείωση).

Π

πάβλος, βλ. **παύλος**.

παγαδέنيος, βλ. **μπαγαδέنيος**.

παγκελατιζώ, βλ. **πακελατιζώ**.

παγωατατζίδικο, το [paɣotadzídiko] (Κριτσ.) : επαγγελματικός χώρος στον οποίο φτιάχνουν ή και πουλούν παγωτά.

[< *παγωατατζής* + *-ίδικο* (Κριτσ.)]

{Λημματογραφείται ως παράγωγο της λ. *παγωατατζής*, για την τουρκ. προέλευσης κατάλ. *-(α)τζής*.}

πάει το χάλι μου, βλ. **χάλι**.

παζαργιώτικος (επίθ.) [paɣazɔtíkos] (Τσιρ. : στην ανάπτυξη του λ. *παζάρι*) : *παζαργιώτικος καφές* : όχι πετυχημένος.

[< *παζάρι*, κατά το: πανηγυριώτικος (καφές) (Συντ.)]

{Μπορεί να γραφεί και *παζαριώτικος*. Λέγεται και *καραβίσιος καφές*.}

παζάρεμα*, το (Τσιρ. : απλή αναφορά στο λ. *παζάρι*) : η διαπραγμάτευση της τιμής κατά την αγοραπωλησία.

[< *παζάρι* (Τσιρ.) / < *παζαρεύω* (Συντ.)]

παζαρευτής, ο (Τσιρ. : απλή αναφορά στο λ. *παζάρι*) : αυτός που κάνει *παζάρι*.

[< *παζάρι* (Τσιρ.) / < *παζαρεύω* (Συντ.)]

παζαρεύω* [paɣaɣéno] (Παπ. στο λ. *παζάρι*, Πάγκ., Ιδομ., Ξεν.) : διαπραγματεύομαι, κανονίζω την τιμή κατά την αγοραπωλησία.

[< *παζάρι* (Παπ.)]

παζάρι*, το [paɣáɾi] (Παπ., Πάγκ., Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Ξεν.) : **1.** η αγορά (ως τόπος αγοραπωλησιών)· **2.** εβδομαδιαία λαϊκή αγορά· ΦΡ. *του έκανε τα μούτρα παζάρι* : του έσπασε τα μούτρα· **3.** διαπραγμάτευση τιμής κατά την αγοραπωλησία· ΦΡ. *κάνω παζάρι* : *παζαρεύω*.

[< *razar* (Παπ.)] [بازار, بازار]

{Η παροιμία *Αν δεν υπήρχαν οι χαζοί στο παζάρι, δε θα υπήρχαν ούτε οι έξυπνοι* (που την έμαθα από τον Στερεοελλαδίτη πεθερό μου) αντιστοιχεί στην τουρκική *Kör pazarla varmasın*,

razar körstüz kalmasın (αυτή μιλάει για τυφλούς κι ανοιχτομάτηδες), βλ. *TDK-Atasözleri*.}

παζαριώτης, ο [paɣazɔtís] (Τσιρ. : απλή αναφορά στο λ. *παζάρι*) : αυτός που έχει πάει στο *παζάρι*. [< *παζάρι* (Τσιρ.), πβ. *πανηγύρι* > *πανηγυριώτης* (Συντ.)]

παζαρλίκι*, το [paɣazlɪ'çi] (Παπ. : στο λ. *παζάρι*, Πάγκ., Τσιρ. : απλή αναφορά στο λ. *παζάρι*) : το *παζάρεμα*.

[< *paɣazlɪk* (Πάγκ.)] [بازارلق]

παζαρτζής, ο [paɣazɔɾtʃis] (Τσιρ. : απλή αναφορά στο λ. *παζάρι*) : *πωλητής στο παζάρι*.

[< *παζάρι* (Τσιρ.) / ή < *paɣazɛɾci* (Κουκκίδης, 75)] [بازارچی, بازارچی]

(*)**παζάρμπασης**, βλ. Παράρτημα 1.

παζβάντης, βλ. **πασβάντης**.

παζί, βλ. **μπαζί**.

παινάμικος, βλ. **μπενάμικος**.

παϊντζώ, βλ. **μπαϊντζώ**.

παίρνω εντικάμι [réno indikámi] : εκδικούμαι. Η ρηματ. περίφρ. σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: *Κι ο παντοκράτης ο Θεός τού ήδωκε ιχάμι* [= έμπνευση] / *απ' τα ρικάθια τα εφτά να πάρει εντικάμι* (βλ. Dedes, 371)

[< *intikam*, από τα αραβ., *intikam almak* «εκδικησιν λαμβάνω, εκδικούμαι» (Χλωρός, Α 213)] [انتقام المأ]

παϊτέρης, ο [paítéris] (Κριτσ^F) & **παϊτάρης** [paítáris] (Bilgehan², 623) : ο κτηνίατρος.

[< *baytar* (Κριτσ.)]

πακελατιζώ [paɬelatiɣo] & **παγκελατιζώ** [paɬɣelatiɣo] & **πακιολατιζώ** [paɬiolatiɣo] (Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ.) : *πληγανοέρχομαι άσκοπα, περιφέρομαι*.

{Η λ. προφανώς προέχεται από τη φρ. *πάε κι έλα*. Λημματογραφείται εδώ για την κατάληξη *-τιζώ*, η οποία φαίνεται να είναι κατά τα τουρκ. προέλευσης ρ. σε *-τιζώ*, όπως: *αλιστίζω*, *βαγεστίζω*, *μπιτιζώ*, κ.ά. —πολύ περισσότερα είναι εκείνα που λήγουν σε *-ντιζώ*. Οι λ. αυτές προ-

έρχονται από τουρκ. ρήματα, τα οποία στον αόριστο λήγουν αντίστοιχα σε *-(im)* ή *-d(im)*. Πάντως, το ρ. *πακελατίζω* ενδέχεται να σχηματίστηκε κατ' αναλογία προς το ρ. *ανοκατίζω* [*< άνω-κάτι(ω) -ίζω*].}

πακιγιές, ο [pakijés] : (Σταυρινίδης). Η λ. στον πληθ. *πακιγιέδες* 'τα καθυστερούμενα, τα υπόλοιπα' (Σταυρινίδης) σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζόρη*, 590).

[*< dakije* «το υπόλοιπον» (Χλωρός, Α 360)] (يقية)

πακιολατίζω, βλ. **πακελατίζω**.

πακιούφης, βλ. **παφ κιούφ** (τέλος σημείωσης).

παλαζάκι, βλ. **παλάζι**.

παλάζι, το [palázi] (Πάγκ., Ξανθιν., Ιδομ^B, Ροδ.) : νεοσός του περιστεριού, πιτσούνι· ΥΠΟΚΟΡ. **παλαζάκι**, το.

[*< palaz* (Πάγκ.)] (پالاز، پالازي)

παλιομπουρμάς, ο [raloburmás] (Ιδομ^B) : επιτακτικός της βρισιάς *μπουρμάς* (βλ.).

[*< παλιο- + μπουρμάς* (Συντ.)]

παλιοπουστάκι, το [ralorustáki] (Πιτ.: απλή αναφορά στην ανάπτυξη του λ. *τσακί*) : μειωτικός όρος αντί 'νεαρός', αλλά όχι σεξουαλικού περιεχομένου, πβ. *παλιόπαιδο*.

[*< παλιο- + πουστάκι* 'παιδί', βλ. σημείωση στο λ. *πούστης* (Συντ.)]

παλιόσι, το [ralófi] : ξίφος με κοντή δίκοπη λάμα. Η λ. σε κρητ. δημοτ. τραγούδι (γύρω στο 1820), βλ. Ι. Σ. Αλεξάκης, "Ο Τσουλής και το τραγούδι του", *Κρητικά Χρονικά*, 2 (1948), 177.

[*< ralyos*, από τα ουγγρ. κατά το *TDK*, από τα ιταλ. κατά τον Χλωρό (Α 418).] (پاليوش)

παλιόσογο, το [ralósogo] (Ιδομ.) : κακό σόι, κακή ράτσα, κακή οικογένεια.

[*< παλιο- + σόι, σόγια* (Συντ.)]

παλιοτεντζερές, ο [raliotendzerés] (Ιδομ.) : παλιά, κατεστραμμένη χάλκινη λεκάνη.

[*< παλιο- + τεντζερές* (Συντ.)]

παμποράκι, το [rapmoráki] (Τσιρ.) : ο οδοστρωτήρας, και μτφ. ο *παχύσαρκος*, ο *χοντρός*. {Για γυναίκες το έχω ακούσει ως **παμπόρα** [rapmóra] (Συντ.)}

[πβ. διαλεκτ. *rapmur* 'τρένο' (*TDK*) (Συντ.)]

{Το *βαπόρι* (< ιταλ. (*nave a vare*) λεγόταν βέβαια *παπόρι* στην Κρήτη, ή και *παμπόρι* (βλ. λ.), από το οποίο θα μπορούσε να προκύψει το υποκοριστικό *παμποράκι*. Όμως, εδώ δεν πρόκειται για ένα 'μικρό ατμόπλοιο' αλλά για ένα ογκώδες όχημα/μηχάνημα, που θυμίζει την ατμομηχανή του τρένου. Σημειώνου-

με ότι στην Κρήτη δεν υπήρχαν βέβαια τρένα, αλλά μπορεί η λ. να είναι τουρκοκρητικής προέλευσης. Για τη μτφ. σημ. 'παχύσαρκος, χοντρός' πβ. τουρκ. διαλεκτ. *raprap* («tombul, zisman, gürbüz (çocuk)») (στρουμπουλό, παχύ, ψωμομένο (παιδί)).}

παμπόρι, το [rapmóri] (Τσιρ^B) : το βαπόρι. Σε κρητ. δημοτ. τραγούδι (1868) : *κι άξαφνα είδ' από μπροστά μια Τούρκικη φριγάδα, / παμπόρι αθεώρατο μ' ολόμαυρα φουγάρα* (Φαφουτάκης, 106) Σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1848: *Χρυσά ήταν τα παμπόρια του, τα τσάρκια ασημένια / κι η βάρκα όπου μήκενε ήτονε γαλασιένια* (βλ. Πλανάκης, 94 από: *Αρχείον Παύλου Βλαστού*, 15ος τόμος, σ. 983-985). Βλ. *τσάρκι* και *γαλασιένιος*.

[πβ. τουρκ. διαλεκτ. *rapmur* 'βαπόρι' (*TDK*) (Συντ.)]

{Για τη χρήση της λέξης από Κρητικούς σε νεότερα χρόνια, βλ. Νικόλαος Κοντοσόπουλος, "Η σημερινή γλωσσική κατάσταση εν Κρήτη και η γλώσσα των εν Αθήνας Κρητών", *Κρητικά Χρονικά*, 22 (1970), 253.}

παναήρι, το [panaíri] (σωστότερα: *παναῖρι*) (Τσιρ.) : το πανηγύρι, 'προσφυγική λέξη της Μ. Ασίας' (Τσιρ.).

[ίσως αντιδάνεια φωνητ. επίδραση από το τουρκ. *panayir* (κατά τον Nişanyan < *πανηγύρι* < *πανήγυρις*), πβ. πονιακό και κυπριακό *παναῖρι* και δωδεκανησιακό *παναῖρι* (Συντ.)] (پانير، پانير)

{Ο Ιδομενέας και ο Αποστολάκης έχουν τον τ. **πανηγύρι**. Το *ΔΚΝ* ετυμολογεί το *πανηγύρι* ως εξής: «μσν. *πανηγύριον* (στη σημερ. σημ.) < ελνστ. *πανηγύριον* 'υπαίθρια αγορά' υποκορ. του αρχ. *πανήγυρις* 'γενική συγκέντρωση'». Στα αντιδάνεια έχει τους τύπους *παναῖρι* και *παναγύρι* ο Α. Maidhof, *Glotta*, 10 (1920), 16.}

παναῖρι, βλ. **παναήρι**.

παντζάρι*, το [padzári] (Παπ.) : ποικιλία τεύτλου (το φυτό *Beta vulgaris*), το κοκκινογούλι.

[*< pancar* (Παπ.)] (پانچار، پانچار)

παντζέρι, το [pandzéri] (Κριτ^{στ.τ.}) : «σβώλος που σχηματίζεται στα εντόσθια των φυτοφάγων ζώων, από τις τρίχες που τυχαίνει να καταπιεί το ζώο, συγκολλημένες μεταξύ τους υπό την επίδραση των υγρών του πεπτικού σωλήνα. Με τον καιρό, αυτό το συσσωμάτωμα σκληραίνει σαν την πέτρα.» Βλ. αναλυτικά στο ιστολόγιο του Νίκου Σαραντάκου: <https://sarantakos.wordpress.com/2016/04/25/padzahr/#more-14932>.

Χρησιμοποιείται ως «αντιδοτον, αλεξιπτήριον, μαγικών φίλτρον, εμετικών διαθεραπείαν της δηλητηρίασεως» (Κουκκίδης, 76).

[< *panzehir* (Κριτσ.), αιτιατ. *panzehri* (Συντ.)]
(پانزهیر)

παντιερατζής, ο [pan'tjeradzis] (Τσιρ^B.): αυτός που κατασκευάζει σημαίες.

{Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλ. κατάληξη *-(α)τζής*.}

πανοκάζανο, το [katokázano] (Γαρ.: απλή αναφορά στην ανάπτυξη του λ. *καζάνι*): το πάνω μέρος (το καπάκι) του άμβυκα.

[< *πάνω* + *καζάνι* (Συντ.)]

παπά, τα [pará] (Ιδομ., Κριτσ., Ιδομ^B.): τα παπούτσια (στη γλώσσα για νήπια).

{ίσως < *παπούτσι* (κατά την υποτιθέμενη νηπιακή απλοποίηση) ή < τουρκ. διαλεκτ. *rabba* 'παιδικό παπούτσι' & *rapo* 'παπούτσι (στη γλώσσα των παιδιών)' (*TDK*) (Συντ.)}

{Ο Πάγκαλος (Δ 446) έχει τη λ. *παπά* με τη σημ. 'ενδύματα' «εις την γλώσσαν των παιδιών», συνώνυμο: *πιπί*, το (Δ 527).}

παπαδόσογο, το [paradósogo] (Κονδ.): «από παπά ή παπάδες καταγόμενος».

[< *παπάδες* + *σός*, *σόγια* (Συντ.)]

{Παπαδόσογο είναι το σός που έχει βγάλει παπάδες. Το ερμήνευμα του Κονδυλάκη δείχνει μια συντακτική χρήση της λέξης: *Αυτός είναι [από] παπαδόσογο*.}

παπάζι, το [parázi] (Ροδ., Τσιρ^B.): φέσι, «γυναικείο κάλυμμα κεφαλής από σκούρο μπλε ή μαύρο τούλι πάνω από τη σκούφια» (Τσιρ^B, 392).

{μετωνυμικά < *parazi* «είδος υφάσματος λινομεταξωτού δι' υποκάμισα» (Χλωρός, Α 409) (Συντ.)} (پاپازی)

{Το *TDK* ετυμολογεί το *parazi* από τα ελληνικά.}

παπουδολαάδες, οι (θηλ.) [parudolaládes] (Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Ιδομ., Κριτσ.): «Οι πάπποι και οι λαλάδες (γιαγάδες) γενικότερα δε οι πρόγονοι» (Πάγκ.).

[< *παπούδες* + *λαλάδες* (πληθ. της λ. *λαλά*) (Συντ.)]

παπουτσά, η [parupsá] (Αποστ., Τσιρ.) & **παπουτσέ**, η [parupsé] (Δυτ. Κρήτη) (Ξανθιν., Κριτσ., Ξεν.): **1.** κλωστή με παπουτσωμένο πόδι, λάκτισμα· **2.** αποτύπωμα παπουτσιού σε λάσπη, χιόνι κλπ.

[< *παπούτσι* (Ξανθιν.)]

παπουτσάς, ο [parupsás] (Κριτσ.) **1.** αυτός που φοράει διαρκώς παπούτσια και όχι στιβάνια· **2.** αυτός που φοράει μεγάλο νούμερο παπουτσιών· **3.** αυτός του οποίου τα παπούτσια είναι φθαρμένα.

[< *παπούτσι* + *-άς* (Κριτσ.)]

{Στις σημ. 2 και 3 από τη λ. *παπούτσια*: στο 2

ως μεγεθυντικό, στο 3 στη σημ. 'φθαρμένο παπούτσι'. Και στις τρεις σημασίες πάντως είναι εμφανής η τάση των ανθρώπων των μικρών κοινωνιών (υποθέτω όχι μόνο στην Κρήτη) να προσέχουν λεπτομέρειες της ζωής του άλλου (που δεν τους αφορούν) και να τις "ονομάζουν". Πολλά παρατσούκλια γεννήθηκαν από αυτήν την... "παρατηρητικότητα". Ενδιαφέρον θέμα για μελέτη.}

παπούτσα του ντουφεκιού, η [parútsa tu dufetú] (Ξανθιν.): το κάτω μέρος στο κοντάκι του τουφεκιού.

[< *παπούτσι* (Ξανθιν.)]

παπούτσα τω στιβανιώ, η [parútsa to stivañó] (Πάγκ., Κονδ., Ιδομ.): «το μέρος τω στιβανιώ, των υποδημάτων, το από τους αστραγάλους και κάτω μέχρι το πέλματος, της πατούχας, των ποδών, συμπεριλαμβανομένης» (Πάγκ.).

[< *παπούτσι* (Πάγκ.)]

{Ο Κονδυλάκης έχει απλώς: *οι παπούτσες* «τα κάτω μέρος των στιβανιών αποκεκομμένα και φορούμενα, έως ου επισκευασθούν τα στιβάνια». Το υπόλοιπο μέρος του στιβανιού, από τους αστραγάλους και πάνω, λέγεται *καλάμι*. Ο Ιδομενέως έχει ως λήμμα: *παπούτσα*, η. Στο Ιδομενέως^(B): *παπούτσες*.}

παπούτσες, οι (θηλ.) [parútses] (Παπ.): «παντόφλες των χωρικών μας».

[< *παπούτσι* (Παπ.)]

{Ίσως κατευθείαν από το τουρκ. *rapuc/rabuc*, στη σημ. 'παντόφλα' (βλ. Χλωρός, Α 409), με επίδραση της λ. *παντόφλα*, και όχι ως μεγθ. της λ. *παπούτσι*. Άλλωστε η λ. *rabuc* έχει και μεγθ. σημασία, πβ. έκφρ. *rabuc gibi* «ως υπόδημα, ήτοι μέγας, πλατύς» (Χλωρός, ό.π.). Βλ. και *παπούτσα τω στιβανιώ*.}

παπουτσίς*, ο [parupsís] (Παπ.: στο λ. *παπούτσι*): αυτός που πουλάει παπούτσια

[< *παπούτσι* (Παπ.)]

παπούτσι*, το [parútsi] & **παπούκι** [parúfí] (Παπ., Πάγκ., Κονδ.): υπόδημα (*λέξι πανελ-λήνιος*, Παπ.): ΦΡ. *παπούτσι μπαλώσει* (Γαρ., Κριτσ.): φύγετε γρήγορα! τρέξτε!

[< *rapuc, rabuc* (Παπ.)] (پاپوش، پاپوش، پاپوش)

{Πληθυντικός: τα *παπούτσια* (Για την κατάληξη *-τσια* αντί *-τσια* βλ. Γ. Πάγκαλος, *Περί του γλωσσικού ιδιώματος της Κρήτης*, 1ος τόμος [*Γραμματική*], Αθήνα 1955, σ. 172). Η (κρητ.) φράση *επετάζανε ντου τα παπούτσια στο δώμα*, που λέγεται (λεγόταν) για ένα παιδάκι που αποκτούσε νεότερο αδελφάκι, φαίνεται μετάφραση της αντίστοιχης τουρκικής *rabuculari dama atılmak* 'κρίτονται τα υποδήματά του επί της στέγης, ήτοι εκπίπτει της ευνοίας, της υπολή-

- ψεως» (Χλωρός, Α 409). Ακριβώς όμοιες και στις δύο γλώσσες είναι εκφράσεις όπως: *βάζω τα δυο πόδια σε ένα παπούτσι / iki αγαξιτι bir rabuca sokmak* (για εκφράσεις σχετικές με μέλη ή όργανα του σώματος (όπως εδώ τα πόδια) κοινές στις δύο γλώσσες βλ. αναλυτικά στο: Ch. Symeonidis, "Türkisch-griechische phraseologische Isoglossen anhand von Bezeichnungen für menschliche Körperteile und Organe", *Zeitschrift für Balkanologie*, 33/1 (1977), 76-90), του *δίνω τα παπούτσια στο χέρι / rabuçlarımı eline vermek* και *έχω γλώσσα παπούτσι / rabuç kadar dili olmak*. – Η φρ. *παπούτσι μπαλώσει* φαίνεται παροιμιόμυθος ή είναι παραφθορά άλλης έκφρασης:}
- παπουτσίδικο***, το [raputsídiko] (Παπ.: στο λ. *παπούτσι*) : κατάσταση όπου πουλάνε παπούτσια. [*παπουτσίς* (Παπ.)]
- παπουτσοσπάουλα**, τα [raputsospáula] (Ξανθιν.) : τα κορδόνια των παπουτσιών. [*παπούτσι* + *σπαούλι* (Ξανθιν.) < *σπαούλι* < *σπάγος* (σπάγος) (Συντ.)]
- παπουτσοσυκιά**, η [raputsosífiá] (Πάγκ., Ξανθιν.) : το φυτό *Opuntia ficus indica*, κοινώς φραγκοσυκιά. [*παπούτσι* + *συκιά*, «ένεκα της ομοιότητας των φύλλων της προς το κάττυμα, πέλμα, των παπουτσιών» (Πάγκ.) / *μάλλον* < *παπούτσια* 'παντούφλα' (βλ.) + *συκιά* (Συντ.)] {*Παπουτσοσυκιά* λέγεται και στην Κύπρο, όπου *παπούττες* λέγονται «τα φύλλα τοις παρ' αυτοίς παπουτσοσυκιάς, παρ' ημίν δεν φραγκοσυκιάς» (Σακελαρίου Αθαν., *Τα Κυπριακά*, 2ος τόμος: *Η εν Κύπρω γλώσσα*, Αθήνα 1891, σ. 714), βλ. και Γιαγκουλλής, σ. 50.}
- παπουτσόσυκο**, το [raputsósiko] (Κονδ., Ξανθιν.) : το φραγκόσυκο. [*παπούτσι* + *σύκο* (Ξανθιν.) / *μάλλον* < *παπουτσοσυκιά*, αναδρ. σχημ. (Συντ.)] {Τα φραγκόσυκα λέγονται και *κλαπουτσόσυκα* ή *χναρόσυκα* (επειδή τα φύλλα της φραγκοσυκιάς μοιάζουν ως προς το σχήμα με *κλαπούτσια* (βλ. *χλαπούτσια*) ή *χνάρι* (σόλα παπουτσιού). Λέγονται επίσης και *κλαψόσυκα* (μάλλον < *κλαπουτσόσυκα*, με παρετυμολ. επίδραση από το *κλαίω-έκλαγα*), επειδή μας ταλαιπωρούν, κατά τη συλλογή και το καθάρισμα, με τα αγκαθάρια τους.}
- παπουτσοσυλούκι**, το [raputsulúfi:] : Η λ. σε λαογραφικό κείμενο (βλ. Γεωργία Ορφανού, *Τα Νοσταλγικά*, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, Ηράκλειο 2018, σ. 294) : [στο αρχοντικό του Μουλά-Σμαίλη] «μπατίνοντας στο κυρίως σπίτι, παπουτσοσυλούκι όπου όλοι, μηδενός εξαι-

ρουμένου, έβγαζαν τα παπούτσια τους και φορούσαν παντούφλες».
[< *rapuçluk* «μέρος κατά την είσοδο οικίας, ή τεμένους ή υπουργείου κτλ. ένθα εξάγει τις τα υποδήματα όπως εισέλθη» (Χλωρός, Α 409) (پلوچلق)]

- παπουτσώνω*** [raputsóno] (Παπ.: στο λ. *παπούτσι*, Ξεν.) : **1.** αγοράζω σε κάποιον παπούτσια. **2.** βάζω, φοράω σε κάποιον παπούτσια. [*παπούτσι* (ΑΚΝ)]
{Υπάργει και το μέσο *παπουτσώνομαι*, με τη σημ. 'βάζω ή αποκτώ παπούτσια', αλλά συνηθέστερα λέγεται (λεγόταν) *καλικώνομαι*.}
- παραδάτος** (επιθ.) [para dátos] (Πάγκ.) : (για κασίκα) που έχει μαύρες κηλίδες, μπαλώματα, που φαίνονται στον παραδέξ, βλ. *παραδομύρικός*. [*παραδέξ* (Πάγκ.)]
- παραδίξω** [para dízo] (Αποστ., Τσιρ.) : *παραδολογώ* (βλ.). [*παραδέξ* + *-ίζω* (Συντ.)]
- παραδοδουλειά**, η [para do uliá] (Ιδομ^β, Ξεν.) : παράνομη και ανήθικη συναλλαγή. [*παραδέξ* + *δουλειά* (Συντ.)]
- παραδολογώ** [para do lo gó] (Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Ξεν.) : *έχω* (πολλά) χρήματα. [*παραδέξ* + *-λογώ* (βλ. *-λογώ*³ στο ΑΚΝ) (Συντ.)]
{Λέγεται με ελαφρώς ειρωνική / σκοπτική διήθηση (Αποστ., Τσιρ.). *Το φουστό το παραδάκι, βλέπω* θα ήταν μια καλή απόδοση της έκφρ. *θωρό και παραδολογάς* που έχει ο Ιδομενός στο παράδειγμα χρήσης.}
- παραδομύρικός** (επιθ.) [para do múrikos] & **παραδομύρης** [para do múris] (Πάγκ.) : (για πρόβατο) που έχει στη μέση της μούρης του μια κηλίδα στο μέγεθος κέρματος. [*παραδέξ* + *μούρη* (Πάγκ.)]
- παραδόπιστος*** (επιθ.) [para dópistos] (Κονδ., Ιδομ., Τσιρ., Αποστ., Τσιρ.) : φιλάργυρος. [*παραδέξ* + *πίστη* (ΑΚΝ)]
- παραδοσάκουλο**, το [para do sákulo] (Πάγκ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^β, Κασσ., Ξεν.) & **παραδοσακούλα**, η [para do sákula] (Ιδομ.) : το πουγκί. [*παραδέξ* + *σακούλι* (Πάγκ.)]
- παραζιγανεύω**, βλ. *ζιγανιά*.
- παρακατσά**, βλ. *παρακατσεντά*.
- παρακατσέ(γ)ω** [para katsé(γ)o] (Παπ.: στο λ. *κάτσα*, Πάγκ., Κονδ., Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Ιδομ^β, Κασσ., Τσιρ^β) : κρυφοκοιτάζω, ενεδρεύω. [*κάτσα-κάτσα* (Παπ.)]

{Κατά τον Πάγκαλο από το *επαράκατσα* < *πα-ρακαθίζω*. Μοιάζει με παρετυμολογία.}

παρακατευτά (επίρρ.) [parakateftá] (Κονδ., Αποστ., Τσιρ.) & **παρακατά** [parakatá] (Κασσ.): παρακολουθώντας στα κρυφά.

[< *παρακατευτός < παρακατεύω (Συντ.)]

παρακεντές*, ο [paratʃendés] (Πιτ., Ιδομ., Γαρ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Ξεν.): «ο παρακατιανός, ο μειωμένης ηθικής, πνευματικής, κοινωνικής, οικονομικής ή άλλης ικανότητας» (Πιτ.).

[ίσως < τουρκ. *perakende* ‘λιανικό εμπόριο’ (από τα περσ.) -ς με παρετυμ. *pera-* > *para-* (ΑΚΝ), για τη σημασιολ. δεινώση βλ. σημειώση (Συντ.)] (پراکنده)

{Απ’ όσο ξέρω, η λ. *παρακεντές* σημαίνει επίσης ‘αντικείμενα χωρίς αξία, που δεν πρόκειται να χρησιμοποιηθούν σε τίποτα και πιάνουν άδικα τον τόπο’ (με τη σημ. αυτή συχνά στον πληθ.: *παρακεντές*). Η Λιουδάκι (σ. 28) έχει τη μαντινάδα (που την έχει και ο Πιτωκάκης): *Καινούργια αγάπη πολεμώ εδά πεντέξε μέρες / και την παλιά την ήφηκα με ται παρακεντές*. Στο *Λεξιλόγιο* (σ. 362) έχει τη λ. *παρακεντές* με τη σημ. ‘μικρό, τιποτένιο πράγμα’ και μτφ. ‘άνθρωπος ανάξιτος λόγου’. Για την ετυμολ. σημειώνει: «τουρκ. *περακεντέ*. Ο μικροπωλητής ή παλαιοπώλης». Κατά τον Χλωρό (Α 422) το τουρκ. *perakende* σημαίνει «δισεκορπισμένος, διεσπαρμένος, λιανικός» (παρομοίως και σε άλλα λεξικά: Kieffer & Bianhi, Α 198· Redhouse, 557) και είναι μετοχή του περσ. *p. parāgandan* = «to disperse, dissipate, scatter; to send everywhere; to disband (an army)» (F. G. Steingass, *A comprehensive Persian English dictionary*, 1892, σ. 293). Στις σημασίες αυτές το *TDK* το έχει έχει ως πεταλωμένο: «esk. Düzenli olmayan, aygı aygı, dağınık, perişan» (= ανοργάνωτος, σκόρπιος, ακατάστατος, εξαθλιωμένος’). Στο ίδιο λεξικό η κύρια σημασία του είναι ‘λιανικό εμπόριο’.

Η μετάβαση από την ουδέτερη σημ. ‘λιανικό εμπόριο’ ή έστω από το επίθετο ‘δισεκορπισμένος’ στον μειωτικό χαρακτηρισμό προσώπου (που έχει σαφώς κοινωνιολογική διάσταση) δεν είναι προφανής. Κατά τη γνώμη μου σχετίζεται με τους *παρακεντές*, δηλ. τους εξαθλιωμένους εργάτες σε τσιφλίκια της Θεσσαλίας και της Ηπείρου κατά τον 19ο αιώνα (πβ. ΑΚΝ, σημ. 2 στο λ. *παρακεντές*: «(παρωχ.) αυτός που εργάζεται κάνοντας βοηθητικές αγροτικές δουλειές σε χωράφια άλλων»), κι ακόμη πιο πίσω, με τους *παρακεντές* επαγγελματίες, δηλ. αυτούς που δούλευαν χωρίς να ανήκουν σε συντεχνία (βλ. τη σημ. «non collectif» της λ. *perekende* στο: Şemseddin Sami (Frashëri), *Dictionnaire Turc-Français*, Κων/πολη 1883, σ. 286). Για

την εξέταση του θέματος απαιτείται ξεχωριστό μελέτημα, στο οποίο να ιχνυλατείται η διαδρομή της λ. *παρακεντές* μέχρι τη σημ. ‘λάκεις, παρατρεχάμενος’, με την οποία χρησιμοποιείται σήμερα η λέξη. Για το τελευταίο μια ιδέα παίρνουμε από τον Ρωμό του Σουρή (1883): *Να δώσω εις τον Κύριον Δραγούμην τενεκέδες, / να τους μοιράζη για σταυρούς εις τους παρακεντές*; Για το αντίστοιχο σημασιολογικό πρόβλημα του βουλγ. *perekende*, βλ. Maxim Stamenov, “Attitudinally loaded uses of Turkish loan words in Bulgarian”, στο: Edda Weigand (επιμ.), *Lexical structures and language use – Proceedings of the International conference on lexicology and lexical semantics, Münster, 13-15 Σεπτ. 1994*, Miemeyer, Tübingen, 2ος τόμος, σ. 143.}

παραλαντίζω [paraladizo]: κάνω κομμάτια κομμάτια, συντριβώ. Η λ. σε κρητ. δημοτ. τραγούδι: *Στάσου καράβι ζακουστό, για θα σε πολεμήσω, / για θα σου παίξω κανονιά να σε παραλαντίσω* (Γιάνναρης, 97).

[< *paralad(im)*, αόρ. του *p. paralamak*, από το περσ. προέλ. *para/pare* ‘τεμάχιο’ (Χλωρός, Α 414) (Συντ.)] (پار لاد)

{Ο Τσιριγωτάκης έχει τη λ. με τη σημ. ‘παραπαίω, χάνω την ισορροπία μου’ (Τσιρ^β, 394), ο Χουστουλάκης με τη σημ. ‘παραλογίζω, ζαλιζώ, σαστιζώ’.}

παραλής* (επίθ. προσ. & ουσ.) [paralis] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Τσιρ., Ιδομ^β, Ροδ., Ξεν.): εύπορος, πλούσιος, λεφτάς.

[< *parali* (Παπ.)] (پار هلی)

παράς*, ο [parás] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Χουστ., Ξεν.): **1.** τουρκικό νόμισμα (σαράντα παράδες έκαναν ένα γρόσι). **2.** το χρήμα γενικώς· ΦΡ. *θα σε κάμω (ε)νούς παρά*: θα σε εξευτελίσω || *δύο παραδό πράμα*: τιποτένιο || *κουζούλοι παράδες*: χρήματα που ξοδεύονται για κακή αγορά, πεταμένα λεφτά || *κάνο παράδες*: αποκτώ χρήματα, πλούτο.

[< *para* (Παπ.)] (پاره)

{Για το “έξεσό χρήμα” ο Κριτσωτάκης έχει το λ. *ταζέ παρά* (βλ.). Η έκφρ. *κάνω κάποιον ενούς παρά* αντιστοιχεί στην τουρκ. *bir paralik etmek*, όπως και *κάνω κάποιον δυό/πέντε παραδό* ‘τον ξεφτιλίζω, τον ταπεινώνω’ / *iki/beş paralik etmek*. Άλλες εκφράσεις κοινές και στις δύο γλώσσες (όλες από το *TDK-Atasözleri*): *χίλια στον παρά* ‘σε πολύ χαμηλή τιμή’ / *bini bir paraya* || *είδα λεφτά στα χέρια μου /στην τσέπη μου* ‘κέρδισα (τα πρώτα μου) χρήματα’ / *eli/cebi para görmek* || *χαλάω λεφτά* ‘αλλάζω, κάνω ψιλά’ / *para bozmak* || *βράζω λεφτά* ‘αποκτώ, κερδίζω χρήματα’ / *para cikarmak* || *κόβει μονέδα*

‘κερδίζει πολλά χρήματα (ως επαγγελματίας)’ / *para kesmek*. Η παροιμία *Απιαστα πουλιά, χίλια στον παρά* στα τουρκ. λέγεται με ψάρια: *Denizdeki balığın bini bir paraya.* }

παράς γιόκ, βλ. **γιοκ**.

παρασόκακο, το [parasókako] (Πάγκ., Πιτ., Τσιρ., Κασσ.) : απόμερο σοκάκι.
[< *para-* + σοκάκι (Πάγκ.)]

παρμάκι, το [pamáʃi] (Πάγκ., Ροδ.) : **1.** το δάχτυλο· **2.** απόσταση ίση με το άνοιγμα τεντωμένου αντίχειρα και δέκτη, κρητ. ορνιθόσκελο.
[< *parmak* (Πάγκ.)] (پارماق، پيرماق)

παρμακλίκι, το [parmaklítʃi] & **περμακλίκι** [permaklítʃi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ίδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ.) : **1.** προστατευτικό ξύλινο κάγκελο, ιδίως σε σκάλες (συχνά στον πληθ. *παρμακλίκια*)· **2.** το ερεισίνωτο της καρέκλιας· **3.** ο φράχτης.
[< *parmaklık* (Παπ.)] (پارماقلى، پيرماقلى)

παρούτ χανέ, βλ. **μπαρούτ-χανές**.

παρτάλι, το [partáli] (Χουστ.) : το κουρέλι (συχνά στον πληθ. *παρτάλια*).
[< *partal* (Κουκκίδης, 76)] (پارتال)

παρτσάλα, η [partsála] (Ξανθιν^Α.): (λέγεται ως βρισιά) : κουρέλι, ρετάλι, κατακάθι της κοινωνίας.
[μεγεθ. της λ. *παρτσάλι* (Ξανθιν.)]
{Λήμμα *παρτσάλι* δεν υπάρχει στον Ξανθινάκη. Μπορεί να προκύψει από το *παρτάλι* (βλ.) με επίδραση από τα *παρτσάς*, *παρτσάλικι*.}

παρτσάλι, βλ. **παρτσάλα** (σημείωση).

παρτσαλιζώ [partsalizo] (Ροδ.) : τεμαχιζώ.
[< *parçalamak* (ενεστώτας: *parçalıyorum*) (Συντ.)] (لامق پارچه)

παρτσαλικάκι, βλ. **παρτσαλίκι**.

παρτσαλίκι, το [partsalítʃi] (Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν^Α, Ίδομ^Β, Ξεν.) : ρετάλι υφάσματος. ΥΠΟΚΟΡ. **παρτσαλικάκι**, το.
[< *παρτσάς* + *-λίκι* (Πάγκ.) / < *parçalık* (Κυρανούδης, 248)] (پارچه لىق)
{Η λ. *παρτσαλίκι* σημαίνει γενικά ‘το χωρίς ιδιαίτερη αξία υπόλοιπο μιας μοιρασιάς’, π.χ. μη αξιοποιήσιμο τμήμα γης, που απέμεινε μετά την οικοπεδοποίηση μιας έκτασης.}

παρτσά παρτσά (επίρρ.) [partsó partsá] (Πάγκ.) : κατά τεμάχια, κομμάτι κομμάτι.
[< *parça* ‘τεμάχιο, τμήμα’ (Πάγκ.) / < επίρρ. *parça parça* (Συντ.)] (پارچه)

παρτσάς*, ο [partsás] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν.) : κομμάτι, ιδίως υφάσματος.
[< *parça* (Παπ.)] (پارچه)

πασαδάκι, βλ. **πασάς**.

πασαδικό, το [pasadikó] (Κονδ.) : «του παχιά η πόρτα (Ηράκλειο), το Διοικητήριο. βλ. *κονάκι* και *σεράγιο*».

[< πληθ. *πασάδες*, κατά τα: δεσποτικό, αρχοντικό (Συντ.)]

{Για την **Πόρτα του Παχιά** (μετάφραση του *Raza Kapisi*) ή απλώς **Πόρτα**, που λεγόταν επίσης **Πασά-καπισί** (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 338 & 606), που βρισκόταν στη θέση του σημερινού Πάρκου Θεοτοκόπουλου, βλ. πληροφορίες και φωτογραφίες στο: Γιώργος Παναγιωτάκης, *Το Ηράκλειο και η Νομαρχία του*, Έκδοση Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Ηρακλείου, Ηράκλειο 2005, σ. 223-233.}

Πασά-καπισί, βλ. **πασαδικό**.

πασαλής, ο [pasalís] & **μπασαλής** [basalís] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ροδ., Ξανθιν., Τσιρ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** ακόλουθος του πασά· **2.** είδος μαχαριού της ζώνης. ΥΠΟΚΟΡ. **μπασαλάκι**.

[< *paşalı* (Γιάνναρης) ‘πασαλίδικος’ (Συντ.)] (پاشالى)

{Το τουρκ. επίθ. *paşalı* σημαίνει «ο ανήκων εις Πασά· υπηρέτης ευρισκόμενος εις την υπηρεσίαν Πασά» (Χλωρός, 416). Με τη σημ. αυτή βρίσκουμε τη λ. *πασαλής* σε κρητ. δημοτ. τραγούδι: *Κι ο πασαλής τη σεργαρέ {αγγόνη} εις το λαίμο τού βάνει* (Γιάνναρης, 78). Ο Γιάνναρης έχει τη λ. στο γλωσσάριο (σ. 360) με τις σημ. ‘υπηρέτης’ και ‘μάχαμα, ξιφίδιον’ και την ετυμολογεί από το *paşalı*. Ο Ροδάκης ληματογραφεί χωριστά τη λ. στο ουδέτερο: **πασαλί** (& **μπασαλί**) = μαχαίρι.}

πασαλιά, η [pasalá] & **μπασαλιά** [basalá] (Ξανθιν.) : **1.** χτύπημα με (*μπασαλή*) (βλ. *πασαλής*)· **2.** μικρή συγκέντρωση χόρτων (τούφα, συστάδα), που μπορεί κάποιος να τα βγάλει με μια μαχαίριά.
[< (*μπασαλής*) (Ξανθιν.)]

πασαλίκι, το [pasalítʃi] : **1.** η περιοχή εξουσίας ενός πασά, π.χ. «το πασαλίκιο του Χάνδακος» (Σταυρινίδης: *Μεταφράσεις*, Β 361)· **2.** η καλοπέρση, η ζωή σαν του πασά (Χουστ.).

[< *paşalık* (Σταυρινίδης)]

πασαρίχι, το [pasarítʃi] : μικρό μαξιλάρι για να κάθεται κάποιος αναπαυτικότερα.

[< *paşalık* ‘πασαλίκι, τίτλος του πασά’ (Πάγκ.) / (;) (Συντ.)]

{Κατά τον Πάγκαλο «τοιαύτα αναπαυτικά μέσα θα μεταχειρίζοντο βεβαίως κατ’ εξοχήν οι πασάδες, εκ του οποίου γεγονότος ηδύνατο να προέλθι η λέξις». Μάλλον πρόκειται για παρετυμολογία: η κατάλ. *-lik* (*-lik*, *-luk*, *-lük*) έχει περάσει στα ελληνικά, και μάλιστα με παραγωγι-

κή δύναμη, ως *-λίκι/-λούκι*, ενώ η τροπή του *λ* σε (υπερωικό) *ρ* συμβαίνει μόνο πριν τα *α, ο, ου* και μόνο σε κάποιες περιοχές της Κρήτης, βλ. Γ. Πάγκαλος, *Περί του γλωσσικού ιδιώματος της Κρήτης*, 1ος τόμος [*Γραμματική*], Αθήνα 1955, σ. 217. Σημειώνουμε ότι η ιδέα της καλοπέρασης εκφράζεται συχνά με τη χρήση τίτλων από την Τουρκοκρατία (βλ. λήμματα *αγάς, μπέης, πασάς* στο *AKN*), ήδη στα τουρκικά, πβ. στο *TDK beylik*: «*rahat yaşama*» (= άνετη ζωή).

πασάς*, ο [pasás] & **παχιάς** [rafás] (Κονδ.: χωρίς ερμηνευμα, Ιδομ.): «άνωτατος τίτλος οθωμανού αξιωματούχου, πολιτικού ή στρατιωτικού» (*AKN*)· ΥΠΟΚΟΡ. **πασαδάκι & παχιαδάκι**, το. [*paşa (AKN)*] (پاشا)

{Το υποκορ. *πασαδάκι* μπορεί να σημαίνει ‘μικρόσωμος πασάς’ αλλά και ‘νεαρός πασάς’ ή ‘παιδί του πασά’. Ίσως πρέπει να λημματογραφηθεί χωριστά. Στα τουρκ. η λ. *paşa* έμπαινε, όπως και η λ. *ağa*, μετά το κύριο όνομα, π.χ. *Ali Paşa*, βλ. *αγάς* και *πασαλής*. Η γυναίκα του *παχιά* λεγόταν *παχιαδίνι*. Έχω ακούσει αυτή τη λ. σε αφηγήσεις από τους γονείς μου, αλλά δεν τη βρήκα γραμμένη, ούτε στο Διαδίκτυο. Υπάρχει σε χειρόγραφη προσθήκη στο *Λεξιλόγιο* του Κουκκίδη (στη σελ. 77), στο αντίτυπο από τη Βιβλιοθήκη Γιάννη και Μελπομένης Φυλιππάκη, στη Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Κρήτης, στο Ρέθυμνο. Για τον *παχιά* την πόρτα ‘δικοικητήριο’ (στο Ηράκλειο, επί Τουρκοκρατίας) βλ. *πασαδικό*.}

πασβάντης, ο [pazvándis] (Τσρ., Ροδ.): νυχτοφύλακας, «άγρυπνος φρουρός της ζωής και της περιουσίας των Χριστιανών επί Τουρκοκρατίας· συνθηματικό κτύπημα του πασβάντη με ραβδί στο κλειστό παράθυρο των χριστιανών σημαίνει να κοιμηθούν με ασφάλεια» (Τσρ.).

[< *razvant* (Κουκκίδης, 75)] (پزواند)
{Το *TDK* έχει τη λ. *razvant* ως ιστορ. όρο με τη σημ. «*Rumeli’de gece bekçisi*» (= στο ευρωπαϊκό τμήμα της Οθωμ. Αυτοκρατορίας: νυχτοφύλακας). Ο Ροδάκης το γράφει: **παζβάντης**.}

πασής, βλ. **μπάσης** και **μπασ-**.

πασιντά (επιρρ.) [pasidá] & **πασιντάς** [pasidás] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Ξεν.): απλά, χωρίς ιδιαίτερες ετοιμασίες, πρόχειρα.

[< *pasit* (Παπ.) / < *basit* ‘απλός’ κατά τα επιρρ. σε -ας με ηχηροπ. του τ σε ντ (Ξανθιν.)] (بسيط)

πασιντάς, βλ. **πασιντά**.

πασκίνι [paskiñi] & **πασχίνι** [pasçiñi]: επ’ αυτοφώρω. Μόνο στις ρηματ. περιφρ. *δίνω πασκίνι* ‘συλλαμβάνομαι επ’ αυτοφώρω’ και *πίνω πασκίνι* ‘συλλαμβάνω επ’ αυτοφώρω’. Σε προσω-

πικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845: *Εβόλιανε τον Αλεξογιαννάκο στο χάμι δά ένα μήνα, με το να [= επειδή] έδωσε πασχίνι με τον Αλεξογιώρη τη γυναίκα* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 589). Και σε έγγραφο του 1863 (*Α.Δ.Η.*, 2 / 9-180), ομοίως για παράνομο ζευγάρι: *με το να τους επέασμεν λοιπόν πασκήνη τούς επαροδόσαμεν του Μειμούρη* (βλ. *μεμούρης*).

[< *baskin* «απρόοπτος έφοδος, αιφνιδία κατ’ οίκον έρευνα ένεκα προσβολής των δημοσίων ηθών» (Χλωρός, Α 319)] (باصقين)

{Το *δίδω πασχίνι* είναι μεταφορά στα ελλ. του *baskin vermek* (باصقين ویرمك) (Σταυρινίδης). Η λ. πέρασε στα ελληνικά ως *μπασκίνι*, και στη συνέχεια *μπασκίνας* (υβριστ.) = *χωροφύλακας*, βλ. *AKN*.}

πασλίκι, βλ. **μπασλίκι**.

πασουμάκι*, το [pasumátʃi] (Παπ., Πάγκ., Ξεν.): «γυναικείον σανδάλιον» (Παπ.).

[< *paşmak* (Παπ.), κατά το *TDK* διαλεκτ. τ. του *başmak*] (باشمق, باشمق)

{Δεν είναι υποκοριστικό. Ο Φουρνάρης στο μελέτημά του *Τουρκοκρήτες* (Χανιά 1929, σ. 19) κάνει λόγο για μουσουλμάνες που φορούσαν «μπασουμάκια από χρωματιστόν δέρμα», χωρίς άλλες λεπτομέρειες.}

πασουμάς, βλ. **μπασουμάς**.

πασουμί*, το [pasúmi] (Δαρ., Ξεν.): είδος γυναικείου παπουτσιού καλής ποιότητας για μέσα στο σπίτι.

[< *pasoum(áki)* -ι (αναδρ. σχημ.) επειδή θεωρήθηκε υποκορ. (*AKN*)]

παστάβι, το [pastávi] (Πιτ., Τσρ., Κριτσ*, Ιδομ^B, Ροδ.): τόπι υφάσματος.

[< *pastav* (πεπαλ. κατά το *TDK*, από τα βουλγάρικα) (Συντ.)] (پاستاو)

παστέλι στο ξύλο, βλ. **πεστίλι**.

παστούκι, το [pastútʃi] (Ιδομ., Τσρ., Κριτσ., Χουστ., Κάσσ., Ξεν.): «αυτό που μένει, αν κοπεί ένα μέλος του σώματος (χέρι ή πόδι), πάσσαλος, ξερός πάσσαλος, ξερόκλαδο» (Ιδομ.), «δεν λείει ν’ ανοίξει η κερασιά, εκείά στέκει το παστούκι μόνο» (Τσρ.), βλ. και *κουστούκι*, σημ. 3.

[πιθανόν: < *pustuk* ‘στέλεχος του καρπού του καλαμποκιού’ (διαλεκτ. κατά το *TDK*) (Συντ.)]

{Το *TDK* έχει το διαλεκτ. *pustuk* = *misir koçani* (για το οποίο έχει το ερμηνευμα: «*Misir taneleri ve koçan kılıfları ayrıldıktan sonra geriye kalan kısım*»), δηλ. αυτό που μένει αφού αφαιρεθούν οι σπόροι του καλαμποκιού και το περιβλημά του στελέχους.}

παστουρμάς, βλ. **παστρουμάς**.

παστρομάς, ο [pastrumás] (Παπ., Πάγκ.) : «κομμάτι παστού κρέατος από καμήλα ή από άλλο μεγάλο ζώο, που το αρωματίζουν με διάφορα καρυκεύματα και το καλύπτουν με τσιμένι» (AKN) ΦΡ. *τον έκαμε παστοურμά*: του έδωσε πολύ ξύλο.

[< *pastirma* (Παπ.)] (باصدرمه باصنرمه، باسطرمه، باصيدرمه، باصنترمه)

{Ο Παπαγρηγοράκης στο ανάπτυγμα του λ. *παστρομάς* έχει τον πανελλήνιο τ. *παστοურμά**.}

πασγίνι, βλ. **δίνο πασγίνι**.

πατανιά*, η [patañía] (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : υφαντό κλινωσκεπάσμα (το στημόνι μπαμπάκι, το υφάδι μαλλί – ολόμαλλη είναι η *βελέντζα*) με διάφορα ξομπλια στις δυο στενές πλευρές, αλλά υπάρχουν και οι ολοξομπλιαστες (ή: σόγμεζ) μπατανιές.

[< *battani(ye)* –α (κατά τη λ. *κουβέρτα*): απονηροπ. του αρχικού [b > p] αναλ. προς άλλες λ. με παρόμοια εναλλ.: *μιστόλα* – *πιστόλα*] (AKN)] (بطانيه)

{Το AKN έχει στην κεφαλή του λ. τον τ. *μπατανιά**. Στην Κρήτη αυτός ο τ. ακούγεται στη συμμοροφά με το άρθρο στην αιτιατική.}

πατενταλής (επίθ. προσ.) [patendalís] : **1** «ο υπό την προστασίαν ξένου κράτους» (Χλωρός, Α 411) : «αναστορεύομαι [...] τ' Αλή εφέντη [...] όντεν εκυνήγα τσοι πατενταλίδες Έλληνες για να τσοι ξωρίση 'πό την Κρήτη!» (*Κάτοπρον*, 13-14). [< *paténtali* < *paténta*, στη σημ. «πιστοποιητικών υπηκοότητας ή προστασίας ξένου κράτους» (Συντ.)] (پاتنته لی)

πατιρντί*, το [patirdí] (Παπ., Πάγκ., Γαρ., Τσιρ., Δαρ., Ιδομ^β, Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : **1**. μεγάλος θόρυβος, αναταραχή · **2**. θορυβώδες γλέντι · **3**. δρμεία επίπληξη, στη έκφρ. *κάνω πατιρντί* σε κάποιον.

[< *patirdi* (Παπ.)] (پاتردی، باتردی)

Πατισάχ, ο [patisáx] (Γαρ.) : ο σουλτάνος.

[< *padīshah* (κατά το TDK από το περσ. *pādšāh*) (Dawkins)] (پادشاه)

πατλατζίκι, βλ. **πλάκα(ν)ντζίκι**.

πατσάβρα, η [patsávr̥a] (Πιτ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) & **πατσάφρα** [patsáfra] (Γαρ., Κριτσ.) : η πατσαβούρα της κοινής, βλ. AKN.

[ίσως αντδ. < *raçavna*, βλ. σημείωση (Συντ.)] {Η λ. *πατσαβούρα* ετυμολογείται από το βεν. *spazza(d)ura* 'βρομιά για σκούπισμα' (AKN) ή 'σκούσπιμα, σάρωμα' (ΕΑΝΕΙ). Το TDK ετυμολογεί το τουρκ. *raçavna* από τα ελληνικά χωρίς να προσδιορίζει, ενώ ο Nişanyan από

τα περσικά: < *rāçe* 'πόδι' + *avne* 'πανά'. Κατά το ΕΑΝΕΓ «το τουρκ. *raçavna* είναι δάνειο από την Ελληνική». Σ' αυτήν την περίπτωση το κρητ. *πατσάβρα* μπορεί να θεωρηθεί αντιδάνειο, αν υποθέσουμε ότι προέρχεται από το τουρκ. *raçavna*, αλλά όχι ο τ. *πατσα(β)ούρα*, που λέγεται και στην Κρήτη (Παπ., Πάγκ., Ξανθίν., Αποστ., Τσιρ., Δαρ.). Για τη διττή ετυμολογική προέλευση αυτής της λέξης σε βάλκανικές γλώσσες βλ. περισσότερα στον Κυρανούδη, σ. 40, σημείωση 31. Για τη χρήση της λ. *πατσάβρα* σημειώνουμε ότι στη μτφ. σημ. 'πρόστυχη γυναίκα' χρησιμοποιείται και με θετική σημασία: *Ω την πατσάβρα όμορφη που είναι!* (Για τις "δικοπες" λέξεις βλ. σημείωση στο λ. *πούστis*.)

πατσάβρι, το [patsávr̥i] (Πάγκ., Πιτ., Κασσ.) & **πατσάφρι**, το [patsávr̥i] (Γαρ., Κριτσ., Ξεν.) : το πατσαβούρι.

[< *πατσάβρα* (Συντ.)]

{Υπάρχει και ο τ. *πατσα(β)ούρι*, αλλά αυτός από την *πατσα(β)ούρα*.}

πατσάλι, το [patsáli] (Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ροδ., Τσιρ^β, Ξεν.) : μείγμα, κράμα, ανακάτεμα, προϊόν ανάμιξης.

[< *raçali* 'πουλί με φτερωτά πόδια' (Κριτσ.) / το σωστό: < διαλεκτ. *raçal*, βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Η λ. κυρίως στην έκφρ. *ένα πατσάλι*, η οποία πολλές φορές χρησιμοποιείται (ως κυριολεξία ή μεταφορά) με διάθεση αρνητικής κριτικής: *Ένα πατσάλι τα έκαμες!* Κατά το TDK η λ. *raçal* σημαίνει «ekmek yapmak için çeşitli tahılların yasaya göre belirlenen gerekli karışım oranı» (= καθορισμένη από το νόμο αναλογία δημητριακών για παρασκευή ψωμιού)· διαλεκτικός σημαίνει «çeşitli şeylerin karışımı» (= μείγμα από διάφορα πράγματα), «hampan» (πβ. *χαρμάνι*) κατά τον Nişanyan, ο οποίος ετυμολογεί από το περσ. *rāçāl*. Η λ. *raçali* είναι αρχικά επίθετο και προέρχεται από τη λ. *raça* που σημαίνει 'το κάτω μέρος ποδιού ζώου' (βλ. *πατσάς*), αλλά και 'το κάτω μέρος του μπατζακιού' – *raçali* λοιπόν είναι ένα πουλί που έχει στα πόδια "μπατζάκι" από φτεράκια, και αυτό δεν μπορεί να σχετίζεται με το *πατσάλι*· άλλωστε από το *raçali* κανονικά θα προέκυπε ο τ. *πατσάλης/ί, πβ. *raçali* > *πατσάλης*.}

πατσαλιζώ, -ομαι [patsalízo] (Ιδομ.) : αναμειγνύω, -ομαι.

[< *πατσάλι* (Συντ.)]

πατσάς*, ο [patsás] (Παπ., Πάγκ.) : είδος φαγητού: σούπα με κομματάκια από κουλιά, στομάχι και πόδια ζώου (*λέξις πανελλήνιος*, Παπ.).

[< *raça* 'ποδαράκι ζώου' (Παπ.)] (راچا)

{Ο Ροδάκης έχει τη λ. *πατσάς* με το ερμηνευμα: σβέρκο.}

πατσατζής*, ο [patsadzis] : ο επαγγελματίας που παρασκευάζει (και σερβιρίζει) πατσά.
[< πατσάς (Παπ.) / + -τζής (Πάγκ.) / < *raşacı* (AKN)] (پاچهچی)

πατσατζίδικο*, το [patsadzidiko] (Παπ., Πάγκ.) : το κατάστημα όπου προσφέρεται πατσάς.
[< πατσατζής (Πάγκ.)]

πατσάφρα, βλ. **πατσάβρα**.

πατσάφρι, βλ. **πατσάβρι**.

πατσουρά, η [patsurá] & **πατσούρα**, η [patsúra] (Πάγκ., Ξανθίν.) : Η αποφορά (δυσάρεστη μυρωδιά) που αναδίδουν τα ρούχα κάποιου από όφρα.
[< πατσούρος (Ξανθίν.) / < διαλεκτ. *raşur* ‘τα ρούχα τα οποία είναι ακατάστατα, βρώμικα ασυγύριστα’ (Καραποτόσογλου, Ετυμολ. Δντ. Κρ., 112)]

πατσούρος, ο [patsúros] (Πάγκ., Ξανθίν.) : αυτός που τα ρούχα του βγάζουν μυρωδιά ούρων.
[βλ. πατσουρά]
{Υπάρχει και η λ. *πατσούρος* ‘που έχει πλακουτσωτή μύτη’ (Πιτ., Ξανθίν^Δ).}

παύλος, ο [pávlos] (Πάγκ., Πιτ., Ξανθίν.) & **παύλας** [pávlas] (πληθ. *παύλοι*) (Κονδ.) : «άρτοι επιμήκεις» (Κονδ.). ΥΠΟΚΟΡ. **παυλούδι**, το & **παυλούδακι** (Ξανθίν^Δ).
[< τουρκοπερσικό *beblüs, reptüs*, (Καραποτόσογλου) βλ. σημείωση]

{Αν χρειάζοταν να γράψουμε σήμερα αυτήν τη λέξη, θα ήταν προτιμότερη η γραφή *πάβλος*. Σε όλα τα παραπάνω λεξικά πρόκειται για ψωμί σε σχήμα φραντζόλας, όχι κουλούρας. Κατά τον Πάγκαλο «ίσως το είδος τούτο εξυμώνετο και εψήνετο κατά την εορτήν του αποστόλου Παύλου και κατ’ επέκτασιν ο ζυμωνόμενος και ψηνόμενος εις οναδήποτε εποχήν, εκ του οποίου θα προήλθεν και το όνομα», όπως συνέβη με το *λαζάρι* («άρτος σχήματος επιμήκους και κυλινδρικού, ο ζυμωνόμενος και ψηνόμενος όχι μόνον κατά το Σάββατον του Λαζάρου, αλλά κατ’ επέκτασιν και εις οιονδήποτε άλλην περίστασιν. Χαράσεται δε δι’ αβθών εγκοπών κατά την *πλάσιν* εις μικρά κομμάτια ονομαζόμενα *δάκους*»), που δίνει ως συνώνυμο της λ. *παύλος*. Ο Ξανθινάκης ετυμολογεί από το λατ. *paulus* ‘μικρός’. Ο Κώστας Καραποτόσογλου (“Ετυμολογικά στα ιδιώματα της Καρπάθου”, *Ελληνικά* 62 (2012), 143) γράφει σχετικά: «τα στοιχεία που υπάρχουν δεν επιτρέπουν τη σύνδεση της λ. με το λατινικό *paulus* = μικρός, κύρ. όνομα *Παύλος*. Η λ. *παύλος*, ο = στενόμακρο χωμί, φρατζολάκι, προέρχεται από το τουρκοπερσικό {παραπομπή στον Meninski, σ. 5914} بيلس beblüs, reptüs, bepküs = panis siccus, quem

comminxit mus, από το περσικό بيلس beblous, bablus, bèplous = pain séché, préparé avec du beurre ou du sirop de dattes ou de raisin; bread with butter or syrup».)

παυλούδα, η [pavlúda] (Ξανθίν.) : μεγάλη πέτρα σε σχήμα ψωμιού παύλου (βλ.).
[μεγεθ. της λ. *παύλος* (Ξανθίν.)]

παυλουδοκέφαλος (επίθ. προσ.) [pavludotéfalos] (Ξανθίν.) : αυτός που η κεφαλή του είναι όμοια με *παυλούδα*, πλακοκέφαλος.
[< *παυλούδα* + *κεφαλή* (Ξανθίν.)]

παφύλι, το [pafíli] (Ροδ.) : στολίδι.
[< *πάφιλας* (βλ. *μάφυλλος*) ‘ορειχάλκινος κάλυκας φυσιγγίου’ (Συντ.)]
{Αρχικά πρόκειται για κόσμημα σε κοντάκι όπλου, φτιαγμένο από κομμάτι κάλυκα: «Παφύλια = αι κυκλοειδείς περιβάλλουσαι τα όπλα ορειχάλκιναι ζώναι και κοσμήματα» (Γ. Χρ. Χασιώτης, *Συλλογή των κατά την Ήπειρον δημοτικών ασμάτων*, Αθήνα 1866, σ. 235).}

πάφ κιούφ [páf [túf] (Τσιρ.) : **1.** (ως επιρρ. φρ.) πολύ γρήγορα, στο πι και φι. **2.** (ως ουδ. ουσ.) «μικρής διάρκειας ενδιαφέρον σε εργασία» (Τσιρ.). [ίσως ηχοποίητος σχηματισμός (πβ. *πάφ πούφ*), ανάλογος προς το *πάτ κιούτ* (< *pat kiüt*, پت کیت), με βάση τη σημ. ‘πολύ γρήγορα’ που είναι κοινή και στα δύο (Συντ.)]

{Ο Κριτσωτάκης το λημματογραφεί ως ουδ. ουσ. με τη σημ. «η εκπυροκρότηση του όπλου όταν το μπαρούτι έχει υγρασία». Με παρόμοια σημ. χρησιμοποιείται στην φρ. *έκαμε ένα παφ κούφ* = ξεκίνησε κάτι με ενθουσιασμό, έκανε μια προσπάθεια αλλά δεν έδωσε συνέχεια, *έπαιξε μια μπιστολιά κι έφυγε*. Το τουρκ. επίρρ. *pat kiüt* κατά το *TDK* σημαίνει ‘(για χτυπήματα) απανωτά, το ένα μετά το άλλο’. Με τη σημ. αυτή η έκφρ. *πατ κιούτ* στο διήγημα του Παπαδιαμάντη *Ο γείτονας με το λαγούτο*: «Δεν επρόφθασε να τελειώσει τον λόγον, και, πάτ, κιούτ! του έρχονταν δύο κατακεφαλιές εκ των όπισθεν». (Απαντα, Εκδ. Δόμος, 3ος τόμος, σ. 297, στ. 8-9). Έχω ακούσει Ηρακλειώτες μικρασιατικής καταγωγής (Αττάλεια) να τη χρησιμοποιούν την έκφρ. *πάτ κιούτ* με τη σημ. ‘πολύ γρήγορα, στο άψε σβήσε’. Αν το *πάφ κιούφ* σχετίζεται με την τουρκ. γλώσσα, πρέπει να συμπεριλάβουμε εδώ και το επίθ. προσ. (παραπομπή) **πακιούφης** ‘ατελέσφορος’ που λημματογραφεί ο Τσιριγωτάκης (Τσιρ^β, 388).}

παχάς, ο [pahás] & **παχάς** [bahás] (Πάγκ., Πιτ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ^Δ, Ιδομ^β, Ροδ., Τσιρ^β) : η τιμή, το αντίτιμο, η αξία.
[< *baha, paha* (Πάγκ.)] (☞)

παχιαδάκι, βλ. **πασάς**.

παχιάδινα, βλ. **πασάς**.

παχιάς, βλ. **πασάς**.

παχλιαντίζω¹ [paχiladizo] & **παχλιαντίζω**¹ [raxladizo] & **μπαχλιαντίζω** [baχiladizo] (Γαρ., Κριτσ.): επιλήττω.

[< *paylad(im)*, αόρ. του ρ. *paylamak* (Κριτσ.) / βλ. σημείωση (Συντ.)] (بلاكل)

{Η ετυμολ. του Κριτσωτάκη στηρίζεται στην ομοιότητα κατά τη σημασία. Από το *paylamak* (που σημαίνει 'διανέμο, δίνω σε κάποιον το μεριδίό του' και μτφ. 'επιπλήττω') ο αναμενόμενος τ. είναι **παχλιαντίζω*, αφού η τουρκ. διφθογγος *ay* πέρασε στα ελλ. ως *αι*, πβ. *μαϊμούνι* < *maymun*, *καϊμάκι* < *kaymak*, *μπαϊράμι* < *bayram* κλπ. (Georgiadis, 141). Το ρ. *παχλιαντίζω* μπορεί φωνητικά να προκύψει κανονικά είτε από το *rahilland(im)*, αόρ. του ρ. *rahillanmak* 'ζηλεύω, φθονώ' (διαλέκτ. κατά το *TDK*), είτε από το *rahlad(im)*, αόρ. του ρ. *rahlamak* (διαλέκτ. του *raklamak*), που σημαίνει 'καθαρίζω', 'έξοχνίζω', ειδικότερα 'στην ξυλουργική: αμβλύνω γωνίες'. Ανάλογη σημασιολ. μεταβολή είχε συντελεστεί στο τουρκ. *perdah* ('γυάλισμα: ξύρισμα κόντρα' > 'αυστηρή επίπληξη'), η οποία και πέρασε στο ελλ. *μπερντάχι*, καθώς και στο ρ. *τιμαρεύω* (βλ.). πβ. και ανάλογη μτφ. σημ. των ελλ. συγυρίζω, τακτοποιώ, στολίζω, περιποιούμαι, κανονίζω, λούζω και του κρητ. *σάζω*. Πιθανότερο φαίνεται το δεύτερο.}

παχλιαντίζω² [paχiladizo] & **παχλιαντίζω**² [raxladizo] (Πιτ., Τσιρ., Ιδομ.^β): «Καιροφυλακτώ, επωφελούμαι της χαλαράς επιτήρησης για να αρπάζω, να κλέβω κάτι» (Πιτ.): «*πασχίζω* να συναντήσω κάποιον. – *Παχλιαντίζω* 'γώ να τονε μαχωνιάσω ποθές και τοτεσάς δα τα πούμενε» (Τσιρ.).

[*μάλλον* < *μπεκλεντίζω*, με φωνητική επίδραση από το *παχλιαντίζω*¹ (Συντ.)]

{Ο Τσιριγωτάκης το γράφει: *παχλιαντίζω*. Το ρ. *beklemek* (και διάλεκτ. *behlemek*) σημαίνει «περιμένο, αναμένο, αγρυπνώ, φυλάττω, προφυλάττω, προσδοκώ, ελπίζω» (Χλωρός, Α 362), πβ. *pusuda beklemek* 'στήνω καρτέρι, περιμένο στο *πουσού*' (βλ. λ.) και *dikkatle beklemek* 'καιροφυλακώ', κ.λ. περιμένο με επαγρύπνηση. Από τον αόρ. *bekled(im)* το ρ. *μπεκλεντίζω* (το αναφέρει, χωρίς ερμηνευμα, ο Γ. Χατζιδάκις: *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά*, 1ος τόμος, Αθήνα 1905, σ. 303). Ο Πιτωκάκης σημειώνει: «Κατά μια πληροφορία διακεκριμένου παιδαγωγικού από τη Σητεία, όπου και επιχωριάζει ο όρος ακούγεται και στη σημασιολ. του επιλήττω. Δεν μπόρεσα να εξορκισθώ αν πρόκειται για το ίδιο ρήμα ή άλλο με την ίδια προφορά και διαφορετική κωδίσια ή και ορθογραφία». Πρόκειται για το ρ. *παχλιαντίζω*¹ (βλ.).}

παχλιάντισμα, το [paχiládizma] (Κριτσ.): η επίπληξη, το κατσάδιασμα.

[< *παχλιαντίζω* (Κριτσ.), βλ. *παχλιαντίζω*¹]

παχλιαντίζω¹, βλ. **παχλιαντίζω**¹.

παχλιαντίζω², βλ. **παχλιαντίζω**².

πεζάζης, ο [pezázis]: έμπορος πανιών. Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845: *Ήκλεψε ένας χωρικός ένα φέσι του πεζάζη και εραβδίστη 50* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 192).

[< *bezzaz* (ΛΙΠΔ, Β 172), από το αραβ. *bazzāz* κατά τον Nisyanan] (بزاز)

πεζεβέγκης* (επίθ. προσ.) [pezevendzis] (Παπ., Πάγκ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.): 1. μαστροπός, άτιμος, αχρείος «εν χρήσει μόνον εν βλασφημία» (Παπ.): 2. τσιγκούνης (Ιδομ.).

[< *pezevenk* (Παπ.)] (پزوندك)

πέι, το [péi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.): προκαταβολή, καπάρο, "αρραβώνας".

[< *pey* (Παπ.)] (پے)

πειγιέ, το [peijié]: η λ. εν χρήσει σε *Διάταγμα Αυτοκρατορικών* (1868): *εις τα χωρία να μην πληρώνηται το ρέσιμ (δασμός) το λεγόμενον πειγιέ, (φόρος επί της πωλήσεως) δια τα πωλούμενα κρασία και οινοπνεύματα* (βλ. *Κρητικός Κώδικς*, Α 34).

[< *peyine* «φόρος επί της πωλήσεως οίνου, ρακής κτλ.» (Χλωρός, Β 2046)] (پييه)

πέ κεί (επίρρ.) (άλλη γραφή: *πέκεϊ*) [pé kei] & **πέ κεί** [pé ki] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ξανθιν.^Δ, Ιδομ., Ξεν.) & **πέκ ει εφέντημ** [pé kei eféndim] (Γαρ.): πολύ καλά, ναι. «Λέγεται μόνον χάριν αστεϊσμού ή δια κακώς εννοουμένη επίδειξιν γλωσσομαθείας» (Παπ.), στις διαταγές σας, όπως επιθυμείτε.

[< *pek iyi ή peki* (Παπ.)] (پك اي وپك)

{Από εδώ το παρατσούκλι **πεκεϊκός**, «γιατί στην κουβέντα του μεταχειρίζεται την τουρκ. λέξη *πέκεϊ*» (Ειρήνη Παπαδάκη-Κασσιέρη, "Τραγούδια και παρωνύμια Πλάκας Αποκορώνου", *Επετηρ. Εταιρ. Κρητ. Σπουδών*, 3 (1940), 423.}

πέκ-ει εφέντημ, βλ. **πέ-κει**.

πέκεϊ, βλ. **πέ-κει**.

πελούρι, βλ. **μιλιούρι**.

πελτές*, ο [peltés] & **μπελτές*** [beltés] (Παπ., Πάγκ., Ιδομ., Ξεν.): 1. συμπυκνωμένος πολτός ντομάτας, ντοματοπελτές 2. γλυκό κουταλιού σαν ζελέ, συνήθως από κυδίσια.

[< *pelte* (Παπ.)]

{Δεν είναι αντδ. από τη λ. *πολτός*, όπως υπο-

στηρίζει ο Παπαγρηγοράκης. Κατά το *AKN*, το *TDK* και τον Nişanyan το τουρκ. *pelte* από τα περσικά. Για τα περί αντιδανείου, βλ. Βασμανόλη, σ. 298-9.)

πεμπελίδικος (επιθ.) [pembelidikos] : ρόδινος, ροζ. «το pembelidhiko = to rödhino hrōma» (Bilgehan², 634). Βλ. και *ροζ μπεμπέ*. [*< rembe* (Bilgehan), από το περσ. *penbe* ‘βαμβάκι’ (*TDK*) - ο Nişanyan σημειώνει ότι το πέραςμα από το (άσπρο) ‘βαμβάκι’ στο ‘ροζ χρώμα’ εμφανίζεται τον 18ο αι., αλλά δεν υπάρχει πειστική εξήγηση γι’ αυτή τη μετάβαση. Ο Χλωρός (A 432) τα γράφει και τα δύο: penbe] (چنبه)

πενάμικος, βλ. **μπενάμικος**.

πενταβά, βλ. **μπενταβά**.

πεντάρι, το [pedári] (Κονδ.) : «τουρκικό νόμισμα 5 παράδων».

[μετάφρ. της λ. *bezlik*, βλ. και *μπεσιλίκι* (Συντ.)]

(***πεντζίκι**, βλ. Παράρτημα 1.

πεντοκαδούσα, η [pendokađusa] (Αποστ., Τσιρ., Κριτσ.) : **1.** δοχείο μέτρησης υγρών (πέντε οκάδες)· **2.** πήλινο αγγείο, σαν μικρή νταμιτζάνα, που χωρούσε πέντε οκάδες υγρό, κυρίως κρασί. [*< πέντε + οκάδες + επίθημα -ούσα* (πβ. *σαρναταποδαρούσα*) (Συντ.)]

πεπές, ο [repés] (Κριτσ.) : ο βραδυγλωσσος. [*< pere* (Κριτσ.)]

πεπονόρακι, η [peronóratʃi] (Κριτσ¹) : ρακή από πεπόνια. [*< πεπόνι + ρακή*]

περβάζι*, το [pervázi] (Παπ., Πάγκ., Ξεν.) : **1.** πλαίσιο (π.χ. καθρέφτη)· **2.** γείσο· **3.** πλάτη της καρέκλας. [*< pervaz* (Παπ.)] (پرواز)

περεστές, βλ. **μπερεστές**.

περιγέλι, το [perizéli] (Τσιρ.) : «σφηνοειδής πέτρα που τοποθετείται στην κορυφή του χτιστού τόξου της καμάρας σπιτιού ή και γέφυρας για μανδάλωση όλου του τόξου».

[ίσως ανασημαιοδότηση της λ. *περιγέλι* ‘διαβήτης’, για το σφηνοειδές σχήμα του ανοίγματος του (Συντ.)] (چركه پيرگه)

{Στον Κουκκίδη: *περγέλι* ‘διαβήτης’ (*< pergel*). Τη λ. *περιγέλι* ‘διαβήτης’ αναφέρει ο Σκαρλάτος Βυζάντιος, στο *Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης*, 2ος τόμος, Αθήνα 1852, σ. 1045). Για την προέλευσή της από τα τουρκικά, βλ. Γ. Γ. Παπαδόπουλος, “Σχεδιάγραμμα περί της ιταλικής επιρροής επί την δημοτικήν γλώσσαν των νεωτέρων Ελλήνων”, *Πανδόρα*, τόμος 17 (1866-67), στη σελ. 247: «Κομπάσο (άλλως περγέλι

τουρκ.) compasso, διαβήτης». Ο σφηνηθισμένος τεχνικός όρος για το *περιγέλι* είναι *κλειδί* = «ο κεντρικός σφηνόλιθος ενός τόξου, ενός θόλου, μιας ανίδας κτλ.» (*AKN*). Αντίστροφος λεξιλογικός δανεισμός: Στα τουρκ. (*TDK*) αυτή η πέτρα λέγεται *anahar taş* ή *kilit taş* (*taş* = πέτρα, *anahar* = κλειδί (*< ανοιχτήρι*), *kilit* = κλειδί (*< περσ. kilid/kelid < ελλ. κλείς - κλειδ-ός*), βλ. λ. στον Nişanyan).}

περμανές, ο [permanés] : στο κρητικό μαχαίρι «το δέσιμο της λεπίδας με τη λαβή με ασήμι ή μπρούντζο το λένε *περμανέ* ή *καμτζές*» (βλ. Μανόλης Παπαδάκης, “Το κρητικό μαχαίρι”, *Αμύλλαια*, 10/39 (1979), 123).

[πβ. *perazvane* «βραχιόνιον εκ μετάλλου περιβάλλον το μέρος ένθα η μάχαιρα, το κονδυλομάχαιρον, το ξίφος κλπ. συνάπτονται μετά της λαβής» (Χλωρός, A 422)] (پرازوان)

περντάχι, βλ. **μπερντάχι**.

περουζές, ο [peruzés] (Ξεν.) : είδος πολύτιμου λίθου «με γαλαζοπράσινο χρώμα» (*AKN*).

[*< peruze* (από τα περσ.) (*AKN*), κατά το *TDK* διάλεκτ. τ. του *firuze* (βλ. και Χλωρός, A 442)] (پروزه)

περτάφια, βλ. **μπερντάχι**.

περτσέμι, βλ. **περτσές**.

περτσές, ο [bertsés] & **μπερτσές** [pertsés] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Τσιρ., Δαρ., Χουστ., Κριτσ¹) : είδος χενίσματος. Κατά τον Πιτυκάκη: **1.** η χαιτή του αλόγου και **2.** (μτφ.) «οι τούφες των ανδρικών μαλλιών της κεφαλής που πέφτουν στο μέτωπο».

[*< perçem* «πλόκαμος ή θύσανος τριχών κεφαλής» (Παπ.)] (چرچم)

{Η λ. *perçem* σημαίνει «βόστρυχος, λόφος {= λοφίο}, θύσανος τριχών, ον λαοί τινες αφηνούσιν εν τη κορυφή της κεφαλής κείροντες την λουτήν κόμην· χαιτή» (Χλωρός, A 423). Στα ελλ. έχει περάσει ως *περτσέμι*: «Τα εκατέρωθεν του προσώπου μέρη της κόμης ελέγοντο *περτσέμια*» (Δημήτριος Καμπούρογλου, *Ιστορία των Αθηναίων*, Τόμος Γ', Αθήνα 1896, σ. 17). Ο αρσ. τ. σε -ές ίσως από επίδραση της λ. *ο καρές* «κτένισμα μαλλιών με χωρίστρα» (Τσιρ.). Ή μπορεί να προέκυψε από ένα αμάρτυρο βάλκ. τουρκ. **perce*, πβ. βουλγ. και αλβαν. *perçe* (Miklosich, II 39).}

περτσιναδόρος, ο [pertsinadóros] (Κριτσ.) : εργαλείο με το οποίο καρφώνονταν τα περτσίνια.

[*< περτσίνι + -αδόρος* (Κριτσ.)]

περτσίνι, το [pertsini] & **περσιτσίνι** [peritsini] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Ιδομ., Κριτσ.) : καρφή του οποίου σφυρηλατούμε τη μύτη, η

ποία έχει ήδη διαπεράσει το ξύλο ή το μέταλλο όπου το καρφώνουμε, ώστε να το σταθεροποιήσουμε.

[< *perçin* (Παπ.)] (پرچین، برچین)

{Ο Κριτσοτάκης ονομάζει περτσίνι ένα «είδος καρφιού, από δύο τμήματα, το αρσενικό και το θηλυκό, που χρησιμοποιείται στη συναρμογή μεταλλικών ελασμάτων ή πέτσινων κομματιών, αντί για οξυγονοκόλληση ή για ράγιμο». Κατά το *AKN*: πριτσίνι < ίσως παλ. ιταλ. **perzine*. Κατά το *TDK* και τον Nişanyan το τουρκ. *perçin* από τα περσ. *parçin* / *perçin*. Ο Χλωρός (A 423) έχει το εξής ερμηνεία στο λ. *perçin*: «στερέωσης καρφιού προσηλωμένου που δια της στροφής και αντιθέτου προσηλώσεως του εκ του όπισθεν μέρους εξελθόντος άκρου αυτού, κ. μυτογύρισμα».

περτσινώνω* [pertsinóno] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Κριτσ.): καρφώνω, στερεώνω με περτσίνια.
[< *περτσίνι* (Παπ.)]

πεσίνι, βλ. **πεχίνι**.

πεσίν παρά, βλ. **πεχίνι**.

πεσκεσάρω [peʃtʃesáro]: προσφέρω δώρα. Η λ. σε παράλλαγή κρητ. δημοτ. τραγουδιού: *Ο Χατζηγάτης τσι καλεί* [= τον Βέργα και τον αδελφό του] να πα τσι πεσκεσάρη, / ανάμεσα σε δυο βουνά να πα τσι μαυλοτάρη (βλ. *Κρητικές σελίδες*, 1/1 (1938) 25-26: *Το τραγούδι του Βέργα*).
[< *πεσκάσι* (Συντ.)]

{Για την κατάληξη *-άρω* βλ. σημείωση στη λ. *ταλιμέρνω*.}

πεσκεσί*, το [peʃtʃési] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ίδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Ξεν.): το δώρο (*λέξις πανελλήνιος*, Παπ.) σε είδος και όχι σε χρήση (Δαρ.). Σήμερα η λ. θεωρείται λαϊκότεροτροπη (*AKN*). Παλαιότερη εμφάνιση της λ. σε κείμενο του 1876 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*).

[< *peskes* (Παπ.)] (پشکش، پیشکش)

{Ο Ροδάκης λημματογραφεί τον τ. **πεσκερί** = φιλοδώρημα. Πρόκειται μάλλον για τυπογραφικό λάθος.}

πεσκίρι*, το [peʃtʃíri] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Χουστ., Κριτσ^π, Ίδομ^β): πετσέτα φαγητού ή προσώπου.
[< *peskir* (Παπ.)] (پشکیر، پیشکیر)

πέσπενταβά (επίρρ.) [péspedavá] (Κριτσ.) & **πέχι πενταβά** [péʃi pedavá] (Κασσ.): χωρίς λόγο, άδικα, ανώφελα.

[< *besbedava*, *bes* «μόριον προτασσόμενον επιθέτων τινών και επιρρημάτων αρχομένων από του γράμματος b και επιτείνων την έννοιαν αυτών» + *bedava* (Χλωρός, A 315), βλ. επίσης *μπεσμελί* και *μπις μπιτούν* (Συντ.)]

πεσπερική, βλ. **ρεσπερική**.

πεστεμάλι, το [pɛstɛmáli]: πετσέτα λουτρού. Σε κρητ. κείμενο του 1786 ο τ. **πεστεμάλι**, για τον οποίο ο Ξανθουδίδης σημειώνει: «Εκ του Περσικού Destmal. Σήμερα {=1913} ακούεται εν Κρήτη το πεστεμάλι (Περσ. rouet = ράχης και Περσ. mal = τρίβω) και δηλοί το λουτρικόν μάκτρον» (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 96).

[< *peytemal* (Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης)] (پیشمال)

{Ο Παπαγρηγοράκης (1952) δεν την περιέλαβε στις τουρκογενείς λέξεις του κρητικού ιδιώματος.}

πεστίλι [pɛstili]: μόνο στη ρημ. περίφρ. **κάνω πεστίλι στο ξύλο** (Τσιρ^β, Ξεν.): ξυλοκοπώ κάποιον, τον αφήνω «ξερό, ακίνητο από το πολύ ξύλο» (Τσιρ.).

[< *pestil* (Ξεν.) «μάζα οπωρικών, ιδία δαμάσκηνων ή βερύκοκκων πεπιεσμένων και εξηραμένων, αποτελούσα φύλλα πλατέα και λεπτά, κ. πεστίλι» (Κουκκίδης, 78): *pestilini cikarmak* «δέρω ατηνός [εξάγω το πεστίλι του]» (Χλωρός, A 428) (Συντ.)]

{Λέγεται και *παστέλι στο ξύλο*: προφανώς από επίδραση της λ. *παστέλι* (με σουσάμι), βλ. στο *AKN*.}

πεστρέφι, το [pɛstréfi] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Τσιρ.): το τέχνασμα, το κόλπο.

[< *pesref* (Παπ.) / ανάπτυξη [t] για διάσπαση του [sr], πβ. *στράφι* < *israf* (Συντ.)] (پشرو، پشرف)
{Η αναζήτηση στο Διαδίκτυο δείχνει ότι η λ. *πεσρέφι* (και *πεστρέφι*) υπάρχει ως όρος της βυζαντινής μουσικής που δηλώνει είδος μελωδίας με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Στο *Σχολείον των ντελικάτων εραστών* (Βιέννη 1790, σ. 24, βλ. σε pdf στο: <http://anemi.lib.uoc.gr>) ο Ρήγας τη χρησιμοποιεί ρητά με τη σημ. 'μέλος': «κάθε φορά απου απερνούσα κανένα πεσρέφι (μέλος)». Κατά τον Χλωρό (A 429) *pesref* (και *pesref*) σημαίνει «στροφή, προανάκρουσμα, ήτοι τεμάχιον παιζόμενον προοιμακώς υπό της μουσικής προ του κυρίως παιχθησομένου». Κατά τον Nişanyan η λ. προέρχεται από τα περσ. (< *pīs/pēs* 'μπροστά' + *ran* 'πορευόμενος') και είχε αρχικά τη σημ. 'προπορευόμενος'. Συνεπώς ο συσχετισμός της λ. *πεστρέφι* με τα ελλ. *επιστρέφω* ή *στροφή* είναι μάλλον παρετυμολογικός. Η λ. *pesref* έχει κι άλλες σημασίες, μια από αυτές, κατά το διαδικτυακό *sozluk.net*, είναι 'η είσοδος των παλαιστών στον αγωνιστικό χώρο (στη διάρκεια της οποίας οι παλαιστές κάνουν διάφορες τυποποιημένες κινήσεις)'. Για κινήσεις επίδειξης των παλαιστών (*rehlivan*) κάνει λόγο και το *TDK*, βλ. και Tuncay & Καρπατζάς, σ. 588: «*pesref* 1. (μουσ.) εισαγωγή,

πρελούδιο 2. (πάλη) επίδειξη | ~ çekmek (παλαιστής) κάνω επίδειξη ετοιμότητας». Ο Ξανθινάκης έχει τη λ. *πεστρέφι* ως «το πιστρόφι, το κόλλο, το τέχνασμα' και την ετυμολογεί «από το (ε) πιστρέφω: πιστρέφι > πεστρέφι (η εναλλαγή ι και ε είναι συνηγή)» αλλά μάλλον σχετίζεται με τα **πεσ(τ)ρέφια των πεχλιβάνηδων* (TDK). Άρωμα παρετυμολογίας έχει σαφώς και το απόσπασμα: «Οι γύρω πλαγιές γέμιζαν από παιδόκοσμο κι αντιλαλούσαν από χαρούμενες φωνές. Μα σάν άρχιζε νά βραδυάζει, αμέσως ερχόταν στο μυαλό του καθενός τό “πεστρέφι”». “Πεστρέφι” ονόμαζαν τά παιδιά τό ξύλο πού έτρωγαν από τον πατέρα όταν επέστρεφαν. Ήταν ό φόρος της έπιστροφής, έξ ού και “πεστρέφι”» (Θεόδ. Κιακίδης, “Ιστορία Σαμψαοβίου και τον περίξ Ελληνικών Κοινοτήτων Ανατολικής Θράκης”, *Θρακικά*, 32 (1960), 287). Μάλλον επρόκειτο για “ξύλο... μετά μουσικής”. Στον Ανδριώτη: «πιστρόφια, τα, από το ρ. επιστρέφω (υποχωρητ.) (Γ. Χατζιδ. *MNE* 2, 67)» – η λ. σημάει την πρώτη επίσκεψη των νεονύμφων στο πατρικό της νύφης, που συνοδευόταν από γλέντι (λέγεται και: αντίγαμος).}

πετιμέζι*, το [petimézi] & **πετουμέζι** [petumézi] (Παπ., Πιτ., Ξανθιν., Τσιρ., Δαρ., Ξεν.): σιρόπι από μούστο συμπυκνωμένο με βρασμό. [*pekmez* (Παπ.) / και διαλεκτ. *petmez* (TDK) (Συντ.)] (پكمز، بكمز)
{Δεπτομερής περιγραφή παρασκευής στον Πιτυκάκη (B 855).}

πετουμέζι, βλ. **πετιμέζι**.

πετουμεζογρά, η [petumezoγρά] (Ξανθιν^Δ): είδος χαλβά που παρασκευάζεται στο τηγάνι με πετιμέζι, λάδι και αλεύρι.
[< *πετουμέζι* (πετιμέζι) + *γρα* (αρέσει ιδιαίτερα στις γριές) (Ξανθιν.)]
{Συνταγή στην ιστοσελίδα *cretangastronomy.gr* (χαλβάς με αλεύρι και πετιμέζι).}

πέτρα των ομμαθιών, η [pétra ton omaθχón]: η γαλαζόπετρα (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845: *έστειλα του Καλλιού μου την πέτρα των ομμαθιών* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 591).

[μετάφρ. τού *göz taşı* (κ.λ. πέτρα των ματιών) ‘γαλαζόπετρα’, ‘χαλκάνθη’] (Χλωρός, B 1056 (كوز طاشی))

{Η γαλαζόπετρα (κοινή ονομασία του θεικού χαλκού), πριν αρχίσει να χρησιμοποιείται (Γαλλία, Bordeaux, τέλη του 19ου αιώνα) ως βασικό συστατικό του λεγόμενου βροδιγάλειου πολτού (bouillie bordelaise) για την προστασία του αμπελαίου από μυκητολογικές ασθένειες, αποτελούσε μέρος του οπλοστασίου της λαϊκής ιατρικής σε χώρες της Ανατολής, ιδίως για τις πα-

θήσεις των ματιών (εξού και η ονομασία). Τέτοιου προορισμού θα είχε και η γαλαζόπετρα που έστειλε ο Κοζύρης στο Καλλιό του.}

πετρομπάρουτο, το [retrobáruτο] (Κριτσ.): «είδος πυρίτιδας, που ανατίζαν οι λατόμοι τα χαράκια, όταν δεν υπήρχε η δυναμίτιδα και η σεντίτιδα».

[< *πέτρα* + *μαρουτί* (Συντ.)]

πετρομπέζιρο, το [retrobéziro] (Τσιρ^Β): «ο κρητικός αρσενικός ίππος, επειδή είναι ικανός για το περπάτημα στα δύσβατα και βραχύδη βουβά της Κρήτης».

[< *πέτρα* + *μπεζίρι* (Συντ.)]

πεφίνι, βλ. **πεχίνι**.

πεχίνι [pejini] (επίρρ.) & **πεσίνι** [pesini] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^Β, Χουστ., Ξεν.): τοις μετρητοίς (όχι επί πιστώσει).

[< *pesin* (Παπ.)] (پشین)

{Υπάρχει και η έκφραση *πεσίν παρά* [μεταγραφή του *pesin para*], με την ίδια σημασία. Ο Γαρεφαλάκης έχει σε παράδειγμα χρήσης την έκφραση *θέλει τον παρά πεσίνι* (στο λ. *πεσίνι*) και *θέλει τον παρά πεχίνι* (στο λ. *πεχίνι*). Ο Βυζάντιος (*Λεξικόν της καθ' ημάς ελληνικής διαλέκτου*, Αθήνα 1835, σ. 338) είχε κατατάξει στις «εκφυλλοφορητές» τη λ. *πεσίνι* = «το εναντίον του βερεσιέ». Ο Ροδάκης λημματογραφεί τον τ. **πεφίνι**. Μάλλον είναι τυπογραφική αβλεψία.}

πέχι πενταβά, βλ. **πέσπενταβά**.

πεχρίζι, το [pexrizi] (Τουρκοκρητ.): η διαίτα.

[< *perhiz* (Bilgehan², 634)] (پرهيز)

πιλαβάς, ο [pilavás]: αυτός του που αρέσει να τρώει πιλάφι· συνεκδοχικά: Τούρκος. Η λ. *πιλαβάς* σε κρητ. δημοτ. τραγούδι (βλ. Γιάνναρης, 89), βλ. και *πιλαβιτζής*.

[< *πιλάβι* (Γιάνναρης, 362)]

πιλάβι, βλ. **πιλάφι**.

πιλαβιτζής, ο [pilavidzis]: βλ. *πιλαβάς* Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1868 (*Κάτοπτρον*, 19).

[< *πιλάβι* + *-τζής*, πβ. *γλυκά > γλυκατζής* (Συντ.)]

πιλάφι*, το [piláfi] & **πιλάβι** [piláni] (Παπ., Πάγκ., Ιδομ., Ξεν.): φαγητό από βρασμένο ρύζι. Βλ. και *ατζέμικο*, *ατζέμι πιλάφι*, *σχιτίρ πιλάφι*, *γαμποπλάφο*.

[< *pilav* (Παπ.)] (پيلاو، پيلو)

{Ο Ροδάκης έχει τον συντεταγμένο τύπο **πλάβι**.}

πιπί, το [pipi] (Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν.: στο λ. *πιπίζω*): **1.** «Το πέος του μικρού παιδιού στη βρεφική διάλεκτο, για να αποφευχθεί η προφορά άλλης κακόηχης λέξης» (Πιτ.). **2.** «Το γυναικείο αιδόιον» (Πάγκ.).

{Παρόμοιο ορισμό με το 1. δίνει στη λέξη *piri* το *TDK*: «Çocuk dilinde erkeklik organı» (= το αρσενικό όργανο στην παιδική γλώσσα). Το *AKN* έχει για τη λέξη *πιπί*: «(παιδ.) 1. το γεννητικό μύριο και ιδίως το ανδρικό. 2. η ούρηση: Κάνω ~, κατουρώ». Για την ετυμολογία σημειώνει: «λ. νηπιακ.» Για την ούρηση πβ. το γαλλ. *faire pipi* 'κάνω τσίσα'. Ίσως το τουρκ. *piri* και το ελλ. *πιπί* να έχουν κοινή καταγωγή από τα γαλλικά. Η λ. *πιπί* στο κρητικό ιδίωμα σημαίνει επίσης 'ρούχο, φόρεμα' (στη γλώσσα για νή-πια).}

πιριτζής, βλ. **μπιριντζής**.

πισμανεώω, βλ. **πισμανεώω**.

πισμανεώω^(A) [pizmanéno] & **πισμανεώω** [pizimanéno] (Παπ., Πάγκ., Ροδ.) : μετανιώνω. [*pizman* και *peziman* (Παπ.) / 'μεταμελημένος' (Πάγκ.)] (پيشمن، پيشمان)
{Υπάρχει και το σύνθετο **σκυλοπισμανεώω** (κυρίως στον αόρ.: εσκυλοπισμάνεω), με επιτατ. σημασία, μάλλον κατά το: σκυλομετανιώνω, το οποίο φαίνεται παρετυμολογική παραφορά του ρ. χυλομετανιώνω (πβ. τουρκ. *bin pizman*). Η απειλητική φράση *Θα σε κάνω να μετανιώσεις την ώρα που γεννήθηκες* αντιστοιχεί στην τουρκ. *doğduğuna pizman etmek*. Η Ξενάκη-Ροβίθη λημματογραφεί το ρ. *πεισμα-νεώω* 'πεισμώνω'.}

πισμανλίκι, το [pizmanliti] (Πάγκ.) : η μεταμέ-λεια.

[< *pizmanlik* (Πάγκ.)] (پيشمانلىق)

{Παράλληλες είναι οι παροιμίες: *Ο ύστερος μετανωμένος μετανωμένος δεν είναι* και *Son pizmanlik fayda vermez*.}

πισπασιέ (το;) [pispasché] : το ινώδες πλέγμα που περιβάλλει το μωσχοκάρυδο κάτω από την εξωτερική φλούδα του καρπού. Η λ. σε κρητ. ιατροσόφιο του 1826 (βλ. Παπαδογιαννάκης, 1957).

[< *besbase* (Συντ.)]

{Το δάνειο χρησιμοποιείται χωρίς να έχει προσαρμοστεί στα ελληνικά, εκτός κι αν είναι αρσενικό: *ο πισπασιές*. Το ίδιο *μπαχαρικό λέγεται σήμερα μασίς* στην ελληνική ορολογία της μαγειρικής < γαλλ. *macis*.}

πίτσικος* (επίθ.) [pitsikos] (Γαρ., Κριτσ.) : ατελής, μικροκαμωμένος.

[< *ric* 'μάστραδος, παραφάδα' (Κριτσ.), στην ειδική σημ. «ζώνον ή φυτόν ή δένδρον ή εν γένει παν πράγμα ατελές και μικροφυές εν σχέσει προς τα ομοειδή αυτού, κ. κατασασμένον» (Χλωρός, Α 440) (Συντ.)] (پيتس)

{Συνήθως η λ. χρησιμοποιείται ως περιγραφικός και όχι ως αξιολογικός χαρακτηρισμός: π.χ.

ένα σκυλάκι ράτσας κανίς θα το χαρακτηρίσουμε αυθόρμητα ως *πίτσικο* 'μικρόσωμο'. Αλλά και αν κάποιος είναι πολύ μικροκαμωμένος, δύσκολα θα αποφύγει το παρατσούκλι ο *Πίτσικος* (!), όπως φαίνεται και από το «κοντοστούπης» που προσθέτει ο Κριτσωτάκης στο ερμηνευμά του, πβ. και οικογενειακό επίθετο *Πίτσικος*, *Πίτσικάκης*. Βλ. και σημείωση στο λ. *παπουτσάς*.}

πλάβι, βλ. **πλάφι**.

πλακατζής (επίθ. προσ. & ουσ.) [plakadzis] (Κριτσ.) : **α)** (ως επίθ. προσ.) θηλ. **πλακατζίνα** [plakadzina] & **πλακατζού** [plakadzi] : αυτός που του αρέσουν τα αστεία ή οι φάρσες· **β)** (ως αρσ. ουσ.) : ο τεχνίτης που τοποθετεί πλάκες, ο πλακάς.

{Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευσης κατάλ. *-(α)τζής*. Ως προς την ετυμολ. βάση (*πλάκα*) το *AKN* διακρίνει: *πλάκα*^a (< γαλλ. *blague* 'αστεία ή απατηλή ιστορία') και *πλάκα*^b (*πλάκα* < ελνστ. *πλάζ*).}

πλακα(ν)τζίκι, το [plakadziti] & **πλασκα(ν)τζίκι** [plaskadziti] & **πλατα(ν)τζίκι** [platadziti] & **πατλατζίκι** [patladziti] & **μπαλατζίκι** [baladziti] & **μπαλατζίκι** [baltadziti] & **πλαχατζίκι** [plaxadziti] & **σκαλαπατζίκι** [sklapadziti] (Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^b, Ροδ., Κασσ., Τσιρ^b, Ξεν.) : «πρόχειρη κροτίδα παιδικής έμπνευσης και κατασκευής, που χρησιμοποιείται τη νύκτα της Αναστάσεως» (Πιτ.), «εις σχήμα τριγώνου ομοιότατον ακριβώς, όπως είναι το σχήμα του εν τοις ζαχαροπλαστείοις ομοιόμου γλυκίσματος» (Πάγκ.).

[πατλα(ν)τζίκι: < *patlangis* (Πάγκ.), κατά το *TDK* τ. του *patlangas* 'είδος εορταστικής κροτίδας' (Συντ.)] (پاتلانجيج، پاتلانج)

{Ο τ. *πλακα(ν)τζίκι* από παρετυμολ. επίδραση από τις λ. *πλάκα*, *πλακοτός*, λόγω του σχήματος της κροτίδας. Ο τ. *μπαλατζίκι* επίσης από παρετυμολ. επίδραση, όπως δείχνει η ετυμολ. του Πάγκαλου (< *bağladım* 'έδεσα'). Στο λ. *patlangis* ο Χλωρός (Α 411) έχει το εξής ερμηνευμα: «κρόταλο, ήτοι είδος παιδικής κατασκευαζόμενον εκ καλάμου εν είδει πυροβόλου, ή και εκ χάρτου διπλουμένου εις πολλές πτυχάς και προξενούντος κρότον». Όχι από καλάμι αλλά από κλωνάρι σφάκας (πικροδάφνης) ήταν η *σφακομπιστόλα*, «είδος αυτοσχέδιας μπιστόλας που κατασκευάζεται από τα παιδιά, ειδικά για τη γιορτή της Ανάστασης» (Πιτ., Β 1057).}

πλασκα(ν)τζίκι, βλ. **πλακα(ν)τζίκι**.

πλατα(ν)τζίκι, βλ. **πλακα(ν)τζίκι**.

πλαχατζίκι, βλ. **πλακα(ν)τζίκι**.

πογλεντζίω [poglendizo] (Ιδομ^b.): τελειώνω, ολοκληρώνω το γλέντι.

[< πο- (βλ. από-, σημ. 3, στο *ΛΚΝ*) + γλεντζίω (Συντ.)]

{Στον αόρ. πάντοτε με αύξηση: επογλεντίσαμε, όπως: εποβασίλευσε (ο ήλιος), επομαζώξαμε (τς' ελιές), εποφάγαμε, κλπ.}

πολιοσκεντζεύομαι, βλ. **σκεντζεύω**.

πολιοσκεντζίζομαι, βλ. **σκεντζίζω**.

πόλκα, βλ. **μπόλκα**.

πολκάκι, βλ. **μπόλκα**.

πολύ πάει στο εμπί, βλ. **εμπί**.

πολυταμακιάρης (επίθ. προσ.) [polítamafáris] & **πολυταμαχιώρης** [polítamafáris] (Τσιρ., Ιδομ^B): υπερβολικά *ταμακιάρης*.

[< πολύ- + ταμακιάρης (βλ.) (Συντ.)]

πολυφούρφουρος (επίθ.) [polífúrfuros] (Ροδ.): πολυτάραχος.

[< πολύ- + φουρ φουρ (βλ. φιρί φιρί) (Συντ.)]

πολύφτιλος (επίθ.) [políftilos] (Αποστ., Τσιρ., Ιδομ^B): (για το λύγνο) αυτός που έχει πολλά φτίλια.

[< πολύ- + φτίλι (Συντ.)]

πομεσοτζέμπερο, το [pomesodzébero] & **απομεσοτζέμπερο** [apomesodzébero] & **μεσοτζέμπερο** [mesodzébero] (Πάγκ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Ξεν.): «Το εσωτερικό τζεμπέρι επί του οποίου τίθεται το απόζω τζεμπέρι που είναι μεγαλύτερον και κομψότερον του εσωτερικού» (Πάγκ.).

[< απομέσα + τζεμπέρι (Πάγκ.)]

πονταλής, ο [pontalís], θηλ. -ού (Ιδομ^B): «αυτός που υποφέρει από πόντα (βαρύ κρουσολόγημα)». {Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευσης κατάν. -αλής.}

πορτακάλι, το [portakáli] (Ξανθιν. Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ.): το πορτοκάλι.

[από επίδραση του τουρκ. *portakal* (Ξανθιν.)]

{Παράγωγα: *πορτακαλιά*, *πορτακαλάδα* (Αποστ., Τσιρ.). Ο Κριτσωτάκης καταγράφει τα σύνθετα: *πορτακαλόζομο*, *πορτακαλόφλωμος* 'φλούδα του πορτοκαλιού', *γλυκοπορτακάλο* (το *σεκέρι*), *γλυκοπορτακαλιά*.}

Πόρτα του Παχιά, βλ. **πασαδικό**.

ποτούρι, το [rotúri] (Κριτσ^{1.2}): παντελόνι, φαρδύ επάνω, στενό κάτω.

[< *rotur* (Κριτσ.)] (پوتور)

πουλαματζέ, βλ. **μπουλαματζέ**.

πούλι*, το [rúli] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ξανθιν., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Χουστ., Τσιρ^B): **1.** κάθε ένσημο (χαρτόσημο, γραμματόσημο κλπ.): **2.** «πασός του ταβλιού» (Παπ.).

[< *pul* (Παπ.)] (پول)

{Ο Ξανθινάκης, πιθανόν ακολουθώντας τον Ανδριώτη, το θεωρεί αντιδάνειο: πούλι < τουρκ. *pul* < μεταγν. ελλ. *φόλλις* < λατ. *folliis*, αλλά το *ΛΚΝ* το ετυμολογεί απλώς από το τουρκ. *pul*, το οποίο προέρχεται από τα περσ. κατά το *TDK*.}

πούλι πούλι (επιφ.) [rúli rúli] & **νά πούλι πούλι** [ná rúli rúli] (Πάγκ., Γαρ., Κριτσ., Κασσ., Τσιρ^B): επιφώνημα με το οποίο καλούμε τις κόττες να έρθουν στο κοτέτσι.

[πβ. τουρκ. διαλεκτ. *bülü bülü, bili bili, bilü bili, pili pili* (κατά το *TDK* 'κλητικό επιφώνημα για να έρθουν τα ζώα στο κοτέτσι') – το *bülü bülü* σημαίνει επίσης 'κότα', πβ. και *pilic* 'κοτόπουλο' (Συντ.)]

{Ο Fatih Kemik σε άρθρο του με τίτλο το ερώτημα "Hayvan seslenme ünlemleri ses yansimali ünlemlerden midir?" {Είναι τα επιφωνήματα κλήσης ζώων ηχοποιημένα;} (<http://istanbul.academia.edu/FatihKemik/Papers/>) υποστηρίζει με στοιχεία ότι πρόκειται αρχικά για πλήρη λέξη που έγινε επιφώνημα με τον καιρό, όπως και τα *kuçu kuçu* και *pisi pisi*. Βλ. αντίστοιχα: *κουκιού κουκιού* και *πχι πχι*.}

πουσάρθια, βλ. **πουσάτι**.

πουσάτι, το [pusati] (πληθ. τα *πουσάθια*) (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ιδομ^B): **1.** σκεύος, εργαλείο· **2.** (μψ.) πένος «επί το ευφημότερον» (Πάγκ.).

[< *pusat* (πεπαλ. κατά το *TDK*), στη σημ. 'εργαλείο' (Συντ.)] (پوسات، پوساط، پوسات)

{Ο Χλωρός (A 435) έχει: «*πουσάτι* [λ. αρχ.] πανοπλία, ήτοι όπλα, θώρακες, πολεμικά μηχαναί και εν γένει πράγματα χρήσιμα εν πολέμω' υποσκευή' εργαλεία εν γένει». Ο Πάγκαλος το θεωρεί αγνώστου ετύμου, ο Πιτυκάκης υποθέτει ότι προέρχεται από το ρ. (*α)πασάζω*. Ο Ξανθινάκης λημματογραφεί τη λ. *πουσά(ρ)θια* 'δερμάτινα εξαρτήματα του σαμαριού' και την ετυμολογεί από το *πίσω* + *σάρθια* (ίσως < μσν. *εζάρθια*). Μάλλον πρόκειται για τον πληθ. της λ. *πουσάτι*.}

πουσί, βλ. **πουσού**.

πούσι*, το [rúsi] (Παπ., Πάγκ., Δαρ., Κριτσ.): η ομίχλη.

[< *pus* (Παπ.)] (پوس، پوس)

πουσού, το [pusú] & **ποσού** [posú] & **πουσί** [rusi] (όλα άκλ.) (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Ροδ., Ξεν.): **1.** η ενέδρα, το καρτέρι· **1α.** (ειδικότερα) «μικρά καλύβη την οποίαν κατασκευάζω πλησίον πηγής, κάθημα εντός αυτής παραμονεύων, καιροφυλακτών, να έλθουν οι πέρδικες, για να πίνουν ύδωρ και να τας πυροβολήσω» (Πάγκ.).

2. ψηλό μέρος με εκτεταμένη θέα.

[< *pusu* (Πάγκ.) / & *pusi*, διαλεκτ. κατά το *TDK* (Συντ.)] (پوسو، پوسی، پوسو)

πουσταρέλι, το [pustaréli] (Παπ.: στο λ. *πούστης*, Πάγκ., Ξεν.): «παιδί ανήθικο» (Παπ.).
[< *πούστης* (Παπ.) / πβ. *παιδί* > *παιδαρέλι* (Συντ.)]

{Βλ. και *παλιοπουστάκι*.}

πούστης*, ο [pústis] (Παπ., Πάγκ.): (λαϊκό, μειωτ./υβρ.) ο ομοφυλόφιλος (*λέξις πανελλήνιος*, Παπ.).

[< *rust* (Παπ.)] (یوشت)

{Για τη σημ. της λ. *πούστης* η Μαρία Λιουδάκι (*Μαντινάδες*) σημειώνει στο *Λεξικό* (σ. 365): «Η λέξη αυτή στην Αν. Κρήτη έχει χάσει την κακή της σημασία στην καθημερινή κουβέντα. Την μεταχειρίζονται για χαϊδευτικό ή με τρόπο θαυμαστικό στα γνωστά και φιλικά πρόσωπα: *έ, τον πούστη, μορφονιός που καταστάθηκε*. Κι η μητέρα παίζοντας με το παιδάκι της το λέει *πουστάκι*. Μόνον όταν υβρίζονται δυο πρόσωπα και μεταχειριστούν αυτήν τη λέξη, τότε έχει την κακή σημασία. {οπότε υπάρχει και το} *Σύνθετο: τριπούστης*». Απ' όσο ξέρω, οι σημερινές μητέρες στην Κρήτη δεν αποκαλούν έτσι το παιδί τους. Πάντως η λ. ανήκει σ' αυτές που χρησιμοποιούνται άλλοτε με αρνητική και άλλοτε με θετική σημασία, πβ. τα αρχαία ελλ. *δενός*, το νεοελλ. *φοβερός* ή το λατ. *alius* 'ψηλός' αλλά και 'βαθός', βλ. και *πατσάβρα*. Για τέτοιες λέξεις (που ταιριάζει να τις πούμε "δικοπες") υπάρχει από το 1884 η εργασία του Karl Abel *Der Gegensinn der Urworte*, γνωστή και από το ομότιτλο μελέτημα του S. Freud (1910) (γαλλ. μετάφρ. με τίτλο "Des sens opposés dans les mots primitifs", στο: *Essais de psychanalyse appliquée*, Gallimard, Παρίσι 1933, σ. 59-67). Τις απόψεις του Freud είχε σχολιάσει ο γλωσσολόγος Émile Benveniste (*Remarques sur la fonction du langage dans la découverte freudienne* (1956), στο: *Problèmes de linguistique générale*, 1ος τόμος, Gallimard, Παρίσι 1966, σ. 75-87.)

πούστης χοχλιός, ο [pústis choxlóš] (Γαρ., Κριτσ.): σαλιγκάρι του είδους *Helix aspersa*, αλλά με μικρό και με μαλακό κέλυφος.

[< *rust* (Κριτσ.), διαλεκτ., βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Ο *πούστης χοχλιός* πρέπει να συσχετιστεί με το διαλεκτ. *rust*, που το *TDK* το έχει με τη σημ. «taze findiğim yeşil kabuğu» (πράσινο/αμέστωτο κέλυφος φρέσκου φουντουκιού). Γι' αυτό λημματογραφείται χωριστά ως διαλεκτικός όρος, όπως το έχει ο Γαρεφαλάκης, και στη συνέχεια ο Κριτσωτάκης.}

πουστίζω [pustizo] (Ιδομ.): έχω ομοφυλοφιλικές τάσεις (για άρρενες).

[< *πούστης* (Συντ.)]

πουστολόγος [pustologó] (Κονδ., Αποστ., Τσιρ., Ιδομ^B): (λαϊκό) βρίζω κάποιον.

[< *πούστης* + *-λογία* (Συντ.)]

{Οι βρισιές απευθύνονται σε άνδρα. Αν απευθύνονται σε γυναίκες, το αντίστοιχο κρητ. ρ. είναι: *πουτανοφορτώνω*.}

πουστουλούκι, το [pustulútl̥i] (Παπ., Πάγκ., Ιδομ^B, Ξεν.): **1.** η πράξη του *πούστη*. **2.** (μτφ.) το άτιμο φέρεσιμο, η ανανδρία. **3.** (στον πληθ.: **πουστουλούκια**) βρισιές, βωμολοχίες.

[< *rustluk* (Συντ.)]

{Με τη 2η σημ. σε παραλλαγή του κρητ. δημ. τραγουδιού για τον θάνατο του Ξωπατέρα (1828): «Δέν είναι λέγω αντραίε, μόνο 'να *πουστουλούκι*, νά πολεμάτ' έναν παπά εννιά χιλιάδες Τούρκου» (Φαφουτάκης, 81, βλ. και Τσιργιωτάκης σ. 460). Στο *TDK* υπάρχει η λ. *rustluk* με τις σημασίες «rust olma durumu» (το να είναι κανείς πούστης) και «kalleşlik» (υπουλία, μπαμπεσιά).}

πουφ! (επιφ.) [rúf] & **πούφου!** [rúfu] (Πάγκ.): «επιφώνημα αηδίας και αποστροφής».

[εκ του ήχου του αναστεναγμού, το άλλως *ούφ* (Πάγκ.), βλ. και λ. *πουφ* στο *AKM*]

{Λημματογραφείται ως επιφώνημα που πιθανόν να υπάρχει και άλλες γλώσσες, πβ. τουρκ. rüf / üf, βλ. σχετικό λήμμα στον Χλωρό (A 437): «رؤف rüf, επιφώνημα αποστροφής και αηδίας βλ. και رؤف üf».

προεστιλίκι, το [proestilít̥i] (Κονδ.): το αξίωμα του προεστού.

[< *προεστός* + *-ιλίκι* (Συντ.)]

πρωτογεμιτζής, ο [protozemidzís]: ο επικεφαλής των γεμιτζήδων, ο ναύτης με τον μεγαλύτερο βαθμό. Η λ. σε κρητ. δημ. τραγούδι: *Σηκώσου ναύτη μου καλέ και πρωτογεμιτζή μου* (Κριτάρης, 219).

[< *πρωτο-* + *γεμιτζής* (Συντ.)]

πρωτόρακη, η [protórat̥i] (Πιτ., Ιδομ., Δαρ., Κριτσ.): η ρακή που βγαίνει πρώτη κατά την απόσταξη.

[< *πρωτο-* + *ρακή* (Συντ.)]

{Ο Ξανθινάκης λημματογραφεί το ουδέτερο **πρωτοράκι** 'η πρώτη ρακή που αποστάζεται από το ρακοκάζανο, η οποία, ως πολύ δυνατή, φυλάσσεται σε ειδικό δοχείο' και το ετυμολογεί «από το υποκορ. *πρωτο-ράκιον (ρακή < τουρκ. rakı)».

πρωτοράκι, βλ. **πρωτόρακη**.

πρωτοσιναφιτζής, ο [protosinafidzís] (Ροδ.): πρόεδρος συντεχνίας.

[< *πρωτο-* + *σινάφι* (Συντ.)]

πυργιολίκι, το [p̥ir̥ɟolít̥i] (Πιτ., Γαρ., Κριτσ.):

1. αργιλώδες έδαφος κοκκινωπού χρώματος· 2. (στον πληθ.) **πυρολίκια**, τα [pʲiɔliʃa] (Αποστ., Τσιφ.) : λατομείο από το οποίο έβγαζαν πυρόχωμα και το λεπιδόχωμα για τη στέγη.

[δεν είναι τουρκικής προέλευσης, βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Κατά τον Πιτυκάκη: < μάλλον *πυρρός* ‘κοκκινωπός’ + *-λίκα* (< τουρκ. *-lik*), Όμως, κατά τον Βασ. Φάβη (“Μεταθέσεις και αντιμεταθέσεις φθόγων εν τη νεωτέρα ελληνική γλώσση μετ’ αναφοράς εις την αρχαίαν”, *Δεξικογραφικόν Δελτίον*, 1 (1939), 155) πρόκειται για τη λ. «*πηρωλίκα* (το, Κισάμω Κρήτης) = ο τόπος οπόθεν ορύσσεται πηλός αργιλώδης, αδιαπέραστος υπό του ύδατος, προς επίστροφιν στεγών και δωμάτων, αντί *πηλωρύκι*. Το αυτό πράγμα λέγεται εν Κυθήροις *πηλωρύχι*. Αλλαχού δε της Κρήτης (Λατσίδια) *πηλώρουκας* λέγεται συνεκδοχικώς αυτό το ορυσσόμενον χόμα, ό νοείται ως μεγεθυντικός τύπος τού **πηλωρούκι* – *πηλωρύκι* (Ρόδω). Όθεν αρχική πρωτότυπος λέξις είναι *πηλωρύχιον*, ήτοι ορυχείον πηλού». Συνεπώς, η λ. *πυρλιόλικι* / *πυρολίκια* δεν έχει θέση στον παρόντα κατάλογο.}

πυροφίτιλο, βλ. **απυρόφτιλο**.

πυρόφτιλο, βλ. **απυρόφτιλο**.

πχι πχι (επιφ. και ουδ. ουσ.) [pʲi pʲi] & **ψι ψί** [psi psi] (Κονδ.: στο λ. *ψί!*, Ιδομ., Τσιφ., Αποστ., Τσιφ.,: στο λ. *πχιπτι*, Κριτσ., Ιδομ^B.): η γάτα, το γατί· ΥΠΟΚΟΡ. **ψιψίνι**, το. ΦΡ. *νά πχι πχι* ή *νά ψι ψί*: επιφώνημα για κάλεσμα γάτας.

[< *pisi pisi* «νεογόνω γαλής, ψιψί» (Χλωρός, Α 428) (Συντ.), βλ. και *πχιτ.*] (پسی پسی)

{Επιφωνηματικά χρησιμοποιείται και ως τετραπλό: *Νά πχι πχι πχι πχι*. Εκφέρεται και ως μία λέξη: **νάπχιπχιπχι**, όπως το λημματογραφεί ο Ιδομενέως^B). Συνήθως το φωνήεν *i* ακούγεται καθαρά μόνο στο τονισμένο *πχι*. Το *TDK* έχει τη λ. *pisi* ‘γάτα στην παιδική γλώσσα’ (έχει και τα διαλεκτ. *bisi* και *bisi* ‘γάτα’). Η λ. χρησιμοποιείται διπλασιασμένη (*pisi pisi*) και ως επιφώνημα για την κλήση γάτας. Ο Fatih Kemik σε άρθρο του με τίτλο το ερώτημα “Hayvan seslenme ünlemleri ses yansimali ünlemlerden midir?” {Είναι τα επιφωνήματα κλήσης ζώων ηχοποιημένα;} (<http://istanbul.academia.edu/FatihKemik/Papers/>) υποστηρίζει με στοιχεία ότι πρόκειται αρχικά για πλήρη λέξη που έγινε επιφώνημα με τον καιρό, όπως και τα *kuçu kuçu* και *bülü bülü*. Βλ. αντίστοιχα: *κουκιάου κουκιάου* και *πούλι πούλι*. Ως κανονική λέξη τη λημματογραφεί και ο Χλωρός (Α 428) : *pisi* ή *pisik*, «γαλή, κ.[οινώς] πισίκα».)

πχι! (επιφ.) [pʲit] & **ψι!** [psit] & **ψί!** [psiti] (Γαρ., Αποστ., Τσιφ., Κριτσ., Τσιφ^B.): «επιφώνημα για την εκδίωξη του γάτου. (Για το κάλεσμα του χρησιμοποιείται το: *Να, πχι, πχι, πχι, πχιπτι*)» (Αποστ., Τσιφ.). Βλ. *πχι πχι*.

[πβ. τουρκ. *pist* (και διαλεκτ. *pisit*), που κατά το *TDK* είναι «*kedi kovalama ünlemi*» (= επιφώνημα για εκδίωξη γάτας) – ο Χλωρός (Α 442) το έχει ως *pist* (Συντ.)] (بيست)

{Ο Αποστολάκης λημματογραφεί τη λ. με τη μορφή *πχιπτι*, προφανώς για να αποδώσει την εκφορά της λέξης. Στην πράξη αυτό που παρατηρείται είναι ο φθόγγος [j], τόσο που το [i] φαίνεται βραχύ.}

P

ραβαΐσι*, το [ravisí] & **ρεβαΐσι** [revaisí] & **ρεβαΐζι** [revaízi] (Παπ., Πάγκ., Ξανθίν., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ*, Ιδομ^B, Ροδ., Ξεν.) : 1. συνάθροιση για κοινή εστίαση· 2. συγκέντρωση πολλών με ένταση και αναστάτωση· 3. (μτφ.) τεμπελιά, ξεκούραση, ανεμελιά.

[< *ρενας* (Παπ.) (رنا)]

{Το *AKN* έχει για την ετυμολογία της λ. *ραβαΐσι*: αραβ. ή τουρκ.(;). Η λ. *ρενας* κατά τον Χλωρό (A 851) σημαίνει: «κατανάλωσις, κ. πέρασις, ζήτησις, ευπρασία [επί εμπορευμάτων, νομισμάτων κλπ.].» Για την ετυμολ. της λ. *ραβαΐσι* βλ. απόψεις στο ιστολόγιο του Νίκου Σαραντάκου *Οι λέξεις έχουν τη δική τους ιστορία*, ιδίως το σχόλιο αρ. 54 (<http://sarantakos.wordpress.com/2010/02/15/dierxetai/>). Ο συντάκτης του σχολίου αναφέρει την ύπαρξη του περσ. *rawāyish*, από τον τύπο *rawa* του περσ. *raftan* ‘πγαίνω’. Με τον τύπο αυτόν συσχετίζει και ο Ronzevalle (310) στη λ. *ραβαΐς* το τουρκ. της έτυμο, που το γράφει [روایش *rawaish*]. Ο Nisanyan ετυμολογεί το *ρενας* από το αραβ. *rawāc*, κι αυτό από το περσ. *ρανᾶγ* ‘πγαυιμός’.

ραβάνι, το [raʋáni] (Χουστ.) : «είδος περπατήματος ζώου», βλ. *γιοργάς*.

[< *rahvan*, από το περσ. *rāhvār* (TDK), στη σημ. ‘το βιάδισμα που κάνει «ίππος βαδίζων κατά πέδην, ήτοι ομοίω εγείρων και πατών τους πόδας του, και βαίνων εις τρόπον ώστε να μη σείη τον αναβάτην» (Χλωρός, A 830) (Συντ.) (راهوان)]

ραβέντι, το [raʋénti] : το φυτό *Rheum officinale*, του οποίου το ρίζωμα καθαρτικό και τονωτικό. Η λ. σε κρητ. ιατροσόφιο του 1826 (βλ. Παπαδογιαννάκης, 202).

[< *ravent* (Παπαδογιαννάκης), από το περσ. *rāvand* κατά τον Nisanyan (Συντ.) (راوند)]

ραγιάς*, ο [raʋás] (Παπ., Πάγκ., Τσιρ., Ξεν.) : ο υποτελής, ο μη μουσουλμάνος υπήκοος επί οθωμανικής κυριαρχίας.

[< *raya* (Παπ.) (رعا)]

{*Reaya* (και *raya*) είναι ο πληθ. της (αραβ. προέλευσης) λ. *reye* رعيه, *reyet* رعيت, που σημαίνει αρχικά ‘ποίμνιο’ (σπάνιο στη σημ. αυ-

τή, σημειώνει ο Χλωρός, A 844) και ‘υπήκοι’. Το TDK έχει τη λ. *reaya* ως πεπαλαιωμένη, με τις σημασίες: 1. υπήκοοι 2. μη μουσουλμάνοι υπήκοοι οθωμανικής αυτοκρατορίας, μετά το Τανζιμάτ 3 (μτφ.) Χριστιανός. Σε κρητ. δημοτ. τραγούδια του 19ου αιώνα βρίσκουμε συχνά τον τύπο *αραγιάς*, που προήλθε προφανώς από λανθασμένη τμήση της συμμοφοράς με το άρθρο ένας στην αιτιατική: *ένα ραγιά > ένα ραγιά > ο αραγιάς* }

ραγμπέτι, το [raʋbétí] : σεβασμός. Η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: *Πού 'ν'οι κειπύρ χαϊρηδες απόυ 'χανε ντοβλέτι / <που η (;)> μεγάλη η τουρκιά τούς ήκαμε ραμπέτι* (βλ. Dedes, 359).

[< *rağbet*, στη σημ. «τιμή, περιποίησης, φιλοφρόνησις», από τα αραβ. (Χλωρός, A 844) (رغبه)]

ραεκλίζω [raeklízo] : Η λ. σε κρητ. δημοτ. τραγούδι (1870) : *να πα να ραεκλίσουνε* [= να φιλοδώρησουν] *τσι σύμβουλους εκείνους* (βλ. Μανόλης Ι. Καλοκύρης, *Ανάγεια Μυλοποτάμου - Ρεθύμνης (Λαογραφική Σύλλογή)*, έκδ. Δήμου Ανωγειών, Ηράκλειο 1970, σ. 29).

[< **ραετλίζω* < *ραέτι*, πβ. *ραετλής* (Συντ.)]

ραέτι, το [raétí] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθίν., Ιδομ., Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ροδ., Ξεν.) : 1. «η κατ’ οίκον και κατ’ έθμιον περιποίησις επισκεπτών, συνήθως με φαγοπότι» (Πιτ.)· 2. εζαίρετο γεύμα.

[< *riayet* ‘σεβασμός’ (Παπ.) / & ‘καλή υποδοχή’ (Χλωρός, A 843) (Συντ.) (رعايت)]

{Συνήθως στη ρημ. περίφρ. *κάνω ραέτι* (κάτι σε κάποιον) : *Ιντα σού 'καμε ραέτι*: τι σε κέρασε, τι σου πρόσφερε; Η έκφρ. *το ραέτι μας να μην ξεχάσεις* είναι τυπική μετρίοφρονη απάντηση του οικοδεσπότη στις ευχαριστίες του φιλοξενούμενου κατά την αναχώρησή του.

ραετλής (επιθ. προσ.) [raetlis] (Ξανθίν^A) : αυτός που σέβεται και περιποιείται τους επισκέπτες του.

[< *riyaetli* (Ξανθίν.) (رعائلي)]

ραζακί*, το [raʋaʋí] & **ροζακί** * [roʋaʋí] & **ρεζακί** [reʋaʋí] (Παπ., Πάγκ., Γαρ., Αποστ., Τσιρ.,

Κριτσ., Ξεν.) : ποικιλία επιτραπέζιου σταφυλιού με τραγανές μακριές ράγες (το φρούτο και το κλήμα).

[< *razaki* (Παπ.)] (رزاقی، زراقی، زراقی)

{Μάλλον ως ουσιαστικοπ. επίθετο. Χρησιμοποιείται και ως επίθετο: το *ραζακί* σταφύλι/αμπέλι.}

ράι, το [raí] (Πιτ., Γαρ., Ιδομ^B, Ροδ., Κριτσ^F, Κασσ.) : υποχώρηση, συμβιβασμός.

[< *ra* ʾ], στη σημ. «υποταγή ηττηθέντος» (Χλωρός, Α 844) (Συντ.) (رعى)

{Το τουρκ. έτυμο σημαίνει αρχικά ‘βόσκησις’, και είναι ομόρριζο με τη λ. *teaye* ‘ποίμνιο’, βλ. *ραγιάς*.}

ραϊνά, η [raína] (Πιτ., Κριτσ., Ιδομ^B) : «Κοσμητ. επίθετο της κοπελιάς = Βασίλισσα, αρχόντισσα. [...] Ο όρος σήμερα δεν ακούεται. Διατηρήθηκε μόνο σε τραγούδια και δίστιχα» (Πιτ.).

[< προφανώς παραφθορά του ιταλ. *regina* (Πιτ.) / άλλη πρόταση: < θρωμ. *ra* ʾna ʾωραίαʾ (Συντ.)] (رعى)

{Η λ. *ραϊνά* δεν σημαίνει ‘βασίλισσα’ αλλά ‘όμορφη’. Τη βρίσκουμε σε μαντινάδες, συνήθως στην έκφρ. *κοπέλια και ραϊνά*, π.χ. *Εφτά παχιάδω ριζικό, εφτά καθήδω μοίρα / έχει απόυ δα σ’ αγαλλιαστεί, κοπέλια και ραϊνά* (Λιουδάκι, σ. 7 και 366). Ο Χλωρός (Α 844) ληματογραφεί το αραβ. προέλευσης τουρκ. επίθ. رعى *ρα* ʾνά [θ. του *رعى* *ερ* ʾάν] «ωραίος, εξαιρετος, χαρίεις» (η απόστροφος αντιστοιχεί στο γράμμα *ع*, το οποίο ακούγεται σαν ανεπαίσθητη παύση) με την εξής σημείωση: «Η λέξις αυτή ως θηλικόν του *رعى* σημαίνει κυρίως γονή ευήθης: ουχ ήττον παρά ποιηταίς είναι εν χρήσει επί καλού, ως κοσμητικόν». Με τη σημ. αυτή στη έκφρ. *mahbube rana* «ερωμένη ωραία». Το *TDK* έχει τη λ. μόνο ως γυναικείο όνομα *Rana*, με τη σημ. «güzel» (ωραία).}

ράκα, η [raka] (Κριτσ.) : ένα ποτήρι ρακί ξέχειλο.

[μεγεθ. της λ. *ρακί*, στη μετωνυμ. σημ. ‘ποτήρι με ρακί’ (Συντ.)]

ρακάδικο, το [rakádiko] (Γαρ., Κριτσ.) : μαγαζί όπου προσφέρεται μόνο ρακί στους πελάτες.

[< *ρακί* + *-άδικο*, πβ. ούζο > ουζάδικο (Συντ.)]

ρακάς, ο [rakás] (Γαρ., Κριτσ., Κασσ.) : αυτός που αγαπά τη ρακί.

[< *ρακί* + *-άς*, πβ. μακαρονάς (Συντ.)]

ρακί*, η [raʿí] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ.) : 1. «οινοπνευματώδες ποτό που παρασκευάζεται με απόσταξη ορισμένων υποπροϊόντων ή καρπών που υπόκεινται σε ζύμωση» (Πιτ.), και ειδικότερα «το γνωστόν οινοπνευματώδες ποτόν» (Παπ.), δηλ. η τσικουδιά· ΦΡ. *σαν τη ρακί*: στάγδην· 2. (κατά

μετωνυμία) μια ρακί: ένα ποτήρι ρακί· ΥΠΟΚΟΡ. **ρακούλα**, η [rakúla] (Κριτσ.).

[< *raki* (Παπ.) / κι αυτό από το αραβ. ‘arak (AKN) (راقی)

{Ο Κριτσοτάκης ληματογραφεί χωριστά το ουδ. *ρακί*. Το ίδιο και ο Τσιργιωτάκης, αλλά για να επισημάνει ότι «ποτέ δε λέει ο Κρητικός “έλα να πιούμε ένα ρακί”, αλλά “έλα να πιούμε μια ρακί”» (Τσιρ^B, 432). Το αραβ. ‘arak σημαίνει ‘ιδρώτας’ και ‘ρακί’. Η δεύτερη σημ. ίσως προέκυψε από την εικόνα της ρακίς που τρέχει από τον *λουλά* (βλ.) σταγόνα σταγόνα, σαν ιδρώτας. Η λ. πέρσος στα τουρκ. ως *arak* (آراك). Το *TDK* την έχει και με τις δύο αυτές σημασίες και την ένδειξη *esk.*, δηλ. πεπαλαιωμένο. Σημειώνουμε ότι απ’ όλες τις λέξεις τουρκικής προέλευσης στο κρητικό ιδίωμα, η λ. *ρακί* έδωσε τους περισσότερους απογόνους: 6 παράγωγα (*ράκα*, *ρακάδικο*, *ρακάς*, *ρακιδεϊό*, *ρακόπουλο*, *ρακούλάς*) και 28 (!) σύνθετα, από τα οποία 16 την έχουν ως α’ συνθετικό (*ρακοβγάνω*, *ρακοκάζανο* & *ρακιδοκάζανο*, *ρακοκατάνυξη*, *ρακόκουπα* & *ρακιδόκουπα*, *ρακομεζές*, *ρακόμελο*, *ρακομέρα*, *ρακομπούκαλο*, *ρακοπίθαρο*, *ρακοπίνω*, *ρακοπότι*, *ρακοτραταρίσματα*, *ρακοτρατέρνω*, *ρακοφονιάς*), και 12 ως β’ συνθετικό (*απόρακη*, *βασιπόρακη*, *δραμόρακη*, *κουμαφόρακη*, *λασπόρακη*, *μελόρακη*, *μουρνόρακη*, *πεπονόρακη*, *πρωτόρακη*, *υλόρακη*, (υ)στερόρακη, *φεσπόρακη*). Αν προσθέσουμε σ’ αυτές και όσες σχετίζονται με το *καζάνι* της ρακίς (παράγωγες: *καζανάραινα*, *καζαναργίο*, *καζαναρεύω*, *καζανάρης*, *καζανάτορας*, *καζανατζής*, *καζανέμια*, *καζανεύω*, *καζανιά*, *καζανιάτικο*, *καζανιτζής*: σύνθετες: *καζανοβγάνω*, *καζανόκαιρος*, *καζανόξυλα*, *καζανοπαραστά* / *πανοκάζανο*, *κατοκάζανο*), και φυσικά τον *λουλά*, βλέπουμε ότι το πλουσιότερο λεξιλόγιο της *ρακίς* είναι κατά βάση τουρκογενές – απέναντι του στέκει λεξιλογικώς μοναχική η κρητική τσικουδιά, για την οποία βλ. το βιβλίο: Ανδρέας Σμαραγδής, *Τσικουδιά: Κρήτης πνεύμα*, εκδ. Δοκιμάκης, Ηράκλειο 2010 (δίγλωσση έκδοση: ελληνικά-αγγλικά, με εξαιρετικές φωτογραφίες).}

ρακιδεϊό, βλ. **ρακιδεϊό**.

ρακιδεϊό, το [raʿiðjó] (άλλη γραφή: *ρακηδεϊό*) (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ.) : ο άμβουκας, ο λέβητας για την απόσταξη ρακίς (Παπ., Πάγκ.) ή το μέρος στο οποίο υπάρχει εγκατάσταση τέτοιου λέβητα (Ξανθιν.).

[< *ρακί* + *-ειό* (Πάγκ.) / < *ρακιδείον* < **ρακίδι*, υποκορ. του *ρακί* + *-ειό*, κατά το *άλ(α)μτριβιδεϊό* ‘ελαιοτριβείο’ (Ξανθιν.) / πβ. και *χαρκιδεϊό* ‘σιδηρουργείο’ (Συντ.)]

ρακιδοκάζανο [raʿiðokázano] (Πάγκ., Ξανθιν.,

Αποστ., Τσιρ.) : το καζάνι, ο λέβητας για την απόσταξη της ρακής.

[< *ρακή* + *καζάνι*, «η συλλαβή *δο* θα προσετέθη κατά τινα αναλογία: *σταφιδοκάζανο*» (Πάγκ.) / < **ρακίδι* + *καζάνι* (Ξανθιν.)]

ρακιδόκουπα, βλ. **ρακόκουπα**.

ρακιτζής, ο [ratʃidzís] (Τσιρ., Κριτσ^τ.) (άλλη γραφή: *ρακαντζής*) : **1.** ο παραγωγός ή πωλητής ρακής · **2.** ο ρακοπότης.

[< *ρακή* + *-τζής* ή κατευθείαν < *rakici* (Χλωρός, Α 829) (Συντ.)]

ρακο- [rako] & **ρακό-** [rakó], όταν κατά τη σύνθεση ο τόνος ανεβαίνει στο α΄ συνθετικό : το ουσ. *ρακή* ως α΄ συνθετικό σε σύνθετες λέξεις. **1.** δηλώνει ότι αυτό που εκφράζει το β΄ συνθετικό: α. είναι κατάλληλο για ρακή: ~*πίτηρο* ~*μεζές*. β. περιέχει ρακή: ~*μελο*. **2.** αναφέρεται στην παραγωγή ή κατανάλωση ρακής: ~*κάζανο*, ~*βγάνω*, ~*πίνω*, ~*κατάνυξη*. **3.** (ειρ.) σε σύνθετα ουσιαστικά που αποτελούν χαρακτηρισμούς ανθρώπων που καταναλώνουν μεγάλες ποσότητες ρακής: ~*φονιάς*.

{Το λήμμα αυτό διαμορφώθηκε με βάση το αντίστοιχο για το *κρασί* στο *AKN*.}

ρακοβγάνω [rakonvǵano] (Πάγκ.) : βγάζω ρακή (από τα στέμφυλα) με τη μέθοδο της απόσταξης.

[< *ρακο-* + *βγάνω* (Πάγκ.)]

ρακοκάζανο, το [rakokázano] (Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Ίδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ.) : το καζάνι, ο λέβητας για την απόσταξη της ρακής.

[< *ρακο-* + *καζάνι* (Πάγκ.)]

ρακοκατάνυξη, η [rakokatániksi] (Κριτσ^τ.) : το αντίστοιχο της κρασοκατάνυξης, με ρακές.

[< *ρακο-* + *κατάνυξη*, κατά το *κρασοκατάνυξη* (Συντ.)]

ρακόκουπα, η [rakókupa] & **ρακιδόκουπα** [ratʃidókupa] (Τσιρ.) : ποτηράκι της ρακής. Την ίδια σημασία έχει και το υποκορ. **ρακιδοκουπάκι**.

[ρακόκουπα: < *ρακό-* + *κούπα*: ρακιδόκουπα: βλ. *ρακιδοκάζανο* (Συντ.)]

ρακομεζές, ο [rakomezés] (Κριτσ.) : μεζές που ταιριάζει με τη ρακή.

[< *ρακο-* + *μεζές* (Συντ.)]

{Από την ασαφήμηση μεζέδων που κάνει ο Κριτσωτάκης μπορεί κανείς να συμπεράνει ότι ρακομεζές μπορεί να γίνει... οτιδήποτε τρώγεται!}

ρακόμελο, το [rakómelo] (Κριτσ.) : ρακή βρασμένη με μέλι.

[< *ρακό-* + *μέλι* (Συντ.)]

ρακομέρα, η [rakoméra] (Τσιρ.) : «βροχερή μέρα που ο καιρός δεν επιτρέπει αγροτική εργασία, οπότε το έριχναν στο πιστό, είτε σε σπίτια είτε στο ντουκιάνι (καφεναείο)».

[< *ρακο-* + *μέρα* (Συντ.)]

{Η κρητική εκδοχή τού *dolce far niente* (!)}

ρακομπουκάλο, το [rakobúkalo] (Κριτσ^τ.) : μπουκάλι της ρακής.

[< *ρακο-* + *μπουκάλι* (Συντ.)]

ρακοπίθαρo [rakorítharo] (Πάγκ.) : το πιθάρι που μεταχειρίζονται για την απόσταξη της ρακής (είναι γεμάτο κρύο νερό για να ψύχονται οι ατμοί της ρακής μέσα στον *λουλά*, ο οποίος διαπερνά το πιθάρι).

[< *ρακό-* + *πιθάρι* (Πάγκ.)]

ρακοπίνω [rakorípino] (Κριτσ.) : «κάθομαι μόνος ή με παρέα και πίνω ρακή». Μτχ. παθ. πρκ. **ρακοπιωμένος**: αυτός που τα έχει τσούξει με ρακές.

[*ρακο-* + *πίνω* (Συντ.)]

ρακοπιώνομαι [rakorjónome] (Κριτσ.) : μεθώ πίνοντας ρακή.

[μáλλον < *ρακοπιωμένος*, αναδρ. σχημ. (Συντ.)]

ρακοπότι, το [rakoróti] (Κριτσ^τ.) : μεγάλη κατανάλωση ρακής.

[< *ρακο-* + *-πότι*, βλ. *κρασοπότι* (Συντ.)]

ρακόπουλο, το [rakópuɫo] (Γαρ., Κριτσ.) : ένα μικρό ποτήρι ρακή, ένα "σφηνάκι" ρακής.

[*ρακό-* + *-πουλο* (Συντ.)]

ρακοτραταρίσματα, τα [rakotratarízmata] (Κριτσ.: στο λ. *ρακοτρατέρνω*) : δηλώνει γενικά το κέρασμα του επισκέπτη, που γινόταν βασικά με ρακή και ότι υπήρχε στο σπίτι ως μεζές (βλ. *ρακομεζές*).

[< *ρακο-* + *τρατάρισμα* (Συντ.)]

ρακοτρατέρνω [rakotráterno] (Κριτσ.) : κερνώ κάποιον ρακή.

[*ρακο-* + *τρατέρνω* (Συντ.)]

ρακουλάς, ο [rakulás] (Ξανθιν^Α) : ο εργαζόμενος σε ρακαδειό.

[< *ρακούλα* (Ξανθιν.)]

ρακοφονιάς, ο [rakofonás] (Τσιρ., Κριτσ.) : μέγας ρακοπότης.

[< *ρακο-* + *φονιάς*, χιουμοριστικός σχηματισμός, ίσως κατά το: δραγμοφονιάς (Συντ.)]

ραμάλης, ο [ramális] : η λ. δηλώνει «τον περί τη μαντεία και μαγικήν θεραπευτικήν ασχολούμενον, τον λεγόμενον σήμερον "δάσκαλον"» (Ευαγγελία Φραγκάκι, *Η δημόδης ιατρική της Κρήτης*, Αθήνα 1978, σ. 224).

[< *remtal* «μάγος προλέγων δια της άμμου» < *reml* 𐤓𐤍 «άμμος: μαγεία. μαντεία συνισταμένη εις το μαντεύειν τα αφανή δια τινων στιγμών

και γραμμών σχεδιαζομένων επί της άμμου» (Χλωρός, A 849, 850) (رمال)
 {Η λ. *ρεμάλι* (βλ. *AKN*) προέρχεται από το ίδιο έτυμο, το οποίο είχε πάρει και τη σημ. «απατε-
 ών» (Χλωρός, A 849).}

ραμαζάν, βλ. **μήνες σεληνιακού έτους**.

ραμαζάνι*, το [ramazāni] & **ρεμεζάνι** [remezāni] (Κονδ., Τσιρ.) : μεγάλη εορτή των μουσουλμά-
 νων.

[< *Ramazan*, από τα αραβ. (*AKN*) (رمضان)

{Το Ραμαζάνι είναι εορτή νηστείας και περισυλ-
 λογής των μουσουλμάνων, σε ανάμνηση της πα-
 ράδοσης του Κορανίου στους ανθρώπους. Δι-
 αρκεί όλον τον ένατο (ομώνυμο) μήνα του μου-
 σουλμανικού έτους. Είναι κινητή, λόγω του σε-
 ληνιακού ημερολογίου: κάθε χρόνο αρχίζει έντε-
 κα (μερικές φορές δώδεκα) μέρες νωρίτερα σε
 σχέση με τον προηγούμενο χρόνο. Στη διάρκεια
 της οι μουσουλμάνοι απέχουν από κάθε τρο-
 φή και κάθε απόλαυση, ακόμα και από το νερό,
 από την ανατολή μέχρι τη δύση του ήλιου, όχι
 όμως στο υπόλοιπο διάστημα μέχρι την ανατο-
 λή του ήλιου. Το Ραμαζάνι τελειώνει με μια με-
 γάλη γιορτή. Αναλυτικά βλ. στο: Ευάγγελος Κα-
 ταφύλης, *Το μουσουλμανικό εορτολόγιο: Σχέσεις
 και διαφορές μεταξύ συννικικού και σιιτικού κύ-
 κλου εορτών*, Διπλωματική εργασία, Θεολογική
 Σχολή Α.Π.Θ., Θεσ/νίκη 2007, σ. 33-52 ([http://
 imvento.lib.auth.gr/record/105736/](http://imvento.lib.auth.gr/record/105736/)).

ραμεκλής, βλ. **ραχμετλής**.

ραμετ(ι)λής, βλ. **ραχμετλής**.

ραμεχτλής, βλ. **ραχμετλής**.

Ραμπήμ Αλλά, βλ. **Ραμπής**.

Ραμπής, ο [rabis] (Κονδ., Γαρ., Ιδομ., Κριτσ.,
 Ροδ., Κασσ.) : ο Θεός· ΦΡ. *για Ραμπή μου*: ω
 Θεέ μου || ο *Ραμπής που μας έπεψε* || *Ραμπήμ
 Αλλά*: Θεέ και Κύριε! || *Μα το Ραμπή (μου)*! (όρ-
 κος).

[< *Rabbi* (Συντ.) (رب, ربي)

{Ειδικότερα: για Ραμπή μου < *yarabbim* (يارب)
 Ραμπήμ Αλλά < *Rabbim Allah*. Rab, -bbi, ση-
 μαίνει αρχικά 'κάτοχος, κύριος, και κατεξοχήν:
 Κύριος, Θεός' (από τα αραβικά). Βλ. και *γαρα-
 μής*.}

ραντιφλίκα, τα [radifli'fa] : βοηθοί, ακόλουθοι,
 εφεδρείες. Η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826:
*Πού 'να κι οι μασκαλωφάδες (= οι αρχιμάστο-
 ρες) σας πού 'χανε ραντιφλίκα* (βλ. *Dedes*, 359).

[< *rediflik* < *redif* «εν τω αυτό ζώω όπωςθεν
 άλλου υπεύων· ακόλουθος, δορυφόρος· § έφε-
 ρδος» (Χλωρός, A 838)] (ردیف)

{Ο *Dedes* (σ. 373) μεταφράζει: *Where are your
 master builders who had their own reserves.*}

ρασοντρουβάς, ο [rasodrunás] (Πιτ.: στο λ. *ντρου-
 βάς*) : ντρουβάς φτιαγμένος από μαλλί προβά-
 του.

[< *ρασά* + *ντρουβάς* (Συντ.)]

ρασπού, βλ. **ροσπού**.

ραστίκτασι, το [rastiktasi] : αντιμόνιο. Η λ.
 σε κρητ. ιατροσόφιο του 1826 (βλ. Πα-
 παδογιαννάκης, 126).

[< *rastik* (Παπαδογιαννάκης), *rastik tasi*
 (Συντ.) (راستق، راستق طاشی)]

ρατζής, ο [radzis] (Παπ.) : (·)

{Ο Παπαγρηγοράκης (σ. 131) αναφέρει τη λ.
ρατζής, χωρίς ερμηνευμα, μαζί με άλλες που τις
 παρέλειψε «διότι δεν ακούονται ποσώς σήμε-
 ρον {= 1952} ούτε από τους γεροντοτέρους». Ί-
 σως προέρχεται από το *raci* راجی «ο παρακα-
 λών· ευέλπις» (Χλωρός, A 827), λέξη ομορρίζη
 με τη λ. *rica*, βλ. *ριτζάς* και *ριτζατζής*.}

ράφι*, το [ráfi] (Παπ.) : θέση ή σανίδα όπου τοπο-
 θετούμε σκεύη ή αντικείμενα (*λέξεις πανελληνίως*,
 Παπ.)· ΦΡ. *έμεινε στο ράφι* = δεν παντρεύτηκε ποτέ.

[< *raf* (Παπ.) (راف)]

ραχακλίδικος, βλ. **ραχατ(ι)λίδικος**.

ραχατεύ(γ)ο* [raxatén(γ)o] (Παπ., Πάγκ., Ιδομ.,
 Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** αναπαύ-
 ομαι, βολεύομαι, νιώθω άνετα· **2.** τεμπελιάζω.
 [< *ραχάτι* (Παπ.)]

ραχάτι*, το [raxáti] (Παπ., Πάγκ., Ιδομ., Αποστ.,
 Τσιρ., Δαρ., Ροδ., Ξεν.) : **1.** η ανάπαυση, η άνε-
 ση (*λέξεις πανελληνίως*, Παπ.)· **2.** η τεμπελιά, το
 ρεμπελιό.

[< *rahat* (Παπ.) (راحت)]

ραχατ(ι)λής* (επιθ. προσ.) [raxat(i)lis], θηλ. **ρα-
 χατ(ι)λίνα** [raxat(i)lina] (Τσιρ., Κριτσ.) : αυτός
 που επιδιώκει το ραχάτι, τεμπέλης.

[< *ραχάτι* (Τσιρ.) / ή από τουρκ. διάλεκτο των
 Βαλκανίων (*AKN*) (راحتلو)]

{Κατά το *AKN* : ραχατλής < *ραχάτι* (ι)-*λής* ή από
 τουρκ. διάλεκτο των Βαλκανίων. Κατά τον Κυ-
 ρανούδη (σ. 444) ραχατλής < πρόωμο *rahatli*.}

ραχατ(ι)λίδικος (επιθ.) [raxat(i)lidikos] & **ραχα-
 κλίδικος** [raxaklidikos] (Παπ., Πάγκ., Γαρ.,
 Ιδομ., Κριτσ., Κασσ.) : αναπαυτικός, άνετος·
 ΕΠΙΡΡ. **ραχατλίδικα** (Ιδομ.)

[< *ραχάτι* (Παπ.) / < *ραχατλής* + *-ίδικος* (Πάγκ.)]
 {Για τον τ. *ραχακλίδικος*, βλ. σημείωση στο λ.
ραχμετλής.}

ραχατ(ι)λίκα, το [raxat(i)lifa] (Τσιρ^B) : η ιδιότη-
 τα του τεμπέλη.

[< *ραχατλής*· το τουρκ. *rahatlik* σημαίνει «άνε-
 σης, ανάπαυσις, ησυχία, αναπαυτικότητα» (Χλω-
 ρός, A 827) (Συντ.)]

ραχμέτι, το [raxméti] (Χουστ.): «φιλοξενία, έλεος, οίκτος».

[< *rahmet*, από το αραβ. *rahma(t)* κατά τον Nisanyan (Συντ.) (رحمت)

{Για το *rahmet* ο Χλωρός (A 835) έχει: «ευσπλαχνία, έλεος, οίκτος, άφεςις, συγχώρησις του Θεού προς τον άνθρωπον μετά θάνατον». Από την τελευταία σημασία προκύπτει το επόμενο.»}

ραχμετλής, ο [raxmetlís] & **ραμετλής** [rametlís] & **ραμετιλής** [rametilís] & **ραμεκλής** [rameklís] & **ραμεχτλής** [ramextlís] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθίν., Τσιρ., Ξανθιν^Δ, Ιδομ^Β, Κασσ.): ο μακαρίτης.

[< *rahmetli* (Παπ.), βλ. σημειούση στο λ. *ραχμέτι* (Συντ.) (رحمتلو، رحمتلى)

{Για τον τ. *ραμεκλής*: Κατά τον Κυρανούδη (σ. 441, 453), από την παρετυμολ. συσχέτιση του *θεριακλής* με το *θεριό* προέκυψε, με τη μορφολογική και σημασιολογική επανανάλυση *θεριό* + *-κλής*, και αποσπάστηκε το τμήμα *-κλής* ως αλλόμορφο της κατάντηξης *-λής*: *χασικλής*, *μεζεκλής*. Βλ. επίσης: *μπουρουκλής*, *κουμπεκλίδικος*, *χουϊκλίδικος*.)

ρεβαΐτι, βλ. **ραβαΐτι**.

ρεβαΐσι, βλ. **ραβαΐσι**.

ρεβανί*, το [revañi] (Παπ., Πάγκ.): είδος γλυκίσματος του ταγιού.

[< *revani* (Παπ.) (روانى)

{Λέγεται και *ραβανί*. Μοιάζει με το *σάμαλι*.)

ρεβεντούκι, το [revendúti] (Πιτ., Κριτσ., Ιδομ^Β): «πέρα πολύ χονδρό ύφασμα που έβριαναν αντί φόδρας στα χονδρά χειμερινά εξώρουχα και εσωτερικώς στα φόντια των παπουτσιών για να στέκονται» (Πιτ.).

[< *revendük* (Κριτσ.)]

ρέγγι, βλ. **ρέγκι**.

ρέγκι¹, το [ré(η?) dʒi] (άλλη γραφή: *ρέγγι*) (Παπ., Πιτ., Γαρ., Κριτσ^ε, Ιδομ^Β, Ξεν.): **1.** το χρώμα (κόκκινο, κίτρινο, μπλέ κλπ.). **2.** η ανταύγεια, η λάμψη.

[< *renk*, *-gi* (Παπ.) / και διαλεκτ. *reng* (Συντ.) (رنگ)

ρέγκι², το [rédʒi] (άλλη γραφή: **ρέγγι**): πάθημα, το να την πάθει κανείς, να την πατήσει. Συνήθως σε εκφράσεις όπως: *έπαθα ένα ρέγκα* || *όφου ένα ρέγκα!*

{Ίδια ετυμολογία με το *ρέγκι¹*: η λ. *renk* 'χρώμα' σημαίνει επίσης «δόλος, πανουργία» και η ρηματική περίφραση *renk etmek* «μηχανώμαι δόλον, παίζω παγνίδιν» (ίσως μέσω της έκφρασης *renk vermemek* «δεν αφήνω να εννοήση, ενεργώ μετά προσποιητής αδιαφορίας όπως μη αφήσω τινά να εννοήση, δεν προδίδωμαι», κ.λ. 'δεν

δίνω χρώμα, δεν χρωματίζω') (Χλωρός, A 851) – το *TDK* έχει επίσης: *renk oynamak* (Συντ.)]

{Με τη σημ. αυτή η λ. *ρέγκα* δεν υπάρχει στα λεξικά που αποδελτίωσα, αλλά άκουγα να τη χρησιμοποιούν στα παιδικά μου χρόνια στην περιοχή Ηρακλείου. Το θυμήθηκα διαβάζοντας επισήμανση του Peter Mackridge (*Τα γλωσσάρια στις εκδόσεις των ελληνικών λογοτεχνικών κειμένων του ύστερου 18ου αιώνα: απολογισμός και προτάσεις*, άρθρο αναρτημένο στο www.academia.edu, με ημερομ. 22-3-2016, σ. 5) για τη χρήση της λ. *ρέγκα* [γρ. *ρένκι*] με τη σημ. 'φόρσα' στα Έρωτες *αποτελέσματα* και στο *Σαγανάκι της Τρέλας*. Επιβεβαίωσε αυτή την ανάμνηση ρωτώντας πρόσωπα του περιβάλλοντός μου. Την έκφραση *έπαθε ένα ρέγκα* την είχε υπόψη του ο Ξανθοδίδης, βλ. *Αφιέρωμα εις Γ. Ν. Χατζιδάκι*, Αθήνα 1921, σ. 58. Τη λέξη *ρέγκα* λημματογραφεί και με τις δύο σημασίες («μπογιά, couleur, colore» και «παγνίδι, un tour, beffe, burles») ο Γεώργιος Βεντότης στο (τρίτομο) *Λεξικόν τριγλωσσόν της ρωμαϊκής, γαλλικής και ιταλικής διαλέκτου*, τόμος Γ' *Ρωμαϊκό-Γαλλικό-Ιταλικό*, Βιέννη 1790, σ. 473. Με τη δεύτερη σημασία τη βρίσκουμε στη *Βοσπορομαχία* (2^η έκδοση, Βενετία 1792, σ. 121): *Κ' οι άθλιοι δεν νιώνουσιν, πως να [= ότι] τους παίζουν ρέγκα / πως τους γελούσι με σκοπόν, ουσούλι και αγέγκα*. Ο Χουστουλάκης (*cretanlexico.gr*, 6-7-2016) λημματογραφεί τον πληθ. **ρέγγια**, τα, με τη σημ. «αστειότητες».)

ρεζακί, βλ. **ραζακί**.

ρεζακλιά, η [rezaklá] (Ξανθίν.): «το ροζακί στα φύλλα (πουκίλια κόκκινου σταφυλιού)».

[< *ρεζακουλιά*, με συγκοπή του *ou* < υποκορ. *ρεζακούλα* (< *ροζακούλα*) (Ξανθίν.)]

{Σε κρητ. δημοτ. τραγούδια βρίσκουμε: *στα φύλλα ρεζακλι* και *στα φύλλα ραζακλι* (Γ. Πάγκαλος, *Περί του γλωσσικού ιδιώματος της Κρήτης*, 7ος τόμος, *Τα Λαογραφικά*, Επιμέλεια Έκδοσης: Κέντρον Ερεύνης Ελληνικής Λαογραφίας Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα 1983, σ. 109 και 154 αντίστοιχα.)

ρεζαλέτι, το [rezaléti] & **ρεζαλές**, ο [rezalés] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθίν., Τσιρ., Κριτσ^ε, Ιδομ^Β): ρεζίλεμα, κάζο.

[< *rezalet* (Παπ.) (رذالك)

ρεζές*, ο [rezés] (Τσιρ^β): ο μεντεσές.

[< *reze* (AKN)]

ρεζιλέμα*, το [rezilema] (Παπ.: στο λ. *ρεζίλης*): ο εξευτελισμός.

[< *ρεζίλης* (Παπ.) / < *ρεζιλέω* (AKN)]

ρεζιλέ(γ)ω* [rezilén(γ)o] (Παπ., Πάγκ.): ντροπιάζω, εκθέτω κάποιον.

[< *ρεζίλης* (Παπ.) / < *ρεζίλι* (AKN)]

ρεζιλίηκι, βλ. **ρεζιλίκι**.

ρεζιλίης* (επίθ. προσ.) [rezilís] (Παπ., Πάγκ., Κονδ.) : ο καταντροπιασμένος, καταγέλαστος, άτιμος.

[< rezil (Παπ.) και (Κυρανούδης, 190-191) / κατά το *AKN* : < ρεζίλι (رَيْلِي، رَيْلِي)]

{Στο λ. *ρεζιλίης* ο Παπαρηγοράκης έχει το εξής παράδειγμα χρήσης: «μ' έκαμες *ρεζίλι*».}

ρεζιλίκι*, το [rezilítʃi] (Παπ.: στο λ. *ρεζιλίης*, Πάγκ., Τσιρ.) : **1.** η άτιμη, αισχρή, επαίσχυντη πράξη· **2.** η ατίμωση, το ντροπιασμα που αυτή συνεπάγεται.

[< *ρεζιλίης* (Παπ.) / < *rezillik* (*AKN*)]

{Συχνά χρησιμοποιείται στον πληθ.: *ρεζιλίκια*.}

ρεϊζίης^(A), ο [reízis] (Πάγκ., Κονδ., Ιδομ^B) : **1.** πρόεδρος· **2.** άρχοντας (Πάγκ.: ειρων. για κάποιον «ο οποίος μεγαλοπιάνεται»).

[< *reis* 'άρχων' (Πάγκ.) / και διαλεκτ. *reyiz*, κατά το *TDK* (Συντ.) (رَيْس) 'δωροδοκών', που ο Χλωρός (A 828) το συσχετίζει με το *tüşvet* (> *ρουσφέτι*).}

{Βλ. και *μτασ-ρεϊζίης*.}

ρεϊσι, το [reisi] (Δαρ.) : «το δάρο, “θα σου το στείλω ρεϊσι”».

[βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Ίσως σχετίζεται με τη λ. *rayis* (رَيْس) «συνεργός δωροδοκίας, ήτοι ο μεταξύ δωροδοκούντος και δωροδοκουμένου μεσολαβών» (Χλωρός, A 831), πβ. και *raşi* (رَاشِي) 'δωροδοκών', που ο Χλωρός (A 828) το συσχετίζει με το *tüşvet* (> *ρουσφέτι*).}

ρεκιάτι, βλ. **ρικάτι**.

ρεμεκλής, βλ. **μερακλής**.

ρεμπέτ ασκέρι, το [rebét aʃtéri] (Τσιρ.) : αλαναρία, ομάδα αγρόσχολων.

[τουρκοφανής ελλ. σχηματ. με χιουμορ. ύφος, πβ. *μπεκρή μεζέ*, *σιχτίρ πιλάφι*, *ραχάτ μπαζέ* 'νεκροταφείο' κ.ά. (Συντ.)]

ρενδίφι, βλ. **ρεντίφι**.

ρεντζιπέρης, βλ. **ρεσπέρης**.

ρέντι [rédi]· μόνο στη ρημ. περίφρ. **κάνω ρέντι** (Κονδ.) : αποκηρύττω.

[< *reddetmek* < *red* «απόκρουνσις, απόρριψις· άρνησις, αναίρεσις, ανασκευή· αποκήρυξις υιο» (Χλωρός, A 837), από τα αραβ. κατά το *TDK* + *etmek* 'κάνω' (Συντ.) (رَدَّ، رَدَّ)]

ρεντίφι, το [redifi] : η εφεδρεία. Η λ. στο μακροσκελές ποίημα του Ιωάννη Κωνσταντινίδη *Η εκστρατεία του Ομέρ πασά κατά του Λασιθίου* (Ερμούπολη 1868, σ. 4) : *Να πάρουνε το στράτευμα και όλο το ρεντίφι*. Στις σ. 15 και 43 η ίδια λέξη ως **ρενδίφι**.

[< *redif* 'έφεδρος' (Κουκίδης, 80)] (رَيْف)

ρεουλατζής (επίθ. προσ.) [reyuladzis] (Ιδομ^B) : «αυτός που του αρέσουν τα συμπόσια μεταξύ φίλων με κοινό λογαριασμό».

[< *ρέγουλα*, στη φρ. με *ρέγουλα* 'με μέτρο', πβ. *Επιναν το κρασί τους αργά αργά και με ρέγουλα* (*AKN* : παράδειγμα χρήσης στο λ. *ρέγουλα*) + -τζής (Συντ.)]

{Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευση κατάλ. -(α)τζής.}

ρεπιουλαχίρ, βλ. **μήνης σεληνιακού έτους**.

ρεπιουλεβέρ, βλ. **μήνης σεληνιακού έτους**.

ρέσιμο, το [résimo] (Παπ., Πάγκ.) : φόρος, δασμός (επί Τουρκοκρατίας). Βλ. και *ρουσουμάτια*.

[< *resim* (Παπ.) (رِسْم)]

{Από το *resim* προκύπτει κανονικά **ρεσίμ*. Μάλλον από το οθωμ. *resm* (από τα αραβ.) με ανάπτυξη [i] για διάσπαση του [sm]: ουδέτερο σε -ο πιθανόν από επίδραση λέξεων όπως *δόσιμο*. Υπάρχει και ο τ. **ρέσιμ**, βλ. *πειγιέ*.}

ρέσιμ, βλ. **ρέσιμο**.

ρεσούλης, ο [resúlís] (Ροδ.) : **1.** προφήτης· **2.** απεσταλμένος.

[< *resul*, από το αραβ. *rasíl* (Συντ.) (رَسُول)]

ρεσπέρης, ο [respéris] & **νεσπέρης** [nespéris] & **λεσπέρης** [lespéris] & **εσπέρης** [espéris] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Ροδ., Τσιρ^B) : γεωργός, αγρότης.

[< *rençper* (Παπ.) «ο φέρων κόπον και μόχθον, μοχθών, κοπιών, χειρόναξ, εργάτης κερδίζων τον επιουσιον δι' επιπόνων έργων, ήτοι οργώνων, σκάπτων, σπείρων, γεωργός, ή εργάτης μεταφέρων λίθους, πηλόν κτλ. εν ταις οικοδομαίς» (Χλωρός, A 850)] (رَنْجَر)

{Ο τ. *εσπέρης* μάλλον από παρετυμολογία (πβ. *λανθάνουσα* παρετυμολ. στο σχεδόν τρυφερό ερμήνευμα του Δαριβιανάκη «ο ζευγολάτης, αυτός που επιμελείται τον ζών του, αυτός που την εσπέρα (τη νύχτα) τιάζει, ο αχεροταϊστής») και στη συνέχεια ο τ. *νεσπέρης* προφανώς από λανθασμένη τμήση στη συμμοφορά με το άρθρο στην αιτιατική: *τον εσπέρη* > *το ν-εσπέρη* > *το νεσπέρη* > *ο νεσπέρης*. Ο Γαρεφάλης (σ. 171) χρησιμοποιεί το σύνθετο *μικρορεσπέρης* στην ανάπτυξη του λ. βρυγιώνων. Ο Ανδριώτης έχει τον τ. *ρεντζιπέρης*. Ο Τσιριγωτάκης λημματογραφεί τον πληθυντικό *λεσπέριδοι*, που άκουσε από Μικρασιάτες πρόσφυγες (Τσιρ^B, 275).}

ρεσπερική, η [resperitíʃi] & **πεσπερική** [pesperitíʃi] (Πιτ., Κριτσ.) : η γεωργική, η δουλειά του γεωργού.

[< ρεσπέρης (Πιτ.)]

{Ο τ. *πεσπερική* (στον Ιδομενέως) από προληπτική αφομοίωση [re-spe > re-spe] ή ίσως από παρανάγνωση ή τυπογραφική αβλεψία.}

ρεσπεριλίκα, το [resperilífi] (Γαρ., Κριτσ.) : η γεωργική, η δουλειά του γεωργού.

[< *rehsperlik* (Κριτσ.) / ή < ρεσπέρης + -ιλίκα (Συντ.)]

ρεσπεροσύνη, η [resperosiñi] (Κονδ., Αποστ., Τσιρ., Ιδομ^B.): η γεωργική.

[< ρεσπέρης (Συντ.)]

ρετζέπ, βλ. **μήνες σεληνιακού έτους**

ρετίδικος, βλ. **γρετίδικος**.

ρεφενές*, ο [refené] (Παπ., Πάγκ.) : «συνευωχία, συμπόσιον, κατά το οποίον έκαστος των συνδαιτημόνων συνεισφέρει εις χρήματα την αναλογούσαν προς αυτόν δαπάνη» (Πάγκ.).

[< *refene* (Παπ.) / < τουρκ. (διαλεκτ.) *refene* από το περσ. *herifane* (AKN) / ή από το *arifane*, βλ. σημείωση]

{Για την προέλευση της λ. *refene* από το επίρρ. *عارفانه arifane* ‘κατά τον τρόπο των σοφών’ γράφει αναλυτικά και τεκμηριωμένα στο ιστολόγιό του ο *Δύτης των Νιπήρων*, <http://dytistonnipiiron.wordpress.com/2011/12/05/refene/>. Στο λεξικό του Χλωρού φαίνεται να υπάρχει μια σύγχυση για τη λ. *ρεφενές*: Στη σελ. Α 694 διαβάζουμε: «< حرفتانه *χαριφανε*, κ. *αριφανε* [ρεφενέ], διασκέδασις γνιμένη δι’ αναλόγου κοινού εράνου των διασκεδάζοντων και ευχογυμένων· επίρρ. δι’ αναλόγου κοινού εράνου [διασκεδάσις, ευωχία]», ενώ στη σελ. Β 1109 βρίσκουμε: «< عارفانه *αριφανε*, επίθ. ο ανήκων ή αρμόζων ανθρώπω πεπαιδευμένω, σοφώ, ήτοι σοφός· επίρρ. σοφός», και αμέσως μετά ένα δεύτερο *عارفانه* : «*αριφανε*, κ. *αρφανε* ή *ρεφενέ*, αντί *حريفانه* βλ.». Το ίδιο και στο λεξικό του Meynard: «< *هريفانه herifane*, par tête, par écot; pique-nique de pauvres gens; le peuple prononce ce mot *aarifane*, comme s’ il était écrit *عارفانه*» (Α 651) και «< *رفنه refène*, (corruption de l’ arabe persan *عارفانه arifane*) écot; quote-part à payer; cotisation» (Β 22). Το *TDK* έχει μόνο το επίρρ. *arifane* και το ετυμολογεί από το αραβ. ‘*arif*’ ‘σοφός’ και την περσ. κατάληξη τροπ. επιρρ. -*ane*. Έχει επίσης τα διαλεκτικά *erfene*, *felfene*, *ferfana*, *ferfene*, *herfene*, *hörfene*, *perfene*, αλλά όχι τον τ. *refene*.}

ρεφενίζω [refenižo] (Τσιρ., στην ανάπτυξη του λ. *σικιμέ κι απαναςίκι*) : «Εσύ πας στο ντουκάνι και ρεφενίζεις με τσ’ ορτάκηδες σου» (καλοπερνάς στο καφενείο συμμετέχοντας σε ρεφενέ).

[< ρεφενές (Συντ.)]

ρεχένι, βλ. **ρεχίνι**.

ρεχίνι, το [reçini] & **ρεχένι** [reçéni] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Γαρ., Κριτσ^α, Ιδομ^B, Τσιρ^B.): το ενέχυρο.

[< *rehin* (Παπ.) (رهين \ رهن)]

ρεχτζής, ο [reçidzis] (Κριτσ^α.): ο ανεχυροδανειστής.

[< *rehinci* (Κριτσ^α.)]

ρεχτιματζής, ο [rextimadzis] (Τσιρ.) : παραδοσιακός μάστορας για την κατασκευή χωμάτινης οροφής.

[< *rextim* (Συντ.)]

ρεχτίμ, το [rextimi] (Τσιρ.) : στρώση από «καλάμια πάνω από τα δοκάρια της στέγης παραδοσιακού σπιτιού».

[βλ. σημείωση (Συντ.) (ريختم)]

{Σε προσωπική επικοινωνία, ο Καθ. Hakki Bilgehan υποδεικνύει ως έτυμο τη λ. *rihtim* «στρώση από πέτρες και πρεσάτο χρώμα στην ακρογιαλιά για να δένουνε τα καράβια και να προπατούν οι θρώποι». Με τη σημ. αυτή χρησιμοποιεί το *ριχτίμ* ο Μυριβήλης στο μυθιστόρημα *Η Παναγιά η γοργόνα*: «Οι άνθρωποι ρίζανε ριχτίμ στην προέχταση του βράχου. Έτσι έκαναν εύκολα το μόλο του λιμανιού». Ο Κουκικίδης (σ. 80) έχει: *ριχτίμ* ‘προκουμιά’ < *rihtim*. Ο Nişanyan δίνει και τον παλαιότερο τύπο *riçitiim* ‘χρώμα που απλώνεται και στρώνεται στη στέγη του σπιτιού’ και τον ετυμολογεί (όπως και το *rihtim*) από το περσ. *riçitum* ‘επίπεδη στέγη’. Αντίστροφος λεξιλογικός δανεισμός: ελλ. μόλος > τουρλ. *moloz*.}

ρηματικές περιφράσεις από τα τουρκικά: Στα τουρκικά (όπως και σε πολλές άλλες γλώσσες) η έκφραση μιας ρηματικής έννοιας γίνεται μονολεκτικά (με λεξικά ρήματα) ή περιφραστικά (με ρηματικές περιφράσεις). Η πιο συνηθισμένη μορφή ρηματικής περιφρασης στα τουρκικά (όπως και στα ελληνικά) είναι: ρήμα + ουσιαστικό (σπανιότερα επίθετο, επίρρημα κ.ά). Στα τουρκικά τα ρήματα που χρησιμοποιούνται κατεξοχήν σε ρηματ. περιφρ. είναι το *etmek* ‘κάνω’ και το *olmak* ‘γίνομαι’. Κατά κανόνα οι ρηματ. περιφρ. γράφονται με δύο λέξεις, σπανιότερα με μία, π.χ. *sabretmek* ‘κάνω υπομονή, υπομένω, αντέχω’. Πολλές έχουν περάσει και στο κρητικό ιδίωμα (γενικότερα στα ελληνικά). Στην περίπτωση αυτή τα ρήματα *etmek* και *olmak* μεταφράστηκαν (*κάνω* και *γίνομαι*, αντίστοιχα), ενώ το δεύτερο τμήμα της περιφρασης είτε προσαρμόστηκε στη μορφολογία της ελληνικής (συνήα προκύπτουν ουσιαστικά ουδέτερου γένους, π.χ. *κάνω ζάφτι*, *γίνομαι ρεζίλι*) είτε μεταφράστηκε απλώς στο ελληνικό αλφάβητο (π.χ. *κάνω τόματε*).

Η λέξη που συνοδεύει τα ρήματα *etmek* και *olmak* σπανίως αποκτά λεξική υπόσταση στα

ελληνικά. Γι' αυτό τέτοιες ρημ. περιφρ. κανονικά θα έπρεπε να λημματογραφούνται στο K (κάνω...) ή στο Γ (γίνομαι...). Όμως είναι πολλές, και μια τέτοια λημματογράφιση θα έκανε κουραστική την αναζήτησή τους σε ένα λεξικό. Γι' αυτό, στον παρόντα κατάλογο λημματογραφούνται με βάση το δεύτερο τμήμα τους. Έτσι, η ρηματ. περιφρ. *κάνω ζάφτι* λημματογραφείται με βάση τη λ. *ζάφτι*, παρόλο που η λ. *ζάφτι* δε φαίνεται να χρησιμοποιείται μόνη της ως κανονικό ουσιαστικό. Αξίζει να σημειωθεί ότι υπάρχουν περιπτώσεις (λίγες πάντως) όπου μια τουρκ. ρηματ. περιφρ. προσαρμόστηκε και μονολεκτικά στο κρητικό ιδίωμα, π.χ. *kabul etmek* > *καμπουλεντζίω* (διπλα στο: *κάνω καμπούλι*), ενώ σε άλλες περιπτώσεις προέκυψε ρήμα από το α' τμήμα του τουρκ. ετύμου, π.χ. *kayar etmet* > *κάνω καγιάρι* > *καγιάρω*.

ριάλι, το [riáli / rjáli] (Πιτ., Κονδ., Ιδομ., Κριτσ.) : 1. «Ισπαν. νόμισμα της ίδια αξίας με το Τουρκ. γρόσι. Το ρεάλιον» (Πιτ.). 2. (στον πληθ.) «Γενικότερα εσήμαιναν το χρήμα. Τα ριάλια δεν κάνουν τον άνθρωπο» (λ. γνωμ.)» (Πιτ.). [*< τουρκ. riyal* (Κριτσ.), το οποίο από το ισπ. *real* (Συντ.)] (رئال)

{Το ερμηνευμα του Ιδομενέως (που το γράφει: *ριάλι*) «προσδιορισμός αντιτίμου μικρής αξίας» μάλλον “υποχωρητικά” από χρήσεις όπως στην παραδοσιακή μαντινάδα *Είναι αθρόοι 'νούς* [= ενός] *ριαλιού, είναι και τρεις στο ριάλι, / κι είναι που τσι ζυγιάζουνε με το μαργαριτάρι*. Ο ίδιος παραθέτει δική του μαντινάδα: «Μου 'λεγες άλλα ντων άλλω για να ξεστρίψεις πάλι, / να μη μου πεις γιάντα πουλεις τον έρωτα ένα ρυάλι».

ριβαζέτι, το [ri vazéti / rivažéti ?] (Χουστ.) : αφήγηση, ιστορία. Βλ. και *βαέτι*. [*< rivažeti*, από το αραβ. *riwāya(t)* κατά τον Nişanyan (Συντ.)] (روایت)

ριζάς, ο [rizás] : συγκατάθεση (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845, όπου από τα συμφραζόμενα παίρνει τη σημασία ‘απόδειξη παραλαβής’ (βλ. *Ημερολόγιο Κοζόρη*, σ. 583) ή ‘απόδειξη εξόδων’ (σ. 592) [*< riza* «συγκατάθεσις, συναίνεσις» (Χλωρός, A 842)] (رضا)

ριζορούκουνας, ο [rizozúkunas] (Τσιρ^B) : μεγάλη λαξευμένη πέτρα τοποθετημένη στο θεμέλιο των γωνιών του οικήματος. [*< (η) ρίζα* ή (τα) *ρίζα + ρούκουνας* (Συντ.)]

ρισβάνης (επιθ. προσ.) [rizvānis] (Χουστ.) : κακοδιαφημισμένος. [*< rüsna* «ο μη έχων υπόληψιν μεταξύ των ανθρώπων, αίσχιστος, άτιμος, δυσφημούμενος»

(Χλωρός, A 840), από το αραβ. *rusnān* κατά τον Nişanyan (Συντ.)] (رسوا)

ρικάτι, το [rikáti] : μέρος της προσευχής των μουσουλμάνων. Η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: *Κι ο παντοκράτης ο Θεός τού ήδωκε ιλάμι* [= έμπνευση] / *σα' τα ρικάτια τα εφτά να πάρει ντακάμι* [= εκδίκηση] (βλ. Dedes, 371).

[*< rekât* «μέρος της προσευχής των μουσουλμάνων περιλαμβάνον έν εكر rüku, ήτοι μίαν κλίσην του σώματος προς την γην και επίθεσιν των χειρών επί των γονάτων» (Χλωρός, A 848), από το αραβ. *raka'a(t)* κατά τον Nişanyan (Συντ.)] (ركعت)

{Ο Hakki Bilhegan λήμματογραφεί με το σύγχρονο τουρκ. αλφάβητο τον τ. **ρεκιάτι**: *reçati* (Bilgehan², 634).}

ριτζάλι, το [ridzáli] (Ξανθιν^A) : στον πληθ. τα *ριτζάλια*: μεσολαβητές, συμβιβαστές.

[*< rical* (πληθ. του *recül*) (Ξανθιν.) «έξοχα πρόσωπα, μεγιστάνες, ανώτεροι βαθμούχοι, ήτοι έχοντες μεγάλα αξιώματα ή οφρκίω» (Χλωρός, A 883): βλ. *Κάτοπρον*, σ. 42: «το Ριτζάλι του Βασιλέως μας»] (رئال)

{Ο Passow (*Τραγούδια Ρωμαιοίκα*, Λειψία 1860) έχει στον Πίνακα Λέξεων (σ. 630) τη λ. *ριτζάλης* (< τουρκ. *rical*) με το ερμηνευμα «summus magistratus Turcorum». Με την ίδια ετυμολ. ο Κουκιδής (σ. 80) έχει: *ριτζάλ'*, το = ανώτερος υπάλληλος, μεγάλη προσοπικότης, πολιτικός ανήρ. Επίσης: κυπρ. *ριτζάλιν*, το ‘προύχοντας, ανώτερος αξιωματούχος’ (Γιαγκουλής, 59).}

ριτζάλικι, το [ridzálitji] (Τσιρ.) : παράκληση, ικεσία.

[μάλλον < *ριτζάς* + *-λίκι* (Συντ.)]

ριτζάλισσα, η [ridzálizma] (Πάγκ.) : «Η γυνή, εις την οποίαν κάμνουν *ριτζά*, παράκλησιν, ικέτευσιν, δια να ευδοκήση να κάμη πρὸς τινα χάριν τινά».

[θηλ. του *ριτζάλης* (Passow), βλ. *ριτζάλι* (Συντ.)] {Ο Πάγκαλος ετυμολογεί από το *ριτζάρης* και *ριτζάρισσα* (συσχετισμός με τον *ριτζά*, εξού και το ερμηνευμά του), αλλά αυτές οι λ. δεν υπάρχουν στο έργο του. Η μαντινάδα την οποία παραθέτει ως παράδειγμα χρήσης «*Εσύ σαι μνια ριτζάλισσα κι όλο το γόσμο ρίζεις, / σα θέλης, παίρνεις τη ζωή, σα θέλης, τη χαρίζεις*» είναι πιο διαδεδομένη με τη λ. βασιλίσσα αντί για ριτζάλισσα, βλ. Λιουδάκι, σ. 5, αριθμ. 66.}

ριτζάς, ο [ridzás] & **ριζάς²** [rizás] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Ροδ.) : 1. παράκληση, ικεσία: 2. χάρη, εξυπηρέτηση, μεσολάβηση. [*< rica* (Παπ.)] (رئال)

ριτζατζής, ο [ridzadzis] & **ριζατζής** [rizadzis] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Κριτσ., Ιδομ^B, Ροδ., Τσιρ^B): 1. ο μεσολαβητής· 2. (παλαιότερα) ο προξενητής. Βλ. και *ρατζής*.
[< *ριτζάς* (Παπ.) / < *ricaci* (Πάγκ.)]

ροζακί, βλ. **ραζακί**.

ροζ μπεπέ (άκλ. επίθ.) [rɔz bebé]: απαλό ροζ. Βλ. και *πεμπελίδικος*.

[< ροζ, από το γαλλ. *rose*, + *πεπέ* < τουρκ. *penbe* ‘ροζ’, κατά πλεονασμό λόγω παρετυμολογίας από το γαλλ. *bébé* (Συντ.): για το *πεπέ* βλ. Μπόγκας, 198] (روشنه)

{Ακουγα αυτήν την ονομασία χρώματος από πελάτισσες σε ένα υφασματάδικο όπου είχα δουλέψει περιστασιακά ως βοηθός (1965). Το έλεγαν επίσης για ροζ μαλλί με το οποίο θα έπλεκαν μωρουδιακά.}

ροζοναλί, το [rozonali] (Ξανθιν.): το κουβε-ντολί.

[< *ροζόνάρο* + *-λίκα* (Ξανθιν.)]

{Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευση κατάλ. *-λίκα*.}

ρομπαλί, το [roba] (Πιτ., Κριτσ⁺, Τσιρ^B): «Είδος γυναικείου φορέματος μονοκόμματου (χωρίς φούσα και ζιπόνι ιδιαίτερω)» (Πιτ.).

[< *ρόμπα* (< γαλλ. *robe*) + *-λί*, κατάλ. ενδεικτική χρώματος (Πιτ.) / πιθανότερο: < τουρκ. επίθ. *robali* (κατά το *TDK* ‘robasi olan», δηλ. ‘σαν φόρεμα’) (Συντ.)] (روبه لو)

ροσπού, η [rosprú] & **ρουσπού** [rusprú] & **ρασπού** [rasprú] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Χουστ., Ξεν.): πόρνη (βρισιά).
[< *orospu* (Παπ.) / και διαλεκτ. *rospu* (*TDK*) (Συντ.)] (روسپو \ اورسپو)

{Ο Ανθιμος Παπαδόπουλος (“Τα εκ της ελληνικής δάνεια της τουρκικής”, *Αθηνά*, 44 (1932), 12) επισημαίνει τον αντίστροφο δάνεισμο: «yelloz (εκ του *γέλω*) = πόρνη, μοιχαλίσ, ήτοι ο περιγελωσ του κόσμου», βλ. και *σουρουθιά*. Σημειώνω ότι το *TDK* έχει τη λ. *yelloz* χωρίς ετυμολογία, ενώ ο Nişanpan την συσχετίζει με το τουρκ. *yel* ‘άερας, άνεμος’: < *Tü yel- esmek, estirmek, koşturmak* + *oz*. Πάντως και στις δύο περιπτώσεις δεν εξηγείται το διπλό *-ll-*, διπλό και στην οθωμανική γραφή: بللوز (Χλωρός, Β 2018).}

ροσφαϊλίκι, βλ. **ροσφαϊλί**.

ροσφαϊλί, το [rosfaılı] (άλλη γραφή: *ροσφα-ηλίκα*) (Πιτ., Ξανθιν., Τσιρ., Ιδομ^B, Ροδ.) & **μοσφαϊλί** [mosfaılı] (Ιδομ^B): το ρεζίλεμα, η διαπόμπευση.

[< *rüsnyalik* ‘όνειδος’ (Ξανθιν.)] (رسوايلىق)

ρουγιά, (η) [rujá / rujá ?] (Χουστ., χωρίς άρθρο): το όνειρο.

[< *riya*, από το αραβ. *ru'yā'* κατά τον Nişanpan (Συντ.)] (رويا)

(*)**ρουζναμετζής**, βλ. Παράρτημα 1.

ρούκουνας, ο [rúkunas] (πληθ. **ρούκουνοι** [rukúni]) (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.): 1. πελεκημένος γωνιόλιθος, αγκωνάρι (λέγεται και *ρουκούνι*, βλ. λ.): 2. η γωνία του σπιτιού εξωτερικά, και κατ’ επέκταση η γωνία του οικοδομικού τετραγώνου· (μρφ.) 3. σημαντικός κοινωνικός ή οικονομικός παράγοντας ενός τόπου· 4. το στήριγμα, ο στύλος μιας οικογένειας.

[< *rükün* (Παπ.) / ‘γωνιά’ αλλά και ‘στήριγμα’ (Πιτ.) / μάλλον μεγεθ. της λ. *ρουκούνι* (Συντ.)]

{Ίσως από τη λ. *rükün* να προέκυψε αρχικά ο τ. *ρουκούνι* (βλ.), που είναι και ο αναμενόμενος σύμφωνο με το σχήμα «τουρκικά άψυχα συμφωνόληκτα > ελληνικά ουδέτερα σε -υ» (Κυρανούδης, 77), και από αυτόν να δημιουργήθηκε έπειτα ο τ. *ρούκουνας*, πβ. *çirak* > *τσιράκι* > *τίρακας* και *leylek* > *λελέκι* > *λέλεκας*. Κατά το *TDK* το τουρκ. *rükün* από το αραβ. *rukūn*. Ο Χλωρός (Α 848) λημματογραφεί τον τ. *rükūn* (ركن), με το ερμηνευμα: «στύλος, κίον, παραστάς· στήριγμα· (μρφ.) πρωτεύον μέλος σωματείου, αρχής, πρόσωπο σημαίνον, έχον επιρροήν, αρχηγός.»}

ρούκουνι, το [rukúni] (Πιτ., Γαρ., Ιδομ., Κριτσ., Ροδ., Χουστ., Κασσ.): γωνιόλιθος, αγκωνάρι, *ρούκουνας*.

[< *rükün* (Κριτσ.)] (ركن)

ρουμάνι*, το [rumáni] (Παπ., Πάγκ., Αποστ., Τσιρ., Ροδ., Ξεν.): το δάσος.

[< *orman* (Παπ.)] (اورمان)

ρουμπιές, ο [rub(3/?)és] (Πιτ.): «Παλιό τουρκ. νόμισμα που ισοδυναμούσε με 10 γρόσια».

[< *rubîye* (Πιτ.)] (ربيعية)

{Κατά τον Χλωρό (Α 832) «*ρουμπιέ*, κ. *ρουμπιέ*, Αρχαίον χρυσούν νόμισμα [...] τέταρτον της λίρας». Λέγεται και *rubîye* روبييه (Meynard, Α 157). Η λ. προέρχεται από το *rub/urub* ‘τέταρτο’, βλ. *ρούπι*.}

ρούντζινος (επίθ.) [rúndzinos] : *μάγουλα τριανταφυλλένια*, / *ρούντζινα και κοραλένια* (Παύλος Βλαστός, *Ο γάμος εν Κρήτη*, Αθήνα 1893, σ. 72: πανέματα της νύφης).

[< **τουρούντζινος* < *τουρούντζι* ‘νεράντζι’, με επανανάληψη: *τουρούντζινου* > του *ρούντζινου* > *ρούντζινος*, βλ. και *τουρούντζένιος* (Συντ.)]

{Στο *Λεξιλόγιον* (σ. 175) ο Βλαστός έχει: «Ρούντζινο (το) = κόκκινον, ερυθρόν, προρφυρούν

«το πρόσωπό του είναι κόκκινο σαν το ρούντζινο μήλο» και *Τουρουντζί: Πορτοκαλάκι τουρουντζί στο ράφι στερεωμένο / ποτέ μου δεν παντρεύομαι και σένα θ' ανημένω.*}

ρουπάκι, το [ruˈpaːki] (Πάγκ., Γαρ.): νόμισμα κατά την Τουρκοκρατία που άξιζε το ένα τέταρτο του μετζιτιού.

[< ρούπι (Πάγκ.)]

{Ο Ιδομενέως έχει: **ρούπι** = νόμισμα μικρής αξίας (ινδικό νόμισμα). Μάλλον θα αναφέρεται στην ινδική ρουπία.}

ρούπι*, το [ruˈpi] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Τσιρ., Χουστ., Ξεν.): **1.** το ένα όγδοο του πήχου (*λέξις πανελληνίως*, Παπ.). **2.** το ένα τέταρτο, τεταρτημόριο. **3.** (Κατά τον Ξανθιν.) η καθεμιά από τις 4 ή 5 δυάδες ανδρών που εργάζονταν σε ένα ασβεστοκάμινο (στα Σφακιά). **4.** νόμισμα μικρής αξίας (Ιδομ.), βλ. *ρουπάκι*.

[< *rup* (Παπ.) / *rubu* (Πάγκ.) / < *urup* (< *rub*, από τα αραβ.) ή < **rup* (< *rub*) (AKN)] (رعب اوروب)

{Ο Πάγκαλος (Δ 641) έχει: «το τεταρτημόριον, το εν τέταρτον εκ των τεσσάρων μερών του όλου: *Μνήα βήχου παννί κ' ένα ρούπι*. Αλλαχού σημαίνει το έν όγδον του πήχεως». Και σε υποσημείωση: «Εν Σμύρνη *ρούπι* λέγεται και η μικρά σπιθαμή αντίχειρος και δείκτου». Κατά το TDK η λ. *urup* έχει όλες αυτές τις σημασίες.}

ρουσουμάτια, τα [rusumátia]: έμμεσοι φόροι. Η λ. εν χρήσει σε *Διάταγμα Αυτοκρατορικών* (1868): *εις την εισπραξιν διαφόρων εμμέσων φόρων (ρουσουματίων)*, (βλ. *Κρητικός Κώδιξ*, Α 34). Βλ. και *ρέσιμο*.

[< *riisumat*, β' πληθ. της λ. *resm* 'δασμός, τέλος, φόρος' (Χλωρός, Α 840), βλ. *ρέσιμο* (Συντ.)] (روسومات)

ρουσούτι, το [rusúti]: ασημένιο οθωμανικό νόμισμα (βλ. σημείωση). Η λ. σε έγγραφο του 1861: *20 ρουσούτια* (Α.Δ.Η., 2 / 4-482). Και ως **ροσούτι** στο ποίημα *Ελένη Καινουργιωχωρίτισσα* του Μιχ. Διάλυνά (*Ποήματα*, 1ος τόμος, Ηράκλειο 1909, σ. 26): η [= οι] *αρχόντισσες πετούσανε ρουσούτια και παράδες* [στον δίσκο της εκκλησίας, σε έβρανο για αγορά όπλων και μπαρουτιού].

[ίσως παραφθορά του ονόματος *Χουρσίτ* (Συντ.)]

{Για το νόμισμα αυτό ξέρουμε ότι «το 1820 ο Χουρσίτ Πασάς μαζί με τον διορισμό του ως διοικητή της Πελοποννήσου έλαβε από την Πύλη την σφραγίδα και την άδεια να κόβει ασημένιο νόμισμα για την κάλυψη των τοπικών αναγκών. Το νόμισμα αυτό, γνωστό ως *ρουσούτι*, βρήκε τέτοια ανταπόκριση στην αγορά της Τρίπολης αλλά κι ολόκληρης της Πελοποννήσου, ώστε έφτασε να γίνει το κυρίαρχο νόμισμα της περιοχής» (βλ. Ευτυχία Δ. Λιάτα, *Φλωρία δεκατέσσερα στένουν γρόσια σαράντα - Η κυκλοφορία των νομισμάτων στον ελληνικό χώρο, 15ος - 19ος αι.*, Κέντρο Νεοελλ. Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, Αθήνα 1996, σ. 113.)

ρουσπού, βλ. **ροσπού**.

ρουσφέτι*, το [rusfeti] (Παπ.): χαριστική έξυπνη-ρέτηση (*λέξις πανελληνίως*, Παπ.).

[< *riisvet* (Παπ.)] (رشوت)

ρουσφετολόγος*, ο [rusfetologos] (Παπ.: στο λ. *ρουσφέτι*, Πάγκ.): αυτός που κάνει ρουσφέτια. [< *ρουσφέτι* (Παπ.) / + -λόγος (Πάγκ.)]

ρουσφετολόγος* [rusfetologos] (Παπ.: στο λ. *ρουσφέτι*, Πάγκ.): κάνω ρουσφέτια.

[< *ρουσφέτι* (Παπ.) / + -λογία (Πάγκ.)]

ρουπές, ο [rutpés]: το αξίωμα. [...] *ελάβετε ρουπέδες / όπου δεν είστε άξιοι ούτε για ζαπτιέδες* (Από κρηθ. σατιρικό στιχούργημα του 1875, βλ. Ν. Ι. Παπαδόκης, «Πολιτική σάτιρα εν Κρήτη», *Κρητικά Μελέται*, I (1933), 133).

[< *riitbe*, από τα αραβ. «βαθμός· περιωπή· βαθμός απονεμόμενος υπό της κυβερνήσεως εις τους υπαλλήλους» (Χλωρός, Α 832) (Συντ.)] (رتب)

ρουφέτι, το [rufeti] (Ροδ.): συντεχνία.

[< *rufet* παραφθορά του *irfet* 'συντεχνία', από τα αραβικά (Meynard, Β 354), (Συντ.)] (عرفت)
{Ο συνηθισμένος όρος ήταν *σινάφι* (βλ.)}

ρουφιανιλίκι, το [ruʃiˈaɲiliti] (Πάγκ.): η πράξη του ρουφιάνου, ρουφιανιά.

[< *ρουφιάνος* + παραγ. κατάλ. -ιλίκι (Πάγκ.)]
{Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευση κατάλ. -ιλίκι.}

ρουάλι, βλ. **ριάλι**.

Σ

σαακόλ αγασής, ο [saakól agasís] : αρχηγός του δεξιού κέρατος του στρατεύματος. Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 101).

[< *sağ kol ağası* (Mehmet Yunus & Ξανθοουδίδης)]

σαακολαζάπαγασής, ο [saakolazapagasis] : αρχηγός των Αζάπιδων του δεξιού κέρατος. Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 101).

[< *sağ kol azapağası* (Mehmet Yunus & Ξανθοουδίδης)]

{*αζάπαγασής* < *azar ağası*. Για τη διπλή είσοδο της λ. *azar* στα ελληνικά (μία κατευθείαν από τα αραβ. και μία από τα τουρκ.) βλ. σχόλιο στη λ. (*) *αζάπης*, στο Παράρτημα 1.}

(*) **σαασιτής**, βλ. Παράστημα.

σαβεντούκος, βλ. **σεβεντούκος**.

σαβουρντίζω* [savurdizo] & **σαβουρντώ*** [savurdó] (Ιδομ^B, Ροδ.) : εκτοξεύω, πετώ.

[< *savurd(um)*, αόρ. του ρ. *savurmak* (AKN)]

σαγάνα, βλ. **σαγάνι**.

σαγάνι*, το [sagáni] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Τσιρ., Δαρ., Ιδομ^B, Τσιρ^B.): χάλκινο πιάτο· ΜΕΓΕΘ.

σαγάνα, η· ΥΠΟΚΟΡ. **σαγανάκι**, το.

[< *sahan* (Παπ.) (صحن, صحن)]

{Διαφορετικό το *σαγανάκι* ‘ριπή ανέμου’ < *sağanak* ‘μπόρα’ που έχει ο Ανδριώτης.}

σαγανογλείφης, βλ. **σαγανογλείφτης**.

σαγανογλείφτης (επίθ. προσ.) [saganogliftis] & **σαγανογλείφης** [saganogliftis] (Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Δαρ., Ιδομ^B.): **1.** λαίμαργος, φηγός· **2.** «Ο χωρίς πρόσκλησην παρευρισκόμενος εις συμπόσια, δια να τρώγη τα υπολείμματα των τροφών, να γλείφη τα σαγάνια, δηλ. μικρά μπακιρένια αβαθή πιάτα» (Πάγκ.)· **3.** (μτφ.) αναξιοπρεπής, δουλοπρεπής.

[< *σαγάνι* + *γλείφω* (Πάγκ.)]

{Βλ. επίσης *γλειφοσαγάνης* και *τσανακογλείφτης*.}

σαγάκι, το [sazáti] (Χουστ., Τσιρ^B.): μάλλινη

κουβέρτα «κατάλληλη για χειμερινή στρώση κρεβατιού».

[< *şagak* (Τσιρ.) (شلیق)]

σαγιές, ο [sajés] : προστασία. Η λ. σε κρητ. σατιρικό στιχούργημα του 1868: *οι πιστικοί ραγιάδες, / όπου εις το σαγιέ αυτού {= στη σκιά του, υπό την προστασία του} έγιναν και πασάδες* (στίχοι από: *Σάπια τοιχοκολληθείσα εν ταις οδοίς της πόλεως Χανίων επί τη μελετωμένη αναχωρήσει εκ της νήσου του Μ. Βεζήρου Ααλή πασά*. Δημοσιεύτηκε στην αθηναϊκή εφημ. *Αιών*, φ. 2320, της 15 Φεβρ. 1868 – τώρα ψηφιοποιημένη στη *Βιβλιοθήκη της Βουλής*).

[< *saye* ‘σκιά’ & μτφ. ‘προστασία’, από τα περσ. (Χλωρός, Α 889) (Συντ.)]

σαγκαβής, βλ. **σακαβί**.

σαγούλι, το [sagúli] (Χουστ.) : το νήμα της στάθμης.

[< *şakul*, από το αραβ. *şakīl* (το *TDK* λημματογραφεί χωριστά τον τ. *sağul*) (Συντ.) (شاقول)]

σαγουστίζω [sagustizo] (Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Κριτσ^α, Ιδομ^B.): βελτιώνεται η υγεία μου, αναρρώνω, καλύτερευω· μτχ. παθ. πρκ. **σαγουστισμένος** (Πιτ.) : εκείνος που η κατάσταση της υγείας του έχει σημειώσει κάποια βελτίωση.

[< *σαβουσιζώ* < *savus(um)*, αόρ. του ρ. *savusmak*, στη σημ. (κατά το *TDK*) ‘για αρρώστια ή άλλη δύσκολη κατάσταση, περνώ, καλύτερευω’ (Συντ.)]

{Ο Ξανθινάκης ετυμολογεί από το *sagismak* ‘αναρρώνω’. Για το ‘αναρρώνω’ το *TDK* έχει το ρ. *sağalmak* (από το *sağ* ‘υγιής’, βλ. *σαζέλιμκος*) και τα διαλεκτ. *sağılmak* και *sağmak*. Ίσως να υπάρχει και διαλεκτ. τύπος *sağışmak*, αλλά δεν τον εντόπισα. Ο Χλωρός (Α 1008) έχει το ρ. *صاشمشق* (*savusmak*) με τη σημ. «παρέρχομαι, παύω, περνώ [επί πόνου, νόσου]». Ο Νικ. Κοντοσόπουλος (“Το γλωσσικόν ιδίωμα της Αλικαρνασσού Μ. Ασίας”, *Αθηνά*, 62 (1958), 301) έχει καταγράψει, από πρόσφυγες στη Νέα Αλικαρνασσό Ηρακλείου, το ρ. «*σαβουσιζώ*· γλυτώνω. Εκ του τουρκ. *savışti* (= έστριψε)». Το *TDK* έχει το διαλεκτ ρ. *savışmak*, με τη σημ.

‘δραπετεύω, φεύγω’, αλλά και δεύτερο ως συνώνυμο του *vanuşmak*.)

σαγουσισμένοις, βλ. **σαγουσιζώ**.

σαγρεδένιος (επιθ.) [sagredénios] & **ζαγρεδένιος** [zagredénios] (Πιτ.) : (κυρίως για υποδήματα) από δέρμα *ζαγρέ* (βλ.).

[< *ζαγρέ*, *σαγρές* (Πιτ.)]

σαής, ο [saís] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Ροδ., Τσιρ., Κριτσ^ο. Ιδομ^β.): ο αγγελιοφόρος, ο απεσταλμένος.

[< *say* (Παπ.) (ساعي، ساعي)]

[Κατά τον Τσιρηνωτάκη «συνήθως *σαή έλεγαν* αυτόν που πήγαινε να φωνάζει τη μαστόρισσα (μαμή) για να ξεγεννήσει κάποια γυναίκα».]

σάι, το [sái] (Κονδ.) : «εις την φράσιν *χαρώ* το *σάι σου*: για το Θεό σου (Πώς το παρέλειψες αυτό ή πώς το έκαμες αυτό;»)

[τουρκοκρητ. *chiai* (Κονδ.), *şayi* «διαδοθείς, διαδεδομένος [επί ειδήσεως, φήμης κτλ.]] (Χλωρός, Α 955) (Συντ.) (شاي)

σάικα, η [sáika] : είδος φορτηγού πλοίου. Η λ. απαντά πολλές φορές στον *Κρητικό Πόλεμο* του Μπουνιαλή.

[*şayka* «είδος πλοιαρίου εν χρήσει εν τη Μαύρη Θαλάσση» (Χλωρός, Α 955), το οποίο από τα συγγρικά κατά το *TDK*, που έχει επίσης και τον τ. *şayka*.] (شايقة)

σάικα (επίρρ.) [sáika] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : εξάπαντος, ασφαλώς, αληθώς, σίγουρα, ή: μάλλον, πιθανόν, προφανώς. «Προσδιορίζει κάτι μεταξύ πιθανού και βεβαίου, η δε ακριβής σημασία του τεκμαίρεται από τα συμφραζόμενα» (Πιτ.), «μεταξύ πιθανότητας και βεβαιότητας με περισσότερη ροπή στη βεβαιότητα» (Δαρ.).

[< *sá(h)i ki*... ‘αλήθεια ότι’ ή < *σάικος*, βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Ο Παταργηγοράκης ετυμολογεί από το αραβ. *sakí*, το οποίο όμως σημαίνει ‘κεραστής, οινόχος’ και είναι ομόρριζο με το *sakka* ‘νερούλας’ (βλ. Χλωρός, Α 885 και 914 αντίστοιχα), από το οποίο η λ. *σακάς* (βλ.), ο Κριτσωτάκης από το *sanki*, που έχει ήδη δώσει το επίρρ. *σάνκις* (βλ.), ενώ τα τουρκ. *sahi* και το *sahihan* (صحیح) (και τα δύο από τα αραβ.) που προτείνονται από τον Πάγκαλο και τον Ξανθινάκη αντίστοιχα σημαίνουν ‘πράγματι, στ’ αλήθεια’, αλλά δεν δικαιολογούν το κ του *σάικα*: Στα τουρκικά το *h* αποβάλλεται σε ορισμένες περιπτώσεις: Έτσι, «το τελικό *h* του *sahih* ‘σώστός’ εκπίπτει στον γραπτό όπως και τον προφορικό λόγο, όταν η λέξη χρησιμοποιείται ως επίρρημα με τη σημασία ‘πράγματι’ στον προφορικό λόγο εκπίπτει

επίσης και το πρώτο *h*» (G. L. Lewis, *Turkish grammar*, Oxford University Press, 1967, σ. 6). Ο Lewis σημειώνει (σ. 40) ότι το επίθετο τονίζεται στη λήγουσα (*sahih*) αλλά το επίρρημα στην παράλγουσα (*sahi*). Κατά τη γνώμη μου η λ. *σάικα* προέρχεται από το *sá(h)i ki*... ‘αλήθεια ότι’ ή ‘αλήθεια βέβαια’ (για τις πολλές σημασίες του *ki* στα τουρκ. βλ. στο *TDK*) – η κατάληξη *-α*, κατά τα επίρρηματα που παράγονται από επίθετα, ή πιθανόν να δημιουργήθηκε πρώτο το επίρρ. *σάικος* ‘σίγουρος, βέβαιος’ (βλ.), το οποίο δισώζει ο Κονδυλάκης, και από αυτό το επίρρ. *σάικα*. Σε εντελώς άλλη κατεύθυνση οδηγεί η ετυμολογία που προτείνει ο Μπόγκας (σ. 201) για το *σάικα* ‘σώστα, αληθινά’: «από το *sağ* (= ευθύς, ορθός)». Συμπρωματικά ομόγραφη η *σάικα* ‘είδος φορτηγού πλοίου’, εδώ στο αμέσως προηγούμενο λήμμα.]

σάικος (επιθ.) [sáikos] (Κονδ., Ιδομ^β.): βέβαιος, σίγουρος.

[τουρκ. (Κονδ.) / βλ. σημείωση στο λ. *σάικα* (Συντ.)]

σαϊνιζώ [saidizo] (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Τσιρ., Δαρ., Ροδ., Ιδομ^β., Χουστ., Κασσ.): υπολογίζω, λογαριάζω, σέβομαι, εκτιμώ.

[< *sayd(im)*, αόρ. του ρ. *saymak* (Πάγκ.), αρχική σημ. ‘μετρέω’ (κυριολ.) (Συντ.) (صلیق)]

σαϊταρλίκι, βλ. **σοϊταρηλίκι**.

σαϊταρτζής (επιθ. προσ.) [saitardzís] (Τσιρ.: στο λ. *σαϊταρλίκι*): χωραταζής.

[μύλλον < *σοιταρής* (βλ.), με επίδραση της λ. *χωραταζής* (Συντ.)]

σακαβί, το [sakaví] & **σαγκαβής**, ο [sagavís] (Πιτ., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ^ο.): **1.** ασθένεια που προσβάλλει τα αναπνευστικά όργανα των ζώων. **2.** ξερόβηχας. «Μα ντά ‘ναι μπρε αφού γροικάται, σαγκαβής κρατά το χτήμα {= γάιδαρο} ή ο γείτονας μπουχανίζει» (Τσιρ.)

[< *sakaği* (Κριτσ^ο.) και διαλεκτ. *sakavi* (*TDK*) (Συντ.) (صقاغی)]

σακαβίχι, το [sakavíchi] (Πιτ.): ό,τι και το *σακαβί*.

[< *σακαβί*, με παρετυμολ. επίδραση από τη λ. *βήχας* (Συντ.)]

σακάθια, τα [sakáθia] (Πάγκ., Ξανθιν.): **1.** εντόσθια σφαγμένου ζώου. **2.** τα σπλάχνα, τα σωθικά.

[< *sakatat*, πληθ. του *sakat* ‘σπλάχνα προβάτου’ (Ξανθιν.) (سقات)]

{Ο Meynard στο τέλος του λ. *saqat* (B 86) προσθέτει: «*saqat se dit aussi de certaines parties du mouton, notamment la foie et les tripes; - abatis*». Στο αντίστοιχο λ. ο Χλωρός (Α 914) έχει: «*سقاغی* *ét saqatí*, τα σπλάχνα του προβάτου, ήτοι ο πνεύμων, η κοιλία κτλ». Από το

sakatat ο αναμενόμενος (κρητ.) τύπος είναι: **σακατάθια*, ενώ από το *sakat*: *σακάθια*.)

σακάς, ο [sakás] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν.) : νεροκουβαλιτής «έτσι ελέγοντο άλλοτε οι δι' ασκών επί της ράχεως των προμηθεύοντες νερό επί πληρωμή» (Παπ.). Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 108).

[< *saka* (Παπ.)] (سقاء، سقاء، سقاء)

σακάτεμα, το [sakátema] (Κονδ., Κριτσ., Ιδομ^B.): «ελάττωμα σωματικών, κλπ.» (Κονδ.).

[< *σακατέω* (Συντ.)]

σακατεμένος, βλ. **σακατεύ(γ)ω**.

σακατεύ(γ)ω* [sakatén(γ)o] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Δαρ., Κριτσ.): **1.** καθιστώ κάποιον ανάπηρο· **2.** τραυματίζω σοβαρά· **3.** προκαλώ κήλη· **4.** χαράζω εγκοπές σε κάτι, κυρίως σε ξύλο, πριν το κόψω (αντίστοιχες οι σημ. του μεσοπαθ. **σακατεύ(γ)ομαι**). Μτχ. παθ. πρκ. **σακατεμένος** (Πάγκ., Κονδ., Κριτσ.): (ως επίθ.) **1.** που πάσχει από κήλη· **2.** που έχει υποστεί εγκοπές. [< *σακάτης* (Παπ.)]

σακάτης*, ο [sakátis] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Χουστ., Τσιρ., Ξεν.): **1.** ο ανάπηρος· **2.** (κατ' εξοχήν) αυτός που πάσχει από κήλη· **3.** (καθ' υπερβολήν) αυτός που τραυματίστηκε σοβαρά. [< *sakat* (Παπ.)] (سقط)

σακατλίκι*, το [sakatiliçi] (άλλη γραφή: *σακατηλίκι*) (Παπ.: στο λ. *σακάτης*, Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Κριτσ., Ιδομ^B, Χουστ., Ξεν.): **1.** η αναπηρία· **2.** (κατ' εξοχήν) η κήλη. [< *σακάτης* (Παπ.) / < *sakatlık* (Πάγκ.)] (سقطلق)

σακατούρα, βλ. **κασατούρα**.

σακίές, ο [sakiés] (Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ.): **1.** ζώηλατο σύστημα άντλησης νερού από πηγάδι για άρδευση περιβολιού (περιγραφή στον Τσιριγωτάκη, σ. 539)· **2.** «είδος ανέμης που χρησιμεύει στο να βγάλουν από το πηγάδι νερό με κουβά δεμένο σε σκοινί» (Γαρ.).

[< *sakiye* (Πάγκ.) / κατά τον Χλωρό (Α 885) η λ. *sakiye* είναι το θηλ. του *saki* «ο δίδω να πίνω», και ως ουσ. σημαίνει «μωγγανοπήγαδον, γαυλός, ποτιστήριο κήπου τρυπητόν» (Συντ.)] (ساقية)

{ Το *TDK* το έχει ως *bostan dolabi* (παρεμφερείς μηχανισμοί: *su dolabi*, *su çarkı*), βλ. *ντολάπι*². Σακίε σε λειτουργία μπορεί κανείς να δει στο τμήμα 00':46''- 01':22'' του ερασιτεχνικού βίντεο του 1961 από το Παϊδοχώρι Αποκορώνου, που ανέβασε στο *You Tube* ο John Sooklaris με τίτλο "Paidochori in 1961" (το είδα στις 7-9-2012). Φωτογραφία που δείχνει σακίε με γαϊδουράκι (σε τσιφλίκι κοντά στο Ηρά-

κλειο, στις αρχές του 20ου αιώνα) υπάρχει στο βιβλίο του Hakki Bilgehan, *Girit. Her yöñü ile*, Βariş, Σμύρνη 2011, σ. 450. }

σακίζι, το [sakiçi] & **ζακίζα**, η [zakiza] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Ροδ., Ξεν.): **1.** μαστίχα· **2.** (μτφ.) χρώμα λεπτόκοκκο, γλοιώδες, κολώδες (Ξανθιν^A).

[< *sakiz* (Παπ.) / ο τ. *ζακίζα*, θηλ. ίσως από επίδραση της λ. *μαστίχα* (Συντ.)] (ساقز)

{ Στην Κρήτη ως μαστίχα χρησιμοποιούσαν και την πετσόκολα (βλ. Πιτ., Β 859, και Τσιρ., 498), δηλ. το στερεοποιημένο έκκριμα που βγαίνει στις μασχάλες των φύλλων ή στην (σκόπιμα εκτελούμενη) τομή της κεφαλής του φυτού *Carlina* ή *Atractylis gummifera*, κοινώς (αγκαθο)κολλιά ή (κατά τη Βικιπαίδεια) *σακίζι*. Πβ. «enger sakizi, που ο λαός προφέρει çengel sakiz, μαστίχα, γόμα που γίνεται από τον οπό ενός είδους άγριας αγκινάρας ή γαϊδουράγκαθου» (Meynard, Α 127). Η ελλ. λ. *μαστίχα*, στη σημ. 'είδος οιονοπνευματώδους ποτού αρωματισμένο με μαστίχα Χίου' πέρασε στα τουρκ. ως *mastika* (= *sakiz rakisi*, στο *TDK*). }

σακίν (επιφ.) [sakin] (Κονδ.): απαγορεύεται!

[< *sakin* (Μπόγκας, 202) / 'μη τυχόν! πρόσζεε καλά!' (Συντ.)] (صاقن، صاقن)

{ *sakin* είναι β' εν. προσ. προσ. του ρ. *sakinmak* 'προφυλάσσομαι, προσέχω, αποφεύγω' (Χλωρός, Α 1004). }

σακιντζόμα [sakindizome] (Πιτ., Δαρ., Ξανθιν^A, Ιδομ^B.): προσέχω, φυλάγομαι, είμαι επιφυλακτικός, διστακτικός.

[< *sakind(im)*, αόρ. προσ. του ρ. *sakinmak* (Πιτ.)] (صاقنق)

{ Κανονικά θα έπρεπε να είναι *σακιντζώ* 'δισταζώ' (βλ. περιόδ. *Θρακικά* 46-47 (1972), 335). Ο τ. *σακιντζόμα* κατ' αναλογία προς τα μέσα: φυλάγομαι, (κρητ.) βλέπομαι 'προφυλλάσσω τον εαυτό μου'. Ο Κριτσωτάκης (σ. 1006) έχει το λ. **σακιστζώ**, με τη σημ. 'δισταζώ, φοβούμαι να κάνω κάτι, μένω απαθής'. Το ετυμολογεί από το *sakinleşmek* 'ηρεμώ' (αόρ. *sakinleştim*), αλλά από αυτό ο αναμενόμενος τύπος είναι **σακινλεστζώ*. Ίσως από το *σακιντζώ*, με τροπή [nd > st] από επίδραση ρ. με συναφή σημασία, π.χ. *σαστζώ*. }

σακίρ κέφι, βλ. **τσακίρ κέφι**.

σακιστζώ, βλ. **σακιντζόμα**.

σακουλοντρούβαδο, το [sakulodruvaðo] (Γαρ., Κριτσ.): δίμητη σακούλα (ντρουβάς) από μαλλί ή μπαμπάκι, είδος μεγάλης βούργιας.

[< *σακούλ(α) -ο- + ντρουβάδ(ες) -ο* (Συντ.)]

σακουμαδάκι, βλ. **σακουμάς**.

σακουμαδιά, η [sakumadja] (Κριτσ.) : η ποσότητα την οποία χωράει ένας *σακουμάς*.
[< *σακουμάδες* (*σακουμάς*), πβ. *ντρουβαδιά* (Συντ.)]

σακουμάς, ο [sakumás] (Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Κριτσ.) : **1.** μικρή σακκούλα· **2.** «ο ντροβάς της Κοινής» (Πιτ.)· **3.** «πάνινο πορτοφόλι συσπαστό» (Ξανθιν.)· ΥΠΟΚΟΡ. **σακουμαδάκι**, το. [ίσως < *sakimta* 'προστασία, προφύλαξη' (Ξανθιν.)] (صائقه)
{Ο Γαρεφαλάκης γράφει: *σακουμάς* (-κκ-), αλλά *σακουμαδάκι* (-κκ-).}

σαλαβαντζίω [salavadizo] & **σαλαβατζίω** [salavatzizo] (Πάγκ., Ξανθιν., Γαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Ροδ.) : (ως αμτβ.) (σικωπ.) **1.** προσεύχομαι· **2.** μιλώ γρήγορα και ακαταλαβίστικα, μουρμουρίζω μονολογώντας· (ως μτβ.) **3.** επιπλήττω έντονα κάποιον, του τα ψέλνω· **4.** βρίζω και χτυπώ κάποιον.

[< *salavat* 'προσευχές' (Ξανθιν.)] (صلوات صلوات)

{Τη λ. *σαλαβατζίω* τη βρίσκουμε ήδη στον Μαρτίνο Τζάνε Μπουνιαλή (βλ. *Ο Κρητικός Πόλεμος (1645-1669)*, Επιμέλεια: Στυλιανός Αλεξίου & Μάρθα Αποσκήτη, Εκδ. Στιγμή, Αθήνα 1995, σ. 607), με τις σημ. 'προσεύχομαι μεγαλύτεφωνα' (για Τούρκους), αλλά και 'εξισλαμίζομαι' (μέσο ή παθητικό). Στο ίδιο κείμενο αναδύεται και η σημ. 'μιλώ ακαταλαβίστικα': «Οι Τούρκοι παίζουν πίφρες και νά λαλούν ταμπούκια {τύμπανα}, / και νά σαλαβατζίζουνε σα νηστικά κουλούκια {σκυλάκια}» (ό.π., σ. 237). Στο γλωσσάριο (σ. 607) το *σαλαβατζίω* ετυμολογείται από το *salavat cekmek* 'λέω γοργή προσευχή προς τον Μωάμεθ'. Κατά τον Χλωρό (Α 1024) η λ. *salavat* (πληθ. του *salat*, από τα αραβ.) 'προσευχές, ευχές, ευλογίες' αποτελεί μέρος της έκφρασης *salavatullah aleyhi* που σημαίνει «αι ευλογίαι του Θεού επ' αυτών» και είναι «ευχή εκφερομένη μετά το όνομα προφήτου ή αρχαγγέλου» (πβ. το ελλ. *μεγάλη η χάρη Του ή βοήθειά μας η χάρη Του*). Καθώς αυτή η έκφραση ήταν πολύ συνή, οι Έλληνες ξεχώρισαν –υποθέτω– το *salavat* σαν χαρακτηριστική λέξη των μουσουλμάνων και έφτιαξαν (με μειωτική διάθεση) το ρήμα *σαλαβα(ν)τζίω* 'προσεύχομαι, ψέλνω'. Για το πόσο συνή ήταν η λ. *salat* στις προσευχές των μουσουλμάνων, βλ. για παράδειγμα την προσευχή της Παρασκευής, την οποία παραθέτει ο Σκαρλάτος Βυζάντιος (*Η Κωνσταντινούπολις*, 3ος τόμος, Αθήνα 1869, σ. 479) : είναι στα αραβικά και αποτελείται από εννέα σύντομες φράσεις, από τις οποίες οι οκτώ αρχίζουν με το *Εσ-σαλάτ...* Υπενθυμίζεται ότι κατά παρόμοιο τρόπο χειρίστηκαν οι Σεφαραδίτες (Εβραίοι της Ισπανίας) τη λ. *palabra* 'λέξη' (από εκφρ. όπως

palabra del Dio 'λόγος του Κυρίου') [< λατ. *parabola* < *παραβολή*], η οποία αργότερα πέρασε στα ελλ. ως παλάβρα 'ανόητος λόγος' (βλ. στο *ΛΚΝ*), και από αυτήν η λ. *παλαβός*, με τα παράγωγα και τα σύνθετά της. Για την τύχη της λ. *salavat* στα ελληνικά πβ. και «*σαλαβάζ*' 'φασαρία από δυνατές φωνές' < *salavat* 'prayers', πβ. και μεσν. *σαλαβατζίζεν* 'mussitare') (Ευανθία Δουγά-Παπαδοπούλου – Χρήστος Τζιτζιλής, *Το γλωσσικό ιδίωμα της ορεινής Πιερίας*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσ/νίκη 2006, σ. 78. Για τη στάση απέναντι στην πίστη του Άλλου και δη του εχθρού, βλ. επίσης *κοραχανίες*.)

σαλαβατζίω, βλ. **σαλαβαντζίω**.

σαλά μαλέκι, βλ. **σελάμ αλέκι**.

σαλαμαλίκι, το [salamalíti] & **σελαμαλίκι** [selamalíti] (Ξανθιν., Τσιρ.) : ο χαιρετισμός.
[< ουσιαστικοποίηση του χαιρετισμού *σελάμ αλέκι* (βλ.) (Συντ.)]

{Ο Ξανθινάκης ετυμολογεί από τη λ. *selámlik*. Κατά τον Χλωρό (Α 919) *selámlik* (سلاملق) σημαίνει «ανδρωνίτης, ήτοι μέρος της οικίας των μουσουλμάνων εξιδιασμένον δια τους άνδρας και δια τους ξένους τους επισκεπτομένους αυτούς [αντίθ. *haremlik* γυναικωνίτης]» (βλ. *σελαμλίκι*) και «τελετή προσκυνήματος, ήτοι πομπή μεταβάσεως του Σουλτάνου εις το τέμενος χάριν προσευχής, γινομένη καθ' εκάστην Παρασκευή ή εορτήν». Ομοίως στο *TDK*. Με τις σημασίες αυτές η λ. *σελαμλίκι* στον Κουκκίδη.}

σαλά μαλέκου, βλ. **σελάμ αλέκι**.

σαλαντζίω [saladizo] (άλλη γραφή: *σαλλαντζίω*) (Πάγκ.) : αμείνω, κινούμαι.

[< *sallad(im)*, αόρ. του ρ. *sallamak* 'κουνώ, σείω' (Πάγκ.)] (صلادلاق صلادلاق)

{Το *σαλαντζίω* μπορούσε να προκύψει και από το μέσο *sallanmak*, αόρ. *salland(im)*. Η κρητ. παροιμία *Α δε σείσει η σκύλα την ορά τζή, δε τση κλουθούν οι σκύλοι* (βλ. Μάριος Παπαδάκης – Ελευθέριος Τσικαλάκης, *7.000 κρητικές παροιμίες*, Εκτύπ. Τυποκρέτα, Ηράκλειο 2011, σ. 305) αντιστοιχεί ακριβώς στην τουρκική *Dişi köpek kayıgıñunu sallamayınca, erkek ardına dıışmez* (βλ. *TDK-Atasözleri*).}

σαλβάρας, ο [salvarás] & **σαλιβαράς** [salivarás] (Ξανθιν^A, Κασσ.) : αυτός που φορεί την κρητική ενδυμασία με *σαλβάρι*.

[< *σαλβάρι*]

σαλβάρι*, το [salvári] & **σαλιβάρι***, το [salívari] & **γιαλι(υ)βάρι** [jalvári / jalívari] & **σαλουβάρι** [salunvári] & **γιαλουβάρι** [jalunvári] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Ξεν.) : (πολυτελής) κρητική βράκα.

[< *şalvar* (Παπ.)] (شلوار، شلوار)

{Ο Ιδομενέος λημματογραφεί τη λ. στον πληθ. *τα χιαλβάρια* με τη σημ. 'τοπική [ανδρική] κρητική ενδυμασία' και απαριθμεί τα στοιχεία που την απαρτίζουν.}

σαλβαρομίτανα, τα [salvaromítana] & **σαλιβαρομίτανα**, τα [salivaromítana] & **χιαλιβαρομίτανα** [Ja(jali)varomítana] (Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ.) : το σύνολο της επίσημης ανδρικής κρητικής ενδυμασίας. (Αναλυτική απαρίθμηση των στοιχείων που την απαρτίζουν βλ. στον Ιδομενέως, στο λ. *χιαλβάρια*.)

[< *σαλιβάρι* + *μιτάνι* (Ξανθιν.)]

(***σαλγιαντζής**, βλ. Παράρτημα 1.

σαλεπιτζίδικα, βλ. **σαλεπιτζίδικο**.

σαλέπι*, το [salépi] & **χιαλέπι** [jalépi] (Παπ., Πάγκ., Ιδομ^B, Ξεν.) : αφένημα με βάση παρασκευασμα από βολβούς άγριας ορχιδέας (κυρίως της *Orchis mascula*).

[< *salep* (Παπ.)] (سالم، صالجب، سالحب،)

{*Χαλέπιον* το λέει ο Παπαγρηγοράκης, και στη συνέχεια ο Πάγκαλος. Ο τ. *χιαλέπι* [jalépi] προϋποθέτει ένα (διαλεκτ.) **şalep*, το οποίο δεν βρήκα σε λεξικά παρά μόνο στο Διαδίκτυο, σε ιστοσελίδα για τα αγριολούλουδα της Τουρκίας (<http://yabanicicek.com>). Κατά τον Χλωρό (Α 598) η αρχική σημ. της λ. *salep* είναι 'αλεπού'. Πλήρης η ονομασία του φυτού ήταν 'όρχις της αλεπούς' (حصىبة الثعلب hüsyetu-s-saleb), «βολβός ήτοι ρίζα εξ ης παρασκευάζεται τον χειμώνα το γνωστόν αφένημα σαλέπιον· ούτω καλείται και η εκ της ρίζης ταύτης κόνη η χρησιμεύουσα δια το αφένημα, ως και το αφένημα αυτό».

σαλεπιτζής*, ο [salepidzís] & **χιαλεπιτζής** [jalépidzís] (Παπ., Πάγκ., Ιδομ^B) : πλανόδιος που πουλάει σαλέπι.

[< *σαλέπι* (Παπ.) / < *salepçi* (Πάγκ.)] (سالىجى)

{Τη φωνητική του τουρκ. ετύμου αποδίδει καλύτερα ο τ. *χιαλεπής* [Jalepsís] που βρίσκουμε σε έντυπο *Εκλογικό Κατάλογο Δήμου Ηρακλείου* του έτους 1906 (Ιστορικό Αρχείο Κρήτης, φωτοτυπημένο αντίγραφο στη Βικελαία) στη στήλη «επάγγελμα» αρκετές φορές, π.χ. σ. 18, 20, 25, πάντοτε δίπλα σε όνομα Τουρκοκρητικού.}

σαλεπιτζίδικο, το [salepidzídiko] & **χιαλεπιτζίδικο** [jalépidzídiko] (Παπ.: στο λ. *σαλέπι*, Πάγκ., Κασσ., Τσιρ^B) : 1. το κατάστημα όπου πουλιέται *σαλέπι*. 2. ο κινητός πάγκος όπου φτιάχνει ο *σαλεπιτζής* το ποτό *σαλέπι*, συνήθως σε πανηγύρια, γιορτές ή άλλες συγκεντρώσεις (Τσιρ^B). ΦΡ. τα 'καμες *σαλεπιτζίδικο* (ή *σαλεπιτζίδικα*, *χιαλεπιτζίδικα* [Jalepidzídika], *σαλεπιτζίδικα* [salebidzídika], *χιαλεπιτζίδικα* [Jalebizídika])

(Παπ.: χωρίς ερμήνευμα, Γαρ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B) : «δηλώνει ακαταστασία, συγκεχυμένη κατάσταση. – Να σου τα κάμω θέλει *χιαλεπιτζίδικα*, δηλ. άνω-κάτω» (Τσιρ.). Βλ. και *χελέπι*.

[< *σαλεπιτζήδες* + *-ικο* (Πάγκ.) / μάλλον < *σαλεπιτζ(ής)* + *-ίδικο* (Συντ.)]

{Κατά τον Τσιργιωτάκη, «επειδή λόγω πολυκοσμίας υπήρχε αταξία στον πάγκο [του *σαλεπιτζή*], επεκράτησε η λαϊκή φράση "θα σου τα κάμω *σαλεπιτσίδικα*", δηλ. άνω κάτω» (Τσιρ^B, 445).}

σάλι, βλ. **χιάλι**.

σαλί ενκιουρούν, το [salí ençiurún] : Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786. «Είναι το Τουρκ. Chali enguru σημαίνον ύφασμα Αγκύρας (Chale di Angora). Το ύφασμα τούτο κατασκευάζεται εκ των μαλακών και στυλών αγών της Αγκύρας και σήμερα ακόμη (= 1913) ακούεται τουρκιστί Angara-chalissi» (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 95).

[< *Engürü şalı*]

σαλιντζάκι, το [salindzákí] & **σανιτζάκι** [sanizákí] & **σαντζάκι**² [sandzákí] & **σατζάκι**, το [sadzákí] (Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Ιδομ^B, Κριτσ⁴, Ξεν.) : η κούνια, η αιώρα, και ειδικότερα «κούνια λαξευμένη σε ξύλο, μήκους όσο ένα μωρό» (Τσιρ.), κούνια του μωρού κρεμασμένη με τέσσερα σκονιάκια από τα δοκάρια (Δαρ.). ΦΡ. *κάνω σαλιντζάκι(α)* : κάνω κούνια (σε αιώρα).

[< *σαλιντζάκι* < *salincak* 'αιώρα' (Συντ.)] (صالحاق، صالنجاق)

{Οι τύποι *σανιτζάκι*, *σατζάκι* και *σανιζάκι* προέρχονται από το *sancak*, κατά το *TDK* διαλεκτ. τ. του *salincak*.}

σαλιντζι, το [salindzi] (Δαρ.) : η αιώρα, η κούνια. [< *σαλιντζάκι*, που θεωρήθηκε υποκοριστικό (Συντ.)]

{Στην ανάπτυξη του λ. στον Δαριβινάκη λεπτομερής περιγραφή αυτής της κούνιας.}

σαλισάμπρι, το [salisábri] (Τσιρ.) : η αγαυή, ο αθάνατος, το φυτό *Agave americana*. Τοπωνύμιο στο Ασήμι Μονοφατισίου: στα σαλισαμπράκια (Τσιρ^B).

[< *sarisabur*; *-bri* 'αλόη', λόγω της ομοιότητας στο σχήμα των φύλλων] (سارى صبر)

{Ο ετυμολογικός συσχετισμός στο: Ευαγγελία Φραγκάκη, *Συμβολή εις την δημόδη ορολογία των φυτών*, Αθήνα 1969, σ. 30. Ο Μπόγκας (σ. 203) έχει: *σαρισάμπρι* 'αλόη'.}

σαλκίμ, το [salkími] (Κριτσ²) : ταξιανθία σαν τσαμπί, της ακακίας.

[< *salkim* (Κριτσ.)] (صالكيم)

{*salkim* σημαίνει «βότρυς», τσαμπί: *salkim ağacı* είναι η ακακία (Χλωρός, Α 1005).}

σαλκιμιά, η [saltʃimíã] (Τσιρ^B): είδος ακακίας με άσπρα άνθη σε τσαμπιά σαν σταφύλι, που τα χρησιμοποιούν για αφένγημα στο κρυολόγημα. [*salkim* (Τσιρ.): μάλλον < *σαλκίμ*, πβ. *amber* > *αμπέρι* > *αμπεριά* (Συντ.)]

σαλκίνι, το [salkíni]: ετήσιος φόρος (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των χρόνων 1831-1845: *Έδωσα το σπιθί το σαλκίνι γρ.[όσια] 6* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 613). [*salgin* ‘ετήσιος φόρος’ (Χλωρός, Α 1005), πεπαλ. κατά το *TDK*] (صالغين)
{Αξίζει να σημειωθεί ότι η λ. *salgin* ως επιθ. σημαίνει ‘ο εφορμών, επιτιθέμενος κατά των ανθρόπων, άγριος· μεταδοτικός, επιδημικός’ (Χλωρός, ό.π.)}

σαλλαντίζω, βλ. **σαλαντίζω**.

σαλμάς¹, ο [salmás] (Τσιρ.): «σειρά φυτών ή επί απλώματος σταφίδας η κάθε σειρά του απλωτού». [*salma* ‘άπλωμα’ (< *salmak* ‘εκτείνω, απλώνω’, Χλωρός, Α 1006) (Συντ.)] (صالمه > صالغ)

σαλμάς², ο [salmás] (Ιδομ^B): στρατιώτης και γενικά ένστολος. Η λ. στον Μπουνιαλή: *Ήτον από τη Ρούμελη σαλμάδες ανθρωμένοι, / μετέδες και τσαούσηδες, Τατάροι δοξασμένοι* (βλ. Αλεξίου & Αποσκήτη, 144).

[< *salma* στη σημ. «Troups or policemen send out on a round or expedition» (Redhouse, 1890, σ. 116) (Αλεξίου & Αποσκήτη, 607)] (صالمه)

σαλντιρίζω [saldirízo]: ορμό, επιτιθέμαι: *σαλντιρίζε σαν το θεριό* (Νίκος Σταυρινίδης, “Το τραγούδι του Μαζλούμ Αγά ή Μπαλουξή”, *Αμάλθεια*, 2/5 (1971), 57).

[< *saldırđ(im)*, αόρ. του ρ. *saldırmak* (Σταυρινίδης)] (صالديرمق)

σαλουβάρι, βλ. **σαλ(ι)βάρι**.

σαλτανάτι, το [saltanátı] (Κονδ., Ιδομ^B): μεγαλοπρέπεια, επίδειξη, αλαζονεία.

[< *saltanat* (Μπόγκας, 202)] (سلطنت، سلطانت)
{Συχνά στον πληθ. *σαλτανάτια* ‘πομπώδεις πανηγυρισμοί’ (λέγεται με κάποια δηκτική διάθεση). Η λ. *saltanat* σημαίνει αρχικά ‘ηγεμονία του σουλτάνου’, αλλά έχει και τη μτρ. σημ. με την οποία πέρασε στα ελληνικά.}

σαλτάνι, το [saltáñi] (Ιδομ^B): *σαλτανάτι*.

[< *σαλτανάτι*, υποχωρητικά (Συντ.)]

σαλχανές, ο [salxanés] (Bilgehan², 635): το σφαγείο.

[< *salhane* (Bilgehan), βλ. *ζαλχανάς*, *σαλχανάς* (Κουρκίδης, 33, 82)] (سالخانه)

σάμαλι, το [sámalı] (Ξεν.): «(μόνο στην ονομασία αιτιατ. ενικού): είδος σιροπιαστού γλυκίσματος» (AKN).

[< *şamalı* ‘κέρνινος’ (από τα αραβ.) (AKN)· άλλη πρόταση: < *şambalı* ‘σάμαλι’ (Συντ.)] (شامالی)
{Το γλυκό αυτό στα τουρκικά λέγεται *şambalı* [τονίζεται στην προπαραλήγουσα], που σημαίνει κατά λέξη ‘μέλι της Δαμασκού’, πβ. *şam fistiği* ‘φιστίκι της Δαμασκού’, βλ. *σάν φιστίκ*. Κατά τη γνώμη μου η λ. *σάμαλι* (που εγώ ως παιδί την άκουγα στο θηλυκό: *μια σάμαλη*), προέρχεται από το τουρκ. *şambalı*. Η μετάβαση από το **σάμπαλι* στο *σάμαλι* εξηγείται πιθανώς με όσα σημειώνει ο Κυρανούδης (σ. 441): «Η σημασιολογική σύνδεση του γλυκίσματος με το κέρι αποδεικνύεται από τον τρόπο διαφήμισής του από τους πωλητές του *σάμαλι*, οι οποίοι, σύμφωνα με προφορική μαρτυρία κατοίκου της Θεσσαλονίκης, φώναζαν *σάμαλι κέρι σάμ*. Η χρήση του επιθέτου είχε ως στόχο τον τονισμό του κίτρινου χρώματός του (*σάμαλι* ‘κίτρινο σαν από κέρι’)». Αξίζει να σημειωθεί ότι «η λέξη *şamalı* είναι άγνωστη με τη σημασία ‘είδος γλυκίσματος’ τόσο στην τουρκική και την αραβική όσο και στις άλλες βαλκανικές γλώσσες» (Κυρανούδης, 440.)}

σαματάς^{*}, ο [samatás] & **γιαματάς** [jamatás] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Αποστ., Τσιρ., Ξεν.): θορυβώδης αναστάτωση.

[< *şamata* (Παπ.)] (شماطة، شماتة)

σαματατζής^{*} (επιθ. προσ.) [samatadžís] (Τσιρ., Αποστ., Τσιρ.): αυτός που δημιουργεί φασαρία, αναστάτωση και ταραχή.

[< *σαματάς* + -(α)τζής (AKN)]
{Υπάρχει και το τουρκ. *şamataci* «ο αγατών να ποιή θόρυβο, ταραχή, να κραυγάζει, θορυβοποιός, φίερος» (Χλωρός, Α 972.)}

σαμνάνι, βλ. **σαμουντάνι**.

σαμουντάνι, το [samudáñi] & **σαμντάνι**^(A)

[samdáñi] & **γιαμντάνι** [jamdáñi] & **γιαμουντ(ρ)άνι** [jamud(r)áñi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Τσιρ., Κριτσ., Ροδ.): κηροπήγιο· ΥΠΟΚΟΡ. **γιαμουντρανάκι**, το (Γαρ.).

[< *şamdan* (Παπ.)] (شمدان، شامدان)

σαμπά ναμάζι, βλ. **σαμπάν αμάζι**.

σαμπάν αμάζι, [sabán amázi] (προτεινόμενη γραφή: *σαμπά ναμάζι*): η πρώτη προσευχή των μουσουλμάνων, νωρίς το πρωί. Η λ. σε μαντινάδα: *Κάθα πρωί σηκώνομαι, κάθα σαμπάν αμάζι / και συντηρώ* (= παρατηρώ) *τα γιασσεμά, κιανένα δε σου μοιάζει* (Ειρήνη Παπαδάκη, *Λόγια του Στειακού Λαού*, Αθήνα 1938, σ. 73). Και σε προσωπικό ποίημα: *Γυρίζ’ Ομήρης τοτσά και τ’ ασκεριού φωνάζει / να πέση ν’ αποκοιμηθή ως το σαπαναμάζι* (βλ. Ιωάννης Κωνσταντινίδης, *Η εκστρατεία του Ομέρ πασά κατά του Λασιθίου*, Ερμούπολη 1868, σ. 14).

[< *sabah namazi* 'πρωινή προσευχή', βλ. *ναμάζι* (Συντ.)] (صباح نمام)

σαμπάνης, ο [sabáñis] (Κονδ., Ιδομ., Τσιρ.) : φάντασμα, μπαμπούλας, «φανταστικό τερατώδες πρόσωπο για φοβέρισμα των παιδιών όταν δεν τρώνε το φαγητό τους ή όταν κάνουν αταξίες, "φάε το φαί σου να μην έρθει ο σαμπάνης να σε φάει"» (Τσιρ.).

[ίσως < οθωμ. *su'bân* 'μέγας όφης, δράκων' (Χλωρός, Α 597) (Συντ.)] (ثعبان)

{Βλ. λ. *su'bân* (πληθ. *saábîn*) στο: Abdullah Yeğin, *Osmanlıca-Türkçe Yeni Lügât*, 1983, σ. 636.}

σάμπρι, το [sábri] (Τουρκοκρητ.) : η υπομονή. Βλ. και *σαπρίλικι*.

[< *sabir* (Bilgehan², 635), αιτιατ. *sabri*· από το αραβ. *šabr* κατά τον Nişanyan] (صبر)

σανιζάκι, βλ. **σαλιντζάκι**.

σάνικις, βλ. **σάνικς**.

σάνικς (επίρρ.) [sáñkıs] & **σάνικις** [sáñikis] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ.) : δήθεν, περίπου, σχεδόν.

[< *sanki* (Παπ.)] (سانكه)

σαντακάς, ο [sadakás] (Κονδ., Ιδομ^B) : η ελεημοσύνη.

[< *sadaka* (Μπόγκας, 203)] (صدقه)

σαντέδικος (επίθ.) [sadédikos] (Παπ., Πάγκ.) : ανόγος, αμιγής.

[< *sade* + *-ikos* (Πάγκ.), για το πρόσφουμα -δ-βλ. Κυρανούδης, 173-4 (Συντ.)]

σαντζάκι¹, το [sandzátí] (Τσιρ. στο λ. *σατζάκι*) : η σημαία. Με τη σημ. αυτή στο *Τραγούδι του Δασκαλογιάννη* (Βαρδιδής, σ. 11) : οι Σφρακιανοί σηκώνουσι στην Κράπη το σαντζάκι. [< *sancak* (Συντ.)] (سناجاق, سانجاق)

σαντζάκι², βλ. **σαλιντζάκι**.

σαντούρι*, το [sandúri] (Παπ., Πάγκ.) : είδος παραδοσιακού μουσικού οργάνου (είναι επίπεδο, τραπεζοειδές, με μεταλλικές χορδές που κρούονται με ειδικά ραβδάκια).

[< *santur* (Παπ.)] (صنطور, صانطو صوتور, صنونطور)

σαντραζάμις, ο [sadrázamis] & **σαντριαζάμις** [sadríazamis] (Πάγκ., Κονδ., Γαρ., Κριτσ^π, Ιδομ^B) : 1. κυβερνήτης, άρχοντας, προεστός· 2. (για παιδί) που κάνει αταξίες, σκανταλιές, "σατανάς".

[< *sadrázam* (Πάγκ.)] (صنراعظم)

{Η λ. *sadrázam* (< *sadr-i azam*) σημαίνει 'Μέγας Βεζίρης'. Με τη σημασία αυτή στο *Κάτοπρον*, σ. 10. Η μετάβαση στη σημ. 'διαβολάκος' δεν είναι προφανής.}

σαντρασελίδικος (επίθ.) [sandraselidikos] : με τετράγωνα σχέδια (στην ύφανση). Στο βιβλίο της για τα υφαντά της Βιάννο (*Ξομπλιάζοντας τις Μνήμες*, Βιάννος 2012) η Μαρία Χλειουνάκη-Μαστρογιωργάκη παραθέτει φωτογραφία με ένα **σαντρασελίδικο** σετόνι του 1890. Ένα άλλο, στη σελ. 132, το ονομάζει *σαντρασελίδικο*.

[< *santraçli* «ο έχουν σχήματα τετράγωνα, ως του ζατρικίου» (< *santraç* 'σκάκι'), *santraçli kumas* «ύφασμα έχον τοιαύτα τετράγωνα σχήματα» (Χλωρός, Α 910) (Συντ.)] (سمنراچلی)

{Από το *santraç* 'σκάκι' προέρχεται το *σαντράζι* που βρίσκουμε στο: F. D. Dehèque, *Dictionnaire Grec Moderne - Français*, Παρίσι 1825, σ. 541.}

σαντριβάνι [sadriváni] & **χιαντριβάνι** [jadriváni] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν.) : σιντριβάνι, πίδακας.

[< *şadırvan* (Παπ.)] (شادروان)

{Τοπωνύμια: *Σαντριβάνι* στα Χανιά, η πλατεία του παλιού λιμανιού. *Σαντριβανάκι* στο Ηράκλειο, στο ανατολικό άκρο της Πλατείας Στρατάς, όπου «εκτελούσαν οι Τούρκοι τους παραδειγματικούς απαγχονισμούς» (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 347 & 349). Πληροφορίες και σχετική βιβλιογραφία βλ. στην ιστοσελίδα *Ψηφιακή Κρήνη* του Ινστιτούτου Μεσογειακών Σπουδών (http://digitalcrete.ims.forth.gr/tourkology_monuments_display.php?id=99 και [id=639](http://digitalcrete.ims.forth.gr/tourkology_monuments_display.php?id=639) αντίστοιχα). Το *Σαντριβάνι* λέγεται και σήμερα, το *Σαντριβανάκι* έχει ξεχαστεί.}

σάν φιστίκι(ι), βλ. **φιστίκι**.

σαξελίμικος (επίθ.) [sakselimikos] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Ιδομ., Δαρ., Κριτσ., Ροδ., Κασσ., Ξεν.) : ακέραιος, σώος, γερός, χωρίς ζημιά· ΕΠΙΡΡ. **σαξελίμικα**.

[< *sağ selim* (Παπ.) / 'σώος και αβλαβής' (Συντ.)] (صاغ وسلميم)

{Ο Ροδάκης έχει τον τ. **σεξελίνικο** 'χωρίς κόπο'.}

σαπαναμάζι, βλ. **σαμπάν αμάζι**.

σαπάρτα, η [sarápta] (Πάγκ.) : επίπληξη, προσβολή.

[< *zaparta* ή *saparta* (Πάγκ.)] (صاپارطه, صاپارطه)

{Κατά το *TDK* η λ. *saparta* 'ομοβροντία: (μτφ.) κατσάδα' από το ιταλ. *sabordo* (το ίδιο έχει και ο Χλωρός, Α 996). Αλλά ο Alexandre de Cihac (*Dictionnaire d'etymologie daco-romane: Elements slaves, mayars, turcs, grecs-modernes et albanais*, Φραγκφούρτη 1879, σ. 469) θεωρεί σλαβικής προέλευσης την αντίστοιχη δακο-ρουμανική κατσάδα *zaparătă* = «reprimande, remontrance, mercuriale».)

σαπήδες, οι [sapídes] (Ξανθιν^A) : συνεταιίρι σε μιτάτο. Βλ. και *μαλίσασπήδες*.

[< *sahip* 'ιδιοκτήτης' (Ξανθιν.)] (صاحبی)

σαπουνατζής, ο [sapunadzis] (Κριτσ.) : ο σαπυνοποιός.

[< *sabuncu* (Κριτσ.) / μάλλον < *σαπούνι* + *-(α)τζής* (Συντ.)]

{Δημιουργείται για την τουρκ. προέλευση *κατάλ. -(α)τζής*. Από το *sabuncu* προκύπτει ο τ. **σαπουντζής** (βλ. *Κώδικας Θυσιών*, 371), πβ. οικογενειακό επίθετο Σαπουντζής, Σαπουντζάκης.}

σαπουνατζίδικο, το [sapunadzidiko] (Κριτσ.) : επαγγελματικός χώρος στον οποίο παρασκευάζεται ή πουλιέται σαπουνί.

[< *σαπουνατζής* (Συντ.)]

{Ο Κριτσωτάκης το γράφει: *σαπουνατζίδικο*.}

σαπυρίκι, το [sapiriki] : η υπομονή. Η λ. σε τουρκοκρατ. ρίμα του 1815: *κάμε σαπυρίκι* (βλ. Νίκος Σταυρινίδης, “Το τραγούδι του Μαζζλούμ Αγά ή Μπαλουξή”, *Αμύθητα*, 2/5 (1971), 60). Βλ. και *σάμπρι*.

[«λέξ. τουρκ. το ορθόν *sabir* {صبر} = υπομονή και εκ ταύτης ο υπομονετικός *sabirli* {صبرلي} - *Σαπυρίκι* κατά τους τουρκοκρατικούς εσήμαινε υπομονή» (Σταυρινίδης)]

{Μάλλον: *sabirli* > **σαμπυρίλις* > **σαπυρίλις* > *σαπυρίκι*.}

σαράι*, το [sarái] & **σεράι** [serái] & **σεράγιο** [serázo] (Παπ., Ιδομ^B, Κασσ.) : το διοικητήριο (επί Τουρκοκρατίας), το παλάτι.

[< *saray* (Παπ.) (سرای)]

{Ο τ. *σεράγιο* ίσως όχι κατευθείαν από τα τουρκικά, πβ. γαλλ. *serail*, ιταλ. *seraglio*.}

σαράπ εμινής, ο [saráp eminis] : ο ενοικιαστής του φόρου οινοπνευματωδών. Η λ. σε εκκλησιαστικό έγγραφο του 1793 (βλ. Φανουράκης, 135).

[< *şarap emini*: *şarap* شراب ‘ποτό (γενικώς, και ειδικότερα το κρασί)’ (Χλωρός, Α 959) + *emin* امين ‘βέβαιος, αξιόπιστος’ στη σημ. «Osmanlı Devleti’nde bazı devlet görevlerindeki sorumlu kişi» (= υπεύθυνος σε κάποια κρατική υπηρεσία στην Οθωμανική Αυτοκρατορία) (*TDK*), από το αραβ. *amīn* κατά τον Nişanyan, βλ. *εμλίκα* (Συντ.)]

σαρατζήμπασης, ο [saradzibaşis] : ο πρόεδρος των σαγματοποιών (Σταυρινίδης), βλ. *σαράτσης*. Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζόρη*, 584).

[< *saraç başı* (سراج باشی)]

σαράτσης^(A), ο [sarátsis] & **σαράτζης** [sarádzis] (Γαρ., Ιδομ., Κασσ.) : ο σαγματοποιός.

[< *saraç* (Μπόγκας, 202) (سراج)]

σαράφης*, ο [saráfis] (Παπ., Πάγκ., Ξεν.) : **1.** αρφραμοβίος· **2.** κατ’ επέκταση (ως επίθ. προσ.) φίλαργγρος.

[< *sarrafi* (Παπ.) (صراف)]

{Ο Πάγκαλος το γράφει με δύο ρ: *σαρράφης*.}

σαράφικο, το [saráfiko] (Παπ.: στο λ. *σαράφης*) : το μαγαζί του σαράφη.

[< *σαράφης* (Παπ.)]

σαραφ(ι)λίκι^(A), το [saraf(i)liti] (Παπ., Πάγκ., Κριτσ.) : **1.** το δικαίωμα (κέρδος) του σαράφη επί της συναλλαγής· **2.** (κατ’ επέκταση, μτφ.) η φίλαργγρία.

[< *σαράφης* (Παπ.) / < *sarrafiik* (Πάγκ.) (صرافیق)]
{Ο Πάγκαλος το γράφει με δύο ρ: *σαρραφίλικι*.}

σαρής (επίθ.) [saris] (Κονδ., Ιδομ^B) : κίτρινος.

[< *sari* (Kappeler, 112) (صاری، صارو)]

{Ο Πιτυκόκης χρησιμοποιεί το θηλ. **σαρίνα** στην ανάπτυξη του λ. *χρυσή* ‘ίκετος, σαρίλικι’. Ο Ιδομενέως το γράφει: *σαρής*.}

σαρικάς, ο [sarikás] (Κριτσ.) : **1.** αυτός που φτιάχνει σαρίκια· **2.** ο *σαρικοφόρος*.

[< *σαρικι* + *-άς* (Συντ.)]

{Ερωτήματα σχετικά με τη σημ. 1: Υπήρχε τέτοια επαγγελματική εξειδίκευση; Ασχολούνταν μόνο άνδρες με αυτήν;}

σαρίκι*, το [sariti] (Παπ., Πάγκ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : «το περί την κεφαλήν περτυλισσόμενον μαντίλι εν είδει ταινίας υπό των χωρικών και εν γένει αγροδιαίτων πληθυσμών αντί άλλου καλύμματος» (Πάγκ.). Στον πληθ. *σαρίκια*: οι *σαρικόπιτες* (βλ.)

[< *sarik* (Παπ.) (صاریق، صارق)]

{Κατά τον Πάγκαλο, αντιδάνειο: < *sarik* < βυζαντ. *καισαρικόιον* < *Καίσαρ*. Αποψη που απαιτεί περαιτέρω διερεύνηση. Κατά τον Ανδριώτη, είτε < όψιμο μεσν. *σαρίκι* < *καισαρικόιον* ‘σκουφία καισαρική’ είτε < τουρκ. *sarik* < ελλ. *καισαρικόιον*. Το *AKN* ετυμολογεί όπως και ο Παπαρηγόρη, και δεν το έχει ως αντιδάνειο.}

σαρ(ι)κιά, τα [sar(i)tiá] : τραγούδι (Τούρκων). *Γαζέλια ψάλλον και σαρικιά, χιλιά λογιά μανέδες* (στίχος από το μακροσκελές ποίημα του Ιωάννη Κωνσταντινίδη *Η εκστρατεία του Ομέρ πασά κατά του Λασιθίου*, Ερμούπολη 1868, σ. 13).

[< *şarka* (Παπ.) (شرقی)]

σαρικόπιτα, το [sarikliti] (Κριτσ.) : η *σαρικόπιτα* (βλ.)

[< *σαρικόλακι* < *σαρίκι* + *-αλάκι* (Κριτσ.) (صاریلق)]

σαρικόπιτα, η [sarikópita] (Αποστ., Τσιρ., Ξανθιν^A, Ιδομ^B) : είδος στριφογυριστής τηγανιτής μυζηθρόπιτας.

[< *σαρίκι* + *πίτα* (Συντ.)]

{Ο Αποστολάκης λημματογραφεί τον πληθ. *σαρικόπιτες*, ίσως επειδή αυτός χρησιμοποιείται συχνότερα: *κάνω/φάγαμε κλπ. σαρικόπιτες*.}

σαρικοφόρος, ο [sarikofóros] (Κριτσ., Ιδομ^B) : αυτός που (συνηθίζει να) φορά σαρίκι.

[< *σαρίκι* + *-φόρος* (Συντ.)]

σαριλικατζής, ο [sarilikadzis] (Τσιρ.) : «πρακτικός βοτανολόγος που ήξερε να θεραπεύει το σαριλίκι».

[< *σαριλίκι* ‘ίκετερος’ + *-(α)τζής* (Συντ.)]

σαριλίκι^(A), το [sarilitʃi] & **σαρλίκι** [sarliti] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Ροδ., Κασσ., Ξεν.) : ο ίκετερος, η χρυσή.

[< *sarilik* (Παπ.)]

{Αρχική σημ. στα τουρκ. ‘κίτρινιλα’ (< *sari* ‘κίτρινος’, βλ. *σαρής*). Η φρ. *κόβω το σαριλίκι* σημαίνει «κάνω μικρή επέμβαση στο εσωτερικό του πάνω χείλους του πάσχοντος για να θεραπεύσω τον ίκετερο», βλ. σχετ. Πιτ., Β 949, και Τσιρ., 543. Υπάρχει και η αντίστοιχη τουρκική: *sarilik kesmek*.}

σαρίνα, βλ. *σαρής*.

σαριφλίκι, βλ. *ζαριφλίκι*.

σαρκατούρα, βλ. *σακατούρα*.

σαρκοσίγκελο, το [sarkosíngelo] (Πιτ., Τσιρ., Ιδομ^B) : «Παλιό πρωτόγονο εργαλείο μαιευτικής, είδος αρπάγης, που το χρησιμοποιούσαν οι πρακτικές μαιές για να εκβληθεί το έμβρυο από την επίτοκο» (Πιτ.).

[< *σάρκα* + *τσιγκέλι* (Συντ.)]

σαρλίκι, βλ. *σαριλίκι*.

σαρμαδεύω, βλ. *σαρμάς²* (σημείωση).

σαρμάδι, βλ. *σαρμάς²* (σημείωση).

σαρμάς^(A), ο [sarmás] (Πάγκ., Πιτ.) : ντολιάς με κληματόφυλλα.

[< *sarma* (Πάγκ.) / ‘περιτύλιξη, περιτύλιγμα’ (Συντ.)] (صارمه)

{Βλ. και σημείωση στο λ. *ντολιάς*.}

σαρμάς², ο [sarmás] (Πιτ., Κονδ., Τσιρ., Ιδομ^B) : είδος παλιού πολεμικού όπλου.

[< *sarma* (Γιάνναρης)] (صارمه)

{Στο *TDK* η λ. *sarma* έχει και τη σημ. «tüfek çinisi» (= είδος τουφεκιού). Η ονομασία *σαρμάς*, δηλ. στριφτός, οφείλεται πιθανώς στο ότι, κατά τον Αντ. Γιάνναρη (σ. 366), η κάνη αυτού του όπλου ήταν εσωτερικά σπειροειδής: «*σαρμάς*, ο (türk. *sarma*), όπλον, eine Art verzierte und gute Flinte, deren innere Rohrwand spiralförmig ist».

Πιθανόν από τη λ. *σαρμάς* ‘όπλο’, πληθ. *σαρμάδες*, να προέρχονται λέξεις που λημματογραφεί ο Ξανθινάκης: *σαρμαδεύω* ‘προκαλώ σε κάποιον σημάδι, πληγή, αναπηρία’· *μτχ. παθ. πρκμ. σαρμαδεμένος* ‘αυτός που φέρει πάνω του σημάδια από παλιές πληγές, ο ανάπηρος’.

σαρμάδι ‘σημάδι. αποτύπωμα παλιάς πληγής’.

σαρνίτσι, το [sarñitsi] (Παπ., Πάγκ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : μικρή κλειστή δεξαμενή βρόχινου νερού, σαν πηγάδι.

[< *sarnic* (Παπ.)] (صارانج, سارنج)

{Ο Δαρβιανάκης περιγράφει αναλυτικά τον τρόπο κατασκευής. Ομοίως η Ξενάκη-Ροβίθη.}

σαρντζώ [sardizo] : τυλίγω. *Βγάζει το γιαγλικάκι* (βλ.) *του, σαρντζίζει το γιαρά* (βλ.) *του* (στίχος από τουρκοκρητ. ρίμα, απόσπασμα της οποίας διέσωσε ο Κ. Φουρνάρης στο μελέτημά του *Τουρκοκρητες*, Χανιά 1929, σ. 5).

[< *sard(im)*, αόρ, του ρ. *sarmak* ‘τυλίγω’ (Κουκκίδης, 83)] (صارمق)

σαρράφης, βλ. *σαράφης*.

σαρραφλίκι, βλ. *σαραφλίκι*.

σασιρμάς, βλ. *χιαχιρμάς*.

σασιρντζώ, βλ. *χιαχιρντζώ*.

σασιρντιμός, βλ. *χιαχιρντισμα*.

σασιτζώ* [sastizo] (Παπ., Πάγκ., Τσιρ., Δαρ., Χουστ.) : εκπλήττομαι, τα χάνω, απορώ, θαναμάζω.

[< *şasmak* (Παπ.) / αόρ. *şast(im)* (AKN)] (شاشمق)

σασιτιμάρα, η [sastimára] (Δαρ.) : η κατάσταση αυτού που είναι σασιτισμένος: σύγχυση, αμηχανία και ταραχή (AKN).

[< *σάσισμα* (AKN)]

σατά (σύνδ.) [sata] (Πιτ.) : αλλά, όμως. Μαντινάδα: *Είπα το ‘γώ και λέω το, σατά μου λένε όχι / πως το καμαροφρόδι σου άλλη κιαμά δεν το ‘χει* (Λιουδάκι, 40).

[< διαλεκτ. *sati* ή *zata* (TDK) ‘άλλωστε’ (Συντ.)]

{Ο Πιτυκάκης (χρονολ. έκδ. 1983) σημειώνει ότι ο όρος «έχει περιπέσει σχεδόν σε αχρηστία σήμερα και συναντάται μόνο σε δίστιχων.»}

σατζάκι, βλ. *σαλιντζάκι*.

σατίρι [satiri] : πλατύ και βαρύ μαχαίρι (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 375). Ο Ροδάκης το έχει ως: **τουτίρι** ‘μπαλτάς’.

[< *satir* «πλαταία μάχαρη προς τομήν ή λιανισμόν κρέατος ή καπνού, κοπίς, κ. σατήρα», (Χλωρός, Α 884) (Κουκκίδης, 84)] (ساطور)

σάτρα πάτρα (επίρρ.) [sátra pátra] (Κριτσ., Ιδομ^B) :

1. *Μιλά σάτρα πάτρα εγγλέζικα*: έτσι κι έτσι, όχι σωστά. **2.** (για ποιότητα εργασίας) πρόχειρα, χωρίς επιμέλεια, όχι καλά.

[προβληματική ετυμολογία, βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Ο Πάγκαλος (Γ 292) ληματογραφεί και τους τύπους **κάτα πάτρα & κάτρα πάτρα**. Για την ετυμολ. ο Κριτωστάκης έχει: «Αντιδάνειο, μεσν. σάταλα-πάταλα, τουρκ. çatra-patra». Το *AKN* για το *σάτρα πάτρα* έχει: «μσν. *σάταλα πάταλα (πρβ. μσν. *σάταλα πάταλα* 'τραυλά και ασαφή λόγια') με ανομ. αποβ. των ενδιάμεσων [a] > *σάταλα πάταλα και ανομ. τροπή [t] > tr] > *σάτρα πάτρα, μσν. *σάταλα πάταλα < αρχ. φρ. *εσθ' ότε άλλα, ποτέ άλλα* 'κάποτε έτσι, κάποτε αλλιώς' με τροπή [sθ > ts] (σύγκρ. *άτάσθαλος > άτσαλος*), αποβ. του αρχικού φων. > *σάταλα πάταλα και υποχρ. αφομ. [o-a > a-a]». Το τουρκ. çatra patra (چتره چتره) σημαίνει «κακώς, μετρίως, κουτσά στραβά [λέγεται επί γλώσσης, ην δεν ομιλεί τις καλώς] (...) ίδια λέγεται περί της κακώς λαλουμένης τουρκικής εν τη χερσονήσω του Αίμου» (Χλωρός, Α 641). Το *TDK* το έχει χωρίς ετυμολ. και το ερμηνεύει ως çat pat, ο Nişanyan δεν το έχει ως ξεχωριστό λήμμα, αλλά το μνημονεύει στο λ. çat, όπου σημειώνει ότι η λ. αναφέρεται σε λεξικό για πρώτη φορά το 1876. Ο Ανδριώτης (σ. 383) στη λ. *σάτρα-πάτρα* (που την ετυμολογεί από το *σάταλα-πάταλα*) σημειώνει: «από αυτό το τουρκ. çatra-patra». Το *EANEG* (2011) έχει: «< τουρκ. çatra patra, που σχετίζεται με το μεσν. *σάταλα πάταλα* "ασαφείς και αδέξιες εκφράσεις", χωρίς να έχει διευκρινιστεί ποια είναι η αφετηρία». Βλ. και Βασμανόλη, σ. 347-8.}

σάτσι, το [sátsi] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν.) : μεταλλική (ή πέτρινη) πλάκα (είδος τηγανιού χωρίς πλαίσιο ούτε χέρι) πάνω στην οποία οι χωρικοί ψήνουν τις πίτες και τα πιταράκια.

[< *sac* (Παπ.) / < *sac* (Ξανθιν.)] (ساج, ساج)

{Υπάρχουν και οι δύο τύποι: *sac* και *sac*. Το *σάτσι* είναι φωνητικά πιο κοντά στον πρώτο.}

σατσόπιτα, η [satsópita] (Πάγκ.) : πίττα ψημένη στο σάτσι.

[< *σάτσι* + *πίττα* (Πάγκ.)]

σαφά γκελντί, βλ. **σεφάς γκελντί**.

σαφέρ, βλ. **μήνες σεληνιακού έτους**.

σαφι (επίφρ.) [safi] & **σαφίς** [safis] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : 1. (με ουσ. ή επίθ. έχει περιοριστική σημ.) μόνο: «Σήμερα στην εκκλησιά δεν ήτανε κανένας άντρας: σαφι γυναίκες ήτανε» 2. (χρονικό) διαρκώς, πάντοτε: «Πάντα σε συλλογίζομαι, σαφι στο νου μου σ' έχω [...]» (Πιτ.).

[< *safi* (Παπ.)] (صافي)

{Το τουρκ. έτομο σημαίνει «καθαρός, αγνός, άδολος» (Χλωρός, Α 1020). Ως επίθετο ('καθαρός') η λ. *σαφι* σε προσωπικό ημερολόγιο των χρόνων 1831-1845: Σε ένα σημείο αναφέρει ότι

ζύγισαν βαρέλια με ελιές, αφαίρεσαν την ντάρα «και έμειναν οι ελιές σαφι οκ. 6369,100». Σε άλλο σημείο γράφει: «ελέσαμε το στάρι [...] οκ. 88,200. Εδώκαμε μυλωνικά οκ. 5, έμεινε σαφι οκ. 83, 200» (*Ημερολόγιο Κοζύρη*, σ. 349 και 368-9 αντίστοιχα).

σαφίς, βλ. **σαφι**.

σάφρες, οι [sáfres] (Ξανθιν.) : στρώματα από ξερά φύλλα δέντρων.

[ίσως < *safra* 'απορρίματα' (Ξανθιν.), το οποίο από το ελλ. *σαβούρα* (κατά τον Nişanyan) ή κατευθείαν από το ιταλ. *saburra* (κατά το *TDK*) (Συντ.)] (صفره)

σαφτικίζω [safi|fizo] (Γαρ., Κριτσ.) : ταριάζω, συμφωνώ. Η λ. σε μαντινάδα: *Τ' άσπρα σου σαφτικίζουε και γιάντα δεν τα βάνεις, / μόνο 'βαλες τα κόκκινα, και θα με κουζουλάνεις* (Ιωάννη Κονδυλάκη, *Ανέκδοτα λαογραφικά Κρήτης*, επιμέλεια-εισαγωγή-σημειώσεις: Θεοχάρης Δετοράκης, Σύλλογος Πολιτιστικής Αναπτύξεως Ηρακλείου, Ηράκλειο 1987, σ. 46). Συνώνυμο: *γιακιστζό* (βλ.).

[< *sahtegi* 'πλαστότης' < *sahte* 'πλαστός' (Χλωρός, Α 882), κατά τον Nişanyan < περσ. *sāhte* 'φτιαχτός· φτιάξιμο, τοποθέτηση' < *sāhtan* «yarmak, uydurmak, imal etmek, düzmek» (= φτιάχγω, προσαρμώζω, κατασκευάζω, τακτοποιώ) (Συντ.)] (ساخته)

σαχιρντισμός, βλ. **γιαχιρντισμα**.

σάχλα μάχλα (φρ. με επιθ. σημ.) [sáχla máχla] (Γαρ., Κριτσ.) : «μαλακός, πλαδαρός. "Ανεστοράσαι ίντα σημηονερός ήτονε ο Δημήτρης, κι εδά με την αρρόστια ντου εγενήκανε σάχλα-μάχλα τα μπράτσα ντου κι όλα του τα κρέ[α]τα"» (Γαρ.).

[ίσως από τη λ. *σάχλα*, κατά το τουρκ. σχήμα ενανάλισης μιας λέξης με αντικατάσταση του αρχικού συμφώνου με το *μ-* (*AKN*), στη σημ. 'και τα παρόμοια', βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Το *AKN* έχει τη λ. *σάχλα* 'σαχλαμάρα' ως αναδρ. σχημ. από το επίθ. *σαχλός*, που το ετυμολογεί ως εξής: «μσν. *σαχλός* ίσως < ελνστ. *σαχνός* 'μαλακός (για κρέας)'. Σημειώνουμε ότι και το δεύτερο παράδειγμα χρήσης του Γαρεφαλάκη (ένα πιπεράτο αίνιγμα) παραπέμπει, έστω και παραπλανητικά, σε "κρέας": *Σάχλα-μάχλα τηνε βάνω / κορντισμένη τηνε βγάνω* (εννοείται: την κουλούρα στο φούρνο). Το *AKN* στην ανάπτυξη του λ. *σάχλα*, έχει (χωρίς ετυμολογία) την φρ. *σάχλα μπάχλα / σάχλιεσ μπούχλιεσ*: «για ανόητα λόγια».}

σαχλαμπάνης (επίθ. προσ.) [saxlabáñis] (Κριτσ.) : αυτός που λέει σαχλαμάρες, για να γελούν οι άλλοι.

[< *şaklaban* 'γελωτοποιός' (Κριτσ.)] (شاكلابلان)

σβαρνάς, ο [zvarnás] (Ξανθιν.) : «κλαδευτήρι λίγο καμπύλο με δοντάκια», το οποίο στην κεντρική και ανατολική Κρήτη λέγεται *τσιπράτζι* (βλ.). [*< διαλεκτ. zivana «testere biçiminde açılır kaparıp bağ biçişe» (πριονοτό αμπελομάχαρο που ανοίγει και κλείνει) (TDK) (Συντ.)*] {Ο Ξανθινάκης ετυμολογεί «από το μsn. σβαρνά > σβάρνα > σλαβ. barna, με προθετ. σ-». Αλλά πρόκειται για λέξη τουρκ. προέλευσης, πβ. κυπρ. «σβανάς, ο [λ. περσ.] πριόν» (Γιαγκουλής, 62), και ιμβριακό *ζ'βανάς* «είδος σουγιά με κυρτή, πριωνοτή λεπίδα και ξύλινη λαβή κατάλληλο για χοντρό κλάδεμα» [*< ζουβανάς < τουρκ. zivana*] (Ξενοφών Τζαβάρας, *Λεξικό του Ιμβριακού Ιδιώματος, Ερμηνευτικό-Ετυμολογικό, Σύλλογος Ιμβριών, Αθήνα 2011, σ. 217*). Με την ονομασία σβανάς ή τσεκμές [*< διαλεκτ. çekme 'πριόνι' (TDK)*] σε εμπορικές ιστοσελίδες για γεωργικά εργαλεία, βλ. και έκθεμα 2007-AGRIC-1-333 στο *Εθνολογικό Μουσείο Θράκης*, με την περιγραφή «Τσεκμές ή σβανάς, φορητό κυρτό μαχαίρι ανοιγοκλεινόμενο. Αποτελείται από κυρτή οδοντωτή λάμα και ξύλινη λαβή με υποδοχή για τη λάμα.»}

σδιαφέτι, βλ. **ζιαφέτι**.

σβάν αμπάκ, βλ. **σφάν αμπάκ**.

σβενοτούκος, ο [sevedúkos] & **ασβενοτούκος** [asevedúkos] & **σαβενοτούκος** [savedúkos] (Πάγκ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ., Ξεν.) : «μικρός άρτος στρογγύλου σχήματος κατασκευαζόμενος εις τα μοναστήρια» (Πάγκ.). [λέξη μικροασιατικής προέλευσης (Τσιρ.) / ίσως < διαλεκτ. *sevduk* 'αγαπητός, λατρεμένος' (Συντ.)] {Ο τύπος *ασβενοτούκος* φαίνεται προϊόν λανθασμένης τμήσης της συνκφοράς με το άδριστο άρθρο: *έν-ας σβενοτούκος, έν-α σβενοτούκο > ο ασβενοτούκος*. Τέτοια ψωμάκια, και με αυτή την ονομασία, είδα το 1967 να προσφέρουν στους επισκέπτες στο Αρκαδί την ημέρα της εορτής του μοναστηριού (8 Νοεμβρίου).}

σβνταλής* (επίθ. προσ.) [sevdalís] & **σερνταλής** [serdalís] (Παπ.: στο λ. *σεβντάς*, Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ροδ., Δαρ., Ξανθιν^Α, Ιδομ^Β, Χουστ., Ξεν.) : **1.** ερωτευμένος, ερωτοχτυπημένος : **2.** «επιρρεπής στις ερωτικές περιπέτειες» (Πιτ.), ερωτιάρης. [*< σεβντάς (Παπ.) / < sevdalı (Πιτ.)*] (سودالی)

σβνταλιάζω [sevdalíazo] (Ξανθιν^Α) : έχω σεβντά, είμαι σφόδρα ερωτευμένος. [*< σεβνταλής (Ξανθιν.)*]

σβνταλίδικος (επίθ.) [sevdalídikos] (Παπ.: στο λ. *σεβντάς*, Πάγκ., Πιτ.) : που έχει σχέση με τον έρωτα, ερωτικός. [*< σεβνταλής (Πάγκ.)*]

σεβνταλίκι, το [sevdalíçi] (Πιτ., Δαρ., Κριτσ.) : «Ο έρωτας αλλά και ο ερωτισμός» (Πιτ.).

[*< σεβντάς + κατάλ. -λίκι, κατά τα: αγαπητικί, γιαγκλικί κ.ά. (Πιτ.) / πβ. τουρκ. sevdahlık (Συντ.)*]

σεβνταλόριγος, ο [sevdalórigos] (Ξανθιν.) : ο ρίγος του σεβντά.

[*< σεβνταλής + ρίγος (Ξανθιν.)*]

σεβντάς*, ο [sevdás] & **σερντάς** [serdás] & **σεμπτάς** [sem(d)tás / sebdás ?] & **σεφτάς** [seftás] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Ιδομ^Β, Χουστ., Ξεν.) : ο έρωτας (*λέξεις πανελλήνιος*, Παπ.). [*< sevdá (Παπ.)*] (سودا)

σεβντεμεντέ, βλ. **σεντέ-μεντέ**.

Σεβρί Τσεσμέ, βλ. **τσεσμές**.

σεγκλετισμένος, βλ. **σεκλετίζω**.

σεΐζη^(Α), ο [seizis] (Πάγκ., Κριτσ., Τσιρ^Β) : ο ιπποκόμος.

[*< sevis (Πάγκ.)*] (سایس)

(*)**σεϊμένης**, βλ. Παράρτημα 1.

σειράς, ο [sirás] (Γαρ., Τσιρ., Κριτσ.) : **1.** η σειρά, π.χ. *ήρθε ο σειράς μου*. **2.** σειρά φυτών, π.χ. *ένας σειράς αμπέλι*. **3.** (για ανθρώπους) η (καλή) καταγωγή (πβ. *καλόσειρος* 'από καλή γενιά') : **4.** τρόπος καθημερινής διαβίωσης, modus vivendi· ΦΡ. *έχασα το σειρά μου*: διαταράχθηκε η τάξη της καθημερινής μου ζωής.

{Λημματογραφείται για την πιθανή αντιδάνεια επίδραση του τουρκ. *sıra* (صیر، صیر) (από τα ελλ. κατά τον Nizanyan) στην αλλαγή γένους: ο *σειράς* αντί η *σειρά*, κατά το σχήμα «τουρκ. [-προσωπικά] φωνηεντόληκτα σε -a > ελλ. αρσενικά σε -ας» (Κυρανούδης, 89), πβ. *καβγάς, οντάς, σεβντάς* κλπ. Η ευχή/προτροπή να *παιτρευτείς να βρεις το σειρά σου* αντανακλά την παιδευτική σημασία που είχε ογάμος στο σύστημα αξιών των παλαιότερων.}

σεϊρί^(Α), το [seiri] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^Β, Χουστ., Κουσ., Ξεν.) : διασκεδαστικό, ευχάριστο θέαμα· ΦΡ. *κάνω σεϊρί*: α) βλέπω ως θεατής, β) κάνω χάζι, διασκεδάζω με το θέαμα που βλέπω· || *κάνω το σεϊρί κάποιου*: κάνω χάζι με αυτό που του συμβαίνει· || *γίνομαι σεϊρί*: γίνομαι θέαμα, γελοιοποιούμαι.

[*< seyir; seyr (Παπ.)*] (سیر)

{Η φρ. *κάνω σεϊρί*, που ο Αποστολάκης τη λημματογραφεί χωριστά, ίσως είναι μτφδ· < *seyretmek*. Για τη φρ. *κάνω σεϊρί*, βλ. περισσότερα στο αντίστοιχο λ. στο slang.gr}

σειρίμι, βλ. **σιρίμι**.

σειριτζής, ο [seiridzís] & **σεϊρτζής** [seirdzís] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ.) : θεατής, παρατηρητής. [*< seyirci* (Παπ.) (سیرچی)]
{Συχνά με τη σημ. 'αδιάκριτος παρατηρητής'}

σειρίτι, βλ. **σιρίτι**.

σειρτζής, βλ. **σεϊρτζής**.

σειτάνης, βλ. **χεϊτάνης**.

σειτανιά, βλ. **χεϊτανιά**.

σεϊτής, ο [seítis] : Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζόρη*, 370) : *Με άσπασε ο σεϊτής...* {Εννοεί ίσως κάποιον μουσουλμάνο άρχοντα.}

[*< seyit* «κύριος, αρχηγός, δεσπότης» & «απόγονος του Μωάμεθ» (Χλωρός A 942-3), κατά τον Nişanyan από το αραβ. *sayyid* (Συντ.) (سید)]

σεϊτίνι, βλ. **χεϊτάνης**.

σεκέρι, το [setʃéri] & **σικέρι** [sitʃéri] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ., Ιδομ^B, Ξεν.) : **1.** ποικιλία πορτοκαλιού με πολύ γλυκό χυμό · **2.** τα *σεκέρια* : γλυκίσματα (Κονδ.).

[*< şeker* 'ζάχαρη' (Παπ.) / (μτφ.) 'γλυκός' (Κυρανούδης, 145) (شكر)]

{Για τη σημ. **1** βλ. τουρκ. *şeker portakalı* 'γλυκό πορτοκάλι', βλ. <http://www.tu.runcgiller.com/şeker.htm> (6-1-2012). Στην Κρήτη το *σεκέρι* το λένε και *γλυκοπορτάκαλο*. Το κρητ. *πορτακάλι (βλ.)* μάλλον από φωνητ. επίδραση του τουρκ. *portakal*. Για τη σημ. **2** βλ. *şeker işi* 'ζαχαρωτά' (Χλωρός, A 970).}

σεκερλής (επίθ.) [setʃerlís] (Γαρ., Κριτσ^α) : (για αφέψημα καφέ) γλυκός.

[*< şekerli* (Συντ.) (شكرلى)]

σεκλεντισμένος, βλ. **σεκλετίζω**.

σεκλέτι*, το [sekléti] (πληθ. *σεκλέθια*) & **σικλέτι** [sekléti] & **σιγκλέτι** [sigléti] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Χουστ., Ξεν.) : **1.** στεναχώρια: ΦΡ. τα 'φερα *σεκλέτι*: ζορίστηκα άσκημα, φοβήθηκα πολύ · **2.** ερωτικός καημός.

[*< siklet* (Παπ.) (سكلت)]

{Ο Γαρεφαλάκης λημματογραφεί χωριστά την έκφραση *σεκλέτι τα φέρνω*.}

σεκλετίζω^(A) [sekletízo] & **σιγκλετίζω** [sigletízo] (όλα και) -**ίζομαι** (Παπ., Πάγκ., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Χουστ., Κασσ., Τσιρ^B, Ξεν.) : στενοχωρώ, -ούμαι, έχω *σεκλέτια*: μτχ. παθ. πρκ. **σεκλεντισμένος** & **σιγκλετισμένος** & **σεγκλετισμένος** (Ιδομ., Τσιρ., Δαρ.).

[*< σεκλέτι* (Παπ.) / ή *σικλέτι* (Συντ.)]

{Στον Ανδριώτη: ο τ. *σεκλεντίζω*.}

σελιάδες, οι (γένος;) [seládes] & **σελιάδες** [seládes] (Κονδ.) : «Η από πολλών μουεζινηδων προσευχή από του μιναρέ μίαν ώραν προ μεσημβρίας. Φρ.: *εφονιάζαν οι σελιάδες*».

[*< sala* και *sela* (κατά το TDK < αραβ. *salā*) (Συντ.) (صلا)]

{Χλωρός, A 1022: «πρόσκλησις γινομένη την Παρασκευήν εκ του μιναρέ τοῦ τεμένουσ προς τους πιστούς όπως έλθωσιν εις το τέμενος και προσευχηθώσιν, ή όπως συνοδεύσωσι την κηδείαν νεκρού». Το TDK σημειώνει ότι το / προφέρεται λεπτό (ο Nişanyan το γράφει *salā*). Έτσι εξηγείται ο τ. *σελιάδες* }

σελακλίκι, βλ. **σιλακλίκι**.

σελάμ αλέκι (επιφ. φρ.) [selám aléki] (Πάγκ., Κονδ., Ροδ., Κασσ.) : καλημέρα! χαιρετισμός μεταξύ Τούρκων· η απάντηση είναι: *αλέκι μουσελάμ* (βλ.).

[*< selâminaleykiim* (Πάγκ.) / διαλεκτ. *selâminaleykiim* (TDK) (Συντ.) (سلام علیکم)]

{Λεγόταν (και λίγο διαφορετικά: *σαλά μαλέκου* ή *σαλά μαλέκι*) και από χριστιανούς, π.χ. στην αστεία έκφραση-πειράγμα με την οποία υποδέχονταν κάποιον, συνήθως νεότερο, που ερχόταν να προστεθεί σε μια συντροφιά χωρίς να χαιρετήσει: *Ούτε ός κελντί ούτε σαλά μαλέκου!*}

σελάμ αλέκιδες, οι : «Οι κρατούντες την εξουσία υπάλληλοι και πολλοί μισθοδοτούμενοι της Τουρκίας» (Κάτοπτρον, 32).

[*< σελάμ αλέκι* (Συντ.)]

{Ειρωνικός-μειωτικός χαρακτηρισμός.}

σελαμαλίκι, βλ. **σαλαμαλίκι**.

σελαμέτι, το [selaméti] & **σελαμές**, ο [selamés] & **σελεμές** [selemés] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ.) : σωτηρία.

[*< selâmet* (Παπ.) 'ασφάλεια, σωτηρία' (Συντ.) (سلامت)]

{Ακούγεται στη βρισιά / βλαστήμα *διάλε το σελαμέτι σου* και στην έκφραση *για να 'χεις το σελαμέτι τση κεφαλής σου*: για να μην έχεις μετελάδες. Οι τύποι *σελαμές* και *σελεμές* (Αποστ., Τσιρ.) ίσως κατά το αραβ. *σοσμός* 'σωτηρία'. Ο Κριτσωτάκης το λημματογραφεί ως ουδέτερο: το *σελαμέ*.}

σελαμετλίκια, τα [salametlítʃa] (Γαρ., Κριτσ^α) : χαιρετούρες, κολοσορίσματα.

[*< selâmetlik* (Bilgehan², 635) (سلامتلك)]

{Η λ. *selâmetlik* (που δεν υπάρχει στο TDK) σχετίζεται ετυμολ. με το επίρρ. *selamette* (κ.λ. 'με ασφάλεια') «ευχή προς αναχωρόντα δια μακρόν ταξίδιον» (Χλωρός, A 919). Με τη σημ. αυτή χρησιμοποιεί τη λ. *σελαμετλίκι* ο Αμβρό-

σιος Φραντζής στην *Επιτομή της ιστορίας της αναγεννηθείσης Ελλάδος* (2ος τόμος, Αθήνα 1839, σ. 61) : «εις το οχύρωμα της πύλης του Ναυπλίου δεν υπήρχον Οθωμανοί φύλακες, καθότι είχαν απέλθει δια να δώσωσιν εις τους Αλβανούς το σελαμετλίκι (κατευδόνον ευχήν)». Το selametlik resmi (Meynard, B 91) ήταν φόρος (300 άσπρα) που πλήρωναν τα ευρωπαϊκά πλοία που έπλεαν σε οθωμανικά ύδατα.}

σελαμλίκι^(Α), το [selamlitʃi] (Πιτ.: στην ανάπτυξη του λ. *χαρμιλίκι*) : το μέρος του σπιτιού που ήταν για τους άντρες.

[< selamlık (Κουκκιδής) (سلاملق)]

σελάχι*, το [seláçi] (Παπ., Πάγκ., Τσιρ.) : είδος δερματινής ζώνης που χρησιμεύει ως σπλοθήκη.

[< silâh (Παπ.) (سلاح)]

σελβής (επίθ. προσ.) [selvis] (Ιδομ^B.): λεβέντης. [μάλλον < *σελβί* < *selvi* ‘κυπαρίσι’ (Συντ.)] (سروی، سلوی)

{Και στα τουρκ. η λ. *selvi* (και *servi*) χρησιμοποιείται για να δηλώσει την ωραία κορμοστασιά, π.χ. *servi boylu* «ο έχουν ανάστημα κυπαρίσσου, ήτοι κομπόν» (Χλωρός, A 907).}

σελβίνι, το [selvini] (Τσιρ.) : «το κυπαρίσι: “Σελβίνι ’ναι το μπόι σου το κοκκινοκορφάτο, / πχιορος ήθελ’ αποκοιμηθεί στον ίσκιο ν-του αποκάτω”».

[< *selvi* (Τσιρ.) (سروی، سلوی)]

{Στις *Μαντινάδες* τής Λιουδάκι (σ. 2) βρίσκουμε: *Είσαι ζουμπούλι, μενζέξ, γαρφαλιά και ρόδα, / αθός και φούλι και σελβί και γιασεμί και βιόλα*. Για τη λ. *σελβί* υπάρχει επεξήγηση σε υποσημείωση: «σελβί ή δειλινό, το φυτό “θαυμασία η ιαλάπη”» (δηλ. *Mirabilis jalapa*, βλ. *κιντί*). Όμως, στα τουρκικά *selvi* (και *servi*) είναι το κυπαρίσι. Πιθανόν ο τ. *σελβίνι* που λημματογραφεί ο Τσιριγωτάκης να υποκρύπτει έναν παλαιότερο τύπο **σελβίν*: **σελβίν είναι* > (μέσω ακουστικής επανανάληψης) *σελβίνι* ’ναι. Τη λ. *σελβίνι* τη βρίσκουμε και σε *μαντινάδα* που κατέγραψε ο R. Pashley (*Travels in Crete*, 1ος τόμος, Λονδίνο 1837, σ. 252) : «Ω πολυλαγαπημένη μου, το μπόι σου ’ναι σελβίνι / και το ροζοναμέντο σου μέλι με ζάκκαρ είναι». Η ομοιοκαταληξία αποκαθίσταται αν η κατάληξη του πρώτου στίχου γίνει: *το μπόι σου σελβί (εί)ναι*.}

σελεβέστρα, η [selevéstra] (Ξανθιν.) : φλωάρη.

[< *σελεβεστρίζω*, με κατάληξη *-τρα*, υποχωρητικά (Ξανθιν.)]

{Βλ. σημείωση στο *σελεβεστρίζω*.}

σελεβεστρίζω [selevestrizo] (Πάγκ., Ξανθιν.) : πολυκομβεντιζώ, φλωαρώ, μιλώ πολύ γρήγορα.

[< *šivelest(im)*, αόρ. του ρ. *šivelestmek* ‘μιλώ παράξενα ή χαριτωμένα’ με αντμετ. συλλ. και ανάπτ. ρ (Ξανθιν.) / βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Δεν μπόρεσα να εντοπίσω αυτό το ρήμα σε λεξικό. Υπάρχει το ουσ. *šive* (شيوه) ‘ακκισμός, ερωτοτροπία, χάρις: ιδίωμα, ύφος γλώσσας, τρόπος του εκφράζεσθαι’, από το οποίο το επίθ. *šiveli* ‘ακκιζόμενος, ερωτοτρόπος, χαριείς, εύχαρις’ και το ρήμα *šivendiimek* ‘ακαθιστώ τι εύχαρι, θελκτικόν’ (Χλωρός, A 994). Στο Διαδίκτυο βρίσκουμε επίσης *άπαξ*, σε γλωσσάριο της περιοχής Nevşehir, το ρ. *šivelemek* ‘κάνω καμάκι λέγοντας γλυκόλογα’. Η παρεμβολή του προσφύματος -s- (που σημαίνει ‘κάνουμε μαζί κάτι’) θα έδινε στο ρ. (**šivelesmek*) τη σημ. ‘ανταλλάσσουμε γλυκόλογα, χαριεντιζόμαστε’.

σελέμις* (επίθ. προσ.) [selémis] (Παπ., Πάγκ., Τσιρ., Δαρ., Χουστ., Ξεν.) : αυτός που ζει παρασιτικά, παράσιτος: ΕΠΙΠΡ. **σελέμικα** (Πάγκ., Δαρ.).

[τουρκ. *selem* ‘προπληρωμή’ (AKN) / μάλλον: υποχωρητικά < *σελεμίζω*, βλ. σημείωση (Συντ.)] (سلم)

{Το επίρρημα *σελέμικα* όχι κατευθείαν από το *σελέμις* αλλά από το επίθετο *σελέμικος*, το οποίο υπάρχει στο AKN. Οι λέξεις *σελέμις* και *σελέμικος* δεν υπάρχουν στο *Χρηστικό Λεξικό* της Ακαδημίας Αθηνών (2014).}

σελέμι, το [selémi] : αισχροκέρδεια. Η λ. προέρχεται από το τουρκ. *selem* سلم, που σημαίνει «προπώλησις, ήτοι πληρωμή γινομένη προ της παραδόσεως εμπορεύματος, προϊόντος» (Χλωρός, A 921). Κατά το *TDK* έχει διαλεκτ. και τη σημ. ‘κέρδος, τόκος’. Για την περιοχή της Σητείας ξέρουμε ότι τον 19ο αιώνα αυτή η προπώληση είχε πάρει τον εξής επαχθή χαρακτήρα: ο αγρότης που δεν είχε να πληρώσει σε χρήμα αυτό που αγόραζε (π.χ. κριθάρι) αναλάμβανε την υποχρέωση να το πληρώσει σε έξι μήνες σε λάδι, αλλά η τιμή του λαδιού υπολογιζόταν στο μισό του κανονικού (Πρώτος βαθμός αισχροκέρδειας). Συμφωνούσε επιπλέον ότι, αν δεν παρέδιδε το λάδι εντός της προθεσμίας, θα κατέβαλε σε χρήμα την αξία της ποσότητας που χρωστούσε, αλλά στο διπλάσιο (Δεύτερος βαθμός αισχροκέρδειας). «Δια του τρόπου τούτου πολλοί πλούσιοι γεωργοί έχασαν τας περιουσίας των εντός ολίγων ετών. Οι τούτοι έμποροι εκάλοντο κοινώς *σελεμιτζήδες* εκ της τουρκικής λέξεως *selem* = προπώλησις, εΐτα αισχροκέρδεια» (περιοδ. *Μύσων*, 5 (1936), 87). Περισσότερα για το *σελέμι* βλ. στο: Ειρήνη Ταχατάκη, “Σελέμι και σενέτι στα χρόνια της Τουρκοκρατίας στα χωριά της Σητείας”, εφημ. *Πατρίς* (Ηρακλείου), φ. της 15-3-2005 (αντλεί στοιχεία

από το βιβλίο *Από Λιμένος Σητείας εις Μονήν Καγάν* που έγραψε ο Ν. Ι. Παπαδάκης το 1895 – εκδόθηκε το 1998 από τον Οργανισμό Ανάπτυξης Σητείας, με επιμέλεια του Ν. Π. Παπαδάκη).

σελεμιζώ [selemízo] (Τσιρ.) : κλέβω.

[< *σελέμι*, (Συντ.)]

σελεμιτζής, ο [selemitzís] : έμπορος που κερδοσκοπεί εκμεταλλεύμενος την οικονομική δυσπραγία του πελάτη του, που ουσιαστικά κλέβει τον πελάτη του, βλ. *σελέμι*.

[< *σελέμι* + -τζής ή < *σελεμιζώ* (Συντ.)]

{Το τουρκ. *selenci* سلمجي αναφέρεται στον αγοραστή: σημαίνει «ο προπληρώνων προϊόν ή εμπόρευμα παραδοθησόμενον εν τω μέλλοντι» (Χλωρός, Α 921).}

σελέμικα, βλ. **σελέμις**.

σελιμιέ, το(ι) [selimi(j)é] : είδος μεταξωτού υφάσματος. Η λ. σε κρητ. εκκλησιαστικό έγγραφο: *μια ποδιά του σταυρού από σελιμιέ* (βλ. Ν. Β. Δρανδάκης, “Αποδεικτικά παρακαταθήκης ιερών σκευών και αμφίων του 1841”, *Κρητικά Χρονικά*, 2 (1948), 204).

[< *selimiye* (Devellioğlu, 1089), βλ. και Μπερμπέρη, 283] (سليميه)

{Αυτό το ύφασμα παραγόταν σε εργαστήρια που είχαν ιδρυθεί στις αρχές του 19ου αι. κοντά στην Κωνσταντινούπολη (Σκούταρι) επί Σελίμ Γ', εξού και η ονομασία *σελιμιέ*.}

σελτές, βλ. **σιλτές**.

σεμερτζής, ο [semertzís] : σαμιατοποιός, κοινώς σαμαράς, κρητ. σομαράς. Η λ. σε έγγραφο του 1870: *επαγγελλόμενος τον σεμερτζήν παρά τη συνοικία Μπεμπλετζίδικα (Α.Δ.Η., 2 / 39-372)*.

[< *semerci* < *semer* ‘σαμάρ’ < μσν. *σαμάριον*, υποκορ. του αρχ. ελλ. *σάγμα* (Συντ.)]

σεμπίλι, το [sebíli] (Τσιρ^β), βλ. *σεμπιλχανές*.

σεμπιλχανές, ο [sebilxanés] (Κονδ.) : δημόσια φιλανθρωπική κρήνη, «μέρος όπου δίδεται νερόν δροσερόν δια την ψυχήν ενός δωρητού. Τοπωνύμιον των Χανίων». Λέγεται και **σεμπίλι**.

[< *sebilhane* (κατά το *TDK* < αραβ. *sebīl* + περσ. *xāne*) (Συντ.)] (سبيلخانه)

{Στο Ηράκλειο, δίπλα στην κρήνη του Μπέμπο [Bebo] στην Πλατεία Κορνάρου, σώζεται σεμπιλχανές (σεμπίλι), που χτίστηκε το 1672, με δωπάνη του *αγάνη* (< *ayan* اعان, βλ. Χλωρός, Α 140) Μεχμέτ Εφέντη, κεχαγιά του διοικητή της Κρήτης και του Χάντακα Ιμπραήμ Πασά, και χρησιμοποιήθηκε αρχικά ως κρήνη του τζαμιού της βαλντέ σουλτάν Τουρχάν Χαντιτζέ (για τους Ηρακλειώτες: Βολ(ν)τέ τζαμί). Πληροφορίες και σχετική βιβλιογραφία στην ιστοσελί-

δα *Ψηφιακή Κρήνη* του Ινστιτούτου Μεσογειακών Σπουδών (http://digitalcrete.ims.forth.gr/tourkolo_gy_monuments_display.php?id=198). Για φωτογραφίες του τζαμιού και της κρήνης βλ. http://history-pages.blogspot.gr/2012/10/blog-post_13.html }

σεμπτάς, βλ. **σεβντάς**.

σενέ [sené] : το έτος, η χρονιά (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845: *Του 59 σενεσί* [εννοείται από τα προηγούμενα: την είσπραξη των δημοσίων προσόδων] *την επέκτασε* [= ενοικίασε] ο *Νεπή-αγάς* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 613). Το αναφερόμενο έτος είναι το 1259 έτος Εγίρας = το 1843.

[59 *σενεσί*: μεταγραφή του τουρκ. 59 *senesi* ‘χρονιά του 59’ (το ληκτικό -*si* είναι κτητικό επίθημα που απαιτείται από την τουρκική σύνταξη)]

{Ενδιαφέρον παρουσιάζει το ότι ένας Κρητικός χρησιμοποιεί στο ημερολόγιό του την τουρκική διατύπωση της χρονολογίας. Ίσως από συνήθεια, λόγω της διοικητικής του ιδιότητας (μέλος του Τοπικού Συμβουλίου).}

σενέτι, το [senéti] (πληθ. *σενέθια*) (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Ιδομ^β, Χουστ.) : **1.** απόδειξη χρέους, γραμματίο **2.** τίτλος ιδιοκτησίας. [< *senet* (Παπ.)] (سند)

σενέφι, βλ. **κενέφι**.

σενλίκι, το [senliki] : πανηγυρισμός (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, σ. 343, 345, 367 - στη σελ. 345 και ο τύπος **χιανλίκι**).

[< *senlik* στη σημ. «πανήγυρις, εορτή δημοσία, φωταγία» (Χλωρός, Α 975)] (سنة)

σεντέ-μεντέ [sendé mendé] (Κριτ^{στ}) : το σεντέφι (κατά τον Κριτσωτάκη, αλλά μάλλον είναι έκφραση χωρίς νόημα, βλ. σημείωση). Αίνιγμα: *Σεντέ-μεντέν εφύττωσα, σεντέ-μεντέν εβγήκε / κι απάνω στο σεντέ-μεντέ χρυσό κομπίν εβγήκε* (= το λινάρι και ο σπόρος του).

[μάλλον **δεν** είναι τουρκικώς προέλευσης, βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Ο Κριτσωτάκης ετυμολογεί ακριβώς ως εξής: «τουρ. *sedef* = μάργαρος - *medeni* = πολιτισμός, σεντέ(φ)-μεντέ(νι)». Δύο παραλλαγές του παρπάνω ανίγματος καταγράφει ο Γεώργιος Πάγκαλος (*Περί του γλωσσικού ιδιώματος της Κρήτης*, 7ος τόμος, *Τα Λαογραφικά*, Επιμέλεια έκδοσης: Κέντρον Ερεύνης Ελληνικής Λαογραφίας Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα 1983) : **1.** *Σεβντε-μεντέ εφύττωσα, σεβντεμεντές εβγήκε / κι απάνω στο σεβντεμεντέ χρυσό κομπί εβγήκε*. **2.** *Μελντέ-μελντέ εφύττωσα, μελντέ-μελντέ εβγήκε / κι απάνω στο μελντέ-μελντέ χρυσό κομπί εβγήκε* (σ. 498).

Υπάρχει και ένα τρίτο, για το πλοίο (που αλλού λέγεται για τον άνθρωπο και την ψυχή) : *Ένα καλάθι μπουφεντέ σεντέ-μεντέ γεμάτο, κι ανέ και σπάση ο μπουφεντές, εγώι (= αλίμονο) του σεντέ-μεντέ* (σ. 506).

Η αναζήτηση στο Διαδίκτυο (*Google books*) δείχνει ότι η έκφρ. *σεντέ-μεντέ* (ή *σέντε-μέντε*) υπάρχει σε ανίγματα και σε άλλες περιοχές (Κύθηρα, Σκόπελο, Γορτυνία, Θράκη, Χίο κ.ά.). Πιθανότατα ανήκει στις αναδιπλωμένες εκφράσεις χωρίς νόημα που μπαίνουν στα έμμετρα ανίγματα για τις ανάγκες του μέτρου ή/και για να μπερδέξουν τον ακροατή, όπως κάποιος με διασκεδαστικό τρόπο στη *Βαβυλωνία* (2η έκδ., 1840, σ. 29) ο Χίος, όταν προτείνει ένα αίτημα στον Λογιώτατο: *Καλέ σείς Λογιώτατε, που ζέρετε τα λιανικά [= ελληνικά], «σέντε μέντε κουντουσέντε, / και των αλλωνών μασέντε», ζέρετεν ίντα θα πιη;* Η αναδιπλοση πάντως γίνεται κατά τουρκικό σχήμα με το αρχικό m-, πβ. *αλά-αμάλι, τσουρούκ μουρούκ, σάχμα μάχλα*. Η περίπτωση να πρόκειται για το τουρκ. *senden menden* (= από σένα, από μένα) δεν φαίνεται πιθανή.}

σεντεμές, ο [sedemés] (Τσιρ., Ιδομ^B) : «όρεξη, δι-άθεση, πρόθεση, θέληση, πλεονεξία, καημός, στενοχώρια, προβληματισμός» (Ιδομ^B), «με το σεντεμέ [= θύμηση] του χαμηού των οζώ δεν ήκαμα χεέρι στη δουλειά» (Τσιρ.).

[πιθανόν < διαλεκτ. *sinteme* (TDK) στη σημ. «sikinti» (= μελάς, στενοχώρια, ταλαιπωρία) (Συντ.)]

{Στο ερμίνευμα του Ιδομενέως υπάρχουν και θετικές σημασίες, τις οποίες δεν έχει το προτεινόμενο τουρκ. έτυμο. Ο ίδιος δίνει ως παράδειγμα χρήσης δύο δικές του μαντινάδες: στην μια χρησιμοποιεί τη λ. με θετική και στην άλλη με αρνητική σημασία. Ο Τσιργιωτάκης έχει τη λ. *σεντεμές* με τη σημ. 'θύμηση' και ετυμολογεί από το *sedeme* 'ανάμνηση', αλλά τέτοια λ. δεν εντόπισα σε λεξικά.}

σεντεφένιος (επιθ.) [sedefēnos] (Παπ.: στο λ. *σεντέφι*) : φτιαγμένος από σεντέφι.

[< *σεντέφι* (Συντ.)]

σεντέφι*, το [sedéfi] (Παπ., Πάγκ., Ροδ., Χουστ.) : μαργαριτάρι.

[< *sedef* (Παπ.) (صدف)]

σεξελίνκος, βλ. **σαξελίμκος**.

σεπέρι, το [sepéři] (Κριτσ.) : στηθαίο σε ταράτσα. [*siper* 'γείσο' (Κριτσ.) / αρχική σημ. 'ασπίδα' (Χλωρός, Α 893) (Συντ.)] (سپر)

{Με τη σημ. 'ασπίδα, καταφύγιο, προστασία' το κυπρ. *σεπ(π)έριν*, το (Γιαγκουλλής, 63).}

σεπέτι, το [sepéti] (Ροδ.) : πανέρι.

[< *sepet* (Κουκκίδης, 85) (سپت)]

{Ο Σταυρινίδης έχει: «καλαθένιο σεντούκι (σεπέτι)» (*Μεταφράσεις*, Γ 69).}

σεράγιο, βλ. **σαράι**.

σεράι, βλ. **σαράι**.

σεραμέτι [seraméti] : μόνο στη ρημ. περίφρ. **κάνω σεραμέτι** : φροντίζω, μεριμνώ να γίνει κάτι· σε κρητ. δημोट. τραγούδι από τους Λάκκουσ Χανίων : *και σεραμέτι κάνουνε να πιάσουν τον Κιατίπη* (βλ. *Κρητική Εστία*, 2/15 (1950), 19).

[< *seremet* (Συντ.), βλ. σημείωση] (سرمت)

{Ως έτυμο της λ. *σεραμέτι* πρέπει να θεωρησούμε το τουρκ. *seremet*, που ως επιθ. σημαίνει 'ταχύς, ζωηρός, σφρηγών' (Χλωρός, Α 963) και ως ουσ. 'ζήλος, ενθουσιασμός' (TDK). Στον παραπάνω στίχο η φρ. *σεραμέτι κάνουνε* είναι ιστορικός ενεστώτας, και ο στίχος παίρνει το νόημα 'βύληθκα/σπρώθηκα να πιάσουν τον Κιατίπη'. Προφανώς, τέτοια ενέργεια απαιτεί προηγούμενο σχεδιάσμο, εξού και το ερμίνευμα 'συσκεψη, σχέδιο' για τη λ. *σερομέτι* σε υποσελίδια σημείωση στο παραπάνω δημοσίευμα.}

σερασκέρης, ο [seraskéris] (Κριτσ¹²) : αρχιστρατήγος (Γιάνναρης, 39, 40, 43· Βενέρης, 402).

[< *serasker* (Γιάνναρης) (سر عسكر)]

σεργί, το [sergi] (Τσιρ.) : «διαμορφωμένο επίπεδο και καθαρό έδαφος για άπλωμα σταφυλιών προς σταφιδοποίηση», κρητ. συνών. οφηγιάς.

[< *sergi* (Κοντοσόπουλος) (سرگی)]

{πβ. «*σεργί*, το· τ μέρος όπου ήπλωνον τα σύκα προς ξηρανσιν (Κρ. οφηγιάς, ο). Τούτο έπρατο την 17ην Ιουλίου. Η λ. εκ του τουρκ. *sergi*». Νικ. Κοντοσόπουλος, "Το γλωσσικόν ιδίωμα της Αλικαρνασσού Μ. Ασίας (μελέτη και λεξιλόγιον)", *Αθηνά*, 62 (1958), 302. Αντίστροφα: το ελλ. *ξηραντήριον* (ποντ. *ζεραντέριν*, *ζεραντέρ*) πέρασε στα τουρκ. ως διαλεκτ. *serander*, *serendi*, *seren* κ.ά., βλ. Tzitzilis, σ. 93.}

σεργιάνι*, το [serzāni] & **σιργιάνι** [sirzāni] (Παπ., Πάγκ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Ξεν.) : περίπατος, βόλτα (*λέξις πανελλήνιος*, Παπ.).

[< *seyran* (Παπ.) (سيران)]

σεργιανίζω [serzañizo] & **σιργιανίζω** [sirzañizo] & **σουργιανίζω** [surzañizo] (Παπ., Πάγκ., Αποστ., Τσιρ.) : κάνω βόλτα, «περιπατώ χάριν αναψυχής» (Παπ.).

[< *σεργιάνι* (Παπ.)]

σεργί, το [sergī] & **σερκί** [serkī] : Η λ. εν χρήσει σε *Διάταγμα* του 1889: *Χάριν ευκολίας χορηγείται εις έκαστον χωρικών δελτίον (σερκί), εν ώ δηλουμένης της οφειλής του, σημειούται και το ποσόν των ελαοδένδρων, άτινα κέκτηται ούτος, και πόσα γρόσια ανελόγησαν ως αντίτιμον δε-*

κάτης εις έκαστον (βλ. *Κρητικός Κώδικς*, Α 189). Στην εφημ. *Κρήτη*, έτος 1Α', φ. 526, 14 Απρ. 1879: [...] *προσκαλεί τους εμπόρους [...] ίνα δοθώσιν αυτοίς σεργκία κατά το νέον σύστημα.* [*sergi*, στη σημ. «γραμμάτιον ταμιακόν, ήτοι δημοσίου ταμείου εξοφλητέον», βασική σημασία: «παν ό,τι εκτείνεται, εξαπλούται χαμαί, ως τάπης, υψιάθος κτλ.» (Χλωρός, Α 906), βλ. και *σεργί* (Συντ.) (سرگی)]

σερδάρης, ο [serdárís] (Ροδ., Κριτσ^π): αρχηγός, στρατηγός (*Μεταφράσεις*, Β 32). [*serdar* (Κουκκίδης, 85) (سردار)] {*serdar* εσήμαινε επίσης «αρχηγός των αγροφυλάκων», βλ. *Μεταφράσεις*, Δ 278.}

σερές, ο [serés] (Πάγκ.): η σπιθαμή που γίνεται με τον αντίχειρα και τον δείχτη, το λεγόμενο (στην Κρήτη) ορνιθόσκελο. [*sere* (Πάγκ.) (سره)]

σεριφές, ο [serifés]: κυκλικός εξώστης μιναρέ. «Το Ρέθυμνο [...] τους μιναρέδες με τους πολλούς σεριφέδες» (Στέργιος Σπανιάκης, *Πόλεις και χωριά της Κρήτης στο πέρασμα των αιώνων*, 2ος τόμος, 3η έκδοση, Γ. Δετοράκης, Ηράκλειο 2006, σ. 672). [*şerefe*, από το αραβ. *şurafa* κατά τον Nişanyan (Συντ.) (شرفه)]

σερίφι, το [serífi]: Η λ. σε πολύστιχο επικό ποίημα του 1874: *Των Τούρκων την υπόσχεσι του Τούρκου τα σερίφια / τα πάθαμε τα ξέρομε είν' ούλα παρομύθια* (Η *Κρητικοπούλα*, σ. 70). Ενωεί τις μεταρρυθμίσεις που είχαν εξαγγελθεί με σουλτανικό διάταγμα (Χάτι Σερίφ) το 1839. Με τη σημ. 'ιερό' η λ. σερίφι/χερίφι [Jerifi] ως επίθετο σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: *Τουρκιά [= τουρκοσύνη, μουσουλμανική πίστη] δεν εκατέχανε μουνδέ Κοράν(ι) χερίφι / και παίζανε και μπαλωθιές εις το σαντάκι σερίφι* (βλ. Dedes, 355). Η έκφραση *Σαντζάκ σερίφι* (= ιερή σημαία, βλ. *σαντζάκι!*) βρίσκεται και στο μακροσκελές ποίημα του Ιωάννη Κωνσταντινίδη *Η εκστρατεία του Ομέρ πασά κατά του Λασιθίου* (Ερμούπολη 1868, σ. 4): *Νά πάρουνε το σράτευμα, και όλο το ρεντίφι, / Κι εμπρός απ' όλους ν' ακλουθά και το Σαντζάκ σερίφι*. Υπήρχε και οθωμανικό (χρυσό) νόμισμα **σ(ι)ερίφι** (*Μεταφράσεις*, Β 395 & Γ 191). [*hatt-i şerif* σουλτανικό διάταγμα (Μπόγκας, 219) «αντόγραφον ιερόν» (Χλωρός, Α 743)] {Η δομή των εκφράσεων *Κοράν χερίφι* και *Σαντζάκ σερίφι* είναι κατά βάση οθωμανική.}

σερμαγιά, βλ. **σιρμαγιά**.

σερμπετζής, ο [serbedzís] & **χερμπετζής** [Jerbedzís] & **χερμπετσής** [Jerbetsís]: παρασκευαστής και πωλητής σερμπετιού. Η λ. σε

έντυπο *Εκλογικό Κατάλογο Δήμου Ηρακλείου* του έτους 1906 (Ιστορικό Αρχείο Κρήτης, φωτοτυπημένο αντίγραφο στη Βικελαία) στη στήλη «επάγγελμα», π.χ. σ. 20, 31, πάντοτε δίπλα σε όνομα Τουρκοκρητικού. Βλ. και *Κώδικας θυσίων*, 371.}

[< *şerbetsi*] (شربتی)

{Σήμερα ως οικογενειακό επίθετο: Σερπετσιδάκης.}

σερμπετί*, το [serbétí] & **χερμπετί** [Jerbétí] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^β, Κασσ., Ξεν.): **1.** ποτό από μέλι. **1α.** (ειδικότερα) ζεσταμένη ρακή με μέλι και πιπέρι, ως φάρμακο για το κρυολόγημα. **2.** πετιμέζι. **2α.** κατ' επέκταση, με επιθ. σημ.: πολύ γλυκό. **2β.** (μιθ., στον πληθ.) **σ/χερμπετία:** τα γλυκόλογα, τα «σιρόπια». **3.** το προϊόν από την ανάμειξη δύο ή περισσότερων υλικών, διάλυση, *πατάλι* (βλ.). **4.** (ειδικότερα) διάλυση κοπριάς στο νερό με το οποίο ποτίζουν τον κήπο.

[< *şerbet* (Παπ.) (شربت)]

{Το *σερμπετί* στη σημ. 4. γίνεται ως εξής: Στο πιο ψηλό μέρος του περιβολιού κάνουν ένα σωρό κοπριά δίπλα στον κύριο αγωγό του νερού και τη ρίχνουν λίγη λίγη στο νερό που τρέχει να πάει να ποτίσει τα φυτά. Αλλού το λένε κοπροζούμι. Στα τουρκ. λέγεται gübre şerbeti· το gübre από το ελλ. κοπριά.}

σερμπετλίκι, το [serbetlíti]: το φιλόδορμημα (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, σ. 582).

[< *şerbetlik* 'ματζίσι', διαλεκτ. *TDK*] (شربتلك)

σερνταρλής, βλ. **σεβνταλής**.

σερντάς, βλ. **σεβντάς**.

σερντενγκεστής, ο [serdenğestís]: παράτολμος εθελοντής (βλ. σημείωση). Η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: *Πού κι οι σερντενγκεστηδες σας κι οι τσέτ'αγαλαρήδες* (βλ. Dedes, 363).

[< *serdenğeciti* (*TDK*)] (سردن كجدي)

{Το τουρκ. έτυμο αποτελείται από την περσ. προ-ελ. λ. *ser* 'κεφάλι' (βλ. *σερσκέρης*) + *-den*, επίθημα αφαιρετικής, με την οποία συντάσσεται το ρ. *geçmek* (εδώ στο γ' προσ. του αορίστου: *geçti*), που σημαίνει 'περνά', αλλά εδώ είναι συνώνυμο του *vazgeçmek* 'αρνούμαι, παραιτούμαι' (βλ. *βαγεστίζω*). Το **τστ** στη γραφή *σερντενγκεστήδες* αντιστοιχεί στο **çt** του τουρκικού ετύμου, αλλά το πιθανότερο είναι αυτό να προσαρμόστηκε ως **στ**. Ο Σταυρινίδης μεταγράφει τη λέξη *geçti* στην ίδια σελίδα (*Μεταφράσεις*, Δ 51) ως *γκετσά* και ως *γκεσά*. Αλλού (Ε 196) μεταφράζει τον όρο *serdenğeciti* ως: εθελοντής, ενώ αλλού (Ε 208, 209) γράφει: *σερντενγκετζίτ*, και μεταφράζει:

τάγματα εφόδου ή θανάτου. Ο Meynard (B 77) στο αντιστοιχο λήμμα εξηγεί: Ήταν σώμα παράτολμων εθελοντών που στρατολογούνταν μεταξύ των γενιτσάρων. Έμπαιναν επικεφαλής του στρατού στις πιο επικίνδυνες επιθέσεις. Υπήρχε επίσης με το ίδιο όνομα και ένα σώμα ιππικού.}

σερσέμις* (επιθ. προσ.) [sersémis] (Παπ., Πάγκ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Ιδομ^B, Χουστ., Κασσ., Ξεν.): **1.** παραζαλισμένος, βλάκας, χαζός· **2.** ακατάστατος, ζωηρός, επιπόλαιος.

[< *sersem* (Παπ.)] (سرسم، سرسام)

σερσεμία, η [sersemía] (Γαρ.: απλή αναφορά στο λ. *σερσέμις*): η ιδιότητα, πράξη ή κατάσταση του σερσέμι.

[< *σερσέμις* (Συντ.)]

σερσεμιάζω [sersemíazo] (Ξανθιν., Γαρ.: απλή αναφορά στο λ. *σερσέμις*, Δαρ., Χουστ.): γίνομαι *σερσέμις* (βλ.).

[< *σερσέμις* (Ξανθιν.)]

σερσεμιάρης (επιθ. προσ.) [sersemíaris] (Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ.): ανόητος, χαζός, επιπόλαιος.

[< *σερσεμιάζω* (Ξανθιν.)]

σερσεμιλίκι, το [sersemilíki] (Ροδ.): αλητεία.

[< *sersemlik* (Συντ.)] (سرسملك)

σερτζανές, βλ. **σιτζαντές**.

σερτζεμπετζής, βλ. **τζεμπετζήμπασης**.

σέρτης (επιθ. προσ.) [sértis] (Πάγκ., Πιτ., Ροδ., Δαρ., Ιδομ^B, Κασσ., Τσιρ^B, Ξεν.): βίαιος, σκληρός.

[< *sert* (Πάγκ.)] (سرت)

σέρτι, το [sérti] (Ροδ.): βάσανο, βάρος.

[< *σέρτης*, υποχωρητικά (Συντ.)]

σέρτικος* (επιθ.) [sértikos] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ιδομ^B): **1.** δριμύς, σκληρός (λέγεται κυρίως για τον καπνό)· **2.** δυσκολοκατέργαστος (για υλικά: πέτρα, ξύλο κλπ.).

[< *sert* (Παπ.)] (سرت)

σέρτουρνα(ς), βλ. **τουρνατζής**.

σερφιντής (επιθ. προσ.) [serfindís], θηλ. **σερφιντίνα** [serfindína], & **σιρφιντής** [sirfindís] (Γαρ., Κριτσ.): αυτός που του αρέσει να τσιλημπουρδά· ΥΠΟΚΟΡ. του θηλ.: **σερφιντινό**, το [serfindinó].

[< *serfinti* 'πόρνη' (Κριτσ.)] (شرنتتی)

σερφιντιλίκι, το [serfindilíki] (Γαρ.): η συμπεριφορά του σερφιντή, το τσιλημπουρδισμό.

[< *σερφιντή(ς)* -λίκι ή κατευθείαν < *serfintilik* 'πορνεία' (Συντ.)]

σεφάν αμπάκ (έκφρ.) [sefán abák] (Τσιρ.): «έμπροσθεν, εμφανώς, – Ίντα εστάθηκες ωρρέ

σεφάν αμπάκ, για να θωρούνε οι γι-αθρόπει το' γ-κασασμό σου;» (= τη λίγδα σου).

[< τουρκ. ιδίωμ. (Τσιρ.) / *sefana bak*, βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Παλαιότερα (μέσα της δεκαετίας του '60, στο Ηράκλειο) άκουγα να χρησιμοποιείται η λαϊκή έκφραση *σεβάν αμπάκ*. Από τα συμφραζόμενα (π.χ. *Μια γ-κουμά κοπέλια έχει, και δεν πάει να βρει ένα μεροκάματο να το κάμει να τωσε φέρει ένα γ-κομάτι ψομί, μόνο κάθεται ολημερίσιως τση μέρας στα καφενεΐα και σεβάν αμπάκ*) καταλάβαινα ότι σήμαινε κάτι σαν 'πέρα βρέχει' ή μάλλον 'ζαμάν φού'. Υποθέτω ότι πρόκειται για παραφθορά της τουρκ. διατύπωσης *sefana bak* 'χαλάρωσε!', κ.λ. 'κοίταζε την απόλαυσή σου'. Το παράδειγμα χρήσης που παραθέτει ο Τσιριγωιάκης είναι μια επίπληξη προς κάποιον που εκθέτει την απλυσία του *χωρίς να νοιάζεται* για το τι θα πουν αυτοί που τον βλέπουν.}

σεφάς γκελντί (επιφ. φρ.) [sefás ġeldi] (Κονδ.) & **σαφά γκελντί** (βλ. σημείωση): «Χαιρετισμός τουρκικός. Απάντησις εις το *ώς γκελντί*: καλώς ώρισες». Βλ. *ός κελντί*.

{Δεν είναι απάντηση του επισκέπτη, αλλά καλοσύρισμα από τον οικοδεσπότη: *safa geldiniz* «καλώς ορίσατε [φιλοφρόνησις προς επισκέπτην]» (Χλωρός, A 1019), όπως το *ός κελντί*. Ο επισκέπτης θα απαντήσει: *Ηος bulduk ή safa bulduk*. Η έκφραση σε κρητ. δημοτ. τραγούδι για το Αρκάδι: *Κι οι Χριστιανοί τών είπανε: «σαφά γκελντί, μπουρμάδες»* (Αικατερίνη Κουρμούλη, "Δημιώδη άσματα εκ της επαρχίας Αγίου Βασιλείου", *Επετηρίς Εταιρίας Κρητικών Σπουδών*, 2 (1939), 432.)

σεφερά, βλ. **σεφέρι**.

σεφέρι^(A), το [seféri] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) & **σεφερά**, η [seferá] (Ιδομ.): **1.** εποχή, χρονικό διάστημα: «Στο σεφέρι του Μουσταφά Πασά εκάηκε τ' Αρκάδι» (Πιτ.)· **2.** φορά: «Το χρόνο οι α-γερανοί πετούνε δυό σεφέρια, / δεν με λυπάς' αγάπη μου να πέσω σ' άλλα χέρια;» (Πιτ.)· ΦΡ. *το άλλο σεφέρι*: την επόμενη φορά.

[< *sefer* (Παπ.) / 'ταξίδι, φορά' (Πάγκ.) / 'πόλεμος' (Πιτ.)] (سفر)

{Το θηλ. *σεφερά* ίσως όχι κατευθείαν από το *sefer*, αλλά από το *σεφέρι* με επίδραση της λ. *φορά*.}

σεφερλής, ο [seferlís]: αυτό που πάει στο *σεφέρι*, στον πόλεμο. Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845: *με τη γουλέτα του Γετήμα καπετανίο, εις την οποίαν εβάλαμε [...] 80 σεφερλήδες, του Τζέλεπ-αγά το τακίμ (βλ. Ημερολόγιο Κοζύρη, 351).*

[< *seferli* «ο μεταβαίνων εις την εκστρατείαν, εις τον πόλεμον» (Χλωρός, Α 912) (Συντ.)] (سفرلی)

σεφέρ τασί, το [sefēr tasi] (Παπ., Πάγκ., Γαρ.) : μεταλλικό σκεύος με αλλεπάλληλα δοχεία για μεταφορά φαγητών.

[< *sefer tasi* (Παπ.)] (سفر طاسی)

{Ένα χάλκινο *σεφέρ τασί* υπάρχει στο Ιστορικό Μουσείο Ηρακλείου (Συλλογή Μπουρλώτου).}

σεφής, ο [sefis] (Πιτ., Γαρ., Ροδ., Δαρ., Ξανθιν^Α, Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : ο κάτοχος του γειτονικού αγρού, οικοπέδου κλπ., πλησιαστής (βλ. σημείωση), κρητ. συνωράτορας. Και **χεφής** [Isefis]: σε πωλητήριο του 1872, όπου η λ. *χειρίδες*, ενώ παρόμοια σε άλλο σημείο υπάρχει η λ. πλησιαστής (Α.Δ.Η., 2/ 54-3¹⁴).

[< *sefi* (Πιτ.) / σωστότερα: < *sefi* (Ξανθιν.)] (سفیخ)

{Η λ. *sefi* (με s), η οποία υπάρχει στο TDK μόνο ως διαλεκτ. με τη σημ. ‘αρπακτικό, όρνεο’, θα μπορούσε να είναι η αφετηρία για μια πολύ παραστατική (παρ)ετυμολογία για ορισμένους *σεφίδες*, όμως η λ. *σεφής* (όπως σημειώνει ο Ξανθινάκης) προέρχεται από τη λ. *sefi* (με s), που σημαίνει (ως νομικός όρος) «προτιμητέος, ο έχων το δικαίωμα προτιμήσεως επί κτήματος κοινού ή γειτονικού πωλουμένου» (Χλωρός, Α 968), πβ. *şifa* (από το αραβ. *şif'a* κατά το TDK) «το δικαίωμα της προτιμήσεως, όπερ έχει ο γείτων ή ο συνιδιοκτήτης οικίας τινός εις το ν' αγοράση αυτήν ή τα μερίδια του ετέρου συνιδιοκτήτου» (Χλωρός, ό.π.). Βλ. σημείωση στο λ. *σεφιλίκι*.}

σεφίδες, οι (θηλ.) [sefidēs] (Γαρ., Κριτσ.) : τα σύνορα (σε αγρούς). *Επούλησε ο Κυργιάκος τ' Αχλαδιανής το αμπέλι ντου στον Αρμό κι ο αγοραστής -ένας ξενομπάτης- εντάκαρε ντελόγο και μεταξεσύρνει τσι σεφίδες. Κακά ξεμπερδέματα δά να 'χομε...* (Γαρ.)

[< *σεφής* (βλ.) (Συντ.)]

σεφιλίκι, το [sefilifli] (Γαρ., Ιδομ., Ξανθιν^Α, Κριτσ., Χουστ., Κασσ.) : **1.** η γειτνίαση ακινήτων· **2.** φιλική σχέση, σχέσεις καλής γειτονίας.

[< *sefilik* (Ξανθιν.)]

{Αρχική σημασία: ‘το δικαίωμα να αγοράσει κάποιος κατά προτεραιότητα ένα γειτονικό του ακίνητο’: «Σύμφωνα με τον τουρκικό νόμο, ο ιδιοκτήτης ακινήτου κτήματος δεν μπορούσε να το πουλήσει, αν δεν ρωτούσε πρώτα τον πλησιαστή του (σεφή), ο οποίος, εν εναντία περιπτώσει, είχε το δικαίωμα να εναγάγει τον πωλητή και, αποδεικνύοντας με μάρτυρες ότι δεν ‘άφηνε το σεφιλίκι’, να ακυρώσει την αγοραπωλησία» (Ημερολόγιο Κοζύρη, 347). Βλ. και σημείωση στο λ. *σεφής*. Με τη 2η σημ. ο Κρι-

τσωτάκης λημματογραφεί χωριστά τη λ. **σεφιλίκι** ‘φιλική σχέση’ και την ετυμολογεί από το sefilik ‘προσβεία’, αλλά μάλλον πρόκειται για φωνητικό τύπο της λ. *σεφιλίκι*. Για την ανάπτυξη του -p- βλ. σημείωση στο λ. *μουσουλούκα*.}

σεφιλίκι, βλ. **σεφιλίκι**.

σεφκουλοντολμάς, ο [sefkulodolmás] (Κριτσ.) : ντολμάς από φύλλα σέσκουλου.

[< *σέφκουλο* ‘σέσκουλο’ + *ντολμάς* (Συντ.)]

{Το σέσκουλο (*Beta vulgaris*) στην Κρήτη είναι πιο γνωστό ως γούλα, σπανιότερα *ματζι* (< τουρκ. *pazi*). Αντίστροφα: από το ποντιακό *σεύτελο* ‘σέσκουλο’ (αρχ. *τεύλιον*), πληθ. *σεύτελα* που θεωρήθηκε ενικός, το τουρκ. διαλεκτ. sefilla ‘pazi’ (İsmail Kara, *Güneyce/Rize sözlüğü*, Dergih Yayınları, Κων/πολη 2001, σ. 158, βλ. και Tzitzilis, σ. 114.)}

σεφτάς, βλ. **σεβντάς**.

σεφτέζ*, ο [seftēs] (Παπ., Πάγκ., Τσιρ., Δαρ., Ιδομ^Β, Ξεν.) : η πρώτη πώληση της ημέρας σε ένα κατάστημα και η σχετική είσπραξη.

[< *siftah* (Παπ.) / < βάλκ. τουρκ. *sefte* (Κυρανούδης, 38 και 85)] (سفته / سفتاه)

{Στο λ. *siftah* ο Χλωρός (Α 912) σημειώνει: «λέγεται και سفته *σφτά, σεφτέ*». Η φρ. *κάνω σεφτέ* σημαίνει ‘είμαι ο πρώτος πελάτης/αγοραστής της ημέρας’ ή (για τον έμπορο) ‘κάνω την πρώτη πώληση/είσπραξη της ημέρας’. Για τους προληπτικούς ισοδυναμεί με το *κάνω ποδαρικό*: «Αν είσαι γουρλής, έλα να μου κάμεις σεφτέ = έλα να ψωνίσεις πρώτος» (Δαρ.). Την πρόληψη αυτή επισημαίνει ήδη ο Ronzevalle (316) : «première vente d’ un marchand, signe de bon augure».

σέχης, ο [sešis] : Η λ. εν χρήσει στον *Οργανισμό Δικαστηρίων* (1879) : *οι Σέχιδες και Ιμάμιδες των Οθωμανών* (βλ. *Κρητικός Κώδικς*, Β 4). Ο Σταυρινίδης (*Μεταφράσεις*, Α 28) σημειώνει για τη λ. **σεΐχης** [sešis]: «Şeyh: σημαίνει τον γέροντα. Σεΐχης ελέγετο και ο ηγούμενος ή αρχηγός των δερβισίων ή αρχηγός αραβικής φυλής».

[< *şeyh* (Χλωρός, Α 991)] (شیخ)

σεχίτης, βλ. **χεχίτης**.

σημαδεμένη, σημαδωμένος-η, σημαδευτική, βλ. **σημάδι**.

σημάδι, το [simádi] (Πιτ., Κονδ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Τσιρ^Β) : δαχτυλίδι ή άλλο κόσμημα που δινόταν από τους γονείς του γαμπρού στους γονείς της νύφης ως επισφράγιση της αμοιβαίας υπόσχεσης γάμου, αρραβόνας.

[πβ. *nizan* ‘σημάδι: παράσημο’ (βλ. *νιχιάνι*), που έχει και τη σημ. ‘αρραβόνας’ (Συντ.)]

{Ο παραλληλισμός *σημάδι/αρραβόνας* δεν ση-

μαίνει αναγκαστικά γλωσσική ανταλλαγή, παρόλο που η λέξη *νισάνι* [< *nışan* (Μπόγκας, 192)] είχε και τη σημ. 'σημάδι αρραβώνα', όπως φαίνεται από το παρακάτω: *Διο ή και περισσότεροι εκ των πλησιέστερων συγγενών ή και στενωτέρων φίλων της νέμφης άνδρες και γυναίκες μετέβαιναν εις την οικίαν του γαμβρού και άλλαξαν νισάν» [...] αντηλλάσσοντο δε εκ μέρους μεν της νέμφης «μεταξόττο μαντήλι», εκ μέρους δε του γαμβρού «φλωρί». Αυτά τά δυο «σημάδια» ήσαν ο δακτύλιος αρραβών» (Αλέξανδρος Λέτσας, "Ο γάμος εν Βογατσικό", *Μακεδονικά*, 1 (1940), 144.*

Από τη λ. *nışan* παράγεται η λ. *nışanlı* «μεμνηστευμένος, ηρραβωνισμένος, μνηστήρ, μνηστή» (Χλωρός, Β 1877). Από το *σημάδι* έχουμε αντίστοιχα: **σημαδεμένη** (Τσιρ^β.), **σημαδευτική** (Γαρ.), **σημαδομένος, -η** (Πιτ.)

σιαέτι, βλ. **σκιαέτι**.

σιαμπάν, βλ. **μήνες σεληνιακού έτους**

σίγανα, τα [*şıyana*] (Τσιρ.) : ξερά φύλλα δέντρων. [ίσως < διαλεκτ. *ciğan* «derelerde biten, uzun yaprakları olan bir bitki» (φυτό με μακριά φύλλα που φυτρώνει σε ποταμάκια) (*TDK*) (Συντ.)] {Ο Ξανθινάκης ετυλογεί τη λ. **ζίγανα**, τα 'βελονοειδή φύλλα των πεύκων' από το αρχ. ελλ. *σίγνον* 'λόγγη, δόρυ'.}

σιγανομουμούλης (επίθ. προσ.) [*şıyanomuzmúlis*] (Ιδομ., Τσιρ.) : **1.** ύπουλος που δεν το δείχνει, σιγανό ποτάμι· **2.** πράος και ντροπαλός. [< *σιγανός* + *μουμούλης* (βλ.) (Συντ.)] {Τα δύο συνθετικά έχουν περίπου την ίδια σημασία.}

σιγκλέτι βλ. **σεκλέτι**.

σιγκλετίζω, βλ. **σεκλετίζω**.

σιγκουλές, ο [*şıgulés*] : Η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα: *Παιδιά και πού 'στ' οι φίλοι μου και σεις οι γεδικοί μου, / εις του Πασσά το συγκουλέν εβάλαν τη ζωή μου* (βλ. Πιανάκης, σ. 112: από: *Αρχείον Παύλου Βλαστού*, 14ος τόμος, 1078-1082). [< *sikál* «σκέψις, ανησυχία», *sikális* «σκέψις», από τα περσ. (Χλωρός, Α 915) (Συντ.)] (سكلس)

σιγουρατζής (επίθ. προσ.) [*şıguradzis*] (Δαρ.) : αυτός που δεν ρισκάρει, διστακτικός, επιφυλακτικός, φοβιτιστάρης. {Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευσης κατάν. -(α)τζής.}

σιγουροκαζικόνω [*şıgurokazikóno*] (Πάγκ.) : «Το ρ. μόνον εν παροιμ. λέγεται σύνθετον, άλλως αναλελυμένον *καζικόνω σιγούρα* (= ασφαλώς). Επί τετραπόδων ζώων: Παλουκόνω ασφαλώς, καρφόνω βαθέως εις την γην το παλούκι [...], με το οποίο έχω δέσει το ζώον, δια

να μη το ξεκαρφώσει και φύγη τούτο και τρέχω κατόπι εν εγώ εις τον κάμπον, πεδιάδα, να το γυρεύω, ζητώ, να το πιάσω. Παροιμ.: "*Σιγουροκαζικόνω*, να μη γαβογυρίζης».

[< ιταλ. *sicuro* 'ασφαλής' + τουρκ. *kazıklamak* 'παλουκόνω' (Πάγκ.) / < *σιγούρα* + *καζικόνω* (Συντ.)]

σιδεροκαζικόνω [*şiderokazikóno*] (Πιτ.) : *καζικόνω* (βλ.) χρησιμοποιώντας για *καζίκι* πάσσαλο σιδερένιο.

[< *σίδερο* + *καζικόνω* (Συντ.)]

σιεβάλ, βλ. **μήνες σεληνιακού έτους**.

σιεκτής, βλ. **εχεζής**.

σιεριφι, βλ. **σεριφι**.

σικέρι, βλ. **σεκέρι**.

σικιαέτι, βλ. **σκιαέτι**.

σικιάρι, το [*şikári*] (Ξανθιν.) : πράγμα αξίας, μεγάλο δώρο.

[< *şikár* 'θήραμα, λάφυρο' (Ξανθιν.)] (شكار)

σικιλμές, ο [*şikilmés*] & **σικιλμάς** [*şikilmás*] (Πιτ., Κριτσ^σ, Ιδομ^β.) : πλήξη, ανία, στενοχωρία.

[< *σικιλντίζω* < *sikalmak* (Πιτ.) / μάλλον < *sikalma*, με τις ίδιες σημ. (Συντ.)] (صيقلمه)

σικιλντίζω [*şikildízo*] & **σικιντίζω** [*şikidízo*] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ^σ, Ιδομ^β, Ξεν.) : **1.** στενοχωρούμαι πολύ· **2.** πλήττω.

[< *sikalmak* (Παπ.) / αόρ. *sikald(im)* (Ξανθιν.), βλ. σημείωση (Συντ.)] (صيقلم)

{Το ρ. *sikalmak* είναι το παθητικό του ρ. *sikmak* 'σφίγγω, συνθλιβώ: στενοχωρώ' < *sik* (χωρίς κουκκίδα στο ι) 'στενός, στενόχωρος, σφικτός, πυκνός' (Χλωρός, Α 1040). Το μέσο είναι *sikimlak*. Το ομόρριζο *sikinti* (صيقندى) σημαίνει 'στενοχωρία, ανία'.}

σικιμέ κι **απανωσίκι** (έκφρ.) (Κονδ.: στο λ. *σικιμέ*, Τσιρ.) : «δηλώνει αδιαφορία. – Εσύ λας στο ντουκιάνι και ρεφενίζεις με τ' ορτάκηδες σου μα για το σπίτι σικιμέ κι απανωσίκι» (Τσιρ.).

[σικιμέ: βλ. *σικιμέ*¹, απανωσίκι: < *απάνω* + *sik* (λέξη ταμπου) 'πούτσος' (Συντ.)]

{Λέγεται επίσης και *σικιμέ* κι *απανωτρούλι* (Κονδ.). Στη δεκαετία του '60 ακουγόταν (Ηράκλειο) ως *σικιμέ* κι *απάνω τρούλα*.}

σικιμέ¹ (έκφρ.) [*şikimé*] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Τσιρ.) : «μου είναι αδιάφορον, π.χ. "*Δεν μας εκαλέσανε στην ξεφάντωση, γιάντα; –Σικιμέ γλυτόνουμε και τα έζοδα*". κ.σ. βομολογία» (Παπ.). [< *sikimlek* (Παπ.) / σωστότερα: < *sikime* (βλ. σημείωση) (Συντ.)] (سك)

{Ο Κονδυλάκης έχει το λ. χωρίς ερμηνεία,

απλώς με την ένδειξη «ύβρις». Προσθέτει τη φρ. *σικιμέ* και *απανωσικά* (ή *απανωτρούλι*) (βλ.). Ο Παπαγρηγοράκης επισημαίνει τη βωμολοχική κυριολεξία του τουρκ. ετόμου (*sikilmek*) που προτείνει, χωρίς να την προσδιορίζει (τότε: σήμερα όμως δεχόμαστε ότι η “χυδαίωττα” δεν ισχύει στα λεξικά, βλ. Χριστόφορος Χαράλαμπακίης, “Το νέο χρηστικό λεξικό της Νεοελληνικής της Ακαδημίας Αθηνών”, Ανακοίνωση στο *8ο Διεθνές Συνέδριο Ελληνικής*, Ιωάννινα, 30 Αυγ.-2 Σεπτ. 2007, σ. 1263-1282 (ειδικά στη σελ. 1272) των Πρακτικών του Συνεδρίου, διαθέσιμο στο Διαδίκτυο: http://www.linguist-uoι.gr/cd_web/docs/greek/049_charalambakisICGL8.pdf). Το ρήμα *sikilmek*, λοιπόν, είναι παθητικό, σημαίνει (ως λέξη ταμπού) ‘γαμιέμαι’ και παράγεται από το *sik* (λέξη ταμπού, επίσης) ‘πούτσος’, η οποία με το κρητ. επίθημα *-im* ‘μου’ και το επίθημα *-e*, που αντιστοιχεί σε κατάληξη δοτικής, γίνεται *sikime* (ο τόνος στη λήγουσα). Η λ. *σικιμέ* είναι η αθρόστομη εκδοχή της έκφρ. “σκασίλα μου!”, αλλά όπως θα την έλεγε ο Καραϊσκάκης. Λέγεται και *σικιμέ καντάρ* (αργκό), βλ. σχετικό λήμμα στο *slang.gr*. Ο Τσιριγωτάκης έχει τη λ. *σικιμέ* με τη σημ. ‘άνευ σημασίας’ και την ετυμολογεί (μόλλον λανθασμένα) από το τουρκ. *sikim* ‘μια χούφτα’, το οποίο πάντως πρέπει να γραφτεί χωρίς κουκίδες (*sikim*), αλλιώς το νόημά του αλλάζει πάρα πολύ.}

σικιμέ² (έκφρ.) [*sikimé*] (Ξανθιν.): «(έχει προστακτική σημασία) = μη στενοχωριέσαι, μη χολοκάς. “Κακή είναι οφέτος η βεντέμα, μα σικιμέ²»».

[< *sikimma* ‘μη στενοχωριέσαι’, προστ. του ρ. *sikimmatmak*, αρνητ. τ. του ρ. *sikimmak* ‘στενοχωριέμαι’ (Ξανθιν.), βλ. σημείωση (Συντ.)] (صيقنق)

{Κανονικά θα έπρεπε να είναι **σίκι(ν)μα*, ώστε να διατηρηθεί και η έγκλιση του τόνου του τουρκ. αρνητικού ρήματος, πβ. *κόρκομα* < *korkma*. Ίσως να έχει την ίδια ετυμολ. προέλευση με το *σικιμέ¹*, οπότε δεν χρειάζονται δύο ξεχωριστά λήμματα. Διπλή ετυμολογία σημειώνεται (Γιαγκουλλής, 65) και για το κυπρ. *σικιμέ* = «στην πούτσα μου» [< τουρκ. *sikmek* ή *sikimma* < *sikimmatmak* (= μη στενοχωριέσαι)], αλλά το ερμηνευμά οδηγεί σαφώς στην ετυμολογία του *σικιμέ¹*.}

σικλέτι, βλ. **σεκλέτι**.

σικλετίζω, βλ. **σεκλετίζω**.

σικλετισμένος, βλ. **σεκλετίζω**.

σικλακίικι, το [*silakliti*] & **σελακίικι** [*selakliti*] & **σιρακίικι** [*sirakliti*] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Ροδ., Ιδομ^B): δερμάτινη ζώνη για όπλα και συνεκδ. φυσιγγιοθήκη, φυσεκλίικι.

[< *silahlık* (Παπ.)] (سلاحق)

{Το *silahlık* από το *silah* ‘όπλο’, από το οποίο το ελλ. *σελάχι* / *σιλάχι* (βλ. λ. στο *AKN*).}

σιλάνι, βλ. **ασλάνι**.

σίμες, ο [*silmés*] (Κριτσ^π): σβήσιμο, σκούπισμα, μείωση. Βλ. και *τσιμπούκι* *σιλιμέ*.

[< *silme* (Κριτσ.), ρηματ. ουσ. από το ρ. *silmek* ‘σκουίζω, σβήνω’ (Συντ.)] (سلمه)

σίλτες^A, ο [*siltés*] & **σελτές*** [*seltés*] & **χιλτές** [*hiltés*] (Παπ., Πάγκ., Ροδ.): ελαφρό, μαλακό στρώμα κρεβατιού.

[< *silte* (Παπ.) & διαλεκτ. *silte, selte* (TDK) (Συντ.)] (سيلته, شيلته)

σιμέτι, βλ. **σιμίτι**.

σιμίτι, το [*simiti*] (Ροδ.): κουλούρι.

[ίσως αντδ. < τουρκ. *simit* < αραβ. *semiz* < αρχ. *σεμίδαλις* (*AKN*)]

{Ο Ροδάκης το έχει ως **σιμέτι**, αλλά προφανώς πρόκειται για τυπογραφική αβλεψία.}

σινάλικι, το [*sinaliti*] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.): κοινωνική σχέση, συναλλαγή, συναναστροφή.

[< *asinalik* (Παπ.)] (اشناق)

{Κατά τον Πάγκαλο (Ε 171) «εκ του αρχ. *συναλιζόμαι* (= συναθροίζομαι) εξελιχθείσης της σημασίας ταύτης εις την του συναναστροφόμεν, ιδ. Ιστορ. Λεξ. της νέας Ελληνικής της Ακαδημίας Αθηνών υπό λήμμα *σινάλικι*». Η σωστή ετυμολογία είναι του Παπαγρηγοράκη. Ο Πιτυκάκης έχει τη λ. χωρίς ετυμολ. και τη γράφει *συναλλάικα* (< *συν* + *άλλος*), ο Κριτσόστακης *σινάλικι*. Κονδυλάκης, Ιδομενέως, Τσιριγωτάκης και Αποστολάκης τη γράφουν *σινάλικι*. Ο Νιșanyan ετυμολογεί το *asinalik* από τη λ. *asina* ‘γνωστός, οικείος’, από τα περσικά.}

σινάφι*, το [*sinafi*] (Παπ., Πάγκ., Ροδ., Δαρ., Ιδομ^B): συντεχνία, τάξη ανθρώπων.

[< *esnaf* (Παπ.), πληθ. *snif* (*AKN*)] (صنف)

σινβύλες, βλ. **σισιλέες**.

σινεκλίικι, το [*sinekliiti*]: «μυιοσόβητρον», δηλ. μυησοκοτώστρα. Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 107).

[< *sineklik* (Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης)] (سينكلك)

σινεματζής (Κριτσ^δ) [*sinemadzis*]: επαγγελματίας που παίζει σινεμά, που κάνει κινηματογραφικές προβολές (περιοδεύοντας σε χωριά – δεκαετία του ’60).

[Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλ. κατάληξη *-(α)τζής* (Συντ.)]

σινί*, το [*siñi*] (Πιτ., Τσιρ.): 1. «Μεγάλο ταψί, δι-

σκος αβαθής με χαμηλά χείλη από χαλκό» (Πιτ.)
2. «οι δυο κυκλικές επιφάνειες του ξυλοβάρελου, κορυφή και πάτος, ενισχυμένες με τσέρκν» (Τσιρ).
 [< *sini* (Πιτ.)] (سینی)

σινσιλές, βλ. **σισιλές**.

σιντριμάς, βλ. **συντριμάς**.

σιομπουνταλιάζω, βλ. **σομπουνταλιάζω**.

σιρακλίκι, βλ. **σιλακλίκι**.

σιργιάνι, βλ. **σεργιάνι**.

σιργιανίζω, βλ. **σεργιανίζω**.

σιργούνι¹ [sirǵúni] (Ξανθιν.) : σιργούνια, τα = «οι νέοι βλαστοί (λαίμαργοι) που εκφύονται στο εσωτερικό μέρος δέντρου». Για το *σιργούνι²* ‘έξορσία’ βλ. *σοργούνι*.
 [< *sürgün* ‘νεαρός βλαστός’ (Ξανθιν.), διαλεκτ. κατά το *TDK*] (سورگون)

σιργούνι², βλ. **σοργούνι**.

σιργουνιάζω [sirǵunǵázō] (Ξανθιν.) : «βγάζω (αφαίρω) τα σιργούνια (λαίμαργους βλαστούς δέντρου)».
 [< *σιργούνι* (Ξανθιν.)]

σίρι¹, βλ. **καριζίρω**.

σίρι², το [siri] : το μυστικό. Η λ. σε μακροσκελές ποίημα του Ιωάννη Κωνσταντινίδη *Η εκστρατεία του Ομέρ πασά κατά του Λασιθίου* (Ερμούπολη 1868, σ. 17 και 25).

[< *sir* (-rri), από το αραβ. *sirr* κατά τον Nişanyan (Συντ.)] (سر)

{Στην τουρκ. παροιμία *Sirrini açma dostuna, o da söyler dostuna* αντιστοιχεί ακριβώς η κρητική γνωμική μαντινάδα: *Μη θαρρευτείς του φίλου σου να πεις το μυστικό σου, / φίλος του φίλου θα το πει, κι είναι κακό δικό σου.*}

σίρικι (Ροδ., Κριτσ., Ιδομ^B, Χουστ.) : ειδικό στείλιάρι που χρησιμοποιούμε για να ζυγίσουν βαριά αντικείμενα με το κοντάρι, κανταρόζυλο: Δύο άντρες στέκονταν αντικριστά, έκαμπταν ελαφρώς τα γόνατα, στήριζαν τις άκρες του κονταριού στους ώμους τους, στερέωναν στη μέση του τον ένα γάντζο του κονταριού, ενώ με τον άλλο γάντζο έπιαναν αυτό που ήθελαν να ζυγίσουν, σηκώνονταν όρθιοι, ώστε το φορτίο να αιωρείται, και το ζύγιζαν. (Για το σίρικι ‘ποικιλία σταφυλιού’ βλ. σημείωση.)

[< *sirik* ‘κοντάρι’, πβ. *hamal* *sirigē* «κοντάριον μακρόν των αχθοφόρων διά μεγάλη βάρη» (Χλωρός, A 1038) (Συντ.)] (سریق, صریق)

{Ο Κριτωτάκης έχει τη λ. και με τη σημ. ‘ποικιλία μαύρου σταφυλιού με μεγάλες ρώγες’. Πριν από αυτόν λημματογραφούν τη λ. με αυτήν τη σημ. ο Πάγκαλος, ο Πιτωκάκης και ο Γαρεφαλάκης. Όλοι το γράφουν *σιρίκι*. Ομοίως και η

Ξενάκη-Ροβίθη. Μόνο ο Πιτωκάκης έχει διπλή γραφή και σημειώνει ότι προτιμά τη γραφή με *-i-* ως απλούστερη, αλλά και διότι δεν τον πείθει η ετυμολ. του Ανδριώτη από τη λ. *σιρικόν* ‘είδος κόκκινης βαφής’ (την οποία έχει ο Πάγκαλος), αν και δεν αποκλείει το σταφύλι αυτό να προέρχεται από τη Συρία και έτσι να προέκυψε το όνομά του. Στα τουρκ. η λ. *sirik* έχει και τη σημ. ‘κοντάρι για υποστήλωση φυτών’: *fásulye sirigē* «κοντάριον φασιλών ή άλλων φυτών» (Χλωρός, ό.π.). Το *TDK* έχει το ιζαφετικό σύνθετο *sirik domatesi* ‘ποικιλία ντομάτας με μεγάλους, στρογγυλούς, σαρκώδεις καρπούς που καλλιεργείται με υποστήλωση’. Το *σιρίκι* (ως είδος κλήματος) ίσως να σχετίζεται γλωσσικά με αυτά, δεδομένου ότι είναι ποικιλία που καλλιεργείται μόνο με υποστήλωση (κρεβατίνα). Αντίστροφος λεξιλογικός δανεισμός: η ελλ. λ. *κοντάρι* έχει περάσει στα τουρκ. ως *gönder* (Δημάση & Νιζάμ, 165), βασική σημ. ‘κοντάρι’, με διάφορες εξειδικεύσεις, μία από αυτές «*sirik*» (*TDK*), «*crochet du hammal*» (Meynard, B 680: كوندر). Επίσης: τουρκ. *herek* ‘ραβδί που μπαίνει δίπλα στα αναρρηχητικά φυτά, όπως το κλήμα και η φασολιά’ < ελλ. *χάραξ* (Δημάση & Νιζάμ, 167).}

σίριμι, το [sirimi] (άλλη γραφή: *σειρίμι*) (Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Τσιρ., Κασσ., Ξεν.) : σειρά φυτών, συστάδα αυλακίων στο λαχανόκηπο. Λέγεται αλλιώς και σανίδι.

[< *surim*, στη σημ. «*dar, uzun tarla parçası*» (στενό, μακρύ κομμάτι αγρού), αρχική σημ. ‘λουρί’ (*TDK*) (Συντ.)] (صیرم, سيرم)

{*Σίριμι* λεγόταν επίσης το καθένα από τα φύλλα σταφιδοχαρτου πάνω στα οποία είχαν απλώσει στον οηγιγά σταφύλια να ξεραθούν. Προτιμότερη η γραφή *σιρίμι*, επειδή δεν σχετίζεται ετυμολ. με τη λ. *σειρά*. Ο Ανδριώτης έχει τη λ. *σίριμι* ‘δερμάτινο κορδόνι’.

σίριτι*, το [siriti] (άλλη γραφή: *σειρίτι*) (Πάγκ., Τσιρ., Ξεν.) : λεπτή μεταξωτή ταινία που ράβεται στο *μειτόνι* και το *γελέκα* για ομορφιά και στερεότητα.

[< *serit* (Πάγκ.) / < *şirit* (AKN)] (شريت, شريت, شريط)

σιρμαγιά [sirmazá] & **σερμαγιά***, η [sermazá] (Παπ., Πάγκ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Ξεν.) : **1.** (αρχικό) κεφάλαιο μιας επιχείρησης. **2.** (μτφ.) γεννητικά όργανα του άντρα (πβ. περιουσία, στην ίδια σημασία).

[< *sermaye* (Παπ.)] (سرمايه)

{Η Ξενάκη-Ροβίθη έχει: *σιρμαγιά* και *σερμαγιά*. Κι εγώ, ως μαθητής Δημοτικού, φανταζόμουν τη λ. να γράφεται με υ (*συρμαγιά*), γιατί τη συσχετίζα με το σύρμα (συρτάρι), στο οποίο

υπέθετα ότι κάθε μαγαζάτορας έβαζε τα χρήματά του, όπως έβλεπα να κάνει ο καφετζής-μπακάλης του χωριού μου..}

σιρμαλί, βλ. **συρμαλένιος**.

σιρσιλές, βλ. **σισιλές**.

σισανές*, ο [sisanés] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Γαρ., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ξεν.) & **σισινές** [sisinés] (Ιδομ^B): είδος παλαιού εμπροσθογεμούς όπλου με τσακμακόπετρα: ΥΠΟΚΟΡ. **σισανεδάκι**, το.

[< *sišhane* (Παπ.)] (ششخانه)

{Ο τ. *σισανές* μόνο στον Ιδομενέως. Ο Ροδάκης το γράφει: *σισανές*.}

σισιλέ, βλ. **σισιλές** (σημείωση).

σισιλές, ο [sisisilés] & **σιρσιλές** [sirsilés] & **σινσιλές** [sinsilés] & **σινβιλές** [sinvilés] (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Γαρ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ.): γενιά, σόι. Συνηθίζεται στην κατάρα / βρισιά *Ατάλε το σισιλέ σου!*

[< *silsile* (Πάγκ.), από το αραβ. *silsila(t)*, κατά τον Nisyanan, & διαλεκτ. *sinsile* (TDK)] (سلسله)
{Ο Ξανθινάκης λημματογραφεί τη λ. **σισιλέ**, η (Σφακιά) με τη μτφ. σημ. 'τρέλα' και την ετυμολογεί (μόλλον άστοχα) από το *σίσιλο* (του μεσημεριού). Από το παράθεμά του «Όλοι ντωνα στο σόι τους είναι μια σισιλέ» φαίνεται ότι η λ. χρησιμοποιείται με την έννοια 'γενιά': 'όλοι τους είναι ίδια (τρελή) γενιά'. Υπάρχει και ο τ. **σισιλέτι** [< *silsilet*, τουρκ. τ. πλησιέστερος στο αραβικό έτυμο]: *Τότε εγενικεύτηκε η εθνική εγέρση, / Μωριάς, Στεριά και Εύβοια κι όλο το σισιλέτι* [= γένος, έθνος] (Γερμανός Γεωργιάδης, *Κρητική Μούσα*, Χάλκη 1898, σ. 11).}

σισιμάνης, βλ. **χιχιμάνης**.

σισινές, βλ. **σισανές**.

σιτζαντές, ο [sidzadés] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Ροδ., Αποστ., Τσιρ.): μικρό υφαντό χαλί που το έστρωναν πάνω στο σαμάρι να κάθεται ο καθαλάρης.

[< *seccade* 'χαλάκι προσευχής των μουσουλμάνων' (Παπ.)] (سجاده)

{Ένα τέτοιο υφαντό εφίπιο από τα Ανόγεια εκτίθεται στο Ιστορικό Μουσείο Κρήτης με την ένδειξη: **σερτζανές**. «Για τις γυναίκες έστρωναν πατανίαν», σημειώνει ο Πιτυκάκης. Η σημείωση αντανακλά τη διαφορετική (καλύτερη) θέση της γυναίκας στην παραδοσιακή κοινωνία της Κρήτης, σε σύγκριση με άλλα μέρη της Ελλάδας. Σημειώνουμε ότι και οι χριστιανοί είχαν το δικό τους 'χαλάκι προσευχής', το λεγόμενο *πεύκα* < *επεύχιον* (ορθότερα: *υπεύχιον* «επειδή στρώνεται υπό τον ευχόμενον», Αδαμ. Κοραής, *Ατακτα*, 4ος τόμος, Παρίσι 1832, σ. 131).}

σιτζεράρω, βλ. **σιτσιέρνω**.

σιτζίμι, το [sidzimi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ.): είδος χοντρού, στέρεου, καλοστριμμένου σπάργου. ΥΠΟΚΟΡ. **σιτζιμάκι**, το.

[< *sicim* (Παπ.)] (سجيم, سجم, سجيم)

{Ο Αποστολάκης έχει και ξεχωριστό λ. με τη γραφή *σιτζίμι* και *σιτζιμάκι*.}

σιτζιμάζω [sidzimázo] (Πάγκ., Πιτ.) & **σιτζιμάρω** [sidzimáro] (Ιδομ^B): ευνουχίζω ζώο (τράγο) δένοντας σφιχτά τους όρχεις του με *σιτζίμι*.

[< *σιτζίμι* (Πάγκ.)]

σιτζούκι, βλ. **σουτζούκι**.

σιτσιέρνω [sitsjéno] & **σιτζιέρνω** [sidzjéno] & **σιτζεράρω** [sidzeráro] (Πάγκ., Ιδομ., Ιδομ^B) & **σιτσιάρω** [sitsjáro] & **σιτζιάρω** [sidzjéno] (Τσιρ., Ιδομ^B): στενοχωρούμαι υπερβολικά, ανυπομονώ, νιώθω να σκάσω.

[δυσετυμολόγητο, βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Ο Ιδομενέως το γράφει *σιτζιέρνω*. Το *σιτσιάρω* του Τσιριγωτάκη είναι μάλλον τ. του *σιτσιέρνω*, όπως φαίνεται και από το παράδειγμα χρήσης που παραθέτει: *Να σιτσιάρω θέλω* [...]. Κατά τον Πάγκαλο: < τουρκ. *sizi* 'λύπη' + ίσως ιταλ. *crepare*. Προβληματική η ετυμολογία. Για την κατάληξη *-άρω* βλ. σημείωση στη λ. *ταλιμέρνω*.}

σιφίρ, το [sifir] (Παπ., Πάγκ.): το μηδενικό.

[< *sifir* (Παπ.)] (صفر)

σιφίρι σιφίρι (επίρρ.) [sifiri] (Ξανθιν.): «ίσα ίσα, ακριβώς». «Καλιτσουνοφυλλα και μυζήθρα τά 'φερα *σιφίρι σιφίρι*» (άρα, δεν περίσπεγε ούτε το ένα ούτε το άλλο).

[< *sifir* 'μηδέν' (Ξανθιν.)] (صفر)

σιχτίρ* (έκφρ.) [sixtir] (Παπ., Πάγκ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.): φύγε, χάσου από δώ. «Συνήθως λέγεται **ας-σιχτίρ**» (Παπ.).

[< *siktir* (Παπ.) / προστ. του *siktirmek* (Πάγκ.)] (سيكتيرمك)

{Όχι *ας σιχτίρ* αλλά: *ά σιχτίρ(ι)*, από το *ha siktir* 'ξεκουμπίδια', το οποίο όμως στα τουρκ. είναι χοντρή βρισιά, διότι σημαίνει κ.λ. 'ά γαμήσου'. Στα ελλ. δεν έχει σεξουαλικό περιεχόμενο, αλλά είναι «επιφωνηματική υβριστική έκφραση αγανάκτησης και απογομπής» (ΑΚΝ), βλ. και σημείωση στο λ. *σιχτιρίζω*.}

σιχτιρίζω* [sixtirizo] (Παπ., Πάγκ., Αποστ., Τσιρ., Ιδομ^B, Χουστ., Κασσ., Ξεν.): 1. διώχνω κάποιον με βίαιο τρόπο, τον διαλοστέλνω. 2. επιπλήττω.

[< *σιχτίρ* (Παπ.)]

{Για την ιστορία των λέξεων: Το 1920 ο Αρι-

στείδης Κριάρης (*Πλήρης συλλογή κρητικών δημοδών ασμάτων*, σ. 173) έγραφε τα εξής σε υποσελίδια σημείωση: «*Σιγτηρίζω* = Εκδιώκω τινά κακήν κακώς δια της λέξεως *Σικτήρ* = λέξις έχουσα αισχράν σημασίαν παρά Τούρκους. Ήδη δε εκπέσσα σημαίνει = Χάσου από 'δώ».

σιγτήρισμα*, το [sixtírizma] (Αποστ., Τσιρ., Κασσ.) : επίκληση, βρίσιμο.
[< *σιγτηρίζω* (AKN)]

σιγτήρ πιλάφι, το [sixtír piláfi] (Πάγκ., Τσιρ., Κριτσ.) & **σιγτήρ πιλάβι** [sixtír piláví] : **1.** το τελευταίο φαγητό του γάμου · **2.** η αποπομπή, η εκδιώξη κακήν κακώς.

[< *σιγτήρ* + *πιλάφι* (Πάγκ.)]

{Κατά τον Πάγκαλο, στη έκφρ. *επήρε το σιγτήρ πιλάβι* ή *του δόκανε το σιγτήρ πιλάβι* «υπόκειται μύθος τις ή γεγονός»}. Στη σημ. **1** ακούγεται ως αστείο. Άλλωστε η έκφρ. δεν υπάρχει στα τουρκικά, αλλά είναι ελλ. σχημ. με χιουμουριστικό στόχο, πβ. *ρεμπέτ ασκέρι*. Στο κρητ. αποχωρευτιστήριο φαγητό του γάμου αντιστοιχεί η τουρκ. *paça günü* «ημέρα της πηχτής, ήτοι η τελευταία ημέρα της γαμηλιού εορτής παρ' οθωμανούς, καθ' ην τρώγουσι πηκτήν» (Χλωρός, Α 411).}

σκαμπίλι*, το [skabíli] (Τσιρ., Κριτσ.) & **σκαμπίλια**, τα [skabíla] (Ξανθιν., Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Ξεν.) : **1.** χαστούκι · **2.** είδος χαρτοπαγνίου · **3.** (στον πληθ. τα *σκαμπίλια*) τα τραπουλόχαρτα.

[< τουρκ. *iskambil* 'παγνιόχαρτα, ράπισμα ηχηρό' (Ξανθιν.), βλ. σημείωση (Συντ.)] (اسكابتيل)

{Το AKN διαφοροποιεί *σκαμπίλι* 'μπάτσος, χαστούκι' [< ;] και *σκαμπίλι* 'είδος τυχερού παιχνιδιού που παίζεται με τράπουλα' [< ιταλ. (;) (πρβ. τουρκ. *iscambil*) ίσως < παλ. γαλλ. *brisque* από όν. ηθοποιού]. Το TDK έχει τη λ. *iskambil* μόνο με σημ. σχετικές με την τράπουλα και την ετυμολογεί από το *Briscambille* (άλλη γραφή του ψευδωνύμου του Γάλλου ηθοποιού Jean Gracieux, 1575-1634), βλ. λ. στη *Βικιπαίδεια*, στο Διαδίκτυο).}

σκα(ν)τζίκης, βλ. **καντζίκης**.

σκα(ν)τζίκικα, βλ. **καντζίκης**.

σκατουλατζής, ο [skatuladzis] (Γαρ., Κριτσ., Ιδομ^B) : ο επαγγελματίας που αδειάζει βόθρους.
{Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευσης κατ'αλ. -(α)τζής.}

σκεμπέ, βλ. **σκεμπές**.

σκεμπεδάκι, βλ. **σκεμπές**.

σκεμπές*, ο [tʃebés] & **σκεμπέ^(A)**, η [tʃebé] (Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Χουστ., Ξεν.) : **α)** (ως ουσ.) η κοι-

λιά, το στομάχι (ανат.) · ΥΠΟΚΟΡ. **σκεμπεδάκι**, το. **β)** (ως επίθ. προσ.: *σκεμπές*) **1.** λαίμαργος, φαγάς, κοιλαράς · **2.** χωρίς σφρίγος.

[< *iskembe* (Πάγκ.)] (اشكبيه, شكبيه)

{Το θηλ. *σκεμπέ* μάλλον από επίδραση της λ. *κοιλιά*.}

σκεντζές, ο [tʃendzés] (Ξανθιν.) : ο βασιανισμός.

[< *iskence* (Ξανθιν.)] (اشكنجه)

{Ο Τσιριγοτάκης λημματογραφεί τη λ. *σκεντζές* (και *εσκεντζές*) με τη σημ. 'κακοτέχνης' και την ετυμολογεί από το «Τουρκ. *eskentze* = ατζαμής», έτιμο που δεν μπόρεσα να εντοπίσω. Προφανώς πρόκειται για τη λ. *σκιτζής* (βλ.)}

σκεντζεύο [tʃendzénɔ] & **σκεντζίω** [tʃendzíɔ] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Ροδ., Ιδομ^B) : βασιανίζω, τυραννώ. Μέσο: **σκεντζεύομαι**, **σκεντζίζομαι** ως σύνθετο: *πολιοσκεντζεύομαι*, *πολιοσκεντζίζομαι* 'πολυβασιανίζομαι' (Ξανθιν.^A)

[< *iskence* (Παπ.) / < *σκεντζές* (Ξανθιν.)]

σκεντζίω, βλ. **σκεντζεύο**.

σκετζήδικο, βλ. **σκετζίδικο**.

σκετζήλικα, βλ. **σκετζύλικα**.

σκετζής, βλ. **σκιτζής**.

σκετζίδικο, το [tʃedziðiko] (Κριτσ.) : εργαστήριο για επιδιορθώσεις παπουτσιών ή ρούχων.

[< *σκετζ(ής) -ίδικο* (Συντ.)]

{Ο Κριτσωτάκης το γράφει: *σκετζήδικο*.}

σκετζύλικα, το [tʃedziɫiɫi] (Γαρ., Κριτσ.) : η εργασία του μπαλωματή (βλ. *σκιτζής*).

[< *σκετζ(ής) -ίλικα* ή τουρκ. *ezkicilik* (Συντ.)]

{Ο Γαρεφαλάκης το γράφει: *σκετζήλικα*.}

σκιαεθάρης (επίθ. προσ.) [tʃaetháris] (Τσιρ.) : μαρτυριάρης, καρφί.

[< **σκιαετάρης* < *σκιαέτι* (βλ.) ή διαλεκτ. (;) **zikayetkar* (Συντ.)]

{Στα τουρκικά του Αζερμπαϊτζάν υπάρχει η λ. *zikayetkar* 'παραπονούμενος' (βλ. Altaylı, Seyfettin, *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, Κων/πολη 1994, τόμ. 2, σ. 1088.)

σκιαέτι, το [tʃaéti] & **σκιαέτι** [sitʃaéti] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** καταγγελία, παράπονο · ΦΡ. *κάνω σκιαέτι*, *πάω στο σκιαέτι* · **2.** εξίστωση, κουτσομπολιά · **3.** συκοφαντία.

[< *zikâyet* (Παπ.)] (شكيت)

{Ο Ροδάκης λημματογραφεί τον τ. *σκιαέτι* = δικαιολογία. (Τυπογραφική αβλεπία);}

σκιαλίκα, το [tʃialíɫi] (Πάγκ.) : «Αι απρέπεια τις οποίας κάμνει ο μεθυσμένος, ο οποίος σπάζει ποτήρια, χειρονομεί».

[< *eskialik* 'το φέρσιμο του *eskia*', βλ. λ. *eskias* (Συντ.)]

σκιάς, βλ. **εσκιάς**.

σκιντίζω, βλ. **κισντίζω**.

σκιτζής*, ο [ʃi'dzís] & **σκετζής** [ʃi'edzís] & **εσκεντζής** [eʃi'edzís] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Ροδ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) & **εσκιτζής** [eʃi'dzís] (*Κώδικας Θυσιών*, 371) : **1.** ο επιδιορθωτής υποδημάτων · **2.** παλαιοπώλης · **3.** (μικρ., μειωτ.) κάθε τεχνίτης που υστερεί σε μαστοριά και επιτηδεiosύνη · **4.** (για γιατρούς, θεραπευτές κλπ., μειωτ.) κομπογιαννίτης, απατεώνας.

[< *eskici* (Παπ.) (اسكيجي)]

{Βλ. και σημείωση στο λ. *σκεντζές*.}

σκληπατζίκι, βλ. **πλακα(ν)τζίκι**.

σκουντιά, τα [skudjá] (Ξανθιν.) : «οι πέτρες που κρέμαγαν με σπάγγους στο φασίδι και στο διασίδι, για να κρατούν σταθερά τα καλάμια και τα μασούρια».

[ίσως < *sikanti* 'σφιζιμο, πίεση' (Ξανθιν.)]

(صيقندي، صقندي)

σκυλόκουμος, βλ. **κούμος**.

σκυλοπισμανεύω, βλ. **πισμανεύω**.

σκύλος, βλ. **καντζίκης**.

σμαγδάλι, βλ. **μασγάλι**.

σμπερντάχι, βλ. **μπερντάχι**.

σοβαντζίω* [sovadízo] (Παπ.: στο λ. *σοβάς*) & **σοφαντζίω** [sofadízo] (Ιδομ.) : επιγρώ με σοβά την επιφάνεια ενός τοίχου (*AKN*).

[< *sovad(im)*, αόρ. του ρ. *sovakak*, διαλεκτ. του *sivamak* (Συντ.)]

σοβάς*, ο [sová's] & **σοφάς**² [sofás] (Παπ., Πάγκ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ.) : το ασβεστοκονίαμα (*λέξις πανελλήνιος*, Παπ.).

[< *siva* (Παπ.) / < *sona* / *siva*, τύποι του *siva* (*AKN*)] (صوا، صوا)

σοβά τεπές, ο [sová tepés] (Παπ., Πάγκ.) : «σανίδιον επί του τοίχου χρησιμεύον ως περιζώμα του πατώματος» (Πάγκ.), το σοβατεπί (*AKN*).

[< *siva tepe* (Παπ.)]

σοβατζής*, ο [sovadzís] (Παπ.: στο λ. *σοβάς*, Πάγκ.) : τεχνίτης που κάνει σοβάδες, που σοβαντζίει.

[< *sivaci* (Πάγκ.) / *sovaci* (& *sivaci*) (*AKN*)] (صوياجي)

σογιά, η [sozá] (Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ.) : το σόι, η γενιά.

[< *soí*, πληθ. *σόγια* · το γένος και ο τονισμός κατά τη: *γενιά*. (Συντ.)]

(*)**σογιουλτζούμπασης**, βλ. Παράρτημα 1.

σόι*, το [soí] (γεν. του *σογιού*, πληθ. τα *σόγια*) (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ.) : **1.** (για ανθρώπους) γένος, καταγωγή, οικογένεια · **2.** το είδος (τι λογής είναι κάποιος/κάτι) · **3.** (για ζώα και φυτά) ράτσα, ποικιλία.

[< *soy* (Παπ.) (صوي)]

{Ο Πάγκαλος γράφει: *soy* και *σουλίδικος*. Ο Πιτκάκης σημειώνει ότι στη Δ. Κρ. «με τον όρο *soí* εννοούν τους εκ πατρός προγόνους, ενώ με τον όρο *γενιά* τούς εκ μητρός».

σοϊκός (επίθ.) [soikós] & **σόικος** [soíkos] (Πιτ., Ξανθιν., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : «Κατά κυριολεξία ο προερχόμενος από καλό σόι. Επεκράτησεν όμως, επί ανθρώπων και πραγμάτων να σημαίνει τον ακέραιο χαρακτήρα ή το ποιοτικά εκλεκτό πράγμα» (Πιτ.). Βλ. και *καλής σόης*. ΕΠΙΡΡ. **σοϊκά** (τροπ.) : σωστά, καλά, όπως πρέπει.

[< *soí* (Πιτ.)]

{Ο Ιδομενέος σημειώνει εύστοχα ότι η λ. συνήθως χρησιμοποιείται αρνητικά: *den éina* / *den mou φαίνεται σοϊκός*. Βλ. *σοϊλής*.}

σοϊέ, βλ. **στο σοϊέ**.

σοϊλής^(Α) (επίθ. προσ.) [soi'lis], θηλ. **σοϊλίνα** [soi'lina] (Κριτσ.) : αυτός που κατάγεται από καλή οικογένεια.

[< *soylu* (Κριτσ.) (صويلو، صويلو)]

{Λέγεται και *σογιαλής*, θηλ. *σοϊλού* / *σογιαλού*. Ο Ξανθινάκης αναφέρει απλώς τις λ. *σοϊλής* και *σοϊλίδικος* ως συνώνυμα του *σόικος* στο σχετικό λήμμα.}

σοϊλίδικος* (επίθ.) [soi'lidikos] (Παπ., Πάγκ., Τσιρ.) : **1.** αυτός που κατάγεται από καλή οικογένεια · **2.** (για ζώα) που είναι καλή ράτσα · **3.** (για αντικείμενα) καλοφτιαγμένος.

[< *soylu* + *-idikos* (Πάγκ.) (صويلو، صويلو)]

σοϊπλούδικος (επίθ.) [soi'pludikos] (Πιτ.) : «Ό,τι περίπου και ο σοϊκός, με μια μικρή σημασιολ. διαφορά. Η παρεμβολή των συλλαβών -πλουδι- υποδηλώνει το σχετικό και όχι το απόλυτο. Κάπως το «μέχρις αποδείξεως του εναντίου»». [μάλλον από συμφυρμό των λ. *σοϊκός* (βλ.) και *σοουλπλούδικος* (βλ.) (Συντ.)]

σοϊταρηλίκι, το [soitarilít'i] & **σαϊταρηλίκι** [saitarilít'i] & **χοϊτηρηλίκι** [xoi'tirilít'i] (άλλη γραφή: *χοϊταρηλίκι*) & **χοϊταρηλίκι** [xoi'tarilít'i] (Κονδ., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ.^β) : **1.** αστείο, χωρατάς · **2.** διπλωματία.

[< *soitarhís* + *-ilik* ή κατευθείαν < *soytarilik* (Συντ.) (صويتاريق)]

{Προτεινόμενη γραφή: *σοϊταρ(ι)λίκι*. Στη γραφή *χοϊταρηλίκι* (Ιδομ.^β) διαφαίνεται ορθογραφική επίδραση από τη λ. *χωρατάς*, με την οποία είναι

στο ίδιο λήμμα. Το πέρασμα στη σημ. 'διπλωματία' (Γαρ.) δεν είναι προφανές.]

σοιταρής (επίθ. προσ.) [soitaris] & **χειταρής** [cheitaris] (Κονδ., Ιδομ^B): χωρατατζής

[< *soiyari* «γελωτοποιός, μίμος» (Χλωρός, A 1035) (κατά τον Nişanyan < αραβ. *sa'tar* 'τεχνητός φαλλός' < ελλ. *σάτυρος*) (Συντ.)] (σοιταρί, σοιταρί, سويتارى, سويتارى)

{Βλ. και *σαϊταρτζής*. Αντίστροφος λεξιλογικός δανεισμός: τουρκ. (διαλεκτ. κατά το *TDK*) *horata* 'αστειότης', *horata etmek* 'κάμνω αστειότητα, αστειεύομαι', *horataci* 'ο αγαπών να κάμνη αστειότητα, φιλοπαίγμων, ευτράπελος' (Χλωρός, A 756).}

σοκακάκι, βλ. **σοκάκι**.

σοκάκι*, το [sokáʃi] (Παπ., Πάγκ., Ροδ., Τσιρ., Δαρ., Ξεν.): συνοικιακή οδός, στενός δρόμος σε κατοικημένη περιοχή, το στενό- ΥΠΟΚΟΡ. **σοκακάκι**, το.

[< *sokak* (Παπ.)] (سوقاق, سوقاق)

σολομπιτεβίς (επίρρ.) [solobitevis] (Πάγκ.): εντελώς, τελείως.

[< *σολομπιτίς*, «κατά τινα αναλογικήν επίδρασιν και άλλης τινός συνων. λέξεως» (Πάγκ.)]

σολομπιτίς (επίρρ.) [solobitis] & **σολομποτίς** [solobotis] (Πάγκ., Αποστ., Τσιρ.): εντελώς, τελείως.

[< *όλος* + *μπίτι* (Πάγκ.) / *μύλλον* < επιτατ. -σο + *ολομποτίς* (Συντ.)]

{Για το επιτατ. -σο βλ. σημείωση στο λ. *σοτουρκεύω*.}

σολομποτίς, βλ. **σολομπιτίς**.

σομακί*, το [somaʃi ή somaʃi ?] (Παπ., Πάγκ.): πολύχρωμο μάρμαρο ή μετέον.

[< *somaki* (Παπ.)] (سوماكى, صوماكى)

σομαραζόνω [somarazóno] (Κριτσ.): «βρίσκομαι σε μεγάλη κατάθλιψη ή αδράνεια».

[< επιτατ. *σο-* + *μαραζόνω* (Συντ.)]

{Για το επιτατ. *σο-* βλ. σημείωση στο λ. *σοτουρκεύω*.}

σόμπα*, η [sóm̩ba] (Παπ.): η θερμάστρα.

[< *soba* (Παπ.)] (صوبا)

{Κατά το *EΛNΕΓ* πρόκειται για αντιδάνειο: < τουρκ. *soba* < ουγγρ. *szoba* < παλ. άνω γερμ. *stuba* < μεσν. λατ. **extupa* / **extufa* (γαλλ. *étuve*) < υστλατ. **ex-tufare* < λατ. *ex-* + **tufare*, το οποίο από το αρχ. *τύφος* 'γεμίζω καπνό, ατμό' < *τύφος* 'καπνός, ατμός'.}

σομετάρω [sobetáro] (Πιτ., Ιδομ^B): «Κάθομαι πρόσωπο με πρόσωπο. Σύζητώ κατ' ιδίαν» (Πιτ.), κουβεντιάζω με κάποιον.

[< *σομπέτι* (βλ.) (Συντ.)]

{Το ερμίνευμα του Πιτυκάκη είναι επηρεασμένο από την ετυμολογία που ο ίδιος προτείνει. Για την κατάληξη *-άρω* βλ. σημείωση στη λ. *ταλμέρνω*.}

σομπέτι, το [sobéti] & **σομπέτι** [subéti] (Κονδ., Ιδομ^B): η κουβέντα.

[< *σομπέτ* (Κονδ.) / < *sohbet* (Συντ.)] (صحبت)

{Ως *σομπέτι* σε στίχο κρητ. ρίμας του 19ου αιώνα: *οντέ τα κουβεντιάζανε κι εκάνα το σομπέτι* (Εμμ. Δουλγεράκης, "Το κρητικόν δημώδες άσμα της Σουσάννας", *Κρητικά Χρονικά*, 9 (1955), 344).}

σομπόγιδος (επίθ.) [sobóʒidos] (Τσιρ., Ιδομ^B): ίσος με ανάστημα ανθρώπου: «σομπόγιδος να κάμεις το' αχερόφορδους να βάνουσι πολλά άχερα».

[< *σο-* (< *ίσος*) + *μπόι*, *μπόγια*: κατάληξη *-ιδος* (:)] (Συντ.)]

{Υπάρχει το επίθ. *σόμπογος* που σημαίνει 'ίσος στο ανάστημα με κάποιον άλλον'. Για το *ά* συνθετικό πβ. *σόκαιρος* 'συνομιληκος', *σόκουρος* 'ισούψης', *σόχρονος* 'συνομιληκος' (Πάγκ., E 218, 220, 234).}

σομπουνταλιάζω [sobudalázo] & **σιομπουνταλιάζω** [sɔ̃budalázo] (Ξανθιν., Γαρ. στο λ. *μπουνταλιάζω*, Αποστ., Τσιρ., Κριτσ.): γίνομαι περισσότερο (ή ολότελα) μπουνταλιάς, αποβλακόνωμα· *μτχ. παθ. πρκ.*: **σομπουνταλιασμένος**.

[< επιτατ. *σιο-/σο-* + *μπουνταλιάζω* (Ξανθιν.)]

{Ο Κριτσotάκης λημματογραφεί χωριστά τον (αμάρτυρο;) τ. **σομπουνταλιά**.}

σοντιμπιντούς (επίρρ.) [sodibidús] (Τσιρ.): ολότελα.

[< επιτατ. *σο-* + *ντίπι* (Τσιρ.) / *μύλλον* + *ντιπιντούς* (βλ.) (Συντ.)]

{Για το επιτατ. *σο-* βλ. σημείωση στο λ. *σοτουρκεύω*.}

σοολκόλ αγασής, ο [solkól agasis] : αρχηγός του αριστερού κέρατος του στρατεύματος. Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 101), βλ. και *σαακόλ αγασής*.

[< *sol kol aǵasi* (Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης)]

{Σημείωση Στέφ. Ξανθουδίδη: «Είναι περιέργον ότι αι ονομασίαι του δεξιού και αριστερού κέρατος κατά τον χρόνον της πολιορκίας του Χάνδακος 1646-1669 διατηρούνται ακόμη κατά το 1786».

σοολκολαζάπαγασής, ο [soolkolazápagasis] : αρχηγός των Αζάπαθών του αριστερού κέρατος. Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 101), βλ. και *σαακολαζάπαγασής*.

[< *sol kol azapagasi* (Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης)]

{Αζάπαγασής < *azap ađasi*. Για τη διπλή είσοδο της λ. *azap* στα ελληνικά (μία κατευθείαν από τα αραβ. και μία από τα τουρκ.) βλ. σχόλιο στη λ. (*)*αζάπης*, στο Παράρτημα 1.}

σοτουρκέω [soturkéo] (Αποστ., Τσιρ.) : «μεταφορικά, γίνομαι Τούρκος. (Λέγεται στην περίπτωση που παραμελώ βασικά θρησκευτικά μου καθήκοντα και μοιάζω να μην είμαι Χριστιανός, αλλά Μωαμεθανός, αλλόθρησκος, Τούρκος.)» [σο- στην σημ. ‘εντελώς’ + *τουρκέω* (Συντ.)] {Για το πρώτο συνθετικό (σο-) βλ. Ελεονώρα Δημελά, Το *σο-/σο-* στην κρητική διάλεκτο: Μια περίπτωση γραμματικοποίησης. Ανακοίνωση στο *8ο Διεθνές Συνέδριο Ελληνικής Γλωσσολογίας*, Ιωάννινα, 30 Αυγ.- 2 Σεπτ. 2007, σελ 784-797 των Πρακτικών του Συνεδρίου, διαθέσιμο στο Διαδίκτυο: http://www.lingui.si-uoι.gr/cd_web/docs/greek/014_dimelaiCGL8.pdf (29-4-2012).}

σού, βλ. **σού**.

σού!, βλ. **σούς!**

σουβαρίς, ο [suvaris] & **σουμπαρίς** [subaris] (Παπ., Πάγκ., Ροδ., Ιδομ^B.): έφιππος ταχυδρόμος (επί Τουρκοκρατίας). [*suivari* (Παπ.)] (سوارى)

σού-γιολού, το [sú zolú] : υδραγωγείο (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 347). [*su yolú*, κ.λ. δρόμος του νερού: *su* ‘νερό’ *yol* ‘δρόμος’, βλ. *γιογλέρω* (Συντ.)] (صو يولى)

σουγιολτζής, ο [sú zoldzis] : αρχυδρονόμος (*Μεταφράσεις*, Γ 439). Η λ. εν χρήσει σε έντυπο *Εκλογικό Κατάλογο Δήμου Ηρακλείου* έτους 1906 (Ιστορικό Αρχείο Κρήτης, φωτοτυπημένο αντίγραφο στη Βικελαία), σ. 1, αρ. 7: *Αβδουραχμανάκης Τζεμήλ, σουγιολτζής*. [*su yolcu* (Σταυρινίδης)]

σουγιού, η [suzú] & **σουζιού** [suzjú] (Πάγκ., Γαρ., Ιδομ^B, Ξεν.). **1.** σουρωτήρι. **2.** καταβρεχτήρι, ποτιστήρι. [*siizgú* ‘σουρωτήρι, τρυπητό’ (Πάγκ.)] (سوزگوى)

σουγιούν γιαπανά (ουλσούν) (έκφρ.) [sujún jabaná (ulsun)] (Κονδ.) : με το συμπάθειο, (το καθαρευουσιάνικο) μετά συγχωρήσεως. [μεταγραφή με ελλ. χαρακτηρισές του τουρκ. *sözüm yabana olsun* (Συντ.)] (سوزم يابانه اولسون) {Για τη έκφρ. *sözüm yabana* ο Χλωρός (Α 934) γράφει: «ο λόγος μου εις την έρημον, ήτοι δεν εφαρμόζεται εις το περί ου ο λόγος πρόσωπον ή πράγμα [έκφρασις περιφρονησεως, εν χρήσει όταν εκφέρει τις το όνομα πράγματος αναξίου λόγου]».}

σουγκί, το [suhdzí] (Πιτ., Ιδομ., Κριτσ^{1π}.): **1.** η ξιφολόγη. **2.** κάθε αιχμηρό όργανο.

[< *süngü* (Πιτ.)] (سنگو، سونگو، سنك)

σουγκίζω [suhdzizo] (Πιτ., Ροδ., Ιδομ.): χτυπώ με αιχμηρό όργανο, λογχίζω.

[< *σουγκί* (Συντ.)]

σουκιούρι, το [sufúri] (Τουρκοκρ.) : η ευχαριστία. Βλ. και *αραμπισουκιούρι*.

[< *sükür* (Bilgehan², 636) «ευχαριστία, ευγνωμοσύνη, δόξα» (Χλωρός, Α 970)] (شكر)

σουκουλαγασής, ο [sukulayasis] : ο φρουράρχος του Κούλε (στην είσοδο του ενετικού λιμανιού στο Ηράκλειο). Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεισέσια*, 102-3).

[< *su kule ađasi· su kulesi* «φρούριον του ύδατος» (Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης)]

σουλαντζώ [suladizo] (Ροδ.) : καταβρέχω.

[< *sulad(im)*, αόρ. του ρ. *sulamak* (Συντ.)] (سولا مق)

σούλιδικος, βλ. **σοΐλιδικος**.

σουλουμάς, ο [sulumás] : διγλωριούχος υδράργυρος. Η λ. σε κρητ. ιατροσόφιο του 1826 (βλ. Παπαδογιαννάκης, 126).

[< *sülimen* «υδροχλωρικός υδράργυρος, κ. σουλουμάς» (Αβραάμ Μαλιάκας, *Λεξικόν Τουρκο-Ελληνικόν*, Κων/πολη 1876, σ. 320) (Συντ.)] (سولمن)

σουλουντάνα, η [suludána] (Γαρ., Κριτσ.) : πηγή στην έκφρ. (το *αίμα*) *τρέχει σουλουντάνα*: μεγάλη αιμορραγία.

[δυσετυμολόγητο· ίσως < διαλεκτ. *solugan* «kaynak» (πηγή), με επίδραση από τη λ. *φουντάνα* (< ιταλ. *fontana* ‘πηγή’) (Συντ.)]

{Για τη λ. *φουντάνα* ο Πιτκάκης σημειώνει ότι «επεκράτησεν με επιρρημ. σημασία, πάντοτε επί ροής υγρών, αφθόνως, ορμητικώς. “Η βρύση του χωριού σήμερο τρέχει φουντάνα”. “Τον είδα κι ήτρεχε το αίμα απού την πληγή, φουντάνα”». Ο Χαράλαμπος Συμεωνίδης (σε βιβλιοκρισία του για το: Μ. Γ. Μιχαηλίδου-Νουάρου, *Λεξικόν της Καρπαθιακής διαλέκτου*, Αθήνα 1972, στο περιοδ. *Ελληνικά*, 26/1 (1973), 167) σημειώνει για το επίρρ. *σουλουντράνι* ‘κρουνηδόν’: «α’ συνθ. το *sulw* (= υδαρής). Για τους πρόσφυγες στη Ν. Αλικαρνασσό *σουλουντράνι* (το) ήταν η υδρορροή (Νικ. Κοντοσπουλος, “Το γλωσσικόν ιδίωμα της Αλικαρνασσού Μ. Ασίας” (*Αθηνά*, 62 (1958), 304). Πηγή με το όνομα *Σουλουντράνα* υπάρχει στο χωριό Άγιος Ισίδωρος στη Ρόδο. Στο νομό Καρδίτσας υπάρχουν οι ιαματικές πηγές *Σουλαντά*.}

σουλουντανίζω [suludañizo] (Γαρ., Κριτσ.) : (μόνο στο γ'ενικό: *σουλουντανίζει*) τρέχει, ρέει ασταμάτητα (π.χ. το αίμα).

[< *σουλουντάνα* (Συντ.)]

{Το *συροντανίζω* 'ρέω, γίνονται μούσκεμα από ιδρώτα ή από αμορραγία', που έχει ο Ιδομενέως^(B), και το *σειροντανίζω* 'μεταφέρω κάποιο υγρό που στάζει συνεχώς' που έχει ο Τσιριγωτάκης είναι πιθανότατα παραφθορές του *σουλουντανίζω*, με επίδραση από το ρ. *συρώνω* στη σημ. 'ρέω'. Ο Νικ. Κοντοσόπουλος, στη μελέτη "Το γλωσσικόν ιδίωμα της Αλκαρνασού Μ. Ασίας" (*Αθηνά*, 62 (1958), 304), έχει καταγράψει το ρ. «*σουλουντανίζει*: διαρρέει (το ύδωρ από τα σπάς της στέγης εντός του δωματίου).»

σουλούπι*, το [sulúpi] (Παπ., Πάγκ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Ιδομ^B, Κασσ.) : η μορφή, κατατομή του σώματος.

[< *üstüp* 'τρόπος, ρυθμός' (Παπ.) (اسلوب)]

σουλουλτούδικος (επίθ.) [suluplúdikos] (Γαρ., Κριτσ., Ιδομ^B) : καλοφτιαγμένος (κυρίως για άνθρωπο).

[< *üstüplu* (Κριτσ.) 'με σουλούπι, με στυλ' (με μετάθεση του αρχικού φωνήεντος όπως και στη λ. *σουλούπι* < *üstüp*) + -δ-ικός: η ανάπτυξη του -δ- κατ' αναλογία προς επίθετα σε -ιδ-ικός που παράγονται από επίθετα σε -λής δάνεια από τουρκ. επίθετα σε -li, π.χ. *belali* > *μπελαλής*, πληθ. *μπελαλήδ-ες* > *μπελαλήδικος* > (με ορθογραφική απλοποίηση) *μπελαλήδικος* (Συντ.)]

σουλουπόνω*, -ομαι [sulupóno] (Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κασσ., Ξεν.) : επαναφέρω σε καλή κατάσταση, τακτοποιώ, φροντίζω την εξωτερική εμφάνιση κάποιου. Το μέσο *σουλουπόνωμαι*: τακτοποιώ την εξωτερική μου εμφάνιση.

[< *σουλούπι* (AKN)]

σουλουπωσά, η [suluposá] (Αποστ., Τσιρ., Ξεν.) : το σουλούπι.

[< *σουλουπόνω*, πβ. *καμωσά* 'σουλούπι' (βλ. λ. στον Ιδομενέως) (Συντ.)]

σουλούσι, το [sulúsi] & **σουλούχι** [sulúçi] (Γερ., Ξανθιν^A, Κριτσ.) (συνήθως στον πληθυντικό: *τα σουλούσια*, *τα σουλούχια*) : η περιουσία. *Όλα ντου τα σουλούχια τά 'γραψε στο μοναστήρι* (Κριτσ.). Η λ. στην εφημ. *Κρήτη* (Χανιά), έτος ΙΑ', φ. 512, 27-2-1879: *αι εκχωρήσεις του τρίτου περιουσίας (σουλούς)*.

[< *siülüs* (Ξανθιν.) «το εν τρίτον» (Χλωρός, Α 599), από τα αραβ. κατά τον Nişanyan] (سؤلوس)

{Ο Ξανθινάκης σημειώνει: «Προφανώς ο πληθ. *σουλούσια*, όσον αφορά τις διανεμόμενες περιουσίες, αρχικά θα εδηλώνε μερίδια, καθένα των οποίων θα ήτο ίσο με το ένα τρίτο μιας τέτοιας

περιουσίας, και αργότερα περιουσιακά μερίδια αδιακρίτως, δηλ. περιουσίες.}

σουλοχαϊδίζω [suluxaiðizo] & **σουλοχαϊδίζω** [suloxaiðizo] (Γαρ., Κριτσ.) : «Κουβεντιάζω άσκοπα, χωρίς ουσία» (Γαρ.), περιφέρομαι φλυαρώντας και χαχανίζοντας (Κριτσ.).

[ίσως το πρώτο τμήμα (σουλου-) να σχετίζεται με το επίθ. *sulu* 'νερούλος' στη μτρ. σημ. 'φλύαρος, ενοχλητικός' – το β' (-χαϊδίζω) αγνώστου ετύμου (Συντ.) (صوليو، صولى)]

{Το *TDK* έχει το επίθ. *sulu* 'υδαρής, υδατώδης, νερούλος' και με τη μτρ. σημ. «yersiz şakalar yapan, söz ve davranışları ile çevresini tindirgin eden veya gereksiz iltifatlarda bulunan (kimse)» (αυτός που κάνει άτοπα αστεία, γίνεται ενοχλητικός με λόγια ή φερσίματα ή επινοεί περιττές φιλοφρονήσεις).}

σουλοχανιάζω [suluxañazo] (Πιτ., Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ., Δαρ.) : συναχόμενα, κρουολογώ- μτχ. παθ. πρκ. **σουλοχανισμένος**.

[< διαλεκτ. *soluğan* «soluk soluğa, tiknefes» (= λαχανιασμένος) (*TDK*), με επίδραση από το *λαχανιάζω* (Συντ.)]

{Πβ. ιμβριακό *σουλοχανιάζου* (-ω) 'λαχανιάζω' < *σουλογάν(η)ς* 'αυτός που αναπνέει με δυσκολία, που λαχανιάζει' < *σολογάνης* < τουρκ. *soluğan* 'άσθμα, δύσπνοια' (Ξενοφών Τζαβάρας, *Λεξικό του Ιμβριακού ιδιώματος*, Ερμηνευτικό – Ετυμολογικό, Σύλλογος Ιμβριών, Αθήνα 2011, σ. 543). Κατά το *TDK* η λ. *soluğan* σημαίνει επίσης 'λαχανιασμένο (άλογο)', 'αθένηα της αναπνευστικής οδού σε άλογα', 'άρρωστο άλογο που κουράζεται και δυσκολεύεται στην αναπνοή'. Από εδώ το *σουλογάνικο άλογο* για το οποίο γίνεται λόγος στο λ. *σουλογάνης* 'κάποιος που έχει πρόβλημα αναπνοής, κάτι σαν ασθματικός', στο *slang.gr*.}

σουλοχανιάσμα, το [suluxañazma] & **σουλοχανιασμός**, ο [suluxañazmós] (Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ.) : κρουολόγημα, συνάχι.

[< *σουλοχανιάζω* (Ξανθιν.)]

σουλούχι, βλ. **σουλούσι**.

σουλοχαϊδίζω, βλ. **σουλοχαϊδίζω**.

σουλοχαϊδίστρης, ο [suloxaiðistris], θηλ. **σουλοχαϊδίστρα** [suloxaiðistra], ουδ. **σουλοχαϊδίστράκι** [suloxaiðistráçi] (Κριτσ.) : «αυτός που περιφέρεται άσκοπα φλυαρώντας και χαχανίζοντας».

[< *σουλοχαϊδίζω* (Συντ.)]

{Επειδή η ιδιότητα που εκφράζει η λ. αποδίδεται παραδοσιακά (και σεξιστικά) κυρίως σε γυναίκες, το πιθανότερο είναι να σχηματίστηκε πρώτα το θηλ. *σουλοχαϊδίστρα*, από το θέμα του αορ. και την κατάληξη -τρα, πβ. γυρί-

στρα, αντρούνοχωρίστρα, ξελογιάστρα, κουνίστρα και τα παρόμοια, τα οποία δεν έχουν τύπους στα άλλα γένη.)

σουλτάνα, η [sultána] : **1.** μια από τις συζύγους του σουλτάνου· **2.** είδος πλοίου του τουρκ. στόλου. Και με τις δύο σημασίες η λ. στον Μπουνι-αλή (βλ. Αλεξίου & Αποσκίτη, 609).

[Στη σημ. 1 < *sultan*, στη σημ. « a princess of the imperial house, a sultana. (In this case the word follows the name of the lady.)» (Redhouse, 1072)· στη σημ. 2 ίσως όχι από τα τουρκ. αλλά από δυτικοευρωπ. γλώσσα, πβ. γαλλ. *sultane* = σουλτάνα «είδος πλοίου παρ' οθωμανούς» (Βεντόρης, 460) (Συντ.)] (سلطان)

σουλτανί, το [sultañi] (Γαρ., Ιδομ., Κριτσ., Κασσ.) : «ποικιλία λευκού σταφυλιού χωρίς κουκούτσια, κατάλληλο για παραγωγή ξηρής σταφίδας, κρασιού, αλλά και επιτραπέζιο» (Ιδομ.).

[< *sultani*, βλ. σουλτανίνα στο ΑΚΝ] (سلطانی)
{Κατά τον Γεννάδιο (Λεξικόν Φυτολογικόν, Αθήνα 1914, σ. 59) η «αγίγαρτος» αυτή ποικιλία «κατάγεται εκ Περσίας, εκ του διμερίσματος Σουλτανιέ, ούτινος προέλαβε το όνομα». Κατά τον Χλωρό (Α 920) η λ. *sultani* σημαίνει αρχικά 'σουλτανικός, αυτοκρατορικός' και κατ' επέκταση 'έξοχος, πρώτης ποιότητας' και ως ουσ. «είδος σταφυλής εξαιρετού». Η λ. σουλτανί (το) είναι ουσιαστικοπ. επίθ. (< σουλτανί σταφυλί). Ως επίθ. χρησιμοποιείται για να χαρακτηρίσει καρπούς χωρίς κουκούτσια. Για το σουλτανί λεμόνι βλ. Ευαγγελία Φραγκάκι, Συμβολή εις την δημόδη ορολογία των φυτών, Αθήνα 1969, σ. 130. Το σουλτανί πορτοκάλι (του Φόδελε) θεωρείται ξεχωριστή ποικιλία (πληροφορία από το Διαδίκτυο).}

σουλτάν μερεμέτι(ι), το [sultán meremet(i)] (Τσιρ^β στο λ. μερεμέτι) : ξυλοφόρτωμα. (Ακουγα την έκφρ. στα παιδικά μου χρόνια, π.χ. (απειλητική προειδοποίηση) *θα σου κάμω ένα σουλτάν μερεμέτι* = θα σου δώσω ένα χέρι ξύλο.)

[< *sultan* + *meremet* (Ζαχαριάδης, 160). Η έκφραση φαίνεται ελληνικής κατασκευής. Δεν υπάρχει στα τουρκικά. (Συντ.)]

σουλτάνος*, ο [sultános] : ο απόλυτος μονάρχης της παλαιάς Τουρκίας (ΑΚΝ). Η λ. πολλές φορές σε κείμενα, π.χ. *Μα κι ο Σουλτάνος τ' άκουσε, πολλά του βαροφάνη* (βλ. Βαρδίδης, 40)· *έκαμε μπαρισίκι ο Σουλτάνος με τον Αντιβασίλεα της Αιγύπτου* (βλ. Ημερολόγιο Κοζύρη, 352). [μσν. σουλτάνος < αραβ. *sultan* -ος & μέσω του τουρκ. *sultan* (από τα αραβ.) (ΑΚΝ)]

σουλτανχανέδες, οι [sultanxanēdes] : στρατιώτες των σουλτανικών στρατώνων. Η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: *Και οι ξυλάδες* (βλ. λ.) *θα*

γινού σουλτανχανέδες όλοι (βλ. Dedes, 357). [< *sultan hane*]

σουλτάτος, ο [sultátos] (Πάγκ., Ροδ.) : «είδος παλαιού εμπροσθογεμούς όπλου» (Πάγκ.).

[πβ. τουρκ. *sultat* 'είδος τουφεκιού' (διαλεκτ. κατά το ΤDK), αρσ. κατά τα: *τσιφτές, σισανές* (Συντ.)]

{Η λ. σε πολύστιχο επικό ποίημα του 1874: *αρπούσαν τον σουλτάτο* (Η Κρητικοπούλα, σ. 72), Ο Πάγκαλος, ακολουθώντας τον Γιάνναρη (σ. 369), ετυμολογεί από το ιταλ. *soldato* 'στρατιώτης'. Αν ισχύει αυτό, τότε το τουρκ. *sultat* (για το οποίο το ΤDK δεν δίνει στοιχεία ετυμολογίας) προέρχεται από το σουλτάτος, και όχι το αντίστροφο.}

σούλφης [súlfis]· μόνο στη ρημ. περίφρ. **γίνομαι**

σούλφης : συμβιβάζομαι, ειρηνεύω (Σταυρινίδης)· σε ιδιωτικό συμφωνητικό του 1801: *γινόμιστα σούλφηδες και δεν έχομεν πλέον να κάμωμε νταβά* [= δικαστική αγωγή, δίκη] (βλ. Μενέλαος Παρλαμάς, "Ανέκδοτα έγγραφα εκ Σφακίων (1799-1832)", *Κρητικά Χρονικά*, 7 (1953), 249).

[< *sulh olmak* «συμβιβάζομαι», *sulh* «ειρήνη· συμβιβασμός [νομ.] (Χλωρός, Α 1023)] (سكح اولمق)

σούμπα Αλλάχ, βλ. σουμποχαναλλά.

σουμπαρής, βλ. σουβαρής.

σούμπασης*, ο [súbasis] (Ξανθιν., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Ιδομ^β, Χουστ., Κριτσ^α.) : **1.** αγροφύλακας· **2.** αξιωματικός.

[< *subasi* 'επιστάτης αγροκλήματος' (Ξανθιν.)] (صوبیشی)

{Η λ. *subasi*, κ.λ. 'κεφαλή (αρχηγός) του νερού' εσήμανε αρχικά τον επικεφαλής ενός αριθμού τιμαριωτών (σπαχήδων) σε μια περιοχή, είδος τοπάρχη, που ήταν υπεύθυνος και για την κατανομή του νερού. Αργότερα πήρε τη σημ. 'αρχιστυνόμος' (Meynard, Β 224-225· Χλωρός, Α 1028). Με τη σημ. 'αυτονομικός σταθμάρχης' (Σταυρινίδης) η λ. **σούμπασης** [súbasis] σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 190), και στον πληθυντικό: **σουμπάχηδες**. Για το αξίωμα αυτό βλ. στο: Νικόλαος Σταυρινίδης, "Συμβολή εις την ιστορίαν των Σφακίων (1615-1770)", *Κρητικά Χρονικά*, 9 (1955), 241. Επίσης στο: *Μεταφράσεις*, Α 42.}

σουμπασιαδόρος, ο [subasxadóros] (Ξανθιν^α.): ό,τι και ο σούμπασης (βλ.).

[< σούμπασης + -αδόρος (Ξανθιν.) < βενετικό μετουσιαστικό επίθημα -ador παραγωγικό δραστηκών ουσιαστικών, κατά το ΑΚΝ)]

σουμπαχάν Αλλάχ, βλ. σουμποχαναλλά.

σουμπέτι, βλ. **σομπέτι**.

σουμπέτσι, βλ. **στουπέτσι**.

σουμπεχές, ο [subeχές] (Γαρ., Κριτσ^α.): τα κουτσομπολιά. «“Είδες εδά Μαριγώ απού σου λεγα να παραιτήσεις το σινάλικι {βλ.} με τη θυγατέρα του Φιόρου; Ήβαλέ σε εδά στο σουμπεχέ κι άμε να βρεις άκρα”» (Γαρ.).

[< *şürhe* ‘υποψία’ (Κριτσ^α.)] (شبهه)

σουμποχαναλλά (επιφ.) [suboxanalá] & **σουμπαχάν Αλλάχ** [subaxán aláx] (Κονδ., Κριτσ., Ιδομ^β.): «επιφώνημα θαυμασμού και απορίας» (Κονδ.). Αντιστοιχεί στο ελλ. *Μέγας είσα Κύριε!*

[< *süphanallah* (Κριτσ.)] (سبحان الله)

{Κατά τον Χλωρό (Α 890) η λ. *süphan* σημαίνει «το αινείν και δοξάζειν τον Θεόν» και η έκφραση *süphan Allah* «δόξα σοι Κύριε! [εν χρήσει επί απορίας ή θαυμασμού]». Την έκφραση αυτήν τη βρίσκουμε με λίγο διαφορετική μορφή σε δημοτικό κρητ. τραγούδι για τον Ξωπατέρα: «“**Σούμπα Αλλάχ**” φωνιάζανε κι “Άμέτη Μουχαμέτη” / να πα’ να πιάσου ν-το μ-παπά, να ησυχάσει η Κρήτη» (Ανδρέας Λενακάκης, *Δημοτικά τραγούδια στη Μεσαρά*, έκδοση [της εφημ.] *Αντίλαος της Μεσαράς*, Μοίρες 2007, σ. 13). Στα *Λόγια του Στειακού Λαού* της Ειρήνης Παπαδάκη (Αθήνα 1938, σ. 77) βρίσκουμε τη μαντινάδα: «Ω **γλυκοσουμποχάν Αλλάχ**, αγάπη σου την έχω, / κι αν κάθομαι και αν πορπατώ, πάντα στο νου μου σ’ έχω». Η Γιουδάκι (σ. 262) το έχει μονολεκτικά: **σουμποχαναλλά**, με το ερμηνευμα «για όνομα του Θεού».)

σουνέτ, βλ. **σουνέτι**.

σουντετέ(γ)ω, -ομαι [suneténego] & **σουνουτετέ(γ)ω** [sunuténego] (Κονδ., Γαρ., Ιδομ^β.): (-ω:) κάνω σε άλλον ή (-ομα:) κάνουν σ’ εμένα περιτομή, *σουνέτι*. Μτχ. παθ. πρκ. **σουνουτετέμενος** (Ιδομ^β.) [< *σουνέτι* ή από τη ρηματ. περίφρ. *sümmet etmek* ‘περιτέμνω’ (Συντ.)]

{Η μτχ. *σουνουτετέμενος* σημαίνει ‘περιτετημένος’ αλλά και ‘προσκυνημένος, πουλημένος’ (βρισιά), (βλ. *Η Κρητικοπούλα*, 153: *Με θάρρος τ’ αποκρίνονται Σάββα σουνουτετέμενε, / δεν ντρέπεται να μας μιλή, στον Τούρκο πουλημένε* (εννοεί τον Ιωάννη Σάββα, που ήταν διοικητής Σφακιών κατά την επανάσταση του 1866).}

σουνέτι*, το [sunéti] & **σουνέτ** [sunét] & **σουνούτι** [sunúti] (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Γαρ., Ροδ., Χουστ.): η θρησκευτική περιτομή (μουσουλμάνων και Εβραίων).

[< *sünnet* (Πάγκ.)] (سنت)

σουνουτετέ(γ)ω, βλ. **σουντετέ(γ)ω**.

σουνούτι, βλ. **σουνέτι**.

σουντά μπουντά (επίρρ.) [sundá bundá] (Γαρ.): ανάκατα.

[< *şunda bunda* ‘εδώ κι εκεί’ (Συντ.)] (بونده شونده)
{Ο Γαρεφαλάκης το ερμηνεύει ως «διάφορα, ποικιλία», αλλά η επίρρ. σημ. είναι φανερή στο παράδειγμα χρήσης που παραθέτει: “Σ’ ένα σασκί ήβανα χρόνους πολλούς τα παλιά παπούσσα ολωνό μας σουντά-μπουντά, κι ομάργας επήα και τα τόντζα όλα στο ρηνάκι”.

σουντανάς, ο [sudánás] (Ροδ.): αυτός που πουλάει φιστίκια, φιστικάς.

[< *σουντάνι*, πβ. τουρκ. *sudan fistiği* ‘φιστίκι του Σουδάν’, βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Πιθανότατα ο Ροδάκης βρήκε τη λ. *σουντανάς* σε κείμενο που αναφέρεται στον Αιγυπτιακό ελληνισμό (τη χρησιμοποιεί ο Στρατής Τσίρκας στο διήγημά του *Το δέντρο*), οπότε η λ. δεν είναι τουρκικής προέλευσης. Εδώ λημματογραφείται σωλώς για τον παραλληλισμό με το τουρκ. *sudan fistiği*.)

σουράς, βλ. **χιουράς**.

σουργιανίζω, βλ. **σεργιανίζω**.

σουργούνης, ο [surgúnis] (Χουστ.): ο εξόριστος.

[< *σουργούνι*, ή κατευθείαν < *sürgün*, που ως επίθετο σημαίνει ‘εξόριστος’ (Χλωρός, Β 932)] (سورگون)

σουργούνι, το [surgúni] & **σιργούνι**² [sirgúni] (Ροδ., Χουστ., Κριτσ^α.): η εξορία.

[< *sürgün* (Κουκκίδης 89)] (سورگون)

σουρές, ο [surés]: χρηματόδεμα (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 590).

[< *sürre* «βαλάντιον, χρηματόδεμα» (Χλωρός, Β 932), από το αραβ. *şurra*(t) κατά τον Νισάνιαν) (صرة)

σουρέτι¹, το [suréti] (Πάγκ.): απότομη συμπεριφορά, αγριάδα, τραχύτητα: «Φοβούμαι το *σουρέτι* ανουνού τ’ αθρόπου γιατί ‘να άγριος».

[< *sürat* «ταχύτης, βία, σπουδή» (Πάγκ.)] (سرعت)

σουρέτι², το [suréti] & **σουρούτι** [surúti] (Πιτ., Ιδομ^β, Κριτσ^α.): 1. πρόσωπο, μορφή, φυσιογνωμία, μούτρο: «Σε σιρμαλένες πέτσες και ολόχρυσες πιάνει να σφουγγίζει το σουρέτι της» (Πιτ.). 2. αντίγραφο, αντίτυπο.

[< *surat* ‘πρόσωπο’ (Πιτ., με βάση τον Κουκκίδη) / & *suret* (Συντ.)] (صورت)

{Στο λ. *σουρέτ* ο Χλωρός (Α 1029) σημειώνει: «κοινώς προφέρεται *σουράτ*, και σημαίνει πρόσωπον, κατήφεια, κ. μούτρο». Σημαίνει επίσης ‘αντίγραφο’, και με τη σημ. αυτή σε παλαιότερα κείμενα, σε συνδυασμό με λ. όπως φημιάνι, βεράτι κλπ. Για τη λ. *σιρμαλένες* στο παράθεμα, βλ. *σιρμαλένης*.)

σουρμές, ο [surmés] (Παπ., Πάγκ., Γαρ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : ο σύρτης της πόρτας.

[< *sürme* (Παπ.)] (سورمه)

{Η λ. *sürme* από το ρ. *sürmek* ‘σύρω’. *Σουρμές*² λέγεται και μια σκόνη με την οποία βάζουν τα μάτια τραβώντας μια γραμμή στα βλέφαρα. Βλ. περισσότερα στη σημείωση στο λ. *σουρντίζω*³.}

σουρντίζω¹ [surdízo] (Πάγκαλος) & **σουρντίζομαι** [surdízome] (Κονδ., Ιδομ^B) : «πάσχω εκ διαφροίας», «ενεργούμαι δια καθαρισμού» (Κονδ.).

[< *sürd(üm)*, αόρ. του τουρκ. ρ. *sürmek*, στη σημ. (*TDK*) «olağandan daha çok, daha sık ve sulu dişki çıkarmak» (έχω πιο πολλές, συχνές και υδαρείς κενώσεις από το κανονικό) (Καραποτόσογλου, “Ετυμολογικά στα ιδιώματα της Καρπάθου”, *Ελληνικά*, 62 (2012), 170)] (سورمك)
{Πβ. kam ή yürek sürüyor ‘η κοιλία, ήτοι ο στόμαχος κενούται, ενεργεί, ήτοι έχω διάρροϊαν» και yürek sürmesi «διάρροια, κένωσις της κοιλίας» (Χλωρός, Α 932). Από το *sürmek* ετυμολογεί και ο Γιαγκουλλής (σ. 67-68) το κυπριακό *σουρτίζω* ‘αποπατώ νερώδη και χυλαρά περτώματα’.

σουρντίζω² [surdízo] (Ξανθιν.) : «ετοιμάζω κάτι πρόχειρα, το προχειροφτιάχνω. “Δε γ-κατέω να ράβω, μα θα τηνε σουρντίσω τη ρόμπα κι όπως βγει!”»

[< **σουρουτίζω* < *sırtt(ım)*, αόρ. του ρ. *sırtmak* (διαλεκτ., κατά το *TDK*), στη σημ. «aralıklı, iri dikişle diktirmek» (ράβω με αραιές και μεγάλες βελονιές) (Συντ.)] (صيرتق)

{Το ρ. αυτό δεν υπάρχει στην 4η έκδοση του λεξικού του Ξανθινάκη (2009). Αντί αυτού υπάρχει το *σουρντίζω*⁴.}

σουρντίζω³ [surdízo] (Κονδ., Γαρ., Κριτσ.) : **1.** «βλέπω μακράν: δε σουρντίζω = δε διακρίνω» (Κονδ.)· **2.** κατανοώ, αντιλαμβάνομαι.

[δυσετυμολόγητο· πιθανόν: < *sürd(üm)*, αόρ. του ρ. *sürmek*, στη σημ. ‘απλώνω (βαφή, αλοιφή)’, βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Το ρ. *sürmek* έχει πολλές σημασίες, καμιά όμως δεν αναφέρεται άμεσα στην όραση. Το *σουρντίζω* ‘βλέπω μακριά’ σχετίζεται πιθανόν με τη λ. *sürme* (سورمه), που παράγεται από το ρ. *sürmek* και σημαίνει «πράγμα χρησιμεύον προς επίτηρην, αλοιφήν· κολλύριον, στίμμα προς βαφήν των βλεφαρίδων» (Χλωρός, Α 932), κοινώς *σουρμές*², λεπτή σκόνη από αντιμόνιο που την άλωναν με ένα ξυλάκι στις βλεφαρίδες και στο περίγραμμα των ματιών. Το βάνιμο των ματιών με στίμμα ήταν συνηθισμένη πρακτική για άνδρες και γυναίκες σε λαούς όπως οι Άραβες (που το λένε κόχλ), γιατί οι κόκκοι της βαφής

έκαναν τα μάτια να έχουν περισσότερο δάκρυ, και έτσι να μην τα ενοχλεί η σκόνη και η αντηλία της ερήμου και να εξασφαλίζεται καλύτερη όραση. Βλ. περισσότερα σε σχετικό άρθρο στο ιστολόγιο του Νίκου Σαραντάκου *Οι λέξεις έχουν τη δική τους ιστορία* (<http://sarantakos.wordpress.com/2010/02/01/stimmi/>). Κατά τον Rinaldo Marmara (*Les Levantins et la grécisation des emprunts turcs-ottomans – Lexique étymologique*, Les éditions Isis, Κων/πολη 2005, σ. 216) η λ. *sürme* εσήμαινε επίσης ‘κολλύριο που ενίσχυε την όραση’: «sorte de collyre qui fortifiait la vue, et avec lequel les dames du harem se frottaient les paupières. Ce collyre était préparé par le Premier oculiste (*Kehhâl Basi*) de la cour ottomane». Βρίσκουμε το ρ. «*σουρδίζω*· διακρίνω», αλλά χωρίς ετυμολογία, και στο: Νικ. Κοντοσόπουλος, “Το γλωσσικόν ιδίωμα της Αλικαρνασσού Μ. Ασίας”, *Αθηνά*, 62 (1958), 304.}

σουρντίζω⁴ [surdízo] (Ξανθιν^A) : «ετοιμάζομαι λεπτομερώς».

[< *sürd(üm)*, αόρ. του ρ. *sürmek* ‘διαρκώ, χρονίζω’ (Ξανθιν.)]

σουρντιστικό, το [surdistikó] (Κονδ., Ιδομ^B) : το καθάρσιο.

[< *σουρντίστηκα*, αόρ. του ρ. *σουρντίζομαι* (βλ. *σουρντίζω*¹) (Συντ.)]

σουρουθιά¹, η [sutruθhá] (Ξανθιν.) : (βρισιά) τυποτένια γυναίκα, κατακάθι της κοινωνίας.

[< *σουρουτιά* < *σουρουτή* < *σουρωτή*, θηλ. του επιθ. *σουρωτός* (Ξανθιν.) / μάλλον < *sürütüki* ‘ελαφρόμυαλη, πεταχτή γυναίκα’, πβ. και *sürütügi* ‘ξεδιάντροπος, ξετσιπώτος’ (και τα δύο διαλεκτ. κατά το *TDK*) (Συντ.)]

{Η Ξενάκη-Ροβίθη λημματογραφεί τον πληθ. ουδ. τα *σουρουθιά* = σκουπίδια, μπάζα. Ετυμολογεί όπως Ξανθινάκης.}

σουρουθιά², η [sutruθhá] (Τσιρ., Χουστ.) : **2.** κακοτεχνία, κακή εμφάνιση: «Μια σουρουθιά και μισή ήκαμες το παντελόνι ετσά που το μπάλωσες» (Τσιρ.).

[< *sırt-mak* ‘χασκογελώ’, που σημαίνει επίσης «φαίνομαι άσχημος [επί ραφής ενδύματος γενομένης δια νήματος αναμρόστου ή επί ελαττώματος και χάσματος]» (Χλωρός, Α 1038), βλ. και *σουρντίζω*² (Συντ.)] (صيرتق)

{Η λ. *σουρουθιά* ακούγεται και με τη σημ. ‘ανοησία, ασυναρτησία’ (κρητ. συνών.: ρουλιά). Ο Αποστολάκης λημματογραφεί με την ίδια σημ. τη λ. *ρουθιά*. Ίσως πρέπει να γίνει και τρίτο λήμμα: *σουρουθιά*³, από την κύρια σημ. ‘χασκογελώ’ του ρ. *sırtmak*, πβ. και *sırtkan* ‘χάχας, σαχλός’.

σουρούκ(ου) μουρούκ(ου), βλ. **τσουρούκ μουρούκ**.

σουρουκλεμέ, η [suruklemé] (Κονδ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Ιδομ^B, Ξεν.): «ύβρις προς γυναίκα ακατάστατη» (Κονδ.).

[< *sürükleme* (Τσιρ.), βλ. και Κυρανούδης, σ. 487] (سوروكلمه، سوروكلمه مك)

{Ο Ροδάκης έχει το αρσ. **σουρουκλεμές***, με τη σημ. «παρασυρμένος», ο Χουστουλάκης με τη σημ. «αλήτης, ουτιδάνος». Ο Ιδομενέως λημματογραφεί τον αρσ. τύπο με τη σημ. «ακατάστατος, ελαφρόμυαλος, φλύαρος, αλήτης», αλλά στη μαντινάδα του που έχει ως παράδειγμα χρήσης η λ. είναι στο θηλυκό: «Σουρουκλεμέ 'ναι η μάνα σου [...]. Συνήθως η λ. χρησιμοποιείται στο θηλυκό. Το *AKN* έχει τη λ. στο αρσενικό: ο *σουρουκλεμές*: «άνθρωπος που γυρίζει από εδώ κι από εκεί· αχαίρευτος».

σουρουκλεμές, βλ. **σουρουκλεμέ**.

σουρούρης (επίθ. προσ.) [surúrís] (Πιτ., Κριτσ., Ιδομ^B): «εκείνος που ανοητεύει, που προκαλεί θημῆδια» (Πιτ.).

[< *sürür* 'χαρά, αγαλλίαση' (κατά τον Nişanyan < αραβ. *surūr*) (Συντ.)] (سورور)

{Ο Πιτωκάκης σημειώνει ότι «στο περιοδικό "Μύσων" Ε. 82 {1936} ετυμολογείται από το *T. surur*». Τυπογραφικό λάθος; Ο ίδιος λημματογραφεί και τη λ. **σουσουήρης** «ο πολυλογάς, ο φλύαρος και κατ' επέκταση ο ανόητος». Πιθανολογεί ότι προέρχεται «από τη σούρα – σουρεϋώ» {κουτσομιολό, κακολογία; ή μάλλον «από το σουρ... σουρ... της φλυαρίας». Αλλά πιθανόν να είναι παραφθορά της λ. *σουρούρης*, με επίδραση από τη λ. σουσουορ.}

σουρούρι¹ (επίρρ.) [surúri] (Κασσ.): «ακριβά, κοροϊδιστικά. "σουρούρι το πλέρωσες αυτονά το ρούχο"».

[< *sürür* (Κασσ.), βλ. σουρούρης]

σουρούρι², το [surúri] (Ιδομ^B): πρακτικό φάρμακο για τον ψωροφύτη (παιδική δερματική ασθένεια του κεφαλιού).

[< *sürür* «κιανάβαρ» (θειούχος υδράργυρος) – *ak sürür* «φάρμακον για την κεφαλήν» (Χλωρός, Α 907) (Συντ.)] (سورور)

σουρούτι, βλ. **με σουρούτι**.

σουρτούκης* (επίθ. προσ.) [surtú'ís] & **σουρτούκος**¹ [surtúkos] & **σουλντούκος** [suldúkos] (Τσιρ., Δαρ., Χουστ., Κασσ.): **1.** πονηρός και αεικίνητος. **2.** άξεστος, αγροίκος.

[< *sürtük* (*AKN*)] (سورتوك، سورتك)

{Το θηλ. *σουρτούκα* χρησιμοποιείται συνήθως με τη σημ. 'γυρίστρα' του τουρκ. ετύμου, ως μειωτ. χαρακτηρισμός γυναίκας.}

σουρτούκος², ο [surtúkos] & **σουλτούκος** [sultúkos] & **σουλτσούκος** [sultúkos] (Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Τσιρ., Ξανθιν^A, Κριτσ., Κασσ.): «παλαιό ανδρικό ένδυμα λίγο μακρύτερο από το σακάκι για επίσημη εμφάνιση» (Τσιρ.).

[< βενετ. *sortù* + -ούκος (Πάγκ.) / < ιταλ. {= γαλλ.} *surto* 'επενδύτης, επανοφόρι' / ίσως < τουρκ. *siirtuku* 'επενδύτης' & διαλεκτ. *siirtüke*, βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Το *AKN* έχει τη λ. στο ουδ. (*σουρτούκο*, το) και ετυμολογεί (όπως και ο Ανδριώτης) από το *sortu*, το οποίο ανάγει στο γαλλ. *surto*, αλλά έχει ερωτηματικό για την κατάληξη -κο. Η κατάληξη -ούκος, που προτείνει ο Πάγκαλος, υπάρχει στο έργο του (1ος τόμος [*Γραμματική*], Αθήνα 1955, σ. 398) μόνο ως μεγεθ. (κοιλιά > κοιλουκος· και κοιλούκος 'ο κοιλαράς'). Στις 21 λέξεις σε -ούκος που βρίσκουμε στο *Αντίστροφο Λεξικό της Νέας Ελληνικής* της Άννας Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (Ίδρυμα Τριαφυλλίδη, Θεσ/νίκη 2002, σ. 451) το -ουκ- ανήκει στο θέμα σε όλες (περιλαμβάνεται και το επίθ. *σουρτούκος*). Δύο υποθέσεις: α) Η κατάληξη -ούκος στο *σουρτούκο(ς)* κατά το *πατατούκος*, που είναι άλλος τ. της λ. *πατατούκα* «είδος χοντρού και κοινού ανδρικού παλτού. || (επέκτ., ουκ.) πολύ χοντρό παλτό», από το βενετ. *patatenco*, θηλ. κατά τη λ. *kápa* (*AKN*): εκτός κι αν συνέβη το αντίστροφο. β) Η λ. *σουρτούκο(ς)* μέσω τουρικής, πβ. *siirtuku* (سورتوكو), που κατά τον Meynard (B 69) είναι παράλληλος τ. της λ. *setre* (سترو) ή *setri* (ستری), «επενδύτης, κ. σουρτούκο», κατά τα λεξικά *Lehçe-i Osmani* και *Kamus-i Firansavi* εκ του γαλλ. *surto*. (Χλωρός, Α 895), βλ. και διαλεκτ. *siirtüke* 'αίσι ramuklu hırka' (= βαμβακερός επενδύτης) (*TDK*). Δεν μπόρεσα να ελέγξω αν -αντίθετα– η λ. πέρασε στα τουρκ. από τα ελληνικά.}

σους! (επιφ.) [sús] & **σου!** [sú] (Πάγκ., Κριτσ.): σιωπή!

[< *sus!* (Πάγκ.)] (صوص، صوص، صوص)

σουσουλούκια, τα [susulú'ta] (Τσιρ.): «κακή εμφάνιση. – Με τα σουσουλούκια μορέ απού 'χεις, προιά δα σε 'ρεχτεί».

[< *süssüzlik* 'το να είναι κανείς λιτός, απλός, χωρίς στολίδια' (Συντ.)]

{Το τουρκ. *süssüzlik* (*TDK*): < *süssüz* (< *süs* σουσ 'καλλωπισμός' + στερητ. -süz (سز) + παραγωγικό επίθημα -lik.}

σουσουήρης, βλ. **σουρούρης**.

σουσταλής, βλ. **σουσταλίδικος**.

σουσταλίδικος (επίθ.) [sustalídikos] (Ξανθιν., Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ.): **1.** αυτόματος, περίτεχνος. **2.** αυτός που έχει σούστα (ελατήριο), στα-

στός **3.** (για εργαλεία) δύσκολο στη χρήση του. [*< sustali* (Κριτσ.)]

{Σημαίνει επίσης 'που έχει τζόγο, που "παίζει", (για αντικείμενα, έπιπλα, εργαλεία) ασταθές'. Ο Ξανθινάκης το γράφει *σουσταλήδικος* και το ετυμολογεί από το *σουσταλής*, το οποίο δεν υπάρχει ως λήμμα στο λεξικό του.}

σουτζούκι*, το [sudzúʃi] (Παπ., Πάγκ., Κοδ., Ξεν.): **1.** είδος αλαντικού· **2.** είδος γλυκίσματος από καρύδια και μουσταλευριά: περνούν καρύδια σε κλωστή, τα βουτούν πολλές φορές σε ζεστή μουσταλευριά κι έπειτα τα αφήνουν να στεγνώσουν στον ήλιο και τον αέρα. Ως επίρρημα, στη ΦΡ. *εγίνηκα σουτζούκι*: έγινα παπί, μούσκεμα.

[*< sucuk* (Παπ.) (صوجوق، صجوق، سجوق)]

{Η σημ. 1 από την αρχική σημ. 'λουκάνικο' του τουρκ. ετύμου, το οποίο κατά τον Nişanayan προέρχεται από το περσ. *zicak/zicak* 'γεμιστό έντερο, μπουμπάρι'. Στη σημ. 2, όπως το αντίστοιχο τουρκ. *şirali sucuk* «αλλάς εκ γλεύκου, κ. γλυκοσουτζούκον» (Χλωρός, Α 1028). Η φρ. *εγίνηκα σουτζούκι* φαίνεται μτφδ.: *< sucuk olmak* 'γίνομαι σουτζούκι, ήτοι μουσχεύω εκ του ιδρώτος ή εκ της βροχής» (Χλωρός, Α 1028). Δυσερμήνευτο πάντως το σημασιολογικό πέρασμα από τα λουκάνικα στην υγρασία, εκτός και αν η λ. *sucuk* εδώ σχετίζεται με τη λ. *su* 'νερό', πβ. τα διαλεκτ. *sucuk* 'καράφα' και *sucuk* 'ραβδί ραβδοσκόπου' που βρίσκουμε στο *TDK*, ή το διαλεκτ. *sucuk* 'σταλακτίτης από παγωμένο νερό'.}

σοφαλίδικος (επιθ.) [sofalíðikos] (Γαρ., Κριτσ.): *σοφαλίδικο σπίτι*: που έχει σοφά.

[*< σοφάς*, κατά το σημασιολογικός συναφές *ονταλίδικος* (Συντ.)]

σοφαντίζω, βλ. **σοβαντίζω**.

σοφάς¹*, ο [sofás] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ροδ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ξεν.): **1.** πατάρι για ύπνο σε δωμάτιο (παραστατική περιγραφή στον Κριτσωτάκη)· **2.** καναπές, ανάκλινο.

[*< sofa* (Παπ.) (صوفا، صوفه، صفا)]

{Στη σημ. 1 λεγεται και *ονταδάκι*, βλ. *οντάς*. Φωτογραφία *σοφά* σε παραδοσιακό κρητ. σπίτι βλ. στο: Κ. Λασιθιωτάκης, "Σφακιανά σπίτια", *Κρητικά Χρονικά*, 11 (1957), 178-199, Πίνακας ΙΘ', εις, 2.}

σοφάς², βλ. **σοβάς**.

σόφι, το [sófi] : *ράσο· βλέπω την κόρη σου, κυρά, με καλογραιάς σόφι* (βλ. Μιχαήλ Γ. Διαλυνάς, *Ποιήματα*, τόμος Α', Ηράκλειο 1909, σ. 6). [*< sof* 'κεριούχον [ύφασμα], κ. σόφι» (Χλωρός, Α 1031), από το αραβ. *şif* κατά τον Nişanayan (Συντ.) (صوف)]

σοφράς*, ο [sofrás] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κοδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Ξεν.): «χαμηλό στρογγύλο τραπέζι φαγητού ή επί του οποίου πλάθουν τις κουλούρες» (Παπ.). [*< sofra* (Παπ.) (سفرة)]

σοφτάς, ο [softás] (Ιδομ^B, Κριτσ^π): «άνθρωπος των γραμμάτων, σοφός δάκαλος, σοφή κουβέντα» (Ιδομ.).

[*< sofia* 'φοιτητής σε ιεροσπουδαστήριο, μεντρεσέ' (Μπόγκας, 206) (سوفته، سوخته)]

σοχηπέτι, βλ. **σομηπέτι**.

σαχής*, ο [sʰalís] (Κοδ., Ιδομ^B): τούρκος ιππέας.

[*< sipahi* (Μπόγκας, 206) (سپاهی)]

{Κατά τον Χλωρό (Α 893) «στρατιώτης του ιππικού, ιππότης τιμαριούχος». Βλ. και *εσπέχης*. Για τους *σαχήδες* στην Κρήτη, βλ. στο: Νικόλαος Σταυρινίδης, "Συμβολή εις την ιστοριαν των Σφακιών (1615-1770)", *Κρητικά Χρονικά*, 9 (1955), 238-9.}

σποροντρουβάς, ο [sɔroðunvás] & **σποροντρούβαδο**, το [sɔroðunvado] (Πιτ., Τσιρ., Κριτσ.): «Ο ντρουβάς (ντροβάς) που αναρτά ο ζεγάς στον ώμο με το πόρο που θα σπείρει και περιέρχεται το χωράφι σκορπώντας τον, πριν το οργώσσει» (Πιτ.).

[*< σπόρος* + *ντρουβάς* (Συντ.)]

σπουργιτόσογο, το [sɔurɟitósɔgo] (Πάγκ.): «Επί λαγνείας. Μεταφ. και επί ανθρώπου: *Αυτός είναι από το σπουργιτόσογο*, δηλ. λάγνος ως ο σπουργιτής.»

[*< σπουργιτής* + *σσί* (Πάγκ.)]

στάι φουράλι (επιφ. φρ.) [stáʃi fuɾali] (Παπ.): «Ο θεός φυλάξοι! Λέγεται παρὰ τινον χάριν αστείσμου ή δι' επίδειξιν γλωσσομαθείας.»

[*< istağ furullah* (Παπ.) / βλ. σημείωση] (استغفرالله)

{Επιφ. *estağfurullah*, διαλεκτ. *esdafurullah* (*TDK*), από το αραβ. *astagfiru-llāhi* 'ζητώ συγχώρηση από τον Αλλάχ' (Nişanayan). Κατά τον Χλωρό (Α 90) «φράσις ευγενείας, δι' ης διακόπτει τις τον λαλούντα όταν είπη λόγον ταπεινωτικών μεν δι' εαυτών ίως κολακευτικών δεν δια τον απέναντι αυτού, ώς ο δούλος σης κτλ». Ισοδυναμεί με έκφρ. μετριοφροσύνης, όπως: *μα τι λέτε! με κολακεύετε!*}

στέ, βλ. **ιστέ**.

στενοσόκακο, το [stenosókako] (Πάγκ., Πιτ.): στενό δρομάκι σε κατοικημένη περιοχή.

[*< στενός* + *σοκάκι* (Πάγκ.)]

στένω ανταλέτι, βλ. **ανταλέτι**.

στεπί, βλ. **τεσπί**.

στερόρακη, η [steróratʃi] & **υστερόρακη** [isteróratʃi] (Πιτ., Κριτσ.) : η ρακή που βγαίνει στο τέλος της απόσταξης (λέγεται και *απόρακη*).

[< *ύστερος* ‘τελευταίος’ + *ρακή* (Συντ.)]

στην κεφαλή μου απάνω [stidzefalímu apáno] (επιρρ. εκφρ.) : Σε τουρκοκρητ. (.) μαντινάδα που την καταγράφει ο Πιτυκάκης ως παράδειγμα χρήσης στο λ. *βασάει* (βλ.) : *Το βασάει σου βαστώ και το ριτζά σου πιάνω, / και το χατίρι σου βαστώ στην κεφαλή μου απάνω*. Επίσης, σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1815: *Βαστώ το το χατίρι σου στην κεφαλή μ’ απάνω* (βλ. Νίκος Σταυρινίδης, “Το τραγούδι του Μαζουμί Αγά ή Μπαλουζή”, *Αμάλθεια*, 2/5 (1971), 62). Τη βρίσκουμε και σε πρόσφατο δημοσίευμα (χρονογράφημα σχετικό με τον τουρισμό) στην εφημ. *Μεσόγειος* (Ηρακλείου), στο φ. της 11 Απρ. 2018: *στην κεφαλή μου επάνω όσοι έχτισαν και σεβάστηκαν το τοπίο, όσοι έρχονται και σέβονται τον τόπο που τους φιλοξενεί*. Εδώ σημαίνει ‘δεκτοί χωρίς όρους’. Με τη σημασία αυτή χρησιμοποιούσαν την έκφραση αυτή οι γονείς μου. Ο Τσιριγωτάκης (σ. 576) λημματογραφεί την έκφραση, με τη σημ. ‘αναλαμβάνω ευχαρίστως τη φροντίδα ή φιλοξενία κάποιου με ό,τι συνεπάγεται’: *Νά ’ρθετε ότι ώρα θέλετε και στη γ’ κεφαλή μ’ απάνω*.

[πιθανόν μτφδ. < *bas* (ή: *basım*) *üstüne* ‘ευχαρίστως, στις διαταγές σας’, κ.λ. πάνω στο κεφάλι (μου) (Χλωρός, Α 316) (Συντ.)]

στιβανοπαπούτσες, οι (θηλ.) [stivanopapútses] & **στιβανοπάπουτσα**, τα [stivanopá-putsa] (Ξανθιν., Γαρ., Κριτσ.) : «παπούτσια μεγάλα που προήλθαν από στιβάνια παλιά, αφού αφαιρέθηκαν τα “καλάμια” τους» (Ξανθιν.).

[< *στιβάνι* + *παπούτσες* (Ξανθιν.)]

στο μπιρντέ μπιρέ (επιρρ. φρ.) [stobirdé biré] (Πιτ.) : στο άψε σβήσε.

[< *birdenbire* ‘ξαφνικά’ (Συντ.)] (بردن بره)

στο νου ζαράρι, βλ. **ζαράρι**.

στο σοϊλέ (επιρρ. φρ.) [sto soilé] (Κασσ.) : «μη σοβαρή κουβέντα, αστειότητα: “στο σοϊλέ το ‘πα, μορέ, κι εσύ το πιστεύεις”».

[< *şöyle* ‘έτσι’ (Συντ.)] (شويله)

{Ο Κασσωτάκης το έχει ως αρσ. ουσ., αλλά πρόκειται για επίρρημα: *έτσι το είπα*, δηλαδή όχι στα σοβαρά, βλ. λ. *έτσι* στο *AKN*, σημ. I, 1β.}

στο τσεϊρέκι, βλ. **τσεϊρέκι**.

στομπέτσι, το [stubétsi] & **στουπέτσι*** [stupétsi] (Παπ., Πάγκ., Τσιρ., Ξεν.) : ανθρακικός μόλυβδος (χρησιμοποιείται ως βαφή για άσπρα παπούτσια).

[< *üstübec* (Παπ.)] (استويج)

στουπέτσι, βλ. **στουπέτσι**.

στραβαλγκιόζης (επίθ. προσ.) [stravalidzózis] (Ξανθιν.) : «αλλήθωρος, σερσέμης».

[< *στραβός* + *αλληγκιόζης* (Ξανθιν.)]

{Βλ. και *αλληγκιόζης*. Παρόμοιο υβριδικό σύνθετο το κυπριακό *στραυματικιάς* [< *στραβός* + *ματικιάς* < *bak-mak* ‘βλέπω’] (Γιαγκουλής, σ. 68).}

στραγαλατζής*, ο [stragaladzis] : αυτός που φτιάχνει και πουλάει στραγάλια (*AKN*).

[λημματογραφείται για την τουρκ. προέλ. κατάληξη *-(α)τζής*]

{Η Ευαγγελία Φραγκάκι, σε σημείωση για «τα κυριότερα επαγγέλματα των μικροαστών τουρκοκρητικών» (*Αμάλθεια*, 8/30 (1977), 17), έχει μεταξύ άλλων και τους *στραγαλατζήδες*.}

στράφι* (επίρρ.) [stráfi] & **στράφι** [stráfi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ίδομ., Τσιρ., Δαρ., Χουστ., Ξεν.) : πάντοτε με το ρ. *πάω/πηγαίνω* (Πιτ.) άσκοπα, άδικα, στα χαμένα.

[< *israf* (Παπ.)] (اسراف)

{Ο Δαριβιανάκης λημματογραφεί χωριστά τη λ. *στράφι* ως ουδ. ουσ. με τη σημ. ‘ζημιά, καταστροφή, αδικία’.}

στραφυλόρακη, η [strafilóratʃi] (Πιτ.) : ρακή από στράφυλα (στέμφυλα).

[< *στράφυλα* + *ρακή* (Συντ.)]

{Αυτή είναι η συνηθισμένη ρακή, αυτή που πίνουμε στα καφεvenía.}

στράχι (επίρρ.) [stráxiti] (Πιτ., Γαρ., Κριτσ^α.) : με ακρίβεια.

[< *sarahat* ‘σαφήνεια’ (Συντ.)] (صراحت)

στρουσουλούδικα, βλ. **τουρσουλιδικα**.

συκόρακη, η [síkóratʃi] (Πιτ.) : ρακή από σύκα.

[< *σύκα* + *ρακή* (Συντ.)]

συλίχιρντί (επίρρ.) [silixirdi] (προτιμότερη γραφή: *σιλίχιρντι*) (Αποστ., Τσιρ.) : άνω κάτω.

{Φαίνεται τουρκ. προέλευσης, ιδίως για την προφορά [Pi], [xi] και τον διπλό τονισμό. Ίσως προέρχεται από δύο λέξεις. (Συντ.)}

{Ο Πάγκαλος λημματογραφεί τις λ. *σιλίχιουρδο* [< *σουχλί* + *χούρδος*] και *σοιλιχιουρδο* [< *κοιλιά* + *χορδή*], που χρησιμοποιούνται και οι δύο μόνο στον πληθυντικό (στην έκφραση βάζω *σιλίχιουρδα*) με τη σημ. ‘σκάνδαλα, διαβολές, ανακατώματα’.}

συμμισομάζουλο, το [simisomáksulo] (Ίδομ^B.) : «το εισόδημα από αγρό ο οποίος έχει δοθεί από τον ιδιοκτήτη του σε τρίο για καλλιέργεια και διανομή εξ ημισείας του εισοδήματος». Βλ. και *μαζούλοσυμμίσσακος*.

[< *συμμισακό μαζούλι* (Συντ.)]

συ(μ)φερατζής (επίθ. προσ.) [si(m)feradzis]

(Δαρ.) : συμφεροντολόγος.
{Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευσης
κατάλ. -(α)τζής.}

συναλίκι, βλ. **σιναλίκι**.

συναλλήκι, βλ. **σιναλίκι**.

συντριμάς, ο [sidrimás] (προτιμότερη γραφή: *συντριμάς*) (Ξανθιν., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Ξεν.) : 1. «χοιρινό κρέας καλυμμένο και συντηρημένο, για μεγάλο χρονικό διάστημα, από το λίπος του, μέσα σε κουρούπα» (Ιδομ.)· 2. κιάμις (Ροδ.).

[< *sindirma* ‘ένεργεια ή κατάσταση που εκφράζει το ρ. *sindirmek* ‘τεμαχίζω’ ή/και διαλεκτ. *sindirme* ‘τυρί μαγειρεμένο στο λίπος’ (και τα δύο στο *TDK*) (Συντ.)]

{Ο Ξανθινάκης, που το ετυμολογεί από το *συντριμμα* (< *συντρίβω*), το γράφει: *συντριμάς*, ο Αποστολάκης και ο Ιδομενέως: *συντριμάς*. Προτίμησα τη γραφή: *συντριμάς*, γιατί θεωρώ ότι είναι τουρκικής προέλευσης: α) ο τονισμός στη λήγουσα εξηγείται ευκολότερα κατά το σχήμα: τουρκ. [-προσωπικά] φωνηεντόληκτα ουσ. σε -á > ελλ. αρσ. σε -άς (Κυρανούδης, 89), πβ. *καβγάς*, *οντάς*, *σεβντάς* κλπ., β) το αρχαίο ελλ. *σύντριμμα* σημαίνει κυρίως ‘κάταγμα, θραύσμα, συντρίμι, καταστροφή’.]

συρίκι, βλ. **σιρίκι**.

συρμαγιά, βλ. **σερμαγιά**.

συρμαλένιος (επίθ.) [sirmaléños] (Πιτ., Κριτσ^Γ) : ο κεντημένος ή πεποικιλμένος με χρυσό ή αργυρό σύρμα.

[< *συρμαλής* (< *sirmali*), κατά τα: μαλαματένιος, ασημένιος κ.ά (Συντ.)]

(صيرمهلى)

{Στην ανάπτυξη του λ. ο Πιτυκάκης έχει τον τ. *σιρμαλί*: «σιρμαλί γελέκι». Ακολουθώ την ορθογραφία του Πιτυκάκη με *υ* στο *συρμαλένιος* (αν και το *σιρμαλί* το γράφει με *ι*) γιατί πρόκειται για αντιδάνειο: *συρμαλένιος* < *συρμαλής* < *sirmali* < *sirma* ‘χρυσόνημα’ < *σύρμα* (*AKN*: μσν. *σύρμα* ‘χρυσή ή ασημένια κλωστή’ < ελνστ. *σύρμα* ‘θεατρική εσθίτη με μακριά ουρά’, ίσως από τα κεντήματα που είχε αυτή (αρχ. σημ.: ‘κτ. που σέρνεται’, βλ. και Κυρανούδης, 465). Σημειώνουμε τον αντίστροφο λεξιλογικό δανεισμό: *tel* > *τέλι*. Ο Κονδυλάκης λημματογραφεί το γυναικείο όνομα *Συρμαλένια*. Ο Τσιριγωτάκης το γράφει: *Σιρμαλένια*. Υπάρχει και το επίθ. **συρμαλίδικος**, αλλά αυτό μάλλον έχει σχηματιστεί κατά το *ντελίδικος* (βλ.)}

συρμαλί (άκλ. επίθ.) [sirmali] (Ροδ.) : κεντημένο, βλ. *συρμαλένιος*.

συρμαλίδικος, βλ. **ντελίδικος**.

σύρνω [sino] : παραδίδω ένα υποειδές προς οχείαν (Σταυρινίδης). Σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845: *εσύραμε τη φοράδα στον Περβολάρη το γάδαρο δυο σφέρια και να βοηθήσουνε οι άγιοι Πάντες να μας πέψει ο Άγιος Θεός το μουλάρι*.

{Η διατύπωση αντιστοιχεί ακριβώς στο τουρκ. (-i, -e) *çekmek* ‘οδηγώ θηλυκό ζώο στο αρσενικό για να ζευγαρώσουν («Dişi hayvani çiftleşmek için erkeğin yanına götürmek»), (*TDK*), βλ. και Χλωρός, Α 659] (كشك)

{Πολλές εκφράσεις της τουρκ. με το ρ. *çekmek* «σύρω, έλκω, ανασπώ, αποσπώ, εκτείνω, μηκώνω, υποφέρω, αναχαιτίζω, εμποδίζω, εισπνέω, ροφώ, κληρώ κ. τραβώ» (Χλωρός, ό.π.) υπάρχουν και στα ελλ. με τα ρ. *σέρνω* και *τραβώ* (βλ. σχετικά λήμματα στο *AKN*). Αυτό οφείλεται στο ότι στις περισσότερες περιγράφεται μια πραγματική κίνηση. Υπάρχουν όμως και άλλες, όπου πρόκειται για μτφ. σημ., όπως στις παροιμίες *Ο,τι τραβάει το κορμί τα φταίει το κεφάλι / Akılsız başın cezasını ayak çeker*. Η φρ. *σύρνω σημαία* (βλ.) είναι μεταφραστικό δάνειο.}

σύρνω σημαία [sino siméa] : υψώνω σημαία: *κι εγίνηκε πανήγυρις κι εσύραν τη σημαία* (στίχος από κρητ. δημοτ. τραγ. για τον Μιχ. Κόρακα, βλ. Φαφουτάκης, 108).

[μτφδ. < *bayrak çekmek* (Συντ.)]

στυζιέρνω, βλ. **σιτσιέρνω**.

στυζίμι, βλ. **σιτζίμι**.

T

ταβάνι*, το [tavāñi] (Παπ., Ροδ., Δαρ.) : η ξύλινη επένδυση της οροφής.

[< *tavan* (Παπ.) (طوان، طوان، تلوان)]

ταβανόπροκες, οι (θηλ.) [tavanóproka] (Παπ.: στο λ. *ταβάνι*) : (σήμερα) καρφιά περίπου 10-12 cm που τα χρησιμοποιούν οι οικοδόμοι στο καλούπωμα (παλαιότερα ίσως να ήταν καρφιά με τα οποία στερέωναν τις σανίδες του ταβανιού).

[< *ταβάνι* (Παπ.) / + *πρόκα* (Συντ.)]

{Συνήθως λέμε: *μνια νταβανόμπροκα* [br].}

ταβανοσάνιδο, το [tavanosāñido] (Παπ.: στο λ. *ταβάνι*) : καθένα από τα σανίδια με τα οποία γίνεται το ταβάνι.

[< *ταβάνι* (Παπ.) / + *σανίδι* (Συντ.)]

ταβανόταβλα, η [tavanótavla] (Γαρ., Κριτσ.) : σανίδες για την κατασκευή του ταβανιού.

[< *ταβάνι* + *τάβλα* (Συντ.)]

ταβατούρι, βλ. **νταβατούρι**.

ταβερνατζής, ο [tavernadzis] : (Κριτσ.) : ο ταβερνιάρης

[Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλ. κατάλ. *-(α)τζής* (Συντ.)]

ταγαρά, η [tagará] (Γαρ.) : η ποσότητα υγρού που χωρούσε ένα ταγάρι (βλ. *ταγάρι²*).

[< *ταγαριά* < *ταγάρι²*, πβ. *ντρουβαδιά* < *ντρουβάς* (Συντ.)]

{Κατάληξη *-ρά* αντί *-ριά*, βλ. Γ. Πάγκαλος, *Περί του γλωσσικού ιδιώματος της Κρήτης*, 1ος τόμος [Γραμματική], Αθήνα 1955, σ. 171.}

ταγάρι¹, το [tagáři] (Ιδομ.) : «τύμπανο, νταούλι, δισάκι. “Εκουζουλάθηκα θαρρώ και παίζω το ταγάρι, / έλα να προζαθείς κι εσύ, να γίνουμε ζεγνάρη”».

[βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Στη σημ. ‘τύμπανο, νταούλι’ δεν ταιριάζει να σχετίζεται με το *ταγάρι* ‘ντορβάς’ της Κοινής. Ίσως από το τουρκ. διαλεκτ. *tagar/taşar* (TDK), στη σημ. ‘αγγείο, κιούπι’, πβ. αυτά με τα οποία γίνεται το τουμπελέκι. Το *AKN* ετυμολογεί το *ταγάρι* ‘ντορβάς’ από το μsn. *ταγάριον* υποκορ. του ελνστ. *ταγή*. Το *TDK* ετυμολογεί το *daşar* ‘σάκος, ταγάρι’ από το περσ. *tagār*. Ο Χλωρός

(B 1076) το ετυμολογεί από το ρ. *takmak* ‘αναρτώ, κρεμώ’ (B 1060). Υποκορ. του *daşar* είναι το *daşarcık* «μικρά πήρα δερματίνη» (B 1076), βλ. *νταγαρτζίκι*.}

ταγάρι², το [tagáři] (Πιτ., Κασσ.) : «δοχείο στο σχήμα και στις διαστάσεις κόσκινου, με τη διαφορά ότι ο πάτος του είναι κατασκευασμένος από επεξεργασμένο λεπτό δέρμα. Χρησιμοποιείται ειδικά για την τοποθέτηση της ζωοτροφής, στη μεταφορά της στα παχιά των ζώων, αλλά και σε πολλές άλλες περιπτώσεις. Κάποτες ήταν ένα από τα αναγκαίτερα οικιακά σκεύη, σήμερα όμως σπανίζει».

{Ο Πιτκάκης ετυμολογεί από το αρχ. *ταγή* «με τη σημασ. της φορβής, του τεταγμένου σιτηρεσίου». Δεν διευκρινίζει από τι υλικό ήταν φτιαγμένο. Αν ήταν πήλινο, ίσως να σχετίζεται με το τουρκ. διαλεκτ. *tagar* ‘πλατύστομο μεγάλο πήλινο αγγείο’, πβ. θρακ. *ταγάρα* «αγγείον πήλινον αρκούντως μέγα» (Σταμ. Ψάλτης, *Θρακικά ή μελέτη περί του γλωσσικού ιδιώματος της πόλεως Σαράντα Εκκλησιών*, Αθήνα 1905, σ. 205).}

ταγάρι³, το [tagáři] (Γαρ., Κριτσ.) : δοχείο από λευκοσίδηρο σε σχήμα ανεστραμμένου κόλουρου κόνου χωρητικότητας περίπου 150 lt που το γεμίζουν κατά τα 4/5 με διάλυμα ποτάσας και εμβλαπτίζουν σ’ αυτό μέ ειδικά τρυπητά κάνιστρα, επίσης από λευκοσίδηρο, τα σταφύλια που προορίζονται να γίνουν σταφίδα.

[ίσως < διαλεκτ. *daşar*, κατά το *TDK*: «çinko üzüm deposu» (μακρύ τσίγκινο ντεπόζιτο) και «ağiz kısmi çok geniş, dip tarafi çok dar iki kulplu küp» (δοχείο με δύο λαβές πολύ πλατύ στο στόμιο και πολύ στενό στον πάτο) (Συντ.)] (طغل)

{Η συνηθισμένη ονομασία αυτού του δοχείου (Ηράκλειο) είναι *λάντζα* (βλ.)}

ταγάρι⁴, το [tagáři] (Κονδ.) : «γλευασμός γυναικός ισχνής».

[ίσως **ταγάρι* ‘φτυάρι για τη φωτιά’ < διαλεκτ. *taşar*, κατά το *TDK*: «ateş küreği» (= φτυάρι για τη φωτιά) (Συντ.)]

{Στην περιοχή Ηρακλείου ο μειωτικός χαρα-

κτηρισμός αφορούσε την πολύ μελαγχρινή γυναίκα. Λεγόταν και επιτατικά: *μαυροτάγαρο*. Υπάρχει και το επίθ. *ταγαριασμένοις*, που δεν είναι το *γαριασμένοις* της κοινής ή το κρητ. *γαριωμένοις* ή *γαργερός* ‘λερωμένοις’: σημαίνει ‘τόσο πολύ λερωμένος που η λέρα δεν φεύγει με το πλύσιμο’. Ίσως αυτό να σχετίζεται με το **ταγάρι* ‘φτυάρι για τη φωτιά’ (που θα ήταν μαυρισμένο.)

ταξέδικος^(Α) (επίθ.) [tazédikos] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Κριτσ^ε., Ιδομ^β., Κασσ., Ξεν.): **1.** νοπόδ, φρέσκος **2.** (μυθ., για κορίτσια) : τρυφερή, ομορφούλα.

[< *taze* (Παπ.) / + *-δικος*: για το πρόσφυμα *-δ-βλ.* Κυρανούδης, 173-4] (تازه)

ταξελεντζίω [tazeledízo] (Ξανθ^ι.): ανανεώνω κάτι, το φρεσκάρω.

[< *tazeled(im)*, αόρ. του ρ. *tazelemek* (Ξανθιν.)]

ταξέ παρά, το [tazé pará] (Κριτσ^ε.): το “ζεστό χρώμα”.

[< *taze para* (Κριτσ^ε.)]

ταΐδοντορμπάς, ο [taiðodorbás] (Ξανθιν.): ντορβάς μέσα στον οποίο βάζουν ταγή και τον κρεμμούν στο λαμό του αλόγου για να φάει.

[< **taïdi* + *ντορμπάς* (Ξανθιν.)]

ταΐνι, το [taiñi] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Ιδομ^β., Ξεν.): **1.** το συσσίτιο, σιτηρέσιο· **2.** η κτηνοτροφή.

[< *taïni* (Παπ.)] (تعيين)

{Στον Ανδριώτη: *ταγίνι*. Κατά τον Χλωρό (Α 530) «σιτηρέσιον άρτου, κρέατος κτλ. διδόμενον εις στρατιωτικούς ιδία υπαλλήλους». Κατά το *BTS* και τον Νιζανγαν το τουρκ. από τα αραβικά, χωρίς περαιτέρω αναγωγή. Κατά τον Ξανθινάκη αντδ. < ελλ. *ταγίν*, αιτ. του *ταγή*. Ίδια ετυμολ. στον Ανδριώτη. Ο Πάγκαλος στο λ. *ταγή* ‘βρώμη’ γράφει: «Εκ τούτου το κοινόν *ταγίνιον* > *ταΐνι* (= η δωρεάν ωρισμένη επιούσιος τροφή, τεταγμένον σιτηρέσιον». Αλλά αμέσως παρακάτω έχει τη λ. *ταΐνι* ‘σιτηρέσιον’ και την ετυμολογεί από το τουρκ. *taïni*. Άλλο είναι το *ταΐνι*², βλ. *ταχίνι*. Ο Χαράλαμπος Συμεωνίδης (“Μ. Γ. Μιχαηλίδου-Νουάρου, *Λεξικόν της Καραθιακής διαλέκτου*, Αθήνα 1972 (Βιβλιοκρισία), *Ελληνικά*, 26/1 (1973), 167) ετυμολογεί το καρπαθιακό *ταγίνι* «το εκάστο αναλογούν μέρος της τροφής» από το τουρκ. *taïni* ‘μερίδιον’, και αυτό από το ελλ. *ταγή*. Ο Κώστας Καραποτόσογλου (Ετυμολ. Δυτ. Κρ., 114) δεν ανάγει στα ελληνικά το αραβικό έτυμο του τουρκικού تايين *ta ÿin, taïni*.)

ταϊφάς, ο [taifás] & **νταϊφάς** [daifás] (Ροδ., Ιδομ^β., Χουστ.): **1.** σύντροφος, συνεργάτης· **2.** ομάδα. [< *taïfa* (Γιάνναρης) (طيفة, طايفة)]

{Στο *ΕΑΝΕΓ* (Ετυμολογικό Παράρτημα, σ. ΕΠ38) η λ. *ταϊφάς* με τη σημ. ‘πλήρωμα πλοίου’. Κατά το *TDK* η λ. *taïfa* σημαίνει επίσης ‘ομάδα ανθρώπων που εκτελούν το ίδιο έργο’, όπως στο λιομάζωμα. Με τη σημ. ‘μέλος ομάδας, συνεργάτης’ τη βρίσκουμε στο κρητ. δημοτ. τραγούδι *Η λυγρή του καρaboτσκασμένου*, «που πήγαν και την κλέβανε δώδεκα ταϊφάδες, / κι ο γεις τση ’κόλα με σταθί κι άλλος με το μαχαίρι» (βλ. Γιάνναρης, 111 & 371).}

τακαζάς, βλ. **ντακαζάς**.

τακάσι [takási]: μόνο στη ρημ. περίφρ. **κάνω τακάσι**: συμμηφιζώ (Σταυρινίδης): σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 592): Έκαμά του τακάσι [σ]τζί [...] γρ. 8.

[< *takas etmek* < *takas* «συμμηφισμός οφειλής προς πίστωση» (Χλωρός, Α 539), από το αραβ. *takās* κατά τον Νιζανγαν + *etmek* ‘κάνω’ (Συντ.)] (تقاص ايتمك)

τακάτια, τα [takátia] (Πάγκ., Κριτσ^ε.): η δύναμη.

[< *takat* (Πάγκ.)] (طاقات)

{Το *κάθι* που δίνει ο Πάγκαλος ως συνώνυμο είναι άσχετο, διότι σημαίνει ‘φορά, πολλαπλάσιο’ [< *kat*], βλ. *κάθια*.}

τακιλντζίω [takildízo] (Πάγκ., Κονδ., Τσιρ., Ιδομ^β.): **1.** πειράζω κάποιον αστειευόμενος, του κάνω πλάκα· **2.** «με γενική: ερωτοτροπώ, κάνω ερωτικές προτάσεις, ερωτολογώ» (Κονδ.)· **3.** μπαίνω κάπου με φόρα (Τσιρ.).

[< *takild(im)*, αόρ. του ρ. *takilmak* (Πάγκ.)] (طاقلقق)

{Σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 βρίσκουμε: *Εβόλιε στο χάμι* (= φυλακή) *εκείνους που ετακιλίσαν του κοπελιού απόζω στο χαμίμ, ημ[έρες] 31* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 368). Στη σημ. **3.** μάλλον κατά εσφαλμένη ταύτιση με ρ. *νταλντζίω*¹ (βλ.)}

τακίλντισμα, το [takildizma] (Κονδ., Ιδομ^β.): ερωτοτροπία, ερωτική πρόταση.

[< *τακίλντζίω* (Συντ.)]

τακίμ*, το [ta[ç]imi & taçimi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.): **1.** κοστούμι, φορεσιά με όλα της τα αυαιτούμενα: ΥΠΟΚΟΡ. **τακιμάκι**, το· **2.** πλήρης σειρά (σετ) εργαλείων μιας τέχνης· **3.** συντροφιά, παρέα· **4.** μερίδα, κατηγορία ανθρώπων της ίδιας κοινωνικής στάθμης ή της ίδιας διαγωγής· **5.** ένα μερπντάχι ζύλο (Δαρ.)· **6.** (*Ημερολόγιο Κοζύρη*, 351) ομάδα στρατιωτών, βλ. *σεφεράλης*: **7.** σετ αντικειμένων οικιακής χρήσης: *τακίμ μαχαροπήρου-*

να και *χουλιάρια* (από Προικοδοτήριο του 1861, *A.A.H.*, 2 / 41-326).

[< *takım* (Παπ.) / ‘σύνολο ομοειδών πραγμάτων, σετ’ (Ξανθιν.)] (طاقم, طاقم)

{Για τη σημ. 4. ο Κονδυλάκης γράφει: «Παρέα, ομοίωτης ηθών, από τον αυτόν τόπον: Λακιωτοτακίμι, δηλ. από τους Λακκιώτες είναι». Συχνά εκφράζει αρνητική διάθεση του ομιλούντος. Ο Τσιφρωτάκης και ο Ιδομενέως έχουν ως λήμμα και τον τ. **ντακίμι**, πβ. ένα ν-τυρί (ονομ. και αιτιατ.). Ο Γαρεφαλάκης έχει μόνο τον τ. *ντακίμι*, ο Δαριβιανάκης *ντακίμι* ή *τακίμι*.}

τακιμάζω [taʃimázo] & **ντακιμάζω** [datʃimázo] (Γαρ., Δαρ., Κριτσ.) : τακιάζω με κάποιον / κάποιους, γίνομαι κολλητός φίλος.

[< *τακίμι* (AKN)]

{Συχνά χρησιμοποιείται με μειωτική σημασία, κατά την έννοια της παροιμίας *Κύλησε ο τέντζε-ρής και βρήκε το καπάκι*.}

τάκλα, η [tákla] (Ροδ.) : τούμπα.

[< *τακλάς* < *takla*, ο τονισμός και το γένος κατά τη λ. *τούμπα* (Συντ.)] (طاقلا)

τακρίδι, βλ. *ταχρίρι*.

τακρίρι, βλ. *ταχρίρι*.

ταλάδες, οι (θηλ.) [taládes] : η λ. σε τουρκοκρητηρίμα του 1815: *μα ται ταλάδες σου γροικό και κείνσάς λογιάζω*, / *πως δε θα γίνεις φίλος μου και βαρυναστανεζάω* (βλ. Νίκος Σταυρινίδης, “Το τραγούδι του Μαζλούμ Αγά ή Μπαλουξή”, *Αμάλθεια*, 2/5 (1971), 60).

[< *tala* < *itale*: *itale-i-lisan* «έκτασις γλώσσης, ήτοι αυθάδεια» (Χλωρός, A 128)] (اطلا)

{Για την ετυμολογία ο Σταυρινίδης σημειώνει: «*ατάλε*, λέξ. τουρκ., το ορθόν *atale* και κατά τους Τουρκοκρητικούς *tala* και πληθ. *ταλάδες*, που σημαίνει αυθάδεια, λεηλασία, σφετερισμός κλπ.». Ο Μαν. Γιαλουράκης (*Κρητική Εστία*, 6/25 (1955), 29) καταγράφει μια παραλλαγή του τραγουδιού, για την οποία σημειώνει: «μου την υπαγόρευε μια Τουρκοκρητική Καστρινή που ήρθε στην Αλεξάνδρεια μετά την ανταλλαγή». Εκεί βρίσκουμε το στίχο: *μα τσ’αταζάδες σου γροικό κι εκείνσας-σας τρομάσσω*, όπου η λαϊκή ετυμολογία έλυσε το πρόβλημα της σημασίας της λ. *ταλάδες*.}

τάλια, η [tália] (μάλλον: **ντάλια**) : εκατοντάδα. Η λ. σε πολύστιχο επικό ποίημα του 1874: *Γέρος παλός σέρνεται εκεί πού ‘χει μια [ν]τάλια χρόνια* (*Η Κρητικοπούλα*, σ. 25).

[< *dalya*, από το ιταλ. *taglia* (TDK) ή από το ελλ. *τέλος* (βλ. Χλωρός, 1062), βλ. σημείωση (Συντ.)] (طايه)

{Ο Χλωρός έχει τη λ. *dalya* με τη σημ. ‘τέλος’, στη ρηματ. περίφρ. *dalya demek* «τελειώνω, απο-

περατώ». Κατά το TDK η λ. *dalya* είναι επιφώνημα που το χρησιμοποιούμε κατά την αριθμηση όταν φτάνουμε στο εκατό: 98, 99, ντάλια («Sayı sayılırken 100 sayısına gelindiğinde söylenen söz: 98, 99... dalya»). Στα σύγχρονα τουρκικά η φρ. *dalya yarım* σημαίνει ‘έκλεισε τα εκατό’. Η λ. *dalya* σημαίνει επίσης ‘λέξη που λέγεται στα παιδικά παιχνίδια τη στιγμή που κάποιος φτάνει σε ένα εκ των προτέρων καθορισμένο επίπεδο’ («çocuk oyunlarında önceden belirlenen bir aşamaya gelme anında söylenen söz»). Με τη σημ. αυτή το επιφώνημα *ντάλια!* σε παιδικά παιχνίδια (βλ. Χριστόφορος Χαραλαμπίδης, “Περιορισμένης χρήσεως λαϊκά παίγνια εις τον Νομόν Λασιθίου”, *Αμάλθεια*, 2 (1971), 215-6.}

ταλιμάρο [talimáro] (Ξανθιν^Α). 1. (αμτβ.) χορεύω κάνοντας ταλίμα, διασκεδάζω, είμαι αεικίνητος. 2. (μτβ.) φέρομαι βασιανιστικά σε κάποιον, τον υποβάλλω σε μεγάλη ταλαιπωρία, του βγάζω το λάδι. Βλ. και *ταλίμ* (σημείωση).

[< *ταλίμ(ι)* + *-άρω* (Ξανθιν.), βλ. σημείωση στο *ταλιμέρνω* (Συντ.)]

ταλιμέρνω [talimérnō] (Παπ.) : γυμνάζω. Βλ. και *ταλιμάρο*.

[< *ταλίμ(ι)* (Παπ.) + *-έρνω* (βλ. σημείωση) (Συντ.)]

{Κατά το AKN: *-έρνω* [έρνω] : «επιθήμα ρημάτων παράγωγων συνήθ. από λέξεις ξενικής προέλευσης: αποτελεί συνήθ. παράλληλο τύπο των ενεστωτικών χρόνων ορισμένων μεταβατικών ρημάτων σε *-άρω*, πολύ συχνών στον προφορικό λόγο: δηλώνει ότι το υποκειμενο του ρήματος εκτελεί ενέργεια σχετική με αυτό που εκφράζει η πρωτότυπη λέξη: (Βόλτα) Βολτέρνω, (κουμάντο) κουμαντέρνω, (ρέγουλα) ρεγουλέρνω».

Πολλά ρήματα του παρόντος καταλόγου που παράγονται από ουσιαστικά τα βρίσκουμε στα λεξικά ως κεφαλή λήμματος με τη μορφή σε *-άρω* (*ασιάρω*, *τραμπάρω*, *γιοκλαιάρω* κλπ.). Αυτός όμως είναι ο τύπος του στιγμιαίου μέλλοντα και της υποτακτικής αορίστου (όπως λέμε με την παραδοσιακή ορολογία). Στον ενεστώτα της οριστικής τα ρήματα αυτά λήγουν κανονικά σε *-έρνω*. Κατά τη γνώμη μου τα ρήματα αυτά πρέπει να λημματογραφούνται με τη μορφή σε *-έρνω*, και να δίνονται συμπληρωματικά ο αορίστος και ο τύπος του συνοπτικού μέλλοντα/συνοπτικής υποτακτικής, π.χ. *ταλιμέρνω* (*εταλιμάρο*, *θα/να ταλιμάρο*).

ταλίμι, το [talími & talími] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ.) : 1. γύμνασμα. 2. ελιγμός, πήδημα με σβελτάδα, εντυπωσιακή επίδειξη σπελτάδας, ιδίως στον χορό. || Ως επίθετο στη φρ. **τα-**

λίμ ασκέρι ‘γυμνασμένος στρατός’, σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826 (βλ. Dedes, 357).

[< *talim* (Παπ.) / «διδασκαλία, άσκησης, γύμνασις, γυμνάσια [στρατού]» (Χλωρός, A 527) (Συντ.)] (تعلیم)

{Η σημ. 2. μάλλον από επίδραση της λ. *τσάλιμ* ‘επίδειξη’ (βλ.). Ο Γαρεφαλάκης λημματογραφεί τον πληθ. *ταλίμνια*. Ο Δαριβιανάκης ενοποιεί *ταλίμια* ή *τσάλιμια* στο ίδιο λήμμα. Ο Χουστουλάκης λημματογραφεί τον τύπο **νταλίμι** ‘τουλούμι’, με παράδειγμα χρήσης: «τον έκαμε νταλίμι στο ξύλο = μαύρο στο ξύλο».

ταλίμνια, βλ. **ταλίμι**.

τάλφλη φήλ, βλ. **ντάρι φιλφίλ**.

ταμακιαρέ, βλ. **ταμαχιάρης**.

ταμακιαρλίκι, βλ. **ταμαχιαρλίκι**.

ταμακιέρης, βλ. **ταμαχιάρης**.

ταμάμ* (επίρρ.) [tamám] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ροδ., Ιδομ., Κασσ.) : ακριβός.

[< *tamam* (Παπ.)] (تامم)

ταμάνιμωσ¹ (επίρρ.) [tamáñimos] (Παπ.) : «αναμφίβολως, (Αν. Κρ.) π.χ. “θωρώ σε στολισμένο ταμάνιμωσ έρχεσαι από το γάμο»».

[< *taman* (Παπ.)] (تامان)

ταμάνιμωσ² (επίρρ.) [tamáñimos] (Πάγκ., Γαρ., Ροδ., Τσιρ., Κριτσ^α, Ξεν.) : **1.** «Περίπου, κατά προσέγγισιν: *Ταμάνιμωσ* ήρθε κιόλας το μεσημέρι κι εγώ δεν επέκοκα ακόμη τη δουλειά μου» (Πάγκ.) · **2.** παραλίγο, σχεδόν.

[< «ίσως εκ του τουρκ. *tamamen* = εξ ολοκλήρου» (Πάγκ.)] (تامان)

{Το ‘εξ ολοκλήρου’ δεν ταιριάζει με το ‘περίπου, κατά προσέγγιση’. Υπάρχει το *taman*, που (κατά το *TDK*) έχει και τη σημ. ‘ιδού, μόλις, πιν λίγο’.

ταμασκιάρης, βλ. **ταμαχιάρης**.

ταμασκιαρλίκι, βλ. **ταμαχιαρλίκι**.

ταμάχι*, το [tamáçi] & **ταμάκι** [tamáçi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : απληστία «όχι μόνο επί υλικών αγαθών, αλλά και εις το εργάζεσθαι» (Πιτ.).

[< *tamah* (Παπ.)] (طمع)

ταμαχιάρης* (επίθ. προσ.) [tamaçáris] & **ταμακιάρης** [tamaçáris] & **ταμακιέρης** [tamaçéris] & **ταμασκιάρης** [tamaçáris] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^β, Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : απληστος, πλεονέκτης. Κατά τον Ιδομενέως σημαίνει επίσης: δημιουργικός, μεθοδικός, επιτήδειος, προκομμένος: *ταμακιάρης μάστορας*.

[< *tamahkâr* (Παπ.)] (طمعكار)

{Ο Ξανθινάκης έχει για το *ταμακιάρης* θηλ. *ταμακιαρέ* [Δ. Κρ.] και *ταμακιάρα*, ουδ. *ταμακιάρικο*.

ταμαχιαρλίκι, το [tamaçarlıçi] & **ταμακιαρλίκι**, το [tamaçarlıçi] & **ταμασκιαρλίκι** [tamaçarlıçi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ.) : απληστία, πλεονεξία, *ταμάχι*.

[< *tamahkârlık* (Παπ.), βλ. και *ταμασκιάρης* στο λ. *ταμαχιάρης* (Συντ.)] (طمعكارلیق)

ταμαχιλής (επίθ. προσ.) [tamaçılıs] (Πάγκ.) : πλεονέκτης, απληστος.

[< *ταμάχι* + *λής* (Πάγκ.)]

ταμίνα (επίρρ.) [tamína] : περίπου. Η λ. σε έγγραφο του 1869: *χωράφι ταμίνα 2 μουζ[ουριόν] [...], ελιές ταμίνα ευβομίντα [...], αμπέλι ταμίνα διον αργατόν* [= δύο εργατών] (*A.A.H.*, 2 / 25-23).

[βλ. *ταμινάρο* (Συντ.)]

{Ο Κωστής Φραγκούλης σε ένα ποίημά του χρησιμοποίησε τη λ. *ταμίνα* ως θηλυκό, ως απόληψη του *πλάτανου* σε κάποιον που προσπαθεί να μαντέψει την ηλικία του δέντρου: *Καλή ταμίνα* [= υπολογισμός] *μού ‘καμες, στίμα* [= εκτίμηση] *καλή μου βρήκες* (περιοδ. *ΥΠΕΡ Χ*, 91 (Φθινόπωρο 2019), 31.)

ταμινάρο [tamínaro] (Τσιρ., Κριτσ^α, Ιδομ^β) : «κανονίζω, κάνω το λογαριασμό μου. – Πε μου αν έρθεις ταχύτερο να χτίξεις για να ταμινάρο τη δουλειά μου» (Τσιρ.).

[< *tahmin* (*etmek*) ‘υπολογίζω, προβλέπω, εικάζω, εκτιμώ’ (Συντ.)] (تحمين)

{Για την κατάληξη *-άρο* βλ. σημείωση στη λ. *ταλμέρνω*.

ταμίρι, το [tamíri] (Bilgehan², 636) : η επισκευή. [*< tamir* (Bilgehan), βλ. και Κουκκίδης, 90] (تامير)

ταμπακαργιό, βλ. **νταμπακαρειό**.

ταμπάκης, βλ. **νταμπάκης**.

ταμπακουτζής, ο [tabakudzis] : αυτός που φτιάχνει/πουλάει πιτάτα. Η λ. σε έντυπο *Εκλογικό Κατάλογο Δήμου Ηρακλείου* του έτους 1906 (Ιστορικό Αρχείο Κρήτης, φωτοτυπημένο αντίγραφο στη Βικελαία) στη στήλη «επάγγελμα», σ. 32, 34.

[< **ταμπακότης* < *tabakçi* < *tabak* «τρυβίλιον, πινάκιον, παροψίς· δίσκος» (Χλωρός, B 1068), με ανάπτυξη [u] του συμπλέγματος [kdz] (Συντ.)]

ταμπάνι, το [tabáñi] & **νταμπάνι** [dabáñi] (Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ.) : **1.** «το άνω μέρος της πατούσας το ποδιού, από τις ρίζες των δακτύλων ως την κλειδώση. – Μεγάλο νταμπάνι έχω και με σφιγγουν τα σταβάνια» (Τσιρ.), το κουντεπιέ· **2.** η τσιμεντένια βάση μαζί με το σκελετό μιας οικο-

δομή· **3.** μια πλακουτσωτή πέτρα ή μια μικρή σανίδα, ως υποστήριγμα στύλου οικοδομής· **4.** το σφηνοειδές ξύλο στο καλαπόδι των υποδημάτων.

[< *taban* 'πέλμα' (Μπόγκας, 194)] (طبان, طبان)

ταμπάς, βλ. **νταμπάς**.

ταμπαχανιώτικα, τα [tabaxaḱiótika] (Κριτσ.) : είδος αργόσυρτων αστικών τραγουδιών της Δυτικής Κρήτης.

[< *ταμπάχανα* 'συνουκία με βυρσοδεψεία' (< *tabakhane* 'βυρσοδεψείο') (Συντ.)]

{Για τα τραγούδια αυτά πολλές πληροφορίες στο βιβλίο που συνοδεύει το CD *Ταμπαχανιώτικα, αστικά τραγούδια της Δυτικής Κρήτης*, των Στέλιου και Λεωνίδα Λαϊνάκη (εταιρεία Rotonda Music, 2012). Βλ. επίσης: Colin Mahona, *Tabahaniotika: Allilometamorphoses entre Crète et Méditerranée Orientale*, Editions Universitaires Européennes, Saarbrücken 2011 (στις σ. 13-19: Le terme "tabahaniotiko" et ses étymologies).}

ταμπγέτι, βλ. **νταμπιέτι**.

ταμπής, βλ. **νταμπής**.

τάμπια, βλ. **ντάμπια**.

ταμπιέτι, βλ. **νταμπιέτι**.

ταμπλαμπάς, βλ. **ταυραμπάς**.

ταμπλάς*, ο [tablás] (Παπ., Πάγκ.) : ξύλινος δίσκος. [< *tabla* (Παπ.)] (طبله, طبله)

{Ο Ροδάκης έχει τη λ. *νταμπλάς* με τη σημ. 'κόντραπλακέ'. Πρόκειται για γενίκευση: Ο *ταμπλάς* 'λεπτό διακοσμητικό σανίδωμα που τοποθετείται σε ένα παχύτερο ξύλινο πλαίσιο' (AKN) μπορούσε να είναι από κάθε ακριβό ξύλο (καρυδιά, μαόνι) ή απλώς από φτηνό κοντραπλακέ.}

ταμπουράς*, ο [ta(m)burás] & **νταμπουράς** [daburás] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ιδομ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** είδος μουσικού οργάνου με τρεις χορδές και μακρύ χέρι· ΦΡ. η *κοιλιά μου παίζει ταμπουρά*: πεινάω πολύ· **2.** «αυτοσχέδιο μουσικό όργανο που το έφτιαχναν τα παιδιά από τον κορμό της μαχαριδίας με τρία ή τέσσερα κομμάτια, ισομερή και ισοπαχή, που τα έδεναν μεταξύ τους αφού πελεκούσαν τις χορδές και τα χτυπούσαν με ένα φτερό» (Κρίτσ.).

[< *tambura* (Παπ.)] (طنبوره, تنبوره)

{Μαχαριίδα λέγεται στην Κρήτη το αυτοφύες φυτό (στα σπαρτά θεωρείται ζιζάνιο) *Gladiolus italicus*.}

ταμπουρατζής, ο [taburadzis] (Κριτσ., Κασσ.) : **1.** αυτός που κατασκευάζει ταμπουράδες· **2.** αυτός που παίζει ταμπουρά.

[< *tamburaci* (Κριτσ.)] (طنبوراجي)

ταμπούρι*, το [tabúri] (Παπ., Πάγκ.) : **1.** τάγμα στρατού· **1α.** πλήθος (ανθρώπων, ζώων)· **2.** προμαχόνας, οχύρωμα.

[< *tabur* (Παπ.)] (طبور)

ταμπουροκέφαλος, βλ. **νταμπουροκέφαλος**.

ταμπουρόνομα* [taburónome] (Παπ.: στο λ. *ταμπούρι*) : οχυρόνομα, προφυλάγιομα πίσω από ταμπούρι.

[< *ταμπούρι* (Παπ.)]

ταμπούτι, το [tabúti] (Χουστ.) : το φέρετρο.

[< *tabut* (Χουστ.)] (تلبوت)

{Για τη λ. *ταμπούτι* σε κρημ. δημοτ. τραγούδι, βλ. *Τραγούδι για τον θάνατο του Τζελεπή*, που είχε καταγράψει ο R. Pashley (*Travels in Crete*, 2ος τόμος, Λονδίνο 1837, σ. 131-133) – το *ταμπούτι* το μεταφράζει ως *bier* (σ. 133). Τους τ. *ταμπούτι/νταμπούτι* καταγράφει ο Μπόγκας (σ. 194).}

ταξίλι [taksíli] : ίσως μόνο στη ρημ. περίφρ. **κάνω ταξίλι** : εισπράτω· σε εκκλησιαστικό έγγραφο του 1793: *να κάνει ταξίλι τα άσπρα* (βλ. Φανουράκης, 137). Και σε έγγραφο του 1862: *έκανεν ταξίλι τα χρέη του* (A.A.H., 2 / 7-695). Βλ. και *ταχσιλντάρης*.

[< *tahsil etmek* < *tahsil* 'είσπραξη' (Χλωρός, A 572), από το αραβ. *tahsíl* κατά τον Nişanyan, + *etmek* 'κάνω' (Συντ.)] (تحصيل اينتك)

{Ο Ροδάκης έχει *ταξίλι* = φόρος, πβ. < *vergi tahsili* 'είσπραξη φόρου' (Χλωρός, A 472) (Συντ.)}

ταπατζής (επίθ. προσ.) [tapadzis] (Δαρ., Ξανθιν^Α, Ξεν.) : «αυτός που παίρνει δανεικά και δεν τα γυρίζει».

[< *τάπα*, στη σημ. 'απάτη'+ -(α)τζής (Συντ.)]

{Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευσης κατάλ. -(α)τζής. Στο κρητικό ιδίωμα η λ. *τάπα* 'πόμα' (ετυμολογία στο AKN : από το ιταλ. *tarro* ή μέσω του τουρκ. *tarpa*) σημαίνει μφ. 'απάτη' (βλ. Τσιρ., 596), πβ. *ήπαιξέ μου μια ντάπα*: με γέλασε, με εξαπάτησε.}

ταπούζα, η [tapúza] (Ιδομ^B, Χουστ.) : «μεγάλο κομμάτι χύματος που βγαίνει κατά το όργωμα ή με το σκάνιμο, βύλος» (Ιδομ.)

{ίσως < *topuz* 'σφαίραμα', βλ. *τοπούζι* (Συντ.)} (طوبوز, طوبوز, طوبوز)

{Ειρωνικά χαρακτηρίζαν ως *ταπούζα* έναν κακοφτιαγμένο κότσο (Ηράκλειο).}

ταραμάς*, ο [taramás] (Παπ.) : «το γνωστόν ωάριον ψαριού».

[< *tarama* (Παπ.)] (طرامه)

ταραμπουλούσι, το [tarabulúsi] (Κονδ.) : «ζώνη των Τούρκων μεταξωτή, λευκοκίτρινη ή σταχτιά με λευκά γραμμάς. Το τ. φορούν ακόμα

οι Σύροι· εις την Κρήτην το εφόρους και οι γυναικες». Η λ. σε έγγραφο του 1879 (*A. Δ. Η.*, 2 / 32-44). Και αλλού (*A. Δ. Η.*, 2 / 9-537) : *ένα μποζά ταραμπουλούχι*.

[< *Ταραμπουλούς* = Τρίπολις (Κονδ.) / *tarabulus* (Symeonidis), βλ. σημείωση] (طرابلس)

{ Ο Χλωρός στο λ. *Ταραμπουλούς* (B 1070) διακρίνει: *Tarabulus Garb* (Τρίτολη της Λιβύης) και *Tarabulus Sam* (Τρίτολη του Λιβάνου). Ο Χαρ. Συμεωνίδης ετυμολογεί το ποτυακό *ταραπολόζιν / ταραπολούζ'* από το *t / darabulus* 'Seide oder Schärpe aus Tripolis, το οποίο από το *Trabulus* 'Tripolis in Nord-afrika' (Ch. Symeonidis, "Lautlehre der türkischen Lehnwörter im neugriechischen Dialekt des Pontos", *Αρχαίον Πόντου*, 31 (1971-72), 106-7. Με την αρχική της σημ. η λ. σε κρητ. δημοτ. τραγούδι: *μα 'σέρναισι κι αλόγατα π' εκάνα το γιουρούσι, / του Μεσιργιού, του Τζεντεριού και του Ταραμπουλούσι* (Φαφουτάκης, 8). }

ταρατόρι*, το [taratóri] (Πιτ., Γαρ., Ιδομ^B) : είδος σαλάτας από διάφορα υλικά (γιαουρτι, λάδι, τριμμένο σκόρδο, αλάτι).

[< ίσως τουρκ. *tarator* (Πιτ.) / < *tarator* (AKN) (تراطور، تراتور)

{ Το *TDK* ετυμολογεί τη λ. *tarator* από τα ελληνικά, χωρίς να προσδιορίζει από ποιά λέξη, ο Nişanyan από το βενετ. *trattor* [ιταλ. *trattore*] 'ταβερνιάρης' }

ταράφι, το [taráfi] (Πιτ., Κονδ., Κριτσ^α, Ιδομ^B, Κασσ.) : 1. το συγγενολόι η γενιά· 2. η κλίκα· ΦΡ. *κάνω ταράφι*: προσεταιρίζομαι.

[< *taraf* 'μέρος, κόμμα, κλίκα' (Πιτ.)] (طرف)

ταργατζίκι, το [targadzífi] : δισάκι του βοσκού, «πήρα ποιμενική» (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσοπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845: *έδωσα του Μουλά Σαλή ένα άγνωφο ταργατζίκι* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 342).

[< *tağarcık* «μικρά πήρα δερματίνη», υποκορ. της λ. *tağar* «πήρα εκ δέρματος, ως η του ποιμένος» (Χλωρός, B 1076) (Συντ.)] (طغارچق)

{ Ο εκδότης του ημερολογίου Μενέλαος Παρλαμάς, ετυμολογεί από το βυζ. *ταρκάσιον* 'φαρέτρα', και παραπέμπει στα *Ποιμενικά Κρήτης* του Στέφ. Ξανθοουδίδη, σ. 308. }

τάρζι, το [tárzi] (Τουρκοκρητ.) : το σχήμα, η μορφή. [< *tarz* (Bilgehan², 636)] (طرز)

ταρικότι, το [tarikáti] & **καρικότι**, το [karikáti] & **αρικότι** [arikáti] (Γαρ., Κριτσ^α, Ιδομ^B, Τσιφ^B) : είδος {ανθρώπου}, ιδιουσγκρασία, χαρακτηρισ. Με τη σημ. 'θρησκευτικό τάγμα, σωματείο' η λ. σε επώνυμη τουρκοκρητ. ρίμα για την έλευση του Σουλτάνου στην Κρήτη το 1848: *Εφέντιδες με τα παιδιά κι ούλα τα ταρικόθια / κι*

οι Δερβισάδες κι 'η Τουρκιά ψάλλουν με τα Κιτάπια (βλ. Πλανάκης, 95· από: *Αρχαίον Παύλου Βλαστού*, 15ος τόμος, σ. 983-985).

[< *tarikát* 'τάγμα' (Κριτσ^α), «η πνευματική οδός ή πορεία, ήν έταμιον και δικνεύουσιν οι άγιοι άνδρες· θρησκευτικό τάγμα, σωματείον» (Χλωρός, B 1075), από το αραβ. *tarīkāt* κατά το *TDK* (Συντ.)]

{ Το παράδειγμα χρήσης του Γαρεφαλάκη: " - *Ίντα λoής κοπέλι είναι, Πιπίνα, η μικρή σου εγγονή; Μιλιώ τση και δεν ανοίγει το στόμα τζή να αποκριθεί. Δεν μοιάζει τση μεγάλης, απού δεν προκάνει να τση πεϊς την κουβέντα και σου 'χει δοσμένη την απόκριση. - Ετούτηνιέ, Βαγγελία, είναι από άλλο ταρικότι. Σε πολλά αλλόσσει απού τη μεγάλη". Ο Τσιφριωτάκης επισημαίνει ότι η φρ. *αρικότι ν-του είναι* 'όμοιός του, τα ίδια χάλια' λέγεται μόνο με αρνητική σημασία, π.χ. «για ένα μέθυσο, χαροπαίκτη ή ακαμάτη», βλ. και *τέκι*. }*

ταρίχι, το [taríxi] (Τουρκοκρητ.) : η ημερομηνία.

[< *tarīh* (Bilgehan², 636)] (تاریخ)

ταρλάς, ο [tarlás] (Ροδ.) : χωράφι.

[< *tarla* (Κουκκίδης, 91)] (ترلا، طرلا)

ταρουκλί (άκλ. επίθ.) [taruklí] : ριγέ. Η λ. σε κρητ. δημοτ. τραγούδι: *Σαράντα ρουμπιέδες, φουστάνι ταρουκλί, / φουστάνι λαχουράκι, τση Πόλης ασιγί* (βλ. Κοκολάκη & Αντωνίου, σ. 132· από: Μανόλης Πιτυκάκης, *Δημοτικά τραγούδια στην Ανατολική Κρήτη*, Νεάπολις 1975, σ. 62).

[< *tarakli* (Κοκολάκη & Αντωνίου) «ο πεποικυλιμένος για γραμμών εν είδει κτενός [επί υφάσματος]», από τη λ. *tarak* 'χτένα' (Χλωρός, B 1071)]

{ Ο Πιτυκάκης έχει το ίδιο παράθεμα στο λ. *ρουμπιές* στο Λεξικό του (B 935), αλλά αντί για *ταρουκλί* έχει *σαρουκλί*. Μάλλον είναι τυπογραφική αβλεπή. }

ταρουμάρι, βλ. **ταρουμάρω**.

ταρουμάρω [tarumáro] & **ταρουμαρίζω** [tarumarízo] (Χουστ.) : διασκορπίζω.

[< *tarumar* 'σκόρπιος' (Χουστ.), μάλλον μφτδ. < *tarumar etmek* 'διασκορπίζω' (Συντ.)]

{ Ως αμτβ. σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1815: *κι εκεί ταρουμαρίσανε* {= διασκορπίστηκαν} *του Κάσπρου οι γιανταόραρι* (βλ. Νίκος Σταυρινίδης, "Το τραγούδι του Μαζουμού Αγά ή Μπαλουζή", *Αμάλθεια*, 2/5 (1971), 61). Στο ίδιο (σ. 62) ως ρηματ. περίφρ. *κάνω ταρουμάρι* = διασκορπίζω: *ωσαν θεριό βρονταστραπά, κάνει τους ταρουμάρι*. }

ταρταλατζής (επίθ. προσ.) [tartaladzis] (Πάγκ., Κονδ., Ιδομ., Κριτσ., Κασσ.) : λαφυραγωγός, πλιατσικολόγος.

[< *τάρταλο* + -(α)τζής (Πάγκ.)]

{Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευσης κατάλ. -(α)τζής. Τάρταλο λέγεται «το παλιό ή το εγκαταλειμμένο, ως άχρηστο, αντικείμενο», μπφ. και «ο γέρος και ο ανήμπορος άνθρωπος» (Κριτσ.).}

τας! [tas] : στη φρ. *έλα να κόμουμε τας* (και σήμερα εν χρήσει), με την οποία ένας ενήλικας προσκαλεί ένα μωρό να παίζουν τα κριάρια-πουκουτουλιούνται. Η παιγνιώδης αυτή επαφή γίνεται ως εξής: ο ενήλικας λέει την παραπάνω φράση και μετά πλησιάζει το κεφάλι του στο κεφάλι του μωρού και το «κουτουλά» απαλά, ενώ ταυτόχρονα του λέει: *ταςς!*

[< *tos* 'χτύπημα με το μέτωπο ή τα κέρατα' (TDK), πβ. *tos vurusturmak* «βάλλω κριούς κτλ. να κουτρισθούν» (Χλωρός, Β 1088)] (طوس)

τάσι*, το [tási] (Παπ., Πάγκ., Τσιρ.) : πλατύστομο χάλκινο κύπελλο νερού.

[< *tas* (Παπ.)] (طاس)

Τασλή Τάμπια, βλ. **ντάμπια**.

ταστικός, το [tastik] (Παπ., Πάγκ.) : η επικύρωση, επιβεβαίωση. Η ρηματ. περίφρ. **κάνω ταστική** 'επικυρώνω', σε προσωπικό ημερολόγιο τον ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 370). [< *tasdik* (Παπ.) & *tasdik etmek* 'επικυρώνω' (Χλωρός, Α 514) (Συντ.)] (تصدیق)

τάταρης, ο [tátaris] (Κριτσ^{fr.}) : ταχυδρόμος. Η λ. σε εκκλησιαστικό έγγραφο του 1797 (*Κρητικά Χρονικά*, 3 (1949), 360-1).

[< *tatar* «ταχυδρόμος διεξάγων την κανονικήν ταχυδρομικήν υπηρεσίαν» (Ευμένιος Φανουράκης, εκδότης του παραπάνω εγγράφου), βλ. και Κουκκίδης, 91 – για τον αγγελιαφόρο γενικώς: η λ. *say*, βλ. *σαής* (Συντ.)] (تاتار)

ταυλαμπάς, βλ. **ταυραμπάς**.

ταυραμπάς, ο [tavrabás] & **νταυραμπάς**, ο [davrabás] (άλλη γραφή: *νταβραμπάς*) & **ταυλαμπάς** [tavlabás] & **τραβιαμπάς** [travabás] (Κονδ., Ξανθιν., Γαρ. Ιδομ., Κριτσ., Ιδομ^B., Κασσ., Ξεν.) : υβριστικός χαρακτηρισμός ιερέως, «παχύσαρκος ιερέας (λέζεται περιφρονητικά)» (Ξεν.).

[< *tavlibas* ή *tavlubas*, πβ. ρ. *tavlamak* 'γίνομαι ευτραφής, παχαιώνω' (Κουκκίδης, 91) / βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Ο Κουκκίδης σημειώνει στο λ. *ταμπλαμπάς* (έχει και τον κρητ. τ. *ταυραμπάς*, στη σελ. 92) ότι πρόκειται για «επίθετον χρησιμοποιούμενον από τους Έλληνας σκωπτικώς δια τους μητροπολίτας-συνοδικούς του Οικουμενικού Πατριαρχείου». Δεν μπόρεσα να εντοπίσω σε λεξικά τα έτυμα που αναφέρει. Ίσως είναι ελληνικής επινοήσεως σύνθεσις των λέξεων *tavli / tavlu* 'ευτραφής' και *bas* 'κεφαλή', που παρετυμολο-

γήθηκε: κατά τον Γεώργιο Χατζιδάκι από το *τρανώ* και *αμπάς* (*τραναμπάς*) ή, κατά τον Φαίδωνα Κουκουλέ, από το *ταύρος* και *αμπάς* (σχετικές παραπομπές στο λ. *ταυραμπάς* στον Ανδριώτη). Ο Χατζιδάκις αιτιολογεί την παρετυμολογία: «το όλον ουδεμίαν παρέχει έννοιαν, διότι ουδέν σημαίνει ο *τρανών τον αμπάν*, άλλως τε και αφού οι ιερωμένοι σπανίως φορούσιν *αμπάν*, *αλλ'* ού φροντίς Ιπποκλειδή, οι λαλούντες απαιτούσι τι καταληπτόν, έστω μόνον τι μικρόν εν αρχή ή εν τέλει». Και δικαίως το απαιτούσαν, διότι η λ. *tavli / tavlu* (تولو، تاولو – Χλωρός, Α 454) 'ευτραφής' δεν είχε περάσει στα ελληνικά, άρα δεν τους έλεγε κάτι – άλλωστε και αν είχε περάσει θα είχε δημιουργήσει κάποια σύγχυση με το ομόηχο *ταβλί* 'σανιδάκι' (< *τάβλια*). Μια άλλη πιθανή παρετυμολογία (τουλάχιστον για την Κρήτη) θα ήταν ο συσχετισμός με το *ταβλόπιστος* «ύβρις των Τούρκων κατά των Χριστιανών (δια τας εικόνας)» (Κονδυλάκης, 253), αλλά αυτό μένει να εξεταστεί. Σημειώνω παρεπιπτότως την κρητ. σκωπτ. έκφραση: *είναι τα χέρια ντου σαν του δεσπότη*, δηλ. *παχουλά* και *αβρά*.}

ταφλάνι, το [tafláni] (Κριτσ^{fr.}) : η δάφνη (αλλά μάλλον το φυτό διαφνοκέρασο, βλ. σημείωση). [< *taflan* (Κριτσ.), βλ. και Κουκκίδης, 92] (طفلان)

{Στο Διαδίκτυο *ταφλάνι* είναι η κοινή ονομασία για το φυτό *Euonymus japonicus*. Κατά το TDK *taflan* είναι η κοινή ονομασία του φυτού *Prunus laurocerasus*. Ο Χλωρός (Β1076) έχει: *taflan* = «δαφνοκέρασο, κ. *ταφλάνι*» (βλ. γι' αυτό στον Γεννάδιο, σ. 494). Κατά τον Νιζανγαν η λ. *taflan* προέρχεται από το αραβ. *diflā'*, που συγγενεύει με το αραμ. *daphnā* και το ελλ. *δάφνη*. Σημειώνουμε τον αντίστροφο δανεισμό: η δάφνη στα τουρκικά λέγεται *defne*.}

ταχαρέτι, το [taxaréti] (Τουρκοκρητ.) : η καθαριότητα.

[< *taharet* (Bilgehan², 633)] (طهارت)

ταχίνι*, το [ta'íni] & **ταϊνί** [taíni] (Παπ., Ροδ., Ιδομ.) : ο πολτός από σουσάμι.

[< *tahin* (Παπ.)] (طحين، طاحن)

{Άλλο είναι το *ταϊνί* (βλ.) 'σιτηρέσιο, συσσίτιο κτηνοτροφί'.}

ταχινόσουπα, η [ta'íno'supa] (Παπ.: στο λ. *ταχίνι*) : νηστίσιμη σούπα, από ταχίνι.

[< *ταχίνι* (Παπ.) / + *σούπα*]

ταχμής, το [taxmís] (Σταυρινιώδης) : το κτίριο «εις το οποίον επωλείτο μονοπωλιακώς εις όλας τα πόλεις της Οθωμ. Αυτοκρατορίας ο πεφρυγμένος καφές, το Tahmishane η Ταχμής παρά τω λαώ λεγόμενον. Εις τούτο επωλείτο και ο κη-

ρός ως μονοπώλιον. Εις το Μ. Κάστρον το Ταχμίς έκειτο επί Τουρκοκρατίας επί της σημερινής οδοῦ της 25ης Αυγούστου, παραπλευρώς της σήμερον Ιονικής Τραπεζῆς {2020: Alpha Bank}» (*Μεταφράσεις*, Γ 430).

[< *tahmis* «το μέρος όπου φρύγουσι και κοπανίζουσι καφέ: ορθότερον حميخانه ταχμίς-χανέ» (Χλωρός, Α 475)] (تحميس)

ταχρίρι, το (άκλ.) [taxhíri] : έκθεση πραγματογνωμοσύνης (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των χρόνων 1831-1845: *εκηρύκτη να γενεί ταχρίρι* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 192). Και **τακρίρι**, σε έγγραφο του 1872: *αυτό το τακρίρι με έδωσαν οι δημογέροντες* (Α.Δ.Η., 2 / 44-222).

[< *tahrir* «το γράφειν, ήτοι γραφή, σύνταξις, έγγραφον· απογραφή» (Χλωρός, Α 470)] (تحرير)
{«Σήμερον [= 1947] ακούεται: *τακρίδι*», σημείωνε ο εκδότης του κειμένου Μεν. Παρλαμάς.}

ταχσίλνάρης, ο [taxsildaris] (Τουρκοκρητ.) : ο εισπράκτορας. Βλ. και *ταξίλι*, *κάνω ταξίλι*.

[< *tahsildar* (Bilgehan², 636) «εισπράκτωρ [κυβερνητικών φόρων ή τραπεζῆς, εμπορικού καταστήματος κτλ.]]» (Χλωρός, Α 472) (تحصيلدار)
{Ίσως να υπήρχε και ο τ. *ταξίλνάρης*.}

ταχτάνι, το (άκλ.) [taxtāni] (Τσιπ.) : στη ΦΡ. *έχει καλό ταχτάνι*, που λέγεται για το γιοργαλίδικο ἄλογο: *έχει στρωτό βηματισμό, και «έτσι ο αναβάτης αισθάνεται ότι κάθεται σε θρόνο»* (Τσιπ.). [< *tah* 'θρόνος' (Τσιπ.)] (تخت)

{Από το *tah* ο αναμενόμενος τύπος είναι *τάχτι* (αμάρτυρος στο κρητικό ιδίωμα, αλλά τον βρίσκουμε σε κείμενα αλλού, π.χ. στη *Αληθυσιάδα* του Χατζή-Σεχρέτη). Το *ταχτάνι* ίσως από επίδραση της λ. *ραχβάνι*, βλ. σημείωση στο λ. *γιοργά*. Διαφορετικής προέλευσης πρέπει να είναι το *τάχτι* που λημματογραφεί ο Τσιριγωτάκης με τη σημ. 'αδυναμία, συνήθεια': *Τάχτι το 'χει να πηγαίνει κάθ' αργά στ' αχίρι να μιλεί των οζώ*.}

ταχτάς, ο [taxtás] (Πιτ., Ιδομ., Αποστ., Τσιπ., Δαρ., Κριτσ., Ξεν.) : **1.** ποικιλία σταφυλιού, με μεγάλες ρώγες στο χρώμα του ροζακιού, αλλά χοντρόφλουδο και με χοντρά σπόρια, κυρίως για οινόποιηση, αλλά νόστιμο και ως επιτραπέζιο. «Δεν υπάρχει πλέον», σημειώνει ο Ιδομενέως **2.** (μετωνυμικά) κρασί (λευκό) από αυτήν την ποικιλία σταφυλιού.

[πιθανόν: < *tahta* 'ξύλο' (Πιτ.)]

{Προβληματική ετυμολογία. Στα τουρκ. δεν ανευρίσκεται ποικιλία σταφυλιού με το όνομα *tahta*. Βλ. και σημείωση στο λ. *κουρού ταχτάς*.}

ταψί, βλ. **τεψί**.

τεβεκελής (επιθ. προσ.) [tevetʃelís] (Τσιπ.) : βλάκας, αχρείος, χαζός.

[< *tevekkeli* 'τυχαίος, χωρίς λόγο' (Τσιπ.) / μάλλον από την αρχική σημ. «ο εις τον Θεόν επαναπαυόμενος και ουδεμίαν πρόνοιαν λαμβάνων περί εαυτού, αμέριμος, ευήθης» (Χλωρός, Α 586) (Συντ.)] (توكلى)

τέγκι, βλ. **τέκι**.

τεζιάκι, το [tezjáfi] (άλλη γραφή: *τεσιγάκι*) & **τεζάκι** [tezátʃi] & **τεγιάκι** [tezátʃi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Τσιπ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** στα καφενεία, πάγκος ανάμεσα στον χώρο παρασκευής των ποτών/ροφημάτων και τον χώρο των πελατών, με σурτάρι για τις εισπράξεις. **2.** πάγκος εργασίας τεχνίτη (βλ. σημείωση).

[< *tezgáh* (Παπ.)] (تستگاه, تزكاه)

{Συχνά ακούγεται και ως τετρασύλλαβη λέξη: *τε-ζί-ά-κι*. Στην περίπτωση αυτή ταιριάζει η γραφή με διαλυτικά στο γιώτα: *τεζιάκι*. Ο Ανδριώτης *έχει τον τ. τεζάχι*. Η λ. *tezgáh* σημαίνει αρχικά «πράπεζα εφ'ής ευρίσκοντα τα εργαλεία τεχνίτου και προ της οποίας ούτος εργάζεται» (Χλωρός, Α 780). Με τη σημ. αυτή η λ. *τεζιάκι* (ενός τσαγκάρη) σε έγγραφο του 1870: *τεζιάκι με κοπίδια* (βλ. Α.Δ.Η., 2 / 41-238).}

τεκές*, ο [teʃés] (Ιδομ.^B) : μουσουλμανικό μοναστήρι. Ως τοπωνύμιο *Τεκές*: παλαιότερη ονομασία της περιοχής *Αμπελόκηποι* στο Ηράκλειο, που λεγόταν έτσι γιατί εκεί είχε κτιστεί στα χρόνια της πολιορκίας του Χάνδακα ο τεκές Χορασανή-ζαντέ (για τον οποίο βλ. στο: http://digitalcrete.ims.forth.gr/tourkology_monuments_display.php?id=208&l=2).

[< *tekke* (AKN)] (تكية, تكه)

{Ο Ξανθουδίδης είχε καταγράψει την παροιμία *Απόυ βλέπει τον τεκέ τρώει και τον τζορματά*, που σημαίνει ότι «εκείνος που επιμελείται ενός πράγματος απολαμβάνει και τ' αγαθά του» (βλ. Θεοχ. Δετοράκης, «Στεφάνου Ξανθουδίδου ανέκδοτος συλλογή παροιμιών», *Κρητολογία*, 1 (Ιούλ.-Δεκ. 1975), 91-165, αρ. 559). Αντιστοιχεί ακριβώς στην τουρκική *Tekkevi bekleyen çorbayı ıçer*, που σημαίνει ότι «όποιος έχει υπομονή στο τέλος ανταμειβεται» (Tuncay & Καρατζάς, σ. 729) ή ότι «για να αποκτήσεις κάτι, πρέπει να υποστείς κάποιες δυσκολίες» (*TDK-Atasözleri*). Οι μικρές διαφορές στο νόημα οφείλονται στο ότι το p. *beklemek*, από το οποίο η μηχ. *bekleyen*, σημαίνει «περιμένο, προσδοκό, ελπίζω» αλλά και «αγρυπνώ, φυλάττω, προφυλάττω» (Χλωρός, Α 362).}

τέκι, το [téʃi] (άκλ.) & **τέγκι** [té(η?)dʒi] (Γαρ., Τσιπ., Κριτσ., Κασσ.) : ο όμοιος (με κάποιον) : «Με κειονά τον αγαίρευτο που σμίγει σύρμα {= συνεχώς}, δα σε κάμει τέκι ντου» (Τσιπ.). [< *tek*, κατά το *TDK* διαλεκτ. τ. του *denk* «όμοιο-

ος, ίσως, ο δυνάμενος ν' αποτελέσει μετ' άλλου εν ζεύγος» (Χλωρός, Α 793) (Συντ.) (كذب)
 {Ίσως μόνο στην έκφραση *τέ(γ)κι ντου* (έτσι τη λημματογραφεί ο Τσιριγωτάκης), που χρησιμοποιείται πάντοτε με μειωτική σημασία. Αρχική σημ. της λ. *denk* είναι 'δέμα' και 'το ένα από τα δύο φορτία του υποζυγίου'. Με τη δεύτερη σημ. έχει τη λ. *ντέγκι* ο Ανδριώτης και την ετυμολογεί από το *denk*. Με την σημ. 'δέμα φύλλων καπνού' και 'δέμα ρούχων, γιούκος' η λ. *τέγκι* και *ντέγκι* σε άλλα μέρη της Ελλάδας, όπως φαίνεται από την αναζήτηση στο Διαδίκτυο.}

τεκλίφης, ο [teklífis] (Ξανθιν^Α): ο καλεστής, αυτός που αναλαμβάνει και καλεί σε γάμο, βάφτιση και άλλες διασκεδάσεις.
 [< *τεκλίφι* (Ξανθιν.)]

τεκλίφι, το [teklífí & teklífí] & **ντεκλίφι** [deklífí] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Ιδομ^Β, Κριτσ^Γ): **1.** δοσοληψία, συναλλαγή, κοινωνική σχέση **2.** πρόσκληση, κάλεσμα.
 [< *teklif* (Παπ.)] (تكليف)
 {Ο Παπαρηγοράκης έχει τη λ. με τις σημ. 'απαίτηση' και 'εθιμοτυπία'. Για τη δεύτερη δίνει το παράδειγμα χρήσης «μεταξύ μας δεν έχουμε *τεκλίφια*» (πβ. ποντιακό *τεκλίφ*, το 'διακριτικότητα, τυπικότητα', *Συμπλήρωμα ΙΑΠΔ*, 202). Αυτό μάλλον αποδίδει την τουρκ. παροιμία *Dostlar arasinda teklif yoktur* = Μεταξύ φίλων δεν υπάρχουν τυπικότητες (Thomas Vaughan, *Grammar of the Turkish language*, Λονδίνο 1709, σ. 74). Ο Κονδυλάκης έχει: «δεν έχουμε *τεκλίφι* = δεν έχουμε αφορμιάς να μαλώσουμε. Δεν χωρεί μεταξύ μας παρεξήγησις». Έχω ακούσει από Ηρακλειώτες μικρασιατικής καταγωγής (Αττάλεια) το ρ. *τεκλιφερν* στον αόριστο: *Ποιος σου το τεκλιφारे;* = Ποιος (σε ξεγέλασε και) σου το πάσαρε;}

τεκμπίρι, το [tekbiri] (Τουρκοκριτ.): (για τους Μουσουλμάνους) η φράση «μέγας ο Θεός» (*Allahuekber*)
 [< *tekbir* (Bilgehan², 637) «απαγγελία μεγαλοφώνως και δημοσίως της φράσεως *الله اكبر* *άλλαχου εκμπερ*, ήτοι μέγας ο Θεός» (Χλωρός, Α 547)] (تكبير)

τεκνεφές, ο [teknefés] & **τεκνεφέσης** [teknefésis] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ξανθιν., Ιδομ^Β, Κασσ.): ο ασθενικός, ο ασθματικός.
 [< *tknefes* (Παπ.) / & διαλεκτ. *teknefes* (TDK) (Συντ.)] (طيقفس)

τεκνεφεισίρης (επίθ. προσ.) [teknefesxáris] (Ξανθιν^Α): αρωσιάρης, αυτός που έχει κακή υγεία.
 [< *τεκνεφές* (Ξανθιν.)]

(*)**τελάκης**, βλ. Παράρτημα 1.

τελάκι, το [teláfi] (Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ., Ξεν.): **1.** το συρμάτινο σφουγγαράκι

για το πλύσιμο πιάτων και σκευών, το συρμάτικι **2.** μικρό λεπτό καρφάκι χωρίς κεφάλι.

[υποκορ. της λ. *τέλι* 'σύρμα' (Συντ.)]

{Και το τουρκ. *tel* 'σύρμα' έχει και τη σημ. 'συρμάτικι της κουζίνας': «*tencere, çaydanlık vb. ni ovarak temizlemek için kullanılan nesne*» (TDK).}

τελάλημα, το [telálima] (Τσιρ.: *τελαλήματα*, στο λ. *ντελάλης*): ανακούφιση.

[< *τελαλώ* (Συντ.)]

τελάλης*, ο [telális] & **ντελάλης*** [delális] (Παπ., Πάγκ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.): διαλαλητής, δημόσιος κήρυκας. (Σε έντυπο *Εκλογικό Κατάλογο Δήμου Ηρακλείου* του έτους 1906 (Ιστορικό Αρχείο Κρήτης, φωτοτυπημένο αντίγραφο στη Βικελαία) στη στήλη «επάγγελμα» βρίσκουμε (σ. 37) το λόγο ελλ. *κήρυξ*.) Βλ. και *τελαλίζω* (σημείωση).

[< *tellâl* (Παπ.)] (تلال، لال)

{Κατά τον Παπαρηγοράκη το *tellâl* αντδ. < *δι-αλάλης*. Εξεταστέον, διότι το *ΑΚΝ* έχει: *τελάλης* < μον. **τελάλης* (πρβ. μσν. *τελάλισσα*) < τουρκ. *tellâl* (από τα αραβ.). Κατά το *TDK* και τον Nisanyan το *tellâl* από τα αραβικά, χωρίς περαιτέρω αναγωγή.}

τελαλιές, ο [telaliés]: η αμοιβή του τελάλη. Η λ. σε σε έγγραφο του 1871: *αφαιρείται τελαλιές 13,20 (Α.Δ.Η., 2 / 52-74)*. Βλ. και *τελαλίκα*.

[< *dellaliye*, κοινώς *tellaliye* (Χλωρός, Α 788), βλ. και Κουκκίδης, 92] (تلاليه)

{Σε πολλά έγγραφα του Αρχείου της Δημογεροντίας Ηρακλείου βρίκουμε το λόγο ελλ. *δικαίωμα κήρυκος*.}

τελαλίζω [telalízo] (Παπ., Πάγκ., Ιδομ., Τσιρ., Κασσ.): **1.** διαλαλώ· μειωτ. σημ. 'κάνω βούκινο'. Με την ειδικότερη σημ. 'βγάζω στην πλειοδοσία' σε έγγραφο του 1871: *τα τελαλήζαμεν αυτά τα χτίματα (Α.Δ.Η., 2 / 44-111)*. Συνώνυμη η περιφραση *βγάζω στον τελάλη: εβγάλαμεν του ποτέ Γεωργίου Κκολάκη τα στίτια εις του τελάλη (Α.Δ.Η., 2 / 51α-115)*.

[< *τελάλης* (Παπ.)]

(*)**Τελάλκα**, βλ. Παράρτημα 1.

τελαλίκα, τα [telalíka] (Κριτσ^Γ): η αμοιβή του τελάλη. Βλ. και *τελαλιές*.

[< *tellalik* (Χλωρός, Α 788) (Συντ.)] (تلاللق)

(*)**τελώμπασης**, βλ. Παράρτημα 1.

τελάς, ο [telás] (Γαρ., Κριτσ.): **1.** αυτός που στένει *τέλια* (θλιές από σύρμα) για να παγιδένει ζώα **2.** χηνικός εναερίων γραμμών του ΟΤΕ ή της ΔΕΗ.

[< *τέλι* (βλ.) + -άς (δηλώνει επάγγελμα, βλ. -ας^Γ στο *ΑΚΝ*) (Συντ.)]

τελατίνι*, το [telatíni] (Παπ., Πάγκ., Δαρ., Χουστ.): είδος δέρματος.

[< *telâtin* (Παπ.) (تلاتين)]

{Ο Δαριβιανάκης έχει και τη σημ. 'πατίνι, ποδήλατο, δύσκολο παιχνίδι' και δίνει το εξής παράδειγμα χρήσης: *τα κοπέλια μου κάμανε τη ζωή τελατίνι*. Ίσως από επίδραση της έκφρ. *μου έκαμαν τη ζωή πατίνι*.}

τελέσι, βλ. **τελέφι**.

τελέφι (επίρρ.) [teléfi] & **τελέσι** [telési] (Πάγκ.): μάτια, άδικα, άσκοπα.

[< *telef* 'απόλεια' (Πάγκ.) (تلف)]

τελεψίκια, βλ. **τσελεψίκια**.

τέλι*, το [téli] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.): **1.** σύρμα {αδίως του τηλεγράφου}, σημειώνει ο Παπαρηγοράκης... ως Διευθυντής ΟΤΕ Κρήτης που ήταν}: **2.** μεταλλική χορδή μουσικού οργάνου· **3.** θηλιά από σύρμα για παγίδευση λαγών· ΦΡ. *στένω τέλια*: στήνω παγίδες με σύρμα σε σχήμα θηλιάς για λαγούς.

[< *tel* (Παπ.) (تلي)]

{Το τουρκ. *tel* σημαίνει επίσης 'σύρμα από χρυσό'. Με τη σημ. αυτή στην *Κρισσωτοπούλα* του Μιχ. Διαλυνά (Ηράκλειο 1912, σ. 5): *μαχαριέδες / όπου με τέχνη περισσή και τέλια 'σαν ραμμένοι*. Αντίστροφος λεξιλογικός δανεισμός: η ελλ. λ. *σύρμα* έχει περάσει στα τουρκ. ως *sirma* 'χρυσόνημα', βλ. *συρμαλένιος*.}

τελιάζω [telázo] (Ιδομ.): περιφράσσω με σύρμα (βλ. *τζιμπότλο* και *γυροτελιάζω*).

[< *téli* (Συντ.)]

τελίδικη, βλ. **ντελίδικος**.

τελόμπροκα, η [telóbroka] (Χουστ.) = η συνηθισμένη πρόκα που χρησιμοποιούν οι οικοδόμοι.

[< *téli* + *μπρόκα*, πβ. τουρκ. *tel çini* (Συντ.)]

τελόφουρτσα, η [telófurtsa] (Ιδομ.): η συρματόβουρτσα.

[< *téli* + *φούρτσα* (Συντ.)]

τεμενάς*, ο [temenás] & **ντεμενάς** [demenás] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ., Ξεν.): βαθιά υπόκλιση με ταυτόχρονη κίνηση του δεξιού χεριού από τη μέση μέχρι το μέτωπο, κατά τον ανατολίτικο τρόπο.

[< *temena* (Παπ.) (تمنا، تمنى)]

τεμεσούκα, η [temesúka] & **ντεμεσούκα** [demesúka] (Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Χουστ.): **1.** *μπουγιουντί* από την εφορία, χρηματικό ένταλμα· **2.** μακροσκελές έγγραφο.

[< (ν)τεμεσούκι (Συντ.)]

{Κατά τον Χλωρό (Α 562) η λ. *temesük* ως ουσ. σημαίνει «τίτλος ιδιοκτησίας ή ομόλογον χρεωστικόν», βλ. *τεμεσούκι*.}

τεμεσούκι, το [temesúfi] & **ντεμεσούκι** [demesúfi] (Κονδ., Ξανθιν., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ.): τίτλος ιδιοκτησίας.

[< *temesük* (Ξανθιν.) (تمسك)]

{Ο Αποστολάκης έχει στο ίδιο λήμμα *ντεμεσούκα* (βλ.) και *ντεμεσούκι*.}

(*)**τεμλίκι**, βλ. Παράρτημα 1.

τεμπελεύω* [tebeléno] (Παπ.: στο λ. *τεμπέλης*): κάθομαι χωρίς να κάνω τίποτα, το ρίχνω στο καθιστό.

[< *τεμπέλης* (Παπ.)]

{Το ίδιο νόημα εκφράζει αλλά παραστατικότερα (και... ποιητικότερα) η κρητ. φρ. *πετώ του ήλιου πέτρες*.}

τεμπέλης, βλ. **ντεμπέλης**.

τεμπελχανάς, βλ. **ντεμπελχανάς**.

τεμπεσίρι, βλ. **ντεμπεσίρι**.

τεμπεχίρι, βλ. **ντεμπεσίρι**.

τεμπίχι¹, το [tembíçi] : η παραγγελία (Σταυρινίδης). Σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845: *Ηλιθε ο Καπετάν Πασάς και ήκαμε τεμπίχι να μην πειράζονται οι Ρασιάδες* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 602). Και σε κρητ. ποίημα του 1736 (βλ. Βενέρης, 411). Ίσως μόνο στη ρημ. περίφρ. *κάνω τεμπίχι*.

[< *tenbih* «το εφιστάται την προσοχήν, παραγγελία, ήτοι διαταγή, σύστασις έντονος είς τινα όπως πράξη ή μη πράξη τ» (Χλωρός, Α 567)] (تنبيه)

{Σε έγγραφο του 1864 βρίσκουμε τη ρημ. περίφρ. *κάνω τενσίχι*: *εις το πράγμα τους εκάμε τενσίχι ναμπατίσου* [= *να μην πατήσουν*] *έος ναμας εστίλετε απόδιξη* (Α.Δ.Η., 2 / 14-304). Πρόκειται μάλλον για παραφθορά της λ. *τεμπίχι*, εκτός και αν έχει άλλο νόημα, π.χ. ότι ρύθμισαν το θέμα έτσι ώστε να μην..., οπότε η φρ. *κάνω τενσίχι* σχετίζεται με το *tensik etmek* (تسويق) «τακτοποιώ, διευθετώ, διαρρυθμίζω, διοργανώ» (Χλωρός, Α 570).}

τεμπίχι², το [tebíçi] (Ροδ.): η κατεργαρία.

[< *τεμπίχης*, βλ. *ντεμπίσης* (Συντ.)]

τεμπρίκι, το [tebríçi] (Τουρκοκρητ.): τα συγχαρητήρια.

[< *tebrik* (Bilgehan², 636)] (تبريك)

τενεκές, βλ. **ντενεκές**.

τενεκετζής, βλ. **ντενεκετζής**.

τενεσίρι, βλ. **τενεχίρι**.

τενεχίρι, το [teneçiři] & **τενεσίρι** [tenesiri]: «χαμηλή τράπεζα, όπου βάζουν και πλένουν οι Μουσουλμάνοι το σώμα του νεκρού προ της ταφής». Η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα γύρω στο 1850 (βλ. Νικ. Σταυρινίδης, «Ο θάνατος του Κερίμ Μπέη

στη λαϊκή μούσα”, *Αμάλθεια*, 4/16-17, 289). Επίσης, σε τουρκοκρητ. στιχούργημα: *Άμε, νενέ μου, στο καλό, μη σε θωρούν οι σκάλιοι* [= οι Χριστιανοί], / *μα μένα θα με φέρουνε νεκρό στο τενσεσίρι* (βλ. *Κρήτη & Τουρκοκρητικοί*, 55). [*< teneşir (Σταυρινίδης) (تنشير)*]

τενσίχι, βλ. **τεμπίχι¹** (σημείωση).

τεντζερές, βλ. **τέντζεξη**.

τέντζεξη, η [téndzeri] & **ντέτζεξη** [dédzeri] & **τέντζεξης***, ο [téndzeris] & **τζέντζεξης** [dzéndzeris] & **τέντζεξη**, το [téndzeri] & **τεντζερές***, ο [tendzerés] & **ντετζερές**, ο [dedzerés] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Ροδ., Τσιρ., Ξεν.) & **ντζετζερές**, ο [dzedzerés] (Κασσ.) : η χάλκινη χύτρα. ΥΠΟΚΟΡ. **τεντζερέδι**, το (Κασσ.). [*< tencere (Παπ.) (تنجره, تنجره)*]

{Η παροιμία *Ετσούρληξε η τέντζεξη και ευρήκε το καπάκι* (τη γράφω όπως την έχω μάθει) αντιστοιχεί ακριβώς στην τουρκική *Tencere yınvarlanmış karağın bulmuş* (Meynard, A 491, βλ. και Ηρακλής Μήλλας, *Κατάλογος κοινών ελληνικών και τουρκικών λέξεων, εκφράσεων και παροιμιών*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2008, σ. 180.)}

τέντζεξης, βλ. **τέντζεξη**.

τέντζεξη & βλ. **τέντζεξη**.

τεπές*, ο [tepés] & **ντεπές** [depés] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Ξεν.) : **1.** λόφος, ύψωμα, κορυφή (συναντάται και ως τοπωνύμιο)· **2.** κατακόρυφο κόψιμο εδάφους, φυσικό ή τεχνητό, ατείχιστο· **2.** το επάνω μέρος της κεφαλής· ΦΡ. *έφαε ξύλο που εβγήκε από τον τεπέ της κεφαλής του* (Κονδ.). [*< tepe (Παπ.) (تپه)*]
{Η ‘κορυφή της κεφαλής’ (κρητ. *τεπές τση κεφαλής*) στα τούρκ. λέγεται *baş tepesi*.}

τεραζί, το [terazi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ.) : **1.** ειδος φορητής ζυγαριάς· Υποκορ. **τεραζάκι** (Λιουδάκι, 210)· **2.** «Ορος του ελαιοτριβείου. Εγκοπή στο χόρισμα της “κασέλας” και του “κασελιού” όπου πέφτει το λάδι [...] προορισμόν έχει να διαχωρίζει τα “σύννερα” [...] από το καθαρό λάδι» (Πιτ.). [*< terazi (Παπ.) (ترازي)*]

{Η ζυγαριά λεγόταν και **τερεζί** (από το *terezî*, διαλεκτ. κατά το *TDK*). ΦΡ. *πάει σαν το τερεζί* : για υποζύγιο που δεν κρατά ισορροπία κατά τη βάρδιση, και ταλαιπωρεί με τον κλυδωνισμό του τον αναβάτη. Η δεύτερη σημασία σχετίζεται μάλλον με τη σημασία ‘υδρονομείο’, με την οποία ο Σταυρινίδης μεταφράζει το τουρκ. *su terazisi* σε έγγραφο του 1672, με το οποίο κάποιος στο Ηράκλειο ζητά να πάνε στο μέρος «ένθα κείται το υδρονομείον (τεραζί)» για

να ελέγξουν την παρεχόμενη ποσότητα νερού (*Μεταφράσεις*, Β 31). Κατά τον Χλωρό (Α 485) *su terazisi* σημαίνει «υδροζύγιο, ήτοι μηχανήμα υδραυλικόν, εν είδει κίωνων ή στούων, χρησιμεύον όπως διατηρή την δύναμιν δι’ ής ρέει το ύδωρ εις τα διάφορα μέρη της πόλεως».

τερακές, ο [teračés] : η παρουσία ανθρώπου που πέθανε. Η λ. σε Κανονισμό (1864) για τα καθήκοντα του Επιστάτη της Δημογεροντίας: *Ο επιστάτης θέλει λαμβάνει δύο τοις εκατόν επί των κινητών και ακινητών πραγμάτων δια δικαίωμα από τον τερακέ (Μετουρκιάτι) (Α.Δ.Η., 2 / 14-410)*. Βλ. και *μετουρκιάτι*.

[*< terake «ölen kimsenin bikaktığı şey» (= το πράγμα που άφησε κάποιος που πέθανε) (Devlletioğlu, 1263), από το αραβ. taraka(t) κατά τον Nişanyan (Συντ.) (تركة)*]

τερανές, το [teranés] (Τουρκοκρητ.) : η μελωδία.

[*< terane (Bilgehan², 637) (ترانه)*]

τερεζί, βλ. **τεραζί**.

τερζήμπασης, ο [terzibašis] : αρχιράφτης, επικεφαλής ραφτάδων. Η λ. με τη γραφή **τερζήμπασης** σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845: *ο Χ(ατζή) Κωσταντής Μυτιληναίος, τερζήμπασης του Μεχμέτ-Αλή πασά* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 351).

[*< terzibaşı, βλ. τερζής και μπασ-* (Συντ.)]

τερζής^(A), ο [terzís] & **τερεζής** [terezís] & **τερτζής** [terdzís] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : «Ο ράφτης κρητικών κ.ά. τοπικών ενδυμασιών, σε διάκριση από το μεταγενέστερο “φραγκοράφτη”» (Πιτ.) που έραβε ρούχα σε ευρωπαϊκό στυλ. [*< terzi (Παπ.) (ترزي)*]

{Ο Δαριβιανάκης έχει στο ίδιο λήμμα: *τερζής γή φραγκοράφτης*.}

τερζίδικο, το [terzídiko], άλλη γραφή: *τερζήδικο* (Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ.) : το εργαστήριο του *τερζή*, ραφείο. [*< τερζής* (Συντ.)]

τερζιμάν, ο [terzimán] : ο διερμηνέας (*Ημερολόγιο Κοζύρη*, 606).

[*< tercimán, από το αραβ. tarcumān κατά τον Nişanyan (Συντ.) (ترجمان)*]

{Από το αραβ. έτυμο το μσν. *δραγουμάνος* (AKN).}

τερζίστικός (επιθ.) [terzístikos] & **τερζιδικός** [terzídikos] (Πιτ., Κριτσ.) : ραμμένος από *τερζή*, από επαγγελματία ράφτη.

[*< τερζής* (Συντ.)]

{Ο Κριτσωτάκης το γράφει: *τερτζήστικός*.}

τερλίκι, βλ. **τερλικοπάπουτσα**..

τερλικοπάπουτσα, τα [terlikopáputsa] : «είδος σανδαλίων ελαφρών εκ Μαροκινού δέρματος». Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 95).

[< *τερλικι* (< *terlik*) + *παπούτσι*] (ترلك)

{Για το terlik (ترلك) ο Ξανθουδίδης σημειώνει: «εκ του ter = ιδρώς και της επιθετ. καταλήξεως -lik». Ίδια ετυμολογία και στον Nisanyan. Ο Χλωρός (A 496) έχει τη λ. terlik με το ερμηνευμα: «είδος ελαφράς εμφάδος εκ μαροκίνου, ή συρτή εμφάς, κ. παντούφλα, συρτοπάπουτσον, ή περιπόδιον εκ νακτού [αμπά] όπως διατηρή θερμόν τον πόδα, κ. τερλίκν».

τερμπιγές, βλ. **ντερμπιές**.

τερσανάς^(A), ο [tersanás] & **ταρσανάς*** [tarsanás] & **αρσανάς*** [arsanás] (Παπ., Πάγκ., Τσιρ.) : ο ναύσταθμος. *Τερσανάς*: Τοπωνύμιο στο Ακρωτήρι Χανίων.

[< *tersane* (Παπ.)· Κατά το *AKN* : τερσανάς: < *tersane* (< αραβ. *dār as-sinā'a*) κατά το *αρσανάς*: αρασανάς: < μισν. *αρσανάς* < παλ. ιταλ. *arsana*] (ترسانه)

{Κατά τον Nisanyan το τουρκ. *tersane* από το αραβ. *dāru-ṣ-ṣanā'a μέσος του ιταλ. tersana*.}

τέρσης (επιθ. προσ.) [térsis] (Παπ., Πάγκ., Γαρ., Κριτσ^ε.): «διεστραμμένος, ανάποδος» (Παπ.). [< *ters* (Παπ.)] (ترس)

τέρσικος (επιθ.) [térsikos] & **τέρτσικος** [térsikos] (Τσιρ., Δαρ.): ψευτικός, κάλκιος: *τέρσικα ζάρια*. [< *τέρσης* ή κατευθειάν < *ters* ‘ανάποδος, ανάστροφος’ (Συντ.)]

τερτζής, βλ. **τερζής**.

τερτίπι*, το [tertipi] (Παπ., Πάγκ., Ροδ., Ιδομ., Δαρ., Κασσ., Ξεν.): «σχέδιο, στρατήγημα, π.χ. “του ‘καμα ένα τερτίπι και τον εκατάφερα”» (Παπ.).

[< *tertip* (Παπ.)] (ترتيب)

τερτιπυλής (επιθ. προσ.) [tertipilís], θηλ. **τερτιπυλίνα** [tertipilína] (Γαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ.): αυτός που κάνει τερτίπια. [< *tertipli* (Κριτσ.)]

τερτιπιτζής (επιθ. προσ.) [tertipidzís] (Παπ.: απλή αναφορά στο λ. *τερτίπα*, Πάγκ.): «ο μετερχόμενος τεχνάσματα» (Πάγκ.). [< *tertipci* (Παπ.)]

τεσσάρι, το [tesári] : τουρκικό νόμισμα (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 333 & Κριάρης, 229) [μετάφρ. της λ. *dörtlük* (Συντ.)]

τεσγιάκι, βλ. **τεζιάκι**.

τεσελίμικος (επιθ.) [teselímikos] (Κριτσ^ε.): καλορίζκος. [< *τεσλίμι σου* ‘χαλάλι σου’, βλ. *τεσλίμι* (Συντ.)]

τεσελεύγο [tesilénγο] (Ροδ.): παραπέμπω.

[< *tesle(-mek)*, διαλεκτ. τ. της ρηματ. περίφρ. *teslim etmek* ‘παραδίδω’, με ανάπτυξη [i] για τη διάσπαση του συμπλέγματος [sl], βλ. *τεσλίμι* (Συντ.)]

{Βρήκα το έτυμο στο: <http://beyrazari.enacademic.com/4549/teslemek> (στις 14-12-2018).}

τεσλίμι, βλ. **τεσλίμι**.

τεσκερές^(A), ο [teʃ[erés] & **ντεσκερές** [deʃ[erés] (Πάγκ., Κοנד., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Τσιρ., Ιδομ^B, Χουστ., Κριτσ^ε.): **1.** η απόδειξη, κυρίως για πληρωμή φόρου επί Τουρκοκρατίας. **2.** «πιστοποιητικών αρχών, άδεια, διαβατήριον» (Κονδ.). **3.** (κωδικοποιημένο) μήνυμα. **4.** αναμνηστικό, ενθύμιο. [< *tezkere* ‘απόδειξη’ (Πάγκ.)] (تذكرة)

(*)**τεσκερετζής**, βλ. Παράρτημα 1.

τεσλίμι, το [teslími & teslími] & **τεσιλίμι** [tesilími] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Ροδ.): «παράδοσε το εκπληστηριαζόμενο» (Παπ.)· ΦΡ. *τεσιλίμι σου* = χαλάλι σου. (Ξανθιν.). Κυρίως σε ρηματ. περίφρ. **κάνω τεσλίμι** = παραδίδω (Σταυρινιδής), στο: *Ημερολόγιο Κοζύρη*, σ. 582 και σε άλλα σημεία. Και σε έγγραφο του 1870 **γίνομαι τεσλίμι** : και τούς έδωσα εγώ διορία έως πότε να γίνουν τεσελίμι (Α.Δ.Η., 2 / 33-398).

[< *teslim* (Παπ.) στη σημ. ‘παράδοση’ (Ξανθιν.)] (تسليم)

τεσπί, το [tespí] & **τεσπίχι** [tespí:çi] : το κομπολόι (Σταυρινιδής). Η λ. *τεσπί* σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845: *έσπειλα τον Χιουράπ-αγά στη Στεία γράμμα και δυο τεσπιά* (Ημερολόγιο Κοζύρη, 587. Επεξήγηση σε υποσημείωση: «Κομπολόγια (ο ενικός: *τεσπί*, το)»). Η λ. *τεσπίχι* σε πολύστιχο επικό ποίημα του 1874: *και τα χαρέμια μάθασαν να παίζουν το τεσπίχι* (Η Κρητικοπούλα, σ. 60). [< *tespilh* (Κριτσ^ε.)] (تسبيح)

{Ο Κριτσωτάκης λημματογραφεί τον (αναγραμματισμένο); τ. **σπεπί**. Το *tespilh* είναι μουσουλμανικό κομπολόι (προσευχής) με 99 χάντρες, αλλά υπάρχει και με 33 (x3=99) ή 11(x9=99), για να απαρτιθούν οι πιστοί τις ισάριθμες προσωνυμίες-αρετές του Αλλάχ (βλ. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Tespilh>).}

τεσσαρορούκουνος [tesarorúkunos] (Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Χουστ., Ξανθιν^A): **α)** (ως επιθ.) **1.** «ο έχων τέσσαρα ρουκούνους, γωνιάς» (Πάγκ.)· **2.** παχύς και κοντός (άνθρωπος). **β)** (ως ουδ. ουσ.) το *τεσσαρορούκουνο*: είδος χαρταετού με τέσσερις γωνίες (Πιτ.).

[< *τέσσερις* + *ρούκουνος* (Πάγκ.)]

{Ένα κτίσμα με «τέσσαρες ρουκούνους» θα ήταν ασφαλώς μια στιβαρή κατασκευή. Από εδώ η μτφ. σημ. 2.}

τεστεμάλι, βλ. **πεστεμάλι**.

τεστές, ο [testés] & **ντεστές** [destés] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Ιδομ., Κριτσ., Ξεν.) : 1. η δεσμίδα φυσιγγίων· 2. (κατ' επέκταση) δεσμίδα ομοειδών πραγμάτων, π.χ. ένας τεστές *μανταλάκια*· 3. στήλη, ντάνα: *ντεστέδες τα χιράμια* (Γαρ.). [*deste* (Παπ.) & διαλεκτ. *teste* (Συντ.)] (مسته) {Η 2η σημ. είναι η αρχική της λ. *deste*, η οποία σημαίνει και 'πακέτο'. Παλαιότερα ένας τεστές *μπαμπάκι* ήταν ένα μικρό χάρτινο πακέτο (εμπορική συσκευασία) φαρμακευτικού βάμβακος. Σημειώνουμε τον αντίστοιχο λεξιλογικό δανεισμό: τουρκ. *demet* 'σύνολο πραγμάτων που είναι δεμένα μαζί, δέμα: δέμα λουλουδιών ή φυτών' < ελλ. *δεμάτι* < *δέμα* (Δημάση & Νιζάμ, 142).}

τεστίρι, το [testiri] & **ντεστίρι** [destiri] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B) : 1. η άδεια· 2. «η άδεια, το προφορικό "πτυχίο" με το οποίο ο "μάστορας" μιας οποιασδήποτε τέχνης, εφοδίαζε έναν μαθητευόμενο του, όταν τον έκρινε ικανό ν' ασκήσει το επάγγελμα» (Πιτ.).

[< *destur* (Παπ.)] (مستور)

{Για τη διαδικασία της σχετικής πανηγυρικής τελετής στο σπίτι του μαθητευόμενου, βλ. Μανόλης Πιτωκάκης, «Το τεστίρι», *Αρήρος*, 2 (1939), 561-593. Ο Τσιριγωτάκης έχει και τον τ. **τεστόρι** (ως χωριστό λήμμα), αλλά τον ετυμολογεί από το ενετικό *testo* 'έγγραφο'.}

τετές, ο [tetés] : παππούς. Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1858 (*Φυλλάδα για τσοι Τούρκους της Κρήτης γραμμένη από ένα γέρο Κρητικό το 1858*, σ. 10 και 12).

[< *dede* 'παππούς: πρόγονος' (TDK) (Συντ.)] (دده)

τεφαρίκι*, το [tefaritji] (Ιδομ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : πράγμα εξαιρετικής ποιότητας, «κάτι εκλεκτό και σπάνιο». (AKN)

[< *tefarik* (από τα αραβ.) (AKN)] (تفاریق)

τεφαρίκκος (επιθ.) [tefaritjikos] (Κονδ., Ιδομ.) : εξάρετος, τέλειος.

[< *tefarika* (Συντ.)]

τεφερίκι, το [teferitji] (Πάγκ.) : η διάκριση, το να ξεχωρίζεις, να διακρίνεσαι.

[< *tefarik* 'διάκριση' (Πάγκ.) / το σωστό: *tefrik* (TDK) (Συντ.)] (تفریق)

{Ο Πάγκαλος το γράφει *τεφερίκι*. Η Ελευθερία Γιαμουμάκη, επιμελήτρια της 2η έκδοσης του έργου του, σημειώνει: «Ανατιολόγητος η γραφή με (υ)».

τεφερούκι, βλ. **τεφερούκι**.

τεφερούσι, βλ. **τεφερούκι**.

τεφερούτσι [teferútsi] & **τεφερούκι** [teferútji] & **τεφερούσι** [teferúsi] & (Πιτ., Γαρ., Ιδομ^B,

Κριτσ^Γ, Ξεν.) : (Μόνο στη) Φρ. *βγάνο/βγαίνω στο τεφερούκι*: αποκαλύπτω -ομαι, φανερώνω -ομαι: *Εβγήκανε οι μομπές τση στο τεφερούτσι* (Ξεν.)

[< *tefferiüs* 'περίπατος, αναμνηγή' (πεπάλ. κατά το TDK < αραβ. *tefferruc*) (Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης)] (تفریح، تفریح)

{*tefferiüs* σημαίνει 'περίπατος' και *tefferiüs yeri* 'τόπος περιπάτου' (βλ. Meynard, A 473, και Kieffer & Bianchi, 1850, A 515). Η έκφρ. *βγάνο στο τεφερούκι* έχει το ίδιο νόημα με την έκφρ. *βγάζω στο* (βλ. στη λ. *μεινάνι*). Με αφορμή την καρπαθιακή παροιμία *Αχαλίωτη κορτέσα γλήγορα* 'ς το τεφερούτσι, ο Ξανθουδίδης σημειώνει τα εξής για το *τεφερούτσι*: «η λέξις είναι Τουρκική *teferoudj* σημαίνουσα διασκέδασιν, ευωχίαν, ιδία λέγεται *τεφερούτσι* τό συμπόσιον τό παρασκευαζόμενον υπό του τέως δοκίμου τεχνίτου (κάλφα), καθ' ον χρόνον εκμαθών τελείως την τέχνην ανακηρύσσεται μάστορας και λαμβάνει το δίπλωμα της τέχνης του (παίρνει τό τεστίρι του). Μεταφορικός *βγαίνει στο τεφερούτσι* επί προσώπων και πραγμάτων σημαίνει έρχεται εις το φανερόν, δημοσιεύεται και αναγνωρίζεται δημοσία, ώστε και η ανωτέρω παροιμία δηλοί ότι γνήη *αχαλίωτος ταχέως* καθίσταται πολιτική. Σήμερον (= 1913) ακούεται συγχά το *εβγήκε στο τεφερούτσι* = απεκαλύφθη δημοσία, εγένετο γνωστός, και περί μυστικού αποκαλυφθέντος λέγουν *αυτός τό βγαλε στο τεφερούτσι* = το εδημοσιεύεσθαι (Στεφ. Ξανθουδίδης, "Συμβολή εις τινες παροιμίας", *Χριστιανική Κρήτη*, 2/1 (1913), 125.)

τεφετέρι*, το [tefeteri] & **ντεφετέρι** [defeteri] & **φετεφετέρι** [feteferi] (Παπ., Πάγκ., Ροδ., Τσιρ., Δαρ., Χουστ., Ξεν.) : 1. το βιβλίο, γενικός (αλλά σήμερα ως μειωτικός όρος)· 2. το κατάστιχο· Φρ. *τεφετέρια παλιού καιρού*: αναμνησεις (Γαρ.).

[αντδ. < *tefter* < *διφθέρα* (Παπ.) / Κατά το AKN, το τουρκ. μέσω του αραβ. *diftar*] (دفتر، دفتر)

{Ο Παπαργυροράκης παραθέτει την παροιμία *Ο Εβραίος σα φτωχάνει τα παλιά ντεφετέρια πάνει*. Υπάρχει και στα τουρκ. σε διάφορες παραλλαγές, που μιλούν για έμπορο (ή Εβραίο ή μπακάλη κλπ.) που χρεοκόπησε, π.χ. *Züçürtleyen bezirgân* (έμπορος) *eski defterleri yoklar* (Tuncay & Καρατζάς, σ. 864). Παράλληλη της έχει ο Meynard (B 777) στο λ. *mişfis* 'μυφλούσης, χρεοκοπημένος'. Για τον αντιδανεισμό, βλ. Βασμανόλη, σ. 301-3.}

τεφτίσης, ο [teftisis] : Η λ. στον πληθ. *τεφτίσιδες*, με το ερμηνευμα «υπάλληλοι της μυστικής αστυνομίας», στο: Άργος Ιδαίος, *Μια αλληλογραφία εκ Κρήτης*, Αθήνα 1884, σ. 7.

[< *teftis tamuru* ή απλώς *teftis* «επιθεωρητής, επόπτης, υπάλληλος δικαστικής αστυνομίας»

(Χλωρός, Α 534), από το αραβ. *tafiṣ* κατά τον Nişanyan (Συντ.) (تَفِيص)

τεχλοικές [texlufés] & **ντεχλοικές**, ο [dexlufés] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Γαρ., Κριτσ.): ο (επικίνδυνα) ανίκανος, ανάξιος.

[< *tehlake* (Παπ.) 'κίνδυνος', κατά το *TDK* από το αραβ. *tehluke* (Συντ.) (تهلكة)]

τεχρίλι, το [texrili] (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ροδ., Τσιρ., Κασσ., Κριτσ.): «1) Ειδικός τρόπος να κλώθουν το μετάξι για να γίνει ανθεκτικό και πιο όμορφο. Γίνεται σαν πολύ λεπτό κορδόνι [...]. 2) Το λεπτό κορδόνι του εμπορίου, από μετάξι, με το οποίο ο "τερζήδες" φτιάχνουν τα διάφορα ποικίματα (χάρτζα) στα γλέκα, μεϊτάνια και καπότα της τοπικής ενδυμασίας» (Πιτ.).

[< διαλεκτ. *tehril* 'χοντρό στριφτό μεταξωτό νήμα' (*TDK*) (Συντ.) (تحريل)]

{Ο Χλωρός (Α 471) έχει *tahril* (ως παραφθορά του *tahrir* 'γραφή') «γραμμή, σειράδιον ήτοι σειρήτιον προς στολισμόν» και *nakis tahrili* «νήμα ή σειράδιον χρυσούν ή άλλο, χρησιμεύον προς κέντημα ή στολισμόν ενδύματος κτλ.»}

τεχρίμι τζεπερήν, βλ. **ντεχρίμι**.

τεψί^(Α), το [tepsi] & **ταψί*** [tapsi] (Παπ., Πιτ., Ξανθιν., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Ξεν.): 1. ρηχό σκευός μαγειρικής για ψήσιμο φαγητών/γλυκών στο φούρνο-ΥΠΟΚΟΡ. **τεψάκι**. 2. (μτφ., με επθ. σημ.) εντελώς επίπεδος: «εσβάρνισα το χωράφι και το 'καμα τεψί» (Δαρ.).

[< *tepsi* (Παπ.) (تپسى، تپسى، تپسى، تپسى)]

τζάκι*, το [dzáti] (Παπ., Τσιρ.): 1. η εστία, κ. παραστιά. 2. (μτφ.) οικογένεια, σόι: ΦΡ. *είναι από μεγάλο τζάκι*: από αρχοντική οικογένεια.

[< *ocak* (Παπ.) (واجق)]

{Το τουρκ. έτυμο είχε επίσης τη σημ. 'στρατιωτικό σώμα': *yeniçeri ocağı* = το σώμα των Γενιτσαρών (Χλωρός, Α 237 & *Μεταφράσεις*, Β 419).}

τζακοθυρίδα, η [dzakothirída] (Τσιρ.): «μικρή θυρίδα στον τοίχο κοντά στο τζάκι όπου τοποθετούνται τα σπύρτα, το αλάτι και την αγαστέρα (= πυτιά) για να μην πλάνουν υγρασία».

[< *τζάκι* + *θυρίδα* (Συντ.)]

τζακόξυλο, το [dzakóksilo] (Πιτ.): 1. Χοντρό καμπύλο ξύλο πάνω στο οποίο στηρίζεται η καπνοδόχος του τζακιού. 2. (μτφ.) κομπουριασμένος (άνθρωπος).

[< *τζάκι* + *ξύλο* (Συντ.)]

τζακόπανο, το [dzakópáno] (Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ.): το πανί που στρώνουν (ως διακοσμητικό) στην *τζακόταβλα*.

[< *τζάκι* + *πανί* (Συντ.)]

τζακόταβλα, η [dzakótavla] (Τσιρ., Ιδομ^Β): ξύλι-

νο περβάζι, σαν ράφι, πάνω από το τζάκι.

[< *τζάκι* + *τάβλα* (Συντ.)]

τζακόχαρτο, το [dzakócharto] (Ιδομ^Β): «κομψοτεχνημένη χάρτινη λωρίδα, που τοποθετείται πάνω στην *τζακόταβλα*».

[< *τζάκι* + *χαρτί* (Συντ.)]

τζάμι*, το [dzámi] (Παπ.): λεπτή πλάκα από γυαλί, που μπαίνει συνήθως σε πλαίσιο σε παράθυρα ή πόρτες.

[< *cam* (Παπ.) (جام)]

τζαμί*, το [dzámi]: οικοδόμημα όπου οι μουσουλμάνοι λατρεύουν τον θεό τους. Γνωμική μαντινάδα: *Χωριάτης χότζας να γενεί και στο τζαμί να πηραίνει, / πέντε φορές να προσκυνά, η χωρρασιά δε βγαίνει*.

[< *cami* (AKN) (جامع)]

{Η λ. *cami* «τέμενος [το συναθροίζουν τους πιστούς]» πέρασε στα τουρκικά από τα αραβικά. Αρχικά είναι μετοχή που σημαίνει «συναθροίζων, συνενών, συγκεντρών, περιέχων, περιεκτικός, περιλαμβάνων» (Χλωρός, Α 604). Είναι ομόρριξη με τη λ. *cemaat* 'συνάθροιση', που πέρασε στα ελληνικά ως *τζουμαέτι*. Η λ. *τζαμί* δεν υπάρχει στα λεξικά του κρητικού ιδιώματος. Τη βρίσκουμε σε παλαιότερα κείμενα, όπως του Κονδυλάκη και σε πολλές μαντινάδες. Τα τζαμιά έδιναν το όνομά τους στη γύρω συνοικία και σε τουρκογενή τοπωνύμια, π.χ. *Βοιπέ Τζαμί* (Ηράκλειο), *Νεραντζέ τζαμί* (Ρέθυμνο). Τζαμιά του Χάνδακα που αναφέρονται σε κρητ. κείμενο του 1786, βλ. *Κανονικά πεσκέσια: Χουνκιάρ* (σ. 97), *Βαλ(ιν)τέ τζαμί*, *Γενί τζαμί*, *Αγία Κατερίνα τζαμί* (Κιαριάμπετη), *Τσικούρ τζαμί*, *Μπούλια* (σ. 98).}

τζαμιλίκι*, το [dzamiłiçi] (Παπ., Ξανθιν., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.): 1. το πλαίσιο μέσα στο οποίο τοποθετείται το τζάμι στα παράθυρα ή τις πόρτες. 2. (κατ' επέκταση) παραθορόφυλλο με τζάμι.

[< *τζάμι* (Παπ.) / < *camlik* 'χώρος κλεισμένος με τζάμι' (AKN) (جاملق)]

{Τοπωνύμιο: **Τζαμιλίκια**, παλαιότερα στον Βάμο Αποκορώνου. Αλλά η λ. δεν προέρχεται από το τζάμι αλλά από το *τζαμί* που κάποτε υπήρχε εκεί.}

τζαμιτζής*, ο [dzamidzís] (Παπ.: στο λ. *τζάμι*): τεχνίτης που τοποθετεί τζάμια.

[< *τζάμι* (Παπ.) / < *camci* (AKN) (جامجى)]

τζαμιωτάκια, τα [dzamioátia]: στο Ηράκλειο, παρωνύμιο «που ακολουθούσε και στη δεκαετία του 1930 μικρά προσφυγόπουλα στο παιγνίδι τους, προσδιορίζοντας μ' αυτόν τον τρόπο το χώρο κατοικίας τους (τα τζαμιά) αλλά και τις συνθήκες διαβίωσή τους» (Λένα Τζεδάκη-Απο-

στολάκη, «Μικρασιάτες πρόσφυγες στο Ηράκλειο. Το παράδειγμα της Ν. Αλικαρνασσοῦ», *Πεπραγμένα Η΄ Κρητολογικῆ Συνεδρίου*, Τόμος Γ2, ΕΚΙΜ 2000, σ. 99-116.)

[< τζαμώτης (Συντ.)]

{Το έτυμο υπάρχει ως οικογενειακό επίθετο, πβ. Κωνσταντίνος Τζαμιώτης, σύγχρονος συγγραφέας.}

τζαμόγλιανο, το [dzamóglano] (Ιδομ^B) : παδί από αγμιλωσία, από παιδομάζωμα.

[< *acemi oğlan* (Συντ.)]

{Βλ. *ατζαμής*. Στα τουρκ. το νεαρό παιδί από το παιδομάζωμα που έμπαινε ως νεοσύλλεκτος στο γενιτσαρικό σώμα το ονόμαζαν *acemi oğlan*, δηλ. άπειρο παιδί (Meynard, Β 348). Αυτούς τους στρατιώτες ο Μπουνιάλης τούς λέει *τζαμόγλιανο*: *γιαντίσαροι, τζαμόγλιανο, τσαλμάδες, σουμπασιήδες, / Τούρκοι με δίχως 'φίτσια σποῦ' τον ατζαμής* (Αλεξίου & Αποσκίτη, 460).}

τζαμόπετρα, η [tzamópetra] : πέτρα «εύκολη σε πελέκηση» (Ελευθ. Πλατάκης, «Δημιώδη ονόματα ορυκτών και πετρομάτων Κρήτης», *Κρητολογία*, 12-13 (1981), 152).

[< *μπαρούτι + πέτρα* (Συντ.)]

τζαμούζα, η [dzamúza] & **τσαμούζα** [tsamúza] & **νταμούζα** [damúza] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθίν., Τσιρ., Ιδομ^B), Κασσ. : βουβάλια, (μτφ., μειωτ.) «Επί γυναικών μεγαλοσώμων, πλαδαρών, ασουλούπωτων κατά την εμφάνιση, καθυστερημένων δεν πνευματικών» (Πιτ.).

[< *camus* (Παπ.) / < *camiz* (Πάγκ.) (جاموس, جاميس)]

{Το *TDK* έχει τους τύπους *camiz* και *camis* 'νεροβουβαλιός'. Ο Χλωρός (Α 605) έχει και το θηλ. جاموسه [camusa]. Η λ. πέρασε ως *τζαμούζα*, μόνο στο θηλυκό, σαν να μην υπάρχουν άνδρες με αυτά τα χαρακτηριστικά. Ο Ιδομενέως (Β) λημματογραφεί τη λ. ως επίθετο στα τρία γένη: *τζαμούζης, -α, -ικο*, αλλά η μαντινάδα που παραθέτει ως παράδειγμα χρήσης αναφέρεται σε γυναίκα. Υπάρχει οικογ. επίθετο *Τζαμούζης*.}

τζάμπα* (επίρρ.) [dzába] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κασσ., Ξεν.) : 1. χωρίς να καταβληθεί αντίτιμο, δωρεάν· 2. άδικα, μάταια. [< *caba* (Παπ.) (جابه, جابه)]

τζαμπαδόρος (επίθ. προσ.) [dzabadóros] (Πάγκ.) : «ο εργαζόμενος τζάμπα, δωρεάν, αμισθί».

[< *τζάμπα + -δόρος* (Πάγκ.) / σωστότερα: + *-αδόρος* < βενετικό μετουσιαστικό επίθημα *-ador* παραγωγικό δραστηκών ουσιαστικών, κατά το *AKN*] (Συντ.)]

{Κατά τον Πάγκαλο (που το γράφει *τζαμπαδώρος*) το β΄ συνθετικό «εκ των εκ της ιταλικής ει-

λημμένων λέξεων», πβ. *ταλιαδόρος* (*ταγιαδόρος*) < *tagliatore*.}

τζαμπάζης^(A), ο [dzabázis] & **τσαμπάζης**^(A) [tsabázis] & **ζαμπάζης** [zabázis] & **τσαμπάγης** [tsabágis] & **τζαμπάτζης** [dzabádzis] (συνγνά: *εναλλαγή* [b / mb]) (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθίν., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ.) : 1. ο μεταπολητής υποειδών, ο ζωέμπορος· 2. (μτφ.) πανούργος, ύπουλος, καταφερτζής. [< *cambaz* (Παπ.) (جامباز, جامباز)]

{*cambaz* [< *can* 'φνυγή' (πβ. *τζάνεμον*) + *-baz* 'παίζων'] είναι αρχικά ο ακροβάτης, ακροβάτης με άλογο, και κατόπιν ο ζωέμπορος, βλ. σχετ. Κυρανούδης, 113. Κατά το *TDK* μτφ. έχει και τη σημ. 'κατεργάρης, δόλιος, απατεώνας'. Ο Δαρφιανάκης έχει στο ίδιο λήμμα: *τζαμπάζης ή τραμπάζης*. Ο δεύτερος τύπος μάλλον από παρετυμολ. επίδραση της λ. *τράμπα*, όπως φαίνεται από το ερμηνεία: «αυτός που μεσολαβεί στις αγοραπωλησίες και τις ανταλλαγές ζώων». Τον τ. *τραμπάζης* λημματογραφεί και ο Κασσωτάκης, με τη σημ. «μεσίτης για πωλήσεις και ανταλλαγές ακινήτων». Στο *AKN* : *τσαμπάσης*.}

τζαμπαζιλίκι, το [dzabaziliti] & **τσαμπαζιλίκι** [tsabaziliti] (Πιτ., Κριτσ., Κασσ.) : «Το επάγγελμα του τσαμπάζη. "Φοβερός είναι στα τσαμπαζιλίκια του: τον εφοβήθηκε το μάτι μου"» (Πιτ.).

[< *τσαμπάζης* ή κατευθείαν < *cambazilik* (Συντ.)]

{Ο Πιτυκάκης το γράφει: *τσαμπαζιλίκια*. Από το παράδειγμα χρήσης φαίνεται ότι η λ. χρησιμοποιείται με τη σημ. 'παζαρέματα'. Ο Δαρφιανάκης, στην ανάπτυξη του λ. *τζαμπάζης*, χρησιμοποιεί σε παράδειγμα χρήσης τον πληθ. **τζαμπαζιλίκια** με τη σημ. 'απατεωνιές, κατεργαριές'. Με τη σημ. αυτή λημματογραφεί αυτόν τον πληθ. και η Ξενάκη-Ροβίθη. Το τουρκ. *cambazlik* έχει και τη μτφ. σημ. 'δολιότης, πανουργία' (Χλωρός, Α 606).}

τζαμπαζιές, ο [dza(m)bazies] (Πάγκ.) : ο φόρος τον οποίο πληρώνει ο τζαμπάζης, ο ζωέμπορος. Η λ. εν χρήσει σε *Διάταγμα αυτοκρατορικό* (1868): *ο φόρος του τζαμπαζιέ (επί της πωλήσεως ζώων)*, (βλ. *Κρητικός Κώδικς*, Α 35).

[< *τζαμπάζης* (Πάγκ.)]

{Δύσκολο να προκύψει *τζαμπαζιές* κατευθείαν από το *τζαμπάζης*. Ίσως < **cambazie* ή από επίδραση νοηματικά συναφών λέξεων σε *-ές*, πβ. *κανταριγιές*.}

τζαμπανάκης, βλ. **μαπατζανάκης**.

τζαμπαντζής, βλ. **τζαμπατζής**.

τζαμπάτζης, βλ. **τζαμπάζης**.

τζαμπατζής*, ο [dzabadzis] (Παπ.: στο λ. *τζάμπα*,

Τσιρ., Χουστ., Κασσ.) : αυτός που επιχειρεί να αποκτήσει κάτι χωρίς να πληρώσει.

[< *τζάμπα* (Παπ.) / < *cabaci* 'παράστος' (AKN)]
{Ο Τσιφριγιάτκής το γράφει: *τζαμπατζής*.}

τζαμπατζιόν (επίρρ.) [dzabadzión] (Κριτσ.) : τζάμπα.

[< *τζαμπατζής* (Συντ.)]

{Λέγεται συνήθως για αστεϊσμό, με ευτράπελη διάθεση.}

τζαμπίτης, βλ. **ζαμπίτης**.

τζαμπιτιλίκα, βλ. **ζαμπιτιλίκα**.

τζαμπουκάς (επίθ. προσ.) [dzabukás] (Δαρ.) : ζόρικος, αυτός που έχει πάντοτε το ζωνάρι του λυτό και είναι έτοιμος για καβγά.

[ίσως υποχωρητικά από το *σαμπουκαλής* 'άνθρωπος καβγατζής και προκλητικός' (AKN) ή κατευθείαν από το *zabuka*, βλ. λ. *σαμπουκάς** στο AKN (Συντ.)]

τζαναβαράκι, βλ. **τζαναβάρι**.

τζαναβάρι, το [dzananári] (Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ.) : νεαρός, παλικαράκι· ΥΠΟΚΟΡ. **τζαναβαράκι**, το. [< *canavar* 'θηρίο, θερίο' (κυριολ. & μτφ.) (Κριτσ.)] (جانوار, جانوار, جانوار)

τζαναζές, βλ. **τζεναζές**.

τζανάκι, βλ. **τσανάκι**.

τζαναμπέτης* (επίθ. προσ.) [dzanabétis] & **ζαναμπέτης** [zanabétis] (Παπ., Πάγκ., Ροδ., Δαρ., Ιδομ^B, Χουστ., Ξεν.) : 1. δύστροπος, μοχθηρός, άθλιος, ασυνεπής· 2. γυναικάς.

[< *cenabet* (Παπ.)] (جنابت)

{Η σημ. 'γυναικάς' σχετίζεται με την αρχική σημ. της λ. *cenabet*: 'άπλυτος μετά τη συνουσία' (και συνεκδοχικά 'ακάθαρτος', για τη θρησκεία).}

τζανεργά, βλ. **τζανεριά**.

τζανεργίδα, η [dzaneργίδα] & **ατζανεργίδα** [adzaneργίδα] (Πάγκ., Πιτ., Ιδομ., Κριτσ.) : το τζάνερο, το κορόμηλο.

[< *τζανεργά* (Πάγκ.)]

{Για την κατάλ. -ίδα πβ. *χαρουμπίδα*. Ο τ. *ατζανεργίδα* προφανώς από τη συμπεροφορά με το αόριστο άρθρο *μια*.}

τζάνεμ, βλ. **τζάνεμου**.

τζάνεμου^(A) (επιφ.) [dzánemu] & **ατζάνεμου** [adzánemu] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Χουστ.) : ψυχή μου.

[< *can* (Παπ.) / < από τον κτητικό τ. *canim* (Ανδριώτης)] (جان، جانم)

{Ο Τσιφριγιάτκής λημματογραφεί τον τύπο **τζάνεμ**, αλλά στο παράδειγμα χρήσης έχει *τζάνε μου*. Για την προσθήκη του [u] (πβ. *αντάμου*,

κοτζάμου, *μάντεμου*, *μπάρεμου*, *μπιλέμου*) βλ. Georgiadis, σ. 153-4.}

τζανέρι, βλ. **τζάνερο**.

τζανεριά*, η [dzaneργιά] & **ατζανεργιά**, η [adzaneργιά] & **τζανεργά** [dzaneργά] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Κριτσ.) : το δέντρο κορομηλιά, μπουρνελιά.

[< *canerigi* (Παπ.) / σωστότερα: < *τζάνερο* (AKN)]

{Ο τ. *ατζανεριά* προφανώς από τη συμπεροφορά με το αόριστο άρθρο *μια*.}

τζανερίκα^(A), το [dzanerití] (Πάγκ., Κονδ., Ξανθιν.) : το τζάνερο, το κορόμηλο.

[< *canerigi* (Ξανθιν.) / ανδ. κατά τον Τζιτζιλή, βλ. σημειώση] (جان ريكي)

{Ο Κυρανούδης (σ. 208-209) αναφέρει την άποψη του Χρήστου Τζιτζιλή: Αρχικά: σλαβ. *černik* (< *čern* 'μαύρος' + επίθημα -*ik*) > ελλ. *τζαρνίκα* > *τζανερίκα* > τουρκ. *can erik*. Αργότερα η λέξη επανήλθε τόσο στα σλαβικά όσο και στα ελλ. ως αντιδάνειο.}

τζανερίκα, η [dzanerití] (Ξανθιν.) : η τζανεριά, η κορομηλιά.

[< *τζανερίκα* (Ξανθιν.)]

τζάνερο*, το [dzánero] (Τσιρ., Κασσ.) & **τζανέρι** [dzanéρι] (Ξανθιν.: ως ερμηνευμα στο λ. *τζανερίκα*) : το κορόμηλο.

[< *τζανερίκα* (Ανδριώτης), η κατάληξη -*ίκα* θεωρήθηκε υποκορ. επίθημα (AKN)]

{Τα *τζάνερα* λέγονται και *δρόμηλα* (Ηράκλειο), ίσως από το *αβράμηλα* και παρετυμολ. επίδρ. από το *υδρο*-. Για τα *τζάνερα* βλ. περισσότερο στο ιστολόγιο του Νίκου Σαραντάκος *Οι λέξεις έχουν τη δική τους ιστορία* (<http://saranatakos.wordpress.com/2011/07/11/koromilo/>).}

τζανεροκουρκούνερο, το [dzanerokurkúnero] (Πάγκ.) : το τζάνερο.

[< *τζάνερο* + ίσως *κούμαρο* (Πάγκ.)]

{Προβληματική ετυμολογία.}

τζανάρμα, η [dzandárma] (Κονδ.) : η Χωροφυλακή (στην Κρήτη, μετά το 1869).

[πβ. *candarma* (*jandarma*) (κατά το TDK από το γαλλ. *gendarme*, βλ. και Χλωρός, Α 606) (Συντ.)] (ژاندارمه)

{Ο Ανδριώτης ετυμολογεί τη λ. *ζανάρμα*, κατευθείαν από το γαλλ. *gendarme*.}

τζανταρμάς, ο [dzandarmás] & **τσανταρμάς** [tsandarmás] (Κονδ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ.^(A)) : χωροφύλακας, ζαπτιές.

[< *τζανάρμα* 'χωροφυλακή' (Συντ.)]

τζαντές, ο [dzadés] (Τουρκοκρητ.) : η λεωφόρος.

[< *cadde* (Bilgehan², 624)] (كادج)

{Η λ. χρησιμοποιείται και αλλού, π.χ. στην Κοζάνη, βλ. Μιχάλης Παπακωνσταντίου, *Μια Βο-*

ραιοελληνική πόλη στην Τουρκοκρατία: *Ιστορία της Κοζάνης 1400-1912*, Βιβλιοπωλείο της «Εστίας», Αθήνα 1998, σ. 97. Επίσης, στο Κωνσταντινουπολίτικο ιδίωμα (βλ. Ζαχαριάδης, σ. 171.)

τζανφέσι, το [dzanfəsi] (Κονδ., Τσιρ.) : «όφασμα μεταξωτών δίμουρον (double face)» (Κονδ.). [*< canfes 'ταφτάς' (Μπόγκας, 209) [جانفس]*] {Ο Χουστουλάκης λημματογραφεί τη λ. **φεσένιο**, το (**τζαμ φεσένιο**) με το ερμηνευμα «όφασμα που σαν το φοράς και γυρίζει αλλάζει χρώμα».}

(***τζαπίς**, βλ. Παράρτημα 1.

τζαρ (επιφ.) [dzár] (Πάγκ., Πιτ., Κριτσ., Ιδομ^B, Χουστ., Κασσ.) : **1.** επιφώνημα με το οποίο προτρέπουν ένα αρσενικό γαϊδούρι να «εφορμήσει προς οχεία» του θηλυκού (Πάγκ.). **2.** (μτρ.) «επί ερεθισμένου και εξαγριωμένου ανθρώπου με χλευαστική σημασίω» (Πιτ.). **3.** (μτρ.) «φράση σε ζωηρούς και ερωτύλους ή σε αναποφάσιστους ανθρώπους, για να αποφασίσουν να κάνουν κάτι, όταν διστάζουν» (Κριτσ.). [φαινεται τουρκ. προέλευσης, βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Ο Κριτσωτάκης το γράφει: *τζαρρρ* (προφανώς για να αποδώσει την παρατεταμένη διάρκεια του ρ κατά την εκφορά της λέξης). Σημειώνουμε ότι το κρητ. *τζαρ* λέγεται επίσης ως προτροπή σε γαϊδάρο για να γκαρίσει (ως παιδιά συνηθίζαμε τέτοιες σκανταλιές με τα ζώα). Με την ίδια ακριβώς σημασία έχει το *TDK* το διαλεκτ. zer: «*kerkek esekleri anırtmak için kullanılan ünlem*», δηλ. «επιφώνημα που χρησιμοποιούμε για να κάνουν τους γαϊδάρους να γκαρίσουν». Ο Fatih Kemik σε άρθρο του με τίτλο το ερώτημα «*Hayvan seslenme ünlemleri ses yansimali ünlemlerden midir?*» {Είναι τα επιφώνηματα κλήσης ζώων ηχοποιημένα;} (<http://istanbul.academy.edu/FatihKemik/Papers/>) υποστηρίζει ότι πρόκειται αρχικά για πλήρεις λέξεις (βλ. *κουκίου κουκίου, πούλι πούλι, πιρ πιρ*). Ίσως και το επιφ. *τζαρ* να ανήκει σ' αυτήν την κατηγορία: αρχικά να εσήμαινε 'γάδαρος'. Τέτοια λέξη είναι το περσ. *khar-χ* 'γάδαρος', που μπορεί να έφτασε ως εμάς μέσω της τουρκικής. Εκτός και αν το *τζαρ* προέρχεται από κάποιο τουρκ. ρ. στην προστακτική, π.χ. διαλεκτ. *cařmak / cařmak* 'φονάζω, καλώ'. Λιγότερο πιθανό έτυμο φαίνεται το τουρκ. *car* 'κραυγή'.

Κατά τον Ξανθουδίδη (*Μελετήματα*, 145) πρόκειται για τη λ. *αρ* («το Ιταλικόν και Ενετικόν αρτι) το οποίον εν χρήσει ως επιφώνημα προς τα κτήνη ερεθιστικόν προς τα αφροδίσια, ακουόμενον συνήθως *άρρ* και *τζάρρ* παρά των βουκόλων παιδών προς τα άρρενα κτήνη». Η αναζήτηση στο Διαδίκτυο (*Google books*) δείχνει ότι το επιφ. *αρτι*

υπάρχει και στη διάλεκτο της Προβηγκίας και τα καταλανικά, και ως *arte!* στα ισπανικά και τα πορτογαλικά. Όμως, δύσκολα θα εξηγήσουμε κανείς τη φωνητική μετάβαση από το [ar] στο [dzar].}

τζαρελίδικος (επιθ.) [dzarelidikos] : για ακίνητες περιουσίες που το ενοικίο τους ήταν αφιερωμένο σε φιλανθρωπικό ίδρυμα. Βλ. και *βακουφικός*. Σε έγγραφο του 1870: *μας οικίας τζαρελίδικης κειμένης κατά την συνοικίαν Χεϊτάν Οηλού (Α.Δ.Η., 2 / 36-100)*. Και λόγιο επίρρημα, σε έγγραφο του 1872: *δια τα ιτζαρελίδικώς αφιερωμένα εις αυτόν [= τον Τεκέ του Κόρακα στο Ηράκλειο] ακίνητα κτήματα (Α.Δ.Η., 2.2 / 5-12)*. [*< icareli < icare*, βλ. *τζαρές*² (Συντ.)]

τζαρές¹, ο [dzarés] & **τσαρές** [tsarés] (Τσιρ., Χουστ., Κριτσ^π) : στη ΦΡ. να *κάμει τον τζαρέ σου*: να βρεις τρόπο να εξαφανιστεί. [*< çare 'διέξοδος' (Τσιρ.), 'μέσον, τρόπος, θεραπεία' (Χλωρός, Α 644) (Συντ.)*] (چاره) {Λέγεται και στη φρ. του *καμα τον τζαρέ ντου*: τον "συγυρίσα".}

τζαρές², ο [dzarés] (Γαρ., Κριτσ^π) & **ιτζαρές** : στη ΦΡ. *βγάνω κάτι στον τζαρέ* (για περιουσίες, επί Τουρκοκρατίας) : το υπάγω στο βακουφικό φόρο. Στο *Ημερολόγιο Κοζύρη* (σ. 337) η λ. *τζαρές* με τη σημ. «ετήσιος φόρος των κτημάτων των αφιερωμένων για φιλανθρωπικούς σκοπούς (βακούφικα)» (Σταυρινίδης), βλ. και *Μεταφράσεις*, Α 217. Στίχοι από κρητ. δημοτ. τραγούδι: *Εμείς πληρώνομε ντζαρέ εννια σταμνιά το λάδι / και πάει στο Βολτέ τζαμί και φέγγει κάθε βράδυ*. βλ. Γ. Πάγκαλος, *Περί του γλωσσικού ιδιώματος της Κρήτης*, 7ος τόμος, *Τα Λαογραφικά*, Επιμέλεια έκδοσης: Κέντρον Ερεύνης Ελληνικής Λαογραφίας Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα 1983, σ. 146. Με τη μορφή *ιτζαρές* σε νομική διάταξη: *κατά την πληρωμήν των ιτζαρέδων* (βλ. *Κρητικός Κώδιξ*, Β 186-7: *Διατίμησις των υπό των Εβκαφίων ληπτέων δικαιωμάτων*).

[*< οθωμ. icare 'εκμίσθωση, μίσθωμα, ενοίκιο' & icare-i zemin 'μίσθωμα δια γην βακουφικήν' (Χλωρός, Α 22) (Συντ.)*] (چاره)

τζαρζαβατικά, βλ. **τζερτζεβατικό**.

τζασίτης, βλ. **τσασίτης**.

τζατζόλα, βλ. **τζοτζόνα**.

τζεβαϊρι^(A), το [dzevairi] (Παπ., Πάγκ., Τσιρ., Ιδομ^B) & **τζεβαϊρι** [dzivairi] (Ροδ.) : διαμάντι, πολύτιμος λίθος (λέξη ποιητική, κατά τον Παπ.). [*< cevahir (Παπ.)*] (جواهر) {Στο *AKN* : *τζεβαϊρι*.}

τζεβαϊρένιος (επιθ.) [dzevairēnios] : *έχει πόδια μαρμαρένια, / κεφαλή τζεβαϊρένια* (Παύλος

Βλαστός, *Ο γάμος εν Κρήτη*, Αθήνα 1893, σ. 71: πανέματα της νύφης).

[< τζεβαῖρι (Συντ.)]

{Στο *Λεξικόλογιον* (σ. 179) ο Βλαστός έχει: «Τζεβαῖρένιο (το) = χρυσούν ή αργυρούν κόσμημα εἰς αδαμάντων πεποικυμένον».

τζεβάτι, το [dzenári] & **τσεβάτι** [tseváti] (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Γαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Ξεν.): απόληψη.

[< *cenav* (Πάγκ.)] (جواب)

τζεβρές, ο [dzenrés] (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.): **1.** κεντημένο μαντίλι (που δινόταν, συνήθως δεμένο σε ένα ξομπλιαστό κουλούρι, από τη νύφη στον επικεφαλής της πομπής που πήγαινε να την πάρει από το σπίτι της για την εκκλησία) **2.** το ξομπλιαστό κουλούρι του γάμου **3.** χρυσοκέντητο υφαντό.

[< *zenve* 'γύρος, περιφέρεια' (Πάγκ.) / και 'μαντίλι κεντημένο' (Χλωρός, Α 666) (Συντ.)] (جورج، حورج)

{Ο Κονδυλάκης σημειώνει ότι ο τζεβρές «εχρησίμευεν ως σαρικά των Τούρκων» (κατά το *TDK* η λ. *zenve* έχει διαλεκτ. και τη σημ. *başörtüsü* 'κεφαλομάντιλο'). Με τη σημ. αυτή ('σαρικά') λημματογραφεί ο Ροδάκης το υποκορ. **τζεβρεδάκι**. Η έκφρ. *γλάκα να πάρεις το τζεβρέ* λέγεται με δηκτική διάθεση σε κάποιον που βιάζεται να πάει να μαντατέψει κάτι, δηλ. να το μεταφέρει ως κουτσομπολιό. Κατά τον Δαριβιανάκη ως τζεβρές μπορούσε να δοθεί και άλλο ξομπλιαστό εργόχειρο, όπως: παναία, πετσέτα, ποδιά, πουκάμισο κλπ. Στο *AKN*: *τσεβρές*.}

τζεβρετζής, ο [dzenredzís] (Πάγκ., Πιτ., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Χουστ.): ο επικεφαλής της γαμήλιας πομπής που πήγαινε να πάρει τη νύφη από το σπίτι της (έπαρνε ως δώρο ένα τζεβρέ, βλ.).

[< τζεβρές (Πάγκ.)]

{Το τουρκ. *zenveci* είναι ψευδόφιλη λέξη (*faux ami*), διότι παράγεται μεν από τη λ. *zenve*, αλλά στη σημ. 'περιβάλλον', και σημαίνει (κατά το *TDK*) 'άτομο ή ομάδα που ασχολείται με θέματα ρύπανσης του περιβάλλοντος' - αντιστοιχεί στα ελλ. οικολόγος, περιβαλλοντολόγος.}

τζελάτης^(A), ο [dzelátis] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B): **1.** ο δήμος **2.** ο *χασάπης*.

[< *cellât* (Παπ.)] (سلط)

τζελεπής, βλ. **τσελεπής**.

τζεμαέτι, βλ. **τζουμαέτι**.

τζεμαζιλεβέλ, βλ. **μήνες σεληνιακού έτους**.

τζεμαζιελαχίρ, βλ. **μήνες σεληνιακού έτους**.

τζεμπεράτος (επίθ.) [dzeberátos] (Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν^A): **α)** (για πρόβατο) που το ένα του μάγουλο είναι μαύρο σαν το τζεμπερί ή που έχει στο κεφάλι του τσουλούφι προτεταμένο όπως το τζεμπερί των γυναικών, **β)** (ως ουδ. ουσ.) το *τζεμπεράτο*: είδος μικρού πουλιού που το φτέρωμά του παρουσιάζει διάφορες αποχρώσεις, σαν πολύχρωμο τζεμπερί.

[< τζεμπερί (Πάγκ.)]

τζεμπερί, το [dzebéri] & **τσεμπερί*** [tsebéri] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.): **1.** γυναικείο μαντίλι για το κεφάλι, αυτό που αλλού λέγεται φακιάλι **2.** «μεταλλικές στεφάνες που συγκρατούν τις ντόγες του κρασοβάρελου» **3.** σιδερένιο έλασμα που συγκρατεί τα κομμάτια από τα οποία αποτελείται μια μιλόπετρα **4.** «μεταλλικό έλασμα που ζώνει τη φτερωτή του μύλου για να μην ξεφεύγουν τα κουτάλια της, με την πίεση του νερού». (Οι σημ. 2, 3, 4 στον Πιτ.)

[< *zember* (Παπ.)] (چنبر)

{Ο Κριτσωτάκης σημειώνει ότι «πολλές γριές έβιζαν δόο, το *απομειοστέμπερο* και το *πανωστέμπερο*». Η αρχική σημ. της λ. *zember* είναι «στεφάνη ξυλίνη ή σιδηρά βυτίου, κάδου, κύκλος σιδηρούς τροχού αμάξης» και κατόπιν «περίδεσμος εν είδει σταφάνης, δι' ου αι γυναικες δένουσι το μέτωπον» (Χλωρός, Α 662). Ο Κονδυλάκης καταγράφει μια ενδυματολογική λεπτομέρεια: «επετίθετο εις τον γιασμάν, λυτό ως πέπλος».

τζεμπετζής, βλ. **τζεμπετζήμπασης**.

τζεμπετζήμπασης, ο [dzebedzibasis]: ο αρχηγός των **τζεμπετζήδων**, «οι οποίοι ήσαν στρατιώται θωρακοφόροι». Η λ. σε κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 103).

[< *cebeci başi* (Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης) *cebeci* «θωρακοφόρος, ήτοι στρατιώτης ανήκων εις το αρχαίον τάγμα των θωρακοφόρων του οθωμανικού στρατού» (Χλωρός, Α 610)] (باشی جبه جبهی)

{Την ίδια σημασία έχει και η λ. (*) **σερτζεμπετζής**, *sercebeci* (*Μεταφράσεις*, Α 115)}

τζεναζές, ο [dzenazés] & **τζαναζές** [dzanazés] (Πιτ., Κριτσ., Ιδομ^B): **1.** θάνατος, κηδεία **2.** θλιβερό περιστατικό **3.** διένεξη, καβγάς.

[< *cenaze* 'σορός, κηδεία' (Κριτσ.)] (جنازه)

τζενέτι, βλ. **τσενέτι**.

τζεντζεφύλλι, το [dzenzefilí] (Ιδομ^B, Κασσ.), προτεινόμενη γραφή: *τζεντζεφίλι*: «δυναμωτικό πρακτικό φάρμακο». Η λ. ως **τζερτζεφύλλι** (φυτό) σε μαντινάδα, παλιανόν τουρκοκρητική, αν κρίνουμε από τη συσσώρευση τουρκογε-

νών λέξεων στον πρώτο στίχο: *Μπι καρεφύλλι, μι καμπί, μι τζερτζεφύλλι βιόλα, / ώστε να ζω θα σ' αγαπάω, κι ως μη σε πάρω κιόλας* (Λιουδάκι, 83). Βλ. *μι* και *καμπί*.

[< τζεντζεφίλι < *zencefil* (Μπόγκας, 215) 'πιπερόριζα', το φυτό *Zingiber officinale* (Συντ.)] (زنجفيل)

{Η σημασία 'φάρμακο' που καταγράφει ο Ιδομενέως είναι μετωνυμική, όπως συμβαίνει και με άλλα φυτά που χρησιμοποιούνται ως αφέψημα ή ως φάρμακο: τσάι, χαμόμηλο, τύλιο κλπ.}

τζερεμές*, ο [dzeremés] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Ξεν.) : **1.** άδικο πρόστιμο, άδικη χρηματική ζημιά : **2.** αχαϊρέυτος άνθρωπος.

[< *cereme* (Παπ.)] (جريمه)

{Στα τουρκ. *cereme* σημαίνει 'πρόστιμο'. Για τη σημ. που πήρε στα ελληνικά πβ. την εξής σημείωση σχετικά με τη φορολογία στην Κρήτη επί Τουρκοκρατίας: «Εις τους ανωτέρω φόρους δέον να προστεθή και έτερον είδος φορολογίας, οι *τσερεμέδες*, ήτοι τα πρόστιμα, τα οποία επεβάλλοντο ως επί το πλείστον από τας κατωτέρας τάξεις των υπαλλήλων, ενίοτε άνευς ουδεμιάς αιτίας, εις τους υπηκόους, οίτινες ήσαν υποχρεωμένοι να καταβάλωσι το οριζόμενον ποσόν υπό του επβάλλοντος αυτό υπαλλήλου αμέσως, ει δε μη εφυλακίζοντο έως ότου επλήρωναν» (Αντώνιος Σήφκακας, "Το υπό των Τούρκων εισαχθέν εις Κρήτην φορολογικόν σύστημα", *Επετηρ. Εταιρ. Κρητ. Σπουδών*, 3 (1940), 177). Μετά από αυτό γίνεται σαφέστερη η ιδέα της ματαιοπονίας που εκφράζει η παροιμία *Σκότωνα κουζουλούς, πλήρωνε τζερεμέδες* (Το *AKN* έχει την παροιμία με άλλη σημασία.)}

τζερεμετζίω, βλ. **τζερεμίζω**.

τζερεμιά, τα [dzeremíā] : έκτακτοι φόροι (βλ. *Κρητικά Χρονικά*, 20 (1966), 268). Στίχος από *Το τραγούδι του Δασκαλογιάννη* (Βαρδίδης, σ. 7) : *Πχοι δε πλερώνουν τζερεμιά; οι Σφακαιοί 'νε μόνο.*

[< *τζερεμίζω*, υποχωρητικά (Συντ.)]

{Για τον έλεγχο της ιστορικής αλήθειας του στίχου, βλ. Θεοχ. Δετοράκης, *Ιστορία της Κρήτης*, 2η έκδοση, Μύστις, Ηράκλειο 1990, σ. 273. Ο Ξανθινάκης λημματογραφεί τη λ. στον ενικό: το **τζερεμί** = άδικη ζημιά, τζερεμές (Ξανθινά.).}

τζερεμίζω, -ομαι [dzeremízo] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ.) : **1.** ζημιώνω, -ομαι (άδικα) : **2.** επιβάλω πρόστιμο : **3.** κάνω μήνυση σε κάποιον, τον παραδίδω στη δικαιοσύνη.

[< *τζερεμές* (Παπ.)]

{Για τη σημ. 'επιβάλλω πρόστιμο' υπάρχει και ο τύπος **τζερεμετζίω** (*Κάτοπτρον*, 21.)}

τζερτζεβάτι, το [dzerzevatí] & **ζερτζεβάτι** [zerzevatí] & **ζαρτζαβάτι*** [zarzavatí] (Παπ., Πάγκ., Γαρ., Πιτ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B) : (συνήθως στον πληθ. με κατῶλ. -θια) : **1.** «τα λαχανικά γενικώς (μπάμες, ντομάτες, μελιτζάνες κ.λπ.) εν μια λέξει» (Παπ.) : **2.** είδος λαδερού φαγητού με διάφορα λαχανικά, το *τουρλού* (βλ.).

[< *zerzevat* (Παπ.)] (زرزوات، سبزوات)

{Ο Αποστολάκης λημματογραφεί τον τ. *ζαρτζαβάθια* και χωριστά λημματογραφεί τον τ. *τζερτζεβάθια*.}

(*)**τζερίπι**, βλ. Παράρτημα 1.

τζερτζεβατικό, το [dzerdzevatikó] & **τζαρτζαβατικό** [dzardzavatikó] & **ζερτζεβατικό** [zerzevatikó] & **ζαρτζαβατικό** [zarzavatikó] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Δαρ., Ιδομ^B, Κασσ.) : (συνήθως στον πληθ. -ά) : «τα λαχανικά γενικώς (μπάμες, ντομάτες, μελιτζάνες κ.λπ.) εν μια λέξει» (Παπ.).

[< *ζερτζεβάτι* (AKN)]

{Ο Δαριβιανάκης λημματογραφεί τους τ. *ζαρτζαβατικά* / *τζαρτζαβατικά*, στον πληθυντικό.}

τζερτζεζέλι, ο [dzerdzelés] (Γαρ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Κασσ.) : **1.** θορυβώδης διασκέδαση από παρέα φίλων : **2.** φασαρία, ανακατωσούρα.

[< *zelzele* 'σεισμός' < αραβ. *zalzala* (EANET) / & οθωμ. *zerzele* (Συντ.)] (زلزله)

{Ο τ. *zerzele* σε παλαιότερα λεξικά, π.χ. J.W. Redhouse, *English and Turkish dictionary*, Λονδίνο 1856, σ. 100 & 722. Η σημ. 'φασαρία' πιθανόν να σχετίζεται με τη λ. *βερβελέ* «μεγάλος θόρυβος; ιδίως φωνασκούντων ανθρώπων» (*Μικρασιατικά Χρονικά*, 15 (1972), 248) < τουρκ. *velvele*.}

τζερτζεμίνι, το [dzerdzemíni] & **τζερτζεμίλι** [dzerdzemíli] (Πιτ., Ροδ., Τσιρ., Δαρ., Ιδομ^B) : **1.** υπόγειο, αποθήκη : **2.** «μικρός αποθηκευτικός χώρος κάτω από την ξύλινη κατασκευή του οντά» (Τσιρ.).

[< *zerzemin* 'υπόγειο' < οθωμ. *zir-i zemin* «υπό την γην» (Χλωρός, A 878), κατά τον Nişanyan < περσ. *zir-i zamīn* (Συντ.)] (زیر زمین)

{Λεπτομερής περιγραφή από τον Γιώργο Πλουμάκη στο: www.e-thrapsano.gr. Το *TDK* έχει το διαλεκτ. *zerzemi*, μια από τις φωνητικές παραλλαγές της λ. *zerzem* «bodrum» (υπόγειο). Η αναζήτηση στο Διαδίκτυο δείχνει ότι η λ. *zerzemin* (που δεν υπάρχει στο *TDK*) χρησιμοποιείται τοπικά, π.χ. στην περιοχή της Ατάλλειας ως τεχνικός όρος σχετικός με την αποχέτευση, βλ. www.uludagsozluk.com/kl/zerzemin.

στολή [...]· σχηματίζει σύνθετα ονόματα γραμμάτων ή εγγράφων και ενίοτε βιβλίων» (Χλωρός Β 1857) (Συντ.)

{Η λ. *τζιγμανές* μπορεί να δημιουργήθηκε στα ελληνικά με βάση τη λ. *cizye/τζιζέ* κατ' αναλογία προς άλλα έγγραφα όπως: *κανουαμές, αχ(ι)ναμές/αχτιναμές*.}

τζιγκάζω [dzigázo] (Πιτ., Γαρ., Δαρ.) : (μόνο στο γ' πρόσωπο, για υγρά) : τρέχει στάλα στάλα, στάζει.

[πιθανώς < *τζιγκούνης*, πβ. *τζίκου τζίκου* (Πιτ.)]

τζιγκιανέδισσα, βλ. *τζιγκιανές*.

τζιγκιανές [tzidzanés] (επίθ. προσ.), θηλ. **τζιγκιανέδισσα** [dzidzanédisa], & **τσιγκιανές** [tsidzanés] & **τσιγκενές**^(A) [tsidzenés] & **τσιγιανές** [tsizánés] & **ατσιγιανές** [atsizánés] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ.) : φιλάργυρος, τσιγκούνης, σπαγγοραμμένος.

[< *cingâne* (Παπ.) /, κατά τη *TDK* διαλεκτ. τ. του *cingene* 'Τσιγγάνος' (από το οποίο το *AKN* ετυμολογεί τη λ. *τσιγκούνης*) (Συντ.) (چنگنه)]

{Υπάρχουν και οι γραφές με -γγ-. Λέγεται και *ατζήγανος* (βλ.). Τη λ. χρησιμοποιεί ο Ξανθινάκης στο ερμηνευμα του (α)τσιγιανές. Ο Κονδύλακης έχει τη λ. *αντζήγανος* με τη σημ. 'αθίγγανος, κατσιβελος'. Ο Χλωρός (Α 663) έχει: «σπινγκιανέ, ή σπινγκενέ, όν. εθν. Αθίγγανος-επθ. αναϊδής, αναϊσχυντος, λιάν γλίσχρος». Ο Ανδριώτης έχει: *τσιγγενές*. Ο Franz Miklosich (I 41) θεωρεί ότι η τουρκ. λ. *cingané* چنگنه προέρχεται από τα ελληνικά: «Das türkisch Wort stammt aus dem griech.: τσίγγανος, das auf aθίγγανος berucht».

τζίκου τζίκου (επίρρ.) [dzígu dzígu] & **τζίκου τζίκου** [dzíku dzíku] (Πιτ., Ξανθιν., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : με πολλή φειδώ, από λίγο λίγο, τσιγκούνικα.

[πβ. *τζιγκουνετά τζιγκουνετά* (Συντ.)]

τζιγκουνας, ο [dzígunas] & **τζιγκούνι**¹, το [dzíguni] & **τσιγκούνι** [tsíguni] (Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Ξεν.) : 1. μικρή πηγή από την οποία αναβλύζει ελάχιστη ποσότητα νερού· 2. τόπος με νηρασία.

[< *τζιγκούνης* (Πιτ.)]

τζιγκουνεύομαι* [dzígunévome] & **τσιγκουνεύομαι** [tsígunévome] (Παπ.: στο λ. *τσιγμανές*, Πάγκ., Δαρ.) : ξοδεύω με μεγάλη φειδώ.

[< *τσιγκούνης* (Πάγκ.)]

{Ο Πάγκαλος τα γράφει με υ.}

τζιγκουνετά (επίρρ.) [dzíguneftá] (Πιτ., Δαρ., Κριτσ.) : με φειδώ, από λίγο λίγο. Και με αναδιπλωση: *τσιγκουνετά-τσιγκουνετά* (Δαρ.).

[προφανώς **τζιγκουνετός* < *τζιγκουνεύομαι* (Συντ.)]

τζιγκούνης (επίθ. προσ.) [dzígunis] & **τσιγκούνης*** [tsígunis] (Παπ.: στο λ. *τσιγμανές*, Πάγκ., Κονδ., Ιδομ.) : φιλάργυρος, φειδωλός.

[< *cingene* (αρχική σημ.: 'Τσιγγάνος') (*AKN*)]

{Ο Πάγκαλος γράφει *τσιγκούνης* και ετυμολογεί από το επίρρ. *τζήγκου-τζύγου* «στάγδην και, τροπικώς, μετά πολλής φειδούς και οικονομίας», το οποίο όμως δεν υπάρχει ως λήμμα στο έργο του, ή (με βάση τον Ανδριώτη) από το *cingene*, απ' όπου ετυμολογεί και το *AKN* με την επισήμανση ότι η αρχική σημ. είναι 'Τσιγγάνος'. Στο λήμμα *cingâne* ο Χλωρός (Α 663) έχει: «Αθίγγανος: επθ. αναϊδής, αναϊσχυντος, λιάν γλίσχρος». Το *TDK* έχει τους διαλεκτ. τ. *cingan / cingen*, με τις σημ. «cingene» (τσιγγάνος) αλλά και «cimpi» (τσιγκούνης).}

τζιγκούνι¹, βλ. *τζιγκουνας*.

τζιγκούνι², το [dzíguni] & **τσιγκουνάκι** [dzígunáki] (Ξανθιν.) : μικρό κομμάτι, κομματάκι.

[< *τζιγκουνεύομαι*, υποχωρητικά (Ξανθιν.)]

τζιγκουνιά, η [dzíguniá] & **τσιγκουνιά*** [tsíguniá] (Παπ.: στο λ. *τσιγμανές*, Ιδομ.) : η τσιγκουνιά.

[< *τσιγκούνης* (*AKN*)]

τζιζάρ κολού [dzizár kolú] (Κονδ.: χωρίς ένδειξη γραμματικής κατηγορίας) : «Σταθμός ή στρατών τζιγοερλιδών {βλ. *τζιγαερλάς*} εις την ομώνυμον συνοικίαν των Χανίων {= Χανίων}».

[< παραφθορά του *Cezayir kolu* 'Αλγερινή πέτρυγα' (< *Cezayir* 'Αλγερία', *kol* 'βραχίονας' & ως στρατιωτικός όρος 'τιμήμα, πέτρυγα') (Συντ.) (جزائر قولى)]

{Ο Κων. Φουρναράκης (*Τουρκοκρήτες*, Χανιά 1929, σ. 1) σημειώνει ότι κατά την κατάληψη της πόλης των Χανίων από τους Τούρκους (1645) εισέβαλε πρώτο το σώμα των Αλγερινών «διά τινος σημείου της ανατολικής πλευράς του τείχους του φρουρίου, εξ ου και το όνομα «Τζεζάρκωλον», ήτοι φρουρά Αλγερίων, όνομα το οποίον φέρει ακόμη».

τζιζβές, βλ. *τζισβές*.

(***τζιζιές**, βλ. Παράρτημα 1.

τζιλβελής (επίθ. προσ.) [dzilvelis], θηλ. **τζιλβελίνα** [dzilvelina] (Κριτσ., Ιδομ^B) : χαριτωμένος, ναζάρης, χαδιάρης.

[< *cilveli* (Κριτσ.)]

τζιλβελίδικος (επίθ.) [dzilvelidikos] (Κριτσ.) : 1. ναζάρικος, σκερτσόζικος· 2. ο φτιαγμένος με ακριβά υλικά, κομψός, χαριτωμένος.

[< *τζιλβελής* + *-ιδικός* (Συντ.)]

τζιλβές, ο [dzilvés] (Πιτ., Ξανθιν., Κριτσ., Ιδομ^B,

Χουστ.) : η γοητεία, η χάρη, το νάζι.
[< *cilve* (Πιτ.) (حلوه)]

τζιλιάφτι, το [dziláfti] (Πάγκ.) : είδος σαμιάς σε πρόβατο, βλ. *τζίλιο*.
[< *τζίλιο* + *αυτί* (Πάγκ.)]

τζίλιο, το [dzilio] (Πάγκ.) : είδος σαμιάς (αναγνωριστικό σημάδι) σε αυτί προβάτου, η οποία σχηματίζεται «αφού σχίζω το αυτί από το πρόσθιο μέρος και αφήσω το εν κομμάτι να κρέμεται». Βλ. και *ζιλια*.

[Ίσως < *zeyil* (Χλωρός, Α 825), κατά τον Νιζανγαν από το αραβ. *dayl* 'ουρά· κάτω μέρος ρούχου, ποδόγυρος· επέκταση, προέκταση, παράρτημα' (Συντ.) (ذيل)]

{Διαφορετικό είναι το *τζίλιο* 'πήγμα ζωικής ζελατίνης' (< ιταλ. *gelo*), που σχηματίζεται όταν κρύνει ο ζωμός στον οποίο έχουμε βράσει κρέας, ιδίως κεφαλή και πόδια χοίρου.}

τζιμπότελο, το [dzibótelo] (Ίδομ., Αποστ., Τσιρ., Ίδομ^B) : αγκωθωτό σύρμα για περιφράξεις.
[< *τζίμπα* 'αγκάθι, ακίδα' + *τέλι* (Συντ.)]

τζιμπούκι, το [dzsibúki] & **τσιμπούκι*** [tsibúki] (Παπ., Παπ., Ίδομ.) : **1.** «η καπνοσύριγγ» (Παπ.) **2.** κλάδος αμπελιού (ιδίως το κομμάτι του βλαστού που μένει μετά το κλάδεμα).
[< *czubuk* (Παπ.) (چوبوک, چوبوک, چوبوک)]

{Η σημ. 'κλαδί' ήδη στα τουρκικά (*TDK*). Ο Πάγκαλος το γράφει: *τσιμπούκι*. Ο Σταυρινίδης μεταφράζει τη λ. *τσιμπούκι* ως ξύλινη ράβδος για τον καθαρισμό των τυφεκίων (*Μεταφράσεις*, Γ 32).}

τζιμπουκλούκι, το [dzsibuklúki] : η ράβδος (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845: *Εστειλα του Πέτρο ένα τζιμπουκλούκι σιδερό γρ. 4,20* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 590). [Το τουρκ. *czubukkluk* چوبوکلوک σημαίνει «θήκη ή ερμάριον στενόν και μακρόν προς τοποθέτησιν καπνοσυρίγγων», αλλά η λ. *czubuk* (βλ. *τζιμπούκι*) έχει και τη σημ. «ράβδος σιδηρά, μεταλλική» (Χλωρός, Α 652)]

τζιμπριλίκια, τα [dzibrilíja] (Δαρ.) : «τα σκουπίδια, τα άχρηστα υλικά, “με την πολλή βροχή εκαθαριστήκανε και οι δρόμοι από τα τζιμπριλίκια”».

{Ληματογραφείται για την τουρκ. προέλευσης κατάλ. *-líki(a)*. Ίσως σχετίζεται ετυμολογικά με το διαλεκτ. *czepelik* 'θάμνος, αγκάθια ή πράγματα σαν ξύλο κατάλληλα για κατασκευή φράχτη' (*TDK*) ή με τα επίσης διαλεκτ. (κατά το *TDK*) *czirpi* 'φρύγανα' και *czirpi* 'λεπτό κλαδί δέντρου', βλ. και *czirpi* چریپی 'περικόμμα-τα ξύλων, κλάδων, σχιάξ, ρυκανίδιον' (Χλωρός, Α 654).}

τζίνης (επίθ. προσ.) [dzíniš] (Γαρ., Κριτσ., Ίδομ^B, Κασσ.) : **1.** «Πεισματάρης, πεισματάρη: “Όσο τζίνης είναι η κόρη μου τόσο μπραγής είναι ο γιός μου. Ο γ-εις από τον άλλο αλλάσει ως η μέρα από τη νύχτα”» (Γαρ.) **2.** πανέξυπνος, δαιμόνιος, ικανός.
[< *cin* (Κριτσ.), πβ. *τζίνι* (*AKN*) (چن)]

{Στο παράδειγμα χρήσης του Γαρεφαλάκη μπορούμε να θεωρήσουμε ως συνώνυμο της λ. *τζίνης* τη λ. διάλογος στη σημ. 'άτακτος, ανυπάκουος', πβ. διαολιές 'αταξίες, σκανταλιές'.}

τζίνικος (επίθ.) [dzínikos] (Γαρ., Κριτσ.) : δαιμόνιος, παράφορος.
[βλ. *τζίνης*] (چن)

τζιοπετζίνε, βλ. **τσόπ τσινί**.

τζιριτέρνο, βλ. **τζιριτό**.

τζιριτητής, βλ. **τζιριτητής**.

τζιριτητός (επίθ.) (άλλη γραφή: *τζιριτητός*) [dzirititótos] (Παπ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : τρεχάτος· ΕΠΙΠΡ. **τζιριτηχά:** τρέχοντας ολοταχώς.
[< *τζίριτι* (Παπ.)]

τζίριτι, το [dziriti] & **ατζίριτι** [adziriti] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Ροδ., Ίδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : το γρήγορο τρέξιμο.
[< *cirit* (Παπ.) / 'ακοντισμός, αλλά και τρέξιμο' (Πιτ.) (چریت)]

{Χρησιμοποιείται και με επιπρ. σημασία: «Να πας τζίριτι να φωνιάξεις το γιατρό γιατί 'να αρρωσταρά η μάνα σου» (Πιτ.). Στο λ. *cirit* ο Χλωρός (Α 615) γράφει: «δόρυ άνευ σιδηράς αιχμής, χρησιμεύον εν ιππικαίς ασκήσεσι και γυμνασίοις, κ. κοντάρ», πβ. κονταρομαχία, γκιόστρα (*Ερωτόκριτος*). Προσθέτει τη ρημ. περίφρ. *cirit oynamak* «εκτελώ τοιαύτας ασκήσεις, γυμνάσια: μτφ. τρέχω ελευθέρω». Ο Νιζανγαν ετυμολογεί τη λ. από το αραβ. *carīd* 'ξεφλουδισμένο κλαδί φοίνικα'. Περισσότερα για το *cirit*, ως παραδοσιακό τουρκικό αγώνισμα επίπων, βλ. στο <http://www.turkish-culture.org/lifestyles/turkish-culture-portal/cirit-231.htm>· επίσης: το λήμμα *τζίριτι* στο: Rinaldo Marmara, *Les Levantins et la grécisation des emprunts turcs-ottomans – Lexique étymologique*, Les éditions Isis, Κων/πολη 2005, σ. 237. Το τοπωνύμιο *Τσιρίτι Μειντάνι* (μεταγραφή του τουρκ. *cirit meydanı*) στο Ηράκλειο (σήμερα πιο γνωστό ως Πλατεία Σινάνη) φαίνεται να δηλώνει ένα τόπο όπου γίνονταν αυτό ή κάποιο παρόμοιο αγώνισμα. Τοποθεσία *Στου Τζίριτι* υπάρχει και στη Σητεία, ίσως για τον ίδιο λόγο (βλ. Μαν. Παπαδάκης, *Αθιβολές*, σ. 37-38, στο: www.24grammata.com). Για τα τοπωνύμ-

μια αυτά στο Ηράκλειο και τη Σητεία βλ. *Μεταφράσεις*, Β 2 και ... αντιστοίχα. Για το ιερέα-δρομέα Παπα-Τζιρίτη (1852-1937), που έγινε μύθος εν ζώη, βλ. εφημ. *Πατρίς* (Ηρακλείου), φ. της 20-7-2004 και το βιβλίο του Δημήτρη Κατσαράκη *Ο Παπα-Τζιρίτης*, Τυποκρέτα, Ηράκλειο 1993. Η αναζήτηση στο Διαδίκτυο (*Google books*) δείχνει ότι η λ. *τζιρίτι* έχει γίνει οικογενειακό επίθετο *Τζιρίτης* και *Τζιρίτας*, πβ. και *Τζιριτόκωστας*, στον *Ζητιάνο* του Καρκαβίτσα. Με τη σημ. 'παγνυδί, άθλημα' τη βρίσκουμε, για παράδειγμα, στον Καρκαβίτσα (*Ο Αφορισμένος*) και στον Τσιφόρο (*Σταυροφορίες*). Ο Βυζάντιος (*Λεξικόν της καθ' ημάς ελληνικής διαλέκτου*, Αθήνα 1835, σ. 341) την είχε κατατάξει στις «εκφυλλοφορητέες» λέξεις.}

τζιριτιχτής, ο [dziritixtís] & **ατζιριτιχτής** [adziritixtís] (Κονδ., Ιδομ.) : «γλακιχτής, βλ. τζιριτώ» (Κονδ.).

[< τζιριτώ (Κονδ.)]

{Προτιμότερη γραφή: (α)τζιριτιχτής, γλακηχτής, πβ. βουτώ > βουτηχτής.}

τζιριτιχτός, βλ. **τζιριτιχτός**.

τζιριτώ [dziritó] & **ατζιριτώ** [adziritó] & **τζιριτό** [dzirtó] & **τζιριτέρνω** [dziritérno] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Χουστ., Ξεν.) : τρέχω ολοταχώς.

[< τζιρίτι (Παπ.)]

{Ο Κονδυλάκης σημειώνει ότι λέγεται «κυρίως περι έπιπον». Η σημείωση παραπέμπει στη σημ. 'κονταρομαχία ερίππων' της λέξης *cirit*, βλ. *τζιρίτι*. Η φρ. και θα τζιριτάς σημαίνει 'και να 'σαι κι ευχαριστημένος': *Δέκα χιλιάρικά γυρεύεις γι' αυτό το ψωρόαμπελο; Τα μισά να βρεις, και θα τζιριτάς*.}

τζιριτζιλούμαι [dzirdzélome] (Ξανθιν^A) : ταλαντεύομαι, διστάζω, αδυνατώ.

[< τζιριτζιλής (Ξανθιν.)]

τζιριτζιλής (επίθ. προσ.) [dzirdzilís] (Ξανθιν^A) : αμφιταλαντευόμενος, αναποφάσιτος, διστακτικός.

[< αβέβαιου ετύμου· κατά τον Ξανθινάκη: < τουρκ. *zincirli* (= αλυσοδεμένος, δεσμευμένος) με μετάθ. του γ (πβ. ντερμιτζής < *demirci*)]

τζιριτώ, βλ. **τζιριτώ**.

τζισβέρα, η [dzizvéra] (Πιτ., Γαρ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ.) : 1. «Όρος παλιού ελαιοτριβείου. [...] υποδοχή όπου τοποθετούνται τα "μαντλία" που περιέχουν τον ελαιόκαρπο. Είναι από χονδρή λαμαρίνα, σαν μεγάλη λεκάνη. Μπροστά έχει προεξέχον άνοιγμα από το οποίον τρέχει το λάδι με το νερό που περιέχει η ζύμη στην "κασέλα"» (Πιτ.). 2. σκεύος που χρησιμοποιεί ο

καφετζής για να φτιάξει πολλούς καφέδες μαζί, π.χ. σε πανηγύρια ή σε μνημόσυνα (Δαρ.).

[< πιθανώς τζισβές (< *cesve*) + μεγθ. κατάλ. -éra (Πιτ.)]

τζισβές, ο [dzizvés] & **τσισβές** [tsizvés] & **τσισβές** [tsezvés] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Ξανθιν^A, Κριτσ., Χουστ., Κασσ.) : το μπρίκι (του καφέ).

[< *cesve* (Παπ.)] (جوس، جوسه)

{Ο Αποστολάκης έχει και τη φωνητ. γραφή τζιζβές. Στον Ανδριώτη: τζεζβές}

(*)**τζισμετζής**, βλ. Παράρτημα 1.

τζιτζεκλίκα, βλ. **τσιτσεκλίκα**.

τζιτζί¹, το [dzidzi] & **γκιγκί** [dzidzi] (Πάγκ., Πιτ., Κριτσ., Ιδομ^B) : ο μητρικός μαστός, για θηλασμό (λέξη που χρησιμοποιούν οι μεγάλοι μιλω-ντας σε μωρά).

[πβ. διαλεκτ. *cici* (TDK) «emmek isteyen çocuğun süyleđigi sözcük» (λέξη που λέει το παιδί που θέλει να θηλάσει) και *cicin* 'μαστός' (Συντ.)]

τζιτζί² κουτάλακι, το [dzidzi kutaláti] (Ιδομ.) : «το κοχλάριο της Θείας μετάληψης».

[τζιτζί: < *cici* 'όμορφο' (λ. νηπιακή) (AKN)]

τζιτζί² μαμά, το [dzidzi mamá] (Τσιρ.) : «η Θεία Κοινωνία, για τα μικρά παιδιά».

[μάλλον ελληνικός (κρητικός) σχηματισμός από τις λέξεις για νήπια: τζιτζί 'ωραίο' < *cici* 'όμορφο' (AKN) και μαμά 'φαγητό' (Συντ.)]

{Για τη λ. τζιτζί, βλ. σημείωση στο λ. *ταπισί*. Η λ. *μαμά* 'φαγητό· ψωμί' (πβ. μαμ μαμ) πρέπει να υπάρχει σε σε άλλες γλώσσες, ως λέξη από εκείνες που έχουν φτιάξει οι μεγάλοι και τις χρησιμοποιούν όταν απευθύνονται σε πολύ μικρά παιδιά, πβ. τουρκ. *mama* (κατά το TDK) «bebek için hazirlanan yiyeceklerin genel adı» (γενική ονομασία για φαγητά που ετοιμάζονται για μωρά). Οι λέξεις αυτής της κατηγορίας (οι ελληνικές περιμένουν τον ερευνητή^F να τις καταγράψει και να τις μελετήσει) είναι ηχοποίητες: έχουν "χτιστεί" με φωνητικό υλικό από τα πρώτα ψελίσματα του παιδιού – «Τα βρέφη επιβάλλουν στη μητέρα και στο περιβάλλον τους τους δικούς τους συλλαβισμούς», επισημαίνει εδστοχα ο Πιτκάκης (Β 1086), και με αυτό συμφωνούν οι ειδικοί επιστήμονες, που διαπιστώνουν ότι αυτές οι πρώιμες φωνήσεις των βρεφών είναι «παραγωγές στην αρχή ακούσες, τις οποίες οι γονείς συστηματικά και από πολύ νωρίς εκλαμβάνουν ως απόπειρες επικοινωνίας, τις ερμηνεύουν, και κατ' αυτόν τον τρόπο συνεισφέρουν σταδιακά στην εκούσια παραγωγή τους και στην ανάπτυξη της επικοινωνιακής πρόθεσης» (Αλεξάνδρα Καρούσου, "Η σχέση

των φωνητικών παραγώγων της προλεκτικής περιόδου με την ανάδισση των πρώτων λέξεων στα παιδιά”, *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*, Τομέα Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 27 (2007), 172. ^F Για τα “μωρουδίστικα” ελληνικά υπάρχει το παλαιότερο άρθρο: Gaberell Drahman, “Baby talk in greek”, *Working Papers in Linguistics*, Ohio State University, 15 (1973), 174-189 – ευχαριστώ τον κ. Peter Mackridge που μου το υπέδειξε. }

τζιτζιμιτζής (επιθ. προσ.) [dzidzimizis], θηλ. **τζιτζιμιτζίνα** [dzidzimizina] (Πάγκ., Γαρ., Κριτσ^F.): «Ο λιάν κακόρεξος και λεπτολόγος εις το έπακρον, ο τρώγων λιάν εξεζητημένην, εκλεκτότατην τροφήν» (Πάγκ.).

[< *cici bici* ‘μπιχιμιτζιμίδια’ (Κριτσ^F.)/ βλ. σημείωση (Συντ.)] (حججى حججى)

{Από το *cici* ‘αλέξις των μικρών παιδιών» (Χλωρός, Α 636), που ως επιθ. σημαίνει ‘όμορφος’ (από εδώ το ελλ. τζιτζί ‘για κάτι πολύ όμορφο, περιποιημένο’, βλ. λ. στο *ΛΚΝ*) και ως ουσ. ‘άθურμα παιδικόν’, προκύπτει με αναδιπλώση το δилекτικό *cici bici* ‘στολισματα παιδαριώδη και κούφα ή ενδύματα έχοντα τοιαύτα στολισματα» (Χλωρός, Α 636). Η αναζήτηση στο Διαδίκτυο (*Google books*) δείχνει ότι έχει περάσει σε άλλες γλώσσες (της Κεντρ. Ευρώπης και των Βαλκανίων), με διάφορες παραλλαγές στη μορφή και τη σημασία. Από αυτές φαίνεται να συγγενεύει με τη λ. *τζιτζιμιτζής* το μεγλενο-ρουμανικό *gigi migi*, που σημαίνει «toute sorte de délicatesses aimées par les enfants: sucre, pommes, pois chiches etc.» (μονολεκτική μετάφραση: ληρουδιές αλλά το κρητ. λειζολοΐδια (βλ. Ξανθινάκης σ. 280) μου φαίνεται προτιμότερο εδώ), βλ. Andrei Avram, “Note Etimologique”, *Limba română*, 45 (1996), 61, όπου γίνεται παραπομπή στο: Pericle Papanagi, *Megleno-români : Studiü etnografico-filologic*, II, Βουκουρέστι 1902, σ. 83: *gigi-migi* «lucruî plăcute de ale mâncării», που ετυμολογείται από το τουρκ. **cici micî*. Στη Λευκωσία υπάρχει μεζεδοπωλείο με την επωνυμία *Τζιτζι-Μιτζι* (πληροφορία από το Διαδίκτυο). }

τζιτζίνα, η [dzidzina] (Πάγκ., Γαρ., Κριτσ^F.): «είδος ακριδας με πρίσινο χρώμα, μεγάλη κοιλιά, μακριά πόδια, που βγάζει τη χαρακτηριστική φωνή τζι-τζι-τζι. Σε άλλα μέρη λέγεται καρκαλέτσος ή τζιτζίκας» (Κριτσ^F.).

[πβ. *cicina* ‘τζιτζίκας’ (διαλεκτ. κατά το *TDK*) (Συντ.)]

τζιτζίνος (επιθ.) [dzidzinis] (Πάγκ., Πιτ., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Κασσ., Κριτσ^F., Ξεν.): αδύνατος, ισχνός, λεπτεπίλεπτος, “εύθραυστος”.

[ίσως < *cici* ή διαλεκτ. *çiziçin* ‘ωραίες, ζαρίφης (βλ.)’ (*TDK*), πβ. *τζιτζιμιτζής* (Συντ.)]

{Ο τ. **ατζιτζίνος**, τον οποίο ληματογραφεί χωριστά ο Τσιριγωτάκης, προέκυψε μάλλον από τη συνηθισμένη συνεκφορά: *πολλά* (=πολύ) *τζιτζίνος*, την οποία έχει ο ίδιος και στα δύο παραδείγματα χρήσης που παραθέτει. Ο Πάγκαλος το γράφει *τζιτζίνος*, επειδή το ετυμολογεί από το μεσν. *λύγιнос* ‘φτιαγμένος από κλαδιά λυγαριάς’, ‘ευλύγιστος’ και στη συνέχεια ‘κάτισχνος, αδύνατος’. Προτείνει επίσης ως έτυμο το ιταλ. *zinzino* ‘σταγόνα’. Σημειώνεται ότι το τουρκ. *cici* (حججى), στη σημ. ‘όμορφος’, έχει περάσει στα ελλ. ως *τζιτζί* «(οικ.) για κάποιον ή για κάτι πολύ όμορφο, περιποιημένο κτλ.» (βλ. *ΛΚΝ*). }

τζο! (επιφ.) [dzó] & **γκιο!** [dzó] (Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Ίδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ^F.): «λέγεται όταν τραβούν το σκονίσι αιοπροβάτου για να τους ακολουθήσει ή όταν θέλουν να το εμποδίσουν από αγροζιμιά» (Ξανθιν.).

[ίσως < επιφ. *ço*, βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Ο Στέφανος Ξανθοειδής (*Μελετήματα*, Επιμέλεια: Νικ. Παναγιωτάκης – Θεοχ. Δετοράκης, Έκδοση Δήμου Ηρακλείου, Ηράκλειο 1980, σ. 382) αναφέρει (*Ποιμηνικά Κρήτης*) τα επιφων. «*γκιό!* εις τα αίγια να σταθούν» και «*τζό!* εις τας αίγια να βαδίζουν». Ο Πιτωκάκης (Α 268) έχει τον αναδιπλωμένο τύπο *γκιό γκιό* και σημειώνει: «Όλα τα παρακελευστικά που θα συναντήσουμε, προς τις όρνιθες, κουνέλια, περιστέρια κ.ά. συνοδεύονται συνήθως με ένα *νά* στην αρχή, ή στην αρχή και στο τέλος: “νά γκιογκιό” ή “Νά, γκιογκιό, νά!”» (βλ. αναλυτικότερα στο: Γ. Πάγκαλος: *Περί του γλωσσικού ιδιώματος της Κρήτης*, 1ος τόμος [*Γραμματική*], Αθήνα 1955, σ. 384-7). Ο Ίδομενέως έχει το εξής λήμμα: «**νάτζονα**: εντολή εκκίνησης, επιτάχυνσης ή επαναφοράς στην τάξη στα κατσίκια. *Στην αίγα λένε νάτζονα και νάψινα στο σκύλο, στην αελιά ναβούνα και ούτσινα στο χοίρο*». Ο Αποστολάκης έχει: *τζό* και να *τζό* να! Οι παλαιότεροι έλεγαν *τζοτζόνα* την κατσίκια, όταν μιλούσαν σε παιδικία, πβ. το *κουκιού* ‘σκύλος’, το *ψιμί* ‘γάτα’ κλπ. Ο Τσιριγωτάκης έχει το εξής λήμμα: «**γκηκία**, η: προσφώνηση στην κατσίκια. – Να γηκία να, έρχου μορή να σε ποτίσω». Ο Γαρεφαλάκης στο λήμμα *άκι!* ‘πρόσταγμα για να φύγει η αίγα’ έχει: *Άκι γκιογκιόνα!* Ο Κασσωτάκης: *να γκιογκιόνα να*. Ο Χουστουλάκης έχει: **τζοτζόνα**, η = η κατσίκια χαϊδευτικά. } Το *TDK* έχει τα διαλεκτ. επιφ. *ço* (*çö, çü*) «*eşegi, hızlı yürütmeye ünlemi*» (= επιφώνημα για να βαδίσει γρήγορα το γαϊδούρι) και *çiziçin* «*keçi çağırtma ünlemi*» (= επιφώνημα κλήσης για κατσίκια). }

(*)**τζοκαντάρης**, βλ. Παράρτημα 1.

τζομέρτης (επιθ. προσ.) [dzomértis] (Ροδ.) : φιλόξενος.

[< *cōmert* ‘γενναϊδώρος’ (Κουκκίδης, 96) (جومرد)]

τζομπονιάρης, βλ. **ζομπονιάρης**.

τζομπονιάρικος, βλ. **ζομπονιάρικος**.

τζορβαλίκι, το [dzorbalíʃi] (Πάγκ.) : βιαιότητα, αυθαρεσία.

[< *zorbalik* (Πάγκ.)] (زوربالق)

τζορμπάς, ο [dzorbás] & **τσορμπάς** [tsorbás] & **τσοιμπάς** [tsolbás] & **ζορμπάς**² [zorbás] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Ξεν.) & **τζαρμπάς** [dzarbás] (Ροδ.) : 1. «Ρύζι σούπα, με ρύζι βρασμένο με λίγο νερό. Άλλοτε προσθέτουν και λίγο λάδι άλλοτε όχι. Απαραίτητο όμως το λεμόνι» (Πιτ.). 2. σούπα με ξινόχοντρο ή με χοντροαλεσμένο σιτάρι. 3. ξινόχοντρος, δηλ. τραχανάς που γίνεται από ζιτισμένο γάλα και χοντροαλεσμένο σιτάρι. 4. (μτφ.) άνθρωπος ναυαγικός, αδύναμος, ανεκτικός, “λαπάς”.

[< *zorba* (Παπ.)] (چوربا، چوربا، شوربا) {Στα τουρκ. *zorba* είναι η ‘σούπα’ γενικώς. Με τη σημ. αυτή η λ. *τσορμπάς* στον Κονδυλάκη. Στο *AKN*: *τσορβάς*.}

τζορμπατζής^(A), ο [dzorbadzis] (η γυναίκα του: *τζορμπατζίνα* [dzorbadzina]) (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Τσιρ., Ιδομ^B, Ξεν.) : πρόκριτος, άρχοντας· ΠΑΡΟΙΜ. (για φαντασμένες γυναίκες) «Ας με λένε *τζορμπατζίνα* κι ας ψοφώ από την πείνα» (Παπ.).

[< *τζορμπάς* (Παπ.) / < *zorbacı* (Πάγκ.)] (چورباچی، چورباچی)

{Στον Ανδριότη: *τσορμπατζής*. Η λ. *zorbacı* σημαίνει τον επαγγελματία που φτιάχνει σούπες, αλλά (μεταξύ άλλων) και τον πρόκριτο του χωριού που έχει καθήκον να υποδέχεται και να τρέφει τους ξένους, τους κυβερνητικούς υπαλλήλους κλπ., βλ. Meynard, A 606, και Χλωρός, A 665. Για την παροιμία βλ. σημείωση στο λ. *μπουλούμπασης*.}

τζοτζόνα, η [dzodzóna] & **τζοτζόλα** [dzodzóla] & **τζατζόλα** [dzadzóla] (Ξανθιν., Ιδομ^B) : «λέγεται κοροϊδευτικά για κατσικά ατίθαση».

[< επιφ. *τζο* (βλ.) με αναδίπλωση και κατάλ. -να ή -λα (Ξανθιν.)]

{Απ’ όσο ξέρω υπάρχει η φρ. *νά τζο νά ή να τζοτζόνα* που τη χρησιμοποιούμε κανονικά σε μια κατσικά, ως κλητικό ή αποτρεπτικό επιφώνημα: «Βλέπω τη μάνα μου επάνω σ’ ένα χαράκι και να φωνάζει: “Νά τζοτζόνα, νά τζοτζόνα νά”». “Επαέ ήρθες να γυρεύεις την αίγα σου;” της λέω». (Σπύρος Μπλαζάκης – Γιώργης Τζομπανιάκης, 35 χρόνια αντίσταση: Οι δυο αντί-

ρτες της Κρήτης αφηγούνται τη ζωή τους, Αθήνα 1977, σ. 227.) Επίσης *τζοτζόνα* έλεγαν (και ίσως λένε ακόμη) την κατσικά μιλώντας σε μικρά παιδιά. Βλ. και σημείωση στο λ. *τζο*!)

τζούζικος (επιθ.) [dzúzikos] & **ντζούζικος** [dzúzikos] & **ντζούτζικος** [dzúzdzikos] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Τσιρ., Αποστ., Τσιρ.) : φτηνός.

[< *ucuz* (Παπ.)] (اوجوز، اوجز)

{Ο Τσιρηγοτάκης δίνει και τον τύπο **ντουζούμζικος** [< ;.]}

τζούκι τζούκι, βλ. **τσάκι τσάκι**.

τζουλαμάς, ο [dzulamás] & **γκιουλαμάς** [dzulamás] (Τσιρ., Ιδομ^B, Χουστ., Ξεν.) : «Παραδοσιακό αποκριάτικο φαγητό της περιοχής της Μεσσαράς» (Ιδομ^B), «κοτόπουλο γεμιστό με ρύζι, ψιλοκομμένα συκωτάκια, τριμμένα αμύγδαλα και διάφορα μπαχαρικά. Αφού ψηθούν τότε αδειάζουν το κοτόπουλο πάνω σε λεπτά φύλλα ζύμης που γίνονται πίτες, μπαίνουν σε ταψί και ψήνονται ελαφρά σε φούρνο, σερβίρονται χωριστά από το κοτόπουλο που έχει αδειάσει» (Τσιρ.).

[< *çullama* (Συντ.)] (چوللامه)

{Κατά τον Χλωρό (A 669) *çullama* σημαίνει «φαγητόν εμνημόνεν εν χύτρα, ης το κάλυμμα δια ζύμης εφράχθη ερμητικώς όπως μη εξατμίζηται». Κατά το *TDK* δηλώνει κατά τόπους διάφορα φαγητά, από τα οποία μερικά γίνονται με φύλλο. Η κ. Αργυρώ Τζαγκαράκη (Μοίρες) που έφτιαξε *τζουλαμά* για να δω πώς είναι [την ευχαριστώ γι’ αυτό], τον έκανε ως πίτα, με φύλλο πάνω, κάτω και στη μέση, και μέσα συκωτάκια και κρέας κοτόπουλου βρασμένα και ψιλοκομμένα, ρύζι, ξηρούς καρπούς, σταφίδες, ανάλατη μυζήθρα και διάφορα μπαχαρικά. Αυτήν τη συνταγή, αλλά χωρίς μυζήθρα, παραθέτει και ο τουρκοκρητικής καταγωγής Hakki Bilgehan στο βιβλίο του για την Κρήτη (*Girit. Her yönü ile*, Bariç, Σμύρνη, 2011, σ. 422-3). Ίσως να είναι τουρκ. μόνο η λέξη, όχι και η συνταγή. Σε τουρκ. ιστοσελίδες στο Διαδίκτυο (ο κρητικός) *τζουλαμάς* αναφέρεται ως *Girit usulü çullama*, δηλ. *τζουλαμάς* αλά κρητικά (!)}

τζουμαέτι, το [dzumaéti] : ο λαός. Η λ. σε τουρκο(;)κρητική παροιμία: *Οντέ κλάνει ο εφέντης, το τζουμαέτι χέζεται* = Το κακό παράδειγμα του ηγέτη παρασύρει τον λαό σε χειρότερες πράξεις, βλ. Θεοχ. Δετοράκης, “Στεφάνου Ξανθουδίδου ανέκδοτος συλλογή παροιμιών”, *Κρητολογία*, 1 (Ιούλ.–Δεκ. 1975), 91-165, στις σ. 114 & 154. Η παροιμία αυτή αντιστοιχεί ακριβώς στην τουρκική *İmam osurursa, cemaat sıcar* (βλ. *TDK-Atasözleri*), στην οποία το κακό παράδειγμα το δίνει ο ιμάμης.

[< *cemaat* ‘συνάθροιση’ και ειδικότερα «ομάς

ανθρώπων συνελθόντων προς προσευχήν ή άλλην τελετή, εκκλησίασμα» (Χλωρός, Α 623), λέξη ομόρριξη με τη λ. *cami* 'τζαμί' (Συντ.) (جماعة)

{Με το μορφή **τζεμαέτι** και τη σημ. 'οι μουσουλμάνοι, η κοινότητα των μουσουλμάνων' σε ποίημα του 1736 (βλ. Βενέρης, 412). Στο *Bilgehan*² (σ. 624) η λ. *τζεμαέτι* με τη σημ. 'κοινότητα'.}

τζζόμπα, η [dzúmba] (Τουρκοκρητ.) : «ο εξώστης, το μπαλκόνι» (για την ακρίβεια: «προεξοχή ορόφου με καφασωτά παράθυρα, σε κτήριο της οθωμανικής περιόδου», βλ. Ζαχαριάδης, σ. 173).

[< *cumba* (Bilgehan², 625)]

τζουμπές^(Α), ο [dzubés] & **γκιουμπές** [dzubés] & **τσουμπές** [tsubés] (Παπ., Πάγκ., Τσιρ., Χουστ., Κριτσ.) : ο μακρύς χιτώνας των ιερωμένων και κατ' επέκταση (αλλά ειρων.) κάθε μακρύς χιτώνας.

[< *cürpe* (Παπ.) / *cübbe* (κατά το *TDK*) (Συντ.)] (جبة, جبه)

τζουνφές (επιθ. προσ.) [dzunfés] (Κονδ.) : «ο διπρόσωπος εις τα κόμματα».

[μάλλον < *canfes*, βλ. *τζανφέςι* (Συντ.)] (جانفس)

{Ο τ. **τζουνφές** τον οποίο λημματογραφεί ο Ιδομενέως^(Β) φαίνεται προϊόν αναγραμματισμού.}

τζουραλής, βλ. **τσουράς**.

τζουράς¹, βλ. **τσουράς**.

τζουράς², ο [dzurás] (Κριτσ.) : «το ομαδικό χαρτοπαίγνιο επί χρήμασι (η λέξη ακούγεται στο Χανδρά)» {χωριό στο Σητεία}.

[< *cura* 'μπαγλαμάς' (Κριτσ.) / βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Δυσερμήνευτη η νοηματική μετάβαση από τον 'μπαγλαμά' στο 'χαρτοπαίγνιο'.}

τζουτζίνος (επιθ.) [dzúdzinos] (Τσιρ.) : κοντόσωμος, μικρός στο ανάστημα.

[< *cüce* 'νάνος' (Τσιρ.)] (حوجج)

{Η κατάληξη ίσως κατά το *τζτζίνος* (βλ.).}

τζουτζούκος, ο [dzudzúkos] (Παπ., Πάγκ.) : «μικρό παιδί χαϊδευτικός, π.χ. "έλα γρήγορα τζουτζούκο μου"» (Παπ.).

[< *cücük* (Παπ.) / Κατά το *AKN* : < *τζουτζούκι* < *çocuk* 'παιδί']

{Μάλλον από το *cücük*, που κατά το *TDK* σημαίνει 'νεοσός, πουλάκι', αρχική σημ. 'μουμπούκι', πβ. αντίστοιχο τουρκ. χαϊδευτ. για παιδί *cücüğim* 'πουλάκι μου'. Για το *cücük* ο Χλωρός έχει (Α 630) : جوجك «επθ. τρυφερός, γλυκός, νόστιμος· όν. [...] μικρόν ζώνον ή πτηνόν ή παιδίον». Για το *çocuk* έχει (Α 665) : جوجج «όν. παίς, παιδίον [...]· μικρόν, νέον ζώνον».

τζουφνές, βλ. **τζουνφές**.

τζοχαδένος (επίρ.) [dzoχadénoš] : τσόχινος, από τσόχα. Η λ. σε έγγραφο από το Α.Δ.Η. (2 / 9-537) : *1 μπαχαρέ* (βλ. λ.) *τζοχαδένο*.

[< *τσοχάς*, πληθ. *τσοχάδες* (βλ. *τσόχα*) (Συντ.)]

τιμάρεμα, το [timárema] (Γαρ., Κριτσ.) : η καλλιεργητική φροντίδα ενός αγρού πριν τη σοδιά.

[< *τιμαρέω* (βλ.) (Συντ.)]

τιμαρέω^(Α) [timaréno] (Πάγκ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Κριτσ., Ιδομ^Β) : **1**, ζυστρίζω, περιποιούμαι υποζύγιο· **2**, οργώνω με επιμέλεια ένα χωράφι, το ετοιμάζω για τη σοδιά· **3**, τιμωρώ κάποιον.

[< *τιμάρι* < *timar* (Ξανθιν.)] (تيمار)

{Η λ. *τιμάρι* δεν λημματογραφείται στον Ξανθινάκη. Το *TDK* έχει *timar I* (από το περσ. *tīmār*) (πεπαλ.) 'φροντίδα τραύματος' και 'ξύστρισμα υποζυγίου' και *timar II* (ιστορ.) 'τιμάριο, φέουδο' (κατά το *AKN*: μιν. *τιμάριον* < περσ. *timar*).

Και τα δύο γράφονται και *timar*. Για το πρώτο ο Χλωρός (Α 594) έχει «φροντίς, επιμέλεια, περιποίησης, θεραπεία γινομένη προς ασθενή ή προς ζώον ή προς φυτά ή προς πληγήν». Προφανώς το *τιμαρέω* από το *timar I*. Για τη σημ. **3** του *τιμαρέω* πβ. αντίστοιχη μτφ. χρήση των ρ. περιποιούμαι, συγυρίζω, τακτοποιώ, κανονίζω, λούζω, στολίζω, φτιάχνω (κρητ. σάζω). Ανάλογη σημασιολ. μεταβολή είχε συντελεστεί στο τουρκ. *perdah* ('γυάλισμα· ξύρισμα κόντρα' > 'αυστηρή επίπληξη'), η οποία και πέρασε στο ελλ. *μπερνάχι*. Ο Πάγκalos έχει το *τιμαρέω* με τη σημ. 'επιμελώς φροντίζω περί τινος, θωπεύω, κανακεύω' και παραθέτει την παροιμία «*Οθρός* τη διμαρεύγουνε, *αφέ(δη) σύδεκντε* τη *φοράδα* κι' *ύστερα* τη *γαβαλλικεύουνε*». Πρόκειται για παροιμιόμυθο: *Ήταν κάποτε δυο συντέκνοι, από διαφορετικά χωριά. Ξεκίνησε μια μέρα ο ένας να επισκεφτεί τον άλλο. Στον δρόμο σταμάτησε σε μια πηγή να ξεκουραστεί, κι εκεί ήρθε μια γυναίκα να γεμίσει το σταμνί της. Θέλησε εκείνος να... επωφεληθεί από την παρουσία της, αλλά αυτή ήτανε σπιμονερή, τον καταχέρισε και τον άφησε με μαυρισμένο το μάτι. Αυτή η γυναίκα ήταν η συντέκνισσά του, αλλά αυτός δεν την αναγνώρισε, γιατί είχε καιρό να τη δει. Όταν μετά από ώρα πήγε τελικά στο σπίτι του συντέκνου του, την βλέπει εκεί, και μόνο που δεν του ήρθε κόλπος. Εκείνη, με προσποιητό ενδιαφέρον, τον ρωτά τι έπαθε το μάτι του. «Άστα, της λέει, συντέκνισσα, επίγη να καθαλιγγώ μια φοράδα, κι αυτή η παντέρμη εστίνισε και μ' έριξε κάτω». «Ε, του λέει, σύντεκνε, ντα δεν το κατέχεις πως πρώτα τηνε τιμαρεύουνε τη φοράδα κι ύστερα τηνε καθαλλικεύουνε;» Η παροιμία λέγεται (με δόση χαιρεκακίας) για ανθρώπους που δεν προ-*

νόησαν για τις δυσκολίες ενός εγχειρήματος, και μετά υφίστανται τις συνέπειες. Ακριβώς την ίδια ιστορία (που την ξέρω από τον πατέρα μου) μου είπε ένας Αλβανός τεχνίτης που με βοήθησε σε επισκευαστικές εργασίες, όταν άνοιξα μια τρύπα για να βάλω ένα ούπα, αλλά χρησιμοποίησα τρυπάνι μεγαλύτερο νούμερο από το ούπα και, φυσικά, αστόχησα. Τον ρώτησα μήπως την είχε μάθει στην Ελλάδα, αλλά με διαβεβαίωσε ότι έτσι το λένε και στην Αλβανία.}

τιμίνι, το [tímiŋi] : «νόμισμα περσικόνο αξίας περιπού ημισείας περίπου οθωμανικής λίρας». Η λ. σε διαθήκη του 1685 (βλ. Βουρδουμπάκις, 410).

[< *tímen* (Χλωρός, Α 563)] (تمن)

{Για το *τιμίνι* (και *τουμένι*) βλ. στο: Ευτυχία Δ. Λιάτα, *Φλωρία δεκατέσσερα στένουν γρόσια σαράντα - Η κυκλοφορία των νομισμάτων στον ελληνικό χώρο*, 15ος - 19ος αι., Κέντρο Νεοελλ. Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, Αθήνα 1996, 164-5.}

τιμουρούκι, βλ. **ντομουρούκι**.

τίμπετι, το [tíbeti] (Κονδ., Τσιρ., Ιδομ^B.): «ύφασμα μαύρον για μετανογέλεκα ανδρών και γυναικεία μπολκάκια» (Κονδ.).

[< *tíbet* «λεπτόν μαλλίον του Τιβέτ {= Θιβέτ}· ύφασμα εκ του μαλλίου τούτου ομοιάζον προς σάλιον· ύφασμα βαμβακερόν, κ. ντιμπέτυ» (Χλωρός, Α 592) (Συντ.)] (تبت)

τινάζω [tinázo] : Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845: *εφέρανε στο Συμβούλιο 4 Τούρκους, πώς εβαστούσανε τουφέκι και επιγηάινε στο κυνήγι, και τως ετινάζανε από 200 [= τιμώρησαν τον καθένα με 200 ραβδισμούς] (βλ. Ημερολόγιο Κοζύρη, 341).*

[βλ. τουρκ. *dayak atmak* 'ξύλοκοπώ', κ.λ. τινάζω ραβδισμούς (Χλωρός, Β 1066): η πρόταση *τως ετινάζανε από 200* αντιστοιχεί ακριβώς στην τουρκ. *onlara iki yüzer (dayak) atmışlar* (Συντ.)] (تمن)

τιρντζίω, βλ. **ατιρντζίω**.

τιρτίρι, το [tirtiri] (Πιτ., Ιδομ^B.): «Λεπτότατο μεταλλικό σόρμα από χρυσάφι, είτε επιχρυσωμένο είτε απλώς στυλινό σαν χρυσάφι, στριμμένο ελικοειδώς, σαν το spiral της Κοινης, που χρησιμοποιείται σαν ποικιλμα σε διάφορα κεντήματα» (Πιτ.).

[< *tirtil* (Πιτ.) / κατά το *TDK* και διαλεκτ. *tirtir*, αρχική σημ. 'κάμπια' (Συντ.)] (طرطيل، طرطيل)

τόκα*, η [tókka] (Κριτσ.): πόρπη, αγκράφα.

[< *toka* (AKN)] (طوقه، توكه)

τομάρι, το [tomári] (Τουρκοκρητ.): το μάτσο (για

το ελλ. *τομάρι* 'γδαρμένο δέρμα ζώου' βλ. σημείωση).

[< *tomar* (Bilgehan², 637)] (ودحائيت)

{Το ελλ. *τομάρι* ετυμολογείται από το μsn. *τομάριον*, υποκορ. του αρχ. *τόμος* 'κομμάτι, φέτα' (AKN). Στα τουρκ. αυτό το *τομάρι* λέγεται *post*, και υπάρχουν και στα τουρκ. οι εκφράσεις *νοιάζομαι για το τομάρι μου* (kendî postunu düşünmek), *γλιτώνω το τομάρι μου* (postu kurtarmak) κλπ.}

τόμπε [tóbpe] & **ντόμπε** [dóbpe]: μόνο στη ρημ. περίφρ. **κάνω τόμπε / κάνω ντόμπε** (Παπ., Πάγκ., Γαρ.): **1.** σταματώ μια κακή συνήθεια, π.χ. το τσιγάρο, το ποτό: το κόβω· **2.** κάνω πέρα κάποιον, δείχνω αδιαφορία γι' αυτόν: *ήκαμε τόμπε τα κοπέλια ντου* = τα έκανε πέρα, αδιαφόρησε γι' αυτά. تحصيل

[< *töbe* ή *tönbpe* 'μεταμέλεια' (Παπ.) / *tönbpe etmek* (Συντ.)] (ایتك توبه)

{Κατά τον Χλωρό (Α 577-8) *tönbpe* σημαίνει «μεταμέλεια δι' αμαρτίαν ή κακήν πράξιν και έξιν και παραίτησις μετ' αποφάσεως του μη επαναλαμβάνειν αυτήν»: *tönbpe etmek* + *dot*. «μετανοού και παρατούμα κακήν πράξιν κτλ.: kahve içmeye tönbpe etti parhıtlıhı ton kařın meτ' αποφάσεως να μη πίν πλέον». Ο Κριτσωτάκης το έχει ως *ντόπε* '1. πέρα, μακριά· 2. μετά, αργότερα'. Η δεύτερη σημ. μάλλον για να ταυριάσει με την ετυμολογία που προτείνει από το ιταλ. *dopo* 'μετά'.}

τοντζίω, βλ. **ντοντζίω**.

τοπανός, βλ. **τοπχανός**.

τόπι^{1*}, το [tóri] (Τσιρ., Κριτσ.): **1.** μικρή μπάλα· ΦΡ. *έκαμα κάποιον τόπι στο ζύλο*: τον δειρα αλύπητα· || *τόπι την ήκαμα* (ενν. την κοιλιά μου): *έφαγα μέχρι κορεσμού*· **2.** μεγάλη ποσότητα υφάσματος τυλιγμένη ως δέμα.

[< *top* (Τσιρ.)] (طوب)

τόπι^{2(A)}, το [tóri] (Ροδ.): το κανόνι.

[< *top*, στη σημ. 'βλήμα κανονιού' (Ανδριώτης), βλ. και Kaczyńska & Witezak, σ. 236] (طوب)

{Παράλληλες εκφράσεις για τη σημ. 'κηρύσσω πτώχευση' (επί εμπόρων): ελλ. *βαράω κανόνι*, τουρκ. *top atmak*.}

τοπούζι^(A), το [torúzi] (Πάγκ., Ροδ., Κριτσ^{1*}): «το σφαιροειδώς εξογκωμένον κάτω άκρον του ροπάλου» (Πάγκ.).

[< *toruz* 'ρόπαλο' (Πάγκ.)] (طوپوز، طوپوز، طوپوز)

{Βλ. και *ταπούζα*.}

τοπτάν (επίρρ.) [toptán] : συνολικός. Η λ. σε εκκλησιαστικό έγγραφο του 1793 (βλ. Φανουράκης, 130)

[< *toptan* 'χονδρικός' (Χλωρός, Β 1080)] (طوپين)

τοπχανάς, ο [topxanás] & **τοπανάς** [torpanás] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ίδομ^B, Κριτσ^{1*}): τηλεβο-λοστάσιο. Τοπωνύμιο *Τοπχανάς* στα Χανιά.

[< *tophane* (Παπ.) / διαλεκτ. *tophana* (Meynard, B 299) (Συντ.) (طوپخانه)]

τοσλού παλγάμι, βλ. **τουσλού παλγάμι**.

τουγιάνι, το [tɯjãni] : η επανάσταση. *Ο άλλος ήταν αρχηγός 'ς τση Κρήτης το τουγιάνι* (Από κρητ. σατιρικό στιχούργημα του 1875, βλ. Ν. Ι. Παπαδάκης, "Πολιτική σάτιρα εν Κρήτη", *Κρητικά Μελέται*, 1 (1933), 129).

[< *tugyan* «υπέρβασις ορίων, αποστασία» (Χλωρός, B 1077) (Συντ.) (طوغان)]

{Το έτυμο μού υπέδειξε ο τουρκομαθής κ. Γιώργος Παπαδόπουλος.}

τουζλούκι, βλ. **τουσλούκι**.

τούι, το [túi] (πληθ. **τούγια**) (Γαρ., Κριτσ.) : το αξίωμα.

[< οθωμ. *tug* 'διακριτικό αξιώματος' (Μπόγκας, 211) (توغ)]

{Για τη λ. *tug* ο Χλωρός (B 1089) έχει: «توغ تویی ή تویی λόφος, θύσανος εκ των τριχών της ουράς του ίππου, αναρτώμενος άλλοτε εις το άκρον του κονταριού της σημαίας ή εις την κορυφήν της περικεφαλαίας. Ο λόφος ούτος απενέμετο το πάλοι εις τους πασάδες προς ένδειξιν του βαθμού αυτών· εις τους Βεζύρας απενέμεντο τρεις λόφοι· τους λόφους δεν τούτους εμπειπηγμένους επί της λόγης έφερον επί τούτω υπάλληλοι προπορευόμενοι των Βεζυρών και των πασάδων». Ο Σουλτάνος είχε εφτά τέτοιες ιππουρίδες ως δείγμα της εξουσίας του. Παραστατική απεικόνιση αυτού του συμβόλου βρίσκουμε στον Tournefort: *Relation d'un voyage du Levant*, 2ος τόμος, Λυών 1717, σ. 294.}

τονο κουζουλού το φέσι (φρ.) [tu kuzulú to fési] (Κριτσ.) : «1) (κυριολ.) το καπέλο που φορά ο τρελός, συνήθως στραβά. 2) οι ενέργειες και η συμπεριφορά του τρελού. (τραγούδι) *Όστε να ζω θα το φορώ του κουζουλού το φέσι*».

{Η φρ. του *κουζουλού το φέσι* χρησιμοποιείται πρώτοτε με το ρ. *φορώ/βάνω*. Απ' όσο ξέρω, χρησιμοποιείται μόνο μεταφορικά και σημαίνει 'θα κάνω του κεφαλιού μου' ή 'θα το ρίξω στην τρελή', και βρίσκεται μόνο σε μαντινάδες. Παραδείγματα (από το Διαδίκτυο) : 1. *Όστε να ζω θα το φορώ του κουζουλού το φέσι / και θα γυρίζω ν' αγαπώ (ό)ποια κοπελιά μ' αρέσει*. 2. *Κιανούς δεν αρροκάζομαι, θα κάνω ό,τι μ' αρέσει / και θα φορώ στραβά στραβά του κουζουλού το φέσι*. 3. *Όλος ο κόσμος τσ' Αποκρές του κουζουλού το φέσι / βάνει στραβά κι αδιαφορεί αρέσει δεν αρέσει*. Ίσως στη φρ. αυτή να επιβιώνει (από την εποχή της Ενετοκρατίας;) κατά μετω-

νυμικό τρόπο η ιδέα μιας ιδιόρρυθμης ελευθεροστομίας, την οποία είχε ως (δίκικο) προνόμιο ο "τρελός του βασιλιά" στη Δύση κατά τον Μεσαίωνα, δηλ. ο γελωτοποιός με την παρδαλή ενδυμασία και το χαρακτηριστικό καπέλο, για τον οποίο βλ. πρόχειρα: <http://fr.wikipedia.org/wiki/Bouffon>.}

τουλούμι*, το [tulúmi] (Παπ., Πάγκ., Γαρ., Ροδ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ίδομ^B, Χουστ.) : 1. το ασκί-ΦΡ. *βρέχει με το τουλούμι*: ρίχνει δυνατή βροχή || *ήφαι ξύλο με το τουλούμι*: τον έδειραν άγρια || *την ήκαμα (ή εγίνηκα) τουλούμι*: έφαγα πολύ, φούσκωσα από το φαγητό. 2. (μετωνυμικά) είδος τυριού, τουλουμοτύρι.

[< *tulum* (Παπ.) (تولوم, طولوم, طولم)]

τουλουμιά, η [tulumíã] (Γαρ., Κριτσ.) : η ποσότητα που χωρεί ένα τουλούμι.

[< *τουλούμι*, κατά τα: *νρουβαδιά, ταγαρ(ι)ά κλπ.* (Συντ.)]

τουλουμιάζω [tulumíãzo] (Χουστ., Κριτσ¹) : 1. γεμιζώ τουλούμια. 2. βάζω τυρί σε τουλούμι για αποθήκευση. 3. δέρνω κάποιον πολύ. 4. τρώγω πολύ.

[< *τουλούμι* (Κριτσ.)]

τουλουμογράφτης, ο [tulumoráptis] : Η λ. σε χειρόγραφο Πρωτόκολλο από το Αρχείο του Δήμου Ηρακλείου (1910-11), σ. 94, στη στήλη «επάγγελμα». Λόγια εκδοχή της λ. **τουλουμτζής** 'κατασκευαστής ασκών (τουλουμιών) από δέρμα ζώων' (βλ. <http://traditional-professions.aegean.gr/index.php/el-GR/greek-article-1/57-2015-01-17-15-51-53>) [< τουρκ. *tulumcu* (TDK)].

[< *τουλούμι* + *ράπτης* (Συντ.)]

τουλουμοτύρι, το [tulumotíri] (Παπ. και Τσιρ.: στο λ. *τουλούμι*) : είδος τυριού που διατηρείται σε τουλούμι.

[< *τουλούμι* (Παπ.) / + *τυρί* (AKN)] (طولوم پينيري) {Μοιάζει με μισομεταφρασμένο *tulum peyniri*.}

τουλούμπα*, η [tulú(m)ba] & **ντουλούμπα** [dulúba] (Πάγκ., Ροδ., Τσιρ., Ίδομ^B): χειροκίνητη αντίδια νερού.

[< *tulumba* (AKN)] (طولوميه، طولويه، تولوميه)

{Ο Πάγκαλος (E 387) ετυμολογεί τη λ. *τουλούμπα* «εκ του *τρούμπα* > *τουρούμπα* > *τουλούμπα* κατ' ανάπτυξιν συνοδίτου φθόγγου *ou* εν συμπλέγματι αφώνου + υγρώ (τ-ρ) [...] και τροπήν του ρ εις λ εν μέσω λέξεως» και τη λ. *τρούμπα* από το ιταλ. *tromba*, απ' όπου ετυμολογούν τη λ. *tulumba* το TDK και ο Nişanyan. Σωστότερα λοιπόν ετυμολογεί το AKN τη λ. *τουλούμπα* από τα τουρκικά, όπου είναι σχεδόν κανόνας η προσθήκη ή ανάπτυξη φθόγγου σε δάνειες λέξεις που αρχίζουν με σύμπλεγμα συμφώ-

νων, π.χ. ελλ. σπανάκι > τουρκ. ispanak, γαλλ. bluse > τουρκ. buluz, ενώ ελλ. μπλούζα, βλ. Louis Bazin, *Introduction à l'étude pratique de la langue turque*, 3η έκδοση, Librairie d'Amérique et d'Orient, A. Maisonneuve, Παρίσι 1994, σ. 15.}

τουλουμτζής, βλ. **τουλουμορράπτης**.

τουλουπάνα, βλ. **τουλουπάνι** (σημείωση).

τουλουπάνι*, το [tuluráñi] (Πιτ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ.): **1.** ύφαση με αραϊή ύφανση **2.** πανί περιτυλίγματος, συνών. φασκιά.

[< *tülbent* (Πιτ.) / μέσω ιταλικής, βλ. σημείωση (Συντ.)] (تولبند، توليند)

{Από το *tülbent* προκύπτει κανονικά ο τ. **τουλουμπέντι*, έστω **τουλουμπέντι*, για τη διάσπαση του -λμπ- (πβ. *αλμπάντης* και *αλουμπάντης*). Το *AKN* ετυμολογεί το *τουλ(ου)πάνι* ως εξής: «μσν. *Τουλουπάνι* < *τουλπάνι* (ανάπτ. [u] ανάμεσα στα [l-p] για διάσπ. του συμφ. συμπλ.) < ιταλ. *tolpan(o)*, *tuloran* < τουρκ. *tülbend* (από τα *pers.*) -ι κατά το *πανί*). Συνεπώς, το *τουλουπάνι*, όπως και οι λ. *τουλουπάνα* (Ξανθιν., Κριτσ., Κασσ.), *τουλουπανιάζω* (Πιτ., Γαρ., Ξανθιν., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ.) και *τουλουπάνιασμα* (Αποστ., Τσιρ.) δεν ανάγονται κατευθείαν σε τουρκ. έτυμο.}

τουλουπανιάζω, βλ. **τουλουπάνι** (σημείωση).

τουλουπάνιασμα, βλ. **τουλουπάνι** (σημείωση).

τουλιές, ο [tultiés] & **ζουλιές**, [zultiés]: τουρκικό νόμισμα (η αξία του: 2,5 - 3 γρόσια). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845: *Έδωσα του κερα-Χρυσάκι δια κιρά τον σπιτόν, γρ. 5,20, δύο τουλιέδες (Ημερολόγιο Κοζύρη, σ. 193, 333). Σε άλλο σημείο του ίδιου ημερολογίου: Ανεγνωρίστη ένα ενιάρι τρεις ζουλιέδες (ό.π. 198).*

[< (;) **ultiye* (Συντ.)]

{Δεν μπόρεσα να εντοπίσω ονομασία τέτοιου νομίσματος σε τουρκικό λεξικό ή αλλού.}

τουμπεκί*, το [tu(m)betʃi] (Παπ., Πάγκ., Δαρ.): καπνός για το ναργιλέ· ΦΡ. *κάνει τουμπεκί φιλοκομμένο*: δεν απαντά σε σχόλιο που τον αφορά (γιατί ξέρει πώς δεν μπορεί να κάνει κι αλλιώς), κάνει την πάτια.

[< *tömbeki* (Παπ.)] (تنبكو، تنبكي)

{Ο Δαριβιανάκης λημματογραφεί τη φρ. *κάνει τουμπεκί φιλοκομμένο*.}

τουμπελέκι*, το [tu(m)beléʃi] (Παπ., Πάγκ.): τύμπανο από πήλινο αγγείο και δέρμα.

[< *tümbelek* (Παπ.)] (تومبلك)

του μπενταβά, βλ. **μπενταβά**.

τουμπρούκι, βλ. **ντομουρούκι**.

του Παζιά η Πόρτα, βλ. **πασαδικό**.

τουράς, βλ. **ντουράς**.

τουρκάκι, το [turkáʃi] (Πιτ., Κριτσ.): **1.** μικρό συμπαγές σίδερο σιδερώματος για το κολάρισμα ρούχων. «Συχνά όμως το ξεχνούσαν στα κάρβουνα, επύρωνε κι έπαιρνε κατακόκκινο χρώμα, από το οποίο πήρε την ονομασία Τουρκάκι» (Πιτ.): **2.** χαρακτηρισμός για ανυπάκουο παιδί. [προφανώς υποκορ. του *Τούρκος* (Συντ.)] {Ενδιαφέρουσες ανασηματοδοτήσεις του ονόματος του εχθρού (εκείνης της εποχής). Βλ. και *Τούρκος*.}

Τουρκάλα (ως μεγεθ. αρσ.), βλ. **Τούρκος**.

τουρκέ, βλ. **τουρκιά**.

τουρκεύ(γ)ο [turkén(γ)o] (Αποστ., Τσιρ., Κασσ.): **1.** κάνω κάποιον μουσουλμάνο· **2.** γίνομαι μουσουλμάνος, μτρ. λέγεται για κάποιον (χριστιανό) που παραμελεί τις θρησκευτικές του υποχρεώσεις σε σημείο που να φαίνεται ότι αρνήθηκε την πίστη του.

[< *Τούρκος* (*AKN*)]

{Βλ. και επιτατ. *σοτουρκεύω*.}

τουρκιά, η [turʃá] (Κονδ.): «**1.** το έθνος των Τούρκων, **2.** Η οσηή {sic} του Τούρκου (**τουρκεύ** Κρ.)» {προφέρεται: turké}.

[< *Τούρκος* (Συντ.)]

{Υπάρχουν και σήμερα άνθρωποι που ισχυρίζονται ότι οι άνθρωποι της μαύρης φυλής βγάζουν άσχημη μυρωδιά (1) Βλ. σημείωση στο λ. *Τούρκος*.}

τουρκιστής, ο [turʃistis]: τουρκομαθής, βαθύς γνώστης της τουρκικής γλώσσας.

{Η λ. στην εφημ. *Μίνως* (Ηρακλείου), φ. 8/7-2-1881.}

τουρκογυρίσματα, βλ. **μπουρμάς** (σημείωση).

τουρκοκάτεργο, το [turkokátergo]: τούρκικη γαλέρα. Η λ. στον Μπουνιαλή: *κι απού τα τουρκοκάτεργα ανάμεσα περάσα* (βλ. Αλεξίου & Αποσκήτη, 143).

{πβ. *Τούρκος* + *κάτεργο*}

τουρκολάτης, βλ. **τουρκολάτρης**.

τουρκολάτρης, ο [turkolátris] (Κονδ.) & **τουρκολάτης** [turkolátis] (Γαρ., Κριτσ.): ο φιλότουρκος.

[< *Τούρκος* + *-λάτρης* (Συντ.)]

τουρκολογώ [turkologó]: μιλώ στα τουρκικά: *από μακριά τουρκολογούν μα δεν το φανερόνουν* (στίχος από το τραγούδι του Βέργα, δημοσιευμένο στην εφημ. *Ραδάμανθς*, στο φ. της 27-1-1873). Βλ. και Κριάρης, 83: *με το Ζερβονικόλα, / απού ζερε τα τούρκα, και των τουρκολόγα*.

[< *Τούρκος* + *-λογώ* (Συντ.)]

τουρκομανιά, η [turkomañá] : πλήθος Τούρκων. Η λ. στον Μπουνιαλή: *Στους χίλιους εξακόσιους, έτος σαράντα πέντε, / στον Ιουνίου δεκατρείς τουρκομανιά ιδέτε* (βλ. Αλεξίου & Αποσκήτη, 134).

[πβ. *τουρκομάνι* (Συντ.)]

Τουρκομανώλης, ο [turkomanólis] : χλευστική ονομασία με την οποία αποκαλούσαν οι Τούρκοι τους κρυπτοχριστιανούς στην Κρήτη που είχαν επιστρέψει στον Χριστιανισμό μετά τις Μεταρρυθμίσεις (Χάτι Χουμαγιούν κλπ.) στα μέσα του 19ου αιώνα. Τις γυναίκες αντίστοιχα τις αποκαλούσαν *Τουρκομαρίες* (βλ. Θεοχάρης Δετοράκης, *Ιστορία της Κρήτης*, Αθήνα 1986, σ. 432.)

[< *Τούρκος* + *Μανώλης*]

Τουρκομαρία, βλ. **Τουρκομανώλης**.

τουρκοικημένος [turkoñitíménos] & **τουρκο-νίκητος** [turkoñitíftos] (επιθ.) : νικημένος από Τούρκους. Οι λ. στον Μπουνιαλή (βλ. Αλεξίου & Αποσκήτη, 614)

[< *Τούρκος* + *νικημένος*]

τουρκοκταούλα, η [turkodaúla] (Κριτσ.) : «1) το πολύ μεγάλο τουρκικό νταούλι. 2) το άδειο ογκώδες δοχείο. 3) (μτφ.) ως χαρακτηρισμός σε κοντόχοντρο ή σε ψεύτη και απατεώνα άνθρωπο ή σε μεγαλόσωμο ζώο».

[< *Τούρκος* + *νταούλι* ή *μεγεθ.* του **τουρκοκταούλο* (Συντ.)]

τουρκοπολεμώ [turkoroletmó] : πολεμώ τους Τούρκους. Η λ. σε κρητ. δημοτ. τραγούδι (βλ. Κριάρης, 86).

[< *Τούρκος* + *πολεμώ* (Συντ.)]

τουρκοσκλαβώνω [turkosklavóno] : κάνω σκλάβο στους Τούρκους. Η λ. στον Μπουνιαλή (βλ. Αλεξίου & Αποσκήτη, 614).

[< *Τούρκος* + *σκλαβώνω*]

Τουρκορωμιός, ο [turkoromíōs] (άλλη γραφή: *Τουρκορωμιός*) : Τουρκοκρητικός, χριστιανός Κρητικός που είχε εξισλαμιστεί.

[< *Τούρκος* + *Ρωμιός* (Συντ.)]

Τούρκος*, ο [túrkos] (Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Κασσ.), : 1. Τούρκος, θηλ. **Τούρκα** [túrka] (*Ημερολόγιο Κοζύρη*, 192) & **Τούρκισσα** [túrkisa] (Κριάρης, 179), ΥΠΟΚΟΡ. το **Τουρκάκι** (Γιάνναρης, 51), το **Τουρκόπουλο** (Γιάνναρης, 72), η **Τουρκοπούλα** (Κριάρης, 179)· 2. (μτφ.) βάρβαρος, αμμοχαρής, εξαγριωμένος, τύραννος· ΦΡ. *κάνω κάποιον Τούρκο / γίνωμαι Τούρκος*: εξαγριώνω / -ομαι· 3. το φυτό *δρακοντιά* (*Arum maculatum*) «εκ παρομοιώσεως της αραβοσιτοειδούς σποροφόρου, κοκκοφόρου, κεφαλής αυτού, της εχούσης ερυθρόν χρώμα κατά την ωρίμανσιν

προς την κεφαλήν του Τούρκου του φορούντος ερυθρόν φέσι και εκ της δύσσομίας της αναδιδομένης εκ της ωρίμου αυτής κεφαλής [...], διότι κατά την λαϊκήν πρόληψιν ο Τούρκος βρωμεί {sic}, ως αβάπτιστος {ξανά sic}» (Πάγκ.)· (χαρακτηρισμός για:) 4. το ξιδισμένο κρασί· 5. το πολύ δυνατό ξίδι· 6. τον πολύ πυρωμένο ξυλόφουρο.

[< *türk* (AKN)] (ترك, تورك)

{Το θηλ. **Τουρκάλα** δεν έτυχε να το συναντήσω σε κρητ. λεξικό ή κείμενο· συνήθως έλεγαν: μια *χατούμη*. Χρησιμοποιήθηκε όμως ως μεγεθ. του αρσ. *Τούρκος*, με τη σημ. ‘μεγαλόσωμος ή φοβερός Τούρκος’, πβ. ο άνθρωπος > *μεγεθ.* η ανθρώπινα, π.χ. στο *Τραγούδι του Δασκαλογιάννη*: *Μα 'πάστην κι ο Μανούσσκας 'ς τον πόλεμον εκείνο / με μια Τουρκάλ' απού 'τονε θεριόν 'σάν ένα πρίνο* (Βαρδίδης, 23).

Με τη λαϊκή ονομασία *τούρκος* (ή *αράπης* ή *αβριός*) η Ευαγγελία Φραγκάκι (*Συμβολή εις την δημόδη ορολογία των φυτών*, Αθήνα 1969, σ. 54-55) έχει το φυτό *Arum creticum*, αλλά η περιγραφή του ταυριάζει στο φυτό *Dracunculus vulgaris*, βλ. λ. *αράπης*, σημ. 2. Για τα λουτρά των Τούρκων γράφει ο Σκαρλάτος Βυζάντιος (*Η Κωνσταντινούπολις*, 3ος τόμος, Αθήνα 1869) : «Το λουτρόν είναι τόσον συνδεδεμένον προς τον Τουρκικόν βίον, ώστε καταντά παρ' αυτοίς εκ των ον ουκ άνειν» (σ. 360). «Το διατηρείν το σώμα όσον ενδέχεται καθάριον είν' επίσης παράγγελμα ουσιώδες της Μωαμεθανικής θρησκείας [...] Εκ τούτου ο πολλαπλασιασμός των λουτρών και κρηνών [...] Και εν τοσούτω ο Γραικός αποστρέφεται τον Τούρκον, ως ρυπαρόν, και φρονεί και λέγει ότι *βρωμά ως αν σκύλος*!» (σ. 483-4). Όμως, όταν δύο λαοί ζήσουν όπως έζησαν οι Έλληνες με τους Τούρκους στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, δεν μετρά ποιος έχει περισσότερα λουτρά, αλλά ποιος χαλά τη ζωή του άλλου!.. Επιπλέον, και οι Τούρκοι έλεγαν τους μη μουσουλμάνους *σκάλους* (kancik, βλ. *καντζίκης*). Πιστεύω ακράδαντα πως και εμείς και εκείνοι έχουμε κάθε συμφέρον τέτοιους χαρακτηρισμούς να τους βγάλουμε οριστικά από τη ζωή και να τους κλειδώσουμε στα λεξικά – και εκεί να μείνουν· απλώς για την ιστορία.}

τουρκόστρατο, το [turkóstrato] : η λ. στον πληθ.: *εις τα τουρκόστρατα* (*Κάτοπτρον*, 39).

[< *Τούρκος* + *στρατί* (Συντ.)]

τουρλού τουρλού* (επίρρ.) [turúlú] (Παπ., Πάγκ.) : ανάκατα, λογής λογής. «Κυρίως επί ποικιλίας κηπευτικών λαχανικών: *Ήψησα κηπουρικά τουρλού-τουρλού*, δηλ. ανάμεικτα φασουλία, κολοκύθα, πατάτες» (Πάγκ.).

[< *türülü türülü* (Παπ.)] (تورلو، ترولو، تورولو)

{Το *AKN* έχει τη λ. *τουρλού* ως άκλ. ουδ. ουσ. και ως επίρρημα. Το τουρκ. επίθ. *türü* προέρχεται από τη λ. *tür* 'είδος' και το παραγωγικό επίθημα *-lül* και σημαίνει 'πολυειδής, που έχει διάφορα είδη, λογής λογής'. Σ' αυτό αντιστοιχεί το κρητ. επιθ. *λοήσιμος* (Πάγκ., Γ 498). *Λοήσιμα* γιαχνερά σημαίνει 'διάφορα είδη από εδώδιμα αγριόχορτα'. Φαγητό με τέτοια ποικιλία χόρτων το έλεγαν απλώς *λοήσιμα*: *-Ίντά 'ψησες σήμερα; -Λοήσιμα.* }

τουρμπές, ο [turbés] & **τουρπές** [turpés] (Ροδ.) : (μουσουλμανικός) τάφος, μωσσο-λειό.

[< *türbe* (Bilgehan², 637· Κουκκίδης, 98) (تربة)]

τουρνατζής, ο [tumadzis] : «Ελέγετο ούτως παλαιότερον ο ιερακάριος του Σουλτάνου ο έχων την επιμέλειαν των κληρητικών οργάνων· κατόπιν εγένετο συνταγματάρχης του 73 συντάγματος των Γιαντισάρων». Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 99-100). Επίσης, σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: *Πού 'ναι κι οι χασεκιάδες σας, πού 'ναι κι οι το[υ]ρνατζήδες* (βλ. *Dedes*, 363).

[< *turpaci* (Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης) (طورنه جي)]

{Για του *τουρνατζήδες* ο Σταυρινίδης (*Μεταφράσεις*, Α 133) γράφει: «αδιαίτερον γενιτσαρικών τάγμα, αρχικώς ασχολούμενον με την περιποίηση των κληρητικών κυνών του Σουλτάνου. Απεστέλλοντο ομοίως και κατά το παιδομάζωμα εις διαφόρους επαρχίας. Μετά την κατάργησιν τούτου εξετέλεον αστυνομικά καθήκοντα». Ο επικεφαλής τους (αρχιστυνόμος) : *turpaci basi*, **τουρνατζήμπασης** (*Μεταφράσεις*, Β 1) ή *ser turpa*, **σέρτουρνα** (*Μεταφράσεις*, Β 337).}

τουρουντζένιος (επίθ.) [turundzénios] (Γαρ., Κριτσ^α.) : που έχει το χρώμα του νεραντζιού, βλ. και *ρουντζίνος*.

[< *τουρουντζί* (Συντ.)]

τουρουντζί (άκλ. επίθ.) [turundzì] : πορτοκαλί (χρώμα). Μαντινάδα: *Πορτοκαλάκι τουρουντζί στο ράφι στερεμμένο, / ποτέ μου δεν παντρεύομαι, κι εσένα θ' ανημένω* (Παύλος Βλαστός, *Ο γάμος εν Κρήτη*, Αθήνα 1893, σ. 175).

[< *turuncì* «ο έχων χρώμα χρυσομήλου πικρού» (Χλωρός, Α 497) < *turunc* 'νεραντζί' (Κουκκίδης, 98)] (ترنجي)

{Το *νεραντζί* είναι σπάνιο στο γραπτό λόγο, εντοπίζεται πάντως σε πολύ παλιά λεξικά, όπως του Meursius (1614, σ. 365) και του Somavera (1709, σ. 144). Το χρησιμοποιούν όμως συχνά τα παιδιά στο παιχνίδι "παίζουμε πρόσωπο-ζώο-πράγμα;";, γιατί είναι το μόνο (αποδεκτό για το παιχνίδι) χρώμα που αρχίζει από ν.}

τουρουντζίνος, βλ. *ρουντζίνος*.

τουρσού, το [tursú] & **τουρσί*** [tursí] (Παπ., Πάγκ., Ξανθίν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ.) : λαχανικά συντηρημένα σε άλμη ή σε ζίδι.

[< *turşu* (Παπ. / και *türşü* (*AKN*))] (ترشى، تورشى، طورشو)

{Συνήθως με σημ. επιθέτου: *λάχανο τουρσού, πιπεριές τουρσού*. Σπανιότερα ως ουσιαστικό, π.χ. *δε μ' αρέσουνε τα τουρσιά*. Η έκφρ. *κάνω κάτι τουρσί* 'δεν ξέρω τι να κάνω κάτι, μου είναι άχρηστο' αντιστοιχεί στην τουρκική *turşusunu kurmak* (Tuncay & Καρατζάς, 763).}

τουρσουλίδικα, τα [tursulídika] (Αποστ., Τσιρ.) : τα τουρσιά (περληπτικό).

[< **τουρσουλής* < *turşulu* 'που περιέχει τουρσί' (Συντ.)]

{Το επίθ. *turşulu* δεν υπάρχει στο *TDK*, το βρίσκουμε όμως στο διαδίκτυο, ιδίως σε συνταγές μαγειρικής με τη σημ. 'με τουρσί', π.χ. *turşulu mayonez* 'ρόσικη σαλάτα'. Στα λεξικά υπάρχει το επίθ. *turşuluk* 'κατάλληλος για τουρσί'. Ο Χουστουλάκης λημματογραφεί τη λ. **στρουσουλιδικά** με τη σημ. «τουρσιά». Στη Μεσσαρά (Φανερωμένη) *τουρσουλιδικά* ή *στρουσουλιδικά* λένε (έλεγαν) τα λαχανικά (φασολάκια, ματάμες, πικράσταχα) που έχουν διατηρηθεί με τη μέθοδο της αφυδάτωσης με τη βοήθεια του ήλιου και του αέρα.}

τουσγλού παλγάμι, βλ. *τουσλού παλγάμι*.

τούσλα, η [túzla] : η αλυκή. Η λ. εν χρήσει σε *Διάταγμα Αυτοκρατορικών* (1868) : *εις τας τούσλας (αλυκάς) ο καθείς να είναι ελεύθερος ν' αγοράζει το άλας [...], και εις μέρη όπου είναι μακράν από τας τούσλας να συστηθούν αποθήκαι [...]* (βλ. *Κρητικός Κώδικς*, Α 34).

[< *tuzla* < *tuz* 'αλάτι (Χλωρός, Β 1088)] (توزله)

τουσλούκι^(Α), το [tuslúti] (Γαρ.) & **τουζλούκι** [tuzlúti] (Γαρ., Ροδ., Χουστ., Κριτσ^α.) : γκέτα (Ροδ.).

[< *tozluk* (Γιάνναρης, 373· Κουκκίδης, 97)] (توزلق)

{Ο Ανδριώτης ετυμολογεί το *τουσλούκι* 'είδος περισκελίδας' από το τουρκ. *dizlik*. Ο Γαρεφαλάκης έχει τη λ. με τη σημ. «σώβρακο ή παντελόνι ή βράκω», και σημειώνει: «Η λέξη μου είναι γνωστή μόνο στη φράση: "Απού το φόβο μου εκατούρησα το τουσλούκι μου"». Ο Αρτιστεΐδη Κριάρης (*Πλήρης συλλογή κρητικών δημοδών ασμάτων*, 2η έκδοση, Αθήνα 1920, σ. 287) διασώζει σε κρητ. δημοτ. τραγούδι (*Η μοιχαλίσ και η υπηρέτρια*) τον τ. *τουσλούκια*, υποδεικνύει ότι είναι λ. τουρκ. προέλευσης και την ερμηνεία ως «κάλτσα, σκέπασμα της κνήμης, κνημίζ». Ο Αντ. Γιάνναρης (σ. 109 & 373), που είχε δημοσιεύσει το ίδιο τραγούδι (με τίτλο: *Το μα-*

γκλάβισμα στη βέργα), ετυμολογεί από το *tusluk* «κνημιά, Beinschiene». Κατά τον Χλωρό (A 582) توزلق *tozluq* είναι «είδος περικνημίδων εξ εριούχου, δι' ὧν ἴδια οἱ χωρικοὶ περιβάλλουσι τὰς κνήμας τὸν πρὸς προφυλάξιν ἀπὸ τοῦ κονιορτοῦ» (< *toz* 'σκόνη'). Στην ιστοσελίδα του *Λυκείου των Ελληνίδων* (*hlykeionellinidon.gr*) υπάρχει φωτογραφία και λεπτομερῆς περιγραφή για ἕνα ζευγάρι *τουζλούκα* ἀπὸ τὴ συλλογὴ τοῦ Λυκείου: «ζεύγος περικνημίδων ἀπὸ ὑπόλευκη τσόχα, φοδραρισμένη με ὑπόλευκο σαγιάκι (μαλλί τῆς νεοτριβῆς) {< τουρκ. *şayak*}, ἐξάρτημα τῆς ἐνδυμασίας τοῦ φουστανελά, πού φορέθηκε ἀρχικὰ ἀπὸ τοὺς ἀρματολοὺς, τοὺς κλέφτες καὶ τοὺς ἀγωνιστὰς τοῦ 1821». Σημειώνουμε πάντως ὅτι ὁ Δημ. Στάμος (*Τουρκικὲς λέξεις στὴν Πραμάντα. Ἐπιλογή. Σύλλογος Πραμαντιῶν Ἰωαννίνων, Ἰωάννινα 2007, σ. 84, 86*) λημματογραφεῖ χωριστὰ τὴς λ. *τουζλούκα* «μῦθλη περικνημίδα πού καλύπτει τὸ πόδι ἀπὸ τὸ πάνω μέρος τοῦ παπουτσιοῦ μέχρι τὸ γόνατο» (< *tozlik*). Ἴσως ἀπὸ τὸ *τουσλούκα* νὰ εἶχε ὑπόψη τοῦ Ὁ Γαρεφαλᾶκης, ἀν καὶ ἀπὸ φωνητικὴ ἀπόψη, τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸ *dizlik* στὸ *τουσλούκα* δὲν εἶναι προφανές. Ὅπως σημειώνει ὁ Χαράλαμπος Συμεωνίδης στὴ διδακτορικὴ διατριβὴ του γιὰ τὴ φωνητικὴ τὸν τουρκικὸν δανεῖον στὰ ποντιακά, «*dizlik* 'Kniescheibe' > *duζλούκ*', ἀλλὰ «*in dizlik* 'Kniescheibe, Kniehose' > *duζλούκ*' 'Gamasche' (SantA) haben wir eher mit einer Anlehnung an *toz* 'Staub' zu tun» (Ch. Symeonidis, "Lautlehre der türkischen Lehnwörter im neugriechischen Dialekt des Pontos", *Αρχαίον Πόντου*, 31 (1971-72), σ. 71 καὶ 99 ἀντίστοιχα). Ὁ Χλωρός (A 812) ἔχει τὴ λ. *dizlik* *دیزلك* με τὴ σημ. «περισκέλις βραχεία φθάνουσα μέχρι τὸν γόνατον». Τὸ *TDK* τὴν ἔχει με τὴ σημ. 'περικνημίδα, γκέτα: ἐπιγονατίδα' καὶ ὡς διαλεκτικὴ με τὴ σημ. «*phantalon, şalvar*» καὶ «*ic donu*» (σῶβρακο), πβ. κυπρ. «*πζ-λίκαν*, τὸ [τουρκ. *dizlik*] ἐσωτερικὸ βρακί πού δονόταν στὸ γόνατο» (Γιαγκουλλῆς, 74).}

τουσλού παλγάμι, τὸ [paɫɣámi] : ἐξάνθημα, ἐκζεμα. Ἡ λ. σε κρητ. ἰατροσόφιο τοῦ 1826, ὅπου ἀπαντᾷ καὶ ὡς **τοσλού παλγάμι** καὶ **τουσγλού παλγάμι** (βλ. Παπαδογιαννάκης, 156). [< *tuzlu balgam* «αἰμυρόν φλέγμα, ἴησι εἶδος λειχήνης, ἐξανθήματος» (Χλωρός, B 1088) (Συντ.)] (طوزلو بلغم)
{Τὸ *TDK* ἔχει τὸ *tuzlu balgam* ὡς πεπαλ. ἰατρ. ὄρο με τὴ σημ. 'ονομασία γιὰ μερικὲς δερματικὲς ἀσθένειες' καὶ ὡς λαϊκὸ με τὴ σημ. 'ἐκζεμα'.}

τουτούνη^(A), τὸ [tuˈtuɲi] (Ξανθίν.) : τὸ κᾶνισμα. [< *tütün* 'κᾶνός (το φυτό)' (Ξανθίν.)] (توتون, توتون)
{Στον Ἀνδριώτη ἡ λ. με τὴ σημ. 'ταμπάκος'. Με

τὴ σημ. αὐτὴ (*tabac à fumer*) ἡ λ. *τουτούνη* στο: F. D. Dehèque, *Dictionnaire Grec moderne – Français*, Παρίσι 1825.}

τουτούνη κεσενσίν, τὸ [tuˈtuɲ kesenˈsin] : ἡ καπνοσακκούλα. Ἡ λ. σε κρητ. κείμενο τοῦ 1786 (βλ. *Κανονικὰ πεσκέσια*, 99).

[< *tütün* 'κᾶνός (το φυτό)' + *kese* 'σακούλα' (Mehmet Yunus & Ξανθοῦδίδης)] (توتون, كيسه)

τουτουτζής, ὁ [tuˈtuɲdʒis] (Τσιρ., Ροδ.) : **1.** αὐτός πού καλλιεργεῖ ἢ πουλάει καπνὸ **2.** πρῆματεπιτῆς. [< *tütüncü* (Κουκκίδης, 98), βλ. καὶ Kaczyńska & Witczak, σ. 235-6] (توتونجی)

τουφάνι, τὸ [tuˈfani] (Χουστ., Κριτσ^π) : κατακλυσμὸς, ἀνεμοστρόβιλος. [< *tufan* (Χουστ.)] (طوفان)

τουφέκι*, τὸ [tuˈfɛtʃi] & **ντουφέκι** [duˈfɛtʃi] (Παπ., Πάγκ.: στὸ λ. *τουφεκιά*) : «φορητὸν πυροβόλον ὄπλον, κατὰ ψευδῆ ἀποκατάστασιν "τυφέκιον"» (Παπ.).

[< *tüfek* (Παπ.)] (تفك, تفك, توفك)

{Ἡ πλήρης ετυμολόγησις τῆς λ. κατὰ τὸ *AKN* ἔχει ὡς ἐξῆς: «μσν. **τουφέκι* (πρβ. μσν. *τουφέχι*, *τουφέκιον*) < τουρκ. *tüfek* → [*y > u*] ἀπὸ ἐπίδρ. τοῦ χειλ. [f]: ἠχηροπ. τοῦ ἀρχικοῦ [t > d] ἀναλ. πρὸς ἄλλες λ. με παρόμοια ἐναλλ.: π.χ. *τομάτα* - *ντομάτα*»}

τουφεκιά*, ἡ [tuˈfɛtʃá] & **ντουφεκιά** [duˈfɛtʃá] (Παπ., Πάγκ.) : πυροβολισμός.

[< *τουφέκι* (Παπ.)]

{Σημειώνουμε γιὰ τὴν ἱστορία τὸν λέξεων ὅτι ἡ λ. *τουφεκιά* εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ πιο παλιὰ παράγωγα ἀπὸ λ. τουρκικῆς προέλευσης, ὅπως καὶ τὸ ἐπίθετο *τούρκοικος*: τὴ βρίσκουμε (πάμπολλες φορές) ἤδη στὸν *Κρητικὸ Πόλεμο* τοῦ Μπουνιαλιῆ.}

τουφεκιάρης, ὁ [tuˈfɛtʃáris] (Πάγκ.) : «ὁ σπολοφόρος, ὁ φέρων τουφέκον».

[< *τουφέκι* + *-άρης* (Πάγκ.)]

{Ὁ Πάγκαλος τὸ γράφει *τουφεκιάρις*.}

τουφεκίζω* [tuˈfɛtʃízo] (Παπ.: στὸ λ. *τουφέκι*) : πυροβολῶ.

[< *τουφέκι* (Παπ.)]

τουφεκισμός [tuˈfɛtʃizmós] (Παπ.: στὸ λ. *τουφέκι*) : πυροβολισμός, τουφεκιά.

[< *τουφεκίζω* (Συντ.)]

τουφεκόβεργα, ἡ [tuˈfɛkónɛrɣa] & **ντουφεκόβεργα** [duˈfɛkónɛrɣa] (Ξανθίν.) : βέργα γιὰ τὸ καθάρισμα τῆς κᾶνης τοῦ ὄπλου.

[< *τουφέκι* + *βέργα* (Ξανθίν.)]

τουφεκοβολισμός, ὁ [tuˈfɛkɔnɔlismós] : Ἡ λ. σε προσωπικὸ ἡμερολόγιο τὸν ἐτῶν 1831-1845: *Ἀρχισαν νέαν χαράν γιὰ νίκην [...]* με *κανοβολισμὸν καὶ φωτοχυσίαν καὶ τουφεκοβολισμὸν τρη-*

ήμερον (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 346).
[< *τουφεκοβολώ (Συντ.)]

τουφεζίδικο, το [tufekzidiko] (Ροδ.) : σπλοπωλείο.

[< τουφεξής ‘οπλοποιός, σπλοπώλης’ < tüfeksi (Κουκκίδης, 98) (Συντ.)] (تفكجى، تفكجى)

τοπιής, ο [topsis] (Ροδ.) : πυροβολητής. *Και οι τοπιήδες παρευτός κεντούνε τα κανόνια* (Γιάνναρης, 81).

[< *torcu* (Κουκκίδης, 97), βλ. και Kaczyńska & Witczak, σ. 236] (طوپجى)

τουπούμπασης, ο [topsbasis] : «ο αρχηγός των πυροβολητών». Η λ. ως **ντουπούμπασης** σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 103).
[< *torcu bası* (Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης), βλ. *τοπιής*]

τραβαμπάς, βλ. **ταυραμπάς**.

τράμπα,* η [trámpa] (Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ.) : η ανταλλαγή, η συναλλαγή είδος με είδος, χωρίς χρήματα.

[< *trampa* (Πάγκ.)] (ترامپه، ترانپه، طرانپه)
{Κατά το *AKN* : < τουρκ. *trampa* < ιταλ. (διαλεκτ.) *trampa* ‘εξαπάτηση’. Το *TDK* ετυμολογεί το τουρκ. *trampa* από τα ελληνικά. Το ίδιο και ο Nişanyan.}

τραμπαδόρος [trampadóros] (Πιτ., Κριτσ., Ιδομ^B) : **1.** μεσίτης για ανταλλαγές κινητών και ακινήτων· **2.** καταφερτζής, κατεργάρας.

[< *τράμπα* + -αδόρος, πβ. *τζαμπαδόρος* < *τζάμπα* (Συντ.)]

τραμπάζης, βλ. **τζαμπάζης**.

τραμπαζιλίκι, το [trampazilíki] (Πιτ., Κριτσ., Ιδομ^B) : το επάγγελμα του *τραμπαδόρου*, του μεσίτη: ΦΡ. *Δεν είχε δουλειά και το ‘ριζε στα τραμπαζιλίκια*.

[< *τραμπαζιλίκι* < *τραμπατζής* (Συντ.)]

τραμπάρω [trampáro] & **τραμπέρνω** [trampéno] (Πιτ., Κριτσ.) : ανταλλάσσω, κάνω *τράμπα*.

[< *τράμπα* (Συντ.)]
{Για την κατάληξη -άρω βλ. σημείωση στη λ. *ταλιμέρνω*.}

τραμπατζής [trampadzís] (Πιτ., Κριτσ., Ιδομ^B) : ό,τι και ο *τραμπαδόρος* (βλ.).

[< *τράμπα* + -τζής (Συντ.)], πβ. τουρκ. *trampacı*]

τραμπέρνω, βλ. **τραμπάρω**.

τραπουζάνι, το [trapuzáni] & **ντραμπουζάνι**, το [drabuzáni] (Γαρ., Ιδομ., Κριτσ^α) : **1.** κάγκελο σκάλας· **2.** (στο πλέξιμο με βελονάκι) : το ποδαράκι, το στυλαράκι (Γαρ.)· **3.** «κεφαλόσκαλο» *«Στο τραπουζάνι πολεμώ να ‘ρθω να σε προ-*

κάμω, /πριχού ν’ ανέβεις πιο ψηλά και ύστερα δεν σε φτάνω»» (Ιδομ.).

[< *trabzan* (Ξανθιν.) & *trabzan* (*TDK*) (Συντ.)] (طرابزن)

{Στο *Λεξικό των κοσικών ιδιομάτων* του Μιχάλη Σκανδαλίδη (Αθήνα, 2006, σ. 747) η λ. *τραπαζάνια*, *τα*, με τη σημ. «τα κατακόρυφα ξύλινα στηρίγματα του κριάθου {= χριστό υπερυψωμένο κρεβάτι} που περιορίζουν τον χώρο και συνδέονται με ένα λεπτό δοκάρι». Με τη σημ. ‘ξύλινο κάγκελο σκάλας’ η λ. *τραπουζάνι* σε δημοσίευμα της εφημ. *Η Ροδιακή*, στο φ. της 3-9-2010 (από το Διαδίκτυο). Η σημ. ‘κεφαλόσκαλο’ μάλλον συνεκδ. από το κάγκελο που το περιβάλλει. Στον Γαρεφαλάκη το λ. αναπτύσσεται ως εξής: «Η τελευταία σειρά δαντέλλας που ράβεται στο ύφασμα (σε σεντόνι, χιράμι, μαξελάρι κλπ.). “Πολύ λά στενό μου φάνηκε πως ήτανε το σημέρλο {= δαντέλλα} κι ήκαμα δυο σειρές τραπουζάνι και το πλάτυνα μασολιά»». Δηλαδή: έπλεξε δυο σειρές ποδαράκια στη δαντέλλα, στην πλευρά με την οποία ράβεται στο ύφασμα. Το ποδαράκι μπορεί να είναι μονό, διπλό ή τριπλό (στο κρητικό ιδίωμα: με *απάνω* μίτο, με *δυό* / *τρεις* *απάνω* μίτους), πβ. τουρκ. *tekli, ikili, üçlü trabzan*.}

τραναμπάς, βλ. **νταβραμπάς**.

τραχανάς*, ο [traxaná] (Παπ., Πάγκ., Γαρ., Κριτσ.) : **1.** ο ξινοχοντρος, ζυμαρικό οικιακής παρασκευής από χοντροαλεσμένο σιτάρι και ξιτισμένο γάλα: ΦΡ. *νερό στον τραχανά!* (Γαρ.) : φτιάξτε περισσότερο φαγητό (Λέγεται όταν κάποιον την ώρα που μαγειρεύουν έρχονται ξαφνικά επισκέπτες, οπότε θα χρειαστεί κι άλλο φαγητό.) || *τραχανά* ‘χει απλωμένο: αδιαφορεί, πβ. *πέρα βρέχει* (Γαρ., Κριτσ.)· **2.** (μτφ.) ο ανήμπορος και ο πλάδαρός άνθρωπος.

[< *tarhana* (Παπ.)] (ترخانہ، طرخانه)

{Ο Γαρεφαλάκης λημματογραφεί χωριστά την φρ. *νερό στον τραχανά* (στη συνέχεια και ο Κριτσωτάκης). Το *AKN* έχει τη φρ. *έχω τραχανά απλωμένο* με τη σημ. ‘κάποια σοβαρή εκφρεμότητα δεν μου επιτρέπει να ασχοληθώ με οτιδήποτε άλλο’. Ίσως διότι όταν έχεις απλωμένο τραχανά, έχεις διαρκώς την έγνοια να ολοκληρωθεί το στέγνωμά του. Επειδή όμως αυτό θα γίνει ούτως ή άλλως με τον ήλιο και τον αέρα, η έκφραση μπορεί να πάρει και την εντελώς αντίθετη σημασία, όπως την καταγράφει ο Γαρεφαλάκης (και κατόπιν ο Κριτσωτάκης). Με παρεμφερή σημασία η συμωνέικη έκφραση *To éhi váli trahaná*: «The saying applies when a situation or a job takes too long, and the person involved is in no visible hurry to finish it. Was particularly used to refer to civil servants» (Alex Baltazzi – George Galdies – George Poulimenos, *A lexicon of Smyrneika – İzmir Rumcası sözlüğü, Tarih Vakfı Yurt Yayınları*,

Κων/πολη 2012, σ. 123). Η λ. *τραχανάς* έχει θεωρηθεί αντιδάνειο, με αναγωγή στο ελλ. *τραχανός*, αλλά το *AKN* και το *EΛINEG* επισημαίνουν την περσική προέλευση του τουρκ. ετύμου.}

τραχανοδικαστήρια, τα [traxanodikastíria] (Πάγκ.) : «Μόνον εν τω πληθ. αριθμῷ. Επί μεθύσου, μόνον εν τη στερεοτ. φρ. : “*τραχανοδικαστήρια* *δα τα κάμω*”, δηλ. θα τα σπάσω όλα. Αγνώστου του περιστατικού, εκ του οποίου θα προήλθεν η παροιμιακή αυτή φράσις».

[< *τραχανάς* + *δικαστήρια* (Πάγκ.)]

τροχάς, ο [trahás] & **τροχάς** [trohás] (Πιτ., Πάγκ., Ιδομ^B) : «Το δρεπανοειδές με ολιγωτέρων του δρεπάνου κύρτωσιν, ως μισός τροχός, μεγάλο κλαδευτήρι, κοπτικών εργαλείων, με το οποίον κόπουν τους βότους, εκ του κοινού θα προήλθεν η [ανεξακριβώτου ετύμου (Πιτ.) / < *tahra* και διαλεκτ. *tarha* (< περσ. *dehre* κατά το *TDK*) (Συντ.)] (طهره, دهره)

{Η αναζήτηση εικόνων στο Διαδίκτυο (Google) δείχνει ότι ο *τροχάς* (βατοκόπι) και ο *tahra* είναι ακριβώς το ίδιο εργαλείο. Η λεπτομέρεια «ως μισός τροχός» του Πάγκαλου μάλλον για να ταιριάσει με το αρχαίο ελλ. επιθ. {;} *τροχός* ‘κυκλοτερής’, που ο ίδιος προτείνει ως πιθανό έτυμο. Αντίστροφος λεξιλογικός δανεισμός τουρκ. *tıpran* ‘ελαφρά κυρτωμένο ασάλινο μαχαίρι, στερεωμένο σε μακρύ ξύλο, που χρησιμοποιείται στον θερισμό χώρου’ < μσν. *δρεπάνι* (Δημιάση & Νιζάμ, 251).}

τροζόσογο, το [trezosógo] & **τροζόσογο** [trozosógo] (Ξανθιν^A, Κριτσ.) : το σόι που βγάζει τελλάδα παιδιά.

[< *τροζός/τροζός* ‘τρελός’ + *σόι* (Ξανθιν.)]

{Χρησιμοποιείται κυρίως μτφ. ως αρνητικός χαρακτηρισμός για σόι που δεν φημίζεται για τη σοβαρότητά του, πβ. *κουζουλόσογο*.}

τριάρι, το [triári] & **τριάρα**, η [triára] (Κονδ.) : «τουρκικόν νόμισμα 3 γροσιών».

[*τριάρι*: μετάφρ. της λ. *üçlük* ‘τριάριον, ήτοι νόμισμα αξίας τριών γροσιών’ (Χλωρός, Α 239)· *τριάρα*: από επίδραση λέξεων όπως: πεντάρα, δεκάρα. (Συντ.)] (اوچك)

τρίμπογος, βλ. **διμπογος**.

τριμπούνι, το [tribúni] : τηλεσκοπίο. Η λ. σε κρητ. δημοτ. τραγουδι για τη ναυμαχία του Ναυαρίνου: *πιάνουσι τα τριμπούνια και τηρούσι* (Γιάνναρης, 58).

[< *dürbün* (Γιάνναρης 373), από το περσ. *dürbün* κατά το *TDK* (Συντ.)] (دوربین)

τριχοντρουβάς, ο [triχinodruvás] (Πιτ.: στο λ. *ντρουβάς*, Γαρ., Τσιφ.) : ντρουβάς φτιαγμένος από τρίχες κατσίκας.

[< *τρίχινος* + *ντρουβάς* (Συντ.)]

τριχοντρουβάς, ο [trixodruvás] (Κριτσ., Κασσ.) : ντρουβάς φτιαγμένος από τρίχες κατσίκας.

[< *τρίχα* + *ντρουβάς* ή μάλλον απλοποίηση της λ. *τριχοντρουβάς* (Συντ.)]

τροζόσογο, βλ. **τροζόσογο**.

τροχάς, βλ. **τροχάς**.

τρόγω τα μαχάρια μου [trógo ta maxárga mu] (έκφρ.) (Τσιφ., Ξεν.) : Η έκφρ. χρησιμοποιείται κυρίως στον αόριστο στο γ’ ενικό πρόσωπο (*έφαε τα μαχάρια ντου/τζή*) για κάποιον/α που κατέβηλε μανιώδεις, παθιασμένες προσπάθειες για κάτι. Συνών. *έφαε τα λυσσακά ντου/τζή*. Λέμε επίσης: *έκοβε τα μαχάρια ντου*.

[< *μαχάρι* < *mehar* ‘ξύλινος κρίκος που τον περνούσαν στα ρουθούνια ή στα σαγόνια διαφόρων ζώων για να τα δαμάσουν’ (Ξεν.), κατά τον Devellioğlu (σ. 697) ‘1. φίμωτρο που μπαίνει στη μουσούδα της καμήλας. 2. καπίστρι, χαλινάρι’, από τα περσικά κατά τον Χλωρό (Β 1827) (Συντ.)] (مهال)

τσα! (επιφ.) [tsá] (Γαρ.) : «Λέξη για μωρά. Λέγεται όταν αποκαλύπτουμε στο μωρό απότομα κάποιο αντικείμενο ή το πρόσωπό του του το κρύψαμε προηγουμένως λέγοντας τη λέξη: “Πάπα” [= τέλος, τέλειωσε].»

[πβ. τουρκ. διαλεκτ. *ca* «*korkutma ve sürpriz ünlemi*» (= επιφ. για πρόκληση φόβου ή έκπληξης) & *ciıaa* «*çocukların bir sürpriz karşısında sevinçlerini belirtmek için kullandıkları ünlem*» (= επιφώνημα που χρησιμοποιούμε για δείξουμε ευχάριστη έκπληξη στα παιδιά) (*TDK*) (Συντ.)]

{Το λ. *ca* αναπτύσσεται στον Χλωρό (Α 601) ως εξής: «επιφώνημα προς διασκεδασιν βρέφους ή μικρού παιδός, εν χρήσει όταν κρυπτόμενός τις, ή κρύπτων μόνον το πρόσωπον, παρουσιάζεται αιφνης» κ. τζάτο». Βλ. και *μπάου-τσά*. Φωνητικά πιο κοντά στο τουρκ. *ca* [dʒá] είναι ο τ. τζά [dʒá], τον οποίο ληματογραφεί το *AKN* με την ένδειξη (άκλ.) και το εξής ερμηνευμα: «(παιδ.) επιφώνημα, όταν παίζουμε το κρυφτό με τα μωρά: *Κούκου, ~!*» Στο ετυμολ. μέρος του λήμματος έχει: «λ. νηπιακή».

τσάγαλα*, τα [tsáɣala] (Χουστ.) : αμύγδαλα που είναι ακόμη πράσινα και τρυφερά.

[*τσάγαλο* < *çağala* ενικός που θεωρήθηκε πληθυντ. ουδετέρου (από τα περσ.) (*AKN*)

τσαγίλι, βλ. **τσαΐλι**.

τσαΐλι, το [tsaΐli] & **τσακίλι** [tsakΐli] & **τσαγίλι** [tsajili] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιφ., Κριτσ., Κασσ.) : χαλίκι (ως περιληπτικό ουσ.), μικρά βότσαλα ή θραύσματα από πέτρα που χρησιμοποιούνται ως οικοδομικό υλικό, το γαρμπίλι της κοινής (βλ. σημείωση).

[< *çakıl* (Παπ.)]

{Το *TDK* έχει επίσης τους τ. *çağılı*, *çahil* και *çail*. Ο πρώτος εξηγεί το *τσαγίλι*, ενώ ο τελευταίος τον τ. *τσαΐλι*, με τον οποίο χρησιμοποιείται σήμερα η λέξη (στην Κρήτη), βλ. και *αμμοτσάλο* 'μείγμα τσαΐλιού και άμμου'. Στην Κω η λ. *τσαΐλ-λιν* σημαίνει 'χαλίκι', και από αυτήν το ρ. *τσαΐλώνω* 'στρώνω τον δρόμο με τσαΐλι'. Στο *Λεξικό των κοσμάκων ιδιωμάτων* του Μιχάλη Σκανδαλίδη (Αθήνα 2006, σ. 755) αναφέρεται ως αντιδάνειο, από το αρχ. *χάλιζ*, αλλά ο Nışanyan θεωρεί το *çakıl* τουρκικό. Κατά τον Meynard (A 564) η λ. *çağıl* (چاغل, چاغل) είναι ηχοποιημένη, από τον ήχο του νερού που κυλάει: *çağıl çağıl akmak* λέγεται για το ρυάκι που γαργαρίζει: *çakıl* (چاقل) λέγονται «οι μικρές πέτρες πάνω στις οποίες κυλάει το νερό γαργαρίζοντας». Στη Χίο *τσαΐλι* λένε την χοντρή άμμο από τη θάλασσα ή τον ποταμό (πληροφορία από το Διαδίκτυο). Για το συνώνυμο *γαρμπίλι*: Μόνο ο Ξανθινάκης και ο Κριτσωτάκης έχουν τη λ. αυτή στο ερμηνευμά τους. Όπως σημειώνει ο Νικόλαος Κοντοσόπουλος ("Η σημερινή γλωσσική κατάσταση εν Κρήτη και η γλώσσα των εν Αθήναις Κρητών", *Κρητικά Χρονικά*, 22 (1970), 256-7), η λ. *τσακίλι* ανήκει σ' εκείνες τις ιδιοματικές λέξεις «τας οποίας ο λέγων δεν δύναται να αντικαταστήσει δια των αντιστοιχών της κοινής νεοελληνικής [...] διότι είναι σπανίας χρήσεως [...] και ως εκ τούτου ο λέγων δεν έσχε την ευκαιρίαν να εκμάθη την αντιστοιχον λέξιν ή τον αντιστοιχον τύπον της κοινής νεοελληνικής».

τσαΐλόπετρα, η [tsailópetra] : «κατάλληλη για τσαΐλι» (Ελευθ. Πλατάκης, "Δημόδη ονόματα ορυκτών και πετρωμάτων Κρήτης", *Κρητολογία*, 12-13 (1981), 153).

[< *μπαρούσι* + *πέτρα* (Συντ.)]

τσαΐρα, βλ. **τσαΐρι**.

τσαΐρι, το [tsairi] (Πάγκ., Ρόδ., Χουστ.) : το λιβάδι· ΜΕΓΕΘ. **τσαΐρα**, η (Τσιρ.) : *μπαΐρα* (βλ.). Στον πληθ. *τα τσαΐρια* (Ξανθιν.) : (κατά μετωνυμία) ξερά χόρτα στα χωράδια ως τροφή των ζώων.

[< *çayır* (Πάγκ.)] (چایر)

τσάκα¹, η [tsáka] (Ιδομ.) : «κλαδευτήρι με αιχμή πριονιού». Για *τσάκατ*, βλ. σ. 154

[< μεταπλ. του αρσ. *τσακάς* ή *μεγεθ.* του ουδ. *τσακί* (Συντ.)]

τσακάκι, βλ. **τσακί**.

τσάκαλο, το [tsákalo] & **τσόκαλο** [tsókalo] (Πάγκ.) : «το αμύδαλο που περιέχον πολύν γαλακτώδη χυμόν όχι μόνον το άωρον, αλλ' εν γένει και το ώριμον».

[< *çağla* 'πράσινο αμύδαλο' (Πάγκ.) / *τσάγαλο** : < *çağala*, ενικ. που θεωρήθηκε ουδ. πληθ. (AKN)] (چاغل, چاغل, چاغل, چاغل)

τσάκαλος (επίθ. προσ.) [tsákalos] (Δαρ.) : πανέξυπνος, πολύ πονηρός, άπιαστος.

[< *μεγεθ.* της λ. *τσακίλι* (Συντ.) - < *çakıl* (AKN)]

τσακάς, ο [tsakás] (Γαρ., Ρόδ., Ροδ.) : είδος σουγιά, βλ. *τσάκα* και *τσακί*.

[< *διαλεκτ. çaka* (BTS) (Συντ.)]

τσακί, το [tsakí] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ.) : πτυσσόμενο μαχαίρι, σουγιάς· ΥΠΟΚΟΡ. **τσακίκι**, το.

[< *çaki* (Παπ.)] (چاقی)

{Ο Κριτσωτάκης επισημαίνει ότι η λ. *τσακί* δεν έχει πληθυντικό.}

τσακίζω* [tsačizó] (Πάγκ., Πιτ.) : θραύω, σπάω κάτι

[< ίσως *çaki* (Πάγκ., AKN) ή < *τσακ* (ηχοιμ.) (AKN)]

{Ο Ξανθινάκης έχει: *τσακίζω* = τελειώνω: *ετσάκισε η μέρα: τσακίζουν τα μεσάνυχτα* = είναι ακριβώς μεσάνυχτα. Ετυμολογεί από το *τσακ* ή από το *τσακί*.}

τσακίλι, βλ. **τσαΐλι**.

τσακίρης (επίθ. προσ.) [tsačirís] (Χουστ.) : γαλανομάτης.

[< *çakar* (Χουστ.)] (چاقار)

τσακίρικος* (επίθ.) [tsačirikos] (Πιτ., Ιδομ^B, Χουστ.) : (για μάτια) 1. ως προς το χρώμα: *πρασινοπάτ*· 2. ως προς την έκφραση: *παιγνιδάρικα*.

[< *çakar* 'εφροκιδανός, γαλανομάτης' (Πιτ.)] (چاقار)

{Αυτός που έχει τσακίρικα μάτια λέγεται αλλιώς *κατσουλομάτης* (= που έχει μάτια πράσινα και παιγνιδάρικα, σαν της γάτας). Στο σχετικό λήμμα ο Πιτυκάκης (A 428) παραθέτει την παραδοσιακή *μαντινάδα*: *Για μαύρα μάτια χάνομαι, για γαλανά ποθαίνω, / για τα κατσουλομάτικα στον Άδη κατβαίνω*. Στο λήμμα *τσακίρικα*, *τα* (B 1109) έχει την ίδια *μαντινάδα*, ελαφρώς παραλλαγμένη: *Για μαύρα μάτια χάνομαι, για γαλανά πεθαίνω, / κι αν πω για τα τσακίρικα, σκίζω τη γης και μπαίνω*.}

τσακίρ κέφι* , το [tsačir kέfi] & **σακίρ κέφι** [sačir kέfi] (Παπ., Πάγκ., Κασσ.) : το κέφι από ελαφρό μεθύσι.

[< *çakar keyf* (Παπ.) / < *çakar keyifi, çakar kefi* (Κυρανούδης)] (چاقار كیفی)

{Η λ. *çakar* σημαίνει 'κρασί' και είναι *πεπαλ*. κατά το *TDK*. Για την ετυμολ. του *τσακίρ κέφι* βλ. περισσότερα στον Κυρανούδη, σ. 208. Ο Σκαρλάτος Βυζάντιος (*Λεξικόν της καθ' ημάς*

ελληνικής διαλέκτου, έκδοση 3η, 1874, σ. 573) το ορίζει με σαφήνεια ως «το μέτριον και περί τα αρχάς ακόμη μεθύσι», η κατάσταση στην οποία είμαστε όταν ανοίγουμε και δεύτερο μπουκάλι, εξού και το γαλλικό αντίστοιχο «l'entre deux bouteilles» που παραθέτει.}

τσακριντζίω [tsaʃʁidzjo] (Ροδ.) : μεθό.

[< *çakıştırd(im)*, αόρ. του ρ. *çakıştırmak* (Κουκκίδης, 98) «πίνω βαθμηδόν οίνον κτλ. και κάμνω διάθεσιν» (Χλωρός, Α 646), με φωνητική επίδραση από το *τσακίρ κέφι* (Συντ.) (چاقشديرمق)]

τσάκισμα, το [tsáʃizma] (Γαρ.) : «Κόλπα στο χορό από το χορευτή της “ομπρός μεράς”».

[< *τσακίζω* (ΑΚΜ)]

τσάκι τσάκι (επιφ.) [tsáʃi tsáʃi] (Πιτ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ.) : κλητικό επιφώνημα για τις κόττες, π.χ. για να έρθουν να φάνε.

[πβ. (TDK) διαλεκτ. *cikcik* «Civcivleri çağırma ünlemi: Cik cik, geh geh» (επιφ. κλήσης νεοσσών), *çakçak* ‘ένα είδος πουλιού’ & *çak çak* «ancıların zağarları çağırma için kullandıkları ünlem» (επιφ. που χρησιμοποιείται για την κλήση κυνηγετικών σκυλιών) (Συντ.)]

{Λέγεται και *νά τσάκι τσάκι* (Ιδομ.), με τονισμένο το *νά*, πβ. *νά κουκιού κουκιού, νά ψι ψι ψι ψί, νά τζονά* (για τη προσθήκη του *νά*, βλ. στο λ. *τζό* σχετική επισήμανση του Πιτυκάκη). Ο Πάγκαλος έχει και τον τύπο *τζούκι τζούκι*, αλλά και τους δύο ως κλητ. επιφ. για χοίρους. Στα τουρκ. *çakçak* σημαίνει διαλεκτικός (κατά το TDK) ‘φλύαρος, κουτσομπολής’. Ίσως από εδώ η τσασκ’*τσακίδα* ‘πολυλογού, που δεν βάζει γλώσσα μέσα’, που έχω ακούσει από Ηρακλειώτες μικρασιατικής καταγωγής (Αττάλεια).}

τσακμάκι, βλ. **τσακουμάκι**.

τσακουμάκι, το [tsakumáʃi] & **τσακμάκι*** [tsakmáʃi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ.) : «ο δια πυρίτου λίθου αναπτέρ, άλλοτε ελέγετο “πυρόβολος” χρησιμοποιουμένης και ίσκας» (Παπ.).

[< *çakmak* (Παπ.) (چاقماق, چاقمق)]

{*Τσακουμάκι* είναι (ήταν) γενικά ο αναπτέρας. Με επιθ. σημ. χαρακτηρίζει μηχανήμα που παίρνει μπρος με την πρώτη (Κριτσ.) ή τον πολύ εύστροφο άνθρωπο. Στην τελευταία σημ. διαφαίνεται επίδραση από το ρ. *çakmak* ‘καρφώνω’, στη σημ. ‘σκαμπάζω’ (αργκό, κατά το TDK).}

τσακουμακίζω [tsakumatʃizo] & **τσακουμακό** [tsakumakó] & **τσακμακό** [tsakmakó] (Πάγκ., Ξανθιν., Ιδομ., Κασσ.) : προσπαθώ να ανάγω το τσακουμάκι.

[< *çakmak* (Πάγκ.) / μάλλον < *τσακουμάκι* (Συντ.)]

τσακουμακίστρα, η [tsakumatʃistra] (Πάγκ., Ξανθιν., Κριτσ.) : επικρουστήρας παλιών πυροβόλων όπλων.

[< *τσακουμακίζω* (Πάγκ.)]

τσακουμακόπετρα, η [tsakumakópetra] & **τσακμακόπετρα** [tsakmakópetra] & **τζακουμακόπετρα** [dzakumakópetra] (Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ.) : 1. ο πυριτόλιθος που έμπαινε στον επικρουστήρα των παλιών πολεμικών όπλων· 2. η πέτρα του αναπτέρ.

[< *τσακουμάκι* + *πέτρα* (Πάγκ.)]

{Ίσως πρόκειται για μισομεταφρασμένο δάνειο: < *çakmak taşı* (چاقمق طاشی) ‘πυρίτης λίθος’.

τσαλάπατο, το [tsalápató] (Πάγκ., Κασσ.) : 1. θόρυβος από πατήματα (βλ. και *τσαλοπάταχο*)· 2. πατημένο έδαφος.

[< *τσαλαπατώ* (Πάγκ.)]

τσαλέγκι, βλ. **τσελένκι**.

τσαλίμι*, το [tsalími] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ.) : 1. επίδειξη· 2. πονηριά, τέχνασμα, υπεκφυγή· 3. πηδηματάκι, χαριτωμένη κίνηση (στον χορό)· ΥΠΟΚΟΡ. **τσαλιμάκι**, το, συχνά στον πληθ. *τα τσαλιμάκια*.

[< *çalım* (Παπ.) (چاليم, چالم)]

τσαλιστεγώ^(Α) [tsalistéγo] (Πάγκ.) : φροντζώ, αγωνίζομαι, κοπιάζω, προσπαθώ.

[ίσως < *çalıştırd(im)*, αόρ. του ρ. *çalışmak* ‘εργάζομαι’ (Πάγκ.) (چالیشمق, چالیشمق)]

{Στον Πάγκαλο (2η έκδοση, Ε 400) λημματογραφείται (ίσως από αβλεπνιά) ως **τσαλιτεγώ**, με συνώνυμο το ρ. *περμαχώ*, στο οποίο όμως (Δ 505) γίνεται παραπομπή στο *τσαλιστεγώ*. Ο Ανδριώτης έχει: *τσαλιστεγώ*.}

τσαλιτεγώ, βλ. **τσαλιστεγώ**.

τσαλμάς (επιθ. προσ.) [tsalmás] (Ιδομ^β) : αυτός που φοράει σαρίκι.

[< διαλεκτ. *çalma* (TDK) ‘κεφαλομάντιλο’ (Συντ.) (چالمه)]

{Η λ. ήδη στον Μπουνιαλή: *γιαντίσσαροι, τζαμόγλινα, τσαλμάδες*, σουμπασήδες (Αλεξίου & Αποσκήτη, 460). Η σημ. ‘σαρκοφόρος’ κατά μετωνυμία: ο Meynard (Α 569) διευκρινίζει ότι *çalma* είναι ένα απλό τουρμπάνι χρώματος εκρού και ότι πρόκειται για λέξη που χρησιμοποιείται (1881) λίγο. Ο Χλωρός (1899) δεν την έχει. Το TDK την έχει ως διαλεκτική: *çalma / çelme*.}

τσαλοπάταχο, το [tsalopátaxo] (Τσιρ.) : «θόρυβος από ομαδικό ακατάστατο βηματισμό».

[< *τσαλο-* + *πάταχο* ‘πάταγος’, κατά το *τσαλοπάτημα* (Συντ.)]

τσαλοπάτιμα, το [tsalopátima] (Αποστ., Τσιρ., Ιδομ^B, Κασσ.) : η ενέργεια του τσαλοπατώ.
[< τσαλοπατώ (Συντ.)]

τσαλοπατώ [tsalopató] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν^A, Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ.) : ποδοπατώ, τσαλαπατώ.

[< *çala* ‘σφοδρός’ + *πατώ* (Παπ.) (چالا، چالچا)
{Κατά το *AKN* : (μυν.) τσαλαπατώ < άτσαλα + πατώ. Ίσως η ετυμολ. του Παπαρηγοράκη να είναι η σωστή: Ο Χλωρός (Α 648) έχει το επίρρ. *çala* να χρησιμοποιείται μόνο σε ρημ. περιφρ. με τη σημ. ‘σφοδρός’. Στο *Τουρκο-ελληνικό Λεξικό των Tuncay & Καρατζά* (Αθήνα 2000) υπάρχει ως *çala-* με την ένδειξη «πρόθεμα ταχύτητας». Ο Matthias Kappler (σ. 52 & 122) θεωρεί το τσαλοπατώ «composto ibrido» (υβριδικό σύνθετο) από το τουρκ. ρημ. θέμα *çal-* ‘χτυπώ’ και το νεοελλ. *πατώ*, ίσως μέσω του τουρκ. *çala*, που ως πρώτο συνθετικό έχει σημ. επιτακτική, θαμιστική κλπ.}

τσαμασίρι, το [tsamasíri] (ΚριτσΓ^π.): 1. εσώρουχο· 2. μπουγάδα.
[< *çamaşır* (Κριτσ.) (چاماشیر)]

τσάμι, το [tsámi] (ΚριτσΓ^π.): το πεύκο.
[< *çam* (Κριτσ.) (چام)]

τσαμούζα, βλ. τζαμούζα.

τσαμούρης (επίθ. προσ.) [tsamúris] (Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ.) : 1. ακάθαρτος· 2. ευέξαπτος, χυδαίος, υβριστής· 3. «μτφ. ο οργών, σφριγών, προς συνουσίαν» (Πάγκ.), γυναικάς.
[< *çamur* ‘λάσπη’ (Πάγκ.) (چامور، چمور)]

{Κατά το *TDK* η λ. *çamur* χρησιμοποιείται (μτφ.) και ως επίθετο, με τη μειωτ. σημ. «sataşkan, çevresini tedirgin eden, sulu, arsız» – που αποδίδεται μονολεκτικά στο κρητικό ιδίωμα με τον επίσης μειωτικό χαρακτηρισμό προσώπου: πηλά ‘λάσπες’.

τσαμουρίζω [tsamurízo] (Πιτ., Ιδομ^B, Κασσ.) : υβρίζω βάνουσα με προσβλητικά χυδαία λόγια.
[< τσαμούρης (Συντ.)]

{Εκφράσεις που περιέχουν τη λ. λάσπη / *çamur* με τη σημ. ‘ύβρις, συκοφαντία’ ή ‘ηθικός ξεπεσμός’ υπάρχουν και στις δύο γλώσσες (βλ. Χλωρός, Α 650). Μία από αυτές είναι η έκφρ. *çamur atmak* / ρίχνω λάσπη.}

τσαμουρλούκια, τα [tsamurlúʃa] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B.): 1. απρέπειες, βάνουση, ανοίκεια, χυδαία συμπεριφορά· 2. προσκόμματα, αντιξοότητες, παραξενιές.

[< *çamurluk* ‘βόρβορος’ (Παπ.) / ‘τρέλα’ (Ξανθιν.) (چامورلوق)]

{Ο Αποστολάκης λημματογραφεί τη λ. στον ενικό: τσαμουρλούκι. *çamurluk* σημαίνει ‘λασπώτοπος· λασπωτήρας, γκέτες για τη λάσπη’ και ‘αδιακρισία’. Η ρημ. περίφρ. *çamurluk etmek* σημαίνει ‘ενοχλώ, γίνομαι αδιάκριτος’. Η λ. τσαμουρλούκι ίσως όχι κατευθείαν από τα τουρκικά αλλά από τη λ. τσαμούρης (βλ.) + *-λούκι* (φωνητ. παραλλαγή της παραγωγικής κατάληξης *-λίκι*).}

τσαμπάγης, βλ. τζαμπάζης.

τσαμπαζηλίκι, βλ. τζαμπαζιλίκι.

τσαμπάζης, βλ. τζαμπάζης.

τσαμπαζιλίκι, βλ. τζαμπαζιλίκι.

τσαμπατζοδουλιά, βλ. ζαμπατζοδουλιά.

τσανάκα, βλ. τσανάκι.

τσανάκι*, το [tsanáʃi] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Χουστ.): 1. βαθύ πήλινο πιάτο· ΜΕΓΕΘ. τσανάκα, η [tsanáka] : πήλινη λεκάνη· 2. (μτφ.) ανήθικος, κακός, χαρακτήρας· ΦΡ. «καλό τσανάκι (ειρων.) : παστρικός και παστρικό τσανάκι» (Κονδ.) || χωρίσαμε τα τσανάκια μας: διακόψαμε τη σχέση ή τη συνεργασία μας (Αποστ., Τσιρ.).

[< *çanak* (Παπ.) (چاناق، چاناق)]

{Στη συμπεροφορά με το άρθρο στην αιτιατική (*την/μιαν τσανάκα*) ηχηροποίηση [ts > tz] και από εδώ ονομαστική *ή/μια τζανάκα*. Αλλά υπάρχει και τουρκ. διαλεκτ. *çanak* (*TDK*). Ο Κριτσωτάκης λημματογραφεί το ουδ. ως τζανάκι.}

τσανακλίκι, το [tsanaklíʃi] (ΚριτσΓ^π.): «γαβάθα, μεγάλο και βαθύ πιάτο» (βλ. σημείωση).

[< *çanaklık* (Κριτσ.)]

{Το *TDK* την έχει τη λ. *çanaklık* με τη σημ. ‘παρτηρητήριο’. Κατά τον Χλωρό (Α 651) σημαίνει «θωρακείον, ήτοι το μέρος του ιστού, εφ’ ού αναβαίνοντες ίστανται οι ναύται». Πρόκειται για στρογγυλή ξύλινη εξεδρα (σαν μεγάλο πιάτο) στερεωμένη ψηλά στο κεντρικό κατάρτι. Στη ναυτική ορολογία λέγεται κορακοφωλιά. Σε άλλα μέρη της Ελλάδας τσανακλίκι σημαίνει ‘πιατοθήκη’. Με τη σημ. αυτή και το *çanaklık* ως συνώνυμο του *tabaklık* στην καθομιλουμένη.}

τσανακογλείφτης (επίθ. προσ.) [tsanakolífiftis] (Τσιρ.) : κόλακας, χαμερής.

[< τσανάκι + γλείφτης (Τσιρ.)]

{Ίσως μισομεταφρασμένο το τουρκ. *çanak yalayıcı* (چاناق يالايچی), βλ. Χλωρός, Β 1997. Βλ. επίσης *σαγανολγείφτης* και *γλειφοσαγάνης*.}

τσανακομπάρντακα, τα [tsanakobárdaka] (Πιτ.) : «Τα διάφορα πήλινα οικιακά σκεύη της κουζίνας, μονολεκτικά».

[< *çanak* 'πίατο πήλινο, γαβάθα' + *μπαρντάκι* (Πιτ.) / *μάλλον* < *τσανάκια* + *μπαρντάκια* (Συντ.)]

{Πβ. τουρκ. *çanak cömlek* με την ίδια σημασία: «τριβλέια και αργεία, ήτοι τα χειρώδη του μαγειρείου» (Χλωρός, Α 651), βλ. και λ. *τσουμπλέκια*.}

τσανθιά, η [tsanθιά] (Ιδομ.) : **1.** η ποσότητα που χωράει μια τσάντα· **2.** χτύπημα με τσάντα.

[< *τσάντα*: *κατάλ.* -θιά αντί -τια, πβ. *φωτιά/φωθιά* (Συντ.)]

τσάντα*, η [tsánta] (Παπ.) : «σακκίδιον χειρός».

[< *çanta* (Παπ.)] (چانتہ، چانطہ، چنطہ)

τσανταρμάς, βλ. **τζανταρμάς**.

τσαντηρώνω, βλ. **τσαντριώνω**.

τσαντίρι*, το [tsadiri] (Παπ., Πάγκ., Κονδ.) : σκηνή, αντίσκηνο.

[< *çadır* (Παπ.)] (چادر)

τσαντριώνω [tsadirióno] (Παπ., Ροδ., Ιδομ^β) : στήνω τη σκηνή, κατασκηνώνω.

[< *τσαντίρι* (Παπ.)]

{Ο Παπαγρηγοράκης γράφει: *τσαντηρώνω*.}

τσαξιλίκι, το [tsaksiriliti] : «Εκ του Τουρκ.

Tsakchir = βρακίον και της τουρκ. επιθετ. καταλήξεως -lik. Τσαξιλίκι άρα σημαίνει ύφασμα κατάλληλο δι' έν βρακίον». Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 95).

[< *çaksirlik* (Mehmet Yunus & Ξανθοουδίδης) < *çaksir* «αναξυρίς, ήτοι πλατεία περισκελίσ εν χρήσει παρά τοις ανατολικοίς λαοίς και τοις ιερεύσιν άλλοτε» (Χλωρός, Α 646)] (چاقشیر)

τσαούσις^{1*}, ο [tsaúsisis] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Αποστ., Τσιρ.) & **τσαούσης** [tsaúhis] (Τσιρ.) : **1.** λοχίας {του οθωμανικού στρατού} (κατά τον Παπ. και τον Κονδ.), ταγματάρχης (κατά τον Πάγκ.)· **2.** «λέγεται ενίοτε ακόμη ως αστείων» σημειώνει ο Παπαγρηγοράκης, χωρίς να προσδιορίζει το νόημα του αστεισμού (ίσως εννοεί το 4 ή το *τσαούσης*²)· **3.** τόκοι δανείου· **4.** ο πρωκτός· ΦΡ. *από τον τσαούση περνούνε όλα*: η καλοπέραση είναι μάταιη, αφού στο τέλος όλα γίνονται κόπρανα.

[< *çanus* (Παπ.)] (چاوش)

{Κατά το *TDK* η λ. *çanus* ιστορ. εδήλωνε διάφορα αξιώματα και καθήκοντα (βλ. και Meynard, Α 573). Ένα από αυτά ήταν η εισπραξη φόρων (Μπόγκας, σ. 213 & 161). Έτσι εξηγείται (κατά μετωνυμία) η σημ. 3 (μόνο στον Τσιριγωτάκη) : «οφειλόμενο μερίδιο εισοδήματος ως τόκος σε δανεισμό. Όταν κάποιος δανειζόταν από τοκογλύφους χρήματα, πλήρωνε από το παραγόμενο εισόδημα το δάνειο και τον τσαούση. Βγάλε ντελόγο όξω τον τσαούση, δηλ. αφάιρεσε το

ανάλογο της οφειλής». Από εδώ και η σημ. 4 (επίσης μόνο στον Τσιριγωτάκη), όπως φαίνεται στο αίτημα για τη διαδικασία της θρέψης, το οποίο παραθέτει: «πέντε πέντε κουβαλούνε, τα σφυριά σφυροκοπούνε κι η μαούνα 'νεμαζώνε και στον κάρabo τα ρίχνει κι ο τσαούσης ξεφορτώνει». Παραλλαγές του αιγίματος βλ. στο: Χρυσούλα Χατζητάκη-Καμωμένου, *Θησαυρός νεοελληνικών αιγιμάτων*, Πανεπ. Εκδ. Κρήτης, 2010, σ. 215. Άλλη παραλλαγή στο περιод. *Νεοελληνικά Ανάλεκτα*, τόμος Α', φυλλάδιο Δ', Φεβρ. 1871, σ. 205: «Με τα πέντε τα μαζώνουν, / τα σφυριά κατακτυπούν, / ο Τσαούσης τα μαζώνει / κι ο Αγάς τα ξεφορτώνει. (Δάχτυλα, δόντια, στόμα, κώλος)».

τσαούσις² (επιθ. προσ.) [tsaúsisis] (Αποστ., Τσιρ.) : καπάτσος, καταφερτζής.

[*μάλλον* < θηλ. *τσαούσα* (λαϊκ.) 'καπάτσα και γλωσσού' (Συντ.)]

{Το *AKN* έχει τη λ. *τσαούσης* με τις σημ. 'βαθμός υπαξιοματικού του οθωμανικού στρατού' και (μτφ., οικ.) 'για άνθρωπο πεισματάρη, απαιτητικό και δυναμικό'. Το θηλ. *τσαούσα* το έχει μόνο με τη δεύτερη σημασία, εξού και το σχετικό παράδειγμα χρήσης: *Αυσή η μικρή είναι μια τσαούσα!* Για τη σημ. αυτή σημειώνει σχετικά ο Μπόγκας (σ. 213) : «Σήμερα {1959} τσαούσα λένε οι Κων/πολίτες τη θρασεία γυναίκα». Απ' όσο ξέρω και όπως δείχνει η αναζήτηση στο Διαδίκτυο και στο *Google books*, με αυτήν τη σημ. η λ. χρησιμοποιείται μόνο στο θηλυκό. Πιθανότατα το αρσ. *τσαούσης* στη σημ. 'καπάτσος, καταφερτζής' δεν προέκυψε όπως ο *τσαούσις*¹, αλλά δημιουργήθηκε με βάση το θηλ. *τσαούσα*.}

τσαούσι^(α), το [tsaúsi] (Πιτ.) : «Ποικιλία επιτραπέζιου σταφυλιού με λευκές στρογγυλές ρόγες όχι πολύ τραγανές, αρωματικό και πρώιμο, όπως το λιάτικο. Θεωρείται από τις καλύτερες ποικιλίες. Κατά την παράδοση τα πρώτα κλήματα τα έφερε κάποιος Πασάς του Ηρακλείου από την Πόλη, σαν δώρο στον τότε Μητροπολίτη Κρήτης». [< *çanus* (Κουκκίδης, 99) / *çanus üzümi* «είδος εξαμρέτου σταφυλής της Κ/πόλεως, κ. τσαούσι» (Χλωρός, Α 651) (Συντ.)] (چاوش اوزومی)

τσαουσιλίκι, το [tsausililiti] (Ξανθιν.) : αρχηγία, ηγεσία.

[< μsn. *τσαούσιος* (< *çanus* 'λοχίας') + -*λίκα* (Ξανθιν.)]

{Υπάρχει και το τουρκ. *çanusluk* چاوشلق «ο βαθμός του λοχίου» (Χλωρός, Α 651), αλλά ο αναμενόμενος ελλ. τ. είναι **τσαουσιουλοίκι*.}

τσαούσης, βλ. **τσαούσις**¹.

τσαπατσούλης* (επιθ. προσ.) [tsapatsúlis] (Παπ.,

Πάγκ., Τσιρ., Δαρ., Ιδομ^B., Χουστ.) : «αδέξι-
ος, εχθρός της τάξεως» (Παπ.)· ΕΠΙΡΡ. **τσαπα-
τσούλικα**.

[< *çaracıml* (Παπ.)] (چارچاق)

τσαπατσουλιά*, η [tsapatsulá] (Τσιρ., Ιδομ^B.): η ιδιότητα του τσαπατσούλη.

[< *τσαπατσούλης* (ΑΚΝ)]

τσάπια, τα [tsáɾja] (Ξανθιν., Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B.): **1.** συνήθειες, χούγια, ιδιοτροπίες· **2.** ηθικά ολισθήματα, παραστρατήματα, παρεκτροπές.

[μάλλον < *çap* ‘διαμέτρημα’, στη μτρ. του ση-
μασία: πληθ. όπως τα *χούγια* (Συντ.)] (چاپ)

{Κατά το *TDK* η λ. *çap* έχει και τη μτρ. σημ. «bilgi, deneyim ve yeteneklerin tümü, kalibre» (απόδοση: το σύνολο των γνώσεων, εμπειριών και ικανοτήτων ενός ανθρώπου, το “διαμέτρημά” του). Το παράδειγμα χρήσης του Αποστολάκη στη σημ. 2 (Ξανθινόγυνη να *κουκουλώσουνε τα τσάπια τζη, τάζε πως είμαστε εμείς στραβοί*) αναφέρεται σε “ατασθαλίες” γυναικας και αντανακλά τη στερεοτυπική ηθική, η οποία ανέχεται μόνο των ανδρών τις “ατασθαλίες”.

τσαπίνης, βλ. **τσαχπίνης**.

τσαπινιά, βλ. **τσαχπινιά**.

τσαπιντζίω [tsapirdizo] & **τσαπιντό** [tsapirdó] (Πάγκ., Ξανθιν., Τσιρ.) : «Μεταφορικός πειράζω τινά ερωτικώς» (Πάγκ.).

[βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Ο Πάγκαλος ετυμολογεί «εκ του αορ. *çarpındım* του τουρκ. *çarpınmak* (= συζήτω) κατά μετάθεσιν φθόγγων», ο Ξανθινάκης από το *çarpınmak* ‘ενοχλώ’. Κατά το *TDK* τόσο το *çarpınmak* όσο και το (διαλεκτ.) *çarpınmak* (μέσα αμετάβατα και τα δύο) έχουν σημασίες που δεν σχετίζονται με τα παραπάνω: αγωνίζομαι, χτυπιέμαι, σφραδάζω κλπ. Ίσως το το *τσαπιντζίω* να προέκυψε από το *τσαρπιτζίω* [< αόρ. *çarpı(ım)* του ρ. *çarpmak* (چارپیتو) ‘σπλήττω, προσβάλλω, κτυπώ, πατάσσω» (Χλωρός, Α 643), στη μτρ. σημ. (βλ. *TDK*) «zekicilikle etkilemek, şaşırtmak» (γοητεύω, εντυπωσιάζω, εκπλήττω) ως εξής: *τσαρπιτζίω* με ανάπτυξη [i] για διάσπαση του [ɾɪ] > **τσαρπιτζίω* με ηχηροποίηση [t > d] και μετάθεση του [ɾ] > *τραπιντζίω*. Ο Κουκκίδης (σ. 100) έχει το ρ. *τσαρπιτζίω* (Θράκη) με τη σημ. «προσβάλλω, κτυπώ, συναντώ, επιτιμώ». Άλλο πιθανό έτυμο: το οθωμ. *çarpımak* = *ışgal etmek* (καταπατώ, καταλαμβάνω, κατέχω, απασχολώ) που βρίσκουμε στο: *Osmanlıcadan Türkçeden söz karşılıkları taratma dergisi*, TDK, 1934, 2ος τόμος, σ. 937.}

τσαπιντζισμα, το [tsapirdizma] (Τσιρ.) : τολμηρό ερωτικό πείραγμα.

[< *τσαπιντζίω* (Συντ.)]

τσαπράζι, το [tsaprazí] (Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ.) : **1.** σπαστός σουγιάς με καμπυλωτή πριονωτή λάμα, που τον χρησιμοποιούν κυρίως για το κλάδεμα του αμπελιού· **2.** «στη φρ. “κάνω τσαπράζι του σαράκου” = μετακινώ τα δόντια του πριονιού ένα αριστερά και ένα δεξιά κατά σειρά, ώστε να πριονίζει καλύτερα» (Ξανθιν.), βλ. *τσαπραζολόγος*.

[< *çarpıraz* ‘σταυρωτός’ (Ξανθιν.), κατά το *TDK* από το περσ. *çep* ‘αριστερά’ + *râst* ‘δεξιά’. Για το πέραςμα από το ‘στράβωμα των δοντιών του πριονιού’ στον ‘πριονωτό σουγιά’ βλ. σημείωση (Συντ.)] (چارچاز، چارچاز، چپراز)

{Στο *ΑΚΝ* η λ. *τσαπράζι* στον πληθυντικό: *τσαπράζια* ‘τα ασημένια ή χρυσά κοσμήματα της ελληνικής, εθνικής αντρικής φορεσιάς, που τα φορούν σταυρωτά στο στήθος’. Με τη σημ. ‘γιλέκα [waistcoats]’ (πβ. «γελέκιον κεντητόν και σταυρωτόν με κομβία διασταυρούμενα» (Χλωρός, Α 639) η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: *Ουστάδες κακορίζικοι και πού ‘ναι τα κιουρδάμνια, / με ποια καρδιά τα βγάλατε καβούκια και τσαπράζια* (βλ. *Dedes*, 359 & 373).

Ο Παπαγιργοράκης (σ. 131) αναφέρει την λ. *τσαπράζι*, χωρίς ερμηνεία, μαζί με λέξεις που τις παρέλειψε «διότι δεν ακούονται ποσώς σήμερον {= 1952} ούτε από τους γεροντοτέρους». Δεν ακούγεται η φρ. *κάνω τσαπράζι*, αλλά η ονομασία του ειδικού αυτού σουγιά επιβιώνει ως τις μέρες μας (αλλά όχι σε όλη την Κρήτη, βλ. παρακάτω). Η έκφραση *κάνω τσαπράζι του σαράκου* σχετίζεται με το οθωμ. *çarpıraz* (βλ. *TDK*), στη σημ. «*testerenin çalıskın sikişmasını önlemek için dişlerin sağa ve sola birer atlayarak eğilmesi*» (απόδοση: στράβωμα των δοντιών του πριονιού ένα δεξιά ένα αριστερά για να μην μπουκώνει κατά τη χρήση). Προφανώς η λ. *τσαπράζι* σήμαινε αρχικά ‘στράβωμα των δοντιών ενός πριονωτού μαχαιριού’ (βλ. και το ερμηνεία του Κριτσωτάκη στο λ. *τσαπραζολόγος*), και στη συνέχεια ονομάστηκε έτσι ο συγκεκριμένος τύπος σουγιά. Για το στράβωμα των δοντιών του πριονιού, στο Αμάρη χρησιμοποιούν το ρ. *τσαπραζώνω* (πληροφορία από τον φίλο Νίκο Φουντεδάκη).

Στα τουρκ. ο σουγιάς για το κλάδεμα του αμπελιού λέγεται *bağ bıçağı*, κ.λ. ‘μαχαίρι αμπελιού’, από το οποίο προέρχεται πιθανότητα ως μτρφ. η λ. «*αμπελομάσαιο*, το: ειδική μάχαιρα προς κλάδευσιν των αμπελών» (Νικ. Κοντοσόπουλος, “Το γλωσσικόν ιδίωμα της Αλικαρνασσού Μ. Ασίας”, *Αθηνά*, 62 (1958), 271). Λέγεται επίσης *bağ budama testeresi*. Η αναζήτηση εικόνων στο Διαδίκτυο (με κλειδί αυτές τις δύο τουρκ. ονομασίες) έδειξε ότι είναι πανομοιό-

τυπος με το κρητ. τσαπράζι, το οποίο στη Δυτ. Κρήτη λέγεται *σβαρνάς* (βλ..)

τσαπραζολόγος, ο [tsaprazológos] (Κριτσ.) : «ειδικό εργαλείο, παρόμοιο με πένσα, που με αυτό γίνεται το τσαπράζι στα πριόνια και στα σαρακομάχαρα, με μια ελαφριά πίεση στα δοντάκια, για να πάρουν χιαστί διάταξη».

[< τσαπράζι + -λόγος (βλ. -λόγος³ στο *AKN*) (Συντ.)]

{Για ένα διαφορετικό εργαλείο με το όνομα *τσαπραζολόγος*, αλλά που έκανε την ίδια δουλειά, γράφει αναλυτικά σε ομότιτλο άρθρο του, ο Βαγγέλης Μαυροδής στο http://respentza.blogspot.gr/2013/11/blog-post_8802.html. Στα τουρκικά ο *τσαπραζολόγος* λέγεται *çapraz demiri*, κ.λ. *τσαπραζοσίδηρο, και *testere çaprazı*, κ. λ. *πριονοτσαπράζο (βλ. λέξεις στο *TDK*.)}

τσαπραζώνο, βλ. **τσαπράζι**.

τσαρδάκι*, το [tsardáʃi] & **τσαρντάκι** [tsardáʃi] (Πιτ., Ιδομ., Κριτσ^{1*}) : «Όχι το τσαρδάκι της Κοινής στη σημασία καλύβη, παράπηγμα, αλλά η κληματαριά και συγκεκριμένα το σύστημα από οριζόντιους μικρούς δοκούς και καλάμια που στηρίζεται σε ανθεκτικούς κάθετους δοκούς από σίδηρο ή ξύλα και χρησιμοποιείται για να απλωθούν οι μακροί βλαστοί της “κρεβατίνας” (= κληματαριάς)» (Πιτ.).

[< τουρκ. *çardak* (Πιτ.) / από το περσικά, όπου κ.λ. σημαίνει ‘τέσσερεις στύλοι’ (*EANEI*)] (چارطاق، چارداغی، چارداق)

{Υπάρχει και η λ. *τσαρδάκα*, η, που σημαίνει: 1. πρόχειρη καλύβα, μάλλον στέγαστρο για σκιά (συνήθως σε αμπέλι ή μπιστανί). 2. ξύλινη κατασκευή πάνω στην οποία απλώνεται μια κληματαριά [μεγεθ. του *τσαρδάκι* (που θεωρήθηκε υποκοριστικό); ή κατευθείαν < *çardak* + κατάλ. θηλ. -α, από επίδραση συναφών λέξεων, όπως: καλύβα, κρεβατίνα]. Στα τουρκ. η κληματαριά λέγεται *bağ çardağı* (bağ ‘κλήμα, αμπέλι’) και διαλεκτ. *kiravat* (< *κρεβάτα* ‘κρεβατίνα’). Αντίστροφος λεξιλογικός δανεισμός και για τη σημ. ‘καλύβα’: τουρκ. διαλεκτ. *galif* (< *καλύβα*), κατά το *TDK* «*tarla ve bostan beçileri için tahtadan yapılmış kulübe*» (= ξύλινη καλύβα για τους φύλακες αγρών ή μπιστανιών), πβ. κρητ. *δραγκατοκάλυβο* (Κριάρης, 83). Και στις δύο περιπτώσεις, υπάρχουν φωνητικές παραλλαγές, βλ. Tzitzilis, σ. 51 και 74 αντίστοιχα.}

τσαρδακιάζω [tsardafázo] & **τσαρντακιάζω** [tsardatázo] (Πιτ., Ιδομ., Τσιφ., Κριτσ^{1*}) : κατασκευάζω *τσαρδάκι* και απλώνω πάνω σ’ αυτό τα κλήματα της κληματαριάς, κρεβατινιάζω. [< *τσαρδάκι* (Συντ.)]

{Το ρ. *τσαρδακιάζω* το λέμε και για την υποσύλωση άλλων φυτών, π.χ. ντοματιές.}

τσαρδέομαι [tsardénome] (Πάγκ.) : κατοικώ, διαμένω σε τσαρδί, σε καλύβα.

[< *τσαρδί* (Πάγκ.)]

τσαρδί*, το [tsarði] (Πάγκ.) : σκηνή, τσαντίρι.

[< *çadir* ‘σκηνή’ ή < *çardak* (Πάγκ.) (σωστό μόνο το δεύτερο)]

{Κατά το *AKN*, αναδρ. σχημ. από το *τσαρδάκι* (< *çardak*) που θεωρήθηκε υποκοριστικό. Βλ. και *τσαρδάκι*.}

τσαρέζι, βλ. **τσαρέζι**.

τσαρές, βλ. **τζαρές¹**.

τσάρκι, το [tsárki / tsártʃi ?] : τροχός πλοίου. Η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1848: *Χρυσά ήτα τα παμπόρια του, τα τσάρκια ασημένια, / κ’ η βάρκα όπου μπήκενε ήτونه γιαλιτσένια* (βλ. Πλανάνης, 94· από: *Αρχαίον Παύλου Βλαστόύ*, 15ος τόμος, σ. 983-985).

[< *çark* ‘τροχός’, από το περσ. *çarh* (*TDK*) (Συντ.)] (چرخ)

τσαρκιχί (άκλ. επίθ.) [tsarkíʃi] : τετράγωνος. Η λ. σε προκοδοτήριο του 1864: *πέντε τέντζερα μπακίρι τσαρκιχί* (*A. Δ. Η.*, 2 / 13-640)

[< *çaw-gıze* (Χλωρός, A 644) (Συντ.)] (چرکشه)

τσαρντάκι, βλ. **τσαρδάκι**.

τσαρουκλί, βλ. **ταρουκλί**.

τσαρούγια*, τα [tsarúja] (Ιδομ., Τσιφ.) : «φθαρμμένα παπούτσια που δύσκολα περπατάς μ’ αυτά» (Τσιφ.).

[< μsn. *τσαρούχιν* < παλιά τουρκ. γλ., σύγκρ. τουρκ. *çarik* (*AKN*)] (چاریق، چاروق)

{Το *TDK* έχει και τους διαλεκτ. τ. *çarh* και *çaruh*.}

τσαρουχίζω [tsarufízo] (Τσιφ., Ιδομ^B) : περπατώ σύροντας τα (φθαρμμένα ή στραβοπατημένα ή μεγαλύτερα από το κανονικό νούμερο) παπούτσια μου.

[< *τσαρούχι* (Συντ.)]

{Συχνότερα λέγεται *κλαρονίζω*: «περπατώ σύροντας στο έδαφος τις κλαρώνες μου» < *κλαρώνα*: «παντούφλα από παλιό παπούτσι και συνήθως πολύ κατεστραμμένη και, κατά κανόνα, μεγαλύτερη απ’ αυτήν που ταιριάζει στο πόδι αυτού που τη φορεί» (βλ. λέξεις στον *Ιδομενέως*).}

τσαρπαλίκια, τα [tsarpalíʃa] (Ξανθιν.) : κλοπές, υπεξαίρεσεις.

[< *çarpma* ‘χτύπημα’ + κατάλ. πληθ. -λίκια (Ξανθιν.)· μάλλον < *τσαρπαλής*, βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Το ρ. *çarpmak* ‘χτυπώ (κάποιον)’ έχει και τη σημ. ‘κλέβω, βουτάω’, όμως η προτεινόμενη

ετυμολογία προσκρούει στο ότι το τουρκ. προέλευσης επίθημα *-(ι)λίκι* δεν μπορεί να προστεθεί σε ξένη λέξη που δεν έχει ήδη περάσει στα ελληνικά, πβ. αγγλ. *conboy* > ελλ. *καουμπούης* > *καουμπούλικα*. Υπάρχει όμως το τουρκ. *zarfmalı* ‘αυτός που μπορεί να κάνει ό,τι σημαίνει η λ. zarfma. Από αυτό, με απλοποίηση [rɪm] > [ɾɪ], μπορεί να προκύψει η λ. *τσαρπαλής* (υπάρχει ως επίθετο στο Διαδίκτυο), και από αυτήν στη συνέχεια η λ. *τσαρπαλικά*.)

τσαρσί^(A), το [tsarsí] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Χουστ., Κασσ.) : **1.** η αγορά (τόπος με καταστήματα), και συνεκδ. η πλατεία, η πιάτσα. **2.** (Τσιρ.) πολυώροφη κατοικία. **3.** (Ροδ.) δρόμος αγοράς.

[< *çarşı* (Παπ.)] (چارشو، چارشی)

{H 2η σημ. ίσως οφείλεται στο ότι η λ. *çarşı* σημαίνει κυρίως ‘σκεπαστή αγορά’ (Χλωρός, A 644), ενώ αρχικά εσήμανε ‘υπαίθρια αγορά’ (κατά τον Nisanyan από το περσ. *çārsū* ‘σταυροδρόμι’ < *çār* ‘τέσσερις’ + *sū* ‘κατευθυνση, δρόμος’: διασταύρωση των δύο κεντρικότερων δρόμων ενός παραδοσιακού οικισμού, γύρω από την οποία βρίσκονταν συγκεντρωμένα τα διάφορα εμπορικά – συνεκδοχικά πήρε διαλεκτικός και τη σημ. ‘πόλη’, βλ. *TDK*). Ίσως αυτό να αντανακλάται στο ερμηνεύμα του Ροδάκη. ΥΠΟΚΟΡ. *τσαρσάκι*, το, στο τοπωνύμιο *Μικρό Τσαρσάκι* (Ηράκλειο, περιοχή Αγίας Τριάδας, κυρίως η οδός Ντεντιδάκηδων). Άλλο τοπωνύμιο: *Χεϊτάν τσαρ(σι)σί* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 349).}

τσαρσιτεύω, βλ. **τσασίτης**.

τσαρσίτης, βλ. **τσασίτης**.

τσασιτεύω [tsasitévo] & **τσατσιτεύω** [tsatsitévo] & **τσαρσιτεύω** [tsarsitévo] (Πάγκ., Κονδ., Τσιρ., Ξανθιν^A, Ιδομ^B) : **1.** κατασκοπεύω. **2.** προδίδω, καταδίδω.

[< *τσασίτης* (Συντ.)]

{Ο τ. *τσασιτεύω* μάλλον από επίδραση της λ. *τσάτσος* ‘ρουφιάνος’. Ο Πάγκalos ετυμολογεί το *τσαρσιτεύω* από το *τσαρσίτης* (βλ. σημείωση στο λ. *τσασίτης*.)}

τσασίτης, ο [tsasitis] (Κονδ., Ιδομ^B) & **τζασίτης** [dzasitis] (Ροδ.) & **τσαρσίτης** [tsarsitis] (Πάγκ., Ξανθιν.) : ο προδότης.

[ίσως < *çarşı* (Πάγκ.) / < *τσαρσί* (Ξανθιν.) / σωστότερα: < *çarşı* ‘κατάσκοπος’ (Συντ.)] (چاشو، چاشویت، چاشود)

{Για την ετυμολογία ο Πάγκalos γράφει: «Ουχι ο άνθρωπος του τσαρσιού, της αγοράς, αρχ. *αγοραίος*, αλλά μεταφορικός ο προδότης κατ’ άδηλον σημασιολογικήν εξέλιξιν». Δεν πρόκει-

ται για αλλαγή σημασίας αλλά για φωνητ. παραθορά: *τσασίτης* > *τσαρσίτης*, ίσως από επίδραση της λ. *τσαρσί*.)

τσασιτυλίκι, το [tsasitilíki] (Κονδ.: χωρίς ερμηνεύμα, Ιδομ^B) : οι πράξεις, η συμπεριφορά του *τσασίτη*.

[< *τσασίτης* + *-λίκι* ή κατευθείαν < *çasitlik* (Συντ.)] (چاشیتلیک)

τσατάλι*, το [tsatáli] (Πάγκ., Γαρ.), Κριτσ^{1x} : **1.** διχλωτό αγροτικό εργαλείο με το οποίο σκορπίζουν τα στάχια μέσα στο αλώνι. **2.** η τσουγκράνα.

[< *çatal* (Πάγκ.)] (چاتال)

{Αντίστροφος λεξιλογικός δανεισμός: τουρκ. *anadolu* (με πολλούς διαλεκτ. φωνητ. τύπους) ‘είδος γεωργικού εργαλείου σε σχήμα προυνιού, δικράνι’ (Δημάσης & Νιζάμ, 124), κατά τον Nisanyan: < *αναδότι* {;} < *αναδίνω*.}

τσατί*, το [tsati] ‘στέγη’ (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν.) : **1.** ξύλινος σκελετός στέγης. **2.** η άκρη της στέγης.

[< *çati* (Παπ.)] (چاتی)

τσατίζομαι* [tsatizome] (Δαρ.) : «αρπάζομαι, νευριάζω, γίνομαι μπροσάφορμος».

[το μεσοπαθ. του *τσατίζω** ‘εκνευρίζω’ (*AKN*), βλ. σημείωση στο *τσατίζω*¹ (Συντ.)]

τσατίζω¹ [tsatizo] (Πάγκ., Ξανθιν.) : προσφέρω τιμή αγοράς για κάτι που πουλιέται.

[< *çatışmak* ‘συγκρούομαι’ (Πάγκ.), αόρ. *çatış(tim)* (Ξανθιν.) / βλ. σημείωση (Συντ.)] (چاتیشم)

{Από τον αόρ. προκύπτει κανονικά ο τ. **τσατιστίζω*. Ίσως το *τσατίζω*¹ να προήλθε κατευθείαν από το θέμα *çat-*, χωρίς το πρόσφυμα *-iz-* που δίνει στο ρ. *çatmak* (چاتمک), στη σημ. ‘συγκρούομαι, καταφέρομαι’, την ιδέα της αλληλοπάθευσης. Από το *çat(iz)-* ‘τσακόνομαι’ ετυμολογεί και το *AKN* το ρ. *τσατίζω* ‘εκνευρίζω κάποιον’, αν και τα ρήματα τουρκικής προέλευσης προκύπτουν κανονικά από τον αόριστο (εξάιρεση: *κονεύω*, βλ.). Σημειώνεται ότι το *τσατίζω* μπορεί να προκύψει κανονικά από τον αόρ. *çatt(im)* του ρ. *çatmak*, που έχει και τη σημ. «καταφέρομαι εναντίον, επιτίθεμαι φραστικά, τα ψέλω σε κάποιον, επιπλήττω» (Tuncay & Καρατζάς, σ. 139).}

τσατίζω² [tsatizo] (Κονδ., Ιδομ.) : «ρίχνομαι, φρ. *την εσάτσιασ*» (Κονδ.) = παρενοχλώ ερωτικά μια κοπέλα.

[μάλλον < *çatt(im)*, αόρ, του ρ. *çatmak*, στη σημ. ‘παρενοχλώ, προκαλώ κάποιον γραπτώς ή προφορικά’ (*TDK*: «yazıyla veya sözle satışmak») (Συντ.)] (چاتیشم)

{Με τη παραπάνω σημασία και το συμφνεκό

«tzatizo/tsatizo : to tease, also used for flirtatious advances» (Alex Baltazzi – George Galdies – George Poulimenos, *A lexicon of Smyrneika – İzmir Rumcası sözlüğü, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Κων/πολη 2012, σ. 110*.)

τσατίλας* (επίθ. προσ.) [tsatilas] (Δαρ.) : αυτός που εκνευρίζεται και θυμώνει εύκολα.
[< τσατίλα < τσατίζω (AKN)]

τσατίρι, βλ. **σατίρι**.

τσατμάς*, ο [tsatmás] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ.) : τοίχος από ξύλα και πηλό. Βλ. και **μπαγατσότοιγος**.
[< *çatma* (Παπ.)] (چشمه)

{Ο Ξανθινάκης έχει με την ίδια ετυμολ. τη λ. **τσατουμάς** με τη σημ. ‘ξύλινος σκελετός στέγης’. Το τουρκ. *çatma* έχει και τις δύο σημασίες.}

τσατματοίτοιγος, ο [tsatmatótixos] (Γαρ.) : τσατμάς (βλ.).

[< τσατμάς + τοίχος (Συντ.)]

τσατουμάς, βλ. **τσατμάς**.

τσάτρα πάτρα, βλ. **σάτρα πάτρα**.

τσαφίζω [tsafizo] (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ.) : **1.** γρατζουνώ, προξενώ αμυχή με τα νύχια (λέγεται ιδίως για τη γάτα). **2.** (μτφ.) σκάφω επιφανειακά το χοράφι.

[ίσως < *çafi* ‘νύχι’ (διαλεκτ. κατά το *TDK*, όπως και το *çafilamak* ‘γρατζουνώ’) (Συντ.)]

{Κατά τον Πάγκαλο «η λ. ίσως ονοματοποιημένη εκ του *τσαφ*». Αλλά αυτό δεν ταιριάζει στην περίπτωση: κατά το *AKN* η λ. *τσαφ* είναι «ηχομημητική λέξη που αποδίδει τον ήχο που κάνει το ξαφνικό άναμμα φωτιάς ή ο σπινθήρας ηλεκτρισμού», πβ. και *τσαφ τσουφ* «ηχομημητική λέξη που αποδίδει τον ήχο που κάνει η ατμομηχανή», ενώ το ρ. *γρατζουνάω* ετυμολογείται ως εξής: «ηχομμ. από ήχο *γρατσ γρατς*». Αν η υπόθεσή μου ευσταθεί, θα πρέπει να συμπεριλάβουμε στον παρόντα κατάλογο και τους τύπους **τσαφονού** & **τσαφονίζω** ‘γρατζουνώ’ (Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ.) καθώς και τα παράγωγα: **τσαφιά**, η (Πιτ., Κονδ., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^β), **τσαφίσμα**, το (Αποστ., Τσιρ.), **τσαφισμαθιά**, η (Πιτ., Κριτσ.), **τσαφονιά**, η & **τσαφονιά** (Ξανθιν., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Ιδομ^β), **τσαφούνισμα**, το (Ροδ., Αποστ., Τσιρ.).}

τσαχαγιάς, βλ. **κιαχαγιάς**.

τσαχπίνης* [tsaxrînis] (επίθ. προσ.) & **τσαπίνης** [tsapînis] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Δαρ.) : ζοηρός, άτακτος: κατά τον Κονδυλάκη: «ζοηροπόνηρος, espiègle» (= κατεργάρης).

[< *çapkin* (Παπ.) / ‘γυναϊκάς, με μάτια ηδουπαθή’ (*AKN*)] (چاپکین)

{Ο Παπαρηγοράκης ίσως επηρεάστηκε από τον Χλωρό (τον οποίο είχε υπόψη), που έχει (A 639) την έκφραση *mahalle çapkini* με τη σημ. «οι άτακτοι παίδες της συνοικίας, κ. τσαπκίν». Πάντως η ακριβής σημ. της... ζοηράδας του *τσαπίνη* φαίνεται από την μαντινάδα που παραθέτει ο Παπαρηγοράκης ως παράδειγμα χρήσης: «*Τσαπίνη* με φωνιάζουσε κι’ ντά ‘ν’ η *τσαπινιά* μου, πως κυνηγώ τσι όμορφες πού ‘να στη γειτονιά μου». Ο Κονδυλάκης καταγράφει τη λέξη ως επίθετο (*τσαχπίνης*, -α, -ικο), με τη σημείωση: «άκλιτον, δεν επροφέρετο το χ». Ο Σκαρλάτος Βυζάντιος (*Η Κωνσταντινούπολις*, 3ος τόμος, Αθήνα 1869, σ. 421) χρησιμοποιεί το γαλλ. *gamins* ως ερμηνευμα της λ. *τσαπκχίνια*, «τα οποία δεν ελλείπουσιν από καμμάς πρωτεουσής, καλούμενα εν ΚΠ [= Κωνσταντινούπολει] μεν επί Βυζαντινόν *Γαρσόνια*, σήμερον δε εν τας Αθήναις *Μάγκαν*».

τσαχπινιά*, η [tsaxrîñá] & **τσαπινιά** [tsapîñá] (Παπ.: στην ανάπτυξη του λ. *τσαπίνης*, Κονδ., Δαρ.) : η συμπεριφορά του τσαχπίνη.
[< *τσαχπίνης* (*AKN*)]

τσαχτίζω [tsaxtízo] (Ξανθιν.) : «στην προσπάθειά μου να πυροβολήσω, τραβώ τη σκανδάλη και κατεβαίνει ο επικρουστήρας του όπλου μου, αλλά δε γίνεται ανάφλεξη και έκρηξη: ακούγεται μόνο ο ήχος τσαχτ. “Όλημερήσιως τση μέρας εκυνήγουνα, μα μουδ’ *εσάχτια!*”». Βλ. σημείωση.

[< *çakt(im)*, αόρ. του ρ. *çakmak*, το οποίο, κατά το *TDK*, διαλεκτ. έχει και τη σημ. «silahla ates etmek» (= πυροβολώ), με τροπή [xt] > [kt], πβ. κτίζω > χτίζω, *bika(im)* > *μπουκτίζω > μπουχτίζω (Συντ.)]

{Ο Ξανθινάκης ετυμολογεί «από τον ήχο τσάχτ του επικρουστήρα του όπλου», αλλά το νόημα του παραδείγματος χρήσης που παραθέτει είναι: όλη μέρα κυνηγούσα μα ούτε που πυροβόλησα.}

τσαχτί [tsaxtí] : Μαντινάδα: *Ζουμπούλι μου τσαχτί μαβί και μενεζέ φοντάνι / κρυφή ‘αν ηγι-αγάπη μας, μα εβγήκε στο μείντάνι* (Λιουδάκι, 42).

[< *açık* ‘ανοιχτό’ (επί χρωμάτων), βλ. σημείωση (Συντ.)] (اچیق)

{Η Λιουδάκι ερμηνεύει σε υποσελίδια σημείωση τη λ. *τσαχτί* ως ‘σκοτεινό’. Όμως πρόκειται για τη λέξη *açık*, που σημαίνει το αντίθετο, δηλ. ‘ανοιχτός’: *açık mavi* = ανοιχτό μπλέ (όπως είναι το χρώμα του ζουμπουλίου). *Βγαίνω στο μείντάνι* = φανερόνομα, αποκαλύπτομαι, βλ. *μείντάνι*.}

τσεβάπι, βλ. **τζεβάπι**.

τσεγκέλι, το [tsendzéli] & **τζεγκέλι** [dzendzéli] & **τσιγκέλι*** [tsindzéli] (Παπ., Πάγκ., Γαρ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ.): **1.** σιδερένιο άγκιστρο για ανάρτηση (συνήθως κρέατος) **2.** είδος παιδιάς που παίζόταν από μικρούς και μεγάλους με δύο παίχτες ως εξής: πιάνονταν με το μικρό δάκτυλο (που τον έκαιπταν σαν γάντζο) και τραβούσαν ο ένας τον άλλον. Νικητής ήταν όποιος κατάφερε να τραβήξει τον άλλο προς το μέρος του (Γαρ.).
[< *çengel* (Παπ.)] (چنگل, چينگل, چنگل)

τσειρέκι, το [tseiréʃi] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Γαρ., Κριτσ., Ιδομ^B): **1.** το τέταρτο της ώρας **2.** μικρό χρονικό διάστημα· ΦΡ. στο *τσειρέκι*: τάχιστα.
[< *çeyrek* (Παπ.)] (چيرك, چاريك)
{Ο Πάγκαλος το γράφει *τσειρέκι*. Ο Ιδομενέως έχει τη λ. με τη σημ. 'κουτσομπολιό, παρασυναγωγή'. Ίσως πρόκειται για λέξη με άλλη προέλευση.}

(*)**τσεκί**, βλ. Παράρτημα 1.

τσεκμετζές, [tsəkmedzəs] & **τσεκουμετζές** [tsəkumedzəs] (Πάγκ., Κριτσ^Γ): συρτάρι ή ντουλάπι που χρησιμεύει ως χρηματοκιβώτιο για εμπόρους.
[< *çekmece* 'συρτάρι' (Πάγκ.)] (چکمه, چکمه جا)

τσελέκι, το [tseléʃi], κυρίως στον πληθ.: τα **τσελέκια** [tseléʃa] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Ιδομ., Χουστ., Κριτσ.) & **τσελέπι**² [tselépi] (Ροδ., Κασσ.): χειροπέδες.
[< *çelik* 'ατσάλι' (Παπ.) / βλ. σημείωση (Συντ.)] {Η λ. *çelik* 'ατσάλι' έχει περάσει στα ελλ. ως *τσέλικα* (και με υποχωρ. αφομ. [e-i > i- i] *τσιλίκα*) με τις σημ. 'ατσάλι, σίδερο' και 'υπαίθριο παιδικό παιχνίδι που παίζεται με δύο βέργες' (AKN). Ο Πάγκαλος (E 409) θεωρεί ότι η λ. *τσέλικα* προέκυψε από το *çelik* «κατά προχωρητικήν αφομοίωσιν» [e-i > e-e] και πήρε τη σημ. 'χειροπέδες' κατά μετωνυμία: «η ύλη αντί του εκ της ύλης κατασκευαζομένου». Επειδή, όπως δείχνει η αναζήτηση στο Διαδίκτυο, η λ. *τσέλικα* 'ατσάλι' φαίνεται να έχει χρησιμοποιηθεί μεταφορικά αλλά όχι μετωνυμικά, και επειδή είναι ασυνήθιστο να έχουμε στην ίδια λέξη άλλοτε υποχωρητική και άλλοτε προχωρητική αφομοίωση για τους ίδιους φθόγγους, ίσως θα πρέπει να υποθέσουμε ότι η λ. *τσέλικα* 'χειροπέδες' έχει άλλη προέλευση: Κατά τον Χλωρό (B 1408) η λ. *keleρce* «χειροπέδη, ήτοι σίδηρα δι' ων δένουσι τους καρπούς των χειρών των κακούργων» προέρχεται από τη λ. *kelep* «σπείρα πλατεία· σίδηρον πλατύ, πέδη». Υπόθεση: *kelep* > **κελέπι* [ʃelépi], με παρετυμολ. επίδρα-

ση από τη λέξη *τσέλικα* 'ατσάλι' > *τσέλεπι* & *τσέλικα*. Προσθέτω την προσωπική μου εμπειρία: οι γονείς μου (γενν. 1904, περιοχή Ηρακλείου & Μοιρών) τις χειροπέδες τις έλεγαν *τσέλεπια* και όχι *τσέλικα*.}

τσελέκομα, το [tselékoma] (Ροδ.): σύλληψη.
[βλ. το επόμενο]

τσελεκόνω [tselekóno] (Παπ., Πιτ., Ξανθιν.): βάζω σε κάποιον χειροπέδες.
[< *τσέλεκι* (Παπ.)]
{Συχνή η χρήση της παθ. μτχ. *τσελεκομένος*.}

τσελένκι, το [tseléʃi] & **τσάλέγκι** [tsaléndzi] (Ροδ.): στολίδι «είδος κοσμήματος εκ πολυτίμων λίθων» (Κουκκίδης, 101). Με τη γραφή **τζελένκι** η λ. σε έμμετρη αφήγηση του 1840: *Επήραν το κεφάλι του κ' εις τον Πασά εβήγκαν, / τζελένκια και χαρίσματα ευθύς τους εδοθήκαν* (Αντωνούσα I. Καμπουροπούλα, *Ποιήματα τραγικά εμπεριέχοντα διαφόρους πολέμους της Κρήτης επί της Ελληνικής Επανάστασης*, Ερμούπολη 1840, σ. 85).

[< *çellenk* «αρχαίον παράσημον απονεμόμενον τοις εν πολέμω δακρυνομένοις αγωνισταίς, κεκοσμημένον δια πολυτίμων λίθων και φερόμενον εν είδει θυσάνου επί του καλύμματος της κεφαλής, στέλγεις» (Χλωρός, A 661) (Συντ.)]

τσελεπής^(A) (επίθ. προσ.) [tselepís] & **τσελεμπής** [tselebis] & **τζελεμπής** [dzelebis] (Παπ., Πάγκ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ.): **1.** ευγενής, ένδοξος **2.** ευπρεπής στο ντύσιμο, καλαίσθητος **3.** καμάρι, λεβέντης.
[< *çelebi* (Παπ.)] (چلی)

τσελεπής, ο [tselépis] & **τζελεπής**, ο [dzelépis] (Ροδ., Κριτσ.) & **τσελεπής**² [tselepís] (Τσιρ.): **1.** μεγαλοβoscός **2.** «ζωέμπορος αιγοπροβάτων, σε αντίθεση με τον τσαμπάζι, που είναι για υποζύγια» (Κριτσ.).

[< *celer* (Κριτσ.) «ζωέμπορος, προβατέμπορος» (Χλωρός, A 620) (Συντ.)] (چلب, چلاب)
{Με την ίδια σημασία και η λ. **τσελεπής** (Στέφ. Ξανθουδίδης, *Μελετήματα*, 344) < **τσελεπτής* < τουρκ. διαλεκτ. *celerçi* (TDK), όπου το επίθημα -çi έχει προστεθεί κατά πλεονασμό, πβ. *μουτάφης/μουταφτής*.}

τσελέπι¹, το [tselépi] (Γαρ., Τσιρ., Ξανθιν^A, Κριτσ.): **1.** μεγάλο κοπάδι αιγοπροβάτων **2.** (κατ' επέκταση) κοπάδι, σμήνος, ομάδα ζώων ή πουλιών ή και ανθρώπων.
[< *τσέλεπης*, υποχωρητικά (Συντ.)]

τσελέπι² 'χειροπέδη', βλ. **τσελέκι**.

τσελεπλίκα, το [tselepłíʃa], κυρίως στον πληθ.: τα **τσελεπλίκα** [tselepłíʃa] (Πιτ., Κριτσ.): οι χειροπέδες. Βλ. και: *κελεμές*, *τσέλεκι*, *τσελεγίκα*.

[ίσως < τσελέπι² + -λίκα, κατ' αναλογίαν προς ζεύγη όπως: *ασάτρι/ασατριλίκα, γιορντάνι/γιορντανλίκα, μεζές/μεζελίκα* όπου η κατάλ. -λίκα δεν αλλοιώνει το νόημα της βάσης (Συντ.)]

{Το τουρκ. *celerlik* σημαίνει 'η δουλειά του τσελέπη, εμπορία σφαγίων'.}

τσελεπόλευκος (επιθ.) [tseleporéfkos] (Τσιφ.) : «επιφανής ή ευπαρουσίαστος ντυμένος στα λευκά».

[< τσελεπή² + λευκός (Συντ.)]

τσελεπ(τ)σίκια, βλ. **τσελεψίκια**.

τσελεψηής, βλ. **τσελέπης**.

τσελεψίκια, τα [tselepsiʃa] (άλλη γραφή: *τσελεψίσικια*) [tselepsiʃa] & **τσελεπτσίκια** [tseleptsiʃa] & **τσελεψίκια** [tselepsiʃa] (Πάγκ., Ροδ., Τσιφ., Ιδομ^B.): χειροπέδες. Βλ. και: *κελεψές, τσελέκα, τσελεπλίκα*.

[μάλλον από κάποιο διαλεκτ. τ. της λ. *kelepçe* 'χειροπέδη', όπως *kelepcek* (TDK) (Συντ.)] (ك٤٣٤ك)

{Ο Πάγκαλος (Ε 409) ετυμολογεί τη λ. *τσελεψίκια* από το *τσελέκα* (βλ.) + *ψίκια* 'ακολουθία, συνοδεία (κυρίως: γαμήλια πομπή)' και αιτιολογεί ως εξής: «Κατά την δέσμευσιν του κακοποιού με *τσελεψίκια* συνοδεύεται ως γνωστόν, ούτος υπό οργάνου τινός της τάξεως, αστυφύλακος ή χωροφύλακος, εκ του οποίου γεγονότος προήλθεν η λέξη». Ετυμολογία παραστατική, αλλά προφανώς λανθασμένη.}

τσελίκι*, το [tselítʃi] (Ροδ.): ατσάλι.

[< *çelik* (AKN)]

τσελικόνω [tselikóno] (Ροδ.): ατσάλωνο.

[< *τσελίκια* (Συντ.)]

τσεμπερές, βλ. **ζεμπερές**.

τσεμπέρι, βλ. **τζεμπέρι**.

τσεμπερλίκα, το [tsemberlítʃi] : μεταλλική (ασημένια) λουρίδα που μπαίνει στη ρίζα της λάμας στα κρητικά μαχαίρια για να τη στερεώνει στη λαβή, αλλά και για στολισμό του μαχαίριου (βλ. Μανόλης Παπαδάκης, "Το κρητικό μαχαίρι", *Αμάλθεια*, 10/39 (1979), 123), πβ. σημ. 2-4 στο λ. *τζεμπέρι*.

[< *çemberlik* 'κατάλληλο για τσεμπέρι' ή *τσεμπέρ(ι) + -λίκα* (Συντ.)]

τσεμπερού, η [tseberú] (Κριτσ.) : γυναίκα που φοράει συνέχεια τσεμπέρι.

[< *τσεμπέρι* (Συντ.)]

{Βλ. σημείωση στο λ. *παπουτσός*.}

τσενέτι, το [tsenéti] : ο παράδεισος (κατά τους μουσουλμάνους): *το τσενέτι του Ρομπή* (βλ. Μιχαήλ Γ. Διαλυνός, *Ποιήματα*, τόμος Α', Ηρά-

κλειο 1909, σ. 7). Με τον τ. **τζενέτι** [dzenéti] στο *Bilgehan*² (σ. 624).

[< *cenet*, από το αραβ. *canna(t)* κατά τον Nizanyan (Συντ.)] (جن٤٣٤ت)

τσενεχέμι, το [tsenechémi] : «άδης, κόλασις, γέενα πυρός [κυρ. φρέαρ βαθύ]» (Χλωρός, Α 635). Η λ. σε σατιρικό στιχούργημα του 1908 (Διαλυνομχάλης, «Η γυναίκα και ο διάβολος», *Δρήρος*, 2 (1938), 467), στο οποίο μια γυναίκα που παριστάνει τη μουσουλμάνα μιλάει σε έναν χότζα για το δήθεν άρρωστο παιδί της: *Του ραμπή το βάρος να 'χεις εάν ζεις κι αν αποθάνεις, / αν από το Τσενεχέμι το παιδί μου δε γλιτώσεις*.

[< *cehennem*, από το αραβ. *cahannam* κατά τον Nizanyan, πβ. ποντ. *τζεχενέμ* 'κόλασις' (LIPΔ, Β 381) (جن٤٣٤ه)

τσεντικοπάπουτσα, τα [tsentikorápútsa] : ό,τι και τα *μεστοπάπουτσα*. Η λ. σε κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πσεκέσια*, 103 και 104)

[< *τσεντίκα* (Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης) + *παπούτσι*: τσεντίκι < *çedik* 'πέδιλον κίτρινον, όπερ εφόρων άλλοτε έσωθεν αι οθωμανίδες και οι Ουλεμάδες» (Χλωρός, Α 653)] (ك٤٣٤ج)

τσέπη*, η (Παπ.) & **ζέπη** [zéri] (Κασσ.) : «θυλάκιον», θήκη από ύφασμα σε κάποιο ρούχο για να βάζει κανείς μικρά αντικείμενα. ΥΠΟΚΟΡ. **τσεπάλιακι**, το (Κριτσ^Γ).

[< *cep* (Παπ.)] (چ٤٣٤س)

{Εκφρ. όπως *βάζω στην τσέπη = τσεπώνω, πληρώνω από την τσέπη μου, βάζω το χέρι στην τσέπη* υπάρχουν αντίστοιχα και στα τουρκικά. Βλ. και *τσέπ τσεπί*.}

τσεπιά, η [tsepjá] (Κριτσ.) : η ποσότητα που χωράει μια τσέπη.

[< *τσέπη*, πβ. *καζανιά, ντροβαδιά, αραμπαδιά* κλπ. (Συντ.)]

τσέπ τσεπί [tsep tsepí] (Κριτσ.) : «το τσέπωμα, η παράνομη παρακράτηση, η οικειοποίηση, η ιδιοποίηση χρημάτων ή άλλων ειδών».

[φαίνεται χιονοριστικός σχηματισμός με βάση τη λ. *τσέπη* (Συντ.)]

{Η δομή της φρ. θυμίζει το επιτατ. *çep(e)*, που βρίσκουμε στη λ. *çep(e)çenge* 'ολόγυρα' (çenge 'γύρος, περιφέρεια', βλ. *τζεβρές*). Ο Κριτσωτάκης το έχει ως ουδ. ουσ. που χρησιμοποιείται με επιρρ. σημασία. Μάλλον είναι φράση που χρησιμοποιείται (συνήθως με το ρ. κώνω) ως κατηγορούμενο του αντικειμένου: *Ένα σωρό λεφτά εμαζέψανε από τον έρανο για την παλιά εκκλησία, που κοντεύει να πέσει, εσάζανε δυο κεραμίδια, για τα μάθια τον κόσμο, και τα πολλά (τα κόμανε) τσεπ τσεπί*. Το έχω ακούσει και ως: *τσέπ(η) τσεπώντος*.}

τσερχανές, ο [tserxanés] (Ροδ., Δαρ.) : η πυριτιδαποθήκη.

[< *cerhane* (Κουκκίδης, 95)] (جیخانه)

{Στο Ηράκλειο λεγόταν *Τζερχανές* επί Τουρκοκρατίας η Αιμερία (οπλοαποθήκη), στην ανατολική πλευρά της Λότζιας. Δηλ. η λέξη είχε τη σημασία του τουρκικού ετύμου *cerhane* (και *cebehane*) ‘αποθήκη όπλων, οπλοστάσιο’, που προέρχεται από το περσ. *cebe* ‘όπλο, οπλισμός, αρχ. σημ. θώρακας’ (κι αυτό από τα μογγόλικά) + *hane* ‘οίκος, κτίριο’. Καμία σχέση με την ‘τσέπη’ (*cep*).}

τσερόνω [tseróno] (Δαρ.) : κλέβω, αρπάζω και βιάζω στην τσέπη μου κάτι που δεν μου ανήκει (συνήθως χρήματα).

[< *τσέπη* (AKN)]

τσερέζι, το [tserézi] & **τσαρέζι** (Πάγκ., Ροδ.) : 1. επιδόρπιο. 2. ορεκτικό.

[< *çerez* ‘επίδορπιο’ (κατά το TDK < περσ. *çaras*) (Συντ.)] (چرز)

τσέρτης, ο [tsértis] (Ιδομ^B) : ο κλέφτης.

[< *cert* ‘κλέφτης, πορτοφολάς’ (διαλεκτ. κατά το TDK) (Συντ.)]

τσερτίζω [tsertízo] (Ιδομ^B) : κλέβω, αρπάζω.

[< *τσέρτης* (Συντ.)]

τσερτσεβές^(A), ο [tsertsevés] & **τζερτσεβές** [dzertsevés] & **τσιρτσιβές** [tsirtsivés] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Τσιρ.) : το ξύλινο πλαίσιο πόρτας ή παραθύρου, *κασελίκα*.

[< *çerçeve* (Παπ.)] (چرچو، چرچوچر)

τσεσβές, βλ. **τζισβές**.

τσεσινέ κενέφι, το [tsesiné tʃenéfi] (Πάγκ.) : το αποχωρητήριο.

[< *kenef* ‘απόπατος’ + *τσεσινέ* ‘αγνωστού ετύμου, αλλά φαίνεται τουρκικής προελεύσεως’ (Πάγκ.)]

{Με την αντίστροφη σειρά των λέξεων (*kenef-çesine*) η φρ. αποκτά επιφρ. σημασία: ‘σαν αποχωρητήριο’, πβ. *eşek-çesine* ‘like a donkey’ (γαϊδουρνιά) : G. L. Lewis, *Turkish grammar*, Oxford University Press, 1967, σ. 195.}

τσεσμέζ^(A), ο [tsezmez] (Κριτσ^ε) : η βρύση.

[< *çezme* (Κριτσ^ε.)] (چشمه)

{**Σεβρί τσεσμέ**, παλιά ονομασία γειτονιάς στην περιοχή Καμαράκι στο Ηράκλειο (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 368). Έχει πάψει να ακούεται εδώ και πολλές δεκαετίες. Η ονομασία οφείλεται σε μια κρήνη που είχε αέτωμα στην πρόσοψή της [< *sivri çezme*, κ.λ. αιχμηρή κρήνη], βλ. http://digitalcrete.ims.forth.gr/tourkology_monuments_display.php?id=205. **Τσικούρ τσεσμέ**, παλιά ονομασία συνοικίας στο Ηράκλειο, από τον Άγιο Ματθαίο και πάνω. Σημειώνεται σχετικά ο Σταυρινίδης: «Çukur çezme, ήτοι

η “βαθουλή βρύση”. Αύτη ευρίσκετο επί Τουρκοκρατίας εις την αρχήν της οδού Σπιναλόγκακς παρά τον Άγιον Ματθαίον. Ολόκληρος η συνοικία αύτη “λάκκος” έλαβε την ονομασίαν από την κρήνην ταύτην και διότι η περιφέρεια αύτη ήτο βαθύτερα εν συγκρίσει προς το άλλο τμήμα της πόλεως Χάνδακος» (*Μεταφράσεις*, Γ 121.)}

τσεσμετζής, ο [tsezmedzis] (Τσιρ.) : ο τεχνίτης που χτίζει βρύσες.

[< *çezme* ‘κρήνη’ (Τσιρ.) / μάλλον < *τσεσμέ* + *-τζής* (Συντ.)]

τσετ’αγαλαρήδες, οι [tsetayalarides] : ομάδα ανταρτών. Η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: *Πού κι οι σερντενγκετσιτίδες σας κι οι τσετ’αγαλαρήδες* (βλ. Dedes, 363).

[< *çete ağalari*, πληθ. που θεωρήθηκε ενικός (**τσεταγαλαρή*), βλ. *τσέτης* & *αγιάς* (TDK)]

τσεταρί, το [tsetari] : «όφασμα λεπτόν του οποίου ο στήμιον απετελείτο εξ ενός νήματος μεταξωτού και τριών βαμβακερών». *Τζεταρί Χιώτικον*. Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 95).

[< *çetari* (Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης)] (چتاری)

τσέτης^(A), ο [tsétis] (Ιδομ^B) : «άτακτος».

[*τσέτης* ‘Τούρκος ανάρτης’ < *çete* ‘ληστοςυμμορία’ (< σλαβικό *tseta* ‘τάγμα’) (Ανδριώτης)] {Η λ. *τσέτης* (στον πληθ. *τσέτες* / *τσέτηδες*) αναφέρεται συχνά σε λογοτεχνικά έργα και εξιστορήσεις που σχετίζονται με τα δεινά και τον ξεριζωμό του μικρασιατικού Ελληνισμού, π.χ. *Το νούμερο 31328* (Ηλίας Βενέζης), *Εντολή* (Διδώ Σωτηρίου), *Έτσι χάσαμε τη Μικρασία* (Φάνης Κλεάνθης). Ο Ιδομενεός δίνει ως παράδειγμα χρήσης μια μαντινάδα του: *Κι αν είμαι τσέτης, στην καρδιά κιανένιας δεν με φτάνει, / π’ όπου αγαπήσει μπιστικά ποτέ λαδιές δεν κάνει*. Αλλα εδώ μάλλον υπάρχει σύγχυση ανάμεσα στο άτακτο στρατιώτη και τον ‘άτακτο’ (και συνεπώς άστατο) εραστή.}

τσεϊρέκι, βλ. **τσεϊρέκι**.

τσεφτελιά, βλ. **κιοφτελιά**.

τσεχρές, ο [tsexrés] (Πιτ., Τσιρ., Ιδομ^B) : 1. η όψη, η φρεσκάδα, η ροδοκοκκινάδα του προσώπου. 2. η εμφάνιση, το παράστημα.

[< τουρκ. (Πιτ.) / < *çehre* ‘πρόσωπο, φυσιογνωμία’ (Τσιρ.)] (چهره)

τσήτα, βλ. **τσιτά**.

τσηθιά, βλ. **τσιθιά**.

-τσής, βλ. **-τζής**.

τσητάλι, βλ. **τσιτάλι**.

τσηταπιδέ, βλ. **τσιταπιδέ**.

τσητάπιδο, βλ. **τσιτάπιδο**.

τσήτωνας, βλ. **τσιτώνας**.

τσητόνω, βλ. **τσιτόνω**.

τσιβή, η [tsiví] & **αποτσιβή** [apotsiví] (Πιτ., Ιδομ^B, Κασσ.) : η πρωινή τσουχτερή δροσουλά. [**<** προφανώς το β' συνθ. από το *τσούζω*, *τσιβιδίζω* (Πιτ.)]

{Ο Κασσωτάκης ετυμολογεί από το αρχαιοελλ. στίβη 'παγωμένη δροσιά', με αναγραμματισμό του στ- και ανατονισμό. Ίσως σχετίζεται με το τουρκ. *çini* 'καρφί'. Η πρόθ. από ίσως κατά το απόι 'αριάζ'. Βλ. σημείωση στο λ. *τσιβιδίζω*.}

τσιβί*, το [tsiví] (Ροδ., Χουστ.) : καρφί

[**<** *çini* (AKN)] (سچي)

{Το AKN έχει τη λ. *τσιβί** «1. ξύλινο καρφί. 2. (μτφ.) για κάτι πολύ ενοχλητικό, δυσάρεστο ή δύσκολο»· την ετυμολογεί από το τουρκ. *çini* (στη σημ. 1).}

τσιβίδι, το [tsivídi] (Ροδ.) : βάτος.

[**<** *τσιβί* (Συντ.)]

{Ο Ξανθινάκης έχει τη λ. *τσιβίδι* ως αμάρτυρη, βλ. το επόμενο.}

τσιβιδίζω [tsivíðizo] (Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Χουστ., Κασσ.) : τσούζω:

[**<** **τσιβίδι* < *çini* 'καρφί' (Ξανθιν.), βλ. σημείωση]

{Ο Γαρεφαλάκης ληματογραφεί (χωρίς ετυμολ.) τη λ. *τσιβίδι*, αλλά με τη σημ. «μικρό πήλινο αλειφτό κουρουπάκι στο οποίο φύλασσαν κυρίως τσιγαρίδες».

τσιβιδισμα, το [tsivíðizma] (Ροδ., Ξανθιν^A) : τσούξιμο.

[**<** *τσιβιδίζω* (Συντ.)]

τσιγγενές, βλ. **τζιγκιανές**.

τσιγγιανές, βλ. **τζιγκιανές**.

τσιγιανές, βλ. **τζιγκιανές**.

τσιγκέλι, βλ. **τσεγκέλι**.

τσιγκιανές, βλ. **τζιγκιανές**.

τσιγκουνεύομαι, βλ. **τζιγκουνεύομαι**.

τσιγκούνης, βλ. **τζιγκούνης**.

τσιγκουνιά, βλ. **τσιγκουνιά**.

τσιγκούνικος* (επίθ) [tsigúnikos] (Παπ.: στο λ. *τσιγγιανές*)

[**<** *τσιγκούνης* (Συντ.)]

τσιζί, το [tsizi] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν.) : **1.** διαχωριστική γραμμή· **2.** η εντομή της μέλισσας ή άλλου εντόμου.

[**<** *çizgi* & *çizi* (Παπ.)] (چيزی، چيزغی، چيزیگی)

τσιθιά, η [tsiθá] & (Δ. Κρ.) **τσιτέ** [tsité] (Πιτ., Ξανθιν.) : **1.** το τσίμπημα· **2.** η αμυχή από τσίμπημα· **3.** (μτφ.) ερεθιστικός υπαινιγμός (εδόθα ταίριαζε παρετυμολογική γραφή: *υπαινιγμός*).

[**<** *τσιτώνω* (Πιτ.), βλ. σημείωση στο λ. *τσιτά* (Συντ.)]

{Ο Ξανθινάκης το γράφει: *τσηθιά*, *τσητέ*.}

τσικιμά σοκάκι, το [tsikimá sokáki] (Παπ., Πάγκ.) : οδός χωρίς διέξοδο, αδιέξοδο.

[**<** *çikmaz sokak* (Παπ.)]

{Βλ. και *τσικιμάς*.}

τσικιρντίκια, τα [tsikirdítʃi] (Τσιρ.) : «ξηροί καρποί καβουρδισμένοι όπως σπόροι κολοκύθας ρεβίθια, κουκιά ή βρεχτοκουκία».

[**<** *çekirdek* 'σπόρος, κουκούτσι' (Συντ.)] (چكرتك)

{Σημείωση του Τσιριγωτάκη: «Η λ. σήμερα έχει αφανιστεί από τη διάλεκτο, τη διέσωσαν όμως {Τουρκο}Κρήτες της περιοχής Βιάνου που είχαν επαναπαρτιστεί στα τέλη του 19ου αι. και ζουν εξισλαμισμένοι στο Χαμιντιέ της Συρίας, από τους οποίους μόνο άκουσα τη λέξη τσικιρντίκια σε τηλεοπτική εκπομπή». Βρίσκουμε τη λ. ως *τσικιρντέκια* στη μελέτη της Ευαγγελίας Φραγκάκι *Συμβολή εις την δημόδη ορολογία των φωτών* (Αθήνα 1969, σ. 206) : «Στα παιδικά μου χρόνια, όταν τα χαρούπια τα είχαμε σε μεγάλη υπόληψη, τα κουκούτσια {τους} τα λέγαμε *τσικιρντέκια*. Τα παιδιά τα είχαν ως μέσον συναλλαγής, όταν έπαιζαν βόλους». Αντίστροφος λεξιλογικός δανεισμός: *κουκούτσι* > διαλεκτ. *guguz* 'κουκούτσι ροδάκινου', βλ. Tzitzilis, σ. 70-1.}

τσικιμάς, ο [tsikmás] & **τσικιμάς** [tsikimás] & **τσικουμάς** [tsakumás] (Πιτ., Ροδ., Τσιρ., Δαρ.) : δρόμος αδιέξοδος σε δομημένη περιοχή.

[**<** *çikmaz* (Πιτ.) / το πλήρες: *çikmaz sokak* (Συντ.)] (چيگمز صوقاق)

{Ο Τσιριγωτάκης (ίσως με βάση προσωπική εμπειρία) στενεύει την έννοια της λ. ως εξής: «αδιέξοδο στενό δρομάκι ανάμεσα σε σπίτια με ξύλινους εξωτερικά ασβεστομένους τοίχους».

τσικουργιάστρα, η [tsikurzástra] (Πιτ.) : «Η κατά την περίμετρον ορισμένων εσωρούχων ή εξωρούχων θηλεία από την οποία διαπεράται το τσικούρι και τα συγκρατεί».

[**<** **τσικουριάζω* < *τσικούρι* (Συντ.)]

τσικούρι, το [tsikúri] (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Κασσ.) : **1.** «το *κορδόνι*, σχοινίον, το διαπερόμενον από το *φουκάρι*, θηκάριον, της βράκας, και περιδόνον αυτήν περί την οσφύν προς συγκράτησιν, στερέωσιν και ασφά-

λειαν αυτής» (Πάγκ.)· 2. το κορδόνι της γυναικείας ποδιάς.

[< *içkur / uçkur* ‘βρακοζώνη’ (Συντ.)] (أوجقور، ايچقور)

{*içkur* (το *TDK* έχει και τον τύπο *uçkur*) < *iç* ‘εσωτερικός’ + *kur* ‘ζώνη’ (κατά τον Nişanyan), βλ. και Χλωρός, Α 238. Ο Meynard (Α 143) δίνει το ερμηνεύμα «ceinture, cordon qui’ on passe dans les coulisses d’ un pantalon ou d’ un caleçon pour le serrer autour de la taille», που ταυριάζει ακριβώς με την παραπάνω περιγραφή. Ο Πάγκαλος ετυμολογεί το *ταϊκούρι* «εκ του ιταλ. ουσ. *sicuro* (λατιν. *securis* [se-cura] αρροντισία, ασφάλεια)», από το βενετ. *sicuro* ο Πιτωκάκης ή μάλλον από το λατ. *seco*, στη σημ. ‘διέρχομαι’. Μόνο ο Κονδυλάκης θεωρεί πιθανή την προέλευση από τα τουρκικά. Ο Dawkins (665) καταγράφει τη λ. *ουξκούρ* χωρίς ερμηνεύμα. Την ετυμολογεί από το *uçkur* ‘turkish trousers’. Το *ταϊκούρι* ‘τσεκούρι’, που λημματογραφεί ο Ξανθινάκης, προφανώς δεν έχει σχέση με το *ταϊκούρι* ‘κορδόνι’.]

τσικουροβάσταγο, το [tsikurovástago] (Πάγκ., Κονδ., Γαρ., Ιδομ., Κριτσ., Κασσ.) : το *ταϊκούρι* (βλ.). ΦΡ. *μάθε πρώτα να δένεις το τσικουροβάσταγό σου*: περίμενε πρώτα να μεγαλώσεις και να μάθεις (Γαρ.).

[< *ταϊκούρι* + *βαστάγι* (Πάγκ.)]

τσικουρόζυλο, το [tsikuroksilo] (Πιτ., Κριτσ., Ιδομ^b) : «Ένα ίσιο, λεπτό και λείο ξύλο, μήκος περίπου 0,15 - 0,20 μ., που έχει στην άκρη μία τρύπα. Στην τρύπα τούτου (όπως στο μάτι της βελόνας) περνάνε το τσικούρι και το περνάνε στην τσικουργιάστρα» (Πιτ.).

[< *ταϊκούρι* + *ξύλο* (Συντ.)]

{Το *τσικουρόζυλο* και το *τσικουροπεραστήρι* (βλ.) είναι λέξεις περισσότερο διαφανείς από την αντίστοιχη τουρκ. *uçkurluk* «βρακοπεραστήριον, ήτοι στενόν και επίμηκες ξύλον δι’ ου διέρχεται βρακοζώνη εις εσώβρακον κτλ.» (Χλωρός, Α 238) – στα ελλ. θα προσρμολόζταν ως **τσικουρλούκι*.}

τσικουροπεραστήρι, το [tsikuroperastíri] (Πιτ.) : ό,τι ακριβώς και το *τσικουρόζυλο*.

[< *ταϊκούρι* + *περασ-* (περνώ) + *-τήρι* (Συντ.)]

{Βλ. σημείωση στη λ. *τσικουρόζυλο*.}

Τσικούρ τζαμί, το [tsikúr dzamí] : «Τουρκ. *çikür* ή *çukür* σημαίνει τάφρον, κοιλότητα. Είναι το και σήμερα (= 1913) ούτω λεγόμενον κατά την συνοικίαν της πόλεως {= Ηράκλειο} την λεγομένην Λάκκον» (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 98).

[< *Çukür camii* (Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης)]

{Το τζαμί αυτό δεν υπάρχει πια. Η ονομασία *Λάκκος* δεν ακούγεται σήμερα. Για τη συνοικία αυτή, γύρω από το (ερεπωμένο σήμερα) Πανάγειο Νοσοκομείο, βλ. Γιάννης Ζαϊμάκης,

Καταγωγή ακμάζοντα. Παρέκκληση και πολιτισμική δημιουργία στον Λάκκο Ηρακλείου (1900-1940), Πλ.έθρον 1999.}

Τσικούρ τσεσμέ, βλ. **τσεσμές**.

τσικρικάς, ο [tsikrikás] (Τσιρ.) : ο κατασκευαστής τσικρικιών (βλ. *τσικρικά*, *τσικριτζής*).

[< *τσικρικά* + *-άς* (Συντ.)]

τσικρικά*, το [tsikrítʃi] (Τσιρ., Κριτσ., Χουστ.) : 1. το βαρούλκο· 2. η ανέμη· 3. το αδράχτι· 4. η διπλή ρόκα, με τις δυο φούσκες.

[< *çikrik* ‘ανέμη’ (Τσιρ.)] (چقريق، چقريق، چقريق)

τσικριτζής, το [tsikridzís] (Κριτσ.) : ο κατασκευαστής τσικρικιών (βλ. *τσικρικά*).

[< *çikrikçi* (Συντ.)] (چقريقچي)

τσιλές*, ο [tsilés] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν.) : δεσμίδα νήματος.

[< *çile* (Παπ.)] (چيله، چيله)

τσιλγκίρης, βλ. **κιλιντζήρης**.

τσιλίκ μαράζι, το [tsilík marázi] : μια αρρώστια του αμπελιού, βακτηριακή νέκρωση.

[< *çelik marazi* (Συντ.)]

{Βλ. σχετικό άρθρο στο www.ekriti.gr (3-9-2014) με τίτλο “Σοβαρές ασθένειες του ξύλου απειλούν τα αμπέλια της Κρήτης”.]

τσίλικος* [tsílikos] (Ροδ., Χουστ.) : αστραφτερός, γυαλιστερός.

[ίσως < *çil* (AKM)] (چيل، چيل)

τσιλμίγκος, ο [tsilimí(n?)gos] (Ξανθιν.) : ο πολύ αδύνατος, σκελετωμένος.

[ίσως < *çelimsiz* (Ξανθιν.)]

{Παραμένει το πρόβλημα της ετυμολ. της κατάληξης (-ίγκος) : από το *çelimsiz* ο αναμενόμενος τ. είναι **τσελμισίζης*.}

τσιμχίρι, βλ. **κιμχιρένιος**.

τσιμπιδότελο, το [tsibidóteló] (Κριτσ.) : αγκαθωτό σύρμα, ειδικό για περιφράξεις.

[< *τσιμπίδα* ‘αγκάθι’ + *τέλι* (Συντ.)]

{Λέγεται και *τσιμπότελο* ή *τζιμπότελο* (βλ.).}

τσιμπότελο, βλ. **τζιμπότελο**.

τσιμπούκι, βλ. **τζιμπούκι**.

τσιμπούκι σιλμέ, το [tsibúti silmé] : τσιμπούκι «λελεισμένον, στιλπνόν». Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 98).

[< *silme çubuk* (Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης)] (سيلمه چيوق)

{Στα τουρκικά το προσδιορίζον στοιχείο μπαίνει αριστερά από το προσδιοριζόμενο.}

τσιμπουζής, ο [tsibuksís] : υπασπιστής. Η λ. σε πολύστιχο επικό ποίημα του 1874 (*Η Κρητικοπούλα*, σ. 22).

[< *czubukcu* «νηρέτης άλλοτε εν τοις μεγάλοις των μεγάλων, έργον έχων την φροντίδα των καπνοσυρρίγων» (Χλωρός, A 652) (Συντ.)] (چوبۇقى)

τσιμπούσι*, το [tsibúsi] & **ζουμπούσι** [zubúsi] & **ζουμπούχι** [zubúçi] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Γαρ., Τσρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Χουστ., Κασσ.) : ευωχία, γεύμα, διασκέδαση με φαγοπότι.
[< *ciumbúsz* (Παπ.)] (چىنبۇش)

{Συνήθως ακούγεται ως [dzibúsi], ιδίως με το άρθρο *ένα*, πβ. ανάλογη ηχηροποίηση [t < d] στη αρχή ουδ. ουσιαστικών: *ένα τυρί* > *ένα τυρί* (προφανώς κατ' αναλογίαν προς την ηχηροποίηση των αρχικών [p, t, k, ts] > [b, d, g, dz] σε αρσ. και θηλ. ουσ. στη συμπεροφορά με το άρθρο στην αιτιατική). Ο Παπαγρηγοράκης το θεωρεί αντιδάνειο (από το *συματόσιον*), αλλά δεν είναι: στα τουρκ. πέρασε από τα περσικά, βλ. σχετικό λήμμα στο *ΕΑΝΕΓ*.}

τσιπούρο, το [tsípuro] (Πάγκ., Κριτσ.) : «δυνατό οινοπνευματώδες ποτό που το παρασκευάζουν από στέμφυλα, τα οποία έχουν υποστεί ζύμωση και απόσταξη» (*AKN*).

[< μsn. *τσιπούρον*, το οποίο ίσως < τουρκοταρικό *sapre* (κατά τον Ανδριώτη) (Πάγκ.) ή < τουρκ.(;) (*AKN*) / ίσως < *cibre* (*ΕΑΝΕΓ*)] (چىپۇرە)

{Ο Χλωρός (A 609) αναπτύσσει το λ. *cibre* ως εξής: «στήπουρον, ήτοι ο φλοιός και οι πυρήνες των σταφυλών ή άλλων καρπών, οι μετὰ την έκθλιψιν υπολειπόμενοι εκπίεσμα, απόθλιμμα: *cibre rakisi* ρακή από στήπουρον». Το *TDK* ετυμολογεί τη λ. *cibre* (και διαλεκτ. *cipre*) από τα ελληνικά, χωρίς να προσδιορίζει από ποια λέξη ακριβώς. Θα μπορούσε να έχει προκύψει από τη λ. *τα τσίμπουρα/τζίμπουρα*, που δεν είναι μόνο «τα τζαμπία του σταφυλιού χωρίς ρώγας» (Σπυρίδων Βλαντίης, *Λεξικόν της ιταλικής γλώσσης*, Βενετία, 1838, σ. 224), αλλά και οι *επιφυλλίδες* των αρχαίων, δηλ. τα σταφυλάκια που δένει το αμπέλι μετά την καρπόδεση των κανονικών σταφυλιών, και κατά τόπους τα λένε *καμπανούς*, *κουδούνια* ή *αποτρηνίδια* (Νικόλαος Πολίτης, *Μελέται περί του βίου και της γλώσσης του ελληνικού λαού*, 1ος τόμος, Αθήνα 1899, σ. 458), επειδή μένουν στα κλήματα κατά τον τρύγο, αφού δεν έχουν ακόμη ωριμάσει κανονικά – συνήθως τα τρυγούν αργότερα, τα πατούν και τα βάζουν να υποστούν ζύμωση “σύζουμα” ή τα προσθέτουν στα στέμφυλα της οινοποίησης, για την απόσταξη της ρακής (προσωπική εμπειρία). Ο Χαράλαμπος Συμεωνίδης ετυμολογεί αντίστροφα: *τζάμπουρο* < *cibre* (Ch. Symeonidis, “Lautlehre der türkischen Lehnwörter im neugriechischen Dialekt des Pontos”, *Αρχαίον Πόντου*, 31 (1971-72), σ. 106).}

τσιράκας, βλ **τσιράκι**.

τσιράκι*, το [tsiráçi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Γαρ., Ιδομ., Τσρ., Κασσ.) : **1.** ο μαθητευόμενος τεχνίτης: ΜΕΓΕΘ.: **τσιράκας**, ο [tsírakas] (Πιτ., Γαρ., Κριτσ.)· **2.** (μτφ.) ο άξιος διάδοχος ενός μάστορα· **3.** (μτφ.) υποχείριο άλλου ανθρώπου.

[< *czirak* (Παπ.)] (چىراغ، چىراق)

τσιραλίδικος (επίθ.) [tsiraliðikos] (Γαρ.) : *τσιραλίδικο ξύλο*: γερό, που η καρδιά του δεν είναι σαθρή.

[< *τσιράς* (βλ.) ή μάλλον κατευθείαν < *cziral* (Συντ.)]

τσιράς, ο [tsirás] (Πάγκ., Γαρ.) : **1.** το δαδί· **2.** η καρδιά του ξύλου.

[< *czira* (Κουκκίδης, 102)] (چىرا)

τσιρίχι, το [tsiriçi] & **τσιρίσι*** [tsirisí] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Κριτσ., Κασσ.) : κόλλα για συγκόλληση υλικών που τη χρησιμοποιούν επαγγελματίες (τσαγκάρηδες, ξυλουργοί).

[< *cziris* (Παπ.)]

{Ο Ιδομενέος σημειώνει ότι «την έφτιαχναν οι ίδιοι με αλεύρι δημητριακών και άμυλο κονδύλων ασφόδελου» (βλ. και Π. Γ. Γεννάδιος, *Λεξικόν Φυτολογικόν*, Αθήνα 1914, σ. 158-9). Ο ασφόδελος στα τουρκ. λέγεται *cziris* οτι.}

τσιρίμπασης, ο [tsiri(m)basis] & **τσιερίμπασης** [tseri(m)basis] (Κριτσ.^π) : ο αρχηγός των τσιγγάνων.

[< *czeribasí* (Κριτσ.)] (چىرىباشى)

{Κατά τον Χλωρό (A 656) *czeri* σημαίνει στρατός (βλ. γενίτσαρος)· *czeribasí* σημαίνει αρχικά «αρχηγός στρατιωτικού σώματος», βλ. *μασ-*.}

τσισμές, ο [tsizmés] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Ιδομ^B) & **τζισμές** [dzizmés] (Ροδ.) : εγχώριο γυναικείο υπόδημα, στίβανι (για τη δουλειά).

[< *czizme* (Παπ.)] (چىزىمه)

τσισταραγασής, ο [tsistaragasis] : «ο διοικητής φρουρίου, φρούραρχος» (βλ. *νιζιτζάρης*). Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 101).

[< *dizdar ađasi* (Mehmet Yunus & Ξανθοειδίης)· περσ. *diz* ‘φρούριο’ + περσ. *dar* ‘ο κρατών’ (Χλωρός A 779 και 765), πβ. *defter-dar*] (چىزىمه)

ταίτα, η [tsíta] (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσρ., Τσρ., Δαρ., Χουστ., Κασσ.) : **α)** (ως ουσ.) **1.** «Ράβδος με την οποίαν *ταιτόνομεν*, *τεντόνομεν*, *εκτένομεν* κάτι. ΄Σα σφάζομε το χοίρο, τότε γδέρνομε, καρφώνομε *ταίτες* ζ’ την *broβέα* δου (παράλληλως και σταυροειδώς), την *αλατίζομε*, τη *γσεραίνομε* ζ’

τον ήλιο [...]. Αι ράβδοι αύτα ή μάλλον τα καλάμια αυτά τα χρησιμοποιούμενα ως τσίτες είναι ακιδωτά εις τα άκρα προς έμπηξιν αυτών εις το δέρμα και αυτά ονομάζονται *τσιτες*» (Πάγκ.)· **2.** αγκάθι, ακίδα· **3.** (μυφ., συνήθως στον πληθ.) *τσιτες*: ερεθιστικός υπαινηγμός· ΦΡ. *βάνω τσίτες*: υποθαλιζώ, εξωθώ, βάζω λόγια (Κατά τον Πάγκαλο, στη σημ. αυτή ίσως από ιταλ. *citare* 'παρορμιάν')· **4.** ξυλάκι που το χρησιμοποιούσαν ως πρόχειρη σακοράφα· ΦΡ. *εγίνηκε ωσά νη τη τσίτα*: αδυνάτισε υπερβολικά· **5.** ψαροκόκαλο· **6.** ξύλο στο οποίο κάρφωναν το δεμάτι για να το πάρουν στον ώμο και να το μεταφέρουν· **7.** ξυλίνο εξάρτημα στο παραδοσιακό ελαιουργείο, βοηθητικό στην έκβληση των ελιών. **β)** (Ως επίρρ. με τη σημ. 'τέξα' στις ΦΡ.:) *έπεσε χάμαι τσίτα*: λιποθύμησε || *επόμεινε τσίτα*: πέθανε ακαριαία (βλ. *τσίτα κόρδα*).

[για την ετυμολογία βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Το *AKN* για την ετυλογία της λ. *τσίτα* έχει: «ίσως τσι(ώνω) -α (αναρρ. σχημ.)» και για το *τσιτώνω*: «ίσως τουρκ. (διαλεκτ.) *çit(i-)* 'ένώνω σφιχτά' -ώνω». Ο Ξανθινάκης ετυμολογεί είτε από το αρχ. *σήτα* 'κόσκινο' είτε από το τουρκ. *çita* (στο *TDK*: çita) 'στενή λωρίδα ξύλου'. Στην πρώτη περίπτωση το γράφει: *τσήτα*. Ίσως να έχουμε δύο διαδρομές: α) *çita* (چیتا) «στενή λωρίς ξύλου, δι' ης κερφόνοισι τα άκρα του τάπητος του δωματίου, κ. τσίτα» (Χλωρός, Α 653) > *τσιτά* 'μυτερό κομμάτι ξύλου ή καλαμιού' > *τσιτώνω* 'κάρφώνω'. β) *çitmek* (چیتک) > *τσιτώνω* 'τεντώνω' > (υποχωρητικά) *τσιτά*, επίρρ. 'τεντωτά'. Με την υπόθεση ότι η λ. *τσίτα* έχει τουρκική προέλευση, λημματογραφούνται σ' αυτόν τον κατάλογο οι λέξεις: *τσιτώνω*, *τσιτωτός*, *τα τσιτωτά*, *η τσιτωτή*, *ο τσίτος*, *η τσιθιά*, *η τσιτομαθιά*, *ο τσιτοκόλης*, *το τσιτοκόλι*, *η τσιτοκλαδιά*, *ο τσίτωνας*, *το τσιτάλι*, *το τσιτάπιδο*, *η τσιταπιδέ*, *τσίτα κόρδα*, *ζετσιτζώ*, *ζετσιτσίμα*.)

τσιτάκι, το [tsitáki] (Κριτσ.) : φουστάνι από τσίτι. [*τσιτά* + *άκι* (Κριτσ.)]

{Στη μαντινάδα που παραθέτει ο Κριτσωτάκης η λ. *τσιτάκι* χρησιμοποιείται μετωνυμικά (ύλη > αντικείμενο) και με μειωτική διάθεση: «Μ' ένα τσιτάκι ήσουν στο σπίτι του κυρού σου / κι εδά που επανρευήθηκες, εφύσξεν ο νούς σου». Οι παλιοί υφασματέμποροι όμως (όπως ο αξέχαστος Ι. Μαστορ., στον οποίο δούλεψα δυο-τρία καλοκαίρια του γυμνασίου), όταν έλεγαν ένα *τσιτάκι*, εννοούσαν ένα δροσερό βαμβακερό ύφασμα, πιο λεπτό στην ύφανση και πιο απαλό στην αφή από ένα απλό τσίτι.}

τσίτα κόρδα (επίρρ.) [tsita kórða] (Γαρ.) & **τσιτί κορδί** [tsiti korði] (Ροδ.) : για κάτι που είναι εντελώς γεμάτο, τίγκα, φίσκα ή τεντωμένο,

[βλ. σημείωση στο λ. *τσίτα* (Συντ.)]

{Λέγεται και με τη μτρ. σημ. 'ξερός': *έπεσε τσίτα κόρδα* ή *επόμεινε τσίτα κόρδα* (για λιποθυμία το πρώτο, για ακαριαίο θάνατο το δεύτερο.)

τσιτάλι, το [tsitáli] (Ξανθιν.) : μικρή *τσίτα*.

[< *τσίτα* (Ξανθιν.), βλ. σημείωση στο λ. *τσίτα* (Συντ.)]

{Ο Ξανθινάκης το γράφει: *τσιτάλι* < *τσήτα*.}

τσιταπιδέ, η [tsitapide] (Ξανθιν.) : αιδιά που οι καρποί της είναι μακρουλοί και μυτεροί.

[< *τσιτάπιδο* (Ξανθιν.), βλ. σημείωση στο λ. *τσίτα* (Συντ.)]

{Τύπος της Δ. Κρ. για το δέντρο *τσιταπιδιά*. Ο Ξανθινάκης το γράφει: *τσιταπιδέ*.}

τσιτάπιδο, το [tsitápidο] (Ξανθιν.) : αιδί σε σχήμα μακρουλό και μυτερό.

[< *τσίτα* + *αιδί* (Ξανθιν.), βλ. σημείωση στο λ. *τσίτα* (Συντ.)]

{Ο Ξανθινάκης το γράφει: *τσιτάπιδο*.}

τσιτί*, το [tsiti] (Τσιφ., Κασσ.) : φτηνό βαμβακερό ύφασμα.

[< *çit* (*AKN*) (چیت)]

τσιτίνοζ* (επιθ.) [tsitinos] (Γαρ., Τσιφ.) : (για φόρεμα) : φτιαγμένο από τσίτι.

[< *τσιτί* (*AKN*)]

τσιτοκλαδιά, η [tsitokladjá] (Ξανθιν.) : θάμνος με πολλές τσίτες (αγκάθια) και καρπό μαύρο {=;}

[βλ. σημείωση στο λ. *τσίτα* (Συντ.)]

τσιτοκόλης, ο [tsitokólis] (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Γαρ., Ιδομ^β.): «Έτσι έλεγαν κείνους που αντικαθιστούσαν την εγχώρια κρητική φορεσιά με πανταλόνι. Η αντίθεση της εικόνας που παρουσιάζουν τα οπίσθια εκείνου που φορεί βράκα, με εκείνην αυτού που φορά πανταλόνι, καθιστά πολύ εύστοχο το χαρακτηρισμό» (Πιτ.).

[< *τσιτώνω* + *κόλος* (Πάγκ.), βλ. σημείωση στο λ. *τσίτα* (Συντ.)]

{Ο Πάγκαλος το γράφει: *τσιτοκόλης*. Ο Πιτυκάκης (Β 1124) σημειώνει ότι «η αλλαγή της τοπικής λεβέντικης φορεσιάς με τα "Φράγκικα" ή τα "Ογροπαϊκά" (= Ευρωπαϊκά) προκαλούσε την ειρωνεία των πιστών στην παράδοση» και την αντίληψη ότι όσοι έβαζαν πανταλόνια «έχαναν την ανδρεία τους», πβ. το χαρακτηρισμό *ψαλιδόκαλος* ('αυτός που φοράει φράκο'), με το οποίο "στολίζει" τον *φραγκεμένο* ανιψιό του ο Καπετάν Μιχάλης, μονολογώντας, στο ομώνυμο μυθιστόρημα του Ν. Καζαντζάκη (Εκδόσεις Καζαντζάκη (Λευκωσία 1981), ΙΘ'επαυκ., Αθήνα 2000, σ.15).}

τσιτοκόλι, το [tsitokóli] (Πάγκ., Τσιφ.) : το (στε-

νό) πανταλόνι, σε αντίθεση προς την (φαρδιά) κρητική βράκα.

[< τσιτόνω + κώλος (Πάγκ.), βλ. σημείωση στο λ. *τίσινα* (Συντ.)]

{Ο Πάγκαλος το γράφει: *τσιτοκόλι*. Βλ. και *τσιτοκόλης*.}

τσιτολογώ [tsitologó] (Πάγκ.) : χτυπό τα λυόμενα με ένα ραβδί, για να πέσουν οι ελιές.

[< *τίσινα* + -λογία (Πάγκ.), βλ. σημείωση στο λ. *τίσινα* (Συντ.)]

τσιτομαθιά, βλ. *τσιτωμαθιά*.

τίσιτος, ο [tsítos] (Πάγκ., Πιτ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ.) : μικρό πυώδες απόστημα στο βλέφαρο, κοινώς κριθαράκι.

[Βλ. σημείωση στο λ. *τίσινα* (Συντ.)]

τσιτσέκι, το [tsítséfi] & **τζιτζέκι** [dzidzéfi] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Χουστ., Κασσ.) : **1.** λουλούδι· **2.** μικρή ανθοδέσμη· **3.** το *κιντί τσιτσέγι* (βλ.)· **4.** τσουτσέκι* (βλ. σημείωση). ΥΠΟΚΟΡ. **τσιτσέκί** (Ροδ).

[< *τσισεκ* (Παπ.)] (چچك, چچك)

{Ο Τσιριγωτάκης παραθέτει την εξής παραδοσιακή μαντινάδα: *Αράπη μου δεν ήσωνε, εγώ θε' να σε κάμω / τζιτζέκι βαρακλήδικο στ' αψί μου να σε βάνω* (την είχε καταγράψει ο R. Pashley (*Travels in Crete*, 1ος τόμος, Λονδίνο 1837, σ. 255) – παραλλαγή της στο: Λιουδάκι, σ. 52). Το επίθ. *βαρακλήδικος* (προτεινόμενη γραφή: *βαρακλίδικος*) από το τουρκ. *varakli* 'επίχρυσος' (βλ. Miklosich, II 82). Η λ. *λουλούδι* χρησιμοποιείται στο κρητικό ιδίωμα και ως χαρακτηρισμός προσώπου με τη μτφ. σημ. 'λέρα'. Ίσως είναι σημασιολ. δανεισμός από το *τσισεκ*, που μτφ. σημαίνει 'άνθρωπος ασταθής, άπιστος, ταραχοποιός, πανούργος' (Χλωρός, Α 671). Υπάρχει η τουρκ. έκφρ. *amma ne çisek!* «αλλά τι λουλούδι! τι πανούργος!» (Χλωρός, ό.π.). Ένας Κρητικός θα έλεγε αντίστοιχα: *Ε και δεν είναι 'να λουλούδι!* Ο Κριτσωτάκης έχει τη λ. *τσιτσέκι* κυρίως με τη σημ. 'αναιδής, αγενής, άξεστος, αγροίκος'. Ο Ιδομενέως^(B) λημματογραφεί μαζί *τσιτσέκι* και *τσιουτσέκι*, με το ερμηνευμα «λουλούδι και (μτφ.) άνθρωπος παράξενος, ιδιότροπος, βλάκας, ηλίθιος, αντίπαλος, θρασύς, αναιδής», πβ. λ. *τσιουτσέκι* στο *AKN*, βλ. και Κυρανούδης, σ. 78. Η Ευαγγελία Φραγκάκι (*Συμβολή εις την δημόδη ορολογία των φυτών*, Αθήνα 1969, σ. 199) έχει τη λ. *τσιτσέκι* ως συνώνυμο της λ. *χιαλέπι*, δηλ. της ορχιδέας από τους κονδύλους της οποίας γίνεται το *σαλέπι*.}

τσισεκλής (επίθ. προσ.) [tsiseklís] (Ξανθιν.) : αυτός που φορά ένα λουλούδι, στολιδιάρης, μερακλής.

[< *τσισεκλί* 'ανθισμένος' (Ξανθιν.) / «γνησιμμένος ή πεποικιλμένος» (Χλωρός, Α 671) (Συντ.)] (چچكلى)

{Ο Ροδάκης λημματογραφεί τον τ. **τσιτσουκλής**, με τη σημ. 'επιτήδειος'.}

τσιτσεκλί, το [tsitseklífi] : το ανθοδοχείο. Η λ. σε προκοδοτήριο του 1861: *έν ζεύγος τζιτζεκλίγια* (*A.A.H.*, 2 / 41-326).

[< *τσισεκλί* (Συντ.)] (چچكلى)

τσιτσι*, το [tsitsi] (Πάγκ., Ιδομ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ.) : (σε γλώσσα για νήπια) **1.** το κρέας· **2.** το πέος.

[πβ. τουρκ. διαλεκτ. *cici* & *çici* (κατά το *TDK* 'κρέας', στην παιδική γλώσσα) (Συντ.)]

{Ο Πάγκαλος σημειώνει ότι κατά τον G. Meyer πρόκειται για διεθνή βρεφική λέξη. Κατά το *AKN* «λ. νηπιακή (πβ. ιταλ. *ciccia*, *cicci* ιδ. σημ., αρχ. τιθός 'μιαστός')», από την οποία παράγονται οι λέξεις *τσισιδί*, *τσισιδός*, *τσισιδώνω* -ομαι. Ο Δαρβιανάκης λημματογραφεί όλες αυτές τις λέξεις. Ο Πάγκαλος έχει τη λ. *τσισιδί*. Ο Γαρεφαλάκης (και κάποιον Κριτσωτάκη και ο Ιδομενέως^(B)) έχει τη λ. **τσιτσος** 'ολόγυμνος'. Σημειώνεται ότι το τουρκ. *cici* (چچي), στη σημ. 'όμορφος', έχει περάσει στα ελλ. ως *τζιτζί* «(οικ.) για κάποιον ή για κάτι πολύ όμορφο, περιποιημένο κτλ.» (βλ. *AKN*).}

τσισιδί, βλ. *τσισι*.

τσισιδός, βλ. *τσισι*.

τσισιδώνω, βλ. *τσισι*.

τσισιπλάκος (επίθ.) [tsisiplákos] (Πάγκ.) : ο πάμφτωχος.

[< *çiplak* 'γυμνός' (Πάγκ.) / σωστότερα: < *çirçiplak* 'ολόγυμνος'] (چر چپلاق)

{Όχι «κατά διπλασιασμόν της συλλαβής -τσι», όπως γράφει ο Πάγκαλος (E 426), αλλά από το *çirçiplak* 'ολόγυμνος' < *çir* (επιτατικό μόριο) + *çiplak*, βλ. Χλωρός, Α 652 & 653). Ο Ανδριώτης έχει: *τσιπλάκης* < *çiplak* και *τσιτσιπλάκης* < *çir(ı)çiplak*.}

τσιτσος, βλ. *τσισι*.

τσιτωμαθιά, η [tsitomaθiá] & (Δ. Κρ.) **τσιτωματέ** [tsitomaté] (Πιτ., Ξανθιν.) : ό,τι και η λ. *τσιθιά* (βλ.).

[< *τσιτόνω* (Πιτ.) / < *τσιτώμα* (*τσιτώματ-ος*) (Ξανθιν.), βλ. σημείωση στο λ. *τίσινα* (Συντ.)]

{Ο Πιτκάκης το γράφει: *τσιτωμαθιά*, ο Ξανθινάκης: *τσιτωμαθιά*.}

τίσινας [tsitonas] (Ξανθιν.) : (Περιοχή Σελίνου) αυτός που φορά ένα τσιτόνι (= πειράζει) τους άλλους, πειραχτήρι.

[Βλ. σημείωση στο λ. *σίτα* (Συντ.)]
{Ο Ξανθινάκης το γράφει: *τσιτώνας*.}

τσιτώνω* [tsitóno] (Πάγκ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Χουστ.) : **1.** (ως αμτβ.) τεντώνω το σώμα (και τα χέρια) μου για να φτάσω κάπου· (ως μτβ.) : **2.** τεντώνω κάτι· **3.** καρφώνω, πηρουνίζω· **4.** τιμπώ, νύσσω, αγκυλώνω· **5.** προκαλώ αμυχή· **6.** (μτφ.) ερεθίζω με υπαινιγμούς, βάζω φτιλία.

[Βλ. σημείωση στο λ. *σίτα* (Συντ.)]

{Ίσως πρέπει να γίνουν δύο λήμματα: ένα για τις σημ. 1-2 και άλλο για τις σημ. 3-6. Ο Ξανθινάκης το γράφει: *τσιτώνω*. Ο Αποστολάκης αξιοποιεί την πολυσημία του το ρ. *τσιτώνω* σε δική του μαντινάδα, που παραθέτει ως παράδειγμα χρήσης: «Ξύγγλες τσιτώνουν το φαντό με μύτες σιντερένιες, / κι εμένα με τσιτώνουνε οι γ-εδικές σου έγνοιες». Ξύγγλα είναι μεταλλική πεπλατυσμένη ράβδος αυξομειούμενου μήκους, με δοντάκια στα άκρα της, για να κρατά τεντωμένο το υφαντό στον αργαλειό.}

τσιτωτά, τα [tsitotá] (Κονδ., Ιδομ^B.) & **τσιτωτή**, η [tsitotí] (Γαρ.) : το (στενό) πανταλόνι, σε αντίθεση προς την (φαρδιά) κρητική βράκα.
[< *τσιτωτός* < *τσιτώνω*, βλ. σημείωση στο λ. *σίτα* (Συντ.)]

τσιτωτή, βλ. **τσιτωτά**.

τσιτωτός (επίθ.) [tsitotós] (Κονδ., Ιδομ.) : τεντωτός.

[< *τσιτώνω*, βλ. σημείωση στο λ. *σίτα* (Συντ.)]

τσιφλικάς*, ο [tsiflikás] (Τσιρ.) : αυτός που έχει μεγάλη κτηματική περιουσία.

[< *τσιφλικά* (AKN)]

τσιφλίκι*, το [tsiflíki] (Παπ., Τσιρ., Ξεν.) : το αγρόκτημα.

[< *çiftlik* (Παπ.) (چفتلك)]

{Κατά τον Τσιριγωτάκη «το -λι- με αστική προφορά». Απ' όσο ξέρω προφέρεται [tsiflíki].}

τσιφούτης* (επίθ. προσ.) [tsifútis] (Παπ., Πάγκ., Ιδομ., Τσιρ., Χουστ., Κασσ.) : **1.** φιλάργυρος· **2.** «σαλγκάρι που δεν έχει ολοκληρωθεί το κέλυφος του» (Ιδομ.)· λέγεται και *πούστης χοχλιός* (βλ.).

[< *çift* 'Εβραϊός' (Παπ.) (چوت)]

{Η σημ. 2 ίσως από τη σημ. kötü 'κακός' του τουρκ. ετόμου, πβ. *πούστης χοχλιός*.}

τσιφτεδιά, η [tsiftedjá] & **τσιφτερ(γ)ιά** [tsifterjá / tsifterzá] (Πιτ., Ιδομ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ.) : πυροβολισμός με τσιφτέ.

[< *τσιφτέδες* (τσιφτές), πβ. *τουφέκι* > *τουφεκιά* (Συντ.)]

τσιφτελήδικος, βλ. **τσιφτελίδικος**.

τσιφτελής (επίθ. προσ.) [tsiftelís], θηλ **τσιφτελίνα** [tsiftelína] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Ιδομ^B., Χουστ., Κασσ.) : **1.** άτυχος, κακότηχος, *γρουσούζης*¹· **2.** δόλιος, πανούργος, κατώτερης στάθμης.

[< *çifeli* (Παπ.) (چفتلى)]

{Ο Χλωρός (A 657) έχει τη λ. *çifte* (διπλός) με τη σημ. «λάκτισμα δια των δύο οπισθίων ποδών του ζώου», «αλλά και σημειών επί του μετώπου του ίππου θεωρούμενον ως απαίσιον». Και κατόπιν το επιθ. *çifeli*: «λακτίζων, λακτιστής [επί ζώου]· μτφ. δόλιος, πανούργος· ίππος έχων επί του μετώπου αυτού σημείον θεωρούμενον ως απαίσιον». Κατά το *TDK* η λ. σημαίνει επίσης 'ανήσυχος, επιθετικός' και (διαλεκτ.) «uğursuz» (= κακότηχος). Το επίθ. προσ. *τσιφτελής* (θηλ. *τσιφτελίνα*, ουδ. *τσιφτελίδικο*) χρησιμοποιείται συχνά με διάθεση συμπόνοιας, με τη σημ. 'δύστυχος, καημένος'. Ο Ιδομενέως^(B) έχει και το θηλ **τσιφτελού**.}

τσιφτελιά, η [tsiftelá] (Παπ.: στο λ. *τσιφτελής*, Ξανθιν.) : κακοτυχία, αναποδιά.

[< *τσιφτελής* (Παπ.)]

τσιφτελίδικος (επίθ.) [tsiftelídikos] (Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ.) : «κακότηχος άτυχος. "Εκαμέ μας το ποδαρικό ετούτονα το τσιφτελίδικο κοπέλι και θα βουλήσει το σπίτι μας οφέτος!"» (Ξανθιν.)

[< *τσιφτελής* (Ξανθιν.)]

{Ο Ξανθινάκης και ο Αποστολάκης το γράφουν: *τσιφτελίδικος*. Ο Αποστολάκης έχει στο ίδιο λήμμα: *τσιφτελίδικος* και *τσιφτελής*.}

τσιφτελίκι, το [tsiftelíki] (Πιτ., Ιδομ^B.) : **1.** πράξη ταπεινή, δολιότητα, απάτη· **2.** κακομοιριά.

[< *τσιφτελής* (Συντ.)]

{Το τουρκ. *çiftelik* (< *çifte* 'διπλός') σημαίνει 'δουάδα, δυαδικότητα' και διαλεκτ. (*TDK*) 'παργίδι με μπίλιες' }

τσιφτελορρόγα (επίθ., μόνο στο θηλ.) [tsifteróga] : ποιμενικός όρος για κατσικά η οποία «έχει έν ζεύγος θηλών εις έκαστον μαστόν» (Ξανθουδίδης, *Μελετήματα*, 366).

[< **τσιφτερορρόγα* < *çiftier* 'ανα δύο, ανά ζεύγη' + *ρόγα*, με ανομοίωση [roɾo] > [loɾo] (Συντ.)]

τσιφτερρόγα (επίθ., μόνο στο θηλ.) [tsifteróga] : ποιμενικός όρος για κατσικά της οποίας «αι θηλαί είναι κολλημένα και αμέλγονται ομού» (Ξανθουδίδης, *Μελετήματα*, 366).

[< *çifte* 'ζεύγος' + *ρόγα* (Ξανθουδίδης)]

τσιφτές, ο [tsiftés] & **τζιφτές** [dziftés] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** το δικανό όπλο· **2.** (μτφ.) το πέος.

[< *cifte* (Παπ.)] (چفتە)

{Ο τ. *τζιφτέζ* κανονικά μόνο στην αιτ. ενικού, με ηχηροποίηση [ts > dz] στη συμπροφορά με το άρθρο *τον/έναν*.}

τσιφτετέλι*, το [tsiftetéli] (Δαρ.) : «1. λαϊκός χορός με ανατολίτικη προέλευση, που χορεύεται από ένα άτομο ή από δύο αντικριστά. 2. είδος μουσικής που συνοδεύει τον παραπάνω χορό» (AKN).

[< *ciftetelli* (AKN)]

{Ο Δαριβιανάκης λημματογραφεί τη λ. στον πληθ. *τσιφτετέλια*, με το ερμήνευμα: «χορός σε μπαρ, όχι αναγκαστικά και πάντα υπόπτου ηθικής» (:)}

τσιφτισίμπαζης, ο [tsiftsibáʒis] : αρχιζευγάς (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζόρη*, 608).

[< *ciftsibazi*: τσιφτισής < *ciftci* (چفتجی) 'ζευγάς' < *cifti* «ζεύγος βοών μετά τον αρότρου» (Χλωρός, Α 657)· *bazi*, βλ. *μπασ-*]

τσίχια, τα [tsíʃa] & **κίχι**, το [tʃíʃi] (συχρότερα στον πληθ. **κίχια** [tʃíʃa]) (Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ.) : (μιλώντας σε νήπια) ούρα, ούρηση.

[< *çiz* (Κριτσ.)] (چیش)

{Χρησιμοποιείται πιο συχνά στον πληθυντικό: τα *τσίχια* / *κίχια*. Ετυμολογία του AKN για τη λ. *τσίσια**: [από το *τσις* λ. νηπιακή (σύγκρ. τουρκ. *çiz*, ιδ. σημ.). Η προφορά και η μορφή του κρητ. *τσίχι* / *κίχι*, κανονικός σχηματισμός από τουρκ. συμφωνόληκτο, κατά το σχήμα «τουρκικά άηχη συμφωνόληκτα > ελληνικά ουδέτερα σε -ι» (Κυρανούδης, 77), συνηγορούν υπέρ της προέλευσης από το τουρκ. *çiz*: ο πληθ. μάλλον κατά *τα κακά*.}

τσοβελέκης, ο [tsoveléʃis] : νεαρός Γενίτσαρος. Η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: *Που 'ναι και τσοβελέκηδες, να κλαίνε μέρα νύχτα / που χάσανε το τερμπιγιέ* (βλ. λ.) και *τα εγλιριζίλια* (βλ. λ.) (βλ. Dedes, 359).

[< *civelek*, κατά το TDK: «Yeniçeri Ocağına yeni girmiş delikanlı» (= νεαρός που μπήκε πρόσφατα στο τάγμα των Γενιτσαρών), βλ. και Χλωρός, Α 637: *yeniçeri civeleği* «νέος ζωηρός Γενίτσαρος»] (چيو لك)

{Ο Dedes (σ. 373) μεταφράζει τον πρώτο στίχο ως εξής: They are useless idlers, let them cry night and day. Θεωρώ ότι ο στίχος ξεκινά ως ερώτηση (όπως και στα δίστιχα που είναι πριν και μετά από αυτόν) : *Πού 'ναι κι οι τσοβελέκηδες; να κλαίνε γι' αυτά που έχασαν*.}

τσογαντζίω [tsoyaldizo] (Τουρκοκρητ.) : πληθαίνω (αμβ.).

[< *çoğalmak* (Bilgehan¹, 49)]

τσογλάνι*, το [tsoyɫáni] (Παπ., Πάγκ.) : παλιόπαιδο.

[< *hiç oğlani* ή *çoğlan* (Παπ.) / < *iç oğlani* 'νεαρός στην υπηρεσία του παλατιού' (AKN)] (اچ اوغلان)

{Κατά Κυρανούδη (σ. 38) όχι από από το *iç oğlani* (από το οποίο προκύπτει κανονικά ο τ. **τσογλάνι*) αλλά από το *iç oğlan*. Κατά τον Απόστολο Βουκαλόπουλο ("Προβλήματα της ιστορίας του παιδομαζώματος", *Ελληνικά*, 13 (1954), 288), η βρισιά *τσογλάνι* χρωστά ίσως τη γέννησή της στην εξέξ θλιβερή πραγματικότητα: «Οι *ίτς ογλάν* χρησιμοποιούνταν και για τον κορεσμό των διεστραμμένων σεξουαλικών ορμών των σουλτάνων και των ανωτέρων αρχόντων».

τσολπάζ (επιθ. προσ.) [tsolpás] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ.) : αδέξιος, ατζαμής.

[< *çolpa* (Παπ.) / 'χωλός, αδέξιος' (Πιτ.)] (چولپا)

τσομπάνης*, ο [tsobáñis] (Παπ.) : ο βοσκός, «λ. ασυνήθης εις τους χωρικούς μας».

[< *çoban* (Παπ.)] (چوبان)

τσόπ τσινί, το [tsóp tsiñi] : ρίζα του φυτού *Smilax china*. Η λ. σε κρητ. ιατροσόφιο του 1826, με τη μορφή **τζιοπετζίνε** (βλ. Παπαδογιαννάκης, σ. 177).

[< *çöp çini* (Παπαδογιαννάκης) & *çöp-i çini* (Συντ.)]

{Η μορφή της λ. ως *τζιοπετζίνε* οφείλεται ίσως σε μεσολάβηση/επίδραση της ιταλικής γλώσσας. Για το φυτό αυτό γράφει ο Γεννάδιος (σ. 903-4) : «Εδώδιμος και φαρμακευτική είναι η ρίζα (φρμ. *Κίνας της οζώδους ρίζας*, *Radix Chinae nodosae*) Σ[μύλακος] της σινικής (S. China), ιθαγ. της Σινικής και της Ιαπωνίας».

τσοβάλι*, το [tsuváli] (Παπ., Πάγκ.: στο λ. *τσουβαλιάζω*, Δαρ.) : σακί.

[< *çival* (Παπ.)] (چوال)

{Ο Παπαγρηγοράκης παραθέτει την παροιμία «Αδειο *τσοβάλι* δεν στέκετ' ορθό». Στα τουρκ. υπάρχει ακριβώς η αντίστοιχη: *Boş çival ayakta durmaz*. Η έκφρ. *βγάζω λεφτά με το τσοβάλι* αντιστοιχεί στην τουρκ. *çivalla para kazanmak* – από το *kazanmak* το δικό μας *καζαντζίω* (Ηρακλής Μήλλας, *Κατάλογος κοινών ελληνικών και τουρκικών λέξεων, εκφράσεων και παροιμιών*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2008, σ. 155).}

τσουβαλιάζω* [tsuvaliázo] (Πάγκ., Κασσ., Ξεν.) : 1. βάζω κάτι στο τσοβάλι. 2. (μτφ.) εξαπατώ κάποιον.

[< *τσουβάλι* (Πάγκ.)]

τσουβαλίσιος (επιθ.) [tsuválisios] (Ξανθιν^Δ) : που είναι σε τσουβάλι (όχι χύμα). «*Τσουβαλίσιος* αλεύρι ν' αγοράσεις απου' ναι χάσιχο».

[< *τσουβάλι* (Ξανθιν.)]

τσοβυλοπαλέτσα, η [tsuvalopalétsa] (Ξανθιν^Α): λινάτσα από τσοβύλια ραμμένα μεταξύ τους, για τη μεταφορά κυρίως άχρωων και δημητριακών και οσπρίων που δεν μπορούν να δεθούν σε δεμάτι.

[< τσοβύλι + παλέτσα 'λινάτσα' (Ξανθιν.)]

τσοβαντζής, ο [tsuvandzís] : Η λ. σε κρητ. λαϊκό στιχούργημα του 1668: *Επαινάσιν ομπρός οι καβαλλάροι / μια πάρτε κι οξοπίσω / οι γιανιτσάροι. / Στη μέσην ο βιζήρης με παχαήδες / και ο Κατριζόγλης με άλλους τσοβαντζήδες* (βλ. Εμμ. Κριαράς, "Λεηλασία της Παρουκίας της Πάρου (Κρητικό ποίημα του 17ου αιώνας)", *Αθηνά*, 48 (1938), 133).

[< *civan*, περσ. *τσοβάν* (Κριαράς), βλ. σημείωση (Συντ.)] (جوان)

{Η σημασία της λ. *τσοβαντζής* δίδεται στο γλωσσάριο (σ. 161) : «νέος, παλιγκάρν», αλλά, όπως φαίνεται από τα συμφοραζόμενα, δηλώνει κάποιο στρατιωτικό αξίωμα. Η λ. αυτή είτε είναι προσαρμογή ενός τουρκ. **civançi* (που δεν μπόρεσα να εντοπίσω σε κείμενο ή σε λεξικό) είτε δημιουργήθηκε στα ελληνικά από τη λέξη *τσοβάνης* με την προσθήκη της τουρκ. προέλευσης κατάληξης -τζής για τη δήλωση επαγγέλματος/ αξιώματος. Όπως σημειώνει ο Κριαράς, παραπέμποντας στον Kretschmer (*Αφιέρωμα εις Γ. Ν. Χατζιδάκι*, Αθήνα 1921, σ.136), το τουρκικό έτυμο έχει περάσει στα ελληνικά (περιοχή Στενήμαχου) ως *τσοβάν* 'ς.}

τσοένι*, το [tsueñi] (Πιτ/): «Φλοιός δέντρου των τροπικών χωρών που πουλιόταν στα "αχτάρικα". Το έβραζαν και τον αφέραν από έβγαζε έπλυναν κυρίως τα ανδρικά ρούχα για να καθαρίσουν».

[< *çöven* (AKN)] (چون، چوغان، چوغ)

{Ο Χλωρός (Α 668) έχει: «τσογέν ή τσογάν, φυτό χρησιμεύον ως και η τέφρα του προς καθαρισμόν παλαιών ενδυμάτων, κ. τσοένι, σαπουνόριζα». Στα τουρκ. *çöven* οτι είναι το φυτό *Saponaia officinalis*, ελλ. «το κν. *Σαπουνόχορτον* [...]. Τα άνθη του και ιδίως αι ρίζαι του ενέχουσιν ικανήν ποσότητα σαπωνίνης, διο και χρησιμοποιούνται (ιδίως αι ρίζαι) προς πλύσιν των μαλλίνων και μεταξίνων υφασμάτων [...]. Καλλιέργειται εκτενώς εν Συρία διά τας ρίζας του, αι οποία αποτελούσι την *σαπωνόριζαν* (το τουρκ. *τσογέν* και παρ' ημίν κν. *τσοένι*)» (Π. Γ. Γεννάδιος, *Λεξικόν Φυτολογικόν*, Αθήνα 1914, σ. 860). Υπάρχει και το τροπικό δέντρο *Sapindus mikorossi* (ελλ. σαπουνόδεντρο, τουρκ. sabun ağacı), του οποίου «η περιβάλλουσα τον καρπόν σαρξ χρησιμοποιείται προς πλύσιν τον ερίου και των μαλλίνων υφασμάτων» (Γεννάδιος, *ό.π.*), αλλά αυτό δεν λέγεται *τσοένι*.}

τσουκνόρακη, η [tsuknóratʃi] (Ξανθιν.): «ρακή που προέρχεται από τσίπουρα τα οποία ετσίκνισαν στο καζάν».

[< τσούκνα + ρακή (Ξανθιν.)]

τσούλα, η [tʃúla] (Τσιρ., Αποστ., Τσιρ.) & **κιούλα** [tʃíula] (Κριτσ., Ξεν.): η κουρελού, «πολύχρωμο χαλί, φτιαγμένο με κουρελόπανα, κομμένα σε λουρίδες και υφασμένα στον αργαλειό» (Κριτσ.).

[< *çul* (Τσιρ.) / < τσούλι, θηλ. κατά την πατανία, πβ. *τσουλοπατανία* (Συντ.)]

{Κατά το *TDK* η λ. *çul* διαλεκτικός έχει και τη σημ. 'στρωσίδι φτιαγμένο από παλιό ύφασμα'. Υπάρχει και το *çarpat kilimi* (κλίμι από παλιό ρουχα), και διαλεκτ. *çarpat çul*. Ο Τσιριγοτάκης δίνει και τη μφ. σημ. «γυναίκα χωρίς ηθικές αρχές» (η Ξενάκη-Ροβίθη έχει: «πόρνη»), αλλά στη σημ. αυτή πρόκειται για άλλη λέξη, ομόγραφη, που σημαίνει ουσιαστικά 'γυναίκα που επιδιώκει τη σεξουαλική απόλαυση με την ελευθερία που η κοινωνία έχει καθιερώσει μόνο για τους άνδρες'. Το *AKN* την ετυμολογεί από το παλ. ιταλ. *ciulla* 'κοπέλα'.}

τσούλι*, το [tsúli] & **τσούρλι** [tsúrlɪ] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Χουστ., Κασσ.): 1. κουρέλι· 2. ευτελές χαλί.

[< *çul* (Παπ.) / 'κάλυμμα του ίππου' (Πάγκ.)] (چول، چورلي)

{Η λ. *çul* σημαίνει «τρίχινον ή μάλλινον επικάλυμμα ίππου ή ζώου, κ. τσούλι» και μφ. «ένδυμα κακώς κατασκευασμένον και διατηρούμενον, ράκος» (Χλωρός, Α 669). Για την ανάπτυξη του -ρ- στον τύπο *τσούρλι* βλ. σημείωση στο λ. *μουσουλούκι*.}

τσουλιάζω [tsulázo] (Ιδομ.): (για ρούχα) αποκτώ υφή κουρελιού, παλιών· μτχ. παθ. πρκ.: **τσουλιασμένος** (Κασσ.).

[< τσούλι (Συντ.)]

τσουλόπανο, το [tsulópano] (Ιδομ.): κουρελιασμένο πανί, ξεσκονόπανο.

[< τσούλι + πανί (Συντ.)]

τσουλοπατανία, η [tsulopatañía] (Τσιρ.): υφαντή κουβέρτα από κουρέλια, κουρελού.

[< τσούλι + πατανία (Τσιρ.)]

τσουλούφι*, το [tsulúfi] & **ζουλούφι** [zulúfi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Ιδομ^β): τούφα μαλλιών της κεφαλής, βόστρυχος.

[< *zülüf* (Παπ.)] (زولف، زولو)

τσουπλέκια, τα [tsupléfja] & **τσομπελέκια** [tsu(m)beléfja] (Παπ., Πάγκ., Ροδ.): διάφορες ευτελείς αποσκευές (συμμετράκαλα).

[< *çömlek* (Παπ.)] (چوملك)

{Λέγονται και *τσουμπλέκια* [tsumbelɛ́a]. Ο Ροδάκης έχει τη λ. *τσουμπλέκι* με τη σημ. 'δοχείο', που είναι και η αρχική τού τουρκ. ετόμου. Η σημ. 'συμπράγκαλα' στην τουρκ. έκφραση *çanak cömlek* «διάφορα πηλίνα αργεία· συνεκδ. πράγματα ευτελή» (Χλωρός, Α 669).}

τσουράπι*, το [tsurápi] (συνήθως στον πληθ. *τσουράπια*) (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Χουστ., Ξεν.) : (ανδρική) κάλτσα.
[< *çorap* (Παπ.)] (چوراب)

τσουράς, ο [tsurás] & **τζουράς** [dzurás] (Πιτ., Ροδ., Τσιρ., Ξανθιν^Δ, Δαρ., Ξεν.) : είδος σουγιά.
[< τουρκ. *ustura* 'ξύραφι', με πτώση του αρχικού άτονου *u-* και αντιμετάθεση του συμφωνικού συμπλέγματος *st > ts* (Καραποτότσουγλου, Ετυμολ. Δυτ. Κρ., 115)] (اوستوره)
{Ο Ξανθινάκης έχει στο ίδιο λήμμα *τσουράς* και *τζουραλής*. Ετυμολογεί το δεύτερο από το τουρκ. *ziŕra* 'γεωργοί' + *-λής* (< τουρκ. *-li*), άρα *ζουραλής* = γεωργικός σουγιάς. Αλλά στα τουρκ. δεν απαντά ο τ. *ziŕrali*. Ούτε όμως η λ. *ziŕra* έχει περάσει στα ελληνικά, ώστε να μπορεί να πάρει την παραγωγική κατάλ. *-λής*.}

τσουρέκι*, το [tsurétʃi] (Παπ.) : «αρτολάγανον» (Παπ.), «είδος αφράτου, γλυκού ψωμιού που το ζυμώνουν με γάλα, βούτυρο και αυγό» (AKN). Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσέσια*, 108).
[< *çörek* (Παπ.)] (چورك)
{Το κατεξοχήν ελληνικό τσουρέκι, το πασχαλινό, στα τουρκ. λέγεται *paskalya çöreği*.}

τσούρλι, βλ. **τσούλι**.

τσουρμουτζής, ο [tsurmudzis] (Ιδομ^β, Ροδ.) : ο επικεφαλής πλήθους ανθρώπων, τσούρμου.
{Λημματογαφείται για την τουρκ. προέλευσης κατάλ. *-τζής*.}

τσουρούκ μουρούκ (επίρρ.) [tsurúk murúk] & **τσουρούκου μουρούκου** [tsurúku murúku] & **σουρούκ μουρούκ** [surúk murúk] & **σουρούκου μουρούκου** [surúku murúku] & **τσούκου μουρούκου** [tsúku murúku] (Πάγκ., Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^β, Κασσ., Ξεν.) : 1. «Αναμίξ, διάφοροι ποιότητες ανάμεικτοι κυρίως κακαί: Στη βλατέα του χωρjού ενεμαζωχτήκανε τη Γερjακή κ' εμεθούσαν αθρjοποι *τσουρούκ-μουρούκ*. Συνών. *τουρλού-τουρλού*» (Πάγκ.)· 2. πρόχειρα, κακότεχνα· 3. απρόσεκτα, απερίσκεπτα.

[< *çürük mürik* (Συντ.)] (چوروك موروك)
{Ετυμολογία στον Πάγκαλο: < *çürük* 'σεσηπός' + ίσως *mürekker* 'σύνθετος', Το επίρρ. *τσουρούκ μουρούκ* (στις διάφορες παραλ-

λαγές του) χρησιμοποιείται συνήθως με τη σημ. 'τουρλού τουρλού' αλλά κυρίως 'τσαπατσούλικα'. Στο Διαδίκτυο το βρίσκουμε να χρησιμοποιείται και σε άλλα μέρη της Ελλάδας (π.χ. Γαργαλιάνοι, με τη σημ. 'ανάκατα'). Βρίσκουμε επίσης την έκφραση *η σουρούκ και η μουρούκ* = (μειωτ.) 'η μια και η άλλη': «Μα Λένα μου, τη *σουρούκ* και τη *μουρούκ* θα φέρεις μέσα στο σαλόνι σου, να κοιτάει το σπίτι σου, να σου κάνει κουτσομπολιά.»

Η τουρκ. έκφρ. *çürük mürik* (θα την αποδίδαμε ως **σαθρά μαθρά* ή **σάσια μόπια*) έχει σχηματιστεί από τη λ. *çürük* (چوروك) 'σαθρός, σάπιος' κατά το τουρκ. σχήμα επανάληψης της λέξης με το πρόθεμα *m-*, πρόθεμα «προτασούμενον των από φωνήεντος αρχομένων λεξων ή αντικαθιστών των από συμφώνου αρχομένων και σχηματίζον ούτω λεξιν ασήμαντον μεν καθ' εαυτήν, παρατιθεμένην δε εν τη δημόδιη γλώσση τή εξ ής εσημασθη, όπως εκφράση σειράν αναλόγων αντικειμένων και αντιστοχούσαν τοις ημετέροις: και καθεξής και τα τοιαύτα» (Χλωρός, Β 1501· βλ. και Hans-Georg Müller, *Morphophonologische Untersuchungen an Reduplikationen im Türkischen*, διδασκ. διατρ., Tübingen, 2003, σ. 52-57). Το σχήμα αυτό έχει περάσει και στα ελληνικά, πθ. *σόγια μόγια, τζιάζαλα μάτζαλα* (βλ. λήμμα *μ-* στο AKN), όπως και σε άλλες γλώσσες.

Τουρκ. παροιμία που λέγεται για εξεπάτηση σε συναλλαγές: *Çürük mürik koz verdik, altın kimi kız aldık* (απόδοση: Σκάρτα κურδία δώσαμε, χρυσή κοπέλα πήραμε). Η αναζήτηση στο Διαδίκτυο (*Google Books*) δείχνει ότι η έκφρ. *çürük mürik* υπάρχει και σε άλλες τουρκικές γλώσσες, όπως τα αζέρικα και τα ουζμπέκικα.}

τσουρούκης (επίθ. προσ.) [tsurútʃis] (Κασσ.) : «κακός μάστορας, κακοτεχνίτης».
[< *çürük* (Κασσ.)] (چوروك)

τσουρούκιος (επίθ.) [tsurútʃikos] & **τσουρούτικος*** [tsurútʃikos] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Ιδομ^β, Ξεν.) : ελλιπής, ελλατοματικός, ΕΠΙΡΡ. **τσουρούκικα** 'με δυσκολία, όπως-όπως, ελλιπώς' (Κασσ.).

[< *çürük* (Παπ.) / 'σάπιος, σαθρός' και διαλεκτ. *çuruk* (TDK) (Συντ.)] (چوروك)

{Το AKN ετυμολογεί το *τσουρούκιος* «(οικ.) για ρουχο ή για κτ. κατασκευασμένο συνήθ. από ύφασμα, 'που είναι στενό ή και κοντό'» ως εξής: «τουρκ. *çürüt-* αόρ. του *çürüt* 'φθείρω (για ύφασμα) -ικος». Υπάρχει το *çürütek* 'σήπομαι, αποσυντίθεμαι, αποσαθρώνομαι' (αόρ. *çürüt-üm*) και το μτβ. *çürüttek* 'σαπίζω, αποσυνθέτω, αποσαθρώνω' (αόρ. *çürüt-üm*).}

τσουρουτεύγω [tsurutéŋgo] (Πάγκ., Πιτ., Κριτσ^ε) : κουτσοουρέω, ακρωτηριάζω, ελαττώνω.

[< *çürütme* (Πάγκ.) / από το θέμα *çürüt-* (-), πβ. *kon-mak* > *κονεύω* (Συντ.)]

τσουρούτης (επίθ. προσ.) [tsurútiš] (Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν.) : «ο κολοβωμένος, ο ακρωτηριασμένος» (Πιτ.).

[< *çürük* (Πάγκ.) / < *τσουρουτεύω* (Πιτ.), υποχωρητικά (Συντ.)] (كچوروك)

{Ο Ξανθινάκης λημματογραφεί χωριστά το επίθ. *τσουρούκιος* ‘μειονεκτικός, ελαττωματικός, μη άρτιος’ και χωριστά το επίθ. *τσουρούτης-τσουρούκιος* ‘ελαττωματικός, ατελής, μειονεκτικός. Και τα δύο από το *çürük*. Παράδειγμα χρήσης έχει μόνο στο πρώτο: «Να σουτηράς καλά το πράμα οντε ντ’ αγοράζεις, να μην είναι *τσουρούκιος*».

τσουρουτιά, τα [tsurutjá] (Γαρ., Κριτσ^{*}.): άχρηστα αντικείμενα, πράγματα για πέταμα, μπάτσα. [< *τσουρουτεύω*, υποχωρητικά (Συντ.)]

τσουρούτικος, βλ. **τσουρούκιος**.

τσουτσούδα, βλ. **κιουκιούλια**.

τσουτσούλια, βλ. **κιουκιούλια**.

τσουτσουλλάτη, βλ. **κιουκιουλάτος**.

τσουφί, το [tsufi] (Πάγκ.): στην έκφρ. *τσουφί στο μεθύσι* = υπερβολικά μεθυσμένος, τύφλα στο μεθύσι.

[ίσως < *çufi* ‘λεπτό καυσόξυλο’ (διαλεκτ. κατά το *TDK*), βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Ο Πάγκαλος το γράφει *τσουφί*, επειδή πιθανολογεί ότι προέρχεται από τη λ. *σκουφί* (το συσχετίζει με την έκφρ. *φέσι στο μεθύσι*). Ίσως είναι μια άλλη εκδοχή της έκφρ. *κουτούκι στο μεθύσι* (< *kütük* αρχ. σημ. ‘κούτσουρο’, βλ. σημείωση στο λ. *κουτούκι*).}

τσόχα*, η [tsóxa] (Παπ., Πάγκ., Χουστ.): είδος μάλλινου υφάσματος. Βλ. και *τζοχαδέσιος*.

[< *çuha* (Παπ.) / και διαλεκτ. *çoha* (*TDK*) (Συντ.)] (چوخه، چوخه)

{Σε κρητ. δημοτ. τραγουδι βρίσκουμε τον τ. **τσοχάδες**: *για γούνα έχω το ράσο μου κοντό χωρίς τσοχάδες* (Βλαστός, 103), προφανώς πληθ. της λ. *ο τσοχάς*. Ο τύπος αυτός είναι ο αναμενόμενος σύμφωνα με το σχήμα: τουρκ. [-προσωπικά] φωνηεντόληκτα ουσ. σε -ά > ελλ. αρσ. σε -άς (Κυρανούδης, 89), πβ. *καβγάς, οντάς, σεβντάς* κλπ.}

τσοχαντάρης, βλ. **τζοκαντάρης**.

τσοχάς, βλ. **τσόχα**.

τσμπούκι, βλ. **τζμπούκι**.

Υ

υλόρακη, η [ilóratʃi] (Ξανθιν.) : ρακή που προέρχεται από απόσταξη ιζήματος (“ύλης”) κρασιού. Συνών. *λασπόρακη, φετσόρακη* (βλ.).
[< *ύλη* + *ρακή* (Ξανθιν.)]

υπολούκουμος, βλ. *λούκουμος*.

υσούλι, βλ. *ισούλι*.

υστερόρακη, βλ. *στερόρακη*.

Φ

φάκα*, η [fáka] (Παπ., Πάγκ., Ροδ., Ξεν.) : παγίδα.

[< *fak* (Παπ.)] (فاق، فقى)

φακίρης*, ο [faʃiʁis] (Παπ., Κονδ.) : φτωχός, ξεπεσμένος (Παπ.), φουκαράς, κακομοίρης (Κονδ.).

[< *fakir* (Παπ.)] (فقير)

{Το τουρκ. *fakir* (< αραβ. *fakīr*, κατά τον Nisanyan) σημαίνει ‘ενδεής, δύστυχος’ αλλά και ‘φακίρης, ινδός μοναχός’. Χρησιμοποιείται επίσης αντί του *εγώ* σε ένδειξη μετριοφροσύνης (‘εγώ’) ο φτωχός’. Από τον πληθ. του στα αραβ. (*fūkara*) που θεωρήθηκε ενικός, προέκυψε το τουρκ. *fūkara*, και από αυτό το ελλ. *φουκαράς* (βλ. Χλωρός, Β 1213, 1214). Η επισήμανση αυτή ήδη στον Ανδριώτη.}

φάλαγγας*, ο [fálanɣas] (Πτ., Δαρ., Ιδομ^B.): «Είδος τιμωρίας αλλά και όργανον σχετικής τιμωρίας που επέβαλαν οι παλαιοί δάσκαλοι στους αμελείς ή άτακτους μαθητές. Αποτελούσε ακόμα... ανακριτικό μέσο της παλιάς Αστυνομίας» (Πτ.).

[< αρχ. *φάλαγξ*, στη σημ. ‘κυλινδρικό κομμάτι ξύλου’ ή αντδ. < τουρκ. *falaka* < αραβ. < αρχ. *φαλαγξ* (AKN)] (فلاق، فلاقه)

{Δεν είναι απλώς “είδος τιμωρίας” αλλά βασανιστήριο. Ο Πιτυκάκης ετυμολογεί από το ρ. *φαλαγγώνω* ‘ενσφηνώνω, πιέζω’.

φαιλντέ, βλ. **Βαιλντέ τζαμί**.

Φαλτέ τζαμί, βλ. **Βαλτέ τζαμί**.

φαναρατζής, ο [fanaradzis] (Γαρ., Κριτσ.) : αυτός που δουλειά του ήταν να ανάβει στις πόλεις τα φανάρια των δρόμων τότε που δεν υπήρχε ηλεκτρικό ρεύμα.

[< *φανάρα* (μεγεθ. του *φανάρι*) + -(α)τζής, πβ. το πεπαλ. κατά το *TDK* τουρκ. *fenerci*, με την ίδια σημασία (Συντ.)]

{Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευσης κατάλ. -(α)τζής. Σε έντυπο *Εκλογικό Κατάλογο Δήμου Ηρακλείου* του έτους 1906 (Ιστορικό Αρχείο Κρήτης, φωτοτυπημένο αντίγραφο στη Βικελαία) στη στήλη «επάγγελμα» βρίσκουμε (σ. 31) το επίσημο ελλ. *φανακόρος*.}

φαναριτζής, ο [fanaridzís] : (ειρων.) αυτός που βοηθά κάποιον στις ερωτικές του δραστηριότητες, συνήθως συνοδεύοντάς τον: *Να πας να τη βρεις μοναχός σου, εμένα ίντα με θες; το φαναριτζή θα σου κάνω;*

[< *φανάρι*, στην έκφρ. *κρατώ φανάρι* (Συντ.)]

{Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευσης κατάλ. -τζής.}

φαναρτζής*, ο [fanardzís] : 1. αυτός που κατασκευάζει αντικείμενα από λευκοσίδηρο, ντενεκετζής. 2. τεχνίτης που διορθώνει τις λαμαρίνες σε τρακαρισμένα αυτοκίνητα.

[< *φανάρι* (AKN)]

{Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευσης κατάλ. -τζής.}

{Ο Κριτσωτάκης έχει αυτές τις σημασίες στη λ. *φαναρατζής* (Κριτσ^F). Κατά την άποψή του, έχουμε διευρυνση της σημ. ‘αυτός που φτιάχνει λαδοφάναρα και φανάρια, δηλ. κλουβιά από λαμαρίνα με σίτα, όπου φύλαγαν τρόφιμα.}

φαραζά (επίρρ.) [farazá] (Πάγκ.) : υποθετικός.

[< *faraza* (Πάγκ.)] (فرضا)

φαραούνα, η [faraúna] (Πάγκ.) : καταστροφή, φθορά, ζημιά.

[< *Φαραώ* (Πάγκ.) / μάλλον < *φισαίνης* (βλ.) (Συντ.)]

φαράσι*, το [farási] (Παπ., Πάγκ., Ξεν.) : *φωραράκα με το οποίο μαζεύουμε τα σκουπίδια*. Και **φαράχι** [faráçi], σε *έγγραφο του 1861 (Α.Α.Η., 2 / 4-110)*.

[< *faras* (Παπ.)] (فرانش)

{Κατά τον Χλωρό (Β 1192) το τουρκ. *faras* «σκουπιδολόγος, κ. φαράσον» προέρχεται από τη λ. *ferraz* (< αραβ. *ferrāz* κατά το *TDK*), που σημαίνει «ο στρώνων την κλίνη, τον τάπητα, θαλαμηπόλος ανακτόρων ή μεγάρου, έργον έχων να στρώνη και διευθετή την κλίνη, τους τάπητας, τα ανάκλιτρω», αλλά έχει και την ειδικότερη σημ. (διαλεκτ. κατά το *TDK*) «φύλαξ του τάφου του Μωάμεθ εν Μεδίνα ή του ναού της Μέκκας επιτετραμμένος και την τήρησιν της καθαριότητος αυτών». Βλ. και Meynard, Β 406.}

φαράχι, βλ. **φαράσι**.

φαρπαλάς, βλ. **φαρφαράς**.

φαρσί* (επίρρ.) [farsi] (Παπ., Πάγκ., Ξεν.): απταίστως (για τη γνώση/χρήση μιας ξένης γλώσσας) «κατόπιν δ' επεξετάθη η σημασία [...] και επί αποσθηθίσεως και τρογάδην, απροσκόπως, εκφωνήσεως οιοσδήποτε μαθήματος» (Πάγκ.).

[< *farisi* (Παπ.) / 'περσικά', «επειδή κάποιος που ήξερε περσικά θεωρούνταν ικανός στις ξένες γλώσσες» (AKN)] (فارسی)

{Το AKN ετυμολογεί από το *farsi*. Το TDK έχει μόνο «*farsi*: esk. *farsca*», δηλ.: *πεπαλ.* 'περσιστί'.}

φαρφαράς^(Α) (επίθ./ προσ.) [farfarás] (Πιτ., Γαρ., Κριτσ., Ιδομ^Β): ανόητος, απερίσκεπτος, φλύαρος, εγωιστής.

[< *ιταλ.* *farfalino* 'κούφος, ελαφρόμυαλος, άστατος' (Πιτ.) / το σωστό: < τουρκ. *farfara* (Ανδριάτης), πβ. *φαρφαράς* 'φλύαρος' < τουρκ. *farfara* (από τα αραβ.). (AKN)] (فارفاره, فراره)

{Ο Ιδομενέως^(Β) λημματογραφεί μαζί *φαρφαράς* και **φιρφιής**. Το τελευταίο σχετίζεται ίσως με το διαλεκτ. τουρκ. *firfiri* (TDK) που σημαίνει 'ανεμοδείχτης', 'χάρτινος μύλος (παιδικό παιχνίδι)' και (μτφ. για άνθρωπο) 'αυτός που δεν στέκει στον λόγο του, ανεμοδούρα' – άσχετο προς το *firfiri* 'ανοιχτό κόκκινο'. Το AKN έχει τη λ. **φουρφούρι** «παιδικό παιχνίδι που κατασκευάζεται από χαρτί ή από άλλο ελαφρύ υλικό και περιστρέφεται με το φύσημα του αέρα· μύλος» και την ετυμολογεί από το «τουρκ. *fir(i)* (ηχομμ.) με ταύτιση προς το επίθημα -ούρι».

φαρφουρένιος (επίθ.) [farfurēnios] (Γαρ.): από πορσελάνη, πορσελάνινος.

[< *φαρφουρί* (Συντ.)]

{Ο Ιδομενέως έχει **φουρφουρένιος** 'στολισμένος, διακοσμημένος'. Μάλλον από το *φαρφουρένιος*, με υποχωρ. αφομοίωση [a u] > [u u] και αλλαγή της σημασίας λόγω νέας εστίασης: από το υλικό (πορσελάνινος) στη μορφή (διακοσμητικά σχέδια της πορσελάνης).}

φαρφουρί* (επίθ.) [farfuri] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ροδ., Ιδομ^Β): (για σκευός) φτιαγμένο από (φίνα) κινέζικη πορσελάνη.

[< *fağfuri* (Παπ.)] (فغفوری, فروری)

{Κατά το AKN: < τουρκ. *fırfır* 'πορφύρα' (από τα αραβ., ίσως < αρχ. *πορφύρα*). Ο Meynard (B 411) λημματογραφεί χωριστά το *farfuri* 'κινέζικη πορσελάνη', με την επισήμανση ότι πρόκειται για παραφθορά του αραβ. *fahfourı*, και χωριστά το *firfiri* 'πορφυρός', με την επισήμανση ότι προέρχεται από το ελλ. *πορφύρα*. Ο Παπαρηγοράκης φαίνεται να ακολουθεί τον Χλωρό (B 1212), ο οποίος έχει: α) επίθ. *fağfuri*: «σινοκεράμειος, ο εκ σινοκεράμου, κ. φαρφουρένιος», αρχική σημ. «ο ανήκων ή αρμόζων το

αυτοκρατόρι της Σινικής», και β) ουσ. *fağfir*: «σινοκεράμιος, πορσελάνη, κ. φαρφουρί», αρχική σημ. «τίτλος του αυτοκράτορος της Σινικής». Βλ. Κώστας Καραποτόσογλου, «Γλωσσικά Μυκόνου», *Ελληνικά*, 55/ 1 (2005), 119. Το TDK ετυμολογεί το *fağfuri* από το περσ. *fağfir* + αραβ. *κατάλ.* -ī. Ο Nişanyan ετυμολογεί το *fağfir* από το αραβ. *fağfir* ('κινέζος ηγεμόνας' και 'κινέζικη πορσελάνη'), κι αυτό από το παλαιό περσ. *bağfirih* με αναγωγή στο σανσκριτικό *bhāgarputra* 'γιος του θεού, τίτλος των κινέζων ηγεμόνων'.}

φασαριατζής (επίθ. προσ.) [fasariadzis] (Δαρ.): φωνακλάς, καβγατζής, φασαριόζος.

{Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευση *κατάλ.* -(α)τζής.}

φασλάς, ο [faslás] (Πιτ., Ιδομ^Β): 1. «Το ψεγάδι, το κρυφό ελάττωμα, κάθε τι το ύποπτη γνησιότητα ή αμφισβητούμενη κυριότητα». 2. (μτφ.) το ηθικό ψεγάδι. [πιθανώς < *fesalī* 'ανώμαλος, ελαττωματικός' «κατ' αναγραμματισμόν ή παραφθορά» (Πιτ.) / ίσως < *fazla*, βλ. σημείωση (Συντ.)] (فصله \ فصل)

{Από το *fesalī* είναι δύσκολο να προκύψει ο τ. *φασλάς*. Ο Πιπτικάκης έχει το εξής παράδειγμα χρήσης: «Πριχού υπογράμεις το συμβόλαιο τσ' αγοράς, ξάνοιξε πρώτα στο Υποθηκοφυλακείο, μπας κι έχει φασλά το λμόφο του σου τουλούνε». Στην περίπτωση αυτή η λ. *φασλάς* και μπορούσε να σχετίζεται (λόγω ηχητικής και νοηματικής συνάφειας) με τη λ. *fazla* 'το επιπλέον', πβ., *bir şey fazla istemek* 'ζητώ κάτι τι περισσότερο', *fazla olarak* 'ως εκ περισσοῦ' (Χλωρός, B 1210).}

φατσαλής (επίθ. προσ.) [fatsalis], θηλ. **φατσαλίνα** [fatsalina] & **φατσαλιόικος** [fatsalidikos] (Ροδ., Ξανθιν^Α, Κριτσ.): αυτός που έχει όμορφο πρόσωπο, ευπαρουσίαστος.

[< *façali*, κατά το TDK «havalı, gösterişli» (= αεράτος, εμφανιστικός) (Συντ.)]

φαφούλης [fafulis] (Κονδ.: χωρίς ερμίνευμα, μόνο με την ένδειξη *τουρκ.*): (;)

{Μάλλον πρόκειται για κύριο όνομα προσώπου (Faful), πβ. «Φαφούλ αγά μου, μάθια μου, όμορφο κυπαρίσσι» (Γιάνναρης, 10). Αλλά πιθανόν να χρησιμοποιήθηκε και ως επίθ. προσ. με ειδική σημασία που να παραπέμπει σε χαρακτηριστικό κάποιου συγκεκριμένου Faful.}

φελακέτι, το [felat'éti] & **φελεκέτι** [felet'éti] & **φερεκέτι** [feret'éti] (Πάγκ., Γαρ., Τσιρ., Κριτσ.): «Η αφορμή, πρόφασις, ψευδής αιτία: Αυτός ειρήκε φελεκέτι *jana* με *κατηγορά*» (Πάγκ.), «επανάσταση, ασυμφωνία. –Ξάνοιξε να σάσεις τη δουλειά σου σιγοῦρα για να μη σου βγάλουνε φερεκέτι ταδέ ταχίτερου» (Τσιρ.).

[< *felâket* ‘δυστυχία’ (Πάγκ.)] (فلكت)

{Ο Hakkı Bilgehan το έχει με τη σημ. «η καταστροφή» (Bilgehan¹, 39).}

φελάς, ο [felás] (Πιτ., Τσιρ., Ιδομ^B, Κασσ.): «Συνήθ. περιφρονητ. χαρακτηρισμός, ιδίως ανθρώπων ακάθαρτων, βρώμικων, ρυπαρών. Προφανώς σημαίνει το φελλάχο» (Πιτ.). Βλ. και *Χαμπέσης*.

[< *fellah* (Τσιρ.)] (فلاّ)

{Ο Πιτυκάκης το γράφει με δύο λ: *φελλάς*. Ομοίως ο Κασσωπάκης. Κατά τον Meynad (B 424) η λ. *fellah* σημαίνει ‘αγρότης’ αλλά είναι και «περιφρονητικός χαρακτηρισμός για σκλάβους, μαύρους και γενικά για χωρικούς», κάτι σαν το δικό μας (ρουσιστικό/μειωτικό) *βλάχος*.

Το τουρκ. *fellah* πρέπει να είχε προσαρμοστεί και ως *φελάχης*, βλ. Αναγνώστης Ντούνης, *Οι Αγώνες της Κρήτης*, Χανιά 1910, σ. 59 : πληθ. με τη γραφή *φελλάχιδες*.}

φελέκι, το [feléki] (Τσιρ.) : η τύχη, στη ΦΡ. *διάλε το φελέκι σου*.

[< *felek* ‘ουράνια σφαίρα, σύμπαν’ και μτφ. ‘πεπρωμένο (που διέπεται από τα άστρα)’ (Συντ.)] (فلك)

{Συνηθίζεται στην (λαϊκή) φρ. *γαμώ το φελέκι μου!*, που εκφράζει θυμό και αγανάκτηση. Ο Τσιριγωτάκης έχει τη λ. με τη σημ. ‘κομμάτι από ψωμί ή τυρί’ και μτφ. ‘κολατισό’ (την ετυμολογεί από το μσν. *οφέλλιον* < λατ. *offella* ‘κομμάτι ψωμί’).}

φελλάς, βλ. **φελάς**.

φελλάχης, βλ. **φελλάς**.

φενέρι, το [fenéri] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** φανάρι· ΦΡ. *εγίνηκε φενέρι*: αδυνάτισε πάρα πολύ, “έφεξε”. **2.** φορητό ντουλάπι με σίτα για φύλαξη τροφίμων.

[αντδ. < *fener* < *φανάρι* < *φανός* (Παπ.)] (فنر)

{Βλ. Χριστόφορος Χαραλαμπάκης, *Κρητολογικά Μελετήματα*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2001, σ. 106. Επίσης: Βασμανόλη, σ. 352.}

φενερίζει (απρόσ.) [fenerizi] (Ξανθιν.): αρχίζει να ζημερώνει, (κρητ.) αποδιαφοτά.

[< *φενέρι* (Ξανθιν.)]

φέντι, το [féndi] (Κριτσ^F): έξυπνος τρόπος για την επίτευξη κάποιου δύσκολου έργου, κατεργαριά, πανουργία.

[< *fent* (Κριτσ.)]

φεραγάτι, το [feragáti] : πωλητήριο συμβόλαιο βακουφικού κτήματος (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845

(βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 354). Και στην εφημ. *Κρήτη* (Χανιά), έτος ΙΑ', φ. 512, 27-2-1879: *τα φεραγάτια συντάσσονται ενόπιον του Εβκαφίου*.

[< *ferağ & ferağat* (Χλωρός, B 1193), από το араβ. *farāga(t)* κατά τον Nişanyan] (فراغت)

φερετζές, βλ. **φρετζές**.

φερετζοτουρκοκόρη, η [feredzoturkokóri] : απαξιωτικός χαρακτηρισμός για χριστιανή κοπέλα που την έκαναν μουσουλμάνο. Η λ. σε κρητ. σατιρικό στιχούργημα του 1875, βλ. Ν. Ι. Παπαδάκης, “Πολιτική σάτιρα εν Κρήτη”, *Κρητικά και Μελέται*, 1 (1933) σ. 132.

[< *φερετζές* + *Τούρκος* + *κόρη* (Συντ.)]

φέρμελη, η [férmeli] (Πιτ., Τσιρ.) : είδος τσόχινης γυναικείας ζακέτας με πολλά χάρτζα.

[< *fermene* (Πιτ., με βάση τον Κουκκίδη)] (فرمنه)

φεσάς, ο [fesás] (Κριτσ^F): αυτός που φτιάχνει/πουλά φέσια.

[< *φέσι* (Κριτσ.)]

{*φεσάς* σημαίνει επίσης ‘αυτός που φορεί φέσι’.}

φεσατζής (επίθ. προσ.) [fesadzis] (Κριτσ^F): αυτός που αφηγήν απλήρωτους λογαριασμούς, βλ. *φέσι*, σημ. 2.

[< *φέσι* + -(α)τζής (Συντ.)]

φεσάτι, το [fesáti] : στάση, εξέγερση. Η λ. σε Προκήρυξη του Ααλή Πασά προς τους Κρητικούς (Χανιά, 24 Σεπτ. 1867) : *μερικοί άκακοι που γενήκαν όργανον του φεσατιού* (βλ. Κωνστ. Φουρναράκης, *Προκηρύξεις πασάδων* (εκ της ιστορίας της Επαναστάσεως του 1866), Χανιά, χ. χ., σ. 8 [ψηφιοποιημένο στην *Ανέμη*])

[< *fesat* «διαφθορά, ή κατάσταση πράγματος διεφθαρμένου, διαστροφή, αταξία, ταραχή, στάσις, υποκίνησις, ραδιουργία, το πλημελές, το μη ορθόν» (Χλωρός, B 1205), από το араβ. *fasād* κατά τον Nişanyan (Συντ.)] (فساد)

φεσένιο, βλ. **τζανφέσι**.

φέσι*, το [fési] (Κονδ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Ιδομ^B, Ξεν.) : **1.** το γνωστό κάλυμμα κεφαλιού, δηλ. το μαύρο, κυλινδρικό καπέλο χωρίς κεραμίδι, φτιαγμένο από τρίχες, με σκληρά τοχώματα και ύψος περί τα 15 εκ., ή βρακάδικο φέσι, επειδή το φορούσαν με την παραδοσιακή στολή (βράκα) (Τσιρ.)· **2.** (μτφ.) δανεισμός που δεν ξεπληρώνεται.

[< *fes*, από το όνομα της πόλης *Fez* του Μαρόκου, όπου κατασκευαζόταν (ΑΚΝ)] (فسس, فاس)

{Στο λεξικό του ο Κονδυλάκης παραθέτει ενδιαφέροντα στοιχεία για τα διάφορα είδη και σημειώνει ότι «τόρα {= αρχές 20ού αι.} το φο-

ρούν γενικώς οι Τούρκοι. Ελάχιστοι χριστιανοί {στην Κρήτη} φοροούν ακόμη φέσι βρακαδίκον, οι δεν λοιποί μανδήλη». Ο Κριτωτάκης λημματογραφεί χωριστά τη φρ. του κουζουλού του φέσι (βλ.).

φεσφεσελίης (επίθ. προσ.) [fesfeselis] (Ιδομ., Κριτσ.): «ελαφρόμυαλος, κουτουρατζής, αγίθυμος» (Ιδομ.).

[< vesveseli 'φαντασιόπληκτος, καχύποπτος' (Κριτσ.)]

φεσφεσελίζω [fesfeselizo] (Ιδομ^B): είμαι ελαφρόμυαλος, κουτουρατζής.

[< φεσφεσελίης (Συντ.)]

φεσφεσές, ο [fesfesés] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ.): υπόνοια, υπονία, αμφιβολία.

[< vesvese (Παπ.) (وسوسة)]

φεσόνω* [fesóno] (Δαρ.): αφήνω απλήρωτο ένα χρέος μου, μια οφειλή μου.

[< φέσι 'απλήρωτο χρέος' (AKN)]

φέτι [féti]: μόνο στη ρημ. περίφρ. **κάνω φέτι**: εκπορθώ, κυριεύω· σε τουρκοκρητ. τραγούδι για την άλωση του Αρκαδίου: *Μουσίρι Μουσταφά Πασά, γράψε το 'ς το Ντοβλέτι, / πως είσαι τ' Αρκαδιού Γαζής και το 'καμες κιεφέτι [= και φέτι]* (βλ. Πλανάκης, 104· από: *Αρχείον Παύλου Βλαστού*, 15ος τόμος, σ. 1211-1215).

[< *fethemek* < *feth* 'άλωσις, εκπόρθησις, κατάκτησις, θρίαμβος» (Χλωρός, Β 1184), από το αραβ. *feth* κατά το *TDK*, + *emek* 'κάνω' (Συντ.) (فتع)]

φετουφατζής, ο [fetufadzis] (Πιτ.): «Τουρκ. αζίωμα» (= *μουφτής*).

[< *fetva* «με την κατάλ. -τζής, κατά τα: σοβατζής, ντενεκετζής, καφετζής κ.ά.» (Πιτ.) / μάλλον < *fetvacı* 'αυτός που εκδίδει φετβάδες' (*TDK*), πβ. *φετουφάς / φετράς* (Συντ.)]

φετσόρακη, η [fetsóratʃi] (Πιτ., Κριτσ.): ρακή από φέτσα (τρυγία) του κρασιού.

[< *φέτσα* + *ρακή* (Συντ.)]

φετράς*, ο [fetfás] & **φετουφάς** [fetufás] (Παπ., Πάγκ., Κασσ., Ξεν.): **1.** (συνήθως με το ρ. βγάζω/βγαίνω) απόφανση, γνωμοδότηση: (μτβ.) *βγάνω φετρά*, (αμτβ.) *εβγήκε φετράς*. **2.** (Πάγκ.): η δικαστική απόφαση του *μουφτί*, Τούρκου ιεροδικαστή.

[< *fetva* (Παπ.) (فتوا, فتوى)]

{Η έκφρ. *βγάνω φετρά* αντιστοιχεί ακριβώς στο τουρκ. *fetva cikarmak*.}

φι (πρόθ.) [fi]: προς ..., στην τιμή ..., (για να δηλωθεί η αξία της μονάδας, συχνά σε διατυπώσεις πολλαπλασιασμού, όπου ισοδυναμεί με το επί). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των χρό-

νων 1831-1845, σε πολλά σημεία, π.χ. *εγόρασα αλεύρι σίτινο οκ. 49,100 φι 41 π[α]ρ[άδες] την οκά* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 168)· *λακέρδα οκ. 5 φι 5 γρ.* [=] 25 [γρόσια] (ό.π., 584).

[< *fi* «τιμή, αντίτιμον», από τα αραβ. (Χλωρός, Β 1224)] (فءى)

{Στα τουρκικά για τη σημ. 'τιμή, αντίτιμο' επεκράτησε ο αραβ. πληθ. *fiyat* αντί του ενικού *fi*. Το 'επί' του πολλαπλασιασμού λέγεται *zarri*, που ανάγεται στο αραβ. *darb*.}

φιγουρατζής*, ο [figuradzis] (Δαρ.): αυτός που του αρέσει να εντυπωσιάζει, να επιδεικνύεται (με την εμφάνισή του, τα φερσίματά του κλπ.) (AKN).

{Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευση κατάλ. -(α)τζής.}

φιλάν φιστίκ (φρ.) [filán fistik] (Παπ.): «το δείνα και το δείνα, τούτο και εκείνο» (Χλωρός, Β 1215), και άλλα παρόμοια, και διάφορα τέτοια (Tuncay & Καρατζάς, σ. 230).

[< *filan fistik* (Κουκκίδης, 104)] (فان فستق)]

{Ο Παπαγρηγοράκης (σ. 131) αναφέρει την φρ. *φιλάν φιστίκ*, χωρίς ερμηνεία, μαζί με λέξεις που τις παρέλειψε «διότι δεν ακούονται πούσως σήμερα» (= 1952) ούτε από τους γερωντοτέρους}. Για τις διάφορες σημ. της φρ. βλ. λ. *φιλάμι φιστίκ* στο *slang.gr*.}

φιλάργια, τα [filárga] (Τσιρ.): σανδάλια ή παντούφλες. Σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845: *έστειλα του Ηλία ½ οκ. καπνό και τζή γυνάικας του ένα ζευγάρι παπούτσα κόκκινα φιλόρια* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 200).

[< *filar* 'είδος παντούφλας' (Συντ.) (فلار)]

{Κατά τον Χλωρό (Β 1215) *filar* σημαίνει «είδος εμβάδων ελαφρών, ας άλλοτε εφόρουν οι Γενίτσαροι». Το *TDK* ετυμολογεί τη λ. από τα ελληνικά, χωρίς να προσδιορίζει από ποια λέξη ακριβώς.}

φίλι, το [fili]: ο ελέφαντας (Παύλος Βλαστός, *Ο γάμος εν Κρήτη*, Αθήνα 1893, σ. 180).

[< *fil*, από τα αραβ. (Συντ.)]

φιλντισένιος* (επίθ.) [fildisēnos] (Παπ., Ξεν.) & **φιλντιχένιος** [fildixēnos] (βλ. σημείωση): φτιαγμένος από ελεφαντόδοντο, φιλντισι.

[< *φιλντισι* (Παπ.)]

{Σε έγγραφο του 1871: *12 μαχίεργια φηληχιένια* [μαχαιρία φιλντιχένια], προφανώς με λαβή από φιλντισι (*A. Δ. Η.*, 2 / 52-299).}

φιλντισι*, το [fildisi] (Παπ., Πάγκ.): το ελεφαντόδοντο.

[< *fildisi* (Παπ.) (فيل ديشى)]

{Και τονισμένο στη λήγουσα: το *φιλντισί* (Παύλος Βλαστός, *Ο γάμος εν Κρήτη*, Αθήνα 1893, σ. 180). Η διπλοτυπία ως προς τον τονισμό

αντανακλά τον διπλό τονισμό του τουρκ. ετύμου: *fil dişi*, βλ. Κυρανούδης, σ. 195. Φαίνεται ότι υπήρχε και ο τ. **φύλντιχι** [filditʃi], βλ. σημ. στο λ. *φιλντισένιος*.)

φιλντισοκοκαλένιος (επίθ.) [fildisokokaléños] (Κριτσ., Ιδομ^B.): αυτός που έχει κόκκαλα από φύλντισι. *Φιλντισοκοκαλένια μου κι αρισμαρόβισσά μου, / ποια χέρια σ' αγκαλιάζουνε σα λείπουν τα δικά μου* (Κριτσ.).

[< *φύλντισι* + *κόκκαλο* (Κριτσ.)]

{Πρόκειται ασφαλώς για λέξη που συναντά κανείς μόνο σε μαντινάδες, βλ. σημείωση στο λ. *κοκκινομερτζάνοχειλη*.}

φύλντιχι, βλ. **φύλντισι**.

φίλοκοκονέγιο [filokopéngio] (Ροδ., Ιδομ^B.): φίλο-ξενό.

[< *φίλο-* + *κονεύω* (Συντ.)]

{Στη μετάφραση της *Οδοσσεΐας* από τους Καζαντζάκη και Κακριδή βρίσκουμε δύο φορές: «να σε φίλοκονέψω» (Α 123, Ι 517).}

φιντάνι*, το [fidāni] (Παπ., Πάγκ., Ιδομ^B, Ξεν.): μικρό φυτό.

[αντδ. < *fidan* (Παπ.) / < αρχ. *φιντόν* (ΑΚΝ) ή < μεταγν. ελλ. *φιντάνη* (Ανδριώτης)] (فدان)

{Ο Πάγκαλος το γράφει και **φιντάνι**. Τη γραφή *φιντάνι* (< τουρκ. *fidan*) είχε ήδη υποστηρίξει ο Εμμ. Κριαράς, απορρίπτοντας παράλληλα τη γραφή *φιντάνι* (σε βιβλιοκρισία για την 1η έκδοση του βιβλίου *Μαντινάδες* της Μαρίας Λιουδάκι, βλ. *Νέα Εστία* 20/236 (1936), 1459). Για το αντιδάνειο βλ. Βασμανόλη, σ. 288-9.}

φιντίκι, το [finditʃi] (άλλη γραφή: *φιντίκι*) (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ., Ξεν.): **1.** το φουντούκι. **2.** (λαϊκή ιατρική) σπυρί σε μέγεθος φουντουκιού στα κεφάλια των μικρών παιδιών.

[< *findik* (Παπ.) / αντδ. < τουρκ. *findik* -i < αραβ. < ελνστ. (*κάρυον*) *Ποντικόν* 'καρύδι από την περιοχή του Πόντου' (ΑΚΝ)] (فندق، فندق، بنق)

{Κατά τον Χλωρό (B 1219) το τουρκ. γράφεται και *bindik*. Το *TDK* έχει τον διαλεκτ. τ. *funduk*. Για το αντιδάνειο βλ. Βασμανόλη, σ. 289-290.}

φιντικιά, η [finditʃá] (Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Ξανθιν^A, Κριτσ.): το φυτό *Corylus avellana*, κοινός φουντουκιά.

[< *φιντίκι* (Συντ.)]

φιντικλής (επίθ. προσ.) [findiklís] (Γαρ., Κριτσ.): μερακλής.

[πβ. *φιντικλί*, στη σημ. 'στολίδι' (Συντ.)]

φιντικλί, το [findiklí]: **1.** το φιστίκι (κατά τον Πάγκ., αλλά βλ. σημείωση). **2.** τα **φιντικιά** (Πιτ., Κριτσ.): «διάφορα πολύ μικρά διακο-

σμητικά, μεταλλικά ή όχι, που εφαρμόζονται στα κορδονάκια που δένουν τα κουρλιά (= κοτσιδες) των κοριτσιών» (Πιτ.).

[< *findikli* 'παλαιό (τουρκ.) χρυσό νόμισμα' (Συντ.)] (فندقلي)

{Ο Πάγκαλος (E 472) στο λ. *φιδικί* 'φιστίκι' παραθέτει την εξής μαντινάδα: *Μικρό μικρό ν' το φιντικλί, μα βαροκομπανίζε, / μικρή μικρή ν' κι η κοπελιά από με βασανίζε*. Δεν πρόκειται για φιστίκι αλλά για ένα τουρκ. χρυσό νόμισμα, το *findikli* (Meynard, B 431), που λεγόταν αλλιώς *findik altını* (فندق التوني) «χρυσού νόμισμα αρχαίων· αξίας είκοσι γροσιών», κ.λ. 'χρυσό φουντούκι' (Χλωρός, B 1219), που εκόπη επί Σουλτάνου Αχμέτ του Γ', στις αρχές του 18ου αιώνα (Meynard, B 430). Βλ. και *φουντουκλί* στο: Matthias Kappler, *Turcismi nell' "Alipasiadha" di Chatzi Sechretis*, Silvio Zamorani, Torino 1993, σ. 124. Λεπτομέρειες για το *φουντουκλί* βλ. στο: Ευτυχία Δ. Λιάτα, *Φλωρία δεκατέσσερα στένουν γρόσια σαράντα - Η κυκλοφορία των νομισμάτων στον ελληνικό χώρο, 15ος - 19ος αι.*, Κέντρο Νεοελλ. Ερευνητών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, Αθήνα 1996, 90-91.}

φισαούνης (επίθ. προσ.) [firaúnis] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Κριτσ^A): **1.** υβριστική προσωνμία των Αράβων και Αιθίοπων (Κονδ.). **2.** αλαζόνας, υπερόπτης, δυνάστης. «Λέγεται ως ύβρις» (Παπ.): **3.** πονηρός, κατεργάρης.

[< *firavun* (Παπ.)] (فراعون)

{Ο Ξανθινάκης επισημιάει την κυριολ. και τη μτφ. σημ. του τουρκ. ετύμου: 'Φαραώ, δεσποτικός'. Ο Κριτσωτάκης το έχει ως κανονικό λήμμα, με τη σημ. 'φουρνούσης' και το γράφει: *φουραούνης*, αλλά το έχει και στο *Παράρτημα*, με τη σημ. 'επίμονος, βασανιστής, πειραχτήρι' και το γράφει: *φισαούνης*.}

φιρί φιρί* (επίρρ.) [firi firi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Δαρ., Ξεν.): επίμονα, άρον άρον· ΦΡ. *φιρί φιρί το πας*: παρ. γυρεόντας.

[< *firil firil* (Παπ.)] (فِرْل فِرْل، فِرْل فِرْل)

{Υπάρχει και ο τύπος *fir* «μόριον παριστάνον την ταχεία περιστροφική κίνηση ή αγωνιώδη περιστροφή»· *fir fir dolasmak* «περιστρέφομαι μετ' αγωνίας γύρω τριγύρω» (Χλωρός, B 1190). Έχω ακούσει από Ηρακλειώτες μικρασιατικής καταγωγής (Αττάλεια) να λένε *φιρί φιρί* αντί για *φιρί φιρί*. Το επίρρ. *φουρ-φουρ* που λημματογραφεί ο Ξανθινάκης με τη σημ. 'βιαστικά, εσπευσμένα, κατεπευγόντως' ίσως προέρχεται από το *fir fir* (فِر فِر) και όχι «από τον ήχο φουρ-φουρ, που προκαλείται σε περίπτωση βιαστικής εργασίας». Λέγεται και *φούρ(ου) φούρ(ου)*.}

φιρίκι*, το [fiɾiçi] (Παπ., Πάγκ., Ξεν.) : μια ποικιλία μήλου.

[< *ferik* ‘μικρός, τρυφερός’ (Παπ.) / *ferik (elmasi)* ‘μικρό μήλο’ (AKN) / ή ‘μήλο από την περιοχή Φερίκ του Πόντου’, βλ. σημειώσεις (Συντ.)]

{Η ετυμολογία παρουσιάζει ενδιαφέρουσες δυσκολίες: Το *EΛINEΓ* έχει για το *φιρίκι*: < τουρκ. *ferik* < αραβ. *farīq*: χωρίς άλλα στοιχεία. Το *TDK* έχει έχει: *ferik* (I) (λαϊκό) : 1. ‘κοτοπουλάκι, νεοσσός’ και 2. ‘είδος τραγανού μήλου, μήλο φιρίκι’, και *ferik* (II) (< αραβ. *ferīk*) (πενταλ. στρατιωτ.): 1. ‘υποστράτηγος’ και 2. ‘αντιστράτηγος’. Το (I) το έχει και ως διαλεκτικό (και με 2ο φωνητ. τύπο *firik*) με διάφορες σημασίες: α) ως ουσιαστικό σχετικό 1. με νεαρά πουλερικά, 2. με αμέστωτο στάρι, β) ως επίθετο, με τη σημ. ‘άγουρος, νέος, φρέσκος’. Αλλά έχει και ξεχωριστό λήμμα *ferik elmasi*, όπου παραπέμπει στο *ferik* (I). Ο Nişanyan ετυμολογεί το *ferik* (I) (που το έχει μόνο ως *firik*) από το αραβ. *farīk* فَرِيك, και το *ferik* (II) από το αραβ. *farīk* فَرِيك, λέξη ομορρίζη με τη λ. *firka*, από την οποία ο *φικράς* ‘μεραρχία’ (βλ.). Ο Χλωρός (B 1204) διαφοροποιεί: α) «فَرِيكٌ φερίκι, σίτος νωπός, ήτοι μη ξηρανθείς εισέτι, όστις τρώγεται φρυγόμενος ολίγον· § ορνίθιον, πουλάκι» και β) «فَرِيكٌ φερίκι αντιστράτηγος, μεράρχης [...] § δήμος εν τη διοικήσει Δζζανίκ (= Canik, περιοχή Σαμγούντας), εξ ης και τα μικρά επιμήκη και ευώδη μήλα τα καλούμενα فَرِيكٌ φερίκι *εμμάσι*» (η υπογράμμιση δική μου). Φαίνεται ότι ο Χλωρός είναι η πηγή του Ανθιμου Παπαδόπουλου (“Τα εκ της ελληνικής δάνεια της τουρκικής”, *Αθηνά*, 44 (1932), 8, υποσημείωση), που σημειώνει ότι «τα είδη των μήλων διακρίνονται εν τη Τουρκική ενίοτε εκ του τόπου της προελεύσεως, ως Amasia elmasi, Ferik elmasi (μήλον Αμασειάς, μήλον Φερίκ κττ.). Το δεύτερον εκ του δήμου Ferik της υποδιοικήσεως Canik του Πόντου, του οποίου ονομαστά τα μικρά μεν και επιμήκη, αλλά εύοσμα και εύγεστα μήλα. Εντεύθεν και το *μήλο φιρίκι* της Ελληνικής». Ο Meynard (A 521) αναφέρει το Canik elmasi (θα λέγαμε *τζζανίκ, κατά το *φίρικι*) «pomme petite et très parfumée» (= μικρό και πολύ μυρωδάτο μήλο). Ο Domenico Sestini (*Opuscoli*, Φλωρεντία 1785, σ. 95) τα αναφέρει και τα δύο, αλλά θεωρεί ότι το δεύτερο είναι μεν σαν το *φίρικι*, «ma verde, e di poca bontà» (αλλά πράσινο, και λιγότερο καλό). Και σε πρόσφατο λεξικό για την οθωμανική κουζίνα διαβάζουμε για το *φίρικι*: «Canik sancagının Ferik nahiyesine özgü olan ve şekil itibarıyla miskete benzeyen bir elma türüdür» (= είδος μήλου που είναι χαρακτηριστικό της επαρχίας Φερίκ του σαντζακίου Τζζανίκ και μοιάζει στο σχήμα

με *μαλίτσα*), βλ. Priscilla Mary İşin, *Osmanlı Muşak Sözlüğü*, 2017, σ. 106. Δεν βρήκα άλλα στοιχεία για το θέμα αυτό, πάντως η προσθήκη του κτητικού *-si* στη λέξη *elma* ‘μήλο’ στο ιαφρετικό σύνθετο *ferik elmasi* συνηγορεί υπέρ της ετυμολογίας του Χλωρού: αν το πρώτο τμήμα ήταν η λ. *ferik* ως επίθετο (‘τραγανός’), θα είχαμε απλώς *ferik elma*, χωρίς κτητικό επίθημα στο προσδιοριζόμενο, όπως έχουμε *ekşi elma* ‘ξινόμηλο, sari elma ‘κίτρινο μήλο’ κ.ά., ενώ το κτητικό *-si* προστίθεται στη λ. *elma* αν το προσδιορίζον στοιχείο είναι κάποιο ουσιαστικό (π.χ. *dağ elmasi* ‘μήλο του βουνού, ορεινό μήλο’, *ağustos elmasi* ‘μήλο του Αυγούστου, αυγουσιανό μήλο’) ή όνομα προσώπου (π.χ. *Mahmut elmasi*) ή τοπωνύμιο (π.χ. *Sinop elmasi* ‘μήλο Σινώπης’), βλ. Nuh Doğan, *Adbilmil acısından Samsun, Ordu ve Sinop ağizlarında armut, elma ve erik adları* (The names of pear, apple and plum in dialects of Samsun, Ordu and Sinop as onomastics), μεταπτυχιακή εργασία στο Πανεπιστήμιο της Σαμγούντας, 2006, σ. 66-74 και 111-116. Περιέργως, η έρευνα σε τουρκικές πηγές (στο Διαδίκτυο), παρόλο που δείχνει ότι το *φίρικι* είναι ποικιλία που ευδοκίμει στα τουρκικά παράλια της Μαύρης Θάλασσας, δεν δίνει στοιχεία που να στηρίζουν την ετυμολογία του Χλωρού, βλ. για παράδειγμα την πρόσφατη μελέτη: İlhan Uçar, “Yetiştirilme/geldiği coğrafya veya etnik adlandırılmayla oluşturulan bitki adları” (Plant names created with ethnic naming or grown/brought geography naming), *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 5/1 (2013), 115-135. Στην ερημ. *Καθημερινή* (12.08.2001), σε άρθρο με τίτλο “Χάνονται 7.500 ποικιλίες ζώων και φυτών”, η Τάνα Γεωργοπούλου γράφει: «Μήλα Φηρήκια. Κατάγονται από το χωριό Φερίκ στην περιοχή της Τραπεζούντας». Δεν μπόρεσα να εντοπίσω στοιχεία για περιοχή με αυτό το όνομα στην εποχή μας. Υποθέτω ότι ο *Δήμος Φερίκ* που αναφέρει ο Χλωρός (ή άλλος ομώνυμος δήμος, βλ. στο τέλος της σημειώσης) είχε πάρει το όνομά του από κάποιον *Τάδε ferik paşa*, αλλά κάποτε άλλαξε το διοικητικό όνομα της περιοχής, σιγά σιγά ξεχάστηκε το παλιό τοπωνύμιο – και τα *φίρικια*, αφού δεν μπορούσαν πια να σημαίνουν τα ‘μήλα από τον δήμο του Μεράρχου τάδε’, παρετυμολογήθηκαν από το *ferik* ‘τραγανό’ ή ‘μικρό (σαν κλωσσοπουλάκι)’, αλλά τους έμεινε το κτητικό επίθημα *-si*. Το ενδεχόμενο η λ. *ferik* στην ονομασία αυτών των μήλων να εσήμαινε εξαρχής ‘νεοσσός, κοτοπουλάκι’ δεν φαίνεται πιθανό: όπως βλέπουμε σε πρόσφατο άρθρο του İlhan Uçar για τα τουρκικά ονόματα φυτών που προέρχονται από ονόματα ζώων (“Türkiye türkçesinde hayvan adlarından türetilmiş bitki adları”,

International Journal of Turkish, Literature, Culture, Education, 2/1 (2013), 1-19), η λ. αυτή δεν χρησιμοποιείται για κανένα φυτό – όσο για τη λ. elma ‘μήλο’ τη βρίσκουμε (με το κτητικό -si) ως β’ τμήμα σε διλεκτικά ονόματα οκτώ φυτών, αλλά που το πρώτο τμήμα τους δηλώνει ένα από τα εξής ζώα: άλογο, αρκούδα, καμήλα, χοίρος, ελάφι, σκύλος, πουλί, λαγός (at, ayı, deve, domuz, geyik, köpek, kuş και tavşan, αντίστοιχα). Από αυτά τα οκτώ φυτά μόνο το at elması έχει κάποια σχέση με μήλα: πρόκειται για το δασικό δέντρο *Eriolobus trilobatus*, είδος αγριομηλιάς – στη χώρα μας είναι ενδημικό στο Ν. Έβρου, αλλά σπάνιο και απειλούμενο. Επανερχομαι στον μέραρχο: Το *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* του İlhan Ayverdi (έκδοση 2005, 1ος τόμος, σ. 940) έχει στο λ. Ferik elması το ερμηνευμα: «ένα είδος εύγευστου, ευχάριστου μήλου [λεγόταν επίσης Ferik Paşa elması]», ενώ παραθέτει ένα απόσπασμα από λαϊκή αφήγηση, δημοσιευμένη σε έργο του Mâlik Aksel, στην οποία γίνεται λόγος για φιρική της Σαπάντζας: «Sapanca'nın ferik paşa elması». Sapanca είναι λίμνη, αλλά και επαρχία με ομώνυμη πρωτεύουσα, στο νομό Sakarya, κοντά στην Προποντίδα.»

φιρκάς, ο [firкас] (Παπ., Πάγκ.) : τμήμα στρατού, μεραρχία: τοπωνύμιο *Φιρκάς* στην πόλη των Χανίων.

[< *firka* (Παπ.)] (فرقه)

{Ερευνητέο αν η λ. *φιρκάς* χρησιμοποιήθηκε και ως στρατιωτικός όρος ή μόνο ως τοπωνύμιο.}

φιρμάνι*, το [firmanî] & **φερμάνι*** [fermanî] (Παπ., Πάγκ., Τσιρ., Ξεν.) : 1. διάταγμα, διαταγή, φερμάνι: 2. ανακοίνωση, διακήρυξη.

[< *ferman* (Παπ.)] (فرمان)

φιρφίρης, βλ. **φαρφαράς**.

φισέκι*, το [fisétji] (άλλη γραφή: *φουσέκι*) & **φουσέκι** [fusétji] (Παπ., Πάγκ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ.) : φουσίγγιο, σφαίρα.

[< *fışek* (Παπ.)] (فشك، فشنگ)

{Ο Παπαρηγοράκης το θεωρεί αντιδάνειο, από το *φύσιγς*, αλλά δεν είναι. Το *AKN* έχει απλώς: από το τουρκ. *fışek*- ομοίως και το *Χρηστικό*. Το *EANEI* προχωρά στο περσ. *fīšan* / *fīšeng*. Το *TDK* ετυμολογεί το *fışek* (που έχει και διαλεκτ. τ. *fīšeng* και *fīšenk*) από το περσ. *fīšeng*, ο Nisanyan από το περσ. *fīšan* ‘σκάγι’, αλλά με ερωτηματικό.}

φισεκλίκι*, το [fiseklîki] (άλλη γραφή: *φουσεκλίκι*) & **φουσεκλίκι** [fuseklîki] (Παπ., Πάγκ., Τσιρ., Ιδομ^B, Ξεν.) : φουσιγγιοθήκη.

[< *fışeklik* (Πάγκ.)] (فشنگلك)

φισεκόκουπα, η [fisekókupa] (Ξανθιν.) : κάλυκας φουσιγγίου.

[< *φισέκι* + *κούπα* (Ξανθιν.)]

φισκίε (επίρρ.) [fisikîe] (Πιτ., Ξεν.) & **φουσκιάγ**, η [fisikîjá?] (Ροδ., Ιδομ^B) : Επί υγρών όταν τρέχουν με αφρονία και με ορμή (Πιτ.), αφρονία (Ιδομ^B).

[< *fiskiyê* ‘πίδακας’ (κατά το *TDK* από τα αραβ.) (Συντ.)] (فسقيه)

φιστάνι, το [fistāni] (άλλη γραφή: *φουστάνι*) (Πάγκ., Κονδ., Τσιρ., Χουστ., Κασσ.) : το φουστάνι

{Λημματογραφείται για την πιθανή (αντιδάνεια;) φωνητική επίδραση από το τουρκ. *fistan* (فستان). Το *TDK* ετυμολογεί τη λ. αυτή από τα ελληνικά, χωρίς να προσδιορίζει ακριβώς το έτυμο, ενώ ο Nisanyan από το αραβ. *fustān*. Ετυμολογία της λ. *φουστάνι* κατά το *AKN*: μισ. *φουστάνι* < βεν. αρσ. *fustagno* ‘ρούχο από χοιτρό, φτηνό ύφασμα’, πληθ. *fustagni* που θεωρήθηκε ουδ. εν. < μισλ.ατ. *fustaneum* μτφδ. του ελνστ. ζύλινον ‘βαμβακερό’. Για τα ποιντικά ο Χαρ. Συμεωνίδης σημειώνει: «Ο τόπος *φιστάν*’ συνδέεται με το τουρκ. *fistan* < τουρκ. *fıştan* (Ch. Symeonides, “Lautlehre der türkischen Lehnwörter im neugriechischen Dialekt des Pontos”, *Αρχαίον Πόντου*, 31 (1971-72), 70).}

φιστανλίκι, το [fistanlîki] : ύφασμα για φουστάνι. Η λ. σε έγγραφο του 1867: *επίγε ο Μανόλης Βλαστός εις το Κάστρο* [= Ηράκλειο] *και επίγε [στην κοπελιά ένα φιστανλίκι γρη[όσια]* 20 (*A.A.H.*, 2 / 20-5).

[< *fistanlık* «επαρκής ή κατάλληλος δια φουστάνι, ή φουστανεύλιαν [ύφασμα κτλ.]» (Χλωρός, Β 1206) (Συντ.)] (فستانلىق)

φιστίκι*, το [fistîki] (Παπ., Πάγκ.) : ο καρπός της αραχίδας (*Arachis hypogaea*).

[αντιδ. < *fistik* (Παπ.)] (< αραβ. *fistik* < *πιστάκιον* < περσ. **pistak*, κατά τον Nisanyan): βλ. και λ. *φιστίκι* στο *AKN* (فستق) {Η λ. *φιστίκος* (μερικές φορές *φιντίκος*), που έχω ακούσει να χρησιμοποιείται (σχεδόν σαν παρατσούκλι) ως αστείο χαρακτηρισμός για κάποιον παχουλό άνθρωπο, είναι ίσως μτφδ. από τη φρ. *fistik gibi* (κ.λ. ‘σαν φιστίκι’), «ήτοι παχύς, τρυφερός, αβρός» (Χλωρός, Β 1025). Υπάρχει και το διλεκτικό *σάν φιστίκι(ι)*, που σημαίνει ‘φιστίκι Αγιγίνης’, από το τουρκ. *şam fistik*

(Κυρανούδης, 232), κ.λ. ‘φιστίκι Διαμασκού’, βλ. περισσότερα σε σχετικό άρθρο του Νίκου Σαραντάκου στο ιστολόγιο του *Οι λέξεις έχουν τη δική τους ιστορία* (<http://sarantakos.wordpress.com/2012/08/29/pistachio-2/>). Οι Τούρκοι το λένε πιο συχνά Antep fistiği, επειδή

παράγεται κυρίως στην περιοχή του Gaziantep (το *TDK* έχει το *Şam fistiği* ως οθωμανικό). Ο Ronzevalle (σ. 320) σημειώνει ότι «στην Ευρωπαϊκή Τουρκία όλα τα ωραία πράγματα, και ειδικά τα φρούτα και τα γλυκά, υποτίθεται ότι προέρχονται από τη Δαμασκό, έναν από τους επίγειους παράδεισους» και ότι είναι {ήταν} κοινή συνήθεια στους Τούρκους και στους γείτονές τους «να κολλούν το όνομα της Δαμασκού {Şam} σε πλήθος φυσικών ή τεχνικών προϊόντων, όταν θέλουν {ήθελαν} να επαινέσουν την ποιότητά τους». Αυτή η σημείωση θυμίζει την αίγλη που είχαν και σ' εμάς σε περασμένους καιρούς τα δαμασκηνά σπαθιά και τα δαμασκηνά υφάσματα.}

φινίνες, ο [fitinés] : απατεώνας. Η λ. σε επιστολή του Αρχιστρατήγου Κρήτης Μουσταφά πασά του 1833: «φαίνετε ναήτον ένας φειτηνές διανά γελά τον λαό και να πέρνη γρόσω» (ορθογραφία του κειμένου), βλ. Ευμένιος Φανουράκης, «Ανέκδοτα εκκλησιαστικά έγγραφα των χρόνων της Τουρκοκρατίας αποκειμένα εν τω Μουσείω Ηρακλείου», *Κρητικά Χρονικά*, 5 (1951), 423.

[< *fitne* (Συντ.)] (فتنة)

{Το τουρκ. έτυμο σημαίνει «εισήγησις πανούργος, υποκίνησις, σκάνδαλον, ήτοι παν ό,τι δύναται να διαφείρη την καρδίαν και το πνεύμα, κ. να ξελογιάση» (Χλωρός, Β 1185).}

φινελίκι, το [fitnelíki] : με προδοσαίς, με προσβολαίς, με χίλια φινελίκα (= «ραδιουργία, δι-αβολαί») (Από κρητ. σατιρικό στιχούρημα του 1875, βλ. Ν. Ι. Παπαδάκης, «Πολιτική σάτιρα εν Κρήτη», *Κρητικά Μελέται*, 1 (1933), 129).

[< *fitnelik* (Συντ.)] (فتنة لك)

φλαμπουζάνι, βλ. **κλαμπουντάνι**.

φλαφλατάς (επίθ. προσ.) [flaflatás] (Ίδομ^B) : φλύαρος, φαφλατάς.

[βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Το *AKN* ετυμολογεί τη λ. φαφλατάς από το μsn. *Φαφλατάς* (ηχομμ.). Στα τουρκ. υπάρχει η pers. προέλευσης λ. *laf* (لاف) που σημαίνει «λόγος, συνομιλία· λόγος κενός, ματαιολογία, φλυαρία· καυχησιολογία, κομπρημοσύνη» (Χλωρός, Β 1474), από την οποία τα *λάφια* «καυχησιολογίες» (βλ.). Από το *laf* η λ. *lafazan*, που πέρασε στα ελλ. ως *λαφαζάνης* «φλύαρος, πολυλογάς». Ρημ. περιφράσεις σχετικές με τη φλυαρία: *laf atmak* «πέτο κουβέντες· φλυαρώ για να περάσει η ώρα», *laf etmek* «συνομιλώ, λέω λόγια του αέρα, μουρμουρίζω», *laf louf etmek* «λέω λόγια του αέρα, μουρμουρίζω» (Χλωρός, ό.π.). Στο *Τουρκο-Ελληνικόν Λεξικόν* του Παυλάκη Μετατόπουλου (Κων/πολη 1934) βρίσκουμε: «*lâf lûf*, φλυαρία, ανοησία». Ίσως

το κρητ. *φλαφλατάς* να σχετίζεται και με τη λ. *φαφλατάς* και με το τουρκ. *laf luf* (لاف لوف) }

φλαφλατίζω [flaflatízo] (Ίδομ^B) : φαφλατίζω, φλυαρώ.

[< *φλαφλατάς* (Συντ.)]

φλιτζάνα, η [flidzána] (Ίδομ.) : το φλιτζάνι του τσαγιού.

[μεγεθ. της λ. *φλιτζάνι* (Συντ.)]

{Η λ. *φλιτζάνα* (ή *φλιτζανάρα*) μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μεγεθ. για το φλιτζάνι του καφέ, αλλά για έμφαση, βλ. σημείωση στο λ. *φλιτζάνι*.}

φλιτζάνι*, το [flidzâni] (Παπ.) : «μικρόν κύπελλον ίδια του καφέ».

[< *filcan* (Παπ.)] (فجان، فلجان)

{Ο Παπαρηγοράκης ως παράδειγμα χρήσης στο λ. *φλιτζάνι* (βλ.) έχει: «κάμε μου ένα καφέ στο μεγάλο *φλιτζάνι*», διότι φλιτζάνια του καφέ υπήρχαν σε διάφορα μεγέθη. Το μεγεθ. *φλιτζάνα*, η, είναι για τσάι και άλλα βραστάρια. Αν αναφερόμαστε στον καφέ, το χρησιμοποιούμε για έμφαση: *Εμά μωρέ, μια φλιτζάνα καφέ που μού καμες! Να κάμο θέλει τρία βράδια να κοιμηθώ!*

φορατζής, ο [foradzis] (Τσιφ., Ξεν.) : εισπράκτορας φόρων.

[< *φόρος* + *-(α)τζής* (Συντ.)]

{Λημηματογραφείται για την τουρκ. προέλευσης κατάλ. *-(α)τζής*.}

φουκαράς*, ο [fukarás] (Παπ., Πάγκ., Κονδ.) : ο φτωχός, πένις.

[< *fukara* (Παπ.) (από τον πληθ. του αραβ. *fakīr*; βλ. *φακίρης*) (Συντ.)] (فقرا)

φούλι*, το [fúli] (Παπ., Πάγκ., Ροδ., Ξεν.) : «το άνθος ίασμος ο αραβικός, άλλως χρυσονάρκισσος», γράφει ο Παπαρηγοράκης (και επαναλαμβάνει ο Πάγκαλος), αλλά στην ουσία πρόκειται για δύο διαφορετικά φυτά. Βλ. σημείωση.

[φούλι¹ «ίασμος ο αραβικός»: < *ful*· φούλι² «χρυσονάρκισσος»: < *fulya* (Συντ.)] (فول)

{Υπάρχουν τρία διαφορετικά φυτά με το όνομα *φούλι*: 1) Το ένα (ο *ίασμος ο αραβικός* του Παπ.) είναι το *Jasminum sambac*, είδος γιασεμιού, κοινώς *μουγαρίνι* ή *φούλι* (μονό ή διπλό) [< τουρκ. *ful* < αραβ. *fol*]. Λέγεται και *αράπι-κο γιασεμί*, τουρκ. *arap yasemini* ή *ful çiceği*. *Ful* στα τουρκ. λέγονται και τα κουκιά (φυτό και καρπός). 2) Το άλλο (ο *χρυσονάρκισσος* του Παπ.) είναι ο *Narcissus jonquilla*, είδος νάρκισσου με κίτρινα άνθη. Στα τουρκ. λέγεται *fulya* (κατά το *TDK* από το ιταλ. *foglia*· κατά τον Νιζανγαν από το όνομα της ιταλικής *Puglia*, απ' όπου μεταφέρθηκε από τον Γκεντίκ Αχμέτ Πασά γύρω στο 1480). Το *AKN* ετυμολογεί το *φού-*

λι 'μπουγαρίνι' «από το τουρκ. *fulya*, ενικ. που θεωρήθηκε ουδ. πληθυντικού». 3) Το τρίτο είναι το *αράπικο φούλι* (*Clerodendrum fragrans* ή *chinense*, τουρκ. *arap fulü*), που τα καρδιάσχημα φύλλα του είναι βαρυσόμα, αλλά τα υπορόδινα άνθη του, που βγαίνουν σε μικρά μπουκέτα, έχουν ένα πολύ γλυκό άρωμα. Το τρίτο ήταν κοινώτατο στις αυλές των παιδικών μου χρόνων, αλλά σήμερα σπανίζει.)

φούλι-νταούλι (επίρρ.) [fúli daúli] (Κριτσ.) : με κομψό, φροντισμένο ντύσιμο.

{Ο Κριτσωτάκης ετυμολογεί από το ful 'φούλι' + davul 'νταούλι', αλλά ίσως να πρόκειται για τουρκοφρανή χιουμοριστικό σχηματισμό.}

φουνταλλαμένος (επίθ.) [fudalaménos] (Πιτ., Κονδ., Ιδομ., Κριτσ., Ξεν.) & **φουνταλεμένος** [fudaleménos] (Ξανθιν.) : καλοντυμένος, φρεσκο-αλλαγμένος, ευπρεπισμένος, «ο φορών τα πολύτιμά του ενδύματα, λαμπροφορεμένος» (Κονδ.).

{«μτχ. του σχεδόν σε αχρηστία ρ. φουνταλλάσσω» (Πιτ.) / μάλλον < *φουντουλεμένος, μτχ. του φουντουλεύομαι (βλ.), με παρετυμολ. επίδραση από το *αλλαμένος* 'στολισμένος' (< *αλλάσσω*, στη σημ. 'φορώ τα καλά μου', βλ. Κονδυλάκης, σ. 11), και από εδώ στη συνέχεια το ρ. φουνταλλάσσω, υποχωρητικά (Συντ.)}

φουνταλλαμός, ο [fudalamós] & **φουντάλλαμα**, το [fudálama] (Πιτ., Κριτσ.) : επιμελημένο, εντυπωσιακό ντύσιμο.

{< φουνταλλάσσω, με απλοποίηση [γμ > m] (Συντ.)}

φουνταλλάξιά, η [fudalaksá] (Γαρ., Κριτσ., Ιδομ^B) : η επίσημη ενδυμασία, τα σκολινά ρούχα.

{< φουνταλλάσσω (Συντ.)}

φουνταλλάσσω [fudaláso] (Κονδ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ.) : «ενδύομαι πολυτελώς, φορώ τα καλύτερά μου» (Κονδ.).

{βλ. φουνταλλαμένος (Συντ.)}

φουντουλεύομαι [fudulévome] (Ιδομ^B) : καλλωπίζομαι, περιποιούμαι τον εαυτό μου.

{< φουντούλης (Συντ.)}

φουντούλης (επίθ. προσ.) [fudúlís] (Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : «σημασία, εργαστής, κομψοδέμενος, επιδεικτικός» (Πάγκ.), «εμφανίσμιος, λουσάτος, με ωραίο παράστημα» (Πιτ.), «στολιδιάρης, λουσάτος» (Ξανθιν.) [όχι από τη *φούντα* (Πάγκ.), αλλά από το τουρκ. < *fidul* 'υπερόπτης' (Georgiadis, 126), το οποίο από το αραβ. *fidul* κατά τον Nişanyan)] (فضول، فضول)

{Στο ερμηνευμά του ο Πάγκalos αιτιολογεί την

προέλευση από τη λ. *φούντα*: «ο έχουν τρόπον τινά φούντες προς επίδειξιν». Ίσως ακολουθεί τον Κοραή, κατά τον οποίο από τη λ. *φούντα* προέρχεται «ίσως ακόμη και το *Φουντούλης*, το σημαίνον μεταφορ. τον δι' επίδειξιν περιέργων εις την στολήν» (*Ατακτα*, 5ος τόμος, Παρίσι 1835, σ. 356). Ο Miklosich (I 62), που καταγράφει το δάνειο αυτό σε άλλες βαλκανικές γλώσσες, με διάφορες σημασίες, π.χ. *άλβαν. fodulj, fundulj* «bien mis, gentil», παρέχει και τον τ. *fidul* του τουρκ. ετόμου.}

φουντούλικος (επίθ.) [fudúlikos] (Κονδ., Αποστ., Τσιρ.) : «(ιδέ φουντούλης) κομψευτικός. ΕΠΙΡΡ. **φουντούλικά** = κομψώς» (Κονδ.).

{< φουντούλης (Κονδ.)}

φουντουλούκι, το [fudulúti] & **φουντουλίκι**, το [fudulítí] & (Κονδ., Γαρ., Κριτσ., Ιδομ^B) : κομψότης, ακκιςμός, νάζι.

{< *fodulluk* 'υπεροψία' (Συντ.)}

φουρνελατζής, ο [furneladzís] (Κριτσ.) : ο ειδικευμένος στα φουρνελά, στις ανατινάξεις πετρωμάτων.

{Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευση κατάλ. -(α)τζής.}

φουρτίνα, η [furtína] (Κριτσ., Ξεν.) : η φουρτούνα. {Λημμογραφείται για την πιθανή φωνητική επίδραση από το τουρκ. *firtina* (κοινή προέλευση από τα ιταλικά).}

φούρτσα, η [fúrtsa] (Ιδομ., Τσιρ., Αποστ., Τσιρ.) : η βούρτσα.

{αντδ.(;) < τουρκ. *fırca* (διαλεκτ. ή παλαιότ. *fırca*, κατά το *TDK* από τα ελλ.) (Συντ.)} (*فِرْج) {Το *AKN* ετυμολογεί τη λ. *βούρτσα* ως εξής: μsn. **βούρτσα* (πρβ. μsn. *βρούτσα*) < μsn. γερμ. *Burst* ή μέσω του ιταλ. *brusta*. Αντιδάνειο θεωρείτο τον τ. *φούρτσα* ο A. Maidhof, *Glotta*, 10 (1920), 21.}

φούρ φούρ, βλ. **φιρί φιρί**.

φουρφουρένιος, βλ. **φαρφουρένιος**.

φουσεκι, βλ. **φισέκι**.

φουσεκλίκι, βλ. **φισεκλίκι**.

φρετζές, ο [fredzés] (Παπ., Πάγκ.) : «είδος κτενίσματος, κ. χωρίστρα, π.χ. "μία ώρα κάνεις να σιάξης το φρετζέ"» (Παπ.).

{< *ferce* 'σχίσμα, άνοιγμα, ρήγμα' (Παπ.)} (*فِرْج) {Ο Πάγκalos (E 467-8) εντάσσει στο λήμμα **φερετζές*** και τη λ. *φρετζές* (ως τύπο της Δ. Κρ.), και τις δύο μόνο με τη σημ. «είδος κτενίσματος της γυναικείας κόμμης». Όμως, στο λ. *χανούμσα* (E 533) έχει: «η μαύρη καλύπτρα των χανουμισσών, ο φρετζές». Ως παράδειγμα χρήσης στο *φρετζέ/φερετζέ* έχει: «Παρομ.:

“Όλα τα ‘χει η Μαριωρή, μόνο ο φερετζές τση λείπει”, δηλ. ειρωνικώς η Μαρία έχει όλα τα αγαθά, όλα τα προσόντα, και της ελλείπει μόνον το κομμών κτένισμα στην κόμη». Αν αυτός ο συσχετισμός των δύο λέξεων έχει κάποια βάση, ίσως είναι ενδιαφέρον να επανεξεταστεί η σημ. της λ. *φερετζές* στην παραπάνω παροιμία. Αλλά δεν φαίνεται να έχει: ο I. Βενιζέλος (*Παροιμια Δημώδεις*, Αθήνα 1846, σ. 86) σημειώνει στην αντίστοιχη παροιμία ότι πρόκειται για «επανωφόρι οθωμανικών». Αυτή είναι και η σημ. του τουρκ. *ferace* (فرع) : «επενδύτης ποδήρης έχουν χειρίδας ευρείας, ον φορούν αι οθωμανίδες, κ. φερετζές» (Χλωρός, Β 1191) – η λ. *φερετζές* είναι αντθ. κατά τον Χαράλαμπο Συμεωνίδη: < τουρκ. *ferace* < δημώδης τουρκ. *ferace* < αραβ. *faraġi* < μσν. *φορεσία*, *φορεσιά* (Ch. Symeonidis, “Lautlehre der türkischen Lehnwörter im neugriechischen Dialekt des Pontos”, *Αρχαίον Πόντου*, 31 (1971-72), 114). Στη *φορεσιά* ανάγει την αρχή του *ferace* και ο Nişanyan, μέσω του αραβ. *farūc/furūca(t)*. Το *AKN* σταματά στο «παλ. τουρκ. *ferace* ‘πανωφόρι που έπρεπε να φορούν οι γυναικές στο δρόμο’». Για την παροιμία γράφει ο Ανθιμος Παπαδόπουλος (“Φρασεολογικά” [3ο μέρος], *Λεξικογραφικόν Δελτίον*, 6 (1953-54), 66) : «έχω την γνώμην ότι η φράσις ελέγετο κατ’ αρχάς με όνομα μουσουλμανίδος, λ.χ. *όλα τα ‘χει η Φατιμέ, μόνο ο φερετζές της λείπει*, όποτε εδικαιολογείτο πλήρως η ειρωνική φράσις». Αξίζει να σημειωθεί ότι ο R. Pashley (*Travels in Crete*, 1ος τόμος, Λονδίνο 1837, σ. 181) αναφέρει ότι στην Κρήτη και η Χριστιανή κάλυπτε το πρόσωπό της «as completely as any of her Mohammedan neighbours», αλλά δεν προσδιορίζει πώς – πάντως δεν έχουμε πληροφορίες για ειδική κάλυπτρα προσώπου, ούτε για χρήση από χριστιανές του οθωμανικού γυναικείου επενδύτη.}

φρου φρού, βλ. **φιρί φιρί**.

φρυοντολμάς, ο [fríodolmás] (ΚριτσΓ.) : ο λαχανοτολμάς.

[< *φρού* ‘λάχανο’ (το φρύγιον λάχανον των Αρχαίων, Πάγκ. Ε 501-2) + *ντολμάς* (Συντ.)]

φτεφτέρι, βλ. **τεφτέρι**.

φτίλι, το [ftíli] (άλλη γραφή: *φτόλι*) & **φτιλί*** [ftíli] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κοנד., Γαρ., Ροδ., Ίδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** κορδόνι από ελαφρά στριμμένο μπαμπάκι μέσω του οποίου μεταφέρεται στο σημείο καύσης το λάδι στο λύχνο ή το πετρέλαιο στη λάμπα (στη λάμπα πετρελαίου το φτιλί έχει μορφή ταινίας) : **2.** φτιλί σε σχήμα κορδονιού για τον πυρόβολο (τσακουμάκι) : **3.** λεπτό κορδόνι από εύφλεκτο υλικό που χρησιμοποιείται για την πυροδότηση των φουρνέλλων : **4.** λεπτή γάζα που περνάνε μέσα στις πλιγγές για να απορροφά το πύον και να μην κλείνουν, ώσπου να επέλθει η πλήρης απολύμανση: ΥΠΟΚΟΡ. **φτιλάκι**, το ΦΡ. *βάνο φτίλια*: υποκινώ, υποδαυλίζω (έριδες, σκάνδαλα κλπ.) || *φτίλια ήκαμες τα ρούχα σου*: τα ξέσκισες || *δεν υπάρχει φτίλι*: δεν υπάρχουν καθόλου χρήματα || *αργό φτίλι*: βραδύκαστο.

[< *fitil* (Παπ.)] (فتيل)

{Η λ. *φτιλί* εσφαλμένα θεωρήθηκε αντιδάνειο, βλ. Βασμανόλη, σ. 309-310.}

φτιλιάζω [ftilázo] (Κριτσ.) : **1.** φτιάχνω φτιλία (με μπαμπάκι ή άλλο υλικό) : **2.** φθείρω (από τη χρήση) με τα χέρια μου τις γωνίες σε βιβλία ή τετράδια.

[< *φτίλι* (Συντ.)]

{Για τη σημ. 2 πβ. τη φρ. *φτίλια ήκαμες τα ρούχα σου*, στο λ. *φτίλι*.}

φτιράς, ο [ftirás] : η συκοφαντία (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 372).

[< *iftira*, από το αραβ. *iftirā'* κατά τον Nişanyan (Συντ.)] (يفترأ)

φτύλι, βλ. **φτίλι**.

φυντάνι, βλ. **φιντάνι**.

φυντίκι, βλ. **φιντίκι**.

φυραούνης, βλ. **φιαρούνης**.

φυσέκι, βλ. **φισέκι**.

φυσεκλίκι, βλ. **φισεκλίκι**.

φυσκιγιά, βλ. **φισκιά**.

φυστάνι, βλ. **φιστάνι**.

X

χα (επιφ.) [xa] (Κριτσ^f, Κασσ.) : εντολή σε βόδια να προχωρήσουν κατά το όργωμα ή την εκτέλεση άλλων εργασιών.

[< *ha* (Κριτσ.)] (♣)

{Κατά τον Χλωρό (B 1957) το επιφώνημα *ha* είναι αρχικώς ερωτηματικό (geldi ha, 'ήρθε, ε; ήρθε, λουπόν;'), αλλά χρησιμοποιείται και ως «απειλητικόν ή διεγερτικόν προσοχής».

χαβαλελίδικος (επιθ.) [havalelidikos] (Παπ.) : δυσμετακόμιστος.

[< *χαβαλές* (Παπ.) / μάλλον < *havaleli*, στην ίδια σημ. (Συντ.)]

χαβαλές*, ο [xavalés] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ξεν.) : **1.** «επιφορτίσις, μετάθεσις χρέους, π.χ. “τι μου τον έκαμες αυτόν χαβαλέ απού ’ναι κακοπλερωτής;”» (Παπ.) · **2.** «Το ανωφελές, το ογκώδες, χωρίς ουσιαστικήν αξία φορτίον, ή εκείνο που ο όγκος του είναι δυσανάλογα μεγαλύτερος προς το βάρος. “Τα άδεια κασόνια μόνο χαβαλές είναι για το αγάι”. “Ξεκαθάρισε όλους τσι χαβαλέδες, να μην πλερώνομε άδικα ναύλα”» (Πιτ.) · **3.** φροντίδα, έγνοια.

[< *havale* (Παπ.)] (حواله)

{Η λ. *havale* έχει πολλές σημασίες. Ως νομικός όρος σημαίνει ‘μετάθεση χρέους’. Σημαίνει επίσης, όπως σημειώνει ο Πιτωκάκης (με βάση τον Κουκκίδη), ‘κάτι που παρεμποδίζει τη όραση’. «Παν ό,τι κωλύει την όρασιν, επιπροσθεί, παρεμβάλλεται» γράφει ο Χλωρός (A 715), και προσθέτει τη ρημ. περίφρ. *havale vurtmak* «παρεμβάλλομαι, εμποδίζω την όρασιν, δεσπόζω, ενοχλώ, στενοχωρώ». Βλ. και *χαβαλελίδικος*.}

χαβάνι*, το [xaváni] (Παπ., Πάγκ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Ιδομ^B, Κασσ., Ξεν.) : **1.** το γουδί · **2.** μη-χάνημα κοπής καπνού.

[< *havan* (Παπ.)] (هلون)

χαβανόζι, το [xavanózi] & **γαβανόζι** [γavanózi] (Πιτ., Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ., Ιδομ^B) : **1.** «Μικρό πήλινο δοχείο με τα γείλι πλατότερα από τη βάση, χωρίς χερούλι ή αυτιά. Το χρησιμοποιούν (σήμερα σπανιότερα) για να διατηρούν παστές ελιές, τουρσιά και παρόμοια» (Πιτ.) · **2.** μικρό σκεύος της κουζίνας για μεταφορά φαγητού

στην ύπαιθρο. ΜΕΓΕΘ. **χαβανόζα**, η (Ξανθιν^A) [*< kavanoz* (Πιτ.) / αντδ. (βλ. σημείωση)] (وانوز / قوانوس)

{Το *TDK* ετυμολογεί το *kavanoz* από τα ελληνικά· κατά τον Nisanyan προέρχεται από το ελλ. *καβάνος/γαβάνο*. Για την προέλευση της λ. *χαβανόζι* από το *γάβανο* γράφει αναλυτικά ο Νίκος Σαραντάκος στο ιστολόγιό του *Οι λέξεις έχουν τη δική τους ιστορία* (<http://sarantakos.wordpress.com/2011/04/08/xcxoxzi>).}

χαβανόματσα, η [xavanómatsa] (Ιδομ^B) : το γουδοχέρι.

[< *χαβάνι* + *μάτσα* (< ιταλ. *mazza*) (Συντ.), πβ. *ματσούκι, ματσούκα* (AKN)]

{Η λ. *μάτσα* και μόνη της σημαίνει ‘γουδοχέρι’ (Ηράκλειο).}

χαβανόγερρο, το [xavanógero] (Πιτ., Τσιρ.) : το γουδοχέρι.

[< *χαβάνι* + *χέρι* (Συντ.)]

χαβαντίσια, τα [xavadisĩa] (Παπ.) : οι ειδήσεις, τα χαμπάρια.

[< *havadis* (Κουκκίδης)] (حوادث)

{Ο Παπαγρηγοράκης (σ. 131) αναφέρει τη λ. *χαβαντίσια*, χωρίς ερμηνευμα, μαζί με άλλες που τις παρέλειψε, «διότι δεν ακούονται ποσώς σήμερον [= 1952] ούτε από τους γεροντοτέρους».

χαβάζ*, ο [xavás] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ροδ., Τσιρ., Δαρ., Ιδομ^B, Ξεν.) : **1.** μουσικός σκοπός, μελωδία · **2.** εμμονή, αμετάτρεπτη γνώμη, τακτική, συνήθεια: ΦΡ. *το χαβά του*: “το βιολί του”, για κάποιον που επιμένει στις ίδιες απόψεις ή στην ίδια τακτική, αδιαφορώντας για τις αντιρήσεις ή για τις αντιδράσεις των άλλων (AKN).

[< *hava* (Παπ.)] (هو)

χάβεση, η [xávesi] (Ροδ.) : επιθυμία.

[< *heves*, αιτιατ. *heves-i*, θηλ. κατά τα: επιθυμία, όρεξη, ή < *χαβεσίλης*, υποχωρητικά (Συντ.)] (هوس)

χαβεσίλης (επιθ. προσ.) [xavesilís] (Ξανθιν^A, Κασσ.) : αυτός που κάνει κάτι με όρεξη, πρόθυμος.

[< *hevesli, havesli* (Ξανθιν.)] (هوسلی)

χαβεσλίκα, το [xavesilítʃi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^β, Χουστ.) & **χαβασλίκα**, το [xavesilítʃi] (Ξεν.) : ζοηρή επιθυμία, πάθος.

[< *havaslik* (Παπ.), βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Το *TDK* έχει μόνο το ουσ. *heveslilik* 'η κατάσταση εκείνου που είναι μερακλής, amateur' < επίθ. *hevesli* (هوسلی) 'αυτός που έχει αυτά που δηλώνει η λ. *heves*: έρεση, επιθυμία, κλίση, ζήλος' (Χλωρός, Β 1975). Ο Ξανθινάκης ετυμολογεί από το *haves* ή *heves* 'επιθυμία'. Πιθανότερη φαίνεται η ετυμολ. από το *heveslilik* (με απλοποίηση *lili* > *li*, πβ. *μερακλίκα* (βλ.) < **μερακλίλίκι*). Ο Κριτσωτάκης λημματογραφεί χωριστά τη φρ. *δεν έχω χαβεσλίκα* 'δεν επιθυμώ, δεν έχω όρεξη'.}

χαβιά, η [xavzá] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Τσιρ., Κριτσ.) : «εργαλείον συγκολλησεως τενεκέδων» (Παπ.).

[< *hanva* (Παπ.)] (حویه)

{Κατά τον Τσιριγωτάκη σημαίνει επίσης 'πληγή από χτύπημα, σχίσμο'. Στη σημασία αυτή η δική του ετυμολογία είναι: «< χαβ- (χαβούζα), -για» (:)}

χαβιάρι*, το [xavzári] (Παπ.) : αυγά ορισμένων ψαριών διατηρημένα με αλάτι.

[< *hanvar* (Παπ.), βλ. σημείωση (Συντ.)] (خویار, حویار, خویار)

{Η ετυμολογία της λ. παρουσιάζει ενδιαφέρουσες δυσκολίες. Κατά το *AKN* και το *Χρηστικό* της Ακαδημίας Αθηνών απομολογείται από το μsn. *χαβιάρι*, κι αυτό από το τουρκ. *hanvar*, το οποίο (όπως προσθέτει το *EANEI*) «ίσως < αρχ. περσ. **hāwiyār*, το οποίο εκάζεται ότι είναι σύνθ. από τις λ. *hāwi* «αυγό – γέυση» και *-yār*, επίθημα που δηλώνει τον κάτοχο (εν προκειμένω, το ψάρι). Και συμπληρώνει: «Επειδή η τουρκ. λ. είναι αρκετά νεότερη (15ος αι.) και δεν συγγενεύει με λ. των τουρκικών γλωσσών, έχουν διατυπωθεί πολλές απόψεις για την απώτερη αρχή. Κατά μία άποψη είναι ελληνικής αρχής {Συντ.: εννοείται εδώ η ειδική μελέτη του Δ. Γεωργακά: *Ichthyological terms for the sturgeon and etymology of the international terms Botargo, Caviar and Congeners*, Αθήνα 1978}: αποσπάστηκε από σύνθ. **ταριχαβγ(ι) άρν* «αβγοτάραχο», που οφείλεται σε συγχώνευση της συνεκφοράς *τάριχ(ον) αβγιάρι(ον)*, ίσως μέσω πληθ. **ταριχαβγιά* «αβγά σε άλμη». Κατά νεότερη άποψη, η λ. έχει κauκasiανή αρχή και προέρχεται από γεωργιανό *k'viri* «γόνος ψαριών». Το πρόβλημα της ετυμολογίας της λ. *χαβιάρι* συνοψίζει ο Rustam Chukurov (Рустам Шукуров, «Некоторые персидские заимствования в среднегреческом» [= Μερικά περσικά δάνεια στην μεσαιωνική ελληνική],

Iran-Hame, 3/7 (2008), 119-126), που σημειώνει (σ. 125) ότι «οι Έλληνες έχουν δικές τους λέξεις για το χαβιάρι: *ωσάριχα*, *ωά των ιχθύων* κλπ., οι οποίες κάποτε χρησιμοποιήθηκαν από βυζαντινούς λόγιους». Αλλά η ύπαρξη μιας λέξης δεν εμποδίζει τη δημιουργία μιάς άλλης ή τον δανεισμό, ιδίως όταν δεν δηλώνεται ακριβώς το ίδιο πράγμα: το χαβιάρι είναι είδος αυγοτάραχου, αλλά το αυγοτάραχο δεν είναι χαβιάρι!}

χαβλί, το [xavli] (Πιτ., Γαρ., Κριτσ.) : «Κεφαλομάντιλο, χρώματος άσπρου, που το χρησιμοποιούν οι νέες γυναίκες ως κάλυμμα της κεφαλής κυρίως στην εξοχή» (Γαρ.).

[< *havlu* ή (διαλεκτ.) *havli* (Κουκκίδης) «χειρόμακτον, προσόπιον» (Χλωρός, Α 727) (Συντ.)] (خاولی, خاولو, هاولو, هاولی)

{Ο Πιτυκάκης το γράφει: *χαυλί*. Βλ. και σημείωση στο λ. *χαβλουδένιος*.}

χαβλιτζάνι, το [xavlidzāni] : το φυτό *Galanga officinalis*, «ήτοι φυτόν της Ινδίας έχον αρωματικές ρίζας» (Χλωρός, Α 716), συγγενικό με την πιπερόριζα, το τζίντζερ (βλ. *τζέντζεριλί*). Η λ. σε κρητ. ιατροσόφιο του 1826, με τη μορφή *χαυλιτζάν* (βλ. Παπαδιογιαννάκης, σ. 156).

[< *havlican*, από το περσ. *xāvlincān* κατά τον Nişanyan (Συντ.)] (حويلجان)

χαβλού, βλ. **χαβλουδένιος**.

χαβλουδένιος (επίθ.) [xavludeñios] (Τσιρ., Ξεν.) : φτιαγμένος με την τεχνική του *κουσκουσέ* (βλ.). [< *χαβλού*, η, πληθ. *χαβλούδες* < τουρκ. *havlu* < *han* 'χνουδι' (Συντ.)]

{Ο Τσιριγωτάκης έχει: *χαυλουδένιο*. Η λ. *χαβλού* χρησιμοποιείται ως άκλ. επίθ. με τη σημ. 'χνουδωτός' (για πετσέτα, μπουρνούζι) ή ως ουσιαστικοπ. επίθετο: η *χαβλού* (εννοείται: πετσέτα), πληθ. *χαβλούδες*, πβ. κουρελού, κουρελούδες, ή το *χαβλού* (εννοείται: πεσκέρι, προσόπιον).}

χαβούζα*, η [xavúza] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Τσιρ., Κασσ., Ξεν.) : 1. μεγάλη λακούβα με νερό της βροχής· 2. δεξαμενή νερού.

[< *havuz* (Παπ.), θηλ. ίσως από επίδραση θηλ. ουσ. με παρόμοια σημασία, όπως λακούβα, κολύμπα, δεξαμενή (Συντ.)] (حوض)

{Ο Τσιριγωτάκης έχει ως λήμμα τον τύπο **χαούζα** 'μεγάλη τρύπα, ρήγμα' (< τουρκ. *havuz*) και δίνει το εξής παράδειγμα χρήσης: «Εμπέρδεξα στο μ-παντέρμο φράχτη κι ήκαμε μια χαούζα το φυστάνι μου». Ίσως σ' αυτήν τη σημ. να προέρχεται από άλλη λέξη, πβ. *χαούνα* 'μεγάλη τρύπα' (< *χάος* + *κατάλ.* -ούνα, κατά τον Πάγκαλο).}

χάβρα*, η [xávra] (Πάγκ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ.,

Ξεν.) : θόρυβος, θορυβώδης συγκέντρωση.

[< *havna* 'συναγωγή' (Πάγκ.)] (خاوره، خوره، حاره، هاوره)

{Κατά το *TDK* η λ. *havna* έχει και τη μτφ. σημ. «çok gürültülü yer» (= πολύ θορυβώδης τόπος), ενώ διαλεκτ. σημαίνει «kuru gürlütü» (τσάμπα φασαρία).}

χάβρι (επίρρ.) [xávri] (Τσιρ.) : ορθάνοιχτα, αφύλαχτα.

[ίσως < *χάβρα*, όπου (θεωρείται ότι) ο κόσμος μπαινοβγαίνει ανεξέλεγκτα, εξού και η οχλαγωγία (οπότε είναι η ρίζα του ρ. *χαβρίζω*²), ή -το πιθανότερο- προέκυψε υποχωρητικά από το *χαβρίζω*² και άρα *δεν* έχει θέση εδώ (Συντ.)]

χαβρίζω¹ [xavrizo] (Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Ξεν.) : θορυβώ φωνάζοντας, κάνω φασαρία.

[< *χάβρα* (των *Ιουδαίων*) (Ξανθιν.)]

{Υπάρχει και **χαβρίζω**² 'χάσκω, χασκογελώ, χαζεύω· φαίνομαι, αποκαλύπτομαι' (Ξανθιν., Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ.), αλλά αυτό δεν φαίνεται να προέρχεται από τη *χάβρα*, πβ. «*Χαβρίζει* (τρ. πρ.). Οστις ίσταται κεχηνός και δεικνύει τους οδόντας, εξ ου και *χάβρος*, παρ' άλλους *φαγκρίζεν*» (Α. Καλούτσης, «Συλλογή λέξεων, φράσεων και παροιμιών της νήσου Κυθήρων», *Πανδώρα*, 20 (1870), 15.)}

χαέρι, βλ. **χαΐρι**.

χαερ(υ)λής, βλ. **χαΐρλής**.

χαερλιδικός, βλ. **χαΐρλιδικός**.

χαερόλα, βλ. **χαΐρ ολά**.

χαερσίζης (επίθ. προσ.) [xærzizis] & **χαερζίζικος** [xærzizikos] (Πιτ., Κονδ., Ιδομ^B) : **1.** δόλιος, επιβουλος, επιζήμιος · **2.** γρουσουζής, το αντίθετο του *χαΐρλής*.

[< *hayırsız* (Πιτ.)] (خيرسن)

χαζέρι, βλ. **χαζίρης**.

χαζένω [xazéno] (Παπ.: στο λ. *χάζι*, Πάγκ.) : «χάσκω, δαπανώ τον καιρόν μου ασκόπως» (Πάγκ.).

[< *χάζι* (Παπ.)]

χάζι^{*}, το [xázi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ιδομ., Γαρ., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : ευχάριστηση, απόλαυση· ΦΡ. *κάνω κάτι χάζι*: α) παρατηρώ κάτι ως ευχάριστο θέμαμα, β) μου αρέσει, κάνω γούστο να το βλέπω || *έχει το χάζι ντου*: είναι ενδιαφέρον, αξιοπεριεργό || *έχει χάζι να...*: έχει γούστο να... (εκφράζει ανησυχία για κάποιο ενδεχόμενο) || (*δεν*) *κάνω χάζι κάποιον*: (*δεν*) τον συμπαθώ.

[< *haz* (Παπ.)] (حظ)

{Η έκφρ. *κάνω χάζι* μάλλον είναι μτφδ. από το ρ. *hazzetmek*.}

χαζινές^(A), ο [xazinés] & **χατζινές** [xadzinés] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** μικρή δεξαμενή νερού · **2.** αποθήκη · **3.** θησαυροφυλάκιο, ταμείο.

[< *hazine* (Παπ.)] (خزينه، خزنه)

{Ο Ιδομενέος γράφει: *χατζήνες*. Βλ. και *χασινές*.}

χαζινές², βλ. **χασινές**.

χαζίρεμα, το [xaziréma] (Ροδ., Τσιρ.) : προετοιμασία, συγκόρσιμα, τακτοποίηση.

[< *χαζίρεώ* (Συντ.)]

χαζιρέυ(γ)ο, -ομαι [xazirén(γ)o] & **χατζιρέυ(γ)ο, -ομαι** [xadzirén(γ)o] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : ετοιμάζω, -ομαι.

[< *χαζίρι* (Παπ.)]

{Σε έμμετρη αφήγηση του 1840 βρίσκουμε το ρ. ετοιμάζομαι ως περιφραστικό: *έτοιμοι εγινήκασιν ως είκοσι χιλιάδες / και στο Τηγάν' εβγήκασιν να σφάζουν τους ραγιάδες* (Αντωνούσα Ι. Καμπουροπούλα, *Ποιήματα τραγικά εμπεριέχοντα διαφόρους πολέμους της Κρήτης επί της Ελληνικής Επανάστασεως*, Ερμούπολη 1840, σ. 87). Πρόκειται μάλλον για μεταφραστική προσαρμογή του αντίστοιχου τουρκ. *hazır oldular* 'ετοιμάστηκαν', κ.λ. έτοιμοι έγιναν.}

χαζίρης [xaziris] & **χατζίρης** [xadziris] (επίθ., μόνο αρσ.) ή **χαζίρι**^(A) [xaziri] (άκλ. επίθ., για όλα τα γένη) & **χαζέρι** [xazéri] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ιδομ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Ξεν.) : **1.** έτοιμος · **2.** (ως επίθ. προσ.: *χαζίρης*) ακαμάτης, αυτός που θέλει να τα βρίσκει όλα έτοιμα χωρίς να δουλεύει · **3.** (ως ουσ.) *το χαζίρι*: κέρδος χωρίς καταβολή κόπου. Βλ. και *άντα χαζίρι*.

[< *hazır* (Παπ.)] (حاضر)

χαζίρι, βλ. **χαζίρης**.

χαζίρικός (επίθ.) [xazirikos] & **χατζίρικός** [xadzirikos] (Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : έτοιμος· ΕΠΡΡΡ. **χαζίρικα** & **χατζίρικα**: έτοιμα.

[< *χαζίρι* (Πιτ.)]

χαζιρομπουκιά, η [xazirobu'tíá] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Κριτσ., Ξεν.) : **1.** ο ντολμάς. «Ο όρος ακούεται μάλλον σ' ευτράπελες συζητήσεις» (Πιτ.) · **2.** ο κεφτές (Ξεν.).

[< *χαζίρι* + *μπουκιά* (Παπ.)]

{ίσως είναι σχηματισμός επηρεασμένος από το τουρκ. *hazırlob* (حاضرلوپ) 'σφιγτό αυγό' [< *hazır* 'έτοιμος' + *lob/lob* 'σφαιρικό αντικείμενο', στη σημ. 'lokma = μπουκιά'], που σημαί-

νει επίσης «βλωμός έτοιμος προς κατάποσιν, κ. βούκα έτοιμη» (Χλωρός, Α 681). Αλλά μπορεί και να είναι μισομεταφρασμένο δάνειο.}

χαζο- [xazo] (Τσπ.) : «α' συνθετικό λέξεων που φανερώνει ότι η κατάσταση ή η ιδιότητα του β' συνθετικού έχει σχέση με τον χαζό: χαζο-γενλώ, χαζο-βιόλης, χαζο-φέρνω». [*< χαζός (AKN)*]

χαζοβιόλης, ο [xazozólis] (Τσπ.) : (σκωπτ.) ο βλάκας. [*< χάζι + βιόλα (Τσπ.) / Κατά το AKN : < χαζο- + βιολί(ι) -ης (σύγκρ. φρ.: 'το ίδιο βιολί')*]

χαζογενλώ, βλ. **χαζο-**.

χαζοκούτι*, το [xazokúti] (Ιδομ^B) : «(μειωτ.) η συσκευή της τηλεόρασης, για να δηλώσουμε ότι τα προγράμματά της αποβλακώνουν τους θεατές» (AKN). [*< χαζο- + κουτί (AKN)*]

χαζομάρα, η [xazomára] (Πάγκ.) : η βλακεία. [*< χαζός (Πάγκ.)*]

χαζός (επίθ.) (Παπ., Πάγκ.) : **1.** αυτός που χαζεύει· **2.** αφηρημένος. [*< χάζι (Παπ.)*]

χαζοφέρνω, βλ. **χαζο-**.

χαϊβάνι*, το [xaiváni] (Ροδ., Τσπ., Κριτσ., Ξεν.) : **1.** ο γάιδαρος· **2.** (μτφ.) απερσκεπτος, ανόητος· **3.** ανάγωγος, αγενής. [*< hayvan 'ζώο' (AKN) (حيوان)*]

χαϊλάζης (επίθ. προσ.) [xailázis] (άλλη γραφή: *χαϊλάζης*) (Παπ., Πάγκ., Ροδ., Τσπ., Κριτσ., Χουστ.) : οκνηρός, αργός. [*< haylaz (Παπ.) (خيلاز, خيلاز)*]
{Στον Κριτωτάκης ως **χαϊλές**. Ίσως από επίδραση της λ. *χαλές* (βλ.). Ο Ξανθινάκης λημματογραφεί τη λ. **χαϊλάτζης** 'φαντασιόπληκτος, αργόσχολος, αλήτης' και την ετυμολογεί από το *hayalci* 'χιμαρικός', αλλά μάλλον πρόκειται για παραφθορά της λ. *χαϊλάζης*, πβ. *τζαμπάτζης & τζαμπάτζης*.}

χαϊλάλης (επίθ. προσ.) [xailális] (Ξανθιν., Ιδομ^B) : ανισόρροπος, φαντασιόπληκτος. [*< hayali (Ξανθιν.) / μάλλον < hayal «ονειροπόλησις, χιμαίρα, φαντασία» (Χλωρός, Α 760) (Συντ.) (خيال)*]
{Από το επίθ. *hayali* (خيالى) ο αναμενόμενος τ. είναι **χαϊ(λ)αλής*.}

χαϊλάτζης, βλ. **χαϊλάζης** (σημείωση).

χαϊλές, βλ. **γαϊλές**.

χαϊμαλί, βλ. **χαμαίλι**.

χαϊνετεγώ [xainetégó] : «προδίδω, γίνομαι προδότης». Η λ. σε κρητ. λαϊκό στιχούργημα του

1668 (βλ. Εμμ. Κριαράς, "Ληλασία της Παροικίας της Πάρου (Κρητικών ποίημα του 17ου αιώνας)", *Αθηνά*, 48 (1938), 133, 161) [*< hain et(mek) + -εγώ (Συντ.)*]

χαϊνέτης, βλ. **χιανέτης**.

χαϊνεύ(γ)ω [xainev(γ)o] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ροδ., Ιδομ., Ξανθιν., Αποστ., Τσπ., Κριτσ., Ξεν.) : **1.** επαναστατώ, βγαίνω στο κλαρί· **2.** φυγδοκώ· **3.** αλητεύω, "ανεμογυρίζω". [*< χαϊνης (Παπ.)*]

{Με τη σημ. **3.** στη συνηθισμένη επίπληξη *Πού εξαίνευες πάλι όλη την ημέρα!* με την οποία "υποδέχονταν" οι παλιές μανάδες τα αγόρια τους που αργούσαν να μαζευτούν στο σπίτι, ιδίως τα καλοκαίρια.}

χαϊνης, ο [xaiñis] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσπ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** επαναστάτης, ανάρτης· **2.** φυγδοκός, ανυπότακτος· **3.** αλήτης.

[*< hain (Παπ.) 'άπιστος, προδότης' (Πιτ.) (خائن)*]

{Για τη λέξη αυτή ο Σταυρινίδης (*Μεταφράσεις*, Β 78) σημειώνει: «Λέξ. αραβ., σημαίνουν τον επίβουλο, άπιστο, άχάριστο και προδότην. Ούτως ονομάζουσιν οι Τούρκοι παν άτομον, όπερ επιβουλεύεται το τουρκικόν έθνος ή τα τουρκικά αρχάς. Ως δε βλέπομεν {ενονοί: στα έγγραφα} η ονομασία αυτή εδίδετο, κατά τους πρώτους χρόνους της Τουρκοκρατίας εν Κρήτη, εις τους χριστιανούς εκείνους οίτινες εγκαταλείποντες τα χωρία των, κατέφευγον εις τα ενετοκρατούμενα φρούρια Σούδαν, Σπιναλόγκαν και Γραμβούσαν, οπόθεν καθ' ομάδας ή μεμονωμένως εξερχόμενοι, προέβαινον εις λεηλασίας και διαπραγάς. Βραδύτερον όμως χαϊνηδες ελέγοντο οι χριστιανοί εκείνοι οίτινες, μη ανεχόμενοι τας τουρκικάς θηριωδίας και βιαιοπραγίας, ανήλθον εις τα όρη, οπόθεν κατερχόμενοι ετιμώρον τους τούρκους δυνάστας και εγένοντο οι προστάται και υποστηρικταί των αδικουμένων χριστιανών, αναζωπυρούντες ούτω το εθνικόν φρόνημα».}

χαϊνήδικος (επίθ.) [xaiñidikos] (Κασσ.) : ανπάκουος, ατίθασος, άγριος. "το *μουλάρι 'να χαϊνήδικο και ταινά και δε στένεται να το πεταλώσει ο αμπαίνης*". [*< χαϊνης (Κασσ.)*]

χαϊνιά, η [xaiñá] : η συμπεριφορά του χαϊνη. Στίχος από κρητ. δημοτ. τραγούδι: *Εμίνυσέ ντου και ο πασάς τη χαϊνιά να πάγει* (Γ. Πάγκαλος, *Περί του γλωσσικού ιδιώματος της Κρήτης*, 7ος τόμος, *Τα Λαογραφικά*, Επιμέλεια έκδοσης: Κέ-

ντρον Ερεύνης Ελληνικής Λαογραφίας Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα 1983, σ. 152).

[< χαϊνης (Συντ.)]

χαϊνόγα, η [χαινόγα] (Κριτσ.) : η κατσικά που ξεκόβει από τις υπόλοιπες.

[< χαϊνης + αίγα (Συντ.)]

χαϊνόσπηλιος, ο [χαινόσπιλος] (Τσιφ.) : «σπήλαιο όπου κρύβονταν οι χαϊνήδες».

[< χαϊνης + σπήλιος (σπήλαιο, σπηλιά) (Συντ.)]

{Συγκεκριμένο τέτοιο σπήλαιο: Κοντά στον οικισμό Καμαράκι, στην περιφέρεια Τυλίσου. Άλλο: νοτιοδυτικά του χωριού Ασή Γωνιά.}

χαϊντούτης, ο [χαιδούτης] (Ροδ.) : συνοριοφύλακας (βλ. σημείωση).

{Υπάρχει η λ. χαϊντούτης (βλ. Νικόλαος Σταυρινίδης, “Συμβολή εις την ιστορίαν των Σφακίων (1615-1770)”, *Κρητικά Χρονικά*, 9 (1955), 238) < haydut ‘ληστής’ (από το ουγγρ. *hajdúk*, κατά τον Nişanyan), αρχ. σημ. ‘στρατιώτης πεζικού’. Αγνώω πού χρησιμοποιήθηκε η λ. με τη σημ. που καταγράφει ο Ροδάκης. Ίσως υπάρχει επίδραση από τη λ. χουντούτι ‘σύνορο’ < *hudut*. (حيدود)}

χαϊόλλα, βλ. χαϊρ ολά.

χαϊρ [χαιρ] (Κονδ.) : όχι.

[< *hayir* ‘όχι’ (Συντ.)] (خير)

{Ο Κονδυλάκης τονίζει τη λ. στη λήγουσα, αλλά η τουρκ. άρνηση τονίζεται στο α: háyir – τονισμένη στη λήγουσα η λ. σημαίνει ‘χαϊρ’.}

χαϊρι*, το [χαιρί] & **χαερί** [χαιρί] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιφ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Ξεν.) : ευδοκίμηση, προκοπή, όφελος· ΦΡ. (κατάρα) : *Χαϊρι και προκοπή να μη δεις*.

[< *hayir* (Παπ.)] (خير)

χαϊρ(ι)λής (επιθ. προσ.) [χαιρ(ι)λής] & **χαερ(ι)λής** [χαιρ(ι)λής] (Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιφ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Χουστ., Κασσ.) : επιμελής, προκομμένος.

[< *hayirli* (Κουκκίδης)] (خيرلو)

χαϊρλιδικός (επιθ.) [χαιρλιδικός] & **χαερλιδικός** [χαιρλιδικός] (Παπ., Πιτ., Κονδ., Γαρ., Ροδ., Τσιφ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : «Ό,τι μπορεί να μας εξασφαλίσει κέρδος, ωφέλεια, προκοπή» (Πιτ.).

[< *χαϊρι* (Παπ.) / < *hayirli* (Πιτ.)]

{Χρησιμοποιείται συχνά σε ευχές: «Χερλιδική, σύντεκνε, η αγορά πού ‘καμες» (Πιτ.)}

χαϊρ ολά (έκφρ.) [χαιρ ολά] & **χαερόλα** [χαιρόλα] & **χαϊόλλα** [χαιόλλα ?] & (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Γαρ., Κριτσ., Ξεν.) : 1. τι συμβαίνει, τι τρέχει; «Λέγεται χάριν αστείότητος», σημειώνει ο Πα-

παρηγοράκης· 2. Κατά τον Κονδυλάκη σημαίνει «η ώρα η καλή, πώς εδώ; πού πας;»· 3. (ευχή) με το καλό!

[< *hayir ola* (Παπ.)] (خير اوله)

{Λέγεται και ως αστείος χαιρετισμός υποδοχής με τη σημ. ‘Καλώς τονε! Τι τρέχει;’ Για τη σημ. της έκφρ. ο Χλωρός (Α 761) προσθέτει: «[κυρίως άγαθόν νά ἦ.]» Με αυτό το νόημα στη σημ. 3, την οποία καταγράφει ο Γαρεφαλάκης.}

χάιτας, ο [χάιτας] (άλλη γραφή: *χάυτας*) (Πάγκ., Ξανθιν.) : αλήτης, αργόσχολος.

[< *hayta* (Πάγκ.)] (هيطه)

χάι-χούι, το (άκλ.) [χάι χούι] (άλλη γραφή: *χάν-χούν*) (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν.) : «συγκεκριμένα φωνάι, ταραχή, π.χ. “έγνε μεγάλο χάι-χούι ομές στο καφενείο όντεν ήθρανε οι μασκαράδες» (Παπ.).

[< *hay huy* (Παπ.) / «φωναί συγκεκριμένα, θόρυβος, ταραχή» (Χλωρός, Β 1959), κατά τον Nişanyan από το περσ. *hāy hūy* (Συντ.)] (هوى هوى)

{Ο Γαρεφαλάκης λημματογραφεί το άκλ. **χάι-χού** [χάι χύ] : «Θόρυβος ανθρώπων ευχαριστημένων. “Εμονιάσαμε στ’ Απάνω χωργιό με τη Μαρία και τη Μελοπομένη απόυ ‘χαμε καιρούς και ζαμάνια να δούμε η μα την άλλη. Εκάμαμε το χάι-χού μας κι είπαμε να μονιάσαμε την Κεργιακή στον Προφήτη Ηλία -νά ‘χομε ώρα- να τα πούμε πλια καλά”». Αυτό ίσως όχι από το *hay huy*, αλλά από το *haya huy* (هيا هوى) «φωναί και θόρυβος ευθυμούντων» (Χλωρός, Β 1959).}

χάκι, το [χά’ji] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιφ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : 1. το ένομο δικαίωμα· 2. το μερίδιο που ανήκει σε κάποιον· ΦΡ. *θα τον βρει το χάκι ντου*: θα τον συμμορφώσει || *τρώγω το χάκι κάποιου*: τον αδικώ.

[< *hak* (Παπ.)] (حق)

{Η φρ. *τρώγω το χάκι κάποιου* αντιστοιχεί (μτφδ;) στην τουρκ. *hakkimi yemek* ‘καταπατώ τα δικαιώματα κάποιου, αδικώ’ (Tuncay & Καρατζάς, σ. 289) – επισίμανση του τουρκομαθούς κ. Γιώργου Παπαδόπουλου.}

χακίκι, βλ. ακίκι.

Χάκι-Πάγι, το [χά’ji pázi] : μετωνυμ. ο Σουλτάνος (βλ. σημείωση). Η λ. σε κρητ. σατιρικό στιχούρημα του 1868: *Από ‘να μέρος του Νησιού ως τ’ άλλο ας υπάγη, / όλοι θα πέσουν να φιλούν το Μέγα Χάκι-Πάγι* (στίχοι από: *Σάτιρα τοιχοκολληθείσα εν ταις οδοίς της πόλεως Χανίων επί τη μελετωμένη αναχωρήσει εκ της νήσου του Μ. Βεζιρου Ααλή πασά*. Δημοσιεύτηκε στην αθηναϊκή εφημ. *Αιών*, φ. 2320, της 15 Φεβρ. 1868 – τότε ψηφιοποιημένη στη *Βιβλιοθήκη της Βουλής*).

[< *hak-i ray* «κόνις των ποδών, ήτοι το έδαφος, η γη ήν πατεί τις» (Χλωρός, Α 724), κατά τον Νιζαριαν από το περσ. *χḥk-i rāy* < *χḥk* 'χώμα' + *rāy* 'πόδι' (Συντ.)] (سكك)

{Η μετωνυμία προέκυψε από εκφράσεις του τύπου «ήλθον όπως προσκυνήσω την κόνιν των ποδών υμών, ήτοι όπως υποβάλλω τα σέβη μου» (Χλωρός, ό.π.)}

χαλάκια, βλ. σημείωση στο λ. **χαλί**.

χαλάλι* (επίρρ.) [xaláli] & **χελάλι** [xeláli] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ξεν.) : (για κάτι που δίνεται, παραχωρείται ή πουλιέται) με ευχαρίστηση· ΦΡ. *κάνω χαλάλι* (κάτι σε κάποιον) : του το χαλαλίζω, παραχωρώ με ευχαρίστηση || *χαλάλι σαν της μάνας σου το γάλα* (αντιστοιχεί ακριβώς στο τουρκικό: *ananın ak süt gibi halal olsun*, βλ. *TDK-Atasözleri*.)

[χελάλι: < *helal* (Παπ.)· *χαλάλι*: < *halal*, διαλεκτ. τ. του *helal* (ΑΚΝ)] (حلال)

{Ο Κονδυλάκης το γράφει: *χαλλάλι*. Κατά τον Παπαρηγοράκη *χαλάλι* σημαίνει «έστω σοι νόμιμον, θεμιτόν, το αντίθετον του *χαράμι*». Προφανώς ακολουθεί τον Χλωρό, ο οποίος για την έκφρ. *helal olsun* (Α 798) έχει: «έστω νόμιμον, καλώς κεκτημένον, κ. *χαλάλι*. ήτοι απόλασε ή απολανέτω του κεκτημένου πράγματος ή χρήματος εν ειρήνη· βλ. {το αντίθετο} *haram*», βλ. *χαλάλ ολσούμ*. Ο Πάγκαλος λημματογραφεί χωριστά τη φρ. *κάνω χαλάλι*. Η παροιμία *Ό,τι φάει το κοπέλι, χαλάλι, / κι ό,τι βάλει, χαράμι* αντιστοιχεί ακριβώς στην τουρκ. *Çocuğun yediği helal, gıyidiği haram.* }

χαλαλίζω* [xalalízo] & **χελαλίζω** [xelalízo] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Ξεν.) : κάνω κάτι χαλάλι, παραχωρώ με ευχαρίστηση, χαρίζω.

[< *χαλάλι* (Παπ.)]

χαλάλ ολσούμ [xalál olsúm] (έκφρ.) (Παπ., Πάγκ.) : Ας είναι (νόμιμο) δικό σου.

[< *helal olsun* (Παπ.) / λέγεται για κάτι που απέκτησε ή κατέκτησε κάποιος δικαιωματικά (Συντ.)] (حلال اولسون)

{Παλαιότερα, σε τηλεοπτική εκπομπή, ένας Έλληνας παιδί Μικρασιατών προφύγων, διηγήθηκε το εξής περιστατικό: Κάποτε ταξίδεψε στη Μικρά Ασία (δεν θυμάμαι ακριβώς τον τόπο) και πήγε στο χωριό των προγόνων του να προσκυνήσει τα πάτρια. Οι Τούρκοι τον υποδέχτηκαν εγκάρδια. Ήρθε και ένας πολύ ηλικιωμένος γείτονας, του έδωσε ένα μικρό ποσό και του ζήτησε να πει *helal olsun*, γιατί είχε αγοράσει κάτι από τον παππού του Έλληνα, αλλά είχε μείνει ένα μικρό υπόλοιπο που δεν πρόλαβε να του το δώσει (μέσα στο χαμό του ξεριζωμού), και έτσι ο πωλητής δεν εί-

χε πει αυτήν τη φράση, που θα επισφράγιζε την αγοραπωλησία. Πραγματικά συγκινητικό! Αλλά πιο καλά θα ήταν να μην είχαν μεσολαβήσει όσα και από τις δυο πλευρές του Αιγαίου ξέρουμε... }

χαλαλοσύρνω [halalosímo] & **χαλαροσύρνω** [halarosímo] : κάνω χαλάλι, συγχωρώ, συμφιλιώνομαι.

[< *χαλάλι* + *σύρνω* (Πάγκ.)]

χαλαμπαλίκι* [xalabalíki] & **καλαμπαλίκι*** [kalabalíki] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** συνωστισμός· **2.** «μετωνυμικός ο θόρυβος, η ταραχή, εκ του πλήθους του παράγοντος την οχλοβοήν» (Πάγκ.)· **3.** ο φόρτος εργασίας σε βιοτεχνικά εργαστήρια, πρατήρια κλπ· **4.** (μτφ., πληθ. **χαλαμπαλίκια**) «το πέος και οι όρχεις» (Πάγκ.).

[< *kalabalik* 'πλήθος' (Παπ.)] (غلبه لقي، قلابه لقي)

{Με τη μορφή **καλαπαλούκι**: *Κι ευθύς προστάζει ο πασάς να πάγει το κουλούκι (= η αστυνομία) / να γίνει ανακάτωσις, πολύ καλαπαλούκι* (Βενέρης, 393.)}

(*)**χαλάτσης**, βλ. Παράδειγμα:

χαλβαδιάζω* [xalvadjázō] (Ιδομ.) : κοιτάζω με ερωτικές βλέψεις ένα πρόσωπο, (κατά το ΑΚΝ : κοιτάζω κάτι με λαχτάρα, με μεγάλη επιθυμία).
[< *χαλβαδ-* (*χαλβάς*) (ΑΚΝ)]

χαλβαδοκούτι, το [xalvadokúti] : κουτί για χαλβά. Η λ. σε έγγραφο του 1870: *1 χαλβαδοκούτι γρ. 3 (Α.Δ.Η., 2 / 44-221)*. Μτφ. σημαίνει 'αϊδούν', πβ. (Βρισιά): *τη μάνας σου το χαλβαδοκούτι!*
[< *χαλβαδ-* (*χαλβάς*) + *κουτί* (Συντ.)]

χαλβάς*, ο [xalvás] & **χαλιβάς** [xalivás] (Τσιρ.) & **χελιβάς** [xelivás] (Παπ., Πάγκ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Ξεν.) : **1.** γλυκίσμα από ταχίνι και ζάχαρη· **2.** (μτφ.) ο άβουλος άνθρωπος. Ακούγεται και ως **χαλουβάς** [xaluvás] στη ΦΡ. *χαλουβά κόβω* (Πάγκ., Κριτσ.) : ερωτοτροπο, πβ. *χαλβαδιάζω*.

[< *halva* (Παπ.) / διαλεκτ. τ. του *helva* (ΑΚΝ)] (حلو)

{Λέγεται (λεγόταν) και **χελιβάς** [xelvás] & **ελβάς** [elvás]. Με την τελευταία μορφή στο *Ημερολόγιο Κοζύρη* (σ. 583) : *Έστειλα τον Πέτρο ένα κουτί ελβά*. Ο Κασσωτικός λημματογραφεί τον παρεφθαρμένο τ. **χλιβάς**. }

χαλβατζής^(Α), ο [xalvadzís] (Παπ.: στο λ. *χαλβάς*) : επαγγελματίας που φτιάχνει χαλβά.

[< *χαλβάς* (Παπ.) - υπάρχει και το τουρκ. *helvacı* (Συντ.)] (حلواچی)

χαλβατζίδικο, το [xalvadzídiko] (Παπ.: στο λ. *χαλβάς*) : εργαστήριο όπου φτιάχνουν/πουλούν χαλβά.

[< *χαλβάς* (Παπ.) / *χαλβατζής* (Συντ.)]

χαλβέτι, το [xalvέti] (Παπ., Πάγκ.) : δωμάτιο λουτρού.

[< *halvet* (Παπ.)] (حلت)

χαλέπι, το [xalέpi] : μια δερματοπάθεια (δερματική λειψμανίαση), αλλιώς: χανιώτικο (βλ. Ευαγγελία Φραγκάκι, *Η δημόδης ιατρική της Κρήτης*, Αθήνα 1978, σ. 107).

[< *haler çibani*, κ.λ. 'σπυρί του Χαλεπίου' (Συντ.)]

{Στα τουρκικά λέγεται επίσης *Girit çibani* 'κρητικό σπυρί' και *Şark çibani* 'σπυρί της Ανατολής'. Στα ελληνικά (Διαδίκτυο) το βρίσκουμε και ως *φύμα της Ανατολής* ή *φύμα του Χαλεπίου*. Για τη λειψμανίαση στην Κρήτη βλ. Μανώλης Δετοράκης, *Ιστορία της Ιατρικής στην Κρήτη επί Τουρκοκρατίας (1645-1898)*, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, Ηράκλειο 210, σ. 227-8.}

χαλέξ*, ο [xalés] & **χαϊλές** [xailés] (Πιτ.: στην ανάπτυξη του λ. *σκερβελέξ*, Ροδ., Τσιρ., Κριτσ., Ξεν.) : ο ανήθικος και αναξιοπρεπής άνθρωπος, *κενέφι*.

[< τουρκ. *halâ* 'απόπατος' (από τα αραβ.), διαλεκτ. *hale* (AKN)]

{Το *TDK* έχει *helâ* 'tunaleit', από το αραβ. *çalâ*. Ο Χλωρός (A 747) έχει: *حالا* 'κενόν διάστημα, το κενόν: έρημος, ερημία: απόπατος'.}

χαλί*, το [xali] (Παπ., Πάγκ.) : 1. τάπητας: 2. παξιμάδι ειδικού σχήματος.

[< *hal* (Παπ.) / για τη 2η σημ. βλ. σημείωση (Συντ.)] (حالی، حالى، قالى)

{Ο Ξανθινάκης έχει: *χαλί*, το (διάφορο του *χαλί = τάπητας*) = κομμάτι (φέτα) ψωμιού, παξιμάδι» και το ετυμολογεί «από το *χαλίον, υποκορ. του αρχ. δωρ. *χαλά = χηλή*». Με την ίδια ετυμολογία η λ. *χαλί-λί* 'το κάθε κομμάτι του μπακλαβά, που φτιάχνουν την πρωτοχρονιά', στο: Μιχάλης Σκανδαλίδης, *Λεξικό των κοσμάκων ιδιωμάτων*, Αθήνα, 2006, σ. 806. Στο λ. *χαλί* ο Παπαγρηγοράκης εντάσσει τη λ. *χαλάκια*, με τη σημ. 'μικρά ψωμάκια γάμου'. Μετά απ' αυτόν ο Πάγκαλος έχει ως 2η σημ. της λ. *χαλί* το εξής: «ΈνΔ. Κρ. κομμάτι παξιμάδι. Εκ του *χαλάκια* τα μικρά ψωμάκια του γάμου». Ο Ξανθινάκης έχει ξεχωριστό λ.: *χαλάκια*, τα = «ρομβοειδή παξιμαδάκια, που παρασκευάζονται από αλεύρι ωρίστης ποιότητας και μπαχαρικά και προσφέρονται σε γάμους κ.ά. διασκέδασεις». 'Ίσως η ετυμολ. του Παπαγρηγοράκη να στηρίζεται (παρετυμολογικά;) στην εικόνα που έχει ένα ψωμί που προορίζεται να γίνει παξιμάδι: έτσι όπως είναι χαραγμένο σε φέτες ή άλλα σχήματα, μοιάζει με φύλλο υφαντού χαλιού.}

χάλι*, το [xáli] (Παπ., Πάγκ., Ιδομ., Κονδ., Ξεν.) : 1. η (κακή) κατάσταση: 2. σκουπίδι: *μου μπήκε ένα χάλι στ' αμμάτι*.

[< *hal* (Παπ.) / στη σημ. 2. < ; (Συντ.)] (حل)

{Η λ. *hal* σημαίνει 'κατάσταση', όπως σημειώνει το *AKN* στο ετυμολ. μέρος της λ. *χάλι*. Σημαίνει όμως και 'κακή κατάσταση', «κακόν πάθημα» (Χλωρός, A 682), κατά το *TDK* «kötü durum, sikinti, derb» (= κακή κατάσταση, ενόχληση, στενοχώρια). Η δεινωση της σημ. της λ. *χάλι* αναδύεται σε εκφράσεις όπως: *δεν γαπέχω πώς θα πάει το χάλι μου* = φοβούμαι πως η κατάστασή μου θα έχει άσχημη εξέλιξη (βλ. Ιδομενέως, λήμμα *πάει το χάλι μου*) και εδραιώνεται σε άλλες, όπως: *σε κακό χάλι* = σε κακή κατάσταση.

Η λ. *χάλι* στη σημ. 2. σημαίνει κυρίως 'μικρό σκουπίδακι', π.χ. κομματάκι από άχυρο. Μπορεί να σχετίζεται με εκφρ. όπως *τα έκαμες χάλια* = τα έλερσες, τα χάλασες (βλ. *AKN*), αλλά μπορεί και να έχει διαφορετική προέλευση.}

χάλι², το [xáli] : λύση. Σε κρητ. δημοτ. τραγούδι: *Στ' Αρχοντικό 'ς το σόχωρο, εις το δροσιό του πρίνου, / καλοί κακοί μονομεργιοί, να δουν ίντα θα γίνου- / γυναικες, γέροντες και νιοί, σούλι μικροί μεγάλοι, / εκεί μονομεργιάζουσι να κάμουν ένα χάλι* (Βαρδίδης, σ. 46)

[< *hal* «λύσις, εξομάλισις» (Χλωρός, A 708) (Συντ.)] (حل)

χαλίσκος (επίθ.) [xalísikos] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ.) : γνήσιος, ανόθευτος.

[< *halis* (Παπ.)] (خلص)

{*χαλίσκα αδέρφια*: που έχουν γεννηθεί από τον ίδιο πατέρα και την ίδια μάνα, αμφιθαλή.}

χαλκάς*, ο [xalkás] (Παπ., Πάγκ., Τσιρ.) : 1. μεταλλικός κρίκος: 2. το κρικέλι της εξόπορτας: 3. (μυφ.) το δαχτυλίδι (αρραβίνας).

[< *halka* (Παπ.)] (حلقه)

{Για τη σημ. 3. υπάρχει και το (δήθεν τουρκικό) χιουμοριστικό σύμπλοκο *μπουνταλά χαλκά*. Η έκφρ. *του πέρασε χαλκά στη μύτη έχει* το τουρκ. της τάιρι: *halkayı burununa takmak* «βάλλω τον κρίκον εις την ρίνα του, καθιστώ τινά υποχείριον, άγω και φέρω» (Χλωρός, A 709). Για εκφράσεις σχετικές με μέλη ή όργανα του σώματος κοινές στις δύο γλώσσες βλ. αναλυτικά στο: Ch. Symeonidis, "Turkish-griechische phraseologische Isoglossen anhand von Bezeichnungen für menschliche Körperteile und Organe", *Zeitschrift für Balkanologie*, 33/1 (1977), 76-90.}

χαλλάλι, βλ. *χαλάλι*.

χαλουβά κόβγω, βλ. *χαλβάς*.

χαμαϊλί, βλ. *χαμαϊλί*.

χαμαϊλί, το [xamaíli] & **χαϊμαλί** [xaimaíli] & **χαϊμαλί*** [xaimaíli] (Παπ., Πάγκ., Ροδ., Ιδομ.,

Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ξεν.) : το φυλαχτό (κυρίως για το μάτισμα), «αντιβασκάνιον» (Παπ.). [*hamayli* (Παπ.)] (حمالي، حمالي)

χαμάλης*, ο [xamális] (Παπ., Τσιρ., Ξεν.) : ο αγθοφόρος.
[< *hamal* (Παπ.)] (حمال)

χαμαλιότικα^(A), τα [xamalítika] (Παπ.: στο λ. χαμάλης) : η αμοιβή του χαμάλη, τα έξοδα για τη μεταφορά πραγμάτων/εμπορευμάτων. Βλ. και χαμαλιές.
[< *hamáλης* (Παπ.)]

χαμαλιές, ο [xamaliés] : αμοιβή αγθοφόρου (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845: *Έδωσα τον Χ(ατζή)-Αλή σε 57 οκ. (μπακαλάρο και το χαμαλιέ του γρ. 155 (βλ. Ημερολόγιο Κοζύρη, 350). Επίσης σε έγγραφο του 1871: αφαιρείται χαμαλιές 5 (Α. Δ. Η., 2 / 52-74). Βλ. και χαμαλιότικα.*
[< *hamaliye* «αμοιβή αγθοφόρου, αγθοφορικά» (Χλωρός, Α 711), από το αραβ. hammāliye κατά το *TDK*] (حماليه)

χαμαλίκι*, το [xamalífi] (Παπ.: στο λ. χαμάλης, Τσιρ., Ξεν.) : **1.** η δουλειά του χαμάλη **2.** η άχαρη και βαρετή εργασία, η χαμαλοδουλειά.
[< *hamallik* (AKN)] (حمالق)

χαμαλικός (επιθ.) [xamálikos] (Παπ.: στο λ. χαμάλης) : χαμαλική δουλειά: χαμαλοδουλειά, βαριά και άχαρη εργασία, προσπάθεια.
[< *χαμάλης* (Παπ.)]

χαμάλμπασης, ο [xamálbasis] : επικεφαλής των χαμάληδων. Η λ. σε κρητ. δημοτ. τραγούδι που αναφέρεται στην επίθεση Κρητών κατά του Μουσταφά Πασά στις αρχές Ιουνίου 1828. Εκεί ο Μουσταφάς βρέθηκε σε μεγάλο κίνδυνο και του έσωσε τη ζωή ένας χαμάλης, που τον πήρε στους ώμους και διέφυγαν. *Και έκτοτε ως αμοιβή [ο Μουσταφάς] τού 'δωσε ακαρέτι* (βλ. λ.) / *να 'ν 'ς τα Χανιά χαμάλμπασης 'ς όλο το βιλαέτι* (εφημ. *Ραδάμανθος*, φ. της 11-6-1866).
[< *hamal basi* (Συντ.)] (حمال باشي)
{Ο Σταυρινίδης μεταφράζει το hamal basi ως: αρχιχαμάλης (*Μεταφράσεις*, Ε 251).}

χαμάμι, το [xamámí] & **χαμám*** [xamám] (Παπ., Πάγκ., Τσιρ.) : **1.** «ο λουτρόν» (Παπ.) **2.** (μτφ.) θαλωρή, ζεστασιά, σε φρ. όπως *κάνω χαμám* (ένα χώρο) = τον θερμαίνω.
[< *hamam* (Παπ.)] (حمام)

{Τοπώνυμο (σχεδόν ξεχασμένο πλέον) *Μικρό Χαμαμάκι* στο Ηράκλειο (βλ. σημείωση του Σταυρινίδη (*Μεταφράσεις*, Β 442) και Δημ. Σάββας, “Ο Άγιος Ματθαίος, η γειτονιά του και το Μικρό Χαμαμάκι”, εφημ. *Πατρής* (Ηρακλείου), φ. της 2-6-2008).}

χαμαμοτό, το [xamamoto] : αποτριχωτική αλοιφή σαν τσιμέντο που τη χρησιμοποιούσαν στα χαμάμι (Ηράκλειο, αρχές του 20ου αι. – η πληροφορία από διηγήσεις του πατέρα μου, που είχε γεννηθεί το 1904).

[< *hamam otu* «poudre ou pâte épilatoire» (Meynard, Α 134) (Συντ.)] (حمام اوتى)

{Κατά το διαδικτυακό *Güncel Türkçe Sözlük* (της Türk Dil Kurumu) το *hamam otu* είναι ‘σκόνη για την παρασκευή αποτριχωτικής λάσπης’, που καίει τις τρίχες’ (Το δεύτερο τμήμα είναι η λ. *ot* ‘χόρτο, βοτάνι’ ή η λ. *od / ot* ‘φωτιά’, πεπαλ. κατά το *TDK*, πβ. *σηζότι* – στο οθωμ. *αλάβητο* και οι δύο γράφονται *اوتى*). Περιέχει άσβηστο ασβέστη, ένα θειούχο ορυκτό του αρσενικού και άμυλο (βλ. Emine Bilgiren κ.ά., *Hamam: Osmanlı'da yikanma geleneği ve berberlik zanaatı* [Κατάλογος εκθέσεως], Τορκαρί Sarayı Müzesi, Κων/πολη 2006, σ. 61).}

χαμαμτζής, ο [xamamdzi] (Παπ., Πάγκ.) : ο ιδιοκτήτης ή ο υπεύθυνος σε ένα χαμάμι.

[< *hamamci* (Πάγκ.)] (حمامجي)

{Θηλ. **χαμαμτζίνα** [xamamdzina] (Ευαγγελία Φραγκάκι, “Τα χαμάμια του Μεγάλου Κάστρου. Προέλευσης και λειτουργία των”, *Αμάθεια*, 8/30 (1977), 15).

χάμλα, η [xámula] : είδος φόρου, το *δόσιμον της χάμπλας* (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 369).

[ίσως < *haml* ‘φορτίο’, πβ. *χάμουλα* και *χαμάλης* (Συντ.)] (حمل)

χάμουλα, η [xámula] (Παπ., Πάγκ., Γαρ., Κριτσ., Ίδομ^B) : οι αποσκευές, το φορτίο.

[< *hamule* ‘φορτίο’ (Παπ.)]

{Ο Ξανθινάκης λημματογραφεί τη λ. *χάμουλα* με τις σημ. **1.** μακριά σειρά ατόμων, ζώων ή και οχημάτων που προχωρούν προς ορισμένη κατεύθυνση, *φάλαγγα*: **2.** ο θόρυβος που προκαλείται από τη φάλαγγα αυτή. Ετυμολογεί από το επίρρ. *χάμω* + υποκορ. κατάλ. *-ούλα*. (Ξανθιν^A, 710) Η ετυμολογία δεν φαίνεται πειστική. Ίσως η αφετηρία να είναι μια ‘σειρά ζώων που κουβαλούν φορτίο’.

χαμούρης, βλ. **χαμούρικος**.

χαμούρι, το [xamúri] (Ροδ.) : ζυμάρτι.

[< *hamur* ‘μαλακός’ (Κουκκίδης, 108)] (خمور)

χαμούρικος (επιθ.) [xamúrikos] & **χαμούρης** [xamúris] (Πάγκ., Κριτσ.) : «Επί των μονύχων ζώων. Μτφ. ο πηγαίνων του *κόλου-κόλου* ηπίως προς τα πίσω οπισθοδρομικός, και μη θέλων να προχωρή προς τα εμπρός: *Το μουλάρτι είναι χαμούρικο*» (Πάγκ.).

[< *hamur* ‘μαλακός’ (Πάγκ.)] (خمور)

{Η λ. *hamur* σημαίνει ‘ζυμάρι’. Η έκφρ. *hamur gibi* (σαν ζυμάρι) έχει και τη μτφ. σημ. ‘μαλακός, νωθρός’ (Meynard, A 712). Κατά τον Χλωρό (A 752) η λ. *hamur* χρησιμοποιείται και ως επίθ. με τη σημ. «μαλακός, ο μη καλώς ενημέμενος, ωμός, ανέητος». Ο Κριτσωτάκης έχει τη λ. με τη σημ. «1) αυτός που σκύβει το κορμί του όταν βαδίζει, σχηματίζοντας με το σώμα του καμπύλη. 2) πρόσωπο ανυπόλυτο, μαλθακό και νωθρό.»}

χαμουρλούδικος (επίθ.) [xamurlūdikos] (Πάγκ.) : *χαμούρικος* (βλ.).

[< *hamurlu* < *hamur* ‘μαλακός’ (Πάγκ.)] (خمورلی)

{Το *TDK* έχει το διαλεκτ. *hamurlu* ως ουσ. με τη σημ. ‘είδος ανεβατού ψωμιού’. Οι Tunçay & Καρατζάς (σ. 292) το έχουν μόνο με τη σημ. ‘ζυμαρικό’. Ως επίθετο θα εσήμαινε ‘ζυμαρένιος’.

χαμπάρι*, το [xabáři] & **χαμπέρι** [xabéři] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^B, Κασσ., Ξεν.) : η ειδηση-ΦΡ. *ίντα χαμπάρια*: τι νέα; || (δεν) παίρνω *χαμπάρι*: (δεν) αντιλαμβάνομαι (βλ. *χαμπαρίμ γιόκ*, στο λ. *χαμπαρίζω*).

[< *haber* (Παπ.) (خبر)]

{Οι παραπάνω εκφράσεις ίσως είναι μεταφραστικά δάνεια, πβ. τουρκ. *ne haber?* και *haber almak* αντίστοιχα. Το ίδιο και η έκφραση *κάνω χαμπάρι σε κάποιον* ‘πληροφορώ, ειδοποιώ’ (πβ. τουρκ. *haber etmek*). Ο Κριτσωτάκης (σ. 200) λημματογραφεί χωριστά τη ΦΡ. *ίντα χαμπάρια*: ή *ίντα χαμπαροχάμπαρα*;

χαμπαρίζω* [xabařízo] & **χαμπερίζω** [xabeřízo] (Παπ., Πάγκ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ.) : εννοώ, αντιλαμβάνομαι, παίρνω ειδηση.

[< *χαμπάρι* / *χαμπέρι* (Παπ.)]

{Έχω ακούσει να χρησιμοποιείται (Ηράκλειο) η λαϊκή έκφρ. *χαμπαρίμ γιόκ*, με τη μειωτ. σημ. ‘ούτε που κατάλαβε τι έγινε, μυρωδιά δεν πήρε’. Πρόκειται για την τουρκ. διατύπωση *haberim yok*, η οποία στα ελλ. χρησιμοποιείται απολύτως, για όλα τα πρόσωπα, αν και στα τουρκ. δηλώνει το *ά* ενικό: ‘δεν έχω πληροφορηθεί, ιδέα δεν έχω (για κάτι)’.

χαμπαρίμ γιόκ, βλ. **χαμπαρίζω**.

χαμπαροφόρος, ο [xabarofōros] (Πιτ.) : μαντατοφόρος.

[< *haber* + *φέρω* (Πιτ.) / μάλλον < *χαμπάρι* + *-φόρος* (Συντ.)]

χαμπαροχάμπαρα, βλ. **χαμπάρι**.

χαμπέρι, βλ. **χαμπάρι**.

χαμπερίζω, βλ. **χαμπαρίζω**.

Χαμπεσίς, ο [xabesis] : Αβυσσινός, Αιθίοπας.

[< *Habesi* (Συντ.)] (حیسی)

{Ο Βλαστός (*Ο γάμος εν Κρήτη*, Αθήνα 1983, σ. 165) έχει τη λ. στον πληθ. στο ερμηνευμα της λ. *Μισριλής*: «οι Μισριλίδες, λ. Τ., οι Αιγύπτιοι, οι μαύροι (αράπιδες, αραπάδες, στραβαράπιδες, ως πάσχοντες οι πλείστοι εξ οφθαλμικών νοσημάτων) και χαμπεσίδες». Αντί για στραβαράπιδες *αλλού* βρίσκουμε στραβοφελιάδες = «[ίσως στραβοφελιάχοι. Ούτως εκάλουν τους Αιγυπτίους» (Κριάρης, 142), βλ. *φελιάς*.]

χάμπε-τέρ, βλ. **νταχά μετερί**.

χαμπετόνω [xabetóno] & **χαμπιτόνω** [xabitóno] (Ξανθιν., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : 1. δίνω γερό χτύπημα σε κάποιον: *θα σου τηνε χαμπετώσω*. 2. δίνω ή χαρίζω βιαστικά, χωρίς να σκεφτώ.

[ίσως < οθωμ. *habit* ή *habit* (βλ. σημείωση) (Συντ.)]

{Ο Ξανθινάκης ετυμολογεί από το **κατά-μετώνω* (< *κατά* επιτατ. + *μπέτης*). Το οθωμαν. ουσ. *habit* (هبط) έχει πολλές σημασίες, όλες σχετικές με την κίνηση από πάνω προς τα κάτω (κατάβαση, κάθοδος, πτώση, εξουθένωση, κατάρρευση, φθορά, ίσωμα, κλπ.), βλ. σχετικό λήμμα στα διαδικτυακά λεξικά οθωμανικής τουρκικής <http://www.osmanlicaturkce.com> και <http://imanveislam.com/kitaplar/turkce/oku/osmanlicalugat>. Από τη ρίζα αυτή το επίθ. *habit* (هبط) «ο καταβαίνων» (Χλωρός, Β 1958).]

χαμπιτόνω, βλ. **χαμπετόνω**.

χαμσί^(A), το [xamsí] (Παπ., Πάγκ.) & **χαμψί^(A)** [xampsí] (Ξεν.) : είδος μικρής σαρδέλας.

[< *hamsi* (Παπ.)] (خمسی، خیسی، شایسی)

χάμ χούμ (έκφρ.) [xám xúm] : έκφραση για κάποιον που μιλάει από τη μύτη (την άκουγα από τη μάνα μου)

[< *hum hum* ‘κρινόφθογγος, υπόρρινος, ο λαλών δια της ρινός’ (Χλωρός, Α 751)] (خمخ)

Χάνης*, ο [xáñis] (Πιτ. στην ανάπτυξη του λ. *μαστραπάς*) : «τίτλος που έμεινε μετά το όνομα Μογγόλων, Τατάρων και Τούρκων ηγεμόνων» (AKN). Μαντινάδα: *Είσαι ζουμπούλι* (βλ.) *του παχιά* (βλ.) και *μαστραπάς* (βλ.) *του χάνη / κι όποιος σε δει λιγόνετα, τον νου ντου τότε χάνει* (Λιουδάκι, 2).

[< *han* (AKN)] (خان)

χάνι*, το [xáñi] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Τσιρ., Ξανθιν.^A, Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : 1. πανδοχείο ή σταύλος (Παπ.), «πανδοχείο σε ερμηκή τοποθεσία, χρήσιμο για στάθμευση και ξεκούρα-

ση των ταξιδιωτών και των υποζυγίων τους» (Τσιρ.) : **2.** καφενεϊό· **3.** μαγαζί

[< *han* (Παπ.)] (خان)

{Ο Πάγκαλος έχει: «Το πανδοχείον, εν Δ. Κρ. και το καφενεϊόν». Στη μαντινάδα *Εσύ 'σ'ένας χρυσός κοντζές* (βλ.) με τ' ασημένιο χάνι, / κι η γειτονιά σ' ανεζητά και δίχως σου δεν κάνει (Λιουδάκι, σ. 25) η λ. χάνι σημαίνει 'μίσχος'. Κατά τον Πάγκαλο (Ε 532) η λ. προέρχεται μάλλον από το *οχάνιον, υποκορ. του αρχ. ελλ. *όχανον* (και *οχάνη*) «η λαβή της ασπίδος, η εκ δύο δεσμών ή λωρίων αποτελούμενη».

χανιάτικα, τα [xan̩átika] (Ξανθιν^Δ): η πληρωμή για την περιποίηση ζώων σε χάνι.

[< χάνι + -ιάτικα, πβ. *χειμοδ-ιάτικα* (Ξανθιν.)]

χανιτζής^(Δ), ο [xan̩idzís] & **χανιατζής** [xan̩adzís] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Αποστ., Τσιρ., Ξανθιν^Δ, Κριτσ., Κασσ., Ξεν.): «ο ιδιοκτήτης του χανιού, καφεπώλης κλπ.» (Παπ.), «ο ιδιοκτήτης του πανδοχείου» (Πάγκ.).

[< χάνι (Παπ.) / *hanci* (Πάγκ.)] (خانچی)

{Για τη διαφορά στις σημασίες, βλ. *χάνι*. Στον Ανδριώτη: *χανιτζής*.}

χανούμη, η [xan̩úmi] (Κονδ., Ξεν.): η χανούμισσα· ΥΠΟΚΟΡ. **χανουμάκι**, το.

[< τουρκ. *hanım* 'κυρία, γυναίκα', βλ. λ. *χανούμισσα* στο *AKN* (Συντ.)] (خانم)

{Η λ. *hanım* πέρασε στο κρητ. γλωσσικό ιδίωμα ως *χανούμη* (και όχι ως *χανούμισσα*). Εκτός Κρήτης ο τύπος αυτός εμφανίζεται στην *Αληπασιάδα* του Χατζή Σεχρέτη, μία μόνο φορά. Ο Κυρανούδης (σ. 77) θεωρεί τον τύπο *χανούμη* περιθωριακό. Η αναζήτηση στο Διαδίκτυο δείχνει ότι έχει χρησιμοποιηθεί και από συγγραφείς όπως ο Παπαδαϊμάνης, η Διδώ Σωτηρίου και άλλοι. Τον βρίσκουμε επίσης στο περιοδικό *Πανδώρα* (1870) και στα *Πρακτικά των συνεδριάσεων της Γερονσίας* (1856).}

χανούμισσα*, η [xan̩úmis̩a] (Πάγκ.): «Η μικρόσωμος μαύρη σκύλα, ως η μαύρη καλύπτρα των χανουμισσών, ο φερετζές, εκ του οποίου και το όνομα».

[< *hanım* 'κυρία' (Πάγκ.)]

{Ο κρητ. τ. γα η λ. *χανούμισσα* 'μουσουλμάνα γυναίκα' είναι *χανούμη* (βλ.).}

χάντε [xáde] (Πάγκ.): «Ελθέ, εμπρός, αρχ. *άγε, άγετε, áde, áde*». Βλ. και *άντε*.

[< *áde* < *áude* < *áute* < *áete* < *άγετε* (β' πληθ. προστ. του *άγω*) (Πάγκ.) / μάλλον < τουρκ. *haydî* (& διαλεκτ. *hayde / hade*, κατά το *TDK*) (Συντ.)]

χάντε χούντα (έκφρ.) [xáde xúnda] (Πάγκ., Πιτ.): «Όταν τις λέγει ανοησίας του λέγει ο συνομιλητής του εν αρά: *Χάδε χούδα, χάσου απόβρος*

μου, ξεκοβήσου, άπελθε, να μη σε θεωρώ 'ς τα μάτια μου μέσο» (Πάγκ.).

[το *ά'συνθ.* < *άντε*, το β' αγνώστου ετύμου (Πάγκ.) / ίσως < *hadi hadi* (Συντ.)]

χαντζέρι, βλ. **χατζέρι**.

χαντούμης*, ο [xan̩úmis̩] (Πάγκ., Κονδ., Ξανθιν., Τσιρ., Ιδομ^Β, Κριτσ^Γ): **1.** ο ευνούχος· **2.** ο ανίκανος για αναπαραγωγή, στείρος.

[< *hadim* (Πάγκ.)] (خادم, حديم)

χαντουμίζω [xan̩úmi zo] (Ξανθιν.): ευνουχίζω, κρητ. μουνουχίζω· μετ. παθ. πρκμ. **χαντουμισμένος**.

[< *χαντούμης* (Ξανθιν.)]

χαντραχάλια (τα) [xan̩draxála] & **μαντραχάλια** [mandraxála] (Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ.): **1.** κομμάτια, θρύψαλα, συντρίμμια· **2.** (ως επίρρ.) άνω κάτω, ακατάστατα, ανοικοκώρευτα· ΦΡ. *τα κάνω χαντραχάλια*: τα κάνω άνω κάτω, γυαλιά-καρφιά.

[το δεύτερο τμήμα της λ. ίσως σχετίζεται με τη λ. *χάλια*, βλ. *χάλι*: το πρώτο < ; (Συντ.)]

χαούζα, βλ. **χαβούζα**.

χάπι*, το [xápi] (Παπ., Πάγκ.): «το καταπότιον, π.χ. "σε μένα δεν περνούν αυτά τα *χάπια*"» (Παπ.).

[< *hap* (Παπ.)] (حَب)

χαπιλουφάρ, (το:) [hapilufār]: ίσως δαφνοκούκτοσσο. Η λ. σε κρητ. ιατροσόφιο του 1826 (βλ. Παπαδογιαννάκης, 157).

[μάλλον < *habbū' l fār* < *habbū' l gār* 'δοφνόκοκκος, δαφνοκούκτοσσο' (Συντ.)]

{Η λ. χρησιμοποιείται χωρίς να έχει προσαρμωστεί στα ελληνικά. Το προτεινόμενο έτυμο *habbū' l gār* υπάρχει, με το λατινικό φαρμακολογικό ερμηνεία «*Fructus lauri*», στο: Arif Bilgin, «Osmanlı dönemde ilaç yapımında kullanılan tıbbi bitkiler – The herbs used to make medicine in the Ottoman period», στο: C. Yılmaz & N. Yılmaz, *Osmanlılarda sağlık – Health in the Ottomans*, Biofarma, İstanbul 2006, 1ος τόμος, σ. 264. Το πρώτο τμήμα *habb* حَب σημαίνει αρχικά 'κόκκος, σπόρος' και κατόπιν 'χάπι' (Devellioğlu, 348), ενώ *gār* غار σημαίνει 'δάφνη' (Χλωρός, Β 1158). Για τη 'δάφνη' το *TDK* έχει και το διαλεκτ. *har*. Ο Süheyl Ünver («*Türkiye'de Nevruz ve Nevruzıye*», *Vakıflar Dergisi*, 11 (1978), 226) αναφέρει *απλώς*, χωρίς καμιά άλλη ένδειξη, το *habbū' l fār* ως ένα από τα 61 συστατικά του *mesir macunu* (πρόκειται για παραδοσιακό δυναμωτικό παρασκεύασμα (ματζούνι) που η αρχή του ανάγεται στα χρόνια του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς).}

χαπίσι, βλ. **χάπι**.

χαπίς χανές, ο : η φυλακή (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845: *εβάλαμε αρχή να χιζόμε το χαπίς χανέ* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 200). Βλ. και *χάνι*.

[< *hapishane* (Χλωρός, Α 687)] حبسخانه

χαραμής (επιθ. προσ.) [xaramis] (Ροδ.) : κλέφτης. [*harami* (Κουκκίδης, 109)]

χαράμι* (επιφρ.) [xarāmi] & **χαράμις** [xarāmis] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** το αντίθετο του *χαλάλι*, σε φρ. όπως *χαράμι σου να είναι κάτι ή απλόως χαράμι σου*: να μην το απολαύσεις, άδικα το απόκτησες, *κάνω χαράμι κάτι σε κάποιον*: δεν του το χαλαλίζω, να μην το χαιρεί. **2.** σε φρ. με (εμπρόθετη) αιτιατική δηλώνει την απόλυτη απουσία, π.χ. *χαράμι στο κλαδί ψωμί*: ούτε ψιχουλο, *χαράμι στη σταλιά*: ούτε σταλαγματιά (Ιδομ.) *χαράμις το δόρος, χαράμις το πράμα* {εννοείται: που έφερε /έδωσε}; απολύτως τίποτε (Ξανθιν.) || (ως ουσ., στην παροιμία) *Τα χαράμια δεν κάνουνε χαέρνια* (Κριτσ.).

[< *haram* (Παπ.)] حرām

{Ο Πάγκαλος λημματογραφεί χωριστά τη φρ. *κάνω χαράμι*. Ο τ. *χαράμις* προέκυψε από λανθασμένη τμήση της συνεκφοράς με εμπρόθετη αιτιατική: *χαράμις το ... < χαράμι στο... }*

χαραμίζω [xaramízo] (Πάγκ., Τσιρ., Κριτσ.) : **1.** λέω σε κάποιον να του είναι χαράμι η ευεργεσία που του έκανα και δεν την αναγνώρισε. **2.** ξεδεύω κάτι άδικα, άσκοπα.

[< *χαράμι* (Πάγκ.)]

χαραιοβράσκι, το [xaraimonáʃiʃi] : πιθάρι μέσα στο οποίο εστράγγιζαν τα διάφορα σκεύη του ελαιοτριβείου.

[< *χαράμι* + *βρασκι* (αγνώστου ετύμου) (Πάγκ.)]

χαραιογλάνης, ο [xaramolánis] (Πιτ.) : «Προφανώς *χαραιογλάνης*, κατά μετατροπή του -ε- σε -α-. Από το *χαρέμι* + *ογλάν* Τ. *oġlan*, που μεταξί των άλλων σημασιών στην τουρκική σημαίνει και “αξιοματικός Σουλτανικών ανακτόρων επιφορτισμένος με εσωτερ. υπηρεσία”».

[< *harem oġlan* – δεν το εντόπισα σε λεξικά, αλλά υπάρχει στο Διαδίκτυο (Συντ.)]

χαραιογλανίζω [xaramolañízo] (Ξανθιν^Δ) : εργάζομαι ανώφελα.

[< *χαραιογλάνης* (Συντ.)]

χαραιοκούλουκο, το [xaramokúluko] (Πάγκ.) : «σκύλος που τρώει άδικο ψωμί και ούτε κυνηγά ούτε φύλακας είναι». Βλ. και *νταουτσκούλος*.

[< *χαράμι* + *κούλουκι* ‘σκυλάκι’ (Πάγκ.)]

χαραιοτρόγω [xaramotrógo] (Πάγκ.) : τρώγω χαράμι, άδικα. Βλ. και *χαραιοφάς*.

[< *χαράμι* + *τρώγω* (Πάγκ.)]

χαραιοφάς, βλ. *χαραιοφάς*.

χαραιοφάς, ο [xaramofás] & **χαραιοφάης*** [xaramofáis] (Πάγκ., Πιτ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ξεν.) : «ο τρώγων αθέμιτα, άδικα κέρδη» (Πάγκ.), ο ακαμάτης.

[< *χαράμι* + *φάγος* αντί του *χαραιοφάγος* (Πάγκ.) / *χαράμι* + *φάγας*, με αφαίρεση της τελευταίας συλλαβής, όπως *συκοφάς* αντί *συκοφάγας* (Πιτ.)]

{Κατά το ΑΚΝ η λ. *χαραιοφάης* είναι μψδ. από το τουρκ. (διαλεκτ.) *haramici*. Υπάρχει με την ίδια σημ. και το *haram yigien* (Bilgehan¹, 40.)}

χαραιοπαντής, βλ. *χαραιοπατής*.

χαραιοπατέω [xarabaténo] (Κασσ.) : (κυρίως για οικοδομές) υφίσταμαι τη φθορά της εγκατάλειψης.

[< *χαραιοπάτι* < *harabat* ‘ερείπια’ (από το αραβ. *charābāt* κατά το ΤΔΚ) (Συντ.)] خرابات

{Η λ. *χαραιοπάτι* ‘ερείπιο’ απαντά ήδη στη *Βοσπορομαχία* (2η έκδοση, Βενετία 1792, σ. 102). Στο Διαδίκτυο τη βρίσκουμε ως διαλεκτική (περιοχή Νιγρίτας) και ως λέξη της αργκό των νέων (‘σαράβαλο’). Την αναφέρει και ο Γιάκωβος Διζικιρίκης (*Να ξετουρκέγουμε τη γλώσσα μας*, Αθήνα 1975, σ. 20). Κανονικά λημματογραφεί ο Κουκκίδης (σ. 109) το θρακιώτικο *χαραιοπάτ’*, το = ερήμωσις, καταστροφή, καταδρομή, ερείπιοι, ερείπωσις, αλλά το ετυμολογεί από το *harabe*, βλ. *χαραπάς*.

Σε σχόλιο στην έκδοση του *Ημερολογίου Κοζύρη* (σ. 608), ο Μεν. Παρλαμάς σημειώνει, με αφορμή τη λ. *χαραιοπάς*: *Και σήμερα* [= 1947] *ακούεται η μτχ. χαραιοπατισμένος* (= ερειπωμένος). Δεν νομίζω ότι ακούεται πλέον.}

χαραιοπατής, ο [xarabátis] & **χαραιοπαντής** [xarabadis] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Ιδομ^Β, Κασσ.) : **1.** σπάταλος, ξεδιαστής. **2.** ακατάστατος, ατημέλητος, ανοικοκύρευτος.

[< *harabati* ‘μέθυσος’ (Παπ.)] خراباتی

{Κατά τον Χλωρό (Α 732) *harabati*: «επθ. ο διάγων τον βίον αυτού εν τοις κατηλείσι και εν κραυπάλη· μέθυσος, εκδεδητημένος, ρυπαρός, κεκοενδεδυμένος». Μόνο ο τ. *χαραιοπαντής*, που τον έχει μόνο ο Πάγκαλος, με την γεωγρ. ένδειξη: Αν. Κρ. (Βιάννος), προκύπτει κανονικά κατευθείαν από το τουρκ. *harabati*. Ο τ. *χαραιοπάτης* είτε από το *harabat* ‘1. ερείπια· 2. κατηλειό’ είτε από επίδραση του ρ. *χαραιοπατέω*, κατά το: *μεραιοπάτης/μεραιοπατέω*.}

χαραιοπάτι, βλ. *χαραιοπατέω*.

χαραιοπατίζω, βλ. *χαραιοπατό*.

χαραιοπατό [xarabató] & **χαραιοπατίζω** [xarabatízo] (Πάγκ., Ξανθιν.) : **1.** δαπανώ αφειδώς. **2.** είμαι απερίσκεπτος, απρόσεκτος, ακατάστατος. [*χαραιοπάτης* (Πάγκ.)]

χαράμπικος (επίθ.) [xarábikos] (Γαρ., Ροδ., Κριτσ^α, Κασσ.) : ετοιμόρροπος. Η λ. χρησιμοποιείται και ως ουσιαστικό: *εδώ που θα καλοκαιριάσει θα πάω στο μετόχι να μεταπιάσω το χαράμπικο σου* 'χουμε εκεία' (Κασσ.).

[< *harap*, -bi, από το αραβ. *ḫarāb* κατά το TDK (Συντ.), βλ. και *χαραπάς*] (خراب)

{Η λ. *harap* ως ουσ. σημαίνει 'καταστροφή, ερήμωση', ως επίθ. σημαίνει 'κατεστραμμένος, έρημος' (Χλωρός, Α 732).}

χαρανί, το [xarañi] : «χάκλινον σκεύος, λέβης. Η λ. πολλαχού και σήμερον γνωστή» (Εμμ. Κριταράς, "Λεηλασία της Παρούκας της Πάρου (Κρητικόν ποίημα του 17ου αιώνας)", *Αθηνά*, 48 (1938), 132, 161).

[< δημώδες *harani* (Κώστας Καραποτόσογλου, "Γλωσσικά Μυκόνου", *Ελληνικά*, 55/1 (2005), 120)]

χαραπάς, ο [xarapás] : το ερείπιο (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845: *Το ιλάμι* (βλ. λ.) *την κρίσης γράφει να πάρει το Ζουμπούλι από τσι 12 πάρτες μια από όλα τα σπύθα, κτισμένα και χαραπάδες* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 608).

[< *harabe* «ερείπιον» (Χλωρός, Α 732), από το αραβ. *ḫarāba(t)* κατά τον Nişanyan (Συντ.)] (خرابه)

χαραρέτι, το [xararéti] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^β, Κασσ., Ξεν.) : **1.** έντονη δίψα. **2.** (μτφ.) έντονη επιθυμία: ΦΡ. *χαραρέτι σε κρατεί*: έχεις έντονη επιθυμία, ανυπομονείς.

[< *hararet* (Παπ.)] (حارات)

χαράρι, το [xarári] & **χαράρα**, η [xarára] (Πιτ., Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Ιδομ^β.) : **1.** πολύ μεγάλο σακκί από βιομηχανικό ύφασμα. **2.** τρόπος συντήρησης σιτηρών (Γαρ.).

[< *harar* 'μεγάλο τρίχνο σακκί' (Πιτ., με βάση τον Κουκκίδη, 109)] (حارار, خزار, حرار)

{Από το παράδειγμα χρήσης του Γαρεφαλάκη προκύπτει ότι πρόκειται για "μια πολλά μεγάλη σακούλα" φτιαγμένη από λινάτσα, που τη γέμιζαν καρπό και στη συνέχεια την παράχωναν μέσα στα άχυρα του αχυρώνα. Ο Πέτρος Βλαστός στα *Συνόνυμα και Συγγενικά* (Νέα έκδοσης συμπληρωμένη από τα κατάλοιπα του συγγραφέα, έκδοση Ε.Λ.Ι.Α., Αθήνα 1989, σ. 584) έχει το σύνθετο «αλωνοχάρμιο = χαράρι για τ' άχαρα».

χαρατσάρης, ο [xaratsáris] (Πιτ., Κριτσ^α.) : «Τίτλος επί Τουρκοκρατίας απονεμόμενος σε Χριστιανούς προκρίτους με ανάλογο λειτουργήμα [...] να μεταφέρουν στην Κων/πολη το εισπραττόμενο Χαράτσο».

[< *χαράτσι* (Συντ.)]

{Λεγόταν και **χαρατσάς** (βλ. Μιχάλη Διαλυνά, *Άπαντα*, τόμος Β', Νεάπολις 1970, σ. 71).}

χαράτσι*, το [xarátsi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ.: στο λ. *χαρατσάρης*, Τσιρ., Δαρ., Ξεν.) : **1.** φόρος (επί Τουρκοκρατίας). **2.** άσκοπη ή άδικη πληρωμή χρημάτων.

[< *haraç* (Παπ.)] (خراج، حراج)

{Το χαράτσι ήταν τριών βαθμίδων: το χαμηλό (*ετνά* < τουρκ. *edna* ائنا < αραβ. *adnā*), το μεσαίο (*εφσάτ* < *ensat* وسط < αραβ. *anṣāṭ*) και το υψηλό (*αλιιά* ή *ελιά* ή *αλά* < τουρκ. *ala* االا < αραβ. *a'lā*) - για τα τουρκ. έτυμα βλ. Χλωρός Α, σ. 49, 252, 138. Σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 αναφέρεται ότι το ύψος τους ήταν 15, 30 και 60 γρόσια αντίστοιχα. Το υψηλό χαράτσι αναφέρεται με το όνομα: ο *ελάς* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 166).

χαρατσοχάρτι, το [xaratsoxárti] : Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 349).

[< *χαράτσι* + *χαρτί* 'έγγραφο', πβ. *αζατοχάρτι*, *στεφανοχάρτι* κλπ. (Συντ.)]

χαράτσωμα*, το [xarátsoma] (Παπ.: στο λ. *χαράτσι*, Πάγκ.) : η επιβολή χαρατσοσύ.

[< *χαρατσώνω* (Παπ.)]

χαρατσώνω* [xaratsóno] (Παπ.: στο λ. *χαράτσι*, Πάγκ., Χουστ., Ξεν.) : φορολογώ βαριά, επιβάλλω χαράτσι.

[< *χαράτσι* (Παπ.)]

{Βλ. και το επιτατ. *βαροχαρατσώνω*.}

χαρέμι*, το [harémi] < *harem* (Παπ.) : ο γυναικωνίτης στο σπίτι μουσουλμάνου: ο χώρος όπου διαβιούν οι γυναίκες του.

[< *harem* (Παπ.)] (حرم)

χαρεμίλικι, το [xaremlitífi] (Πιτ.) : «Ο μουσουλμανικός γυναικωνίτης, στον οποίο ως γνωστόν απαγορευόταν η είσοδος ανδρών».

[< τουρκ. *haremlik* (Συντ.)] (حرمك)

χαρμάνι*, το [xarmáñi] (Παπ.) : το ανακάτεμα, μείγμα.

[< *harman* 'αλώνι' (Παπ.)] (خرمان، خرمن، حرمان)

{Η λ. *harman* σημαίνει επίσης «σωρός εγγράφων ή φύλλων καπνού ή άλλων πραγμάτων κεχυμένων εις το μέσον προς ταξίθετησιν» (Χλωρός, Α 736). Βλ. και λ. *χαρμάνι* στο ΑΚΝ.}

χαρμπί, το [xarbí] (Τσιρ.) : «σιδερένια ή ξύλινη ράβδος. – Δώσε μου ένα χαρμπί να ξεφράξω την κουτσουάνρα» (δηλ. την υδροροφή).

[< *harbi* (Τσιρ.)] (حربی)

{Ο Ροδάκης έχει τη λ. με τη σημ. 'μαχαίρα-

κι'. Το τουρκ. *harbi* σημαίνει «οβελός, κ. βέργα χρησιμοποιούμενα προς πλήρωση πυροβόλων παλαιού συστήματος» (Χλωρός, Α 691), του-φεκόβεργα.)

χάρμπια, η [xárbza ή xárbja ?] (Τσιρ.) : θήκη σπαθίου ή μαχαριού. «Ενθύμιο έχω το σπαθί και τη χάρμπια του κυρού μου πού'καμε Αξιωματικός στο στρατό».

[«επειδή εκεί καρφώνεται η λάμα» (Τσιρ.) : έμμεση ετυμολογία: παραπέμπει στις λ. *χαρμπί* και *χαρμπίζω* / ή < *harbiye*, κατά τον Χλωρό (Α 691) θηλ. του επιθ. *harbi* 'πολεμικός, στρατιωτικός' (Συντ.)] (حربي: θηλ. του حربى)

χαρμπίζω [xarbizo] (Τσιρ.) : «συμπιέζω δια ράβδου καρφώνοντάς την εντός του είδους που συμπιέζω».

[< *χαρμπί* (Τσιρ.)]

{Έχει και τη μτφ. σημ. 'μπουκάνω, ταΐζω άτσα-λά', π.χ. ένα παιδί.}

χαρμπιτζέ-χαρμπιτζέ [xarbidzé] (Ξανθιν^Α.): βιαστικά-βιαστικά, γρήγορα-γρήγορα.

χαρουμουλούδικος (επιθ.) [xarumulúdikos] (Κονδ., Τσιρ.) : (για υποζύγια) δειλό ζώο.

[μάλλον < *χαμουρλούδικος* (βλ.), με αναγραμματισμό, βλ. και *χαμούρικος* (Συντ.)]

χαρουμουλούκι, το [xarumulúfi] (Κονδ., Τσιρ.) : «δειλιά ήππου ή ημιόνου» (Κονδ.).

[μάλλον < *χαρουμουλούδικος* (βλ.), υποχωρητικά (Συντ.)]

{Ο Τσιρηνωτάκης στο λ. *χαρουμουλούδικο* το συσχετίζει (μάλλον παρετυμολογικά) έμμεσα με το χάρο: «Λέγεται ότι τα άλογα είναι προικισμένα με κάποια αίσθηση που βλέπουν παγανά ή αδράτα για τον άνθρωπο σημεία και τότε λένε ότι πιάνει το ζώο το χαρουμουλούκι». Υπάρχει στο *TDK* το διαλεκτ. *hamurfluk*, αλλά αυτό σημαίνει 'μαγιά για ζυμάρι'.

χαρουμπέ, βλ. *χαρουπιά*.

χαρουπιά, η [xarubia] (Παπ., Πιτ., Ξανθιν., Κριτσ., Ξεν.) : αναμυκτικό που γίνεται με νερό, σιρόπι χαρουπιού και χιόνι (πάγο).

[< *χαρούπι* (Παπ.) / μάλλον < *harubiye* (Συντ.)]

{Στα τουρκ. λέγεται αλλιώς και *harur şerbeti* (خروب شربتى).}

χαρουπιάδα, η [xarubiða] & **χαρουπίδα** [xarupída] (Ξανθιν., Κριτσ.) : η μικρή χαρουπιά.

[μεγεθ. του υποκορ. *χαρουπιτί* (Ξανθιν.)]

χαρου(μ)πίδι, βλ. *χαρουπιά*.

χαρου(μ)πιδίτης, ο [xarupiditis] (Ξανθιν.) : μανιτάρι που φυτρώνει κοντά σε χαρουπιές. Βλ. και *χαρουμπιδολάχανο*.

[< *χαρουπιτί* (Ξανθιν.)]

χαρου(μ)πιδολάχανο, το [xarupidoláxano] (Ξανθιν.) : μανιτάρι που φυτρώνει κοντά σε χαρουπιές και μοιάζει με λάχανο. Συνών. *χαρουμπιδίτης*.

[< *χαρουπιτί* + *λάχανο* (Ξανθιν.)]

{Πρόκειται για το μανιτάρι *Polyporus sulfureus*. Λέγεται και *χαρουπολάχανο*.}

χαρούπι*, το [xarúpi] (Παπ., Πάγκ., Κριτσ.) : 1. ο καρπός της χαρουπιάς, το ξυλοκέρατο (κατά τον Κριτσωτάκη λέγεται και για τον καρπό άλλων φυτών, όπως ο αζώγυρος, η *αμπεριά*, το *ζουλφαρί*)· ΥΠΟΚΟΡ. **χαρουπιάκι**, το· 2. «το κέρατον των αιγοπροβάτων, εκ παρομοιώσεως τούτου προς το χαρούπι κατά το μέγεθος και το σχήμα» (Πάγκ.).

[< *harur* (Παπ.) (خروب)]

{Στα τουρκ. αυτή η παρομοίωση έγινε με την αντίθετη φορά: το χαρούπι (*harur* ή *harur*) λέγεται αλλιώς κέρατο της κατσίκας (*keçiboyunuzu*). Ο Πάγκalos γράφει *χαρούπι* με δύο ρ «εκ του ιταλ. ουσ. *carruba* (= ξυλοκέρατον) ή εκ του τουρκ. *harur* οπότε γραπτέον με έν ρ».

χαρουπιά, η [xarupía] & (Δ. Κρ.) **χαρουμπέ** [harubé] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν.) : η ξυλοκερατιά, το δέντρο *Ceratonia siliqua*· ΥΠΟΚΟΡ. **χαρουπιτί**, το [xarubidi] (Ξανθιν.).

[< *χαρούπι* (Παπ.)]

{Ο τ. *χαρουπέ* είναι ο κανονικός τ. της λ. *χαρουπιά* για τη Δ. Κρήτη, όπως: μηλέ (μηλιά), *αχλαδέ* (αχλαδιά) κλπ. Ο τ. *χαρουμπέ* [b αντί p], και υποκορ. *χαρουπιτί*, ίσως να δημιουργήθηκε από τον (παιλαιότερο) τ. *harub* της λ. *harur* μέσω ενός αμάρτυρου στην Κρήτη **χαρούμπι* (πβ. *χαρούμπα* και *χαρούμπι* που καταγράφονται στα *Συνώνυμα και συγγενικά* του Π. Βλαστού, 2η έκδοση, Ε.Λ.Ι.Α., Αθήνα 1989, σ. 358.)

χαρουπιτζία, τα [xarupidzia] (Πάγκ.) : η μικρή χαρουπιά.

[< *χαρουπίδα* (Πάγκ.)]

{Δεν υπάρχει λήμμα *χαρουπίδι* στο έργο του Πάγκαλου. Θα μπορούσε πάντως να σχηματιστεί κανονικά τέτοιο υποκοριστικό της *χαρουπιάς* κατά τα: *αγρουλιδί*, *μπουρνελιδί* κλπ. Ο Ξανθινάκης ληματογραφεί τις λ. *χαρουπιτί* και *χαρουπιάδα* (βλ.)}

χαρουπολάχανο, βλ. *χαρουμπιδολάχανο*.

χαρουποφασούλα, η [xarupofasúla] (Κριτσ.) : πουλίκια φασολιών που ο λοβός τους είναι μεγάλος και πλατύς σαν χαρούπι.

[< *χαρούπι* + *φασούλα* (Κριτσ.)]

χαρουπάνω [xarupáno] (Κριτσ.) : Στη ΦΡ. *χαρουπάνω* την κλωστή: «τρίβω την κλωστή με δροσερό χαρούπι, για να γίνει πιο ανθεκτική (όπως κερώνω την οργιά)».

[< *χαρούπι* (Συντ.)]

χαρρούπι, βλ. **χαρούπι**.

χαρσιλιμάς, βλ. **χασιλιμάς**.

χαρτζαδέου [xardzadéno] (Πιτ., Κασσ.) : ξοδεύω αλόγιστα, σπαταλώ.

[< *harç* 'έξοδο' (Πιτ.) / < *χάρτζι* ή **χαρτζεύω*, με επίδραση της λ. *ξοδεύω* (Συντ.)]

{Ο Κουρκίδης (σ. 110) καταγράφει το ρ. *χαρ-τσεύω* 'ξοδεύω'.}

χαρτζητός (επίθ.) [xardzitós] (Ροδ., Ιδομ^B) : κεντημένος, στολισμένος, πλουμισμένος.

[< *χάρτζι*, κατά το κεντητός (Συντ.)]

χάρτζι, το [xárdzi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθίν., Ιδομ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) & **χάρτζο** [xárdzo] (Ροδ.) : **1.** έξοδο, δαπάνη **2.** κεντητή διακόσμηση στην κρητική ενδυμασία: **3.** (στον πληθ. *τα χάρτζα*) τα διάφορα υλικά κατασκευής μιας οικοδομής.

[< *harç* (Παπ.)] (خرج)

{Το τουρκ. *harç* έχει και τις τρεις αυτές σημασίες, βλ. Χλωρός, Α 734.}

χαρτζιλίκι*, το [xardzilíki] (Παπ., Πάγκ., Τσιρ., Ξεν.) : μικροποσό για πρόχειρα έξοδα.

[< *harçlık* (Παπ.)] (خرج)

{Η λ. χρησιμοποιήθηκε και με τη σημ. 'χάρτζα, κεντήματα, ποικιλία', π.χ. «Και ζώνεται 'ς τη μέσην του κανούργια φουσεκλίκια, / Απού 'σαν ολοπλούμιστα, χρουσά 'χαν χαρτζιλίκια» (Γιάνναρης, 69.)}

χαρτζιλίκωμα, το [xardzilíkoma] (Τσιρ.) : η ενέργεια ή το αποτέλεσμα του *χαρτζιλίκωνω* (ΑΚΝ).

[< *χαρτζιλίκωνω* (ΑΚΝ)]

χαρτζιλίκονω* [xardzilíkonó] (Τσιρ., Δαρ., Ξεν.) : δίνω χαρτζιλίκι.

[< *χαρτζιλίκι* (ΑΚΝ)]

χάρτζο, βλ. **χάρτζι**.

χασάνι, το [xasáni] (Κονδ., Ιδομ^B) : το γουδί.

[ίσως < διαλεκτ. *hanzan* 'πέτρινη ή ξύλινη γούρνα για το πότισμα ζώων' (ΤΔΚ) (Συντ.)]

{Αν πρόκειται για μεγάλο γουδί, τότε ίσως η λ. *χασάνι* σχετίζεται με το *hanzan* κατά το σχήμα και το μέγεθος.}

χασαρίς (επίθ. προσ.) [xasaris] & **χαγιαρίς** [xajaris], θηλ. *χαγιαρίνα*, & **χαχιάρης** [xaxáris], θηλ. *χαχιάρα* (Πάγκ., Γαρ., Ιδομ^B, Κριτσ^α) : λάγνος, ακόλαστος, άσωτος.

[< *hasari* 'άτακτος' (Πάγκ.)] (حشاری, حشاری)

{Κατά τον Χλωρό (Α 698) «εκείνος τον οποίον δεν δύναται τις να συγκρατήσει, ζωήρος, κ. σερπετός, πανούκλα [επί μικρών παιδίων]: τυχοδιώκτης, φαύλος». Ο Κριτσωτάκης το έχει με τη σημ. 'ηθικολόγος' (:). Το *ΤΔΚ* έχει και τον δια-

λεκτ. τ. *hasar*, με τον οποίο μπορεί να σχετιστεί ο κρητ. τ. *χαχιάρης*.}

χασεδένιος (επίθ.) [xasedéñios] (Αποστ., Τσιρ.) : φτιαγμένος από χασέ.

[< *χασέδες* (*χασές*) (Συντ.)]

χασεκής, ο [xasetí'is] : «αγγελιοφόρος ή επιθεωρητής του ανακτόρου (αξίωματικός)». Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 100). Επίσης, σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: *Πού 'να κι οι χασεκήδες σας, πού 'να κι οι το(υ)ρνατζήδες* (βλ. Dedes, 363).

[< *hasseki* (Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης)] (حاصكى)

{*haseki* «κατά λέξη 'ευνοούμενος' [προσωνυμία που έφεραν ορισμένα γενοσημακά τάγματα καθώς και μέλη του σώματος των μπισταντζήδων]» (*Ιεροδικείο*, Ε 561). Κατά τον Σταυρινίδη (*Μεταφράσεις*, Β 359) το σώμα των Χασεκίδων καταργήθηκε το 1828.}

χασές*, ο [xasés] (Παπ., Αποστ., Τσιρ., Χουστ., Ξεν.) : είδος άσπρου βαμβακερού υφάσματος (μτφ., σε χρήση κατηγορουμένου) χωρίς ίχνος λέρας: *ήπλινα την κοιλιά του αρνιού και την ήκαμα χασέ* (Ξεν.).

[< *hase*, διαλεκτ. τ. του *hasa* (ΑΚΝ)] (خاصه)

{Το *ΤΔΚ* έχει και ως κανονικό τον τ. *hase*. Κατά τον Χλωρό (Α 722) ο *χασές* είναι «είδος υφάσματος ή μανδύλας». Madapolam (κατά τη *Βικιπαίδεια*) είναι είδος υφάσματος σαν βατίστα, που πήρε το όνομά του από το χωριό Madapolam κοντά στο Narsapur στο Δυτικό Godavari των Ινδιών, όπου υπήρχε ένα βρετανικό εργοστάσιο που το έφτιαχνε. Ο Meynard (Α 682) στο λ. *khasse* / *khasa* (Α 682) γράφει: Il y a aussi une espèce de toile cirée d' un tissu épais qui est connue sous le nom de *khasa*. Το υφάσμα από το οποίο φτιάχνεται (φτιαχτόταν) η χασεδένια κρητική βράκα δεν είναι λεπτός άσπρος χασές, αλλά ένα σκούρο μπλε υφάσμα, όχι και τόσο λεπτό, που είναι σαν κολληρισμένο, χαρακτηριστικό που παραπέμπει στο *toile cirée* (κηρωτό υφάσμα) του Meynard. Βλ. και *μουχασεδένια*.}

(*)**χάσι**, βλ. Παράρτημα 1.

χασικοπρόσωπος (επίθ.) [xasikoprósopos] (Τσιρ.) : αυτός που έχει πρόσωπο άσπρο σαν το χασέ.

[< *χασές* (Τσιρ.) / < *χάσικος* + *πρόσωπο* (Συντ.)]

χάσικος* (επίθ.) [xásikos] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ξεν.) : **1.** καθαρός, λευκός: *χάσικο αλεύρι*, *χάσικο ψωμί*. **2.** χαρακτηρισμός για ανθρώπους, ιδίως γυναίκες, με λευκό και αφράτο δέρμα: «Η χάσιχη γυναίκα γελά τοσί πέντε-δέκα. (λ. γνομ.)». (Πιτ.) **3.** εκλεκτός, στη ΦΡ. *χάσιχη παρέα*: εκλεκτή.

[< *has* (Παπ.)] (خالص)

{Τα *χάσικο αλεύρι* και *χάσικο ψωμί* ήδη στην τουρκική: *has un* και *has ekmek* αντίστοιχα (βλ. Χλωρός, Α 722). Το *TDK* έχει και το διαλεκτ. *has giz*: «*güzül ve ahlaklı kız*» (= ωραία και τίμια κοπέλα). Κατά τον Εμμ. Βαρδίδη (*Κρητικά Ρήμα*, σ. 62) η τουρκική διοίκηση χρησιμοποίησε για τους Χριστιανούς την επωνυμία «*Χας Ραγιά*», ήτοι του *γνήσιου και καθαρού υποηκούου, του μη επαναστατήσαντος, προς διάκρισιν του υπηκούου της επαναστάτου «Ασή Ραγιά»* [βλ. *ασής*] *καλουμένου*. Από εκεί επικράτησε η ονομασία *Χάσικοι* για τους χριστιανούς των πόλεων και των πεδινών περιοχών, οι οποίοι, λόγω του πλήθους και της δύναμης των Τούρκων στα μέρη τους, *δεν ήδυναντο βεβαίως να λαμβάνωσι μέρος εις τας υπό των ορεινών ενεργουμένας επαναστάσεις*. Και προσθέτει: *Χάσικα Χώματα δε και μέγρι σήμερον οι Σφρακώται εννοώσι τας εκτός των ορεινών μερών της Κρήτης πεδινάς περιφέρειας*. Κατά τη γνώμη μου ο χαρακτηρισμός *χάσικος* για τα πεδινά (και συνεπώς εύφορα) χώματα ταριάζει καλύτερα να σχετίζεται με τη λ. *has* στη σημ. 'αυτοκρατορικός, βασιλικός' (Χλωρός, ό.π.) ή με τη λ. *χάσι* 'τιμάρτο'.

χασιλαμαδένιος (επιθ.) [xasilamadéños] & **χαχιλαμαδένιος** [xaxilamadéños] (Παπ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Ροδ., Κριτσ., Κασσ.): φτιαγμένος από *χασιλαμά*, μεταξωτός.

[< *χασιλαμάς* (Ξανθιν.), πληθ. *χασιλαμάδες*]

{Ξεχωριστό λ. στον Ξανθινάκη· στην ανάπτυξη του λ. *χασιλαμάς* στους Παπαρηγοράκη και Πιτυκάκη. Κατά τον Ξανθινάκη σημαίνει «ο εξαιρετικής ποιότητας ο εκλεκτός». Αλλά ο ίδιος δίνει το εξής παράδειγμα χρήσης: «Ούλα τα σεντόνια τση νύφης είναι *χασιλαμαδένια*, από ασίλιο {= γνήσιο, καθαρό} μετάξιν». Και ο Παπαρηγοράκης στο λ. *χασιλαμάς* έχει: «σεντόνια *χασιλαμαδένια* (μεταξοϋφαντα)». Σε παράθεμα του Πιτυκάκη αναφέρονται επίσης «σεντόνια *μεταξοφαντα* και *χασιλαμαδένια*». Βλ. και *χασιλαμάς*.}

χασιλαμάς, ο [xasilamás] & **χαχιλαμάς** [xaxilamás] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) & **χαρσιλαμάς** [xarsilamás] (Τσιρ., Δαρ.): 1. «αγαχνοϋφαντο προϊόν των αργαλειού από μονόκλωμο μετάξιν» (Πιτ.). 2. «η εξαιρετική ποιότης είδους τινός, π.χ. “κεράσια *χασιλαμάδες*”, “σεντόνια *χασιλαμαδένια*” (μεταξοϋφαντα)» (Παπ.). 3. «εκλεκτή ποιότητα κερασιού» (Ξανθιν.).

[< *haslama* حشلامه, حشلامه (Παπ.), για τα υφαντά < *asilama* أشيلمه (Κουκκίδης), για τα κεράσια / βλ. σημείωση (Συντ.)]

{Το λήμμα αυτό πρέπει να διασπαστεί σε δύο, διαφορετικής ετυμολογίας: ένα για τα μεταξωτά υφαντά και ένα για τα εκλεκτά κεράσια. Στην πρώτη περίπτωση η λ. προέρχεται από το

haslama που υποδεικνύει ο Παπαρηγοράκης, στη δεύτερη η λ. πρέπει να αναχθεί στο τουρκ. *asilama*. Για την ανάπτυξη του -ρ- στον τύπο *χαρσιλαμάς* βλ. σημείωση στο λ. *μονσουρλούκι*. Η λ. *haslama*, ρηματικό ουσιαστικό από το ρ. *haslamak*, το οποίο σημαίνει «ζεματίζω» δια ζέοντος ύδατος *λαχανικά, ασπρόρρουχα κτλ.*» (Χλωρός, Α 722), παραπέμπει στο ζεμάτισμα του μεταξιού, αρχικά για να το ξετύλιγμα (αναπήνιση) των κουκουλιών και στη συνέχεια για το μαλάκωμα του νήματος. «Τα μεταξωτά, μετά την ύφανσή τους, τα ένηγαν σε βριστό νερό με αλωσίβα και σατούνι για να μαλακώσουν και να πάρουν τη λάμψη τους», σημειώνει η Μαρία Χλειουνάκη-Μαστρογοργάκη (υφάντρια η ίδια) στο βιβλίο της για τα υφαντά της Βιάννου (*Ξομπλιάζοντας τις μνήμες*, Βιάννος, 2012, σ. 95· φωτογραφίες που δείχνουν *χασιλαμαδένια* υφαντά εξαιρετικής τέχνης βλέπουμε στις σ. 98, 108, 111). Υπάρχει και η λ. *hasillama*, από το ρ. *hasillamak* (λαϊκό κατά το *TDK*), που σημαίνει «εμβατίζω νήμα σε κολλώδες διάλυμα». Και στις δύο περιπτώσεις η σημ. 'μεταξωτό' θα προέκυγε μετωνυμικά: από τη διαδικασία στο νήμα, και από αυτό στο ύφανσμα. Το Ιστορικό Μουσείο Κρήτης έχει στη *Συλλογή Μπουρλότου* ένα «υφαντό σεντόνι από *χασιλαμά* και δαντέλα εμπορίου» για το οποίο διευκρινίζεται «Υλι: μετάξιν», βλ. *Δικτυσκή Πύλη της Περιφέρειας Κρήτης*: Ενότητα Πολιτισμός (<http://www.crete.gov.gr/>).

Στη σημ. 'εκλεκτά κεράσια' ως έτυμο έχει προταθεί (Κουκκίδης, 19) η λ. *asilama*: «*ασλαμάς* ή *χασλαμάς*, ο = εγκεντρισμός, εμβολιασμός, σπόρα εξ εμβολιασμού (*asilama*). Η κερασιά ένε *χασλαμάς*».

Θεωρώ ότι η ηχητική συνάφεια του δύο ετύμων και το γεγονός ότι και τα δύο έδωσαν λέξεις που δηλώνουν πράγματα εξαιρετικής ποιότητας, οδήγησε στον συμφυρμό που παρατηρούμε στο ερμήνευμα του Παπαρηγοράκη. Στην ίδια αρχή θα πρέπει να αναχθούν και τα *μεταξωτά βερικόκα*, μια πολύ καλή ποικιλία βερικόκων με μικρούς αλλά μυρωδάτους και εύγευστους καρπούς Μαντινάδα: *Μεταξωτό βερικόκο είναι το πρόσωπό σου, /γαϊτάνι μισριώτικο το καμαρόφρυδό σου* (Λιουδάκι, 13).

χασιλάτι, το [xasiláti]: φόρος γεωργικών προϊόντων (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο τον έτων 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 346).

[< *hasilat* «παραγόμενα, εισοδήματα, πρόσδο», πληθ. της λ. *hasil* (Χλωρός Α 681), βλ. *χασίλι* (Συντ.) (حاصلات)]

χασίλι, το [xasíli] & **γασίλι** [γasíli] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ίδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κασσ., Ξεν.): 1. «Δημητριακό ή άλλο φυτό που θερίζεται πριν αρχίσει να ση-

κόνει στάχυ, για χλωρή τροφή ζώων» (Γαρ.)·
1α. «κατ' επέκταση και κάθε πλούσια αυτοφυής
 βλάστηση που χρησιμοποιείται για ζωοτροφή»
 (Πιτ.)· **2.** εσοδεία, παραγωγή.

[< *hasil* (Παπ.) / & διαλεκτ. *gasil* (TDK)
 (Συντ.)] (حاصل)

{Η σημ. 'σοδείά' (που την αναφέρει μόνο ο Πά-
 γκαλος) είναι βασική στο τουρκ. *hasil*, που ση-
 μαίνει επίσης «χρότον κριθής θερισμένον όπως
 χρησιμεύση ως βοσκή» (Χλωρός, Α 681.)}

(***χασλίκι**, βλ. Παράρτημα 1.

χασινές, ο [xasinés] & **χαζινές²** [xazinés] (Γαρ.) :
 «Προετοιμασία. “Από το Σετέμπρι εκινού-
 σουμε το χαζινέ και τον Οχτώβρι εντακέρνα-
 με τη σπορά αν είχε βρεμένα, γιατί ήτανε πολ-
 λά που ήπρεπε να γενούνε πριχου κινήσουμε τη
 σπορά”».

[πιθανόν να σχετίζεται με το διαλεκτ. (κατά το
 TDK) *hazin* = «toprağın hafif islaklığı» (= ελα-
 φρά υγρασία του εδάφους, κοινώς *ανάδοση*)
 (Συντ.)]

{Ο Γαρεφαλάκης λημματογραφεί χωριστά τη λ.
χαζινές με τη σημ. 'ταμείο', βλ. *χαζινές¹*.}

χασίσι*, το [xasísi] (Παπ., Ξεν.) : «το γνω-
 στόν ναρκωτικόν», που γίνεται από το φυτό
Cannabis indica.

[< *hasiṣ* (Παπ.)] (حشيش)

χασοπαραδιά, η [xasoparadžá] (Γαρ.: στο παρά-
 δειγμα χρήσης του λ. *ρουπάκι*) : αναπαραδιά,
 έλλειψη χρήματος.

[< *χάνω* (*έχασα*) + *παράδες* (Συντ.)]

χατζάρι*, το [xadzári] & **χατζέρι** [xadzéri] & **χα-
 ντζέρι** [xandzéri] (Παπ., Πάγκ., Ροδ., Ξεν.) :
 «εγχειρίδιον», χαντζάρι· ΜΕΓΕΘ. **χουτζέρα**, η
 [xudzéra] (Πάγκ.).

[< *hançer* (Παπ.) / και *hançar* (AKN)] (خنجر)

χατζέρι, βλ. **χατζάρι**.

χατζής*, ο [xadzís] (Παπ., Πάγκ., Τσιρ., Ξεν.) : ο
 προσκυνητής των Αγίων Τόπων.

[< *haci* (Παπ.)] (حاجی، آجی)

{Στο θηλ.: η *χατζίνα*. Στα τουρκ. *haci* σημαί-
 νει 'μοιαμεθανός προσκυνητής της Μέκκας'
 (AKN). Με την ίδια λέξη δηλώνεται επίσης στα
 τουρκ. ο χριστιανός προσκυνητής των Αγίων
 Τόπων (βλ. Meynard, Α 633, και TDK.)}

χατζηλίκι, βλ. **χατζιλίκι**.

χατζηνές, βλ. **χαζινές¹**.

χατζιλίκι^(Α), το [xadzilítí] (άλλη γραφή: *χατζηλί-
 κι*) (Παπ., Πάγκ., Τσιρ., Ξεν.) : **1.** η μετάβαση
 στους Αγίους Τόπους για προσκύνημα· **2.** η ιδι-
 ότητα του χατζή.

[< *hacılık* (Παπ.)] (حاجلیق)

χατζινές, βλ. **χαζινές**.

χατζιρέυω, βλ. **χαζιρέυ(γ)ω**.

χατζίρης, βλ. **χαζίρης**.

χατζίρι, βλ. **χαζίρης**.

χατζίρικός, βλ. **χαζίρικός**.

χάτι, το [xátí] : σουλτανικό διάταγμα. Η λ. σε εκ-
 κλησιαστικό έγγραφο του 1793 (βλ. Φανουρά-
 κης, 137, 138), όπου υπάρχουν και οι τ. **χατχο-
 μαγιού** και **χάτι-χουμαγιού**. Και πληθ. τα *χατ-
 χουμα-γιούνια* (Κάτοπρον, 46).

[< *hatt-i hümayun* 'σουλτανικό διάταγμα'
 (Μπόγκας, 219) «αυτοκρατορικών χάτιων»
 (Χλωρός, Β 1968)· *hat* «γραφή» (Χλωρός, Α
 743), (Συντ.)] (خط همايون)

{Έχει επικρατήσει με τον όρο *Χάτι Χουμαγιούν*
 να αναφερόμαστε ειδικά στο σουλτανικό διά-
 ταγμα των μεταρρυθμίσεων του 1856.}

χατίλι, το [xatíli] : δοκάρι. Η λ. σε έγγραφο του
 1861 (για τα έξοδα επισκευής ενός σπιτιού): *εις
 χατίλια και τζαβρούνια γρ. 8* (Α.Δ.Η., 2 / 4-19).

[< *hatlı* «δοκός ξυλίνη τιθεμένη ως ζώνη εντός
 κτιζομένου τοίχου όπως συγκρατή αυτόν»
 (Χλωρός, Α 745)] (خطیل)

χατίρι*, το [xatiri] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Τσιρ.,
 Δαρ., Ξεν.) : «ευαρέσκεια, χάρις» (Παπ.), χάρη,
 μεροληψία (Κονδ.)· ΦΡ. *σου κάνω χατίρι* || *κάνε
 μου το χατίρι* || *για το χατίρι σου/μου*.

[< *hatır* (Παπ.)] (خاطر)

χαϊλάζης, βλ. **χαϊλάζης**.

χουλί, βλ. **χαβλί**.

χουλιτζιάν, βλ. **χαβλιτζάνι**.

χουλουδένιος, βλ. **χαβλουδένιος**.

χάυ χούυ, βλ. **χάι χούι**.

χαφιές*, ο [xafíés] (Παπ.) : μυστικό όργανο της
 αστυνομίας.

[< *hafıye* (Παπ.)] (خفیه)

χαφταλίκι, το [xafthalítí] (Κασσ.) : «η ιδιότητα
 του χάρφα, τεμπελιά, ανεπικοινωνή».

[< **αμπνταλίκι* < *abdallık* 'η ιδιότητα του *abdal*'
 (βλ. *αμπουντάλα*), το οποίο, κατά το *Derleme
 Sözlüğü*, διαλεκτικός σημαίνει επίσης *avare*
 'ακαμάτης', *serseri* 'κοπρόσκυλο', *tembel* (βλ.
τεμπέλης): με παρετυμολογική επίδραση από τη
 λ. *χάρφας* (Συντ.)]

{Ο Κασσωτάκης ετυμολογεί από τη λ. *χάρφας*.
 Είναι και αυτή μια πιθανή ετυμολογία, καθώς
 το τουρκ. προέλευσης επίθημα *-λίκι* προστίθε-
 ται και σε λέξεις που δεν είναι τουρκικής προέ-
 λευσης, π.χ. *προεδρλίκι*.}

χαχάμις* (επιθ. προσ.) [xaxámis], θηλ. **χαχάμε-
 να** [xaxámēna] (Τσιρ., Κριτσ^φ.): «παρατσούκλι

σ' αυτόν που παραμυλάει συνεχώς, ο φλύαρος». [μύλλον ανασημαιοδότηση της λ. *χαχιάρης* (Συντ.) 'ραβίνος των εβραίων της Ανατολής, που κατάγονται από την Ισπανία]' < τουρκ. *haham*, από τα εβρ. (ΑΚΝ) (חַחַמ, חַחַמ) {Το θηλ. ίσως κατά το: ο χότζας, η χότζαινα. Για τη μειωτική ανασημαιοδότηση πβ. *σαλαβαντίζω* και *κοραχανίες*. Τη λ. *χαχιάρης* με τη σημ. 'ραβίνος' τη χρησιμοποιεί ο Ν. Καζαντζάκης στο μυθιστόρημα *Ο Καπετάν Μιχάλης* (Εκδόσεις Καζαντζάκη (Λευκωσία 1981), ΙΘ' επανέκδοση, Αθήνα 2000, σ. 188). Ίσως από εδώ λημματογραφεί ο Ροδάκης τη λ. με τη σημ. «παπάς».

χαχιαρής, βλ. **χασαρής**.

χαχλιαμάς, βλ. **χασουλιάμας**.

χαχλιαντίζω [xahiladizo] (πληροφορία από τον φίλο Γιώργο Παπαδόπουλο: λέξη που άκουγε από τη μητέρα του, γενν. στα Πεζιά Ηρακλείου) & **χαχλιάρω** [xahiláro] & **χαχλιέρνω** [xahilérno] (Ξεν.) : περιχύνω με καυτό βούτυρο το πλάφι. [χαχλιαντίζω: < «ζεματίζω» δια ζέοντος ύδατος λαχανικά, ασπρόρροχα κτλ. ή δια ζέοντος βουτύρου ζυμαρικών ή πλάφι κτλ.» (Χλωρός, Α 722) (Συντ.): *χαχλιέρνω*, *χαχλιάρω*: κατά μεταπίασμό από το *χαχλιαντίζω* ή από το θέμα *haslar-* του *Geniş zaman* (κ.λ. Ευρύς χρόνος) του ρ. *haslamak* (حَسَلَمَك)]

{Η γραφή *χαχλιάρω*, *χαχλιέρνω* της Ξενάκη-Ροβίθη ταυριάζει με την ετυμολογία που προτείνει από τη λ. *χυλός*.}

χαχλιάρω, **χαχλιέρνω**, βλ. **χαχλιαντίζω**.

χαψάζω [xapsázo] (Γαρ.) : φυλακίζω.

[< *χάψι* (Συντ.)]

χάψι, το [xápsi] & **χάψη**, η [xápsi] & **χαπίσι**, το [xapisi] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^β, Χουστ., Ξεν.) : η φυλακή.

[< *hapis* (Πιτ.) / και *habs* (Συντ.) (حَبْس)]

{Ο Τσιριγωτάκης έχει και τη γραφή: *χάπσι*. Το θηλ. *χάψη* ίσως από επίδραση της λ. *φυλακή*.}

χειζατές, ο [xεizatés] : πρίγκηπας, διάδοχος (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845: *Ήρθε φερμάνι ότι του Σουλτάν μαμουτή [= Μαχμούτ] ήρθε χειζατές και έγινε σενλίκι* (βλ. λ.) *εφταήμερο* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 367).

[< *hanzade* (Χλωρός, Α 726), πιθανόν με επίδραση από το πλησιώνυμο *μπεϊζαντές* (βλ. λ.) (Συντ.) (حَزَادَة)]

χειτάνης, ο [jεitánis] & **σεϊτάνης*** [seitánis] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ.) : σατανάς, δαίμονας, διάβολος. ΥΠΟΚΟΡ. **σεϊτίνι**, το

[seitiñi] : το διαβολάκι (και ως όνομα σκύλου) (Κριτσ.).

[< *şeytan* (Παπ.) (شَيْطَان)]

{Κατά τον Άνθιμο Παπαδόπουλο ("Τα εκ της ελληνικής δάνεια της τουρκικής", *Αθήνα*, 44 (1932), 24), βλ. Kappler, 112) πρόκειται για αντιδάνειο: < τουρκ. *şeytan* < αραβ. *şayṭān* < ελληνιστ. *σατανάς* < εβρ. *šāṭān* 'αντίπαλος, διάβολος'.}

χειτανιά, η [jεitañá] & **σεϊτανιά** [seitañá] (Κονδ., Ροδ., Ιδομ.) : η πονηριά, διαβολιά.

[< *χειτάνης* (Συντ.)]

χειταρής, βλ. **σοϊταρής**.

χελάλι, βλ. **χαλάλι**.

χελάλιζω, βλ. **χαλαλιζώ**.

χελέπι [jεlépi?] (Αποστ., Τσιρ.) : ΦΡ. *τα κάνω χελέπι*: τα κάνω άνω κάτω – "Ολομέστος ενήνηκε και τα 'καμε όλα χελέπι".

[ίσως < διαλεκτ. *şeler* (ΤΔΚ) «yaramaz, çok devingen» (ταραχοποιός, αεικίνητος) ή μπορεί να σχετίζεται με τη λ. *σαλέπι*, πβ. την φρ. *τα κάνω σαλεπιτζιδικό* (βλ. *σαλεπιτζιδικό*) (Συντ.)]

χεντέκι, το [xendéti] (Παπ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Ιδομ^β, Ξεν.) & **εντέκι** [endéti] (Πάγκ., Ξανθιν^α, Ιδομ^β) : το χαντάκι, η τάφος. «Η κοινή τάφος βέβαια ακούεται στη διάλεκτο της Ανατ. Κρήτης με τη λέξη *βόγκα*. Έτσι το χεντέκι κατήντησε μάλλον τοπωνύμιο, σε παραθαλάσσιες πόλεις που είχαν φρούρια, φυσικά δε και χάνδακες» (Πιτ.).

[< τουρκ. *hendek* (Παπ.), από το αραβ. *handak* (Πιτ.) / αντιδ. κατά τον Ξανθινάκη (< *χάνδαξ*), βλ. σημείωση (Συντ.) (حَنْدَق)]

{Ο Παπαρηγοράκης έχει ως λήμμα: «**εντέκια**, τα = τάφοι περίε του φρουρίου της πόλεως Χανίων, κ.σ. χάνδαξ, ως ονομάστη αρχικώς υπό των Αράβων, του Ηράκλειου» (βλ. αντίθετη άποψη παρακάτω). Για τα *χεντέκια* των Χανίων γίνεται λόγος στην έμμετρη αφήγηση της Αντωνούσας Καμπουροπούλας *Ποιήματα τραγικά εμπειρήχοντα διαφόρους πολέμους της Κρήτης επί της Ελληνικής Επανάστασεως* (Ερμούπολη 1840, σ. 37). Στο Ηράκλειο πριν πενήντα περίπου χρόνια λεγόταν ακόμη (από τους παλαιότερους) *Χεντέκια* [xendéti] (ενδιαφέρον το αρχικό [x]) η περιοχή έξω από τη νότια πλευρά του ενετικού τείχους, πβ. «στα Χεντέκια έξω των τειχών του Ηρακλείου, στον "Χανιώ την Πόρτα"» (Ευαγγελία Φραγκάκη, *Συμβολή εις την δημόδη ορολογία των φυτών*, Αθήνα 1969, σ. 24) και: «συγκεντρώθηκε εις τα Χεντέκια, προάστιο του Ηρακλείου, στα Μπεντένια που λένε, εις την Οασή» (Αντώνης Σανουδάκης, *Καπετάν Μανόλης Μπαντουβάς*, Εκδ. Κνωσός, Ηράκλειο 1979, σ. 209).

Κατά το *AKN* : χαντάκι < μσν. *χαντάκιον* < από το αραβ. *khandaq* ‘οχυρωματική τάφρος’. Με τη σημ. αυτή η λ. *χαντάκι* στον *Κρητικό Πόλεμο* του Μπουνιαλή (Αλεξίου & Αποσκήτη, 618), πβ. και *Χάνδακας/Χάντακας*, παλαιότερη ονομασία του Ηρακλείου (πολλές φορές στον Μπουνιαλή), από το αραβ. *Rabdh el Khandak* ‘φρούριο της τάφρου’ (Στέργιος Σπανάκης, *Πόλεις και χωριά της Κρήτης στο πέρασμα των αιώνων*, 1ος τόμος, 3η έκδοση, Γ. Δετοράκης, Ηράκλειο 2006, σ. 291). Ο Στυλ. Αλεξίου (ό.π., σ. 567) διαφωνεί: «Η πανελλήνια λ. *χαντάκι* δείχνει ότι το τοπωνύμιο δεν είναι αραβικό, όπως πρόχειρα λέγεται». Κατά τον Θεοχ. Δετοράκη «εκεί όπου όλες οι πηγές συμφωνούν είναι η ίδρυση του πρώτου οχυρού των Αράβων στην Κρήτη. Το φρούριο αυτό είναι ο Χάνδαξ, το σημερινό Ηράκλειο. [...] Η πόλη όμως ασφαλώς προϋπήρχε και ίσως και η ονομασία Χάνδαξ» (*Ιστορία της Κρήτης*, Αθήνα 1986, σ. 143.) Την πιθανή προέλευση της λ. *χαντάκι* από το αρχ. ελλ. *χαίνω*, από το οποίο και το ρ. *χανότανω*, είχε υποστηρίξει ήδη ο Κοραΐς (*Ατακτα*, 4ος τόμος, Παρίσι 1832, σ. 530.)

χεντίβης, ο [Jedivis] (Ροδ.) : ηγεμόνας.
[< *hediv* (Κουκκίδης, 110)] (خدیدو)
{Ο τίτλος *hidiv* (από το περσ. *khadiv* ‘άρχοντας, κύριος’) δινόταν στον ηγεμόνα (αντιβασιλέα) της Αιγύπτου, από τον Μεχμέτ Αλή Πασά και μετά (TDK). Ο Ροδάκης λημματογραφεί τη λ. *πιθανόν με αφετηρία κάποιο ιστορικό ανάγνωσμα*.}

Χεραάτι, το [Jeraāti] : ο θρησκευτικός νόμος των μουσουλμάνων. *Και τον μιάμη διάταξε να πάη μιν αργήση, / κατά το Χεραάτι των να την σαλαβατίση*, δηλ. να την κάνει μουσουλμάνα (Μιχ. Διαλιβάνης, *Η Κριτασωτοπούλα*, Ηράκλειο 1912, σ. 13).
[< *seriat*, από το αραβ. *ṣarīʿa(t)* κατά τον Nişanyan (Συντ.)] (شريعة)

χερίφης (επίθ. προσ.) [Jerifis] (Πάγκ.) : (ειρων.) αξιότιμος, διακεκριμένος. Με την κανονική της σημ. η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845: *Επόθανε ο Ναϊπ - χερίφης* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 607), βλ. *ναϊπης*.
[< *şerif* ‘έξοχος, διακεκριμένος’ (Πάγκ.)] (شريف)
{Μειωτικός χαρακτηρισμός για άνθρωπο είναι και η λ. *ερίφης* (βλ. *AKN*) < τουρκ. *herif*, κατά τον Χλωρό (A 694) «ομότεχνος, συνάδελφος-άνθρωπος, άτομον [περιφρονητικός αντί τυχαίος, ευτελής, άθλιος]», πβ. ανάλογη χρήση της λ. *άτομο* στη σημερινή νεανική γλώσσα: *Τι λέει το άτομο, ρε!*}

χερμπετζής, βλ. **σερμπετζής**.
χερμπέτι, βλ. **σερμπέτι**.

χερμπετσής, βλ. **σερμπετζής**.

χεστέν μπερεστέν, βλ. **μπερεστές**.

χευτάνης, βλ. **χεϊτάνης**.

χεχίτης, ο [ʃeʃitis / ʃeχitis ?] (Πιτ.) : ο μουσουλμάνος που μετά θάνατον ανεκρήρυσσετο άγιος.
[< *şehit* (Σταυρινίδης)] (شهيد)
{Για τη λ. **σεχίτης** ο Νικόλαος Σταυρινίδης (*Μεταφράσεις*, A 7) σημειώνει: «οι εν το Κρητικό Πολέμω πίπτοντες μουσουλμάνοι εθεωρούντο ως πεσόντες υπέρ πίστεως».

χεχρίές, ο [ʃexriés] (Τουρκοκρητ.) : ο φιδές.
[< *şehriye* (Bilgehan, 636), από το αραβ. *ṣaʿrīyye* κατά το *TDK*] (شعريه)

χι! (επιφ.) [χί] (Τσιρ., Κριτς.) : (επιφ. θαυμασμού ή αγανάκτησης) «κοίταξε, δεξ. –Χί δουλειές τσι κάνει!» (Τσιρ.)
[ίσως < διαλεκτ. *hi*, στη σημ. *izte* ‘ιδού’ (TDK) (Συντ.)]

χιακάς¹, ο [ʃakás] (Πάγκ.) : αστεϊσμός, χωρατάς.
[< *şaka* (Πάγκ.)] (شقا، شقا)

χιακάς², ο [ʃakás] (Κονδ., Ιδομ^B.): δυστύχημα, τυχαίο ή ακούσιο κακό.
[< *şeka* ‘δυστυχία, κακοδαμονία, αθλιότης, κακία» (Χλωρός, A 969) (Συντ.)] (شقاء)

χιαλβάρι, βλ. **σαλ(ι)βάρι**.

χιαλεμπιτζίδικα, βλ. **σαλεπιτζίδικο**.

χιαλέπι, βλ. **σαλέπι**.

χιαλεπιτζής, βλ. **σαλεπιτζής**.

χιαλεπιτζίδικα, βλ. **σαλεπιτζίδικο**.

χιαλενής, βλ. **σαλεπιτζής**.

χιάλι, το [ʃáli] (Πιτ.) : ανδρικό κεφαλομάντιλο: «Ο αδελφός του ο Νικολής κάθεται γρινιασμένος / κι έχει το χιάλι χαμηλά κι είναι βαρυσκαμμένος» (από κρητ. δημοτ. τραγούδι) (Πιτ.).
[< *şal* (κατά το *TDK* από το περσ. *şāl*) (Συντ.)] (شال)

{Η λ. *σάλι* (την οποία λημματογραφεί ο Παπαγρηγοράκης με τη σημ. «γυναικειον επόμιον κάλυμμα» και την ετυμολογεί από το *şal*) κατά το *AKN* προέρχεται από το ιταλ. *scialle* (< γαλλ. *châle*, από τα περσικά).}

χιαλ(ου)βάρι, βλ. **σαλ(ι)βάρι**.

χιαματάς, βλ. **σαματάς**.

χιάμικος (επιθ.) [ʃámikos] : δαμασκηνός, της Δαμασκού. Η λ. σε έγγραφο του 1864: *1 χιαλβάρι χιάμικο*, δηλ. που το ύφασμά του προερχόταν από τη Δαμασκό (*A.Δ.Η.*, 2 / 14-213).

[< *Şam* ‘Δαμασκός’, πβ. *şam alacası* «είδος υφάσματος ραβδότου της Δαμασκού» (Χλωρός, A 952) (Συντ.)]

{Ο Ronzevalle (σ. 320) σημειώνει ότι «στην Ευρωπαϊκή Τουρκία όλα τα ωραία πράγματα, και ειδικά τα φρούτα και τα γλυκά, υποτίθεται ότι προέρχονται από τη Δαμασκό, έναν από τους επίγειους παράδεισους» και ότι είναι {ήταν} κοινή συνήθεια στους Τούρκους και στους γείτονές τους «να κολλούν το όνομα της Δαμασκού σε πλήθος φυσικών ή τεχνικών προϊόντων, όταν θέλουν {ήθελαν} να επαινέσουν την ποιότητά τους». Αυτή η σημείωση θυμίζει την αίγλη που είχαν και σ' εμάς σε περασμένους καιρούς τα δαμασκηνά σπαθιά και τα δαμασκηνά υφάσματα.}

χιαντάνι, βλ. **σαμουντάνι**.

χιαμουντ(ρ)άνι, βλ. **σαμουντάνι**.

χιαμπάν, βλ. **μήνες σεληνιακού έτους**.

χιανέτης (επιθ. προσ.) (προτεινόμενη γραφή: *χιανέτης*) [χ'ianéti:s], θηλ. **χιανέτισσα** [χ'ianéti:sa], & **χιγιανέτης** [χ'ijianéti:s] (Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** δόλιος, δύστροπος, ανυπάκουος. **2.** ατημέλητος. **3.** τεμπέλης: «*Ο χιανέτης δρώνει μόνο όντε τρώει*» (παροιμία) (Αποστ., Τσιρ.). Βλ. και *χαίνετγιο*.

[< *hiyanet* (Πιτ.) / *hiyanet* (Ξανθιν.)] (خيانت)

{Το *TDK* έχει το *hiyanet* ως διαλεκτ. τ. του *hiyanet*. Η γραφή *χιανέτης* είναι πιο κοντά στην προφορά, βλ. *Ιδομενέως*, σ. 566: [hi-a-né-της]. Ο *Δαρβιανιάκης* έχει: «*χαϊνέτης* = αυτός που κάνει στανικώς του μια δουλειά». Μάλλον πρόκειται για αναγραμματισμό του *χιανέτης* (σημ. 3) από επίδραση της λ. *χαίνης*.}

χιανέτι, το [χ'ianéti:] (Κριτσ.) : (προτεινόμενη γραφή: *χιανέτι*) η απιστία, η προδοσία.

[< *hiyanet* (Κριτσ.)] (خيانت)

{Το τουρκ. *hiyanet* ως ουσ. σημαίνει 'απιστία, προδοσία' (> *χιανέτι*), ως επιθ. 'άπιστος, προδοτής' (> *χιανέτης*).}

χιανετιά, η [χ'ianetjá:] (Ροδ.) : (προτεινόμενη γραφή: *χιανετιά*) η απιστία, η προδο-σία.

[< *χιανέτης* (Συντ.)] (خيانت)

χιανέτικος (επιθ.) [χ'ijianéti:kos] : βλ. **χιανέτης**.

χιανλίκι, βλ. **σενλίκι**.

χιαντριβάνι, βλ. **σαντριβάνι**.

χιαρέτι, το [jaréti:] (Κασσ.) & **ιχιαρέτι** [i:jaréti:] (Bilgehan², 629): το σύνθημα, το σημάδι.

[< *isaret* (Κασσ.)] (اشارت)

χιαρχιρντίζω, βλ. **χιαρχιρντίζω**.

χιαρχιρντισμός, βλ. **χιαρχιρντισμα**.

χιαρχιρμάς, ο [ja:rimás] & **σασιρμάς** [sasimás] & **χιάρχιρμα**, το [ja:rima] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ.,

Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Κασσ.) : **1.** σύγχυση, *ταραχή*, *αναστάτωση*. **2.** (μτφ.) η σκόπιμη σύγχυση, το σκόπιμο λάθος. Βλ. και *μη χιάρχιρμα*. [< *şasirtma* (Παπ.) / *şasirma* (Πάγκ.)] (شاشرمة)
{Στα τουρκ. υπάρχουν δύο λ. για τη 'σύγχυση': αυτή που παθαίνο λέγεται *şasirma* (από το ρ. *şasirmak* 'εκπληττομαι'), ενώ αυτή που προκαλώ λέγεται *şasirtma* (από το ρ. *şasirtmak* 'εκπληττώ').}

χιαρχιρντίζω [ja:irdizo] & **σαρχιρντίζω** [sarjirdizo] & **σασιρντίζω** [sasirdizo] & **σαρσιρντίζω** [sarjirdizo] & **χιαρχιρντίζω** [ja:rdizo] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Ιδομ^B, Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : *ταράζομαι*, *σαστίζω*, *τα χάνω*: *μτχ. παθ. πρκ. χιαρχιρντισμένος*. Ως μτφ. (Πάγκ.) : *κάνω κάποιον να τα χιάσει*.

[< *şasirmak* (Παπ.) / *şasird(im)* (Πάγκ.)] (شاشرمة)

{Χρησιμοποιείται κυρίως ως αμετάβато, πολύ συχνά στον αόριστο: *εχιαρχιρντισα*. Το μτφ. προέρχεται μάλλον από το *şasirtmak*, βλ. σημείωση στο προηγούμενο λήμα.}

χιαρχιρντισμα, το [ja:irdizma] & **χιαρχιρντισμός**, ο [ja:irdizmós] & **χιαρχιρντισμός** [ja:rdizmós] & **σαρχιρντισμός** [sarjirdizmós] & **σασιρντισμός** [sasirdizmós] (Πάγκ., Αποστ., Τσιρ., Ιδομ^B, Κασσ., Ξεν.) : *ταραχή*, *εκπληξη*, *σάστισμα*.

[< *χιαρχιρντίζω* (Πάγκ.)]

χιαρχιρντισμός, βλ. **χιαρχιρντισμα**.

χιγιανέτικος (επιθ.) [χ'ijianéti:kos] (Ξανθιν.) : *άπιστος*, *επίβουλος*.

[< *hiyanet* (Ξανθιν.) / ή < *χιγιανέτης* (Συντ.)]

χιεβάλ, βλ. **μήνες σεληνιακού έτους**.

χιεβκετλής, ο [jevketli:s] : ο Μεγαλειότατος [τίτλος Σουλτάνου]. Η λ. σε τουρκοκρητ. ρίμα του 1826: *Το χιεβκετλή το βασιλιά ο Θιός να το(ν) βοηθήσει* (βλ. *Dedes*, 369).

[< *şevketli* (Μπόγκας, 204-204)] (شوكتلو)

χιζί, το [χ'izi:] (Γαρ., Ροδ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ.) : **1.** η φόρα. **2.** (μτφ.) το περίσσιο θάρρος.

[< *hiz* (Κουκκίδης, 111)] (خيز، خز)

{Ο Ροδάκης το γράφει: *χιζί*, Ομοίως και ο Γαρεφαλιάκης: *χιζί*, αλλά στο παράδειγμα χρήσης στο λ. *αμπράτι* το γράφει: *χιζί*.}

χιζμέτι, βλ. **χισμέτι**.

χιλάλι, το [χ'ilali:] : «μικρόν τι σκεύος έχον οδο-ντογλυφίδα και οτογλυφίδω». Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 96).

[< *hilar* (Mehmet Yunus & Ξανθοουδίδης)] (هلال)

χιλεντζής, βλ. **χιλετζής**.

χιλές, ο [χ'ilés] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξαν-

θιν., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Χουστ., Κασσ., Κριτσ^Γ, Ξεν.) & **χουλές** [xulés] (Κασσ.) : εξαπάτηση, δόλος, απάτη (ιδίως στο χαρτοπαίγνιο). [*< hile* (Παπ.)] (هله)
{Βλ. και *χιλετζά*, *χιλετζά*, *χιλεματζά*.}

χιλετζήδικος, βλ. **χιλετζίδικος**.

χιλετζής (επίθ. προσ.) [xiledzís], θηλ **χιλετζού** [xiledzú], & **χιλεντζής** [xilendzís] & **χιλετζής** [xledzís] & **χιλετζίνης** [xledziñís] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Δαρ., Ιδομ^Β, Κασσ., Κριτσ^Γ, Ξεν.) & **χουλέτζης** [xulés] (Κασσ.) : που εξαπατά στις συναλλαγές του, που κάνει χιλέ, απατεώνας, (στο χαρτοπαίγνιο) αυτός που κλέβει (στο παρνίδι) ζαβολιάρης. Βλ. και *χιλεματζής*, *χιλεματζάρης*, *χιλετζάρης*. [*< hileci* (Παπ.)] (حله)

{Ο τ. *χιλετζίνης* ίσως από το *hileci-y-in!* 'είσαι χιλετζής!', αρχικά ως επιφωνηματική κλητική: *χιλετζίνη!* Βλ. και *χιλετζάρης*, *χιλεματζάρης*, *χιλετζόμπασης*. Ο τ. *χουλέτζης* από το *χουλές*.}

χιλετζιά, η [xiledzjá] & **χιλετζά** [xiledzá] & **χιλετζιά** [xledzjá] & **χιλετζά** [xledzá] (Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ., Τοιρ., Χουστ.) & **χουλέτσα** [xulésa] & **χουλέτζα** [xulédza] (Κασσ.) : κατεργαριά, δόλος (κυρίως στο χαρτοπαίγνιο). Βλ. και *χιλεματζά*, *χιλετζινιά*.

[*< χιλετζής*, *χιλετζής* (Συντ.)]

{Οι τ. *χουλέτσα*, *χουλέτζα* του Κασσωτάκη από το *χουλέτζης*.}

χιλετζίδικος (επίθ.) [xiledzidikos] (Πιτ., Ξανθιν., Κριτσ^Γ.) : που υποκρύπτει δόλο, απάτη-ΕΠΙΠΡ. **χιλετζίδικα**.

[*< χιλετζής* (Ξανθιν.)]

{Ο Ξανθινάκης γράφει *χιλετζήδικος*.}

χιλετζόμπασης (επίθ. προσ.) [xiledzóbasis] (Πιτ.: στην ανάπτυξη του λ. *χιλές*) : μέγας *χιλετζής* (βλ.), ο άσος των *χιλετζήδων*.

[*< χιλετζής + -μπάσης* (< *-basi* 'επικεφαλής', βλ. σημείωση στο λ. *μπασ-*) (Συντ.)]

χιλιοντουχιουντζίω [xilodufudízo] & **χιλιοντουσουντζίω** [xilodusudízo] (Αποστ., Τσιρ., Ιδομ^Β.) : σκέφτομαι και ξανασκέφτομαι κάτι, βασανίζω το μυαλό μου για ένα θέμα.

[*< χιλιο- + ντουχιουντζίω* (Συντ.)]

χιμπέ, το [xibé] (Κριτσ^Γ.) & **χιμπές**, ο [xíllbés] : σακκίδιο, τσάντα. Η λ. σε κρητ. δημοτ. τραγούδι του 1878: *την κεφαλή του του 'κουσε και στο χιμπέ τη βάνει* (Ι. Σ. Αλεξιάκης, "Το τραγούδι του Αρκαλοχωριτή", *Επετηρ. Εταιρ. Κρητ. Σπουδών*, 3 (1940), 415).

[*< heybbe* (Κριτσ^Γ.) «οϊσάκιον» (Χλωρός, Β 1966), πβ. και *χειμπές* & *χιβές* (Κουκκίδης, 110)] (حبه)

χιλτές, βλ. **συλτές**.

χιλετζής, ο [xílltedzís] (Ροδ.) : παπλωματάς.

[*< xilteci* (Kaczyńska & Witczak, 236), βλ. και *συλτές*]

χίντι χίντι [xíndi xíndi] (Πιτ., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κριτσ.) : χρησιμοποιείται στις εκφράσεις *χίντι-χίντι να + υποτακτ. αόρ. ή στο χίντι-χίντι μ' έφερε / ήρθα να + υποτακ. αόρ.*, με τη σημ. 'παρωλίγο να..., λίγο έλειψε να..., λίγο ακόμη και θα...' (για ανεπιθύμητη εξέλιξη) : «Επίρρανε φωθιά τα ρούχα ντου και χίντι-χίντι να καεί ζωντανός» (Πιτ.). «Στο χίντι-χίντι μ' έφερε ο κεραβέλης να του γυρίσω μεσοκάτινα τη γκατσούνα που εβάστου» (Τσιρ.).

[*< ίσως hindi* (κατά το *TDK* διαλεκτ. του *simdi* 'μόλις', και αναδιπλωμένο για έμφαση: *simdi simdi*) (Συντ.)]

{Υπέρ της τουρκ. προέλευσης συνηγορεί η υπερωϊκή προφορά του *χι-*, την οποία επισημαίνουν ο Πιτυκάκης και ο Τσιριγωτάκης. Ίσως και η αναδιπλοση για επίταση της έννοιας, πβ. *μπόλου μπόλου*.}

χιούταρλής (επίθ. προσ.) [xíoutarlis] (Γαρ., Κριτσ^Γ.) : ανοιχτομάτης, διπλωμάτης.

[*< χιούταρλίκα*, στη σημ. 'διπλωματία', υποχωρητικά (Συντ.)]

χιουράς, ο [xíurás] & **σουράς** [surás] : το συμβούλιο (Σταυρινίδης). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845 (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 189, 190 και σε πολλά άλλα σημεία).

[*< xura*, από τα αραβ. (Χλωρός, Α 976) (Συντ.)] (شورا ή شوری)

χιράμηδες, βλ. **χιράμιδες**.

χιράμι^(Α), το [xírami] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ., Χουστ., Κασσ., Ξεν.) : **1.** ελαφρύ μάλλινο υφαντό κλινοσκεπάσμα ή στρωσίδι· **2.** «χλαίνα δι' ής τυλίσσονται οι Άραβες» (Κονδ.). [*< ihram* (Παπ.)] (احرام)

{Για τη σημ. 2. ο Χλωρός (Α 34-35) έχει: «μανδύας ευρύς, ον φοροῦσιν οι βεδουίνοι, και κατά το διάστημα της επισκέψεως των αγίων τόπων οι Μωαμεθανοί προσκυνηταί»· για τη σημ. 1 έχει: «κάλυμμα μάλλινον προς κάλυψιν του ίππου, ή είδος τάπητος μικρού εξηπλουμένου εντός του ακατίου, ή εν τη εξοχή, όπως καθήση τις επ' αυτού, κ. χράμ». Ο πανελλήνιος τ. είναι *χράμι* (ΑΚΝ).}

χιράμιδες, οι [xíramídes] (Κονδ.) : «οι περιβαλλόμενοι χράμια Άραβες».

[*< χιράμι* (Συντ.)]

{Προτεινόμενη γραφή: *χιράμηδες*.}

χιρκάς, ο [xírkás] & **χορκάς** [xorkás] (Ιδομ^Β.) : είδος μανδύα, ράσο.

[< *hurka* (Κουκκίδης, 111)] (خرقه)

{Κατά τον Χλωρό (Α 736) η λ. *hirka* (κυριολ. σημ. 'κομμάτι υράσματος, μπάλωμα') σημαίνει «μυρτιάς δερβίσιου, ήτοι μοναχού μουσουλμάνου, γινόμενου άλλωτε εκ τεμαχίων υρασμάτων και εμβλωμάτων» αλλά και «επενδύτης βραχύς και βαμβάκωτος, όν φορούσιν εν τη οικία». Σήμερα η λ. *hirka* σημαίνει κυρίως 'πλεχτή ζακέτα'.}

χιρμπάτσι, βλ. **κριμπάτσι**.

χισμέτι, το [χίζμετι] (άλλη γραφή: *χιζμέτι*) & **χουσμέτι**^(Α) [χουζμέτι] (Πάγκ., Πιτ., Δαρ.: στο λ. *μασσοδούλι*, Ροδ., Κριτσ., Ιδομ^Β): **1.** η υπηρεσία, βοήθεια **2.** πληθ. τα **χουσμέθια** [χουζμέθια] (Πιτ.): μικροπηρεσίες, μικροεργασίες, επί πληρωμή.

[< *hizmet* (Πάγκ.) / και διαλεκτ. *hizmet* (TDK) (Συντ.)] (خدمت)

χιτάπεν, βλ. **χιταπίντι**.

χιταπίντι (μτζ.) [χίταπίντι], αντί του σωστού **χιτάπεν** (Φανουράκης): απευθυνόμενος. Η λ. σε εκκλησιαστικό έγγραφο του 1793: *ένα υμηλόν φερμάνιον εις τον τριτερτάρ εφέντην της Κρήτης να γένη χιταπίντι* (δηλ. που να απευθύνεται στον Τριτερτάρη) *να κάνει ταζίλι* (βλ. λ.) *τα άσπρα* (βλ. Φανουράκης, 137).

[< *hitaben* «αποτείνων τον λόγον, αποτεινόμενος» (Χλωρός, Α 744), από το αραβ. *χιτάβεν* κατά το TDK (Συντ.)] (خطاب)

χίτς (επίρρ.) [χίτς] & **χίτσι** [χίτσι] & **ίτσι** [ίτσι] (Παπ., Πάγκ., Γαρ., Τσιρ., Κονδ., Κριτσ.): διόλου, καθόλου.

[< *hiç* (Παπ.)] (حج)

{Ο Κονδυλάκης το θεωρεί επιφώνημα που σημαίνει «τίποτε, πράμα». Κατά τον Χλωρό (Β 1977) το τουρκ. *hiç* σημαίνει: α) ως επίθ.: 'ουδείς', β) ως επίρρ.: 'ποσώς, ουδαμώς' και γ) ως ουσ.: 'ουδέν, μηδέν, τίποτε'.}

χίτσι, βλ. **χιτς**.

χίτσια (χωρίς ένδειξη γραμματικής κατηγορίας) [χίτσιγια] (Ξανθιν.): «ακαθαρσίες, χάλια, σκουπίδια, βρομιές».

[< διαλεκτ. *hiçi* 'ακάθαρτος, βρόμικος, ρυπαρός' (Καραποτόσογλου, Ετυμολ. Δυτ. Κρ., 115)]

{Ο Ξανθινάκης σημειώνει: *άναρθρο*. Προφανώς χρησιμοποιείται ως επιφώνημα, πβ. *κιχ!* με την ίδια σημασία.}

χιχιμάνης [χίχιμάνης] (επίθ. προσ.) & **σισιμάνης** [σισιμάνης], θηλ. **χιχιμάνισσα** [χίχιμάνισσα] & **σισιμάνισσα** [σισιμάνισσα] & **σισιμνιά** [σισιμνιά] (Πάγκ.): χοντρός, παχύς.

[< *sişman* (Πάγκ.)] (شيشمان، ششمان)

{Το συνών. του θηλυκού είναι: *νταρνάνα*.}

χλαμπιντάντι, βλ. **κλαπουντάντι**.

χλαμπούτσι, το [χλαβούτσι] & **κλαπούτσι** [κλαρπούτσι] (Πάγκ., Γαρ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κασσ., Ξεν.): **1.** το κάτω μέρος από παλιό στιβάνι (χωρίς το "καλάμι"), που το φορούσαν σαν πρόχειρο παπούτσι **2.** παπούτσι πολύ φθαρμένο από τη χρήση: (Παροιμία) *Το καλό παπούτσι κάνει και καλό χλαμπούτσι* (= ο όμορφος άνθρωπος ομορφογεννά): ΜΕΓΕΘ. **χλαμπούτσα**, η [χλαβούτσα] & **κλαπούτσα** [κλαρπούτσα].

[< βυζαντ. *κλάπα* 'τσόκαρο' + *παπούτσι* (Πάγκ.) / ίσως < διαλεκτ. *χαίρας* 'πλατύ παπούτσι' (TDK), με επίδραση απο τη λ. *παπούτσι* (Συντ.)]

χλεμπάζης (επίθ. προσ.) [χλεβάζης] (Ιδομ., Ιδομ^Β): αυτός που παραβαίνει τους κανόνες του παιγνιδιού, κατεργάρης, ανέντιμος.

[< *hilebaz* (Συντ.)] (حيله باز)

{Βλ. και *χλετζής*, *χλεμπατζάρης*, *χλετζάρης*.}

χλεμπατζά, η [χλεbadzá] & **χλεμπαζά** [χλεbazá] (Ιδομ., Αποστ., Τσιρ.): παραβίαση των κανόνων του παιγνιδιού, πονηράδα, κατεργαριά.

[< *χλεμπάζης* (Συντ.)]

{Βλ. και *χλετζά*, *χλετζινιά*.}

χλεμπατζάρης (επίθ. προσ.) [χλεbadzárης] (Τσιρ.) & **χλετζαπούρης** [χλεdzabúρης] (Χουστ.): αυτός που παραβαίνει τους κανόνες του παιγνιδιού, κατεργάρης, ανέντιμος.

[< *χλεμπατζά*, *χλετζά* (Συντ.)]

{Βλ. και *χλετζής*, *χλεμπάζης*, *χλετζάρης*.}

χλετζαπούρης, βλ. **χλεμπατζάρης**.

χλετζάς (επίθ. προσ.) [χλεdzás] (Ιδομ^Β): αυτός που παραβαίνει τους κανόνες του παιγνιδιού, κατεργάρης, ανέντιμος.

[< *χλετζά*, βλ. *χλετζά* (Συντ.)]

χλετζής, βλ. **χλετζής**.

χλετζιά, βλ. **χλετζιά**.

χλετζάρης (επίθ. προσ.) [χλεdzárης] (Ξανθιν.) & **χλετζάρης** [χλεdzárης] (Τσιρ.): αυτός που παραβαίνει τους κανόνες του παιγνιδιού, κατεργάρης, ανέντιμος.

[< *χλετζής* (Ξανθιν.) / < *χλετζά* (Τσιρ.) / πβ. τουρκ. *hilekâr* (Συντ.)]

{Βλ. και *χλετζής*, *χλεμπάζης*, *χλεμπατζάρης*.}

χλετζίνης, βλ. **χλετζής**.

χλετζινιά, η [χλεdzinía] (Γαρ.): η ζαβολιά στο παιγνίδι.

[< *χλετζίνης*, βλ. *χλετζής* (Συντ.)]

{Βλ. και *χλετζά*, *χλεμπατζά*.}

χλετζινάρης (επίθ. προσ.) [χλεdzinárης] (Κριτσ.): *χλετζιάρης* (βλ.).

[< *χλετζινιά* (Συντ.)]

χλιβάς, βλ. **χαλβάς**.

χλιμπάτσι, βλ. **κριμπάτσι**.

χοιρόκουμος, βλ. **κούμος**.

χοϊτηρλίκι, βλ. **σοϊταρηλίκι**.

χοντρό νερό, βλ. **ψιλό νερό**.

χορκάς, βλ. **χιρκάς**.

χορόζια, τα [xoroʒja] : είδος ξερών φασολιών (άσπρα, μετρίου μεγέθους).

[< *horoz fasulyesi*: *horoz*

{Τέτοια φασόλια είδα να πουλιούνται σε λαϊκή αγορά στο Ηράκλειο, με την ονομασία «χορόζια» στο σχετικό καρτελάκι πάνω στο σακί. Επισημαίνουμε ότι η λ. *horoz* σημαίνει επίσης 'πετεινός όπλου' (βλ. *αφορόζης*), ότι στις παροιμίες μας *Του πλούσιου γεννά κι ο πετεινός του και Όπου κράζονε πολλοί πετεινοί αργεί να ζημερώσει* αντιστοιχούν ακριβώς οι τουρκικές *Zengin'in horozu bile yumurtlar* και *Horozu çok olan köyün sabahı geç olur* και ότι ο χαρακτηρισμός *κοκορόμυαλος* (κρητ. *πετεινονούσης*) έχει το τουρκικό του ανάλογο: *horoz akıllı*.)

χότζας*, ο [xódzas] : μουσουλμάνος ιεροδιδάσκαλος, «κονιός καλούνται ούτως οι ιμάμια» (Χλωρός, Α 754), πληθ. *χοτζάδες* (Η *Κρητικοπούλα*, 18).

[< *hoca* (ΑΚΝ), από το περσ. *ḫāca/χόσα* 'κύριος' κατά τον Nişanyan (Συντ.) (حاجه)]

χοτζερές, ο [xodzerés] (Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ., Ξεν.) : ντουλαπάκι κασέλας, παρακάσελο.

[< διαλ.εκτ. *höcere* 'ντουλαπάκι σε σεντούκι' (βλ. *TDK*: *höcere* II) (Συντ.) (حجره)]

{Ο Αποστολάκης (σ. 381) περιγράφει αναλυτικά το *παρακάσελο*.}

χοτζέτι, το [xodzétı] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ., Κριτσ^α.): τίτλος ιδιοκτησίας, αποδεικτικό κτήσης. Στην καθαρεύουσα σε δικαστικό έγγραφο του 1870: *δεν ελήφθη όμως φροντίς περί παραλαβής του χοτζετίου τούτου* (Α.Δ.Η., 2 / 25-53).

[< *hüccet* (Παπ.) (حجت)]

χουβαρνταλίκι*, το [xuvardalıʒi] (Παπ., Πάγκ., Κασσ., Ξεν.) : η ιδιότητα ή το πράξη του χουβαρντά.

[< *hovardalık* (Πάγκ.) (خواردهق)]

χουβαρντάς* (επιθ. προσ.) [xuvardás] & **χουβαρντάς** [kuvardás] (Παπ., Πάγκ., Κονδ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κασσ.) : «γενναϊόδορος, ίδια εις συναναστροφάς» (Παπ.), αυτός που ξοδεύει για τους άλλους χωρίς να τσιγκουνεύεται (ΑΚΝ).

[< *hovarda* (Παπ.)]

{Ο Αποστολάκης το λημματογραφεί ως επιθετο: *κ'χουβαρντάς, -ού, -άδικο*.}

χουβαρντζίω [xuvardízo] (Κριτσ.) : είμαι γενναϊόδορος, ξοδεύω χωρίς τσιγκουνιές.

[< *χουβαρντάς* (Κριτσ.)]

χουβαρντοσύνη, η [xuvardosıñi] & **χουβαρντοσύνη** [kuvardosıñi] & **χουβαρνταδοσύνη** [xuvardaodosıñi] (Παπ., Πάγκ., Ξανθιν., Αποστ., Τσιρ.) : γενναϊοφωρία, απλοχερία.

[< *χουβαρντάς, χουβαρντάδες* (Παπ.) (خواردهق حواردهق)]

χουζουρεύω* [xuzuréno] (Παπ., Πάγκ., Δαρ., Κασσ., Ξεν.) & **χουζουρεύομαι** [xuzuréngome] (Τσιρ.) : αναπαύομαι, χαλαρώνω.

[< *χουζούρι* (Παπ.)]

χουζούρι*, το [xuzúri] (Παπ., Πάγκ., Τσιρ., Δαρ., Ξεν.) : ανάπαυση, άνεση.

[< *huzur* (Παπ.) (حضور)]

χουζουριαστά (επίρρ.) [xuzuzastá] (Τσιρ.) : αναπαντικά.

[< **χουζουριαστός* < *χουζουριάζω* (Συντ.)]

χούι*, το [xúı], πληθ. **χούγια** [xúzia] (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Κασσ., Ξεν.) : η συνήθεια, μάλλον η κακή· ΦΡ. *Το χούϊ είναι αποκάτω απ' την ψυχή* (αντιστοιχεί ακριβώς στην τουρκ. *Huy canın altındadır*), πβ. *Πρώτα βγαίνει η ψυχή κι ύστερα το χούι* (παροιμία - τουρκ. αντίστοιχο: *Can çikar; huy çikmaz* = η ψυχή βγαίνει, το χούι δεν βγαίνει.)

[< *huy* (Παπ.) (حوی)]

{Ο Πάγκαλος το γράφει: *χοϋϊ*.}

χουιλίδικος (επιθ.) [xuiilíðikos] & **χουιλκίδικος** [xuiiklíðikos] (Πιτ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ^β, Κασσ.) : ιδιότροπος, «κατ' εζοχήν επί ζώων που έχουν ή αποκτούν κακές έξεις (κλωτσούν, δαγκώνουν, δεν συμμορφώνονται προς τα παρακελευστικά του αναβάτη ή του οδηγού κλπ.)» (Πιτ.)

[< **χουιλής* ή κατευθειάν < *huyılın* «ο έχων έξιν ίδια κακήν, δύστροπος [άνθρωπος, ίππος]» (Χλωρός, Α 760) (Συντ.) (خویلو)]

{Για την κατάληξη *-κλίδικος*: Κατά τον Κυρανούδη (σ. 441, 453), από την παρετυμολ. συσχέτιση του *θεριακλής* με το *θεριό* προέκυψε, με τη μορφολογική και σημασιολογική επανάλυση, *θεριό* + *-κλής*, και αποσπάστηκε το τμήμα *-κλής* ως άλλομορφο της κατάληξης *-λής*: *χασικλής, μεζεκλής*. Βλ. επίσης: *μουρουκλής, κουμπεκλίδικος*.}

χούκιμος [xúʒimɯ]: μόν στη ρημ. περίφρ. **κάνω χούκιμο** : αποφασίζω, κρίνω· σε κρητ. δημοτ. τραγούδι: *Ο ουρανός να κατεβεί κι η γης να πα' απάνω, / τα γρόσια θα τα δώσετε χούκιμο γ'ω το κάνω* (Γιάνναρης, 85). Το μεσοπαθ. **γίνομαι χούκιμο** σε έγγραφο του 1861 : *αφού μία υπόθεσις θεωρηθή και δοθή Γλάμι και γίνη χούκιμο*

με την Κρίσιν, είναι δύσκολον να θεωρηθή πάλιν (Α.Δ.Η., 2 / 4-171).

[< *hüküm* (Γιάνναρης, 379), *hüküm etmek* 'κρίνω, εκδίδω απόφαση' (Χλωρός, Α 706)] (حكمت ايتمك)

χουκιουμέτι, το [xuɸiméti] (Κονδ., Ιδομ^B): η κυβέρνηση.

[< *hükümet*, από τα αραβ. κατά το *TDK* (Συντ.)] (حکومت)

χουλασάς, ο [xulasás]: σύνοψη, περίληψη (εγγράφου). Η λ. σε προσωπικό ημερολόγιο των ετών 1831-1845, σε πολλά σημεία, π.χ. *έστειλα στο Μεραμπέλλο το χουλασά της βάρδιας* [= περίληψη της αποφάσεως του Συμβουλίου για τη φύλαξη των παραλίων (Σταυρινίδης)], *να φυλάσσανε στα καραούλια στα περιγιάλια Τούρκοι και Ρωμιοί* (βλ. *Ημερολόγιο Κοζύρη*, 337).

[< *hülasa* (κατά το *TDK* από τα αραβ.)] (خلاصه)

χουλάτζα, βλ. **χιετζιά**.

χουλάτσα, βλ. **χιετζιά**.

χουλές, βλ. **χιλές**.

χουλέτζης, βλ. **χιετζής**.

χουμαγί, το [xuma(j)/zɸi] (Τσιρ.): «ωφαντό από λινάρι. - Να στέσεις τ' αργαστήρι να φάνεις ένα χουμαγί για τη μ-πρίκα τση κόρης σου μια κοτζιά κοπελιά 'ναι μπλιό».

[< *hümayun bezi*, στη σημ. «είδος υφάσματος» (Χλωρός, Β 1968) (Συντ.)] (همایون بزی)

{ Η λ. *hümayun* (από το περσ. *humāyūn*, κατά το *TDK*) σημαίνει αρχικά 'ευτυχής, ευλογημένος, αυτοκρατορικός, σουλτανικός', πβ. Χάτι Χουμαγιούν. Το *TDK* έχει το διαλεκτ. *humayun* (και *-in*, *-in*) 'αμερικανικό ύφασμα, βατίστα'. Ο Meynard (Β 854) προσδιορίζει ότι πρόκειται για λευκό ύφασμα (περκάλι) για τουρμπάνια: «sorte de percale blanche qui sert à faire des turbans».

χουματζής, ο [xumadzis] (Πάγκ., Ξανθιν^A): «παιδί μικρόν περιττεούν, χρησιμεύον δια να χύνει τρόπον τινά μόνο τον χουμάν έξω από το μιτάτον» (Πάγκ.).

[< *χουμάς* + *-τζής* (< τουρκ. *-çi*) (Πάγκ.)] {Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευσης κατάλ. *-(α)ζής*.}

χουνέρι*, το [xunéři] (Πάγκ., Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ., Χουστ., Κασσ.): **1.** «Η επιτηδειότης: *Αυτός με το χουνέρι του κάνει τσι δουλειές του εύκολα.*» (Πάγκ.)· **2.** κακή συνήθεια, ιδιοτροπία· **3.** εξαπάτηση, πάθημα, εμπόδιο.

[< *hüner* 'επιτηδειότης' (Πάγκ.)] (هنر)

Χουνκιάρ ιμαμής, ο [hunɸár imamís]: «ο Ιμάμης (ιερέως) του Τεμένους Χουν-κιάρ», δηλ. της λατιν. μονής του Αγίου Φραγκίσκου, που είχε

μετατραπεί σε τζαμί στο όνομα του Σουλτάνου, αφού ήταν «η μεγαλοπρεστάτη πασών των εν τη πόλει» (καταστράφηκε στο σεισμό του 1856 - βρισκόταν στη θέση του σημερινού Αρχαιολογικού Μουσείου Ηρακλείου). Η λ. σε κρητ. κείμενο του 1786 (βλ. *Κανονικά πεσκέσια*, 61).

[< *Hünkâr imamî hünkâr* 'βασυλιάς, μονάρχης', από τα περσ. (Mehmet Yunus & Ξανθοουδίδης)] (خنکار)

χουντζούμι, βλ. **χουτζούμι**.

χουντούτι, το [xudúti] (Πάγκ.): η περιφέρεια, τα όρια ενός χωριού.

[< *hudut* 'σύνορον' (Πάγκ.)] (حدود: πληθ. του حد) { Αντίστροφος λεξιλογικός δανεισμός (Δημάση & Νιζάμ, 237-238): Στα τουρκ. υπάρχει για το 'σύνορο, όριο' και η λ. *sinir* (από το ελλ. *σίνωρο*), ως συνώνυμο του *hudut*. Κατά το *TDK* έχει και την ειδική σημ. «*komsu il, ilçe, köy veya kişilerin topraklarını birbirinden ayıran çizgi*» (απόδοση: γραμμή που διαχωρίζει γειτονικές επαρχίες, διοικητικές περιοχές, χωριά ή ατομικές ιδιοκτησίες).}

χουρμαδοκούλουρο, το [xurmadokúluɸo]: «Κοπάνιζαν χουρμάδες, προσθέτανε καρύδια, φτιάχνοντας έτσι κουραμπιέδες χουρμάδων, "χουρμαδοκούλουρα"» (βλ. *Κρήτη & Τουρκοκρητικοί*, 65).

[< *χουρμάς* + *κουλούρι* (Συντ.)]

χουρμάς*, ο [xurmás] (Παπ., Πάγκ., Ξεν.): ο καρπός της χουρμαδιάς (*Phoenix dactylifera*).

[< *hurma* (Παπ.)] (قورمه خورمه, خرمة, خورما) {βλ. σημείωση στο λ. *μουρμάς*.}

χουσαντιανά στιβάνια, τα [xusadjaná] (Τσιρ.): «ονομαστά γυναικεία άσπρα υποδήματα που προέρχονταν από την Έφεσο (Χουσάντασι) της Μ. Ασίας».

[< *Χουσάντασι* (Τσιρ.) / < *χουσαντ(ασ)ιανός (Συντ.)]

{Χουσάντασι < *Κουσάντασι* < *Kuşadası* (κατά λέξη: 'νησί πουλιών').}

χουσμέτι, βλ. **χισμέτι**.

χουσουντζίω [xusudízo]: σιωπά, κάνω ησυχία. Η λ. σε κρητ. δημοτ. τραγούδι για τη μάνα με τις τρεις θυγατέρες, που τις πήρε ο Χάρωντας μονοβραδής: *Η μια ποθαίνει το γιατί* (βλ. λ.) *κι η μάνα χουσουντζίει, / θαρρεί πως εκοιμήθηκε και πάλι θα ζυπνήσει* (Γ. Πάγκαλος, *Περί του γλωσσικού ιδιώματος της Κρήτης*, 7ος τόμος, *Τα Λαογραφικά*, Επιμέλεια έκδοσης: Κέντρον Ερεύνης Ελληνικής Λαογραφίας Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα 1983, σ. 151).

[< *hüst(üm)* του ρ. *hüsmek* (διαλεκτ. κατά το *TDK*)]

χουτζέρα, βλ. **χατζάρι**.

χουτζούμι, το [xudzúmi] (άλλη γραφή: *χουντζούμι*) (Παπ., Πάγκ., Πιτ., Κονδ., Ξανθιν., Κριτσ., Ιδομ^B.): **1.** έφοδος, επίθεση, επιδρομή· ΦΡ. *κάνω χουντζούμι*: επιτίθεμαι (Κονδ.)· **2.** αντίσταση, πείσμα, ιδιοτροπία.

[< *hūcum* (Παπ.)] (حوجوم)

{Το *hūcum* έχει διάφορες σημασίες, αλλά όλες σχετίζονται με την επίθεση (βλ. Χλωρός, Β 1961).}

χριμπάτσι, βλ. **κριμπάτσι**.

χρουτς, **χρούτσι ντου**, βλ. **οχρούτς**.

χόζι, βλ. **χίζι**.

χωρατατζής (επίθ. προσ.) [xoratadzis] (Τσιρ., Ροδ., Χουστ.): αυτός που λέει αστεία.

[< *χωρατό* (AKN)]

{Λημματογραφείται για την τουρκ. προέλευσης κατάλ. -(α)τζής. Υπάρχει και το τουρκ. *horataci* خوراته جي (Χλωρός, Α 756) < *horata* (διαλεκτ. κατά το TDK) < *χωρατά*.}

χωρατατζίδικος (επίθ.) [xoratadzidikos] (Ξανθιν^A.): αστεϊός: “χωρατατζίδικες κουβέντες”. ΕΠΙΡΡ. **χωρατατζίδικα**: με χωρατά, με αστείο τρόπο.

[< *χωρατατζής* (Ξανθιν.)]

(χ)ως **γκελντί**, βλ. **ός κελντί**.

(χ)ως **σε φαιγκελντί**, βλ. **ός κελντί**.

Ψ

ψιλό νερό, το [psiló neró] (Γαρ., Κριτσ., ΤσιρΒ. στο λ. *καρπουλιά*) : τα ούρα. (Κακόγουστη, δήθεν αστεία, μαντινάδα:) *Τση χήρας το ψιλό νερό στο χόμα κάνει λάκκο, / σκοτώνει όλα τα μι-αρά, ακόμη και το δάκο.* (Κι ακόμη χειρότερα:) *Τση χήρας το ψιλό νερό τον αρρωσάτη γαίνει, / περίττου να το πει κανείς 'πο τη μ-πηγή που βγαίνει.*

[πιθανόν μπφδ. < *küçük su* 'ούρα' (κ.λ. 'μικρό νερό') (Συντ.)]

{Χρησιμοποιείται συνήθως σε περιφράσεις: *χύνω (ή κάνω) ψιλό μου νερό*, πβ. τουρκ. *küçük su dökmek* (λέγεται και *küçük abdest dökmek*, βλ. *αμπέτσι*) – συμμετρικά υπάρχει και η έκφρ. *χοντρό νερό* 'κόπρανα' (πβ. *büyük su/abdest*). Και στην Κω βρίσκουμε: *ψιλόν νερό* 'η ούρηση', *κάμνω το ψιλό μ-μου* 'κατουρώ' (Μιχάλης Σκανδαλίδης, *Λεξικό των κωακών ιδιωμάτων*, Αθήνα 2006, σ. 831). Ο Πάγκαλος (Ε 584) ληματογραφεί τη φρ. *χύνω το ψιλό μου νερό ή το χοντρό μου νερό*, με το ερμήνευμα: «Επί το ευφημότερον αντί του ουρό και αποπατώ». Ακριβώς τις ίδιες εκφράσεις είχε καταγράψει ο Κορνής (*Άτακτα*, 4ος τόμος, Παρίσι 1832, σ. 349).

Υπάρχουν κι άλλες εκφράσεις με το 'νερό' κοινές στις δύο γλώσσες, π.χ.: *su gibi* / (ξέρω κάτι) *νεράκι* || *suymuca gitmek* / *πάω με τα νερά του* || *su içinde* / *μεσ' στο νερό* (επιφρ. φρ.) 'σίγουρα' (ΑΚΝ : για υπολογισμό που θεωρούμε απόλυτα ασφαλή).}

ψίτ(ι), βλ. **πχίτ**.

Ω

ω για ραμπή (επιφ. φρ) [ό zarabí] (Πιτ.: στην ανά-
πτυξη του λ. *μελαϊκές*) : ω Θεέ μου! Βλ. *γιαρα-*
μπής.
[< ω *garabbi* (Συντ.)]

ώρα καφαλί, βλ. καφαλί.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ι. ΠΗΓΕΣ

Α. ΛΕΞΙΚΑ ΤΟΥ ΚΡΗΤΙΚΟΥ ΙΔΙΩΜΑΤΟΣ

- Αποστ. = Γεώργιος Αποστολάκης, *Παλαιάνες Κρητικές Αθιβολές – Λεξικό (Λέξεις, φράσεις και μαντινάδες του κρητικού γλωσσικού ιδιώματος)*, χ. εκδ. [εκτύπωση: Τυποκρέτα], Ηράκλειο 2008.
- Γαρ. = Νίκος Γαρεφαλάκης, *Λεξικό ιδιοματισμών κρητικής διαλέκτου (Περιοχή Σητείας)*, Δήμος Σητείας, Σητεία 2002.
- Γερ. = Κανάκης Γερωνυμάκης, *Λαογραφικό σφακιανό λεξιλόγιο: συμπληρωμένο με σκίτσα*, Χανιά 1999.
- Δαρ. = Αλέκος Δαριβιανάκης, *Η ζωντανή κρητική διάλεκτος*, 1ος τόμος, *Λεξικό*, χ. εκδ. [εκτύπ.: Δετοράκης ΑΕΒΕ], Ηράκλειο 2009.
- Ιδομ. = Μαρίνος Ιδομενέως, *Κρητικό γλωσσάριο*, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, Ηράκλειο 2006. [Τα παραδείγματα χρήσης είναι μαντινάδες του συγγραφέα.]
- Ιδομ^β. = Μαρίνος Ιδομενέως, *Κρητικό γλωσσάριο*, 2ος τόμος, νέος συμπληρωματικός, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, Ηράκλειο 2013. [Τα παραδείγματα χρήσης είναι μαντινάδες του συγγραφέα.]
- Κασσ. = Μιχάλης Κασσωτάκης, *Το γλωσσικό ιδίωμα των κατοίκων του Οροπεδίου Λασιθίου: Σύνομη ιστορική αναφορά στη διαμόρφωσή του. Τα κύρια φωνολογικά, μορφολογικά και συντακτικά του χαρακτηριστικά. Ερμηνευτικό και ετυμολογικό λεξικό με σχετικά φραστικά παραδείγματα και ιστορικο-πολιτισμικά στοιχεία*, Εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2018. Έκδοση του Συνδέσμου Λασιθιωτών Ηρακλείου «Το Οροπέδιο» σε συνεργασία με την πνευματική εστία του Οροπεδίου Λασιθίου. Χορηγία της Περιφέρειας Κρήτης.
- Κονδ. = Ιωάννης Κονδυλάκης, *Κρητικόν λεξιλόγιον*, Επιμέλεια: Θ. Ε. Δετοράκης, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, Ηράκλειο 1990.
- Κριτσ. = Γιάννης Κριτσωτάκης, *Στειακό Λεξιλόγιο*, χ. εκδ. [εκτύπωση: Τυποκρέτα], Μαρωσιά Σητείας 2012. [Στις σ. 993-1010 υπάρχει παράρτημα με «παλαιότερες λέξεις αραβο/τουρκ. ή ενετικών χρόνων, που έχουν καταργηθεί» (όπως διευκρινίζεται στη σελ. 11). Η παραπομπή στο Παράρτημα γίνεται με τη συντομογραφία: Κριτσ^α.]
- Κριτσ^β. = Γιάννης Κριτσωτάκης, *Στειακό Λεξιλόγιο*, 3η έκδοση: τροποποιημένη, βελτιωμένη, εμπλουτισμένη, χ. εκδ. [εκτύπωση: Αλφάβητο], Μαρωσιά Σητείας 2018. [Στις σ. 1137-1162 υπάρχει «Παράρτημα με λέξεις στην ελληνική ή σε ξένη γλώσσα, που έχουν καταργηθεί». Η παραπομπή στο Παράρτημα γίνεται με τη συντομογραφία: Κριτσ^β.]
- Ξανθιν. = Αντώνιος Ξανθινάκης, *Λεξικό ερμηνευτικό και ετυμολογικό του δυτικοκρητικού γλωσσικού ιδιώματος*, Πρόλογος–Επιμέλεια: Χριστόφορος Χαραλαμπίδης, 2η έκδοση, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2001.
- Ξανθιν^α. = Αντώνιος Ξανθινάκης, *Λεξικό ερμηνευτικό και ετυμολογικό του δυτικοκρητικού γλωσσικού ιδιώματος*, 4η έκδοση, Αναθεωρημένη και επανυζητημένη με 1500 νέα λήμματα, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2009.
- Ξεν. = Ειρήνη Ξενάκη-Ροβίθη, *Λεξικό ερμηνευτικό και ετυμολογικό του γλωσσικού ιδιώματος του Νομού Ηρακλείου*, Μύστις, Ηράκλειο 2019.
- Πάγκ. = Γεώργιος Πάγκαλος, *Περί του γλωσσικού ιδιώματος της Κρήτης*, 2η έκδοση, Ακαδημία Αθηνών – Κέντρο Ερεύνης των Νεοελληνικών Διαλέκτων και Ιδιωμάτων, τόμοι: 2ος (Α-Γ) 1994, 3ος (Δ-Α) 1997, 4ος (Μ-Ρ) 1999, 5ος (Σ-Ω) 2002 (Επιμέλεια έκδοσης: Ελευθερία Γιακουμάκη).

Παπ. = Ίδομενούς Παπαρηγοράκης, *Συλλογή ξενολόγων λέξεων της ομιλουμένης εν Κρήτη*, Εκ του Τυπογραφείου Κανάκη Φραγκιαδάκη, Χανιά 1952, σ. 75-131: [Λέξεις] *Τουρκικά (μετά αραβικών και περσικών)* [Β' Βραβείο¹ Γλωσσικής Εταιρείας Αθηνών (1951)].²

1. Σκεπτικό της βράβευσης: περιόδ. *Αθηνά*, 55 (1951), 357-360.
2. Στο πεδίο της μελέτης των τουρκικών δανείων σε ιδίωμα ή διάλεκτο της ελληνικής υπήρχαν ήδη οι εργασίες του Louis Ronzevalle ("Les emprunts turcs dans le grec vulgaire de Roumélie et spécialement d'Adrianople", *Journal Asiatique*, 18 (1911), 69-106, 257-336, 405-462) και του R. M. Dawkins (*Modern greek in Asia Minor*, Cambridge 1916 – στις σ. 664-688 κατάλογος με τα τουρκικά δάνεια). Για το κρητικό κείμενα υπήρχαν τα εξής: Ι. Γ. Καλαϊσάκης, "Φιλολογικά πάρεργα (Ερμηνεία τουρκικών λέξεων)", *Κρητικά Αστήρ*, 2 (1907-8), 230, 246 & 3 (1908-9), 399· Ανώνυμος, "Σημασία και παραγωγή των παρ' ημίν οθωμανικών λέξεων, *Ραδάμανθος*, 1 (1916), τεύχη 4-15. Μετά την εργασία του Παπαρηγοράκη ακολούθησαν: Δημήτρης Σαλαμαγκάς, "Τουρκο-περσο-αραβικές λέξεις στο γιναντικό ιδίωμα", *Ηπειρωτική Ἔστια*, σε πολλές συνέχειες στους τόμους 10 (1961), 11 (1962), 12 (1963)· Ch. Symeonidis, "Laulehre der türkischen Lehnwörter im neugriechischen Dialekt des Pontos", *Αρχαίον Πόντου*, 31 (1971-72), 19-234 (διδακτορική διατριβή του Χαράλαμπου Συμεωνίδη για τη φωνητική των τουρκικών δανείων στα ποντιακά): του ίδιου: "Ποντιακά έτυμα ανατολικής προέλευσης", *Αρχαίον Πόντου*, 32 (1973-74), 311-336 και 33 (1975-76), 243-276· Βασίλης Κ. Αναστασιάδης, "Τουρκικές λέξεις στο φαρασιώτικο ιδίωμα", *Δελτίον Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 2 (1980), 33-120· του ίδιου: "Η επίδραση της τουρκικής γλώσσας στο λεξιλόγιο του Γρεβενιώτικου γλωσσικού ιδιώματος", *Ελλμειακά* 56 (Ιούν. 2006), 69-90, 57 (Δεκ. 2006), 187-216· Παναγιώτης Κυρανούδης, *Φωνητική των τουρκικών δανείων του ιδιώματος Σουφλίου*, Μεταπτυχιακή εργασία, ΑΠΘ, 1995· Δημήτριος Χρ. Στάμος, *Τουρκικές λέξεις στην Πραμάντα*. Επιλογή, Σύλλογος Πραμαντιωτών Ιωαννίνων, Ιωάννινα 2007. Για τα τουρκικά δάνεια στα ελληνικά της Κύπρου: Μενέλαος Χριστοδοπούλου, "Η κυπριακή διάλεκτος επί Τουρκοκρατίας", στο: *Πρακτικά Συμποσίου Κυπριακής Ιστορίας* (Λευκωσία, 2-3 Μαΐου 1983), Ιωάννινα 1984, 141-151· Κ. Λεοντίου, "Η επίδραση της τουρκικής γλώσσας στην ελληνική διάλεκτο της Κύπρου", στο: *2ο Διεθνές Κυπριολογικό Συνέδριο* (1982), 3ος τόμος, Εταιρεία Κυπριακών Σπουδών, Λευκωσία 1987, 315-321· Pavlos Pavlou, "The semantic adaptation of Turkish loan-words in the Greek Cypriot dialect", στο: I. Philippaki-Warbuton, K. Nicolaidis, M. Sifianou (επιμ.), *Themes in Greek Linguistics: Papers from the 1st International Conference on Greek Linguistics* (Σεπτ. 1993), Benjamins, Άμστερνταμ 1994, 443-448]· Κων. Γιαγκουλλής, *Οι τουρκικές λέξεις της Κυπριακής διαλέκτου*, Λευκωσία 2003 (βελτιωμένη έκδοση του: *Ετυμολογικό λεξικό της κυπριακής διαλέκτου*, 1ος τόμος: *Οι τουρκικές λέξεις*, Λεκωσία 1988). [Όλων αυτών είχα προηγηθεί εργασίες για τα ξένα (μεταξύ αυτών και τα τουρκικά) δάνεια της κυπριακής ελληνικής, όπως: Κυριάκος Χατζηιοάννου, *Περί των εν τη μεσαιωνική και νεότερα Κυπριακή ξένων γλωσσικών στοιχείων*, Αθήνα 1936· Π. Ξιούτας, "Ξένα λέξεις στη γλώσσα μας", *Κυπριακά Σπουδαί*, 1 (1937), 133-174· Κων. Μυριανθόπουλος, "Ξενικά λέξεις εν Κύπρω", *Κυπριακά Σπουδαί*, 12 (1949), 113-121.] Για τουρκισμούς σε παλαιότερες κυπριακές πηγές: Matthias Kappler, "Turzismen in griechisch-zypriotischen Quellen, aus osmanischer Zeit (17.-19. Jahrhundert)", στο: E. Siemienieć-Golaś & M. Pomorska (επιμ.), *Studia Turcologica Cracoviensis*, 10 (2005) [= *Turks and Non-Turks. Studies on History of Linguistic and Cultural Contacts - Festschrift for Stanislaw Stachowski*], 137-158. Μια άλλη κατηγορία εργασιών είναι οι μελέτες που ένα μέρος τους είναι αφιερωμένο στην επίδραση της τουρκικής γλώσσας σε κάποιο ιδίωμα της ελληνικής, π.χ.: Κώστας Δ. Ντίνας, *Το γλωσσικό ιδίωμα της Κοζάνης*, 2 τόμοι, Ινστιτούτο Βιβλίου και Ανάγνωσης Κοζάνης, Κοζάνη 2005 [Στον 1ο τόμο, στις σ. 202-206, συνοπτικός κατάλογος με τις τουρκικές προέλευσης λέξεις του ιδιώματος. Κανονική ληματογράφηση στον 2ο τόμο: "Γλωσσάριο του ιδιώματος Κοζάνης"] (και οι δύο τόμοι διαθέσιμοι στο Διαδίκτυο: http://www.nured.uowm.gr/dinas/To_glossiko_idioma_ies_Kozanes.html)· Ευανθία Δουγά-Παπαδοπούλου – Χρήστος Τζιζής, *Το γλωσσικό ιδίωμα της ορεινής Πιερίας, Λεξιλόγιο – Παραγωγικό*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσ/νίκη 2006 [Στις σ. 69-88 οι τουρκικές προέλευσης λέξεις του ιδιώματος, σύμφωνα με τη γραμματική τους κατηγορία. Κανονική ληματογράφηση στο "Λεξικό", στις σ. 149-610] (διαθέσιμο στο Διαδίκτυο: http://media.ems.gr/ekdoseis/makedonika_bibliothiki/ekd_makb_douga_tzi_tzilis_98.pdf)· Ελένη Παπαδοπούλου, *Το γλωσσικό ιδίωμα της Τριγλίας Βιθονίας*, Διδακτ. διατρ., Πανεπ. Ιωαννίνων, Αθήνα 2010 [Στις σ. 227-239: Δάνεια τουρκικής προέλευσης]· Παύλος Αλμανούδης, *Το ιδίωμα της Βόρειας Θράκης: Το Μικρό και το Μεγάλο Μοναστήρι Α. Ρωμυλίας*, Διδακτ. διατρ., Πανεπ. Ιωαννίνων, Ιωάννινα 2009 [Στις σ. 86-90: Οι επιδράσεις της τουρκικής] (και οι δύο διατριβές διαθέσιμες στο: <http://thesis.ekt.gr/>)· Διονυσία Κυπριώτου – Αναστασία Ποδημάτα, "Τουρκικές λέξεις στο κεφαλονίτικο λεξιλόγιο (Από το χειρόγραφο του Ευάγγελου Τσιμαράτου)", στο: "Το κεφαλονίτικο γλωσσικό ιδίωμα", *Πρακτικά επιστημονικού συμποσίου: Αργοστόλι, 13 Οκτωβρίου 2007*, Επιμ.: Πέτρος Πετράτος, Σύνδεσμος Φιλολόγων Κεφαλονιάς-Ιθάκης, Αργοστόλι 2012. Τρίτη κατηγορία αποτελούν οι λεξικογραφικές εργασίες για κάποιο ιδίωμα στις οποίες οι λέξεις τουρκικής προέλευσης έχουν ληματογραφηθεί κανονικά μαζί με όλες τις άλλες. Πέντε τον τελευταίον χρόνων: Ξενοφών Τζαβάρας, *Λεξικό του Ιμβριακού ιδιώματος, ερμηνευτικό-ετυμολογικό*, Σύλλογος Ιμβρι-

- Περ. = Αησιίλου Περιστεράκης, *Σρακιανά: τοπωνύμια, γλωσσάρι, μαντινάδες, παροιμίες, ανιγήματα*, Βασιλόπουλος, Αθήνα 1991.
- Πιτ. = Μανώλης Πιτωκάκης, *Το γλωσσικό ιδίωμα της Ανατολικής Κρήτης*, τόμοι: 1ος (Α-Λ) & 2ος (Μ-Ω) [με ενιαία σελιδαρίθμηση], Έκδοση Πολιτιστικής και Λαογραφικής Εταιρείας Απάνω Μεραμπέλου – Νεάπολις Κρήτης, Αθήνα [1983].
- Ροδ. = Θεόδωρος Ιωάν. Ροδάκης, *Το κρητικό λαολόγιο. Οι άλλη ακατεχιά (Όχι άλλη άγνοια)*, χ. εκδ., χ. τ. [Ηράκλειο], χ. χ. [πιθανόν 2005].
- Τσιρ^Α. = Αντώνης Τσιριγωτάκης, *Κρητών διάλεκτος. Κρητόφωνο λεξικό*, χ. εκδ. [εκτύπωση: Iraklion Offset], Πύργος Μονοφατισίου 2001.
- Τσιρ. = Αντώνης Τσιριγωτάκης, *Θησαυρός της κρητικής διαλέκτου*, χ. εκδ. [εκτύπωση: Iraklion Offset], Ηράκλειο 2008.
- Τσιρ^Β. = Αντώνης Τσιριγωτάκης, *Κρητών Διάλεκτος. Το γνήσιο ιδιωματικό λεξικό*, 2η έκδοση (επαυξημένη), χ. εκδ. [εκτύπωση: Τυποκρέτα], Ηράκλειο 2019.
{Είναι βελτιωμένη έκδοση των προηγουμένων λεξικογραφικών εργασιών του Τσιριγωτάκη: *Κρητών διάλεκτος* (2001) και *Θησαυρός της κρητικής διαλέκτου* (2008).}
- Χουστ. = Γιώργος Χουστουλάκης, *ΚρητικόΛεξικό*. Στο Διαδίκτυο: cretanlexico.gr (τελευταία επίσκεψη: 16-2-2020).³

Στα παραπάνω λεξικογραφικά έργα ας προστεθούν δύο κατάλογοι του Hakki Bilgehan⁴ με τουρκογενείς λέξεις στα ελληνικά των Τουρκοκρητικών.

-
- ων, Αθήνα 2011 [Βραβείο Κέντρου Ερευνής Νεοελληνικών Διαλέκτων και Ιδιωμάτων της Ακαδημίας Αθηνών (2010)]· Alex Baltazzi – George Galdies – George Poulimenos, *A lexicon of Smyrneika – Izmir Rumcası sözlüğü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Κων/πολη 2012 [ερμηνευτικό και ετυμολογικό· δίδονται οι αντιστοιχες λέξεις της κοινής νεοελληνικής και της τουρκικής]: Νίκος Α. Πασχαλούδης, *Τα Τερπινώτικα και τα Νιγηρινά: Ένα γλωσσικό ιδίωμα της Βισαλτίας Σερρών* (1η έκδοση, Αθήνα 2000), 2η έκδοση ηλεκτρονική, Σέρρες 2013 (διαθέσιμη στο Διαδίκτυο: <http://www.nikospaschaloudis.gr/sitehtml/e-biblia.htm>)· Μιχάλης Σκανδαλίδης, με τη συνεργασία των: Κυρ. Χατζηδάκη, Γ. Χατζηθεοδώρου, Ιω. Χειλά, *Λεξικό του ιδιώματος της Καλύμνου, Βασισμένο στη συλλογή γλωσσικής ύλης του Παντελή Ηλ. Καμπούρη*, Αναγνωστήριο Καλύμνου «Αι Μούσαι», 2013· Νίκος Ζαχαριάδης, *Λεξικό του κωνσταντινουπολίτικου γλωσσικού ιδιώματος*, Γαβριηλίδης, Αθήνα 2014.
3. Προβληματίστηκα αν θα έπρεπε να συμπεριλάβω εδώ τη μελέτη του Νικόλαου Κοντοσόπουλου “Το γλωσσικόν ιδίωμα της Αλικαρνασσοῦ Μ. Ασίας (μελέτη και λεξιλόγιον)”, *Αθηνά*, 62 (1958), 248-319, η οποία έγινε με βάση κατά κύριο λόγο το γλωσσικό και λαογραφικό υλικό που συνέλεξε ο συγγραφέας το 1957 από κατοίκους της κοινότητας Νέας Αλικαρνασσοῦ Ηρακλείου Κρήτης, που είχαν έρθει πρόσφυγες από την Αλικαρνασσοῦ της Μικράς Ασίας πριν σαράντα περίπου χρόνια (1913 και 1916). Γλωσσικῶς διατηροῦσαν (οι παλαιότεροι) αρκετά την παλαιά προφορά τους, αλλά χρησιμοποιοῦσαν λεξιλόγιο «ανάμεικτον από λέξεις του πατρίου ιδιώματος, Κρητικῶς, Δωδεκανησιακῶς και κοινῶς Νεοελληνικῶς» (σ. 252), ἐνῶ οι νεότεροι, «οἱ γεννηθέντες ἐν Κρήτῃ και καυχόμενοι ὅτι εἶναι Κρήτες», μιλοῦσαν περισσότερο με κρητική προφορά. Ζῶντας ἐδῶ και τριάντα χρόνια στην Νέα Αλικαρνασσῶν, δε θα δισταζα να χαρακτηρίσω τους σημερινούς κατοίκους της ὡς Κρητικῶς και ἀπὸ γλωσσικῆ ἀποψη. Αλλά προτίμησα τελικά να μη συμπεριλάβω στον παρόντα κατάλογο τις λέξεις τουρκικῆς προέλευσης που περιέχονται στο *Λεξιλόγιον* των γονέων ἢ των παπῶδων τους (σ. 270-313 της παραπάνω μελέτης), αν και οι περισσότερες εἶναι στοιχεία και του κρητικῶς ιδιώματος, ἐπειδὴ στις ὑπόλοιπες περιλαμβάνονται ἀρκετές που δεν τις συναντοῦμε στα κρητικῶς λεξικά. Παραπέμω ὅμως σ’ αὐτὴν τη μελέτη σε ὀρισμένες περιπτώσεις, για να γίνει σαφέστερο ἢ πληρέστερο ἐνα λήμμα του καταλόγου μου (π.χ. *σαπαράι, σεργί*).
 4. Ο Hakki Bilgehan (βλ. σχετικῶς ἄρθρο στην ἐφημ. *Πατρίς* (Ηρακλείου), φ. της 17-1-2012, με τίτλο “Ο Τουρκοκρητικῶς που μετέφρασε τον *Ερωτόκριτο*”) γεννήθηκε το 1926 στη Σμύρνη ἀπὸ γονεῶν Τουρκοκρητικῶς, που πήγαν ἐκεῖ με την Ανταλλαγὴ των Πληθυσμῶν. Μητρικὴ του γλώσσα το κρητικῶς ἰδίωμα, ὅπως το μιλοῦσαν οι Τουρκο-κρητικῶς στις ἀρχές του 20οῦ αἰῶνα. Τουρκικῶς ἔμαθε στο σχολεῖο. Εἶναι Ὁμότιμος Καθηγητῆς Μικροβιολογίας – χημῆς πρῶτανος του Πανεπιστημίου Σμύρνης (Ege Üniversitesi). Η συγγραφικὴ του ἐνασχόληση με την Κρήτη περιλαμβάνει ἐπίσης μετάφραση του *Ερωτοκρίτου* στα τουρκικά (*Erotokritos: Bir Girit Destanı*, ἐκδοση του Lozan Mübadilleri Vakfı, Κων/πολη 2012).
- Τα βιβλία του Καθηγητῆ Bilgehan ἔφτασαν στα χέρια μου ὅταν εἶχα ἤδη ολοκληρώσει την εργασία μου για την πρώτη της ἐκδοση. Για την παρούσα ἐκδοση λημματογραφήθηκαν λέξεις των καταλόγων του οι ὁποιες δεν υπάρχουν στα λεξικά του κρητικῶς ιδιώματος. Σημειώνονται με την ἐνδειξη: (Τουρκοκρητ.). Πιθανόν κάποιες ἀπὸ αυτές να προστέθηκαν στο λεξιλόγιο των Τουρκοκρητικῶν μετὰ την Ανταλλαγὴ των Πληθυσμῶν (1923) και την εγκατάστασή τους στην Τουρκία.

- Bilgehan¹ = “Girit diline girmiş olan Türkçe sözcükler” [= τουρκικές λέξεις που μπήκαν στην κρητική γλώσσα], στο: Hakki Bilgehan, *Girit. Her yönü ile*, Bariş Yayınları, İzmir 2011, σ. 33-50.
- Bilgehan² = “Türkçemizden Girit diline girmiş olan sözcükler” [= λέξεις που μπήκαν στην κρητική γλώσσα από τα τουρκικά μας], στο: *Giritlice-Türkçe deyimsel Sözlük* [μεταγραφή στο τουρκικό αλφάβητο και μετάφραση στα τουρκικά από τον Hakki Bilgehan τού: Νίκος Θ. Γαρεφαλάκης, *Λεξικό ιδιωματισμών κρητικής διαλέκτου (περιοχής Σητείας)*], Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 2012, σ. 621-638.

B. ΚΕΙΜΕΝΑ

της περιόδου της Τουρκοκρατίας

(αποδελτιώθηκαν ως προς τις λέξεις τουρκικής προέλευσης)

(α) Δημοσιευμένα, β) Αδημοσίευτα, γ) Μεταφράσεις τουρκικών εγγράφων]

α) Δημοσιευμένα

Παρατίθενται με βάση το επίθετο του συγγραφέα/επιμελητή/μελετητή· τα ανώνυμα, με βάση το αρχικό του τίτλου τους. Σε μερικά υπάρχει η συντομογραφία με την οποία αναφέρονται στο σώμα της εργασίας.

1. Ι. Σ. Αλεξιάκης, “Το τραγούδι του Αρκαλοχωρίτη”, *Επετηρίς Εταιρείας Κρητικών Σπουδών*, 3 (1940), 412-416.
2. Ι. Σ. Αλεξιάκης, “Ο Τσούλης και το τραγούδι του”, *Κρητικά Χρονικά*, 2 (1948), 167-179.
[Ψηφιοποιημένο: online.cretica-chronica.gr]
3. Λευτέρης Αλεξίου, “Ριμάδα για τη θρόνιαση της μητρόπολης του Αγίου Μηνά”, *Κρητικά Χρονικά*, 10 (1956), 101-133.
[Ψηφιοποιημένο: online.cretica-chronica.gr]
Πρόκειται για στιχούργημα γραμμένο τον Μάιο του 1895 από τον Νικολή Ι. Μαρκάκη από το Χουδέτσι.
4. Αλεξίου & Αποσκήτη = Μαρίνου Τζάνε Μπουνιαλή, *Ο Κρητικός Πόλεμος (1645-1669)*, Επιμέλεια: Στυλιανός Αλεξίου & Μάρθα Αποσκήτη, Στιγμή, Αθήνα 1995.
5. Βαρδίδης = Εμμ. Βαρδίδης, *Κρητικάί ρίμαι*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1888.
[Ψηφιοποιημένο: anemi.lib.uoc.gr]
6. Βενέρης = Τομόθεος Βενέρης, “Ποίημα Παύλου Πρεσβυτέρου περί του εν Ηρακλείω Ι. Ναού του Αγίου Μηνά”, *Χριστιανική Κρήτη*, 1/3 (1912), 379-434.
[Ψηφιοποιημένο: digital.lib.auth.gr]
7. Βουρδουμπάκης = Ανδρέας Βουρδουμπάκης, “Κρητικά έγγραφα εκ της Ενετοκρατίας και Τουρκοκρατίας”, *Χριστιανική Κρήτη*, 2/1 (1913), 339-424.
[Ψηφιοποιημένο: digital.lib.auth.gr]
8. Γερμανός Γεωργιάδης, ιερομόναχος Χρυσοπηγιώτης Κρης, *Κρητική Μούσα, ήτοι σίχοι διδακτικοί και ιστορικοί του 19ου αιώνας αδόμενοι κατά το ύφος του Ερωτοκρίτου εις γλώσσαν πεζήν επί τη απελευθερώσει της αιματοβαφούς Κρήτης από του Τουρκικού ζυγού κατά το 1898*, Χάλκη 1898 (Εν Αθήναις, Τυπογραφείον & Βιβλιοπωλείον Ι. Νικολαΐδου, 1899).
[Ψηφιοποιημένο: anemi.lib.uoc.gr]
9. Γιάνναρης = Αντώνιος Γιάνναρης, *Άσματα κρητικά μετά διστίχων και παροιμιών*, Λειψία 1876, φωτομηχανική επανέκδοση, “Φίλοι της Βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Κρήτης”, Ηράκλειο 2005.
10. Dedes = Yorgos Dedes, “Blame it on the Turko-Romnioi (Turkish Rums). A Muslim Cretan song on the abolition of the Janissaries”, στο: Evangelia Balta & Mehmet Ölmez (επιμ.),

Between Religion and Language: Turkish-Speaking Christians, Jews and Greek-Speaking Muslims and Catholics in the Ottoman Empire, Κων/πολη, 2011, σ. 321-376.
[Ψηφιοποιημένο: https://eprints.soas.ac.uk/13304/3/TDAD_48_Ayribasim Yorgos-1.pdf]

11. Δετοράκης 1975 = Θεοχ. Δετοράκης, “Στεφάνου Ξανθουδίδου ανέκδοτος συλλογή παροιμιών”, *Κρητολογία*, 1 (Ιουλ.-Δεκ. 1975), 91-165.
12. Θεοχάρης Δετοράκης, “Γεωργίου Νικολετάκη, Χρονικά Σημειώματα”, *Κρητολογία*, 5 (1977), 113-138. Αναδημοσίευση στο: Θεοχάρης Δετοράκης, *Νεοκρητικά Μελετήματα 1971-2005*, Τόμος Α΄ Ιστορικά - Προσωπογραφικά, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, Ηράκλειο 2005, 42-69.
13. Μιχαήλ Γ. Διαλυνάς, *Ποιήματα*, τόμος Α΄, Ηράκλειο 1909
[Ψηφιοποιημένο: anemi.lib.uoc.gr]
14. Μιχαήλ Γ. Διαλυνάς, *Η Κριτσωτοπούλα*, Ηράκλειο 1912.
[Ψηφιοποιημένο: anemi.lib.uoc.gr]
15. Μιχαήλ Γ. Διαλυνάς (Διαλυνομιχάλης), “Η γυναίκα και ο διάβολος”, *Δρῆρος*, 2 (1938), 466-467 & 499-501.
16. Εμμ. Δουλγεράκης, “Το κρητικόν δημῶδες ἄσμα της Σουσάννας”, *Κρητικά Χρονικά*, 9 (1955), 334-376.
[Ψηφιοποιημένο: online.cretica-chronica.gr]
17. *Εκλογικός Κατάλογος Δήμου Ηρακλείου* του έτους 1906 (Ιστορικό Αρχείο Κρήτης, φωτοτυπημένο αντίγραφο στη Βικελαία).
18. *Ημερολόγιο Κοζύρη* = Μενέλαος Παρλαμάς, “Το ημερολόγιο του Κωνσταντίνου Κοζύρη από την Κριτσά”, *Κρητικά Χρονικά*, 1 (1947), 173-200, 333-376 και 581-613.
[Ψηφιοποιημένο: online.cretica-chronica.gr]
Αναδημοσίευση στο: Μενέλαος Παρλαμάς, *Ανάλεκτα*, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, Ηράκλειο 1988, σ. 108-212.
Πρόκειται για «προσωπικό ημερολόγιο των χρόνων 1831-1845» του Κων. Κοζύρη (1776-1853) από την Κριτσά Μεραμβέλλου.
Ο Παρλαμάς σημειώνει (σ. 178) ότι την ερμηνεία των τουρκικών λέξεων που υπάρχουν στο ημερολόγιο την οφείλει στον Νίκο Σταυρινίδη, «τον φιλόπονο και πολυμαθή ερευνητή της Κρητικής Ιστορίας». Αυτή η ερμηνεία με βοήθησε να εντοπίσω το τουρκικό έτος. Γι’ αυτό στο ερμηνευτικό μέρος των σχετικών λημμάτων υπάρχει η ένδειξη: (Σταυρινίδης).
19. Αντωνούσα Ι. Καμπουροπούλα, *Ποιήματα τραγικά εμπεριέχοντα διάφορους πολέμους της Κρήτης επί της Ελληνικής Επανάστασεως*, Ερμούπολη 1840.
[Ψηφιοποιημένο: digital.lib.auth.gr]
20. *Κανονικά πεσκέσια* = Στέφανος Ξανθουδίδης, “Κανονικά πεσκέσια Μητροπολίτου Κρήτης”, *Χριστιανική Κρήτη*, 2/1 (1913), 59-108.
[Ψηφιοποιημένο: digital.lib.auth.gr]
Πρόκειται για κατάλογο με τα δώρα (πεσκέσια) που έδωσε κατά το έθιμο ο Μητροπολίτης Κρήτης Μάξιμος το 1786 κατά την άφιξη του στην Κρήτη στους πολιτικούς, στρατιωτικούς και θρησκευτικούς άρχοντες, Μουσουλμάνους και Χριστιανούς, καθώς και σε άλλους πρύχοντες της πρωτεύουσας (Μεγάλου Κάστρου) – επίσης και για δώρα που έλαβε από μονές.
Για τις τουρκογενείς λέξεις του κειμένου ο Ξανθουδίδης σημειώνει (σ. 94) : «Ερμηνεύονται προς τούτοις και αι πολυάριθμοι Τουρκικαί λέξεις προσώπων και πραγμάτων. Την ερμηνείαν τούτων οφείλω εις την καλωσύνην του συμπολίτου Οθωμανού λογίου Μεχμέτ Γιουνιούς εφέντη, ο οποίος παρακληθείς υπ’ εμού μετά πολλής προθυμίας και ευγενείας εξεπόνησε την ερμηνείαν εκάστης Τουρκικής λέξεως σημειώσας μοι την αρχήν και την σημασίαν αυτής». Για τον λόγο αυτό βάζω την ένδειξη: (Mehmet Yunus & Ξανθουδίδης) στο ετυμολογικό μέρος αυτών των λέξεων.
21. *Κάτοπρον* = *Συλλογή κρητικών επιστολών εις την εγχώριον διάλεκτον ή το Κάτοπρον του*

- δημοσίου των Χριστιανών της Κρήτης φρονήματος από του έτους 1868-1878. Συλλεγείσα και εκδοθείσα υπό **. Εν Αθήναις, εκ του Τυπογραφείου των Συζητήσεων, 1878.
[Ψηφιοποιημένο: anemi.lib.uoc.gr]
22. Εμμανουήλ Κουτσαντωνάκης, “Το τραγούδι του Μεμέτακα ή (Μ)ουστατσελεπάκη”, *Αμάθεια*, 6/24-25 (1975), 194-208, & 7/26 (1976), 49-60.
 23. *Κρήτη & Τουρκοκρητικοί* = Ίδρυμα Ανταλλαγέντων Λωζάνης – Κέντρο Μικρασιατικών και Ποντιακών Μελετών, *Κρήτη και Τουρκοκρητικοί: Η ομορφιά της μνήμης. Μαντινάδες, Παροιμίες, Ιδιωματισμοί, Γλωσσοδέτες...* Εισαγωγή-επιμέλεια: Μουφινιντέ Πεκίν, Μτφ. Θανάσης Τρίμπης, Εκδ. Έρειασμα, Χανιά 2014.
 24. *Κρητικοπούλα* = Χατζη-Μιχάλης Γιάνναρης, *Η Κρητικοπούλα, ήτοι Αγώνες και πάθη της Κρήτης του 1866*, Αθήνα 1894. [Γράφτηκε το 1874]
[Ψηφιοποιημένο: anemi.lib.uoc.gr]
Επανεκδοση από το Ιστορικό Αρχείο Κρήτης και το Ναυτικό Μουσείο Κρήτης: εισαγωγή-επιμέλεια: Κων/νος Φουρναράκης, Χανιά 2013.
 25. *Κρητικός κώδιξ* = *Κρητικός κώδιξ περιέχων τα από του έτους 1868 μέχρι σήμερα χορηγηθέντα εις την Κρήτην προνόμια* [sic] *μετά των σχετικών Αυτοκρατορικών Φιρμανίων, άπασαν την εν ισχύ Κρητικήν νομοθεσίαν, Διατάγματα τινά της Γενικής Διοικήσεως και Εγκυκλίουσ αυτής τε και της Εισαγγελίας των Εφετών*, Τεύχος Α'. Εν Χανίοις: Εκ του Τυπογραφείου της Γενικής Διοικήσεως Κρήτης, 1893 (Έκδοσις δευτέρα). [Με τα ίδια στοιχεία το Τεύχος Β'.]
[Ψηφιοποιημένο: anemi.lib.uoc.gr]
 26. Εμμ. Κριαράς, “Ληλασία της Παροικίας της Πάρου (Κρητικών ποίημα του 17ου αιώνας)”, *Αθηνά*, 48 (1938), 119-162.
[Ανάτυπο ψηφιοποιημένο:
http://www.greek-language.gr/greekLang/medieval_greek/em_kriaras/scan_ned_new/index.html?id=70]
 27. Κριάρης = Αριστ. Κριάρης, *Πλήρης συλλογή κρητικών δημοδών ασμάτων*, 2η έκδοση, Αθήνα 1920.
[Ψηφιοποιημένο: anemi.lib.uoc.gr]
 28. Ιωάννης Κωνσταντινίδης, *Η εκστρατεία του Ομέρ πασά κατά του Λασιθίου. Ποίημα*, Ερμούπολη 1868.
[Ψηφιοποιημένο: digital.lib.auth.gr]
 29. Λιουδάκι = Μαρία Λιουδάκι, *Μαντινάδες*, 2η έκδοση, Γνώσεις, Αθήνα 1971.
 30. Αναγνώστης Ντούνης, *Οι Αγώνες της Κρήτης. Ποιήματα εκδιδόμενα υπό Κωνστ. Δουνάκη*, Χανιά 1910.
[Ψηφιοποιημένο: anemi.lib.uoc.gr]
 31. Ν. Ι. Παπαδάκις, “Πολιτική σάτιρα εν Κρήτη”, *Κρητικά Μελέται*, 1 (1933), 123-139. Περιέχει το: *Τση Κρήτης ο Οργανισμός του Ντοβλετιού ο στολισμός*. Ανώνυμη κρητική σάτιρα που τυπώθηκε στη Σύρο το 1875.
[Ψηφιοποιημένο: anemi.lib.uoc.gr]
 32. Παπαδογιαννάκης = Νικόλαος Ε. Παπαδογιαννάκης (έκδοση, εισαγωγή, σημειώσεις), *Κρητικόν Ιατροσόφιον του 19ου αιώνα*, Ιστορική & Λαογραφική Εταιρεία Ρεθύμνης, Ρέθυμνο 2001. [χειρόγραφο του 1826]
 33. Μενέλαος Παρλαμάς, “Ανέκδοτα έγγραφα εκ Σφακίων (1799-1832)”, *Κρητικά Χρονικά*, 7 (1953), 235-257.
[Ψηφιοποιημένο: online.cretica-chronica.gr]
Αναδημοσίευση στο: Μενέλαος Παρλαμάς, *Ανάλεκτα*, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, Ηράκλειο 1988, σ. 17-37.
 34. *Σάτιρα τοιχοκολληθείσα εν ταις οδοίς της πόλεως Χανίων επί τη μελετωμένη αναχωρήσει εκ της νήσου του Μ. Βεζύρου Ααλή πασά*. Δημοσιεύτηκε στην εφημ. *Αιών* (Αθήνα), φ. αρ.

- 2320, 15 Φεβρ. 1868.
[Ψηφιοποιημένο:
https://srv-web1.parliament.gr/display_doc.asp?item=42968&seg=52882]
35. Νικόλαος Σταυρινίδης, “Συμβολή εις την ιστορίαν των Σφακίων (1615-1770)”, *Κρητικά Χρονικά*, 9 (1955), 213-333.
 36. Νικόλαος Σταυρινίδης, “Το τραγούδι του Μαζλούμ Αγά ή Μπαλουξή”, *Αμάλθεια*, 2/5 (1971), 51-63.
 37. Νικόλαος Σταυρινίδης, “Ο θάνατος του Κερέμ Μπέη στη λαϊκή μούσα”, *Αμάλθεια*, 4/16-17 (1973), 281-289.
 38. Φανουράκης = Ευμένιος Φανουράκης, “Ανέκδοτα εκκλησιαστικά έγγραφα των χρόνων της Τουρκοκρατίας αποκείμενα εν τῷ Μουσείῳ Ηρακλείου. Β’ Έγγραφα της εκκλησίας Κρήτης προς το Πατριαρχεῖον”, *Κρητικά Χρονικά*, 3 (1949), 127-142.
[Ψηφιοποιημένο: online.cretica-chronica.gr]
 39. Φαφουτάκης = Παύλος Φαφουτάκης, *Συλλογή ηρωικών κρητικών ασμάτων, Αθήνα 1889*.
[Ψηφιοποιημένο: anemi.lib.uoc.gr
Αναστατική έκδοση: Δ. Ν. Καραβίας, Αθήνα 1994]
 40. Κωνστ. Φουρνάρης, *Προκηρύξεις πασσάδων (εκ της ιστορίας της Επανάστασεως του 1866)*, Χανιά, χ. χ., σ. 8.
[Ψηφιοποιημένο: anemi.lib.uoc.gr]
 41. *Φυλλάδα για τσοι Τούρκους της Κρήτης γραμμένη από ένα γέρω Κρητικό το 1858*.
[Ψηφιοποιημένο: anemi.lib.uoc.gr]
{Ο Ε. Σ. Αγγελάκης, που το αναδημοσίευσε στην *Επετηρίδα Εταιρείας Κρητικών Σπουδών* 1 (1938), 117-129, το αποδίδει στον Κωνσταντίνο Κριτοβουλίδη-Καλλίνικο}.
 42. Αναγνώστης Χατζη-Ζαχαριάδης, *Ο βίος του αρχηγού Μ. Κόρακα* [έμμετρο], Ηράκλειο 1908. [Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη Ηρακλείου, Ταξινόμικός αριθμός: 1323/848Α, Βιβλιοθήκη Στέργιου Σπανάκη - Υπάρχει και επανέκδοση από τον Δήμο Τυμπακίου, χ.τ., χ.χ.]

β) Αδημοσίευτα

Έγγραφα από το *Αρχειό της Δημογεροντίας Ηρακλείου* (1858-1899), στη Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη. Ερευνήθηκαν οι ψηφιοποιημένοι φάκελοι από το τμήμα 2 (Γενικό πλαίσιο) και το τμήμα 2.2 (Ορφανική Τράπεζα).

Η παραπομπή σε έγγραφα του Αρχείου γίνεται ως εξής: *Α.Δ.Η.* (κόμμα) αριθμός τμήματος (λοξή κάθετος) αριθμός φακέλου (παύλα) αριθμός εγγράφου, π.χ. *Α.Δ.Η.*, 2 / 54-235. Τηρήθηκε η ορθογραφία των εγγράφων.

Τα περισσότερα έγγραφα του Αρχείου είναι γραμμένα στην καθαρεύουσα, στο υπηρεσιακό ύφος της εποχής. Περιέχουν λίγους τουρκισμούς, που αφορούν κυρίως τίτλους/αξιώματα ή όρους της διοίκησης. Ενδιαφέρον ως προς τα τουρκικά γλωσσικά δάνεια παρουσιάζουν έγγραφα που υποβλήθηκαν από Επιστάτες της Δημογεροντίας, όπως καταγραφές περιουσίας θανόντων, δημοπρασίες, αναφορές σχετικές με περιουσιακές ή άλλες διαφορές κατοίκων από την περιοχή ευθύνης τους κλπ. Εξίσου ενδιαφέροντα είναι έγγραφα σε ανεπίσημη γλώσσα, όπως προκοδοτήρια (προκοσύμφωνα), διαθήκες, αιτήσεις θεραπείας προβλήματος και άλλα.

γ) Μεταφράσεις τουρκικών εγγράφων από Αρχεία

Ιεροδικείο Γ’ = Ελένη Καραντζίκου – Πηνελόπη Φωτεινού, *Ιεροδικείο Ηρακλείου. Τρίτος Κώδικας (1669-1673 και 1750-1767)*. Επιμέλεια: Ελισάβετ Α. Ζαχαριάδου. Βικελαία Βιβλιοθήκη Ηρακλείου, Ηράκλειο 2003.

Ιεροδικείο Ε' = Μαρία Βαρούχα – Φωτεινή Χαιρέτη – Μαρίνος Σαρηγιάννης, *Ιεροδικείο Ηρακλείου. Πέμπτος Κώδικας, Μέρος Β'(1668-1689)*. Επιμέλεια: Ελισάβετ Α. Ζαχαριάδου. Βικελαία Βιβλιοθήκη Ηρακλείου, Ηράκλειο 2008.

Κώδικας Θυσιών = Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών. *Ο Κώδικας των Θυσιών. Ονόματα και δημευμένες περιουσίες των Χριστιανών αγωνιστών της Ανατολικής Κρήτης κατά την Επανάσταση του 1821*. Μετάφραση: Βασίλης Δημητριάδης – Ελένη Κραντζίκου – Πηνελόπη Φωτεινού – Χρυσούλα Χριστοδουλάρα. Επιμέλεια: Βασίλης Δημητριάδης – Διονυσία Δασκάλου. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης & Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη Ηρακλείου, Ηράκλειο 2003.

Μεταφράσεις = Νίκος Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις Τουρκικών ιστορικών εγγράφων, αφορώντων εις την ιστορία της Κρήτης* (Έκδοση της Βικελαίας Δημοτικής Βιβλιοθήκης Ηρακλείου) [5 τόμοι]

Α': *έγγραφα της περιόδου 1657-1672 (Εγίρας 1067-1082)*, Ηράκλειο 1976.

Β': *έγγραφα της περιόδου 1672-1694 (Εγίρας 1083-1105)*, Ηράκλειο 1976.

Γ': *έγγραφα της περιόδου 1694-1715 (Εγίρας 1105-1127)*, Ηράκλειο 1978.

Δ': *έγγραφα της περιόδου 1715-1752 (Εγίρας 1127-1165)*, Ηράκλειο 1984.

Ε': *έγγραφα της περιόδου 1752-1765 (Εγίρας 1165-1179)*, Ηράκλειο 1985.

Σπυρόπουλος = Γιάννης Σπυρόπουλος, *Οθωμανική διοίκηση και κοινωνία στην προεπαναστατική Δυτική Κρήτη. Αρχειακές Μαρτυρίες (1817- 1819)*. Επιστημονική επιμέλεια: Ασπασία Παπαδάκη. ΥΠΕΠΘ & ΓΑΚ-Αρχεία Ν. Ρεθύμνης, Ρέθυμνο 2015.

II. ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

α) Βασικά βοηθήματα

- Ανδριώτης Ν. Π. Ανδριώτης, *Ετυμολογικό Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), 2η έκδοση, 1967, φωτοτυπική, με διόρθωση παροραμάτων, Θεσ/νίκη 1971.
- Βασμανόλη Ερασμία Βασμανόλη, *Οι αντιδάνειες λέξεις στη Νέα Ελληνική*, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Βιβλιοθήκη Σαριπόλου, Αθήνα 2007.
- Γιαγκουλλής Κωνσταντίνος Γ. Γιαγκουλλής, *Οι τουρκικές λέξεις της κυπριακής διαλέκτου – Kıbrıs lehçesinde Türkçe sözcükler*, Βιβλιοθήκη Κυπρίων Λαϊκών Ποιητών, αρ. 63, Λευκωσία 2003.
- Δημάση & Νιζάμ Μαρία Δημάση – Αχμέτ Νιζάμ, *Το κοινό λεξιλόγιο της ελληνικής και της τουρκικής γλώσσας: Κοινές ελληνικές και τουρκικές λέξεις στη σύγχρονη ζωή των δύο λαών*, Εισαγωγή: Χρίστος Παπαρίζος, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Τμήμα Γλώσσας, Φιλολογίας και Πολιτισμού Παραεξείνιων Χωρών, Εκδ. Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσ/νίκη 2004.
- ΕΛΝΕΓ Γεώργιος Μπαμπινιώτης, *Ετυμολογικό Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, 2η έκδοση, Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα 2011.
- ΙΛΠΑ Άνθιμος Α. Παπαδόπουλος, *Ιστορικών λεξικών της Ποντικής διαλέκτου*, 1ος τόμος: Α-Α, 2ος τόμος: Μ-Ω, Επιτροπή Ποντιακών Μελετών, Αθήνα 1958-1961 (α' ανατύπωση 1999 και 2000 αντίστοιχα),
- Καραποτόσογλου, Κώστας Καραποτόσογλου, “Ετυμολογικά της δυτικής κρητικής διαλέκτου”, *Λεξικογραφικόν Δελτίον*, 25 (2004-2005), 69-117.
- Κουκκίδης Κωνστ. Κουκκίδης, *Λεξιλόγιον ελληνικών λέξεων παραγομένων εκ της τουρκικής*. Ανάτυπο από τους τόμους 24 και 25 του Αρχείου του Θρακικού λαογραφικού και γλωσσικού θησαυρού, Αθήνα 1960.
- Κυρανούδης Παναγιώτης Κυρανούδης, *Μορφολογία των τουρκικών δανείων της ελληνικής γλώσσας*, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Θεσ/νίκη 2009.
- Λιθοξόου *Λεξικό των δανείων στη ρομέικη (δημοτική) γλώσσα* (<http://lithoksoou.net/lexiko.html>).
- ΑΚΝ *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), Θεσ/νίκη 1998.
- ΑΝΕΓ Γεώργιος Μπαμπινιώτης, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα 1998.
- Μπερμπέρη Ασπασία Μπερμπέρη, *Μορφολογική προσαρμογή και λεξικοσημσιολογικός δανεισμός των τουρκικών δανείων στα Αρχαία του Αλή Πασά*, μεταπτυχιακή εργασία, ΑΠΘ - Φιλοσοφική Σχολή - Τμήμα Φιλολογίας, Θεσ/νίκη 2018.
- Μπόγκας Ευάγγελος Μπόγκας, “Τουρκικές λέξεις σε παλιότερα ελληνικά κείμενα”, *Θεσσαλικά Χρονικά*, 7-8 (1959), 148-220.
- Παμπούκης Ι. Τ. Παμπούκης, *Τουρκικό Λεξιλόγιο της Νέας Ελληνικής*, Τόμος Α', Φιλολογική επιμέλεια: Κ. Γ. Κασίνης, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1988.

Συμπλήρωμα <i>ΛΑΠΑ</i>	Δ. Ε. Τομπαΐδης – Χ. Π. Συμεωνίδης, <i>Συμπλήρωμα στο Ιστορικών λεξικών της Ποντικής διαλέκτου του Α. Α. Παπαδόπουλου</i> , Επιτροπή Ποντιακών Μελετών, Αθήνα 2002.
Χλωρός	Ιωάννης Χλωρός, <i>Λεξικόν Τουρκο-Ελληνικόν</i> , δίτομο [με ενιαία σελιδαρίθμηση], Κων/πολη 1899 & 1900.
Χρηστικό	Ακαδημία Αθηνών, <i>Χρηστικό Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας</i> , Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα 2014.
Dawkins	R. M. Dawkins, <i>Modern greek in Asia Minor</i> , Cambridge 1916.
Devellioğlu	Ferit Devellioğlu, <i>Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lugat (eski ve yeni harflerle)</i> , Aydın Kitabevi, Ankara ³³ 2017.
Georgiadis	Pavlos Georgiadis, <i>Die lautlichen Veränderungen der türkischen Lehnwörter im Griechischen</i> , διδακτορική διατριβή, Μόναχο 1974.
Kappler	Matthias Kappler, <i>Turcismi nell' "Alipasiadha" di Chatzi Sechretis</i> , Silvio Zamorani, Τορίνο 1993.
Meynard	Charles Barbier de Meynard, <i>Dictionnaire Turc-Français</i> , δίτομο, Παρίσι 1881 & 1886.
Miklosich	Franz Miklosich, <i>Die türkischen Elemente in den südost- und osteuropäischen Sprachen (griechisch, albanisch, rumunisch, bulgarisch, serbisch, kleinrussisch, grossrusisch, polnisch)</i> , I – IV, <i>Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften</i> , Βιέννη 1884-1890.
Nişanyan	Sevan Nişanyan, <i>Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü</i> (http://www.nisanyansozluk.com)
Redhouse	J. W. Redhouse, <i>A Turkish and English Lexicon</i> , Constantinople, 1890.
Ronzevalle	Louis Ronzevalle, “Les emprunts turcs dans le grec vulgaire de Roumélie et spécialement d’Adrianople”, <i>Journal Asiatique</i> , 18 (1911), 69-106, 257-336, 405-462.
TDK	<i>Güncel Türkçe Sözlük</i> (Σύγχρονο Τουρκικό Λεξικό) και <i>Derleme Sözlüğü - Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü</i> (Λεξικό των Τουρκικών Διαλέκτων της Τουρκίας). Και τα δύο στον ιστότοπο του Ιδρύματος Τουρκικής Γλώσσας (<i>Türk Dil Kurumu</i>).
TDK-Atasözleri	<i>Atasözleri ve Deyimsel Sözlüğü</i> (Λεξικό [τουρκικών] παροιμιών και ιδιωματισμών). Στον ιστότοπο του <i>Türk Dil Kurumu</i> .
Tuncay & Καρατζάς	Faruk Tuncay – Λεωνίδας Καρατζάς, <i>Türkçe Yunanca Sözlük – Τουρκοελληνικό Λεξικό</i> , Κέντρο Ανατολικών Γλωσσών και Πολιτισμού, Αθήνα 2000.

β) Συμπλήρωμα βιβλιογραφίας

(Σημειώνονται τα λήμματα στα οποία χρησιμοποιήθηκε)

β1) Μελέτες, άρθρα κλπ.

- Εμμανουήλ Αγγελάκης, *Σητειακά*, 2ος τόμος, Αθήνα 1939 : μπουρμάς.
Ξενοφώντας Ακογλου, *Λαογραφικά Κοτώρων*, 1ος τόμος, Αθήνα 1939 : καντίλ γεγκεκεσί, μπουρνάρης.
Ζαχ. Αλετράς, “Αραστάς ή Παναγία του Φόρου, *Madonnina di riazza*, Santa Maria dei Miracoli, τέμενος Ραϊσούχ Κουντάμπ Χατζή Χουσεϊν”, εφημ. *Πατρίς* (Ηρακλείου), φ. της 3-11-2012 : Αραστάς.
Βασίλης Κ. Αναστασιάδης, “Τουρκικές λέξεις στο φαρασιώτικο ιδίωμα”, *Δελτίον Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 2 (1980), 33-120 : κεφίλι.
Π. Αργυρόπουλος, *Δημοτική διοικήσεις εν Ελλάδι*, 1ος τόμος, 2η έκδοση, Αθήνα 1855 : μαγκίρι.
Θεόδωρος Αριστοκλέους, *Κωνσταντίου Α' βιογραφία*, Κων/πολη 1866 : γιαμαλής.
Μανώλης Κων. Αστουρακάκης, *Η Τύλλισος την εποχή της Βενετοκρατίας*, Ηράκλειο 2014 : μπατέρνω.
Απόστολος Βακαλόπουλος, “Προβλήματα της ιστορίας του παιδομαζώματος”, *Ελληνικά*, 13 (1954), 274-293 : τσογλάνι.
Τιμόθεος Βενέρης, *Το Αρκάδι δια μέσον των αιώνων*, Αθήνα 1938: μαρέτι.
Ι. Βενιζέλος, *Παροιμίες δημοῦδες*, Αθήνα 1846 : φρετζές.
Παῦλος Βλαστός, *Ο γάμος εν Κρήτη*, Αθήνα 1893 : καστίζω, ρούντζινος, τζεβαϊρένιος, τουρουντζένιος, φίλντισι, χαμπεσής.
Ευαγγελία Βλάχου, “Μορφολογική και σημασιολογική ανάλυση των αναδιπλασιασμένων ερωτηματικών λέξεων της ελληνικής και της τουρκικής”, *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*, Τομέα Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 32 (2012), 52-64 : νελέρ.
Σκαρλάτος Βυζάντιος, *Η Κωνσταντινούπολις*, 1ος τόμος, Αθήνα 1851: νοσκάς· 2ος τόμος, Αθήνα 1862: μουκαρέμ· 3ος τόμος, Αθήνα 1869 : αγάς, αερτζής, αζά ναμαζί, κεσκεκι, κέφι, σαλαβατζίω, Τούρκος, τσαχπίνης.
Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, Στ', 84-85 (1831) : μπουρνούζι.
Τάνια Γεωργιοπούλου, “Χάνονται 7.500 ποικιλίες ζώων και φυτών”, εφημ. *Καθημερινή*, φ. της 12.08.2001 : φιρίκι.
Ελευθερία Γιακουμάκη, “Αναβιωτικές τάσεις διαλεκτικών στοιχείων στην Κρητική διάλεκτο”, *Νεοελληνική Διαλεκτολογία*, 2 (1998), 34-46 : υποσημ. 10.
Αθανάσιος Δεικτάκης, *Χανιώτες Λαϊκοί Μουσικοί που δεν υπάρχουν πια*, Καστέλι Κισάμου 1999 : караγκιουλές.
Θεοχάρης Δετοράκης, “Στεφάνου Ξανθουδίδου ανέκδοτος συλλογή παροιμιών”, *Κρητολογία*, 1 (Ιούλ.-Δεκ. 1975), 91-165 : κενάρι, μιναρές.
———, *Ανέκδοτα Δημοτικά Τραγούδια της Κρήτης*, Ηράκλειο, 1976 : λεβέντης.
———, *Ιστορία της Κρήτης*, Αθήνα 1986 : αρμπεντές, βάχι, Γκιριτλής, Καστέλ Κιαγιάσης, ντεληκάρως, τζερεμά, χεντέκι.
———, “Η Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη Ηρακλείου”, Εφημ. *Πατρίς* (Ηρακλείου), αφιέρωμα στη Βικελαία, Μέρος Α', Μάιος 2009 : αχτάρικο.
Ελεονώρα Δημελά, “Το σιο-/σο- στην κρητική διάλεκτο: Μια περίπτωση γραμματικοποίησης”, *8ο Διεθνές Συνέδριο Ελληνικής Γλωσσολογίας*, *Ιωάννινα*, 30 Αυγ.- 2 Σεπτ. 2007 (Πρακτικά: σ. 784-797) : σοτουρκεῦω.
———, “Τα τουρκικά επιθετικά δάνεια στις διαλέκτους της Μικράς Ασίας: μια πρώτη προσέγγιση”, *Patras Working Papers in Linguistics*, 3 [Μορφολογία και γλωσσική επαφή] (2013), 92-109 : υποσημ. 15.
Γιάκωβος Δικιρίκης, *Να ζετουρκένουμε τη γλώσσα μας*, Αθήνα 1975 : χαραμπατεύω.
Ευανθία Δουγά-Παπαδοπούλου – Χρήστος Τζιτζιλής, *Το γλωσσικό ιδίωμα της ορεινής Περείας*,

- Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσ/νίκη 2006 : γιασάν, ζαβράκι, κοτσάνι, κουτσάκι, λεγγέρα, μαρδάς, μπερμπάτης, σαλαβαντίζω.
- Ν. Β. Δρανδάκης, “Αποδεικτικά παρακαταθήκης ιερών σκευών και αμφίων του 1841”, *Κρητικά Χρονικά*, 2 (1948), 204-212: κατακλιδικός, σελιμέ
- Περίανδρος Επιτροπάκης, “Το κρητικό παραδοσιακό κόσμημα”, *Κρητ. Πανόραμα*, 22 (Ιουλ.-Αύγ. 2007), 68-83 : καφεσωτά.
- Επταήμερο Ανατολικής Αιτικής* (εβδομαδιαία εφημερίδα), φ. 427, της 8-6-2011 : μουσμούλης.
- Γιάννης Ζαϊμάκης, “Καλντιριμιτζήδες και καλαμαράδες: Ο πολιτισμικός δυισμός ως βίωμα και ανάπλαση στο μυθιστορηματικό έργο του Νίκου Καζαντζάκη», ανακοίνωση στο Διεθνές Συνέδριο *Ο Νίκος Καζαντζάκης και ο Κρητικός πολιτισμός*, Ηράκλειο, Μυρτιά 28-30 Σεπτ. 2007 (e-book): *καλντιριμιτζής*.
- , *Καταγώνια ακμάζοντα. Παρέκκλιση και πολιτισμική δημιουργία στον Λάκκο Ηρακλείου (1900-1940)*, Πλέθρον 1999 : Τσικούρ τζαμί.
- Ελευθερία Ζέη, «Ζητήματα της οθωμανικής κυριαρχίας στην περιοχή του Χάνδακα (17ος αιώνας – αρχές 19ου αιώνα)», στο: Νίκος Γιγουρτάκης (επιμ.), *Το Ηράκλειο και η περιοχή του – διαδρομή στο χρόνο*, Κέντρο Κρητικής Λογοτεχνίας, Ηράκλειο 2004, σ. 349-376 : *ιστιρατζής*.
- Άργος Ιδαίος, *Μια αλληλογραφία εκ Κρήτης*, Αθήνα 1884 : τερτίσης.
- Μανόλης Κалаϊτζάκης, “Στρούμπτος - Κρητικά ήθη και έθιμα”, 9ο μέρος, εφημ. *Πατρίς*, φ. της 3-8-2004 : ντελί, ντελόβεργα, μαστραπάς.
- Γ. Καλογεράκης, “Ανώγεια – 13 Αυγούστου 1944”, άρθρο (2ο μέρος) στην εφημ. *Πατρίς* (Ηρακλείου), φ. της 13-8-2004 : ταλντίζω.
- Μανόλης Ι. Καλοκύρης, *Ανώγεια Μυλοποτάμου - Ρεθύμνης (Λαογραφική Συλλογή)*, έκδ. Δήμου Ανωγείων, Ηράκλειο 1970 : ραεκλιζώ.
- Α. Καλούτσης, “Συλλογή λέξεων, φράσεων και παροιμιών εν χρήσει παρά τοις σημερινοίς κατοίκους της νήσου Κυθήρων”, *Πανδώρα*, 20 (1870), 15 : χαβρίζω.
- Παναγιώτης Ι. Καμηλάκης, “«Νάκλια»: Κρητικός λαϊκός πολιτισμός και διαλεκτική λογοτεχνία», στο: *Λαϊκός πολιτισμός και έντεχνος λόγος (ποίηση – πεζογραφία – θέατρο) – Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου* (Αθήνα 8-12 Δεκ. 2010), επιμ. ύλης / επιστημ. επιμ. Γιώργος Βοζίκας, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 2013, τόμος Α΄, σ. 547-568 : υποσημ. 11.
- Δημήτριος Καμπούρογλου, *Ιστορία των Αθηναίων*, Τόμος Γ΄, Αθήνα 1896 : περτσές.
- Ι. Μ. Καραβαλάκης, “Η ιερά μονή Κρουσταλλένιας”, Ε΄ μέρος, μηνιαία εφημ. *Λίνες*, 1/7, Ιούλι. 2001 : βάχτι
- Χρυσούλα Καραντζή, “Οι σύνθετες λέξεις στις νεοελληνικές διαλέκτους και τη λογοτεχνία”, *Γλωσσολογία*, 22 (2014), 77-104 : κοκκινομερτζανόχειλη.
- Κώστας Καραποτόσογλου, “Η ετυμολογία της λέξης *αγούδουρας* (Hypericum)”, *Ελληνικά*, 34/2 (1982-1983), 434-435 : αγούδουρας.
- , “Δυσετυμολόγητες ποντιακές λέξεις”, *Αρχαίον Πόντου*, 37 (1982), 186-187 : υποσημ. 17, άντε, κούσκουρας.
- , “Δυσετυμολόγητα της νέας ελληνικής”, *Byzantina*, 15 (1989), 262-306 : γερντανές, γιότσα, ένα γκερεμέ.
- , “Ετυμολογικές παρατηρήσεις στο λεξικό των αρχαϊσμών του Ν. Π. Ανδριώτη”, *Ελληνικά*, 44/1 (1991-1992), 141-2 : ελίφι.
- , “Γλωσσικά Μυκόνου”, *Ελληνικά*, 55/1 (2005), 89-120 : καίρης, ματρακάς, μπαζίνα, φαρφουρί.
- , “Ετυμολογικά στα ιδιώματα της Καρπάθου”, *Ελληνικά* 62 (2012), 11-175 : αμπράτη του κάπη, νάζης, ντινέρω, παύλος.
- , “Ετυμολογικά στα ιδιώματα της Κω”, *Δωδεκανησιακά Χρονικά*, 26 (2014), 513-564 : μερτζανοβαμμένος.
- Αλεξάνδρα Καρούσου, “Η σχέση των φωνητικών παραγώνων της προλεκτικής περιόδου με την ανάδυση των πρώτων λέξεων στα παιδιά”, *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*, Τομέα Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 27 (2007), 172 : αγκού, τζίτζι μαμά.
- Ευάγγελος Καταφύλης, *Το μουσουλμανικό εορτολόγιο: Σχέσεις και διαφορές μεταξύ σουνιτικού και σιιτικού κύκλου εορτών*, διπλωματική εργασία, Θεολογική Σχολή Α.Π.Θ., Θεσ/νίκη 2007 (<http://invenio.lib.auth.gr/record/105736/>) : καντίλ γεγκεκεσί, ραμαζάνι.

- Δημήτρης Κατσαράκης, *Ο Παπα-Τζιρίτης*, Τυποκρέτα, Ηράκλειο 1993 : τζιρίτι.
- Γεωργία Κατσουδά, “Η ετυμολόγηση σε διαλεκτικά γλωσσάρια και λεξικά: Παραδείγματα από το κυθηραϊκό ιδίωμα”, στο : *Selected papers of the 10th International conference of greek linguistics*, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Κομοτηνή 2012, 853-860 : υποσημ. 21, καβαγιάδα.
- Νικόλαος Κοντοσπούλου, “Το γλωσσικό ιδίωμα της Αλικαρνασσού Μ. Ασίας”, *Αθηνά*, 62 (1958), 248-319 : υποσημ. 32, καραφατουμές, σαγουστιζώ, σεργί τσαπράφι.
- , “Η σημερινή γλωσσική κατάσταση εν Κρήτη και η γλώσσα των εν Αθήναις Κρητών”, *Κρητικά Χρονικά*, 22 (1970), 244-278 : παμποράκι, τσαίλι.
- , *Διάλεκτοι και ιδιώματα της Νέας Ελληνικής*, Αθήνα 1981 : -ές.
- Βιτζέντζος Κορνάρος, *Ερωτόκριτος*, Κριτική έκδοση: Στυλιανός Αλεξίου, Ερμής, Αθήνα 1980 : αζιγανιά.
- , *Ερωτόκριτος*, Κριτική έκδοση: Στέφανος Ξανθουδίδης, Ηράκλειο 1915 : αζιγανιά.
- Ελένη Κορομηλά, “Μικρό γλωσσάρι για το 1821”, *Αρχαία Ελληνικής Παλλυγγενείας*, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα 2002, 445-451 (www.eranistis2.word.press.com) : μπουκαμπελετζής.
- Δημήτρης Κοτζάκης, *Κρήτη του κόσμου αρχόντισσα*, Καλέντης, Αθήνα 2003 : μπίρι μπάχι.
- Σάκης Κουβάτσος, “Αγριολεβάντα”, εφημ. *Χανιώτικα Νέα*, φ. της 8-10-2011 : καραμπάχι.
- , “Ιρις η γερμανική”, εφημ. *Χανιώτικα Νέα*, φ. της 11-02-2012 : ζαμπάκι.
- Αικατερίνη Κουρμούλη, “Δημώδη άσματα εκ της επαρχίας Αγίου Βασιλίου”, *Επετηρίς Εταιρίας Κρητικών Σπουδών*, 2 (1939), 428-447 : σεφάς γκελντί
- Εμμανουήλ Κριωράς, βιβλιοκρισία του: “*Λαογραφικά Κρήτης, τόμος Α΄ Μαντινάδες, συλλογή και ταξινόμηση Μαρίας Λιουδάκι*”, *Νέα Εστία* 20/236 (1936), 1458-1460 : γιόξα, φιντάνι.
- Κλεάνθη Κυπριωτάκη, *Η Κρήτη μέσα από την παράδοση. Κρητικά δημοτικά τραγούδια*, Ηράκλειο 2003 : αλαάθι, γενιτσαριά, μασγάλι, μεσφερέτι, νταλ- ντιζώ, οκαδιάρης.
- Κωστής Λαγουδιανάκης, *Τα ναμουντάνικα χωριά της Κρήτης*, Δοκιμάκης, Ηράκλειο 2009 : ναμουντάνικος.
- Κ. Λασιθιωτάκης, “Σφακιανιά σπίτια”, *Κρητικά Χρονικά*, 11 (1957), 178 : κουλουτούκι.
- Αλέξανδρος Λέτσας, “Ο γάμος εν Βογατσικώ”, *Μακεδονικά*, 1 (1940), 123-189 : σημάδι.
- Ανδρέας Λενακάκης, *Δημοτικά τραγούδια στη Μεσσαρά*, έκδοση [της εφημ.] *Αντίλαλος της Μεσσαράς*, Μοίρες 2007 : σουμποχαναλλά.
- Σίμος Λιανίδης, *Τα παραμύθια του Ποντιακού λαού*, Επιτροπή Ποντιακών Μελετών, Αθήνα 1962 : γιόξα.
- Ευτυχία Δ. Λιάτα, *Φλωρία δεκατέσσερα στένουν γρόσια σαράντα - Η κυκλοφορία των νομισμάτων στον ελληνικό χώρο, 15ος - 19ος αι.*, Κέντρο Νεοελλ. Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, Αθήνα 1996 : ζολότα, μαμουντιές, ρουσουτί, τιμίνι, φιντικλί.
- Νικ. Μαθιουδάκης, *Νεολογικά αθησαύριστα στην «Οδύσεια» του Νίκου Καζαντζάκη: Στρατηγικές κατανόησης, ασάφεια και βεβαιότητα*, διδακτορική διατριβή, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Κομοτηνή 2012 : κοκκινομερτζανόχειλη.
- Μ. Μαραβελάκης-Α. Βακαλόπουλος, *Αι προσφυγικαί εγκαταστάσεις εν τη περιοχή Θεσσαλονίκης*, Έκδοση ΙΜΧΑ, αρ. 4, Θεσ/νίκη 1955 : καμπανί.
- Γιάννης Μαυρακάκης, *Ποιμενικά Λυτικής Κρήτης*, Χανιά 1948 : ξεχαρτζιστός.
- “Μια κατεδάφιση κόντρα στην ιστορία”, εφημ. *Αλλαγή* (Ηρακλείου), φ. της 16-7-1977 [αναδημοσιεύεται κείμενο του Μανόλη Μπορμπουδάκη] : *Βαλτέ τζαμί*.
- Ιωάννης Μουρέλλος, *Ιστορία της Κρήτης*, Ηράκλειο 1931-1934, 1ος τόμος : ασής, 3ος τόμος : εννιάπετρο.
- Ιερώνυμος Μυριανθεύς, “*Λέξεις Κυπριακάϊ*”, *Φιλίστωρ*, τόμ 4 (1863), 427-437 : καμουζός.
- Θεόδωρος Μωυσιάδης, *Ετυμολογία: Εισαγωγή στη Μεσαιωνική και Νεοελληνική Ετυμολογία*. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2005 : υποσημ. 21, άντε.
- Κων/νος Νεονάκης, “Μορφές αγωνιστών των ύστερων χρόνων της τουρκικής σκλαβιάς”, εφημ. *Ρεθηνιώτικα Νέα*, φ. της 29-8-2013 (rethnea.gr) : γιαμάκι.
- Στέφανος Ξανθουδίδης, *Μελετήματα*, Επιμέλεια: Νικ. Παναγιωτάκης – Θεοχ. Δετοράκης, Έκδοση Δήμου Ηρακλείου, Ηράκλειο 1980 : άρι, αριλής, κιουκιουλάτος, τζαρ, τζο.
- , “Συνθήκη μεταξύ Ενετικής Δημοκρατίας και Αλεξίου Καλλιέργου”, *Αθηνά*, 14 (1902), 283-331 : μουρτεύγο.
- , “Διορθώσεις εις τα ποιήματα Στεφάνου Σαχλίκη”, *Βυζαντις*, 1/β-γ (1909), 341-371 : γίνομαι κουτούνα.
- , “Συμβολή εις τινες παροιμίας”, *Χριστιανική Κρήτη*, 2/1 (1913) 121-128: τεφερούτσι.

- Βασίλης Ορφανός, “Η διαδρομή της έκφρασης *αμέτι μουχαμέτι* από τις αρχές του 19ου αιώνα μέχρι σήμερα”, στο: *Οι λέξεις έχουν τη δική τους ιστορία* (ιστολόγιο του Νίκου Σαραντάκου - sarantakos.wordpress.com/2011/02/21/ ametibasorf/) : αμέτι μουχαμέτι.
- Γεωργία Ορφανού, *Ta Noσταλγικά*, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, Ηράκλειο 2018 : κετένια, παπουτσουλούκι.
- Γεώργιος Πάγκαλος, *Περί του γλωσσικού ιδιώματος της Κρήτης*, 7ος τόμος, *Ta Λαογραφικά*, Επιμέλεια έκδοσης: Κέντρον Ερεύνης Ελληνικής Λαογραφίας Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα 1983 : υποσημ. 31, ζάρα, ρεζακλιά, σεντέ-μεντέ, τζαρές².
- Γιώργος Παναγιωτάκης, *Το Ηράκλειο και η Νομαρχία του*, Έκδοση Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Ηρακλείου, Ηράκλειο 2005 : πασαδικό.
- Ειρήνη Παπαδάκη, *Λόγια του Στειακού Λαού: Λαογραφικά σύμμεικτα Σητείας Κρήτης*, 1ος τόμος, 2η έκδοση, Εκδόσεις Κνωσός, Αθήνα 1938 : κεμπάμπι, σουμποχαναλλά.
- Μανώλης Παπαδάκης, “Το κρητικό μαχαίρι”, *Αμάθεια*, 10/39 (1979), 115-127 : μαχιά, περμάνες, τσεμπερλίκι.
- Μανώλης Παπαδάκης, *Αθιβολές*, στο: www.24grammata.com : τζιρίτι.
- Μάριος Παπαδάκης – Ελευθέριος Τσικαλάκης, *7.000 κρητικές παροιμίες*, Εκτύπ. Τυποκρέτα, Ηράκλειο 2011 : κατσίκια, μπτελέχι, μπουρούνι, σαλαντζιζο.
- Γρηγ. Παπαδοπετράκης (*Ιστορία των Σφακίων*, Αθήνα 1888 : κουσάκι.
- Α. Α. Παπαδόπουλος, “Τα εκ της ελληνικής δάνεια της τουρκικής”, *Αθηνά*, 44 (1932), 3-27 : ροσπού, χεϊτάνης, φιρίκι.
- Γ. Γ. Παπαδόπουλος, “Σχεδίασμα περί της ιταλικής επιρροής επί την δημοτικήν γλώσσαν των νεωτέρων Ελλήνων”, *Πανδώρα*, 17 (1866-67), 247 : περι-γέλι.
- Πολύδωρος Παπαχριστοδούλου, “Γλωσσάριο από τη Σαρανταεκλησιώτικη γλώσσα”, *Θρακικά* 1 (1928), 223 : με την αβραντίνα.
- Γιάννης Παπιομύτογλου, “Το Μαρέτι (τι και πού ήταν;”, *Ενοριακή Παρουσία*, 31 (2005), 17 : μαρέτι.
- Μιχ. Πατεράκης, *Ο Αστερικακός σσι Ολυμπιακές Συνορισές*, Εκδ. Μαμουθκόμιξ, Αθήνα 2008), “μετάφραση” στα κρητικά τού: *Ο Αστερίζ στους Ολυμπιακούς Αγώνες*: λαδομουτουλούκια.
- Γιάννης Παυλάκης, *Οι μαντινάδες*, Βιβλιοεκδοτική, Αθήνα 1994 : βίρι βίρι.
- Μανώλης Πιτωκάκης, “Η Χριστιανική θρησκεία και οι Τούρκοι της Κρήτης”, *Δρήρος* 2 (1938), 520 : μιναρές.
- Ελευθέριος Πλατάκης, “Δημόδη ονόματα ορυκτών και πετρωμάτων της Κρήτης”, *Κρητολογία* 12-13 (1981), 113-162 : κούσκουρας, τζαμόπετρα, τσαϊλόπετρα.
- Νικόλαος Πολίτης, *Μελέται περί του βίου και της γλώσσης του ελληνικού λαού*, 1ος τόμος, Αθήνα 1899, : τσίπουρο.
- Θεόδ. Ρηγιανιώτης, “Ο κοινωνικός ρόλος της παραδοσιακής μουσικής στην Κρήτη”, cretan-music.gr (1999): ανταλέτι.
- Η Ροδιακή* (εφημερίδα), φ. της 3-9-2010 : τραπουζάνι.
- Δημήτρης Σάββας, “Ο Άγιος Ματθαίος, η γειτονιά του και το Μικρό Χαμαμάκι”, εφημ. *Πατρίς* (Ηρακλείου), φ. της 2-6-2008 : χαμάμι.
- , “Ο Αραστάς! Μια άλλη όψη της παλιάς ηρακλειώτικης αγοράς!”, εφημ. *Πατρίς* (Ηρακλείου), φ. της 14-4-2008 : Αραστάς.
- , “Οι αλάνες, ο ντελιμάς και ο πετροπόλεμος στο παλιό Ηράκλειο”, εφημ. *Πατρίς* (Ηρακλείου), φ. της 12-1-2009 : βεζίρης.
- , “Αρχή Τριωδίου”, εφημ. *Πατρίς* (Ηρακλείου), φ. της 14-2-2011: καλντιμιμτζής.
- Κων/νος Σάθας, *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη*, 3ος τόμος, Βενετία 1872 : βέρα.
- Αθανάσιος Σακελαρίου, *Ta Κυπριακά*, 2ος τόμος: *Η εν Κύπρω γλώσσα*, Αθήνα 1891 : παπουτσουσκιά.
- Αντώνης Σανουδάκης, *Καπετάν Μανώλης Μπαντουβάς*, Εκδόσεις Κνωσός, Ηράκλειο 1979 : χεντέκι.
- Αντώνιος Σήφακας, “Το υπό των Τούρκων εισαχθέν εις Κρήτην φορολογικόν σύστημα”, *Επετηρ. Εταιρ. Κρητ. Σπουδών*, 3 (1940), 156-177 : τζερεμές.
- Έλλη Σκοπετέα, “«Ασθενείς» και «ισχυροί» των Βαλκανίων”. Στο *«Ισχυρές» και «ασθενείς» γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού*, επιμ. Α.-Φ. Χρηστιδής, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Θεσ/νίκη 1999: μεπερντές.
- Ανδρέας Σμαραγδής, *Τσικουδιά: Κρήτης πνεύμα*, Δοκιμάκης, Ηράκλειο 2010 : ρακί.

- Στέργιος Σπανάκης, κείμενο (του 1965) για τα μνημεία του Ηρακλείου, δημοσιευμένο στην εφημ. *Πατρίς* (Ηρακλείου), φ. της 9-8-2010 : γιωμαλίδικο.
- Κλεόνικος Σταυριδάκης (επιμ.), *Το Γιοργαλίδικο άλογο της Κρήτης*, Ρέθυμνο 2004 : γιοργαλίδικο.
- , *Η άγρια βρώσιμη χλωρίδα της Κρήτης. Wild edible plants of Crete*, Εκδ. Mystis, Ηράκλειο 2004 : γιαχνερό.
- Νίκος Στρατάκης, “Η Μαντάμ Ορτάνς (Όπως την είδανε όσοι τη γνώρισαν από κοντά)”, *Κρητική Πρωτοχρονιά*, 6 (1966), 128-137 : ατσίδικο.
- Χαράλαμπος Συμεωνίδης, “Μ. Γ. Μιχαηλίδου-Νουάρου, Λεξικόν της Καρπαθιακής διαλέκτου, Αθήνα 1972”, *Ελληνικά*, 26/1 (1973), 163-170 : κατσά κατσά, νάξης, σουλουντάνα, ταϊνι.
- , (“Ποντιακά έτυμα ανατολικής προέλευσης. Συμβολή πρώτη (Α-Λ)”, *Αρχείον Πόντου*, 32 (1973-74), 311-336 : κοραχανίες.
- Ειρήνη Ταχατάκη, “Η Μελτινιά η μπεκροκανάτα”, εφημ. *Πατρίς* (Ηρακλείου), φ. της 9.11.2004 : μουχατζερίνα.
- , “Το γιάντες και η μουσάντρα”, εφημ. *Πατρίς*, φ. της 25.12.2001: μουχατζερίνα.
- , “Ο κερχανές (αποθήκη τυριού ή τυρόσπιτο)”, εφημ. *Πατρίς*, φ. της 4-11-2008 : κερχανές.
- , “Σελέμι και σενέτι στα χρόνια της Τουρκοκρατίας στα χωριά της Σητείας”, εφημ. *Πατρίς*, φ. της 15-3-2005 : σελέμι.
- Λένα Τζεδάκη-Αποστολάκη, «Μικρασιάτες πρόσφυγες στο Ηράκλειο. Το παράδειγμα της Ν. Αλικαρνασσού», *Πεπραγμένα Η΄ Κρητολογικού Συνεδρίου*, Τόμος Γ2, ΕΚΙΜ 2000, σ. 99-116: τζαμωτικά.
- Χρήστος Τζιτζιλής, “Συμβολή στην ποντιακή ετυμολογία”, *Ελληνικά*, 34/2 (1982-1983), 436-437 : ίλα, μουσμουλέω.
- , “Ανάλεκτα ετυμολογικά ΙΙ”, *Ελληνικά*, 36/2 (1985), 317-335 : κίουκιούλια, κλαπουντάνι.
- Μανόλης Τριανταφυλλίδης, *Τα οικογενειακά μας ονόματα*, επιμ. Ε. Σ. Στάθης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Θεσ/νίκη 1982 : παρακεντές.
- Σπυρίδων Τρικούπης, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασως*, 2η έκδοση, 2ος τόμος, Αθήνα 1861, 221 : καραγκιουλές.
- Βασ. Φάβης, “Μετάθεσις και αντιμετάθεσις φθόγων εν τη νεωτέρα ελληνική γλώσση μετ’ αναφοράς εις την αρχαίαν”, *Λεξικογραφικόν Δελτίον*, 1 (1939), 155 : πυργιολίκι.
- Κ. Φουρνάρης, *Τουρκοκρήτες*, Χανιά 1929 : γαυλικάκι, μπουρμάς, πασουμάκι, σαρντίζω, τζιζάρ κολού.
- Ευαγγελία Φραγκάκι, *Συμβολή στα λαογραφικά της Κρήτης*, Αθήνα 1949 : ζουμπουχιάζω, ντελιμάς.
- , “Τα χαμάμια του Μεγάλου Κάστρου. Προέλευσης και λειτουργία των”, *Αμάλθεια*, 8/30 (1977), 3-20 : εχεξής, κιουλχάνι, νατίρης, χαμαμτζής.
- , *Η δημόδης ιατρική της Κρήτης*, Αθήνα 1978 : μουσουμπιά, μουχιουρντζίω, αμπράτη του κάτω, νάξης, ντογρουτζιάς.
- Αμβρόσιος Φραντζής, *Επιτομή της ιστορίας της αναγεννηθείσης Ελλάδος*, 2ος τόμος, Αθήνα 1839 : σελαμετλία.
- Διονύσιος Φωτεινός, *Ιστορία της πάλαι Λακίας...*, Τόμ. Γ΄, Βιέννη 1819: μουκαρέμι.
- Γεώργιος Α. Χαιρετάκης, *Λεξικός δανεισμός και στρατηγικές παραγωγής λέξεων με βάση το δανεισμό στην κρητική διάλεκτο*, πτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Πατρών - Σχολή ανθρωπιστικών και κοινωνικών σπουδών - τμήμα φιλολογίας - κατεύθυνση γλωσσολογίας, Πάτρα Σεπτέμβριος 2012. Στις σ. 10-27: *Ο δανεισμός της κρητικής διαλέκτου από την τουρκική γλώσσα*. Στις σ. 46-72: *Παράρτημα παραγωγής λέξεων από βάσεις της τουρκικής γλώσσας*.
- Χριστόφορος Χαράλαμπάκης, “Περιορισμένης χρήσεως λαϊκά παίγνια εις τον Νομόν Λασιθίου”, *Αμάλθεια*, 2 (1971), 211-223: ελιμάς, κισκιντάκι, τάλια
- , *Κρητολογικά Μελετήματα*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2001 : βαρδάκι, γαγιάνης, γιογλαδάκι, μεντίλι, μπατζάκι.
- , “Το νέο χρηστικό λεξικό της Νεοελληνικής της Ακαδημίας Αθηνών”, *8ο Διεθνές Συνέδριο Ελληνικής Γλωσσολογίας, Ιωάννινα, 30 Αυγ.-2 Σεπτ. 2007 (Πρακτικά: σ. 1263-1282, http://www.linguist-uoι.gr/cd_web/docs/greek/049_cha_ralambakisICGL8.pdf)* : σικιμέ!
- Γ. Χρ. Χασιώτης, *Συλλογή των κατά την Ηπειρον δημοτικών ασμάτων*, Αθήνα 1866 : παφίλι.
- Χρυσούλα Χατζήτάκη-Καψωμένου, *Θησαυρός νεοελληνικών αιγιμάτων*, Πανεπιστημιακές

- Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2000 : τσαούσης¹.
- Γεώργιος Χατζιδάκις, , “Περί του σχηματισμού των ενεστωτικών θεμάτων εν τη νεωτέρα Ελληνική”, *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά*, 1ος τόμος, Αθήνα 1905 : υποσημ. 19, παχλιαντίζω².
- , (βιβλιοκρισία) “Αριστείδης Κριάρης, Πλήρης Συλλογή Κρητικών Ασμάτων”, *Λεξικογραφικόν Δελτίον*, 6 (1923), 495 : μπασ-
- Αλεξάνδρα Χιώτη, *Οι παγιωμένες εκφράσεις της νέας Ελληνικής: Ιστορική διάσταση, ταξινόμηση και στερεοτυπικότητα*, διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 2010 : δένω σκουλαρίκι.
- Μαρία Χλιουνάκη-Μαστρογιωργάκη *Ξομπλιάζοντας τις Μνήμες*, Βιάνος 2012 : σαντρασελίδικος, χασιλαμάς.
- Μ. Χουρμούζης, *Κρητικά*, Αθήνα 1842 : γιότσα.
- Καλλισθένης Χουρμουζιάδης, “Γλωσσάριον Τσακηλίου”, *Θρακικά* 14 (1940), 240 : με την αβραντίνα, μουσιμουλέω.
- Σταμ. Ψάλτης, *Θρακικά ή μελέτη περί του γλωσσικού ιδιώματος της πόλεως Σαράντα Εκκλησιών*, Αθήνα 1905: ταγάρτ².
- Fatih Alkayış, *Türkiye türkçesinde bitki adları* (= The plant names in Turkey turkish), διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Erciyes, Kayseri (Καισάρεια), 2007 : μπενεβίχι.
- Metin Bağrıaçık – Mark Janse, “Μερικός αναδιπλασιασμός στις Καππαδοκικές διαλέκτους”, *Patras Working Papers in Linguistics*, 3 [Μορφολογία και γλωσσική επαφή] (2013), 110-131 : κα.
- Evangelia Balta, “Underground rock-cut winepresses of Cappadocia”, *Journal of Turkish Studies*, 32/1 (2008), 61-88 : τζερτζεμίνι.
- Louis Bazin, *Introduction à l' étude pratique de la langue turque*, 3η έκδοση, Librairie d'Amérique et d' Orient, A. Maisonneuve, Παρίσι 1994 : τουλούμπα.
- Arif Bilgin, “Osmanlı döneminde ilaç yapımında kullanılan tıbbî bitkiler – The herbs used to make medicine in the Ottoman period”, στο: C. Yılmaz & N. Yılmaz, *Osmanlılarda sağlık – Health in the Ottomans*, 1ος τόμος, Biofarma, İstanbul 2006 : ζεραβεντίν ταβελί.
- Emine Bilgiren κ.ά., *Hamam: Osmanlı'da yıkanma geleneği ve berberlik zanaatı* [Κατάλογος εκθέσεως], Τορκάρι Sarayı Müzesi, Κων/πολη 2006 : χαμαμοτό.
- Richard Caprioli (επιμ.), *Mass spectrometry in Biomolecular Sciences*, Kluwer Academic Publisher, Dordrecht 1996 : όλντου κάχαρ.
- Rustam Chukurov (Рустам Шукуров, “Некоторые персидские заимствования в среднегреческом” (= Μερικά περσικά δάνεια στην μεσαιωνική ελληνική}, *Иран-Наме*, 3/7 (2008), 119-126 : χαβιάρι.
- Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie*, 3ος τόμος, Παρίσι 1894 : καμπανί.
- Mehmet Demirtaş, “XVIII. yüzyılda Osmanlıda bir zümrenin alt-kültür grubuna dönüşmesi: Külhanbeyleri”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (Atatürk Üniversitesi), 7/1 (2006), 113-141 : ντεστέμπασης.
- Gulielmus Dindorfius, *Scholia graeca in Euripidis tragoedias*, 3ος τόμος, Οξφόρδη 1863 : ζάρος.
- Nuh Doğan, *Adbilim açısından Samsun, Ordu ve Sinop ağizlarında armut, elma ve erik adları* (The names of pear, apple and plum in dialects of Samsun, Ordu and Sinop as onomastics), Μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Σαμψούντας, 2006 : φιρίκι
- Gaberell Drahman, “Baby talk in greek”, *Working Papers in Linguistics*, Ohio State University, 15 (1973), 174-189 : τζιτζί μαμά.
- Osman Erciyes, “Dil etkileşimleri bağlamında Kıbrıs'taki tarihî alet isimleri – Historical tool names in Cyprus within the context of language interactions”, *Millî Folklor*, 12/94 (καλοκαίρι 2012), 244 : γερντανές.
- European Network on Invasive Alien Species - NOBANIS www.nobanis.org : μουρβέρι.
- Sigmud Freud, “Des sens opposés dans les mots primitifs” στο: *Essais de psychanalyse appliquée*, Gallimard, Παρίσι 1933 : πούσσης.
- Victor Friedman, “Balkanology and Turkology: West rumelian turkish in Yougoslavia as reflected in prescriptive grammar”, στο: *South Slavic and Balkan Linguistics*, 1ος τόμος, Rodopi, Amsterdam 1982 : κάπα καπί.
- Ingeborg Hauenschield, *Türksprachige Volksnamen für Kräuter und Stauden*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1989 : μαγιασιλόχορτο.

- Kabuce, N. and Priede, N. (2006) : NOBANIS – Invasive Alien Species Fact Sheet – *Sambucus nigra*. – From: Online
- Mary Işın, *Sherbet and Spice. The complete story of Turkish sweets and desserts*, I. B. Tauris, London/New York 2103 : κετένια.
- Elwira Kaczyńska, “Rozważania o domniemanym sławizmie w dialekcie kretańskim języka nowogreckiego” [= Considerations on an alleged slavic in the Cretan dialect of Modern Greek], *Roczniki Humanistyczne*, 64/6 (2016), 31-50 : βέρα.
- , “Wyjątkowy balkanizm anatolijskiego pochodzenia” [= An exceptional balkanism of Anatolian origin], *Prace Językoznawcze*, 19/3 (2017), 53-69: κούμος.
- Elwira Kaczyńska & Krzysztof Tomasz Witczak, “Further Turkish Loanwords in the Cretan Dialect of Modern Greek”, *Folia Orientalia*, 56 (2019), 231-240. [Προσθήκες στο: Βασιλῆς Ορφανός, *Λέξεις τουρκικής προέλευσης στο κρητικό ιδίωμα*, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, Ηράκλειο 2014] : βέρα, ιστιρατζής, καλουπαζής, κερκιμίσι, κουτουρατζής, μπουφετζής, τόπι, τουτουντζής, τοψής, χλιτετζής.
- Matthias Kappler, “Über die Funktion der Turzismen im griechischen Journalismus”, *Zeitschrift für Balkanologie*, 33/1 (1977), 26-38 : μπερντές.
- Yavuz Kartallıoğlu, “Lebbeyk kelimesinin Osmanlı Türkçesindeki kullanımları üzerine” (On the use of the word *lebbeyk* in Ottoman Turkish), *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/9 (καλοκαίρι 2013), 289-296 : λεπέ.
- Ceval Kaya, “Çocuk dilindeki *atta* kelimesi üzerine” [Περί της λέξης *atta* στην παιδική γλώσσα], *IV. uluslararası Türk dili kurultayı bildirileri*, 24-29 Σεπτ. 2000. Άγκυρα, 2007, 1015-1018) : άτα.
- Fatih Kemik, “Hayvan seslenme ünlemleri ses yansımali ünlemlerden midir?” {Είναι τα επιφωνήματα κλήσης ζώων ηχοποιημένα;} (<http://istanbul.academia.edu/FatihKemik/Papers/>) : κουκιού κουκιού, πούλι πούλι, πχι πχι, τζαρ.
- Émile Legrand, *Recueil des poèmes historiques en grec vulgaire*, Paris, 1877: μουκαρέμι, ντομουρούκι.
- G. L. Lewis, *Turkish grammar*, Oxford University Press, 1967 : ντονανίκικο, σάκα, τσεσινέ κενέφι.
- Peter Mackridge, *Τα γλωσσάρια στις εκδόσεις των ελληνικών λογοτεχνικών κειμένων του ύστερου 18ου αιώνα: απολογισμός και προτάσεις*, άρθρο αναρτημένο στο www.academia.edu, με ημερομ. 22-3-2016 : ρέγκι².
- Colin Mahona, *Tabahaniotika: Allilometamorphoses entre Crète et Méditerranée Orientale*, Editions Universitaires Européennes, Saarbrücken 2011 : ταμπαχανιώτικα.
- A. Maidhof, “Rückwanderer aus den islamitischen Sprachen im Neugriechischen (Smyrna und Umgebung)”, *Glotta*, 10 (1920), 1-23) : υποσημ. 27, καμπούρης, παναήρι, φούρτσα.
- Alexandra Merle (επιμ.), *Voyage au levant (1553). Les observations de Pierre Belon du Mans*, Chandeigne, Παρίσι 2001 : αγκούτσακας, μπουρμάς.
- And Metin, “The Turkish Folk Theatre”, *Asian Folklore Studies*, 38/2 (1979), 155-176 : Κιοσέ Καρντάχης.
- Gustav Meyer, *Neugriechischen Studien, IV*, Βιέννη 1895 : μεσκίνης.
- András Mohay, “Ετυμολογικές παρατηρήσεις σε δύο λεξικά της νέας ελληνικής”, στο: Christos Clairis (επιμ.), *Recherches en linguistique grecque II*, L’ Harmattan, Παρίσι 2002, σ. 105: αγκού, κουτούκι.
- Hans-Georg Müller, *Morphophonologische Untersuchungen an Reduplikationen im Türkischen*, διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Tübingen, 2003 : νελέρ, τσουρούκ μουρούκ.
- Mevlüt Özhan, *Çocuk oyun ve oyuncak terimleri sözlüğü*, Kültür Ajansı Yayınları, Ankara 2005 : ελιμάς.
- Robert Pashley, *Travels in Crete*, Λονδίνο 1837, 1ος τόμος : αζατοχάρτι, σελβίνι, φρετζές· 2ος τόμος : 2 νταβούκι.
- Arnold Passow, *Τραγούδια Ρωμαίικα*, Λειψία 1860 : μουκαρέμι, νταλντζίω, νέβρι², ριτζάλισσα.
- Maria Petrou, “Greek elements in Turkish argot”, *Zeitschrift für Balkanologie*, 44/2 (2008), 159-185 : υποσημ. 28, γκέλ μπουρντά, ντελής.
- Domenico Sestini, *Opuscoli*, Φλωρεντία 1785 : φρίκι.
- Stanislav Stachowski, *Studien über die arabischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*, μέρος 1ο, Πολωνική Ακαδημία Επιστημών, αρ. 13, Wrocław 1975 : μιλούρι.
- Maxim Stamenov, “Attitudinally loaded uses of Turkish loan words in Bulgarian”, στο: Edda Weigand (επιμ.), *Lexical structures and language use (proceedings of the International*

- conference on lexicology and lexical semantics), Münster, 13-15 Σεπτ. 1994), Miemeyer, Tübingen, 2ος τόμος, σ. 139-148 : παρακεντές.
- Eker Süer, “A travelling word in atlaic: kir”, *International Journal of Central Asia Studies*, 11 (2006), 133-155 : κίρι μπαίρι.
- Ch. Symeonidis, “Lautlehre der türkischen Lehnwörter im neugriechischen Dialekt des Pontos”, *Αρχαίον Πόντου*, 31 (1971-72), 19-234 : ταραμπουλούσι, τουσλούκι, τσίπουρο, φιστάνι, φρετζές.
- , *Der Vokalismus der griechischen Lehnwörter im Türkischen*, Institute for Balkan Studies [= IMXA], αρ. 141, Θεσ/νίκη 1976 : υποσημ. 27.
- , “Turkish-griechische phraseologische Isoglossen anhand von Bezeichnungen für menschliche Körperteile und Organe”, *Zeitschrift für Balkanologie*, 33/1 (1977), 76-90 : μπουρούι, παπούτσι, χαλκάς.
- Turgay Şirin, *Metafizik varlıklardan cincele inancın psiko-sosyal boyutları* (The psycho-social dimensions of belief in demons), μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Μαρμαρά, Κων/πολη 2006 : οχρούτσ.
- Deborah Tannen & Piyale Cömert Öztekin, “Health to Our Mouths: Formulaic Expressions in Turkish and Greek”, στο: *Proceedings of the 3rd Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society* (1977), 516-534 (ψηφιοποιημένο στο Διαδίκτυο) : κουρσούμι.
- Hülya Taş, “Bursa’da kumaş ve ipekçiliğin tarihsel gelişimi – Eski Burs’da giyim-kuşam gelenekleri”, στο: Nurcan Abacı (ed.), *VIIIth International Congress of the Economic and Social History of Turkey (Papers)*, Lulu Press, Morisville 2006 : καμπανί.
- Thomas Thornton, *The present state of Turkey*, 1ος τόμος, 2η έκδοση, Λονδίνο 1809 : άρτζι μαζάρι.
- Andreas Tietze, “Griechische Lehnwörter im anatolischen Türkisch”, *Oriens*, 8 (1955), 204-257 : μάγλες γάγλες.
- J. P. de Tournefort: *Relation d’un voyage du Levant*, 2ος τόμος, Λυών 1717 : τούι.
- İlhan Uçar, “Türkiye türkçesinde hayvan adlarından türetilmiş bitki adları” (Ονόματα φυτών που προέρχονται από ονόματα ζώων στα τουρκικά της Τουρκίας), *International Journal of Turkish, Literature, Culture, Education*, 2/1 (2013), 1-19 : φιρίκι.
- , “Yetiştigi/geldiği coğrafya veya etnik adlandırma ile oluşturulan bitki adları” (Plant names created with ethnic naming or grown/brought geography naming), *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 5/1 (2013) 115-135 : φιρίκι.
- Süheyl Ünver, “Türkiye’de Nevruz ve Nevruzkiye”, *Vakıflar Dergisi*, 11 (1978) : χαπιλουφάρ.
- Nesimi Yazıcı, “Osmanlılarda yetimlerin korunması üzerine bazı değerlendirmeler”, *İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Ankara Üniversitesi), 48/1 (2007), 1-46 : ντεστέμπασης.

β2) Λεξικά (ή που έχουν δομή λεξικού)

- Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, *Αντίστροφο Λεξικό της Νέας Ελληνικής*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριαφυλλίδη), Θεσ/νίκη 2002 : σουρτούκος.
- Γεώργιος Βεντότης, *Λεξικόν τριγλωσσόν*, 3ος τόμος, Βιέννη 1790 : λάλος, ρέγκι².
- Πέτρος Βλαστός, *Συνώνυμα και συγγενικά – Τέχνες και Σύνεργα*, Αθήνα 1931 : αναξίλικι, γιοργαλίδικο, γκεβετζελής, νάξης.
- , *Συνώνυμα και Συγγενικά*, Νέα έκδοση συμπληρωμένη από τα κατάλοιπα του συγγραφέα, Κατάταξη, καταγραφή, πρόλογος: Άλκηστις Σουλογιάννη, Εισαγωγή: Ρένα Σταυρίδη-Πατρικίου, Ε.Λ.Ι.Α., Αθήνα 1989 : γιαγλί, μουσμούλης, χαράρι, χαρουπιά.
- Σκαρλάτος Βυζάντιος, *Λεξικόν της καθ’ ημάς ελληνικής διαλέκτου*, Αθήνα 1835: γιότσα, μαβί, πεχίι, τζίριτι· 2η έκδοση, 1859: κουρκούτι, περιγέλι· 3η έκδοση, 1874: λαπάς, τσακίρι κέφι.
- Π. Γ. Γεννάδιος, *Λεξικόν Φυτολογικόν*, Αθήνα 1914 : ζουμπούλι, ζουμπούλι χιντί, ζουρνάς, κιαπαπέ, κινάς, κουτρέτ χαλβασί, μενεβίχι, μουλκέικο, παρουτόφλασκο, σουλτανί, ταφλάνι, τσιρίχι, τσόπ τσινί, τουνένι.
- Νίκος Ζαχαριάδης, *Λεξικό του Κωνσταντινουπολίτικου γλωσσικού ιδιώματος*, Γαβριηλίδης, Αθήνα 2014: μποζάς, μπουγιουρντισμένος, τζαντές, τζούμπα.
- Αντώνιος Ηπίτης, *Λεξικόν Ελληνογαλλικόν*, Αθήνα 1908-1910. 1ος τόμος: λαμπάς. 2ος τόμος: κοραχανίες.

- Σοφία Κοκολάκη – Νίκος Αντωνίου, *Αραβοτουρκικές κατακτήσεις και οι γλωσσικές τους επιδράσεις στο δημοτικό τραγούδι της Κρήτης*, Αφοι Βλάσση, Αθήνα 1999 : ασγί, ταρουκλί.
- Αδαμάντιος Κοραΐς, *Ατακτα*, Παρίσι, 2ος τόμος, 1829 : βαρδάκι, ντάλα· 4ος τόμος, 1832 : ασλμπέντι, βερβερίζω, κατράνι, κούμος, μασούρι, σιτζαντές, χεντέκι, φιλό νερό· 5ος τόμος, 1835 : ακάβανος, ακούτσακας, μαμουτιά, μπεσταχτάς, φουντούλης.
- Γιάννης Κουλάκης, *Το μεγάλο ετυμολογικό λεξικό της νεοελληνικής γλώσσας*, Μάλλιαρης-Παιδεία, Αθήνα 1993 : ζομπινιάρης, ζομπονιασμένος, ντάλα.
- Εμμ. Κριαράς: Ι. Ν. Καζάζης & Τ. Α. Καραναστάσης (επιμ.), *Επιτομή του Λεξικού της Μεσαιωνικής Ελληνικής δημόδου γραμματείας: 1100-1669 του Εμμανουήλ Κριαρά* (http://www.greek-language.gr/greekLang/medieval_greek/kriaras/index.html) : καπίτι.
- Παυλάκης Μελιτόπουλος, *Τουρκο-Ελληνικόν Λεξικόν*, Κων/πολη 1934 : φλαφλατάς.
- Ηρακλής Μήλλας, *Κατάλογος κοινών ελληνικών και τουρκικών λέξεων, εκφράσεων και παροιμιών*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2008 : κολαούζος, νταγιάκι, τέντζερη, τσουβάλι.
- Νίκος Σαραντάκος, *Λέξεις που χάνονται: ένα ταξίδι σε 366 σπάνιες λέξεις*, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα 2011 : γάγλα, μόρικος, ντερσέκι.
- Μιχάλης Σκανδαλίδης, *Λεξικό των κωσικών ιδιωμάτων: Συμβολή στη συγκριτική μελέτη των γλωσσικών ιδιωμάτων της Κω*, Έκδ. Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Δωδεκανήσου και των δήμων Κω, Δικαίου και Ηρακλειδών, Αθήνα 2006) : αμπλός, γρουσουζής, μαναστήρι, τσιράς, τραπουζάνι, τσαίλι, χαλί.
- Στέργιος Σπανάκης, *Πόλεις και χωριά της Κρήτης στο πέρασμα των αιώνων*, Τόμοι Α'-Β', 3η έκδοση, Γ. Δετοράκης, Ηράκλειο 2006 : ατσιπάς, κούμος, μπαμπαλής, χεντέκι.
- Δημ. Στάμος, *Τουρκικές λέξεις στην Πραμάντα. Επιλογή*, Σύλλογος Πραμαντιωτών Ιωαννίνων, Ιωάννινα 2007 : μπουρντάρης, παρακεντές, τουσλούκι.
- Ξενοφών Τζαβάρας, *Λεξικό του Ιμβριακού ιδιώματος, Ερμηνευτικό – Ετυμολογικό*, Σύλλογος Ιμβριών, Αθήνα 2011 : σουλουχανιάζω.
- Ευαγγελία Φραγκάκι, *Συμβολή εις την δημόδη ορολογία των φυτών*, Αθήνα 1969 : ελίφι, ζουμπούλι, ζουρνάς, караμπάχι, κιντί τσιτσεγί, λελεκιά, μαγιασιλόχορτο, μουργέρι, σαλιγάμπρι, Τουρκός, τσικιντάρια, τσιτσέκι, χεντέκι.
- Θ. Χελδράχ, *Τα δημόδη ονόματα των φυτών*, 2η έκδοση, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1926 : γιουλφαρί, καρεμφύλλι, μαγιασιλόχορτο.
- Seyfettin Altaylı, *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, Κων/πολη 1994 : σκιαεθάρης.
- İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 1ος τόμος, 2005 : φιρίκι.
- Alex Baltazzi – George Galdies – George Poulimenos, *A lexicon of Smyrneika – İzmir Rumcası sözlüğü, Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, Κων/πολη 2012 : υποσημ. 31, τσατζίω², τραχανάς.
- Louis Calligaris, *Le compaignon de tous ou Dictionnaire polyglotte*, Turin 1864 : ασλμπέντι
- Alexandre de Cihac, *Dictionnaire d' étymologie daco-romane: Éléments slaves, mayars, turcs, grecs-modernes et albanais*, Φραγκφούρτη 1879: σαπάρτα.
- Robert Dankoff, *Armenian Loanwords in Turkish*, Harrassowitz, Wiesbaden 1995: ζαγάρι².
- F. D. Dehèque, *Dictionnaire Grec Moderne-Français*, Παρίσι 1825 : κονε(γ)ω, σαντρασελίδικος, τουτσούνι.
- Dizionario della lingua italiana*, 2ος τόμος, Padova 1827 : κουκιού κουκιού.
- Dizionario italiano* (www.dizionario-italiano.it) : μουντέρνω.
- Fransis Johnson, *Persian, Arabic and English dictionary*, Λονδίνο 1852 : κεντανές.
- Henry & Renée Kahane – Andreas Tietze, *The Lingua franca in the Levant. Turkish nautical terms of Italian and Greek origin*, University of Illinois Press, Urbana 1958 : γεμιτζής, καίκι, κατσιργάζ, λαμπάς, λαπάς, λοντρατζής, μαγατζές, μοξαργάτης.
- İsmail Kara, *Güneyce/Rize sözlüğü*, Dergiih Yayınları, Κων/πολη 2001 : σεφκουλοντολμάς.
- Stanley J. Kays, *Cultivated vegetables of the world: a multilingual onomasticon*, Wageningen Academic Publishers, The Netherlands, 2011 : κεντανές.
- J. D. Kieffer – T. X. Bianchi, *Dictionnaire Turc-Français*, 1η έκδοση, Παρίσι 1835: μπουγιουρντί· 2η έκδοση, 1850 : ρατζής, τεφερούκι.
- N. Mallouf, *Dictionnaire Français-Turc*, 2η έκδοση, Παρίσι 1856 : μουφλουζιλίκι, μπιρταμά.
- Rinaldo Marmara, *Les Levantins et la grécisation des emprunts turcs-ottomans – Lexique étymologique*, Les éditions Isis, Κων/πολη 2005 : μεζαχτάς, σουρντιζώ³, τζίριτι.

Mehmet Pakalin, *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*, Istanbul 1993: κοκονόζης.
Rize Mahalli Sözlüğü (<http://www.biriz.biz/rize/sozluk/index.htm>) : μισμιτζής.
 F. Steingass, *Arabic-English Dictionary*, 1884 (3η ανατύπ. New Delhi 2005): ζαγάρι²
 F. Steingass, *A comprehensive Persian English dictionary*, 1892 : γερντανές, κεντανές, παρα-
 κεντές.
 J. Thomas, *A comprehensive medical dictionary*, Philadelphia, 1870 : γκιουλαχτάρι.
 Christos Tzitzilis, *Griechische Lehnwörter im Türkischen (mit besonderer Berücksichtigung der anatolischen Dialekte)*, Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Βιέννη 1987: καζίκι, κιοφτέρι, μαλάς, σεργί, σεφκουλοντολμάς, τσαρδάκι, τσικριντίκια.
 Abdullah Yeğin, *Osmanlıca-Türkçe yeni lügât*, έκδ. του 1983, σ. 636 : σαμπάνης.

β3) Διαδίκτυο

alkisd.com/laografika : καπάκι, καμπανί.
amariotes.gr : ντανίσκα.
bodrum.bel.tr (επίσημη ιστοσελίδα του Δήμου της πόλης Bodrum) : μπουντρούμι.
cretanethnologymuseum.gr (*Μουσείο Κρητικής Εθνολογίας*) : ζεμπιπερές, κουμπές.
cretan-music.gr : ανταλέτι.
cretaplant.biouoa.gr : μπουρμάς.
crete.gov.gr (*Ιστορικό Μουσείο Κρήτης*) : σεφέρ τασί, χασιλαμάς.
crete.mmx.gr/lexico : μενεβίχι.
diagoras.wordpress.com (*Διαγόρας ο Μήλιος*) : μπουντρούμι.
digitalcrete.ims.forth.gr (Ψηφιακή Κρήτη – Ινστιτούτου Μεσογειακών Σπουδών) : σαντριβάνι, σεμπιλχνές, τσεσεμές.
[dytistonniptiron.wordpress.com \(*Ο Δύτης των νιπήρων*\) : αρπαλίκι, καπάνταης, ντεστέμπασης, ρεφενές.
\[ekriti.gr\]\(http://ekriti.gr\) : τσλικ μαράζι.
\[el.wikipedia.org\]\(http://el.wikipedia.org\) \(Βικιπαίδεια\) : αγκάβανος, εντρελές, ζουμπούλι, κισπέτι, μάγγαλα, ντουράς, στεπί, του κουζουλού το φέσι, χασές.
\[e-thrapsano.gr\]\(http://e-thrapsano.gr\) \(Γιώργος Πλουμάκης\) : κισκιντάκι, τζερετζεμίνι.
\[fikriyat.com/galeri/tarih/osmanli-sokaklarinin-simgesi-seyyar-saticilar\]\(http://fikriyat.com/galeri/tarih/osmanli-sokaklarinin-simgesi-seyyar-saticilar\) : αχιουρετζής.
\[history-pages.blogspot.gr\]\(http://history-pages.blogspot.gr\) : σεμπιλχανές.
\[iscreta.gr\]\(http://iscreta.gr\) : μπουγάτσα.
\[kerkiraikolexiko.blogspot.gr\]\(http://kerkiraikolexiko.blogspot.gr\) : κουρκουμάς.
\[lykeionellinidon.gr\]\(http://lykeionellinidon.gr\) \(Λύκειον των Ελληνίδων\) : αλατζάς, τουσλούκι.
\[melt.gr\]\(http://melt.gr\) \(Μουσείο Λαϊκής Ελληνικής Τέχνης\) : μαχραμάς.
\[nmeli.blogspot.gr\]\(http://nmeli.blogspot.gr\) : καμπανί.
\[ntelogo.com/439138858\]\(http://ntelogo.com/439138858\) \(Λιάνα Σταρίδα\) : Γενί τζαμί.
\[parazityabanciot.blogspot.gr\]\(http://parazityabanciot.blogspot.gr\) : βερεμόχορτο.
\[repentza.blogspot.gr\]\(http://repentza.blogspot.gr\) : τσαπραζολόγος.
\[sarantakos.wordpress.com\]\(http://sarantakos.wordpress.com\) \(Νίκος Σαραντάκος, *Οι λέξεις έχουν τη δική τους ιστορία*\) : ακράνης, αμέτι μουχαμέτι, καλντριμιτζής, κεμέρι, μεσκίνης, μπουλούμπασης, νταμπασίνα, σελέ-
 μης, σουρντζω³, τζάνερο, φιστίκι, χαβανόζι.
\[slang.gr\]\(http://slang.gr\) : γιάλα, γκέλε μπουρντά, ζάρπα, κουνουστεύω, σεϊρι, σικιμέ¹, σουλουχανιάζω, φιλάν
 φιστίκι.
\[traditional-professions.aegean.gr\]\(http://traditional-professions.aegean.gr\) : τουλουμορράπτης.
\[turkansiklopedi.com\]\(http://turkansiklopedi.com\) : μπουτσουζουλούκια.
\[turkishculture.org\]\(http://turkishculture.org\) : τζίριτι.
\[turuncgiller.com\]\(http://turuncgiller.com\) : σεκέρι.
\[uludagsozluk.com\]\(http://uludagsozluk.com\) : τζερετζεμίνι.
\[yabanicicek.com\]\(http://yabanicicek.com\) \(Wild flowers of Turkey\) : σαλέπι.
\[youtube.com\]\(http://youtube.com\) \(Paidohori in 1961\) : σακίές.](http://dytistonniptiron.wordpress.com)

β4) Λογοτεχνία

- Βοσπορομαχία*, 2η έκδοση, Βενετία 1792 : καερέτι, κιμέτι, ρέγκι², χαραμπατεύω.
Δημ. Βυζάντιος, *Βαβυλωνία*, 1836 : ζάβαλε, ντεντίμ.
Γιώργος Θεοτοκάς, *Ασθενείς και Οδοιπόροι*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1967 : μεμέτης.
Κ. Π. Καβάφης, *Ποιήματα*, 1ος τόμος, Φιλολ. επιμέλεια Γ. Π. Σαββίδη, Η' φωτολιθογρ. ανατύπ., Ίκαρος, Αθήνα 1973 : μαβί.
Νίκος Καζαντζάκης, *Ο Καπετάν Μιχάλης*, Εκδόσεις Καζαντζάκη, Λευκωσία 1981, 10' επανεκτ., Αθήνα 2000 : μπουρνούζι, τσιτοκόλλης, χαχάμης.
———, *Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά*, Εκδ. Ελένης Καζαντζάκη, Αθήνα 1968: λοτατζής.
Ανδρέας Καρκαβίτσας, α) *Ο Ζητιάνος*, β) *Ο Αφορισμένος* : τζιρίτι.
Κ. Γ. Καρυωτάκης, *Άπαντα τα ευρισκόμενα*, Φιλολ. επιμέλ. Γ. Π. Σαββίδη, 2ος τόμος, Ερμής, Αθήνα 1979 : μπερντές.
Ιωάννης Κονδυλάκης, *Πρώτη αγάπη. Δηγήματα*, Χανιά 1919: στις σ. 97-106 το διήγημα *Κακό συναπάντημα* : νουσουμπέτι.
———, *Ο Πατούχας*, εκδ. Φέξη, Αθήνα 1916 : υποσημ. 6, ντελίδικος.
Μενέλαος Λουντέμης, *Τότε που κυνηγούσα τους ανέμους*, Δωρικός, Αθήνα 1964 : μπατσακλίκι.
Παύλος Μάτεσις, *Η μητέρα του σκύλου*, Καστανιώτης, Αθήνα 1992 : μπουμπάρι.
Σπύρος Μπλαζάκης – Γιώργης Τζομπανάκης, *35 χρόνια αντίσταση: Οι δυο αντάρτες της Κρήτης αφηγούνται τη ζωή τους*, Αθήνα 1977 : τζοτζόνα.
Στράτης Μυριβήλης, *Η Παναγιά η γοργόνα*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1992: ρεχτίμ.
Ομήρου *Οδύσσεια*, μετάφραση: Ν. Καζαντζάκη - Ι. Κακριδή, Αθήνα 1976 : φιλοκονεύω.
Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, α) *Η Φόνισσα* : ζάβαλε. β) *Ο γείτονας με το λαγότο*: πάφ κιούφ. γ) *Ρόδινα ακρογάλια*: γερμεσουτί.
Κοσμάς Πολίτης, *Στον Χατζηφράγκου*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1993 : μενεξελίδικος.
Παντελής Πρεβελάκης, *Ο Κρητικός (Το δέντρο)*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1965 : μαχλουκάτι, ντιγέτι.
———, *Παντέρμη Κρήτη*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 5η έκδοση, Αθήνα 1995 : βέρα.
Ρήγας Βελεστινλής (μετάφρ.), *Σχολείον των ντελικάτων εραστών*, Βιέννη 1790 : πεστρέφι.
Σ. Σκοπετάς, *Ο Κονδυλάκης και το χρονογράφημα*, Βασική Βιβλιοθήκη, 34ος τόμος, Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1956 : λοτατζής.
Χάρης Σπαθάρης, *Τα Κωνσταντίνου-πολίτικα και άλλα τινά : η ελληνική Πόλη, λίγο πριν απ' τη δεύτερή της Άλωση (1923)*, χ.ε., Αθήνα 1988: κοραχανίες.
Νίκος Τσιφόρος, *Σταυροφορίες*, Ερμής, Αθήνα 2000 : τζιρίτι.

β5) Δισκογραφία

- Γιώργος Ζαμπέτας, *Μάλιστα κύριε*, Olympic, 1973 : μαβί.
Μίκης Θεοδωράκης (στίχοι και μουσική), *Διόνυσος*, Σείριος, 1985 : μενεξελίδικος.
Γιώργος Καλομοίρης, *Μάγλες και μάγλες*, Phonogram, 1976 : μάγλες γάγλες.
Νίκος Ξυλούρης, *Η Κρήτη και τα τραγούδια της*, Music Box, 1967 : μπειζαντές.
Βασίλης Σκουλάς, *Σεργιάνισμα στην Κρήτη*, Columbia, 1980 : καραγκιουλές.
Γιώργος Χατζηνάσιος, *Η ενδεκάτη εντολή* (στίχοι: Νίκος Γκάτσος), Polygram, 1985 : γιαρέμ.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

Αθησαύριστες λέξεις τουρκικής προέλευσης

Στο Παράρτημα 1 περιλαμβάνονται λέξεις τουρκικής προέλευσης που δεν τις συνάντησα σε κρητικά λεξικά ή κείμενα (έντυπα ή χειρόγραφα), αλλά τις βρίσκουμε στις μεταφράσεις εγγράφων από το *Τουρκικό Αρχείο* της Βικελαίας Βιβλιοθήκης, μεταφράσεις που έχουν γίνει από τον αιμνηστο Νικόλαο Σταυρινίδη καθώς και από οθωμανολόγους του καιρού μας, οι οποίοι έχουν μεταφράσει τουρκικά έγγραφα που αφορούν την Κρήτη από το παρπάνω Αρχείο ή και από άλλα.

Πρόκειται κυρίως για λέξεις που δηλώνουν οθωμανικά αξιώματα, τίτλους, υπηρεσίες, νομίσματα, μονάδες μέτρησης κλπ. Μια άλλη κατηγορία είναι λέξεις που δηλώνουν επάγγελμα. Πολλές από αυτές επιβιώνουν σήμερα στην Κρήτη αλλά μόνο ως οικογενειακά επίθετα, π.χ. *Μουμιτζάκης* [< (*) *μουμιτζής* 'κηροποιός'].

Η αναζήτηση σε διαλεκτικά λεξικά άλλων περιοχών, σε εκδόσεις ελληνικών εγγράφων της περιόδου της Τουρκοκρατίας από άλλες περιοχές, καθώς και στο Διαδίκτυο, δείχνει ότι πολλές από τις λέξεις αυτές έχουν κατά καιρούς χρησιμοποιηθεί αλλού. Πιθανότατα χρησιμοποιήθηκαν και στην Κρήτη. Παράδειγμα οι λέξεις *σουγιολτζής* (από τις *Μεταφράσεις* του Σταυρινίδη) και *μπρισιαμτζής* (από τον *Κώδικα Θυσιών*): Αρχικά τις θεώρησα αμάρτυρες, αλλά μετά τις βρήκα σε έντυπο *Εκλογικό Κατάλογο Δήμου Ηρακλείου* του έτους 1906 (Ιστορικό Αρχείο Κρήτης, φωτοτυπημένο αντίγραφο στη Βικελαία), στη στήλη «επάγγελμα» των ψηφοφόρων. Μια άλλη περίπτωση είναι ζεύγη ομόρριζων λέξεων από τις οποίες τη μία τη βρήκα σε λεξικό ή σε κείμενο, π.χ. *μαπαράς* 'παγούρι', *γιαλιντσιένιος* 'επίχρυσος', ενώ την άλλη την έχω βρει μόνο σε μεταφράσεις, π.χ. (*) *μαπαρατζής*, (*) *γιαλιντζί*.

Οι λέξεις αυτές λημματογραφούνται πλήρως εδώ. Στο σώμα του Λεξικού αναγράφονται απλώς, και συνοδεύονται από την ένδειξη παραπομπής: Βλ. Παράρτημα 1. Σηματοδοτούνται στην αρχή τους με αστερίσκο μέσα σε παρενθέσεις.

(*) **αγιαίνης**¹, ο [ajáñis] : «προύχοντας, δημογέροντας, αντιπροσώπευε τους κατοίκους ενός τόπου απέναντι στις αρχές, κυρίως σε θέματα φορολογίας» (*Ιεροδικείο*, Γ 481).

[< *ayan'* (Καραντζίκου & Φωτεινού), 'οφθαλμοί' (πληθ. του *ayn*), μτφ. πρόκριτο (Χλωρός, Α 140), κατά τον Nisanyan από το αραβ. a'yān (Συντ.)] (عيان)

{Η λ. σε ελλ. κείμενο αλλού: βλ. Μπερμπέρη, 132.}

(*) **αζάπης**, ο [azápis] : «Ούτως εκαλούντο κατά τους πρώτους αιώνες της τουρκικής εγκαθιδρύσεως εν Ευρώπη οι άτακτοι Τούρκοι στρατιώται ή ακροβολισταί του αρχαίου ναυτικού τής Τουρκίας, εις ούς ήτο απαγορευμένο το νυμφεύεσθαι» (Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις*, Α 42). Με τη σημασία αυτή η λ. στον όρο **αγιάς των Αζάπιδων** (azablar ağası, *Μεταφράσεις* αυτόθι), αλλιώς **αζάπαγασής**, βλ. *σοκολαζάπαγασής* και *σαακολαζάπαγασής*.

[< *azab*, πληθ. της λ. *azeb*, αρχική σημασία 'άγαμος' (Χλωρός, Β 1127)] (آزاب)

{Υπάρχει και η άλλη λέξη *αζάπης* (βλ. στους: Πιτ., Τσιρ., Ιδομ^B, Τσιρ^B, Ξεν.), η οποία ως επιθ. σημαίνει 'δυστυχισμένος, ταλαιπωρος, καημένος' και ως ουσ. 'φίλος, σύντροφος'. Ως επίθετο υπάρχει ήδη στον *Ερωτόκριτο* (π.χ. Γ 641-2: Σ' *τούτην την παιίδαν ήτονε κι ο Ερώκριτος ο αζάπης*, / *θυμώντας τα συχνά-συχνά τα λόγια της Αγάπης*), οπότε αποκλείεται η προέλευση από τα τουρκικά: προέρχεται μάλλον από το αραβ. 'adāb ή 'azāb (عذاب) 'βασανιστήριο'. Για τα ετυμολογικά προβλήματα της λ. *αζάπης* βλ. Κ. Καραποτόσογλου, "Ετυμολογικά σε λέξεις της μεσαιωνικής και νεοελληνικής γλώσσας", *Ελληνικά* 32/2 (1980), 338-341.}

(*) **αλεμτάρης**, ο [alemtáris] : «σημαιοφόρος» (Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις*, Ε 196, 198).

[< *alemtar*] (عومدار)

(*) **αρπαλίκι**, το [arpalífti] : «πρόσθετος οικονομική ενίσχυσις χορηγούμενη εις ανωτέρους υπαλλήλους ή εις πρόσωπα προσενεγκότα μεγάλας υπηρεσίας εις την Οθωμ. Αυτοκρατορίαν, ή εις γηράσαντας υπαλλήλους υπό τύπον συντάξεως, δια παραχωρήσεως εις αυτούς μονίμως ή προσωρινώς των εσόδων χωρίου ή επαρχίας τινός» (Νικόλαος Σταυρινίδης, "Συμβολή εις την ιστορίαν των Σφακίων (1615-1770)", *Κρητικά Χρονικά*, 9 (1955), 244).

[< *arpalik* (Χλωρός, Α 56)] (آرپالیک)

{Όπως γράφει ο *Δύτης των νιπήρων* στο ιστολόγιο του Νίκου Σαραντάκου *Οι λέξεις έχουν τη δική τους ιστορία* (12-3-2015), η λ. *arpalik* προέρχεται από τη λ. *arpa* 'κριθάρι', σαν να ήταν ο τιμαριούχος να καλλιεργήσει στο αρπαλίκι... κριθάρι για τα άλογά του! Σήμερα το *αρπαλίκι* θα το χρησιμοποιούσαμε με τη σημασία 'μίζα, δωροδοκία/δωροληψία' και θα το (παι)ετυμολογούσαμε από το... *αρπά(-ζω)* + (-λικά) (κατάληξη με μειωτική σημασία, βλ. *ΑΚΝ*).}

- (*)**ασέμπασης**, ο [asésbasis] : «ο επικεφαλής της αστυνομίας της νύχτας, των νυχοφυλάκων» (*Ιεροδικείο*, Γ 481).
[< *asesbası* (Καραντζίκου & Φωτεινού), *ases* 'νυχοφυλάκας' (Χλωρός, Β 1129)] (عسس)
- (*)**ασστής**, ο [astsís] : «μάγειρας· γενίτσαρς υπεύθυνος για την τροφοδοσία του στρατώνα» (*Ιεροδικείο*, Γ 481). & (*)**ασστήμπασης** 'αρχι-μάγειρας'.
[< *asşı* (Καραντζίκου & Φωτεινού)] (اشجی)
[Σε έντυπο *Εκλογικό Κατάλογο Δήμου Ηρακλείου* του έτους 1906 (Ιστορικό Αρχείο Κρήτης, φωτοτυπημένο αντίγραφο στη Βικελαία) βρίσκουμε (στη σελ. 2) τα επίθετα *Αστιάκης* και *Ασσιματ-χιάκης*, πβ. κυπρ. *ατζήπασής* 'αρχιμάγειρας' (Γιακουλλής, 5). Ίσως να υπήρξε και τ. *αστής*, πβ. *ασιδικο* 'μαγέρικο', αν δεν πρόκειται για παρετυμολογική επίδραση από τη λ. *ασιδάς*.]
- (*)**αχτιναμές**, ο [axtinamés] : επίσημο έγγραφο που επέχει θέση συνθήκης, «αιώνιος προνομιακός χάρτης» (Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις*, Γ 93), βλ. και Μπόγκας, 162.
[< *ahitname*] (عهدنامه)
- (*)**βαρούσι**, το [varúsi] & (*)**βαρόσι** : «Βαρούς· ή βαρός· λέξις ουγγρική σημαίνουσα προάστειον, κομόπολιν. Ούτως εκαλείτο ο δια τειχών περιβαλλόμενος εξωτερικός χώρος φρουρίου τινός, ο περιώλος ούτως ευπειν του εσωτερικού φρουρίου. Εν Ρεθύμνη και Σητεία τα μεν εσωτερικά φρούρια (Φορτέτζα) ονομάζοντο υπό των Τούρκων *İç Kale* (εσωτερικόν φρούριον), η δε εντός το περιώλου αυτών πόλις ελέγετο *Varuş*» (Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις*, Α 5). «Το ατείστο τμήμα της πόλης γύρω από το κάστρο, όπου συνήθως κατοικούσαν οι μη μουσουλμάνοι» (*Ιεροδικείο*, Γ 482).
[< *varuş*] (وارش)
- (*)**βεζεντάρης**, ο [veznedáris] : «ελεγκτής βάρους νομισμάτων» (*Ιεροδικείο* Γ 483), «ταμί-ας, ο ζυγίζων τα χρήματα και παραλαμβάνων» (Χλωρός, Β 1937). Βλ. και *βεζίνες*.
[< *veznedar* (Καραντζίκου & Φωτεινού)] (وزنه دار)
[Η λ. σε ελλ. κείμενο αλλού: βλ. Μπερμπέρη, 146.]
- (*)**γαλιοντζής**, βλ. (*)**καλιοντζής**.
- (*)**γιαγιάμπασης**, ο [zazábasis] : «ο διοικητής ενός από τα βοηθητικά γενίτσαρικά τάγματα, που είχε ως καθήκον του την εποπτεία των χα-μίμ και μόνο κατά τη διάρκεια των γιορτών τη φρούρηση της αγοράς» (*Ιεροδικείο*, Γ 482).
[< *gagabası* (Καραντζίκου & Φωτεινού), *gaga* «πεζός στρατιώτης σε βοηθητικό σώμα»] (ياغا باشی)
- (*)**γιαλντζί(ι)**, το [zaldiz(i)] : «ούτως εκαλείτο υπό των τούρκων το ενετικόν φλωρίον» (Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις*, Β 396). Βλ. και *γιαλντι-σένιος*.
[< *yaldiz (altını)*] (يالدیز)
[Κατά τον Χλωρό (Β 1907) *yaldiz* σημαίνει «επιχρυσώσις» (με τη σημ. αυτή η λ. *γιαλντζί*' στον Κουκκίδη, σ. 25), και *yaldiz altını* «φλωρίον δι' επιχρυσώσιν, ήτοι της Βενετίας, κλη-θέν ούτω διότι εξ αυτού, ως έχοντος χρυσόν καθαρότατον, λαμβάνεται ο δι' επιχρυσώσιν χρυσός».]
- (*)**γγίτμπασης**, ο [jijitbasis] : «ανώτερο μέλος μιας συντεχνίας, που επιλεγόταν ανάμεσα στα εμπειρότερα μέλη, για να χειρίζεται τις εσωτε-ρικές της υποθέσεις» (*Ιεροδικείο*, Γ 482).
[< *gıđıbası* (Καραντζίκου & Φωτεινού)] (يگیت باشی)
- (*)**γουλαμιές**, ο [gulamiés] : [επί Τουρκοκρατί-ας] «γουλαμιές, ελέγετο η αμοιβή των εισπρα-κτόρων» [των φόρων» (Νικόλαος Σταυρινίδης, «Απογραφικοί πίνακες της Κρήτης», *Κρητικά Χρονικά*, 22 (1970), 125).
[< *gulamiye* (Develliođlu, 337) < *gulam* 'νεα-νίας', στη σημ. «governemet courier· servant» (Redhouse, 1348)] (غلاميه)
- (*)**δολαμάς**, ο [dolamás] (Σταυρινίδης) : «είδος ποδήρους χιτώνος, όπερ εφόρουν οι Γενίτσα-ρο» (*Μεταφράσεις*, Α 92).
[< *dolama*] (طلامه)
[Και *ντολαμάς*, *ντουλαμάς* (βλ. Κουκκίδης, 71, 72).]
- (*)**εμίνης**, ο [emínis] : (επί τουρκοκρατίας) «κρα-τικός υπάλληλος, επιφορτισμένος με οικονομι-κά και φορολογικά ζητήματα», π.χ. *εμίνης του τελωνείου* 'ο ελεγκτής των τελωνειακών δα-σμών', *εμίνης των αμπελιών* 'ο ελεγκτής των φόρων των αμπελιών' (*Ιεροδικείο*, Γ 483).
[< *emin* (Καραντζίκου & Φωτεινού)] (امين)
- (*)**ζαγαρτζήμπασης**, ο [zazardıbasis] (Σταυρινί-δης) : «αρχηγός των υπηρετών ανακτόρου, έχο-ντων την φροντίδα των κυνηγετικών κούνων του Σουλτάνου» (*Μεταφράσεις*, Β 251).
[< *zađarci bası*] (زغارچي باشی)
- (*)**ζαΐμις**, ο [zaimis] : «τιμαριούχος» (Σταυ-ρινίδης, *Μεταφράσεις*, Α 5), «αξιωματούχος των σπαχήδων, στον οποίο ο σουλτάνος είχε παραχωρήσει ένα ζαμέτι» (*Ιεροδικείο*, Γ 483). Βλ. *ζαμέτι* 'τιμάριο'.
[< *zaim* (Καραντζίκου & Φωτεινού)] (زعيم)
- (*)**ζαμπιτά**, (η;) [zabitá] (Σταυρινίδης) : αστυνο-μία (*Μεταφράσεις*, Α 93).
[< *zabıta*] (ضابطه)

- (***ζενετζής**, ο [zenedzís] (*Κώδικας θυσίων*, 371) : κατασκευαστής ή πωλητής γυναικείων ειδών.
[< zenneci (زنه جي)]
- (***ιλιτζάμι**, το [iltizámi] : «η εκμίσθωση του δικαιώματος για την εισπραξη φόρων που ανήκαν στο κρατικό θησαυροφυλάκιο. Ο μισθωτής των φόρων ονομαζόταν *μουλτεζίμης*» (βλ. λ.) (*Ιεροδικείο*, Γ 484).
[< iltizam (Καραντζίκου & Φωτεινού)] (الترام)
{Η λ. μαρτυρείται σε ελλην. έγγραφο αλλού: βλ. Μπερμπέρη, 176.}
- (***ιχτισάπι**, το [ixtisápi] : «οι σχετικές με τις εμπορικές συναλλαγές και τα δημόσια ήθη νόμοι, για τη σωστή εφαρμογή των οποίων φρόντιζε ο *μουχτεσίμης*» (*Ιεροδικείο*, Γ 484).
[< ihtisab (Καραντζίκου & Φωτεινού)] (احتساب)
- (***καγίμης (& καΐμης)** : «φροντιστής τζαμιού» (*Ιεροδικείο*, Γ 484).
[< kagyim (Καραντζίκου & Φωτεινού)]
{Βλ. και Μπερμπέρη, 188. Ο Βυζάντιος (*Κωνσταντινούπολις*, Γ 491) έχει τη λ. με τη σημ. «νεοκόρος».}
- (***καλεμκιάρης** [kalemi[áris] : «χαράκτης αργύρου και χρυσού» (*Κώδικας θυσίων*, 371), βλ. *καλεμκέρης*. Ως κρητικό επίθετο σε έγγραφο του 1872 από το Α.Δ.Η. (2 / 59-117) : *Νικόλαος Καλεμκιάρης*.
- (***καλιοντζής**, ο [kalondzís] (*Κώδικας θυσίων*, 371) & (***γαλιοντζής** [galondzís] (*Ιεροδικείο*, Γ 482) : ναυτικός, ναύτης πολεμικού πλοίου.
[< kalyonci (Καραντζίκου & Φωτεινού)] (قالبونج)
{Η λ. μαρτυρείται σε ελλην. έγγραφο αλλού: βλ. Μπερμπέρη, 189. Καλιοντζίνα = η γυναίκα του καλιοντζή (επάγγελμα) / Καλιοντζή (επίθετο)· ονομασία ψαροταβέρνας στον Κουτσουρά Ιεράπετρας.}
- (***Κανουναμές**, ο [kanunamés] : «νομικές διατάξεις ή ευρύτερη συλλογή νομοθετικών διατάξεων με τη μορφή διαταγών του σουλτάνου σχετικών με τη στρατιωτική, διοικητική και οικονομική οργάνωση της σουλτανικής υπηρεσίας αλλά και ολόκληρης της αυτοκρατορίας» (*Ιεροδικείο*, Γ 484).
[< kanunname (Καραντζίκου & Φωτεινού)] «βιβλίο των νόμων» (Χλωρός, Β 1257), από το αραβ. *kānūn* 'νόμος' [< ελλ. *κανόν*] και το περσ. *nāme* 'επιστολή'] (قانوننامه)
- (***καπάνι**, το [karápi] : αγορά σιτηρών (τόπος, κτίσμα) (Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις*, Α 360, 361).
[< *kapān*, από τα περσ., «είδος μεγάλου βάρους ή τερεκί προς στάθμισιν σιτηρών κτλ. συνεκδ. αγορά, αποθήκη» (Χλωρός, Β)] (قپان)
- (***καπουτζής**, ο [kapudzís] : κ.λ. θυρωρός: τί-
- λος στρατιωτικών αξιωματούχων της σουλτανικής υπηρεσίας που αποτελούσαν ειδικό σώμα (*Ιεροδικείο*, Γ 484).
[< *karici* (Καραντζίκου & Φωτεινού)] (قچوخی)
- (***καπουτζήμπασης**, ο [kapudzíbasis] (Σταυρινίδης) : αρχιθυρωρός (*Μεταφράσεις*, Β 363, 364).
[< *karici başı* (Χλωρός, Β 1270)] (قچوخی باشی)
{Η λ. μαρτυρείται σε ελλην. έγγραφο αλλού: βλ. Μπερμπέρη, 191.}
- (***κεσές²**, το [keses] : πουγγί, «βαλάντιον, θυλάκιον, κ. σακκούλα· ποσόν 500 γροσίων» (Χλωρός, Β 1463), *ποσότητα νομισμάτων που διαφοροποιείται μέσα στο χρόνο* (*Ιεροδικείο*, Γ 484).
[< *kese* (Καραντζίκου & Φωτεινού)] (كيسه)
- (***κιαχί**, το [káxi] : «Κιαχί (ξερή πουργάτσα)» (Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις*, Β 372).
[< *kāhi* «είδος πλακούντος τριγωνικού» (Χλωρός, Β 1362)] (كلهی)
- (***κιζιλμπάσης**, ο [kizilbásis] : «χρησιμοποιείται ως ύβρις και σημαίνει τους ανήκοντας εις την αίρεσιν των έχοντων κοινάς τας συζύγους των» (Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις*, Β 178). Βλ. Μπόγκας, 175.
[< *kazilbası*] (يزيلباش)
{Το ερμηνευμα του Σταυρινίδη είναι σχεδόν αυτούσιο το σχετικό λήμμα στον Χλωρό (Β 1347 611).}
- (***κιουρκτζής**, ο [t[urkzdís] : γουναράς (Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις*, Γ 201).
[< *kürkcü*] (كوركجی)
- (***κιρετζής**, ο [t[iredzís] : ασβεστάς (*Κώδικας θυσίων*, 371).
[< *kirecçi*] (كیرججی)
- (***κονταξής**, ο [kondaksís] : κατασκευαστής κοντακίων (*Κώδικας θυσίων*, 371).
[< *kondakçi*, κατά τον Νιζανγαν από *kondak* [< *konτάκι*] + παραγωγ. κατάλ.-ci] (قونداقچی)
{Η λ. μαρτυρείται σε ελλην. έγγραφο αλλού: βλ. Μπερμπέρη, 203. Επίθετο: *Κονταξής*, *Κονταξάκης*.}
- (***κοριτζής**, ο [korizdís] : δασοφύλακας, αγροφύλακας (*Κώδικας θυσίων*, 371).
[< *korucu*] (قورجی)
- (***κονγιομτζήμπασης**, ο [kuzumdzíbasis] : πρωτομάστορας των χρυσοχόων (Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις*, Γ 193).
[< *kuyumcu başı*]
- (***κουμπαρατζήμπασης**, ο [kumbaradzíbasis] : «αρχηγός των βομβιστών», των *κουμπαρατζήδων* (Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις*, Δ 185).
[< *kumbaracı başı*]

(***κουμπαρατζής**, ο [kumbaradzis] : «ολμοβολιστής, βομβαρδιστής», αυτός που έριχνε χειροβομβίδες (Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις*, Α 176).

[< *kumbaracı*] (خمبره جی، قومبار جی)

{Η λ. μαρτυρείται σε ελλην. έγγραφο αλλού: βλ. Μπερμπέρη, 205.}

(***μακτού** (το;), [maktú] : «ο κατ' αποκοπήν φόρος» (Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις*, Γ 170).

[< *maktu (resmi)*] (Χλωρός, Β 1755) (مقطو)

{Η λ. μαρτυρείται σε ελλην. έγγραφο αλλού: βλ. Μπερμπέρη, 210.}

(***ματαρατζής**, ο [mataradzis] : παγουράς, αυτός που κουβαλά νερό για τους οδοιπόρους ταξιδιώτες - ματαρατζήμπασης (mataracıbaşı) : ο επικεφαλής των *ματαρατζήδων* (Ιεροδικείο, Γ 485).

[< *mataracı*] (Καραντζίκου & Φωτεινού) (مطره جی)

(***μεϊχανετζής**, ο [meixanedzis] : ταβερνιάρης (Κώδικας *Θυσιών*, 371).

[< *meyhaneci*] (میخانه)

{*meyhane* [> *μεϊχανές*], από το περσ. *mey* 'κρασί', είναι το «οινοπωλείον, καπηλειόν» (Χλωρός, Β 1834).}

(***μεχτερχανές**, ο [mexterxanés] : στρατιωτική μουσική (Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις*, Δ 363: *δια το οίκημα του Μεχτερχανέ*).

[< *mehterhane*] (میترخانه)

{Κατά τον Χλωρό (Β 1828) πρόκειται για «μουσική παίζουσα το πάλα προ των θυρών μεγιστάνων», ενώ κατά τον Αθανάσιο Κομνηνό Υψηλάντη (*Τα μετά την Άλωσιν (1453-1789)*, Κων/πολη 1870, σ. 738) ο μεχτερχανές σε καιρό πολέμου ακολουθούσε τον πασά και έπαιζε «επί τη προτροπή των μαχομένων», ενώ σε καιρό ειρήνης έπαιζε κάθε απόγευμα, και μετά το τέλος της μουσικής «έρχονται οι δαβατζήδες και διδώνσι τα αρζουχάλια τους εις τον βεζίρη» - «σύγκειται δε ο μεχτερχανές από εννέα δαβούλια, εννέα ζουρναζάνηδες, ών ο πρώτος καλείται μεχτέρμπασης, επτά μποραζάνηδες, τέσσερας ζιλεζάνηδες και εξ μικρά δαβούλια». Οι λ. *μεχτερχανέ*, *μεχτερχανατζής*, *μεχτέρμπασης*, *μεχτέρης* μαρτυρούνται σε ελλην. έγγραφα αλλού: βλ. Μπερμπέρη, 203.}

(***μισκάλι**, το [miskalı] : «μέτρον βάρους προς στάθμισιν πολυτίων λίθων ή χρυσού σύρματοϋ» (Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις*, Γ 111).

[< *miskal*] (مشقال, Devellioglu759)

(***μουμπασιριγές**, ο [mubasirijés] : αμοιβή του μουμπασίρη, του δικαστικού κλητήρα (βλ. Νικόλαος Σταυρινίδης, «Συμβολή εις την ιστορίαν των Σφακίων (1615-1770)», *Κρητικά Χρονικά*, 9 (1955), 300)

[< *mübasiriye* «δικαίωμα ή αμοιβή δικαστικού κλητήρου επί τη κοινοποιήσει εγγράφου ή κλητεύσει» (Χωρός, Β 1522)] (میثریه)

(***μουμτζής**, ο [mumdzis] : αυτός που φτιάχνει ή πουλάει κεριά, κηροποιός (Κώδικας *Θυσιών*, 371).

[< *mumcu*] (مومجی)

(***μουρουριέζ**), το/(ο;) [mururijé(s)] : «διαμετακομιστικά τέλη» (Νικόλαος Σταυρινίδης, «Συμβολή εις την ιστορίαν των Σφακίων (1615-1770)», *Κρητικά Χρονικά*, 9 (1955), 316).

[< *müruriye* (Χλωρός, Β 1644)] (مروریه)

(***μουτεσελίμις**, ο [muteselemis] : τοποτηρητής (Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις*, Β 363), αντιπρόσωπος (Μεταφράσεις, Β 400).

[< *mütesellim* «αντιπρόσωπος του Μουτεσαρίφι, ήτοι τίτλος απονεμόμενος άλλοτε τοις υποδιοικηταίς, αντιστοιχών τοις σημερινοίς kaymakam και müdür» (Χλωρός, Β 1547)]

(متسلم)

{Η λ. μαρτυρείται σε ελλην. έγγραφο αλλού: βλ. Μπερμπέρη, 231.}

(***μουχζίρης**, ο [muxziris] : «υπάλληλος του ιεροδικείου επιφορτισμένος με την κλήτευση και προσαγωγή των κατηγορουμένων στο δικαστήριο - **μουχζίρ αγάς**: γενίτσαρος με αστυνομικά καθήκοντα» (Ιεροδικείο, Γ 486).

[< *muhzir* (Καραντζίκου & Φωτεινού)] (حضر)

(***μουχτεσίπις**, ο [muxtesipis] : «αξιοματούχος επιφορτισμένος με την τήρηση των νόμων σχετικά με τις εμπορικές συναλλαγές και τα δημόσια ήθη» (Ιεροδικείο, Γ 486).

[< *muhtesib* (Καραντζίκου & Φωτεινού)] (محتسب)

(***μπάλτατζής**, ο [baltadzis] : ξυλοκόπος, σκαπανέας (Κώδικας *Θυσιών*, 371). Βλ. και λ. *ζυλάδες*.

[< *baltacı*] (بالطه جی)

(***μπεράτι**, το [beráti] : αυτοκρατορική διαταγή (Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις*, Α 7).

[< *berat*] (برات)

(***μποζάς**, ο [bozás] : «επιδόρπιον ποτόν, παραγόμενον εξ αφεινήματος κέγγρου ή αραβοσίτου» (Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις*, Α 332).

[< *boza* (Χλωρός, Α 380)] (بوزه)

{Η λ. χρησιμοποιήθηκε στην Ήπειρο και τη Θράκη, βλ. Μπόγκας, 189. Και στην Κωνσταντινούπολη, βλ. Ζαχαριάδης, 112.}

(***μποζαχανές**, ο [bozaxanés] : το μέρος (εργαστήριο) όπου έφτιαχναν τον *μποζά* (Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις*, Α 332).

[< *bozahane*]

(***νεκίπις**, ο [nekípis] : «ευγενής που κατάγεται

- από την οικογένεια του προφήτη Μωάμεθ» (*Ιεροδικείο*, Γ 487),
[< *nekib* (Καραντζίκου & Φωτεινού)] (نوكيب)
- (***ντεβετζής**, ο [devedzís] : ο καμηλιέρης (*Κώδικας θυσιών*, 371). Βλ και ντεβές.
[< *denceci*] (نوكيب)
{Η λ. μαρτυρείται σε ελλην. έγγραφο αλλού: βλ. Μπερμπέρη, 255.}
- (***ντιβανχανές**, ο [divanxanés] : μεγάλο δωμάτιο, σαλόνι τουρκικών οικιών (Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις*, Γ 351, 460).
[< *divan hane* (Κουκκίδης, 71) (ديوانخانه)]
- (***ντολαπτζής**, ο [dolaptzís] : «Dolarçi ελέγοντο οι εργαζόμενοι εις τον καθαρισμόν της ιλύος του λιμένος, δια πρωτογόνου τινός βαθυκόρου της εποχής εκείνης. Η ιλύς μεταφέρετο υπό των όνων των χριστιανών εις τεταγμένον τινά χώρον. Την ιδίαν ονομασία έφερον και οι εργαζόμενοι εις τα οικίας των πλουσίων τούρκων άρρενες, χριστιανοί ως επί το πλείστον υπηρέται, οι οποίοι παρελάμβανον τα εδέσματα από το «ντολάπι» (περιστρεφόμενον κυκλοτερές ερμάριον), και τα μετέφερον εις τους συνδατημιόνας» (Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις*, Γ 370).
{*dolarçi* (طولاجي) σημαίνει επίσης 'κατασκευαστής/πωλητής ντουλαπιών'. Από εδώ προέρχεται μάλλον το επίθετο Δολαψάνης.}
- (***ουστάμπασης** [ustábasis] : αρχιτεχνίτης (Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις*, E 220).
[< *ustabası*]
- (***Ουστλέρια**, τα [utlérza] : κάτω από τον προμαχώνα Ματρινέγκο των ενετικών τειχών στο Ηράκλειο, ο τεκές του ισλαμικού μοναχικού τάγματος των «Τριών Ανδρών», στον οποίο είχε μετατραπεί η ορθόδοξη εκκλησία της Παναγίας της Φανερωμένης (Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις*, A 333 & Γ 335). Δεν σώζεται σήμερα. Σε κοντινή θέση σώζεται ένας *τουρμπές* (μουσουλμανικό μανσωλείο).
[< *Üçler* 'Τριάδα' (اوچلر)]
{Κατά τον Χλωρό (A 238) *Üçler* (που είναι το αριθμητικό *üç* 'τρία' + επίθημα πληθ. -*ler*) σημαίνει «οι τρεις, ήτοι ο Θεός, ο Μωάμεθ και ο Αρχάγγελος Γαβριήλ ή ο Μωάμεθ, η θυγάτηρ του Φατμά και ο γαμβρός του Αλή».
- (***παζάρμπασης**, ο [pazárbasis] : «πιστάτης της αγοράς» (Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις*, Δ 12).
[< *pazarbaşı*]
- (***πεντζίκι**, ο [pendzítji] : «ο αγοράζων από την ανθρώποαγοράν αιχμάλωτον τινά [...] ήτο υποχρεωμένος να καταβάλη εις το Δημόσιον Ταμείον και τον φόρον του πεντζίκιου», που ήταν ίσος
- με το ένα πέμπτο της αξίας αγοράς του αιχμάλωτου (Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις*, Γ 433).
[< *pençik* , κατά τον Nisanyan από το περσ. *panc yak* 'ένα στα πέντε' (Συντ.) (پنچيك)
{Κατά τον Χλωρό, *pençik* = «πνακίδιον αναρτώμενον άλλοτε εις τον λαίμον αιχμάλωτου αγόμενον προς πώληση εις την αγοράν, εν ώ εσημειούτο το όνομα, η πατρις αυτού κλπ.»}
- (***ρουζγαμετζής**, ο [ruznamedzís] : ημερολογιογράφος (Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις* Γ 160), «ο εν τη οικονομική υπηρεσία εντεταλμένος την ημερησίαν καταγραφών δημοσίων εσόδων και δαπανών υπάλληλος» (Νικόλαος Σταυρινίδης, «Συμβολή εις την ιστορίαν των Σφρακίων (1615-1770)», *Κρητικά Χρονικά*, 9 (1955), 281).
[< *ruznameci* «λογοιστής κρατών ημερολόγιον, ήτοι κατάστιχον καθημερινών εξόδων» (Χλωρός, A 854) < *ruznname* 'ημερολόγιο' < περσ. *ruz* 'ημέρα' + *name* 'έγγραφο''] (روزنامه)
- (***σαασιής**, ο [saatsis] : ο ρολογάς (*Ιεροδικείο*, Γ 488).
[< *saatçi* (Καραντζίκου & Φωτεινού)]
{Επίθετο *Σαασιάκης* στην Κρήτη.}
- (***σαλγιαντζής**, ο [salzanedzís] : υπάλληλος επιφορτισμένος με την παρακολούθηση ενός *σαλγιανέ* (= εισόδημα που παραχωρούσε το κράτος σε ετήσια βάση (*Ιεροδικείο*, Γ 488) - κατά τον Χλωρό (A 886) «ετήσιος φόρος επί του εισοδήματος» [< *salyaneci* < *salyan* (Καραντζίκου & Φωτεινού)] (ساليانه)]
- (***σειμένης**, ο [seiméñis] : στρατιώτης που ανήκε σε «ιδιαιτερον γενιτσαρικών τάγμα» (Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις*, A 109).
[< *seğmen*, (& *sekban*), από το περσ. *sagbān* 'φροντιστής σκύλων' κατά τον Nisanyan, «στρατιώτης του αρχαίου τουρκικού στρατού ανήκων εις ιδιαίτερον σώμα και εκτελών συνάμα χρέη χωροφυλακος» (Χλωρός, A 916)] (سكمن)
{Σήμερα σώζεται μόνο ως οικογενειακό επίθετο.}
- (***σερτζεμπετζής**, βλ. *τζεμπετζήμπασης*.
- (***σογιουλτζούμπασης**, ο [sojuldzúbasis] : «αρχιδρονόμος» (Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις*, Δ 150).
[< *soyulcu başı*]
- (***τελάκης**, ο [telátjis] : υπάλληλος που περιποιείται τους λουόμενος σε χαμάμ (*Ιεροδικείο*, Γ 487).
[< *dellak* (Καραντζίκου & Φωτεινού), κοινώς *tellak* «υπηρέτης λουτρού τρίβου, λούον και σαπωνίζων τους λουομένους» (Χλωρός, A 787 & 557)] (تلاک، تلاقي، تلاق)

- {Η λ. ως κανονικό λήμμα στον Κουρκίδη, σ. 92. Σε ελλ. κείμενο: βλ. Μπερμπέρη, 302.}
- (*) **Τελάλικα**, τα [telálika] : «Επί της σημερινής πλατείας Βενιζέλου της πόλεως Ηρακλείου και εις την βορειάν πλευράν ταύτης, έναντι του αναβρυτηρίου Μοροζίνι, ευρίσκοντο επί Τουρκοκρατίας τα «Τελάλικα», όπου μέχρι των μέσων του 19ου αιώνος εξησκείτο υπό των τούρκων κηρικών (τελάληδων) το δουλεμπόριον» (Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις*, Β 31).
[< τελάλης]
{Τοπωνύμιο *Τελάλικα* υπήρχε επίσης στα Χανιά και στη Θεσσαλονίκη (Διαδίκτυο).}
- (*) **τελάμπασης**, ο [telámbasis] : «αρχικήρυκαζ» (Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις*, Δ 12).
[< *tellal basi*]
- (*) **τεμλίκι**, το [temlíki] : «παραχώρησις δημοσίας γης υπό τύπον φεούδου» (Νικόλαος Σταυρινίδης, “Συμβολή εις την ιστορίαν των Σφακιών (1615-1770)”, *Κρητικά Χρονικά*, 9 (1955), 295).
[< *temlik* (Χλωρός, Α 563)] (تمليك)
- (*) **τεσκερετζής**, ο [teskeredzis] : «ελέγετο άλλοτε ο δημόσιος υπάλληλος ο οποίος συνέτασσε σύντομον περίληψιν των αναφορών των κινούντων αγωγάς. Αργότερον εσήμαινε γενικώς τους ασχολουμένους εις τα δημόσια γραφεία υπαλλήλους» (Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις*, Γ 363).
[< *tezkereci*] (تذكرة جي)
- (*) **τζαπίς**, ο [dzapis] : «εισπράκτορας των βακουφικών φόρων» (Νικόλαος Σταυρινίδης, “Συμβολή εις την ιστορίαν των Σφακιών (1615-1770)”, *Κρητικά Χρονικά*, 9 (1955), 248).
[< *cabi* (Χλωρός, Α 602)] (جابي)
- (*) **τζερίπι**, το [tzeripi] : «έκτασις γης εξήκοντα πήγεων μήκους και εξήκοντα πλάτους αποτελούσιν έν τζερίπιον» (Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις*, Α 310).
[< *cerib* (Χλωρός, Α 615)] (جريب)
- (*) **τζεχούτης**, ο [dzexútis] : «χρησιμοποιείται ως ύβρις και σημαίνει τον αρνούμενόν τι καίτερ ιδόντα. Ούτως ονομάσθησαν οι Ιουδαίι, ως αρνηθέντες την θρησκείαν του Μωάμεθ και προσπαθήσαντες μεγάλως εις την παρεμπόδισιν της διάδόσεώς της» (Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις*, Β 178).
[< *cehut*] (جود)
- {Το ερμήνευμα του Σταυρινίδη είναι σχεδόν αυτουόχο το σχετικό λήμμα στον Χλωρό (Α 611).}
- (*) **τζιζιές**, ο [dziziés] : κεφαλικός φόρος (Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις*, Α 14). Βλ. και τζιγμανές.
[< *cizye*] (جزية)
- (*) **τζισμετζής**, ο [tzismedzis] : «κατασκευαστής μπότας, υποδηματοποιός, υποδηματοπόλης» (*Κώδικας θυσιών*, 371). Βλ και τισμές.
[< *cizmeci*] (چیزمه جي)
- (*) **τζοκαντάρης**, ο [dzokadáris] : «κλητήρ των ανακτόρων χρησιμοποιούμενος δι’ εξωτερικάς υποθέσεις» (Νικόλαος Σταυρινίδης, “Συμβολή εις την ιστορίαν των Σφακιών (1615-1770)”, *Κρητικά Χρονικά*, 9 (1955), 319), «ο υπεύθυνος ενδυμασίας των γενιτσάρων· επίσης, δικαστικός υπάλληλος» (*Ιεροδικείο*, Ε 560).
[< *zokadar* (Χλωρός, Α 667)]
چوققه دار / چوققه دار
{Καρυ *zokadar* ήταν «υπάλληλος γενικού διοικητού παρά τη Υ[ψηλή] Πύλη» (Χλωρός, ό.π.). Υπάρχει και ο τύπος *τσοκαντάρης*. Το τουρκ. έτυμο σημαίνει κατά λέξη «ο εριούχον φορών».
- (*) **τσεκί**, το [tsekí] : «ίδιον μέτρον βάρους δια τα καυσόξυλα. Εζύγιζε τέσσαρα καντάρια, δηλαδή 176 οκάδες» (Σταυρινίδης *Μεταφράσεις*, Β 273).
[< *ceki*] (چكى)
{Αναλυτικά για το *τσεκί* βλ. στο: Καλλιόπη Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, “Οικονομική και κοινωνική ζωή του Ελληνισμού της Θράκης κατά την Τουρκοκρατίαν”, *Θρακικά*, 47 (1974), 196.}
- (*) **χαλάτσης**, ο [xalátsis] : «βαμβακοζάντης, πλωματάς» (*Κώδικας θυσιών*, 371).
[< *halas* «βαμβακοζάντης, κ. χαλάτσης» (Χλωρός, Α 708)] (حلاج)
- (*) **χάσι**, το [xási] : «τιμάριο με έσοδα πάνω από εκατό χιλιάδες άσπρα το χρόνο· χάσια δίνονταν σε ανώτατους αξιωματούχους του κράτους ή σε μέλη της οικογένειας του σουλτάνου» (*Κώδικας θυσιών*, 375).
[< *has*, στη σημ. ‘αυτοκρατορικός, βασιλικός’, *has bahce* ‘αυτοκρατορικός κήπος’ (Χλωρός, Α 722) (Συντ.)] (خاص)
{Η λ. μαρτυρείται σε ελλ. έγγραφο αλλού: βλ. Μπερμπέρη, 330.}
- (*) **χασίλικι**, το [xasilíki] : αγρός (Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις*, Β 102).
[< *hasillik*]
{Κατά το Derleme sözlüğü (Λεξικό των τουρκικών διαλέκτων της Τουρκίας, το οποίο βλ. στον ιστότοπο του TDK), το διαλεκτ. *hasillik* σημαίνει «hayvanların yeşilken yemeleri için ekilen arpa tarlası» (χωράφι που σπέρνεται με κριθάρι να το φάνε τα ζώα όταν είναι πράσινο) και «bahçe» (κήπος).}

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

Λέξεις που πιθανόν να είναι τουρκικής προέλευσης

ακιντί (Τσιρ.) : 1. κορυφή στέγης, 2. (μιφ.) κρίσιμο σημείο.

γιαρίνι (Γαρ.) : τρόπος κόμμωσης (πλεξούδες δεμένες ολόγυρα στο κεφάλι).

γκαλιστεύω (Γαρ.) : επιθυμώ, ζηλεύω κάτι, θέλω να το αποκτήσω.

γκαργκάνι (Γαρ., Κριτσ.) : *μου στάθηκε γκαργκάνι*: μου έγινε τσιμπούρι.

διγαβρές / διαβρές / λγαβρές / αλγαβρές / βαϊλέξ (Γαρ., Ροδ., Ιδομ., Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Ξανθιν., Κριτσ.) : αναφορά, συζήτηση για κάποιο θέμα, φροντίδα, έγνοια.

δουκουμετζές (Ιδομ.) : πάγκος καφενείου, *τεζιάκι*.

ελέμ μπελέμ (Γαρ., Τσιρ^B.): από τη μια μεριά στην άλλη.

{Υπάρχει ένα τουρκικό παραδοσιακό παιδικό ομαδικό παιχνίδι που λέγεται *ellem billem*.}

εμπατλίκι (Χουστ.) : κατάκαρδα.

ζαμπακώνω, -ομαι (Γαρ.) : συμπίεζω, συνθλίβω, (το μέσο) σουφρώνω το κορμί μου, μαζεύομαι.

ζάρι-νταβάρι (Κριτσ.) : το ποσό που ειπράττει ο καφετζής από όσους παίζουν ζάρια, κάθε δύο τρεις ώρες, προσφέροντας συγχρόνως τσικουδιά ή κονιάκ.

ζελεπός / ζελεπιασμένος (Γαρ.) : άκεφος, μαραμένος.

ίχι μου (Γαρ., Κριτσ.) : μακάρι.

καναέτι (Ροδ.) : ψυχική ταραχή.

καρκακάντες (Γερ.) : μισοερειπωμένο σπίτι.

κατσαουίνης (Γαρ.) : σατανάς, δαίμονας.

καφεσάτη αίγα (Γαρ.) : με τούφα τρίχες όρθιες στην κορφή της κεφαλής.

κεσεντές (Γαρ., Κριτσ^π.): ειρωνεία.

λεμ μπελελέμ (Κριτσ^φ.): καχεκτικός· ετοιμόρροπος· πολύ φτωχός.

μουλακεκές (Γαρ., Κριτσ.) : άνθρωπος που δρα κρυφά.

μούχης (Τσιρ.) : αξιολύπητος,

μούχτι (Γαρ.) : ενδιαφέρον, προσοχή.

μπατζαλμάς, μπατσαλμάς (Τσιρ^B.), **μιασταλμάς** (Χουστ.) : αλώνι.

μπαχιαμάς (Τσιρ^B.): αναστάτωση, συζητήσεις για κάποια κακή είδηση ή γεγονός.

μπιρμάνι, μπίρμανε (Γαρ., Κριτσ.) : *δουλειές του μπιρμανιού ή του μπίρμανε*: αμελέτητες, πρόχειρες.

μπλαγκικανές (Ροδ., Ιδομ^B.): νεροχύτης.

μπουχάνι (Τσιρ^B.): ορθάνοιχτα, σαν χάνι.

μπουχοπούρι (Τσιρ^B.): η υπογραφή.

νετλέτι (Χουστ.) : η λύτρωση, η σωτηρία.

νιζαμπικόνω (Κονδ.) : επιχειρώ, απειλώ, καταβάλλω προσπάθειαν υπέρ τα δυνάμεις μου (περί παιδιών, ιδίως).

νταλούκος (Τσιρ., Δαρ.) : εύσωμος, σωματώδης· βαρετός, μαμούχαλος.

ντάρι νάξι (Τσιρ^B.): άνω κάτω, αναστάτωση, ατακτοποίηση.

ντεκουμετζές (Ροδ.) : τραπεζάκι.

ντοκουμετζές (Αποστ., Τσιρ.) : το κομποδέμα, το πουργί.

πανταχλί (Δαρ.) : απολύτως τίποτε.

παντεσινές (Δαρ.) : γεγονός, συμβάν.

περλεπές (Ιδομ^B.): ξεπεσμένος.

πορδολούκι (Ιδομ^B.): μονοπάτι, στενή διάβαση (τουρκ. ίσως μόνο ως προς την κατάληξη).

ρασά, η & ρασιά & ρασέ (Πάγκ., Πιτ., Ξανθιν., Γαρ., Ιδομ., Τσιρ., Δαρ.) : χοντρό μάλλινο ύφασμα.

{Ετυμολογείται από το *ράσο*, το οποίο από το μsn. *ράσον* < λατ. *rasum* 'ξυσμένο, λειασμένο ύφασμα' (AKN). Αλλά υπάρχει και το τουρκ. *rasa*, κατά τον Χλωρό (A 827) < γερμ. *rasch* : «είδος εριούχου χονδρού κατάσκευαζομένου εν Αυστρία, σαγή». Κατά τον Meyer (*Türkische Studien. I*, Βιέννη 1893, σ. 55) راسه *rasa* 'Art grosses Tuch' από το ιταλ. *rascia*. Αν η λ. *ρασά* σχετίζεται με το τουρκ. *rasa* (κάτι που δεν φαίνεται πολύ πιθανό), θα πρέπει να συμπεριλάβουμε σε αυτόν τον κατάλογο τα παράγωγα *ρασάκι, ρασίδι, ράσινος, ρασούλι, ρασάκι* και τα σύνθετα *ρασόκαρτσα, ρασοπατητής, ρασοτριβή* (όλες αυτές οι λέξεις βρίσκονται στα λεξικά που αποδελτίωσα).}

σάφλες, οι (Χουστ.) : φουσκάλες, σημάδια από κάνιμο ή χτύπημα.

σατσάκι (Χουστ.) : πλατεία.

σαχτούκι (Χουστ.) : είδος βαδίσματος τετραπόδου.

σουλάμια, τα (Χουστ.) : ρουφιανιές.

σουρλάντα (Τσιρ.) : αναδής και ξεμυαλισμένη γυναίκα.

τσαμπικόνω / τσαμπικόνω (Πάγκ., Πιτ., Ιδομ., Δαρ.) : τα βάζω με κάποιον με μεγαλύτερη (σωματική) δύναμη, μπαίνω στον καβγά αδειλιαστα (βλ. και *νιζαμπικόνω*).

τζερτζεβένιος (Γαρ.) : κόκκινος.

τζίφρης / τσίφρης (Αποστ., Τσιρ., Δαρ., Κασσ.) : τσιγκούνης.

τζούρμπος (Ξανθιν.) : σαλιγκάρι που το μπροστινό μέρος του κελύφους του είναι μαλακό.

του κουζαφά (Γαρ.) : άδικα, κουτουρού.

τσερέπα, η (Πάγκ., Πιτ., Τσιρ., Κριτσ., Κασσ.) & **κατσαρέπα** (Κριτσ^Γ.): καταγιδα, χιονιάς, κακοκαρία.

τσικιντίρης (Κασσ.) : τσιγκούνης.

τσιρώ (Ξανθιν., Γαρ., Αποστ., Τσιρ., Τσιρ., Δαρ.) : **1.** εκτοξεύω υγρό· **2.** ουρώ. {Η λ. *τσιρώ* φαίνεται να είναι ηχοποιημένη. Υπάρχει το (κατά το *TDK* διαλεκτ.) τουρκ. *cir* (και *cirçir*) «παν πράγμα διαρκώς ψιθυρίζον,

μικρά πηγή ή ύδωρ ολίγον ρέον μετά ελαφρού κελαρύσματος» (Χλωρός, Α 655). Αν το *τσιρώ* σχετίζεται με το τουρκ. *cir* (κάτι που δεν φαίνεται πολύ πιθανό, γιατί κι αυτό είναι ηχοποιημένο), θα πρέπει να συμπεριλάβουμε σε αυτόν τον κατάλογο τα παράγωγα *τσιρά*, *τσίρι*, *τσιρήχτρα*, *τσιριχτήρι*, *τσιριούμαι*, *τσουρνάρα*, το σύνθετο *τσιροκατουρώ* και την έκφραση *τσίρι πιπίρι* (όλες αυτές οι λέξεις βρίσκονται στα λεξικά που αποδελτίωσα).}

τσογουρτζάς (Τσιρ.) : κακή συνήθεια.

χαβατσούνα (Γαρ.) : πρόχειρο στρώμα στην εξοχή με κλαδιά.

χαβούτσα (Γαρ.) : γυναίκα πλαδαρή.

χάμιου (Πιτ., Ξεν.) : έκφραση αποδοκιμαστική: χαρά στο πράμα, χαρά στον άνθρωπο.

χαντουνιά (Γαρ.) : σύνολο πραγμάτων, ποσότητα. **χιαλαλής** (Ιδομ^Β.): πάμπλουτος.

χιουρτού (Γαρ.) : φασαρία (ίσως αντδ.: < *yortu* 'γιορτή').

χλαμπιτιά / χλαμπιτίδι (Γαρ.) : σκαμπύλι, μπάτσος.

Ευρετήριο Ελληνικών Λέξεων

Α

- αά, 3
 αβανάκης, 3
 αβιζότι, 3, 4
 αβλαντίω, 3
 αβρά ντιμί σιχτίρ, 3
 αβραντίνα, 3
 αβραντινί σικτίμ, 3
 αβτζής, 3
 αγάδαινα, 3
 αγαδάκι, 3
 αγάδενα, 3
 αγαδόπουλο, 3
 αγαλίκι, 3
 αγάς, 3
 αγάς του χωριού, 4
 αγιάζι, 4
 αγιάκτασης, 4
 αγιακτασύλικι, 4
 Αγιάναγας, 4
 αγιάνης¹, 4, 428
 αγιάνης², 4
 αγιάρι, 4
 αγιαρντίζω, 4
 αγιάρω, 4
 αγίζι, 4
 αγιζ(ι)ότη, 4
 αγιζ(ι)ότης, 4
 αγιζλίκι, 4
 αγιζότι, 4
 αγκάβανος, 4
 άγκεμπα, 23
 αγκιάζει, 5
 αγκίλα, 5
 αγκούδουρας, 6
 αγκούδουρόσκουπα, 6
 αγκούτσakas, 5
 αγκουτσαπίδο, 6
 αγκουτσαχλάδα, 6
 αγκού, 5
 αγνάμια, 6
 αγναντίω, 6
 αγνάρω, 6
 αγουδουρά, 6
 αγούδουρας, 6
 αγουδουρές, 6
 αγουδουροπαρασύρα, 6
 αγούδουρος, 6
 αγουδουρόσκουπα, 6
 αγουσουζά, 7, 54
 αγουτζής, 6
 αειπλαντίω, 7
 αεριτζής, 7
 αζά ναμαζί, 7
 αζάπαγασής, 7, 428
 αζάπης, 7, 428
 αζάς, 7
 αζάτι, 7
 αζατοχάρτι, 7
 άζεμπης, 7
 άζεμπις, 23
 αζιγανεύω, 8
 αζιγανεύω, 8
 αζιγανιά, 7
 αζιγανιάρης, 8
 αής, 8
 αϊλίκι, 8
 άιντε, 8, 16
 άιντες, 8
 άιντέστε, 16
 άιντεστε, 16
 άιντεστε, αιντέστε, 8
 άιπλαντίω, 8
 άιπλίκι, 8
 αϊράνι, 8
 αϊτάνι, 8, 9
 ακάντιστος, 9
 ακαρέτι, 9
 ακαρνάσης, 9, 19
 ακαρντάσης, 9, 19
 ακαρντάχης, 9, 19
 ακίκι, 9
 ακιμπέτι, 9
 ακιντές, 9
 ακιντί, 434
 ακλής, 9, 24
 Άκ Ντάμπια, 9
 ακόνευτος, 9
 ακουμάς, 9
 ακουμάτι, 9
 ακουπάς, 9
 ακουρούντιστος, 9
 ακουσουρέυτος, 9
 ακραμπάς, 9
 ακράνης, 9
 ακρομπουνταλίζω, 9
 ακρομπουνταλος, 10
 Ακτάρικα, 10
 αλαβάρι, 10
 άλα βάρι, 10, 12
 αλαβάρις, 10
 αλάι, 10
 αλάι μαλάι, 10
 αλάισε, 10
 αλάισε βέρσε, 10
 αλάισι, 10
 αλάισι βέρισι, 10
 αλακάς, 10
 αλαλά, 10
 αλαλί μπουλαλί, 10
 αλαμπάντα, 10
 αλάμπελα χιινόβερσι, 10
 αλαμπλίρι, 11
 αλαμπίρι, 11
 αλά μπίρι, 11
 αλαμπλίρι, 11
 αλά μπλίρι, 11
 άλαμπλιρι, 11
 αλάνι, 11
 αλανιάρης, 11
 αλανοπερίστερο, 11
 αλατζαδένιος, 11
 αλατζάς, 11
 αλέκι μουσελά(μ), 11
 αλέ λεσάπι, 11
 αλεμτάρης, 11, 428
 αλεπάντα, 10
 αλέτι¹, 11
 αλέτι², 11, 213
 -αλής, 140
 αλιβερντίω, 11
 αλιγαβρές, 434
 αλιγανεύω, 12
 αλιγανιά, 12
 αλιγές, 12
 αλικοβάφω, 12
 αλικόντι, 12
 αλικοντίω, 12
 αλικόντιση, 12
 αλικόντισμα, 12
 αλικοντισμός, 12
 αλικορντίω, 12
 αλιμπαντές, 12
 αλιμπίρι, 11, 12

- αλισαντίρι, 217
 αλισβερικά, 12
 αλίς βερίς, 12
 αλισβερσί, 12
 αλισβερσίσι, 12
 αλίσσι βερίσι, 12
 αλισοβέρισσο, 12
 αλίσο βέρσο, 12
 αλιστίζω, 12
 αλιτάνι, 8, 12
 αλιχιβερικά, 12
 αλίχι βερίχι, 12
 αλκοράνι, 12
 άλλα βάρι, 12
 αλλάι, 12
 αλλάισε, 12
 Αλλάχ μπερεκέτ βερσίν, 12
 αλληγκιόζης, 12
 αλμπάντης, 13
 αλογοπάζαρο, 13
 -αλού, 140
 αλουμπάντης, 13
 αλτσάκι, 13
 αλτσάκια, 13
 αλτσάς, 13
 αλτσι, 13
 αλωνοχάραρο, 13
 αμά, 13, 59
 αμά!, 59
 αμακατζής, 13
 αμάν, 13
 αμανάτι, 13
 αμανεδιά, 13
 αμανές, 13
 αμανετζής¹, 13
 αμανετζής², 13
 αμανέτι, 13
 αμάνι, 13
 αμέτη μουχαμέτη, 13
 αμέτι μουχαμέτι, 13
 άμ μά, 13
 αμμοτσάλο, 13
 αμουτζάς, 14
 αμπακαλούμ, 14, 180
 αμπανόζι, 14
 αμπαράκι, 14
 αμπάρι, 14
 αμπάς, 14
 αμπασιντά, 14
 αμπατζήδικο, 14
 αμπατζής, 14
 αμπατζίδικο, 14
 αμπελοχρονιά, 14
 αμπερί, 14
 αμπεριά, 14
 αμπεστί, 15
 αμπλά, 14
 αμπλός, 15
 αμπντέστι, 15
 αμπουντάλα, 15
 αμπούντας, 15
 αμπράτη του κάτη, 15
 αμπτέστι, 15
 αμτζάς, 14
 αμυγδαλοτσάκισμα, 15
 αναγάρας, 15
 ανανάμ μπαμπαντάμ, 15
 ανανάμ μπαμπαντάν, 15
 αναξιλικί, 15
 αναπαραδιά, 15
 ανά σινί σινείμ, 15
 ανατσαρώνω, 15
 αναφακάς, 16
 αναφιλέ, 16, 215
 ανεμικιόρα, 213
 ανεμικιόρος, 16, 213
 ανετσαρώνω, 15, 16
 ανεφακάς, 215
 ανεφιλέ, 16, 215
 ανέχαρτζα, 16
 ανισαντίρι, 217
 ανταγιάντιστος, 16
 ανταλέτι, 16
 αντάμ μπαμπαντάμ, 16
 αντάμου, 16
 αντά μπαμπαντά, 16
 αντάμ παπαντάμ, 16
 άντα χαζίρι, 16
 άντε, 16
 αντερί, 17
 άντες, 16, 17
 αντέστε, 16, 17
 άντεστε, 16, 17
 αντέτι, 17
 αντζαμής, 17
 αντζαμοσύνη, 17
 άντζεμπα, 17
 αντζιγγανος, 17
 αντεπερί, 17
 αζάμι, 17
 αζάμι ναμάζι, 17
 άπα, 17, 249
 απαζάρετος, 17
 απανωκουγιουλντά, 17
 απανωκουγιουρντά, 17
 απανωσίκι, 17
 απασιντά, 14
 απασιντά(ς), 17
 απασιντάς, 14
 απογενές, 17
 από εβερντέ, 17
 απομεσοτζέμπερο, 17, 267
 από μπαμπά μαλλί, 17
 απομουνταλιάζω, 17
 απόρακη, 17
 αποράκι, 17
 αποτσακίζω, 17
 αποτσιβή, 17, 359
 απυροντρουβάς, 17
 απυρόφτυλο, 17
 αραγιάς, 18
 αραλίκι, 18
 αραμπαδιά, 18
 αραμπάς, 18
 αραμπατζής, 18
 αραμπισουκιούρ!, 18
 αραμπιστάνης, 18
 αραπάκι, 18
 αραπάλατσο, 18
 αράπης, 18
 αράπισσα, 18
 αράποσταρο, 18
 Αραστάς, 18
 αργελές, 214
 αργιλές, 214
 αρεάνι, 8
 άρι, 19
 αρικάτι, 319
 αριλής, 19
 αριφέ γκιουνού, 19
 αρκαντάσης, 19
 αρκάς, 19
 αρμπεντές, 19
 Αρναούτης, 19
 αρναουτιά, 19
 αρναουτζίω, 19
 αρναουτικά, 20
 Αρναουτίσισα, 19
 αρπαλίκι, 20, 428
 αρσανάς, 20, 325
 αρσιζά, 20
 αρσιζέ, 20
 αρσιζής, 20

αρσίζικα, 20
 αρσίζικες, 20
 αρσίζικος, 20
 αρτζαχάλι, 20
 αρτζελές, 20, 23
 άρτζι μαζάρι, 20
 αρτζαχάλι, 20
 αρτζουχάλι, 20
 αρτζουχατζής, 20
 αρτίκ, 20
 αρτσάκι, 13, 20
 αρτσαπάς, 20, 24
 αρτσιπάς, 20, 24
 ασβάχι, 20
 ασεβεντούκος, 290
 ασέσμπασης, 20, 429
 Ασή Γωνιά, 20
 ασής, 20
 ασιγί, 21
 ασίζης, 20, 21
 ασίκης, 21
 ασικιαρέ, 21
 ασικιαρετζής, 21
 ασικλίκι, 21
 ασιλά, 21
 άσιλα, 21
 ασιλάνης, 21, 22
 ασιλί, 21
 ασιλίκι, 21
 ασιλικός, 21
 ασίλιος, 21
 ασιλμπέντι, 21
 ασκαγοντρουβάς, 21
 ασκαλντί, 21
 ασκαλοντί, 21
 ασκαντί, 21
 ασκαντής, 21, 22
 ασκαρντί, 21, 22
 ασκεντής, 22
 ασκερέ, 21, 22
 ασκερετζής, 21, 22
 ασκέρι, 22
 ασκερλής, 22
 ασκιαρέ, 21
 άσκ ολσούμ, 21
 άσκ ολσούν, 21
 ασλάνης, 22
 ασλάνι, 22
 ασουλουπιαστος, 22
 ασουλουπωτος, 22
 ασουρές, 22

ας σιχτίρ, 20
 αφ-σιχτίρ, 301
 αστάρι, 22
 ασταρλίκι, 22
 αστοσήμπασης, 429
 αστοσής, 22, 429
 ασζκιोर, 270
 άτα, 22
 ατζάιπι, 22
 ατζάιπικος, 22
 ατζαμής, 22
 ατζαμίζω, 22
 ατζαμίστικος, 22
 ατζαμοσύνη, 23
 ατζανεγρίδα, 329
 ατζάνεμου, 23, 329
 ατζανεργιά, 23, 329
 ατζελές, 23
 ατζέμικο, 23
 άτζεμπα, 23
 άτζεμπας, 23
 ατζέμ πλάφι, 23
 άτζεμπις, 23
 ατζιγγανιά, 23
 ατζίγγανος, 23
 ατζίριτηχτής, 23
 ατζίριτί, 335
 ατζίριτηχτής, 23, 336
 ατζιρτώ, 23, 336
 ατζιτζινος, 23
 ατζόμπις, 23
 άτζόμπις, 23
 ατζουρά, 23
 ατζούρι, 23
 ατιλής, 23, 24
 ατιρντίζω, 23
 ατλάζ, 24
 ατλαντίζω, 24
 ατλής, 24
 ατσαπάς, 24
 ατσής, 24
 ατσιγιανές, 24, 334
 ατσιδικο, 24
 ατσιός, 24
 ατσιπαράς, 24
 ατσιπάς, 24
 ατσιρίτι, 24
 ατσιχτά, 24
 ατσιουπάς, 24
 άφει, 24
 αφερίμ, 24

άφεριμ, 24
 αφερίμου, 24
 άφι-, 24
 αφορόζης, 24
 άφρητα, 24
 αφρίτης, 24
 αχάιρεντος, 25
 αχαντούμιστος, 25
 αχαράμιστος, 25
 αχί, 25
 άχι, 25
 αχιουρές, 25
 αχιουρετζής, 25
 αχίρι, 25
 αχίρ ταβανί, 25
 αχλάκι, 26
 αχμάκης, 26
 αχρέτι, 26
 αχτάρης, 26
 αχτάρικο, 26
 αχταρμάς, 26
 άχτι, 26
 αχτιμαλίκι, 26
 αχτιμανή, 26
 αχτιμάνι, 26
 αχτιμάνιτα, 26
 αχτιμάχητα, 26
 αχτιναμές, 26, 429
 αχτσής, 27
 αχύρι, 27

B

βαγδατί, 28, 178
 βαγεστημά(γ)ρα, 28
 βαγεστίζω, 28
 βαγεστώ, 28
 βαγεστώ, 28
 βαέτι, 28
 βαζιγεστώ, 28
 βάι, 28
 βαίτζι, 28
 βαιλές, 434
 βάι χαλινά σου, 28
 βακεστίζω, 28
 βακούφι, 28
 βακουφική δεκάτη, 28
 βακούφικος, 28
 βαλαϊ, 28
 βαλάι μπιλιά, 29
 βάλη, 29
 βαλής, 29

- βάλια, 29
 Βαλιδέ τζαμί, 29
 βαλιδικός, 29
 Βαλιντέ ιμαμής, 29
 Βαλντέ τζαμί, 29
 Βαλτέ τζαμί, 29
 βαλτζής, 180
 βαντές, 29
 βαράκι, 29
 βαρακλιδικός, 29
 βαρβατλίκι, 29
 βα(ρ)γεστημάγρα, 29
 βα(ρ)γεστημάρα, 29
 βαργεστιζώ, 30
 βαργεστό, 30
 βαργετσούλης, 30
 βαρδάκι, 30
 βαρδαζής, 30
 βαρελατζής, 30
 βαρελτζής, 30
 Βαρελτζίδικα, 30
 βαρελτζιδικό, 30
 βαρόσι, 429
 βαρουξής, 30
 βαρούσι, 30, 429
 βαροχαρτσάνω, 30
 βαρुकλιδικός, 30
 βασεγέτι, 30
 βασής, 30
 βασιγέτι, 30
 βασιέτι, 30
 βασιλικί, 30
 βασμάς, 30, 185
 βαστγέτι, 30
 βαστέτι, 30
 βαστής, 30
 βατσινόρακι, 30
 βαχ, 30
 βαχ!, 30
 βαχτανιγέτι, 30
 βάχτι, 30
 βγαίνω στο ντιρέκι, 31
 βγάνω ντάμα, 31
 βεζενές, 31
 βεζίνες, 31
 βεζίρης, 31
 βεζίρι, 31
 βεζνεντάρης, 31, 429
 βεκίλαγασής, 31
 βεκίλης, 31
 βεκιλχάρτζης, 32
- βελέντζα, 32
 βελεντζάτα, 32
 βέρα, 32
 βερακλιδικά, 32
 βερανές, 32, 34
 βεράνι, 32, 34
 βεράνικος, 32
 βερβέρα, 32
 βερβερές, 32
 βερβέρης, 32
 βερβέρι, 32
 βερβερίζω, 32
 βεργί, 33
 βεργί, 33
 βερέμης, 33
 βερέμι, 33
 βερεμιζώ, 33
 βερεμιό, 33
 βερέμισσα, 33
 βερεμιώ, 33
 βερεμ(ν)ιάζω, 33
 βερεμ(ν)ιάρα, 33
 βερεμ(ν)ιάρης, 33
 βερεμ(ν)ιό, 33
 βερεμιόχορτο, 33
 βερεμοχτικιό, 34
 βέρε-μπαϊράκι, 34
 βερεσέ, 34
 βερεσέδι, 34
 βερεσές, 34
 βερεσετζής, 34
 βερεσετζίδικα λόγια, 34
 βερσελάμ, 34
 βεσικάς, 34
 βιλαέτι, 34
 βιρανές, 34
 βίρι βίρι, 34
 βλαχουρί, 34
 βογατσατζής, 34
 βουρ, 34
 βουρ!, 34
 βουρβέρι, 34, 171
 βουργαράκι, 34
 βουργαρί, 35, 203
 βουρεξής, 35
 βρε, 35, 210
 βρισμιτζής, 35
 βύχτινο, 35
- Γ**
 γαβανόζι, 36, 380
- γαζέλια¹, 36
 γαζέλια², 36
 γαζέπι, 36
 γαζεπιασμένος, 36
 γαζετατζής, 36
 γαζής, 36
 γάζι, 36
 γαζόλαμπα, 36
 γαζόλυχνος, 37
 γαζοντενέκα, 37
 γαζοντενεκές, 37
 γαιδοουροπάζαρο, 37
 γαϊλές, 37
 γαλιοντζής, 37, 429, 430
 γαμοπίλαφο, 37
 γανωτζής, 37
 γαραζκιάρης, 37
 γασίλι, 37, 394
 γεζίτης, 37
 γειασάν, 37
 γελαντζί, 37
 γελατζή ντολμάδες, 37
 γελατζής, 37
 γελέκι, 37
 γελές, 37
 γεμεκλίκι, 37
 γεμενί, 38
 γέμι, 38
 γέμια, 38
 γεμικλίκι, 37, 38
 γεμιτζάκι, 38
 γεμιτζής, 38
 γεμοντρουβάς, 38
 γεμοταϊζώ, 38
 Γενί τζαμί, 38
 γενιτσαριά, 38
 γενιτσαρισμός, 38
 γενιτσαρλίκι, 38
 γενιτσεραγασής, 42
 γενιτσέρ εφέντης, 38
 γεντέκι, 38
 γεντζίω, 38
 γεραμπής, 39, 43
 γεραντζώ, 39
 γεράντιση, 39
 γεράντισμα, 39
 γεραντισμένος, 39
 γεραντουνίζω, 39
 γερλαγασής, 39
 γερλής, 39

- γερλί-κιαγιασής, 39
 γερλμπασταουσιής, 39
 γερμεσές, 39
 γερμεσουτί, 39
 γερνέ, 39
 γερντανές, 39
 γεροντοσεβντάς, 40
 για, 40
 γιαβάς γιαβάς, 40
 γιαβάσικα, 40
 γιαβάσικος, 40
 γιαβιάχ γιαβιάχ, 40
 γιαβαχιά, 40
 γιαβέρης, 40
 γιαβουκλού, 40
 γιαβουντής, 45
 γιαγιάμπασης, 40, 429
 γιαγιάνης, 40
 γιαγκιλεμένος, 40
 γιαγκιλής, 41
 γιαγκιλίδικος, 41
 γιαγκιλίκι, 41
 γιαγκιλίτι, 41
 γιαγκίνι, 41
 γιαγλί, 41
 γιαγλίκα, 41
 γιαγλικάκι, 41
 γιαγλίκι, 41
 γιαγνίσι, 41
 γιαγνίσι ολντού, 41
 γιαγουμιζώ, 56
 γιαζιτζής, 41
 γιακάς, 41
 γιακιστίζω, 41
 γιάλα, 41
 γαλαντζή, 42
 γαλαντζής, 42
 γαλαντζί, 42
 γαλαντζιδίκος, 42
 γαλελέλι, 42
 γαλέλι, 42
 γαλντζί(ι), 42, 429
 γαλντισένιος, 42
 γαμάκι, 42
 γαμαλής, 42
 γαμαλίδικο, 42
 γαμπανά, 42
 γαμπάν γερί, 42
 γαμπάς, 42
 γαντισάρ αγάς, 42
 γαντισαριά, 38
 γαντισαρισμός, 38, 43
 γιανκίσι, 41
 γιάντες, 43
 γιαντίζω, 38, 43
 γιαουντής, 45
 γιαουρτάς, 43
 γιαούρτι, 43
 γιαπί, 43
 γιαπιτζής, 43
 γιαπράκι, 43
 γιαπτριντζίω, 43
 γιαρά, 44
 γιάρρα, 44
 γιαρά γιαλλού, 43
 γαραμπής, 43
 γαραμπί σουκιούρ, 44
 γαραντζίω, 39
 γιαράς, 44
 γιαρές, 44
 γιαρίνι, 434
 γαρμάς¹, 44
 γαρμάς², 44
 γαρντέλι, 44, 51
 γαρντίμι, 44
 γαρντιμτζής, 44
 γάσα, 44
 γασάν, 44
 γασάν!, 44
 γασαξής, 44, 57
 γασεμόκλαδο, 44
 γασεμόριζα, 44
 γασμάκι, 44
 γασμάς, 45
 γαστίκι, 45
 γαταγάνι, 45
 γαταγανιά, 45
 γατάκης, 45
 γατάκι, 45
 γατσί, 45
 γαφτάς, 45
 γαχνερό, 45
 γαχνί, 45
 γαχνισμένος, 45
 γαχνιστό, 45
 γαχουντζής, 45
 γαχουντής, 45
 γιβέτζι, 49
 γιγίτμπασης, 45, 429
 γιγλάρι, 45, 46
 γιγούμι, 45
 γιγούρτι, 43, 46
 γιγουρτσής, 46
 γιλάρι, 46
 γιμουρούκι, 46
 γινάτι, 77
 γίνομαι, 46
 γίνομαι κουτούνα, 133
 γιντέκι, 46
 γιογκάδες, 46
 γιογλαδάκι, 46
 γιογλάρισμα, 46
 γιο(γ)λάρω, 46
 γιογλέ, 46
 γιογλέ!, 46
 γιο(γ)λέρνω, 46
 γιοκ, 46
 γιοκλαμάρω, 46
 γιοκλαμάς, 46
 γιοκλαματζής, 47
 γιοκλαντάρω, 47
 γιοκλαντεύω, 47
 γιοκλεντζίω, 47
 γιόκσα, 47
 γιολάρω, 47
 γιόλι ερκάνι, 47
 γιολντάσης, 47
 γιολουντά, 47
 γιολταμιλής, 47, 48
 γιολταμιλίνα, 48
 γιόξα, 47
 γιοργαλής, 47
 γιοργαλίδικο, 47
 γιοργανατζής, 48
 γιοργάνι, 48
 γιοργανοσέντονο, 48
 γιοργανοσκέπασμα, 48
 γιοργάς, 48
 γιορντάμι, 48
 γιορνταμιλής, 48
 γιορνταμιλίνα, 48
 γιορνταμιλίκι, 48
 γιορντανές, 40, 48
 γιορντάνι, 48
 γιορντάσης, 48
 γιότσα, 48
 γιότσος, 48
 γιουβαρλάκια, 49
 γιουβερτζίλι, 49
 γιουβέτζι, 49
 γιουγούμι, 45, 49
 γιούζμπαχης, 49, 50
 Γιουκσέκ Τάμπια, 49

- γιουλουγαλίκι, 49
 γιουλουχτάνι, 49
 γιουλτζής, 49
 γιουλφάρι, 49, 73
 γιουμουρούκι, 49
 γιουργάρω, 49
 γιουργέρνω, 49
 γιούργια, 49
 γιουργιάρω, 49
 γιούρκια, 49
 γιουρλούκι, 49
 γιουρντέρνω, 49
 γιουρντζίω, 49
 γιουρντώ, 49
 γιουρουντώ, 49
 γιουρούσι, 49
 γιουρούς καπισί, 49
 γιούσμπασης, 50
 γιούχα, 50
 γιουχαϊζώ, 50
 γιουχαϊτό, 50
 γιουχάρω, 50
 γιουχάς, 50
 γιρουντζίω, 49
 γιρουντώ, 49, 50
 γιρούσι, 49, 50
 γκαβές, 50, 81
 γκαζέλια, 50
 γκαϊβές, 50, 81
 γκαϊθιέρης, 50
 γκάνιτα, 50
 γκαϊτατζής, 50
 γκαλιστεύω, 434
 γκαντέμης, 50, 93
 γκαντεμ(ν)ιά, 50, 93
 γκαντεμ(ν)ιάζω, 50, 93
 γκαργγκάνι, 434
 γκαργκαφίλα, 50
 γκαφάς, 50
 γκεβετζελής, 50
 γκεβετζές, 50
 γκεβετζής, 50
 γκεβρεκστής, 50
 γκεζίτης, 37, 50
 γκέλμπερι, 50
 γκέλ μπουρντά, 50
 γκελντανές, 40, 51
 γκεργκέφι, 51
 γκερεμέ, 51
 γκεριτζής, 51
 γκέρμπερι, 50, 51
 γκερντανές, 39, 51
 γκερντέλι, 51
 γκεσέμι, 51
 γκιαουρεύ(γ)ω, 51
 γκιαούρης, 51
 γκιαούρισσα, 51
 γκιαούρμπασης, 51
 γκιγκί, 51, 336
 γκιγκίκα, 51
 γκίτζα, 51
 γκίζερώ, 51
 γκιλάρι, 51
 γκινισά, 51
 γκινίσι, 51
 γκινίσο, 51
 γκιο, 51, 337
 γκιο!, 337
 γκιογκιόνα, 51
 γκιόλι, 51
 γκιολνταμλής, 51
 γκιολνταμλίνα, 52
 γκιορντανές, 40, 52, 109
 γκιουζέλ, 52
 γκιουλαμάς, 52, 338
 γκιουλάς, 52
 γκιουλαχτάρι, 52
 γκιούλ μπαξές, 52
 γκιουλουκτάνι, 52
 γκιουλουχτάνι, 52
 γκιουμπές, 52, 339
 γκιουρουλτί, 52
 Γκιριτλής, 52
 γκιρντανές, 39, 52
 γκουβάς, 52, 125
 γκουμουρουξής, 52
 γκουρκουμάς, 130
 γλάνα, 52
 γλάνης, 52
 γλάνι, 52
 γλάνιο, 52
 γλειφοσαγάνης, 52
 γλεντζές, 53
 γλέντι, 53
 γλεντζίω, 53
 γλεντιστής, 53
 γλεντοκοπώ, 53
 γλεντούσης, 53
 γλυκατζής, 53
 γλυκοπορτάκαλο, 53
 γναντζίω, 6
 γοβατζής, 53
 γοργάνι, 48
 γουβάς, 53, 125
 γουλαμιές, 429
 γουμουρούκι, 53
 γούρι, 53
 γουρ(ι)λής, 53
 γουρ(ι)λίδικος, 53
 γουρντζίω, 53
 γουρσουζά, 53
 γουρσουζης, 53, 54
 γουρσουζιά, 54
 γουρσουζοκλέφτης, 53, 55
 γουρσουζοχρονιά, 53, 55
 γουρσουλαμάς, 53
 γραμματιλίκι, 53
 γραντζίω, 54
 γράντισμα, 54
 γραντισμένος, 54
 γραντισμός, 54
 γρετιδικα, 54
 γρετιδικος, 54
 γρί και μπού, 54
 γρίμπουγρού, 54
 γρί-ξί, 54
 γροζουζλεμές, 55
 γροσουζά, 54
 γροσουζης, 54
 γροσουζιά, 54
 γροσουζοκλέφτης, 55
 γροσουζοχρονιά, 55
 γυρομπεντενιά, 55
 γυρομπεντενιάζω, 55
 γυρομπεντενίασμα, 55
 γυροτελιάζω, 55

 Δ
 δένω σκουλαρίκι, 56
 δερβίσης, 56
 δεφτερδάρης, 56
 διαβρές, 434
 διάγμα, 56
 διάγουμα, 56
 διαγουμίζω, 56
 διαγούμισμα, 56
 διαγουμισμένος, 56
 διάγουμο, 56
 διαγουμώ, 56
 διαλέτι, 56
 διασάκι, 56
 διασαξής, 57

διασαχτής, 57
 διασιζώ, 57
 διαφεντάδικος, 71
 διγαβρές, 434
 διζντάρης, 57, 234
 δίκρι, 57
 δίμπογος, 57
 δίνω πασχίνι, 57
 διπλοκριματσά, 57
 δοατζής, 57, 235
 δοβλέτι, 235
 δοκουμετζής, 57, 236
 δολαμάς, 57, 429
 δουκιάνι, 57, 238
 δουκιαντζής, 238
 δοκουμετζές, 434
 δραγουμάνος, 57
 δραμόρακη, 57
 δρετιδίκια, 54
 δρετιδίκος, 54

Ε

εβελτζέ, 58
 εβερντέ, 58
 εβλιάς, 58
 εβλιγιάς, 58
 εγιαλέτι, 58
 εγλεντζές, 58
 εγραντζίω, 54
 εγρετιδίκος, 54, 58
 εδά στέ, 58
 εζμπέρι, 58
 ειβαλά, 58
 εικοσάρι, 58
 ελάς, 58
 ελβάς, 385
 ελβιγιάς, 58
 έλε, 58
 ελεμές, 58
 ελέμ μπελέμ, 434
 έλε μου, 58
 ελευθεροχάρτι, 58
 ελκοντζίω, 12, 58
 ελιμάς, 58
 ελί-μπετέλι, 59
 ελίφι, 59
 ελιφιά, 59
 ελληχάμ ντουλουλλά, 59
 ελμάς, 59
 ελμασένιος, 59
 ελμπέτ, 59

ελτζής, 59
 εμά, 59
 εμά!, 59
 εμαρμής, 59
 εμαρμπής, 62
 εμιλίκι, 59
 εμίνης, 59, 429
 εμφρί, 60
 εμίρι, 60
 εμιριά, 60
 έμου... έμου..., 60
 εμπαρμπής, 60, 62
 εμπιατλίκι, 434
 έμπρι, 60
 ένα γκερεμέ, 60
 ένα κερεμέ, 60
 εναλέτι, 60
 εννάπετρο, 60
 εννιάρι, 60
 εντέκι, 396
 εντέκια, 61
 εντέση, 61
 ενταπής, 61
 εντεψίδικος, 61
 εντεψίζης, 61
 εντεψίζικα, 61
 εντεψίζικος, 61
 ενταψιζίκι, 61
 εντεψίζω, 61
 εντρελέζες, 61
 εντρελές, 61
 εξαρορούκουνο, 61
 εξιλτζίω, 61
 εργένης, 61
 ερεκλίδικα, 61
 ερεκλίδικος, 61
 ερετιδίκος, 54, 61
 ερίφης, 61
 ερίφνης, 61, 62
 ερίφνικος, 61, 62
 ερμαμπής, 62
 ερμπαμπής, 62
 ερμπαμπίνα, 62
 -ές, 62
 εσεκσής, 62, 63
 εσκεντζής, 62, 303
 εσκετζές, 62
 εσκιάς, 62
 εσκιτζής, 303
 εσπέρης, 275
 εσπέσης, 62

εσπέρης, 62
 εσπίώγρ, 275
 εσφερέτι, 62, 163
 έσχι, 62
 ετζέλι, 63
 έτομος γίνομαι, 63
 εϋβαλλά, 63
 ευλιάς, 63
 ευλιγαδής, 63
 ευλιγιάς, 63
 εφτακάπακος, 63
 εχεξής, 63
 εχλιριζίκι, 63

Z

ζάβαλε, 64
 ζάβαλη, 64
 ζάβαλης, 64
 ζάβαλος, 64
 ζαβέλα, 64, 69
 ζαβράκι, 64
 ζάγαρα, 65
 ζαγάργια, 65
 ζαγαρεύω, 64
 ζαγάρι¹, 64
 ζαγάρι², 65
 ζαγαρτζήμπασης, 65, 429
 ζαγαρά, 65
 ζαγρέ, 65
 ζαγρεδένιος, 65, 281
 ζαερές, 65
 ζάερι, 65
 ζάιμης, 65, 429
 ζαϊρές, 65
 ζαϊφικός, 65
 ζαϊφλαντισμένος, 65
 ζάκα¹, 65
 ζάκα², 66
 ζακίζα, 66, 282
 ζακώνω, 66
 ζαλαμουκιάρης, 66, 72
 ζαμάνι, 66
 ζαμπάζης, 66, 328
 ζαμπαζοδουλειά, 66
 ζαμπακι, 66
 ζαμπακώνω, 434
 ζαμπαράκι, 66
 ζαμπαράς, 66
 ζαμπικώνω, 66
 ζαμπιτά, 66, 429
 ζαμπιτά μεεμούρης, 66

- ζαμπίτεμα, 66
 ζαμπιτεώ, 66
 ζαμπίτης, 66
 ζαμπιτιλίκι, 67
 ζαναέτης, 67
 ζαναέτι, 67
 ζαναπέτης, 67, 329
 ζάπι, 67
 ζάπτι, 67
 ζαπιές, 69
 ζάρα, 67
 ζαράρι, 68
 ζαράρι γιόκ, 68
 ζάρει, 68
 ζαρζαβάτι, 332
 ζαρζαβατικά, 68
 ζαρζαβατικό, 332
 ζάρι, 65, 68
 ζάρι ζόρλε, 68
 ζάρι και, 68
 ζαρινά, 68
 ζάρι-νταβάρι, 434
 ζαρίφης, 68
 ζαρίφικο, 68
 ζαρίφικος, 68
 ζαριφλάτος, 68
 ζαριφλίκι, 68
 ζαρίφτης, 68
 ζαροπούλι, 68
 ζάρπα, 68
 ζαρπαδόρος, 69
 ζαρπάρω, 69
 ζαρπατίστας, 69
 ζαρτζής, 69
 ζαρτζού, 69
 ζάρφι, 69
 ζαφθιές, 69
 ζαφτάς, 69
 ζάφτι, 69
 ζαφτιγές, 69
 ζαφτιές, 69
 ζαφτίζω, 69
 ζεβγέκης, 69
 ζεβέλα, 69
 ζεβελιάζω, 69
 ζεβελιάρης, 69
 ζεβελιασμένος, 69
 ζεβελιώ, 69
 ζεβζέκης, 69
 ζεβζεκιά, 69
 ζεγκίνης, 69
 ζεϊμπέκια, 69
 ζελεπιασμένος, 434
 ζελεπός, 434
 ζεμπερέκι, 69, 70
 ζεμπερές, 70
 ζεμπερώνω, 70
 ζεμπιλιάς, 70
 ζεμπίλι, 70
 ζεμπιλιάτικα, 70
 ζενές, 70
 ζενετζής, 70, 430
 ζέπη, 70, 357
 ζεραβεντίν ταβελί, 70
 ζερζεβάτι, 70, 332
 ζερζεβατικό, 70, 332
 ζευζέκης, 70
 ζεύκι, 70
 ζέφκι, 70
 ζήλι καντήλι, 70
 ζιαμέτι, 71
 ζιαφεντάδικος, 71
 ζιαφεντίστικος, 71
 ζιαφέτι, 71
 ζιγανεύω, 8, 71
 ζιγανιά, 7, 71
 ζιγούμι, 45, 71
 ζιηνέτι, 71
 ζικρι, 71
 ζιλια¹, 71
 ζιλια², 71
 ζίλι καντίλι, 71
 ζιλκαδέ, 71, 164
 ζιλχιτζέ, 71, 164
 ζιμπίλι, 71
 ζιμπούλι, 71, 73
 ζιμπερντάχι, 71
 ζολότα, 71
 ζομπάς, 73
 ζομπονιάρης, 71
 ζομπονιάρικος, 71
 ζομπονιασμένος, 71
 ζόρες, 71
 ζόρε στεμέ, 72
 ζόρι, 71
 ζορίζω, 72
 ζοριλής, 72
 ζοριλίκι, 72
 ζορινιά, 72
 ζορλαμαλιδικός, 72
 ζορλαμάς, 72
 ζόρλε, 71, 72
 ζόρλες, 71
 ζορπιταλίκι, 72
 ζορμπάς¹, 72
 ζορμπάς², 338
 ζουλουμακιάρης, 72
 ζουλούμι, 72
 ζουλουμικιάρης, 72
 ζουλούφι, 73, 366
 ζουλιτές, 73, 342
 ζουλφαρί, 73
 ζουλφικάρι, 73
 ζουμπάς, 73
 ζουμποκόκρφα, 73
 ζουμπούλι, 73
 ζουμποουλιά, 73
 ζουμποουλιάδκι, 73
 ζουμποουλίδι, 73
 ζουμπούλ χιντί, 73
 ζουμπούσι, 73, 361
 ζουμπούχι, 73, 361
 ζουμπουχιάζω, 73
 ζουμπώνω, 73
 ζουρμπώνω, 74
 ζουρνάς¹, 73
 ζουρνάς², 73
 ζουρούχι, 74
 ζουρπώνω, 74
- ☺
 θεργιακλής, 75
 θεργιατζής, 75
 θεριακής, 75
 θεριακιλής, 75
 θεριακιλίκι, 75
 θεριακλής, 75
 θεριακλίκι, 75
 θεριακλίνα, 75
 θροφαντός, 75
- I**
 ιανές, 76
 ιβαλά, 76
 ιβάλι, 76
 ιδανές, 76
 ιζάνι, 76
 ιζίνι, 76
 ικί μπίρι, 76
 ικιράμι, 76
 ιλα, 58, 76
 ιλα ιλα, 76

ύλαμι, 76
 ύλα μου, 76
 ύλανε, 76
 ύλάτζι, 77
 ύλε μου, 76, 77
 -ύλικι, 141
 ύπιζάμι, 77, 430
 ύχάμι, 77
 μαμές, 77, 149
 μάμης, 77
 μιάμι μπαϊλντί, 77
 μιάμι, 77
 μανσίζης, 77
 μασίζης, 77
 μιριά, 60, 77
 μπρέτι, 77
 μπρίκι, 77, 211
 νάμι, 77
 ναντινά, 77
 νατζής, 77
 νατζού, 77
 νάτι, 77
 νατιζώ, 78
 νατισμένος, 78
 νατσαρέ, 77
 νατσάρης, 78
 νατσίάρης, 77
 ντανές, 78
 νταρέ αγάς, 78
 νταρές, 78
 ντζέλι, 63, 78
 ντζίλι, 78
 ντικάμι, 78
 ιραδές, 78
 ίρτζι, 78
 ίρτζι, 78
 ιφράνικος, 78
 ισάμπρι, 78
 ισκαρντί, 21, 78
 ισλάμης, 78
 ισλαμίζω, 78
 ισλάμικος, 78
 ισνάφι, 78
 ίς ολά, 78
 ισούλι, 78
 ισούρι, 78
 ισπάτι, 79
 ιστέ, 79
 ιστιράς, 79
 ιστιρατζής, 79
 ιστιραχάτι, 79

ιταίτι, 79
 ιτανιέ, 79
 ιτζαρές, 79, 330
 ιτζέλι, 63, 79
 ιτζίλι, 63
 ίτσι, 79, 400
 ιφτιράς, 79
 ίχιαλά, 79
 ιχιαρέτι, 80, 398
 ίχι μου, 434
 ίχιολά, 80
 ιχιούλι, 80
 ιχιούρι, 78, 80
 ιχτιάρης, 80
 ιχτισάπι, 80, 430

K

κά, 81
 καβαγιάδα, 81
 καβάζης, 81
 καβαλί, 81, 106
 καβαλίτζω, 81, 106
 καβάσης, 81
 καβάφης, 81
 καβγαδίζω, 81
 καβγάς, 81
 καβγατζής, 81
 καβεδοκούτι, 81
 καβές, 81
 καβετζής, 82
 καβετζίνα, 82
 καβετζού, 82
 καβοντενεκές, 82
 καβούκα, 82, 95
 καβούκι, 82, 92
 καβούρι, 82
 καβουμάς, 82
 καβουρντζίω, 82
 καβουρντιστήρι, 82
 καβούσι, 82
 καβροπίλαφο, 82
 καβρουμάς, 82
 καγάτ, 82
 καγιαγάνι, 82
 καγιάνι, 82
 καγιάρι, 82
 καγιαρολόγος, 82
 καγιάρω, 82
 καγιάς, 82, 112
 καγιίμης, 86, 430
 καδής, 82, 94
 καμεκλής, 82, 83
 καμερκλής, 82, 83
 καμερετάκι, 82, 83
 καμερετάρος, 82
 καμερετάρω, 83
 καμερετηλής, 83
 καμερέτι, 83
 καμερετικός, 83
 καμερετιλής, 83
 καμερετλής, 83
 κάζα, 83
 καζάδι, 83
 καζάδιο, 83
 καζάζης, 83
 καζάνα, 83
 καζανάρα, 83, 84
 καζανάραινα, 83
 καζαναργιό, 83
 καζαναρεύγω, 83
 καζανάρης, 83
 καζανάρισσα, 83
 καζανατζής, 83
 καζανάτορας, 83
 καζάνεμα, 83
 καζανέματα, 83
 καζανεύ(γ)ω, 84
 καζάνι, 84
 καζανιά, 84
 καζανιάζω, 84
 καζανιάτικο, 84
 καζανοβγάνω, 84
 καζανόκαιρος, 84
 καζανοκέφαλος, 84
 καζανόξυλα, 84
 καζανοπαρασιτιά, 84
 καζαντεύω, 84
 καζαντζής, 84
 καζάντι, 83
 καζαντζίω, 84
 καζάντιο, 83
 καζάντισμα, 83, 84
 καζάζ¹, 84
 καζάζ², 84
 καζίκι, 84
 καζικιά, 85
 καζίκος, 85
 καζικοσίντερο, 85
 καζικόμοι, 85
 καζικόνωμα, 85
 καζικόνω, 85
 καζικόνω σιγούρα, 85

- καηλές, 85
καηναντίζω, 85
κάθια, 85
καϊβές, 81
καϊκεύω, 85
καΐκι, 85
καΐλές, 37, 85
καΐλίζομαι, 85
καΐλόνομαι, 85
καΐμακαλικί, 85
καΐμακάμης, 86
καΐμάκι, 86
καΐμακλής, 86
καΐμακλιδικός, 86
καΐμης, 86, 430
καΐναμίχι, 86
καΐναντίζω, 86
καΐναντισμα, 86
καΐναντισμένος, 86
καΐναντισμός, 86
καΐναντιστός, 86
καΐξής, 86
καΐρεκλής, 83
καΐρετάκι, 83
καΐρέτι, 83, 86
καΐρης, 86
καΐσι¹, 86
καΐσι², 86
καΐσία, 87
καΐχι, 86
κακοπάπουτσο, 87
κακουλές¹, 87
κακουλές², 87
κακουντές, 87
κακουρές, 87
κακούρης, 87
κακουσές, 87
κακοφούνταλος, 87
κακοφούντολος, 87
καλά, 87
καλαϊτζής, 87
καλαϊτζώνω, 87
καλαμομαχιά, 87
καλαμπάλικι, 87, 385
καλαμπουρ(ι)τζής, 87
καλαπαλούκι, 87
καλατζής, 87
καλαυτζής, 87
καλαφάτι, 87
καλέ καπισί, 87
καλέμι, 87
καλεμιάζω, 87
καλεμιές, 87
καλεμικέρης, 88
καλεμικάρης, 88, 430
καλεμπέντης, 88
καλεμπέτης, 88
καλής σόης, 88
καλιοντζής, 88, 430
καλκάνι, 88
καλντερίμι, 88
καλντριμί, 88
καλντριμιτζής, 88
καλοσουρντζή, 89
καλουπαξής, 89
καλουπατζής, 89
καλούπι, 89
καλουπιά, 89
καλουπιάζω, 89
καλούπωμα, 89
καλουπώνω, 89
καλουρητής, 89
καλπαζάνης, 89
καλπαζανιά, 89, 90
καλπαζάνος, 89
καλπάκι, 89
κάλπης, 89
κάλπικος, 89
καλποκάνταρος, 89
καλπομονέδα, 89
καλπομονέδας, 89
καλπουζάνης, 89
καλπουζανιά, 90
καλτάκα, 90
καλφαλίκι, 90
κάλφας, 90
κάμα, 90
καμακατζής, 90
καμινατζής, 90
καμουζός, 90
καμουτσι, 90
καμουτσίκι, 90
καμπάδικος, 90
καμπαέτι, 90
καμπαετύλης, 90
καμπαετλής, 90
καμπαλιδικός, 90
καμπανί, 91
καμπανίκικος, 91, 96
καμπανιτζής, 91
καμπανταηλίκι, 91, 96
καμπανταής, 91, 96
κάμπαρα, 91
καμπάς¹, 91
καμπάς², 91
καμπζιλίκι, 92
καμπί, 91
καμπούκι, 92
καμπουλαντίζω, 92
κα(μ)πουλετίζω, 92
καμπούλι, 92
καμπουλιζομαι, 92
καμπούρα, 92
καμπούρης, 92
καμπουρίζω, 92
καμπούρικος, 92
καμπουρομύτης, 92
καμπουρώνω, 92
καμτσι, 90, 92
καναβίτσα, 92
καναέτι, 434
καναμπελίκι, 92
κανασελίκι, 92
κανάτι, 93
Κανδιελής, 93
Κανλί Τάμπια, 93
Κανουναμές, 93, 430
κανταϊφάκι, 93
κανταϊφι, 93
κανταϊφτζής, 93
κανταριγιές, 93
κανταριτζής, 93
κανταρτζής, 93
καντεμή, 93
καντέμης, 93
καντεμί, 93
καντεμ(ν)ιά, 93
καντεμ(ν)ιάζω, 93
καντζίκης, 93
καντζικιά, 94
καντζικλίκι, 94
καντζιλίκι, 94
καντής, 94
καντηφές, 94
καντίζω, 94
καντίλ γκεγκεσί, 94
καντίνα, 94
καντινάκι, 94
καντίνη, 95
καντιρίμι, 88, 95
καντισμένος, 94, 95
καντιφεδένιος, 95
καντιφένιος, 95

- καντιφές, 95
 καντουφές, 95
 κάνω, 95
 κάνω βακούφι, 95
 κάνω ιβαλιά, 95
 κάνω κερέμι, 110
 κάνω κέσφι, 111
 κάνω πεστίλι στο ζύλο, 264
 καούκα, 95
 καούκι¹, 92, 95
 καούκι², 95
 καούνης, 95
 καούνι, 95
 καουνιά, 95
 καπάγκια, 95
 κάπα καπί, 95
 καπάκι, 96
 καπακιάζω, 96
 καπάκιασμα, 96
 καπακιασιμένος, 96
 καπακλίδικος, 96
 καπακώνω, 96
 καπαμάς, 96
 καπάνι, 96, 430
 καπανίκκος, 96
 καπανταήλικι, 96
 καπανταής, 96
 καπάνταης, 96
 καπανταϊλίκι, 96
 καπάντζα, 96
 καπαντίζω, 96
 καπάντισμα, 97
 καπατουμά, 97
 καπενέκι, 97
 καπετανιλίκι, 97
 καπίνι, 97
 καπλαμάς, 97
 καπλάνι, 97
 καπλαντίζω, 97
 καπλάντισμα, 97
 καπλαντοβελόνα, 97
 καπλαροσέντονο, 97
 καπλέρω, 97
 καπούλι, 97
 καπουτζήμπασης, 97, 430
 καπουτζής, 97, 430
 караβάνα, 97
 караβανάς, 98
 караγάτσι, 98
 карάγιαλης, 98
 караγκιόζης, 98
 караγκιοζλίκι, 98
 караγκιόζ μπερντεσί, 98
 караγκιοζουλούκι, 98
 καρά γκιουλέ, 98
 караγκιουλές, 98
 караζίλης, 99
 καράκα, 99
 καρά καζάνι, 99
 караκάντες, 434
 караκάντζολος, 99
 караκόλι, 99
 караκουλίζω, 99
 караκουλουξής, 99
 караκούχι, 99
 караμουσάλι, 99
 караμπασάς, 99
 караμπάσι, 99
 караμπάτσι, 99
 караμπάχι, 99
 караμπογιάς, 99
 καρά μπογιάς, 99
 караμπουζουκλής, 100
 караμπουτζιάς, 100
 караμπουτζές, 100
 καραντεμίρης, 100
 καραντί, 100
 караούλι, 100
 караουλουκτής, 100
 караουλουκτσούδες, 185
 καράπιδο, 100
 καράφι, 100
 καρά σεβντάς, 100
 караφατμέ, 100
 караφατουμές, 100
 караφύλλι, 100
 караχανίες, 100
 καρεμφίλι, 100
 καρεμφύλλι, 100
 καρηχείρω, 101
 καρικάτι, 101, 319
 καρίκι, 101
 καρικιάζω, 101
 καρίκιασμα, 101
 καριχίρω, 101
 καρμπάς, 101
 καρναμπίθι, 101
 καρνάσης, 19, 101
 καρντάκα, 101
 καρντάχης, 101
 καρντριμί, 88, 101
 καρντριμιτζής, 88
 καρπουζιά, 101
 καρπούρα, 101
 καρπουζιάκι, 102
 καρπουζιάνης, 89, 102
 καρπουζιανά, 90, 102
 καρπουζάρα, 102
 καρπουζοκέφαλος, 102
 καρπουζόσπορος, 102
 καρσί, 102
 καρσύλαμας, 102
 καρτάλι, 102
 καρτίκι, 102
 κασαβέτι, 102
 κασαλίκι, 102, 103
 κασάμι, 102
 κασάμπαρης, 102
 κασάπαρης, 102
 κασαπειό, 102
 κασαπηλειό, 102
 κασαπηλεύ(γ)ω, 102
 κασάπης, 102
 κασαπικό, 102
 κασάπικο, 102
 κασαπιεύ(γ)ω, 102
 κασαπιλίκι, 102
 κασαπιό, 102
 κασαπομάχαρο, 102
 κασαπόσκυλος, 103
 κασαπόχαρτο, 103
 κασαπυγιά, 103
 κασατουρά, 103
 κασελίκι, 103
 κασέρι, 103
 κασκακίό, 103
 κασκαρικό, 103
 κασκαρό (χωράφι), 103
 κασμάς, 103
 καστανόμπεμπλα, 103
 Καστέλι Κιαγιαγιάς, 103
 Καστέλι Κιαγιαγιάς, 103
 καστιζώ, 103
 καταντίπι, 104
 κάτω πάτρα, 104
 καταφερτζής, 104
 καταφερτζού, 104
 κατημέρι, 104
 κάτω, 85
 κατιμάς, 104
 κατιμέρι, 104
 κατιφές, 95
 κατλαντίζω, 104

- κατμάς, 104
κατουμάς, 104
κατουμέρι, 104
κατουφές, 95
κατράβαλο, 104
κατράκα, 104
καπρακάκι, 104
κάτρακας, 104
κατράκι, 104
κατράμι, 104
κατράνι, 104
κάτρα πάτρα, 104
κατσά κατσά, 104
κάτσα κάτσα, 104
κατσά-κατσάς, 105
κατσάκος, 105
κατσαμάκι, 105
κατσαούνης, 434
κατσαπροβέρνω, 105
κατσαρέπα, 435
κατσάς-κατσάς, 105
κατσά χωστά, 105
κατσιαλές, 105
κατσιγανιά, 105
κατσιγανιάρης, 105
κατσίκα, 105
κατσίκης, 93, 105
κατσίκικα, 105
κατσιακλής, 105
κατσιακλιά, 94, 105
κατσιακλίκα, 94, 105
κατσιακλίστικα, 105
κατσιακοκλέφτης, 106
κατσιακοπόδαρος, 106
κατσιαποδιά, 106
κατσιργάς, 106
κατσιριμά, 106
κατσιριμάς, 106
κατσιριντζίω, 106
κατσομαίνω, 106
κατσομητήγνομαι, 106
κατσουγανιά, 105
κατωκάζανο, 106
καυγαδίω, 106
καφαγιάδα, 81, 106
καφαδιά, 106
καφαλι(ι)τής, 106
καφαλί, 106
καφαλιτζίω, 106
καφάς, 106
καφάσι, 106
- καφαταρεύω, 107
καφατουρεύω, 107
καφεδι, 107
καφενές, 107
καφεςάκι, 106
καφεςάτη αίγα, 434
καφέςι, 106
καφεςωτά, 107
καφετζές, 107
καφούρος, 107
καφτάνι, 107
καχρί, 107
κάχρι, 107
κάχριτα, 107
καυιλίκι, 107
κεζίν, 107
κελεπίρι, 107
κελεπιριτζής, 107
κελεπισές, 107, 108
κελεπόσι, 107
κελεπούρι, 107, 108
κελεπτσές, 108
κελεπτσίκια, 108
κελερμενί, 108
κελίφι, 108
κελντανές, 40, 108
κελύφι, 108
κεμάλι, 108
κεμεντζές, 108
κεμέρι, 108
κεμπάπι, 108
κεμπίρ χαϊρης, 108
κεναράτο σεντόνι, 108
κενάρι, 109
κενέφης, 109
κενέφι, 109
κεντανάτζης, 109
κεντανές, 109
κεντανόριζα, 109
κεντανόρτζο, 109
κεντανόσπορος, 109
κεντανόφυλλο, 109
κεντανόφυτο, 109
κεντέρι, 109
κεπέγκι, 110
κεπσές, 110
κερατιλίκι, 110
κερεβίτζι, 110
κερεβόζι, 110
κερεμέ, 110
κερέμι, 110
- κερεστελίδικος, 110
κερεστές, 110
κερεστετζής, 110
κεριζής, 110
κερμεζίδικος, 110
κερντανές, 39, 110
κερχανατζής, 110
κερχανές, 110
κερχαντζής, 110, 111
κεσάθια, 111
κεσάτι, 111
κεσέμι, 111
κεσεντές, 434
κεσές¹, 111, 113
κεσές², 111, 430
κεσίμι, 111
κεσέκι στο ξύλο, 111
κέσφι, 111
κετένι, 111
κετεύρια, 111
κετουράδα, 133
κετσές, 111
κετχουντά(ς), 112
κεφένι, 112
κέφι, 112
κεφιλαντζίω, 112
κεφιλαντισμένος, 112
κεφιλής, 112
κεφίλης, 112
κεφίλι, 112
κεφιλικί, 112
κεφτέλι, 112
κεφτελιά, 112, 117
κεφτέρι, 117
κεχαγιάς, 112
κεχλιμπάρι, 113
κεχρές, 113
κεψές, 113
κηλύφι, 113
κηπόκομος, 113
κιαγιάς, 112
κι αλτικός, 113
κιαλτικός, 113
κιάμετι, 113
κιαμπάπι, 113
Κιαμπές, 113
κιαντανάτζης, 109, 113
κιαντανές, 109, 113
κισαπάς, 113
κιάρι, 113
κι αρτικός, 113

- κιασεδάκι, 113
 κιασές, 113
 κιατίπη, 114
 κιαφίρης, 114
 κιαφίρισα, 114
 κιαχαγάμπη, 113, 114
 κιαχαγάς, 112
 κιαχί, 114, 430
 κιαμέτι, 113, 114
 κιαγάς, 114
 κιαμέτι, 114
 κιαενανές, 114
 κιαζιλμπάσης, 114, 430
 Κιαζιλ Τάμπια, 114
 κιάε(ς), 114
 κιάα, 114
 κιάγκριδης, 114
 κιάμι, 114
 κιαντζίρης, 114
 κιάφι, 114
 κιάφι, 114
 κιαλιδικός, 114
 κιάας, 114
 κιαμέρι, 108
 κιαμέτι, 114
 κιαμιαρένιος, 115
 κιαμπιλίρι, 115
 κιαμπίρει, 115
 Κιαμπλέ, 115
 κιαναργιάζω, 115
 κιάας, 115
 κιαμπιλίρι, 115
 κιαμπίρι, 115
 κιαντάς, 115
 κιαντί, 115
 κιαντικός, 115, 119
 κιαντί τσιτσεγί, 115
 κιακνές, 115, 117
 κιαλντανές, 109, 116
 κιαντανές, 109, 115
 κιαορδάμι, 116
 κιαόρκα, 115
 κιαορντανές, 40, 116
 κιαόρος, 116
 Κιαοσέ Καρντάχης, 116
 κιαοσκιαντήρι, 116
 κιαοστέκι, 116
 κιαοτεύ(γ)ω, 116
 κιαοτή, 116
 κιαούγκι, 116
 κιαουκουλάτος, 116
 κιαουκιά, 116
 κιαούλα, 117, 366
 κιαουλάφι, 116
 κιαουλμπέτι, 116
 κιαουλχάμπη, 117
 κιαουλχάνης, 117
 κιαουλχάνι, 117
 κιαουμουκτζής, 117
 κιαούπι, 117
 κιαούρκι, 117
 κιαουρκτζής, 117, 430
 κιαουρλούκι, 117
 κιαουρντάμι, 117
 κιαουρουλούκι, 117
 κιαοφέλι, 117
 κιαοφτελιά, 117
 κιαόφτελο, 112, 117
 κιαοφτεράτος, 117
 κιαοφτέρ(γ)ια, 117
 κιαοφτέρι, 117
 κιαοφτές, 117
 κιαοχνές, 117
 κιαράς, 118
 κιαρατζής, 118
 κιαρατζιδικο, 118
 κιαρετζής, 118, 430
 κιαρίκι, 118
 κιαρίκος, 118
 κιαρί μπαϊρι, 118
 κιαρκμίσι, 118
 κιαρλίμπας, 118
 κιαρλίμπηδες, 118
 κιαρλίμπιστικός, 118
 κιαρμιζί, 118
 κιαρμιζός, 118
 κιαρμαϊρι, 118, 119
 κιαρμπάτσι, 134
 κιασιλάς, 119
 κιασιμέτι, 119
 κιασιντίζω, 119
 κιασιντισμένος, 119
 κιασκινάρι, 119
 κιασκιντα, 119
 κιασκιντάκι, 119
 κιασκίντι, 119
 κιασκιντο, 119
 κιασκιτάκι, 119
 κιασλάς, 119
 κιασιμέτι, 119
 κιασιντίζω, 119
 κιασπέτι, 119
 κιαστέκι, 116, 119
 κιασπι, 119
 κιατάπι, 119
 κιατί γκελ, 119
 κιατίκα, 120
 κιατικός, 119
 κιατουρούμης, 120
 κιατουρουμάζω, 120
 κιαχ, 120
 κιαχ, 120, 365
 κιαχια, 365
 κιαχλαντίζω, 120
 κιαχλάς, 119, 120
 κιαχλιμπαρένιος, 120
 κιαχλιμπάρι, 113, 120
 κιανιατζής, 120
 κιαπατάκι, 120
 κιαπαουντάι, 120
 κιαπαούτσα, 400
 κιαπαούτσι, 400
 κιαμπάτσι, 120, 134
 κιακεκιάζω, 120
 κιακενές, 121
 κιαουκνές, 121
 κιαουκνός, 121
 κιαουκουού, 121
 κιαουκουκιάζω, 120, 121
 κιαβ(γ)ομε τα λόγια, 121
 κιαζαλής, 121
 κιαός, 121
 κιαοράς, 121
 κιαοτορούμης, 121
 κιαοκκιογελεκάτος, 121
 κιαοκκιομερτζανόχειλι, 121
 κιαοκονόζης, 121
 κιαολάι, 122
 κιαολάι μαντές, 122
 κιαολαϊνά, 122
 κιαολάι, 122
 κιαολαντρίζω, 122, 126
 κιαολαούζος, 122
 κιαόλι, 122
 κιαολιτζής, 122
 κιαολντεμπί, 123
 κιαολογλάνης, 122
 κιαολομπαράς, 122
 κιαολετζής, 122
 κιαομπιτσα, 122, 125
 κιαοκαεύω, 122
 κιαονάκι, 122
 κιαονεύ(γ)ω, 122

- κονταξής, 123, 430
 κοντεμιρί, 123
 κόντε μιρί, 123
 κοντζάκαρη, 123
 κοντζάς, 123
 κοντζές, 123
 κοντικίικι, 123
 κοντιλίικι, 123
 κοντομερί, 123
 κοντομιρί, 123
 κοντόχι, 123
 κοντραμπατζής, 123
 κοντσές, 123
 κοπανατζής, 123
 κόπιτσα, 123, 125
 Κοράνι, 123
 Κοράν χερίφι, 123
 κοραχανίες, 124
 κοριτζής, 124, 430
 κόρκουμα, 124
 κοσαράκι, 124
 κοσάρι, 124
 κός κοτζά, 125
 κοτζά, 125
 κοτζάκαρη, 125
 κοτζάμι, 125
 κοτζάμου, 125
 κοτζάμπασης, 125
 κοτζάμπαρης, 125
 κοτζές, 123, 125
 κοτσάνι, 125
 κοτσανομόνα, 125
 κοτσομπαίνω, 106
 κουβαρντάς, 125, 401
 κουβαρντοσύνη, 125, 401
 κουβάς, 125
 κουβατλής, 125
 κουβέτι, 125
 κουβελής, 125
 κουβελίδικος, 125, 126
 κουγιουλντά, 126
 κουγιουλτίζει, 126
 κουγιουμιτζής, 126
 κουγιουμουτζής, 126
 κουγιουμτζήμπασης, 126, 430
 κουγιουμτζής, 126
 κουγιουμτζίδικο, 126
 κουγιουντά, 126
 κουγιουντίζει, 126
 κουγιουτζής, 126
 κουζαράκι, 126
 κουζουλοί παράδες, 126
 κουζουλόσογο, 126
 κούκι κούκι, 126
 κούκι κούκι!, 126
 κούκιο κούκιο, 126
 κούκιο κούκιο!, 126
 κουκιού κουκιού, 126
 κουκιού κουκιού!, 126
 κουκουμάς, 130
 κουλαντρίζω, 126
 κουλαντρώ, 126, 127
 κουλές, 127
 κούλες, 127
 κουλντού, 127
 κουλούκι, 127
 κουλτζής, 122, 127
 κουλτούκι, 127
 κουμαράς, 127
 κουμάρι, 127
 κουμαριτζής, 127
 κουμαροπαίχτης, 127
 κουμαρόρακη, 127
 κουμαρτζής, 127
 κουμάσι, 127
 κουμάχι, 127
 κούμ καπί, 129
 κούμος, 127
 κουμούρη, 128
 κουμουστελίικι, 128
 κουμουστεύγω, 128
 κουμπαράδακι, 128
 κουμπαράς, 128
 κουμπαρατζήμπασης, 128, 430
 κουμπαρατζής, 128, 431
 κουμπεκλίδικος, 128
 κουμπελής, 128
 κουμπελίδικος, 128
 κούμπεμπέ, 129
 κουμπές, 129
 κουμπούρα, 129
 κουμπούρι, 129
 κουμπουρίδι, 129
 κουν καπί, 129
 κουνουσεύ(γ)ω, 129
 κούντρα, 129
 κουντρατζής, 129
 κουπεπέ, 130
 κουραμπιές, 130
 κουρκουζανεύω, 130
 κουρκουζάνης, 130
 κουρκουζανιά, 130
 κουρκουμάς, 130
 κουρκούτι, 130
 κουρμουτσούλι, 130
 κουρμπάνι, 130
 κουρνάζος, 131
 κουρντίζομαι, 131
 κουρντίζω, 131
 κουρντίζω², 131
 κουρουντίζομαι, 131
 κουρουντίζω¹, 131
 κουρουντίζω², 131
 κουρούντιση¹, 131
 κουρούντιση², 131
 κουρούντισμα¹, 131
 κουρούντισμα², 131
 κουρού τακτάς, 131
 κουρουταχτάς, 131
 κουρού ταχτάς, 131
 κουρσούμι, 131
 κουρταχτάς, 131
 κουρτουλούσι, 131
 κουσάκι, 131
 κουσκούνι, 131
 κούσκουρας, 131
 κούσκουρος, 131
 κουσκουσεδένιος, 132
 κουσκουσελήδικος, 132
 κουσκουσελίδικος, 132
 κουσκουσένιος, 132
 κουσκουσές, 132
 κουσουράκι, 132
 κουσούρι, 132
 κουστιζω, 103, 132
 κουστούκι, 132
 κουστούνι, 132
 κουτούκι, 132
 κουτουκιάζω, 133
 κουτούνα, 133
 κουτουράδα, 133
 κουτουρατζής, 133
 κουτουρού, 133
 κουτουρούμης, 120, 133
 κουτουρουτζής, 133
 κουτουρτζής, 133
 κουτουσού, 133
 κουτραμπατζής, 123
 κουτραπατζής, 133
 κουτρέπι χαλβασί, 133
 κουτσάκι, 133
 κουτσακόνω, 133
 κούτσικας, 134

κούτσικος, 134
 κουτσομπάφιας, 134
 κοινάς, 125, 134
 κρά, 134
 κριμιζί, 118
 κριμιζός, 118
 κριμπατσά, 134
 κριμπάτσι, 134
 κριμπατσώνω, 134
 κυλίφι, 134
 κυράς, 134
 κυρατζής, 134
 κυρλίμπας, 134

Λ

λαγά, 135
 λαγουδατζής, 135
 λαγουδότελο, 135
 λαγουζίμω, 135
 λαγούμι, 135
 λαγουμιτζής, 135
 λαδομαγατζές, 135
 λαδομουτολούκια, 135
 λαδομπογιάς, 135
 λαζέτι, 135
 λαϊκατζής, 135
 λαϊλί, 135
 λάκιμου, 135
 λακιρντεύω, 135
 λακιρντί, 135
 λακιρντίζω, 135
 Λακιωτοτακίμι, 135
 λακριντί, 135
 λαλά, 135
 λαλάς, 136
 λαλές, 136
 λάλη, 135, 136
 λαλί, 136
 λάλος, 136
 λαμίπας, 136
 λάντζα, 136
 λαπαδιάζω, 137
 λαπάς, 137
 λασπόρακη, 137
 λαφαζάνης, 137
 λάφια, 137
 λαχουρί, 137
 λαχούρι, 137
 λεβεδιά, 137
 λεβέντης, 137
 λεβέντικος, 138

λεβέντισσα, 137
 λεβεντογέννα, 138
 λεβεντογράφητης, 138
 λεβεντοσύνη, 138
 λεγγέρα, 138
 λεγγέρι, 138
 λεγένι, 138
 λεγενόμπρικο, 138
 λεγκένη, 138
 λεζέτι, 138
 λειανοτούφεκο, 138
 λειανοχάρουπο, 138
 λειλάκι, 138
 λεκές, 138
 λεκιάζω, 138
 λεκιούνι, 138
 λέλακας, 138
 λελέκι, 138
 λελεκιά, 138
 λεμές, 139
 λεμ μπελελέμι, 434
 λεμονατζής, 139
 λεμόν τουζού, 139
 λεμπλεμπί, 139
 λεμπλεμπιά, 139
 λεμπλεμπίδι, 139
 λεμπλεμπιτζής, 139
 λεμπλεμπιτζίδικο, 139
 λεπέ, 139
 λεπέ!, 139
 λέσι, 139
 λεσκέρι, 139
 λεσπέρης, 139, 275
 λέχης, 139
 λέχι, 139
 λέχομαι, 140
 -λή, 140
 λιανοτούφεκο, 140
 λιανοχάρουπο, 140
 λιατίφης, 140
 λιαχούντης, 45, 140
 λιβάς, 140
 λιγαβρές, 434
 -λίδικος -η -ο, 140
 -λίκι, 141
 λικοντίζω, 12, 141
 λικόντισμα, 12
 λιμανεύγει, 141
 λιμάνι, 141
 λιμανιώτης¹, 142
 Λιμανιώτης², 142

λιμανιώτικος, 142
 Λιμανόχωρα, 142
 λιστίζω, 12, 142
 λομπούτι, 142
 λοντρατζής, 142
 λοσσοάζκΩξι, 278
 λοταριτζής, 142
 λοταρτζής, 142
 λοτατζής, 142
 -λού, 140
 -λούδικος, 142
 λουκανικατζής, 142
 -λούκι, 141
 λούκι, 142
 λουκουμάς, 142
 λουκουματζής, 143
 λουκούμι, 143
 λούκουμος, 143
 λουλαδόνερο, 143
 λουλάς, 143
 λουφές, 143
 λυρατζής, 143
 λυριτζής, 143

Μ

μασάλε ιμαμής, 144
 μασσεπεντζής, 144, 177
 μαβί, 144
 μαγαζές, 144
 μαγαράς, 144
 μαγατζές, 144
 μαγκαλα, 144
 μαγδάλι, 145
 μαγιά, 145
 μαγιασύλι, 145
 μαγιασιλόχορτο, 145
 μάγκαλα, 145
 μαγκάλι, 145
 μαγκαλιά, 145
 μαγκατζές, 144
 μαγκαφάς, 145
 μαγκίρι, 145
 μαγλαταλίδικος, 145
 μαγλατάς, 145
 μαγλατατζής, 146
 μαγλατατζίδικος, 146
 μάγλες γάγλες, 146
 μαϊλακταλίδικος, 146
 μαϊμού, 146
 μαϊμουνάκι, 146
 μαϊμού, 146

- μαϊμουνιάρης, 146
 μαϊμιούν ντεβρί, 146
 μαϊμουνοσκαλα, 146
 μαϊμουτζούκι, 146
 μαϊτάπι, 147
 μακάμι, 147
 μακάπι, 147, 155
 μακαράς, 147
 μακάσι, 147
 μακάτι, 147
 μακρολέλακας, 147
 μακτού, 147, 431
 μαλαδάκι, 148
 μαλαδούρι, 147
 μαλάς, 148
 μαλεμιρί, 148
 μάλε χούλε, 148
 μαλεχουλές, 148
 μάλι, 148
 μαλιδάτος, 148
 μαλιέ εφέντης, 148
 μαλιέ κιατιτής, 148
 μαλιές, 148
 μαλικιανέ αγάς, 148
 μαλικιανές, 148
 μαλισπατήδες, 148
 μαλιχέρι, 148
 μαλιχουλές, 148
 μαλιχουλιδιάζω, 148
 μαλμουδιρής, 148
 μαλμουζαράρι, 149
 μαμαλζούκι, 149
 μαμές, 149
 μαμμουρεύω, 149
 μαμουδιές, 149
 μαμουνίζω, 149
 μαμουντιγές, 149
 μαμουντιές, 149
 μαμουρεύ(γ)ω, 149
 μαμουρέω, 149
 μαμούρης, 149
 μαμουρίδα, 149
 μαμουρίζω, 149
 μαμουρλής, 149, 156
 μαμουρλούκι, 156
 μαμουρλούς, 149, 156
 μανάβης, 150
 μανάβικο, 150
 μαναστήρι, 150
 μανκίρι, 150
 μάννα, 150
 μανσούπι, 150
 μαντανός, 150
 μαντάς, 150
 μαντέμι, 150
 μαντεμιλίδικος, 150
 μάντεμου, 150
 μαντές, 150
 μαντί, 150
 μαντιλές, 150
 μαντιναδοκαβγάς, 150
 μαντραμπάζης, 150
 μαντρατζής, 151
 μαντρατζοσύνη, 151
 μαντραχάλια, 389
 μαντροκάζανο, 151
 μαζουλήδικος, 151
 μαζούλι, 151
 μαζουλίδικος, 151
 μαζουλοσυμμίσσακος, 151
 μαζουλούδικος, 151
 μαζουλοχρονιά, 151
 μαζούμικο, 151
 μαξούς, 151
 μάξους, 151
 μάξως, 151
 μαραζά, 151
 μαραζάρης, 151, 152
 μαράζι, 151
 μαραζιάζω, 152
 μαραζάρης, 152
 μαραζώνω, 152
 μαραμπούτης, 152
 μαραμπουτοσύνη, 152
 μαρδάς, 152
 μαρέτι, 152
 μαριφέτι, 152
 μαρκουτσά, 152
 μαρκούτσι, 152
 μαρμουρέτι, 152
 μαρχαμάς, 153, 156
 μασά, 153, 155
 μασαδοκέρης, 153
 μασαλά, 153
 μασάλι, 153
 μασαλ(λ)ά, 155
 μασάς, 153, 155
 μασάτι, 153
 μασγάλι, 153
 μασγκάλι, 153
 μασιά, 153
 μασιλαχάτια, 153
 μασκάλι, 153
 μασκαράλίκι, 153
 μασκαράς, 153
 μασκεμέ κιατιτής, 162
 μασματάς, 153
 μασσούπι, 150, 153
 μασσούρα, 153
 μασσούρι, 153
 μασσουρίζω, 154
 μασσούρισμα, 154
 μασσουροδαχτυλάτος, 154
 μασσουροκάλαθο, 154
 μασσουρολάτης, 154
 μασπατάς, 153
 μασράφι, 154
 Μαστραντής Χότζας, 153
 μαστραπάς, 154
 μαστραπιδέ, 154
 μαστραχάς, 154, 155
 ματαράς, 154
 ματραπατζής, 154, 431
 ματζούμι, 154, 155
 ματζούνι, 155
 ματικάπι, 155
 ματρακάς, 155
 ματραμπάζης, 150, 155
 ματραπατζής, 150
 ματραχάς, 155
 μαύρο μπαρούτι, 155
 μαρομπάροτο, 155
 μαυροτρεμπερίζομαι, 155
 μαυροχαρτζάτος, 155
 μαφαζάς, 155
 μαχαλάς, 155
 μαχάρι, 155
 μαχιά, 155
 μαχιαλ(λ)ά, 155
 μαχιά τση σφάκας, 155
 μαχιδάκι, 155
 μαχλουκάτι, 156
 μα(χ)μουδιές, 149
 μαχμουντιγές, 156
 μαχμουντιές, 149, 156
 μαχμουρλής, 156
 μαχμουρλούκι, 156
 μαχμουτά, 156
 μαχραμάς, 156
 μαχριές, 156, 188
 μαχσουλίον, 156
 μεβλούτι, 156
 μέγγενη, 156

- μεγέγκι, 156, 164
 μεεμούρη, 156
 μεζάρι, 157
 μεζαρλίκι, 157
 μεζαρόπετρα, 157
 μεζάτι, 157
 μεζεδικό, 157
 μεζεκλής, 157
 μεζεκλίκι, 157
 μεζελίκι, 157
 μεζές, 157
 μεζύλης ναζήρης, 157
 μεζύλι, 157
 μεζύλισι, 157, 163
 μεϊμάρης, 157
 μεϊμούρης, 156, 157
 μεϊντάνι, 157
 μεϊτάνι, 158
 μεϊτανογέλεκο, 158
 μεϊτέπι, 158
 μεϊχανετζής, 158, 431
 μεκιαρές¹, 158
 μεκιαρές², 158
 μεκτούπι, 158
 μεκτουπτζής, 158
 μελαϊκές, 158
 μελβούτι, 158
 μελεούνης, 158
 μελισσί, 158
 μελντέ-μεντέ, 158
 μελόρακη, 158
 μελτέμι, 158
 μελχέμι, 158
 μεμέτηδες, 159
 μεμέτης, 159
 μεμουρέτι, 159
 μεμουρή, 156
 μεμούρης, 156, 159
 μενεβίσκος, 159
 μενεβίχι, 159
 μενεξελιδικός, 159
 μενεξές, 159
 μενζύλι, 157, 159
 μεντάτι, 159, 160
 μεντέρι, 159
 μεντεσές, 160
 μεντέτι, 160
 μεντζεσές, 160
 μεντηλές, 160
 μεντήλι, 160
 μεντιλέ, 160
 μεντύλι, 160
 μερακλαντίζομαι, 160
 μερακλαντισμένος, 160
 μερακλής, 160
 μερακλιδικός, 160
 μερακλίκι, 160
 μερακλίνα, 160
 μερακλосύνη, 160
 μερακλόνομα, 160
 μεραμετάκι, 160, 161
 μεραμέτι, 160, 161
 μεραμετζίω, 160, 161
 μεραμέτισμα, 160, 161
 μεραμπούτης, 152, 160
 μεραμπουτοσύνη, 152, 160
 μερασκελντής, 160
 μερεμέτι, 161
 μερεμετζίω, 161
 μερεμέτισμα, 161
 μερεμετώ, 161
 μερτέμι, 158, 161
 μερτζανάχειλη, 161
 μερτζανένιος, 161
 μερτζάνι, 161
 μερτζανοβαμμένος, 161
 μερτζανοζωσμένος, 161
 μερτζανόχειλη, 161
 μερτζάχειλη, 161
 μερχαμέτι, 161
 μερχαμπά, 161
 μεσγάλι, 153, 161
 μεσελές, 161
 μεσελετζής, 161
 μεσημεραλίκι, 162
 μεσιτιλίκι, 162
 μεσκεμές, 162
 μεσκίνης, 162
 μεσκινιά, 162
 μεσκινιάζω, 162
 μεσκινιό, 162
 μεσκίνισσα, 162
 μεσκινιώ, 162
 μεσκινόβρυση, 162
 μεσοκαδιάρικος, 162
 μεσομπούνταλος, 162
 μεσοτζέμπερο, 162, 267
 με σουρούτι, 162
 μεσοφύστανο, 162
 μεσπίωγρ, 275
 μέστια, 163
 μεσοπάπουτσα, 163
 μεσφερέτι, 163
 μεταλίκι, 163
 μετερίτζι, 163
 μετζήτι, 163
 μετζητιές, 163
 μετζιδιές, 163
 μετζίλι, 157, 163
 μετζίλιχι, 163
 μετζίτι¹, 163
 μετζίτι², 164
 μετζιτιές, 164
 με την αβραντίνα, 156
 με τον α(ν)θό στη μύτη, 164
 μετουρκιάτι, 164
 μεχέγκι, 164
 μεχίνι, 164
 μεχκεμές, 162
 μεχετέπι, 158
 μεχερχανές, 164, 431
 μήνες σεληνιακού έτους, 164
 μισημητζής, 164
 μηταρίσι, 164
 μή χιάχιρμα, 164
 μιγιανές, 164
 μιζμίκιης, 165, 166
 μιζμιτζής, 165
 μικρορεσπέρης, 165
 μιλαϊκές, 158, 165
 μιλέτι, 165
 μιναρές, 165
 μιντάτι, 160, 165
 μιντέρι, 159, 165
 μιντερλίκι, 165
 μιντές, 165
 μιντέτι, 160, 165
 μιραλάης, 165
 μιράσι, 165
 μιρασχόρης, 165
 μιρασχόρος, 165
 μιρί, 60, 165
 μισαφίρης, 173
 μισαφιρλίκι, 165, 173
 Μισίρι, 165
 μισριωτάκια, 165
 μισριωτικός, 165
 Μισιρλής, 165
 μισκάλι, 166, 431
 μισκίνης, 162
 μισκινιά, 162

- μισκίνισσα, 162
 μισμιδεύω, 166
 μισμιδοσύνη, 166
 μισμιτζιλίκι, 166
 μισμιτζής, 166
 μισμιτζιλίκι, 166
 μισμιτζίνα, 166
 μιτάνι, 158, 166
 μιτανογέλεκο, 158, 166
 μιτατοκάζανο, 166
 μιτιρίτζι, 163, 166
 μιχνέτι, 166
 μιχτάρι, 166
 μοιράσι, 165, 166
 μοιρασχόρης, 166
 μολυβομπάρουτα, 166
 μονοφ(ι)τυλάζω, 166
 μονοφτύλι, 166
 μονοφτυλίζω, 166
 μοντάρω, 166, 170
 μοντέρνω, 166, 170
 μόρκοξ, 166
 μοσαφίρης, 167, 173
 μοσφαηλίκι, 167
 μοσφαίλικι, 278
 μοσαβίνης, 167
 μοσατζίρης, 167
 μουδιριέτι, 167, 170
 μουεζίνης, 167
 μουζαβίρης, 167
 μουζαβίρισσα, 167
 μουζεβίρης, 167
 μουζεβιρλίκι, 167
 μουζεκερέ(ς), 167
 μουζντελίκι, 167
 μουζντές, 167
 μουζούραγας, 167
 μουζούρμπαχης, 167
 μουκαβάς, 167
 μουκαββάς, 167
 μουκαέτης, 167
 μουκαέτι, 167
 μουκαμπελετζής, 167
 μουκανένικος, 168
 μουκάρεμα, 168
 μουκαρέμι, 168
 μουκαταγασής, 168
 μουκατά ναζήρης, 168
 μουκατάς, 168
 μουκατατζής, 168
 μουλαζίμης, 169
 μουλαϊμεύω, 169
 μουλαϊμής, 169
 μουλαϊμικός, 169
 μουλακεκές, 434
 μουλαρομπέγιο, 169
 μουλαρόσογο, 169
 μουλατζίμης, 169
 μουλβέρι, 169, 171
 μουλκαϊκό, 169
 μουλκείκο πεπόνι, 169
 μούλκι, 169
 μούλκικος, 169
 μουλτεζίμης, 169
 μούλτι, 169
 μουμουτιά, 149
 μουμπάρι, 169
 μουμπασίρης¹, 169
 μουμπασίρης², 169
 μουμπασιρινιέ, 170
 μουμπασιρινιές, 431
 μουμτζής, 170, 431
 μοναφίκης, 170
 μοναφίκι, 170
 μοναφικλίκι, 170
 μονταρισά, 170
 μοντάρισμα, 170
 μοντάρω, 170
 μοντέρνω, 170
 μοντιζώ, 170, 175
 μοντήρης, 170
 μοντριέτι, 170
 μουρακάκι, 170
 μουραμπάς, 170
 μουραμπούτης, 152, 170
 μουράτι, 170
 μουρατολιά, 170
 μουρ'αφά, 171
 μουρβέρι, 171
 μούρκι, 169, 171
 μουνρόρακη, 171
 μουνροσόροπο, 171
 μουνρναρά, 171
 μουνρναργιό, 171
 μουνρναρεμένος, 171
 μουνρναρεύω, 171
 μουνρνάρης, 171
 μουνρναριές, 172
 μουνρναρισά, 171, 172
 μουνρναρισμένος, 172
 μουνρναρσά, 170
 μουνρτέρνω, 170, 172
 μουνρτεύγω, 172
 μουνρουριέ, 172
 μουνρουριέ(ς), 431
 μουνρτάτης, 172
 μουνρτεζίμης, 169, 172
 μουνρτεμένος, 172
 μουνρτεύγω, 172
 μουνρτεύω, 172
 μουσαβίρης, 172
 μουσακάς, 172
 μουσαμαδένιος, 172, 177
 μουσαμάς, 172, 177
 μουσαντές, 172
 μουσάντρα, 172
 μουσαφιρ(γ)ιό, 173
 μουσαφίρης, 173
 μουσαφιρλίκι, 173
 μουσελίμης, 173
 μουσελίμι, 173
 μουσίρης, 173
 μουσμουδεύ(γ)ω, 173
 μουσμουλέω, 173
 μουσμούλης, 174
 μουσντάς, 174
 μουσντές, 174
 μουσουλούκι, 174
 μουσουμπιά, 174
 μουσουρλούκι, 174
 μουστάς, 174
 μουσταχατί σου, 174
 μουστεντζής, 174
 μουστερής, 174
 μουτάφης, 174
 μουταφτσής, 174, 175
 μουτεβελής, 175
 μουτεκεφίλης, 175
 μουτεμπερης, 175
 μουτεσαφίρης, 175
 μουτεσαφιρλίκι, 175
 μουτεσελίμης, 175, 431
 μουτής, 175
 μούτης, 175
 μοντιζώ, 175
 μούτισμα, 175
 μουτισμένος, 175
 μουτουλάκ, 175
 μουτουλακί, 175
 μουτουλούκι, 175
 μουτουπάκι, 176
 μουτουπακόσπιτο, 176

- μουτοχάρτι, 176
 μουφλέτι, 176
 μουφλούζεμα, 176
 μουφλούζεω, 176
 μουφλούξης, 176
 μουφλούζουλικί, 176
 μουφλουσεύω, 176
 μουφλούσης, 176
 μουφλουτεύω, 176
 μουφτής, 176
 μούφτι, 176
 μουχαλέ μαμής, 176
 μουχαλεμπί, 176
 Μουχαμέτης, 176
 μουχαμπέτι, 176
 μουχαπέτι, 176
 μουχαρέμ, 164, 176
 μουχαρεμπές, 176
 μουχασεδένια βράκα, 176
 μουχασεμπετζής, 177
 μουχασερέ, 177
 μουχασερές, 177
 μουχασερίνα, 177
 μουχατζερίνα, 177
 μουχασερίνα, 177
 μουχαφίζης, 177
 μουχζίρ αγάς, 431
 μουχζίρης, 431
 μούχης, 434
 μουχιαμαδένιος, 177
 μουχιαμάς, 177
 μουχίρης, 173, 177
 μουχούρι, 177
 μουχτάρης, 177
 μουχτάρι, 178
 μουχτεμπέρης, 175, 178
 μουχτεσίτης, 431
 μούχτι, 434
 μπά, 184
 μπαγαδένιος, 178
 μπαγάδες, 178
 μπαγαδιάζω, 178
 μπαγαδοφευγάλα, 178
 μπαγάς, 178
 μπαγδατί, 178
 μπαγδατόπηχες, 178
 μπαγδατότοχος, 178
 μπαγιαγί, 178
 μπαγιαγι!, 178
 μπαγιατεύω, 178
 μπαγιατικός, 178
 μπαγλαντζίω, 178
 μπαγλάρι, 178, 189
 μπαγλάρω, 178
 μπαγλαρώνω, 178
 μπαγλατζίκι, 178, 266
 μπαγλέρνω, 178
 μπαγναντί, 178
 μπαερακαγασής, 178
 μπαεράκι, 178, 179
 μπαεράκι αγασής, 178
 μπαερακάρης, 179
 μπαεράμι, 178, 179
 μπαεραχτάρης, 179
 μπαζί, 179
 μπαζίνα, 179
 μπαϊλαντζίω, 179
 μπαϊλαντισμένος, 179
 μπαϊλντζίω, 179
 μπαϊλντισμένος, 179
 μπαϊνάμικος, 179
 μπαϊνοβγαλίκι, 179
 μπαϊνω γαμπρός, 179
 μπαϊρα, 179
 μπαϊράκι, 179
 μπαϊρακιάς, 179
 μπαϊράμι, 179
 μπαϊραμίζω, 179
 μπαϊραχτάρης, 179
 μπαϊρι, 179
 μπαϊρντζίω, 179
 μπαϊρντισμένος, 179
 μπακαβάς, 167, 179
 μπακάλης, 179
 μπακαλική, 179
 μπακαλίκι, 180
 μπακάλικο, 180
 μπακαλούμι, 180
 μπακαλούμι, 180
 μπακαλούμου, 180
 μπακάμι, 180
 μπακάμιασμα, 180
 μπακατσής, 180
 μπακίρα, 180
 μπακίρενιος, 180
 μπακίρι, 180
 μπακίρικό, 180
 μπακίρονούσης, 180
 μπακίροσαγάνι, 180
 μπακίροτσικόλο, 180
 μπακίροτσούκκαλο, 180
 μπακίρτζής, 180
 μπακιριτζιδικό, 180
 μπακιλαβάς, 180
 μπαλάλα, 180
 μπαλάσκα, 180
 μπαλάτας, 180
 μπαλατατζής, 180, 431
 μπαλατατζίκι, 180, 266
 μπαλατζής, 180
 μπαμ μπαραντάμ, 181
 μπάμ(ν)ια, 181
 μπαμ(ν)ιεδιά, 181
 μπαμ(ν)ιελίδικο, 181
 μπαμ(ν)ιές, 181
 μπαμινές, 181
 μπαμπαλής, 181
 μπαμπαλίκι, 181
 μπαμιά μαλί, 181
 μπαμιάς¹, 181
 μπαμιάς², 181
 μπαμπάς τσαθιού, 182
 μπαμπιγέρι, 42, 182
 μπανταναρίζω, 182
 μπαντανάρισμα, 182
 μπαντανάρω, 182
 μπαντανάς, 182
 μπαντανατζής, 182
 μπαντανένω, 182
 μπαντανίζω, 182
 μπαντάνισμα, 182
 μπαντανόφουρτσα, 182
 μπανταξής, 186
 μπανταξιλίζω, 182
 μπανταξιλίκι, 186
 μπανταξοδουλειά, 182
 μπαντέτι, 182
 μπαντζίω, 182, 187
 μπαξεβάνης, 182
 μπαξεβανικά, 182
 μπαξελέρης, 182
 μπαξές, 182
 μπαξίσι, 182
 μπαξίχι, 182
 μπάου τσά, 182
 μπάπ μπαραντάμ, 16
 μπαρδάκι, 183
 μπάρε, 183
 μπάρεμ, 183
 μπάρεμου, 183
 μπαρεσκιάς, 183
 μπάρε σκιάς, 183
 μπαρής, 183

- μπαρισίκι, 183
 μπαριστιζώ, 183
 μπαριμπάλις, 181, 183
 μπαριμπής, 62, 183
 μπαριμπούτι, 183
 μπαρντάκα, 183
 μπαρντακάκι, 183
 μπαρντάκι, 183
 μπαρντακιά, 183
 μπαρνταξής, 183
 μπαρουθιάζω, 183
 μπαρουθιά, 183
 μπαρουξής, 183
 μπαρουταποθήκη, 183
 μπαρουτάσκαγα, 183
 μπαρούτι, 183
 μπαρουτιά, 183
 μπαρουτομούρης, 183
 μπαρουτόπετρα, 184
 μπαρουτόφλασκο, 184
 μπαρουτ-χανές, 184
 μπαρουτώνω, 184
 μπάσ-, 184
 μπασαγάς, 185
 μπασαλάκι, 258
 μπασαλής, 185, 258
 μπασαλιά, 185, 258
 μπασαλιάζω, 185
 μπασαλντιζώ, 185, 188
 μπασαρντιζώ, 185, 188
 μπάση μασκαράς, 185
 μπάσης, 185
 μπάση σκλάβω, 185
 μπάσης κλέφτης, 185
 μπάσι-, 184
 μπασ(ι)κλέφτης, 185
 μπασισκής, 185
 μπασ-κάλφας, 185
 μπασκάλφας, 90
 μπάσ-καρακουλουξής, 185
 μπασκάς, 185
 μπασκίνι, 185
 μπάσ-κλέφτης, 185
 μπασλίκι, 185
 μπασουμαδένιος, 185
 μπασουμάκι, 185
 μπασουμάς, 185
 μπασουματζής, 186
 μπάσ-ουστάς, 186
 μπάσ-ρεϊζής, 186
 μπασταλιάς, 434
 μπαστζαούσης, 186
 μπαστιζώ, 186
 μπαστιλίκι, 186
 μπάσ-τσαούσης, 186
 μπάς χανούμ, 186
 μπάσ-ψεύτης, 186
 μπαταίρνω, 186
 μπατάλα, 186
 μπαταλεύ(γ)ω, 186
 μπατάλης, 186
 μπαταλιές, 186
 μπατάλικος, 186
 μπατανία, 186
 μπαταξηλίκι, 186
 μπαταξής, 186
 μπαταξιλίκι, 186
 μπατάρω, 186
 μπατζάκα, 187
 μπατζάκας, 187
 μπατζάκηδες, 187
 μπατζάκι, 187
 μπατζακλίκι, 187
 μπατζαλιάς, 434
 μπατζανάκης, 187
 μπατζανής, 187
 μπατζάς, 187
 μπατζίνα, 179, 187
 μπατιζώ, 187
 μπατίρης, 187
 μπατασαλιάς, 434
 μπάφυλλας, 187
 μπάφυλλος, 187
 μπαχανές, 188
 μπά χανούμ, 188
 μπαχάρι, 188
 μπαχάρια, 188
 μπαχαρικά, 188
 μπαχάς, 261
 μπάχης, 188
 μπάχι, 188
 μπάχι-, 184
 μπαχιαμάς, 434
 μπαχιαρντιζώ, 188
 μπάχι κερατάς, 188
 μπάχι κλέφτης, 185, 188
 μπαχλιαντιζώ, 188, 262
 μπάχι λωποδύτης, 188
 μπάχι τσαούσης, 186, 188
 μπαχριέ, 188
 μπαχριές, 188
 μπάχτι, 188
 μπαχτσεβάνης, 182, 188
 μπαχτσές, 182
 μπαγεντιζώ, 188
 μπαγεντινές, 188
 μπαγέντιση, 189
 μπαγέντισμα, 189
 μπαγιάνι, 189
 μπαγίρα, 189
 μπαγιάκι, 189
 μπαγιραντόντης, 189
 μπαγίρι, 189
 μπαγιρόμυγα, 189
 μπαγιρόμυγα, 189
 μπαγιρόσπορος, 189
 μπαγλέρι, 189
 μπεζαντές, 190
 μπεζαχτάς, 189
 μπεζερίζω, 189
 μπειλίκιος, 189
 μπειζαντές, 190
 μπείλι, 190
 μπειλίκια, 190
 μπειλίκιος, 190
 μπειλίτικος, 190
 μπειλού, 190
 μπειταμάλης, 190
 μπεκιάρης, 190
 μπεκιαρλίκι, 190
 μπεκρή μεζές, 190
 μπεκρής, 190
 μπεκριλίκι, 190
 μπεκροπίνω, 190
 μπεκρουλιάζω, 190
 μπελαγιά αγραντίμ, 190
 μπελαλήδικος, 190
 μπελαλής, 190
 μπελαλίδικος, 190
 μπελαλούδικος, 190, 191
 μπελάς, 191
 μπελεζίκι, 191, 196
 μπελεντένιος, 191
 μπελεντιέ αγάς, 191
 μπελεντιέ ρεϊζής, 191
 μπελεντιές, 191
 μπελέχι, 191
 μπελήμπαχης, 191
 μπελί, 191
 μπέλι, 191
 μπελιάς, 191
 μπέλικι, 191
 μπελίμπασης, 191

- μελίμαχα, 191
 μέλιτα, 191
 μέλιτα, 191
 μέλικι, 191
 μέλλι, 192
 μελογραντίζω, 192
 μελούρι, 192, 196
 μελτές, 192, 262
 μεμούρης, 192
 μεμπέ, 192
 μεμπεζάφι, 192
 μεμπελιά, 139
 μεμπελετζίδικο, 192, 199
 μεμπεμπλιά, 139, 192
 μεμπεμπλίδικο, 192
 μενάμικος, 192
 μενεβίχι, 159, 192
 μενέμικος, 192
 μενένθια, 193
 μενταβά, 192
 Μπεντεβή, 192
 μεντέλι, 192
 μεντενάκι, 192
 μεντενί, 192
 μεντενιάζω, 192
 μεντεστενί, 192
 μέντι, 192
 μεράτι, 193, 431
 μερατυλής, 193
 μερεκέτι, 193
 μερεκετλής, 193
 μερεκετλίδικος, 193
 μερεστές, 193
 μεριχιάνι, 193
 μερκεκλής, 193
 μερκετί, 193
 μερκετλής, 193
 μερμπαθές, 193
 μερμπαντλίκι, 193
 μερμπατεύγω, 193
 μερμπάτης, 193
 μερμπάτι, 194
 μερμπατολογό, 194
 μερμπελέσι, 194
 μερμπελέχι, 194
 μερρνάχι, 194
 μερρνές, 194
 μερρτάκι, 194
 μερρτές, 194, 263
 μερσαλής, 194
 μερσαλίδικος, 194
 μεσελεμέ, 195
 μεσελίκι, 195
 μεσελεμέ, 195
 μεσελής, 195
 μεσελί, 195
 μεσελίκι, 195
 μεσεμπελής, 195
 μεσεμπελί, 195
 μέσεμπελι, 195
 μεσεπελί, 195
 μεσεσταχάς, 195
 μεσετεκλίκι, 195
 μεσετζω, 195
 μευλίκικος, 195
 μευλίτικος, 195
 μεχιαρέτι, 195
 μεχικι, 195
 (μ)πεχλίκι, 195
 μεχλιβάνης, 195
 μεχλιβανλίκι, 195
 μεχχστής, 196
 μπί, 196
 μπιλέ, 196
 μπλεζίκι, 196
 μπλέ μου, 196
 μπλετζίκι, 196
 μπλιούρι, 196
 μπλμέζης, 196
 μπλμέγης, 196
 μπλοούρι, 196
 μπίμπασης, 196
 μπίμαχης, 196
 μπιμπύλα, 196
 μπίν, 196
 μπινάς, 196
 μπίνι, 196
 μπίνι κουζουλός, 197
 μπινίσι, 197
 μπινισλίκι, 197
 μπινιτζής, 197
 μπινίχια, 197
 μπίν κατεργάρης, 196
 μπίν κερατάς, 196
 μπιρεμπίρ, 197
 μπίρης, 197
 μπίρι, 197
 μπίρι μπάχι, 197
 μπριντζής, 197
 μπριτζής, 197
 μπίρμανέ, 434
 μπιρμάνι, 434
 μπιρνταχά, 197
 μπιρνταχι, 197
 μπιρντέ μπιρέ, 197
 μπιρντένι, 197
 μπίρ παρά, 198
 μπιρταμά, 198
 μπισιμίλλαχι, 198
 μπισμπιτού, 198
 μπίς μπιτού, 198
 μπίς μπιτούν, 198
 μπισμπουτού, 198
 μπισμπουτού(v), 198
 μπισμπουτούν, 198
 μπισταχτάς, 195, 198
 μπίτ, 198
 μπιτί, 198
 μπίτι, 198
 μπιτιζω, 198
 μπίτι κιαολιάς, 198
 μπίτις, 198
 μπιτσακάκι, 198
 μπίτσακας, 198
 μπιτσαάκι, 198
 μπιτσαάκος, 198
 μπίτσακος, 198
 μπιτσακστής, 198
 μπιτσακτσίδικο, 198
 μπιτσαξήδικο, 198
 μπιτσαξής, 198
 μπιτσαξίδικο, 198
 μπιτσαφίσιμα, 199
 μπιτσερνω, 199
 μπιτσιμές, 199
 μπιτσίμι, 199
 μπλαχικανές, 434
 μπλεμπελετζίδικο, 199
 μπλοφατζής, 199
 μπογάζι, 199
 μπογάκι, 199, 200
 μπογαλής, 199, 200
 μπογάρα, 199, 200
 μπογαράς, 199
 μπογαρέ, 199, 200
 μπογάτσα, 199, 202
 μπογατσατζής, 199
 μπογιαμάδες, 199
 μπογιαμάς, 199
 μπογιαντζω, 199
 μπογιάς, 199
 μπογιατζής, 199
 μπογιατζίδικο, 199

- μπογιατζοπιθαρο, 199
 μπογιώ μπογιώ, 199, 200
 μποζάς, 200, 431
 μποζαχανές, 200, 431
 μποζιμά(ς), 200
 μπόι, 200
 μπουλής, 200
 μπουλιδικός, 200
 μπουλίνα, 200
 μπολαντίζω, 200
 μπόλικα, 200
 μπόλικος, 200
 μπόλκα, 200
 μπολκάκι, 200
 μπόλου μπόλου, 200
 μπομπάρι, 204
 μπομπό, 200
 μπομπός, 200
 μπομποχειλής, 200
 μποξαδάκι, 201
 μποξαδιάζω, 200
 μποξάδισμα, 201
 μποξαδιαστής, 201
 μποξαλίκι, 201
 μποξαργάτης, 201
 μποξάς, 201
 μπορντακάκι, 201
 μπόσικος, 201
 μποσμάς, 201
 μποσταντζής, 201, 202
 μποστανί, 201
 μποστανιά, 201
 μποστανικό, 202
 μποσταντζής, 202
 μποστατζής, 202
 μπου, 202
 μπουά, 202
 μπουάκι, 202
 μπουγάτσα, 202
 μπουγαλιδικός, 202
 μπουγοκλής, 202
 μπουγιουρντί, 202
 μπουγιουρντισμένος, 202
 μπουγιουρουντί, 202
 μπουγιουρούμ, 202
 μπούγιουρουμ, 202
 μπουγλούρι, 202, 206
 μπούζι, 202
 μπουζούκι, 203
 μπουζουκοκέφαλος, 203
 μπουκαμπελετζής, 203
 μπουκαρέμνια, 168, 203
 μπουλαματζέ, 203
 μπουλαματζές, 203
 μπουλαμάτσα, 203
 μπουλαμάτσι, 203
 μπουλγαρί, 203
 μπουλγούρι, 206
 μπουλμές, 203
 μπουλούκι, 203
 μπουλούκμπασης, 203
 μπουλούκμπαρης, 203
 μπουλούμπασης, 203
 μπουλουμπαχίνα, 203
 μπουλουστίζω, 203
 μπουμπάρι, 204
 μπουμπασίρης, 204
 μπουμπού, 204
 μπουμπουλές, 204
 μπουμπούλης, 204
 μπουμπουλιάς, 204
 μπουμπουλος, 204
 μπουμπουλωτός, 204
 μπουνάρι, 204
 μπουνί, 202, 205
 μπουνταάγρα, 205
 μπουνταάδα, 205
 μπουντάλακας, 205
 μπουνταλαρία, 205
 μπουνταλάς, 205
 μπουνταλέ, 205
 μπουνταλές, 205
 μπουνταλιά, 205
 μπουνταλιάζω, 205
 μπουνταλιέρος, 205
 μπουνταλίστικα, 205
 μπουνταλιώ, 205
 μπουνταλοδείχνω, 205
 μπουνταλοκούτι, 205
 μπουνταλοσύνη, 205
 μπουνταλοσύρνω, 205
 μπουνταλού, 205
 μπουνταλοφέρνω, 205
 μπουνταλοχαμάλης, 205
 μπουνταλωσύνη, 205
 μπουντίρης, 205
 μπουντρούμ, 205
 μπουργαρί, 203, 206
 μπουργαριτζής, 206
 μπουργ(γ)ιά, 208
 μπουργούρι, 206
 μπουρέκα, 206
 μπουρεκάκι, 206
 μπουρέκι, 206
 μπουρεξής, 206
 μπουρεξίδικο, 206
 μπουρί, 206
 μπουρί², 208
 μπουριδιάζω, 207
 μπουριμαδοκουρούνα, 207
 μπουρμάς, 207
 μπουρμές, 203, 208
 μπουρμπάς, 207, 208
 μπουρμπούρι, 206, 208
 μπουρμπουροκουταλιά, 208
 μπουρνούζι, 208
 μπουρνούζο, 208
 μπουρού, 206, 208
 μπουρουδιασμένος, 208
 μπουρουκλής, 208
 μπουρούνι¹, 208
 μπουρούνι², 209
 μπουρουνιάζω, 209
 μπουρουνιασμένος, 209
 μπουρουξής, 209
 μπουρουξίδικος φούρνος, 209
 μπουρουξισμένος, 209
 μπουρσάφι, 209
 μπουρρώνω, 209
 μπουσκιά, 209
 μπουσκιάζω, 209
 μπουσκός, 209
 μπουσμπουτού, 198
 μπούς μπουτούν, 198, 209
 μπούτι, 209
 μπουτούνικος, 209
 μπουττουξουλούδικα, 209
 μπουττουξουλούκια, 209
 μπουφεντές, 210
 μπουφετζής, 210
 μπουχάνι, 434
 μπουχίζω, 210
 μπουχιουρντί, 202, 210
 μπουχιουρντίζω, 210
 μπουχοπύρι, 434
 μπουχουργιό, 210
 μπουχούρι¹, 210
 μπουχούρι², 210
 μπουχουρίζω, 210
 μπουχουρντάνι, 210
 μπουχτζίω, 210
 μπόχικα, 201
 μπόχικος, 201, 210

μπράτι, 210
 μπρατσουργάτης, 210
 μπραχάτζο, 210
 μπρε, 210
 μπρίκι, 211
 μπρικούλα, 211
 μπρισίμι, 211
 μπρισιμιτζής, 211
 μπροκατζής, 211
 μπωσμά, 211
 μυζομέντιλο, 211
 Μυσερλής, 211
 μώρικο, 211
 μουχζίρης, 177
 μουχτεσίτης, 178

N

νααγές, 212
 ναγές, 212
 ναζάρι, 212
 νάζ, 212
 ναζάρης, 212
 ναζλίης, 212
 ναζλίδικα, 212
 ναζλίδικος, 212
 ναζίρης, 212
 ναζίφης, 212
 ναζλίδικος, 212
 ναΐτης, 212
 ναίσε, 212
 ναΐσου, 212
 νάκλι, 212
 νά κουκιού κουκιού, 212
 ναλέτης, 213
 ναλέτι, 213
 ναλετιάζω, 213
 ναλέτισσα, 213
 ναλί, 213
 ναλμπάντης, 13, 213
 ναμάζ, 213
 νάμι, 213
 ναμικίρης, 213
 ναμικίρος, 213
 ναμιντάρης, 213
 ναμιντάρικος, 213
 ναμουζής, 213
 ναμούζ, 213, 214
 ναμουντάνης, 213
 ναμουντάνικος, 213
 ναμούσι, 214
 ναμουσουζής, 214

νανές, 214
 ναντίρι, 214
 νάξης, 214
 νάξικος, 214
 νά πούλι πούλι, 212, 267
 νά πχι πχι, 212
 ναργιές, 214
 νάρκι, 214
 νασαέτι, 214
 νασαχάτι, 214
 νασίπι, 214
 νατζλίδικος, 212, 215
 νάτζονα, 215
 νάτι, 215
 νατίρης, 215
 νατίρισσα, 215
 ναφακάς, 215
 ναφικλίκα, 215
 ναφιλέ, 215
 ναχιγές, 215
 νάψης, 215
 νά ψι ψί, 212
 νεκαντάρ, 215
 νεκίτης, 215, 431
 νελέρ, 215
 νέ μπου, 215
 νενέ, 215
 νέ... νέ..., 215
 νερό στον τραχανά, 215
 νεσαρέτι, 216
 νέσε, 216
 νέσου, 216
 νεσπέρης, 216, 275
 νεστέρι, 216
 νετλέτι, 434
 νεφέρης, 216
 νεφέρι, 216
 νεφέσι, 216
 νεφς, 216
 νεχάρης, 216
 νηνί (και νηνίδι) του αμαθιού,
 216
 νιάψης, 216
 νιζάμης, 216
 νιζάμι, 216
 νιζαμπικόνω, 434
 νιμέτι, 217
 νιμικίρος, 213
 νινί, 217
 νινίδι, 217
 νισάνι, 217

νισαντίρι, 217
 νισαντιρόνερο, 217
 νισάφι, 217
 νισεστές, 217
 νισπέτι, 217
 νιγάνι, 217
 νοκούτι, 217
 νομπέτι, 217
 νοξάνι, 217
 νοςκάς, 217
 νου ζαράρι, 218
 νουζούλι, 218
 νούρι, 218
 νουσουμπέτι, 218
 νουσουρέτι, 218
 νουσρέτι, 218
 νουφουσί, 218
 νταβαλιδικός, 218
 νταβαλισμιός, 218
 νταβαντούρι, 218
 νταβάς¹, 218
 νταβάς², 218
 νταβατζήδικος, 218
 νταβατζής, 218
 νταβατζίδικος, 219
 νταβατούρι, 218
 νταβεκλής, 219
 νταβέτι, 219
 νταβούκι, 219
 νταβραμπάς, 219
 νταβραντερός, 219
 νταβραντίζομαι, 219
 νταβραντίζω, 219
 νταβραντισμένος, 219
 νταβραντώ, 219
 νταγαρτζικά, 219
 νταγαρτζίκι, 219
 νταγιάκι, 219
 νταγιάντα, 220
 νταγιαντίζω, 220
 νταγιαντισμα, 220
 νταγιαντισμός, 220
 νταγιαντώ, 220
 νταγλαράς, 220
 νταδάκι, 220, 249
 νταερός, 220
 νταζίνες, 220
 νταηλίκι, 220
 νταής, 220
 νταϊλίκι, 220
 νταϊρές, 220

- νταϊφράς, 220, 315
 ντακαζάς, 220
 ντακίμι, 220
 ντακιμιάζω, 220, 316
 ντάλα, 220
 νταλαβέρα, 221
 νταλαβερίζω, 221
 νταλαβεριτζής, 221
 ντάλα μεσημέρι, 221
 νταλγκάς, 221
 νταλγκινλίκι, 221
 νταλέτι, 221
 ντάλια, 221
 ντάλια!, 221
 νταλίμι, 221
 νταλιφισέκης, 228
 νταλκαβούκος, 221, 225
 νταλκαδιάζομαι, 221
 νταλκάς, 221
 νταλντίζω¹, 221
 νταλντίζω², 222
 νταλουόκος, 434
 νταλτίζω, 221
 νταλφεσίνα, 222
 νταλώνω, 222
 ντάμα, 222
 νταμαβλυσέ, 222
 νταμά βλυσί, 222
 νταμαλίδικο, 222
 νταμάρι, 222
 νταμαυλησί, 222
 νταμαύλησι, 222
 ντάμι, 222
 νταμιούζα, 222, 328
 νταμουλάς, 222
 νταμουλιασμένος, 223
 νταμπακαρειό, 223
 νταμπακαριό, 223
 νταμπακάς, 223
 νταμπάκης, 223
 νταμπαλίδικο, 223
 νταμπάνα, 223
 νταμπάνι, 223, 317
 νταμπάς, 223
 ντάμπασης, 223
 νταμπασίνα, 223
 νταμπής, 223
 ντάμπια, 223
 νταμπιέτι, 224
 νταμπλάς, 222, 224
 νταμπουράς, 224, 318
 νταμπουροκέφαλος, 224
 ντανάς, 224
 ντανίσκα, 224
 ντανιστεύ(γ)ω, 224
 ντάν μπαραντάν, 16
 ντάνος, 224
 νταντά, 224
 ντάντα, 224
 ντάντας, 224
 ντάντεμα, 224
 νταντεύω, 224
 ντάντος, 224
 νταουλάρης, 224
 νταουλ(α)τζής, 224
 νταούλι, 224
 νταουλιασμένος, 225
 νταουλόξυλα, 225
 νταουτόσκυλος, 225
 νταραντόλια, 225
 νταραντόργια, 225
 νταραντόχυλος, 225
 νταρέ, 225
 νταρένιος, 225
 νταρής, 225
 νταρί, 225
 ντάρι νάξι, 434
 ντάρι φιλφύλ, 225
 νταρκαούκης, 225
 νταρκάς, 221, 225
 νταρμπούκα, 225
 νταρναγός, 225
 νταρντίζω, 222, 225
 νταυραμπάς, 225, 320
 νταυραντίζω, 225
 νταϋς, 225
 νταχά, 225
 νταχά μπετέρι, 226
 ντε, 226
 ντε!, 226
 ντεβέρο, 226
 ντεβές, 226
 ντεβετζής, 226, 432
 ντεβλέτι, 235
 ντεβράνι, 226
 ντέβρε, 226
 ντέβρι¹, 226
 ντέβρι², 226
 ντέγλαρος, 220
 ντέγλαρος, 220, 226
 ντεγριμί, 226
 ντεζδάρης, 226, 234
 ντεϊνέκι, 226
 ντεκαρατζής, 226
 ντεκλίφι, 226, 322
 ντεκουμετζές, 434
 ντελάλης, 322
 ντελβίσης, 227, 228
 ντεληκανής, 227
 ντεληκανύικι, 227
 ντεληκάρος, 227
 ντελής, 227
 ντελής², 228
 ντελή φυσέκης, 227
 ντελί, 227, 228
 ντελιάζω, 227
 ντελιασμένος, 227
 ντελίδικο, 227
 ντελικαλής, 227
 ντελικανής, 227
 ντελικανιδάκι, 227
 ντελικανιδίικα, 227
 ντελικανίικι, 228
 ντελιμαδόξυλα, 228
 ντελιμάς, 228
 ντελιματσάκι, 228
 ντελίνα, 227
 ντελιφισέκης, 228
 ντελιό, 227
 ντελμπεντέρης, 228, 232
 ντελμπεχανείο, 228
 ντελμπιγιέ, 232
 ντελμπιγιέ, 228
 ντελμπισά, 228
 ντελμπίσης, 228
 ντελμπισιά, 228
 ντελόβεργα, 228
 ντελπίσης, 228, 229
 ντεμέκ, 229
 ντεμεικούλικος, 229
 ντεμεικούνικος, 229
 ντεμενάς, 229
 ντεμεσούκα, 229, 323
 ντεμεσούκι, 229, 323
 ντεμιργκλίδικο, 229
 ντεμικιλίδικο, 229
 ντεμίρικο, 229
 ντεμικριτίδικο, 229
 ντεμπτζήδικο, 229
 ντεμπτζής, 229, 231
 ντεμπτζιδίκο, 229, 231
 ντεμπέλα, 229
 ντεμπέλακας, 229

- ντεμπέλης, 229
 ντεμπελιά, 229
 ντεμπελιάζω, 229
 ντεμπελιάρης, 229
 ντεμπέλισσα, 229
 ντεμπελιά, 229
 ντεμπελόσκυλο, 229
 ντεμπελόσκυλος, 229
 ντεμπελ(ο)χανάς, 229
 ντεμπελ(ο)χανείο, 230
 ντεμπέλ Χασάν, 229
 ντεμπτεσίρι, 230
 ντεμπεχίρι, 230
 ντεμπισά, 228, 230
 ντεμπίσης, 228, 230
 ντεμπίχης, 228, 230
 ντεμπιχιά, 228, 230
 ντεναζέδες, 230
 ντενέκα, 230
 ντενεκάκι, 230
 ντενεκές, 230
 ντενεκετζής, 230
 ντενεκετζίδικο, 230
 ντενέκος, 230
 ντένι, 230
 ντενταρίκι, 230
 ντεντέ, 230
 ντεντένι, 231
 ντεντές¹, 231
 ντεντές², 231
 ντεντί, 231
 ντεντίμ, 231
 ντεπές, 231, 324
 ντερβίχης, 56
 ντερεϊλής, 231
 ντερές, 231
 ντερλίκωμα, 231
 ντερλικώνω, 231
 ντερμάνι, 231
 ντερμενιά, 231
 ντερμιτζάκι, 231
 ντερμιτζής, 231
 ντερμιτζίδικο, 231
 ντερμπεντέρης, 232
 ντερμπιγές, 232
 ντερμπιές, 232
 ντερμπίσης, 228, 232
 ντερσέκι, 232
 ντέρσι, 232
 ντέρτι, 232
 ντερτιλής, 232
 ντερτιλίδικος, 232
 ντεσεψίδικος, 232
 ντεσκερές, 232, 325
 ντεστέμπασης, 232
 ντεστές, 232, 326
 ντεστίρι, 232, 326
 ντετζερές, 232, 324
 ντέτζερη, 233, 324
 ντετικάς, 233
 ντέφι, 233
 ντέφι να γίνει, 233
 ντεφτέρι, 326
 ντεφτερντάρ εφέντης, 233
 ντεχλουκές, 233, 327
 ντεψίχης, 61, 233
 ντειψίκος, 233
 ντειψίω, 61, 233
 ντζεντζερέδια, 233
 ντζετζερές, 233, 324
 ντζούζικος, 338
 ντζού(τ)ζικος, 233
 ντζούτζικος, 338
 ντηρίδικος, 233
 ντιβανές, 233
 ντιβάνι, 233
 ντιβανχανές, 233, 432
 ντιβίτι, 233
 ντιγέτι, 233
 ντιγεννίτζω, 234
 ντιγνέρι, 234
 ντιγνέριζω, 234
 ντιγνέρω, 234
 ντιγνές, 234
 ντιγνίμι, 234
 ντιζνάρης, 234
 ντιλιάζω, 227, 234
 ντιλμερίμ, 234
 ντιλμπάζα, 234
 ντιλμπέρι, 234
 ντιμιχιντί, 234
 ντιμπιντούς, 235
 ντίμπις, 234
 ντίπ για ντίπ, 234, 235
 ντίπι, 234
 ντίπι(ι) καταντί(ι), 234
 ντίπι κιαολιάς, 234, 235
 ντιπιντούς, 235
 ντίπις, 234
 ντιρέκι, 235
 ντιρίδικος, 235
 ντιρμάνι, 231
 ντιρμπάζα, 234, 235
 ντιρντίζω, 23
 ντιρνίζω, 235
 ντοάς, 235
 ντοατζής, 235
 ντοβλέτι, 235
 ντογρού, 235, 238
 ντογρουτζάς, 236
 ντογρουτζιάζω, 236
 ντοκμετζής, 236
 ντοκουμετζές, 434
 ντολαντίζω, 236
 ντολάπα, 236
 ντολαπάκι, 236
 ντολάπης, 236
 ντολάπι¹, 236
 ντολάπι², 236
 ντολαπίνα, 236
 ντολαπτζής, 236, 432
 ντολμάδες γελαντζί, 37
 ντολμαδιάζω, 236
 ντολμάς, 236
 ντομούζης, 236
 ντομουρούκι, 237
 ντόμπε, 237, 340
 ντομπρατζής, 237
 ντοναλμάς, 237
 ντοναλντίζω, 237
 ντοναμιάς, 237
 ντονανίδικο, 237
 ντονανίκικο, 237
 ντονανιάς, 237
 ντοναντίζω, 237
 ντοντίζω, 237
 ντοντίνι, 237
 ντοντόνι, 237, 238
 ντοντουρμάς, 238
 ντόπε, 238
 ντορβας, 238, 241
 ντόρθια, 238
 ντορμπαδιάζω, 238, 241
 ντορμπάς, 238, 241
 ντούας, 235, 238
 ντουβάκι, 238
 ντουβάρι, 238
 ντουγρού, 238
 ντουγρουτζές, 236, 238
 ντουγρουτσάς, 236, 238
 ντουζάκα, 238
 ντουζένια, 238
 ντουζενιάζω, 238

- ντουζελντίζω, 238
 ντούζικα, 238
 ντούζικος, 238
 ντουζούμζίκος, 238
 ντουκάνι, 238
 ντουκιανατζής, 238
 ντουκιάνι, 238
 ντουκιανιτζής, 238
 ντουκιανιτζής, 238, 239
 ντουκμές, 239
 ντο(υ)λαμάς, 236
 ντουλγέρης, 239
 ντουλγκέρης, 239
 ντουλμές, 239
 ντουλμπέντι, 239
 ντουλμπέτι, 239
 ντουλουμάς, 236, 239
 ντουλουμές, 239
 ντουλούμι, 239
 ντουλούμπα, 239, 341
 ντουλουμπόχερο, 239
 ντουμάνι, 239
 ντουμανιάζω, 239
 ντουμανιασμένος, 239
 ντουμανίζω, 239
 ντουναλιάς, 237, 239
 ντουλιάς, 239
 ντουνούμι, 239
 ντουνοτού, 239
 ντουνοτούκι, 239
 ντουνοτούνι, 237, 239
 ντουνοτουρμάς, 238
 ντουράς, 239
 ντουρβάς, 240, 241
 ντουργουτζές, 236
 ντουρμπουτζές, 240
 ντουρνιτζομαι, 240
 ντουρνιτζω, 240
 ντουρντουλούκι, 240
 ντουρσεκλιδικός, 240
 ντουσέδες, 240
 ντουσεμές, 240
 ντουσές, 240
 ντούσκο¹, 240
 ντούσκο², 240
 ντουσουλής, 240
 ντουσουμάνης, 240
 ντουσουμέτι, 240
 ντουσουνιτζομαι, 240
 ντουσουνιτζω, 240
 ντουσουντισμένος, 240
 ντουσουντώ, 240
 ντουσουμές, 240
 ντουφέκι, 345
 ντουφεκιά, 345
 ντουφεκόβεργα, 345
 ντουφεκόβεργα, 240
 ντουχιουλμές, 240
 ντουχιουμάνης, 240
 ντουχιουντιζω, 240
 ντουχιούντισμα, 240
 ντουχιουντισμένος, 240
 ντουχιουντισμός, 240
 ντουχιουρμές, 240
 ντραμπουζάνι, 240, 346
 ντρομπαδιάζω, 240, 241
 ντρουβαδάκι, 240, 241
 ντρουβαδιά, 240
 ντρουβαδιάζω, 241
 ντρουβαδικά, 241
 ντρουβάς, 241
- Ξ**
 ξαναγεραντίζομαι, 242
 ξαφήμι, 272
 ξεγραντίζω, 242
 ξεκαζάνεμα, 242
 ξεκαζανεύ(γ)ω, 242
 ξεκαζανιάζω, 242
 ξεκαζάνιασμα, 242
 ξεκαζίκωμα, 242
 ξεκαζικώνω, 242
 ξεκαλούπιάζω, 242
 ξεκαλούπιασμα, 242
 ξεκαλούπωμα, 242
 ξεκαλούπωνα, 242
 ξεκαπακιάζω, 242
 ξεκαπακώνω, 242
 ξεκαπλαντίζω, 242
 ξεκαπλέρω, 242
 ξελαγουμίζω, 242
 ξελαμίζω, 242, 243
 ξεμποξοδιάζω, 243
 ξεμποξοδιασμα, 243
 ξεμποστανιάζω, 243
 ξεμπουνταλιάζω, 243
 ξενταμπακιάζω, 243
 ξενταμπακιάζω, 243
 ξενταμπανιάζω, 243
 ξενταμπανιάστρα, 243
 ξενοτορμπαδιάζω, 243
 ξενοτορμπαδιασμα, 243
 ξενοτορμπαδιαστής, 243
 ξεπαπουτσώνομαι, 243
 ξεπαπούτσωτος, 243
 ξεπαραδιάζομαι, 243
 ξεπατωνενέκα, 244
 ξεραβεντιντάβελι, 70, 244
 ξεροτσιβή, 244
 ξεσεκλιντίζω, 244
 ξεσεκλεντιζω, 244
 ξετζεμπερώνω, 244
 ξετουλουπανιάζω, 244
 ξετσικουρώνω, 244
 ξετσιτιζω, 244
 ξετσιτίσιμα, 244
 ξεφτιλίζω, 244
 ξεφλαφλακίζω, 244
 ξεφτιλίζω, 244
 ξεφτίλισμα, 244
 ξεφτιλιστήρι, 244
 ξεφτυλιζω, 244
 ξεχαμπέτωμα, 244
 ξεχαμπετώνω, 244
 ξεχαμπιτώνω, 244
 ξεχαπτετώνω, 244
 ξεχαρμανιάζω, 244
 ξεχαρμπίζω, 244
 ξεχαρτζίζω, 245
 ξεχαρτζισά, 245
 ξεχαρτζιστά, 245
 ξεχαρτζιστής, 245
 ξεχαρτζιστός, 245
 ξήμω ώαιτι, 270
 -ξής, 245
 ξήγγαινα, 245
 ξήγγης, 245
 ξηγγού, 245
 ξήγκικα, 245
 ξηγκικοζυγιάζω, 245
 ξηγκικοκαμπανίζω, 245
 ξήγκικος, 245
 ξηγκοζυιάζω, 245
 ξίκης, 245
 ξίκικος, 245
 ξίκ ολσούμ, 245
 ξιλντίζω, 245
 ξιρντιζω, 245, 246
 ξύγκικος, 246
 ξυλάδες, 246
 Ξύλινη Ντάμπια, 246
 ξυλοκούμπουρο, 246

Ο

ογουρλής, 53, 247
ογουρσουζιά, 247
ογουρσουζέω¹, 247
ογουρσουζέω², 247
ογουρσουζής, 54, 247
ογουρσουζ(ι)ά, 54
ογουρσουζιά, 247
ογουρσουζίκος, 247
ογουρσουζλουκί, 247
ογράντζμα, 247
ογραντζώ, 54, 247
ογράντισμα, 54
ογρουσουζέω¹, 247
ογρουσουζής, 54, 247
(ο)γρουσουζής¹, 55
(ο)γρουσουζής², 55
ογρουσουζ(ι)ά, 54, 247
ογρουσουζίκος, 247
οικονεύω, 247
οϊλέσα, 247
οκά, 247
οκαδάκι, 247
οκαδιάρα, 247
οκαδιάρε, 247
οκαδιάρη (μαζώχτρα), 247
οκαδιάρης, 247
οκαδιάρικος, 248
οκαδιάτικα, 248
οκαλίδικος, 248
ό καντάρ, 248
ό καντάρι, 248
ολαλά, 10, 248
όλντου κάχαρ, 248
όλντου μπιτί, 198, 248
ολομποτίς, 248
ολοσερσέμμαστος, 248
ολοτζίρητης, 248
ολοτσιζωτος, 248
ολοτσιτωτος, 248
ολούρμε, 248
ομπανέ, 248
όμπασης, 249
όμπαχης, 249
ομπνές, 249
ονταδάκι, 249
όντα κίαρι, 249
ονταλήδικος, 249
ονταλίδικος, 249
οντάμπασης, 223, 249
οντάς, 249

οό, 249
όπα, 249
όπα λάκια, 249
όπλα, 249
όπλες, 249
οργουλής, 53, 249
οργουλίδικος, 53, 249
ορίστε μοϊλέ, 249
ορνέκι, 249
ορνηθόκουμος, 249
ορντάς, 249
ορντού, 249
ορντού γιοιγλέ, 250
ορταγεύω, 250
ορταγιά, 250
ορταγιό, 250
ορτακεύω, 250
ορτάκης, 250
ορτάκι, 250
ορτακιά, 250
ορτάκινος, 250
ορτακίικι, 250
ορταλίδικος, 250
ορταλίικι, 250
ορταριά, 250
ορτάς, 250
ός γκελντί - σαφά γκελντί, 250
ός κελντί, 250
οσκελντζίω, 251
οσμάνος, 251
οτρά, 251
οϋντζίω, 251
ούκι, 251
ούκι!, 251
ουλεμάς, 251
ομπανέ, 248, 251
ούμπρι, 251
ούπα, 249, 251
ουσούλι, 78, 251
ουστάμπασης, 251, 432
ουστάς, 251
ούτι, 251
ούτς, 251
ούτς!, 251
ούτσι, 251
ούτσι!, 251
ούτσι¹, 251
ούτσι², 251
ούτσινά, 251
ούτσινά!, 251
Ουτσλέρια, 251, 432

οϋντζίω, 251
ούχι, 251
ούχι!, 251
ούχιτ, 251
οχρούτς, 251
οχρούτσηδες, 252
οχρούτσι, 251, 252
(ο)χρούτσιν του, 251
(ο)χρούτς του, 251

Π

πάβλος, 253
παγαδένιος, 253
παγκελατζίω, 253
παγωπατζίδικο, 253
πάει το χάλι μου, 253
παζαργιώτικος, 253
παζάρεμα, 253
παζαρευτής, 253
παζαρευώ, 253
παζάρι, 253
παζαριώτης, 253
παζαρλίικι, 253
παζάρμπασης, 253, 432
παζαρτζής, 253
παζβάντης, 253
παζί, 179, 253
παινάμικος, 192, 253
παϊντζίω, 253
παίρνω ιντικάμι, 253
παϊτάρης, 253
παϊτέρης, 253
πακελατζίω, 253
πακιγιές, 254
πακιολατζίω, 253, 254
πακιούφης, 254
παλαζάκι, 254
παλαζί, 254
παλιομπουρμάς, 254
παλιοπουστάκι, 254
παλιόσκι, 254
παλιόσογο, 254
παλιοτεντζερές, 254
παμπόρα, 254
παμποράκι, 254
παμπόρι, 254
παναήρι, 254
παναύρι, 254
παναχλί, 434
παντεσινές, 434
παντζάρι, 254

- παντζέχρι, 254
 παντιερατζής, 255
 πανοκάζανο, 255
 παπά, 255
 παπαδόσογο, 255
 παπάζι, 255
 παπουδογαλάδες, 255
 παπούκι, 255
 παπουτσά, 255
 παπουτσάς, 255
 παπούτσα του ντουφεκιού, 255
 παπούτσα τω στιβανιώ, 255
 παπουτσέ, 255
 παπούτσες, 255
 παπουτσή, 255
 παπούτσι, 255
 παπουτσιδικο, 256
 παπουτσοσπάουλα, 256
 παπουτσοσυκιά, 256
 παπουτσόσυκο, 256
 παπουτσουλούκι, 256
 παπουτσώνω, 256
 παραδάτος, 256
 παραδίζω, 256
 παραδοδουλειά, 256
 παραδολογιά, 256
 παραδομύρης, 256
 παραδομύρικο, 256
 παραδόπιστος, 256
 παραδοσασκούλα, 256
 παραδοσάκουλο, 256
 παραζιγανεύω, 256
 παρακατσά, 256, 257
 παρακατσεύ(γ)ω, 256
 παρακατσευτά, 257
 παρακεντές, 257
 παραλαντίζω, 257
 παραλής, 257
 παράς, 257
 παράς γιόκ, 258
 παρασόκακο, 258
 παρμάκι, 258
 παρμακίικι, 258
 παρούτ χανέ, 258
 παρτάλι, 258
 παρτσάλα, 258
 παρτσάλι, 258
 παρτσαλιζώ, 258
 παρτσαλικάκι, 258
 παρτσαλικί, 258
 παρτσά παρτσά, 258
- παρτσάς, 258
 πασαδάκι, 258
 πασαδικό, 258
 Πασά-καπισί, 258
 πασαλής, 258
 πασαλιά, 258
 πασαλικί, 258
 πασαρίχι, 258
 πασάς, 259
 πασβάντης, 259
 πασή, 185, 259
 πασιντά, 259
 πασιντάς, 259
 πασκίνι, 259
 πασλίκι, 185, 259
 πασουμάκι, 259
 πασουμάς, 185, 259
 πασούμι, 259
 παστάβι, 259
 παστέλι στο ξύλο, 259
 παστούκι, 259
 παστουμάς, 259
 παστρουμάς, 260
 πασχίνι, 259, 260
 πατανία, 260
 πατεναλή, 260
 πατιρντί, 260
 Πατισάχ, 260
 πατλατζίκι, 260, 266
 πατσάβρα, 260
 πατσάβρι, 260
 πατσάλι, 260
 πατσαλιάζω, 260
 πατσάς, 260
 πατσατζής, 261
 πατσατζιδικο, 261
 πατσάφρα, 260, 261
 πατσάφρι, 260, 261
 πατσουρά, 261
 πατσούρα, 261
 πατσούρος, 261
 παύλας, 261
 παύλος, 261
 παυλούδα, 261
 παυλουδάκι, 261
 παυλούδι, 261
 παυλουδοκέφαλος, 261
 παφίλι, 261
 πάφ κιούφ, 261
 παχάς, 261
 παχιάδακι, 261
- παχιάδινα, 262
 παχιάς, 259, 262
 παχλαντίζω¹, 262
 παχλαντίζω², 262
 παχλάντισμα, 262
 παχλαντίζω¹, 262
 παχλαντίζω², 262
 πεζάζης, 262
 πεζεβέγκης, 262
 πέι, 262
 πείγιέ, 262
 πέ κεί, 262
 πέ κεί, 262
 πέκ εϊ εφέντημ, 262
 πέκ-εϊ εφέντημ, 262
 πεκεϊκός, 262
 πέκευ, 262
 πελούρι, 196, 262
 πελτές, 262
 πεμπελίδικος, 263
 πενάμικος, 263
 πενταβά, 192, 263
 πεντάρι, 263
 πεντζίκι, 263, 432
 πεντοκαδούσα, 263
 πεπές, 263
 πεπονόρακη, 263
 περβάζι, 263
 περεστές, 193, 263
 περιγέλι, 263
 περτισίνι, 263
 περλεπές, 434
 περμακίικι, 258
 περμανές, 263
 περνάχι, 194, 263
 περουζές, 263
 περτάφια, 263
 περτσέμι, 263
 πατσορά, 263
 περτσιναδόρος, 263
 περτσίνι, 263
 περτσινώνω, 264
 πεσίνι, 264, 265
 πεσίν παρά, 264
 πεσκεσάρω, 264
 πεσκέσι, 264
 πεσκιρι, 264
 πέσπενταβά, 264
 πεσπερική, 264, 275
 πεσπεώξιο, 275
 πεστεμάλι, 264

πεστίλι, 264
 πεστρέφι, 264
 πετιμέζι, 265
 πετουμέζι, 265
 πετουμεζογρά, 265
 πέτρα των ομμαθιών, 265
 πετρομπάρουτο, 265
 πετρομπέγυρο, 265
 πεφίни, 265
 πεχίни, 265
 πέχι πενταβά, 264, 265
 πεχρίζι, 265
 πλάβάς, 265
 πλάβι, 265
 πλάβιτζής, 265
 πλάφι, 265
 πιπί, 265
 πριτζής, 266
 πισμανεύω, 266
 πισμανεύω, 266
 πισμανίικι, 266
 πισπασιέ, 266
 πίσσικος, 266
 πλάβι, 266
 πλακα(ν)τζίκι, 266
 πλακατζής, 266
 πλακατζίνα, 266
 πλακατζού, 266
 πλασκα(ν)τζίκι, 266
 πλατα(ν)τζίκι, 266
 πλαχατζίκι, 266
 πογλεντίζω, 266
 πολιοσκεντζεύομαι, 267
 πολιοσκεντζίζομαι, 267
 πόλκα, 267
 πολκάκι, 200, 267
 πολύ πάει στο εμπί, 267
 πολυταμακιάρης, 267
 πολυταμαχιάρης, 267
 πολυφουρφορος, 267
 πολύφτυλος, 267
 πομεσοτζέμπερο, 267
 πονταλής, 267
 πορδολούκι, 434
 πορτακάλι, 267
 Πόρτα του Παχιά, 267
 ποσού, 267
 ποστάνι, 201
 ποτούρι, 267
 πουλαματζέ, 203, 267
 πουλί, 267

πούλι πουλί, 267
 πουσάρθια, 267
 πουσατί, 267
 πουσί, 267
 πούσι, 267
 πουσού, 267
 πουσταρέλι, 268
 πούστης, 268
 πούστης χοχλιός, 268
 πουστίζω, 268
 πουστολογώ, 268
 πουστουλούκι, 268
 πουστουλούκια, 268
 πουφ, 268
 πουφ!, 268
 πούφου, 268
 πούφου!, 268
 προεστιλίικι, 268
 πρωτογεμιτζής, 268
 πρωτόρακη, 268
 πρωτοράκι, 268
 πρωτοσιναφιτζής, 268
 πυργιολίκι, 268
 πυρολίικια, 269
 πυροφίτιλο, 17, 269
 πυρόφτυλο, 17, 269
 πχι πχί, 269
 πχιτ, 269
 πχιτ!, 269

P

ραβαΐσι, 270
 ραβάνι, 270
 ραβέντι, 270
 ραγιάς, 270
 ραγμπέτι, 270
 ραεκλίζω, 270
 ραέτι, 270
 ραετλής, 270
 ραζακί, 270
 ράι, 271
 ράϊνα, 271
 ράκα, 271
 ρακάδικο, 271
 ρακάς, 271
 ρακή, 271
 ρακηδεϊό, 271
 ρακιδεϊό, 271
 ρακιδόκάζανο, 271
 ρακιδόκουπα, 272
 ρακιδόκουπάκι, 272

ρακιτζής, 272
 ρακο-, 272
 ρακό-, 272
 ρακοβγάνω, 272
 ρακοκάζανο, 272
 ρακοκατάνυξη, 272
 ρακόκουπα, 272
 ρακομεζές, 272
 ρακόμελο, 272
 ρακομέρα, 272
 ρακομπούκαλο, 272
 ρακοπιθάρο, 272
 ρακοπίνω, 272
 ρακοπιωμένος, 272
 ρακοπιώνομαι, 272
 ρακοπότι, 272
 ρακόπουλο, 272
 ρακοτραταρίσματα, 272
 ρακοτρατέρνω, 272
 ρακούλας, 272
 ρακοφονιάς, 272
 ραμαζάν, 164, 273
 ραμαζάνι, 273
 ραμάλης, 272
 ραμεκλής, 273, 274
 ραμετ(ι)λής, 273
 ραμετλής, 274
 ραμετλής, 274
 ραμεχτλής, 273, 274
 Ραμπήμ Αλλά, 273
 Ραμπής, 273
 ραντιφλίικια, 273
 ρασά, 434
 ρασέ, 434
 ρασιά, 434
 ρασοντρουβάς, 273
 ρασπού, 273, 278
 ραστίκτασι, 273
 ρατζής, 273
 ράφι, 273
 ραχακλιδικος, 273
 ραχατεύ(γ)ω, 273
 ραχάτι, 273
 ραχατ(ι)λής, 273
 ραχατλιδίικια, 273
 ραχατ(ι)λιδικος, 273
 ραχατ(ι)λίικι, 273
 ραχατ(ι)λίνα, 273
 ραχμέτι, 274
 ραχμετλής, 274
 ρεβαΐζι, 270, 274

- ρεβαΐσι, 270, 274
 ρεβανί, 274
 ρεβεντούκι, 274
 ρέγγι, 274
 ρέγγια, 274
 ρέγκι¹, 274
 ρέγκι², 274
 ρεζακί, 270, 274
 ρεζακλιά, 274
 ρεζαλές, 274
 ρεζαλέτι, 274
 ρεζές, 274
 ρεζίλεμα, 274
 ρεζιλεύ(γ)ω, 274
 ρεζιλήκι, 275
 ρεζίλης, 275
 ρεζιλίκι, 275
 ρεΐζης, 275
 ρεΐσι, 275
 ρεκιάτι, 275, 277
 ρεμεζάνι, 273
 ρεμεκλήσι, 275
 ρεμπέτ ασκέρι, 275
 ρενδίφι, 275
 ρεντζιπέρης, 275
 ρέντι, 275
 ρεντίφι, 275
 ρεουλατζής, 275
 ρεπιουλαχίρ, 164, 275
 ρεπιουλεβέρ, 164, 275
 ρέσιμο, 275
 ρέσμι, 275
 ρεσούλης, 275
 ρεσπέρης, 275
 ρεσπερική, 275
 ρεσπεριλίκι, 276
 ρεσπεροσύνη, 276
 ρετζέπ, 164, 276
 ρετιδικός, 54, 276
 ρεφενές, 276
 ρεφενίω, 276
 ρεχένι, 276
 ρεχίνι, 276
 ρεχιτζής, 276
 ρεχιματζής, 276
 ρεχίμι, 276
 ρηματικές περιφράσεις από τα
 τουρκικά, 276
 ριάλι, 277
 ριβαγέτι, 277
 ριζάς, 277
 ριζάς², 277
 ριζατζής, 278
 ριζορούκουνας, 277
 ρικάτι, 277
 ρισβάνης, 277
 ριτζάλι, 277
 ριτζάλικι, 277
 ριτζάλισσα, 277
 ριτζάς, 277
 ριτζατζής, 278
 ροζακί, 270, 278
 ροζ μπεμπέ, 278
 ροζοναλίκι, 278
 ρομπαλί, 278
 ροσούτι, 279
 ροσπού, 278
 ροσφαίλικι, 278
 ρουγιά, 278
 ρουζαμετζής, 278, 432
 ρούκουνας, 278
 ρουκούνη, 278
 ρουκούνη, 278
 ρουμάνι, 278
 ρουμπιές, 278
 ρούντζινος, 278
 ρουπάκι, 279
 ρούπι, 279
 ρουσουμάτια, 279
 ρουσούτι, 279
 ρουσπού, 278, 279
 ρουσφέτι, 279
 ρουσφετολόγος, 279
 ρουσφετολογώ, 279
 ρουτπές, 279
 ρουφέτι, 279
 ρουφιανλίκι, 279
 ρυάλι, 279
- Σ**
 σαακόλ αγασής, 280
 σαακολαζάπαγασής, 280
 σαατσής, 280, 432
 σαβεντούκος, 280, 290
 σαβουρντίω, 280
 σαβουρντώ, 280
 σαγάνα, 280
 σαγανάκι, 280
 σαγάνι, 280
 σαγανογλείφης, 280
 σαγανογλείφτης, 280
 σαγιάκι, 280
 σαγιές, 280
 σαγκαβής, 280, 281
 σαγούλι, 280
 σαγουστίω, 280
 σαγουστισμένος, 280, 281
 σαγρεδένιος, 281
 σαής, 281
 σάι, 281
 σάικα, 281
 σάικος, 281
 σαϊντίω, 281
 σαϊταρλίκι, 281, 303
 σαϊταρτζής, 281
 σακαβί, 281
 σακαβίχι, 281
 σακάθια, 281
 σακάς, 282
 σακάτεμα, 282
 σακατεμένος, 282
 σακατεύ(γ)ω, 282
 σακάτης, 282
 σακατιλίκι, 282
 σακατούρα, 103, 282
 σακιές, 282
 σακίζι, 282
 σακίν, 282
 σακιντίζομαι, 282
 σακίρ κέφι, 282, 348
 σακιστίω, 282
 σακουλοντρούβαδο, 282
 σακουμαδάκι, 282, 283
 σακουμαδιά, 283
 σακουμάς, 283
 σαλαβαντίω, 283
 σαλαβατίω, 283
 σαλά μαλέκι, 283
 σαλά μαλέκου, 283
 σαλαμαλίκι, 283
 σαλαντίω, 283
 σαλβαράς, 283
 σαλβάρι, 283
 σαλβαρομίτανα, 284
 σαλγιανετζής, 284, 432
 σαλεμπιτζιδικά, 284
 σαλέπι, 284
 σαλεπιτζής, 284
 σαλεπιτζιδικό, 284
 σάλι, 284
 σάλιβαράς, 283
 σαλιβάρι, 283
 σαλιβαρομίτανα, 284

- σαλί ενκιουρούν, 284
σαλιντζάκι, 284
σαλιντζί, 284
σαλισάμπρι, 284
σαλκίμι, 284
σαλκμιά, 285
σαλκίни, 285
σαλλαντζίω, 285
σαλμάς¹, 285
σαλμάς², 285
σαλντιρίζω, 285
σαλουβάρι, 283, 285
σαλτανάτι, 285
σαλτάни, 285
σαλχανές, 285
σάμαλι, 285
σαματάς, 285
σαματατζής, 285
σαμιντάни, 285
σαμουντάни, 285
σαμπά ναμάζι, 285
σαμπάν αμάζι, 285
σαμπάνης, 286
σάμπρι, 286
σανιζάκι, 284, 286
σάνικις, 286
σάνκις, 286
σαντακάς, 286
σαντέδικος, 286
σαντζάκι¹, 286
σαντζάκι², 284, 286
σαντούρι, 286
σαντραζάμη, 286
σαντρασελίδικος, 286
σαντριαζάμη, 286
σαντριβάνι, 286
σάν φιστίκι(ι), 286
σαξελίμκα, 286
σαξελίμκος, 286
σαπαναμάζι, 286
σαπάρτα, 286
σαπήδες, 286
σαπουνατζής, 287
σαπουνατζίδικο, 287
σαπριλίκι, 287
σαράи, 287
σαράп εμινής, 287
σαρατζήμπαχης, 287
σαράτζης, 287
σαράτσης, 287
σαράφης, 287
σαράφικο, 287
σαραφ(ι)λίκι, 287
σαρής, 287
σαρικός, 287
σαρίκι, 287
σαρ(ι)κιά, 287
σαρικλάκι, 287
σαρικόπιτα, 287
σαρικοφόρος, 288
σαρλικατζής, 288
σαρίλιки, 288
σαρίνα, 287, 288
σαριφλίκι, 68, 288
σαρκατούρα, 103, 288
σαρκοτσίγκελο, 288
σαρλίки, 288
σαρμαδεύω, 288
σαρμάδι, 288
σαρμάς¹, 288
σαρμάς², 288
σαρνίτσι, 288
σαρντζίω, 288
σαρράφης, 288
σαρραφίλιки, 288
σαρσιντζίω, 398
σαρχιντζίω, 398
σασιρμάς, 288, 398
σασιρντζίω, 288, 398
σασιρντισμός, 288, 398
σαστζίω, 288
σαστιμάρα, 288
σατά, 288
σατζάκι, 284, 288
σατίρι, 288
σάτρα πάτρα, 288
σατσάκι, 434
σάτσι, 289
σατσόπιτα, 289
σαφά γκελντί, 289, 296
σαφέρ, 164, 289
σαφί, 289
σαφίς, 289
σάφλες, 434
σάφρες, 289
σαφτικίω, 289
σαχρντζίω, 398
σαχρντισμός, 289, 398
σάχλα μάγλα, 289
σαχλαμπάνης, 289
σαχτούκικο, 434
σβαρνάς, 290
σβάχι, 20
σδιαφέτι, 290
σεβάν αμπάκ, 290
σεβεντούκος, 290
σεβνταλής, 290
σεβνταλιάζω, 290
σεβνταλίδικος, 290
σεβνταλίки, 290
σεβνταλόριγος, 290
σεβντάς, 290
σεβντεμεντέ, 290
Σεβρί Τσεσμέ, 290
σεγκλετισμένος, 290, 291
σειζής, 290
σειμένης, 290, 432
σειράς, 290
σειρι, 290
σειρίμι, 290
σειριτζής, 291
σειρίτι, 291
σειρτζής, 291
σειτάνης, 291, 396
σειτανιά, 291, 396
σειτής, 291
σειτίни, 291, 396
σειής, 297
σεκέρι, 291
σεκερλής, 291
σεκλεντισμένος, 291
σεκλέτι, 291
σεκλετίω, 291
σελάδες, 291
σελακλίки, 291, 299
σελάμ αλέκι, 291
σελάμ αλέκιδες, 291
σελαμαλίки, 283, 291
σελαμές, 291
σελαμέτι, 291
σελαμελίки, 291
σελαμιλίки, 292
σελάχи, 292
σελβής, 292
σελβίни, 292
σελεβέστρα, 292
σελεβεστρίω, 292
σελεμές, 291
σελέμης, 292
σελέμι, 292
σελεμίω, 293
σελέμκα, 292, 293
σελεμιτζής, 293

- σελιάδες, 291
σελιμιέ, 293
σελτές, 293, 299
σεμερτζής, 293
σεμπίλι, 293
σεμπιλχανές, 293
σεμπτάς, 290, 293
σενέ, 293
σενέτι, 293
σενέφι, 109, 293
σενλίκι, 293
σεντέ-μεντέ, 293
σεντεμές, 294
σεντεφένιος, 294
σεντέφι, 294
σεξελίνικος, 294
σεπέρι, 294
σεπέτι, 294
σεράγιο, 287, 294
σεράι, 287, 294
σεραμίτι, 294
σερασκέρης, 294
σεργί, 294
σεργιάνι, 294
σεργιανίζω, 294
σεργκί, 294
σερδάρης, 295
σερές, 295
σεριφές, 295
σερίφι, 295
σερκί, 294
σερμαγιά, 295, 300
σερμπετζής, 295
σερμπέτι, 295
σερμπετλίκι, 295
σερνταλής, 290
σερνταρλής, 295
σερντάς, 290, 295
σερντενγκεστής, 295
σερσέμης, 296
σερσεμιά, 296
σερσεμιάζω, 296
σερσεμιάρης, 296
σερσεμλίκι, 296
σερτζανές, 296
σερτζεμπετζής, 296, 432
σέρτης, 296
σέρτι, 296
σέρτικός, 296
σέρτουρνα(ς), 296
σερφιντής, 296
σερφιντλίκι, 296
σερφιντίνα, 296
σερφιντινό, 296
σεφάν αμπάκ, 296
σεφάς γκελντί, 296
σεφερά, 296
σεφερί, 296
σεφερλής, 296
σεφέρ τασί, 297
σεφής, 297
σεφίδες, 297
σεφιλίκι, 297
σεφιρλίκι, 297
σεφκουλοντολιάς, 297
σεφτάς, 290, 297
σεφτές, 297
σέχης, 297
σεχίτης, 297, 397
σημαδεμένη, 297
σημαδευτική, 297
σημάδι, 297
σημαδωμένος-η, 297
σιαέτι, 298
σιαμπάν, 164, 298
σίγανα, 298
σιγανομουσμούλης, 298
σιγκλέτι, 291, 298
σιγκλετίζω, 291, 298
σιγκουλές, 298
σιγουρατζής, 298
σιγουροκαζίκωνω, 298
σιδεροκαζίκωνω, 298
σιεβάλ, 164, 298
σιεκσής, 63, 298
σιεριφι, 298
σικέρι, 291, 298
σικιαέτι, 298, 302
σικιάρι, 298
σικιλιάς, 298
σικιλμές, 298
σικιλντίζω, 298
σικιμέ¹, 298
σικιμέ², 299
σικιμέ κι απανώσικι, 298
σικιντίζω, 298
σικλέτι, 291, 299
σικλετίζω, 291, 299
σικλετισμένος, 291, 299
σιλακλίκι, 299
σιλάνι, 299
σιλμές, 299
σύλτες, 299
σιμέτι, 299
σιμίτι, 299
σιναλίκι, 299
σινάφι, 299
σινβιές, 299, 301
σινεκλίκι, 299
σινεματζής, 299
σινί, 299
σινσίλές, 300, 301
σιντριμάς, 300
σιομπουνταλιάζω, 300, 304
σιρακλίκι, 299, 300
σιργιάνι, 294, 300
σιργιανίζω, 300
σιργούνι¹, 300
σιργούνι², 300, 308
σιργουινιάζω, 300
σίρι¹, 300
σίρι², 300
σιρίκι, 300
σιρίμι, 300
σιρίτι, 300
σιρμαγιά, 300
σιρμαλί, 301
σιρσίλές, 301
σιρφιντής, 296
σισανεδάκι, 301
σισανές, 301
σισιλέ, 301
σισιλές, 301
σισιμάνης, 301, 400
σισιμάνισσα, 400
σισιμινιά, 400
σισινές, 301
σιτζαντές, 301
σιτζεράρω, 301
σιτζάρω, 301
σιτζέρνω, 301
σιτζμάκι, 301
σιτζίμι, 301
σιτζιμάζω, 301
σιτζιμάρω, 301
σιτζούκι, 301
σισιάρω, 301
σισιέρνω, 301
σιφίρι, 301
σιφίρι σιφίρι, 301
σιχτίρ, 301
σιχτριζώ, 301
σιχτίρισμα, 302

- σιχτήρ πιλάβι, 302
 σιχτήρ πιλάφι, 302
 σκαμπίλι, 302
 σκαμπίλια, 302
 σκα(ν)τζίκης, 302
 σκαντζίκης, 93
 σκα(ν)τζίκικα, 94, 302
 σκατουλατζής, 302
 σκεμπέ, 302
 σκεμπεδάκι, 302
 σκεμπές, 302
 σκεντζές, 302
 σκεντζεύγω, 302
 σκεντζίω, 302
 σκετζήδικο, 302
 σκετζήλικι, 302
 σκετζής, 302, 303
 σκετζιδικό, 302
 σκετζίλικι, 302
 σκιαεθάρης, 302
 σκιαέτι, 302
 σκιαλικι, 302
 σκιάς, 303
 σκιντίω, 119, 303
 σκιτζής, 303
 σκλαπατζίκι, 266, 303
 σκουντιά, 303
 σκυλόκομος, 303
 σκυλοπισμανεύω, 266, 303
 σκύλος, 303
 σμαγδάλι, 153, 303
 σμπερντάχι, 303
 σοβαντίω, 303
 σοβάς, 303
 σοβά τεπές, 303
 σοβατζής, 303
 σογιά, 303
 σογιουλτζούμπασης, 303, 432
 σόι, 303
 σοϊκός, 303
 σοϊκος, 303
 σοϊλέ, 303
 σοϊλής, 303
 σοϊλίδικος, 303
 σοϊλίνα, 303
 σοϊπλούδικος, 303
 σοϊταρηλίκι, 303
 σοϊταρής, 304
 σοκακάκι, 304
 σοκάκι, 304
 σολομπιτεβίς, 304
 σολομπιτίς, 304
 σολομποτίς, 304
 σομακί, 304
 σομαραζώνω, 304
 σόμπα, 304
 σομπετάρω, 304
 σομπέτι, 304
 σομπόγδος, 304
 σομπουνταλιάζω, 304
 σομπουνταλιασμένος, 304
 σομπουνταλιώ, 304
 σομπιπνιτούς, 304
 σοολκόλ αγασής, 304
 σοολκολαζάπαγασής, 304
 σοτουρκεύω, 305
 σου, 310
 σου!, 310
 σου, 305
 σου!, 305
 σού, 305
 σουβαρής, 305
 σού-γιολού, 305
 σουγιολτζής, 305
 σουγιού, 305
 σουγιούν γαμπανά (ουλσουν), 305
 σουγκί, 305
 σουγκίω, 305
 σουζιού, 305
 σουκιούρι, 305
 σουκουλαγασής, 305
 σουλάμια, 435
 σουλαντίω, 305
 σούλιδικός, 305
 σουλντούκος, 310
 σουλουμάς, 305
 σουλουντάνα, 305
 σουλουντανίω, 306
 σουλούπι, 306
 σουλουπλούδικος, 306
 σουλουπάνω, 306
 σουλουπασά, 306
 σουλούσι, 306
 σουλουχαϊδίω, 306
 σουλουχανιάζω, 306
 σουλουχανιασμα, 306
 σουλουχανιασμός, 306
 σουλουχανισμένος, 306
 σουλούχι, 306
 σουλοχαϊδίω, 306
 σουλοχαϊδίστρα, 306
 σουλοχαϊδιστράκι, 306
 σουλοχαϊδίστριας, 306
 σουλτάνα, 307
 σουλτανί, 307
 σουλτάν μερεμέ(τι), 307
 σουλτάνος, 307
 σουλτανχανέδες, 307
 σουλτάτος, 307
 σουλτούκος, 310
 σουλτσούκος, 310
 σουλφης, 307
 σούμπα Αλλάχ, 307
 σουμπαρής, 305, 307
 σούμπασης, 307
 σουμπασιαδόρος, 307
 σουμπαχάν Αλλάχ, 307, 308
 σουμπέτι, 304, 308
 σουμπέτσι, 308
 σουμπεχές, 308
 σουμποχαναλλά, 308
 σουνέτ, 308
 σουνετεύ(γ)ω, 308
 σουνέτι, 308
 σουνουτεμένος, 308
 σουνουτεύ(γ)ω, 308
 σουνούτι, 308
 σουντά μπουντά, 308
 σουντανάς, 308
 σουράς, 308, 309
 σουργιανίω, 308
 σουργούνης, 308
 σουργούνι, 308
 σουρές, 308
 σουρέτι¹, 308
 σουρέτι², 308
 σουρλάντα, 435
 σουρμές, 309
 σουρντζομαι, 309
 σουρντζω¹, 309
 σουρντζω², 309
 σουρντζω³, 309
 σουρντζω⁴, 309
 σουρντιστικό, 309
 σουρουθιά¹, 309
 σουρουθιά², 309
 σουρουκλεμέ, 310
 σουρουκλεμές, 310
 σουρούκ μπουρούκ, 367
 σουρούκ(ου) μπουρούκ(ου), 310
 σουρούκου μπουρούκου, 367
 σουρούρης, 310

σουρούρι¹, 310
 σουρούρι², 310
 σουρούτι, 308, 310
 σουρτούκης, 310
 σουρτούκος¹, 310
 σουρτούκος², 310
 σους, 310
 σους!, 310
 σουσουλούκια, 310
 σουσούρης, 310
 σουσταλής, 310
 σουσταλίδικος, 310
 σουτζούκι, 311
 σοφαλίδικος, 311
 σοφαντίζω, 303, 311
 σοφάς¹, 311
 σοφάς², 303, 311
 σόφι, 311
 σοφράς, 311
 σοφτάς, 311
 σογμπέτι, 311
 σοχτέτι, 304
 σπαχής, 311
 σποροντρούβαδο, 311
 σποροντρουβάς, 311
 σπουργιτόσογο, 311
 στάι φουρλά, 311
 στέ, 79, 311
 στενοσόκακο, 311
 στένω ανταλέτι, 311
 στεπί, 311
 στερόρακη, 312
 στην κεφαλή μου απάνω, 312
 στιβανοπάπουτσα, 312
 στιβανοπαπούτσες, 312
 στο μπιρντέ μπιρέ, 312
 στο νου ζαράρι, 312
 στο σοϊλέ, 312
 στο τσευρέκι, 312
 στουμπέτσι, 312
 στουπέτσι, 312
 στραβαλιγκιόζης, 312
 στραγαλατζής, 312
 στράφι, 312
 στράφνι, 312
 στραφυλόρακη, 312
 στράχτι, 312
 στρουσουλούδικα, 312
 συκόρακη, 312
 συλίχιντι, 312
 συμμισομάξουλο, 312

συ(μ)φερατζής, 312
 συναλίκι, 313
 συναλλήκι, 313
 συντριμάς, 313
 συρίκι, 313
 συρμαγιά, 313
 συρμαλένιος, 313
 συρμαλί, 313
 συρμαλίδικος, 313
 σύρνω, 313
 σύρνω σημαία, 313
 συτζιέρνω, 313
 συτζίμι, 313

T

ταβάνι, 314
 ταβανόπροκες, 314
 ταβανοσάνιδο, 314
 ταβανόταβλα, 314
 ταβατούρι, 218, 314
 ταβερνατζής, 314
 ταγαρά, 314
 ταγάρι¹, 314
 ταγάρι², 314
 ταγάρι³, 314
 ταγάρι⁴, 314
 ταζέδικος, 315
 ταζελεντίζω, 315
 ταζέ παρά, 315
 ταϊδοντορμπάς, 315
 ταϊνι, 315
 ταϊφάς, 315
 τακαζάς, 220, 315
 τακάσι, 315
 τακάτια, 315
 τακίλντζω, 315
 τακίλντισμα, 315
 τακιμάκι, 315
 τακίμι, 315
 τακιμάζω, 316
 τάκλα, 316
 τακριδί, 316
 τακρίρι, 316
 ταλάδες, 316
 τάλια, 316
 ταλιμάρω, 316
 ταλιμέρνω, 316
 ταλίμι, 316
 ταλίμνια, 317
 τάλφηλ φήλ, 317
 ταμάκι, 317
 ταμακιαρέ, 317
 ταμακιάρης, 317
 ταμακιαρλίκι, 317
 ταμακιέρης, 317
 ταμάμ, 317
 ταμάνιμος¹, 317
 ταμάνιμος², 317
 ταμασκιάρης, 317
 ταμασκιαρλίκι, 317
 ταμάχι, 317
 ταμαχιάρης, 317
 ταμαχαρλίκι, 317
 ταμαχιλής, 317
 ταμίνα, 317
 ταμινάρω, 317
 ταμίρι, 317
 ταμπακαργιό, 317
 ταμπακαριά, 223
 ταμπάκης, 223, 317
 ταμπακουτζής, 317
 ταμπάνι, 317
 ταμπάς, 223, 318
 ταμπαχανιώτικα, 318
 ταμπιγέτι, 318
 ταμπής, 223, 318
 τάμπια, 223, 318
 ταμπιέτι, 318
 ταμπλαμπάς, 318
 ταμπλάς, 318
 ταμπουράς, 318
 ταμπουρατζής, 318
 ταμπούρι, 318
 ταμπουροκέφαλος, 318
 ταμπουρόνομαι, 318
 ταμπούτι, 318
 ταξιλι, 318
 ταπατζής, 318
 ταπούζα, 318
 ταραμάς, 318
 ταραμπολούσι, 318
 ταρατόρι, 319
 ταράφι, 319
 ταργατζίκι, 319
 τάρζι, 319
 ταρικάτι, 319
 ταρίχι, 319
 ταρλάς, 319
 ταρουκλί, 319
 ταρουμάρι, 319
 ταρουμάρω, 319
 ταρσανάς, 325

- ταρταλατζής, 319
 ταρουμαρίζω, 319
 τας!, 320
 τάσι, 320
 Τασλή Τάμπια, 320
 ταστίκ, 320
 τάταρης, 320
 ταυλαμπάς, 320
 ταυραμπάς, 320
 ταφλάνι, 320
 ταχά μπετέρι, 226
 ταχαρέτι, 320
 ταχίνι, 320
 ταχινόσουπα, 320
 ταχμίς, 320
 ταχρίρι, 321
 ταχσιντάρης, 321
 ταχτάνι, 321
 ταχτάς, 321
 ταγί, 321, 327
 τεβεκελής, 321
 τεγιάκι, 321
 τέγκι, 321
 τεζάκι, 321
 τεζάκι, 321
 τεκές, 321
 τέκι, 321
 τεκλίφης, 322
 τεκλίφι, 322
 τεκμπίρι, 322
 τεκνεφές, 322
 τεκνεφέσης, 322
 τεκνεφesiaάρης, 322
 τελάκης, 322, 432
 τελάκι, 322
 τελάλημα, 322
 τελάλης, 322
 τελαλιές, 322
 τελαλίζω, 322
 Τελάλικα, 322, 433
 τελαλίκια, 322
 τελάλμπασης, 322, 433
 τελάς, 322
 τελατίνι, 323
 τελέσι, 323
 τελέφι, 323
 τελενίκα, 323, 357
 τέλι, 323
 τελιάζω, 323
 τελιδική, 323
 τελόμπροκα, 323
 τελόφουρτσα, 323
 τεμενάς, 323
 τεμεσουκά, 323
 τεμεσουκι, 323
 τεμλίκι, 323, 433
 τεμπελεύω, 323
 τεμπέλης, 229, 323
 τεμπελ(ο)χανάς, 229
 τεμπελχανάς, 323
 τεμπεσίρι, 230, 323
 τεμπεχίρι, 230, 323
 τεμπήχι¹, 323
 τεμπήχι², 323
 τεμπρίκι, 323
 τενεκές, 230, 323
 τενεκετζής, 230, 323
 τενεσίρι, 323
 τενεχίρι, 323
 τενσίχι, 324
 τεντζερέδι, 324
 τεντζερές, 324
 τέντζερη, 324
 τέντζερης, 324
 τέντζερι, 324
 τεπές, 324
 τεραζάκι, 324
 τεραζί, 324
 τερακές, 324
 τερανές, 324
 τερεζής, 324
 τερεζί, 324
 τερζήμπαχης, 324
 τερζήπαχης, 324
 τερζής, 324
 τερζίδικο, 324
 τερζίδικος, 324
 τερζιμάν, 324
 τερζιστικός, 324
 τερλίκι, 324
 τερλικοπάπουτσα, 325
 τερμπιγέ, 232
 τερμπιγές, 232, 325
 τερμπιές, 232
 τερσανάς, 325
 τέρσης, 325
 τέρσικος, 325
 τερτζής, 324, 325
 τερτίπι, 325
 τερτιπλής, 325
 τερτιπλίνα, 325
 τερτιπιτζής, 325
 τέρτσικος, 325
 τεσγιάκι, 325
 τεσελίμκος, 325
 τεσιλεύω, 325
 τεσιλίμι, 325
 τεσκερές, 325
 τεσκερετζής, 325, 433
 τεσλίμι, 325
 τεσπί, 325
 τεσπίχι, 325
 τεσσάρι, 325
 τεσσαρορούκουνος, 325
 τεστεμάλι, 326
 τεστές, 326
 τεστίρι, 326
 τετές, 326
 τεφαρίκι, 326
 τεφαρικός, 326
 τεφερίκι, 326
 τεφερούκι, 326
 τεφερούσι, 326
 τεφερούτσι, 326
 τεφερούκι, 326
 τεφτέρι, 326
 τεφτίσης, 326
 τεγλουκές, 327
 τεχρίλι, 327
 τεχρίμι τζεπερήν, 327
 τεγνάκι, 327
 τεγνί, 327
 τζαερές, 65
 τζάκι, 327
 τζακοθυρίδα, 327
 τζακόξυλο, 327
 τζακόπανο, 327
 τζακόταβλα, 327
 τζακουμακόπετρα, 349
 τζακόχαρτο, 327
 τζαμί, 327
 τζάμι, 327
 τζαμιλίκι, 327
 τζαμιτζής, 327
 τζαμιωτάκια, 327
 τζαμόγλανο, 328
 τζαμόπετρα, 328
 τζαμούζα, 328
 τζάμπα, 328
 τζαμπαδόρος, 328
 τζαμπάζης, 328
 τζαμπαζιές, 328
 τζαμπαζιλίκι, 328

- τζαμπανάκης, 187, 328
 τζαμπαντζής, 328
 τζαμπατζής, 328
 τζαμπάτζης, 328
 τζαμπατζιόν, 329
 τζαμπικιών, 435
 τζαμπίτης, 66, 329
 τζαμπιτλίκι, 67, 329
 τζαμπουκάς, 329
 τζαναβαράκι, 329
 τζαναβάρι, 329
 τζαναζές, 329
 τζανάκι, 329
 τζαναμπέτης, 329
 τζανεργά, 329
 τζανεγρίδα, 329
 τζάνεμ, 329
 τζάνεμου, 329
 τζανέρι, 329
 τζανεριά, 329
 τζανερίκι, 329
 τζανερικό, 329
 τζάνερο, 329
 τζανεροκουρκούνερο, 329
 τζαντάρμα, 329
 τζανταριάς, 329
 τζαντές, 329
 τζανφέςι, 330
 τζαπής, 330, 433
 τζαρ, 330
 τζαρελίδικος, 330
 τζαρές¹, 330
 τζαρές², 330
 τζαρζαβατικά, 330
 τζαρμπάς, 338
 τζαρτζαβατικό, 332
 τζασίτης, 330, 354
 τζατζόλα, 330, 338
 τζαφουνιά, 355
 τζεβαΐφενος, 330
 τζεβαΐρι, 330
 τζεβάπι, 331
 τζεβρεδάκι, 331
 τζεβρές, 331
 τζεβρετζής, 331
 τζεγκέλι, 356
 τζελάτης, 331
 τζελεμπίς, 356
 τζελεπής, 331
 τζελέπης, 356
 τζεμαέτι, 331
 τζεμαζελαχίρ, 164, 331
 τζεμαζελεβέλ, 164, 331
 τζεμπερότος, 331
 τζεμπερές, 70
 τζεμπερί, 331
 τζεμπετζήμπασης, 331
 τζεμπετζής, 331
 τζεναζές, 331
 τζενέτι, 331
 τζεντζερέδια, 233
 τζεντζερης, 324
 τζεντζεφύλλι, 331
 τζερεμές, 332
 τζερεμετζίω, 332
 τζερεμιά, 332
 τζερεμίζω, 332
 τζερτζεβάτι, 332
 τζερίπι, 332, 433
 τζερτζεβατικό, 332
 τζερτζεβένιος, 435
 τζερτζελές, 332
 τζερτζεμίλι, 332
 τζερτζεμίνι, 332
 τζερτζεφύλλι, 333
 τζερτσεβές, 358
 τζεχούτης, 333, 433
 -τζής, 333
 τζιάφετι, 71, 333
 τζιβάϊρι, 330
 τζιβάς, 333
 τζίγαερλάς, 333
 τζίγέρι, 333
 τζίγιμανές, 333
 τζιγκάσω, 334
 τζιγκέρι, 333
 τζιγκιανένδισσα, 334
 τζιγκιανές, 334
 τζιγκουνας, 334
 τζιγκουνεύομαι, 334
 τζιγκουνευτά, 334
 τζιγκούνης, 334
 τζιγκούνι¹, 334
 τζιγκούνι², 334
 τζιγκουνιά, 334
 τζιγκου τζιγκου, 334
 τζιζάρ κολού, 334
 τζιζβές, 334
 τζιζιές, 334, 433
 τζίκου τζίκου, 334
 τζιλβελής, 334
 τζιλβελίδικος, 334
 τζιλβελίνα, 334
 τζιλβές, 334
 τζιλιάφτι, 335
 τζίλιο, 335
 τζιμπότελο, 335
 τζιμπούκι, 335
 τζιμποουκλούκι, 335
 τζιμπριλίκια, 335
 τζίνης, 335
 τζίνικος, 335
 τζιοπετζίνε, 335
 τζιριτέρνω, 335, 336
 τζιριτηχτά, 335
 τζιριτηχτής, 335
 τζιριτηχτός, 335
 τζιριτι, 335
 τζιριτιχτής, 336
 τζιριτιχτός, 336
 τζιριτώ, 336
 τζιρτζιλεύομαι, 336
 τζιρτζιλής, 336
 τζιρτώ, 336
 τζισβέρα, 336
 τζισβές, 336
 τζισμές, 361
 τζισμετζής, 336, 433
 τζιτζέκι, 363
 τζιτζεκλίκι, 336
 τζιτζί¹, 336
 τζιτζί² κουταλάκι, 336
 τζιτζί³ μαμά, 336
 τζιτζιμιτζής, 337
 τζιτζιμιτζίνα, 337
 τζιτζίνα, 337
 τζιτζίνος, 337
 τζίφρης, 435
 τζιφτές, 364
 τζο, 337
 τζο!, 337
 τζοκαντάρης, 337, 433
 τζομέρτης, 338
 τζομπονιάρης, 71, 338
 τζομπονιάρικος, 71, 338
 τζορμαλίκι, 338
 τζορμπάς, 338
 τζορμπατζής, 338
 τζοτσόνα, 338
 τζούζικος, 338
 τζούκι τζούκι, 338
 τζουλαμάς, 338
 τζουμαέτι, 338

- τζούμπα, 339
 τζουμπές, 339
 τζουνφές, 339
 τζουραλής, 339
 τζουράς, 367
 τζουράς¹, 339
 τζουράς², 339
 τζούρμπος, 435
 τζούτζινος, 339
 τζουτζούκος, 339
 τζουφνές, 339
 τζοχαδένιος, 339
 τιμάρεμα, 339
 τιμαρεύω, 339
 τιμίνι, 340
 τιμουρούκι, 340
 τίμπετι, 340
 τινάζω, 340
 τιντίζω, 23, 340
 τιντρί, 340
 τόκα, 340
 τομάρι, 340
 τόμπε, 340
 τοντίζω, 340
 τοπανάς, 340, 341
 τόπι¹, 340
 τόπι², 340
 τοπούζι, 340
 τοπτάν, 340
 τοπχανάς, 341
 τοσλού παλγάμι, 341
 τουγιάνι, 341
 τουζλούκι, 341, 344
 τουί, 341
 του κουζαφά, 435
 του κουζουλού το φέσι, 341
 τουλούμι, 341
 τουλουμά, 341
 τουλουμάζω, 341
 τουλουμορράπτης, 341
 τουλουμοτύρι, 341
 τουλούμπα, 341
 τουλουμτζής, 342
 τουλουπάνα, 342
 τουλουπάνι, 342
 τουλουπανιάζω, 342
 τουλουπάνιασμα, 342
 τουλτιές, 342
 τουμπεκί, 342
 τουμπελέκι, 342
 του μπενταβά, 342
 τουμπρούκι, 342
 του Παχιά η Πόρτα, 342
 τουράς, 239, 342
 Τούρκα, 343
 τουρκάκι, 342
 Τουρκάκι, 343
 Τουρκάλα, 342
 τουρκέ, 342
 τουρκεύ(γ)ω, 342
 τουρκιά, 342
 Τούρκισσα, 343
 τουρκιστής, 342
 τουρκογυρίσματα, 342
 τουρκοκάταργο, 342
 τουρκολάτης, 342
 τουρκολάτρης, 342
 τουρκολογώ, 342
 τουρκομανιά, 343
 Τουρκομανώλης, 343
 Τουρκομαρία, 343
 τουρκοικημένος, 343
 τουρκοικήτος, 343
 τουρκονταούλα, 343
 τουρκοπολεμώ, 343
 Τουρκοπούλα, 343
 Τουρκόπουλο, 343
 Τουρκορωμιός, 343
 Τούρκος, 343
 τουρκοσκαβάνω, 343
 τουρκόστρατο, 343
 τουρλού τουρλού, 343
 τουρμπές, 344
 τουρνατζής, 344
 τουρουντζένιος, 344
 τουρουντζί, 344
 τουρούτζινος, 344
 τουρπές, 344
 τουρσί, 344
 τουρσου, 344
 τουρσουλίδικα, 344
 τουσγλού παλγάμι, 344
 τούσλα, 344
 τουσλούκι, 344
 τουσλού παλγάμι, 345
 τουτούνι, 345
 τουτούνι κεσενσίν, 345
 τουτουτζής, 345
 τουφάνι, 345
 τουφέκι, 345
 τουφεκιά, 345
 τουφεκιάρης, 345
 τουφεκίζω, 345
 τουφεκισμός, 345
 τουφεκόβεργα, 345
 τουφεκοβολισμός, 345
 τουφεξιδικό, 346
 τουήης, 346
 τοιμούπασης, 346
 τραβαμπάς, 320, 346
 τράμπα, 346
 τραμπαδόρος, 346
 τραμπατζής, 346
 τραμπαζλίκι, 346
 τραμπαράω, 346
 τραμπατζής, 346
 τραμπέρνω, 346
 τραπουζάνι, 346
 τραναμπάς, 346
 τραχανάς, 346
 τραχανοδικαστήρια, 347
 τραχάς, 347
 τρεζόσογο, 347
 τριάρα, 347
 τριάρι, 347
 τρίμπογος, 347
 τριμπούνι, 347
 τριχινοντρουβάς, 347
 τριχοντρουβάς, 347
 τροζόσογο, 347
 τροχαντός, 75
 τροχάς, 347
 τρώγω τα μαχάρια μου, 347
 τσα, 347
 τσα!, 347
 τσάγαλα, 347
 τσαγύλι, 347
 τσαϊλι, 347
 τσαϊλόπετρα, 348
 τσαίρα, 348
 τσαίρι, 348
 τσάκα¹, 348
 τσάκα², 65
 τσακάκι, 348
 τσάκαλο, 348
 τσάκαλος, 348
 τσακάς, 348
 τσακί, 348
 τσακίζω, 348
 τσακίλι, 347, 348
 τσακίρης, 348
 τσακίρικός, 348
 τσακίρ κέφι, 348

- τσακινριτζίω, 349
 τσάκισμα, 349
 τσάκι τσάκι, 349
 τσακμάκι, 349
 τσακμακόπετρα, 349
 τσακμακώ, 349
 τσακουμάκι, 349
 τσακουμακίζω, 349
 τσακουμακίστρα, 349
 τσακουμακόπετρα, 349
 τσακουμακώ, 349
 τσακουμάς, 359
 τσαλάπατο, 349
 τσαλέγκι, 349, 356
 τσαλιμάκι, 349
 τσαλίμι, 349
 τσαλιστεύω, 349
 τσαλιτεύω, 349
 τσαλμάς, 349
 τσαλοπάταχο, 349
 τσαλοπάτιμα, 350
 τσαλοπατώ, 350
 τσαμασίρι, 350
 τσάμι, 350
 τσαμούα, 328, 350
 τσαμούρης, 350
 τσαμουριζώ, 350
 τσαμουρλούκια, 350
 τσαμπάγης, 328, 350
 τσαμπάζηλι, 350
 τσαμπάκης, 328, 350
 τσαμπάζηλικι, 328, 350
 τσαμπατζοδουλειά, 350
 τσαμπικόνω, 435
 τσανάκα, 350
 τσανάκι, 350
 τσανακλίκι, 350
 τσανακογλείφτης, 350
 τσανακομπάρντακα, 350
 τσανθιά, 351
 τσάντα, 351
 τσανταρμάς, 329, 351
 τσαντηρώνω, 351
 τσαντίρι, 351
 τσαντηρώνω, 351
 τσαξίρλικι, 351
 τσαούσης¹, 351
 τσαούσης², 351
 τσαούσι, 351
 τσαουσιλίκι, 351
 τσαούχης, 351
 τσαπατσούλης, 351
 τσαπατσουλιά, 352
 τσάπια, 352
 τσαπίνης, 352, 355
 τσαπινιά, 352, 355
 τσαπριντζίω, 352
 τσαπίντισμα, 352
 τσαπριντώ, 352
 τσαπράζι, 352
 τσαπραζολόγος, 353
 τσαπραζώνω, 353
 τσαρδάκι, 353
 τσαρδακιάζω, 353
 τσαρδεύομαι, 353
 τσαρδί, 353
 τσαρέζι, 353
 τσαρές, 330, 353
 τσάρκι, 353
 τσαρκιζί, 353
 τσαρντάκι, 353
 τσαρντακιάζω, 353
 τσαρουκλί, 353
 τσαρούχια, 353
 τσαρουχιζώ, 353
 τσαρπαλίκια, 353
 τσαρσί, 354
 τσαρσιτεύω, 354
 τσαρσίτης, 354
 τσασιτεύω, 354
 τσασίτης, 354
 τσασιτιλίκι, 354
 τσατάλι, 354
 τσατί, 354
 τσατιζομαι, 354
 τσατιζώ¹, 354
 τσατιζώ², 354
 τσατίλας, 355
 τσατίρι, 288, 355
 τσατμάς, 355
 τσατματοτόιχος, 355
 τσατουμάς, 355
 τσάτρα πάτρα, 355
 τσατσιτεύω, 354
 τσαφιά, 355
 τσαφίζω, 355
 τσάφισμα, 355
 τσαφισμαθιά, 355
 τσαφουνιά, 355
 τσαφουνίζω, 355
 τσαφούνισμα, 355
 τσαφουνά, 355
 τσαχαγιάς, 112, 355
 τσαχλίνης, 355
 τσαχλινιά, 355
 τσαχτιζώ, 355
 τσαχτσι, 355
 τσεβάπι, 331, 356
 τσεγκέλι, 356
 τσεϊρέκι, 356
 τσεκί, 356, 433
 τσεκμετζές, 356
 τσεκουμετζές, 356
 τσελέκι, 356
 τσελέκωμα, 356
 τσελεκώνω, 356
 τσελεμπής, 356
 τσελένκι, 356
 τσελέτης, 356
 τσελεπήζ¹, 356
 τσελεπήζ², 356
 τσελέπι¹, 356
 τσελέπι², 356
 τσελεπλίκι, 356
 τσελεπλίκια, 356
 τσελεπόλευκος, 357
 τσελεπ(τ)σίκια, 357
 τσελεπτσίκια, 357
 τσελεηνής, 356, 357
 τσελεηνίκια, 357
 τσελίκι, 357
 τσελικόνω, 357
 τσεμπερές, 70, 357
 τσεμπερί, 331, 357
 τσεμπερλίκι, 357
 τσεμπερού, 357
 τσενέτι, 357
 τσενεχέμι, 357
 τσεντικοπάπουτσα, 357
 τσεπαλάκι, 357
 τσέπη, 357
 τσεπιά, 357
 τσέπ τσεπί, 357
 τσεπχανές, 358
 τσεπόνω, 358
 τσερέζι, 358
 τσερέπα, 435
 τσερίμπασης, 361
 τσέρτης, 358
 τσερτζίω, 358
 τσερσεβές, 358
 τσεσβές, 336, 358
 τσεσινέ κενέφι, 358

- τσεσμές, 358
 τσεσμετζής, 358
 τσετ'αγαλαρήδες, 358
 τσεταρί, το, 358
 τσέτης, 358
 τσεϊρέκι, 358
 τσεφτελιά, 117, 358
 τσεχρές, 358
 τσηθιά, 358
 -τής, 333, 358
 τσήτα, 358
 τσητάλι, 358
 τσηταπιδέ, 358
 τσητάπιδο, 359
 τσήτωνας, 359
 τσητώνο, 359
 τσιβή, 359
 τσιβί, 359
 τσιβίδι, 359
 τσιβιδίζω, 359
 τσιβιδισμα, 359
 τσιγγενές, 359
 τσιγγιανές, 359
 τσιγιανές, 334, 359
 τσιγκέλι, 356, 359
 τσιγκενές, 334
 τσιγκιανές, 334, 359
 τσιγκουνάκι, 334
 τσιγκουνεύομαι, 334, 359
 τσιγκούνης, 334, 359
 τσιγκούνι, 334
 τσιγκουνιά, 334, 359
 τσιγκούνικος, 359
 τσιζί, 359
 τσιθιά, 359
 τσικιμάς, 359
 τσικιμά σοκάκι, 359
 τσικιντίρης, 435
 τσικιρντίκια, 359
 τσικιμάς, 359
 τσικουργιάστρα, 359
 τσικούρι, 359
 τσικουροβάσταγο, 360
 τσικουρόξυλο, 360
 τσικουροπεραστήρι, 360
 Τσικούρ τζαμί, 360
 Τσικούρ τσεσμέ, 360
 τσικρικάς, 360
 τσικρίκι, 360
 τσικριτζής, 360
 τσιλές, 360
 τσιλιγκίρης, 114, 360
 τσιλικ μαράζι, 360
 τσίλικος, 360
 τσιλιμίγκος, 360
 τσιμιχίρι, 360
 τσιμιπιδότελο, 360
 τσιμπότελο, 360
 τσιμπούκι, 335, 360
 τσιμπούκι σιλμέ, 360
 τσιμπουξής, 360
 τσιμπούσι, 361
 τσίπουρο, 361
 τσίρακας, 361
 τσιράκι, 361
 τσιραλίδικος, 361
 τσιράς, 361
 τσιρίμπασης, 361
 τσιρίσι, 361
 τσιρίχι, 361
 τσιρτσιβές, 358
 τσιρώ, 435
 τσισβές, 336
 τσισμές, 361
 τσισταραγασιές, 361
 τσίτα, 361
 τσιτάκι, 362
 τσίτα κόρδα, 362
 τσιτάλι, 362
 τσιταπιδέ, 362
 τσιτάπιδο, 362
 τσίτι, 362
 τσιτί κορδί, 362
 τσίτινος, 362
 τσιτοκλαδιά, 362
 τσιτοκόλης, 362
 τσιτοκόλι, 362
 τσιτολογώ, 363
 τσιτομαθιά, 363
 τσίτος, 363
 τσιτσεκάκι, 363
 τσιτσέκι, 363
 τσιτσεκλής, 363
 τσιτσεκλίκι, 363
 τσιτσι, 363
 τσιτσιδί, 363
 τσίτσιδος, 363
 τσιτσιδώνομαι, 363
 τσιτσιπλάκος, 363
 τσίτσος, 363
 τσιτωμαθιά, 363
 τσιτωματέ, 363
 τσίτωναας, 363
 τσιτώνο, 364
 τσιτωτά, 364
 τσιτωτή, 364
 τσιτωτός, 364
 τσιφλικάς, 364
 τσιφλίκι, 364
 τσιφρούτης, 364
 τσίφρης, 435
 τσιφτεδιά, 364
 τσιφτελήδικος, 364
 τσιφτελής, 364
 τσιφτελιά, 364
 τσιφτελιδικός, 364
 τσιφτελίκι, 364
 τσιφτελίνα, 364
 τσιφτελογρώγα, 364
 τσιφτερ(γ)ιά, 364
 τσιφτερρώγα, 364
 τσιφτές, 364
 τσιφτετέλι, 365
 τσιφτσιμπαχης, 365
 τσίχια, 365
 τσοβελέκης, 365
 τσογαλντζίω, 365
 τσογλάνι, 365
 τσογουρτζάς, 435
 τσόκαλο, 348
 τσολπιάς, 338
 τσολπιάς, 365
 τσομπάνης, 365
 τσόπ τσινί, 365
 τσορμπιάς, 338
 τσουβάλι, 365
 τσουβαλιάζω, 365
 τσουβαλίσιοι, 365
 τσουβαλοπαλέτσα, 366
 τσουβαντζής, 366
 τσουνένι, 366
 τσουκινόρακη, 366
 τσούκου μουρούκου, 367
 τσούλα, 366
 τσούλι, 366
 τσουλιάζω, 366
 τσουλόπανο, 366
 τσουλοπατανιά, 366
 τσουλούφι, 366
 τσουμπελέκια, 366
 τσουμπές, 339
 τσουπλέκια, 366
 τσουράπι, 367

τσουράς, 367
 τσουρέκι, 367
 τσουρλί, 366, 367
 τσουρμουτζής, 367
 τσουρούκης, 367
 τσουρούκικα, 367
 τσουρούκιος, 367
 τσουρούκ μουρούκ, 367
 τσουρούκου μουρούκου, 367
 τσουρουτεύγω, 367
 τσουρούτης, 368
 τσουρουτιά, 368
 τσουρούτικος, 367, 368
 τσουσουλία, 116
 τσουτσουδά, 368
 τσουτσουλία, 368
 τσουτσουλλάτη, 368
 τσουφί, 368
 τσόχα, 368
 τσοχάδες, 368
 τσοχαντάρης, 368
 τσοχάς, 368
 τσυμπούκι, 368

Υ

υλόρακη, 369
 υπολούκουμος, 143, 369
 υσούλι, 369
 υστερόρακη, 312, 369

Φ

φάκα, 370
 φακίρης, 370
 φάλαργας, 370
 φαντέ, 370
 Φαλτέ τζαμί, 370
 φαναρατζής, 370
 φαναριτζής, 370
 φαναρτζής, 370
 φαραζιά, 370
 φαραούνα, 370
 φάρασι, 370
 φάραχι, 370
 φαρπαλάς, 371
 φαρσί, 371
 φαρφαράς, 371
 φαρφουρένιος, 371
 φαρφουρί, 371
 φασαριατζής, 371
 φασλάς, 371

φατσαλής, 371
 φατσαλίδικος, 371
 φατσαλίνα, 371
 φαφούλης, 371
 φελακέτι, 371
 φελάς, 372
 φελεκέτι, 371
 φελέκι, 372
 φελλάς, 372
 φελλάχης, 372
 φενέρι, 372
 φενερίζει, 372
 φέντι, 372
 φεραγάτι, 372
 φερεκέτι, 371
 φερετζές, 372
 φερετζοτουρκοκόρη, 372
 φερμάνι, 376
 φέρμελη, 372
 φεσάς, 372
 φεσατζής, 372
 φεσάτι, 372
 φεσένιο, 372
 φέσι, 372
 φεσφεσελής, 373
 φεσφεσελιζώ, 373
 φεσφεσές, 373
 φεσώνω, 373
 φέτι, 373
 φετουφάς, 373
 φετουφατζής, 373
 φετσόρακη, 373
 φετφάς, 373
 φι, 373
 φιγουρατζής, 373
 φιάν φιστικ, 373
 φιλάργια, 373
 φίλι, 373
 φιλντισένιος, 373
 φίλντισι, 373
 φιλντισοκοκκαλένιος, 374
 φιλντιχένιος, 373
 φίλντιχι, 374
 φιλοκονεύγω, 374
 φιντάνι, 374
 φιντίκι, 374
 φιντικιά, 374
 φιντικλής, 374
 φιντικλί, 374
 φιραούνης, 374
 φιρίκι, 375

φιρί φιρί, 374
 φιρκάς, 376
 φιρμάνι, 376
 φιρφιρής, 376
 φισέκι, 376
 φισεκλίκι, 376
 φισεκόκουπα, 376
 φισκέτι, 376
 φιστάνι, 376
 φιστανλίκι, 376
 φιστίκι, 376
 φιτινές, 377
 φιτνελίκι, 377
 φλαμπουζάνι, 377
 φλαφλατάς, 377
 φλαφλατιζώ, 377
 φλιτζάνα, 377
 φλιτζάνι, 377
 φορατζής, 377
 φουκαράς, 377
 φούλι, 377
 φούλι-νταούλι, 378
 φουνταλεμένος, 378
 φουντάλλαμα, 378
 φουνταλλαμένος, 378
 φουνταλλαμός, 378
 φουνταλλαξιά, 378
 φουνταλλάσσω, 378
 φουντουλεόμαι, 378
 φουντούλης, 378
 φουντούλικά, 378
 φουντούλικά, 378
 φουντούλικος, 378
 φουντουλούκι, 378
 φουννελατζής, 378
 φουρτίνα, 378
 φούρτσα, 378
 φούρ φούρ, 378
 φουρφουρένιος, 378
 φουσέκι, 376, 378
 φουσεκλίκι, 376, 378
 φρετζές, 378
 φρου φρού, 379
 φρουντολμάς, 379
 φτεφτέρι, 326, 379
 φτιλάκι, 379
 φτίλι, 379
 φτιλιάζω, 379
 φτιράς, 379
 φτύλι, 379
 φυντάνι, 379

φυντίκι, 379
 φυραούνης, 379
 φουσέκι, 379
 φουσεκλίκι, 379
 φουσκιγιά, 376, 379
 φουστάνι, 379

X

χα, 380
 χαβαλελίδικος, 380
 χαβαλές, 380
 χαβάνι, 380
 χαβανόζα, 380
 χαβανόζι, 380
 χαβανόματσα, 380
 χαβανόχερο, 380
 χαβαντίσια, 380
 χαβάς, 380
 χαβασιλίκι, 381
 χαβατσούνα, 435
 χάβεση, 380
 χαβεσιλής, 380
 χαβεσιλικι, 381
 χαβιά, 381
 χαβιάρι, 381
 χαβλί, 381
 χαβλιτζάνι, 381
 χαβλού, 381
 χαβλουδέσιος, 381
 χαβούζα, 381
 χαβούτσα, 435
 χάβρα, 381
 χάβρι, 382
 χαβρίζω¹, 382
 χαβρίζω², 382
 χαερζίζικος, 382
 χαέρι, 382, 384
 χαερ(ι)λής, 382, 384
 χαερλίδικος, 382, 384
 χαιρόλα, 382, 384
 χαερσιζής, 382
 χαζέρι, 382
 χαζεύω, 382
 χάζι, 382
 χαζίνες¹, 382
 χαζίνες², 382, 395
 χαζίρεμα, 382
 χαζιρεύ(γ)ω, 382
 χαζίρης, 382
 χαζίρι, 382
 χαζίρικά, 382

χαζίρικος, 382
 χαζιρομπουκιά, 382
 χαζο-, 383
 χαζοβιόλης, 383
 χαζογελά, 383
 χαζοκούτι, 383
 χαζομάρα, 383
 χαζός, 383
 χαζοφέρνω, 383
 χαϊβάνι, 383
 χαϊλάζης, 383
 χαϊλάλης, 383
 χαϊλάτσης, 383
 χαϊλές, 37, 383, 386
 χαϊμαλί, 383, 386
 χάιμου, 435
 χαϊνετεύω, 383
 χαϊνέτης, 383
 χαϊνεύ(γ)ω, 383
 χαϊνήδικος, 383
 χαϊνης, 383
 χαϊνιά, 383
 χαϊνόγα, 384
 χαϊνόσπηλιος, 384
 χαϊντούτης, 384
 χαϊόλλα, 384
 χαϊρ, 384
 χαϊρι, 384
 χαϊρ(ι)λής, 384
 χαϊρλίδικος, 384
 χαϊρ ολά, 384
 χάιτας, 384
 χάι-χούι, 384
 χάκι, 384
 χακίκι, 9, 384
 Χάκι-Πάγι, 384
 χαλάκια, 385
 χαλάλι, 385
 χαλαλίζω, 385
 χαλάλ ολσούμ, 385
 χαλαλοσύρνω, 385
 χαλαμπαλίκι, 385
 χαλαμπαλίκια, 385
 χαλαροσύρνω, 385
 χαλάτσης, 385, 433
 χαλβαδιάζω, 385
 χαλβαδοκούτι, 385
 χαλβός, 385
 χαλβατζής, 385
 χαλβατζίδικο, 385
 χαλβέτι, 386

χαλέπι, 386
 χαλές, 386
 χαλί, 386
 χάλι¹, 386
 χάλι², 386
 χαλιβάς, 385
 χαλίσικος, 386
 χαλκάς, 386
 χαλλάλι, 386
 χαλουβά κόβγω, 386
 χαμαϊλί, 386
 χαμαίλι, 386
 χαμαίλι, 386
 χαμάλης, 387
 χαμαλιάτικα, 387
 χαμαλιές, 387
 χαμαλικι, 387
 χαμάλικος, 387
 χαμάμπασης, 387
 χαμάμ, 387
 χαμάμι, 387
 χαμμαμοτό, το, 387
 χαμματζής, 387
 χαμματζίνα, 387
 χάμλα, 387
 χάμουλα, 387
 χαμούρης, 387
 χαμούρι, 387
 χαμούρικος, 387
 χαμουρλουδίκος, 388
 χαμπάρι, 388
 χαμπαρίζω, 388
 χαμπαρίμ γιόκ, 388
 χαμπαροφόρος, 388
 χαμπαροχάμπαρα, 388
 χαμπέρι, 388
 χαμπερίζω, 388
 Χαμπεσής, 388
 χαμπε-τέρ, 388
 χαμπετόνω, 388
 χαμπιτόνω, 388
 χαμισί, 388
 χάμ χούμ, 388
 χαμνί, 388
 Χάνης, 388
 χάνι, 388
 χανιατζής, 389
 χανιάτικα, 389
 χανιτζής, 389
 χανουμάκι, 389
 χανούμη, 389

- χανούμισσα, 389
 χάντε, 389
 χάντε χούντα, 389
 χαντζέρι, 389, 395
 χαντούμης, 389
 χαντουμίζω, 389
 χαντουμισμένος, 389
 χαντουσιά, 435
 χαντραχάλια, 389
 χαούζα, 389
 χάπι, 389
 χαπιλουφάρ, 389
 χαπίσι, 389, 396
 χαπίς χανές, 390
 χαραμής, 390
 χαράμι, 390
 χαραμίζω, 390
 χαράμις, 390
 χαραμοβράσκι, 390
 χαραμογλάνης, 390
 χαραμογλανίζω, 390
 χαραμοκοσούλοκο, 390
 χαραμοτρώγω, 390
 χαραμοφάης, 390
 χαραμοφάς, 390
 χαραμπαντής, 390
 χαραμπατεύω, 390
 χαραμπάτης, 390
 χαραμπάτι, 390
 χαραμπατιζώ, 390
 χαραμπατώ, 390
 χαράμπικος, 391
 χαρανί, 391
 χαραπάς, 391
 χαράρα, 391
 χαραρέτι, 391
 χαράρι, 391
 χαρατσάρης, 391
 χαρατσάς, 391
 χαράτσι, 391
 χαρατσοχάρτι, 391
 χαράτσωμα, 391
 χαρατσώνω, 391
 χαρέμι, 391
 χαρεμλίκι, 391
 χαρμάνι, 391
 χαρμπί, 391
 χάρμπια, 392
 χαρμπίζω, 392
 χαρμπιτζέ-χαρμπιτζέ, 392
 χαρουμουλούδικος, 392
 χαρουμουλούκι, 392
 χαρουμπέ, 392
 χαρουμπία, 392
 χαρουμπίδα, 392
 χαρου(μ)πίδι, 392
 χαρουμπίδι, 392
 χαρου(μ)πιδίτης, 392
 χαρου(μ)πιδολάχανο, 392
 χαρουπάκι, 392
 χαρούπι, 392
 χαρουπιά, 392
 χαρουπιδα, 392
 χαρουπιτζία, 392
 χαρουπολάχανο, 392
 χαρουποφασούλα, 392
 χαρουπόνω, 392
 χαρρούπι, 393
 χαρσιλαμάς, 393, 394
 χαρτζαδεύω, 393
 χαρτζητός, 393
 χάρτζι, 393
 χαρτζιλίκι, 393
 χαρτζιλίκωμα, 393
 χαρτζιλικώνω, 393
 χάρτζο, 393
 χασάνι, 393
 χασαρής, 393
 χασεδένιος, 393
 χασεκής, 393
 χασές, 393
 χάσι, 393, 433
 χασικοπρόσωπος, 393
 χάσικος, 393
 χασίλαμαδένιος, 394
 χασίλαμάς, 394
 χασιλάτι, 394
 χασίλι, 394
 χασιλίκι, 395, 433
 χασινές, 395
 χασίσι, 395
 χασοπαραδιά, 395
 χατζάρι, 395
 χατζέρι, 395
 χατζήνες, 395
 χατζής, 395
 χατζιλίκι, 395
 χατζίνες, 382, 395
 χατζιρεύ(γ)ω, 382
 χατζιρεύω, 395
 χατζίρης, 382, 395
 χατζίρι, 395
 χατζίρικα, 382
 χατζίρικός, 382, 395
 χατζήλικι, 395
 χάτι, 395
 χατίλι, 395
 χατίρι, 395
 χαυλάζης, 395
 χαυλί, 395
 χαυλιτζάν, 395
 χαυλουδένιος, 395
 χάυ χούυ, 395
 χαφίες, 395
 χαφταλίκι, 395
 χαχάμενα, 395
 χαχάμης, 395
 χαχιαφής, 393, 396
 χαχιάρης, 393
 χαχλαμαδένιος, 394
 χαχλαμάς, 394, 396
 χαχλαντζίω, 396
 χαχλάρω, 396
 χαχλέρνω, 396
 χαχυλάρω, 396
 χαχυλέρνω, 396
 χαψάζω, 396
 χάψη, 396
 χάψι, 396
 χεϊζατές, 396
 χεϊτάνης, 396
 χεϊτανιά, 396
 χεϊταρής, 304, 396
 χελάλι, 385, 396
 χελαλιζώ, 385, 396
 χελβάς, 385
 χελέπι, 396
 χελιβάς, 385
 χεντέκι, 396
 χεντίβης, 397
 Χεραάτι, 397
 χερίφης, 397
 χερμπετζής, 295, 397
 χερμπέτι, 295, 397
 χερμπετοής, 295, 397
 χεστέν μπερεστέν, 397
 χεϋτάνης, 397
 χεφής, 297
 χεχίτης, 397
 χεχρίές, 397
 χι, 397
 χι!, 397
 χιακάς!, 397

- χιακάς², 397
 χιαλαλή, 435
 χιαλβάρι, 397
 χιαλεμπιτζίδικα, 397
 χιαλέπι, 284, 397
 χιαλεπιτζής, 284, 397
 χιαλεπιτζίδικα, 397
 χιαλεπιτζίδικο, 284
 χιαλεψηής, 397
 χιάλι, 397
 χιαλ(ι)βάρι, 283
 χιαλ(ι)βανομίτανα, 284
 χιαλ(ου)βάρι, 397
 χιαλουβάρι, 283
 χιαματάς, 285, 397
 χιάμικος, 397
 χιαμιντάι, 285, 398
 χιαμουντρανάκι, 285
 χιαμουντ(ρ)άνι, 285, 398
 χιαμπάν, 164, 398
 χιανέτης, 398
 χιανέτι, 398
 χιανετιά, 398
 χιανέτισσα, 398
 χιανλίκι, 293, 398
 χιαντριβάνι, 286, 398
 χιαρέτι, 398
 χιαρχιντισμός, 398
 χιαρχιντιζω, 398
 χιαρχιντισμός, 398
 χιάχιρμα, 398
 χιαχιρμάς, 398
 χιαχιρντιζω, 398
 χιαχιρντισμα, 398
 χιαχιρντισμένος, 398
 χιαχιρντισμός, 398
 χιγανέτης, 398
 χιγανέτικος, 398
 χιεβάλ, 164, 398
 χιεβκετλής, 398
 χίζι, 398
 χιζμέτι, 398
 χιλάλι, 398
 χιλάτσι, 77
 χιλεντζής, 398, 399
 χιλές, 398
 χιλετζά, 399
 χιλετζήδικος, 399
 χιλετζής, 399
 χιλετζιά, 399
 χιλετζίδικα, 399
 χιλετζίδικος, 399
 χιλετζού, 399
 χιλιοντουσουιντζω, 399
 χιλιοντουχιουντζω, 399
 χιλμπέ, 399
 χιλμπές, 399
 χιλτές, 399
 χιλτετζής, 399
 χίντι χίντι, 399
 χιοϊταρλής, 399
 χιοϊταρλίκι, 303
 χιουράς, 399
 χιουρτού, 435
 χιράμηδες, 399
 χιράμι, 399
 χιράμηδες, 399
 χιρκάς, 399
 χιρμπάτσι, 134, 400
 χισμέτι, 400
 χιτάπεν, 400
 χιταπίντι, 400
 χίτς, 400
 χίτσι, 400
 χίτσια, 400
 χιχιμάνης, 400
 χιχιμάνισσα, 400
 χλαμπιντάντι, 400
 χλαμπιτιά, 435
 χλαμπιτιδι, 435
 χλαμπούτσα, 400
 χλαμπούτσι, 400
 χλεμπαζά, 400
 χλεμπαζής, 400
 χλεμπατζά, 400
 χλεμπατζάρης, 400
 χλετζά, 399
 χλετζαμπούρης, 400
 χλετζάρης, 400
 χλετζάς, 400
 χλετζής, 399, 400
 χλετζιά, 399, 400
 χλετζάρης, 400
 χλετζίνης, 399, 400
 χλετζινιά, 400
 χλετζινάρης, 400
 χλιβάς, 385, 401
 χλιμπάτσι, 134, 401
 χιοφκόκιμος, 401
 χοϊτηρλίκι, 303, 401
 χοντρό νερό, 401
 χορκάς, 399, 401
 χορόζια, 401
 χότζας, 401
 χοτζερές, 401
 χοτζέτι, 401
 χουβαρναδοσύνη, 401
 χουβαρνατάκι, 401
 χουβαρντάς, 401
 χουβαρντιζω, 401
 χουβαρντοσύνη, 401
 χούγια, 401
 χουζουρεύγομαι, 401
 χουζουρεύω, 401
 χουζούρι, 401
 χουζουριαστά, 401
 χούι, 401
 χουϊκλιδικος, 401
 χουλιδικος, 401
 χούκιμου, 401
 χουκιουμέτι, 402
 χουλασάς, 402
 χουλάτζα, 402
 χουλάτσα, 402
 χουλές, 402
 χουλέτζα, 399
 χουλέτζης, 399, 402
 χουλέτσα, 399
 χουμαγί, 402
 χουματζής, 402
 χουνέρι, 402
 Χουνκιάρ ιμαμής, 402
 χουντζούμι, 402
 χουντοούτι, 402
 χουρμαδοκούλουρο, 402
 χουρμάς, 402
 χουσαντιανά σπιβάνια, 402
 χουσμείθια, 400
 χουσμέτι, 400, 402
 χουσουιντζω, 402
 χουτζέρα, 395, 403
 χουτζούμι, 403
 χριμπάτσι, 403
 χρουτς, 403
 χρουτσι ντου, 403
 χύζι, 403
 χωρατατζής, 403
 χωρατατζίδικα, 403
 χωρατατζίδικος, 403
 (χ)ως γκελντί, 403
 (χ)ως σε φαιγκελντί, 403

Ψ

ψιλό νερό, 404
ψιτ, 269
ψιτ!, 269
ψίτ(ι), 404
ψίτι, 269

ψίτι!, 269
ψι ψί, 269
ψιψίνι, 269

ώρα καφαλί, 405
ώσκελντι, 405

Ω

ω για ραμπή, 405

Ευρετήριο Τουρκικών Λέξεων

A

aba, 14
 abacı, 14
 abani, 91
 abanoz, 14
 abdal, 15, 395
 abdallık, 395
 abdest, 15
 abla, 14
 abudah, 15
 acaba, 23
 acami, 22
 acayip, 22
 aceba, 23
 acele, 23
 acem, 23
 acem pilav, 23
 acemi, 22
 acemi oğlan, 328
 acib, 24
 acibe, 24
 acube, 24
 acur, 23
 açık, 24, 355
 açıktan, 24
 adalat, 16
 adale, 16
 adam, 16
 âdet, 17
 af, 24
 aferim, 24
 aferin, 24
 affetmek, 24
 agabani, 91
 agu, 5
 agu bebek, 5, 129
 ağa, 3, 4
 ağalık, 3
 ağbani, 91
 ağı duğu, 6
 ağız, 4
 ağız ot(u), 4
 ağızlık, 4
 ağnam, 6
 ağnamak, 5
 ağü, 5
 ağü düğü, 6
 ah, 25
 ahçı, 27
 ahi, 25
 ahır, 25
 ahır tavanı, 25
 ahiret, 26

ahit, ahdi, 26
 ahitname, 429
 ahlak, 26
 ahmak, 26
 akar, 9
 akarat, 9
 akbaş, 9
 akıbet, 9
 akıl, 5
 akıl kesmek, 121
 akide, 9
 akide şekeri, 9
 akik, 9
 akla zarar, 68
 akraba, 9
 akran, 9
 aksi, 214
 akşam, 17
 akşam namazı, 7, 17, 213
 aktarma, 26
 al, 12
 ala, 391
 alabanda, 10
 alaca, 11
 alâka, 10
 alan, 11
 alay, 10
 alay malay, 10
 alçak, 13
 alçı, 13
 alel hesap, 11
 alemtar, 428
 alet, 11
 aleyküselam, 11
 aleykümüşelâm, 11
 alıkoymak, 12
 alışmak, 12
 alışveriş, 12
 alıvermek, 11
 aliye, 12
 Allah Allah, 10
 Allah belasını versin, 11
 Allah bilir, 11
 Allah var, 10
 Allah vire, 10
 Allahını seversen, 10
 allaseñ, 10
 alma, 58
 aman, 13
 amanat, 13
 amane, 13
 ambar, 14
 amber, 14
 amca, 14

amıca, 14
 amma, 59
 amuca, 14
 ana, 15, 16
 ana su, 204
 anadan babadan, 16
 anadut, 354
 anasını sikeyim, 15
 anlamak, 6
 anteri, 17
 apañsızdn, 14
 apansızın, 14
 ar, 19
 araba, 18
 arabacı, 18
 Arabistan, 18
 arabüstan, 18
 arak, 271
 aralık, 18
 aramak, 7
 Arap, 18
 arap fulü, 378
 arasta, 19
 araycı, 7
 arbede, 19
 arifane, 276
 arife günü, 19
 arka, 19
 arkadaş, 19
 arlı, 19
 Arna(v)ut, 19
 arpalık, 428
 arsız, 19, 20
 artık, 113
 artırmak, 23
 arz-i hal, 20
 arz-i mahzar, 20
 arzuhal, 20
 asesbaşı, 429
 asıl, 21
 asıllı, 21
 asi, 20, 21
 asil, 21
 asilbend, 21
 asillik, 21
 asiye, 21
 asker, 22
 asla, 21
 astar, 22
 astarlık, 22
 aşçı, 24, 429
 aşık, 21
 aşıklık, 21
 aşılama, 394

aşikâre, 21
 aşikâreci, 21
 aşinalık, 299
 aşk, 63
 aşk olsun, 21
 aşure, 25
 aşureci, 25
 atale, 316
 atlamak, 24
 atlaz, 24
 atlı, 24
 atmak, 340
 att, 22
 atta, 22
 avanak, 3
 avcı, 3, 6
 avcı, 6
 avlamak, 3
 avradını (avrat), 156
 avradını siktim, 3
 avrat, 3
 avret, 3
 ayaktaş, 4
 ayaktaşlık, 4
 ayan¹, 4, 293, 428
 ayan², 4
 ayar, 4
 ayartmak, 4
 ayaz, 4
 ayı, 8
 ayıp, 8
 ayıplamak, 8
 aylık, 8
 ayran, 9
 ayva senesi, 14
 aza, 7
 azab, 428
 azap ağası, 305
 azat, 7
 azat etmek, 7
 azat kâğıdı, 7

B

ba, 196
 baba, 16, 181
 baba malı, 181
 babalı, 181
 babalık, 181
 bacak, 187
 bacaklık, 187
 bacanak, 187
 bacına, 179
 badana, 182
 badanacı, 182
 bağ bıçağı, 353
 bağ senesi, 14

bağa, 178
 bağdadi, 178
 bağlama, 178
 bağlamak, 178
 baha, 261
 bahane, 188
 bahar, 188
 bahçe, 52, 192
 bahçeler, 182
 bahçıvan, 182
 bahraç, 210
 bahriye, 188
 bahşiş, 182
 baht, 188
 baida, 20
 bakalım, 180
 bakam, 180
 bakıcı, 180
 bakır, 180
 bakiye, 254
 bakkal, 179
 bakkallık, 180
 bakmak, 180, 312
 bakraç, 210
 balcı, 181
 balta, 180
 baltacı, 246, 431
 bamya, 181
 bamyalı, 181
 barbut, 183
 bardak, 30, 183
 bardak eriği, 30
 bardakçı, 183
 bare, 183
 barêm, 183
 barış, 183
 barışık, 183
 barışmak, 183
 barım, 183
 barsama otu, 101
 barut, 183
 barutçu, 183
 baruthane, 184
 basit, 259
 baskın, 259
 baskın vermek, 259
 basma, 185
 basmacı, 186
 baş, 118, 184, 185, 186, 188, 312, 320
 baş ağa, 185
 baş karakullukçu, 185
 baş tepesi, 324
 baş usta, 186
 baş üstüne, 312
 başarmak, 188
 başçavuş, 186

başeski, 185
 başka, 185
 başlık, 185
 başmak, 259
 batakcı, 186
 batakcılık, 186
 batalliye, 186
 batmak, 186, 187
 battal, 186
 battaniye, 260
 bayağı, 178
 bayat, 178
 bayır, 179
 bayrak, 179, 313
 bayrak ağası, 178
 bayrak çekmek, 313
 bayraktar, 179
 bayram, 179
 baytar, 253
 beblüs, 261
 bedava, 192
 bedel, 192
 beden, 192
 bedesten, 192
 beğ, beğler, 189
 beğenmek, 188
 beğir, 189
 bekâr, 190
 bekârlık, 190
 bekçi, 196
 bekri, 190
 bekriilik, 190
 *bekri mezesi, 190
 belâ, 191
 belalı, 190
 belaya uğramak, 192
 belaya uğramak, 54
 beledi, 191
 belediye, 191
 *belediye ağası, 191
 belediye reisi, 191
 beleş, 191
 belki, 191
 belkim, 191
 belli başlı, 191
 benam, 192
 beneviş, 159
 bent, 193
 berat, 193, 431
 beratlı, 193
 berbat, 193
 berbat olmak, 194
 bereket, 193
 bereketli, 193
 besbase, 266
 besbedava, 264
 besbelli, 195

besili, 195
 besleme, 195
 beşaret, 195
 beşik, 195
 beşlik, 195, 263
 beštahta, 195
 bey, 189
 beyan, 189
 beyan etmek, 189
 beygir, 189
 beyli, 190
 beylik, 190
 beytülmal, 190
 beyza, 20
 beyzade, 190
 bezahta (?), 189
 bezesten, 189
 bezmek, 189, 195
 bezzaz, 262
 bıkmak, 210
 bındık, 374
 bıyıklı, 202
 bi, 196
 biçak, 198
 biçim, 199
 biçme, 199
 biçmek, 199
 bile, 196
 bilem, 196
 bilezik, 196
 bili bili, 267
 billür, 196
 bilmez, 196
 biltemam, 198
 bilü bili, 267
 bin, 196
 bina, 196
 binbaşı, 196
 binici, 197
 biniş, 197
 binişlik, 197
 binlik, 248
 bir, 196, 197
 bir baş, 197
 *bir beleş, 194
 bir daha, 197
 bir dahı, 197
 bir görmek, 60
 bir para, 198
 bir tamam, 198
 birden, 197
 birdenbire, 312
 bire, 210
 birinci, 197
 bismillah, 198
 bit, 198
 bitmek, 198

bodrum, 205
 boğaz, 199
 bohça, 201
 bokça, 201
 bol, 200
 bol bol, 200
 bol bumamaç, 203
 bolka, 200
 bomboş, 200
 boru, 207, 208
 boru çiçeği, 74
 boryaz, 106
 bostan, 201
 bostan dolabı, 236, 282
 bostancı, 202
 boş, 201
 boy, 200
 boya, 199
 boyama, 199
 boyamak, 199
 boylı, 200
 boyli, 200
 boylu, 200
 boyraz, 106
 boza, 431
 bozahane, 431
 bozma, 201
 bozmak, 201
 bozuk, 203
 bozuk para, 209
 bozukçuluk, 209
 bozuşukluk, 209
 böcek, 100
 bölme, 203
 bölükbaşı, 203
 börek, 206
 börekçi, 206
 böyle, 249
 bre, 210
 buçuk, 210
 buçukçu, 210
 buçukçuluk, 209
 budala, 205
 buhur, 210
 buhurdan, 210
 bulamaç, 203
 bulgarı, 203
 bulgari, 203
 bulgur, 206
 bumber, 169, 204
 bumbu, 202
 bunar, 204
 bunarbaşı, 204
 burgul, 206
 burğur, 206
 burma, 207
 burmak, 207

burnuz, 208
 burukça, 209
 burun, 208
 but, 209
 buva, 202
 buyurdu, 202
 buyurmak, 202
 buyurtu, 202
 buyuruldi, 202
 buyuruldu, 202
 buyurun, 202
 buz, 202
 buzdolabı, 203
 bülbül, 196
 bülü bülü, 126, 267, 269
 bürek, 206
 büs bütün, 198, 248
 büstan, 201
 bütün, 248
 büyük abdest, 15
 büyük su, 404

C

ca, 347
 caba, 328
 cabacı, 329
 cabı, 433
 cadde, 329
 cam, 327
 cambaz, 328
 cambazlık, 328
 *cambaziye, 328
 camcı, 327
 camız, 328
 cami, 327
 cami, 339
 camlık, 327
 camus, 328
 can, 329
 can erik, 329
 canak, 351
 canavar, 329
 candarma, 329
 caneriği, 329
 canfes, 330
 canfes, 339
 canım, 329
 capırmak, 352
 cavap, 331
 cebeci, 331
 cebeci başı, 331
 cebehane, 358
 cehennem, 357
 cehut, 433
 celep, 356
 celepçi, 356

celeplik, 357
 cellât, 331
 cemaat, 327, 338
 cemaziyelahir, 164
 cemaziyelevvel, 164
 cenabet, 329
 cennet, 357
 cep, 357
 cephane, 358
 cereme, 332
 cerib, 433
 cert, 358
 cesve, 336
 cevahir, 330
 Cezayir kolu, 334
 cıci, 336
 cıġan, 298
 cıva, 333
 cız, 248
 -ci, -cı, -cü, -cu, 333
 cibre, 361
 cici bici, 337
 *cici mici, 337
 cici, 336
 cicin, 336
 cicina, 337
 ciġer, 333
 cikcik, 349
 cilve, 335
 cilveli, 334
 cin, 335
 cipre, 361
 cirit, 335
 cirit meydanı, 335
 civan, 366
 *civancı, 366
 civelek, 365
 ciz, 248
 ciz etmek, 248
 cizye, 336
 *cizyename, 333
 cömert, 338
 cumba, 339
 cura, 339
 cübbe, 339
 cüce, 339
 cücük, 339
 cümbüş, 361
 cürre, 339

Ç

çabuka, 329
 çadır, 116, 351
 çafılamak, 355
 çafi, 355
 çağala, 347, 348

çaġıl, 348
 çağla, 348
 çai, 348
 çak çak, 349
 çaka, 348
 çakçak, 349
 çakı, 348
 çakıl, 348
 çakır, 348
 çakır kef, 348
 çakır keyfi, 348
 çakıştırmak, 349
 çakmak, 349, 355
 çakmak taşı, 349
 çakşırılık, 351
 çala-, 350
 çalım, 349
 çalışmak, 349
 çalma, 349
 çam, 350
 çamaşır, 350
 çamur, 350
 çamurluk, 350
 çanak, 351
 çanak çömlek, 351
 çanak yalayıcı, 350
 çanaklık, 351
 çanta, 351
 çap, 352
 çapaçul, 352
 çapkın, 355
 çapkin, 355
 çapraz, 353
 çardak, 353
 çare, 330
 çar-guşe, 353
 çarık, 353
 çark, 353
 çarmak, 330
 çarpınmak, 352
 çarpınmak, 352
 çarpma, 353
 çarpmak, 353
 çarpmalı, 354
 çarşı, 354
 çasıt, 354
 çasıtlık, 354
 çatal, 354
 çatı, 354
 çatışmak, 354
 çatma, 355
 çatmak, 354
 çatra patra, 289
 çavus, 351
 çavuş üzümü, 351
 çavuşluk, 351

çayır, 348
 çedik, 357
 çehre, 358
 çeki, 433
 çekirdek, 359
 çekmece, 356
 çekmek, 205, 313
 çekmek, 313
 çelik, 356, 357
 çelik çomak, 228
 çelik marazı, 360
 çelimsiz, 360
 çellenk, 356
 çember, 331
 çemberlik, 357
 çengeş, 356
 çep(e)çevre, 357
 çeperlik, 335
 çerçeve, 358
 çerez, 358
 çeribaşı, 361
 çeşme, 358
 çeşmeci, 358
 çete, 358
 çete ağaları, 358
 çevre, 331
 çevreci, 331
 çeyrek, 356
 çift, 364
 çıkmaz, 359
 çıkmaz sokak, 359
 çıkırık, 360
 çıplak, 363
 çır(ıl)çıplak, 363
 çırak, 361
 çırpı, 335
 -çi, -cı, -cü, -çu, 333
 çiçek, 363
 çiçekli, 363
 çiçeklik, 363
 çiçi, 363
 çiftçi, 365
 çiftçibaşı, 365
 çiftte, 365
 çifteli, 364
 çiftler, 364
 çiftetelli, 365
 çiftlik, 364
 çil, 360
 çilingir, 114
 çimşir, 115
 çingâne, 334
 çingene, 334
 çirpi, 335
 çiş, 365
 çit, 362
 çita, 362

çitmek, 362
 çivi, 359
 çizgi, 359
 çizi, 359
 çizme, 361
 çizmeci, 433
 ço, 337ç
 çoban, 365
 çocuk, 339
 çoğalmak, 365
 çolpa, 365
 çorap, 367
 çorba, 338
 çorbacı, 338
 çö, 337
 çömlek, 366
 çöp çini, 365
 çörek, 367
 çöven, 366
 çubuk, 335
 çubukçu, 361
 çubukluk, 335
 çufi, 368
 çuha, 368
 Çukur cami, 360
 Çukur çeşme, 358
 çul, 366
 çullama, 338
 çuruk, 368
 çuval, 365
 çü, 337
 çürük, 367
 çürük mürük, 367
 çürütmek, 368

D

daba, 223
 dada, 224
 dadı, 224
 dağ, dağlar, 220
 dağar, 314
 dağarcık, 314
 dağlı, 220
 daha, 225
 daha beter, 226
 daire, 220
 dakıda, 233
 dal, 220, 221
 dal ögleyin, 221
 dalavera, 221
 dalavere, 221
 dalfes, 222
 dalga, 221
 dalgınlık, 221
 dalkavuk, 225
 dalmak, 221, 222

dalya, 316
 dalya demek, 316
 dam, 222
 dam avlusu, 222
 dama, 31
 dama demek, 31
 damalı, 222
 damar, 222
 damaya varmak, 31
 damla, 222
 dana, 224
 dana baş, 224
 danışmak, 224
 daniska, 224
 darabulus, 319
 darbuka, 225
 dardağan, 225
 dar-ı fülful, 225
 darı, 225
 dari, 225
 daşak, 15
 Daut, 225
 dava, 218
 davacı, 219
 davaci, 219
 davalı, 218, 223
 davet, 219
 davetli, 219
 davranmak, 219
 davul, 225, 378
 davul gibi, 225
 davulcu, 224
 Davut, 225
 dayak, 219
 dayak atmak, 340
 dayak yemek, 219
 dayanmak, 220
 dayı, 220
 dayılık, 220
 de, 226, 230
 dede, 231, 326
 dedim, 231
 defol, 233
 defterdar, 56, 233
 değirmen, 231
 değirmi, 226
 değnek, 226
 deli, 227
 delifişek, 228
 delikanlı, 227
 delikanlılık, 228
 delikanni, 227
 dellak, 432
 dellaliye, 322
 demek, 229, 231
 demet, 326
 demir, 100, 229

demir kırığı, 229
 demirci, 231
 demirhindi, 234
 demirgır, 229
 demirkır, 229
 demirkırılı, 229
 deñek, 230
 denfe, 320
 derbeder, 232
 dere, 231
 dermen, 231
 ders, 232
 dert, 232
 dertli, 232
 derviş, 56
 deste, 326
 destebaşı, 232
 destmal, 264
 destur, 326
 deve, 226
 deveci, 432
 devir, 226
 devlet, 235
 devr, 226
 devran, 226
 devre, 226
 devretmek, 226
 dibiduz, 235
 dibidüz, 235
 diğnemek, 234
 dilbaz, 234
 dilber, 234
 dilberim, 234
 dinlemek, 234
 dip, 235
 dip-, 235
 diri, 235
 dirlik, 231
 dirsek, 232
 dirsekli, 240
 divan, 233
 Divan efendisi, 233
 divan hane, 432
 divane, 233
 divit, 233
 diyet, 233
 dizdar, 234
 dizdar ağası, 361
 dizlik, 345
 doa, 235
 doğru, 238
 doğruca, 236
 dokuz taş, 60
 dokuzluk, 61
 dolama, 429
 dolamak, 236

dolandırmak, 236
 dolap, 236
 dolapçı, 432
 dolma, 236
 domruk, 237
 domuz, 236
 donanık, 237
 donanma, 237
 donanmak, 237
 donatmak, 237
 dondurma, 238
 donmak, 237
 donuz, 237
 devlet, 235
 dökme, 239
 dökmece, 236
 dökümcü, 236
 dönüm, 239
 dört (cihar), 238
 dörtlük, 325
 dua, 235
 duacı, 235
 dudu, 239
 duman, 239
 durakı, 44
 durakı, 44
 duvak, 238
 duvar, 238
 duzak, 238
 dübüdüz, 235
 düdük, 239
 dükkân, 238
 dükkâncı, 239
 dülbent, 239
 dülger, 239
 dünya, 239
 düp-, 235
 dürbün, 347
 dürmek, 240
 dürtülmek, 240
 düse, 240
 düşeme, 240
 düşeş, 240
 düşkü, 240
 düşkün, 240
 düşman, 240
 düşük, 240
 düşünme, 240
 düşünmek, 240
 düz, 238
 düzelmek, 238
 düzeltmek, 238
 düziko, 238

E

ecel, 63

edepsiz, 61
 edepsizlik, 61
 edna, 391
 Edrelez, 61
 eğlence, 53
 eğlenmek, 53
 eğlenti, 53
 eğreti, 54
 eğri, 54
 eğri buğru, 54
 ekser kesmek, 121
 eksik, 245
 eksik olsun, 245
 eksilmek, 246
 ekşi, 54
 elado etmek, 50
 elbet, 59
 elbette, 59
 elçi, 59
 ele, 58
 elhamdülillah, 59
 elleme, 58
 elmas, 59
 emane, 13
 emanet, 13
 emanetçi, 13
 emin, 59, 287, 419, 429
 eminlik, 59
 emir, 60
 emiri, 60
 emiriye, 60
 emma, 59
 emr, 60
 endişe, 61
 enez, 70
 eneze, 70
 Engürü şalı, 284
 entari, 17
 erbap, -bı, 62
 erek, 61
 erekli, 61
 ergen, 61
 erkân, 47
 erkek senesi, 14
 Ermeni, 108
 eskici, 303
 esnaf, sınıf, 299
 estafirullah, 311
 estağfurullah, 311
 eşekçi, 63
 eşk, 63
 eşkiya, 62
 eşkiçilik, 302
 eşkiya, 303
 eşkiyalık, 62, 303
 etmek, 277

evliya, 63
 evsat, 391
 evvelce, 58
 evvelden, 58
 eyalet, 58
 eyle kerem, 110
 eyvallah demek, 95
 eyvallah, 58
 ezan, 76
 ezber, 58
 ezeli, 63

F

façalı, 371
 fağfur, 371
 fağfuri, 371
 fak, 370
 fakir, 370
 falaka, 370
 faraş, 370
 faraza, 370
 farfara, 371
 farisi, 371
 farsı, 371
 fazla, 371
 felâket, 372
 felek, 372
 fellah, 372
 fener, 372
 fenerci, 370
 fent, 372
 ferace, 379
 ferağ, 372
 ferağat, 372
 ferce, 378
 ferece, 379
 ferik elması, 375
 ferik paşa elması, 375
 ferman, 376
 fermene, 372
 fes, 372
 fesat, 372
 fesatli, 371
 feth, 373
 fethetmek, 373
 fetva, 373
 fetvacı, 373
 findık, 374
 findıklı, 374
 fir fir, 374
 fırça, 378
 fırırır, 371
 fırıl fırıl, 374
 fırka, 376
 fırtına, 378
 fıstık, 376

fî, 373
 fidan, 374
 fil, 373
 filan fıstık, 373
 filar, 373
 filcan, 377
 fildişi, 373
 firavun, 374
 firik, 375
 firuze, 263
 fiskiye, 376
 fistan, 376
 fistanlık, 376
 fişeklik, 376
 fitil, 379
 fitne, 377
 fitnelik, 377
 fodul, 378
 fodulluk, 378
 fukara, 377
 ful, 377
 fulya, 378
 funduk, 374
 furça, 378

G

gâ(v)ur, 51
 gaile, 37
 galif, 353
 gâr, 389
 garaz, 99
 garazkâr, 37
 garazlı, 99
 gasıl, 395
 gassal, 36
 gave, 81
 gâvur, 51
 gâvur başı, 51
 gayda, 50
 gayret, 83
 gayretli, 83
 gayve, 81
 gaz, 36
 gaz lambası, 36
 gaz tenekesi, 37
 gazap, 36
 gazel, 36
 gazep, 36
 gazetacı, 36
 gazeteci, 36
 gazi, 36
 gazyağı, 36
 gece, 94
 geçmek, 295
 *gel burada, 50
 gel buraya, 50

gelberi, 50
 gemici, 38
 gerdan, 48
 gerdana, 40
 gerdane, 40
 gerdanlık, 48
 gerdel, 51
 gergef, 51
 gergef ile, 50
 geriz, 110
 germişek, 39
 gevan, 5
 geven, 5
 gezeze, 50
 gezi, 107
 gezmek, 51
 gıda, 115
 giaur, 51
 gidek, 46
 girgit, 130
 Girit çıbanı, 386
 gitgel, 119
 giz, 51
 gonce, 123
 göçek, 134
 göçek, 5
 gök kandil, 70
 gök zurna, 70
 göl, 51
 görmek, 60
 götürü, 133
 götürücü, 133
 göz, 12
 göz kapağı, 96
 göz taşı, 265
 guguç, 359
 gulamiye, 429
 gulampara, 122
 güğüm, 46
 gül, 52, 98
 gül bahçe-si, 52
 gülabdan, 52
 gülabdanlık, 49
 gümrük, 53
 gümrükçü, 52
 gürlültü, 52
 güve girmek, 179
 güverçile, 49
 güzel, 52

H

ha, 380
 ha siktir, 301
 habb, 389
 habbû'l fâr, 389
 habbû'l gâr, 389

haber, 388
 haber etmek, 388
 Habeşi, 388
 habit, 244, 338
 habs, 396
 habt, 244, 338
 hacereyin (hacer), 177
 hacılık, 395
 hacip, 24
 hade, 389
 hadım, 389
 hadi hadi, 389
 hafıye, 395
 haham, 396
 hain, 383
 hain etmek, 383
 hak, 384
 hakık, 9
 hak-i pay, 385
 hakkı yemek, 384
 hal, 28, 386, 389
 halâ, 386
 halaç, 433
 halal, 385
 halal olsun, 385
 hale, 386
 halep çıbanı, 386
 halı, 386
 halka, 386
 halpaç, 400
 halva, 385
 halvet, 386
 hamal, 387
 hamal başı, 387
 hamal sırtığı, 300
 hamaliye, 387
 hamallık, 387
 hamam, 387
 hamam otu, 387
 hamaylı, 387
 haml, 387
 hamsi, 388
 hamule, 387
 hamur, 387
 hamurlu, 388
 han, 388, 389
 hancı, 389
 hançar, 395
 hançer, 395
 hanım, 389
 hanzade, 396
 hap, 389
 hapis, 396
 hapis hane, 390
 har, 389
 harabat, 390
 harabati, 390

harabe, 390, 391
haraç, 391
haram, 390
haramî, 390
haramı, 391
harap, -bi, 391
harar, 391
harbi, 245, 391
harbiye, 392
harç, 16, 245, 393
harçlık, 393
harem, 391
harem oğlanı, 390
haremlık, 391
haris, 86
harman, 391
harnup, 392
harubiye, 392
harup, 392
harup şerbeti, 392
has, 393, 433
hasa, 393
hase, 393
hasıl, 394, 395
hasılat, 394
hasıllık, 433
hasseki, 393
haşar, 393
haşarı, 393
haşıllamak, 394
haşış, 395
haşlama, 394
haşlamak, 394, 396
hatıl, 395
hatır, 395
hatt-i hümayun, 395
hatt-i şerif, 295
havadis, 380
havale, 380
havaleli, 380
havan, 380
havesli, 380
haveslilik, 381
havlı, 381
havlıcan, 381
havlu, 381
havra, 382
havuz, 82, 381
havya, 381
havyar, 381
havzan, 393
hay huy, 384
hayal, 383
hayali, 383
hayde, 389
haydi, 17, 389
haydut, 384

hayır, 108, 384
hayır ola, 384
hayırlı, 384
hayırsız, 382
haylaz, 383
hayta, 384
hayvan, 383
haz, 382
hazetmek, 382
hazır, 16, 382
hazır olmak, 382
hazın, 395
hazine, 382
hediv, 397
helal, 385
hele, 58
helva, 385
helvacı, 385
hem... hem..., 60
hendek, 397
herif, 61, 397
herifane, 276
heves, 380
hevesli, 380
heybbe, 399
hı, 397
Hıdırellez, 61
Hıdrellez, 61
hım hım, 388
hırka, 400
hiyanet, 398
hız, 398
hızmet, 400
hiç, 400
hiçi, 400
hilal, 398
hile, 399
hilebaz, 400
hileci, 399
hilekâr, 400
hindi, 399
hitaben, 400
hiyanet, 398
hizmet, 400
hoca, 401
hop, 249
hoppala, 249
horata, 304, 403
horatacı, 403
horoz, 24, 401
horoz akıllı, 401
horyat, 91
hoş geldin, 250
hovarda, 401
hovardalık, 401
hoyrat, 91
höcere, 401

hudut, 402
hurma, 402
huy, 401
huylu, 401
huzur, 401
hüccet, 401
hücum, 403
hüküm, 402
hükümet, 402
hülasa, 402
hümayun bezi, 402
hüner, 402
Hünkâr imamı, 402
hüsmek, 402

I

ırz, 78

İ

iane, 76
ibadet, 182
ibne, 249
ibret, 77
ibrik, 211
ibrişim, 211
ibrişimci, 211
icare, 330
icareli, 330
iç oğlan(ı), 365
içkur, 360
idane, 76
* idame etmek, 79
idare, 78
idare ağası, 78
idare etmek, 78
ifal, 76
ifrit, 24
ifrit olmak, 24
iftira, 79, 379
iğfal, 76
iğreti, 54
ihram, 399
ihtisab, 430
ihtiyar, 79, 80
iki bir, 76
ikindi, 115
ikindi çiçeği, 115
ikindi namazı, 7, 115, 213
ikram, 76
ilâç, 77
ilam, 76
ilan, 77
ilham, 77
illâ, 76
ille, 76
illem, 76

iltizam, 430
 imam, 77
 imambayıldı, 77
 imame, 149
 iman, 77
 imansız, 77
 imaret, 152
 inadına, 77
 inat, 78
 inatçı, 77
 insaf, 217
 inşallah, 79
 intikam almak, 253
 ipek turası, 240
 irade, 78
 irfan, 78
 iskambil, 302
 İslam, 78
 islami, 78
 ispat, 79
 israf, 312
 istirahat, 79
 iş ola, 78
 işalla, 79
 işaret, 398
 işkambe, 302
 işkence, 302
 işte, 79
 işte böyle, 249
 iştirâ, 79
 itaat, 79
 itale, 316
 izan, 76
 izin, 76

J

jandarma, 329

K

ka-, 103
 kaba, 90, 91
 kabadayı, 91, 96
 kabadayılık, 96
 kabahat, 90
 kabahatlı, 90
 kabalı, 90
 kabalık, 90
 kabará, 91
 kâbe, 113
 kabızlık, 92
 kâbin, 97
 kabuk, 92
 kabul etmek, 92
 kabulamak, 92
 kabullanmak, 92
 kabullenmek, 92

kaç a kaç a, 105
 kaçak, 105
 kaçamak, 105
 kaçıklık, 105
 kaçırma, 106
 kaçırmaq, 106
 kadayıf, 93
 kadayıfçı, 93
 kadem, 93
 kademe, 93
 kademsiz, 93
 kadı, 94
 kadın, 95
 kadınnine, 95
 kadife, 95
 kadife çiçeği, 95
 kadimi, 93
 kafa, 106
 kafadar, 107
 kafas, 107
 kafes, 107
 kâfir, 114
 kaftan, 107
 kâğıt, 7, 82
 kağve, 81
 kahır, -hır, 107
 kâhî, 430
 kahvaltı, 106
 kahve, 81
 kahveci, 82
 kahvene, 107
 kâhya, 112
 kail, 85
 kakule, 87
 kakur, 87
 kâkül, 116
 kalabalık, 385
 kalafat, 87
 kalay, 87
 kalaycı, 87
 kaldırım, 88
 kaldırımcı, 88
 kale kapısı, 87
 kalebent, 88
 kalem, 87
 kalemiye, 88
 kalemkâr, 88
 kalfa, 90
 kalfalık, 90
 kalıp, 89
 kalkan, 88
 kalp, 89
 kalp kantar, 89
 kalpakçı, 89
 kalpazan, 89
 kaltak, 90
 kalyoncu, 430

kama, 90
 kambi, 91
 kambur, 92
 kamçı, 90
 kamus, 90
 kanat, 93
 kanata, 154
 kanaviça, 92
 kanaviçe, 92
 kancık, 94, 344
 kancıklık, 94
 kandırmak, 94
 kandil, 70, 71, 94
 kandil gecesi, 94
 Kandiye, 93
 Kandıyeli, 93
 kanepelik, 92
 kanmak, 94
 kantarcı, 93
 kantariye, 93
 kanunname, 430
 kap-, 81
 kapa, 430
 kapa kapi, 95
 kapak, 96
 kapaklı, 96
 kapama, 96
 kapanca, 95, 96
 kapanık, 96
 kapanmak, 96
 kapatma, 97
 kapıcı, 430
 kapıcı başı, 430
 kapıyı kapa, 95
 kaplama, 97
 kaplamak, 97
 kaplan, 97
 kâr, 113
 kara, 98, 99, 100
 kara ağaç, 98
 kara armut, 100
 kara büzüklü, 100
 kara kazan, 99
 kara sevda, 100
 karabarut, 155
 karabaş, 99, 101
 karabaş yağı, 99
 karaboya, 100
 karaböce, 100
 karafatma, 100
 karagöz, 98
 *karagöz perdesi, 98
 karagözlük, 98
 Karagüle, 98
 karağol, 99
 karakol, 99
 karakoncolos, 99

- karakuş, 99
 kara-musal, 99
 karanfil, 100
 karar, 100
 karaul, 99
 karavana, 98
 karavul, 100
 karayel, 98
 karaz, 99
 kârhana/â, 111
 karık, 101
 karım, 100
 karıntı, 100
 karışmak, 101
 karnabahar, 101
 karnabit, 101
 karpuz, 102
 karşı, 102
 karşılama, 102
 kartal, 102
 kas-, 81, 103
 kasa, 103
 kasalık, 103
 kasap başı, 102
 kasap, 102
 kasaplık, 102
 kasatura, 103
 kasavet, 102
 kâse, 113
 kasırğa, 106
 kasmak, 103
 kassâm, 102
 *kastel kayası, 103
 kaşkariko, 103
 kat-, 81
 kat, 85
 kâtip, 114
 katlanmak, 104
 katma, 104
 katmer, 104
 katran, 104
 kauk, 95
 kaun, 95
 kavaf, 81
 kâvan, 4
 kavanoz, 380
 kavas, 81
 kavga, 81
 kavgaçı, 81
 kavuk, 92, 95
 kavun, 95
 kavurma, 82
 kavurmak, 82
 kaya, 103
 kayağan, 82
 kayan, 82
 kayar, 82
 kayar etmek, 82
 kayık, 85
 kayıkçı, 86
 kayırılmak, 86
 kayısı, 86, 87
 kayış, 86
 kaymak, 86
 kaymakam, 86
 kaymakamlık, 86
 kaymaklı, 86
 kaynamak, 86
 kaynamış, 86
 kayret, 83
 kayym, 430
 kaz, 83
 kaza, 84
 kaza namazı, 7
 kazan, 84
 kazancı, 84
 kazanmak, 84, 366
 kazaz, 83
 kazık, 84
 kazık atmak, 85
 kazıklamak, 85, 298
 kazma, 103
 kebabe, 113
 kebap, 108
 kebir, 108
 keçe, 111
 keçi, 105
 kedena, 109
 keder, 110
 kedi, 15
 kedidaşağı, 15
 kef, 112
 kefen, 112
 kefere, 114
 kefil, 112, 175
 kefillik, 112
 kefin, 112
 kehaya, 112
 kehlibar, 113
 kehribar, 113
 kelep, 356
 kelepcek, 357
 kelepçe, 108, 356, 357
 kelepir, 107
 kelepirci, 107
 kelepür, 107
 kelepür, 107
 kellepuş, 108
 kemal, 108
 kemence, 108
 kemer, 108
 kenar, 109
 kenef, 109, 358
 kenef-çesine, 358
 kepeçe, 110
 kepenek, 96
 kepenk, 110
 kerem, 110
 keremsut, 39
 kereste, 110
 keresteci, 110
 keresteli, 110
 kereviz, 110
 kerhane, 111
 kerhaneci, 110
 kerih, kerihe, 113
 keriz, 110
 kesat, 111
 kese, 345, 430
 kese yoğurdu, 43
 kesim, 111
 kesit, 119
 keskin ağrı, 119
 kesmek, 111
 keşf, 111
 keşiru-l-hayır, 108
 keşkek, 111
 keten, 111
 keten helvası, 111
 kehüda, 103, 112
 kevan, 5
 keyif, 112
 keyiflenmek, 112
 keyifli, 112
 kible, 115
 kih, 120
 kılabdandan, 120
 kılaptan, 120
 kılavuz, 122
 kılıf, 114
 kına, 115
 kımdak, 119
 kıp-, 81
 kıpkırmızı, 118
 kır, 118
 kır bayır, 118
 kıra, 134
 kırağı, 134
 kırağı, 134
 kırbaç, 134
 kırık, 118
 kırmız, 119
 kırmızı, 118
 kısmet, 119
 kışla, 119
 kışlamak, 120
 kıt, 120
 kıyamet, 113
 kıyma, 114
 kıymalı, 114
 kıymet, 114

kız, 119
 kız senesi, 14
 kızban, 51
 kızılbaş, 430
 kızmak, 119
 kibar, 108
 kih, 120
 kil, 108
 kile, 120
 kilim, 114
 kim bilir, 115
 kindi, 115
 kiniş, 51
 kira, 118, 158
 kiracı, 118
 kiravat, 353
 kireçci, 430
 kirli, 118
 kispet, 119
 kitap, 119
 kıyamet, 113
 koca, 125
 kocabaşı, 125
 kocakarı, 125
 kocam, 125
 koçan, 125
 kokar ağaç, 98
 kokonoz, 121
 kokoz, 121
 kol, 122, 334
 kol demiri, 123
 kolan, 122
 kolay, 122
 kolay madde, 122
 kolcu, 122
 koliva, 165
 koloğlan(ı), 122
 koltuk, 127
 konak, 122
 konca, 123
 kondakçi, 430
 kondoş, 123
 konmak, 122
 konuşmak, 129
 kopça, 125
 korkmak, 124
 korkuzan, 130
 korucu, 430
 korumak, 131
 koskoca, 125
 kova, 125
 koyulmak, 126
 koz, 121
 köçek, 133
 köfte, 117
 köfter, 117
 köhne, 117

kömür, 128
 kör, 115, 116
 körkandı, 71
 körlük, 49, 117
 Köse kardeş, 116
 kösem, 51
 köstek, 116
 köşk, 116
 köti, 116
 kötü, 116
 kötürü, 133
 kötürüm, 120
 kubbe, 129
 kubur, 129
 kuçu kuçu, 126, 267, 269
 kuçuk, 134
 kudret helvası, 133
 kulağına küpe, 56
 kulağuz, 122
 kulampara, 122
 kule, 127
 kullanırmak, 127
 kullanmak, 126
 kulluk, 127
 kumar, 127
 kumarcı, 127
 kumaş, 127
 kumbara, 128
 kumbaracı, 431
 kumbaracı başı, 430
 kumkuma, 130
 kundra, 129
 kundura, 129
 kunduracı, 129
 kup-, 81
 kupkuru, 131
 Kur'ân-hân, 124
 kurabiye, 130
 kurban, 130
 kurmak, 131
 kurnaz, 131
 kurşum, 131
 kurşun, 131, 227
 kurtuluş, 131
 kuru, 130, 131
 kurulmak, 131
 kuskun, 131
 kuskus, 132
 kusur, 132
 Kuşadası, 402
 kuşak, 131
 kutu, 133
 kuvvet, 125
 kuvvetli, 125
 kuyu dolabı, 236
 kuyucu, 126
 kuyumcu başı, 430

kuyumcu, 126
 küçük, 133, 134
 küçük abdest, 15
 küçük su, 404
 külah, 52, 116
 külbet, 117
 külhan, 117, 232
 külhanbeyi, 232
 küme, 127
 künk, 116
 küp, 117
 kürk, 117
 kürkcü, 430
 kütük, 132
 kütürüm, 120

L

lades, 43
 lâf, 137
 laf luf, 377
 lâfazan, 137
 lâğım, 135, 243
 lâğımçı, 135
 lahuraki, 137
 lâhurî, 137
 lakin, 135
 lakîrdî, 135
 lâla, 135, 136
 lâle, 136
 lalın, 136
 lâlin, 136
 lam, 243
 lâm, 243
 lamba, 136
 lambasa, 136
 lânet, 213
 lâpa, 137
 lâtif, 140
 lebbeyk, 139
 leblebi, 139, 199
 leblebici, 139
 leğen, 138
 leke, 138
 lenger, 138
 lepe, 139
 lepra, 162
 les, 139
 leş, 139
 leşker, 139
 levend, 137
 levent, -di, 137
 leylak, 139
 leylek, 138
 lezzet, 138
 -li, -lı, -lü, -lu, 140
 libade, 12

lif, 59
 -lik, -lık, -lük, -luk, 141, 258
 liman, 141
 limon tuzu, 139
 liva, 140
 lobut, 142
 lodos, 106
 lokma, 142
 lokmacı, 143
 lokum, 143
 lotaryacı, 142
 lula, 143
 lule, 143

M

m-, 289, 294, 367
 ma'sun, 151
 macun, 155
 madde, 150
 madem, 150
 mademki, 150
 maden, 150
 madenli, 150
 madrabaz, 151
 mafaza, 155
 mağlata, 146
 mağara, 144
 mağaza, 144
 mağdanos, 150
 mahalle, 155
 mahalle imamı, 144
 mahkeme, 162
 mahkeme kâtibi, 162
 mahlukat, 156
 mahluliyet, 146
 mahmude, 149
 mahmudiye, 149
 mahmur, 156
 *mahmurlu, 156
 mahmurluk, 156
 mahrama, 156
 mahsul, 151
 mahsullü, 151
 makam, 147
 makap, 155
 makara, 147
 makas, 147
 makat, 147
 makrama, 156
 maksus, 151
 maksut, 151
 maktu (resmi), 431
 mal, 148
 mal müdürü, 149
 mal sahibi, 148
 mala, 147, 148

malihülya, 148
 malikâne, 148
 malikâne ağası, 148
 maliye, 148
 maliye kâtibi, 148
 mama, 336
 mamur, 149
 manastır, 150
 manav, 150
 manda, 150
 mandıracı, 151
 mangal, 145
 mangır, 145
 mankafa, 145
 mankala, 145
 mansıp, 150
 marabut, 152
 maraz, 151
 maraza, 151
 marda, 152
 marifet, 152
 marpuç, 152
 marsama otu, 101
 masal, 153
 masıra, 153
 maskara, 153
 maskaralık, 153
 maslahat, 153
 masra, 153
 masraf, 154
 masur, 153
 masura, 153
 maşa, 155
 maşallah, 155
 maşrapa, 154
 *maştrapa, 154
 matara, 154
 mataracı, 431
 matkap, 155
 matrabaz, 151
 mavi, 144
 mavi zambak, 66
 maya, 145
 mayasıl, 145
 mayasıl otu, 145
 maydanoz, 150
 maymun, 146
 maymun devri, 146
 maymuncuk, 147
 maytap, 147
 mazbata, 153
 mazgal, 153
 mazmanta, 153
 me'mur, 192
 mecid, 164
 meci diye, 164
 meclis, 163
 meclis nazırı, 157
 medet, 160
 mehar, 347
 mehdep, 158
 mehek taşı, 164
 mehenk, 164
 Mehmet, 159
 mehterhane, 431
 mekkâr, 158
 mekkâre, 158
 mektep, 158
 mektup, 158
 mektupçu, 158
 melhem, 159
 meltem, 158
 melun, 158
 Memmed, 159
 Memmet, 159
 memur, 157
 memuriyet, 159
 mendil, 160
 meneksi, 159
 menekşe, 159
 meneviş, 159
 mengene, 156
 menteşe, 160
 menzil, 157
 merak, 160
 meraklanmak, 160
 meraklı, 160
 meraklılık, 160
 meramet, 161
 merbut, 152
 mercan, 161
 mercan dudaklı, 161
 meremet, 161, 307
 merhaba, 161
 merhem, 159
 mescit, 164
 mesele, 161
 mesir macunu, 389
 mest, 163
 meşin, 164
 meşveret, 163
 metazori, 72
 metelik, 163
 meteris, 163
 metrukât, 164
 mevlit, 156
 mevlüd, 156
 mevlüt, 156
 meyane, 164
 meydan, 158
 meydep, 158
 meyhane, 431
 meyhaneci, 431
 mezar, 157

mezar taşı, 157
 mezarlık, 157
 mezat, 157
 meze, 157
 mezelik, 157
 Mısır, 165
 Mısırlı, 166
 mitraka, 155
 mızıkçılık, 209
 mızımlı, 174
 mızımız, 166
 mızızılık, 166
 mide, 165
 mihnet, 166
 mikdar, 178
 miktar, 166
 millet, 165
 mimar, 157
 minare, 165
 minder, 159
 minderlik kumaş, 160
 mintan, 158
 miralay, 165
 miras, 165
 miras-hor, 165
 mirasyedi, 160
 miri, 60
 misâfir, 173
 misâfirlik, 173
 miskal, 431
 miskin, 162
 miyane, 164
 mizmicı, 166
 mor, 144, 166
 muavin, 167
 mubassır, 169
 mubassır, 204
 muçul, 130
 mugalata, 146
 mugalatacı, 146
 muhabbet, 176
 muhacir, 167
 muhafaza, 155
 muhafız, 177
 muhallebi, 176
 Muhammed, 159, 176
 muharebe, 176
 muhareşe, 177
 muharrem, 164
 muhasebeci, 177
 muhtar, 178
 muhtesib, 431
 muhzır, 431
 muhzur başı, 167
 mukabeleci, 168
 mukannen, 168
 mukarem, 168

mukarik, 168
 mukarrer, 168
 mukataa, 168
 mukataa ağası, 168
 mukataa nazırı, 168
 mukataacı, 168
 mukavva, 167
 mukayyet olmak, 167
 mumcu, 431
 murabba, 170
 murabıt, 152
 murafaa, 171
 murakka, 170
 murat, 170
 murdar, 170, 171
 murr-ı safı, 209
 murtad, 172
 murtat, 172
 musabe, 174
 musafir, 173
 musafirlik, 173
 musakka, 172
 musandıra, 172
 musibet, 174
 muska, 217
 musluk, 174
 muşamba, 177
 muşamma, 177
 muşta, 174
 mutaf, 174
 mutafçı, 174
 mutasarrıf, 175
 mutbak, 176
 muteber, 175
 mutesarırlık, 175
 mutfak, 176
 muti, 175
 mutlak, 175
 mutpak, 176
 mübaşir, 170
 mübaşiriye, 431
 müdir, 170
 müdiriyyet, 170
 müdür, 170, 431
 müezzin, 167
 müflis, 176
 müflislik, 176
 müflüs, 176
 müflüslük, 176
 müfti, 176
 mühlet, 176
 mühür, 177, 210
 müjde, 167
 müjdelik, 167
 mülâyet, 169
 mülâyim, 169

mülazım, 169
 mülk, 169
 mültezim, 169
 münafık, 170
 münafıklık, 170
 mürtet, 172
 mürrüriye, 431
 mürver, 171
 müsaade, 172
 müselleim, 173
 müsellim, 173
 müstahak, 174
 müsteci, 174
 müstehak, 174
 müsübet, 174, 218
 müşavir, 172
 müşir, 173
 müşteri, 174
 mütekeffil, 175
 mütesellim, 431
 mütevellı, 175
 müti, 175
 müzde, 167
 müzekkere, 167
 müzevir, 167
 müzevvir, 167
 müzevvirlik, 167

N

nadir, 214, 215
 nafaka, 215
 nafıle, 215
 nagara, 15
 nahıs, 214
 nahıye, 215
 nahs, 15, 214
 naip, 212
 nakıs, 214
 nakıs, 214
 nakkare, 15
 nakl, 213
 naksi, 214
 nalbant, 13
 nalet, 213
 nalın, 136
 nalin, 136
 nam, 213
 namaz, 213
 namdar, 213
 name, 334
 namından, 213
 namus, 214
 namusuz, 214
 nane, 214
 nankör, 213
 nar senesi, 14

nargile, 214
 narh, 214
 nark, 214
 nasahat, 214
 nasiat, 214
 nasihat, 214
 nasip, 215
 Nasrettin Hoca, 153
 naz, 212
 nazar, 212
 nazıf, 212
 nazır, 212
 nazlı, 212
 ne bu?, 215
 ne haber?, 388
 ne ise, 212
 ne... ne..., 215
 nefer, 216
 nefes, 216
 nefis, 216
 nehar, 216
 nekahet devresi, 226
 nekib, 432
 neler de neler, 215
 nene, 215
 nesat, 214
 nesehet, 214
 neşter, 216
 nezaret etmek, 216
 nimet, 217
 nini, 216, 217
 ninni, 216, 217
 nispet, 217
 nişadır, 217
 nişan, 217, 297
 nişanlı, 298
 nişasta, 217
 nizam, 217
 nizam (askeri), 216
 nobet, 217
 noksan, 217
 nöbet, 217
 nukut, 217
 nur, 218
 nuska, 217
 nusret, 218
 nusubet, 218
 nüfus, 218
 nüsha, 217
 nüzul, 218

O

oda, 249
 odabaşı, 223
 odalı, 249
 o da hazır, 16

oğlan, 52
 oğramak, 54
 oh olsun, 3
 ohruç, 251
 o kadar, 248
 ok tabanı, 223
 okka, 247
 okkali, 247
 oldubitti, 198
 olmak, 277
 oluk, 142
 olur mu?, 248
 onbaşı, 249
 ordu, 249
 ordu yolu, 249
 orman, 278
 orospu, 278
 orta, 250
 ortak, 250
 ortaklık, 250
 ortalı, 250
 oruçsuz, 55
 Osman, 251
 otra (?), 251

Ö

öğle namazı, 7
 ömür, -mrü, 251
 öş, 251
 öşür, 79
 öyleyse, 247

P

pabba, 255
 pabuç, 255
 pabuçsuz, 243
 paça, 260, 261
 paçal, 260
 paçavra, 260
 padişah, 260
 pafta, 188
 paha, 261
 paha/fiyat kesmek, 121
 pahlıllanmak, 262
 pahlamak, 262
 palaska, 180
 palaz, 254
 palyoş, 254
 pampur, 254
 pancar, 254
 panpar, 254
 panpur, 254
 panzehir, -hri, 255
 papazi, 255
 papuç, 255
 papuçluk, 256
 papuçsuz, 163
 para, 257
 paralamak, 257
 paralı, 257
 parça, 258
 parçalamak, 258
 parmak, 258
 parmaklık, 258
 partal, 258
 pasal, 85
 pasit, 259
 pastav, 259
 pastırma, 260
 paşa, 259
 Paşa Kapısı, 258
 paşalı, 258
 paşalık, 258
 paşmak, 259
 pat küt, 261
 patentalı, 260
 patırdı, 260
 patlangaç, 266
 patlangıç, 266
 paylamak, 262
 pazar, 253
 pazarbaşı, 432
 pazarlık, 253
 pazı, 179
 pazı, 297
 pazvant, 259
 pehlivan, 195
 pehlivanlık, 196
 pek iyi, 262
 peki, 262
 pekmez, 265
 pelte, 262
 pembe, 263
 penbe, 263
 penbe, 278
 penbezar, 192
 pencik, 432
 peplüs, 261
 perakende, 257
 perazvane, 263
 perçem, 263
 perçin, 264
 perdah, 194, 339
 perde, 194
 pereste, 193
 pergel, 263
 perhiz, 265
 perişan, 193
 perişan olmak, 193
 peruze, 263
 pestil, 264
 peşiman, 266
 peşin, 195, 265

peşkes, 195, 264
 peşkir, 195, 264
 peşref, 195, 264
 peştahta, 195
 peştemal, 264
 petmez, 265
 pey, 262
 peyiye, 262
 pezevenk, 262
 pırasa, 109
 piç, 266
 pilav, 265
 pili pili, 267
 pipi, 266
 pisi pisi, 126
 pisi pisi, 267, 269
 pist, 269
 pişman, 266
 pişmanlık, 266
 poğaçça, 202
 poğaçacı, 199
 portakal, 267, 291
 post, 340
 potur, 267
 poyraz, 106
 pul, 267
 pus, 267
 pusat, 267
 pusi, 267
 pustuk, 259
 pusu, 267
 puşt, 268
 puştluk, 268
 püf, 268
 püskürmek, 210
 püsürmek, 210

R

Rabbım Allah, 273
 Rabbi, 273
 raci, 273
 raf, 273
 rağbet, 270
 rahat, 273
 rahatlı, 273
 rahatlık, 273
 rahmet, 274
 rahmetli, 274
 rahvan, 270
 rakı, 271
 rakıcı, 272
 Ramazan, 164, 273
 ra'na, 271
 rastık taşı, 273
 raşi, 275
 ravent, 270

ray, 271
 raya, 270
 rayış, 275
 razakı, 271
 rebiyülahir, 164
 rebiyülevvel, 164
 recep, 164
 reçati, 277
 red, 275
 reddetmek, 275
 redif, 273, 275
 rediflik, 273
 refene (?), 276
 rehin, 276
 rehinci, 276
 reis, 275
 rekât, 277
 reml, 272
 remmal, 272
 rençper, 275
 rençperlik, 276
 renk, -gi, 274
 resim, 275
 resm, 275, 279
 resul, 275
 revaç, 270
 revani, 274
 revendük, 274
 rezalet, 274
 reze, 274
 rezil, 275
 rezillik, 275
 rihtim, 276
 riayet, 270
 rica, 273, 277
 ricacı, 278
 rical, 277
 rivayet, 277
 rivayet, 28
 riyaetli, 270
 riyal, 277
 riza, 277
 rıhtım, 276
 robalı, 278
 rospu, 278
 rufet, 279
 *rup, 279
 ruznameci, 432
 rübiye, 278
 rükn, 47, 278
 rükü, 277
 rükün, 278
 rüsümat, 279
 rüsva, 277
 rüsvaylık, 278
 rüşvet, 275, 279
 rütbe, 279

rüya, 278

S

saatçi, 432
 sabah namazı, 7, 213, 286
 sabır, -bri, 78, 286, 287
 sabirli, 287
 sabuncu, 287
 sac, 289
 saç, 289
 sadaka, 286
 sade, 286
 sadrazam, 286
 sadr-ı azam, 286
 safâ geldiniz, 296
 safana bak, 296
 safer, 164
 safı, 289
 safra, 289
 sağ kol ağası, 280
 sağ kol azapağası, 280
 sağ selim, 286
 sağanak, 280
 sağrı, 65
 sahan, 280
 sahi ki, 281
 sahih, 281
 sahihan, 281
 sahip, 286
 sahtegi, 289
 saka, 282
 sakağı, 281
 sakat, 281, 282
 sakatat, 281
 sakatlık, 282
 sakavi, 281
 sakın, 282
 sakınma, 283
 sakınmak, 282
 sakız, 282
 sakiye, 236, 281
 sakr, 65
 salavat, 283
 saldırmak, 285
 salep, 284
 salepçi, 284
 salgın, 285
 salhane, 285
 salıncak, 284
 salkım, 284, 285
 salkım ağacı, 284
 sallamak, 283
 salma, 285
 salmak, 285
 saltanat, 285
 salyane, 432

- salyaneci, 432
san`at, 67
sancak, 284
sanki, 286
santraç, 286
santraçlı, 286
santur, 286
sapara, 286
saraç, 287
saraç başı, 287
sarahat, 312
saray, 287
sarı, 287
sarı, 287
sarılık, 288
sarısabır, -brı, 284
sarma, 288
sarmak, 288
sarıncı, 288
sarraf, 287
sarrafılık, 287
satı, 288
satır, 288
savurmak, 280
savuşmak, 280
say, 281
saye, 280
saymak, 281
sebilhane, 293
seccade, 301
sedef, 294
sefer, 296
sefer taşı, 297
seferli, 297
sefi, 297
sefte, 297
seğmen, 432
sela, 291
selâmaleyküm, 291
selâmet, 291
selametle, 291
selâmetlik, 291
selamlık, 283
selâmünaleyküm, 291
selem, 292
selemci, 293
selimiyye, 293
selte, 299
selvi, 292
semer, 293
semerci, 293
sene, 293
sene(si), 14
seneti, 293
sepet, 294
ser, 295
serander,
- serasker, 294
sercebeci, 331
serdar, 295
serdengeçti, 295
seren, 294
serendi, 294
sergi, 294
sermaye, 300
sersem, 296
sersemlik, 296
sert, 296
servi, 292
setre, 310
setri, 310
sevda, 290
sevdaalı, 290
sevdalık, 290
sevduk, 290
seyir, 290
seyirci, 291
seyis, 290
seyit, 291
seyr, 290
seyran, 294
seyretmek, 290
sıfır, 301
sıkar, 65
sıkılma, 298
sıkılmak, 298
sıkım, 299
sıkinmak, 298
sıkıntı, 303
sıklet, 291
sıklamak, 298
sındırma, 313
sınıf, 299
sır, -rrı, 300
sıra, 290
sırık, 300
sırım, 300
sırıtmak, 309
sırma, 323
sırmalı, 313
sıva tepe, 303
sıva, 303
sıvacı, 303
sıvamak, 303
sicim, 301
siftah, 297
sik, 298
sikâl, 298
sikâliş, 298
sikilmek, 298
sikime, 298
sikmek, 3, 15
siktir, 301
siktirmek, 3, 301
- silâh, 292
silâhlık, 299
silme, 299
silme çubuk, 360
silsile, 301
silsilet, 301
silte, 299
simit, 299
sinelik, 299
sini, 300
sinsile, 301
sinteme, 294
sipahi, 62, 311
Sivri çeşme,
soba, 304
sof, 311
sofa, 311
sofra, 311
softa, 311
sohbet, 304
sokak, 304
sol kol ağası, 305
sol kol azapağası, 304
solugan, 305
soluğan, 306
somaki, 304
sova, 303
sovacı, 303
soy, 303
soylu, 303
soytarı, 304
soytarılık, 303
söz kesmek, 121
sözüm yabana, 305
su çarkı, 282
su, 404
su dolabı, 236, 281
su kule ağası, 305
su terazisi, 324
su yolcu, 305
su yolu, 305
su`ban, saâbin, 286
subaşı, 307
sucuk, 311
sudan fıstığı, 308
sulamak 305
sulh olmak, 307
sultan, 307
sultan hane, 307
sultanî, 307
sultat, 307
sulu, 306
surat, 308
sus, 310
sustalı, 311
suva, 303
suvacı, 303

suyolcu başı, 432
 sülümen, 305
 sülüs, 306
 sümbül, 73
 sümbülteber, 73
 sünbül-i hindi, 73
 sünger, 59
 süngü, 305
 sünnet, 308
 sünnet etmek, 308
 süphanallah, 308
 sürat, 308
 sürgün, 300, 308
 sürmek, 309
 sürme, 309
 sürmek, 309
 sürre, 308
 sürtük, 310
 sürtüke, 310
 sürtükü, 310
 sürur, 310
 sürükleme, 310
 sürür, 310
 sürtüğü, 309
 süssüzlük, 310
 süvari, 305
 süzğü, 305
 süzme yoğurt, 43
 şaban, 164

Ş

şadırvan, 286
 şaka, 397
 şaklaban, 289
 şakul, 280
 şal, 397
 *şalep, 284
 şalepçi, 284
 şalepçi güğümü, 46
 şalvar, 284
 Şam, 397
 şam alacası, 397
 şam fısqı, 285
 şam fıstık, 376
 şamalı, 285
 şamata, 285
 şamatacı, 285
 şambalı, 285
 şamdan, 285
 şantranç, 286
 şaram emini, 287
 şarap mezesi, 190
 Şark çıbanı, 386
 şarkı, 287
 şaşırma, 398
 şaşırmaq, 164, 398

şasırtma, 398
 şasırtmaq, 398
 şaşmaq, 288
 şayak, 280, 344
 şayi, 281
 şefi, 297
 şefilik, 297
 şeftali, 117
 şefteli, 117
 şehit, 397
 şehriye, 397
 şeka, 397
 şeker, 291
 şekerli, 291
 şelep, 396
 şenlik, 293
 şerbet, 295
 şerbetçi, 295
 şerefe, 295
 şeremet, 294
 şeriat, 397
 şerif, 295, 397
 şerit, 300
 şevketli, 398
 şevvâl, 164
 şeyh, 297
 şeytan, 396
 şırfıntı, 296
 şırfıntılık, 296
 şiir, 101
 şikâr, 298
 şikâyet, 303
 *şikâyetkar, 302
 şilte, 299
 şilteci, 399
 şimdi, 399
 şir, 101
 şirit, 300
 şişhane, 301
 şişman, 400
 şive, 292
 şivelendirmek, 292
 *şiveleşmek, 292
 şiveli, 292
 şöyle, 312
 şunda bunda, 308
 şura, 399
 şurut (şart), 163
 şükür, 305
 şüphe, 308

T

tabak, 223, 317
 tabaka, 223
 tabakçı, 317
 tabakhane, 318

taban, 223, 318
 taban ağacı, 223
 taban tahtası, 223
 tâbi, 223
 tabiat, 224
 tabla, 318
 tabut, 219, 318
 tabut, 318
 tabya, 223
 taflan, 320
 tagar, 314
 tağarcık, 219, 319
 taharet, 320
 tahin, 320
 tahmin etmek, 317
 tahmis, 321
 tahra, 347
 tahrir, 321
 tahsil etmek, 318
 tahsildar, 321
 taht, 321
 tahta, 131, 321
 takas etmek,
 takat, 315
 takaza, 220
 takılmak, 315
 takım, 316
 takla, 316
 tala, 316
 tâli, 29
 talim, 317
 tamah, 317
 tamahkâr, 317
 tamahkârlık, 317
 tamam, 317
 tamamen, 317
 taman, 317
 tambura, 318
 tamburacı, 318
 tamir, 317
 tarabulus, 319
 taraf, 319
 tarak, 319
 taraklı, 319
 tarama, 318
 tarator, 319
 tarha, 347
 tarhana, 346
 tarih, 319
 tarikat, 319
 tarumar, 319
 tarumar etmek, 319
 tarz, 319
 tas, 320
 tasdik, 320
 tasdik etmek, 320
 taşak, 15

- tatar, 320
 tava, 218
 tavâli, 29
 tavan, 314
 tavil, 70
 tavlamak, 320
 tavli, 320
 tavlibaş, 320
 tavlu, 320
 tavlubaş, 320
 tayfa, 315
 tayın, 315
 taze, 315
 tazene, 220
 tebeşir, 230
 tebrik, 323
 tedarik, 230
 tefarik, 326
 teffüküre dalmak, 222
 tefferûç, 326
 tefter, 326
 teftis, 329
 tehril, 327
 tek, 321
 tekaza, 220
 tekbir, 322
 teke, 321
 teklif, 322
 tel, 313, 322, 323
 tel çivi, 323
 tel kadayıf, 93
 telâtin, 323
 telbis, 228
 telef, 323
 tellâl, 322
 tellâl başı, 433
 tellalık, 322
 tellaliye, 322
 telli kurşun, 227
 telviş, 228
 tembel, 229, 395
 tembel, 395
 tembelhane, 229, 230
 temekün, 229
 temekünlü, 229
 temena, 323
 temessük, 323
 temlik, 433
 tenâzu, 230
 tenbelhane, 229
 tenbih, 323
 tencere, 324
 teneke, 230
 tenekeci, 230
 tenешir, 324
 tenkefes, 322
 tensih etmek, 323
 tepe, 324
 tepsi, 327
 terane, 324
 terazi, 324
 terbiye, 232
 tercüman, 324
 tereke, 324
 terezi, 324
 terlik, 325
 ters, 325
 tersane, 325
 tertip, 325
 tertipçi, 325
 tertipli, 325
 terzi, 324
 terzibaşı, 324
 teslemek, 325
 teslim etmek, 325
 teslim, 325
 tespah, 325
 tevatür, 218
 tevekkeli, 321
 tezene, 220
 tezgâh, 321
 tezkere, 325
 tezkereci, 433
 tıknaz, 234
 tıknefes, 322
 tımar, 339
 tırabzan, 346
 tırpan, 347
 tırtıl, 340
 tırtır, 340
 tıbet, 340
 tiryaki, 75
 tiryaklı, 75
 tiryaklık, 75
 toka, 340
 tomar, 340
 tomruk, 237
 tomuruk, 237
 tonmak, 237
 top, 340
 topçu başı, 346
 topçu, 346
 tophana, 341
 tophane, 341
 toptan, 340
 topuz, 318i 340
 torba, 241
 torba yoğurdu, 43
 torva, 241
 tos, 320
 tos vuruşturmak, 320
 tozluk, 344
 töbe, 340
 tömbeki, 342
 tövbe, 340
 tövbe etmek, 340
 trabzan,
 trampa, 346
 trampacı, 346
 tufan, 345
 tuğ, 341
 tuğyan, 341
 *tultiye, 342
 tulum, 341
 tulum peyniri, 342
 tulumba, 341
 tulumcu, 341
 tura, 240
 turfanda, 75
 turnacı, 344
 turşu, 344
 turşulu, 344
 turuncü, 344
 tuz, 341
 tuzak, 238
 tuzla, 344
 tuzlu balgam, 341
 tüfek, 345
 tüfekçi, 346
 tülbent, 239, 342
 tümbelek, 342
 tümen, 340
 türbe, 344
 türk, 343
 türlü, 343
 tütün, 237, 345
 tütün kesesi, 345
 tütüncü, 345
- U**
- ucuz, 338
 uç, 251
 uçkur, 360
 ud-ül kahar, 248
 uğramak, 54
 uğurlu, 53
 uğursuz, 54
 uğursuzlama, 53
 uğursuzluk, 247
 uhruc, 251
 ulema, 251
 ulufe, 143
 urup, 279
 usta, 251
 ustabaşı, 432
 ustura, 367
 usul, 78
 uşt, 251
 uymak, 251

Ü

üç, Üçler, 432
 üçlük, 347
 üf, 268
 ümmeti Muhammet, 13
 üslup, 306
 üslüplü, 306
 üstübeç, 312

V

vade, 29
 vah, 30
 vahdaniyet, 30
 vaht, 31
 vaiz, 28
 vakıf, 28, 95
 vakıf etmek, 95
 vakit, -kti, 30
 valırcı, 30
 vali, 29
 valide, 29
 Valide camii imamı, 29
 vallah billah, 29
 vallahı, 29
 vallahi bilahi, 29
 vallayı, 29
 varak, 29
 varaklı, 30
 varoş, 429
 vasî, 30
 vasiyet, 30
 vay, 28
 vazgeçmek, 28, 296
 vekil, 31
 vekil ağası, 32
 vekilharç, 32
 velençe, 32
 veli, 63
 velvele, 32
 veran, 34
 verane, 34
 vére, 32
 vere bayrağı, 32
 vere etmek, 32
 verem, 33
 verem otu, 33
 veresiye, 34
 veresiyeci, 34
 vergi, 33
 vesvese, 373
 vesveseli, 373
 vezir, 31
 vezne, 31
 veznedar, 31, 429
 vır vır, 33

vırı vırı, 33
 vırvırı, 33
 vilâyet, 34
 viran, 34
 virane, 34
 vişne, 35
 vur, 34
 vurmak, 34

Y

ya Rabbi, 43
 ya rabbi şükür, 18
 ya, 40
 ya... ya..., 40
 yaba, 42
 yaban, 42
 yaban yeri, 42
 yabana, 42
 yad, 22
 yâdes, 43
 yadetmek, 39
 yafta, 45
 yağlı, 41
 yağlık, 41
 yahni, 45
 yahudi, 45
 yaka, 41
 yaka ısırmaq, 41
 yaka silmek, 41
 yakasını kurtarmak, 41
 yakışmak, 41
 yalancı, 37
 yalancı dolma, 37
 yaldız, 42
 yaldız altını, 429
 yalelli, 42
 yalla, 42
 yallah, 42
 yama, 42
 yamak, 42
 yamalı, 42
 yangılı, 41
 yangılmak, 40
 yangın, 41
 yaniçeri ortası, 250
 yanlış, 41
 yanlış oldu, 41
 yapı, 43
 yapıcı, 43
 yaprak, 43
 yaptırmak, 43
 yar(ım), 44
 yara, 44
 yarabbi, 43, 403
 Yarabbim, 273

yardım, 44
 yardımcı, 44
 yaretmek, 39
 yarma, 44
 yarma şeftali, 44
 yasak, 57
 yasakçı, 57
 yastık, 45
 yaşa, 24, 44
 yaşamak, 24, 44
 yaşmak, 45
 yatağan, 45
 yatak, 45
 yatsı namazı, 7, 45, 213
 yavaş, 40
 yavuklu, 40
 yayabaşı, 429
 yazma, 45
 yazmak, 45
 yedek, 38
 yele, 37
 yelek, 37
 yelloz, 278
 yem, 38
 yemeklik, 37m, 38
 yemeni, 38
 yenden, 17
 yeni, 17
 Yeni cami, 38
 yeniçer efendisi, 38
 yeniçer(i) ağası, 43
 yeniden, 17
 yenmen, 38
 yeratmak, 39
 yerine, 39
 yerli, 39
 yerli ağası, 39
 yerli başçavuşu, 39
 yezit, 37
 yiğitbaşı, 429
 yirmilik, 124
 yoğurt, 43
 yok, 46
 yoklama, 46
 yoklamacı, 47
 yoklamak, 47
 yoksa, 47
 yol, 47
 yol erkâni, 47
 yolcu, 49
 yoldaş, 47
 yollamak, 46
 yolunda, 47
 yonga, 46
 yordam, 48
 yordamlı, 48
 yorga, 48

yorgalı, 48
 yorgan, 48
 yorgan kaplamak, 97
 yorgancı, 48
 yuha, 50
 yuha, 50
 yumruk, 53
 yurt, 49
 yuvarlak, 49
 yüklemek, 47
 yürü ya, 49
 yürümek, 49
 yürüyüş, 49
 yürüyüş kapısı, 49
 yüveç, 49
 yüzbaşı, 50

Z

zaar, 65
 zabıt, 67
 zabıta, 66
 zabıta memuru, 66
 zabıt, 67
 zabıtlık, 67
 zabun, 71
 zağ, 65
 zağarcı başı, 429
 zağari, 64
 zaher, 65
 zahir, 65
 zahire, 65
 zahiren, 65
 zaim, 71, 429
 zakar, 65
 zaman, 66
 zambak, 66
 zampara, 66
 zamparalık, 66
 zanaat, 67
 zanaatçı, 67
 zaparta, 286
 zapt, 69

zapt etmek, 69
 zaptiye, 69
 zar, 67
 zar zor, 68
 zarar, 68, 149
 zararı yok, 68
 zarıcı, 69
 zarf, 69
 zari, 65
 zari zari, 68
 zarif, 68
 zarıflık, 68
 zarp, 68
 zârta, 68
 zata, 228
 zavallı, 64
 zavrak, 64
 zayıf, 65
 zayıflamak, 65
 zayık, 66
 zeamet, 71
 zeker, 65
 zelzele, 332
 zemberek, 70
 zembil, 70
 zencefil, 332
 zengin, 69
 zenne, 70
 zenneci, 430
 zer, 330
 zeravend-i taveli, 70
 zeravent, 70
 zerzele, 332
 zerzemin, 332
 zerzevat, 332
 zeval, 69
 zeval bulmak, 69
 zevk, 70
 zevzek, 69
 zeybek, 69
 zeyil, 335
 zeyil, 71
 zeytin senesi, 14

zık, 66
 zımba, 73
 zırp, 74
 zıvana, 290
 zi'anet, 71
 zikir, -kri, 57
 zikr etmek, 57
 zil, 71
 *zil kandil, 70
 zil zurna, 70
 zilhicce, 164
 zilkade, 164
 zir-, zemin, 332
 ziyafet, 71
 ziyân, 7
 ziyinet, 71
 zolota, 71
 zor, 72
 zor ile, 72
 zorba, 72
 zorbalık, 338
 zorbalık, 72
 zorbaz, 72
 zorla, 72
 zorlama, 72
 zorlamak, 68
 zorluk, 72
 zort, 68
 zort vurmak, 68
 zorun ne(dir)?, 72
 zorunan, 68
 zorunan, 72
 zulümkarlıh, 72
 zulüm, 72
 zulümkâr, 72
 zumba, 73
 zurna, 73, 74
 zurna çiçeği, 74
 zülfaris, 73
 zülfikar, 73
 zülûf, 366
 zümbül, 73
 zürra, 367

Vassilis Orfanos, Turkish loanwords in Cretan Greek

This work presents a detailed and documented list of Turkish loanwords found in Greek as spoken in Crete, from the time of the Cretan War (1645–1669) until today. The material presented comes from dictionaries, texts, and oral speech, with entries amounting to a total number of 4000 approximately. It includes words that come directly from Turkish, but also those that followed, through derivation or composition. This corpus is a solid basis for the study of the impact of the Turkish language on the Cretan idiom and the Greek language in general. The first edition of this work was published by the Vikelaia Municipal Library of Heraklion (Crete, Greece) in 2014.